

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SABÛHÎ AHMED DEDE’NİN İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ ADLI
MESNEVÎ ŞERHİ (1.-3. CİLT) (İNCELEME-TENKİTLİ
METİN-SÖZLÜK)**

DOKTORA TEZİ

Emre TÖRE

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2021

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SABÛHÎ AHMED DEDE’NİN İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ ADLI
MESNEVÎ ŞERHİ (1.-3. CİLT) (İNCELEME-TENKİTLİ
METİN-SÖZLÜK)**

DOKTORA TEZİ

Emre TÖRE

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN

Tez Danışmanı

ANKARA, 2021

ONAY SAYFASI

Emre TÖRE tarafından hazırlanan “SABÛHÎ AHMED DEDE'NİN İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ ADLI MESNEVÎ ŞERHİ (I.-III. CİLT) (İNCELEME-TENKİTLİ METİN-SÖZLÜK)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN		
Kabul ☐ Red ☐		
Prof. Dr. Sait OKUMUŞ		
Kabul ☐ Red ☐		
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN		
Kabul ☐ Red ☐		
Doç. Dr. Bilal ÇAKICI		
Kabul ☐ Red ☐		
Doç. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN		
Kabul ☐ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 23.09.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

EK-4 Beyan Sayfası Örneği

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (23-09-2021)

Emre TÖRE

Kızlarım Mısra ve Ezgi'ye...

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca ilgi ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, ilmi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN başta olmak üzere bu zamana kadar emeği geçen tüm hocalarıma; Arapça bölümlerin çevirisinde Menekşe Filiz YILDIRIM ve Farsça bölümlerin tashihinde Zeynep AKÇORA'ya; ayrıca çalışmamın kontrollerinde zamanını ve bilgisini paylaşan Dr. Ömer GÖK'e ve Ayşe KORKMAZ'a teşekkürü borç bilirim.

Bu uzun ve zor süreçte her zaman yanımda olan, destekleyen, ümitsizliğe düştüğümde cesaretlendiren sevgili eşim Canan ŞAHİN TÖRE'ye ve desteklerini hayatımın her alanında arkamda hissettiğim sevgili annem ve rahmetli babama ayrıca şükranlarımı sunarım.

İçindekiler

ÖZET	I
ABSTRACT	III
KISALTMALAR DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	VII
GİRİŞ	1
1. SABÛHÎ AHMED DEDE	4
1.1. İsmi ve Mahlası	5
1.2. Ailesi ve Doğumu	6
1.3. Eğitimi.....	7
1.4. Bektâşîlik Yılları.....	8
1.5. Mevlevîlik Dönemi.....	8
1.6. Vefatı	10
1.7. Edebî Kişiliği.....	10
1.8. Eserleri.....	11
2. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ	13
2.1. İhtiyârât-ı Sabûhî'nin Kaynaklardaki Bilgiler Açısından Değerlendirilmesi.....	15
2.2. İhtiyarat-ı Sabûhî'nin Dönemindeki Diğer Mesnevî Şerhleri ile Karşılaştırılması	18
2.2.1. Şem'î ve Surûrî'nin Eserleri ile Benzerlik.....	18
2.2.2. Rusûhî'nin Câmiü'l-Âyât'ı ile Benzerlik	21
2.2.3. İlmî Dede'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sine Nazîre Olduğu İddiası.....	23
3. İNCELEME	24
3.1. Şerh Metodu.....	24
3.1.1. Tercüme.....	26
3.1.2. Açıklama	28
3.1.3. İktibas Kullanımları	32
3.1.4. Kelimenin Anlamının Verilmesi	105
3.1.5. Kıssalara Başvurma	107
3.1.6. Belagata İlişkin Unsurlara Yer Verilmesi	111
3.1.7. Gramer İzahları	113
3.1.8. Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi	114
3.1.9. Başka Kaynakların Verdiği Bilgilere Karşı Reddiye Kullanımları.....	115
3.1.10. Metin İçi Gönderme Yapılması	117
3.1.11. Örnekleme Kullanımları.....	118
3.1.12. Şahısların Tavsif Edilmesi.....	119

3.1.13.	Soru-Cevap Kullanımları	120
3.1.14.	Şerh Metodu Bölümünün Değerlendirmesi	121
3.2.	İhtiyârât-ı Sabûhî'nin İçerik Planı	124
3.2.1.	Besmele, Hamdele, Salvele.....	125
3.2.2.	Methiye	125
3.2.3.	Sebeb-i Teşrih	126
3.2.4.	Eserin Adı	127
3.2.5.	Mesnevî-i Şerif Hakkındaki İddialara Cevaplar	128
3.2.6.	<i>Mesnevî-i Şerîf</i> 'in Dibacesinin Şerhi.....	129
3.2.7.	Birinci Cilde Başlangıç	134
3.2.8.	İlk On Sekiz Beyit Şerhi	134
3.2.9.	Birinci Ciltten Diğer Seçme Beyitlerin Şerhleri	140
3.2.10.	İkinci Cilde Başlangıç ve İkinci Cildin Dîbâcesinin Şerhi	167
3.2.11.	İkinci Ciltten Seçme Beyitlerin Şerhleri.....	168
3.2.12.	Üçüncü Cildin Dibacesinin Şerhi	186
3.2.13.	Üçüncü Ciltten Seçme Beyitlerin Şerhleri.....	186
3.2.14.	Şerh Planı Bölümünün Genel Değerlendirmesi	203
3.3.	Dil ve Üslup Özellikleri	206
3.3.1.	Dil Kullanım Özellikleri.....	206
3.3.2.	Devrik Cümle Kullanımı.....	212
3.3.3.	Anlamı Tamamlanmamış Cümleler	212
3.3.4.	Bağlaç Kullanımları	213
3.3.5.	Arkaik Kullanımlar.....	215
3.3.6.	Atasözü Kullanımı	216
3.3.7.	Seci Kullanımı.....	216
3.3.8.	Şerh Edilmeyen Beyitlerden Kelime Anlamlarının Verilmesi.....	216
4.3.5.	Dil ve Üslup Bölümünün Genel Değerlendirmesi	217
4.	İHTİYÂRÂT-ı SABÛHÎ'NİN METNİ	219
4.1.	Nüshalar ve Nüsha Tavsifleri	219
4.2.	Nüshaların Soyağacı ve Kolbaşı Nüshaların Belirlenmesi	229
4.3.	Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yol.....	233
4.3.1.	Metin Nüshalarının ve Satır Numaralarının Gösterimi	234
4.3.2.	Nüsha Farklılıklarının Gösterimi	234
4.3.3.	Metindeki Şiirlerin Gösterimi	235
4.3.4.	Metindeki Başlıkların Gösterimi	236
4.3.5.	Metin İçerisindeki Arapça, Farsça İbareler ve Dipnotlardaki Açıklamalar	236

4.3.6.	Arapça Bölümlerde Kelimelerin Yazım Özellikleri	237
4.3.7.	Farsça Bölümlerde Kelimelerin Yazım Özellikleri.....	237
4.3.8.	Nüshada Farklı Yazımlarla Kullanılan Kelimeler.....	239
4.3.9.	Hemze Kullanımları.....	240
4.3.10.	Diğer Uygulamalar	240
4.4.	Transkripsiyonlu Metin.....	242
5.	SÖZLÜK	918
5.1.	Şerh Sözlüğü	919
5.2.	Şerh Edilmeyen Beyitlerdeki Kelimelerin Anlamları	928
SONUÇ		930
KAYNAKÇA		935

ÖZET

Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi

(I.-III. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)

Sabûhî Ahmed Dede 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış şâirlik özelliği de bulunan önemli bir Mevlevî şeyhidir. Konya Mevlevîhânesi'nde tedristen geçtikten sonra önce Şam, ardından Yenikapı Mevlevîhânesi'nde şeyhlik vazifesini gerçekleştirmiştir. Konya yıllarında *Türkçe Dîvânı* 'nı, Şam yıllarında *İhtiyârât-ı Sabûhî* 'sini yazmıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî son yıllarda ilim dünyasının dikkatini çekmiş bir eser olarak görünmektedir. Ancak eserin tam bir transkripsiyonlu metni bugüne kadar hazırlanmamıştır.

Bu çalışmada Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili detaylı bilgi vermekten ziyade esere odaklanılmış, *İhtiyârât-ı Sabûhî* 'nin nüshaları tespit ve temin edilerek nüsha soyağacı çıkarılmış ve bunlar arasında kol başı olan nüshalar ile tenkitli metin oluşturulmuştur.

Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî* 'de anlaşılması güç olan beyitler ile âyet ve hadîs içeren beyitleri, ayrıca *Mesnevî* 'nin dîbâce bölümlerini şerh etmiştir. Şerh metodolojisinde bu açıklamaya uygun bir şekilde âyet ve hadîs iktibasları ile dini kıssalara yoğun bir şekilde yer vermiştir. *Mesnevî* 'nin dîbâce bölümlerinin şerhinde ise kelime anlamları ve gramer açıklamaları yoğunlaşmaktadır. Eser Türkçe kaleme alınmış olmakla birlikte manzum bölümlerde Farsça, iktibas yapılan bölümlerde de Arapça yoğun bir şekilde kullanılmıştır. *Mesnevî* 'yi öğretmek amacıyla yazılmış olmasına rağmen Türkçe bölümlerdeki Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin yoğunluğu talebelerin belli bir eğitim seviyesinde olduklarını göstermektedir. Ayrıca şerh metodunda bir düzenin olmaması, *Mesnevî* 'de bulunan ancak şerh edilmeyen beyitlerden kelime anlamlarının verilmesi, bağlaç kullanımlarının çokluğu, kimi yerde cümlelerin yarıda kalması ya da anlamlı cümle oluşmaması eserin konuşma dili özellikleri ile yazıldığına işaret etmektedir.

İhtiyârât-ı Sabûhî, şerh geleneği içerisinde *Mesnevî* şerhleri arasında özellikle âyet ve hadîs içeren beyitler ile talebeler tarafından anlaşılmadığı düşünülen beyitlerin şerhine yer vermesi ve bu amacı gerçekleştirmek için kullandığı şerh yönteminin özgünlüğü, sanat kaygısından uzak üslubu, belli bir eğitim düzeyini gerektiren dil kullanımı ile farklı bir yere ve öneme sahip bir eser olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhtiyârât-ı Sabûhî, Sabûhî Ahmed Dede, Şerh, Mesnevî, Mevlânâ.

ABSTRACT

Sabuhi Ahmed Dede's Commentary On Masnevi Titled İhtiyarat-i Sabuhi (Volume I.-III.) (Analysis-Critical Text-Glossary)

Sabuhi Ahmed Dede is an important Mevlevi sheikh who lived in the late 16th century and the first half of the 17th century, and also has the characteristics of a poet. After passing the education in Konya Mevlevihane, he performed the duty of sheikh first in Damascus and then in Yenikapı Mevlevihane. He wrote Turkish Divan in Konya years and İhtiyarat-ı Sabuhi in Damascus years.

İhtiyârât-ı Sabuhi seems to be a work that has attracted the attention of the scientific world in recent years. However, a fully transcribed text of the work has not been prepared so far.

This study focuses on the work rather than giving detailed information about Sabuhi Ahmed Dede's life and literary personality. The copies of İhtiyarat-ı Sabuhi were identified and procured, and the genealogy of the copies was drawn, and a critical text was created with the prominent copies among them.

Sabûhî Ahmed Dede has commented on the couplets that are difficult to understand and the couplets containing verses and hadiths in İhtiyarat-ı Sabuhi, as well as the dîbâce sections of the Mesnevi. In his commentary methodology, in accordance with this explanation, verses and hadith quotations and religious anecdotes were intensely included. In the commentary of the dîbâce sections of Mesnevi, the meanings of words and grammatical explanations are concentrated. Although the work was written in Turkish, Persian was used extensively in the verse sections and Arabic was used extensively in the quoted sections. Even though it was written to teach Mesnevi, the density of Arabic and Persian words and compositions in the Turkish sections shows that the students are at a certain level of education. In addition, the lack of order in the commentary method, the meaning of words from the couplets in the Mesnevi that are not annotated, the abundance of use of conjunctions, the incompleteness of sentences in some places or the absence of meaningful sentences indicate that the work was written with colloquial features.

İhtiyarat-1 Sabuhi draws attention as a work that has a different place and importance among the Mesnevi commentaries within the commentary tradition, with especially the couplets containing verses and hadiths, include the commentary of the couplets that are thought not to be understood by the students and the originality of the commentary method used to achieve this purpose, unpretentious style, use of language that requires a certain level of education.

Key Words: İhtiyarat-1 Sabuhi, Sabuhi Ahmed Dede, Commentary, Mesnevi, Mevlana.

KISALTMALAR DİZİNİ

SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TAE	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Der.	Derleyen
Çev.	Çevirmen
H.	Hicrî
M.	Milâdî
Haz.	Hazırlayan
E.t.	Erişim tarihi
H.z.	Hazret-i

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: İktibas Edilen Âyetler	68
Tablo 2: Âyetlerin Bulunduğu Bölümlere Göre Sayısı	69
Tablo 3: İktibas Edilen Hadîsler	94
Tablo 4: Hadîsin Bulunduğu Bölümlere Göre Sayısı.....	95
Tablo 5: Manzum İktibas Bilgileri	100
Tablo 6: Mensur İktibas Bilgileri	103
Tablo 7: Edebi Sanat Kullanımları.....	113
Tablo 8: Şerh Metodu Kullanım Sayıları	123
Tablo 9: Dîbâce Bölümü Şerh Metodu Kullanımları	134
Tablo 10: İlk On Sekiz Beyit.....	136
Tablo 11: İlk On Sekiz Beyitte Kullanılan Şerh Metodları.....	140
Tablo 12: Birinci Ciltteki Beyitler	166
Tablo 13: İkinci Ciltte Şerh Edilen Başlıklar ve Beyitler	185
Tablo 14: Üçüncü Cildin Dîbâcesi Şerh Metodu Kullanımları.....	186
Tablo 15: Üçüncü Cilt Şerh Edilen Başlık ve Beyitler	202
Tablo 16: Nüshalara Göre Mesnevi'deki Beyit Sayıları.....	204
Tablo 17: İhtiyârât-ı Sabûhî'de Şerh Edilen Başlık ve Beyit Sayıları.....	204
Tablo 18: İhtiyârât-ı Sabûhî'de Şerh Edilen Beyitlerdeki Kelime Sayıları	204
Tablo 19: Nüsha Soyağacı.....	233

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Tercüme ve Açıklama Kullanımları.....	31
Şekil 2: Şerh Metodu Kullanım Verileri	123
Şekil 3: Başlıklara Göre Şerh Edilen Beyit Sayıları	166
Şekil 4: İkinci Ciltte Başlıklara Göre Şerh Edilen Beyit Sayıları	185
Şekil 5: Üçüncü Ciltte Başlıklara Göre Şerh Edilen Beyit Sayıları	203
Şekil 6: Ciltlere Göre Şerh Edilen Beyit ve Kelime Sayıları	205

GİRİŞ

Şerh, kelime anlamı itibarıyla “açmak, yarmak, genişletmek” (Mehmed Bahaeddin, 1997: 412; Şemseddin Sami, H. 1317: 773) anlamlarına gelirken bir edebiyat terimi olarak “muhtelif ilim dallarında yazılmış bir eseri, bir yazı ya da risâleyi daha anlaşılır hâle getirmek maksadıyla kaleme alınmış yazı ya da eser” anlamında kullanılmaktadır (Erdoğan, 1997: 286). İslam kültür dairesinde ve diğer milletlerin edebiyatlarında özellikle dinî içerikli metinlerin açıklanmasında şerh önemli bir yer tutar. İslam medeniyetinde öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’in daha iyi anlaşılması için açıklama, yorumlama içerikli hâşiye, tefsir gibi çalışmalar başlamış, sonrasında bu çalışmalarla birlikte dinî içerikli metinler üzerine şerh yazma çalışmaları başlamıştır. Âyet, hadîs, Esmâ-yı Hüsna gibi doğrudan dinî hüvviyete sahip olan şerhlerle başlayan gelenek Niyazi Mısırî, Yûnus Emre, Ümmî Sinan gibi mutasavvıf şâirlerin şiirlerine yapılan şerhler olarak devam etmiştir. Bununla birlikte sadece dinî içerikli metinlerle sınırlı kalınmamış, felsefî metinlerden, klasik kabul edilen şiirlere kadar pek çok konuda metin şerh edilmiştir.

Hazret-i Mevlânâ’nın *Mesnevî*’si de şerh geleneği içerisinde önemli bir yere sahiptir. Dinî-tasavvufî-edebî özelliği muhtevî olan bu şerhler üzerine son dönemde önemli çalışmalar yapılmış, eserler tespit ve tasnif edilmiştir. Bu şerhlerle ilgili metin çevirisi, inceleme ve sözlük çalışmaları ile edebiyat incelemelerindeki önemli bir eksikliği gideren kıymetli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Sabûhî Ahmed Dede 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış şâirlik özelliği de bulunan önemli bir Mevlevî şeyhidir. Konya Mevlevîhânesinde tedristen geçtikten sonra önce Şam, ardından Yenikapı Mevlevîhânelerinde şeyhlik vazifesini gerçekleştirmiştir. Konya yıllarında Türkçe Dîvânını kaleme alan Sabûhî Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî*’sini Şam yıllarında yazmıştır.

Kaynaklar incelendiğinde Sabûhî Ahmed Dede ve eserleri ile ilgili bilgiler sınırlı ve birbiriyle çelişkilidir. Bu alanda yapılan çalışmalar da bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. *İhtiyârât-ı Sabûhî* son yıllarda ilim dünyasının dikkatini çekmiş bir eser olarak görünmektedir. Ancak eserin tam bir tenkitli metni bugüne kadar hazırlanmamıştır.

Bu çalışmada Sabûhî Ahmed Dede’nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserinin harf aktarımının yapılarak tahlil edilmesi, böylelikle eserin şerh geleneği içerisindeki yeri ve öneminin tespit edilmesi ve edebiyat inceleme çalışmalarına kazandırılması

amaçlanmaktadır. İçeriği incelendiğinde özgün bir eser olduğu anlaşılan *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin edebiyat incelemelerine kazandırılması genelde şerh geleneği, özelde ise *Mesnevî* şerhleri arasındaki bir eksiği kapatması açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Sabûhî Ahmed Dede hayatı, tasavvufî ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümün oluşturulmasında Mevlevîlik tarihi ile ilgili birinci derecede kaynak olarak kabul edilebilecek Esrar Dede, Sahih Ahmed Dede, Sakıb Dede gibi şahsiyetlerin eserleri incelenmiş, bu kişilerin eserleri üzerinde yapılan akademik çalışmalar değerlendirilmiştir. Son dönem araştırmacılarından Saadettin Nüzhet Ergun, Mehmet Sarı ve Müzekkir Kızılkaya'nın alana yapmış olduğu çalışmalardan farklı bir bilgi ortaya konulamayacağı görülmüş ve zikredilen eserlerin değerlendirmesi yapılarak şârihin hayatı hakkında genel çerçevede bilgi vermekle yetinilmiştir.

İkinci bölümünde *İhtiyârât-ı Sabûhî* ile ilgili birinci derece kaynaklarda verilen bilgilerin sahlılığı değerlendirilmiş, benzer özellikleri muhtevî diğer *Mesnevî* şerhleri ile karşılaştırılarak eserin özgünlüğü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümünde *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin içerik planı ortaya çıkarılmış, şerh edilen başlıklar ve beyitler toplu olarak bu bölümde gösterilmiştir. Sabûhî Ahmed Dede'nin şerhini meydana getirirken hangi yöntemleri kullandığına ilişkin özellikler şerh metodu başlığı altında incelenmiş, şerhin yazılış sebebine göre kullanılan yöntemler arasında uyum tespit edilmiştir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin Türkçe yazım dili olmakla birlikte yoğun bir şekilde Farsça ve Arapça bölümlerin bulunmaktadır. Bu üç dilin kullanım yerleri ve hususiyetleri belirtildikten sonra üsluba tesir eden temel özellikler değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde *İhtiyârât-ı Sabûhî* nüshalarının tavsifi gerçekleştirilmiştir. Çeviriyazıya esas olacak nüshaları belirlemek üzere nüshaların soyağacı çıkarılmış, böylelikle kolbaşı nüshalar tespit edilmiştir. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2084 Nolu Nüsha (KA), Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 Nolu Nüsha (KB), Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha (KC), Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar 1310 Nolu Yazma (SE), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Yazma (İÜ) kolbaşı nüshaları olarak belirlenmiş, bu nüshalardan yola çıkılarak metin bölümü hazırlanmıştır. Bunlardan Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki 2085 ve 2086 nolu nüshalar en eski nüshalardır. KB nüshası; vakfiye kaydında Sabûhî Dede tarafından vakfedildiğinin belirtilmesi nedeniyle müellif hattına en yakın nüsha, kuvvetle muhtemeldir ki şârih tarafından kontrol edilen nüshadır. KC nüshası da yazım özellikleri itibarıyla bu

nüshanın devamı niteliğindedir. KB nüshası ilk iki cildi, KC nüshası ise son dört cildi içermektedir. Bu nedenle bu iki nüsha zemin nüsha olarak kabul edilmiştir.

Tenkitli metin çalışmalarına başlamadan önce yazı ve imla hususiyetlerini standart ve istikrarlı hale getirebilmek için Prof. Dr. İsmail ÜNVER'in Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler başlıklı makalesi tedkik edilmiş ve buradaki uygulamalara büyük ölçüde riayet edilmiştir. Bu makalede bulunmayan ya da tarafımızca gerçekleştirilen farklı uygulamalara Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yol başlığı altında yer verilmiştir.

Tenkitli metin oluşturulurken zemin nüsha olarak belirlenen KB ve KC nüshalarının sayfa numaraları köşeli ayraç, satır numaraları da ayraç içinde gösterilmiştir. KA, İÜ, SE, (istinsah tarihine göre sıralıdır, SE'nin istinsah tarihi belli değildir) nüshalarının varak numaraları köşeli ayraç içinde belirtilmiştir. Manzum bölümlerde *Mesnevî* harici şiirlerde üstte köşeli ayraç içinde vezni yazılmıştır. Satır altı dipnotta Farsça yahut Arapça manzum bölümün çevirisi verilmiş, bulunabildiyse kaynağı belirtilmiştir. *Mesnevî*'den alınan metinler *Mesnevî* vezni olan *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* vezniyle yazıldığından ayrıca gösterilmeye gerek duyulmamış, nüshada bulunan mısraın ya da beytin sonunda parantez içinde sırasıyla cilt ve beyit numarası gösterilmiştir. *Mesnevî*'deki beyitlerin günümüz Türkçesine çevirisi satır altı dipnotla gösterilmiş, çeviriye esas kaynak olarak Adnan Karaismailoğlu'nun *Mesnevî-Tam Metin* eserinden istifade edilmiştir. Ayrıca Karaismailoğlu'nun kendisi ile de görüşülerek Farsça beyitlerin çevirisinde imla kullanımları hakkında bilgisine başvurulmuştur.

Son bölümde de şerh esnasında kelimelere sözlük anlamlarının dışında şârihin metin içinde kullanılan anlamlarına yönelik verdiği anlamlar tespit edilerek metin içi anlamlar sözlüğü oluşturulmuştur.

İhtiyârât-ı Sabûhî Mesnevî'nin altı cildinden beyitler seçilerek şerh edilmiştir. Çalışmamız kapsamından ilk üç cilt ele alınmıştır. Diğer üç cildi bizimle eş zamanlı olarak tenkitli metin, inceleme ve sözlük başlıkları ile Ayşe KORMAZ çalışmıştır. Esere bütüncül yaklaşım gerçekleştirebilmek için şârih, eser ve inceleme metotları üzerinde kendisi ile istişareler gerçekleştirilmiştir. Birbirinin devamı niteliğinde çalışmalar olduğu için aynı yöntemlerin kullanılmasına gayret gösterilmiş, tenkitli metin hazırlanırken uyulacak kurallara birlikte karar verilmiş ve nüshaların soy ağacı çıkarılarak tenkitli metne tâbî olacak nüshalar birlikte tespit edilmiştir.

1. SABÛHÎ AHMED DEDE

Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı hakkındaki bilgiler hem az hem de tutarsızdır. Konu ile ilgili Mevlevîlik kaynaklarında¹ bilgiler bulunmakla birlikte bu eserlerdeki bilgilerde tutarsızlık çok fazladır. Aynı şekilde dönemin tarihi ve biyografik kaynaklarında² da Sabûhî Ahmed Dede hakkında ya hiç bilgi bulunmamakta ya da bilgiler çok yüzeysel düzeyde kalmaktadır.

Son dönem Mevlevîlik eserleri ve *Mesnevî* şerhleri üzerinde yapılan çalışmaların bazılarında Sabûhî Ahmed Dede ve tenkidli metnini sunduğumuz *İhtiyârât-ı Sabûhî* hakkında bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Sabûhî Ahmed Dede ve *İhtiyârât-ı Sabûhî* hakkında bilgi veren makale, tez ya da kitap gibi çalışmalarda da genellikle Mevlevî kaynaklarındaki eksik ya da tutarsız bilgilerin aktarıldığı dikkati çekmektedir.

Müstakilen Sabûhî üzerine ilk olarak 1933 yılında *Sabûhî Hayatı ve Eserleri* adlı eseri ile Sadettin Nüzhet Ergun çalışmıştır. Bu eserde Sabûhî Dede, özellikle Sakıp Dede, Ziya Bey, Esrar Çelebi, Uşşâkizâde ve Şeyhî'nin eserlerindeki bilgilerden yola çıkılarak müstakil bir eserle tanıtılmış ve Divan'ındaki şiirlerine bu eserde yer verilmiştir.

Sabûhî Dede'nin hayatı ve Divan'ı üzerine Mehmet Sarı 1992 yılında *Şeyh Sabuhî Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nın Tenkitli Metni* (Gazi Üniversitesi, 1992) adlı doktora tezini hazırlamıştır. Eserde Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı, eserleri, edebî ve tasavvufî kişiliği ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. Sarı, ayrıca 2007'de *Sabûhî'nin Türkçe Sâkinâmesi* ile 2018'de *Mevlevî Şâiri ve Mesnevî Şâirihî Sabûhî Ahmed Dede* makaleleri ile önemli bir şâir ve şâirh olan Sabûhî Dede'nin bilim dünyasına tanıtılmasına katkı sağlamıştır.

Abdülkadir Algül, 2007 yılında *Sabuhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "İhtiyârât-ı Sabûhî"* adlı eseri (1-100. Varak) (Atatürk Üniversitesi, 2007), başlıklı yüksek lisans tez

¹ Bibliyografya kısmında künye bilgileri verilen Mevlevîlik tarihi araştırmalarına ışık tutacak temel kaynaklar şunlardır: Sakıp Mustafa Dede: Sefine-i Nefise-i Mevleviyân, Esrar Dede: Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye, Sahih Ahmed Dede: Mecmuâtü't-Tevârih-i Mevleviyye, Ali Enver: Semâhâne-i Edeb, Mehmed Ziyâ: Yenikapı Mevlevihânesi, Mecdüddîn Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr: Risâle-i Sipehsâlâr, Ahmed Eflâkî: Menâkibü'l-Ârifin, Ali Nutki Dede: Defter-i Dervişân.

² Bibliyografya kısmında künye bilgileri verilen tezkiler ve tarihi kaynaklar şunlardır: Mustafa Mucib: Tezkire-i Mucib, Seyyid Mehmed Rızâ: Rıza Tezkiresi, Uşşâkizâde Seyyid Hasib Efendi: Zeyl-i Şekâik, Şeyhî Mehmed Efendi: Vekâiyü'l-Fuzalâ, Hafız Hüseyin Ayvansarâyî: Vefeyât-ı Ayvansarâyî, Hüseyin Vassaf: Sefine-i Evliyâ, İsmail Belig: Nuhbetü'l-Asar li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar, Bursalı Mehmed Tâhir: Osmanlı Müellifleri, Mehmed Süreyyâ: Sicilli Osmânî, Ahmed Rifat: Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, Mehmed Nailî Tuman: Tuhfe-i Nailî, Bağdatlı İsmail Paşa: Hediye'tü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin.

çalışması ile eserin birinci cildinin ilk yüz varlığını latin alfabesine aktarmıştır. Tezde Sabûhî Dede hakkında verilen bilgiler Sarı'nın verdiği bilgilerin tekrarı mahiyetindedir.

2019 yılında Müzekkir Kızılkaya, Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi* (Akadamiar Dergisi, 6: 127-168) başlıklı makalesini yayınlamış, ayrıca aynı yıl *Sabûhî Ahmed Dede'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019) adlı doktora tezini hazırlamıştır.

Yukarıda zikredilen eserlerden gerek Sarı'nın gerekse Kızılkaya'nın eserlerinde Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı, eserleri, edebî ve tasavvufî kişiliği ile ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Sarı, özellikle birinci derece Mevlevî kaynaklarına ve diğer tarihi kaynaklara dayanarak Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgileri aktarır, çıkarımlar yaparak hayatını aydınlatmaya çalışır.

Kızılkaya, bahsi geçen doktora tez çalışmasında tarihi kaynaklarla Mevlevî kaynaklarını incelemiş, özellikle *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki bilgilerden ve tarihteki olaylardan hareket ederek Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı ile ilgili genel kronolojiyi ve mürid-mürşid ilişkilerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Edebiyat tarihi-tarih gibi eski belgelere dayanarak yapılan bilimsel faaliyetlerde her geçen zamanda elde edilen bilgilerin artması ile eski bilgilerin bir kısmının ehemmiyetini yitirmesi ya da yanlışlığının ispatlanması malumdur. Bu gerçekten hareketle Ergun, Sarı ve Kızılkaya'nın çalışmaları, çalışıldıkları dönemin mevcut bilgileri dâhilinde kaynaklarda hakkında gerçekten az bilgi bulunan ve bu bilgilerin de tutarsız olduğu Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatının aydınlatılması açısından oldukça verimli olmuştur.

Bu çalışma kapsamında Mevlevî kaynakları, tarihi kaynaklar, daha önce yapılan bilimsel çalışmalar incelenmiş, Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatının detaylı bir şekilde ele alınması yukarıda zikredilen çalışmaların tekrarı ötesine geçemeyeceğinden tenkitli bir çalışmaya gerek duyulmamıştır. Çalışmanın sağlam bir zemine oturabilmesi için şârihin hayatı, eserleri, edebî ve tasavvufî kişiliğinin bilinmesi gerekliliğinden hareketle zikredilen eserlerden derc edilen bilgilerle Sabûhî Ahmed Dede ile ilgili genel bilgiler aktarılmıştır.

1.1. İsmi ve Mahlası

Sabûhî Ahmed Dede'nin asıl adı ile ilgili bilgiye Esrar Dede, Sakıp Dede, Sahih Ahmed Dede, Ali Enver gibi kaynaklar yer vermemiştir. Son dönem araştırmacılarından Ergun ve Sarı asıl isminin Ahmed olduğunu belirtmekle birlikte herhangi bir kaynağa

dayandırmazlar. (Ergun, 1933:1; Sarı, 1992: 35) Kızılkaya ise ismi ve mahlası başlığına yer vermekle birlikte asıl adının ne olduğu ile ilgili bilgi vermez. Sabûhî mahlasını nasıl aldığı hususunda da net bir bilgi bulunmamaktadır: “Kanaatimizce ilahî aşkla dolu, cezbeli ve aşkın sarhoşu bir karaktere sahip olması hasebiyle bu mahlası kullanır.” (Kızılkaya, 2019: 25)

Sabûhî Ahmed Dede isminde Sabûhî kelimesinin mahlas, Dede kelimesinin de unvan sıfatı olduğu bilindiğinden Ahmed kelimesinin de ismi olması kuvvetle muhtemeldir. Sabûhî Ahmed Dede’nin eserlerinde, yukarıdaki zikredilen kaynaklarda asıl adının Ahmed olarak belirtilmesindeki sebep de bu olsa gerektir.

1.2.Ailesi ve Doğumu

Sabûhî Ahmed Dede’nin Tokat kökenli olduğu kaynakların müttetik olduğu bir husustur. Ancak Tokat’ta mı doğduğu ya da ailesinin mi Tokat kökenli olduğu hususunda görüş birliği sağlanamamıştır. Sarı, konu ile ilgili kaynaklardaki bilgileri paylaştıktan sonra “Sabûhî Ahmed Dede’nin ataları Tokatlı olup buradan İstanbul’a gelip yerleşmişlerdir.” (Sarı, 1992: 44) diyerek kanaatini açıklamıştır. Ayrıca Sabûhî’nin ne zaman doğduğu, kardeşleri, ailesi vb konularda bilgiye ulaşılamamaktadır. Sadece babası hakkındaki bilgilere rastlanabilmektedir. Sahih Ahmed Dede, babası Mehmed Emin Efendi’nin Eyüp Sultan Camii’nde imam ve hatip olarak görev yaptığını, Sabûhî’nin ulemâ bir aileden geldiği ifade edilmektedir (Sahih Ahmed Dede, 2003: 299). Evlenip evlenmediği, eşi ve çocukları hakkında eserlerinde ve kaynaklarda hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Sarı, Sabûhî’nin doğum tarihi olarak *İhtiyârât-ı Sabûhî*’nin yazılış tarihi, Konya’da, Şam’da, İstanbul’da geçirdiği süreler, vefat tarihi gibi eldeki sınırlı ipuçlarından yola çıkarak 992/1584’ü işaret eder (Sarı, 1992: 48). Kızılkaya ise Sarı’nın yapmış olduğu bu tahlili eksik bulur ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*’nin başında bulunan Şam’a gidiş tarihindeki veriyi, Konya Kütüphanesi 2085 numaralı nüshanın vakıf kaydındaki Sabûhî Ahmed Dede tarafından vakfedilmiş olması ve buradaki tarihi, Kasım Baba’nın yanında geçirdiği süreyi, Konya, Şam ve İstanbul’da bulunma süreleri gibi kriterleri göz önünde bulundurarak yaptığı hesaplamada Sabûhî’nin doğumu olarak 982/1574 yılını işaret eder (Kızılkaya, 2019b: 27).

Sarı ile Kızılkaya arasındaki doğum tarihi açısından fark olmasının nedeni kaynaklardaki muhtelif bilgilerdir. İkisi de kaynaklardaki tarihlerden yola çıkarak hesaplamalar yaparlar. Ancak Kızılkaya *İhtiyârât-ı Sabûhî*’yi detaylı incelemiş ve buradaki Sabûhî Dede’nin kendisi tarafından verilen bilgiyi tespit etmiştir. Diğer kaynaklardaki bilgileri buradaki tarihi esas alarak hesaplamıştır.

Niçe zamân ol ‘azîzüñ hîdmet-i şerîfleri ile behremend olmak müyesser olduñdan şoñra bu haķîr-i qalilü’l-biđâ’a seccâde-i hilâfetle teşrîf buyurup hicret-i nebeviyyenüñ biñ yigirmi altı senesinüñ evâhîrinde Şâm-ı cennetâsâya irsâl buyurdılar. (KB2b)

İhtiyârât-ı Sabûhî’de yazarın kendisi tarafından verilen bilgilere itibar etmek elzemdir. Sabûhî Dede’nin Şam’a gidiş tarihi esas olarak alınması gerekir. Bizim yaptığımız incelemede ile Kızılkaya’nın bu veri ve diğer kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak elde ettiği doğum tarihi kesin bilgi olmamakla beraber makul görünmektedir.

Bu durumda Sabûhî Ahmed Dede Tokat’da doğup doğmadığı kesin olmamakla birlikte Tokatlı bir ailenin çocuğudur. Muhtemelen 982/1574 yılında dünyaya gelmiştir. Kendisi Tokat’ta doğmuş olsa bile erken yaşlarda babası Mehmed Emin Efendi ile İstanbul’a gelmiş ve tahsilini burada gerçekleştirmiştir. Mehmed Emin Efendi, Eyüp Sultan Camii’nde imam ve müezzin olarak görev yapmış âlim bir zâttır.

1.3.Eğitimi

Sabûhî Dede ulemâ bir aileden geldiği ve babası Mehmed Emin Efendi Eyüp Sultan Camii’nde imam ve hatip olarak görev yaptığı için tahsilinin ilk aşamasını babasından ve babasının çevresindeki âlim zâtlardan almış olmalıdır. Esrar Dede, Sabûhî Ahmed Dede’nin âlim bir zât olduğunu şöyle ifâde etmektedir: “*Alâ-kile’t-takdireyn pederleri ulemâdan olup bunlar dahi tahsil-i ma’arif-i bî-şümâr ve seyr-i dâr u diyâr iderek âsitâne-i cibrîl-âşiyâne-i Mevleviyye’de dâhil-i idâd-i fukarâ-i kirâm ve andan Şâm meşîhatiyle be-kâm olup...*” (Esrar Dede, 2000: 274).

Eserlerinden Sabûhî Dede’nin Arapça ve Farsçaya olan vukufiyeti anlaşılmaktadır. Ayrıca yine eserlerinden bu dillerle yazılmış pek çok eserin incelenip özümsemiği de anlaşılmaktadır. Arap ve Fars edebiyatçılarından, âlimlerinden yaptığı alıntılar, onların eserlerinden verdiği örnekler İslam medeniyetinin sanat ve düşünce dünyasına dair derin bir bilgisi olduğunu göstermektedir. Kızılkaya “*Cümle tahlili ve i’rabı konusunda gösterdiği örnekler, Arap edebîyatı ile Fars edebîyatının önemli şairlerinden yaptığı alıntılar dikkat çekmektedir. Hadîs ve tefsir kaynaklarını kullanması, Kâdî Beyzâvî, Zemahşerî ve Taberî gibi önemli tefsir kaynaklarından notlar düşmesi, eserlerinde geçen hadîslerin kaynaklarının geniş bir yelpazede olması ve alana hâkimiyeti iyi bir eğitim aldığıının göstergeleridir.*” (Kızılkaya, 2019b: 32) ifadeleriyle Sabûhî’nin iyi bir eğitimden geçtiğinden bahsetmektedir.

1.4.Bektâşîlik Yılları

Kaynaklarda Sabûhî Dede'nin Eyüp'te bulunduğu yıllarda Kasım Baba'ya intisap ederek Bektaşî olduğu kayıtlıdır³. Kasım Baba'ya ilişkin kaynaklarda bilgiye henüz rastlanamamakla birlikte Sabûhî'nin hayatına değinen kaynaklar Kasım Baba'nın Sabûhî'nin özellikle tasavvufî gelişiminin ilk aşamalarında önemli bir rol üstlendiğini ifade ederler. Sabûhî Dede, Kasım Baba'nın vefatına kadar yanında kalmış, tasavvufî eğitimi almış, onun ölümünün akabinde de Konya'ya giderek o dönemin Mevlevî makam Çelebisi Bostan Çelebi'ye intisap etmiştir. Bostan Çelebi, onun eğitimi kardeşi Ebubekir Çelebi'ye vermiştir. Ali Enver, Sabûhî Ahmed Dede'nin Kasım Baba'ya intisabını âlim bir zât olması ile birlikte açıklamıştır: “*Pederleri ulemâdan olduğu cihetle (Sabûhî) dahı evâil-i halinde tahsîl-i ilm ü ma'arif itdükten sonra Eyüp civârında Bektâşî (Kasım Baba) nâm zâta intisâb itmiş iken seyâhatle Konya'ya gidiüp orada Mevlevî olmuşdur.*” (Ali Enver, H.1309: 120).

Sabûhî de dedeliğe giden yolda Mevleviliğin bin bir gün çilesini burada tamamlamıştır. Sarı, Kasım Dede'nin Sabûhî üzerindeki tesirini şu şekilde yorumlar: “*...bu Bektâşî Kasım Baba'nın Sabûhî üzerinde tesiri büyük olmuştur. Denilebilir ki Sabûhî Ahmed Dede, manevî aşkın kadehini ilk defâ bu zâtın elinden içmiştir.*” (Sarı, 1992: 50).

1.5.Mevlevîlik Dönemi

Ebubekir Çelebi'nin yanında çilesini çıkaran Sabûhî, dedelik ünvanını alır. Sakıp Dede, Sabûhî Dede'nin ilmî ve tasavvufî kişiliğinin oluşmasında Kartal Medmed Dede, Baba Ahizade Derviş Medmed Dede ve ismi verilmeyen bir merd-i âriften daha ilmî terbiyye aldığını belirtir (Sakıp Dede, H.1283: 2/67).

Sabûhî Dede Konya'da çile çıkardıktan sonra Şam Mevlevîhânesi'nde görevlendirilir. Şeyhî ve Esrar Dede, Sabûhî Dede'nin burada Hamza Dede'den ders aldığını ifade etmektedirler. Sahih Ahmed Dede ise, Sabûhî'nin Şam Mevlevîhânesi'nin postnişinliğinden azledikten sonra cezbeye düştüğünü, cezbe halinden kurtulduktan sonra Hamza Dede'nin derslerine katıldığını ve 1045/1635 yılında hac kafilesi ile İstanbul'a dönüp Yenikapı Mevlevîhânesi civarına yerleştiğini aktarır. (Kızılkaya, 2019b: 40).

Esrar Dede, Uşşâkizâde'den alıntılararak *Tezkire*'sinde Sabûhî'nin Tokat asıllı olduğunu, Kasım Dede'nin yanında Bektaşî olduğunu, sonradan Mevlevîliğe intisap ettiğini

³ Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*: 293; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviye*: 275; Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmani*: 1413; Ali Enver, *Semahane-i Edeb*: 120.

ve Şâm'da post-nişîn olduğunu ifade etmektedir: “Uşşâkizâde Zeylül-zeyl'de Tokâdiyü'l-asl olup Şâm'da Hamza Dede hizmetiyle şeref-yâb ba'dehû câ-nişînleri olmuştur diyüp Hazret-i Sâkıb Dede Dârü'l-devle-i İslâmbul'da Eyyüb-i Ensâri civârında olup Bektâşî Kasım Dede Nâm zâtun kûçegi iken Konya'ya varup Mevlevî olmuştur. Ve Hamza Dede bunların akîbinde Şâm meşîhâtinde istihdâm kılınmıştır diyü zikr iderler.” (Esrar Dede, 2000: 274-275) Esrar Dede yukarıdaki bilgileri aktardıktan sonra kendisi de bu bilgilerin doğruluğu teyit etmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'yi olgunluk dönemi diyebileceğimiz Şam Mevlevîhânesi'ndeki şeyhliği döneminde kaleme aldığı bilgisini Sahih Ahmed Dede de vermektedir: “Şeyh Sabûhî Ahmed Dede cenâbına bâ-işâret-i aliyye-i ma'nevîyye me'mûren meşîhat-nâme tahrîr olunup Şâm-i Şerîf'de Mevlevîhâne'nin şeyhi olup teşrîf buyurdu. Ve 6 cild “Mesnevî-i Şerîf”in her cildi şerîfinden başka başka beyitleri intihâb eyleyip birer birer 6 cild okudu, ismini “İhtiyârât-ı Sabûhî” koydu. Ba'dehû, Türkî lisân üzere şerh edip, beyitlerin ma'nâlarını tahrîre niyet eyledi.” (Sahih Ahmed Dede, 2003: 293)

Sabûhî Ahmed Dede Şâm'a gelişi ile ilgili *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de şöyle bilgi vermektedir: “Niçe zamân ol 'azîzûn (Ebubekir Çelebi) hîdmet-i şerîfleri ile behremend olmak müyesser olduğdan sonra bu hâkîr-i kâilî'l-bîdâ'a seccâde-i hîlâfetle teşrîf buyurup hicret-i Nebviyyenüñ biñ yigirmi altı senesinüñ evâhîrinde Şâm-ı cennetâsâya irsâl buyurdılar. Çün bir eyemen-i evkâtta ve eşref-i sâ'âtde gelüp ma'rûsa-ı Şâm'a vâsıl olup ol hîdmet-i sa'âdet-encâmuñ ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şurû' olındı.”(KB2a)

Sabûhî eserini tamamladıktan sonra etkisinden çıkamamış, cezbeye düşmüş, Hamza Dede'nin derslerine katılmış, ona hem-sohbet olmuş, kendisini toparladıktan sonra da İstanbul'a giderek Yenikapı Mevlevîhânesi'ne yerleşmiştir.

Mehmet Sarı, Mehmed Ziya'dan alıntılanarak Sabûhî Dede'nin, 1040/1630 yılında İstanbul'daki Yenikapı Mevlevîhânesine şeyh olarak atandığı bilgisini vermektedir (Sarı, 1992: 54). Halbuki Sabûhî Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'yi Şâm'da mukim olduğu yıllarda kaleme almıştır. İsmail Rusûhî 1040/1630 senesinde vefat etmiştir. Şârih 3. cildin dîbâce şerhinde İsmail Rusûhî'den merhum sıfatıyla bahsetmektedir(KC5a). Eserin altı cildin tamamının şerh edildiğini göz önünde bulundurduğumuzda Sabûhî Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesinde 1630 yılında şeyh olması mümkün görünmemektedir.

1045/1635 yılında İstanbul'a gelen Sabûhî Dede, 1048/1638 yılında IV. Murad'ın izni ile makam çelebisi III. Muhammed Arif Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olarak atanır (Sahih Ahmed Dede, 2003: 304). Sabûhî Ahmed Dede, Yenikapı

Mevlevîhânesi'nin üçüncü şeyhi olarak görev yapmıştır⁴ (Kaya, Küçük, 2011: 19). Kaynaklarda Sabûhî Dede'nin kaç yıl boyunca Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olarak kaldığı ile ilgili farklı tarihler kaydedilmektedir⁵. Sahih Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî'yi okuduğu eserinde verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle diğer kaynaklardaki tarih farklılıklarına göre daha tutarlı bilgiler içermektedir.

1.6.Vefatı

Sabûhî Ahmed Dede'nin vefat tarihi kimi kaynaklara göre 1058/1648-1649⁶, kimilerine göre ise 1057/1647'dir⁷. Sarı ve Kızılkaya farklı bir yol takip etseler de vefat tarihi olarak 1057/1647'de müttefikler. Ayrıca Kızılkaya, Sabûhî Dede'den sonraki postnişin Câmî (Hacı) Ahmed Dede'nin 1058/1647-1648 yılında şeyhliğe atanmasını bu tarihe delil olarak gösterir. (Kızılkaya, 2019b: 63).

Sabûhî Dede'nin mezarı Yenikapı Mevlevîhânesi haziresindedir. Sarı, bu konuda detaylı bir çalışma yapmış, kaynaklarda mezarla ilgili verilen bilgileri aktarmıştır. Buna göre Sabûhî Dede'nin mezarı önce türbe dışına defnedilmiş, sonrasında ise içeri alınmıştır. Tarihin belli bir döneminde ziyâretgâh olmuştur. Ancak şu anda Mevlevîhânedeki mezar taşlarının kırılıp yıpranması ve dergâhın yangınlar geçirmesi nedeni ile Sabûhî Dede'nin mezarının yeri tespit edilememektedir (Sarı, 1992: 79, 80).

1.7.Edebî Kişiliği

Yukarıda hayatı hakkındaki bilgilerden anlaşıldığı üzere Sabûhî Ahmed Dede tasavvufî yönü ile öne çıkmaktadır. Ancak Sabûhî'nin diğer önemli bir özelliği de edipliğidir. *İhtiyârât-ı Sabûhî* bir şerh eseri olma yönü ile kendisinin ilmî yönünü göstermekte iken özellikle *Türkçe Dîvânı* kendisinin edebî yönünü ortaya koymaktadır. Ayrıca varlığı tespit edilememiş olmakla birlikte Farsça Dîvânı'nın varlığından kaynaklarda

⁴ Kemal Ahmed Dede ile birlikte, XIX. yüzyıla gelinceye kadar bu dergahta on üç şeyh postnişin olmuştur. Şeyhlerden ilk yedisinin tamamının da adı Ahmed'dir. Bunlar sırasıyla, Kemal Ahmed Dede, Doğani Ahmed Dede (ö. 1040/1630), Sabuhi Ahmed Dede (ö. 1060/1650), Cami Ahmed Dede (ö. 1082/1671), Kari Ahmed Dede (ö. 1090/1679), Naci Ahmed Dede (ö. 1120/1719)18 ve Pendari Ahmed Dede (ö. 1123/1711)'dir. (Bayram Kaya, Sezai Küçük, Defter-i Dervişan Yenikapı Mevlevihanesi Günlükleri, s. 19).

⁵ Esrar Dede, Ali Enver ve Mehmed Ziya on sekiz yıl, Ayvansarâyî on dört yıl, Sahih Ahmed Dede de dokuz yıl şeyh olarak bulunduğunu ifade eder.

⁶ Mûcib, Ayvansarâyî, Mehmed Süreyyâ, Ahmed Rıf'at 1054/1644 tarihine işaret eder.

⁷ Nâil Tuman, Esrar Dede, İsmail Beg, Bursalı Mehmed Tahir, Mehmed Ziyâ, Hüseyin Vassâf vefat tarihi olarak 1057/1647-1648 yılını gösterirler.

bahsedilmektedir (Esrar Dede, 2000: 277). Mehmet Sarı, *Türkçe Dîvânı* üzerinde hazırladığı doktora tezinde Sabûhî Dede'nin edebî kişiliğini buradaki şiirlerinden yola çıkarak ortaya koymuştur. Ona göre Mevlevî şeyhi olması hasabıyla Farsçayı da çok iyi bilen Sabûhî'nin *İhtiyârât* adlı mensûr eserindeki ağdalı ifade *Türkçe Dîvânı* 'nda pek yoktur." (Sarı, 1992: 87). Sabûhî'nin divanında kullandığı dil sade, rahat ve sanat kaygısından uzaktır. Şiirlerinde halk söyleyişleri, atasözleri ve deyimlere başvurmaktadır. Türkçe fiillere fazlaca yer vermiştir. Yer yer halk şairlerinin ifadelerine de yer verdiği görülür. Sarı, Sabûhî Dede'de Sebki Hindî tesirinden bahseder, bu anlamda Nefî'ye hocalık yapmış olmasını da delil olarak gösterir: "*Yararlandığımız kaynaklarda ortak olarak belirtilen Sabûhî'nin, Nefî'ye hocalık yaptığı doğru ise Nefî'nin, Farsçayı ve İran edebiyatını iyi bilen Sabûhî Dede'den de etkilenmiş olması gerekir. Böyle olunca da Nefî'nin, İran edebiyatını, Örfî'yi ve Sebki Hindî'yi önceleri Sabûhî'den öğrendiği veya etkilendiği düşünülebilir.*" (Sarı, 1992: 95).

Sarı'ya göre kalendermeşrep, rind bir Mevlevî şâiri olan Sabûhî Dede, Dîvânı'nı 1001 günlük çilesi esnasında tamamlamıştır. Neşeli ve nüktedan bir şâirdir. Şiirleri âşıkâne ve mutasavvıfânedir.

Benzer ifadeler Kızılkaya tarafından da zikredilmektedir: "*Şâir olarak aşk, tevhid, vahdet-i vücûd, mürşid ve melâmî tavırlar temalı şiirler yazan Sabûhî'nin dili sade, akıcı ve anlaşılırdır. Sanat yapma kaygısı taşımayan Sabûhî şiirlerinde samimi ve ihlaslı duygular taşır.*" (Kızılkaya, 2019b: 41).

Mehmed Ziyâ, Sabûhî Dede'nin Farsça şiirlerinde de Urfî'nin tesirinde kaldığını bildirmiştir. (Mehmed Ziya, H. 1327: 99).

1.8.Eserleri

Sabûhî'ye ait bir Türkçe bir de Farsça Dîvânın varlığından bahsedilse de Farsça Dîvân nüshaları şu ana kadar tespit edilememiştir. Sabûhî'nin *Türkçe Dîvânı* ile ilgili ilk çalışma 1933 yılında Sadettin Nüzhet Ergun'un *Sabûhî Hayatı ve Eserleri* adlı eseridir. Eserde Sabûhî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgilerden sonra *Dîvân*'ındaki seçme şiirlere yer vermiştir. Dîvân'ı yukarıda bahsedildiği gibi Mehmet Sarı tarafından *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni* adıyla doktora tezi olarak çalışılmıştır. Dîvân'ı ile ilgili bilgiler adı geçen eserlerde teferruatıyla bulunduğu için burada tekrar etmeye gerek görülmemiştir.

Farsça Dîvân ile ilgili olarak Sarı, yaptığı araştırma neticesinde *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*'daki bilgilerin doğru olabileceği kanaatindedir: "*Sefîne-i Nefîse*'de Sabûhî'nin

Türkçe Dîvânını Konya’da tamamladığı, Farsça Dîvânını ise tamamlayamadan vefat ettiği şeklinde verilen bilgi, şâirin Farsça Dîvânını elde edemeyişimize ve Farsça şiirlerin Türkçe Dîvânın nüshalarında bulunuşuna açıklık kazandırmaktadır. Şâir Sabûhî’nin Türkçe Dîvânını oluştururken yararlandığımız dört yazmanın değişik yerlerinde ve diğer kaynaklarda Farsça nazmının da bulunduğunu gördük. Öyle sanıyorum ki, işte bunlara istinaden bazı kaynaklarca Farsça Dîvânının var olduğu söylenmektedir.”(Sarı, 1992: 171).

Gerek Sakıp Mustafa Dede’nin verdiği bilgi gerekse Sarı’nın çıkarımları Farsça Dîvân ile ilgili net bir bilgiye ulaşmamız yolunda bizi aydınlatamamaktadır. Sabûhî Türkçe Dîvânı’nı Konya yıllarında yazmıştır ve bu Dîvânın nüshalarında Farsça beyitlerin de bulunduğu yukarıdaki satırlarda Sarı tarafından ifade edilmiştir. Ancak Konya yılları ile Sabûhî’nin vefatı arasında kırk yılı aşkın bir zaman dilimi vardır. Bu süre zarfında Farsça Dîvânını tamamlayamamış olması pek muhtemel görünmemektedir. Bu durum ya Farsça Dîvânı’nın nüshasının bulunamadığı ya da kaynaklardaki Farsça şiirlerden yola çıkılarak genelleme yoluna gidildiği şeklinde düşünülebilir.

Sabûhî’nin *Türkçe Dîvânı* nüshalarının içinde bir de Sâkînâmesi vardır. Bu Sâkînâme Sarı’nın tespitlerine göre Dîvân nüshalarının yanısıra üç ayrı şiir mecmuasında da yer almaktadır. (Sarı, 1992: 174) Mevzubahis doktora tezinde bu eser de transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

Kaynaklarda Sabûhî Ahmed Dede’nin sanatçı kişiliğinden çok, bilgi ve birikimiyle ön plana çıktığı görülmektedir. Bilgi ve birimini de *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhi ile yansıtmıştır. Çalışmamızın esasını teşkil eden *İhtiyârât-ı Sabûhî* ile ilgili inceleme bölümünde detaylı bilgi verilmiş ve eserden yola çıkılarak özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bunların hâricinde Ali Enver, Semâhâne-i Edeb adlı eserinde Sabûhî’nin farklı eserleri olduğundan da bahsetmektedir: “*Müşârinileyh Münâzara-i Gül ü Mül ve Münâzara-i Şeb ü Rûz’ı matbû olup İhtiyârât-ı Mesnevî’sinden başka Farsî ve Türkî Divânlarla Hüsrev ü Şîrîn ve Mahmûd u Âyâz ve Tenbakû-nâme’si taraf-i âcizânemden tab’ olunmak mukarrerdir.*” (Ali Enver, H. 1309: 120).

Burada zikredilen eserler tarafımızca ve diğer araştırmacılar tarafından tespit edilememiştir. Ali Enver’in zikrettiği eserler Mevlevî geleneği içinde çok yazılan konularda verilen eserler olduğu için başka şâirlerle karıştırılmış olma ihtimali olduğu gibi tespit edilememiş ya da zaman içinde kaybolmuş eserler olması mümkündür. Nitekim divan sahibi Mevlevî şâirlerinden Fasîh Ahmed Dede'nin *Münazara-i Gül ü Mül* ve *Tenbaku-name* isimli

eserleri olduğu bilinmektedir⁸. Buradan hareketle Ali Enver'in iki Mevlevî şairi olan Sabûhî Ahmed Dede ile Fasîh Ahmed Dede'nin eserlerini karıştırdığı düşünülebilir. Ayrıca yukarıdaki satırlarda Sabûhî Ahmed Dede'nin *Türkçe Dîvânı*'nı Konya yıllarında, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sini Şâm yıllarında yazdığı belirtilmişti. Talebelik ve Şâm şeyhliği yıllarında önemli iki eserini veren Sabûhî Dede'nin en verimli yılları olacağı düşünülen Yenikapı Mevlevîhânesi yıllarında eser vermemiş olması düşündürücüdür. Ali Enver'in verdiği bilgiler de göz önünde bulundurulduğunda Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliği yıllarında zikredilen eserlerin yazılmış olmasının makul olduğu düşünülmekle birlikte konu ile ilgili net bir belge ortaya çıkıncaya kadar kesin konuşmak mümkün olmayacaktır.

2. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ

Türk Edebiyatında şerhler incelendiğinde hem geçmişten günümüze hem de aynı dönem içinde yazılan şerhlerde metod farklılıkları olduğu görülmektedir. Şârihin amacı, yeterliliği, şerh ettiği eserin özellikleri farklı şerh usullerini oluşturmuştur. Doğal olarak klasik bir eseri şerh eden bir şârihin amacı ile dinî bir metni şerh eden şârihin amacı farklı olmaktadır. Bir eseri şerh etmenin amacı genel olarak anlaşılmadığı düşünülen metnin anlaşılmasını sağlamak olsa da dinî nitelikli bir eserin şerhinde dinî tedris ön plana çıkabilmektedir. Bazı şerh adı verilen eserler ise metnin tercümesinden öteye gidememekte ama yine de şerh adı ile anılabilmektedir. Günümüzde dünya genelinde eser merkezli inceleme yöntemlerinin geliştirilmesi ile birlikte farklı şerh teknikleri de oluşmuştur.

Şerh tasnifi hususundaki dağınıklığı toparlayabilmek adına Atabey Kılıç'ın yapmış olduğu tasnif önemlidir. Kılıç, farklı türlerde yapılan şerhleri örnekledikten sonra şerhle ilgili eserlerin tasnifinin yapılmasının önemine değinmiştir: *“Bizim Klâsik Türk Edebiyatı çalışmaları içerisinde çözmemiz gereken bir başka önemli mesele ise özellikle Osmanlı döneminden kalan şerh ve şerhle ilgili eserlerin genel bir tasnifinin yapılmasıdır. Şerhle alâkalı hiçbir çalışmada göremediğimiz bu tasnif, bilimsel mânâda düşünüşün ve hâliyle incelemenin de önemli yardımcılarından olacaktır. Şerhle alâkalı eserler, bilindiği gibi çok çeşitli alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bizim bu çalışma çerçevesinde ilgileneneğimiz*

⁸ Fasîh Ahmed Dede, Haz. Mehmet ÜNAL, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fasih-ahmed-fasih-dede>) Erişim tarihi: 25.08.2021

eserler daha ziyade, bir şekilde edebî hüviyet taşıyanlar olacaktır.” (Kılıç, 2007: 418). Sonrasında aşağıda konu başlığı olarak verdiğimiz tasnif çalışmasını gerçekleştirmiştir:

Şerh metoduna göre (geleneksel, hall-i müşkilat veya tercümeyle yakın şerh ve modern şerh), şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre (manzum sözlük şerhleri, divan şerhleri, belagat şerhleri, aruz şerhleri vb.), şerh edilen eserin diline göre (Arapça, Farsça ve Türkçe eser şerhleri), şerh edilen eserin muhtevasına göre (edebi şerhler, dinî eser şerhleri, tasavvufî şerhler ve diğer bilimlerle ilgili şerhler) (Kılıç, 2007: 419).

İsmail Güleç de bu çalışmaya katkı sağlayarak şerhleri metoduna göre (geleneksel şerhler: mufasssal şerhler, muhtasar şerhler/tefsîrî tercüme; yeni şerhler), amacına göre (okurları bilgilendirmek amaçlı şerhler, bir düşünce veya inanç sistemini açıklamak için yapılan şerhler); biçimine göre (manzum şerhler: her beyti farklı sayıda beyitle şerh edilenler, her beyti aynı sayıda beyitle şerh edilenler; mensur şerhler), şerh edilen metne göre (düzenli olarak yapılan şerhler, düzensiz olarak yapılanlar), şârihin tarikatına göre (Mevlevî, diğer) (Güleç, 2009: 222-229) tasnifini geliştirmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî klasik bir eser olan *Mesnevî-i Manevî* şerhi olması hasebiyle klasik şerhler kısmında ele alınabilir. Ancak Sabûhî Dede şerhinde Mesnevî’nin yüksek bir edebî eser olmasından ziyâde sebep-i teşrihinde de belirttiği üzere ağırlıklı olarak âyet ve hadisleri içeren beyitlerin talebeler tarafından anlaşılmasının kolaylaşması sağlamak amacıyla şerh etmiştir. Bu itibarla klasik bir eserin şerhi olmasının ötesinde dinî-öğretici niteliklidir denilebilir. Bir Mevlevî şeyhi olan Sabûhî Ahmed Dede şerhini, Farsça bir eser olduğu malum olan *Mesnevî-i Manevî*’nin anlaşılmadığını düşündüğü beyitleri seçerek gerçekleştirmiştir.

Sabûhî Ahmed Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de Şâm’a geliş tarihini hicri 1026 (M. 1617) olarak açıklar ve akabinde bazı hatırlı dostlarının ricası üzerine Mesnevî’deki âyet ve hadis içeren beyitler ile Arapça ibareler bulunan bazı beyitlerin ve anlaşılmasında güçlük çekilen beyitlerin öğrenciler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla yazdığını belirtir (KB2a).

Esrar Dede eserin Şâm yıllarında yazıldığını kaydetmektedirler: “*Şâm Meşîhatiyle bekâm olup ibtidâ sülûklarında cezbe-i zâ’ide ile müstagrak-ı hayret-i mütevâliyye-i subh u şâm ve ba’de’s-sahv İhtiyârât-ı Mesnevî nâm şerh-i latîfî anda inşâ buyurmuşlardır.*” (Esrar Dede, 2000: 166).

Sahih Ahmed Dede de eserin Şâm yıllarında yazıldığını ifade etmektedir: “...Şâm-ı Şerîf’de mevlevîhâne şeyhi iken, 6 cild “Mesnevî-i Şerîf”in Tûrkî şerhine şuru ‘ buyurup, bu sâlde tekmîl eyledi.” (Sahih Ahmed Dede, 2003: 300).

Kızılkaya da kaynaklardaki bilgileri tekrar eder ve yorumlar: Çalışmalarımız esnasında gördüğümüz kadarıyla beyitler arasında doğrudan konu bütünlüğü yoktur. Muhtemel ki dervişler anlamadıkları beyitleri sormuşlar, Sabûhî Dede de açıklamıştır. Ancak melâmî meşrep kişiliği yorumlarına yansımıştır (Kızılkaya, 2019a: 142-143).

Sabûhî Ahmed Dede iyi eğitim almış bir Mevlevî şeyhi olması hasebiyle öğrencilerine *Mesnevî* dersleri vermektedir. *Mesnevî*’yi iyi özümsemiş ve kapalı anlamları anlamak için emek vermiştir. Dolayısı ile *Mesnevî* metni daha iyi anlaşılabilir diye eserle hem-hal olan Sabûhî Ahmed Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserini Şâm Mevlevîhânesi şeyhi iken kaleme almıştır. Çalışmamızın nesnesini *İhtiyârât-ı Sabûhî* oluşturduğundan İnceleme bölümünde eserin özellikleri ile ilgili detaylı bilgi verilecek, metin bölümünde de eser ve nüshaları konusuna yoğunlaşılacaktır.

2.1.İhtiyârât-ı Sabûhî’nin Kaynaklardaki Bilgiler Açısından Değerlendirilmesi

Eser hakkında en fazla bilgi Esrar Dede’nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîye* adlı eserinde bulunmaktadır. Ancak buradaki bilgiler de kısıtlı olmanın ötesinde hatalıdır. Mevlevîlikle ilgili bilgilere erişebildiğimiz kaynakların genelinde de şârihin bu eserin varlığından söz edilir; ancak eser ile ilgili tafsilatlı bir bilgi sunulmaz. Son döneme kadar eser hakkında detaylı çalışma yapılmadığından bilinen bilgiler de eser incelenerek verilmiş bilgilerden ziyade *Esrar Dede Tezkiresi*’ndeki bilgilerden yapılan alıntılardan oluşmaktadır: “...andan Şâm Meşhâtiyle be-kâm olup ibtidâ sülûklarında cezbe-i zâ‘ide ile müstağrağ-ı hayret-i mütevâliyye-i şubh u şâm ve ba‘de’s-şahv *İhtiyârât-ı Mesnevî* nâm şerh-i laîfî anda inşâ buyurmuşlardır ki muḳaddemâ Şâm şeyhi olan ‘İlmî Dede Ḥazretleri’nüñ Şerh-i Cezîre-i Mevleviyye’sine nazîredür.” (Esrar Dede, 2018: 166).

Sahih Ahmed Dede *Mecmüatü’t-Tevârîhü’l-Mevleviyye* (Mevlevîlerin Tarihi) adlı eserinde *İhtiyârât-ı Sabûhî*’den bahsetmektedir: “Şeyh Sabûhî Ahmed Dede cenâbına bâ-işâret-i aliyye-i ma’nevîyye me’mûren meşîhat-nâme tahrîr olunup Şâm-i Şerîf’de Mevlevîhâne’nin şeyhi olup teşrîf buyurdu. Ve 6 cild “Mesnevî-i Şerîf”in her cildi şerîfinden başka başka beyitleri intihâb eyleyip birer birer 6 cild okudu, ismini “İhtiyârât-ı Sabûhî”

koydu. Ba'dehû, Türkî lisân üzere şerh edip, beyitlerin ma'nâlarını tahrîre niyyet eyledi.” (Sahîh Ahmed Dede, 2003:293).

Burada eserin genel özelliklerinin doğru verilmesi, eserin adının Sabûhî tarafından verildiği şekliyle ifade edilmesi Sahîh Ahmed Dede'nin eseri okuyarak bilgileri aktardığını göstermektedir.

Diğer kaynaklardaki bilgiler genellikle daha sınırlıdır. Örneğin Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî *Vefâyât-ı Ayvansarâyî* eserinde “*Mesnevî'ye İhtiyârât isminde şerhi ve dîvânı vardır.*” (Ayvansarâyî, 2017: 148) bilgisini vermekle yetinmektedir.

Ali Enver de *Semâhâne-i Edeb*'de eserin güzel olduğuna ilişkin bir yorum yapmakla yetinir: “*İbtidâ-yı sülûklarında kendilerine cezbe târî olup ba'de's-sahv İhtiyârât-ı Mesnevî nâmında güzel bir şerh yazmıştır.*” (Ali Enver, H.1309: 120). Diğer kaynaklar incelendiğinde de *İhtiyârât-ı Sabûhî* den ya hiç bahsedilmediği⁹, ya sadece bu isimde bir eser yazıldığı¹⁰ ya da Esrar Dede gibi eserin İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'sine nazîre olduğu¹¹ bilgisinin verildiği görülmektedir.

Cumhuriyetten döneminde yapılan çalışmalarda da durum çok farklı değildir. *Mesnevî* şerhleri üzerine yapılan çalışmaların kimisinde Sabûhî Ahmed Dede'ye yer verilmemiştir¹². Bu durum, araştırmacıların Sabûhî Ahmed Dede'den ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sinden haberdar olmamaları olarak yorumlanabilir. Kimi araştırmacılar özellikle Esrar Dede'yi kaynak göstererek İlmî Dede'nin Şerhine nazîre olduğu bilgisini paylaşırlar¹³. Bazı kaynaklarda eserden bahsedilir, Mevlevî tarihleri ve tezkirelerdeki bilgilerle birlikte eserin sebep-i teşrihine kadar olan bölümlerden bilgiler verirler.¹⁴ Eserle ilgili detaylı bilgi vermese de Semih Ceyhan'ın *İsmâîl Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* adlı doktora tezinde Sabûhî ile Ankaravî arasındaki çatışmalara yer verilmesi bakımından önemli bir eserdir.

⁹ Mustafa Mucib, Tezkire-i Mucib: 41; İsmail Belîğ, Nuhbe: 205; Mehmed Rıza, Rıza Tezkiresi: 244.

¹⁰ Ayvansarâyî, *Vefâyât*: 148; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*: 120; Uşşâkîzâde, *Zeyl-i Şakâyık*: 360.

¹¹ Esrar Dede, Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîye: 166; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*: 2/707; Mehmed Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*: 95.

¹² Erdoğan Taştan, *İsmâîl Ankaravî Rusûhî'nin Mesnevî Şerhi* (2009); Ozan Yılmaz, *Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü* (2008).

¹³ Mehmet Sarı, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni* (1992); Abdülkadir Algül, *Sabûhî Ahmed Dede Hayatı, Eserleri ve “İhtiyârât-ı Sabûhî” Adlı Eseri* (1-100. Varak) (2007), Abdülkadir Dağlar, *Şem'i Şemullah Şerh-i Mesnevî* (I. Cilt) (2009), Şener Demirel, *Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri* (2007).

¹⁴ İsmail Güleç, *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri* (2008); Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (2011); Ali Çoban, *Cezîre-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûku* (2014), Turgut Koçoğlu, *Şem'i Şemullah Şerh-i Mesnevî* (II. Cilt) (2009).

Müzekkir Kızılkaya, 2019 yılındaki iki makalesi ve doktora tezi ile Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı ile ilgili tenkitli bir çalışma gerçekleştirerek konu ile ilgili tutarsız bilgileri bir araya getirmiş ve kritikte de bulunmuştur. Diğer araştırmacılar tezkireler ve Mevlevî tarihleri üzerinden şârihin hayatını belirlemeye çalışmışlardır. Kızılkaya ise *İhtiyârât-ı Sabûhî*'yi ile birlikte Esrar Dede, Ayvansarâyî, Sahih Ahmed Dede, Sakıp Dede, Uşşâkîzâde, Mehmed Ziya gibi Sabûhî ile ilgili bilgi veren kaynakları da incelemiştir. Bu kaynaklardaki bilgileri sentezleyerek makalelerinde ve doktora tezinde Sabûhî Dede ve İhtiyârât hakkında tespitlere yer vermiştir. Bununla birlikte yukarıda Esrar Dede'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'ye nazîre olduğu hususundaki tespitlerini aktarmakla yetinmiştir. Konu ile ilgili iddianın doğruluğuna ilişkin bir veri sunmamıştır. (Kızılkaya, 2019a: 131; 2019b: 7, 65).

Bizim için de çalışmanın başlangıç evresinde eser İlmî Dede'nin eserine nazîre olduğu yönünde idi. Ancak eser üzerinde çalışmamız derinleştikçe eserin detaylarına vakıf olmaya başladık. Eserde İlmî Dede'den bahsedilmediğini gördük. Sabûhî Dede başka şârih ve âlimlerden bahsederken belgisiz sıfatlar ve zamirler kullanmayı tercih etmektedir. Ama ne olursa olsun şârihin eserin en azından dîbâce bölümünde tanzir ettiği eserin müellifinden bahsetmesi gerektiğini düşünüyorduk. Ancak eserde İlmî Dede'nin ismine rastlayamadık. Ayrıca sebep-i teşrih bölümünde de âyet ve hadisler ile Arapça bazı ibarelerin, anlaşılmakta güçlük çekilen beyitlerin öğrenciler tarafından kolay anlaşılması için yazıldığına ilişkin kayıta da nazîreye ilişkin bir bilgiye rastlamadık. Sonra eserde şerh edilen beyitlerin sayısını ve başlıklarını inceledik. *Cezîre-i Mesnevî*'deki başlık ve beyitlerle Sabûhî Ahmed Dede'nin şerh ettiklerinin birbirinden çok farklı olduğunu tespit ettik. Tüm bu uğraşlar neticesinde diyebiliyoruz ki *İhtiyârât-ı Sabûhî* İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* sine nazîre olarak yazılmış bir eser değildir.

Bir başka husus da eserin adı ile ilgilidir. Kaynaklarda Sabûhî Ahmed Dede'nin şerhine farklı isimler verildiği görülmektedir: *Kaynaklarda "İhtiyârât" (Vefeyât-ı Ayvansarâyî, 1375, vr. 48b; Mecmû'atü't-Terâcim, 192: vr.41b; Mecelletü'n-Nisâb, 628, vr. 291; Mehmed Ziyâ, 1329:96; Önder, 1974: 174.); "İhtiyârât-ı Sabûhî" (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye, 1462, vr. 68b-73b); "İhtiyârât-ı Mesnevî" (Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202); Ali Enver, 1309:120; Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61b; Gölpınarlı, 1971:143-144; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu, 1959: 323; Ayan, 1997: 160; Türk Ansiklopedisi, 1980: 503; Cinlioğlu, 1950:105) gibi kısa adlarla geçen eserin tam adı yazma nüshalarda "Kitâb-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî*

Ahmed Dede Efendi" (İhtiyârât-ı Sabûhî, Süleymaniye (Pertev Paşa) Kütüphanesi, Yz. No:228), "Hâzâ Kitâbü'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf " (İhtiyârât-ı Sabûhî, Süleymaniye (Es'ad Efendi) Kütüphanesi, Yz. No:1310.), "El İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf Sabûhî Ahmed Dede" (İhtiyârât-ı Sabûhî, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yz. No:1495) şeklinde yazılıdır. (Sarı, 2018: 664).

Yukarıda da görüldüğü gibi kaynaklarda ve nüsha kayıtlarında esere pek çok isim verilmiştir. Burada eseri detaylı okumadan bilgi veren birincil kaynakların ve son dönem araştırmacılarının daha çok *İhtiyârât-ı Mesnevî* adını kullandıkları tespit edilmiştir. Hâlbuki eser incelendiğinde Sabûhî Dede'nin eserine *İhtiyârât-ı Sabûhî* adını verdiği açık ve net olarak görülmektedir:

Evvel meşhûr olan ebyât-ı müşkileyi intihâb eyleyüp İhtiyârât-ı Şabûhî diyü ad kodum. Beyt:

Güzîdem ez-miyâneş tûrfa ebyât
Nihâdem nâm-ı ü-râ İhtiyârât

Ez-ân hum-hâne pür kerdem sebûyî
Berây-ı 'âşık-ı hum-hâne cûyî

Her ân 'âşık ki h'âhed feyz-i rûhî
Be-h'âned İhtiyârât-ı Şabûhî (KB2b)

2.2.İhtiyarat-ı Sabûhî'nin Dönemindeki Diğer Mesnevî Şerhleri ile Karşılaştırılması

İhtiyârât-ı Sabûhî'yi devrinde ve devrinden önceki *Mesnevî* şerhleri ile karşılaştırmak eserin özgünlüğünü tespit etmek, şerh geleneğini ve şârihleri arasındaki etkileşimi anlamak açısından önemlidir. Bu nedenle eseri üslup yönünden Şem'î'nin ve Surûrî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si, içerik yönünden de İsmâîl Rusûhî'nin *Câmiü'l-Âyât*'ı ile karşılaştırmaya çalıştık.

2.2.1. Şem'î ve Surûrî'nin Eserleri ile Benzerlik

Üslup açısından Şem'î'nin ve Surûrî'nin eserleri ile *İhtiyârât-ı Sabûhî* arasındaki yorum ve ifade tarzlarındaki benzerliğe Kızılkaya dikkat çekmektedir. Özellikle yorum ve ifade tarzlarındaki benzerliği dile getirmektedir. Hem Sabûhî'nin hem de Şem'î'nin Surûrî'den etkilendiğini dile getirmektedir. (Kızılkaya, 2019: 75)

Yaptığımız incelemeye göre Sabûhî ile Şem'î arasında ifade tarzlarında benzerlik bulunmaktadır. Ancak şerh metodunda ve üslup özelliklerinde farklı yollardan gidilmiştir. Şerh üslubuna yönelik temel farklılık Şem'î'nin tercümelerde mısraı temel almasıdır:

Âteş-i ‘ışkeşt k’endermey fütâd
‘ışk âteşidür ki neye düşdi ya’nî anda vâkı‘ oldı ki andan bu kadar süz u güdâz ve bu kadar hâlât-ı dil-furûz
zâhir oldı [k’ender ki ender ta‘dirindedür]

Cûsîs-i ‘ışkeşt k’endermey fütâd
‘ışkuñ cûşîş ü hurûşidur ki meye düşdi ya’nî anda vâkı‘ oldı ki andan bu kadar keyfiyyet ü tarab peydâ vü
hüveydâ oldı pes süz u güdâzı ve cûş u hurûsı olmayan kimseye ‘ışk-ı îlâhî lâzımdur ki tâ anuñ sebebi ile hâlât-ı
‘acîbeve vuşûl bulup esrâr-ı hafıyyeye mu‘tâlî‘ ola [cûşîş ism-i maşdardur kaynayış ma’nâsınadır fütâd fî‘l-i mâzî
müfred-i ğâyıbdür] hâşıl-ı ma’nâ ve in minsey‘ in illâ yusebbihû bihamdihi velâkin lâtefkañüne tesbihahum
hasebince cemî‘-i eşyânuñ ma‘habbet ü ‘ışkıyla mest ü medhûs olup ‘ale‘d-devâm tesbih ü tevhiidine mesğûl idüğün
beyândur. (Dağlar, 2009: 222)

Sud niyaz-ı taliban ger bi’ngerî
Eger nazâr u fıkır ider iseñ saña ruşen olur ki talibleruñ niyazı [taliban cem‘-i talibdur]
Şu‘ lehâ ezgevher-i peygâm-berî
peygâm-berlik gevherinden şu‘ leler oldı ya’nî taliban-ı Hudanuñ niyaz u tazarru‘ı ve ‘âşıkân-ı Mevlânuñ
taleb u ‘ibadeti peygâm-bere mensub olan ahvâldendür Zîrâ ehlullâhuñ tarikası enbiyânuñ tarikasıdur şu‘ lehâdan
murâd ahvâldur peygâm-beride ya maşdar u nisbet için olmağ câyızdur şûd lafzınuñ ma’nâsı mışra‘-ı şâniye kayd
oldı suhûlet-i ma’nâ için. (Dağlar, 2009: 438)

Şem’î’nin *Şerh-i Mesnevî*’sinde yukarıda bahsedilen “mısradan sonra çeviri” bir üslup özelliği olarak belirginleşmiş iken Sabûhî Ahmed Dede’nin eserinde böyle bir kullanım sözü konusu değildir. Pek çok beyitte tercüme verilmeden açıklamalara başlanabilmekte ya da bir âyet ya da hadîs verilerek açıklama bölümü tamamlanabilmektedir ya da yukarıdaki örneklerden çok daha uzun açıklamalara yer verilebilmektedir.

Şem’î şerhinde *Mesnevî*’nin tüm beyitleri şerh edilmiştir. Bununla birlikte bu şerhlerin çoğu tercümeden ve çok kısa açıklamadan ibarettir. Şerh metodunu genel itibarıyla mısralar ve çevirileri, kısa bir açıklama, bazen de sonunda açıklamayı destekleyen bir beyit oluşturur. *İhtiyârât-ı Sabûhî*’nin Şem’î şerhi ile benzer tarafı ise açıklamaların arasında kısa âyet ve hadîslere yer verilmesidir:

Cevr u ihsan renc u şâdî hâdişet
Bunlar cemî‘ân hâdişdür pes anları hâlât-ı Hudaya nisbet eylemek câyiz degüldür.

Hâdişan mîrend ü Hâkşan vârişet
hâdişler ölümler ve Hâkş ta‘âlâ hâzreti anları vârişidur murâd ve lillâhi mîrâşu’s-semâvâti ve’l-arz
mücebince Huday ‘azze ve celleden ğayrı cemî‘-i eşyâ kullu şey‘ in hâlikun illa vecheh hükmince fânî vu mün‘adim
olduğımı is‘ârdur vârişden murâd bâkî olmasıdur [hâdişândan murâd mümkinâtdur]. (Dağlar, 2009: 778)

Ancak Şem’î, Sabûhî Dede’ye göre âyet ve hadîslere çok daha az yer vermiştir. Şem’î’nin şerhinde Arapça bölümler Sabûhî şerhine göre çok azdır. Sabûhî bazen açıklamaların büyük bir kısmını Arapça yapabilmektedir:

Key bedî‘ fâriğ hod ez-ışlâh-i h’îş
Her kesî ger ‘ayb-i hod didî zi-pîş (2:878)

Herkes kendü ‘aybını görmeğe kâdir olaydı kendü nefsinı ıslâh itmekden kaçan fâriğ olurdu. Mü‘minlik şartı budur ki mü‘minün sıfâtı Hâzret-i Resûl-i Hudâ’nuñ kavline muvâfiğ ola. Nitekim buyurur: El-mu‘minu hâfîzu’l-hudûdi etemmi’l-fikri, tâlibu’l-‘ilmi kâmilu’l-‘aqli tayyibu’l-lisâni hasenu’l-hulki kâlılu’l-dâhki keşiru’l-buka’i kâlılu’l-ekli keşiru’z-zikri dâ’imu’l-huzni kâlılu’l-hevâ târiku’s-şehvâti muhâlifü’s-şeytâni muvafıku’l-raḥmanı zâhidun fî’l-dunyâ râğibun fî’l-âhıra eblehun fî-umûri’l-dunyâ keyyisu’n fî-umûri’l-âhıra meşğûlun bi’uyûbi nefsihi müsteğilun ‘an ‘aybi ğayrihi’l-ķarâ’in hâdişuhu el-şâlihûn celîsuhu’llâhu enîsuhu muṭma’innun bi-va’di’llâhi mustekîmun bi-emri’llâhi yehâfu yevme’l-ķıyameti. (KB163b)

Hülâsâ Sabûhî Ahmed Dede'nin karşısından bir öğrenci grubu varmış da onlara *Mesnevî* dersi anlatıyormuş gibi bir üslûbu vardır. O nedenle şerhinde beyitler arasında bir standart bulunmamakta, açıklamalarında neyi nerede gerekli görüyorsa o şekilde devam ettirmektedir. Yazılı bir metinden ziyade konuşmanın yazıyı geçirilmiş gibi bir hali vardır. Şem'î şerhinde ise klasik şerhlerde genellikle yer alan gramer izahları ve kelime açıklamaları pek bulunmamakla birlikte genel tertipte bir standarttan söz etmek mümkündür.

Surûî ise *Şerh-i Mesnevî*'sini Farsça kaleme almıştır. Şerhinde genel olarak uyulan bir düzen yoktur. Beyitlerin şerhinde tasavvufî anlamlarını verip, işaret edilmesi lüzumlu gördüğü Ayet-i Kerîme, Hadis-i şerif, atasözleri, örnek beyitler, mutasavvıf şahsiyetlere ve muhtelif nakillere atıfta bulunmaktadır. Nakiller, genellikle Menâkıbü'l-Ârifin'den alınmıştır. Beyitlerin şerhinde izaha muhtaç kelimelerin anlamları verilmiştir. Yeri geldikçe âyetleri Farsça olarak tercüme etmiştir. Bazı beyitlerde uzun izahlara gerek duymayıp kısaca açıklamıştır. Bazı beyitleri ise âyet, hadîs ve hikâyelerle uzun bir şekilde şerh etmiştir. Çok lüzümlü gördüğü yerlerde kelimenin ya da ibarenin Türkçe açıklamasını vermiş, *Bahrü'l-Ma'ârif*, *Lûgat-ı Halîmî*, *Müşkilât-ı Mesnevî* gibi çeşitli kitaplardan örnekler aktarmıştır. Ayrıca çeşitli konulara işaret edip, ikazlarda bulunmuştur. Mefhum ve mazmunları şerh ederken uygun gördüğünde açıklamalarda bulunmuştur, edebî sanatlarla ilgili açıklamalara yer vermiştir.(Baştürk, 1997: 21-24)

İhtiyârât-ı Sabûhî'de Sürûî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si ile ortak ve ayrılan yönler bulunmaktadır. Her iki eserde de beyitlerin tasavvufî anlatımlarının âyet, hadîs, diğer iktibaslarla desteklenmesi, âyetlerin tercüme edilmesi benzer yönler olmakla birlikte esasen bunlar tüm dinî içerikli şerhlerde görülmesi olağan olan yöntemlerdir. Baştürk'ün ifadelerinden yola çıkıldığında ise âyet ve hadîs haricinde şerhin kaynaklarında önemli farklılıklar görülmektedir. *Menâkıbü'l-Ârifin*, *Lûgat-ı Halîmî*, *Müşkilât-ı Mesnevî* gibi kaynaklara Sabûhî Dede yer vermemiştir. Konunun gerekliliğine göre uzun ya da kısa açıklamalar olması ve standart bir şerh metodunun olmaması benzer özellikler olarak dikkati çekmektedir. Ancak Sabûhî Dede edebî sanat açıklamalarına hemen hemen hiç yer vermemiş, sarf ve nahiv ile ilgili açıklamalarına da özellikle Arapça bölümlerin şerhinde yer vermiştir. “Şem'i şerhinde Mustafa Sürûî'nin Farsça Mesnevi şerhinin çok kuvvetli etkisi görülür. Şem'i, Sürûî şerhinde olduğu gibi önce beyitleri mısra mısra tercüme etmiş, daha sonra da ayet ve hadisler yardımıyla şerhi gerçekleştirmiştir. Şerhte dikkat çeken bir başka özellik, beyitlerde yer alan bazı kelimelerle ilgili gramer ve sözlük bilgilerini der-kenarda vermiş olmasıdır.” (Demirel, 2007: 483).

Şeyda Öztürk de doktora tezinde Şem’î ile Sürûrî arasındaki bağlantıya değinerek Sürûrî hakkında üstadım diye bahsettiğini ancak kimi beyitlerin manasına vâkıf olmaması nedeniyle şerh etmediği eleştirir, buna karşılık kendisinin tüm beyitleri şerh ettiğini ifade etmektedir. (Öztürk, 2007: 110)

Sabûhî ile Sürûrî ya da Şem’î arasında böyle bir ilişki tespit edemediğimiz gibi Sabûhî Dede’nin başka şârihler ile ilgili ifadelerine sadece 3. ciltte rastlanmış, o bölümde de kişilerle ya da eserleri ile ilgili yargıya varılmayıp şerh edilen bölümle ilgili Şem’î ve Rusûhî’nin yorumlarına yer vermiştir:

Merhûm **Şem’î Efendi** “Felek-i nûrâniden murâd şu ’ün-ı zâtiyyede mûnderic ‘ilm-i İlâhî’den sâbit olan felek-i nûrânî olmak rûşendür ki bu ‘âlem-i mülkde olan felek-i rûhânîniñ devr ü hareket ü te’şîri ol felek-i nûrânîniñ te’şîrindendir” demiş ve merhûm **İsmâ’il Dede** “Ve felek-i nûrânî vü rahmânî vü derriden murâd her bir cûrm felekûn ‘aqlıdır ki anda hâkim ü müdebberdür. Cümlesi ‘ukûl-ı ‘aşere olur” demiş ve ba’zılar dağı demişler ki “Felek-i nûrânî vü rahmânî vü derriden murâd kalb-i insân-ı kâmildür. Zîrâ kalb-i insân-ı kâmil ‘arşî ve mâfihâyı cemî’ en muhîtdür. Erbâb-ı taḥkîk şöyle beyân itmîşler ki kalb-i insânüñ vüs’at-i fende ‘arş. Ke-ḥalḳatın mulḳatın fi’l-felâti dimişlerdür (KC3a)

Bu kapsamda *İhtiyârât-ı Sabûhî*’nin şekil yönünden nispeten benzerlikleri olmakla birlikte Sabûhî Dede’nin Sürûrî ve Şem’den etkilenererek şerhini oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Tespit edilen benzerlikler farklı şerhler arasında da görülmesi muhtemel özelliklerdir.

2.2.2. Rusûhî’nin Câmiü’l-Âyât’ı ile Benzerlik

Yakın bir zaman diliminde ve içerik olarak benzer özelliklere sahip olan şerh ise *Câmiü’l-Âyât*’tır. Ankaravî’nin, *Mesnevî*’nin Kur’ân ve sünnetten meydana geldiğini ispat etmek için, içinde âyet ve hadîslerin bulunduğu beyitlerin şerh edildiği bir eserdir. (Güleç, 2008: 211). Sabûhî Ahmed Dede eserinin yazılış sebebi olarak âyet ve hadîsleri içeren beyitler ile içinde Arapça ibarelerin yer bulduğu ve anlaşılması talebeler tarafından zor olan beyitlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için yazdığı ifade etmiştir (KB2a). Buna paralel olarak eserinde de özellikle en çok âyetleri içeren beyitlerin şerh edildiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında da konu itibarıyla İsmail Ankaravî Rusûhî Dede’nin yazdığı *Câmiü’l-Âyât* adlı *Mesnevî* şerhi ile benzerlik göstermektedir.

Semih Ceyhan *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* adlı doktora tezinde Sabûhî Dede ile Rusûhî Dede arasındaki tematik benzerliğe dikkat çekmiş ve ardından bu çalışmanın Ebu Bekir Çelebi tarafından iki şeyhe tevdi edilen birer proje olduğu iddiasını ileri sürmüştür (Ceyhan, 2005:166).

İki eseri karşılaştırdığımızda yukardaki bilgilerdeki gibi *Câmiü'l-Âyât*'ın da âyetleri içeren *Mesnevî* şerhi olduğunu; ancak iki eseri şerhedilen başlık ve beyitler bakımından karşılaştırdığımızda kimi zaman ortak kimi zaman da farklı başlık ve beyitleri şerh ettiklerini tespit ettik. Aradaki fark Sabûhî Dede'nin daha fazla başlık ve bir başlık altında daha fazla beyit şerhetmiş olmasıdır. Örneğin; *Mutâba'at Kerden-i Naşārā Vezirā* başlığı altında Sabûhî Dede altı beyit şerh etmişken Rusûhî Dede bir beyit şerh etmiştir. *Âşık Şuden-i Pâdişâh ber-Kenîzekî ve Harîden-i Pâdişâh Ān Kenîzek-rā ve Rencūr-Şuden-i Kenîzek ve Tedbîr-i Şâh der-Mu 'ālece-i Ū* başlığı altında Sabûhî Dede beş beyit, Rusûhî Dede bir beyit şerh etmiştir. Sabûhî Dede bu iki başlık arasında yedi başlıkta yirmi bir beyit daha şerh etmişken bunlar Rusûhî'de bulunmamaktadır. Buradaki farkın en büyük sebebi eserlerin yazılış amaçlarındadır. Sabûhî Dede eserini âyetlerin hâricinde hadîs ve anlaşılması güç beyitleri öğrencilerin anlaşılması kolaylaşsın düşüncesi ile şerh etmekte iken Rusûhî Dede'nin amacı *Mesnevî*'de yer alan âyetlerin bir araya getirilerek şerh edilmesi olduğu söylenebilir.

Sabûhî Dede ile Rusûhî Dede arasındaki ilişkiye ilişkin bir başka bilgi de Gölpınarlı'dan gelmektedir. Gölpınarlı; Rusûhî Dede'nin yedinci cildi şerh etmesi ile ilgili olarak “Nasıl o yalancı cildi şerhetmiş, fakat okutmaya kalkarsa gelir, kürsüsünü başına yıkarım.” (Gölpınarlı, 2009: 143) şeklindeki bir rivâyetten bahsetmektedir. İncelenilen kaynaklarda Sabûhî'ye ait böyle bir ifâde kullanıldığı teyit edecek bir belgeye ulaşamadık. Kaynaklarda Sabûhî Dede'nin kişilik özellikleri ile ilgili melâmî-meşrep bir kişiliğe sahip olduğu, cezbeye düştüğü dönemde çöllere düşüp vahşi hayvanlarla, kuşlarla konuştuğu (Esrar Dede, 2000: 274-278) bilgisinden başka bilgiye ulaşamamaktadır. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki üslup özelliklerinde tartışmacı bir üsluba rastlanmamaktadır. İlk üç ciltte şahısları hiçbir zaman hedef almamıştır. Reddiyelerini gruplar üzerinden ya da belgisiz sıfat ya da zamir kullanarak gerçekleştirir. Rusûhî Dede ile ilgili de sadece bir tek yerde bilgi bulunmaktadır (KC3a). Ayrıca Rusûhî'nin vefat tarihi 1630 yılıdır. Sabûhî ise bu yıllarda Şâm Mevlevîhânesi şeyhi idi ve *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sini daha bitirmemişti. Dolayısı ile gerek kaynaklarda gerekse eseri üzerindeki incelemelerde bu bilgiyi teyit edecek, destekleyecek bir bilgiye rastlanamamıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de Rusûhî Dede'ye eleştiri olabileceğini düşündüğümüz bölümler bulunmaktadır. Özellikle *Mesnevî*'nin klasik üsluba göre besmele, hamdele, salvele gibi bölümlerle başlamamış olmasına yönelik yapılan eleştirilere Sabûhî Dede *Mesnevî*'de söz konusu bölümlerin bulunduğunu açıkarak yanıt vermektedir. Ardından “*İmdi Meşnevî-i*

Şerîf'ün besmelesi yokdur diyüp ve anı te 'vîl eyleyüp dört kitābuñ esrârı Fâtîha-i Şerîf' dedür ve Fâtîha'nuñ esrârı besmelededür ve besmelenüñ esrârı besmele-i şerîfde olan bâ'dadur ve 'bi-ş'nev'deki bâ besmele yirine kıyımduñ diyüp te 'vîl eyleyüp bî-hûde zahmet çekmege hâcet yokdur." (KB4b) ifadeleri ile bu düşüncelere katılmadığını ortaya koymaktadır.

Sabûhî Dede, diğer bir tartışma konusu olan "Mesnevî'yi okumak için ehl-i hal olmak gerekir mi?" sorusuna verilen cevapta da Rusûhî'ye katılmaz; ancak katılmadığı kişilere yönelik isim vermekten uzak durur. Ceyhan, Rusûhî Dede ile Sabûhî Dede'nin görüşlerini karşılaştırmıştır: *Sabûhî Ahmed Dede İhtiyârât-ı Mesnevî'sinin girişinde döneminin meşhûr tartışmalarından biri olan "Mesnevî okumak için ehl-i hâl olmak gerekir mi gerekmez mi" konusunda ikinci şıkka kânîdir. Dede'ye göre Mesnevî bizatihi mürşiddir. Ancak mürşid olması mürşid-i zindeye tâbî' olmanın gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Aslında mesele bir şeyh-i kâmile intisâb edip tekke hayatı içinde yaşamanın zorunlu olup olmadığıdır. Mesnevî okumaya başlamak için ehl-i hâl olmanın gerekliliği bu meseleye dayanmaktadır. Ankaravî de böyle bir gerekliliği Sabûhî Dede gibi zorunlu görmez. Ancak Sabûhî'den bazı esaslı meselelerde ve vurguda ayrılmaktadır ki ikisinin vizyon farklılığından kaynaklanmaktadır* (Ceyhan, 2005: 140).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Sabûhî Dede ile Rusûhî Dede arasında Mevlevîlik geleneği içinde çok önemli yorum farkları olduğu gibi eserlerini yazış amaçları ve buna bağlı olarak belirledikleri usullerde de belirgin farklılıklar bulunmaktadır.

2.2.3. İlmî Dede'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sine Nazîre Olduğu İddiası

Sabûhî Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sinin karşılaştırılması gereken diğer eser de İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'sidir. Ancak *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'sine nazire olmadığına ilişkin tespitlerimiz *İhtiyârât-ı Sabûhî'nin Kaynaklardaki Bilgiler Açısından Değerlendirilmesi* bölümünde ortaya konulduğundan burada tekrar edilmemiştir.

3. İNCELEME

Eser merkezli çalışmalarda önemli bir yere sahip olan Rus Biçimcileri'nin önemli temsilcisi Roman Jacobson “*Edebiyat biliminin nesnesi edebiyat değil, edebîliktir.*” (Rifat, 1998: 41) diyerek edebî eser incelemelerinde metni esas alıp edebîliği oluşturan unsurları tespit etmenin edebiyat biliminin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Esasen kendisi de eser merkezli bir çalışma olan şerhlerin de edebiyat bilimi açısından değerini tespit edebilmek için öncelikle şerhin nasıl yapıldığını, şerhi oluşturan temel kavramların neler olduğunu tespit edip bunların nasıl kullanıldığı ortaya koymakla mümkün olacaktır. Bu düşünceden hareketle metni incelerken “Şârih, şerh ederken açıklamalarını desteklemek için nelerden yararlanmış, bunları nasıl bir kompozisyon içinde sunmuştur? Dil malzemesinden nasıl yararlanmış? Üslubunu belirleyen temel hususiyetler nelerdir?” sorularını sorduk ve neticesinde *şerh metodolojisi, şerh planı, dil ve üslup özellikleri* alt başlıklarını oluşturduk.

3.1.Şerh Metodu

Şerhlerin amaçları, türleri, hedef kitleleri, metnin biçimi (nazım-nesir), şârihin kişisel tercihleri şerh metodunu belirleyen özelliklerdir. Klasik şerh metodolojisine yönelik Tunca Kortantamer, genel olarak bir sınıflandırma ortaya koymuştur: “...*kitap hâlindeki klasik devir şiir metni şerhlerine bakıldığında en çok filolojik yaklaşımların ağır bastığı görülür. Bu tip şerhlerde öncelikle metin verilir. Sonra kelimeler ve kavramlar çok zaman dil bilgisi ağırlıklı olarak şerhine göre uzun veya kısa bir şekilde açıklanır. Onlarda saklı olan anlam dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılır. Daha önce bu konuda ileri sürülmüş fikirler varsa, onlar zikredilir, tercihlerde bulunulur. Telmihler dünyası açıklanır. Sadi, Hâfız ve Mesnevi şerhleri genellikle böyledir.*” (Kortantamer, 1994: 2).

İsmail Güleç, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Mesnevî*'sinin tenkitli metnini hazırlayarak incelediği doktora tezinde şerh şablonunu “metin, kelime açıklaması, beytin tercümesi, beytin şerhi, tenbih ve dilek, manzume” (Güleç, 2002: 268) başlıkları ile genellemiştir.

Ahmet Tanyıldız da şerhin nasıl yapıldığı ile ilgili genellemeler ortaya koymuştur: “*Şerhlerde umumiyetle önce şerh edilecek metin verilir, sonra muhâtabın metni anlamasını*

sağlamak için metinde yer alan bazı kavramların anlam ve gramer yapısı açıklanır. Kelime/kavram aşamasından sonra ifâde ve anlam dünyası açıklanmaya çalışılır. Metin bağlamli olmak kaydıyla, şârihin yorumları şerhin en önemli kısmıdır. Şârih ileri sürdüğü düşüncelerine çeşitli kaynaklardan örnekler getirir ve dayanaklar bulmaya çalışır. Kimi zaman muhâtabın yanlış anlamasını engellemek amacıyla, metinden ne anlaşılması gerektiğini bizzat ifâde eder.” (Tanyıldız, 2010: 64).

Şerh metodolojisi üzerine son dönemde Abdülkadir Dağlar doktora tezinde şerh metodolojisi başlıklarında “dibacenin tercüme ve şerhi, başlıkların bütün halde tercümesi, başlıkların parça parça tercümesi, başlıkların şerhi, mısra mısra tercüme, beyitlerin tercüme ve şerhi (mısra mısra şerh, beyitlerin bütün halde tercüme ve şerhi, mısra anlamının diğer mısradaki tamamlanması, beyitlerin anlamına dair açıklamaların bir sonraki beyitte verilmesi, olması gereken söz dizimi), farklı tercüme ve şerh imkanlarının değerlendirilmesi, beyitteki kelime anlamlarının verilmesi,(kelime anlamlarının mısra tercümelerinden sonra verilmesi, ikinci mısranın tercümesinden ve tüm beyitin tercümesinden sonra verilmesi, derkenar olarak verilmesi, bilinen kelime ve terkipler, kelime açıklamaları, yerine göre kelime açıklamaları), şârihin beyitlerden hisse vermesi, şârihin kıssadan hisse vermesi, yorum ve şerhe geçiş” (Dağlar, 2009: 91-106) konularını incelemiştir.

Mustafa Yasin Başçetin de klasik şerhlerin metodolojisini “belâgat-retorik izahları, bilinen kelime ve mefhumların izahı veya okuyucuya bırakılan şerh, dayanak gösterme(istişhad) (lügatler, manzum unsurlar, âyetler, hadîsler), diğer şârihlere yöneltilen eleştiriler(reddiyeler), dil bilgisi izahları, edebî tenkit, farklı nüshalardan yararlanma, farklı şerh ihtimallerinin değerlendirilmesi, göndermede bulunma(metin için göndermeler, metin dışı göndermeler, şârihin kendi eserine yaptığı göndermeler, şârihin başka eserlere yaptığı göndermeler), iktibaslar (âyetlerden iktibaslar, hadîslerden iktibaslar, kalıp ifade iktibasları, manzum iktibaslar, kelime izahları (anlam izahları, kelime kalıp izahları, kelime imlâ ve telaffuzlarına dâir izahlar, beyitteki yerine göre kelime anlamı, köken bilgisi), mısra mısra şerh, olması gereken söz diziminin belirtilmesi, örnekleme, soru-cevap, tahkiye unsurlarından faydalanma(peygamber kıssaları, dinî şahsiyetlere ait menkıbeler, tarihî ve efsanevî şahsiyetlere ait tahkiyeler), tercüme, şerh ifadeleri”(Başçetin, 2019: 200-220) başlıkları dâhilinde incelemiştir.

Sabûhî Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sinde bu sınıflandırmalardan farklı bir yol izlediği söylemek mümkündür. Sabuhî Dede şerhinin temel özelliklerinden biri birinci ve üçüncü cildin dîbâce şerhi ile beyitlerin şerhindeki farklı metodların kullanımınıdır. Söz konusu dîbâce kısımlarının Arapça, beyit kısımlarının Farsça olması da bunda etkili olmuştur. Kortantamer'in bahsettiği filolojik yaklaşımların ağırlaşması hususu Arapça Dîbâce kısımlarında görülmekle beraber beyit şerhlerinde görülmemektedir. Beyit şerhlerinde tercüme, açıklama ve destekleyici iktibaslar, kıssalar, reddiyeler vb. metodlarla açıklanmak istenen düşünce zenginleştirilmektedir. Şerhedilen beyitlerin sonlarında dua, dilek gibi kısımlar bulunmamakta, konuyu özetleyen bir manzumeye de nadiren rastlanmaktadır.

Bu çalışmada Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*'sinde yukarıda zikredilen çalışmaların metodojileri incelendikten sonra eserin kendine özgü özellikleri de göz önünde bulundurularak Sabûhî Ahmed Dede'nin eserindeki kullanım yoğunluklarına yönelik bir şerh metodoloji ortaya koymaya çalışılmıştır.

3.1.1. Tercüme

Arapça ve Farsça eserler şerh edilirken gramer açıklamaları, kelime izahları ve tercüme faaliyetlerinin öncelikli olması olağan bir durumdur. Sabûhî Dede'nin şerhinde gramer açıklamalarından ve kelime izahlarından ziyâde tercüme, metnin anlaşılması için başvurulan yöntemdir. Şârih önce metin çevirisini gerçekleştirmiş, akabinde şerhine devam ettirmiştir. Tercümede görülen farklılık kullanım yerleri ile ilgili olabilmektedir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de *Mesnevî-i Manevî*'nin birinci ve üçüncü cildinde mensur ve Arapça metnin şerhi söz konusudur. Bu bölümlerden gramer açıklamalarının ve kelime izahlarının akabinde tercüme kısmına yer verildiği örnekler sıklıkla görülmektedir. Genel olarak tercümeyle başlayacağı zaman “ya' nî” bağlacına yer verilmiştir:

Minhâ 'aynun tusemmâ 'inde ebnâ'î hâzâ es-sebil selsebilâ: Min teb' id içindür ve zamîr-i râcî' dūr 'uyûna
ya' nî ol 'uyûn-ı mezkûreden bir 'ayn vardır ki ol 'ayn tesmiye olunur bu tarîkuñ aşhâbı kıatında selsebil diyü (KB6b)

Metinden sonra sadece tercümenin yer aldığı örnekler vardır:

Ve huve kenîle Mısr: Ya' nî Mesnevî, Mısr' uñ Nil suyu gibidür. (KB7a)

Manzum bölümlerin şerhinde şiir beyit olarak verildiyse metnin bütünü çevrilmiştir:

‘Akl ħod-rā mī-nemāyed renghā
Çun perî dūr est ez-ân fersenghā (2:2312)

Ya‘nî ‘aql kendüyi renkler ile gösterür ya‘nî her şüret ile gösterür ammā ḥaḳīkatde ol şüretlerden peri gibi nice ferseng ırakdūr yaḥūd ‘aql kendüyi reng reng gösterür peri gibi ammā dūrdur ol renglerden ol şüretlerden nice ferseng. (KB197b)

Aşağıdaki örnekte metinden sonra açıklamalar yapıldıktan sonra beyti mısralara ayırarak tercümesini vermiştir:

Leytenî kuntu ṭabībā ḥāzıkā
Kuntu emşî neḥve Leylā sābıkā (1:2692)

Ḥazret-i Mevlānā bu maḥallde sālikūn nefsin zinde ve ruḥın mürde teşbīḥ buyurup sālikūn nefsi ruḥına dir ki “Ey rūḥ, bir mürşid-i kāmīl ve ḥalīfe-i vāşıl ki senūn zamānında vardur, anuñ ḥuzūrına var ki seni dünyā vü āḥiret ihtiyācından ḥalāş ide.” Rūḥ daḥı dir ki “Ey nefis, beynehümāda münāsebet ü isti‘dād lâzımdur. Bî-sebeb ü bî-münāsebet nice kâbildür ki insān-ı kāmīl ile āşınā olına. Meşelā Leylā ḥasta olmış, Mecnūn anuñ ‘ibādetine bir sebeb ve bir vāsiṭa bulmayup ‘alā-ṭarīkū’t-taḥassür ve’t-telehhüf dimiş.

Leytenî kuntu ṭabībā ḥāzıkā

N’olaydı ben bir ṭabīb-i ḥāzık olaydım.

Kuntu emşî neḥve Leylā sābıkā

Yürür olaydım Leylā cānibine sebḳat idici olduḡum ḥālde. (KB90b)

Sabūḥî Dede bazen beyti iki mısra şeklinde vermiş ve ayrı ayrı tercüme etmiştir:

Ver be-küll bîzār būdî ü zi-mā

Eger külliyyetle bîzār ola idi Ḥazret-i Mūsā bizden

Key residi ḥ‘ān mān ḥiç ez-semā (2:2474)

Ya‘nî kaçan irişürdi bize ni‘met semādan. Nitekim buyurur: Ve enzelnā ‘aleykumu’l-menne ve’s-selvā. (KB200b)

Zaman zaman Kurân-ı Kerîm’den bir âyete atıf yaparak tercüme verilir:

Nūr-i Mūsā did ü Mūsā-rā nevāḥt
Ḥasf-ı Qārūn kerd ü Qārūn-rā şināḥt (2:2356)

Fe-ḥasefnā biḥî ve bidārihi’l-arza ḥükmince Qārūn’ı bildi ve anı ḥısf eyledi, yutdı ve Mūsā’ya ‘izzet idüp emrine muṭî‘ oldu. (KB198b)

Kimi beyit şerhlerinde tercüme verilmeden âyet verilip sonrasında açıklamaya başlandığı görülmektedir:

Lā-cerem eşfeḳne minḥā cümleşān
Künd şud z’āmiz-i ḥayvān ḥamleşān (2:2360)

İşāretdür ol âyet-i kerîmeye ki süre-i Aḥrāb’dadur: İnnā ‘araḍnā’l-emānete ‘alā’s-semāvāti ve’l-arḍı ve’l-cibālî fe-ebeyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne minḥā ve ḥamelehā’l-insānu inneḥü kâne zalūmen cehūlen. Ḥazret-i Cenāb-ı ‘İzzet buyurur ki taḥḳīkan biz ‘arz eyledük emāneti semāvāta ve arza ve cibāle. Pes ābā itdiler ol emāneti götürmekden ve korkdılar emānetden ve ol emāneti insān götürdi. Taḥḳīkan insān mübālaḡayla cāhil oldu ve mübālaḡayla nefsiye zulm idici oldu. Zirā ağır yük götürdi, soñuñ fikr eylemedi. Ma‘nā-yı beyt, buyururlar ki Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ emri ile bu ecrām-ı ‘azim ‘ademden ‘ālem-i vücūda ḥamle idüp gelürken çün Ḥaḳ Te‘ālā’dan anlara ḥayāt virilüp emānet taḥmil olunmaḡı ‘arz eyledi. Cümleten korkdılar. İḥtimāldür ki biz bu emānetüñ ḥaḳḳın edā itmekde kuşūr idevüz ve nāra lāyık olavuz diyü ḥavf idüp abā itdiler, ḥamleleri künd oldu. ‘Ademden vücūda çapuñ ḥamlelik idüp gelürken ḥayāt u emānet ḥaberin istimā‘ eyledükde ḥamleleri künd oldu, ṭayandılar. (KB199a)

Şârih başlıkları genel olarak şerh etmemiştir, şerh ettiği bölümlerde de doğrudan açıklamaya başlamış, tercümeyle gerek duymamıştır:

ĀĠĀZ-I MÜNEVVER ŞUDEN-İ ĤAVĀS-I ‘ĀRĪF BE-NŪR-I ĠAYB-BĪN

Havās-ı ‘ārif nūr-i ġayb-bīn-i İllāhī ile şol zamān münevver olur ki jengār-ı tabī‘atden ve zulemāt-ı beşeriyetden ġalbini pāk eyleye. Taşfiye-i bāṭın ve tezkiye-i nefis ġāşıl eyleye. Nitekim buyurur:

Güsfendān-i ġavāset-rā birān
Der-ġerā ez-aḡreçe’l-mer‘ā ġerān (2:3229) (KB121b)

Farklı bir kullanım özelliği olarak şârih bir başlığı üçe bölerek tercüme etmiştir:

ĤĪKĀYET-İ ĀN DERVİŞ ENE CELİSU MEN ZĖKEREN

Ben şol kimse celisiyüm ki beni zıkr eyleye.

VE MEN İSTA’NESEBİ

Ve şol kimsenüñ enisiyüm ki benümle ins ṭuta.

DİDEN-İ ZERGER ‘ĀĖİBET

Dest lertzān cism-i tu nā-munta‘eş (3:1628b)

Senüñ güzün bülend degüldür, ya‘nî ‘āķıbet-bīn degülsen güzün za‘ıfdür. (KC35a)

Yukarıda farklı örnekleri verilen tercüme etme şekilleri incelendiğinde bir standart olmadığı görülmektedir. Tercümeyle ilişkin bu özellik diğer şerh metodları için de geçerlidir. Bu düzensizlikler, Sabûhî Dede’nin belli bir düzen içinde şerh etmeyi amaçlamasından ziyade anlaşılmayan bölümleri gereğine göre şerh etme anlayışından kaynaklandığı düşünülmektedir.

3.1.2. Açıklama

Bir şerh metninin yazılış amacı açıklamaktır. Metod olarak kelimenin genel kapsamı dâhilinde düşünülecek olduğunda bu üst başlık altında sıralanan her madde ele alınan metnin daha iyi anlaşılması, daha doğru anlatılması amacıyla kullanılan yöntemlerdir. Dar kapsamda ve bu konu başlığının altındaki anlamı ise şârihin kendi bilgi ve birikimi aktararak beytin açıklanmasında yorumunu kattığı bölümdür.

Sabûhî Dede beyitlerin tamamında olmasa da pek çoğunda açıklamalarda bulunmuştur:

Guft peygamber ki Hâk fermûde est
Men ne-goncem hîc der-ba' lā vü pest (1:2652)

Bu hadîs-i kudsiyye işâret buyururlar: lā-yese'anî arzî ve lā-semâ'î velâkin yese'anî kalbu 'abdiye'l-mu'min et-takî en-naķî el-veddâ'. Ya'nî ben âsmân u zemîne şıgmazum. Lâkin şol kuluñ kalbine şıgarum ki mü'min ü perhîzkâr u pâkize vü târik-i dünyâ ola. Pes beni taleb idersûñ anuñ gibi kimselerûñ kalbinde taleb eyle dimek olur. (KB89b)

Yukarıdaki örnekte önce metne, sonra hadîs, tercüme ve açıklamaya yer verilmiştir. “Lâkin” bağlacından sonra gelen kısım şârihin yorumunu içerdiği için açıklama olarak değerlendirilmiştir.

Açıklama bölümüne geçiş için genellikle “ya'nî” ve “ma'nâ-yı beyt” ifadeleri kullanılmaktadır. “Ya'nî” bağlacı hem tercüme hem açıklamaya geçiş için kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnekte metinden sonra âyet verilmiş ve âyetin açıklaması yapılmıştır. Âyetin açıklaması esnasında “ya'nî” bağlacı ile tercümesi verilmiş, “ma'nâ-yı beyt” kelime grubu ile şârihin yorumuna yer verilmiştir:

Çun borîde geşt halk-ı rızķ h'âr
Yurzeküne ferihîne şud güvâr (1:3872)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Âl-i İmrân'dadır: Ve lā-tahsebenne'llezîne kutilü fi-sebîli'llâhi emvâten bel ahyâ'un 'inde Rabbihim yurzeküne ferihîne bi-mâ âtâhumu'llâhi min-fağlihî. Ve lā-tahsebenne'llezîne kutilü fi-sebîli'llâhi emvâten nezelet fi-şuhedâ'î Uhud ve'l-hiţâbu li-Rasûli'llâhi şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ev li-kulli ehadin ev men yahsebu **ya'nî** sen zan eyleme yâ Muhammed şol kimseler ki katl olındılar, sebîlu'llâhda emvât olalar ya'nî ölmüş zann eyleme anları bu âyet-i kerîme şuhedâ-yı Uhud hakkında nâzil olındı. Ba'zılar şuhedâ-yı Bedr hakkında dimişler, bel ahyâ'un ey bel hum ehyâ'un ve kûri'e bi'n-naşbi 'alâ uhşubhum ahyâ'e ya'nî bilün bunlar zindedürler, 'inde Rabbihim zevû zulfa minhu ya'nî Rableri katında kurbet ü menzilet şahibidürler, yurzeküne mine'l-cenneti ve huve te'kidun li-kevnihim ahyâ'e ya'nî rızķlanurlar cennet mîvelerinden ve cennetün sayir ni'amından, ferihîne bimâ âtâhumu'llâhi min-fağlihî ve huve şerefu's-şehâdeti ve'l-fevzi bi'l-hayâti'l-ebediyyeti ve'l-kurbi mina'llâhi ve't-temettu' bi-na'imi'l-cenneti ya'nî bunlar feraķ u şâdmân oldukları hâlde Hâk Te'âlâ'nun bunlara kendü fağlından 'aţâ kıldıķı şey'e ki şeref-i şehâdetdür ve hayât-ı ebediyyeye vâsıl olmaķdur ve kurb-ı Hâzret-i İllâhî'dür ve na'im-i cennetle mütemetti' olmaķdur. **Ma'nâ-yı beyt**, çün bir rızķ yiyicininüñ boğazı kesile yâ sebîlu'llâhda cihâd itmekde yâhud ihtiyârıyla ni'am-ı dünyâdan kesile pes ol kimse 'indu'llâh rızķ-ı ma'nevî ve ğidâ-yı nûrâniye vâsıl olur ve na'im-i cennete ve likâ-yı Rabb-i 'izzet zevķine nâyil olur. (KB137a)

Çok fazla örneği olmasa da açıklamaya geçiş için zaman zaman farklı bağlaçlar da kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte “ya'nî” tercüme etme, pekiştirme bağlacı olarak, “hulâşâ-yı kelâm budur ki” açıklamaya geçiş bağlacı olarak kullanılmıştır:

Fırķatî levlem tekun fi-ze's-sukûn

Eger dünyâda sükûn baña fırķat olmayaydı, **ya'nî** bu dünyâda sâkin olmaķ fırķatin 'aynı olmayaydı,

Lem yeķulinnâ ileyhi râci'ün (1:3936)

dinilmezdi innâ ileyhi râci'ün ya'nî biz Allâh cânibine rücu' idiciyüz dinilmezdi. İşâretdür ol âyet-i kerîmeye sûre-i Bakara'dadır: ve beşşiri's-şâbirîne elleżîne izâ-eşabethum muşibetun kâlû innâ li'llâhi ve innâ ileyhi râci'üne. Bu maķâmda **hulâşâ-yı kelâm budur ki** memât-ı vâsiţa-i nîl hayât idicidür ve eger cihânda sâkin olmaķ vaţan-ı aşlıden mufâraķat olmayaydı innâ ileyhe râci'üne şahîh olmazdı. (KB139a)

Farklı olarak “pes, imdi, zirâ” gibi geçiş bağlaçları kullandığı da görülür:

Ey tu Eflâtûn u Câlînüs-ı mâ (1:24b)

Ey 'ışķ, sen bizüm Eflâtûnumuz ve Câlînûsumuzsın. Bu iki tabîb-i mâhir u kâmil, tıbb-ı cismânîde meşhûr olmaģla 'ışķı ol iki tabîbüñ ismiyle zıkr eyledi. Zirâ 'ışķ tabîb-i hâzîķ-i İllâhî'dür. Rûha ve nefse muta'alliķ olan

marazlardan tekebbür ü naḥvet ü nāmüsdan ḥāşıl olur. Bu maraz mühlîkdür, ‘inda’llāh ve inde’n-nās mebgüz ve mezmûmdur ve ‘âkıbeti vaḥîmdür. Kemā ravā Cābir ‘anî’n-Nebîyyi şalla’llāhu aleyhi vesellem innehû kâle: yeb’āşu’llāhu yevme’l-kıyāmeti nāsen fî-şüreti zerrin alā-şüreti’r-ricālî yeṭa’uhum en-nāsu bi-aqdāmihim fe-yuḥālu mā ḥā’ula’i fe-yuḥālu ḥā’ula’i’l-mutekkebirün. Ya’ nî kıyāmet güninde Allāh Te’ālā bir kavmi qarınca şekilinde ba’s eyleye ki yine âdem şüretinde olalar. Halk anları ayakları ile başup geçeler ve birbirine şoralar ki bunlar ne şeydür diyü. Cevāb virile ki bunlar mütekebbirlerdür ve Hāk Te’ālā kelām-ı şerifinde buyurur: Yaṭba’ullāh ‘alā-kulli kalbi mutekebbirin cebbārin. **Pes imdi** üstād-ı kāmîl, ki bu marazların Eflātūnî ve Cālînūsî makāmındadır, ‘ışkdur. Ve Eflātūn-i ‘ışkuñ ḥikmetlerinden biri budur ki her ne kadar ma’sūkuñ ‘izz ü saltanatı ziyāde olsa ‘āşikuñ zill ü meskenetin ziyāde eyler ki naḥvet u nāmüsuñ zıddıdır. Eger ‘āşikuñ evvelden yüz biñ kibriyā vü nāzî ve tekebbür ü naḥvet u nāmüsü da olursa cümle berbād eyler. (KB28a)

Hazret-i İbrāhîm didi ben āfil ü zāyil olanları sevmezüm, ilāh ittihāz eylemek ve anlara ‘ibādet kanda kaldı. Zîrā zevāl-i intikāl ve ihticāb-ı bi’l-estār imkân u ḥudûş iktizā ider. Ve daḥî ulūhiyyeti menāfidür. **Pes** zevāl-pezîr olanların Rabb olmağa liyākatları yokdur. Ol mālîk-i yevm-i dîn ve ol Rabbü’l-‘ālemîn bu sıfatlardan münezzeḥdür ve ‘ālidür. **İmdi** Hazret-i Mevlânâ kaddesa’llāhu te’ālā sırrahü’l-lâ mürid-i mübtelāya ve sālîk-i ṭarîḳ-i Hüdā’ya ta’lîm ü irşād buyurup dirler ki ey sālîk ṭarîḳ-i taḥḳîḳ bu yola delilsüz gitme ve her gördüğün naḳş-ı dil-firibe meyl itme. **Zîrā** ṭarîḳ-i Hāk’da her neye gönül bağlasañ ol şey saña bet olur ve reh-zen olup seni yoldan alıkor. **İmdi** Hazret-i Ḥalîl gibi cihānuñ nuḳûş-ı zāyiline lâ-uḥibbu’l-āfilin di. Ve Hāk’dan gayrınuñ muḥabbetin gönülden çıkar. (KB40a)

Birden fazla beyit aynı konu anlatıldıktan sonra ya da konu farklı açılardan ele alındıktan sonra şâriḥ kendi görüşünü toparlamak için “muḥaşşal-ı kelām” ifadesi ile konuyu toparlamaktadır:

Etmek ‘āşıkısın sen görmemişler gibi. **Muḥaşşal-ı kelām** āb u nān ‘āşıkı başka ve şafā-yı dil ü cān ‘āşıkı başkadur. Bilmek gerekdür ki insān cismāniyyet cihetiyle ḥayvāna müşārikdür. Zîrā yemek ve içmek yatmak ve uyumak ve cimā’ itmek ve def’-i fuḫlāt itmek ḥayvāniyyet şıfatıdır. Ve rûḥāniyyet cihetiyle melāyike müşārikdür. Ve kābil-i ‘ilm ü kemāl ve maḥall-i faḫl u efḫāl ve mir’āt-ı feyz-i mülk-i müte’āl ve maẓhar-ı tecellî-i cemāl-i Zü’l-celāl’dür. Eger cismāniyyetler gālîb olursa ḥayvāndan aḫall ve eger rûḥāniyyetler gālîb olup cismāniyyetleri maḡlûb olursa melekden efḫāl olurlar. (KB63b)

Bazen de hiçbir bağlama ifadesi olmaksızın Hazret-i Mevlânâ’nın adı ile açıklamalara başlanır:

‘Āşık-ı renc est nādān tā-ebed
Ḥîz lâ-uḫsimu ḥ’ān tā-fi-kebed (1710)

Bi-smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥîm lâ-uḫsimu bi-hāze’l-beled ve ente ḥillun bi-hāze’l-beled uḫsimu subḥānehû bi’l-beled-i’l-ḥarām ve kayyedeḥû bi-ḥulûlî’r-rasûlî fîhi izḥāru’l-mezîdî faḫluḥû ve iş’āran bi-enne şerefü’l-mekān bi-şerefi ehliḥi ve kîle ḥalle musteḥallu ta’arruḫake fîhi kemā yusteḥallu ta’arruḫa’ş-şaydî fi-ḡayriḥi ev ḥalālun leke en tef’ale fîhi mā turîdu sâ’aten mine’n-neḥārî fe-huve va’dun bi-mā eḥalle lehû ‘āmu’l-fetḫi ya’ nî Hāk Te’ālā kaseḡ eyledi Beled-i Ḥaram’a ki Mekke’dür ve kaseḡi muḫayyed kıldı Resûl’ün şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şehir-i Mekke’ye ḥulûl itmesine, mezîd-i faḫlını izḥārdan ötürî ve şerefü’l-mekān bi’l-mekān olduḡın eş’ārdan ötürî yāḥud şehir-i Mekke’de senûn ta’arruḫuñ müsteḥilldür. Mekke’den ḡayrı yerde şayduñ ta’arruḫı müsteḥill olduḡı gibi demek ola. Yāḥud ḥelâldür saña şehir-i Mekke’de her ne dilerseñ işleyesin bir sâ’at bu taḫdirce va’d olur küffārla bir sâ’at kıtāl eylemek ḥelâl olduḡına ‘āmu’l-fetḫde Hazret-i Resûllu’llāh’a, ve vālidin ‘aṭfun ‘alā-hāze’l-beled ve Âdem ev İbrāhîm ‘aleyhi’s-selām ya’ nî kaseḡ iderüm pedere ki Âdem’dür yāḥud Hazret-i İbrāhîm’dür ‘aleyhi’s-selām, ve mā veled zurriyyetihî ev Muḫammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve’t-tenkîr li’t-ta’zîm ya’ nî ol pederuñ zurriyyetine kaseḡ iderüm murād Hazret-i Muḫammed ola şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve vālididen murād Hazret-i Muḫammed ola şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve velediden murād ümmetidür dimişler. Zîrā Hazret-i Ebu’l-Ervāḥ’dur, leḡad ḥaleḡne’l-insāne fi-kebed cevāb-ı kaseḡmür te’abun ve meşāḡḡatun min-“kebede’r-raculu kebeden” izā-vece’ athu kebiduhû ve minhu el-mekābide ve’l-insānu lâ-yezālû fi-şedā’idi mebd’uhā zulmetu’r-raḥmî ve maẓîḡuhû ve munteḡāhu el-mevtu ve mā ba’deḥû ve ḥiye tesliyetu’r-rasûlî ‘aleyhi’s-selām bi-mā kâne yukābiduhû min-Ḳurayş ya’ nî Beled-i Ḥarām ḡaḡḡıçûn ki şehir-i Mekke’dür ve ḡalbuki sen aña nüzûl eylemişsin yā Muḫammed ve daḡî vālid kılmāḡda bu dünyā ta’bından necāt vardır, bilmezler ve ḡidmet-i meşāyih kılmāḡda ve ṭālîb-i muḡabbetu’llāh olmaḡda ve meyl-i âḡîret kılmāḡda bu dünyā ta’bından necāt bulmazlar. Bu ḡālet nādānlıḡdandır. **Pes:**

‘Āşık-ı renc est nādān tā-ebed

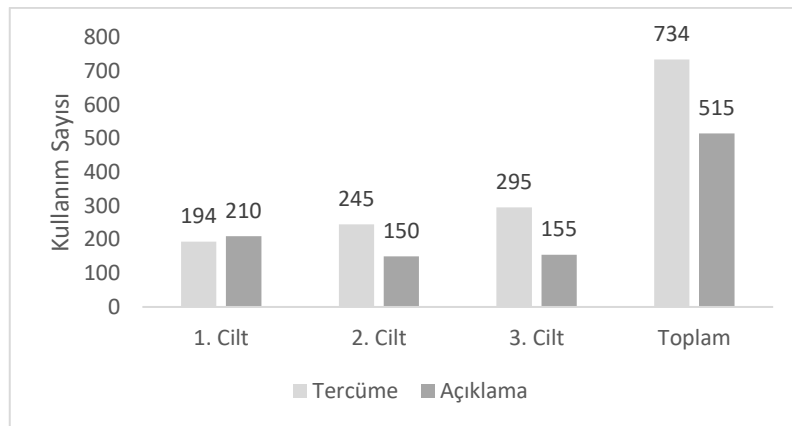
buyurduḡlarınuñ vechi budur. (KB66a)

Başlıklar şerh edildiğinde tercüme yer verilmeyerek âyet, hadîs açıklamalarıyla başlanmakta, gerektiğinde âyet veya hadîste geçen kıssaya yer verilmekte, akabinde Sabûhî Dede konu ile ilgili yorumlarına yer vermektedir:

HAKİR VE Bİ-HAŞM DİDEN-İ DİDEHÂ-YI HİSS HAZRET-İ ŞÂLİH VE NÂFE-İ ŞÂLİH-RÂ
‘ALEYHİ’S-SELÂM ÇUN H-ÂHED Kİ HAK LEŞKERİ-RÂ HELÂK HELÂK KUNED DER-NAZAR-I İŞÂN
HAKİR NE-MÂYED HAŞİMÂN-RÂ VE ENDEK EGER Çİ GÂLİB BÂŞED VE YUĞELLİLÜKUM Fİ-
A‘YUNİHİM Lİ-YAĞDİ‘LLÂHU EMREN KÂNE MEF‘ÜLEN

Bu âyet-i kerîme sûre-i Enfâl’dedür: Ve iz yurikumuhum izi’ltekeytum fi-a‘yunikum kalilen. Eđ-damıru iz mef‘ülen yurî ve kalilen hâlun mine’s-sânî ve innemâ kallelehum fi-a‘yuni’l-muslimîn hattâ kâle İbnu Mes‘ûd bi-men ilâ cenbihî e terâhum seb‘îne fe kâle erâhum mi’e teşbîten lehum ve taşdiқан li-ru‘ye’r-rasûli ya’nî zıkr eyleñ mu’mînler ol vakti ki Allâh Te‘âlâ size gösterdi ‘asker-i küffârî ol vaktde ki müläkî olduñuz anlara. Sizüñ gözlerüñüze kalil gösterdi Allâh Te‘âlâ kâfirleri mü’mînler şebât virmekden ötürü. Ve Hazret-i Resûlu’llâh’uñ şalla’llâhu ‘aleyhi ve’s-sellem rû’yâsın taşdiқden ötürü. Rivâyet iderler ki İbn Mes‘ûd radiya’llâhu ‘anh yanında olan kimseye su‘âl eyledi ki “Düşmen ‘askeri yitmiş âdem var mı ola?” Ol kimse didi ki “Yüz var ola.” Hâlbuki yidi yüz elli âdem idiler. Ve yuğallilukum fi a‘yunihim hattâ kâle Ebû Cehl inne Muhammeden ve aşhâbehu ekletu cezürin kallelehum fi a‘yunihim kable iltihâmî’l-kıtâlî li-yeceterav ‘aleyhim ve lâ-yeste’iddü lehum şümme keşserahum hattâ teravnehum misleyhim li-tufâci’ehum el-keşratu ve tukeşsira kulûbuhum ve hâza min-‘azâ’imi ayâtî tilke’l-vak’ati fe inne’l-başıra ve in kâne kad yerâ el-keşira kalilen ve’l-kalile keşiran lâkin â-‘âlâ-hâze’l-vechi ve lâ-ilâ-hâze’l-haddi ve innemâ yeteşavveru zâlike bi-şaddi’llâhî’l-ebşâra ‘an-ibşâr ba‘zun düne ba‘zin me‘a’t-tesâvî fi’s-şurûti ya’nî dahı sizi azaltı, ya’nî kalil gösterdi anlaruñ gözlerine. Tâ ki dilir olalar sizüñle cengde ve tehyî’e-i esbâb itmeyeler. **Ya’nî kemâ yenbağî**, esbâb-ı harbî hâzır itmediler, cenge meşğûl oldılar. Allâh Te‘âlâ mü’mînleri anlaruñ gözlerine iki kendü ‘askerleri kadar gösterüp kalblerine ru‘b bıraktı. Müşrikler dil-şikeste ve mebhût oldılar. Âhîr münhazim olup ba‘zısı katl olup ba‘zısı esir oldılar. Li-yakdiya’llâhu emran kâne mef‘ülen Allâh Te‘âlâ kazâ eylemekden ötürü şol bir emri ki işlenmiş idi anuñ ilminde. Ve hâhunâ i‘zâzu’l-islâmî ve ehlihi ve izlâlû’s-şirki ve hizbihî ya’nî bu âyet-i kerîmede İslâm’a ve ehl-i İslâm’a i‘zâz ve şirke ve ehl-i şirke izlâl vardır. (KB84b)

Bir şerh metninde tercüme nerede başlar, açıklamalar nerede biter gibi kullanımları birbirinden tamamen ayırabilmek bir hayli müşkil bir husustur. Ancak yukarıda açıklama göz önünde bulundurularak yapılan incelemeye göre Sabûhî Ahmed Dede’nin tespit edilen tercüme ve açıklama kullanım sayıları Şekil-1’de gösterilmiştir:

Şekil 1: Tercüme ve Açıklama Kullanımları

Gözden kaçırma ve birbirinden ayırt edememe gibi hata ihtimalleri göz önünde bulundurulduğunda bile yukarıdaki sayılar anlamlı bir veri sunmaktadır. Ciltler ilerledikçe açıklamadan tercümeyle doğru bir geçiş olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bu da geleneksel açıklama metinlerinde genellikle ilk açıklamaların uzun olması, sonlara doğru açıklamaların kısalması durumuyla paralel bir durum olarak görünmektedir.

3.1.3. İktibas Kullanımları

Sabûhî Dede'nin *Mesnevî-i Manevî*'yi şerh ederken açıklamalarını desteklemek için en fazla başvurduğu yöntem iktibastır. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'den yapılan iktibaslar, sonrasında hadîslerden, *Mesnevî*'nin diğer beyitlerinden, din büyükleri ve şâirlerden yapılan iktibaslar açıklamaların kanıtlanması için kullanılan temel yöntemdir.

3.1.3.1. Âyetlerden İktibaslar Yapılması

Sabûhî Dede'nin sebep-i teşrih bölümünde eserinin yazılış amacı olarak âyetlerin, hadîslerin ve anlaşılması güç olan beyitlerin talebeler tarafından daha kolay anlaşılması düşüncesi ile yazdığı ilgili bölümde dile getirilmişti. Bundan dolayı şerh ederken âyetlerle çok fazla karşılaşılacağı muhtemel bir durumdur.

Metin incelemesinde âyetlerin üç amaçla şerh metni içinde yer aldıkları görülmüştür.

3.1.3.1.1. İstişhad Amaçlı Âyet İktibasları

Sözlükte “şahit getirmek, delil etme, şahit göstermek” (Bahaeddin, 1997: 36; Sami, 2011: 100) mânasına gelen istişhâd lugat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde “bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek” anlamında kullanılır (Durmuş, 2001: 396). Bu anlamı ile beyitlerin açıklamaları esnasında en çok başvurulan yöntem âyetlerden istişhaddır. Şerhin dîbâce, beyit şerhi gibi tüm bölümlerinde âyetler istişhad amaçlı kullanılmıştır.

Şerh'in Dîbâcesinde Bakara sûresinin üçüncü âyeti istişhad amaçlı kullanılmıştır:

Şâniyen bir hoşça nazar eyle ki Hudâ-yı mu'în enbiyâ-yı güzîni şalâtu'llâhi 'aleyhim ecma'în rûy-ı zemîne küffâra dîn ve ehl-i dîne yakîn ve 'ilme'l-yakîne 'ayne'l-yakîn ve 'ayne'l-yakîne haqqe'l-yakîn telkîn itmek için gönderdi. Ve Kitâb-ı Mübîn dahı ke-zâlik tebdil için nâzil olmışdur. Nitekim Qur'ân-ı 'azîmde buyurdu: *Huden li'l-muttaķîne ellezîne yu'minûne bi'l-ġaybi*. Ya' nî ehl-i taķvâya hidâyetdür ki ġayba imân getirürler. Zîrâ evvel imân bi'l-ġaybdur, andan taķvâdur. (KB3a)

Mesnevî'nin Dîbâcesi şerhinde açıklamaları desteklemek amacıyla âyet iktibasına yer verilmiştir:

Ve huve ya'nî Meşnevî, uşûlî uşûlî uşûlî'd-dîn: Dinüñ uşûlünüñ uşûlünüñ uşûlidür. Dînden murâd dîn-i İslâm'dur. Nitekim buyurur: İnne'd-dîne 'inda'llāhu el-islām. (KB5b)

Beyitlerin şerhinde açıklamalar çoğu zaman âyetlerle desteklenmiştir. Aşağıdaki örnekte ilk nefis ve ikinci nefis kavramları açıklandıktan sonra bu açıklama Zuhurf sûresi 22. âyet ile desteklenmiştir:

Nefs-i evvel rānd ber nefis-i devvum (3:3079a)

Nefs-i evvelden murâd nefis-i külldür ki mü'esser-i nüfûs-ı cüz'iyeye-i insâniyedir. Pes dâlâlet ü hidâyet ol tarafdandır. Yâhud nefis-i evvelden murâd âbâ ve ecdâdlarınıñ nüfûs-ı dâlâlet-perverleri ola. Nefs-i devvumdan murâd anlaruñ evlâdınıñ nefsleri ola ki pederleriniñ hüy-bedleri ve küfr ü dâlâletleri bunlara naql idüp bunlar dağı pederlerinden gördükleri üslûb üze küfr ü dâlâlet üze kâyim olup *innâ vecednâ âbâ'enâ 'alâ-ummetin ve innâ 'alâ-âşârihim muhtedûn* diyüp enbiyâ 'aleyhi's-selâmuñ pend ü naşihatlerin qabûl eylemediler. (KB57b)

Başlıkların açıklamalarında da âyet iktibaslarına yer verilmiştir:

NEVMİD ŞUDEN-İ ENBİYÂ EZ-ĞABÛL U PEZİRÂİYİ MÜNKİRÂN

Ğâlehu Te'âlâ *hattâ izâster 'ese'r-rusulu* Ğavm-i Seb'e inkâra şöyle muşır oldılar ki ve cânib-i Ğâğ'dan 'uğûbet ü 'azâb o Ğadar te'ğir eyledi ki *hattâ enbiyâ me'yûs* oldılar. Anlaruñ işrârından ve cânib-i Ğâğ'dan 'uğûbete te'ğir olunduğundan. (KC57b)

3.1.3.1.2. Âyete Gönderme

Şârih bazı beyitlerde âyete gönderme olduğunu göstermek için beyti verdikten sonra âyeti vermiştir. Bu tür örneklerin bir kısmında âyetin çevirisi de verilirken bazısında sadece âyet verilmiştir. Aşağıdaki örnekte de şârih sadece âyete gönderme yapmakla yetinmiştir:

Tâ ne-yâyî tâ-se rûz aşlâ be-ğuft (2:1666b)

Nitekim Ğâğ Tebârek ve Te'âlâ Ğazretleri bu âyet-i kerîmede Ğaber virdi: *Ğâle Rabbi'c'al lî-âyetin Ğâle âyetuke ellâ tukellime'n-nâse şelâşete eyyâmin illâ ramzen*. (KB183a)

Bir başka örnekte de âyet çevirisi ile birlikte verilmiştir:

Behr-i suvgendân ki eymân cunnetîst
Z'ânki suvdengân keğân-râ sunnetîst (2:2858)

Sûre-i Münâfîğîn'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *itteğazû eymânehum cunneten fe şaddû 'an sebîli'llâhi* münâfîğlar yeminlerini siper ittiğâz eylediler, Ğatlden ve sebîden Ğalâş olmağıcün ve dağı bunlar Ğayrıları men' itdiler Ğâğ yolundan. (KB205b)

Kimi beyitlerin şerhinde önce beytin çevirisi verilmiş, sonrasında âyete yer verilmiştir:

Ver be-küll bizâr bûdî ü zi-mâ

Eger külliyyetle bizâr ola idi Hâzret-i Mûsâ bizden

Key resîdî h̄ân mân hîç ez-semâ (2:2474)

Ya' nî kaçan irişürdi bize ni' met semâdan. Nitekim buyurur: *Ve enzelnâ 'aleykumu'l-menne ve's-selvâ*. (KB200b)

3.1.3.1.3. Âyeti Açıklama Amaçlı İktibas

Yukarıda da değinildiği gibi eserin yazılış amaçlarının başında *Mesnevî*'deki âyet içeren ya da âyete göndermede bulunulan beyitlerin açıklanması olduğu için pek çok bölümde açıklamaları kanıtlamaktan ziyade iktibas, âyetin tercüme edilmesi ve açıklanması amacıyla kullanılmıştır.

Mesnevî beyitlerini şerh ederken beyitte kısmen yer alan ya da göndermede bulunulan âyetlerin açıklaması sadece Sabûhî'ye özgü bir özellik değildir. Güleç, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyân*'ında da benzer bir kullanım olduğunu "Bursevî, söylediklerine delil olarak getirdiği âyetleri sadece tercüme etmekle kalmayıp, aynı zamanda açıklamaktadır. Bu açıklamalar Türkçe olduğu gibi Arapça da olmaktadır." (Güleç, 2002: 274) ifadeleri ile dile getirmiştir.

Sabûhî Dede şerhinin âyet açıklamalarına yer verdiği bölümlerinde âyeti verdikten sonra Arapça bir açıklamasına, akabinde Türkçe açıklamasına yer vermiştir. Açıklamalar şerhe konu olan âyetin özelliğine göre kelime anlamlarını açıklama, kıssalara yer verme gibi unsurlarla zenginleştirilmiştir. Aşağıdaki örnekte Enâm sûresinde bir âyet verildikten sonra âyetin parçalar halinde çevirisi yapılmıştır:

Fâlikû'l-işbâh İsrâfilvâr
Cümle-râ der-şüret âred z'ân diyâr (3:399)

Sûre-i En'âm'da olan âyet-i kerîmeden iktibâsdur: *Fâlikû'l-işbâh ve ce'ale'l-leyke sekenen ve's-şemse ve'l-kamere husbânen zâlike taqdîru'l-'azîzu'l-'alîm*. *Fâlikû'l-işbâh*, ey şakku 'amûdî's-şubh 'an-zulmeti'l-leyl ve 'an beyazî'n-nehâr, ya' nî ol Allâh 'amûd-ı şubhı şakğ idüp zulemât-ı leyden şabâhı izhâr idici beyâz nehârdan zulemât-ı leyli izhâr idicidir. *Ce'ale'l-leyke sekenen*, yeskunu ileyhi't-te'ab bi'n-nehâr li-istirâhatihî fihî men yeskunu ileyhi izâ-i'tme'enne ileyhi isti'nâsen bihi ev yeskunu fihî'l-halku min-kavlihî li-teskunû fihî, ya' nî Allâh Te'âlâ giceyi ârâm-gâh idicidir. Gündüz hâşıl olan ta'b gice istirâhat itmekle sâkin olur. Kaçan isti'nâs yöninden mu'tma'in olup karar tutsalar yâhud halka mesken kılıcıdır demek ola *li-teskunû fihî* kavli üzre. *Ve's-şemse ve'l-kamera husbânen*, ey 'alâ-edvârin muhtelifi yuhtesebu bihe'l-evkât, ya' nî Allâh Te'âlâ şems ü kameri hesâb yöninden kılıcıdır. Ya' nî şems ü kameri edvâr-ı muhtelifi üzre halk eylemişdür. Anuâla hesâb olunur cemî'-i evkât şu fuşûl-i erba'a vü şayf u şitâ. *Zâlike taqdîru'l-'azîzu'l-'alîm*, şems ü kameri şumâr u hesâba nişân kılmak ve bunları devrân-ı muhtelifi üzre mu'karrer tutmak ol Hudâvend-i gâlibûn taqdîridür ki anuñ hükmi cümle ma'hlûkât üzerine câridür. Ve ol Allâh cümleñ a'vâline 'âlimdür. (KB39a)

Âyetlerin açıklamaları bazen çok kısa ve çeviriden ibaret olabilmektedir:

'Âlemi-râ loğma kerd u der-keşîd
Mi'deş na're zebân hel min-mezîd (1:1381)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Kâf'dadur: *Yevme yekûli li-cehenneme helimtele'ti ve tekûlu hel min-mezîdin* ya' nî yâd eyle şol bir günü ki biz ceenneme dirüz, *helimtele'ti* âyâ tölduñ mı dirüz. Ya' nî va'de eylemişüz ki anı küffâr-ı cinden ve küffâr-ı insândan tölduravuz, *ve tekûlu hel min-mezîdin* ve ceennem diye âyâ

hiç ziyâde var mı? Bu istifhâm su 'âl ma' nâsinadur. Ya' nî ziyâde eyle diye ve Haq Sübhânehü bölük bölük kâfirler göndere. Tâ pür olncaya dek. (KB57b)

Kimi zamanda bir kıssa ile beraber birkaç sayfa sürebilmektedir. Aşağıda Taha sûresinden bir âyete yer verildikten sonra Hz. Musa'nın yeşil bir ağaç üzerinden bir âteş görmesi ve orada Allah'ın sesini işitmesi ve asasının ejderhaya dönüşmesi kıssasına telmihte bulunulmuştur:

Hüküm huzhâ lâ-tehaf dâdet Hudâ
Tâbe-destet ejdehâ gerded 'aşâ (2:2275)

Huzhâ ve lâ-tehaf senu' iduhâ siratehe'l-ülâ hükmin senün elüne virmişdür Allâh Te'âlâ. İmdi gel ol ejder-i nefsdin şikâyet idüp nefrîn ü nâle iden fakîre dest-gîr ol, anuñ ejder-i nefsün tebdîl eyleyüp zarar-ı nefs-i layîmden anı halâş eyle. Ol âyet-i kerîmeye işâret buyurur ki sûre-i Tahâ'da mezkûrdur: *Ve mâ tilke bi-yemînike yâ Mūsâ kâle hiye 'aşâye etevække'u 'aleyhâ ve ehuşşu bihâ 'alâ gânemî ve liye fihâ me'âribu uhûrâ kâle elķihâ yâ Mūsâ fe-elķāhâ fe-izâ-hiye hayyetun tes'a kâle huzhâ ve lâ-tehaf senu' iduhâ siratehe'l-ülâ*. Ve mâ tilke istifhâmnu yetedammenu istiķazan li-mâ yurihi fihâ mine'l-'aca'ibi ya' nî istifhâmdur tenbîh ma' nâsin mutazammındur. Ol 'aşâda Haq Te'âlâ Hazret-i Mūsâ'ya 'acâyibden ba'zı şeyler göstermekden ötürü ya' nî âgâh ol tâ 'acâyib göresin yâ Mūsâ ne şeydür ol, *bi-yemînike* hâllun min-ma' na'l-işârâti ya' nî hâldür işâret ma' nâsından ve ba'zılar *tilkenün* şıfatıdır dimişler ya' nî öyle tilke ki yeminündedür ya' nî ne şeydür ol şâg elünde olan, *yâ Mūsâ* tekrîrun li-ziyâdeti'l-isti'nâsi ve't-tanbihi ya' nî tekrîrdür ziyâde isti'nâs için ya' nî Mūsâ'nun ismin tekrâr zikr eylemek isti'nâs içündür ve tenbîh için. Zirâ kaçan ki Hazret-i Mūsâ Şu'ayb nebîden 'aleyhumâ's-selâm istizân idüp vâlidetin görmek için Mısr'a teveccüh eylemiş idi. Bir gice Cum'a gicesi idi yolu yitürdiler ve anuñ zevcesi Şu'ayb kızı Safura ki hâmile idi, ol mahalde bir oğul vücûda getürdi ve kış eyyâmı idi. Evvâ bir mîkdâr şovuk idi. Âteşe muhtâc oldılar. Hazret-i Mūsâ ırak yirden âteş gördi. Ehline didi ki siz buracıkda tevakkuף eyleñ. Ben bir âteş gördüm varayın ola ki bir pâre âteş getürem yâhud âteş üzerinde kimse bulursam yolu su'âl ideyüm, didi. Ehlin anda koyup revân oldı. Çün âteşe yakın geldi, gördi bir beyâz âteş dıraht-ı sebz üzerinde etrâfında hiç kimse yok, mütehayyir oldı. Dırahtuñ sebz ü tâzeligünden ve âteşuñ rüşenligünden müte'accib olup tûrurken nâgâh nidâ olındı. "Yâ Mūsâ tahkîkan senün Rabbün benüm. Ayağundın na'leni çıkar, hal'-i ta'lim tevâzu' vü edebdür" dimişler. Zirâ sen tahkîkan vâdî-i muḳaddesdesin ki nâmı anuñ Tuvâ'dur. Hazret-i Mūsâ 'aleyhi's-selâm dıraht-ı sebz üzre âteş-i rüşen ü âteşden âvâz gelüp ben senün Perverdigârunuñ didigünden ziyâde hayret ü dehşet hâsıl olmış idi. Ol hayret ü dehşet ü heybet zâyil olup ünsiyyet hâsıl olmak için Haq Te'âlâ hitâb idüp didi ki *ve mâ tilke bi-yemînike yâ Mūsâ, Kâle hiye 'aşâye* Hazret-i Mūsâ cevâb virüp didi ki bu benüm 'aşâmdur. Ba'zılar dimişler ol 'aşâ cennet-i küllünk ağacından idi. Uzunı on arşun idi. Ucu iki çatal idi. İsmi 'aleyk idi. Hazret-i Âdem'den yeden bi-yedin Hazret-i Şu'ayb nebîye irş ile intikâl eylemiş idi ve Şu'ayb, Hazret-i Mūsâ'ya virmiş idi. Çün Hazret-i Rabbü'l-'izzet nedür elündeki yâ Mūsâ diyü su'âl buyurdu. Hazret-i Mūsâ cevâb virüp bu benüm 'aşâmdur, didi ve dağı ta'dâd-ı ni'am-ı Rabbânî için didi ki *etevække'u 'aleyhâ* a'temidu 'aleyhâ izâ-a'yeytu ev vakaftu 'alâ-ra'si'l-ķaṭi' i ya' nî ittikâ ider ṭayanurum anuñ üzerine yorulduğum vakt yâhud koyunlarum yanından ayağum üzerine tûrduğum vakt, *ve ehuşşu bihâ 'alâ-gânemî* ve uhûṭu bihâ'l-varaka 'alâ-ra'si gânemî ya' nî aşâğa dökürüm eşcâr üzerinden evrâķı koyunlarumuñ üzerine ve ḳurî'e bi's-sin mine'l-hessi ve huve zeceru'l-gânemî ey uyeḫḫi 'aleyhâ zâciran lehâ, *ve liye fihâ me'âribu uhûrâ* hâcât-ı âhîri dağı benüm için vardur bu 'aşâda havâyic-i âhîri ya' nî nice hâcetlerüme lâzım olur, didi, *kâle elķihâ yâ Mūsâ* Allâh Te'âlâ buyururlar ki birağ elünden ol 'aşâyı. Hazret-i Mūsâ zann itdi ki 'aşâyı dağı na'lin gibi yabana atmak buyurmuş ola, *fe-elķāhâ* pes anı ilkâ eyledi, ardına atdı. Fî'l-hâl ardından vebrun 'azîm sehm-nâk âvâz işitdi, dönüp girü bakdı, *fe-izâ-hiye hayyetun tes'a* pes nâgâh ol 'aşâ bir hayye oldı ki her cânibe sa'y ider. Kîle lemmâ elķāhâ inḳalebet hayyetun safra'u bi-gilzi'l-'aşâ şumme teverramet ve 'azumet fe-li-zâlike semmāhâ cānnen ve li-zâlike kâle ke-ennehâ cānnun. Rivâyetdür ki vaktâ ki Hazret-i Mūsâ 'aşâyı elinden bıraktı. Fî'l-hâl bir şarı yılan oldı. 'Aşâ yoğunlığunda andan sonra şişdi, büyüdi, bir 'azîm ejder oldı. Deve gibi dört ayağı üzerine refṭâr itdürdi. Deve dişi gibi dişleri var idi. 'Azîm taşlara yitişürdi, bir lokma iderdi. Ve gözleri berḳ gibi dıraşşende idi. Kimseler heybetinden aña bakmazdı ve 'azîm dırahtları kökinden ḳoparup kütür kütür kırup ekl iderdi. Çün Hazret-i Mūsâ anı bu hâletle gördi ḫavf idüp kaçmak ḳaşd eyledi, *kâle huzhâ ve lâ-tehaf* Haq Te'âlâ didi ki tut ol hayyeyi, ḳorḳma, *senu' iduhâ siratehe'l-ülâ* ve hey'etehâ ve hâletehâ'l-mukaddimetü ya' nî tut ḳorḳma, biz ol hayyeyi i'âde iderüz tizecek evvelki hey'etine ki 'aşâdur. Pes Hazret-i Mūsâ 'aleyhi's-selâm be-mücib-i emr-i İlâhî eyley ve varup ol ejderuñ çeñesinden tutduğda 'aşâ oldı. Pes Hazret-i Mūsâ 'aşâ ḫaḳḳında nice me'ârib-i âhîri ki zikr eylemiş idi, bu hâleti gördükden sonra bildi ki bunda nice ḫaşâyış-i nihānî ve münāfi'-i pinhānî zâhir oldı. Ḳalbi muṭma'in olup Allâh'a şükr eyledi. (KB195a)

Âyetlerin açıklandığı şerh bölümlerinde şârihin farklı yöntemleri benimsediği görülür. Bazı beyitlerin şerhinde âyetin tamamını alıp parça parça Arapça izahını yaptıktan sonra parça parça Türkçe çevirisini vermiştir:

Hüd gerd-i mü'minân ḫaṭṭı keşid
Nerm mî-şud bād k'encâr mî-resid (1:855)

Nitekim Hzret-i Hudâ buyurur sûretü'l-Hakka'da: *Ve emmâ 'âdun fe-uhlikû bi-rîhin şarşarin 'âtiyetin sahharahâ 'aleyhim seb'a leyâlin ve semâniyete eyyâmin husûmen fe-terâ'l-kavme fihâ şar'â ke-ennehum a'câzu nahlin hâviyetin. Ve emmâ 'âdun fe-uhlikû bi-rîhin şarşarin, ey şedîdetu's-şavti ve'l-berd 'âtiyetin, şedîdu'l-aşfike-ennehâ 'atet 'alâ-hazzânihâ fe-lâ yeste'tî'û zabtahâ ev 'alâ-'adin fe-lem yakdırî raddehâ, sahharahâ 'aleyhim, selletahâ 'aleyhim bi-kudratihî, seb'a leyâlin semâniyete eyyâmin husûmen, mutetâbi'ât cem'u hâsim min-hasemeti'd-dâbbetu izâ-tâbe'at beyne keyyihâ, fe-terâ'l-kavme fihâ, in kunte hâziran, şar'â, mevtâ cem'i' u şar'i', ke-ennehum a'câzu nahlin, uşûlu nahlin, hâviyetin, mute'âkiletu'l-ecvâf. Ya'nî ve ammâ kabîle-i 'Âd helâk oldılar katı esici yel ile ki şavtı şedîd ola ve yakıtı sovuğ ola, 'âtiyetin, hâdden geçici ziyâde katı esici yel ki fermân-ı hazneden baş çekmiş zabt idemezler. Sahharahâ 'aleyhim, anların üzerlerine musalla't eyledi Allâh Te'âlâ kudretiyle. Seb'a leyâlin semâniyete eyyâmin husûmen, yidi gice ve sekiz gün çehârşenbe güninde şabâh namâzı vaktinden başladı esdi ol bir çehârşenbe günü şems gurûb indinceye dek. Husûmen, mütevâlî ya'nî ol yidi gice ve sekiz günde mütevâlî vü muttaşıl esdi. Yâhud husûmen nahs u şüm günler idi 'Âd kavminün üzerine. Fe-terâ'l-kavme fihâ, pes sen göreydün ol kavmi eger hâzır olaydın ol vaktde, şar'â olmuşlar, yaturlar. Ke-ennehum a'câzu nahlin hâviyetin, güyiyâ anlar 'âzm-i ecsâmlarından hürmâ ağaçlarının bedenleridir ki düşmüşler ve içleri çürümüş, boş olmuş. (KB48a)*

Âyetler açıklanırken beytin tercümesinden sonra âyetin tamamı verilip arkasından parçalar halinde âyetin tekrar edilmesi ve parçalara ayrılmış âyetlerin ardından sırasıyla Arapça ve Türkçe açıklamaların olduğu örnekler çoğunluktadır:

Hemçü Â' râbî ki âb ez-çe keşid

Mâlik İbn Değâr gibi ki Ken'ân kıyusından şu çekdi.

Âb-ı hayvân ez-ruh-ı Yûsuf çeşid (1:2786)

Yûsuf'un cemâlinde âb-ı hayât lezzetin tatdı. Nitekim sûre-i Yûsuf'da buyurur: *Ve câ'et seyyâratun fe-erselû vâridehum fe-edlâ delvehû kâle yâ buşrâ hâzâ gulâmun. Ve câ'et seyyâratun rafekatun yesirüne min-Medyen ilâ Mısra fe-nezelû karîben mine'l-cubbi ve kâne zâlike ba'de şelâsin min-ilkâ'ihî fihî ya'nî bir kârvân geldi ki Medyen'den gelüp Mısır'a giderlerdi, pes nâzil oldılar kıyuya yakın yerde Yûsuf birağıldıktan soñra üç günden soñra gelüp kondılar, fe-erselû vâridehum ellezi yuraddu'l-mâ'e ve yesteski lehum ve kâne Mâlik ibnu Dağr el-Huzâ'i ya'nî vâridlerini gönderdiler, vârid ol kimseye dirler ki kârvânın şuyın çekmek götürmek aña müte'allik ola, fe-edlâ delvehû fe-erselehâ fi'l-cubbi li-yumli'ehâ fe-tedellâ bihâ Yûsuf fe-lemmâ ra'âhu a'nî delvini kıyuya şarkıtdı. Yûsuf'a vahy oldu ki delvün içine otur, çün Yûsuf delvün içine oturdı. Mâlik ibn Duğâr delvi katı şakıl gördi kıyuya nazar eyledi ki bu devlün içinde ne var ola diyü, çün Yûsuf'ı devl içinde gördi, kâle yâ buşrâ hâzâ gulâmun nâdâ el-buşrâ bişâratun li-nefsihî ev li-kavmihî ke-ennehû kâle te'âlâ fe-hâzâ ev enneke ya'nî ey müjde ve ey şâdmâni diyüp çağırdı. Ba'zılar dimişler yoldaşının adı Büşrâ idi anı çağırdı. Tâ ki anuñ mu'âveniyetle Yûsuf'ı kıyudan çıkardılar. Pes şu almak için kıyuya vardı Yûsuf'un cemâlinde âb-ı hayvân lezzetin tatdı. (KB93a)*

Kimi örneklerde de âyetler bütün olarak verilmeden parçalar olarak verilir, parçaların ardından Arapça ve Türkçe açıklamalara yer alır:

Hem 'Arab mâ hem Sebû mâ hem melik

Cümle mâ yüfek 'anhu men ufik (1:2901)

Sûre-i Zâriyât'da olan âyet-i kerîmeye işâretüldü: *Ve's-semâ'î zâtî'l-hubuki zâtî't-turuk ve'l-murâd immâ et-târiku'l-maḥsûse elletî hiye mesîru'l-kevâkib ev el-mâ' küle elletî yeslukuḥâ en-nazzâru ve yetevaṣṣalu bihâ ile'l-me'ârif Haḳ Te'âlâ kâsem buyurur ki târiḳler şâhibi olan semâ ḥaḳkıçün târiḳden murâd mesîr-i kevâkeb olan târiyik-i maḥsûsa ola. Veyâhud târiyik-i ma' küle ki nazar-ı 'ibretle nâzır olanlar ma'ârif-i İlâhiyye'ye anuñla vâsıl olurlar, inneḳum le fî-kavlin muḥtelifin fi'r-rasûli ev huve kavluḥum târaten inneḥû şâ'ir ve târaten inneḥû sâḥir ve târaten inneḥû mecnûn cevâb-ı kâsemdür ya'nî siz ey küffâr uḳûle-i muḥtelifedesiz Resûl ḥaḳḳında. Gâḥ şâ'ir ve gâḥ sâḥir ve gâḥ mecnûn dirsiz, ev fi'l-Kur'âni ev fi'l-kıyâme, yâhud Kur'ân ḥaḳḳında esâfîrû'l-evvelin didükleri ola yâhud kıyâmet ḥaḳḳında olan aḳvâl-i muḥtelifeleri ola, yu'feku 'anhu men ufike yaşrifü 'anhu eḍ-damîra li'r-rasûli ev el-Kur'âni ev el-imâni men şarafê iz-lâ-şarfê minhu ya'nî maşrûḳ u maṭrûd oldılar Resûl'den yâ Kur'ân'dan veyâhud imândan. Anlar ki 'ilmu'llâhda ve kazâ'u'llâhda maşrûf u maḥrûm olmuşlar idi. Pes Hzret-i Mevlânâ buyururlar ki tevḥîd cihetinden nazar olınsa 'Arab'da ve Sebû'da ve mülkde bizde mevcûddur. Lâkin bu tevḥîdden maşrûf u maḥrûm olına, tefḥîm-i kelâm eylemek müşkildür zirâ anlar 'ilmu'llâh'da bu tevḥîdden maḥrûm olmuşlardur. (KB96a)*

Bir âyet açıklanırken başka âyetlerin ve çeşitli din büyüklerinin açıklamalarından da yararlanılmıştır:

Hod zi-bim-i in dem-i bi-muntehâ
Bâz h'ân fe' beyne en yahmilnehâ (1:1958)

Bu âyet-i kerîmeye işâretdür ki süre-i Ahzâb'dadır: *İnnâ 'araḍna'l-emānete 'ale's-semāvāti ve'l-arḍi ve'l-cibālī fe'ebeyne en yahmilnehâ ve eṣṣaḳne minhâ ve ḥameleha'l-insānu inneḥū kāne zalūmen cehūlen*. Takrîrun li'l-va'di's-sâbiki bi-ta'zîmi't-ta'ati ve semmâhâ emāneten min-ḥayṣu enneḥâ vâcibetu'l-edâ ve'l-ma'nâ li-azameti ṣe'nihâ bi-ḥayṣu lev 'araḍte 'alâ-hâzihi'l-ecrâmi'l-uzzâm ve kânet zâte ṣu'ürin ve idrâkin li-ebeyne en yahmilnehâ ve eṣṣaḳne minhâ ve ḥameleha'l-insānu me'a za'fin bi-niyyetihî ve raḥâveti kuvvetihî li-ecrame fe-inne'r-râ'i lehâ ve kâ'imun bi-ḥuḳûkiḥâ bi-ḥayri'd-dârayn, *inneḥū kāne zalūmen* ḥayṣu lem yefî bihâ ve lem yurâ'î ḥaḳḳahâ *cehūlen* bi-kunhu 'âkibetihâ ya'nî taḥḳîkan biz emāneti 'arz eyledük semavât u arz u cibâl üzerine. Pes abâ eylediler ve ḳorḳdılar ol emānetden. Ya'nî eger semavât u arz ve cibâle idrâk virilüp emānet 'arz olınaydı anı götürmekden abâ idüp ḳorḳalar idi ve insân ol emāneti götürdi. Taḥḳîkan ol insân zalūm ve cehūl oldu. Ve emāneti her ṭayife bir vechle tefsîr itdiler. **Ḳaḍı Beyzâvî** rahmetu'llâh emānetden murâd tã'atdür dimiş. Zîrâ *takrîrun li'l-va'adi's-sâbiki* didi. Va'd-i sâbik ise ve *men yuṭî'llâhe ve resûlehu fe-ḳad fâze fevzen 'azîmen* dur. Pes emānetden murâd tã'at olur. Ba'zıları emānetden murâd farîzadur didiler. **Kemâ kâle'l-Beyzâvî** ve kîle enneḥū te'âlâ lemmâ ḥaleḳa ḥâzihi'l-ecrâm ḥaleḳa fiḥâ fehmen ve kâle lehâ innî faraḍtu farîzaten ve ḥaleḳtu'l-cennete li-men eṭâ'ânî fiḥâ ve nâran li-men 'asânî fe-ḳulne naḥnu museḥḥarâṭun 'alâ-mâ ḥaleḳtenâ lâ-tuḥammil farîzaten ve lâ-nebḡi ṣevâben ve lâ-iḳâben ve lemmâ ḥaleḳa âdeme 'araḍa 'aleyhi mişle zâlike fe-ḥamelehū ve kâne zalūmen li-nefsihî bi-taḥammulihî mâ yuşeḳḳu 'aleyhâ cehūlen bi-veḥâmeti 'âkibetihî. Ve ba'zılar emānetden murâd 'aḳldur didiler. Ammâ gürûḥ-ı şüfiyyeden ba'zı ehl-i taḥḳîk emānetden murâd kemâl-i zuḥûr-ı Ḥaḳ'dur, didiler. *Min-ḥayṣu esmâ'ihî ve şifâtiḥî ve zâtiḥî* Pes bu mazhariyyet-i insândan ḡayrınuñ isti'dadı olmadıḡından abâ idüp ḥavf itdiler. Zîrâ insânun taḥammülünden murâd isti'dadı ve semavât u arzuñ ve cibâlün abâ vü işfâḳından murâd 'adem-i isti'dâdlardur. Ya'nî bu kemâl-i mazhariyyete insân kâbil oldu, ḡayrı eşyâ olamadı, demek olur. Ammâ Ḥazret-i Mevlânâ ḳuddise sırmıhu'l-azîz emānetden murâd 'ışḳ-ı Ḥudâ vü nefḥa-yı esrâr-ı Ḥaḳ Te'âlâ'dur diyüp buyurdılar ki eger bu 'ışḳ-ı Rabbânî ve nefḥa-yı gûlzar-ı vahdet-i Şamedânî'ye cevâhir-i 'ulvî vü heyâkil-i süflî taḥammül ideler idi ve ol dem bi-muntehânun ḥavfindan daḡların yüregi ḳan olmayaydı Ḥaḳ Te'âlâ andan ḥaber virüp *ve eṣṣaḳne minhâ* dimezdi. İnsân-ı za'îf ol bâr-ı girânı boynuna aldı ki vâṣıta-yı iltizâm tekâlif-i şerî'at ü ṭarîḳat ve râbıta-yı terâḳḳı a'lâ-yı ma'âric-i ḥaḳîḳatdür. Zîrâ ki Ḥaḳ Te'âlâ insâna yâri ḳılup isti'dad u kuvvet ü ḳudret virdi. Nitekim **Evhâleddîn Kirmânî** buyurur. **Beyt:**

[fâ' ilâtün/mefâ' ilün/tã' ilün]
Dil-i nâḍân-ı men emānet-i 'ışḳ
Hem be-yâri-i ân kerem ber dâṣt

Zîrâ *lâ-yukellifu'llâhu nefsen illâ vus'ahâ* buyurmuşdur. (KB72a)

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin ilk üç cildindeki şerh edilen beyitler incelendiğinde toplamda 1272 beytin şerh edildiḡi, bunlardan 500 beyitte âyetlere yer verildiḡi tespit edilmiştir. Üç ciltte 922 defa âyet iktibasına başvurulmuştur. Bunlarda 208'i de doğrudan âyet açıklamaya yönelik iktibastır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de yer alan âyetlerin şerhteki yerleri ve Kur'ân-ı Kerîm'deki yerleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Sıra No	Şerhteki Yeri	Âyet Tercümesi	Kur'ân-ı Kerîm'deki Yeri
1	Dîbâce	Ben yeryüzünde bir halife yaratacaḡım.	Bakara:30
2	Dîbâce	Andolsun, biz insanoḡlunu şerefli kıldık.	İsrâ: 70
3	Dîbâce	Onlardan hiçbirini diğerklerinden ayırt etmeyiz.	Bakara: 136
4	Dîbâce	Onların kimini kimine üstün kıldık.	İsrâ: 21
5	Dîbâce	Veyâ daha da yakın.	Necm: 9
6	Dîbâce	Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.	Necm: 8
7	Dîbâce	Ömrüne and olsun ki.	Hicr: 72
8	Dîbâce	Onlar sanki yakut ve mercandır.	Rahman: 58
9	Dîbâce	Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.	Rahman: 56
10	Dîbâce	Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. O kimseler iman ederler ve gayba inanırlar.	Bakara: 3
11	Mesnevî Dîbâcesi	Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır.	Âl-i İmrân: 19
12	Mesnevî Dîbâcesi	...size gelenler başka.	Nisâ: 90

13	Mesnevî Dîbâcesi	Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız.	İsrâ: 44
14	Mesnevî Dîbâcesi	Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir.	Nûr: 35
15	Mesnevî Dîbâcesi	Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğruya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.	Nûr: 35
16	Mesnevî Dîbâcesi	Onunla birçoklarını saptırır birçoklarını da doğru yola iletir.	Bakara: 26
17	Mesnevî Dîbâcesi	Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.	Yûnus: 57
18	Mesnevî Dîbâcesi	...güvenilir kâtiplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış...	Abese: 14-15
19	Mesnevî Dîbâcesi	Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir.	Vakîâ: 79
20	Mesnevî Dîbâcesi	Âlemlerin Rabb'inden indirilmedir.	Vakîâ: 80
21	Mesnevî Dîbâcesi	Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez.	Fussilet: 42
22	Mesnevî Dîbâcesi	Allah en iyi koruyandır.	Yûsuf: 64
23	Mesnevî Dîbâcesi	O, merhametlilerin en merhametlisidir.	Yûsuf: 64
24	Mesnevî Dîbâcesi	De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanları bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."	Yûsuf: 108
25	Birinci Cilde Başlangıç	Yaratan Rabbinin adıyla oku!	Âlak: 1
26	Birinci Cilde Başlangıç	(Ey Resul) Rabbinden sana indirileni tebliğ et.	Mâide: 67
27	Birinci Cilde Başlangıç	Kur'an okuduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susus ki size merhamet edilsin.	A'raf: 204
28	1:1	Kur'an okuduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susus ki size merhamet edilsin.	A'raf: 204
29	1:1	Sen yine öğüt ver, çünkü öğüt müminlere fayda verir	Zariyât: 55
30	1:1	O, nefsin arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.	Necm: 4
31	1:2	"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"	A'râf: 172
32	1:2	Muhakkak ben sizin bilmediklerinizi bilirim.	Bakara: 30
33	1:5	Sen öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir.	Zariyât: 55
34	1:5	O halde öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse.	A'lâ: 9
35	1:5	..muhakkak ki nefis çokça kötülüğü emreder.	Yûsuf: 53
36	1:5	Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön.	Fecr: 28
37	1:7	Onlar, Rablerine kavuşacaklarını çok iyi bilirler...	Bakara: 46
38	1:7	...zannın bir kısmı günahtır.	Hucurât: 12
39	1:8	Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki "Ruh Rabbinin bileceği birşeydir."	İsrâ: 85
40	1:8	Kim bu (dünyada) kör olursa ahirette de ködür.	İsrâ: 72
41	1:9	O kendi hevasından söylemez.	Necm: 3
42	1:10	Müminlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir.	Bakara: 165
43	1:12	Rableri katında selam yurdu(cennet) onlarındır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur.	En'âm: 127

44	1:12	Sonra da zulmedenlere, “Ebedî azabı tadın! Siz ancak vaktiyle kazanmakta olduğunuzun cezasına çarptırılıyorsunuz” denecektir.	Yûnus: 52
45	1:14	İnsan için ancak çalıştığı vardır.	Necm: 39
46	1:15	Hem ben ne diye Yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca ona döndürüleceksiniz.	Yasin: 22
47	1:15	Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.	Kehf: 110
48	1:16	De ki “Ey kendilerinin leyhine aşırı giden kullarım. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.”	Zümer: 53
49	1:19	Ve bütün benliğinizle O’na yönel.	Müzzemmil: 8
50	1:19	Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.	Tevbe: 34
51	1:24	Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu çamurdan, dedi.	A’râf: 12, Sad: 76
52	1:24	Allah her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler.	Mu’min: 35
53	1:25	Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.	Bakara: 30
54	1:25	Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık.	İsrâ: 70
55	1:25	Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.	Maide: 54
56	1:25	Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi.	A’râf: 143
57	1:26	“Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni dünyada katiyen göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin, dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa baygın düştü. Ayrılınca “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah’ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi.	A’râf: 143
58	1:26	Musa’ya otuz gece için vaad verdik, buna on gece daha kattık. Böylece Rabbinin vaadi kırk geceye tamamlandı	A’râf: 142
59	1:26	“Beni katiiyen göremezsin”	A’râf: 143
60	1:26	Musa da baygın düştü.	A’râf: 143
61	1:34	Allah Teala’nın buyurduğu gibi: “O gün ki ne mal fayda verir ne ogullar! Ancak Allah’a arınmış bir kalple gelenler başka”.	Şu’arâ: 88-89
62	1:72	Rabbimiz şöyle dedi: “Bana dua edin, duanızı cevap vereyim”.	Mu’min: 60
63	1:80	Size kudret helvası ve bildircin indirdik.	Bakara: 57
64	1:81	Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz.	Bakara: 61
65	1:89	Şüphesiz ki bir kavmin kendi durumu değişmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.	Ra’d: 11
66	1:92	Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu çamurdan, dedi	A’râf: 12, Sad: 76
67	1:215	İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz.	İsrâ: 7
68	1:221	Onları sever ve onu severler.	Maide: 54
69	1:223	Mûsâ kavmine dedi ki: “Ey kavmim! Sizler buzağıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz.”	Bakara: 54
70	1:227	Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” dedi.	Saffat: 102
71	1:227	Ona şöyle seslendik: “Ey İbrahim, gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin...”	Saffat: 104-105
72	1:227	...Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız.”	Saffat: 105
73	1:227	Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır	Saffat: 106
74	1:227	Ve ona büyük bir kurbanlık fide verdik.	Saffat: 107
75	1:266	Dediler ki: “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.”	Furkan: 7
76	1:266	(Allah Teala’nın) şu sözüyle işaret ettiği gibi: “De ki ben yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana İlahınızın sadece tek bir ilah olduğu vahy olunuyor.”	Kehf: 110
77	1:296	Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O’nun yanındadır.	Ra’d: 39

78	1:297	İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.	Rahman: 19, 20
79	1:297	Varlığımızın delillerini (kainattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz.	Fussule: 53
80	1:297	Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır.	Ra'd: 39
81	1:323	Onlara mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir, onun (içiminin) sonu misktir(ağızda misk gibi koku bırakır).	Mutaffifin: 25-26
82	1:326	Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.	Bakara: 285
83	1:392	Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın.	Kehf: 18
84	1:396	Uykunuzu bir dinlenme kıldık.	Nebe: 9
85	1:399	¹ O karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilenin takdiridir(ölçüp biçmesidir).	En'am: 96
86	1:399	Onun içinde sükun bulmanız (dinlenmeniz için).	Yûnus, 67
87	1:426	Rabbini gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu sabit kılardı. Sonra biz güneşi gölgeye delil kıldık.	Furkan: 45
88	1:427	Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. "İşte Rabbim" dedi. Yıldız batınca da, "Ben böyle batanları sevmem" dedi	En'am: 76
89	1:430	Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise taştan yarattın	A'râf: 12
90	1:435	İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rûkû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun".	Bakara: 125
91	1:476	Rabbini rahmetinin eserlerine bak	Rum: 50
92	1:476	...Ey basiret sahipleri, ibret alın.	Haşr: 2
93	1:569	(Allah şöyle der:) "Ey huzur içine olan nefis! O senden razı sen ondan razı olarak Rabbine dön. (İyi) Kullarımın arasına gir. Cennetime gir".	Fecr: 27-30
94	1:579	Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme	Bakara:286
95	1:641	Dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir.	Züh'd: 1
96	1:641	Hayır, günahkarız yazısı muhakkak "Siccîn"dedir.	Mutaffifin: 7
97	1:642	Hayır, (sandıkları gibi değil) iyilerin yazısı "İlliyyûn"dadır.	Mutaffifin: 18
98	1:675	Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.	Nisa: 80
99	1:742	Burçlarla dolu göğe andolsun, va'dedilmiş güne (kıyamete) andolsun, şahitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki (müminleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı.	Buruc: 1-7
100	1:748	Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendilerine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allâh'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır.	Fatır: 32
101	1:767	Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışız. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir?"	Bakara:138
102	1:855	Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgarla helak edildi. Allah onu kesintisiz oalrak yedi gece sekiz güz onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orda olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.	Hakkâ: 6-7
103	1:862	"Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol." dedik.	Enbiyâ: 69
104	1:864	Bu yüzden onlardan intikam aldık. Ayetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk.	A'râf: 136
105	1:864	Musa'yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra ötekileri suda boğduk.	Şu'arâ: 65-66
106	1:865	Sonunda onu da sarayını da yerin dibine batırdık.	Kasas: 81
107	1:866	"Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş olur.	Âl-i İmrân: 49
108	1:868	"Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi."	A'râf: 143

109	1:882	Her kim Şn ve şeref istiyorsa bilsin ki şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak O'na yükseltir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir.	Fatır: 10
110	1:882	Asıl üstünlük, ancak Allah'ın, peygamberinin ve mü'minlerindir.	Münafikun: 8
111	1:897	İssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır.	Nûr: 39
112	1:921	Firavunun karısı şöyle dedi: "Bana da, sana da göz aydınlığı(bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniz." Oysa ki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi.	Kasas: 9
113	1:928	Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'a ait olmasın.	Hud: 6
114	1:939	"Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir."	İbrahim: 7
115	1:953	"Onlar gerçekten tuzaklarını kurmuşlardı. Tuzakları yüzünden dağlar yerinden oynayacak olsa bile, tuzakları Allah katındadır (Allah, onu bilir)."	İbrahim: 46
116	1:984	"(Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten) alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler.	Nûr: 37
117	1:1011	"Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylın) yollarına gir.'"	Nahl: 68-69
118	1:1013	"Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti."	Bakara: 31
119	1:1014	"Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur."	Bakara: 32
120	1:1065	"...hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."	En'am: 59
121	1:1078	Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı	Kamer: 1
122	1:1078	"Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve 'Süregelen bir sihirdir' derler."	Kamer: 2
123	1:1136	Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder.	En'am: 103
124	1:1136	"Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım"	A'râf: 143
125	1:1235	"Sonra onları meleklerle göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi."	Bakara: 31
126	1:1243	"Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık."	Tîn: 4
127	1:1248	"Hani meleklerle, 'Âdem için saygı ile eğilin' demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler(di)"	Bakara: 34
128	1:1250	"... şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz."	Bakara: 35
129	1:1255	Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."	A'râf: 23
130	1:1262	Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.	Kamer: 54-55
131	1:1268	Suçlular simalarından tanınır.	Rahman: 41
132	1:1268	A'râf üzerinde de birtakım adamlar vardır. (Cennet ve cehennemliklerin) hepsini simalarından tanımaktadırlar.	A'râf: 46
133	1:1310	"Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah, sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır."	Âl-i İmrân: 30
134	1:1311	Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür.	Şurâ: 40
135	1:1322	"Biliniz ki, Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir."	Hud: 18
136	1:1346	...hiçbir şey yoktur ki O'nu hamdiyle tesbih etmesin...	İsrâ: 44
137	1:1346	O, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter. Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri	Fetih: 28, 29

		yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler.	
138	1:1376	(Nefsini) arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.	Şems: 9-10
139	1:1378	O hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.	Bakara: 24
140	1:1378	Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunuzunuz.	Enbiyâ: 98
141	1:1398	Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.	Bakara: 115
142	1:1405	Nûh, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim. Fakat benim davetim ancak onların kaçışını artırdı. Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler."	Kur'ân-ı Kerîm, Nûh: 5-7
143	1:1430	Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: 'Korkmayın, üzmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarıyız. Çok bağışlayan ve çok merhametli olan Allah'tan bir ağırlama olarak, orada canlarınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey orada sizin için var	Fussilet: 30-32
144	1:1449	Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir.	Yasin: 82
145	1:1451	Her şeyin hükümrânlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.	Yasin: 83
146	1:1459	O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.	Nahl: 93
147	1:1489	(Şeytan) dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.	A'râf:16
148	1:1490	Dediler ki: "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımasan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."	A'râf:23
149	1:1490	...ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan.	A'râf:12, Sad:76
150	1:1490	De ki hepsi Allah'tandır.	Nisa: 78
151	1:1524	Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir."	İsrâ: 85
152	1:1575	Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.	Hadid: 4
153	1:1582	Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.	Kamer: 54-55
154	1:1584	Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır.	Muhammed: 15
155	1:1618	Mûsâ onlara, "Hadi ortaya atacağınız şeyi atın" dedi.	Şu'arâ: 43
156	1:1621	(Firavun:) "Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım" dedi.	Şu'arâ: 49
157	1:1621	(Sihirbazlar) şöyle dediler: "Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz."	Şu'arâ: 50
158	1:1623	Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.	A'raf: 204
159	1:1636	Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tevbesini kabul etti.	Bakara: 37
160	1:1674	Biz herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz...	Bakara: 106
161	1:1675	Kullarımdan, "Ey Rabbimiz! Biz inandık, ..." diyen bir grup var idi."	Mu'minun:109

162	1:1675	Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu. Onlara hep gülüyordunuz.	Mu'minun: 110
163	1:1710	Sen bu beldeyken bu beldeye (Mekke'ye), babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki, biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde (olacak ve bunlara göğüs gerecek şekilde) yarattık.	Bedel: 1, 2, 3, 4
164	1:1738	Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.	Maide: 54
165	1:1756	De ki: "Dünya geçimliği azdır."	Nisâ: 77
166	Başlık	(Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın.	En'âm: 151
167	Başlık	...günahın açığı ve gizlisi...	En'âm: 120
168	1:1789	Gözler onu idrak edemez ama O gözleri idrak eder. O en gizli şeyleri bilendir, hakkıyla haberdar olandır.	En'âm: 103
169	1:1821	O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.	Rahman: 29
170	1:1867	Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir.	Furkan: 63
171	1:1895	Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.	Rum: 50
172	1:1924	Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.	Rahman: 33
173	1:1940	"Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin."	Kasas: 56
174	1:1940	"(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir."	Zümer: 30
175	1:1940	"Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı."	Enfal: 17
176	1:1940	"Sana biât edenler ancak Allah'a biât etmiş olurlar."	Fetih: 10
177	1:1941	"İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?"	Hadid: 16
178	1:1958	"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."	Ahzab: 72
179	1:1958	Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.	Bakara: 286
180	1:2019	Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.	Rum: 50
181	1:2035 1:2036	"İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)? Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler."	Kâf: 15
182	1:2035 1:2036	Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.	Neml: 88
183	1:2096	Biz de ona, "Ayağını yere vur! İşte yikanacak ve içecek soğuk bir su" dedik.	Sad: 42
184	1:2124	Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen olur.	Yasin: 82
185	1:2148	İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır. Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir."	Bakara: 8-9
186	1:2153	"O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder."	Yasin: 62
187	1:2160	Kalpplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır.	Bakara: 10
188	1:2160	"Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın"	A'râf: 12
189	1:2236	Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.	En'âm: 160
190	1:2240	Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.	Bakara: 261
191	1:2295	Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın.	Hud: 6
192	Başlık	Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?	Saff: 2
193	Başlık	Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda... saf bağlayarak çarpışanları sever.	Saff: 4
194	Başlık	...şiddetli bir buğz bakımından Allah katında büyüdü...	Saff: 3

195	Başlık	"Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?"	Bakara: 44
196	Başlık	Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.	Saf: 3; Mümin: 35
197	1:2351	Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır.	Taha: 131
198	1:2359	Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.	Âl-i İmrân: 180
199	1:2359	Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir.	Âl-i İmrân: 185
200	1:2359	Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.	Tevbe: 34
201	1:2406	Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır.	Nisa: 34
202	1:2425	Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır.	Âl-i İmrân: 14
203	1:2426	Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.	A'râf: 189
204	1:2426	"...size kendi nefislerinizden eşler yaptı..."	Nahl: 72, Şura: 11
205	1:2449	İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.	Ra'd: 5
206	1:2455	Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi: "Ben, sizin en yüce Rabbinizim!" dedi.	Nâzi'ât, 23, 24
207	1:2466	Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.	Bakara: 257
208	1:2466	Kâfirlerin velileri ise tâğüttür. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır.	Bakara: 257
209	1:2472 1:2473	Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.	Bakara: 285
210	1:2472 1:2473	İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.	Bakara: 253
211	1:2496	De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."	Zümer: 53
212	Başlık	Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu.	Enfal: 44
213	1:2513 1:2514 1:2539 1:2557	Allah'ın Resûlü de onlara şöyle demişti: "Allah'ın devesini ve onun su içme hakkını koruyun." Fakat onlar, onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine Rableri, suçlarından dolayı onları helâk etti ve kendilerini yerle bir etti.	Şems: 13, 14
214	1:2513 1:2514 1:2539 1:2557	Nihayet deveyi kestiler, Rablerinin emrine karşı geldiler ve "Ey Salih! Sen eğer (dediğin gibi) peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir" dediler. Derken, onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çökekaldılar.	A'râf: 77-78
215	1:2569	Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.	Şurâ: 7
216	1:2569	Suları acı ve tatlı olan iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.	Rahman: 19-20
217	1:2569	O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?	Rahman: 21
218	1:2593	O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de O'nun katındadır. Siz ise hâlâ şüphe ediyorsunuz.	En'âm: 2
219	Başlık	Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.	Kamer: 55
220	Başlık	Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın	Fetih: 2

221	1:2603	Süleyman, "Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye lâıyk olmayacak bir mülk (hükümrânlık) bahşet! Şüphesiz sen çok bahşedicisin!" dedi.	Sad: 35
222	1:2655	"Ey o Rabbine muti' olan nefs-i mutmeinne! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir."	Fecr: 27-30
223	1:2664	O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.	Tegâbun: 2
224	1:2666	"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."	Bakara: 30
225	1:2667	Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler.	Bakara: 30
226	1:2694	De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin." Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz müslümanlarız."	Âl-i İmrân: 64
227	1:2694	(Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin." İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.	En'âm: 151
228	1:2708	Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır.	Tevbe: 111
229	1:2713	Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır.	Nur: 30
230	1:2717	İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.	Tevbe: 100
231	1:2721	Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.	Mutaffifin: 25, 26
232	1:2746	Sakın isteyen azarlama.	Ve'd-duhâ: 10
233	1:2786	Bir kervan gelmiş, suçularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca, "Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!" dedi.	Yûsuf: 19
234	1:2787	Musa'nın haberi sana ulaştı mı? Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm, yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum" demişti. Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ!" "Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar."	Taha: 9-12
235	1:2788	Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi.	Nisa: 157
236	Başlık	Kendileriyle arzuladıkları arasına bir engel konmuştur.	Sebe: 54
237	1:2901	Yollara (yıldızların dolaştığı yörüngelere) sahip göğ'e andolsun ki, muhakkak siz, (peygamber hakkında) çelişkili sözler söylüyorsunuz.	Zâriyât: 7, 8
238	1:2901	Ondan (Peygamber'den) çevrilen çevrilir.	Zâriyât: 9
239	1:2917	Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla.	Tarık: 9
240	1:2917	...bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.	Şurâ: 7
241	1:2917	Ey suçlular, bugün ayrılın.	Yâsin: 59
242	1:2947	De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün."	En'âm: 11

243	1:2949	Ey basiret sahipleri, ibret alın.	Haşr: 2
244	1:2956	Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır.	Sad: 26
245	1:2971	Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.	Fetih: 10
246	1:3005	(Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın mucizelerindendir. Allah, kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.	Kehf: 17
247	1:3015	Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.	Nahl: 16
248	1:3015	Nerede olsanız O sizinle beraberdir.	Hadid: 4
249	1:3036	Bir de, Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir!	Fetih: 6
250	1:3051	Sen Allah ile beraber başka bir ilâhâ ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.	Kasas: 88
251	1:3064	Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.	A'râf: 40
252	1:3066	Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir.	Yasin: 82
253	1:3070	Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?	Rahman: 29, 30
254	1:3102	Onlardan intikam aldık.	A'râf: 136
255	1:3102	"Eyke" halkı da şüphesiz zalim idiler. Onlardan intikam aldık.	Hicr: 78,79
256	1:3102	Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu!	Zuhuruf: 25
257	1:3120	De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün."	En'âm: 11
258	Başlık	Şüphesiz biz Nûh'u, kavmine, "Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar" diye peygamber olarak gönderdik.	Nûh: 1
259	Başlık	Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.	Nisa: 80
260	Başlık	"Ey kavmim! Şüphesiz, ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'a ibadet edin. O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."	Nûh: 2, 3
261	1:3128	Nûh, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"	Nûh: 26
262	1:3140	Bütün şeref, tamamen Allah'a aittir.	Nisa: 139
263	1:3142	Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum.	Zâriyât: 57
264	1:3142	Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.	Zâriyât: 56
265	1:3147	"O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka"	Şuarâ: 89
266	1:3167	Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler.	Feth: 29
267	1:3172	Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız.	En'âm: 94
268	1:3178	Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiği şeyleri alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunurlar. Şüphesiz onlar bundan önce iyilik yapan kimselerdi. Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde bağışlama dilerlerdi.	Zâriyât: 15-18
269	1:3181	Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.	Zümer: 10

270	1:3186	Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.	Kehf: 18
271	1:3221	Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşmaya vesile arayın.	Maide: 35
272	Başlık	...kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen...	En'âm: 93
273	Başlık	Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) hâlinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık.	Muminun: 12-14
274	Başlık	Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!	Muminun: 14
275	1:3241	Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır. Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.	Yasin: 8, 9
276	1:3245	Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı.	Bakara: 89
277	1:3245	(Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun.	Bakara: 89
278	1:3275 1:3276	Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan «Ne oluyor buna!» dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.	Zilzâl: 1, 2, 3, 4, 5
279	Başlık	Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat.	A'râf: 175
280	1:3313	Böyle iken onlara ne oluyor da, öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler.	Müddesir: 49-51
281	Başlık	Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen...	Bakara: 102
282	1:3344	Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.	Bakara: 30
283	1:3344	Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın	Bakara: 30
284	1:3352	Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.	Fussilet: 36
285	1:3378	Rabbimizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun. Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever.	Âl-i İmrân: 133, 134
286	1:3397	Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu çamurdan, dedi.	A'râf: 12, Sad: 76
287	1:3398	Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır.	Muminun: 101
288	1:3398	Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı o gün...	Abese: 34-36
289	1:3398	Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.	Hucurât: 13
290	1:3398	Birbirlerine yönelip sorarlar.	Saffat: 27, Tur: 25
291	1:3414	(Melekler derler ki:) "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır. Şüphesiz biz (orada) saf duranlarız. Şüphesiz biz (Allah'ı) tespih edip yüceltenleriz."	Saffat: 164-166
292	1:3430	Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider).	Hadid: 20
293	1:3439	Melekler ve Ruh (Cebrail) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir.	Me'âric: 4

294	1:3441	Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz. Onların çoğu ancak zannın ardından gider.	Yûnus: 36
295	1:3447	Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.	Cuma: 5
296	1:3494	De ki: "Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır."	Cuma: 8
297	1:3498	Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.	Kamer: 54, 55
298	1:3510	O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.	Âl-i İmrân: 106, 107
299	1:3540	"Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay halime! Gerçekten ben alay edenlerden idim" demesin.	Zümmer: 56
300	1:3543	Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez.	Ahzab: 53
301	1:3551	Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.	Kassas: 30
302	1:3559	Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır.	Muhammed: 15
303	1:3581	Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar.	Yasin: 30
304	1:3581	Allah'ın yanında işlediğim kusurlardan dolayı vay halime.	Zümer: 56
305	1:3598	Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (O gün) artık insan için ne bir kuvvet vardır, ne de bir yardımcı.	Tarık: 9, 10
306	1:3598	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.	Yasin: 65
307	1:3598	Kulakları, gözleri ve derileri yapmış oldukları işler hakkında kendileri alayhine şahitlik ederler. Onlar derilerine "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" derler. Deri de der ki "Bizi her şeyi Allah konuşturdu."	Fussilet: 20, 21
308	1:3599	Bağırsakları parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?	Muhammed: 15
309	1:3600	O halde yakıtı insalarla taşlar olan cehennem ateşinden sakının.	Bakara: 24
310	1:3600	Siz ve Allah dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtıdır...	Enbiya: 98
311	1:3600	Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu.	Bakara: 74
312	1:3603	Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklerle, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır.	Nûr: 26
313	1:3627	Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır.	Bakara: 2
314	1:3627	Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'dan şüphe ediyorsanız...	Bakara: 23
315	1:3627	Takva sahipleri için bir hidayettir.	Bakara: 2
316	1:3627	Gaybın anahtarı yalnızca onun katındadır.	En'âm: 59
317	1:3628	O yeri, göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) aciz ve bitkin halde sana dönecektir.	Mülk: 3, 4
318	1:3629	Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltecektir.	Hac: 7
319	1:3639	Rabbinin ayetlerinden bazısı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanından bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez.	En'âm: 158
320	1:3642	De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki "Allah benimle sizin aranızda şahittir. İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu."	En'âm: 19

321	1:3644	Allāh, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler.	Âl-i İmrân: 18
322	1:3646	Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın.	İbrahim: 4
323	1:3651	Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.	Fatır: 1
324	1:3655	Andolsun biz en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık.	Mülk: 5
325	1:3658	De ki "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana "Sizin ilahınız ancak bir tek ilahtır" diye vahyolunuyor.	Fussilet: 5
326	1:3664	Rahman arşa kurulmuştur. Göklerdeki, yerdeki, bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey O'nundur.	Tâhâ: 5
327	1:3671	Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) karşımıza çıkarılacaktır.	Yasin: 32
328	1:3671	Sadece korkunç bir ses olur, bir de bakarsın, hepsi birden toplanıp huzurumuza çıkarılmışlardır.	Yasin: 53
329	1:3674	Onlar da şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün."	Mü'min: 11
330	1:3675	Dediler ki: "Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla dirilecekmışız, biz mi?"	İsrâ: 49
331	1:3675	O gün Allāh'a karşı gelmekten sakınanları Rahman'ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağız	Meryem: 85
332	1:3679	Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.	Hud: 56
333	1:3682	Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz igib çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlar.	Sebe: 13
334	1:3693	Şüphesiz ki o ve kabilesi onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.	A'râf: 27
335	1:3698	O gün cehenneme "Doldun mu?" deri. O da "daha var mı?" der.	Kaf: 30
336	1:3700	"Ey Ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik.	Enbiyâ: 69
337	1:3705	Bilesiniz ki Allah dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır.	Yûnus: 62-64
338	1:3732	Bulutı üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin indirdik. "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiye" (dedik).	Bakara: 57
339	1:3736	...rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiye...	Bakara: 57, 172; A'râf:160
340	1:3737	Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz.	Bakara: 61
341	1:3737	Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.	Âl-i İmrân: 110
342	1:3752	Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de ködür.	İsrâ: 72
343	1:3756	Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz.	Bakara: 216
344	1:3789	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.	Enfal: 17
345	1:3806	Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimseye şöyle derler:) "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz."	İnsan: 8-9
346	1:3821	Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu.	Bakara: 74
347	1:3824	Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağırان bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.	Ahzab: 46
348	1:3824	(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.	Fetih: 8
349	1:3829	Müminler ancak kardeşirler.	Hucurat: 10

350	1:3837	Ancak tevbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.	Furkan: 70
351	1:3853	O, diriltendir, öldürenidir.	Mu'minun: 80
352	1:3854	O, yaptığından dolayı sorgulanamaz.	Enbiyâ: 23
353	1:3859	Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.	Bakara: 106
354	1:3872	Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler. Rableri katında Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklanmaktadırlar.	Âl-i İmrân: 170
355	1:3888	Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayır vardır.	Bakara: 179
356	1:3888	...umulur ki korunursunuz.	Bakara: 179
357	1:3900	(Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğiltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin."	Âl-i İmrân: 8
358	1:3912	Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen olur.	Yasin: 82
359	1:3915	Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.	Rum: 50
360	1:3930	Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.	Bakara: 195
362	1:3936	Ve sabredenleri müjdele. Onlar, başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allâh'a aidiz. Ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler.	Bakara: 156
363	Başlık	Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran.	Tahrim: 9
364	1:3954	Göz (gördüğünden) şaşırma ve (onu) aşma.	Necm: 17
365	1:3968	De ki: "Eğer (iddia ettiğiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!" Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler.	Bakara: 94-95
366	1:3977	Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, emredilmişti.	Beyyine: 5
367	1:3977	Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın.	Nisa: 36
368	1:3984	Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağırان bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik.	Ahzab: 45
369	2:12	"Doldun mu?" "Daha var mı?"	Kaf: 30
370	2:12	Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının.	Tegâbun: 14
371	2:13	Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükafat vardır.	Tegâbun: 15
372	2:37	Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, "Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır." demişlerdi.	Kehf: 10
373	2:52	Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir halde çıksın.	Taha: 22
374	2:58	(Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir.	Bakara: 26
375	2:59	Bir de Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar! Hayır, O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir.	Maide: 64
376	2:59	Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.	Fetih: 10
377	2:59	Muhakkak ki ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm.	Taha: 46
378	2:59	O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.	Şura: 11
379	2:67	Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.	İsrâ: 70
380	2:70	Köre güçlük yoktur.	Nur: 61; Fetih: 17

381	2:70	Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır.	İsrâ: 72
382	2:80	Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara layıktır.	Nur: 26
383	2:98	Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti.	Meryem: 23
384	2:98	“Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”	Meryem: 25
385	2:164	Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: “Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.”	Zümer: 73
386	2:167	Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.	Enbiyâ: 101
387	2:170	Hani, Rabbin meleklerle “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” demişti.	Bakara: 30
388	2:171	“Orada kan dökülecek, bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın?”	Bakara: 30
389	2:265	Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah’ı pek az anarlar.	Nisâ: 142
390	2:266	İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır. Bunlar Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir.	Bakara: 8-9
391	2:270	Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara; kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara layıktır.	Nûr: 26
392	2:275	Allah, kendisine karşı gelmekten sakınsınlar diye, ayetlerini insanlara böylece açıklar.	Bakara: 187
393	2:276	Bir kısım cennette bir kısım ise cehennemdedir.	Şurâ: 7
394	2:285	İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi.	Bakara: 213
395	2:285	(Allah şöyle der) “Ey suçlular! Ayrılın bugün!”	Yasin: 59
396	2:289	...bütün sırların yoklanacağı gün	Tarık: 9
397	2:289	O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır.	Âl-i İmrân: 106
398	2:289	Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler. Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadır. Onlar için orada meyveler vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır. Çok merhametli olan Rab’den bir söz olarak (kendilerine) “Selâm” (vardır).	Yasin: 55-58
399	2:293	Karanlığı çöktüğü vakit geceye andoldun ki Rabbin seni terketmedi, sana darılmadı da.	Duha: 2, 3
400	2:296	Üzerine gece karanlığı basınca , bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi.	En’âm: 76
401	2:299	Rabbin seni terketmedi, sana darılmadı da.	Duha: 3
402	2:329	“Ben size şeytana kulluk etmeyin, çünkü o size apaçık düşmandır” diye emretmedim mi?	Yasin: 60
403	2:329	Ve Allâh esenlik yurduna çağırır.	Yûnus: 25
404	2:330	Allâh’ı unutan ve bu yüzden Allâh’ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar fasik kimselerin ta kendileridir. Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler kurtulaşa erenlerin ta kendileridir.	Haşr: 20
405	2:331	Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.	Maide: 8
406	2:334	Allâh işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.	Furkan: 70
407	2:339	Nerede olsanız O sizinle beraberdir.	Hadid: 4
408	2:361	Biz gerçekten insanı en güzel şekilde yarattık.	Tin: 4
409	2:362	(Ey Muhammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.	Enbiyâ: 107
410	2:367	“Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”	İbrahim: 7

411	2:382	Allah yolunda ölenlere “ölüler” demeyin. Hayır onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.	Bakara: 154
412	Başlık	Allah çok bağışlayandır, çok rahmet edendir.	Mâide: 98
413	2:448	Bilin ki Allh sizin dostunuzdur. O, ne güzel dosttur; ne güzel yardımcıdır.	Enfal: 40
414	2:452	Gökte rızkınız ve size vaad olunan şeyler vardır.	Zâriyât: 22
415	2:476	Her canlı ölümü tadacaktır.	Âl-i İmrân: 185
416	2:476	Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır.	Nisâ: 78
417	2:476	De ki: “Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır.”	Cuma: 8
418	2:498	Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir.	Cuma: 5
419	2:507	Eğer biz, bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.	Haşr: 21
420	2:518	Allah size haram kıldığı şeyleri tek tek açıklamıştı.	En’âm: 119
421	2:571	“Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”	Şu’arâ: 145
422	2:572	Şühesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.	Tevbe: 111
423	2:598	O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir. Allah, yaptıklarınız hakkıyla görendir.	Tegâbun: 2
424	2:627	Şeytan dedi ki: “(Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver.” Allh da “Sen süre verilenlerdensin.” dedi.	A’râf: 14-15
425	2:628	İblis: “Senin şerefine and olsun ki, içlerinden ihsanlı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracam.”	Sad: 82-83
426	2:630	Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayasızlığı emreder.	Bakara: 268
427	2:638	Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah’a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.	A’râf: 200
428	2:652	“Ey âdemoğulları! Ben size demedim mi, şeytana kulluk etmeyin, o sizin apaçık düşmanınızdır! Bana kulluk edin, doğru yol budur. Andolsun, o sizden pek çok nesli saptırmıştı. Hiç düşünmüyor musunuz?”	Yasin: 60-62
429	2:676	Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.	Bakara: 7
430	2:712	Kime uzun ömür verirse, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız). Hâlâ düşünmeyecekler mi?	Yasin: 68
431	2:728	Hiçbir günahkar başka bir günahkarın yükünü yüklenmez.	Zümer: 7
432	2:728	İnsan için ancak çalıştığı vardır.	Necm: 39
433	2:731	Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine itaat et.	Hicr: 99
434	2:802	Sen elbette yüce bir ahlak üzresin.	Kalem: 4
435	2:876	Ben nefsimi temize çıkaramam, çünkü nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.	Yûsuf: 53
436	2:888	İnfak ettiğiniz şeyden her ne harcarsanız Allah onu bilir.	Âl-i İmrân: 92
437	2:892	Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır.	En’âm: 160
438	2:896	Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür.	İsrâ: 72
439	2:909	“Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol”	Enbiyâ: 69
440	2:910	“Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın”	Saffat: 102
441	2:940	Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.	En’âm: 160
442	2:951	Onu kötülüklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.	Şems: 10
443	2:972	İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti.	İnsan: 1
444	2:975	Sizi imtihan etmek için	Mülk: 2
445	2:975	Hanginizin ameli daha güzel	Hud: 7
446	2:1040	O gün insanlar , her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır. Dağlar da atılmış renkli yumler gibi olacaktır.	Karia: 5

447	2:1040	O gün yer başka bir yere dönüştürülür.	İbrahim: 48
448	2:1041	Yazılı kağıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğüz günü düşün.	Enbiyâ: 104
449	2:1077	Bu yüzden Allah da kendilerinin kendilerini unutturdu.	Haşr: 19
450	2:1081	Yollara (yıldızların dolaştığı yörüngelere) sahip göğe andolsun ki	Zâriyât: 7
451	2:1084	Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın lutfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılırlar.	Âl-i İmrân: 170
452	2:1112	Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın.	Hud: 6
453	2:1118	Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır.	İsrâ: 72
454	Başlık	(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret.	Ahkaf: 35
455	2:1138	“Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır. Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor”	Şu'arâ: 35
456	2:1152	Ve Allah seni insanlardan korur.	Maide: 67
457	2:1152	...korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim. İştirim ve görürüm.	Taha: 46
458	2:1152	Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.	Hadid: 4
459	2:1165	"Ey Nefs-i Mutmainne (Hakikati yaşamakta tatmine ulaşmış bilinç)! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir."	Fecr: 27-30
460	2:1166	De ki: “Ben ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, ‘Sizin İlahınız ancak bir tek ilahdır’ diye vahy olunuyor.	Kehf: 110
461	2:1167	Senin şanını yükselmedik mi?	İnşirah: 4
462	2:1174	Dediler ki “Bu nasıl peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.”	Furkan: 7
463	2:1240	Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.	Bakara: 257
464	2:1245	Sizden ona (cehenneme) varmayacak kimse yoktur...	Meryem: 71
465	2:1269	Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapaşğlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla iştiridir, hakkıyla bilendir.	Bakara: 256
466	2:1288	Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir.	Nur: 35
467	2:1301	attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı...	Enfal: 17
468	2:1302	... olur ki birşeyden hoşlanmazsınız oysa ki o sizin için hayırdır. Ve olur ki birşeyi seversiniz, oysa o sizin için bir şerdir...	Bakara: 216
469	2:1307	O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.	Nahl: 93
470	2:1324	Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi.	A'râf: 143
471	2:1324	“Biz ona ibadet edenleriz”	Bakara: 138
472	2:1363	(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar, (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.	Rahmân: 19, 20
473	2:1391	Zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların, Allah'ın ayetlerini inkar ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.	Bakara: 61
474	2:1392	Dediler ki: “Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz, sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur.”	Yasin: 18
475	2:1393	Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi.	Nisâ: 157
476	2:1395	Hani onlar, “Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir” demişlerdi.	Enfal: 32
477	2:1395	Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.	Enfal: 33
478	2:1400	“Onu kurt yer diye korkuyorum.”	Yûsuf: 13

479	2:1402	Ey babamız! Biz yarışa girmiştik, Yûsuf'u da eşyamızın yanına bırakmıştık (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş.	Yûsuf: 17
480	2:1429	Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı. “Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun” dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşüncesini diye mucizelerini de size böyle gösterir.	Bakara: 72-73
481	2:1533	Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur.	Nûr: 61
482	2:1536	Allah göklerin ve yerin nurudur.	Nûr: 35
483	2:1537	Şimşek neredeyse onların gözlerini kamaştırır. Onları her aydınlatmasında onun (ışığında) yürürler. Ve onların üzerine karanlık çökünce de dikilip kalırlar. Ve eğer Allah dileseydi, onların duymalarını da görmelerini de elbet giderirdi. Muhakkak ki Allah, herşeye kadirdir.	Bakara: 20
484	2:1540	Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler.	Rûm: 7
485	2:1551	Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben böyle batanları sevmem” dedi.	En'âm: 76
486	2:1556	Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir.	Bakara: 261
487	2:1569	Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler.	Bakara: 9
488	2:2583	Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir.	Nisa: 142
489	2:1593	Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Hüdûd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim.”	Neml: 20-21
490	2:1593	Sebe kraliçesi Belkis dedi ki: “Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup atıldı. Mektup, Süleyman'dan gelmiştir. O, ‘Bismillâhırrahmânırrahîm’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.”	Neml: 29-31
491	2:1607	Gök yarıldığı ve Rabbine boyun eğdiği zaman -ki ona yaraşan budur.	İnşikak: 1, 2
492	2:1607	O gün gök bulutlarla yarıp parçalanacaktır.	Furkan: 25
493	2:1614	Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelim edersin.	Âl-i İmrân: 26
494	2:1617	O, her an yeni bir İlâhi tasarruftadır.	Rahman: 29
495	2:1620	Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır.	Karia: 5
496	Başlık	De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akar su getirir?”	Mülk: 30
497	2:1656	Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.	Rum: 50
498	2:1666	Orada Zekeriya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin” dedi. Zekeriya mabedde namaz kılariken melekler ona seslendiler.	Âl-i İmrân: 39
499	2:1666	Zekeriya, “Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına) bir işaret ver”, dedi. Allah da, “Senin işaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır” dedi.	Meryem: 10
500	2:1675	Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.	Tevbe: 111
501	2:1675	Kim iyilik yaparsa ona on katı vardır.	En'âm: 160
502	2:1706	Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin.	Ahzab: 41
503	2:1706	Onu sabah akşam tesbih edin. O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allah müminlere çok merhamet edendir.	Ahzab: 42-43
504	2:1746	“Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.”	Mü'min: 60
505	2:1777	“Keşke toprak olaydım!” diyecek.	Nebe: 40

506	2:1807	“Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”	Bakara: 30
507	2:1811	“Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti.	Bakara: 260
508	2:1901	Çünkü bizim yanımızda bukağılar var ve bir cehim var. ve boğaza duran bir yemek ve elim bir azap var.	Muzzemmil: 12-13
510	2:1908	Sana biat edenler ancak Allah’a biat etmiş olurlar. Allāh’ın eli onların elinin üzerindedir.	Feth: 10
511	2:1910	Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.	Kamer: 1
512	2:1939	Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma.	İsrâ: 29
513	2:1944	Bana dua edin, duanıza cevap vereyim.	Mumin: 60
514	2:1946	Gökte rızkınız ve size vaad edilen şeyler vardır.	Zâriyât: 22
515	2:1961	Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.	Yûsuf: 76
516		Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah’ın tuzağından emin olamaz.	A’râf: 99
517	2:1994	Şüphesiz, kafirlerin duası boşunadır.	Mûmin: 50
518	2:1995	Onlar da şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Biz azgınlığımıza yenik düştük ve sapık bir toplum olduk. Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz.” Allah, ”Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!” der.	Mu’minun: 106-108
519	1:1995	Onlar orada: Rabbimiz! Bizi çıkar, (önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım! diye feryad ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? (Niçin inanmadınız?) Şimdi tadın (azabı)! Zalimlerin yardımcısı yoktur.	Fatır: 37
520	2:2012	“Asan ile denize vur”	Şu’arâ: 63
521	2:2012	Size kudret helvası ve bildircin indirdik.	Bakara: 57
522	2:2012	Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, “Asanı kayaya vur” demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti.	Bakara: 60
523	2:2055	Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar.	Secde: 30
524	2:2056	Kendisine o ama geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.	Abese: 1, 2
525	2:2068	“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.”	Şu’arâ:88-89
526	2:2068	Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.	Münafikin: 1
527	2:2068	Ey Peygamber! Sana indirileni tebliğ et.	Mâ’ide: 67
528	2:2109	“Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” dedi.	A’râf: 12
529	2:2128	Ey iman edenler! Yaşarken akitlerinizi yerine getirin.	Mâ’ide: 1
530	2:2128	Yeminlerinizi tutun.	Mâ’ide: 89
531	2:2144	İyilik ve takva üzerine yardımlaşın.	Mâ’ide: 2
532	2:2152	Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.	Tevbe: 119
533	2:2256	İş konusunda onlarla müşavere et.	Âl-i İmrân: 159
534	2:2275	...tut onu ve korkma. Biz onu ilk durumuna döndüreceğiz.	Tahâ: 21
535	2:2275	“Şu sağ elindeki nedir ey Musa?” Musa dedi ki: “O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm. Allah, “Onu yere at ey Musa!” dedi. Musa da onu attı. Bir de ne görsün, o hızla akan bir yılan olmuş! Allah şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.”	Tahâ: 17-21
536	2:2276	“elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir halde çıksın.”	Tahâ: 22
537	2:2287	Hani Allah sana onları uyunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü O,	Enfal: 43-44

		göğüslerin özünü(kalplerde olanı) hakkıyla bilendir. Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyor ki Allah, olacak bu işi gerçekleştirsin.	
538	2:2287	...Göz bakışıyla onları kendilerinin iki katı grüyorlardı...	Âl-i İmrân: 13
539	2:2356	Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık.	Kasas: 81
540	2:2357	“Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cudi’ye oturdu.”	Hud: 44
541	2:2360	Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.	Ahzab: 72
542	2:2426	Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.	Tevbe: 111
543	2:2436	Biz ona şah damarından daha yakınız.	Kaf: 16
544	2:2473	Ey kavmim! Allah’ın sizlere yazdığı kutsal topraklara girin.”	Mâ’ide: 21
545	2:2474	Size kudret helvası ve bıldırcın indirdik.	Bakara: 57
546	2:2475	Ha, Musa kavmi için su dilemişti. Biz de “Asanı kayaya vur” demiştik.	Bakara: 60
547	2:2493	Derken Adem Rabbinden birtakım kelimeler aldı...	Bakara: 37
548	2:2495	Sonra onu seçti	Tahâ: 122
549	2:2495	“Şüphesiz benim lanetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir”	Sad: 78
550	2:2505	Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.	Ahzab: 72
551	2:2516	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.	Enfal: 17
552	2:2518	Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok çetindir.	Buruc: 12
553	2:2520	Duha (kuşluk) vaktine andolsun. Ve zifiri karanlık çöktüğü zaman geceye (andolsun) ki Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı. Ve ahiret(bundan sonraki hayat) mutlaka senin için evvelinde (dünya hayatından) daha hayırlıdır. Ve mutlaka Rabbin yakında sana verecek (ihsan edecek) böylece sen razı olacaksın.	Duha: 1-5
554	2:2520	Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez O’na boyun eğmişken ve O’na döndürülüp götürülecekken...	Âl-i İmrân: 83
555	2:2531	“Rabbimiz! Bize dünyâda iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru.”	Bakara: 201
556	2:2541	(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur.	Meryem: 71
557	2:2553	Allâh’ın davetçisine uyun.	Ahkaf: 31
558	2:2554	...işte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir...	Furkan: 70
559	2:2554	Muhakkak ki Allah iyilik edenlerin mükafatını zayi etmez.	Hud: 115
560	2:2555	İyiliğin karşılığı yalnız iyiliktir.	Rahman: 60
561	2:2582	Dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir.	Hadid: 20
562	2:2647	O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı.	Ankebut: 14
563	2:2647	Ama, onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.	Hud: 40
564	2:2647	Nûh, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!”	Nûh: 26
565	2:2647	“Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler.”	Nûh: 27
566	2:2670	İnkâr edenler diyorlar ki: “Ona (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!” De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola erdirtir.	Ra’d: 27
567	2:2804	Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.	Ra’d: 11
568	2:2811	Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü’minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdırlar. Onun içinde asla namaz kılma.	Tevbe: 107-108

569	2:2540	Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir.	Ahzab: 6
570	2:2848	"...öteden beri Allah ve Rasûlüne karşı savaşanı gözlemek için..."	Tevbe: 107
571	2:2851	Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).	Şurâ: 40
572	2:2851	Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir.	Nisâ: 142
573	2:2858	Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler.	Münafikun: 2
574	2:2862	Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.	Münafikun: 1
575	2:2867	Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.	Bakara: 7
576	2:2870	Onlar yeminlerini kalkan yaptılar.	Mücadele: 16
577	2:2872	Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."	Kasas: 30
578	2:2884	Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol.	Tevbe: 73
579	2:2934	Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak.	Mülk: 4
580	2:2950	Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.	Bakara: 155
581	2:2950	Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler.	Bakara: 155-156
582	2:2957	Mûsâ'nın annesine, "Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız" diye ilham ettik.	Kasas: 7
583	2:2957	Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, (veziri) Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.	Kasas: 8
584	2:2957	Firavun'un karısı şöyle dedi: "Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz." Oysaki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi.	Kasas: 9
585	2:2957	Mûsâ'nın anasının kalbi bomboş kaldı. Eğer biz (çocuğu ile ilgili sözümüze) inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.	Kasas: 10
586	2:2957	Annesi, Mûsâ'nın kız kardeşine, "Onu takip et" dedi. O da Mûsâ'yı, onlar farkına varmadan uzaktan gözledi.	Kasas: 11
587	2:2957	Biz, daha önce onun, süt analarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi, "Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi.	Kasas: 12
588	2:2957	Böylece biz, anasının gözü aydın olsun ve üzülmesin, Allah'ın va'dinin hak olduğunu bilsin diye onu anasına geri döndürdük. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.	Kasas: 13
589	2:2969	"Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir."	Ankebut: 18
590	2:2979	Ey iman edenler, Allah'a karşı gelmekten sakının ve sadıklarla beraber olun.	Tevbe: 119
591	2:3009	Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!	Casiye: 21
592	2:3040	"Aşağılık maymunlar olun."	Bakara: 65
593	2:3040	(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.	Enbiyâ: 107
594	2:3053	Bedevîlerin (savaşta) geri bırakılanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler.	Fetih: 11
595	2:3060	Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz.	Zâriyât: 48

596	2:3068	İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar.	A'râf: 179
597	2:3122	Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti. Gemidekilerle kur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu. Eğer o, Allah'ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı.	Saffat: 144
598	2:3123	"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi.	A'râf: 172
599	2:3161	Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler.	Bakara: 32
600	2:3220	Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın	Yûsuf: 93
601	2:3229	Yüce Rabbinin adını tespih et. O, yaratıp şekillendiren, âhenk veren ve düzene koyandır. O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir. O, yeşil bitki örtüsünü çıkarandır	A'la: 1-4
602	2:3229	"Öyleyse yüce Rabbinin adının tesbih et"	Vakıa: 96
603	2:3255	Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi.	Bakara: 31
604	2:3255	Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler.	Bakara: 32
605	2:3255	Allah, şöyle dedi: "Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle." Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi.	Bakara: 33
606	2:3307	O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.	Kasas: 88
607	Başlık	Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin.	Bakara: 144
608	2:3442	Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.	A'râf: 204
609	2:3529	De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."	Kehf: 109
610	2:3549	Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları (havada) ancak Rahmân tutuyor.	Mülk: 19
611	2:3587	Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm.	Bakara: 186
612	2:3595	Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi.	Meryem: 22
613	2:3678	Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.	A'râf: 204
614	2:3694	Şüphesiz biz, seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın.	Fatır: 24
615	2:3699	Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz.	Âl-i İmrân: 103
616	2:3699	O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü'minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat, Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.	Enfâl: 62
617	2:3705	Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar.	Bakara: 6
618	2:3726	Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helâk ettik de ülke ülke dolaşıp kaçacak delik aradılar. Kaçacak bir yer mi var?	Kaf: 36
619	2:3729	Allah esenlik yurduna çağırır.	Yûnus: 25
620	2:3729	Sen O'ndan razı, O senden razı olarak Rabbine dön.	Fecr: 28

621	2:3729	Siz nerede olursanız olun yüzlerinizi (Mescid-i Haram'a) çevirin.	Bakara: 150
622	2:3746	Allah'a çağırandan daha güzel sözlü kimdir?	Fussilet: 33
623	2:3747	Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir.	Fatir: 10
624	2:3759	Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.	İsrâ: 70
625	2:3763	De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, 'Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır'" diye vahyolunuyor.	Kehf: 110
626	2:3790	Gökte rızkınız vardır.	Zâriyât: 22
627	2:3790	Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır.	Münâfikun: 7
628	Dibace	Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.	Bakara: 269
629	Dibace	... altından ırmaklar akar...	Bakara: 25, 266
630	Dibace	... daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu...	Nisa: 94
631	Dibace	Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar...	Tevbe: 32
632	Dibace	...Kafirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.	Saf: 8
633	Dibace	Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynuna düşer.	Bakara: 181
634	Dibace	(Kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar.	Nisa: 46
635	Dibace	Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.	Hucûrat: 1
636	3:5	Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten ...	Ra'd: 2
637	3:8	Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler.	Şûra: 5
638	3:10	"Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik.	Enbiya: 69
639	3:16	Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi.	A'raf: 143
640	3:16	"Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin."	A'raf: 143
641	3:34	Kalıcı salih ameller Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibarı ile de.	Meryem: 76
642	3:39	Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır.	Bakara: 197
643	3:39	Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır.	Hucûrat: 13
644	3:79	Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!	Hucûrat: 12
645	3:86	"Ey Rabbim! Kâfirlere hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!"	Nûh: 26
646	3:87	Hemen onların altını üstüne getirdik.	Hicr: 74
647	3:87	Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık.	Kasas: 81
648	3:87	...içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimseler...	Maide: 60
649	3:87	Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti.	Kassas: 7
650	3:87	O korkunç uğultulu ses onları yakalayiverdi.	Hicr: 73
651	3:87	Derken, onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar.	A'râf: 78
652	3:87	Onlar Şuayb'ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi.	Şu'arâ: 189
653	3:95	Kim Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır	Nâzi'at: 40-41
654	3:102	Yine onlardan peygamberi inciten ve "O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır" diyen kimseler de vardır. De ki: "O sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir.	Tevbe: 61
655	3:103	Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir.	Ahzab: 6
656	3:107	Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?	Hucurât: 12
657	3:141	Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.	Mâ'ide: 67
658	3:141	Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir.	Ankebût: 18

659	3:141	Eğer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim.	Hûd: 57
660	3:141	“Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!”	Furkan: 27
661	3:170	Allah, "Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!" der.	Mü'minûn: 109
662	3:170	Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz.	Mü'minûn: 107
663	Başlık	Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım.	Bakara: 152
664	3:198	Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.	Bakara: 7
665	3:211	Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.	Âl-i İmrân: 200
666	3:223	Allah esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.	Yûnus: 25
667	Başlık	Andolsun, Sebe' halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu.	Sebe: 15
668	Başlık	Onlara şöyle denilmişti: "Rabbinizin rızından yiye ve O'na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabdir.	Sebe: 15
669	Başlık	Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik.	Sebe: 16
670	Başlık	Ey İsrâiloğulları ! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun.	Bakara: 40
671	Başlık	Şüphesiz Allah va'dinden dönmez.	Âl-i İmrân: 9
672	Başlık	Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır. Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.	Tevbe: 111
673	3:326	O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir.	Âl-i İmrân: 3
674	3:338	Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter.	Talâk: 3
675	3:354	"Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." O da şöyle der: "Rabbim! Dünyada gören bir kimse olduğum halde, niçin beni kör olarak haşrettin?"	Tahâ: 124-125
676	3:368	Andolsun, Sebe' halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu.	Sebe: 15
677	3:368	Onlar ise, "Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.	Sebe: 19
678	3:373	Kahrolası (inkarcı) insan! Ne nankördür o!	Abese: 17
679	3:374	Mûsâ kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tevbesini kabul etti. Çünkü o, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir."	Bakara: 54
680	3:395	Hani inkar edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lââyık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.	Fetih: 26
681	3:395	Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.	Ahzab: 40
682	3:408	Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkarcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleştirecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.	Nebe: 40
683	3:417	Babalarına şöyle dediler: "Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Halbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz."	Yûsuf: 11-12
684	3:420	“...(halbuki) göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır...”	Münâfıkûn: 7

685	3:426	(Durum böyle iken) onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koşular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."	Cuma: 11
686	3:441	Allah her gece dünya semasına iner de şöyle der: "Mağfaret dileyen yok mudur mağfaret edeyim, tevbe eden yok mudur tevbesini kabul edeyim."	Müsâfirin: 168-170
687	3:443	Allah esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir.	Yûnus: 25
688	3:454	O, sizi (önce) topraktan, sonra az bir sudan (meniden) ...	Mû'min: 67
689	3:462	Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, cennetler içinde ve pınarlar başındadır.	Hicr: 45
690	Başlık	Şüphesiz biz, vaktiyle "bahçe sahipleri"ne belâ verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkarcılara) da belâ verdik.	Kalem: 17
691	3:479	Sözünüzü gizleyin, yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir. Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.	Mülk: 13-14
692	3:479	İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi...	Bakara: 284
693	3:504	Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye (böyle yaptık.).	Hadîd: 23
694	3:505	Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez.	Hadîd: 23
695	3:593	Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.	Rahman: 1-4
696	3:594	Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılınmış yumurtadan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.	Alak: 1-5
697	3:604	Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız. Haydi, taraftarlarını çağırсын. Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.	Alak: 14-19
698	3:613	Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün	Abese: 34-36
699	3:613	O gün, herkesin kendine yeter derdi vardır.	Abese: 37
700	3:676	Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur.	Fetih: 17
701	3:740	Emrolunduğu gibi dosdoğru ol.	Hud: 112
702	3:740	Allah şöyle diyecek: "Bugün doğrulara doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür." Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. "	Maide: 119
703	3:741	Emrolunduğu gibi dosdoğru ol.	Hud: 112
704	3:745	Görmüyorlar mı ki onlar her yıl bir veya iki kere belaya çarptırılıp imtihan ediliyorlar. Sonra ne tevbe ederler, ne de ibret alırlar.	Tevbe: 26
705	3:756	Kullarım Beni senden sorarlarsa gerçekten Ben yakınım. Bana dua edince dua edeni duasına icabet ederim...	Bakara: 186
706	3:756	Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren	Neml: 62
707	3:756	...Bana dua edin, duanıza icabet edeyim...	Mûmin: 60
708	3:781	Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?"	Zuhur: 51
709	3:791	Yoksa, kalplerinde hastalık olanlar Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar? Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun, sen onları, konuşma tarzlarından da tanırsın. Allah, yaptıklarınızı bilir.	Muhammed: 30
710	3:834	Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüten kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler.	Furkan: 63
711	3:834	Mubtedadır ve haberi işte onlar cennetin yüksek makamlarıyla mükafatlandırılacaklar.	Furkan: 75
712	3:954	Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol.	Enbiyâ: 69

713	3:954	Ona böyle bir tuzak kurmak istediler fakat biz onları en çok zarar edenler durumuna düşürdük.	Enbiyâ: 70
714	3:959	“Hani annene ilhan edilmesi gereken şeyleri ilham etmiştik: Onu(bebek) Musa’yı sandığın içine koy ve denize(Nil’e) bırak.”	Taha: 39
715	3:959	Onların kalplerine büyük bir korku saldı	Ahzab: 26
716	3:959	Musa’nın annesine “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil’e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız diye ilham ettik.	Kasas: 7
717	3:965	Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.	Âl-i İmrân: 54
718	3:984	“Ey oğullarım! Gidin Yûsuf’u ve kadeşini araştırın. Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kafirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez.”	Yûsuf: 87
719	3:1014	“Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tesbih edin.”	Sebe: 10
720	3:1014	Davud ile birlikte Allah’ı tesbih etmeleri için dağları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik. Ve biz (bunları) yapanlarız.	Enbiyâ: 79
721	3:1014	Biz de ona demiri yumuşattık.	Sebe: 10
722	3:1015	Süleyman’ın emrine de sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgarı verdik.	Sebe: 12
723	3:1015	Bunun üzerine Musa’ya “Asan ile denize vur” diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi.	Şu’arâ: 33
724	3:1022	Her şey O’nu hamd ile tespih eder. Ancak siz onların tespiherini anlamazsınız.	İsrâ: 44
725	3:1054	Firavun kavmine seslenerek dedi ki:”Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor(değil mi?) Hala görmüyor musunuz?	Zuhruf: 51
726	3:1065	“Tut onu. Korkma! Biz onu tekrar eski durumuna döndüreceğiz.”	Tahâ: 21
727	3:1080	...halbuki asıl üstünlük (izzet) Allah’a, peygamberine ve müminlere aittir...	Münâfikûn: 8
728	3:1085	Şöyle dedi: Ey Musa! İhrin ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin? Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız. Bunun için seninle bizim aramızda; uygun bir yerde, senin de, bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle.”	Tahâ: 57-58
729	3:1094	Şüphesiz Rabbin gözetlemedidir.	Fecr: 14
730	3:1106	Allah, şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.”	Tahâ: 21
731	3:1113	Kalbini bizi anlamaktan afil kıldığımız,boş arzularına uymuş kimselere boyun eğme.	Kehf: 28
732	3:3130	“Seni bütüh eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.”	Bakara: 32
733	3:1148	Namaza kalktığında seni ve secde edenler arasında dolaşmanı görür.	Şu’arâ: 219
734	3:1150	“Bu (Kuran) evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir.”	En’âm: 25
735	3:1150	Onlara “Rabbimiz ne indirdi?” denildiği zaman, “Öncekilerin masalları” dediler.	Nahl: 24
736	3:1150	İnkâr edenler, “Bu Kur’an, Muhamed’in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.” dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. “Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir.”	Furkan: 4-5
737	3:1157	Firavun’un kavminden ileri gelenler, dediler ki: “Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır. Sizi yerinizden çıkarmak istiyor.” Firavun, ileri gelenlere, “Öyle ise siz ne düşünüyorsunuz?” dedi. Onlar şöyle dediler: “Mûsâ’yı ve kardeşini (bir süre) beklet (haklarında bir işlem yapma) ve şehirlere toplayıcılar yolla. Bütün usta sihirbazları (toplayıp) sana getirsinler.”	A’râf: 109-112
738	3:1179	"Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir"	Kaf: 22
739	3:1190	Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.	Müddessir: 31
740	3:1197	Şüphesiz o Zikr’i (Kur’an’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.	Hicr: 9

741	3:1198	Allah seni insanlardan korur.	Mâ'ide: 67
742	3:1199	Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir” dedi.	Yûsuf: 64
743	Başlık	Sihirbazlar Firavun’a geldiler. “Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?” dediler. Firavun, “Evet. Üstelik siz (ücretle de kalmayacaksınız) mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız” dedi.	A’râf: 114
744	3:1248	Ve “Firavun’un gücüyle elbette bizler üstün geleceğiz” dediler.	Şu’arâ: 44
745	3:1308	Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, “Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi.	Hud: 42
746	3:1312	O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi.	Hud: 43
747	3:1313	O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi. Nûh, “Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hariç, O’nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi.	Hud: 43
748	3:1329	Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.	Hud: 43
749	3:1331	Nûh, Rabbine seslenip şöyle dedi: “Rabbim! Şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin va’din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.”	Hud: 45
750	3:1333	Allah, “Ey Nûh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme.” dedi.	Hud: 46
751	3:1417	O, ilk ve sondur.	Hadid: 3
752	3:1419	Zâhir ve Bâtın’dır.	Hadid: 3
753	3:1465	Rızıkları sebeplerinde arayın insan için ancak çalıştığı vardır.	Necm: 39
754	3:1472	Davud ile birlikte, Allâh’ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik	Enbiyâ: 79
755	3:1472	...ey dağlar, kuşların eşliğinde onunla birlikte tesbih edin...	Sebe: 10
756	3:1494	Allah’ı tesbih ederler. Her şey onu hamd ile tesbih eder.	İsrâ: 44
757	3:1503	...dilediğini saptırır ve dilediğini doğru yola iletir...	Rad: 27, Nahl: 93; Fatır: 8
758	3:1513	Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?	Mülk: 22
759	3:1605	Kadınlar Yûsuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir” dediler.	Yûsuf: 31
760	3:1607	Hiçbir şey hakkında sakın “yarın şunu yapacağım” deme! Ancak, “Allah dilerse yapacağım” de.	Kehf: 23-24
761	3:1639	O, her an yeni bir İlâhî tasarruftadır.	Rahman: 29
762	3:1658	Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler.	Yasin: 9
763	3:1658	Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.	Bakara: 7
764	3:1663	Hiç şüphesiz siz ve Allah’tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunuzunuz.	Enbiyâ: 98
765	3:1721	Şimdi andolsun, sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve mutlaka sizi hurma dallarına asacağım.	Tahâ: 71
766	3:1754	De ki: “Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?”	En’âm: 50
767	Başlık	Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi?	Bakara: 259
768	3:1762	"Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?"	Bakara: 259
769	3:1787	Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.	Fatır: 18
770	3:1793	Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı.”	Meryem: 30-31
771	Başlık	Demiri ona biz yumuşattık.	Sebe: 10
772	3:1852	Muhakkak ki insan gerçekten ziyan içindedir.	Asr: 12

773	3:1852	Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).	Asr: 3
774	3:1878	Bana dua edin size icabet edeyim.	Mümin: 60
775	3:1953	İçlerinden biri şöyle dedi: “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken ‘Onu da bana ver’ dedi ve tartışmada beni bastırdı.” Davud dedi ki: “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir.”	Sad: 24
776	3:1968	Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.”	Kehf: 60
777	3:2005	(Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.	İbrahim: 24
778	3:2011	Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.	Bakara: 7
779	3:2015	“Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!”	Yasin: 26-27
780	3:2017	O gün insan “kaçış nereye?” diyecektir.	Kıyamet: 10
781	3:2017	Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur.	Kıyamet: 11
782	3:2032 3:2033	Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi. Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez.	Yûsuf: 110
783	3:2041	Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.	Bakara: 7
784	3:2050	Otlar ve ağaçlar (Allah’a) boyun eğler.	Rahman: 6
785	3:2093	Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar.	Tevbe: 28
786	3:2100	Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır.	Nûr: 30
787	3:2122	Hamd Allah’a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler.	Nahl: 75
788	3:2148	Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz.	En’âm: 94
789	3:2169	Herkesin işi başından aşacak o gün, herkes korkacak, endişe olacak, korku olacak.	Abese: 37
790	3:2173	Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.	Bakara: 281
791	3:2182	Gemiye bindikleri zaman dini Allah’a has kılarak O’na dua ederler...	Ankebut: 65
792	3:2333	Hani Yûsuf, babasına “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” demişti.	Yûsuf: 4
793	3:2341	“Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol” dedik.	Enbiyâ: 69
794	3:2355	Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır.	İnşirah: 5
795	3:2355	(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?	İnşirah: 1
796	3:2406	Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık.	İsrâ: 70
797	Başlık	Eğer Allah insanları kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünün üzerinde (sirtında) hiçbir canlı kalmazdı...	Fatır: 45
798	Başlık	Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok çetindir.	Beled: 12
799	3:2454	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.	Yasin: 65
800	3:2494	Davut, Calut’u öldürdü. Allah, ona(Davud’a) hükümdarlık ve hikmet verdi.	Bakara: 251
801	3:2497	Demiri ona yumuşattık.	Sebe: 10
802	3:2498	Ey dağlar, onunla beraber bana yönelin.	Sebe: 10
803	3:2519	...kim Allah’a tevekkül ederse, O kendisine yeter...	Talak: 3
804	3:2519	Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah’a ait olmasın.	Hud: 6

805	3:2519	Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır.	Talak: 3
806	3:2519	Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.	Munâfikûn: 9
807	3:2519	Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır.	Tegâbun: 15
808	3:2576	Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.	Âl-i İmrân: 49
809	3:2579	Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş olur.	Âl-i İmrân: 49
810	3:2593	Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.	Bakara: 7
811	3:2608	Dünya geçimliği azdır.	Nisa: 77
812	3:2630	Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size çirkinliği ve hayasızlığı emreder.	Bakara: 268
813	3:2636	Elinizden çıkana üzülme ve Allah'ın size verdiği nimetlerden şıarmayasınız diye(böyle yaptık.)	Hadid: 23
814	3:2642	Allah'a karşı ancak kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar.	Fatır: 28
815	3:2657	Andolsun Sebe halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir rabbdır.	Sebe: 15
816	3:2669	Andolsun eğer şükrederseniz elbette size nimetimi arttırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.	İbrahim: 7
817	3:2671	Rabbimizin rızıkından yiyin ve O'na şükredin.	Sebe: 15
818	3:2672	Halbuki Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız onu sayamazsınız.	Nahl: 18
819	3:2690	Kötülüğün yakın arkadaşı şeytandır.	
820	3:2691	O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.	Zuhuruf: 67
821	3:2699	Allah, Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti.	Bakara: 31
822		De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ...Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."	Kehf: 109
823	3:2707	Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum, benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir.	Şu'arâ: 109
824	3:2708	Biz Kuran'dan müminler için şifâ ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.	İsrâ: 82
825	3:2708	Allâh işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.	Furkan: 70
826	3:2708	...çünkü iyilikler kötülükleri giderir...	Hud: 114
827	3:2710	Dediler ki: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır."	Furkan: 7
828	3:2710	Onlar şöyle dediler: "Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân, hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz."	Yasin: 15
829	3:2714	Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler.	Zümer: 22
830	3:2719	Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz.	Ankebut: 69
831	3:2725	Kuran okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.	A'râf: 204
832	3:2730	Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletmezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erdirtir.	Kasas: 56
833	3:2742	Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir.	Nûr: 54
834	3:2758	Allah, "Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoymdu?"	Sad: 75
835	3:2758	İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi.	Sad: 76
836	3:2786	Kötü sıfatlar Allah'a inanmayanlara aittir. En yüce sıfatlar ise Allah'ındır.	Nahl: 60
837	3:2786	Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da.	Taha: 7
838	3:2803	Kişi "Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay halime! Gerçekten ben alay edenlerden idim" demesin.	Zümer: 56

839	3:2844	Kuşkusuz azığın en hayırlısı takvadır.	Bakara: 197
840	3:2856	Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.	A'râf: 27
841	3:2871	Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder. Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz. Biz cehennemi kafirlere bir zindan yapmışızdır.	İsrâ: 8
842	3:2896	"Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi arttırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.	İbrahim: 7
843	3:2900	Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır.	Bakara: 7
844	3:2900	Kalplerimiz muhafazalıdır.	Bakara: 88
845	3:2909	O, kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.	Şurâ: 25
846	3:2914	Ey insanlar! İşte size rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifa ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kurân) geldi.	Yûnus: 57
847	3:2938	Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler.	Kahf: 25
848	3:2961	Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz.	A'râf: 79
849	3:2981	"Rabbimiz çıkar bizi oradan. Eğer bir daha aynısını yaparsak, gerçekten zalimler olacağız."	Muminun: 107
850	3:2981	"Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, salih ameller işleyelim."	Fatır: 37
851	3:2985	Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.	Zâriyât: 56
852	3:2995	Kapısından secde ederek, tevazu ile girin.	Bakara: 58
853	Başlık	Hani, "Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıttâ!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik.	Bakara: 58
854	Başlık	Nihayet peygamberler umutlarını kestikleri zaman...	Yûsuf: 110
855	3:3079	Onlar sadece, "Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz" dediler.	Zuhurf: 22
856	3:3080	Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin.	Kasas: 56
857	3:3080	Öyle ise emrolunduğu gibi dosdoğru ol.	Hud: 112
858	3:3157	Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancılardır.	En'âm: 28
859	3:3157	"Ah, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve mü'minlerden olsak" dedikleri vakit	En'âm: 27
860	3:3203	...keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım.	Meryem: 23
861	3:3203	...çok çirkin bir şey yaptın.	Meryem: 27
862	3:3205	O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder.	Yasin: 65
863	3:3235	Sen elbette yüce bir ahlak üzresin.	Kalem: 4
864	3:3236	Allah seni insanlardan korur.	Maide: 67
865	3:3263	Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarımayasınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez.	Hadid: 23
866	3:3274	Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin.	Yûsuf: 87
867	3:3281	İnsan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder.	Alak: 7
868	3:3288	Her şey O'nu hamd ile tesbih eder.	İsrâ: 44
869	3:3294	Kalbini bizi anlamaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.	Kehf: 28
870	3:3353	Allah her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz.	Muhamed: 38
871	3:3373	De ki "Herkes kendi yapısına uygun işler görür."	İsrâ: 84
872	3:3379	Ve bacak bacağı dolaşınca...	Kıyamet: 29
873	3:3393	Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır.	Yasin: 32
874	3:3405	Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fanus içinde.	Nûr: 35

875	3:3417	Andolsun biz Ademoğullarını şerefli kıldık...	İsrâ: 70
876	3:3421	Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.	Bakara: 195
877	3:3433	Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.	Bakara: 195
878	3:3434	Rabbimizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun	Âl-i İmrân: 133
879	3:3450	Zina eden kadın ve zina eden erkekte her birine yüzer değnek vurun.	Nûr: 2
880	3:3460	Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zenk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır.	Muhammed: 15
881	3:3470	Ziyafet olarak bu mu daha hayırlı yoksa zakkum ağacı mı? Şüphesiz biz onu zalimler için bir imtihan aracı kıldık. O, cehennem dibinde biten bir ağaçtır. Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır. Cehennemlikler ondan yiyecekler ve onunla karınlarını doyuracaklardır.	Saffat: 62-66
882	3:3500	Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen olur.	Yasin: 82
883	3:3505	Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde yarattı.	A'râf: 54
884	3:3658	Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.	Enfal: 17
885	3:3662	Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar.	Bakara: 146
886	3:3666	Sen onların sana baktıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler.	A'râf: 198
887	3:3699	(Ey Muhammed!) Kitap'ta (Kur'an'da) Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti. Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem, "Senden, Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)" dedi.	Meryem: 16, 17, 18
888	3:3731	Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Ve geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.	Nebe: 9-10
889	3:3738	Şüphesiz güçlüklerle beraber bir kolaylık vardır.	İnşirah: 5
890	3:3738	Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızından yiyin.	Mülk: 15
891	3:3767	Cebrail "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk başlatmak için gönderildim."	Meryem: 19
892	3:3780	Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.	Kaf: 16
893	3:3869	Sonra Allah, Resulü ile müminler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin görmediğiniz ordular indirdi.	Tevbe: 26
894	3:3898	Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.	Kasas: 88
895	3:3933	Onu şekillendirip içine ruhumdan üfledim.	Sad: 72
896	3:3980	Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir.	Ankebut: 41
897	3:4000	Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu halde savaşmazlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın. Halbuki kalpleri darmadağındır. Bu, onların akılları ermez topluluk olmalarındandır.	Haşr: 14
898	3:4019	Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacaktı.	Tevbe: 47
899	3:4034	Hani, şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve "Bu gün artık insanlardan size gelip gelecek kimse yok, mutlaka ben de size yardımcıyım." demişti. Fakat iki tarafa (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan) gerisin geriye dönüp, "Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Allah cezası çetin olandır." demişti.	Enfal: 48
900	3:4113	Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendlerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır.	Tevbe: 111
901	3:4120	Hayır, hayır, ileride bileceksiniz.	Tekâsür: 4
902	3:4120	Hayır, kesin olarak bir bilseniz.	Tekâsür: 5
903	3:4120	Yine and olsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.	Tekâsür: 6, 7

904	3:4172	Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelinceİbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da, “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” dedi.	Saffat: 102
905	3:4238	Andolsun ki akıl sahipleri için onların kıssalarında ibret vardır.	Yûsuf: 111
906	3:4241	De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur’an’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”	İsrâ: 88
907	3:4261	Siz de ancak bizim gibi insansınız.	Yasin: 15
908	3:4261	Andolsun Davud’a tarafımızdan bir lütuf verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin.”	Sebe: 10
909	Başlık	“(Haydi) onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrıyla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaadlerde bulun.” Halbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.	İsrâ: 64
910	3:4332	Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayasızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfîret ve bol nimet vaad ediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.	Bakara: 268
911	3:4386	Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir.	İbrahim: 24, 25
912	3:4418	Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.	Nebe: 10
913	3:4438	Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.	Mâ’ide: 54
914	3:4438	Şüphesiz Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.	Bakara: 222
915	3:4470	Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de “İsteyerek geldik” dediler.	Fussilet: 11
916	Başlık	(Ey inkarcılar!) Eger fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah müminlerle beraberdir.	Enfal: 19
917	3:4500	Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.	Fetih: 1
918	Başlık	İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.	Bakara: 253
919	3:4571	Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı (Allah, Mekke’ye girmenize izin verirdi).	Fetih: 25
920	3:4573	O, Mekke’nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınız hakkıyla görmektedir.	Fetih: 24
921	3:4670	Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.	Ahzab: 72
922	3:4703	Andolsun, “Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu.	Mâ’ide: 73

Tablo 1: İktibas Edilen Âyetler

Âyetlerin bölümlere göre sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Âyetin Bulunduğu Bölüm	Âyet Sayısı
Dîbâce	10
Mesnevî Dîbâcesi	14
Birinci Cilde Başlangıç	3
Birinci Cilt Şerhi	341
İkinci Cilt Şerhi	259

Üçüncü Cilt Dîbâcesi	8
Üçüncü Cilt Şerhi	287
TOPLAM	922

Tablo 2: Âyetlerin Bulunduğu Bölümlere Göre Sayısı

Yukarıdaki tablo şârihin eserin genelinde yoğun bir âyet iktibas kullanımı göstermekle birlikte bu oranın özellikle şerhin birinci cildini oluşturan ilk dört bölümdeki 368 kullanım ile artığına işaret etmektedir. Ayrıca dikkat çeken bir özellik de ikinci cildin Farsça dîbâce bölümünde âyet iktibasının bulunmayışdır.

3.1.3.2. Hadîslerden İktibas Yapılması

Hadîsler de âyetler gibi şerh içinde geniş ve önemli bir yer tutmaktadır. Âyetlerde olduğu gibi hadîsler de açıklamaları desteklemek amacıyla kullanıldığı gibi, şerh edilen beyitlerde geçen hadîsleri açıklamak amacıyla da kullanılmıştır.

3.1.3.2.1. İstişhad Amaçlı Hadîs İktibas

Beyitte ileri sürülen düşünceleri açıklamak için Peygamberimizin sözlerinden alıntılar yapılmıştır. Aşağıdaki örnekte velîlerin durumu ile açıklamaları desteklemek için ard arda iki hadîsten yararlanılmıştır:

Hin ki İsrâfil-i vaktend evliyâ
Mürde-râ zişân hayât est u nümâ (1:1930)

Ya'nî ey kör, tende mürde olan cânlar ve gışâve-i ta'allukâtla püşide-kefen olan nâtüvânlar, âgâh olın ki evliyâ İsrâfil-i vaktdürler. Anların nefesleriyle zinde olursız. İsrâfil nefesinden zinde olduğunuz gibi. Zîrâ el-‘ulemâ’u veraşetu'l-enbiyâ'i ve dahı eş-şeyhu fi-kavmihî ke'n-nebiyyi fi-ummetihî mazmûnınca bunların nefesleri cânib-i Hâk'dandur. (KB71a)

Bazen şerh edilecek beyitten sonra sadece hadîs verilir:

Hest tesbîhat buhâr-ı âb u gil
Murğ-ı cennet şud zi-nefh-i şıdğ-ı dil (1:867)

Qâle Resûlullâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem men kâle lâ-İlâhe illa'llâh harace min-femihi tâ'irun ahdar lehû cenâhâni ebyedâni mukellilâni bi'd-durri ve'l-yâkûti fe-'arace ile's-semâ'i fe-yusme'u lehû deviyun tahte'l-'arşi ke-deviyyi'n-naqli fe-yuqâlu lehû uskun fe-yekûlu lâ-hattâ yugfere li-şâhibi fe-yugferu li-kâ'ilihâ şumme yuca'lu ba'dehû li-zâlike't-tâ'iri seb'üne lisânen yesteğfiru li-şâhibihî ilâ-yevmi'l-kıyâmeti fe-izâ-kâne yevmu'l-kıyâmeti câ'e zâlike't-tâ'iru fe-eğaze bi-yedi şâhibihî hattâ yekûne kâ'idehû ve delilehû ile'l-cenneti. (KB48b)

Bazen de hadîsin ardında çevirisi yer alır:

Merg-i bî-mergî buved mârâ helâl
Berg-i bî-bergî buved mârâ nevâl (1:3927)

El-mevtu rāḥatu'l-mu'mini mūcibince ecel gelmezden öñdin mevt-i ihtiyāriyla ölmeklik bize ḥelāldür, mütü ḳable en temütü ḥükmince. (KB138b)

Şerh edilen beyit, tercümesi ve arkasından gelen bir hadîs sık kullanılan bir şerh yöntemidir:

Çeşme-i ḥayvān ü cām-i mestī est
K'ān bülendihā heme der-pestī est (2:2251)

Ki ol āḥirette bülend ü 'ālī mertebe olmak dünyāda pest ü ḥor u ḥaḳīr olmaḳdadur. Kemākāle'n-nebī 'aleyhi's-selām mā yezālu'l belā'u bi'l-mu'mini ve veledihi ḥattā yelḳa'llāhe ve mā 'aleyhi ḥaṭī'etun. (KB194a)

3.1.3.2.2. Hadîse Gönderme

Âyetlerde olduğu gibi şerhte sadece hadîse yer verildiği ya da hadîsle beraber çevirisine yer verildiği örneklerde vardır. Bu beyitlerin şerhindeki amaç beyitte hadîse gönderme yapıldığını göstermektir.

K'ez ferāset mā be-'ālī menzerīm (3:2701b)

İtteḳū ferāsete'l-mu'min fe-innehu yanzuru bi-nürī'llāh ḥükmince bizüm nazārumuz 'ālidür. (KC50b)

Eş-şakiyyu men şaḳī fi-baṭn-ı ümm
Men semātü'l-cism yu' ref ḥālihūm (1:3512)

Bu hadîs-i şerīfün maẓmūnidur ki Ḥazret-i Resūl'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: Es-sa'īdu sa'īdun fi-baṭn-ı ummihi ve eş-şakiyyu şakiyyun fi-baṭn-ı ummihi. Ya'nī sa'īd sa'īddür anası ḳarnında ve şaḳī daḳı şaḳīdür anası ḳarnından. Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu baṭn-ı ümmiden murād beden-i insāndur diyü buyurdılar. Ya'nī tıfl-ı cān ölüm vaktinde baṭn-ı māderetinden toḡup zāhir olduğu vakt ervāḥ-ı sa'ādā ve ervāḥ-ı eşḳiyā muntazırlardur. Eger baṭn-ı māderetinde ya'nī dünyāda sa'īdler 'amelin işlediyse ervāḥ-ı sa'ādā anı kendü gürūhlarına dāḫil iderler. Ve eger şaḳī 'amelin işlediyse ervāḥ-ı eşḳiyā anı kendü gürūhlarına dāḫil iderler. Ya'nī bir kimsenün mevti ḳarīb olup muḫtaẓır olduğu vakt ervāḥ-ı sa'ādā ve ervāḥ-ı eşḳiyā cem' olup baḥş iderler. Eşḳiyā dirler ki bizdendür ve sa'ādā dirler ki bizdendür. (KB117a)

Aşağıdaki örnekte önce hadîse gönderme, ardından kısa bir açıklama yapılmış, sonrasında da başka bir hadîsle açıklamalar desteklenmiştir:

Der-ḥadīş āmed ki dil hemḩun perīst (3:1640a)

Ḳāle'n-nebī 'aleyhi's-şalāt ve's-selām meşelu'l-ḳulūbi ke-rişetin fi-felātin yuḳallibuha'r-riyāḥ. Ya'nī insānuñ ḳulūbı mişli bir yelek gibidür ki bir şahrāda düşmiş ola riyāḥ ol yelegi her tarafa nice döndürse Ḥaḳ Te'ālā'nun ḥükmi daḳı ḳulūb-ı insānı öyle döndürür. Ol sebebdendür ki Ḥazret-i Resūl'llāh du'ā idüp Allāhumme yā muḳallibe'l-ḳulūb sebbit ḳalbī 'ālā-dīnike buyurdı. (KC35b)

Bir başka kullanımda da beyit ve tercümesinden sonra hadîse yer verilir. “Bu ḥadīş-i ḳudsünün maẓmūn-ı şerīfidür.” ifadesi ile beyitte bahse konu hadîsin bulunduğu belirtildikten sonra açıklamalara devam edilir:

Kuntu kenzen raḥmeten maḥfiyyaten
Fabte'eştü ummeten mehdiyyeten (2:362)

Ya'nī ben bir kenz-i maḥfi idüm pes ümmet-i Muḥammediyye ḥaḳ eyledüm. Tā ki bilünem. Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-eḥbebtu en u'rafe fe-ḥalaḳtu'l-ḥaḳa. **Bu ḥadīş-i ḳudsünün maẓmūn-ı şerīfidür.** Ya'nī ben bir kenz-i maḥfi idüm, sevdüm ya'nī irāde eyledüm ki bilünem ya'nī maḥlūḳı ḥaḳ eyledüm, demek olur. Pes ümmet-i

Mehdiyye'yi halk eyledüm. Pes halkı halk eyledüm demek olur. Ümmet-i Mehdi'den murād Hazret-i Muhammed ve anuñ ümmetidir ya' nî levlâke lemâ halekatu'l-eflâk fehvâsınca Muhammed'i ve anuñ ümmetini halk eyledüm. Ve anuñ devrini saña gösterdüm. Yâ Mūsâ tâ ki ol devr-i rahmeti görmüş olasın. Maḥşûl-i şaded budur ki Hazret-i Mevlânâ cenâb-ı 'izzet lisânından Hazret-i Mūsâ'ya dir ki "Yâ Mūsâ, ben kerîmüm. Her bir kulumla kendü mertebesinden yâhud mertebesinden a' lâ bir kerâmet gösterdüm. Anı gördükde meyl ider ve tâlib olur. Ol kerâmeti ol kula virürüm. Eger virmek istemesem göstermezüm. Ke-zâlik çün saña devr-i Muhammed'i gösterürüm ki devr-i rahmetdür, zirâ kendü rahmet olıcaḡ anuñ devri devr-i rahmet olur ve daḡı bu âyet-i kerîmede şahiddür anuñ rahmet olduğuna ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîne, pes saña ol devr-i rahmeti gösterdüm ki sen aña 'aşık olasın. Pes kendü Mūsâ-yı rûḡuña baḡr-ı fenâda gāvta virüp anuñ devri geldükde 'âlem-i esrârdan seyr idesin." (KB156a)

3.1.3. Hadîsi Açıklama Amaçlı İktibas

Âyetlerdeki kadar çok kullanıma sahip olmasa da zaman zaman hadîslerin de açıklandığı olmuştur. Ancak bu kullanım başlıklardaki hadîslerin açıklanması ile sınırlıdır. Aşağıdaki örnekte bu kullanımın bir örneğine yer verilmiştir:

DER-BEYÂN İN HÂDİS-İ ŞERİF Kİ İNNE Lİ-RABBİKUM Fİ- EYYÂMİ DEHRİKUM NEFEḤÂTİN E LÂ FE-TA'ARRADÜ LEHÂ

Ma'nâ-yı hadîs-i şerîf budur ki tahkîkan sizûñ Rabbûñüzûñ rûzgârınız eyyâmında nesemât-ı hoşî ve nefehât-ı dil-keşî vardır. Âgâh oluñ. Pes ol nefehâtı müte'arriż oluñ. Ya' nî hemîşe gülzâr-ı cemâl ve büstân-ı vişâlden nefehât-ı birr-i İlâhî vü nesemât-ı sırr-ı pādşâhî ki cezebât-ı elṭâf-ı Rahmânî ve selâsil-i şevḡ-engiz-i a' ṭâf-ı Sübhânî vardır. Meşâmm-ı cân erbâb-ı şevḡ ve dimâğ-ı dil aşḡâb-ı zevḡi mu'atṭar eyler. Gerekdür ki 'ale'd-devâm o nefehâtı müte'arriż ve ol nesemâtı müstaḡbel olasız. (KB72a)

Hadîsler metin içinde farklı sunumlarla yer almıştır. Bazen ibârenin hadîs olduğuna ilişkin bir bilgi verilmezken çoḡu zaman *Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur*, *Nitekim Hazret-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu*, *Ḳâle Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* v.b. ifadelerle okuyucu önceden gelen cümlelerin hadîs olduğu hususunda bilgilendirilir.

Aşağıda herhangi bir işaretin olmadığı bir hadîs örneği verilmiştir:

Guft ḡân u mân-ı men iḡsân-ı tost
Hemḡu kâfir cennetem zindân-ı tost (2:625)

Ed-dunyâ sicnu'l-mu'mini ve cennetu'l-kâfiri hükmince benüm cennetüm senûñ zindânıñdur, didi. (KB159b)

Farklı ifadelerle okuyucuya metnin hadîs olduğu bildirilen örneklerden bazıları aşağıda bulunmaktadır:

Guft peygamber be-âvâz-ı bülend
Bâ-tevekkül zânû-yı uştur be-bend (1:914)

Nitekim Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Mu'âz ibn Cebel'e didi: *i'ḡil ba'irak şumme tevekkel 'ala'llâh*. Bu mertebede kışşadan ḡişşe budur ki mübâşeretî esbâb-ı mâni'-i tevekkül degüldür. Zirâ tevekkül sebebe mübâşeret eylememek degüldür. Belki tevekkül feyz ü faẓlı sebebden bilmeyüp Allâh'dan bilmekdür. Güşiş eyleyüp andan soñra kerem-i Ḥudâ'ya i'timâd eylemek gerekdür. Meşelâ 'amel-i şâlih işleyüp 'amelî mücib-i cennet bilmeyesin. Belki cennete müyesser olursa Allâh Te'âlâ'nuñ rahmetiyle olur diyesin. Zirâ 'amel-i câzib rahmet-i Ḥudâ ve rızâ-yı Bâri Te'âlâ'dur. 'Amel idüp Allâh'dan rahmet ricâ itmek toḡum eküp Allâh'dan bereket ricâ itmek gibidür. Ammâ toḡum ekmeyüp maḡşûl ricâ itmek ḡamâkatdur. (KB50a)

Ṭa' me benmüde be-mâ v'ân büde şest

An çünân benmâ be-mâ ân-râ ki hest (2:465)

Nitekim Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *Allâhumme erina'l-eşyâ'e kem ahiye* diyü du'â idüp buyururlardı. (KB158a)

Âferidem tâzi-men sūdî kunend
Tâzi-şehdem dest âludî kunend (2:2622)

Kâle Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *yeķûlu'llâhu te'âlâ innemâ haleķtu'l-halka key yerbeķû a'leyye ve lem aķlukhum li-erbeķa 'aleyhim* ya'nî halk eyledüm halkı tâ ki benden fâyide ideler. Andan ötüri halk eyledüm ki ben anlardan fâyide eyleyem.(KB202b)

Renc genc âmed ki rahmethâ derust
Mağz tâze şud çü beğrâşîd püst (2:2249)

Kâle'n-nebi şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *İnna'llâhe yucerribu eķadeķum bi'l-belâ'î kemâ yucerribu eķadukum zeķebeķu bi'n-nâr* ve **Hâzret-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem rivâyet** buyururlar ki kâle Rabbukum ve 'izzeti ve celâli lâ-uķricu 'abden mine'd-dunyâ ve ene urîdu en erķameķu ķattâ uķķiyehu kulle ķaķi'etin 'ameleķâ bi-seķmin fî-cesediķi ev dîķin fî-me'îšetihî fe in baķiyye minhâ 'aleyhi şey'in şededu 'aleyhi'l mevte ķattâ yecî'e ileyye kemâ veledethu ummuhu velâ uķrice 'abden mine'd-dunyâ ve ene urîdu en u'azzibehu ķattâ üfîhi kulle ķasenetin 'amileķâ bi-şîķhatin fî-cesediķi ev si'atin fî-rizķihî fe-in baķiyye minhâ 'an şey'in hevventu 'aleyhi'l-mevte ķattâ yecî'e ileyye ve leyset lehû ķasenetun. Hâzret-i Resûl enşârdan bir kimseyi 'iyâdet eyledi. Ol eytdi: *Yâ Nebiyyu'llâhi mâ ğamaķtu minhu leyâlin ve lâ-eķaze bi-ķaķratî. Hâzret-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* buyurdu: *İşbir ey aķi teķruc min-zünûbîke kemâ deķalte fîhâ.* (KB193b)

Sabûhî Dede hadisleri verirken yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi genel olarak hadis olduğunu farklı ifadelerle bildirmiştir. Bununla birlikte hadislerin râvîleri ya da kaynakları ile ilgili çok fazla bilgiye ulaşmamız mümkün olmamaktadır. Sadece birinci cildin 17. beytinde Cafer-i Sâdık'dan, 24. beytinde Câbir'den, birinci cildin 88. beytinde Ka'be'l-Ahbâr'dan 296. beytinde Ebû Derdâ'dan; birinci cildin 3378. beyti ile ikinci cildin 2205. beytinde İbn-i Abbâs'tan rivayet olduğu; birinci cildin 1678. beytinde de hadîsin Sahîhîn'de bulunduğu belirtilmiştir:

Ve **Ebû Derdâ** rağiya'llâhu 'anh, Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhe ve sellem Hâzretlerinden rivâyet ider ki ol Hâzret buyurdu çün giceden üç sâ' at bâķi ķala Hâķ Sübhane naķar eyler ol ķitâba ki kendüden ğayrı ol ķitâba hiç kimse naķar eylemez. Diledüğin maķv eyler ve diledüğin işbât ider. (KB37b)

Sâye-i şâhân taleb her dem şitâb
Tâ şevî z'ân sâye biķter z'âftâb (2:2205)

Ya'nî evliyanuñ sâyesinde bir mertebe nûr-ı inâyet taķşîl ider senge âftâbdan yegrek olursuñ. Nitekim **İbn-i 'Abbâs**'dan rağiya'llâhu 'anhümâ mervîdür ki Hâzret-i Resûl'e didiler ki yâ Resûla'llâh: *Eyyu culesâ'inâ ķayrun ķâle men-zekkerekumu'llâhe ru'yetehu ve zâde fî 'ilmikum manîķahû ve zekkerekum bi'l-âķireti 'ameluhu.* Ya'nî didiler ki "Yâ Resûla'llâh bizüm celîslerimizün ķankısı ķayrludur." Cevâb buyurdılar ki "Ķayrlu celîs şol kimsedür ki anı görmek size Allâh'ı andura ve anuñ nuķķı 'ilmünüñ artura ve anuñ 'ilmi size âķireti añdura." Şadaķa Resûlu'llâh.(KB193a)

Ebr ber-nâyed pey-i men'-i zekât
V'ez-zinâ üftâd vebâ ender cihât (1:88)

Ya'nî yağmur yağmaz zekât men' olıñduğından ötüri ve her cihete tã'ün düşer zinâ olıñduğından ötüri. **Ka'be'l-Ahbâr**'dan mervîdür rağiya'llâhu 'anh kâle Rasûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem *izâ ra'eytumu'l-ķaķra ķad muni'a fe'lemû enne'n-nâse ķad mene'u'z-zekâte femene'a'llâhu mâ 'indeķû ve izâ-ra'eytumu'l-vebâ ķad feķâ fe'lemû enne'z-zinâ ķad feķâ.* Edâ-yı zekât, edeb-i mâl ü terk-i zinâ edeb-i 'ayâldür. Pes her kim ki zekât virmeye veyâķud zinâ eyleye anuñ şe'âmetinden ğayrılar bile ķazar ķekerler, şarķ-ı edeb degüldür ve şarķ-ı imân degüldür ki bir kimsenüñ şümlüğinden 'amme-i mü'mine ķazar yetiše. (KB33a)

İhtiyârât-ı Sabûhî'de yer alan hadisler incelendiğinde dîbâceleri, başlıkları ve beyitleri oluşturan 364 bölümde 407 defa hadis kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu hadislerin çoğunun

kaynağı tespit edilmekle birlikte kaynağı tespit edilemeyen ancak metin içinde hadîs olduğu ifade edilenler de dâhil edilmiştir.

Hadîslerin mevzû mu yoksa sahih mi olduğu ile ilgili inceleme çalışmanın sınırlarını aşacağı ve farklı bir çalışma olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünce ile gerçekleştirilmemiştir. Sabûhî Dede tarafından yedi hadîsin kaynağı belirtilmiştir. Hadîslerin metnin bölümlerine göre kullanım sayıları Tablo 3’te gösterilmiştir:

Tablo 3 oluşturulurken Mehmet Yılmaz’ın Kültürümüzde Ayet ve Hadisler kitabı temel kaynak olarak alınmış, orada bulunamayan hadîsler Kutubu’s-Sitte’den bulunmaya çalışılmıştır. Sonrasında www.dorar.net sitesi ve diğer internet kaynaklarına müracaat edilmiştir. Kaynağı bulunamayıp tercümesi metinde bulunan hadîslerin nüshada bulunan metin içi çevirilerine yer verilmiş, nüsha ve varak bilgisi kaynak bölümünde gösterilmiştir. Hiçbir şekilde kaynağı tespit edilmemekle birlikte şârih tarafından hadîs olarak nitelendirilen sözler içinse “Kaynak tespit edilememiştir.” İfadesi kullanılmıştır.

Sıra No	Şerh’teki Yeri	Hadîsin Tercümesi	Kaynağı	Râvisi
1	Şerh’in Dîbâcesi	Bütün insanlara gönderildim.	Buhârî, İlm: 6	
2	Mesnevî Dîbâcesi	Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat ise halimdir.	Aclunî, Keşfu’l-Hafâ: 2/4	
3	Mesnevî Dîbâcesi	Temizlige devam et ki, rızıkına genişlik verilsin	Kenzü’l- ‘Ummâl, c. 16, s. 171	
4	Mesnevî Dîbâcesi	Muhakkak ki son güne kadar Allah’ın gizli evliyalı vardır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
5	Mesnevî Dîbâcesi	Korkma, Allah dilerse sana Alim ve Kelim ismiyle tecelli edecektir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
6	Birinci Cilde Başlangıç	Vatan sevgisi imandandır.	Aclunî, Keşfu’l-Hafa, 1/345	
7	1:1a	Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir.	Tirmizî, Kader: 7, (2141), Müslim, Kader: 3, Buhari: 3484)	
8	1:1a	Allah önce kalemi yarattı.	Tirmizî, Kader 17, (2156)	
9	1:1a	Allah’ın yarattığı ilk şey akıldır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
10	1:1b	Benim, Allah ile öyle bir vaktim var ki, ne mukarreb bir melek ne de mursel bir nebi benimle birlikte o vaktin içine sığar.	Aclunî, Keşfu’l-Hafa, 2/173-174	
11	1:1b	Muhakkak ki Allah’ın, insanların faydası için yarattığı kulları vardır.	Askalanî, Lisânü’l-Mîzân, 7/558	
12	1:2	Allah vardı ve O’nunla bir şey mevcut değildi.	Aclunî, Keşfu’l-Hafa, 2/171	
13	1:2	Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlukatı yarattım.	Aclunî, Keşfu’l-Hafa, 2/132	
14	1:2	Ben Allah’ın nurundan yaratıldım, müminlerde benim nurumdan.	Kaynak tespit edilememiştir.	
15	1:4b	Kendini bilen Rabbini bilir.	Aclunî, Keşfu’l-Hafa 2/262	
16	1:4b	Yolculuk ateşten veya Sekar’dan bir parçadır.	Buhârî, Umre 19; Müslim, İmâret 179	

17	1:7	Allah, kelimasında tecelli etmiştir. Fakat onlar görmezler.	Kaynak tespit edilememiştir.	Cafer-i Sâdık
18	1:8	Rabbimi Rabbimle (aracılığıyla) gördüm.	Kaynak tespit edilememiştir.	
19	1:9	Ölmeden önce ölünüz	Yılmaz: 550	
20	1:11	Muhakkak ki Allahu Tealâ'nın nurdan ve zulmetten olmak üzere yetmişbin hicabı vardır.	Eyyûb El-Lahmi Et-Taberâni Mu'cemu'l-Kebir, c.6, s. 148	
21	1:12	Et-tâôibu mine'z-zenbi kemen lâ-zenbe leh	İbn Mâce, Zühd: 30	
22	1:12	Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın.	Buhârî, c.5, s.341	
23	1:13	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
24	1:14	Açlığa devam et beni görürsün. İnsanlardan uzaklaş bana kavuşursun	Kaynak tespit edilememiştir.	
25	1:16a	Tövbe eden kimse günahsız kimse gibidir.	İbn Mâce, Zühd: 30	
26	1:17b	Açlık, Allah'ın yemeğidir. Onunla sadık kişilerin bedenlerini diriltir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
27	1:18b	İnsanlarla akıl seviyeleri oranında konuşunuz.	Buhari, Sahihü: 127	
28	1:20	Asıl zenginlik kalb zenginliğidir.	Buhârî, Sahih: 6081	
29	1:21a	Ademoğlunun iki vadi dolusu altın ve gümüşü olsa onların yanı sıra bir üçüncüsünü arzular. Adem oğlunun karnını ancak toprak doldurur.	Müslim, Zekat, 116	
30	1:21b	Kanaat tükenmez bir hazinedir.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2:133	
31	1:21b	Gerçek zenginlik mal ve servet (toprakların) çokluğunda değildir. Gerçek zenginlik gönül (nefis) zenginliğidir.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2:133	
32	1:24b	Allah Teala kıyamet gününde bir kavmi insana benzeyen karınca şeklinde diriltir. Halk onları ayaklayıp geçer. Bunlar nasıl bir şeydir? Diye sorarlar. Cevap verilir ki bunlar kibirlenenlerdir.	Kaynak tespit edilememiştir.	Câbir
33	1:25a	Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim, bilinmem için mahlukatı yarattım.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, II/132	
34	1:26b	Oruçlunun ağız kokusu benim için misk kokusundan daha güzeldir	Buhârî, Savm, 2	
35	1:27b	Hikmeti ehinden başkasına verip de ona zulmetmeyin ve yine onu ehinden men ederek de ona zulmetmeyin	Kaynak tespit edilememiştir.	
36	1:29	Şüphesiz Allah öğüt verenlerin diline hikmeti dinleyenlerin gayreti ölçüsünde verir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
37	1:30b	Allah vardı ve başka hiçbir şey yoktu.	Buhârî, Sahih: 7418	
38	1:34	Şüphesiz ki herşeye cila verecek bir alet vardır, kalbin cilası ise zikrullahtır	Kaynak tespit edilememiştir.	
39	1:34	Tâlibin Allah'a yakınlığı, imkan hükümlerinin ve vesilelerin azlığı ölçüsündedir. Ve uzaklığı ise (bunların) hükümlerinin çokluğu ve galebesi ölçüsündedir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
40	Başlık	Nefsin bineğindir, ona rıfk ile muamele et.	Kaynak tespit edilememiştir.	
41	1:75a	Ruhlar toplanmış askerler (gibi)dir. Onlardan birbirleriyle tanışanlar	Buhârî, Enbiyâ: 2	

		kaynaşır, birbirleriyle tanışmayanlar ayrılığa düşerler.		
42	1:88	(Bir bölgede) yağmurun çekildiğini gördüğünüzde bilin ki insanlar zekatı yasaklamıştır. Allah da katında olanı yasaklamıştır. Ve görürseniz ki veba yayılmıştır, bilin ki zina yayılmıştır.	İbn Mace, Fiten: 14	Ka'be'l-Ahbâr
43	1:96	Sabır ferahlığın anahtarıdır.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2:21	
44	1:99a	Şayet benimle iştigal etmek bir kulumun galib emriyse (diğer işlerine üstün gelirse) onun derdini ve zevkini zikrimde karar kıldırım. O, Bana âşık olur, ben de ona âşık olurum. Onunla Kendi aramdaki örtüyü kaldırım. İnsanlar hata ettiğinde o hata etmez. Onların sözü, enbiyanın sözüdür. İşte onlar gerçek anlamda kahramanlardır. Onlar ki şayet yeryüzü ehline bir ceza yahut bir azab dilersem, onları onların içinde anar (onların da bu toplulukta olduğunu anar) ve ardından onu (azabı) onlardan çeviririm.	Kaynak tespit edilememiştir.	
45	1:221	Kim Bana bir karış yaklaşacak olursa, Ben ona bir zira (ölçü birimi) yaklaşırım. Kim Bana bir zira yaklaşır Ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak giderim.	Buhârî, Tevhid: 16, 35	
46	1:245	Ben salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir beşerin gönlüne doğmamış olan nimetler hazırladım.	Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8	
47	1:296	Ol Hazret buyurdu çün giceden üç sâ' at bâkî kıla Hak Sübhane nazar eyler ol kitâba ki kendüden gayrı ol kitâba hiç kimse nazar eylemez. Diledügin mahv eyler ve diledügin işbât ider.	KB37b	Ebû Derdâ
48	1:381	Namaz ancak kalbin hazır bulunmasıyla olur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
49	1:392	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
50	1:393	Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir.	Müslim, Kader: 3	
51	1:533	Ben, kalpleri benim için kırılanlarla beraberim	Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, 1/230	
52	1:630	Ben aranızda Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınızım.	Buhârî, İ'tisam 5, Edeb 72	
53	1:675	Kim bir veliye eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Kim de bana eziyet ederse, Allah'a eziyet etmiş olur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
54	1:743	Kim İslam'da iyi bir sünnet ortaya koyarsa ona kendi yaptığı ve kıyamete kadar onu yapanların ecri, bu kimselerin ecrinden eksiltilmeksizin, verilir. Kim de İslam'da kötü bir sünnet ortaya koyarsa ona kendi günahı ve kendinden sonra bunu yapanların günahı, onların günahlarından bir şey eksiltilmeksizin, yazılır.	Müslim, Zekât, 69	

55	1:748	Âlimler peygamberlerin vârisleridir.	Buhârî, İlm, 10	
56	1:762	Dedi ki evet, gurur evinden uzaklaşmak, sonsuzluk yurduna dönmek ve gelmezden evvel ölüme hazırlanmaktır.	Gazâlî, İhyâ, 3, 406-407	
57	1:765	İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir.	Buhârî, Enbiyâ: 2	
58	1:779	En şiddetli düşmanın bizzat yanı başında olan nefsidir.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 1/143	
59	1:801	Cennet kötü görülen şeylerle gizlenmiştir. Cehennem ise nefsin isteyeceği şeylerle gizlenmiştir.	Tirmizî, Cennet: 31	
60	1:817	Allah bir kuluna hayır dilerse onu kendi kusurları konusunda basiretli kılar.	Aclûnî, Keşfu'l-Hafa 1/ 78	
61	1:823	Sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semâda bulunanlar da size rahmet etsinler	Tirmizî, Birr: 16	
62	1:867	Her kim Allah'tan başka ilah yoktur derse, ağzından inci ve yakutlarla süslenmiş iki beyaz kanadı olan yeşil bir kuş çıkar ve göğe yükselir. Arşın altında ondan, bal arısının sesine benzer yüksekçe bir ses duyulur. Bunun üzerine ona sakın ol, denir de o, sahibime mağfiret edilene kadar olmaz, der. Hemen akabinde onu söyleyen kişiye mağfiret edilir ve ardından bu kuşa yetmiş dil verilir, (bunlarla) kıyamet gününe kadar sahibine mağfiret diler. Kıyamet günü bu kuş gelir, sahibinin elini tutup cennet yolunda onun komutanı ve rehberi olur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
63	1:907	En büyük düşmanın senin yanı başında olan nefsidir.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 1/143	
64	1:908	Mümin bir delikten iki defa sokulmaz.	Buhârî, Edeb, 83	
65	1:914	Deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et.	Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame, 60	
66	1:928	Halk Allah'ın iyalidir	Kaynak tespit edilememiştir.	
67	1:975	Fakirler cennete zenginlerden yarım gün daha önce girer ki (bu yarım gün) beş yüz seneye denk gelmektedir.	Tirmizî, Zühd: 37	
68	1:980	Dünya için ondaki makamın ölçüsünde çalış; ahiretin için ise onda kalacağın müddet miktarınca. Ve Allah için O'na ihtiyacın ölçüsünce amel et; cehennem için ise ona sabrın ölçüsünce.	Kaynak tespit edilememiştir.	
69	1:983	Dünya müminin zindanı, kafirin ise cennetidir.	Müslim, Zühd: 1	
70	1:983	Dünya sevgisi her bir hatanın başıdır; dünyayı terketmek ise her bir ibadetin.	Kaynak tespit edilememiştir.	
71	1:985	Salih kimsede hayırlı mal ne güzeldir.	İbn Hanbel, IV, 197	
72	Başlık	Allahım! Çekilmez belalardan, isyana düşmekten, görülmez kazadan ve düşmanları sevindirecek musibetlerden sana sığınırım.	Kaynak tespit edilememiştir.	
73	1:1064	Kim kırk sabah Allah'a ihlaslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çesmeleri akmaya baslar	Feyzu'l-Kadir 6, 43	

74	1:1064	Kim bildiği ile amel ederse Allah da ona bilmediklerini öğretir.	Aclûnî, Keşf'l-Hafâ: 2542	
75	1:1071	Yalandan hastalık eziyet verir, neticede –kişi- kandil gibi söner.	Kaynak tespit edilememiştir.	
76	1:1199	“Allah'ım bize hakkı hak olarak göster, ona tabi olmakla rızıklandır. Bâtılı da bâtıl olarak göster, ondan kaçınmakla rızıklandır.”	Kaynak tespit edilememiştir.	
77	1:1199	Allahım bize eşyayı oldukları gibi göster.	Kaynak tespit edilememiştir.	
78	1:1310	“Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olana and olsun ki cennet sizin her birinize ayakkabısının bağından daha yakındır. Cehennem de böyledir.”	Buhârî. Tecrid-i Sarîh: 2036	
79	1:1310	Cennette, içerisinde hiçbir yapının olmadığı dümdüz bomboş bir yer vardır. O halde dünyada cennete çokça birşeyler dikin. Denildi ki ya Resulallah, cennete dikilen şeyler nelerdir? Buyurdu ki onlar tesbih ve tehlildir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
80	1:1317	Bir kimse kardeşinin haysiyetine, yahut malına haksız olarak taarruz etmişse, iltimas olarak verilebilecek altın ve gümüşün bulunmadığı günden (kıyamet) önce helâlleşsin. Aksi halde, yaptığı haksızlık nisbetinde onun iyi amellerinden alınıp hak sahibine verilir. İyiliği yoksa, hak sahibinin günahından alınıp haksızlık eden adama verilir.	Buhârî, Mezâlim: 10	
81	1:1317	Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekat sevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnad ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimsedir.	Müslim, Birr: 59	
82	1:1331	Allah bir kuluna hayır murad ettiğinde onu kendi nefsinin ayıpları hususunda basiretli kılar.	Müslim, İmaret: 98	
83	Başlık	Senin en azılı düşmanın, şu senin iki omuzun arasındaki, iki canibin arasındaki nefsendir.	Elbânî, Silsiletü'l-Ahâdîsi'z-Za'ife: 1164	
84	1:3512	Mutlu insan, anasının karnında iken mutlu, mutsuz insansa anasının karnında iken mutsuz kimsedir.	Yılmaz: 595	
85	1:1382	"Cehennem, içerisine âsiler atıldıkça: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-izzet'in cehennemine üzerine ayağını koyup, iki yakasını dürüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman cehennem: "Yeter, yeter. İzzet ve keremine yemin olsun yeter!" der.	Buhârî, Tefsir, Kaf 1, Eyman 12, Tevhid 7	
86	1:1384	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.	Yılmaz: 624	

87	1:1426	Kim Allah'tan korkarsa, Allah da herşeyi ondan korkar hale getirir.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II/249	
88	1:1431	İzzetim hakkı için bir kulun kalbinde iki korkuyu ve iki emniyeti bir araya getirmem. Her kim ki dünyadan Ben'den korkarsa onu ahirette emin kılarım.	İbn Hibban, Sahihu İbn Hibban, 2/406	
89	1:1449	"Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insanı) yarattım."	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, II/132	
90	1:1451	Hakk mevcudatı, melekleri ve aynı şekilde ölüm meleğini öldürür. Bir zaman sonra, ayırmak ve aralarında hükmetmek için onları yeniden (hayata) döndürür.	Kaynak tespit edilememiştir.	
91	1:1495	İnsanlar amelleriyle karşılık bulurlar.	El-Meydânî, Mecmâu'l-Emsâl: 4247	
92	1:1495	Temiz kadınlar ve temiz erkekler için.	Nur: 26	
93	1:1540	Kur'an'ın yasaklamış olduğu şeyleri helal sayan kimse, Kur'an'a iman etmiş olmaz.	Tirmizî, Fezâ'il-i Kur'an: 20	
94	1:1540	Nice Kur'an okuyan kimseler var ki, Kur'an-ı Kerim onlara lanet eder.	Gazalî, İhyâ, 1/281	
95	1:1570	Allah Teala'nın levh-i mahfuza yazdığı ilk şey şudur: şüphesiz ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. Her kim benim kazama rıza göstermez, nimetlerime şükretmez, belalarımına sabretmezse benden başka bir Rab arasın.	Taberânî, el-Kebîr 22/320	
96	Başlık	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
97	1:1577	"Yere ve göğe sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım."	Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ: 2256	
98	1:1672	Kulum bana nafielerle durmadan yaklaşır, nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle (Benim aracılığım) duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle tutar.	Yılmaz: 443	
99	1:1678	Kim benim bir dostuma düşmanlık yaparsa şüphesiz ki ben ona karşı savaş ilan etmiş olurum.	Buhârî, Kitâbu'r-Rikâk: 38	Sahîhîn
100	1:1733 1:1734	Benimle Rabbim arasında öyle bir yakınlık vakti var ki, buna mukarreb melekler yahut mürsel nebiler ulaşamaz.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: II/226	
101	1:1742	Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim de mahlukatı yarattım	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: II/132	
102	1:1751	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
103	Başlık	Hiz. Peygamber'in şu sözüdür: Muhakkak ki Sa'd kıskançtır, ben ondan daha kıskançım ve Allah benden daha kıskançtır. Kıskançlığı sebebiyle açık ve gizli fahşa işleri haram kılmıştır.	Buhârî, Nikâh: 107	
104	1:1821	Günahları bağışlamak, sıkıntıları gidermek, bir kavmi yüceltip bir diğerini alçaltmak hep O'nun işidir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
105	1:1830	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
106	1:1880	Güç ve kuvvet sadece Aliyy ve Azim olan Allah'ın yardımıyla.	Müslim, Zikr: 33-36	

107	1:1909	Allah'ın mal ile, güzellik, şeref ve güç ile rızıklandığı ve bu malıyla cömertçe davranan, güzelliğiyle iffetli davranan, şerefinde tevazuyu koruyan ve gücünde adaleti gözetan kimse ne kadar da güzeldir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
108	1:1930	Âlimler peygamberlerin varisleridir.	Yılmaz: 651	
109	1:1930	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.	Yılmaz: 624	
110	1:1933	Ya' nî Rabbûñüz Hayy' dür, Kerîm' dür. Kaçan bir kul ellerini Hağ cānibine kaldırırsa ya' nî du' āya el kaldurup bir murād istese anuñ ellerin boş olduğı hālde döndürmekden istihyā ider.	KB71b	
111	1:1937	Kulum bana nafilelerle durmadan yaklaşır, nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle (Benim aracılığımla) duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle tutar.	Yılmaz: 443	
112	Başlık	Zamanın günlerinde Rabbinizin esintileri vardır. Dikkat edin! Onları isteyin.	Kaynak tespit edilememiştir.	
113	1:2005	Âlimler peygamberlerin varisleridir.	Yılmaz: 651	
114	Başlık	Ya' nî ğanîmet tutuñ ğanîmet şayuñ bahāruñ şovuğunu. Taḥḳîkan ol bahāruñ şovuğı bedenlerüñüzi kavî vü tâze vü laṭîf eyler, büstānuñuzu bâğuñuzu laṭîf ü ter ü tâze eyledügi gibi.	KB75a	
115	1:2240	Cimri kişinin malını doğal bir afetle ya da bir varisle müjdele.	Yılmaz: 65	
116	1:2240	Mallarınızı zekatını vererek koruyunuz. Hastalıklarınızı sadaka ile tedavi ediniz. Belaya karşı duayı hazırlıkta tutunuz.	Yılmaz: 206	
117	1:2240	Adem oğlu "malım malım" der. Peki yiyip tükettiğin ya da giyip eskittiğin ya da tasadduk edip de baki kıldığın dışında malında sana ait olan (birşey) var mıdır?	Müslim, Zühd: 3	
118	1:2318	Allah Teâlâ kıyamet gününde üç kişiyle konuşmaz, onları temize çıkarmaz, suratlarına bile bakmaz; onlar için acıklı azap vardır: Bunlar zina eden ihtiyar, yalan söyleyen hükümdar, kibirlenen fakirdir.	Müslim, İman: 172	
119	1:2342	Fakirlik övüncümdür.	Yılmaz: 153	
120	1:2351	Dünyanın izzeti mal ile; ahiretin izzeti amelleri iledir.	Yılmaz: 348	
121	1:2356	"Kıyamet günü, cehennemliklerin, dünyada en müreffeh olanı getirilerek ateşe bir kere batırılacak. Sonra: "Ey ademoğlu denilecek. (Cehennemde) hiç nimet gördün mü? Sana hiç hayır uğradı mı?" "Hayır! Ey Rabbim, vallahi hayır!" diyecek. Sonra cennetliklerden dünyüdü en fakir olan getirilecek. O da cennete bir sokulup çıkarılacak ve kendisine: "Ey âdemoğlu (cennette) hiç fakirlik	Müslim, Münafikûn 55, (2807)	

		gördün mü, hiç sıkıntı çektin mi?" denilecek. O da: "Hayır! Vallahi ya Rabbi! Başımdan hiç fakirlik geçmedi, hiçbir sıkıntı çekmedim" diyecek."		
122	1:2416	İyi ahlak sahibinin burnunda Allah'ın rahmetinden bir dizgindir. Bu dizginin ipi bir meleğin elindedir ve melek onu hayra doğru çeker; hayır ise onu cennete doğru çeker. Kötü ahlak ise sahibinin burnunda Allah'ın azabından bir dizgindir ve bu dizgin şeytanın elindedir. Şeytan onu şerre; şer ise onu ateşe çeker.	Beyhakî, Şi'bu'l-Îmân, 6/2736	
123	Başlık	Gerçekte kadınlar, akıllı olanlara üstün olurlar ve cahiller onlara üstün olur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
124	1:2437	Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: hoş koku, kadınlar ve gözümün nuru kılınan namaz.	Nesâî, İşretu'n-Nisâ 1, (7, 61)	
125	1:2466	Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir.	Tirmizî, Kader: 7, (2141)	
126	1:2569	Sen kıyamet günü sevdiğinle beraber olacaksın.	Müslim, Birr, 163	
127	1:2593	Ölmeden önce tevbe etmekte acele ediniz.	Yılmaz: 12	
128	Başlık	Muhakkak ki o (zikirden uzak olma hali) kalbimi kaplar da ben her bir gün yetmiş defa Allah'tan mağfiret dilerim.	Kaynak tespit edilememiştir.	
129	1:2652	"Yer ve göğe sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım."	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: II/195	
130	1:2664	Adem'in tiynetini kırk sabah ellerimle yoğurdum.	Yılmaz: 202	
131	1:2676	Allah rahmetini 100 parçaya ayırdı bunlardan 99 parçayı kendi katında alıkoydu, bir parçayı yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça sebebiyle mahlukat birbirine merhamet eder. Öyle ki kısıraklar taylarına zarar vermesinden korkarak toynaklarını kaldırırlar.	Buhârî, Edeb: 19	
132	1:2800	Kim Beni isterse bulur ve kim de Benden başkasını isterse Beni bulamaz.	Yılmaz: 532	
133	1:2823	İnsan vücudunda küçük bir et parçası vardır. Bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur; bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.	Yılmaz: 286	
135	1:2861	Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim de bilinmek için mahlukatı yarattım.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, II/132	
138	1:2903	Melekler, içinde köpek ve heykel (put) olan eve girmezler.	Buhârî, Libâs: 88	
139	1:2917	Bazı yüzlerin ağaracağı, bazı yüzlerin kararacağı gün...	Al-i İmran: 106	
140	1:2925	Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar.	Yılmaz: 331	
141	Başlık	Ey Ali, insanlar arkalarında bırakacakları şeylere yeryüzüne ait çeşitli şeylerle yaklaştıklarında, sen de aklın çeşitleriyle Allah'a yaklaş ki	Kaynak tespit edilememiştir.	

		derece ve mertebe olarak Allah katında dünyada ve ahirette onları geçmiş ol.		
142	1:3005	“Çabuk geç ey mü'min, senin nûrun benim alevimi söndürdü.”	Sehâvî, Mekasîd: 174	
143	1:3045	Büyüklik alt giyisim, ululuk üst giyisimdir (bunlar tamamen bana ait sıfatlardır). Bu sıfatlarda bana ortak çıkmaya, benimle boy ölçüşmeye yelteneni cehenneme atarım, çekeceği azaba hiç aldırış etmem.	Yılmaz: 58	
144	1:3070	Günahları bağışlaması, kederleri açıp ferahlığa ulaştırması, bir kavmi yüceltip diğerlerini düşürmesi O'nun işlerindendir.	İbni Mace, Sünen: 6040	
145	1:3089	İyiliğe kılavuzluk eden, onu yapan gibidir.	Yılmaz: 84	
146	1:3124	Kulum, nafil ibadetlerle bana yaklaşmayı sürdürürse, sonuç onu severim, sevince de işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yüüyen ayağı olurum.	Yılmaz: 443	
147	1:3147	Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar.	Yılmaz: 331	
148	1:3147	Mümin müminin aynasıdır.	Ebu Davud, Edeb: 49	
149	1:3167	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
150	1:3221	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.	Yılmaz: 624	
151	1:3153	Her şeyin bir cılası vardır, kalbin cılası ise Allah'ı anmaktır.	Yılmaz: 467	
152	1:3378	Cennetü'n arzı ol kadardur ki yidi felegi ve yidi kat arzı birbirine vaşl eyledükde ne kadar vâsi' olursa ol kadardur.	KB110a	İbn-i Abbâs
153	1:3388	Ümmetim aleyhine konuştuğumun en korkuncu, dili iyi bilen, hitabeti güçlü, bilgiç münafıklardır.	Yılmaz: 20	
154	1:3639	İhsan Allah'ı görüyormuş gibi O'na candan ibadet etmektir. Çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor.	Buhârî, İman: 37	
155	1:3655	Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarırsanız doğru yolu bulursunuz.	Yılmaz: 53	
156	1:3655	Ümmetimin alimleri yıldızlar gibidir, karada ve denizde onlarla doğru yola ulaşılır.	Hanbel, Musned, 3/157	
157	1:3664	Müminin kalbi Allah'ın arşıdır.	Yılmaz: 352	
158	1:3674	Ölmeden önce ölünüz	Yılmaz: 550	
159	1:3698	Geç ey mümin zira senin nurun benim narımı söndürdü.	Sehâvî, Mekasîd, 174	
160	1:3752	Pes her fırkanuñ bir mertebesi vardır. Evvelki fırka üç mäh görür. Fırka-i şâniye bir mäh görür. Fırka-i şâlişe 'âlem-i târik görür.	KB132b.	Enes İbn Mâlik
161	1:3785	Bir 'âlim biñ 'âbiden eşeddür şeytân üzerine	KB132b	
162	1:3826	Şüphesiz ki Allah mahlukatı yarattığı zaman arşının üzerine şunu yazdı: Muhakkak ki rahmetim gazabımı geçmiştir.	Rudânî, Büyük Hadis Külliyyatı, 4/318-8291	

163	Başlık	Dünya sevgisi, bütün hataların başı; onu bırakmaksa bütün ibadetlerin temelidir.	Yılmaz: 223	
164	Başlık	Ben, (inanmayan) insanlarla, Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar savaşmakla emrolundum.	Yılmaz: 656	
165	Başlık	Benim, Allah ile öyle anlarım olur ki, ne bir mukarreb melek, ne de mürsel bir nebi öyel bir yakınlığı elde edebilir.	Yılmaz: 469	
166	2:2	Şüphesiz Allah öğüt verenlerin diline hikmeti dinleyenlerin gayreti ölçüsünde verir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
167	2:23	Ben, beni ananın dostuyum, onunla beraberim.	Yılmaz: 124	
168	2:23	Kim Allah ile birlikte oturmak isterse tasavvuf ehli ile otursun.	Kaynak tespit edilememiştir.	
169	2:30	Mümin müminin aynasıdır.	Yılmaz: 556	
170	2:39	Âlimin uykusu câhilin ibadetinden daha iyidir.	Yılmaz: 570	
171	2:58	Rabbimi köse bir delikanlı şeklinde gördüm.	Yılmaz: 581	
172	2:58	Allah her gecenin son üçte birinde dünya semasına iner. Ellerini açar ve şöyle buyurur: Tövbe eden yok mudur onu bağışlayayım.	Müslim, Müsâfirîn: 168-170	
173	2:58	Allah'ın eli onların eli üzerindedir.	Yılmaz: 720	
174	2:58	Adem'in hamurunu kırk sabah ellerimle mayaladım.	Kaynak tespit edilememiştir.	
175	2:59	İlimden örtülmüş olan vardır. Bu ilmi ancak Allah'ı Teala'yı bilenler bilir ve ancak gaflet içindeki kimseler zikredince reddeder, hoş görmezler.	Kaynak tespit edilememiştir.	
176	2:59	İlmi (kâmil) adamların ağızlarından alın.	Kaynak tespit edilememiştir.	
177	2:60	Kendinde varlık görmen (kibirilenmen), öbür günahlarla kıyaslanamayacak kadar büyük bir günahdır.	Yılmaz: 712	
178	2:79	Allah güzeldir; güzelliği ve verdiği nimetin eserini kulu üzerinde görmeyi sever.	Yılmaz: 255	
179	2:109	Allah'ım! Hakkı hak olarak göster ve hakka tabi olarak yaşamakla bizi rızıklandır. Bize batılı batıl olarak göster ve ondan kaçınmakla bizi rızıklandır ve eşyanın hakikatını olduğu gibi bize göster.	Kaynak tespit edilememiştir.	
180	2:163	Allah'ın sevgisi ile kendinden geçme hali, insan ve cinlerin amellerine denktir.	Yılmaz: 80	
181	2:170	Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlukatı yarattım.	AcLûnî, Keşfü'l-Hafa: II/132	
182	2:181	Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.	Yılmaz: 456	
183	2:181	Seni kendim için, eşyayı da senin için yarattım.	Kaynak tespit edilememiştir.	
184	2:275	Bir an düşünmek, yetmiş yıl ibadetten daha iyidir.	Yılmaz: 639	
185	2:275	Bir kişi hesap günü huzura getirilir, kitabı ona verilir, ona kitabını oku der, bir de bakar ki, hac, umre, gaza, sadaka	Kaynak tespit edilememiştir.	

		ve daha başka ibadetlerle doludur, der ki Ya Rab, bu benim kitabım değil, Allah Teala der ki, bugün hata ve unutma günü değildir, bu senin kitabındır, sen eğer malı bulursan bu işleri yapacağına dair dünya yurdunda niyet ettin ve böylelikle niyetini amelinin yerine ikame etmiş oldun.		
186	2:361	Gizli bir hazineydim, tanınmak istedim ve mahlukatı yarattım.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: II/132	
187	2:362	Gizli bir hazineydim, tanınmak istedim ve mahlukatı yarattım.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: II/132	
188	2:362	Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.	Yılmaz: 456	
189	2:379	Allah'ım, infak edenin malını yerine koy, elini sıkı tutanın malını yok et.	Yılmaz: 38	
190	2:441	Gözün zikri vardır o da Allah korkusundan ağlamak ve haramlardan onu sakındırmaktır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
191	2:441	Ya' nî 'ibâdu'llâhdan bir kûl yokdur ki bir günâhuñ añup ağlaya. Şöyle ki gözlerinüñ yaşı yüzünüñ üzerine aķa illâ ol kuluñ yüzini Allâh Te'âlâ cehennem âteşine ħarâm eyler.	Kaynak tespit edilememiştir.	
192	2:465	Allahım bize şeyleri olduğu gibi göster.	Yılmaz: 39	
193	2:472	En azılı düşmanın sende bulunan nefsidir.	Yılmaz: 13	
194	2:507	Fakirlik neredeyse küfür olacaktı.	Kaynak tespit edilememiştir.	
195	2:597	Sabrı olmayanın imanı yoktur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
196	2:625	Dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir.	Muslim, Zühd: 1	
197	2:650	Zengin olan daha aşağıdadır, ancak malıyla dört defa böyle böyle diyenler hariç.	Şu'ayb El-Arnaût, Tahricü'l-Mesned: 9526	
198	2:681	Allah bir hastalık indirdiğinde onun şifasını da indirir.	Ebu Dâvud, Tıbb 11/3874	
199	2:693	Adem'in tiynetini kırk sabah ellerimle yoğurdum.	Yılmaz: 202	
200	2:759	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
201	2:802	Haset ateşin odunu yediği gibi iyi amelleri yer bitirir.	Ebu Davud: 4903	
202	2:802	Ben, lanetçi olarak değil; ancak rahmet olarak gönderildim.	Yılmaz: 320	
203	2:802	Allah'ım, kavmimi doğru yola getir; çünkü onlar (gerçeği) bilmiyorlar.	Yılmaz: 40	
204	2:818	Allah'ın yetmiş bin nur perdesi vardır, bunlar açılacak olsa yüzünün nuru yanar.	El-Elbânî, Tahricü's-Sünne: 788	
205	2:834	İnsan vücudunda küçük bir et parçası vardır. Bu et parçası iyi olursa , bütün vücut iyi olur; bozulursa bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir.	Yılmaz: 286	
206	2:835	Muhakkak ki Allah sizin yüzlerinize/suretlerinize bakmaz; bilakis o sizin kalplerinize ve niyetlerinize bakar.	Yılmaz: 261	
207	2:841	İnsanın değeri, dilinin altında gizlidir.	Yılmaz: 541	

208	2:928	Veli kullarım benim kubbem altındadır, onları benden başkası bilmez.	Kaynak tespit edilememiştir.	
209	2:970	Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.	Yılmaz: 456	
210	2:1134	Bizi ferahlat ey Bilal!	Kaynak tespit edilememiştir.	
209	2:1134	Bana birşeyler söyle ey Humeyra!	Kaynak tespit edilememiştir.	
210	2:1149	Eğer bana yaklaşmış olsaydı melekler onun uzuvlarını parça parça ederlerdi.	Müslim, Müsafirin: 311	
211	2:1156	Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.	Yılmaz: 456	
212	2:1167	Ben Allah'ın nurundanım ve müminler benim nurumdandır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
213	2:1213	Tevbekar bir genç vefat ettiğinde Allah c.c. kendinden bir ikram olmak üzere Müslüman kabirlerinden azabı kırk gün kaldırır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
214	2:1226	(Gerçek) Müslüman, dilinden ve elinden öbür Müslümanların selamette olduğu (zarar görmediği) kimsedir.	Yılmaz: 559	
215	2:1228	"Mustevfun helak olmuştur." "Mustevfun kimdir ey Allah'ın resulü?" "Yakında tevbe edeceğim diyen kişidir."	Yılmaz: 219	
216	2:1245	Geç ey mümin zira senin nurun benim narımı söndürdü.	Beyhakî, Şuabu'l-İman: 1/339	
217	2:1300	Felekler bir yay ve olaylar oklardır. İnsan hedef, ve atışı ise Allah'tır. Şu halde kaçış nereye? (Kaçacak yer nerede).	Kaynak tespit edilememiştir.	
218	2:1307	Ey kalpleri çeviren Allahım, benim kalbimi dinin üzere sabit kıl.	Kader: 7	
219	2:1308	Temiz yürekli insanlar da büyük tehlike üzerindedirler.	Yılmaz: 550	
220	2:1429	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
221	2:1434	Ölmeden önce ölünüz.	Yılmaz: 550	
222	2:1453	Allah bir kulu severse, ona dert verir ve onu dener.	Yılmaz: 338	
223	2:1470	Veli kullarım benim kubbelerim altındadır, onları benden başkası bilmez.	Kaynak tespit edilememiştir.	
224	2:1523	Allah (bir) mümini severse, onu gözettiğinden ve ona şefkatinden dolayı onu dünyadan korur, tıpkı ailesinin hastayı yemekten sakındığı gibi.	Kaynak tespit edilememiştir.	
225	2:1524	Ben sizin Allah'ı en iyi bileniniz ve ondan en çok korkanınızım.	Yılmaz: 123	
226	2:1524	Şayet benim bildiklerimi bilseydiniz çok ağlar, az gülerdiniz.	Tirmizî, Zühd: 9/2313	
227	2:1528	Her noksan lanetlenmiştir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
228	2:1529	Görme duyusunu kaybetmek günahlara mağfirettir. İşitme duyusunu kaybetmek (de) mağfirettir ve bedenden eksilenler de.	Kaynak tespit edilememiştir.	
229	2:1544	Ademoğullarının kalbi Rahman'ın parmaklarından iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir.	Yılmaz: 296	

230	2:1545	Ey kalpleri çeviren Allahım, benim kalbimi dinin üzere sabit kıl.	Tirmizî, Kader: 7	
231	2:1559	Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar.	Yılmaz: 331	
232	2:1688	Bir şeyi gerçekten elde etmek isteyen kimse, çalışırsa elde eder. Kapıyı çalan direnirse, içeri girer.	Yılmaz: 532	
233	Başlık	Kıyâmet gününde Allah'u Teala kullarına şöyle seslenir. Ebu Hüreyran'ın rivayetine göre: Ey Adem oğlu; hasta oldum bana gelmedin, seni yedirdim ama bana yedirmedin, su içirdim ama içirmedin.	Muslim, Birr: 43/2569	
234	2:1729	Kulum bana nafilelerle durmadan yaklaşır, nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle (Benim aracılığım) duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle tutar.	Yılmaz: 443	
235	2:1742	Allah, el-inak'tan kendisine daha sevimli gelen bir mübah yaratmamıştır. Ve talaktan daha hoş gelmeyen bir mübah da var etmemiştir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
236	2:1749	Allah sizin suretlerinize bakmaz bilakis sizin kalplerinize bakar.	Muslim, Birr: 33	
237	2:1827	Cennetin çevresi hoş a gitmeyen şeylerle, cehennemnin çevresi hoş a giden, cazip şeylerle kuşatılmıştır.	Yılmaz: 225	
238	2:1846	Kadınları Allah'ın koyduğu yere, arka saflara yerleştirin.	Zeylaî: II/36	
239	2:1861	Allahım kavmimi doğru yola iletip onlara hidayet ver, zira onlar bilmiyorlar.	Yılmaz: 40	
240	2:1867	Akıllının düşmanlığı cahilin sadakatinden daha iyidir.	Yılmaz: 13	
241	2:1900	En büyük düşmanın senin yanı başında olan nefstir.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/143	
242	2:1901	Şayet benim bildiklerimi bilseydiniz çok ağlar, az gülerdiniz.	Tirmizî, Zühd: 9/2313	
243	2:1912	İnsanlar uykudadır ölünce uyanırlar	Aclûnî, Keşfu'l-Hafa: 2/312	
244	2:1935	Rabbimizin sizin şu zamanınızdaki günlerinizde bir takım nefhaları (soluk, esinti) vardır. Buna dikkat edin de onlara yönelin.	er-Râmhürmüzî, el-Muhaddisü'l-Fâsıl, 1/497	
243	2:1938	Allah ile senin arandaki en büyük perde, bedeninin tedbirleriyle meşgul olman ya da senin gibi aciz olan birine itimat etmendir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
246	2:1939	Cömert kimse Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır ve cehennemden uzaktır.	Yılmaz: 604	
247	2:1939	Cimri kimse, Allah'tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır ve cehenneme yakındır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
248	2:1955	Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.	Yılmaz: 456	

249	2:1961	Allah Teala'nın, göklerin kapılarında kendini beğenmiş kimselerin amellerini geri çeviren melekleri vardır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
250	2:2012	Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar.	Yılmaz: 331	
251	Başlık	Peygamberin üzerine düşen ancak tebliğdir.	Yılmaz: 692	
252	2:2066	İnsanlar, gümüş ve altın madenleri gibi madenlerdir.	Yılmaz: 564	
253	2:2132	Kim bir hastayı ziyaret ederse oturduğu müddetçe Allah'ın rahmetine dalar. Yanında oturunca ona (rahmete) dalar.	El-Heysemî, Mecmu'ü'z-Zevâid, 2/301	
254	2:2137	Dostlarım kubbelerimin altındadır; onları benden gayrısı bilmez.	Kaynak tespit edilememiştir.	
255	2:2152	Kim Allah ile oturmak isterse, tasavvuf ehli ile otursun.	Kaynak tespit edilememiştir.	
256	2:2205	Hayrlu celis şol kimsedür ki anı görmek size Allâh'ı andura ve anuñ nuṭṭı 'ilmüñüz artura ve anuñ 'ilmi size âhireti andura	KB193a	İbn-i Abbâs
257	2:2236	Ben beni ananım dostuyum, onunla beraberim.	Yılmaz: 124	
258	2:2249	Allah sizden birinizi sizden birinin altını ateşle tecrübe etmesi gibi bela ile tecrübe eder/sınar.	Elbânî, Silsiletü'l-Aḥâdisi'z-Zâ'ife: 4995	
259	2:2251	Mümin Allah'a üzerinde bir kusur olmadan kavuşuncaya dek, bela müminle ve evladıyla beraberdir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
260	2:2264	Allah, bir kulun iyiliğini dilerse, ona kendi ayıp ve kusurlarını gösterir.	Yılmaz: 339	
261	2:2318	Arkadaşının boynunu vurdun.	Kaynak tespit edilememiştir.	
262	2:2343	Allahım beni gariban olarak yaşat, gariban olarak öldür ve garibanlar zümresiyle beraber haşret.	El-Munzûrî, Et-Tergîb ve't-Terhîb: 4/140	
263	2:2411	Her kim, beraberinde ondan daha evla bir kimse olduğu halde bir insanı taklit ederse, Allah'a, rasulüne ve tüm müslümanlara ihanet etmiştir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
264	2:2426	Köle ve varlığı sahibinindir.	Yılmaz: 11	
265	2:2441	Cennet bahçelerine uğradığınız vakit (oradan) beslenin (otlayın).	Kaynak tespit edilememiştir.	
266	2:2441	Cennet bahçesi nedir? Buyurdu ki o ilim meclisleridir.	Tirmizî, Daavat: 82	
267	2:2449	Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar.	Yılmaz: 331	
268	2:2449	Kaplıten kalbe bir pencerecik vardır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
269	2:2490	Bir kimsenüñ Öömri kırkıdan tecävüz eyleye ve anuñ hayrı şerrine galebe olmaya, pes ol kimse kendünüñ kuŕüd idecek yirin hâzır eylesün âteşinden.	Kaynak tespit edilememiştir.	
270	2:2514	Muhakkak ki Lokman oğluna şöyle demişti: Oğulcuğum mutlaka âlim kimselerin meclisinde bulunmalı ve hikmet sahibi kimselerin sözlerini dinlemelisin. Zira Allah Teala, sağanak	Heysemî, Mecmau'z-Zevâid: I/125	

		yağmurlarla ölü toprağı dirilttiğı gibi hikmetin nuruyla ölü kalbi diriltir.		
271	2:2519	Şüphesiz ki Allah azze ve celle geceleyin gündüzün kötülükleri için olan tevbeleri kabul etmek üzere elini açar genişletir. Ve gündüz ise gece olan kötülükleri bağışlamak üzere ta ki güneş battığı yerden doğana dek (bu böyle devam eder).	İbn Huzeyme, Et-Tevhîd: 1/176	
272	2:2556	Her kim ki Allah'la buluşmayı severek isterse Allah da onunla buluşmayı severek ister.	Kaynak tespit edilememiştir.	
273	2:2599	Vakti geçmeden önce namaz kılmada, ölüm gelip çatmadan önce de tevbe etmekte acele ediniz.	Yılmaz: 12	
274	2:2622	Halık eyledüm halkı tâ ki benden fâyide ideler. Andan ötürü halk eyledüm ki ben anlardan fâyide eyleyem.	KB202b	
275	2:2670	Ben davet edici ve tebliğ edici olarak gönderildim. Ben için hidayetden yol göstermekten başka başka şey yoktur. Şeytan ise süslü püslü olarak yaratıldı. Onun için ise sapkınlıktan başka birşey yoktur.	El-Halîlî, El-İrşâd: 3/939	
276	2:2720	İçine kuşku düşüren şeyleri bırak, düşürmeyenleri yap.	Yılmaz: 84	
277	2:2734	Hükümler üç türdür. Bir kadı cennette, diğer ikisi cehennemdedir. Cennette olana gelince, o hakkı bilen ve onunla hükmeden adamdır. Diğer adam ise hakkı bilen, fakat hükmünde zulmeden adamdır ki, o cehennemdedir. Bir diğer adam ise insanlar için bilmeden hükmeden adamdır ki , o da cehennemdedir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
278	2:2760	Her kim kırk gün namazı cemaatle kılar ve ilk tekbiye yetişirse, onun için iki kurtuluş yazılır: cehennemden kurtuluş ve münafıklıktan kurtuluş.	Tirmizî, Salat: 178	
279	2:2841	Benim ve ümmetimin hali bir ateş yakan ve ateş etrafını aydınlatınca o ateşe düşen hayvan ve kelebeklere engel olmaya çalışan adamın haline benzer ki ben de sizi cehennemden kurtarmaya çalışıyorum , fakat siz bana üstün gelmeye ve zorla oraya(cehenneme) girmeye çalışıyorsunuz.	Müslim, Fezâil: 19	
280	2:3003	Çıkuñ bu ehl-i zâlim ya' nî şâhibleri zâlim olan mescidi yıkuñ ve yaçuñ	KB209b	
281	2:3008	(Ey Muhammed), evreni (eşyayı) senin için, seni benim için yarattım.	Yılmaz: 199	
282	2:3010	Sizden biri öldüğünde, kendisine akşam ve sabah (cennet veya cehennemdeki) yeri arzedilir. Cennet ehlinde ise, (yeri) cennet ehlinin (yeridir), ateş ehlinde ise, (yeri) ateş ehlinin (yeridir). (Kendisine): Allah seni kıyamet günü diriltinceye kadar senin yerin işte budur, denilir.	Buhârî, Cenâ'iz: 90	

283	2:3010	Ben salih kullarım için cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayal edemeyeceği birtakım nimetler hazırladım.	Buhârî, Bed'ü'l-Halk: 8	
284	2:3023	Kavminde azizken zelil olan ve zenginken fakirleşen kişiye merhamet edin.	Kaynak tespit edilememiştir.	
285	2:3040	Yaşadığınız gibi ölecek ve öldüğünüz gibi diriltileceksiniz.	Yılmaz: 366	
286	Başlık	Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır.	Yılmaz: 651	
287	2:3081	Allah her dert için bir deva yaratmıştır.	Buhârî, Tıbb: 1	
288	2:3097	Yeryüzüne ve gökyüzüne sığmam; ancak mümin kulumun kalbine sığarım.	Aclûnî, Keşfu'l-Hafa: 2/195	
289	2:3106	Şüphesiz ki kabir, ahiretin ilk merhalesidir. Eğer ölü ondan(kabir azabından) kurtulursa, ondan sonraki merhaleler daha kolaydır. Ondan kurtulamazsa, ondan sonraki merhaleler daha çetindir.	Elbânî, 'Sahihu'l-Câmi: 1684	
290	2:3221	Sizin dünyanızdan üç şey bana sevdirdi: güzel koku, kadın ve gözümün nuru namaz.Bana, dünyanızdan üç şey sevdirdi: Gözül koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz.	Yılmaz: 223	
291	2:3266	Allah, duasında usandırırçasına ısrar edenleri sever.	Yılmaz: 271	
292	2:3439	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.	Yılmaz: 624	
293	2:3535	Gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz.	Buhârî, Menâkıp: 24	
294	2:3695	Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir.	Yılmaz: 651	
295	2:3695	Âlimler peygamberlerin varisleridir.	Yılmaz: 651	
296	2:3695	Ümmetim hakkın destekleyicileri olur ta ki Allah'ın emri (onlara) ulaşır.	Kaynak tespit edilememiştir.	
297	2:3696	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir	Yılmaz: 624	
298	2:3732	Ahmak hevasına uyup (bununla beraber) Allah'tan mağfiret temenni edendir.	Yılmaz: 18	
299	2:3734	Her dostlarımı hakir gören, bana meydan okumuş olur.	Yılmaz: 499	
300	2:3759	Adem'in tiynetini (kırk sabah) ellerimle yoğurdum.	Yılmaz: 202	
301	Dibace	Üç şey helak edicidir: itaat edilen cimrilik, tâbî olunan heva ve kişinin kendini beğenmesi. İlim talebesi olan âlim kişinin bilmediği şeyi öğrenmesi, öğrenmiş olduğu şeyi de öğretmesi gereklidir.	Ebû Nuaym, Hilye: II/10	
302	Dibace	Kendisine bir ilim sorulup da bunu gizleyen kimse kıyamet günü ateşten bir gemle gemlenir.	Tirmizî, İlim: 3	
303	3:1	Hiz. Peygamber (her uzvu) bir kere bir kere (yıkayarak) abdest aldı ve şöyle buyurdu: Bu Allah'ın herhangi bir namazı onsuz kabul etmeyeceği kişinin	Kaynak tespit edilememiştir.	

		abdestidir. Sonra (her uzvu) iki kere iki kere (yıkayarak) abdest aldı ve şöyle buyurdu: Bu ecri iki kat verilen kişinin abdestidir. Sonra (her uzvu) üç kere üç kere (yıkayarak) abdest aldı ve şöyle buyurdu: Bu benim abdestimdir, benden önceki peygamberlerin (de) abdestidir.		
304	3:9	Şüphesiz Allah'ın doksan dokuz ahlakı vardır, bunlardan biri ile ahlaklanan kimse cennete girer.	Kaynak tespit edilememiştir.	
305	3:161	Ben Rahman'ın nefesini (esintisini) Yemen tarafından alıyorum.	Kaynak tespit edilememiştir.	
306	3:165	Kim sarımsak, soğan ve pırasa yerse mescidimize kesinlikle yaklaşmasın. Zira melekler Ademoğullarının sıkıntı çektiği şeylerden sıkıntı çekerler.	Kaynak tespit edilememiştir.	
307	3:184	Allah'a, günah işlemediğiniz dillerle istiğfar edin.	Kaynak tespit edilememiştir.	
308	3:202	Allah bir kulunu severse onu belaya düşür eder.	Deylemi, Firdevsü'l-Ahbâr:973	
309	3:337	Âdem'in tiynetini kırk sabah ellerimle yoğurdum.	Yılmaz: 202	
310	3:342	Dilediğini sev zira ondan mutlaka ayrılacaksın. Dilediğin şeyi yaşa, şüphesiz öleceksin, dilediğini yap şüphesiz onunla karşılık bulacaksın.	Taberânî, Mucemu'l-Evsad: 4/306	
311	3:354	Şüphesiz ki Allah Teala bir kuluna hayır dilerse, ona günahının cezasını çabuk verir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
312	3:381	Kazayı ancak dua geri çevirir.	Tirmizî, Davaat: 112/3542	
313	3:407	Allah'ın sevgisi ile kendinden geçme hali, insan ve cinlerin amellerine denktir.	Yılmaz: 80	
314	3:426	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.	Yılmaz: 624	
315	3:443	Geceleri bazı melekler ve gündüzleri bazı melekler sizin içinizde sizi takip ederler. Onlar ikindi ve sabah namazlarına buluşurlar da sizle beraber olanlar göğe yükselir. Onlara Rableri sorar, ki O sizin halinizi en iyi bilendir, Kullarımı nasıl bıraktınız? Onlar da derler ki onları namaz kılar halde bıraktık ve onlara namaz kılmakta oldukları halde geldik. Allah Teala da bunun üzerine meleklerle şöyle buyurur: Bana şahit olun ki onları bağışladım.	Kaynak tespit edilememiştir.	
316	3:451	Allah rızası için alçak gönüllü olanı Allah yüceltir, büyükleneni ise Allah alçaltır.	Yılmaz: 536	
317	3:484	Resul-i Huda buyurur: İnsanlardan hayra anahtarlar olan, kötülükleri kapatanlar vardır ki onların lehine bu yaptıklarından bir karşılık vardır ve insanlardan bir grup da vardır ki kötülükleri açar, hayırları kapatırlar ki bunda onların aleyhine olacak bir karşılıkları vardır.	El-Elbânî, Tahrîcû's-Sünne: 19	

318	3:496	Tek bir kalpte iki korkuyu ve iki güveni toplamam.	Beyhâkî, Şuabu'l-İman: 2/223	
319	3:514	Allah'ı zikreden hiçbir topluluk yoktur ki semadan onlara bir münadi nida etmesin.	Kaynak tespit edilememiştir.	
320	3:533	Yoculuk yapın, sıhhat bulun ve ganimet kazanın.	Aclûnî, Kefşu'l-Hafa: 1/445	
321	3:580	Allâh'ın yetmiş bin perdesi vardır.	Taberânî, Mu'cemu'l-Kebir, c.6, s. 148	
322	3:742	“Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey küçük şıktır.” “Küçük şirk nedir?” Peygamber aleyhi's-sellam “Riya” dedi.	Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, c.5, s. 428	
323	3:755	Şüphesiz Allah haya ve kerem sahibidir. Kulu ona ellerini kaldırdığı zaman, o elleri boş çevirmekten haya eder.	Tirmizî, Da'avât: 44	
324	3:1061	Biz cihad-ı asgardan cihad-ı ekbere döndük.	Aclûnî, Kesfu'l-Hafa, I/12	
325	3:1128	Bizler en son gelenleriz, -fakat kıyamet gününde- herkesin önünde bulunan ilkler olacağız.	Buhârî, Enbiya: 54	
326	3:1128	Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.	Yılmaz: 456	
327	Başlık	İşlerinizde şaşırıp kaldığınızda, kabirdekilerden yardım isteyiniz.	Yılmaz: 346	
328	3:1179	İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanırlar.	Yılmaz: 564	
329	3:1304	Kim bildiği ile amel ederse, Allah onu bilmediği ilme varis kılar.	Yılmaz: 491	
330	3:1305	Kim sadece Allah rızası mülahazasıyla kırk gün sabah namazını (cemaatle) kılırsa kalbinden lisanına hikmet pırlantaları akmaya başlar.(	Kudâî, Müsnedü's-Şihab: 1/285	
331	3:1315	Kıyamet günü sevdikleriyle berabersin.	Yılmaz: 134	
332	3:1360	Benim yaptığım işe (kaza ve kaderime razı olmayan) razı olmayan kendine başka Rab arasın.	Kaynak tespit edilememiştir.	
333	3:1444	Bir şeyi gerçekten elde etmek isteyen kimse, çalışırsa elde eder. Kapıyı çalan direnirse, içeri girer.	Yılmaz: 532	
334	Başlık	Ben, kulum beni nasıl zannediyorsa öyleyim ve o bana dua ettiği zaman yanında olurum.	Müslim, Sahîh: 2675	
335	3:1579	Hasta gözükmeyin/hasta numarası yapmayın, hasta olursunuz.	Ali El-Kâri, Esrarü'l-Merfu'a, s. 366	
336	3:1640	Kalbin, çölde rüzgârın sürekli çevirip durduğu bir tüye benzer.	Kaynak tespit edilememiştir.	
337	3:1640	Ey kalpleri hâlden hâle çeviren Allah'ım, kalbimi dinin üzere sabit kıl.	Tirmizî, Da'avât: 124	
338	3:1642	Müminin kalbi kaynamakta olan bir tencereden daha çok döner.	Kaynak tespit edilememiştir.	
339	3:1642	Kalp (ateşin üzerinde) kaynayan bir tencere gibidir (sürekli değişir).	Kaynak tespit edilememiştir.	
340	3:1645	Kader(de olan başa) geldiğinde göz kör olur.	Beyhakî, Şu'abü'l-İman: 1/233	
341	3:1772	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.	Yılmaz: 624	
342	3:1783	Şefaati, ümmetimin büyük günahlılarından.	Yılmaz: 620	

343	3:1787	Peygamber (a.s.)'ın dediği gibi, yeryüzünde bulunan taş ve topraktan çok daha fazla kişiye şefa'at ederim.	Taberânî, el-Mu'cemül-Evsat: 4112	
344	3:1824	Allah bir kula iyilik dilerse, onu kendisine öğüt veren bir kişi yapar.	Yılmaz: 339	
345	3:1927	Seyahat edin sıhhat bulun ve kazanç elde edin.	Aclûnî, Keşfu'l-Hafa: 1/445	
346	3:1927	Gerçek zenginlik, mal çokluğu değil, gönül (göz) tokluğudur.	Yılmaz: 460	
347	3:1953	Müminin şerefi, insanlardan tamahı kesmesindedir.	Yılmaz: 348	
348	3:1968	Kim ilim talep etmek için bir yola çıkarsa Allah da ona cennet yollarından bir yolu kolaylaştırır. Ve muhakkak ki melekler bundan razı olarak ilim talebesine kanatlarını sererler.	Buhârî, İlm: 10	
349	3:2122	Mülk onundur, hamd onundur.	Tirmizî, Daavât: 133/3579	
350	3:2139	Her kim takva sahibi bir imamın arkasında namaz kılsa bir nebinin arkasında namaz kılmış gibi olur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
351	3:2400	Gözümün nuru namazdadır.	Ahmed b. Hanbel, Müsned: 111, 128, 199	
352	3:2462	Sirkenin balı ifsat ettiği gibi gazap da imanı ifsat eder.	Kaynak tespit edilememiştir.	
353	3:2462	Öfke beni haktan (hak yoldan, hak olandan) çıkaramaz (ayıramaz).	Kaynak tespit edilememiştir.	
354	3:2525	Her kim dünyaya rağbet eder ve ona dair uçsuz bucaksız emelleri olursa, Allah bu emeli ölçüsünde onun kalbini kör eder. Kim de dünyadan el etek çeker ve ona dair kısa emeller taşırsa Allah ona öğrenme süreci olmayan bir ilim ve hidayet süreci olmayan bir hidayet ihsan eder.	İbn Ebi'd-Dünya, Kitabu'z-Zuhd, 150	
355	3:2608	Âdemoğlu; - Malım, malım, diyor. Acaba ey Âdemoğlu! Yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka olarak verdiğinden başka senin malın olan ne var ki?	İbni Hibbân, Sahih: 701	
356	3:2627	Komşunun ölümü sana vaaz edici olarak yeter.	Kaynak tespit edilememiştir.	
357	3:2649	Her kim ki ilmi artmış fakat hidayeti artmamıştır, Allah katında sadece uzaklığı artmıştır.	Gazzalî, İhya-yı Ulumi'd-Din, 1/59	
358	3:2701	Müminin, ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o, eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar.	Yılmaz: 331	
359	3:2714	Tevbe eden genç Allah'ın sevgili (kuludur). Tevbe eden yaşlı ise Allah'ın azat ettiği kimsedir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
360	3:2730	Her kim benim veli kullarımdan birine eza ederse savaşta benim karşıma çıkmış gibi olur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
361	3:2776	Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir.	Tirmizî, Kader: 7/2141	
362	3:2840	Muhakkak ki ümmetimin en hayırlılarından biri bir kavimdir ki onlar	Kaynak tespit edilememiştir.	

		Allah'ın rahmetinin genişliğinden dolayı açıktan gülerler ve O'nun azabının korkusundan dolayı gizlice ağlarlar. Bedenleri yeryüzündedir, ruhları gökyüzünde. Cesetleri dünyadadır, akılları ahirette. Sekine ile yürür, vesile ile yakınlaşırlar.		
363	3:2840	İhtiyatlı olma, şüphe ile mümkündür.	Yılmaz: 218	
364	3:2909	Şüphesiz ki Allah azze ve celle geceleyin gündüzün kötülükleri için olan tevbeleri kabul etmek üzere elini açar genişletir. Ve gündüz ise gece olan kötülükleri bağışlamak üzere ta ki güneş battığı yerden doğana dek (bu böyle devam eder).	İbn Huzeyme, Et-Tevhîd: 176/1	
365	3:2914	Allah bir hastalık indirdiğinde onun şifasını da indirir.	Ebu Dâvud, Tıbb: 11/3874	
366	3:2921	Muhakkak ki Allah hayy'dır, kerim'dir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman O, ellerinin boş çevirmekten haya eder.	Tirmizî, Daavat: 118	
371	3:3033	Açlık kalbi temizler, hevaları öldürür, ilme mirasçı olur. Denilmiştir ki açlık, futhuhâtı mutalaa için ruhun temizlenmesidir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
372	3:3033	Muhakkak ki şeytan insanın vücudunda kanın dolaştığı gibi dolaşır. Öyleyse dikkat edin! Onun (dolaştığı bu) damarları açlık ve susuzlukla daraltın.	Müslim, Selam: 24	
373	3:3040	Allahım beni seni sevmekle, seni sevenleri sevmekle ve beni sana yaklaştıracak şeyleri sevmekle rızıklandır ve (bu sevgiyi) bana soğuk sudan daha sevimli kıl.	Tirmizî, Daavât: 73	
374	3:3079	Her doğan çocuk, mutlaka İslam fıtratı üzere doğar. Ancak anasıyla babası onu Yahudi veya Hristiyan ya da Mecusi yaparlar.	Buhârî, Cenâ'iz: 80, 93	
375	3:3103	Veli kullarım benim kubbem altındadır, onları benden başkası bilmez.	Kaynak tespit edilememiştir.	
376	3:3158	Rahmetim gazabımı geçmiştir.	Yılmaz: 602	
377	3:3158	Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!	Tirmizî, Cehennem: 9/2597	
378	3:3206	Muhakkak ki Allah Te'ala vaaz verenlerin lisanına hikmeti, dinleyenlerin gücü nispetinde verir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
379	3:3260	Allah bir kulu severse, ona dert verir ve onu dener.	Yılmaz: 338	
380	3:3274	İnsan, harama çok düşkündür.	Yılmaz: 321	
381	3:3277	Muhakkak ki Allah Te'ala vaaz verenlerin lisanına hikmeti, dinleyenlerin gücü nispetinde verir.	Kaynak tespit edilememiştir.	
382	3:3277	Muhakkak ki Allah hayy'dır, kerim'dir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman O, ellerinin boş çevirmekten haya eder.	Tirmizî, Daavat: 118	
383	3:3405	Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve	Buhârî, Bed'ü'l-Halk: 8	

		hiçbir beşerin kalbine doğmamış olan (bir karşılık) hazırladım.		
384	3:3417	Mümin Allah nezdinde, O'nun katında olan meleklerden daha değerlidir. Çünkü onlara taat sevdirelmıştır. Zira O, meleklerde şehvet olmayan bir akıl, hayvanlarda ise akıl olmayan bir şehvet ve Ademoğlunda ise her ikisini bir arada meydana getirmiştir. İşte bu durumda her kimin aklı şehvetine galebe çalarsa o, Allah katında meleklerden daha değerlidir. Ve her kimin de lehveti aklına galebe çalarsa bu durumda o hayvanlardan daha kötüdür.	Kaynak tespit edilememiştir.	
385	3:3447	Ey Muaz, mazlunun duasından sakın zira onunla Allah arasında hiçbir perde yoktur.	Buhârî, Zekat: 1	
386	3:3457	Her kim Allah'tan başka ilah yoktur derse, ağzından inci ve yakutlarla süslenmiş iki beyaz kanadı olan yeşil bir kuş çıkar ve göğe yükselir. Arşın altında ondan, bal arısının sesine benzer yüksekçe bir ses duyulur. Bunun üzerine ona sakın ol, denir de o, sahibime mağfiret edilene kadar olmaz, der. Hemen akabinde onu söyleyen kişiye mağfiret edilir ve ardından bu kuşa yetmiş dil verilir, (bunlarla) kıyamet gününe kadar sahibine mağfiret diler. Kıyamet günü bu kuş gelir, sahibinin elini tutup cennet yolunda onun komutanı ve rehberi olur.	Kaynak tespit edilememiştir.	
387	3:3459	Mümin sadakanın gölgesindedir.	İbn Hibbân, Sahîh: VIII/104	
388	3:3474	“Aranızda (size göre) iflas eden kimdir?” “Altın ya da gümüş parası olmayandır.” “Ümmetimin müflisi (iflas edeni) kıyamet günü namaz, zekat ve oruçla gelmiş ve bununla beraber buna küfretmiş, şuna iftira atmış, ötekinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, diğerini dövmüş olarak gelir de iyiliklerinden buna ve şuna verilir. Şayet üzerindeki bu haklar bitmeden hasenatı tükenirse onların hatalarından alınıp ona yüklenir de o cehenneme atılır.”	Müslim, Sahîh: 2581	
389	3:3476	(İşi) savsaklayanlar perişan olmuştur. Denildi ki ey Allah'ın resulü savsaklayanlar kimdir? Buyurdu ki (onlar) yarın veya yarından sonra tevbe edeceğim diyenlerdir.	Yılmaz: 219	
390	3:3480	Geç ey mümin, zira senin nurun benim narımı (ateşimi) söndürmüştür.	Sehâvî, Mekasîd: 174	
391	3:3492	Alışveriş yaptığında <i>la hilabe</i> (aldatma yoktur) de.	Kaynak tespit edilememiştir.	
392	3:3591	Müttaki kimse, Allah'a karşı duyduğu huşudun dolayı alemlerle bağlantısını kesip Allah'a yönelendir.	Kaynak tespit edilememiştir.	

393	3:3591	Âlemlerin tamamına karşı vahşî olmayan/yabani olmayan kişi ehlik mahalline erişemez.	Kaynak tespit edilememiştir.	
394	3:3599	Bir topluluk Allah'ı zikrederken durmasın ki gökten bir nida eden kişi onlara seslenir: kalkınız zira kötülükleriniz iyilikler ile tebdil edilmiştir (değiştirilmiştir) ve hepinize mağfiret edilmiştir.	Suyûtî, El-Câmi'ü's-Sagîr: 7865	
395	3:3603	Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.	Yılmaz: 624	
396	3:3612	Daha küçük olan cihattan daha büyük olan cihada döndük.	İbnTeymiyye, Mecmû'u Fetâvâ, XI, 198	
397	3:3665	Veli kullarım benim kubbem altındadır, onları benden başkası bilmez.	Kaynak tespit edilememiştir.	
398	3:3869	Ben nebiyim, bunda yalan yok, ben Abdumuttalib'in oğluyum.	Buhârî, Cihâd: 52	
399	3:4064	En büyük düşmanın senin yanı başında olan nefsidir.	Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: 1/143	
400	3:4077	Beyanda sihir vardır.	Tirmizî, Edeb: 63/2848	
401	3:4101	Daha sonra gelecek olan şeyi yakinen bilen ve inanan kimse harcamaktan kaçınmaz.	Kaynak tespit edilememiştir.	
402	3:4144	Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mesulsünüz.	Buhârî, Cuma: 11, Ahkam: 1	
403	3:4257	Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır.	Tirmizî, Kader: 7/2141	
404	3:4382	Bir cevâf'te (karın, boşluk) iki emniyeti ve iki korkuyu (aynı anda) bir araya getirmem.	Heysemî, Mecmau'z-Zevaid: 10/308	
405	3:4589	Ahiret ehline dünya, dünya ehline ahiret haramdır. Allah ehline (dostuna) ikisi de haramdır.	Yılmaz: 90	

Tablo 3: İktibas Edilen Hadisler

Hadîsin Bulunduğu Bölüm	Hadîs Sayısı
Dîbâce	1
Mesnevî Dîbâcesi	4
Birinci Cilde Başlangıç	1
Birinci Cilt Şerhi	159
İkinci Cilt Şerhi	135
Üçüncü Cilt Dîbâcesi	2
Üçüncü Cilt Şerhi	103
TOPLAM	405

Tablo 4: Hadisin Bulunduğu Bölümlere Göre Sayısı

Hadislerden iktibasların sayısı âyetlerin sayısının yarısından da azdır. Bu da eserde âyetlerin baskın iktibas gurubunu oluşturduğunu göstermektedir. Hadîs iktibaslarında da âyetlerde olduğu gibi birinci ciltte daha sık alıntılama gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum da şârihin konuyu birinci ciltte daha derin ve ispatlamaya yönelik anlatımının bir tezahürü olarak düşünülebilir.

3.1.3.3. Mesnevî'deki Diğer Beyitlerden İktibas Yapılması

İhtiyârât-ı Sabûhî, Mesnevî-i Manevî'den seçilen beyitleri açıklamak için yazılmıştır. Bununla birlikte şerhi daha anlaşılır kılmak, açıklamaları desteklemek amacıyla *Mesnevî*'nin diğer beyitlerine şerhte yer verilmiştir. *Mesnevî*'den bu iktibaslara bazen bir beyitle, bazen konu ile ilgili farklı yerlerdeki dört beş beyitle yer verilmiştir.

Çalışmamızda *İhtiyârât-ı Sabûhî*'deki beyitlerin şerh amaçlı ya da şerhteki açıklamayı desteklemek için kullanılmış olmasına bakılmaksızın standart bir yazım kullanılmıştır. Beyit verildikten sonra ayraç içinde cilt numarası, iki nokta ve beyit numarası (1:1) şeklinde sıralamayla gösterilmiş, beyitin tercümesine satırlı dipnotta yer verilmiştir. Beytin şerh edilen beyit mi yoksa açıklamayı destekleyen beyit mi olduğu beyit numaraları takip edilerek tespit edilebilmektedir.

Aşağıdaki örnekte *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin Dîbâce bölümünde ehl-i hal olmayana fayda vermeyeceği yönündeki iddiaya cevap bölümünde açıklamaları desteklemek için *Mesnevî* beyitlerine yer verilmiştir:

Pes *Mesnevî-i Şerif*dağı ehl-i hâle maşûş degüldür. Belki âdemi ehl-i hâl eyler ve gâfillere de intibâh virür ve nâ-kâbillere kâbiliyyet bağışlar ve mürdeleri ihyâ ider ve nâ-pâkları pâk eyler, tâlibe âb-ı hayât içirür. Nitekim buyurur.

Hîn be-yâyîd ey pelîdân süy-ı men
Ki girift ez-hüy-ı yezdân hü-y-ı men (5:204)

Der-pezirem cümle ziştîyet-râ
Çun melek pâkî dehem 'ifrît-ra (5:205)

Pes bu şübhe dürüst degüldür. Bu şübheye vücûd virmek tâlibe reh-zen olur, ve's-selâm. (KB4a)

Klasik şerhlerde sıklıkla kullanılan usullerden birisi de açıklamaları bir beyitle bitirmektedir. Sabûhî Dede bu yöntemi şerhinde kullanmayı genel olarak tercih etmese de

aşağıdaki örnekte *Mesnevî*'nin Dîbâce şerhinde *Mesnevî*'nin dinin usulünün usulünün usulü olduğu dair izahatlarını *Mesnevî*'den aldığı bir beyitle tamamlamıştır:

Ve huve ya' nî Mesnevî, uşûlî uşûlî uşûlî'd-dîn: Dinün uşûlünün uşûlünün uşûlüdür. Dinden murād dîn-i İslâm'dur. Nitekim buyurur: *İnne'd-dîne 'inda'llāhu el-islām.* Ve uşûl-i evvelden murād uşûl-i aḥkām-ı şerî'at ve uşûl-i şāniden murād uşûl-i ādāb-ı ṭarīkat ve uşûl-i şāliden murād uşûl-i esrār-ı ḥaḳīkatdur ki şerî'at aḳvāl-ı nebî ve ṭarīkat ef'āl-i nebî ve ḥaḳīkat ḥāl-i nebîdür. Nitekim buyurur: *Eş-şerî'atu aḳvālî ve'l-ṭarīkatu ef'ālî ve'l-ḥaḳīkatu ḥālî.* Ya' nî beyān-künende-i uşûl-i aḥkām-ı şerî'at ve nümāyende-i uşûl-i ādāb-ı ṭarīkat ve güşāyende-i uşûl-i esrār-ı ḥaḳīkatdur, demek olur ve bu ma'nāya daḥi şāmildür ki uşûl-i evvelden murād 'ilme'l-yaḳīn ve uşûl-i şāniden murād 'ayne'l-yaḳīn ve uşûl-i şāliden murād ḥaḳḳe'l-yaḳīn ola. Zīrā şerî'at-ı mutaẓammındur, 'ilme'l-yaḳīn ki mertebe-i istidlāldür. Ve ṭarīkat-ı mutaẓammındur, 'ayne'l-yaḳīn ki mertebe-i müşāhededür ve ḥaḳīkat-ı mutaẓammındur, ḥaḳḳe'l-yaḳīn ki mertebe-i keşf ü 'ayāndur. Ve bu ma'nāya şāmildür ki uşûl-i evvelden murād 'ālem-i nāsūt ve uşûl-i şāniden murād 'ālem-i melekūt ve uşûl-i şāliden murād 'ālem-i ceberūt ola. Zīrā 'ālem-i nāsūt şerî'ate ta'alluḳ tutar ve 'ālem-i melekūt ṭarīkate ta'alluḳ tutar ve 'ālem-i ceberūt daḥi ḥaḳīkate ta'alluḳ tutar. İmdi *Mesnevî-i Şerîf* bu ma'nā-yı nāṭıkdur şarīhaten ve remzen. Ammā be-şarṭ-ı ān ki mürîd-i müsta'id bir mürşid-i kāmîl ki dānende-i 'ulūm-ı zāhir ü bāṭın ve şīnāsende-i esrār-ı bâriz ü kāmîn ve merd-i ma'nevî ve vāşıl-ı künūz-ı rumūz-ı *Mesnevî* ola. Anuñ dāmen-i pākîn dest-i j' tikkādla muḥkem tutup mülāzım-ı şoḥbet-i rūḥ-efzā ve muḳīm-i ḥıdmet-i behcet-fezāsı olup anuñ āstānesi turābın başına tāt-ı 'izzet bilüp ve cemî' -i bildüklerin ferāmuş kılup anuñ re'y-i bülendine teslīm ola ve anuñ şoḥbet-i sa'ādet-baḥşından uşûl-i aḥkām-ı şerî'atı ve uşûl-i ādāb-ı ṭarīkatı ve uşûl-i esrār-ı ḥaḳīkatı *ḥuẓū'l-'ilme min-efvāhi'r-ricālî* ḥükmince aḥz eyleyüp

Ger tu seng-i şāhıra vü mermer şevî
Çun be-şāḥīb-dil resî gevher şevî (1:723) (KB5b)

Aşağıda bir düşünceyi açıklamak için birden fazla beyitin alıntılandığı şerh bölümü örneklendirilmiştir:

Pes çe 'izzet bâşedet ey nādîre
Çun şudî tu ḥumurun müstenfire (1:3313)

Süre-i Müddeşşir'de olan âyet-i kerîmeye işaretdür: *Fe-mā lehüm 'anî't-tezkirātî mu'riḍîne ke-ennehum ḥumurun mustenfiratun ferrat min-ḳasveratın Fe-mā lehüm 'anî't-tezkirātî mu'riḍîne ey mu'riḍîne 'anî't-tezkir ya' nî el-Ḳur'ānu ev mā ye'ummuhu ve mu'riḍîne ḥālun ya' nî pes ne şey vardur bu kāfirler için ki dāyimā istimā'-i Ḳur'ān'dan ve muvā'iz ü naşāyihden a'rāz idici olurlar ve mu'arizîn ḥāldür, ke-ennehum ḥumurun mustenfiratun ferrat min-ḳasveratın* şebbehehum fi-araḳihim ve nifārihim 'an-istimā' i'z-zikri bi-ḥumurin nāfiratın ferrat min-ḳasveratın ey usud fe'veletun mine'l-ḳasrı ve huve'l-ḳahru ya' nî Ḥaḳ Te'ālā kāfirleri istimā'-i Ḳur'ān'dan ve mevā'izden a'rāz u firār eyledükleri için ḥumār-ı vaḥşîye teşbîḥ buyurdu ya' nî bunların mevā'izden ürküp kaçmaları hemān ḥumār-ı vaḥşinüñ şirden yāḥud şayyāddan ürküp kaçmasına beñzer, ke-ennehu bunlar ḥamr-ı müstenfiredürler ki şirden yā şayyāddan ürkmiş kaçmış olalar. Zīrā güş-ı sülḥan-şinev ve dil-i naşıhat-pezîrleri yodur. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf* de işâret buyurur. **Beyt:**

Ez-kocā in ḳavm ü peygām ez-kocā
Ez-cemādî cān kerā bâşed recā (5:1143)

Fehmā-yı köhne-yi kütēh nazar
Şad ḥıyāl-i bed der-āred der-fıkr (1:2762)

Rāz coz bā-rāzdān enbāz nîst
Rāz ender güş-ı münker rāz nîst (6:8)

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin birinci cildinin 33 beytinde, ikinci cildinin 3, üçüncü cildinin 2 beytinde olmak üzere toplamda 38 beyit şerhinde *Mesnevî*'nin beyitleri açıklamaları desteklemek, kanıtlamak amacıyla kullanılmıştır.

3.1.3.4.Mevlânâ'nın Diğer Eserlerinden İktibas Yapılması

Sabûhî Dede beyitlerini şerh ederken Hazret-i Mevlânâ'nın eserlerinden *Divân-ı Şems*'e zaman zaman başvurmuş ve bu eserden iktibaslar gerçekleştirmiştir.

Ḥazret-i Sultānū'l-‘Ulemā buyurdi. **Nazm:**

Nāyī be-b’rid ez-neyistān üstād
Bā-nuh sūrāḥ u ādemeş nām-ı nihād
Ey ney tu ez-in leb āmedi der-feryād
An leb-rā bīn ki in lebet-rā dem dād (KB13a)

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi şâir ya da lakabının zikredildiği örneklerle çok fazla karşılaşamamaktadır. Şiirler genellikle isimsiz verilmektedir. Bu tarz beyitlere incelememizin Şâiri Bulun(a)mayan Beyit başlığı altında yer almakla birlikte özellikle *Mesnevî*’nin müellifi olan Mevlânâ’nın tespit edilebilen şiirleri bu başlık altında değerlendirilmiştir:

Rızānuñ ḥaḳīqati göñül dileğini terk eylemekdür. Ḥaḳḳ’uñ rızası için ve maḥbûb-ı ḥaḳīḳinüñ dileğine ve rızāsına tâbî’ olmaḳdur. **Beyt:**

Güyend turā ‘ışḳ çist be-gü terk-i ihtiyār
Ankū zi-ihtiyār nerest ihtiyār nīst (KB61b)

İhtiyârât-ı Sabûhî’de *Divân-ı Şems*’ten 6 iktibasa yer verilmiştir ve iktibaslardan beşi ilk on sekiz beyitte yer almaktadır.

3.1.3.5. Manzum İktibas Kullanımları

Sabûhî Dede şerhinin özellikle birinci cildinde çok sayıda manzum alıntıya yer vermiştir. Bunlardan şâiri şârih tarafından belirtilenler olduğu gibi sadece manzum alıntının verildikleri de vardır. Bu başlık altında ele alınan iktibaslar şâiri şârih tarafından belirtilen iktibaslardır.

Beyitler verilmeden önce şâirlerin adları, mahlasları, ünvanları ya da eserleri ile tanıtılabilmektedir:

Nitekim **Şems-i İsfahânî** buyururlar ki nazm:

Ger z’ānki bîrûn gurized ez-rāḥ
Dīv ez-eşer-i ne‘ûzu bi’llāḥ
Tu dīvî vü turfe ānki lâ-ḥavl
Z’in sānt revān şud est ber-ḳavl (KB3b)

Nitekim **Şeyh-i Ekber** Ḥazretleri buyurur:

Li’llāhi taḥte kıbābe’l-‘izzî tā‘ ifetun
Aḥfāhum fî-ridā’i’l-faḳri iclālen
Humu’s-salāḥinu fî-aṭmāri meskenetin
Cerru ‘ale-fulki’l-ḥaḳrā’i ezyālen (KB11b)

Nitekim **Şeyh ‘Attār** Ḥazretleri buyurur:

Bu ‘Alî Tūsî imām-ı ḥāl ü ḳāl
Kerde est ez-pir-i kārî in su’āl

K'ez Hâk âmed rāh-ı süy-ı bende bāz
Yā zi-bende süy-ı Hâk ber-gü rāz

Guft reh ne z'in bedān ne z'ān bedin
Lik rāh ez-Hâk be-Hâk meydān-ı yakīn

Nist gayr-ı u ki dāred gayr-ı düst
Der-hâkīkāt üst reh hem zū be-düst (KB16b)

Nitekim **şâhib-i Gülşen** buyurur. **Nazm:**

Heme zerrāt-ı 'ālem hemçü manşūr
Tu hāhī mest-gīr ü h'āh maḥmūr
Çü kerdī h'īšten-rā penbekārī
Tu hem Hāllāc-vār in dem ber-ārī (KB21b)

Bazen hem isim/ünvan hem eser beraber zikredilmiştir:

Ve **Hazret-i Şeyh-i Kebir Miftāḥu'l-Ġayb**'uñ iftitāhında buyurur, maḥcubān in emr.

Çun teveccüh der-in kitāb ārend
İttılā' ez-pes hicāb ārend (KB3b)

İhtiyârât-ı Sabūhî'nin ilk üç cildinde şâiri belirtilerek 30 adet manzum iktibas gerçekleştirilmiştir. En çok mazum iktibas yapılan şâir 8 şiiriyle Ferîduddin Attar'dır. Alıntılar genellikle bir beyit ya da dörtlük şeklinde olmakla beraber zaman zaman çok sayıda beyitten de oluşabilmektedir:

Ve bu rāh-ı pür-hūnda helāk olanlar hakkında Şeyh 'Attār Hazretleri buyurur:

[fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilūn]
Ger tu hem rūzī furūd āyī be-rāh
'Uḳbe' in reh kunī yek yek nigāh

Bāz dānī ançe işān kerdeend
Rūşenet gerded ki çun hūn ḥurdeend

Āḥirü'l-emr ez-miyān an sipāh
Kem kesī reh bord tā ān pişgāh

Bāz ba' zı ğarḳa-i deryā şudend
Bāz ba' zı maḥv u nā-peydā şudend

Bāz ba' zı ber-ser-i kūh-ı bülend
Teşne-i cān dādā end derd ü gezend

Bāz ba' zı-rā peleng ü şīr rāh
Kerde der-yekdem ber-sevāyī tebāh

Bāz ba' zı der-beyābān ḥuşk-ı leb
Teşne der-germa be-murdend ez-ta'b (KB23a)

Şârih, Attar'dan yaptığı iktibaslarda eserinin bölüme kadar detay verdiği de olmuştur:

Nitekim **Şeyh 'Attār Hazretleri** kuddise sırrahu **Manḥū'ü'l-Ṭayr**'da **Vādī-i Ṭaleb**'de buyurur. **Nazm:**

[fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilūn]
Māl incā bāyedet endaḥten
Mülk incā bāyedet der-baḥten

Der-miyān-ı ḥūne bāyed āmeden
V'ez heme birüne bāyed āmeden

Merd-i kār üftāde bāyed ‘ışk-rā
Merdum-ı āzāde bāyed ‘ışk-rā

Tu ne-kār üftādeī ne ‘āşıkī
Mürdeī tu ‘ışk-rā nā-lāyıkī

Zende dil bāyed derīn reh şad hezār
Tā kuned der-her nefes şad cān nişār

(KB23a)

Ciltlere göre iktibas yapılan şâirler Tablo 5’te gösterilmiştir:

1. Cilt				
Şâirin Adı, Ünvanı ya da Eseri	Şerh’te Bulunduğu Yer(ler)	Varak Numaraları	Alıntılanan Toplam Beyit Sayısı	Dili
Sadreddin Konevî	Dîbâce	KB3b	1	Farsça
Şems-i Isfahânî	Dîbâce	KB3b	2	Farsça
İbn Arabî	Mesnevî Dîbâcesi	KB11b	2	Arapça
İbn Arabî	1:17	KB25b	1	Arapça
İbn Arabî	1:725	KB43b	2	Arapça
Ferîduddin Attar	1:4	KB16b	4	Farsça
Ferîduddin Attar	1:6	KB18a	1	Farsça
Ferîduddin Attar	1:8	KB20a	2	Farsça
Ferîduddin Attar	1:8	KB20a	2	Farsça
Ferîduddin Attar	1:13	KB23a	5	Farsça
Ferîduddin Attar	1:13	KB23a	7	Farsça
Ferîduddin Attar	1:18	KB26a	1	Farsça
Hâce Hâfız	1:7	KB18b	1	Farsça
Fahreddin Irakî	1:8	KB20a	1	Farsça
Şeyh Mahmûd Şebusteri (sâhib-i Gülşen)	1:10	KB21b	2	Farsça
Monla Câmî	1:10	KB21b	1	Farsça
İbni Fâriz	1:24	KB28b	2	Arapça
İbni Fâriz	1:2437	KB81a	1	Farsça
Muhyiddîn-i Arabî	1:30	KB29a	2	Arapça
Hâce Kemâl	1:1722	KB66b	7	Farsça
Evhaleddîn Kirmânî	1:1958	KB73a	1	Farsça
(Silsiletü’z-Zeheb)	1:3540	KB117b	6	Farsça
2. Cilt				
Halîmî (sâhib-i Bahr)	2:167	KB150a	1	Farsça
Evhadüddîd Kirmânî	2:715	KB161b	2	Farsça
3. Cilt				

Hazret-i İmâm-ı Ali	Mesnevî'nin 3. Cildinin Dîbâcesi	KC1b	2	Arapça
Hakîm Senâyî	Mesnevî'nin 3. Cildinin Dîbâcesi	KC3b	2	Farsça
Ferîduddin Attar	3:613	KC23a	5	Farsça
Şeyh Sadi	3:834	KC26	1	Farsça
İbni Fârîz	3:3668	KC66b	1	Arapça
Ali bin Ebî Tâlinb	3:3961	KC71b	2	Arapça

Tablo 5: Manzum İktibas Bilgileri

Tablo 5 incelendiğinde birinci ciltte 22, ikinci ciltte 2, üçüncü ciltte 6 defa şâiri belli manzum iktibasa başvurulduğu tespit edilmiştir. Bu iktibasların 5'i dîbâce bölümlerinde, 12'si ilk on sekiz beyit şerhinde, geri kalan 13'ünün de diğer beyitlerin şerhinde bulunmaktadır. Bu da özellikle dîbâce ve ilk on sekiz beyitte şâirinin farklı kaynaklarla düşünceleri açıklama gayretini göstermektedir. Ayrıca 30 alıntının 7'si Arapça manzum bölümlerdir, 23'ü ise Farsçadır. Şâiri belli Türkçe manzum iktibas bulunmamaktadır.

3.1.3.6. Mensur İktibas Kullanımları

Âyet, hadîs iktibasları ve manzum iktibaslarla beraber en çok başvuru alan iktibas yöntemlerinden biri de mensur iktibaslardır. Mensur iktibaslar da manzum iktibaslarda olduğu gibi kaynağın gösterilip gösterilmemesi ile ilgili bir belirsizlik yoktur. Mensur iktibasların hepsinde Sabûhî Dede tarafından kim ya da kimler tarafından söylendiği belirtilmiştir:

Ve **Şeyh Necm-i Dâye** rahmetu'llâhi 'aleyh buyurur: "Bî-çâre-i pür-ta' b ki şeyh-i râsih neyâbed ve resed-i şeytân nâsih dîn-i gerded temessuk be-kelimât-ı meşâyiğ kuned" ya'nî şol bî-çâre-i pür-ta' b ki bir şeyh-i râsih bulmaya ve çorça ki şeytân-ı talebdânûn dînini nâsih ola diyu gerekdür ki meşâyiğün kelimâtın temessük idene. (KB3b)

Nitekim **Kadı Beyzâvî** Hazretleri buyurur: ve fihi delîlun 'alâ-enne ru'yeta'llâhi cā'izetun li-enne talebe'l- mustehîl mine'l-enbiyâ'î muhâlun. Kâle len terânî. (KB24b)

Kimisinde kişilerin lakapları ile alıntı yapılmıştır. Ancak mensur iktibaslarda lakap ifade edilirken eseri ile birlikte zikredilmiştir:

Nitekim **Şeyh-i Ekber** radîya'llâhu 'anh **Fuşuş**'ün sebep-i te'lifinde buyurdu: "Hazret-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem mütemessil olup buyurdu ki hâzâ kitâbu Fuşuşu'l-Hikem hudhu va'hruc bihî ile'n-nâsi yentefî' üne bihî. (KB3b)

İktibasların bazısında kişinin ve eserinin adı verilmiştir:

Şeyh ‘Aṭṭār Hazretleri kuddise sırrahu **Manṭıku’l-Ṭayr**’da bu hicābları yidi sınıfa kesr idüp yidi vādiye taḫsīm eyledi. Ve ol vādi-i ṭaleb, vādi-i ‘ışk, vādi-i ma’rifet, vādi-i istiḡnā, vādi-i tevḥīd, vādi-i ḥayret, vādi-i faḫr u fenā. Ve gürūh-ı ḥalvetiye katında yidi maḫām vardur ki Esmā’ü’l-Hüsna’dan yidi ismi uşul-i esmā taḫdīr idüp her maḫāma bir ism ta’ayyün idüp sülūka ibtidā iden mübtediye evvel bir ism virürler, ol ism-i şerifi vird idüp her maḫāmda bir ismi tebdil iderler. Ol ṭālib-i mübtedi her maḫāmda ol esmānuñ nūrın ve rengin müşāhede ider. Altıncı maḫāmda renkler tamām olup yidinci maḫāmuñ rengine reng-i bî-rengi dirler. Her ṭālib ki bu yidinci maḫāma yetişe. Yetişmiş er olup mertebe-i hilāfete vāşıl olur. (KB22b)

Müellifin adı verilmeden eserinin adı zikredilerek iktibasa yer verildiği olmuştur:

Şāhib-i Te’vīlāt buyurmuş: Haḫ Sübhāne şāḫābe-i Resūle şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem fenā-yı fi’li ta’līm buyurup fi’li anlardan selb idüp ol emri kendüye işbāt itmekle ki fe-lem taḫtulūhum ve lākina’llāhe ḫatelehum buyurdu. Amma çün ol Haḫret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem maḫām-ı beḫābi’llāhda idi. Fi’li andan selb idüp mā rameyte didi ve ol fi’li yine aña nisbet itdi ki iz rameyte didi. Ve kendü için işbāt itdi ki ve lākina’llāhe ramā didi. Tā ki ma’nā-yı taḫdīl ifāde eyledi. Ma’nā-yı cem’de fe-yekūnu’r-ramyu min Muḫammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem lā bi-nefsihī. (KB42b)

Sabūhî Dede eserinin genelinde diğer şārihlerden bahsetmemiştir ancak 3. cildin Dîbāce şerhinde Şem’î Efendi’den ve İsmâil Dede’den iktibas yapmıştır:

Merhūm **Şem’î Efendi** “Felek-i nūrāniden murād şu’ün-ı zātiyyede mūnderic ‘ilm-i ilāhî’den sābit olan felek-i nūrānî olmak rüşendür ki bu ‘ālem-i mülkde olan felek-i rūḥānīnūñ devr ü ḥareket ü te’şiri ol felek-i nūrānīnūñ te’şirindendir” demiş ve merhūm **İsmâ’il Dede** “Ve felek-i nūrānî vü rahmānî vü derriden murād her bir cürm felekūñ ‘aḫludur ki anda ḥākim ü müdebbirdür. Cümlesi ‘uḫl-ı ‘aşere olur” demiş ve ba’zılar daḫı demişler ki “Felek-i nūrānî vü rahmānî vü derriden murād ḫalḫ-i insān-ı kāmildür. Zīrā ḫalḫ-i insān-ı kāmīl ‘arşı ve māfihāyı cemî’ en muḫtūdür. Erbāb-ı taḫḫīḫ şöyle beyān itmishler ki ḫalḫ-i insānuñ vūs’at-i fende ‘arş. Ke-ḫalḫatin mülḫatin fi’l-felāti demişlerdür (KC3a)

Mensur iktibaslar Arapça, Farsça ve Türkçe olabilmektedir:

Ve **Faḫḫ Siyāhî Efendi** rahmetu’llāh bu ḫuşuşda katı ma’kül buyurmuşlardur: “Ve suḫanhā ki der-ibtidā kerden be-ḫarf bā-mesmū’ est heme müzeyyef u maşnū’s” demişdür. (KB5a)

Şeyh-i Kebîr raḫīya’llāhu ‘anhu **Fukūk** nām kitābında buyurur: fe-mertebetu’l-‘ademi min-haysu te’ aḫḫulın muḫābeletun li’l-vucūd ke’l-mir’āt lehū ve yine buyurur kuddise sırrahu fe-kemālu’r-ru’yeti en-nūra mevḫūfun ‘alā-muḫābeleti’z-zulmeti. (KB31a)

Hüsameddin Çelebi kuddise sırrahu didi ki “Yā Mevlānā baña it’ām eyle ya’nî nefāyis-i ḫaḫāyık-ı Rabbānî ki ḡidā-yı rūḫdur, benî anuñla ḡidālandur ki ḡürisne ve acum.”(KB34b)

Müellifi belli olmayan belgisiz sıfatlar, zamirlerle ya da grup adı verilerek iktibaslar yapıldığı sıklıkla görülmektedir. Bu tarz iktibaslarda “hukemâ der ki, ba’zıları demişler ki, Ol sulṭānlar, ba’zı müfessirin, ḫukemā buyurmuşlar ki, ululardan rivāyetdür ki...” ifadeleri ile belli bir isim verilmeden bir grubun düşüncesi açıklanmıştır:

Ve **ba’zı ḫukemā** didiler ki rūḫ üçdür: rūḫ-ı cemādî vü rūḫ-ı nebātî vü rūḫ-ı ḫayvānî. İnsān ḫayvān-ı nāṭıḫdur. Mertebe-i ḫayvāniyyeye dāḫıldür, dirler. Ammā gürūh-ı şūfiyye katında rūḫ birdür. Her mertebede bir ismle tesmiye olunur. Meşelā mertebe-i cemādîda rūḫ-ı cemādî ve nebātîda rūḫ-ı nebātî ve ḫayvānda rūḫ-ı ḫayvānî ve mertebe-i insāniyyede rūḫ-ı insānî dirler. Bunlar mertebe-i insāniyyeyi başḫa ‘add idüp mevālîd-i selāse üzerine bir mertebe ziyāde eylediler ve didiler ki rūḫ mertebe-i insāniyyeye geldükde bir uğurdan tebdil olup rūḫ-ı insānî olmaz. Zā’f ḫālî ve cehl ü ḡafleti sebebiyle rūḫ-ı ḫayvānî maḫāmında olur. Şoñradan terbiyyet-i mürşid ve taşfiye-i bâṭın ve kesb-i ma’ārif-i ilāhiyye eylemek ile kuvvet tūtup nūr-ı ‘ināyet taḫşil eyleyüp tebdil olup rūḫ-ı insānî olur. Ten

keşâfetinden her ne kadar mücellâ olursa rūhuñ nūr-ı Hâk'la âşinâlığı ziyâde olup cânib-i Hâk'ka rağbeti artar. (KB19a)

Ve **ba'zı müfessirin** buyurdılar ki taqdîm-i zâlim tarîk-i tefâzzuldandır ve te'hîr-i sâbık, tarîk-i 'adldür. Ve Hâk Sübhânehü tefâzzülü 'adlden ziyâde sever dimişler ve te'hîr-i sâbık ol cihetdendir ki tâ'atine i'timâd itmeyüp hâtırına 'aceb getürmeye. Ve Hâk Sübhânehü ve Te'âlâ ümem-i sâlifeden hiçbir ümmeti böyle nevâziş buyurmadı ki ümmet-i Muhammed hakkında buyurdu ki cümlesinün şafha-yı hâlini rakam-ı ıstıfâ ile müzeyyen kıldı. Pes bu beyândan ma'lûm oldu ki 'ulemâ-yı 'âmilîn ki verege-i enbiyâdurlar ve dâyimâ anlarıñ der-pence giderler. Ve aşhâb-ı bed' ü dâlâl ki verege-i şeyâtin ve tâbi'-i hevâ-yı nefis-i mehindürler. el-mer'u me'a men eḥabbe hükmince herkes âhirette sevduğı ile haşr olur. (KB46b)

Ya'nî '**ulemâ** bu hadîs-i şerîfi te'vîl idüp dirler ki kâdemden murâd mu'aḥḥar-i ehl-i nârdur yâ bir maḥlûk anuñ nâmi kâdem ola yâ kâdem Hâk Te'âlâ'nuñ cehennem teskîn virmesinden 'ibâret ola ki rahmet-i Rahmân'dan nâşidür. Cehennem üzerine istilâ bula. Andan cehennem sâkin ola. Yâhud Hâk Sübhânehü sıfat-ı kahriyle tecellî eyleye cehennem üzerine, andan sonra sâkin ola dimişler. Muḥaşşalü'l-kelâm nefis ki nümüdâr-ı harekât-ı cehennemdür, anuñ âteşin sâkin itmek cehennem âteşi gibi müşkildür. (KB57b)

Hükemâ buyurmuşlar ki muḥabbet dört kısımdur. Biri ârâyla 'avret arasında ki aña şuhût dirler ve biri vâlideyn ile evlâd mâbeynindedür ki aña şefkat dirler ve biri yârân mâbeyninde tuz itmek yiyüp düstluk eylemekdür ki aña **[SE167a]** ülfet dirler ve biri daḥı Hâzret-i Hudâ ile kûl mâbeyninde (8) olan muḥabbetdür ki aña muḥabbet dirler. (KB177a)

Kâle hâzâ Rabbî, İbrâhîm didi "Rabb'üm budur". **Ba'zıları didiler** bunda hemze-i istifhâm maḥzûfdur. Aşlında e hâzâ Rabbî idi. (KB40a)

Şunlar ki ene'l-Hâk didiler ve daḥı subḥânî mâ a'zîmü şânî didiler. Ve daḥı leyse fi-cubbeti siva'llâh didiler. Ve daḥı lev 'araftumünî le-secedtumünî didiler. Meslikde söyledükleri için ma'zûr tutulup ve sözlerin daḥı te'vîl (12) eylediler. Eyle olsa mestlik sözi ma'zûrdur. (KB145b)

İhtiyârât-ı Sabûhî nin ilk üç cildinde 44 adet mensur iktibas kullanımı tespit edilmiştir.

Bu iktibasların kullanımına ilişkin bilgiler Tablo 6'da sunulmuştur:

Müellifin Adı	Şerh'te Bulunduğu Yer	Varak Numaraları	Dili
İbn Arabî	Dîbâce	KB3b	Arapça
İbn Arabî	1:33	KB30a	Arapça
İbn Arabî	1:616	KB42b	Türkçe
İbn Arabî	1:748	KB46b	Türkçe
Şeyh Necm-i Dâye	Dîbâce	KB3b	Farsça
Fakîh Siyâhî Efendi	Dîbâce	KB5a	Farsça
Sultân Veled	1:2	KB15a	Farsça
Ferîduddin Attar	1:11	KB22b	Türkçe
İmâm-ı Alî	1:21	KB27a	Arapça
Kadı Beyzâvî	1:26	KB24b	Arapça
Kadı Beyzâvî	1:1078	KB53a	Arapça
Kadı Beyzâvî	1:2019	KB74a	Arapça
Kadı Beyzâvî	1:2406	KB79b	Arapça
Sadreddîn Konevî	1:34	KB30b	Arapça

Hüsameddin Çelebi	1:130	KB34b	Türkçe
Abdullâh Ensârî	1:296	KB37b	Arapça
Abdülkerim Çelebi	1:603	KB42a	Arapça
Zünûn-ı Mısrî	1:1570	KB62a	Arapça
Ebî Tâlib-i Mekkî	1:1732	KB67a	Arapça
Ebî Tâlib-i Mekkî	1:2473	KB83a	Arapça
Monla Câmî	1:2713	KB91b	Türkçe
Ebû Amr ed-Dânî	1:3378	KB111a	Türkçe
İmâm-ı Câfer-i Sâdık	1:3498	KB115b	Türkçe
İmâm-ı Kuşeyrî	1:3675	KB128a	Türkçe
Kadı Beyzâvî	2:170	KB150b	Arapça
Kadı Beyzâvî	2:1393	KB174a	Türkçe
Zünûn-ı Mısrî	2:515	KB159a	Arapça
Zünûn-ı Mısrî	2:759	KB162b	Arapça
İmâm-ı Câfer-i Sâdık	2:1946	KB188b	Türkçe
İmâm-ı Humeynî	2:293	KB153b	Türkçe
Râbia Udivviyye	2:574	KB159a	Türkçe
İmâm-ı Ebu'l-Leys	2:650	KB160b	Türkçe
Beyâzîd-i Bestâmî	2:714	KB161b	Türkçe
İmâm-ı Alî	2:2799	KB203b	Arapça
Ebubekir Varrâk	3.Cildin Dîbâcesi	KC2b	Arapça
Şem'i Efendi	3.Cildin Dîbâcesi	KC3a	Türkçe
İsmâil Dede	3.Cildin Dîbâcesi	KC3a	Türkçe
İbn Arabî	3.Cildin Dîbâcesi	KC3b	Arapça
Ebî Tâlib-i Mekkî	3:1506	KC33a	Arapça
Sülemî	3:1605	KC34b	Türkçe
İmâm-ı Şâfi	3:2462	KC46b	Arapça
Hasan Basri	3:3040	KC57b	Arapça
İmâm-ı Vâsıtî	3:3591	KC65a	Arapça
Hüseyn Mansûr	3:3838	KC69b	Arapça

Tablo 6: Mensur İktibas Bilgileri

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kullanılan mensur iktibasların incelemesinde dîbâcelerde 7, ilk on sekiz beyit şerhinde 1 kullanım tespit edilmiştir. Toplamda 44 kullanımın geri kalan 36'sı diğer beyitlerin şerhinde gerçekleştirilmiştir. Manzum iktibasların yarısından fazlasının dîbâce ve ilk on sekiz beyit şerhlerinde kullandığı düşünüldüğünde bu iki iktibas çeşidi arasında anlamlı bir fark vardır. Şârih Mesnevî'nin özü kısmını ihtiva eden Dîbâce ve ilk on sekiz beyit şerhlerinde daha çok manzum iktibaslara yer vermeyi, diğer beyitlerin şerhinde ise mensur iktibas kullanmayı tercih etmiştir.

3.1.3.7.Şâiri Bulun(a)mayan Beyitlerin Tespiti

İhtiyârât-ı Sabûhî'de manzum pekçok ıktibas bulunmakla birlikte bu şiirlerin şâirlerine ilişkin bilgilere sadece Manzum İktibaslar başlığı altındaki şiirlerde rastlanmaktadır. Diğer manzum bölümlerin şâirlerine ilişkin bilgiler tarafımızca tespit edilmeye çalışılmış, tespit edilen kaynaklar satır altı dipnolarda gösterilmiştir.

Kaynaklar incelendiğinde Sabûhî Dede'nin Farsça beyitleri Irâkî, Şeyh Mahmud Şebusterî, Senâyî, Nizâmî, Kemâl Hocendî, Sadî-i Şirâzî, Hâfız-ı Harâbâtî, Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr, Hâfız-ı Harâbâtî, Molla Câmî, Evhâdî, İbnü'l-Fârız, Ferududdin Attâr, İbnü'l-Fârız, Hâfız-ı Şirâzî'den aldığı tespit edilmiştir. Aşağıda Farsça kaynağı belirtilmeden alınan şiirlerinden örneklere yer verilmiştir:

‘Adem âyine-i hestîst-i muṭlaḳ
Der-û peydâst ‘aks-i tâbeş-i Ḥaḳ (Şebusterî) (KB30b)

Eger besyâr dâni endekî gû
Yekî-râ şad me-gû şad-râ yekî gû (Nizâmî) (KB42a)

Be-dâmen ‘ayb-ı rindân pûş zâhid
Libâs-ı zühed pûşiden çe kâr est (Kemâl Hocendî) (KB48a)

Ṭâlib-i ḥikmet şev ez-merd-i ḥakîm
Tâ ez u gerdî tu binâ vû ‘alîm (Hâfız-ı Harâbâtî) (KB52a)

Yâ Rab zi-dü kevn bî-niyâzem gerdân
V‘ez efser-i faḳr ser efrâzem gerdân
Der râh-ı ṭâlib-i maḥrem-i râzem gerdân
Ân reh ki ne sûy-ı tust bâzem gerdân (Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr) (KB53a)

Gehî ber ṭârem-i a‘lâ nişînem
Gehî ber poşt-i pây-i ḥod ne-bînem (Sâdî-i Şirâzî) (KB185a)

Be-kûş tâ be-kef ârî kilid-i genc-i vücûd
Ki bî ṭaleb ne-tüvân yâft gûher-i maḳşûd (Kemâl Hocendî) (KB51b)

Âftâbî der-hezârân âb-gîne tâfte
Pes be-reng-i her yekî tâbî ‘ayân endâḥte (Irâkî) (KB82a)

Farsça şiirlerden şâiri belli olmayanların bir kısmı Hazret-i Mevlânâ'nın Dîvân-ı Şems eserinden alıntıdır:

Dûst hemân beh ki belâkeş buved
‘Üd hemân beh ki der-âteş buved (KB177a)

Nidâ resîd be-cânḥâ ki çend mî-pâyîd
Be-sûy-i ḥâne-i aşlî ḥ‘iş bâzâyîd
Çun kûh-i ḳâf zâd buved-i aşlî-i şumâst
Be-kûh-i ḳâf be-perîd ḥoş çü ‘anḳâyîd (KB208b)

‘Âşîḳ be-sûy-i ma‘şûḳ zencîr hemî dered
Dîvâne hemî gerded tedbîr hemî dered (KB40b)

Arapça şâirlerden Lebîd, A'sa, el-Busîrî, Ebu'l-A'la, İbnü'l-Fâriz, İbnü'l-Kayyım, Hallâc-ı Mansur, İbn-i Cerîr, et-Taberî, Ebû Nüvâs'tan alıntılar yapılmıştır. Aşağıda Arapça alıntı beyitlerden örnekler verilmiştir.

Elâ kullu şey'in mâ hâla'llâhu bâtılı
Ve kullu na'im lâ-mahâlete zâ'ilu (Lebîd) (KB138b)

Levle'l- hevâ lem turik dem'an 'alâ-taleli
Ve lâ-erikte li zikri'l-bâni ve'l-âlemi (El-Busîrî) (KB146a)

Ve kullu melîhun husnehu min cemâlihi
Mu'ârun lehu husn kullu mulîhati (İbnü'l-Fâriz) (KB146a)

Rakka'z-zucâcu ve rakkat el-hamru
Fe-teşâbehâ ve teşâkele'l-emru
Fe-ke-ennahâ hamrun ve lâ-kadehun
Ve ke-ennahâ kadehun ve lâ-hamru (Sühreverdi el-Maktûl) (KB161b)

Şârih Türkçe yazar şâirlerden sadece Fuzûlî'ye yer vermiş, onun da sadece aşağıdaki beytini eserine almıştır:

'İşkür bir neş'e-i kâmil kim andandur müdâm
Meyde teşvîr-i harâret neyde te'sîr-i şadâ (KB21b)

Sabûhî Ahmed Dede şâirin adının geçmediği beyitlere birinci ciltte 63, ikinci ciltte 44, üçüncü ciltte 30 olmak üzere toplamda 137 defa yer vermiştir.

3.1.4. Kelimenin Anlamının Verilmesi

Şerhler anlaşılmadığı düşünülen metinler olduğundan anlaşılamamasının temel nedenlerinden biri de kelimelerin anlamlarının bilinmemesidir. Özellikle farklı bir dildeki eserlere yönelik yapılan şerhlerde şârih tarafından kelime anlamlarının verilmesi büyük önemi haizdir. Güleç'in şerh şablonuna göre klasik bir şerhte metin verildikten sonra çevirisi ve açıklamaları yapılmadan önce kelime anlamları açıklanmaktadır (Güleç, 2002: 268).

Sabûhî Dede klasik şerhlerde olduğu gibi kelime anlamlarının verilmesine özellikle eserin en yoğun kısmını teşkil eden beyitlerin şerhi bölümlerinde çok fazla yer vermemiştir. Ancak eserin Arapça bölümleri olan 1. ve 3. cildin dîbâcelerinde kelimelerin özellikle sözlük anlamlarına yer verilmiştir. Şârihin amacı talebelere anlamakta güçlük çektikleri beyitleri açıklamaktır. Buradaki uygulama *Mesnevî* dersi alacak talebenin belli bir seviyede Farsça bildiği ön kabulü ile şerhin gerçekleştiği kanaati oluşturmaktadır. Arapça için ise aynı durum söz konusu değildir. Her ne kadar Sabûhî Ahmed Dede'nin kullandığı kelime kadrosunda Arapça kelimeler yoğun olsa da Arapça bölümlerin şerhinde kelimelerin anlamlarının açıklanması talebelerin Farsça ile Arapça bilgilerinin aynı seviyede olmadığını

göstermektedir. Nitekim birinci ciltteki 70 kelime anlamının 30'u Arapça olan Dîbâce bölümündedir. Aşağıda Dîbâce bölümündeki kelime anlamlarının verildiği bölümlere örnekler verilmiştir:

Ve huve cinānu'l-cenān zu'l-uyūni ve'l-ağşāni: Cinān, kesr-i cīm ile cem'-i cennet ve feth-i cīmle kalb ma'nāsınadır ve 'uyūn 'aynuñ cem'idür. Çeşmeler dimekdür. Ve ağşān guşnuñ cem'idür. Dallar, budaklar demek olur. (KB6b)

Ve ahsenu maķilā: Maķil ism-i mekāndur ya'ni kaylūle idicek gökcek maķalldür. (KB7a)

Bi-eydī seferatin: Sefere sāfirūñ cem'idür. Sāfir kātibe dırler seferetü'l-kitāb dırsen kaçan kitābı yazasñ. (KB8a)

Beyitlerin şerhi bölümünde az da olsa kelimelerin sözlük anlamları verilmiştir:

Merhabā yā murtaẓā yā mütebā (1:99a)

Er-ruḥb bi'd-ḡammi es-sī'a ve er-raḥb bi'l-feth el-vāsi' Merhabā maşdar-ı mimidür. Fi'l-i maḥẓūfuñ mef'ül-i muṭlaqıdır. Ey eteyte vus'aten, ya'ni vüs'atle şafāyla geldiñ dimekdür. Murteẓā rızalanmış mütebā bergüzide. (KB33b)

Görüldüğü gibi yukarıdaki örnekte de yine Arapça kelimelerin anlamları açıklanmıştır. Farsça kelimelerin anlamları ise nâdirâtandır:

Sūḥtem men sūḥte ḥ'āhed kesī
Tā zi-men āteş zened ender ḥasī (1:1722)

Sūḥte, kav dimekdür, 'Arabisi "harrāka"dur. Ya'ni āteş-i 'ışk-ı İllāhî'de yandım kav gibi oldum. Eger bir kimse kav isterse gelsün benden yanmaḳlık isti'āre eylesün. Tā ki vücūdında olan nefis ü hevā ḥār u ḥasslarına āteş ura ve āteş-i 'ışk-ı Ḥudā'ya isti'dād taḥşil eyleye. Murād mürşid-i kāmīl ḥidmetine da'vetdür. (KB66b)

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi kelimelerin ıstılahî anlamları sözcük anlamlarının akabinde verilebilmektedir. Kelimelerin ıstılahî anlamları verilirken “murād” kelimesinden sonra anlamı açıklanmaktadır:

Ve ba'zı muḥaḳḳıķın dimişler ki sedd-i pişden murād tūl-i emel ve sedd-i pesden murād cināyāt-ı güzesteñden ḡafletdür. Pes her kimi ki iki sedd buncılayın ihāfa eylemiş ola lābüdd anuñ gözi kapanur delāyil ü āyāt-ı İllāhiyye'ye nazar itmege kādir olmaz ve ṭarīķ-i felāḥ u necatı sa'y idüp bulmaz. (KB106b)

Farsça tamlamaların anlamının açıklandığı da az da görülmektedir:

Hem Süleymān hest eknūn lik mā
Ez-neşāt-ı dūrbīñ der-'amā (2:3717) (19)

Dūr-bīnlik neşātından a' mālīķda mübtelāyuz. Āyīn-i feẓā āyīn ü üslūb ziyāde idiciyüz. (KB219a)

İhtiyārât-ı Sabūhî'de toplamda birinci ciltte 70, ikinci ve üçüncü ciltte de 34'er olmak üzere toplam 138 kelime anlamı tespit edilmiştir. Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere bu kelime anlamlarının ekseriyeti Arapça kelimelerin anlamlarını vermek üzere metinde yer

almaktadır. Çalışmamızın sözlük bölümünde metinde geçen kelimelerin ıstalahî anlamlarını içeren metin içi kelime anlamları detaylı şekilde yer almaktadır.

İhtiyârât-ı Sabûhî’de kelime anlamlarının verilmesinde farklı kullanım özelliklerinden birisi de şerh edilmeyen beyitlerden kelime ya da kelime gruplarının anlamlarını açıklamaktadır. Bu özellikle ikinci cildin sonlarında başlar ve diğer ciltlerde de devam eder. KB ve KC nüshasında şerh edilmeyen beyitlerin haricinde verilen kelimelere metnin içinde yer verilmişken diğer nüshalarda bu kelimeler ya derkenarda yer bulmuş ya da hiç verilmemiştir. Aşağıdaki örnekte *minâh* kelimesi şerh edilen beyitlerde değil 3. cilt 1351. beyitte geçmektedir. Şârih tarafından anlamı *karâr-gâh* olarak verilmiştir:

Cümle ü bînem çü dânem cümle üst
Nîst der her dü cihân birün zi-düst

Minâh karâr-gâh (3:1351)

TEVFİK MİYÂN-I İN DÜ HADİŞ-İ ŞERİF Kİ ER-RİZÂ Bİ’L-KUFRU KUFRUN VE HADİŞ-İ
DİĞER MEN LEM YERZE BE-ĞAZÂYİ FELYE TLUB (RABBEN SİVÂ’İ (KC32a)

Bir başka örnekte de 2. cilt 2344. beyit şerh edilmediği halde *ey sutve* kelimesinin anlamı *ey ‘âciz* olarak açıklanmıştır.

Seg kuned âheng-i dervîşân be-hışm
Der-keşed meh hâk-i dervîşân be-çeşm (2:2343)

Andan soñra ol haberleri bir bir Resûl ağzından fuķarāya taķrîr eyledi. Şād olup *rađinā yā Rabbenā rađinā yā Rabbenā* didiler. **Ey sutve ey ‘âciz. (2:2344)**

Nür-i Mūsā did ü (8) Mūsā-rā nevâht
Hasf-ı Qārûn kerd ü Qārûn-rā şinâht (2:2356)

Sabûhî Ahmed Dede eserini talebelere anlaşılmasında güçlük çekilen beyitlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için yazdığını sebep-i teşrih bölümünde ifade etmişti. Buradaki üslup özelliğinin de benzer bir şekilde *Mesnevî* derslerindeki ders anlatma yönteminin bir parçası olduğunu düşündürmektedir.

3.1.5. Kıssalara Başvurma

Doğu edebiyat geleneğinin en önemli unsurlarından biri olan kıssa ve menkıbe anlatma, şerhlerde de konuyu anlaşılır kılmak, akılda kalıcılığı sağlamak ve manâyı pekiştirmek gibi sebeplerle başvurulmuş yöntemlerden biridir (Başçetin, 2019). Kıssalarla

açıklamaları desteklemek Sabûhî Ahmed Dede'nin şerhinde en çok başvurduğu yöntemlerden birisidir.

Özellikle peygamberlerin hayat hikayelerini içeren kıssaların Sabuhî Dede'nin şerhinde önemli bir yeri vardır. Öncelikle Hz. Muhammed'in hayatı ve yaşadıklarından yola çıkılmış, onunla beraber Hz. Âdem, Hz. İsmâil, Hz. Eyüp Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Yûsuf, Hz. Yûnus'un hayatlarından örneklerle beyitleri şerh ederken değinilmiştir.

Aşağıdaki örnekte beden ve ruh bahsi açıklanırken Hz. Muhammed'in Yahûdî kavminden olanların üç sorusuna verdiği cevaplara yer verilmiştir. Hz. Muhammed de bu soruların ikisini yanıtladıktan sonra ruh ile ilgili sordukları sorunun cevabını ise vermemesi örneklendirilmiştir:

Qavm-i Yahûdî imtiḥân tarîkiyle Ḥazret-i Peyğamber'den üç nesne su'âl eylediler. Ve didiler ki Muhammed bu üç su'âlîmüze cevâb virür ise peygamber degüldür, eger ba'zısın beyân idüp ba'zısın mübhem korsa peygamberdür, didiler. Murâdları rûhuñ mübhem olması idi. Zirâ Tevrât'da daḥı mübhem idi. Pes Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve's-sellemden Aşḥâb-ı Kehf ve Zü'l-kameyn ve rûh keyfiyyetin su'âl eylediler. Resûl-i Ḥudâ Aşḥâb-ı Kehf'le Zü'l-kameyn kıssalarının vahy-i Ḥaḳ'la beyân buyurdu, rûh keyfiyyetin emr-i Ḥaḳ'la mübhem kıldı. Yeselûneke 'ani'r-rûh kuli'r-rûhu min-emri Rabbî ile cevâb virdi.(KB18b)

Aynı kıssanın ileriki sayfalarda tekrar edildiği de olmuştur:

Ehl-i Mekke Ḥazret-i Resûlu'llâh'dan şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem su'âl eylediler ki Aşḥâb-ı Kehf ve Zü'l-Kameyn ve ḥaḳîkat-î rûh ne şeydür, didiler. Cenâb-ı Ḥaḳ'dan ol iki su'âlün cevâbı geldi. Ammâ ḥaḳîkat-î rûh mübhem kıldı. Ve anuñ ma'rifetin 'ilm-i İlâhîye'ye ḥavâle eyledi. Nitekim sûre-i Benî İsrâîl'de buyurur: *Ve yes'elûneke 'ani'r-rûh kuli'r-rûhu min-emri Rabbî* Ya'nî yâ Muhammed saña su'âl iderler ki "Rûh nedür?" Sen di ki "Rûh benüm Rabbimün emrindedür. Anuñ mâhiyyetin ve keyfiyyetin Allâh'dan gayrı kimse bilmez. Ol bilür ancak" diyü cevâb virdi. Pes Ḥazret-i Mevlânâ ḳaddesa'llâhu sırrahu'l-'azîz rûhuñ beyânında ḳafes bedene ta'alluḳınuñ ḥikmeti beyânında Ḥazret-i Risâlet-penâha tabi'iyet idüp ibhâm ile cevâb virdiler. Mücerred-i işbât-ı fâyide ve işâret-i icmâl ile iktifâ eylediler. Ve anuñ fevâyidinüñ de şerḥine iḳdâm itmediler. Ba'zı fevâyiden icmâl üze beyân buyurdılar. (KB60b)

Hz. Peygamber'in "Fakirlik övüncümdür" sözüne yer verilmiştir. Bu hadîsin anlamını pekiştirmek için Kureyşlilerin fakirleri yanından uzaklaştırma kaydı ile kendisine katılacaklarını iletmeleri ve aldıkları cevaba metinde yer verilmiştir:

Guft ey zen tu zenî yâ bu'l-ḥazan
Faḳr faḳr âmed merâ ber ser me-zen (1:2342)

Ya'nî ol sulṭân-ı dîn el-faḳru faḳrî diyü buyurmuşdur. Benüm faḳirliğümi başıma ḳaḳma. Şöyle rivâyet olunur ki ekâbir-i Ḳureyş Ḥazret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve selleme didiler ki senün meclisünde dâyim faḳirler ḥâzır olurlar İbn Mes'ûd u Maḳdâd u Bilâl u 'Ammâr Şuheyb gibi raḳıya'llâhu 'anhüm ecma'in, bu faḳirleri meclisünden ıraḡ eyle, biz senün meclisünde oturup saña inḳıyâd idelüm, didiler. (KB77b)

Şerh edilen beyitte vakti kaçırılan namaza göndermede bulunulmakta ve Hz. Peygamberin konu ile ilgili kıssasına yer verilmektedir:

Muṣṭafâ bî-h'iş şud z'ân ḥûb şavt
Şud namâzeş ez-şeb-i ta'ris fevt (1:1989)

Ebü Katâde râdıya'llâhu 'anh rivâyet eyler ki bir kerre Hâzret-i Resûlü'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ile gâzâdan gelürdük. Ta' rîs eyledük, ya' nî âhir-i leyde azacuk istirahat itmek için konduk. Şöyle uykuya varmışız ki âftâbuñ harâretinden uyanduk. Sûvâr olup yola gittük. Âftâb bir miqdâr yüksek çıktuğı vakt atlardan indük. Hâzret-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem Bilâl'e buyurdi. Ezân okudı. Ol fevt olmuş namâzı cemâ'at ile kılduk, didi. Bu fevt olmağın hikmeti bâbında ba'zılar didiler ki hükm-i kaẓâ-yı şalât Hâzret-i Resûlü'llâh'un fi'li ile mübeyyen olmak için idi. Ve kaẓâ-yı şalât sünnet olmak için ve bu bâbda birkaç mes'ele ma'lûm olmak için idi. Biri budur ki çün bir yirde namâz fevt oldı. Anda kaẓâ itmeyüp bir gayrı yire varup kaẓâ eyleyeler. Biri dağı budur ki gün bir miqdâr yukarı çıktuktan soñra şabâh namâzın kaẓâ ideler. Biri dağı budur ki kaẓâ-yı şalât cemâ'at ile kılınır. Ba'zılar didiler ki Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ Bilâl'e i'timâd eyledi. Bizi namâz vaktinde bîdâr idesin didüğü için fevt oldı. Haq Te'âlâ Hâzretlerine rücû' idüp aña i'timâd itmek gerek idi. Çün Bilâl'e sipâriş eyledi. Gayret-i Haq anlara şöyle uyku havâle eyledi ki gün doğuncaya dek bi-haber yatdılar. Bundan murâd tenbîh idi ki tâ habibüñ mahbûbdan gayrı ilticâsı olmasun demek idi. Nitekim Hâzret-i Yusûf 'aleyhi's-selâm ol iki kimsenüñ rü'yâsını ta'bir eyledi. Şarâb-dâra necât müyesser olacağın gümân idüp beni hâkim yanında zıkr idesin, dimiş idi. Haq Te'âlâ'nun gayreti anı yidi yıl dağı zindânda unutturup kimsenüñ hatırına gelmedi. Sebeb-i fevt şalât-ı nebî 'aleyhi's-salâtı ve's-selâm bu idi, dimişler. (KB73a)

Aşağıdaki örnekte kıssa râvîsi verilerek nakl edilmiştir. Kıssada düşman askerinin Müslüman askerlerin gözüne az görünmesi, Müslüman askerin ise düşman askerlerinin gözüne çok görünmesi kıssasına yer verilmiştir:

Rivâyet iderler ki İbn Mes'ûd râdıya'llâhu 'anh yanında olan kimseye su'âl eyledi ki “Düşmen ‘askeri yitmiş âdem var mı ola?” Ol kimse didi ki “Yüz var ola.” Hâlbuki yidi yüz elli âdem idiler. ... ya' nî dağı sizi azalttı, ya' nî kalil gösterdi anların gözlerine. Tâ ki dilir olalar sizünle cengde ve tehyi'e-i esbâb itmeyeler. Ya' nî kemâ yenzağı, esbâb-ı harbî hâzır itmediler, cenge meşğûl oldılar. Allâh Te'âlâ mü'minleri anların gözlerine iki kendü ‘askerleri kadar gösterüp kalblerine ru'b bıraktı. Müşrikler dil-şikeste ve mebhût oldılar. Âhir münhazim olup ba'zısı katl olup ba'zısı esir oldılar. Li-yakdiya'llâhu emran kâne mef'ûlen Allâh Te'âlâ kaẓâ eylemekden ötürü şol bir emri ki işlenmiş idi anuñ ‘ilminde ve hâhunâ i'zâzu'l-islâmî ve ehlihî ve izlâlu's-şirki ve hizbihi ya' nî bu âyet-i kerîmede İslâm'a ve ehl-i İslâm'a i'zâz ve şirke ve ehl-i şirke izlâl vardır. (KB84b)

Şârih *Mesnevî* Dîbâcesini şerh ederken de “Akşam Kürt olarak yattım, sabah Arap olarak uyandım.” atasözünün hikâyesine yer vermiştir:

Bimâ kâl emseytu Kurdiyyen ve aşbahtu 'Arabıyyen: Bunun birle ki Şeyh-i Mükerrrem didi. *Emseytu Kurdiyyen*, ya' nî Kürdi olduğum hâlde aştamladım, *aşbahtu 'Arabıyyen*, 'Arabî olduğum hâlde şabâhladım. Ya' nî aştâm câhil olduğum hâlde yatdım, şabâ 'âlim olduğum hâlde şabâhladım. Ve kalkdım Şeyh Ebu'l-Vefâ Hâzretlerinüñ cümle menâkıbındandır ki ya' nî kimesneler andan va'z u naşîhat taleb iderler. Cevâb virdi ki: “Yarın in-şâ'a'llâh sizlere va'z ideyin.” didi. Ol gice fikrle yatdı. Vâkı'asında Hâzret-i Resûlü'llâh'ı gördi. Yâ Resûlü'llâh, benden va'z taleb iderler, ben ümmiyüm, didi. Hâzret-i Sultânü'l-Enbiyâ aña didi ki “Yâ Şeyh, mañzûn olma, *lâ-taḥaf in-şâ'a'llâhu yetecella'llâhu leke bi'smihî'l-'alîmî'l-kelim* Çün şabâh oldı, câmi'e varup minbere çıktı. Bir va'z eyledi ki halk hayrân oldılar. Ve va'zuñ soñunda didi ki *emseytu Kurdiyyen ve aşbahtu 'Arabıyyen*. Ve bu söz 'Arab'da meşel olmuştur.(KB10b)

Yukarıda ifade edildiği gibi şerhin desteklenmesinde pek çok peygamber kıssasından istifade edilmiştir. Aşağıdaki örnekte Hz. Musa'nın bir kıssasına beytin açıklamasında yer verilmiştir:

Sâhirân çun Haqq-ı ü beşnahtend
Dest u pâ der-cürm-i ân der bahtend (1:1621)

Ya' nî Mūsâ 'aleyhi's-selâm sâhirlerle didi “İlkâ eyleñ ol şey'i anı ki siz ilkâ idicilerisiz. Ya' nî birağın âlet-i sihrden birağacak şeylerünüzi” didi. Çün sihrlerin bıraktılar. Hâzret-i Mūsâ'nun 'aşası cümlesin yudup sâhirler imâna geldiler. Fir'avn hışm idüp, didi. Nitekim süre-i Şu'arâ'da buyurur: Le-uḡaṭṭı'anne eydiyekum ve erculekum min-hılâfin ve le-uşallibennekum ecma'ine. Ya' nî “Ellerünüzi ve ayaklarınıuzı hilâfından kesüp ve sizün cümleñüzi şalb iderüm” didi. Pes ellerini ve ayaklarını Hâzret-i Mūsâ 'aleyhi's-selâmın cengine geldüklerinden ötürü fedâ itdiler. Ya' nî ellerin ayakların Fir'avn kesüp “Siz kendünüzden üstâd-ı sâhir bulduñuz. Beni terk eyleyüp aña tâbi' olduñuz” diyüp siyâset emr eyledi. Anlar dağı didiler ki Qâlû lâ-dayra innâ ilâ-Rabbînâ munkalibün. Sâhirler Allâh Te'âlâ'ya imân getürmüşler idi. Didiler “Zarar u (4) elem yokdur senün tehdidünden bize. Zîrâ biz hâtib-i Haqq'a ve şevâb-ı âhirete rücû' iderüz” didiler. (KB62b)

Şerh edilen beyitte Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmâîl kıssasına gönderme olduğundan Kur'ân-ı Kerîm'den yola çıkılarak kıssa diğer izahatlara göre ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır:

... Rivâyet şöyledür ki Hâzret-i İbrâhîm terviye gicesi rû 'yâda gördüğü bir kâşid didi buña ki tahkîken Allâh Te'âlâ emr eyledi ki oğlını zebh eylesin. Hâzret-i İbrâhîm terviye eyledi. 'Acebâ gördüğüm rû 'yâ Rahmânî midür yâhud şeytânî midür, ola diyü fikr eyledi. İkinci gice yine eyle gördi. Yakîn bildi ki Allâh cânibindendür. Üçüncü gice yine öyle gördi. Andan sonra İsmâ'îl'i boğazlamağa kaşd eyledi. Bu sebebden ol günlerüñ evvel gününe terviye, ikincisine 'arefe, üçüncisine naḥr günü diyü tesmiye eylediler. Pes andan sonra Hâzret-i İbrâhîm gördüğü rû 'yâyı İsmâ'îl'e söyledi ve didi. Fe'nzur mâzâ terâ mine'r-ra'y. Ve innemâ şâverahû fîhi ve hüve ḥateme li-ye'leme mâ 'indehû fîmâ nezele min belâ'î'llâhî fe-yusebbit kademehû in ceze'a ve ye'men 'aleyhi in selleme li-yuvettine nefsehû fe-yuhevvin ve yektesibe'l-meşûbete bi'l-inkiyâd lehû kâble nuzûlihi, ya'nî didi ki gör ne re'y idersin ve ne tedbir idersin, didi. Hâzret-i İbrâhîm'ün bu sözden ve bu müşâvereden murâdî Hâzret-i İsmâ'îl'i tefahhüş idi. Ya'nî göreyin kaşâyâ rızâ virdi mi, emr-i Hâḡḡ'a teslim olur mı, yoḡsa ceze' ider ḡorḡar mı, dimek idi. Eger ceze' iderse naṣîḡat idüp tesellî itmek kaşd eylemiş idi. Kâle yâ ebeti'f'al mâ tu'mer, ey mâ tu'meru bih, ya'nî Hâzret-i İsmâ'îl didi ki: "Ey benüm babam! Saña ne emr olındıysa kûbel-i Hâḡḡ'dan, işle. setecidunî in-şâ'a'llâhu mine's-şâbirîn, 'ale'z-zebḡî ev 'alâ-kaşâ'î'llâhî, ya'nî 'an-ḡarîb sen beni şâbirlerden bulusın dimek ola zebḡ olunmaḡlıḡa yâhud kaşâ-yı Hâḡḡ'a şâyirlerden bulursun dimek ola. Felemmâ eslemâ, isteslemâ li-emrî'llâhî ev sellemâ ez-zebḡu nefsehû ve İbrâhîm ibnehû, ya'nî vaḡtâ ki Hâzret-i İbrâhîm ve İsmâ'îl teslim oldılar emr-i Hâḡḡ'a yâhud Hâzret-i İsmâ'îl nefsin ve Hâzret-i İbrâhîm oğlını teslim eyledi. Ya ebeti inne li-ileyke ḡâceten tahkîken en teclis ḡattâ enzur ileyke ve ilâ-vechike fe-mâ kuntu evvelu ümilu en ufâriḡake fi-hâzihi's-şûrati fe-innî es'eluke yâ ebeti en tenzi'a 'annî ḡamîşî ḡattâ lâ-yudemmâ in ra'ethu ummî ve huve muleṡṡahun bi demin ceze'a 'inde zâlike es'eluke yâ ebeti en testevṡîḡa minnî'l-ḡable li-ellâ uṡṡuribe 'aleyke ve yeṡṡaribu ḡalbuk 'aleyye yâ ebeti izâ vaṡa'te's-seṡrate alâ-ḡalkî feḡavvil vecheke 'annî ḡattâ lâ-ye'ḡuzeke'r-riḡḡa fe-teḡfel yâ ebeti izâ-race'te fe-nâvil el-ḡamîṡa li-ummi li-teselliye bihi ve'ḡra'hâ minnî's-selâm ve lâ-tuḡbirḡa keyfe zebeḡtenî ve lâ-keyfe neze'te ḡamîṡi ve lâ-keyfe veṡṡḡetnî bi'l-ḡablî ḡattâ tete'esṡef fe-yenâluḡe's-şeytân ve izâ-ra'eyte ḡulâmen miṡlî fe-lâ-tenzur ileyhi ḡattâ lâ-yecze'ake zâlike fi-men indî ve izâ-ra'eyte ṡabîyyen ḡassânen fe'ḡra'hum 'annî's-selâm ve lâ-tudḡilhum ilâ-ummi ḡattâ lâ-yetecedde 'aleyḡâ ḡuznî kâle fe-te'accebe'l-melâ'iketü min-vâlidihî İsmâ'île ve vaṡiyyetehû lehû ve cidde İbrâḡime fîmâ umira bihi kâle fe-nâdiyehû'l-munâdî mine's-semâ' yâ ḡalîlâ'llâḡ ḡad veṡṡafeka'llâḡ inneḡe ḡalîmun evvâhun munîbun fe-keyfe lâ-terḡamu ḡâza'l-mevlûde ve huve yukellimuke bi-hâze'l-kelâm evvâhun ḡalîm evvâhun munîb fe-kâle İbrâḡimu yâ eyyuḡe'l-hâṡîfu lâ-telumnî inna'llâḡe te'âlâ emerânî biḡi ṡumme kâle İsmâ'îlu 'accil emra Rabbike kâble en yenâle's-şeytân kâle feneze'a ḡamîṡahû ve rabeṡahû ve telleḡu li'l-cebîn ey ṡâra'ahû 'alâ-ṡaḡḡihî fe-vaḡa'a cebînuḡ 'ale'l-arṡ fe-huve eḡadu cânibeyi'l-cebḡe. Ya'nî yanînuñ üzerine yıḡdî alînuñ bir cânibî yire geldi. (KB35a)

Mesnevî başlıkları çoḡu zaman şerh edilmemiştir, edildiḡinde ise çok az da olsa kıssalara yer verilmiştir:

KİŞŞA-İ BÂD Kİ DER-'AHD-İ HÂZRET-İ HÜD 'ALEYHİ'S-SELÂM

Ba'zî tefâsîr ü kişşâ kitâblarında mezkûrdur ki Hâzret-i Hüd 'aleyhi's-selâm maḡall-i nüzûl-i 'azâbda mü'minlerüñ eṡrâfına bir ḡaṡ çekdi. Bâd-ı ṡarṡar ol ḡaṡ içinde olan mü'minlere geldükde nesîm-i şâbâ gibi nerm ve ḡoş olurdu. ḡaṡdan ṡaşrada olanları helâk iderdi. (KB48a)

Sabûḡî Dede sadece peygamberlerden deḡil din büyüklerinin hayat hikâyelerinden de istifade etmiştir. Aşaḡıda Mecdüddîn-i Bağdâdî'nin tasavvufa meyl ediliṡi ele alınmış ve kaynak olarak İmâm-ı Gazâlî gösterilmiştir:

Ve naḡl-i ṡaḡîḡdür ki Mecdüddîn-i Bağdâdî rahmetu'llâhî 'aleyḡ yigirmi beş yaşında idi. 'Ulûm u fûnûnda ṡâḡîb-i kemâl olmuş idi ammâ ṡarîḡa-ı dervîṡândan nefreti var idi. Ve anlara inkârî kemâlde idi. İttifâḡ İḡyâ-yı 'Ulûm'dan bir defter eline girdi. Aḡyânen aña müṡalâ'a iderdi. Ol müṡalâ'a bir kâtible iḡṡilât-ı dervîṡân müyesser oldu. Jengâr-ı inkâr âyine-i zâmirinden silinüp pâk oldu. Necmeddîn Kübrâ ḡidmetine yetiṡüp tevevü telḡîn alup bu kâra meṡḡûl oldu tâ ki 'uluvv-ı dereceye iriṡüp şeyḡ-i Rabbânî oldu. Bu cümle İmâm-ı Gazzâlî'nün bir risâlesinden müyesser oldu. (KB4a)

Hz. Ali'ye yöneltilen "İlim mi üstündür, mal mı üstündür?" sorusuna Hz. Ali'nin ilmin üstün olduḡu cevabına tahkiyeli olarak aktarılmıştır:

Hikâyet: İki kimse nîzâ' itdiler. Biri didi ki 'ilm efḡâldür, biri didi ki mâl efḡâldür. Hâzret-i 'Alî ibn Ebî ṡâlib'e kerrema'llâhu veche bir âdem gönderdiler. Tâ ki su'âl eyleye. Ol kimse gelüp eytdi. "Yâ 'Alî, 'ilm mi

efdâldür yâhud māl mı efdâldür?” İmâm-ı ‘Alî didi ki “İlm efdâldür.” Ol kimse didi ki “Eger benden delîl isterler ise ne cevâb vireyin. Eytdi ki “İlm mîrâş-ı enbiyâdur ve māl mîrâş-ı Fir’avn u Şedâd u Hâmân’dur ve ‘ilm şâhibini şaklar, māl şâhibin şaklayamaz. Şâhibi anı şaklar ve harâmî âdemi ‘ilmden ötürî öldürmez ammâ mālından ötürî öldürür ve hırsız ‘ilmi uğurlayamaz ammâ mālî uğurlar ve ‘ilm harc itdükce artar, māl harc itdükce eksilür ve ‘ilmi Hâk Te’âlâ sevdiği kûluna virür mālî sevmediği kûluna virür ve mālûn âhiretde su’âlî ve hesâbî ve ‘azâbî var, ‘ilmûn yokdur. Mālîyla fâhr idenler ahmaqdur. Zîrâ ‘izzu’d-dunyâ bi’l-mālî ve ‘izzu’l-âhîrati bi’l-a’ mālî buyurmuşdur. ‘İzz-i dünyâ fânî ve ‘izz-i âhîret bâkîdür. (KB73b)

Aşağıda Zü’n-nûn-ı Mısrî’ye ait bir kıssaya yer verilmiştir. Bu kıssaya şerh edilen beyitten hemen sonra başlanmış, öncesinde açıklamada bulunulmamıştır:

Âftâb-ı hîş-râ zerre nümûd
Endek endek rûy-ı hod-râ ber-güşûd (2:1388)

Hikâyet, cümle kerâmetinden biri budur ki Hâzret-i Zü’n-nûn-ı Mısrî sefineye binüp bir cemâ’atle deryâ seferin itmîş idi. İttifâk ol gemi içinde olan bâzîrgânlardan birinûn bir gevheri zâyî oldu. Birbiri mâbeyninde teftîş idüp gevheri bulamadılar. İttifâk idüp bu dervîşi dağı aramak gerekdür diyüp Zü’n-nûn-ı Mısrî Hâzretlerine “Gevher sende olmak ihtimâli vardır.” diyüp aramak kaşd itdiler. Hâzret-i Zü’n-nûn Cenâb-ı Hâzret-i Hudâ’ya teveccüh idüp dudak debretti. Derhâl deryâ içinde nice biñ mâhi baş çıkardı. Her birinûn ağzında gevher-i zî-kıymet-i Zü’n-nûn ol gevherlerden birin alup ol hî’âceye virdi. Ehl-i keştî anı görüp feryâd idüp ayağına düşüp ‘özürler dilediler. Andan sonra laqabı Zü’n-nûn şâldı. (KB172a)

Sabûhî Dede şerhinde üç ciltte altı adet olmakla birlikte *Mesnevî*’deki hikâyelere de yer vermiştir. Aşağıda tavşan ile arslan hikâyesinden alıntılanan kısma örneklendirilmiştir:

Hâzret-i Mevlânâ bu birkaç beyt-i şerîfde hargüşün şîr elinden halâş olduğın habs-i hâkden halâş bulan şâh u berge teşbih idüp buyurur. Çün hargüş mevt elinden halâş buldı. Sebz ü rakşân oldı. Şol hevâda rakş iden şâh u berg gibi. Nitekim şâh u bergabs-i hâkden halâş bulurlar baş kaldurup hevâ ile harîf olup rakş iderek zebân-ı şîâ ile Hâk Te’âlâ’nuñ şükürin okuyup terennümâtla serâyân olurlar ve zebân-ı hâlîle dirler ki bizüm kökümüzi ol ‘atâ şâhibi olan Allâh Te’âlâ terbiyyet idüp besledi, tâ ki dıraht-ı vücûdumuz yoğun ve toğrı oldı, dirler. (KB55a)

Kıssalar metnin içine herhangi bir bağlayıcı kelime olmadan verilebildiği gibi yukarıdaki örneklerde olduğu gibi “hikâye” ya da aşağıdaki örnekte olduğu gibi “rivâyet” kelimeleriyle de verilmiştir:

Rivâyetdür ki on biñ tabbâhı var idi ki bu çölmeklerde yemek bişirürlerdi. Pes Hâzret-i Mevlânâ kuddise sırrahu nefse hîtâb idüp buyururlar ki “Ey div sıfatlu nefis! İş işle ki Süleymân zindedür. Bu Süleymân ölmez, hay u kayyûmdur. Dîvler ol Süleymân hîdmetinde nice mu’tî oldılar ise sen dağı bu Süleymân’uñ emrine mu’tî olup kulluğundan hâlî olma. (KB129a)

İhtiyârât-ı Sabûhî’de peygamber kıssalarına üç ciltte 92, dinî şahsiyetlere ait menkıbelere 18, *Mesnevî*’den hikayelere 6, diğer dini hikayelere de 9 defa olmak üzere toplamda 125 defa başvurulmuştur. Bu verilerden yola çıkarak kıssaların şerhin önemli bir kısmını oluşturduğu söylenebilir. Kıssalara başvurma özellikle âyet ve hadis iktibaslarından ve manzum iktibaslardan sonra beyitleri açıklamak, düşünceleri kanıtlamak amacıyla en çok kullanılan yöntemdir.

3.1.6. Belagata İlişkin Unsurlara Yer Verilmesi

İncelenen metin bir edebî eserin şerhini gerçekleştirmekle birlikte eserin edebî yönü ile ilgilenmemekte, anlamını açıklamaktadır. Anlamını açıklarken da belagata ait kavramlarla oluşturulan anlam dünyasını açıklamak yerine doğrudan ne anlatılmak istendiğini açıklamaya çalışmakta, metinden anlaşılması gereken bilgiye okuyucu yönlendirmektedir. O nedenle belagat terimleri ile şerh boyunca nâdiren karşılaşılır.

Mesnevî bir nazım biriminin adı olmakla birlikte eser adı olarak Hz. Mevlânâ'nın yazdığı eser olarak hafızalarda yer etmiştir. Bunun farkında olan Sabûhî Dede *mesnevî* kavramını açıklama ihtiyacı hissetmiştir:

...meşnevî şol şi' re dirler ki anuñ her iki mışra' ı bir kâfiye üzre ola. Kaşide ve gâzel gibi bir kâfiye üzre olup gitmeye. (KB5a)

Bunun haricinde metinde geçen belagat ilişkili terimler teşbih, istiare, telmih, kinaye, tevriye ve tarizin ötesine gitmemektedir:

Ve huve cinānu 'l-cenān zi'l-'uyūni ve 'l-ağşāni: Cinān, kesr-i cīm ile cem'-i cennet ve feth-i cīmle kalb ma' nâsinadur ve 'uyūn 'aynuñ cem'idür. Çeşmeler dimekdür. Ve ağşān guşnuñ cem'idür. Dallar, budaklar demek olur. Bunda isti' âre vardur ki *Mesnevî*'yi cināna **teşbih** eyleyüp cinānuñ levāzımıyla zıkr olındı ki 'uyūn u ağşāndur. (KB6b)

Kūze-i çeşm-i hārişān pūr ne-şud (1:21a)

Hārişlerūñ kūze-i çeşmi pūr olmadı. (4) Hırş ol dört sıfatdan biridür ki Hāzret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām derdin dañı helāk (5) eyledi. Bu dört murg ki dört sıfat-ı zemīmeden kināyetdūr, helāk itmeyince sefer-i rāh-ı beķā (6) müyesser olmaz. (KB27a)

Bi-ş'nev in ney çun hikāyet mī-kuned

diyüp buyurmışlar idi. Vücūdlarından isti' âre (10) idüp neyden istimā' eyle dimişler idi. Zirā nāyuñ tekellüm-i ihtiyārīsi bu kadar nāyzen (11) her ne nefh iderse anı söyler. (KB30a)

K'in çunin ender heme āfāk nīst
Coz rahīk u māye-i ezvāk nīst (1:2721) (7)

Buncılayın şu [KA69b] dünyāda yokdur. Bu āb-ı rahīkden ğayrı ve māye-i ezvākdan ğayrı degüldür. (8) Lafz-ı rahīkden ol āyet-i kerīmeye telmih buyururlar ki sūre-i Muṭaffifin'de buyurmışdur (KB92b)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi edebî sanatlara ilişkin kavramların açıklamalarına şerhte yer verilmez. Bu kavramlar metinleri anlamada dikkat edilmesi gereken kavramlar olarak yer bulmuştur.

Metindeki edebî sanatlarla ilgili terminolojinin kullanımı Tablo 7'de gösterilmiştir:

Edebi Sanat	1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt	Toplam

Teşbih	19	9	6	34
Kinaye	13	4	5	22
İstiare	3	0	2	5
Telmih	1	1	0	2
Tevriye ve Tezat	0	0	1	1

Tablo 7: Edebi Sanat Kullanımları

3.1.7. Gramer İzahları

Metin şerhinde özellikle farklı diller devreye girdiğinde kelime anlamlarının verilmesi ile birlikte gramer izahlarına da yer verilmektedir. Tanyıldız, *şerhlerde umumiyetle önce şerh edilecek metin verilir, sonra muhâtabın metni anlamasını sağlamak için metinde yer alan bazı kavramların anlam ve gramer yapısı açıklanır. Kelime/kavram aşamasından sonra ifâde ve anlam dünyası açıklanmaya çalışılır* (Tanyıldız, 2010: 64) ifadeleri ile şerh edilecek metinlerde kelimelerin anlam dünyası ve gramer yapısının açıklanmasının muhâtabın metnin anlamasını sağlamak için kullanıldığını ifade etmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kelime anlamlarının açıklamasında olduğu gibi gramer yapılarının açıklanması da özellikle birinci ve üçüncü cildin Dîbâce bölümlerinde bulunmaktadır:

Hâzâ Kitābu'l-Meşnevî: Hâ (ح) **harf-i tenbîh**. Ma'nası âgâh ol demekdür. Zâ **ism-i işâretdür**. Mahsûs olup nazarla hâk olduğu şey' üzerine işâret için vaz' olunmuşdur. **Müşârûn ileyh Meşnevî**dür. Kitāb **maşdardur** mektûb ma'nâsınadır. Hâzâ ile işâret buyurduklarından fehm olunur ki dîbâce, Meşnevî-i Şerîf'ün mücellled-i evvelinden yâhud tamâm-ı Meşnevî'den mu'ahhar ola. (KB5a)

Fi-keşfi esrârî'l-vuşûli ve'l-yakîn: **Câr ma'a'l-mecrûr** müte'allıkdur uşûl-i evvele. Keşf, lûgatde hicâb-ı ref' olmağa dirler ammâ işlâh-ı şüfiyyede hücûb-i şüver mürtefi' olup esrâr-ı hafiyeye muttali' olmağa dirler. Ve esrâr sırruñ **cem'idür**. İdrâk-i nâsdan mahfî olan ma'âniye dirler. El-uşûl bi'z-zamm, yitişmek bulûğ ma'nâsına. (KB6a)

Subhâna'llâhi 'an-aķāvili el-mulhidîn. Sübhân ism-i maşdardur ya'nî tesbîhün ismidür. İntişâbı **fi'l-i mahzûfladur**. Taķdîr-i kelâm ben Allâh'ı tenzîh eylerüm mülhidlerün kavli-i nâ-sezâlarından. Mülhid tarîķ-i müstaķimden inhirâf idene dirler. (KC6b)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi gramer izahları ile kelime anlamları genellikle bir arada kullanılmaktadır. Sabûhî Dede önce gramer ile ilgili özellikleri açıklamakta, akabinde de o kelimenin anlamını vermektedir.

Şerh edilen beyitlerde de gramer izahları Arapça kelimelere yöneliktir:

Qavl-i peygamber şinev ey Müctebā
Gūr-ı ‘aql âmed vaṭan der-rüstā (3:518)

Et-tavaṭṭun fi’l-ḡurā ḡabrun li’n-nuhā Ḳurā ḡaryenūn cem’idür ya’nî ḡaryelerde vaṭan tutmak ‘aqluñ maḡberesidür. (KC20b)

İhfezū iymānekum bā-ū me-gū (2:2128)

Yine bu süre-i şerifde olan âyet-i kerimeye işâretdür: *Ve’ihfezū eyimānekum*. ‘Uḡūd ‘uhūd ma’nāsınadır ya’nî ‘ahdleriñüze vefā eyleñ dimekdür. İmān yemīnūñ cem’idür ya’nî bir ḡuşuş için yemīn eyleseñüz yemīnleriñüzü ḡıfz eyleñ, şundurmaḡdan ḡazer eyleñ. (KB192a)

Gramer izahları her ne kadar kelime anlamları ile birlikte yer alsada çok daha az sayıda kullanılmıştır. Birinci ciltte 14, ikinci ciltte 6, üçüncü ciltte de 18 defa olmak üzere toplamda 38 defa kullanılmıştır. Birinci ve üçüncü ciltte kullanım sayısının ikinci cilde göre fazla olmasının nedeni bu iki cildin Dîbâcesi’nin Arapça olmasıdır. Yukarıda da değinildiği gibi gerek kelime anlamlarının açıklanması gerekse gramer izahları özellikle Arapça anlatımlarda yoğunlaşmaktadır.

3.1.8. Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi

Şârih beyitleri açıklarken şerhin farklı şekillerde değerlendirilebileceğine ilişkin açıklamalarda bulunmakta, bununla ilgili açıklamalarına *yâhūd* bağlacı ile başlamaktadır:

Ya’nî burūc şāhibi olan semā ḡaḡḡiçün. Burūcdan murād on iki burūc ola ki ḡaşrlara teşbīh olına. Zîrā aña seyārāt gelüp nüzūl ider ve anda sevābitde olur. Yâhūd burūcdan murād menāzil-i kamer ola yâ kevākibūñ ‘izāmı ola yâ ebvāb-ı semā ola. Zîrā cemī’-i nevāzil andan çıkar. *ve’l-yevmil mev’ūd* daḡı ḡıyāmet ḡünü ḡaḡḡiçün. *Ve şāhidin ve meşhūdın*: Ve ol ḡünde ḡāzır olanlar ḡaḡḡiçün ḡalāyıḡdan ve ‘acāyibden anda ihzār olınan şeylerden ve tenkīrleri ihām içündür vaşıflarında. **Yâhūd** mübālaḡa içündür keşretde. *Ke’ennehū ḡile mā ufrītat keşratuhū min-şāhidin ve meşhūdın* yâhūd şāhididen murād Ḥazret-i Muḡammed ola şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ve meşhūd ümmeti ola yâhūd şāhid-i ümmet-i Muḡammed ola ve meşhūd-ı ümem-i sālīfe ola yâ her peygamber şāhid ve ümmetleri meşhūd ola. Yâhūd ‘aksi murād ola. Yâhūd melāyike-i ḡafaẓa şāhid benī Âdem meşhūd, yâ yevmü’l-naḡr şāhid ola ve (16) zebḡ idenler meşhūd ola. Yâ ‘arafāt şāhid ola ve ḡüccāc meşhūd ola. Yâ yevme’l-cum’a şāhid ve’l-mecma’ meşhūd. Zîrā şehādet itse ḡerekdür yâ her ḡün şāhid ve anuñ ehli meşhūd ola. (KB44a)

Gāḡ ḡürşid u ḡehī deryā şevī
Gāḡ kūh-ı ḡāf u ḡeh ‘anḡā şevī (2:54)

Ya’nî ḡürşid u deryā vü kūh-ı Ḳāf u ‘anḡā senūñ mezāhirindür. Ehl-i biniş olanlar ol mezāhire naẓar eyledükde seni ḡörür. Ammā seniñ zātuñ bunlaruñ ‘aynı degüldür. Zîrā sen bu cümleden münezzehsün **yâhūd** murād mürşid-i kāmīl ola. Zîrā mürşidi vaşf iderler ḡāḡ âftāb dirler nūr-baḡş olduḡiçün ve deryā dirler baḡr-ı esrār olduḡın ‘anḡā dirler ‘uzlet itdüḡi için. Ḥızr dirler āb-ı ḡayāt içdüḡi için ‘İsā dirler iḡyā-yı emvāt itdüḡi için. (KB144a)

Nadir de olsa *yâhūd* bağlacı ile verilmeyen farklı şerh ihtimallerine de değinilmiştir. Aşağıdaki örnekte metnin iki anlamda yorumlanabileceğine işaret edilmektedir:

Her ki in âteş ne-dāred nist bād

Bu mışra'ı-ı şerifün iki veche kâbiliyyeti vardır. Biri budur ki her ki fâ'il olup âteş mef'ûl ola. Ya'nî her kim ki âteş-i 'ışk-ı İlâhî'nün sevdâsın tutmazsa yok olsun, demek olur. İkinci vechi budur ki âteş-i fâ'il her ki mef'ûl ola, ya'nî kim ki bu âteş-i 'ışk anı tutmazsa ya'nî te'sir itmezse yok olsun. Ya'nî fenâyâ sa'y eylesün. Yokluk tahşil eylesün ki sâlik yok olmayınca var olmaz. Ve fânî olmayınca bâkî olmaz. *Mutu kâble en temutu* fehvâ-yı münîfince ölmezden öndin ölmeyince hayât-ı ebed bulmaz. Ve yokluk hâşıl itmeyince âteş-i 'ışka liyâkât kesb idemez. (KB20b)

Sabûhî Dede birinci ciltte 12, ikinci ciltte 7 ve üçüncü ciltte 4 defa olmak üzere toplamda 23 defa farklı şerh ihtimalleri üzerinde durmuştur.

3.1.9. Başka Kaynakların Verdiği Bilgilere Karşı Reddiye Kullanımları

İslam Ansiklopedisi'nde reddiye için “Sözlükte “kabul etmemek, geri çevirmek; karşılık vermek; vazgeçirmek” mânalarına gelen redd kökünden Osmanlı Türkçesi'nde türetilmiş bir isimdir. (Sinanoğlu, 2007: 516)” ifadeleri kullanılmıştır. Çalışmamız özelinde de reddiye kelimesi için kabul etmemek anlamından yola çıkılarak şârihin başka bir şârihler ya da âlimler tarafından metnin şerhi ile ilgili itirazını dile getirdiği ve kendisine göre doğrusunu açıkladığı bölümler için kullanılmıştır.

Sabûhî Dede'nin reddiyeler konusunda en belirgin özelliği kişileri hedef almaması; genelleştirerek, belgisiz sıfatlar ve zamirler kullanarak karşıdaki grubun görüşünü kabul etmemesidir.

Aşağıdaki örnekte “bazı şârihler” ifadesi ile bir grubu belirtmekte ancak onların kim oldukları ile ilgili bilgi vermemektedir:

Ba'zı şârihler Hazret-i Mevlânâ'nun nîst bād buyurduğun te'vîl eyleyüp evliyâ'ı'llâhdan bed-du'â şâdır olmaz dimişler. Ne için şâdır olmaz? Enbiyâ 'aleyhüme's-selâm kıssaların iştmediñüz mi? Ba'zı kariyyeyi ve ba'zı şehri belki tamâm dünyâyı harâb eylediler. Kıssaları 'âleme dâstân olmuştur. (KB21a)

Aşağıdaki örnekte de “bazılar” belgisiz zamiri ile *Mesnevî* beyitlerinin manasına verilen yanlış anlamları söyleyip kendine göre doğrusunu ispatlama gayreti içerisinde:

Ba'zılar bu beyt-i şerifün ma'nasında dimişler ki Hazret-i Mevlânâ kendü mertebesinden tenzil eyleyüp kendüyü zümre-i muhâtabîne idhâl eyleyüp “*der-ğam-ı mâ*” dedi. “*der-ğam-ı şumâ*” diyecek ma'hall idi. Tâ ki müstemî'ün tab'ına nefret gelmiye. İstimâ'ı ma'kâlden ve sa'âdet-i kabûl-i naşihat u irşâdden mahrûm kalmayalar. Kemâkâla'llâhu Te'âlâ *hâkiyen 'an Habîb bin İsrâ'il ve mâ liye lâ-'abudu ellezî fâtaranî ve ilehi turce'ün*. Ya'nî benüm için ne şey vardır ki ben 'ibâdet eylemezüm aña ki beni halk eyledi. Hâlbuki sizün rucû'unuz anuñ cânibinedür, didi. Muktezâ-yı zâhir-i hâl bu idi ki size n'oldu ki sizi halk eyleyene 'ibâdet eylemezsiz. Hâlbuki sizün rucû'unuz anadur, didi. Tela'ttuf u melâyetmet kaşd idüp kendü nefsin ol zümreye idhâl eyleyüp ibtidâ naşihati kendü nefsinden âğâz eyledi, müstem'ine ünsiyyet ü şevk-ı aşğâ ve ilkâ'-yı sem' hâşıl olmak için. Pes Hazret-i Mevlânâ dañ bu üslûba sâlik olup “*der-ğam-ı şumâ*” diyecek yirde “*der-ğam-ı mâ*” dedi, dimişler ammâ bu ma'nânun beyt-i şerifiyle münâsebeti yokdur. Zîrâ âyet-i kerîmede *ve ileyhi turce'ün* karînesidir. Ol ma'nâyı müş'ir olan beyt-i şerîfde hâd böyle bir karîne yokdur. Bu ma'nâdan fêhm olunur şâded nâyun cüdâluğdan şikâyet eylemesinde ve râh-ı pür-hûn-ı 'ışkı şerh ü beyân eylemesinde “*der-ğam-ı mâ*” demek “*der-ğam-ı şumâ*” demek olıcak ma'nâ ne demek olur? Eger sizün gamuñuz çekmekden günler bî-vaqt oldu dirseñ dünyâ halk olalı rûzgâr hâd kimsenün gamın çekmemişdür. Ve eger siz gam çekdügünüz günlerünüz gamla geçdi dirseñ ehl-i dünyâ gam-ı 'ışk-ı İlâhî ile âşinalığı kânde buldılar. İmdi bu iki vechle mışra'ı dürüst degüldür. Ve eger siz dünyâ gamıyla 'ömrünüz zâyî eyledünüz, günlerünüz tahşilsüz geçdi, demek murâd iderseñ mışra'ı-ı şânî kırmaz. (KB23b)

Benzer bir örnek aşağıda sunulmuştur:

Ba'zı şerrāh bu beyt-i şerīfūn ma' nāsında evliyāyī üç kısma taķsīm idüp “coz māhī”den murād kısm-ı şānī ve kısm-ı şālīşdür dimişler. Lākin cāyız degüldür. Zīrā “coz māhī” buyurmağla māhīnün ğayrın iħrāc eyledi. Ya' nī evliyānūn ğayrın gürūh-ı evliyādan iħrāc eyledi. Pes evliyānūn ğayrın gütürüp gürūh-ı evliyāya dāhīl eylemek yirinde degüldür. İmdi ol ma' nā ki buyurmışlar münāsib degüldür. (KB25b)

Sabūhî Dede'nin isim vermeyerek belgisiz ifadelerle eleştirilerde bulunması onun isimlerle değıl, ele aldığı metni doğru anlama ve anlatma faaliyetine yoğunlaştığının göstergesi olduğu söylenebilir. Aşağıdaki örnekte de yine isim vermemiş, “diyen kimse” ifadesiyle fikirler üzerine yoğunlaşılmasını sağlamıştır:

‘ Aşıkı ger z'in ser ü ger z'an ser est
‘ Aķıbet (13) mā-rā bedān ser rehber est (1:111)

Amma “her ki ez-yārī burīd” buyurduğı yā-yı vāhdete cem' ma' nāsın virüp “Mürşid ü hādiler şol ‘ aşık-ı zārla yārdurlar ki cümle yārāndan belki kendü nefşinden münkaţı' oldı.” **diyen kimse** ğalaţ eylemişdür. Gerçi yārāndan ve kendü nefşinden münkaţı' olmak tarīķuñ levāzımındandır. Lākin bu mışrā' uñ ma' nāsı ol degüldür. Ol ma' nā ķaşd olınsa ney-i ħarīf “her ki ez-yārī burīd” dimek lāzım gelürdi, nazma da ħalel gelmezdi. (KB22a)

Ancak felsefî bir konu irdeleme ve bir fikir grubu söz konusu olduğunda, bu grubun adını vererek düşüncelerindeki yanlışları ifade etmekten geri durmaz. Ebu'l-leys'in tefsirine mütezilenin inkar etmesini kabul etmez ve bunu çürütmek için felsefî birikimi ortaya koyar:

Egerçi ehl-i sünnet katında ru' yetu'llāh cāyızdır ammā vuķū' ı yōķdur, dirler. Dünyāda görölmez āhıretde görölür, dirler. Ĥattā Ebu'l-Leys rahmetu'llāhī 'aleyh len terānī lafzın inneke len terānī fi'd-dunyā diyü tefsir eylemişlerdür. Ammā ehl-i i' tizāl ru' yetu'llāhī inkār iderler. Ĥaķ Te'ālā cismden münezzehdür. Ol zāt-ı münezzeh ne dünyāda görölmek ve ne āhıretde görölmek mümkündür, dirler. Ve len dağı te'bīd içündür. Pes Cenāb-ı ' İzzet 'abdu'l-ibād görölmez, dirler. Ammā sādāt-ı şūfiyyeden bir gürūh-ı ' aliyye dağı vurdur ki anlar katında ru' yetu'llāh cāyızdır hem çeşm-i serle ve hem çeşm-i sırrla. Şol vaķt ki sālīķuñ nūr-ı Ĥaķ'la münevver olup ve anuñ katında i' tībār-ı şüret zāhıri fānī vü nābüddür. Māsivā'u'llāh mużmaķıl u bī-vücüd olduğdan şoñra Ĥaķ Te'ālā çeşm-i zāhıri müşāhede olınur, dirler. Ammā bu müşāhede def'-i işniniyyet ve izmihlāl-i beşeriyetden şoñra müyesserdür, dirler. Ve ekser ehl-i tevķid bu ķavl üzre müttefikkürler. Pes Ĥazret-i Mūsā'nuñ vücūdunda beşeriyetden baķıyye ķalmış idi. Anuñķın len terānī ile cevāb virildi. Ya' nī mādām ki sende beşeriyetden baķıyye olduğka elbette beni göremezsın, demek oldı. Velāķini-nzur ilā'l-cebeli fe-inisteķarra meķānehü fe-sevfē terānī, ya' nī cebel-i Tūr'a nazar eyle, eger yerinde ķarār idüp tecellīye taķammül idebilürse pes ' an-ķarīb beni görürsün. Ya' nī sevfē taķdiru en terānī in isteķarra'l-cebelu ve ma' nāhu kemā lā-yesteķirru'l-cebelu li-ru' yeti fe-inneke lā-tuķıķu li-ru' yeti ba' zılar te'vīl idüp cebel-i Tūr kināyetdür vücūd-ı mümkinden. Vücūd-ı mümkünüñ tecellī-i zāta taķammülü yōķdur. Anuñķın isteķarra meķānehu buyururdu. Ammā ba'd-ı izmihlāl ve fenā-yı vücūd mümkün ru' yetu'llāha müyesserdür, dirler. Fe-lemmā tecellā Rabbuhü li'l-cebeli ce' alehü dekken medķūken mufetteten ve'd-deķku ve'deķķu eķavānī ke'ş-şekki ve'ş-şakķi ve ķara'e Ĥamza ve'l-Kisā' i deķķā'en ey arzan musteviyeten ve minhu nāķatun deķķā'u li'lletī lā-senāme lehā Ya' nī şol vaķt kim tecellī eyledi. Ĥazret-i Mūsā'nuñ Rabbisi cebel-i Tūr'a medķūk ve mütelāşī ve bī-vücūd eyledi. Bu beyt-i şerīfde ' ışķdan murād vücūd-ı muţlaķ olup ve ķühdan murād vücūd-ı mümkün ola ve Tūr-ı mest buyurduķları şol ĥāletden ' ibāret ola ki ķaçan ' ışķ ya' nī vücūd-ı muţlaķ vücūd-ı mümkün tecellī eylese sırr-ı muķibde müşāhede-i maķbüddür. Şöyle deķşet mestliğı zāhır olur ki ol demde şī' ā' -yī ' aķl nefs-i muķibden āfil ve cemī' -i ĥavās-ı zāhıl olup vücūd-ı ' aşık maķv u mużmaķıl u fenā olur. Bu ĥālete maķall-i tecellī-yi ĥālet-i sekr dirler. Sekr-i zāhırle sekr-i bāķın mābeyninde fark yōķdur ki sekr-i zāhırde nūr-ı ' aķl ğışayān-ı zulmet-i ṭabī' atle maķhūr olur. Ve sekr-i bāķın ĥāletinde nūr-ı ' aķl ğālib-i ĥaķıķi ile mestür olur. İķtīfā-yı envār-ı nücüm gibi ki ğalebe-i zıyā-yı şemsde pinħān olurlar. Ve ĥarrā Mūsā şa' iķan maġşıyyen ' aleyhi min-hevli mā ra' ā, ya' nī Ĥazret-i Mūsā cebel-i Tūr' uñ pāre pāre olup yirinden ķopduğın görüp anuñ hevlinde maġşıyyen ' ileyhe olduğı ĥālede bī-ħod olup yıķıldı. Pes beşeriyetüñ tecellīye taķammülü olmaz imiş. Nitekim izā-teġayyebu bedā ve izā-bedā ğayyebenī buyurmışlardur Ĥazret-i Mevlānā ķāddesa'llāhu sırrahu'l-' aziz. Ćün bu araya deķ kelimāt-ı āteş-engiz-i ' ışķı beyān buyurdılar. Ehl-i zāhırdan bir maķrem ' ışķ-ı ilāhī ve dem-sāz-ı esrār-ı nā-mütenāhī bulmaduğı eelden anlara tevķiķ yönünden ĥiṭāb idüp buyurdılar. (KB24b)

Mütezeleye yönelik itirazlar aslında Hz. Mevlānā'nın itirazlarıdır. Sabūhî Dede de bu itirazları açıklamak üzere şerhinde ilgili beyitlere yer vermiştir:

Nâ-muşavver yâ müşavver guftenet
Bâtl âmed bî-zi-şûret restenet (2:68) (6)

Senûn ey mu'tezili nâ-muşavverdûr didügün veyâhud müşavverdûr didügün bâtlıdır. Şûretden kurtulmadukça sünnî ile mu'tezilîniñ ru'yeti bâbında bahşı budur ki Hâk Te'âlâ şûretten münezzehdür. Bir şey görölmege şûret gerekdür ve hey'et ü elvân gerekdür. Çün Hâk Te'âlâ şûretten ve levnden münezzehdür. Yâ nice görölmeğe mümkün olur. Ve sizün ru'yeti câyiz görmeñüzde takayyüd vardır şûret ü elvâna dirler. Hâzret-i Mevlânâ cevâb virür ki mādām ki şûretten kurtulmadukça müşavver didügünde bâtlıdır ve nâ-muşavver didügünde bâtlıdır, zirâ ol cemâl-i hiss-i zâhir ile görölmez, çeşm-i bâtın açılmağ gerekdür. Ve ehl-i i' tizâlün kavli müşâhede-i zâtiden bî-haber olduklarına delâlet ider, zirâ her kime ki devlet-i müşâhede il virdi şûret-i nâ-muşavver müşâhedesine mâni' vü rû-pûş olmaz. Ol sultân-ı kâdimün envâr-ı tecellî-i cemâli her kime ki tâli' vü nümâyân ola anuñ şûretinden eşer kalmaz. İmdi ey mu'tezili senûn nâ-muşavver didügün ya' nî tenzih itdügün veyâhud müşavver didügün ya' nî teşbih itdügün bâtlı olur kayd-ı şûretten hâlâş olmadukça. (KB147b)

Aşağıda da Hz. Mevlânâ'nın filozofların sözünü reddetmesi üzerinde reddiyede bulunur:

Çâr tab' u 'illet-i ulâ niyem
Der-taşarruf dâ'imen men bâkiyem (2:1617)

Hâzret-i Mevlânâ Hâk Te'âlâyı tenziye idüp felâsifenün sözün redd iderler. Zirâ felsefî dirler ki Hudâ-yı Te'âlâ 'illet-i ulâdur, 'aql-ı evveli halk eyledi. 'Aql-ı evvel 'aql-ı şânîyi halk eyledi. Bu uslûb üzere 'uqûl-ı 'aşere tamâm oldı. 'Aql-ı 'âşir ki hükemâ iştilâhında aña 'aql-ı fa'âl dirler, taşarruf anuñdur, dirler. 'İlâh-ı evvelün aşlâ kabz u basağ u taşarrufda 'alâkası yokdur, dirler. Ne'üzubi'llâh bu söz küfr-i mahzûdur. Hâzret-i Mevlânâ bu küfr-âmiz kelâmın redd iderler. Hâk cânibin tûtip anlara cevâb virürler ki

Der-taşarruf dâ'imen men bâkiem

Kulle yevmin huve fi-se'nin hükmince "Mevcud her şey ve râziğ her hay benim." diyü buyurur. (KB182a)

Yukarıdaki örnekler de göstermektedir ki Sabûhî Ahmed Dede reddiye tekniğini iki durumda kullanmaktadır: Birincisi diğer şârih ya da âlimlerin *Mesnevî* beyitlerini yorumlarken yaptıkları yorum hataları, ikincisi de Hz. Mevlânâ'nın mütezilenin ve filozofların düşüncelerine karşı ehl-i tasavvufun düşüncelerini savunduğu durumlar.

Reddiye bahsi Sabûhî Dede'nin şerh uslûbunu belirlemede çok önemli bir yere sahip değildir. Birinci ciltte 15, ikinci ciltte 3, üçüncü ciltte 4, toplamda 22 örneğine rastlanmıştır. Birinci ciltte nispeten yoğun olması fikrî temellerin birinci cildin dîbâcesinde ve özellikle de ilk 18 beyit şerhinde yer almasından dolayı olduğunu söylemek mümkündür.

3.1.10. Metin İçi Gönderme Yapılması

Şârihin şerh metni içerisinde daha önce üzerinde durduğu herhangi bir konu ile ilgili tekrara düşmemek amacıyla yaptığı göndermedir. Şârih, benzer ve aynı unsurları şerh ederken metnin öncesine veya sonrasına işaret etmektedir (Başçetin, 2019: 208). *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de zaman zaman metin içi göndermeler yöntemine başvurulmuştur. Bu bazen tekrara düşmemek için bazen de konu bir önceki beytin devamı niteliğinde olduğu için aradaki bağlantıyı sağlama amacı ile yapılmıştır.

Aşağıdaki beytin şerhinde bir önceki beyte göndermede bulunulmuştur:

Hılumu sıhriyyeten ehle's-semū
Ez-nebī h'ānīd tā ensevkumu (1:1678)

Bu beyt-i şerîfde **beyt-i mukaddemuñ mazmūnıdır** ma'nāda "hıl" ef'āl-i kulūbiyyedendür. Mef'ūliyyete te'diyye ider. Mef'ūl-i evveli sıhriyye ve şānisi ehlū's-semevīdūr ve semevī'ālī ma'nāsınadır. Ta'kid-i kelām, ey ehl-i dünyā ve erbāb-ı nef's ü hevā, siz ehl-i semevīyi ve aşhab-ı 'ulūvviyi sıhriyye zann eylediñüz. İmdi Qur'ān'dan okuñ tā ensuvkum āyet-i kerīmesine dek. Pes korkmak gereksiz ki anlar size Allāh zikrin unutturdılar. Bir kalbden ki Allāh zikri nez' ola, ne' ūzubillāh, ol kalb maḥall-i küfr-i 'işyān olur ve Şāhīh'in'de vardur ki men ehāne līveliyyen fe-kād bārazeni bi'l-muḥābeti. (KB65b)

Mesnevî'nin birinci cildinin 2464. beytinde "Mūsāyī bā-Mūsāyī der-ceng şud" mısraı geçmekte ve önceki bölümde bu bahis nuzun uzadıya açıklanmaktadır. Ancak sonrasında gelen beyitler anlam olarak devamı niteliğinde olduğundan ve araya uzun bir açıklama girdiğinden beyti tekrar ederek konuyu hatırlatılması sağlanmıştır:

Çun gül ez-hārest u hār ez-gül cerā
Her dü der-cengend ü ender-mā-cerā (1:2472)

Yā ne ceng est in berāy-ı hikmet est
Hemçü ceng her fūrūşān şān'at est (1:2473) (10)

Ve "Mūsāyī bā-Mūsāyī der-ceng şud" buyurmalarından bir de bu ola ki merātīb-i zühūr-ı kemāl-i esmā u şıfātda teḥālūf ü teẓād iki mazhar-ı cemāl beyninde daḥı vāqı' olduğuna işāret buyururlar ki mezāhir-i cemālīnūñ her biri bir ḥuşūşiyyetle maḥşūşdurlar ki birinūñ maḥşūş olduğu şıfātā ol birisi şerik degüldür. Ve illā şerik olmak lazımsa tecellī-i Ḥāḳ mükerrr olmak lāzım gelürdi. Bu ise ḥilāf-ı vāqı' dūr. (KB83a)

Metin için göndermelerden de özellikle birinci ciltte gerek duyulmuş ve 16 defa bu yönteme başvurulmuştur. İkinci ciltte sadece bir defa metin içi gönderme yapılırken üçüncü ciltte hiç yer verilmemiştir.

3.1.11. Örneklemeye Kullanımları

Anlatılan konuyu somutlaştırmak amacıyla başvurulmuş bir metoddur. Sabūhî Dede şerhinde örnek verileceği zaman geçiş bağlacı olarak "meselâ" kelimesi kullanılmıştır:

Ağlebu'l-zannın fi-tercihi zā
Lā-tumārī's-şemse fi-tevẓiḥe-hā (1:3442)

Ya'nī iki zannūñ ağlebi terciḥde olur ya'nī bir mübhem şeyde şübhe vāqı' olsa zann-ı ġālib ne tarafda ise ol taraf terciḥ olunur. **Meselâ** nışfū'l-leylde kıbleyi bilmesen zann-ı ġālibūñ ne cānibe olursa terciḥ bulan oldur. Ammā şems ūlū' eyledükden sonra zanna ḥācet kalmaz. Kıble ne cānibe olduğu ma'lūm olur. (KB114b)

Ba'zı eḥādış ü āyāt-ı müteşābihātı muṭāla'a idüp ma'nā-yı zāhirisin tutup bātınından ġāfil olurlar. **Meselâ** ra'eytu Rabbi fi-şurati emredu şābbın ve daḥı inna'llāhe yenzilu fi's-şulūsi'l-aḥīri kulle leyletin ilā-semā'i'd-dunyā fe-yebuṣtu yedeyhi ve yekūlu hel min-tā'ibin fe'etūbu ve daḥı yedu'llāhi fevka eydihim gibi ve daḥı ḥammertu tūnete Ādeme bi-yedeyye erba'ine şābāḥan gibi. Pes bu i' tikkād ūzre müşebbih olmuş iken müşāhede-i maşnū'āt-ı İlāhī delil olup Ḥāḳ Te'ālā aña tevfiḳ erzānı buyurup mertbe-i eḥadiyyetden tecellī idüp şüretten ma'nāya yol bulup muvaḥḥid olur ve yakīn ider ki cemī' -i mevcūdāt bir zātūñ mazharıdır ki keşret-i şüver-i maşnū'āt ol şānī' ūñ vaḥdāniyyetine delālet ider. **Meselâ** bir ḥāne içinde bir şāḥş oturmuş olsa ve ol ḥānenūñ çār divārı olsa çār divārına bī-nihāye āyineler vāz' olunmuş olsa ol āyinelerūñ her birinden ol şāḥşūñ şüreti görünmekle şāḥş müte'addid olmak lāzım gelmez. Müte'addid olan āyinedür. İmdi keşret-i merāyā-yı şüver-i tecelliyyāt-ı esmā vū şıfāt ve taşāḥḥuşāt u

ta' ayyunât-ı şânî'ün keşretine delâlet eylemez. Belki vahdâniyyetine delâlet ider. Ve kudretinün ve şân'atınun kemâline delâlet ider. Pes çok kimseler müşâhede-i şu'un-ı İlâhiyye sebebiyle teşbihden tenzihe ve keşretiden vahdete ve zâhirden bâtına yol bulmuşlardır. (KB144b)

Aşağıda *Mesnevî*'nin ikinci cildinin gecikme nedeni Hz. Mevlana tarafından kanın süt olması için zamana ihtiyacı olduğu örneğiyle açıklamış, Sabûhî Dede de bu misâli farklı örneklerle somutlaştırmaya devam etmiştir:

Muhletî bâyet tâ hûn şîr şud (2:1b)

Bir zamân mühlet ü şabr gerekdür tâ kan şud ola. Pes ma'lûm oldu ki te'hîr-i sebep kemâldür. İmdi her nâkışa derece-i kemâle irtikâda ve her tâlibe zirve-i iclâle i'tilâda şabr u imhâl u tedricden gayrıya çâre yokdur. Nitekim tomar içinde kan mühletle şîr-i şâf olur. Ve berk-i kuvvet şabr ile atlas olur. Ve katre-i bârân bir zamân batn-ı şadefde hâbs-ı terbiyye olmayınca dürr-i meknûn olup tâc-ı şâhân üzre yaratmaz. Ve Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyi ve sellem buyurur: *Men ahlâşa'llahe erba'în şabâhan zâherat yenâbî'u'l-hikmeti min-kalbihi 'alâ-lisânihi* erba'în şabâhan buyurdukları dağı mühletden kinâyedür hiçbir murâd yokdur ki mühletsüz hâşıl ola. Ve hiçbir şey yokdur ki zamânsuz vücûda gele. İmdi şey kemâlin bulmaz illâ te'hîrle ve mühletle. Pes *Mesnevî-i Şerîf*ün dağı te'hîrine sebep budur. (KB142a)

Örnekleme metoduna birinci ciltte 12, ikinci ciltte 4 defa başvurulmuştur.

3.1.12. Şahısların Tavsif Edilmesi

İhtiyârât-ı Sabûhî'de bazı kişilerin özellikleri de açıklanmıştır. Kimisinde kişinin doğduğu, yaşadığı yerler ile ilgili bilgiler verilirken kimisinde ölümü ile ilgili, kimisinde de basit bir özelliği ile ilgili bilgi verilmiştir. Tavsif edilen kişilerin başında şârihin eserini şerh ettiği Hz. Mevlânâ gelmektedir:

Muhammed bin Muhammed bin El-Hüseyn El-Belhî: 'Atf beyânıdır. 'Abduñ ya'nî 'abd-ı za'îf ki Muhammed'dür ve Muhammed Muhammed oğlu ve Muhammed Hüseyn Belhî oğludur ve Belhî Hüseyn'ün şıfat-ı nisbiyyesidir ve Hâzret-i Mevlânâ'nun ism-i şerîfleri Muhammed, şöhreti Celâleddin-i Rûmî'dür. Ve pederlerinin ismi Bahâeddin Muhammed ve lakabları Sultânü'l-'Ulemâ ve Sultânü'l-'Ulemâ'nun pederleri Hüseyn Belhî'dür. Sultânü'l-'Ulemâ Hâzretleri evvel Belhî'de mütemekkin idi. Velâdet-i Hâzret-i Mevlânâ Belhî'de vâkı' olmuştur, hicret-i nebeviyyenün altı yüz dört senesinin Rebî'ü'l-evvelünün altıncı gününde. Pes Hâzret-i Mevlânâ velâdet i'tibâriyle Belhî'dür. Ammâ zamân-ı tufûliyyetde pederleri (Sultân-ı 'Ulemâ Hâzretleri ile Rûm'a gelüp Konya'da tavaftun buyurup anda neşf ü nemâ buldılar. Ol sebebdan Celâleddin-i Rûmî dirler. Hicret-i nebevinün altı yüz yetmiş iki senesinin cemâziye'l-âhîr'ün beşinci gününde hârzâr-ı dâr-ı gürürdan gülîstân-serâ-yı surûra intikâl buyurdılar. (KB8b)

İkinci cilt şerhinin başlangıcından ikinci cildin yazılmasının gecikmesi ile ilgili bilgiler verilirken Hüsameddin Çelebi ile ilgili bilgilere de ulaşılmaktadır:

Beyân-ı ba'zı ez-hikmet-i te'hîr-i in mücellled-i devvom. İkinci cildün te'hîr olmasının hikmetlerinden ba'zısının beyânındadır. Şöyle rivâyet olunur ki mücellled-i evvel tamâm olduğdan sonra Hâzret-i Hudâvendigâr iki sene miqdârı nazm-ı şerîf-i *Mesnevî-i Ma'nevî*'ye takayyud buyurmadılar. Sebebi bu idi ki ol esnâda Hüsameddin Çelebi Hâzretlerinin harem-i muhteremleri vefât eyleyüp ol ecden Hâzret-i Hüsameddin Çelebi mâtem-zede oldu ve perişân-hâşır olup zâmir-i münîrlere hayret ü istiğrâk hâşıl olmağın huşûr-ı Hâzret-i Mevlânâ'da varup *Mesnevî-i Şerîf*ün nazm olunması bâbında iltimâs u ilhâh itmediler. (KB140a)

Mesnevî dîbâcesiinde Hüsameddin Çelebi ile ilgili bölümlerin şerhinde özelliklerin verildiği bölümler aşağıya alınmıştır:

Ol benüm seyyidüm ve senedüm olan Şeyh Hüsameddin ‘ariflerün muktedâsıdır...Ehl-i yakînün ve ehl-i Hüdâ’nuñ imâmıdır... Halk-ı ‘âlemün feryâd-residür. Ya’ nî kaçan meded isteseler halkuñ mededine yetişicidir... Hüsameddin emîn-i hazâyin-i kulüb ve hâzin-i cevâhir-i ‘uqûldur. Ya’ nî halkuñ esrâr-ı zamîrine müttalî’ olur. Keşf eylemez... Allâh Te’âlâ’nuñ emânetidür mañlûkâtı mabeyninde... Allâh Te’âlâ anı halk mabeyninde emânet komışdur. Tâ ki anlara irşâd eyleyüp anlar dañı aña i’ tikkâd u hürmet ü hîdmet eyleyeler. Ve şol kimesne ki emânet-i Hüdâ’ya hıyânet ider ya’ nî inkâr idüp temerrüdlik semtine gider dünyâda ve âhiretde mu’ azzeb olur... Ve dañı Allâh Te’âlâ’nuñ güzidesidür mañlûk mabeyninde... Ya’ nî Hazret-i Hüsameddin ol gürühdandır ki Allâh Te’âlâ anları Hazret-i Peygamber’e sipâriş buyurdu... Hüsameddin ahfayâu’llâhdandır... Çelebi Hüsameddin ‘arşuñ hazinelerinüñ miftâhıdır. Ya’ nî haqâyık-ı ‘uluvviyete tâliplerine feth eyler... Künûz-ı esrâr-ı arzıyyenün ve haqâyık-ı süfliyyenün hâzin-i emînîdür... bu vaşf eyledigüm seyyidüm ve senedüm Hüseyin’dür ki Muhammed oğlıdur. Muhammed Hasan oğlıdur. Öyle Hasan ki ma’ rûfdur İbnî Âhîyyi Türk dimekle... Hüsameddin ma’ ârif ü haqâyıkda ve taşavvuf u daqâyıkda kendü vaktinüñ Bâyezîd’i ve zamânınuñ Cüneyd’idür... Ya’ nî Hüsameddin Şiddîk oğlı Şiddîk oğlı Şiddîk’dur raqıya’llâhu ‘anhü ve ‘anhüm. Allâh razı olsun andan. Ya’ nî Hüsameddin’dan ve âbâ vü ecdâdından... Hüsameddin Urnev didükleri mevzî’e mensûbdur. Aşlları ol diyârdandır. (KB9a)

Bundan başka Şeyh Ahmed-i Hazravîyye, Zu’n-nûn-ı Mısırî, Zekerîyyâ-yı Mütetayyib, Şimr, Asiyye, Hz. Âdem ve Hz. Havva, Hz. Süleymân iyi ya da kötü, az ya da çok tavsif edilen kişilerdir:

Şeyh Ahmed-i Hazravîyye meşâyih-i Horâsân’uñ mu’teberlerinden ve tarîkatuñ kâmillerinden ve ehl-i fütüvvetüñ meşhûrlarından idi. Ve Hâtem-i Aşam’uñ müridlerinden idi. Ebü Hâfız anuñ haqqında böyle şehâdet eyledi ki eger Şeyh Ahmed Hazravîyye olmasa fütüvvet ve mürüvvet zâhir olmazdı zamânımızda, diyü buyurdu. (KB156b)

ÂMEDEN-İ DÜSTÂN BE-BİMÂRİSTÂN BE-CİHET PORSEŞ-İ HÂZRET-İ ZÜ’N-NÜN-İ MİŞRÎ KUDDİSE SIRRAHU
İsmi Şevbân bin İbrâhîm ve künyeti Ebü’l-Feyz’dür ve lakabı Zü’n-nûn’dur. Hicret-i nebevîyyenün iki yüz kırık beşinci senesinde dâr-ı dünyâdan sarây-ı âhirete intikâl eylediler. (KB172a)

Bir felsefe-i bî-i’ tikkâd ki Muhammed bin Zekerîyyâ-yı Mütetayyib dimekle meşhûr idi. Cümle-i felâsife-i zenâdıkadan idi. Bu âyet-i kerîmeyi işidüp balta ve külünk ile gelür diyüp istihzâ eyledükde gözlerinüñ nûrî şuyı gidüp kör oldu. (KB182b)

Sabûhî Dede’nin şerh metodunda şahıs tavsiflerinin önemli bir yeri olmasa da üç ciltte dokuz defa bu kullanıma başvurulduğundan incelemede yer verilmiştir.

3.1.13. Soru-Cevap Kullanımları

Klasik şerhlerde kullanılan yöntemlerden biri de soru cevap yöntemidir. Şârih cevabını bildiği bir soruyu okuyucuya yönelterek merak uyandırır, arkasından sorunun cevabını vererek konuya açıklık getirir. Ancak Sabûhî Dede üç cilt boyunca bu yönteme sadece iki defa başvurmuştur:

Âyinet dâñî çerâ gammâz nîst
Z’ânki zengâr ez-rıñeş mümtâz nîst (1:34)

Bu beyt-i şerîfde su'âl-i muḳaddere cevâb vâkı' olmuştur. Su'âl budur ki çünki nûr-ı vücûd ol vâcibûndür. Mümkîn-i âyine ḳâbil-i vâkı' olmuştur, artık degüldür, dîrsen biz daḫı cümlemüz senûn gibi mümkünü'l-vücûduz. Pes nedendür ki bizûm ḳalbümüḫ âyinesinde şuver-i ḡaybî yüz göstermez ve ma'ârif-i İllâhiyye keşf olmaz deseler cevâb budur ki belî sizûn daḫı âyineñüz vardır; ammâ bilür misin âyine-i cânûn neden ḡammâz degüldür. Anuñçündür ki şîfât-ı nefsâniyeden ve ta'alluḳât-ı cismâniden 'âlem-i imkâniden anuñ üzerine jengâr ḳat ḳat olmuştur ve siz âyineñüzi ol jengârdan pâk eylemedüñüz. Ammâ ben 'inâyet-i Bâri'yi yâri ḳılup ve tevfiḳ-i Ḥudâ refiḳ olup vücûdumı pâk eyledüm. Taşfiye-i bâṭın ve tecelliye-i ḳalb ḫâşıl ḳılup bu âyinede jengâr-ı ta'alluḳdan her ne var ise fenâ eyledüm. Vücûdumı nefy eyleyüp külliyyetle yokluḳ ḫâşıl eyledüm ki vücûduñ âyine olması muṭlaḳ yokluḳdur. (KB30b)

Ân ḫıyâlâtı ki dâm-ı evliyâst
'Aks-i meh-rüyân bustân-ı Ḥudâst (1:72)

Ya'nî ol ḫayâlât ki evliyânûñ dâmidur, büstân-ı Ḥudâ'nuñ meh-rûlârınûñ 'aksidür. Ya'nî evliyâyâ dâm, 'ışḳ-ı Ḥudâ'dur ki evliyâu'llâh dâm-ı 'ışḳ-ı Ḥudâ'dan ḡayrı dâma ser-fürü itmemiştür. Nitekim buyurur. **Beyt:**

Ḡayr-ı ân zencîr-i zülf-i dilberem
Ger hezârân dâm bâşed berderem (5:1917)

Ve kemâl üzre âzâdeliḡi ol dâma mübtelâ olmaḳda bulmuşlardır. Ve bu beyt-i şerîf su'âl-i muḳadderûñ cevâbidur. Ya'nî çün 'âlemûñ şulḫ u cengi ve fâḫr u nengi bir ḫayâl üzerinedür. Pes evliyâ 'u'llâh ne ḫayâlûñ bestesi ve ne ḫâlûñ firiftesidürler, dinilse bu beyt-i şerîfle cevâb buyurdılar ve büstândan murâd cemâl-i bâ-kemâl-i Ḥudâ'dur. Ve meh-rüyândan murâd tecelliyyât-ı Rabbâniyedür ki her demde bir ḡayrı şüretle tecellî ider. Lâ-yetecella'llâhu li-şâḡşin vâḫidin fi-şûratın vâḫidetin merrateyn ḫükmince suver-i tecellî ḡayr-ı mükerrerdür. Ol kimseler ki 'âlem-i mişâl-i evliyâyâ dâm olur dimişler, ḡalaṭ itmışlerdür. 'Âlem-i mişâlûñ müşâhedesi evliyâyâ dâm olmaḳ noḳşândur. Zîrâ seyr-i filâ'llâhda ḫiç bir nesneye bağlanmaḳ câyiz degüldür. (KB32a)

3.1.14. Şerh Metodu Bölümünün Değerlendirmesi

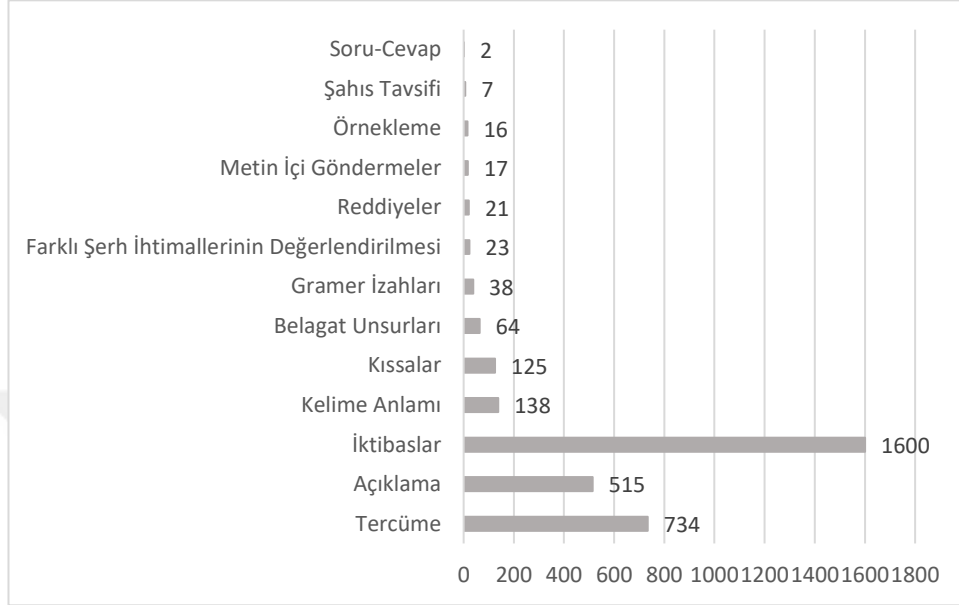
Bugüne kadar şerhler üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda şerh metoduna ilişkin tablolar çıkarılsa, şerh ederken kullanılan metodlara yönelik genellemeler yoluyla belli standartlar oluşturmaya çalışılsa da her şârihin çalışması kendine özgüdür. Kendinden öncekilerle benzer ve ayrı yönleri vardır, gelenekten beslenmiştir ancak anladığını anlatma yöntemi kendine özgüdür. Bu bağlamda Sabûhî Ahmed Dede'nin de *Mesnevî*'yi şerh ederken izlediği yöntem klasik şerhlerden de kendinden önce yazılmış diğer *Mesnevî* şerhlerinden de farklılık arz etmekte ve kendine has özellikleri ile özgün bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda Tablo 8'de Sabûhî Dede'nin şerh esnasında kullandığı yöntemler ve bunların sayısal verileri yer almaktadır:

Sıra No	Şerh Metodu	Kullanım Sayısı			
		1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt	Toplam
1	Tercüme	194	245	295	734
2	Açıklama	210	150	155	515

3	İktibaslar	Ayetlerden İktibas	368	259	295	922
		Hadislerden İktibas	165	135	105	405
		Mesnevideki Diğer Beyitlerden İktibas	33	3	2	38
		Mevlana'nın Diğer Eserlerinden İktibas	6	0	0	6
		Manzum İktibas	14	2	3	19
		Mensur İktibas	40	18	15	73
		Şairi Bulun(a)mayan Şiir	63	44	30	137
4	Kelime Anlamı		70	34	34	138
5	Kıssalar	Peygamber Kıssaları	40	28	24	92
		Dini Şahsiyetlere Ait Menkıbeler	14	3	1	18
		Mesnevi'den Hikayeler	1	3	2	6
		Diğer Dini Hikayeler	4	0	5	9
6	Belagat Unsurları	Teşbih	19	9	6	34
		Kinaye	13	4	5	22
		İstiare	3	0	2	5
		Telmih	1	1	0	2
		Tevriye ve Tezat	0	0	1	1
7	Gramer İzahları		14	6	18	38
8	Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi		12	7	4	23
9	Reddiyeler		15	3	4	22
10	Metin İçi Göndermeler		16	1	0	17
11	Örnekleme		12	4	0	16

12	Şahıs Tavsifi	3	4	0	7
13	Soru-Cevap	2	0	0	2

Tablo 8: Şerh Metodu Kullanım Sayıları

Şekil 2: Şerh Metodu Kullanım Verileri

İhtiyârât-ı Sabûhî, Farsça bir metni şerh ederken içinde bir hayli Arapça bölüm barındırdığından, ayrıca sebep-i teşrihinde ifade edildiği üzere *Mesnevî-i Manevî*'nin talebeler tarafından anlaşılması kolaylaşsın diye şerh edildiğinden “Tercüme”nin ilk sırada olması doğal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci başlık “Açıklama” ise eserin yazılış amacıdır. Şârih zaten eseri açıklamak üzere oluşturmuştur. Hatta açıklamadan sonra yer alan diğer başlıkların açıklama teknikleri olarak ele almak da mümkündür. Bu incelemede açıklama konu başlığı altındaki başlıklardan ziyade yazarın tercümeden sonra ya da tercüme olmaksızın şerh edilen beyit ile ilgili fikrî mütaalalarını ele aldığı bölüm olarak ele alınmıştır.

Bu iki başlıktan sonraki diğer başlıklar ise kullanım sıklığı göz önünde bulundurularak sıralanmıştır.

Tablo 8 incelendiğinde klasik şerhler üzerinde yapılan genellemelerden farklı olarak metinde şerh edilen başlık ve beyit sayıları göz önünde bulundurulduğunda kelime ve gramer hususiyetlerinin metinde çok önemli bir yer tutmadığı görülmektedir. Kelime anlamları her ne kadar kullanımı sık olarak görülsede bu kullanımların geneli Arapça dîbâce

bölümlerindedir. Ayrıca şerh edilen beyitlere oranla bakılacak olursa kelime anlamlarının açıklanmasının düşük oranda olduğu gözle çarpar.

Bu iki başlıktan sonra gelen “Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi, Reddiye, Metin İçi Gönderme, Örnekleme, Şahıs Tavsifi, Soru-Cevap” bölümleri ilk üç cildinde 1272 beyitin şerh edildiği bir metinde yok denecek kadar az sayılara sahiptir.

Bu eserde asıl ortaya çıkan ve şerhin metodunun temelini belirleyen metodlar iktibaslar ve kıssalardır. Şârih açıklamalarını, düşüncelerini âyet ve hadîslerden, önemli şâir ve din adamlarından, Hz. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’deki diğer beyitlerinden ya da diğer eserlerinden yaptığı iktibaslarla pekiştirmiş; anlatımı tekdüzelikten kurtarmak ve soyut düşünceleri somutlaştırmak için de kıssa kullanımlarıyla düşüncelerini desteklemiştir.

Eserin sebep-i teşrih bölümünde şârihin “*Meşnevî-i Şerîf’de vâkı’ olan âyât u ehâdişüñ ve ‘Arabî ebyâtüñ tefsîrîn ve ba’zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtisâr üzre Türkî ‘ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola*”(KB2a) ifadeleri ile örtüşen bir şekilde âyetlerin, hadîslerin ve Arapça beyitlerin açıklanmasında yine âyet ve hadîslerden istifade etmiştir. Metinde geçen kıssalardan pek çoğu da âyetler açıklanırken Kur’ân-ı Kerîm’deki kıssalardan oluşmuştur.

Özetlenecek olunursa, Sabûhî Ahmed Dede’nin şerh metodunun temelini sebep-i teşrihle uyumlu bir şekilde âyet, hadîs ve din büyüklerinden yapılan iktibaslarla, dinî anlamda önemli kişilerin kıssaların verilmesiyle anlamın ve anlatımın güçlendirmesi oluşturmaktadır.

3.2.İhtiyârât-ı Sabûhî’nin İçerik Planı

Bu başlık altında *İhtiyârât-ı Sabûhî*’de yer alan bölümler açıklanmış, giriş bölümleri eserin temelini oluşturduğundan bölüm içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Beyitlerin şerhi bölümlerinde de eserde şerh edilen tüm başlık ve beyitler ilgili bölüm tablolarında gösterilmiştir. Ayrıca şerh edilen bölümlerde şerh yöntemlerinin uygulama örnekleri çıkarılmıştır. Böylelikle metin boyunca Sabûhî Dede’nin şerh yöntemi uygulamalarına ilişkin genel tablo ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Besmele, Hamdele, Salvele

Sabûhî Dede geleneğe uygun bir şekilde eserine besmeleden sonra “Ben yeryüzünden bir halife yaratacağım” âyet-i kerîmesinden iktibasla yeri, göğü ve insanı yaratan, “Andolsun, Biz insanoğlunu şerefli kıldık” âyet-i kerîmesi ile Hz. Âdem’i yaratıp onun evlatlarına keramet elbisesi giydiren Hâlık’a hamd ederek başlar.

İnsanın şerefli kılınması ile ilgili bir beyitin ardından salavat bölümü gelir. Peygamberlerden hiçbirinin diğerinden ayırt edilmediği; ancak birbirlerine üstün kılındıkları âyetlerle açıklanır. İki âlemin sultanı, insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed’in Allah Teala’ya “en yakın” olarak üstünlüğü ifade edildikten sonra “Sen olmasaydın” elbisesi ile süslendiği ve “Ömrüne and olsun ki” tacı ile yüceltildiği vurgulanmıştır. Başlangıç bölümünün tamamı Farsça yazılmıştır. Akabinde Hz. Muhammed’e salat ve dua içeren Türkçe şiir gelir:

Revân-ı pâkiñe yüz biñ şalâvât
‘Aleyhi Rabbenâ ez-key et-taḥiyyât

Şalât-ı bî-ḥad ol ḥayru’l-enâma
Daḥî evlâd u aşḥâb-ı kirâma (KB1b)

Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e övgü ile bölüm tamamlanır: “Huda-yı Teala’ya hamd ve Muhammed-i Mücteba’ya, hidayete erîştirici yıldızlar mesabesindeki soyuna ve seçkin evliyasına selâm ve salât.” (KB1b)

3.2.2. Methiye

Sabûhî Dede’nin melamî-meşreb bir kişilik olduğu daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Klasik eserlerde makam elde etmek, geçim temin etmek, saygı ve takdirini dile getirmek gibi sebeplerle bir devlet büyüğünün övülmesi geleneksel bir yöntem iken belki de melamî-meşreb kişiliğinin yansıması olarak Sabûhî Dede bu yola başvurmaz. Eserinde kendisinden sitayişle bahsettiği kişi ilk olarak pîri, azîzi, ihtiyârı ve destgîri olarak nitelediği Hz. Mevlânâ’dır:

Celâleddinü’r-Rûmî ya’ni pîrüm
‘Azîzüm ihtiyârum dest-gîrüm

Ḳamu erbâb-ı ‘ışkuñ pîşvâsı
Ġarîb illerde gönlüm aşnâsı (KB1b)

Hız. Mevlânâ'yı bunun haricinde sıfatlarıyla yüceltir: “Ma’sûkların sultanı, âşıkların kutbu, suret ve mana feleğinin zirvesinde uçan, yerin ve göğün hükümdarı, vecd ve hal şarabından mest olmuş, söz meydanının usta binicisi, muhakkiklerin senedi, müdekkiklerin delili”(KB1b) olarak nitelendirir.

Sabûhî Ahmed Dede, zamanın makam çelebisi Bostan Çelebi'ye intisap etmiş, eğitimini ise Bostan Çelebi'nin kardeşi Ebubekir Çelebi'ye vermiştir (Sahih Ahmed Dede, 2003: 284). Anlaşılan odur ki Sabûhî Dede, Ebubekir Çelebi'ye büyük bir muhabbetle bağlıdır. Eserinde zamanındaki zatlardan sadece Ebubekir Çelebi'yi medh etmiştir. Ardından da eğitimini kendisinin üstlendiği Ebubekir Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi'ye dua etmiştir. “Ebubekir Çelebi'nin Hız. Mevlânâ'nın soyundan gelip seccade-nişin olduğunu, kendisinin mürşidi olduğu, seyr ü sülûkun tehlikeli yollarında yardımcısı ve yol göstericisi olduğunu ifade etmiştir. Sabûhî'ye göre öyle üstün bir zattır ki sahra taşını mücevhere, bir miktar toprağı altına dönüştürebilir, veliler madeninde ezel güneşinin terbiyyesi ile büyüyüp olgunlaşmış mübarek vücudu parlak tertemiz bir cevherdir, aydınlık kalbi Allah'ın fasıllarının bolluğundan safalarla dolmuş cilalanmış parlak bir aynadır (KB1b).

Sultânü'l-ma'sûkîn ve kûtbü'l-âşîkîn tâyir-i zirve-i felek-i şüret ü ma'nâ vesâyir melekût-ı arz u semâ, mest-i şarâb-ı vecd ü hâl ve şeh-süvâr-ı meydân-ı kıl ü kâl, hüccetü'l-muhakkîkîn ve burhânü'l-müdekkîkîn Mevlânâ Celâlü'l-Hak ve'l-milletihî ve'd-dîn kâddesenâ'llâhu bi-sırrihi'l-âzîz Hazretleri'nün sülâle-i pâkînden ve nesl-i sa'âdetmendlerinden hâliyâ seccâde-nişin olan 'azîzüm ve nakd-i vâkt-i pîrüm ve 'âkabât-ı sülûkda mu'in ü zahîrüm Ebubekir Çelebi Efendi, ol zât-ı sûtûde-hışâl ki nazar-ı kimyâ-yı te'sîri seng-i şahrayı gevher ve hâk-i bi-mikdârı zer eyler, vücûd-ı şerîfleri bir gevher-i pâk-i mücellâdur ki ma'den-i velâyetde terbiyyet-i şems-i ezel ile neşv ü nemâ bulmuş ve zamîr-i münîri bir âyine-i rûşen-i cilâdur ki feyz-i faşl-ı Rabbânî'den pür-şafâ olmuştur. (KB1b)

Bu methiyenin sonunda Abdurrahman Çelebi için “Allah Çelebi Abdurrahmân'ı inayetiyle desteklesin. Hayırlara muvaffak kılsın. Onu kendi yüce makamına ve en parlak menzile erıştirsın. Kapsamlı bereketlerinden ve kâmil gayretlerinden Allah bizi faydalandırsın. Kıyamet gününe kadar onun tâliplerinin ve sâliklerinin üzerinde olan izzet gölgesini desteklesin. Allah'ım onun oğlunu zaman musibetlerinden koru, muhafaza et. Göz bebeğı ve gönül sultanı olmasını nasip eyleyerek onu çeşitli irfan ve ilimlerle donat” (KB2a) ifadeleri ile dua ederek medhiye bölümünü tamamlamıştır.

3.2.3. Sebeb-i Teşrih

Sabûhî Dede 1026/1617 senesinin sonlarında Şam'a seccade-nişin olarak geldiğini bildirdikten sonra eserinin sâdık dostlarının, arkadaşlarının yoğun rica ve ısrarları ile

eğitimine yeni başlanılan talebelerin *Mesnevî-i Şerîf*'i kolay anlaması için içinde âyet ve hadîs bulunan beyitlerini tefsir etmek, anlaşılması zor olan bazı beyitleri de veciz bir şekilde Türkçe açıklamak amacıyla yazıldığını ifade etmektedir:

Ba' zı ihvân-ı şafâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki *Mesnevî-i Şerîf* de vâkı' olan âyât u ehâdisüñ ve ' Arabî ebyâtüñ tefsîrin ve ba' zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtîşâr üzre Türkî ' ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtediye fehmi âsân ola. (KB2a)

Sabûhî Dede, *Mesnevî*'yi bir güneşe, deryaya benzeterek bunlardan bir zerre, bir damla açıklayabilmeyi ümit etmektedir. *Mesnevî* beyitlerinin son derece üst bir seviyede olduğu, anlam ve söz söylemede en derin anlamlara ve en güzel söyleyişlere sahip olduğunu vurguladıktan sonra bu derin anlam ve güzel sözlerin tamamı anlaşılmasa bile tamamını terk etmemek gerektiği düsturundan hareketle Allah'tan yardım isteyerek bu zor işe cüret etmiştir.

Sonrasında güzel ve hayırlı işler yaparak bunlarda muvaffak olmayı temenni eden bir dua ile bölüm sona erer.

3.2.4. Eserin Adı

Eserin adı ile ilgili kaynaklarda ve yazmalarda ihtilaflar bulunmaktadır. Eser *Mesnevî-i Manevî*'deki seçilmiş beyitlerden oluşturulduğu için yazma nüshaları tam okumayanlar tarafından ya da bir yakıştırma yoluyla İhtiyârât-ı Mesnevî adı ile anılmaktadır:

Kaynaklarda "İhtiyârât" (Vefeyât-ı Ayvansarâyî, 1375, vr. 48b; Mecmû'atü't-Terâcim, 192: vr.41b; Mecelletü'n-Nisâb, 628, vr. 291; Mehmed Ziyâ, 1329:96; Önder, 1974: 174.); "İhtiyârât-ı Sabûhî" (Mecmû'atü't-Tevârîhi'l- Mevleviyye, 1462, vr. 68b-73b); "İhtiyârât-ı Mesnevî" (Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, 2309, vr. 202); Ali Enver, 1309:120; Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, 109, vr. 61b; Gölpınarlı, 1971:143-144; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu,1959: 323; Ayan, 1997: 160; Türk Ansiklopedisi, 1980: 503; Cinlioğlu, 1950:105) gibi kısa adlarla geçen eserin tam adı yazma nüshalarda "Kitâb-ı İhtiyârât-ı Hazret-i Sabûhî Ahmed Dede Efendi" (İhtiyârât-ı Sabûhî, Süleymaniye (Pertev Paşa) Kütüphanesi, Yz. No:228), "Hâzâ Kitâbü'l-İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf " (İhtiyârât-ı Sabûhî, Süleymaniye (Es'ad Efendi) Kütüphanesi, Yz. No:1310.), "El İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-i Şerîf Sabûhî Ahmed Dede" (İhtiyârât-ı Sabûhî, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yz. No:1495) şeklinde yazılıdır. (Sarı, 2018: 664).

Sabûhî Admet Dede, eskiden beri anlaşılması zor olduğu düşünülen beyitleri seçip adına *İhtiyârât-ı Sabûhî* adını vermiştir. Bunu Türkçe mensur bir bölümde belirttikten sonra Farsça manzum ifadelerle de pekiştirmiştir:

Evvel meşhûr olan ebyât-ı müşkileyi intihâb eyleyüp *İhtiyârât-ı Sabûhî* diyü ad kodum. **Beyt:**

Güzidem ez-miyâneş tûrfa ebyât
Nihâdem nâm-ı ū-râ İhtiyârât

Ez-ân hum-hâne pür kerdem sebûyî
Berây-ı ' aşık-ı hum-hâne cûyî

Her ân ' aşık ki h'âhed feyz-i rûhî

Farsça bölümde eserinin özelliklerini anlatan Sabûhî Dede, eserinden taze beyitler olarak bahsetmekte, meyhane arayan âşık için meyhânedan bir testi bıraktığını ifade ederek ruhunu ilim, irfanla doldurmak isteyen her âşığa *İhtiyārât-ı Sabûhî*’yi okumasını önermektedir.

3.2.5. Mesnevî-i Şerif Hakkındaki İddialara Cevaplar

Sabûhî Dede şerhe başlamadan önce *Mesnevî-i Şerîf* hakkında halk ağzında yaygın ve meşhur bir şüphe ve bir soru olduğunu, bunu ortadan kaldırmak için cevap vermek gerektiğini ifade eder.

Mesnevî ile ilgili şüphe: “*Mesnevî*’ye başlamak için ehl-i hâl olmak gerekir? Ehl-i hâl olmayan buradaki sözlerden nasibdar olamaz ve ilimlerin en şerefli neticesinden mahrum kalırlar.” (KB2b)

Sabûhî Dede bunun bir vehm olduğunu, gerçeği yansıtmadığını ifade eder. Sabûhî Dede’ye göre öncelikle ilmi hal edinip çabalamak gerekir. Allah Teâlâ peygamberleri kâfirlere dini, ehl-i dine ilme’l-yakîni, ilme’l-yakîne ayne’l-yakîni, ayne’l-yakîne hakke’l-yakîni telkin etmek için gönderildiğini, Kurân-ı Kerîm’in dahi değiştirmek, dönüştürmek için indirildiğini, *Mesnevî-i Şerîf*’in Kurân’ın gizli yönlerini ortaya çıkarıcı ve Peygamber’in (s.a.v.) hallerinin, fiillerinin ve sözlerinin açıklayıcısı olduğunu anlatır. *Mesnevî-i Şerîf*’in düşkün sâlikleri elinden tutup en alt dereceden en üst mertebeye ulaştıracağını belirtir. (KB3b)

Dünya ehli olanlar için buradaki sırların ekşi ve nahoş olacağı, onlara buradaki sırların acayip hikâyeler ve garip misallerle latifeler şeklinde tatlı ve hoş gösterilip düzenlendiğini ifade eder.

Düşüncelerini ispat için Şems-i İsfahânî’den, İbn-i Arabî’den, Sadreddin Konavî’den, Şeyh Necmeddin Dâye’den, Şeyh Ebû Sa’îd Ebu’l-hayr Esadu’llâh’dan manzum-mensur iktibaslar yapar. İmâm-ı Gazzâlî’nin bir risâlesinden hareketle Mecdüddîn-i Bağdâdî’nin hayatını örnek verir. Hz. Peygamber’in “Bütün insanlara gönderildim.” hadîsinden hareketle: “*Pes Mesnevî-i Şerîf dahî ehl-i hâle mahşûş degüldür. Belki âdemi ehl-i hâl eyler ve gâfillere de intibâh virür ve nâ-kâbillere kâbiliyyet bağışlar ve mürdeleri ihyâ ider ve nâ-*

pâkları pāk eyler, tâlibe âb-ı hayât içirür.” (KB4a) diyerek *Mesnevî-i Şerîf*’in sadece ehl-i hal tarafından anlaşılabilceği şüphesinin doğru olmadığını dile getirir.

Mesnevî-i Şerîf ile ilgili sorulan soru ise şudur: “*Kitapları tasnif edenlerin âdâbı ve eskilerin âdetlerine göre kitabın başındaki dîbâcede önce besmele ve hamdele zikr olunur, sonrasında ism-i kitâb, fenn-i kitâb, sebep-i telîf-i kitap gelmesi gerekirken Hz. Mevlânâ neden bu bilenen yolu Mesnevî-i Şerîf’te takip etmedi?*” (KB4a)

Sabûhî Dede, Hz. Mevlânâ’nın eserinde alışılmış yol ve bilindik âdetler üzerinde ilerlediğini ifade etmektedir. Besmele, ism-i kitab, fenn-i kitab, sebep-i telif, dua, salvele, hamdele gibi bölümlerin eski âdâb usulünce eksiksiz olduğunu ifade eder: Pes Hâzret-i Mevlânâ kıddesa’llâhu sırrahu’l-‘azîz dahı bu tarîk-i me’lûf üzre zâhib olup ve ‘âdet-i ma’rûf üzre ‘amel idüp dîbâce-i Meşnevî’de evvelâ bi’smillâhi’r-raḥmani’r-raḥîm diyüp şart-ı besmeleyi yerine getürdi. Andan sonra hâzâ kitâb-ı Meşnevî dimekle ism-i kitâbı bildürdi. Ve uşûl-i uşûl-i uşûl-i dîn dimekle fenn-i kitâbı ta’rîf buyurdı. Andan sonra kitâbı medḥ idüp kimûñ nâmına te’lif olunduğın beyân buyurdılar ve sebep-i te’lif-i kitâbı ve vazîfe-i du’âyı mü’ellif-i lehûyi edâ eyleyüp çün ancılayın velî-i Hüdâ’nuñ du’â vü şenâsı ve ni’met-i tamâmı Meşnevî müyesser oldu. Buyurdılar ki el-ḥamdu li’llâhi vaḥdehû ve şalla’llâhu ‘alâ-Muḥammed ve âlihî ecma’in ḥamdı ile teşliye ile ḥatm eylediler. (KB4b)

Sabûhî Dede, Dört Kitab’ın esrarının Fâtihâ suresinde olduğu, Fâtihâ’nın esrarının Besmele’de olduğu, Besmele’nin esrarının da ilk harfî olan bâ harfînde olduğu, “bi-ş’nev” kelimesindeki bâ’nın da besmele yerine geçeceğı görüşünü ileri sürenler için beyhude zahmet çekenler olarak nitelemeye bulunur. Ancak eserin genelinde hâkim olan bir üslup olduğu gibi burada da reddiye içerikli hususlarda isim vermez. Beğenmediğı yorumları yapan kişilere yönelik genel olarak belgisiz zamirler ya da sıfatlar kullanır. Görüşlerini Fakîh Siyâhî Efendi ve Hazret-i Mevlânâ’nın sözleri ile destekler.

3.2.6. *Mesnevî-i Şerîf*’in Dibacesinin Şerhi

Sabûhî Dede şerhine *Mesnevî*’nin Arapça dibacesinden başlar. Mensur olan bu bölümün şerhi *Mesnevî* beyitlerinin şerhinden farklılık gösterebildiğı için ayrı bir başlıkta inceleme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu bölümde cümle cümle tercüme ve şerh yöntemi uygulanmış, Arapça olduğu için ilk olarak gramer izahatları yapılmış, kelimelerin anlamları verilmiş, sonrasında ele alınan bölümün tercümesi yapıp açıklamalara başlanmıştır.

Açıklamalar zaman zaman âyet, hadîs ve Hz. Mevlânâ’dan yapılan iktibaslarla kanıtlanmaya çalışılmıştır.

<i>Hāzā Kitābu’l-Meşnevî</i>: Hā (هـ) harf-i tenbîh. Ma‘nâsı āgāh ol dimekdür. Zā (ذ) ism-i işâretdür. Maḥsûs olup nazarla ḥaḳ olduğu şey’ üzerine işâret içün vaz‘ olunmuşdur. Müşârün ileyh <i>Meşnevî</i>’dür. Kitāb maşdardur mektûb ma‘nâsınadur. Hāzā ile işâret buyurduklarından fehm olunur ki dībāce, Meşnevî-i Şerîf’ün mücelled-i evvelinden yâḥud tamām-ı <i>Meşnevî</i>’den mu’ahḥar ola. <i>Zîrā ictehedtu fî-taṭvîlu’l-manzûmu’l-Meşnevî</i> buyurdukları daḥı bu ma‘nâyı müş’irdür. Eger dībāce-i <i>Meşnevî</i>’den muḳaddem vâḳi‘ olmuş ise müşârün ileyh zihinde meşnevî olur ve meşnevî şol şî‘re dirler ki anuñ her iki mısra‘ı bir ḳāfiye üzre ola. Ḳaşıde ve ḡazel gibi bir ḳafiye üzre olup gitmeye. Ve meşnevî, maşdar-ı mîmî’dür. İkinci bâbdan gelür. <i>Senā yeşnî senyen’den seneytu’ş-şey’e</i> dirseñ ḳaçan ol şey‘i iki ḳat eylesüñ. Ve meşnevî’de yā, yā-yı nisbîdür. Şanāyi‘-i şî‘riyyeden ol zıkr olınan ṭarza mensûb dîmek olur. Ya‘nî “Ey bu kitāba nazarı lâḥiḳ olan kimesne, ma‘lûmuñ olsun ki bu kitāb-ı <i>Meşnevî</i>’dür” dîmek olur. (KB5a)	Şerh edilen bölüm Gramer izahları Kelime izahı Belagat unsuru Açıklama

Gramer açıklamasına ya da kelime anlamı verilmesine ihtiyaç duyulmuyorsa doğrudan açıklamalara başlandığı da olmakta, görüşler iktibaslarla desteklenmektedir:

<i>Uşûli uşûli uşûli’d-dîn</i>: Dinüñ uşûlünüñ uşûlünüñ uşûlidür. Dînden murād dîn-i İslām’dur. Nitekim buyurur: <i>inne’d-dîne ‘inda’llāhi’l-islām</i>. Ve uşûl-i evvelden murād uşûl-i aḥkām-ı şerî‘at ve uşûl-i şāniden murād uşûl-i ādāb-ı ṭarīḳat ve uşûl-i şālîşden murād uşûl-i esrār-ı ḥaḳīḳatdur ki şerî‘at aḳvāl-ı nebî ve ṭarīḳat ef‘āl-i nebî ve ḥaḳīḳat ḥāl-inebîdür. Nitekim	Şerh edilen bölüm Tercüme Âyet iktibasları

buyurur: <i>Eş-şerî'atu akvālî ve't-ṭarîkatu ef'ālî ve'l-ḥaḳîkatu ḥālî</i>. Ya' nî beyân-künende-i uşûl-i aḥkâm-ı şerî'at ve nümâyende-i uşûl-i âdâb-ı ṭarîkat ve güşâyende-i uşûl-i esrâr-ı ḥaḳîkâtîdür, dimek olur ve bu ma'nâya daḥı şâmildür ki uşûl-i evvelden murâd 'ilme'l-yakîn ve uşûl-i şâniden murâd 'ayne'l-yakîn ve uşûl-i şâlişden murâd ḥaḳḳe'l-yakîn ola. Zîrâ şerî'at-ı mutaẓammındur, 'ilme'l-yakîn ki mertebe-i istidlâldür. Ve ṭarîkat-ı mutaẓammındur, 'ayne'l-yakîn ki mertebe-i müşâhededür ve ḥaḳîkat-ı mutaẓammındur, ḥaḳḳe'l-yakîn ki mertebe-i keşf ü 'ayândur. Ve bu ma'nâya şâmildür ki uşûl-i evvelden murâd 'âlem-i nâsût ve uşûl-i şâniden murâd 'âlem-i melekût ve uşûl-i şâlişden murâd 'âlem-i ceberût ola. Zîrâ 'âlem-i nâsût şerî'ate ta'alluḳ tutar ve 'âlem-i melekût ṭarîkate ta'alluḳ tutar ve 'âlem-i ceberût daḥı ḥaḳîkate ta'alluḳ tutar. İmdi <i>Meşnevî-i Şerîf</i> bu ma'nâ-yı nâṭıḳdur şarîḥaten ve remzen. Ammâ be-şart-ı ân ki mürîd-i müsta'id bir mürşid-i kâmil ki dâneninde-i 'ulûm-ı zâhir ü bâṭın ve şinâsende-i esrâr-ı bâriz ü kâmin ve merd-i ma'nevî ve vâsıl-ı künûz-ı rumûz-ı <i>Meşnevî</i> ola. Anuñ dâmen-i pâkin dest-i î'tikâdla muḥkem tutup mülâzım-ı şoḥbet-i rûḥ-efzâ ve muḳîm-i ḥıdmet-i behcet-fezâsı olup anuñ âstânesi turâbın başına tâc-ı 'izzet bilüp ve cemî'-i bildüklerin ferâmuş kılup anuñ re'y-i bülendine teslîm ola ve anuñ şoḥbet-i sa'âdet-baḥşından uşûl-i aḥkâm-ı şerî'atı ve uşûl-ı âdâb-ı ṭarîkatı ve uşûl-i esrâr-ı ḥaḳîkatı <i>ḥuzû'l-ilme min-efvâhi'r-ricâlî</i> hükmince aḥz eyleyüp Ger tu seng-i şaḥra vü mermer şevî Çun be-şâḥib-dil resî gevher şevî (1:723) (KB5b)	Açıklama Açıklama Hadîs iktibasları <i>Meşnevî</i>'nin diğerk beyitlerinden iktibas

Bazı bölümlerde de kısa bir açıklama, kelimenin sözlük anlamı ile ıstılahî anlamı verilmektedir:

<i>Şer‘u’l-lāhu’l-ezher:</i> Şer‘ yoldur ve tarīk-i dīndür ki enbiyā anı važ‘ eylediler mukteżā-yı vahy-i İlāhī üzre. Ve ezher, yaldırıcı dimekdür. Murād, tarīk-i ‘ilm-i sülūkdur ki rüşen ü pür-nürdür. Zīrā anuñla esrār-ı Rabbānī ve haķāyık-ı Sübhānī keşf olur. (KB6a)	Şerh edilen bölüm Tercüme Kelime anlamı Açıklama

Bazen sadece kısa bir açıklamanın yeterli olduğu görülür:

<i>Ve huve kenīle Mısr:</i> Ya‘nī <i>Meşnevī</i>, Mısr’uñ Nil şuyu gibidür. (KB7a)	Şerh edilen bölüm Tercüme

Sabūhî Dede, Hz. Mevlânâ’nın kendisi ile ilgili verdiği küçük bir bilgiden yola çıkarak detaylı bilgiye ulaştırır. Aşağıdaki alıntılanan bölümde Hz. Mevlânâ’nın babasının, dedesinin adı ve lakapları, Hz. Mevlânâ’nın doğum yeri ve tarihi, Belh’ten Konya’ya gelişi, vefat tarihi ile ilgili bilgiler verilmiştir:

<i>Muhammed bin Muhammed bin El-Hüseyn El-Belhî:</i> ‘Atf beyānidur. ‘Abduñ ya‘nī ‘abd-ı za‘îf ki Muhammed’dür ve Muhammed Muhammed oğlu ve Muhammed Hüseyn Belhî oğludur ve Belhî Hüseyn’uñ şıfat-ı nisbiyyesidür ve Hāzret-i Mevlānā’nuñ ism-i şerīfleri Muhammed, şöhreti Celāleddīn-i Rūmī’dür. Ve pederlerinüñ ismi Bahāeddīn Muhammed ve lakabları Sultānū’l-‘Ulemā ve Sultānū’l-‘Ulemā’nuñ pederleri Hüseyn Belhî’dür. Sultānū’l-‘Ulemā Hāzretleri evvel Belh’de mütemekkin idi. Velādet-i Hāzret-i Mevlānā Belh’de vāķi‘ olmuşdur, hicret-i nebeviyyenüñ altı yüz dört senesinüñ Rebi‘ü’l-evvelünüñ altıncı gününde. Pes Hāzret-i Mevlānā velādet i‘tibāriyle Belhî’dür. Ammā zamān-ı tufūliyyetde pederleri Sultān-ı ‘Ulemā Hāzretleri ile Rūm’a gelüp Konya’da tavattun buyurup anda neşf ü nemā buldılar. Ol sebebdan Celāleddīn-i Rūmī dirler. Hicret-i nebevīnüñ altı yüz yetmiş iki	Şerh edilen bölüm Tercüme Gramer izahı Hz. Mevlânâ ile ilgili bilgiler

senesinüñ cemâziye'l-aḥir'üñ beşinci güninde ḥārzār-ı dār-ı ğurūrdan gülistān-serā-yı surūra intikāl buyurdılar. (KB8b)	

Dibâce şerhinde pek görülme de sadece bir bölümde tahkiye unsurundan da faydalanılmıştır. Hz. Mevlâna'nın Şeyhü'l-Mükerrem olarak nitelediği Ebu'l-Vefâ-yı Bağdâdî'nin bir hikâyesi örnek olarak verilmiştir:

<i>Bimā kāl emseytu Kurdiyyen ve aşbaḥtu 'Arabiiyyen:</i> Bunuñ birle ki Şeyḥ-i Mükerrem didi. <i>Emseytu Kurdiyyen</i>, ya'nî Kürdî olduğum ḥâlde aḥşāmladum, <i>aşbaḥtu 'Arabiiyyen</i>, 'Arabî olduğum ḥâlde şabāḥladum ya'nî aḥşām cāhil olduğum ḥâlde yatdum, şabā 'ālim olduğum ḥâlde şabāḥladum ve kalkdum Şeyḥ Ebu'l-Vefā Ḥāzretlerinüñ cümle menāḳıbındandır ki ya'nî kimesneler andan va'z u naṣīḥat taleb iderler. Cevāb virdi ki: “Yarın in-şā'a'llāh sizlere va'z ideyin.” didi. Ol gice fikrle yatdı. Vāḳı'asında Ḥāzret-i Resūlu'llāh'ı gördi. “Yā Resūla'llāh, benden va'z taleb iderler, ben ümmiyüm.” didi. Ḥāzret-i Sultānū'l-Enbiyā aña didi ki “Yā Şeyḥ, maḥzūn olma, <i>lā-taḥaf in-şā'a'llāhu yetecella'llāhu leke bi'smihi'l-'alīmi'l-kelīm</i>. Çün şabāḥ oldu, cāmi'e varup minbere çıkdı. Bir va'z eyledi ki ḥalḳ ḥayrān oldılar ve va'zuñ soñunda didi ki <i>emseytu Kurdiyyen ve aşbaḥtu 'Arabiiyyen</i>. Ve bu söz 'Arab'da meşel olmışdur. (KB10b)	Şerh edilen bölüm Tercüme Kıssa

Sabûhî Dede Dibâce bölümünün şerhindeki açıklamaları desteklemek ve *Mesnevî*'nin anlaşılır kılınması sağlamak için çeşitli metodlara başvurmuştur:

Şerh Metodu	Adet
Gramer İzahları	31
Kelime İzahları	16
Âyet iktibasları	14
Hadis iktibasları	4

Şairi Bulun(a)mayan Şiir	2
Kıssalar	2
Mesnevî'deki Diğer Beyitlerin Kullanımı	5
Metin İçi Gönderme	2
Belagat Unsuru	1

Tablo 9: Dîbâce Bölümü Şerh Metodu Kullanımları

Dîbâce bölümünün şerhi esnasında tabloda görüldüğü gibi gramer izahları ve kelime anlamları önemli bir yer tutmuştur. Beyitlerin şerhinde çok rastlanmayan bu unsurların bu bölümde yoğun olmasının sebebinin dîbâcenin Arapça yazılmış olması, başlangıç itibariyle temel kavramlara yönelik anlam dünyasının aydınlatılması amacıyla okuyucunun seviyesinin yükseltilmesi olarak düşünülebilir.

3.2.7. Birinci Cilde Başlangıç

Sabûhî Dede, *Mesnevî*'nin telif nedeninin manevî delillerin toplanıp tasnif edilerek müridleri irşad ve terbiyye etmek olduğunu ifade eder. Hazret-i İndiyyet, Hazret-i İlmiyye-i İlâhiyye, âlem-i ceberût, âlem-i melekût ve âlem-i misâl kavramlarını açıkladıktan sonra insandan bahsetmeye başlar. İnsanı üç kısma ayırır: Birinci kısım vatan-i aslîlerini unutamayanlardır. Bu gruptakiler aslî vatanlarını bir dem olsun unutmaz ve başkalarını da vatan-ı aslî ile ilgili şevklendirirler. Bu gruptakiler enbiyâ, evliyâ, âlimler ve şeyhlerdir. İkinci kısım ehl-i imândır. Bu gruptakiler irşad edilmek için nasihate, yönlendirilmeye muhtaçtırlar. Bunlar vatan-ı aslîlerini unutmuşlardır ama kendileri ile ilgilenildiği zaman bu gruptakilerde bir uyanış hâsıl olur. Üçüncü gruptakiler ise vatan-ı aslîlerini unutup tamamen gaflete düşenlerdir. Dünya zevklerine ve nefsin arzularına kapılmışlardır. Bunlar ehl-i küfürlerdir ve bu durumları ezelidir. Hangi mucizeyi görürlerse görsünler imana gelmezler.(KB12a)

Sabûhî Dede şerhine başlamadan önce yukarıda ifade edilen konularla bir girizgah yapar ve arkasından 18 beyitin şerhine başlar.

3.2.8. İlk On Sekiz Beyit Şerhi

Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Manevî*'nin ilk 18 beyitini kendisi yazmış, diğer beyitleri ise o söylemiş Hüsameddin Çelebi kaleme almıştır:

Seyyidüm ve senedüm ve mu'temedüm Hâzret-i Şeyh Hüsameddin'ün istid'â ve talebiyle fukarâ mâbeyninde şöyle meşhûrdur ki Hâzret-i Şeyh Hüsameddin bir gün Hâzret-i Mevlânâ'dan dilek eyleyüp didi ki “*İlâhî-nâme* Hâkîm-i Senâî ve *Manîku't-Tayr* Şeyh ‘Attâr tarzında bir kitâb müsteṭâb-ı imlâ vü inşâ buyurulsa fukarâyâ meded-kâr ve aḥibbâ vü aşdîkâyâ yâd-gâr olaydı” didükde Hâzret-i Mevlânâ fî'l-hâl ‘imâme-i mübarekenden bir kâğıd çıkarup *Mesnevî-i Şerîf*’ün evvelinden.

Bes sūḥan kūtāḥ bâyed ve's-selām (1:18b)

beytine dek on sekiz beyt yazılmış, Hüsameddin Çelebi'nün eline virüp buyurdılar ki daḥı sizūn zāmīriñūze bu ḥâtır, ḥuṭūr itmezden muḳaddem ‘âlem-i ḡaybdan bizūm ḳalbūmūze ilhām olmışdı ki bu tarzda bir kitâb nazm olına. Pes andan soñra Hâzret-i Mevlânâ nazm-ı *Mesnevî-i Şerîf*'e ihtimām-ı tamām birle taḳayyüd buyurup ḡāḥ ḡāḥ şöyle olurdu ki evvel şebden maṭla‘-ı ferece dek Hâzret-i Mevlânâ imlâ idüp Çelebi Hüsameddin ḥaṭṭ-ı ḡūbla yazup âvâz-ı bülend ile Hâzret-i Mevlânâ'ya okurdu. Bu uslûb üzre *Mesnevî-i Şerîf*’ün itmâmına sa‘y iderlerdi. (KB9a)

Bu nedenle ilk 18 beyte ayrı bir önem atfedilmiş, eserden seçmeler yaparak şerh edenler mutlaka 18 beyte yer vermiştir.

Sabûḥî Dede de ilk 18 beyitin şerhine ayrı bir önem vermiş, eserin özeti mahiyetinde olan bu bölümü mufasssal olarak şerh etmiştir. Bu ayrıntılı şerhte kimi zaman mısra mısra şerh usulünü kullanırken genel olarak beyit şerhine yer vermiştir. Mısra mısra şerh edilen beyitler (1a) (1b) şeklinde gösterilmiş, beyit olarak şerh edilenler ise (1) şeklinde ifade edilmiştir:

Beyit	Sıra No
Bi-ş'nev in ney çun hikāyet mī-kuned	1a
Ez-cüdāyihā şikāyet mī-kuned	1b
K'ez-neyistān tā-merā be-b'rīdeend Ez-nefirem merd u zen nālīdeend	2
Sīne ḡāhem şerḡa şerḡa ez-fīrāk	3a
Tābe-ḡüyem şerḡ-i derd-i iştīyāk	3b
Herkesi kū dūr māned ez-aşl-ı ḡ'ış	4a
Bāz cūyed rūzgār-ı vaşl-ı ḡ'ış	4b
Men be-her cem' iyyetī nālān şudem Cūft-i bed-ḡālān u ḡoş-ḡālān şudem	5
Herkesi ez-ḡan ḡod şud yār-ı men Ez-derūn-ı men ne-cust esrār-ı men	6
Sırr-i men ez-nāle-i men dūr nīst Līk çeşm-i ḡūş-rā ān nūr nīst	7
Ten zi-cān u cān zi-ten mestūr nīst Līk kes-rā dīd-i cān destūr nīst	8
Āteş est in bang-ı nāy ü nīst bād Her ki in āteş ne-dāred nīst bād	9
‘Āteş-i ‘ışḳ est k'ender ney fütād Cūşiş-i ‘ışḳ est k'ender mey fütād	10
Ney ḡarīf-i her ki ez-yārī burīd Perdeḡāyeş perdeḡā-yı mā derīd	11

Hemçü ney zehrî vü tiryākî ke dîd Hemçü ney dem-sâz u müştākî ke dîd	12
Ney hadîş-i rāh-ı pür-hûn mî-kuned Kışsahâ-yı ışk-ı Mecnûn mî-kuned	13
Maḥrem-i ın hûş coz bî-hûş nîst Mer zebân-râ müştērî coz gûş nîst	14
Der-ğam-ı mā rūzhâ bî-gâh şud Rūzhâ bâ-sūzhâ hem-râh şud	15
Rūzhâ ger reft gû rev bâk nîst	16a
Tu be-mân! Ey ânki çun tu pāk nîst	16b
Her ki coz mähî zi-âbeş sîr şud	17a
Her ki bî-rūzîst rûzeş dîr şud	17a
Der-neyâbed ḥâl-i puḥte hiç ḥâm	18a
Bes suḥan kûtâh bâyed ve's-selâm	18b

Tablo 10: İlk On Sekiz Beyit

2, 11, 12, 13, 14 ve 15. beyitler açıklanırken ikinci mısranın tekrar yazıldığı görülür. İlk açıklamanın uzun olması ve ikinci mısraın şerhine geçildiğinin belirginleştirilmesi düşüncesi ile tekrar yazma ihtiyacından dolayı şârih böyle bir yol izlemiş olabilir. Bu beyitlerin de mısra mısra şerh edildiği kabul edilirse ilk 18 beyitin 12'si mısra mısra şerh usulüne göre şerh edilmiştir.

Sabûhî Dede beyitlerin şerhinde gerek klasik şerhlerden gerekse eserinin mensur kısımlarından farklı bir yol izlemiştir. Gramer izahlarına çok az yer verildiği, daha çok tercüme, açıklama, âyet ve hadîs iktibasları ile manzum iktibasların şerhte yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ayrıca kelime anlamları da verilmektedir ancak bunlar daha çok tasavvufî anlamlardır. Şerh edilen beyti açıklayıcı veya kanıtlayıcı olarak *Mesnevî*'nin diğer beyitlerine de sıklıkla yer verilmektedir.

Aşağıdaki şerh örneği ilk 18 beytin geneline yönelik kapsamlı bir örnektir. Şerh edilen bölüm ilk beyitler olduğundan tasavvufî ıstılahâ ilişkin bilgiler kelimelerin tasavvufî anlamları ile verilmektedir. *Mesnevî*'den, Hz. Mevlânâ'nın diğer eserlerinden beyitlerle açıklamalar desteklenmiş, âyet ve hadîslerle düşünceleri kanıtlama yoluna gidilmiş, din büyüklerinden yapılan iktibaslarla düşünceler açıklanmıştır:

K'ez-neyistân tâ-merâ be-b'rîdeend Ez-nefirem merd u zen nâlîdeend (1:2)	Şerh Edilen Beyit
Bu beyt-i şerîfde neyistândan murâd mertebe-i a' yân olmak evlâdur. A' yân-ı şâbite şol zevât eşyâya dirler ki 'ilmu'llâhda mevcûd ola. Ḥaḳâyık-ı mevcûdâta bu mertebede mâhiyet-i eşyâ	Kelimelerin tasavvufî ve ıstılahî anlamları

dirler ve a‘yân-ı şābite ve ma‘lūm u ma‘dūm şey‘-i şābit dirler. Mevcūd dimezler. Kütüb-i kelāmiyyede olan maḥālātdan ihtirāz iderler. Ba‘zılar buña ‘adem-i muzāf dirler. Zīrā aşlında ‘ademdür. Nitekim buyurur. Beyt: İn nāy-ı tenem-rā çu be-b’rīd u tırāşīd Ez-sūy ı neyistān-ı ‘adem ‘izz-i Te‘ālā Ḥāzret-i Mevlānā ḡuddise sırrahu bu mertebeye neyistān ta‘bīr ider. Ve a‘yân u ervāḥı neye teşbīh ider. Bu ‘ālemden münḳaṭı‘ olup tā mertebe-i insāniyyeye gelinceye dek her ‘ālemde eyledüğü nefir ü nāleyi takrīr ider. Ve neyistāndan murād ‘ālem-i ervāḥ olmak da ḳābildür. Zīrā ‘ālem-i ervāḥ ki ‘ālem-i melekūtdur, maḥall-i iktisā’ u ḥil‘at, ecsām-ı laṭīfedür. Her rūḥuñ ta‘ayyun u temeyyüz bulduğı maḳāmdur. Ve ḥil‘at-ı vücūdıyla müşerref olup birbiriyle te‘ārūf kesb idüp cünūd-ı mücennede oldukları maḥalldür. Çün Ḥāzret-i Bārī celle ve ‘alā mertebe-i eḥādiyyetde <i>kane’llāhu ve lem yekūn me‘ahū şey’a</i> ‘āleminden irāde zuhūr eyleyüp <i>kuntu kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtu en u‘rafe fe-ḥalektu’l-ḥalḳe</i> mażmūn-ı sa‘ādet-i maḳrūnınca bir nūr ḥalḳ eyledi. Ve ol nūrdan cemī‘-i ervāḥı ve ‘ālemi ḥalḳ eyledi. Nitekim Ḥāzret-i Sultān-ı Enbiyā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: <i>Ene min-nūr’illāhi ve’l-mu‘minūn min-nūrī</i>. Pes bu ‘ālemde Ḥaḳ Te‘ālā cümle ervāḥı nūr-ı Muḥammed’dan ḥalḳ eyleyüp dört biñ yıl ‘işret eylediler. Bir rivāyetde iki biñ yıl. Kemāḳāle’n-nebī şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem <i>İnnallāhe te‘ālā ḥaleka’l-ervāha kable’l-ecsādi bi-erba‘ati ālāfi senetin ve fī-rivāye bi-elfey senetin</i>. Bu dört biñ yılda ‘işret eyleyüp her rūḥ kendü nev‘i ile te‘ārūf ḥāşıl idüp sāḳī-i bezm-i ezelden şarāb-ı <i>elestu bi-rabbikum</i> nūş idüp ol ḥiṭābuñ lezzet-i istimā‘ı bunları şöyle mest eyledi ki ney ihtiyār-ı cūş u ḥurūş idüp her rūḥ kendü isti‘dādı miḳdārınca “beli” diyüp rubūbiyet-i Ḥaḳḳ’a iḳrār idüp bildiler. Egerçi zāhiren cemī‘-i ervāḥuñ “beli” dimesi yeksān u müsāwī idi ammā ma‘nen mütefāvit ü müḡāyir idi. Pes ol ‘ālemde her rūḥ kendü nev‘iyle te‘ārūf kesb idüp kemāl-i ünsiyyet ḥāşıl eyledükden şoñra Allāh	Hz. Mevlānā’nın diğ̈er eserlerine yapılan iktibaslar Kelime anlamı Açıklama Hadīs iktibasları

Te‘ālā ecsādı halk eyleyüp ervāha emr eyledi ki ecsāda nüzül eyleyeler ki bunları ‘ālem-i imtiḥana ya‘nī dünyāya göndere. Tā ki her rūḥuñ “belī” dimesinüñ mertebesi ma‘lūm ola. Egerçi Allāh Te‘ālā’nuñ ma‘lūmı idi her rūḥuñ ne mertebede “belī” didügi, lākin kendü ‘amelleriyle ilzām itmek için imtiḥana çekdi. Ya‘nī dünyāya imtiḥān için gönderdi. Pes ol a‘lādan bu esfel maḳāma nüzül eylemek ervāha şa‘b görindi ve ol ‘ālemüñ firāḳından müte‘ellim olup telḥ-kām oldılar. Nitekim Sultān Veled Ḥazretleri buyurur: “Ervāḥ-rā be-tiḡ-i ihbutū ez-‘ālem-i cān u dīl cudā saḡtend ve be-cihān-ı āb u gil der-endaḡtend”. Ḥazret-i Mevlānā ḡuddise sırāhu buyurur. Beyt:	Açıklamalar Din büyüklerinden yapılan iktibaslar Hız. Mevlānā’nın diğér eserlerine yapılan iktibaslar
[fā‘ ilātün/mefā‘ ilün/mefā‘ ilün/fe‘ul] Çend be-guftern ki ḡoşem ḡiç sefer mī-ne-revem İn sefer şa‘b neger reh zi-‘alā tābe-serī Ve ‘azizlerden birisi buyurmuşlar ‘ālem-i bālādan sefer itmek lāzım geldükde her āsmāna ki geldüm, anuñ ehli baña naḡar idüp benüm ḡālūme ḡayrān olup benüm için giryān oldılar ki bu bī-çāreyi ḡurbetden firḡate muvānisden vaḡşete ‘arşdan ferşe vūs‘at-i ‘ālem-i bālādan tengnā-yı ḡabs-i dünyāya gönderdiler, diyü baña teraḡḡüm idüp te‘essüf itdiler, cenāb-ı Bārī’den <i>innī ‘alemu mā lā-ta‘lemūn</i> ḡiḡābı irişürdi, diyü buyurdi. Muḡaşşal, ‘ālem-i ervāhdan nüzül idüp ecrām-ı felekiyyeyi bir bir seyr idüp andan arḡa ve mevālīd-i şālīşeye ya‘nī cemād u nebāt u ḡayvān andan insāna, çün mertebe-i insāniyyeye ki ser-ḡadd-i vücūd u aḡir-i tenezzülātdur, vāşıl oldılar. Emr-i Ḥaḡ’la her rūḡ kendüye lāyīḡ bir ḡalbe nüzül idüp mertebe-i insāniyyeden baş ḡösterdiler. Nitekim Ḥazret-i Mevlānā ḡuddise sırāhu bu ma‘nāyı birḡaç beyitle beyān buyurur. Naḡm:	Belgisiz ifadeli iktibaslar Āyet iktibasları Açıklamalar
Āmede evvel be-iḡlīm-i cemād V’ez-cemādī der-nebātī üftād (4:3636) V’ez nebātī çun be-ḡayvānī fütād N’āmedeş ḡāl-i nebātī ḡiç yād (4:3639) Bāz ez-ḡayvān sūy-ı insāniyeş Mī-keşīd an ḡālīḡī ki dāniyeş (4:3646)	Mesnevī’deki diğér beyitlerden iktibaslar

Pes bu maẓmūn ūzre tā ‘ālem-i ervāḥdan mertebe-i insāniyyeye gelinceye dek her ‘āleme ki geldiler, ol ‘ālemde nice zamānlar qarār idüp ehli ile ūnsiyyet eylediler. Çün ol ‘ālemden ayrılmak lâzım geldi, elem-i firākıyla nefir ü nāle eyleyüp bunların nefir ü nālesinden ol ‘ālemün ehli müte’essir olup anlar daḥı giryān u nālān oldılar. Her ‘ālemde bu firāk acısın çekdiler. Çün ‘ālem-i insāniyyeye vāşıl oldılar. Şunlar ki ġāfiller idiler, metā‘-ı ẓālil-i dünyāyla şād oldılar. Zehārif-i dünyāya aldanup nuḳūşına ḥayrān oldılar. Bunda vaṭan tūtop ūnsiyyet ḥāşıl idüp öte cānibi unutdılar. Ki neyistān ezeldür ve mecma‘-ı ervāḥ ve bezm-ġāh-ı elestdür ammā enbiyā vü evliyānuñ ervāḥı’çün bu ‘āleme düşdiler. Bu dünyānuñ āb u hevāsı anların mizāclarına muvāfiḳ düşmeyüp dünyānuñ māl ü menālin cīfe vü zīver ü ziynetin nuḳūş-ı ‘āriyet añlayup bu ribāṭ-ı fāniden sarāy-ı bāḳiye arzū idüp ol ‘ālemün ‘acāyib ü ġarāyiblerin ve bezm-i elestün zevḳ-i şafāsın yād idüp nefir ü nāleyle āġāz eylediler. Müzekkir olup her meclisde şavt-ı elestle ġuş-ı hūş-ı ehl-i cihānı pür idüp ol ‘ahdün vefāsı bābında ve ol ‘ālem-i pākden bu ḥaziz ḥāke tenezzül eylemekde ne ḳadar ba‘id oldukların beyān idüp derdiyle nefir ü nāleden ḥālī olmadılar. (KB14b)	Açıklamalar

Aşağıdaki şerh mısraın tercümesini, kelimelerin tasavvufi anlamlarını ve kısa bir açıklamayı içermektedir.

Sine ḥāhem şerḥa şerḥa ez-firāk (1:3a) Bir sine isterüm ki derd-i firāk-ı yārla şerḥa şerḥa olmuş ola. Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesa’llāhu sırāhu’l-‘aziz neyden murād mürşid-i kāmil ü mükemmil olduğın ve neyistāndan murād ā‘yān-ı şābite yā ‘ālem-i ervāḥ olduğın beyān buyurup ol ‘ālemün evşāfin itmege bir hem-dem-i kāmil ü yār-ı ḳābil ister ki ol bezm-ġāh-ı ḥāşuñ firāḳından ve ol yār-i ḳadimün iştiyāḳından sine-i bī-kīnesi şerḥa şerḥa olmuş ola. (KB16a)	Tercüme Kelimelerin tasavvufi anlamları Açıklamalar

İlk on sekiz beyitte şerhin esas unsurları olan tercüme ve açıklama hususlarının hemen her beyitte bulunduğundan hareketle şerhe yardımcı olacak diğer hususlar incelenmiş ve aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır:

Şerh Yöntemi	Kullanım Adedi
<i>Mesnevî</i> 'deki diğer beyitlerden iktibaslar	46
Diğer şairlerden iktibas	17
Âyet iktibasları	16
Hadis iktibasları	15
Kelime anlamları(Sözlük anlam-İstılâhî/tasavvufî anlam)	9
Metin içi gönderme	9
Şairi bulun(a)mayan beyitler	8
Örnekleme	5
Reddiye	5
Belgisiz ifadeli iktibas	4
Mevlânâ'nın diğer eserlerinden iktibas	3
Din büyüklerinden yapılan iktibaslar	3
Farklı şerh ihtimalleri	3
Soru-cevap	1
Peygamber kıssası	1

Tablo 11: İlk On Sekiz Beyitte Kullanılan Şerh Metodları

Tablo 11 göstermektedir ki ilk on sekiz beyitte Sabûhî Dede'nin şerhini yaparken açıklamalarını desteklemek ve kanıtlamak amacıyla kullanığı en önemli kaynak yine *Mesnevî*'nin kendisidir. Âyet ve hadis iktibasları ile din büyükleri ve tasavvufî yönü ile tanınan şâirlerden yaptığı iktibaslar şerhinin gücünü artırmak için başvurduğu diğer kaynaklar olarak göze çarmaktadır. Özellikle ilk beyitlerde kelimelerin tasavvufî anlamlarını da açıklayan Sabûhî Dede okuyucuyu şerhe hazırlamıştır. Zaman zaman Hz. Mevlânâ'nın şiirine isnad edilen ya da kendisine göre uygun olmayan şekilde yorumlara da itiraz etmiş ve reddiyelerde bulunmuştur. İlk on sekiz beyitin şerhinde daha çok teorik zeminde kalarak açıklamalarını iktibaslarla destekleyen Sabûhî Dede'nin bu bölümde örnekmelere, kıssalara pek yer vermediği görülmektedir.

3.2.9. Birinci Ciltten Diğer Seçme Beyitlerin Şerhleri

Sabûhî Dede, on sekiz beytin şerhini tamamladıktan sonra ehil olmayan insanlara gerçeğin sırlarından bahsetmenin âb-ı hayâtı toprağa saçmaya benzediğini söyleyerek insanların anlayabileceği bir seviyeden konuşmak gerektiğini ifade eder ve on dokuzuncu beyitten itibaren diğer beyitlerin şerhine başlar.

Buradaki şerh usulü ilk on sekiz beytin şerhine benzer. Gramer açıklamalarına çok yer verilmez, bazen kelimelerin anlamları verilir, tercüme ve açıklamalar şerhi destekleyici unsurlarla zenginleştirilir.

Aşağıdaki örnekte beyti bölerek şerh etmiş, birinci mısranın tercümesinden sonra ikinci mısray vermiş, akabinde ikinci mısranın tercümesine geçmiştir. Sonra açıklama bölümü gelmiş, bu bölüm bir hadîsle zenginleştirilmiştir. Arkadasından gelen beyit yapılan açıklamaları desteklediği için bağlama ifadesi ile diğer beyitin şerhine geçilmiştir:

Ger be-rizî baħr-râ der-kûzeî	Birinci mısra
Eger bir deryâyı bir bardağa dökse.	Tercümesi
Çend gunced kısmet-i yek rûzeî (1:20)	İkinci Mısra
Ol bir dağa deryānuñ şuyundan ne kadar şıgar; ancak bir günlük kısmetüñ şıgar. “Çend genced su’âl yek rûze” cevâbdur. Ya’ nî ey sîm ü zer muhabbetinüñ bendinde kalan ve ey cem’ -i māl itmege ħarîş olan, farz eyle ki dünyānuñ mālî cûylar gibi revân olup deryâlar gibi yanuñda cem’ olsa ve cümlesi kabza-i taşarrufuñda olsa, senüñ anda yiyeceğüñ her gün bir günlük kısmetüñdür. Kûze-i vücûduña bir günlük kısmetüñden artuğ nesne sığmaz. Sen daħı bilirsün böyle olduğın ammâ senüñ vicdānuñı ħırşuñ ve tama’ uñ tekzîb ider. Anuñcün sır olmazsın, gözüñ açdur. <i>İnneme’l-ğınā ġınā’l-ķalb</i> mûcibince mādām ki insāna ġınā gelmedükce gözi toymaz, Nitekim buyurur:	Tercümesi
	Açıklamalar
	Hadîs iktibası
	Bağlama cümlesi
Kûze-i çeşm-i ħarîşân pür ne-şud (1:21a) (KB26b)	Diğer beyitin birinci mısraı

Bu beyitlerin şerhinde pek çok farklı yöntem uygulanmakta, üslup ve anlam zaman zaman tahkiyeli bir şekilde sadeleşmekte, kimi zaman da felsefî meselelere yönelerek

yoğunlaşmaktadır. Mısra mısra şerhin uygulandığı aşağıdaki şerh üzerinde şerh unsurları detaylandırılmıştır:

‘Işk cān-ı Tūr āmed ‘āşıkā (1:26a) Ḥazret-i Mūsā’nuñ ‘āşık olup Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥudā’dan ru’yet taleb eylemesi kūh-ı Tūr’a tecellī olmağa sebep olup nūr-ı tecellī kūh-ı Tūr’a cān oldu. Yāḥud ‘ışk ‘ibāret ola vücūd-ı muṭlaqdan ve kūh ‘ibāret ola vücūd-ı mümkün. Ya’nī vücūd-ı muṭlaq ve vücūd-ı mümkünün cānidur. Ve kıyām u hareketi anuñladur ey ışk demek ola.	Birinci mısra Tercüme Farklı şerh ihtimalinin değerlendirilmesi
Tūr mest u harr-ı Mūsā şā’ikā (1:26b) Ol cām-ı tecelliden kūh-ı Tūr mest olup Ḥazret-i Mūsā mağşī vü bī-hūş olduğu hâlde düşdi dimekdür. Yāḥud feyz-i nūr-ı tecellī vücūd-ı muṭlaqdan mest olup rakş eyledi. Mūsā-yı cān bu hāleti görüp derece-i vücūddan düşdi, demek ola. Sūre-i A’rāf’da bu āyet-i kerīmeden iktibās olunmuşdur: <i>Qāle Rabbi erinī enzur ileyke qāle len terānī velākini’nzur ile’l-cebeli fe-in isteḡarra mekānehū fe-sevfē terānī fe-lemmā tecellā Rabbuhū li’l-cebeli ce’alehū dekken ve ḥarra Mūsā şa’ikan fe-lemmā efāka qāle subḥāneke tubtu ileyke ve ene evvelu’l-mu’minīn</i>. Şol zamān ki Ḥazret-i Ḥudā ve vā’adnā Mūsā şelāşine leyleten maẓmūn-ı şerīfince otuz gün va’de idüp otuz gün itmāmdan soñra Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām Ḥazretine ḥulūf-fem ḥāşıl olmuş idi. Misvāk ile dehen-i mübāreklerin pāk idüp mīkāte ‘azm eyledükde cenāb-ı ‘izzet <i>ḥulūfu femi’s-sā’imi eṭyebu ‘indī mine’l-misk</i> buyurmak ile tekrār ol ḥulūf-ı atyabı taḥşīl etmek içün on gün daḡı şāyim oldu ve <i>etmemnāhā bi-‘aşrin fe-temme mīkātu Rabbiḥi erba’ine leyleten</i> tamām olup Ḥazret-i Mūsā mīkāti Ḥazret-i Ḥudā’ya vāşıl olup ezvāk-ı mekālemeyi Ḥazret-i Eḥadiyyetden mest ve <i>lā-ya’kulu</i> olup ḡalebe-i’ışk-ı ilāhiyye’den cūş idüp <i>Rabbi erinī enzur ileyke</i> didi. Ya’nī ey benüm Pervergārum! Baña görüñ, saña naẓar ideyin, seni göreyin, didi. Ehl-i sünnet ru’yeti cāyiz görmüşlerdür. Nitekim	İkinci mısra Açıklama Âyet Peygamber kıssası Hadīs iktibası

ve's-şakki ve kara'e Hamza ve'l-Kisā'i dekkā'en ey arzan musteviyeten ve minhu nākatun dekkā'u li'lletī lā-senāme lehā Ya'nī şol vakt kim tecellī eyledi. Hāzret-i Mūsā'nuñ Rabbisi cebel-i Tūr'a medkūk ve mütelāşī ve bī-vücūd eyledi. Bu beyt-i şerīfde 'ışkdan murād vücūd-ı muṭlaḳ olup ve kūhdan murād vücūd-ı mümkün ola ve Tūr-ı mest buyurdukları şol hāletden 'ibāret ola ki kaçan 'ışk ya'nī vücūd-ı muṭlaḳ vücūd-ı mümkinden tecellī eylese sırr-ı muḥibde müşāhede-i maḥbūddur. Şöyle dehşet mestligi zāhir olur ki ol demde şī'ā'-yī 'aḳl nefs-i muḥibden āfil ve cemī'-i ḥavās-ı zāhil olup vücūd-ı 'āşık maḥv u muẓmaḥil u fenā olur. Bu hālete maḥall-i tecellī-yi hālet-i sekr dirler. Sekr-i zāhirle sekr-i bāṭın mābeyninde fark yoḳdur ki sekr-i zāhirde nūr-ı 'aḳl ḡısayān-ı zūlmet-i ṭabī'atle maḥhūr olur. Ve sekr-i bāṭın hāletinde nūr-ı 'aḳl ḡālib-i ḥaḳīḳi ile mestūr olur. İhtifā-yı envār-ı nücūm gibi ki ḡalebe-i zīyā-yı şemsde pinhān olurlar. <i>Ve ḥarrā Mūsā şa'ıḳan</i> maḡşıyyen 'aleyhi min-hevli mā ra'ā, ya'nī Hāzret-i Mūsā cebel-i Tūr'ıñ pāre pāre olup yirinden ḳopduḡın görüp anuñ hevlinden maḡşıyyen 'ileyhe olduḡı hālde bī-ḥod olup yıkıldı. Pes beşeriyetüñ tecellīye taḥammüli olmaz imiş. Nitekim <i>izā-teḡayyebtu bedā ve izā-bedā ḡayyebenī</i> buyurmuşlardır Hāzret-i Mevlānā ḳaddesa'llāhu sırrahu'l-'azīz. Çün bu araya dek kelimāt-ı āteş-engīz-i 'ışkı beyān buyurdılar. Ehl-i zāhirden bir maḥrem 'ışk-ı ilāhī ve dem-sāz-ı esrār-ı nā-mütenāhī bulmaduḡı ecden anlara tevbiḥ yönünden ḥiṭāb idüp buyurdılar.	Kelimelerin tasavvufi anlamları Açıklama Âyet Açıklama

Çoḡu zaman açıklamalar uzun olmaz, tercüme, kısa bir açıklama, bir âyet ve bir şiir ile beytin şerhi tamamlanır:

Çunki gül reft u gülistān der-güzeşt Ne-ş'nevī z'ān pes zi-bülbül ser güzeşt (1:29) Ya'nī çün gül gide ve gülistān faşlı güzer ide, andan soñra bülbül den ḥikāyet istimā' idemezsin. Bülbüli söyleden güldür ve	Beyit Tercüme

‘āşıkı dağı söyleden hem-zebāndur ve şevk-i ma‘şūkdur. Bir ‘āşıkun ki huzūrında bir yār-ı cānı ve bir hem-zebānı olmaya, söz söyleyemez. Pes anuñ gibi bir hem-zebān vāşıl ve ‘ārif-i kāmīl huzūrında olmayınca bülbulān-ı gülzār-ı haqāyıkdan nağamāt-ı şūr-engīz ve güft ü gūy-ı ‘ışk-āmīz istimā‘ idemezsin. Nitekim Hāzret-i Peyğamber buyurur: <i>inne’llāhe yulekkinu’l-hikmete ‘alā-lisāni’l-vā‘izīn bi-ḡadri himemi’l-mustemi’in</i>. Haqīkatde ‘āşık dilinden söyleyen ma‘şūkdur. Beyt: ‘Āriyet be-s’ted ez-lebeş şekerī Zevk ān çun be-yāft gūyā şud (KB28b)	Açıklama Âyet Mesnevî’nin diğer beyitlerinden iktibas

Sabûhî Dede şerhinde çoğu zaman başlıkların adlarını verdikten sonra beyti vererek şerhine başlar. Ancak zaman zaman başlığı da şerh ettiği görülür:

ĀŞIK ŞUDEN-İ PĀDİŞĀH BER-KENĪZEKĪ VE HARĪDEN-İ PĀDİŞĀH ĀN KENĪZEK-RĀ VE RENCŪR-ŞUDEN-İ KENĪZEK VE TEDBİR-İ ŞĀH DER-MU‘ĀLECE-İ Ū Ya‘nī rūḥun nefse ṭālib olması beyânındadır. Rūḥ kendü aşlı cānibine sülūk itmek bābında mu‘āvenet içün çün bildü ki maṭiyye-i nefis olmayınca bu yola gidilmez. Kemākāle’n-Nebī ‘aleyhi’s-selām <i>Nefsuke maṭiyyetuke, fe’rfaḡ bihā</i>. Nefs rūḥun şöḡbetine taḥammül idemeyüp rencūr u ḡasta-ḡāl oldu. Zīrā dağı hevā vü ārzūdan geçmemiş idi ve nefis-i muṭma’inne taḡşīl itmemiş idi. Rūḥ anuñ rıfḡla rencine mu‘ācele itmek emrinde tedbīr itmege meşḡul oldu. Tā ki kendüye muvāfaḡat eyleye. Pes mebdē’-i sülūke işāret eyleyüp temşīl buyurur ḡuddise sırrahū’l-‘azīz tefhīmden ötüri. Nitekim buyurur. Beyt: Īn meşel çun vāsıṭ est ender kelām Vāsıṭa şarṭ est behr-i fehmi ‘āmm (5:228) (KB31b)	Başlık Açıklama Hadīs Mesnevî’den alıntı beyit

Nadir de olsa hiçbir beytin şerh edilmediği sadece başlığın şerhedildiği bölümler de bulunmaktadır:

MUḲARRER ŞUDEN-İ TERCİḤ-İ CEHD BER-TEVEKKÜL	Başlık
İbtidā-yı sülūkda ṭalibe cehd lâzımdır. Cehdden ğayrıya çāre yokdur. Ol sebebdan cehdi tevekkül üzerine terciḥ eyledi ve cehd-i tevekküli münāfi degüldür. Lā-cerem cehd-i mezmûm odur ki şāhib-i cehd-i nefsin göre ve ‘ameline i‘timād eyleye. Belki buncılayın cehd ü ‘amel belā-yı bî-ġāyet ve şakā-yı bî-nihāyetdür. Anuñ gibi cehd ü ‘amelden isti‘āze gerekdür. Nitekim Ḥazret-i Resūlu’llāh buyurur: <i>Allāhumme innī e‘ūzu bike min-cehdi’l-belā’i ve sū’i’l-kaẓā’i ve derki’s-şeḳā’i ve şemātetī’l-a‘dā’i</i> cehdü’l-belā kendin görmek ve ā‘māline i‘timād eylemekdür. Çün bende kendin görmese ve ef āline i‘timād eylemese Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ faẓlına i‘timād itmek lâzım gelür. Eyle olsa ef āli ihlāşıyla olur. İhlāşıyla olan ef āl-i ḥod maḳbūldür.	Açıklama
	Hadis
	Açıklama

Bazı beyitlerin şerhleri bir iki satırı geçmez ve genel olarak tercüme şeklindedir:

V’ān geh īn dü zi-yek aṣlī revān	Mısra
Ya‘nī baḥr-ı telḥ ve baḥr-ı şīrīn bir aşıldan revān olmuştur.	Tercüme
Ber-güzer z’īn her dü rev tā aṣl-i ān (1:298)	Mısra
Sen ikisinden daḡı geç ol iki baḥruñ aṣlına naẓar eyle ki Ḥaḳ Te‘ālā’dur. Küfr ü imān ve şeḳāvet ü sa‘ādet andandur. (KB38a)	Tercüme
	Açıklama

Sabûhî Dede eserinin sebab-i teşrih bölümünde ifade ettiği gibi *İhtiyârât-ı Sabûhî*, *Mesnevî*’de geçen âyet, hadîs ve anlaşılması güç beyitlerin talebeler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak amacı ile yazılmıştır. Bu gaye doğrultusunda şârih bazı beyit şerhlerinde beyitten ziyade âyeti şerh etmiştir. Beyti verir, ilgili âyeti yazar. Sonrasında parça parça bu âyeti açıklamaya başlar:

Hüd gerd-i mü ’minān ḥaṭṭī keşīd Nerm mî-şud bād k’encār mî-resīd (1:855)	Beyit

Nitekim Hâzret-i Hudâ buyurur sûretü'l-Hakka'da: <i>Ve emmâ 'ādun fe-uhlikū bi-rîhin şarşarin 'ātīyetin sahharahā 'aleyhim seb'a leyālin ve semāniyete eyyāmin husūmen fe-terā'l-kavme fihā şar'ā ke-ennhum a'cāzu naḥlin ḥāviyetin. Ve emmâ 'ādun fe-uhlikū bi-rîhin şarşarin, ey şedīdetu'ş-şavti ve'l-berd 'ātīyetin, şedīdu'l-'aşfike-ennehā 'atet 'alā-ḥazzānihā felā yesteṭī'ū zabṭahā ev 'alā-'adin fe-lem yaḳdırū raddehā, sahharahā 'aleyhim, selleṭahā 'aleyhim bi-ḳudratihī, seb'a leyālin semāniyete eyyāmin husūmen, mutetābi'āt cem'u ḥāsim min-ḥasemeti'd-dābbetu izā-tābe'at beyne keyyihā, fe-terā'l-kavme fihā, in kunte ḥāziran, şar'ā, mevtā cemī'u şarī', ke-ennuhum a'cāzu naḥlin, uşūlu naḥlin, ḥāviyetin, mute'ākiletu'l-ecvāf. Ya'nī ve ammā ḳabile-i 'Ād helāk oldılar ḳatı esici yel ile ki şavtı şedīd ola ve yaḳıtı sovuḳ ola, 'ātīyetin, ḥadden geṭici ziyāde ḳatı esici yel ki fermān-ı ḥazneden baş çekmiş zabṭ idemezler. Sahharahā 'aleyhim, anlaruñ üzerlerine musallaṭ eyledi Allāh Te'ālā ḳudretiyle. Seb'a leyālin semāniyete eyyāmin husūmen, yidi gice ve sekiz gün çehārşenbe güninde şabāḥ namāzı vaḳtinden başladı esdi ol bir çehārşenbe günü şems ğurūb idinceye dek. Husūmen, mütevālī ya'nī ol yidi gice ve sekiz günde mütevālī vü muttaşıl esdi. Yāḥud husūmen naḥs u şūm günler idi 'Ād ḳavminüñ üzerine. Fe-terā'l-kavme fihā, pes sen göreydüñ ol ḳavmi eger ḥāzır olayduñ ol vaḳtde, şar'ā olmuşlar, yaturlar. Ke-ennhum a'cāzu naḥlin ḥāviyetin, gūiyā anlar 'azm-i ecsāmlarından ḥurmā ağaçlarınıñ bedenleridür ki düşmüşler ve içleri çürümiş, boş olmuş. (KB48a)</i>	Âyet iktibası Âyetin tercüme ve açıklaması

Beyitlerin şerhinde kıssalar ve şiir alıntıları önemli yer tutmaktadır:

Kūy-ı nevmīdī me-rev ümīd hāst Sūy-ı tārīkī me-rev ḥūrşīd hāst (1:725) Nā-ümīdlik maḥallesine gitme. Ya'nī nā-ümīd olma ki ümīd yerleri vardur. Hemān sen talebde ol ki gāḥ olur ki ḥiç ümīd itmedüğüñ yirde istedüğüñ kimseye vāşıl olursın ve	Beyit Tercüme

murāduñ andan hāşıl olur. Hikāyet: Hāzret-i İbrāhīm Edhem bir gün hāmmāma girdi. Bir pīr gördi ki aña hiç kimse iltifāt eylemez ve dellāklar aña kisecük sürmezler. Hāzret-i İbrāhīm Edhem ol pīre teraḥḥüm idüp anı ovmağa ve ḥidmetcik itmege başladı. Eşnā-yı ḥidmetde didi ki “Ey pīr yigitlik zamānında pirlere ḥidmet eylemedüñ mi ki pīrlik zamānında saña daḥı ḥidmet idelerdi, didi. Meger ol pīr evliyā’u’llāhdan idi. Eyitdi, ben yigitlik zamānında pīrān-ı Ḥudā’ya evliyā’u’llāha ḥidmet eylemiş idüm. Anuñçündür ki şimdi baña İbrāhīm Edhem ḥidmet ider, didi. Hāzret-i İbrāhīm bildi ki ol kimse evliyādandır. Bu sebebdendür ki ekşer evliyā vaşfında dimişler. <i>İzā-ğābe lā-yuzker ve izā-ḥazara lā-yunzar</i> Ve ekşer evliyā <i>evliyā’i taḥte kıbābī lā-ya’rifuhum gayrī</i> hükmince gizlü ve maḥfīdürler. Nitekim Şeyḥ-i Ekber Hāzretleri ḳuddise sırrahu buyurur. Naẓm:	Kıssa
Li’llāhi taḥte kıbābī’l-‘izzi tāyifetun Aḥfāhum fī-ridā’i’l-fakri eclālen Humu’s-selāṭīnu fī-eṭmāri meskenetin Cerrū ‘alā-fulki’l-ḥaḍrā’i ezyālen	Hadīs Manzum iktibas
İmdi nā-ümīd olma ki ümīd ḳapusu açıḳdur. Nice cihetden ve kendü gibi zulemāta bırakma ki ḥürşīdler vardır. Ya’nī evliyā-yı kirāmuñ vüçüd-ı pūr-cüdları beyne’n-nās mevcüddur. Hemān ṭālib olup arayup bulmağa mevḳūfdur. İmdi delīl ü hādī gerekse bu ‘azīzlerden ḡāfil olma. (KB43a)	Açıklama

Bazen şerh o kadar sınırlanır ki sadece bir hadīs ya da bir âyet vermekle yetinilir:

Eşk ḥ’āhī raḥm kun ber-eşk bār Raḥm ḥ’āhī ber-za’ ifān raḥm ār (1:823) <i>İrḥamū men fī’l-arzī yerḥamkum men fī’s-semā’i.</i> (KB48a)	Beyit Hadīs

Hāk Ḳārūn-rā çü fermān der-resīd Bā-zer u taḥteş be-ḳa’ r-ı ḥod keşīd (1:865)	Beyit

Nitekim buyurur: <i>Fe-ḥasefnā bihī ve bi-dārihi'l-arḍa.</i> (KB48b)	Âyet

Sabûhî Dede'nin şerhinde anlam bakımından bağlı olan iki beyiti bir arada şerh ettiği örnekler de vardır:

Çun gül ez-ḥārest u ḥār ez-gül çerā Her dü der-cengend ü ender-mā-cerā (1:2472) Yā ne ceng est in berāy-ı ḥikmet est Hemçü ceng her furūṣān şan'at est (1:2473) Ve “Mūsāyī bā-Mūsāyī der-ceng şud” buyurmalarından bir de bu ola ki merātīb-i zuhūr-ı kemāl-i esmā u şıfātda teḥālūf ü tezād iki mazhar-ı cemāl beyninde daḥı vāḳi' olduğuna işāret buyururlar ki mezāhir-i cemālīnün her biri bir ḥuṣūṣiyyetle maḥşūşdurlar ki birinün maḥşūş olduğu şıfata ol birisi şerik degüldür. Ve illā şerik olmak lazım gelse tecellī-i Ḥaḳ mükerrer olmak lāzım gelürdi. Bu ise ḥilāf-ı vāḳi' dūr. Nitekim Ebī Ṭālib-i Mekkī buyurur: <i>lā-yetecelle'llāhu li-şahşin vāḥidin fī-şūrātin vāḥidetin merrateyni ve lā-li'ş-şahşayni fī-şūratin vāḥidetin.</i> Ḥāşıl-ı ma'nā dimek olur ki zuhūr-ı keşret-i esmā ve şıfāt-ı muḳteżā-yı teḥālūf ü tezāddur. Egerçi cümle mezāhir-i cemāl olursa da meşelā āftābuñ nūrı ki cāmlara tōḳınur, cām-ı surḥ ise āftābuñ nūrın surḥ gösterür, kebūd ise kebūd gösterür, sefid ise sefid gösterür, zuhūr-ı ta' ayyünāt u keşerāt bunun gibidür. Çün cāmlar yek-reng olalar. Cümleten sefid olalar. Ya'nī cümleten mazhar-ı cemāl olalar. Nūr-ı āftābı şaḥiḥ gösterürler enbiyā vü evliyā gibi ki ma'nāda mütteḥiddürler. Lākin şūretā ecsāmları müte'addid olmağla iḥtilāfdan ḥālī olmazlar. Egerçi cümleten mazhar-ı cemāldürler ve risālet-i cihetden <i>lā-nuferriḳu beyne eḥadin min-rusulihī</i> maḳāmındadurlar, zāhiren ve bātınen maḳām-ı vaḥdāniyyetdedürler. Ammā bi-ḥasb-ı iḥtilāf-ı derecāt ve bi-ḳader-i ḳābiliyyāt, āḥālī-i ezmine naḳar eyleseñ soñra gelen evvelinün şerī'atin nesh ve tārīḳatin ibtāl itmege sa'y ider ki <i>tilke'r-rusulu faḍḍalnā ba'dahum 'alā-ba'din</i> ma'nāsı zāhir olur.	İki Beyit Metin içi gönderme Açıklama Din büyüğünden iktibas Açıklama Âyet iktibası Açıklama Âyet iktibası

Ammā ki şuver ki cāmlar meşābesindedürler aradan ref olınsa maḥv u fenā-yı külli müyesser olsa āftābuñ nūrı rengden münezzehdür. Zuhūr idüp bî-rengî ve ittiḥād-ı ma'nevî ḥāşıl olur ki ḥafā-yı şifāt ü neseb ve fenā-yı ta' ayyünāt-ı mücib-i ittiḥāddur. Egerçi mertebe-i zuhūr-ı celāl ü cemālde muḥālefetleri de var ise. Beyt: Ger tu-rā āyed bedīn nükte su 'āl Reng key ḥālî buved ān ḳîl ü ḳāl (1:2469) Buyurduḳları bu ma' nāya şehādet ider. (KB83b)	Açıklama Mesnevî'nin diğer beyitlerinden iktibas

Sabûhî Dede'nin birinci ciltte ilk on sekiz beyitten sonra şerh ettiği beyitler ve konu başlıkları tablosu aşağıdadır. Bu bölümde de mısra olarak şerh edilen beyitlerde birinci mısra için (a) ikinci mısra için (b) göstergeleri kullanılmıştır:

Beyit	Sıra No
Bend bi-g'sil bâş âzād ey peser	19a
Çend bâşî bend-i sîm ü bend-i zer	19b
Ger be-rizî baḥr-râ der-kûzei Çend gunced kısmet-i yek rûzei	20
Kûze-i çeşm-i ḥarişân pür ne-şud	21a
Nâ-şadeḳ kâni' ne-şud pür-dür ne-şud	21b
Her ki-râ cāme zi-' ışkî çāk şud	22a
Ü zi-ḥırş u ' ayb-ı külli pāk şud	22b
Şād bâş ey ' ışk-ı ḥoş sevdā-yı mā Ey ṭabîb-i cümle ' illethā-yı mā	23
Ey devā-yı naḥvet u nāmūs-ı mā	24a
Ey tu Eflātūn u Cālînūs-ı mā	24b
Cism-i ḥāk ez-' ışk ber-eflāk şud	25a
Kūh der-raḳş āmed u çālāk şud	25b
' ışk cān-ı Tūr āmed ' āşıkā	26a
Tūr mest u ḥarr-ı Mūsā şā' ikā	26b
Bā-leb-i dem-sāz ḥod ger cuftemî Hemçu ney men guftenihā guftemî	27
Her ki ü ez-hem-zebānî şud cüdā Bî-zebān şud gerçi dāred şad nevā	28
Çunki gül reft u gülistān der-güzeşt Ne-ş'nevî z'ān pes zi-bülbül ser güzeşt	29
Cümle ma' şūkest ü ' āşık perdei	30a
Zende ma' şūkest ü ' āşık mürdei	30b
Çun ne-bāşed ' ışk-râ pervā-yı ü U çü murġî mând bî-per vā-yı ü	31
Men çeküne ḥuş dārem piş ü pes	32a
Çun ne-bāşed nūrî yārem piş ü pes	32b
' ışk ḥāhed k'in suḥan bîrūn buved	33a
Āyine ġammāz ne'b-ved çun buved	33b
Āyinet dānî çerā ġammāz nîst Z'ānki zengār ez-rıḥeş mümtāz nîst	34

ÂŞIK ŞUDEN-İ PÂDÎŞÂH BER-KENÎZEKÎ VE HARÎDEN-İ PÂDÎŞÂH ÂN KENÎZEK-RÂ VE RENCÛR-ŞUDEN-İ KENÎZEK VE TEDBÎR-İ ŞÂH DER- MU'ÂLECE-İ Ū	
Bi-ş'nevîd ey düstân in dâstân Hod haqîkat nakd-i hâl-i mâst ân	35
Terk-i istiṣnâ murâdem ḳasvetîst Ney hemîn guften ki 'arîz ḥâletîst	49
Ân ḥıyâlâtî ki dâm-ı evliyâst 'Aks-i meh-rûyân bustân-ı Hudâst	72
Her dü baḥrî âşinâ âmuḥte	75a
Her dü cân bî-duḥten ber-duḥte	75b
EZ-ḤUDÂVEND-İ VELİYYŪ'T-TEVFİK DER-H'ÂSTEN-İ TEVFİK	
Mâ 'ide ez-âsmân der mî-resîd Bî-şudâ' bî-furûḥt u bî-ḥarîd	80
Der-miyân-i ḳavm-i Mûsâ çend kes Bî-edeb guftend kû sîr u 'ades	81
Ebr ber-nâyed pey-i men' -i zekât V'ez-zinâ üftâd vebâ ender cihât	88
Her çe ber tu âyed ez-zulmât u ḡam Ân zi-bî-bâkî u küstâḥî'st hem	89
Bud zi-küstâḥî küsûf-ı âftâb Şud 'Azâzîlî zi-cür'et redd-i bâb	92
MŪLÂḲÂT-İ PÂDÎŞÂH BÂ-ÂN-ṬABÎB-İ ÎLÂHÎ	
Guft ey nûr-i Ḥaḳ u def' -i ḥarac Ma' nî'e'ş-şabru miftâḥu'l-ferec	96
Merḥabâ yâ murtaẓâ yâ müctebâ	99a
DER-BEYÂN-İ BURDEN-İ PÂDÎŞÂH AN-ṬABÎB-RÂ BER-SER-İ BÎMÂR	
Bî-ḥaber bûdend ez-hâl-i derûn Este' izu'llâh mimmâ yefterûn	105
Çun ber-âyed şems inşakku'l-kamer	118b
Men çe gûyem yek regem huşyâr nîst Şerḥ ân yârî ki ū-râ yâr nîst	130
ḤALVET ṬALEBÎDEN-İ ÂN VELÎ	
În cihân kûhest u fi' l-i mâ nidâ Sûy-ı mâ âyed nidâḥâ-râ şadâ	215
Tu me-gû mâ-râ bedân şâh mâr nîst Bâ-kerimân kârhâ düşvâr nîst	221
BEYÂN-İ ÂN KÎ KUŞTEN VE ZEHR DÂDEN	
Ū ne-kuşteş ez-berây-ı ṭab' -ı şâh Tâ ne-âmed emr u ilhâm-ı ilâh	223
Hemçü İsmâ' il pîşeş ser be-neh Şâd u ḥandân bîş-i tîgeş cân be-deh	227
Ân ki der-vehmet ne-yâyed ân dehed Nîm cân bestâned u şad cân dehed	245
ḤİKÂYET-İ ÂN MERD-İ BAKḲÂL VE TŪṬÎ	
Guft e inek mâ beşer-i îşân beşer Mâ vü îşân beste-i ḥ'âbîm u ḥor	266
Ḥarf-i zarf âmed der u ma' nâ çü âb Baḥr-ı ma' nî 'indehu ummu'l-kitâb	296
Âb-ı telḥ u âb-ı şîrîn der-cihân Der-miyânşân berzaḥon lâ-yebḡıyân	297
V'ân geh in dü zi-yek aşlî revân Ber-güzer z'in her dü rev tâ aşl-i ân	298
Ân şarâb-ı Ḥaḳ ḥitâmeş müşg-i nâb Bâde-râ ḥatmeş buved gend ü 'azab	323
DÂSTÂN-İ ÂN PÂDÎŞÂH-İ CEHŪD	
Şâh-ı aḥval kerd der-râh-ı Hudâ Ân dü dem-sâz-ı Hudâyî-râ cudâ	326
MUTÂBA' AT KERDEN-İ NAŞÂRÂ VEZİRÂ	

Bi-ş'nev ez-aḥbār-ı ān şadr u şudūr Lā-şalāt ettemme illā bi'l-ḥuzūr	381
Ḥal-i 'ārif in buved bī-ḥāb hem Guft İzed hem rükūdun z'in merhem	392
Şimme'-i z'in ḥāl-i 'ārif vā nemūd Ḥalk rāhim ḥ'āb ḥasbī der-rubūd	395
Ḥafta ez-aḥvāl-i dünyā rüz u şeb Çun qalem der-pençe-i taḳlīb-i Rabb	393
Refte der-şahrā-yı bī-çun cān-ı şān Rūh-ı şān āsūde u ābdān-ı şān	396
Fālikū'l-işbāḥ İsrāfilvār Cümle-rā der-şūret āred z'ān diyār	399
DİDEN-İ HALİFE LEYLİ-RÂ	
Kefye medde'z-zıllen naḳş-ı evliyāst Kū delil-i nūr-ı ḥūrşid-i Ḥudāst	426
Enderin vādī me-rev bī-in delil Lā-uḥibbu'l-āfilin gū çun Ḥalil	427
Ver ḥased gired turā der-reh gelū Der-ḥased İblis-rā bāsed ḡulū	430
İn cesed ḥāne-i ḥased āmed bedān Ez-ḥased ālūde bāsed ḥāndān	433
Ṭahhirā beytī beyān pākī est Genc-i nūrest ez-ṭelesmeş ḥākī est	435
TAHLİT-İ VEZİR DER-AḤKĀM-I İNCİL	
Der-yekī gufte me-koş in şem'-rā K'in nazar çun şem' āmed cem'-rā	476
DER-BEYĀN-I ḤASĀRET-İ VEZİR	
Coz şikeste mī-ne-gired faẓl-ı şāh	533b
DEF' GUFTEN-İ VEZİR MÜRİDĀN-RÂ	
Bi-ḥiss u bī-güş u bī-fikret şevīd Tā ḥiṭāb-ı irce'-i-rā bi-ş'nevīd	569
MÜKERRER KERDEN-İ MÜRİDĀN	
Ber-za' ifān ḳadr-ı ḳuvvet kār neh	579b
İ' TİRĀZ-I MÜRİDĀN	
Mā 'adem-ḥāyīm u hestihā-yı mā Tu vücūd-ı muṭlaḳī fānī nemā	603
Tu zi-Kur'ān bāz ḥ'ān tefsir-i beyt Guft İzed mā rameyte iz rameyt	616
Ger be-perrānīm tīr ān ne zi-māst Mā kemān u tīr endāzeş Ḥudāst	617
Her ki ū bīdār-ter pūr derd-ter Her ki ū āḡāh-ter ruḥ zerd-ter	630
Kāfirān çun cins-i siccīn āmedend Sicn-i dünyā-rā ḥoş-āyīn āmedend	641
Enbiyā çun cins-i 'İllyīn budend Sū-yı 'İllyīn -i cān u dil şudend	642
TALEB KERDEN-İ ÜMMET-İ 'İSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Ne ḡalaṭ guftem ki nā'ib bā-menūb Ger dü pindārī ḳabīḥ āyed ne ḥūb	675
MÜNĀZA' AT-I UMERĀ DER-VELİ-Yİ 'AHDİ	
Cümle dānāyān hemīn gufte hemīn Hest dānā raḥmeten li'l-'ālemin	718
Kūy-ı nevmīdī me-rev ümīd hāst Sūy-ı tārīkī me-rev ḥūrşid hāst	725
HİKĀYET-İ CEHÜD-I DİĞER Kİ DER-HELĀK-İ DİN-İ 'İSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Ger ḥaber ḥ'āhī ezīn digər ḥurūc Sūre ber-ḥ'ān ve's-semā' zātī'l-burūc	742
Sünnet-i bed k'ez şeh-i evvel be-zād İn şeh-i digər ḳadem ber v'ey nihād	743

Nikūvān-rā hest mīrās ez-ḥoş-ab Ança mīrās est avreşne'l-kitāb	748
Nūr-ı ġālib eymen ez-naḡş u ġasek Der-miyān-ı ıṣba' in-i nūr-ı Haḡ	760
Ey nişār-ı nūr-rā der-yāfte Rūy ez-ġayrī Ḥudā ber-tāfte	762
Kāv-rā reng ez-birūn u merd-rā Ez-derūn cū reng-i surḡ u zerd-rā	765
La' netu'llāh būy-i in reng-i keşif Şıbgatu'llāh nām-ı ān reng-i laţif	767
ĀTEŞ KERDEN-İ PĀDİŞĀH-İ CEHŪD	
Büt şikesten sehl bâşed nik sehl Sehl dīden nefş-rā cehl est cehl	779
SŪHAN ĀMEDEN-İ TİFL-İ KŪÇEK DER-MĪYĀN ĀTEŞ	
Enderā vū digeren-rā hem be-ḡān K'ānder āteş şāh būnhād est ḡān	801
KEJ MĀNDEN-İ DEHĀN-İ ĀN MERD	
Ger Ḥudā ḡāhed ki pūşed 'ayb-ı kes Kim zend der-'ayb-ı ma' yūbān nefes	817
Eşḡ ḡāḡī raḡm kun ber-eşḡ bār Raḡm ḡāḡī ber-za' ifān raḡm ār	823
KİŞŞA-İ BĀD Kİ DER-'AHD-İ ḤAẒRET-İ HŪD 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Hūd gerd-i mü'minān ḡaţṡi keşid Nerm mī-şud bād k'encār mī-resid	855
Āteş İbrāḡīm-rā dendān nezed Çun ġüzide-y Haḡ buved çuneş gezed	862
Mevc-i deryā çun be-emr-i Haḡ be-tāḡt Ehl-i Mūsā-rā zi-ḡipti vaşināḡt	864
Ḥāk Ḳārūn-rā çū fermān der-resid Bā-zer u taḡteş be-ḡa' r-ı ḡod keşid	865
Āb u gil çun ez-dem-i 'İsā çerid Bāl u per bi-g'şād murġi şud perid	866
Hest tesbīḡat buḡār-ı āb u gil Murġ-ı cennet şud zi-nefḡ-i şıdk-ı dil	867
Kūh-ı Tūr ez-nūr-ı Mūsā şud be-raḡş Şūfi-yi kāmīl şud u rast u zi-naḡş	868
TANZ U İNKĀR KERDEN-İ PĀDİŞĀH-İ CEHŪD	
Tā ileyhe yeş'ad eţyābu'l-kelim Sā' iden minnā ilā-ḡayşu 'ilm	882
Teşne-rā ger zevḡ āyed ez-serāb Çun resed der-vey ġurized cūyed āb	897
CEVĀB GUFTEN-İ ŞİR NAḤÇİRĀN-RĀ	
Merdum-ı nefş ez-derūnem der-kemīn Ez-heme merdum beter der-mekr u kīn	907
Ġuş-ı men lā-yuldaġu'l-mu'min şenid Ḳavl-i peyġamber be-cā u dil ġüzid	908
BE-TERCİḤ NĪHĀDEN NAḤÇİRĀN	
Cümle guftend ey ḡakīm-i bā-ḡaber El-ḡazer de' leyse yuġnī 'an-ḡader	909
BE-TERCİḤ NĪHĀDEN-İ ŞİR	
Guft peyġamber be-āvāz-ı bülend Bā-tevekkül zānū-yı uştur be-bend	914
BĀZ TERCİḤ NĪHĀDEN-İ NAḤÇİRĀN	
Şad hezārān tīfl küşt ān ġīne keş V'ān ki ū mī-cust ender ḡāne eş	921
Guft el-ḡalkun 'iyālu'l-li'llāh Mā 'iyāl ḡaẓretīm ū şir ḡāḡ	928
BĀZ TERCİḤ NĪHĀDEN-İ ŞİR	
Şükr-i nī' met nī' metet efzūn kuned	939

Küfr-i ni' met ez-kefet birün kuned	
BÂZ TERCİH NİHÂDEN-İ NAHÇİRÂN	
Kerd vaşf-ı mekr hâşân zü'l-celâl Li-tezülen minhu aklâlu'l-cibâl	953
BÂZ TERCİH-İ NİHÂDEN-İ ŞİR CEHD-RÂ BER-TEVEKKÛL	
Hilehâşân cümle hâl âmed laîf Küll-i şey'in min-zarîfîn hû zarîf	974
Dâmhâşân murğ-ı gerdünî girift Naqşhâ-şân cümle efzûnî girift	975
Bed maḥālî cust kav dünyâ be-cust Nik ḥālî cust kâv 'uqbâ be-cust	980
În cihân zindân-ı mâ zindâniyân Ḥufre kun zindân u ḥod-râ vârihân	984
Mâl-râ k'ez-bahr-ı ḥaḳ bâşî ḥumûl Ni' me mâlun şâlihun ḥândeş Resûl	985
MUḲARRER ŞUDEN-İ TERCİH-İ CEHD BER-TEVEKKÛL	
BÂZ CEVÂB-I ḤARGÛŞ	
Ḥânehâ sâzed pür ez-ḥelvâ-yı ter Ḥaḳ ber ü ân 'ilm-râ bi-g'sâd der	1011
Âdem-i ḥâkî zi-Ḥaḳ âmûht 'ilm Tâ-be-heftum âsmân efrûht 'ilm	1013
Nâm u nâmûs-ı melek-râ der-şikest Kûrî ankes ki bâ-Ḥaḳ der-şikest	1014
MEN' KERDEN-İ ḤARGÛŞ RÂZ-RÂ EZ-İŞÂN	
Ez-zehâb u ez-zeheb v'ez-mezhebet Der-beyân-ı in se kem cünbân lebet	1048
Meşveret dârend ser pûşide ḥûb Der-kinâyet bâ-ğalaṭ efken meşûb	1052
KİŞŞA DER-MEKR-İ ḤARGÛŞ	
Menba' -ı ḥikmet şevd ḥikmet taleb Fâriğ âyed ü zi-taḥşil ü sebeb	1064
Levh-i ḥâfız levh-i maḥfûzî şevd 'Aql-ı ü ez-rûḥ maḥzûzî şevd	1065
Guft peygamber ki rencürî be-lâğ Renc âred tâ be-mîred çun çerâğ	1071
Ger turâ eşkâl âyed der-naẓar Ped tu şekk dâri der inşakka'l-kamer	1078
HEM DER-BEYÂN-I MEKR-İ ḤARGÛŞ	
Her çe şüret mî-vesilet sâzdeş Z'ân vesilet baḥr-ı dūr endâzdeş	1114
Lâ-cerem ebşâr nâ lâ-tudrikuh Vehve yudrik bîn tu ez-Müsâ vü kuh	1136
Tâlib-i in ser eger 'allâmetist Nek Ḥüsâmeddîn ki sâmi nâmeist	1150
CEVÂB GUFTEN-İ ŞİR	
Âb ḥoş-râ şüret-i âteş me-deh Ender âteş şüret-i âbî me-neh	1199
KİŞŞA-YI ÂDEM 'ALEYHİ'S-SELÂM VE BESTEN-İ KAZÂ NAẒAR-I Ü-RÂ MURÂ ÂT-I ŞARİH NEHY VE TERK-İ TE'VİL	
Bu'l-beşer kû 'ilme'l-esmâ beg est Şad hezârân 'ilmeş ender her reg est	1235
Ân ki bud nezdik mâ nâmeş menî Piş Ḥaḳ in naqş bud ki bâ menî	1243
Çun melek envâr-ı Ḥaḳ der-vey be-yâft Der-sücûd üftâd u der-ḥidmet şiftaft	1248
În heme dânist çun âmed kazâ Dâniş-i yek nehy şud ber vey ḥatâ	1250
Rabbenâ innâ zelemnâ guft vâh Ya'nî âmed zulmet u gumgeşt râh	1255

Ez-kerem dān īn ki mī-tersānedet Tābe-mülkī eymenī bi-n'šānedet	1262
PĀY VĀ PES KEŠĪDEN-Ī HARGŪŞ	
Z'enderŭn hōd mī-dehed rengem haber	1267
Hāq çū sīmā-rā mu'arrif hānde est Çeşm-i 'ārif sūy-ı sīmā māned est	1268
Guft peygamber be-temyīz-i kesān Mer'u maḥfiyyun ledey ṭayyi'l-lisān	1271
Reng-i rū ez-ḥāl-i dil dāred nişān Raḥmetem kun mihr-i men der-dil nişān	1272
NAZAR-KERDEN-Ī ŞİR VE DİDEN-Ī 'AKS-Ī HOD-RĀ	
Çāh-ı muzlim geşt zulm-i zālimān İn çunīn guftend cümle 'ālimān	1310
Her ki zālim-ter çeheş bā-havltar 'Adl fermūd est bedter-rā beter	1131
Ey ki tu ez-cāh zulmī mī-kunī Ez-berāy ḥ'īş çāhī mī-kunī	1312
Ger be-dendāneş gezi pūr ḥūn kunī Derd-i dendānet be-gīred çun kunī	1317
Ān tūbī v'ān zaḥm ber-hod mī-zenī Ber-hod āndem tār-ı la'net mī-tenī	1322
Ger ne kūrī īn kebūdī dān zi-ḥ'īş Ḥ'īş-rā bed gū megū kes-rā tu bīş	1331
MŪJDE BŪRDEN-Ī HARGŪŞ SŪY-I NAHÇERĀN	
Ki be-perverd aşl-ı mā-rā zū'l-'atā Tā dıraḥt istiğlāz āmed fāstevā	1346
Cānhā-yı beste ender āb u gil Çun rehend ez-āb u gilhā şād dil	1347
Der-hevā-yı 'ışk-ı Hāq rakşān şevend Hemçū kuş-ı bedr bī-noşşān şevend	1348
CEM' ŞUDEN-Ī NAHÇİRĀN	
Her çi hestī cān-ı mā kurbān tust Dest burdī dest-i bāzūyet dorost	1361
TEFSİR-Ī RACA' NĀ MİNE'L-CEHĀDİ'L-AŞĞAR İLE'L-CİHĀDİ'L-EKBER	
Dūzaḥ est īn nefis u dūzaḥ ejdehāst Kuv be-deryāhā ne-gerded kem ū kāst	1376
Senghā vu kāfirān-ı seng-dil Ender āyend ender ū zār u hacil	1378
'Ālemī-rā loḳma kerd u der-keşīd Mī' dees na' re zebān hel min-mezīd	1381
Hāq ḳadem ber vey nehed ez-lā-mekān Ān ki ū sākin şevend ez kun fekān	1382
İn ḳadem Hāq-rā buved kuv-rā kuşed Ġayr-ı Hāq hōd k'ey kemān-ı ū keşād	1384
ĀMEDEN-Ī RESŪL-Ī RŪM	
Çun Muḥammed pāk şud z'īn nār u dūd Her kocā rev kerd vechu'llāh būd	1398
Nūh-rā guftend ūmmet kū şevāb Guft ū zān sūy v'estegşā şiyāb	1405
Cust ū-rā tās çun bende buved Lā-cerem cūyende yābende buved	1413
Zīr-i ḥurmā bon zi-ḥalkān ū cūdā Zīr-i sāye ḥufte bīn sāye-y Ḥudā	1415
Her ki tīrsīd ez-Hāq u taḳvā güzīd Tīrsed ez-vey ins ū cīn u her ki dīd	1426
SELĀM KERDEN-Ī RESŪL-Ī RŪM	
Lā-taḥāfū hest nuzl-i ḥāyifān Hest der-ḥūr ez-berāy-i ḥā'if ān	1430
Her ki tīrsed mer verā eymen kunend	1431

Mer dil-i tirsende-rā sākin kunend	
SU'ĀL KERDEN-İ RESŪL-İ RŪM	
Murg-ı bî-endāze çun şud der-kafeş Guft Haq ber cān fūsūn hānd u kışaş	1448
Ber-‘ adēmā k’ān ne-dāred çeşm u gūş Çun fūsūn hānd ū hemī āyed be-cūş	1449
Bāz ber mevcūd-ı efsānī çu hānd Zūd dū esbih der-‘ adem mevcūd rand	1451
Hem zi-Haḡ terciḡ yābed yek taraf Z’ān dū yek-rā ber gūzined z’ān kenef	1459
Ġayb u āyende ber-işān geşt-i fāş Zikr-i māzī pīş işān geşt-i lāş	1468
İZĀFET KERDEN-İ HAZRET-İ ĀDEM ‘ALEYHİ’S-SELĀM	
Guft şeytān ki be-mā aḡveytenī Kerd pinhān fi‘l ḡod dīv-i denī	1489
Guft Ādem ki zālemnā nefsenā Ū zi-fi‘l-i Haḡ ne-bud ḡāfil çū mā	1490
Her ki āred ḡürmet ū ḡürmet bured Her ki āred ḡand lavzīne ḡured	1495
Yār-rā ḡoş kun berencān u be-bīn	1496b
Her dū cūnbiş āferīde-y Haḡ şinās Lik ne-t’vān kerd īn bā ān kıyās	1499
Mürte‘ iş-rā key peşimān dīdieş İn peşimānī ki lertzānīdieş	1500
SU'ĀL KERDEN-İ RESŪL-İ RŪM	
Tu ki cüz‘ī kārī tu bā-fā‘idest Pes çerā der-ta‘n küll ārī tu dest	1524
Guft-rā ger fā‘ide ne-b’ved me-gū Ver buved hel i‘tirāz u şükr cū	1525
DER-MA‘NĀ-YĪ ĀN KĪ MEN İRĀDE YECLĪS	
Çun tu der-Ḳur‘ān-ı Haḡ be-g’riḡtī Bā-revān-ı enbiyā āmiḡtī	1538
Ver be-ḡānī vū ne ey Ḳur‘ān pezir Enbiyā vū evliyā-rā dīde ḡir	1540
KİŞŞA-İ BĀZARGĀN VE TŪṬĪ-İ MAḤBŪS-İ Ū	
Ey ‘aceb ān ‘ahd v’ān sūgend kū Va‘dehā-yī ān leb-i çun ḡand kū	1564
Nālem u tırsem ki ū bāver kuned V’ez kerem ān cūr-rā kemter kuned	1570
‘Āşık-ı küll est ū ḡod küll est ū ‘Āşık-ı ḡiḡ est ū ‘ışık-ı ḡiḡ cū	1575
ŞİFAT-İ ECNĪHA-İ TUYŪR-İ ‘UḲŪL-İ İLĀHĪ	
Kū yekī murg-ı za‘ifī bī-günāḡ Enderūn-ı ū Süleymān nā-sipāḡ	1577
Şūreteş ber ḡāk cān ber lā-mekān Lā-mekānī fevḡ-i vehm-i sālikān	1582
Bel mekān u lā-mekān der-ḡükm-i ū Hemçū der-ḡükm-i behiştī çār cū	1584
TA‘ZĪM-İ SĀḤİRĀN MŪSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM	
Z’ān ki guftendeş ki fermān ān tust Ger tu mī-ḡāḡi ‘aşā be-f’ken ne-ḡüst	1618
Sāḡirān çun Haḡḡ-ı ū beşnaḡtend Dest u pā der-cürm-i ān der baḡtend	1621
Çun tu gūşī ū zebān nī cins-i tu Gūşhā-rā Haḡ be-fermūd enşitū	1623
Ādem ez-Firdevs v’az bālā-yı heft Pāy-māçān ez-berāy-ı ‘özr reft	1636
Tu çe dānī zevḡ-i āb-i dīdgān ‘Āşık-ı nānī tu çun nā-dīdgān	1639

BÂZ GUFTEN-İ BÂZARGÂN BÂ-TÛTÎ ÂNÇÎ DİDE	
Guft nâ-gufte kuned ez-feth-i bâb Tâ ez-ân ne siḥ sūzed ne kebâb	1672
Gert burhân bâyed u hüccet mehâ Bâz ḥ'ân min-âyetin ev nunsihâ	1674
Âyet-i ensevkumi zikrî be-ḥ'ân Ḳudret-i nisyân nihâdenşân be-dân	1675
Ḥultimu siḥriyyeten ehle's-semû Ez-nebî ḥ'ânîd tâ ensevkumu	1678
ŞENİDEN-İ ÂN TÛTÎ HAREKET-İ TÛTİYÂN	
‘Âşık-ı renc est nâdân tâ-ebed Ḥiz lâ-uksimu ḥ'ân tâ-fi-kebed	1710
Sûḥtem men sûḥte ḥ'âhed kesî Tâ zi-men âteş zened ender ḥasî	1722
Ḥarf u şavt u guft-râ ber hem zenem Tâ ki bî in her se bâ-tu dem zenem	1731
Ân demî k'ez Âdemeş ger dem nihân Bâ tu gūyem ey tu esrâr-ı cihân	1732
Ân demî-râ ki ne-guften bâ-Ḥalîl V'ân ğamî-râ ki ne-dâned Cibra'îl	1733
Ân demî k'ez v'ey Mesihâ dem ne-zed Ḥaḳ zi-ġayret nîz bî-mâ hem ne-zed	1734
Cümle şâhân mest mest-i ḥ'îş-râ Cümle ḥaḳân mest mest-i ḥ'îş-râ	1738
Çunki ‘âşık ūst tu ḥâmûş bâş Ū çu gūşet mî-keşed tu gūş bâş	1742
Her sitâreş ḥûb-nihâ-yî şad hilâl Ḥûn-ı ‘âlem riḥten ū-râ ḥelâl	1749
Ey ḥayât-ı ‘âşıkân der-murdegî Dil ne-yâbî coş ki der-dil burdegî	1751
Her ki ū erzân hered erzân dehed Gevherî tîflî be-ḳurşî nân dehed	1756
Tâ ki der her gūş nâyed in suhan Yek hemî gūyem zi-şad ‘ilm-i ledun	1762
TEFSİR-İ KAVL-İ HAKİM SENÂYÎ RAḤMETU’LLÂHÎ ‘ALEYH	
Her ki mihrâb-ı namâzeş geşt ‘ayn Sûy-ı imân refteneş mî-dân tu şeyn	1765
Nâlem îrâ nâlehâ hoş âyedeş Ez-dü ‘âlem nâle vü ğam b'âyedeş	1774
În heme hest ū bi-yâ ey emr-i kun Ey münezzeh ez-beyân u ez-sûḥan	1789
Behr-i in fermûd Raḥmân ey peser Kulle yevmin huve fî-şâ'n ey peser	1821
BİRÜN ENDÂHTEN-İ TÂCİR	
Guft tûṭî kû be-fi'lem pend dâd Kî rehâ kun luṭf u âvâz u vedâd	1830
VEDÂ‘ KERDEN-İ TÛTÎ	
Cân-ı men kemter zi-tûṭî key buved Cân çenîn bâyed ki nîġû pey buved	1848
MAẒARRAT-I TA‘ZİM-İ ḤALK VE ENGÜŞT-NÜMÂ ŞUDEN	
Nefs ez-bes medḥhâ Fir‘avn şud Kun zelîle'n-nefs havnâ lâ-tesud	1867
TEFSİR-İ MÂŞÂ‘A’LLÂH KÂNE	
În heme guftim lîk ender besîç Bî-‘inâyât-ı Ḥudâ hiçim hiç	1878
Ey Ḥudâ ey faẓl-ı tu ḥâcet revâ Bâ-tu yâd-ı hiç kes ne-b'ved revâ	1880
În ḳader irşâd tu baḥşideey Tâ bedîn bes ‘ayb-ı mâ pûşideey	1881

Ânce hürdî vâde ey merg-i siyâh Ez-nebât u dârû u berg u giyâh	1895
Ma' nî-i mürden zi-tûfî bud niyâz Der-niyâz-ı fakr hod-râ mürde sâz	1909
DÂSTÂN-I PÎR-Î ÇENGÎ	
Ma' şere'l-cinn sûre-i Rahmân be-h'ân Testeî' ü tenfuzü-râ bâz dâñ	1921
Ki perî vü Âdemî zindânind Her dü der-zindân-i in nâdânind	1923
Hîn ki İsrâfîl-i vaktend evliyâ Mürde-râ zîşân hayât est u nümâ	1930
Güyed in âvâz z'âvâzhâ cüdâst Zinde kerden kâr-ı âvâz-ı Hudâst	1932
Mâ be-murdîm u be-kulli kâstîm Bâng-ı Hâk âmed heme ber hastîm	1933
Guft ü-râ men zebân u çeşm-i tu Men havâs u men rızâ vü haşm-i tu	1937
Geh tuyî güyem tu-râ gâhî menem Her çe güyem âftâbî rûşenem	1940
Her kocâ tâbem zi-mışkât-ı demî Hal şud anca müşkilât-ı 'âlemî	1941
DER-BEYÂN İN HÂDİŞ-İ ŞERİF Kİ <i>İNNE Lİ-RABBİKUM Fİ-EYYÂMÎ DEHRİKUM NEFEHÂTİN E LÂ FE-TA'ARRADÛ LEHÂ</i>	
Hod zi-bîm-i in dem-i bî-müntehâ Bâz h'ân fe' beyne en yahmilnehâ	1958
Düş diğr levn in mî-dâd dest Loğma-yı çendî der-âmed reh bebest	1960
Ey Humeyrâ ender âteş nüh tu na' l Tâ zi-na' l-i tu şevd in küh lâ' l	1973
Muştafâ bî-h' iş şud z'ân hûb şavt Şud namâzeş ez-şeb-i ta' ris fevt	1989
İn nemek bâkîst ez-mîrâş-ı ü Bâ-tüvând ân vârişân-ı ü be-cû	2005
KİŞŞA-YI SU' ÂL KERDEN-İ ' Â'İŞE RADÎ' ALLÂHU ' ANHÂ	
Der-zemistân şân eger çi dâd merg Zinde şân kerd ez-bahârân dâd berk	2019
TEFSİR-İ BEYT-İ HÂKİM RADÎYA' LLÂHU ' ANH	
Gayb-râ ebrî vü âbî diğr est Âsmân u âftâbî diğr est	2035
Nâyed ân illâ ki ber-hâşân pedîd Bâkiyân fî-lebsi min-halkın cedîd	2036
DER-MA' NÂ İN HÂDİŞ-İ ŞERİF Kİ <i>İĞTENİMÛ BERDE'R-REBÎ' FE-İNNEHÛ YA' MELU BÎ-EBDÂNİKUM KEMÂ YA' MELU BÎ-EŞCÂRİKUM VE' CTENİBÛ BERDE' L-HÂRİF FE İNNEHÛ YA' MELU BÎ-EBDÂNİKUM KEMÂ YA' MELU BÎ-EŞCÂRİKUM</i>	
BAKİYYE-İ KİŞŞA-İ PÎR-Î ÇENGÎ	
Murg-ı âbî gark-ı deryâyî ' asel ' Ayn-ı Eyyübî şerâb u muğtesel	2096
NÂLİDEN-İ SÛTÛN-I HANNÂNE	
Ger ni-yendî vâkıfân-ı emr-i kun Der-cihân redd geşte bûdî in suhan	2124
Tâbe-nâmûs-ı müselmânî zined Der-tasallus tâ-nedânî ki kined	2148
Bâ-zebân gerçi ki töhmet mî-nihend Dest ü pâhâşân guvâhî mî-dehend	2153
İZHÂR-I MU' CİZE-İ HÂZRET-İ PEYGAMBER	
Çun şenîd ez-senghâ Bücehl in Zed zi-hışm ân senghâ-râ ber-zemîn	2160
TEFSİR-İ DU' Â' -Yİ DÜ FERİŞTEH	

Nān dehī ez-behr Ḥaḡ nānet dehend Cān dahī ez-behr-i Ḥaḡ cānet dehend	2236
V'ān ki der-anbār mānd u şarfe kerd Eşpeş u müş u hevādiş pāk hūrd	2240
ŞABR-I FERMÜDEN-İ A' RÂBÎ	
Hemçunîn ez-peşşe giri tâbe-pîl Şud 'iyāl'ullāh-ı Ḥaḡ ni'me'l-ma'il	2295
NAŞÎHAT KERDEN-İ ZEN MER ŞŪY KÎ SUHEN EFZŪN EZ-ĞADEM VE EZ-MAĞÂM HOD ME-GŪ	
ÎN SUHENHÂ EGER RÂST EST AMMÂ ÎN MAĞÂM-I TEVEKKŪL TERÂ NÎST VE ÎN SUHEN FEVĶ-İ MAĞÂM VE MU'ÂMELE-İ HOD TU-RÂ ZİYÂN DÂRED KÎ KEBURA MAĞTEN 'ÎNDA'LLÂH BÂŞED <i>ÂN TEKŪLŪ MÂLÂ TEF'ALŪNE</i>	
Kibr zîşt u ez-gedâyân zîşter Rûz-ı serd u berf v'ânki cāmeter	2318
NAŞÎHAT KERDEN-İ MERD ZEN-RÂ KÎ DER-FAĞÎRÂN BE-H'ÂRÎ MENDER	
Guft ey zen tu zenî yâ bu'l-hazan Fağr fağr âmed merâ ber ser me-zen	2342
Ver gedâ gūyed suhen çun zerrekân Reh ni-yâbed kâle-i ū der-dükân	2351
Âteşş sūzâ ki dâred in gūmân Ber-Hudâ-yı hâlık her dü cihân	2356
Ger be-girem ber-kenem dendân-ı mâr Tâş ez-ser kûften ne-b'ved zarar	2359
MŪRÂ'ÂT KERDEN-İ ZEN	
Tu teberrâ kun ki hestet dest-gâh Ey teberrâ-yı tu-râ cān 'özt h'âh	2406
'Özt h'âhem derd-i rûnet hulk-ı tust Z'i'timâd-ı ū dil-i men cûrm-i cûst	2416
Züyyine li'l-nâs Ḥaḡ ârâstest Z'ânçe Ḥaḡ ârâst çun dârend cest	2425
Çun pey-i yeskan ileyhâş âferîd K'ey tûvâned Âdem ez-Havvâ berîd	2426
BEYÂN-I ÎN ḤABER KÎ <i>ÎNNEHUNE YAĞLİBENE'L-'ÂKİLE VE YAĞLİBHUNNE'L-CÂHİL</i>	
Pertev-i Ḥaḡk est ū ma'shûk nîst Hâlık est ū gūyiyâ maḡlûk nîst	4237
TESLİM KERDEN-İ HOD-RÂ	
Ḥazret-i pür rahmet est u pür kerem 'Âşîk-ı ū hem vücūd-ı hem 'adem	2445
DER-BEYÂN-I ÂN KÎ ḤAZRET-İ MŪSÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM VE FİR'AVN HER DŪ MUSAHHAR-I MEŞİYYETEND	
K'in çe gull est ey Hudâ ber-gerdenem Ver ne gull bâşed ki gūyed men menem	2449
Men ki Fir'avnem zi-şöhret vâ-yı men Zahm-ı tās ān Rabbie'l-a'lâ-yı men	2455
Piş-i çü gānhâ-yı hükm kun fekân Mî-devîm ender mekân u lâ-mekân	2466
Çunki bî-rengî esîr-i reng şud Mūsâyî bā-Mūsâyî der-ceng şud	2467
Çun be-bî-rengî resî kân dâştî Mūsâ u Fir'avn dârend âştî	2468
Çun gül ez-hârest u hâr ez-gül çerâ Her dü der-cengend ū ender-mâ-cerâ	2472
Yâ ne ceng est in berây-ı hikmet est Hemçü ceng her furûşân şan'at est	2473
SEBEB-I HİRMÂN-I EŞKİYÂ EZ-DŪ CİHÂN	
Bende-i hod h'ând Ahmed der-Reşâd Cümle 'âlem-râ be-h'ân kul yâ 'ibâd	2469
Yek cihân der-şeb be-mânde hiç düz	2501

Muntazır mevkûf-ı hürşid est u rûz	
HAĞİR VE Bİ-ĞAŞM DİDEN-İ DİDEHÂ-Yİ HİSS HAĞRET-İ ŞÂLİĞ VE NÂFE-İ ŞÂLİĞ-RÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM ÇUN HÂHED Kİ HAĞ LEŞKERİ-RÂ HELÂK HELÂK KUNED DER-NAZAR-I İŞÂN HAĞİR NE-MÂYED HAŞIMÂN-RÂ VE ENDEK EGER Çİ GÂLİB BÂŞED VE YUĞELLİLÜKUM Fİ-A‘ YUNİHİM Lİ- YAĞDİ’LLÂHU EMREN KÂNE MEF‘ ÜLEN	
Der-nebî âverd Cebrîl-i emîn Şerh-i in zânû zedenrâ câsmîn	2539
DER-MA‘NÂ-Yİ ÂN Kİ MERACE’L-BAĞREYNİ YELTEĞİYÂN	
Ehl-i nâr u hold-râ bîn hem dukân Der-miyân şân berzahun lâyeğgiyân	2569
Bahr-ı in fermüd Hağ ‘azze ve cel Sûretü’l-En‘âm der zîkr-i ecel	2593
DER-MA‘NÂ-Yİ ÂNKİ AN ÇE VELİ-İ KÂMİL KUNED MÜRİD-RÂ NEŞÂYED GUSTÂĞİ KERDEN VE HEMÂN KÂR KERDEN Kİ HELVÂ-Yİ TABİB-RÂ ZEBÂN NE-DÂRED AMMÂ BİMÂR-RÂ ZİYÂN DÂRED VE SERMÂ VE BERF ENGÜR-RÂ ZEBÂN NE-DÂRED GÜRRE-RÂ ZİYÂN DÂRED Kİ DER-RÂH EST Kİ “Lİ- YAĞFİRA LEKE ALLÂHU MÂ TEĞADDEME MİN-ZENBİKE VE MÂ TA‘AĞĞARA” NE-ŞUDE EST	
Rabbî heb lî ez-Süleymân âmed est Kî medeh ğayr-ı merâ in mülk-i dest	2603
DİL NİHÂNDEN ‘ARAB-TER İLTİMÂS-I DİLBER HÂİŞ	
Guft peygamber kî Hağ fermüde est Men ne-goncem hiç der-ba’lâ vü pest	2652
Guft udhul fî-‘ibâdî teltağî Cenneten min-ru‘yeti yâ muttağî	2655
Cism-i hâket-râ ez-incâ bâftend Nûr-ı pâket-râ der-incâ yâftend	2664
Çun sefer fermüd mâ-râ z‘ân muğâm Telğ şud mâ-râ ezân tahvîl kâm	2666
Tâ kî hüccethâ hemî guftim mâ Kî be-câ-yı mâ kî âyed ey Hudâ	2667
Hod çe güyem pîş-i ân dur in şadef Keff-i keff u keff-i keff u keff-i keff	2676
TA‘AYYUN KERDEN-İ ZEN TARİĞ-İ RÜZİ	
Leytenî kuntu tabîbâ ğazîğâ Kuntu emşî nahve Leylâ sâbîğâ	2692
Ğul te‘âlev guft Hağ mâ-râ bedân Tâ buved şerm işkenî mâ-râ nişân	2694
HEDİYYE BÜRDEN-İ ‘ARAB BE-SEBÜ-Yİ ÂB-I BÂRÂN	
Ey Hudâvend in ğum u kûzey merâ Der-peğîr ez-fazl-ı Allâh eşterâ	2708
Lûlehâ berbend ü por dâreş zi-ğum Guft ğuğvü ‘an-hevâ ebşârekum	2713
Rev ber-i sultân u kâr u bâr bîn Ğiss-i tecrî tağta en-nehâr bîn	2717
DER-NEMED DUĞTEN-İ ZEN	
K’in çunîn ender heme âfâğ nîst Coz rağîğ u mâye-i ezvâğ nîst	2721
İn kî ender çeşme-i şûr est cât Tu çe dâñî Şağt u Ceyğûn u Fîrat	2724
DER-BEYÂN-I ÂNKİ ÇUNÂN Kİ GEDÂ ‘ÂŞİĞ-I KEREM EST	
Pes ezîn fermüd Hağ der ve‘d-Duğâ Bâğ kem zen ey Muğammed ber-gedâ	2746
Ân yekî cûdeş gedâ âred pedîd V‘ân dîğer bağsed gedâyân-râ mezîd	2748
PİŞ-I ÂMEDEN-İ NEĞİBÂN	
Behr-i nân şahşî sūy-ı nānvā devîd Dâd cân çun ğûsn-i nānbārâ bedîd	2784

Hemçü Ā' rābī ki āb ez-çe keşid Āb-ı hayvān ez-ruḥ-ı Yūsuf çeşid	2786
Reft Mūsā kâteş âred ü bed est Âteşî did ü ki ez-âteş ber est	2787
Cest 'İsā tā-rehed ez-düşmanān Bürdeş ān cesten be-çārum āsmān	2788
DER-BEYÂN-I ĀN KÎ 'ÂŞİK-I DÜNYÂ BER-MİŞÂL 'ÂŞİK-I DÎVÂR EST	
'Âşikān-ı küll ne in 'uşşâk-ı cüz Mānd ez-küll ān ki şud müştâk-ı cüz	2800
SİPERDEN-İ 'ARAB HEDİYYE-RÂ	
Z'ānki peyvestest her lüle be-ḥavz Ḥavz kun der-ma' nā-yı in ḥarf ḥavz	2823
KABÜL KERDEN-İ ḤALİFE HEDİYYE-RÂ	
Genc-i maḥfi bud zi-porri çāk kerd Ḥāk-rā tābān ter ez-eflāk kerd	2861
Hem 'Arab mā hem sebū mā hem melik Cümle mā yūfek 'anhu men ufik	2901
Bi-ş'nev eknūn aşl-ı in kār ez-çe ḥāst Z'ānki küll-rā gūne gūne cüz hāst	2903
İḥtimā kun iḥtimā z'endīşe-hā Fikr şir ü gūr u dilhā bīshā	2908
Her ki çun Hindū-yı bed-sevdāyi est Rūz-ı arzeş nevbet-i rusvāyi est	2917
Bāgbān hem dāned ān-rā der-ḥazān Līk did-i yek be ez-dīd-i cihān	2924
Ḥod cihān ān yek kes est ü ebleh est Her sitāre ber-felek cüz ü meh est	2925
DER-ŞİFAT-I PİR U MUTĀVA'AT-I VEY	
Gerçi mişbāḥ u züccāce geştei Līk ser-ḥayl-i dilī ser riştei	2935
Ez-nebi ber-ḥ'ān zılāl reh-i revān Ki çe şān kerd ān belīs-i bed-revān	2947
Üstühānhā şān be-bīn ü müyeşān 'İbreti gir u merān ḥar sūy-ı şān	2949
Şāvirūhinne pes an geh ḥālifū İnne men lem ye' şihinne tālifū	2955
Bā-hevā vü arzū kem bāş düst Çun yuḍillek 'an sebīlī'llāh üst	2956
VAŞİYET-KERDEN-İ RESÜLU'LLĀH ŞALLA'LLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM 'ALİ-RÂ KEREMU'LLĀHU VEÇHE KÎ ÇUN HER KESİ BE-NEV'İ TĀ'ATİ TEFERRUB CÜYEND BE-ḤAḲ TU TEFERRUB CÜY-İ BE-ŞOḤBET-İ 'ĀḲİL U BENDE-İ ḤĀLİŞ TĀ EZ-İŞĀN HEME PİŞ KADEM BĀŞİ DER-TEKĀRRÜB	
Dest-i ü rā ḤaḲ çü dest-i ḥ'ış ḥ'and Tā yedu'llāh fevke eydihim ber ānd	2971
KEBÜDİ ZEDEN-İ KAZVİNİ	
Guft ḤaḲ der-āftāb-ı müntecim Zikr-i tezzāver kezā 'an kehfehim	3005
REFTEN-İ GURG U RÜBAH DER-ḤİDMET-İ ŞİR BE-ŞİKĀR	
Gerçi zī-şān şir-i ner-rā neng būd Līk kerd ikrām u hem-rāhī nümūd	3015
Zānin bi'llāh ḡanne's-sü'-rā Ger ne-borrem ser buved 'ayn-ı ḥatā	3036
İMTİHĀN KERDEN-İ ŞİR GURG-RÂ	
Guft şir ey gurg çun gufti be-gū Çunki men bāşem tūgūyi mā vü tu	3045
Küll-i şey'-i hālikun cüz vech-i ü Çun nehi der-vech-i ü hestī me-cū	3051
KİŞŞA-YI ĀN KES KÎ DER YĀRİ-RÂ BE-GÜFT	
Rište-rā bā-sūzen āmed irtibāt	3064

Nîst der-hûr bâ-cemel semmü'l-hıyât	
Dest-i Hâk bâyed mer ân râ-ey fülân Kû buved ber-her maḥallî kun fekân	3066
Kulle yevmin huve fi-şe'nin be-ḥ'ân Mervi-râ bî-kâr u bî-fi'l-i müdâm	3070
Nâṭıka süy-i dehân ta'lim râst Ver ne ḥod ân nuṭṭ-râ cüy-i cüdâst	3089
EDEB KERDEN-İ ŞÎR-İ GURG-RÂ	
Fenteḳamnâ minhüm est ey gurg-i pîr Çun ne-bûdî murde der-pîş-i emîr	3102
Üstüḥ'ân u peşm-i ân gürgân 'iyân Bingerîd u pend gîrid ey mehân	3120
TEHDÎD KERDEN-İ HÂZRET-İ NÜH 'ALEYHÎ'S-SELÂM	
Çun be-mur-dem ez-ḥavâss-ı bû'l-beşer Hâk merâ şud sem' u idrâk u başar	3124
Ger nebûdî Nûḥ-râ ez-Hâk yedî Pes cihânî-râ çerâ bebr hem zedî	3128
Her şikâr u her kerâmâtî ki hest Ez berây-ı bendegân-i ân şehest	3140
Anki devlet âferîd u dü serâ Mülk ü devlethâ çe kâr âyed ve râ	3142
Çun zened ü naḳd mârâ ber mehek Pes yaḳîn-râ bâz dâned ü zi-şek	3147
Çun şeved câneş mehek-i naḳdhâ Pes be-bîned ḳalb-râ vü ḳalb-râ	3148
NÎŞÂNDEN-İ PÂDÎŞÂHÂN	
Sîne-şayḳalhâ-zede der-zîkr ü fikr Tâ pezi-red âyine dil naḳş-ı bîkr	3153
ÂMEDEN-İ MÎHMÂN BÎŞ-İ HÂZRET-İ YÛSUF 'ALEYHÎ'S-SELÂM	
Bâz ân cân çun ki maḥv-ı 'ışk gest Yu' cubu'l-zurrâ' âmed ba'd-ı geşt	3167
Ce'tumünâ ve firâdâ bî-nevâ Hem bedân sânkî ḥalaḳnâ kum kezâ	3172
Şuv ḳalîlu'n-nevmi mimmâyehe'ün Bâş der-esḥâr ez-yestağfirün	3178
An ki arzu'llâh-i vâsî' gûfteend 'Arşa-yı dâñ k'enbiyâ der-refteend	3181
Evliyâ aşḥâb-ı kehfend ey 'anûd Der-ḳıyâm u der-teḳallub hum rufûd	3186
GUFTEN-İ MÎHMÂN-I HÂZRET-İ YUSÛF-RÂ 'ALEYHÎ'S-SELÂM	
Key tu-râ şed tiğ deste-y ḥ'îş-râ Rû be-cerrâḥî sipâr in riş-râ	3221
MÛRTED ŞUDEN-İ KÂTİB-İ VAḤY	
Guft eḡlâlen fehim bih-muḳmeḥûn Nîst ân eḡlâl ber-mâ ez-birûn	3241
Ey besâ küffâr-râ sevdâ-yı dîn Bendişân nâmûs u kibr-i ân u in	3245
Yevm-i dîn ki zulzilet zilzâlehâ In zemîn bâşed güvâh-ı ḥâlḥâ	3275
Kû tuḥaddiş cehreten aḥbrehâ Der-süḥan âyed zemîn ü ḥârḥâ	3276
DU'Â KERDEN-İ BEL'AM BÂ'UR	
Pes çe 'izzet bâşedet ey nâdire Çun şudî tu ḥumurun müstenfire	3313
İ' TÎMÂD KERDEN-İ HÂRÛT U MÂRÛT	
Guft el-ma'nî hüve'llâh şeyḥ-i dîn Baḥr-ı ma' nihâ-yı Rabbe'l-'âlemîn	3337
BÂḲÎ-İ KÎŞŞA-YI HÂRÛT U MÂRÛT	
Dest ḥâyiden gîriftendi zi-ḥışm	3344

Lîk ‘aceb hûd ne-dîdendî be-çeşm	
‘İşmetî ki mer şumâ-râ der-ten est Ân zi-‘aks-ı ‘işmet u hîfz-ı men est	3352
BE-‘İYÂDET (19) REFTEN-Î KER	
Kezm-i gayz in est ân râ-kay me-kun Tâbe-yâbî der-cezâ şîrîn suhan	3378
Fettaķu’n-nâr elletî evķadtumu İnnukum fî’l-ma‘şîye izdettumu	3388
DER-BEYÂN-I ÂN KÎ EVVEL KESÎ KÎ DER-MUĞÂBELE-Î NAŞ ĖİYÂS ÂVERD İBLÎS BÛD	
Pes kıyâs-ı fer‘ ber-aşleş kunîm Û zi-zulmet mâ zi-nûr u rû şunîm	3397
Guft Hâķ nî bel ki lâ-ensâb şud Zühd ü takvâ fażl-râ mihrâb şud	3398
Gerçi Hârûtîd u Mârût u füzûn Ez-heme ber-bâm-ı naħnu’ş-şaffûn	3414
DER-BEYÂN-I ÂN KÎ HÂL-Î HÛD VE MESTÎ HÛD PÎNHÂN BÂYED DÂŞT	
Guft dünyâ le‘b u lehv est u şumâ Kûdekîd u râst fermâyd Hudâ	3430
Ta‘rucu’l-rûhî ileyhî ve’l-melek Min-‘urûcu’l-rûh yehtezu’l-felek	3439
Ez-Hâķ inne’z-zanne lâ-yu‘nî resîd Merkeb-i zann ber-felekhâ key devîd	3441
Ağlebu’l-zannîn fî-terciħî zâ Lâ-tumârî’ş-şemse fî-tevżîħe-hâ	3442
Guft îzed yahmîlî esfâruhu Bâr bâşed ‘ilm k’ân nebved zi-hû	3447
KİŞŞA-Î MERÂ KERDEN-Î RÛMÎYÂN U ÇÎNÎYÂN	
Reft fikr u rûşenâyî yâftend Neħr u baħr-ı âşînâyî yâftend	3493
Merg k’in cümle ez-û der-vahşetend Mî-kunend in ķavm ber-vey riş Ėand	3494
Ber-terend ez-‘arş u kürsî ü Ėalâ Sâkinân-ı maķ‘ad-ı şıdķ-ı Hudâ	3498
PORSİDEN-Î HÂZRET-Î PEYĖAMBER ‘ALEYHÎ’S-SELÂM MER ZEYD-RÂ KÎ EMRÛZ-Î ÇÛNÎ VE ÇUN BER HÂSTÎ VE CEVÂB GUFTEN-Î Û KÎ EŞBEHTU MÛ’MİNÂ HÂĖĖAN YÂ RESÛLA’LLÂH	
În zamân peydâ şude ver in gürûh Yevme tebyazzu ve tesveddu vucûh	3510
Eş-şakiyyu men şakî fî-baṭn-ı ümm Men semâtü’l-cism yu‘ref Ėâlihîm	3512
Ten çü mâder tıfl-ı cân-râ Ėâmile Merg derd-i zâden est u zelzele	3513
Ker şud in gûşem zi-bâṅ-ı âh âh Ez-Ėasân-ı na‘le-i vâ Ėasretâh	3540
Guft Ėîn der-keş ki esbet germ şud ‘Aks-i Hâķ lâ-yestehîy zed şerm şud	3551
Tâbe-püşâned cihân-râ noķṭaî Mihr kereded münkesif ez-seķṭaî	3556
Çâr cüy-ı cennet ender Ėüķm-i mâst În ne zûr-ı mâ zi-fermân Hudâst	3559
Ba‘d ez-ân yâ Ėasre tâ şud yâ ‘ibâd	3581a
MÛTTEHİM KERDEN-Î ĖÛLÂMÂN-I LOKMÂN-RÂ	
Yevme tublâ es-serâ’ir kullehâ Bânî minkum kâmenun lâ-yeştehâ	3598
Çun suķû mâ’en Ėamîmâ kuṭṭa‘at Cümletu’l-estâr mimmâ efṫa‘at	3599
Nâr ez-ân âmed ‘azâb-ı kâfirân Ki Ėacer-râ nâr âmed imtiħân	3600

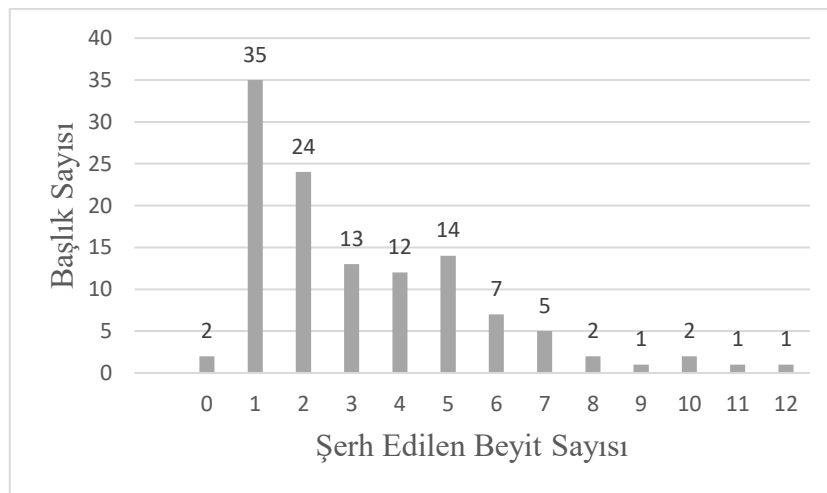
El-ḥabīṣātūl-ḥabīṣin ḥikmet est Zešt-rā hem zešt cūft ü bāb est	3603
BAKĪYYE-İ KİŞŞA-İ ZEYD	
Nāṭıka çun fāziḥ āmed ‘ayb-rā Mī-derāned pūr-dehā-yı ğayb-rā	3609
Ger semā-yı nūr bī-bārīde nīst Hem zemīn-i tār bī-bālīde nīst	3626
Yu‘minūn bi‘l-ġayb mī-bāyed merā Z‘ān be-bestem ravzen-i fānī serā	3627
Çun şikāfem āsmān-rā der-zuhūr Çun be-guyem hel terā fihā fuṭūr	3628
Tā der-in ḡulmet taḥarri gusterend Herkesi rucā benī mī-āverend	3629
Bendeġi der-ġayb āmed ḥūb u geş Ḥıfz-ı ġayb āyed der-isti‘ bād ḥoş	3632
Tā‘at u imān kunūn maḥmūd şud Ba‘d merk ender ‘ıyān merdūd şud	3639
Pes buved ḥūrşid-rā rüyeş güvāḥ	3642a
Yeşedu’llāḥ ve‘l-melek vehlū‘l-‘ulūm İnnehū lā-Rabbe illā men yedūm	3644
Z‘ānki şa‘şā‘-ı ḥuzūr-ı āftāb Ber-ne-tābed çeşm-i dilhā-yı ḥarāb	3646
Z‘ecneḥey nūri şülāşe ev rubā‘ Ber-merātib her melek-rā ān şu‘ā‘	3651
GUFTEN PEYĠAMBER ‘ALEYHİ’S-SELĀM ZEYD-RĀ	
Guft peyġamber ki aşḥābī nucūm Reh revān-rā şem‘ ü şeyṭān-rā rucūm	3655
Māḥ mī-güyed be-ḥāk u ebr u fey Men beşer būdem velī yūḥā iley	3658
Taḥt-ı dil ma‘mūr şud pāk ez-hevā Bīn ki er-Raḥman ‘ale‘l-‘arş istevā	3664
RÜCŪ‘ BE-ḤİKĀYET-İ ZEYD	
Ḥişşā vü ‘aqlhā şān der-derūn Mevc der-mevc-ı ledeynā muḥzarūn	3671
Pāy kübān dest eşfān der-şenā Nāz nāzān Rabbenā aḥyeytenā	3674
Ān celūd u ān ‘azām-ı riḥte Fārisān geşte gubār engiḥte	3675
Mī-ne-bīnī şun‘-ı Rabbānīt-rā Ki keşid ü müy-ı pişānīt-rā	3679
Dīv mī-sāzed cefānen ke‘l-cevāb Zehre nī tā def‘ güyed yā cevāb	3682
Ver tu dest ender münāşib mī-zenī Hem zi-ters est anki cānī mī-kenī	3684
Tu nemī dānī ki ḥaşmānet kī end Nāriyān ḥaşm-ı vücūd-ı ḥākī end	3693
Nār-ı şehvet mī-ne-yārāmed be-āb Z‘ānki dāred ṭab‘-ı düzaḥ der-‘azab	3698
Nūr-ı İbrāḥīm-rā sāz üstād Çe kuşed in nār-rā nūr-ı Ḥudā	3700
Key siyeh kereded zi-āteş rü-yı ḥūb Kūv nehed gulġüne ez-taḳvā‘l-kulūb	3705
ĀTEŞ ÜFTĀDEN DER-ŞEHR	
Guft ān āteş zi-āyāt-ı Ḥudāst Şu‘le ez-āteş-i buḥl-i şumāst	3712
ḤUDĀ ENDAḤTEN-İ ḤAŞM BER RŪY-I ‘ALĪ KEREMU‘LLĀHĪ VECHE	
Der-şecā‘at şir-i Rabbānistī Der-mürüvvet ḥod ki dāned kistī	3731
Der-mürüvvet ebr-i Mūsāyi be-tih	3732

Kāmed ez-vey ḥʾān u nān u bī-ṣebīh	
Kem ne-şud yek rûz ez-ân ehl-i recâ	3735b
Tâ-hem işân ez-ḥasīs-i ḥʾāstend Gend nâ vû terre vû ḥas ḥʾāstend	3737
Tâ-kıyâmet hest bâkî ân taʾâm	3738
Çun ebeytu ʿinde Rabbî fâş şud Yuṭʿim u yusķi kinâyet zâş şud	3739
Vʾân yekî se mâh mî-bîned be-hem În se kes be-nʾşaste yek mevzuʿ neʿem	3752
Râz be-gʾşâ ey ʿAliyyi Murtażâ Ey pes sūʾiʾl-każâ ḥüsnüʾl-fezâ	3756
Ümmet-i vaḥdî yekî vû şad hezâr	3785a
CEVĀB GUFTEN (14) ḤAẒRET-İ EMİRÜʾL-MÜʾMİNİN	
Mâ rameyte iz-rameyte der-ḥirāb Men çü tîgem vʾân zenende āftāb	3789
Ravza geştēm gerçi hestēm bû turāb	3801b
Tâ eḥabbiʾllāh āyed nām-ı men Tâ ki ebğazullāh āyed kām-ı men	3803
Vʾân çe liʾllāh mî-kunem taḳlîd nîst Nîst taḥyîl ü gümān coz dîd nîst	3806
În cigerhâ ḥûn ne-şud nez saḥtî est Ġaflet ü meşğûlî ü bed-baḥtî est	3821
Geşt ersālnāke şāhid der-nuzur Zʾānki bûd ez-kavn ü ḥur ibn-i ḥur	3824
Çunki ḥurrem ḥaşm key bended merâ Nîst incâ coz şıfât-ı ḥaḳ derâ	3825
Enderâ kâzād kerdet luṭf-ı Ḥaḳ Zʾānki rahmet dâşt ber-ḥaşmeş sebak	3826
Tu menî u men tuem ey muḥteşem Tu ʿAlî bûdî ʿAlî-râ çun koşem	3829
Çun mübeddel mî-kuned ü seyyiʾat Taʾâtiş mî-kuned rağm u şat	3837
GUFTEN-İ PEYGAMBER ŞALLAʾLLĀHU ʿALEYİ VE SELLEM BE-GÜŞ RİKÂBDĀR	
Āletî Ḥaḳķi tu fâʿil dest-i Ḥaḳ Çun zenem ber-âlet-i Ḥaḳ taʿn u daḳ	3853
Guft ü pes an kışâş ez-behr-i çîst Guft hem ez-Ḥaḳ u ân sırr-ı ḥafîst	3854
Remz-i nenseḥ âyeten av nunsihâ Nâʾt ḥayran der-ʿaḳab mî-dân mihâ	3859
Çun borîde geşt ḥaḳ-ı rızḳ ḥʾâr Yurzeḳüne ferihîne şud güvâr	3872
Ger nefer müdî kışâş-i ber-cennât Yâ ne-guftî fiʾl-kışâş âmed ḥayât	3888
TAʾACCÜB KerdEN-İ ḤAẒRET-İ ÂDEM ʿALEYHİʾS-SELĀM EZ-ḌALĀLET-İ İBLİS	
Yâ ġıyāşeʾl-mustağîşin ehdinâ Leʾfteḥâra biʾl-ʿulûmi veʾl-ğınâ	3899
Lâ-tuzig ḳalben hedeyte biʾl-kerem Vesrifîʾs-sûʾ-ellezî ḥaṭteʾl-ḳalem	3900
Ger tu mâh u mihr-râ güyî cefâ Ver tu ḳadd-i serv-râ güyî dû tâ	3909
Ân be-nisbet bâ-kemâl-i tu revâst Mülk-i ikmâl-i fenâhâ mer turâst	3911
Ki tu pâkî ez-ḥaṭar vʾez nîstî Neysitân-râ mücid u mağnistî	3912
Kʾey be-süzide birünâ tâze şev Bâr-ı diğēr ḥûb u ḥûb âvâze şev	3915
Kulli şeyʾin mâ ḥaleʾllāh bâṭılu	3923

İnne faẓla'llāhi ğaymun hātelu	
BĀZ GEŞTEN-İ BE-HĪKĀYET-İ HĀZRET-İ 'ALĪ	
Z'ānki mergem hemçü men hoş āmedest Merg-i men der-ba'ş çeng ender zi-dest	3926
Merg-i bî-mergî buved mārā helāl Berg-i bî-bergî buved mārā nevāl	3927
Çun merā sūy-i ecel 'ışk u hevāst Nehyi lā-tulkū be'eydikum merāst	3930
Uqtulūnī yā şekātī lā'imā İnne fi-kaṭlī ḥayātī dā'imā	3934
Fırkaṭī levlem tekun fi-ze's-sukūn Lem yeḡulinnā ileyhi rāci'ūn	3936
BEYĀN-İ FETH TALEBİDEN-İ HĀZRET-İ PEYĠAMBER 'ALEYHİ'S-SELĀM MEKKE-RĀ VE ĠAYRI MEKKE-RĀ CİHET-İ DÜSTİ-İ DUNYĀ NEBÜD Kİ FERMÜD ED-DUNYĀ CİFETUN VE TĀLİBUHĀ KİLĀBUN BE-EMR BÜD	
Mest-i şabbāġim mest-i bāġ-ı neh Guft mā zāġim hemçun zāġ-ı neh	3954
Der-nebî fermüd kāy ḡavm-i Yehūd Şādıkān-rā merg bāsed genc ü sūd	3968
GUFTEN-İ HĀZRET-İ EMİRÜ'L-MU'MİNİN-İ 'ALĪ KEREMU'LLĀHİ VECHE BĀ- KİRN-İ HOD	
Nim behr-i ḥaḡ şud u nīmī hevā Şirk ender kār-ı ḥaḡ nebved revā	3977
Men ġulām-i ān çerāġ-ı çeşm cū Ki çerāġat rüşenî peẓreft ez-ū	3984

Tablo 12: Birinci Ciltteki Beyitler

Tablo 12'de bölümlerin başlıkları ve seçilen beyitler verilmiştir. Buna göre 119 konu başlığında 401 beyit şerh edilmiştir. Bu beyitlerden ilk 16'sı ilk on sekiz beyit sonrası olup herhangi bir başlık altında değildir. İki başlıkta başlığın kendisi şerh edilip beyit şerhine yer verilmemiştir. 35 Başlıkta bir beyit, 24 başlıkta 2 beyit, 13 başlıkta 3 beyit, 12 başlıkta 4 beyit, 14 başlıkta 5 beyit, 7 başlıkta 6 beyit, 5 başlıkta 7 beyit, 2 başlıkta 8 beyit, 1 başlıkta 9 beyit, 2 başlıkta 10 beyit, 1 başlıkta 11 beyit, bir başlıkta da 12 beyit şerh edilmiştir:

Şekil 3: Başlıklara Göre Şerh Edilen Beyit Sayıları

Sabûhî Dede'nin şeyhlik ve bununla beraber gelen *Mesnevî* dersleri verme hususiyetleri birleştiğinde ve eserinin sebep-i teşrih bölümünde de belirttiği gibi anlaşılması

zor olan beyitleri açıklamak için *Mesnevî*'den seçmeler yaparak şerh ettiği gerçeği yukarıdaki tablo ile daha fazla anlam kazanmaktadır. Sabûhî Dede anlaşılmayan başlıkları ya da bu başlıklardaki anlaşılmayan anlaşılamayan beyitleri açıklamanın derdindedir. Bu nedenle de 35 başlıkta sadece birer beyit açıklaması bunu düşünceyi delillendirmektedir.

3.2.10. İkinci Cilde Başlangıç ve İkinci Cildin Dîbâcesinin Şerhi

Sabûhî Dede, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'nin ikinci cildini yazımına iki sene kadar ara verme nedeni olarak Hüsameddin Çelebi'nin eşinin vefatı etmesi ve bu nedenle Hüsameddin Çelebi'nin çok üzgün, matemzede olması, Hz. Mevlânâ da onun bu halini görüp ikinci cildin yazımını tehir etmesi olduğunu açıkladıktan sonra *Mesnevî*'nin ikinci cildinin Farsça dîbâcesinin şerhine yer verir. Bu bölümün şerhinin temelini tercümeler teşkil eder. Sabûhî Dede önce Farsça bölümü sonrasında tercümesini verir:

Eger cümle hikmet-i İlâhî bende-râ ma'lûm şeved: Eger hikmet-i İlâhî'nün cümlesi bendeye ma'lûm olsa,	Farsça cümle Tercüme
Der-fevâ'idân-ı kâr bende ezân kâr-ı ferûmâned: Ol kârûn fâйдelerinden bende ol kârdan 'âciz qalur ya'nî ol kâr ile 'amel idüp fâйidesin aḥz itmege qâdir olmaz.	Farsça cümle Tercüme
Ve hikmet-i bî-pâyân Hakk-ı idrâk-ı ü-râ vîrân kuned: Ve Hakk Te'âlâ'nun hikmet-i bî-pâyânı anuñ idrâkini vîrân eyler.	Farsça cümle Tercüme
Bedân kâr ne-perdâzed: Ol kârı düzelemez. (KB140b).	Farsça cümle Tercüme

Açıklamalar çok az olsa da yer almaktadır:

Ve çün âb-ı besîyâr buved hem kolûḥ ne-şeved: Ve çün şu çok olsa yine kerpiç olmaz. Pes her şeyde itidâl şartdur. Nitekim Hâzret-i Sübhân sûre-i er-Raḥman'da buyurur: <i>ve's-semâ'e rafe'ahâ</i> ḥaleḳahâ merfû'aten maḥallen ve mertebeten fe-innehâ munṣa'u aḳẓiyetihi ve menzilu aḳkamihî ve maḥallu melâ'iketihi ya'nî Hakk Te'âlâ semâyı merfû'-ı ḥalk eyledi maḥal yöninden ve mertebe yönünden. Zirâ ol semâ-yı cenâb-ı Hakk'ın münṣâ-yı aḳẓiye ve menzilu aḳkâm u evâmir ve maḥall-i melâyikesidür.	Farsça cümle Tercüme Âyet Açıklama Arapça açıklama

Ve vaẓa‘a’l-mīzāne el-‘adlu bi-en vefferā ‘alā-kulli muste‘iddin musteḥaqqahu ve fī-kulle zī-ḥaqqin ḥaqqahu ḥattā inteẓame emra’l-‘ālemi ve’stekāme kemā ḳāle ‘aleyhi’s-selām bi’l-‘adli ḳāmeti’s-semavātu ve’l-arḍu ev mā yu‘rafu bihā meḳādiru’l-eşyā’i min-mīzānin ve mikyālin ve naḥvehuma. Ve daḥı Ḥaḳ Te‘ālā mīzān vaẓ‘eyledi. Ya‘nī mīzān-ı‘adl vaẓ‘eyledi. Her müsta‘ide müsteḥaqqını virmekle ve her ḥaḳ şāhibine ḥaqqın vefā itmekle ḥattā ‘ālemüñ ümürı münteẓim ve müstaḳīm oldı. Yāḥud mīzāndan murād maḳādir-i eşyā bilindügi mīzān u kıl ü ārşun ve bunlara beñzer şeyler ola. (KB141a)	Arapça açıklamanın çevirisi

Son cümle kısa bir açıklamadan sonra bir beyitle bitirilerek ikinci cilt dîbâcesinin şerhi tamamlanır:

<i>Ve yuḥibbūnehū</i> gedāst: Ve mü‘minleri daḥı Allāh’ı severler muḥabbet iderler didügi ḳaḳıdır? Ya‘nī aşıl muḥabbet Allāh’uñ muḥabbetidür. Yoḥsa benī Ādem muḥabbeti aña lāyık degüldür. Beyt: [fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā,ilātün/fā‘ilün] Tā ki ez-cānib-i ma‘şūḳ-ı ne-bāşed meylī Gūşış-i ‘aşıḳ bī-çāre be-cāyī ne-resed (KB141b)	Farsça cümle Tercüme Açıklama Beyit

3.2.11. İkinci Ciltten Seçme Beyitlerin Şerhleri

Birinci ciltle ikinci cildin şerh yöntemi arasında dikkate değer bir farklılık görülmediğinden çalışmanın hacmini gereksiz arttırmamak adına bu bölümde şerh örneklerine yer verilmemiştir. Dikkati çeken bir farklı şerh yöntemi örneği tespit edilmiştir. Bu örnekte de üç beyit arka arkaya verilmiş arkasından bir cümle açıklama ile darb-ı mesel niteliğinde bir cümle ve bir âyet ile açıklama sonlandırılmıştır:

GUFTEN-İ ḤAẒRET-İ MÜSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM GÜSĀLE PERSET-RĀ Gerd ez-deryā ber āverdem ‘ayān	Başlık

Tā-rehī dīd ez-şer-i Fir‘ avniyān (2:2029) Z’āsmān çil sāl kāse u h’ān resīd V’ez du‘ āyem cūy ez-sengī devīd (2:2030) Z’ānki her cinsī rubāyed cins hūved Gāv sūy-ı şīr-i ner key rū nehed (2:2045) Ya‘ nī gāv şīr-i ner taraḫa ḳaḫan gīder. <i>El-cinsu ile’l-cinsi yemil, ente mea men ehbeḫte yevme’l-kiyameti.</i>	Üç beyit Açıklama Darb-ı Mesel Âyet

İkinci ciltte şerh edilen başlıklar ve beyitler tabloda listelenmiştir:

Beyit	Sıra No
Müddetī in Meşnevī te’ hīr şud	1a
Muhletī bāyest tā hūn şīr şud	1b
Tā nezāyed baht-ı tu ferzend-i nev Hūn negerded şīr-i şīrīn hoş şenev	2
Ey dehān tu ḫod dehāne-y dūzaḫī	12a
V’ey cihān tu ber mişāl-i berzaḫī	12b
Yek ḳadem zed ādem ender zevḳ-i nefis Şud firāḳ-ı şadr-ı cennet tavḳ-ı nefis	15
Rū be-cū yār-ı Hūdāyī-rā tu zūd Çun çenān kerdī Hūdā yār-ı tu būd	23
Çunki mu’min āyne-i mu’min buved Rūy-ı u z’ālūdegī iymen buved	30
Kem zi-ḫākī çunki ḫākī yār yāft Ez-bahārī şad hezār envār yāft	33
Pes be-ḫusbem bāşem ez-Aşḫāb-ı Kehf Bih zi-Daḳyānūs bāşed ḫ’āb-ı ḫavf	37
H’āb bīdārīst çun bā-dāniş est Vāy bīdārī ki bā-nādān nişest	39
Ey be-bürde raht-i ḫishā sū-yı ḡayb Dest çun Mūsā birūn āver zi-ceyb	52
Gāh ḫūrşīd u gehī deryā şevī Gāh kūh-ı ḳāf u geh ‘anḳā şevī	54
Ez-tu ey bī-naḳş bā-çendīn şuver Hem müşebbīh hem muvehḫid ḫayr hiser	57
Geh müşebbīh-rā müvaḫḫid mī-kuned	58a
Geh müvehḫid-rā şuver reh mī-zened	58b
Geş turā ḡüyed zi-mestī bu’l-Ḥasen	59a
Gāh naḳş-ı ḫ’iş vīrān mī-kuned Ez-pey-i-tenzīh-i cānān mī-kuned	60
Çeşm-i ḫiss-rā hest-i mezḫeb İ‘ tizāl Dīde-i ‘akl est Sünnī der-vişāl	61
Ḥiss-i ḫayvān ger bedīdī şāh-rā Pes bedīdī kāv u ḫar-ı Allāh-rā	65
Ger ne-būdī ḫiss-i diğēr mer turā Coz ḫis-i ḫayvān zi-birūn-i hevā	66
Pes benī Ādem mükerrēm key budī Key baḫs-i müşterek maḫrem şudī	67
Nā-muşavver yā muşavver guftenet Bāṭıl āmed bī-zi-şūret restenet	68

Ger tu kūrī nīst ber-a‘ mā ḥarac	70a
Ver ne rū ke‘ş-şabru miftāḥu‘l-ferec	70b
Ū cemīl est u muḥibun li‘l-cemāl	79a
Ḥūb ḥūbī-rā kuned cezb īn bedān Ṭayyibāt u ṭayyibīn ber vey be-ḥ‘ān	80
Z‘īn ṭaleb bende be-kū-yī tu resīd Derd Meryem-rā be-ḥurmā bun keşīd	98
Tā yekī mū bāşed ez-tu piş-i çeşm Der-ḥıyālet gevherī bāşed (8) çü yeşm	109
HELĀL PĪNDĀŞTEN-Ī ĀN ŞAḤŞ ḤAYĀL-RĀ	
Rev eşiddā‘i ‘ale‘l-küffār bāş Ḥāk ber dil dārī-yi ağıyār pāş	124
ENDERZ KERDEN-Ī ŞÜFĪ ḤĀDEM-RĀ	
Reften-i yek menzili ber-büy-yī nāf Bihter ez-şad menzil-i gām u tavāf	163
Ān dili kuv maṭla‘-i mehtāb-hāst Baḥr-ı ‘ārif futteḥet ebvāb-hāst	164
Pīr işānend k‘īn ‘ālem ne-būd Cān işān būd der-deryā-yī cūd	167
ḤĪKĀYET-Ī MEŞVERET KERDEN-Ī ḤAZRET-Ī ḤUDĀ-YI TE‘ĀLĀ BĀ- FEREŞTEGĀN DER-İCĀD-I ḤALQ	
Meşveret mī-reft der-icād-ı ḥalq Cān-ı şān der-baḥr-ı kudret tābe-ḥalq	170
Çun melā‘ik mānī‘-i ‘ān mī-şudend Ber-melā‘ik ḥufye ḥonbek mī-zedend	171
Pişt er-ḥilkat-i engürhā Ḥürde meyḥā u nümüde şürhā	178
İn felek der-devr işān cur‘e nūş Āftāb ez-cūd-i şān zer-beft pūş	181
Çunki Ḥaḳ reşşa ‘aleyhim nūrehu Müfterik hergiz ne-gerded nūre ū	188
Müşg-rā ber-ten me-zen ber-dil be-māl Müşg çı-b‘ved nām-ı pāk-i zü‘l-celāl	265
Ān munāfık müşg ber-ten mī-nehed Rūḥ-rā der-ka‘r-ı gülḥan mī-nehed	266
Ṭayyibāt āyed be-süy-i ṭayyibīn Li‘l-ḥabīşīn li‘l-ḥabīşāt est hīn	270
Ey birāder tu hemān endišeī Mā baḳī tu üstūḥ‘ān u rişeī	275
Ger gül est endiše-i tu gülşenī Ver buved ḥārī tu ḥīme-y gülḥanī	276
Piş ez-īn mā ūmmet-i vāḥid budīm Kes ne-dānistī ki mānīk u budīm	283
Çun ber-āmed āftāb-ı enbiyā Guft ey ḡışş dūr şuv şafī bi-yā	285
Z‘ānki rüz est āyine-y ta‘rīf-i ū Tābe-bīned eşrefī teşrīf-i ū	289
Z‘ān sebeb fermūd Yezdān Ve‘d-Ḍuḥā Ve‘d-ḍuḥā nūr-ı zāmīr-i Muştāfā	293
Ez-Ḥalīlī lā-eḥabbu‘l-āfilīn Pes fenā çun ḥ‘āst Rabbu‘l-‘ālemīn	296
Āftābeş çun ber-āmed z‘ān felek Bā-şeb-i ten guft hīn mā vedde‘ek	298
Vaşl peydā geşt ez-‘ayn-ı belā	299a
Būd ene‘l-Ḥaḳ der-leb-i Mañşūr nūr Būd ene‘llāh der-leb-i Fir‘avn zūr	303
YAFTEN-Ī PĀDİŞĀH BĀZ-RĀ DER-ḤĀNE-Ī KEMPİR	
Guft her çend īn cezā-yī kār-ı tost Ki ne-bāşī der-vefā-yī mā dorost	329

Çun kunî ez-ḥold der-düzaḥ firār Ġāfil ez-lā-yestevî aşḥāb-ı nār	330
În sezā-yî ānki ez-şāh-ı ḥabîr Ḥîre bi-g' rîzed be-ḥāne gende pîr	331
Luṭf-ı şeh cān-rā cināyet cū kuned Z'ānki şeh her zîşt-rā nîkū kuned	334
Gerçi şeh bā-tu nişined ber-zemîn Ḥîştên bi-ş' nās u nîkū-ter nişîn	339
V'ân dü pistân mî-ḥaled zū mihr der	361a
Kuntu kenzen raḥmeten maḥfiyyaten Fabte' eştu ummeten mehdiyyeten	362
Ger be-güyî şükr-i in resten be-gū K'ez büt-i bâṭın himmet burhāned ū	367
Çun be-giryānem be-cū şud raḥmetem V'ân ḥurūşande be-nüşed ni' metem	371
HALVÂ ḤARİDEN-İ ŞEYḤ AHMED	
Vām-ı ū-rā Ḥaḳ zi-her cā mî-gozārd Kerd Ḥaḳ behr-i Ḥalîl ez-rik ārd	377
K'ey Ḥudā yā münfikān rādde ḥalef Ey Ḥudā yā mumsikān rādde telef	379
Pes şehidān zinde z'in rüyende ḥavş Tübedān ḳalib be-münger gebr-veş	382
Ey berāder tıfl tıfl-i çeşm-i tost Kār-i ḥod mevkūf zārî dān dorost	441
TIRSÂNİDEN-İ ŞAḤSÎ ZÂHİD-RÂ Kİ KEM GERÎ TÂ KÜR NE-ŞEVÎ	
Nuşret ez-vey ḥ'āh kû ḥūş nāşır est İsā-yî rūḥ-ı tu bā-tu ḥāzır est	448
Ber dil-i ḥod kem neh endîşe-y me' aş Rızḳ kem nāyed tu ber-dergāh bāş	452
TEMÂMÎ ZENDE ŞUDEN ÜSTÜḤ'ÂNĤÂ	
Ṭa' me benmûde be-mā v'ân bûde şest An çünān benmā be-mā ān-rā ki hest	465
Kû 'aduvv-ı cān-ı tost ez-deyr-gāh Hîn seg-i nefis-i tu-rā zinde me-ḥ'āh	472
Sehv bâşed zānnhā-rā gāh gāh În çe zānn est in ki kûr āmed zi-rāh	476
Z'ānki ber-dil naḳş-i taḳlîd est bend Rev be-āb-i çeşm bendeş-rā be-rend	482
Sālḥā güyed Ḥudā ān nān ḥ'āh Hemçu ḥar muşḥif keşed ez-behr-i kâh	498
ḤARİDEN-İ RÜSTÂYÎ ŞİR-RÂ	
Ki lev enzelnā ketāben li'l-cebel Lānşade' şumm enḳıṭa' şumm ertāḥal	507
FURÜḤTEN-İ ŞÜFİYYÂN	
Şüfiyân taḳşîr buvedend u faḳîr Kāde faḳrun en yu' i kufren yubîr	515
Bes fesādî k'ez zārûret şud şalāḥ	518b
Guft peygamber ki destet her çe burd Bāyedeş der- 'ākıbet vāpes sepurd	545
Her nebî-yi guft bā-ḳavm ez-şafā Men ne-ḥ'āhem muzd-ı peygām ez-şumā	571
Men delîlem Ḥaḳ şumārā müşterî Dād Ḥaḳ dellāliyem her dü serî	572
Çil hezār-ı ū ne-bāşed müzd-i men Key buved şibh-i şebēh dürr-i 'Aden	574
TA' RİF KerdEN-İ MÜNADİYYÂN KÂZİ	
Şabr ez-îmān bi-yābed ser küleh Heyşu lâ-şabre felā îmāne leh	597
Guft yezdānet fe-minkum mu'minun	598

Bâz minkum kâfirun gebr-i kuhun	
ŞİKÂYET KERDEN-İ EHL-İ ZİNDÂN	
Guft hân u mân-ı men ihsân-ı tost Hemçu kâfir cennetem zindân-ı tost	625
Hemçu İblisî ki mî-guft ey selâm Rabbi enzirnî ilâ-yevmî'l-kıyâm	627
K'ender in zindân-ı dünyâ men hoşem Tâ ki düşmen zâdegân-râ mî-koşem	628
Geh be-dervîşî kunem tehdid-i şân Geh be-zülf ü hâl bendem dîdeşân	630
Geh hıyâl-i ferce u gâhî dukân Geh hıyâl-i 'ilm u gâhî hân u mân	638
TETİMME-İ KİŞSA-İ ÂN MUFLİS	
Âdemî der-habs-i dünyâ z'ân buved Tâ buved k'iflâs-i ü şâbit şeved	650
Kuv degâ vu müflis est u bed suhan Hiç bâ-u şirket u sevdâ me-kun	652
Hân u hân bâ-ü harîfî kem kunîd Çunki kâv âverd girih muhkem kunîd	663
Hest ber-sem' u başar mihr-i Hudâ Der-hucub bes şüret est u bes şadâ	676
Guft peygamber ki Yezdân-ı mecîd Ez-pey-i her derd dermân âferîd	681
Âb-râ u hâk-râ ber-hem zedî Z'âb u gîl naqş-ı ten-i Âdem zedî	693
Rûv nu' ammirhu nunekkishu be-h'ân Dil taleb kun dil meneh ber-üstüh'ân	712
Hod hem ü âb est u hem sâkî u mest Her se yek şud çun tılısm-ı tu şikest	714
An yekî-râ tu ne-dânî ez-kıyâs Bendeği kun jaj kemhâ nâ-şinâs	715
Ma' nî-yî tu şüret est ü 'âriyet Ber-münâsib şadî u ber-kâfiyet	716
Hiç vâzir vezir-i gayrî ber ne-dâşt	728a
Hiç kes ne-d'rûd tâ çizî ne-kâşt	728b
Kâr-bağş est ân u ân hem nâdir est Kesb bâyed kerd tâ ten kâdir est	731
K'ez eger guften resûl-i bâ-fevâk Men' kerd ü guft ân hest est nifâk	734
Pes derâder kârgah ya' nî 'adem Tâbe-bînî şun' u şânî'-râ behem	759
Hod hâsed nokşân ü 'aybî digerst Belki ez-cümle kemihâ bed-ter est	802
Men ne dîdem der-cihân cust u cû Hiç ehliyyet bihi ez-hüy nikû	807
Z'ânki heft şad perde dâred nûr-ı haq Perdehâ-yı nûr dâd çendîn tabaq	818
Rüşenîyî kûv hayât-i evvel est Renc-i cân u fitne-i in ahvâl est	822
Dil ne-bâşed ten çe dâned guft u gû Dil ne-cüyed ten çe dâned cust u cû	834
Pes nazargâh-ı şu' â' ân âhen est Pes nazargâh-ı Hudâ dil niy tenest	835
İMTİHÂN KERDEN-İ PÂDİŞÂH ÂN DÜ ĞULÂM-I RÂH	
Âdemî mahfist der-zîr-i zebân In zebân perdest perdergâh-i cân	841
BE-RÂH KERDEN-İ ŞÂH YEKİ-RÂ EZ-ÂN DÜ ĞULÂM	
Mutthem dârem vücûd-i h'îş-râ	876b
Key bedî' fâriğ hod ez-ışlâh-i h'îş	878

Her kesî ger ‘ayb-i ĥod dîdî zi-pîş	
Şad hezārān cān Ĥūdā kerde bedîd Çe cûvān-merdî buved kân-rā bedîd	888
Guft peygamber ki her ki ez-yaqîn Dāned ū pādāş ĥod der-yevm-i dîn	891
Ki yekî-rā deh ‘iveż mî-āyedeş Her zamān cūdî digêr mî-zā ‘ideş	892
Bes seĥā ez-çeşm āmed neh zi-dest Dîd dāred kār coz bînā nerest	896
KASEM-I ĠULĀM ŞİDĶ U VEFĀ YĀR-I ĤOD EZ-ZANN-İ TAĤĀRET-İ ĤOD	
Cān-ı İbrāhîm ezān envār-ı zeft Bî-ĥazer der-şu‘ lehā-yı nār reft	909
Çunki İsmā‘îl der-cūyeş fütād Pîş-i dişnehî ab dāreş ser-nihād	910
Nām-ı şān ez-reşk-i Ĥaĥ pinhān be-mānd Her gedāyî nām-ı şān-rā ber ne-ĥānd	928
Şart-ı men cā bi‘l-ĥasen ney kerdên est În ĥasen-rā sūy-ı ĥazret bürden est	940
Şayĥalî kerdên ‘arāz bâşed seĥā Z’în ‘arāz cevher hemî zāyed şafā	951
În şîfat kerdên ‘arāz bâşed ĥamuş Sāye-i boz-rā pey-i ĥurbān me-koş	953
Guft ey seĥ bî-kunūt-ı ‘aql nîst Ger tu fermāyî ‘arāz-rā naql nîst	954
Pes serî ki mağz-ı ān eflāk bûd Ender āĥîr ĥāce-i levlāk bûd	970
Cümle ‘ālem ĥod ‘arāz budend tā	972a
Ender îin ma‘nā bi-yāmed hel etā	972b
‘Ālem-i evvel cihān-ı imtiĥān	975a
‘Ālem-i şānî cezā-yı îin u ān	975b
Kūhhā bînî şude çun peşm nerm Nîst geşte îin zemîn-i serd ū germ	1040
Ne semā bînî ne aĥter ū vücūd Coz Ĥudā-yı vāĥîd-i ĥayy-ı vedūd	1041
ĤASED KERDEN-İ BER ĠULĀM-I ĤAŞ	
Lîk ger ān kût ber vey ‘ārîzeşt Pes naşîĥat kerdên ū-rā rāyîzîst	1075
Kût-ı şîĥat-rā ferāmûş kerde est Kût-ı ‘illet-rā çe cerbeş kerde est	1077
Rûy-ı zerd ū pây süst u dil sebuk Kū ĥîdā-yı ves-semā’ zātî‘l-ĥubuk	1081
Ān ĥîdā-rā ne dehān bud ne ťabaĥ Der-şehîdān yurzekûn fermūd Ĥaĥ	1084
Her zemînî k’ān ĥarîn şud bā-zuĥal Şûre geşt ū keşt-rā ne-b’ved maĥal	1096
În ma‘ānî rāst ez-çarĥ-i nuhum Bî-heme ťāĥ u ťurum ťāĥ u ťurum	1098
Her ki gerdeşhā ez-ān deryā ne-dîd Her dem āred rû be-şahrāyî cedîd	1113
Nîze gerdā nîst ey nîze ki tu Rāst mî gerdî gehî gāĥî dü tu	1117
Mā zi-‘ışĥ-ı şems-i dîn bînā ĥonîm Ver ne mā ān kûr-rā bînā kunîm	1118
ĠİRİFTĀR ŞUDEN-İ BĀZ DER-MÎYĀN CŪĠDĀN BE-VÎRĀNE	
Bāz gūyed men çe der-ĥürdem be-cuĥd Şad çenîn vîrān fedā kerdem be-cuĥd	1134
Cuĥd guftā bāz ĥîlet mî-kuned Tā zi-ĥān u mān şumārā ber kuned	1138
Guft bāz er yek per-i men beşkened	1149

Bih-i cuğdistān şehenşeh ber kened	
Pāsbān-ı men 'ināyāt v'ey est Her kocā ki men revem şeh der-pey est	1152
Rūšenī-yi 'aqlhā ez-fikretem İnfītār-i āsmān ez-fiṭratem	1156
Ey hunuk cuğdi ki der-pervāz-ı men Fehm kerd ez-nik baḥtī rāz-ı men	1160
Ṭabl-ı bāz-ı men nidā-yı irce' i Ḥaḵ guvāh-i men be-rağm-i müdde' i	1165
Men niyem cins-i şehenşeh dūr ez-ū Lik dārem der-tecellī nūr ez-ū	1166
Nist cinsiyyet zi-rüy-ı şekl-i zāt Āb cins-i ḥāk āmed der-nebāt	1167
Ey besā kes-rā ki şüret rāh zed Kaşd-ı şüret kerd ū ber-Allāh zed	1174
KULŪḤ-İ ENDĀHTEN-İ TEŞNE EZ-SER-İ DİVĀRİ	
Çun dem-i Raḥman buved k'ān ez-Yemen Mī-resed sūy-i Muḥammed bī-dehen	1199
Secde āmed kenden-i ḥışt-ı lezib Mūcib-i ḳurbī ki v'ascud v'aḳterib	1205
Secde ne't-vān kerd ber āb-ı ḥayāt Tā ne-yābem z'in ten-i ḥākī necāt	1207
V'ān civānī hemçu bağ-ı sebz u ter Mī-resāned bī-dirīğ-i bār u ber	1213
Rūz-ı bī-geh lāşe leng u reh dirāz Kār geh vīrān 'amel refte zi-sāz	1221
FERMŪDEN-İ VĀLĪ ĀN MERD-RĀ KĪ ĀN ḤĀRBON-RĀ KĪ NEŞĀNDĪ BER SER-İ RĀH CŪMLE-RĀ BER-KEN	
Hemçu ān şahşī durušt-ı hoş suḥan Der-miyān-ı reh nişāndī ḥārbon	1223
Bes be-guftendeş be-ken in-rā ne-kend	1224b
Cāmhā-yı ḥaḵk bedrīdī zi-ḥār Pāy-ı dervīşān be-ḥastī zār	1226
Müddetī ferdā vü ferdā va' de dād Şud dirāht-ı ḥār-ı ū muḥkem nihād	1228
Guft el-eyyāmı yā 'am beynenā Guft 'accil lā-tomāṭil deynenā	1230
Tu 'Alī vār in der-i Ḥayber be-ken	1240b
Küyedeş bi-g'zer zi-men ey şāh zūd Hın ki nūret sūz-ı nārem-rā būd	1245
Pes helāk-ı nār nūr-ı mu'min est Z'ānki bī-zıd def' -i zıdd lā-yümkin est	1246
Bes girizān est nefis-i tu ez-ū Z'ānki tu ez-āteşī-ū āb-i cū	1250
'Urvetu'l-vuşkāst in terk-i hevā Ber-keşed in şāḥ cān-rā ber-semā	1269
ĀFET-İ TE'ḤİR-İ ḤAYRĀT	
Nūr-ı hiss-rā nūr-ı Ḥaḵ tezyīn buved Ma' nā-yı nūrun 'alā-nūr in buved	1288
Lik peydā nist ān rākib ber ū Coz be-āşār u be-guftār-ı ne-gū	1291
Tır-rā me-ş'ken ki in tır-i şehīst Nist pertāvī zi-şast-i āgehīst	1300
Mā remeyte iz remeyte guft Ḥaḵ Kār-ı Ḥaḵ ber kārḥā dāred sebak	1301
Ḥışm ḥod bi-ş'ken tu mi-ş'ken tır-rā Çeşm-i ḥaşmet ḥūn şumāred şır-rā	1302
Būse deh ber-tır ū piş-i şāh ber Tır-i ḥūn-ālūd ḥūn-ı tu ter	1303

Sā'atī kāfir kuned şiddīk-rā Sā'atī zāhid kuned zındīk-rā	1307
Z'ānki muhlīş der-ḥaṭer bāşed zi-dām Tā zi-ḥod ḥālīş ne-gerded ū temām	1308
Z'ān şehensāh-ı hümāyūn na' l būd Kī serāser ṭūr-ı sīnā la' l būd	1324
Şıbgatu'llāh hest ḥumm-i reng-i hū	1341a
Z'āb her ālūde kū pinhān şeved El-ḥayā'u yemne' u'l-imān buved	1360
Baḥr-ı ten ber-baḥr-ı dil ber-hem zenān Der-miyān şān berzeḥum lā-yebgıyān	1363
ĀMEDEN-İ DŪSTĀN BE-BĪMĀRĪSTĀN BE-CĪHET PORSEŞ-İ ḤAZRET-İ ZŪ'N-NŪN-İ MIŞRĪ KUDDİSE SIRRAHU	
Īn çenīn ZŪ'n-nūn-ı Mısrī-rā fütād K'ender ū şūr ü cünūn-i nev-bezād	1378
Gerçi z'in reh teng mī-āyend 'ām Nīst imkān ü keşiden ĩn ligām	1383
Āftāb-ı ḥ'ış-rā zerre nümūd Endek endek rŭy-ı ḥod-rā ber-güşūd	1388
Çun sefihān rāst ĩn kār u kiyā Lāzım āmed yaqtulüne'l-enbiyā	1391
Enbiyā-rā gufte ḳavm-i rāh gum Ez-sefet innā teteyyernā bekum	1392
Cehl-i tersā bīn āmān engiḥte Z'ān Ḥudāvendī ki geşt āviḥte	1393
Çun be-ḳavl-i ūst maşlŭb-i cehūd Pes mer ū-rā emn k'ey ḥ'āhed nemūd	1394
Çun dil-i ān şāh zī-şān ḥŭn buved 'İşmeti u entefihim çun buved	1395
Lā-cerem z'in gŭrg Ya' ḳŭb-ı ḥalīm Dāşt ber-Yŭsuf hemişe ḥavf ü bīm	1400
Raḥm kerd ĩn gŭrg v'ez 'özt-i lebīḳ Āmede k'innā zehebnā nastabīḳ	1402
FEHM KERDEN-İ MŪRĪDĀN ḤAZRET-İ ZŪ'N-NŪN KUDDİSE SIRRAHU DĪVĀNE NE-ŞUDEST	
Ki be-bendidem ḳavī v'ez sāz gāv	1428a
Tā zi-zaḥm-i laḥt yābem men ḥayāt Çun ḳatīl ez-gāv-i Mŭsā ey seḳāt	1429
Çunki mŭrde kered ĩn cism-i girān Zinde gereded hestī-i esrār-dān	1434
Vā nemāyed ḥŭniyān-ı dīv-rā Vā nemāyed dām-ı ḥud' a rīv-rā	1436
RŪCŪ' BE-ḤİKĀYET-İ ḤAZRET-İ ZŪ'N-NŪN KUDDİSE SIRRAHU	
Dŭst hem-çŭn zer belā çun āteş est Zerr-i ḥālīş der-dil-i āteş ḥ'aş est	1453
Bendegān-ı ḥāş 'allāmŭ'l-guyŭb Der-cihān-ı cān cevāsīsŭ'l-ḳulŭb	1470
Çe 'aceb ger ser zi-bed pinhān kunī Īn 'acīb ki ser zi-ḥod pinhān kunī	1492
ZĀHĪR ŞUDEN-İ FAẒL U ZĪREGĪ-YĪ LOḲMĀN PİŞ-İ İMTİḤĀN KUNENDEGĀN	
Ez-muḥabbet mŭrde zinde mī-şevad Ez-muḥabbet şāh bende mī-şevad	1523
Īn muḥabbet hem netice-y dāniş est Key gezāfe ber çenīn taḥtī niş est	1524
Çunki mel' ūn ḥ'ānd nākış-rā resŭl Būd der-te'vīl-i noḳşān-ı 'uḳŭl	1528
Z'ānki nākış ten buved merḥŭm-ı raḥm Nīst ber-merḥŭm lāyık la' n u zaḥm	1529
Z'ānki tekmi l ḥiredhā dŭr nīst	1531

Lîk tekml-i beden maqdûr nîst	
Behr-i noqşân-ı beden âmed ferec Der-nebî ki mâ ‘ale’l-a‘ mâ harec	1533
Nûrhâ-yı çarh bi-b’rîde pey est Ân çü lâ-şarkî vü lâ-ğarbî key est	1536
Berk-râ çun yahtefu’l ebşâr dān Nûr-ı bâkî-râ heme enşâr dān	1537
‘Âkıbet bîn est ‘aql ez-ğāşiyet Nefs bâşed kûv ne-bîned ‘âkıbet	1540
Z’ân hemî gerdānedet hālî be-hāl Zıdd be-zıdd peydā kunān der-intikāl	1544
Tā ki havfet zā’ed ez-zāte’ş-şimāl Lezzet-i zāte’l-yemîn yuce’r-ricāl	1545
Çun Halîl ez-âsmân-ı heftumîn Bi-g’zered ki lâ-uḥibbu’l-âfilîn	1551
TETEMME-İ HASED-İ ÂN HAŞEM BER-ĞULÂM-I HAŞ-I ŞÂH	
Ân dırahtî-râ ki telḥ u red buved V’ân dırahtî ki yekeş hefşad buved	1556
Şeyḥ kav yenzur bi-nûru’llāh şud Ez-nihāyet v’ez nuḥust āgāh şud	1559
Ez-berāy-ı şāh dāmî dühtend Âḥîr in tedbîr ez-û amühtend	1569
Pes Hudā’î-râ Hudā’î şud cezā Kāse zen kûze be-ḥor inek sezā	1583
AKS-İ TA’ ZİM-İ HAẖRET-İ SÜLEYMÂN ‘ALEYHÎ’S-SELÂM DER-DİL-İ BELĖİS EZ-ŞÜRET-İ HAĞİR-İ HÜDHÜD	
Raḥmet-i şad tu ber-ân BelĖîs bād Ki Hudāyeş ‘aql-ı şad mürde bidād	1593
Es-semā’ inşekkat āḥîr ez-çe bûd	1607a
Ez-yekî çeşmî ki ḥākî ber-guşûd	1607b
Pes yakîn şud ki tu’ izzu men teşā Ḥākî-râ guft perhā ber guşā	1614
Çār ṭab‘ u ‘illet-i ūlā niyem Der-taşarruf dā’îmen men bâkîyem	1617
Der-taşarruf dā’îmen men bâkîem Hest taḳdîrem ne ‘illet ey sākîm	1618
Kûh-râ güyem sebuk şuv hemçü peşm Çarḥ-râ güyem furû der-piş-i çeşm	1620
İNKÂR-İ FELSEFÎ BER-ĖIRÂ’ATÎ İN AŞBAḤA MÂ’UKUM ĖAV-RÂ	
Kehribā-yı meşḥ âmed in degā	1641a
Ân leṭāfethā nişân-ı şāhidist Ân nişân-ı pây-ı merd-i’ âbidist	1656
Z’ân nişân bâ-vâlid-i Yahyā be-guft	1666a
Tā ne-yāyî tā-se rûz aşlā be-guft	1666b
Tā se şeb ḥāmuş kun ez-nîk u bedet İn nişân bâşed ki Yahyā âyedet	1667
İn nişân-ı ân buved k’ân mülk ü cāh Ki hemî cüyî bi-yābî ez-İlāh	1671
Raḥthā dādî ü ḥāb ü renk-i rû Ser fedā kerdî ü geştî hemçü mû	1675
Ber-mişāl-i berk mî-lerzî ki vāy Ger reved rûz u nişân nāyed be-cāy	1680
Çun ṭaleb kerdî be-cedd âmed nazar Cedd ḥaṭā nekned çunîn âmed ḥaber	1688
Māḥî-i bî-çāre-râ piş âmed āb İn nişānhā tilk-i āyātu’l-kitāb	1694
Der-şumār ender neyāyed lik men Mî-şumārem behr-i rüşd-i mûmteḥen	1699

V'ānki-rā tāli' zuhel ez-her şurūr İhtiyāş lāzım āyed der-umūr	1704
Uzkuru'llāh şāh-ı mā destūr dād Ender āteş dīd mārā nūr dād	1706
Şāh-rā güyed kesī cevlah nīst İn çe medh est ān-ı mekr āgāh nīst	1709
İNKĀR KERDEN-İ HAZRET-İ MÜSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM BER-MÜNĀCĀT-İ ŞUBĀN FEŞĀR	
Ān ki bī-yesma' ve bī-yubşir şudest Der-ḥaḡ-ı an bende in hem bihudest	1729
Lem yelid lem yüled ü-rā lāyık est Vālid ü mevlūd-rā ü ḥālik est	1735
'İTĀB KERDEN-İ HAZRET-İ HUDĀ-YI MUTTE'ĀL BE-HAZRET-İ MÜSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Tā tevānī pā meneh ender firāk Ebḡazu'l-eşyā'ı 'indī et-talāk	1742
Men ne kerdem emr tā sūdī kunem Belki ta'bir bendegān cūdī kunem	1746
Mā zebān-rā nengerīm u ḡāl-rā Mā revān-rā bi-n'gerīm u ḡāl-rā	1749
VAHY ĀMEDEN HAZRET-İ MÜSĀ-RĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Ber dil-i Mūsā suhanhā rihtend Dīden u guften behem āmihtend	1763
Çend bī-ḡūd geşt u çend āmed be-ḡuved Çend perriḡ ez-ezel sūy-i ebed	1774
Guft vāpes refteem men der-zehāb Ḥasretā yā leytenī kuntu turāb	1777
PORSİDEN-İ HAZRET-İ MÜSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM EZ-HAZRET-İ ḤAḡ TE'ĀLĀ SİRR-I ĠĀLİBE-İ ZĀLİMĀN	
Naḡş keşmeş dīdem ender āb u gil Çun melā'ik i' tirāzī kerd dil	1807
Men yaḡin dānem ki 'ayn-ı ḡikmet est Līk maḡşūdem 'ayān ü ru'yet est	1811
Ḥuffeti'l-cennet bi-mekrūhātīnā Ḥuffeti'n-nūrān min-şehvātīnā	1827
Z'ahrūhunne murādeş nefis-i tost Kū be-āḡir bāyed u 'aḡlet nuḡust	1846
Z'āteş-i in ḡālimānet dil kebāb Ez-tu cümle ihdiḡavmī bud ḡitāb	1861
Guft peyḡamber 'adavet ez-ḡired Bihter ez-mihrī ki ez-cāhil resed	1867
RENCĀNİDEN-İ EMİRİ ḤUFTE-RĀ Kİ MĀRİ DERD-HĀN REFTE	
Ger turā mī-guftenī evşāf-ı mār Ters ez-cānet ber-āverdī demār	1900
Muştafā fermūd ger güyem be-rāst Şerḡ ān düşmen ki der-cān-ı şumāst	1901
Ney dileş-rā tāb māned der-niyāz Ney teneş-rā kuvvet rüze u namāz	1903
Çun yedu'llāh fevḡe eydiḡim buved Dest-i mārā dest-i ḡod fermūd eḡed	1908
Dest-i men bi-n'mūd ber gerdūn hüner Muḡriyā ber ḡān ki inşakḡa'l-kamer	1910
Ḥod be-dānī çun berārī ser zi-ḡāb Ḥatm şud va'llāhu 'ālem bi'ş-şevāb	1912
Ez-sebeb guften merā destūr nīst Terk-i tu guften merā maḡdūr nīst	1915
İ' TİMĀD KERDEN BER-TEMELLUK U VEFĀ-YI ḤİRS	
Ān sutūnhā-yı ḡilelhā-yı cihān Ān ḡabībān-i marāzhā-yı nihān	1925

İn çe yârî mî-kunî yekbâregîş Güyed ez-behr-i ğam u bî-çâregîş	1927
Âb-ı rahmet bâyedet rû pest şuv V'ân gehân hûr hamr-ı rahmet mest şuv	1930
Def' kun ez-mağz ü ez bînî zi-kâm Tâ ki reyhu'llâh der-âyed der-meşâm	1935
Künde-yî ten râz-i pây-i cân be-ken Tâ kuned cevân be-gerd-i ân çemen	1938
Ğull-i buhl ez-dest gerden dūr kun Baht-i nev der-yâb der-çarh-ı kühun	1939
Ver ne-mî-tânî be-Ka' be luṭf per 'Arze kun bî-çâregî ber çâre-ger	1940
Guft ud' ü'llâh bî-zârî me-bâş Tâ be-cû şud şîrhâ-yî mihr-hâş	1944
Fî's-semâ'î rızkukum bi-ş'nîdehî Enderîn pestî çe ber çefsîdehî	1946
Fevkî-yî an cast ez-rûy-ı şeref Cây-ı devr ez-şadr bâşed müstehef	1953
Seng ü âhen z'in cehet ki sâbîk est Der-'amel fevkî-yî in dü lâyıḳ est	1954
V'ân şerer ez-rûy-ı maḳşûdî-i ḥ'îş Z'âhen u seng est zîn rû pîş ü bîş	1955
Ejdehâ-râ hest kuvvet kîle nîst Nîz fevk-i ḥîle-i tu ḥîle îst	1961
Z'ân yeki bâzî çenân mağrūr şud K'ez-tekebbūr z'üstâdân dūr şud	1969
Gerçi şâhî ḥ'îş fevk-i ü me-bîn Gerçi şehdî cüz nebât-ı ü maçîn	1974
GUFTEN-İ NÂ-BÎNÂ-YI SÂYİL KÎ DU KÛRÎ DÂREM BER MEN RAHM KUNÎD	
Nâle-i kâfir çü zîşt est u şahîḳ Z'ân nemî gerded icâbet-râ refîḳ	1994
İhse'u ber-zîşt âvâz âmed est Kâv zi-ḥûn-ı ḥalk çun seg bûd mest	1995
TETEMME-İ HİKÂYET-İ HIRS VE ÂN EBLEH KÎ BER VEFÂ-YI HIRS	
Mu'minem yenzur bi-nûru'llâh şude Hân u hân bi-g'rîz ez-în âteş-gede	2012
GUFTEN-İ HÂZRET-İ MÛSÂ 'ALEYHÎ'S-SELÂM GÛSÂLE PERSET-RÂ	
Gerd ez-deryâ ber âverdem 'ayân Tâ-rehî dîd ez-şer-i Fir' avniyân	2029
Z'âsmân çil sâl kâse u ḥ'ân resîd V'ez du'âyem cûy ez-sengî devîd	2030
Z'ânki her cinsî rubâyed cins ḥuved Gâv sūy-ı şîr-i ner key rû nehed	2045
TERK KerdEN-İ ÂN MERD-İ NÂŞİḤ BA'D EZ-MUBÂLAĞA PENDÂN-İ MAĞRÛR HIRS-RÂ	
Ân müselmân terk-i ebleh kerd u teft Zîr-i leb lâ-ḥavlgüyân bâz reft	2053
Pes reh-i pend ü naşîḥat beste şud Emr-i a'raḳ 'anhumu peyveste şud	2055
Çun devâyet mî-fezâyed derd pes Kışsa bâ-ṭâlib be-gû ber ḥ'ân 'abes	2056
Yâd-i en-nâsu ma'âden hîn bi-yâr Ma'denî bâşed füzûn ez-şad hezâr	2066
Aḥmedâ incâ ne-dâred mâl sūd Sîne bâyed por zi-'ışḳ-ı derd ü dūd	2068
TEMELLÛK KerdEN-İ DÎVÂNE CÂLİNÛS-RÂ	
Çun dü kes ber-hem-zend bî ḥîç-şek Der-miyân şân hest ḳadr-i müşterek	2090
Şoḥbet-i na-cins gûrest u laḥed	2091b

SEBEB-İ PERİDEN U ÇERİDEN-i MURĞİ BÂ MURĞİ Kİ CİNS Ü NEBÜD	
Yek nişân-ı dîger ân ki ân belis Nenhedeş ser ki menem şâh u re 'îs	2109
TETEMME-İ İ' TİMÂD KERDEN ÂN MAĞRÛR BER-TAMALLUĞ-I HİRS	
Tu zi-avfû bi'l- ^ç ukûdeş dest şuv İhfezû iymānekum bâ-û me-gû	2128
REFTEN-İ HAZRET-İ MUŞTAFÂ BE- ^ç İYÂDET-İ ŞAHÂBÎ	
Der- ^ç iyâdet reften-i tu fâ 'ide est Fâ 'ide-y ân bâz bâ-tu ' â 'ide est	2132
Çun turâ ân çeşm-i bâtın bi ne-bûd Genc mî-pendâr ender her vücûd	2137
Z'ânki enbühî u cem' -i kârvân Reh zenân-râ beşkened poşt u sinân	2144
VAHY KERDEN-İ HAZRET-İ HAQ TE' ÂLÂ BE-HAZRET-İ MÛSÂ 'ALEYHÎ'S-SELÂM Kİ ÇERÂ BE- ^ç İYÂDET-İ MEN NE-YÂMEDÎ	
Her ki h'âhed hem-nişîni-i Hudâ Tâ nişîned der-ñuzûr-i evliyâ	2152
TENHÂ KERDEN-İ ŞÛFÎ VE FAQÎH VE 'ALEVÎ-RÂ	
Yek faqîh ü yek şerîf ü şûfî Her yekî şûhî bedî lâyûfî	2157
Bâ-şerîf ân kerd merd-i mültecî Ki kuned bâ-âl-i yasîn ħâricî	2192
Tâ çe kîn dârend dâ'im dîv ü gül Çun yezîd ü şimr yâ âl-i Resûl	2193
Guft ħaqqestet bi-zen destet resîd În sezâ-yı an ki ez-yârân burîd	2200
BÂZGEŞTEN BE-ĞİŞŞA-İ RENCÛR VE 'İYÂDET-İ HAZRET-İ PEYĞAMBER 'ALEYHÎ'S-SELÂM	
Der- ^ç iyâdet şud Resûl-i bî-ne-dîd Ân şahâbî-râ be-ñâlî nez' dîd	2202
Sâye-i şâhân taleb her dem şitâb Tâ şevî z'ân sâye bihter z'âftâb	2205
GUFTEN-İ ŞEYHÎ BÂYEZÎD-RÂ Kİ KA'BE MENEM GİRD-İ MEN TAVÂFÎ MÎ-KUN	
Ĥidmet-i men tâ' at ü ĥamd-i Ĥudâst Tâ ne-pendârî ki Ĥağ ez-men cûdâst	2236
DÂNİSTEN HAZRET-İ PEYĞAMBER 'ALEYHÎ'S-SELÂM Kİ SEBEB-İ RENCÛRİ ÂN ŞAĤŞ GÛSTÂĤÎ BÛDE EST DER-DU' Â	
Guft bîmârî merâ in baĥt dâd Kâmed in sultân ber-i men bamdâd	2242
Tâ-merâ şîĥĥat resîd u ' âfiyet Ez-ñudûm-i in şeh-i bî-ñâşiyet	2243
Renc genc âmed ki raĥmethâ derust Mağz tâze şud çü beĥrâşîd pûst	2249
Çeşme-i ĥayvân ü cām-i mestî est K'ân bülendîhâ heme der-pestî est	2251
Meşveret der-kârhâ vâcib şevêd Tâ-peşimânî der-âĥîr kem buved	2256
Guft bâ-û meşveret kun v'ançe guft Tu ĥilâf-ı ân kun u der-râĥ ûft	2259
Ber ne-yâbî bâ-v'ey u istîz-i ü Rû ber-i yârî be-ğîr âmîz-i ü	2264
Ey ziyâ'u'l-Ĥağ Ĥüsâmeddîn bi-yâ Ki ne-rûyed bî-tu ez-şûre giyâ	2270
Ez-felek âvîĥte şud perdeî Ez-pey-i nefrîn dil âzûrdeî	2271
În kağâ-râ hem kağâ dâned ' ilâc ' Aql-ı ĥalkân ez-kağâ ģîc ez-ğîc	2272
Ejdehâ geştet ân mâr-ı siyâĥ	2273

Anki ker mî-bûd üftâde be-râh	
Ejdehâ vü mâr ender dest-i tu Şud ‘aşâ ey cân-i Mūsâ mest-i tu	2274
Hükûm huzhâ lâ-tehef dâdet Hudâ Tâbe-destet ejdehâ gerded ‘aşâ	2275
Hin yed-i beyzâ nemâ ey pâdşâh	2276a
Şubh-ı nev bi-g’şâ zi-şebhâ-yi siyâh	2276b
Tâ müyesser kerd yusrâ-râ be-rû Tâ zi-‘usrâ ü be-gerdânî rû	2284
Vây eger şad-râ yekî bîned zi-dûr Tâbe-çâleş ender âyed ez-ğurûr	2287
Âdemî dâned ki hâne hâdişest ‘Ankebûtî ne ki der vey ‘âbişet	2308
‘Aql hod-râ mî-nemâyed renghâ Çun perî dûr est ez-ân fersenghâ	2312
Her ki bestâyed turâ dūşnâm deh Sûd ü sermâye be-müflis vâm deh	2318
HAMLE BURDEN-İ SEG BER-KÜR-İ GEDÂ-RÂ	
Seg kuned âheng-i dervîşân be-hişm Der-keşed meh hâk-i dervîşân be-çeşm	2343
Nûr-i Mūsâ dîd ü Mūsâ-râ nevâht Hasf-ı Kârûn kerd ü Kârûn-râ şînâht	2356
Recf kerd der-helâk-i her da‘î Fehm kerd ez-Hâk ki yâ ardouble‘î	2357
Lâ-cerem eşfeke minhâ cümleşân Künd şud z’âmîz-i hayvân hamleşân	2360
Guft e bizârîm cümle z’in hayât Kâv buved bâ-halk hayy bâ-Hâk memât	2361
DEVVUM BÂR DER-SÜHEN KEŞİDEN	
Der-şerî‘ at nîst destûrî ki mâ Kemter ez-tu şeh kunîm u pîşvâ	2411
Müşterî-i men Hudâ best ü merâ Mî-keşed bâlâ ki Allâh eşterâ	2426
Mâ zi-hod süy-i tu gerdânîm ser Çun tuyî ez-mâ be-mâ nezdîk-ter	2436
Süy-i sürâhî ki nâmeş gūşhâst Tâbe-bâg-i cân ki mîveş hūşâst	2441
TETEMME-İ NAŞİHAT-İ HAZRET-İ RESÛLU’LLÂH ÂN BÎMÂR-RÂ	
Tâft z’ân rûzen ki ez-dil tâ dil est Rūşenî ki farq-ı Hakk u bâtl est	2449
Sâlhâ reh mî-revîm ü der-âhîr Hemçunân der-menzil-i evvel esîr	2473
Ver be-küll bizâr bûdî ü zi-mâ Key residî h’ân mân hiç ez-semâ	2474
Key zi-seng-i çeşmhâ cū şân şudî Der-bi-yâbân mân emân-ı cân şudî	2475
El-bakiyyet el-bakiyyet ey hadîv Tâ ne gerded şâd kulli cân-ı dîv	2490
Ân çenân kâdem bî-fütâd ez-behişt Rec‘ ateş dâdî ki rest ez-dîv-i zîst	2493
Der-haқиkat nef‘-i âdem şud heme La‘net-i hâsid şude an demdeme	2495
În emânet der-dil ü dil hâmil est În naşîhathâ mişâl-i kâbil est	2505
Hiç ne-k’şed nefis-râ cüz zill-i pîr Dâmen-i ân nefis kuş-râ saht-gîr	2514
Mâ remeyte iz remeyt râst dân Her çü kâred cân buved ez-cân-ı cân	2516
Nîst gam ger dîr bî-û mândei	2518

Dîr gîr û saht gîreş h̄āndeî	
Dîr gîred saht gîred rahmeteş Yek demet gâ'ib ne-dâred hâzreteş	2519
Ger tu h̄āhî şerh-i in vaşl u velâ Ez-ser-i endîşe mî-h̄ān ve'd-Duḥâ	2520
Hest kerhen gebr hem Yezdân per est Lîk kaşd-i û murâdî dîger est	2531
VAŞİYYET KerdEN-İ RESÛL 'ALEYHİ'S-SELÂM MER-ÂN BÎMÂR-RÂ	
Âtinâ fi-dâr-ı dünyânâ ḥasen Âtinâ fi-dâr-ı 'uḡbânâ ḥasen	2538
Mu'min û kâfir berû yâbed güzâr Mâ ne-dîdim enderîn reh dūd û nâr	2541
Dâ'î-i Ḥaḡḡ-râ icâbet kerdeîd Der-cehîm-i nefis âb âverdeîd	2553
Düzaḡ-ı mâ nîz der-ḥaḡḡ-ı şumâ Sebz geşt ü gülşen ü berg ü nevâ	2554
Çîst iḥsân-râ mükâfât ey peser Luṭf ü iḥsân ü şevâb-i mu' teber	2555
Ney şumâ guftîd mâ kurbânîim Piş-i evşâf-ı beḡâ mâ fânîim	2556
Ḥaḡ Te' âlâ guft k'in kesb-i cihân Piş-i ân kesb est la' be kûdekân	2582
EZ-ḤAR EFKENDEN-İ İBLİS MU' ÂVİYE-RÂ	
'Acculu't-tâ' âti ḡable'l-fevt guft Muştafâ çun dürr-i ma' nî mî-besuft	2599
Âferîdem tâzi-men sūdî kunend Tâzi-şehdem dest âlūdî kunend	2622
K'ez çunân rüy-ı çenîn ḡahr ey 'aceb Her kesî meşḡûl geşte der-sebeb	2625
Ḳavm-i Nūḡ ez-mekr-i tu der-nūḡa end Dil kebâb ü sîne şerḡa şerḡa end	2647
SÎM BÂR CEVÂB-İ İBLİS	
Gerçi in dü muḡtelîf ḡayr ü şer end Lîk in her dü be-yek kâr ender end	2670
Pes cevâb-i û sukût est ü sukûn Hest bâ-ebleḡ sūḡan guften cünûn	2703
Ḥubbuke'l-eşyâ'e yu' mîke yuşim Nefsuke'l-sevdâ cenet lâ-taḡteşim	2710
Guftu est el-kezbü reyḡun fî'l-ḡulûb Guft eş-şıdḡu ṡuma'nînu't-ṡarûb	2720
ŞİKÂYET-İ KÂZÎ EZ-ÂFET-İ KÂZÂ	
Câhil est ü ḡâfil est ân ḡâl-i şân Çun reved der-ḡûn-i şân ü mâl-i şân	2734
FAZÎLET-İ ḤASRET ḤURDEN-İ AN MUḡLIŞ BER-FEVT-İ NAMÂZ	
Tu kocâ der mî-revî ey merd-i ḡâm Çunki peygamber be-dâdest es-selâm	2760
FEVT ŞUDEN-İ DUZD KÎ BE-ÂVÂZ DADEN-İ AN ŞAḡS KÎ ŞÂḤİB ḤÂNE NEZDİK ÂMEDE BUD KÎ DUZD-RA DER-YÂBED VE BE-GİRED	
Vaşılân çun ḡarḡ-ı zâtend ey peser Key kunend ender şıfât-i û nazar	2799
Ṫâ'at-i 'âma ḡünâh-i ḡâşigân Vuşlat-i 'âme ḡicâb-ı ḡâşdân	2802
Hem ḡünâhî kerde bâşed ân vezîr Bî-sebeb ne-b'ved taḡayyûr nâ-guzîr	2804
KİŞŞA-İ MUNÂFIKÂN VE MESCİD-İ DİRÂR SÂḡTEN-İ İŞÂN	
Yek mişâl-i dîger ender keş revî Şâyed er ez-naḡl-i Ḳur'ân bi-ş'nevî	2811
Sâ'atî ân câygeḡ teşrif deh Tezkiḡî mâ kun zi-mâ ta' rîf deh	2822

FİRİFTEN-İ MUNÂFIKÂN PEYGAMBER-RÂ ‘ALEYHİ’S-SELÂM ÂN ZARİF	
Râst mî-fermûd ân baħr-ı kerem Ber-şumâ men ez-şumâ müşfikterem	2840
Men nişeste ber-kenâr-i âteşî Bâ-furûğ-ı şu‘ le bes nâ-hûşî	2841
Kaşd-i şân tefrîk-i aşhâb-ı Resûl Fażl-ı Haq-râ key şinâsed her fuzûl	2847
Tâ cuhûdî-râ zi-Şâm incâ keşend Ki be-va‘ z-ı ü cehûdân ser hoşend	2848
Def‘-i şân kerd ü be-süy-i ğazv taht Bâ-değâyân ez-değâ nerdî be-baht	2851
Behr-i suvgendân ki eymân cunnetîst Z‘ânki suvdengân keĵân-râ sunnetîst	2858
Guft Peyġamber ki sügend-i şumâ Râst ġirem yâ ki sügende Hudâ	2862
Mühr der-güş-ı şumâ binhâd Haq Tâbe-âvâz-ı Hudâ nâred sabak	2867
Çun Hudâ imân-râ ħ‘âned siper Key nehed isper zi-kef peykâr-ger	2872
Ez-diraht innî ene’llâh mî-şenîd Der-kelâm envâr mî âmed pedîd	2870
ENDİŞİDEN YEKİ EZ-ÂŞHÂB Kİ ÇERÂ SÎTÂDÎ NE-MÎ-KUNED EZ-NEGÛL	
Şümî-i yârî-i aşhâb-i nifâk Kerd mu‘mîn-râ çü işân zîst ü ‘âk	2878
Der-zamân der-rû fütâd ü mî-gerîst Ey Hudâ inhâ nişân-ı münkirîst	2884
MÜTEREDDİD ŞUDEN DER-MİYÂN-I MEZHEBHÂ-YÎ MUĞALİF	
Ender in gerdûn mükerrer kun nâzar Z‘ânki Haq fermûd şum erci‘ başar	2934
Ėavf u cü‘ u naqş-ı emvâl ü beden Cümle behr-i naqd-i cân zâhir şuden	2950
Ger tu ber temyîz-i tıflet müle‘î In zamân ey umme Mûsâ ırze‘î	2957
Her ki der-rûz-i elest ân şîr ĥurd Hemçü Mûsâ şîr-râ temyîz kerd	2958
ŞERĖ-İ ÂN ŞAĞŞ-İ ÜŞTÜR CÛYENDE	
Üştürî gum kerdeyî ey mu‘temed Her kesî z‘üştur nişâned mî dehed	2959
Pes be-güy-i râst guftî ey emîn In nişânihâ belâğ âmed mübîn	2969
Fîhi âyâtun şikâtun beyyinât In berâtî bâşed ü kâdr-i necât	2970
K‘azebî yâ şâdıķî çun şud revân Ân derûğaş râstî şud nâgehân	2979
Lafz der-ma‘ nâ hemîşe nâ-resân Z‘ân peyâmbere guft kad kelle lisân	2999
DER-BEYÂN-İ ÂN Kİ DER-HER NEFSİ FİTNE-İ MESCİD-İ DİRÂR HEST	
Pes Nebî fermûd k‘ân-râ ber-kenîd Maţrahî ĥaşâk u ĥâkester kunîd	3003
Pes ĥaķâ‘îķ-râ ki aşl-i aşlhâst Dân ki ancâ farkhâ vü faşl-hâst	3008
Ne ĥayâteş çun ĥayât-i ü buved Ne memâteş çun memât-i ü buved	3009
Gür-ı ü herġiz çü gür-ı ü medân	3010a
Ėod çü güyem ĥâl-i fark-ı ân cihân	3010b
Bes ber ân mescid kunân teşher zedî Çun nâzar kerdî tu ĥod z‘işân bedî	3012
ĖİKÂYET-İ ÇÂR ĖİNDÛ Kİ BÂ YÂR-İ ĖOD CENK-İ MÎ KERD BER KÂRİ Kİ Ü HEM BEDÂN MÛBTELÂST	

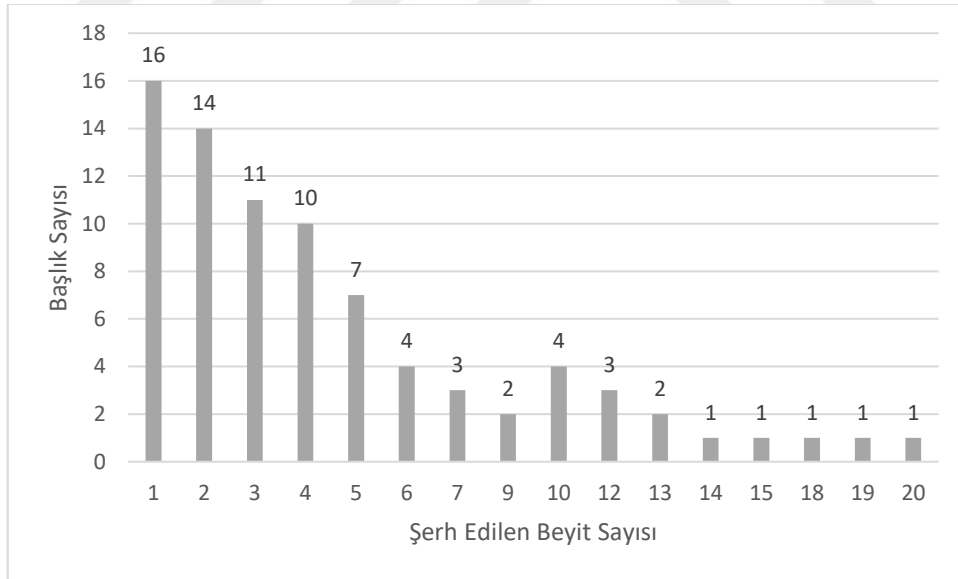
Ey honok cānī ki ‘ayb-i ḥ̄īš dīd Her ki ‘aybī guft ān ber ḥod ḥadīd	3020
‘Ayb kerdn ḥ̄īš-rā dārī-i ūst Çun şikeste geşt cāy-i irḥamūst	3023
KAŞD KerdEN-İ ĞOZĀN BE-KEŞTEN YEK MERDĪ TĀ KĪ ĀN DĪĖER BE-TIRSED	
Ḥod ve rā bi-k’şīd evvel ey şahān Tā be-tersem men dehem zer-rā nişān	3040
Āḥirīn-i ḳarnhā piş ez-ḳurūn Der-ḥadīşeş āḥirūne’s-sābīkūn	3042
DER-BEYĀN-İ ḤĀL-İ ḤOD PERESTĀN NĀ-ŞŪKRĀN ENBĪYĀ VE ENBĪYĀ SALĀTU ‘ALEYHĪM ECMA‘ ĪN	
Yā mūnāfiḳ-vār ‘ōzr ārī ki men Māndeem noḳta-i ferzend ū zen	3053
Ey ki şabret nīst ez-dūnyā-yı dūn Şabr çun dārī zi-ni‘ me‘l-māhidūn	3060
Anki ke‘l-en‘ām bud bel hum ezel Gerçi pūr mekr est an gende baĝel	3068
ŞĪKĀYET KerdEN-İ PĪR MERDĪ BE-ṬABĪB EZ-RENCŪRĪHĀ VE CEVĀB GUFTEN ṬABĪB-İ Ū-RĀ	
Guft za‘if mi‘de hem ez-pīrī est Guft vaḳt-i dem murādem ĝirī est	3078
Ey mudemmeĝ ‘aḳlet īn dāniş ne-dād Kī Ḥudā her derd-rā dermān nihād	3081
Ger ne peydāyend piş-i nik u bed Çist bā-işān ḥasān-rā īn ḥased	3088
Mescidī k’ān enderūn-i evliyāst Secde-gāh-ı cümle est ancā Ḥudāst	3097
KİŞŞA-İ CŪY-İ V’ĀN KŪDEK KĪ PİŞ CENĀZE-İ PEDER-İ ḤOD NŪḤA MĪ-KERDE	
Niy dereş ma‘mūr niy der-bām rāh Niy yekī hem-sāye k’ū bāşed penāh	3106
Ger ne-būdī ū Mesīḥ-i baṭn-ı nūn Ḥabs ū zindāneş budī tā yub‘eşun	3122
Ū be-tesbīḥ ez-ten-i māhī be-cest Çist tesbīḥ āyet-i rŭz-ı elest	3123
KİŞŞA-İ TIRSĪDEN BE-TĪR-ENDĀZ	
Çun melā’ik gū ki lā-‘ilme lenā Yā Īlāhī ĝayr-i mā ‘allemtenā	3161
KİŞŞA-İ A‘RĀBĪ-YĪ LEĖŪB MĀNDE ŞUDEN ZOVBĒ ‘ĀN ḤĪLE MENDĀN VE ḤAḲĪRĀN KERĀMET-İ ḤAẖRET-İ ĪBRĀHĪM EDHEM	
Guft Yūsuf ibni Ya‘ḳūb-ı nebī Behr-i bŭ elḳū ‘alā-vech-i ebī	3220
Behr-i īn bŭ guft Aḥmed der-‘izāt Dāyim en ḳurretu ‘aynī fi’ş-şalāt	3221
ĀĖĀZ-I MŪNEVVER ŞUDEN-İ ḤAVĀS-I ‘ĀRĪF BE-NŪR-I ĖAYB-BĪN	
Gŭsfendān-i ḥavāset-rā birān Der-çerā ez-aḥrece‘l-mer‘ā çerān	3229
Ādemen bi‘hum bi-esmā ders gū Şerḥ kun esrār-ı Ḥaḳ-rā mŭ-be-mŭ	3255
Pes bi-efzā ḥācet ey muḥtāc zŭd Tābe-cüşed der-kerem deryā-yı cŭd	3266
Nīst dŭne‘l-ḳilleteyn ū ḥavz-ı ḥord Kī tŭvāned ḳatreeş ez-rāh bord	3295
Piş-i bī-ḥad her çi maḥdŭdest lāst Kŭlli şey’in ĝayr-i vechi‘llāh fenāst	3307
Kŭfr ū imān nīst ān cāyī ki ūst Z’ānki ū maĝzest u īn dŭ renk ū pŭst	3308
Pes ser-i īn ten ḥicāb-i an ser est Piş-i ān ser īn ser-i ten kāfir est	3312

BAKİYYE-İ KİŞSA-İ İBRÂHİM EDHEM	
Haysu mā kuntum fevellū vechekum	3340b
DA‘Vİ KERDEN ÂN ŞAHS Kİ MERÂ HUDÂ-İ TE‘ ÂLÂ NE-Mİ-GİRED BE-GÜNÂH VE CEVÂB GUFTEN-İ HÂZRET-İ ŞU‘ AYN ‘ ALEYHİ’S-SELÂM Ü-RÂ	
Nâ-ümîdihâ be-pîş-i ü nehîd Tâ zi-derd-i bî-devâ bîrûn cehîd	3373
KEŞİDEN-İ MÜŞ MAHÂR-I ÜŞTÜR-RÂ	
Çun peyamber nîstî pes rev be-râh Tâ resî ez-çâh rûzî süy-i câh	3439
Enşitü-râ gûş kun hāmûş bāş Çun zebân-i Hâk be-keştî gûş bāş	3442
‘ÖZR GUFTEN-İ FAKİR BÂ-ŞEYH	
Evvel u âhîr nişâneş kes ne-dād Guft lev kâne lehü’l-bahun midād	3529
Guft peygamber ki ‘ aynâ-yı tenām Lâ-yenāmu kalbî ‘ an Rabbi’l-enām	3535
Çun melâlem gîred ez-suflâ-şifât Ber-perem hemçun tûyûru’s-şaffât	3549
BEYÂN-İ DA‘Vİ Kİ GAYR ÂN DA‘VÂ GÜVÂH-I ŞİDQ-İ H‘İŞ EST	
Pes çü hikmet dâlle-i mü‘min buved An zeher ki bi-s’neved mevkûn buved	3577
Ân ğarîb ez-zevk-i âvâz-ı ğarîb Ez-zebân-i Hâk şenîd innî ğarîb	3587
SECDE KERDEN-İ YAHYÂ ‘ ALEYHİ’S-SELÂM DER-ŞİKEM-İ MÂDER-İ ‘ İSÂ-RÂ ‘ ALEYHİ’S-SELÂM	
Ki yakîn dîdem derûn-ı tu şehîst Kûv ülu’l-‘azm u resûli âgehîst	3589
EŞKÂL ÂVERDEN BER İN KİŞSA	
Ez-birûn-ı şehîr ân şîrîn füsûn Tâ ne-şud fâriğ ne-yâmed hûd derûn	3595
ŞERH KERDEN-İ ŞEYH	
Şeyh hândîd ü be-gufteş ey selîm İn dıraht-i ‘ ilm bâşed der-‘ alîm	3654
Şad hezârân nâm-i ü yek âdemî Şâhib-i her vaşfeş ez vaşfi ‘ amî	3662
MÜNÂZA‘AT-İ ÇEHÂR KES	
Pes şumâ hāmûş bâşîd enşetü Tâ-zebân tân men şevem der-guft ü gû	3678
Qavli in min-ümmetin-râ yâd-ğîr Tâ bi-illâ ve helâ fihâ nezîr	3694
Guft hûd hâlî ne-büdest ümmetî Ez-hâlîfe-y Hâk ü şâhib himmetî	3695
Müşfikân gerdend hemçun vâlîde Müslemûn-râ guft nefsi-i vâhîde	3696
BER-HÂSTEN-İ MUHÂLEFET U ‘ADÂVET EZ-MİYÂN-I ENŞÂR BE-BEREKÂT-I HÂZRET-İ MUHAMMED (ŞALLA‘LLÂHİ ‘ ALEYHİ VE SELLEM	
Dü kabîle k’evs ü hazrec nâm dâşt Yek zi-dîğîr cân-ı hûn âşâm dâşt	3699
Güre-yi kûv seng best u hām mând Der-ezel Hâk kâfir-i aşığ h’ând	3705
K’ittihâd cismhâ-yı âb u tîn Hest nâkış cân nemî-mâned bedîn	3715
Hem Süleymân hest eknûn lîk mâ Ez-neşât-ı dürbînî der-‘ amâ	3717
Hâl-i işân ez-nebî h’ân ey harîş Nâkhabû fihâ be-bîn hel min mehîş	3726
Ez-nizâ‘-i Türk u Rûmî vü ‘ Arab Hâl ne-şud eşkâl-i engûr ü ‘ ineb	3727
Cümle murgân-ı münâzî‘ bâz-var	3729

Bi-ş'nevîd in taht-i bâz-i şehriyâr	
Hayşu mâ kuntum fe-vellû vucûhekum Naḥvehû hâze'llezî lem yenhekum	3731
Kûr murğânîm u bes nâ-sâhtîm K'ân Süleymân-râ demî neşnâhtîm	3732
Mî-kunîm ez-ğâyet-i cehl ü 'amâ Kaşd-ı âzâr-ı 'azizân-ı Hudâ	3734
Perr-i ân murğî ki bângeş muṭrib est Ez-derûn-ı maşriḳ est u mağribest	3746
Her yek âhengeş zi-kursî tâşerâst V'ez şerâ tâ 'arş der-kerr u ferâst	3747
Yek gezî reh ki bedân sū mî-revî Hemçu gez kutb-ı mesâhat mî-şevî	3750
KİŞŞA-YI BATT BEÇÇEGÂN Kİ MURĞ-I HÂNEGİ PERVERDEŞÂN	
Mâder-i tu batt-ı ân deryâ budest Dâyeet ḥākî bud u ḥuşkî perest	3753
Tu zi-kerremnâ benî Âdem şehî Hem be-ḥoşkî hem be-deryâ pâ nehî	3759
Tâ be-zâhir mişlikum bâşed beşer Bâ-dil-i yûḥâ ileyhi dîde-ver	3763
HAYRÂN ŞUDEN-İ HÂCİYÂN DER-KERÂMAT-I ÂN ZÂHİD 'ABBÂDİYE	
Ey nemûde tu mekân ez-lâ-mekân Fi's-semâ'î rızkukum kerde 'ayân	3790

Tablo 13: İkinci Ciltte Şerh Edilen Başlıklar ve Beyitler

Yukarıdaki tablonun grafik dökümü aşağıdadır:

Şekil 4: İkinci Ciltte Başlıklara Göre Şerh Edilen Beyit Sayıları

Tablo 13'e göre ikinci ciltte 81 başlıkta 428 beyit şerh edilmiştir. Birinci ciltte 119 konu başlığında 401 beyit şerh edilmişti. İkinci ciltte dikkati çeken husus, başlıklarda daha fazla beyit şerh edilmesi olmuştur. Birinci ciltte otuz beş başlıkta birer beyit şerh edilirken

bu ciltte bu 16 başlıkla sınırlık kalınmıştır. Birinci ciltte bir başlıkta en fazla 12 beyit şerh edilirken ikinci ciltte yirmi beyte kadar yükselmiştir.

3.2.12. Üçüncü Cildin Dibacesinin Şerhi

Mesnevî'nin üçüncü cildinin dîbâcesi de birinci cildinki gibi Arapça'dır. Sabûhî Dede üçüncü cildin şerhinde de birinci cildinkine benzer bir yol izler. Şerh çeşitlerinden örnek vermenin çalışmanın incelenmesine fayda sağlamayacağı düşünüldüğünden yer verilmemiştir. Gramer izahlarına ve kelime anlamlarına daha fazla yer verilmiş, şâirlerden ve din büyüklerinden daha fazla sayıda iktibas yapılmıştır:

Şerh Metodu	Adet
Gramer İzahları	13
Kelime İzahları	13
Din büyüklerinden ve şâirlerden iktibaslar	7
Şairi bulun(a)mayan şiir	6
Mesnevî'deki diğer beyitlerin kullanımı	6
Âyet	4
Hadîs	2
Diğer şâirlerden iktibaslar	2

Tablo 14: Üçüncü Cildin Dibacesi Şerh Metodu Kullanımları

Tablo 14'te görüldüğü gibi şâirîh dîbâcelerde benzer bir yöntem izlemiştir. Gramer ve kelime izahları ile iktibaslar, tercüme ve açıklama ile birlikte şerh yönteminin esasını teşkil etmiştir. Birinci cildin dîbâcesinin şerhine oranla ikinci ciltte âyet ve hadîs haricindeki iktibaslarda ciddi bir artış vardır. Birinci ciltte sadece iki şâiri belli olmayan beyite yer verilirken bu bölümde din büyüklerinden/şâirlerden yapılan iktibaslar, diğer şâirlerden yapılan iktibaslar, şâiri bulunmayan beyitlerin toplam sayısı on beştir.

3.2.13. Üçüncü Ciltten Seçme Beyitlerin Şerhleri

Sabûhî Dede, üçüncü cildin dîbâcesinden sonra herhangi bir açıklamada bulunmadan ilk beytin açıklaması ile şerhine devam etmiştir. Beyitlerin şerh yöntemi olarak birinci ve ikinci cilde benzer özellikler bulunmakla beraber iki başlık şerhinde başlığın bölünerek tercüme edilmesi farklı bir kullanım olarak dikkati çekmektedir:

DĀSTĀN-I MEŞĠŪL ŞUDEN-İ ‘ĀŞİK-İ TALEBU’D- DELİL BA‘D HÜŞŪLU’L-MEDLŪL KABĪH	Başlık
DelİL taleb eylemek medlŪl hâşıl olduğdan sonra kabîhdür.	Tercüme
VE’L-İŞTİGĀLU Bİ‘L-‘İLM	Başlık
taḥşîl-i ‘ilme meşġŪl olmak	Tercüme
BA‘DE’L-VUŞŪLİ İLĀ’L-MA‘LŪMİ MENẒMŪMİ	Başlık
ma‘lŪme vuşŪlden sonra mezmŪmdur.	Tercüme
Hest ma‘şŭk anki ū yektu buved Mübtedā vŭ mŭntehayāt ū buved (3:1417)	Şerh edilen beyit
<i>Huve’l-evvelu ve’l-âḥiru</i> mübtedā vŭ mŭntehā odur. Pes ‘āşık-ı şādık odur ki anuñ ‘ışkı bir ma‘şŭka ola ki <i>huva’llāhu</i> <i>eḥaddur</i> . Ezelī vŭ ebedīdür. (KC32b)	Âyet
	Açıklama

Şerh edilen beyitler ve başlıklar tabloda listelenmiştir:

Beyit	Sıra No
Ey Ziyā’ü’l-Ḥaḳ Ḥüsāmeddīn bi-yār İn sevvum defter ki sünnet şud se-bār	1
Saḳf-ı gerdün kŭ çenīn dāyim buved N’ez-tenāb u ustīnī kâ’im buved	5
Cismişān-rā hem zi-nŭr sirişte-end Tāzi-rŭh u ez-melek bi-g’zeşte-end	8
Çunki mevşŭfī be-evşāf-ı celīl Z’āteş-i emrāz bi-g’zer çun Ḥalīl	9
Gerded āteş ber-tu hem ber-der-selām Ey ‘anāşır mer mizācet-rā ğulām	10
Ey ziyā’ü’l-Ḥaḳ be-ḥazk-ı ra’y-i tu Ḥaḳ bahşed seng-rā ḥelvā-yı tu	14
Şar-i dekkān minhu vaşāḳḳe’l-cebel Hel re’eytum min-cebel raḳşe’l-cemel	16
Bāḳiyātü’ş-şāliḫāt āmed kerīm Reste ez-şad āfet u iḫtār u bīm	34
Ākil ū me’kŭl-rā ḥaḳ-est ū nāy Ġalib ū maġlŭb-rā ‘aḳl-est ū rāy	36
Mer yakīn-rā çun ‘aşā hem ḥaḳ dād Tā-be-ḥurd ū her ḥiyālī-rā ki zād	39
KİSSA-İ HŪRENDEGĀN-I PİL-İ BEÇÇE EZ-HİRS U TERK-İ NAŞİHAT-İ NĀŞİH	
Evliyā etfāl-i ḥaḳkend ey peser Ġā’ibī vŭ ḥāzırī bes bā-ḥaber	79
V’er ne key kerdī be-yek nefrīn-i bed Nŭḥ şarḳ u ğarb-rā ğarḳ-āb-ı ḥuved	86
Ber ne-kendī yek du‘ā-yı Lŭt-ı rād	87

Cümle şehristānīşān-rā bī-murād	
Rağş ancā kun ki hūd-rā bi-ş'kenī Penbe-rā ez-rīş-i şehvet ber kenī	95
Sır keşed gūş-ı Muḥammed der-suḥun Keş be-gūyed der-nebī-i Ḥağ hū uzun	102
Ser-be-ser gūş est ü çeşm est in nebī Tāze zū mā murza' est ü mā şabī	103
BAĞIYYET-İ KİŞŞA-İ MÜTE'ARRİZÂN-I PİL BEÇÇEGÂN	
Ğıybet-i işān kunī keyfe berī Gūştā-yi bendegān-i Ḥağ ḥurī	107
Her zamān nuz' ist cuzv-i cānt-rā Benger ender nuz' -i cān imānt-rā	123
Benger eknūn zinde atlas pūş-rā Hiç atlas dest gired hūş-rā	134
BĀZ-GEŞTEN BE-HİKĀYET-İ PİL	
Men be-teblīğ-i risālet āmedem	141a
Tā rehānem mer şumā-rā ez-nedem	141b
Māder-i ān pīl beçgān k'in keşed Pīl-i beççe ḥ'āre-rā keyfer kuşed	158
Ān ki yābed būy-ı Ḥağ-rā ez-Yemen Çun ne-yābed būy-ı bātıl-rā zi-men	161
Hem-reh-i enfās-ı zīşt mī-şevēd Tābe-bū gīrān gerdūn mī-reved	165
İḥsa'u āyed cevān-ı ān du'ā Çüb-ı red bāşed cezā-yı her degā	170
EMR KERDEN-İ ḤAZRET-İ ḤAĞ TE'ĀLĀ BE-MÜSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Ez-dehānī ki ne-kerdestī gūnāh V'ān dehān-ı ğayr bāşed 'özü-ḥ'āh	184
BEYÂN-I ĀN Kİ ALLĀH GUFTEN-İ NİYĀZ-MEND	
Cān-ı cāhil z'in du'ā cuz dūr nīst Z'ān ki yā Rabb gufteneş destūr nīst	198
Ḥağ ne-dādeş renc ü derd ü enduhān Dād ü-rā cümle mülk-i in cihān	202
Cān be-deh ez-behr in cām ey peser Bī-cihād u şabr key bāşed zafer	211
Yā serem derd est derd-i ser be-ber Yā me-rā ḥ'āndest ān ḥāl u peser	223
KİŞŞA-İ EHL-İ SEBĀ VE TĀĞİ KERDEN-İ Nİ'MET-İ İŞĀN-RĀ	
CEM' ĀMEDEN-İ EHL-İ ĀFET HER ŞABĀḤİ BER DER-ŞOVME'İ-Yİ 'İSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Ḥağ Te'ālā faḥr āverd ez-vefā Guft men avfā bi-'ahdin ğayrenā	323
Ḥağğ-ı māder ba'd ez-ān şud k'ān kerīm Gerd ü-rā ez-cenīn-i tu 'ğarīm	325
Şūretī kerdet derūn-ı cism-i ü Dād der-ḥamleş verā ārām u hū	326
Çun şudī ser puşt-i pāyet çun zenem Kārgāh-ı ḥ'ış zāyi' çun kunem	337
Çun fedā-yı bī-vefāyān mī-şevī Ez-gümān-ı bed bedān sū mī-revī	338
Yār-ı nīket reft ber-çarḥ-ı berīn Yār-ı fışket reft der-ka' r-i zemīn	342
Ü ber āred ez-kudūrethā şafā Mer cefāhā-yi turā gired vefā	347
Nu'te men a'rağ hūnā 'an-zikrinā 'işeten zenkā ve neczī bi'l-'amā	354
BĀĞİ-İ KİŞŞA-I EHL-İ SEBĀ	
Pes Sebā guftend bā'id beynānā Şey'nenā ḥayrun lenā ḥuğ zeynenā	368

<i> Kutile'l-insānu mā ekferehu Kullemā nāle huden enkerehu </i>	373
<i> Nefs z'in sānest z'an şud kuštenî Uktulû enfusekum guft ân senî </i>	374
<i> Guft izā-cā 'e'l-każā zāke'l-fezā Taḥcebu'l-cbşār izā ca 'e'l-każā </i>	381
<i> Ḥamyetî bud cāhiliyyet der-dimāg Bāng şūmî ber-demenşān kerd zāg </i>	395
<i> Ey sa'ādet-baḥş-ı cān-ı enbiyā Yā be-koş yā bāz-ḥ'ānem yā bi-yā </i>	407
<i> Bā-firāket kāfirān-rā nîst tāb Mî-güyed yā leytenî kuntu türāb </i>	408
BAKIYYET-İ DĀSTĀN-I REFTEN-İ Ḥ'ACE BE-DA'VET-İ RŪSTĀNĪ	
<i> Hemçü Yūsuf keş zi-takdir-i 'aceb <i>Nerte' u nel'ab</i> be-burd ez-zıll-ı āb </i>	417
<i> Her çe ez-yāret cüdā endāzed ān Me-ş'nev ān-rā k'ān ziyān dāred ziyān </i>	419
<i> Ger buved ān sūd şad der-şad me-gîr Behr-i zer meksel zi-gencûr ey fakîr </i>	420
<i> În şenev ki çend Yezdān zecr kerd Guft aşḥāb-ı Nebî-rā germ u serd </i>	421
<i> Behr-i gendum toḥm-ı bâṭıl kâştîd V'ān Resûl-i Ḥak-rā bi-g'zaştîd </i>	426
DA'VET-İ BĀZ BAṬṬĀN-RĀ BÎ-ŞAḤRĀ	
<i> Z' intizārem şāh şeb neḡnūdest </i>	441b
<i> Her şabāḥ u her mesā serheng-i ḥāş </i>	443a
<i> Çunki cüzv îz zeminîser me-keş </i>	453a
<i> Çun ḥalaḡnākum şenîdî ez-turāb Ḥāk bāşî cust ez-tu ruḥ me-tāb </i>	454
<i> Ez-tevāzu' çun zi-gerdûn şud bezîr Geşt cüzvi-y Âdemî ḥayy-ı dilîr </i>	461
<i> Pes şîfât-ı Âdemî şud ān cemād Ber ferāz-ı 'arş perrān geşt şād </i>	462
<i> Coz kesî k'ender każā ender girîḡt Ḥûn-i ū-rā ḥiç terbi'î nerîḡt </i>	472
KİŞSA-İ EHL-İ ḌARVĀN VE ḤİLE KERDEN-İ İŞĀN TĀ BÎ-ZAḤMET-İ DERVİŞĀN BĀĠHĀ-RĀ KAṬĀF KUNEND	
<i> Guft elā ya'lem hevāke men ḥelaḡ </i>	479a
<i> Keyfe yaḡful 'an-za'înin ḡad ḡadā Men yu'āyin eyne meşvāhu ḡadā </i>	480
<i> Eynemā ḡad hebetā ev şe'îdā Ḡad teve'llahu ve aḥşā 'adedā </i>	481
<i> Bi-ş'nevî ḡamhā-yî rencûrān-i dil </i>	484a
<i> Ḥavf ān kes rāst kû-rā ḥavf nîst Ḡuşşā ān kes-rā keş încā ṭavf nîst </i>	496
REVĀN ŞUDEN-İ Ḥ'ACE BE-SŪY-I DEH	
<i> 'Accelū aşḥābenā key terbehū 'Aḡl mî-guft ez-derûn lâ-tefḥerū </i>	504
<i> Mîn rabāḥî'llāhi kûnū rābeḥîn Înne rabbî lâ-yuḥibbu'l-ferihîn </i>	505
<i> İfreḥū havnen bimā âṭākumu Kullî âtin meşḡelin elḥākumu </i>	506
<i> Cümle bā-her gûr hem teg mî-devend </i>	511b
<i> Der-kemîn îz sūy-ı ḥûn-âşām-hāst </i>	512b
<i> Z'anki der-şahrā-yı ḡil ne-b'ved ḡuşād </i>	514a
<i> 'Ac ile'l-ḡalbi ve sır yā sârye Fihe eşcārūn ve 'aynun cāriye </i>	516
<i> Ḡavl-i peygamber şinev ey Müctebā Gûr-ı 'aḡl âmed vaṭān der-rüstā </i>	518

REFTEN-İ H'ÂCE VŪ KAVMEŞ BE-SŪY-I DEH	
Sāfirū key tekemū ber-h'āndend	533b
NEVĀHTEN-İ MECNŪN ĀN SEG-RĀ Kİ MUḲĪM-İ KŪY-I LEYLĀ BŪD	
Ender ā vu bingereş ez-çeşm-i men	572b
Hem-çü Haydar bāb-ı Hayber ber kenī	580b
Muštafāyī kū ki cismeş cān buved	593
Tā ki Rahmān 'alleme'l-Ḳur'ān buved	
Ehl-i ten-rā cümle 'allem bi'l-ḳalem	594
Vāsiṭa efrāşt der-bezl-i kerem	
Mi-kuned ba' de'llutāyā ve'lletī	599b
Der-çunān rŷy-ı ḥabīş-i 'āşīye	604
Guft Yezdān nesfe' en bi'n-nāşīye	
Guft in dem bā-ḳıyāmet şud şebīh	613
Tā berāder şud yafirru min-aḥīyh	
Hāy hŷy-ı mestiyān-ı İzedī	678b
Bār ber girend çun āmed 'arec	676
Guft Haḳ leyse 'ale'l-a' mā ḥarec	
ÇERB KERDEN-İ MERD-İ LĀFĪ LEB U SEBLET-İ ḤOD-RĀ	
Eşkemeş guftī cevāb-ı bī-tenīn	736
Ki ibāda'llāhu keyde'l-kāzibīn	
Guft-i Haḳ ki kej mecunbān gŷş u dum	740
Yenfa' enne'ş-şādīḳīne şıddīhum	
Kehf ender kej meḥŷp ey muḥtelim	741
Ançe dārī vānemā vu festakīm	
Ez-nemāyeş v'ez duḡāl ḥod-rā me-koş	742a
Guft Yezdān ez-vilādet tā be-ḥayn	745
Yuftenune kulle 'āmin merrateyn	
İYMEN BUDEN-İ BEL'AM-I BĀ'ŪR	
Lāf vā dād-ı keremhā mī-kuned	755
Sŷzeş-i ḥācet bezed bīrŷn 'alem	
Guft Haḳ ger fāsīḳī v'ehl-i şanem	756
Çun merā ḥ'ānī icābethā kunem	
TEŞBİH-İ FİR'AVN VE DA'Vİ-İ ULŪHİYYET BEDĀN ŞUḒĀL	
Geşt mestek an gedā-yi jende dalk	781a
Vā şināsī merd-rā der-laḥn-ı ḳavl	791b
ḲİŞŞA-İ HĀRŪT VE MĀRŪT	
Ber-zemīn āheste mī-rānend u hŷn	834b
PEYDĀ ŞUDEN-İ SĪTĀRE-İ MŪSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM	
Bed nişānī mī-dehed menḥŷs sāl	908b
Ger yekī kerret zi-mā çerbīd dīv	928b
BE-VŪCŪD ĀMEDEN-İ ḤĀZRET-İ MŪSĀ	
'İşmetī yā nār kūnī bāridā	954
Lā-teḳŷnu'n-nāru ḥārran şāridā	
VAḤY ĀMEDEN-İ BE-MĀDER-İ MŪSĀ	
Bāz vaḥy āmed ki der-ābeş fiken	959a
Lik ezv Fir'avn ter āmed pedīd	965a
ḤİKĀYET-İ MĀR-GİR	
Guft ez-rŷḥ-i Ḥudā lā-tay'esŷ	984
Sŷy-ı ehl-i luṭf reh yābī 'asŷ	
Berg-i bī-bergī nişān-ı tŷbī est	989b
Her zeden behr-i nŷvāziş-rā buved	991a
Kŷhhā hem laḥn-i Dāvŷdī şude	1014a
Cevher-i āhen be-kef mŷmī kuned	1014b
Bād ḥammāl-i Sŷleymanī şeved	1015a
Baḥr bā-Mŷsā sŷḥandānī şeved	1015b
Fāş tesbīḥ-i cemādāt āyedet	1022a
Ki bi-emr-i ŷ hemī reft āb-ı cŷ	1054b
Mī-keşāneş der-cihād u der-ḳitāl	1061

Merd-vār Allāhu yeczike'l-viṣāl	
Mūsāi bāyed ki ejderhā koşed	1065b
CEVĀB-I HAZRET-İ MÜSĀ	
‘İzzet ān-ı ūst v’ān-ı bendegānş	1080a
PĀSOĤ DĀDEN-İ FİR‘ AVN MÜSĀ-RĀ ‘ ALEYHİ’S-SELĀM	
Cem ‘ārem sāhīrān-ı dehr-rā	1085a
CEVĀB-I FİR‘ AVN	
Tā be-kūşed ū ki ney men ĥufteem Tiz rev gū piş-i reh be-g’rifteem	1094
MÜHLET DĀDEN-İ MÜSĀ	
Şıdk-i ū be-g’rift bāz ū şud ‘aşā	1106b
Çunki bā-ĥ’işend peydā key şevd	1113b
Piş ūftad ān bozorleng paşın	1120
Ezĥeke’r-ruc‘ ā vücuhe’l-‘ābisin	
Āhīrūne’s-sābīkūn bāş ey zarif Ber şecer sābīk buved mīve-y tarīk	1128
Çun melā’ik gūy lā-‘ilme’l-lenā Tā be-gired dest-i tu ‘allemtenā	1130
Tā teqallüb yābem ender sācidin	1148b
Ān esātīr evvelin ki guft ‘āk Ĥarf-i Qur’ān-rā bud āsār-ı nifāk	1150
Gūşe-i bī-gūşe-i dil şeh rehīst Tāb-ı lā-şarkī vū lā-ğarb ez-mehīst	1158
FİRÜSTĀDEN-İ FİR‘ AVN BE-MEDĀYİN DER-ṬALEB-İ SĀHİRĀN	
Ehl-i re’y ū meşveret-rā piş ĥānd	1157b
Dü cevān būdend sāhīr müştehir Sıhr-i işān der-dil-i meh müstemir	1161
Būde münşī vū ne-būde çun revī	1165b
ĤĀNDEN-İ ĀN DÜ SĀHİR PEDER-RĀ	
Tu cihān-ı rāstān der-refteī	1179b
CEVĀB GUFTEN-İ SĀHİR-İ MÜRDE	
Ger cihān Fir‘avn gired şark ū ġarb Ser-nigūn āyed Ĥudā-rā gāh-i ĥarb	1190
TEŞBİH-İ KUR’ĀN-İ ‘AZİM BE-‘AŞĀ	
Ger be-mīrī tu ne-mīred in sebağ	1197b
Men turā ender dü ‘ālem ĥāfīzem	1198a
Tu be ez-men ĥāfīz-ı dīger me-cū	1199b
CEM‘ ĀMEDEN-İ SĀHİRĀN EZ-MEDĀYİN	
Pes be-guftendeş be-ikbāl-i tu şāh	1248a
İHTİLĀF KERDEN DER-ÇEKŪNİKİ ŞEKL-İ PİL	
Ançe nāmed der-zebān ū der-beyān	1304b
Ançe nāmed der-kitāb ū der-ĥitāb	1305b
Hey bi-yā der-keştī-i bābā nişin	1308a
Guft nih refteem bedān kūh-i bülend	1312a
Coz ĥabīb-i ĥ’iş-rā nedhed emān	1313b
Men berīem ez-tu der-her dü serā	1315b
Coz ĥuzū‘ u bendegī ū iztīrār Enderin ĥazret ne-dāred i‘tibār	1322
Ber ser-i Ken‘ān zed u şud rīz rīz	1329b
Ki bi-yābed ahlet ez-tūfān rehā	1331b
Guft ū ez-ehl ū ĥ’işānet ne-būd	1333a
Gāh bā-ıtlāl ū gāhī bā-demen	1344b
TEVFİK MİYĀN-I İN DÜ ĤADİŞ-İ ŞERİF Kİ ER-RİZĀ Bİ’L-KUFRU KUFRUN VE ĤADİŞ-İ DİĞER MEN LEM YERZE BE-KAZĀYİ FELYETLUB RABBEN SİVĀ’İ	
‘Āşīk-ı şun‘-ı Ĥudā bāfer buved ‘Āşīk-ı maşnū‘-ı ū kāfer buved	1360
Guftemeş in küfr mağzī ne każāst	1366a
Rub‘e Qur’ān her ki-rā maĥfūz būd	1391

Cell finā ez-şahābe mī-şunūd	
Cem‘-i şüret bā-çenīn ma‘nī-i jerf	1392a
Hod ‘aşā ma‘şūk-ı ‘umyān mī-buved	1395a
DĀSTĀN-I MEŞĠŪL ŞUDEN-İ ‘ĀŞİK-İ TALEBU’D-DELİL BA’D HÜŞŪLU’L-MEDLŪL KABIĤ VE’L-İŞTİĠĀLU Bİ’L-‘İLM BA’DE’L-VUŞŪLİ İLĀ’L-MA’LŪMİ MENZMŪMİ	
Hest ma‘şūk anki ū yektū buved	1417
Mübtedā vü müntehayāt ū buved	
Hem huveydā ū buved hem nīz sır	1419b
Müntehā ne-b’ved ki müküfest ū	1422a
Nist dilber lā-uĥibbu’l-āfilin	1429b
Kū bimāt āred yakīn in izīrāb	1440b
Nist ālet ĥācet ender rāh-ı Rabb	1444b
ĤİKĀYET-İ ĀN ŞAĤŞ Kİ DER-‘AHD-İ DĀVŪD ‘ALEYHİ’S-SELĀM	
İtlubū’l-erzāke fi-esbābehā	1465
Udĥulū’levtāne min-ebvābehā	
Kūh u murgān hem resā’il bā-demeş	1472a
DEVİDEN-İ KĀV DER-ĤĀNE-İ ĀN DU’Ā KUNENDE	
‘ÖZR GUFTEN-İ NAẒM KUNENDE	
Çun müsebbih kerde-ī her çiz-rā	1494a
Cengişān efkend Yezdān ez-ķader	1503b
Lik lutfī ķahr der-pinhān şude	1506
Yā ki ķahrī der-dil-i lutf āmede	
MİŞĀL-İ ZANN U YAKĪN DER-‘İLM	
Ba’d ez-ān yemşī seviyyen mustakīm	1513a
MİŞĀL-İ RENCŪR ŞUDEN-İ ĀDEMİ BE-VEHM-İ TA’ZİM-İ ĤALK	
DER-VEHM-İ EFKENDEN-İ KŪDEKĀN USTĀD-RĀ	
Ser imām āyed hemīşe pāy-rā	1547b
Kū buved menba‘ zi-nūr-i āsmān	1548b
RENCŪR ŞUDEN-İ ĀN USTĀD	
Guft rū me tu rehī me āyinet	1573a
DER-CĀME-İ ĤĀB ŪFTĀDEN	
Ĥavl-i peygamber ķabūluĥ yufrezu	1579
İn temāreztum ledeynā temrezū	
REFTEN-İ MĀDERĀN-I KŪDEKĀN	
Pāre pāre kerde sā’idhā-yī ĥiş	1605a
ĤİKĀYET-İ ĀN DERVİŞ ENE CELİSU MEN ZĒKEREN VE MEN İSTĀ’NESEBİ DİDEN-İ ZERGER ‘ĀĤIBET	
Dest lertzān cism-i tu nā-munta‘ eş	1628b
BAĤİYYE-İ KİŞŞA-Yİ ĀN ZĀĤİD-İ KŪĤİ	
Z’in sebeb fermūd istişnā kunīd	1637
Ger Ĥudā ĥāhed be-peymān ber zenīd	
Kulli işbāĥin lenā şā’nun cedīd	1639
Kulle şey’in ‘an-murādī lā-yehīd	
Der-ĥadīş āmed ki dil hemçun perīst	1640a
Der-ĥadīş-i dīger in dil dān çunān	1642
Kabe cūşān z’āteş ender ķāzgān	
İn heme te’şīr-i ĥükm est u ķader	1645
Çāh mī-bīynī u ne-t’vānī ĥazer	
TEŞBİĤ-İ BEND U DĀM-I KĀZĀ BE-ŞŪRET-İ PĪNHĀN	
Bīnī ender delķ mihter zādeī	1649
Ser birahne der-belā ūftādeī	
Der-hevā-yī nā-bekārī sūhte	1650a
Ki ne-bīned ān be-coz cān-ı şafī	1658b
Diden-i ān bend Aĥmed-rā resed	1662
Ber gelū-yi beste ĥablun min-mesed	
Did ber puşt-i ‘iyāl-i būleheb	1663
Teng-i ĥizum guft ĥammālu’l-ĥaţab	

Bâkiyâneş cümle te'vili kunend K'in zi-bi-hüşist u işân hüşmend	1665
MÜTEHHEM KERDEN-İ ÂN ŞEYH-RÂ	
Şümî-i ferc ü gelû rüsvâ şude	1695b
SEBEB-İ CÜR'ET-İ ŞAHİRÂN	
Ki be-burrem dest u pâyân ez-hilâf	1721a
ŞİKÂYET KERDEN-İ ESTER PİŞ-İ UŞTUR	
Yestevi'l-a' mā ledeykum ve'l-başir Fî'l-makāmi ve'n-nuzūli ve'l-mesir	1754
İCTİMÂ'-İ ECZÂ-YI HAR-İ 'ÜZEYR	
Hîn 'Üzeyrâ der-niger ender hâret	1762a
CEZÂ' NÂ-KERDE-İ ŞEYHİ BER-KUVVET-İ FERZENDÂN	
Çun peyamber der-miyân-ı ümmetân	1772a
Men şafî'-i 'âşiyân bâsem be-cân	1783a
Hîç vâzir vezr-i ğayrî ber ne-dâşt	1787a
Men niyem vâzir Hüdâyem ber ferâşt	1787b
'İsî ender mehd ber-dâred nefir Ki cevân nâgeşte mā şeyhîm u pîr	1793
'ÖZR GUFTEN-İ ŞEYHİ BEHR-İ NÂ-GİRİSTEN	
Rahmet-i deryâ buved hâdî subul	1807b
Her ğadîrî-râ kuned z'eşbâh-ı bahr	1809b
Dest-i beste-y 'âql-râ cân bâz kerd Kârâ-yı beste-râ hem sâz kerd	1824
ŞABR KERDEN-İ LOKMÂN 'ALEYHİ'S-SELÂM	
Şabr-râ bâ-Hâk qarîn kerd ey fülân Âhiri ve'l-'aşr-râ âgeh be-h'ân	1852
ŞİFAT-İ BA'Zİ EVLİYÂ' U'LLÂH	
Z'evliyâ ehl-i du'â hod dîgerend	1878a
KİSSA-İ DAKŪKÎ	
An Dakûkî dâşt hoş dibâceî 'Âşık u şâhib kerâmet h'âceî	1923
Ġirretü'l-mesken uĥâzirhu enâ	1927a
Lâ u' avvid ĥulq-i ħalbî bi'l-mekân Key yekûn ĥâlîşân fi'l-imtiĥân	1928
BÂZ GEŞTEN BE-KİSSA-İ DAKŪKÎ	
Mer 'Alî-râ ber mişâl-i şîr ĥ'âned	1940a
Bende vü beste miyân u mücmilem	1947b
Hemçü Dâvüdem neved na'ce merâst Tam' der-na'ce ĥarîfem hem be-câst	1953
MAṬLAB KERDEN-İ MÜSÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM	
Ec' elu'l-Hîzre'l-emri sebebâ	1968a
Zâki av emzî u esrî ĥukubâ	1968b
Şâlihâ çe buved hezârân sâlhâ	1969b
BAZGEŞTEN BE-KİSSA-İ DAKŪKÎ	
Ân Dakûkî rahmetu'llâhi 'aleyh Guft sâfer tu meden fi-ĥâfikeyh	1972
Guft rûzî mî-şudem müştâk vâ Tâ be-bînem der-beşer envâr-ı yâr	1081
ŞUDEN-İ ÂN HEFT ŞEM' BER-MİŞÂL-İ YEK ŞEM'	
Çunki pâyânî ne-dâred rev ileyk Z'ânki lâ-uĥşî şenâ' mā 'aleyk	1995
BÂZ ŞUDEN-İ ÂN ŞEM' HÂ HEFT DIRAḤT	
Zîr ter ez-gâv u mâhî bud yakîn	2005b
În 'acebter ki ber işân mî-güzeşt	2008a
Ḥatm kerde ħahr-ı Hâk ber-dîdehâ	2011a
MAḤFÎ BUDEN-İ ÂN DIRAḤTÂN EZ-ÇEŞM-İ ḤALK	
Guft her berg u şukûfe ez-ġuşûn Dem-be-dem yâ leyte ħavmî ya'lemûn	2015

Bang mî-âmed zi-ğayret ber-şecer Çeşmişân bestîm kellâ lâ-vezer	2017
Hattâ izâ-me'steyese'r-ruslu be-gû Tâ buzenñû ennehum kad kuzzibû	2032
În kırâ'at h'ân ki tahfîf-i keżib În buved ki h'îş bîned muhtecib	2033
Der-gümân üftâd cân-ı enbiyâ Z'ittifâk-ı münkirî-i eşkiyâ	2034
Câ'ehum ba'de't-teşekkuk naşrı nâ Terk-i şân gû ber dıraht-ı cân ber â	2035
Mî-hûr u mî-deh bedân keş rûziyest Her dem u her lahza sihr amûziyest	2036
Men hemî güyem çü işân ey 'aceb În çenîn mührî çerâ zed şun' Rab	2041
YEK DIRAHT ŞUDEN-İ ÂN HEFT	
Yâd kerdem qavl-i Haq-râ ân zamân Guft en-necm u şecer-râ yescudân	2050
PİŞ REFTEN-İ DAKŪKÎ BE-İMÂMET	
Çun necis h'ând est kâfir-râ Hudâ	2093a
Emr-i guzzû 'an-hevâ ebşârekum Hem şenîdî râst nenhâdî tu sum	2100
Lik be-p'zîred Hudâ cehdu'l-mukil	2114b
Medhâ şud cümlegî âmihte Kûzehâ der-yek legen der-rihte	2122
Žâl meh gom kerd u zi-s'tâyeş be-mând	2127a
İKTİDÂ KERDEN-İ KAVM-İ DAKŪKÎ-RÂ	
Kavm hemçun atlas âmed ü terâz	2139b
Haq hemî güyed çe âverdî merâ Enderîn mühlet ki dâdem men turâ	2148
DER-BEYÂN-I İŞÂRET-İ SELÂM SŪY-I DEST-İ RÂST DER-ŪYÂMET EZ-HEYBET-İ MUHASEBE	
Hîn cevâb-ı h'îş gû bâ-Kirdikâr Mâ keyîm ey h'âce dest ez-mâ bedâr	2169
Der-namâz î hoş işârethâ be-bîn Tâ bedânî k'în be-h'âhed şud yakîn	2173
ŞENİDEN-İ DAKŪKÎ DER-MİYÂN-I NAMÂZ	
Desthâ der-nevha ber-ser mî-zedend Kâfir ü mülhid heme muhlîş şudend	2182
Dîv ân dem ez-'adâvet beyn beyn Bâng zed key seg-perestân 'illeteyn	2190
Dîd Yûsuf âftâb u ahterân	2333a
Gülşen ü bezmî çu âteş ber-Halîl	2341b
Vâmdâr-i şerh-i înem nek girû Ver şitâbestet z'elem neşreh şenû	2355
TAZARRU' KERDEN-İ AN ŞAHS	
Hûy-ı dârem der-namâz î iltifât Ma'nî-i kurreti 'aynî fî's-şalat	2400
Nûr î dâni ki hayvân dîd hem Pes çe kerremnâ buved ber-Âdemâ	2406
HÜKM KERDEN-İ DÂVŪD 'ALEYHİ'S-SELÂM	
'AZM KERDEN-İ DÂVŪD 'ALEYHİ'S-SELÂM	
H'âce-râ kuştet î menhûs baht	2445b
GEVÂHÎ DÂDEN-İ DEST U PÂY U ZEBÂN BER-SIRR-I ZÂLİM HEM DER-DUNYÂ	
Hem hemîncâ dest u pâyet der-gezend Ber zamîr-i tu güvâhî mî-dehend	2454
Ber zamîr-i âteşînet vâkıf end	2462b
'Âkile cânem tu bûdî ez-elest	2469b
Her ki zû zâyîd mâde yâ ki ner	2476a
KİŞÂŞ FERMÜDEN-İ DÂVŪD 'ALEYHİ'S-SELÂM HŪNÎ-RÂ	

Seng bā-tu der-suhen āmed şehīr	2494a
Āhen ender dest-i tu çun mūm şud	2497a
Kūhhā bā-tu resā'il şud şekūr	2498a
BEYÂN-I ĀN KĪ NEFS-Ī ĀDEMÎ BE-CĀY-Ī ĀN HÛNÎST	
Cümle Kur'ân hest der-kaţ'-i sebeb	2519a
Bendegî kun tâ turâ peydâ şevd	2525b
GURÎHTEN-Ī 'İSÂ 'ALEYHÎ'S-SELÂM FÎRÂZ-I KÛH EZ-AĤMAKÂN	
Ki şevd kûr u ger ez-tu müstevî	2576b
Niy zigil murġân kunî ey hûb rû	2579b
Ançu dâġ-ı ūst mûhr u kerde est	2593a
KİŞŞA-Ī EHL-Ī SEBÂ VE HAMÂKAT-Ī İŞÂN	
Cân-ı nâ-kerde be-cânân tâ-hoten	2607
Ger hezârân est bâşed nîm ten	
Ez-Süleymân kûr u dîde pây-ı mûr	2608b
Lîk dāmānhā-yı cāme-y ū dirāz	2601b
Saht nâ-peydâ v'ez ū çendîn zifâf	2626b
ŞERĤ-Ī ĀN KÛR-Ī DÛR-BÎN VE ĀN KER-Ī TÎZ ŞENÛ VE ĀN BÎRAHNE-Ī DIRÂZ-DÂMEN	
Merg-i ĥod ne-ş'nîd u naql-i ĥod ne-dîd	2627b
'Ūr mî-tersed ki dāmāneş borend	2630a
Pāre gez bâzeş dehi ĥandân şevd	2636b
Ez-pey-i in 'âkilân-ı zû-fünûn	2642
Guft îzed der-nubî lâ-ya' lemûn	
Şad hezârân faẓl dāned ez-'ulûm	2647
Cân ĥod-râ mî ne-dāned ān zûlûm	
Ĥod ne-dānî tu yecûzî yâ 'acûz	2649b
ŞİFAT-I ĤURREMÎ ŞEHR-Ī EHL-Ī SABÂ VE NÂ-ŞÛKRÎ-Ī İŞÂN	
Dādîşân çendân ziyâ' u bâġ u rāġ	2657
Ez-çeb u ez-râst ez-behr-i ferâġ	
Enbiyâ burdend emr-i festekim	2667b
ĀMEDEN-Ī PEYĠAMBERÂN BE-NAŞÎĤAT EHL-Ī SEB'E	
Ki helih ni' met fuzûn şud şûkr kû	2669a
Ez-çenîn ni' met be-şûkrî bes kuned	2671b
Ser be-baĥşed şûkr ĥ'âhed secdeî	2672
Pâ be-baĥşed şûkr ĥ'âhed ka' deî	
To' me der-bîmâr key kuvvet dehed	2677b
Ma' rifet-râ zûd fâsid mî-kuned	2690b
Ger ne-ĥ'âhî dÛst-râ ferdâ nefîr	2691
DÛstî bā-'âkil u bā-'âql-gîr	
Mâ ṭabîbâ nîm şākîrdân-ı Ĥaġ	2699a
Baĥr-ı kulzûm dîd mârâ fenfelek	2699b
K'ez ferâset mâr be-'âlî menzerîm	2701b
Dest muzdî mî-ne-ĥ'âhîm ez-kesî	2707
Dest muz-i mâr resed ez-Ĥaġ besî	
Dârû-yı mâr yek be-yek bîmâr-râ	2708b
MU'CÎZE Ĥ'ÂSTEN-Ī KAVM EZ-ENBÎYÂ	
Çun şumâ beste hemîn ĥ'âb u ĥürîd	2710a
Enbiyâ guftend k'in z'ân 'illet est	2714
Māye-i kûrî ĥicâb-ı ru'yet est	
Tu be-gÛyî âftâbâ kû gÛvâh	2719
GÛyedet ey kûr ez-Ĥaġ dîde ĥ'âh	
İmtihân est in güher mer ĥaġ-râ	2716
Mâş gerdânîm gird-i çeşmhâ	
Enşetû be-p'zîr tâ-ber cân-ı tu	2725
Āyed ez-cânân cezâ-yı enşetû	
Dest in kûrî bedest-i ĥaġ nîst	2730a
Lîk ikrâm-ı ṭabîbân ez-Hudîst	2730b

HİKÂYET-İ HAR GÜŞÂN HAR GÜŞİ-RÂ PİŞ-İ PİL FERESTÂDEND Kİ BE-GÜ MEN RESÛL-İ MÂHEM	
Ber resûlân bend u haşm u zecr nîst	2742b
CEVÂB GUFTEN-İ ENBÎYÂ TA'N-İ İŞÂN-RÂ	
Geşt zehr-i kahr-ı cân âhencitân	2753b
Z'âdemî ki bûd bî mişl ü ne-dîd	2758
Dîde-i İblîs coz tînî ne-dîd	
În gâlaţ deh dîde-râ hırmân mâst	2762
V'in muqallib kalb-râ su'u'l-kazâst	
Peşşe-i mürde hümâ-râ şud şerîk	2765a
Dîde u dil hest beyne işba'în	2776a
Ançe der-ğargûş u pîl âvihtend	2783
Tâ ezel-râ bâ-hiyel âmihtend	
BEYÂN-I ÂN Kİ HERKES-RÂ NE-RESED MEŞEL ÂVERDEN HAŞŞA DER-KÂR-I İLÂHÎ	
Ân meşel âverden ân-ı Hazret est	2786
Ki bi-'ilmi sırr u cehr ü âyet est	
HİKÂYET-İ ÂN DÜZD Kİ PORSİDEND Kİ ÇE MÎ-KUNÎ DER-BÎN ÎN DÎVÂR GUFTEN DEHL MÎ-ZENEM	
Na're-i yâ hasretâ yâ vâyletâ	2803b
Ân durûğ est u keş u ber sahte	2804a
CEVÂB-I ÂN MEŞEL Kİ MÜNKİRÂN GUFTEND EZ-RİSÂLET-İ HARGÜŞ VE PEYGÂM-I PİL EZ-MÂH-I ÂSMÂN	
În çe mâned âhîrî kûrân-ı hâam	2810
Bâ-mehî ki şud zebûneş hâş u 'âm	
Şaddaķu ruslen kerâmen yâ Sebâ	2833
Şaddaķu rûhen sebâhen men Sebâ	
Şaddeķûhum hum şumûsun tâlî'e	2834
Yu'munûkum min-mahâze'l-kârî'a	
Şaddeķûhum hum budûrun zâhire	2835
Qable ân yalkûkumu bi's-sâhire	
Şaddeķûhum hum meşâbîhü'd-dücâ	2836
Ekremûhum hum mefâtîhü'r-recâ	
Şaddeķû men leyse yercû hayrakum	2837
Lâ-tazellû lâ-taşaddû ğayrakum	
MA'NÎ-İ HAZM VE MİŞÂL-İ MERD-İ HÂZİM	
Yâ be-hâl-i evvelinân bi-n'gerîd	2840a
Yâ sûy-ı âhîr be-hazmî der-perîd	2840b
Hazm ân bâşed ki ber ğîrî tu âb	2844a
Ki zi-eşk-i çeşm-i ü rüyîd nebt	2853
Ki çerâ ender cerîdeî lâst şebt	
Kû hemî bîned şumâ-râ ez-kemîn	2856a
VEHÂMET-İ ÂN MURĞ KEY TERK-İ HEZM KERG EZ-HİRŞ VE HEVÂ	
Guft in 'udtum kezâ 'udnâ kezâ	2871a
Naħne zevvecne'l-fe'âle bi'l-eczâ	2871b
NEZİR KERGİN-İ SEGÂN	
Şayd-i ni' met kun bedâm-ı şûkr-i şâh	2896b
MEN' KERGİN-İ MÜNKİRÂN VE ME' ÂNDÂN ENBÎYÂ-RÂ 'ALEYHÜME'S- SELÂM	
Bend ber-dilhâ-yı mâ bünhâd haķ	2900a
CEVÂB-I ENBÎYÂ 'ALEYHÜME'S-SELÂM	
Ki kesî mabġûz mî-kerded razî	2909b
Nîst in derd u devâhâ ez-gezâf	2914b
BÂZ CEVÂB-I ENBÎYÂ	
Enbiyâ guftend nevmîdî bedest	2921
Fazl-ı rahmethâ-yı bârî bî-hadest	
Sîşad u Nûh sâl-i ân Aşhâb-ı Kehf	2938
Pîşeşân yek rûzî bî-endûh u lehîf	

MÜKERRER KERDEN-İ KAVM İ' TİRÂZ-I TERCİYE BER-ENBİYÂ 'ALEYHÜME'S-SELÂM	
Her kocâ meshî nikâlî mâhẓ est	2952b
BÂZ CEVÂBEN ENBİYÂ 'ALEYHÜME'S-SELÂM	
Pes tu nâsih-râ mu'esseṣem mî-kunî	2961b
Kâfirân kârend der-nî' met cefâ Bâz der-dûzaḥ nidâšan Rabbenâ	2981
HİKMET-İ ÂFERİDEN-İ DÜZÂḤ-I ÂN CİHÂN VE ZİNDÂN-I İN CİHÂN TÂ MA' BED-İ MÜTEKEBBİRÂN BÂŞED Kİ İ' TİYÂ ṬAV' EN EV KERHEN	
Çun 'ibâdet bûd maḳşûd ez-beşer Şud 'ibâdet-gâh-i gerden-keş saḳar	2985
Ma' bed-i merd-i kerîm ekremtehu Ma' bed-i merd-i le'îm eşkamtehu	2992
Sâht Mûsâ kuds der-bâb-ı şaḡîr Tâ fûrûd ârend ser kavm-i zehîr	2995
BEYÂN-I ÂN Kİ HAḲ TE' ÂLÂ ŞÜRET-İ MÛLÛK-RÂ SEBEB-İ MÛSAḤḤER KERDEN-İ CABBÂRÂN MUSAḤḤER-İ HAḲ NE-BÂŞED SÂḤTE EST ÇUNÂN Kİ HAẒRET-İ MÛSÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM BÂB-I ŞAḠÎR SAḤT BER RABẒ-I KÛDS CİHET-İ RÛKÛ' CABBÂRÂN-I BENİ İSRÂÏL VAKT-İ DER-ÂMEDEN BE-ŞEHR MAḤŞÛŞ BÛDEN-İ HAẒRET-İ YA' KÛB 'ALEYHİ'S-SELÂM BE-ÇEŞİDEN-İ CÂM- İ HAẒRET-İ HAḲ TE' ÂLÂ ARZÛ-Yİ YÛSUF VE KEŞİDEN-İ BÛY-I HAḲ EZ-BÛY-I YÛSUF 'ALEYHİ'S-SELÂM VE HİRMÂN-I BERÂDERÂN VE ĞAYRIHUM	
Lâ-şalâte guft illâ bi't-tuhûr	3032b
Cû' ezîn rûyest kuvvet-i cânḥâ	3033b
Der-kef-i û ne berây-ı müşterîst	3040b
NEVMİD ŞUDEN-İ ENBİYÂ EZ-ḲABÛL U PEZİRÂÏ MÛNKİRÂN	
Nefs-i evvel rând ber nefis-i devvum	3079a
Lîk hem mî-dân u ḥar mî-rân çû tîr	3080a
DER-BEYÂN-I ÂN Kİ RESÛL ŞALLA'LLÂHİ 'ALEYHİ VE SELLEM FERMÛD İNNE LÎ'L-LÂHİ TE' ÂLÂ EVLİYÂ' AḤFİYÂ'	
Kavm-i diğەر saḤt pinḥân mî-revend	3103a
KİŞŞA-İ FERYÂD RESİDEN-İ PEYĠAMBER 'ALEYHİ'S-SELÂM	
Küyedeş ruddû'l-'âdû kâr-ı tust	3157a
Raḥmetem porrest ber raḥmet tenem	3158b
DER-BEYÂN-I ÂNKİ HAḲ TE' ÂLÂ HER Çİ DÂD U ÂFERİD EZ-SEMÂVÂT VE 'ARẒ U A'YÂN U A'RÂẒ HEME Bİ-İSTİ' Â-İ ḤÂCET ÂFERİD ḤOD-RÂ MUḤTÂC-I ÇİZİ BÂYED KERDEN TÂ BE-DEHED Kİ EMMEN YUCİBU EL-MUẒṬERRÂ İZÂ- DE' ÂHU Kİ İZṬİRÂR GEVÂH-I İSTİḤKÂḲ EST	
Ân niyâz-i Meryemî bûdest u derd Kî çenân tıflî suḥan âḡâz kerd	3203
Dest ü pâ şâhid şevendet ey rehî	3205a
Nâṭıḳa-y nâṭıḳ turâ dîd u be-ḥuft	3026b
ÂMEDEN-İ ÂN ZEN-İ KÂFİR BÂ-TİFL-I ŞİR Ḥ'ÂRE NEZDİK-İ HAẒRET-İ MUŞTAFÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM VE NÂṬİḲ ŞUDEN-İ 'İSÂ-VÂR MU' CİZÂT HAẒRET-İ RESÛL-İ CERİR NÂṬİK-I RASİL BÂRİ KUNENDE	
Pes ḥanûṭ an dem zi-cennet der-resîd	3233a
An kesî-râ keş mu' arref Ḥaḳ buved	3235a
An kesî-râ keş Ḥudâ ḥâfız buved	3236a
VECH-İ 'İBRET GİRİFTEN EZ-İN HİKÂYET VE YAḲÎN DÂNİSTEN Kİ İNNE ME' A'L-'USRİ YUSRAN	
Mâ't-taşavvuf guft vicdânu'l-ferâḥ	3260a
Guft lâ-ta'sû 'alâ-mâ fâtekum İn ete's-sır ḥân u erdâ şâ tekum	3263
İSTİD' Â-Yİ ÂN MERD EZ-HAẒRET-İ MÛSÂ ZEBÂN-I BEHÂÏİM U ṬUYÛR	
Germ-ter şud merd z'ân men'eş ki kerd Ye's bâşed ger merâ mâni' şevî	3271
Redd ne-kerdîm ez-kerem hergiz du' â	3277
Ki zi-ḳudret şabrḥâ bed-rûd şud	3281b
VAḤY ÂMEDEN EZ-HAẒRET	

Cümle eşyâ hod müsebbih âmedend	3288a
Ehl-i ilhâm-ı Hudâ ‘aynu’l-hayât	3294
Ehl-i tesvîl-i hevâ semmu’l-memât	
Ân ki ma‘şüm âmed u pâk ez-ğalať	3336
Ân ħurûs-i cân vahy âmed faķať	
ĤABER KERDEN-İ ĤURÛS	
Kû ġanî est u coź ũ cümle faķîr	3353
Key faķîrî bî-‘avaź ġüyed ki ġîr	
Ez-men âmed an ki būdem nâ-sezâ	3373
Nâ-sezâyem-râ tu deh ħüsnü’l-cezâ	
Sâķ mî-mâlid ũ ber pušť-i sâķ	3379
Çâr kes burdend tâ süy-ı vişâķ	
İCÂBET KERDEN-İ ĤAŻRET-İ ĤAĖ	
Der-nihân-ĥâne ledeynâ muĥdarûn	3393b
Ver ne lâ-‘aynun ra’at çe cây-ı bâġ	3405a
Guft nûr-ı ġayb-râ Yezdân çerâġ	3405b
Ba’ d ez-ân guftend k’in ni’ met verâst	3409
Kû be-cân bâzî be-coź şâdîķ neĥâst	
Maġz-i maġzî dâred âĥîr âdemî	3417
Yek demî ân-râ taleb ger z’ân demî	
DER-ÂMED ĤAŻRET-İ ĤAMZA	
Ne tu lâ-tulķû be-eydikum ilâ	3421
Tehluke ĥ’ândî zi-peyġâm-ı Hudâ	
CEVÂB-İ ĤAŻRET-İ ĤAMZA RADİYA’LLÂHU ‘AHNU	
Anki mürden pîş-i çeşmeş tehlikest	3433
Nehy lâ-tulķû be-ġîred ũ be dest	
V’ân ki mürden pîş-i ũ şud feth-i bâb	3434
Sârî’ ũ âyed merûrâ der-ĥitâb	
El-ĥazer ey merg bînân bâr’ ũ	3435
El-‘ecel ey ĥaşr bînân sâr’ ũ	
Eş-şalâ ey luťf bînân ifrehû	3436a
El-belâ ey ķahr bînân itraĥû	3436b
Merg-i herkes ey peser hem-reng-i ũst	3438
Pîş-i dūşmen dūşmen ũ ber dūst dūst	
Kerd mazlûmet du’ â der-miĥnetî	3447b
Ū zinâ kerd u cezâ şad cûb būd	3450a
Çunki perrîd ez-deĥâneş ĥamd-i Ĥaķ	3457
Murg-ı cennet sâĥiteş Rabbu’l-felaķ	
Çun zi-destet rust işâr u zekât	3459
Gešť in dest ân ĥaraf naĥl u nebât	
Âb-ı şabret cüy-ı âb-ı ĥold şud	3460a
Çun zi-destet zaĥm ber-mazlûm rust	3470
Ân dirahťi gešť azû zaķķûm rust	
Ân suĥanhâ-yı cû mâr u kejdumet	3474
Mâr u kejdum gešť u mî-ġîred dumet	
Va’ de-yî ferdâ vu pes ferdâ-yı tu	3476
İntizâr-ı ĥaşret âmed vây-ı tu	
Kuşten-i in nâr ne-b’ved coź be-nûr	3480
Nûrek etġâ nârenâ naĥnü’ş-şekûr	
Hemçunân ki vesvese u vahy-i elest	3489
Her dü ma’ķûlend likin fark hest	
Her dü dellâlân-ı bâzâr-ı zamîr	3490
Raĥthâ-râ mî-sitâned ey emîr	
Ger tu şarrâf-ı dilî fikret şinâs	3491
Fark kun sırr-ı du fikret çun neĥâs	
Ver ne-dânî in dü fikret ez-ġümân	3492
Lâ-ĥılâbe ġüy u mešťâb u merân	
ĤİLE-İ DEF’ MAĞBÛN ŞUDEN BEY’ U ŞİRÂ	
Ver ne ķâdir būd kû kun fe-yekûn	3500

Şad zemîn u çarḡ âverdi birûn	
În ta'ennî ez-pey-i ta'lim tust Ki taleb âheste bāyed bi-sükust	3505
TEŞBÎH-İ DÜNYÂ Kİ BE-ZÂHİR-İ FERÂH EST VE BE-MA'NÂ TENG U TEŞBÎH-İ CEVÂB Kİ ḤALÂŞİST	
Teng âyi cānt paḥside şevd	3544b
Ânce kûse dāned ez-ḥāneî kesân	3563a
BEYÂN-İ ÂN Kİ HER ÇE ĞAFLET VE KÂHİLİ VE TÂRİKİST HEME EZ-TEN EST	
Mağz kû ez-pūsthā âvāre nîst Ez-ṭabîb u 'illet ū-râ şāre nîst	3574
Çun devvum bâr Âdemî zāde be-zād	3575a
Müctehid her geh ki bâşed naşş-şinās Ender ân şüret ne-yendişed kıyās	3580
TEŞBÎH-İ NAŞŞ BÂ-KIYÂS	
Naşş vahy-i ruh-i kudsi dān yakîn V'ân kıyās-ı 'aql-ı cüzvî taht-i in	3582
'Aql ez-cān geşt bā-idrāk u fer Rûḥ ū-râ key şevd zîr-i nāzar	3583
Nûḥ-vār er şaddakî zed der-tu rûḥ Kû yem u keştî u kû tûfān-ı Nûḥ	3585
Yâ mübeddel geşt ger ez-ḥāk bûd	3591b
Mār-râ ez-siḥr mähî mî-kunend	3597b
Naḥs ancā reft nîgû ḥāl şud	3599b
ÂDÂBÜ'L-MÜSTEMİ'İN VE'L-MÜRİDİN 'İNDE FEYZİ'L-ḤİKMETİ MİN-LİSÂNİ'Ş-ŞEYḤ	
Ez-risālet bāz mî-māned resûl	3603b
Müstem'î ḥ'āhend İsrāfîl ḥû	3604b
Ferraḥ ân Turkî ki estîze nihed Esbeş ender ḥendeḡ-i âteş cehed	3612
FARK-I MİYÂN-İ DÂNİSTEN-İ ÇİZİ BE-MİŞÂL VE TAḲLİD VE MİŞÂL-İ DÂNİSTEN MAHİYET-İ ÂN ÇİZ	
Lîk nisbet kerd ez-rûy-ı ḥāşî Bâ-tu ân 'ākıl çu tu kûdek veşî	3638
Dûr-ter ez-fehm u istibşâr kû	3651b
FARK-I MİYÂN NEFY U İSBÂT YEK ÇİZ EZ-RÛY-I NİSBET U İHTİLÂF- CİHET	
Nefy-i ân yek çiz u işbâtes revāst Çun cihet şud muḥtelif nisbet dû tâst	3657
Mâ remeyte iz remeyte ez-nisbet est Neyf u işbât est u her dû müşbet est	3658
Ya'rifûne'l-enbiyâ ez-dādihum Mişl-i mâ lâ-yeştebih evlāduhum	3662
Pes çu ya'ref guft çun cāy-ı diğér Guft lâ-ya'rifuhum ḡayrı fezer	3665
İnnehum taḥte kıbābî kâmenûn	3666a
Coz ki Yezdānşân nedāned z'āzmûn	3666b
MES'ELE-İ FENÂ VE BEKÂ-YI DERVİŞ	
Guft kâ'il der-cihān dervîş nîst Ger buved dervîş ân dervîş nîst	3668
KİŞŞA-İ VEKÎL-İ ŞADR-I CİHÂN	
Guft tâb-ı fırkatem z'in pes ne-mānd Şabr key dāned ḥilâ' atrâ nişānd	3688
PEYDÂ ŞUDEN RÛḤU'L-ḲUDS 'ALEYHİ'S-SELÂM BE-ŞÛRET-İ ÂDEMÎ BER-MERYEM	
Hemçu Meryem gûy-i piş ez-fevt-ı milk Naşş-râ ke'l-e'ûzu bi'r-raḥmanî mink	3699
Zehre nî mer zühre-râ tâ dem zened 'Aql-ı kulleş çun be-bîned kem zened	3714
Dûd-ı ân nârem delîlem men berû Dûr ez-ân şeh bâṭılun mâ 'ebberû	3716

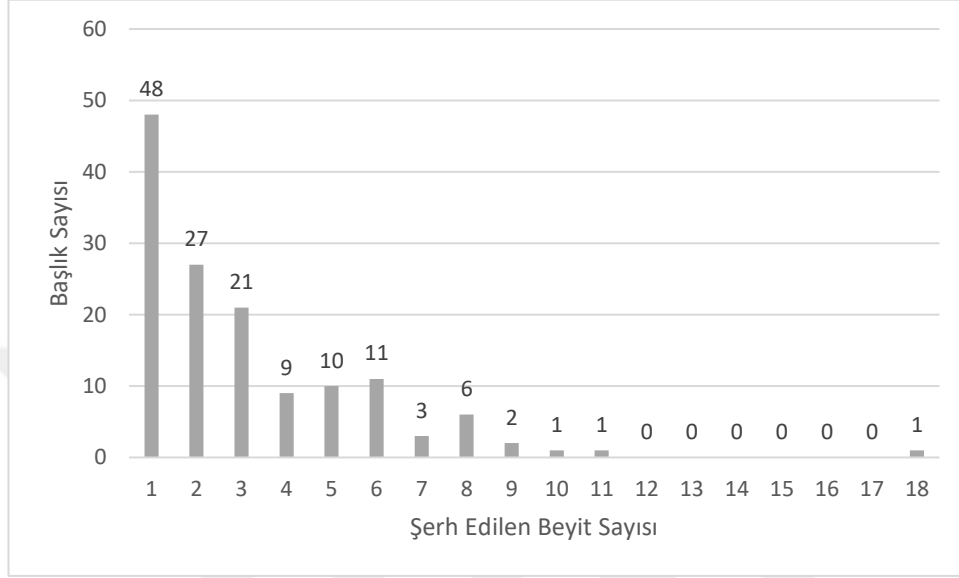
Cümle idrākāt-rā ārām niy Vaqt-i meydānest vaqt-i cām niy	3722
Ān yekī vehmī çu bāzī mī-pered V'ān diğer çun tīr ma' ber mī-dered	3723
Ez-heves v'ez-hırş sūd endūhten Herkesī dādī beden-rā sūhten	3731
Z'ānki der-ħarcī der-ān bešt u guşād Ĥarc-rā daħlī be-bāyed z'i' tidād	3734
Çunki ħabz āyed tu der-vey bešt bīn Tāze bāş u çin me-yefken ber-cebīn	3738
GUFTEN-İ RŪĤ'UL-ĶUDUS MERYEM-RĀ Kİ MEN RESŪL-İ ĤAĶKEM BE-TU ĀMEDEEM AŞUFTE ME-ŞEV U PİNHĀN ME-ŞEV EZ-MEN Kİ FERMĀN İNEST	
Ki emīn-i Ĥazretem ez-men merem Bang ber vey zed nemūdār-ı kerem	3767
Hīn me-kun lā-ħavl 'İmrān zādeem Ki zi-lā-ħavl īn taraf ūftādeem	3776
Āfetī ne-b' ved beter ez-nāşināht Tu ber-i yār u ne-dānī 'ışk bāht	3780
'AZM KERDEN-İ ĀN VEKİL EZ-'İŞK Kİ RŪCŪ' KUNED BUĤĀRĀ LĀ'UBĀLĪ VĀR	
Ey ĥonuk ān-rā ki zillet nefsehu V'āy ankes-rā ki yurdī refsehu	3793
Ġannelī yā munyetī laħne'n-neşūr	3800a
Obrukī yā nākatī temme's-surūr	3800b
İble'ī yā arz-ı dem'ī ħad kefā İşrebī yā nefis u virden ħad şafā	3801
'Uddet yā 'ıydī ileynā merħabā Nī' me mā revħat yā riħu'ş-şabā	3802
Guft ey yārān revān geştem vedā'	3803a
LĀ-UBĀLĪ GUFTEN-İ 'AŞİK NĀŞİĤU 'ĀZİL-RĀ	
'Aşık-ı zārem be-ħūn-ı ĥ'ışten	3832b
Uĥtulūnī uĥtulūnī yā şikāt İnne fi-ħatlı ĥayātī fi-ħayāt	3838
Yā munīre'l-ħaddi yā rūħa'l-beķā İctezib rūħī vecudlī bi'l-liķā	3839
Lī ĥabībun ĥubbuhu yeşvī'l-ħeşā Lev yeşā yemşī' alā-'aynī meşā	3840
Mes'ele-y kīs er be-porsed kes turā Kū ne-gunced genc-i Ĥaĥ der-kīsehā	3850
Ger dem-i ĥul' u mūbārā mī-reved	3851a
RŪ NİĤĀDEN-İ ĀN BENDE-İ 'AŞİK SŪY-I BUĤĀRĀ	
Rahte 'aĥlet bā-tu est ū 'ākılī K'ez cunūden lem terevhā ġāfilī	3869
DER-ĀMEDEEN-İ 'AŞİK LĀ-UBĀLĪ DER-BUĤĀRĀ	
Piş ma' şūĥ-ı ĥod u dāru'l-emān	3870b
CEVĀB GUFTEN-İ 'AŞİK 'ĀZİLĀN-RĀ	
Yā kerāmī izbehū hāze'l-beķar İn eredtum ĥaşr-i ervāhi'n-nazar	3898
RESİDEN-İ 'AŞİK BE-MA'ŞŪK Ĥ'İŞ	
İn zamān īn aħmak-ı yek laht-rā	3916a
ŞİFAT-I ĀN MESCİD Kİ MİĤMĀN KUŞ BŪD	
Şubħ āmed ĥ'āb-rā kūtāh kun	3923b
Ān diğer guftī ki ber nih naĥş fāş	3926a
MİĤMĀN ĀMEDEEN DER-ĀN MESCİD	
Çun nefehtu bŪd ez-luţf-ı Ĥudā Nefĥ-i Ĥaĥ bāşem zi-nāy-ı ten cudā	3933
MELĀMET KERDEN-İ EHL-İ MESCİD-İ 'AŞİK-RĀ	
Guft ed-dīnu nāşīħa ān Resūl Ān nāşīħat der-luġat zıdd-ı ġulūl	3941

CEVĀB GUFTEN-İ ‘ĀŞİK ‘ĀZELĀN-RĀ	
‘Āfiyet kem cūy ez-menbel berāh	3945b
‘İŞK-I CĀLĪNŪS BER-İN HAYĀT-I DÜNYĀ	
Yā ‘adem dīdest ġayr-i īn cihān	3961a
Ez-le‘ ābī ħeyme key afrāštī	3980b
MELĀMET KERDEN-İ EHL-İ MESCİD	
Ba’suhum mā beynehum ba’sun şedīd	4000b
Z’ānki zādūkum ħabālen guft Hāk	4019a
GUFTEN-İ ŞEYṬĀN ‘ALEYHİ MĀ YESTEḤİK KUREYŞ-R Kİ BE-CENG AḤMEDĀYİD MEN YĀREYHĀ KUNEM	
Hemçü şeyṭān der-sipeh şud şad yekum	4034
Ḥānd efsūn ki’nneñi cārun lekum	4037
Ḥānd efsūn ki’nneñi cārun lekum	4037
Ān cūnūd-ı lem teravhā şaf zede	4039
Ey eḥāfu’llāhe mā lī minhu ‘avn	4039
İzhebū innī erā mā lā-teravne	4039
Der-ḥaber bi-ş’nev tu īn pend-i ne-kū	4064
Beyne canbeykum lekum a‘dā ‘adū	4064
Kū çu İblis est der-lecc u setīz	4065a
İnne fi’l-vesvās siḥren müstātīr	4072b
MÜKERRER KERDEN-İ ‘ĀZİLĀN	
Guft peygamber ki inne fi’l-beyān	4077
Siḥren u Hāk guft ān ḥūş pehlevān	4077
CEVĀB GUFTEN-İ MİHMĀN İŞĀN-RĀ	
Kul te‘ālev guft cānem-rā bi-yā	4100b
Guft peygamber ki cāde fi’s-selef	4101
Bi’l-‘aṭiyye men tayakken bi’l-ḥalef	4101
Māl u ten berf end rīzān-ı fenā	4113
Hāk ḥarīdāreş ki Allāh eşterā	4113
Her yakīn-rā ‘ilm-i ū būyā şevēd	4117b
Ender El-Hākum be-ḥān īn-rā kunūn	4120
Ez-pes-i kellen pes-i lav te‘lemūn	4120
Kullukum rā‘in nebī çun rā‘ī est	4144a
Dān zi-mihrest ān ki dāred ber-heme	4146b
TEMSİL-İ GURİḤTEN-İ MU’MİN VE Bİ-ŞABRİ-İ Ū DER-BELĀ	
Men Ḥalilem tu peser pīş-i beçok	4172
Ser binih innī erāñi ezbeḥok	4172
Z’ēbr u ḥürşīd u zi-gerdūn āmedī	4181a
Z’āb-ı serd engūr-ı efsūrde rehēd	4192a
TEMSİL-İ ŞĀBİR ŞUDEN-İ MU’MİN	
Z’ānki insān der-ġinā tāġī şevēd	4199a
‘ÖZR GUFTEN-İ KEDBĀNŪ	
Çun banū şīdem cihād-ı āzerī	4202a
ZİKR-İ ḤİYĀL-İ BED ENDİŞİDEN-İ KĀŞİR FEHMĀN	
Ḥarbatī nāġāh ez-ḥarḥāneī	4230
Ser birūn āverd çun ta‘āneī	4230
Ez-makāmāt-ı tebettül tā fenā	4233
Pāye pāye tā mülākāt-ı Ḥudā	4233
Zīkr-i Yūsuf zīkr-i zūlf-i pūr ḥemeş	4238
Zīkr-i Ya‘kūb u Züleyhā vu ġameş	4238
Cinnitān u insitān u ehl-i kār	4241
Gū yekī āyet ez-īn āsān biyār	4241
TEŞBİH-İ ŞÜRET-İ EVLİYĀ VE ŞÜRET-İ KELĀM-I EVLİYĀ BE-ŞÜRET ‘AŞĀ-YI MÜSĀ VE ŞÜRET-İ ḤAZRET-İ ‘İŞĀ ‘ALEYHÜME’S-SELĀM	
Der-kef-i Hāk behr-i dād u behr-i zeyn	4257
Kalb-i mu’mīn hest beyne işbe‘ īn	4257
Ān be-bīn ki baḥr-ı aḥzār-rā şikāft	4261b
Ger çenān gend āzetān nengīḥtī	4288
Cūr‘a-i ber gūretān Hāk rīḥtī	4288

Tā çu dil şud dide-i tu ‘ātıl est	4313b
TEFSİR-İ ĀYETİ VE ECLĪB ‘ALEYHĪM BĪ-ḤAYLĪKE VE RACĪLĪKE	
Ki beters u bāz gerd ez-tiğ fakr	4332b
MŪLĀKĀT-I ‘ĀŞİK BĀ-ŞADR-I CĪHĀN	
Hā ‘ifān-rā ters berdārem be-ḥilm	4382b
Ber-felek perhāst z’ēścār-ı vefā	4386
İşlahā şābit ve fer‘ hū fi’s-semā	
Çun birust ez-‘ışk per ber-āsmān	4387a
Lik ‘ışk-ı ‘āşikān ten zih kuned	4392a
Z’ānki bī-şeb daḥl-i ne-b’ved ṭab‘-rā	4418a
MUNCEZĪB ŞUDEN-İ CĀN NĪZ BE-‘ĀLEM-İ ERVĀḤ VE TEḤĀZĀ-YI Ū VE MEYL-İ Ū BE-MAḤARR ḤOD	
Z’in yuḥib-rā u yuḥibbūn-rā bedān	4438b
Her murādī ‘āşik-i her nā-murād	4441b
Çun ne-şud hestī-i bāl eşken dorost	4458b
FESH-İ ‘AZĀYİM VE NAḤZUHĀ CĪHET	
Ver ne-kārīdī emel ez-‘uriyeş	4463
Key şudī peydā berū maḥḥūriyeş	
İ’tiyā kerhen mehāri ‘ākilān	4470
İ’tiyā tev‘ en bahār-i bī-dilān	
NAẒAR KERDEN-İ ḤAZRET-İ PEYGAMBER ‘ALEYHĪ’S-SELĀM BE ESİRĀN VE TEBESSŪM KERDEN VE GUFTEN KĪ ‘ACĪBTU MĪN-ḤAVMĪN YUCERRŪNE İLE’L-CENNETİ BĪ’S-SELĀSİLİ VE’L-EḠLĀLİ VE HUM KĀRĪHŪNE	
TEFSİR-İ İN ĀYET KERİME KĪ İN TESTEFTUHŪ FE-ḤAD CĀ’EKUMU’L-FETH EY ṬĀĠİYĀN MĪ-GUFTĪD EZ-MĀ VE MUḤAMMED ĀNKĪ ḤAḤḤ EST FETH VE NUŞRETEŞ DEH VE İN BEDĀN GUFTĪD KĪ TĀ GUMĀN ĀYED KĪ ŞUMĀ ṬĀLĪB-İ ḤAḤḤĪD BĪ-ĠARĀZ EKNŪN MUḤAMMED-RĀ NUŞRET DĀDİM TĀ ŞĀHĪB-RĀ BE-BĪNĪD	
Vakt-i vāgeşt-i Ḥudeybiye bezul	4500
Devleti innā fetaḥnā zad duhul	
TEFSİR-İ İN ḤABER ḤAZRET-İ MUŞTAFĀ ‘ALEYHĪ’S-SELĀM FERMŪD LĀ-TUFEZZULŪNĪ ‘ALĀ-YŪNUS İBNĪ METTĀ	
DER-BEYĀN-I ĀNKĪ ṬĀĠĪ DER-‘AYNE ḤĀHİRĪ MAḤḤUR EST	
Der-merān tā tu negerdī mūnḥazim	4565b
Der-firih dāden şeniden der-kumūn	4571
Ḥikmet-i levlā ricālun mū’minūn	
Ḥışşa-i ‘ahd-i Ḥudeybiyye be-ḥ’ān	4573
Keffe eydiyekum tamāmet z’ān bedān	
İ’tiyā kerhen muḥallid geşte-rā	4588
İ’tiyā ṭav‘ en şafā bisrişte-rā	
İn muḥibb-i Ḥaḥ zi-behr-i ‘illetī	4589
V’ān diger-rā bī-ḡarez ḥod ḥulletī	
Ger muḥibb-i Ḥaḥ buved li-ḡayrihi	4596
Key yenāle dāyim en min-ḡayrihi	
Yā muḥibb-i Ḥaḥ buved li‘eynehi	4597
Lā-sivāh-ı ḥā’ifen min-beynehi	
Her dü-rā in cust ü cūhā z’ān serīst	4598
İn giriftārī-i dil z’ān dilberīst	
CEZB-İ MA‘ŞŪK ‘ĀŞİK-RĀ	
DĀD ḤĀSTEN-İ PEŞŞE EZ-BĀD BE-ḤAZRET-İ SŪLEYMĀN ‘ALEYHĪ’S-SELĀM	
Hān u hān bī-ḥaşm kavlı-i ū me-gır	4647b
Kerd faẓl-ı ‘ışk insān-rā fuẓul	4670
Z’in füzūn cūyī zelū mest u cuḥul	
Şālişen tā ez-tu bīrūn refteem	4703
Gūyiyā şāliş selāşe gufteem	
Şālişen tā ez-tu bīrūn refteem	4705
Gūyiyā şāliş selāşe gufteem	

Tablo 15: Üçüncü Cilt Şerh Edilen Başlık ve Beyitler

Sabuhi Dede üçüncü ciltte 140 başlıkta 443 beyit şerh etmiştir. İlk 10 beyit başlıksız bölümde bulunmaktadır. Beyit verilmeden 7 başlık şerh edilmiştir. Tablonun grafik dökümü aşağıdadır:

Şekil 5: Üçüncü Ciltte Başlıklara Göre Şerh Edilen Beyit Sayıları

Bu ciltte de birinci ciltte olduğu gibi başlık şerhi ve başlık başına az beyit şerhi dikkate çarpmaktadır. 48 başlıkta bir beyit, 27 başlıkta iki beyit, 21 başlıkta 3 beyit şerh edilmiştir. İkinci ciltte bir başlıkta çok sayıda beyitin şerh edildiği görülürken üçüncü cildin şerhinde de birinci ciltte olduğu gibi çok başlık, az beyit şerhi gerçekleştirilmiştir.

3.2.14. Şerh Planı Bölümünün Genel Değerlendirmesi

Genel olarak bakıldığında *Mesnevî-i Şerîf*'te üçüncü cilt 4808 beyitle en fazla beyite sahip ikinci sıradaki cildir. Karaismailoğlu *Mesnevî*'nin nüshalara göre beyit sayılarını tespit etmiştir (Karaismailoğlu, 2007: 38):

Ciltler	1	2	3	4	5	6	Toplam
Sahih Ahmed Dede	4012	3793	4796	3840	4225	4918	25585
Nicholson	4003	3810	4810	3855	4238	4916	25632
M. İstilâmî	4018	3826	4813	3856	4241	4931	25685
Gölpınarlı	4017	3821	4811	3855	4240	4929	25673
Süphanî	4018	3822	4811	3855	4240	4930	25676
Surûş	4010	3819	4809	3854	4239	4915	25646

Karaismailoğlu/Örs	4003	3796	4808	3854	4238	4914	25613

Tablo 16: Nüshalara Göre *Mesnevi*'deki Beyit Sayıları

Çalışmamız ilk üç ciltle sınırlı olduğundan dolayı değerlendirmelerde de bu ciltler esas alınmıştır. Ayrıca şerh edilen beyitlerin tercümelerinde Karaismailoğlu'nun tercümelerinden yararlanıldığından şerh edilen beyitlerin karşılaştırmasında da aynı çalışma esas alınmıştır.

	Nüshadaki Beyit Sayısı	Şerh Edilen Başlık Sayısı	Şerh Edilen Beyit Sayısı
Birinci Cilt	4003	119	401
İkinci Cilt	3796	81	428
Üçüncü Cilt	4808	140	443

Tablo 17: *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de Şerh Edilen Başlık ve Beyit Sayıları

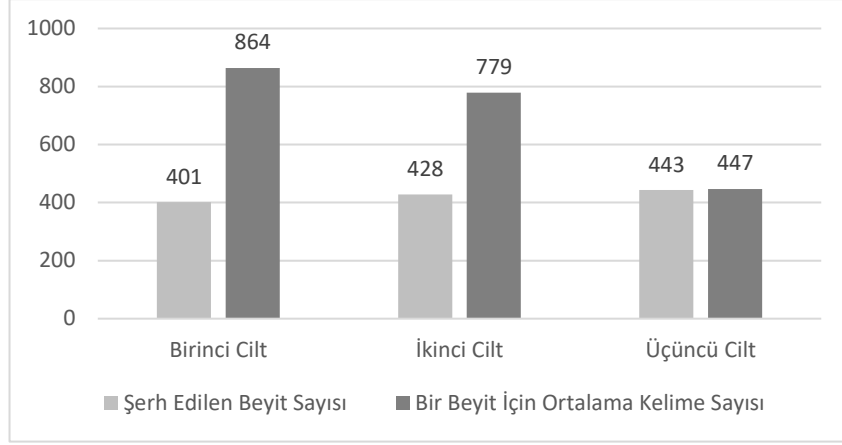
Müzekkir Kızılkaya, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de şerh edilen beyit sayılarını birinci ciltte 410, ikinci ciltte 430, üçüncü ciltte 437 olarak tespit etmiştir (Kızılkaya, 2019a: 152-154). Aradaki farklar birden fazla beyit şerhinde bir beyit olarak kabul etme, şerhin içinde istişhad amaçlı kullanılan bir Mesnevî beytini şerh edilen beyit olarak kabul etmek ya da merhun beyitleri bir açıklama olarak kabul etmek gibi nedenlerden kaynaklı olabilir. Tarafımızca tespit edilmiş şerh edilen beyit ve başlıklar yukarıdaki konu başlıklarında verilmiştir.

	Şerh Edilen Beyit Sayısı	Ortalama Şerh Edilen Beyit	Ciltlerdeki Kelime Sayıları	Bir Beyit İçin Ortalama Kelime Sayısı
Birinci Cilt	401	1/10	102848	864
İkinci Cilt	428	1/9	63129	779
Üçüncü Cilt	443	1/11	62588	447

Tablo 18: *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de Şerh Edilen Beyitlerdeki Kelime Sayıları

Üçüncü ciltte şerh edilen beyit sayısı daha fazla olmakla birlikte aslında ciltteki beyit sayısına oranla daha az sayıda beyit şerh edilmiştir. Oranlara bakıldığında birinci ciltte 10 beyitte 1, ikinci ciltte 9 beyitte 1, üçüncü ciltte 11 beyitte bir şerh yapılmıştır.

Bir başlıkta şerh edilen beyit sayıları incelendiğinde de birinci ciltte bir başlıkta 3,37, ikinci ciltte 5,28, üçüncü ciltte 3,16 beyit şerh edilmiştir.

Şekil 6: Ciltlere Göre Şerh Edilen Beyit ve Kelime Sayıları

Diğer taraftan ciltlerdeki kelime sayılarına bakıldığında birinci ciltte beyit başına diğerlerinden daha fazla kelime düştüğü görülmektedir. Bu da beyit başına daha fazla anlatımın yapıldığını göstermektedir. Şerhler bir şeyi açıklama, anlatma, öğretme gayreti ile yazıldığından okuyucunun seviyesinin yükseltilmesi, ıstılahî kavramların açıklanması amacı ile ilk bölümlerinin daha hacimli olması durumu incelenen eserde de tespit edilmiştir. Dolayısı ile eserin birinci cildindeki kelime kullanımının diğerlerinden daha yoğun olması bu duruma işaret etmektedir.

İkinci cilt ile birinci cilt arasında beyit başına kelime kullanımında çok büyük bir fark olmadığı dikkati çekmektedir. Ayrıca ortalama şerh edilen beyit verilerinden de 9 beyitte 1 beyit şerh edilme oranı ile yoğunluk oranı en yüksek cilt olarak tespit edilmiştir. Beyit başı kelime kullanım sayısı da birinci cilde yakın olması da anlam yoğunluğu açısından dikkate değer bir veri olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, birinci cilt eserin açıklamaya ilişkin ilk beyitleri ihtiva etmesi açısından doğal olarak anlam ve metin hacminin yoğun olduğu bölüm olarak tespit edilmiştir. İkinci cilt anlam açısından beyitlerin şerh edilme sıklığı ve kullanılan kelime sayılarını göz önünde bulundurduğunda detaylı şerhin devam ettiği bölüm olarak dikkatleri çekmektedir. Üçüncü cilt ise gerek beyitlerin şerh edilme sıklığı gerekse beyit başına kelime kullanım oranı olarak ilk iki cilde göre açıklamaların kısaldığı bölüm olarak göze çarpmaktadır.

Ayrıca dîbâce şerhleri ile beyit şerhleri arasındaki metod farklılığı önemli bir husustur. Özellikle Arapça dîbâce şerhlerinde gramer izahları ve kelimelerin sözlük anlamları ve tasavvufî/ıstılahî anlamlarındaki yoğunluk dikkati çekerken beyitlerin şerhinde bu hususları azaldığı tespit edilmiştir. Dîbâcelerde tahkiye unsurlarına hemen hemen hiç yer verilmezken

beyit şerhlerinde kıssalardan yararlanılmaktadır. Âyet ve hadîsler şerhi destekleyici unsur olmanın ötesinde zaman zaman bizzat şerhedilen unsur olabilmektedir.

3.3. Dil ve Üslup Özellikleri

3.3.1. Dil Kullanım Özellikleri

Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de ana dil Türkçedir. Bununla birlikte Farsça ve Arapçanın eserde yoğun olarak kullanışmıştır.

Farsça genel olarak manzum kısımların dilidir. Şerh edilen eser Hazret-i Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'si Farsça olduğundan alıntılanan beyitler de Farsçadır. Manzum iktibasların büyük bir çoğunluğu da Farsça şiirler yazan şâirlerden yapıldığından metnin manzum bölümlerinin dilinin ağırlıkla Farsça olduğu söylenebilir. Ayrıca Sabûhî Dede'nin kendisi tarafından yazdığı düşünülen ya da kaynağı tespit edilemeyen beyitlerin de dili Farsçadır.

Sabûhî Dede tarafından yazılan bir şiir:

Evvel meşhûr olan ebyât-ı müşkileyi intihâb eyleyüp *İhtiyârât-ı Şabûhî* diyü ad kodum. **Beyt:**

Güzidem ez-miyâneş turfa ebyât
Nihâdem nâm-ı ü-râ İhtiyârât

Ez-ân hum-hâne pür kerdem sebûî
Berây-ı 'âşık-ı hum-hâne cüyî

Her ân 'âşık ki h'âhed feyz-i rûhî
Be-h'âned İhtiyârât-ı Şabûhî (KB2b)

Kaynağı tespit edilemeyen şiirlerden bir örnek:

Ahşâm olduğu vaqt evlerine giderler. Karınları aç olmuş ve kendüleri yorulmuş ve babalarından hâyif olurlar *ve lehvun* dağı bir oyundur ki aña meşgûl olmağı kendülere lâzım u mühim olan şeyden mahrûm qalurlar. **Beyt:**

Bâziçe îst tıfl-ı ferîb in metâ' -ı dehr
Bî-'âql-ı merdumân ki bedân mübtelâ şudend (KB13b)

Hazret-i Mevlânâ'nın başka eserlerinden alınan beyitlere örnek:

Hazret-i Mevlânâ kıddise sırrıhu buyurur. **Beyt:**

În sefer şa' b neger reh zi-'alâ tâbe-şerî
Çend be-guften ki hoşem hiç sefer mî-ne-revem (KB15b)

Başka şâirlerden yapılan manzum iktibaslara örnek:

Nitekim Şeyh ‘Aṭṭār Ḥazretleri buyurur:

Bu ‘Alī Tūsī imām-ı hāl ü kāl
Kerde est ez-pir-i kārī in su’āl

K’ez Ḥaḡ āmed rāh-ı süy-ı bende bāz
Yā zi-bende süy-ı Ḥaḡ ber-gū rāz

Guft reh ne z’in bedān ne z’ān bedīn
Līk rāh ez-Ḥaḡ be-Ḥaḡ meydān-ı yakīn

Nīst ḡayr-ı u ki dāred ḡayr-ı düst
Der-ḡaḡīḡat üst reh hem zū be-düst (KB16b)

Farsça, mensur kısımlarda salvele, hamdele bölümleri ile şahıs tavsiflerinde kullanılmıştır:

Ḥamd [u] sipās-i bī-kıyās mer-ān Ḥālīḡ-ı ‘arz [u] semā vü nās-rā ki be-ḡiṭāb-ı *innī cā’ilun fī’l-arḡ ḡalīfeten* müjde-i āferīnīş resānīde vü be-nevāzīş-i ve *leḡad kerremnā benī Ādeme* her yekī ez-ferzendān-ı Ādem ḡil’at-ı kerāmet pūşānīde. **Beyt:**

Be-envā’-i hüner tezyīn dāde
Be-ser şān tāt-ı kerremnā nihāde

Ve ez-işān enbiyā-rā ‘aleyhimü’s-selām be-naşş-ı şerīf-i *lā-nuferriḡu beyne ḡadīn minhum* ittihād-ı şūrī ve ma’nevī-i dāde bāz be-merākī-i *fāḡḡalnā ba’ḡahum ‘alā-ba’ḡun* ber yek-diger tafḡīl nihāde. **Beyt:**

Zi-emr-i kāf u nūn eflāk kerde
Şāhān-ı tāt-dār ez-ḡāk kerde

V’ez-cümle peyḡamberān sultān-ı kevineyn ve resūl-i şāḡaleyn şadr-nişīn-i ḡurb-i *ev ednā* ve ḡalvet-ḡüzīn-i *şumme denā fe-tedellā* Ḥazret-i Muḡammed Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem-rā ber-cümle kā’ināt ber-ḡüzīde ve be-ḡil’at-ı *levlāke* ve tāt-ı *le’amruke* ser-firāz-ı gerdānīde (KB1b)

Sabūhî Dede, Hz. Mevlânâ ve şeyhi Ebubekir Çelebi’yi överken de Farsçayı tercih etmiştir:

Sultānū’l-ma’şūḡīn ve ḡuṭbū’l-‘āşīḡīn ṭāyir-i zirve-i felek-i şüret ü ma’nā vesāyir melekūt-ı arz u semā, mest-i şarāb-ı vecd ü hāl ve şeh-süvār-ı meydān-ı ḡīl ü ḡāl, ḡüccetü’l-muḡaḡḡīḡīn ve burḡānū’l-müdeḡḡīḡīn Mevlânâ Celālū’l-Ḥaḡ ve’l-milletiḡi ve’d-dīn ḡaddesenā’llāhu bi-sırriḡi’l-‘azīz Ḥazretleri’nün sülāle-i pākīnden ve nesl-i sa’ādetmendlerinden ḡālīyā seccāde-nişīn olan ‘azīzüm ve naḡd-i vakt-i pīrüm ve ‘aḡabāt-ı sülūkda mu’in ü zahīrüm Ebubekir Çelebi Efendi, ol zāt-ı sūtūde-ḡışāl ki naḡar-ı kimyā-yı te’şīri seng-i saḡrayı gevher ve ḡāk-i bī-miḡḡarı zer eyler, vücūd-ı şerīfleri bir gevher-i pāk-i mücellādur ki ma’den-i velāyetde terbiyyet-i şems-i ezel ile neşv ü nemā bulmuş ve zāmīr-i münīri bir āyine-i rüşen-i cilādur ki feyz-i faşl-ı Rabbānī’dan pür-şafā olmuştur. (KB2a)

Sabūhî Ahmed Dede’nin Konya yıllarında eğitimi ile ilgilendiği Ebubekir Çelebi’nin oğlu olan Abdurrahman Çelebi (Sahih Ahmed Dede, 2011: 293) ile ilgili bölümde ise Arapçayı tercih etmiştir:

Eyyedehu’llāhu te’ālā bi-‘inayetiḡi ve vefḡekahu li’l-hayr ve yemidduhu fi-makamiḡi’l-a’lā ve menziletiḡi’l-esnā ve nefā’ana’llāhu min-berekātiḡi’ş-şāmīleti ve himmetiḡi’l-kāmīleti ve eyyed’allāhu ḡilāle ‘izzīḡi’l-memdüdeti ‘alā’t-ṭālībī ve’s-sālīḡīn ilā-yevmi’d-dīn Allāhumme iḡḡaf veledetu ‘an-nevā’ibī’z-zamān ve kemmelu bi-envā’i’l-‘ulūmi vel-‘irfān ve ḡurretu’l-‘uyūni ve’undeti’l-a’ṡānī Çelebi ‘Abdurrahḡmān. (KB2a)

Yukarıda örneklerden görüleceği üzere Hz. Mevlânâ ile Ebubekir Çelebi övülerek tanıtılmakta, tavsifi yapılmaktadır. Abdurrahman Çelebi ile ilgili ifadeler ise dua

cümlelerinden oluşmaktadır. Tavsif bölümlerinde Farsça, dua bölümlerinde ise Arapça tercih edilmiştir.

Metnin mensur bölümlerinde birkaç alıntının haricinde Farsça kullanılmamıştır. Alıntılar da oldukça kısadır:

Nitekim Sultân Veled Hâzretleri buyurur: “Ervâh-râ be-tîğ-i ihbutü ez-‘âlem-i cân u dil cudâ sahtend ve be-cihân-ı âb u gil der-endahtend. (KB15a)

Şeyhü’l-İslâm ‘Abdullâh Enşârî buyurur: İlâhî celâl-i ‘izzet-i tu câ-yı işâret ne-güzâşt mahv u işbât râh-ı izâfet ber-dâşt ez-ân menî mikâst ez-ân tu bî-efzûd tâ bâhîr hemân şud ki be’evvül buved. (KB37b)

Arapça, âyet ve hadîslerde, bazı bölüm açıklamalarında, mensur iktibasların genelinde ve Farsçaya göre az da olsa manzum iktibaslarda kullanılmıştır:

Mevc-i deryâ çun be-emr-i Hâk be-tâht
Ehl-i Mūsā-râ zi-kıptî vaşināht (1:864) (10) [İÜ43a]

Nitekim **sûre-i A‘râf**’da buyurdu: *Femtekannâ minhum fe-agrahnâhum fi’l-yemmî bi-ennehum kezzebû bi âyâtinâ* (11) ve *kânû ‘anhâ gâfilîne* ve **sûre-i Şu‘arâ**’da buyurur: *Ve enceynâ Mūsâ ve men me‘ahu ecma‘ine şumme* (12) *agraknâ’l-âhîrîne*. (KB48b)

Güş-ı men lâ-yuldağû’l-mu’min şenîd
Kavl-i peygamber be-câ u dil güzîd (1:908)

Benüm kulağum **Hâzret-i Resûlu’llah’uñ kavl-i şerîfin** işitdi ki *lâ-yuldağû’l-mu’min min-cuħrin vâħidin merrateyni* buyurdu. (KB49b)

Nitekim **Şeyh-i Ekber** radıya’llâhu ‘anh **Fuşûş**’uñ sebab-i te’lifinde buyurdu: “Hâzret-i Resûl şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem mütemessil olup buyurdu ki *hâzâ kitâbu Fuşûşu’l-Hikem ħudhu va’ħruc bihi ile’n-nâsi yentefî’üne bihi*. (KB3b)

Nitekim **Şeyh-i Ekber** Hâzretleri buyurur:

[Ahreb]
Li’llâhi tahte kıbâbe’l-‘izzi tâ’ ifetun
Aħfâhum fi-ridâ’i’l-fakri iclâlen
Humu’s-salâtînu fi-atmâri meskenetin
Cerru ‘ale-fulki’l-ħadrâ’i ezyâlen (KB11b)

Eserin genel anlatım dili Türkçedir. Bununla birlikte özellikle âyet ve hadîsler ile kişilerden yapılan iktibaslar orijinal dilleri ile verilmiştir, akabinde çevirileri gerçekleştirilmiştir. Çeviriler bazen Arapçadan Arapçaya, sonra Türkçeye şeklindedir. Arapça açıklamadan Türkçeye geçişte “ya‘nî” bağlacı kullanılır. Aşağıdaki örnekte Rahman sûresinden bir âyet verildikten sonra âyetin tercümesi ve beytin açıklaması Türkçe verilmiştir:

Ma‘şere’l-cinn sûre-i Raħman be-ħ’ân
Testetî‘ü tenfuzû-râ bâz dân (1:1921)

Süreü'r-Rahman'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: *Yâ ma'sere'l-cinni ve'l-insi inisteta'tum en tenfuzû min-aqtâri's-semavâti ve'l-arđi fenfuzû lâ-tenfuzûne illâ bi-sultânin*. İn kadirtum en taħrucû min-cevânibi's-semavâti ve'l-arđi min-aqtâri's-semavâti ve'l-arđi hâribine mina'llâhi fârrine min-kaẓâ'ihî, *fē'nfuzû* fe'ħrucû, *lâ-tenfuzûne* lâ-taħdirûne 'ale'n-nufûzi, *illâ bi-sultânin* illâ bi-kuvvetin ve kâhrin ve ennâ lekum zâlike ev in kadirtum en tenfuzû li-ta'lemû mâ fi's-semavâti ve'l-rđi fe'nfuzû li-ta'lemû lâkin lâ-tenfuzûne ve lâ-ta'lemûne illâ bi-beyyinetin nesabeħa'llâhu fe-ta'rucûne 'aleyhâ bi-efkârikum. **Ya'nî** ey gürûh-ı cinn ü ins, eger kâdir olursañuz âsmân u zemînün etrâfından çıkmağa Allâh'dan kaçıcı olduñunuz hâlde ve kaẓâ-yı Haḳ'dan firâr idici olduñunuz hâlde, *fē'nfuzû*: Pes çıkuñ, ya'nî kaçabilürseñüz kaçuñ, *lâ tenfuzûne* nüfûza kâdir olmasız, ya'nî çıkamazsınız, *illâ bi-sultânin* ya'nî çıkamazsınız. İllâ kuvvet-i kâhire ile ve tasalluṭ ile çıkarsız. Kuvvet-i kâhire vü tasalluṭ ise size kandan hâşıl olur. İmdi müyesser degüldür. Size nüfûz itmek yahud ma'nâ demek ola ki zemîn ü âsmânda mahzûn olan esrâr-ı İlahiye'yi bilmek için aḳtâr-ı semavât u arzı geçüp haḳâyıḳ-ı esrâra vâşıl olmağa kâdir olursañuz geçüñ ya'nî çıkuñ, lâkin çıkamazsınız. İllâ şol beyyine ile çıkarsız ki Haḳ Te'âlâ anı naşib itmişdür. Kullarına hâcet miḳdârı bildürmişdür. Pes efkârüñuz ile ol beyyine üzre ta'aḳkul idüp ittılâ' hâşıl itmek kâbildür. Ammâ aḳtârü's-semavât u arzı sizün için yol yokdur demek olur. (KB70b)

Aşağıdaki örnekte Arapçadan sonra Türkçe açıklaması gelmektedir:

Meşelâ Hazret-i Resûlü'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *İnne Rabbekum hayyun kerîmun yesteħyî min-'abdin izâ-rafē'a ileyhi yedeyhi en yeruddehumâ şıftan*. Ya'nî Rabbüñüz Hayy'dür, Kerîm'dür. Kaçan bir kûl ellerini Haḳ cânibine kaldırursa ya'nî du'âya el kaldurup bir murâd istese anuñ ellerin boş olduğı hâlde döndürmekden istiħyâ ider. (KB71b)

Şârih bazen de aşağıdaki örnekte olduğu gibi çeviriye hiç gerek duymayabilir:

Ma'nî-i mürden zi-tûṭi bud niyâz
Der-niyâz-ı fâḳr ḥod-râ mürde sâz (1:1909)

Niyâz u fâḳr u tezellülde kendü gibi mürde şekli eyle ki Hazret-i Resûlü'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *Ṭûbâ li-men razeḳahu'llâhu mâlen ve cemâlen ve şerafen ve sultânen fe-câde bi-mâlihî ve 'affē fi-cemâlihî ve tevâza'a fi-şerafihi ve 'adile fi-sultânihî*. İmdi tevâzu' bir şerîf-i mertebedür. Haḳ Te'âlâ anı her nefis-perest olanlara müyesser eylemez.

Nâdir örneklerden olsa da aşağıdaki gibi şerh edilen beytin altında Arapça bir cümle yer alabilmektedir:

Zîr-i ḥurmâ bon zi-ḥalkân ü cüdâ
Men i'tezele 'ani'l-ḥalki necâ.
Zîr-i sâye ḥufte bin sâye-y Ḥudâ (1:1415b)
Eş-sultânü zıllu'llâh ye'vî ileyhi kullu mazlûmin.
Her ki tirsîd ez-Haḳ u taḳvâ güzîd
Tirsîd ez-vey ins ü cîn u her ki dîd (1:1426)
Men ḥâfē'llâhe ḥavvefâ'llâhu minhu kulle şeyin. (KB58b)

Türkçe manzum bölümlerde üç defa karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri salâvât bölümünde, diğeri medhiye bölümünde şârih tarafından yazıldığı anlaşılan iki şiir ile Fuzûlî'den yapılan bir iktibastır:

Revân-ı pâkiñe yüz biñ şalâvât
'Aleyhi Rabbenâ ez-key et-taḥiyyât
Şalât-ı bî-ḥad ol ḥayru'l-enâma
Daḫı evlâd u aşḫâb-ı kirâma (KB1b)

Celâleddinü'r-Rûmî ya'ni pîrüm
‘Azîzüm ihtiyârüm dest-gîrüm

Şamu erbâb-ı ‘ışkuñ pişvâsı
Ğarîb illerde gönüm âşnâsı (KB1b)

‘İşkdur bir neş’e-i kâmil kim andandur müdâm
Meyde teşvîr-i ħarâret neyde te’sîr-i şadâ (KB21b)

Yukarıdakilere benzer örnekler metin içinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Şârih öğrencilerin anlaması kolay olsun diye yazmıştır, ancak içinde bu kadar çok Arapça bölümün olması, âyet ve hadislerden sonra Arapça açıklamaların verilmesi Şam Mevlevîhânesi şeyhliği yıllarında yazıldığı için Arapçayı anadili olarak kullanan öğrencilere yönelik ifadeler olabileceği düşüncesini akıllara getirmekle birlikte elimizde bunu ispatlayabilecek bir delil mevcut değildir.

Türkçe bölümlerde ise yazı dilinin anlatılan konuya göre üslubunun değiştiği söylenebilir. Konunun teorik zeminde tartışıldığı bölümlerinde ağır bir dil kullanılırken örneklemelerin ve tahkiyenin yoğunlaştığı bölümlerde nispeten sade bir dil kullanıldığı söylenebilir. Ancak Türkçe bölümlerinin dahi genelinin anlaşılabilmesi üst seviyede hazırbulunuşluk düzeyini gerektirir. Aşağıda açıklama bölümünde Arapça bulunmayan bir beyit şerhi verilmiştir:

Lik did-i yek be ez-dîd-i cihân (1:2924)

Ol bed-ĥâl olanlar dirler ki “Eger bâğbân-ı ezel ki Ĥaĥ Te’ âlâdur ĥâlümüzi bilür ve ef’ âlümüzi görür. Lâkin bir kimse görmesi cümle cihân ĥalkınuñ görmesi gibi degüldür. Ĥaĥ Te’ âlâ settâru’l-‘uyübdur.” dirler. (KB96b)

Aşağıdaki örnekte tahkiye edilen bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün anlaşılabilmesi için Arapça kelime dağarcılığının zengin olması gerekmektedir. Şârih sanat yapma endişesi ile ağdalı bir dil kullanmamıştır; ancak metni anlayabilmek için Arapça ve Farsçadan dilimize geçen kelimelere yönelik kelime dağarcığının zengin olması gerekmektedir. Aşağıdaki örnekte Himyer kabilesinden Zunüvân-ı Yemenî adındaki zalim ve kibirli bir padişah ve onun yaşlı kahinden bahsedilmekte, kahinin yaşlanması nedeniyle kendisinin ilmini öğreteceği bir talebe bulması, bir kölenin onun talebesi olması, bu kölenin sonrasında iman etmesi, kölenin manevi gücü ile zorlukların üstesinden gelmesi, bunun zalim padişahın kulağına gitmesi ve köleyi farklı şekillerde öldürmeye çalışması ama hiçbir girişiminde başarılı olamaması, kölenin kendi ölümünün “Kölenin Rabbinin adıyla” diye atılırsa kendisinin öldürülebileceğini söylemesi ve bu şekilde yapıldıktan sonra ölmesi, onun yolundan gidenlerin ateşe atılması; ancak iman eden bu kişileri ateşin yakmaması hikaye edilmiştir:

Bu hikâyenün tafşili budur ki Yemen diyârında bir pādşāh var idi. Hîmyer kabilesinden idi ve cabbār u mütekebbir idi ve zālîm idi. Adına Zūnūvās-ı Yemenî dirler idi. Yahūdî idi ve put-perest idi. Ve bir sāhîri vardı ki medār-ı mülk anuñ re'iyine vābeste idi. Çün ol kāhîn pîr oldı. Mülkden iltimās itdi. Ben pîr oldum şālāh-ı kār bundadır ki bir 'aqlı kâfî, zihni şāfî, kâbil-i terbiyyet bir gūlām viresiz ki ben sihrî aña ta'lim eyleyem. Tā ki benden şoñra 'ilmüm zāyî' olmaya ve maqāmum hālî kalmaya ve sizūñ hîdmetūñüzde benüm kāyim-i maqāmum ve hālîfem ola didi. Bir gūlām-ı 'ākîl-güzide kılup ta'ayyūn itdi ki varup andan sihr ta'lim eyleye. Her gün varup andan sihr ta'lim iderdi. Bir gün yolda bir rāhib gördi. Anuñ zāviyesine varup şöhet eyledi. 'İsā 'aleyhi's-selāmuñ dinine ikrār eyledi. Allāh'a imān getürdi. Sihrden büt-perestlikden rücū' eyledi. Dāyim ta'lim-i sihr bahānesiyle gidüp ol rāhible şöhet iderdi. Āhîr 'ilm-i tevhidde kāmîl olup müstecābū'd-dā' vet oldı. Bir gün rāhib şöhetinden çıkup hānesine giderken bir ejdehā gördi. Halkuñ yolın bağlamış kimse geçemez. Ol gūlām du'ā eyledi ve eliyle ol ejdehānuñ arkasın şıgadı. Var git kimseye cefā itme, didi. Ejdehā dönüp maqāmına gitdi. Halk gūlāma muhabbet ü i' tikkād eylediler. Deryā meşhūr olup hāste vü marîz-i ebraş u ekmeñ anuñ du'āsiyla şifā bulurdu. Meger pādşāhuñ bir nedîmi var idi ā' mā olmuş. Varup ol gūlāmdan du'ā temennā itdi. Gūlām eyitdi, eger Allāh'a imān getirüp ve benüm sırrımı saklarsañ du'ā ideyüm gözūñ açılısun, didi. Nedîm kabûl eyledi. Gūlām du'ā eyledi. İzn-i Hāk'la gözi açılıp melik hîdmetine geldi. Melik ta'accüb idüp "Gözün nice açıldı?" diyü su'āl eyledi. Nedîm "Allāh açdı" didi. "Allāh didigūñ kimdir?" didi. Nedîm eyitdi *ellezî lâ-ilāhe illā hū*. Melik hîle idüp kimden telkîn alduñ söyle, ben dañı aña imān getüreyüm, didi. Nedîm pādşāhuñ imāna gelmesine hāriş olmağın gūlāmuñ ahvālîn bildirdi. Melik taleb eyleyüp 'akidesine muṭṭalî' oldı. Çok cehd itdiler, anı i' tikkādından döndüremediler. Emr itdi ki gūlāmuñ elin ayağın bağlayup deryāya atalar. Çün zevrağ içine koyup deryāya adım atacak yire iletdiler. Gūlām cenāb-ı Hāk'ka niyāz eyledi. Deryā hareket eyleyüp cümlesin garķ itdi. Gūlām necāt buldı. Halkuñ i' tikkādları dañı ziyāde olup imāna hāriş oldılar. Pādşāha haber oldı. Bu kerre bir yüce dağ var idi. Ol dağdan aşığa atuñ, didi. Çün dağa yitişdiler, gūlām du'ā eyledi, bir yıl esdi. Müvekkilleri dağdan aşığa atup helāk eyledi. Gūlām hālāş buldı. Muhaşşalū'l-kelām āteşe atdılar, yanmadı. Dāra çeküp tîr-bārān itdiler, oķ batmadı. Gūlām, "Ey pādşāh imān getür ol Allāh'a ki bunca kudretlerin müşāhede eyledūñ." didi. Melik tarîķ-i 'ināda sālîk olup "Elbette senūñ katlūñ isterüm." didi. Gūlām eytdi: "Sen beni öldüremezsın. Hattā taht-ı hükümetünde olan halkı cem' eyleyesin ve benüm terkîşümnden bir oķ alup andan şoñra beni aşasın. Ol oķı 'bi-smi'llāhi Rabbu'l-gūlām' diyüp atasın. Ol oķla şehid olurum." didi. Melik anuñ dedügi gibi eyledi. Oķ gūlāmuñ sağ kulağıyla sağ kaşınıñ arasına tokunup gūlām şehid oldı. Ol cem'iyyetde hāzîr olanlar bir uğurdan feryād idüp *amennā bi-Rabbi hāze'l-gūlām* didiler. Melik gāzab idüp buyurdu. Bir kaç yirde kalf'a hendekî gibi hendekler kazdılar. İçine odun tıldurup āteş yakdılar. Kenārına bir şanem naşb itdiler. Şaneme secde ideni rehā idüp itmeyeni āteşe atdılar. Hattā bir 'avrat getürdiler, elinden oğlancığın alup āteşe bıraktılar. Oğlancık āteş içinden çağırup "Ey ana, şaķın şaneme secde itme ki sen dîn-i Hāk' üzerinesin. Beni āteş yakmadı, korķma. Sen de gel benüm yanına ki mü'minî āteş yakmaz." didi. Halk bu hāleti görince imāna 'āşık olup i' tikkādları ziyāde oldı. Şevķ-i imānla cismlerin fenā itmege meyl itdiler. Andan şoñra ba'zı kimseler kendülerin āteşe atdılar. Hāk Te'ālā'nuñ luṭfî ile kimse yanmadı. (KB45a)

Aşağıdaki örnekte mütezileye karşı verilen bir cevap vardır. Felsefi derinlik içeren bir konunun anlatımında da yoğun ve soyut anlatımla anlamda derinleşme meydana gelmiştir:

Nā-muşavver yā müşavver guftenet
Bāṭıl āmed bî-zi-şüret restenet (2:68)

Senūñ ey mu'tezilî nā-muşavverdür didigūñ veyāhūd müşavverdür didigūñ bāṭıldur. Şüretden kurtulmadukça sünnî ile mu'tezilîniñ ru'yeti bābında bahşı budur ki Hāk Te'ālā şüretten münezzehtür. Bir şey görölmege şüret gerekdür ve hey'et ü elvān gerekdür. Çün Hāk Te'ālā şüretten ve levnden münezzehtür. Yā nice görölmeğe mümkün olur. Ve sizūñ ru'yeti cāyiz görmeñüzde takayyüd vardır şüret ü elvāna dirler. Hāzret-i Mevlānā cevāb virür ki mādām ki şüretten kurtulmadukça müşavver didigūñde bāṭıldur ve nā-muşavver didigūñde bāṭıldur, zirā ol cemāl-i hîss-i zāhîr ile görölmez, çeşm-i bāṭîn açılmağ gerekdür. Ve ehl-i i' tizālūñ kavli müşāhede-i zāṭiden bî-haber olduklarına delālet ider, zirā her kime ki devlet-i müşāhede il virdi şüret-i nā-muşavver müşāhedesine mānî' vü rû-puş olmaz. Ol sultān-ı kādîmūñ envār-ı tecellî-i cemālî her kime ki tālî' vü nümāyān ola anuñ şüretinden eşer kalmaz. İmdi ey mu'tezzilî senūñ nā-muşavver didigūñ ya' nî tenzîh itdigūñ veyāhūd müşavver didigūñ ya' nî teşbih itdigūñ bāṭıl olur kayd-ı şüretten hālāş olmadukça. (KB147b)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi sanat endişesi ile yazılmamış olan metinlerde bile Arapça ve Farsça kelime dağarcığının zengin olması önemlidir. Bunlar eğitimsiz birisinin okuyup anlayabileceği metinler değildir. Metnin, belli bir tedristen geçtikten sonra belli bir eğitim seviyesinde olan kişilere yönelik olarak kaleme alındığı söylenebilir. Şârihin sebep-i teşrihinde "*tālibān-ı mübtedîye fehmi āsān ola*" ifadesi ile hedef kitleyi belirlemiş ve onların anlayabileceği, belki biraz da onları zorlayabilecek bir dil kullanımı ile eserini yazmıştır.

3.3.2. Devrik Cümle Kullanımı

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin cümle kuruluşundaki en önemli özelliği devrik cümle kullanımlarıdır. Metin içerisinde çok defa kullanılan devrik cümleler metne konuşma dili anlatım özelliği katmaktadır.

Ya' nî cismümün cân makamında olan seyyidümün ilhâhıyla ictihâd eyledüm nazm-ı *Meşnevî*'ye. (KB9b)

Allâh Te'âlâ'nun emânetidür ma'hlûkâtı mâbeyninde. (KB9b)

Allâh Te'âlâ pâk ü tâhir eylesün ol Ebu'l-Vefâ'nun rûhunu ve hâleflerinün dağı rûhlarını. (KB10b)

Ammâ sâdât-ı şûfiyyeden bir gürûh-ı 'aliyye dağı vardır ki anlar katında ru'yetu'llâh câyizdür hem çeşm-i serle ve hem çeşm-i sırrla. (KB28b)

Anlarun nefesleriyle zinde olursız İsrâfil nefesinden zinde olduğunuz gibi. (KB71a)

Âyâ vaqt gelmedi mi mü'min olanlar için ki kalbleri korça Allâh Te'âlâ'nun zikrinden ötüri. (KB72a)

Ya' nî her peygâmbere kendü kavmine didi şafâdan ben sizden ecr taleb eylemezüm tebliğ-i risâlet için Hâk'dan size haber getürdüğünden ötüri. (KB159a)

Her âyende gelici şey' ki meşğûl idicidür ve 'avk idüp ırağ idicidür Hâzret-i Hudâ-yı Te'âlâ'dan. (KC20a)

Mağara içinde egri yatma ey yatup uyuyan kimse ve bâliğ olmuş kimse (KC24a)

Ya' nî enbiyâ 'aleyhi's-selâm ve İblîs cümlesi Hâzret-i Hudâ'nun işindedürler benî Âdem'ün mâhiyyetin izhâr iderler imtihân sebebiyle. (KB203a)

3.3.3. Anlamı Tamamlanmamış Cümleler

İhtiyârât-ı Sabûhî'de dikkati çeken anlatım özelliklerinden birisi de anlamı eksik ya da tamamlanmamış cümlelerin bulunmasıdır. Genel olarak bakıldığında Sabûhî Dede'nin cümle kuruluşları başarılıdır. Devrik cümle kullanımları da bilinçli görünmektedir. Ancak eserin muhtelif bölümlerinde birdenbire anlamsız ya da tamamlanmamış cümleler karşımıza çıkabilmektedir. Bu durum müstensih hatası olarak göz ardı edilebilecek bir durum olarak da değerlendirilememektedir. Çünkü incelemeye dâhil edilen ve farklı kollardan gelen nüshaların tamamında anlamsız ya da tamamlanmamış cümle kullanımları müşterektir. Bu da Sabûhî Dede'nin kullanımı olduğunu göstermektedir.

El-uşûl bi'z-zamm, yitişmek bulûğ ma'nâsına. (KB6a)

Bu cānibde olan ‘ahd ü emāneti unutduñuz ve dünyā evinde vaṭan tutduñuz ve bu cānibde ḥuld-ı berīn ve dīdār-ı Rabbü’l-‘ālemīn ve vaṭan-ı aṣliñüz ki cennet-i a‘lā vü enīsüñüz ḥūr-i ‘ayndur terk (12) idüp dūzaḥ-ı dünyāda nice qarār idersiz meger ġāfilsiz ola (KB155b)

Bizüm ise ġalebāt-ı ‘ıṣk-ı İlāhī’den maḥv u müstaġraḥ olmışuzdur, ol ḳuvvet ü ḳudret ḳalmamışdur ki kimseyi irṣāda mecāl ola. (KB167a)

Pes ol renkle boyanmaġa şıbgatu’llāh. (KB172a)

Ġulām “Ey şāh a‘rāzuñ ‘adem naḳline rızā virmek ‘aḳluñ nā-ümmīd olmasından ḥāşıl olur. Andan ġayrı degüldür.” didi. (KB165a)

Yukarıdaki örneklerde anlamın netleşmemesi, hatalı ek kullanımı, tamamlanmamış cümle kullanım örnekleri verilmiştir. Bu durum hızlı, çalakalem yazma esnasında dikkatten kaçan bir husus olduğu intibainın uyandırmaktadır.

3.3.4. Bağlaç Kullanımları

İhtiyârât-ı Sabûhî’de öne çıkan bir diğer özellik de cümlelerin bağlaçla birleştirilmesidir. Metinde en çok kullanılan bağlaçlar “ya‘nī, yāḥud, ve, zīrā, ki / ta ki, ammā, meşelā, pes” bağlaçlarıdır. Bağlaç kullanımlarını şārihin amacına göre birkaç kategoride değerlendirebiliriz:

3.3.4.1. Açıklayıcı ve destekleyici bağlaçlar

“Ya‘nī”, “zīrā” ve “pes” bağlaçları bu başlık altında değerlendirilmektedir. Metinde üsluba etki eden en sık kullanılan bağlaçlardır. “Ya‘nī” bağlacı üç ciltte 2119, “pes” bağlacı 606, “zīrā” bağlacı 450 defa kullanılmıştır. Bir şerh metni incelenmesi nedeniyle açıklayıcı, destekleyici ifadelerin bulunması doğaldır. Yukarıdaki sayılar şārihin açıklamaya, doğru anlaşılmaya ne kadar değer verdiğinin göstermektedir. Ayrıca “ya‘nī” bağlacı özellikle konuşma dilinde açıklamayı genişletmek ihtiyacı doğduğunda yoğun kullanılmaktadır.

Ya‘nī ḳahrı herkes bilür ammā müşkil odur ki ḳahr luṭf şeklinde görüne. Yāḥud luṭf ḳahr şeklinde görüne. Anı bilmek müşkil olur. (KC33a)

Ve yine buyurur: eliflammim ene’llāhu a‘lem dimekdür. **Ya‘nī** ben Ḥudā-yı ‘alimüm dimekdür dimiş. Ve ‘anhu enne’l-elife mina’llāhi ve’l-lāmu min-Cibrile ve’l-mīmu min-Muḥammedin ey el-Ḳur’ānu munezzelun mina’llāhi bi-lisāni Cebrā’ile ‘alā-Muḥammedin ‘aleyhime’s-selām. Ve yine buyurur: elif Allāh’dan, lām Cebrā’il’dan mīm Muḥammed’dendür. **Ya‘nī** Ḳur’ān Allāh’dan münezzildür, Cebrā’il lisāniyla Muḥammed üzerine demek olur. (KB120b)

Anuñçün bu fānī sarāyuñ revzenesin bağladum size, muğayyabātı göstermedüm. **Zirā** eger gösterilseydi cehennem battāl olmak lāzım gelürdi. (KB122a)

Didüklerinden fehīm olunur ki Cenāb-ı Hāzret-i Hūdā murād ola. **Zirā** “ü-rā yār nist” demek anuñ şeriki ve şānisi yokdur demek olur. **Pes** bu güne vaşf-ı Hāzret-i Hūdā hakkında olmak evlādur. (KB34a)

3.3.4.2.Farklı anlam bildiren bağlaçlar

Beyitte açıklanan anlamından farklı alternatifleri verilirken “yāhūd”, “veyāhūd” bağlaçları kullanılmıştır. 270 defa bu bağlaçlar kullanılmıştır.

Nezelet lemmā kāle’l-muşriküne ev el-yehūd e lā teravne ilā Muḥammed ye’muru aşhābehū bi-emrin summe yenhāhum ‘anhu ve ye’muru bi-hilāfihī **ya’nī** bu āyet-i kerīmenūñ sebeb-i nüzūli bu oldu ki vaqtā ki müşrikler **yāhūd** kavım-i Yehūd didiler ki “Muḥammed aşhābına bir şey emr eylemiş iken nehy eyler ve anuñ hilāfin eyler. (KB64a)

Ve leylden murād ‘alāmet-i semūm-ı kahr ve āşār-ı celāldür **veyāhūd** duḥā işāretdür nūr-ı cemāl-i Muṣtafā’ya şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem. (KB153b)

3.3.4.3.Karşıt anlam bildiren bağlaçlar

Karşıt anlam bildiren “ammā” 253, “illā” 220, “lākin” 83 defa kullanım ile sık kullanılan bağlaç grubudur.

Bāzdan murād ervāḥ-ı benī Ādem’dür. Hāne-i kempīrden murād dünyādur. Şol şāhbāz-ı rūḥ ki ol sultān-ı kādīmūñ kolından uçdı, gelüp pīrezen-i dünyānuñ evinde kōndı. Zāl-i dünyā mukteżā-yı tabī’ atı üzre anuñ ayakların bend idüp kânādların ve pençesin şikest eyler. **Ammā** şāhbāzuñ maḳbūli odur ki dünyā evine geldükde bunda vātan tutmayup yine ol şāhuñ tarafına arzū çeke. (KB154b)

‘Aşā oldı ey Hüsāmeddīn ki Mūsā’nuñ cānı senūñ mest ü ḥayrānuñ ve ‘aşıḳuñdur. Bu maḥal cān-i mā mest-i tu diyecek maḥaldür. **Lākin** ‘aşā vü ejder münāsebetiyle cān-ı Mūsā mest-i tu, didi ammā murād cān-ı mā dimekdür. (KB194b)

“İllā” bağlacı Sabūhî Dede tarafından sıklıkla kullanılan bir bağlaçtır. Genellikle bu bağlaçtan sonra gelen cümle eksilti cümledir.

Pes idrākāt-ı ḳudsiyye vü müşāhedāt-ı tecelliyāt ü şuhūd-ı kuşūfāt-ı rūḥiyye müyesser olmaz **illā** ‘aḳl-ı me’ād ile. (KB23a)

Size nüfūz itmek yāhūd ma’nā dimek ola ki zemīn ü āsmānda maḥzūn olan esrār-ı İllāhiyye’yi bilmek içün aḳtār-ı semavāt u arzı geçüp ḥaḳāyık-ı esrāra vāşıl olmağa kādīr olursañuz geçūñ ya’nī çıḳuñ, lākin çıḳamazsınız **illā** şol beyyine ile çıḳarsız ki Ḥaḳ Te’ālā anı naşib itmişdür. (KB70b)

Bu bağlaçla ilgili dikkat çeken bir özellik genellikle Kurân-ı Kerîm’den yapılan iktibaslardan sonra kullanılmasıdır. Arapça aslında illâ bağlacının kullanımına benzer bir şekilde Türkçede de kullanım gerçekleştirilmiştir:

Süreü’r-Rahman’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: *Yâ ma‘şere’l-cinni ve’l-insi inisteta‘tum en tenfuzû min-aqtâri’s-semavâtî ve’l-arđî fenfuzû lâ-tenfuzûne illâ bi-sultânin...* ya’ nî çıkmazsınız, *illâ bi-sultânin* ya’ nî çıkmazsınız *illâ* kuvvet-i kâhire ile ve tasallu‘ ile çıkarsınız. Kuvvet-i kâhire vü tasallu‘ ise size kandan hâşıl olur. (KB70b)

3.3.4.4.Örnekleme Bağlaçları

Örnek vermek amacıyla “meşelâ” bağlacı 18 defa kullanılmıştır. Diğer bağlaç kullanımlarına göre çok az bir sayı olması Sabûhî Dede’nin beyitleri açıklarken örnek vermeyi çok fazla tercih etmediğini göstermektedir.

Meşelâ tâlib-i dünyâ olanlarını tâlib-i dünyâ zann itdiler. Ve tâlib-i âhîret olanlar tâlib-i âhîret zann eylediler. Zîrâ herkesün nazarı çenbere-i vücûdından ve mertebesindendir. Pes herkes beni kendü hâline kıyâs eyledi. Ve ol i’ tişkâd üzre benümle yâr oldu. (KB17b)

3.3.5. Arkaik Kullanımlar

İhtiyârât-ı Sabûhî’de dikkati çeken özelliklerden birisi de arkaik kullanımlardır. Eserin geneline hâkim olan bir üslup özelliği olmasa da arkaik kullanımlar eserde varlığını hissettirmektedir. Sabûhî Dede arkaik kullanım olarak niteliğidiğimiz bir kullanımı birden fazla kullandıysa bunda bir standarda bağlı değildir. Örneğin metnin belli bir bölümünde “kimse” zamirini kullanırken başka bir yerde “kimesne” şeklini kullanabilmektedir. Aşağıda tespit edilen arkaik kullanımlara yer verilmiştir. Bu kullanımlar birden fazla kullanılanlar için de bir örnek vermekle yetinilmiştir:

eyle olsa (KB46b)

etmek (ekmek) (KB63b)

olasız (KC11b)

kimesne (KC66b)

olavüz (KB174a)

hergiz (KB208b)

ancılayın (KC3b)

bizceleyin (KB37a)

dilkülenmek (KB149a)

ķande (KB34b)

öñdin (KB21a)

semilcemek (KB198b)

3.3.6. Atasözü Kullanımı

Şârih eserinde atasözü ve deyim kullanımlarına neredeyse hiç yer vermez. İlk üç ciltte geçen iki atasözü Araplar tarafından kullanılan atasözleridir, bunlardan birinin Türkçede de karşılığı olduğu verilmiştir.

Bimā kāl emseytu Kurdiyyen ve aşbahtu ‘Arabiyyen: Bunun birle ki Şeyh-i Mükerrrem didi: *Emseytu Kurdiyyen*, ya‘nî Kürdî olduğum hâlde aḥşamladum, *aşbahtu ‘Arabiyyen*, ‘Arabî olduğum hâlde şabâhladum ya‘nî aḥşâm câhil olduğum hâlde yatdum, şabâ ‘âlim olduğum hâlde şabâhladum. (KB10b)

Nitekim meşel-i ‘Arab’da gelmişdür: *Meşelu ‘arab ki izā-zeneyte fe’zni bi’l-ḥurrati ve izā-seriḳte fe’sriḳ ed-durrate* ya‘nî eğer zinā iderseñ ḥur ile eyle ve uğurluk iderseñ incü uğurla. Türki’de daḥı bu meşel vardır ki uğurlarsañ ḳanuñ bahāsın uğurla ki ḳatlı olınsañ ḳanuñ almış olursın, dirler. (KB95a)

3.3.7. Seci Kullanımı

İhtiyârât-ı Sabûhî’de belirleyici bir üslup özelliği olmasa da seci örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Seci örneklerine genellikle çok kelimeli terkiplerin kullanıldığı bölümlerde rastlanmaktadır:

İmdi her nâķıṣa derece-i kemâle irtikâda ve her tâlîbe zirve-i iclâle i‘tilâda şabr u imhâl u tedricden ḡayrıya çäre yokdur. (KB142b)

Çün Hüsameddin ki keşende-i şîr-i ḥikmet-i İlâhiyye ve çeşende-i lezzet-i esrâr-ı Sübhāniyye’dür. (KB142b)

Eğerçi rütbe-i ebyât-ı *Meşnevî* ol dereceden berterdür ki herkes ol muḥîṭ-i zaḥḥârûñ ‘aķl-ı şînâverle ḳa‘rına dest-res bula veyâ ol elfâz-ı şîrin-i dil-peżirûñ cevâhir-i ma‘ânî-i can-baḥşını der-kenâr kıla ki *efhām-ı ehl-i dāniş taḥḳîķ-i ma‘ānîsinde ‘alîl ve evhām-ı ehl-i biniş tedķîķ-i feḥâvisinde kalîldür*. (KB2b)

3.3.8. Şerh Edilmeyen Beyitlerden Kelime Anlamlarının Verilmesi

İhtiyârât-ı Sabûhî’nin nüshaları incelendiğinde şerh esnasında metnin bütünlüğüne uymayan kelime anlamlarının verildiği tespit edilmiştir. Yapılan tetkik ile bu kelime ve

anlamalarının *Mesnevî-i Şerîf*’de bulunan ancak şerh edilmeyen beyitlerde geçen kimi kelimelerin anlamları olduğu tespit edilmiştir:

Seg kuned âheng-i dervîşân be-ğışm
Der-keşed meh hâk-i dervîşân be-çeşm (2:2343)

Andan sonra ol haberleri bir bir Resûl ağızından fuqarâya takrîr eyledi. Şâd olup *rağinâ yâ Rabbenâ rağinâ yâ Rabbenâ* didiler. **Ey sutve ey ‘âciz.** (2:2344)

Nûr-i Mûsâ did ü (8) Mûsâ-râ nevâht
Hasf-ı Qârûn kerd ü Qârûn-râ şinâht (2:2356)

Aşağıdaki örnekte de minâh kelimesi şerh edilen beyitlerde değil 3. cilt 1351. beyitte geçmektedir. Şârih tarafından anlamı karâr-gâh olarak verilmiştir:

Cümle ü bînem çü dânem cümle üst
Nist der her dü cihân birün zi-düst

Minâh karâr-gâh (3:1351)

TEVFİK MİYÂN-I İN DÜ HADİŞ-İ ŞERİF Kİ ER-RİZÂ Bİ’L-KUFRU KUFRUN VE
HADİŞ-İ DİĞER MEN LEM YERZE BE-ĞAZÂİY FELYEṬLUB (RABBEN SİVÂ’İ (KC32a)

Sabûhî Dede sebep-i teşrih bölümünde açıklayacağı bölümleri belirtmiştir. Amacı talebelerin *Mesnevî-i Şerîf*’i anlamalarını kolaylaştırmaktır. Yukarıda zikredilen kullanım da bu amaç doğrultusunda açıklanabilir. Şârih gerekli gördüğü beyitleri açıklamış, açıklamaya gerek görmediği ancak içerisinde talebeler tarafından anlamı malum olmayan kelimelerin anlamlarının verilmiş olduğunu düşündürmektedir.

4.3.5. Dil ve Üslup Bölümünün Genel Değerlendirmesi

Sabûhî Dede, eserinin hamdele ve salve bölümlerini Farsça kaleme almış, kişileri överken Farsçayı, kişilere dua ederken Arapçayı tercih etmiştir. Şerh ettiği eserin dilinin Farsça olmasının da etkisiyle metnin manzum bölümlerinin hâkim dili Farsça iken mensur bölümler eserin yazım dili olan olan Türkçe olmuştur. Arapça, âyet ve hadîslerden iktibaslar ve açıklamaları vesilesi ile yoğunlukla kullanılmıştır. Netice itibarıyla *İhtiyârât-ı Sabûhî* kültürün tam bir yansıması olarak temel dil Türkçe olmak üzere üç dil ile kaleme alınmıştır. Türkçe bölümlerde zaman zaman seci örneklerine rastlansa da tasannudan uzak, açıklayıcı bir üslupla yazılmıştır. Bununla birlikte Türkçe bölümlerin kelime kadrosunda yoğun olarak Arapça-Farsça kelimeler ve bol miktarda Farsça tamlamalar bulunmaktadır. Bu hali ile üslubu tasannudan ve sanat kaygısından uzak olsa da kelime kadrosu olarak belli bir eğitim seviyesine sahip olmayı gerektiren ağırlığa sahip bir metindir.

Ayrıca Sabûhî Dede'nin çoğu kez devrik cümle kullanması, *Mesnevî*'de bulunan ancak şerh edilmeyen beyitlerden kelime anlamlarının verilmesi, illâ'lı, ya'nî'li bağlı cümle kullanımlarının çokluğu, kimi yerde cümlelerin yarıda kalması ya da anlamlı cümle oluşmaması konuşma üslubu ile yazıldığıнын göstergeleridir. Kızılkaya'da doktora tezinde *“İhtiyârât-ı Sabûhî'de dikkatimizi çeken husus beyitlerin seçiminde ölçü anlaşılmayan beyitlerin açıklanması, şerh edilmesi olmuştur. Çalışmalarımız esnasında gördüğümüz kadarıyla beyitler arasında doğrudan konu bütünlüğü yoktur. Muhtemel ki dervişler anlamadıkları beyitleri sormuşlar, Sabûhî Dede de açıklamıştır. Ancak melâmî meşrep kişiliği yorumlarına yansımıştır.”* (Kızılkaya, 2019: 70) ifadeleri ile çalışmanın ders notu niteliğinde olduğuna ilişkin görüşlerini ifade etmiştir. Biz de yukarıdaki nedenlerle Kızılkaya'nın bu görüşüne katılıyoruz.

Şerh edilen beyitlerin seçiminde birlik olmadığı gibi şerh yönteminde de birlik bulunmamaktadır. Bazı beyitler bir satırlık bir cümle ile tercüme edilmekte, bazıları ile ilgili ise birkaç sayfa açıklama yapılmaktadır. Bu dağınık üslup aslında Şârih'in üslubunun dağınıklığından ziyâde konunun ele alınış yöntemi ile ilgilidir. Sabûhî Dede talebelere *Mesnevî* dersleri verdiği esnada açıklamayı gerekli gördüğü şekli ve ihtiyaç duyduğu kadarı ile açıklamalarını gerçekleştirmiştir. Zîrâ amacı mükemmel bir şerh metni oluşturmaktan ziyâde öğrencilerinin metni anlamalarını sağlamaktadır.

4. İHTİYÂRÂT-I SABÛHÎ'NİN METNİ

4.1.Nüshalar ve Nüsha Tavsifleri

Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserinin tenkitli metnini oluşturmak için eserin nüshaları tespit edilmiş ve 13 nüshaya ulaşılmıştır. Bu nüshalar ve nüshaların çalışmanın bundan sonraki aşamalarında kullanılacak kısaltmaları şunlardır:

- Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2084 Nolu Nüsha (KA)
- Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 Nolu Nüsha (KB)
- Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha (KC)
- İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Türkçe Yazmalar Bölümü 228 Nolu Yazma (SP)
- İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Türkçe Yazmalar 606 Nolu Yazma (SH)
- İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar 1310 Nolu Yazma (SE)
- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Yazma (İÜ)
- Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 935/1 ve 935/2 Kayıtlı Yazma (AM)
- Sivas Ziya Bey El Yazmaları Kütüphanesi 297.7/15503 Nolu Yazma (SZ)
- Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı 446 Nolu Yazma (HK)
- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümü Mustafa Con A Koleksiyonu 129 Nolu Yazma (AÜ)
- Kahire Hidiv Kütüphanesi 8568 Nolu Yazma (KH)
- Ankara Adnan Ötüken Kütüphanesi 440 Nolu Yazma (AÖ)

Yukarıda belirtilen 13 nüshadan Kahire'deki nüshaya ulaşılmaya çalışılmış, ancak Mısırlı yetkililerin olumsuz yaklaşımları neticesinde bu nüsha temin edilememiştir.

Ankara Adnan Ötüken Kütüphanesi nüshası da kütüphane yetkililerinin verdiği bilgiye göre Ankara Milli Kütüphane'ye devredilmiştir. Ancak mikrofilmler dâhil olmak üzere yaptığımız aramalarda bu nüsha tespit edilememiştir.

Yazmaların detaylı tavsifleri aşağıda sunulmuştur:

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2084 Nolu Nüsha

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 2084 numarada İhtiyârât-ı Mesnevî adıyla kayıtlıdır. Eser 304 varaktır (ekleriyle birlikte 312 jpeg dosyası mevcuttur). Nüsha içerisinde Mesnevî'nin 1. cilt (99 varak), 2. cilt (58 varak), 3. cilt (50 varak), 4. cilt (24 varak), 5. cilt (40 varak) ve 6. ciltlerine (33 varak) ait şerhler yer almaktadır.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîk-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innî cā' ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *es-seyyid el-ḥāc Meḥmed Nūrî el-Mevlevî Şeyḥ-i zāviye-i Mevleviyye bi-ḥamdi niyyeti'n-Nebî şalla 'llāhu 'aleyhi ve sellem. Sene 1249*

İstinsah tarihi 1249'dur. Müstensih Mehmed Nûrî El-Mevlevî'dir.

Nüsha miklepli, zencirekli, meşin ciltlidir.

Eser 210x170 228x109mm ebatlarındadır. Her sayfada 26 satır bulunmaktadır. Talik yazı türü ile kaleme alınmıştır.

İlk iki sayfa altın sarısı yaldızlı cetvelle, diğer sayfalar kırmızı cetvelle çevrilidir.

Nüsha içerisinde *Mesnevî*'den alınan başlıklar, *Mesnevî*'den alınan beyitler ve başka şairlerden aldığı manzumeleri belirtmek için manzumenin önüne eklediği beyt ve nazm gibi ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayet ve hadisler siyah mürekkeple yazılmıştır.

Zahriyede eserin adı "*İhtiyârât-ı Şabūḥî Dede*" olarak kırmızı kurşun kalemlle yazılmıştır. Daha sonra: "*Müntehabât-ı Meşnevî-i Şerîf şerḥi. Aşlen İhtiyârât-ı Şabūḥî Dede. Altı cildüñ müntehabâtı bir yirde. Türkçe. Satır: 26. Yazan: Medîne-i Münevvere Mevlevîḥānesi şeyḥi Ḥācî Meḥmed Nūrî Dede. Cild: muḳavvâ üzerine meşîn. Tûl: 21. Arzı: 18. Sene: 1249*"

Yine eserin zahriyesinde biri yuvarlak formda diğeri kare formda iki adet mühür bulunmaktadır. Her iki mührün arasında "*min-ketebe el-faḳîr es-seyyid Muḥammed Sa'îd 'an-sulāle-i Ḥazret-i Mevlânâ ḳuddise sırruhu'l-'a' lā 25 Şafer 1250*" ifadesi yer almaktadır.

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 Nolu Nüsha

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 2085 numarada *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla kayıtlıdır. Eser 221 varaktır (Ekleriyle birlikte 226 jpeg dosyası mevcuttur). Nüsha içerisinde Mesnevî'nin 1. cilt (138 varak) ve 2. ciltlerine (82 varak) ait şerhler yer almaktadır.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer ān ḥālîk-ı 'arz [u] semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innî cā' ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *Zirā bārān nāzil olmasa mezra‘lar ser-sebz olup vücūda gelmez.*
Temmetü’l-cild-i şānī bi-‘ani’l-meliki’l-Vehhāb

İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Miklepli, üstü kağıt, sırtı ve kenarları meşin, kağıt kaplı mukavva ciltlidir.

Eser 287x175 212x127mm ebatlarındadır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Nesih yazı türü ile kaleme alınmıştır.

Nüsha içerisinde *Mesnevî*’den alınan başlıklar, ayetler ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Beyitler siyah mürekkeple yazılmış ve üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Siyah mürekkeple yazılmış olan ayet ve hadislerin bazılarının üstü de kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Bu durumda bu nüshada kırmızı mürekkep kullanımında bir düzen yoktur, denilebilir.

Eserin zahriyesinde kırmızı kurşun kalemle şöyle yazılmıştır: "*İhtiyārāt-ı Şabūhî Dede: Müntehabāt-ı Meşnevî-i Şerîf şerhi. Cild-i evvel ü şānī. Türkçe. Satır: muhtelif. Muḳavvā üzerine ḳāğıd. Tūl: 21 arzı 18*"

Eserin zahriyesinde "*Güzelcehişārī Dervîş Eşref*" ibaresinin hemen altında el-Mevlevî Eşref yazılı bir mühür ve altında Arapça bir bölüm yer almaktadır. Bu Arapça kısmın tercümesi şu şekildedir: "*Bu mübârek kitabı, fukarânın en zayıfı Sabûhî Dede, Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin (kaddesa’llahu teâlâ sırrehu’l-azîz) mübarek kabrinde, hicrî 1050 senesinde, Hazret-i Hüseyin Çelebi Efendi’nin (Allah hilafetinin gölgesini talebelerinin üzerine yaysın) hilâfeti zamanında, satılmamak, hibe edilmemek, bu şerefli makamdan çıkarılmamak ve talebelerinden men edilmemek şartı ile vakfetmiştir.*" Buradan yola çıkarak, bu nüshanın Sabûhî Ahmed Dede tarafından verildiği görülmektedir. İstinsah kaydı olmaması ve bizzat Sabuhi Ahmed Dede tarafından vakfedilmiş olması nüshanın müellif hattı olabileceğini düşündürmekle beraber bunu ispatlayacak herhangi bir ibare de yoktur. Ayrıca diğer nüshalarda bulunup da bu nüshada eksik olan beyit açıklamalarını da içeren bölümler olması bu ihtimali zayıflatmaktadır. Bir başka ihtimal de bu nüsha müellif hattı olsa bile zaman içerisinde başka beyitleri de şerh etme ihtiyacından kaynaklı daha yakın tarihli müellif hatlı başka bir nüsha olabileceğidir. Bu sayfanın hemen altında bir mühür daha bulunmaktadır.

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüsha

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 2086 numarada *İhtiyārāt-ı Mesnevî* adıyla kayıtlıdır. Eser 230 varaktır (ekleriyle birlikte 239 jpeg dosyası

mevcuttur). Nüsha içerisinde *Mesnevî*'nin 3. cilt (81 varak), 4. cilt (39 varak), 5. cilt (64 varak) ve 6. ciltlerine (46 varak) ait şerhler yer almaktadır.

Eserin başı: "*Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm ve bihi nesta'in Şerḥ-i dībāce-i mücelled-i şālîş el-ḥukmu cünûdu'llāh Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesa'llāhu sırrehu'l-ā'lā mücelled-i şālîş ...*"

Eserin sonu: "... *min-evā'ili şehru's-şafêru'l-muzaffer fî-yevmi'l-işneyn beyne's-şalateyni min-tārîḥ sene şuluş ve ḥamsin ve elf. Sene 1053*"

İstinsah tarihi hicrî 1052'dir. Müstensihi İsmail bin Haydar et-Tuzlavî'dir.

Miklepli, kenarı cetvelli, ortası şemseli olan nüshanın koyu kahverengi mukavva üstüne meşin geçirilmiş, kenarları tamir görmüş bir cildi vardır.

Eser 285x175 212x127 mm ebatlarındadır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Talik yazı türü ile kaleme alınmıştır.

Nüsha içerisinde *Mesnevî*'den alınan başlıklar, ayetler ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Beyitler siyah mürekkeple yazılmış ve üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Bazen ayet ve hadisler de siyah mürekkeple yazılıp kırmızı mürekkeple üstleri çizilmiştir. Bu durumda nüshada kırmızı mürekkep kullanımında bir düzen yoktur, denilebilir.

Nüshanın zahriyesinde çeşitli rakamlar ve Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi kaydı vardır. Zahriyeden sonraki sayfa da ise çeşitli rakamların yanında şu ibareler geçmektedir:

"*Hâzâ Kitāb-ı Meşnevî*

Güzelceḥişârî Dervîş Eşref"

Bu ifadeden hemen sonra 2085 numaralı nüshadaki "*el-Mevlevî Eşref*" yazılı mührün aynısı yer almaktadır. Hem iki nüshada Güzelhisârî Dervîş Eşref'in adının bulunması, hem ona ait mührün bulunması ve hem de her iki nüshanın birbirini tamamlayan ciltlerden üteşekkil oluşu bu iki nüshanın birbirinin devamı olduğunu göstermektedir.

Mührün altında Arapça bir bölüm bulunmakta, hemen ardından da aşağıdaki ifadeler gelmektedir:

"*İşbu kitāb-ı müsteṭāb pederüm merḥûm ser-ṭabbāḥ Ḥasan Ziyā Dede Efendi nāmına olarak taraf-ı fakîrānemden āstāne-i muḳaddese Ḥazret-i Mevlānā Kütüphānesine vaḳf edilmiştir. Sene 20 teşrîn-i şânî 1052 H. Selāḥaddîn Çelebi.*"

Sonraki sayfada kırmızı kurşun kalemle yazılmış olan şu ibare yer almaktadır:

"İhtiyārāt-ı Şabūhī Dede: Münteḥabāt-ı Meşnevī-i Şerīf şerḥi. Üçinci, dördüncü, beşinci ve altıncı cildler. Yazım: Türkçe. Satır: muhtelif tül 'arz Yazan: İstānbul'da Tuzlalı Haydar oğlu İsmā'il. 1052

(Muḳavvā üzerine meşin cildi)"

Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Türkçe Yazmalar Bölümü 228 Nolu Yazma

Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Türkçe Yazmalar bölümünde 228 no ile kayıtlıdır. 298 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (94 varak), 2. cilt (78 varak), 4. cilt (10 varak), 5. cilt (68 varak ve 6. ciltlerin (48 varak) şerhleri mevcuttur. Bu nüshada 3. cildin tamamı ve 4. cildin başından büyük bir kısmı yoktur.

Eserin başı: *Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm Ḥamd [u] sipās-i bī-kıyās mer ān ḥālīk-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i inni cā'ilun fī'l-arḍi ḫalīfeten*

Eserin sonu: *el-ḫaḳīr el-faḳīr Dervīş el-Ḥāc Muḥammed Baba Post el-ḫātīm fī-şehri ramaḍan şerīf yevme aḫdī 'aşare fī-sene sitte ve 'aşare mi'eteyn ve elf temmet. Sene 1216*

İstinsah tarihi 16 Cemaziye'l-Ahir 1216'dır. Müstensihi Derviş el-Hâc Muhammed Baba Post'tur.

Filigransız su yollu beyaz kağıt üzerine nesih yazı türü ile yazılmıştır. Vişne rengi deri cildi vardır. Şemseli, miklepli ve şirazelidir.

Eser 300x198 205x113mm ebatlarındadır. İlk sayfada besmele ile birlikte 13 satır, diğer sayfalarda ise 25 satır mevcuttur. İlk sayfada serlevha mihrabiyeli ve tezhiplidir. Yine ilk sayfa kırmızı cetvel içine altın yaldızlıdır. Diğer sayfalarda cetvel rengi kırmızıdır.

Nüshada âyetler, hadisler ve Mesnevî'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı yerlerde âyetler siyah mürekkep ile yazılıp üstüne kırmızı çizgi çizilmiştir. Beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış, şerh ile beyitleri ayırt etmek için kırmızı mürekkeple beyitten hemen sonra "o" işareti konmuştur.

Nüshanın zahriyesinde: "*Bede 'tül-kitāb cemāziye'l-āḫirūn on altıncı günü yevmü's-sebte Bārī Ta'ālā itmāmını müyesser eyleye āmin. Sene biñ iki yüz on altıdadur. 16 cemāziye'l-āḫir 1216*" ibaresi bulunmaktadır.

Bu ibarenin ardından "*Alī el-Mevlevī Mevlevihâne-i Bâb-ı Cedīd*" yazılı bir mühür bulunmaktadır.

Hemen altında "*Kitāb-ı İhtiyārāt-ı Ḥazret-i Şabūhī Aḫmed Dede Efendi ḳuddise sırruhu'l-'aziz Ḥazret-i Şabūhī Dede Efendi Yeñikapu Mevlevihānesinde şeyḫ iken vefāt eyledi. Meşnevī-i Şerīf Ḥazret-i Mevlānā'dan ḳuddise sırruhu'l-'aziz ba'zı ebyāt-ı şerīfī*

ihtiyār idüp ve şerh idüp ismini ihtiyārāt-ı Şabūhî dimişdür. Tārīh-i vefâtı sene 105" yazmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Türkçe Yazmalar 606 Nolu Yazma

Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Türkçe Yazmalar bölümünde 606 no ile kayıtlıdır. 196 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (65 varak), 2. cilt (39 varak), 3. cilt (28 varak), 4. cilt (16 varak), 5. cilt (26 varak) ve 6. cildin (21 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm Ḥamd [u] sipās-i bī-ḳıyās mer ān ḥālīḳ-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innī cā' ilun fi'l-arḳı ḫalīfeten*

Eserin sonu: *el-faḳīr es-Seyyid 'Alī Necmeddīn er-Rızā el-Mevlevī el-Ma'rūf b. Ḥulefāi mektüb-ı şadr-ı 'ālī fi-20 Rebi 'ü'l-āḫir 1261*

İstinsah tarihi 20 Rebiü'l-evvel 1261'dir. Müstensihisi es-Seyyid Ali Necmeddin'dir.

Filigransız sarı kağıt üzerine talik yazı türü ile yazılmıştır. Şirazeli, köşebendli, yaldızlı çiçek şemseli ve çift cetvelli meşin ciltlidir.

Eser 345x215 245x120mm ebatlarındadır. İlk sayfada besmele ile birlikte 26 satır, diğer sayfalarda ise 33 satır mevcuttur. İlk iki sayfada (1b ve 2a) yaldızlı cetvel vardır. Diğer sayfalarda cetvel yoktur.

Nüshada *Mesnevî*'den alınan başlıklar ve beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayet ve hadisler siyah mürekkeple yazılmış ve üstü kırmızı mürekkeple kesik kesik çizilmiştir. *Beyt* ibaresi de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüshanın zahriyesinde kütüphane kaydı dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar 1310 Nolu Yazma

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar bölümünde 1310 no ile kayıtlıdır. 411 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (133 varak), 2. cilt (73 varak), 3. cilt (66 varak), 4. cilt (30 varak), 5. cilt (60 varak) ve 6. cildin (49 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm Ḥamd [u] sipās-i bī-ḳıyās mer ān ḥālīḳ-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innī cā' ilun fi'l-arḳı ḫalīfeten*

Eserin sonu: *elḥamdüli'llāh'alā-ḫatmihi ve şallallāhu 'alā Muḥammed ve 'alā ālihi ve 'aşiretihi*

İstinsah tarihi belli değildir. Müstensihisi Mustafa Abdülgaffâr'dır.

Filigransız beyaz kağıt üzerine İran nesih yazı türü ile yazılmıştır. Dikişli, şirazeli, miklepli bez kaplı, eskimiş deri ciltlidir.

Eser 210x150 160x080mm ebatlarındadır. İlk sayfada 18 satır, diğer sayfalarda ise 25 satır mevcuttur. Varaklarda cetvel yoktur. İki, üç ve dördüncü varakların derkenarlarında yoğun şekilde haşiyeler mevcuttur. Eserin son iki sayfasında şerhle ilgili olmayan açıklamalar mevcuttur.

Bu nüshada ayetler, hadisler ve Mesnevî'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mesnevî'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı ve/veya siyah mürekkeple çizilmiştir. Farklı kaynaklardan alınan manzumeleri belirtmek için kullanılan beyt ibaresi de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüshanın zahriyesinde Yaşıcı Mustafa'nın kitabın sahibi olduğundan, eserin isminin İhtiyârât-ı Sabûhî ve yazarının Sabûhî Ahmed olduğundan bahsedilmektedir. Bu ifadelerin ardından bir mühür mevcuttur.

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Yazma

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde NECTY01495 no ile kayıtlıdır. 326 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (111 varak), 2. cilt (64 varak), 3. cilt (46 varak), 4. cilt (27 varak), 5. cilt (43 varak) ve 6. cildin (36 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipâs-i bî-kıyâs mer ân ḥâlîk-ı 'arz u semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-i innî cā'ilun fi'l-arḍi ḥalîfeten*

Eserin sonu: *el-fakîr el-ḥakîr el-mu'terif bi'l-'aciz ve't-takşîr Zâkir Dervîş es-Seyyid İsmâ'il el-müştehir bi-ḥâfîzu'l-Ḳur'ân 24 Cemâziye'l-âḥir 1251*

İstinsah tarihi hicrî 1251'dir. Müstensihî Zâkir Dervîş es-Seyyid İsmâ'il'dir.

Koyu kırmızı meşin ciltlidir. Şemseli, salbekli ve mikleplidir. İlk sayfada yer alan serlevha tezhipli ve mihrabiyelidir. İlk varaktaki cetvel altın yaldızlı, diğer sayfalarda ise kırmızıdır. Nesih yazı türü ile kaleme alınmıştır.

Eser 325x203 225x124mm ebatlarındadır. İlk sayfada 23 satır, diğer sayfalarda ise 25 satır mevcuttur.

Bu nüshada ayetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Söz başlarının ve âyet/hadis şerh ederken kullanılan âyet/hadise ait kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek belirgenleştirilmiştir. Farklı eserlerden alınan manzum parçaları belirtmek için kullanılan beyt ve nazm ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 935/1 ve 935/2 Kayıtlı

Yazma

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 935/1 ve 935/2 numara ile ve *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla kayıtlı iki eser görülmektedir. İncelemeler sonucunda iki eserin aslında aynı eser olduğu ortaya çıkmıştır. Eser 221 varaktır ve 1. cilt (131 varak) ve 2. cildin (90 varak) şerhleri mevcuttur. 203. varaktan sonra el yazısında değişiklik vardır fakat eserin konusunda bir karışma veya değişme mevcut değildir.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipâs-i bî-ḳıyâs mer ân ḥālîḳ-ı 'arz u semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-i innî cā' ilun fi'l-arḍı ḫalîfeten*

Eserin sonu: *Temmetu'l-cildu şânî bi-'avni'l-mulk el-Vahhâb ketebe Dervîş Muştafâ*
İstinsah tarihi belli değildir. Müstensihî Dervîş Mustafâ'dur.

Kenarları kahverengi meşin, cilt kapakları ebru kağıt ve miklepli mukavva ciltlidir. İlk iki sayfadaki cetvel altın yaldızlıdır, diğer sayfalarda cetvel mevcut değildir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır.

Eser 290x175 - 210x130mm ebatlarındadır. İlk sayfada 20 satır, diğer sayfalarda ise 23 satır mevcuttur.

Bu nüshada ayetler, hadisler ve *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Farklı eserlerden alınan manzum parçaları belirtmek için kullanılan beyt ve nazm ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Zahriyede: "*Cild-i evvel ve cild-i şânî bir yirdedür.*

İhtiyârât-ı Şabûḥî. Men ne-dîdem der-cihân cust u cû/ Hiç ehliyyet bihr ez-ḥûy ne-gû. Ya' nî cust u cû 'âleminde ya' nî iyü ḥûydan yegrek ehliyyet görmedüm.

İstaşhabe el-fakîr es-seyyid 'Alî rızâ ibn eş-şeyḫ Muḥammed Şemseddîn 'an-sülâle Ḥazret-i Mevlânâ ḳuddise sırruhu el-me'mûr be-ḥıdmet-i meşîḫat-ı mevlevîḫânedür Ḳâsım Paşa 29 Şafer 1266" yazmaktadır. Hemen altında " Seyyid 'Alî sülâle-i Mevlânâ" yazan bir mühür vardır.

Sivas Ziya Bey El Yazmaları Kütüphanesi 297.7/15503 Nolu Yazma

Sivas Ziya Bey El Yazmaları Kütüphanesi 15503 no ile kayıtlıdır. Eser 202 varaktır ve 1. cilt (129 varak) ve 2. cildin (73 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipâs-i bî-ḳıyâs mer ân ḥālîḳ-ı 'arz u semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-i innî cā' ilun fi'l-arḍı ḫalîfeten*

Eserin sonu: *Zirâ bârân nâzil olmasa mezra'lar ser-sebz olup vücûda gelmez.*

İstinsah tarihi hicrî 1217'dir. Müstensihî Yusuf b. Ahmed'dir.

Kenarları kahverengi meşin, cilt kapakları ebru kağıt ve miklepli mukavva ciltlidir. İlk iki sayfadaki cetvel altın yaldızlıdır, diğer sayfalarda cetvel mevcut değildir. Nesih hat ile kaleme alınmıştır.

Eserde neredeyse her sayfada satır numaraları farklılık göstermektedir. 24, 25, 26 ve 27 satırlı sayfalar mevcuttur.

Bu nüshada ayetler, hadisler ve *Mesnevî*den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*den alınan beyitler, Arapça açıklamalar ve âyet açıklamalarında kullanılan âyet parçaları ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Farklı eserlerden alınan manzum parçaları belirtmek için kullanılan beyt ve nazm ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Zahriyede yarım bırakılmış bir fihrist ve eserin ismi *İhtiyârât-ı Şabûhî* yazmaktadır. "*Sa'âdetlü Aḥmed Dedem ba'de'l-du'ā vü şenā ve iştiyāk-ı mübārek dest-i şerīfñüz būs idüp ne kadar muḥabbetler 'arz olındığın yine ḳalb-i şerīfe nümāyāndur*" yazmaktadır. Zahriyeden sonraki sayfada ise: "*Taşavvuf iy birāder çār ḥaşlet/ ü tevāzu' ḥilm ü şefḳat*" ve ayrıca beş beyit daha yer almaktadır. Yanındaki sayfada ise köşede bir beyit ve "*istaşḥabe el-faḳîr Muḥammed Ḳadrî Efendi'den 'Alî Bedreddîn el-müderriş el-mevlevî ḡafara lehuma*" ibaresi yer almaktadır.

Eserin bitiminden sonra şu bölüm eklenerek müstensih ve yazılış tarihinde hakkında bilgi verilmiştir: *ihdinā pîri ve seyyidi ve şeyḫi ve mu'temedi eş-şeyḫ Yūsuf Efendi el-mu'azzam 'indi'llāh ve'n-nās ibn-i Aḥmed Efendi el-merḥûm el-mebrûr mürşidü'l-fuḳarā fî-zāviyeti's-şerīfi'l-'āliyye el-mevleviyyedür Beşiktaş vel-faḳîr Muḥammed Şerif 15 Rebi'ü'l-evvel 1217*

Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı 446 Nolu Yazma

Bu nüsha Hüseyin Kocabaş Kitaplığı'nda *İhtiyârât-ı Mesnevî* adıyla 446 numarada kayıtlıdır. 173 varaktır. Bu nüshada 3. cilt (49 varak), 4. cilt (28 varak), 5. cilt (48 varak) ve 6. cildin (44 varak) şerhleri mevcuttur. Nüsha üçüncü cilt ile başlamaktadır. Birinci ve ikinci cilde ait olan bölümler mevcut değildir.

Eserin başı: *Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥîm Ḥamd [u] sipās-i bî-ḳiyās mer ān ḥālîḳ-ı 'arz u semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-i innî cā'ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*

Eserin sonu: *el-faḳîr el-ḥaḳîr el-mu'terif bi'l-'acv ve't-taḳşîr Zâkir Dervîş es-Seyyid İsmâ'îl el-müşteḥir bi-ḥāfiẓu'l-Ḳur'ân 24 Cemâziye'l-âḫir 1251*

İstinsah tarihi ve müstensihisi "*min-ketebe el-fakîr Dervîş Muhammed el-Kâdirî*" ifadesinden yola çıkarak Dervîş Muhammed el-Kâdirî'dir, diyebiliriz.

Meşin ciltlidir. İlk sayfada yer alan serlevha tezhipli ve mihrabiyelidir. İlk varaktaki cetvel altın yaldızlı, diğer sayfalarda ise kırmızıdır. Kimi sayfalarda cetvel mevcut değildir ve bu sayfalarda yazı karakterleri değişiktir. Talik hattı ile kaleme alınmıştır.

Eser 220x140-145x85mm ebatlarındadır. İlk sayfada 15 satır, diğer sayfalarda ise 19 satır mevcuttur.

Bu nüshada *Mesnevî*'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mesnevî*'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Âyet ve hadisleri belirtmek için ise kırmızı mürekkeple harekeler eklenmiştir. Âyetler açıklanırken kullanılan âyet parçalarının üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Zahriyede "*Şerh-i Meşnevî-i Şerîf Şabûhî Ahmed Dede*" ve "*Ser-i 'ârif be-cuz ez-dîde-i 'ârif ne-şenâht/Şems-i Tebrîz kuned fehm ki Mevlânâ kîst*" yazmaktadır. Zahriyeden sonraki sayfada ise Millî Kütüphane nüshasındaki "*İstaşhabe el-fakîr es-seyyid 'Alî rızâ ibn eş-şeyh Muhammed Şemseddîn 'an-sülâle Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu el-me'mûr be-hıdmet-i meşîhat-ı mevlevîhânedür Kâsım Paşa 29 Şafer 1266*" şeklindeki ifade ve "*Seyyid 'Alî sülâle-i Mevlânâ*" yazan mühür silik bir şekilde bu nüshada da yer almaktadır. İki nüshadaki bu ifadelerin yazı karakterleri de aynıdır. Bu sayfada ayrıca hangi ciltlerin şerhinin bulunduğu dair sol üst köşede "*Şabûhî cild-i sâliş ve râbi' ve hâmis ve sâdis ez-Mesnevî-i Mevlevî şerhî*" ifadesi bulunmaktadır. Bu sayfada bir de temellük kaydı mevcuttur: "*bi-mulkihi İbrâhîm el-Hâc seyyidü'l-fakîr kapu halîfesi sâlik sene 1196*."

Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Bölümü Mustafa Con A Koleksiyonu 129 Nolu Yazma

Ankara Üniversitesi Yazma Eserler bölümü Mustafa Con A koleksiyonunda 129/I 129/II ve 129/III numaralı üç adet kayıt karşımıza çıkıyor. Bu üç kayıt da birbirinin aynısı olmakla birlikte verilen bilgiler 129/I'de birinci cilde, 129/II'de ikinci cilde ve 129/III'te üçüncü cilde aittir. Eser ciltler arasındaki boş sayfalara birlikte 221 varaktır. Bu nüshada 1. cilt (111 varak), 2. cilt (63 varak) ve 3. cildin (45 varak) şerhleri mevcuttur.

Eserin başı: *Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm ve bihi nesta'in Ḥamd [u] sipâs-i bî-kıyâs mer ân ḥalîk-ı 'arz u semâ vü nâs-râ ki be-ḥiṭâb-i innî câ'ilun fî'l-arḍi ḥalîfeten*

Eserin sonu: *Nedendür ki bir ğayrı yirde ya'nî ḥadîs-i qudsîde Guft lâ-ya'rifuhum ğayri fezar.*

İstinsah tarihi hicrî 1057 ve müstensihisi Karakaş-zâde Mustafâ b. Alî Dede'dir.

Zencirekli, kahverengi meşin kaplı mukavva ciltlidir. Cetvel kullanılmamıştır. Eserin ilk beş varağındaki yazı tipi ile sonraki varaklarda yazı tipi birbirinden farklıdır.

Eser 207x136-170x100mm ebatlarındadır. İlk sayfada 21 satır, ilk 5 varakta 27 ve diğer varaklarda 25 satır mevcuttur. Nesih hat ile kaleme alınmıştır.

Bu nüshada âyetler, hadisler ve Mesnevî'den alınan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mesnevî'den alınan beyitler ise siyah mürekkeple yazılmış ve üstleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Aynı zamanda Allâh, Hak, Hazret-i Mevlânâ, Hızır, Hazret-i Mûsâ, Resûlullâh gibi isimlerin üzeri de kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Eserin kapağı açıldığında DTCF Kütüphanesi mühürleri ve okunamayan bir mühür bulunmaktadır.

4.2.Nüshaların Soyağacı ve Kolbaşı Nüshaların Belirlenmesi

Sabuhi Ahmed Dede tarafından yazılan *İhtiyârât-ı Sabûhî* şerhinin müellif hattı tespit edilememiş, bu nedenle müellifin kaleminden çıkan metne, yani orijinal metne en yakın metni oluşturabilmek için tenkitli metin kurma ihtiyacı hasıl olmuştur. Metin neşri, tenkitli metin oluşturmak gibi konular uzun yıllardır tartışılmaktadır. Günümüzde bu usûlun neden gerekli olduğu ve nasıl uygulanacağına dair önemli akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir:

Konuya sistematik bir şekilde yaklaşarak uygulamaya yönelik açıklamalarda bulunan Ahmet Ateş “...metin neşrinin gayesi, okuyucuya mümkün olduğu kadar, müellifin kaleminden çıkmış (original) metnin aynı olan bir metin vermektir. Metin tenkidi de, orijinalı aramak ve ona vasıl olmak için kullanılan vasıtaların ve takip edilen yolun heyeti umumiyesidir.” (Ateş, 1942: 255) diyerek tenkitli metin çalışmalarının gayesinin müellif hattının aynı olan metnin oluşturması olduğuna dikkat çekmektedir.

Mertol Tulum da tenkitli metin oluşturmanın gerekliliğinden hareketle “...metni daha geniş okuyucu kitlesine ulaştıracak ve ondan kolayca yararlanmayı sağlayacak yol, tamamen filolojik usullerle tenkitli basımını (edition critique) yamaktır” dedikten sonra iç tenkit kavramı üzerinde durur: “...iç tenkidin hedefi, metni, yazarının kaleminden çıkmış orijinaline yaklaştırmaktır.” (Tulum, 1983: 3).

Tunca Kortantamer “Burada temel prensip en güzel metni oluşturmak değil, yazarın kaleminden çıkana en yakın metni oluşturmaya çalışmaktır. Ortaya çıkarılacak metin hatasıyla savabıyla, yanlışıyla doğrusuyla yazarın metni veya ona en yakın metin

olmalıdır.” (Kortantamer: 1993: 347) ifadesiyle, Yusuf Ziya Kavakçı “*Metin Tenkidi, esas nüsha metnini veya o metne en yakın (constitutio textus) bir metni ortaya koymak maksadıyla yapılan bir ameliyedir.*” (Kavakçı, 1991: 87) sözleriyle tenkitli metin oluşturmaktan amacın *metnin aynısını ya da en yakınını oluşturma* olduğu fikrini paylaşmaktadırlar.

Netice olarak, tenkitli metin kurmadaki amaç en güzel, en doğru metni ortaya koymak değil müellif hattına en yakın nüshayı oluşturmaktır, düşüncesi genel kabul gören bir görüştür.

İhtiyârât-ı Sabûhî’nin müellif hattı tespit edilememiştir. Nüshalar kapsam olarak incelendiğinde SE, SH, İÜ, KA nüshalarının altı cildin tamamından; KB, AM, SZ nüshalarının sadece ilk iki ciltten; AÜ nüshasının ise ilk üç ciltten; KC, HK nüshalarının son dört ciltten oluştuğu tespit edilmiştir. SP nüshasında üçüncü cilt ve dördüncü cildin başı eksiktir. AÖ, KH nüshaları temin edilemediğinden incelemeleri gerçekleştirilememiştir.

İlk iki cildi ihtiva eden KB nüshasındaki vakfiyye kaydında müellifin kendisi tarafından vakfedilmiş olduğu ifade edilmektedir. Bu da nüshanın müellif tarafından gözden geçirildiği anlamına gelmektedir ki müellif hattına eş değer kabul edilir. Ancak diğer nüshalar için aynı şeyi söylemek mümkün olmadığından orijinal metne ulaşmak için soyağacı çıkarma zarureti ortaya çıkmıştır. Soyağacı oluşturma müellif hattına en yakın metni oluşturmak için kullanılan en etkili yöntem olarak kabul edilmektedir: “*Nüshaların hepsini görmeden, bunlar arasındaki maddi ve içerikle ilgili alakayı tespit edip bir soy ağacı çıkarmadan kurulacak bir neşir olsa olsa büyük ölçüde naşirin metni olur, müellifin değil.*” (Kılıç, 2007:417).

KB nüshası yukarıda belirtildiği gibi müellif tarafından vakfedilmiş bir eser olduğundan her ne kadar sadece ilk iki ciltten oluşsa da incelemeye zemin oluşturmaya gereken nüsha hükmündedir. KC nüshası da sonraki dört cildi içermektedir. Ayrıca tarih olarak müellifin hayatta olduğu zamanda kaleme alınmıştır. Nüsha yazım özellikler açısından KB nüshası ile ortak özellikler göstermektedir. Her iki nüshada da Arapça ibareler kırmızı mürekkeple yazılmış, Farsça beyitlerin ise üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Ancak nüshaların yazı stilleri farklıdır. Bu özellikler iki nüshanın farklı kişiler tarafından istinsah edilmiş olduğunu; ancak ortak bir tedrise sahip olabileceklerini göstermektedir. Ayrıca nüshalar arasından müellif hattına bu kadar yakın tarihli başka bir nüshada bulunmamaktadır. Bu nedenle ilk iki cildi içeren KB nüshası ile son dört cildi ihtiva eden KC nüshası zemin nüshalar olarak kabul edilmiştir.

Diğer nüshalar incelendiğinde göze çarpan en önemli detaylardan biri nüshaların bir kısmında âyetlerden sonra Arapça açıklama verilmesi, diğerlerinde ise verilmemesidir. İlk iki ciltte tüm nüshalarda Arapça açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Üçüncü ciltten itibaren SH, İÜ ve HK nüshalarında Arapça açıklamaların bulunmadığı, KA nüshasında ise dördüncü ciltten itibaren açıklamalara yer verilmediği görülmektedir.

KC, SE, SP nüshaları ise Arapça açıklamaların bulunduğu nüshalardır. KB, AM ve SZ nüshalarında ise sadece iki cilt olmalarından kaynaklı bu inceleme gerçekleştirilememiştir.

Bir diğer tespit ölçütü ise ünvan sıfatlarının kullanımındaki farklılıklardır. Yukarıdaki tespiti paralel şekilde Arapça açıklamaları tam nüshalarda kullanılan ünvan sıfatları ile birbiri ile aynı; açıklamasız olan nüshalarla ise farklılık göstermektedir. Bu veriler nüshaları iki farklı koldan geldiğini göstermektedir. Arapça açıklamalı olan nüshalar A kolu, açıklamasız olanlar B kolu olarak adlandırılmıştır. KA nüshasında Arapça açıklamalıları dördüncü cilde kadar devam ettirmektedir. Ancak bu nüshada kullanılan ünvan sıfatları A kolundaki gibi olmakla beraber ortak hatalar, farklı kullanımlar tespitinde ise bu koldan farklı özellikler gösterdiği tespit edilmiş ve bu nedenlerle farklı bir kol olarak değerlendirilmiş, C kolu adı verilmiştir.

AÜ ve SZ nüshaları ise ortak hatalar ve farklı kullanımlar göz önünde bulundurulduğunda A kolunun alt bölümleri olduğu tespit edilmiştir.

MK nüshası ise ilk iki ciltten oluşmaktadır. Arapça açıklamalar bu nüshada da vardır. Ortak hatalar-farklı kullanımlar incelemesinde ise MK nüshasının B kolunda olan nüshalarla paralellik arz ettiği tespit edilmiş, bu nedenle bu nüshanın B kolundan gelmiş olma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülmüştür.

B kolu nüshalarının kendi içindeki bir farklılığı KH nüshasında göze çarpmaktadır. Bu nüshadaki ünvan sıfatları diğerlerine göre çok daha uzun ve ağırdır. Eldeki verilere göre yazılış tarihi günümüze en yakın tarihli olan nüsha da bu nüshadır.

“İhtiyârât’ı burada yazıp (Şâm) tamamladığı daha sonra kendi eliyle yazdığı, bu nüshayı 1050/1640 yılında iken makam çelebisi Hüseyin Çelebi zamanında Konya’da vakfettiği, elimizde bulunan Konya Mevlânâ Müzesine kayıtlı 2085 nolu elyazması nüshada belirtilmektedir.” (Kızılkaya, 2019b: 30)

Kızılkaya’nın *“İhtiyârât’ı burada yazıp (Şâm) tamamladığı daha sonra kendi eliyle yazdığı, bu nüshayı 1050/1640 yılında iken makam çelebisi Hüseyin Çelebi zamanında Konya’da vakfettiği, elimizde bulunan Konya Mevlânâ Müzesine kayıtlı 2085 nolu elyazması nüshada belirtilmektedir.”* (Kızılkaya, 2019b: 30) ifadeleri ile dile getirmiştir. Lakin bu

nüshanın bizzat Sabûhî Dede tarafından yazılmış olduğuna dair tarafımızca yapılan araştırmalarda kayıtlı bir veriye erişilememiştir. Eserde istima kaydı da bulunmamaktadır. Ancak bunların olmaması eserin müellif hattı olmadığını ispatlamamızı sağlayacak herhangi bir ipucu da vermemektedir. Bununla birlikte çok daha sonraki yüzyıllarda istinsah edilmiş nüshalarda KB ve KC nüshalarına göre zaman zaman daha güvenilir verilerin bulunması birkaç soruyu akla getirmektedir:

- KB nüshası müellif hattıdır. Ancak farklı zamanlarda yazılmış tespit edilemeyen farklı müellif nüshaları da bulunmaktadır. Kol başları farklı müellif hatlarından devam ettikleri için ilerleyen yüzyıllarda da farklı varyanların oluşmasında sebep vermiş olabilir.

- KB nüshasının müellif tarafından vakfedildiği nüshanın başında belirtilmiştir. Bununla birlikte şârih eseri vakfederken metnin tamamını incelemeyen eksik bir nüsha vakfetmiş olabilir. Bu durumda eserin tek ve tam bir müellif hatlı nüshası var demektir. Diğer nüshalar müstensihler elinde farklı varyanların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

- KB nüshası müellif hattı değildir, ancak farklı zamanlarda müellifin oluşturduğu farklı nüshalardan birisinden çoğaltılmıştır. Diğer müellif hatlarından da farklı kollar oluşmuştur.

Kızılkaya'nın (Kızılkaya, 2019b: 44), Ergun'un (Ergun, 1937: 11-12) ve Sarı'nın (Sarı, 1992: 104) eserlerinde de belirttiği gibi Sabûh Dede melâmî-meşrep bir kişiliğe sahiptir. Dîvânı da mürettep bir dîvân değildir. Ayrıca inceleme bölümünün sonunda gerekçeleri ile ortaya koyduğumuz üzere eser ders notlarının derlenmesi ile oluşturulan yani farklı açıklamalar akla geldikçe eklenen bir eser olmasından dolayı belki şârihin kendisi belki de talebelerinin kaleme alması sonucu farklı kolların ortaya çıktığı, KB nüshasının da bu esnada hazırlanan nüshalardan birisi olduğu ve sonrasında Konya Mevlânâ Müzesine vakfedildiği muhtemeldir. Yeni çalışmalarla ortaya çıkacak farklı nüshalar ve bilgiler sorunu çözüme kavuşturabilecektir.

Yukarıda incelenen nüsha özellikleri neticesinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Müellif Hattı(Kayıp) Eksik Nüshaların Soy Ağacına Eklenmiş Hali									
A				B				C	
Müellif Hattı / Kayıp Nüsha				Müellif Hattı / Kayıp Nüsha				Müellif Hattı / Kayıp Nüsha	
KB-KC		SE	SP	İÜ	SH	HK	MK	KA	
AM	SZ	AÜ							
AÖ ve KHK nüshası temin edilememiştir.									

Tablo 19: Nüsha Soyağacı

KB ve KC nüshaları vakfiye kaydı, yazılış tarihi ve düzeni nedenleriyle hem kol başı hem de zemin nüsha olarak kabul edilmiştir. Bu kolda ortak yazım farklılıkları incelendiğinde SE ve SP nüshalarında ayrı bir kol oluşturduğunu söyleyebileceğimiz farklılıklar dikkati çekmektedir. SP nüshası üçüncü cildin dibacesinin, şerh bölümünün ve dördüncü cildin baş kısmının bulunmamaktadır. Tenkitli metni oluştururken amaç müellif hattına en yakın metni oluşturmak olduğundan SP nüshasındaki yazım hataları ve özensizliklerinin de bu çalışmayı engelleyeceği düşüncesi ile incelemeye dâhil edilmemiştir. SE ve SP nüshalarının KB-KC nüshaları ile farklılıkları azımsanmayacak oranda fazladır. Bu da bize SE ve SP nüshalarının farklı şekillerde farklı bir nüshadan, belki de müellih hattından gelmiş olabileceğini göstermektedir. Zira KB-KC nüshalarının müellif hattı olmaları ya da müellif hattından oluşturulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. AM ve SZ nüshaları genel özellikleri itibarıyla KB-KC nüshalarının devamı niteliğindedir. AÜ nüshası da SE nüshası ile ortaklıkları fazladır.

B kolunda da benzer bir durum söz konusudur. Ortak yazım hataları-farklılıkları incelendiğinde nüshaların tespit edilemeyen farklı bir kolbaşı nüshadan oluşturulduğuna işaret etmektedir. SH nüshası günümüze en yakın tarihli olan nüshadır. SH ve MK nüshaları eksiklikleri nedeniyle kolllarını temsil etmekten uzak nüshalardır. O nedenle incelemeye bu koldan İÜ nüshası alınmıştır.

KA ise yukarıda bahsedilen özelliklerinden ötürü kendi kolunun tek nüshası olarak incelemeye dâhil edilmiştir.

4.3.Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yol

Metnin yazımında Times Turkish Transcription transkripsiyon fontu kullanılmıştır. Metindeki Arapça ve Farsça ibareler aynı font kullanılarak transkribe edilmiştir. Metne ait olan kısımlarda 12 punto, metin açıklamasına ilişkin dipnotlarda 10 punto kullanılmıştır.

Tenkitli metin çalışmalarına başlamadan önce imla hususiyetlerini standart ve istikrarlı hale getirebilmek için Prof. Dr. İsmail ÜNVER'in Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler başlıklı makalesi tetkik edilmiş ve buradaki uygulamalara büyük ölçüde riayet edilmiştir. Ancak bu makalede bulunmayan ya da farklı uygulama durumlarına ilişkin detaylar, metnin kurulmasında dikkat edilen hususiyetler aşağıda verilmiştir:

4.3.1. Metin Nüshalarının ve Satır Numaralarının Gösterimi

Metin tenkidi esnasında incelenen nüshalar her sayfa sonunda köşeli parantezle ve koyu karakter kullanılarak gösterilmiştir. Zemin nüsha olan KB ve KC nüshalarında sayfaların gösterilmesinin yanısıra parantez içinde satır numaraları da belirtilmiştir. Satır numaraları kelime ya da tekip ortasına geldiyse kelimenin ya da terkinin başına alınarak gösterilmiştir:

Ve tecellî-i şühûdîde ki zühûr-ı Hâk'dan 'ibâretdür, şuver-i ta' ayyûnâtla (19) bi-ḥaseb-ı tenevvü' ât-ı isti' dâdât u kâbiliyyât efrâd-ı mevcûdât u keşerât çun tezâd ve [KB82b] (1) teḥâlûf-i esmâ-yı celâli ve cemâli zâhir oldı. Ol ḥaḳîkat-i vâḥide bi-ḥaseb-i ihtilâf şifât-ı maẓhar-ı (2) hidâyet ki Mûsâ'dur ve maẓhar-ı dâlâlet ki muḳâbil-i Mûsâ'da vâḳi' olmuştur. Anuñ zıddı ve (3) muḫâlifidür. Zirâ Nâfi' ü Gaffâr çun muḫâlif [SE83a] Żarr u Ḳahhâr'dur. Elbette her birinüñ maẓharı [KA62b] birbirine (4) muḫâlif olur ve

Mûsâyî bâ-Mûsâyî der-ceng şud

bu tezâda işâretdür ki mertebe-i keşret vâḥidiyyetde (5) zühûr bulmuştur.

4.3.2. Nüsha Farklılıklarının Gösterimi

KB ve KC nüshaları zemin nüsha olarak belirlendiği için diğer nüshalardaki farklılıklar bu nüshadaki satır numaraları dikkate alınarak numarasız dipnotta satır numarası kullanılarak gösterilmiştir. Dipnot bölümünde parantez içerisinde satır numarası yazıldıktan sonra KB nüshasındaki ilgili bölüm yazılmış, akabinde diğer nüsha(lar)daki farklılık, eksiklik ya da fazlalık arada iki nokta ile gösterildikten sonra belirtilmiştir. Nüshalar arasına virgül işareti konulmuştur:

(3) şâḥibleridür. Her mertebenüñ: - İÜ, KA.

(6) mertebede: maḥalde SE

Bir satırda birden fazla gösterilmesi gereken farklı yazım mevcutsa arada noktalı virgül işareti ile bu ayrıma işaret edilmiştir:

(14) Hâzret'ün 'aleyhi's-selâm: Hâzret'ün SE; olurlar: olurlar. Pes her ne söyleseler hevâ-yı nefslerinden söylemezler SE.

Zemin nüshanın haricinde müttefiken farklı bir kullanım varsa ve bu farklı kullanım metin için daha uygunsa ya da zemin nüshada olmayıp diğer nüshalarda olan bir kullanım anlam olarak metni tamamlıyorsa zemin nüshadaki kullanım yerine bu kullanım tercih edilmiştir:

(6) - KB, SE: Beyt...olmuşlardur İÜ, KA.

Gösterilecek farklılık beş kelimeden fazla ise ilk ve son kelimelerin arasına üç nokta işareti kullanılmış, metinde olmayan kullanımlar da kısa çizgi işareti ile gösterilmiştir:

(13) evvelinden ... ola: evvelinden - mu 'aḥḥar ola SE.

4.3.3. Metindeki Şiirlerin Gösterimi

Mesnevî'den alınan beyitler parantez içinde önce cilt sonra beyit numarası gelecek şekilde gösterilmiş, arada iki nokta işareti kullanılmıştır. *Mesnevî*'de *fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün* vezni kullanılmıştır ve bu kullanım şerh metni içersinde geçen beyitlerde ayrıca gösterilmemiştir. *Mesnevî* beyitlerinin açıklamaları satır altı dipnotta ve 10 punto ile yazılmıştır. *Mesnevî* beyitlerinin çevirisinde Adnan Kararismailoğlu'nun *Mesnevî Mevlânâ Tam Metin* kitabından istifade edilmiştir:

Kār-gāh-ı şun' -i Hâḡ çün nīstī'st
Coz mu' aṭṭal der-cihān-ı hest kī'st (2:687)

¹ Hakk'ın yaratma iş alanı madem yokluktur, varlık dünyasında boşta olandan başka kim vardır?

Mesnevî harici beyitlerde, beyitin üstünde köşeli parantez içinde ve italik karakterle vezni verilmiş, beyit yazıldıktan sonra Türkçe olmayan beyitlerin çevirisi numaralı dipnot

ile gösterilmiştir. Beyitlerin kaynakları bulunabilmiş ise çevirinin bitiminden sonra parantez içinde gösterilmiş, bulunamayanların ise sadece çevirileri verilmekle yetinilmiştir:

[*mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün*]
K'ez in şehzāde-ī šāhib-ī kerāmet
Fürüg-ī šem' -i eyvān-ī hilāfet¹

¹ Bu keramet sahibi şehzade. Hilafet eyvanının mumunun ışığı.

[*fā' ilātün / mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ul*]
Çend be-gufterm ki hoşem hiç sefer mī-ne-revem
In sefer şa' b nezer reh zi- alā tābe-şerī¹

¹ Defalarca söyledim böyle iyiyim ve hiçbir yolculuğa çıkmam. Bu yolculuk zor, yola bak yerden göğe uzanmakta. (Mevlana, Divan-ı Şems, Gazaliyyat, 2458. Gazel)
(<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh2458/>).

4.3.4. Metindeki Başlıkların Gösterimi

Metinde *Mesnevî*'de yer alan başlıklar satır başında ve büyük harflerle yazılmıştır. Başlıkların çevirileri satırlı dipnotla büyük harflerle 10 punto ile gösterilmiştir:

DĀSTĀN-I ĀN PĀDĪŞĀH-I CEHŪD

Şāh-ı aḥval kerd der-rāh-ı Ḥudā
Ān dü dem-sāz Ḥudāyī-rā cudā (1:326)

² YAHUDİ PADİŞAHININ HİKAYESİ

4.3.5. Metin İçerisindeki Arapça, Farsça İbareler ve Dipnotlardaki Açıklamalar

Metin içerisinde kullanılan Arapça ibarelerden doğrudan beytin açıklamasına yönelik olan âyet, hadîs ya da diğer iktibaslar italik gösterilmiş, mevzubahis ibareleri açıklamak için kullanılan Arapça ibareler için standart yazım kullanılmıştır.

Farsça açıklamalarda ise standart yazım kullanılmıştır. Gerek Arapça gerekse Farsça ibarelerin çevirisi metin içinde şârih tarafından gerçekleştirilmişse çeviriye gerek duyulmamış, çevirilmediyse dipnotta çeviriye yer verilmiştir.

Âyetlerin kaynak gösterilmesinde (Kur'ân-ı Kerîm, Sure adı: Âyet numarası) sistemi kullanılmıştır. Âyetlerin anlamları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan “Kur'ân-

1 Kerîm ve Açıklamalı Meali”den alınmıştır. Hadîs ve diğer iktibaslarda da kaynak tespit edilebiliyorsa parantez içinde belirtilmiş, tespit edilememesi durumunda tercümesi ile yetinilmiştir:

Ya‘nî nice ki İsmâ‘îl Hâzret-i İbrâhim‘ün ‘aleyhime’s-selâm önünde baş koyup teslim oldıysa sen dağı mürşid önünde ancılayın teslim ol. İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i ve’s-Saffât‘da buyurur: *fê-lemmâ belega me‘ahu’s-sa‘ye kâle yâ buneyye innî erâ fi‘l-menâmi ennî ezbeħuke fê‘nżur mâzâ terâ kâle yâ ebeti‘f‘al mâ tu ‘meru setecidunî inşâ‘a ‘llâhu mine‘ş-şâbirîn‘* -felemmâ belega me‘ahu’s-sa‘ye felemmâ vucide ve belega en yes‘â me‘ahû fi‘l-a‘mâl- ya‘nî Hâzret-i İsmâ‘îl vaktâ ki yetişdi pederi Hâzret-i İbrâhimile sa‘y-i maħall, maħall-i sa‘y ki Merve vü Şafâ mabeynidür, yâhud a‘mâl-i dünyâda ve ef‘âl-i âhîretde pederiyle bilece sa‘y ider oldıysa -Kâle yâ buneyye innî erâ fi‘l-menâmi ennî ezbeħuke-uħtemel ennehû ra‘â zâlike ve ennehû ra‘â ma huve ta‘bîrühû fe zâhiru‘l-lafzi ennehû ra‘â fi‘l-menâm ennehû yezbeħuhû velâkin ma‘nâhû innî erâ fi‘l-menâmi ennî kâd umirtu bi-zebħike bi-delili mâ kâle fi-siyâki‘l-âyeti².

¹ Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” dedi. (Kur‘ân-ı Kerîm, Saffât: 102).

² Muhtemeldir ki o bunu gördü ve tabirinin ne olduğu hususunda bir görüşe ulaştı. Lafzın zahirine göre o rüyasında onu (oğlunu) boğazladığını gördü lakin bunun manası, ayetin siyakında söylediklerine dayanarak, “ben rüyamda seni boğazlamakla emrolundum” şeklindedir.

4.3.6. Arapça Bölümlerde Kelimelerin Yazım Özellikleri

Arapça bölümlerde yazımında u-ü kullanımı farklılık gösteren kelimelerde u vokalinin kullanımı tercih edilmiştir.

<i>Küntü</i>	<i>Kuntu</i> (KB36a)
<i>Hüve</i>	<i>Huve</i> (KB53b)

Arapça önek ve edatlar kendilerinden sonra gelen kelimeye kısa çizgi ile birleştirilmiştir:

ke-enne (KB2b), *lâ-yutreku* (KB2b), *fî-şûratın* (KB32a)

4.3.7. Farsça Bölümlerde Kelimelerin Yazım Özellikleri

Genel olarak çalışmalar incelendiğinde Farsça ibarelerin yazımı hususunda bir yazım birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle günümüz Farsçası ile eski Farsça arasında ya da İrandaki Farsça ile Anadolu‘da kullanılan Farsça arasında farklı kullanımlar söz konusudur. Bu çalışmada aşağıdaki ilkeler çerçevesinde transkripsiyon gerçekleştirilmiştir:

- Türkçedeki hal eklerine karşılık gelen râ-, ez-, der- be- ekleri; fiile gelen mî-, be-/bi-ne- gibi çekim eki mahiyetindeki ekler ve olumsuzluk ekleri kısa çizgi ile birleştirilmiştir:

Ney ḥadīṣ-i rāh-ı pür-ḥūn mī-kuned
Kıṣṣahā-yı ʿışk-ı Mecnūn mī-kuned (1:13)

Ber ne-kendī yek duʿā-yı lūṭ-ı rād
Cümle şehristān-ı şān-rā bī-murād (3:87)

- Vāv-ı ma'dûleler “ḥā...” şeklinde gösterilmiştir:

Şimmeʿ-ı zīn ḥāl-i ʿārif vā nemūd
Ḥalk rāhim ḥāb ḥasbī der-rubūd (1:395)

- Yazımında farklı kaynaklarda muhtelif kullanımları olan كُن، شد، گفت kelimelerinde guft, kun, şud kullanımları tercih edilmiştir.

Ney ḥadīṣ-i rāh-ı pür-ḥūn mī-kuned
Kıṣṣahā-yı ʿışk-ı Mecnūn mī-kuned (1:13)

- Ek fiil görevindeki “est” kelimedden ayrı yazılmıştır. Baştaki “e” sesi düşmüşse önceki kelimeye kesme işareti ile birleştirilerek yazılmıştır:

Baʿd ez-ān cānet ṭılsım-ı diger est
Ġayb-rā cānī vü cism-i diger est

Her çe ġayr-ı şūriş ü dīvānegīʾst
Enderin reh dūri ü bīġānegīʾst (6:609)

- Fiil çekimi sağlayan “i, em, end” gibi kullanımlar kelimeyle bitişik yazılmıştır:

Rāh pür fitneʾst u der her ġiṣeī
Āfetī der-defʾi her cān şīṣeī (KB23a)

- Ayrı yazılan eklerde ses düşmesi meydana gelmişse ya da vezin gereği düşürülmesi gerekiyorsa önünde kesme işareti kullanılarak kelimeye birleştirilmiştir:

Kʿez Ḥaḳ āmed rāh-ı sūy-ı bende bāz
Yā zi-bende sūy-ı Ḥaḳ ber-gū rāz

- “Bi-” ön ekinden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde ortaya çıkan yardımcı ses kelime başındaki ünlü harfe birleştirilmiştir:

Çun ber-āmed āftāb-ı enbiyā

Guft ey ğışş dūr şuv şafi **bi-yā**

Īn nişān-ı ān buved k'ān mülk ü cāh
Ki hemī cūyī **bi-yābī** ez-Īlāh (2:1671)

- Kelime sonuna gelen ve yukarıda zikredilmeyen edatlar kelimeye bitişik yazılmıştır:
behremend (KB2a)
cennetāsā (KB2a)
hārzār (KB8b)
- Kelimelerin sonuna gelerek sıfat fiil görevi ile kullanılan muzârî fiiller kısa çizgi ile birleştirilmiştir:

ney-zenden (KB13a)
dest-res (KB2b)
cihān-ġir (KB2b)
dil-peṣṣir (KB2b)
dünyā-perestān (KB3a)
kem-yāb (KB3a)
çāre-cūy (KB3a)
ġam-ḥār (KB3a)
Meşnevī-dān (KB6)
āşyān-sāz (KB17b)

4.3.8. Nüshada Farklı Yazımlarla Kullanılan Kelimeler

Nüsha içinde aynı kelimelerin farklı yazımlarla kullanıldığı görülmüştür. Nüshadaki kullanım hangisi ise metne o kullanım aktarılmıştır:

tağ (KB85b)

dağ (KB50b)

kimse (KB18b)

kimesne (KB25a)

yoksa (KB25a)

yohsa (KB29b)

şabā (KB10b)

şabāḥ (KB10b)

tırup (KB63a) durup (KB63a)

men (KB94a) ben (KB94a)

öyle (KB124b) eyle (KB13b)

4.3.9. Hemze Kullanımları

Arapçadan Türkçeye geçen ecvef kelimelerin yazımında metinde hem hemzeli hem de hemzesiz kullanımlarla karşılaşmaktadır. Metin oluşturulurken hemzesiz kullanım daha yaygın olduğu için hemze yerine metinde de kullanılan y(ی) sesi tercih edilmiştir.

fâ'ide	fâyide (KB3b)
ķā'im	ķāyim (KB5b)
cā'iz	cāyiz (KB125a)

4.3.10. Diğer Uygulamalar

- Metin içinde âsmân, âftâb gibi kelimelerde ses türemeleri gösterilmemiştir:

Ġayb-rā ebrī vü ābī diger est
Āsmān u āftābī diger est (1:2035)

Geh tuyī gūyem tu-rā gāhī menem
Her ķe gūyem āftābī rūşenem (1:1940)

- Alıntı yapılan şiirler rubai nazım şekli ise mısralar arasında aruz kalıbı farklılıkları olabildiğinden metin üzerinde gösterim açısından uygun olamadığı için rubainin genel kalıp adları verilmiştir. *Mef^ʿūlū* ile başlayan kalıplar ahrep, *mef^ʿūlūn* ile başlayan kalıplar ise ahrem olarak adlandırıldığı için rubainin üzerine uygun olan ifade yazılmıştır:

[Ahrep]
Miĥnet-i heme der-nihād āb u gil-i māst

Piş ez-dil u ğil e buved n ħařıl-ı mst
Der-‘ lemi ğayb ħne-i dşteim
Reftim bedn ħne ki ser-i menzil-i mst (KB37b)

- Manzum bölümlerde terkip kullanımlarında vezin gerektiriyorsa –i, -yi yerine –y kullanılmıştır:

Ey dehn tu ħod dehne-y dzaħı
V’ey cihn tu ber mişl-i berzaħı (2:12)

R v ħl u ebr v leb un ‘aķıķ
Gyiy Ħaķ tft ez-perde-y raķıķ (5:960)

Ger gl est endişe-i tu glşenı
Ver buved ħrı tu ħıme-y glħanı (2:276)

Z’nki rz est yine-y ta‘rif-i 
Tbe-bined eşrefı teşrif-i  (2:289)

4.4. Transkripsiyonlu Metin

[KB1b] [SE1b] [İÜ1b] [KA1b]

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

(1) Ḥamd [u] sipās-i bî-kıyās mer-ân Ḥālîk-ı ' arz [u] semā vü nās-rā ki be-ḥiṭāb-ı *innî cā' ilun fî'l-arḍı* (2) *ḥalîfeten*¹⁵ müjde-i âferîniş resânide vü be-nevâziş-i *ve leḳad kerremnâ benî Âdeme*¹⁶ her yekî ez-ferzendân-ı (3) Âdem ḥil' at-ı kerâmet pûşânide¹⁷. **Beyt:**

[mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün]
Be-envâ' -i hüner tezyîn dâde
Be-ser şân tâc-ı kerremnâ nihâde¹⁸ (4)

Ve ez-îşân enbiyâ-râ ' aleyhimü's-selâm be-naşş-ı şerîf-i *lâ-nuferriḳu beyne eḥadin minhum*¹⁹ ittiḥād-ı (5) şūrî vü ma'nevî dâde bâz be-merâķî-i *fâḍḍalnâ ba'ḍahum 'alâ-ba'ḍın*²⁰ ber yek-diğer tafḍîl nihâde²¹. (6) **Beyt:**

[mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün]
Zi-emr-i kâf u nûn eflâk kerde
Şahân-ı tâc-dâr ez-ḥâk kerde²²

V'ez-cümle peygamberân sulṭân-ı kevneyn ve resûl-i şaḳaleyn şadr-nişîn-i ḳurb-i (7) *ev ednâ*²³ ve ḥalvet-güzîn-i *ṣumme denâ fe-tedellâ*²⁴ Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ şalla'llāhu

¹⁵ Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 30).

¹⁶ Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. (Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ: 70).

¹⁷ “*İnnî cā' ilun fî'l-arḍı ḥalîfeten*” hitabıyla arzı, semayı ve insanı yaratmakla müjdelenen ve Âdem'i “*ve leḳad kerremnâ benî Âdeme*” okşamasıyla yaratıp onun evlatlarından her birine keramet elbisesi giydiren Hâlîk'a sonsuz hamd ü senalar olsun.

¹⁸ Çeşitli hünerlerle süslenmiş ve başına “kerremnâ” tacı konmuş.

¹⁹ Onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırt etmeyiz. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 136).

²⁰ Onların kimini kimine üstün kıldık. (Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ: 21).

²¹ Ve onlardan enbiyaları -Allah'ın selamı üzerlerine olsun- “*lâ-nuferriḳu beyne eḥadin minhum*” nass-ı şerîfi ile suretleri ve maneviyatı birleştirdi ve yine “*fâḍḍalnâ ba'ḍahum 'alâ-ba'ḍın*” mertebesi ile birini birine üstün kıldı.

²² Kaf ve Nun (kunfeyekun) emriyle felekleri yarattı. Taç sahibi padişahları topraktan yarattı.

(6) Beyt...kerde: - , KB, SE.

²³ Veyâ daha da yakın. (Kur'ân-ı Kerîm, Necm: 9).

²⁴ Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Kur'ân-ı Kerîm, Necm: 8).

(8) ‘aleyhi ve sellem-rā ber-cümle kâ’ināt ber-güzide ve be-ḥil‘at-ı *levlāke*²⁵ ve tāt-ı *le‘amruke*²⁶ (9) ser-firāz-ı gerdānide²⁷. **Naẓm:**

[*mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ülün*]
Zi-ḥāk āverde cism-i šāh-ı levlāk
Güzeşte kadr-i ḥāk (10) ez-heftum eflāk

Çerāğ-ı ehl-i bīneş kurratu’l-‘ayn
Muḥammed Muştafā sulṭān-ı kevneyn²⁸

[*mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ülün*]
Revān-ı pākiñe (11) yüz biñ šalāvāt
‘Aleyhi Rabbenā ez-key et-taḥiyyāt²⁹

Şalāt-ı bī-ḥad ol ḥayru’l-enāma
Daḥı (12) evlād u aştāb-ı kirāma

Ḥamd-ı [SE2a] Ḥudā-yı Te‘ālā ve’s-selāmu ve’s-şalātu (13) ‘alā-Muḥammedi’l-müctebā ve ‘alā-ālihi’n-nucūmi’l-Hudā ve evliyā’ihe’n-nucebā. Yeḳūlu az‘afu’l-‘ibādi ve efkaru’l-fuḳarā (14) Şabūḥi Dede ḡaffera’llāhu lehu velī vālideyhi ve aḥsene ileyhimā ve ileyhi³⁰.

[*mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ülün*]
Celāleddīnū’r-Rūmī (15) ya‘nī pīrüm³¹
‘Azizüm iḥtiyārum dest-gīrüm

Ḳamu erbāb-ı ‘ışkuñ pīşvāsı
Ġarīb illerde (16) göñlüm āšnāsı

Sulṭānū’l-ma‘şūḳin ve ḳuṭbū’l-‘aşıḳin ṭayir-i zirve-i felek-i şūret (17) ü ma‘nā vesāyir melekūt-ı arz u semā, mest-i şarāb-ı vecd ü ḥāl ve şeh-süvār-ı meydān-ı ḳıl ü ḳāl, ḥüccetü’l-

²⁵ Sen olmasaydın.

²⁶ Ömrüne and olsun ki. (Kur’ân-ı Kerîm, Hicr: 72).

²⁷ Ve bütün peygamberlerden “*ev ednâ*”ya yakın olarak baş köşede oturan ve “*summe denâ fe-tedellâ*” halvetini seçen iki âlem sultanı ve insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilen Hazret-i Muhammed Mustafa’yı (s.a.v.) bütün kainat için seçmiş ve “*levlāke*” hil’atı ve “*le ‘amruke*” tacı ile yüceltmıştır.

(9) Naẓm: Beyt İÜ; - KA.

²⁸ Feleklerin şahının cismini topraktan yarattı. Toprağın kıymetini yedinci felekten geçti. Basiret sahiplerinin ışığı, göz aydınlığı(kurretü’l-aynı) iki âlemin de sultanı Muhammed Mustafa.

²⁹ İkinci mısra nüshalarda yukarıdaki gibi yazılmakla beraber sondaki “et-taḥiyyat” kelimesindeki harf-i tarif olmaması durumunda vezne uygun olmaktadır.

(12) - ḥamd-ı Ḥudā: ammā ba‘d ḥamd-ı Ḥudā SE, KA.

³⁰ Ḥamd Allah Teālā’ya ve salat ve selam seçilmiş olan Muhammed’e (as) onun hidayet yıldızları olan ehline, seçkin velilerine olsun. Kulların en zayıfı ve fakirlerin en fakiri Sabuhi Dede, Allah onu ve ebeveynini bağışlasın, kendisi ve ebeveynine ihsanda bulunsun, diyor ki

³¹ Bu haliyle ilk dizede vezin bozulmaktadır. Dizedeki Arapça tamlama Farsça tamlama olursa vezin düzelmektedir.

muḥakḳikīn (18) ve burhānū'l-müdeḳḳikīn Mevlānā Celālū'l-Ḥaḳ ve'l-milletiḥi ve'd-dīn ḳaddesenā'llāhu bi-sırriḥi'l-azīz [KB2a] [KA2a] (1) Ḥazretleri'nūn sülāle-i pākinden ve nesl-i sa'ādetmendlerinden ḥāliyā seccāde-niṣīn (2) olan 'azizüm ve naḳd-i vaḳt-i pīrüm ve 'aḳabāt-ı sülūkda mu'īn ü zahīrüm Ebübekir Çelebi Efendi, (3) ol zāt-ı sūtūde-ḥiṣāl ki nazār-ı kimyā-yı te'sīri [İÜ2a] seng-i saḥrayı gevher ve ḥāk-i bī-miḳdārı (4) zer eyler, vücūd-ı şerīfleri bir gevher-i pāk-i mücellādur ki ma'den-i velāyetde terbiyyet-i şems-i (5) ezel ile neşv ü nemā bulmuş ve zamīr-i münīri bir āyine-i rūşen-i cilādur ki feyz-i faşl-ı (6) Rabbānī'den pūr-şafā olmuştur. Eyyedehu'llāhu te'ālā bi-'inayetiḥi ve veffekahu li'l-hayr ve yemidduhu (7) fī-makamiḥi'l-a'lā ve menziletiḥi'l-esnā ve nefa'ana'llāhu min-berekātiḥi's-şāmīleti ve (8) himmetiḥi'l-kāmīleti ve eyyeda'llāhu zılāle 'izzihī'l-memdüdeti 'ala't-ṭālibī ve's-sālikīn ilā-yevmi'd-dīn (9) Allāhumme ihfaz veledetu 'an-nevā'ibī'z-zamān ve kemmelehu bi-envā'i'l-ūlūmi vel-'irfān (10) ve ḳurretu'l-uyūni ve'undeti'l-a'yānī a'nī Çelebi 'Abdurrahmān³².

Beyt:

[mefā'ilün/mefā'ilün/fe'ülün]
K'ez in şeh-zāde (11) şāḥib-i kerāmet
Fürūḡ-ı şem'-i eyvān-ı ḥilāfet³³

[SE2b] *Ṭavvela'llāhu 'umreḥu ve şeraḥa şadraḥu ve [12] refe'a ḳadraḥu bi-ḥurmeti Seyyidi'l-Mürselīn ve āliḥi ecma'īn*³⁴. Niçe zamān ol 'azizūn (13) ḥidmet-i şerīfleri ile behremend olmaḳ müyesser olduğdan soñra bu ḥaḳīr-i ḳalīlū'l-biḳā'a (14) seccāde-i ḥilāfetle teşrīf buyurup hicret-i Nebeviyyenūn biñ yigirmi altı senesinūn (15) evāḥirinde Şām-ı cennetāsāya ırsāl buyurdılar. Çün bir eymen-i evḳātda ve eşref-i (16) sâ'atde gelüp maḥrūsa-ı Şām'a vāşıl olup ol ḥidmet-i (17) sa'ādet-encāmuñ ihtimām-ı tamām ile edāsına şurū' olındı. Ba'zı ihvān-ı şafā ve ḥullān-ı vefā (18) ibrām u ilḥāḥ eylediler ki *Meşnevī-i Şerīf* de vāḳı' olan āyāt u ehādişūn (19) ve 'Arabī ebyātuñ tefsīrin ve ba'zı müşkil olan ebyātın icāz u ihtişār üzre Türkī [KB2b] (1) 'ibāretle şerḥ eyleyem, tā ki ṭālibān-ı mübtediye fehmi āsān

³² Allah onu (Çelebi Abdurrahman'ı) inayetiyle desteklesin. Hayırlara muvaffak kılsın. Onu kendi yüce makamına ve en parlak menzile erıştırın. Kapsamlı bereketlerinden ve mükemmel gayretlerinden Allah bizi faydalandırsın. Kıyamet gününe kadar onun tâliplerinin ve sâliklerinin üzerinde olan izzet gölgesini desteklesin. Allah'ım onun oğlunu zaman musibetlerinden koru, muhafaza et. Göz bebeği ve gönül sultanı olmasını nasip eyleyerek onu çeşitli irfan ve ilimlerle donat.

³³ Bu keramet sahibi şehzade, hilafet eyvanının mumunun ışığı olsun.

³⁴ Peygamberlerin efendisi ve onun ailesi hürmetine, Allah onun ömrünü uzatsın, göğsünü genişletsin ve derecesini yükseltsin.

(16) maḥrūsa-yı Şām'a vāşıl olup: maḥrūsa-i Şām-ı cennet-i meşāma dāḥil olup İÜ, KA.

(17) tamām ile: tamm ile İÜ.

ola. Egerçi rütbe-i ebyāt-ı *Meşnevî* (2) ol dereceden berterdür ki herkes ol muhîṭ-i zahhârūñ ‘aql-ı şināverle қа‘ rına dest-res (3) bula veyā ol elfāz-ı şirîn-i dil-peżirūñ cevāhir-i ma‘ ānî-i can-baḥşını der-kenār kıla ki (4) efhām-ı ehl-i dāniş taḥkîk-i ma‘ ānîsinde ‘alîl ve evhām-ı ehl-i bîniş tedkîk-i feḥāvisinde (5) kalîldür. Cevāhir-i elfāz-ı rengîni *ke-enne hunne’l-yāḳūtu ve’l-mercān*³⁵ ve ebkar u ma‘ ānî-i güzîni *lem* (6) *yaṭmishunne insun ḳablehum ve lā-cānn*³⁶. Lakin *mā lā-yudraḳu kulluhu lā-yutreku kulluhu*³⁷ mażmūn-ı münîfince (7) müsta‘ inen bi’llāh bu kār-ı düşvāra cür’et olındı. Me’ mûldur ki āftāb-ı münîr-i cihān-gîrden (8) zerre ve deryā-yı muhîṭ-i bî-naẓîrden ḳatre beyānı müyesser [İÜ2b] ola. Va’llāhu’l-müste‘ ān ve ‘aleyhi’t-tekellān ve vefḳānā’llāhu [KA2b] limā yuḥibbu ve yarda ve ḥatema’llāhu āmālenā bi’l-ḥayri ve’l-ḥusnā. Āmîn³⁸. Evvel meşhūr olan (10) ebyāt-ı müşkileyi intihāb eyleyüp [SE3a] *İhtiyārāt-ı Şabūhî* diyü ad ḳodum. **Beyt:**

[mefā‘ ilün / mefā‘ ilün / fe‘ ulün]
Güzidem ez-miyāneş (11) ṭurfa ebyāt
Nihādem nām-ı ū-rā İhtiyārāt

Ez-ān ḥum-ḥāne pür kerdem sebūyî
Berāy-ı ‘āşîḳ-ı (12) ḥum-ḥāne cūyî

Her ān ‘āşîḳ ki ḥāhed feyz-i rūḥî
Be-ḥāned İhtiyārāt-ı Şabūhî³⁹

(13) Ve şerḥe şurū‘ olınmazdan öñdin *Meşnevî-i Şerîf*ūñ ḥaḳḳında efvāh-ı ‘avāmdan bir şübhe (14) ve bir su’āl ki meşhūr u mütenāvîldür, lâzımdur ki izāle-i evhām-ı ‘avām içün irād-ı (15) cevāb olına. Andan soñra ‘ināyet-i Bārî yārî ḳılursa şerḥe daḥı mübāşeret olına, (16) in-şā’a’llāhu’l-melikü’l-‘allām. Şübhe budur ki “Şārî‘-i *Meşnevî*’ye ḥāl gerekdür. Ehl-i ḥāl olmayana (17) bu maḳālden nevāle yitişmez” dirler. “Bu maḳdem-i mevḥūm ve tālî-i nā-ma‘ lūm ile netîce-i eşref-i (18) ‘ulūmdan maḥrūm ḳalurlar.” Ammā

(1) egerçi: gerçi SE.

(3) kıla ki - : kıla ki lafz-ı ġarîbi muşāḳî‘-i ḥuṭabāyî mu‘ ciz ve nazm-ı ‘acîbi muşānî‘-i belagā muḥcezdür İÜ.

³⁵ Onlar sanki yakut ve mercandır. (Kur’ân-ı Kerîm, Rahman: 58).

³⁶ Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur. (Kur’ân-ı Kerîm, Rahman: 56).

³⁷ Tamamı idrak edilemeyen bir şeyin tamamı terk de edilemez.

³⁸ Allah kendisinden yardım istenilen ve tevekkül edilendir. Allah seveceği ve razı olacağı şeylere bizleri muvaffak kılsın. Allah amellerimizi hayırlı işler ve güzelliklerle mühürlesin. Amin.

(10) Beyt: Nazm İÜ, KA.

³⁹ Meydana, ismi “İhtiyarat” olan taze beyitler bıraktım. Şarap mahzeni arayan âşîḳ için şarap mahzeninde bir testi doldurdum. Ruhu feyz isteyen her bir âşîḳ İhtiyarat-ı Şabūhî’yi okusun.

(14) mütenāvîldür. Lâzımdur ki: mütedāvîldür. Lābūd u lâzımdur ki İÜ.

(16) budur ki ... şārî‘-i *Meşnevî*: budur ki, dirler ki şārî‘-i *Meşnevî* İÜ; budur ki şārî‘-i *Meşnevî* dirler ki KA.

(17) nevāle: - KA.

ḥaḳīḳat-i kār muvāfiḳ-ı pindār degüldür. Evvelā aña cevāb budur ki (19) meḥūlī ḥāl idinmek muḥāldür. Evvel bir ‘ilmi taḥṣīl idüp andan ḥāl idinmege sa’y itmek [KB3a] (1) gerekdür. Şāniyen bir ḥoşça nazar eyle ki Ḥudā-yı mu‘īn enbiyā-yı güzini şalavatu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn (2) rüy-ı zemīne küffāra dīn ve ehl-i dīne yaḳīn ve ‘ilme’l-yaḳīne ‘ayne’l-yaḳīn ve ‘ayne’l-yaḳīne (3) ḥaḳḳe’l-yaḳīn telḳīn itmek için gönderdi. Ve Kitāb-ı Mübīn daḥı ke-zālik tebdīl için nāzil (4) olmuştur. Nitekim Ḳur’ān-ı ‘azīmde buyurdi: *Huden li’l-muttaḳīne ellezīne yu’minūne bi’l-ḡaybi*⁴⁰. (5) Ya‘nī ehl-i taḳvāya hidāyetdür ki ḡayba īmān getirürler. Zīrā evvel īmān bi’l-ḡaybdur, andan (6) taḳvādur. Ve ḥudā mertebe mertebdür, tā ḳurb-ı Ḥudā’ya dek. Pes *Meşnevī-i Şerīf* ki keşşāf-ı (7) Ḳur’ān ve şāriḥ-i aḳvāl ü ef’āl ve aḥvāl-i Resūl’dür ‘aleyhi’s-selām. Bu üslūb (8) üzre sālīk-i üftādenüñ elin tutup tedricle “pāye pāye tā-be-dergāh-ı Ḥudā”⁴¹ ḥükmince ol (9) miskīni ḥaḳīz-i mezelletden evc-i ‘izzete vāşıl eyler. Şol zamān ki enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmuñ (10) vüçüd-ı şerīfleri mevcūd idi, defter ü kitāba ihtiyāc yoḡ idi. Çün dāire-i nübüvvet (11) tamām oldu ṭalībān rāh-ı dergāh-ı evliyāya penāh getürdiler. Bu kirām daḥı ḡāyet-i şefḳatlerinden (12) ve nihāyet-i re’fetlerinden i’lām-ı maḳām ve ifhām-ı merāma ihtimām-ı tamāmıla iştiḡāl gösterdiler. (13) Nitekim buyurur. **Mışra‘:**

Men tu-rā müşfikterem ez-şad peder⁴² (1:173b)

Bu mihr-bānlıkdur ki ma‘ānī-i şarf ki ehl-i ten (14) ve eṭfāl-i [İÜ3a] dünyāya sır ki mişāl-i turş u nā-ḥoş göriniyor ḥikāyāt-ı ‘acībe ve emşāl-i ḡarībe (15) ile hezl ü leṭāyif şeklinde ki anlara şehd gibi şīrīn ü ḥoş göriniyor, imtizāc virüp dürc-i (16) nazm içre derc eyleyüp nüş itdurdiler [KA3a] tā ki ola ki mi‘de-i fāsīde-i dünyā-perestān (17) sırr-ı genc-bīn-i ma‘ārifle şalāḥ-peḫīr ola ve anı da bildiler ki āḥir zamānda şūret-i (18) şalāḥda müzevvirān bī-ḥadd u bī-ḳıyās ve ‘azīzān u şıddıḳān kem-yāb u pinhān olsalar (19) gerekdür. Pes ṭalībān-ı miskīn ve müştākān-ı ḥazīne çāre-cūyluḳ u ḡam-ḡārılıḳ idüp iṭmi’nān-ı [KB3b] (1) iḳān için nazm u neşr ile vesāyil-i ehl-i īmānda ve feḫāyil-i pīrānda

⁴⁰ Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. O kimseler iman ederler ve gayba inanırlar. (Kur’ān-ı Kerīm, Bakara: 3).

(6) Şerīf: - İÜ.

⁴¹ Allah’ın dergahına varıncaya kadar basamak basamak.

(10) şerīfleri: pür rahmetleri SE.

(12) tamāmıla: tammla İÜ.

⁴² Ben sana yüz babadan daha merhametliyim.

(13) mihrbānlıkdur: mihrbānlıkdandur ki İÜ.

(14) Ḥikāyet-i ‘acīb: Ḥikāyāt-i ‘acībe İÜ, KA.

(17) ve anı da: ve anı daḥı, İÜ, KA; - sırr-ı: bu sırr-ı KA.

(18) bī-ḥadd u bī-ḳıyās: bī-ḥadd u pāyān SE.

ve haşâyil-i merdânda ol kadar (2) resâyil taşnîf idüp ve bu zaḥmeti ‘ayn-ı rahmet bilüp yâdigâr qodılar tâ bu (3) bâzârûñ ser-geştelerinüñ ellerinde mîzân ola tâ ki ol mi‘yâr ile yâri ağıyardan ve tayyârı (4) tarrârdan fark eyleyeler. Haḫḫâ ki bu cihâna ‘ârifâne bir nazar eylesek muḫaḫḫikân şeklinde (5) muḫallidân tâc u hırḫa ve ‘aşâ vü ridâ ve tesbîḥ ü du‘â ile şöyle iltibâs u ihtilâf eylemişlerdür ki (6) temyîze mecâl ḫalmamışdur. Ḥaḫḫ-ı cihân şâlih ü tâlih farkında ḡarḫ-ı ḫayret olmuşlardır. (7) **Beyt:**

[fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün]
Mû-şikâfân-i şaḫābe hem der-ân
Va‘ z-ı iṣân ḫayra-geştendî be-cân⁴³

Nitekim Şems-i Işfâhânî buyururlar ki **nazm:**

[mef‘ ülü/mefâ‘ ilün/fe‘ ülün]
Ger z’ânki birün gurized ez-râh
Dīv ez-eşer-i ne‘ ūzu bi’llâh

Tu dīvî vü ṭurfe ânki lâ-ḫavl
Z’in sânt revân şud est ber-ḫavl⁴⁴

Nesta‘îzu bi’llâhi (9) mine’ş-şeyṭânî’r-racîm. Ol kimseler ki bu şübheyi vâ-nümüd eylediler ya‘nî “*Meşnevî-i Şerîfehl-i ḫâl olmayanlara* (10) fâyide virmez” didiler, meger bu ‘ilme müṭâla‘a buyurmamışlardır. Yoḫsa iftitâḫ-ı ḫuṭbede (11) ol üç uşûl ki zîkr eylemişlerdür, bu şübhe müzîldür. Uşûl-i evvel ‘ilme’l-yaḫîn ve uşûl-i (12) şânî ‘ayne’l-yaḫîn ve uşûl-i şâliṣ ḫaḫḫe’l-yaḫînden kinâyedür. Ya‘nî merâtible isti‘dâd (13) taḫşîl eyler. Nitekim Şeyḫ-i Ekber raḏıya’llâhu ‘anh *Fuṣûş*’uñ sebeb-i te’lîfînde buyurdi: (14) “Ḥazret-i Resûl şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem mütemeşşil olup buyurdi ki *hâzâ* (15) *kitābu Fuṣūşu’l-Hikem ḫudhu va’ḫruc bihi ile’n-nâsi yentefi‘üne bihi*”⁴⁵. Nâşî ‘umûmen cins ile (16) zîkr eyledi, ḫuşûşla degül. Ya‘nî ehl-i ḫâle maḫşûş ḫılmadı. Ve Ḥazret-i Şeyḫ-i Kebîr (17) *Miftāḫu’l-Ġayb*’uñ iftitâḫında buyurur, maḫcubân in emr.

(2) vesâyil-i merdânda: ve resâyil merîdânda İÜ, ve resâyil KA; pîrânda: pîrân KA.

⁴³ Sahabenin keskin bakışları da onda. Onların vaazı hayrete düşürüyordu canı.

(6) Beyt... be-cân: - KB, SE.

⁴⁴ Şeytan “neuzubillah”ın etkisiyle yolun dışına kaçtı. Sen cinsin (şeytansın) ve tuhaf bir yaratıksın la havle.

(9) olmayanlara: olmayana KA.

(13) ‘anh: - KA.

⁴⁵ Bu *Füsusü’l-Hikem* kitabıdır. Bunu al ve insanların istifadesine sun. Bununla kendilerine fayda temin etsinler. (Füsusü’l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Muhyiddin İbn Arabî, Derleyici: Ahmed Avni Konuk, Çev: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahrallı, M.U. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 113)

(14) mütemeşşil olup: - İÜ, KA.

(16) Kebîr: - , KA.

(17) emr -: emr. Nazm KA.

[fā' ilātün/mefā' ilün/fe' ilün]
Çun teveccüh der-in kitāb ārend
İttılā' ez-pes hicāb ārend⁴⁶

[mef' ülü / mefā' ilün / fe' ülün]
V'ānkes ki teveccüheş be-rūh est
Der-keşf-i şuhūd bā-fütüh est⁴⁷

Ve Şeyh Necm-i Dāye rahmetu'llāhi 'aleyh buyurur: “bī-çāre-i pür-ta' b ki şeyh-i rāsih [KB4a] (1) neyābed ve resed-i şeytān nāsih-i dīn gerded temessuk be-kelimāt-ı meşāyih kuned” ya' nī şol (2) bī-çāre-i pür-ta' b ki bir şeyh-i rāsih [İÜ3b] bulmaya ve korka ki şeytān-ı talebdānuñ dīnini nāsih ola (3) diyü gerekdür ki meşāyihün kelimātın temessük idene. Ve naql-i şahihdür ki Mecdüddīn-i Bağdādī (4) rahmetu'llāhi 'aleyh yigirmi beş yaşında idi. 'Ulūm u fūnūnda şāhib-i kemāl olmuş idi (5) [KA3b] ammā t̄arika-ı dervīşāndan nefreti var idi. Ve anlara inkārı kemālde idi. İttifāk (6) *İhyā-yı 'Ulūm*'dan bir defter eline girdi. Ahyānen aña mütālā'a iderdi. Ol mütālā'a bir kātible (7) ihtilāt-ı dervīşān müyesser oldu. Jengār-ı inkār āyine-i zamīrinden silinüp (8) pāk oldu. Necmeddīn Kübrā hīdmetine yetişüp tevbe vü telkīn alup bu kāra meşgūl oldu tā ki (9) 'uluvv-ı dereceye irişüp şeyh-i Rabbānī oldu. Bu cümle İmām-ı Ġazzālī'nün bir risālesinden müyesser oldu. (10) Pes bu sultānlaruñ kitābları şad-hezār buncılayın kimesneleri yola getürmişdür. Şeyh Ebū Sa'īd (11) Ebū'l-Ḥayr Es'adu'llāh buyurur: *Tālib bāyed ki her rūz miqdār-ı yek sipār ez-in ḥadīs be-ḥ'ānd* (12) *yā bi-şinūd*⁴⁸ ki ehlu'llāhuñ kelāmın işitmekde ve okumaqda ḥāl müyesserdür. Şöyle bil ki cemī' -i (13) kütüb-i semāvī ve kütüb-i evliyā ehl-i ḥāle maḥşūş degüldür. Cümleden kaç' -ı naẓar *bi'şet-i* Resūl 'aleyhi's-selām bu şübheye (14) cevāb olmak kâbıldür. Zīrā maḥşūş degüldür. Nitekim buyurur *Bu'istu ale'n-nāsi 'āmeten*⁴⁹ didi, hiç kâbil-i (15) imān olanlara ba'ş olındum, dimedi. Pes *Meşnevī-i Şerīf* daḥı ehl-i ḥāle maḥşūş (16) degüldür. Belki ādemi ehl-i ḥāl eyler ve ġāfillere de intibāh virür ve nā-kābillere kâbiliyyet (17) bağışlar ve

⁴⁶ Bu emirde gizli olan: Bu kitapta teveccüh edilen işin üzerindeki örtüyü kaldırdıktan sonra bilgi verir. (Sadrettin Konavi, Miftahu Gaybi'l-Cem' i ve'l-Vücūd fi'l-Keşfi ve's-Şuhūd, Haz. Prof. Dr. Ekrem Demirli, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014). Şiirin vezni üstünde verilmiştir. Ancak ikinci mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁷ Dikkatini ruha veren kimse mânâ âlemini kalp yoluyla bilir.

(2) bī-çāre-i pür-ta' b ki bir şeyh-i rāsih bulmaya: -, İÜ; talebdānuñ: talebde ānuñ SE, KA.

(4) yaşında idi. 'Ulūm: yaşında - 'ulūm SE.

(7) dervīşān: - KA.

⁴⁸ Talibin her gün bir cüz miktarı bu hadisten okuması ya da dinlemesi gerekir.

(13) kaç' -ı: kaç' ā, KA; resūl - : resūl 'aleyhi's-selām SE, İÜ, KA.

⁴⁹ Bütün insanlara gönderildim. (Buhârî, İlm: 6).

(15) Pes - Meşnevī-i Şerīf: Pes bu Meşnevī-i Şerīf İÜ.

mürdeleri ihyâ ider ve nâ-pâkları pâk eyler, tâlibe âb-ı hayât içirür. (18) Nitekim buyurur.

Nâzm:

Hîn be-yâyîd ey pelîdân sūy-ı men
Ki girift ez-ḥūy-ı Yezdân hūy-ı men⁵⁰ (5:204) (19)

Der-pezirem cümle ziştıyyet-râ
Çun melek pâkî dehem ‘ifrît-ra⁵¹ (5:205)

Pes bu şübhe dürüst degüldür. [KB4b] (1) Bu şübheye vücûd virmek tâlibe reh-zen olur, ve’s-selâm. Su’âl budur ki, dirler ki (2) âdâb-ı muşannıfîn ve ‘âdet-i müteḥaddimîn budur ki kitâbın evvelindeki dîbâcedür. Besmele (3) vü ḥamdele ve ism-i kitâb u fenn-i kitâb, sebeb-i te‘lif-i kitâb zıkr olına. Hattâ kelâm-ı (4) *bismillâhi’r-raḥmani’r-raḥîm* ile *ve el-ḥamdu li’llâhi Rabbi’l-‘âlemîn* ile maşdardur. Ve Hâzret-i (5) Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurdi: *Kullu emrin zi-bâlin lem yubde’ fihi bi’smi’llâhi fe-huve ebter ve bi-ḥamdi’llâhi fe-huve ecde*⁵². Pes nedendür ki Hâzret-i Mevlânâ ṭarîḳ-i [İÜ4a] ma‘rûf (7) üzre gitmedi, bu mezkûrâtı kitâbında îrâd itmedi, dirler. Cevâb budur ki kitâbuñ (8) evvelinde besmeleden soñra ism-i kitâb ve fenn-i kitâb zıkr olunur. Andan ötürî ki (9) ol kitâb ne kitâbdur ve ne fen beyân ider ve kimüñ ismine te‘lif olunmuşdur, (10) ma‘lûm ola. Pes Hâzret-i Mevlânâ ḳaddesa’llâhu sırrahu’l-‘azîz daḡı bu ṭarîḳ-i me‘lûf üzre (11) zâhib olup ve ‘âdet-i ma‘rûf üzre ‘amel idüp dîbâce-i *Meşnevî*’de evvelâ (12) *bi’smillâhi’r-raḥmani’r-raḥîm* diyüp şart-ı besmeleyi [KA4a] yirine getürdi. Andan soñra *hâzâ* (13) *kitâb-ı Meşnevî* demekle ism-i kitâbı bildürdi. Ve *uşûl-i uşûl-i uşûl-i dîn* (14) demekle [SE3b] fenn-i kitâbı ta‘rîf buyurdi. Andan soñra kitâbı medḡ idüp kimüñ nāmına (15) te‘lif olunduḡın beyân buyurdılar ve sebeb-i te‘lif-i kitâbı ve vazîfe-i du‘âyı (16) mü‘ellif-i *lehûyî* edâ eyleyüp çün ancılayın velî-i Hüdâ’nuñ du‘â vü şenâsı ve ni‘met-i tamâmı (17) *Meşnevî* müyesser oldı. Buyurdılar ki *el-ḥamdu li’llâhi vaḥdehû ve şalla’llâhu ‘alâ-Muḥammed ve âlihî* (18) *ecma’in* ḥamdı ile teşliye ile ḥatm eylediler. İmdi muşannıfîn-i selefüñ âdâbını ri‘âyet (19) itmiş oldılar. Pes ol su’âl ‘adem-i ittılâ‘dan ḡaşıl olmuş bir bî-ma‘nâ su’âldür. [KB5a] (1)

(18) Nâzm: Beyt SE.

⁵⁰ Dikkat edin! Ey kirliler! Bana doğru gelin. Zira ben Allah’ın huyundan huy aldım.

⁵¹ Senin bütün çirkinliğini kabul ederim; şeytanı melek gibi temizlerim.

(1) - su’âl: ve su’âl İÜ.

(4) ile: - İÜ.

⁵² Ne kadar şerefli bir iş varsa ve Allah’ın adıyla başlamıyorsa o bereketsizdir.

(8) besmeleden: besmele-i şerîfden KA.

(10) - ṭarîḳ: bu ṭarîḳ KA.

(12) getürdi: getürüp SE.

(13) ve: vehû, SE; kitâb-ı Meşnevî: kitâbu’l-Meşnevî KA.

İmdi *Meşnevî-i Şerîf*’ün besmelesi yokdur diyüp ve anı te’vîl eyleyüp dört kitābuñ (2) esrārı Fātiḥa-i Şerîf’dedür ve Fātiḥa’nuñ esrārı besmelededür ve besmelenüñ esrārı besmele-i şerîfde (3) olan bā’dadur ve “bi-ş’nev”deki bā besmele yirine kâyimdür diyüp te’vîl eyleyüp bî-hûde zaḥmet (4) çekmege ḥâcet yokdur. Ve Faḳîh Siyāhî Efendi rahmetu’llāh bu ḥuşûşda katı ma’kül (5) buyurmuşlardur: “Ve suḥanhā ki der-ibtidā kerden be-ḥarf bā-mesmū’ est heme müzeyyef u maşnū’s⁵³” (6) dimişdür. Hemān bu te’vîlden Ḥazret-i Mevlānā bu ḥuşûşda ḥaṭā itmiş idi, ben te’vîl (7) idüp ḥaṭāsın ıslāḥ eyledüm dimek fehm olunur. Nitekim Ḥazret-i Ḥudāvendigār’uñ bu beyt-i (8) şerîfi ol mażmûna şehâdet ider. **Nâzm:**

Z’ânki te’vîlest vā dād-i ‘atā
Çunki bîned ān (9) ḥaḳîkat-ra ḥaṭā⁵⁴ (1:3742)

Bismillāhi’r-raḥmani’r-raḥîm

Hāzā Kitābu’l-Meşnevî: Hā (هـ) ḥarf-i (10) tenbîh. Ma’ nāsı āgāh ol dimekdür. Zā (ذ) ism-i işâretdür. Maḥsûs olup nazarla ḥaḳ oldığı (11) [İÜ4b] şey’ üzerine işâret içün vaz’ olunmuşdur. Müşārün ileyh *Meşnevî*’dür. (12) Kitāb maşdardur mektûb ma’ nāsınadır. Hāzā ile işâret buyurduklarından (13) fehm olunur ki dîbâce, *Meşnevî-i Şerîf*’ün mücelled-i evvelinden yâḥud tamām-ı *Meşnevî*’den mu’aḥḥar ola. *Zîrā ictehedtu* (14) [SE4a] *fî-taṭvîlu’l-manẓûmu’l-Meşnevî*⁵⁵ buyurdukları daḥı bu ma’ nâyı müş’ irdür. Eger dîbâce-i (15) *Meşnevî*’den muḳaddem vâḳi’ olmuş ise müşārün ileyh zihinde meşnevî olur ve meşnevî (16) şol şi’ re dirler ki anuñ her iki mışra’ ı bir kâfiye üzre ola. *Ḳaşıde* ve *ğazel* gibi (17) bir kâfiye üzre olup gitmeye. Ve meşnevî, maşdar-ı mîmî’dür. İkinci bâbdan gelür. *Senā yesnî senyen’dan* (18) *seneytu’s-şey’e* dirseñ [KA4b] kaçan ol şey’ i iki kat eylesün. Ve *Meşnevî*’de yā, yā-yı nisbîdür. Şanāyi’ -i (19) şi’ riyyeden ol zîkr olınan tarzı mensûb dimek

(2) esrārı: sırrı SE, KA.

(4) çekmege: - KA.

(5) buyurmuşlardır: buyurmuşlar SE.

⁵³ İşitilmiş seslerle başlayan sözlerin hepsi zayıf ve sahtedir.

(8) Nâzm: Beyt SE, İÜ, KA.

⁵⁴ O hata görme, onun aklının zayıflığındandır. Külli/bütün akıl, özdür; cüzî/parça akılsa kabuk.

(9) Kitābü’l-Meşnevî: Kitāb-ı Meşnevî KB, SE.

(10) tenbîh: tenbîhdür İÜ, KA.

(13) evvelinden ... ola: evvelinden - ola SE.

⁵⁵ *Meşnevî*’nin nazmını uzatmada çok çabaladım.

(17) üzre olup: gözedüp SE.

olur. Ya‘nî “Ey bu kitāba nazarı [KB5b] (1) lâhik olan kimesne, ma‘lûmuñ olsun ki bu kitāb-ı Meşnevî’dür” demek olur.

Ve huve (2) ya‘nî *Meşnevî, uşûli uşûli uşûli’d-dîn*: Dinüñ uşûlünüñ uşûlünüñ (3) uşûlidür. Dînden murād dîn-i İslām’dur. Nitekim buyurur: *İnne’d-dîne ‘inda’llāhi’l-islām*⁵⁶. Ve uşûl-i (4) evvelden murād uşûl-i aḥkām-ı şerī‘ at ve uşûl-i şāniden murād uşûl-i ādāb-ı tarīkat ve uşûl-i (5) şālîşden murād uşûl-i esrār-ı ḥaḳīkatdur ki şerī‘ at aḳvāl-ı nebî ve tarīkat ef‘āl-i nebî ve ḥaḳīkat ḥāl-i (6) nebîdür. Nitekim buyurur: *Eş-şerī‘atu aḳvālî ve’t-tarīkatu ef‘ālî ve’l-ḥaḳīkatu ḥālî*.⁵⁷ Ya‘nî (7) beyân-künende-i uşûl-i aḥkām-ı şerī‘ at ve nümâyende-i uşûl-i ādāb-ı tarīkat ve güşâyende-i uşûl-i esrār-ı ḥaḳīkatdur, (8) demek olur ve bu ma‘nāya daḥı şāmildür ki uşûl-i evvelden murād ‘ilme’l-yaḳîn ve uşûl-i şāniden murād (9) ‘ayne’l-yaḳîn ve uşûl-i şālîşden murād ḥaḳḳe’l-yaḳîn ola. Zîrā şerī‘ at-ı mutaẓammındur, ‘ilme’l-yaḳîn ki (10) mertebe-i istidlâldür. Ve tarīkat-ı mutaẓammındur, ‘ayne’l-yaḳîn ki mertebe-i müşāhededür ve ḥaḳīkat-ı (11) mutaẓammındur, ḥaḳḳe’l-yaḳîn ki mertebe-i keşf ü ‘ayāndur. Ve bu ma‘nāya şāmildür ki uşûl-i (12) evvelden murād ‘ālem-i nāsūt ve uşûl-i şāniden murād ‘ālem-i melekūt ve uşûl-i şālîşden murād ‘ālem-i ceberūt (13) ola. Zîrā ‘ālem-i nāsūt şerī‘ ate [SE4b] ta‘alluḳ tutar ve ‘ālem-i melekūt tarīkate ta‘alluḳ tutar ve ‘ālem-i ceberūt daḥı (14) ḥaḳīkate ta‘alluḳ tutar. İmdi *Meşnevî-i Şerīf* bu ma‘nā-yı nāṭıkdur şariḥaten ve remzen. Ammā be-şarṭ-ı ān ki (15) mürîd-i müsta‘id bir mürşid-i kâmil ki dānende-i ‘ulûm-ı zāhir ü bâṭın ve şināsende-i esrār-ı bâriz ü kâmin (16) ve merd-i ma‘nevî ve vâsıl-ı künûz-ı rumûz-ı *Meşnevî* ola. Anuñ dāmen-i pâkin dest-i ı’tikādla (17) muḥkem tutup mülâzım-ı şoḥbet-i rûḥ-efzâ ve muḳîm-i [İÜ5a] ḥıdmet-i behcet-fezâsı olup anuñ (18) âstānesi turābın başına tâc-ı ‘izzet bilüp ve cemî‘-i bildüklerin ferāmuş kılup anuñ (19) re‘y-i bülendine teslîm ola ve anuñ şoḥbet-i sa‘âdet-baḥşından uşûl-i aḥkām-ı şerī‘ atı [KB6a] (1) ve uşûl-ı ādāb-ı tarīkatı ve uşûl-i esrār-ı ḥaḳīkatı *ḥuzû’l-‘ilme min-efvāhi’r-ricālî*⁵⁸ ḥükmince aḥz (2) eyleyüp

Ger tu seng-i şāḥra vü mermer şevî
Çun be-şāḥib-dil resî gevher şevî⁵⁹ (1:723) (3)

(1) bu - kitāb-ı Meşnevî’dür: bu kitāb, kitāb-ı Meşnevî’dür İÜ.

(3) buyurur - : buyurur el-āyetihi SE.

⁵⁶ Şüphesiz Allah katında dîn İslām’dır. (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 19).

(5) ḥāl: esrār KA.

⁵⁷ Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat ise halimdir. (Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ: 2/4).

(6) ya‘nî - beyân-ı: Ya‘nî Meşnevî beyân-ı SE.

(2) eyleyüp - : eyleye. Beyt SE, İÜ, KA.

⁵⁸ ‘İlmi (kâmil) adamların ağızlarından alın.

⁵⁹ Sen kaya ve mermer taşı olsan gönül sahibine varınca mücevher olursun.

Fi-keşfi esrârî'l-vuşûlî ve'l-yakîn: Câr ma' a'l-mecrûr müte' allıkdur uşûl-i evvele. Keşf, luğatde hicâb ref' olmağa (4) dirler ammâ işlâh-ı şûfiyyede hücüb-i şuver mürtefi' olup esrâr-ı hafıyyeye [KA5a] muţtali' olmağa (5) dirler. Ve esrâr sırruñ cem' idür. İdrâk-i nâsdan mahfî olan ma' âniye dirler. El-uşûl (6) bi'z-zamm, yitişmek bulûğ ma' nâsına. Yukâlu vaşala ileyhi min-bâbi va' din vaşala yaşılı vuşûlen izâ-beleğa (7) ve vaşala bi-ma' nâ itteşala ve minhu kavluhû te' alâ⁶⁰. *İlle 'llezîne yaşilûn*⁶¹ *Ey yetteşilûn* ve yakînden murâd (8) haqqe'l-yakîndür. Ma' nâ demek olur ki *Meşnevî* ilm-i sülûkuñ esrârını vuşûl-i ila'llâha dek keşf eylemekde ve mertebe-i haqqe'l-yakînuñ esrârını keşf (9) eylemekde ve mertebe-i haqqe'l-yakîn keşf eylemekde dînüñ uşûlinüñ uşûlinüñ uşûlidür.(10)

Ve huve fıkhu'llâhi'l-ekber: *El-fıkhu fi'l-aşli'l-fehmu yukâlu fâkihe'r-racilu bi-kesri'l-kâfi izâ-a'lime ve minhu* (11) *kavluhu te' alâ*⁶². *Ve lâkin lâ-tefkhûne tesbîhahum*⁶³. Ma' nâ demek olur ki *Meşnevî* Allâh Te' alâ'nuñ fıkhu-ı (12) ekberidür. [SE5a] Ekber fıkhuñ şifâtıdır. Murâd 'ilm-i haqqâyık-ı keşfiyyedür ki 'ilm-i şerâyi' den ekber ü â' zamdur. Allâh'a (13) izâfeti Allâh cânibinden keşf olduğı içündür. Zîrâ ta' limle olmaz.

Şer'u'llâhu'l-ezher: Şer' (14) yoldur ve tarîk-i dîndür ki enbiyâ anı vaz' eylediler muktezâ-yı vahy-i İlâhî üzre. Ve ezher, yaldırcı dimekdür. (15) Murâd, tarîk-i 'ilm-i sülûkdur ki rüşen ü pür-nürdur. Zîrâ anuñla esrâr-ı Rabbânî ve haqqâyık-ı Sübhânî keşf olur. (16)

Ve burhânu'llâhu'l-ezher: *Ve Meşnevî* Allâh Te' alâ'nuñ ziyâde delil-i zâhiri ve hüccet-i bâhiridür. (17) Zîrâ ekşer mebhâşı tefsîr-i Kur'an ve ma' ânî-yi aḥbâr-ı ḥabîb-i Raḥmân'dur. *Meşelu nûrihî ke-mişkâtin fihâ mişbâhun*.⁶⁴ (18) *Kitâb-ı Meşnevî*'nüñ nûrınıñ mişli ya' nî şıfat ma' nâsı mişkât nûrınıñ mişli gibidür ki ol (19) mişkât içinde mişbâh ola. Mişkât, ḥâne içinde olan derice-i ğayrı nâfize dirler. Ya' nî *Meşnevî-i* [KB6b] (1) *Şerîf* ilm-

⁶⁰ *vaşale ileyhi* (ona ulaştı) denir. *va' din* babından vaşala yaşılı vuşûlen şeklindedir. Ulaştığında (bu şekilde söylenir) ve *vaşale* itteşale anlamına gelir ki Allah-u Teala'nın şu sözü (de bu anlamdadır).

⁶¹ ... size gelenler başka. (Kur'an-ı Kerîm, Nisâ: 90).

(9) eylemekde ve mertebe-i haqqe'l-yakîn keşf eylemekde dînüñ: eylemekde - dînüñ SE, İÜ, KA.

⁶² Fıkıh kelimesi aslında anlamak demek. Adam fakih oldu denilir, eğer bilirse.

⁶³ Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. (Kur'an-ı Kerîm, İsrâ: 44).

(10) Allâh Te' alânuñ: Allâh Te' alâ ḥazretlerinüñ SE.

(12) şerâyi' den: şerâ'iden İÜ.

(13) içündür: içün SE.

(14) ve: ve daḥî SE; muktezâyı: muktezâ-yı SE, İÜ, KA.

(15) ki: - KA.

(16) *Meşnevî*: - İÜ, KA.

(17) -: maẓmûn-ı tefsîr, SE.

⁶⁴ Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. (Kur'an-ı Kerîm, Nûr: 35).

(18) *Kitâb-ı Meşnevî*'nüñ - nûrınıñ: *Kitâb-ı Meşnevî*'nüñ ma' ânîsi nûrınıñ SE.

i sülûkdur. Anuñ maẓmûnıyla ‘âmil olup ẓarîḳ-i tevḥîde sülûk iden sâlik-i müttakînüñ (2) mişkât-i vücûdında *Meşnevî-i Şerîf* ma‘ânîsinden ḥaşıl [IÜ5b] olan nûruñ mişli mişkât nûrınıñ (3) mişli gibidür ki ol mişkât içinde bir çerâğ-ı rûşen-i pür-ziyâ konmuş ola. Sûre-i Nûr bu âyet-i kerîmeden (4) iktibâs olınmışdır: *Allāhu nûru’s-semāvātî ve’l-arḍi meşelu nûrihî ke-miškâtin fihâ mişbāḥun el-mişbāḥu fî-zuccâcetin ez-zuccâcetu* (5) *ke-ennehâ kevkebun durriyyun yûḳadu min-şeceratin mubâreketin zeytûnetin lâ-şarḳıyyetin ve lâ-ğarbiyyetin yekâdu zeytuhâ yuḏî’u ve lev lem temseshu* (6) *nârun nûrun ‘alâ-nûrin yehdi’llāhu li-nûrihî men yeşā’u ve yaḍribu’llāhu’l-emşāle li’n-nâsi va’llāhu bi-kulli şey’in ‘alîmun*⁶⁵. (7)

Yuşriḳu işrâḳen: Meşnevî-i Şerîf üñ nûrı toğar, işrâḳ ider. Ziyâ-yı kâmile ile sâlik olup (8) *Meşnevî-dân* olanların kulûbuna.

Enver mine’l-işbāḥi: Bi-kesri’l-hemzeti maşdar ve *bi’l-fethi cem’u şabāḥ*, (9) ya‘nî [SE5b] *Meşnevî* tenvîr-i kulûb-ı sâlikîn ve izâle-i [KA5b] zulûmât-ı küfr ü inkârda şabāḥlar nûrından enver ü aqvâdur. (10) Zîrâ şabāḥlar nûrı ancak zulûmât-ı leyli izâle ider. Ammâ izâle-i zulûmât u cehâlet ve küfr ü ma‘şîyyet (11) olmaz illâ nûr-ı Rabbânî ve hidâyet-i Sübhânî ile olur. Pes nûr-ı İlâhî aqvâ vü enverdür şabāḥlar nûrından. (12)

Ve huve cinānu’l-cenān zi’l-‘uyûni ve’l-ağşāni: Cinān, kesr-i cîm ile cem’-i cennet ve feth-i cîmle ḳalb ma‘nâsınadur (13) ve ‘uyûn ‘aynuñ cem’idür. Çeşmeler dimekdür. Ve ağşān guşnuñ cem’idür. Dallar, budaklar (14) demek olur. Bunda isti‘âre vardır ki *Meşnevî*’yi cināna teşbih eyleyüp cinānuñ levâzımıyla zîkr olındı ki (15) ‘uyûn u ağşāndur. Ya‘nî kitâb-ı *Meşnevî* kulûb-ı sâlikân-ı ẓarîḳ-i Hüdâ ve şudûr-ı ‘âşîḳân-ı cemâl-i Hüdâ’nuñ (16) cennetleridür. Ancılayın cennetler ki ‘uyûn-ı câriye ve eşcâr-ı müşmire şâhibleridür. Ya‘nî *Meşnevî* şöyle cinān-ı ma‘nevîdür ki (17) her beyânı bir ravza-ı pür-enhârdur. Ve eşcâr u nikât u ebyâtı ve işârât u mermûzâtı yenâbî‘-i ḥükm-i (18) İlâhî ve çeşme-sâr-ı âb-ı

(1) şerîf: - SE; anuñ maẓmûnıyla: anuñ maẓmûlî, SE, - maẓmûnıyla KA.

(3) konmuş: konılmış SE; Nûr: Nûr’da KA.

⁶⁵ Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nûr: 35).

(7) Şerîf’üñ: – SE.

(14) olındı: eyledi SE.

(17) - ve eşcâr: ki ve eşcâr KA.

hayâtı nâ-mütenâhidür. Ve esmâr-ı hayât-efzâ-yı dil-pezirinden tenâvül eyleyen ‘ârifân-ı (19) haķâyık-şinâs ‘ömr-i ebed ve hayât-ı sermed bulurlar.

Minhâ ‘aynun tusemmâ ‘inde ebnâ’i hâze’s-sebîl selsebîlâ: [KB7a] (1) *Min* teb‘îd içindür ve zamîr-i râci‘dür ‘uyûna. Ya‘nî ol ‘uyûn-ı mezkûreden bir ‘ayn vardır ki (2) ol ‘ayn tesmiye olunur bu tarîķuñ aşhâbı katında selsebîl diyü.

Ve ‘inde aşhâbi’l-maķâmât (3) *ve’l-kerâmât:* Aşhâb-ı maķâmât şol ‘ârifân-ı kâmil ü vâşıl-ı mükemmildürler ki puķtegân-ı merâtib-i tarîķat-ı İlâhiyye ve (4) sūķtegân-ı envâr-ı tecelliyât-ı zâtıyye vü şifâtiyye vü celâliyye vü cemâliyyedürler. Anları tecelliyât-ı mütenevvi‘a merâtiblerinden (5) taķvîl [SE6a] itdürmez. Ve ehl-i kerâmât yine bu gürûh-ı ‘aliyyeye dirler ki aşhâb-ı maķâmât u kerâmât (6) diyu vaşf olunurlar. Pes bu aşhâb-ı maķâmât ve ehl-i kerâmât katında [İÜ6a] *Meşnevî*.

Hayrun maķâmen: (7) Mutaşavvebdür temîz olmağla. Ya‘nî maķâm yöninden hayrludur.

Ve ahsenu maķîlâ: Maķîl ism-i mekândur (8) ya‘nî kaylûle idicek gökcek maķaldür.

El-ebrârü fîhi ye’kulûne ve yeşrebûn: Ebrâr, “birr”üñ cem‘ idür. (9) Erbâb, “rabb”üñ cem‘ i olduğı gibi. Ya‘nî, ehl-i taķvâ vü ihsân anda yirler ve içerler. Ya‘nî *Meşnevî-i Şerîf* de (10) olan nefâyis-i haķâyık-ı Rabbânî ve fevâķih-i esrâr-ı Sübhânî ve şarâb-ı ezvâķ-ı Şamedânî’den nûş (11) iderler.

Ve’l-aķrârü minhu yefraķûne ve yaķrabûne: Aķrâr, “ķür”üñ cem‘ idür. Ķür, bende olmayup ķürü’l-aşl (12) olan kimesneye dirler. Ammâ ıştılâķ-ı şüfiyyede nefis ü hevâ ķulluğundan ve ķubb-ı (13) şehvâtdan ve bend-i tabi‘atdan [KA6a] âzâd olup ķalâş olana dirler. Ya‘nî aķrâr bu *Meşnevî*’nün (14) ma‘ânî-i feraķ-baķşına vâşıl olduķça feraķnâķ ve ķarabnâķ olurlar.

Ve huve kenîle Mışr: Ya‘nî *Meşnevî*, (15) Mışr’uñ Nil şuyu gibidür.

(18) pezirinden: pezirin KA.

(2) ‘ayn: ‘ayna, SE; tarîķuñ: tarîķât İÜ.

(4) tecelliyât-ı ... mütenevvi‘a: tecelliyât-ı - mütenevvi‘a, KA.

(6) - kerâmât: ehl-i kerâmât, KA.

(7) mutaşavvebdür: manşübdür, İÜ.

(8) maķalldür - : maķalldür demek olur, SE.

(12) kimesneye: kimseye, SE.

(13) âzâd olub ķalâş olma: âzâd olma, SE.

Şarābun li'ş-şābirīn: Tekālīf-i şer' iyye ve riyāzāt-ı tarīkiyye üzre (16) şābir ü tābi' olanlara şarāb-ı nāfi' ü āb-ı zülāl-i hoş-güvārdur.

Ve ḥasratun 'alā-ālī (17) *Fir'avne ve'l-kāfirīn*: Ya' nī bu kitāb-ı müsteṭābuñ ma' ānī ve esrār-ı cān-fezāsı (18) Fir'avn-ṭabī' at olan mütekebbirlere ve kāfir-siret olan münkirolere ḥasretdür. Nitekim Nil şuyı (19) benī İsrāil'e āb-ı şāf olup Kıptīlere ḥūn olduğı gibidür. Ya' nī ba' zı [KB7b] (1) kimesnelere hādī ve ba' zı kimesnelere muḍildür. Nitekim buyurur.
Beyt:

Āb-ı nīl est ibn-i Kıptī ḥūn nūmūd (2)
Āl-i Mūsā-ra ne-ḥūn būd āb būd⁶⁶ (4:33)

Āb-ı Nīl est in ḥadiş-i cān-fezā
Yā Rabeş der-çeşm-i Kıptī ḥūn nūmā⁶⁷ (4:3429) (3)

Hemçü Kur'an Meşnevī-i mā zi-dil [SE 6b]
Hādī ba' zı-rā vū ba' zı-rā muḍil⁶⁸ (6:656)

Nitekim bu āyet-i kerīme ile istişhād idüp (4) buyurdılar. Kemā Kāla'llāhu Te'ālā *Yuḍillu bihī keşiran ve yehdī bihī keşiran māzā erāda'llāhu bi-hāzā meşelen*⁶⁹ kavline (5) cevābdur ya' nī irād ıdlāl-ı keşir ve ihdā-yı keşir demek olur. Vuḍi' a'l-fi' lu mevḍi' a maşdar li'l-iş'ār bi'l-ḥudūşı ve't-teceddudi ve'l-beyāni li'l-cumleteyni'l-muşaddarateyni bi-immā ḍamīr mecrūr rāci' dūr mişlihu, (6) ya' nī Allāh Te'ālā çok kimselerün ıdlālinde irāde eyledi o meşel sebebi ile ve çok kimselerün (8) hidāyetin irāde eyledi ol meşel ile.

Ve inneḥū şifa 'u'ş-şudūr: Ve daḥı taḥkīkan *Meşnevī* şifādur sīneler (9) emrāzına ya' nī küfr ü şekāvet ü ḍalālet ü ḡaflet ü cehālet ve arzū-yı şehavāt u nefsi-hevā (10) ve ḥubb-i māsivā marāzlarına şifādur. Zīrā mev'izada bu zıkr olınan ḥavāş muḥarrerdür kâbil-i terbiyyet (11) olanlar için. Nitekim Cenāb-ı 'İzzet Sūre-i Yūnus'da buyurur: *Yā eyyuhe'n-nāsu [İÜ6b] ḳad cā'etkum mev'izatun min-Rabbikum ve şifā'un li-mā* (12) *fī'ş-şudūri ve huden ve raḥmetun li'l-mu'minīne*⁷⁰.

⁶⁶ Nil suyudur, ama Kıbtī'ye kan göründü; Musa'nın kavmi için kan değildi, suydu.

⁶⁷ Cana can katan bu söz, Nil nehridir. Ya Rabbi! Onu Kıbtī'nin gözüne kan göster.

⁶⁸ Kur'an gibi Mesnevimiz, gönülden bazısına yol gösterir, bazısını da saptırır.

⁶⁹ Onunla birçoklarını saptırır birçoklarını da doğru yola iletir. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 26).

(5) ya' nī cevābdur: cevābdur ya' nī SE, KA.

(7) ıdlālinde: ıdlālın İÜ, KA; ve çok ... meşel ile: - KA.

(9) arzū-yı şehavāt ve nefsi-hevā: arzū vū şehavāt ve nefsi u hevā İÜ, KA.

⁷⁰ Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifā ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi. (Kur'an-ı Kerim, Yūnus: 57).

Ve cilā 'u'l-aḥzānī: Ve gönülleri gamdan açup cilā viricidir. (13) Ya' nī ṭalibān-ı ṭarīḳ-i Hüda'yı dünyā gamlarından ve dünyā heveslerinden ḥalāş idicidir.

Ve keşşāfu'l-Ḳur'ani: (14) Ve mübālağa ile keşş idicidir fezānuñ ba' zı esrārını.

Vesī'atu'l-erzāḳī: *Se'atun* maşdardur (15) fā' il ma' nāsına müvessī'ü'l-erzāḳ demek olur. Erzāḳ rızḳuñ cem' idür. Ya' nī *Meşnevī* sebeb-i vüs' at-i (16) erzāḳdur. Zīrā *Meşnevī* ile meşḡul olmak ve maẓmūnıyla 'āmil olmak ṭahāret-i zāhir ü bāṭını mürīşdür. (17) Ve ṭahāret-i zāhir ü bāṭın, ḡinā-yı suveri ve ḡinā-yı ḳalbi mürīşdür. Nitekim bir A' rābī [KA6b] fakrdan şikāyet eylediği (18) hinde buyurur Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhi 'aleyhi ve sellem *dum 'ala't-ṭahāratī yūse'u* (19) 'aleyke'r-rızḳ⁷¹.

Ve taṭyību'l-aḥlāk: *Taṭyību* tef' il veznince maşdardur fā' il ma' nāsına muṭayyibu'l-aḥlāk [KB8a] (1) demek olur. Aḥlāk, ḥulḳuñ cem' idür. [SE7a] *Meşnevī* aḥlāk-ı zemīmeyi taṭyīb idüp aḥlāk-ı ḥamīdeye (2) tebdil idicidir.

Bi-eydī seferatin: *Sefere* sāfiruñ cem' idür. Sāfir kātibe dirler seferetü'l-kitāb dırsen (3) kaçan kitābı yazasın. “*Bi-eydī*”de “*bā*” müte' allıḳdır muḳaddere. Taḳdīr-i kelām mektüb *bi-eydī seferatin kirāmin bereratin*⁷², (4) dimekdür ve berera, bār'uñ cem' idür. Kirām kerīmuñ cem' idür. Seferenüñ sıfatlarıdır. Öyle sefere ki kerīmler ve (5) muḥsinler ve nīgū-kārlardur demek olur. Ya' nī *Meşnevī* (5) yazılmışdur melāyikeden kātib olan kerīmlerüñ (6) ve muḥsinler ve nīgū-kārlaruñ elleriyle levḥ-i maḥfūẓdan. (7) Zīrā her nefsuñ rızḳı ve a' mālī levḥ-i maḥfūẓda yazılmışdur. Pes *Meşnevī* daḡı ol levḥde mektüb (8) u merḳūmdur.

*Yemne'üne bi-en lā-yemessuhū ille'l-muṭahharūn*⁷³: Melāyike men' iderler ki *Meşnevī*'ye mess eylemeyeler (9) illā muṭahhar u pāk olanlar, ya' nī *Meşnevī*'nüñ ma' ānī vü ḥaḳāyık u daḳāyık u esrār u mermūzātına (10) muṭṭalī' olmaz. İllā zāhiri ve bāṭını ve i' tiḳādı pāk olanlar muṭṭalī' olurlar.

(17) fakrdan: fakīrlıḳden SE.

(18) buyurur Ḥazret-i Resullulāh şalla'llāhi 'aleyhi ve sellem: Ḥazret-i Resullulāh şalla'llāhi 'aleyhi ve sellem buyurdılar ki İÜ, KA.

⁷¹ Temizlige devam et ki, rızḳına genişlik verilsin. (Kenzü'l- 'Ummāl, C. 16, s. 171).

(1) - meşnevī: ya' nī meşnevī SE, İÜ, KA.

⁷² ...güvenilir kâtiplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış... (Kur'ân-ı Kerīm, Abese: 14-15).

(3) *Bi-eydī sefere kirām berede* dimekdür: *Bi-eydī sefere dimekdür kirām berede* İÜ, KA.

(4) cem' idür. Kirām kerīmuñ cem' idür. Serefenüñ: cem' idür. - serefenüñ SE.

⁷³ Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir. (Kur'ân-ı Kerīm, Vakıa: 79).

(8) eylemeyeler: eylemeye SE.

*Tenzilun min-Rabbi'l-‘ālemīn*⁷⁴: (11) Mübtedā mahzūfuñ haberidür. Ve tenzīl, menzīl ma‘nāsınadır. Taqdīr-i kelām bu *Meşnevī* ‘ālemlerüñ Perverdigār’ından (12) ilhām tarīķiyle qalbümüze inzāl olınmışdır.

*Lā-ye ‘tīhi’l-bāṭlu min-beyni yedeyhi ve lā-min-ḫalfih*⁷⁵: *Meşnevī*’nüñ öñinden (13) ve ardından bāṭıl gelmez. Zīrā [İÜ7a] bu ḫaḫdur. Bāṭıluñ zıddıdır. *Ez-zıddāni lā-yectemi‘ān*’dur.

Va’llāhu yarşuduhū ve yarḫubuhū: (14) Ve Allāh Te‘ālā bu kitābı ḫıfz ider, gözedür taḡyīrden ve bāṭıldan.

*Fa’llāhu ḫayrun ḫāfizā*⁷⁶: Pes Allāh Te‘ālā ḫayrludur (15) cemī‘-i maḫlūḫdan ḫāfiz olmak yöninden.

*Ve huve erḫamu’r-rāḫimīn*⁷⁷: Ve ol Allāh raḫm idicilerüñ (16) ziyāde erḫamıdır.

Ve lehū elḫābun uḫaru laḫḫabehū Allāhu Te‘ālā: Ve daḫı bu *Meşnevī*’nüñ bu zıkr olınan elḫābından ḡayrı (17) laḫabları vardur ki Allāh Te‘ālā virmişdür ol laḫabları.

Va’ḫtaşarnā ‘alā-hāze’l-ḫalīl: Ve biz iḫtişār (18) ve iḫtişār eyledük *Meşnevī*’nüñ elḫābını ve evşāfını [SE7b] bu ḫalīl üzre.

Ve’l-ḫalīlu yedullu ‘ale’l-keşir: (19) Ve ḫalīl delālet ider keşir üzerine.

Ve’l-cur‘atu teddulu ‘ale’l-ḡadır: Ve bir içüm şu delālet ider ḡadırde [KB8b] (1) olan [KA7a] şuyüñ keşir ü lezīz ü şaf olduğına.

Ve’l-ḫafnetu tedullu ‘ale’l-bedri’l-kebīr: *Ḥafne* ḫā-yı mühmelenüñ (2) fetḫasıyla bir avuç şey dimekdür. Ya‘nī bir avuç buḡday bir ḫırmen-i kebīrüñ buḡdayınuñ eyüligine delālet ider. (3)

Yeḫūlu’l-‘abdu’z-za‘īfu’l-muḫtāc ilā-raḫmeti’llāhi te‘ālā: Ya‘nī Allāh Te‘ālā’nuñ raḫmetine muḫtāc olan ‘abd-ı za‘īfdür. (4)

Muḫammed bin Muhammed bin El-Ḥüseyn El-Belḫī: ‘Aṭf beyānıdır. ‘Abduñ ya‘nī ‘abd-ı za‘īf ki Muḫammed’dür ve Muḫammed Muḫammed oḡlı ve Muḫammed (5) Ḥüseyn Belḫī oḡlıdır ve Belḫī Ḥüseyn’üñ şıfat-ı nisbiyyesidür ve Ḥazret-i Mevlānā’nuñ ism-i

⁷⁴ Âlemlerin Rabb’inden indirilmedir. (Kur’ân-ı Kerîm, Vakıa: 80).

⁷⁵ Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemes. (Kur’ân-ı Kerîm, Fussilet: 42).

⁷⁶ Allah en iyi koruyandır. (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf: 64).

⁷⁷ O, merhametlilerin en merhametlisidir. (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf: 64).

(1) ḫā-yı: - KA.

şerîfleri Muhammed, şöhreti (6) Celâleddîn-i Rûmî'dür. Ve pederlerinüñ ismi Bahâeddîn Muhammed ve lakabları Sultânü'l-‘Ulemâ ve Sultânü'l-‘Ulemâ’nuñ (7) pederleri Hüseyn Belhî'dür. Sultânü'l-‘Ulemâ Hazretleri evvel Belh'de mütemekkin idi. Velâdet-i Hazret-i (8) Mevlânâ Belh'de vâkı‘ olmuşdur, hicret-i nebeviyyenüñ altı yüz dört senesinüñ Rebi‘ ü'l-evvelünüñ (9) altıncı gününde. Pes Hazret-i Mevlânâ velâdet i‘tibâriyle Belhî'dür. Ammâ zamân-ı tufûliyyetde pederleri (10) Sultân-ı ‘Ulemâ Hazretleri ile Rûm’a gelüp Konya’da tavaṭṭun buyurup anda neşf ü nemâ buldılar. (11) Ol sebebdan Celâleddîn-i Rûmî dirler. Hicret-i nebevinüñ altı yüz yetmiş iki senesinüñ cemâziye'l-aḥir’üñ (12) beşinci gününde ḥarzâr-ı dâr-ı gurûrdan gülîstân-serâ-yı surûra intikâl buyurdılar.

Teḳabbela'llāhu minhu: (13) Allāh Te‘ālā ḳabûl eylesün andan ya‘nî ol ‘abd-ı za‘îfden nazm-ı *Meşnevî’yi*.

İctehedtu fî-taṭvîli'l- (14) *manẓûmi'l-Meşnevî:* Maḳûl ḳavldür. Ya‘nî gûşiş ü ictihad eyledüm *Meşnevî’nüñ* nazmını taṭvilde. (15)

El-muştemilu ‘ale'l-ğarâ’ibi ve’n-nevâdir: Şıfatıdır [IÜ7b] manẓümü'l-*Meşnevî’nüñ*. Ya‘nî öyle manẓûm *Meşnevî* ki (16) ġarâyib [SE8a] ü nevâdiri müştemildür. Ġarâyibden murâd temsîlât u teşbîhâtur ki ma‘ḳûli derece-i (17) maḥsûsa getürir. Tâ ki fehmi âsân ola. Ve nevâdirden murâd nevâdir-i aḥbâr u aşâr ve ḥikâyât-ı (18) ‘acîb ve rivâyât-ı ġarîbdür.

Ve ġureri'l-maḳâlâti ve dureri'd-delâlât: Ġurer, ġurrenüñ cem‘ idür. Ve ġurre (19) atun alınındadır. Hem miḳdârı ve daḥı ziyâde olan beyâza dirler. Şoñradan her laṭîf ü nûrânî [KB9a] (1) olan şeylere ġarrâ diyü itlâḳ olındı. Ve durer, durrenüñ cem‘ idür. İncüye dirler. *El-muştemilu* (2) ‘ale'l-ğarâ’ibi ve’n-nevâdir üzerine ma‘ṭûfdur. Ya‘nî ve daḥı öyle manẓûm *Meşnevî* ki maḳâlâtuñ (3) ġarralarını ve rûşen ü pür-nûrlarını ve delâyl-i lâmi‘a ve berâhin-i vâzıḥa müştemildür.

Ve (4) *ṭarîḳati’z-zuhhâd:* Mübalağa ile ism-i fâ‘il ve cem‘-i [KA7b] müzekkerdür. Zâhid-i târik-i dünyâdur. Ya‘nî manẓûm *Meşnevî* (5) mübalağayla târik-i dünyâ olanlarun ṭarîḳatinüñ ‘ilmini daḥı müştemildür.

(6) ismi: - KA.

(11) dirler: didiler KA.

(18) ġurre: - SE.

(2) manẓûm *Meşnevî*: - İÜ, KA.

(4) ism-i fâ‘il: ism-i fâ‘ildür İÜ.

(5) ṭarîḳatinüñ: ṭarîḳinüñ İÜ, KA.

Ve hadîkati'l-ibād: (6) Ve dağı manzûm *Meşnevî* 'abbâduñ hadîkasıdır. Hadîka bağceye dirler. Ya'nî *Meşnevî* bir bûstân-ı (7) haqqâyık-ı şemerdür ki 'âbidler buña mü'tâla'a kıldukda mîve-i haqqâyık ve şemer-i deqqâyık birle tefekkür iderler. (8)

Kaşîratu'l-mebânî ve keşîratu'l-me'ânî: -Mebânî- "mebnî"nüñ cem'idür. "Mebnî" maşdar-ı mîmîdür. (9) Manzûm *Meşnevî* nüñ şıfatıdır. Öyle *Meşnevî* ki *kaşîretü'l-mebânî ve keşîretü'l-me'ânî* demek olur yâhud (10) mübtedâ maḥzûfuñ haberi ola bir huve taḳdîr olına. Zâmîr-i munfaşıl 'âyd ola manzûm *Meşnevî* ye. (11) Taḳdîr-i kelâm demek olur ki ol *Meşnevî kaşîretü'l-mebânî ve keşîretü'l-me'ânî* bir kitâbdur. Mebânîden (12) murâd *Meşnevî* nüñ bahridür ya'nî bahri kaşîr ve me'ânîsi keşîr-i icâz üzre ḳalîlü'l-lafz ve (13) keşîrü'l-ma'nî bir kitâbdur demek olur.

Li-istid'â'ı seyyidi ve senedi ve mu'temedî: (14) Müte'allıkdür *ictehetu bihi* ya'nî sa'y u icthâd eyledüm taṭvîl-i manzûm *Meşnevî* de. Seyyidüm ve senedüm (15) ve mu'temedüm Ḥazret-i Şeyḫ Ḥüsâmeddîn'ün istid'â ve talebiyle fuḳarâ mâbeyninde (16) [SE8b] şöyle meşhûrdur ki Ḥazret-i Şeyḫ Ḥüsâmeddîn bir gün Ḥazret-i Mevlânâ'dan dilek (17) eyleyüp didi ki "*İlâhî-nâme* Ḥakîm-i Senâyi ve *Manṭıku't-Ṭayr* Şeyḫ 'Aṭṭar tarzında bir kitâb (18) müsteṭâb-ı imlâ vü inşâ buyurulsa fuḳarâya meded-kâr ve aḥıbbâ vü aşdıkâya yâdgâr (19) olaydı" didükde Ḥazret-i Mevlânâ fi'l-hâl 'imâme-i mübârekinden bir kâğıd çıkarup [KB9b] (1) *Meşnevî-i Şerîf* üñ evvelinden

Bes süḥan kûtâh [IÜ8a] bâyed ve's-selâm⁷⁸ (1:18b)

beytine dek on sekiz beyt yazılmış, Ḥüsâmeddîn (2) Çelebi'nüñ eline virüp buyurdılar ki dağı sizün zâmîriñüze bu ḥâtır, ḥuṭûr itmezden (3) muḳaddem 'âlem-i ğaybdan bizüm ḳalbümüze ilhâm olmışdı ki bu tarzda bir kitâb nazm olına. Pes andan soñra (4) Ḥazret-i Mevlânâ nazm-ı *Meşnevî-i Şerîf* e ihtimâm-ı tamâm birle taḳayyüd buyurup ğâh ğâh şöyle olurdı ki (5) evvel şebden maṭla' -ı fecre dek Ḥazret-i Mevlânâ imlâ idüp Çelebi Ḥüsâmeddîn ḥaṭṭ-ı ḥübla yazup (6) âvâz-ı bülend ile Ḥazret-i Mevlânâ'ya okurdı. Bu uslûb üzre *Meşnevî-i Şerîf* üñ itmâmına sa'y iderlerdi. (7)

(7) tefekkür SE, İÜ, KA: tefekkih KB.

(14) manzûm: - KA.

(15) Ḥüsâmeddîn - : Ḥüsâmeddîn ḥazretlerinün İÜ, KA.

(16) Ḥazret-i: - SE.

⁷⁸ O halde söz kısa gerektir, vesselam.

(2) ki: - SE.

(4) *Meşnevî-i Şerîf* e: *Meşnevî* 'ye, SE; tamâm: tamm KA.

(5) imlâ: nazm İÜ, KA.

Ve mekānī'r-rūhī min-cesedī: 'Atıdır seyyidi üzerine. Ya'nī cismümün cān maḳamında olan seyyidümün (8) ilhāhıyla ictihād eyledüm nazm-ı *Meşnevî*'ye.

Ve zaḥīreti yevmī ve ḡadī: Ve daḥı bugünümün zaḥīresinün istid'ā veyā rengi günümün (9) ve ilhāhıyla ictihād eyledüm [KA8a] ya'nī dünyāda ve āḫiretde ḡidā-yı rūḥum ve sebeb-i futūḥum olan Çelebi Hüsameddīn'ün (10) istid'āsıyla nazm eyledüm.

Ve huve's-şeyḫī kīdvetu'l-ārifīn: Ol benüm seyyidüm ve senedüm olan (11) Şeyḫ Hüsameddīn 'āriflerün muḳtedāsıdır.

İmāmu'l-hudā ve'l-yakīn: Ehl-i yakīnün ve ehl-i Hüdā'nuñ (12) imāmıdır.

Muḡīşu'l-verā: Halk-ı 'ālemün feryād-residür ya'nī kaçan meded isteseler ḥalkuñ mededine (13) yetişicidir.

Emīnu'l-ḳulūbi ve'n-nuhā: Nehy cem'i "nuha"dur. 'Aḳla dirler. Şāḫibin menhiyyātdan nehy eylediḡiçün (14) nehy dirler ya'nī Hüsameddīn emīn-i ḥazāyin-i ḳulūb ve ḥāzin-i [SE9a] cevāhir-i 'uḳūldur ya'nī ḥalkuñ esrār-ı zamīrine (15) müttali' olur. Keşf eylemez.

Vedī'atu'llāhi beyne ḥalīḳatih: Allāh Te'ālā'nuñ emānetidür maḥlūḳatı mābeyninde. (16) Allāh Te'ālā anı ḥalk mābeyninde emānet ḳomışdur. Tā ki anlara irşād eyleyüp anlar daḥı aña i'tikād u ḥürmet ü ḥidmet (17) eyleyeler. Ve şol kimesne ki emānet-i Hüdā'ya ḥıyānet ider ya'nī inkār idüp temerrüdlik semtine gider dünyāda ve āḫiretde (18) mu'azzeḳ olur.

Ve şafvetihī fī-berıyyetih: Ve daḥı Allāh Te'ālā'nuñ güzīdesidür maḥlūḳ mābeyninde.

Ve vaşāyāhu li-nebiyyih: (19) Vaşıyyenün cem'idür. Min muḳadderdür. Ya'nī Ḥazret-i Hüsameddīn ol gürühdandır ki Allāh Te'ālā anları [KB10a] (1) Ḥazret-i Peyḡamber'e sipāriş buyurdu. Sūre-i Yūsuf'da: *Ḳul ḥāzihī sebīlī ed'ū ila'llāhi 'alā-başıratın ene ve meni'ttebe'ani*⁷⁹ (2) *Ḳul* di yā Muḥammed, [İÜ8b] *ḥāzihī sebīlī* budur benüm ṭarīḳüm ki, *ed'ū ila'llāhi* da' vet iderüm ḥalk-ı Hüdā'yı Allāh (3) cānibine, ya'nī tevḥīd-i Ḥaḳḳ'a. 'Alā-başıratın ey 'alā-beyānin ve ḥucceṭin vāzıḥatin ḡayr-ı 'umyān, ya'nī da' vet iderüm ḥalk-ı

(7) cismümün: cismümde SE.

(8) bugünümün - zaḥīresinün: bugünümün ve yarınümüñ zaḥīresinün, SE, İÜ; veyā rengi günümün: - SE, İÜ.

(11) ehl-i yakīnün ve ehl-i hüdānuñ: ehl-i hüdānuñ ve ehl-i yakīnün İÜ, KA.

(16) eyleyüp anlar: eyleye ve anlar, SE, İÜ, KA; i'tikād ve ḥürmet ve ḥidmet: i'tikād - ve ḥidmet SE.

⁷⁹ De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanları bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." (Kur'an-ı Kerim, Yûsuf: 108).

(4) Hudā'yı beyān u hüccet-i vāzihā üzre. 'Alā-baṣīratin da' vet iderüm 'ale'l-'umyā degül, ene ve menittebe'anī, da' vet iderüm (5) ve 'ulüm-ı dінде ve esrār-ı yakinde baña peyrevlik idenler dağı da' vet iderler. Pes Hāzret-i Hüsāmeddīn ve men (6) ittebe'anī zümresine dāhıldır.

Ve ḥabāyāhu 'inde ṣafīyyih: Ḥabāyā, ḥabīyyenüñ cem' idür, ḥafāyā veznince. Ma' nāsı (7) dağı ḥafāyādur. Ve ṣafiden murād Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve's-sellemdür ya' nī Hüsāmeddin aḥfayāu'llāhdandur. (8) Resūlu'llāh katında aḥfayāu'llāh evliyādan bir gürüh-ı 'aliyyedür ki anlaruñ ḥaḳḳında Hāzret-i Resūlu'llāh (9) ṣalla'llāhu 'aleyhi ve's-sellem buyurdı ki inne li'llāhi evliyā' aḥfīyā' ilā-āḥirih⁸⁰.

Miftāḥu ḥazā'ini'l-'arṣ: (10) Müptedā maḥzūfuñ haberidür ya' nī Çelebi Hüsāmeddin 'arṣuñ ḥazānelerinüñ miftāhıdır ya' nī ḥaḳāyık-ı (11) 'uluvviyete tāliplerine feth eyler. [SE9b]

Emīnu kunūzi'l-ferṣ: Künüz-ı esrār-ı arzıyyenüñ ve ḥaḳāyık-ı süfliyyenüñ (12) ḥazān-i emīnidür.

Ebu'l-fezā'il: Fezā'il [KA8b] faziletüñ cem' idür. Nokṣānuñ zıddıdır ya' nī ṣāḥibü'l- (13) fezāyil demek olur.

Huseyn bin Muhammed bin el-Ḥasan el-ma'rūf bi-ibni aḥī Türk: Hüseyn 'aṭf beyānıdır (14) mā-ḳablinde mezkūr olan evṣāfuñ. El-ma'rūf lafzı Ḥasan'ın vaṣfıdır ya' nī bu vaṣf eyledigüm (15) seyyidüm ve senedüm Hüseyn'dür ki Muḥammed oğlıdır. Muḥammed Ḥasan oğlıdır. Öyle Ḥasan ki ma'rūfdur (16) İbni Āḥīyyi Türk dimekle.

Ebū Yezīdi'l-vaḳti ve Cüneydu'z-zamāni: Vaḳitde ve zamānda olan elif lām muzāfun ileyhdin (17) 'ivazdur. Ve cümle mübtedā-yı maḥzūfuñ haberidür. Ya' nī hüve Ebū Yezīd'üñ vaḳtehu ve Cüneyd-i zamānı demek (18) olur. Ya' nī Hüsāmeddin ma'ārif ü

(4) - da' vet: ben da' vet İÜ.

(5) yakinde - baña: yakinde ve baña İÜ.

(6) Ḥabāyā ... ṣafiden: Ḥabāyā – ṣafiden KA.

(7) Resūlu'llāhṣallāllāhu 'aleyhi vessellemdür: Resūlu'llāh - dur SE.

(8) Resūlu'llāh: resūl KA.

⁸⁰ Muhakkak ki son güne kadar Allah'ın gizli evliyalı vardır.

(11) eyler: ider KA.

(15) oğlıdır. Muḥammed: oğlıdır ve Muḥammed İÜ; Muḥammed Ḥasan oğlıdır: Muḥammed - oğlıdır KA.

(18) Ya' nī - Hüsāmeddin: Ya' nī ol Hüsāmeddin SE.

haḳāyıkda ve taṣavvuf u daḳāyıkda kendü vaḳtinüñ (19) Bāyezid'i ve zamānınıñ Cüneyd'idür demek olur.

Şiddik İbn Şiddik İbn Şiddik: Ya' nî Hüsameddîn Şiddik oğlu [KB10b] (1) Şiddik oğlu Şiddik'dur raḍıya'llāhu 'anhü ve 'anhüm. Allāh razı olsun andan ya' nî Hüsameddîn'den (2) ve ābā vü ecdādından.

El-Urmeviyyu'l-aşl: Ya' nî Hüsameddîn Urmev didükleri mevzi'e mensübdur. Aşlları (3) ol diyārdandır.

El-muntelibu ile's-şeyhi'l-mukerrem: Anuñ intisābı ol şeyh-i mükerrremdür. Andan murād Ebu'l-Vefā-yı (4) Bağdādî'dür dimişler.

Bimā ḳāl emseytu Kurdiyyen ve aşbahtu 'Arabiyyen: [İÜ9a] Bunuñ birle ki Şeyh-i Mükerrrem didi: (5) *Emseytu Kurdiyyen*, ya' nî Kürdî oldıgum ḥâlde aḥşāmladum, *aşbahtu 'Arabiyyen*, 'Arabî oldıgum ḥâlde (6) şabāḥladum ya' nî aḥşām cāhil oldıgum ḥâlde yatdum, şabā 'ālim oldıgum ḥâlde şabāḥladum (7) ve ḳalkdum Şeyh Ebu'l-Vefā Ḥazretlerinüñ cümle menāḳıbındandır ki ya' nî kimesneler andan va' z u (8) naşihat taleb iderler. Cevāb virdi ki: “Yarın in-şā'a'llāh sizlere va' z [SE10a] ideyin.” didi. Ol gice fikrle (9) yatdı. Vāḳı' asında Ḥazret-i Resūlū'llāh'ı gördi. Yā Resūla'llāh, benden va' z taleb iderler, ben (10) ümmiyüm, didi. Ḥazret-i Sultānū'l-Enbiyā aña didi ki “Yā Şeyh, maḥzūn olma, *lā-taḥaf in-şā'a'llāhu yetecella'llāhu leke* (11) *bi'smihi'l-'alīmi'l-keḻim*⁸¹ Çün şabāḥ oldı, cāmi'e varup minbere çıkdı. Bir va' z (12) eyledi ki ḥalk ḥayrān oldılar. Ve va' zuñ soñunda didi ki *emseytu Kurdiyyen ve aşbahtu 'Arabiyyen*. Ve (13) bu söz 'Arab'da meşel olmuşdur.

Ḳaddesa'llāhu rūḥahu ve ervāḥe eḥlāfihi: Allāh Te'ālā pāk ü tāhir eylesün (14) ol Ebu'l-Vefā'nuñ rūḥunu ve ḥaleflerinüñ daḥı rūḥlarını.

Fe-n'ime's-selefu ve ni'me'l-ḥalefu: (15) *N'ime* ef'āl-i medḥdendür. *Es-selef* ve *el-ḥalef* fā'illeridür. Maḥşuş bi'l-medḥ maḥzūfdur (16) ya' nî ne güzel selefdür Şeyh Ebu'l-Vefā ve ne güzel ḥalefdür Hüsameddîn Çelebi. (17)

(2) el-Urmeviyyü'l: el-Urumiyyü'l KB; Urmev: Ermev KB.

(4) *emseytu Kurdiyyen ve aşbahtu 'Arabiyyen* :- KA.

(6) şabā: şabāḥ SE, İÜ, KA; şabāḥladum ve ḳalkdum: - ḳalkdum SE.

(8) va' az - ideyin: va' az ve naşihat ideyin SE.

⁸¹ Korkma, Allah dilerse sana Alīm ve Keḻim ismiyle tecelli edecektir.

Lehū nesebun elḳatī'ş-şemsu 'aleyhi ridā'ehā: [KA9a] Ya' nī Hüsameddīn'ün bir nesebi vardır ki Şems ol (18) nesebün üzerine ilḳā eyledi ridāsını ya' nī nūrını.

Ve ḥasebun erḫatī'n-nucūmu ledeyhi (19) *eḍvā'ehā:* Ve anuñçün bir ḥesab vardır ki nücüm anuñ ḳatında ziyāsını bırakmışdır. [KB11a] (1)

Lem yezel finā'uhum ḳiblete'l-iḳbāl: *Finā* fā'nuñ kesriyle sāḫt-ı dāra dirler ya' nī ḥānelerinün meydānı (2) zāyil olmasun hemişe ḳible-i ehl-i iḳbāl olmadan.

Yeteveccehu ileyhā benū'l-vulātī: *Vulāt* vālī'nün (3) cem'idür. Vālī ḫākime dirler ya' nī ol ḳible-i iḳbāl olan sāḫt-ḥāneye teveccüh eylesün (4) ferzendān-ı vāliyān-ı velāyet.

Ve kā'betu'l-āmāl: Ḳıbletū'l-iḳbāl üzerine ma'tūfdur ve (5) *āmāl* emelün cem'idür. Emel ümīd tutmağa dirler. Sāḫt-ḥāneleri Ka'betū'l-āmāl olmaḳdan (6) ḥālī olmasun.

Yeṭūfu bihā vufūdu'l-'ufātī: Ve ṭavāf ider anı ya' nī ol Ka'be-i āmāl olan (7) ḥāne-i gürūh-ı ṭalibān-ı Hudā.

Ve lāzāle ke-zālike mā ṭala'a'n-necmu ve zerre şāriḳun: [SE10b] Ve daḫı zāyil olmasun (8) ḳible-i iḳbāl ve Ka'be-i āmāl olmaḳdan. Mādām ki sitāreler [İÜ9b] ṭulū' eyleye ve şems işrāk eyleye, (9) ya' nī ilā-yevmū'l-ḳıyām böyle olmaḳdan ḥālī olmasun demek olur.

Liyekūne mu'taşamen li-uli'l-başā'ir: (10) *Liyekūne* lām ta'lil içündür. *Lāzālehu* müte'alliḳdür. *Yekū*nuñ ismi taḫtında müstetir-i 'āyiddür.(11) -*Finā'ehum*- lafzına ḥaberi mu'taşamān'dur. Ve *başā'ir* başirenün cem'idür. Taḳdīr-i kelām Hüsameddīn (12) Ḥazretlerinün neseb-i 'ālilerinün sāḫt-ḥāneleri zāyil olmasun rüz-ı ḳıyāmete dek (13) ḳible-i iḳbāl ve Ka'be-i āmāl olmaḳdan. Şāḫib-i başiret olanlara maḥall-i ilticā vü temessük olmaḳ (14) içün ve beliiyāt-ı āşkäre vü nihāndan ve nevāyib-i zamāndan ḫıfz içün.

Er-Rabbāniyyīn (15) *er-rūḫaniyyīn es-semā'ıyyīn el-'arşıyyīn en-nūriyyīn:* *Uli'l-başā'ir*ün şıfatlarıdır (16) ve yā'ları yā-yı nisbīdür ya' nī eyle uli'l-beşā'ir ki Rabbāniler ve rūḫāniler ve semā'iler (17) ve 'arşiler ve nūrāniler demek olur.

(17) beytun: - SE.

(12) - neseb-i: ve neseb-i İÜ.

(17) nūrāniler: nūriler İÜ; nūrānilerdür SE.

Es-sukūtu'n-nazzār: Mübālağayla ism-i fā'ıldür, cem'-i müzekkerdür (18) ya'nî sâkitler ve hāmūşlardur anlar ve nazar idicilerdür ya'nî muğayyebāta nazar iderler. Ammā hāmūş olurlar. (19) Halkuñ ef'ālını nāzırlardur lākin gördük dimezler.

El-ğuyyebu'l-ḥuẓẓār: *Ğuyyeb* ğāyibūñ cem'idür. [KB11b] (1) ve *ḥuẓẓāru* ḥāzıruñ cem'idür ya'nî şüretā ğāyib olsalar himmetleri ḥāzırdur ve şüretā ḥāzır olsalar (2) qalbleri ğāyibdür. 'Ālem-i İllāhī'de ve seyr-i lā-mekānda gezerler.

El-mulūku taḥte'l-aṭmāri: Anlar pādşāhlardur (3) hırkalar altında. Nitekim Şeyh-i Ekber Ḥāzretleri buyurur:

[Ahreb]

Li'llāhi taḥte kıbābe'l-izzi tāt ifetun

Aḥfāhum [KA9b] fī-ridā'i'l-fakri iclālen

Humu's-salātınu fī-aṭmāri meskenetin

Cerru 'ale-fulki'l-ḥaḍrā'i ezyālen⁸²

Aşrafu'l-ḳabā'ili aşḥābu'l-feẓā'ili envāru'd-delā'il: Ve anlar cemī'-i ḳabīlelerūñ şerīfleridür ve faẓiletler şāhibidürler (6) ve delāyilūñ nūrıdurlar.

Āmīn yā Rabbe'l-ālemīn: Ya'nî Ḥāzret-i Ḥüsāmeddīn [SE11a] ḥaḳḳında eyledigümüz du'āy (7) sen ḳabūl eyle yā Rabbe'l-ālemīn, demek olur.

Ve ḥāzā du'āun lā-yuraddu fānnuhu: Ve bu bir du'ādur ki inda'llāh zāyi' vü redd (8) olmaz. Zīrā ol du'ā:

Du'āy lā-izāfe'l-beriyetuhu şāmil: Bir du'ādur ki halkuñ envā'ına ve eşnāfına (9) şāmildür.

*El-ḥamdulillāhi vahdehū ve's-salātu ve's-selāmu 'alā-ḥayri ḥalkıhī seyyidınā Muḥammed ve ālihī ve'itratihi't-tāhırine't-tayyibīn*⁸³. Çün bi-ināyeti'llāhī'l-meliki'l-vahhāb şerḥ-i dībāce-i kitāb tamām oldı. (11) Bundan şoñra şerḥ-i ebyāt-ı *İḥtiyārāt*'a şarf-ı himmet olunur.

(19) Ammā hāmūş olurlar. Halkuñ ef'ālını nāzırlardur lākin gördük dimezler: Halkuñ ef'āline nazar iderler. Ammā hāmūş olurlar. Gördük dimezler, SE; lākin: ammā İÜ, KA.

(1) cem'idür: - İÜ.

⁸² Allah'ın izzet kubbeleri altında bir taife vardır ki o taifeyi yüceltmek için fakirlik kisvesi altında onları gizledi. Onlar ki fakirlik kisvesi altındaki sultanlar kuyruklarını yeşil gemiler altında gezdirdiler.

(7) demek olur. - : demek olur. Naẓm İÜ; zāyi': - SE.

⁸³ Hamd bir tek O'nadır, salat ve selam yarattıklarının en hayırlısı olan efendimiz Muhammed (sav)'e, onun ailesine ve tertemiz yakınlarıdır.

İn-şā'a'llāhu te'ālā ve bi'llāhi't-tevfik. (12) İhvān-ı şafā ve hullān-ı vefāya şöyle ma'lūm ola ki te'lif-i kitāb-ı *Meşnevī* ve taşnif-i cāmī'-i [İÜ10a] beyyināt-ı (13) ma'nevīden maḫşūd-ı aşlī ve murād-ı küllī irşād-ı erbāb-ı isti'dād ve terbiyyet-i tālībān-ı tarīk-i sedād ve zikr-i (14) aḥvāl-i mebdē'-i ma'āş u me'āddur ve beyān-ı 'avālim-i ḡayb ki mebdē'-i nev'-i insān ve maşdar-ı cem'-i kevn (15) ü mekāndur ya'nī Ḥazret-i 'İndiyyet ki mebdē'-i ta'ayyunāt u merci'-i mükevvenātdur ve Ḥazret-i 'İlmiyye-i İlāhiyye ki (16) qarārgāh-ı ā'yān-ı şābitedür ve 'ālem-i ceberūt ki müstekārr-ı ervāḥ-ı mücerrededür ve 'ālem-i melekūt ki (17) maḥall-i iktisā-yı ḥil'at-ı eşbāḥ-ı laṭīfe ve 'ālem-i mişāl ki 'ālem-i ḡayb u şehādet mābeyninde berzaḥdur (18) ve bu ḥazērāt u 'avālim ki emākin-i aşliyye-i insānīdür her mevcūd ki bu menzil-i ḡurbet ve maḥall-i kurbet-i (19) 'ālem-i şehādete ol emākin-i aşliyyeden nüzūl eylediler yine ol ḥazērāt u 'avālime rücū' iderler ve bu 'ālem-i [KB12a] (1) ḡurbetūn sākinleri ol 'ālem-i vuşlata tav'en ve kerhen 'ākıbet giderler ve nev'-i insān ki ḥulāşa-i her (2) mevcūd ve ser-ḥayl-i cemī'-i müsāfirān-ı şaḥrā-yı vücuddurlar, rücū' emrinde mükellefdürler ve bu nev'-i (3) insānī üç kısma münḫasım olur. Kısım-ı evvel ol t̄ayifedürler ki vaṭan-ı aşlī ve mesken-i (4) ḥaḳīḳīlerin vāsıta-i meşāliḥ-i dünyā ve vücūd-ı bey' u şirā ile ferāmūş itmemişlerdür. Ve ḥubb-ı dünyāya (5) münhemik [SE11b] olup ḥilāf-ı tarīke gitmemişlerdür. Ve bu t̄ayife-i 'ālīşān ki ol 'ālem-i bī-nişāndan bu ḥaziz ḥarmāna (6) düşdiler. *Ḥubbu'l-vaṭan mine'l-imān*⁸⁴ hükmince bir nefes yād-ı rücū' dan ḡafil ve feryād u nāleden zāhil olmazlar. (7) Ve ḡayrıları daḥı [KA10a] ol 'āleme tergib ü taḥriş iderler. İkinci kısım ol t̄ayifedürler ki ehl-i imān (8) ve kābil-i iktisāb-ı irfāndurlar. Bu t̄ayife müzekkire muḥtācdurlar. Irşād u va'z u naşihat bu t̄ayifenūn (9) ḥaḳḳında nāfi'dür. Zirā bunlar bu ḥarāb-ābād-ı 'ālem-i kevn ü fesādı görüp ḡaflet sebebiyle (10) vaṭan u cāy-ı ikāmet zann idüp vaṭan-ı aşlīlerin ferāmūş itmmişlerdür. Çün müzekkerden ol (11) 'ālemūn evşāfını istimā' iderler, derḥāl 'ālemūn aḥvālinden āḡāḥ olup anlara bir bīdārlik ve (12) intibāḥ ḥāşıl olur ki bi'z-zarūrī rücū'a meyl iderler. Gürūh-ı evvel ki enbiyā vü evliyā vü 'ulemā (13) vü meşāyiḥdürler. Dā'iyān-ı illa'llāhdurlar. Anlarıñ da'vetlerin bu fırka-yı şānī kabūl eyler. Gürūh-ı şālişūn (14) andan behresi yokdur. Üçüncü kısım şol gürūhdur ki firifte-i cihān-ı fānī ve maḡrūr-ı mekr-i şeyṭānī (15) olup vaṭan-ı aşlīden külliyyetle ḡafil olmuşlardır. Belki ol 'ālem-i bāḳī bī-aşl ü bī-vücūd ve 'adem-i nā-būd (16) anlamışlardır. Ḥubb-ı dünyā ve arzū-

(12) ola ki: olsun ki bu SE.

(17) laṭīfe: laṭīfedür SE.

(3) olur: olurlar SE.

⁸⁴ Vatan sevgisi imandandır. (Aclūnī, Keşfu'l-Hafa: 1/345).

(7) t̄ayifedürler: t̄ayifedür SE.

(12) olur ki: olur SE.

yı nefis ü hevā ile hilāf-ı tarīke [İÜ10b] gitmişlerdür. Bu fırka ehl-i küfr (17) ve aşhāb-ı tuğyāndurlar. Qābil-i fazilet-i imān ve maḥall-i iktisāb-ı ‘ārifān degüldürler. Ve bu t̄ayifenüñ küfr ü (18) ḍalāleti ezeliḍür. Hezār mu‘ cize görseler imāna gelmezler. H̄āce-i kevneyn ve Resūl-i şaḳaleyn ki kısm-ı evvelüñ (19) muḳtedāsı ve ol gürüh-ı ‘aliyyenüñ p̄şvāsıdır, sūre-i ‘Alaḳ’da ve Mā’ide’de kırā’atla ve tebliḡle emr olındı. [KB12b] (1) *İkrā’ bi’smi Rabbike*⁸⁵ ve *belliḡ mā unzile ileyke*⁸⁶ diyü ḥitāb olındı. Ve kısm-ı şānī ki gürüh-ı ehl-i imāndurlar, (2) istimā‘ vü inşātla emr oldılar. Nitekim Sūre-i A‘rāf’da buyurdı *ve izā-ḳuri’e l-Ḳur’ānu festemi’ū lehū* (3) *ve enşitū le’allekum turḥamūn*⁸⁷. Ke-zālik [SE12a] mürşidān-ı tarīk-i Hüdā’ya tebliḡ u kırā’at ve t̄alibān-ı sebīl-i (4) Hüdā’ya istimā‘ u inşāt vācib ü lāzımdır. Ol sebebdendür ki Hāzret-i Mevlānā ḳaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azīz (5) *Meşnevī-i Şerīf*’üñ evvelinde “bi-ş’nev” diyü buyurdu:

Bi-ş’nev in ney çun ḥikāyet mī-kuned⁸⁸ (1:1a)

Ya’nī bu neyden (6) istimā‘ eyle gör ki nice ḥikāyet eyler. Ey t̄alib-i esrār-ı Hüdā, Hāzret-i Mevlānā ḳaddesa’llāhu te‘ālā sırrahu’l-‘azīz (7) ibtidā’ “bi-ş’nev” diyü buyurduklarından nükte budur ki bu kitāb-ı müsteṭāb t̄alibān-ı tarīk-i ḥaḳīḳata irşād (8) içün nazm olınmışdır. Pes t̄alibe ibtidā’-yı sülūkda istimā‘-i kelimāt-ı mürşid elzem (9) ü vācibdür. Nitekim buyurur ḳuddise sırrihu:

Ki tu gūşī ü zebān ney cins-i tu
Guşhā-rā Ḥaḳ be-fermūd enşitū⁸⁹ (1:1623)

(17) ‘ārifān: ‘irfān İÜ.

⁸⁵ Yaratan Rabbinin adıyla oku! (Kur’ân-ı Kerîm, Âlak: 1).

⁸⁶ (Ey Resul) Rabbinden sana indirileni tebliḡ et. (Kur’ân-ı Kerîm, Mâide: 67).

⁸⁷ Kur’an okuduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. (Kur’ân-ı Kerîm, Âraf: 204).

⁸⁸ Dinle bu ney nasıl şikayet ediyor...

(6) ḳaddas’allāhu te‘ālā sırrahu’l-‘azīz: ḳaddas’allāhu - sırrahu’l-‘azīz, İÜ; ‘azīz: a‘lā SE.

(7) ḥaḳīḳata: taḥḳīḳa SE.

(8) kelimāt-ı mürşid: kelimāt-ı t̄ayyibāt-ı mürşid SE, İÜ, KA.

(9) sırrahu - : sırrahu beyt SE, İÜ.

⁸⁹ Çünkü sen kulaksın, o dil. Senin cinsin değildir. Hak kulaklara ‘Susun’ buyurdu.

(10) Kemākāla'llāhu Te'ālā fi-sureti'l-A'raf ve *izā-kuri'e'l-Kur'ānu fe'stemi'ū lehu* ve *enşitū le'allekum* (11) *turhamūn*⁹⁰. Ve yine buyurur kuddise sırrıhu:

Dān ki evvel sem' bāyed nutk-rā
Sūy-i mantık ez-reh-i sem' ender ā⁹¹ (1:1628)

(12) Pes bu delāyil-i vāzıha ile [KA10b] ma'lūm oldu ki evvel tālibe istimā'-ı kelām-ı mürşid muhaqqak-ı vācib (13) ve mürşide tezkir ü va'z ü naşihat lazımdır. Kemā Kāla'llāhu Te'ālā *fe-zekkir fe-inne'z-zikrā* (14) *tenfe'u'l-mu'minīn*⁹². Ve “in ney”den murād mürşid-i kāmil-i mükemmildür. Nāyla mürşid mābeyninde münasebet (15) ü müşāhebet budur ki nāyuñ insāna birkaç vechle müşābeheti vardır. Evvelā (16) yüzün şarulığı ve birkaç yirden kemer-beste olması ve sinesinün (17) delik delik olması ve derünî hālî olması ve feryād u nāle kılması. Ke-zālik (18) merdān-ı Hudā dağı 'ışk-ı İlāhî derdinden şufret-simā hāşıl iderler ve tır-i gām-ı yār ile (19) sineleri sūrāh sūrāh olur. [IÜ11a] Ve her güne 'ibādet ü riyāzete şıdqla [KB13a] (1) bel bağlayup şevk u 'ışkla ve sūz u güdāzla feryād u nāle iderler. Ve nitekim nāyuñ derünî hālîdür. (2) Bunlaruñ dağı derünü hubb-ı dünyādan ve tül-i emelden ve arzū-yı nefis u hevā ve meyl-i māsivādan (3) hālîdür. [SE12b] *Kalbu'l-mu'min 'arşu'llāh*⁹³ hükmince derünlerinde Hāk'dan gayrı nesne yokdur ve nitekim (4) nāy ney-zenün barmaqları arasında musahhardur. Nice isterse söyledür. Ke-zālik mürşidün (5) dağı kalbi ve kālibi Hāk Te'ālā'nun celālî ve cemālî barmaqlarınun arasındadır. Nice irāde iderse (6) söyledür. Gāh firākdan ve gāh vişālden dem ururlar. Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi vesellem (7) buyurdi: *Kalbu'l-mu'min beyne işba'ayni min-eşābi'i'r-Rahmān yukallibuhā keyfe yeşā*⁹⁴ ve Hāzret-i (8) Sultānū'l-'Ulemā buyurdi. **Naẓm:**

[Ahrem]

(10) enşatū – kemākāla'llāhu :Sen gūşsun, mürşid zebāndur. Senün cinsün degüldür. Söylemek zebāna mahşüşdur, istimā' itmek gūşa mahşüşdur. Pes Allāh Te'ālā gūşlara enşitū buyurmuşdur. , IÜ; Kemākāl'allāhu Te'ālā fi-sureti'l-a'raf ve *izā kuri'e'l-kur'ānu festemi'ū lehu ve enşitū le'allekum* (11) *turhamūn* ve yine: - KA.

⁹⁰ Kur'an okuduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susus ki size merhamet edilsin. (Kur'an-ı Kerim, A'raf: 204).

(11) sırrahu - : sırrahu beyt, SE, IÜ; ender ā - : ender ā / Nutk kân muvafık rāh nist / coz ki nutk-i hālîk bî-ta'm nist IÜ, KA.

⁹¹ Çünkü konuşmak için önce dinlemek gerekir. Konuşma yoluna dinleme tarafından gir.

(12) evvel tālibe: tālibe evvel SE.

⁹² Sen yine öğüt ver, çünkü öğüt müminlere fayda verir. (Kur'an-ı Kerim, Zâriyât: 55).

(15) ki: - SE

(18) tır-i gām-ı – yār: tır-i gām-ı firāk-ı yār IÜ, KA.

⁹³ Müminin kalbi Allah'ın arşı mesabesindedir.

(6) söyledür. – gāh: söyledür. Ke-zālik mürşid gāh, IÜ; Gāh firākdan ve gāh vişālden: Ke-zālik mürşid gāh vişālden gāh firākdan KA.

⁹⁴ Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir. (Tirmizî, Kader: 7, (2141), Müslim, Kader: 3, Buhârî: 3484).

(8) naẓm: rubā'î KA.

Nāyī be-b'rid ez-neyistān üstād
Bā-nuh sūrāḥ u (9) ādemeş nām-ı nihād
Ey ney tu ez-în leb āmedī der-feryād
An leb-rā bîn ki în lebet-rā dem dād⁹⁵ (10)

Pes çün bu muḳaddemātdan ma' lūm oldı ki neyden murād mürşid-i ḥaḳīkat-şināsdur. (11) İmdi her ne ḳadar naḡamāt u nāle ve guft u gū-yı esrār-ı Ḥudā ki bunlardan zāhir olur, fi'l-ḥaḳīḳa (12) cānib-i Ḥaḳ'dandur. Nāyuñ naḡamātı ney-zenden oldıḡı gibi bunlar arada āletdür ve taşarruf (13) Allāh'uñdur. Ve Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesa'llāhu sırrahu'l- azīz "în ney" demekle kendü vücūdlarına (14) işāret buyururlar. "Ez-ney" demekde şümül vardur cemī' -i evliyā-yı kirāmuñ vücūd-ı şerīflerine. (15) "Ān ney" diseler işāret olurdı bir ḡayruñ vücūdına. Lākin "în ney" demekde kendü vücūd-ı (16) şerīflerine işāret iderler. **Beyt:**

Dü dehān dārīm gūyā hemçü ney
Yek dehān pinhānest (17) der-lebhā-yı vey⁹⁶ (6:2002)

Ve yine buyurur. **Beyt:**

[mef' ūlū/mefā' ilün/mefā' ilün/fe' ūlün]
Dil yekser-i ney būd u dehān yekser-i dīger
Ān ser zi-leb-i (18) 'ışḳ hemī buved şekerhā⁹⁷

Ve nāydan murād ḳalem olup ḳalemnden murād ḥaḳīkat-i Muḥammedī olmaḳ (19) ḳābildür ki Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve's-sellem buyurdı: *Evvelu mā ḥaleḳa'llāhu'l-ḳalem*⁹⁸. [KB13b] [KA11a] (1) Lisān-ı ehl-i taşavvufda aña ḳalem-i ā'lā dirler, cemī' -i eşyānuñ aşlı oldıḡı için ve cemī' -i mevcūdātuñ vücūdına sebep olduḡı [SE13a] için ve cümleden evvel olduḡı için. Nitekim (2) buyurur: *Evvelu mā ḥaleḳa'llāhu rūḡu nebiyyik yā Cābir*⁹⁹. Ve yine buyurdı 'aleyhi's-selām: *Evvelu mā ḥaleḳa'llāhu'l- 'aḳl*¹⁰⁰. (3) Bu cümleden murād ḥaḳīkat-i Muḥammedī'dür. Bu taḳdīrce neyden murād

⁹⁵ Ney ustası kamışlıktan kamışı kesti. Dokuz delik açtı ve adını adem koydu. Ey ney, sen bu dudaktan feryat etmekteisin. Dudaḡına nefes veren o dudaḡı gör. (Divan-ı Şems, Rubaiyyat, 611. Rubai). (ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh611).

(12) arada: ara yirde SE.

(13) vücūdlarına: vücūd-ı şerīflerine SE.

(16) iderler. - Beyt: iderler. Nitekim buyurur. Beyt SE, İÜ.

⁹⁶ Ney gibi söyleyen iki ağzımız var; bir aḡız onun dudaklarında gizlidir.

⁹⁷ Neyin bir ucunda gönül bir ucunda aḡız vardır. O taraf aşḳ dudaḡıyla her zaman tatlı olur. (Divan-ı Şems, Tercī'āt, 12. Bend) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/tarjeeat/sh12/>).

⁹⁸ Allah önce kalemi yarattı. (Tirmizī, Kader: 17/2156).

(1) taşavvufuñ: taşavvufda İÜ, KA; dirler - cemī' -i: dirler ol sulṭānuñ ḥaḳīkat-ı zātı dünyā ve māfihāya sebep olduḡıçün ḳalem-i ā'lā dirler. Zīrā cemī' -i İÜ; için ve cemī' mevcūdātuñ vücūdına sebep olduḡı için ve cümleden evvel olduḡı için. Nitekim : için – Nitekim İÜ, KA.

⁹⁹ Ey Cabir, Allah'ın ilk yarattıḡı senin peygamberinin ruhudur.

¹⁰⁰ Allah'ın yarattıḡı ilk şey akıldır.

Muhammed olur. Bir vechi dağı budur ki ney hesabda altmışdır. Sen dağı altmış ve Hazret-i Muhammed'ün adısındur. Nitekim Yâsin ve Haber'de gelmişdür ki [İÜ11b] *te 'ālā semmānī bi-seb'ati esmā' el-Muzzemmil el-Muddessir 'Abdullāh Muhammed Ahmed Tāhā ve Yâsīn*¹⁰¹. Eyle olsa “bi-ş'nev in”den (4) murād Muhammed'den işit demek olur. Pes Muhammed'den işitmek hemān Allāh'dan işitmekdür. Zīrā anuñ (5) şān-ı şerīfından *ve mā yenīku 'ani'l-hevā in huve illā vahyun yūhā*¹⁰² buyurulmuşdur. Ve kümmel-i evliyādan ve mürşidān-ı (6) tarīk-i Hudā'dan dağı irşād u naşihat bābında her ne istimā' olunursa hemān Hazret-i Muhammed'den işitmekdür. (7) Zīrā bunlar 'ilm ü 'amelde vereşe-i enbiyādurlar. Ve Hazret-i Muhammed'den işitmek Allāh'dan işitmekdür. Eyle (8) olsa Hazret-i Mevlānā'nuñ “bi-ş'nev in ney”den murād-ı şerīfleri eger Hazret-i Muhammed'dür ve eger kendü (9) vücūdlarıdır, eger ğayrı mürşiddür, irşād bābında ve talebe-i terbiyyet maşlahatında cümlesi birdür. (10) Aşlā tefāvüt yokdur. Zīrā evliyā velāyetinde şol vaqt kāmīl olur ki anlara nūr-ı Muhammedī'den (11) nūr yetiše. Pes ol nūr ki velī-i kāmilden zāhīr olur, Muhammed nūridur. Tāliblere ol kāmilden (12) her ne yetişıyorsa anuñ vāsıtasıyla nūr-ı Muhammed'den yetişıyor. Meşelā bir kimse çerāğ-ı evveliden (13) çerāğ-ı şānīyi yaksa ve çerāğ-ı şāniden çerāğ-ı şālīşi yaksa ikisinünde nūrī çerāğ-ı evvelūñ nūridur. Nitekim (14) Hazret-i Mevlānā bu ma' nāyı birkaç beytle buyurur :

Çun çerāğ-ı nūr-ı şem'î-rā keşid
Her ki dīd an-rā (15) yakīn an şem' dīd¹⁰³ (1:1947)

Hemçunīn tā şad çerāğ ar nakl şud [SE13b]
Dīden-i āhīr liķā-yı aşl şud¹⁰⁴ (1:1948)

Ez-cudāyihā şikāyet mī-kuned¹⁰⁵ (1:1b) (16)

¹⁰¹ Allah Teala beni yedi isimle isimlendirmiştir: el-Müzzemmil, el-Müddessir, Abdullāh, Muhammed, Ahmed, Tāhā ve Yâsīn. (Buhārī, Sahih: 4/162).

(3) olur...öyle: olur – öyle SE

¹⁰² O, nefsin arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur'an-ı Kerim, Necm: 4).

(5) buyurulmuşdur. – ve kümmel-i: buyurulmuşdur. Bu āyet-i kerīme şehādet eyledi ki anuñ sözi hevādan degüldür. Vahy-i Rabbānīdür. Ve anuñ fi'li dağı Hudā'nuñdur. *Ve mā rameyte iz rameyte ve lākinnallāhe ramā ve kavlehu te'ālā innelzīne yubāyi'üneke innemā yubāyi'ünallāh* bu beyāndan ma'lūm oldu ki aña itā'at Allāh'a itā'atdır ki *ve men yuṭī'î'r-rasūle fe kad eṭā'a'llāhe* (Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur - Kur'an-ı Kerim, Nisa: 80) mażmūnınca kaçan bir sālīk 'ilm u 'ulūmda kademī Muhammedī üzre ola. Şerī'at ü tarīkatde rāst-rū olup sülūk-i tarīkatde muntahī ve Hudā ile pür-vücūdlugundan tehī ola. ve kümmel-i İÜ, KA.

(7) işitmek - Allāh'dan işitmekdür: işitmek cenābu'llāhı 'azīmü'ş-şāndan işitmekdür KA

(9) talebe-i - terbiyyet: talebe-i delālet-i terbiyyet İÜ, KA.

(14) beytle - buyurur: beytle eş'ār buyururlar İÜ, KA; buyurur - : buyurur beyt SE, İÜ: buyurur nazm KA.

¹⁰³ Bir kandil bir mumun ışığını alınca, onu gören kesinlikle o mumun ışığını görür.

¹⁰⁴ Aynı şekilde yüz kandile nakledilse, sonu görmek aslı görmek olur.

¹⁰⁵ ...Ayrılıkları nasıl anlatıyor.

Ayrılıklardan şikāyet eyler. [KA11b] Bu mışra‘ da su’āl vārid olur ki enbiyā vü evliyā Hūdā’dan cüdā degüldürler. (17) ‘Ayn-ı vuşlatda olan kimseler firqatden şikāyet eylemekde fāyide nedür dinilse evvelā cevāb (18) budur ki gāfillere tenbīh içindir. Ya‘nī “Ey nuķūş-ı ‘ālem-i fānīye firifte olanlar, vaţan-ı aşlīsini ferāmūş (19) idüp bu harāb-ābād-ı ‘ālem-i kevn ü fesādı cāy-ı iķāmet zānn idenler. Ol haţerāt u ‘evālīmī [KB14a] (1) yād eyleñ ki vaţan-ı aşlī vü mesken-i me’lūfūñuzdur ve ‘ākıbet ol ‘āleme rücū‘ñuz muķarrerdür.” dimegi ķaşd iderler. (2) Ve bir daķı budur ki enbiyā vü evliyānuñ vuşlatı [İÜ12a] devām üzre degüldür. Zīrā vişāle dāyimā (3) beşeriyet māni‘dür. Ol sebebdendür ki Haţret-i Sultān-ı Enbiyā şalla’llāhu ‘aleyhi ve’s-sellem buyurdu: (4) *Lī me‘a’llāhi vaķtun lā-yese‘unī fihi melekun muķarrebun ve lā-nebiyyun murselun*¹⁰⁶ diyü buyurdılar. Vuşlat içün (5) vaķt-i ta‘yīn buyurduķları bu ma‘nāyı müş‘irdür. Egerci Haţret-i Peyķamber’üñ mertebesi (6) ķurb-ı ferāyіз ve mertebe-i cem‘ü’l-cem‘dür, lākin taķayyüdāt-ı irşād-ı ümmet ve hālāt-ı beşeriyet māni‘-i (7) vişāl-i devāmdur. Bunda bir su’āl vārid olur ki enbiyā vü evliyā ĥod beşeriyetlerin külliyyetle (8) fenā itmişlerdür. Pes beşeriyet anlara nice māni‘-i vişāl olur dinilse cevāb budur ki fenā-yı vüçüd (9) emr-i i‘tibārīdür. Āb u gil-i beden-i insānī bi’l-külliye merfū‘ degüldür. Pes beşeriyet maķallinde ĥükmin icrā (10) ider. Haţret-i Mevlānā ķaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azīz maķall-i vuşlatı āhenüñ nār içinde kıızup tamām (11) rengi daķı nār gibi surĥ olduķı maķalle teşbīh buyurdılar. Ol ĥinde āhen *ene’n-nār*¹⁰⁷ dise (12) sözi şaķīĥ olur. Zīrā āhen nāruñ evşāfiyla muttaşıf olmış olur. Pes ĥālet-i vuşlat (13) buncılayındur. Dāyim degüldür. İmdi bunlaruñ şikāyeti ĥālet-i vuşlatuñ ‘adem-i devāmından (14) ötüri olur. Bir daķı [SE14a] budur ki enbiyā vü evliyā ĥuzūrlarında berterīn-i maķāmāt-ı mertebe-i cem‘dür. (15) Ve bihterīn-i lezzāt, lezzet-i istiķrāķdur. Zīrā bu mertebede bāzār-ı keşretten ĥalvet-serā-yı vaĥdete (16) dāķıl olup muķāyeret ü işneyniyyet vaĥşet-ābādından güzer idüp meclis-i ins ü müşāhade-i (17) cānān müyesser olduķı maķalldür. Çün bu mertebeye yetişdükden şoñra bunları da‘vet ü irşād-ı (18) erbāb-ı isti‘dād içün mertebe-i fark u temyīze gönderirler. Tā ki ehl-i cihān bunlaruñ vüçüd-ı (19) pür-cüdlarından fevāyid-i keşire-i dünyeviyye vü uhreviyye taķşīl ideler ve anlaruñ himmet-

(16) evliyā - Hūdā’dan: evliyā ĥod Hūdā’dan İÜ.

¹⁰⁶ Benim, Allah ile öyle bir vaktim var ki, ne mukarreb bir melek ne de mursel bir nebi benimle birlikte o vaktin içine sığar. (Aclūnī, Keşfü’l-Hafā: 2/173-174).

(4) diyü buyurdılar: İmdi SE.

(8) māni‘-i - olur: māni‘-i vişāl olur KB.

(11) maķalle: - KA.

¹⁰⁷ Ben ateşim.

(12) olmuş: - İÜ.

(17) maķalldür. Çün bu: maķalldür. – bu İÜ; bunları - da‘vet: bunları mertebe-i cem‘den da‘vet-i nās İÜ, KA.

bülendleri berekâtında [KB14b] (1) taqayyüdât-ı nefsanîden hâlâş bulup *inne li'llāhi 'ibāden halekahum li-menāfi' i'n-nās*¹⁰⁸ mücibince (2) emr-i ma' rûf u nehy-i münkire meşğûl olurlar. Tâlibine ta' lîm ve râğıbine tefhîm bâbında (3) zahmet çekerler. Münkirân-ı tarîkûñ ezâsı ve cehelenûñ istihzâsına mübtelâ olurlar. Pes (4) şikâyet-i neyden ya' nî velî-i kâmilûñ hâlet-i istiğrâkdan mahv u [KA12a] sekr ü fenâdan ayru düşdüğü (5) içün olur. Egerçi hâlet-i şahvda dağı lezâyiz-i gün-a-gündan ve müşâhede-i cemâl-i bî-çunden hâlî (6) degüldürler. Lâkin lezzet-i istiğrâk cemî' -i lezzetlerden a' zâm u aqvâdur. Bir dağı budur ki nâyûñ şikâyeti (7) vaţan-ı aşlisine arzûdan hâşıl olur. Beyt-i şânî dağı bu ma' nâyı müş' irdür. Zîrâ beyt-i evvele (8) şerh vâki' olmuştur.

K'ez-neyistân tâ-merâ be-b' rîdeend
Ez-nefirem merd u zen nâlîdeend¹⁰⁹ (1:2)

Bu beyt-i şerîfde (9) neyistândan murâd mertebe-i a' yân olmak evlâdur. A' yân-ı şâbite şol zevât eşyâya dirler ki ' ilmu'llâhda (10) mevcûd ola. Haqâyık-ı mevcûdâta bu mertebede mâhiyet-i eşyâ dirler ve a' yân-ı şâbite ve ma' lûm u (11) ma' düm şey' -i şâbit dirler. Mevcûd dimezler. Kütüb-i kelâmiyyede olan maḥâlâtдан ihtirâz iderler. (12) Ba' zılar buña ' adem-i muzâf dirler. Zîrâ aşlında ' ademdür. Nitekim buyurur. **Beyt:**

[mef' ülü/mefâ' ilün/mefâ' ilü/fe' ülün]
În nây-ı tenem-râ çu be-b' rîd (13) u tırâşîd
Ez-süy-ı neyistân-ı ' adem ' izz-i Te' âlâ¹¹⁰

[SE14b] Hâzret-i Mevlânâ kıddise sırrıhu bu mertebeye neyistân ta' bîr ider. (14) Ve a' yân u ervâhı neye teşbîh ider. Bu [KA12b] ' âlemden münkaṭı' olup tâ mertebe-i

¹⁰⁸ Muhakkak ki Allah'ın, insanların faydası için yarattığı kulları vardır. (Askalanî, Lisânü'l-Mîzân: 7/558).

(3) tarîkûñ: - İÜ.

(6) Bir dağı budur ki nâyûñ şikâyeti vaţan-ı aşlisine arzûdan hâşıl olur: cevâb-ı diger budur ki çün insân-ı kâmil ü pişvâ-yı ' âdil kemâlât-ı Rabbânî vü âşâr-ı tecelliyât-ı sübhânî ile müzeyyen ü mevşûf oldu. Bir tâlib-i pâk gevher taleb eyler ki anuñ kalbi kâbil-i ğayr-ı mücellâsın terbiyyetle mücellâ vü muşaffâ idüp âyine-i ğitî-nümâ kırup kendü cemâlûñ anda müşâhade eyleye. Anı [İÜ12b] âyine-yi esrâr-ı dil cânı idine. Beyt: ' Âşık-ı âyine âmed rû hûb / Şaykal-ı cân âmed u taqvâü'l-kulüb.(Güzel yüz aynaya aşiktir, o ruha ciladır ve kalplere temizliktir.) Pes mürşid buncılayın tâlib-i kâbili cedd ü sa' yla taleb eyler. Ve böyle tâlib-i kâbil nâdirdür ve kem-yâbdur. Nitekim dimişler: *mâ kullu tab' in kâbilin / ve lâ-kullu kâbilin tâlibin / ve lâ-kullu tâlibin şâbiran / ve lâ-kullu şâbirin vâciden*. İmdi nâyûñ şikâyeti buncılayın merîd-i kâbilûñ ' adem-i muḳârenetinden olur. Zîrâ her kalb âyine olmağa lâyıq degüldür. Bu ecildendür ki Hâzret-i Şems-i Tebrîzî kıddise sırrahu buyurur: *Şeş sâl gerd-i ' âlem gerdidem / Yek merd-i kâmil ü âyine-i kâbil neyâftem*. Meger Hâzret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kıddesa'llahu sırrahu'l- ' azîz diyü buyururdılar: *el-mu ' minu mir ' âtu'l-mu ' min (Mûmin, mûminin aynasıdır)*. Bu ma' nâ-yı müş' irdür. Bir dağı cevâb-ı şâki vü netice-i ma' nâ budur ki nâyûñ ya' nî mürşid-i kâmilûñ şikâyeti vaţan-ı aşlisine arzudan hâşıl olur İÜ, KA.

¹⁰⁹ Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadıyla kadın/erkek herkes ağladı.

(10) Haqâyık-ı: - KA.

¹¹⁰ Yüce Allah, hiçlik kamışlığından beden kamışımı kesti ve onu şekillendirdi. (Divan-ı Şems Tercî' at, duvâzdehom, 14.beyit) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/tarjeeat/sh12/>).

insāniyyeye (15) gelinceye dek her ‘ālemde eylediği nefir ü nāleyi takrîr ider. Ve neyistāndan murād ‘ālem-i ervāh (16) olmak da kıbıldır. Zîrā ‘ālem-i ervāh ki ‘ālem-i melekūtdur, maḥall-i [İÜ13a] iktisā’ u ḥil‘at, ecsām-ı laṭîfedür. (17) Her rûḥuñ ta‘ayyun u temeyyüz bulduğu maḳāmdur. Ve ḥil‘at-ı vücûdıyla müşerref olup birbiriyle (18) te‘ārûf kesb idüp cünûd-ı mücennede oldukları maḥalldür. Çün Ḥazret-i Bārî celle ve ‘alā (19) mertebe-i eḥādiyyetde *kane’llāhu ve lem yekūn me‘ahū şey’a*¹¹¹ ‘āleminden irāde zuhūr eyleyüp *kuntu kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtu* [KB15a] (1) *en u‘rafe fe-ḥalektu’l-ḥalke*¹¹² maẓmūn-ı sa‘ādet-i maḳrūnınca bir nūr ḥalk (2) eyledi. Ve ol nūrdan cemī‘-i ervāhı ve ‘ālemi ḥalk eyledi. Nitekim Ḥazret-i Sultān-ı (3) Enbiyā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *Ene min-nūr’illāhi ve’l-mu‘minūn min-nūr*¹¹³ (4) Pes bu ‘ālemde Ḥaḳ Te‘ālā cümle ervāhı nūr-ı Muḥammed’den ḥalk eyleyüp dört biñ (5) yıl ‘işret eylediler. Bir rivāyetde iki biñ yıl. Kemāḳāle’n-nebī şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *Innallāhe te‘ālā ḥaleka’l-ervāha kable’l-ecsādi bi-erba‘ati ālāfi senetin ve fî-rivāye bi-elfey senetin*¹¹⁴. Bu dört biñ yılda ‘işret eyleyüp her rûḥ kendü nev‘i ile te‘ārûf (8) ḥāşıl idüp sāḳi-i bezm-i ezelden şarāb-ı *elestu bi-rabbikum*¹¹⁵ nūş idüp ol (9) ḥiṭābuñ lezzet-i istimā‘ı bunları şöyle mest eyledi ki ney ihtiyār-ı cūş u (10) ḥurūş idüp her rûḥ kendü isti‘dādı mıḳdārınca “beli” diyüp rubūbiyet-i (11) Ḥaḳḳ’a ikrār idüp bildiler. Egerçi zāhiren cemī‘-i ervāhuñ “beli” dimesi yeksān u müsāvî idi, (12) ammā ma‘nen mütefāvit ü müḡāyir idi. Pes ol ‘ālemde her rûḥ kendü nev‘iyle te‘ārûf (13) kesb idüp kemāl-i ünsiyyet ḥāşıl eyledükden soñra Allāh Te‘ālā ecsādı ḥalk (14) eyleyüp ervāḥa emr eyledi ki ecsāda nüzûl eyleyeler ki bunları ‘ālem-i imtiḥana ya‘nî dünyāya (15) göndere. Tā ki her rûḥuñ “beli” dimesinüñ mertebesi ma‘lūm ola. Egerçi [SE15a] Allāh Te‘ālā’nuñ ma‘lūmı (16) idi her rûḥuñ ne mertebede “beli” didüğü, lākin kendü ‘amelleriyle ilzām itmek için imtiḥana (17) çekdi. Ya‘nî dünyāya imtiḥān için gönderdi. Pes ol a‘lādan bu esfel maḳāma nüzûl eylemek (18) ervāḥa şa‘b görindi. Ve ol ‘ālemüñ firāḳından müte‘ellim olup telḥ-kām oldılar. Nitekim (19) Sultān Veled Ḥazretleri buyurur: “Ervāḥ-rā be-tiḡ-i ihbutū ez-‘ālem-i cān u dil cudā saḥtend [KB15b] (1) ve be-cihān-ı āb u gil der-endaḥtend¹¹⁶. Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu buyurur. **Beyt:**

¹¹¹ Allah vardı ve O’nunla bir şey mevcut değildi. (Aclûnî, Keşfu’l-Hafa: 2/171).

¹¹² Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlukatı yarattım. (Aclûnî, Keşfü’l-Hafa, II/132).

¹¹³ Ben Allah’ın nurundan yaratıldım, müminlerde benim nurumdan.

¹¹⁴ Allah ruhları cesetlerden 4000 sene önce yarattı. Başka bir rivayette iki bin sene önce.

¹¹⁵ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 172).

(8) idüp: eylediler SE.

(11) idüp bildiler: eylediler SE, İÜ, KA.

¹¹⁶ Ruhları “ihbitu” kılıçla can ve gönül aleminden ayırdılar ve su ve çamur dünyasına attılar.

[fā‘ilātün/mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ul]
İn sefer şa‘b (2) neger reh zi-‘alā tābe-şerī
Çend be-guftem ki hoşem hiç sefer mī-ne-revem¹¹⁷

Ve ‘azizlerden [İÜ13b] birisi buyurmuşlar ‘ālem-i bālādan sefer itmek lāzım geldükde her āsmāna ki geldüm, anuñ ehli baña nazar idüp benüm hālūme hayrān olup benüm için giryān oldılar ki bu bī-çāreyi kırbetden fırkate muvānisden vahşete ‘arşdan ferşe vüs‘at-i ‘ālem-i bālādan tengnā-yı habs-i dünyāya gönderdiler, diyü baña terahhüm idüp te’essüf itdiler, cenāb-ı Bārī’den *innī ‘alemu mā lā-ta‘lemün*¹¹⁸ hitābı irişürdi, diyü buyurdi. Muhaşşal, ‘ālem-i ervāhdan nüzül idüp (3) ecrām-ı felekiyyeyi bir bir seyr idüp andan arza ve mevālīd-i şālīşeye ya‘nī cemād [u] nebāt [u] hayvān andan insāna, (4) çün mertebe-i insāniyyeye ki ser-hadd-i vücūd u aḥir-i tenezzülâtıdur, vāşıl [KA13a] oldılar. Emr-i Hāḡ’la her rūḡ (5) kendüye lāyık bir ḡalbe nüzül idüp mertebe-i insāniyyeden baş gösterdiler. Nitekim Hāzret-i Mevlānā (6) ḡuddise sırrıhu bu ma‘nāyı birkaç beyitle beyān buyurur.

Nazm:

Āmede evvel be-iḡlīm-i cemād
V‘ez-cemādī der-nebātī (7) üftād¹¹⁹ (4:3636)

V‘ez nebātī çun be-hayvānī fütād
N‘āmedeş ḡāl-i nebātī hiç yād¹²⁰ (4:3639)

Bāz ez-hayvān sūy-ı insāniyeş (8)
Mī-keşīd an ḡālīḡi ki dāniyeş¹²¹ (4:3646)

Pes bu mazmūn üzre tā ‘ālem-i ervāhdan mertebe-i insāniyyeye gelinceye dek (9) her ‘āleme ki geldiler, ol ‘ālemde nice zamānlar ḡarār idüp ehli ile ünsiyyet eylediler. Çün ol ‘ālemden (10) ayrılmak lāzım geldi, elem-i firāḡıyla [SE15b] nefir ü nāle eyleyüp bunların nefir ü nālesinden ol ‘ālemün ehli (11) müte’essir olup anlar daḡı giryān u nālān oldılar. Her ‘ālemde bu firāḡ acısın çekdiler. Çün ‘ālem-i insāniyyeye (12) vāşıl oldılar. Şunlar ki ḡāfiller idiler, metā‘-ı ḡalīl-i dünyāyla şād oldılar. Zehārif-i dünyāya aldanup (13) nuḡuşına hayrān

¹¹⁷ Defalarca söyledim böyle iyiyim ve hiçbir yolculuḡa çıkmam. Bu yolculuk zor, yola bak yerden göḡe uzanmakta. (Mevlana, Divan-ı Şems, Gazaliyyat, 2458. Gazel) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh2458/>).

(2) tābe-şerī - Ve ‘azizlerden : tābe-şerī. Besī guftem ki men ān cā ne-ḡāhem / Besī nālīdem u cāme derīdem / Füsün gerd u merā bes ‘işvehā dād / Füsün u ‘işve-i ū-rā ḡarīdem. Ve ‘azizlerden İÜ.

¹¹⁸ Muhakkak ben sizin bilmediklerinizi bilirim. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 30).

(2) in sefer...buyurdi İÜ, SE : - KB, KA.

¹¹⁹ Önce cansız ülkesine geldi; cansız oluştan nebāt/bitki hālīne ulaştı.

¹²⁰ Nebāt halinden hayvani hale geçince, nebāt hālī hiç hatırına gelmez.

¹²¹ Bilidiḡın yaratıcı, yine onu hayvanī hālden insanlıḡa çekip götürüyordu.

(11) - müte’essir: müte’ellim ve müte’essir İÜ, KA.

oldılar. Bunda vaṭan tūṭup ünsiyyet ḥāşıl idüp öte cānibi unutdılar. (14) Ki neyistān ezeldür ve mecma‘-ı ervāḥ ve bezm-gāḥ-ı elestdür ammā enbiyā vü evliyānuñ ervāḥı’çün bu ‘āleme (15) düşdiler. Bu dünyānuñ āb u hevāsı anlaruñ mizāclarına muvāfiḳ düşmeyüp dünyānuñ māl ü menālin (16) cīfe vü zīver ü ziynetin nuḳūş-ı ‘āriyet añlayup bu ribāṭ-ı fāniden sarāy-ı bāḳiye arzū idüp (17) ol ‘ālemüñ ‘acāyib ü ġarāyiblerin ve bezm-i elestüñ zevḳ-i şafāsın yād idüp nefir ü nāleye (18) āġāz eylediler. Müzekkir olup her meclisde şavt-ı elestle ġuş-ı hūş-ı ehl-i cihānı pür idüp (19) ol ‘ahdüñ vefāsı bābında ve ol ‘ālem-i pākden bu ḥazīz ḥāke tenezzül eylemekde ne ḳadar ba‘id olduḳların [KB16a] (1) beyān idüp derdiyle nefir ü nāleden ḥālī olmadılar.

Ez-nefirem merd ü zen nālideend¹²² (1:2b)

Ya‘nī benüm feryād (2) u fiġānumdan er ü ‘avret añlamışlardır. Pes bunlaruñ nefir ü nālesin ġuş idüp merd maḳāmında (3) olan ehl-i [İÜ14a] dil ve zen maḳāmında olan ehl-i nefis ve beste-i āb u gil ol nefir ü nāleden (4) müte’essir olup giryān u nālān oldılar. Yāḥud merd ü zenden murād nuḳūş u ‘uḳūl ola. Bu taḳdīrce benüm nefir ü nālemden nuḳūşu ‘uḳūl añladı, dimek olur. Yāḥud merd ü zenden murād ricāl ü nisā ola ki mürşidān-ı ṭarīḳ maḥall-i tezḳir ü naşihatden ḳurb-ı Ḥudā’dan ġurbet-i fenāya ve ‘izzetden mezellete düşdüklerin yād eyleyüp bunlara ferāmūş eyledüklerin aındurmak ile müte’essir olup giryān olduḳları murād ola.

Sīne ḥāhem şerḥa şerḥa ez-firāk¹²³ (1:3a)

Bir sīne isterüm ki (5) [KA13b] derd-i firāk-ı yārla [SE16a] şerḥa şerḥa olmuş ola. Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesa’llāhu sırrahu’l-‘aziz neyden murād mürşid-i kāmil ü (6) mükemmil olduġın ve neyistāndan murād ā‘yān-ı şābite yā ‘ālem-i ervāḥ olduġın beyān buyurup (7) ol ‘ālemüñ evşāfın itmege bir hem-dem-i kāmil ü yār-ı ḳābil ister ki ol bezm-gāḥ-ı ḥāşuñ firāḳından ve ol yār-i (8) ḳadimüñ iştiyāḳından sīne-i bī-kīnesi şerḥa şerḥa olmuş ola.

(14) ve evliyānuñ: - SE.

(17) idüp: eyleyüp SE.

¹²² ...feryadıyla kadın erkek / herkes ağladı.

(3) olan: - İÜ, KA.

(4) yāḥūd...murād ola: - KB, İÜ.

¹²³ ...Ayrılıktan parça parça olmuş sine istiyorum.

(8) olmuş ola...Tā be-ġüyem: olmuş ola. Çün ney nefis-i fāniyyeden isti‘āre olundu. Pes her ne ki anuñ levāzımıdur yād idüp buyurdu. Ya‘nī bir nesne ister ki cüdālık derdinden ney gibi sūrāḥ sūrāḥ olmuş ola,

Tābe-gūyem şerh-i derd-i iştīyāk¹²⁴ (1:3b) (9)

Tā ki aña söyleyüm iştīyāk derdinün şerhini. Zīrā

Der-ne-yābed hāl-i puhte hiç hām¹²⁵ (1:18a)

buyurdukları (10) maẓmūn üzre bunların kelimāt-ı derd-āmizlerin ve maḳālāt-ı şūr-engizlerin her bī-derd fehmi eylemez. (11) Ehl-i derdün hālını yine ehl-i derd añlar.

Herkesi kū dūr māned ez-aşl-ı h̄ĩş¹²⁶ (1:4a)

Her kimse ki (12) kendü aşlından ırāḳ ḳaldı ya‘nī her rūḥ ki mertebe-i ā‘yān-ı s̄ābitede mevcūd olduğı maḥalldür, ki ‘ilmü’llāhdur, (13) ki kendünün aşlı odur. Ve daḥı mertebe-i a‘yāndan cūdā düşdi ve ‘ālem-i ervāḥ ki vaṭan-ı ḳadīmüdür, (14) ol vaṭan-ı ‘aliden bu ḥākdān-ı süflīye düşüp mübtelā oldu.

Bāz cūyed rūzgār-ı vaşl-ı h̄ĩş¹²⁷ (1:4b) (15)

Girü ṭaleb eyler kendünün vaşl-ı rūzgārını. “Bāz cūyed” lafzı ḡāyib olmaḳda cāyızdır ya‘nī (16) girü ṭaleb eylesün kendünün vaşl-ı rūzgārını demek olur ya‘nī her rūḥ ki neyistān-ı aşlından (17) dūr olmuştur, girü ṭaleb eylesün ol mertebeye vāşıl olmağı. Mertebe-i insāniyyetden mertebe-i (18) ehadiyyete ṭalib olmağa seyr ‘urūcı dirler ve seyr-i ilā’llāh dirler. Egerçi ol ‘ālemden seyr-i nüzūli iḥtiyārıyla (19) eylemedi ammā seyr-i ‘urūcı iḥtiyārıyla olmaḳ [SE16b] lāzımdur ya‘nī mertebe-i a‘yāndan irādet-i Ḥāḳ cemī‘-i [İÜ14b] ervāḥı [KB16b] (1) ḥil‘at-ı ecsām-ı laṭife ile müşerref ḳılup ‘ālem-i ervāḥa getürdi. Andan ecsāda nüzūl eylediler. (2) ‘Ālem-i ervāḥdan ‘ālem-i şehādete gelinceye dek ḳaç ‘ālem seyr eylediyse cümlesin birer birer sülūkında (3) müşāhede eyleyüp geldiği üslūbuñ ‘aksi üzre sefer eyleyüp vaṭan-ı aşlīsine ‘urūcı sa‘y eylemek (4) lāzımdur. Ya‘nī bir mürşid-i kāmil ḥidmetine vāşıl olup anuñ ta‘līm ile ṭarīḳata sülūk eyleyüp (5) tezkiye-i nefis ü taşfiye-i bāṭın

dimekdür. Zīrā hem-derd ister ki ol maḥbūb-ı ḳadīmden cūdā düşdüğün bilüp tekrār aña vāşıl olmağıçün āteş-i riyāzetden yanup ḳāl olmuştur. Nitekim buyurur: Behre ān est in riyāzet v’ın cefā / Tā-ber-āred küre ez-nuḳre cefā (1:232) bu maḥalde şerḥa şerḥadan inşirāḥ-ı şadra varılmaḳ mümkündür. Zīrā: Tā be-gūyem İÜ.

¹²⁴ İştīyāk derdini anlatmak için...

(9) Zīrā - : Zīrā mışrā‘ KA.

¹²⁵ Olgunun halini ham kişi anlamaz...

¹²⁶ Aslından/vatanından ayrı kalan...

(12) mevcūd ... a‘yāndan: - İÜ, KA.

¹²⁷ ...tekrar kavuşma anını arar.

(15) rūzgārını - : rūzgārını demek olur İÜ, KA; lafzı - ḡāyib: lafzı emr-i ḡāyib İÜ, KA; cāyızdır. - girü: cāyızdır. Ya‘nī her rūḥ ki neyistān-ı aşlından dūr olmuştur, girü KA.

(2) şehādete - gelinceye: şehādete ecsāda gelinceye İÜ, KA; sülūkında: - İÜ, KA.

emrinde gūşiş eyleyüp şıfāt-ı hayvāniyyeden ve aḥkām-ı ṭabī‘iyyeden (6) ḥalāş bulup ḥāne-i ḳalbini nuḳūş-ı māşivādan ḥālī ḳılduḳca derūnī nūrī Ḥaḳ’la mūnevver olup (7) aşlını ve ḥaḳīḳatini añlaya. Zīrā ‘ālem-i pākden bu ḥaẓīẓ ḥāke taḥşīl-i ‘ilm u ‘amel içün gönderdiler. (8) Evvel şol ‘ilmi taḥşīl ide ki kendü māhiyyetin ve ḥaḳīḳatin anuñla bilür, andan ‘ilm-i nāfi‘ ma‘rifetu’llāh (9) taḥşīl ide. Tā ki *men ‘arafē nefsehū faḳḳad ‘arafē Rabbehū*¹²⁸ maẓmūn-ı şerīfince bu iki ma‘nāyī ‘ālim ola. (10) Andan şoñra seyr-i rücū‘ide teraḳḳiye sa‘y ide. Tā ki anuñ ḥāmlığı bu seferde puḥte ola ki *es-seferu ḳıṭ‘atun* (11) *mine’n-nār ev mine’s-seḳar*¹²⁹ feḥvāsınca bu seferüñ āteşi anı puḥte eyleye. Ve āḫiretüñ nārī kübrāsı bu seferlerde (12) puḥte [KA14a] olmayup āḫirete ḥām gidenler içündür. Pes bu seferüñ nārī ṭālibüñ perde-i pindārın yakup (13) cemī‘-i ḥicāblardan ḥalāş eyler.

[fā‘ ilātün/mefā‘ ilün/fe‘ ul]
 Çun ḥicāb-i ḥūdī ber-endāzī
 ‘Işḳ u ma‘şūḳ u ‘āşīḳ est yekī¹³⁰ (14)

İmdi ṭaleb u ṭālib-i maṭlūb bundan şoñra ma‘lūm olur. Ve seferüñ ḥaḳīḳati añlanur. Yol Ḥaḳ’dan (15) ‘abde mi gider yoḥsa ‘abdden Ḥaḳḳ’a mı gider, fehmi olunur. Nitekim Şeyḫ ‘Attār Ḥaẓretleri buyurur: (16)

[fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün]
 Bu ‘Alī Ṭūsī imām-ı ḥāl ü ḳāl
 Kerde est ez-pir-i kārī in su’āl

K’ez Ḥaḳ āmed rāh-ı sūy-ı bende bāz (17) [SE17a]
 Yā zi-bende sūy-ı Ḥaḳ ber-gū rāz

Guft reh ne z’ın bedān ne z’ān bedīn
 Līk rāh ez-Ḥaḳ be-Ḥaḳ meydān-ı yaḳīn (18)

Nīst ğayr-ı u ki dāred ğayr-ı düst
 Der-ḥaḳīḳat üst reh hem zū be-düst¹³¹

(8) ma‘rifetullāh - : ma‘rifetullāhdur anı SE.

¹²⁸ Kendini bilen Rabbini bilir. (Aclūnī, Keşfu’l-Hafa: 2/262).

¹²⁹ Yolculuk ateşten veya Sekar’dan bir parçadır. (Buhārī, Umre: 19; Müslim, İmāret: 179).

(13) eyler - : eyler. Beyt İÜ.

¹³⁰ Benliğin perdesini attığında aşk, maşuk ve aşık da bir olur.

(15) ḥaẓretleri – buyurur - : ḥaẓretleri ḳuddise sırrahu buyurur. Naẓm SE.; buyurur - : buyurur. Naẓm İÜ, KA.

¹³¹ Kāl ve hal imamı Ebu Ali Tusī Mir Kariz’e şu soruyu sordu: Hak’tan bana doğru mu yol açıktır yoksa benden Hakk’a doğru mu, cevap ver. O da şöyle cevap verdi: Ne o taraftan ne bu taraftan. Fakat yol Hak’tan Hakk’a yakın meydanıdır. O’ndan başka dost yoktur. (Attār, Musibet-nāme, Bahs-i Çehellom, 4. sayfa) (<https://ganjoor.net/attar/mosibatname/mbkhsh40/sh4/>).

Pes (19) seferüñ fāyidesi *kıta‘atun mine’n-nār*¹³² olduğu ecilden t̄alibüñ vüçüd ü hemîsin yakup [KB17a] (1) puhte kılmak oldu. Ve bundan sonra ki seferüñ dādın virüp haqqın edā eyledi. Sırr-ı ma‘iyyeti (2) fehmi eyler, murāda vāşıl olur. Nitekim Hāzret-i Mevlānā kıddise sırrıhu buyurur. **Nāzm**:

Ba‘d ez-ān (3) gūyed eger dānistemi
İn ma‘iyyet-rā key u-rā custemi¹³³ (6:4181)

Dāniş-i ān būd mevķuf-ı sefer
Nāyed ān dāniş be (4) t̄izī-yi feker¹³⁴ (6:4182)

Men be-her cem‘iyyetī nālān şudem
Cuft-i bed-hālān u hoş-hālān şudem¹³⁵ (1:5)

Bu beyt-i (5) şerīfde mürşidān-ı haqqat-şināsuñ bed-hāl u hoş-hāl olanlar ile ülfet kılmalarını ve anlara (6) esrār-ı neyistān-ı ezelden haber [İÜ15a] vormelerini beyān buyururlar ya‘nī mürşid-i ‘alī terbiyyet-i irşād ü naşihat (7) yöninden buyurup dir ki ben merātib-i sülūkda her bir mertebede esrār-ı neyistān-ı ezelden gūyā (8) oldum ve şevķ-i maḥbūb-ı ezel ile nāle kıldum. Her mertebenüñ ehli ile cüft olup şöḥbet (9) eyledüm. Herkes baña kendü vaṭanından yār oldu, dir. Zīrā beyt-i şānī anı iktizā ider. Ve hem haber vāķi‘ olmuştur. Yāḥud cem‘iyyetden murād meclis-i va‘z u tezkir olup hoş-hālāndan murād haqqat-şināsān olup ve bed-hālāndan murād ehl-i fişķ u ‘iştān u münkirān ola. Pes hoş-hāl olan ehl-i taḥķik ü aşḥāb-ı imānla muķāriri olup *fe-zekkir (10) fe-inne’z-zikrā tenfe‘u’l-mu’minin*¹³⁶ mażmūnınca tezkir ü tebşir eyledüm. Ve bed-hāl olan ehl-i fişķ u aşḥāb-ı ‘iştānla (11) cüft ü ķariri olup *fe-zekkir in nefe‘ati’z-zikrā*¹³⁷ hükmince anlara daḥı mev‘iza vü naşihat (12) bezl idüp cānib-i merḥamet ü mülāyemete meyl idüp tezkir ü tenziri ü tebşir itmekle ‘ālem-i aşla (13) terķib idüp da‘vet kıldum. Ol ki ķābil-i iślāḥdur, şalāḥa meyl idüp tevbe vü istiğfār idüp şulḥen gitdügi yola giderler. Ve ol ki ķābil-i şalāḥ degüldür, rüz-ı ezelden şaķi vü bed-baḥt gelmiştür, meşāyihüñ irşād u naşihati bunlara [KA14b] nāfi‘

¹³² Bir parça ateş.

(2) Nāzm: Beyt SE.

¹³³ Ondan sonra der ki: “Bu beraberliğı bilseydim, onu hiç arar mıydım?”

¹³⁴ Onu bilmek yolculuğa bağılıydı; o bilgi düşüncelerin keskinliğıyle oluşmaz.

¹³⁵ Ben her toplulukta ağladım, iyilere ve kötülere eş oldum.

(6) ezelden: -, İÜ; terbiyyet: rütbet İÜ.

(7) merātib-i sülūkda: emr-i sülūkda, KA; sülūkda: بلوقده İÜ, KA.

(9) eyledüm...hoş-hāl, İÜ, KA: eyledüm. - Hoş-hāl KB.

¹³⁶ Sen öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir. (Kur’ân-ı Kerim, Zâriyât: 55).

¹³⁷ O halde öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse. (Kur’ân-ı Kerim, A‘lâ: 9).

(12) idüp: eyleyüp İÜ, KA.

düşmeyüp hilâfin iderler ve eşkiyâ gittüğü yola giderler. Yâhud bed-ḥālândan murād şol ṭâyife ola ki mertebe-i nefis-i (14) emmârede muḳim ü mütemekkin olup şıfat-ı nefis-i emmâre ile muttaşif olmışdur. *İnne 'n-nefse le-emmâratun* (15) *bi's-sû'*¹³⁸ hükmince nefis-i emmâreye tâbi' olup ol mertebe-i dūnda ḳalmışlardır. [SE17b] Ve hoş-ḥālândan (16) murād şol ṭâyife ola ki mertebe-i nefis-i muṭma'inneye irişmişlerdür. Şıfat-ı emmâreden ve melâmet-i (17) nefis-i levvâmeden ḥalâş bulup mertebe-i nefis-i muṭma'innede hoş-ḥāl olmışlardır. (18) *Yâ eyyetuhe 'n-nefsu 'l-muṭma 'inne irci' i ilâ-Rabbiki rāziyeten merziyye*¹³⁹ (19) feḥvâ-yı münîfince zümre-i ehl-i 'irfâna dâhil olup cennet-i rızâ-yı Raḥmân'a vâşıl olmağa [KB17b] (1) meyl ü muḥabbet ḳılmışlardır. Pes bu iki ṭâyife mürşid-i kâmil ve reh-nümâ-yı fâzıl, terbiyyet ü irşâd (2) idüp ṭâyife-i evveli mertebe-i nefis-i emmâreden ḥalâş idüp tedricle yevmen-fe-yevmen teraḳḳî itdirüp (3) ol maḳâm-ı dūndan fevḳ-i gerdūna 'urüc-ı ma'nevî şāḥibi iderler. Ve ol ṭâyife ki mertebe-i nefis-i (4) muṭma'iniyye vâşıl olmışlardır. Anlara daḥı terbiyyet ü irşâd iderler. Tâ ki muṭma'inneden (5) mertebe-i ḳalbe ve mertebe-i sırra vâşıl iderler. Pes bu iki gürūha mürşid-i vâsiṭa-i seyle envâ'-ı (6) fütūḥât-ı rūḥâniye ve füyūzât-ı sübhâniye keşf olup [İÜ15b] envâ' i murâda vâşıl olurlar. (7) Lâkin mürşid-i kâmilūn maḳâmına nisbet bunların mertebeleri alçak olmağın mürşidūn keyfiyet-i (8) ḥâlin aňlayamazlar. Lâkin bildük, aňladuḳ ve aňa yâr olduḳ şanurlar. Nitekim buyururlar:

Herkesi (9) ez-ẓan ḥod şud yâr-ı men
Ez-derūn-ı men ne-cust esrâr-ı men¹⁴⁰ (1:6)

Ḥazret-i Mevlânâ ney cānibinden ki (10) kendü nefislerinden müste'ârdur ḥaber virürler ki ben her cem' iyyetde nālân oldum ve bed-ḥālân (11) ve hoş-ḥālân ile cüft ü hem-şoḥbet olup esrâr-ı neyistândan mümkün olduḳça beyân (12) ḳıldum. Herkes kendü zannında benümle yâr oldı. Benüm derūnumdan keyfiyet-i ḥâlimi ve esrâr-ı (13) maḳâlimi su'âl idüp cüst ü cū ḳılmadı. Meşelâ ṭâlib-i dünyâ olanlarını ṭâlib-i dünyâ zann (14) itdiler. Ve ṭâlib-i âḥiret olanlar ṭâlib-i âḥiret zann eylediler. Zîrâ herkesūn nazarı çenbere-i (15) vücūdından ve mertebesindendür. Pes herkes beni kendü ḥâline ḳıyâs eyledi. Ve ol i' tiḳâd (16) üzre

(13) ḳıldum... Yâhud İÜ, KA, SE: ḳıldum. – Yâhud KB.

¹³⁸ ..muhakkak ki nefis çokça kötülüğü emreder. (Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf: 53).

¹³⁹ Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. (Kur'ân-ı Kerîm, Fecr: 28).

(19) rızâ-yı: – , İÜ.

(4) olmışlardır. - Anlara: olmışlardır. Anuñla ḥallolunmuşdur. Anlara İÜ, KA.

(8) Nitekim buyururlar: Nitekim - KA.

(8) buyururlar: buyurur. Beyt SE.

¹⁴⁰ Herkes kendi düşüncesine göre bana arkadaş oldu, içindeki sırları araştırmadı.

(15) herkes beni kendü: herkes – kendü İÜ; mertebesindendür. Pes herkes: mertebesindendür. – herkes KA.

benümle yâr oldı. Hâlbuki sırr-ı [SE18a] bâtına vâkıf olmak herkese müyesser degüldür ve ba‘zılar (17) dağı şöyle zann itdiler ki ne dünyâ tâlibi ve ne âhiret [KA15a] tâlibidür, belki bu bir şeh-bâz-ı ‘âlî (18) pervâz-ı pür-nâzdur ki bu iki âşyâna tenezzül eylemez. Tâlib-i âşyân-sâzdur diyüp hüsni-zann (19) eylediler.

Millet-i ‘âşık zi-millethâ cudâ’st
‘Âşıkân-râ mezheb u millet Hudâ’st¹⁴¹ (2:1770) [KB18a] (1)

Beyt:

[fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün]
Küfr kâfirân-râ u dîn dindâr-râ
Zerre-i derdet dil-i ‘Attâr-râ¹⁴²

Pes derd-i ışkâ (2) düşen ‘âşıkân-ı İlâhî dünyâyı ve âhireti neylesünler. Ve zann iki kısımdur biri hüsni-zann (3) zannıdır ki yakîn ma‘nâsınadır. Kemâ verade fi’l-hadîsi’l-kudsî *ene ‘inde zanni ‘abdi bi’¹⁴³ kâle’ş-şârihu ez-zannu hunâ bi-ma‘nâ el-yakîn kemâ vaqa‘a fi-kavlihi te‘âlâ ellezîne yezunnûne ennehum mulâkû Rabbihim fesserahû ba‘zu’l-mufessirîn bi-yûkinün ya‘nî in i‘tekkade ‘abdi enni mucibu’d-de‘avât ecebtu lehû ve in i‘tekkade enni gafûrun gafertu lehû¹⁴⁴* ve bir kısmı su-i zandur ki mezmumdur *inne ba‘za’z-zanni ismun¹⁴⁵* buyurduğu (7) bunuñ gibi yaramaz zannıdır. Pes evliyânun esrâr-ı derûnına vâşıl olmak isteyen kimesneye (8) lâzımdur ki hüsni-zann eyleyüp i‘tikâd-ı şâdık göstere. Tâ ki bu sultanların şafâ-yı derûnları (9) ‘aks idüp tâlibün kalbine bir nûrâniyet hâşıl ola ve ebkâr-ı ma‘ânî-yi kelimât-ı tayyibâtı (10) ref‘-i niğâb idüp yüz göstereler. Zîrâ bunların esrârları güftârlarından ba‘id degüldür. (11) Nitekim buyururlar:

Sırr-i men ez-nâle-i men dür nîst

(16) degüldür ve ba‘zılar: degüldür. Beyt: Hâr-ı dil-râ ger bedîdî her hasî / Dest key bûdî gamân-râ ber kesî (Gönül dikenini her alçak kişi görseydi, üzüntüler hiçkimseyi kuşatır mıydı) Anı bilmediler ki zarûrât seferden idi ki birkaç gün her mertebenün ehli ile muârin olup bed-hâlân u hoş-hâlân ile şöbet eyledüm. Ve ba‘zılar İÜ, KA.

(18) pervâz-ı pür-nâzdur: pervâzdur KA.

(18) diyüp: diyü SE.

(19) eylediler. -: eylediler. Beyt İÜ, KA.

¹⁴¹ Aşıkların dini diğer dinlerden farklıdır. Aşığın dini de mezhebi de Allah’tır.

(1) - Beyt: Ve Hâzret-i Şeyh ‘Attâr kıddise sırrahu buyurur. Beyt İÜ, KA.

¹⁴² Kafir küfür gerek, dindara din, Attar’ın gönlüne de derdinden bir zerre. (Feriduddin Attar, Mantıku’t-Tayr, Çev. Yaşar Güleç, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.34).

¹⁴³ Hadis-i kutsî’de geçtiği gibi: Ben kulumun Benim hakkımdaki zannı üzreyim. (Buhârî, Sahih: 6/2694).

¹⁴⁴ Şârih demiştir ki burada zan yakın anlamındadır, Allah Teâlâ’nın “Onlar, Rablerine kavuşacaklarını çok iyi bilirler” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 46) sözünde de vaki olduğu üzere ki müfessirler buradaki ifadeyi (zannediyorlar ifadesini) yakinen biliyorlar şeklinde tefsir etmişlerdir. Yani “Şayet kulum Benim dualara icabet ettiğime inanırsa ben ona icabet ederim, Benim gafûr olduğumu düşünürse de ona mağfiret ederim.”

¹⁴⁵ ...zannın bir kısmı günahıdır. (Kur’ân-ı Kerîm, Hucurat: 12).

Lîk çeşm-i gûş-râ ân [İÜ16a] nûr nîst¹⁴⁶ (1:7) (12)

Benüm sırrum nâlemden ba'îd degüldür. Lâkin gözde ve kulağda ol nûr yokdur ki nâlede olan (13) sırra vâkıf ola. Ammâ ol nûrî tahşîl eyledükten şöıra gözden ve kulağdan perde ref' (14) olup nâyuñ sırrını fehm ider, demek olur. Neyden murâd mürşid ya' nî vücûd-ı Mevlânâ olıcağ. (15) Nâleden murâd kelimât-ı hikmet-âmîzleri olur eger nazm eger neşr. Pes demek olur ki benüm sırrum eş'ârımdan (16) ve sâyir güftârımdan [SE18b] dūr degüldür. Hemân bir gûş-ı şînâv gerekdür ki toğrı işitmege kâdir (17) ola. Zîrâ, mışra' :

Ber-semâ' -ı râst herkes çîr nîst¹⁴⁷ (1:2763a)

buyurmuşdur. Pes 'ârif-i sır-şînâs (18) gerekdür ki sır-ı kelâmı añlaya. Zîrâ hâllerini nazm u neşr ile kâle getürüp i'kâbına yâd-gâr (19) koyan sultânlaruñ kelâmılarından sırrları fehm olunmağ kâbıldür. Ve kendüler dağı anı murâd [KB18b] (1) idinmişlerdür. Anuñçün kitâblar taşnîf ü te'lîf eylemişlerdür. Ve Hâzret-i Mevlânâ bizden şöıra (2) *Meşnevâmûz* irşâd ider buyurmuşlar. Ya' nî bizüm sırrumuz kelâmumuzdadır, bizden şöıra tâliblerümüzden müsta'idd (3) olancalar kelâmumuzdan sırrumuza vâşıl olup anuñla irşâd olur, demek olur. Pes bir kimse evliyâ-yı (4) kirâmuñ kelâmılarına meşğûl olup rûhâniyelerinden istimdâd eylese elbette aña şâhib-i kelâmuñ (5) sırrı güft olur. Lâkin mürid kâbil ü müsta'id gerekdür. Meşelâ Qur'an okuyanlaruñ cümlesi [KA15b] beraber (6) olmaz. Ba'zılara nesne fetğ olmaz. Ammâ ba'zıların sîneleri meşrûh olup (7) derûnları nûr-ı Qur'an'la pür olur. Ve ba'zılara Hâk Te'âlâ kelâmundan tecellî ider. Nitekim Hâzret-i İmâm-ı (8) Ca'fer-i Şâdık'dan radıyallahu 'anh rivâyet iderler ki bir gün namâzda kıyâmda iken bî-hod olup (9) yıkıldı. Şöıra sebebinden su'âl eylediler. Cevâb virdi ki "Qur'an okurken Hâk Te'âlâ baña kendü (10) kelâmundan tecellî eyledi. Taḥammül idemeyüp yıkıldum." didi. Ve dağı buyurdu: *leḳad (11) tecella'llāhu fî-kelāmihi velākinnehum lā-yubsirūn*.¹⁴⁸ Pes kelâmdan mütekellimüñ sırrı keşf olınduğına bu ma'nâ (12) dağı delâlet ider. Pes esrâr-ı dil ehl-i râz

¹⁴⁶ Sırrım ağlayışımın ayrı değil, fakat göz ve kulağın o ışığı yok.

(16) gerekdür ki – toğrı: gerekdür ki sözi toğrı, SE; bir gûş-ı şînâv: - KA.

¹⁴⁷ Herkes doğruyu dinlemeye hâkim değildir...

(1) taşnîf ü te'lîf: te'lîf ü taşnîf İÜ, KA.

(2) kelâmımızdadır. - Bizden: kelâmımızdan cüdâ degül, sırrımız kelâmımızdadır. Bizden KA.

(7) ider: eyler İÜ.

(9) Şöıra: - KA.

(10) idemeyüp: itmeyüp SE.

¹⁴⁸ Allah, kelimasında tecelli etmiştir. Fakat onlar görmezler.

(11) keşf olınduğına: - KA.

kelâmlarında maḥzûndur. Bir sūḥan-ı fehîm kimseye mevķûfdur. (13) Nitekim H̱āce H̱āfız buyurur:

[mefā' ilün/mefā' ilün/mefā' ilün/fe' lün]
Be-sırr-ı cām-ı Cem ān geh naẓar tūvānī kerd
Ki ḥāk-i meykede kuḥl-i baẓar tūvānī kerd¹⁴⁹ (14)

Cām-ı Cem'den murād zāmīr-i münīr-i mürşiddür. Anuñ sırrına şol zamān naẓar itmege ķādir olursın ki (15) ol sulṭānuñ ḥāk-i dergāhın gözlerine tūtiyā itmege ķādir olasın. Zīrā sır-şināsluķ āsān (16) degüldür.

Ten zi-cān u cān zi-ten mestūr nīst [SE19a]
Līk kes-rā dīd-i cān destūr nīst¹⁵⁰ (1:8) (17)

Beyt-i sābıķa temşīl [IÜ16b] buyururlar ya' nī cān tenden ve ten cāndan maḥfī vü dūr olmaduđı gibi (18) nāyuñ dađı sırrı nālesinden dūr degüldür. Lākin gözde ve ķulaķda ol nūr yoķdur ki nāyuñ (19) nālesinden olan sırrı fehîm itmege ķādir ola. Gerçi cān tenden ve ten cāndan mestūr [KB19a] (1) olmaduđı vāzıḥdur. Zīrā tende olan ḥayāt u 'ilm ü edeb ü tedbīr ü taşarruf u ḥarekāt (2) u sūkūn cāndan olduđın bilürsün. Lākin māhiyyet-i rūḥ ve ḥaķīķat-i rūḥ ne şey'dür (3) ta' aķķul idemezsin. Ve dīde-i ḥissle cemāl-i rūḥdan telezzüz ḥāşıl idemezsin. Zīrā çeşm-i zāhirle (4) cān görmege destūr yoķdur. Ve ḥaķīķat-i rūḥ beyānında aķvāl çoķdur. Qur'an-ı 'Azīm'de Cenāb-ı (5) 'İzzet dađı mübhem eyledi. Kıvām-i Yahūdī imtiḥān tarīķiyle Ḥazret-i Peyğamber'den üç nesne (6) su'āl eylediler. Ve didiler ki Muḥammed bu üç su'ālümüze cevāb virür ise peyğamber degüldür, eger ba' zısın (7) beyān idüp ba' zısın mübhem ķorsa peyğamberdür, didiler. Murādları rūḥuñ mübhem olması idi. (8) Zīrā Tevrāt'da dađı mübhem idi. Pes Resūlu'llāḥ şalla'llāhu 'aleyhi ve's-sellemden Aşḥāb-ı Kehf (9) ve Zü'l-ķarneyn ve rūḥ keyfiyyetin su'āl eylediler. Resūl-i Ḥudā Aşḥāb-ı Kehf'le Zü'l-ķarneyn kışşaların (10) vahy-i Ḥaķ'la beyān buyurdu, rūḥ keyfiyyetin emr-i Ḥaķ'la mübhem kıldı. *Yeselūneke* (11) 'ani'r-rūḥ kuli'r-rūḥu min-emri Rabbi¹⁵¹ ile cevāb

(12) maḥzûndur. – Bir: maḥzûndur. Hemān bir SE.

(13) buyurur - , buyurur. Beyt IÜ, KA.

¹⁴⁹ Cam-ı Cem'in sırrına ancak meykede toprağını gözüne sürme olarak sürdüğün zaman bakabilirsin, (Hafız-ı Şirāzī, Dīvān-ı Hâfız, Gazaliyyat, 144. Gazel)(<https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh144/>).

¹⁵⁰ Beden ruhtan, ruh bedenden saklı değil, ancak kimsenin ruhu görmesine izin yok.

(2) sūkūn: sekenāt KA.

(5) 'İzzet: Ḥaķķ IÜ, KA.

(6) didiler ki - Muḥammed: didiler ki eger Muḥammed, IÜ; Muḥammed bu üç su'ālümüze: bu üç su'ālümüze Muḥammed KA.

(7) idüp: - KA.

(8) Resūlu'llāḥ şallallāhu 'aleyhi vessellemden: Resūlu'llāḥ'dan SE.

¹⁵¹ Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki "Ruh Rabbimin bileceği birşeydir." (Kur'an-ı Kerīm, İsrā: 85).

virdi. Lâkin hâkîkat-i rûh beyânında her gürûhuñ [KA16a] bir gûne (12) kavli vardır. Ehl-i sünnet ü cemâ' atden ba' zı mütekellimîn dirler ki rûh ' ibâretdür şol (13) ecsâm-ı rûhâniyye-i semâvâtdan ki tağayyür, tebeddül, tecezzî kabûl eylemez. Mişl-i dav'u's-şems, kaçan (14) beden-i insân batn-ı mâderde kâmil olsa ol ecsâm-ı şerîfe-i İlâhiyye emr-i Hâk'la bedene dâhil (15) olup ser-â-pâ bedene şârî olur ve ba' zıları dimişler ki *er-rûhu* (16) *cevherun laţîfun kâ'imun fî-kesîfke'l-başar fî'l-hadeka*¹⁵² ve ba' zılar *er-rûhu şey'un iste'sera'llāhu bi-'ilmihî lā-yecūzu* (17) [SE19b] *anhu'l-'ibāra*, ya' nî rûh Allāh Te'ālā'nuñ ' ilminde müstaķil olduğı şey'dür. (18) Andan ' ibâret cāyiz degüldür. Ve ba' zı hükemâ didiler ki rûh üçdür: rûh-ı cemādî (19) vü rûh-ı nebâtî vü rûh-ı hayvânî. İnsân hayvân-ı nâţıkdur. Mertebe-i hayvâniyyeye [KB19b] (1) dâhıldür, dirler. Ammâ gürûh-ı şüfiyye kıatında rûh birdür. Her mertebede bir ismle tesmiye olunur. (2) Meşelâ mertebe-i cemâdda rûh-ı cemādî ve nebâtda rûh-ı nebâtî ve hayvânda rûh-ı hayvânî (3) ve mertebe-i insâniyyede rûh-ı insânî dirler. Bunlar mertebe-i insâniyyeyi başka ' add idüp (4) mevâlid-i şelâse üzerine bir mertebe ziyâde eylediler ve didiler ki rûh mertebe-i insâniyyeye (5) geldükde bir uğurdan tebdil olup rûh-ı insânî olmaz. Ža' f [İÜ17a] hâli ve cehl ü ğafleti (6) sebebiyle rûh-ı hayvânî maķâmında olur. Şoñradan terbiyyet-i mürşid ve taşfiye-i (7) bâţın ve kesb-i ma' ârif-i İlâhiyye eylemek ile kuvvet tutup nûr-ı ' inâyet taşşil (8) eyleyüp tebdil olup rûh-ı insânî olur. Ten keşâfetinden her ne kıadar mücellâ (9) olursa rûhuñ nûr-ı Hâk'la âşinâlığı ziyâde olup cānib-i Hâk' a rağbeti artar. Nitekim (10) buyurur kıuddise sırrıhu. **Beyt:**

Nûr-ı Hâk ber-nûr-ı hiss rākib şeved
 Ān gehî cān sūy-i Hâk rāğib (11) şeved¹⁵³ (2:1289)

Bu maķāma yetişdükdən şoñra rûhı birkaç ismle zıkr iderler: rûh-ı İlâhî, rûh-ı (12) izâfî, rûh-ı vahyî ve rûh-ı insânî dirler. Zîrâ bundan şoñra vahy u ilhâm şāhibi olur. (13) Sālikleruñ riyāzet ü ğuşış eyledükleri bu maķāmı taşşil eylemek içündür. Ve rûh hâk'ında (14) aķvāl çokdur. Cümlesi bu muhtaşarda güncāyiş bulmaķ mümkün degüldür. Ve rûhuñ görilmesi (15) bâbında söz budur ki ten göziyle görölmez, cān gözi gerekdür ve eşyānuñ

(11) gûne: - KA.

(13) rûhâniyye: nûrâniyye SE; semâvâtdan: semâviyyeden İÜ, KA; tağayyür – tebeddül - tecezzî: tağayyür ve tebeddül ve tecezzî İÜ.

(15) şârî - ve: şârî olur ve SE.

¹⁵² Ruh, gözün karası içerisindeki basarın (görmenin) durumu gibi kesifte ka'im olan latif bir cevherdir.

(10) Beyt: Nażm, İÜ; kıuddise sırrahu. Beyt: - Nażm KA.

¹⁵³ Duygu ışığı toprağa doğru çeker; Hak ışığı onu yüceliğe doğru götürür.

(13) eylemek: itmek İÜ, KA.

(15) görölmez - cān gözi: görölmez cān görmege cān gözi, SE; cān gözi - gerekdür: cān gözi ve cān kıulağı gerekdür İÜ, KA.

tespihin ten kulağı (16) işitmez. İmdi anı görmege ve işitmege cân gözi ve cân kulağı gerekdür.

Hiss-i hayvân (17) ger be-dîdî şâh-râ
Pes be-dîdî kâv u ħar Allâh-râ¹⁵⁴ (6:2207)

Şöyle bil ki her ‘âlemüñ ol ‘âleme (18) [SE20a] münâsib çeşm u güşı vardır. Nitekim maḥsûsâtı görmek için çeşm u güş (19) vardır. Ma‘ kûlâtı görmek ve işitmek için çeşm u güş vardır. Meşelâ nûr-ı Hudâ’yı [KB20a] (1) görmege nûr-ı Hudâ gerekdür. Ya‘ nî çeşm-i cân nûr-ı Haḳ’la binâ olmak gerekdür. Ḥazret-i Peyğamber (2) ‘aleyhi’s-selâm *ra’eytu Rabbî bi-Rabbî*¹⁵⁵ diyü buyurdı. Ya‘ nî *bi-nûri Rabbî* dimekdür. Ve Faḫreddîn ‘Irākî rahmetu’llâh (3) buyurur:

[*mef’ülü/mefâ’ ilün/mefâ’ ilün/fâ’ ilün*]
Hem dîde-i tu bâyed tâ-çehre-i tu bîned¹⁵⁶ [KA16b]

Pes imdi eger rüyet-i cāndur ve eger rüyet-i cemāl-i (4) rahmāndur aña münâsib dîde gerekdür. Meger bu cismi fenâ idüp tılsım-ı ḥâki feth eyleyüp genc-i (5) cāna vâşıl olasın. Ol sulṭānlar ki bu maḳāmuñ şāhibleridür *ervāḫunā* (6) *ecsādunā ve ecsādunā ervāḫunā*¹⁵⁷ diyü buyururlar. **Beyt:**

[*mefâ’ ilün/fâ’ ilātün/fe’ülün*]
Muḫammed-râ cân-ı cân bûd u ten-i cân
Sûy-ı Mî’ râc şud (7) bâ-în u bâ-ân¹⁵⁸

Ve pîşvâ-yı sâlikin Ferîddüddîn ‘Attâr ḳuddise sırrıhu buyurur. **Naẓm:**

[*fâ’ ilātün/fâ’ ilātün/fâ’ ilün*]
Genc yâbî (8) çun tılsım ez-pîş reft
Cân şevved peydâ çü cism ez-pîş reft

Ba‘ d ez-ân cānet (9) tılsım-ı diger est
Ġayb-râ cânî vü cism-i diger est¹⁵⁹

(16) gerekdür - : gerekdür. Beyt SE.

¹⁵⁴ Hayvan duygusu o suretleri görseydi, inek ve eşek zamanın Bâyezîd’i olurdu.

(18) görmek - için: görmek ve işitmek için SE.

(19) Ma‘ kûlâtı - görmek: Ma‘ kûlâtı daḫı görmek SE.

¹⁵⁵ Rabbimi Rabbimle (aracılığıyla) gördüm.

(2) buyurdı: - KA; rahmetullâh: - KA.

(3) buyurur -: buyurur. Beyt SE.

¹⁵⁶ Senin yüzünü görmesi için senin gözün gerekmektedir. (‘Irakî, Divan-ı Eşar, Gazaliyyat, 61. Gazel, 4.

Beyt) (<https://ganjoor.net/eraghi/divane/ghazale/sh61/>).

¹⁵⁷ Ruhlarımız bedenlerimizdir ve bedenlerimiz ruhlarımız.

¹⁵⁸ Muhammed canın canı, canın teni idi. Bu yüzden hem bununla hem onunla Mirac’a çıktı.

¹⁵⁹ Tılsım önünden kalktı mı defneyi bulursun. Cisim, ortadan gitti mi can meydana çıkar. Ondan sonra canın da başka bir tılsımdır. Canın, gayb alemine göre başka bir cisimdir. (Feriduddin Attar, Mantıku’t-Tayr, Çev. Yaşar Güleç, Kırıkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.27).

Muḥaṣṣalü'l-kelām sâlik bir dīde-i bīnā taḥṣīlinde (10) maḳdūrın şarf itmek gerekdür ki bunda görmezseñ anda daḥı görmezsin ki *ve men* (11) *kāne fī-hāzihī a' mā fehuvē fī'l-āḥirati a' mā*¹⁶⁰ buyurduḡından murād zāhir gözi degüldür. Belki çeşm-i cān murād olunur. Zīrā (12) zāhir gözi ā' mā olmazsa da rū'yetden maḥrūmdur. Ve Ḥazret-i Şeyḥ 'Aṭṭār buyurur. **Beyt:** (13)

[*mefā' ilün/mefā' ilün/fe' ulün*]
Ez-īncā burd bāyed çeşm-i rūşen
Eger çeşmī buved çun çeşm-i sūzen

Eger bā-ḥod berī yek (14) zerr-i nūri
Şeved z'ān nūr-ı ḥūrşidet ḥuzūrī¹⁶¹

Ve Ḥazret buyurur ḳuddise sırāhu'l- azīz: (15)

Ādemī dīd est ü bākī pust est¹⁶² (1:1407a)

Āteş est in bang-ı nāy ü nīst bād (16)
Her ki in āteş [İÜ17b] ne-dāred nīst bād¹⁶³ (1:9) [SE20b]

Bu nāyuñ şavt u şadāsı ve naḡamātı āteşdür, hevā degüldür. (17) Her kim bu āteşi tutmazsa yok olsun. Ya' nī kelimāt-ı mürşid-i kāmīl ve 'ārif-i vāşıl mertebe-i (18) 'ışḳdandur ve 'ışḳ āteşdür. Her kim ki bu 'ışḳ āteşine yanmaḡa lāyık degüldür evliyānuñ (19) kelāmı aña te'sīr eylemez. Yok olsun. Ya' nī yokluk taḥṣīl eylesün. Tā ki ḳābil-i āteş-i 'ışḳ-ı [KB20b] (1) İlāhī ola ki āteş-i sūzende-i 'ışḳ, ālāyış-i hestī vü şikest-i ārende-i aşnām-ı ḥod-perestī vü sermāye-i (2) mestī vü zevḳ-baḡş-ı Ḥudā-perestī vü çeşānende-i lezzet-i nīstīdür. Her gürūh vāşıl oldukları (3) mertebeden söz söylerler. Ammā mürşidān-ı ṭarīḳ-i tevḥīd her mertebenüñ şāḥibleridür. Her mertebenüñ (4) ehline mertebesinden söz söylerler. Gāḥ olur bir kimseyle maḳāran olsalar ol kimsenüñ (5) vāşıl olduḡı mertebeden ā' lādur. Bir mertebenüñ vaşfın iderler. Murādları ol kimseyi vaşf (6) eyledükleri mertebeye

¹⁶⁰ Kim bu (dünyada) kör olursa ahirette de kördür. (Kur'ân-ı Kerīm, İsrâ: 72).

(11) buyurduḡından murād: - murād SE.

(12) beyt: nazm KA.

¹⁶¹ İḡne gözü gibi küçük gözlü olsa da Buradan görür gözle gitmek gerek. Yanında götürürsen zerre kadar nuru O nurla güneşe yol bulursun. (Feriduddin Attar, Esrar-nâme, Çev. Mehmet Kanar, s.101, Ayrıntı Yayınları, 2013).

¹⁶² İnsan görme duyusudur, gerisi ise deridir.

¹⁶³ Bu neyin sesi ateştir, hava değil. Bu ateşe sahip olmayan yok olsun.

(1) sūzende-i 'ışḳ: 'ışḳ-ı sūzende İÜ, KA.

(3) şāḥibleridür. Her mertebenüñ: - İÜ, KA.

(5) ā' lādur: ā' lā SE, İÜ, KA.

irişdürmekdür. Bu mertebede Hâzret'ün mertebe-i 'ışkıdan haber virdüğü (7) t̄alibān-ı tarīk-i Hâk̄k'ı 'ışk-ı İlāhī cānibine terğībdür. Zīrā āteş-i 'ışk tarīk ehlinün hāmıların (8) puhte vü hūşkerin-i suhte eyler. Āteş-i sefer ü āteş-i riyāzet puhte idemedüklerin (9) āteş-i 'ışk puhte eyler. Ve hār u hāşāk ve hubb-ı māsivāyı suhte kılup kılub-ı (10) revendegānı cānib-i Hâk̄k'a [KA17a] cezb ider. **Beyt:**

'Işk ez-evvel çerā hūnī buved
Tā-gorized anki (11) bīrūnī buved¹⁶⁴ (3:4749)

Pes ol rehber-i dānānuñ kelimāt-ı āteş-nākın hevādan söyler, zann eylemek cāyiz degüldür. (12) Zīrā kadem-i Nebī üzre sülük eyleyen 'azīzler hevā-yı nefslerinden söz söylemezler. Nitekim Sultān-ı (13) Enbiyā şalla'llāhu 'aleyhi ve's-sellem hâk̄kında *ve mā yenīku 'ani'l-hevā*¹⁶⁵ buyurıldı. Kümmel-i evliyā ki 'ilm ü (14) 'amelde ol Hâzret'ün 'aleyhi's-selām vārişleridür ol naşş-ı şerīfden hışşedār olurlar. (15)

Her ki in āteş ne-dāred nīst bād

Bu mışra' -ı şerīfün iki vechē k̄abiliyyeti vardır. [SE21a] Biri budur ki (16) her ki fā' il olup āteş mef' ul ola. Ya' nī her kim ki āteş-i 'ışk-ı İlāhī'nün sevdāsın tutmazsa (17) yok olsun, demek olur. İkinci vechi budur ki āteş-i fā' il her ki mef' ul ola, ya' nī kim ki bu (18) āteş-i 'ışk anı tutmazsa ya' nī te'sīr itmezse yok olsun. Ya' nī fenāya sa' y eylesün. Yokluk (19) tahşil eylesün ki sālīk yok olmayınca var olmaz. Ve fānī olmayınca bākī olmaz. [KB21a] (1) *Mutu kable en temutu*¹⁶⁶ fehvā-yı münīfince ölmezden öñdin ölmeyince hayāt-ı ebed bulmaz. (2) Ve yokluk hāşıl itmeyince āteş-i 'ışka liyākat kesb idemez. Nitekim Hâzret-i Mevlānā kaddesa'llāhu (3) sırrahu'l-'azīz buyurur. **Naẓm:**

Çist mi' rāc-ı felek in nīstī
'Āşīkān-rā mezheb u dīn (4) nīstī¹⁶⁷ (6:233)

Kār-gāh-ı şun' -i Hâk̄k çun nīstīst
Coz mu' aṭṭal der-cihān-ı hest kīst¹⁶⁸ (2:687)

(6) mertebede: maḥalde SE.

¹⁶⁴ Aşk, neden önce kanlı olur? İşin dışında olan kaçsın diye.

(13) şalla'llāhu 'aleyhi vessellem hâk̄kında: - SE.

¹⁶⁵ O kendi hevasından söylemez. (Kur'ân-ı Kerīm, Necm: 3).

(14) Hâzret'ün 'aleyhi's-selām: Hâzret'ün SE; olurlar: olurlar. Pes her ne söyleseler hevā-yı nefslerinden söylemezler SE.

(16) olup: - KA.

(17) yok olsun ... fenāya: yok olsun - Ya' nī fenāya İÜ, KA.

¹⁶⁶ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

(3) Naẓm: Beyt SE.

¹⁶⁷ Göge çıkış merdiveni nedir? Bu yokluk. Âşıkların mezhebi ve dini yoktur.

¹⁶⁸ Hakk'ın yaratma iş alanı madem yokluktur, varlık dünyasında boşta olandan başka kim vardır?

Ba‘zı (5) şârihler Hâzret-i Mevlânâ’nuñ nîst bād buyurduğın te’vîl eyleyüp evliyâ’u’llâhdan (6) bed-du‘â şâdır olmaz dimişler. Ne için şâdır olmaz? Enbiyâ ‘aleyhümü’s-selâm [İÜ18a] kıışsaların (7) işitmediñüz mi? Ba‘zı қariyyeyi ve ba‘zı şehri belki tamām dünyâyı ħarâb eylediler. Қışsaları ‘âleme dâstân (8) olmışdur. Nitekim Hâzret-i Mevlânâ bu ma‘ nâya işâret buyurur. **Nâzm**:

Hân u hân in delķ pūşân-ı (9) manend
Şad hezâr ender hezâr u yek tenend¹⁶⁹ (3:84)

Ver ne key kerdî be-yek nefrîn-i bed
Nûh şark (10) u ġarb-râ ġarkâb-ı ħod¹⁷⁰ (3:86)

Ber ne-kendî yek du‘â-yı Lût-ı rād
Cümle şehristân-ı şân-râ bî-murād¹⁷¹ (3:87) (11)

Geşt şehristân çun firdevs-i şân
Dicle-î âb-î siyeh rû bîn nişân¹⁷² (3:88) (12)

Şad hezârân z’enbiyâ-yi Hâķ perest
Ĥod be-her ķarnî siyâsethâ budest¹⁷³ (3:90)

Evliyâ dahı (13) her ħuşûşda enbiyânüñ revişinden inhîrâf itmezler. Lâzım gelürse bed-du‘â iderler. Lâkin (14) ġaraż-ı nefsleri içün du‘â itmezler. Meşelâ bir kimse bunlara cefâ eylese bilâ-sebeb sitem ü (15) ħaķâret eylese [SE 21b] ol kimseye bî-ħużûr olup bed-du‘â eylemezler. Belki ol kimsenüñ (16) şalâĥ ħâli içün du‘â iderler. Amma bir kimse ħaķķu’llâh’da ya‘nî Allâh içün olan (17) ba‘zı ħuķûķda tecâvüz ü ta‘addî eylese ġayret-i Hâķ ve ba‘zı Allâh içün bed-du‘â da (18) iderler. Belki lâzım gelür ise ceng ü cidâl de iderler. Nitekim Hâzret-i İmâm-ı ‘Alî (19) kerrema’llâhü veche küffârla cenk iderken [KA17b] bir kâfir üzerine ġâlib oldu. Üzerine [KB21b] (1) çıkup başın kesecek maĥalde Hâzret-i Murtażâ’nuñ vech-i mübârekine tükürdi. (2) Hâzret-i ‘Alî derĥâl ol kâfiri âzâd eyledi, ķatlinden el çekdi. Sebebin su’âl (3) eyledükde cevâb buyurdılar ki, ben ġazâyı Hâķ içün iderdüm. Çün yüzüme tükürdüñ (4) nefsum elem çekdi. ‘Amelime ġaraż-ı nefş ķarışdı.

(4) Ba‘zı (5) şârihler: - İÜ, KA.

(5) şârihler - Hâzret-i Mevlânâ: şârihler evliyâdan bed-du‘â şâdır olmağı câyiz görümeyüp Hâzret-i Mevlânâ SE.

(8) nâzm: beyt SE.

¹⁶⁹ Aman dikkat! Bunlar, benim ħırka giyenlerimdir. Yüz milyondurlar, ama bir bedendirler.

¹⁷⁰ Yoksa bir bedduayla Nuh, batıyı ve doğuyu nasıl suya batırırdı.

¹⁷¹ Cömert Lut’un bir duası onların bütün şehirlerini muratsızca yerinden kazıtmazdı.

¹⁷² Onların cennet gibi şehirleri kara su Dicle’si oldu. Git, işaretini gör.

¹⁷³ Hakk’a tapan yüz binlerce peygamber tarafından her asırda cezalandırmalar olmuştur.

(2) eyledi: eyleyüp, SE; kâfiri âzâd eyledi, ķatlinden el çekdi: kâfiri ķatlden âzâd eyledi İÜ, KA.

(4) ‘Amelime: - İÜ, KA.

Nefsüm için bir kimseyi helāk (5) itmegi cāyız görmezüm, didi. Pes bir maḥal vardır ki du‘ā itmezler aṣlā. Bunlardan bed-du‘ā şādır (6) olmaz demek cāyız degüldür.

‘Āteş-i ‘ışk est k’ender ney fütād
Cūşış-i (7) ‘ışk est k’ender mey fütād¹⁷⁴ (1:10)

Āteş-i mezkūrı beyān buyurdılar. Ya‘nī “āteş est in (8) bāng-i nāy” didigümüzden murād āteş-i ‘ışkdur ki nāyuñ vücūdına düşdi ve cūşış-i (9) ‘ışkdur ki meye düşdi. **Beyt:**

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]
‘İşkdur bir neş’e-i kāmīl kim andandur müdām (10)
Meyde teşvīr-i ḥarāret neyde te’şīr-i şadā¹⁷⁵

Pes ‘ışk-ı İlāhī’nüñ cemī‘-i mevcūdātā ‘umūmen (11) şumūlī vardır. Neyde te’şīr-i şadā ve meyde ḥarāret ü keyfiyyet. Ve cemī‘-i eşyāda ḥālāt (12) te’şīr-i ‘ışkdandır. Nitekim şāhib-i *Gülşen* buyurur. **Naẓm:**

[mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ülün]
Heme zerrāt-ı ‘ālem hemçü manşūr (13)
Tu ḥāhī mest-gīr ü ḥāh maḥmūr
Çü kerdī ḥīştēn-rā penbekārī
Tu hem Ḥallāc-vār (14) in dem ber-ārī¹⁷⁶

Ḥuşūşan ki mürşidān-ı tarīk-i ‘ālem-i İlāhī vü āşīkān-ı cemālī-i nā-mütenāhī ki külliyyetle (15) mazḥar-ı ‘ışk olmışlardır her neye bakşalar ‘ışkla [SE22a] görürler ve her ne söylerlerse ‘ışkdan (16) söylerler. **Beyt:**

İn kesī [İÜ18b] dāned ki rūzī zende būd
Ez-kef-i in cān-ı cān cāmī rebūd¹⁷⁷ (5:594)

Ve Monlā Cāmī Ḥazretleri (17) buyurur. **Naẓm:**

[fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ilātün/fe‘ül]
Şıfat-ı bāde-i ‘ışk est zi-men-i mest me-pors
Zevk-i ān mī-ne-şināsī be-Ḥudā tā-ne-poḥs¹⁷⁸ (18)

(5) vardır ki du‘ā itmezler aṣlā: vardır ki bed-du‘ā iderler ve bir maḥal vardır ki itmezler SE.

(6) degüldür. - : degüldür. Beyt SE.

¹⁷⁴ Neye düşen, aşk ateşidir. Meşe düşen aşk coşkunluğudur.

¹⁷⁵ Abdülbakī Gölpinarlı, Fuzulī Dīvānı, İnkılāp Kıtābevi, İstanbul, 1985, s.9.

(12) Naẓm: Beyt SE.

¹⁷⁶ Sen de kendini pamuk atıcı yaparsan, sen de Hallac gibi, bu nefese erişirsin. (Şeyh Mahmūd-ı Şebusteri, Gülşen-i Raz, 35. Bahş, 2. ve 5. Beyitler)(<https://ganjoor.net/shabestari/golshaneraz/sh30/>).

¹⁷⁷ Bunu, bir gün diri olup bu canın canının elinden bir kadeh alan kişi bilir.

(17) Naẓm: Beyt SE, İÜ.

¹⁷⁸ Aşk badesinin tadını sarhoş olan bana sorma, Allah aşkına, onu tatmadıkça zevkini bilemezsin.

Ve ‘ışkdan murād ğalebe-i muḥabbetdür. *El-‘ışku ifrātu’l-mehabbet*¹⁷⁹ hükmince ve ‘ışkuñ mertebesi (19) üçdür. Evveline meyl dirler. İkinci mertebesi muḥabbetdür. Üçünci mertebesine ‘ışk dirler ki [KB22a] (1) muḥabbet ğālib olduğu maḥaldür. Ve Qur’an-ı ‘azimde ‘ışkı *eşeddu ḥubben*¹⁸⁰ diyü zıkr eyledi. *Vellezine āmenu eşeddu ḥubben* (2) *li’llāhi*¹⁸¹ buyurdi. ‘Işk bir şüle-i Rabbānīdür ki ‘āşıkuñ ḥırmen-i vücūdın kıomaz, maḥv u fenā eyler ve (3) cemī‘-i ‘alāyıkden pāk ider. Ma‘ şük-ı bākīden ğayrı nesne kıomaz. **Beyt:**

‘Işk ān şu‘le’st kû (4) çun ber-fürûht
Her ki coz ma‘ şük bākī cümle sūht¹⁸² (5:588)

Ney ḥarīf-i her ki ez-yārī burīd (5)
Perdehāyeş perdehā-yı mā derīd¹⁸³ (1:11)

Her kim ki bir yārdan ayrılmışdur ve münkātı‘ olup cüdā düşmişdür, (6) ney anuñla ḥarīfdür. Ya‘ nī mürşid ḥaḳāyık-şinās bir kimseyle refīk [KA18a] u ḥarīf olur ki bir (7) yārdan kesilmiş ola. Derd-i ‘ışka mübtelā ola. Tā ki mürşid-i sa‘ādet-penāh anı (8) kendüye hemderd ü hem-rāh bulup anuñla yār u ḥarīf ola. Zīrā ehl-i derd ehl-i derde māyil (9) olur. Nitekim buyurur. **Beyt:**

¹⁷⁹ Aşk muhabbetin iftarıdır.

¹⁸⁰ En çok severler.

¹⁸¹ Müminlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 165).

(2)vücūdın - kıomaz: vücūduna düşdükte ‘āşıkdā vücūd kıomaz SE, İÜ, KA.

¹⁸² Aşk, alevlenince baki olan sevgiliden başka ne varsa hepsini yakan alevdir.

(4) *sūht* – ney: *sūht*. Ammā gürūh-ı şufiyye katında ‘ışkdan murād vücūd-ı muṭlaḳdur eyle olsa ‘ışk muḥīṭdür cümle mevcūdātın. Nitekim Şeyḫ Aḥmed Ğazzālī ve Faḥreddīn-i ‘Irākī *Kitāb-ı Sevātīḥ* ve *Lemā‘at*’da muṣṭalaḥ kııldılar. Vücūd-ı muṭlaḳda ‘ışk vücūd-ı vācibe, ma‘ şük vücūd-ı mümkinne ‘āşık dimegi fā‘il ve mef‘ülün istikākı maşdardan olduğu mişāl üzre münşā‘-ı vācib ve mümkin vücūd-ı muṭlaḳdur, dirler. Ve bu sözden i‘tikād-ı hükemā fehm olunmak cāyiz degüldür. Zīrā anlar vücūd-ı muṭlaḳ-ı muḳassım vücūd-ı vācib ve vücūd-ı mümkindür, dimişler. Ol vücūd ki şufiyye andan ‘ibāret iderler. Ne külli ne cüzvī ne zihnī ne ḥāricīdür ve ol muṭlaḳ degüldür ki muḳayyed-i muḳābelesinde ola. Ve anuñ vaḥdeti ol vaḥdet degüldür ki muḳābele-i keşretde ola. Belki itlākda da muṭlaḳdur ve bu vücūd-ı muṭlaḳdan ‘ışk ta‘bir iderler. Nitekim işāret buyurur. Beyt: *Te‘ālā el-‘aşku ‘an-himemi’r-ricāl / Ve ‘an-vasfī’t-teferruḳi ve’l-viṣāl* [SE22b] (Aşk kışilerin dert ve kaygılarından daha yücedir, ayrılık ve vuslat vasıflarından da) *Metā mā celle şey’un ‘an-ḥayāl / Yecullu ‘ani’l-iḥāṭati ve’l-miṣāl* (Her ne zaman ki bir şey hayalın üstüne kııkar işte o vakit kıuşatılmaktan ve misallendirilmekten de yüce olur) Ve lehu kıuddise sırāhu Beyt: ‘Işkem ki der-dü kevn u mekānem pedīd nīst / ‘Anka-yı maḡribem ki nişānem pedīd nīst/ Çun aṭab der-ruḥ-ı her zerre zāhirem / Ez-ġāyet-i zuḥūr ‘ayānem pedīd nīst / Guyem be-her zebān ve be-her ğuş be-şinevem, V’in turfe-ter ki ğuş u zebānem pedīd nīst / Çun her çi hest der-heme ‘ālem heme menem / Manend-i der-dü ‘ālem ez-anem pedīd nīst (Ben aşkıım her iki alemde de yerim belli deġildir. Anka-yı Maḡribim izim belli deġildir. Güneş gibi her zerrenin yüzinde aşıkarıım, zuhurumun şiddetinden görünüşüm belli deġildir. Her dil ile söyler her kulak ile işitirim. Bundan daha ilginç olanı da şudur ki ve dilim ve kulağıım belli deġildir. ‘Ālemde her ne varsa hep ben olduğum için her iki alemde benzerim yoktur.) Pes ‘ışk bir ḥaḳīkatdür ta‘ayyünden münezzeh ya‘ nī Ḥaḳ Te‘ālā Ḥazretine bu mertebede vücūd-ı muṭlaḳ itlāk iderler. Ve mertebe-i eḥādīyyet ‘ibāretdür ta‘ayyun-ı şāniden. Pes andan seleb-i ta‘ayyun ğayb-ı hüvviyet-i i‘tibāriedür ki mertebe-i itlāk ve lā-ta‘ayyundur. Öyle olsa ‘ışk cemī‘-i eşyāyı muḥīṭdür. Ve cemī‘-i eşyāda olan cünbüş ü hareket ve ḥālet ü keyfiyyet ‘ışkdandır. Pes mürşidān-ı ṭarīk-i tevḥīdi evvelī bi‘ṭ-ṭarīk ki vākıfān-ı esrār-ı lezzeti ve ve rāh-nümāyān-ı cenāb بَلَّتْ ‘ışkdurlar. Her ne söyleseler esrār-ı ‘ışkdan beyān iderler. Ve meyden murād muḥabbetu’llāhdur ki derūn-ı ‘āşıkān-ı Ḥudā’da anuñ cüş u ḥurüş eylemesi ‘ışkdandır. Ya‘ nī vücūd-ı muṭlaḳuñ tecellisindendir. Ney SE.

¹⁸³ Ney, dostundan ayrılanın arkadaşıdır. Perdeleri bizim perdelerimizi yırttı.

[fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün]
Hem-rehi-rā cū ki zū yābī meded
Hem-dil ü hem-derd cūyā-yı aḥed¹⁸⁴ (10)

Ve ol münkaṭı' olduğu yār gerek ḥaḳıḳı gerek mecāzı olsun. Zīrā 'ışk-ı mecāzı (11) daḥı nef' den ḥālī degüldür. *El-mecāzu kaṇṭaratu'l-ḥaḳıḳa*¹⁸⁵ buyurulmuşdur. Ve Ḥazret-i Mevlānā (12) ḳuddise sırrıhu'l- azīz buyurur. **Beyt:[SE23a]**

'Āşıkı ger z'in ser ü ger z'an ser est
'Āḳıbet (13) mā-rā bedān ser rehber est¹⁸⁶ (1:111)

Amma "her ki ez-yārī burīd" buyurduğu yā-yı vaḥdete cem' ma' nāsın (14) virüp "Mürşid ü hādīler şol 'āşık-ı zārıla yārdurlar ki cümle yārāndan belki kendü (15) nefsinde münkaṭı' oldu." diyen kimse ḡalaṭ eylemişdür. Gerçi yārāndan ve kendü nefsinde (16) münkaṭı' olmak ṭarīḳuñ levāzımındandır. Lākin bu mışrā' uñ ma' nāsı ol degüldür. Ol ma' nā ḳaşd olınsa (17) ney-i ḥarīf "her ki ez-yārī burīd"¹⁸⁷ demek lāzım gelürdi, nazma da ḥalel gelmezdi.

Perde-hāyeş perdehā-yı (18) mā derīd¹⁸⁸ (1:11b)

Perde-hāyeşden murād merātīb-i sülūkdur. Ney münāsebetiyle perde zıkr eylediler. Zīrā (19) nāyuñ her şūrāḥına bir perde dirler. Her maḳāma bir perdeden ser-āḡāz itdükleriçün hemān [KB22b] (1) maḳāma da perde dirler. Ve perdehā-yı mādan murād bizüm ḥicāblarımızı çāk idüp açdı dimekdür. (2) Zīrā ṭālib-i merātīb merātīb-i sülūkı bir bir seyr [İÜ19a] eyledükçe gözlerinden nūrānı ve zulemānı ḥicāblar ref' (3) olur. Tā intihā-yı merātibe vāşıl olıncaya dek her maḳāma yetişdükçe gözünden birkaç perde ref' (4) olur. Zīrā Ḥaḳ'la 'abd mābeyninde ḥicāb çokdur. Nitekim Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā buyurur: *inne* (5) *li'llāhi te'ālā seb'ine elfe ḥicābın min-nūrın ve zulmetin*¹⁸⁹ ve Şeyḥ 'Atṭār Ḥazretleri ḳuddise sırrıhu *Manṭıḳu't-Ṭayr*'da (6) bu ḥicābları yidi sınıfa kesr idüp yidi vādiye taḳsım eyledi. Ve ol vādī-i ṭaleb, (7) vādī-i 'ışk, vādī-i ma' rifet, vādī-i istignā, vādī-i tevḥīd, vādī-i

¹⁸⁴ Yoldaş ara ki onda meded bulasın. Birliḡi (Ahad olanı) arayanla dertdaş ve gönüldaş (olasın).

¹⁸⁵ Mecaz, hakikatın köprüsüdür.

¹⁸⁶ Âşıklık ister bu taraftan ister o taraftan olsun, sonuçta bizi o tarafa yöneltir.

(15) oldu: ola SE.

¹⁸⁷ Ney, dostundan ayrılanın arkadaşısıdır.

(17) gelürdi, - nazma: gelürdi, ḥuşuşen nazma SE.

¹⁸⁸ ...Perdeleri bizim perdelerimizi yırttı.

(1) bizüm: - İÜ.

(2) ṭālib-i merātīb merātīb-i sülūkı: ṭālib merātīb-i sülūkı SE, İÜ, KA.

¹⁸⁹ Muhakkak ki Allahu Tealā'nın nurdan ve zulmetten olmak üzere yetmişbin hicabı vardır. (Eyyûb El-Lahmi Et-Taberâni Mu'cemu'l-Kebir, c.6, s. 148).

hayret, vādī-i fakr u fenā. Ve gürüh-ı (8) halvetiye katında yidi maḳām vardır ki Esmā’ü’l-Ḥüsna’dan yidi ismi uşul-i esmā taḳdīr idüp (9) her maḳāma bir ism ta‘ ayyün idüp sülûka ibtidā iden mübtediye evvel bir ism virürler, ol ism-i şerīfī vird idüp (10) her maḳāmda bir ismi tebdīl iderler. Ol ṭālib-i mübtedī her maḳāmda ol esmānuñ nūrın ve rengin (11) müşāhede ider. Altıncı maḳāmda renkler tamām olup yidinci maḳāmuñ rengine reng-i (12) bī-rengī dirler. Her ṭālib ki bu yidinci maḳāma [SE23b] yetişe. Yetişmiş er olup mertebe-i ḫilāfete vāşıl (13) olur. [KA18b] Pes Ḥazret-i Mevlānā’nuñ ḳuddise sırrıhu “perdehāyeş perdehā-yı mā derīd” buyurduḳları mürşid-i (14) kāmīlūñ bu maḳāmātı seyr eylemek bizüm nūrānī ve ḫulemānī ḫicāblarumuzu ḳāḳ eyledi, dimek olur. (15)

Hemçü ney zehrī vü tiryākī ke dīd
Hemçü ney dem-sāz u müştākī ke dīd¹⁹⁰ (1:12)

Zehr ü tiryāk bunda ḳahr (16) u luṭfdan ‘ibāretdür. Ya‘ nī mürşid-i ‘ālī-cenāb gibi ḳahr idici anuñ gibi luṭf u mürüvvet şāḫibi (17) kim gördi ki “vā-māned k’ān vādī-i ḫürmen”e¹⁹¹ dest-gīr olup ol bī-çārelerūñ derūnī olan (18) düşmenlerin zehr-i ḳahrıyla helāk idüp nefslerinde ve ṭabī‘ atlarında olan marāzları (19) dārū-yı ḫikmet ü şerbet-i telḫ-i riyāzetle ibrā idüp āb-ı ṭahūr-ı tevbe ile pāk idüp [KB23a] (1) Beyt:

[me‘ūlū/fe‘ilātūn/fe‘ilātūn/fā‘ilūn]
Et-tā‘ibu mine‘z-zenbi kemen lā-zenbe leh¹⁹²

Mücibince pāk olduğdan şoñra delālet idüp cenāb-ı Ḥaḳḳ’a vāşıl iderler. Ve her ne ḳadar ḳahr iderlerse ‘ayn-ı luṭfdur. Ve ṭālibe nāfi‘dür. Egerçi ṭālibūñ nefesine hoş gelmez. Zīrā bu sa‘y u gūşış eyleyüp aña zehr-i ḳahr içirüp riyāzetler çekdürmekden murād ṭālibūñ vücūdını ifnā eylemekdür. İfnādan şoñra ṭālibe taşfiye-i bāṭın u taḫliye-i rūḫ ḫāşıl olup beḳābi’llāh ile iḫyā eylemekdür. Pes mürşid-i kāmīl ṭālibūñ nefsin helāk eyleyüp vücūdın ifnā eylemekde zehr olur. Tekrār beḳābi’llāh ile iḫyā eyleyüp ḫayāt virmekde tiryāk olur. Zīrā bir maḫal vardır ki zehr olmak lāzımdur. [İÜ19b] Ve bir maḫalde vardır ki tiryāk olmak lāzımdur. Zīrā bunlar *taḫalleḳū bi-aḫlāḳi’llāh*¹⁹³ ile muttaşif olmuşlardır. Maḫall-i luṭfa, luṭf ve maḫall-i ḳahra ḳahr iderler. ‘Ādetu’llāh daḫı böyledür, ḳulların luṭf ile ve ḳahr ile terbiyye

(9) evvel: - SE, İÜ, KA.

(10) rengin: - İÜ, KA.

¹⁹⁰ Ney gibi bir zehir ve panzehir kim gördü? Ney gibi dost ve istekli kim gördü?

(16) ‘ālī-cenāb - gibi: ‘ālī-cenāb-ı Ḥaḳ gibi İÜ.

¹⁹¹ Harman vadisinde kalır.

¹⁹² Günahından tevbe eden hiç günah işlememiş gibidir. (İbn Mâce, Zühed 30; et-Taberânî, el-Mu‘cemü’l-Kebîr, 10/150).

¹⁹³ Allah’ın ahlakı ile ahlaklanın. (Buhârî, c.5, s.341).

ider. Evvelā ḥāk-i nāçizden vücūdların ḥalk eyleyüp bunlarla ahd eyleyüp emānet virdi. Dünyāya gönderdi. Gelüp dünyāda ol ahdı ve emāneti ferāmuş eyleyenlere enbiyā ‘aleyhi’s-selāmla ḥaber ve kitāb gönderüp ol ferāmuş eyledükleri ahdı ḥatır-nişān eyleyüp emr ü nehyin i‘lām idüp ‘özü ü bahāne kılmaduğdan şoñra Ḥaḳḳ’a muṭi‘ olup küfr ü şirki terk idenlere ḥil‘at-ı İslām ve nūr u sa‘ādet ve devlet-i āḥiret ve ḥūr-ı kevşer ve cennet-i a‘ṭā eyledi. Buyurur ḳavlehu te‘ālā *lehum dāru’s-selāmi ‘inde Rabbihim ve huve veliyyuhum bimā kānū ya‘melūn*¹⁹⁴. *Fe emmā* Ḥaḳḳ’dan emr ü nehy işidüp, iltifāt itmeyüp, enbiyāyı tekzīb eyleyüp küfr ü şirk ve fışk u fücūr üzre muşırr olanlara dünyāda ḳahr idüp kimini tūfānla ve kimini bād-ı şarşarla, kimini şayḥa ile, kimini deryāda ğarḳ itmekle ve zamān-ı Resūl’de ‘aleyhi’s-şalat ve’s-selām yevm-i Bedr’de kimin ḳatl ve kimin esirle helāk eyleyüp ve āḥirette olacak ‘azābda ḥaber virdi. ḳavlehu te‘ālā *ṣumme ḳile li’l-lezīne ḳalemū ‘azābe’l-ḥuldī hel tuczevne illā bimā kuntum teksībūn*¹⁹⁵. Pes cenāb-ı ‘İzzet maḥall-i luṭṭa luṭṭ ve maḥall-i ḳahra ḳahr eyledi. Ve şifatu’llāh ile muttaşif olan ‘azizler daḡı bu ‘ādeti icrā iderler. Ḥuşuşen mürīd-i mübtedī ḥaḳḳında daḳıḳa fevt eylemezler. Pes bunlar maḥallinde zehr olurlar ve maḥallinde tiryāk olurlar.

Hem çü ney dem-sāz u müştēḳi ki dīd¹⁹⁶ (1:12b)

Ya‘nī mürşid-i ‘ālī-i himem gibi dem-sāz ve anuñ gibi müştāk kim gördi. Ya‘nī dem-sāz-ı ‘aşıḳān-ı Ḥudā ve refīḳ-ı ṭālibān-ı ṭarīḳ-i Hüdā demek ola. Yāḥud dem-sāz-ı tecelliyāt-ı İlāhī ve müştāk-ı envār-ı nā-mütenāhī demek ola. Zīrā kümmel-i evliyāya her ne ḳadar tecellī vü ḳurb ziyāde olsa iştiyāḳları ziyāde olur. Nitekim buyurur **Beyt**:

[*mefā‘ ilün/mefā‘ ilün/fe‘ ulün*]
Şeribtu'l-ḥubbe ke’sen ba‘de ke’sin
Fe mā nefde’ş-şarāb ve‘lā-ravītü¹⁹⁷

Bu taḳdirce mürşidüñ iştiyāḳı izdiyād-ı ḳurb içündür yā devām-ı vişāl için olur. **Beyt**:

Ney ḥadīş-i rāh-ı pür-ḥūn mī-kuned
Ḳışşahā-yı ‘ışḳ-ı Mecnūn mī-kuned¹⁹⁸ (1:13)

¹⁹⁴ Rableri katında selam yurdu(cennet) onlarındır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur. (Kur’ân-ı Kerīm, En’ām: 127).

¹⁹⁵ Sonra da zulmedenlere, “Ebedī azabı tadın! Siz ancak vaktiyle kazanmakta olduğunuzun cezasına çarptırılıyorsunuz” denecektir. (Kur’ân-ı Kerīm, Yūnus: 52).

¹⁹⁶ ...Ney gibi dost ve sitekli kim gördü?

¹⁹⁷ Ben aşkı kadeh kadeh içtim; ne ben kandım, ne de şarap tükendi.

¹⁹⁸ Ney kanlı yolu anlatıyor; Mecnun’un aşk hikayelerini anlatıyor.

Ya‘nî pîr-i kâmil ü mürşid-i fâzıl tarîk-i ‘ışk-ı Hudâ’nuñ haberin söyler. Zîrâ tarîk-i ‘ışk râh-ı Hudâ bir râh-ı pür-hûndur ki nice kimseler bu yolda can u baş terkin urmuşdur. Bu beyt-i şerîfde ve bâzân râh-ı ‘ışk-ı terğib ve üstür-dilân-ı [IÜ20a] kâşir-himmetânî tahtıf vardır. Ya‘nî ey sâlik, râh-ı ‘ışk-ı Hudâ şöyle bil ki bu tarîk bir râh-ı pür-hûndur ki şîr-i nerler bunda zebûndur. Her serserinüñ meydânı degüldür. Bu râh-ı pür-belâ ol ma‘şûk-ı kadîmüñ ‘ışkile Mecnûn olan ser-bâzlaruñ yoludur. Nitekim buyurur. **Beyt:**

[fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün]
Râh pür fitne’s t u der-her gîşeî
Âfetî der-def’i her cân şîşeî¹⁹⁹

Bu meydâna qâdem başmanuñ şartı budur ki hûn-ı cigerden zâd-ı râh idüp terk-i endîşe-i mâl u ‘ıyâl ve du‘â-yı dâniş-i kıl ü kâl ve vesvese-i hubb-i dünyâ ve tûl-i âmâl itmekdür. Belki terk-i ser ü cândur. Bu vâdî-i pür-htaarda bir sermüye küncâyış yokdur. Nitekim Şeyh ‘Attâr Hazretleri quddise sırrıhu *Manîku’t-Tayr*’da Vâdî-i Taleb’de buyurur. **Nazm:**

[fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün]
Mâl incâ bâyedet endah ten
Mülk incâ bâyedet der-bahten
Der-miyân-ı hûne bâyed âmeden
V’ez heme bîrüne bâyed âmeden²⁰⁰

Merd-i kâr üftâde bâyed ‘ışk-râ
Merdum-ı âzâde bâyed ‘ışk-râ

Tu ne-kâr üftâdeî ne ‘âşıkî
Mürdeî tu ‘ışk-râ nâ-lâyıkî

Zende dil bâyed derîn reh şad hezâr
Tâ kuned der-her nefes şad cân nişâr²⁰¹

Niçe sürûrlar bu yolda serden geçmişlerdür. Niçe Manşûrlar dâra çekilüp nice Hâllâc’uñ penbe-i ihtiyârın âteş-i gayret yakmışdur. Ve niçeler cedd ü sa‘y ile sâlik olup bu vâdîye qâdem qodılar. Âhîr her biri bir ‘illet sebebi ile yoldan qalup zâyî‘ oldular. Biñden biri hâlvat-serây-ı yâra vâşıl olmadılar. Ekşeri bu yolda telef olup nâmelerinde kimse bilmez.

¹⁹⁹ Yol fitneye doludur ve her otlakta her cam gibi canı kovmak için bir afet vardır.

²⁰⁰ Burada varlık perdedir. Onun için burada ne mal lazımdır ne mülk. Ne şeref ne mevki. Neyin varsa birer birer terk et. Ondan sonra onunla yalnız kalmaya giriş. (Feriduddin Attar, *Mantıku’t-Tayr*, Çev. Yaşar Güleç, Kırıkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.333).

²⁰¹ Aşka iş eri gerek, her şeyden uzak adam gerek. Sen ne iş erisin ne âşık. Sen ölüsün ölü; nerden aşka layık olacaksın sen? Bu yolda yüzbinlerce defa diri bir gönül gerek ki bir solukta yüzlerce can feda etsin. (Feriduddin Attar, *Mantıku’t-Tayr*, Çev. Yaşar Güleç, Kırıkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.286, 287).

Ve niçeler bu yoluñ ‘uķabāt-ı ‘aẓīmelerinde helāk oldılar. Ve niçeler şahrā vü beyābānda
ķalup ẓa‘ me-i şīr ü peleng oldılar. Ve niçelerün yolu deryāya uğrayup telāṭüm-ı emvāc-ı fenā
ile ġarķ-ı nā-peydā oldılar ve niçeler bu vādīnün ‘acāyiblerine ḥayrān olup ķaldılar. Ve bu
rāh-ı pür-ḥūnda helāk olanlar ḥaķķında Şeyḥ ‘Aṭṭār Ḥazretleri buyurur:

[fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün]
Ger tu hem rūzī furūd āyī be-rāh
‘Uķbe’ in reh kunī yek yek nigāh

Bāz dānī ançe īşān kerdeend
Rūşenet gerded ki çun ḥūn ḥurdeend

Āḥirü’l-emr ez-miyān an sipāh
Kem kesī reh bord tā ān pīşgāh

Bāz ba‘ zı ġarķa-i deryā şudend
Bāz ba‘ zı maḥv u nā-peydā şudend

Bāz ba‘ zı ber-ser-i kūh-ı bülend
Teşne-i cān dādā end derd ü gezend

Bāz ba‘ zı-rā peleng ü şīr rāh
Kerde der-yekdem ber-sevāyī tebāh ²⁰²

Bāz ba‘ zı der-beyābān ḥuşk-ı leb
Teşne der-germa be-murdend ez-ta’b ²⁰³

Pes taḥvīfden murād bu ṭarīķün pür-mehālik olduġın beyān buyurup cān u başından
geçemezsuñ. Bu ṭarīķe sülūk eyleme demek ola. Ve terġībden murād metā‘ -ı [İÜ20b] dünyā
ve āḥiret-i cānāna bedel olmaz. Ve cān u başdan geçmeyen ḥarīm-i vişāle yol bulmaz. **Beyt:**

[fe‘ ilātün/fe‘ ilātün/fe‘ ilātün/fe‘ ilün]
Sa‘ y nā-kerde der-īn rāh be-cāyī nersī
Muzd eger mī-ṭalebī ṭā‘ at-i üstād beber ²⁰⁴

²⁰² Bu mısradaki vezin bozulmaktadır.

²⁰³ Sen de bir gün olur bu yola düşersen sarp geçitlerini birer birer görür anlarsın. İşte o vakit onların başına gelenleri anlar, ne hale düştüklerini nasıl dönüp dolaştıklarını apaçık anlarsın. Nihayet o kuşların pek azı oraya varabildi. O kuşların pek azı o makama erişti. Binde biri ancak yol aldı oraya vardı. Bir kısmı denizlerde boğuldu. Bir kısmı yollarda koybolup gitti. Bazısı yüce tepelerin ardında sıcağın susuzluktan can verdi. Bir kısmını da yoldaki aslanlar ve kaplanlar bir an içinde rezilce parçaladılar, mahvettiler. Bazıları da çölde susuzluktan kurumuş dudaklarla yorgunluktan öldüler. (Feriduddin Attar, Mantıku’t-Tayr, Çev. Yaşar Güleç, Kırıkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.341, 342).

²⁰⁴ Çalışmazsan bu yolda hiçbir durağa erişmezsin. Bir şey elde etmek istiyorsan üstada itaat et. (Hafız-ı Şirazi, Hafız Dîvânı, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.268).

hükmince himmet kemerini miyān ki şıdķ u yakīnle muhkem bağlayup bu tarīķe ķadem ķo, demek ola. Ve rāh-ı pūr-hūndan murād *mutu ķable en temutu*²⁰⁵ mazmūnınca mevt-i ihtiyāriyla ölmezden öñdin ölmekden kināyedür, dimişler. Ammā mevt-i ihtiyārīde ķan dökülmek yokdur. Ol ma‘ nā dürüst olmaz.

ķışşahā-yı ‘ışķ-ı Mecnūn mī-kuned

Mecnūn ‘ışķıyla meşhūr olmağın ‘āşıkān-ı Hūdā’yı Mecnūn diyü ta‘bīr iderler. Ve hem ‘ışķ ‘aķluñ zıddıdır. ‘İşķ geldüğü vakt ‘aķl pāydār olmaz. Ol sebebdan ‘āşıkān-ı Hūdā’ya Mecnūn diyü buyurdılar. **Nazm:**

Āzmūdem ‘aķl-ı dūr endīş-rā
Ba‘d-ez īn dīvāne sāzem ħ‘īş-rā²⁰⁶ (2:2332)

Her ķe ğayr-ı şūriş ü dīvānegīst
Enderīn reh dūrī ü bīġānegīst²⁰⁷ (6:609)

Z‘ānki īn dīvānegī-i ‘ām nīst
Ṭıbb-rā irşād-i īn aķkām nīst²⁰⁸ (6:1980)

Zīrā a‘vāmuñ dīvānesi ‘aķl-ı ma‘āşdan münķatı‘ olurlar ve ‘aķl-ı me‘āda vāşıl olamaz. Ammā dīvānegān-ı ‘āşıkān-ı Hūdā ‘aķl-ı ma‘āşdan münķatı‘ olurlar. Ve ‘aķl-ı me‘āda vāşıl olurlar. Pes bunlaruñ dīvānelüğü anlara beñzemez. **Beyt:**

Maķrem-i īn hūş coz bī-ħūş nīst
Mer zebān-rā müşterī coz ġūş nīst²⁰⁹ (1:14)

Ya‘nī beyt-i sābıkda zikr olınan Mecnūnān-ı Hūdā başķa ‘aķl şāhibleridür ki aña ‘aķl-ı me‘ād dirler. Bu ‘aķl-ı me‘ād ile maķrem olmaz. İllā bī-ħoş olanlar ya‘nī aķl-ı ma‘āşdan bī-ħoş olup ‘ışķ-ı Hūdā ile āşnā olanlar bu hūş ile maķrem olur, ğayrılar olamaz. Pes idrākāt-ı ķudsiyye vü müşāhedāt-ı tecelliyāt ü şuhūd-ı kuşūfāt-ı rūhiyye müyesser olmaz illā ‘aķl-ı me‘ād ile. Pes tālibān-ı tarīķ-i Hūdā buncılayın ħālāt-ı rūhaniyye vü cezbat-ı Sübhāniyyeye ol zamān isti‘dād kesb iderler ki bu ‘aķl-ı cüzvi‘den ve anuñ aķkāmından tecerrüd eyleyeler. Nitekim bu ħadīş-i ķudsīde buyurur: *tecevvā‘ terānī tecerred taşıl*²¹⁰.

Mer zebān-rā müşterī coz ġūş nīst

²⁰⁵ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, s. 550).

²⁰⁶ Uzağı düşünen aklı sınadım. Bundan sonra kendimi deli edeceğim.

²⁰⁷ Perişanlık ve divaneliğin dışındaki her şey, bu yolda uzaklık ve dīvāneliktir.

²⁰⁸ Çünkü bu genel halkın deliliği değildir; tıbbın bu hükümlerde yol göstermesi yoktur.

²⁰⁹ Bu anlayışsızlığın sırdaşı, idraksizliktir ancak. Dilin müşterisi kulaktır ancak.

²¹⁰ Açlığa devam et beni görürsün. İnsanlardan uzaklaş bana kavuşursun.

Tahkîkan zebāna gūşdan ğayrı müşterî yokdur. Ya' nî bir zamān gūş ol evliyānuñ kelimāt-ı hikmet-āmizlerin diñle. Tā gūş-ı his, dūn-ı his-i bātına tebdil ola ve 'aql-ı ma' aş dağı 'aql-ı me' āda tebdil ola ki evliyānuñ rāzına mahrem olasın ve anlaruñ kelimātın fehm eylesin. Zīrā gūş-ı hisle esrār-ı İlāhî kelimāti fehm olunmaz. Nitekim buyurur. **Beyt:**

Gūş-ı ħar be-f' rūş u dīger gūş ħar
K'in suħan-rā der-neyābed gūş-ı ħar²¹¹ (1:1028) [İÜ21a]

Sālike lāzımdur ki bir pīr-i kāmīlūñ (2) terbiyyesiyle tebdil-i ħavās eyleyüp esrār-ı evliyāya kâbiliyyet tahşil eyleye ki evliyānuñ kelāmın (3) añlamak kıatı müşkildür. Nitekim buyurur. **Mışrā'**:

Murdem ender ħasret-i fehm-i dorost²¹² (3:2098b)

Bundan soñra Ĥazret-i (4) Mevlānā ħuddise sırrıhu hevā-yı yāri le ve heves-i vuşlat-ı Perverdigār'la çekdüğü ğam u ta' blardan ve riyāzetlerden (5) ħaber virüp ve tālīb olanlara *leyse li'l-insāni illā-mā se' ā*²¹³ mazmūnınca gūşış ü mūcāhede (6) lāzım olduğın beyān buyurup ta' līm iderler.

Der-ğam-ı mā rūzhā bī-gāh şud
Rūzhā (7) bā-sūzhā hem-rāh şud²¹⁴ (1:15)

Ya' nî niçe günleruñ vaķtı bizüm ğamumuz ile geķdi ve nice günler dağı (8) yanmaķlarıyla hem-rāh oldu. Ya' nî niçe günler dağı bizüm āh u nāle ve sūz u güdāzumuzla geķdi. Ya' nî bir müstaĝrak-ı (9) ğam-ı ' ışķ-ı Ĥudā idük. Ve āh u nāle ve sūz u güdāz içre idük ki nice günler geķdi. "Rūzhā" didi (10) fehme ħarīb olmaķ için "mahhā" ve "sālha" dimedi. Yohsa bunlar rūz-ı ezelden ħable'z-zamān (11) vel-mekān derd-i ' ışķı çekegelmişlerdür. **Beyt:**

[mef' ūlū/mefā' ilū/mefā' ilū/fā' ilūn]
Z'in pīş ki cān der-totoķ-ı ğayb nihān būd
Şevķ-i rūķ-ı (12) dildār der-āyine cān bud²¹⁵

Bu taķdırce derd-i ğam-ı ' ışķ bunlarda [SE26a] ezeli olur. Zīrā bu beyt-i şerif (13) nāyuñ şikāyetinüñ tetimmesidür ve rāh-ı pūr-ħūn-ı ' ışķı vaşf u beyāndur. Ya' nî ey hem-dem,

²¹¹ Eşek kulağını sat, başka kulak satın al. Çünkü bu sözü eşek kulağı anlamaz.

²¹² ...Doğru anlayışın hasretiyle öldüm.

(4) ħaber virüp ve: - İÜ, KA.

²¹³ İnsan için ancak çalıştığı vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Necm: 39).

²¹⁴ Kederimizde günler vakitsiz oldu. Günler, yanlışlarla yoldaş oldu.

(7) ve nice ... Ya' nî: - İÜ, KA.

²¹⁵ Bundan önce can, gayb perdesinin arkasında gizli idi. Sevgilinin aynaya yansıyan yüzünün aksi can idi. (Kemal Hocendi, Gazeliyyat, 634. Gazel) (<https://ganjoor.net/khojandi/ghazalkk/sh436/>).

eger sen (14) hūş-ı ehl-i ‘ışkla mahrem olduñsa ve gūş-ı zāhiri gūş-ı cāna tebdil eyleyüp esrār-ı evliyāyı (15) istima‘a kâbiliyet-i taḥṣil kılduñsa bu nükteden fehmi idersin ki biz neyistān-ı aṣlumuzdan münkaṭı‘ (16) olup bu ana gelinceye dek ne ğamlar [KA20a] çekmişüzdür. Her cem‘iyyetde nālān olup bed-ḥālān ile ve (17) hoş-ḥālān ile hem-şoḥbet olup müdārā kılduḡ. Ve rāh-ı pür-ḥūn-ı ‘ışk-ı Ḥudā’yı intihāya yetiṣdürdük. (18) Ve bu kadar rüzgārlar mürūr eyledi ki biz ğam-ı ‘ışka mübtelāyuz. İmdi ey ṭālib, eger cenāb-ı maḥbūb-ı (19) kādime taḡarrüb ḥāṣıl itmek ister iseñ derd-i ğam-ı ‘ışk ḥāṣıl ideğör ki derdsiz [KB23b] (1) olanlara dermān olmaz. **Beyt:**

[mefā‘ilün/mefā‘ilün/mefā‘ilün/fā‘ilün]
Mürīd-i ‘ışkem u irṣād-ı pīr-i men derd est
Her ān ki ṣāḥib-i (2) derd est pīr-i pür vird est²¹⁶

Ba‘zılar bu beyt-i şerīfūñ ma‘nāsında dimişler ki Ḥazret-i Mevlānā (3) kendü mertebesinden tenzil eyleyüp kendüyi zümre-i muḥāṭabine idḡāl eyleyüp “*der-ġam-ı mā*” didi. “*der-ġam-ı şumā*” (4) diyecek maḡall idi. Tā ki müstemi‘ūñ ṭab‘ına nefret gelmiye. İstimā‘-ı maḡālden ve sa‘ādet-i kabūl-i (5) naṣīḡat u irṣādden maḡrūm ḡalmayalar. Kemākāla’llāhu Te‘ālā *ḡākiyen ‘an Ḥabīb bin İsrā’īl*²¹⁷ (6) *ve mā liye lā-‘abudu ellezī faṭaranī ve ilehi turce‘ūr*²¹⁸. [İÜ21b] Ya‘nī benüm için ne şey vardır ki ben ‘ibādet eylemezüm (7) aña ki beni ḡalḡ eyledi. Ḥālbuki sizūñ rucū‘uñuz anuñ cānibinedür, didi. Muḡtezā-yı zāhir-i ḡāl (8) bu idi ki size n’oldu ki sizi ḡalḡ eyleyene ‘ibādet eylemezsiz. Ḥālbuki sizūñ rucū‘uñuz aṇadur, (9) didi. Telaṭṭuf u melāyemet ḡaṣd idüp kendü nefsin ol zümreye idḡāl eyleyüp ibtidā (10) naṣīḡati kendü nefsinden āġāz eyledi, müstem‘ine ünsiyyet ü ṣevḡ-ı aṣġā ve ilkā’-yı sem‘ (11) ḡāṣıl olmaḡ için. Pes Ḥazret-i Mevlānā daḡı bu üslūba sālik olup “*der-ġam-ı şuma*” diyecek yirde (12) “*der-ġam-ı mā*” didi, dimişler ammā bu ma‘nānuñ beyt-i şerīfiyle münāsebeti yoḡdur. Zīrā āyet-i kerīmede (13) *ve ileyhi turce‘ūr*²¹⁹ ḡarīnesidür. Ol ma‘nāyı müṣ‘ir olan beyt-i şerīfde ḡod böyle bir ḡarīne (14) yoḡdur. Bu ma‘nādan fehmi olunur ṣaded nāyuñ cüdāluḡdan ṣikāyet eylemesinde ve rāh-ı pür-ḡūn-ı ‘ışkı (15) [SE26b] ṣerḡ ü beyān eylemesinde “*der-ġam-ı mā*” demek “*der ġam-ı şumā*” demek olıcaḡ ma‘nā ne demek olur? (16) Eger sizūñ ġamuñuz çekmekden ġünler bī-vaḡt oldu dirseñ dūnyā ḡalḡ olalı rüzgār (17) ḡod kimsenūñ ġamın çekmemişdür. Ve eger siz

²¹⁶ Aṣkımin mürüdi ve pirimin irṣadı derttir. Derde sahip olan virttir.

²¹⁷ Allah Teala’nın Habīb b. İsrail hakkında anlatarak söylediġi gibi.

²¹⁸ Hem ben ne diye Yaratan’a kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca ona döndürüleceksiniz. (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 22).

(12) dimişler: - İÜ.

²¹⁹ Ve ona döndürüleceksiniz (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 22).

ğam çekdüğünüz günlerünüz ğamla geçti dirseñ (18) ehl-i dünyā ğam-ı ‘ışķ-ı İlāhī ile āşinālığı kande buldılar. İmdi bu iki vechle mışrā‘ dürüst degüldür. (19) Ve eger siz dünyā ğamıyla ‘ömrünüz žāyi‘ eyledünüz, günlerünüz taḥşilsüz geçti, demek murād iderseñ [KB24a] (1) mışrā‘ -ı şānī kōmaz.

Rūzhā bā-sūzhā hem-rāh şud

ma‘ nāsı bu ma‘ nāya ruḥşat virmez. Pes ol ma‘ nā ki (2) buyurmuşlardır, aşlā münāsebeti yokdur.

Rūzhā bā-sūzhā hem-rāh şud

Ya‘ nī günlerimiz sūz u (3) ḥarāretle ve gūşiş ü mücāhede ile geçti. Ta‘ līmdür ki ‘āşıkān-ı Ḥudā [KA21a] ol ma‘ şūķ-ı kādīme *femen kāne* (4) *ycerū liķā’e rabbihi felya‘mel ‘amelen şāliḥan ve lā-yuşrik bi-‘ibādeti Rabbihi eḥadā*²²⁰ feḥvā-yı şerīfince ‘amel-i şāliḥ (5) işleyüp hiçbir şey’in muḥabbetin anuñ muḥabbetine şerik kōşmayup aña ḥālişen muḥlişen (6) sūz u güdāzla ve ḥarāretle çok çok ‘ibādetler eyleyeler.

Penç vaķt āmed namāz-ı reh-nümün (7)
‘Āşıkān-rā fi-şalātin dā’imün²²¹ (6:2669)

Ve anuñ iştiyākıyla ḥürd u ḥābı terk idüp cemī‘-i evķātını (8) ol dostuñ vazīfe-i ‘ibādetine maşrūf kılup ḥažiz-i mezelletden evc-i ‘izzete ‘urūc (9) itmege sa‘y eyleyeler ki ‘ināyet-i Bārī yari kılursa vuşlat müyesser olur. *Hutveteyn* (10) *ve kad vasalte*²²² dimişlerdür. Ya‘ nī ṭarīķ-i talebde iki adım yürürseñ taḥķīķān vāşıl olursın. (11) Bir adım mevcūduñ üzerine kō ve bir adım daḥı vücūduñ üzerine kō. Şübhesiz (12) vāşıl olursın, demek olur. Pes bu mażmūn üzerine mevcūduñ [İÜ22a] ki māmelekūndur, (13) sebīlu’llāhda fedā eyleyüp andan vücūduñ daḥı fenā eyleyüp cānuñı ol maḥbūb-ı (14) kādīme kurbān idesin. Ya‘ nī ölmezden öñdin ölesin. Tā ki vuşlata ḥāyil olur nesne (15) kalmaya ki, biz bunuñla vāşıl olduk, demek olur.

Rūzhā ger reft gū rev [SE27a] bāk nīst²²³ (1:16a) (16)

(18) vechle - mışrā‘ : vechle ma‘ nā-yı mışrā‘ SE.

(1) ma‘ nāsı bu ma‘ nāya ruḥşat virmez. Pes ol ma‘ nā ki buyurmuşlardır. Aşlā münāsebeti yokdur. *Rūzhā bā-sūzhā hemrāh şud* : - İÜ.

²²⁰ Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak kōşmasın. (Kur’ân-ı Kerīm, Kehf: 110).

(5) aña : - SE.

²²¹ Namaz beş vakittir ve “Namazda süreklidirler”, âşıkların kılavuzudur.

²²² Kavuşmak için iki adım at.

²²³ Günler giderse gitsin, korku yok...

Ya‘nī eger günler gitdi ise gitsün, di. Havf yokdur. Bu beyt-i şerifde ve emānda kân-i vādî-i (17) hırmân ve hevâ vü heves yolında bî-ser ü sāmān ve cāh-ı tabî‘ atde esîr-i bî-dermân (18) ve muḳteżā-yı nefis ü hevâ ile mübtelâ-yı bend-i ‘işyân olan ḥāmlara tesliye vardur. Ya‘nī ey (19) şol kimseler ki eyyām-ı fırsatı hevâ vü hevesle zāyi‘ itdüñiz ve ṭarîḳ-i Ḥaḳḳ’ı koyup hevâ yolına [KB24b] (1) gitdiñüz. Siz daḥı ḡam çekmeñ ve hidāyet-i Ḥaḳ’dan ümîdi ḳaṭ‘ eylemeñ ki Ḥazret-i Ḥudâ buyurur: *Ḳul yâ ‘ibādî (2) ellezîne esrefü ‘alā-enfusihim lâ-taḳneṭū min-raḥmetu’llāh*²²⁴. Bu va‘de-i kerîmesi üzre ol Kerîm’ün (3) bâb-ı raḥmeti dāyim ḡuşādedür. Hemān bir mürşid-i kāmilün dāmen-i pākin dest-i himmetle muḥkem tutup (4) tevbe vü inābet eyleyüp ḥulûş-ı niyyetle ‘ibādet ü riyāzete şurū‘ eyleñ. Ümîddür ki maḥrûm ḳalmayasız. (5) Görmez misin ḳaçan bir kâfir küfrün terk eyleyüp ‘arz-ı imān eylese ḥālet-i küfrde ḥāşıl (6) eyledügi günāhlar cemî‘en ‘avf olur. Ke-zālik bir ḡāfil-i müstaḡraḳ ḥubb-ı dünyâ ve esîr-i nefis (7) ü hevâ iken tevbe vü istiḡfār eyleyüp derûn-ı dilden rücū‘ eylese *et-tā’ibu mine’z-zenbi kemen (8) lâ-zenbe lehü*²²⁵ ḥükmince televvüs-i günāhdan pāk olur. Pes bu dergāh-ı nā-ümîdlik dergāhı (9) degüldür. Beyt:

[me‘ülü/mefā‘ilün/mefā‘ilün/fa‘]
 İn dergeh-i mā dergeh-i nevmîdî nîst
 Şad bār eger tevbe şikestî bâzā²²⁶(10)

İmdi hemān pîr-i kāmîl ü delîl-i [SE27b] fāzilün ḥidmetinde ḡāfil olmañ ki anuñ yümn-i terbiyyesiyle (11) vāşıl olursız ve her ne müşkilüñüz olur ise anuñ yüzinden fetḥ olur. Zîrâ (12) bu kāmiller dermānda ḳalan [KA22b] bî-çārelerüñ feryād-resleridür Nitekim buyurur.

Nazm:

Bende-gān-ı (13) Ḥaḳ raḥîm ü burdbār
 Ḥüy-ı Ḥaḳ dārend der-ışlāḥ-ı kār²²⁷ (3:2222)

Rû be-cû an ḳavm-râ ey mübtelâ (14)
 Hîn ḡanîmet dāreşān pîş ez-belâ²²⁸ (3:2224)

(16) di.: - , SE, İÜ, KA; eger: - İÜ.

(17) esîr-i bî-dermân: esîr-i dermân SE.

(18) bend-i: - , SE; ḥāmlara: cānlara SE.

²²⁴ De ki “Ey kendilerinin leyhine aşırı giden kullarım. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” (Kur’ân-ı Kerîm, Zümer: 53).

(2) ol kerîmüñ: - KA.

(4) tevbe ve inābet: - inābet SE.

(6) günāhlar: - KA.

²²⁵ Tövbe eden kimse günahsız kimse gibidir. (İbn Mâce, Zühd: 30).

²²⁶ Bu dergahımız ümitsizlik dergahı değildir. Yüz kez tövbeni bozmuş olsan da yine gel. (Ebusa‘id Ebu’l-hayr, Rubā‘iyat, 2. Beyit) (<https://ganjoor.net/abusaed/robaee-aa/sh1/>).

²²⁷ Hakk’ın kulları, merhametli ve sabırlıdır; iş düzeltmede Hak huyuna sahiptirler.

²²⁸ Git! Ey belaya düşmüş! O topluluğu ara. Haydi! Beladan önce onları ganimet bil.

Enderin reh mî-tıraş u mî-ııraş
Tâ dem-i âhir demî fâriğ mebaş²²⁹ (1:1822)

Tâ-dem-i âhir demî âhir buved (15)
Ki ‘ inâyet bâ-tu şâhib sır buved²³⁰ (1:1823)

Tu be-mân! Ey ânki çun tu pāk nîst²³¹ (1:16b)

Hitâb cenâb-ı Hakk’adur. (16)

Nâmet be-mânâ tâ-ebed ey cân-ı mâ rûşen be-tu²³²

buyurdukları gibidir. Hâzretüñ ‘âdet-i şerîfleri (17) idi ki kaçan ezân okınsa “Nâmet be-mânâ tâ ebed”²³³ buyururlardı. Ve dağı “în heme hest (18) ü beyâ ey emr kun”²³⁴ [İÜ22b] buyurdukları gibidir. Ya‘ nî senüñ luṭfuñ ve ‘ inâyetüñ bizümle olsun ey (19) şol kimse ki sencileyin pāk yokdur. Ya‘ nî senüñ luṭfuñ ve ‘ inâyetüñ bizümle olıcağ [KB25a] (1) günler gitdüğine, ‘ömrümüz gitdüğine ve žâyî‘ olduğına elem çekmezüz ve ḥavf itmezüz. Zîrâ bir nefesde (2) cezb idüp, hidâyet idüp mertebe şâhibi itmege kâdîrsin dimek olur.

Her ki coz mähî (3) zi-âbeş sır şud²³⁵ (1:17a)

Her kimle mähînüñ ğayrıdur, şuyuna ṭoydı sır oldı. Mähîden (4) murâd evliyâu’llâhdur. *Coz mahî*²³⁶ buyurduğı evliyâu’llâhuñ ğayrı dimekdür. Ya‘ nî ‘ âşîkân-ı (5) Hüdâ’nuñ ğayrı olan kimseler şarâb-ı muḥabbetu’llâhdan sır olur ammâ ‘ âşîkân-ı Hüdâ ki (6) evliyâu’llâhdurlar ašlâ sır olmazlar dimek olur. Ve dağı her kim ki mähîyân-ı baḥr-ı ulûhiyyetüñ (7) ğayrıdur ṭarîḳ-i ‘ ıṣṣuñ riyâzet ü miḥnet ve sūz u güdâzına taḥammül idemeyüp ol (8) hevesden sır oldı. Ve talebden fâriğ oldı dimek olur. Bu meşrebde olan ‘ âşîklar (9) ḥaḳḳında Mevlânâ ḳaddesa’llâhu sırrahu’l-‘ azîz buyurur. **Beyt:**

²²⁹ Bu yolda çabalayıp didin, yolda son nefese kadar bir an boş durma.

²³⁰ Son nefese kadar son bir an olur da ilahî yardım seninle sır sahibi olur/nasibin olur.

²³¹ ...Sen kal. Ey, kendisi gibi pāk bulunmayan.

²³² Şanın ebediyete kadar kalsın ey kendisiyle canımızın aydınlandığı! (Mevlânâ, Dîvân-ı Şems, Terci’ât, Bîst ü sevvum, 42. Beyit) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/tarjeat/sh23/>).

²³³ Şanın ebediyete kadar kalsın.

²³⁴ Bunların hepsi var. Gel, ey “Kun (ol)” emri!

(18) olsun ... bizümle: - İÜ, KA.

(1) günler gitdüğine, ‘ömrümüz: - , SE, İÜ; ve ḥavf itmezüz.: - İÜ.

²³⁵ Balıktan başkası suya doyar...

(3) kimle: kim ki, KA.

²³⁶ Balıktan başka

(7) her kim ki mähîyân-ı baḥr-ı ulûhiyyetüñ ğayrıdur ṭarîḳ-i ‘ ıṣṣuñ: her kim ki mähîyân-ı baḥr olur himmetüñ ğayrıdur ṭarîḳ-i ‘ ıṣṣuñ, SE.

K'ey resend īn ḥāyifān der-gerd-i ʿışk
K'āsmān-rā (10) ferş sāzed derd-i ʿışk²³⁷ (5:2193)

Bu ʿarīkūn zād-ı rāhı ḥūn-ı ciger ve ḡuşşa vü ḡamdur. Ḥāzret-i Ḥudāvendigār'ūn (11)

Der-ḡam-ı mā rūzha bī-ḡāh şud²³⁸ (1:15a)

buyurduklarından ma' lūmdur ki rāh-ı ʿışkda ne riyāzetler ve ḡamlar (12) çekmişlerdūr. İmdi
ṭālib-i Ḥāḡ olan kimesne rāḡatı miḡnete tebdil [SE28a] eyleyüp dūnyā murādlarından (13)
el çekmek gerekdūr. **Nāzm:**

Her yekī-rā hest der-dil şad murād
İn ne-bāşed mezheb-i ʿışk u vedād²³⁹ (6:4041) (14)

Mülk-i dūnyā ten perestān-rā ḡelāl
Mā ḡulām-i ʿışk-ı pāk-i zū'l-celāl²⁴⁰ (6:4421)

Pes bu sevdāya düşen (15) kimse ḡūrd u ḡābı terk idüp ḡadd-i tamāmıla ḡuşış itmek
gerekdūr. Tā ki ḡam-ı ʿışk-ı yārdan (16) bir lezzet ḡāşıl eyleye ki bu sevdā her nāzik dil-i
ten-perverūn kārı degūldūr. Nitekim buyurur. (17) **Nāzm:**

Tu be-yek ḡārī ḡorīzānī zi-ʿışk
Tu be-coz nāmī çe mī-dānī zi-ʿışk²⁴¹ (5:1163)

[fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilūn]
ʿĀşīkān-ı cān-bāz īn rāh (18) āmedend
Ez-dū ʿālem dest kūtāh āmedend

Zaḡmet-i cān ez-miyān ber-dāştend
Dil be-küllī (19) ez-cihān ber-dāştend²⁴²

ʿĀşīkem men kuşte-i ḡurbān-ı lā
Cān-ı men nobetḡehī ṭabl-ı belā²⁴³ (3:4098)

Tu fesurde der-ḡor [KB25b] (1) īn dem ney [KA22a]
Bā-şeker maḡrūn ney ḡerçi nīy²⁴⁴ (3:3868)

²³⁷ Bu korkaklar aşkın tozuna nasıl varırlar? Aşk derdi gökyüzünü yaygı yapar.

²³⁸ Kederimizde günler vakitsiz oldu...

(12) Ḥāḡḡ: - İÜ.

²³⁹ Herkesin gönlünde yüz istek vardır; aşk ve sevgi mezhebi/yolu bu değildir.

²⁴⁰ Dünya mülkü bedene tapanlara helaldir; biz yok olmayan aşk mülkünün kölesiyiz.

²⁴¹ Sen bir horlukla aşktan kaçırıyorsun. Sen aşktan bir addan başka ne biliyorsun.

²⁴² Āşīklar bu yola gelmişler, canlarya oynamaya koyulmuşlar. , iki âlemi de ellerinden çıkarmışlardır. Can zahmetini ortadan kaldırmışlar, gönüllerini bu âlemden tamamen almışlardır. (Feriduddin Attar, Mantıku't-Tayr, Çev. Yaşar Güleç, Kırıkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s.296).

²⁴³ Ben âşīgım; lâ (yok) kılıcının kurbanı olarak ölüyüm; benim canım, bela davulunun çalındığı yerdir.

²⁴⁴ Sen, donuk kişi! Bu söze layık değilsin; kamış olsan da içinde şeker yok.

Ba‘zı şerrāh bu beyt-i şerīfūn ma‘nāsında evliyāyı üç (2) kısma taķsīm idüp “coz māhī”den²⁴⁵ murād kısm-ı şānī ve kısm-ı şālīşdür dimişler. Lākin cāyız (3) degüldür. Zīrā “coz māhī” buyurmağla māhīnün ğayrın iħrāc eyledi. Ya‘nī evliyānuñ ğayrın gürūh-ı (4) evliyādan iħrāc eyledi. Pes evliyānuñ ğayrın götürüp gürūh-ı evliyāya dāhīl eylemek yirinde (5) degüldür. İmdi ol ma‘nā ki buyurmuşlar münāsib degüldür.

Her ki bī-rūzīst rūzeş dīr şud²⁴⁶ (1:17b) (6)

Ya‘nī kimūn [İÜ23a] derd-i ‘ışķdan lezzet ve esrār-ı İlāhī’den kısmet virilmedi ve bu sa‘ādetden (7) naşīb şunılmadı, anuñ günleri uzun olur. Ya‘nī gūşīş ü mūcāhede günleri anuñ (8) üzerine uzun olur. Ammā bir lezzetcik tātmiş olaydı sāyir sāliklere virilen derd (9) aña dahı virilmiş olaydı şeb ü rūzdan bī-ħaber olup şevķle riyāzet ü ‘ibādetde (10) gūşīş itmekde kuşūr itmezdi. Ve ol lezzetūn izdiyādın taleb eylerdi. Çünki bu lezzetden (11) bī-naşīb oldu. Mūcāhededen ħalup evvelki hevesden seyr olup nefis murādına ve ekl ü şürbe (12) meşğūl oldu. **Beyt:**

Cū‘-i her cīlf-i gedā-rā key dehend
Çun ‘alef kem nīst pīş-i ü nehend²⁴⁷ (5:2839) (13)

*El-cū‘ ta‘āmu’llāh yuħyī bihī ebdāne’s-sıddīkīn*²⁴⁸ ħükmince her gedāya cū‘ mūyesser degüldür ve Şeyh-i Ekber Ĥazretleri (14) ħaddessa’llāhu sırrahu’l-‘azīz [SE28b] buyurur.

Ve ye’huz fī-taķlīlihi li-ta‘āmihi
Fe-cu‘u’l-fetā ra’sun ilā-kulli ħikmetin^{249,250} (15)

Pes bu ta‘āmu’llāh ħāsān-ı Ĥudā’ya maħşūşdur.

Der-neyābed ħāl-i puħte hīç ħām²⁵¹ (1:18a)

Ya‘nī puħtegān-ı (16) tarīķ-i ‘ışķ ki zīkr olındı, her biri merd-i meydān-ı rızā vü teslīm-i ħükmi-ı ħazā vü pervānegān-ı āteş-i (17) şevķ-i Ĥudā’durlar ki āteş-i riyāzetle nār seferiyle puħte vü sūħte olmuşlardır. Anlaruñ ħalların (18) şol kimseler ki miħnet-i germ ü serd-i

²⁴⁵ Balıktan başka.

(3) Zīrā - “coz māhī”: Zīrā ceddūn şānındandır ki aġyārını mā‘nī ve efrādını cāmī‘ ola. “coz māhī” SE.

(4) Ya‘nī evliyānuñ ğayrın gürūh-ı evliyādan iħrāc eyledi. : - SE, KA.

²⁴⁶ ...Rızksız olanın günü uzar.

(7) mūcāhede: mūşāhede SE.

²⁴⁷ Her dilenci ahmağa açlık nasıl verilir? Çünkü ot az değildir, önüne koyup derler.

²⁴⁸ Açlık, Allah’ın yemeğidir. Onunla sadık kişilerin bedenlerini diriltir.

²⁴⁹ Ve yemeğinde azaltma yolunu tutar zira bir gencin açlığı her bir hikmetin başıdır.

²⁵⁰ Şiirin vezmi tespit edilememiştir.

²⁵¹ Olgunun hālını ham kişi anlamaz...

sefer-i nā-keşide vü sūziş-i âteş-i riyāzeti nā-çeşide (19) sāye-perver ve nāzük-dil-i nā-puhtedürler, bilmek muhaldür. *Lā-yaʿrifuʿl-fāriḡu mā fihi ḡayruhū hattā yentehiye ileyhi seyrühü*²⁵² [KB26a] (1) mażmūnınca meger şol zamān bileler ve añlayalar ki bir zamān ol ʿāşikān-ı Hūdā’nuñ çekdükleri riyāzeti (2) çeküp ve ol sefer ki anlar eylemişlerdür, saʿyla intihāya yetişdürüp nefslerinde olan hamlıklar (3) ve efserdelikleri izāle idüp māhiyān-ı deryā-yı ʿışkuñ lisānın añlayalar. (4) Yoksa puhtegān-ı tarīkūñ haller ve lisānların hamlar fehm eylemek mümkün degüldür. **Beyt:**

Mā heme murḡābiyānīm (5) ey ḡulām
Baḡr mī-dāned zebān-ı mā temām²⁵³ (2:3779)

Bes suḡan kūtāh bāyed ve’s-selām²⁵⁴ (1:18b)

Yaʿnī çünki nā-puhteler (6) puhte vü sūhte vü bī-vücūd küştelerūñ hallerin añlamazlar ve esrār-ı kīl u ḡāllerin fehm eylemezler (7) ve tarīḡ-i maḡbūb-ı ḡadīmūñ evşāfın hezār gūne libās-ı fāḡir-i ʿibāretle müzeyyen ü müretteb eyleyüp beyān (8) eylesek ḡişşedār olmazlar. Pes bunlara söz uzatmayup kūtāh itmek evlādur. [KA22b] **Beyt:** (9)

Ber-semāʿ-ı rāst herkes çīr nīst
Loḡma-i her murḡakī incīr nīst²⁵⁵ (1:2736)

Beyt:

[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]
Ḳadr-i gevher çü gevheri dāned (10)
Çe nehī der-dükkān-ı ḡurde furūş²⁵⁶

Ve Ḥazret-i Şeyḡ-i ʿAttār buyurur. **Beyt:** [İÜ23b]

[mefāʿilün/mefāʿilün/faʿlün]
Dilī pür gevher-i esrār dārem (11)
Velīkin ber-zebān mismār dārem²⁵⁷

²⁵² (Ulaşılabak yere henüz ulaşmamış olan) Fariḡ, kendi dışındakinin içinde bulunduḡu durumu bilmez, seyrinde oraya ulaşınca dek.

(1) meger şol zamān ... ve añlayalar ki: - SE, İÜ,KA.

²⁵³ Ey oḡul! Biz hepimiz su kuşlarıyız. Bizim dilimizi tam olarak deniz bilir.

²⁵⁴ ...Öyleyse söz kısa olmalı, vesselam.

(7) tarīḡ-i - maḡbūb-ı ḡadīmūñ: tarīḡ-i ʿışḡ-ı maḡbūb-ı ḡadīmūñ SE.

²⁵⁵ Herkes doğruyu dinlemeye hakim deḡildir. Her kuşçaḡızın lokması incir deḡildir.

²⁵⁶ Mücevherin deḡerini sarraf bilir. Niçin hurda dükkāna koyarsın.

²⁵⁷ Sırların cevheriyle dolu bir gönlüm var. Fakat dilimde çivi var. (ʿAttar, Divan-ı eşar, 21. Kaside, 1. Beyit.)

(<https://ganjoor.net/attar/divana/ghasidea/sh21/>).

Pes nā-ehle esrār-ı hākāyıkdan söz açmak āb-ı hayātı hāke (12) saçmağdur. İmdi *kellimu'n-nāse 'alā-kadri 'ukūlihim*²⁵⁸ fehvāsınca etfāl-i dünyā fehmleri ihāta (13) eylediği mertebeden söze āgāz idüp buyururlar.

Bend bi-g'sil bāş āzād ey peser²⁵⁹ (1:19a)

Bendi (14) kaṭ' eyle āzād ol ey oğul. Emrdür inḳitā' için. Kemākāla'llāhu [SE29a] Te' ālā *fī-sūretü'l-muzemmil ve tebettel* (15) *ileyhi tebtīlen*²⁶⁰ ey ve'nḳaṭ' ileyhi bil'l- 'ibādeti ve cerrid nefseke 'an-māsivāhu, ya' nī halkdan (16) munḳaṭ' ol, 'ibādete meşgūl olmağla ve cānib-i Hāḳḳ'a teveccūh eyle. Māsivā-yı Hudā'dan nefsūni (17) mücerred kıl. Tecerrüd üç mertebe üzredür. Biri tecrīd-i inḳitā' dur hūzūz-ı dünyādan. İkincisi tecrīd-i (18) inḳitā' adur hevā-yı nefsdan mücānebet ile. Ve üçüncüsü tecrīd-i inḳitā' dur vuşūl-i ḳaşdına. (19) Bu beyt-i şerīfde hūzūz-ı dünyādan inḳitā' a emr buyurdılar. Mısrā' -ı şānī ḳarīnesiyle ve irşād-ı [KB26b] (1) mübtediyāndan ibtidā-yı kelām olmak ḳarīnesiyle. Nitekim **Beyt:**

Ber-dil-i ḥod kem ne endīşe-y ma' āş (2)
'Iyş kem nāyed tu ber-dergāh bāş²⁶¹ (2:454)

Pes irşāddur faḳr u tecrīde ki bu iki şıfat kemāl-peżīr olsa (3) sebeb-i vuşūldür. Nitekim buyurur: *tecevvā' terānī tecerred taşīl*²⁶² ve daḥı *izā temme'l-faḳru fe-huva'llāh*²⁶³ mūcibince ki (4) bir sālīk tecerrüdde kāmīl olup faḳr-ı Muḥammedī'nūn ḥaḳīḳatine vāşıl olsa hemān vuşūl-i ilā'llāhdur. (5) Dünyāyı muḥkem tutup anuñ üzerine lerzān olmak mānī' -i vişāldür. İmdi ḥubb-i dünyā bendelerin (6) kaṭ' idüp āzād olmağ sa' y eyle dimek olur. **Beyt:**

[fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün]
Sūzenī-rā pāybend-i rāh-ı 'İsā sāhte'nd (7)
Ḥubb-i dünyā pāybend est ger heme yek sūzenst²⁶⁴

Çend bāşī bend-i sīm ü bend-i zer²⁶⁵ (1:19b)

²⁵⁸ İnsanlarla akıl seviyeleri oranında konuşunuz. (Buhārî, Sahihü'l-Buhārî, 127; Aclünî, Kesfü'l-Hafâ, c. 1, s. 224).

²⁵⁹ Ey oğul! Bağlı çöz, özgür ol...

(14) Te' ālā - : Te' ālā sūretü'l-Müzzemmil İÜ.

²⁶⁰ Ve bütün benliğine O'na yönel. (Kur'ân-ı Kerîm, Müzzemmil: 8).

(19) ve irşād-ı ... ḳarīnesiyle: - İÜ, KA.

(1) Nitekim - Beyt: Nitekim buyurur. Beyt SE.

²⁶¹ Geçim endişesini gönlüne koyma; sen derhagta bulun, hayat/rızk azalmaz.

²⁶² Açlığa devam et beni görürsün. İnsanlardan uzaklaş bana kavuşursun.

²⁶³ Fakr tamam olduğunda o, Allah'tır.

²⁶⁴ Bir iğneyi İsa'nın yoluna engel yaptılar. Dünya sevgisi, bir iğne dahi olsa bağlıdır. (Senayî, Divan-ı Eşar, Gazaliyyat, 76. Gazel, 9. Beyit)(<https://ganjoor.net/sanaee/divans/ghazal-sanaee/sh76/>).

²⁶⁵ ...Ne zamana kadar gümüşe, altına bağlı kalacaksın.

Niçeye dek (8) sîm ü zer muhabbetinüñ bendinde olursın. Bend-i muhabbet-i dünyâ mâni‘ -i bendegî-i Hudâ’dur. Muhabbet-i (9) dünyâ muhabbet-i Hudâ ile cem‘ olmaz.

Her çiz ki fikr ü tedbîr-i tu der-bend-i ânest
Heme tu der-endeğî (10) ânest^{266 267}

dimekdür. İmdi fikr ü tedbîr-i dünyâ mâni‘ -i tedbîr-i ‘uqbâ ve sedd-i rāh-ı bendegî-i Hudâ’dur. Cenāb-ı (11) ‘İzzet sūre-i Tevbe’de buyurur: *vellezîne yeknizūne’z- zehebe ve’l-fıddate ve lā-yunfıķūnehā fī-sebīli’llāhi* (12) *fe-beşşirhūm bi-‘azābin elīm*²⁶⁸. Çün muhabbet-i sîm ü zer ‘azāb-ı elīme mū’dī olur. Aña bend (13) olup ‘azāb-ı elīme mübtelā olmak ‘ākıl işi degüldür.

Ger be-rizî baħr-rā der-kūzei
Eger bir deryāyı (14) bir bardağa dökseñ.

Çend gunced kısmet-i yek rûzei²⁶⁹ (1:20)

Ol bir dağa deryānuñ şuyundan (15) [SE29b] ne kadar şığar; ancak [KA23a] bir günlük kısmetüñ şığar. “Çend genced su’āl yek rûze” cevābdur. (16) Ya‘nī ey sîm ü zer muhabbetinüñ bendinde kalan ve ey cem‘ -i māl itmege ħarīş olan, farz eyle ki (17) dünyānuñ mālī cūylar gibi revān olup deryālar gibi yanūnda cem‘ olsa ve cümlesi (18) kabza-i taşarrufuñda [İÜ24a] olsa, senüñ anda yiyeceğüñ her gün bir günlük kısmetüñdür. (19) Kūze-i vücūduña bir günlük kısmetüñden artuķ nesne sığmaz. Sen daħı bilirsün böyle [KB27a] (1) olduğın ammā senüñ vicdānuñı ħırşuñ ve tama‘ uñ tekzīb ider. Anuñçün sîr olmazsın, (2) gözüñ açdur. *İnneme’l-ğınā ğınā’l-ķalb*²⁷⁰ mūcibince mādām ki insāna ğınā gelmedükce gözi (3) toymaz. Nitekim buyurur:

(8) dünyâ ... muhabbet: dünyâ - muhabbet İÜ, KA.

²⁶⁶ Aklın, fikrin neye bağılıysa sen de ona bağılısındır.

²⁶⁷ Beytin vezni tepit edilememiştir.

(10) dimekdür: dimişlerdür İÜ, KA.

²⁶⁸ Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe: 34).

²⁶⁹ Denizi bir testiye dökseñ ne kadar alır? Bir günlük kısmet.

(14) Çend genced kısmet-i yek rûze: - SE.

(15) ne kadar - şığar: ne kadar nesne şığar SE.

(18) her gün: - KA.

(1) tekzīb ider: tekzīb-i beyāndur İÜ.

²⁷⁰ Asıl zenginlik kalb zenginliğidir. (Buhârî, Sahîh: 6081; Müslim, Sahîh: 2467).

(2) mādām ki - insāna: mādām ki ķalb-i insāna SE, İÜ.

Kūze-i çeşm-i harīşān pūr ne-şud²⁷¹ (1:21a)

Harīşleriñ kūze-i çeşmi pūr olmadı. (4) Hırş ol dört şıfâtdan biridür ki Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm derdin dağı helâk (5) eyledi. Bu dört murğ ki dört şıfat-ı zemîmeden kinâyetdür, helâk itmeyince sefer-i rāh-ı beķā (6) müyesser olmaz. Nitekim buyurur. **Beyt:**

Ser bebur in çār murğ-ı zende-rā
Sermedî kun halk-ı nā-pāyende-rā²⁷² (5:42) (7)

Ve Hâzret-i Peyğamber şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *lev kâne li’bn-i Ādeme vādiyāni min-zehebin* (8) *ve fiddatin leyebeğî ileyhimā sālisen ve lā-yemle’u cevfe ibn-i Ādeme ille’t-turāb*²⁷³. Ya’ nî eger Ādem oğlunuñ (9) iki vādî tolusu altun ve gümüşü olsa elbette üçüncisine talib olur. Hâlbuki Ādem (10) oğlunu toprağdan gayrı nesne toyurmaz.

Nā-şadef kâni’ ne-şud pūr-dür ne-şud²⁷⁴ (1:21b)

Nā-şadef (11) kâni’ olmadı, pūr-dür olmadı. Ya’ nî nā-şadef bir kaçreye kanā’ at kılmayınca dürr-i şeh-vār ile pūr olmaz. (12) İmdi tā sālîk-i dünyādan az nesneye kanā’ at itmeyince cevāhir-i ma’ ārif-i Rabbāniyle pūr olmaz. (13) **Beyt:**

[mef’ ūlū/mefā’ ilün/fē’ ūlün]
Bā-kaṭre şadef çü geşt kâni’
Ez-dürr-i yetîm pūr ber-āmed²⁷⁵

Hâzret-i Sultān-ı Enbiyā buyurur: (14) *El-kanā’ atû kenzûn lā-yufnā*²⁷⁶. Hâzret-i İmām-ı ‘Alî keremu’llāhu veche buyurur: *faķîrun kullu zî-ḥırşin ğaniyyun kullu* (15) *men yakna*²⁷⁷. Ya’ nî hırş şāḥibi faķîrdür eger malı çok olursa da her kanā’ at şāḥibi (16) ğanîdür eger hiç malı [SE30a] olmazsa da ve Hâzret-i Resûllu’llāh şalla’llāhu ‘alehi ve sellem buyurur: *Leyse’l-ġinā ‘an* (17) *keşreti’l-‘arazi, inneme’l-ġinā ġina’n-nefs*²⁷⁸. İmdi hırş mezmûmdur. Andan ḥalāş olmağā (18) çāre nedür dirseñ, ‘ışķdur. Nitekim buyurur:

²⁷¹ İhtiraslıların göz testisi dolmaz...

²⁷² Bu dört diri kuşun başını kes; kalıcı olmayan halkı ebedî yap.

²⁷³ Ademoğlunun iki vadi dolusu altın ve gümüşü olsa onların yanı sıra bir üçüncüsünü arzular. Adem oğlunun karnını ancak toprak doldurur. (Müslim, Zekat: 116).

(8) Ya’ nî eger ādem oğlunuñ iki vādî tolusu altun ve gümüşü olsa elbette üçüncisine talib olur: - SE.

²⁷⁴ ...Sedef, kanaatkâr olmadıkça inciyle dolmaz.

²⁷⁵ Sedef bir damlaya kanaat getirince, dürr-i yetim ile doldu (inci ile doldu).

²⁷⁶ Kanaat tükenmez bir hazinedir. (Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ: 2/133).

²⁷⁷ Hırs sahibi olan her kişi fakirdir. Kanaatkar olan herkes zengindir.

²⁷⁸ Gerçek zenginlik mal ve servet (toprakların) çokluğunda değildir. Gerçek zenginlik gönül (nefis) zenginliğidir. (Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ: 2/133).

Her ki-rā cāme zi-‘ ıřķı çāk şud²⁷⁹ (1:22a) (19)

Her kimüñ ki cāmesi ‘ ıřķdan çāk oldı, gerçi ‘ ıřķı tenkırle ve yāy-ı vaḥdetle [KB27b] (1) zıkr eyledi, ammā murād ‘ ıřķ-ı ḥaķıķıdır ki ‘ ıřķ, insānı ḥırşdan ve ğayrı evşāf-ı zemīmeden (2) pāk eyler. Zırā ‘ ıřķ meyl-i küllıdır ma‘ şūķ cānıbıne. Ve meyl-i külli inķıṭā‘ dur bir cihete sāyır (3) cihātdan ki ma‘ şūķuñ ğayrı ola. Ḥattā kendü vüçüdından daḥı münķaṭı‘ olmaķdır. Pes bir kimesne ki (4) vüçüdından [KA23b] münķaṭı‘ olur, kendüliginden fānı olur. İmdi ‘ ıřķuñ ḥāşıyyeti insānı (5) kendüliginden fānı eylemekdür.

Ū zi-ḥırş u ‘ ayb-ı külli pāk şud²⁸⁰ (1:22b) [İÜ24b]

Ol kimse ḥırşdan ve külli ‘ aybdan (6) pāk oldı. ‘ Aybı münķaṭı‘ oķumaķda cāyızdır. İzāfetle oķunırsa mübın-i ‘ ayb olur ve münķaṭı‘ (7) oķunırsa ‘ āşıķuñ cāme-i çāküñ zamīrinüñ ḥaberi olur. Ḥırş u tama‘ dan ve kibr ü riyādan (8) ve küllı ‘ aybdan pāk olmaķ aña müyesserdür ki şūriş-i ‘ ıřķdan girıbānı çāk ola ve buncılayın (9) bir ‘ ıřķ-ı pāka mübtelā olmayınca ol şıfatlardan ḥalāş olmaģa mecāl yokdur. Tā cenāb-ı Ḥudā’ya (10) tecevvüh-i külli eylemeyesin. Māsivāya püşt-i pā uramazsın. Ve külliyetle kendüñi vācibe teslim itmeyesin. (11) İllā beş iḥtilāṭ-ı mümküni māverā-yı zahra bıraģamazsın. Zırā *el-muḥdeşu iza-ķurıne bi’l-ķadīm lem yebka lehū* (12) *eşer*²⁸¹ buyurmuşlardır. Bu cümle müyesser olmaz illā ‘ ıřķla. Zırā çün ‘ ıřķ zāhir ola. ‘ Āşıķı (13) şöyle cezb ider ki anda pervā-yı ğayrı ķalmaz. Pes ma‘ nı üzre ‘ ıřķa ḥıṭāb idüp buyurur: (14)

Şād bāş ey ‘ ıřķ-ı ḥoş sevdā-yı mā

Şād ol ey bizüm ḥoş sevdālu ‘ ıřķumuz. İzāfet-i beyāniyyedür. (15) Ya‘ nı şād olasın ey ‘ ıřķ-ı ilāhı ki bizi cemı‘-i [SE30b] illetlerden ḥalāş eyledüñ, dimek olur.

Ey (16) ṭabīb-i cümle ‘ illethā-yı mā²⁸² (1:23b)

²⁷⁹ Bir aşkla elbisesini yırtan kişi...

(1) ‘ ıřķ-ı: - SE.

(3) kimesne ki: kimesne kendü İÜ.

²⁸⁰ ...hırş ve ayıptan bütünüyle temizlenir.

(6) cāyızdır. - İzāfetle: cāyızdır. İzāfetle oķumaķ da cāyızdır. İzāfetle SE.

(8) pāk: pāka SE.

(10) püşt-pā: püşt SE; püşt ü pā KA; tecevvüh: meyl-i İÜ, KA.

²⁸¹ Sonradan gelen eskiye yaklaştığı vakit, onun için eser baki kalmaz.

²⁸² Ey bütün hastalıklarımızın tabibi! Ey sevdası güzel aşkımız! Mutlu ol!

Ey bizüm cümle ‘illetlerümüzün tabibi olan ‘ışk, şād ol. ‘İşk bir neş‘e-i (17) Rabbānīdür ki evvel āteş zerresi gibi sālīkūn qalbinde zūhūr eyler, ki aña hāṭır-ı Rabbānī ve sebeb-i (18) evvel dirler, sālīkūn qalbinden zāyil olmaz. Belki sā‘at-be-sā‘ate ziyāde olur. Ve sālīki (19) nefis ü hevā ve muḥabbet-i māsivā marāzlarından pāk eyler ve şevāğil-i dūnyeviyye ve ‘alāyık-ı keşreti az az [KB28a] (1) maḥv eyler, tā ḥānmāndan belki cism ü cāndan külliyyetle kaṭ‘ eyler. **Beyt:**

[fā‘ilātūn/mefā‘ilūn/fā‘ilūn]
‘İşk meşāṭṭāi est (2) reng āmīz
Ki ḥaḳīḳat kuned be-reng mecāz²⁸³

Ey devā-yı naḥvet u nāmūs-ı mā²⁸⁴ (1:24a)

Ey bizüm naḥvet (3) u nāmūsumuz marāzlarının devāsi olan ‘ışk. Şād ol bu iki marāz ki zīkr eyledi, kebāyirūn (4) işiddi ve şifāt-ı zemīmenūn ve emrāz-ı qalbiyyenūn ekberidür, andan ötüri bunları efrād-ı (5) bi’z-zīkr eyledi. Egerçi icmāl-i ‘illethāda bunlar da dāḥil idi. Ya‘nī ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’a sülūkda bunlar mānī‘-i (6) qavīdūr dimek olur ve bu şifātlar, şifāt-ı şeyṭāniyyedendür. Ḥazret-i Ādem’e secde eylemekden (7) şeyṭāna mānī‘ olan bu şifātlardur. Evvel şol kimse ki naḥvet u nāmūsdan dem urup (8) da‘vā eyledi, İblīs idi. Nitekim Cenāb-ı Rabbü’l-‘iyād sūre-i Ā‘rāf’da ve Şād’da zīkr eyledi: (9) *kāle ene ḥayrun minhu ḥalaḳtenī min-nārīn ve ḥalaḳtehū min-ṭīn*²⁸⁵. Ya‘nī ben Ādem’dan ḥayırluyum, beni āteşden (10) ḥaḳ eyledün ve Ādem’i balçıqdan ḥaḳ [KA24a] eyledün, diyüp ḥüccet irād eyledi Ādem’e secde [İÜ25a] eylemekden. (11) Nāmūs gözedüp ‘ārlandı. **Beyt:**

Şeyṭānet kerdēn keşī bud der-luḡat
Müstehaḳḳ-ı la‘net āmed (12) īn şifāt²⁸⁶ (5:525)

Pes vücd-ı sālīkde bu iki marāzdan eşedd marāz yoḳdur. Bu marāzlardan ḥalāş (13) olmağa Eflāṭūn-ı ‘ışk-ı İlāhī gerekdür. Ğayr-ı vechle mümkün degüldür.

Ey tu Eflāṭūn u Cālīnūs-ı mā²⁸⁷ (1:24b)

²⁸³ Aşk renkli bir süsleyicidir. Mecazı hakikate boyar.

²⁸⁴ Ey gurur ve kibrimizin ilacı!...

(8) cenāb-ı Rabbü’l-‘iyād: - SE.

²⁸⁵ Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu çamurdan, dedi. (Kur’ân-ı Kerīm, A’rāf: 12, Sad: 76).

(10) eyledün diyüp: - SE.

²⁸⁶ Şeytanlık, sözlükte serkeşliktir. Bu sıfat lanetlenmeye layıktır.

(12) Pes: - KA.

²⁸⁷ ...Ey Eflatun’umuz, Calinus’umuz!

(14) Ey ‘ışk, sen bizüm Eflâtūnumuz ve Cālīnūsumuzsın. Bu iki ṭabīb-i māhīr u kāmīl, ṭıbb-ı cismānīde (15) meşhūr olmağla ‘ışk ol iki ṭabībūñ ismiyle zıkr eyledi. Zīrā ‘ışk ṭabīb-i ḥāzīk-i (16) İlāhī’dür. Rūḥa [SE31a] ve nefse muta‘allik olan marāzlardan tekebbür ü naḥvet ü nāmūsdan ḥāşıl olur. (17) Bu marāz mühlīkdür, ‘ında’llāh ve inde’n-nās mebgūz ve mezmūmdur ve ‘ākıbeti vaḥīmdür. Kemā ravā Cābir ‘anī’n-Nebiyyi şalla’llāhu aleyhi vesellem innehū ḳāle²⁸⁸: (18) *yeb‘aṣu’llāhu yevme’l-ḳıyāmeti nāsen fī-şūreti zerrin alā-şūreti’r-ricālī yeṭa’uhum en-nāsu* (19) *bi-aḳdāmihim fe-yuḳālu mā ḥā’ula’i fe-yuḳālu ḥā’ula’i’l-mutekkebirūn*. [KB28b] (1) Ya’nī ḳıyāmet güninde Allāh Te‘ālā bir ḳavmi ḳarınca şekilinde ba‘ş eyleye ki yine ādem şūretinde olalar. (2) Halk anları ayakları ile başup geçeler ve birbirine şoralar ki bunlar ne şeydür diyü. Cevāb (3) virile ki bunlar mütekebbirlerdür ve Hāḳ Te‘ālā kelām-ı şerīfnde buyurur: *Yaṭba‘ullāh ‘alā-kulli ḳalbi* (4) *mutekebbirin cebbārin*²⁸⁹. Pes imdi üstād-ı kāmīl, ki bu marāzlaruñ Eflātūnī ve Cālīnūsī maḳāmındadır, (5) ‘ışkdur. Ve Eflātūn-i ‘ışkuñ ḥikmetlerinden biri budur ki her ne ḳadar ma‘şūkuñ ‘izz ü (6) salṭanatı ziyāde olsa ‘āşīkuñ zill ü meskenetin ziyāde eyler ki naḥvet u nāmūsūñ (7) zıddıdır. Eger ‘āşīkuñ evvelden yüz biñ kibriyā vü nāzı ve tekebbür ü naḥvet u nāmūsı da olursa (8) cümle berbād eyler. Nitekim İbni Fāriż buyurur. **Beyt:**

Zālike biḥā fi’l-ḥayyi ḥattā vecedtuñi
Ve ednā menālin ‘indehum fevḳa himmeti (9)

Keen lem ekün fihim ḥaṭīran ve lem ezel
Ḥaṭīran ledeyhim fī-raḥā’i ve şiddeti^{290 291} (10)

Cism-i ḥāk ez-‘ışk ber-eflāk şud²⁹² (1:25a)

(14) sen: - SE.

(15) olmağla: - SE.

(16) marāzlardan tekebbür ve naḥvet ve nāmūsdan ḥāşıl olup: ve naḥvet ü nāmūs ki nefse müte‘allik marāzlardur ve tekebbür ve naḥvet ve nāmūsdan ḥāşıl olur SE.

²⁸⁸ Aynı şekilde Cābir Hz. Peygamber’den şöyle rivayet etmiştir.

(2) diyü. - Cevāb: diyü. Anlara cevāb SE.

²⁸⁹ Allah her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler. (Kur’ân-ı Kerīm, Mu’min: 35).

(6) kibriyā: kibr İÜ.

(8) Fāriż - buyurur: Fāriż Ḥaṣretleri buyurur SE.

²⁹⁰ Onun sebebiyle kabilesi içinde kendimi buldum. Onların ulaştığı en düşük seviyenin benim istediğimin çok üstünde olduğu bir halde. Sanki onların arasında hatırlı biri olarak hiç bulunmamışım ve hala da onların nezdinde hakirim zenginliğimle ve fakirliğimle.

²⁹¹ Şiirin vezni tespit edilememiştir.

²⁹² Toprak beden, aşkla feleklere yükseldi...

Eflātūn ‘ışkuñ cümle hikmetlerindendür ki cism-i hākī (11) seyr-i ma‘āric-i felek-i sūrī vü ma‘nevī kılmāğa sebebdür. Nitekim Resūl-i Hūdā Muḥammed (12) Muṣṭafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Leyletü’l-Mi‘rāc’da ‘ışk-ı İlāhī ile bir gice ḥaṣṣ-i (13) ferş-i ḡabrādan ‘arş-ı a‘lāya ‘urūc eyledi. Ve Ḥazret-i ‘İsā ve İdrīs ‘aleyhime’s-selām (14) āsmānlar üzre maḳām eylediler. Hāk-i siyāha nazar eyle ki fezā-yı (15) ‘ademde bī-nām u nişān iken Ḥaḳ Te‘ālā Ḥazretleri *Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtu* (16) *en-u‘rafe fe-ḥalaḳtu’l-ḥalka*²⁹³ maẓmūn-ı [IÜ25b] şerīfince vücūd-ı Ādem’i andan taḥmīr eyleyüp (17) hāk-i nā-çiz iken [SE31b] aḥsen -i taḳvīmle mevşūf oldı. Ve anuñ şānında *innī cā‘ilun* (18) *fī’l-arḍi ḥalīfeten*²⁹⁴ ḥutbesi okunup fark-ı sa‘ādet-mendine *tāc ve leḳad keremnā* (19) *benī Ādem*²⁹⁵ [KA24b] ḳonılup dīde-i *yuḥibbihum ve yuḥibbūnehū*²⁹⁶ ile ‘ālemi pūr-şīt ü şadā kıldı. Ve anuñ cenāb-i izzet-i ‘ışk-bāzlıklar eyleyüp efrādını ādemden her biriyle başḳa mu‘amele eyledi. Bu ḳadar dār u bistād ve ḳīl ü ḳāl vaşıyyet-i şadāya hep ‘ışk sebebdür.

Kūh der-raḳş āmed u ḳālāk şud²⁹⁷ (1:25b)

*Felemmā tecellā Rabbuhu li’l-cebeli ce‘aluhu dekken*²⁹⁸. *Felemmā tecellā Rabbuhu* vaḳtā ki Mūsā’nuñ Rabbisi tecellī eyledi, *li’l-cebeli* cebel-i Tūr’a, *ce‘aluhu dekken* kūh-ı Tūr’ı pāre pāre eyleyüp maḳāmında zāyil eyledi. Pes bu āyet-i kerīme ḥükmince kūh-ı Tūr’a cām-ı tecellī şunulduḳda şūfī-i ser-mest gibi raḳş eyleyüp ḳālāk oldı.

‘İşk cān-ı Tūr āmed ‘āşıkā²⁹⁹ (1:26a)

Ḥazret-i Mūsā’nuñ ‘āşık olup Cenāb-ı Ḥazret-i Hūdā’dan ru’yet taleb eylemesi kūh-ı Tūr’a tecellī olmağa sebep olup nūr-ı tecellī kūh-ı Tūr’a cān oldı. Yāḥūd ‘ışk ‘ibāret ola vücūd-ı muṭlaḳdan ve kūh ‘ibāret ola vücūd-ı mümkinden. Ya‘nī vücūd-ı muṭlaḳ ve vücūd-ı mümkinüñ cānıdır. Ve ḳıyām u ḥareketi anuñladur ey ışk dimek ola.

(10) cümle: - KA.

(13) eyledi: itdi SE.

(14) eylediler: itdiler SE.

²⁹³ Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim, bilinmem için mahlukatı yarattım. (Aclûnî, Keşfü’l-Hafa: 2/132).

(17) aḥsen: ḥüsn SE; oldı: eyledi SE.

²⁹⁴ Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife yaratacağım. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 30).

²⁹⁵ Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık. (Kur’ân-ı Kerîm, İsra: 70).

(19) şadā kıldı. ...[KB29a] (1) ve güft ü gū-yı: - KB.

²⁹⁶ Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. (Kur’ân-ı Kerîm, Maide: 54).

²⁹⁷ ...Dağ oynadı, hareketlendi.

²⁹⁸ Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 143).

²⁹⁹ Ey âşık! Aşk Tur dağının ruhu oldu...

Ol cām-ı tecelliden kūh-ı Ṭūr mest olup Ḥazret-i Mūsā mağşī vü bī-hūş olduğu hâlde düşdi dimekdür. Yâḥud feyz-i nūr-ı tecellî vücūd-ı muṭlaḳdan mest olup rakş eyledi. Mūsā-yı cān bu ḥāleti görüp derece-i vücūddan düşdi, demek ola. Süre-i A' rāf' da bu āyet-i kerīmeden iḳtibās olınmışdur: *Ḳāle Rabbi erinī unzur ileyke ḳāle len terānī velākini'nzur ile'l-cebeli fe-in isteḳarra mekānehū fe-sevfe terānī fe-lemmā tecellā Rabbuhū li'l-cebeli ce'alehū dekken ve ḥarra Mūsā ša' iḳan fe-lemmā efāḳa ḳāle subḥāneke tubtu ileyke ve ene evvelu'l-mu'minīn*³⁰¹. Şol zamān ki Ḥazret-i Ḥudā ve vā'adnā Mūsā şelāşine leyleten³⁰² maẓmūn-ı şerīfince otuz gün va' de idüp otuz gün [SE32a] itmāmdan şoñra Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām Ḥazretine ḥulūf-fem ḥāşıl olmış idi. Misvāk ile dehen-i mübāreklerin pāk idüp mīḳāte 'azm eyledükde cenāb-ı 'izzet ḥulūfu femi's-sā'imi eṭyebu 'indī mine'l-misk³⁰³ buyurmak ile tekrār ol ḥulūf-ı atıyabı taḥşil itmek içün on gün daḥı şāyim oldı. [İÜ26a] ve etmemnāhā bi-'aşrin fe-temme mīḳātu Rabbihi' erba'ine leyleten³⁰⁴ tamām olup Ḥazret-i Mūsā mīḳāt-i Ḥazret-i Ḥudā'ya vāşıl olup ezvāk-ı mekālemeyi Ḥazret-i Eḥadiyyetden mest ve lā-ya'ḳulu olup galebe-i' ıṣḳ-ı İlāhiyye'den cūş idüp Rabbi erinī unzur ileyke didi. Ya' nī ey benüm Pervergārum! Baña görüñ, saña naẓar ideyin, seni göreyin, didi. Ehl-i sünnet ru'yeti cāyiz görmüşlerdür. Nitekim Ḳaḍı Beyzāvī Ḥazretleri buyurur: *ve fihi delīlun 'alā-enne ru'yeta'llāhi cā'izetun li-enne* [KA25a] *ṭalebe'l-musteḥīl mine'l-enbiyā'i muḥālun*³⁰⁵. *Ḳāle len terānī*³⁰⁶ Ḥazret-i Cenāb-ı 'İzzet te'kīd ile cevāb virdi: Elbette sen beni göremezsın, didi. Egerçi ehl-i sünnet ḳatında ru'yetu'llāh cāyizdür ammā vuḳū' ı yokdur, dirler. Dünyāda görilmez āḥiretde görölür, dirler. Ḥattā Ebu'l-Leyş rahmetu'llāhi 'aleyh *len terānī* lafzın *inneke len terānī fi'd-dunyā*³⁰⁷ diyü tefsīr eylemişlerdür. Ammā ehl-i i'tizāl ru'yetu'llāhı inkār iderler. Ḥaḳ Te'ālā cismden münezzehdür. Ol zāt-ı münezzeh ne dünyāda görölmek ve ne āḥiretde görölmek mümkündür, dirler. Ve *len* daḥı te'bīd içündür. Pes Cenāb-ı 'İzzet 'abdu'l-ibād görinmez, dirler. Ammā sādāt-ı şūfiyyeden bir gürūh-ı 'aliyye daḥı vardır ki

³⁰⁰ ...Tur mest oldu, Musa kendinden geçerek düştü.

³⁰¹ “Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni dünyada katiyen göremezsın. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin, dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa baygın düştü. Ayrılınca “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah’ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi. (Kur’ân-ı Kerīm, A’râf: 143).

³⁰² Musa’ya otuz gece için vaad verdik... (Kur’ân-ı Kerīm, A’râf: 142).

³⁰³ Oruçlunun ağız kokusu benim için misk kokusundan daha güzeldir. (Buhârî, Savm: 2).

³⁰⁴ ...buna on gece daha kattık. Böylece Rabbinin vaadi kırk geceye tamamlandı... (Kur’ân-ı Kerīm, A’râf: 142).

³⁰⁵ Bu ifadede ruyetu’llāhın cā’iz olduğuna dair bir delil vardır zira enbiyanın imkansız olan bir şeyi istemesi mümkün değildir.

³⁰⁶ “Beni katiyen göremezsın” (Kur’ân-ı Kerīm, A’râf: 143).

³⁰⁷ Beni dünyada katiyen göremezsın.

anlar katında ru'yetu'llāh cāyizdür hem çeşm-i serle ve hem çeşm-i sırrla. Şol vaqt ki sâliküñ nūr-ı Hāk'la münevver olup ve anuñ katında i'tibār-ı şüret zāhir-i fānī vü nābüddur. Māsivā'u'llāh muẓmaḥıl u bī-vücüd olduğdan soñra Hāk Te'ālā çeşm-i zāhirile müşāhede olunur, dirler. Ammā bu müşāhede def'-i işnīniyyet ve izmiḥlāl-i beşeriyyetden soñra müyesserdür, dirler. Ve ekşer ehl-i tevḥīd bu kavlı üzre müttetikdürler. [SE32b] Pes Hāzret-i Mūsā'nuñ vücūdunda beşeriyyetden baqıyye qalmış idi. Anuñçün *len terānī* ile cevāb virildi. Ya'nī mādām ki sende beşeriyyetden baqıyye olduğca elbette beni göremezsın, dimek oldı. *Velākini-nzur ilā'l-cebeli fe-inisteḡarra mekānehū fe-sevfē terānī*, ya'nī cebel-i Tūr'a nazar eyle, eger yerinde qarār idüp tecellīye taḡammül idebilirse pes 'an-qarīb beni görürsün. Ya'nī *sevfē taḡdiru en terānī in isteḡarra'l-cebelu ve ma'nāhu kemā lā-yesteḡirru'l-cebelu li-ru'yetī fe-inneke lā-tuḡıḡu li-ru'yetī* ba'zılar te'vīl idüp cebel-i Tūr kināyetdür vücūd-ı mümkinden. Vücūd-ı mümkünüñ tecellī-i zāta taḡammüli yoḡdur. Anuñçün *isteḡarra mekānehu* buyururdu. Ammā ba'd-ı izmiḥlāl ve fenā-yı vücūd mümkün ru'yetu'llāha müyesserdür, dirler. *Fe-lemmā tecellā Rabbuhū li'l-cebeli ce'alehū dekken* medkūken mufetteten ve'd-dekku ve'deḡḡu [İÜ26b] eḡavāni ke's-şekki ve's-şakḡi ve qara'e Ḥamza ve'l-Kisā'i dekkā'en ey arzan musteviyeten ve minhu nāḡatun dekkā'u li'lletī lā-senāme lehā³⁰⁸ Ya'nī şol vaqt kim tecellī eyledi. Hāzret-i Mūsā'nuñ Rabbisi cebel-i Tūr'a medkūk ve mütelāşī ve bī-vücūd eyledi. Bu beyt-i şerīfde 'ışḡdan murād vücūd-ı muṡlaḡ olup ve kūhdan murād vücūd-ı mümkün ola ve Tūr-ı mest buyurduḡları şol ḡāletden 'ibāret ola ki kaçan 'ışḡ ya'nī vücūd-ı muṡlaḡ vücūd-ı mümkinden tecellī eylese sırr-ı muḡıbbde müşāhede-i maḡbüddur. Şöyle dehşet mestligi zāhir olur ki ol demde şī'ā'-yı 'aḡl nefsi muḡıbbden āfil ve cemī'-i ḡavās-ı zāhil olup vücūd-ı 'aşıḡ maḡv u muẓmaḥıl u fenā olur. Bu ḡālete maḡall-i tecellī-yi ḡālet-i sekr dirler. Sekr-i zāhirle sekr-i bāṡın mābeyninde fark yoḡdur ki sekr-i [KA25b] zāhirde nūr-ı 'aḡl ḡışayān-ı zulmet-i ṡabī'atle maḡḡūr olur. Ve sekr-i bāṡın ḡāletinde nūr-ı 'aḡl ḡālib-i ḡaḡıḡi ile mestūr olur. İḡtifā-yı envār-ı nücüm gibi ki ḡālebe-i zıyā-yı şemsde pinḡān olurlar. *Ve ḡarrā Mūsā şa'ıḡar*³⁰⁹ maḡşıyyen 'aleyhi min-hevli mā ra'ā, ya'nī Hāzret-i Mūsā cebel-i Tūr'uñ pāre pāre olup yirinden ḡopduḡın görüp anuñ hevlinde maḡşıyyen 'ileyhe olduğı ḡālede bī-ḡod olup yıḡıldı. Pes beşeriyyetüñ tecellīye taḡammüli [SE33a] olmaz imiş. Nitekim *izā-teḡayyebtu bedā ve izā-bedā ḡayyebni*³¹⁰ buyurmışlardır Hāzret-i Mevlānā ḡaddesa'llāhu sırrahu'l-'aziz. Çün bu araya

³⁰⁸ Ufacık yapılmış ve dümdüz yapılmış. Dekk kelimesi ile dakk kelimesi şekk ve şakk kelimeleri gibi benzer kelimelerdir. Hamza ve Kisai bu kelimeyi dekkāen şeklinde okumuştur yani yayılmış dümdüz toprak parçası. Ve yine bu anlamda hörgücü olmayan devreye de naka dekkā denir.

³⁰⁹ Musa da baygın düştü. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 143).

³¹⁰ Ben yok olduğumda o görünür, o görüldüğünde ise beni ortadan kaybeder.

dek kelimāt-ı âteş-engîz-i ‘ışkı beyân buyurdılar. Ehl-i zâhirden bir maḥrem ‘ışk-ı ilâhî ve dem-sâz-ı esrâr-ı nâ-mütenâhî bulmadığı eelden anlara tevbîḡ yönünden ḥiṭâb idüp buyurdılar.

Bâ-leb-i dem-sâz ḥod ger cuftemî

Ya‘ nî râz-ı ‘ışkdan ḥabîr bir kimse ile maḳârin olaydum, yâḥud siz benüm güftârumuñ ḥaḳîḳatin añlamağa ḳâdir olayduñuz.

Hemçu ney men guftenihâ guftemî³¹¹ (1:27)

Ney gibi ben söyleyecekleri söylerdüm ḥâl-i ‘âşıḳdan ve vişâl-i ma‘şûḳdan ve işâl-i ‘ışkdan ve esrâr-ı ḥaḳâyıḳdan söylerdüm. Çünkü esrâr-ı ‘ışkuñ maḥremi yokdur. Anı nâ-ehle beyân eylemek câyiz olmaz. Nitekim Ḥazret-i Peyḡamber şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurdi: *lâ-tu‘tu’l-ḥikmete li-ḡayri ehlihâ fe-tazlimûhâ ve lâ-temne‘ûhâ ‘an-ehlihâ fe-tazlimûhâ*³¹².

Her ki ü ez-hem-zebânî şud cüdâ

Her kim ki bir hem-zebândan ayrıldı.

Bî-zebân şud gerçi dâred şad nevâ³¹³ (1:28)

Bî-zebân olur her ne ḳadar faşîḡ lisân ve şîrîn beyân olursa. Zîrâ kendü maḳâmında ve ḥâlinde söylemek hemân bî-zebânlıḳdur. Şol kimseler ki şehir ehli ile bâr u bengâhdan ve ḳurâ’ ehli ile ḥar u ḥargâhdan söze âḡâz iderler. Merdân-ı Ḥudâ ile ṭarîḳ-i Ḥaḳ’dan ḳaçan [İÜ27a] âḡâz-ı terk ü tâz ve taḥşîl-i sûz u güdâz iderler. Bu daḡı ma‘lûmdur ki medâr-ı ḥüsn-i kelâm-ı terkîbüñ inṭibâḳı üzre ve muḳteżâ-yı ḥâl üzre olmaḳdur. Pes bî-zebânlıḳ ol olur ki sûz murâd gice vâḳi‘ olmaya. **Beyt:**

[*mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/fe‘ülün*]
Eger nâdân buved hem-şoḡbet-i tu
Hemân bihter ki gong u lâl bâşî³¹⁴

³¹¹ Ney gibi dostumun dudağıyla bir araya gelseydim söylenecekleri söylerdim ben.

³¹² Hikmeti ehlerinden başkasına verip de ona zulmetmeyin ve yine onu ehlerinden men ederek de ona zulmetmeyin. (<https://dorar.net/akhlak/476/الحكمة-عن-وأمثال-حكم>).

³¹³ Dildaşından ayrılan kişi yüzlerce nağmesi de bulunsa dilsiz olur.

³¹⁴ Cahil biriyle arkadaşlık etmektense dilsiz olman daha iyidir.

Çunki gul reft u gulistân der-guzeşt
Ne-ş'nevî z'ân pes zi-bûlbûl ser guzeşt³¹⁵ (1:29)

Ya' nî çün gül gide ve gulistân faşlı güzere ide, andan şoñra bûlbûlden hikâyet istimâ' idemezsin. Bûlbûli söyleden güldür ve 'âşıkı dañı söyleden hem-zebândur ve şevk-i ma' şûkdur. Bir 'âşıkun ki huzûrında bir yâr-ı cânı ve bir hem-zebânı [SE33b] olmaya, söz söyleyemez. Pes anuñ gibi bir hem-zebân-ı vâşıl ve 'ârif-i kâmil huzûrında olmayınca bûlbûlân-ı gülzâr-ı haķâyıkdan nağamât-ı şûr-engîz [KB29a] (1) ve güft ü güy-ı 'ışk-âmîz istimâ' idemezsin. Nitekim Hâzret-i Peyğamber buyurur: *inne'llâhe yulekkinu'l-hikmete* (2) 'alâ-lisânî'l-vâ'izîn bi-kadri himemi'l-mustemi'în³¹⁶. [KA26a] Hâķîkatde 'âşık dilinden söyleyen ma' şûkdur. (3) **Beyt:**

[fâ'ilâtûn/mefâ'ilûn/fe'ilûn]
'Âriyet be-s'ted ez-lebeş şekerî
Zevk ân çun be-yâft güyâ şud³¹⁷

Cumle ma' şûkest ü 'âşık (4) perdei³¹⁸ (1:30a)

Ya' nî varlık ma' şûkuñdur. Vücûd-ı 'âşık bir luğazdur ve bir ismdür, artık degüldür. Ya' nî ma' şûk (5) Hâzret-i Vâcibdür ki cümle hestî anuñdur ve 'âşık mümkündür ki anuñ perdegî-i vaşf-ı zâtıdır. İmdi (6) perde-i hestî 'âşık-ı i'tibârîdür. Hâķîkatde vücûd anuñdur. Nitekim Hâzret-i Şeyh Muhyiddîn-i 'Arabî: (7)

El-baħru baħrun 'alâ-mâ kâne min-kidemîn
İnne'l-ħavâdiše emvâcun ve enhârun
Lâ-tuħaccibenneke eşkâlun müşekketun (8)
Ammen teşekkele fihâ ve hiye estârun^{319 320}

Zende ma' şûk est u 'âşık mürdei³²¹ (1:30b)

³¹⁵ Gül gidince ve gül bahçesi solunca, artık bûlbûlün macerasını dinleyemezsin.

³¹⁶ Şüphesiz Allah öğüt verenlerin diline hikmeti dinleyenlerin gayreti ölçüsünde verir.

³¹⁷ Dudağından şeker ödünç aldı. Onun zevkini elde edince konuşan oldu. ('Irâkî, Dîvân-ı Eşâr, Tercîât, 2. Tercî-i Bent, 28. Beyit) (<https://ganjoor.net/eraghi/divane/tarjeeate/sh2/>).

³¹⁸ Her şey, sevgilidir; âşıkça bir perde...

(4) Ya' nî - varlık: Ya' nî cümle varlık SE; Cümle varlık KA.

³¹⁹ Deniz kıdemi ölçüsünde denizdir. Sonradan olan şeyler ise ancak dalgalar ve nehirlerdir. Sonradan oluşmuş şekiller sakın seni perdelemesin. Ki onların içinde oluşan şeyler örtülerden ibarettir.

³²⁰ Şiirin vezni tespit edilememiştir.

³²¹ ...Sevgilidir diri, âşıkça ölü.

Mevcūd ve ḥayy-ı ḥaḳīkī Ḥazret-i (9) Vācibdür ve mümkin *fî-nefsihî ey fî-ḥaddi zātihi*³²² ma‘ düm ve mürdedür. *Kāne’llāhu ve lem yekun ma‘ahū* (10) şey³²³ *bel el-ān kemā kân*³²⁴ vücūd-ı vācib *kemākān* ḥālî üzre mevcūd ve ‘adem *kemālem yekun* ḥālî (11) üzre ma‘ dūmdur. Şol şıfatlar ki ‘aşıkda görürsen cümle ‘āriyetidür bir şeyüñ ki (12) kendüden olmağlığı olmaya vücūdı kıandan almış olur. Pes ḥaḳīkatde ‘āşık mürde ve (13) ma‘şūk zendedür. ‘Āşıkun vücūdı ve ḥayātı ma‘şūkunđur. Ve bu maḥalde lisān-ı ḥāl-i (14) ma‘şūk bunı söyler. *Fe-lem unzur bi-‘aynî ğayra ‘aynî*³²⁵.

Çun ne-bāşed ‘ışk-rā pervā-yı ü
U çü murġî (15) mând bî-per vā-yı ü³²⁶ (1:31)

Çünkü bir kimsenün ‘ışka pervāsı olmaya ya‘ nî meyli ve talebi ve hevesi (16) olmaya ol kimse bir murġ-ı bî-per gibi kalur. Vāy aña. Ma‘ nā-yı diger budur ki ‘ışkdan murād (17) vücūd-ı muṭlaḳdur. ‘Āşık vücūd-ı mümkindür. Beyt-i sâbıkda zende-i ḥaḳīkī [İÜ27b] ma‘şūkdur. [SE34a] ‘Āşık (18) mürde vü bî-vücūddur, dimişler idi. Bu beyt-i şerîfde “çun ne-bāşed” çünkü olmaya “‘ışk-rā” (19) ya‘ nî vücūd-ı muṭlaḳun “pervā-yı u” ya‘ nî vücūd-ı mümkinine pervāsı olmaya ‘āşık a‘ t̄a-yı [KB29b] (1) ḥayāt ve feyz-i nūr u tevfiḳ virmesi olmazsa ol ‘āşık bir murġ-ı bî-per gibi kalur, (2) vay aña. Lafz murġ-ı per münāsebeti ile zıkr olunmuşdur. Yoḥsa ‘adem ü mürde vü bî-vücūd (3) olur, demek idi. Nitekim beyt-i sâbıkda mürde dimişler idi. Pes bir murġun ki (4) per ü bālî olmaya anı mürde ve ‘adem ü küşte bil ki çengāl-i gürbeden ve dest-i eṭfālden cān (5) kıurtaramaz.

Men çeküne hūş dārem pîş ü pes³²⁷ (1:32a)

Ben nice ‘aḳl t̄utabilirüm o ki var da bunda (6) pîş ü pesden murād mebde’ vü mi‘ āddur. Bir vechi daḥı zāhir ü bāṭındur. Ve bir vechi cenāb-ı (7) Ḥaḳ ve cānib-i ḥaḳdur. Ya‘ nî demek olur ki ben mebde’ vü mi‘ ādumuñ, emrin nice te‘aḳḳul u tedārik (8) idebilirüm. Ve aḥvāl-i zāhiri ve esrār-ı bāṭını nice cāmi‘ olabilirüm. Ve cenāb-ı Ḥaḳḳ’un ve cānib-i (9) ḥaḳun ḥuḳūḳın nice ri‘āyet idebilirüm.

³²² Kendinde yani bizzat zatında.

³²³ Allah vardı ve başka hiçbir şey yoktu. (Buhārî, Sahîh: 7418).

³²⁴ Bilakis şimdi de önce olduğu gibidir.

³²⁵ Gözümler gözümünden başkasına bakmadım.

³²⁶ Aşkın âşığa meyli yoksa, âşık kanatsız bir kuş gibi kalır. Yazık ona!

(2) Yoḥsa - ‘adem: Yoḥsa maḥall-i ‘adem SE.

³²⁷ Önümden ve arkamdan nasıl haberdar olurum ben...

(8) cānib-i ḥaḳun: - SE.

Çun ne-bāşed nūrī yārem piş ü pes³²⁸ (1:32b)

Çünkü (10) olmaya benüm yārimūn [KA26b] nūrī piş ü pesümde. Beyt-i sābıkda zende-i ḥaḳīḳī ma‘şūḳdur. ‘Āşīḳ (11) mürdedür. ‘Āşīḳuñ ya‘nī vücūd-ı muṭlaḳuñ pervāsı olmazsa ‘āşīḳa, ol ‘āşīḳ bir murğ-ı (12) bī-per gibi alır. Vāy aña, dimişler idi. ‘Āşīḳdan murād mümkünü’l-vücūd, ma‘şūḳdan murād (13) vācibü’l-vücūddur. Pes ‘āşīḳ-ı mürdeye ma‘şūḳ-ı zendeden a‘ṭā-yı ḥayāt ve feyz-i nūr yetişmeyince ve ‘āşīḳuñ (14) piş ü pesi ya‘nī zāhiri ü bāṭını nūr-ı yārile münevver olmayınca piş ü pesi ya‘nī mebde’ vü me‘ādını (15) ve aḥvāl-i zāhirini ve esrār-ı bāṭını ve cenāb-ı Ḥaḳḳ’uñ ve cānib-i ḥaḳuñ ḥuḳūḳın nice ri‘āyet itmege adır (16) olur. İmdi Ḥazret-i Mevlānā’nuñ

Men çeküne hūş dārem piş ü pes

Ya‘nī biz nice ‘aḳl ıtarum (17) piş ü pesime ya‘nī mebde’ vü me‘ādıma

Çun ne-bāşed nūrī yārem piş ü pes

Çünkü olmaya benüm (18) yārimūn nūrī piş ü pesimde. Ya‘nī zāhir ü bāṭınım nūr-ı yārile münevver olıncaya [SE34b] mebde’ vü me‘ādımı (19) ve zāhir ü bāṭını ve ḥaḳ u bāṭılı fark itmege adır olurum didügi bu ma‘nādur. Nūr-ı yār ‘ibāretdür [KB30a] (1) vücūd-ı ‘āmden ki muḳterin olmuştur māhiyyāt-ı mümküneye ki bunlaruñ ol nürsüz vücūdları yokdur. (2) Pes vücūd olmayacak hūş andan ḥāşıl olur. Vāḥid ki vāḥidden şādır oldu ‘inde’l-meşāyiḡ (3) bu vücūduñdur. Ḥükemā ki vāḥidden evvel şādır olan ‘aḳldur, dimişler. Anlar atında ‘aḳl (4) bu vücūduñ cümle-i muḥāṭından biridür. Buyurur ki eger bu vücūd pertev-i vücūd-ı muṭlaḳdur, [İÜ28a] vücūd-ı (5) muṭlaḳuñ nūrı ve feyz u ‘aṭāsı benüm cān u tenümden olmasa ben ‘adem olurdum, ol (6) ‘adem olduḡum ḥalde ḥuşūl-i hūş baña müyesser olmazdı. Pes udret-i abūl-i Ḥaḳ ve ma‘zeret-i (7) ḥaḳ ābil olmazdı.

‘Işḳ ḥāhed k’ın suḥan bīrūn buved³²⁹ (1:33a)

Ya‘nī vücūd-ı muṭlaḳ diler ki bu söz (8) zāhir ola. Ya‘nī *Meşnevī* itmām bula. Muḡliş ü maṭla‘uñ ‘aynı vāḳi‘ olmuştur. Maṭla‘da (9)

Bi-ş’nev in ney çun ḥikāyet mī-kuned

³²⁸ ...yārimin ışḡı önümde ve arkamda bulunmazsa.

(10) ‘Āşīḳuñ: - KA.

(4) muṭlaḳdur: muṭlaḳdan İÜ.

³²⁹ Aşḳ bu sözün dışarı çıkmasını ister...

diyüp buyurmuşlar idi. Vücûdlarından isti‘âre (10) idüp neyden istimâ‘ eyle dimişler idi. Zîrâ nâyûñ tekellüm-i ihtiyârîsi bu kadar nâyzen (11) her ne nefh iderse anı söyler. Ya‘nî demek olur ki biz vücûdumuzu nefy eyledük, bizde ihtiyâr kalmadı. (12) Ol neyzen-i haqîkî ki ‘ışkdur vücûdumuz nâyına her ne nefh iderse anı söylerüz. Pes bizden (13) istimâ‘ olunan kelâm bizden degüldür. Ol neyzen-i haqîkîñüñdür, dimiş idi. Bu beyt-i şerîfde (14) buyurdılar ki

‘Işk hâhed k’in suhan bîrûn buved

Ya‘nî te’lîf-i *Meşnevî* vücûd-ı muṭlaquñ (15) irâdetiyledür. Bizüm ihtiyârumuzla degüldür demek oldu. Maṭla‘da imâ itmîşler idi. Bunda (16) taṣrîhen buyurdılar. Nitekim Hâzret-i Şeyh-i Ekber kıddise sırrıhu dîbâce-i *Fuṣûṣ*’da *fe-mina’llâhi* (17) *fesme‘û*³³⁰ buyurdukları gibidür. Ya‘nî bizden [KA27a] istimâ‘ eylemek, ki bizde vücûd kalmadı, perde-i (18) vücûd-ı ‘âşıkdan söyleyen ‘ışkdur, andan istimâ‘ eyleñ. [SE35a] Biz arada bir âlet yâ bir nây (19) gibiyüz. ‘Âlem-i gaybdan her ne ta‘lîm iderlerse anı söyleriz. Ya bir muşaykal âyine gibiyüz, [KB30b] (1) ‘âlem-i gaybdan her ne şüret gösterecekler biz daḥı halk-ı ‘âleme ol şüreti gösterirüz, demek (2) olur.

Âyine ğammâz ne‘b-ved çun buved³³¹ (1:33b)

Âyine ğammâz olur ya‘nî her ne şüret görür anı gösterür. İmdi (3) bizüm kalbümüz âyinesine cânib-i Hâḡ’dan taḡâzâ geldi. *Meşnevî*’ññ zâhir olmasın ve itmâm bulmasın (4) irâde eyledi. Lâzım geldi ki *Meşnevî* vücûd bula, ol taḡâzâ-yı gaybuñ şüretini âyine-i dil ü (5) cânımız halk-ı ‘âleme göstere.

Âyinet dâñî çerâ ğammâz nîst
Z’ânki zengâr ez-rıḡeş mümtâz nîst³³² (1:34) (6)

Bu beyt-i şerîfde su’âl-i muḡaddere cevâb vâḡi‘ olmuştur. Su’âl budur ki çünki nûr-ı vücûd ol (7) vâcibüñdür. Mümkîn-i âyine kâbil-i vâḡi‘ olmuştur, artık degüldür, dirsene biz

(9) diyüp: diyü İÜ, KA.

(13) istimâ‘ : esmâ‘ SE.

(16) dîbâce-i *Fuṣûṣ*’da: - KA.

³³⁰ (O halde) Allah’tan dinleyin.

³³¹ Ayna nasıl yansıtmaz olur?

(2) görür anı : - SE.

³³² Aynan niçin yansıtmıyor biliyor musun? Çünkü yüzünden pas temizlenmemiş.

(7) Mümkîn-i âyine kâbil-i vâḡi‘ olmuştur: Mümkîn aña âyine-i kâbil olmuştur SE.

dağı cümlemüz senüñ (8) gibi mümkünü'l-vücûdüz. Pes nedendür ki bizüm kalbümüz âyinesinde şuver-i gaybî yüz göstermez (9) ve ma' ârif-i [İÜ28b] İlahiyye keşf olmaz diseler cevâb budur ki belî sizüñ dağı âyineñüz (10) vardır; ammâ bilür misin âyine-i cânüñ neden ğammâz degüldür. Anuñçündür ki şıfât-ı nefsâniyeden (11) ve ta' allukât-ı cismâniden 'âlem-i imkâniden anuñ üzerine jengâr kat kat olmışdur ve (12) siz âyineñüzi ol jengârdan pāk eylemedüñüz. Ammâ ben ' ināyet-i Bārī'yi yāri kılup ve (13) tevfiğ-i Hudā refiğ olup vücūdumı pāk eyledüm. Taşfiye-i bātin ve tecelliye-i kalb hāşıl kılup (14) bu âyinede jengâr-ı ta' allukdan her ne var ise fenā eyledüm. Vücūdumı nefy eyleyüp külliyyetle yokluk hāşıl (15) eyledüm ki vücūduñ âyine olması muṭlağ yokluğdur. Nitekim buyurmuşlar. **Beyt:**

[mefā' ilün/mefā' ilün/fe' ülün]
 ' Adem âyine-i hestist-i (16) muṭlağ
 Der-ü peydāst ' aks-i tābeş-i Hāk³³³

Eger âyinede bir ser-i mü kadar varlık kalmış olursa (17) māsivā-yı hest-i muṭlağdan âyine şāf olmamış olur. Şeyh-i Kebîr raḍıya'llāhu ' anhu (18) *Fukūk* nām kitābında buyurur: *fe-mertebetu'l-' ademi min-haysu te' aḳḳulün muḳābeletun li'l-vucūd ke'l-mir 'āt lehū*³³⁴ (19) ve yine buyurur ḳuddise sırrıhu *fe-kemālu'r-ru' yeti en-nūra mevḳūfun* [SE35b] ' alā-muḳābeleti' z-zulmeti³³⁵. **Beyt:** [KB31a] (1)

[fā' ilātün/mefā' ilün/fa' lün]
 Her çe rû-yı dilet muşaffā-ter
 Zü tecellî turā muheyyā-ter³³⁶

Ve yine buyurur: *ḳurbu't-tālibi (2) min-Allāhi bi-hasebi ḳilleti aḳḳāmi'l-imkāni ve'l-vesāyiti ve bu' duhū bi-kesrati aḳḳāmihi ve ğalebetihā*³³⁷ ve dimişler ki (3) *ente mir 'ātuhū ve huve mir 'ātu aḳḳālik*³³⁸ ve Hāzret-i Mevlānā buyurur. **Beyt:**

Āyne-i küllî tu-rā dīdem ebed (4)
 Dīdem ender çeşm-i tu men naḳş-ı ḥod³³⁹ (2:99)

(10) neden: bize SE.

(12) ben: bize SE.

³³³ Yokluk, mutlak varlığın aynasıdır. Onda Hakk'ın parlayan aksi görünür (Şeyh Mahmud Şebusteri, *Gülistan-ı Raz*, 8. Bahs, 4. Beyit) (<https://ganjoor.net/shabestari/golshaneraz/sh8/>).

³³⁴ Akletme yönünden yokluğun mertebesi, kendisinin bir aynası gibi vücuda (varlığa) mukabildir.

³³⁵ Nuru görmenin kemali, karanlığa tekabülüne dayanmaktadır.

³³⁶ Gönlün ne kadar temiz olursa sana onun tecellisi o kadar hızlı olur (Senayî, *Hadikatül Hakika vü Şeriatü'l-Tarika*, El-Babü'l-Evvel, 23. Beyit) (<https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh01/sh5/>).

³³⁷ Tâlibin Allah'a yakınlığı, imkan hükümlerinin ve vesilelerin azlığı ölçüsündedir. Ve uzaklığı ise (bunların) hükümlerinin çokluğu ve galebesi ölçüsündedir.

³³⁸ Sen onun aynası ve o, senin ahvalinin aynası.

³³⁹ Seni ebedî küllî aynada gördüm; ben senin gözünde kendi sûretimi gördüm.

Pes şaykal-ı dil olmaz. İllā riyāzet ü mücāhede tebdil-i ahlāk (5) ve zikru'llāh ile olur. Kemākāle'n-Nebī şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *li-kulli şey'in şikāletun, şikāletu'l-ḳalbi zikru'llāh*³⁴⁰ (6) ve kemā ḳāla'llāhu te'ālā *yevme lā-yenfa'u mālun ve lā-benūne illā-men etallāhe bi-ḳalbin selīm*³⁴¹. (7) [KA27b] Ḳalbūn selāmeti jengārdan ve ḥubb-i māsivādan biri olmasıdır. Pes bu dībāceden saña ma'lūm (8) olsun ki Ḥazret-i Ḥudāvendigār ḳaddesena'llāhu bi-sırrahu'l-'azīz aḡrāz-ı nefsaniden fānī (9) olup li-vechu'llāh tālībān-ı rāh-ı Ḥudā'ya mürşid-i mihrbān olmuştur. Ve anuñ kitāb-ı şerīfi (10) daḡı üftādegān-ı beyābān-ı firāḳa beyān-künende-i aḡreb-i ṭuruk ile'l-ceybdür ki mezheb-i 'ışḳdur. (11) Pes bu ma'nā beyānında ya'nī āyine-i dili jengārdan pāk u mücellā ḳılmaḡ bābında ḡikāye şūretinde (12) bir mişāl götürdiler ki anda āyine-i dile şayḳal ve sīneye şafā virmek maẓmūn u mūndericdür. (13) Ve şöyle bil ki bu kārda ya'nī şan'at-ı irşādda beş nesne der-kārdur ki ol beş nesne pergār-ı (14) ḡikāyetūñ medārıdır. Biri merdāneye dār, [IÜ29a] ikinci āyine, üçüncü āyinenūñ jengi, dördüncü mürşid-i (15) müzevvir ki anı şayḳal-zede ve pāk-şude ḡann eylesin, beşinci muşayḳal-ı ḡaḳīḳī ki üstād-ı kāmildür (16) ve ḡikāyede daḡı beş nesne mezḳūrdur. Biri şāh ki merdāne-dār yerinedür ki vücūd-ı insānda (17) rūḡdur. Ve biri daḡı kenīzekdür ki āyine maḡallindedür ki vücūd-ı insānda nefsdür. Ve biri daḡı zergerdür (18) ki āyinenūñ jengi maḡallindedür ki hevādur. Dördüncü ṭabībāndur ki mürşidān-ı müzevvirān menzilesindedür ki (19) murād 'aḡl-ı cüz'idür. Beşinci [SE36a] velidür ki ḡakīm-i İlähiye'dür. Andan murād dildür 'ālem-i kebīrde. İmdi ey müstemi', [KB31b] (1) şöyle bil ki şāhdan murād insānuñ rūḡıdır ve āyineden murād nefsdür. Mādām ki nefs rūḡa teslim (2) olup itā'at eylemeye, 'ibādet ki şart-ı ḡurbiyyetdür, vücūda gelmez. Tā ki bu nefs pāy-bend-i hevādan ḡalāş (3) bulmaya rūḡa iḡlāşla ittişāl itmez. Nitekim buyurur. **Beyt:**

[müfte' ilün/müfte' ilün/fā' ilün]
Ser zi-hevā taften ez-server ist
Terk-i (4)hevā ḡuvvet-i peyḡamberist³⁴²

Şayḳal odur ki jeng-i hevāyı āyine-i nefsdan def' idüp pāk u şāf (5) ḳılasın. Ammā bu kār 'aḡl-ı cüzvīnūñ elinden gelmez. Gerçi 'ilācında zaḡmet çeker ammā şıḡḡat virmez. (6)

(4) riyāzet ve: - IÜ, KA.

³⁴⁰ Şüphesiz ki herşeye cila verecek bir alet vardır, kalbin cilası ise zikrullahtır.

³⁴¹ Allah Teala'nın buyurduğu gibi: "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Ancak Allah'a arınmış bir kalple gelenler başka". (Kur'ân-ı Kerīm, Şu'arâ: 88-89).

(15) şude: - KA.

(18) ki mürşidān-ı : - SE.

(19) ḡakīm: ḡükm SE.

³⁴² İsteḡe karşı koymak yüceliliktendir. İsteḡi terk etmek peyḡamberlik gücüdür. (Nizamî, Mahzenü'l-Esrār, 32. Bahş, 36. Beyit) (<https://ganjoor.net/nezami/5ganj/makhzanolasrar/sh32/>).

Bu kār-ı şa‘b velī-i kāmīlūn elinden gelür ki mürşid-i fāyik ḥakīm-i ḥazik ü dārū-yı ‘irfānla (7) şadīkdur ki azcık azcık hevā-yı nefsūn gözine zişt ü çirkin eyler. Andan hevāyı helāk (8) eyler. Tā ki nefsūn‘alākası hevādan külliyyetle munkaṭı‘ ola. Andan soñra şihḥat-ı tamma ḥaşıl (9) eyleyüp kendüsini rūḥa teslīm eyler. Tā ki emmārelik derekātından çıkup dilūn terbiyyetiyle derece-i (10) yakīne yetişürüz. *Razeḳana’llāhu min-eydi’ş-şadīkīn*³⁴³ Āmīn.

ÅŞIK ŞUDEN-İ PĀDŞĀH BER-KENĪZEKĪ (11) VE ḤARĪDEN-İ PĀDŞĀH ĀN KENĪZEK-RĀ VE RENCŪR-ŞUDEN-İ KENĪZEK VE TEDBĪR-İ ŞĀH DER-MU‘ ĀLECE-İ Ū³⁴⁴ (12)

Ya‘nī rūḥuñ nefse tālib olması beyānındadır. Rūḥ kendü aşlı cānibine sülūk itmek (13) bābında mu‘āvenet için çün bildü ki maṭiyye-i nefis olmayınca bu yola [KA28a] gidilmez. Kemākāle’n-Nebī (14) ‘aleyhi’s-selām *Nefsuke maṭiyyetuke, fe’rfāk bihā*³⁴⁵. Nefs rūḥuñ şöḥbetine taḥammül idemeyüp (15) rencür u ḥasta-ḥāl oldu. Zīrā daḥı hevā vü ārzūdan geçmemiş idi ve nefis-i muṭma’inne (16) taḥşil itmemiş idi. Rūḥ anuñ rıfḳla rencine mu‘ācele itmek emrinde tedbīr itmege meşgŭl (17) oldu. Tā ki kendüye muvāfaḳat eyleye. Pes mebd-e’-i sülŭke işāret eyleyüp temşil buyurur (18) ḳuddise sırrahü’l-‘azīz tefhīmden ötüri. [İÜ29b] Nitekim buyurur. **Beyt:**

İn meşel çun vāsıṭ est ender kelām (19) [SE36b]
Vāsıṭa şarṭ est behr-i fehmi ‘āmm³⁴⁶ (5:228)

Bi-ş’nevīd ey düstān in dāstān
Ḥod ḥaḳīḳat naḳd-i ḥāl-i māst ān³⁴⁷ (1:35)

Ma‘nā-yı beyt demek olur ki ey dostlar, işidūn bu ḥikāyeti ḥaḳīḳatde bizüm naḳd-i ḥālümüzdür. Zīrā nefsumüzle rūḥumuzuñ aḥvālını beyāndur ve ḡāyet ra’fet ü şefḳatlerinden [KB32a] (1) lafz-ı bi-ş’nev tekrār eylediler te’kīd için. Tā ḡāfil olmayup ḳışşadan ḥişşe iḥzā idesin. (2) *Ve bi-llāhi’t-tevfīk ve ‘aleyhi’t-tuḳlān bi’t-taḥḳīk*³⁴⁸.

(6) ḥazik ve: ḥazīkdür İÜ, KA.

³⁴³ Allah bizi sadıkların ellerinden rızıklandırırsın.

³⁴⁴ PADİŞAHIN BİR CARİYEYE AŞIK OLUP O CARİYEYİ SATIN ALMASI, CARİYENİN HASTA OLMASI VE PADİŞAHIN ONUN TEDAVİSİ İÇİN ÇARE ARAMASI

(13) için - çün: için bir hālinde ki nefis ü muḥabbetve hevā vü heves sebebi ile rencür-ı ḥaste-ḥāl olmuş idi. çün SE.

³⁴⁵ Nefsin bineğindir, ona nezaket ile muamele et.

(16) Nefs ... taḥşil itmemiş idi: - SE.

³⁴⁶ Bu örnek sözde aracı gibidir. Halkın anlaması için aracı şarttır.

³⁴⁷ Ey dostlar! Dinleyiniz bu hikāye gerçekte bizzat bizim durumumuzu ortaya koymaktadır.

(19) Ma‘nā-yı...beyāndur: - SE.

³⁴⁸ Tefvik (başarı, muvaffak olmak) ancak Allah iledir. Gerçek anlamda tevekkul O’nadır.

Terk-i istiṣnā murādem ḳasvetīst (3)
Ney hemīn guften ki ‘ārīz ḥāletīst³⁴⁹ (1:49)

Ya‘nī in-ṣā’llāh dimediler, istiṣnāyı terk eylediler, didigümden (4) murādum ol
ḳavmüñ ḳasvet-i ḳalbleridür. Yoḥsa mücerred lafzen in-ṣā’llāh demek degüldür. Zīrā (5)
ḳasvet-i ḳalble in-ṣā’llāh demek müfīd olmaz. Belki şıdk-ı yakīn u ḥulūş gerekdür. (6)

Ān ḥıyālātī ki dām-ı evliyāst
‘Aks-i meh-rüyān bustān-ı Ḥudāst³⁵⁰ (1:72)

Ya‘nī ol ḥayālāt ki (7) evliyānuñ dāmıdır, bustān-ı Ḥudā’nuñ meh-rūlarınuñ ‘aksidür.
Ya‘nī evliyāya dām, ‘ıṣḳ-ı Ḥudā’dur ki (8) evliyāu’llāh dām-ı ‘ıṣḳ-ı Ḥudā’dan ğayrı dāma
ser-fürü itmemişdür. Nitekim buyurur. **Beyt:**

Ġayr-ı ān zencīr-i (9) zūlf-i dilberem
Ger hezārān dām bāşed berderem³⁵¹ (5:1917)

Ve kemāl üzre āzādeliği ol dāma mübtelā (10) olmaḳda bulmuşlardır. Ve bu beyt-i
şerīf su’āl-i muḳadderüñ cevābıdır. Ya‘nī çün ‘ālemüñ şulḥ (11) u cengi ve faḥr u nengi bir
ḥayāl üzerinedür. Pes evliyā’u’llāh ne ḥayālün bestesi ve ne (12) ḥālün firīftesidürler, dinilse
bu beyt-i şerīfle cevāb buyurdılar ve bustāndan murād (13) cemāl-i bā-kemāl-i Ḥudā’dur.
Ve meh-rüyāndan murād tecelliyāt-ı Rabbāniyedür ki her demde bir ğayrı şüretle (14) tecellī
ider. *Lā-yetecella’llāhu li-şahşin vāḥidin fī-şūratin vāḥidetin merrateyn*³⁵² hükmince suver-
i tecellī ğayr-ı (15) mükerrerdür. Ol kimseler ki ‘ālem-i mişāl-i evliyāya dām olur dimişler,
ġalaṭ itmişlerdür. (16) ‘Ālem-i mişālün müşāhedesi evliyāya dām olmaḳ noḳşāndur. Zīrā
seyr-i fila’llāhda (17) hiç bir nesneye bağlanmaḳ cāyız degüldür. Nitekim buyurur. **Beyt:**

[fā’ ilātün/fā’ ilātün/fā’ ilün]
Ey birāder bī-nihāyet dergehīst (18)
Der-her an çe mī-resī bi’llāh māyīst³⁵³

Egerçi arz u semā dünyā vü māfihā cennet ü cehennem ve ‘ālem-i (19) mişāl cümle
bustān-ı Ḥudā’durlar ve her ‘ālemüñ ahālisi daḥı mäh-rüyāndurlar. Ammā evliyāya dām

³⁴⁹ İstisna bırakmamaları gönüllerdeki katılıktandır, yoksa amacım görünüşteki inşallah demek değildir.

(6) Terk-i istiṣā ... ḥulūş gerekdür: - SE; ḥayālāt: ḥalāt SE.

³⁵⁰ Velilere tuzak olan hayaller, Allah’ın bahçesindeki ay yüzlülerin yansımasıdır.

³⁵¹ Dilberimin zūluf zincirinden başka iki yüz zincir getirsen parçalarım.

(13) murād - tecelliyāt: murād şüver-i tecelliyāt SE, İÜ, KA.

³⁵² Allah tek bir kişiye tek bir surette iki kez tecelli etmez.

³⁵³ Ey birader! Dergah sonsuzdur orada ulaştığın her şey billah biziz.

[KB32b] (1) olmağ mümkün degüldür. Evliyâ-yı dām ‘ışk-ı Hudâ’dan ğayrı bir nesneye dil-beste olmazlar. Nitekim (2) buyurur. **Beyt:**

Men ğulām ānki ne-furūşed vüçüd
Coz bedān [SE37a] sulţān bā-efḍāl u cūd³⁵⁴ (5:490) (3) [İÜ30a]

Men ğulām-ı [KA28b] ān mis-i himmet-perest
Kū be-ğayr-ı kimyā nāred şikest³⁵⁵ (5.492)

Zūd hem peydā kuneş ber-zāhiret
LİK guftī gerçi mī-dānem siret³⁵⁶ (1:60) (4)

Ya‘ nī egerçi Allāh Te‘ ālā bāṭınuña ve sīretüñe ‘ālimdür. Ammā bir ḥuşuş içün muṣṭar (5) olsañ ol murād lafzen zıkr idüp tazarru‘ vü niyāzla cenāb-ı Haḳ’dan istemek gerek. (6) Nitekim buyurur: *ve ḳāle Rabbikum ud‘ūnī estecib lekum*³⁵⁷, ya‘ nī sizūñ Rabbūñüz didi beni oḳuñ (7) sizūñ içün ‘icābet ideyüm.

Her dü baḥrī āşinā āmuḥte³⁵⁸ (1:75a)

Ya‘ nī şāh u ṭabīb-i (8) ilāhī ikisi de birer deryā idiler ki ‘ālem-i ervāḥda āşinālİK ḳā‘ idesin (9) öğrenmişler idi. Kemākāle’n-nebi ‘aleyhe’ş-şalāt ve’s-selām *el-ervāḥu* (10) *cunūdun mucennedetun femā te‘ārafe minhā i‘telefe ve mā tenākere minhā iḥtelefe*³⁵⁹. Pes āşinālİK ‘ālem-i ervāḥdadur. (11) Evliyā evliyāyla ve eşkiyā eşkiyāyla.

Her dü cān bī-duḥten ber-duḥte³⁶⁰ (1:75b)

EZ-ḤUDĀVEND-İ (12) VELİYYÜ’T-TEVFİK DER-ḤĀSTEN-İ TEVFİK³⁶¹

Mā’ide ez-āsmān der mī-resīd
Bī-şudā‘ bī-furūḥt (13) u bī-ḥarīd³⁶² (1:80)

(19) evliyāya dām olmağ mümkün degüldür. Evliyâ-yı dām ‘ışk-ı Hudâ’dan: evliyāya dām - ‘ışk-ı Hudâ’dan KA.

³⁵⁴ Varlığını lütuflar ve cömertlik sahibi sultandan başkasına satmayanın kölesiyim.

³⁵⁵ Ben kimyadan başkasına yenilmeyen o himmet sahibi bakırın kölesiyim.

³⁵⁶ Fakat “Sırrını bilsem de, onu hemen açığa çıkar” dedin.

(5) ol murād: - SE.

(6) Nitekim - buyurur: Nitekim sūre-i Mu’mīn’de buyurur SE.

³⁵⁷ Rabbiniz şöyle dedi: “Bana dua edin, duanıza cevap vereyim”. (Kur’ân-ı Kerīm, Mü’min: 60).

³⁵⁸ Her ikisi tanıdık, bilgili birer denizdi...

(8) birer: bir İÜ.

³⁵⁹ Ruhlar toplanmış askerler (gibi)dir. Onlardan birbirleriyle tanışanlar kaynaşır, birbirleriyle tanışmayanlar ayrılığa düşerler. (Buhârî, Enbiyâ: 2).

³⁶⁰ ...her ikisi, dikilmeden birbirine dikilmiş candı.

(11) duḥte - : duḥte her iki cān dikmezsizūñ degülmüş İÜ, KA.

³⁶¹ MUVAFFAK KILICI ALLAH’TAN MUVAFFAKİYET ÜMİDİ

³⁶² Gökten alım satımsız ve konuşup dinlenmeksizin sofraya gelmekteydi.

Kemākāla'llāhu Te'ālā fī-sūretu'l-Bakara *fenzellā 'alekumu'l-menne ve's-selvā*³⁶³
yanī menn (14) ü selvāyī nāzil eyledük sizün üzerünüze.

Der-miyān-i kavm-i Mūsā çend kes
Bī-edeb (15) guftend kū sīr u 'ades³⁶⁴ (1:81)

Ya'nī Benī İsrāyil fermān-ı Hūdā'ya muṭī' olmayup ve ni' met-i Hāḫḫ'ūn (16) şükrin edā kılmayup āsmāndan gelen mā'idēnün ḳadrin bilmeyüp bize sīr ü 'ades gerek, didiler. (17) Nitekim sūre-i mezkūrda buyurur: *ve iz-ḳultum yā Mūsā len naṣbira 'alā-ṭa'āmin vāḥidin fe'd'u lenā* (18) *Rabbeke yuḥric lenā mimmā tunbitu'l-arḍu min-baḳlihā ve ḳıssa'ihā ve fūmihā ve 'adesihā ve baṣalihā*³⁶⁵. (19) Ṭa'ām-ı vāhidden murād menn ü selvā. Vāḥdetle zīkr eyledükleri budur ki menn ü selvāyī [KB33a] (1) birbirine yoğurup yirlerdi. Ṭa'ām-ı vāḥid ḥükminde olurdı. Yāḥud ḡayr-ı mükerrer ṭa'ām (2) isterüz. Mısr'da mu'tād [SE37b] olduğumuz ṭa'āmlardan dāyīm menn ü selvāyī yimege şabr idemezüz, (3) dimek ola. *Fe'd'u lenā Rabbeke ey selhu lenā bi-du'āike iyyāhu*, ya'nī bizüm için iste (4) du'añla Allāh Te'ālā'dan, *yuḥric lenā ey yuḫzir lenā yūcid*, ya'nī bizüm için izḫār eylesün (5) ve icād eylesün, *mimmā tunbitu'l-arḍu*, 'arḷ buyurduḡı şeylerden. Fī'lūn arḷa isnādı (6) mecāzdur. Zīrā ḫaḳīḳatde bitüren Allāh'dur. Ḳābili fā'il maḳāmına ḳāyīm eyledi. *Min-baḳlihā ve ḳıssa'ihā ve (7) fūmihā ve 'adesihā ve baṣalihā*, ya'nī sebzelerinden ve terelerinden ve ḫıyārından ve buḡdayından (8) ve mercimekinden ve soğanından, el-āyet.

Ebr ber-nāyed pey-i men' -i zekāt
V'ez-zinā üftād vebā ender cihāt³⁶⁶ (1:88) (9) [İÜ30b]

Ya'nī yağmur yağmaz zekāt men' olınduḡından ötüri ve her cihete ṭa'ūn düşer zinā olduğundan (10) ötüri. Ka'b E'l-Aḫbār'dan mervīdür raḍıya'llāhu 'anh ḳāle Rasūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *izā ra'eytumu'l-ḳaṭra ḳad muni'a fe'lemū enne'n-nāse ḳad mene'u'z-zekāte femene'a'llāhu mā'indehū ve izā-ra'eytumu'l-vebā ḳad feṣā fe'lemū* (12) [KA29a] *enne'z-zinā ḳad feṣā*.³⁶⁷ Edā-yı zekāt, edeb-i māl ü terk-i zinā edeb-i (13) 'ayāldür.

³⁶³ Size kudret helvası ve bildircin indirdik. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 57).

³⁶⁴ Musa'nın kavminin içerisinde birkaç edepsiz kişi "Nerede sarımsak ve mercimek?" dediler.

(16) gerek, didiler: gerek - KB.

³⁶⁵ Hani, "Ey Mūsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 61).

(19) selvā: selvādur SE, İÜ.

(8) el-āyet: - İÜ, KA.

³⁶⁶ Zekat verilmemişinde bulut gelmez, zinadan her tarafa veba yayılır.

³⁶⁷ (Bir bölgede) yağmurun çekildiğini gördüğünüzde bilin ki insanlar zekatı yasaklamıştır. Allah da katında olanı yasaklamıştır. Ve görürseniz ki veba yayılmıştır, bilin ki zina yayılmıştır. (İbn Mace, Fiten: 14).

Pes her kim ki zekât virmeye veyâhud zinâ eyleye anuñ şe'âmetinden gayrılar bile zarar çekerler, (14) şart-ı edeb degüldür ve şart-ı imân degüldür ki bir kimsenüñ şümlüğinden 'âmme-i mü'mîne zarar (15) yetişe.

Her çe ber tu âyed ez-zulmât u ğam
Ân zi-bî-bākî u küstâhî'st hem³⁶⁸ (1:89)

Ya' nî senüñ üzerine her ne gelürse zulemâtıdan ve ğamdan, ol senüñ küstâhlığından ve korkusuzluğındandır. Nitekim süre-i Ra'd'da buyurur: (16) *inna'llāhe lā-yuġayyiru mā bi-kavmin ħattā yuġayyirū mā bi-enfusihim*³⁶⁹. Ya' nî tahkîkan Allāh Te'ālā bir kavmüñ (17) ni' met ü 'âfiyetin taġyir eylemez, mādām ki anlar nefslerinde olanı taġyir itmeyince ya' nî nefslerinde olan (18) şalāh u taķvâyı fışk u fücûra tebdil itmeyince.

Bud zi-küstâhî küsûf-ı âftâb
Şud (19) 'Azâzîlî zi-cür'et redd-i bâb³⁷⁰ (1:92)

Ya' nî İblîs cür'et idüp *ene ħayrun minhu ħalaķteni min-nârin ve ħalaķtehū min-tîn*.³⁷¹
[KB33b] (1) didügi içün bâb-ı Hudâ'dan merdûd oldu.

MÜLÂKÂT-I [SE38a] PÂDŞÂH BÂ-ÂN-ṬABİB-İ İLÂHİ³⁷²

Guft ey (2) nûr-i Hâķ u def'-i ħarac
Ma' nî'e's-şabru miftāhu'l-ferrec³⁷³ (1:96)

Ya' nî ben renc ü 'anâda idüm şabırla seni buldum. (3) Ferc ü şafâya yitişdüm. *Eş-şabr miftāhu'l-ferc*³⁷⁴ benüm katumda muħaķķaķ oldu.

Merĥabâ yâ murtaẓâ (4) yâ müctebâ³⁷⁵ (1:99a)

*Er-ruĥb bi'd-ħammi es-si'a ve er-raĥb bi'l-feth el-vâsi*³⁷⁶ Merĥabâ maşdar-ı mimîdür.
Fi'l-i (5) maĥẓûfuñ mef'ûl-i muṭlaķıdır. *Ey eteyte vus'aten*, ya' nî vüs'atle şafâyıla geldiñ

³⁶⁸ Huzursuzluklar ve kederden her ne ile karşılaştan, korkusuzluktan ve küstahlıktandır.

(15) Ya' nî senüñ ... korkusuzluğındandır: -, SE'de yok; Her çe ... ğam: - SE.

³⁶⁹ Şüphesiz ki bir kavmin kendi durumu değişmedikçe Allah onların durumunu deġiştirmez. (Kur'ân-ı Kerîm, Ra'd: 11).

(17) taġyir ... olan: - SE.

³⁷⁰ Güneşin tutulması küstahlıktandır. Azâzîl/şeytan, cüretinden dolayı kapı dışarı oldu.

³⁷¹ Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu çamurdan, dedi. (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 12, Sad: 76).

³⁷² PADIŞAHIN RÜYASINDA GÖSTERİLEN VELİYLE GÖRÜŞMESİ

³⁷³ Dedi: "Ey Hak nuru ve darlığı gösteren, 'Sabır ferahlığın anahtarıdır' sözünün manası!"

³⁷⁴ Sabır ferahlığın anahtarıdır. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/21).

³⁷⁵ Ey seçilmiş, ey razı olunmuş kişi! Merhaba! ...

³⁷⁶ Damme (ötre) ile okunduğunda ruhb genişlik demektir. Fetha (üstün) ile okunduğunda rahb geniş demektir. (5) muṭlaķıdır: mu' allıķıdır İÜ, KA.

dimekdür. (6) Murtezā rızālanmış, müctebā bergüzide. *İn tegib cā'e'l-każā dāka'l-fezā*³⁷⁷ *in tegib*, fi'linüñ (7) mef' üli muḳadderdür. Taḳdīri *in tegib* 'annā dimekdür. Ya' nī eger sen bizden ḡayib olursañ belā (8) gelür. Każā bizüm üzerümüze teng olur. Bu ḥadīs-i ḳudsiye işāret buyururlar ki (9) evliyā'u'llāhuñ vüçüd-ı şerīfleri bir ḳavmüñ mābeyninde olmak rahmet ve ḡaybetleri belādur. Nitekim (10) Ḥazret şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḡaber virür: *izā-kāne el-iştigālu bī-gāliben' alā-'abdī* (11) *ce'altu hemmehū ve lezzetehū fī-zikrī 'aşeḳanī ve 'aşeḳtuhū rafe'tu'l-hicābe fīmā beynī ve beynehū lā-yeshū* (12) *izā-sehe'n-nāsu kelāmuhum kelāme'l-enbiyā' ulā'ike'l-eḳtālu ḥaḳḳan, ulā'ike'llezine* (13) *in eradtı li-ehli'l-'arḍi 'uḳūbeten ve 'azāben zekertuhum fihim fe-şarraftuhū 'anhum*³⁷⁸ (14) *Ente mevla'l-ḳavm men lā yeştehī*, ya' nī ey ṭabīb-i İllāhī, sen ḳavmüñ ulusısın ve efendisisin. (15) Her kim seni istemezse *ḳad redā kellā le'in lem yentehr*³⁷⁹ taḥḳīḳan helāk oldu. Eger müntehī (16) olup rüçü' itmezse [İÜ31a] ol ḥālden ki seni istemeyüp sevmemekdür. Kellā ḥaḳḳā.

DER-BEYĀN-I BURDEN-İ PĀDŞĀH (17) AN-ṬABĪB-RĀ BER-SER-İ BĪMĀR³⁸⁰

Bī-ḡaber būdend ez-ḥāl-i derün
Este' izu'llāh mim mā yeftērün³⁸¹ (1:105)

Ol ṭabīb-i (18) İllāhī didi ki “Ey pādşāh, 'aḳl-ı cüz'i şāḥibi olan muḳallidīn ki da'vā-yı irşād iderler ve (19) marāz-ı nefsdan bī-ḡaberlerdür, derd-i bī-marāz bedendür diyü iftirā iderler. Bilmedükleri [SE38b] derde nā-münāsib mu'ālece [KB34a] (1) iderler. Ben şıḡınuram Allāhuma bunuñ gibi iftirādan.”

Çun ber-āyed şems inşāḳḳu'l-ḳamer³⁸² (1:118b)

Ya' nī çün āftāb-ı ḥaḳīḳī (2) zuhūr [KA29b] eyleye ki tecellī-i cemāl-i Ḥudā'dur ḡayrı nūrlar maḥv u muẓmaḥil olurlar. *Lā-tukellifnī fe'innī fī'l-fenā*³⁸³, (3) ya' nī cān ki Ḥüsāmeddīn Çelebi'dür. Benden Yūsuf-i ḥaḳīḳīnūñ büy-ı pīrāhenin istişmām eyledükde (4)

³⁷⁷ Gayip olursan kaza (bela) gelir ve feza daralır.

(7) Ya' nī eger ... olur: - İÜ, KA.

³⁷⁸ Şayet benimle iştigal etmek bir kulumun galib emriyse (diğer işlerine üstün gelirse) onun derdini, ve zevkini zikrimde karar kıldırım. O Bana aşık olur, ben de ona aşık olurum. Onunla Kendi aramdaki örtüyü kaldırım. İnsanlar hata ettiğinde o hata etmez. Onların sözü, enbiyanın sözüdür. İşte onlar gerçek anlamda kahramanlardır. Onlar ki şayet yeryüzü ehline bir ceza yahut bir azab dilersem, onları onların içinde anar (onların da bu toplulukta olduğunu anar) ve ardından onu (azabı) onlardan çeviririm.

³⁷⁹ Seni istemeyen, vazgeçmedikçe yok olur.

(16) ḥaḳḳā - :ḥaḳḳā ma' nāsınadır KB.

³⁸⁰ PADİŞAHIN O TABİBİ HASTANIN YANINA GÖTÜRMESİ HAKKINDADIR

³⁸¹ İçimdeki durumdan habersizdirler. Ettikleri iftiradan Allah'a sığınırım.

(19) nefsdan - bī-ḡaberlerdür: nefsdan ḥāl-i deründan bī-ḡaberlerdür SE; Derd-i bī-marāz: Derd-i dili marāz İÜ, KA.

³⁸² ...Güneş doğunca ay yarılr.

³⁸³ Bana görev yükleme

dāmen-i dil-i deryā-girdārumı dest-i taleble muhkem tutup didi ki “Nice yıllar sizüñle mābeynümüzde olan (5) şöhet hakkı için olsun hālet-i istiğrākda maḥall-i müşāhede-i envār-ı tecellide olan hoş (6) hāllerden bir remz-i beyān ile tā ki cān u tenümüz hayāt bulup ser-sebz ü ḥandān ola. ‘Aql u rūḥ (7) ve dide-i yüz ol kadar ola” didükde ben didüm ki “Baña tekliḥ itme. Ben hālet-i fenādayum. Fenā (8) istiğrākdur ve izmiḥlāl-i rūsūm-i beşeriyetdür.” *Kellet eḥḥāmī felā uḥṣī senā*³⁸⁴, ya‘ nī fehmler (9) kelil-kend oldu. Senā-yı Hakk’ı iḥṣā itmege kadir degülüm. Ya‘ nī fenāda iken ol taleb eyledüğün hoş hālleri (10) beyān eylemek kābil degüldür. *Kulle şey’in kāleḥū ğayru’l-mufik*³⁸⁵, kull manşūbdur mef’ ulidür kāle’nün kāle’deki (11) zāmīr-i rāci‘dür. *Kulli şey’* ğayr-ı lafzan merfū‘ fā‘ ilidür. Kālenün taḳdīr-i kelām her şey ve her kelāmı ki (12) bī-ḥuṣ ğayr-ı mufik olan kimse eger (13) söyleye ve beyān eyleye. *İn tekellef ev teşallef* (14) *lā yelik*³⁸⁶, eger bir kimse kendüye zaḥmet virüp lāf urup elbete ben mest ü müstağrak (15) olduğum hālde senā-yı Hudā’yı iḥṣā iderüm, dirse lāyık degüldür. Ba‘ zı şāriḥ iḥṣā-yı (16) senādan murād medḥ-i şems-i velāyet-girdardur, dimiş ammā ğalaṭdur. Zīrā beyt-i şānide

Men (17) çe güyem yek regem huşyār nīst
Şerḥ ān yārī ki [SE39a] ū-rā yār nīst³⁸⁷ (1:130)

Didüklerinden (18) fehm olunur ki Cenāb-ı Hāzret-i Hudā murād ola. Zīrā “ū-rā yār nīst” demek anuñ (19) şeriki ve şānisi yokdur demek olur. Pes bu güne vaşf-ı Hāzret-i Hudā hakkında olmak [KB34b] (1) evlādur. *Kāle eṭ’innī fe’innī cāyi’un*³⁸⁸, Hüsāmeddīn Çelebi kuddisi sırrıhu didi ki “Yā Mevlānā baña iṭ’ām eyle (2) ya‘ nī nefāyis-i ḥakāyık-ı [İÜ31b] Rabbānī ki ğidā-yı rūḥdur, beni anuñla ğidālandur ki gürisne ve acum.” (3) *Ve’tecil fe’l-vaḳt seyfun kāṭi’un*³⁸⁹, baña iṭ’ām eylemekde ‘acele eyle ki (4) vaḳt-i seyf kaṭi’ dur. Zamāne kimseye mühlet virmez. Taṣī’-i evḳāt eylemek ve naḳdi (5) nesneye deġişmek ‘ākil işi degüldür.

³⁸⁴ Anlayışlarım köreldi, övgü sayamıyorum.

(9) oldu. - Senā: oldu. Kendü oldu. Senā SE.

³⁸⁵ Kendinde olmayan kişinin söylediği herşey.

(13) söyleye ve beyān: söyleye eger tekliḥ ider eger taşalluf ider lāyık degüldür. Ya‘ nī her kelāmı ki senā-yı Hakk’ı iḥṣā itmek bābında ğayrı mufik söyleye ve beyān, SE.

³⁸⁶ Zorlanma veya övünmeyle kabul olmaz (uygun olmaz, yaraşmaz)

³⁸⁷ Tek bir damarım ayık deġil! Eşi olmayan sevgiliyi anlatmak için ben ne söyleyeyim?

(18) demek - anuñ: demek olur. Zīrā ū-rā yār nīst demek anuñ, SE; anuñ : demek – şeriki, İÜ.

³⁸⁸ Beni doyur, çünkü ben açım.

(2) - : beni, KB.

³⁸⁹ Acele et, zira vakit keskin bir kılıçtır.

(4) seyf: - , SE.

HALVET TALEBİDEN-İ ĀN VELİ³⁹⁰ (6)

Īn cihān kūhest u fī' l-i mā nidā
Sūy-ı mā āyed nidāhā-rā şadā³⁹¹ (1:215)

Ya' nī her 'amelūñ Allāh emriyle cezāsı bize rāci' dūr (7) eger ḥayr ve eger şer. Nitekim buyurur: *Īn aḥsentum aḥsentum li-enfusikum ve in ese 'tum fe-lehā*³⁹², ya' nī eger (8) iḥsān idersenüz yine kendü nefsiñüz içün iḥsān idersiz ve eger seyyi 'āt idersenüz (9) yine nefsiñüz içündür.

Tu me-gū mā-rā bedān şāh mār nīst
Bā-kerīmān kārḥā düşvār nīst³⁹³ (1:221)

Ya' nī sen (10) dime ki bizüm Allāh muḥabbetine lāyık ḥālümüz yokdur. Bizüm gibi kimseler 'āşık-ı Ḥudā olmak kande olur dime. (11) Allāh Te'ālā kerīmdür. Tāliblerini maḥrūm kımaz. Kerīm olan kimsenün yanında bir işün düşse (12) ol işün [KA30a] müşkil olmaz. Pes her kim Allāh'ı severse Allāh Te'ālā daḥı anı sever. Nitekim buyurur: *Yuḥibbihum ve yuḥibbūnehu*³⁹⁴ ve nitekim (13) ḥadiş-i kudsīde [SE39b] daḥı buyurur: *Men taḳarrebte ileyte şıbran* (14) *taḳarrabtı ileyhi zirā'an ve men taḳarrebte ileyte zirā'an taḳarrabtı ileyhi bā'an ve men etānī meşyen eteytuhū herveleten*³⁹⁵ pes *men talebe ve cedde, vecede*³⁹⁶ maẓmūnınca talebde (15) kuşūr eylememek gerekdür. Ḥaḳ Te'ālā'nun keremine nihāyet yokdur. Hemān kuşūr bizdedür.

BEYĀN-I ĀN Kİ KUŞTEN (16) VE ZEHR DĀDEN³⁹⁷

Ū ne-kuşteş ez-berāy-ı ṭab' -ı şāh
Tā ne-āmed emr u ilḥām-ı ilāh³⁹⁸ (1:223)

³⁹⁰ O VELİNİN YALNIZ KALMAYI İSTEMESİ

³⁹¹ Bu dünya dağdır, eylemimiz ise nida. Nidaların sesi bize doğru gelir.

(7) Nitekim - buyurur: Nitekim Ḥudā-yı Te'ālā buyurur, SE.

³⁹² İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. (Kur'an-ı Kerim, İsrâ: 7).

³⁹³ Sen, "O padişahın huzuruna iznimiz yoktur" deme. Kerem sahipleriyle işler zor değildir.

(9) Bā-kerīmān kārḥā düşvār nīst: - SE.

³⁹⁴ Onları sever ve onu severler. (Kur'an-ı Kerim, Maide: 54).

(13) daḥı: - KA.

³⁹⁵ Kim Bana bir karış yaklaşacak olursa, Ben ona bir zira (ölçü birimi) yaklaşıyorum. Kim Bana bir zira yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Kim Bana yürüyerek gelirse Ben ona koşarak giderim. (Buhârî, Tevhid: 16, 35; Müslim, Zikr 2/2675).

³⁹⁶ Kim birşeyi ister ve bunun için çabalarsa (onu) bulur.

³⁹⁷ ÖLDÜRME VE ZEHİRLEME BEYANIDIR.

³⁹⁸ O, Allah'ın emri ve ilhamı gelmeden padişahın arzusu için onu öldürmedi.

Sûre-i Bakara'da bu âyet-i kerîmeye işâret (17) buyururlar: *Ve iz-ķāle Mūsā li-ķavmihi yā ķavmi innukum żalemrum enfusekum bi't-tiķāżikumu 'l-'icle*³⁹⁹ ya' nî yād eylen şol (18) zamān ki Mūsā 'aleyhi's-selām ķavmine didi: "Ey benüm ķavmüm. Taķķiķān siz nefşünüz zulum eyledünüz (19) 'acele ile, ittiķāż eyledüğünüz sebebiyle *fe-tūbū ilā-Bāri'ikum*⁴⁰⁰ fe'zimū 'ale't-tevbe ve'r-rucū' ilā [KB35a] (1) men ħaleķakum beriyyen mine't-tefāvuti ve temeyyuzen ba'zahā 'an-ba'z ve hey 'eten muķtelifeten⁴⁰¹ (2) *fe'ķtulū enfusekum*⁴⁰² *temāmen li-tevbetikum bi-ķaķ'i'ş-şehvāti* ya' nî tevbe ve rucū'a azm eyleñ ħālīķiñuz cānibine dönüñ ve nefşüñüzü ķatl eyleñ (3) *ķaķ-i'ş-şehvātla yāĥud sa'yila*. Pes Ĥāżret-i Mevlānā'nun emr ü ilhām didüķi bu âyet-i şerīfün mażmūnıdır. (4) Bu âyetün vürüdü ħāşdur. Benī İsrāyīl ħaķķındadır. Ammā ħükmi 'āmmıdır. Zīrā herkese lāzımdır ki cenāb-ı (5) Ĥaķķ'a tevbe vü rucū' eyleyüp nefşini ķaķ'-ı şehvātla ķatl eyle. Nitekim buyurur: *men lem yuĥezżib nefşehū lem yun'imhā* (6) ve *men lem yaķtul lem yuĥyihā*, ya' nî her kim dünyāda nefşine 'azāb eylemezse na'im-i cennetden nefşini (7) maĥrūm eyler. Her kim nefşini [İÜ32a] ķatl eylemezse ħayāt-ı ebed ile iĥyā eylemez, dimişler.

Hemķü İsmā'il pīşeş (8) ser be-nih
Şād u ħandān bīş-i tīġeş cān be-deh⁴⁰³ (1:227)

Ya' nî nice ki İsmā'il Ĥāżret-i İbrāĥim'ün 'aleyhümü's-selām (9) [SE40a] önünde baş koyup teslim olduysa sen daĥı mürşid önünde ancılayın teslim ol. İşâretdür (10) ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i ve's-Şaffāt'da buyurur: *fe-lemmā belega me'ahu's-sa'ye ķāle yā buneyye innī erā fi'l-menāmi* (11) *ennī ezbeĥuke fe'nzur māzā terā ķāle yā ebeti'f'al mā tu'meru setecidunī in-şā'a'llāhu mine'ş-şābirīn*⁴⁰⁴. *Fe-lemmā belega* (12) me'ahu's-sa'ye fe-lemmā vucide ve belega en yes'ā me'ahū fi'l-a'māl, ya' nî Ĥāżret-i İsmā'il vaķtā ki yetişdi pederi (13) Ĥāżret-i İbrāĥim ile sa'y-i maĥall, maĥall-i sa'y ki Merve vü Şafā

³⁹⁹ Mūsā kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler buzaĥıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz." (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 54).

⁴⁰⁰ Yaratıcınıza tevbe edin. (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 54).

⁴⁰¹ Sizleri tefāvütten berī olarak, bazınızı bazınızdan temeyyüz edecek şekilde ve farklı bir heyette (görünümde) yaratan Zat'a tevbe ve rucu'a azmedin.

⁴⁰² ve nefislerinizi öldürünüz (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 54).

(4) Benī: ya' nî SE.

(6) Nitekim buyurur: ki SE.

⁴⁰³ İsmail gibi önüne başını koy. Kılıcının önünde sevinçle ve gülerek can ver.

(10) teslim olduysa - sûre-i ve's-Şaffāt'da: teslim olduysa Nitekim sûre-i ve's-Şaffāt'da SE.

⁴⁰⁴ Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da "Babacığım, emrolunduğın şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın." dedi. (Kur'ân-ı Kerīm, Saffat: 102).

(11) *felemmā...* [KB36b] (1) *Ān ki: felemmā* - [KB36b] (1) *Ān ki SE*.

(13) Ĥāżret-i İbrāĥimile: - İÜ.

mabeynidür, yâhud a‘mâl-i dünyâda ve ef‘âl-i âhîretde (14) pederiyle bilece sa‘y ider oldıysa *ķāle yā buneyye innī erā fi‘l-menāmi ennī ezbeħuke*, uħtemel ennehū ra‘ā zālîke ve ennehū (15) ra‘ā ma huve ta‘bîruhū fe-zāhîru‘l-lafzî ennehū ra‘ā fi‘l-menām ennehū yezbeħuhū velâkin ma‘nāhū innī erā fi‘l-menāmi (16) ennī ķad umirtu bi-zebħike bi-delîli mā ķāle fi-siyāķi‘l-āyeti⁴⁰⁵. *Yā ebeti‘f‘al mā tu‘mer setecidunī in-şā-a‘llāhu* (17) *mine‘ş-şābirîn* ve ķile innehū ra‘ā leylete‘t-terviye inne ķāilen yeķûlu lehū inne‘llāhe ye‘muruke bi-zebħi (18) ibnike fe-lemmā esbeħa ravvā ennehū mina‘llāhi [KA30b] ev mine‘ş-şeytān fe-lemmā emsā ra‘ā mişle zālîke fe-arafe (19) ennehū mina‘llāhi summe ra‘ā mişlehū fi-leyleti‘ş-şālîşeti fe-hemme bi-naħrihî ve ķāle lehū zālîke ve li-hāzā summiyet [KB35b] (1) el-eyyāmu‘ş-şelāsetu bi‘t-terviye ve‘l-‘arafe ve‘n-naħr, ya‘nî Hāzret-i İbrāhîm didi “Ey benüm oğulum oğlancığum!” Taşğîr, şefķat (2) içündür. “Taħķîķen ben gördüm, vāķi‘ amda seni boğazlarum. Şöyle gördüm.” İhtimāldür ki vāķi‘ ada (3) İsmā‘il‘i boğazlar görmiş ola. Yâhud bir vāķi‘ a görmiş ola ki ta‘bîri oğlan boğazlamak (4) ola. Rivāyet şöyledür ki Hāzret-i İbrāhîm terviye gicesi rü‘yâda gördüğü bir ķāyil (5) didi buña ki taħķîķen Allāh Te‘ālā emr eyledi ki oğlını zebħ eylesin. Hāzret-i İbrāhîm terviye (6) eyledi. ‘Acabā gördüğüm rü‘yā Raħmānî midür yâhud şeytānî midür, ola diyü fikr eyledi. (7) İkinci gice yine eyle gördi. Yakîn bildi ki Allāh cānibindendür. Üçüncü gice yine öyle (8) gördi. Andan soñra İsmā‘il‘i boğazlamağa ķaşd eyledi. Bu sebebden ol günlerüñ (9) evvel günine terviye, ikincisine ‘arefe, üçüncisine naħr günü diyü tesmiye eylediler. (10) Pes andan soñra Hāzret-i İbrāhîm gördüğü rü‘yâyı İsmā‘il‘e söyledi ve didi. (11) *Fe‘nżur māzā terā mine‘r-ra‘y*⁴⁰⁶. Ve innemā şāverahū fihi ve hüve ĥateme li-ye‘leme mā ‘indehū fimā nezele (12) min belā‘i‘llāhi fe-yuşebbit kademehū in ceze‘a ve ye‘men ‘aleyhi in selleme li-yuvettine nefsehū fe-yuhevvine (13) [İÜ32b] ve yektesibe‘l-meşûbete bi‘l-inkiyād lehū ķable nuzûlihî, ya‘nî didi ki gör ne re‘y idersin ve ne (14) tedbîr idersin, didi. Hāzret-i İbrāhîm’üñ bu sözden ve bu müşāvereden murādı (15) Hāzret-i İsmā‘il‘i tefahħuş idi. Ya‘nî göreyin ķazāya rızā virdi mi, emr-i Hāķķ’a teslîm (16) olur mı, yohsa ceze‘ ider ķorķar mı, demek idi. Eger ceze‘ iderse naşîħat idüp (17) tesellî itmek ķaşd eylemiş idi. *Ķāle yā ebeti‘f‘al mā tu‘mer*, ey mā tu‘meru bih, ya‘nî Hāzret-i (18) İsmā‘il didi ki: “Ey benüm babam! Saña ne emr olındıysa

⁴⁰⁵ Muhtemeldir ki o bunu gördü ve tabirinin ne olduğı hususunda bir görüşe ulaştı. Lafzın zahirine göre o rüyasında onu (oğlunu) boğazladığını gördü lakin bunun manası, ayetin siyakında söylediklerine dayanarak, “ben rüyamda seni boğazlamakla emrolundum” şeklindedir.

(1) oğlancığum: oğulum - İÜ, KA.

(5) buña ki: - İÜ.

(6) gördüğüm rü‘yā - raħmānî: gördüğüm rü‘yā ĥaķîķat-i zebħ midür yā bir te‘vil şārifesi var mıdır? Raħmānî İÜ.

⁴⁰⁶ Bir bak, nasıl bir görüşe varacaksın.

ķibel-i Hāk'dan, işle. *setecidunī in-şā'a'llāhu (19) mine'ş-şābirīn*, 'ale'z-zebħi ev 'alā-ķazā'i'llāhi, ya'nī 'an-ķarīb sen beni şābirlerden bulusun demek [KB36a] (1) ola zebħ olunmaķlıķa yāħud ķazā-yı Hākķ'a şāyirlerden bulursun demek ola. *Felemmā eslemā*, isteslemā li-emri'llāhi ev sellemā ez-zebħu nefsehū (2) ve İbrāhīm ibnehū, ya'nī vaķtā ki Hāzret-i İbrāhīm ve İsmā'īl teslim oldılar emr-i Hākķ'a yāħud Hāzret-i İsmā'īl nefsin ve Hāzret-i İbrāhīm ođlını teslim eyledi. Ya ebeti (3) inne lī-ileyke hāceten taħķīķan⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ en teclis hāttā unzur ileyke ve ilā-vechike⁴⁰⁹ fe-mā kuntu evvelu ūmilu en ufāriķaķe (4) fī-hāzihi'ş-şūrati fe-innī es'eluke⁴¹⁰ yā ebeti en tenzi'a 'annī ķamīşī⁴¹¹ hāttā lā-yudemmmā⁴¹² in ra'ethu ummī ve huve muleţtaħun (5) bi demin⁴¹³ ceze' at 'inde zālike⁴¹⁴ es'eluke yā ebeti en testevşiķa minnī'l-hable⁴¹⁵ li-ellā uţturibe 'aleyke⁴¹⁶ (6) ve yeţtaribu ķalbuk 'aleyke⁴¹⁷ yā ebeti izā vaża'te'ş-şefrate alā-halkī⁴¹⁸ feħavvil vecheke 'annī hāttā (7) lā-ye'ħużeke'r-riķķa fe-teġfel⁴¹⁹ yā ebeti izā-race'te fe-nāvil el-ķamīşa li-ummī li-teselliye bihī ve'ķra'hā minnī's-selām⁴²⁰ ve lā-tuħbirhā (8) keyfe zebeħtenī ve lā-keyfe neze'te ķamīsī ve lā-keyfe veşektenī bi'l-habli hāttā tete'esef fe-yenāluhe'ş-(9)şeytān⁴²¹ ve izā-ra'eyte ğulāmen mişlī fe-lā-tenzur ileyhi hāttā lā-yecze'ake zālike fī-men indī⁴²² ve izā-ra'eyte (10) şabiyyen ħassānen fe'ķra'hum 'annī's-selām⁴²³ ve lā-tuħhilhum ilā-ummī hāttā lā-yetecedde 'aleyhā ħużnī⁴²⁴ ķāle (11) fe-te'accebe'l-melā'iketū min-vālidihī İsmā'īle ve vaşiyyetehū lehū⁴²⁵ ve

(2) Hāzret-i İbrāhīm ve İsmā'īl: -, İÜ; emr-i Hākķ'a yāħud Hāzret-i İsmā'īl nefsin ve Hāzret-i İbrāhīm oğlını teslim eyledi: Allāh'ın emrine yahud teslim eylediler İsmail nefsin ve İbrāhīm oğlunu Allah'ın emrine kazasına teslim oldılar İÜ.

⁴⁰⁷ KA36a 3. satırdan KA36b 11. satıra kadar olan bölümler İÜ nüshasında Arapça ibareler çevirilerek verilmiştir. Çalışmamızda da buradaki çevirilerden istifade edilmiştir.

⁴⁰⁸ Taħķīķan benüm senden bir hācetüm bir murādum var ve huve ol murād budur ki.

⁴⁰⁹ Sen oturasın ben saña nażar eyleyüm mübārek yüzüne toyunca baķam.

⁴¹⁰ Zīrā ma' lūmum bu degül idi ki senden böyle tiz ayrılayum ve senden ricā idermege benüm vaşiyyetüm sem' -i irādetle işgā idüp anuñla 'āmil olasın.

⁴¹¹ Vaşiyyetim budur ki benüm arkamdan pīrāhenümi çıkarasın.

⁴¹² Tā ki ķan bulaşmaya.

⁴¹³ Eğer anam görürse pīrāhenümi kana bulaşmış.

⁴¹⁴ Ya'nī vālidem gönlegümi ķana bulaşmış görüp ağlamasın didi ve.

⁴¹⁵ Ve daħı dilerüm ki beni muħkem bağlıyasın.

⁴¹⁶ Tā ki can havli ile muţtarib olup saña ıztırıp vermeyem.

⁴¹⁷ Ve ķalbūñ benim için muţtarib olmaya.

⁴¹⁸ Ve kaçan benüm boğazıma bıçağı ķoduğun vaķit.

⁴¹⁹ Yüzünü döndür benden tā ki ķalbine riķķat hāşıl olup umūr-ı Hākķ'a imtişālden zāhil olmayasın, dedi.

⁴²⁰ Ve kaçan rucū' idüp sa' ādet-ħāneye varasın pīrāhenimi vālideme ver onunla tesellī bulsun dedi ve benden vālide-i 'azīzeme selām eyle, didi.

⁴²¹ Ve daħı haber virme [İÜ33a] vālideme beni nice boğduğunu ve pīrāhenimi nice çıkarduñ ve elümi nice bađladuñ ipe tā ki te'essüf çeküp ve şeytān fırsat bulup nāvil ola.

⁴²² Ve kaçan benüm gibi bir oğlancık gördüğün vaķit aña nażar eyleme tā ki beni hātırāña getirüp ceza' hāşıl olmaya saña, didi.

⁴²³ Ve kaçan ğüzel oğlanlar gördüğün vaķit benden selām eyle onlara.

⁴²⁴ Ve ol ođlancıkları vālidem ħużūrına dāħil eyleme tā ki anları görüp beni anup derdi ve ğamı tazelenmeye, didi.

⁴²⁵ Ya'nī melāyike ta'accüb eylediler İsmā'īl'ün sözlerine ve vaşiyyetlerine.

cidde İbrāhîme fîmā umira bihi⁴²⁶ kâle fe-nâdiyehû'l-munâdî mine's-semâ' (12) yâ ħalîla'llāh kâd veşşafeka'llāh inneke ħalîmun evvāhun munîbun fe-keyfe lā-terĥamu hāza'l-mevlûde ve huve yukellimuke (13) bi-hāze'l-kelām⁴²⁷ evvāhun ħalîm evvāhun munîb⁴²⁸ fe-kâle İbrāhîmu yâ eyyuhe'l-hâtifu lā-telumnî inna'llāhe te'ālā emeranî bihi⁴²⁹ şumme kâle İsmâ'îlu 'accil emra (14) Rabbike kable en yenâle's-şeytân⁴³⁰ kâle feneze'a kâmişahû ve rabetahû⁴³¹ ve tellehû li'l-cebîn ey şāra'ahû 'alā-şakķihî (15) fe-vaķa'a cebînuhû 'ale'l-arz fe-huve eĥadu cānibeyi'l-cebhe⁴³². Ya' nî yanınıñ üzerine yıķdı alınıñ bir cānibi (16) yire geldi. Bir rivāyetde şumme kebbehû 'alā-vechihî ve huve yeķûlu bi-smi'llāhi'l-Meliki'l-Ĥaķ fa' 'ālun limā yeşā⁴³³ bi-smi'llāhi'l-Meliki'l-Ĥaķ fe' 'ālun limā yeşā' (17) vaża'a's-şefrate 'alā-ĥalkihî felemmā hemme bi-zebĥihî inķalebe's-şefratu 'an-ĥalkihî ve'rte'adet eydi İbrāhîm⁴³⁴ fe-kâle (18) İsmâ'îlu ĥaddidi's-şefrate yâ ebeti ve'şrif vecheke key lā-ye'ĥuzeke'r-riķķatu⁴³⁵ fe-kâle İbrāhîmu yâ buneyye innî kâd (19) fe' altuhû ĥattā lev aķta'u bihi'l-ĥacera lekatta' tu li-ĥiddetihā⁴³⁶ kâle şumme vaża'a's-şefrate 'alā-ĥalkihî şāniyeten felemmā hemme en [KB36b] (1) yeķta'a evdācehu inķalebeti's-şefratu⁴³⁷ fe-kâle lā-ĥavle ve lā-ķuvvete illā-bi'llāhi'l-'aliyyi'l-'azîm fe-kâle İsmâ'îlu yâ ebeti (2) eşabte fîmā ķulte velākin es'eluke en tuĥaddide bi-şefratike li-tevcînî zebĥan ve lā-te'cez 'anhu 'aczen ve ceze'a kâle (3) fe-teĥaddede İbrāhîmu's-şefrate fe-lemmā vaża'a 'alā-ĥalkihî⁴³⁸ fe-kâlet lā-telumnî (4) yâ nebiyya'llāh fe-innî me'murun⁴³⁹ ve nādeynāhu e'y-yā İbrāhîm kâd

⁴²⁶ Ve Ĥazret-i İbrahim'ün emr-i Ĥaķķ'a imtişâlde cidd ü cehdine.

⁴²⁷ Pes bir münâdî nidâ eyledi semâdan ve didi "Ya Ĥalîlu'llāh tahkikan seni vasf eyledi Allāh Te'ālā Kur'an'da".

⁴²⁸ Diyü vasf eyledi niçün rahîm eylemezsın oĥlancıĥuñ saña şöyle muĥriķ mü'essir sözler söyleye ve vaşiiyetler eyleye, didiler.

⁴²⁹ Ya' nî Ĥazret-i İbrahim hâtiften bu sözleri istimâ' eyledükde didi "Ey ĥâyibden çağırın kimse beni levme eyleme ki Allāh Te'ālā'nuñ emridir. Ciger ĥüşeme rahîmsizligümden degüldür, didi.

⁴³⁰ Andan şoñra İsmâ'îl didi: "Ey peder, acele eyle Rabbîñ emrine ihmâl eyleme şeytân dāĥil olmazdan öñdin, didi.

⁴³¹ Ĥazret-i İbrahim İsmâ'îl'ün pîrāhenin çıkardı ve mübārek ellerin muĥkem baĥladı.

⁴³² Ya' nî onu şakaĥı üzre yere çaldı da alnı yere düştü ki o (ķişinin) iki yanından biridir.

⁴³³ Andan şoñra İsmâ'îl'i yüzünüñ üzerine yıķdı.

⁴³⁴ Andan bıçaĥı İsmâ'îl'ün boĥazına tayıdı ve kasd eyledi boĥazlamaĥa nice ki ķuvvetle bıçaĥa zor eyledi bıçaĥın yüzi ardına döndi. Aşlā Ĥazret-i İsmâ'îl'ün boĥazına [İÜ33b] eşer eylemedi ve Ĥazret-i İbrahim'ün elleri ditredi.

⁴³⁵ Bu maĥalde İsmâ'îl "Bıçaĥı muĥkem keskin eyle ey baba ve yüzünü döndür tâ ki riķķat aĥz eylemiye seni, didi.

⁴³⁶ Ĥazret-i İbrahim aleyhi's-selam didi "Ey benüm oĥulcuĥum şöyle keskin eyledim ki eĥer ķaşd eylesem taşı keser ziyāde tizliginden, didi.

⁴³⁷ Ya' nî ondan şoñra tekrār bıçaĥı İsmâ'îl'ün ĥalkına vaz' eyledi. Ķaşd eyledi ki boĥazınıñ tamarların kese. Yine bıçaĥın yüzi ardına döndi.

⁴³⁸ Bu vaz' üzre çünki üçinci nöbet yine İbrahim İsmâ'îl'ün ĥalkına bıçaĥı vaz' eyleyüp ķaşd eyledükde bıçaķ söyledi.

⁴³⁹ "Beni levme ya nebiyya'llāh. Ben me'mûrum bu ĥuşuşda Allāh'ın izni yokdur kesmege" didi.

şaddekte'r-ru'yā⁴⁴⁰ bi'l-azmi ve'l-ityān bi'l-muḳaddimāt⁴⁴¹ (5) innā kezālike neczi'l-muḥsinīn⁴⁴² ta'lil li-ifrāci tilke's-şiddeti 'anhumā bi-ihsānihimā⁴⁴³ inne hāzā le-huve'l-belā'u'l-(6)mubīn⁴⁴⁴ el-ibtılāu'l-mubīnu'llezi yetemeyyezu fihi'l-muḥliş min-ğayrihi⁴⁴⁵ ve fe-deynāhu bi-zibḥin 'azīm⁴⁴⁶ bimā yuzbeḥu (7) bedelehū fe-yetimme bihi'l-fī'lu 'azīmu'l-cuşseti semīn ev 'azīmi'l-ḳadr li-ennehū yefdi bihi'llāhu nebiyyen ibne nebiyyin ve ey nebiyyin min-neslihī (8) seyyidi'l-murselīn ḳīle kebşen mine'l-cenneti ve ḳīle va'len ehbeṭa 'aleyhi min-sebīrin ve ruviye ennehū herabe minhu (9) inde'l-cemrati fe-ramāhu bi-seb'i ḥaşıyyātın hattā eḥazehū fe-şarat sunneten ve'l-fādī 'ale'l-ḥaḳīḳati İbrāhīm ve innemā ḳāle ve fedeynāhu (10) li-ennehu'l-mu'tā lehū ve'l-emru bihi 'ale't-tecevvuzi fi'l-fedā'i evi'l-isnādi⁴⁴⁷.

Ān ki der-vehmet ne-yāyed ān dehed
Nīm cān bestāned u şad cān dehed⁴⁴⁸ (1:245) (11)

Nitekim ḥadīş-i ḳudsīde buyurur: A'dedu li-'ibādiye's-şāliḥīne mā lā 'aynun ra'et ve lā uzunun (12) semī'at ve lā ḥaṭara 'alā ḳalbi beşer⁴⁴⁹. Ancılayın feyz ü 'atā virür ki insānuñ 'aḳlı anı (13) idrāk itmede ḳāşirdür.

HİKĀYET-İ ĀN MERD-İ BAḲḲĀL VE TŪṬĪ⁴⁵⁰ [KA31b]

Guftē īnek mā beşer īşān (14) beşer
Mā vü īşān beste-i ḥ'ābīm u ḥor⁴⁵¹ (1:266)

⁴⁴⁰ Ona şöyle seslendik: "Ey İbrahim, gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin..." (Kur'ân-ı Kerim, Saffat: 104-105).

⁴⁴¹ Azimle ve öncelikle ortaya konulması gereken şeyleri yapmakla.

⁴⁴² ...Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız." (Kur'ân-ı Kerim, Saffat: 105).

⁴⁴³ Onların güzel davranması karşılığında zor durumun onlardan giderilmesinin illeti.

⁴⁴⁴ Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır. (Kur'ân-ı Kerim, Saffat: 106).

⁴⁴⁵ Muhlis kişinin diğerlerinden ayrılmasını sağlayan apaçık bir ibtila.

⁴⁴⁶ Ve ona büyük bir kurbanlık fidyeye verdik. (Kur'ân-ı Kerim, Saffat: 107).

⁴⁴⁷ Onun yerine boğazlanacak ve böylece beklenen fiilin tamamlanacağı, büyük cüsseli, şişman ya da muazzam derecede güçlü, çünkü onu Allah peygamber oğlu bir peygambere feda edecektir, neslinden Seyyide'l-Mürselin Efendimizin geleceği bir peygambere. Denilmiştir ki o cennetten gönderilmiş bir koyundur ve denilmiştir ki Sebir'den ona indirilmiş bir dağ keçisidir. Denilmiştir ki o Cemerat'ta ondan kaçmıştır, o da onu yakalayabilmek için yedi tane küçük taş atmıştır. Sonradan bu bir sünnet haline gelmiştir. Hakikatte feda eden kişi İbrahim'dir. *Biz onu feda ettik* denilmiştir çünkü o, ona verilmiştir. Bu emir, mecaz ya da isnaddır.

⁴⁴⁸ Yarım can alır, yüz can verir. Tasavvur edemeyeceğini verir.

⁴⁴⁹ Ben salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir beşerin gönlüne doğmamış olan nimetler hazırladım. (Buhârî, Bed'ü'l-Halk: 8,; Müslim, Cennet: 2/2824).

(13) ḳāşirdür: ḳāşir olur, SE.

⁴⁵⁰ BAKKAL VE PAPAĞANIN HİKAYESİ

⁴⁵¹ "İşte biz beşer, onlar da beşer. Biz ve onlar uykuya ve yemeye bağımlıyız" dediler.

Nitekim süre-i Furkân'da buyurur: *Ve kâlû mâli* (15) *hezâ'r-resûli ye 'kuli't-âme ve yemşî fi'l-esvâk*⁴⁵². *Mâ li-hâze'l-lezî*, (16) yez'umu'r-risâlete ve fihî istihânetun ve tehekkum, ya'nî ne şey vardır ki şol kimse için ki (17) kendüyi resûl zu'm ider böyle demekden ihânet ü istihzâ kaşd eylediler. (18) *Ye 'kulu't-âme kemâ ne 'kulu: -ve yemşî fi'l-esvâk* [Ü34a] *li-ṭalebi'l-me'âş kemâ temşî ve'l-ma'nâ* (19) *in şaḥḥa da'vâhu fe-mâ lehû lem yuḥâlif ḥâluhu ḥâlenâ ve zâlike li-'umyihim ve kuşûri naẓarihim* [KB37a] (1) 'ale'l-maḥşûsat fe-inne temeyyuze'r-rusuli 'ammen 'adâhum leyse bi-umûrin cismâniyyetin ve innemâ huve bi-ahvâlin nefsiyyetin⁴⁵³ (2) kemâ eşâra ileyhi bi-kavlihî te'âlâ. *kul innemâ ene beşerun mişlukum yûḥâ ileyye ennemâ ilâhukum ilâhun vâḥidun*⁴⁵⁴ ya'nî bizceleyin (3) ṭa'âm yir ve çarsûlarda gezer ṭaleb-i ma'âş için bizüm gezdüğümüz gibi. Eger anuñ da'vâsı şaḥḥ (4) olaydı anuñ ḥâlî bizüm ḥâlümüze muḥâlif olurdu, didiler. Mertebe-i maḥşûsâtda vuḳûfları sebebiyle (5) ve ol Ḥazret'ün şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ḥalinden gâfil oldılar ve şöyle zann itdiler ki gayrılardan (6) resûlün temeyyüzi umûr-ı cismâniyye ola ve anı bilmediler ki nübüvvet münâfi-i beşeriyyet degüldür.

Harf-i (7) zarf âmed der u ma'nâ çû âb [SE40b]

Ya'nî lafz zarf gibidür, ma'nâ âb gibidür.

Baḥr-ı ma'nî 'indehu ümmü'l-kitâb⁴⁵⁵ (1:296)

Baḥr-ı (8) ma'nî Allâh Te'âlâ katında ümmü'l-kitâbdur. Murâd levḥ-i maḥfûz ola. Yâḥud *ummden* murâd anuñ aşlı ola ki (9) 'ilmu'llâhdur. Zîrâ cemî'-i kütüb ü buḥûruñ aşlı 'ilmu'llâhdur. Bu âyet-i kerîme süre-i Ra'd'da buyurur: (10) *yemḥu'llâhu mâ yeşâ'u ve yuşbitu ve 'indehü ummu'l-kitâb*⁴⁵⁶. (11) *Yemḥu'llâhu mâ yeşâ'u yenseḥu mâ yesteşubu neshahu*⁴⁵⁷ ve yuşbitu mâ yektezihî ḥikmetehû ve kıle yemḥu's-seyyi'ât et-tâ'ib ve yuşbit el-

⁴⁵² Dediler ki: “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.” (Kur’ân-ı Kerîm, Furkan: 7).

⁴⁵³ Maişet aramak için, yürüdüğü gibi. Anlam, şayet davası sahihse nasıl oluyor da onun hali bizim halimizden farklı olmuyor. Ki bu, onların körlüğü ve hissedilen şeyler hususunda basiretlerindeki kusur sebebiyledir. Zira peygamberlerin, kendileri dışındaki insanlardan temeyyüz ettikleri husus, cismani durumlar değildir. Aksine nefsi durumlarıdır.

⁴⁵⁴ (Allah Teala'nın) şu sözüyle işaret ettiği gibi: “De ki ben yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana İlahınızın sadece tek bir ilah olduğu vahy olunuyor.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 110).

(7) ma'nâ: ya'nî SE.

⁴⁵⁵ Harf kap gibidir, ondaki mana da su gibi. Mana denizi, Allah katında Levh-i Maḥfûz'dur.

(9) Bu âyet-i kerîme süre: Nitekim süre İÜ.

(8) Murâd levḥ-i maḥfûz ola. Yâḥud ümm'den murâd anuñ aşlı ola ki 'ilmullâhdur. Zîrâ cemî' kütüb ve buḥûruñ aşlı 'ilmullâhdur. Bu âyet-i kerîme süre-i Ra'd'da: Allâh Te'âlâ süre-i Ra'd'da SE.

⁴⁵⁶ Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Maḥfuz) O'nun yanındadır. (Kur’ân-ı Kerîm, Ra'd: 39).

⁴⁵⁷ Nesh edilmesini doğru gördüğü şeyleri nesheder.

ḥasenāt mekānehū ve ḵīle yemḥu'l-fāsidāt ve yuṣbitu'l-kā'ināt⁴⁵⁸ (12) ve 'indehū ummu'l-kitāb Allah ḵatındadır. (13) Aşıl kitāb ki Levḥ-i Maḥfūz'dur. Dünyāda bir iş olmaz illā ol iş Levḥ-i Maḥfūz'da yazılmışdur. (14) Maḥv u eṣbāb ḥaḵḵında dimişler ki ḥafazanūñ dīvānından ol nesneler ki hiçbir cezāya müte'allik (15) olmaya anuñ gibileri maḥv ider ve gayrılarını işbāt ider. Ya'nī ḥafaẓa insāndan her ne aḵvāl (16) u ef'āl şadır olursa yazarlar ve ol defteri mevḵi'-i arẓa yetişdirürler. Ḥaḵ Sübhānehū (17) her ḵavl ve her fī'l ki anuñ üzerine ṣevāb u 'iḵāb müteferri' olmaya maḥv eyler ve baḵisın işbāt (18) ider. Veyā tāyib olanlarıñ seyyi'ātın maḥv eyler. Ve ḥasenātın işbāt ider demek olur. Veyā aḥkām-ı (19) şerāyi'den ba'zısın zamānuñ meṣālīḥi ḥasebince neṣḥ ider ve gayrı ḥükm işbāt ider. [KB37b] (1) Ve Ebū Derdā raḍıya'llāhu 'anh, Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥaẓretlerinden rivāyet ider ki ol Ḥaẓret (2) buyurdı çün giceden üç sā'at bāḵī ḵala Ḥaḵ Sübhāne nazar eyler ol kitāba ki kendüden (3) gayrı ol kitāba hiç kimse nazar eylemez. Diledügin maḥv eyler ve diledügin işbāt ider. [KA32a] *Fuṣūl* de buyurur (4) ruḵūm-ı efkārı ḵılup ebrārdan maḥv ider ve rumūz-ı esrārı işbāt ider ve Muḥammed Rāzī'den naḵl (5) [SE41a] iderler ki Ḥaẓret-i Şiblī'den ḵuddise sırrihu işitdüm ki [İÜ34b] buyurdı: Ḥaḵ Sübhānehū şühūd-ı 'ubūdiyyetden ve (6) levāzımından diledügin maḥv ider ve şühūd-ı rubūbiyyeden ve levāmī'inden diledügin işbāt ider ve (7) *Keşfü'l-Esrār*'da buyurur ḥırşı dilden maḥv ider ḵanā'at işbāt ider. Ḥasedi maḥv ider şefḵat işbāt ider. (8) Ve rācīnūñ gönülden ihtiyārı maḥv ider, teslīm-i işbāt ider ve tefriḵayı maḥv ider, cem'-i ḥāṭır ve ḥuẓūr-ı ḵalb işbāt ider ve muḥibden rūsūm-ı insāniyyi maḥv ider. Nu'ūt-ı Rabbāniyyet işbāt (9) ider, diyü buyurur. Ve Şeyḥü'l-İslām 'Abdullāh Enṣārī buyurur: İlāhī celāl-i 'izzet-i tu cāy-ı işāret ne-güzāşt (10) maḥv u işbāt rāh-ı izāfet ber-dāşt ez-ān menī mīkāst ez-ān tu bī-efzūd tā bāḥir hemān şud ki (11) be'evvül buved.⁴⁵⁹ **Rubā'ī:**

[Ahreb]

Miḥnet-i heme der-nihād āb u gıl-i māst
Piş ez-dil u gıl çe buved ān ḥāşıl-ı māst (12)
Der-'ālem-i ḡayb ḥāne-i dāşteim

⁴⁵⁸ Hikmetinin gerektirdiği şeyleri sabit kılar. Tevbe eden kişinin kötülüklerini sildiği, onların yerine iyilikleri sabit kıldığı şeklinde bir yorum da yapılmıştır. Ayrıca fasit olan şeyleri siler, var olan şeyleri sabit kılar şeklinde de söylenilmiştir.

(12) Ya'nī bir resūl için şaḥīḥ oldı ki āteylerden bir āyet götürür.İllā bi-iznillāh götürür her vakt için emr-i mektūb vardır. Tā ol vakt gelince ol emr-i mektūbuñ ḥükmi zuḥūr itmez. *Ve 'indehu ummu'l-kitāb* Allāh ḵatındadır SE.

(15) Ya'nī: - SE.

(18) Ve ḥasenātın işbāt ider demek olur: - demek ola İÜ.

⁴⁵⁹ İlāhi, senin izzetinin celali hiçbir yere işaret koymadı. Yok oluş ve ispat fazla yolu ortadan kaldırdı. Beni ondan azaltır ve bundan arttırmaz. Sonunda en baştaki gibi olur.

Ma' nā-yı beyt dimek olur ki (13) hūrūf zūrūf gibidür. Ve ol hūrūfda ma' ānī zarflar içinde āb gibidür. Ma' ānīnūñ baħrı (14) anuñ katında ümmü'l-kitābdur. Ve hūrūfdan murād ecsāmdur, eger insān ve eger insānuñ ğayrı. (15) Zīrā cemī' -i 'ālem kelime ve kelām ve harfdür mazhar-ı esmā oldukları cihetden. Pes zūrūf-ı kavālib-i insānīde (16) ve ğayrıda olan rūh u kâbiliyyet isti' dād u hūblık u ziştlık ve sa' ādet ü şekāvet (17) ki zūrūf içinde āb gibidür. İnsānuñ kesbi ve ihtiyārıyla olmuş degüldür. Belki baħr-ı ma' nādan (18) gelmişdür ki ol baħr-ı ma' nā Allāh Te' ālā'dur.

Āb-ı telh u āb-ı şīrīn der-cihān
Der-miyānşān (19) berzahun lā-yebġiyān⁴⁶¹ (1:297)

Ya' nī küfr ü imān ve şekāvet ü sa' ādet cihānda mevcüddur ve mābeynlerinde [KB38a] (1) berzah vardır. Birbirine ihtilāt idemezler. Ve hadlerinden ziyāde tecāvüz idemezler. Nitekim sūre-i (2) Er-Raħman'da iki baħruñ birbirine karışmaduklarından zikr ider. *Merace'l-baħrayni* ey erselehumā min-merceti' z-zatiyye izā-erseltehā ve'l-ma' nā ey ersele el-baħra'l-māliħa ve'l-baħra'l-'azbe [SE41b] *yeltekiyān* yetecāverāni ve yetemāssu sutūhuhumā ev baħru'l-fāris ve'r-rūm yeltekiyāni fi'l-muħiti li-ennehumā ħalīcāni yeteşe' abāni minhu *beynehumā berzeħun* ħācizun min-ķudrati'llāhi ev mine'l-arzi *lā-yebġiyāni*⁴⁶² lā-yebġi eħaduhumā 'ale'l-āħara bi'l-mumāzeceti ve ibtālī'l-ħaşıyyeti ev lā-yetecāvezāni ħaddeyhimā ev bi-iġrāki mā beynehumā. Ya' nī Allāh Te' ālā iki (7) baħrı irsāl eyledi gelüp birbirine buluşurlar. Ya' nī baħr-ı māliħ ve baħr-ı 'azb yāħud Baħr-ı Rūm ve Baħr-ı (8) Fārs ikisinūñ arasında māni' vardır ki birbirlerine karışmazlar ve birbirinūñ (9) ħaşıyyetin ibtāl idemezler. Ol māni' yā Allāh Te' ālā'nuñ ķudretinden ola yā arzdan ola. (10) Ol māni' sebebi ile hadlerinden tecāvüz itmezler. Ĥazret-i Mevlānā ķuddise sırrıhu [KA32b] bu iki deryādan (11) imān u küfr kaşd ider ve berzahdan i' tikād murād iderler [İÜ35a] enfüsde. Zīrā āfākda olan elbette enfüsde (12) olur. *Senurīhim āyātinā fi'l-āfāķi ve fi-enfusihim ħattā yetebeyyene lehum ennehu'l-Ĥaķķu*⁴⁶³ mażmūn-ı şerīfince ya' nī (13) ehl-

⁴⁶⁰ Bütün sıkıntı su ve çamurdan olan özümüzdedir. Gönül ve çamurdan önce ner vardıysa hasılımız olan da odur. Gayb aleminde bir evim vardı (bir evimiz vardı). Gittik menzilimizin başında olan evimize gittik.

⁴⁶¹ Dünyada acı deniz ve tatlı deniz vardır; aralarında da “bir engel vardır, birbirlerine kavuşmazlar.”

(1) ziyāde: - KA.

⁴⁶² İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. (Kur'ân-ı Kerīm, Raħman: 19, 20).

⁴⁶³ Varlığımızın delillerini (kainattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz. (Kur'ân-ı Kerīm, Fussule: 53).

(11) enfüsde. Zīrā āfākda olan elbette enfüsde olur. *Senurīhim āyātinā fi'l-āfāķi ve fi-enfusihim ħattā yetebeyyene lehum ennehu'l-Ĥaķķu* mażmūn-ı şerīfince ya' nī: - SE.

i ĩmān ve ehl-i inkār egerçi zāhiren birbirine buluşurlar ve şöhet iderler ve hem-kāse (14) vü hem-dükkān olurlar ammā bāṭın yöninden qarışmazlar. Zīrā i‘ tikkādı māni‘dür. Meger Allāh (15) Te‘ ālā *yemḥū’l-lāhu mā yeṣā’u ve yuṣbitu*⁴⁶⁴ maẓmūnınca ƣalblerinden inkārı maḥv eyleye ve yirine ĩmān (16) işbāt eyleye ki ümmü’l-kitāb anuñ yed-i ƣudretindedür.

V’ān geh ĩn dü zi-yek aṣlī revān (17)

Ya‘ nī baḥr-ı telḥ ve baḥr-ı şīrīn bir aşıldan revān olmuştur.

Ber-güzer z’ın her dü rev tā aṣl-i (18) ān⁴⁶⁵ (1:298)

Sen ikisinden daḥı geç ol iki baḥruñ aṣlına naẓar eyle ki Ḥaḳ Te‘ ālā’dur. Küfr ü ĩmān (19) ve şekāvet ü sa‘ ādet andandur.

Ān şarāb-ı Ḥaḳ ḥitāmeş müşg-i nāb

Ya‘ nī Muḥammed [KB38b] (1) şarāb-ı cennet gibidür ki ḥitāmı müşgdür. Ya‘ nī içdükden soñra müşg-i nāb rāyiḥası (2) gelür. Ḥazret-i Muḥammed’i cennet şarabına teşbih [SE42a] eyledi. Ebū Müslīm-i Kezzābı ümmü’l-ḥabā’iş (3) olan dünyā şarābına teşbih eyledi.

Bāde-rā ḥatmeş buved gend ü ‘ azab⁴⁶⁶ (1:323)

Dimek ile. Nitekim (4) sūre-i Mutaffifin’de cennet şarābın vaşfın eyledi: *Yusḳāne min-rahīḳın maḥtūm* (5) *ḥitāmihu miskun*⁴⁶⁷. Ebrāra şarāb içirilür cennetdeki ol şarāb ḥālīş ü beyāz (6) ve mühürlenmiştir. Ve anuñ ḥitāmı miskdür. Ya‘ nī hoş-büyüdür.

DĀSTĀN-I (7) ĀN PĀDŞĀH-I CEHŪD⁴⁶⁸

Şāh-ı aḥval kerd der-rāh-ı Ḥudā
Ān dü dem-sāz-ı Ḥudāyī-rā cudā⁴⁶⁹ (1:326)

⁴⁶⁴ Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. (Kur’ân-ı Kerîm, Ra’d: 39).

⁴⁶⁵ Bu ikisini geç, aslına kadar git. Ama neticede bu iki deniz bir asıldan akmaktadır.

(18) Küfr ü ĩmān ve şekāvet ve sa‘ ādet andandur: *tuḍillu biḥā men teṣā’u ve teḥdī men teṣā’u* (...onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin - Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 155) ḥükmince aṣla naẓar eyleyüp hidāyeti andan taleb eyle. Tā ki ĩmā üzerine şābit eyleye SE.

⁴⁶⁶ Bu Hak şarabının sonunda halis misk; şarabın sonunda ise pis koku ve azap vardır.

(2) eyledi...dimek ile: - SE.

⁴⁶⁷ Onlara mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir, onun (içiminin) sonu misktir(ağızda misk gibi koku bırakır). (Kur’ân-ı Kerîm, Mutaffifin: 25-26).

⁴⁶⁸ YAHUDİ PADİŞAHININ HİKAYESİ

⁴⁶⁹ Şaşı padişah, Allah yolunda Allah dostu bu iki kişiyi ayırdı.

Ol (8) iki dem-sāzlar ki Ḥudā'ya mensūblardur. Şāh-ı aḥval anları ayırdı ki Ḥazret-i (9) 'İsā vü Ḥazret-i Mūsā'dur 'aleyhümü's-selām *lā-neferruki beyne eḥadin min-rusuluh*⁴⁷⁰ (10) ma' nāsından ġāfil idi.

MUTĀBA' AT KERDEN-İ NAŞĀRĀ VEZİR-RĀ⁴⁷¹

Bi-ş'nev ez-aḥbār-ı ān (11) şadr u şudūr
Lā-şalāt ettemme illā bi'l-ḥuzūr⁴⁷² (1:381)

Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (12) buyurur: *Lā-şalāte illā bī-ḥuzūri'l-ḳalb*⁴⁷³.

Ḥal-i 'ārif in buved bī-ḥāb hem

'Āriflerüñ uykusuzlukda (13) daḡı ḡālī böyledür. *Zirā mūtū ḳable en temūtū*⁴⁷⁴ mūcibince kendülüklerinden geḡmişlerdür ve dünyānuñ (14) ālāyişinden berī olmışlardır. Aşḡāb-ı Kehf gibi aḡvāl-i dünyādan uyumışlardır.

Guft (15) ĩzed hem rükūdun z'ın merhem⁴⁷⁵ (1:392)

Sūre-i Kehf'de nitekim Aşḡāb-ı Kehf ḡaḡḡında Ḥaḡ Sübhānehü buyurur: (16) *ve taḡsebuḡum eyḡāzan*⁴⁷⁶. Li-infitāḡi 'uyūnihim ev li-keḡrati teḡallubihim, ya'nī [İÜ35b] gözleri açık olup keḡret-i (17) taḡallūblerinden uyanıḡ ḡann iderdüñ. *Ve ḡum ruḡūd*, ey yenām ve nuḡallibuhum fī raḡdetihim ḡāte'l-yemīni ve ḡāte'ş-şimālī (18) key lā te'kule'l-arḡu mā yelīhi min ebdānihim [KA33a] 'alā-tūli'z-zamān⁴⁷⁷. Tā arḡa bunlaruñ (19) bedenlerin yimeye tūl-i zamān ūzre ya'nī sen anları görse idüñ uyanıḡ ḡann iderdüñ.

Şimme'-i z'ın ḡāl-i 'ārif vā nemūd
Ḥaḡ rāḡim ḡāb ḡasbī der-rubūd⁴⁷⁸ (1:395)

⁴⁷⁰ Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 285).

⁴⁷¹ HRİSTYANLARIN VEZİRİN HİLESİNE KANMALARI

⁴⁷² O efendiler efendisinin hadislerinden birini dinle: "Namaz ancak huzurla tamam olur."

⁴⁷³ Namaz ancak kalbin hazır bulunmasıyla olur.

⁴⁷⁴ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

⁴⁷⁵ Arif kişinin durumu uykuda değilkten de böyledir. Allah buyurdu: "Onlar uykudadır." Bundan ürkme.

(15) Sūre-i Kehf'de Nitekim Aşḡāb-ı Kehf ḡaḡḡında Ḥaḡ Sübhānehu buyurur: Nitekim Ḥaḡ Sübhāne ve Te'ālā buyurur sūre-i Kehf'de, SE; ḡaḡḡında Ḥaḡ Sübhānehu buyurur: ḡaḡḡında - buyurur İÜ.

⁴⁷⁶ Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. (Kur'ân-ı Kerîm, Kehf: 18).

⁴⁷⁷ Yani uyuyorlardı ve uykularında yeryüzü, zamanın uzunluğu içerisinde bedenlerinden kalan şeyi yemesin diye.

⁴⁷⁸ Arifin bu halinden az bir miktar gösterdi; aklı da duygu uykusu yaptı.

Müstemi‘ olan halkı hisse mensûb olan ḥ‘āb kapdı. Ya‘nī‘ ārifüñ murādın fehm itmeyüp haşırları zāhiren uykuya gitdi. Ya‘nī‘ ārifüñ ḥ‘āb didügi kendülerüñ yatub uyudukları gibi uyqudur zann itdiler. [KB39a] (1) Ḥālbutki anlar uyumışlardur buyurdi. Sen bu sözden ürkme ve nice mümkindür dime. (2)

Hafta ez-aḥvāl-i dünyā rûz u şeb
Çun kalem der-pençe-i taḳlīb-i Rabb⁴⁷⁹ (1:393)

Ya‘nī ‘ārif (3) Haḳ Te‘ālā’nuñ dest-i ḳudretinden kâtib-i pençesinde kalem gibidür zātü’l-yemîne (4) ve zātü’s-şimāle istedügi ṭarafa döndürür. Nitekim Haḳret-i Resūllu’llāh (5) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *ḳalbu’l-mu’mīn beyne işbe‘ayni min-eşābi’i’r-Rahmān yuḳallibuhā keyfe* (6) *yeşā’*⁴⁸⁰.

Refte der-şahrā-yı bī-çun cān-ı şān
Rūḥ-ı şān āsūde u ābdān-ı şān⁴⁸¹ (1:396)

*Ve ce‘alnā nevmekum subātā*⁴⁸² (7) ḥükmince uyku vaktinde hem bedenleri rāḫat olur hem cānları.

Fāliḳü’l-işbāḥ (8) İsrāfīlvār
Cümle-rā der-şūret āred z’ān diyār⁴⁸³ (3:399)

Sûre-i En‘ām’da [SE42b] olan āyet-i kerīmeden iḳtibāsdur: (9) *Fāliḳü’l-işbāḥ ve ce‘ale’l-leyke sekenen ve’s-şemse ve’l-ḳamere ḥusbānen zālike taḳdīru’l-‘azīzu’l-‘alīm*⁴⁸⁴ (10) *Fāliḳü’l-işbāḥ*, ey şakku ‘amūdi’s-şubḥ ‘an-zulmeti’l-leyl ve ‘an beyāzi’n-nehār, ya‘nī ol Allāh (11) ‘amūd-ı şubḥı şakḳ idüp zulemāt-ı leylden şabāḥı izḫār idici beyāz nehārdan zulemāt-ı (12) leyli izḫār idicidür. *Ce‘ale’l-leyke sekenen*, yeskunu ileyhi’t-te‘ab bi’n-nehār li-istirāḫatihī (13) fīhi men yeskunu ileyhi izā-iṭme’enne ileyhi isti’nāsen bihī ev yeskunu fīhi’l-halku min-ḳavlihī li-teskunū (14) fīhi, ya‘nī Allāh Te‘ālā gıceyi ārām-gāḥ idicidür.

(17) Şime’ zīn ḫāl-i ‘ārif vā nemūd / Halk-ı rāḫim ḥ‘āb ḥasbī der rubūd, Müstemi‘ olan halkı hisse mensûb olan ḥ‘āb kapdı. Ya‘nī‘ ārifüñ murādın fehm itmeyüp haşırları zāhiren uykuya gitdi. Ya‘nī‘ ārifüñ ḥ‘āb didügi kendülerüñ yatub uyudukları gibi uyqudur zann itdiler: - SE, İÜ, KA.

(2) Ya‘nī ‘ārif ... buyurur: *yeşā’*: - SE.

⁴⁷⁹ Dünyanın bu halleri karşısında gece gündüz uykudadırlar, Rabb’in dönüştürme özellikli elindeki kalem gibi.

⁴⁸⁰ Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir. (Müslim, Kader: 3).

⁴⁸¹ Onların ruhu, niteliksiz ovaya gitti, ruhları ve bedenleri huzurludur.

⁴⁸² Uykunuzu bir dinlenme kıldık. (Kur’ân-ı Kerim, Nebe: 9).

⁴⁸³ Sabahları meydana çıkaran –Allah-, İsrâfil gibi herkesi o diyardan bu madde dünyasına getirir.

⁴⁸⁴ O karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilen takdiridir (ölçüp biçmesidir). (Kur’ân-ı Kerim, En’am: 96).

(11) idici beyāz: idicidür. Yahūd beyāz SE.

Gündüz hâşıl olan ta‘b giceistirāhat itmekle (15) sākin olur. Kaçan isti’nās yöninden muṭma’in olup karar tutsalar yāḥud ḥalka (16) mesken kılıcıdır demek ola *li-teskunū fih*⁴⁸⁵ kavli üzre. *Ve’s-şemse ve’l-kamera ḥusbānen*, (17) ey ‘alā-edvārın muḥtelife yuḥtesebu bihe’l-evkāt, ya‘nī Allāh Te‘ālā şems ü kameri ḥesāb yöninden (18) kılıcıdır. Ya‘nī şems ü kameri edvār-ı muḥtelife üzre ḥalk eylemişdür. Anuñla ḥesāb olunur cemī‘-i evkāt (19) şu fuşul-i erba‘a vü şayf u şitā. *Zālike taḥdīru’l-‘azīzi’l-‘alīm*, şems ü kameri şumār u ḥesāba [KB39b] (1) nişān kılmak ve bunları devrān-ı muḥtelife üzre muḥarrer tutmak ol Ḥudāvend-i ḡālibūñ taḥdīridür ki (2) anuñ ḥükmi cümle maḥlūkāt üzerine cārīdür. Ve ol Allāh cümleñ aḥvāline ‘ālimdür. Ma‘nā-yı beyt (3) fālikü’l-aşbāḥ olan zāt-ı kādīm gicenūñ zulemātın ref‘ eyleyüp ziyā-yı rüz-perverle (4) ‘ālemi münevver ve müzeyyen kılmaga ‘ālem- ḥ‘ābda olanlara intibāḥ virüp şol İsrāfīl şūr urup (5) cemī‘-i emvātı ihyā [İÜ36a] idüp ḥaşr olduğı gibi Ḥaḳ Te‘ālā bunları ‘ālem-i mişālde müstağrak (6) ve bī-ḥiss olmuş iken ‘ālem-i şūrete çeküp tekrār ihyā eyler. Ve bu ḥālī ehl-i ‘ibret olanlar ḥaşrdan (7) bir numūnedür [SE43a] dimişlerdür.

DİDEN-İ ḤALİFE LEYLİ-RĀ⁴⁸⁶

Kefye medde’z-zıllen naḳş-ı evliyāst
Kū delil-i nūr-ı (8) ḥūrşid-i Ḥudāst⁴⁸⁷ (1:426) [KA33b]

Sūre-i Furkān’da olan āyet-i kerīme işāretdür. *Elem terā ilā-Rabbike keyfe* (9) *medde’z-zılle ve lev şā’e le ce’alehū sākinen şumme ce’alne’s-şemse aleyhi delilen*⁴⁸⁸. *Elem terā ilā Rabbike*, elem tenzūr ilā (10) şun‘ ihī, ya‘nī naḥar itmedūñ mi ve görmedūñ mi yā Muḥammed Rabbiñūñ şun‘ ını ve ḳudretini. *Keyfe medde’z-zıll*, besetahū (11) ev elem tenzūr ile’z-zıll keyfe medde Rabbuke, ya‘nī görmez misin ve naḥar itmez misin Rabbiñūñ şun‘ ına (12) ki maḥz-ı ḳudretten ḡölgeyi nice baş eyledi ṭulū‘-ı fecrden ṭulū‘-ı āftāba dek. Zīrā ol zamān zamānlaruñ (13) elṭafıdır. Zīrā zulmete ḥālīşe sebep nefret-i ṭab‘ ve inḳıyāz-ı nūr-ı başardur. Ve şu‘ ā‘-ı şems (14) musaḥḥan-ı hevā mufarrıḳ-ı nūr-ı bāşiredür. Ve ol maḥalde bunuñ ikisi de mūntefī olur ve li-hāzā (15) Ḥaḳ Subḥānehu ve Te‘ālā cenneti anuñla

⁴⁸⁵ Onun içinde sükūn bulmanız (dinlenmeniz için). (Kur’ân-ı Kerīm, Yûnus, 67).

(17) ḥesāb yöninden: ālet-i ḥesāb SE.

(18) şems ü kameri: - KA.

(5) idüp: eyleyüp SE.

⁴⁸⁶ HALİFENİN LEYLA’YI GÖRMESİ

⁴⁸⁷ “Gölgeyi nasıl uzattı” ayeti, velilerin tasviridir. Zira ışığın delili Allah’ın güneşidir.

⁴⁸⁸ Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu sabit kılardı. Sonra biz güneşi gölgeye delil kıldık. (Kur’ân-ı Kerīm, Furkan: 45).

(14) mūntefī - olur: mūntefī ve mūrte‘i olur KA.

vaşf idüp buyurur ve *zıllin memdūdin*⁴⁸⁹. *Ve lev şā'e le-ce'alehu* (16) *sakinen*, ey şābiten mine's-suknā ev ğayra munkalişin mine's-sukūn bi-en yec'alehu's-şems muķimeten (17) 'alā-vaż' in vāhīdin, ya' nī eger Allāh Te'ālā dilese ol zıllı bir minvāl üzre şābit ü ārām-yafte iderdi (18) şemsi bir vaż' üzre muķīm itmekle. *Summe ce'alne's-şemse 'aleyhi delilen*, fe-innehū lā-yezheru li'l-ħissi hattā tetle'a's-şems fe-yeka' u dav'uhā 'alā-ba'zı'l-ecrām ev lā-yūced ve (19) lā-yetefāvet illā bi-sebebi [KB40a] (1) ħaraketihā, ya' nī andan şoñra şemsi ol zıll üzre biz delīl kılduķ. Zīrā ol zıll insānuñ ħissine (2) zāhir olmaz. Şems tūlū' itmeyince ve zıll mevcūd u mütefāvit olmaz. İllā şemsūñ ħareketi sebebi (3) ile ba'zılar zıllıdan murād zılāl-i kā'ināt ve māhiyyāt-ı mümkinātdur dimişler ve medd-i zıllıdan murād (4) Allāh Te'ālā'nun kā'inātı vücūda getürüp ızhār itmesi ola. Ammā Ĥazret-i Mevlānā ħuddise (5) sırrahu'l-'azīz buyururlar ki *keyfe medde'z-zıll*⁴⁹⁰ ki Ĥaķ Te'ālā [SE43b] buyurdu, murād naķş-ı vücūd-ı evliyādur. (6) Zılluñ uzun ve kışa olması āftābuñ vücūdına ve devrānına nice delālet iderse (7) evliyānuñ da vücūdları āftāb-ı zāt-ı Ĥudā'ya ancılayın delildür.

Enderin (8) vādī me-rev bī-in delīl
Lā-uħibbu'l-āfilin gū çun Ĥalīl⁴⁹¹ (1:427)

Sūre-i En'am'da bu āyet-i (9) kerīmeden iķtibāsdur. *Fe-lemmā cenne 'aleyhi'l-leylu ra'a kevkeben kāle hāzā Rabbī fe-lemmā efele* (10) *kāle lā-uħibbu'l-āfilin*⁴⁹². *Fe-lemmā cenne 'aleyhi'l-leylu*, kaçan ki İbrāhīm'i leyl-i zulemātıyla (11) bürüyüp setr eyledi. *Ra'a kevkeben*, bir kevkeb-i [İÜ36b] draşşān gördi. Ol kevkeb Zühre (12) idi, yāhūd Müşteri idi dimişler. *Kāle hāzā Rabbī*, İbrāhīm didi “Rabb'üm budur”. (13) Ba'zıları didiler bunda hemze-i istifhām maħzūfdur. Aşlında *e hāzā Rabbī*⁴⁹³ idi. (14) Ammā Ĥadı Beyzāvī rahmetu'llāh buyurur: *fe-inne ebāhu ve ħavmehū kānu ye'budūne'l-esnām ve'l-kevākib* (15) *fe-erāde en yunebbiehum 'alā-đalāletihim ve yurşidehum ile'l-ħaķ mine'n-nazar ve istidlāl ve ħavluhū hāzā* (16) *Rabbī 'alā-sebīli'l-vaż'i fe-inne'l-mustedelle 'alā-fesād yaħķīhi 'alā-mā yeķūluhu'l-ħaşm summe yunkiru 'aleyhi* (17) *bi'l-ifsād*. Ya' nī İbrāhīm Ĥalīlu'llāh şalavātu'llāhi 'aleyhi ve selāmuħu Ĥazretlerinūñ pederi (18) ve ħavmi aşnāma ve kevākibe 'ibādet iderlerdi. Pes Ĥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām (19) diledi ki anlara đalāletlerinden

⁴⁸⁹ Ve yayılmış sürekli bir gölge (Kur'an-ı Kerim, Vakıa: 30).

(3) mümkinātdur dimişler - ve medd: mümkinātdur ve a' yān-ı ħaķāyık mükevvinātdur dimişler ve medd SE.
(4) kā'inātı - vücūda: kā'inātı ademden vücūda SE.

⁴⁹⁰ ...gölgeyi nasıl uzattı... (Kur'an-ı Kerim, Furkan: 45).

(6) āftābuñ vücūdına: - KA.

⁴⁹¹ Bu vadiye bu delil olmadan yürüme. Halil İbrahim gibi “Ben batanları sevmem” de.

⁴⁹² Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. “İşte Rabbim” dedi. Yıldız batınca da, “Ben böyle batanları sevmem” dedi. (Kur'an-ı Kerim, En'am: 76).

⁴⁹³ Bu mu Rabb'im?

ve ğavāyetlerinden ve fesād-ı ‘aķīdelerinden haber vire [KB40b] [KA34a] (1) ve anları irşād eyleye. Nazar u istidlāl ʔarīķinden kevkebi gördükde *hāzā Rabbī*⁴⁹⁴ didi. (2) Ve anuñ *hāzā Rabbī* didüĝi ‘alā-sebīlū’l-vaż‘ idi. Zīrā bir ʔavlıñ fesādına istidlāl (3) eylemek isteyen kimse evvel ol ʔavlı ʔaşm söyledüĝi gibi söyler. Andan inkār ider. Anı bozup fesādın (4) beyān itmekle ve ʔaşma bildürmekle. *Fe-lemmā efele*, vaķtā ki şol kevkeb ki ʔalk ʔanı gördükde (5) secde iderlerdi. Ğurūb itdi. *Ķāle lā-uħibbu’l-āfilīn, fażlen ‘an‘ibādetihim fe-inne’l-intīķāl (6) ve’l-iħticāb bi’l-estār yaķtezi’l-imķān ve’l-ħudūş ve yunāfi’l-ulūhiyye*⁴⁹⁵ Ĥazret-i İbrāhīm didi (7) ben āfil ü zāyil olanları sevmezüm, ilāh ittiħāz eylemek ve anlara ‘ibādet ķanda ķaldı. Zīrā zevāl-i (8) intīķāl ve iħticāb-ı [SE44a] bi’l-estār imķān u ĥudūş iķtizā ider. Ve daķı ulūhiyyeti menāfidür. (9) Pes zevāl-peżir olanlaruñ Rabb olmaĝa liyāķatları yokdur. Ol mālīk-i yevm-i dīn ve ol (10) Rabbū’l-‘ālemīn bu şıfatlardan mūnezzehdür ve ‘ālīdür. İmdi Ĥazret-i Mevlānā ķaddesa’llāhu te‘ālā sırrahū’l-a‘lā (11) mūrīd-i mūbtelāya ve sālīk-i ʔarīķ-i Hüdā’ya ta‘līm ü irşād buyurup dirler ki ey sālīk (12) ʔarīķ-i taķķīķ bu yola delīlsüz gitme ve her gördüĝüñ naķş-ı dil-firībe meyl itme. Zīrā ʔarīķ-i Ĥaķ’da (13) her neye ĝöñül baĝlasañ ol şey sañā bet olur ve reh-zen olup seni yoldan alıķor. İmdi (14) Ĥazret-i Ĥalīl gibi cihānuñ nuķūş-ı zāyiline *lā-uħibbu’l-āfilīn* di. Ve Ĥaķ’dan ĝayrīnuñ (15) muħabbetin ĝöñüldeñ çıkar.

Ver ʔased ĝired turā der-reh gelū
Der-ʔased İblīs-rā bāşed ĝulū⁴⁹⁶ (1:430)

Ĥasedden (16) tecāvüz eylemek İblīs şıfatıdır ki ʔasedden Ādem’e secde eylemeyüp *ene ʔayrun minhu ʔalaķtenī min-nārīn ve ʔalaķtehū min tīn*⁴⁹⁷ (17) didi.

İn cesed ĥāne-i ʔased āmed bedān

Ki insānuñ cibilletinde ʔased (18) vardır.

Ez-ʔased ālūde bāşed ĥāndān⁴⁹⁸ (1:433) [İÜ37a]

⁴⁹⁴ Bu Rabb’im.

(3) eylemek: itmek İÜ.

⁴⁹⁵ İbadet etmeleriyle beraber. Bir yerden bir yere ĝitmek ve örtülerle gizlenmek imkan ve hudusu gerektirir ve uluhiyyeti olumsuzlar.

(9) yevm-i dīn: yevmi’d-dīn KA.

⁴⁹⁶ Haset, yolda boĝazını sıkarsa –bil ki- hasette İblīs’in aşırılıĝı vardır.

⁴⁹⁷ Ben ondan hayırlıyım. Ķünkü beni ateşten yarattın. Onu ise taştan yarattın. (Kur’ān-ı Kerīm, A‘ rāf: 12).

⁴⁹⁸ Bu ceset kıscanķlık evidir. Bil ki hasetle nesil ķirlenir.

Ḥasedden mülevveş olur ehl-i beyt. Beytten (19) murād sālīk olanların ʔalbidür. Ya‘ nī her sālīkūn ki ḥāne-i ʔalbinde ḥased ola, ol sālīkūn [KB41a] (1) cemī‘-i ḥāvass u ʔuvvāsı mülevveş olur. Mülevveş olan ʔalb zīkru‘llāh eylemege lāyık degüldür, olmaz. Beden mülevveş (2) olduğu vākt namāz cāyız olmadığı gibi. İmdi ʔalb-i insān ki maḥzen-i esrār-ı İlāhī’dür, anı (3) ālāyışden ve aḥlāk-ı zemīmeden pāk tutmaḡ gerekdür.

Ṭahhirā beytī beyān pākī est
Genc-i nūrest (4) ez-ṭelesmeş ḥākī est⁴⁹⁹ (1:435)

Sūre-i Bakara’da bu āyet-i kerīmeden muḡtebesdür: *ve ‘ahidnā ilā-İbrāhīme ve (5) İsmā‘ ile en ṭahirrā beytiye li’t-tā’ifine ve’l-‘ākıfine ve’r-rukka‘i’s-sucūdī*⁵⁰⁰. *Ve ‘ahidnā ilā-İbrāhīme (6) ve İsmā‘ ile*, ey emernāhumā⁵⁰¹ *en ṭahirrā beytiye*, bi-en ṭahirrā (7) ve yecūzu en yekūne mufesseraten li-teḡammuni’l-‘ahdi ma‘ na’l-ḡavl yurīdu ṭahhirāhu mine’l-evşān ve’l-encās ve mā yeliḡu bihī, ya‘ nī evşāndan ve encāsdan (8) ve lāyık [SE44b] olmayan şeylerden pāk eyleñ dimek olur. [KA34b] *Li’t-tā’ifine*, ḡavlehū⁵⁰² (9) *ve’l-‘ākıfine*, el-muḡīmīne ‘indehū ve’l-mu‘tekifine fihi⁵⁰³, *ve’r-rukka‘i’s-sucūdī*, ey el-muşallīne cem‘u rākī‘ ve sācid⁵⁰⁴, (10) ya‘ nī ‘ahd eyledük, emr gönderdük İbrāhīm ve İsmā‘ il ‘aleyhime’s-selām cānibine ki benüm (11) beytūmi pāk eyleyeler, evşāndan ve daḡı encāsdan ve ḡabāyış ü ma‘ aşīden ṭavāf idiciler (12) içün ve ol beytūn ḡurbında muḡīm olanlardan ötüri ve anda mu‘tekif olanlardan ötüri (13) ve ol beyt-i şerīfde rākī‘ vü sācid olanlardan ötüri. Ya‘ nī anda muşallī olanlar içün. (14) Ve Ḥāzret-i Mevlānā ḡuddise sırrıhu *ṭahirrā beytiye*den murād ṭahhīr-ḡāne-i dil murād idüp buyururlar ki (15) Ḥāḡ Te‘ ālā Ḥāzret-i İbrāhīm’e ve İsmā‘ il’e emr idüp *ṭahirrā beytiye* dimekden murād ḡāne-i ʔalbūñüzi (16) pāk eyleñ dimekdür. Pes sālīke lāzımdur ki dil ḡānesin evşān-ı muḡabbeti māsivādan (17) ve ḡāzūrāt-ı tezvīr ü riyādan encās-ı ḡubb-ı dünyādan ve ednās-ı nefis ü hevādan ḡıḡd u ḡasedden (18) pāk eyleye ki ḡāne-i dil pāk olmayınca tecellī-i cemāl-i cānāna lāyık olmaz. Zīrā ḡāne-i dil ḡarem-i ḡaş-ı Ḥudā’dur, (19) pāk gerekdür. **Mısrā‘**:

(1) degüldür: - KA.

(1) Mülevveş olan: -, SE; lāyık degüldür, olmaz: lāyık –olmaz İÜ, SE.

⁴⁹⁹ “Evimi temizleyin” āyeti temizlik beyanıdır. Tılsımı topraktan olsa da ceset, nur hazinesidir.

⁵⁰⁰ İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükū ve secde edenler için evimi (Kābe’yi) tertemiz tutun”. (Kur’ān-ı Kerīm, Bakara: 125).

⁵⁰¹ Yani onlara emrettik.

⁵⁰² etrafını

⁵⁰³ Onun yanında ikamet edenler ve içerisinde ibadet edenler

⁵⁰⁴ Yani namaz kılanlar. er-rukka‘ kelimesi rākī‘ kelimesinin, es-sucūd kelimesi sācid kelimesinin çoḡuludur.

(10) eyledük - emr: eyledük ya‘ nī emr SE; benüm: - İÜ; benüm beytūmi pāk eyleyeler: - beytūmi pāk eyleye KA.

[fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün]
Şeh nüzül itmez sarāya pāk ü pür-nūr olmasa

Mazmūnınca. **Beyt:**

[mefā' ilün/fe' ilātün/mefā' ilün/fe' ilün]
Eger harīm-i dil [KB41b] (1) ez-ğayr-ı dūst sāzī pāk
Şafā-yı vahdet-i şırf ender u kunī idrāk⁵⁰⁵

TAHLİT-İ VEZİR DER-AHKĀM-I (2) İNCİL⁵⁰⁶

Der-yekī gufte me-koş in şem' -rā
K'in nazar çun şem' āmed cem' -rā⁵⁰⁷ (1:476)

Ya' nī tūmāruñ birinde (3) Hāḡ Te' ālā'nuñ saña virdügi ḡudrete nazar eyle ki ol ḡudret anuñdur. İnsān kendünün (4) 'aczin görmek Hāḡḡ'uñ virdügi ni' met-i ḡudreti inkār eylemekdür, didi. Birinde daḡı 'aczen (5) ve ḡudretten geç ki her nesne [İÜ37b] ki sālīkūñ nazarında yir eyler. Ol nesne tarīḡ-i Hāḡ'da sālīke (6) bet olur, didi. Birinde daḡı 'acz u ḡudret görmekten nazaruñ ḡaldurma ki sālīk mūntehā-yı (7) merātibe yetişmezden öñdin maşnū' āta nazar itmegi terk itse nışfu'l-leylde şem' -i (8) vişālī söyündürmiş gibi olur, didi. [SE45a] Ya' nī sālīk maḡām-ı müşāhedeye yitişüp (9) maşnū' ātda şānī' i müşāhede iderken ol maḡāmdan a' lā bir maḡāma daḡı (10) yetişmezden öñdin ol müşāhedeyi terk eylemek hemān şeb-i vişālde (11) cemāl-i yāre nazar iderken şem' i söyündürmek gibidür ki maḡām-ı müşāhadede ḡayretle (12) nazar eyleyüp her şeyden şānī' i müşāhede eylemek sālīke dest-ḡir ve delīl-i rāh (13) olur. Nitekim buyurur: *fe-nḡur ilā-āşāri raḡmeti Rabbike*⁵⁰⁸ ve yine buyurur: *fe-'tebirū yā* (14) *uli'l-ebşār*.⁵⁰⁹

DER-BEYĀN-I ḡASĀRET-İ VEZİR⁵¹⁰

Coz şikeste mī-ne-ḡired fażl-ı şāh⁵¹¹ (1:533b) (15)

Nitekim ḡadış-i ḡudsīde buyurur: *ene 'inde'l-munkesirati ḡulūbuhum li-eclī*.⁵¹²

(19) beyt: - SE.

⁵⁰⁵ Gönül haremīni dost haricindeki şeylerden temizlersen, vahdet safasını sürer ve idrak edersin.

⁵⁰⁶ VEZİRİN İNCİL'İN HÜKÜMLERİNİ KARIŞTIRMASI

⁵⁰⁷ Birinde demişti: "Bu mumu söndürme. Çünkü bu bakış toPluluğun mumu gibidir.

(3) Te' ālā'nuñ: Te' ālā İÜ.

(8) söyündürmiş: söğündürmiş SE, KA.

⁵⁰⁸ Rabbinin rahmetinin eserlerine bak (Kur'ân-ı Kerīm, Rum: 50).

⁵⁰⁹ ...Ey basiret sahipleri, ibret alın. (Kur'ân-ı Kerīm, Haşr: 2).

⁵¹⁰ VEZİRİN ZARAR GÖRDÜĞÜNÜN İZAHİ

⁵¹¹ Padişahın lütfu, ancak âciz olanı kabul eder...

⁵¹² Ben, kalpleri benim için kırılanlarla beraberim. (Aclûnî, Keşfu'l-Hafa: 1/230).

DEF^c GUFTEN-İ (16) VEZİR MÜRİDÂN-RÂ⁵¹³

Bî-ḥiss u bî-güş u bî-fikret şevîd
Tâ ḥiṭâb-ı irce^c î-râ bi-ş'nevîd⁵¹⁴ (1:569) (17)

Bî-ḥiss u bî-güş u bî-fikr oluñ, ya^cnî görmeyecek bir nesneyi görmekden ve işitmeyecek (18) sözleri işitmekden, fikr itmiyecek ma^cnâlardan ihtirâz eyleñ tâ ḥiṭâb-ı irce^c î-i (19) istimâ^cına kâdir olasız. Ya^cnî [KA35a] nefsüñüz nefs-i muṭma^c'ine ola ki Hâk Te^c âlâ sûre-i [KB42a] (1) Ve'l-Fecr'de buyurur: *Yâ eyyetuhâ'n-nesfu'l-muṭma'inetu irce^c î ilâ-Rabbiki râḍiyeten marḍıyyeten fedḥulî fî-ibādî* (2) *vedḥulî cenneti*⁵¹⁵. Pes mü'mine â^c māl gerekdür. Söz çokluğının fâyidesi yokdur. Nitekim buyurmuşlar: (3) *el-mu'min yuḡallilu'l-kelām ve yukeşşiru'l-^camel ve'l-munāfık yukeşşiru'l-kelām ve yuḡallilu'l-^camel* ya^cnî mü'min kelāmı (4) az ve ^cameli çok ve münāfık kelāmı çok ve ^cameli az eyler. **Beyt:**

[mefâ^c ilün/mefâ^c ilün/fe^c ülün]
Eger besyâr dānî endekî gū
Yekî-râ şad (5) me-gū şad-râ yekî gū⁵¹⁶

Pes mücerred-i kıl ü kal ile zevk u hâl müyesser olmaz.

MÜKERRER KERDEN-İ MÜRİDÂN⁵¹⁷ (6)

Ber-za^c îfân kâdr-ı kuvvet kâr neh⁵¹⁸ (1:579b)

Za^c îflere kuvvetleri miḡdârı iş buyurur: *ve lâ-tuḡammilnâ mâ lâ-tāḡate* (7) *lenâ bih*⁵¹⁹ maẓmûnınca *lâ-yukellifu'llāhu nefsen illâ vus^cahâ*⁵²⁰ hükmince bize tekliḡ-i mâ-lâ-yuṭâḡ eyleme. (8)

⁵¹³ VEZİRİN MÜRÜTLERİ KOVMASI

⁵¹⁴ Hissiz, kulaksız ve düşüncesiz olun ki “Dön” hitabını duyasınız.

⁵¹⁵ (Allah şöyle der:) “Ey huzur içine olan nefis! O senden razı sen ondan razı olarak Rabbine dön. (İyi) Kullarımın arasına gir. Cennetime gir”. (Kur’ân-ı Kerîm, Fecr: 27-30).

(4) çok - ve: çok eyler ve İÜ.

⁵¹⁶ Çok bilirsən az de / Bire yüz deme yüze bir de (Nizâmî, Hüsrev ü Şirin, 11. Bahs, 11. Beyit.) (<https://ganjoor.net/nezami/5ganj/khosro-shirin/sh11/>).

⁵¹⁷ MÜRİTLERİN TEKRAR ETMELERİ

⁵¹⁸ ...Zayıflara kuvvetince iş ver.

⁵¹⁹ Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme, (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara:286).

⁵²⁰ Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara:286).

Mā ‘adem-hāyīm u hestihā-yı mā
Tu vücūd-ı mutlakī fānī nemā⁵²² (1:603)

Biz ‘ademlerüz ve bizüm (9) varlıklarımız dağı ‘ademdür. Sen bir vücūd-ı mutlakşın, fānī göstericisin. Ya‘nī cemī‘-i mümkināt (10) fānīdürler. Sen anları izhār idüp göstericisin. Ve cemī‘ sinüñ kıyāmları (11) senünledür. Zāt-ı Bārī’ye vücūd-ı mutlak dirler. Şol mertebedeki vācibiyyet ü mümkiniiyyet mezkūr u muşahhaş (12) olmaya ve bu mertebe-i ehādiyyete [İÜ38a] dirler ve mertebe-i ehādiyyet vaşfında Şeyh ‘Abdülkerīm Çelebi buyurur: (13) *el-ehādiyye ‘ibāratun ‘an-mecla zātīyyin leyse li’l-esmā’i ve lā-li’ş-şifāt ve lā-li-şey’in min-mu’essirātihā* (14) *fihā zuhūrun fe-hiye ismun li-şirāfeti’z-zātī’l-mucerredeti ‘ani’l-i’tibārātī’l-haqqīyye ve’l-halkīyye*⁵²³. (15)

Tu zi-Kur’ān bāz hān tefsīr-i beyt
Guft īzed mā rameyte iz rameyt⁵²⁴ (1:616)

Ki Haḡ Te‘ālā sūre-i Enfāl’de buyurur: (16) *Ve mā rameyte iz rameyte ve lākinna’llāhe ramā*⁵²⁵. *Mā rameyte*, yā Muḡammed ramyen tūşiluhā ilā a‘yunihim ve lem takdir aleyhi⁵²⁶. *İz rameyte*, ey eteyte bi-şūrati’r-ramyi⁵²⁷. *Ve lākinna’llāhe ramā*, etā bi-ğāyeti’r-ramyi fe-evşalehā ilā-a‘yunihim cemī‘ an hattā inhezemū ev yumekkinahum (18) min-kaṭ‘i dābirihim⁵²⁸- Ya‘nī ol bir avuç [SE46a] toprağı sen (19) atmadıñ yā Muḡammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem çün atduñ ve senün atmağıñ ol meşābede degül [KB42b] (1) idi ki tamām leşker-i ā‘dānuñ gözlerine ol atduğıñ toprak vāşıl olaydı, lākin Allāh Te‘ālā (2) atdı anı. Ya‘nī cümlesinüñ gözlerine vāşıl eyledi. Pes münhezim oldılar. Fi‘lūñ ‘abda (3) izāfeti kesb tarīkindendür ve Haḡḡ’a izāfeti haḡ eylemek tarīkindendür. Şāhib-i *Te’vīlāt*

(8) eyleme - İ‘tirāz: eyleme. Ma‘nā-yı rıf at revān-ı pāk-rā, ma‘nā-yı rıf at revān-ı pāk içündür. Ya‘nī ma‘nā cihetinden revān-ı pākūñ rıf atı vardır ki [SE45b] televvüşāt-ı ma‘şiiyyetden pāk ola. Anlaruñ maḡāmı ‘indallah-ı ‘ālidür. Nitekim buyurur: inne’l-muttaḡine fi cennātin ve neḡar fi maḡ‘adi şıdkin ‘inde melikin muḡtedir (Şüphesiz Allāh’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. – Kur’ān-ı Kerīm, Kamer: 54-55). İ‘tirāz SE.

⁵²¹ MÜRİTLERİN İTİRÂZI

⁵²² Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da. Sen fānī görünen mutlak varlıksın.

⁵²³ Ehadiyet zata ilişkin bir tecelli olup ne isimlere aittir, ne sıfatlara ve ne de bunların etki ettiği şeylere aittir. Onda bir ortaya çıkış vardır. Zira o, mucerred zatın hakka ve halka dayalı itibarlardan sarf-ı nazar edilmesi için ortaya konmuş bir isimdir.

⁵²⁴ Beytin yorumunu sen Kur’ān’dan oku. Hak, “Attığın zaman, sen atmadın” buyurdu.

⁵²⁵ Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. (Kur’ān-ı Kerīm, Enfāl: 17).

⁵²⁶ Ey Muhammed bu öyle bir atıştı ki onların gözüne ulaştırmıştın fakat ona senin gücün yetmemişti.

⁵²⁷ Yani atma suretini ortaya koydun.

⁵²⁸ O, atma gayesini ortaya koymuş ve onu, onların tamamının gözlerine ulaştırmıştır. Ta ki hezimeye uğradılar veya onlar için diğerlerinin kökünü kazımayı mümkün kıldı.

(19) şallallāhu ‘aleyhi ve sellem: - İÜ.

buyurmuş (4) “Ḥaḳ Sübhāne şaḥābe-i Resūle şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem fenā-yı fī’li ta’līm buyurup fī’li anlardan selb (5) idüp ol emri kendüye işbāt itmekle ki *fē-lem taḳtulūhum ve lākina’llāhe ḳatelehum*⁵²⁹ buyurdu. Amma çün ol (6) Ḥazret şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem maḳām-ı beḳābi’llāhda idi. Fī’li andan selb idüp *mā rameyte* didi (7) ve ol fī’li yine aña nisbet itdi ki *iz rameyte* didi. Ve kendü içün işbāt itdi ki *ve lākinna’llāhe* (8) *ramā* didi. Tā ki ma’nā-yı tafḍil ifāde eyledi⁵³⁰. Ma’nā-yı cem’de [KA35b] *fē-yekūnu’r-ramyu min Muḥammed şalla’llāhu* (9) ‘aleyhi ve sellem *lā bi-nefsihi*⁵³¹. **Beyt:**

Ve ramā bi’l-ḥaşā fe-eḳşada ceyşen
Me’l-‘aşā ‘indehu ve me’l-ilḳā^{532 533} (10)

Ve Ḥazret-i Mevlānā buyurur. **Beyt:**

Mā rameyte iz rameyte guft Ḥaḳ
Kār-ı Ḥaḳ ber-kārḥā dāred sebaḳ⁵³⁴ (2:1301) (11)

Ger be-perrānīm tīr ān ne zi-māst
Mā kemān u tīr endāzeş Ḥudāst⁵³⁵ (1:617)

[fā’ ilātün/fā’ ilātün/fā’ ilātün]
Tā ne-şud maḡlūb kes in sırır yāft (12)
Ger tu ḥāhī ān ṭaraf bāyed şitāfet⁵³⁶

Ḥazret-i Mevlānā’nuñ ḳuddise sırırhu bu ḳavl-i şerīfī üzre *mā rameyte* (13) *iz rameytenüñ* ḥaḳīḳati maḳām-ı ḳurb-ı ferāyızden olur. Zīrā ḳurb-ı ferāyız aña dirler ki Ḥaḳ Te’ālā bendesinüñ (14) cismin ālet idinüp anuñ vüçüdından ḳudretin izḥār eyleye *mā rameyte iz rameyte* (15) gibi ve ḳurb-ı nevāfil aña dirler ki Ḥaḳ Te’ālā’nuñ nūrı ve ḳudreti bendeye ālet ola. *kuntu lehū sem’an* (16) ve *başaran ve yeden*⁵³⁷ gibi.

Her ki ü bīdār-ter pūr derd-ter

⁵²⁹ (Savaştā) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. (Kur’ân-ı Kerīm, Enfal: 17).

⁵³⁰ İbni Arabî, Tefsir-i Kebîr Te’vilât, Çev. Vahdettin İnce, s. 441, 1. Cilt, İstanbul.

⁵³¹ Böylece atma işi Muhammed (as)’dan olur, onun nefsinden değil.

⁵³² Çakılı atıp orduyu hedef aldı, ne asa ondaydı ve de atmak (ondandı).

⁵³³ Beytin vezni tespit edilememiştir.

⁵³⁴ Hak, “Attığında, sen atmadın” buyurdu; Hakk’ın işinin, işler üzerinde önceliği vardır.

⁵³⁵ Ok atarsak, o bizden değildir. Biz yayız, oku atan Allah’tır.

⁵³⁶ Bu sırır bulan hiç kimse mağlup olmadı. Sen de istersen o tarafa doğru koşmalısın.

⁵³⁷ Ben ona kulak, göz ve el oldum.

(16) gibi – Her ki : gibi *mī be-baḥşed hūş u bīdārī tū-ra* İnsāna ‘aḳl ve bīdārılık bağışlar ki cenāb-ı Ḥaḳḳ’a teveccüh idersin. Ḥaḳ Te’ālānuñ luṭfı oldı ḥastalık ki teveccühe sebeb oldı. İmdi bu ḥāleti Alāh Te’ālāsevdügi ḳullara virür. Kemāḳāle’n-nebī ‘aleyhi’ş-şalāt ve’s-selām *izā eḥabba’llāhu ‘abden ibtelāhu ḥattā yesme’a taḳarru’ahu*. Her ki SE.

Her ki ũ āgāh-ter ruḥ zerd-ter⁵³⁸ (1:630)

Her kim Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ (17) celālinden ve ḳahrından ziyāde ḥabīr [SE47a] ü āgāh olsa anuñ yūzi [İÜ38b] ziyāde şaru olur Allāh ḳorḳusından. (18) Nitekim Resūllu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *ene a‘lemukum bi’llāhi ve aḥşākum*.⁵³⁹

Kāfirān çun (19) cins-i siccīn āmedend
Sicn-i dūnyā-rā ḥoş-āyīn āmedend⁵⁴⁰ (1:641)

*Ed-dunyā sicnu’l-mu‘min ve cennetu’l-kāfir*⁵⁴¹ hükmince [KB43a] (1) kāfirler dūnyā zindānına ḥoş Siccīn’dür. Zīrā dūnyā mü‘minūñ zindānı kāfirūñ cennetidir. Ḥaḳ Te‘ālā buyurur (2) *kellā inne kitābe’l-füccārī le fī-siccīnir*⁵⁴², ya‘nī ḥaḳḳā ki kāfirlerūñ nāme-i ā‘mālleri Siccīn’de olur. Siccīn (3) bir şahrā’dur. İçi mücevveddür. Cehennemūñ altındadır. Dā‘imā kāfirler ve nāme-i ā‘mālleri anda olurlar. **Mıṣrā’**:

Enbiyā (4) çun cins-i ‘İlliyyīn budend
Sū-yı ‘İlliyyīn -i cān u dil şudend⁵⁴³ (1:642)

Enbiyā çünki cins-i ‘İlliyyīn idiler. ‘İlliyyīn (5) cān u dil cānibine ‘urūc itdiler. Kemā Ḳāla’llāhu Te‘ālā fī-sūratı’l-mutaffifin⁵⁴⁴ *kellā inne kitābe’l-ebrārī le* (6) *fī-‘İlliyyīn*⁵⁴⁵. Ḥaḳḳā vü taḥḳīḳan ebrārūñ kitāb-ı ā‘mālleri ‘İlliyyīn de olur yidinci āsmān üzre ‘arş-ı (7) ā‘zīm altında ve ba‘zıları sidretü’l-müntehādur, dimişler.

ṬALEB KERDEN-İ ÜMMET-İ ‘İSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM⁵⁴⁶ (8)

Ne ğalaṭ guftem ki nā’ib bā-menūb
Ger dü pindārī ḳabīḥ āyed ne ḥūb⁵⁴⁷ (1:675)

⁵³⁸ Daha uyanık olan, daha çok dertlidir; daha haberdar olanın yüzü daha solgundur.

⁵³⁹ Ben aranızda Allah’ı en iyi bileniniz ve O’ndan en çok korkanınızım. (Buhârî, İ’tisam: 5, Edeb: 72; Müslim, Fedâil, 127).

⁵⁴⁰ Kāfirler, Siccīn/cehennem cinsi oldukları için dūnyā zindanına neşeli şekilde geldiler. (Müslim, Sahih, 7283).

⁵⁴¹ Dūnyā müminin zindanı, kāfirin cennetidir. (Müslim, Zühd: 1).

(1) Siccīn’dür: geldiler, SE; āyīn geldiler İÜ, KA.

⁵⁴² Hayır, günahkarız yazısı muhakkak “Siccīn”dedir. (Kur’ân-ı Kerim, Mutaffifin: 7).

(3) Mıṣrā’: - KA.

⁵⁴³ Peygamberler, İlliyyīn/cennet cinsi oldukları için can ve gönül İlliyyīn’ine doğru gittiler.

⁵⁴⁴ Allah-u Teālā’nın Mutaffifin suresinde buyurduğu gibi:

⁵⁴⁵ Hayır, (sandıkları gibi değil) iyilerin yazısı “İlliyyūn”dadır. (Kur’ân-ı Kerim, Mutaffifin: 18).

⁵⁴⁶ İSĀ -ALLAH’IN SELAMI ONA OLSUN- ÜMMETİNİN TALEPTE BULUNMALARI

⁵⁴⁷ Hayır, yanlış söyledim. Naip edenle naibi, iki zannedersen çirkin olur, güzel olmaz.

Ya' nî nâyibi menûbuñ ğayrı zann (9) eylemek câyiz degüldür. Kemā Qāla'llāhu Te'ālā *men yuṭı'ı'r-resüle fe-ḳad aṭā'a'llāhe*⁵⁴⁸ ve Hāzret-i Resüllu'llāh (10) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur *men ezā veliyyen fe-ḳad ezānī ve men ezānī fe-ḳad eza'llāhe*⁵⁴⁹ Çün resüle (11) itā' at Allāh'a itā' at olup ve aña ezā eylemek Allāh'a ezā eylemek olıcağ. Nâyib menûbdan ayru (12) olmaz. İmdi ayru zann eylemek ḳabîhdür.

MÜNĀZA' AT-I UMERĀ DER-VELİ-Yİ ' AHDİ⁵⁵⁰

Cümle dānāyān hemīn (13) gufte hemīn
Hest dānā rahmeten li'l- 'ālemīn⁵⁵¹ (1:718)

Zirā Hāzret-i Resüllu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (14) *rahmeten li'l- 'ālemīn*⁵⁵²dür ve ' ulemā vereṣe-i enbiyādurlar, pes bunlar daḫı ol ma' nādan ḫişṣedār olurlar. (15)

Küy-ı nevmīdī me-rev ümīd hāst
Süy-ı tārīkī me-rev ḫürşīd hāst⁵⁵³ (1:725)

Nā-ümīdlik maḫallesine (16) gitme. Ya' nî nā-ümīd olma ki ümīd yerleri vardur. Hemān sen talebde ol ki ğāh olur ki ḫiç (17) ümīd [KA36a] itmedüğüñ yirde istedüğüñ kimseye vāşıl olursın ve murāduñ andan ḫāşıl (18) olur. **Hikāyet:** [SE47b] Hāzret-i İbrāhīm Edhem bir gün ḫammāma girdi. Bir pīr gördi ki aña ḫiç kimse iltifāt (19) eylemez ve dellāklar aña kisecük sürmezler. Hāzret-i İbrāhīm Edhem ol pīre teraḫḫüm idüp anı ovmağa [KB43b] (1) ve ḫidmetcik itmege başladı. Eṣnā-yı ḫidmetde didi ki “Ey pīr yigitlik zamānında pirlere ḫidmet (2) eylemedüñ mi ki pīrlik zamānında saña daḫı ḫidmet [IÜ39a] idelerdi, didi. Meger ol pīr evliyā'u'llāhdan (3) idi. Eyitdi, ben yigitlik zamānında pīrān-ı Ḥudā'ya evliyā'u'llāha ḫidmet eylemiş idüm. Anuñçündür ki (4) şimdi baña İbrāhīm Edhem ḫidmet ider, didi. Hāzret-i İbrāhīm bildi ki ol kimse evliyādandur. Bu (5) sebebdendür ki ekṣer evliyā vaşfında dimişler. *İzā-ġābe lā-yuzker ve izā-ḫāzara lā-yunzar*⁵⁵⁴ Ve ekṣer (6) evliyā *evliyā'ı taḫte ḳıbābī lā-ya'rifuhum ğayrı*⁵⁵⁵ ḫükmince gizlü ve maḫfīdürler. Nitekim Şeyḫ-i Ekber Hāzretleri (7) ḫuddise sırrıhu buyurur. **Nazm:**

⁵⁴⁸ Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. (Kur'an-ı Kerim, Nisa: 80).

⁵⁴⁹ Kim bir veliye eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Kim de bana eziyet ederse, Allah'a eziyet etmiş olur.

⁵⁵⁰ VELİAHTLIK KONUSUNDA BEYLERİN ANLAŞMAZLIĞI

(10) Çün ... ' AHDİ: - SE.

⁵⁵¹ Bütün bilginler böyle demiştir böyle: Bilgin, âlemlere rahmettir.

⁵⁵² Alemlere rahmet.

⁵⁵³ Ümitsizlik mahallesine gitme, ümitler vardır. Karanlığa doğru gitme, güneşler vardır.

⁵⁵⁴ Gözlerden irak olduğunda zikri geçmez ve hazırda bulunduğu kendisine bakılmaz.

⁵⁵⁵ Veli kullarım benim kubbem altındadır, onları benden başkası bilmez.

[Ahreb]

Li'llāhi tahte kıbābi'l-‘izzi t̄ayifetun (8)
Aḥfāhum fī-ridā'i'l-fakrī eclālen

Humu's-selāṭīnu fī-eṭmāri meskenetin
Cerrū 'alā-fulki'l-ḥaḍrā'i ezyālen⁵⁵⁶

İmdi nā-ümīd olma ki ümīd kapısı açıktır. (9) Nice cihetden ve kendü gibi zulemāta bırakma ki hürşidler vardır. Ya' nī evliyā-yı kirāmuñ vüçüd-ı (10) pür-cüdları beyne'n-nās mevcüddür. Hemān t̄alib olup arayup bulmağa mevķūfdur. İmdi (11) delīl ü hādī gerekse bu 'azizlerden ğāfil olma.

HİKĀYET-İ CEHÜD-İ DİĞER Kİ DER-HELĀK-İ (12) DİN-İ 'İSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM⁵⁵⁷

Ger haber ḥ'āhī ezīn digər ḥurūc
Süre ber-ḥ'ān ve's-semā' z̄atī'l-burūc⁵⁵⁸ (1:742) (13)

Ve's-semā' i z̄atī'l-burūc ve'l-yevmī'l-mev'ūd ve şāhidin ve meşhūdin k̄utile aşḥābu'l-uḥdūd (14) *en-nāri z̄atī'l-veḥūd iz̄hum 'aleyhā ku'ūd ve hum 'alā-mā yef'alūne bi'l-mu'minīne şuhūd*⁵⁵⁹. (15) *Ve's-semā' i z̄atī'l-burūc*, ya' nī el-burūc işney 'aşera şubbihet bi'l-kusūr li-ennehā tunezzelu lehā es-seyyārātu (16) ve yekūnu fihā eş-şevābit ev menāzilu'l-kamer ev 'ızāmu'l-kevākib summiyet burūcen li-zuhūrihā ev (17) ebvābe's-semā'i fe-inne'n-nevāzile yahrucu minhā ve't-terkib li'z-zuhūr⁵⁶⁰, *ve'l-yevmī'l-mev'ūd*, ya' nī yevme'l-kıyāmet, *ve* (18) *şāhidin ve meşhūdin*, ve men yeşhedu fī-zālike'l-yevm mine'l-ḥalā'ik ve mā aḥdara fihī mine'l-'acā'ib (19) ve tenkīruhā li'l-ihāmi fi'l-vasfī ey ve şāhidin ve'l-meşhūdi ve lā-yektenihu vaşfuhumā evi'l-mubālağati [KB44a] (1) fi'l-keşrati ke'ennehū mā ufriṭat keşratuhū min-şāhidin ve meşhūdin ve'n-nebiyyi ve ummetihī ve s̄a'ir i'l-umemi ev (2) kullu nebiyyin ve ummetuhū evi'l-ḥālīku ve'l-ḥalā'iki ev 'aksuhū fe-inne'l-ḥālīk muṭṭalī'un 'alā-ḥalkihi ve huve şāhidun (3) 'alā-vucūdhī evi'l-meliki'l-ḥafizi ve'l-mukellefu ev yevmu'n-naḥri ve'l-'arafe ve'l-ḥac ev yevmu'l-cumu'a (4) ve'l-mecma' fe-

⁵⁵⁶ Allah'ın izzet kubbeleri altında bir taife vardır ki o taifeyi yüceltmek için fakirlik kisvesi altında onları gizledi. Onlar ki fakirlik kisvesi altındaki sultanlar kuyruklarını yeşil gemiler altında gezdirdiler.

⁵⁵⁷ İSĀ DİNİNİN YOK OLMASINA ÇALIŞAN BAŞKA BİR YAHUDİ PADİŞAHIN HİKAYESİ

⁵⁵⁸ Bu diğerinin çıkışından haber istersen sureyi oku: Ve's-semāi z̄atī'l-burūc.

⁵⁵⁹ Burçlarla dolu göğe andolsun, va'dedilmiş güne (kıyamete) andolsun, şahitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki (müminleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateş yakanlar lanetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı. (Kur'ân-ı Kerîm, Buruc: 1-7).

⁵⁶⁰ Yani 12 burç. Saraylara benzetilmiştir çünkü onda kayan yıldızlar gelmekte ve içerisinde sabit (yıldızlar), ayın yörüngeleri ya da pek çok yıldız (kevkeb) bulunmaktadır. Ortaya çıkması ve görünür olması sebebiyle buruc olarak adlandırılmıştır ya da ebvabu's-semā' (gökyüzünün kapıları) olarak. Nevazil ondan çıkar ki bu terkib ortaya çıkmak içindir.

innehu yeşhedu ev kullu yevmin ve ehluhū⁵⁶¹, *ḳutile aşḫābu'l-uhdūd*, ḳile innēhū cevābu'l-ḳasem (5) 'alā-taḳdīr leḳad ḳutile ve'l-aḫher ennehū delīlu cevābin mahzūfīn ke'ennehū ḳile innehum mel'ūnūn a' nī küffār-ı (6) Mekke kemā lu'ine aşḫābu'l-uhdūd fe-inne's-sūrate veradet li-tesbīti'l-mu'min 'alā-ezāhum⁵⁶². Ya' nī (7) burūc şāhibi olan [İÜ39b] semā [KA36b] ḥaḳḳıçün. Burūcdan murād on iki burūc ola ki ḳaşrlara teşbīh olına. (8) Zīrā aña seyārāt gelüp nüzül ider ve anda şevābitde olur. Yāḫud burūcdan murād menāzil-i (9) ḳamer ola yā kevākibūn 'izāmı ola yā ebvāb-ı semā ola. Zīrā cemī' -i nevāzil andan çıkar. *ve'l-yevmil mev'ūd* daḫı ḳıyāmet günü (10) ḥaḳḳıçün. *Ve şāhidin ve meşhūdin*: Ve ol günde ḥāzır olanlar ḥaḳḳıçün ḥalāyıkdan ve 'acāyibden (11) anda ihzār olınan şeylerden ve tenkīrleri ihām içündür vaşflarında. Yāḫud mübālağa (12) içündür keşretde. *Ke'ennehū ḳile mā ufrīṭat keşratuhū min-şāhidin ve meşhūdin*⁵⁶³ yāḫud şāhiden (13) murād Ḥāzret-i Muḫammed ola şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve meşhūd ümmeti ola yāḫud şāhid-i ümmet-i Muḫammed (14) ola ve meşhūd-ı ümem-i sālīfe ola yā her peygamber şāhid ve ümmetleri meşhūd ola. Yāḫud 'aksi (15) murād ola. Yāḫud melāyike-i ḥafāza şāhid benī Ādem meşhūd, yā yevmü'l-naḫr şāhid ola ve (16) zebḥ idenler meşhūd ola. Yā 'arafat şāhid ola ve ḥüccāc meşhūd ola. Yā yevme'l-cum'a şāhid (17) ve'l-mecma' meşhūd. Zīrā şehādet itse gerekdür yā her gün şāhid ve anuñ ehli meşhūd ola. (18) Zīrā her günde ḥayrdan ve şerden olan ā'māl içün ol gün şehādet (19) itse gerekdür. *Ḳutile aşḫābu'l-uhdūd*, cevāb-ı ḳasemdür. Leḳad taḳdīr itmekle ya' nī bu [KB44b] (1) mezkūrāt ḥaḳḳıçün leḳad lu'ine küffāru Mekke kemā lu'ine aşḫābu'l-uhdūd⁵⁶⁴. [SE48b] Bu sūre mü'minleri (2) teşbīt içün nāzil oldı. Küffāruñ ezāsına selefde vāḳi' olan aḫvālī zıkr (3) itmekle küffāruñ ezā vü istimzāsını ve enbiyā 'aleyhimü's-selāmuñ ve mü'minlerüñ (4) taḥammüllerin zıkr itmekle mü'minlerüñ ḳulübün teşbīt içündür. *Ke'enne* dinildi ki *innehum mel'ūnūne* ya' nī (5) küffār-ı Mekke mel'ūnlardur. Aşḫāb-ı

⁵⁶¹ Andolsun vaad edilmiş güne, tanıklık edene ve edilene ki, o çocukları, alev alev yanan ateş çocuklarını hazırlayanlar mahvolmuşlardır. Yani “ve şāhidin ve'l-meşhūdi” şeklindedir ki bunların vasfının hakikati idrak edilemez. Ya da çoklukta mübalağa sebebiyle bırakılmıştır. Peygamber şahit ve ümmeti ve diğer ümmetler meşhud ya da peygamberlerin her biri şahit ve onun ümmeti meşhud ya da yaratan şahit ve yaratılanlar meşhud ya da tam tersi. Zira yaratan yarattıklarına muttaliidir. Ve O, varlığına da şahittir ya da mülkün sahibi, Hafız ve mükellif olandır ya da Kurban günü, arefe ve hac günü ya da toplanma ve bir araya gelme günü. O hep şahit olmaktadır ya da her bir gün ve onun ehli.

⁵⁶² Denilmiştir ki bu yeminin cevabıdır ki onun takdiri “öldürülmüştür” şeklindedir. Bundan daha belirgin olanı ise onun mahzof bir cevabın delili/göstergesi olmasıdır. Sanki, onlar Uhdūd ashabının lanetlendiği gibi lanetlenmiş kişilerdir, denilmiştir. Zira sure, bu kimselerin eziyetleri karşısında müminlerin ayaklarını sağlam kılmak için indirilmiştir.

(9) çıkar - daḫı: çıkar. *ve'l-yevmil mev'ūd* daḫı SE.

⁵⁶³ Sanki şahit ve meşhudlar bakımından çoklukta olan şey söylenmiştir.

⁵⁶⁴ Mekke'nin kafirleri, Uhdūd ashabı gibi lanetlenmiştir.

Uhdūd gibi. Ve *ḳutile*⁵⁶⁵ ve *lu'ine*⁵⁶⁶ ma' nāsınadır. *Ve 'l-ḥad ve huve şakkun fī 'l-arz*⁵⁶⁷: (6) Uhdūd şukūk ma' nāsınadır. Bundan murād ol ḳavmūñ arzı şakḳ idüp yarup ḳal'e (7) ḥendeḳi gibi ḥendeḳler idüp içine âteş yaḳup kenārına şanem naşb idüp şaneme secde ideni (8) rehā idüp itmeyeni âteşe atduḳlarını aḥbārdur. Bu ḥikāyenūñ tafşili budur ki Yemen diyārında bir (9) pādşāh var idi. Ḥimyer ḳabilesinden idi ve cabbār u mütekebbir idi ve zālīm idi. Adına (10) Zūnūvās-ı Yemenī dirler idi. Yahūdī idi ve put-perest idi. Ve bir sāḥiri vardı ki medār-ı mülk (11) anuñ re'yine vābeste idi. Çün ol kāhin pīr oldı. Mülkden iltimās itdi. [İÜ40a] Ben pīr oldum (12) şalāḥ-ı kār bundadır ki bir ' aḳlı kāfī, zihni şāfī, ḳābil-i terbiyyet bir ḡulām viresiz ki ben siḥri (13) aña ta' līm eyleyem. Tā ki benden şoñra ' ilmüm zāyī' olmaya ve maḳāmum ḥālī ḳalmaya ve sizūñ ḥidmetünüzde (14) benüm ḳāyim-i maḳāmum ve ḥalīfem ola didi. Bir ḡulām-ı ' āḳıl-güzide ḳılıp ta' ayyün itdi ki varup andan siḥr (15) ta' līm eyleye. Her gün varup andan siḥr ta' līm iderdi. Bir gün yolda bir rāhib gördi. Anuñ zāviyesine (16) varup şöḥbet eyledi. ' İṣā ' aleyhi's-selāmuñ dīnine iḳrār eyledi. Allāh'a imān getürdi. Siḥrden (17) [KA37a] büt-perestlikden rücū' eyledi. Dāyim ta' līm-i siḥr bahānesiyle gidüp ol rāhible şöḥbet (18) iderdi. Āḥir ' ilm-i tevhīdde kāmil olup müstecābū'd-dā' vet oldı. Bir gün rāhib (19) şöḥbetinden çıkup ḥānesine giderken bir ejdehā gördi. Ḥalḳuñ yolın bağlamış kimse geçemez. [KB45a] (1) Ol ḡulām du' ā eyledi ve eliyle ol ejdehānuñ arḳasın şıḡadı. Var git kimseye cefā itme, (2) didi. Ejdehā dönüp maḳāmına [SE49a] gitdi. Ḥalḳ ḡulāma muḥabbet ü i' tiḳād eylediler. Andan şoñra meşḥūr (3) olup ḥaste vü marīz-i ebraş u ekmeḥ anuñ du' āsıyla şifā bulurdi. Meger pādşāhuñ (4) bir nedimi var idi ā' mā olmuş. Varup ol ḡulāmdan du' ā temennā itdi. Ḡulām eyitdi, eger Allāh'a imān (5) getirüp ve benüm sırrımı saḳlarsañ du' ā ideyüm gözüñ açılsun, didi. Nedīm ḳabūl eyledi. Ḡulām (6) du' ā eyledi. İzn-i Ḥaḳ'la gözi açılıp melik ḥidmetine geldi. Melik ta' accüb idüp “Gözin nice açıldı?” diyü (7) su'āl eyledi. Nedīm “Allāh açdı” didi. “Allāh didigūñ kimdir?” didi. Nedīm eyitdi *ellezī lā-ilāhe illā* (8) *ḥū*⁵⁶⁸. Melik ḥile idüp kimden telḳin alduñ söyle, ben daḥı aña imān getüreyüm, didi. Nedīm pādşāhuñ (9) imāna gelmesine ḥarīş olmaḡın

⁵⁶⁵ Öldürülmüştü.

⁵⁶⁶ Lanetlenmişti.

⁵⁶⁷ El-hadd (Uhdūd kelimesinin kökü) yeryüzünün yarılmasıdır.

(8) atduḳlarını: yaḳtuḳlarını İÜ, KA.

(9) cabbār u mütekebbir: mütekebbir ü cabbār KA.

(10) put-perest: büt-perest İÜ.

(14) andan: - KA.

(15) ta' līm: te' ellüm İÜ; Her gün varup: varup hergün SE; andan: sāḥirden SE.

(18) dā' vet - oldı: dā' vet bir kimse oldı KA.

(2) eylediler: ider oldılar İÜ.

(5) Ḡulām du' ā eyledi.: - , İÜ; benüm: - KA.

⁵⁶⁸ Kendisinden başka ilah olmayan Allah.

ğulāmın ahvālın bildirdi. Melik taleb eyleyüp ‘aķīdesine (10) muṭṭali‘ oldu. Çok cehd itdiler, anı i‘tiķādından döndüremediler. Emr itdi ki ğulāmuñ elin (11) ayağın bağlayup deryāya atalar. Çün zevraķ içine koyup deryāya adım atacaķ yire iletdiler. Ğulām (12) cenāb-ı Hāķķ’a niyāz eyledi. Deryā hareket eyleyüp cümlesin ğarķ itdi. Ğulām necāt buldı. Halkuñ (13) i‘tiķādları dağı ziyāde olup imāna ħarīş oldılar. Pādşāha ħaber oldu. Bu kerre bir yüce dağ (14) var idi. Ol dağdan aşığa atıñ, didi. Çün dağa yitişdiler, ğulām du‘ā eyledi, bir yıl esdi. (15) Müvekkilleri dağdan aşığa atup helāk eyledi. Ğulām ħalāş buldı. Muḥaşşalü’l-keleām āteşe (16) atdılar, yanmadı. Dāra çeküp tır-bārān itdiler, oķ batmadı. [İÜ40b] Ğulām, “Ey pādşāh imān getür ol Allāh’a (17) ki bunca ķudretlerin müşāhede eyledüñ.” didi. Melik tarīķ-i ‘ināda sālīk olup “Elbette senüñ (18) ķatlüñ isterüm.” didi. Ğulām eytdi: “Sen beni öldüremezsın. Hattā taht-ı ħükümetüñde olan ħalkı (19) cem‘ eyleyesin ve benüm terķişümden bir oķ alup andan soñra beni aşasın. Ol oķı ‘bi-smi’llāhi Rabbu’l-ğulām’ [KB45b] (1) diyüp atasın. Ol oķla şehīd olurum.” [SE49b] didi. Melik anuñ dedügi gibi eyledi. Oķ (2) ğulāmuñ sağ kulağıyla sağ ķaşınıñ arasına tokunup ğulām şehid oldu. Ol (3) cem‘ iyyetde ħāzır olanlar bir uğurdan feryād idüp *amennā bi-Rabbi hāze’l-ğulām*⁵⁶⁹ didiler. (4) Melik ğazab idüp buyurdu. Bir kaç yerde ķal‘a ħendeķi gibi ħendeķler ķazdılar. İçine odun tıldurup (5) āteş yaķdılar. Kenārına bir şanem naşb itdiler. Şaneme secde ideni rehā idüp itmeyeni āteşe atdılar. (6) Hattā bir ‘avrat getürdiler, elinden oğlancığın alup āteşe bıraķdılar. Oğlancık āteş içinden (7) [KA37b] çağırup “Ey ana, şaķın şaneme secde itme ki sen dīn-i Hāķ üzerinesin. Beni āteş yaķmadı, ķorķma. (8) Sen de gel benüm yanıma ki mü’mini āteş yaķmaz.” didi. Hāķ bu ħāleti görince imāna ‘āşık olup i‘tiķādları (9) ziyāde oldu. Şevķ-i imānla cismlerin fenā itmege meyl itdiler. Andan soñra ba‘zı kimseler (10) kendülerin āteşe atdılar. Hāķ Te‘ālā’nuñ luṭfı ile kimse yanmadı. Nitekim buyurur:

K’ender imān ħalk (11) ‘āşıkter şudend
Der-fenā-yı cism şādıkter şudend⁵⁷⁰ (1:809)

Sünnet-i bed k’ez şeh-i evvel be-zād
İn şeh-i diger ķadem (12) ber v’ey nihād⁵⁷¹ (1:743)

(11) koyup: - ; Ğulām: - İÜ, KA.

(13)(14)(15) dağ(-a/-da/-dan): tağ(-a/-da/-dan) İÜ.

(17) sālīk olup: sulūk idüp KA.

(1) – Ol: Ben ol SE, İÜ.

⁵⁶⁹ Bu gulamın Rabbine iman ettik.

(6) bıraķdılar: atdılar İÜ, KA.

(7) Ey: - İÜ.

⁵⁷⁰ Halk imanda daha āşık oldu, bedeninin yok olmasında daha sadık oldu.

⁵⁷¹ Önceki padişahın doğan kötü ādete, bu diğer padişah adım attı.

Yaramaz sünnet ki evvelki şāhdan zāhir oldu. Şoñra gelen şāh dañı anuñ sünnet-i seniyyesi (13) üzre sülük eyledi ve Hāzret-i Resūlū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *Men senne* (14) *fī'l-İslām sunneten ḥaseneten fe-lehū ecruhū ve ecru men 'amile bihā ilā-yevmi'l-kıyāme min-ğayri en yenķuşa* (15) *min-ucūrihim şey'un ve men senne fī'l-İslām sunneten seyyi'eten fe-lehū vizruhū ve vizru men amile* (16) *bihā min-ba'dihī min-ğayri en yenķuşa min-evzārihim şey'un*⁵⁷². Ya'nī bir kimse İslām içinde bir sünnet-i (17) ḥasene ķosa ol sünnet-i ḥasenenūñ ecri anuñ olur ve kendünden şoñra kıyāmete dek (18) ol sünnet-i ḥasene ile 'amel idenlerūñ de ecri anuñ olur. Ol 'amel idenlerūñ ecirlerinden (19) bir nesne nāķış olmaķsız. Ya'nī 'amel idenlere ne ķadar ecr virilürse sünneti ihdās [KB46a] (1) idene dañı ol ķadar ecr virilür. Sünnet-i seyyi'e ihdās iden dañı buncılayındur. Ol (2) sünnet-i seyyi'e ile 'amel [SE50a] idene ne ķadar günāh ḥāşıl olursa ol yaramaz sünneti ihdās idene (3) dañı [İÜ41a] ol ķadar günāh 'ā'id olur.

Nikūvān-rā hest mīrāş ez-ḥoş-ab
Ança mīrāş est (4) avreşne'l-kitāb⁵⁷³ (1:748)

Ya'nī eyülerūñ mīrāşları āb-ı şīrīnīdendür ve yaramazlarıñ mīrāşları (5) āb-ı telḥ ü şūrdandur. Her bir tābi' matbū' inuñ mīrāşın aḥz ider. Pes ehl-i 'uķūl enbiyā vü evliyā (6) mīrāşın aḥz iderler ki *el-'ulemā'u vereşetu'l-enbiyā*⁵⁷⁴ dur. Bu beyt-i şerīf sūre-i Fāţır'da bu āyet-i kerīmeden (7) iķtibās olınmışdur: *Summe evraşne'l-kitābe'lleżine iştafeynā min-'ibādinā fe-minhum zālimum li-nefsih* (8) *ve minhum muķtesidun ve minhum sābıķun bi'l-ḥayrāti bi-izni'llāh*⁵⁷⁵. *Summe evreşnā'l-kitābe*, ḥakemnā bi-tevrīşihī (9) minke ev nuverrişuhā fe-'abbir 'anhu bi'l-māzī li-tuḥaķķikahū ev verraşnāhu mine'l-umemi's-sālīfe⁵⁷⁶, *elleżine iştafeynā* (10) *min-'ibādinā*, ya'nī ulemāu'l-ummeti mine'ş-şāḥābe ve min-ba'dihim fe-inna'llāhe iştafāhum (11) 'alā-sā'ir i'l-umemi⁵⁷⁷, *fe-minhum zālimum li-nefsih*,

⁵⁷² Kim İslām'da iyi bir sünnet ortaya koyarsa ona kendi yaptığı ve kıyamete kadar onu yapanların ecri, bu kimselerin ecrinden eksiltilmeksizin, verilir. Kim de İslām'da kötü bir sünnet ortaya koyarsa ona kendi günahı ve kendinden sonra bunu yapanların günahı, onların günahlarından bir şey eksiltilmeksizin, yazılır. (Müslim, Zekât: 69).

(1) ol ķadar ecr virilür: buncılayındur KA.

(3) olur - : olur. Beyt SE.

⁵⁷³ İyilerin mirası, tatlı sudandır. O ne mirastır? "Kitabı miras verdik."

⁵⁷⁴ Âlimler peygamberlerin vârisleridir. (Buhârî, İlm: 10; Tirmizî, İlm: 19).

⁵⁷⁵ Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendilerine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allāh'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. (Kur'ân-ı Kerīm, Fatır: 32).

⁵⁷⁶ Sonra biz kullarından seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır.

⁵⁷⁷ Yani sahabe ve onlardan sonrakilerden ümmetin alimleri... ki Allah onları ümmetin diğerk kısmından seçmiştir.

bi't-taḫsir fi'l-⁵⁷⁸amel bihi⁵⁷⁹, *ve minhum muḫtesidun*: ya' melu (12) bihi fi-ḡalibi'l-evkat⁵⁷⁹, bi-ḍammi't-ta'lim ve'l-irṣād ile'l-⁵⁷⁸amel ve ḫile (13) ez-zālimu el-cāhilu ve'l-muḫteṣid el-mute'allimu ve's-sābiḫ el-⁵⁷⁸ālimu ve ḫile ez-zālimu el-mucrim ve'l-muḫteṣid (14) ellezī ḥalleta es-sāliha bi's-seyyi' ve's-sābiḫu ellezī raceḥat ḥasenātuhū bi-ḥayṣu ṣ̣arat seyyiātuhū (15) mukefferaten ve huve ma'nā ḫavlihi' aleyhi's-selām emmā ellezīne sebekū fe'ulā'ike yedḥulūne'l-cennete bi-ḡayri (16) ḥisāb ve emmā ellezīne iḫtesadū fe'ulā'ike yuḥṣebune ḥisāben yesīran ve emme'llezīne ḫalemū enfusehum (17) fe-ulā'ike yuḥṣebune fi-tuli'l-maḥṣer ṣ̣umme yeteleḫḫāhumu'llāh bi-rahmetihī ve ḫile'z- zālimu el-kāfiru 'alā-enne'z-ḫamīra (18) li'l-ibād ve taḫdīmuhū li-keṣrati'z-zālimin ve li-enne'z-zulme bi-ma'na'l-cehli ve'r-rukūn ile'l-hevā muḫteza'l-cibilleti [KB46b] (1) ve'l-iḫtiṣāru ve's-sebḫu 'ārizāni. Ya'nī biz kütüb-i müteḫaddimeyi ümem-i sāliḫiye irsāl eyledük. Eyle olsa (2) mīrās virdük Qur'an'ı ya'nī anı te'ḥīr idüp alıḳoyduk tā 'aṭa virevüz anlara ki iṣṭifā ḳılıp (3) ḡüzide eyledük ḳullarumuzdan, ya'nī anı ümmet-i Muḥammed'ün 'ulemāsını ṣ̣aḫābeden [SE50b] ve kendülerden ṣ̣oñra gelen (4) 'ulemā-yı ümmeti yāḥud 'āmmē-i ümmet-i Muḥammed ṣ̣alla'llāhu 'aleyhi ve sellem. Pes ḳullarumuzdan ba'zısı nefslerine ḫulm (5) eyleyicidürler. Qur'an'la 'amel eylemekde taḫṣir itmekle ve ba'zısı daḫı vasaṭ ḫāl üzre sülük iderler (6) ḡālib-i evḳātda 'amel eylemek ile. Ve ba'zısı daḫı sābiḫ-ı bi'l-ḫayrātdurlar ki Qur'an'la muttaṣıl 'amel iderler (7) ve ta'lim ü irṣād iderler aḫḳām-ı Qur'an'la 'amel itmekle. Ve zālimden murād cāhildür ve muḫtaṣıd-ı müte'allim ve sābiḫ-ı (8) 'ālimdür, dimişler ve zālim, mücrim ü muḫtaṣıd ṣ̣ol kimsedür ki ḡāḥ 'amel-i ṣ̣āliḫ ve ḡāḥ 'amel-i seyyi'e işleye. (9) Ve sābiḫ ṣ̣ol kimsedür ki ḥasenāt-ı seyyi'ātına rāciḥ ola. Şöyle ki ḥasenāt-ı seyyi'ātını (10) maḥv eyleye ve Ḥazret-i Resūlū'llāh ṣ̣alla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: [İÜ41b] "Sābiḫ olanlar cennete ḥesābsuz (11) girerler ve muḫtaṣıd olanlar nice ḥesābla ḥesāb olınurlar ve zālim li-nefsihi olanlar ḫabs olınurlar. (12) Mevḳif-i ḥesābda nice zamān tevaḫḫuf ideler. Andan ṣ̣oñra Allāh Te'ālā anlara rahmetle telāḳḳi idüp ḥesābları (13) āsān ola. Ve zālimi sābiḫ üzre taḫdīm eylemek zālimlerün keṣretinden ötüridür." dimişler. Ve ṣ̣āḫib-i (14) *Fütūḫāt* buyurur: Zālim muttaṣıl ḫāb-ı ḡafletde olandur. Muḫtaṣıd ḡāḥ bīdār olandur. Sābiḫ dāyimā (15) bīdār olandur ve zālimden murād muḳallid ve muḫtaṣıddan murād tālib-i Ḥaḳ ve sābiḫdan murād vāṣıl-ı (16) Ḥaḳ'dur, dimişler. Bu üç ṭāyife ḫaḳḳında

⁵⁷⁸ Onunla amel etmekte kusurlu davranarak.

⁵⁷⁹ Çoğunlukla onunla amel eder.

(3) anı: - İÜ.

(8) ḡāḥ 'amel-i ṣ̣āliḫ ve ḡāḥ 'amel-i seyyi' işleye. Ve sābiḫ ṣ̣ol kimsedür ki ḥasenāt-ı seyyi'ātına rāciḥ ola. Şöyle ki: ḥasenāt-ı seyyi'ātına rāciḥ ola. Şöyle ki, KA.

(11) nice: āsānca, KA.

(14) bīdār: bīdār-ı sābiḫ, KA.

aķvāl çokdur. Lākin bu muhtaşarda ol cümleyi irād (17) eylemek lāzım degüldür ve zālīm sābık üzerine taķdīmden murād şerm-sār olmasunlar ve raķmet-i bī-gāyet-i (18) Hāķ'dan ümīdlerin kať eylesünler, demek ola. Ve ba' zı müfessirin buyurdılar ki taķdīm-i zālīm tarīķ-i [KB47a] (1) tefāzzuldandır ve te'ķīr-i sābık, tarīķ-i 'adldür. Ve Hāķ Sübhānehü tefāzzulī 'adlden ziyāde sever dimişler (2) ve te'ķīr-i sābık ol cihetdendür ki tã' atine i' timād itmeyüp ķatırına 'aceb getürmeye. Ve Hāķ Sübhānehü ve Te'ālā (3) ümem-i sālifeden hiçbir ümmeti böyle nevāziş buyurmadı ki ümmet-i Muḥammed ḥaķķında buyurdu ki cümlesinüñ (4) şafḥa-yı [SE51a] ḥālını raķam-ı ıştıfā ile müzeyyen kıldı. Pes bu beyāndan ma' lüm oldu ki 'ulemā-yı 'āmilīn ki vereşe-i (5) enbiyādurlar ve dāyimā anlarıñ der-pence giderler. Ve aşḥāb-ı bed' ü dālāl ki vereşe-i [KA38b] şeyātīn ve tābī' -i (6) hevā-yı nefis-i meḥindürler. *el-mer'u me'a men eḥabbe*⁵⁸⁰ ḥükmince herkes āḥirette sevdügi ile ḥaşr olur. (7)

Nūr-ı ğālib eymen ez-naķş u ğasek
Der-miyān-ı ışba' in-i nūr-ı Hāķ⁵⁸¹ (1:760)

Ḥudā'nuñ celāl ü cemālī tecellisinüñ nūrınıñ devrānınıñ (8) arasında. Nitekim Resūl'illāḥ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *ķalbu'l-mu'min beyne işbe'ayni (9) min-eşābi'i'r-Raḥmān yuķallibuhā keyfe yeşā'*⁵⁸².

Ey nişār-ı nūr-rā der-yāfte
Rūy ez-ğayrı Ḥudā ber-tāfte⁵⁸³ (1:762)

Māsivādan i' rāz-ı (10) külli eylemişlerdür. Kemā Kāle'n-nebī 'aleyhi's-selām *izā-deḥale'n-nūr fi'l-ķalb infeteḥa ve'nşeraḥa*⁵⁸⁴ kaçan nūr-ı imān ve nūr-ı (11) 'irfān ķalbe dāḥil olsa ķalb vüs' at ḥāşıl eyler ve münşerih olur. *Ķālū hel li-zālike* (12) *min-'alāme*⁵⁸⁵ Aşḥāb su'āl itdiler ki “Bunuñ bir 'alāmeti var mıdır yā Resūlla'llāḥ?” didiler. Ḥāzret-i Resūl (13) buyurdu: *Ķāle ne'am et-tecānī 'an-dāri'l-ġurūr ve'l-inābe ilā-dāri'l-ḥulūd ve'l-isti'dād*

(4) ḥālını: -, SE.

⁵⁸⁰ Kişi sevdiği ile beraberdir. (Buhārī, Edeb: 96; Müslīm, Birr: 165).

⁵⁸¹ Galip nur, Hak nurunun iki parmağı arasında eksilmekten ve kararmaktan güvenlidir.

(8) tecellisinüñ - : tecellisinüñ nūrınıñ, İÜ.

⁵⁸² Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir. (Tirmizî, Kader: 7/2141).

⁵⁸³ Ve o nur serpintisini elde etmiş ve yüzünü Allah'tan başkasına çevirmiştir.

⁵⁸⁴ Nur kalbe girdiğinde açılır ve ferahlar.

(10) – kaçan: ya' nī kaçan SE.

⁵⁸⁵ Dediler ki bunun bir işareti var mıdır?

*li'l-mevt kable nuzūlihi*⁵⁸⁶ (14) Ya' nî dünyādan ırağ olmak ve 'uqbāya rücu' itmek ve ölmeğe hāzır olmak mevt gelmezden öñdin. (15)

Kāv-rā reng ez-birūn u merd-rā
Ez-derūn cū reng-i surḥ u zerd-rā⁵⁸⁷ (1:765)

Ya' nî aḥkām-ı ma' nevīye muḥtelifdür (16) ki ba' zı mü 'min u muḥliş u şādık ve ba' zı münāfiḥ ve ba' zı mürā'î vü kâzıbdür. *En-nāsu me'ādinu* (17) *ke-me'ādinî'z-zeheb ve'l-fıddā*⁵⁸⁸ hükmince ṭabāyi' -i muḥtelifdür.

La' netu'llāh bŷ-i in reng-i keşif
Şıbgatu'llāh (18) nām-ı [İÜ42a] ān reng-i laṭif⁵⁸⁹ (1:767)

*Kemā kālā'llāhu te'ālā fī-sūretu'l-Bakara: Şıbgata'llāhî ve men aḥsenu min-Allāhî şıbgaten*⁵⁹⁰. [KB47b] (1) İmān ü i' tiḳād rengi bir reng-i laṭifdür ki nāmı şıbgatu'llāhdur ve küfr ü ḍalālet ü inkār bir reng-i (2) keşifdür ki anun nāmı la' netu'llāhdur.

ÂTEŞ KERDEN-İ PÂDŞÂH-I CEHŪD⁵⁹¹

But şikesten sehl bâşed nîk sehl (3)
Sehl dîden nefis-rā cehl est cehl⁵⁹² (1:779)

Nitekim ḥaberde vārid olmuşdur: *A' dā 'aduvvike nefsuke'lleti beyne* (4) *cenbeyke*⁵⁹³. Zîrā düşmene iḥsān eyleseñ dost olur ammā nefse iḥsān eyleseñ 'izz ü nāz ile (5) besleseñ düşmenliği ziyāde olur. [SE51b] *Merte'u's-Şaliḥîn* nām kitābda Ḥasan Başri'den mervîdür ki (6) Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir gün aşḥāba ḥiṭāb idüp buyurdi: *Mā teḳŷlŷne* (7) *fī-şāhibin izā-enestum ekramtumŷhu ve erḥamtumŷhu ve eṭ'amtumŷhu ve eṣḳaytumŷhu de'ākum ilā-şerri ḡāyetihî* (8) *ve izā-ehentumŷhu ve a'raytumŷhu ve eca'tumŷhu ve a'ṭaştumŷhu de'ākum ilā-ḥayri ḡāyetihî*. Didiler ki *yā* (9) *Resŷla'llāh hāzā*

⁵⁸⁶ Dedi ki evet, gurur evinden uzaklaşmak, sonsuzluk yurduna dönmek ve gelmezden evvel ölüme hazırlanmaktır. (Gazālî, İhyâ: 3/406-407).

⁵⁸⁷ İneğin rengini dışında, insanın kırmızı ve sarı rengini içinde ara.

⁵⁸⁸ İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir. (Buhârî, Enbiyâ: 2).

⁵⁸⁹ O güzel rengin adı, Allah'ın boyasıdır; bu kirli rengin kokusu/işareti ise Allah'ın laneti.

⁵⁹⁰ "Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışız. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir?" (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara:138)

(1) İmān ve i' tiḳād rengi bir reng-i laṭifdür ki nāmı şıbgatullāhdur ve küfr ü ḍalālet ve inkār bir reng-i keşifdür ki anun nāmı la' netullāhdur: lafz-ı şıbgatullāh ol reng-i laṭifŷn nāmıdır. Pes her kimŷñ ki zāhir ve bātını muvāfiḥ ola nāmı şıbgatullāh olur SE.

⁵⁹¹ YAHUDİ PADİŞAHIN ATEŞ YAKMASI

⁵⁹² Put kırmak kolaydır, pek kolaydır. Nefsi kolay görmek, cahilliktir, cahillik.

⁵⁹³ En şiddetli düşmanın bizzat yanı başında olan nefsidir. (Aclŷnî, Keşfŷ'l-Hafâ: 1/143).

eşerru's-şāhib fi'l-arzi. Buyurdu ki *hiye ve'llezi be'aşeni bi'l-ḥaḳ nufūsukumu'lleti* (10) *beyne cenbeykum*. Ya' nī aṣḥāb ḥiṭāb idüp buyurdu ki ne dersiz bir yārūn ḥaḳḳında ki (11) kaçan anuñla mūnis olsañuz ve ikrām itseñüz ve anı rāḥat kılsañuz ve yidürseñüz (12) ve içürseñüz sizi şerre da' vet eyleye ve kaçan ihānet itseñüz, çıplak ve aç ve şusuz (13) tutsañuz sizi ḥayra da' vet eyleye, yā Resūla'llāh böyle yār yārānuñ katı şerlūsüdür, didiler. (14) Ḥazret-i Resūlu'llāh [KA39a] buyurdu ki şol Allāh ḥaḳḳıçün ki beni Ḥaḳ, peygamber gönderdi. Ol yār didigüñ (15) sizüñ iki yanlarıñuzuñ ortasında olan nefsleriñüzdür, didi. İmdi nefs bir düşmendür ki (16) dost olmak ihtimāli yoḳdur.

SÜḤAN ĀMEDEN-İ TIFL-I KŪÇEK DER-MİYĀN-I ĀTEŞ⁵⁹⁴ (17)

Enderā vü digeren-rā hem be-ḥān
K'ānder āteş şāh būnhād est ḥān⁵⁹⁵ (1:801)

Ya' nī āteşe dāḥil ol ve ey māder (18) ve ğayrıları da da' vet eyle ki şāh-ı ḥaḳīkī āteş içinde ni' met ü raḥmet ḳomışdur. (19) Ke-zalik *ḥuffeti'l-cennetu bi'l-mekāriḥ ve huffeti'n-nār bi's-şehevāt*⁵⁹⁶ ḥükmince sālīkān-ı tarīḳ-i [KB48a] (1) Ḥudā'çün āteş-i riyāzet ü mücāhede içinde ni' met-i vuşlat u raḥmet ü hidāyet vardır. (2)

KEJ MĀNDEN-İ DEHĀN-I ĀN MERD⁵⁹⁷

Ger Ḥudā ḥāhed ki pūşed 'ayb-ı kes
Kim zend der-'ayb-ı ma' yūbān nefes⁵⁹⁸ (1:817) (3)

Ya' nī ma' yūblaruñ 'aybını ifşā itmez. *İzā-erāda'llāhu bi-'abdiḥi ḥayran ba's-şarahū bi-'uyūbi nefsiḥi*⁵⁹⁹ (4) şadaḳa Resūlu'llāh. **Beyt:**

[*mefā'ilün/mefā'ilün/fe'ülün*]
Be-dāmen 'ayb-ı rindān pūş zāhid
Libās-ı zūhd pūşiden (5) çe kār est⁶⁰⁰

(10) anuñla: -, KA.

⁵⁹⁴ BİR ÇOCUĞUN ATEŞİN ORTASINDA KONUŞMASI

⁵⁹⁵ Gir ve diğerlerini de çağır, padişah ateşte sofraya kurmuştur.

(16) dāḥil ol - : dāḥil ol ve ey māder, İÜ.

⁵⁹⁶ Cennet kötü görülen şeylerle gizlenmiştir. Cehennem ise nefsin isteyeceği şeylerle gizlenmiştir. (Tirmizî, Cennet: 31).

⁵⁹⁷ (MUHAMMED'İN -ALLAH'IN SALÂT VE SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ADINI) ALAYLA SÖYLEYEN ADAMIN AĞZININ ÇARPILMASI

⁵⁹⁸ Allah birinin ayıbını örtmek isterse, bu kişi ayıplıların ayıbı hakkında konuşmaz.

(3) 'aybını: nefsin SE.

⁵⁹⁹ Allah bir kuluna hayır dilerse onu kendi kusurları konusunda basiretli kılar. (Aclûnî, Keşfu'l-Hafa 1/ 78).

⁶⁰⁰ Rindlerin ayıp eteğini giy ey zahid / Zühd elbisesi giyinmenin ne faydası var! (Kemal Hucendi, Gazaliyyat, Şumara 100, 5. Beyit.) (<https://ganjoor.net/khojandi/ghazalkk/sh100/>).

Eşk h̃āhī raḥm [İÜ42b] kun ber-eşk bār
Raḥm h̃āhī ber-za‘ ifān raḥm ār⁶⁰¹ (1:823) (6)

Irḥamū men [SE52b] fi’l-arzi yerḥamkum men fi’s-semā’i.⁶⁰² ‘İyān kerdən ‘itāb
kerden.

KIŞŞA-İ BÂD Kİ DER-‘ AHD-İ (7) HAZRET-İ HÜD ‘ALEYHİ’S-SELÂM⁶⁰³

Ba‘zı tefāsir ü kışaş kitāblarında mezkûrdur ki Hâzret-i Hüd ‘aleyhi’s-selām (8) maḥall-i nüzûl-i ‘azābda mü’minlerüñ eṭrāfına bir ḥaṭ çekdi. Bād-ı şarşar ol ḥaṭ içinde olan (9) mü’minlere geldükde nesīm-i şabā gibi nerm ve hoş olurdu. Ḥaṭdan taşrada olanları helāk (10) iderdi.

Hüd gerd-i mü’minān ḥaṭṭi keşid
Nerm mī-şod bād k’encār mī-resid⁶⁰⁴ (1:855)

Nitekim Hâzret-i (11) Ḥudā buyurur sūretü’l-Ḥaḳḳa’da: *Ve emmā ‘ādun fe-uhlikū bi-rīḥin şarşarin ‘atīyetin saḥḥarahā ‘aleyhim* (12) *seb‘a leyālīn ve semāniyete eyyāmin ḥusūmen fe-terā’l-ḳavme fihā şar‘ā ke-ennahūm a‘cāzu naḥlin ḥāviyetin*⁶⁰⁵. *Ve emmā* (13) *‘ādun fe-uhlikū bi-rīḥin şarşarin*, ey şedīdetü’s-şavṭi ve’l-berd *‘atīyetin*, şedīdu’l-‘aşfike-ennahā ‘atet (14) ‘alā-ḥazzānihā fe-lā yesteṭī‘ü zabṭahā ev ‘alā-‘adin fe-lem yaḳdirū raddehā, *saḥḥarahā ‘aleyhim*, selleṭahā (15) ‘aleyhim bi-ḳudratihī, *seb‘a leyālīn semāniyete eyyāmin ḥusūmen*, mutetābi‘āt cem‘u ḥāsim (16) min-ḥasemeti’d-dābbetu izā-tābe‘at beyne keyyihā, *fe-terā’l-ḳavme fihā*, in kunte ḥāziran, *şar‘ā*, mevtā (17) cemī‘u şarī‘, *ke-ennuhum a‘cāzu naḥlin*, uşūlu naḥlin, *ḥāviyetin*, mute‘ākiletu’l-ecvāf. Ya‘nī ve ammā ḳabile-i ‘Ād (18) helāk oldılar ḳatı esici yel ile ki şavṭı şedīd ola ve yaḳıtı sovuḳ ola, *‘atīyetin*, ḥadden (19) geçici ziyāde ḳatı esici yel ki fermān-ı ḥazneden baş çekmiş zabṭ idemezler. *Saḥḥarahā ‘aleyhim*, anlaruñ [KB48b] (1) üzerlerine musallaṭ eyledi Allāh Te‘ālā ḳudretiyle. *Seb‘a leyālīn semāniyete eyyāmin ḥusūmen*, yidi gice (2) ve sekiz gün çehārşenbe güninde şabāḥ

⁶⁰¹ Gözyaşı istersen, ağlayana acı. Merhamet istersen, zayıflara merhamet et.

⁶⁰² Sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semāda bulunanlar da size rahmet etsinler. (Tirmizî, Bîrr: 16).

⁶⁰³ HÜD ALEYHİSSELÂM ZAMANINDA ÂD KAVMİNİ HELÂK EDEN RÜZGÂRIN HİKÂYESİ

(9) nerm: bezm SE.

⁶⁰⁴ Hüd, inananların çevresine bir çizgi çekti. Rüzgar oraya vardığında yumuluyordu.

(10) Hüd gerd-i mü’minān ḥaṭṭi keşid / Nerm mī şod bād k’encār mī resid: - SE.

(11) Ḥaḳḳa’da - : Ḥaḳḳa’da beyān buyurur KA.

⁶⁰⁵ Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgarla helak edildi. Allah onu kesintisiz olarak yedi gece sekiz güz onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orda olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün. (Kur’ân-ı Kerim, Hakkâ: 6-7).

namāzı vaktinden başladı esdi ol bir çehârşenbe (3) günü şems gürüb idinceye dek. *Husūmen*, mütevālî ya‘nî ol yidi gice ve sekiz günde mütevālî vü muttaşıl (4) esdi. Yâhud *husūmen* naḥs u şüm günler idi ‘Âd kavminüñ üzerine. *Fe-terâ’l-ḳavme fihā*, (5) pes sen göreydüñ ol ḳavmi eger hâzır olayduñ ol vaḳtde, şar‘ â olmışlar, yaturlar. *Ke-ennehum* (6) a‘cāzu naḥlin ḥāviyetin, gūiyā anlar ‘aẓm-i ecsāmlarından ḥurmā ağaçlarınuñ bedenleridür ki düşmüşler (7) ve içleri çürümiş, boş olmuş.

Āteş İbrāhīm-rā dendān nezed
Çun güzide-y Ḥaḳ buved çuneş gezed⁶⁰⁶ (1:862) (8)

Kemā ḳāla’llāhu te‘ālā fi-süretü’l-Enbiyā *ḳulnā yā nāru kūnī berden ve selāmen ‘alā-İbrāhīme*⁶⁰⁷ ya‘nî biz didük “Ey nār, (9) berd ü selām ol İbrāhīm üzerine.”

Mevc-i deryā çun be-emr-i Ḥaḳ be-tāht
Ehl-i Mūsā-rā zi-ḳıptī vaşināht⁶⁰⁸ (1:864) (10) [İÜ43a]

Nitekim süre-i A‘rāf’da buyurdi: *Femteḳannā minhum fe-aḡraḳnāhum fī’l-yemmi bi-ennehum kezzebū bi-āyātina* (11) *ve kânū ‘anhā ḡāfilīne*⁶⁰⁹ ve süre-i Şu‘arā’da buyurur: *Ve enceynā Mūsā ve men me‘ahu ecma‘ine şumme* (12) *aḡraḳnā’l-āḫirīne*⁶¹⁰.

Ḥāk Ḳārūn-rā çü fermān der-resid
Bā-zer u taḫteş be-ḳa‘r-ı ḥod keşid⁶¹¹ (1:865)

(2) başladı - : başladı esdi İÜ.

⁶⁰⁶ Ateş, İbrahim’e diş geçirmedir. Hakk’ın seçkini olunca onu nasıl ısıtır?

⁶⁰⁷ “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol.” dedik. (Kur’ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 69).

⁶⁰⁸ Deniz dalgası, Hakk’ın emriyle harekete geçince Musa’nın halkını Kıptî’den ayırdı.

(9) Mevc-i deryā çün be-emr-i Ḥaḳ be-tāht / Ehl-i mūsā-rā zi ḳıptī vaşināht SE.

⁶⁰⁹ Bu yüzden onlardan intikam aldık. Ayetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk. (Kur’ân-ı Kerîm, A‘râf: 136).

(11) - ve süre: fe-eradna’l-intikām minhum: *fe-aḡraḳnāhum fī’l-yemmi*: ey el-bahri’llezî lā yudraku ḳa‘ruhū ve ḳile’l-cubb *bi-ennehum kezzebū bi-āyātina*: ey kâne iḡrāḳuhum bi-sebebi tekzibihim bi’l-āyāt ve ademi fikrihim fihā *ve kânū ‘anhā ḡāfilīne* : ve ḳile inne’z-ẓamīra li’n-naḳmeti el-medlūli ‘aleyhā bi-ḳavliḥi fe’ntekamnā (Onlardan intikam almak istedik. Yani dibi görünmeyen/idrak edilemeyen deniz. “cubb” olarak da adlandırılmıştır. Yani onların boğulması ayetleri yalanlamaları ve onları düşünmemeleri sebebiyleydi. Denilmiştir ki burada zamir nakme’ye (intikama) aittir. Böyle olduğunun göstergesi ise “fe’ntekamnā” (intikam aldık) sözüdür.) - ve süre İÜ; Kasas: Şu‘arā SE, İÜ, KA.

⁶¹⁰ Musa’yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra ötekileri suda boğduk. (Kur’ân-ı Kerîm, Şuara: 65-66).

(12) āḫirīne - : āḫirīne. Ya‘nî Mūsā’ya necāt virdük ḡarḳ olmakdan ve Mūsā ile bile olan mü’mînlerle daḫı necāt virdük. Şofra gayrılar ḡarḳ eyledük KA.

⁶¹¹ Toprak, ferman varınca Karun’u altın ve tahtıyla dibine çekti.

Nitekim (13) buyurur: *Fe-ḥasefnā bihî ve bi-dārihi'l-arḍa*⁶¹².

Âb u gil çun ez-dem-i 'İsâ çerîd
Bâl u per bi-g'şād murğî şud perîd⁶¹³ (1:866) (14)

Âb u gil çün Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâmuñ nefsinden ğıdâ aḥz eyledi. Murğ olup pervâz (15) eyledi. Nitekim sûre-i Âl-i İmrân'da buyurur: *Ennî eḥluḳu lekum mine't-ṭîni ke-hey'eti't-ṭayri fe-enfuḥu fîhi fe-yekûnu* (16) *ṭayran bi-izni'llāhi*⁶¹⁴ Ya'nî Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm benî İsrâyl'e didi ki “Ben sizûñ içün balçıkdan (17) bir kuş hey'eti gibi nesne düzeyüm. Eyle olsa aña üfüreyüm, kuş olsun Allâh'ıñ izniyle” (18) didi.

Hest tesbîḥat buḥâr-ı âb u gil
Murğ-ı cennet şud zi-neḥ-i şıdḳ-ı dil⁶¹⁵ (1:867)

Ḳāle Resûlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *men ḳāle [KB49a] (1) lâ-İllāhe illa'llāh ḥarace min-femihi ṭā'irun aḥḍar lehū cenāḥāni ebyeḍāni mukellilāni bi'd-durri ve'l-yāḳūti fe-'arace ile's-semā'i fe-yusme'u lehū devıyyun taḥte'l-'arşı ke-devıyyi'n-naḥli fe-yuḳālu lehū uskun fe-yekūlu lâ-ḥattā yuḡfera li-şāḥibî fe-yuḡferu li-ḳā'ilihā ṣumme yuca'lu ba'dehū li-zālike't-ṭā'iri seb'üne lisānen yesteḡfiru li-şāḥibihî ilā-yevmi'l-ḳıyāmeti fe-izā-kāne yevmi'l-ḳıyāmeti cā'e zālike't-ṭā'iru fe-eḥaze bi-yedi şāḥibihî ḥattā yekūne ḳā'idehū ve delīlehū ile'l-cennet*⁶¹⁶.

Kūh-ı Ṭūr ez-nūr-ı Mūsā şud be-raḳş
Şūfi-yi kāmîl şud u rast (5) u zi-naḳş⁶¹⁷ (1:868)

⁶¹² Sonunda onu da sarayını da yerin dibine batırdık. (Kur'ân-ı Kerîm, Kasas: 81).

(13) arḍa - : arḍa. Ya'nî biz Ḳārûn'ı zemîne ḥısf eyledük, ya'nî yire yutdurduk ve daḥı anuñ evini ve köşk ve sarayını mâlinı ve maḥzenini cemî'en arza ḥısf eyledük KA.

⁶¹³ Su ve toprak, İsa'nın nefesinden otlayınca, kol kanat açtı, kuş oldu, uçtu.

⁶¹⁴ “Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir.” (Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 49).

⁶¹⁵ Senin tesbih edişin, su ve toprak buharıdır. Gönlün doğruluk nefesiyle cennet kuşu olur.

⁶¹⁶ Her kim Allah'tan başka ilah yoktur derse, ağzından inci ve yakutlarla süslenmiş iki beyaz kanadı olan yeşil bir kuş çıkar ve göğe yükselir. Arşın altında ondan, bal arısının sesine benzer yüksekçe bir ses duyulur. Bunun üzerine ona sakın ol, denir de o, sahibime mağfiret edilene kadar olmaz, der. Hemen akabinde onu söyleyen kişiye mağfiret edilir ve ardından bu kuşa yetmiş dil verilir, (bunlarla) kıyamet gününe kadar sahibine mağfiret diler. Kıyamet günü bu kuş gelir, sahibinin elini tutup cennet yolunda onun komutanı ve rehberi olur.

⁶¹⁷ Tur dağı Musa'nın nuruyla raks etti, olgun bir sūfi oldu ve noksanlıktan kurtuldu, o.

Nitekim sûre-i [KA40a] A' rāf'da buyurur: *Fe-lemmā tecellā Rabbuhū li'l-cebeli ce'alehū dekken*⁶¹⁸. Vaktā ki Musā'nun [İÜ43b] Rabbisi (6) cebele tecellī eyledi, pāre pāre eyledi.

ṬANZ U İNKĀR KERDEN-İ PĀDŞĀH-İ CEHŪD⁶¹⁹

Tā ileyhe yeş'ad (7) eṭyābu'l-kelim
Sā'id en minnā ilā-ḥayṣu 'ilm⁶²⁰ (1:882)

Nitekim sûre-i Fāṭır'da buyurur: *Men kāne yurīdu'l-‘izzete fe-li'llāhi'l-‘izzetu cemī'an* (8) *ileyhi yeş'adu'l-kelimu't-ṭayyibu ve'l-‘amelu's-şāliḥu yerfe'uhū*⁶²¹ beyānun limā yuṭlebu bihi'l-‘izzet ve huve't-tevhīd (9) ve'l-‘amelu's-şāliḥ ve şu'ūduhumā ileyhi mecāzun mecāzun 'an-ḫabūlihī iyyāhumā ev şu'ūdu'l-ketebeti bi-şahīfetihimā⁶²². Bu ayet-i kerime (10) izzet taleb olunacak şey beyanıdır. Ya'nī 'izzet taleb eyleyen kimse kelime-i tevhīd ile 'amel-i şāliḥ işlesün (11) ki 'izzete müyesser ola ve kelime-i ṭayyibūn ve 'amel-i şāliḥūn Allāh cānibine şu'ūdı mecāzdur. Ḳabūl (12) olmasından kināyedür. Yāḥud ketebenūn şu'ūdı murād ola bunların şahīfesiyle. Pes (13) 'izzet cemī'an Allāh'ındur ve resūl u mü'minin anuñ 'izzetiyle müte'azzizdürler. *Fi'llāhi'l-‘izzetu ve (14) li-rasūlihīve li'l-mu'minīne*⁶²³. 'İzzet aña mülāzemetde ve mezellet aña muḥālefetdedür. **Beyt:**

[fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül]
'Azizī ke (15) her kez dereş be-taft
Behar der ki şud hīç 'izzet ne-yaft⁶²⁴

Şā'id en minnā ilā-ḥayṣu 'ilm, ol kilem-i (16) ṭayyib bizden şu'ūd eyledügi ḥālde ol yire ki Allāh bilür ya'nī kelime-i tevhīd ve sāyir zikr ü tesbīḥ (17) bizden şu'ūd eyler maḥall-i ḫabūle. *Terteḫi enfāsunā bi'l-munteḫā*, irtikā vü urūc eyler bizüm nefslerümüz (18) naḫī vü ṭāhir olmaḫlıḡa. *Muthāfen minnā ilā-dāri'l-beḫā*, tuḥfe [SE53b] vü hedāyā olduḡı ḥālde bizden (19) dār-ı beḫāya 'ālem-i İllāhiyye. *Summe te'tinā mukāfātu'l-meḫāl*, irtikādan şöıra

⁶¹⁸ “Rabbi daḡa tecelli edince onu yerle bir ediverdi.” (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 143).

(6) eyledi: oldı KA.

⁶¹⁹ YAHUDİ PADİŞAHIN ALAYA ALIP İNKAR ETMESİ

⁶²⁰ Temiz sözler bizden çıkarak, bildiği yere kadar ona yükselir.

⁶²¹ Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki şan ve şeref bütünüyle Allah’a aittir. Güzel sözler ancak O’na yükseltir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir. (Kur’ân-ı Kerîm, Fatır: 10).

⁶²² İzzetin kendisi aracılığıyla isteneceği şeyi açıklamak üzere. Ki o tevhid ve salih ameldir. Bu ikisinin O’na yükselmesi, bunların kabulleri anlamında mecazdır ya da yazıcı meleklerin bu ikisini yükseltmesi anlamındadır.

⁶²³ Asıl üstünlük, ancak Allah’ın, Peygamberi’nin ve mü’minlerindir. (Kur’ân-ı Kerîm, Münafikun: 8).

⁶²⁴ Öyle bir büyüktür (azizdir) ki, onun kapısından baş çeviren insan, hangi kapıya gitse izzet bulamaz. (Sa’ dî, Bostan, Der Neyâbeş Hudâvend, 1. Bahş, 3. Beyit.) (<https://ganjoor.net/saadi/boostan/niyayesh/sh1/>).

(16) kilem: kelime SE.

bize gelür ol kilem-i tayyibüñ mücâzâtı. [KB49b] (1) *Za'ufe zâke rahmeten min zi'l-celâl*, ya' nî bizden urûc iden kilem-i tayyibüñ ve zîkr ü tesbîhüñ iki mişli kadar (2) mükâfât ü ecr gelür, rahmet yöninden celâl u 'azamet şâhibinden. *Summe yulcînâ ilâ-emşâlihâ*, andan soñra biri (3) ilticâ itdürür şıgındurur ol enfâs-ı pākün emşâline. Ya' nî ol mükâfâtüñ kelimesi bizi kilem-i tayyibe ve zîkr ü tesbîhe (4) hâriş ü meşgûl eyler. *Key yenâle'l-'abdu mimmâ nâlehâ*, tâ ki bende nâyil ü vâşıl ola, ol vâşıl olduğı (5) mükâfâtüñ ba' zısına dağı. Zîrâ a' mālûñ cezâsın ve mükâfâtın görmek a' mālûñ ziyâde olmasına muḳteẓâdür (6) ve 'ibâdetde lezzet ü zevḳ bulmaḳ ve zîkr ü tesbîhe ünsiyyet hâşıl eylemek 'alâmet-i ḳabûldür. *Hâkezâ (7) ta'rucu ve tenzilu dâ'imen*, ya' nî âgâh ol işte buncılayın 'urûc ider ve nüzûl ider dâyim olduğı (8) halde. Ya' nî kilem-i tayyib ve zîkr ü tesbîh 'urûc ider mükâfât u ecr nüzûl ider. *Zâ fe-lâ-zâlet (9) 'aleyhi ḳâ'imen*, [İÜ44a] ya' nî 'urûc-ı enfâs ve nüzûl-ı rahmet-i bî-ḳıyas vardır. Muḳarrerdür saña zevâl olmasun bunuñ (10) üzerine ḳâyim olmaḳdan. Ya' nî mādām ki sen enfâs-ı tayyibe göndermek üzre ḳâyim olduğı halde (11) zâyil olmaduñsa cānib-i Ḥaḳ'dan mükâfât gelmek dağı dâyim münḳatı' olmaz. [KA40b]

Teşne-râ ger zevḳ âyed ez-serâb (12)
Çun resed der-vey gurized cüyed âb⁶²⁵ (1:897)

Ya' nî teşne olanlar serâbı âb ḳann idüp zevḳ iderler ammâ anuñ (13) serâb olduğı bildükden soñra serâbı terk idüp ser-i âba teveccüh iderler. Nitekim sûre-i Nûr'da buyurur: (14) *ke-serâbin biḳi'atin yaḥsebuḥu'z-ḳamānu mâ'en*⁶²⁶.

CEVÂB GUFTEN-İ ŞİR NAḤÇİRÂN-RÂ ⁶²⁷

Merdum-ı nefis ez-derûnem der-kemîn (15)
Ez-heme merdum beter der-mekr u kîn⁶²⁸ (1:907)

Ber-mücib-i a'da 'aduvvike nefsuke'lletî beyne cenbeyke⁶²⁹. (16)

Güş-ı men lâ-yuldağı'l-mu'min şenîd
Ḳavl-i peygamber be-câ u dil güzîd⁶³⁰ (1:908)

(10) mādām ki - : mādām ki sen İÜ; olmaḳdan...olduğı: - olmaḳdan...olduğı KA.

⁶²⁵ Susuz kişi seraptan zevk alsa da ona varınca kaçır, su arar.

⁶²⁶ Issız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. (Kur'ân-ı Kerîm, Nur: 39).

⁶²⁷ ASLANIN AV HAYVANLARINA CEVAP VERMESİ

⁶²⁸ İçimdeki nefis halkı pusudadır. Hile ve kinde bütün insanlardan daha kötüdür.

⁶²⁹ En büyük düşmanın senin yanı başında olan nefisindir. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/143).

⁶³⁰ Benim kulağıım "Mimin, sokulmaz"ı duydu, Peygamber'in sözünü can gönülden seçti.

Benüm kulağum Hâzret-i Resûlu'llah'ıñ (17) kavl-i şerîfin işitdi ki *lâ-yuldağû'l-mu'min min-cuħrin vâhidin merrateyn*⁶³¹ buyurdi. [SE54a] Ya' nî mü'min bir delükden iki (18) kerre şokulmaz. Ya' nî bir delüğe barmağın şoksa ol delükde 'aķreb olup barmağın rencide (19) itse ol delüğe bir kerre daħı barmaķ şokmaz. Ya' nî bir 'amelden zarar görse ol 'ameli tekrâr itmez. [KB50a] (1)

BE-TERCİH-İ NİHÂDEN-İ NAHÇİRÂN⁶³²

Cümle guftend ey hâķim-i bâ-haber
El-hâzer de' leyse yuğnî 'an-ķader⁶³³ (1:909)

Taķdiri (2) da' u'l-hâzerdür ya' nî terk eyle hâzeri ki *el-hâzer de' leyse yuğnî 'an-ķader* hükmince hâzer fâyide virmez. (3) Kâzâ vü ķader hükmin icrâ ider. *El-muķadder kâ'inu Rabbi'l-felaķ*⁶³⁴. Şâhib-i şabâh, ya' nî şabâhı (4) ve aħşâmı götürici ve Rabbü'l meğârib ve'l-meşârik.

BE-TERCİH-İ NİHÂDEN-İ ŞİR⁶³⁵

Guft (5) peygamber be-âvâz-ı bülend
Bâ-tevekkül zânû-yı uştur be-bend⁶³⁶ (1:914)

Nitekim Resûlu'llah şalla'llahu 'aleyhi ve sellem Mu'âz (6) ibn Cebel'e didi: *i'ķil ba'ırak şumme tevekkel 'ala'llāh*⁶³⁷. Bu mertebede kışşadan hışşe budur ki (7) mübâşereti esbâb-ı mâni'-i tevekkül degüldür. Zîrâ tevekkül sebebe mübâşeret eylememek degüldür. Belki tevekkül (8) feyz ü fazlı sebebden bilmeyüp Allāh'dan bilmekdür. Güşiş eyleyüp andan soñra kerem-i Hudā'ya (9) i'timād eylemek gerekdür. Meşelâ 'amel-i şâlih işleyüp 'ameli mücib-i cennet bilmeyesin. Belki cennete (10) müyesser olursa Allāh Te'âlā'nuñ rahmetiyle olur diyesin. Zîrâ 'amel-i câzib rahmet-i Hudā (11) ve rızâ-yı Bārî Te'âlā'dur.

⁶³¹ Mümin bir delikden iki defa sokulmaz. (Buhârî, Edeb: 83; Müslim, Zühd: 63).

⁶³² AV HAYVANLARININ KAZANMAYI TERCİH ETMELERİ

⁶³³ Hepsî dedi: "Ey haberdar bilge! Sakınmayı bırak, kadere fayda etmez."

⁶³⁴ Takdir edilen her şey feleklerin Rabbi tarafından.

(3) *El-muķadder kâ'inu Rabbi'l-felaķ*: Şâhib-i şabâh, ya' nî şabâhı ve aħşâmı götürici ve rabbü'l meğârib ve'l-meşârik.: - İÜ; ya' nî şabâhı: - KA.

⁶³⁵ ASLANIN ÇALIŞIP KAZANMAYI TERCİH ETMESİ

⁶³⁶ Peygamber yüksek sesle, "Tevekkülle beraber devenin ayağını bağla" dedi.

⁶³⁷ Deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et. (Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyame: 60).

(7) eylememek: - İÜ.

(8) – Güşiş: Pes 'amele güşiş İÜ, KA.

(10) - olur: müyesser olur KA.

‘Amel idüp Allāh’dan rahmet ricā itmek tohum eküp Allāh’dan bereket (12) ricā itmek gibidür ammā tohum ekmeyüp mahşül ricā itmek hamākatdur.

BĀZ TERCİH-İ NİHĀDEN-İ NAḤÇİRÂN⁶³⁸ (13)

Şad hezārān tıfl küşt ān gīne keş
V’ān ki ū [İÜ44b] mī-cust ender ḥāne eş⁶³⁹ (1:921)

Nitekim sūre-i Kaşas’da buyurur: (14) *Ve kâletimrâ’etu fir‘avne kurratu ‘aynin lî ve leke lâ-taqtulūhu ‘asā en yenfe‘anā ev netteḥīzehu veleden ve hum lâ-yeş‘urūne*⁶⁴⁰ (15) *Ve kâletimrâ’etu fir‘avne* li-fir‘avne ḥīne eḥracethu mine’t-tābūt. *Kurratu ‘aynin lî ve leke* ey huve kurratu (16) ‘aynin lenā. *Lâ-taqtulūhu* ḥiṭābun bi-lafzi’l-cem‘i li’t-ta‘zīm ‘*Asā en* (17) *yenfe‘anā* fe-inne fihi feḥā’ilu’l-yumn ve delā’ilu’n-nef‘ (18) ve zālīke lemmā ra’et min-nūrīn beyne ‘ayneyhi ve’rtizā’uhū ibhāmuhū lebenen ve ber’u’l-berşā’u berīkūhū, *ev netteḥīzehū veleden* ve netebennāhu fe-innehū ehlun lehū, *e hum lâ-yeş‘urūne* (19) innehum ‘alā-ḥatā’in fi’ltikātihī ev fi’t-tam‘i en-nef‘a minhu ve’t-tebennī lehū. *Ve kâletimrâ’etu fir‘avne* ya’nī Fir‘avnuñ [KB50b] (1) zevcesi Asiyye didi Ḥazret-i Mūsā’yı [KA41a] tabutdan çıkardıkları vakt, *kurratu ‘aynin lî ve leke* gözümüzün (2) nūridur bu oğlancık, didi. Zīrā Ḥazret-i Mūsā’nuñ cemāl-i bā-kemālīn gördükde muḥabbet eylediler, (3) *lâ-taqtulūhu* katl eylemeñ buni didi lafz-ı cem‘le ḥiṭāb eyledi ta‘zīmden ötürī, ‘*Asā en yenfe‘anā* (4) ümīd-vardur ki nef‘i toḡına. Zīrā bu oğlancıkda ‘alāyīm-i yūmn vardur ve delāyil-i nef‘ var, (5) didi. Zīrā aḡzınuñ yāri ile baraş zahmetine şifā ḥaşıl olup ve Ḥazret-i Mūsā barmağından (6) sūd emdüḡin ve yüzünüñ nūrīn gördiler. Andan nef‘ olmaḡ ümīd eylediler, *ev netteḥīzehū veleden* (7) yāḡud oḡul idinevüz didi, *ve hum lâ-yeş‘urūne* ve ḡālbuki Mūsā kim olduḡın ve şoñunda (8) ne zuḡūr eylese gerekdür bilmezler.

Guft el-ḡalkun ‘iyālu’l-li’llāh
Mā ‘iyāl ḡazretīm ū şīr ḡāḥ⁶⁴¹ (1:928)

⁶³⁸ AV HAYVANLARININ TEKRAR (TEVEKKÜLÜ) TERCİH ETMESİ

⁶³⁹ O kindar yüz binlerce çocuk öldürdü. Halbuki aradıḡı evindeydi.

⁶⁴⁰ Firavunun karısı şöyle dedi: “Bana da, sana da göz aydınlıḡı(bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniz.” Oysa ki onlar (olacak şeylerin) farkında deḡillerdī. (Kur’ān-ı Kerīm, Kasas: 9).

(1) zevcesi: ḡatunı İÜ.

(8) bilmezler: - İÜ, KA.

⁶⁴¹ Biz Hakk’ın ayālī/çocukları ve sūt isteyenleriyiz. -Peygamber- “Halk, Allah’ın ayālīdır” dedi.

Nitekim (9) Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur *el-halkun 'iyâl-li'llâh*⁶⁴² ya' nî ni' metlerin ve rızıkların virmekte Allâh Te'âlâ bunları 'iyâl (10) gibi besler. Nitekim buyurur: *Ve mâ min-dâbbetin fi'l-arḍi illâ ale'llâhi rızkuhâ*⁶⁴³ ya' nî cümlesinüñ rızkı (11) Allâh üzerinedür.

BÂZ TERCİH-İ NİHÂDEN-İ ŞİR⁶⁴⁴ [SE54b]

Şükr-i ni' met ni' metet efzûn kuned
Küfr-i ni' met (12) ez-kefet bîrûn kuned⁶⁴⁵ (1:939)

*Le in şekertum le ezîdennekum ve le in kefertum inne a'zâbî le şedîdun*⁶⁴⁶ ya' nî eger ni' mete şükr (13) iderseñüz ni' metinüzi ziyâde iderüm ve eger ni' meti inkâr itdiñüzse taḥḳîkan ni' meti inkâr (14) idenlere 'azâbum şedîddür.

BÂZ TERCİH-İ NİHÂDEN-İ NAHÇİRÂN⁶⁴⁷

Kerd vaşf-ı mekr hâşân zü'l-celâl (15)
Li-tezûlen minhu aḳlâlu'l-cibâl⁶⁴⁸ (1:953)

Ya' nî dağların kulleleri zâyil olurdu anların mekrinden. (16) *Ve kad mekerû mekrehum ve 'inda'llâhi mekruhum ve in kâne mekruhum li-tezûle mihu'l-cibâl*⁶⁴⁹ Taḥḳîkan (17) mekr ü hîlede güşiş itdiler gâyet mekrle ve anların mekrlerinin cezâsı Allâh katındadır. (18) Anların [İÜ45a] mekrleri şiddetde vuşûletde ve 'azamet bir mertebede idi ki dağlar yirinden zâyil (19) olurdu anların mekrinden. Ya' nî ümem-i sâlife hem kuvvet ü tedbîr ü tedârik şâhibleri iken [KB51a] (1) hükm-i kazâ ve kaderden baş kırtarmadılar. Her kavm bir

⁶⁴² Halk Allah'ın iyolidir.

⁶⁴³ Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın. (Kur'an-ı Kerim, Hud: 6).

⁶⁴⁴ ASLANIN TEKRAR (ÇALIŞMAYI) TERCİH ETMESİ

⁶⁴⁵ Nimete şükretmeye çalışmak, kudrettir. Senin cebir inancın bu nimeti inkar etmektir.

⁶⁴⁶ "Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." (Kur'an-ı Kerim, İbrahim: 7).

⁶⁴⁷ AV HAYVANLARININ TEKRAR (TEVEKKÜLÜ) TERCİH ETMESİ

⁶⁴⁸ Yücelik sahibi Allah, onların hilelerini açıkladı: "Ondan dolayı dağların tepeleri yok olur".

(15) dağların: taşların İÜ.

⁶⁴⁹ "Onlar gerçekten tuzaklarını kurmuşlardı. Tuzakları yüzünden dağlar yerinden oynayacak olsa bile, tuzakları Allah katındadır (Allah, onu bilir)." (Kur'an-ı Kerim, İbrahim: 46).

(18) dağlar: taşlar İÜ.

(19) kuvvet - tedbîr: kuvvet-i bedeniyeye ve kuvvet-i mâliyyeye ve hem 'aḳl şâhibleri idiler. Bu denlü mekr ü hîle ve tedbîr İÜ.

güne ‘azāb ile helāk oldılar. İmdi haberlûsi (2) budur ki hîle vü tedbîr ü tedârîki koyup hük-m-i Hudâ’ya rızâ virüp qazâ vü qadere teslim olmak gerekdür. (3)

BÂZ TERCİH-İ NİHÂDEN-İ ŞİR CEHD-RÂ BER-TEVEKKÜL⁶⁵⁰

Hîlehâşân cümle hâl âmed laîf
Küll-i şey’in min-zarîfîn (4) hû zarîf⁶⁵¹ (1:974)

*Kullu şey’in mine’z-zarîfi zarîfun*⁶⁵².

Dâmhâşân murğ-ı gerdünî girift
Naqşhâ-şân cümle (5) efzûnî girift⁶⁵³ (1:975)

Egerçi bunlarda şûret yöninden naqş vardır dünyâda, ammâ âhiretde (6) efzûnlık muqarrerdür. Kemâkale’n-nebî şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *yedhulu’l-fuqarâ’u’l-cennete kable’l-eğniyâ’i bi-nişfi* (7) *yevminve huve hamsumi’e ‘âm*⁶⁵⁴ ve bundan ötüri dimişler.

Beyt: (8)

Ziyâdetu’l-mer’i fî-dunyâhu nuqşânun
Ve ribhûn ğayra mahdî el-ğayr husrânun⁶⁵⁵

Bed mahâlî cust kav dünyâ (9) be-cust
Nîk hâlî cust kâv ‘uqbâ be-cust⁶⁵⁶ (1:980) [KA41b]

Zîrâ dünyâ fânî âhiret bâkîdür. Her (10) birinüñ miqdârınca ‘amel itmek lâzımdur. Nitekim Resûlu’llâh ‘aleyhi’s-selâm buyurur: *i‘mel li-dunyâke (11) bi-qadri maqâmike fihâ ve‘mel li-âhîratik bi-qadri beqâ’ike fihâ ve‘mel li’llâhi bi-qadri hacetike (12) ileyhi ve‘mel li’n-nâri bi-qadri şabrike ‘aleyhâ*⁶⁵⁷.

(1) helāk: giriftâr İÜ.

(19) Ya‘nî ümem-i sâlife hem kuvvet ü tedbîr ve tedârik şâhibleri iken hük-m-i qazâ ve kaderden baş kurtarmadılar. Her kavm bir güne ‘azâb ile helāk oldılar: Ya‘nî ümem-i şâlifede kuvvet-i bed-niyyet ve kuvvet-i mâliyyeye hem ‘aql şâhibleri idiler. Bu deñlü mekr ü hîle ve tedbîr ve tedârik şâhibleri iken hük-m-i qazâ ve kaderden başın kurtarmadılar. Her kavm bir güne ‘azâbla giriftâr oldılar KA.

⁶⁵⁰ ASLANIN YİNE ÇALIŞMAYI TERCİH ETMESİ VE ÇALIŞMANIN FAYDALARINI ANLATMASI

⁶⁵¹ Düzenleri bütünüyü güzel bir hâl oldu. Zarif kişinin her şeyi zariftir.

⁶⁵² Zarif olandan gelen her şey zarif olur.

⁶⁵³ Tuzakları, felek kuşunu yakaladı. Eksiklikleri, hep fazlalık oldu.

(5) vardır: - KA.

⁶⁵⁴ Fakirler cennete zenginlerden yarım gün daha önce girer ki (bu yarım gün) beş yüz seneye denk gelmektedir. (Tirmizî, Zühd: 37).

⁶⁵⁵ Kişinin dünyada fazla olması eksiklik; hayır olmayan kâr ise zarardır.

⁶⁵⁶ Dünyayı isteyen, olmayacak kötü şey istedi. Öteki dünyayı isteyen iyi bir durum istedi.

(11) lillâhi bi-qadri...[KB53a] (13) sâzdeş: - SE.

⁶⁵⁷ Dünya için ondaki makamın ölçüsünde çalış; ahiretin için ise onda kalacağın müddet miktarınca. Ve Allah için O’na ihtiyacın ölçüsünce amel et; cehennem için ise ona sabrın ölçüsünce.

(12) İn cihân...[KB53a] (13) Her nesneyi: - SE.

İn cihān zindān-ı (13) mā zindāniyān
Hufre kun zindān (14) u ḥod-rā vārihān⁶⁵⁸ (1:983)

Ber-mücib *ed-dunyā sicnu'l-mu'min ve cennetu'l-kāfir*⁶⁵⁹ ya' nī dünyāyı terk eyle.
Zindān-ı dünyādan ḥalāş ol ki (15) dünyāyı terk eylemek cemī'-i 'ibādetlerüñ başıdur.
Nitekim buyurur 'aleyhi's-selām: (16) *ḥubbu'd-dunyā ra'su kulli ḥatī'etin ve terku'd-dunyā
ra'su kulli 'ibādetin*⁶⁶⁰.

Çist dünyā ez-Hudā (17) ġāfil buden
Ney kumāş u nukre ü ferzend ü zen⁶⁶¹ (1:984)

Nitekim Hudā-yı Te'ālā buyurur: *Ricālun* (18) *lā-tulhīhum ticāratun ve lā-bey'un 'an
zikri'llāh*⁶⁶² bir kimse ki esbāb u emvāl şāhibi (19) iken Hudā'dan ġāfil olmaya ehl-i fakr
ve ehl-i āhiretdür.

Māl-rā k'ez-bahr-ı ḥaḳ bāşī ḥumūl [KB51b] (1)
Ni'me mālun şālihūn ḥāndeş Resūl⁶⁶³ (1:985)

Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh buyurur: *Ni'me mālun şālihūn li-raculin şālihīn*⁶⁶⁴ (2)
Zirā recul-i şālih ḥelāl māl ile şevāb-ı āhiret taḥşil ider.

MUḲARRER ŞUDEN-İ TERCİḤ-İ CEHD BER-TEVEKKÜL⁶⁶⁵ (3)

İbtidā-yı sülūkda tālibe cehd lāzımdır. Cehdden ġayrıya çāre yoḳdur. Ol sebebeden
cehdi (4) tevekkül üzerine tercīḥ eyledi ve cehd-i tevekküli [İÜ45b] münāfi degüldür. Lā-
cerem cehd-i mezmūm odur ki şāhib-i (5) cehd-i nefsin göre ve 'ameline i'timād eyleye.
Belki buncılayın cehd ü 'amel belā-yı bī-ġāyet ve (6) şaḳā-yı bī-nihāyetdür. Anuñ gibi cehd
ü 'amelden isti'āze gerekdür. Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh buyurur: (7) *Allāhumme innī
e'uzu bike min-cehdi'l-belā'i ve sū'i'l-ḳazā'i ve derki's-şekā'i ve şemātetī'l-a'dā'i*⁶⁶⁶ (8)

⁶⁵⁸ Hile/çare, zindanda çukur kazmaktır. Çukur kapatanın işi ise soğuk/uygunsuz bir hiledir.

⁶⁵⁹ Dünya müminin zindanı, kafirin ise cennetidir. (Müslim, Zühd: 1).

⁶⁶⁰ Dünya sevgisi her bir hatanın başıdır; dünyayı terketmek ise her bir ibadetin.

⁶⁶¹ Dünya nedir? Allah'tan gafil olmak; -dünya- kumaş, para, tartı ve kadın değildir.

⁶⁶² "(Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten) alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah
akşam O'nu tesbih ederler. (Kur'ân-ı Kerim, Nur: 37).

⁶⁶³ Din için yüklendiğin mal hakkında Resul "Helal mal ne güzel" dedi.

⁶⁶⁴ Salih kimsede hayırlı mal ne güzeldir. (İbn Hanbel, IV, 197).

⁶⁶⁵ ÇALIŞMANIN TEVEKKÜLE TERCİH EDİLMESİNE KARAR VERİLMESİ

⁶⁶⁶ Allahım! Çekilmez belalardan, isyana düşmekten, görülmez kazadan ve düşmanları sevindirecek
musibetlerden sana sığınırım.

cehdü'l-belâ kendin görmek ve â' mālîne i' timād eylemekdür. Çün bende kendin görmese ve (9) ef' âline i' timād eylemese Hâk Te' âlâ'nuñ faẓlına i' timād itmek lâzım gelür. Eyle olsa ef' âli (10) ihlâşıyla olur. İhlâşıyla olan ef' âl-i hüd maḳbûldür.

BÂZ CEVÂB-I HÂRGÜŞ⁶⁶⁷

Hânehâ sâzed (11) pür ez-helvâ-yı ter
Hâk ber ü ân ' ilm-râ bi-g'şâd der⁶⁶⁸ (1:1011)

Raḥmet-i İzedî ber-ân kes bād ki endāze pā birün ne-nehed⁶⁶⁹. (12) Nitekim sūre-i Nahl'de buyurur: *Ve evḥā Rabbuke ile'n-naḥli enitteḥizî mine'l-cibālî buyūten ve mie's-şeceri* (13) *ve mimṡā ya'rişūne şumme kulî min-kulli's-şemerāti fe'slukî sebule Rabbike zululen*⁶⁷⁰ maẓmūnınca hem-vār (14) u müseddes ḥāneler düzdiler ki mühendisler bir ḥānesin düzmege ' âcizdürler ve ol (15) ḥāneleri şehd-i muşaffāyla pür eyler ki *şifā'un li'n-nās*⁶⁷¹ anuñ ḥaḳḳındadır.

Âdem-i ḥākî zi-Hâk âmūht (16) ' ilm
Tā-be-heftum āsmān efrūht ' ilm⁶⁷² (1:1013)

Nitekim Hâk Te' âlâ anuñ şānında buyurdı: *Ve ' alleme* (17) *ādeme'l-esmā'e kulleḥā*⁶⁷³.

Nām u nāmūs-ı melek-rā der-şikest
Kūrî ankes ki bā-Hâk der-şikest⁶⁷⁴ (1:1014) (18)

Ya' nî ' âciz olup didiler: *Subḥāneke lā-' ilme lenā illā mā ' allemtenā*⁶⁷⁵. [KA42a]

MEN' KerdEN-İ HÂRGÜŞ RÂZ-RÂ (19) EZ-İŞÂN⁶⁷⁶

Ez-zehāb u ez-zehēb v'ez-mezhebet
Der-beyān-ı in se kem cūnbān lebet⁶⁷⁷ (1:1048) [KB52a] (1)

⁶⁶⁷ TAVŞANIN (AV HAYVANLARINA) CEVABI

⁶⁶⁸ Taze helvayla dolu evler yapar. Hak ona bu ilmin kapsını açtı.

⁶⁶⁹ Allah'ın rahmeti sınırlarının dışına çıkmayan kişinin/haddini bilen kişinin üzerinedir.

(11) Raḥmet-i izedi ber an kes bād ki endāze pā birün nenehed: - İÜ.

⁶⁷⁰ "Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.'" (Kur'ân-ı Kerîm, Nahl: 68-69).

⁶⁷¹ İnsanlar için şifa olarak.

⁶⁷² Taze helvayla dolu evler yapar. Hak ona bu ilmin kapsını açtı.

⁶⁷³ "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti." (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 31).

⁶⁷⁴ Hak hakkında şüphede olan kişinin körlüğü meleşin adını, namusunu küçülttü.

⁶⁷⁵ "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur." (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 32).

⁶⁷⁶ TAVŞANIN ONLARI BU SIRDAN UZAK TUTMASI

⁶⁷⁷ Taze helvayla dolu evler yapar. Hak ona bu ilmin kapsını açtı.

Ḥazret-i ‘Alī’den radıya’llāhu ‘anh mervīdür ki buyurur: *ustur zehebeke ve zihābeke ve mezhebeke*⁶⁷⁸. (2)

Meşveret dārend ser pūşīde ḥūb

Ya‘nī meşvereti ser-pūşīde iderler, ḥūb iderler. (3)

Der-kināyet bā-ğalaṭ efken meşūb⁶⁷⁹ (1:1052)

Kināyetde ğalaṭ birağıcı edā ile qarışık söylerler, tā ki bīgāne (4) olanlar nükte-i fehmi itmeyeler. Nitekim Ḥazret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhe ve şahābeden ba‘zısı ile (5) esrāra mütē‘allik kelimāt iderken ba‘zı kimseler geldiler ki ol esrāra nā-maḥrem iderler. Ḥazret buyurdılar ki (6) destilerūñūzi ve bardaqlarūñūzi örtūñ ki zehr-nāk canavārlar vardur bardaqlarūñūzuñ içine (7) düşerler. Ol bardağın şuyın içenler marīz olurlar, diyū buyurdu. Ya‘nī vücūduñuz bardaqlarūñūñ ağız (8) örtūñ, bu nā-maḥremeler söyledüğümüz esrāra vākıf olmayalar demek murād eylediler.

KİŞŞA (9) DER-MEKR-İ ḤARGŪŞ⁶⁸⁰

[fā‘ilātūn/fā‘ilātūn/fā‘ilūn]
Ṭālib-i ḥikmet şev ez-merd-i ḥakīm
Tā ez u gerdī tu bīnā vū ‘alīm⁶⁸¹ [İÜ46a]

*Ḥuzu’l-‘ilme (10) min-efvāhi’r-ricāl*⁶⁸² ḥükmince andan bīnā-yı rāh-ı yakīn ve dānā-yı ‘ilm-i dīn olası. Şart budur ki (11) ‘ilmi bir merd-i ḥakīm-i İlāhī’den ve ‘ālim-i Rabbānī’den aḥz etmek gerekdür.

Menba‘-ı ḥikmet şevd ḥikmet ṭaleb (12)

Fāriğ āyed ū zi-taḥşīl ū sebeb⁶⁸³ (1:1064)

Ḥikmet ṭālibi olan ḥikmetūñ çeşmesi olur taḥşīlden (13) ve sebebden fāriğ olur. Mertebe-i nefsi-ı quddisiyyeye irişür. Taḥşīlsüz ve sebebsüz ve (14) iktisābsuz aña cemī‘-i ma‘ānī keşf olur. Nitekim Ḥazret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: (15)

⁶⁷⁸ Kullardan üç şey sakla: Altınını (paranı - mülkünü), nereye gideceğini ve mezhebini.

⁶⁷⁹ Danışmayı iyice gizli, -başkalarını- yanlışla düşürecek şekilde karışık kinaye içinde yaparlar.

(8) olmayalar: olmasunlar İÜ.

⁶⁸⁰ TAVŞANIN HİLESİNİN HİKAYESİ

⁶⁸¹ Hikmet sahibinden hikmet iste ki onunla gören ve bilen olası. (Çeviri - Hafız-ı Ârif, Hâfız-ı Harâbâtî, cild-i devvom, s.524. 3. Hikmet, 4. Beyit.).

⁶⁸² ‘İlmi (kâmil) adamların ağızlarından alın.

(10) ḥükmince andan bīnā-yı rāh-ı yakīn ve dānā-yı ‘ilm-i dīn olası. Şart: ḥükmince – Şart İÜ, KA.

⁶⁸³ Hikmet arayan hikmet kaynağı olur. O tahsilden ve sebepten uzaklaşır.

(13) fāriğ olur: - KA.

*Men eḡlesa li'llāhi erba'ine ṣabāḡan ṣahera yenābī'u'l-ḡikmeti min-ḡalbiḡi 'alā-lisāniḡi*⁶⁸⁴
ve yine buyurur: (16) *men 'amile bimā 'alime verrāḡehu'llāhu 'ilmen mā lem ya'lem*⁶⁸⁵.

Levh-i ḡāfız levh-i maḡfūzī ṣeved
'Aḡl-ı ū (17) ez-rūḡ maḡzūzī ṣeved⁶⁸⁶ (1:1065)

Ya'nī ibtidādan levh-i ḡāfız idi, 'ilmi ḡıfız iderdi. İntihāda levh-i (18) maḡfūz olur. *Ve lā-raḡbin ve lā-yābisin illā fī-kitābin mubīn*⁶⁸⁷ ḡükmince 'ālim-i 'ilm-i ṣerīf, (19) muḡīḡ-i cemī'-i 'ulūm olur.

Guft peyḡamber ki rencūrī be-lāḡ
Renc āred tā be-mīred ḡun ḡerāḡ⁶⁸⁸ (1:1071) [KB52b] (1)

ḡazret-i Peyḡamber 'aleyhi's-salāt ve's-selām buyurdi: *lā-tumārīḡū fe-temraḡū*⁶⁸⁹.
Ya'nī kendūñūzi (2) ḡastayuz diyu temāruḡ eylemeñ ki ḡasta olursuz.

Ger turā eşḡāl āyed der-naḡar
Ped tu ṣekk (3) dārī der inṣaḡḡa'l-ḡamer⁶⁹⁰ (1:1078)

Ehl-i tefsīr *iḡterabeti's-sā'atu ve'nṣeḡḡa'l-ḡamer*⁶⁹¹ sūre-i ṣerīfinūñ sebeb-i (4) nüzūlinde ḡörmīṣler ki bir gice ḡazret-i Resūlu'llāḡ ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem bir ḡuṣūṣ iḡün (5) 'azīmet itmūṣ idi. Ebūcehl bir Cehūd'la bile ḡazret-i Resūl'e rāst geldi ve eytdi: *Yā Muhammed erinī āyeten (6) a'lemu enneke rasūlu'llāḡi*⁶⁹². ḡazret-i Resūllu'llāḡ eytdi: “Nice āyet istersin söyle” didi. Ebūcehl (7) her ṡarafa baḡındı ne disem diyū fīkr iderken Cehūd eytdi. Söyle Muḡammed'e ḡameri ṣaḡḡḡ itsün, (8) didi. Zīrā siḡr zemīne ve zemīnde [KA42b] olanlara eşer ider āsmāna 'ulviyāta eşer itmez, didi. Ebūcehl (9) eytdi: “Dilerüm ki māḡı iki ṣaḡḡḡ idesin.” didi. ḡazret-i Resūlu'llāḡ ol gice iḡinde mübārek (10) barmaḡın ḡaldırıp iṣāret eyledi. Māḡ iki pāre olup bir pāresi yerinde ḡarar (11) eyleyüp bir pāresi seyr itdi. Şöyle ki İbn-i Mes'ūd raḡıya'llahu 'anh dir ki :”Cebel-i ḡirā'yı (12) māḡun iki pāresinūñ arasında

⁶⁸⁴ Kim kırk sabah Allah'a ihlaslı olursa, kalbinden lisanına hikmet ḡesmeleri akmaya baslar. (Feyzu'l-Kadir 6, 43).

⁶⁸⁵ Kim bildiḡi ile amel ederse Allah da ona bilmediklerini öḡretir. (Aclūnī, Keṣf'l-Hafā: 2542).

⁶⁸⁶ Ezberleyen levih/zihin, korunmuş bir levih olur. Akıl ruhtan haz alır.

(17) levh-i ... İntihāda: - KA.

⁶⁸⁷ "...hiḡbir yaṣ, hiḡbir kuru ṣey yoktur ki apaḡık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dāhilinde, Levh-i Maḡfuz'da) olmasın." (Kur'ān-ı Kerīm, En'am: 59).

⁶⁸⁸ Peyḡamber dedi: Yalandan hastalık eziyet verir, neticede -kiṣi- kandil gibi sōner.

⁶⁸⁹ Hastaymıṣ gibi yapmayın (zira böyle yaparsanız gerḡekten) hasta olursunuz.

⁶⁹⁰ Eḡer ḡözüne ḡüḡ ḡörünüyorsa, o zaman senin “Ay yarıldı” hususunda ṣüphen vardır.

⁶⁹¹ Kıyamet yaklaṣtı ve ay yarıldı (Kur'ān-ı Kerīm, Kamer: 1).

⁶⁹² Ey Muhammed, bana bir ayet ḡöster ki böylece senin Allah'ın resūlü olduḡunu bileyim.

müşâhede itdüm.” didi. Andan Ebücehl eytdi: (13) “Söyle yine yirine gelsün.” didükde Hâzret-i Muştafâ işâret eyledi, yine yerine (14) gelüp bütün oldu. Ol Cehüd îmana geldi. Ebücehl-i la‘în eytdi: “Bu ol sihrdür ki (15) istimrâr bulmışdur. Nice kerre gördük.” didi. Nitekim buyurur [İÜ46b] *Ve in yerav âyeten yu‘riḍū* (16) *ve yeḡulū siḡrun mustemirrun*⁶⁹³. *Ve in yerav âyeten yu‘riḍū* ‘an te‘emmulihā ve‘l-îmāni bihā⁶⁹⁴, *ve yeḡulū* (17) *siḡrun mustemirrun* muṭṭaridun ve ennehū yedullu ‘alā ennehum ra‘ev ḡablehū âyâtin uḡrā muteradife ve mu‘cizāt mutetābi‘a ḡattā (18) yeḡulū zālîke, ya‘nî eger bir mu‘cize görseler anı te‘emmül itmekden ve aña (19) îmân getürmekden a‘râz iderler ve dirler ki “siḡr-i müstemirrdür.” Ya‘nî muṭṭariddür ve bunların böyle [KB53a] (1) didükleri delâlet ider ki Hâzret-i Resûl-i Hüdâ’dan çok âyât müterādife vü mu‘cizāt mutetābi‘e (2) görmüşlerdür. Zîrâ bu söz aña delâlet ider. Ya‘nî buncılayın bir âyet ki ḡamerün şaḡḡ olmasıdır eger (3) görseler a‘râz idüp dirler ki siḡr-i müstemirrdür. Ve ba‘zılar dimişler ki şaḡḡ’l-ḡamer kıyâmetde (4) olsa gerekdür ve lafz-ı mâzî ile irâdî vuḡū‘unun taḡḡikinden ötürüdür, dirler. (5) Nitekim *ize’s-semâ’u’nşekḡat* ve ḡayrısı gibi. Ammâ Ḳaḡı Beyzâvî buyurur *ruviye enne’l-kuffâr* (6) *se’elū rasūla’llāh âyeten fe’nşekḡati’l-ḡamera ve ḡile ma’nāhu seyeşekḡu yevme’l-ḡiyāme ve yu’eyyidu’l-evvelu ennehū* (7) *ḡuri’e ve ḡad inşekḡa’l-ḡameru ey iḡterabeti’s-sā’atu ve ḡad ḡaşḡale min-âyāti iḡtirābihā* (8) *inşikāḡu’l-ḡamer*⁶⁹⁵. Ya‘nî rivāyet olındı ki Hâzret-i Resûlu’llāh’dan şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem küffâr mu‘cize (9) istediler, ḡameri şaḡḡ eyledi ve ba‘zılar bunun ma’nāsı kıyâmetde şaḡ olur dimekdür, dimişler. (10) Ammâ evvelki ḡavli te’yîd ider ve *ve ḡad inşekḡa’l-ḡameru*⁶⁹⁶ ḡirā’ati ya‘nî kıyâmete yakîn oldu ve taḡḡikān anuñ (11) yakîn olmasının ‘alâmetlerindendür ki ḡamerün şaḡ olması ḡâşıl oldu buyurdılar. *Ve in* (12) *yerav âyeten yu‘riḍū* buyurduḡı münkirlerin ḡavlini redd ider ve anların te’villerinüñ buṭlânına bu delîl (13) yeter.

HEM DER-BEYÂN-I MEKR-İ ḲARGŪŞ⁶⁹⁷

Her çe şüret mî-vesîlet sâzdeş

⁶⁹³ “Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve ‘Süregelen bir sihirdir’ derler.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kamer: 2).

⁶⁹⁴ Onu teemmül etmek ve ona iman etmek hususunda.

⁶⁹⁵ Rivayet edildi ki kafirler Hz. Peygamber’den bir ayet istediler, bunun üzerine ay yarıldı. Denilmiştir ki bunun anlamı “kıyamet gününde yarılacaktır” şeklindedir. Bunlardan ilk görüş, okunmuş olduğunu ve ayın yarılmış olduğunu desteklemektedir. Yani saat yaklaşmıştır ve yaklaştığının ayetlerinden ayın yarılmış sonucu hasıl olmuştur.

⁶⁹⁶ Ay yarılmıştır.

⁶⁹⁷ YİNE TAVŞANIN HİLESİNİ ANLATMASI HAKKINDA

Her nesneyi ki ehl-i şüret (14) deryâ-yı ‘aql-ı külle vâşıl olduğıçün veyâhüd baħr-i ĥakâyık-ı Rabbâniyyeye yol bulduğıçün kendüye vâşıta (15) idinürse

Z’ân vesîlet baħr-ı dūr endâzdeş⁶⁹⁸ (1:1114) [KA43a]

Ol vâşıta sebebi ile baħr anı redd ider, (16) ırağa atar. Pes kayd-ı şüretten ĥalâş olup fenâfi’İllâha vâşıl olmayınca baħr-ı ma‘ ârif-i İllâhî (17) ile âşinâlık müyesser olmaz. **Rubâ‘î:**

[ahreb]

Yâ Rab zi-dü kevn bî-niyâzem gerdân
V’ez efser-i faqr ser efrâzem gerdân (18)
Der râh-ı t̤alib-i maħrem-i râzem gerdân
Ân reh ki ne sūy-ı tust bâzem gerdân⁶⁹⁹

Lâ-cerem ebşâr nâ lâ-tudrikuh

Lâ-cerem bizüm gözlerümüz anı idrâk idemez.

Vehve yudrik bîn tu ez-Mūsâ vü kuh⁷⁰⁰ (1:1136b)

Ya‘ nî ol Allâh ebşârı idrâk ider ki [İÜ47a] sūre-i [KB53b] (1) En‘ âm‘da buyurdi: *Lâ-tudrikuhu’l-ebşâru ve huve yudriku’l-ebşara*⁷⁰¹. *Lâ-tudrukuhu’l-ebşâru*, cem‘u başar ve hiye (2) ĥâssatu’n-naẓar ve qad yuqâlu li’l-‘ayni min ĥaysu ennehâ maħalluhâ ve‘stedelle bihi’l-mu‘teziletu (3) ‘alâ-imtinâ‘i’r-ru’yeti ve huve za‘îfun li-ennehû leyse’l-idrâku muṭlaqa’r-ru’yeti ve lâ-en-nefye fi’l-âyeti ‘âmmen fi’l-evkât fe-le‘allahû (4) maḥşûşun bi-ba‘zi’l-ĥâlâti ve lâ fi’l-eşĥâşi fe-innehû fi kuvveti qavlinâ lâ kulle başarin tudrikuhû me‘a enne’n-nefye (5) lâ-yücibu’l-imtinâ‘a⁷⁰².

Vehve yudrik bîn tu ez-Mūsâ vü kuh

Mūsâ ile kûhdan istidlâl eyle dimekdür. Ya‘ nî Ĥazret-i Mūsâ (6) ‘aleyhi’s-selâm cebel-i Ṭūr‘da mukâleme iderdi. Ammâ Ĥaḫ Te‘âlâ Ĥazretin görmezdi. Ĥattâ *Rabbi erinî unzur ileyke*⁷⁰³ (7) didi. Şöyle bil ki bu âyet-i kerîmede idrâki nefy eylemek ru’yeti münâfi

⁶⁹⁸ Suret ona araç olarak ne yaparsa deniz bu araçtan dolayı onu tuzağa atar.

⁶⁹⁹ Ey Allah’ım, beni iki cihandan da alıkoyma. Başımı yoksulluk tacı ile yücelt. Bana haremindeki sırlara sırdaş eyle. Sana gitmeyen yoldan beni geri çevir.(Ebû Sa’îd Ebû’l-Hayr, Dîvân-ı Eş’âr, Rubâiyât, 510. Rubai) (<https://ganjoor.net/abusaeed/robace-aa/sh510/>).

⁷⁰⁰ Şüphesiz gözlerimiz onu görmez ve o görür. Sen –bunu- Musa ve Tur dağından gör.

⁷⁰¹ Gözler O’nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. (Kur’ân-ı Kerîm, En’am: 103).

⁷⁰² (Ebsar lafzı) basar kelimesinin çoğuludur ki o, görme duyusudur. Ayrıca göz için de, onun mahalli olması hasebiyle, kullanılmıştır. Mutezile onu, ruyeti reddetme hususunda delil olarak kullanmıştır ki bu zayıftır. Çünkü idrak ruyetin mutlak olması değildir. Ayetteki nefy de zamanların tamamını genellememektedir. Belki de bazı durumlara has kılınmıştır. Aynı şekilde kişilerle de ilgili değildir. Bu, nefy imtinai gerektirmemekle beraber, kuvvetle muhtemeldir ki idrak ettiğin her bir basar da değildir.

⁷⁰³ “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 143).

degüldür. Zîrâ idrâk muṭlaḳ ru'yet (8) degüldür. Ve âyet-i kerîmede nefy daḥı evḳâtde ‘âmm degüldür. Ba‘zı ḥâlâta maḥşûş olmaḳ ümîdi vardur. (9)

Ṭâlib-i in ser eger ‘allâmetîst
Nek Hüsâmeddîn ki sâmi nâmeist⁷⁰⁴ (1:1150)

Ya‘nî keyfiyyet-i maḳâll ricâl-i kîl ü kâl ile (10) [SE55b] fehmi olınmaz. Belki *ḥuzu’l-ilme min-efvâhi’r-ricâl*⁷⁰⁵ maẓmûn-ı şerîfince ḥidmet-i ehl-i kemâl ve taḥşîl-i vecd ü (11) ḥâl ve terk-i kîl ü kâl eylemek lâzımdur ve li-hâzâ Ḥâzret-i Mevlânâ ḳaddesa’llâhu sırrahu’l-‘azîz Şeyḥ Hüsâmeddîn (12) Ḥâzretlerine ḥavâle buyurdılar.

CEVÂB GUFTEN-İ ŞÎR⁷⁰⁶

Âb ḥoş-râ şûret-i âteş me-deh
Ender âteş şûret-i âbî me-neh⁷⁰⁷ (1:1199) (13)

Ḥayrî ḥayr ve şeri şer göster, âbî âteş âteşi âb gösterme. Nitekim Ḥâzret-i Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi (14) ve sellem du‘â idüp buyururlar idi: *Allâhumme erine’l-ḥaḳḳa ḥaḳḳan ve’rzuḳnâ ittibâ‘ahû ve erine’l-bâtîle bâtîlen* (15) ve *’rzuḳnâ ictinâbehû*⁷⁰⁸ ve daḥı buyururdi: *Allâhumme erine’l-eşyâ’e kemâ hiye*⁷⁰⁹ ümmet-i bî-çâre (16) ta‘lîm buyururlar.

ḲİŞŞA-YI ÂDEM ‘ALEYHİ’S-SELÂM VE BESTEN-İ ḲAZÂ NAZAR-I Ū-RÂ MURÂ‘ÂT-I ŞARÎḤ-İ (17) NEHY VE TERK-İ TE’VÎL⁷¹⁰

Bu’l-beşer kû ‘ilme’l-esmâ beg est
Şad hezârân ‘ilmeş ender her reg est⁷¹¹ (1:1235)

Ya‘nî (18) Âdem ‘aleyhi’s-selâm ki Ḥaḳ Te‘âlâ aña cemî‘-i esmâyı ta‘lîm eylemiş idi ve salṭanat u ḥilâfet (19) müyesser olup mescûd-ı melâyike olmuş idi. Nitekim sûre-i Baḳara’da buyurur: *Ve ‘alleme Âdeme’l-esmâ’e kullehâ* [KB54a] (1) *ṣumme ‘araḍahum*

⁷⁰⁴ Bu sırra talip olan, büyük bir bilgin olsa da, işte ulu bir kitap olan Hüsameddin!

⁷⁰⁵ İlmi (kamil) adamların dilinden alınız.

(10) maẓmûn-ı şerîfince: maẓmûnınca İÜ.

⁷⁰⁶ ASLANIN CEVAP VERMESİ

⁷⁰⁷ Tatlı suya ateş şeklini verme, ateşe su şeklini verme.

⁷⁰⁸ “Allah’ım bize hakkı hak olarak göster, ona tabi olmakla rızıklandır. Bâtılı da bâtıl olarak göster, ondan kaçınmakla rızıklandır.”

⁷⁰⁹ Allahım bize eşyayı oldukları gibi göster.

⁷¹⁰ ÂDEM’İN -ALLAH’IN SELÂMI ÜZERİNE OLSUN- VE TAKDİRİN, AÇIK YASAKLAMAYA UYUMADA VE YORUMU BIRAKMADA ONUN GÖZÜNÜ BAĞLAMASI HİKAYESİ

⁷¹¹ “İsimleri öğretir” beyi olan insanların atası Âdem’in her damarında yüz binlerce ilim vardır.

‘ale’l-melā ‘iketi fe-kāle enbi’ūnī bi-esmā’i hā’ulā’i in kuntum şādīķīne⁷¹². Bu kadar ‘izzet (2) bulmuşken ve anuñ her şamarında niçe ‘ilm variken ol [KA43b] nehy-i şarīhi bilmek de haṭā itdi.

Ān ki bud nezdīk mā (3) nāmeş menī
Pīş Haḡ in naķş bud ki bā menī⁷¹³ (1:1243)

Leḡad [İÜ47b] ḡalaḡne’l-insāne fī-aḡseni taḡvīm⁷¹⁴ ḡükmince (4) ol naḡma Allāh ḡatında naķş-ı zībā-yı şüret-i insānī idi.

Çun melek envār-ı Haḡ der-vey (5) be-yāft
Der-sücüd üftād u der-ḡidmet şıtaft⁷¹⁵ (1:1248)

Ve iz ḡulnā li’l-melā ‘iketiscudū li-Ādeme fe-secedū (6) illā İblīse⁷¹⁶ mażmūnınca Hażret-i Ādem’e secde idüp ḡidmetine şıtab eylediler.

İn heme dānist çun (7) āmed ḡaḡā
Dāniş-i yek nehy şud ber vey haṭā⁷¹⁷ (1:1250)

Ya’ nī ve lā-taḡrabā hāḡiḡi’ş-şecerate fe-tekūnā mine’z-ḡālimīne⁷¹⁸ (8) nehy-i şarīhinüñ dānişinde Hażret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām haṭā itdi.

Rabbenā innā ḡelemnā guft vāh (9)
Ya’ nī āmed ḡulmet u gumgeşt rāh⁷¹⁹ (1:1255)

Ya’ nī Ādem cürmi ḡaḡāya nisbet itmedi belki kendü nefsine (10) isnād edüp tażarru‘ vü niyāza başladı. Nitekim sūre-i A’ rāf’da ḡikāye buyurdi: ḡālā (11) Rabbenā ḡalemnā enfusenā ve in lem taḡfir lenā ve terḡamnā le nekūnenne mine’l-ḡāsirīne⁷²⁰. ḡālā Hażret-i

⁷¹² “Sonra onları meleklerle göstererek, ‘Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin’ dedi.” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 31).

⁷¹³ Bize göre adı meni olan, Hakk’ın yanında benlikle birlikte olan bu –dünyadaki- suretti.

⁷¹⁴ “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” (Kur’ân-ı Kerîm, Tîn: 4).

(4) şüret-i: - İÜ.

⁷¹⁵ Melekler onda Hakk’ın nurlarını bulunca, secdeye kapanıp hizmete koştı.

⁷¹⁶ “Hani meleklerle, ‘Ādem için saygı ile eğilin’ demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler(di)” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 34).

⁷¹⁷ Bütün bunları bildi, ama kaza gelince bir yasağın bilgisi, onda hata oldu.

⁷¹⁸ “... şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 35).

(8) - : ‘aleyhi’s-selām İÜ.

⁷¹⁹ “Ey Rabbimiz! Muhakkak biz zulmettik” dedi ve ah; yani karanlık geldi ve yol kayboldu.

(9) Ya’ nī Ādem cürmi: - İÜ, KA.

⁷²⁰ Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” (Kur’ân-ı Kerîm, A’ rāf: 23).

(12) Ādem ü Havvā ikisi didiler, *Rabbenā* ey bizüm Perverdigārumuz, *ẓalemnā enfusenā* biz ẓulm eyledük (13) nefslerümüze, *ve in lem tağfir lenā ve terḥamnā le nekūnenne mine'l-ḥāsirīne* eger sen bize mağfīret (14) itmezseñ ve daḥı rahmet itmezseñ elbette biz ḥüsrān idicilerden oluruz, didiler. (15)

Ez-kerem [SE56a] dān in ki mī-tersānedet
Tābe-mülkī eymenī bi-n'şānedet⁷²¹ (1:1262)

Tā seni maḳām-ı emne ve maḳām-ı muḥlişine (16) irişdüre. *İnne'l-muttaḳīne fī-cennātın ve neherin fī-maḳ'adi şıdḳın* 'inde melikin muḳtedirin⁷²² (17) maẓmūn-ı şerīfince muttaḳīler maḳāmına yetişesin.

PĀY VĀ PES KEŞİDEN-İ ḤARGŪŞ⁷²³

Z'enderün ḥod mī-(18)dehed rengem ḥaber⁷²⁴ (1:1267b)

*Kullu inā'in yeteraşşehu bimā fihī*⁷²⁵ feḥvāsınca *ve men ḥaşe'at ḳalbhū ḥaşe'at* (19) *cevāriḥuhū*⁷²⁶ ḥükmince ẓāhirūñ rengi bāṭınuñ aḥvāline şehādet ider.

Ḥaḳ çü [KB54b] (1) sīmā-rā mu' arrif ḥānde est
Çeşm-i 'arīf sūy-ı sīmā māned est⁷²⁷ (1:1268)

Nitekim süre-i er-Raḥman'da (2) buyurdi: *Yu'rafu'l-mucrimūne bi sīmāhum*⁷²⁸ ve daḥı süre-i A' rāf'da buyurdi: *Ve 'ale'l-a' rāfī* (3) *ricālun ya'rifūne kullen bi-sīmāhum*⁷²⁹ ki 'arīf olanlar sīmādan istidlāl iderler (4) derūnuñ ḥālin. **Beyt:**

[mef'ülü/fā'ilātü/mefā'ilü/fā'ilün]
Derviş-rā güvāḥ çe ḥācet ki 'aşıḳ est
Reng-i ruḥeş zi-dür (5) be-bīn ü bedānki hest⁷³⁰

Guft peygāmbere be-temyīz-i kesān
Mer'u maḥfiyyun ledey ṭayyi'l-lisān⁷³¹ (1:1271)

⁷²¹ “Seni korkutmasını cömertliğinden bil, böylece seni emniyet ülkesine yerleştirir.

⁷²² Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur’ân-ı Kerîm, Kamer: 54-55).

⁷²³ TAVŞANIN GERİ ÇEKİLMESİ.

⁷²⁴ ...Rengim içimden haber veriyor.

⁷²⁵ Her bir kap içindekini sızdırır.

⁷²⁶ Kimin kalbi huşu duymaktaysa onun el ve ayakları da huşu duyar.

⁷²⁷ Hak, tüze “tanıtıcı” adını verdiği için arifin gözü yüze takılı kalmıştır.

⁷²⁸ Suçlular simalarından tanınır. (Kur’ân-ı Kerîm, Rahman: 41).

⁷²⁹ A’râf üzerinde de birtakım adamlar vardır. (Cennet ve cehennemliklerin) hepsini simalarından tanımaktadırlar. (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 46).

⁷³⁰ Dervişin aşık olduğunu göstermesi için şahide ihtiyacı yoktur. Uzaktan yüzünün rengine bak ve anla.

⁷³¹ Peygamber insanların ayırt etme becerisi hakkında “Kişi dilinin altında gizlidir” dedi.

*El-mer 'u maḥfiyyun fî-ṭayyi lisānihi*⁷³².

Reng-i rū ez-ḥāl-i dil (6) dāred nişān
Raḥmetem kun mihr-i men der-dil nişān⁷³³ (1:1272)

*Lisānu'l-ḥāl entaḳu min-lisāni'l-meḳāl*⁷³⁴ mefhūmınca (7) reng-i rū ḥāl-i dilden nişān
u ḥaber virür.

NAZAR-KERDEN-İ ŞİR VE DİDEN-İ ' AKS-İ HOD-RĀ⁷³⁵

Çāh-ı muzlim geşt (8) zulm-i zālimān
İn çunin guftend cumle ' ālimān⁷³⁶ (1:1310)

Ya' nī zālimlerūn zulmi kendüler için çāh-ı muzlim olur (9) ve ' ulemā bunuñ üzerine
müttefiklerdür [İÜ48a] ve cennet netice-i a' māl-i şāliḥa ve cehennem netice-i seyyi' ātdür.
(10) Ve Ḥazret-i Resūl'llāh şalla'llāhu ' aleyhi ve sellem buyurur: [KA44a] *Vellezī nefsu
Muḥammed bi-yedihi inne'l-cennete ve'n-nāra eḳrabu ilā-eḥadikum min-şirāki na'lihi ve
inne cehenneme le-muḥiṭatun bi'l-kāfirin*⁷³⁷ (12) Sūre-i Āl-i İmrān'da Ḥazret-i Hudā Te' ālā
buyurur: *Yevme tecidu kullu nefsin mā* (13) *' amilet min-ḥayrin muḥḍāran ve mā ' amilet
min-sū' in teveddu lev enne beynehā ve beynehū emeden ba'iden*⁷³⁸. Ve Ḥazret-i Resūl'llāh
(14) şalla'llāhu ' aleyhi ve sellem buyurur: *inne fi'l-cenneti kā'an şafsafan leyse fihā
' imāratun fe-ekşerū* (15) *min-ḡirāsi'l-cenneti fi'd-dunyā kile yā Rasūla'llāh ve mā ḡirāsu'l-
cenneti kile* (16) *et-tesbih ve't-tehlil*⁷³⁹.

Her ki zālim-ter çeheş bā-havltter
' Adl fermūd est bedter-rā beter⁷⁴⁰ (1:1311)

⁷³² Kişi dilinin kıvrımlarında gizlidir.

⁷³³ Yüzün rengi gönlün halinden iz taşır. Bana merhamet et, sevgimi gönle yerleştir.

⁷³⁴ Hal dili söz dilinden daha konuşkandır.

(7) nişān - : nişān ve ḥaber İÜ.

⁷³⁵ ASLANIN KUYUYA BAKMASI, KENDİNİN AKSİNİ GÖRMESİ

⁷³⁶ Zālimlerin zulmü, karanlık kuyu olur. Bütün ālimler böyle dediler.

⁷³⁷ "Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olana and olsun ki cennet sizin her birinize ayakkabısının bağından daha yakındır. Cehennem de böyledir." (Buhārî. Tecrid-i Sarîh: 2036).

⁷³⁸ "Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah, sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır." (Kur'ân-ı Kerîm, Āl-i İmrân: 30).

⁷³⁹ Cennette, içerisinde hiçbir yapının olmadığı dümdüz bomboş bir yer vardır. O halde dünyada cennete çokça birşeyler dikin. Denildi ki ya Rasulallah, cennete dikilen şeyler nelerdir? Buyurdu ki onlar tesbih ve tehlildir.

⁷⁴⁰ Daha zalim olanın kuyusu, daha korkunçtur. Adalet daha kötüye daha kötü buyurmuştur.

Cezā 'u seyyi 'etin seyyi 'etun (17) *mişluhā*⁷⁴¹ [SE56b] hükmince her zālīmūñ zulmī miqdārı kuyusu vardır. Ol ki ziyāde zālīmdür anuñ çāhı ziyāde (18) havl-nākdur. **Beyt:**

[*mefā' ilün/mefā' ilün/fe' ulün*]
Kesī k'ez şarşar-ı zulmeş dem-ā-dem
Çerāğ-ı 'ıyş-ı mazlūmān be-mired
Ne mī-tırsed ez-in (19) k'ized te'ālā
Eger çe dır gired saht gired⁷⁴²

Ey ki tu ez-cāh zulmī mī-kunī
Ez-berāy h'ış çāhī mī-kunī⁷⁴³ (1:1312) [KB55a] (1)

*Men hafera bi 'ran li-eḥīhi vaḡa' a fihi*⁷⁴⁴.

Ger be-dendāneş gezi pür hūn kunī
Derd-i dendānet be-gired çun kunī⁷⁴⁵ (1:1317) (2)

Eger bir za'ifī dendān-ı tiz-i zulm ile mecrūh idersen cezāsı muḡarrerdür. Kemā ruviye 'ani'n-nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi vesellem *men kāne li-eḥīhi 'indehū mazlemetun min-ırzin ev mālin fe-yuḡallilhu el-yevme ḡable en yu'ḡaze minhu yevme la-dināra ve lā-dirheme fe-in kāne lehū 'amelun uḡize minhu bi-ḡadri mazlemetin ve in lem yekun lehū 'amelun uḡize min-seyyiātihī fe-ḡumilet 'aleyhi*⁷⁴⁶ ve 'anhu şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *e tedrūne men el-muflis min-ummeti ellezi ye'ti yevme'l-ḡiyāmeti bi-şalātin ve zekātin ve şiyāmin ve ye'ti ḡad şeteme hāzā ve ḡazefe hāzā ve ekele māle hāzā ve sefeke deme hāzā ve ḡarabe hāzā fe-yu'tā hāzā min-ḡasenātihī ve hāzā min-ḡasenātihī fe-in feniyet ḡasenātuhū ḡable en yuḡzā mā 'aleyhi uḡizet min-ḡatāyāhum fe-ḡuriḡat 'aleyhi ḡumme ḡuriḡa fi'n-nār*⁷⁴⁷.

Ān tubī v'ān zaḡm ber-ḡod (10) mī-zenī
Ber-ḡod āndem tār-ı la'net mī-teni⁷⁴⁸ (1:1322)

⁷⁴¹ Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür. (Kur'ân-ı Kerîm, Şurâ: 40).

(16) *Cezā 'u seyyi 'etin seyyi 'etun mişluhā*: - İÜ.

⁷⁴² Zülmünün şiddetli rüzgarıyla sürekli mazlumların yaşam ışığını söndüren kimse Allahu Te'ala'nın geç de olsa (intikamını) sert bir şekilde alır durumundan korkmaz.

⁷⁴³ Ey makamıyla zulmeden sen! Bil ki kendin için bir kuyu kazıyorsun.

⁷⁴⁴ Kim kardeşi için bir kuyu kazarsa, kendisi ona düşer.

⁷⁴⁵ Güçsüzü dişinle ısırp kana batırsan, dişin ağrıdığında nasıl edersin?

(2) Eger bir za'ifī dendān-ı tiz-i: - İÜ, KA.

⁷⁴⁶ Bir kimse kardeşinin haysiyetine, yahut malına haksız olarak taarruz etmişse, iltimas olarak verilebilecek altın ve gümüşün bulunmadığı günden (kıyamet) önce helâlleşsin. Aksi halde, yaptığı haksızlık nisbetinde onun iyi amellerinden alınıp hak sahibine verilir. İyiliği yoksa, hak sahibinin günahından alınıp haksızlık eden adama verilir. (Buhârî, Mezâlim: 10).

⁷⁴⁷ Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekat sevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnad ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehennem atılan kimsedir. (Müslim, Birr: 59).

⁷⁴⁸ O sensin ve bu darbeyi kendine vuruyorsun, o an kend üzerine lanet ağını örüyorsun.

Zîrâ Hâk Te‘âlâ Kûrân-ı ‘Azîm’de zâlimlere la‘net eyledi. *E-lâ la‘netu’llâhi* (11) ‘ale’z-zâlimîne⁷⁴⁹ didi. Pes zulm eyleyen kimse ol la‘neti kendü üzerine almış olur.

Ger ne kûrî in kebûdî (12) dān zi-ḥîş
Ḥîş-râ bed gû megû kes-râ tu bîş⁷⁵⁰ (1:1331)

*Men nazara fî-‘aybi nefsihî iştēgale ‘an-‘aybi ġayrihî*⁷⁵¹ (13) ḥükmince ve daḥı *izā-erāde Allāhu bi-‘abdiḥî ḥayran beşşarahū bi-‘uyūbi nefsihî*⁷⁵² mefhūminca kendü ‘aybuñ gör, ġayruñ (14) ‘aybın görme.

MÜJDE BÜRDEN-İ ḤARGŪŞ SŪY-I NAḤÇİRÂN⁷⁵³

Ki be-perverd aṣl-ı mā-râ zū’l-‘aṭā
Tā dıraḥt istiġlaṣ (15) āmed fāstevā⁷⁵⁴ (1:1346) [İÜ48b]

Sûre-i Feth’de olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar. Ḥazret-i Mevlânâ bu birkaç beyt-i (16) şerîfde ḥargūşuñ şîr elinden ḥalâş olduġın ḥabs-i ḥâkden ḥalâş bulan şâḥ u berge (17) teşbîh idüp buyurur. Çün ḥargūş mevt elinden ḥalâş buldı. Sebz ü raḳşân oldı. (18) Şol hevâda raḳş iden şâḥ u berg gibi. Nitekim şâḥ u berg [SE57a] ḥabs-i ḥâkden ḥalâş bulurlar (19) [KA44b] baş ḳaldurup hevâ ile ḥarîf olup raḳş iderek zebân-ı şîṭâ ile Hâk Te‘âlâ’nuñ şükrin [KB55b] (1) okuyup terennümâtla serâyân olurlar ve zebân-ı ḥâlle dirler ki bizüm kökümüzi ol ‘aṭā şâḥibi olan Allāh Te‘âlâ (2) terbiyyet idüp besledi, tā ki dıraḥt-ı vücūdumuz yoğun ve toġrı oldı, dirler. **Beyt:**

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fe‘ülün]
Her ġiyāḥî (3) k’ez zemîn-i rüyed
Vaḥdehū lā-şerîke lehu ġüyed⁷⁵⁵

Fehvâsınca ve daḥı *ve in min-şey’in illâ yusebbihu bi-ḥamdiḥi*⁷⁵⁶ mażmûn-ı (4) şerîfince cemî‘-i eşyānuñ müsebbih olduġın eş‘âr idüp ve sâlikûñ ibtidâ ḥabs-i bedenden (5) ve çengâl-ı şîr-i nefsi emmâreden ḥalâş bulduġı ḥâlin tâze zuḥûr itmiş iken yapraġına ki (6)

⁷⁴⁹ “Biliniz ki, Allah’ın lâneti zalimler üzerinedir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Hud: 18).

⁷⁵⁰ Kôr deġilsen, bu morluġu kendinden bil. Kendin için kötü söyle, sen kimse için söyleme.

⁷⁵¹ Her kim ki kendi nefsinin ayıplarına bakar, başkalarının ayıplarıyla meşgul olmaktan uzak durur.

⁷⁵² Allah bir kuluna hayır murad ettiğinde onu kendi nefsinin ayıpları hususunda basiretli kılar. (Müslim, İmaret: 98).

⁷⁵³ TAVŞANIN AV HAYVANLARINA MÜJDE GETİRMESİ.

⁷⁵⁴ “Baġış sahibi, aslımızı yarattı; sonuçta ağaç kalınlaştı ve doğruldu.”

(18) gibi. Nitekim kim şâḥ u berg: - KA.

⁷⁵⁵ Yerden biten her bitki “Allah birdir, şeriki yoktur” der.

(3) Fehvâsınca: - İÜ, KA.

⁷⁵⁶ ...hiçbir şey yoktur ki O’nu hamdiyle tesbih etmesin... (Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ: 44).

şıtā' dirler ve dırahtdan yeñice bitmiş yaprağa teşbih buyurup şitā' vü şāh u berg (7) lisān-ı hālle nice şükr iderlerse habs-i tenden ve cāh-ı ṭabī' atden ḥalāş bulan sālīk (8) daḥı zebān-ı şitā' ile –ki ibtidā anuñ za' f-ı hālinden kināyedür- şükr ider. Tā ki anuñ dıraht (9) ḥālī ḡalīz ü müstevī olur, diyü buyurdılar. Nitekim Hāḡ Sübhānehü ve Te'ālā Ḥāzret-i Muḥammed (10) Muştafā'nuñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve şāḥabenüñ raḍıyallāhu 'anhum ecma'ın (11) bed' -i İslām'da za' f hāllerini ḍarb-ı meşel idüp şit'asın tazece izhār eylemiş zar' a temşil idüp buyurdı. *Huve'llezī ersele rasūlehū bi'l-hudā* (12) multebisen bihī ev bi-sebebihī ev li-eclihī, *ve dīni'l-ḥaḡ*: ve bi-dīni'l-islām, *li-yuḡḡirahū* (13) 'ale'd-dīni kullihī li-yaḡlibehū 'alā-cinsi'd-din kullihī bi-nesci mā kāne ḥaḡḡan ve izhāri (14) fesādi mā kāne bāṭılen ev bi-teslīti'l-mu'minīn 'alā-ehlihī iz-mā min-ehli'd-din illā ve (15) ḡad ḡahharahumu'l-muslimūn, *ve keḡā bi'llāhi şehīden*: 'alā-enne mā ve'adehū kā'inun ev 'alā-nubuvvetihī (16) bi-izhāri'l-mu'cizāt, *Muḥammedun rasūlu'llāh* cumletun mebnıyyetun li'l-meşhūdi bihī ve yecūzu en yekūne (17) rasūlullāh şıfatuhū ve Muḥammedun ḡaberun maḡzūfun ev mubtede', *ve'llezīne ma'ahū* ma' tūfun 'aleyhi (18) ve ḡaberuhumā, *eşiddā'u 'ale'l-kuffāri ruḡamā'u beynehum* [KB56a] (1) eşiddā'u cem'u şedīd ve ruḡamā'u cem'u raḡīm ve'l-ma'nā ennehum yaḡliḡüne 'alā-men ḡalefe dīnehum ve yeterāḡamūne fi-mā beynehum li-ḡavlihī, [IÜ49a] *eżilletin 'ale'l-mu'minīne* (2) *e'izzetin 'ale'l-kāfirīn*. *Terāhum rukke'an succeden* li-ennehum meşḡülüne bi's-şalāti fi ekşeri evḡātihim, (3) *yebteḡüne faḡlen mina'llāhi ve riḡvānen* eş-şevāb ve'r-rıdā, *sīmāhum fi-vucūhihim min-eşeri's-sucūd* (4) yurīdu's-sime elletī yaḡḡuşu fi-cibāhihim min-keşrati's-sucūd, *zālike* işāratun ile'l-vaşfi'l-meżkuri ev (5) işāratun mubhemetun yufessiruhā ke-zer'in, *meşeluhum fi't-Tevrāti* şıfatuhum el-'acībetu's-şe'n meżkūratun fiḡā, *ve* (6) *meşeluhum fi'l-İncīli* 'atfun 'aleyhi ey zālike meşeluhum fi'l-kitābeyn ve ḡavluhū, *Ke-zer'in* temşilun muste'nefun (7) ev tefsīrun ev mübtede' ev kezer'in ḡaberuhū, *ehrace şet'ehū* firāḡahū yuḡālu eşittāu'z-zer izā-efraḡa, *fe-āzerahū*, (8) *fe-ḡuvvāhu* mine'l-muvāzera bi-ma'na'l-mu'āvene ev mine'l-izāri ve hiye'l-i'āne, *fe'steḡleza*: fe-şāra mine'd-diḡḡati (9) ile'l-ḡılza, [KA45a] *fe'stevā 'alā sūḡḡihī* fe'steḡāme 'alā-ḡaşabihi cem'u sāḡin, *yu'cibu'z-zurrā'a*⁷⁵⁷ bi-keşāfetihī ve ḡuvvetihī ve (10) ḡılzatihī ve ḡusni manḡarihi ve huve meşelun ḡarabehū Allāhu li's-şāḡābe ḡallū fi-bed'i'l-islāmi şumme keşurū (11) ve'steḡkemū fe-terāḡḡā emruhum bi-ḡayşu a'cebe'n-nās. Ya'nī

⁷⁵⁷ O, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter. Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. (Kur'ân-ı Kerîm, Fetih: 28, 29).

ol Allāh Te‘ālā’dur ki gönderdi kendü resûlini ki (12) Muḥammed’dür şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem. *Huve’llezî ersele rasûlehû bi’l-hudâ* hüdâ eyle ya‘nî ḥalka yol göstermekle, *ve dîni’l-ḥaḳ* ve dîn-i (13) İslām’la, *li-yuḫzirahû* tâ ḡalib kıla ol dîn-i Ḥaḳḳ’ı, ‘*ale’d-dîni kullihî*’ dükeli dinler üzerine Ḥaḳ olan (14) dinlerüñ ḥükmelerin mensûḥ kılmaḡla ve bâtıl olan dinlerüñ fesādın ızhâr itmekle, *ve keḫā bi’llāhi şehiden* (15) Allāh Te‘ālā kâfidür şehâdet yöninde, *Muḥammedun rasûlu’llāh* Muḥammed Allah’uñ resûlidür, (16) *ve’llezîne ma‘ahû* ve şunlar ki anuñla biledürler ya‘nî mü’mînler, *eşiddâ’u ‘ale’l-kuffâri* saht diller ve ḡalîzlerdür (17) küffâr üzerine, *ruḡamâ’u beynehum* raḡimlerdür ve müşfiklerdür birbiri mâbeyninde, *terāhum rukke‘an succeden* (18) anları görürsen rükû‘ idici ve sücûd idici oldukları ḥâlde ya‘nî ekşer evḳâtta namāza meşḡuldurlar, (19) *yebteḡüne faḍlen mina’llāhi ve riḍvānen* taleb iderler ziyâdelik ya‘nî şevâb ziyâdeligin taleb iderler [KB56b] (1) ve daḡı Allāh Te‘ālā’nuñ [SE58a] rızâsın taleb iderler, *sîmāhum fî-vucūhihim min-eşeri’s-sucûd* bunlaruñ (2) ‘alâmetleri cebînlerinde ‘ayândur ve nümâyândur eşer-i sücûddan, *zâlike* işâretdür vaşf-ı mezkûrda, (3) *meşeluhum fî’t-Tevrâti* anlaruñ şıfatlarıdur Ḥaḫret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmuñ kitâbında ya‘nî anlar bu şıfatla (4) Tevrat’da mezkûrdurlar, *ve meşeluhum fî’l-İncîli* ve anlaruñ şıfatlarıdur İncîl’de ya‘nî nice ki Tevrat’da (5) mezkûr ise İncîl’de daḡı bu şıfatlarıyla [İÜ49b] mezkûrdurlar. Yaḡûd anlaruñ şıfatları Tevrât’da ve (6) İncîl’de, *ke-zer’in ehrace şet’ehû* bir ekin gibidür ki evvel tâzece ferāḡın ve yapraḡın çıkardı, *fe-âzerahû* pes kavî (7) ḳaldı ol şit‘a ki evvel çıkan yaprakdur, *fe’steḡleza* daḡıḳ iken tebdîl olup ḡalîz oldu, (8) *fe’stevâ ‘alâ-sûḳihî* pes toḡruıldı inciklerinüñ üzerine, evvel bir dâne idi, andan bir giyâh-ı za‘îf oldu, (9) andan soñra bir dıraḡt-ı ‘azîm oldu, *yu‘cibu’z-zurrâ’a* ta‘accüb itdürür zurrâ‘ı anuñ kuvveti ve ḳalınlıḡı ve ḡüsn-i (10) manzarı ve toḡruluḡı Ḥaḳ Sübhâne ve Te‘ālā şaḡābe-i kirāmuñ mebde’-i İslām’da za‘îf ü ḳalîl (11) olup soñra keşîr ü kavî vü müstahkem olup ḡalk bunlaruñ ḡallerine ta‘accüb itdüklerini ḍarb-ı (12) meşel itdi. Pes Ḥaḫret-i Mevlânâ bu ma‘nâya işâret buyurup sâliküñ ibtidâ ḡâlet-i za‘fin (13) şit‘ayı zer’e temşîl idüp şol sâlik ki ḳayd-ı âb u gilden ve bend-i ṭabî‘atden ḡalâş (14) bulup ser-bülend [KA45b] olur anuñ ḡâlini dıraḡt-ı ḡalîz ü müstevîye temşîl iderler. Ve daḡı vecd (15) ü ḡâlîle semâ‘ vü şafâ itdüklerin dıraḡtuñ taḡrîk-i hevâ ile ḡıramân olup raḡş itdüḡüne (16) teşbîh buyururlar. Nitekim buyurur:

Cānhā-yı beste ender āb u gil
Çun rehend ez-āb u gilhā (17) şād dil⁷⁵⁸ (1:1347)

(6) Bir: - İÜ.

(16) Nitekim buyurur: - SE.

⁷⁵⁸ Su ve topraḡa baḡlanmış canlar, su ve topraktan kurtulunca sevinir.

Der-hevā-yı ‘ışk-ı Hāk rakṣān şevend
Hemçü kūrş-ı bedr bî-nokṣān şevend⁷⁵⁹ (1:1348)

K’ebşiru yā kavmu (18) izā-cā’e’l-beşîr şādmān oluñ ey kavm, zîrā beşāret idici geldi.

CEM‘ ŞUDEN-İ NAḤÇİRÂN⁷⁶⁰ (19)

Her çi hestî cān-ı mā kurbān tust
Dest burdî dest-i bāzūyet dorost⁷⁶¹ (1:1361)

Her ne olursañ [KB57a] (1) ol bizüm cānumuz saña kurbān olsun. [SE58b]

TEFSİR-İ RACA‘NĀ MİNE’L-CEHĀDİ’L-AŞĞAR İLE’L-CİHĀDİ’L-EKBER⁷⁶²
(2)

Hāzret-i Resūlu’llāh şalāllāhi ‘aleyhi ve sellem ba‘zı ğazālardan rücū‘ itdükce buyururlardı. Ya‘nî (3) küçük ğazādan büyük ğazā cānibine döndük dirlerdi. Cihād-ı aşğar kāfir ile cenk (4) itmekdür ve cihād-ı ekber nefis ile cenk itmekdür. Ya‘nî bu andan müşkildür. Zîrā bir kimse kāfir elinde (5) katl olınsa şehîd olur, derece-i ‘ālî bulur. Ammā bir kimse tîğ-i nefisle helāk olsa (6) mülevveş ü nā-pāk olduğu hâlde helāk olur, şehîd olmaz. Ve kāfirüñ zararı insānuñ (7) tenine olur. Ammā nefsüñ zararı cāna ve imāna olur. Pes *a’da ‘aduvvike nefsuke* (8) *elletî beyne cenbeyke*⁷⁶³ hükmince cihād-ı ekber nefisle cenk itmek oldu.

Dūzaḥ est in nefis (9) u dūzaḥ ejdehāst
Kuv be-deryāhā ne-gerded kem ü kāst⁷⁶⁴ (1:1376)

Erbāb-ı taḥkîk buyurmuşlar ki Hāk (10) Te‘ālā nefsi cehennem şüretinde ḥalk eylemişdür. Nice ki cehennemüñ yidi qapusu vardır (11) nefsüñ daḥı şıfât-ı zemîmesinüñ [İÜ50a] uşûli yidi şıfâtdur ki cehennemüñ yidi qapusu (12) muqābilindedür. Ol yidi şıfât kibr ü hırş u şehvāt u ḥased (13) u ğazab u baḥl u ḥıkd. Pes her kim ki nefsinu bu şıfâtlardan pāk eyledi, derekāt-ı (14) cehennemden kendüyi ḥalāş eyleyüp maqām-ı ‘ālî şāḥibi olur. İdemezse ḥāyib ü (15) ḥāsir derekāt-ı cehennemde mübtelā qalır. Nitekim Hāk Sübhānehü

⁷⁵⁹ Hak aşkının arzusunda raks edenler tıpkı dolunay kursu gibi tam olurlar.

⁷⁶⁰ AV HAYVANLARININ TOPLANMALARI

⁷⁶¹ Her ne isen, canımız sana kurbandır. Üstün geldin, elin kolun sağlam –olsun-.

⁷⁶² “KÜÇÜK CİHATTAN BÜYÜK CİHATA DÖNDÜK”ÜN YORUMU

⁷⁶³ Senin en azılı düşmanın, şu senin iki omuzun arasındaki, iki canibin arasındaki nefisindir. (Elbânî, Silsiletü’l-Aḥâdîsî’z-Za‘îfe: 1164).

⁷⁶⁴ Bu nefis cehennemdir, cehennem ise ejderhadır. O, denizlerle eksilip azalmaz.

(15) qalır: - KA.

buyurur *ḳad eflāḩa men zekkāhā* (16) ve *ḳad ḩābe men dessāhā*⁷⁶⁵. Taḩḩīḩan iflāḩ oldu, fevz ü necāt buldı. Her (17) kim ki nefsinı pāk eyledi ednās-ı rezāyilden yāḩud envā-ı ecnās-ı fezāyıl ile nevs ü nümā virüp (18) ve zīver-i ‘ilm ü ‘amelle müzeyyen kıldı ve *ḳad ḩābe men dessāhā*⁷⁶⁶ taḩḩīḩan ḩāyib ü ḩāsir olur (19) ve bī-behre ḩalur. Her kim ki nefsinı tezkiye kılmadı ve çirk-i günāhla mülevves kıldı ve ḩābiliyyetin zāyi‘ [KB57b] (1) eyledi fışk u cehāletle ve ḩadr ü mertebesin zāyi‘ itdi. Ma‘şıyyet ü ḩalāletle ehl-i taḩḩīḩ (2) dirler ki tezkiye-i nefis-i mūcib taşfiye-i dildür. Vaḩtā ki nefis şüb-ı hevādan müzekkā olur fi’l-ḩāl mü‘minün (3) dili levş-i ‘alāyık-ı māsivādan [KA46a] muşaffā [SE59a] olur, didiler. **Beyt:**

[mef‘ülü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ul]
Tā nefis-i müberrā zi-münāhī ne-şevd
Dil āyine-i (4) nūr-ı İlāhī ne-şevd⁷⁶⁷

Senghā vu kāfirān-ı seng-dil
Ender āyend ender ü zār u hacil⁷⁶⁸ (1:1378)

Nitekim sūre-i Bakara’da (5) buyurur: *fetteḩu’n-nāra’lletī veḩūduhā’n-nāsu ve’l-ḩicāratu*⁷⁶⁹ el-veḩūdu bi’l-fetḩi mā yūḩadu bi’n-nār ḩuzife minhu el-muḩāf ey veḩūduhā iḩtirāḩu’n-nāsi ve’l-ḩicāratı. El-ḩicāratu cem‘u ḩacer ke-cimāleti cem‘u cemel ve huve ḩalilun ḩayru miḩnās. ve’l-murād bihā el-eşnām elletī neḩatūhā ve ḩaranū bihā enfusehum ve ‘abedūhā ṭam‘an fī şefā‘atihā ve’l-intifā‘i bihā ve yedullu ‘aleyhi ḩavluḩū te‘ālā innukum ve mā ta‘budūne min-dūni’llāhi ḩaşabu cehennem ‘azzebū bi-mā huve menşāu curmihim ke-mā ‘azzebe’l-kānizūn bi-mā kenezūhu. Ya‘nī şaḩınıñ (10) şol āteşden ki anuñ āteş-engizi benī Ādem’dür. Ya‘nī kāfirlerdür ve eşnāmdur ki şanem-perest (11) olanlar bile yansa gerekdür. Zīrā ḩaḩ Te‘ālā buyurdı: *İnnukum ve mā ta‘budūne min-dūnu’llāhi ḩaşabu* (12) *cehenneme*⁷⁷⁰.

‘Ālemī-rā loḩma kerd u der-keşid
Mi‘deş na‘re zebān hel min-mezid⁷⁷¹ (1:1381)

⁷⁶⁵ (Nefsinı) arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır. (Kur’ân-ı Kerim, Şems: 9-10).

(17) iflāḩ oldu: felāḩa dāḩil oldu KA.

⁷⁶⁶ “Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır.” (Kur’ân-ı Kerim, Şems: 10).

(4) eyledi: kıldı İÜ.

⁷⁶⁷ Nefis yasaklanmış şeylerden arınmadıkça gönöl İlāhi nurun aynası olamaz.

⁷⁶⁸ Taşlar ve taş kalpli kafirler, ağlaya ve utana ona girerler.

⁷⁶⁹ O hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 24).

⁷⁷⁰ Hiç şüphesiz siz ve Allah’tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odusunuz. (Kur’ân-ı Kerim, Enbiyâ: 98).

⁷⁷¹ Bir âlemi lokma yapıp yuttu. Midesi nara atar: “Daha ziyade var mı?”

İşâretdür (13) ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Kâf'dadır: *Yevme yeķûli li-cehenneme helimtele 'ti ve tekûlu hel min-mezîdin*⁷⁷², (14) ya' nî yâd eyle şol bir günü ki biz cehenneme dirüz, *helimtele 'ti* âyâ tılduñ mı dirüz. Ya' nî va' de eylemişüz ki (15) anı küffâr-ı cinden ve küffâr-ı insândan tılduravuz, *ve tekûlu hel min-mezîdin* ve cehennem diye âyâ hiç ziyâde (16) var mı? Bu istifhâm su'âl ma' nâsınadır. Ya' nî ziyâde eyle diye ve Hâķ Sübhânehü bölük (17) bölük kâfirler göndere. Tâ pür olıncaya dek.

Hâķ ķadem ber vey nehed ez-lâ-mekân
Ân ki ü sâkin şeved ez kun (18) fekân⁷⁷³ (1:1382)

Nitekim Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem [IÜ50b] buyurur: *Lâ-tezâlu cehennemu tekûlu hel min-mezîdin hattâ yeda'u Rabbu'l-izzeti ķademehu fe-yeķûlu ķattı ķattı*⁷⁷⁴ Ya' nî 'ulemâ bu hadîş-i şerîfi te'vîl idüp [KB58a] (1) dirler ki ķademden murâd mu'ahhar-i ehl-i nârdur yâ bir maķlûķ anuñ nâmı ķadem ola yâ ķadem Hâķ Te'âlâ'nuñ cehenneme (2) tesķin virmesinden 'ibâret ola ki rahmet-i Rahmân'dan nâşîdür. Cehennem üzerine istilâ (3) bula. Andan cehennem sâkin ola. Yâhud Hâķ Sübhânehü şıfat-ı ķahıryla tecellî eyleye cehennem üzerine, (4) andan sonra sâkin [SE59b] ola dimişler. Muhaşşalü'l-keķâm nefis ki nümüdâr-ı harekât-ı cehennemdür, anuñ (5) âteşin sâkin itmek cehennem âteşi gibi müşkildür.

În ķadem Hâķ-râ buved kuv-râ kuşed
Ėayr-ı Hâķ Ėod k'ey kemân-ı ü keşâd⁷⁷⁵ (1:1384) (6)

*Eş-şeyhu fi-ķavmihi ke'n-nebiyyi fi-ummetihi*⁷⁷⁶ Ėükmince âteş-i nefsi söyündürmege yâ nebî-yi mürsel yâhud velî-yi kâmil (7) ve mürşid-i 'âķıl gerekdür ki ķadem-i Hâķ bunlardan kinâye ola.

ÂMEDEN-İ RESÛL-İ RÛM⁷⁷⁷

Çun MuĖammed pâķ şud (8) z'in nâr u dūd

⁷⁷² O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, "daha var mı?" der. (Kur'ân-ı Kerîm, Kaf: 30).

(14) dirüz: - KA.

⁷⁷³ Hak, meķânsız âlemden üzerine basar, o zaman emriyle sakinleşir.

⁷⁷⁴ "Cehennem, iķerisine âsiler atıldıkça: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-izzet'in cehennemin üzerine ayaķını koyup, iki yakasını dūrüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman cehennem: "Yeter, yeter. İzzet ve keremine yemin olsun yeter!" der. (Buhârî, Tefsir, Kaf 1, Eyman 12, Tevhid 7).

(19) ya' nî 'ulemâ: ba' zı KA.

⁷⁷⁵ Onu öldürecek ancak Hakk'ın ayaķıdır/iradesidir. Onun yayını Hak'tan başka kim çekebilir.

⁷⁷⁶ Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir. (Yılmaz, 624).

⁷⁷⁷ RUM ELÇİSİNİN GELMESİ

Her kocā rev kerd vechu'llāh būd⁷⁷⁸ (1:1398)

Nitekim buyurur: *Fe-eynemā tuvellū fe-şemme vechu'llāhi*⁷⁷⁹.

Nūh-rā guftend (9) ümmet kū şevāb
Guft ū zān sūy v'estegşā şiyāb⁷⁸⁰ (1:1405)

Ḳāle Rabbi innī [KA46b] de'avtu ḳavmī leylem ve nehāran (10) ey dā'imen *fē-lem yezidhum du'ā'ī illā firāran* 'ani'l-īmāni ve't-tā'ati ve isnādi'z-ziyadeti ile'd-du'ā'ī (11) 'ale's-sebebiyye ke-ḳavlihi *fē-zādethum imānen*, *Ve innī kullemā de'avtuhum* ile'l-īmāni *li-tagfira lehum* bi-sebebihi, *ce'alū* (12) *eşābi'ahum fī-āzānihim*, seddū mesāmi'ahum 'an istimā'ī'd-da'veti, *ve'stegşev şiyābehum*⁷⁸¹ tegattū biha (13) li'ella yeravnī kerāheten en-naẓara ileyye min-ferṭi kerāheti da'veti. *Ḳāle Rabbi* ya'nī Nūh 'aleyhi's-selām didi ki (14) ey benüm Rabbüm, *innī de'avtu ḳavmī leylem ve nehāran*, taḥḳīḳan ben ḳavmimi da'vet eyledüm imān u tātate (15) gice ve gündüz ya'nī muttaşıl da'vet eyledüm, *fē-lem yezidhum du'ā'ī illā firāran*, pes ziyāde itmedi benüm du'ām (16) ve da'vetüm anlara illā firār itmek arturdi, *ve innī kullemā de'avtuhum*, ve taḥḳīḳan ben her vaḳt ki bunları (17) da'vet eyledüm imāna, *li-tagfira lehum* tā sen bunlara mağfīret eylesin imān sebebiyle, (18) *ce'alū eşābi'ahum fī-āzānihim* barmaḳların ḳulaḳlarına ḳapadılar istimā'ı da'vetden [KB58b] (1) sem'lerin sedd eylediler, *ve'stegşev şiyābehum* ve daḥi cāmelerin başlarına bürindiler (2) naẓar itmek istemedüklerinden ve da'vetimüñ farṭı kerāhatinden ya'nī da'vetden ikrāhları olduğundan. (3) Ma'nā-yı beyt, Ḥazret-i Nūh'a ümmet didiler ki “Şevāb didigün nice şeydür, bize (4) göster görelüm” didiler. “Bize bir şey midür?” Nūh cevāb virdi ki “Siz başlarıñuzu (5) esbābuñuzla örtersiz ve ḳulaḳlarıñuzu ḳaparsız. Bu ḥāleti terk itmeyince şevāb (6) size zāhir olmaz” didi. Ya'nī inkārı terk eyleñ ve benüm sözlerüme [SE60a] i' tikkād eyleñ. Tā ki şevāb (7) sizün ma'lūmuñuz ola” didi. [İÜ51a] Ke-zālik ḡışāve-i şehevātla dīde-i bātını pūşide olan (8) ve şiyāb-ı ḡafletle muḥtecib olan ehl-i nefis daḥi esrār-ı İlāhī'den ve ma'ārif-i Rabbānī'den (9) mütelezziz olmaz dimekdür.

Cust ū-rā tāş çun bende buved (10)
Lā-cerem cüyende yābende buved⁷⁸² (1:1413)

⁷⁷⁸ Muhammed bu ateş ve dumandan pak olunca, nereye yöneldiyse Allah'ın cemali vardır.

⁷⁷⁹ Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 115).

⁷⁸⁰ Nuh'a ümmeti “Sevap nerede?” dedi. “Elbiselere büründüler” tarafından dönmekle dedi.

⁷⁸¹ Nūh, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz (imana) davet ettim. Fakat benim davetim ancak onların kaçışını artırdı. Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler” (Kur'ân-ı Kerim, Nūh: 5-7).

(16) - : anlara İÜ.

(4) didiler: - İÜ; - : yarar İÜ.

⁷⁸² Kul olmak için onu aradı. Şüphesiz arayan bulur.

*Men talebe ve cedde vecede*⁷⁸³ ve daḥı *men kara'e'-bābe ve lecce velece*⁷⁸⁴ (11)
hükmince cidd ile taleb iden bulur.

Zir-i ḥurmā bon zi-ḥalkān ü cüdā
Men i'tezele 'ani'l-ḥalkı (12) *necā*⁷⁸⁵.

Zir-i sāye ḥufte bīn sāye-y Ḥudā⁷⁸⁶ (1:1415b)
*Eş-sultānu zıllu'llāh ye 'vī ileyhi kullu mazlūmin*⁷⁸⁷.

Her ki (13) tırsīd ez-Ḥaḥ u taḳvā güzīd
Tırsed ez-vey ins ü cīn u her ki dīd⁷⁸⁸ (1:1426)
Men ḥāfē'llāhe ḥavvefa'llāhu (14) *minhu kulle şeyin*⁷⁸⁹.

SELĀM KERDEN-İ RESŪL-İ RŪM⁷⁹⁰

Lā-taḥāfū hest nuzl-i ḥāyifān
Hest der-ḥūr ez-berāy-i ḥā'if ān⁷⁹¹ (1:1430)(15)

Nitekim sūre-i Ḥamim Secde'de buyurur: *İnnellezīne ḳālū Rabbuna'llāhu ṣumme isteḳāmū tetenezzelu* (16) *'aleyhimu'l-melā'iketū ellā teḥāfū ve lā-taḥzenū ve ebşirū bi'l-cenneti'lleti kuntum tū'adūne naḥnu evliyā'ukum* (17) *fi'l-ḥayāti'd-dunyā ve fi'l-āḥireti ve lekum fihā mā teṣteḥī enfusukum ve lekum fihā mā tedde'ūne nuzulen* (18) *min-ḡafūrīn raḥīm*⁷⁹². Lā cerem lā-taḥāfvā ol ta'ām-ı muḥtaşır u mā-ḥazırdur ki anı ḥāyif olanlara [KB59a] (1) nüzül tārīḳiyle a'tā iderler.

Her ki tırsed mer verā eymen kunend
Mer dil-i tırsende-rā sākin kunend⁷⁹³ (1:1431)

⁷⁸³ Kim ister ve ciddiyetle çalışırsa (istediği şeyi) bulur.

⁷⁸⁴ Her kim (bir kapıyı) çalar ve bunda ısrarlı olursa (o kapıdan) girer. (Yılmaz, 532).

⁷⁸⁵ Mahlukattan uzaklaşan kurtuluşa erer.

⁷⁸⁶ Hurma ağacının altında o halktan ayrı gölgede uyumuş Allah'ın gölgesini gör.

⁷⁸⁷ Sultan Allah'ın gölgesidir, her mazlum ona sığınır. (Beyhaki, Şuabü'l-İman: 9/475).

⁷⁸⁸ Hak'tan korkan ve korunmayı seçen kişiden insan, cin ve görenler korkar.

⁷⁸⁹ Kim Allah'tan korkarsa, Allah da herşeyi ondan korkar hale getirir. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/249).

⁷⁹⁰ RUM ELİÇİSİNİN SELAM VERMESİ

⁷⁹¹ "Korkmayın", korkanlara azıktır; bu, korkan için uygundur.

⁷⁹² Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: 'Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarıyız. Çok bağışlayan ve çok merhametli olan Allah'tan bir ağırlama olarak, orada canlarınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey orada sizin için var. (Kur'ân-ı Kerîm, Fussilet: 30-32).

⁷⁹³ Korkan kişiye güven verilir, korkan gönül sakinleştirilir.

Ƙorƙucu (2) g  nle s  k  n u ƙar  r vir  rler. H  di  -i   uds  de buyurur ki: *Fe ve   izzeti l  ecme  u   al  -kalbi   abdin h  avfeyn* (3) *ve l  -emneyni fe-men h   fen   fi   d-duny   ementuh   fi   l-  h  ira*⁷⁹⁴, h  avf ile rec  y       yle ta  rif eylemi  ler ki *el-h  avfu* (4) *terku ma  siyeti   ll  hi te    l   me  a me    feti   az  bi   ll  h ve   r-rac     u husnu   t-t   ati t  m   an fi-neyli   s-  sev  bi*⁷⁹⁵. (5)

SU     L KERDEN-   RES  L-   R  M⁷⁹⁶

Mur  -ı b  -end  ze   un   ud der-  afes
Guft H     ber c  n f  s  n h   nd u   ı    ⁷⁹⁷ (1:1448)

C  n ki (6) g   yet uludur ve g   libd  r ol mur  -ı e  l  k  n  n bu   afes-i ten-i h     ye ne nisbeti var ve ol cevheri (7) p   k-i   uluvviyen  n bu zind  n-ı s  fl  ye neden ra  beti oldu did  kde,

Guft H     ber c  n f  s  n h   nd u (8)   ı    

did  gi H     Te    l   c  n   zerine f  s  n u        okud  , ya   n   emr eyledi.

Ber-   ademh   k    n (9) ne-d  red   e  m u g     
  un f  s  n h   nd    hem     yed be-c    ⁷⁹⁸ (1:1449)

Kuntu kenzen [SE60b] ma   fiyyen fe-e  bebtu (10) *en u  rafe fe-h  le  tu*⁷⁹⁹ fe  v  s  nca ve da  ı *Innem   emruh   iz  -er  de   ey   en en* (11) *ye    le leh   kun fe-yek  nu*⁸⁰⁰ ma  zm  n  nca   adem   zerine e  s  n ok  sa ya   n   emr itse (12) mevc  d olur.

B  z ber mevc  d-ı e  s  n     u h   nd
Z  d d   esbih der-  adem mevc  d rand⁸⁰¹ (1:1451) (13)

⁷⁹⁴   zzetim hakk   i  in bir kulun kalbinde iki korkuyu ve iki emniyeti bir araya getirmem. Her kim ki d  nyadan Ben  den korkarsa onu ahirette emin kılarım. (  bn Hibban, Sahihu   bn Hibban: 2/406).

⁷⁹⁵ Havf Allah  n azabından korkmakla beraber O  na isyan etmeyi bırakmaktır. Reca ise sevaba eri  mek iste  giyle g  zel bir   ekilde itaat etmektir.

⁷⁹⁶ RUM EL    S  N  N SORU SORMASI

⁷⁹⁷ Cevap verdi: Hak, cana e  sun okudu, k  ssalar anlatt  .

(6)uludur: ulu ve     lid  r     .

(7) zind  n-ı: -     .

⁷⁹⁸ G  z   kula  ı olmayan yoklu  a, e  un okuyunca co  ar.

⁷⁹⁹ “Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halk   (  lemleri ve insan  ) yarattım.” (A  l  n  , Ke    l-Hafa, 2/132).

⁸⁰⁰ Bir   eyi diledi  i zaman, O  nun emri o   eye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir. (Kur    n-ı Ker  m, Yasin: 82).

(11) e  s  n: -     .

⁸⁰¹ Yine varlı  a e  sun okuyunca hemen onu iki atla yoklu  a s  rer.

تيزيه mevcūd olanlar siyāh vücūdı ‘ademe sürerler. Nitekim Hāzret-i Resūlū’llāh (14) buyurur: *El-ḥaḫku yumītu’l-mevcūdāt ḥatte’l-melāikete* (15) *ve’l-meleke’l-mevte eydan summe yu’iduhā li’l-faṣli ve’l-kaẓā’i beynehum*⁸⁰² pes *Fe subḥane’l-lezzī bīyedihi* (16) *melekūtu kulli şey’in ve ileyhi turca’ūne*⁸⁰³ muḳteẓāsınca ‘adem olduğdan soñra (17) tekrār vücūda getürür faṣl u kaẓā için. [İÜ51b]

Hem zi-Haḫ terciḥ yābed yek taraf
Z’ān dü yek-rā (18) ber güzined z’ān kenef⁸⁰⁴ (1:1459)

Yine Haḫ’dan bir tarafa terciḥ bulur. *Yuḍillu men yeṣā’u ve yehdī men yeṣā’u*⁸⁰⁵ (19) maẓmūnınca yā hevā-yı nefis ü şeytān veyāḥud fermān-ı Raḥmānī qabūl u ihtiyār eyler. [KB59b] (1)

Ġayb u āyende ber-iṣān geṣt-i fāṣ
Zikr-i māzī piṣ iṣān geṣt-i lāṣ⁸⁰⁶ (1:1468)

*Lev kuṣife’l-ḡīta’u (2) ma’zdedte yaḳinen*⁸⁰⁷ hükmince ḡaybı ve gelecekleri āyān görürler.

İZĀFET KERDEN-İ HĀZRET-İ ĀDEM (3) ‘ALEYHİ’S-SELĀM⁸⁰⁸

Guft şeytān ki be-mā aḡveyteni
Kerd pinhān fi’l ḥod dīv-i denī⁸⁰⁹ (1:1489)

Nitekim sūre-i (4) A’rāf’da buyurur: *Ḳāle fe-bimā aḡveyteni*⁸¹⁰ ey ba’ de mā emheltenī le-ectehidenne fi iḡvā’ihim (5) bi-eyyi tarīḳin yumkinunī bi-sebebi iḡvā’ike iyyāye, ya’ nī İblīs didi ki beni iḡvā itdügün sebebi ile (6) ben daḥı elbette ictihād iderüm benī Ādem’ün iḡvāsında her ne tarīḳle mümkin olursa ve ḳile (7) el-bā’u li’l-ḳasem⁸¹¹ *le-eḳ’udenne lehum*⁸¹² teraṣṣuden bihim kemā yaḳ’udu el-ḳuṭṭā’u li’s-sā’ile⁸¹³ ya’ nī ḳuṭṭā’-ı tarīḳ ḳāfile (8) gözetdügi gibi mutaraṣṣıd olup oturun. *Şirātake’l-mustaḳīm*⁸¹⁴ tarīḳü’l-İslām senün (9)

⁸⁰² Hak mevcudatı, melekleri ve aynı şekilde ölüm meleğini öldürür. Bir zaman sonra, ayırmak ve aralarında hükmetmek için onları yeniden (hayata) döndürür.

⁸⁰³ Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah’ın şanı yücedir! Siz yalnız O’na döndürüleceksiniz. (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 83).

⁸⁰⁴ Yine Hak’tan bir tarafı tercih eder; Hak tarafından ikiden birini seçer.

⁸⁰⁵ O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nahl: 93).

⁸⁰⁶ Gayb ve gelecek bunlara açıktır. Onlara göre maziye anlamak değersizdir.

⁸⁰⁷ Şayet perdeler kaldırılrsa yakın bilgi anlamında sana bir şey katmaz.

⁸⁰⁸ ADEM’İN HATAYI KENDİNDE GÖRMESİ

⁸⁰⁹ Şeytan, “Beni azgınlığa uğrattığından dolayı” dedi, alçak şeytan kendi fiilini gizledi.

⁸¹⁰ (Şeytan) dedi ki “Beni azdırmama karşılık...”, (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf:16).

⁸¹¹ Denilmiştir ki ba harfi kasem içindir.

⁸¹² “...onlar için oturacağım...”, (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf:16).

⁸¹³ Yol kesenlerin kafileler için oturdukları gibi onları gözetlemek için (oturacağım.)

⁸¹⁴ “...Senin dosdoğru yolunun üzerinde...” (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf:16).

toğru yoluñ ki dîn-i İslâmdur anuñ üzerine mutaraşsıd olup anlara imân u i' tikkâd ve tahşîl-i (10) â' māl-i şālîha itmege mâni' olam, selâmetle şırât-ı müstaķimden anları geçürmeyem. [SE61a]

Guft Ādem ki zalemnā (11) nefsenā
Ū zi-fi' l-i Hāķ ne-bud gāfil çü mā⁸¹⁵ (1:1490)

*Kālā Rabbenā zalemnā enfusenā*⁸¹⁶ ey đararnāhā bi'l-ma' siyeti (12) ve't-ta' rîz li'l- iħrāci ' ani'l-cenneti⁸¹⁷, ya' nî Ādem ve Havvā didiler ki “Ey bizüm perverdigārumuz, biz nefslerümüze (13) zulm u zarar itdük ma' şıyyet idüp cennetden çıkarmağ ile *ve in lem tağfir lenā*⁸¹⁸ eger sen (14) bizüm günāhlarumuzu yarğılayup mağfiret itmezseñ, *ve terhamnā*⁸¹⁹ ve daħı rahmet itmezseñ, (15) *le-nekūnenne mine'l-hāsirîn*⁸²⁰ elbette biz hāsirinden oluruz. Pes İblis-i la' in (16) Hāzret-i Ādem ' aleyhi's-selāma secde itmeyüp istikbār eyledi, *ene hayrun minhu* (17) *halektenî min nārin ve halektehū min-tîn*⁸²¹ diyüp Hāķ Te' ālā'nuñ emrinden ibā eyledi. Mel' ūn u (18) maṭrūd oldı. Tekrār te'vîl idüp senūñ taķdırüñdür baña secde itdürmeyen, beni azdıran (19) sensin diyüp günāhın Allāh'a isnād eyleyüp ihtiyārın inkār eyledi, *fe-bimā ağveyteni* [KB60a] (1) didi amā Hāzret-i Ādem ve Havvā ol vāķi' olan zilleti kendülere isnād idüp ' özr dileyüp (2) *Rabbenā zalemnā enfusenā*⁸²² didiler. Hāķ Te' ālā tevbelerin kabûl eyledi. Maķbûl-i dergāh oldılar. İmdi (3) Ādem ile İblis'üñ aħvālinden ' ibret alup cebri terk idüp ihtiyārı irāde-i muķarrer (4) bilmek gerekdür yoħsa *ķul kullin min- 'indi'llāhr*⁸²³ diyüp nefsüñ murādınca olan ' ameli işleyüp (5) *min- 'indi'llāhdur* diyesin ve nesfūñ meyl itmedügi terk idüp bu daħı *min- 'indi'llāhdur* diyesin. (6) Cāyiz degüldür hemān şeytānuñ itdügi ' ameldür emr ü nehy-i baṭṭāl olmaķ lāzım gelür cebri müzehheb (7) bu [İÜ52a] mertebede mezmūmdur. Bir mertebede cāyizdür lākin evvelki mertebe ile soñrakinüñ mābeyninde fark (8) çokdur. *ķul kullin min- 'indi'llāhi* demek bunlara cāyizdür ki şıķlet-i nefsi aradan kaldırmışlardır. (9)

Her ki āred ħürmet ū ħürmet bured

⁸¹⁵ Ādem, “Nefsimize zulmettik” dedi. O bizim gibi, Hakk'ın fiilinden gafil değildi.

⁸¹⁶ Dediler ki “Rabbimiz biz nefsimize zulmettik...” (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf:23).

⁸¹⁷ Yani isyana düşmekle ve cennetten çıkmaya sebep olmakla ona zarar verdik.

⁸¹⁸ “...eğer bize mağfiret etmez...” (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf:23).

⁸¹⁹ “...merhamet buyurmazsan...” (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf:23).

⁸²⁰ “...muhakkak ki hüsrana düşenlerden oluruz.” (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf:23).

⁸²¹ ...ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan. (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf:12, Sad:76).

(1) amā Hāzret-i Ādem ve Havvā: Ādem ve Havvā İÜ.

⁸²² ...Rabbimiz biz kendimize zulm ettik... (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 23).

⁸²³ De ki hepsi Allah'tandır. (Kur'ân-ı Kerîm, Nisa: 78).

Her ki āred and lavzine ured⁸²⁴ (1:1495)

Ya‘nī urmet idene urmet iderler. (10) Cenāb-ı Hā’a daı ullu eylese urmet-i ‘izzet bulursun. [SE61b] *En-nāsu mecziyyūne bi-a‘mālihīm*⁸²⁵ mūcibince (11) ve sūre-i Nūr’da buyurur: *E-ayyibātu li‘-ayyibīn*⁸²⁶

Yār-rā o kun berencān u be-bīn⁸²⁷ (1:1496b)

Ya‘nī o yārī eyle (12) iyilik gr, rencide eyle yaramazlık gr.

Her d cūnbi āferide-y Hā inās
Līk ne-t‘vān kerd īn bā-ān ıyās⁸²⁸ (1:1499) (13)

İrti‘ā zametine mūbtelā olan eyle ad eyle elin ditreden kimseye naar eyle. İki-
daı *min-‘indi‘llāh*dur, (14) Hā Te‘ālā’nu a eylemesidr. Lākin birinde itiyār-ı bende
ve irādet-i bende dāildr. Birinde hi (15) benden un‘ı yodur. Mulaā *min-‘indi‘llāh*dur. Zīrā irti‘ā zametinde ullu irādeti ve (16) itiyārı dāil degldr. Bende
bu uuda mutarrdur. İmdi cebr-i ‘avāmla cebr-i avā bua (17) gre ıyās itmek
gerekdr. Zīrā aan bende irādet itizāısıyla ıfat-ı udreti istidām (18) itmek dilese Hā
Te‘ālā ıfat-ı areketi anda a eyle. Ammā irti‘ā āna bezemez. Nitekim buyurur:

Mürte‘ i-rā (19) key peīmān dīdie
İn peīmānī ki lerzānīdie⁸²⁹ (1:1500)

Mürte‘ i peīmān olmaz. Zīrā ol areketde anu irādeti dāil degldr.

SU‘ĀL KerdEN-İ [KB60b] (1) RESL-İ RM⁸³⁰

n Hāret āna maām-ı rı ve avāl-i slk ve āl nedr ve maām nedr beyān
(2) eyledi ve avāl-i ‘ālem-i İlāhī’yi āna ‘ayān eyledi. Ervāu ebāa sebeb-i nzlin (3)

⁸²⁴ Saygı gsteren saygı bulur. eker getiren, badem helvası yer.

⁸²⁵ İnsanlar amelleriyle karılık bulurlar. (El-Meydānī, Mecmā‘u‘l-Emsāl: 4247).

⁸²⁶ Temiz kadınlar ve temiz erkekler iin. (Kur‘ān-ı Kerīm, Nur: 26).

⁸²⁷ Sevgiliyi memnun et, incit ve gr.

⁸²⁸ Her iki hareketi Hā’ın yaratması bil. Ancak bu, onunla karılatırılmaz.

(15) irādeti ve itiyārı: itiyārı ve irādeti KA.

(18) anda: - İÜ.

⁸²⁹ Onu salladıından piman olursun. Titreyen kiiyi nasıl piman grrsn?

⁸³⁰ RUM ELİSİNİN SORU SORMASI

(1) ‘Ömer: - İÜ, KA.

şerh eyledi. Ol Resûl bu esrâr-ı İlâhîye'yi ve ma'ârif-i yakîniyeye ve haqâyık u (4) daqâyıki istimâ' itdi.

[fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün]
Çun zi-'Omer ân Resûl in-râ şenîd
Rüşenî der-dileş âmed pedîd⁸³¹

Göñline bir nûr hâşıl (5) oldı ve aña bir cezbe-i İlâhî irişdi kim ehl-i keşf maqâmına irişdi.

[fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün]
Aşl-râ (6) der-yaft u be-guzeşt ez-furû'
Bahr-ı hikmet kerd der-porseş şurû'⁸³²

Bu kimsenün göñlinden (7) su'âl u cevâb mahv olup haţâ vü sevâbdan fâriğ olmışdı. Lâkin bir hikmetden (8) öturi su'âle şurû' eyledi. Nitekim bâde-i haqîkatün rind-i kadeh-nüşları (9) hâlet-i 'ışkla cüş eyleyüp dirler *fê-isķinî hamran ve kul innehâ hamrun*⁸³³. Ey sâķî, (10) âgâh ol. Pes baña şarâbı baña isķâ eyle içür ve daķı di ki taķķıķan bu şarâbdur. [KA48a] Zîrâ dîde (11) anuñ dîdârın görmekle mütemetti' olur ve meşâm daķı anuñ râyihasından (12) mu'aţtar olur ve mezâķ daķı anuñ câşnîsinden zevķ alır. Gerekdür ki [SE62a] kulaķ daķı (13) andan hişşedâr ola anuñ nâmin istimâ' itmekle zevķ eyleye. Pes bu hikmetden (14) öturi Resûl-i Rûm ba'zı esrârdan su'âl eyledi.

Tu ki cuz'î kârî tu bâ-fâ'idest (15)
Pes çerâ [İÜ52b] der-ţa' n kull ârî tu dest⁸³⁴ (1:1524)

Sen ki cüz'îsin senün kârün fâyideden hâlî degüldür. Pes (16) ne içün külle ʔa' n itmege cür'et idersin. Ve anı bî-fâyide ẓann idersin. Bu su'âl eyledüğün ma' nâ ki (17) haqîqate rûhdur. Ehl-i Mekke Hâzret-i Resûlu'llâh'dan şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem su'âl eylediler ki (18) Aşhâb-ı Kehf ve Zü'l-Karneyn ve haqîkat-i rûh ne şeydür, didiler. Cenâb-ı Hâķ'dan ol iki (19) su'âlün cevâbı geldi. Ammâ haqîkat-i rûhı mübhem kıldı. Ve anuñ ma' rifetin 'ilm-i İlâhîye'ye havâle [KB61a] (1) eyledi. Nitekim süre-i Benî İsrâyl'de buyurur: *Ve yes'elüneke 'ani'r-rûhi kuli'r-rûhu min-emri Rabbi*⁸³⁵ (2) Ya'nî yâ Muḥammed saña su'âl

(4) KB'de bu mısra satır arası arası yazılmış.

⁸³¹ O elçi Ömer'den bunu işitince gönlü aydınlandı.

(5) irişdi: yetdi İÜ, KA.

⁸³² Aslı (asıl olanı) buldu ve fûrudan geçti. Hikmetten dolayı sormaya başladı.

⁸³³ Benî şarapla sula (bana şarap ver) ve de ki işte bu şaraptır.

⁸³⁴ Parça olan sana ait iş faydalıdır da peki niçin bütünü kinamaya kalkışıyorsun?

(1) buyurur: mezkûrdur KA.

⁸³⁵ Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir." (Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ: 85).

iderler ki “Rûh nedür?” Sen di ki “Rûh benüm Rabbimün emrindedür. Anuñ (3) mâhiyyetin ve keyfiyyetin Allâh’dan ğayrı kimse bilmez. Ol bilür ancak” diyü cevâb virdi. Pes Hâzret-i (4) Mevlânâ kıddesa’llâhu sırrahu’l-‘azîz rûhuñ beyânında kâfes bedene ta‘alluķınıñ hikmeti (5) beyânında Hâzret-i Risâlet-penâha tabi‘iyyet idüp ibhâm ile cevâb virdiler. Mücerred-i (6) işbât-ı fâide ve işâret-i icmâl ile iktifâ eylediler. Ve anuñ fevâyidinüñ de şerhine iķdâm itmediler. (7) Ba‘zı fevâyiden icmâl üzre beyân buyurdılar.

Guft-râ ger fâ‘ide ne-b’veđ me-gū
Ver buved hel i‘tirâz u (8) şükür cū⁸³⁶ (1:1525)

Eger fâide varsa i‘tirâzı terk eyleyüp edâ-yı şükre tâlib ol. Ya‘nî şükür eyle ki (9) tevfiķ-i fâide saña müyesser oldu. Pes Hâķ Te‘âlâ’nuñ işleri bî-nihâye hikmetleri müteẓammındur. (10) Cümlesin bilmek maķdūr-ı beşer degüldür. ‘Âķıl olana lâzımdur. Bildügi ile ‘âmel olup (11) ‘ameline göre ‘ameli ola.

DER-MA‘NÂ-Yİ ÂN Kİ MEN İRÂDE YECLİS⁸³⁷

Ya‘nî her kim Allâh ile oturmak dilerse (12) ehl-i taşavvuf ile otursın. Ya‘nî Allâh Te‘âlâ’ya taķarrüb hâşıl itmek isteyen kimse ehl-i taşavvuf (13) meclisinden hâlî olmasun. Nitekim ol Resûl-i Rûm Hâzret-i ‘Ömer’üñ [SE62b] meclisinden mest-i (14) ‘ışķ-ı Hudâ oldu. Sâyir ehli taşavvuf meclisinden daķı taķarrub-ı ila’llâh müyesserdür.

Çun tu (15) der-Ķur’ân-ı Hâķ be-g’rîhtî
Bâ-revân-ı enbiyâ âmihtî⁸³⁸ (1:1538)

Ya‘nî eger enbiyâ vü evliyânüñ dâmen-i şoķbet-i (16) rûh-baķşları, ki menba‘-ı âb-ı hayât idi ve münbit-i şecere-i ‘ömr-i sermedidür, dest-i talebden dūr (17) ve tâlibân-ı bî-çâreden mehcūr oldıysa evvelâ sebebi budur ki şoķbet-i nâsdan firâr idüp (18) tilâvet-i Ķur’an-ı ‘azîme meşĝül olasız ki Ķur’an-ı mübeyyen aķvâl-i enbiyâ ve muķarrer-i esrâr-ı evliyâdur. (19) Eger bu kâvle ‘amel idüp Ķur’an-ı Hudâ’ya kaçduñ ve anuñ maẓmûn-ı

(4) beyânında – kâfes: beyânında ve anuñ kâfes SE.

⁸³⁶ Sözüñ yararı yoksa söyleme. Varsa, itirazı bırak ve şükür ara.

(8) eyleyüp: idüp, SE, İÜ; âdâb-ı: edâ-yı İÜ.

⁸³⁷ “(ALLAH İLE OTURMAK İSTEYEN, TASAVVUF) EHLİYLE OTURSUN”UN ANLAMI HAKKINDA

⁸³⁸ Sen Hakk’ın Kur’ân’ına sığınırsan, peygamberlerin tuhkarına karışırırsın.

(17) evvelâ sebebi : evlâsı SE; firâr: ferâĝat İÜ.

şerîfiyle ‘amel itdünse [KB61b] (1) enbiyâ [İÜ53a] ‘aleyhi’s-selâmuñ revân-ı pür-nûrlarıyla muhteliğ olursın.

Ver be-ḥānī vü ne ey Ḳur’ân pezîr [KA48b]
Enbiyâ vü (2) evliyâ-râ dîde gîr⁸³⁹ (1:1540)

Ya‘nî eger Ḳur’an’ı okuyasın ammâ Ḳur’an-pezîr olmayasın, ya‘nî mûcibince ‘amel (3) itmeyesin. Aña îmānuñ kâmil olmaya. Evliyâ vü enbiyâyı gördün tut hiç saña fâyide (4) ḥâşıl itmez. Zîrâ Ḥazret-i Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *Mā âmene bi’l-Ḳur’âni men isteḥalle (5) meḥârimehû*⁸⁴⁰ ve bir ḥadîşde daḥı buyurur: *Rubbe tâli’l-Ḳur’âni ve’l-Ḳur’ânu yel’anuhû*⁸⁴¹. Pes îmân kâmil (6) olmayınca ve anuñla ‘amel kılmayınca muṭlaqâ Ḳur’an okumağ kifâyet itmez.

KİŞŞA-İ BÂZARGÂN (7) VE TÛTÎ-İ MAḤBÛS-İ Ü⁸⁴²

Ey ‘aceb ân ‘ahd v’ân sūgend kū
Va‘ dehâ-yı ân leb-i çun qand kū⁸⁴³ (1:1564) (8)

Ḥitâb-ı maḥbûb-ı ḥaḳîkîdür. Zîrâ Ḥazret-i Mevlânâ’nuñ ‘adet-i şerîfleri budur ki (9) kaçan bir kimsenüñ ağızından bir kimseye ‘arz-ı niyâz eylemek lâzım gelse ol ḥikâyeti (10) girizgâh idüp kendüler cenâb-ı Ḥaḳḳ’a ‘arz-ı niyâza âğâz idüp sonra ḥikâyete rücû‘ (11) iderler. Ke-zâlik bu maḥalde daḥı tûṭî-i maḥbûsdan tûṭîyân-ı Hindüstân’a (12) ‘arz-ı iştîyâḳ maḥallinde kendüler cenâb-ı maḥbûb-ı ḳadîme izḥâr-ı şevḳ u ‘arz-ı iştîyâḳ (13) itmege başladılar.

Nâlem u tırsem ki ü bâver kuned
V’ez kerem ân cûr-râ kemter kuned⁸⁴⁴ (1:1570)

Kereminden ve luṭfından (14) ol cevri az eyleye ki anuñ cevri kerem u luṭfından ‘add olunur [SE63a] ‘inde’l-‘uşşâḳ. Nitekim (15) sulṭânü’l-meşâyih Bâyezîd-i Beştâmî buyurur: “Rızâ-yı ḳazâ-yı Ḥudâ-bende bir mertebe i’tilâ bulmuşdur ki (16) eger beni dūzaḥ içinde

(19) - : bârân-ı enbiyâ âmiḥtî, İÜ; bâ-revân enbiyâ âmiḥtî SE.

⁸³⁹ Kur’ân okur da Kur’ân’da olanları kabul etmezsen, peygamberleri ve velileri –sadece- görmüş say.

(4) itmez: olmaz SE, İÜ.

⁸⁴⁰ Kur’ân’ın yasaklamış olduğu şeyleri helal sayan kimse, Kur’an’a iman etmiş olmaz. (Tirmizî, Fezâ’il-i Kur’ân: 20).

⁸⁴¹ Nice Kur’an okuyan kimseler var ki, Kur’an-ı Kerim onlara lanet eder. (Gazalî, İhya: 1/281).

⁸⁴² TACİRİN TUTSAĞI OLAN PAPAĞANLA HİKAYESİ

⁸⁴³ Hayret! O söz veriş, o yemin nerde? O şeker gibi dudağın müjdeleri nerede?

⁸⁴⁴ Ağlıyorum, ama inanır ve cömertliğinden eziyetini azaltır diye korkuyorum.

(15) Ḥudâ-bende: Ḥudâ- KA.

ebedî habs eylese cennet içinde olmuş gibi şafâ ideydüm anuñ rızāsın (17) gözetdügüm eelden ve cennetde olanlardan ziyâde şükrân üzre olaydum” didi. **Beyt:** (18)

Urîdu vişâlehu ve yuridu hecrî
Fe-etruku ma urîdu li-me’ yurid^{845 846}

Rızānuñ haķîķati gönül dileğini terk (19) eylemekdür. Haķķ’uñ rızāsı içün ve maħbûb-ı haķîķinüñ dileğine ve rızāsına tâbi’ olmaķdır.⁸⁴⁷ **[KB62a] (1) Beyt:**

[mef’ülü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün]
Güyend turâ’ ıışķ çist be-gü terk-i ihtiyâr
Ankü zi-ihtiyâr nerest ihtiyâr nîst⁸⁴⁸ (2)

Zü’n-nün-ı Mısrî Hażretleri ķuddise sırrıhu buyurur: *Er-rızā surûru’l-ķalb bi-murru’l-ķazā*⁸⁴⁹. (3) Ya’ nî rızā gönülñ şadlığıdır ķazānuñ acılığuna. Ve Hażret-i Risālet-penāh’dan şalla’llāhu’aleyhi (4) ve sellem mervîdür ki ħaber virdi. (5) *Evvele mā ketebe’llāhu te’ālā fi’l-levħi innî ene’llāhu lā-ilāhe illā ene men lem yerza bi-ķazā’î ve lem yeşkur ‘alā-ni’ amā’î ve lem yaşbir ‘alā-belā’î fe-lyeṭlub rabben sivā’î*⁸⁵⁰. (6) Pes rızā kendülüğünden fânî olup dostla bâķî olmaķdır ve Cenāb-ı Maħbûb-ı Haķîķî’den (7) eger ķahr gelür ve eger luṭf gelür, anı cānı gibi ‘azîz tutmaķdır.

‘Āşıkem ber-ķahr u ber-luṭfeş be-cidd (8)
Bu’l-‘aceb men ‘āşık-î in her dü zıdd⁸⁵¹ (1:1571)

Buyurduğı gibi.

‘Āşık-ı küll est ü ħod küll est ü
‘Āşık-ı (9) ħîş est ü ‘ıışķ-ı ħîş cū⁸⁵² (1:1575)

⁸⁴⁵ Ben ona varmak istiyorum, o benden gitmek; bu durumda ben kendi istediğimi onun istediğı için bırakıyorum.

⁸⁴⁶ Beytin vezni tespit edilememiştir.

⁸⁴⁷ Sayfanın ortasında derkenar olarak bir beyit boşta kaldı. Diğer nüshalarla kontrol edilerek yeri tespit edilecek.

⁸⁴⁸ Sana aşk nedir diye sorarlarsa ihtiyarı terk etmektir de, iradeden kurtulan kişi özgürdür. (Mevlana, Divan-ı Şems, Gazelliyat, 455. Gazel, 3. Beyit) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh455/>).

⁸⁴⁹ Rıza, kazanın acılığı karşısında kalbin mutlu olmasıdır.

⁸⁵⁰ Allah Teala’nın levh-i mahfuza yazdığı ilk şey şudur: şüphesiz ki ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. Her kim benim kazama rıza göstermez, nimetlerime şükretmez, belalarımı sabretmezse benden başka bir Rab arasın. (Taberânî, el-Kebîr: 22/320; Beyhakî, Şu’abü’l-İmân: 1/377).

⁸⁵¹ Kahrına ve lutfuna gerçekten âşığım. Çok şaşılacak şey! Ben bu iki zıdda âşığım.

⁸⁵² Bütüne âşıktır ve bizzat bütündür o. Kendine âşıktır ve aşkını arıyor.

Ya‘nī egerçi zāhiren ‘āşık küldür ammā ḥaḳīkatde [İÜ53b] vāşıl degüldür. (10) Zīrā ṭaleb eyledügi kendüden cüdā degüldür. *Ve huve me‘akum eyne mā kuntum*⁸⁵³ buyurduğı bu ma‘nāyı (11) müş‘irdür.

ŞİFAT-I ECNİḤA-İ ṬUYŪR-I ‘UḲŪL-İ İLĀHİ⁸⁵⁴

ṬuyŪrdan murād ervāḥdur ve ecniḥadan murād ‘ışk (12) u şevk ü himmetdür ki bu ecniḥā-yı ‘ışk u şevk ü himmetle hevā-yı hüviyyet cānibine ṭayarān (13) u cevelān ider ve ol ṭūṭī gibi ki kendüyi mürde şeklinde [KA49a] koyup kafeşden ḥalāş bulup (14) uçup HindŪstān’a gitdi. Bunlar daḥı *mūtū ḳable en temūtū*⁸⁵⁵ feḥvāsınca ölmezden (15) öñdin ölüp ten ḳaydından ḥalāş ve maḥbes-i dŷnyādan ḳurtulup [SE63b] ‘ilm-i ma‘nāya pervāz (16) iderler ve ‘anḳā-şıfat ḳāf-ı ḳurb-ı eḥadiyyetde āşiyān tutarlar.

Kū yekī murğ-i za‘if-i bī-günāḥ (17)
EnderŪn-ı ū Süleymān nā-sipāḥ⁸⁵⁶ (1:1577)

Ḳatı bir murğ-ı za‘if-i bī-günāḥ ki anuñ vus‘at-ı bāṭını (18) ve füşḥat-ı derŷnı bir mertebede ola ki *lā-yese‘anī arzī ve lā-semā’i velākin yese‘anī ḳalbu* (19) ‘abdiye’l-mu‘min⁸⁵⁷ feḥvāsınca Süleymān melik-ḳadem ve ezel ü ebed esmā vü şıfatıyla anuñ derŷnında [KB62b] (1) mevcŷd ola.

Şŷreteş ber ḥāḳ cān ber lā-mekān
Lā-mekānī fevḳ-i vehm-i sālīkān⁸⁵⁸ (1:1582)

İnne’l-muttaḳīne (2) *fī-cennātin ve neherin fī-maḳ‘adi şıdḳın ‘inde melīkin muḳtedirin*⁸⁵⁹ maẓmŷn-ı şerīfince şŷreti ḥāḳ (3) ŷzerinde ola ve cānı ‘inda’llāḥ lā-mekānda ola *ebdānuhum fī’d-dunyā ve ḳulŷbuhum fī’l-āḥira*⁸⁶⁰ ḥŷkmince cismi (4) dŷnyāda ve ḳalbi āḥiretde ola.

⁸⁵³ Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. (Kur’ân-ı Kerîm, Hadid: 4).

⁸⁵⁴ İLAHÎ AKIL KUŞLARININ KANATLARININ ÖZELLİĞİ

⁸⁵⁵ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

(15) ḥalāş ve maḥbes-i dŷnyādan ḳurtulup: maḥbes-i dŷnyādan ḥalāş bulup SE, İÜ, KA.

⁸⁵⁶ Nerde zayıf, günahsız bir kuş, içinde de Süleyman ordusu?

⁸⁵⁷ “Yere ve göğe sığmadım, mümin kulunun kalbine sığdım.” buyurmuştur. (Aclŷnî, Keşfu’l-Hafā: 2256).

(19) Süleymān: - KA.

⁸⁵⁸ Sureti topraktır ama canı mekansız âlemde. Mekansızlık, müritlerin tasavvurunun üzerindedir.

⁸⁵⁹ Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur’ân-ı Kerîm, Kamer: 54-55).

⁸⁶⁰ Bedenleri dünyadadır ve kalpleri ahirette.

Bel mekân u lâ-mekân der-hük-m-i ü
Hemçü der-hük-m-i behiştî çâr cû⁸⁶¹ (1:1584) (5)

Nitekim Hudâ-yı Te‘âlâ sûre-i Muhammed’de buyurur: *Meşeli’l-cenneti’lleti vu‘ide’l-muttağün fihâ enhârun min-mâ’in* (6) *ğayri âsinin ve enhârun min-lebenin lem yetegayyer ta‘muhû ve enhârun min-ğamrin lezzetin li’ş-şâribine ve* (7) *enhârun min-‘aselin muşaffen*⁸⁶² mekân u lâ-mekân anuñ hükmindedür. Bu zıkr olınan dört ırmağ (8) ehl-i cennetüñ hükmünde olduğu gibi mekân u lâ-mekân anuñ hükmindedür. Ya‘nî ‘âlem-i zâhir ve ‘âlem-i bâtın (9) ve cânib-i halk ve cânib-i Hak anuñ mazbûtı ve ma‘lûmıdır.

TA‘ZİM-İ SÂHİRÂN MÜSÂ ‘ALEYHI’S-(10) SELÂM⁸⁶³

Z‘ân ki guftendeş ki fermân ân tûst
Ger tu mî-h‘âhî ‘aşâ be-f‘ken ne-hûst⁸⁶⁴ (1:1618)

Nitekim Hâzret-i (11) Hudâ sûre-i Taha’da buyurur: *Kâlû yâ Mûsâ immâ en tulkiye ve immâ en nekûne evvele men elkâ*⁸⁶⁵ ve sûre-i (12) Şu‘arâ’da buyurur: *Kâle lehum Mûsâ elkû mâ entum mulkûne*⁸⁶⁶.

Sâhirân çun Hakk-ı ü beşnahtend (13)
Dest u pâ der-cürm-i ân der-bahtend⁸⁶⁷ (1:1621)

Ya‘nî Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm sâhirlere didi “İlkâ eyleñ (14) ol şey’i anı ki siz ilkâ idicilerisiz. Ya‘nî birağun âlet-i sihrden birağacak şeylerüñüzi” (15) didi. Çün sihrlerin birağdılar. Hâzret-i Mûsâ’nuñ ‘aşâsı cümlesin yudup (16) sâhirler imâna geldiler. Fir‘avn hışm idüp, didi. Nitekim sûre-i Şu‘arâ’da buyurur: [İÜ54a] *Le-uğaṭṭi‘anne* (17) *eydiyekum ve erculekum min-ğılâfin* [SE64a] *ve le-uşallibennekum ecma‘ine*⁸⁶⁸. Ya‘nî “Ellerüñüzi ve ayaklarüñüzi (18) ħilâfından kesüp ve sizüñ cümleñüzi şalb iderüm” didi. Pes ellerini ve ayaklarını (19) Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmuñ cengine geldüklerinden ötüri fedâ itdiler.

⁸⁶¹ Evet, mekân ve mekânsız olan onun hükmündedir; dört ırmağ, cennettekilerin buyruğunda olduğu gibi.

⁸⁶² Allah’a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Muhammed: 15).

(8) mekân ve lâ-mekân anuñ hükmindedür: - İÜ, KA.

⁸⁶³ SİHİRBAZLARIN MUSA’YA -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- SAYGI GÖSTERMESİ.

⁸⁶⁴ Çünkü ona, “Ferman senindir. İstersen, önce sen asanı at” dediler.

⁸⁶⁵ Sihirbazlar: “Ey Mûsâ! Ya önce atmayı tercih edersin, ya da ilk atan biz oluruz.” dediler. (Kur’ân-ı Kerîm, Taha: 65).

⁸⁶⁶ Mûsâ onlara, “Hadi ortaya atacağınız şeyi atın” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Şuarâ: 43).

⁸⁶⁷ Sihirbazlar onun hakkını tanıyınca o suçta el ve ayaklarını kaybettiler.

(14) - : anı İÜ.

⁸⁶⁸ (Firavun:) “Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Şu‘arâ: 49).

Ya' nî ellerin [KB63a] (1) ayakların Fir'avn kesüp "Siz kendünüzden üstād-ı sāhîr bulduñuz. Beni terk eyleyüp (2) aña tâbi' olduñuz" diyüp siyâset emr eyledi. Anlar dağı didiler ki *Kālū lā-dayra innā (3) ilā-Rabbīnā munḡalibūn*⁸⁶⁹. Sāhîrler Allāh Te'ālā'ya imān getürmişler idi. Didiler "Zarar u (4) elem yokdur senūñ tehdīdūñden bize. Zīrā biz ḡatīb-i Ḥaḡḡ'a ve şevāb-ı āḡirete rücū' iderüz" didiler. (5)

Çun tu gūşī ū zebān nî cins-i tu
Gūşhā-rā Ḥaḡḡ be-fermūd enşitū⁸⁷⁰ (1:1623)

Nitekim sūre-i Ā'raf'da (6) buyurur: *Ve izā ḡuri'e'l-Ḳur'ānu festemi'ū lehu ve enşitū le'allekum turḡamune*⁸⁷¹, nezelet [KA49b] (7) fi'ş-şalāti kânū yetekellemūne fihā fe-umirū bi'stimā' i ḡirā'eti'l-imām ve'l-inşāt (8) lehū ve zāhiru'l-lafzi yaktezi vucūbehā ḡaysu yukra'u'l-Ḳur'āne mutlaḡan ve 'āmmete'l-ulemā'u (9) 'ale'stiḡbābihā ḡārice'ş-şalāti ve'ḡtecce bihī men lā-yera'l-ḡirā'ete 'ale'l-me'mūm (10) ve huve ḡaifun. Bu āyet-i kerīme şalāt ḡaḡḡında nāzil oldı. İbtidā şalat farz (11) olduğı vaḡt ḡaḡḡ namāz içinde tekellüm iderlerdi. Pes bu āyet-i kerīme nāzil (12) olup istimā' u inşāt ile emr olındılar. Ma'nā-yı beyt, sen gūşsin (13) mürşid zebāndur. Senūñ cinsūñ degüldür. Söylemek zebāna maḡşūşdur. İstimā' (14) itmek gūşa maḡşūşdur. Pes Allāh Te'ālā gūşlara *enşitū* buyurmuşlardur. (15) İmdi mürşid ḡuzūrında ḡālib söz söylemek hemān zebān ḡurup gūş söylemek gibidür. (16) Ḳatı mūmteni'dür. ḡālib ḡaddīn bilüp mürşid ḡuzūrında söz söylememek gerekdür.

Ādem ez-Firdevs (17) v'az bālā-yı heft
Pāy-māḡān ez-berāy-ı 'özr reft⁸⁷² (1:1636)

Pāy-māḡān ehl-i ḡarīḡūñ ḡapuya geḡüp (18) ayaḡ üzre durup 'özr diledüḡine dirler. Ya' nî Ādem 'aleyhi's-selām firdevs-i a'lādan (19) ve heft felek-i bālādan yir üzerine 'özr dilemekden ötüri indi. Ādem ki [SE64b] senūñ babañdur [KB63b] (1) bir ḡünāḡ için ol ḡadar ağladı. Āḡir *fe-telaḡḡā Ādemu min-Rabbihī kelimātin fe-tābe* 'aleyhi⁸⁷³ maẓmūn-ı şerīfince (2) Ḥazret-i Ḥudā anuñ tevbesin ḡabul eyledi. Sen ki anuñ oḡlısın gerekdür ki babañuñ ḡarīḡin, (3) tevbesin ḡutasın, ağlayup zārılıḡdan ve tevbe vü istiḡfārdan ḡālī olmasın.

Tu ḡe dānī (4) zevḡ-i āb-i didḡān

⁸⁶⁹ (Sihirbazlar) şöyle dediler: "Zararı yok, mutlaka Rabbimize döneceğiz." (Kur'ân-ı Kerîm, Şu'arâ: 50).

⁸⁷⁰ Çünkü sen kulaksın, o dil. Senin cinsin değildir. Hak kulaklara "Susun" buyurdu.

⁸⁷¹ Kur'an okunduğı zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. (Kur'ân-ı Kerîm, A'raf: 204).

⁸⁷² Ādem cennetten, yedi kat göḡün yukarısından kapı eşiḡine özür dilemek için gitti.

⁸⁷³ Derken, Ādem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tevbesini kabul etti. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 37).

(3) - : ḡutasın İÜ.

Sen ne bilürsin [İÜ54b] gözyazşınıñ zevkını. Anı ehl-i hāl olanlar bilürler.

‘ Āşık-ı (5) nānī tu çun nā-dīdgān⁸⁷⁴ (1:1639)

Etmek ‘ āşıkısın sen görmemişler gibi. Muḥaşşal-ı kelām āb u nān ‘ āşıkı (6) başka ve şafā-yı dil ü cān ‘ āşıkı başkadur. Bilmek gerekdür ki insān cismāniyyet cihetiyle (7) ḥayvāna müşārikdür. Zīrā yemek ve içmek yatmak ve uyumak ve cimā‘ itmek ve def‘ -i fuzulāt itmek (8) ḥayvāniyyet şıfatıdır. Ve rūḥāniyyet cihetiyle melāyike müşārikdür. Ve kâbil-i ‘ ilm ü kemāl ve maḥall-i faẓl (9) u efdāl ve mir‘āt-ı feyz-i mülk-i müte‘āl ve maẓhar-ı tecell-i cemāl-i Zū‘l-celāl’dür. Eger cismāniyyetler gālīb (10) olursa ḥayvāndan aḍall ve eger rūḥāniyyetler gālīb olup cismāniyyetleri maḡlūb olursa (11) melekden efdāl olurlar.

BĀZ GUFTEN-İ BĀZARGĀN BĀ-TŪṬĪ ĀNÇĪ DĪDE⁸⁷⁵

Guftē nā-guftē kunēd ez-feth-i (12) bāb
Tā ez-ān ne sīḥ sūzed ne kebāb⁸⁷⁶ (1:1672)

Ya‘ nī velī-i kāmīle cānib-i Ḥaḳ‘dan bir feth-i bāb olmuşdur ki (13) isterse güfteyi nā-güfte ve şenīdeyi nā-şenīde ider ve bir ḳudret ki zāhiren anlaruñ ellerinden (14) cārīdür. ‘ Ayn-ı ḳudret-i Bārī’dür. Zīrā bu kāmiller beşeriyyeti ve enāniyyeti bi‘l-küllīye fenā kılup (15) vaḥdet-i kāmīleye vāşıl olmuşlardır. Ve cemī‘ -i umūrların Ḥaḳḳ’a tefvīz itmişlerdür. (16) Kendülerde taşarruf ḳalmamışdur. Her ne zuhūr iderse Ḥaḳḳ’dan zuhūr ider ki (17) irādetlerin aña teslīm itmişlerdür.

*Vekkeltu ile’l-maḥbūbi emrī kullehū
Fe-in şā‘e ahyā ve in (18) şā‘e etlefā^{877 878}*

Ve zebān-ı ḥalleri bu beyt-i [KA50a] vaḥdet-āmīzle terāneden ḥālī olmaz. (19)

*[fā‘ ilātūn/mefā‘ ilūn/fa‘ lūn]
Nisbet ü fi‘l ü iḳtidār be-mā
Hem ezān rūy geşt kū mā şud⁸⁷⁹*

⁸⁷⁴ Sen gözyaşının zevkını ne bilirsın. Ekmeğe âşıkısın sen, görmemişler gibi.

⁸⁷⁵ TACİRİN HİNDİSTAN PAPAĞANLARINDAN GÖRDÜĞÜNÜ PADİŞAHA SÖYLEMESİ

(11) DİDE SE, İÜ, KA: - .

⁸⁷⁶ İlahî lütufla söylenmiş söylenmemiş yapar; böylece ne şiş yanar ne kebap.

⁸⁷⁷ İşimin tamamında sevgiliyi vekil tuttum, dilerse yaşatır ve dilerse de yok eder.

⁸⁷⁸ Beytin vezni tespit edilememiştir.

⁸⁷⁹ Fiil ve gücümüzün sebebi onların bize yönelmesidir.

Ve bu [SE65a] hadîş-i [KB64a] (1) kıdsîde buyurur: *Lâ-yezâlu'l-'abdu yetekarrabu ilayye bi'n-nevâfili hattâ uhibbuhû fe-izâ aḥbebtuhû kuntu* (2) *sem'ahû ve baṣarahû ve lisānehû ve yedehû fe-bi-yesma' ve bi-yubṣir ve bi-yentuk ve bi-yebṣitu*⁸⁸⁰.

Gert burhân bâyed u (3) hüccet mehâ
Bâz ḥ'ân min-âyetin ev nunsihâ⁸⁸¹ (1:1674)

Sûre-i Bakara'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: (4) *Mâ nensah min-âyetin ev nunsihâ ne 'ti bi-ḥayrin minhâ ev miṣlihâ*⁸⁸². Nezelet lemmâ kâle'l-mušriküne ev el-yehûd e lâ teravne ilâ Muḥammed ye 'muru aşḥābehû bi-emrin ṣumme yenhāhum ' anhu ve ye 'muru bi-ḥilāfihî ya' nî bu âyet-i kerîmenûñ sebeb-i nüzûli bu oldu ki vaqtâ ki müşrikler (6) yâḥud kavm-i Yehûd didiler ki “Muḥammed aşḥābına bir şey emr eylemiş iken nehy eyler ve anuñ ḥilāfın eyler. Pes (7) evvelki emri nesh itmek peşimānlıktır. Allāh Te'ālā'ya revā degüldür ki emr itdügi şeyden (8) peşimān ola” didiler. Nesh-i aḥkāmda olan ḥikmet-i İlāhî ve maşlahat-ı pādşāhiden ġāfil (9) ü zāhil oldukları için mücādele iderlerdi. Ve dirlerdi ki bu âyât ilāhî vü semāvî degüldür. (10) Belki tilkâ'-i nefsinden [İÜ55a] kendünün sözidir” didiler. Bu âyet-i kerîme nâzil oldu: Ve'n-neshu (11) fi'l-luğa izāletu şūratı'ş-şey'i fi-işbātiḥā fi-ġayrihî, ya' nî nesh lûgatde bir şey'ün şūretin (12) izāle idüp bir şey'i āḥara tebdil kılmağıdır. Ve nesh-i âyetden murād ḥükmi ref olup anuñ (13) yirine bir ġayrı âyetün ḥükmi şābit olmağıdır. Ve insā'uhā izḥābuhā 'ani'l-kulûb ve “insā” bir şey'i (14) kulûbdan izḥāba dirler. Ya' nî unutdurmağıdır. Takdîr-i kelām her ne âyeti ki biz mensûḥ kılaruz âyet-i (15) Qur'an'dan bir vefk-i meşālîḥ-i ḥalk ve mukteẓā-yı zamān yâḥud unutduravuz. *Ne 'ti bi-ḥayrin minhâ* (16) *ev miṣlihâ*⁸⁸³, ey bi-mā huve ḥayrun li'l-'ibādi fi'n-nef'i ve's-şevāb ev miṣlihā fi's-şevāb⁸⁸⁴, ya' nî ol âyet-i mensûḥadan (17) ḥayrlusun getürürüz nef' de ve şevābda 'ibād için yâḥud aña mānend âyet-i āḥar getürürüz. (18) *E-lem ta'lem enna'llāhe 'alā-kulli şey'in ḡadîr*⁸⁸⁵, fe-yakdiru 'ale'n-neshi ve'l-ityān li-miṣli'l-mensûḥ ve bi-mā huve ḥayrun minhu, ya' nî bilmezsin yâ Muḥammed taḥkīkan Allāh Te'ālā cemī'-i şeyleri maḥva ve

⁸⁸⁰ Kulum bana nâfilelerle durmadan yaklaşıp, nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle (Benim aracılığımla) duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle tutar. (Yılmaz, 443).

⁸⁸¹ Ey büyük kişi! Sana delil ve dayanak gerekirse “Min âyetin nunsihâ”yı oku.

⁸⁸² Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz... (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 106).

(4) nunsihâ ne 'ti bi-ḥayrin minhâ ev miṣlihâ, İÜ, KA, SE: - KB.

(8) olan: - , İÜ.

(14) - : biz, İÜ.

⁸⁸³ ...daha hayırlısını veya mislini getiririz... (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 106).

⁸⁸⁴ Yani fayda ve sevap bakımından kullar için daha hayırlı olanı veya sevap bakımından onun mislini.

⁸⁸⁵ ...Allah'ın gücünün herşeye hakkıyla yettiğini bilmez misin? (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 106).

işbāta kādirdür, [KB64b] (1) pes nesh ü ityānā daḥı kādirdür. Miyān-ı āyet-i kerīme ve ma‘nā-yı beytde tevfiḳ bu vechiledür. [SE65b] Kaçan bir velī-i (2) kāmīl-i mükemmil fenāfi’llāha vāşıl olup beşeriyetden eşer kalmayup beḳābi’llāh ile muttaşif olsa (3) Hāḳ Te‘ālā gāh olur ki anuñ vüçüdün ālet idinüp anuñ yüzinden nice ḳudretin izhār eyler ve (4) anuñ ālet-i vüçüdünden zāhir olan aḥvāl de aşlā anuñ taşarrufı olmaz. Cemī‘ an taşarruf Allāh Te‘ālā’nuñdur. (5) Pes anlar kendülükleri irāde görmeyüp ālet-i vüçüdlerinden taşarruf-ı Hāḳ’la ḳudret-i Hāḳḳ’ı izhār (6) iderler. Ba‘zı ḥavāriḳ-i ‘āde ki anlardan zuhūr eyler. Bu yüzdendür çün Hāḳ Te‘ālā cānibinden bunlara (7) buncılayın fetḥ-i bāb müyesser ola güfte-i nā-güfte iderler. Ya‘nī meclislerinde bir söz söylense ki [KA50b] ol nükteden (8) nice kimseler müte‘ellim olsalar anlarıñ ḳalblerinden ol nüktenüñ ḥarāretin sūzişin maḥv idüp (9) unuttururlar ve nükte söyleyen kimseye daḥı ol nüktenüñ zararın bildürürler. Anı ol sözden peşimān (10) iderler. Tā ki bu arada ne siḥ yanar ne kebāb, herkesi medār ile terbiyyet iderler. Ve bir kimsenüñ (11) zātında kābiliyyet görseler anuñ ḳalbinden muḥabbet-i dünyāyı maḥv u insā idüp muḥabbet-i Ḥudā ve meyl-i āḥiret (12) ilḳā iderler ve anı az az bātından cezb idüp terbiyyetle mertebe-i kemāle yetiştirürler. Nitekim (13) buyurur:

[mef‘ülü/mefā‘ilün/mefā‘ilün/fā‘ilün]
 Ān-rā ki binem dileş ḳābil-i feyz est
 Remzī be-nümāyem u dileş-rā ber-bāyem⁸⁸⁶

İşte bunlarıñ insā (14) vü izkār itmeleri unutturup ve aındurmaḳları bu vechle olur. [İÜ55b] Şöyle degüldür ki bir kimseden (15) rāzı olmasalar anuñ ḳalbinden efkār-ı ḥaseneyi insā idüp yirine efkār-ı ḥasīse irād (16) ideler. Belki bunlar rāzı olmadıḳları kimseye du‘ā iderler Allāh Te‘ālā işlāḥ eyleye dirler. Zirā (17) bunlar ḥalḳ-ı Ḥudā’ya ziyāde müşfiḳ ü mihr-bāndurlar. **Mışrā’**:

Men turā müşfiḳterem ez-şad peder⁸⁸⁷ (1:173b)

Āyet-i ensevkumi (18) zikrī be-ḥān
 Ḳudret-i nisyān nihādenşān be-dān⁸⁸⁸ (1:1675)

Ol āyet-i kerīmeye işāretdür ki sūre-i *Ḳad* (19) *Efleḥa’l-Mu’minūn* dadır: *İnnehū kāne ferīḳun min-‘ibādī yeḳūlūne Rabbenā āmennā*⁸⁸⁹. Zāmīrū’ş-şāndur. Ve ḳarī bü’l-fetḥ ey

(11) - : ve insān İÜ; kābiliyyet: - KA.

⁸⁸⁶ Gönlü kabil-i feyz olanı gördüğümde ondan bir remiz görürüm ve gönlünü çalarım.

⁸⁸⁷ Ben sana yüz babadan daha merhametliyim.

⁸⁸⁸ “Size beni anmayı unutturdular” ayetini oku, onların unutturma gücünü bil.

⁸⁸⁹ Kullarımdan, “Ey Rabbimiz! Biz inandık, ...” diyen bir grup var idi.” (Kur’ân-ı Kerîm, Mu’minun:109).

[KB65a] (1) li-ennehū⁸⁹⁰ ya‘ nī fethle de okınmışdur li-ennehū taqdırince. *Kāne ferīkun min-‘ibādī* ya‘ nī el-mu‘minūn (2) ve kıle eş-şahābe ve kıle ehle‘ş-şuffe [SE66a] ya‘ nī tahkikan şān budur ki benüm kullarumdan bir gürüh vardır ki (3) *min-‘ibādī*den murād mü‘minin ola yāhud şahābe-i Resūllu‘llāh ola şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellem (4) veyāhud ehl-i şuffe ola dimişler, *yeḡūlūne Rabbenā āmennā* ol fırka-i sa‘ ādet-ḡarīn dirler (5) “Ey bizüm Rabbümüz, biz senūn Resūl’ūnī taşdik eyledük ve gönderdügün kitāba ve senūn (6) vaḡdāniyyetiñe imān getürdük.” *Fe’ḡfir lenā ve’rḡamnā ve ente ḡayru’r-rāḡimīn*⁸⁹¹ “Pes bize maḡfired (7) ve raḡmet eyle. Hālbuki raḡm idicilerūn ḡayırlusı sensin.” *Fe’tteḡaztumūhum siḡriyyen*⁸⁹² hezev ve ḡara‘e nāfi‘ ve‘l-kisāi bi‘ḡ-ḡammi ve humā maşḡaran suḡriyyen, fethayla ve kesr ile daḡı kıra‘ātdur. İki de “saḡira”nuñ (9) maşḡarlarıdır. Ve āḡirlerinden yā-yı nisbī ziyāde olındı mübālaḡa içün. Ve kūfiyyūn ḡatında kıra‘atı (10) kesrledür. *Hez’un* ma‘ nāsına mażmūm okunsa “saḡara”dan olur, inḡiyād u‘ubūdiyyet (11) ma‘ nāsına. Ya‘ nī pes siz anları maşḡara ittiḡāz eyledüñüz, *ḡattā ensevkum zikrī*⁸⁹³ (12) min farḡi meşḡilukum bi‘l-istihzā‘i bihim fe-lem teḡāfunī fī evliyā‘i ḡattā size unutturdılar (13) benüm zikrūmi farḡı tevaḡḡuluñuzdan ya‘ nī anlarıñ istihzāsına ol ḡadar meşḡul (14) olduñuz ki farḡı teşḡuluñuz benüm zikrūmi unutturdu ve evliyāya istihzā (15) itmede benden ḡorḡmaduñuz ve bu ma‘ nā evliyānuñ mutaşarraf olmaların (16) māni‘ degüldür. Zīrā bir kimse kendü nefesine lāzım olıcak şey‘i terk idüp ḡayruñ (17) istihzāsına meşḡul olmak hemān evliyānuñ taşarrufunuñ te‘şirinden ve ḡaḡ (18) Te‘ālā’nuñ ḡahrındandır. Ve ḡaḡ Sübhāne āyet-i evvelde insāyı unutturmaḡı kendü nefesine (19) isnād buyurup [KA51a] ve bu āyet-i kerīmede evliyāya isnād buyurduḡından zāhirdür ki [KB65b] (1) evliyā mutaşarrafıdurlar ḡulüb-ı insāna ve sāyir eşyāda, *ve kuntum minhum tażḡakūne*⁸⁹⁴ [İÜ56a] ve (2) hālbuki siz añlara gülerdüñüz istihzā yöninden tekebbür ü ta‘ azzumuñuzdan ve anları tahkır ü tezlil eyledüñüzden, (3) *innī cezeytuhumu’l-yevme*⁸⁹⁵ ḡaḡ Te‘ālā rüz-ı cezāda buyura ki tahkikan ben bugün cezā virürüm anlara, *bimā* (4) *şaberū*⁸⁹⁶ [SE66b] ‘alā-ezā‘ikum ya‘ nī ezāñuza ve istihzāñuza

⁸⁹⁰ Çünkü o.

(3) *min-‘ibādī*den murād: - SE.

⁸⁹¹ “...bizi bağışla, bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın...” (Kur’ân-ı Kerîm, Mu‘minun:109).

⁸⁹² ...siz ise onlarla alay ediyordunuz... (Kur’ân-ı Kerîm, Mu‘minun: 110).

(8) İki de: - KA.

(11) eyledüñüz: itdiñüz KA.

⁸⁹³ ...o kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu... (Kur’ân-ı Kerîm, Mu‘minun: 110).

(13) tevaḡḡuluñuzdan: شو غلو كز دن, SE.

⁸⁹⁴ ...onlara hep güliydünüz. (Kur’ân-ı Kerîm, Müminun: 110).

⁸⁹⁵ ...bugün Ben onları mükafatlandırdım... (Kur’ân-ı Kerîm, Müminun: 111).

⁸⁹⁶ ...sabretmiş olmaları sebebiyle... (Kur’ân-ı Kerîm, Müminun: 111).

sihriyyeñüze şabr eyledükleri sebebiyle, *innehum humu'l-fâ'izûn*⁸⁹⁷ (5) fevvezehum bi-mecâmi' i murâdâtihim maḥşûşine bihî ya' nî taḥkîkan bunlardur murâda yetişiciler ya' nî bunlaruñ (6) şabrlarınuñ cezâsı fevzdür maṭlûba ki Hâk Te'âlâ bunları mecâmi' i murâdâtı ile fevzlendürdi (7) maḥşûş oldukları halde ol fevz ile. Pes Hâzret-i Mevlânâ ḡuddise sırrıhu buyururlar ki “Ey şol (8) kimseler ki devlet-i dünyâya maḡrûr beş günlük ‘âriyyeti ‘ izzetle mesrûr olup ḡâyet nâdânluḡuñdan (9) fuḡarâ vü zu' afâya çeşm-i ḡakâret ile naẓar idüp anlaruñ evzâ' ını nefsi-i maḡrûruñ pesend eylemez ve anları (10) taḡkîr ü tezlîl ü temashûr eylersüñ. Hâzer eyle ki anlar senüñ ḡalbüñden zîkr-i Hudâ'yı maḡv iderler ve imânuña (11) zarar dur. Zîrâ bunlar tezkîr ü nisyâna ḡâdirlerdür. Pes bir ḡalbden ki zîkr-i Hudâ maḡv ola anda hevâ-yı (12) nefsdan ve küfr-i şekâvetden ḡayrı nesne ḡalmaz, ne' üzubi'llâh.

Hiltimu sihriyyeten ehle's-semû(13)
Ez-nebî ḡ'ânîd tâ ensevkumu⁸⁹⁸ (1:1678)

Bu beyt-i şerîfde beyt-i muḡaddemuñ maẓmûnıdur ma'nâda “ḡilt” ef'âl-i ḡulûbiyyedendür. (14) Mef'ûliyyete te' diyye ider. Mef'ûl-i evveli sihriyye ve şânisi ehlü's-semevîdür ve semevî 'âlî ma'nâsınadır. (15) Taḡdîr-i kelâm, ey ehl-i dünyâ ve erbâb-ı nefsi ü hevâ, siz ehl-i semevîyi ve aşḡab-ı 'ulûvviyi sihriyye ḡann (16) eylediñüz. İmdi Ḳur'ân'dan oḡuñ tâ *ensuvkum* âyet-i kerîmesine dek. Pes ḡorḡmak ḡereksiz ki (17) anlar size Allâh zîkrin unutdurdılar. Bir ḡalbden ki Allâh zîkri nez' ola, ne' üzubillâh, ol ḡalb (18) maḡall-i küfr-i ' işyân olur ve *Şaḡîḡîn*'de vardır ki *men ehâne lîveliyen fe-ḡad bârazeni bi'l-muḡârabeti*⁸⁹⁹. (19)

ŞENİDEN-İ ÂN TÛTÎ HAREKET-İ TÛTÎYÂN⁹⁰⁰

'Âşık-ı renc est nâdân tâ-ebed
Ḥîz lâ-uḡsimu ḡ'ân tâ-fî-kebed⁹⁰¹ (1710)

[KB66a] (1) Bi-smi'llâhi'r-raḡmani'r-raḡîm *lâ-uḡsimu bi-hâze'l-beled ve ente ḡillun bi-hâze'l-beled*⁹⁰² uḡsimu subḡânehü bi'l-beledi'l-ḡarâm (2) [SE67a] ve ḡayyedeḡü bi-

(4) - : sihriyyeñüze İÜ.

⁸⁹⁷ ...şüpheşiz ki onlar başarıya erenlerin ta kendileridir. (Kur'ân-ı Kerîm, Mûminun: 111).

⁸⁹⁸ Yüce kişilerle alay ettiniz; Kur'ân'dan “Size unutturdular”a kadar okuyun.

⁸⁹⁹ Kim benim bir dostuma düşmanlık yaparsa şüpheşiz ki ben ona karşı savaş ilan etmiş olurum. (Buhârî, Kitâbu'r-Rikâk: 38).

⁹⁰⁰ BU PAPAĞANIN O PAPAĞANIN HAKARETLERİNİ DİNLEMESİ

⁹⁰¹ Bilgisiz, ebediyete kadar eziyete âşıktır. Kalk, “Lâ-uḡsimu”yu oku, “Fî-kebed”e kadar.

⁹⁰² Kasem ederim bu beldeye, sen bu beldede oturmakta iken (Kur'ân-ı Kerîm, Beled: 1-2).

hulûli'r-rasûli fihi izhâru'l-mezîdi fazlühü ve iş'âran bi-enne şerefu'l-mekân bi-şerefi ehlihî (3) ve kıle halle mustehallu ta' arrużake fihi kemâ yusteħallu ta' arruża's-şaydi fî-ğayrihî ev hâlâlun leke (4) en tef' ale fihi mâ turîdu sâ' aten mine'n-nehâri fe-huve va' dun bi-mâ eħalle lehü 'âmu'l-fethi ya' nî Haḡ Te' âlâ ḡasem (5) eyledi Beled-i Ḥaram'a ki Mekke'dür ve ḡasemi muḡayyed kıldı Resûl'üñ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem şehir-i Mekke'ye (6) hulûl itmesine, mezîd-i fazlını izhârdan ötüri ve [İÜ56b] şerefü'l-mekân bi'l-mekân olduğın eş'ârdan (7) ötüri yâhud şehir-i Mekke'de senüñ ta' arrużuñ müsteħilldür. Mekke'den ġayrı yerde şayduñ (8) ta' arrużı müsteħill olduğu gibi demek ola. Yâhud helâldür saña şehir-i Mekke'de her ne dilerseñ (9) işleyesin bir sâ' at bu taḡdirce va' d olur küffârla bir sâ' at kıtâl eylemek helâl (10) olduğına 'âmu'l-fethde [KA51b] Ḥazret-i Resûllu'llâh'a, ve vâlidin⁹⁰³ 'atfun 'alâ-hâze'l-beled ve Âdem ev (11) İbrâhîm 'aleyhi's-selâm ya' nî ḡasem iderüm pedere ki Âdem'dür yâhud Ḥazret-i İbrâhîm'dür (12) 'aleyhi's-selâm, ve mâ veled⁹⁰⁴ zurriyyetihî ev Muḡammed şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ve't-tenkîr (13) li't-ta' zîm ya' nî ol pederüñ zürriyetine ḡasem iderüm murâd Ḥazret-i Muḡammed ola şalla'llâhu 'aleyhi (14) ve sellem ve vâlididen murâd Ḥazret-i Muḡammed ola şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ve velediden murâd ümmetidir (15) dimişler. Zîrâ Ḥazret-i Ebu'l-Ervâḡ'dur, *leḡad ḡaleḡne'l-insâne fî-kebed*⁹⁰⁵ cevâb-ı (16) ḡasemdür te' abun ve meşâḡḡatun min-"kebide'r-raculu kebeden" izâ-vece' athu kebiduhü ve minhu el-mekâbide (17) ve'l-insânü lâ-yezâlu fi-şedâ'idi mebd'e'uhâ zulmetu'r-rahmi ve mażiḡuhü ve muntehâhu el-mevtu (18) ve mâ ba' dehü ve hiye tesliyetu'r-rasûli 'aleyhi's-selâm bi-mâ kâne yukâbiduhü min-Ḥurayş (19) ya' nî Beled-i Ḥarâm ḡaḡḡıçün ki şehir-i Mekke'dür ve ḡâlbuki sen aña nüzûl eylemişsin yâ Muḡammed [KB66b] (1) ve daḡı vâlid ḡaḡḡıçün ki Ḥazret-i Âdem yâhud İbrâhîm'dür ve veled ḡaḡḡıçün ki anlaruñ zürriyetidir. Taḡḡıḡan (2) biz insânı ta' b u meşâḡḡatde ḡaḡḡ eyledük ki evveli raḡm, zulmeti ve âḡiri mevt meşâḡḡatidir. Ḥazret-i Mevlânâ (3) bu âyet-i kerîmeyi istişhâd buyurup [SE67b] dirler ki insân tâlib-i dünyâ olduḡca renc ü ta' b dan ḡâlî (4) degüldür. Zîrâ renc ü ta' b insâna cibillî vü ḡabî' idür. Ammâ dünyâyı terk idüp ḡidmet-i meşâyîḡ (5) kılmâḡda ve tâlib-i muḡabbetu'llâh olmaḡda ve meyl-i âḡiret kılmâḡda bu dünyâ ta' bından necât vardur, bilmezler (6) ve ḡidmet-i meşâyîḡ kılmazlar ve tâlib-i ma' rifetu'llâh olmazlar. Böyle olduḡca bunlar dünyâ ta' bından (7) necât bulmazlar. Bu ḡâlet nâdânlıḡdandır. Pes:

⁹⁰³ ...ve bir babaya kasem ederim... (Kur'ân-ı Kerîm, Beled: 3).

⁹⁰⁴ ...ve doğan şeye. (Kur'ân-ı Kerîm, Beled: 3).

(12) ola: - İÜ.

⁹⁰⁵ Hakikaten biz insanı bir meşakkat içinde yarattık. (Kur'ân-ı Kerîm, Beled: 4).

‘Āşık-ı renc est nādān tā-ebed

buyurduklarınıñ vechi budur. (8)

Sūhte men sūhte h̄āhed kesī
Tā zi-men āteş zened ender ḥasī⁹⁰⁶ (1:1722)

Sūhte, kav demekdür, ‘Arabîsi “ḥarrāka”dur. (9) Ya‘nî āteş-i ‘ışık-ı İlāhî’de yandum kav gibi oldum. Eger bir kimse kav isterse gelsün benden yanmaklık isti‘āre (10) eylesün. Tā ki vücūdında olan nefis ü hevā ḥār u ḥaslarına āteş ura ve āteş-i ‘ışık-ı Ḥudā’ya (11) isti‘ādā tahşil eyleye. Murād mürşid-i kāmīl ḥidmetine da‘vetdür. Nitekim Ḥāce Kemāl buyurur. (12) Ğazel:

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]
Eyyuhā’l-‘atşān fī-vādī’l-hevā
Cūy-ı cūyān cānib-i deryā biyā

Āb-rā piş-i leb-i her teşne ber (13)
Kāleti’l-ekvāb kākale kavluna

Ez seḫahum Rabbihum ibrikḥast
Tā be-leb piş leb-i mā ve şumā (14)

Ger neyi [İÜ57a] çend ez ‘atş ey nūr-ı çeşm
Piş-i çeşmet āb-i çeşmet berguşa (15)

Lev vecedte el-Ḥıdırā ‘aynen fe’ntebih
Keyfe Yaḥyā’n-nūn fī-‘ayni’l-bakā

Ez-nesinü’l-ḥut ger yadiyet hest (16)
Hemçu an māhī be-Ḥızrī āşinā

Ger talebkārī me-şev dur ez-kemal
Lem tecid ba’dī veliyyen mürşiden⁹⁰⁷

Ḥarf u şavt u guft-rā ber hem zenem (17)
Tā ki bī in her se bā-tu dem zenem⁹⁰⁸ (1:1731)

⁹⁰⁶ Yandım ben. Bir kimse kav istiyor mu? Çerçöpe benden ateş salsın.

(9) Ya‘nî - āteş : Ya‘nî ben āteş SE; - : İlāhîde İÜ.

⁹⁰⁷ Ey heva vadisinde susuz kalmış kimse, nehir arayan kişi denize doğru gel. Susuz kalmış her dudağa suyu götür, kadehler dedi ki sözümüz gözyaşlarını akıttı. Rableri onları bizden ve sizden önce onları ağzına kadar dolu ibriklerle içirir. Eğer o kadar susuz değilsen ey gözümün nuru, gözünün önünde gözünün suyunu aç. Bir gün Hızır’ı gözünle göreceksin olursan, Zünnûn (Hz. Yunus)’un beka pınarında nasıl hayatta kaldığını farket. “Balığı unutma” yı hatırlarsan o balık gibi Hızır’ı tanırsın. Talep ediyorsan kemalden uzaklaşma, sonra mürşid, veli bulamazsın.

⁹⁰⁸ Sözü, sesi ve konuşmayı birbirine vurayım da, seninle bu üçü olmadan konuşayım.

Zîrâ harf u şavt vâsiṭa-ı beyândur ve zebân-ı derûnda olan esrâr-uñ (18) tercemânıdır. Pes tercemâna ve iḳâmet-i delîle ihtiyâc-ı nihânî olan esrârı beyândan ötürdür. (19) Qulûbuñ müşâhedeşi ve ervâhuñ âşinâluğı olmaduğı maḥaldedir. Ammâ muḥabbet ü vedâd-ı rûsûḡ [KB67a] (1) bulup fû' aduñ kemâl-i zuhûr-ı inkişâfından şoñra tercemâna ḥâcet qalmaz. Zîrâ Ḥaḡ Sübhâne [SE68a] kaçan (2) sâlikûñ qalbine ğavâmiẓ-i esrâr u ma'ânî ki ilḳâ eyler hiç mâbeynde tercemân-ı zebân vâsiṭa (3) olmaz. Belki ḥavâs-ı ḥamse-i zâhireden bir şey [KA52a] ol ma'ânî üzre muṭṭali' olmaz. Pes ḥurûf u şavt (4) ve ğüft u ğüyı ber-ṭaraf iderüm. Tâ ki bunlarsız senüñle dem ururum.

Ân demî k'ez Âdemeş ger dem nihân (5)
Bâ tu ğüyem ey tu esrâr-ı cihân⁹⁰⁹ (1:1732)

Şol ma'nâya işâret buyururlar ki Ḥaḡ Te'âlâ'nuñ her bir ferde başḳa (6) maḡşûş bir tecellîsi vardır. Enbiyâdan ve evliyâdan ve sâyir 'avâm-ı nâsdan birine olan tecellî (7) şüreti ile birine dağı tecellî itmemişdür. Nitekim Ebî Ṭâlib-i Mekḳî ḳuddise sırrıhu buyurur: *lâ-yetecella'llâhu li-şahşin* (8) *vâḥidin fî-şûratin vâḥidetin merrateyni ve lâ-li'ş-şahşayni fî-şûratin vâḥidetin*. Ya'nî Ḥaḡ Te'âlâ bir şahsa bir (9) şüretiyle iki kez tecellî eylemez ve iki şahsa bir şüretiyle tecellî eylemez. Ve çün Ḥaḡ Sübhâne kendü (10) şânından *kulle yevmin huve fî-şe'nin*⁹¹⁰ buyurdı. Ya'nî her ğün bir ğayrı şânıyla tecellî (11) ider. Belki her ânda ve her nefesde her ferde bir ğayrı şânıyla tecellî ider ki herğiz iki tecellî birbirine (12) beñzemez. Ḥazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm ile Hızır'uñ ḳışşasından 'ibret almak gerekdür ki (13) Ḥazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm ol ḳadar nübüvvet ü risâlet ile ulü'l-'azm iken Hızır'uñ (14) talebinde ne ḳadar sefer eyledi ve nice zamân anuñla refiḳ olup taḡşîl-i 'ilm-i ledunni (15) eylemekde ğüşîş eyledi. Şabûḡî râst:

[mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün]
Bedân nûr u hüner bi'ş-nev ki Mûsâ
Şude muḡṭâc fenn-i Hızır-ı dâñâ (16)

Ki ü-râ 'ilm-i diĝer dâde bûdend
Derân-ı ḡaḳḳa dürri be-nihâd budend⁹¹¹

(1) Sübhâne - : Sübhâne ve Te'âlâ SE.

⁹⁰⁹ Ey sen sırlar dünyası! Âdemden gizlediĝim sözü sana söyleyeyim.

(6) 'avâm-ı nâsdan: 'avâmü'n-nâsdan SE.

⁹¹⁰ Her an yeni bir tasarruftadır. (Kur'ân-ı Kerîm, Rahman: 29).

(11) ider: eyler İÜ.

(15) Şabûḡî râst: - SE.

⁹¹¹ O hüner ve nurla Musa'nın bilge Hızır'ın fennine muḡṭâc olduĝunu dinle. Hızır'a başḳa bir ilim vermiş ve o kutuya inci koymuşlardır.

‘Ākıbet Hızır’uñ (17) işlerine taħammül idemeyüp ayrıldı. Ma‘ lüm oldu ki Hızır’a olan tecellî Mūsā’ya (18) ve Mūsā’ya olan tecellî Hızır’a olmamışdur. Ve cemî‘-i enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ mu‘cizâtı (19) yād eyle gör ikisinüñ mu‘cizâtı birbirine beñzemez ve ħalleri ve ‘ibādetleri ve şerî‘atleri [KB67b] (1) daħı [İÜ57b] birbirine beñzemez. Bu cümle tecellî muğāyir olduğundandır. Pes bu muḳaddimededen ma‘ lüm (2) oldu ki cenāb-ı [SE68b] Ḥaḳḳ’uñ efrād-ı mevcūdātından her ferdle ve zerrāt-ı kâ’inātdan her zerre ile (3) başka bir mu‘āmelesi ve bir tecellisi vardır. Pes her serde bir sır muḳarrerdür. **Mısrā‘**:

[meḥ‘ülü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ülün]
Der-hiç (4) serî nîst ki sırrı zi-Ḥudā nîst⁹¹²

İmdi Ḥazret-i Mevlānā’nuñ bu beyt-i şerîfinden (5) ben Ādem’den efḍalüm demek añlanmaz. Belki Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ her ferd ile başka tecellisi olduğu (6) fehmi olunur. **Beyt**:

[fā‘ilātün/mefā‘ilün/fā‘ilün]
Der-her āyine rū-yı diğeri gün
Mî-nümāyed cemāl-i ü her dem⁹¹³

Ve Ḥazret-i (7) Mevlānā buyurur. **Mısrā‘**:

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fe‘ülün]
Pes zi-her zerre bedū rah-i diğeri⁹¹⁴

Ve Ḥazret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: (8) *et-turuḳu ila’llāhi bi-‘adedi enfāsi’l-ḥalā’ik*⁹¹⁵. Bu maḥall baḥş götürür maḥall degüldür. İmdi baḥş u cedel eyleyüp (9) Ḥazret-i Mevlānā, Ḥazret-i Ādem nebiden efḍal midür ki böyle söylemişdür diyüp kıl ü kāl eylemek (10) cāyiz degüldür. Ḥazret-i Mevlānā buyururlar. **Mısrā‘**:

Güş kun u dem me-zen⁹¹⁶

Ol sultānuñ kelimāt-ı (11) ḥikmet-āmizine duḥl itmege anuñ mertebesinden bir kimse gerekdür. Bilmez misün ki ḥuzūr-ı Ḥazret-i Sultān’da (12) gāh olur ki nedim-i meclis-i şehriyāra söylenen esrār vezir-i ‘ālî-tebāra söylenmez.

Ān (13) demî-rā ki ne-guftem bā-Ḥalîl

(17) tecellî: - İÜ.

⁹¹² Hiçbir başta Allah’tan olmayan bir sır yoktur. Her başta Allah’tan illaki bir sır vardır.

⁹¹³ Her aynada farklı bir yüz, her an onun cemalini gösterir.

⁹¹⁴ Öyleyse her zerreten ona bir yol var. (Attar, Mantiku’t-Tayr, Tevhid)

(<https://ganjoor.net/attar/manteghotteyr/touhid/sh2/>)

⁹¹⁵ Allah’a giden yollar, mahlukâtın nefesleri sayısındır.

⁹¹⁶ Dinle ve konuşma.

V'ân gamî-râ ki ne-dâned Cibra'îl⁹¹⁷ (1:1733)

V'ân demî k'ez v'ey Mesîhâ dem ne-zed [KA52b]
Hâk zi-ğayret (14) nîz bî-mâhem ne-zed⁹¹⁸ (1:1734)

Hâk Te'âlâ ol esrâr-ı hafîyyeden benüm mâhumsuz dem urmadı ğayretinden. Ya' nî (15) ol cümle enbiyânuñ mâhı ve cümle 'uşātuñ penâhı resûl-i muhibbî ve habîb-i Hüdâ Muhammed Muştafâ şalla'llâhu (16) 'aleyhi ve sellemdür ki 'ulûm-ı evvelîn ü âhîrîn ve esrâr-ı zâhîr ü bâtın aña hâşıl olmışdur. (17) Nitekim buyurur: *Lî me'a'llâhi vaqtun lâ-yese'anî fîhi melikun muḳarrabun ve lâ-nebiyyun murselun*⁹¹⁹. Pes aña (18) olan kurb u tecellî-i haş bir ferde müyesser olmamışdur.

Cümle şâhân mest mest-i ħ'îş-râ (19)
Cümle halkân mest mest-i ħ'îş-râ⁹²⁰ (1:1738)

Ya' nî cümle şâhlar mestinüñ mestidürler. Ya' nî kendüyi seveni [KB68a] (1) severler. Pes Allâh Te'âlâ Hâzret'in sevüp rızâsın gözedeni Hâk Te'âlâ sever ve andan râzı (2) olur. Nitekim buyurur raḍıya'llâhu 'anhum ve raḍü 'anhu huşuşan muḥabbet ibtidâ ol cānibden olmışdur. (3) *yuḥibbihum ve yuḥibbūnehu*⁹²¹ mażmūnınca. [SE69a]

Çunki 'âşık ūst tu hāmūş bāş
Ū çu gūşet mî-keşed (4) tu gūş bāş⁹²² (1:1742)

*Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-eḥbebtu en u'rafê fe-ḥalektu'l-ḥalka*⁹²³ hükmince çünki muḥabbet ol (5) cānibdendür, 'âşık oldur. Sen hāmūş ol ki o seni kulağundān çeker kendü cānibine hemān. (6) Sen gūş ol ki muḥabbet-i evveli, ki kâbiliyyet-i zuhûr dirler, evvel cānib-i maṭlûbdan zuhûr geldi. (7) Ve muḥabbet-i esmâ vü şıfât u ef'âl ü âşâr ol [İÜ58a] muḥabbet vâsıtasıyla nâşî olmışdur.

Her (8) sitâreş hûb-nihâ-yı şad hilâl
Hûn-ı 'âlem riḡten ū-râ ḥelâl⁹²⁴ (1:1749)

⁹¹⁷ Halil'e söylemediğim sözü, Cebrail'in bilmediği kaderi.

⁹¹⁸ İsa'nın söz etmediği sözü, Hak kıskançlığından bizsiz de söylemedi.

⁹¹⁹ Benimle Rabbim arasında öyle bir yakınlık vakti var ki, buna mukarreb melekler yahut mürsel nebiler ulaşamaz. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/226).

(18) olan: - İÜ.

⁹²⁰ Bütün padişahlar kendinden aşağıda olana alçalır. Bütün insanlar, kendilerine sarhoş olana sarhoş olur.

⁹²¹ Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. (Kur'ân-ı Kerim, Maide: 54).

⁹²² Mademki âşık odur, sen sessiz ol. O madem kulağını çekiyor, sen kulak ol.

⁹²³ Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim de mahlukatı yarattım. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 2/132).

⁹²⁴ Onun her yıldızı yüz hilalin kan diyetidir. Dünyanın kanını dökmek helaldir ona.

Sitâreden murâd tecellî nurunuñ (9) şerâresi ola. Hilâlden murâd ten-i nizâr-ı ‘âşık-ı bî-çâre ola. Pes bir maḥbûbuñ ki zerre kadar (10) nûrı yüz ‘âşıkunñ kanı bahâsı ola. ‘Âlemünñ kanın dökmek ya‘ nî cümle ‘âşıqları öldürmek (11) aña ḥelâldür. Zirâ soñında ḥayât idüvirür.

Ey ḥayât-ı ‘âşıkân der-murdegî (12)
Dil ne-yâbî coz ki der-dil burdegî⁹²⁵ (1:1751)

Ey ‘âşıqlaruñ ḥayâtı olan maḥbûb mürde olduğı (13) maḥalde ya‘ nî mevt-i ihtiyâr ile *mûtû kable en temûtû*⁹²⁶ ḥükmince ölmezden öñdin ölene sen (14) ḥayât virürsin. Yâḥud ḥitâb ‘âşıka ola. Ya‘ nî ey ‘âşık ‘âşıqlaruñ ḥayâtı (15) mürdelükdedür. Tâ mevt-i ihtiyâr ile ölmeyince ḥayât-ı ebedî bulmazsın demek ola.

Dil neyâbî coz ki der-dil burdegî (16)

Ya‘ nî ey maḥbûb sen gönülünü bulmazsın illâ gönül ileticilikde ya‘ nî gönül alıcılıkda bulursın. (17) Ya‘ nî ḥâkîler saña ‘âşık oldukların seversin ve anlarunñ gönüllerin cezb idersin. Veyâḥud (18) yine ḥitâb ‘âşıka ola. Ya‘ nî ey ‘âşık, sen dil bulmazsın dil-bürdelikden ğayrıda. Ya‘ nî ol maḥbûb-ı (19) ḥaḳîkiye gönül eyletüp aña ‘âşık olmaḳdan ğayrı hiç bir nesne ile şâḥib-i dil ve ehl-i dil [KB68b] (1) olmazsın.

Her ki ü erzân ḥered erzân dehed
Gevherî tıflî be-ḳurşî nân dehed⁹²⁷ (1:1756)

*Ḳul metâ‘i’ d-dünyâ ḳalîlun*⁹²⁸ (2) feḥvâsınca ol gevher-i girân-mâye-i erzân bulmuşsın. Anuñçün ḳadrin bilmezsin. Bir tıfl bir gevherün ḳadrin (3) bilmeyüp bir etmege değiştürdüğü gibi. Sen daḥı anı dünyâ metâ‘ına tebdîl idersin. Ammâ dünyâ metâ‘ı ḳalîldür. (4) Aña bedel olmaz. *Ve mâ ḳaderu’llâhe Ḥaḳḳa ḳadrihi*⁹²⁹ maḫmûnınca ḳadrin bilmedüğündür. [SE69b]

Tâ ki der her gûş nâyed (5) in suḥan
Yek hemî güyem zi-şad ‘ilm-i ledun⁹³⁰ (1:1762)

⁹²⁵ Ey dost! Âşıkların hayatı ölümdedir. Gönül vermede ancak gönül bulursun.

⁹²⁶ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

⁹²⁷ Ucuz olan ucuza verilir. Çocuk, bir mücevheri bir somun ekmeğe verir.

⁹²⁸ De ki: “Dünya geçimliği azdır.” (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 77).

(3) etmege: ekmege SE.

⁹²⁹ Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler. (Kur’ân-ı Kerîm, En’âm: 91).

⁹³⁰ Böylece bu söz her kulağa girmesin diye yüz –ilahî- ledün sırrından birini söylüyorum.

Ya'nî 'ilm-i ledünnî sırrınıñ [KA53a] yüzden birin söylerüm. Zîrâ herkes sırr-ı ledünnî fehm (6) idemez. Ğayret-i Ğudâ mâni' dūr ifşâ-yı esrâr itmege rızâ virmez.

TEFSİR-İ KAVL-İ HAKİM SENÂYİ RAĞMETU'LLÂHİ (7) 'ALEYH⁹³¹

Beyt:

[mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün]

Be-her çe'z-râh vamâni' çe küfr ân harf çe imân

Be-her çe'z-düst dūr oftî çe (8) zişt ân nakş u çe zîbâ⁹³²

Ve dürr-i ma' nâ kavlehü 'aleyhi's-selâm *inne sa'den le-ğayûrun ve ene ağyeru min-sa'din* (9) *va'llâhu ağyeru minnî ve min-ğayratihî ĥarrame'l-fevâĥiše mâ zahera minhâ ve mâ bațane*⁹³³. Nitekim buyurur (10) süre-i En'âm'da *ve lâ-takrabû'l-fevâĥiše mâ zahera minhâ ve mâ bațane*⁹³⁴ Bedelun minhu ve huve mişlu (11) kavlihî *zâhiru'l-işmi ve bâtinuhü*⁹³⁵. Bu ĥadîş-i şerîfüñ sebeb-i vürüdı budur ki çünkü ĖaĖ Te'âlâ (12) kazf idenlere ĥad buyurdı. Sa'd İbn Mu'âz didi ki "Yâ Resûla'llâh, eger ben kendü ĥânemde bir (13) kimseyi benüm 'avretümle fücür ider görsem aña ne çäre ideyin? Eger varup şâhid [İÜ58b] götürmege gidersem (14) ben gelinceye dek ol âdem 'avretimi ĥâmle ider ve daĥı varup kârına gider ve eger sögüp söylersem ĥad urdılar ve eger (15) sükût idüp hiç söylemezsem ĥamdan helâk olurum. Zîrâ buña şabr itmek müşkildür" didi. ĖaĖ Te'âlâ (16) Sa'd'ı mağrûr tutdı, Ėazret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurdı ki taĥķıķan Sa'd (17) ĥayretlüdür ve ben Sa'd'dan ziyâde ĥayretlüyüm. Allâh Te'âlâ benden de ĥayretlüdür. Ėayretinden der ki "Zâhirde (18) ve bâtında olan fevâĥişi ĥarâm eyledi" diyü buyurdı. Ėazret-i Mevlânâ bu ĥadîş-i şerîfi irâd (19) eyledi. Tâ ma'lûm ola ki ĖaĖ Te'âlâ ĥuyûrdur. İfşâ-yı esrâr-ı ledüniyye rızâ virmez. Anuñçün [KB69a] (1) ol esrârüñ yüzde birin söylerüz, dimek olur.

Her ki miĥrâb-ı namâzeş ĥeşt 'ayn

Sûy-ı imân refteneş mî-dân (2) tu şeyn⁹³⁶ (1:1765)

(5) sırr-ı: 'ilm-i İÜ.

⁹³¹ BİLGE SENÂÎ'NİN -ALLAH ONA RAHMET EYLESİN- YORUMU

⁹³² Seni yoldan alıkoyan o söz ister küfür, ister iman her ne olursa / Seni dosttan uzak düşüren o suret ister çirkin ister güzel her ne olursa.

⁹³³ Hz. Peygamber'in şu sözüdür: Muhakkak ki Sa'd kıskançtır, ben ondan daha kıskancım ve Allah benden daha kıskançtır. Kıskançlığı sebebiyle açık ve gizli fahşa işleri haram kılmıştır. (Buhârî, Nikâh: 107).

⁹³⁴ (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. (Kur'ân-ı Kerîm, En'âm: 151).

⁹³⁵ Bu ifade bedel olup *ĥünahın açığı ve gizlisi* (Kur'ân-ı Kerîm, En'âm: 120) sözünde olduğu gibidir.

(14) - : ve daĥı İÜ.

⁹³⁶ Namazda mihrabı Allah'ın cemali olan kişinin iman tarafına gitmesini ayıp bil.

Ya‘nî bir kimse mertebe-i ‘ilme’l-yakinde iken Hâk Te‘âlâ anuñ gözinden hücüb-i nûrânî ve zûlemânîyi (3) ref‘ idüp mertebe-i ‘ayne’l-yakîn ve mertebe-i Hâk‘e’l-yakîn ki mertebe-i keşf ü ‘ayândur, aña müyesser (4) olduğdan soñra mertebe-i ‘ilme’l-yakîne rücû‘ iderse ol kimseye noķşândur ve ‘aybdur, (5) lâyıķ degüldür. Nitekim ‘Ömer İbn [SE70a] Fâriż kıddise sırrıhu buyurur. **Beyt:**

[fe‘ülün/mefâ‘ilün/fe‘ülün/mefâ‘ilün]
Teneķķal ilâ hâķķa’l-yakîni tenezzuhen (6)
‘Ani’l-‘aķli ve’n-naķli’llezî huve ķâti‘un⁹³⁷

Nâlem irâ nâlehâ hoş âyedeş
Ez-dü ‘âlem nâle vü ğam b’âyedeş⁹³⁸ (7) (1:1774)

*İnna’llâhe yuħibbu enîne’l-mużnibîn*⁹³⁹ hükmince maħbûb-ı hâķîķî nâle vü ğam ister.

İn heme hest ü bi-yâ ey emr-i kun (8)
Ey münezzeh ez-beyân u ez-süħan⁹⁴⁰ (1:1789)

Ben saña gel didüm ve senden güft ü gû taleb eyledüm ammâ sen bir maķâmdan (9) bir maķâma intikâl eyleyüp gelmeden münezzehsin ve şıfat-ı nâsdan müberrâsın. (10) *Lâ-tudrikuhu’l-ebşâr ve huve yudriku’l-ebşâr ve huve’l-laťîfu’l-ħabîr*⁹⁴¹ senüñ şıfatuñdur.

Behr-i in (11) fermüd Raħmân ey peser
Kulle yevmin huve fî-şa’n ey peser⁹⁴² (1:1821)

Nitekim sûre-i Raħmân’da buyurur: *Kulle yevmin* (12) *huve fî-şe’nin*⁹⁴³ Kulle yevmin yuħdişu eşhâşan ve yuceddidu aħvâlen ‘alâ-mâ sebeķa ķazâ’uhû ve fî’l-ħadiş *min-şe’nihî en yaġfıra zenben ve yuferrice kurben ve yerfe’ a ķavmen ve yeza’ a âħarîn* ve huve raddun li-ķavmi’l-yehûd *inna’llâhe lâ-yakżî* [KA53b] *yevme’s-sebt şey’en*⁹⁴⁴. Ya‘nî Hâk Te‘âlâ her

(2) ‘ilme’l-: - İÜ.

(3) mertebe-i Hâk‘e’l-yakîn ki : - SE; aña müyesser: ve bu mertebe-yi ‘âlâya vâşıl İÜ, KA; mertebe: - KA.

(4) olduğdan soñra - : ola ve bu mertebe-i a’lâya vâşıl olduğdan soñra SE.

⁹³⁷ Kesin olan akıl ve nakilden uzaklaşarak hakka’l-yakin olana yolculuk et.

⁹³⁸ Feryat edeyim, feryatlar hoşuna gider. Ona iki âlemden feryat ve gam gerekir.

⁹³⁹ Muhakkak ki Allah günah işleyenlerin inlemelerini sever.

(8) u SE, İÜ, KA : - KB.

⁹⁴⁰ Bunların hepsi var. Gel, ey “Kün(ol)” emri! Ey “Gel”den ve sözden arı olan.

⁹⁴¹ Gözler onu idrak edemez ama O gözleri idrak eder. O en gizli şeyleri bilendir, hakkıyla haberdar olandır.

(Kur’ân-ı Kerîm, En’âm: 103).

⁹⁴² Ey oğul! Raħmân bunun için buyurdu: “O, her gün bir iştedir”. Ey Oğul!

⁹⁴³ O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır. (Kur’ân-ı Kerîm, Raħman: 29).

⁹⁴⁴ Her bir gün insanları yaratır, kazasında geçtiği üzere ahvali yeniler. Hadis-i Şerif’te “Günahları bağışlamak, sıkıntıları gidermek, bir kavmi yüceltip bir diğerini alçaltmak hep O’nun işidir.” buyurulur ki bu Yahudilerin şu ifadesine reddiyedir: Allah cumartesi günleri hiçbir iş yapmaz.

gün ihdās-ı eşhāş ider ve tecdīd-i (15) ahvāl ider kazāsı sebkat itdüğü üzre. Ve hadīs-i şerīfde vārid oldu ki Hāzret-i (16) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdu. Hāḡ Te'ālā'nuñ şānındandır mağfīret-i zūnūb (17) ve tefrīc-i kürūb ve ref'-i aḡdār ba'zı enām u hıfz-ı dereceyi ve ba'zı aḡvām ve icābet-i du'ā ve sāyillere (18) 'aḡā vü 'ācizlere necāt, ġam-ġınlara sürūr ve ḡastalara şıḡḡat virmek ve emr ü nehy ve emānet itmek (19) ve ihyā vü men' ü 'aḡā ve āḡiretde cezā virmekdür. Ve bu āyet-i kerīmede ḡavm-i Yehūd'uñ [KB69b] (1) ol ḡavlin redd ider ki [IÜ59a] anlar dirler Allāh Te'ālā sebt ġüni ḡıḡbir nesne ḡazā itmez. Bu āyet-i (2) kerīmenüñ sebeb-i nüzūli budur.

BİRÜN ENDĀHTEN-İ TĀCİR⁹⁴⁵

Guft tūḡi kū be-fi'lem pend dād
Ki (3) rehā kun luḡf u āvāz u vedād⁹⁴⁶ (1:1830)

Ya' nī ḡoş-āvāz olmağı ve küşāde-ḡab' olmağı terk eyle ki Hāzret-i Resūl-i Hūdā buyurdu: (4) *Mūtū ḡable en temūtū*⁹⁴⁷, ya' nī ölmezden öñdin ölün ki ḡayāt-ı ebed bulasız. (5) Ölmezden öñdin ölmenün şartı budur ki insān mevt-i ḡab' ile öldükde ḡıḡ (6) dünyāda 'alākası ḡalmaz. Zāhiren dünyā 'alāyıkından el çeker, ḡalbinde [SE70b] de dünyā muḡabbeti (7) ḡalmaz ve kendü vüḡūdından daḡı bī-ḡaber olur, tā mevt-i ihtiyārīde bu şıfatlarla (8) muttaşıf olmayınca ölmezden öñdin ölmek ma'nāsı bulunmaz. İmdi ölmezden öñdin (9) ölmenün şartı bu zıkr olınan şıfatlardır. Taḡşilinde mücāhede itmek gerekdür.

VEDĀ' (10) KERDEN-İ TŪḡİ⁹⁴⁸

Cān-ı men kemter zi-tūḡi key buved
Cān çenīn bāyed ki nīḡū pey buved⁹⁴⁹ (1:1848)

Cān böyle gerekdür ki (11) eyü izlü ola ya' nī eyülerün izin tuta ya' nī enbiyā vü evliyā ḡarīḡin tıḡup anlar gitdüğü (12) yola gide ki anlar tūḡiyān-ı Hindustān-ı ma'nādurlar. Anlardan pend-i fi'li aḡz idüp (13) ölmezden öñdin ölüp kendüyi ḡafes-i tenden ve maḡbes-i dünyādan ḡalāş ide ve ḡayrılara (14) daḡı delil olup irşād eyleye. Ol tūḡi gibi ki tūḡiyān-ı

(18) ve emānet itmek: itmek ve emānet İÜ.

⁹⁴⁵ TACİRİN (PAPAĞANI) DIŞARI ATMASI

⁹⁴⁶ Papağan dedi: “O davranışlarıyla bana öğüt verdi: “Ses güzelliğini ve dostluğu bırak.”

(3): olmağı ve küşāde- ḡab' olmağı terk SE, İÜ, KA: olmağı – terk KB.

⁹⁴⁷ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

⁹⁴⁸ PAPAĞANIN EFENDİYE VEDA ETMESİ

⁹⁴⁹ Benim canım nasıl papağandan daha değersiz olur? Can böyle mübarek olmalı.

Hind'in irşād-ı (15) fi'lini fehm idüp ölmezden öñdin ölüp kendüyi kafesden halāş (16) eyledi ve ḥācesine dağı yol gösterdi.

MAZARRAT-I TA'ZİM-İ HALK VE ENGÜŞT-NÜMÂ (17) ŞUDEN⁹⁵⁰

Nefs ez-bes medḥhā Fir'avn şud
Kun zelile'n-nefs havnā lā-tesud⁹⁵¹ (1:1867)

Ādem'ün nefsi (18) halkuñ ta'zīminden Fir'avn olur. *Kun zelile'n-nefs*: Zelil manşūbdur. Kāne'nin haberidür. (19) En-nefs lafzen mecrür muzañun ileyhdür. Zelimlün ma'nāsı sen nefsi zelil ol. "Hevnen" hāldür [KB70a] (1) hor ve haķır olduğı hālde "lā-tesudde" seyyid olma. Ya'nī nesf-i zelil ü hor u haķır ol. Ehl-i (2) tevāzu' olmaķlığa meyl eyle. Seyyid ü efendi olmağa kaşd eyleme. Zīrā sen efendi olsañ (3) halk saña ta'zīm itmek lāzım gelür. Ta'zīm ise nefsi Fir'avn ider. İhtirāz itmek lāzımdur. (4) Ve Haķ Te'ālā buyurur: *Ve [KA54a] 'ibādu'r-raḥmani'llezīne yemşūne 'ale'l-arḍi hevnen.*⁹⁵² Pes nefsi hor u haķır (5) itmekde sa'ādet olduğına bu āyet-i kerīme şahādet ider.

TEFSİR-İ MĀŞĀ'A'LLĀH KĀNE⁹⁵³

Anuñ (6) beyānındadır ki Allah Te'ālā'nuñ diledüğü olur ve irādet-i Ḥudā olmasa hiçbir şey vücūd gelmez.

İn heme guftım (7) līk ender besīç
Bī-'ināyāt-ı Ḥudā hīçim hīç⁹⁵⁴ (1:1878)

*El-ma'şūm min-'işmeti'llāh*⁹⁵⁵ hükmince Haķ Te'ālā'nuñ (8) 'işmeti ve [SE71a] 'ināyeti olmayınca müşkildür insānuñ elinden nesne gelmez. İmdi [İÜ59b] Ḥazret-i Ḥudā'ya (9) ilticā vü niyāzdan hālī olmamaķ gerekdür ki *mā-şā'a'llāh kāne ve mā lem şā'e lem yekūne*⁹⁵⁶.

Ey Ḥudā ey (10) faẓl-ı tu hācet revā
Bā-tu yād-ı hīç kes ne-b'ved revā⁹⁵⁷ (1:1880)

⁹⁵⁰ HALKIN SAYGIDA BULUNMASININ VE PARMAKLA GÖSTERİLEN OLMANIN ZARARI

⁹⁵¹ Nefis, çok övgülerle Firavun olur. Tevazu ile alçakgönüllü ol, büyüklenme.

⁹⁵² Rahmān'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. (Kur'ân-ı Kerīm, Furkan: 63).

⁹⁵³ "ALLAH'IN DİLEDİĞİ OLUR"UN YORUMU

⁹⁵⁴ Bütün bunları söyledik, ancak hazırlıkta/yolda Allah'ın yardımı olmadan hīçim, hīç.

⁹⁵⁵ Masum olmak Allah'ın ismetinden gelir.

⁹⁵⁶ Allahın dilediği olur. Dilemediği şey ise vücuda gelmez.

⁹⁵⁷ Ey Allah'ım! Ey lutfu ihtiyaç gideren! Hiç kimseyi seninle birlikte anmak uygun değildir.

*Lā-ḥavle ve lā-ḳuvvete illā bi'llāhi'l-‘aliyyi'l-‘azīm*⁹⁵⁸ feḥvāsınca (11) ḥavl u ḳuvvet senüñdür. Senüñ ḥavl ü ḳuvvetüñ öñinde kimseden ḥavl ü ḳuvvet ve yardım istemek (12) ve kimsenüñ adın añmak revā degüldür.

İn ḳader irşād tu baḥşideey
Tā bedīn bes ‘ayb-i mā (13) pūşideey⁹⁵⁹ (1:1881)

*Yā men yerānī ‘ale'l-ḥata’i fe-lem yefḍaḥnī*⁹⁶⁰ maẓmūnınca dāyim bizi ḥaṭāda görürsin, (14) kemāl-i keremüñden setr idersin.

Ānçe ḥürdī vāde ey merg-i siyāh
Ez-nebāt u dārū u berg u giyāh⁹⁶¹ (1:1895) (15)

Ḥazret-i Mevlānā bu birkaç beyt-i şerīfde ḥaşr u ḳıyāmete işāret buyururlar. Ya‘ nī aḥvāl-i (16) şitā vü bahārdan istidlāl ile ki ḥaşr u ḳıyāmet muḳarrerdür. *Fanzur ilā-āşāri raḥmeti’llāhi keyfe* (17) *yuhyi’l-arḍa ba‘de mevtiḥā*⁹⁶² muḳteżāsınca vāḳt-i şitāda helāk olanlara faşl-ı bahārda (18) ḥayāt virdüğinden fehm eyle ki Ḥaḳ Te‘ālā cemī‘-i emvātı iḥyā ider. Mevt ḥazān gibidür. (19) Ḥaşr bahār gibidür.

Ma‘ nī-i mürden zi-tūṭī bud niyāz
Der-niyāz-ı faḳr ḥod-rā mürde sāz⁹⁶³ (1:1909)

Niyāz u faḳr u [KB70b] (1) tezellülde kendü gibi mürde şekl eyle ki Ḥazret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: (2) *Ṭūbā li-men razeḳahu’llāhu mālen ve cemālen ve şerafen ve sulṭānen fe-cāde bi-mālihī ve ‘affe* (3) *fī-cemālihī ve tevāza‘a fī-şerafiḥī ve ‘adile fī-sulṭāniḥī*⁹⁶⁴. İmdi tevāzu‘ bir şerīf-i mertebedür. (4) Ḥaḳ Te‘ālā anı her nefis-perest olanlara müyesser eylemez.

DĀSTĀN-I PĪR-İ ÇENGİ⁹⁶⁵

Ma‘ şere’l-cinn (5) sūre-i Raḥman be-ḥān

⁹⁵⁸ Güç ve kuvvet sadece Aliyy ve Azim olan Allah’ın yardımıyla. (Müslim, Zikr: 33).

⁹⁵⁹ Bu kadar doğru yolu göstermeyi sen başla, böylece bununla çok ayıbımızı örtün.

⁹⁶⁰ Ey beni hata üzere görüp de bunu ifşa ederek beni rezil etmeyen.

⁹⁶¹ Ey kara ölüm! Bitki, ilaç, yaprak ve ottan yediğini geri ver.

⁹⁶² Allah’ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. (Kur’ân-ı Kerim, Rum: 50).

⁹⁶³ Papağının ölmesinin anlamı, yakarıştı. Yakarışta ve yoksullukta kendini ölü yap.

⁹⁶⁴ Allah’ın mal ile, güzellik, şeref ve güç ile rızıklandığı ve bu malıyla cömertçe davranan, güzelliğiyle iffetli davranan, şerefinde tevazuyu koruyan ve gücünde adaleti gözetken kimse ne kadar da güzeldir.

⁹⁶⁵ ÇENG ÇALAN ÇALGICI İHTİYARIN HİKAYESİ

Testeî' ü tenfuzū-rā bāz dān⁹⁶⁶ (1:1921)

Süreü'r-Rahman'da olan âyet-i (6) kerîmeye işâret buyururlar: *Yā ma'sere'l-cinni ve'l-insi iniste'ta'tum en tenfuzū* (7) *min-aqtāri's-semavāti ve'l-arḍi fenfuzū lā-tenfuzūne illā bi-sultānin*⁹⁶⁷. İn qadirtum (8) en taḥrucū min-cevānibi's-semavāti ve'l-ardi min-aqtāri's-semavāti ve'l-arḍi hāribīne mina'llāhi fārrine min-ḳazā'ihī, *fe'nfulzū* (9) *fe'ḥrucū, lā-tenfuzūne* lā-taḳdirūne 'ale'n-nufūzi, *illā bi-sultānin* illā bi-kuvvetin (10) ve ḳahrin ve ennā lekum zālīke ev in qadirtum en tenfuzū li-ta'lemū mā fi's-semavāti ve'l-rdi fe'nfulzū (11) li-ta'lemū lākin lā-tenfuzūne ve lā-ta'lemūne illā bi-beyyinetin nesabeḥa'llāhu fe-ta'rucūne (12) 'aleyhā bi-efkārīkum. Ya'nī ey gürūh-ı cinn ü ins, [KA54b] eger ḳādir olursañuz āsmān u zemīnūñ eṭrāfından çıḳmaḡa (13) Allāh'dan ḳaçıcı olduḡuñuz ḥālde ve ḳazā-yı Ḥaḳ'dan firār idici olduḡuñuz ḥālde, *fe'nfulzū*: pes çıḳuñ, ya'nī ḳaçabilürseñüz (14) ḳaçuñ, *lā-tenfuzūne* nūfūza ḳādir olmazsınız, ya'nī çıḳamazsınız, *illā bi-sultānin* ya'nī (15) çıḳamazsınız. İllā ḳuvvet-i ḳāhire ile ve tasalluṭ ile çıḳarsınız. Ḳuvvet-i ḳāhire vü tasalluṭ ise size ḳandan (16) [İÜ60a] ḥāşıl olur. İmdi müyesser degüldür. Size nūfūz itmek yāḥud ma'nā demek ola ki zemīn ü āsmānda (17) maḥzūn olan esrār-ı İlähiyye'yi bilmek içün aḳtār-ı semavāt u arzı geḳüp ḥaḳāyık-ı esrāra vāşıl (18) olmaḡa ḳādir olursañuz geḳuñ ya'nī çıḳuñ, lākin çıḳamazsınız illā şol beyyine ile çıḳarsınız ki (19) Ḥaḳ Te'ālā anı naşib itmışdür. Ḳullarına ḥācet miḳdārı bildürmişdür. Pes efkārūñuz ile ol [KB71a] (1) beyyine üzre ta'aḳḳul idüp ittılā' ḥāşıl itmek ḳābildür. Ammā aḳtārū's-semavāt u arza (2) sizūñ içün yol yokdur demek olur. İmdi Ḥazret-i Mevlānā'nuñ

Ki perī vü Ādemī zindānīnd (3)
Her dü der-zindān-i in nādānīnd⁹⁶⁸ (1:1923)

Buyurduḡı bu âyet-i kerîme ile şābit oldu. Pes Ādemī perīnūñ (4) esrārın añlamaz, Ādemī vü perī esrār-ı derūn-ı evliyāyı añlamaz imiş ve bu iki gürūh nādānlık zindānında (5) maḥbūs imişler.

Hin ki İsrāfil-i vaḳtend evliyā
Mürde-rā zīşān ḥayāt est (6) u nümā⁹⁶⁹ (1:1930)

⁹⁶⁶ Rahmān suresinden "Ma'sere'l-cin"i oku; "Testeî' ü"yu, "Tenfezū"yu bil.

⁹⁶⁷ Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geḳip gitmeye gücünüz yeterse geḳip gidin. Büyük bir güc olmadıkça geḳip gidemezsiniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Rahman: 33).

(13) ḥālde - : ve ḳazā-yı Ḥaḳḳ'dan firār idici olduḡuñuz ḥālde İÜ, KA.

(1) ḳābildür...yol: - SE.

⁹⁶⁸ Çünkü peri ve insan hapistedir. Her ikisi de bu bilgisizlik zindanıdadır.

(4) añlamaz: - KA.

⁹⁶⁹ Uyanık ol! Veliler zamanın İsrāfil'idir. Onlarda ölümler için hayat ve zindelik vardır.

Ya‘nī ey kör, tende mürde olan cânlar ve gışāve-i ta‘allukātla pūşide-kefen olan (7) nātüvānlar, āgāh olıñ ki evliyā İsrāfil-i vaqtdürler. Anlaruñ nefesleriyle zinde olursız. İsrāfil (8) nefesinden zinde olduğıñuz gibi. *Zīrā el-‘ulemā‘u veraşetu’l-enbiyā‘i*⁹⁷⁰ ve dağı eş-şeyhu (9) *fī-ķavmihi ke’n-nebiyyi fī-ummetihi*⁹⁷¹ mażmūnınca bunlaruñ nefesleri cânib-i Haķ’dandur.

Güyed in āvāz (10) z’āvāzhā cüdāst
Zinde kerdēn kār-ı āvāz-ı Hudāst⁹⁷² (1:1932)

Çün Hażret-i Mevlānā’nuñ murādı (11) her kışşadan hişşedür. Pīr-i çengi kışşasında evvelā pīr çenginüñ āvāzın medh (12) eyledi. Andan nağme-i İsrāfil’i zıkr eyledi ve [SE72a] nefh şūruñ sırrın beyān eyledi. Andan (13) nağme-i enbiyāyā intikāl eyledi. Ve anda biraz neşāyih buyurdi. Ve andan nağamāt-ı (14) evliyāya intikāl idüp biraz leṭāyif-i esrār beyān eyledi. Ve işāret buyurdılar ki (15) āvāz u nağamāt-ı evliyā cânib-i Haķ’dandur. Ve bundan şöñra āvāz-ı Hudā’yı ‘azze ve celle (16) beyān buyurdılar.

Mā be-murdīm u be-kullī kāstīm
Bāng-ı Haķ āmed heme ber ḥastīm⁹⁷³ (1:1933)

Haķ Te‘ālā’nuñ āvāzı (17) geldi cümlemüz dirilüp kalkduķ, ya‘nī ḥayāt bulduķ, diyeler. Hażret-i Mevlānā sūr-ı İsrāfil’i (18) ve āvāz-ı enbiyāyı ve nağamāt-ı evliyāyı Hudā’ya isnād ider. Bunlar irāde-i sebeḥ ü āletdür. (19) Taşarruf Haķ Te‘ālā’nuñdur, diyü buyururlar. Bang u āvāz ki ḥālet-i insāndur, anı Haķ Te‘ālā’ya nisbet [KB71b] (1) revā degüldür denilse cevāb virilür ki murād nihāyetidür. Ya‘nī [KA55a] murād Hażret-i Hudā’nuñ ḥayāt virmesidür. (2) ‘Ulemā dimişler ki kaçan bir ‘arz Hażret-i Hudā vaşında zıkr olınsa ‘arzuñ nihāyeti murād olınur. Meşelā (3) Hażret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *İnne Rabbekum ḥayyun kerīmun yesteḥyi min-‘abdin izā-rafe‘a ileyhi* (4) [İÜ60b] *yedeyhi en yeruddehumā şıfran*. Ya‘nī Rabbüñüz Ḥayy’dür, Kerīm’dür. Kaçan bir ķul ellerini Haķ cânibine (5) kaldırursa ya‘nī du‘āya el kaldırup bir murād istese anuñ ellerin boş olduğı ḥāle döndürmekden (6) istiḥyā ider. Pes istiḥyā ki tağayyur ve inkisārdur, ‘arzdur, anı Hażret-i İlāhī’ye nisbet eylemek (7) revā degüldür. Ammā nihāyet-i istiḥyā

⁹⁷⁰ Âlimler peygamberlerin varisleridir. (Yılmaz, 651).

⁹⁷¹ Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir. (Yılmaz, 624).

⁹⁷² Der ki: “Bu ses, seslerden ayırdır. Diriltmek, Allah sesinin işidir.

(14) idüp: eyleyüp SE, İÜ.

⁹⁷³ Biz öldük ve bütünüyle azaldık. Hak sesi geldi hep kalktık.

(18) - Hudā’ya: Hażret-i Hudā’ya SE.

(2) - ‘arzuñ: ol ‘arzuñ SE.

‘adem-i ‘aṭādandur. Elbette ‘aṭā itmek muḳarrerdür dimek olur. Lā-cerem bāṅ u (8) āvāz ki Ḥazret-i Ḥudā’ya nisbet olunur, andan murād esmā‘ vü tefhīm-i merāmdur.

Guft ū-rā men zebān u çeşm-i tu (9)
Men ḥavās u men rızā vü ḥaşm-i tu⁹⁷⁴ (1:1937)

Allāh Te‘ālā dimiş ki senüñ zebānuñ ve çeşmüñ benüm. Bu ḥadīs-i (10) ḳudsiyye işāret buyururlar: *lā-yezālu’l-‘abdu yeteḳarrabu ileyye bi’n-nevāfilī ḥattā uḥibbuhū fe-izā aḥbebtuhū kuntu (11) sem‘ahū ve baṣarahū ve lisānehū ve yedehū fe-bī yesma‘ ve bī-yubşir ve bī-yenṭuḳ ve bī-yebşitu*⁹⁷⁵.

Geh tuyī güyem tu-rā gāhī menem (12)
Her çe güyem āftābī rüşenem⁹⁷⁶ (1:1940)

Ya‘nī senüñ sırruñı aḡyār nazārından nihān tutmaḳ içün gāhī sen sensin dirüm. (13) *İnneke lā-tehdī men aḥbebtē*⁹⁷⁷ fehvāsınca ve daḡı *inneke meyyitun ve innehum meyyitūne*⁹⁷⁸ dirüm. Sırr-ı maḥbūbiyyet (14) pinhān olmaḳ içün ve gāhī olur ki şāḥib-i esrār olanlaruñ çeşm-i ḥaḳīḳat-bınlerine (15) cilve-nümā olup izḥār-ı sırr u vaḥdet idüp dirüm ki *ve mā rameyte iz rameyte ve lākinna’lāhe ramā*⁹⁷⁹. (16) Gāḥ ḥaḳīḳat-i vaḥdāniyyetden ḡaber virüp *inne’llezīne yubāyi‘ūneke innemā yubāyi‘ūna’lāhe*⁹⁸⁰ (17) dirüm.

Her çe güyem āftābī rüşenem

Her ne dirsem lāyıkdur. Zīrā bir āftāb-ı rüşenüm. Mażmūn-ı kelām-ı sābıḳdan ma‘lūm ki kelām-ı (18) enbiyā ve kelām-ı evliyā cenāb-ı Ḥaḳḳ’a da‘vet olduḡı ḡayṣiyyetle kelām-ı Ḥaḳ’dur.

Her kocā tābem (19) zi-mişkāt-ı demī
Ḥal şud anca müşkilāt-ı ‘ālemī⁹⁸¹ (1:1941)

⁹⁷⁴ Ona der ki: “Ben senin dilin ve gözünüm; ben senin hislerimin; ben senin razı oluşun ve öfkenim.

⁹⁷⁵ Kulum bana nafilelerle durmadan yaklaşıp, nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle (Benim aracılığımla) duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle tutar. (Yılmaz, 443).

(10) Geh tuyī... *meyyitūne*: -SE

⁹⁷⁶ Bazen “Sensin” derim sana, bazen “Benim”. Ne dersem, parlak güneşim.

⁹⁷⁷ “Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kasas: 56).

⁹⁷⁸ “(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Zümer: 30).

⁹⁷⁹ “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.” (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 17).

⁹⁸⁰ “Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar.” (Kur’ân-ı Kerîm, Fetih: 10).

⁹⁸¹ Bir kandillikten bir an parlasam, orada bir dünyanın müşkülleri çözülür.

Her kanda toğsam bir mişkâtdan bir nefes [KB72a] (1) cemî' -i ' âlemüñ müşkilâtı anda hallolur. Nitekim Fuḍayl İbn 'Iyâd ki evvel hâlinde ḥarāmîlerüñ başı idi, (2) Merv vilâyetinde ḥarāmîlik iderdi. Bir kez bir 'aẓîm-i kârvânı gözetler, yolın bağlayup bir belde beklediler. (3) Kârvân ol derbendi gice ile geçerken kârvân halkından bir kimse hoş-âvâz ile Kur'ân okurdu. (4) Şol maḥalle geldi ki *elem ye 'ni li'ilezîne âmenû en taḥşe'a kulûbuhum li-zikri'llâhi*⁹⁸². Âyâ vaḳt (5) gelmedi mi mü'mîn olanlar içün ki ḳalbleri ḳorḳa Allâh Te'âlâ'nuñ zikrinden öturi. Fuḍayl (6) İbn 'Iyâd anı istimâ' eyledükde "Belî vaḳt geldi ki bu kâr-ı ḳabîhi terk idüp (7) tâ'ib olam." diyüp at başın çevirüp 'azm-i râh idüp Bağdâd'a geldi. Tarîḳ-i (8) meşâyiḥe sülûk idüp kümmel-i evliyâdan oldu. İmdi bir nefes anuñ mişkât-ı (9) vücûdından [İÜ61a] Hâḳ Te'âlâ rahmeti ile tecellî itmekle bu sa'âdete vâsıl oldu.

DER-BEYÂN (10) İN HÂDİŞ-İ ŞERİF Kİ *İNNE Lİ-RABBİKUM Fİ-EYYÂMİ DEHRİKUM NEFEHÂTİN E LÂ FÊ-TA'ARRADÛ LEHÂ*⁹⁸³ (11)

Ma'nâ-yı ḥadîş-i şerîf budur ki [KA55b] taḥḳîḳan sizüñ Rabbüñüzüñ rûzgârîñuz eyyâmında nesemât-ı hoşî (12) ve nefehât-ı dil-keşî vardur. Âgâh oluñ. Pes ol nefehâtı müte'arriḳ oluñ. Ya'nî hemîşe gülzâr-ı cemâl ve büstân-ı vişâlden (13) nefehât-ı birr-i İllâhî vü nesemât-ı sırr-ı pâdşâhî ki cezebât-ı elṭâf-ı Raḥmânî ve selâsil-i şevḳ-engîz-i (14) a'tâf-ı Sübhânî vardur. Meşâmm-ı cân erbâb-ı şevḳ ve dimâğ-ı dil aşḫâb-ı zevḳi mu'atṭar eyler. (15) Gerekdür ki [SE73a] 'ale'd-devâm o nefehâtı müte'arriḳ ve ol nesemâtı müstakbel olasız.

Hod zi-bîm-i in dem-i bi-müntehâ (16)
Bâz ḥ'ân fe'beyne en yaḥmilnehâ⁹⁸⁴ (1:1958)

Bu âyet-i kerîmeye işâretdür ki sûre-i Ahzâb'dadur: *İnnâ 'aradna'l-emânete (17) 'ale's-semâvâti ve'l-arḍi ve'l-cibâli fe-ebeyne en yaḥmilnehâ ve eşfaḳne minhâ ve ḥameleha'l-insânu (18) innehû kâne zalūmen cehūlen*⁹⁸⁵. Taḳrîrun li'l-va'di's-sâbiḳi bi-ta'zîmi't-ṭa'ati ve semmâhâ emâneten min-ḥayṣu (19) ennehâ vâcibetu'l-edâ ve'l-ma'nâ li-'aẓameti şe'nihâ bi-ḥayṣu lev 'arazte 'alâ-hâẓihi'l-ecrâmi'l-'uzzâm ve kânet [KB72b] (1)

(1) ḥarāmî idi: ḥarāmîlerüñ başı idi SE, İÜ, KA.

⁹⁸² "İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?" (Kur'ân-ı Kerîm, Hadid: 16).

⁹⁸³ "ZAMANIN GÜNLERİNDE RABBİNİZİN ESİNTİLERİ VARDIR. DİKKAT EDİN! ONLARI İSTEYİN" HADİSİNİN AÇIKLAMASI HAKKINDA

(12) âgâh oluñ - : âgâh oluñ Pes ol nefehâtı müte'arriḳ oluñ İÜ.

⁹⁸⁴ İşte bu sonu olmayan soluğun korkusundan, "Onu yüklenmekten çekindiler"i oku.

⁹⁸⁵ "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." (Kur'ân-ı Kerîm, Ahzab: 72).

zâte şu‘ürin ve idrâkin li-ebeyne en yahmilnehâ ve eşfağne minhâ ve hameleha’l-insânı me‘a za‘fin bi-niyyetihî (2) ve raḥâveti kuvvetihî li-ecrame fe-inne’r-râ‘î lehâ ve kâ’imun bi-ḥuḳûqihâ bi-ḥayri’d-dârayn, *inneḥû kâne ḡalûmen* (3) ḥayṣu lem yefi bihâ ve lem yurâ‘i ḥaḳḳahâ *ceḥûlen* bi-kunhu ‘âkıbetihâ ya‘nî taḥḳıkan biz emâneti ‘arz eyledük (4) semavât u arz u cibâl üzerine. Pes abâ eylediler ve ḳorḳdılar ol emânetden. Ya‘nî eger semavât u (5) arza ve cibâle idrâk virilüp emânet ‘arz olınaydı anı götürmekden abâ idüp ḳorḳalar (6) idi ve insân ol emâneti götürdi. Taḥḳıkan ol insân ḡalûm ve ceḥûl oldu. Ve emâneti her (7) tayife bir vechle tefsîr itdiler. Ḳadı Beyzâvî raḥmetu’llâh emânetden murâd tã‘atdür dimiş. Zîrâ (8) *taḳrîrun li’l-va‘adi’s-sâbık* didi. Va‘d-i sâbık ise ve *men yuṭî‘illâhe ve resûlehu fe-ḳad fâze fevzen* (9) ‘*aẓîmen*⁹⁸⁶’dur. Pes emânetden murâd tã‘at olur. Ba‘zıları emânetden murâd farîzadur didiler. (10) Kemâ ḳâle’l-Beyzâvî ve ḳîle ennehû te‘âlâ lemmâ ḥaleḳa ḥâzihi’l-eccrâm ḥaleḳa fihâ fehmen ve ḳâle (11) lehâ innî faraẓtu farîzaten ve ḥaleḳtu’l-cennete li-men eṭā‘anî fihâ ve nâran li-men ‘asânî fe-ḳulne (12) naḥnu museḥḥarâtun ‘alâ-mâ ḥaleḳtenâ lâ-tuḥammil farîzaten ve lâ-nebġî şevâben ve lâ-‘iḳâben ve lemmâ ḥaleḳa âdeme ‘araẓa (13) ‘aleyhi mişle ḡalıke fe-hamelehû ve kâne ḡalûmen li-nefsihî bi-taḥammulihî mâ yuşeḳḳu ‘aleyhâ ceḥûlen bi-veḥâmeti (14) ‘âkıbetihî⁹⁸⁷ Ve ba‘zılar emânetden murâd ‘aḳldur didiler. Ammâ gürûh-ı şüfiyyeden ba‘zı ehl-i (15) taḥḳıḳ emânetden [İÜ61b] murâd kemâl-i zuḥûr-ı Ḥaḳ’dur, didiler. [SE73b] *Min-ḥayṣu esmâ’ihî ve şifâtihî ve zâtihi*⁹⁸⁸ (16) Pes bu maẓhariyyet-i insândan ġayrınıñ isti‘dâdı olmadıġından abâ idüp ḥavf itdiler. (17) Zîrâ insânıñ taḥammülinden murâd isti‘dâdı ve semevât u arzuñ ve cibâlün abâ vü işfaḳından (18) murâd ‘adem-i isti‘dâdlarıdur. Ya‘nî bu kemâl-i maẓhariyyete insân ḳâbil oldu, ġayrı eşyâ (19) olamadı, demek olur. Ammâ Ḥazret-i Mevlânâ ḳuddise sırrıhu’l-‘azîz emânetden murâd ‘ışḳ-ı Ḥudâ [KB73a] (1) vü nefḥa-yı esrâr-ı Ḥaḳ Te‘âlâ’dur diyüp buyurdılar ki [KA56a] eger bu ‘ışḳ-ı Rabbânî ve nefḥa-yı ġülzâr-ı vaḥdet-i Şamedânî’ye cevâhir-i (2) ‘ulvî vü heyâkil-i süflî taḥammül ideler idi ve ol dem bî-müntehânıñ ḥavfindan daġlarıñ yûregi

(4) eylediler: itdiler İÜ.

⁹⁸⁶ Kim Allah’a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır. (Kur’ân-ı Kerîm, Ahzab: 71).

⁹⁸⁷ Beyzâvî’nin dediġi gibi. Ve denilmiştir ki Allah Teala bu cisimleri yarattıġında onlarda bir anlayış da yaratmış ve “Ben bir farz halk ettim ve o hususta Bana itaat edenler için cenneti, isyan edenler içinse cehennemi yarattım.” buyurmuştur. Bunun üzerine onlar “Biz, bizi yarattıġın hal üzere musahhar olduk, bize bir farz yükleme. Biz bir sevab da ceza da istemiyoruz” dediler. Âdem’i yarattıġında bunun aynısını ona arz etti de ona yükledi, o bu durumda, onun “âkıbetinin vehameti konusunda çok cahil” denmesine sebep olacak o şeyi yüklenmekle kendine zulmetmiş oldu.

⁹⁸⁸ İsimleri, sıfatları ve zatı bakımından

(17) taḥammülinden: ḥamlinden SE.

(2) daġlarıñ: taġlarıñ

(3) kan olmayaydı Hâk Te‘âlâ andan haber virüp *ve eşfakne minhâ*⁹⁸⁹ dimezdi. İnsân-ı za‘îf
(4) ol bâr-ı gîrânı boynuna aldı ki vâsîta-yı iltizâm tekâlîf-i şerî‘ at ü tarîkat ve râbîta-yı
terakķî a‘lâ-yı (5) ma‘âric-i haķîkatdür. Zîrâ ki Hâk Te‘âlâ insâna yârî kı lup isti‘dâd u
kuvvet ü kudret virdi. (6) Nitekim Evhâleddîn Kirmânî buyurur. **Beyt:**

[fâ‘ilâtün/mefâ‘ilün/fâ‘ilün]
Dil-i nâdân-ı men emânet-i ‘ışk
Hem be-yârî-i ân kerem ber dâşt⁹⁹⁰ (7)

Zîrâ lâ-yukellifu’llâhu nefsen illâ vus‘ahâ⁹⁹¹ buyurmuşdur.

Düş diğer levn in mî-dâd dest (8)
Loķma-yı çendî der-âmed reh bebest⁹⁹² (1:1960)

Bu ma‘nâ dün gice bir ğayrı levnle il virmiş idi. Ya‘nî şerh-i (9) nefaķât-i Rabbâniyye
vü takrîr-i nesamât-ı Raķmâniyye ve şumûl-ı feyzân-ı ân-ı nefaķât u ‘umûm-ı te’sîrât-ı ân-ı
nesemât (10) dün gice nikât-ı ğarîbe ve işârât-ı ‘acîbe ile il virmiş, tarîķ-i ğüft u ğüyı sedd
eyledi.

Ey Hûmeyrâ ender âteş nüh tu na‘l
Tâ (11) zi-na‘l-i tu şevved in küh lâ‘l⁹⁹³ (1:1973)

Ey Hûmeyrâ, sen na‘li âteşe ķo. Tâ bu kuh vücûd-ı insânî la‘l ola ve da‘vet-i İslâm
(12) ve ta‘lîm-i ümmet hâşıl ola.

Muştafâ bî-hiş şud z’ân hûb şavt
Şud namâzeş ez-şeb-i ta‘rîs fevt⁹⁹⁴ (1:1989)(13)

Ebû Kâtâde raķıya’llâhu ‘anh rivâyet eyler ki bir kerre Hâzret-i Resûlu’llâh şalla’llâhu
‘aleyhi ve sellem ile ğazâdan gelürdük. (14) Ta‘rîs eyledük, ya‘nî âķir-i leylde azacuk
istirâķat itmek için ķonduk. Şöyle uyķuya varmışız ki âftâbuñ (15) harâretinden uyanduk.
Süvâr olup yola gitdük. [SE74a] Âftâb bir miķdâr yüksek çıkduķı vaķt (16) atlardan indük.
Hâzret-i Resûl şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Bilâl’e buyurdi. Ezân oķudı. Ol fevt (17) olmuş

⁹⁸⁹ ...ve ondan korkup titremişlerdir... (Kur’ân-ı Kerîm, Ahzab: 72).

⁹⁹⁰ Cahil gönlüm aşk emanetini o Kerem’in yardımıyla kaldırabildi. (Evhaleddin Kirmani, Dîvân-ı Eş‘âr, Tercîât, 2. Terci-i Bent) (<https://ganjoor.net/ouhadi/divano/tarjeeato/sh2/>).

⁹⁹¹ Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiķi şeyle yükümlü kılar. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 286).

⁹⁹² Dün gece bu –mana-, başka bir renkte ele geçiyordu; -boğazımıza- birkaç lokma girdi, yol kapandı.

(10) el virmişdi - : el virmiş, tarîķ-i ğüft u ğüyı sedd eyledi İÜ.

⁹⁹³ Ey Hûmeyrâ! Sen ateşe nal koy, senin nalından bu dağ yakut olsun.

(11) Ey Hûmeyrâ, sen na‘li âteşe ķo: - SE.

⁹⁹⁴ Mustafa o güzel sesle kendinden geçti; dinlenme gecesinde namaz –vakti- yok oldu.

(15) çıkduķı vaķt: ķalkduķda SE.

namāzı cemā‘ at ile kılduk, didi. Bu fevt olmağın hikmeti bābında [İÜ62a] ba‘ zılar didiler ki hükm-i (18) kazā-yı şalāt Hazret-i Resūlū‘llāh’un fi‘ li ile mübeyyen olmak için idi. Ve kazā-yı şalāt sünnet (19) olmak için ve bu bābda birkaç mes‘ele ma‘ lūm olmak için idi. Biri budur ki çün bir yirde namāz fevt [KB73b] (1) oldu. Anda kazā itmeyüp bir gayrı yire varup kazā eyleyeler. Biri dağı budur ki gün bir miqdār yukarı (2) çıkduktan sonra şabāh namāzın kazā ideler. Biri dağı budur ki kazā-yı şalātta ezān u (3) ikāmet lāzım olduğu ma‘ lūm ola. Biri dağı budur ki kazā-yı şalāt cemā‘ at ile kılın. Ba‘ zılar (4) didiler ki Hazret-i Sultān-ı Enbiyā Bilāl’e i‘ timād eyledi. Bizi namāz vaktinde bīdār idesin (5) didüğü için fevt oldu. Haq Te‘ ālā Hazretlerine rücu‘ idüp aña i‘ timād itmek gerek idi. Çün (6) Bilāl’e sipāriş eyledi. Gayret-i Haq anlara şöyle uyku havāle eyledi ki gün doğuncaya dek bī-ḥaber (7) yatdılar. Bundan murād tenbīh idi ki tā ḥabībūn maḥbūbdan gayrı ilticāsı olmasun demek (8) idi. Nitekim Hazret-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selām ol iki kimsenün rü’yāsını ta‘ bīr eyledi. (9) Şarāb-dāra necāt müyesser olacağın gümān idüp beni ḥākim yanında zikr idesin, (10) demiş idi. [KA56b] Haq Te‘ ālā’nun gayreti anı yidi yıl dağı zindānda unutturup kimsenün (11) ḥatırına gelmedi. Sebeb-i fevt şalāt-ı nebī ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām bu idi, demişler. (12) Ammā Hazret-i Mevlānā’nun ḫuddise sırrıhu kelāmından bu ma‘ nā fehm olunur ki cezbe-i ‘ışk-ı (13) ehādiyyet ve nefḥā-i ravza-i hüvviyet dil ü cān-ı Hazret-i Resūl-i Hudā’yı şöyle rubūde kıldı (14) ve cān-ı pāk-i Hazret-i Sultān-ı Enbiyā müşāhede-i cemāl-i bā-kemāl-i şāhid-i ‘ışkda (15) [SE74b] şöyle müstağrak olmuş idi ki ‘ālem-i zāhirde cünbiş itmege mecālī ḳalmamış idi. Gün (16) toğuncaya dek şahv müyesser olmayup istiğrakda ḳalmışdı. Fevt-i şalāta sebeb bu (17) olmuşdı, diyü buyurdılar.

İn nemek bākīst ez-mīrās-ı ü
Bā-tüvānd ān vārişān-ı ü be-cū⁹⁹⁵ (1:2005)

Senūñle (18) bile dirler anuñ vārişleri. Sen taleb eyle anları bul. *El-‘ulemā’u veraṣetu’l-enbiyā*⁹⁹⁶ hükmince (19) anuñ vārişleri ‘ulemā bi’llāh’dur. Anların şöḥbetinden gāfil olma. **Hikāyet:** İki kimse [KB74a] (1) nizā‘ itdiler. Biri didi ki ‘ilm efḏāldür, biri didi ki māl efḏāldür. Hazret-i ‘Alī ibn Ebī Tālib’e kerrema’llāhu (2) veche bir ādem gönderdiler. Tā ki su’āl eyleye. Ol kimse gelüp eytdi. “Yā ‘Alī, ‘ilm mi efḏāldür yāḥud māl mı (3) efḏāldür?” İmām-ı ‘Alī didi ki “İlm efḏāldür.” Ol kimse didi ki “Eger benden delīl isterler ise ne cevāb (4) vireyin. Eytdi ki “İlm mīrās-ı enbiyādur ve māl mīrās-ı Fir‘avn u Şedād u

(18) Hazret-i Resūlū‘llāh’un fi‘ li ile mübeyyin olmak için idi. Ve kazā-yı şalāt: - İÜ, KA.

(19) – yirde: bir yirde SE.

(12) cezbe-i: - İÜ.

⁹⁹⁵ Bu tuz, onun mirasından kalmıştır. Onun o varisleri seninle birliktedirler. Ara.

⁹⁹⁶ Âlimler peygamberlerin varisleridir. (Yılmaz, 651).

Hāmān'dur ve 'ilm sāhibini (5) şaklar, māl sāhibin şaklayamaz. Sāhibi anı şaklar ve ḥarāmī ādemi 'ilmden ötüri öldürmez [İÜ62b] ammā (6) mālından ötüri öldürür ve ḥırsız 'ilmi uğurlayamaz ammā mālī uğurlar ve 'ilm ḥarc itdükce artar, māl (7) ḥarc itdükce eksilür ve 'ilmi Ḥaḡ Te'ālā sevdiği kılına virür mālī sevmedüğü kılına virür ve mālūñ (8) āḥiretde su'ālī ve ḥesābı ve 'azābı var, 'ilmūñ yokdur. Mālīyla faḥr idenler aḥmaḡdur. Zīrā 'izzu'd-dunyā (9) bi'l-mālī ve 'izzu'l-āḥirati bi'l-a'mālī⁹⁹⁷ buyurmışdur. 'İzz-i dünyā fānī ve 'izz-i āḥiret bākīdür.

KIŞŞA-YI SU' ĀL KERDEN-İ ' Ā 'İŞE RAḌİ' ALLĀHU (10) ' ANHĀ⁹⁹⁸

Der-zemistān şān eger çi dād merg
Zinde şān kerd ez-bahārān dād berk⁹⁹⁹ (1:2019)

Sūre-i Rūm'da olan (11) āyet-i kerīmeye işāret buyurur: *fe'nzur ilā-āsāri rahmeti'llāhi keyfe yuḥyī'l-arḡa ba'de mevtiḡā*¹⁰⁰⁰ ya' nī āsār-ı rahmet-i (12) Ḥudā'ya nazar eyle gör nice ḡayāt virür arḡa mevtinden soñra, ya' nī ḡuş u 'uryān olduḡdan soñra. Rahmet-i (13) Ḥudā'dan murād bārāndur ki maḡallinde nüzül eylese eşcār u eşmār u zürü' u bāḡ u būstāna ḡayāt (14) virür. Kemākāle'l-Beyzāwī *fe'nzur [SE75a] ilā-āsāri rahmeti'llāhi eşeru'l-ḡays mine'n-nebātī ve'l-eşcāri ve envā'i's-şimārī (15) ve li-zālike ceme'ahū İbn 'Āmir ve Ḥamza ve'l-Kisā'i ve Ḥafş*¹⁰⁰¹ ya' nī nüzül-ı ḡaysden soñra nazar eyle gör (16) nebātdan ve eşcārdan ve envā'-ı şemārdan neler bitirür Ḥaḡ Te'ālā. Pes bu ḡālet-i ḡaşrden bir numūnedür. Ya' nī (17) ba'zı müfessirīn didiler ki eşer-i rahmet zāhirde bārāndur ki cümle eşyānuñ ḡayātı anuñladur. Ammā (18) bātında zıkr-i Ḥudā'dur ki ḡalbūñ ḡayātı anuñladur. Ba'zılar didiler ki eşer-i rahmet neşe'-i ḡubbiyedür ki (19) zemīn-i dil anuñla ḡayāt bulur [KA57a] ve ba'zılar ḡatında eşer-i rahmet dildür, dimişler. Zīrā manḡar-ı Ḥaḡ'dur. Nitekim [KB74b] (1) Ḥāzret-i Mevlānā *Meşnevī-i Şerīf* de bu mebḡaşden ḡaber virür. *Meşnevī*.

Şūfiy der-bāḡ ez-bahr-i ḡüşād (2)
Şūfiyāne rüy ber-zānū nihād¹⁰⁰² (4:1357)

⁹⁹⁷ Dünyanın izzeti mal ile; ahiretin izzeti amelleri ile dir. (Yılmaz, 348).

⁹⁹⁸ AİŞE'NİN -ALLAH ONDAN RAZI OLSUN- SORMASININ HİKAYESİ

⁹⁹⁹ Kış mevsiminde onlara ölüm veriyse de, baharla onları diriltti ve yaprak verdi.

(11) işāret buyurur: işāretdür KA.

¹⁰⁰⁰ Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. (Kur'ân-ı Kerīm, Rum: 50).

(14) Kemākāle'l-Beyzāwī: - SE.

¹⁰⁰¹ Bol yağmurun bitkilerde, ağaçlarda ve meyve çeşitlerindeki eseri. Bundan solayıdır ki İbn Amir, Hamza, el-Kisai ve Hafs bunu "asar" şeklinde çoḡul okumuşlardır.

(1) ḡaber virür: buyurdı İÜ.

¹⁰⁰² Bir sūfi, bir baḡda gönül ferahlıḡı için yüzünü sūfiler gibi dizine koydu.

Pes fūrū reft ū be-ḥod ender nuḡūl
Şud melūk ez-şūret-i ḥābeş fużūl¹⁰⁰³ (4:1358) (3)

Ki çe ḥasbī āḥir ender rez niger
İn dıraḥtān bīn u āşār u ḥaẓer¹⁰⁰⁴ (4:1359)

Emr-i Ḥaḡ bi-ş'nev ki guft est unẓur ū
Sūy-ı (4) in āşār-ı raḥmet ār rū¹⁰⁰⁵ (4:1360)

Guft āşāreş dil est ey bu'l-heves
Ān birūn āşār-ı āşārest u bes¹⁰⁰⁶ (4:1361)

Bāḡhā vū mīvehā (5) ender dil est
‘Aks-ı luṭf-ı ū birīn āb u gil est¹⁰⁰⁷ (4:1364)

Çun ḥayāt ez-Ḥaḡ be-gīrī ey revī
Pes ḡanī gerdī zi-gil (6) der-dil revī¹⁰⁰⁸ (3:1382)

TEFSİR-İ BEYT-İ ḤAKİM RADİYA’LLĀHU ‘ANH¹⁰⁰⁹

Ġayb-rā ebrī vū ābī dīger est
Āsmān u āftābī (7) dīger est¹⁰¹⁰ (1:2035)

Nāyed ān illā ki ber-ḥāşān pedīd
Bāḡiyān fī-lebsi min-ḥaḡḡin cedīd¹⁰¹¹ (1:2036)

Telvīḥ buyururlar ol āyet-i (8) kerīmeye ki sūre-i Ḳāf’dadur: *E fe-‘ayīnā bi’l-ḡaḡḡi’l-evveli bel hum fī-lebsin min-ḡaḡḡin cedīdin*¹⁰¹² Bi’l-ibtidā‘ i [İÜ63a] ḡattā (9) nu‘ cize ‘ani’l-i‘ ādeti ya‘ nī ibtidā‘ ḡaḡḡ eylemekde ‘āciz olduḡ mu ki i‘ āde itmekden ‘āciz olavuz, (10) *bel hum fī-lebsin min-ḡaḡḡin cedīdin* ey hum lā-yunkirūne ḡudratenā ‘ale’l-ḡaḡḡi’l-evveli bel hum fī-ḡalaṭīn ve şubhetin (11) fī-ḡaḡḡin cedīd ya‘ nī ehl-i inkār, inkār eylemezler bizüm ḡaḡḡ-ı evvele ḡādir olduḡumuza. [SE75b] Belki ḡaḡḡ-ı cedīd ki (12) i‘ ādedür, ḡaşr-ı ecsāddur, anda ḡalaṭ idüp şübhe iderler. Zīrā küffār-ı Mekke bu (13) ma‘ nāya maḡarr idiler ki dūnyā vū māfihāyī Ḥaḡ Te‘ālā ‘ademden ḡaḡḡ eyledi. Lākin ḡaşr-ı ecsādda (14) şübhe iderlerdi. Zīrā anı ḡilāf-ı ‘ādet ve ḡayrı mu‘tād olmaḡın maḡalldür dirlerdi. Anı (15)

¹⁰⁰³ Sonra kendi kendine derince daldı; bir boşboğaz onun uyku durumundan sıkılıp dedi:

¹⁰⁰⁴ “Ne uyuyorsun? Asmaya bak; şu ağaçları, eserleri ve yeşillikleri gör.

¹⁰⁰⁵ Hakk’ın buyurduğunu dinle; “Bakın” buyurmuştur; yüzünü şu rahmet eserlerine çevir.

¹⁰⁰⁶ -Sûfî- dedi: “Ey heves düşkünü! Hakk’ın eserleri, gönüldedir; o dıştaki, eserlerin eseridir ancak.

¹⁰⁰⁷ Bağlar ve meyveler gönüldedir; onun lütfunun aksî, bu su ve balçıktadır.

¹⁰⁰⁸ Ey yolcu! Hak’tan hayat alırsan, o zaman balçığa ihtiyacın olmaz, ilerlersin.

¹⁰⁰⁹ BİLGE SENÂİ’NİN -ALLAH ONDAN RAZI OLSUN- BEYTİNİN YORUMU

¹⁰¹⁰ Gayb âleminin başka bir bulutu ve suyu vardır, başka bir göğü ve güneşi vardır.

¹⁰¹¹ O ancak yakın kullara görünür. Geri kalanlar “yeni yaratıştan şüphe içindedir.”

¹⁰¹² “İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)? Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kâf: 15).

(11) Belki ḡaḡḡ-ı cedīd ki: - ḡaḡḡ-ı cedidüñ SE.

bilmediler ki ‘ademden hiç madde yoğ iken icāda kâdir olan bu deñlü madde ile kâdir olmaz mı ve ba‘zı (16) ehl-i taḥkīk ḥalk-ı cedīdden murād *el-a‘rāzu lā-yebkā zamāneyi*¹⁰¹³ ḥükmince teceddüd-i a‘ rāzdur dimişler. Nitekim (17) Ḥazret-i Mevlānā birkaç beyt-i şerīfle bu ma‘nāya işāret buyururlar. *Mesnevī*:

Her nefes nev mī-şevēd (18) dūnyā vü mā
Bī-ḥaber ez-nūşiden ender beḳā¹⁰¹⁴ (1:1145)

Ān zi-tizī müstemirr şekl āmed est
Çun şerer keş tiz conbānī (19) bed est¹⁰¹⁵ (1:1147)

Şāḥ-ı āteş-rā be-conbānī be-sāz
Der-naẓar āteş nümāyed bes derāz¹⁰¹⁶ (1:1148)

Īn derāzī müddet ez-tizī-yi şun‘ [KB75a] (1)
Mī-nümāyed sur‘ at engizī-yi şun‘ (1:1149)

Ve Ḥaḳ Sübhānehü ve Te‘ālā buyurur: *ve terā’l-cibāle taḥsebhā cāmideten ve hiye* (2) *temurru merra’s-seḥābi*¹⁰¹⁷ ya‘ nī cibālī görürsün ve cāmid ḡann idersin. Ḥālbuki ol cibāl mürür ider bulutlar (3) mürür itdiği gibi. Ya‘ nī sen dağları cāmid ve bir ḥāl üzre ḳarār itmiş görürsün ammā ol dağlar bulutlar gibi yürüyüp (4) geḳüp gitmekdedürler. İmdi ehl-i naẓar olanlar her nefesde ḥalk-ı cedīd müşāhede eyleyüp ḥaşr-ı ecsāda (5) zerre ḳadar şübhe götürmezler.

DER-MA‘NĀ ĪN ḤADİŞ-İ ŞERİF Kİ *İĠTENİMŪ BERDE’R-REBĪ‘ FE-ĪNNEHŪ YA‘MELU (6) BĪ-EBDĀNĪKUM KEMĀ YA‘MELU BĪ-EŞCĀRĪKUM VE’CTENĪBŪ BERDE’L-ḤARĪF FE ĪNNEHŪ YA‘MELU BĪ-EBDĀNĪKUM KEMĀ YA‘MELU BĪ-EŞCĀRĪKUM*¹⁰¹⁸

Ya‘ nī ḡanīmet [KA57b] tutuñ (7) ḡanīmet şayuñ bahāruñ şovuḡunu. Taḥḳīḳan ol bahāruñ şovuḡı bedenlerüñüzü ḳavī vü tāze vü (8) laṭīf eyler, büstānuñuzu bāḡuñuzu laṭīf ü ter ü tāze eylediği gibi. Ve berd-i ḥarīfden ictināb (9) eyleñ. Taḥḳīḳan ol [SE76a] güz şovuḡı eşcāruñuza eyledüğün bedenlerüñüze daḡı eyler. Ya‘ nī eşcārı nice ḥazān (10) eyledi ise bedenlerüñüze daḡı zarar eyler.

¹⁰¹³ Arazlar iki zamanda bâkî olmazlar.

¹⁰¹⁴ Her an dünya yenilenmektedir ve biz durağanlıkta yenilenmekten habersiziz.

¹⁰¹⁵ O elde hızla salınan kıvılcım gibidir; hızlılıkta onun daimi bir şekli olur.

¹⁰¹⁶ Ateş dalını araçla sallarsan ateş göze çok uzun görünür.

¹⁰¹⁷ Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Ḥālbuki onlar bulutların geḳişi gibi hareket ederler. (Kur’ân-ı Kerim, Neml: 88).

¹⁰¹⁸ “BAHARIN SERİNLİĞİNİ GANİMET BİLİNİZ. ZİRA O AĞAÇLARINIZA NE TESİR EDERSE SİZİN BEDENİNİZE DE ONU YAPAR” HADİSİNİN ANLAMI HAKKINDA

BAKİYYE-İ KİŞSA-İ PİR-İ ÇENGİ¹⁰¹⁹

Murg-ı ābī ğarķ-ı deryāyī ‘asel (11)
‘Ayn-ı Eyyübī şerāb u muġtesel¹⁰²⁰ (1:2096)

Sûre-i Şād’da olan āyet-i kerîmeye işāret [İÜ63b] buyururlar: *Urkuđ* (12) *bi-riclike’l-hāzā* muġteselun bāridun ve şerābun¹⁰²¹. Hikāyetun lime uşibe bihi ey idrib bi-riclike’l-arđa, *hāzā* (13) *muġteselun bāridun ve şerābun* ey fe-đarabehā fe-nebe‘at ‘aynun fe-ķile, *hāzā* *muġteselun* ey teġtesilu bihi (14) ve teşrabu minhu ve tuberri’u bāţineke ve zāhirake ve ķile nebe‘at ‘aynāni ħārratun ve bāridetun fe’ġtesele (15) mine’l-ħārrati ve şeribe mine’l-uĥrā¹⁰²² ya‘nī Haķ Tebāreke ve Te‘ālā Ĥazret-i Eyyüb’uñ du‘āsın icābet (16) buyurđı. Cebrāyil‘aleyhi’s-selāmı aña irsāl eyledi. Cebrāyil‘aleyhi’s-selām gelüp *urkuğ* (17) *bi-riclike’l-arđa* didi. Ya‘nī “Ayaġınla yire ur.” didi. Çün Eyyüb Nebī ayaġı ile yire urđı. (18) Bir ‘ayn zāhir oldı ve Cebrāyil‘aleyhi’s-selām buyurđı: *hāzā muġteselun* ya‘nī bu ‘ayn maĥall-i iġtisāldür. (19) Bundan iġtisāl eyle ve daĥı iç. Zāhirüñ ve bāţınuñ emrāzdan pāk u müberrā olsun, didi. [KB75b] (1) Ve ba‘zılar dimişler zāhir olan ‘ayn iki idi. Biri ıscak şı ve biri şovuk (2) şı idi. Issı şudan ġusl eyledi ve şovuk şudan içdi. Cemī‘-i ‘ilel-i zāhir ü bāţından (3) ĥalāş bulup pāk u müberrā oldı ve Ĥazret-i Mevlānā ģuddise sırrıhu pır-i çengünñ beden-i (4) şıķletinden ĥalāş bulup ‘ālem-i rü’yāda vāşıl olduġı zevķi Ĥazret-i Eyyüb ‘aleyhi’s-selāmuñ (5) ‘ilel-i zāhir ü bāţından pāk olduġına teşbih buyururlar ve murg-ı ābı deryādan şafā eyledüġi (6) gibi pır-i çengiden daĥı lezzet-i maĥz deryāsına ġarķ olup mest ü müstaġrak olmış idi, diyü buyurur. (7)

NĀLİDEN-İ SÜTŪN-I ĤANNĀNE¹⁰²³

Ger ni-yendī vāķıfān-ı emr-i kun
Der-cihān redd geşte būdī in suĥan¹⁰²⁴ (1:2124)

Ya‘nī (8) Haķ Te‘ālā’nuñ *kun* dimekle istedüġini ĥalk itmege ķādir olduġın bilenler olmayalar idi. Sicn-i cemād (9) ve nāle-i sūtün-ı cihānda merdūd olaydı, hiç kimse aña

¹⁰¹⁹ ÇENG ÇALAN İHTİYAR HİKAYESİNİN DEVAMI

¹⁰²⁰ Bal denizine batmış bir su kuşuydu; Eyyüb’ün içip yıkanma pınarıydı.

¹⁰²¹ Biz de ona, “Ayaġını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soġuk bir su” dedik. (Kur’ân-ı Kerim, Sad: 42).

¹⁰²² Onun başına gelen bir olayın anlatımıdır. Yani ayaġınla yere vur, İşte yıkanacak ve içecek soġuk bir su yani ona (yere) vurdu da bir göze fişkırdı ve denildi ki “bu yıkanacak (bir sudur)” yani onunla yıkanırısın ve ondan içersin. Böylece hem içini hem de dışını temizlersin. Ve denilmiştir ki biri sıcak, biri soġuk iki göze fişkırmıştır ve o da yıkanmıştır.

(15) Ya‘nī Haķ: Ya‘nī çün Haķ İÜ.

¹⁰²³ HANNANE DİREĞİNİN İNLEMESİ

¹⁰²⁴ “Kün (Ol)” emrini bilenler olmasaydı, bu dünyada bu söz reddedilirdi.

(8) Haķ Te‘ālā’nuñ... olmıyalar idi: - SE.

inanmaya idi. Lâkin Allâh Te‘âlâ kâdirdür. [SE76b] Fâ‘il-i muṭlaḳdur. (10) *İnnemâ emruhu izâ-erâde şey‘en en yeḳûle lehû kun fê-yeḳûne*¹⁰²⁵ feḥvâsınca cemâda ve nebâta ve ḥayvâna nuṭṭ virmege (11) kâdirdür. Benî Âdem’üñ elbet nuṭṭı bir et pâresi degül midür? Haḳ Te‘âlâ nuṭṭ virdi, söyletdi.

Tâbe-nâmûs-ı (12) müselmânî zîned
Der-tasallus tâ-nedânî ki kîned¹⁰²⁶ (1:2148)

Telbîs ile ve sâlûslıg ile dirlik iderler. (13) Tâ ki sen bilmeyesin ki anlar kimlerdür. Ya‘nî çün zuhûr-ı mu‘cizât-ı enbiyâyı görür inkâra mecâlleri (14) olmaz. Bu kerre i‘tikâd-ı fâsidlerin pinhân iderler ki küfr ü nifâḳ-ı zenâdîḳa [KA58a] vü felsefedür. (15) Pinhân idüp şûret-i ehl-i îmânda dirlik iderler. Nitekim Haḳret-i Hudâ sûre-i Baḳara’da (16) buyurur: *ve mine’n-nâsi men yeḳûlu amennâ bi’llâhi ve bi’l-yevmi’l-âḥiri ve mâ hum bi-mu‘minîne yuḥâdî‘ûn* (17) *Allâhe ve’llezîne âmenû ve mâ yaḥde‘ûne* [İÜ64a] *illâ enfusehum ve mâ yeḣ‘urûne*¹⁰²⁷. Ya‘nî bu insândan (18) ba‘zı tâyife var ki iderler “Biz Allâh’a îmân getürüp anı taḣdîḳladuḳ ve âḫiret (19) günini ve anuñ içinde vâḳi‘ olıcaḳ nesneleri inanduuḳ.” didiler. Hâl budur ki bunlaruñ [KB76a] (1) îmânı yoḳdur. Bunlar mü‘minlerden degüldür. Belki münâfıḳlardandur. Allâh’a ḥud‘ a iderler ve daḫı îmân getürenlere (2) ḥud‘ a iderler. Hâlbuki ḥud‘ a itmezler. İllâ kendü nefslerine ḥud‘ a iderler. Ammâ şu‘ûrları yoḳdur, (3) bilmezler. Hâşıl-ı kelâm münkir olanlar kitmân-ı küfr ü ḍalâl ve izhâr-ı islâm ü kemâl iderler.

Bâ-zebân gerçi ki (4) töhmet mî-nihend
Dest ü pâhâşân guvâhî mî-dehend¹⁰²⁸ (1:2153)

Ya‘nî egerçi zebânla kendü kendüler töhmet iderler, (5) ehl-i îmânuz, mu‘cizât-ı enbiyâya inanduuḳ dirler ammâ lisân-ı ḥaliyle elleri ayakları münkir olduḳlarına (6) şehâdet ider. Zîrâ münkirüñ zâhir a‘mâlinden i‘tikâd-ı bâṭınisi ma‘lûm olur. *Ez-zâhiru* (7) *‘unvânu’l-bâṭin*¹⁰²⁹ ḥükmince zâhirden bâṭına istidlâl eylemek mümkindür ve âḫiretde daḫı ehl-i cürmüñ (8) elleri ayakları şehâdet itse gerekdür. Nitekim Haḳ Te‘âlâ bu şehâdetden ḥaber virür. *Eli-yevme* (9) *naḥtimu ‘alâ-efvâhihim ve tukellîmunâ eydîhim ve teşhedu erculuhum bimâ kânû*

¹⁰²⁵ Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir. (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 82).

¹⁰²⁶ Müslümanlık namusuyla riya içinde yaşamak için; kim olduklarını bilememen için,

¹⁰²⁷ İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır. Bunlar Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 8-9).

¹⁰²⁸ Eli ve ayağı cansızdır, canı ne derse bu ikisi onun emrindedir.

¹⁰²⁹ Zahir batının göstergesidir.

*yeksibūne*¹⁰³⁰ [SE77a] ve ehl-i cürmüñ ve ehl-i (10) inkāruñ sīmāları dağı bāṭınlarınuñ aḥvāline şehādet ider. ‘ Ārif olanlar anuñ (11) gibileri sīmālarından bilürler.

İZHĀR-I MU‘CİZE-İ ḤAZRET-İ PEYGAMBER¹⁰³¹

Çun şenīd ez-senghā Būcehl (12) ĩn
Zed zi-ḥıřm ān senghā-rā ber-zemīn¹⁰³² (1:2160)

Bu ḥikāye dağı Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ ḳudretin beyānidur ki (13) seng-rīzeleri Ebūcehl’uñ elinde söyletdi. Lākin Ebūcehl-ṭabī‘at ve felsefī-cibillet olan münkir (14) inanmaz. *Fī-ḳulūbihim maraḍun feẓādehumu’llāhu maraḍan*¹⁰³³ mūcibince ne ḳadar mu‘cizāt u ḳudret görseler inkārları (15) ziyāde olur.

[fā‘ilā tūn/fā‘ilātūn/fā‘ilūn]
Çeşm-i ũ İblīs āmed ḥāk bīn¹⁰³⁴

Ebūcehl’uñ nazarı İblīs nazarı gibi ḥāk görici (16) geldi ki Resūlu’llāh’uñ şūretin gördi. Zātında olan esrār-ı İlāhiyye’yi göremedi. Nitekim (17) İblīs dağı Ḥazreti Ādem’uñ şūretin görüp sīretin göremeyüp secdeden ibā eyledi. (18) *Ene ḥayrun minhu ḥalaḳtenī min-nārın ḥalaḳtehū min-tīn*¹⁰³⁵ diyüp istikbār eyledi.

TEFSİR-İ DU‘Ā’-Yİ (19) DÜ FERİŞTEH¹⁰³⁶

Nān dehī ez-behr Ḥaḳ nānet dehend
Cān dağı ez-behr-i Ḥaḳ cānet dehend¹⁰³⁷ (1:2236)

Men cā’e [KB76b] (1) *bi’l-ḥaseneti fe-lehū ‘aşru emşāliḥā*¹⁰³⁸ mūcibince birine on ‘ivaż virilür.

V’ān ki der-anbār mānd u (2) şarfe kerd
Eşpeş u müş u ḥevādiş [İÜ64b] pāk ḥürd¹⁰³⁹ (1:2240)

¹⁰³⁰ "O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder." (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 62).

¹⁰³¹ HAZRET-İ PEYGAMBER’İN MUCİZE GÖSTERMESİ

¹⁰³² Ebū Cehil bu taşlardan duyunca, öfkesinden taşları yere vurdu.

¹⁰³³ Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 10).

¹⁰³⁴ O İblīs’in gözü toprağı gördü.

¹⁰³⁵ “Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” (Kur’ân-ı Kerīm, A’râf: 12).

¹⁰³⁶ İKİ MELEĞİN DUASININ YORUMU

¹⁰³⁷ Allah için ekmek verirsene sana ekmek verirler. Hak için can verirsene sana can verirler.

¹⁰³⁸ Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. (Kur’ân-ı Kerīm, En’âm: 160).

¹⁰³⁹ Ambarda bırakan ve tasarruf yapanıkini olaylar biti ve faresi iyice yer.

Ya‘nî çün bir kimse *meşelu’llezîne yunfîkûne* (3) *emvâlehem fî-sebîlillâhi ke-meşeli ħabbetin enbetet seb‘a senâbile fî-kulli sunbuletin mi’etu* (4) *ħabbetin va’llâhu yuḏā‘ıfı li-men yeşā‘u va’llâhu vâsı‘un ‘alîmun*¹⁰⁴⁰ mazmûn-ı münîfince mâlını sebîlu’llâhda (5) infâk itmeye şarf itmeye anuñ mâlını ve maḥşûlini ħavâdiş-i müşlar yir ve bit düşüp (6) [KA58b] fenâ olur. Nitekim Hâzret-i Resûl buyurur: *Beşşir mâle’l-beḥîli bi-ħâdişin ev vârişin*¹⁰⁴¹ ve yine buyurur (7) şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *ħaşşinû emvâlekum bi’z-zekâti ve dâvû emrâżakum bi’s-şadeķati ve’steķbilû* (8) *envā‘a’l-belāyā bi’d-du‘ā’ı*¹⁰⁴² ve yine buyurur şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem *yeķûlu ibnu âdem mâlî mâlî ve hel le-ke* (9) *min-mâlike illā mā ekelte fe-efneyte ev lebiste fe-ebleyte ev teşaddeķte fe-ebķayte*¹⁰⁴³. Pes infâk (10) eylemek ħayrludur ki birine on ve belki yidi yüz ve belki biñ dörd yüz virilmek [SE77b] va‘d olınmışdır. (11) **Beyt:**

[fā‘ilātün/mefā‘ilün/fa‘lün]
Her ki-rā māl hest u ħurden nîst
Ū ez-ân māl behregî dâred
Yā be-tārāc ħâdişât berend
Yā be-mirās (12) ħāre be-g’zāred¹⁰⁴⁴

ŞABR-I FERMŪDEN-İ A‘RÂBİ¹⁰⁴⁵

Hemçunîn ez-peşşe gîrî tâbe-pîl
Şud ‘ıyālu’llâh-ı Hâķ ni‘me’l-ma‘îl¹⁰⁴⁶ (1:2295) (13)

Buncılayın sıvrısıñekden file varıncaya ħesâb itseñ cümlesinüñ rızķı ve *mā min-dabbetin fî’l-arḏı* (14) *illā ‘ala’llâhi rızķuhā*¹⁰⁴⁷ feḫvāsınca Allâh üzerinedür ya‘nî cümlesinüñ rızķı Allâh Te‘ālâ’dur.

¹⁰⁴⁰ Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 261).

¹⁰⁴¹ Cimri kişinin malını doğal bir afetle ya da bir varisle müjdele. (Yılmaz, 65).

¹⁰⁴² Mallarınızı zekatını vererek koruyunuz. Hastalıklarınızı sadaka ile tedavi ediniz. Belaya karşı duayı hazırlıkta tutunuz. (Yılmaz, 206).

¹⁰⁴³ Adem oğlu “malım malım” der. Peki yiyip tükettiğin ya da giyip eskittiğin ya da tasadduk edip de baki kıldığın dışında malında sana ait olan (birşey) var mıdır? (Müslim, Zühd: 3).

(10) yüz - virilmek: yüz ‘avz virilmek SE, İÜ.

(11) Beyt: Naẓm İÜ.

¹⁰⁴⁴ Malı olup da yemiyenler o maldan kazançlı çıkarlar! Yemedikleri malları ya telef olur ya da mirasçılara kalır.

¹⁰⁴⁵ BEDEVİNİN SABIR BUYURMASI

¹⁰⁴⁶ Aynı şekilde sıvrısinekten tut file kadar, -bütün canlılar-Allah’ın ailesidir ve Hak ne güzel aile sahibidir.

¹⁰⁴⁷ Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızķı Allah’a ait olmasın. (Kur’ân-ı Kerîm, Hud: 6).

NAŞİHAT (15) KERDEN-İ ZEN MER ŞÜY Kİ SUHEN EFZÜN EZ-KADEM VE
EZ-MAKÂM HOD ME-GÜ¹⁰⁴⁸

Nitekim Hâzret-i Hüdâ sûre-i (16) Şaf'da buyurur: *Yâ eyyuhe'llezîne âmenû li-me teķûlûne mâ lâ-tef'alûn*¹⁰⁴⁹, bu âyet-i kerîmenûñ sebeb-i (17) nüzûli budur ki mü'minler didiler ki eger eḥabb-ı a' māl n'idügin bilseñ mālumuzu ve nefsumuzu (18) bezl iderdüñ Allāh katında sevgülü olan a' mālden ötüri didiler. Allāh Te'ālā âyet-i (19) kerîmeyi gönderdi ki *ina'llāhe yuḥibbu'llezîne yuķātilûne fî-sebîlihî şaffen*¹⁰⁵⁰ buyurup eḥabb-ı [KB77a] (1) a' mālî anlara bildürdi. Yevm-i eḥadda yüz döndürdiler. Bu âyet-i kerîme nâzil oldu ki: *Yâ eyyuhe'llezîne âmenû* (2) ey ol kimseler ki îmān getürdiñüz, *li-me teķûlûne* ne içün söylersiz, *mâ lâ tef'alûn* ol nesne ki (3) işlemezsiz *kebura maķten 'inda'llāhi*¹⁰⁵¹ ulu ve büyük oldu hışm yöninden Allāh katında. *el-maķt* (4) eşeddu'l-buğzi¹⁰⁵² *en teķûlû mâ lâ-tef'alûne* Ya'nî işlemediñüz nesneyi söylemek Allāh katında (5) buğz yöninden eşedddür. *ve neşabehû 'ale't-temyizi li'd-delāleti 'alā-enne kavlihim hāzā maķtun ḥālişun* (6) *kebîrun 'inde men yahķiru dūnehû kulle 'azîmin mubālegaten fî'l-men'i 'anhu*¹⁰⁵³ ve ' ulemā katında bu âyet-i kerîme ' âmdur (7) ve şāmildür. Ya'nî her kim bir sözi söyleye ve anuñla ' amel olmaya bu ' itābda dāḥildür [İÜ65a] dimişler. (8) Ve şol ' ulemā ki ḥalkı ' amel-i ḥayra emr iderler ve kendüleri ' amel-i ḥayr işlemezler anlar daḥı dāḥildür. (9) Nitekim buyurur: *E te'murûne'n-nāse bi'l-birri ve tensevne enfusekum*¹⁰⁵⁴ ve Hâzret-i Resûlu'llāh şallāhu 'aleyhi (10) ve sellem Mi'rāc gicesi gördüm ki [SE78a] buncılayın kimselerüñ tutaķlarını āteşden miķrāz (11) ile kesmişler diyü buyurdu. **Beyt:**

[me' ūlū/fā' ilātün/mefā' ilün/fā' ilün]
Ez-men be-güyî ' âlem-i tefsîr güyî-rā
Ger der-' amel ne-güşî (12) nādān-ı müfessiri
Bār-ı dıraḥt-ı ' ilm ne-dānem be-coz ' amel

¹⁰⁴⁸ KADININ KOCASINA “KENDİ KADEM VE MAKAMINDAN FAZLA SÖZ SÖYLEME” DİYE NASİHAT ETMESİ

¹⁰⁴⁹ Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? (Kur'an-ı Kerim, Saff: 2).

(17) ki – eḥabb: ki eger eḥabb İÜ.

¹⁰⁵⁰ Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda... saf bağlayarak çarpışanları sever. (Kur'an-ı Kerim, Saff: 4).

¹⁰⁵¹ ...şiddetli bir buğz bakımından Allah katında büyüdü... (Kur'an-ı Kerim, Saff: 3).

¹⁰⁵² “el-maķt” kelimesi “buğz”un (düşmanlığın, öfkenin) en şiddetli halidir.

¹⁰⁵³ Temyiz olarak nasb edilmiştir ki bu, bu sözlerinin kendi dışındaki kişi her türlü yüceliği hakir gören kimseler nezdinde tam anlamıyla ve büyük bir gazap sebebidir, şeklindeki söze delalet eden bir temyizdir; mübalağa olarak ve bu durumdan sakındırmak amacıyla söylenmiştir.

(9) dāḥildür - : dāḥildür. Nitekim buyurur SE. İÜ, KA.

¹⁰⁵⁴ "Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?" (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 44).

(10) tutaķların: tudaķların İÜ; dudaķlarını KA.

(11) Beyt: Naẓm İÜ, KA.

Bā-‘ilm eger ‘amel ne-kunī šāḥ bī-berī¹⁰⁵⁵ (13)

İN SUḤENHĀ EGER RĀST EST AMMĀ İN MAḲĀM-I TEVEKKÜL TERĀ NĪST
VE İN SUḤEN FEVḲ-İ MAḲĀM (14) VE MU‘ĀMELE-İ ḤOD TU-RĀ ZİYĀN DĀRED
Kİ KEBURA MAḲTEN ‘İNDĀ’LLĀH BĀŞED ĀN TEḲŪLŪ MĀLĀ (15)
TEF‘ALŪNE¹⁰⁵⁶

Zen-i ‘Arābī didi ki egerçi bu sözler ki sen söylersen gerçektir (16) ammā bu maḲām
senün tevekkülün maḲāmı degüldür [KA59a] ve bu sözler senün maḲāmınıñ (17) ve
mu‘ameleñün mā-fevḳindedur, senün ḥālün olmayan sözleri söyleme ki (18) saña ziyān ider,
Kebura maḲten ‘inda’llāh¹⁰⁵⁷ olur. İşlemedigün nesneyi söylemeñ, didi.

Kibr zışt (19) u ez-gedāyān zıştter
Rūz-ı serd u berf v’ānki cāmeter¹⁰⁵⁸ (1:2318)

Tekebbür çirkindür, gedālardan zuhūr iderse [KB77b] (1) dahı ziyāde çirkin olur.
Ḥazret-i Resūl’illāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *şelāsun lā-yukellimuhumu’llāhu
yevme’l-ḳiyāmeti ve lā-yenzuru ileyhim ve lā-yuzekkīhim ve le-hum ‘azābun elīm Şeyḥ zān
ve melik-i kezzāb ve ‘āyil-i mutekebbir*¹⁰⁵⁹.

NAŞİHAT KERDEN-İ MERD ZEN-RĀ Kİ DER-FAḲİRĀN BE-ḤĀRĪ
MENER¹⁰⁶⁰

Guft ey zen tu zenī yā bu’l-ḥazan(4)
Faḳr faḥr āmed merā ber ser me-zen¹⁰⁶¹ (1:2342)

Ya‘nī ol sultān-ı dīn *el-faḳru faḥrī*¹⁰⁶² diyü buyurmuşdur. Benüm faḳirliğümü (5)
başıma ḳaḳma. Şöyle rivāyet olunur ki ekābir-i Ḳureyş Ḥazret-i Resūl’illāh şalla’llāhu

¹⁰⁵⁵ Tefsir eden alemler bana sor / Amelde çaba göstermezsen müfessir anlamazsın / İlim ağacının meyvesi
amaldan başka bir şey değildir / İlimle amel etmezsen meyvesiz ağaç dalı gibi olursun (Sa‘di, Mevā‘iz, 55.
Kaside, 27. ve 28. beyitler) (<https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghasides/sh55/>).

¹⁰⁵⁶ ZİRA BU SÖZLER DOĞRUYSA DA BU TEVEKKÜL MAKAMI SENİN DEĞİLDİR. KENDİ
MAKAMIN VE DAVRANIŞIN ÜZERİNDE BU SÖZÜ SÖYLEMENİN ZARARI VARDIR “ALLAH
KATINDA BÜYÜK NEFRET EDİLEN OLDU.”

(14)ān teḳŭlŭ mālā tef‘alŭne: - İÜ.

¹⁰⁵⁷ Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir. (Kur’ân-ı Kerîm, Saf: 3; Mümin: 35).

¹⁰⁵⁸ Kibir çirkindir, ama dilencilerin kibri daha da çirkin. Soğuk ve kar günü ve de o sırada elbise ıslak!

¹⁰⁵⁹ Allah Teâlâ kıyamet gününde üç kişiyle konuşmaz, onları temize çıkarmaz, suratlarına bile bakmaz; onlar
için acıklı azap vardır: Bunlar zina eden ihtiyar, yalan söyleyen hükümdar, kibirlenen fakirdir. (Müslim, İman:
172; Tirmizî, Cennet: 25).

¹⁰⁶⁰ ADAMIN, HANIMINA “FAKİRLERE AŞAĞILAMAYLA BAKMA” DİYE NASİHAT ETMESİ

¹⁰⁶¹ -Adam- dedi: “Ey kadın! Sen kadın mısın yoksa hüznler babası mı? Fakirlik benim övücüm oldu, başıma
kakma.

¹⁰⁶² Fakirlik övücümdür. (Yılmaz, 153).

(4) diyü buyurmuşdur: - buyurmuşdur İÜ.

‘aleyhi ve selleme didiler ki (6) senüñ meclisüñde dāyim faķırler hāzır olurlar İbn Mes‘ūd u Maķdād u Bilāl u ‘Ammār Şuheyb (7) gibi rağıya’llāhu ‘anhüm ecma‘ın, bu faķırleri meclisüñden ırağ eyle, biz senüñ meclisüñde (8) oturup saña inķıyād idelüm, didiler. Bu āyet-i kerīme nāzil oldu: *ve lā-taṭrudi’llezīne* (9) *yed‘üne Rabbehum bi’l-ğadāti ve’l-‘aşıyyi yurīdūne vecchehū*¹⁰⁶³. İmdi devlet-i dünyāya nāzar olunmaz (10) belki nāzar devlet-i āhirete ve hilye-i bāṭınadır.

Ver gedā gūyed suhen çun zerrekān
Reh ni-yābed kāle-i (11) ū der-dükān¹⁰⁶⁴ (1:2351)

Eger gedā zerrekān gibi cevher-i maḥz söylese anuñ [SE78b] metā‘-ı kelāmı ehl-i dünyānuñ (12) dükkān-ı ḳalbine yol bulmaz. Zīrā ‘izzu’d-dunyā bi’l-mālī [İÜ65b] ve ‘izzu’l-āḫirati bi’l-a‘mālī¹⁰⁶⁵’dur. ‘Āķıl olanlara (13) lāyık degüldür ki dünyānuñ ehline ve anuñ zīver ü zīnetine nāzar eyleye. Belki emr-i āhiretde (14) gūşış eyleye ki lāzım olıcaķ odur.
Beyt:

[mefā‘ilün/fe‘ilātün/mefā‘ilün/fe‘ilün]
Tüvāngirī ne-be-mālest nezd-i ehl-i kemāl
Ki (15) māl tā-leb-i gūrest ve ba‘d ez-ān a‘māl¹⁰⁶⁶

Ve Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Ṭaha’da buyurur: *Ve* (16) *lā-temuddenne ‘ayneyke ilā-mā mettā‘nā bihī ezvācen minhum zehrati’l-ḫayāti’d-dunyā li-neftinehum* (17) *fihī ve rızķu Rabbike ḫayrun ve ebķā’*¹⁰⁶⁷. *Ve lā-temuddenne ‘ayneyke ey nāzaru ‘aynike*¹⁰⁶⁸, *ilā-mā* (18) *mettā‘nā bihī* istiḫsānen lehū ve temennen en yekūne leke mişluhū ya‘nī keferenüñ mālın görüp (19) benüm de şöyle māl ü menālim olsa diyü ḫasretle nāzar itme, *ezvācen minhum* [KB78a] (1) eşnāfen mine’l-keferati¹⁰⁶⁹, *zehrati’l-ḫayāti’d-dunyā ey ez-zīne ve’l-behce*¹⁰⁷⁰, *li-neftinehum fihī* li-nebluvehum (2) ve naḫtebirahum ev li-nu‘azzibehum fi’l-āḫirati bi-sebebiḫī¹⁰⁷¹, *ve rızķu Rabbike* ve mā iddeḫara leke fi’l-āḫirati ev mā (3) razeķake mine’l-

(7) dūr: ırağ SE, İÜ, KA.

¹⁰⁶³ Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşām O’na dua edenleri yanından kovma. (Kur’ân-ı Kerīm, En’ām: 52).

¹⁰⁶⁴ Dilenci kıymetli altın gibi söz söylese, onun malı dükkāna giremez.

¹⁰⁶⁵ Dünyanın izzeti mal ile; ahiretin izzeti amelleri ile. (Yılmaz, 348).

¹⁰⁶⁶ Kamil olanların nezdinde güç mal ile değildir. Mal mezarın kenarıdır diğerkleri ameldir. (Sādi, Mevā’iz, Kasā’id, 36. Kaside) (<https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghasides/sh36/>).

¹⁰⁶⁷ Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızķı daha hayırlı ve daha kalıcıdır. (Kur’ân-ı Kerīm, Taha: 131).

¹⁰⁶⁸ Yani gözünün bakması.

¹⁰⁶⁹ Kafirlerden bazı sınıflara...

¹⁰⁷⁰ Yani süs ve mutluluk...

¹⁰⁷¹ Onları belaya düçar edip imtihan edelim ya da ahirette onun sebebiyle onlara azap edelim diye...

hudā ve'n-nubuvveti¹⁰⁷², *hayrun* mimma menehahum fi'd-dunyā¹⁰⁷³, ve *ebkā* fe-innehū lā-yenkaṭi^{c, 1074} ya' nī (4) gözlerüni baḳdurma, ya' nī naẓar itme ol nesnenüñ cānibine ki biz metā^c landurduk ya' nī behremend (5) eyledük ol nesne ile eṣnāfi kefereden zīnet ü behcet-i ḥayāt-ı dünyā ki māl ü menāldür. Tā ki imtiḥān (6) eyleyevüz māl ü menālide yāḥud anlara ol māl ü menāli fitne vü belā eyleyevüz. Yāḥud kıyāmetde (7) 'azāb eyleyevüz ol māl ü menāl sebebi ile. Ve Rabbinüñ saña rüz-be-rüz virdügi rızḳ ḥayrludur. (8) Yāḥud senüñ içün āḥiretde müddeḥir [KA59b] olan rızḳ. Yāḥud seni hidāyet ü nübüvvet rızḳı ile (9) rızıklandırması. *Hayrun* ḥayrludur. *Ve ebkā* daḥı bākī ve pāyendedür anlaruñ māllarından ki (10) fānī vü bī-i^c tibārdur.

Āteş sūzā ki dāred in gümān
Ber-Ḥudā-yı ḥālīk her dü cihān¹⁰⁷⁵ (1:2356)

İki cihānuñ (11) ḥalkı üzerine bu gümānı kim eyler ki ba' zı ḳullarına ni' met ü māl ü mülk ve 'azamet ü celāl (12) vire ve anuñ muḳābelesinde faḳīr ḳullarına ṣad hezār zevḳ ü ḥāl ve müşāhede-i cemāl (13) virmeye [SE79a] zūlm olmış olur. Ḥāṣā ki Ḥaḳ Te'ālā *erḥamu'r-rāḥimīndür. Ekremu'l-ekremīndür*. Bir bendesine (14) zūlm eyleye belki ol ḳadar faẓl u iḥsān ider ki çekdügi ṣiddet-i faḳrı ferāmūş eyleye. (15) Nitekim ni' met ü şehvet ehli olanlara ol ḳadar miḥnet ü 'azab vire ki cümle lezzetleri (16) ferāmūş ideler. Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *Yu'tā bi-en'ami* (17) *ehli'd-dunyā min-ehli'n-nāri yevme'l-ḳiyāmeti fe-yuṣbeḡu fi'n-nāri ṣabḡaten ṣumme yuḳālu* [İÜ66a] *yā ibne ādem hel ra'eyte* (18) *ḥayran ḳaṭṭu hel merra bike na'imun ḳaṭṭu fe-yeḳūlu lā-va'llāhi ve yu'tā bi-eṣeddi'n-nāsi bu'sen fi'd-dunyā* (19) *min-ehli'l-cenneti ve yuḳālu lehū yā ibne ādem hel ra'eyte bu'sen ḳaṭṭu hel merra bike ṣiddetun ḳaṭṭu fe-yeḳūlu* [KB78b] (1) *lā-va'llāhi mā merra bī-bu'sun ḳaṭṭu ve lā-ra'eytu ṣiddeten ḳaṭṭu*¹⁰⁷⁶. Ya' nī ehl-i dünyādan ziyāde ni' met ṣāḥibi (2) olup ehl-i nār olanlardan birisi getirüle kıyāmet güninde ol kimseyi bir kerre nāra gösterüp (3) girü çıkaralar aña diyeler “Yā İbn Ādem, hiç dünyā ḥayrlarından

¹⁰⁷² Ve senin için ahirette biriktirdiği ya da seni hidayet ve nübüvvetle rızıklandırması...

¹⁰⁷³ Onlarda dünyada vermesinden...

¹⁰⁷⁴ Zira o kesintiye uğramaz.

(7) Ol māl sebebi eyleyevüz: Ol māl ü menāl sebebi ile İÜ.

¹⁰⁷⁵ Bu düşüncüyü Allah'a, iki cihanın yaratıcısına yakıştıranı ateş yakar.

¹⁰⁷⁶ "Kıyamet günü, cehennemliklerin, dünyada en müreffeh olanı getirilerek ateşe bir kere batırılacak. Sonra: "Ey ademoğlu denilecek. (Cehennemde) hiç nimet gördün mü? Sana hiç hayır uğradı mı?" "Hayır! Ey Rabbim, vallahi hayır!" diyecek. Sonra cennetliklerden dünyüdü en fakir olan getirilecek. O da cennete bir sokulup çıkarılacak ve kendisine: "Ey ademoğlu (cennette) hiç fakirlik gördün mü, hiç sıkıntı çektin mi?" denilecek. O da: "Hayır! Vallahi ya Rabbi! Başımdan hiç fakirlik geçmedi, hiçbir sıkıntı çekmedim" diyecek." (Müslim, Münafikün 55, (2807)).

(1) ziyāde ni' met: - ni' met İÜ, KA.

bir hayr gördün mi hiç saña dünyā ni‘ metlerinden (4) bir ni‘ met vāşıl oldu mı?”, Ol kimse “Yok va’llāhi bir nesne görmedüm” diye ve dağı götürüle kıyāmet (5) güninde nāsuñ ihtiyāc yöninden eşeddi olan bir kimse ya‘ nī ziyāde bir fakīr muhtācı götüreler ki (6) ehl-i cennetden ola ve aña cennetde maḳāmın göstereler. Cennet şafāsıyla ziyāde mesrūr olduğda (7) aña diyeler ki “Yā İbn Ādem, dünyāda hiç ihtiyāc ve faqr gördün mi ve hiç saña şiddet uğradı mı, vāşıl (8) oldu mı?” diyeler. Ol kimse. “Yok va’llāhi ne ben ihtiyāc gördüm ne şiddet uğradı baña” diye. Ya‘ nī (9) ḡanī olanlar bir nazar nārı görmekle dünyānuñ cemī‘ -i şafāların ferāmūş ideler ve fakīr olanlar cenneti (10) bir nazar görmekle ol fakīre şöyle zevk ḥāşıl ola ki dünyāda çekdügi faqr ü fenā ve şiddet (11) ü ‘ ināyı ferāmūş eyleye.

Ger be-girem ber-kenem dendān-ı mār
Tāş ez-ser küften ne-b’ved żarār¹⁰⁷⁷ (1:2359)

Mārdan ki murād māl-i dünyādur. (12) Eger anı tutarsam ya‘ nī taḥşil idüp [SE79b] ele götürsem anuñ żararın def‘ iderin zekātın virmekle (13) ve hayrāta şarf itmekle. Zīrā zekāt virmeyüp hayrāta şarf itmeyenler ḥaḳḳında Ḥazret-i Ḥudā (14) sūre-i Āl-i ‘İmrān’da buyurdi: *seyuṭavveḳūne mā baḥilū bihī yevme’l-ḳiyāmeti*¹⁰⁷⁸ āyet-i kerīmenūñ evveli (15) budur ki *ve lā-yaḥsebenne’llezīne yebḥalūne bimā ātāhumu’llāhu min-faḍliḥi huve ḥayran lehum*¹⁰⁷⁹. Ve (16) şöyle şanmasunlar şol kimseler ki denā’et himmetlerinden [KA60a] baḥillik iderler ol nesneye (17) ki māl-ı dünyādan Allāh Te‘ālā virmişdür fażlından, kereminden, ol baḥli hayrlu şanmasunlar. (18) *Bel huve ey el-buḥlu, ya‘ nī ol buḥl, şerrun lehum*¹⁰⁸⁰ ve li’ssticlābi’l-‘ ikābi ‘ aleyhim, Allāh Te‘ālā’nuñ (19) ‘ ikābını anlaruñ üzerine celb eyledügi iḳūn baḥl anlara hayr degüldür, şerdür, *seyuṭavveḳūne* [KB79a] (1) *mā baḥilū bihī yevme’l-ḳiyāmeti*¹⁰⁸¹ seyelzimūne vebāle mā baḥilū bihī ilzāme’t-tavḳi ya‘ nī yakın (2) zamānda toḳlanurlar ol baḥl itdükler nesne ile kıyāmet güninde. Ve ‘ anhu [İÜ66b] ‘ aleyhi’s- (3)selām. *Mā min-raculin lā-yu’eddi zekāte māliḥi illā ce‘ale’llāhu lehū şuca‘an fī-‘unuḳihī yevme’l-ḳiyāmeti* (4) ya‘ nī bir racul yokdur ki mālınıñ zekātın edā itmeyecek olursa Allāh Te‘ālā ol kimsenūñ (5) mālını bir ejderhā eyler. Ol ejder gelüp boynına tolaşa kıyāmet güninde, (6) *ve ma’l-ḥayātu’d-dünyā illā metā‘u’l-ḡurūri*¹⁰⁸² ve dağı sūre-i Tevbe’de

¹⁰⁷⁷ Tutarsam, başı ezilmekten zarar görmesin diye yılanın dişini çekerim.

(11) māl-i dünyādur: murād māl-i dünyādur İÜ.

¹⁰⁷⁸ Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. (Kur’ân-ı Kerīm, Āl-i İmrân: 180).

¹⁰⁷⁹ Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. (Kur’ân-ı Kerīm, Āl-i İmrân: 180).

¹⁰⁸⁰ ...onlar için bir şerdir... (Kur’ân-ı Kerīm, Āl-i İmrân: 180).

¹⁰⁸¹ ... cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. ... (Kur’ân-ı Kerīm, Āl-i İmrân: 180).

¹⁰⁸² Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir. (Kur’ân-ı Kerīm, Āl-i İmrân: 185).

buyurur: *Ve'llezîne* (7) *yeknizüne'z-zehebe ve'l-fıddate ve lâ-yunfıkūnehā fî-sebîlî'llāhî fe-beşşirhum bi-azābin* (8) *elîmin*¹⁰⁸³. Ya' nî şunlar ki altunı ve gümüşü hazine idüp şaklayalar ve anı (9) fî-sebîlî'llāh infāk itmeyeler pes sen anlara beşâret vir, 'azāb-ı elîm ile. Muhaşşalu'l-kelām bir kenz (10) ki vebāl anuñ üzerine müteferri' olmaya. 'Amel-i şâlih'dür. İmdi 'âkil odur ki ğayrılar māl cem' eyleyeler. (11) Ol a' mālî cem' eyleye ve ğayrılar künüz-ı a' rāz-ı fāniye taleb eyleseler ol rumüz-ı esrār-ı bâķiye taleb (12) eyleye. **Қıт'а:**

[fā'iltün/mefā'ilün/fe'ülün]
Yek direm k'ân dehî be-dervîşî
Behter ez-genchā-yı müddehîr est
Z'ânçe dārî temettu'î (13) ber-dār
K'ân diger rûzi-yi kesî diger est¹⁰⁸⁴

MURĀ' ĀT KERDEN-İ ZEN¹⁰⁸⁵

Tu teberrā kun ki hestet dest-gāh (14)
Ey teberrā-yı tu-rā cān 'özr h'āh¹⁰⁸⁶ (1:2406)

Sen teberrā idersün eyle ki kudretün vardır. Zîrā sende kudret-i (15) rücûliyyet var. Nitekim Hâzret-i Hudâ sûre-i Nisâ'da buyurur: *Er-ricālu kavvāmune 'ale'n-nisā'i*¹⁰⁸⁷ (16) Ya' nî ricāl nisā üzerine kâyimdürler hâkimler re'âyā [SE80a] üzerine kâyim oldukları gibi. Mefhûm-ı (17) âyet-i kerîme ricāl nisā üzerine tafşıldür. **Hikâyet:** Mervîdür ki Hâbîbe bint Zeyd Sa'd ibn (18) Rebî'ün zevcesi idi. Bir gün bir huşûşdan ötüri elem çeküp erine ba'zı söz (19) söyleyüp haddin tecāvüz eyledi. Az dağı taħammül itmeyüp bir tabanca urdı. Ol dağı babasına [KB79b] (1) şikâyet eyledi. İttifākla Hâzret-i Resûlu'llāh'uñ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hîdmet-i şerîflerine 'azm (2) itdiler. Vâķi' olan kışşayı i'lām itdiler. Hâzret-i Resûl-i Hudâ kışşā emr eyledi. Babası ve (3) kızı kışşā talebi içün mescid kapısına müteveccih oldılar. Dağı anlar taşra çıkmadan Hâzret-i (4) Cebrā'il 'aleyhi's-selām bu âyet-i kerîmeyi getürdi ki *er-ricālu kavvāmune 'ale'n-nisā'i* ya' nî erler (5) maşlahat-güzârlardur.

¹⁰⁸³ Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. (Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe: 34).

(9) fî-sebîlillāh: sebîlillāhda İÜ.

(11) - rumüz: ol rumüz SE.

¹⁰⁸⁴ Bir dervîş için ona bir dirhem vermen birikmiş hazinelerden daha iyidir. Sahip olduğun şeyden faydalana. Diğerî ise başkasının rızkıdır.

¹⁰⁸⁵ KADININ KOCASINA UYMASI

¹⁰⁸⁶ Sen usan, güç senin. Canım senin bıkkınlığın için özür diliyor.

(14) iderseñ: eylesen İÜ.

¹⁰⁸⁷ Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. (Kur'ân-ı Kerîm, Nisa: 34).

(17) tafşıldür: kâ'imdür KA.

(19) dağı babasına: dağı varup babasına SE, İÜ.

‘Avretleri üzerine tasallutları vardır ve anlarıñ umûr-ı ma‘âşlarına kıyımlardır. (6) Hâzret-i Resûlîllâh anlara çağırıp gerü döndürdi ve didi “Gelûñ ki biz bir kârı murâd (7) eyledük. Allâh Te‘âlâ bir ğayrı gûne [İÜ67a] kârı irâde eyledi. *Ve’llezî erâde’llâhu hayrun*¹⁰⁸⁸ diyü buyurdi. (8) Nitekim Kâdı Beyzâvî tefsîrinde buyurur: *Er-ricâlu kavvâmunne ‘ale’n-nisâ’i* [KA60b] yeķûmüne ‘aleyhinne (9) *kıyâme’l-vulâtî ‘ale’r-ra’iyye* bi-mâ fađđala’llâhu ba‘zahum ‘alâ-ba‘zin bi-sebebi tafđîlihi’r-ricâle (10) ‘ale’n-nisâ’i bi-kemâli’l-‘akli ve ĥusni’t-tedbiri ve mezîdi’l-ķuvveti fi’l-a‘mâli ve’t-tâ‘ati ve li-zâlike (11) ĥaşşu bi’n-nubuvveti ve’l-imâmeti ve’l-velâyeti ve iķâmeti’s-şerâyi‘i ve’s-şehâdetu mecme‘a’l-ķazâyâ (12) ve vucûbu’l-cihâdi ve’l-cumu‘ati ve naĥvehû ve ruviye enne Sa‘d b. er-Rabî‘ eĥade nuķabâi’l-enşâr neşerat (13) ‘aleyhi imra’etuhû Habîbe bintu Zeyd b. Ebî Zuheyr fe-leťamehâ fe’nťaleķa bihâ ebûhâ ilâ-Rasûli’llâhi fe-şekâ (14) fe-ķâle ‘aleyhi’s-selâm li-yeķuşşâ minhu fe-nezelet fe-ķâle eradnâ emran ve erâde’llâhu emran ve’llezî erâde’llâhu hayrun¹⁰⁸⁹. (15)

‘Ozr ĥâhem derd-i rûnet ĥulķ-ı tust
Z’i‘ timâd-ı ũ dil-i men curm-i cüst¹⁰⁹⁰ (1:2416)

Ĥusnu’l-ĥuluķi zimâmun min-raĥmeti’llâhi (16) *fî-enfî şâĥibihî ve’z-zimâmu bi-yedi’l-meliki ve’l-meliku yecurruhû ile’l-ĥayr ve’l-ĥayr yecurruhû ile’l-cenneti* ve (17) *su’u’l-ĥalkı zimâmun min-‘azâbi’llâhi fî-enfî şâĥibihî ve’z-zimâmu bi-yedi’s-şeyťân ve’s-şeyťânı* (18) *yecurruhû ile’s-şerri* [SE80b] *ve’s-şerru yecurruhû ile’n-nârı*¹⁰⁹¹.

Zuyyine li’l-nâs Ĥaķ ârâstest
Z’ânçe Ĥaķ ârâst (19) ĥun dânenđ cest¹⁰⁹² (1:2425)

(6) döndürdi ve didi: dönüp İÜ, KA.

¹⁰⁸⁸ Allah’ın dilediği (irade buyurduğu) hayırlı olandır.

¹⁰⁸⁹ Erkekler kadınlar üzerine güçlü ve gözetici olmaları sebebiyle mesul kıldılar: Erkekler kadınlara aklın kemali, işleri iyi bir şekilde yerine getirme, güç fazlalığı nedeni ile üstün kıldılar .Bu nedenledir ki nübüvvet, imamet, velayet, şeriatin hükümlerini ikame etme, davalarda şahitlik, cihadın ve Cuma namazının vacip oluşu vb. hususlar onlara has kılınmıştır. Rivayet olunur ki Ensarın önde gelenlerinden Sa’d b. er-Rabî’in eşi ona bir zarar verdi de o da ona vurdu. Babası onu Hz.Peygamber’e götürerek şikayet etti. Hz. Peygamber kısas yapılmasını istedi ve bu ayet nazil oldu: “Biz bir şey istedik Allah da bir şey istedi. Allah’ın dilediği en hayırlı olandır.”

¹⁰⁹⁰ İçinde özrümü dileyen, senin huyundur. Ona güvenerek gönlüm suç işlemek istedi.

¹⁰⁹¹ İyi ahlak sahibinin burnunda Allah’ın rahmetinden bir dizgindir. Bu dizginin ipi bir meleğin elindedir ve melek onu hayra doğru çeker; hayır ise onu cennete doğru çeker. Kötü ahlak ise sahibinin burnunda Allah’ın azabından bir dizgindir ve bu dizgin şeytanın elindedir. Şeytan onu şerre; şer ise onu ateşe çeker. (Beyhakî, Şi’bu’l-Îmân: 6/2736).

¹⁰⁹² “İnsanlara süslü kıldır”; Hak süsledi. Hakk’ın süslediğinden nasıl kaçılabilir?

Sûre-i ‘Âl-i İmrân’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar. *Zuyyine li’n-nâsi* [KB80a] (1) *hubbu’ş-şehvâti mine’n-nisâ’i ve’l-benîne ve’l-kanâîri’l-muqanţarati mine’z-zehebi ve’l-fıddati* (2) *ve’l-hayli’l-musevvemeti ve’l-en‘âmi ve’l-harşî*¹⁰⁹³. *Zuyyine li’n-nâsi hubbu’ş-şehvâti* ey el-müştehiyât semmâhâ şehvâtin mubâlağaten ve imâ en ‘alâ-ennehum inhemekû fî-maḥabbetihâ hattâ eḥabbû şehveteḥâ ke-ḳavlihî eḥbebtu ḥubbe’l-hayri ve’l-muzeyyin huve’llâhu te‘âlâ li-ennehû ḥâliḳu’l-ef‘âlî ve’d-devâ’i ve le‘allehû zeyyenehû ibtilâ’en ev li-ennehû yekûnu vesîleten ile’s-se‘âdeti’l-uḥreviyye izâ-kâne ‘alâ-vechin tertezîhi’llâhu ve li-ennehû min-esbâbi’t-te‘ayyuşi ve bekâ’i’n-nev‘i ve ḳîle’ş-şeyţānu fe-inne’l-âyete fî-marażi’z-zemmi ya‘nî nâs (7) içün zînet olındı arzûlaruñ muḥabbeti. Murâd müştehiyyât-ı nefsdür. Müştehiyyâta şehvât tesmiye eylemek (8) mübâlağa yönindendür ve muḥabbet-i müştehayâtda ve münhemik olduklarına imâ iderler ve müzeyyen Hâḳ Te‘âlâ’dur. (9) Zîrâ cemî‘-i ef‘âlüñ revâ‘inüñ ḥâliḳı oldur. Ya bu müşteheyât-ı zînetden murâd nâsı imtiḥân içün (10) ola yâḥud vesîle-i sa‘âdet-i uḥreviyye olsun diyü ola. Hâḳ Te‘âlâ’nuñ rızâsı üzre taşarruf (11) olunursa. Zîrâ esbâb-ı ta‘ayyüşden ve esbâb-ı bekâ’i nev‘idendür. Ve ba‘zılar dimişler ki müzeyyen (12) şeyţândur. Zîrâ âyet-i ma‘raz-ı zemdedür. *Mine’n-nisâ’i ve’l-benîne ve’l-kanâîri’l- [İÜ67b] muqanţarati* beyânun (13) li’ş-şehvâti ve’l-kanâîr el-mâlu’l-keşir ve ḳîle mi’etu elfi dînârin ve ḳîle mil’u muşki şevrin ve’l-muqanţaratu (14) me’ḥûzetun minhu li’t-te’kîd ke-ḳavlihîm bedratun mubedderatun ve’l-musevvemetu el-mu‘allimetu mine’s-simeti ve hiye el-‘alâmetu ev el-mer’iyyetu (15) min-esâmi’d-dabbeti ve sevvemehâ el-en‘âmu el-‘ibîlu ve’l-baḳaru ve’l-ğanemu min-beyâniyyedür. Ya‘nî nisâdan ki dâm-ı (16) şeyţānuñ bedteri anlardur, *ve’l-benîne* ve benîn ü benâtdan ki bi’t-ṭabî‘ nefsi insânî anlar arzû (17) çeker ve evlâd ḥâşıl itdüm diyü tefâḥur ider, *ve’l-kanâîri’l- muqanţarati*: Mâl-ı keşir ve yüz biñ altuna kanâîr (18) dimişler ve bir şıgır derisinüñ ṭolusu altuna kanâîr dimişler kanţaruñ cem‘idür muqanţara (19) andan me’ḥûzdur. Te’kîd içündür ‘Arab’uñ ḳavli gibi ki *bedra mubeddera*¹⁰⁹⁴ dirler, *mine’z-zehebi ve’l-fıddati* [KB80b] (1) altundan ve [SE81a] gümüşden, *ve’l-hayli’l-musevvemeti* dahı ‘alâmet olunmuş atlardan. Bundan murâd şol nişânlardur ki (2) anuñla atuñ hüneri ve ‘aybı ma‘lûm olur. Alnında perçeminden burnunuñ üstüne dek beyâz olmak (3) ve sağ ayağınınñ biri bir miḳdâr beyâz olmak gibi. Yâḥud ablaḳ ola ki A‘râb aña ziyâde mâyil olur imiş. (4)

¹⁰⁹³ Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır. (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 14).

(8) ve müzeyyen Hâḳ Te‘âlâ’dur. Zîrâ cemî‘ ef‘âlüñ revâ‘inüñ ḥâliḳı oldur. Ya: - İÜ, KA.

¹⁰⁹⁴ Tamamlanmış, tastamam.

Yâhud mer'ıyyeden ola *esâmi'd-dabbeti ve sevvemehâ* ey erselehâ ile'r-ra'ıyyi¹⁰⁹⁵ gibi, *ve'l-en'âmi* dağı çehâr-pâ (5) kısmı deve ve şığır ve koyun, *ve'l-harsı* ey ez-zer¹⁰⁹⁶, *zâlike metâ'u'l-hayâti'd-dunyâ* işâratun ilâ-mâ zûkira ya'nî (6) bu zıkr olunan eşyâ hayât-ı dünyânuñ metâ'-ı fâniyyesidür. Kâlilü'l-intifâ' ve serî'ü'z-zevâldür, (7) *va'llâhu 'indehû husnu'l-me'âb* ey el-merca' ve huve taħrîzun 'ale'stibdâli mâ 'indehû (8) mine'l-lezzâti'l-ħaķîķati'l-ebediyyeti bi's-şehevâti'l-muħdeceti'l-fâniye ya'nî ħüsn-i reca' Allâh kâtındadır. Ol recâ pür sürürî ki (9) cennet-i a'lâdur ve lezzet-i bâķiyye ki anuñ na'iminden ħâşıldur. Şehevât-ı muħdeceyi fâniyye-i dünyâya (10) deġişmek lâyıķ degüldür. Pes Ĥazret-i Mevlânâ buyururlar ki ol A'râbî ħâtununuñ giryessin ve niyâzın (11) göricek ol bârân-ı giryeye zenden bir berk şıçrayup ol merd-i vaħîdüñ yüregine yakdı. Bi'z-zarûri (12) anuñ giryesine teraħĥüm idüp aña muķı' olup kendüyi anuñ iltimâsına teslim eyledi (13) ve ol ħâleti cânib-i Ĥaķ'dan bildi. Nitekim buyurur. **Beıt:**

[*mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ilün*]
Be-nezd-i 'aķl-i her dânen-de-yi hest
Ki bâ-gerdende (14) gerdânen-de-yi hest¹⁰⁹⁷

Ve dağı bir nesneyi ki Ĥaķ Te'âlâ insân için zeyn idüp ârâste kılmuş ola. (15) Aña bi't-tabi' meyl itmemek olmaz.

Çun pey-i yeskan ileyhâş âferîd
K'ey tüvâned Âdem ez-Ĥavvâ berîd¹⁰⁹⁸ (1:2426)

Ol âyet-i (16) kerîmeye işâret buyururlar ki sûre-i A'râf'dadır: *Huve'lezi ħalaķakum min-nefsin vâĥidetin ve ce'ale* (17) *minhâ* [İÜ68a] *zevcehâ li-yeskune ileyhâ*¹⁰⁹⁹. *Huve'lezi ħalaķakum min-nefsin vâĥidetin* huve âdem ya'nî şol (18) Allâh'dur ki sizi nefis-i vâĥideden ħaķ eyledi ki Ĥazret-i Âdem'dür, *ve ce'ale minhâ* (19) min-cesedihâ min-dil'in min-edlâ'ihâ ev min-cinsihâ ke-ķavlihî, *ce'ale lekum* [SE81b] *min-enfusikum ezvâcen*¹¹⁰⁰ ve dağı ol nefis-i [KB81a] (1) vâĥidden kıldı ya'nî anuñ cesedinden kıldı yâhud ikülerinüñ birisinden kıldı yâhud cinsinden (2) kıldı demek ola, *zevcehâ* Havvâ'yı *li-yeskune ileyhâ* li-yeste'nise bihâ ve yetme'inne ileyhâ ya'nî anuñla (3) isti'nâs eylemekden ve muķma'in olmaķdan

¹⁰⁹⁵ Yani onları otlamaya gönderdi.

¹⁰⁹⁶ Yani ekin.

¹⁰⁹⁷ Her akıllı ve bilgi sahibinin nazarında dönen bir şeyin bir döndüreni vardır.

¹⁰⁹⁸ Madem onu "Onunla sakinlik bulur" için yarattı, Âdem Havva'dan nasıl ayrılabilir?

¹⁰⁹⁹ Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 189).

(18) ħaķ eyledi: yarattı İÜ.

¹¹⁰⁰ Şu sözünde olduğı gibi: "...size kendi nefislerinizden eşler yaptı..." (Kur'ân-ı Kerîm, Nahl: 72, Şura:11).

ötürü. Pes çünkü Hakk Te'âlâ Havvâ'yı Hazret-i Âdem'e isti'nâs (4) için halk eylemiş olıcak Âdem Havvâ'dan kesilmege nice kâdir olur ve sâyir benî Âdem dağı anuñ gibidür. (5)

BE

YÂN-I İN HABER Kİ İNNEHUNE YAĞLİBENE'L-ÂKİLE VE YAĞLİBHUNNE'L-CÂHİL¹¹⁰¹

Ya'nî tahkikan 'avretler gâlib olurlar (6) 'âkıllere ve 'avretlere galebe iderler câhiller.

Pertev-i Hakk est ü ma'şuk nîst
Hâlik est (7) ü gūyiyā maḥlūk nîst¹¹⁰² (1:2437)

Ya'nî mazhar-ı tecellî ḥüsn-i ḥalîkdür. [KA61b] Mazâhir-i halkiyyede müşâhede-i pertev-i (8) cemâl-i Hakk iden sultânlaruñ kelâmıdır. Nitekim 'Ömer ibn Fâriż Hazretleri buyurur. **Beyt:**

Fe-kullu (9) melîhin ḥusnuhū min-cemâlihî
Mu'ârun lehū bel ḥusnu kulli melîḥatin^{1103 1104}

Zîrâ her bir melîḥūñ melâḥati ve her bir şabîḥūñ şabâḥati (10) ve ḥüsn ü leṭâfeti ol Hazret'üñ cemâlinden mi'âddur. Ve her bir maḥbûbe-i melîḥanuñ ḥüsni ol cemâlden (11) 'âriyetdür ve anuñ pertevidür. Anuñçündür ki maḥbûbü'l-kulûbdür. Nitekim Hazret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu (12) 'aleyhi ve sellem *ḥubbibe ileyye min-dunyākum selâsun eṭ-ṭayyibu ve'n-nisâ'u ve ḥurratu 'aynî fî's-salâti*¹¹⁰⁵.

TESLİM (13) KERDEN-İ HOD-RÂ¹¹⁰⁶

Hazret-i pür rahmet est u pür kerem
'Âşık-ı ü hem vücūd-ı hem 'adem¹¹⁰⁷ (1:2445)

¹¹⁰¹ “GERÇEKTE KADINLAR, AKILLI OLANLARA ÜSTÜN OLURLAR VE CAHİLLER ONLARA ÜSTÜN OLUR” HADİSİNİN AÇIKLAMASI

¹¹⁰² O, Hakk'ın ışığıdır; sevgili değil. O, sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil.

(8) Beyt: - SE.

¹¹⁰³ Her bir güzelin güzelliği onun cemalindendir (güzelliğindendir.) bilakis her bir güzele güzelliği ödünç verilmiştir.

¹¹⁰⁴ Beytin vezni tespit edilememiştir.

(11) 'âriyetdür: müste'ârdur İÜ, KA.

(12) sellem - : sellem buyurur, SE, İÜ; TESLİM (13) KERDEN-İ HOD-RÂ: - SE.

¹¹⁰⁵ Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: hoş koku, kadınlar ve gözümün nuru kılınan namaz. (Nesâî, İşretu'n-Nisâ: 1/7, 61).

¹¹⁰⁶ ADAMIN KENDİSİNİ TESLİM ETMESİ

¹¹⁰⁷ İlahî huzur, rahmet ve keremle doludur. Hem varlık ve hem yokluk, onun âşığıdır.

Ḥazret-i Mevlānā’nuñ (14) ‘ādet-i şerīfleridür ki bir ‘āşık kendü ma‘ şūķına niyāz itse kendüler daḥī o takrīble (15) ma‘ şūķlarına niyāz idüp maḥbūb-ı ḥaķīķinūñ medḥ ü senāsına ve evşāfına şurū‘ (16) iderler. Bu maḥal daḥī o maḥaldür ki A‘ rābī kışşasın koyup birkaç beytle cenāb-ı Ḥaķķ’a niyāz iderler. (17)

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ ḤAZRET-İ MŪSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM VE FİR‘ AVN HER DÜ MUSAḤḤAR-I MEŞİYYETEND¹¹⁰⁸

K’ın çe (18) ğull est ey Ḥudā ber-gerdenem
Ver ne ğull başed ki ğuyed men menem¹¹⁰⁹ (1:2449)

Ya‘nī bir kimsenūñ boynunda ğull (19) olmasaydı senūñ ululuğın öñünde ve ulūhiyyetūñ öñünde [İÜ68b] kim ķādir olurdu ki enāniyyetinden [KB81b] (1) dem urup ben benüm diyeydi. İmdi senūñ taķdīrūñ ve ķazāñdur [SE82a] ki bizi bu ḍalālet ü küfr vādisinde (2) bend eylemişdür, didi. Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Ra‘d’da buyurdu: *Ulā’ike’llezīne keferū bi-rabbihim ve (3) ulā’ike’l-aġlālu fī-a‘nāķihim ve ulā’ike aṣḥābu’n-nāri hum fihā ḥālidūne*¹¹¹⁰. (4) Li-ennehum keferū bi-ķudratihī ‘ale’l-ba‘şı, *Ulā’ike’l-aġlālu fī-a‘nāķihim* Muķayyedūne bi’ḍ-ḍalāli lā-yurcā ḥalāşuhum ev (5) yeğullūne yevme’l-ķıyāmeti, *ve ulā’ike aṣḥābu’n-nāri hum fihā ḥālidūne* lā-yenķulūne ‘anhā ve (6) tevsītu’l-faşli li-taḥşīşī’l-ḥulūdi bi’l-kuffāri ya‘nī ol ğürūḥ anlardur ki Allāḥ Te‘ālā’nuñ ba‘ş üzerine ķādir (7) olduğın inkār eylediler ve Perverdīgārlarına inanmadılar. Ve anlar ol ğürūhdurlar ki anlaruñ boyunlarında zencīr-i (8) ḍalālet vardur, bunlara ḥalāş olmak ümmīdi yokdur yāḥud ķıyāmetde zencīr urılır bunlara dimek (9) ola. Ve ol ğürūḥ ehl-i nārdurlar. Nārda ebedī ķalurlar. Mekān-ı āḫire naķl olunmazlar.

Men ki Fir‘ avnem zi-şöhret vāy-ı men
Zaḥm-ı tās ān Rabbie’l-a‘lā-yı (10) men¹¹¹¹ (1:2455)

Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i ve’n-Nāzi‘āt’de buyurdu: *fe-ḥaşera fe-nādā* (11) *fe-ķāle ene Rabbukumu’l-a‘lā*¹¹¹². Ya‘nī pes cem‘ eyledi saḥrayı yāḥud cünūdın. Pes nidā eyledi

(14) şerīfleridür ki: şerīfleri budur ki SE.

¹¹⁰⁸ “MUSA VE FİRAVUN, HER İKİSİ İLAHİ İRADEYE BAĞIMLIDIR” KONUSUNU AÇIKLAMA

¹¹⁰⁹ “Ey Allah’ım! Boynumdaki bu demir zincir nedir? Boyunluk olmazsa, kim “Ben benim” der.

(1) ben benüm: - benüm İÜ.

¹¹¹⁰ İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedī kalacaklardır. (Kur’ân-ı Kerīm, Ra’d: 5).

(7) olduğın...olunmazlar: - SE.

¹¹¹¹ Ben ki Firavun’um, halktan vay başıma gelenler! Bana o “Yüce Rabbim” –denmesi- tas çalınmasıdır.

¹¹¹² Hemen (adamlarını) topladı ve onlara seslendi: “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi. (Kur’ân-ı Kerīm, Nāzi’āt, 23, 24).

anlara ve didi benüm (12) sizün ulu Perverdigāruñuz. Ammā tenhāda dirdi ki husūf-ı kamerde nice ki taş çalarlar, anı rüsvā (13) iderler ise benüm daḡı mäh-ı ṭālī‘üm burc-ı ḡalāletde maḡsūf olmışdur. Ve ben ḡalḡı cem‘ idüp anlara (14) nidā idüp *ene Rabbukumu’l-a‘lā* didigüm hemān kendü kendümi rüsvā eylemekdür, diyü tazarru‘ iderdi. (15)

Piṣ-i çü gānhā-yı ḡükm kun fekān
Mī-devīm ender mekān u lā-mekān¹¹¹³ (1:2466) [KA62a]

Ya‘nī cevḡān öñinde ṭob her ṭarafa nice (16) tekapū iderse biz daḡı Ḥaḡ Te‘ālā’nuñ taḡdiri cevḡānınuñ öñinde ḡāh mekān ḡāh lā-mekān cānibine ya‘nī ḡāh (17) şüret ḡāh ma‘nī cānibine sa‘y iderüz. Nitekim Ḥaḡret buyurur ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām: *ḡalbu’l-mu’mini* (18) *beyne işbe‘ayni min-esābī‘i’r-raḡmān yuḡallibuhā keyfe yeṣā*¹¹¹⁴. Ve şol kimseler ki maḡhar-ı hidāyet (19) olur. *İnne Allāhu veliyyu’llezīne āmenū yuḡricuhum mine’z-zulumāti ile’n-nūr*¹¹¹⁵ ḡükmince cānib-i lā-mekāna çeker. Ammā maḡhar-ı [KB82a] (1) ḡalālet olanları Fir‘avn mişāl *ve’llezīne keferū evliyā’uhumu’t-ṭāḡūtu yuḡricūnehum* (2) *mine’n-nūr ile’z-zulumāti*¹¹¹⁶ feḡvāsınca cānib-i mekāna ve şürete ve ḡavāyete çeker. Ya‘nī āftāb-ı ezel meḡāhirün (3) isti‘dādınca tecellī ider. **Beyt:**

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]
Āftābī der-hezārān āb-ḡine tāfte
Pes be-reng-i her yekī tābī‘ayān endāḡte¹¹¹⁷ (4) [SE82b]

Ammā şuver-i meḡāhir fenā olsa [İÜ69a] bī-renglik ve yegānelik ḡaşıl olur. Zīrā āftāb-ı ezelün nūrı (5) renkten münezzehdür. Nitekim buyurur:

Çunki bī-rengī esīr-i reng şud
Mūsāyī bā-Mūsāyī der-ceng şud¹¹¹⁸ (1:2467)

Çun (6) be-bī-rengī resī kān dāṣṭī
Mūsā u Fir‘avn dārend āṣṭī¹¹¹⁹ (1:2468)

(12) kamerde: - KA.

¹¹¹³ “Ol, oldu” ḡükmü sopalarının önünde mekān ve mekānsızlık ālemlerinde koşuyoruz.

¹¹¹⁴ Mümünin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmaḡın arasındadır. Onu dilediḡi gibi çevirir. (Tirmizî, Kader: 7/2141; Müslim, Kader: 3).

¹¹¹⁵ Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlıḡa çıkarır. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 257).

¹¹¹⁶ Kāfirlerin velileri ise tāḡüttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 257).

¹¹¹⁷ Güneş binlerce billur içinde ııldar. Öyleyse her birinin rengiyle ııldayıp ortaya çıkar. (Irakî, Divan-ı Eş‘ar, 20. Kaside, 17. beyit) (<https://ganjoor.net/eraghi/divane/ghasidee/sh20/>).

(5) Nitekim - : Nitekim buyurur, beyt, SE; Nitekim buyurur İÜ.

¹¹¹⁸ Renksizlik renge esir olunca, bir Musa –başka- bir Musa ile savaşa tutuştu.

¹¹¹⁹ Sahip olduḡun renksizliḡe ulaştıḡında, Musa ile Firavun barışıktır.

Bî-rengî işaretdür mertebe-i eḥadiyyete ki (7) bu mertebe zātuñ zulemāt-ı ‘amādan nūr-ı mecālî cānibine tenezzülātınuñ evvel mertebesinden ‘ibāretdür ki (8) zātuñ evvel tecellîsi ve a‘lā tecellîsi budur. *Li-temeḥḥuẓihā ve tenezzuḥihā ‘ani’l-evṣāfi ve’l-esmā’i* (9) *ve’l-iṣārātî ve’n-nesebi ve’l-i’tibārāt cemī‘an bi-ḥayṣu vucūdi’l-cemī‘i fihā lākin bi-ḥukmi’l-buṭūni* (10) *fî-hāze’t-tecellî lā-yaḥkumu’z-zuhūra*. Bu mertebe-i eḥadiyyete şarf dirler evṣāf u esmā vü iṣārāt (11) u neseb ü i’tibārātdan zātuñ temeḥḥuzı ve tenezzühi olduğundan ötürî. Ve bî-rengî bu ma‘nāya (12) işaretdür, zîrā bu mertebede kayd-ı ta‘ayyünden bi’l-küllîye mu‘arrādur ve çün mertebe-i eḥadiyyetden mertebe-i (13) vāḥidiyyete, ki menşe’-i esmā vü şıfatdur, tenezzül gösterdi. Kuyūd-ı esmā vü şıfat u neseb ü iṣārāt u i’tibārātla muḳayyed oldı. “Esîr-i reng (14) şud” buyurduğı bu mertebeden kināyedür cemī‘ -i merātîb-i ta‘ayyünāt u keşerātda zuhūr itmişdür. (15) Kemā ķile el-vāḥidiyye tazheru fihā el-esmā’u ve’s-şıfātu me‘a mu’essirātihā bi-ḥukmi mā yesteḥikḳuhū kullu vāḥidin (16) mine’l-cemī‘i ve yazheru fihā el-mun‘imu zidda’l-munteķim ve’l-munteķim zıddu’l-mun‘im ve kezālike bâķi’l-esmā’ ve’s-şıfāt¹¹²⁰. (17) Pes bu sebebden bu mertebeye “esîr-i reng şud” diyü buyurdılar. **Beyt:**

[fā‘ ilātün/mefā‘ ilün/fā‘ ilün]
‘Ūr şud ez-libāçe-yi bî-çun(18)
Bāz pūşid kisvet-i çe vü çun¹¹²¹

Ve tecellî-i şuhūdide ki zuhūr-ı Ḥaķ’dan ‘ibāretdür, şuver-i ta‘ayyünātla (19) bi-ḥaseb-ı tenevvü‘āt-ı isti‘dādāt u ḳābiliyyāt efrād-ı mevcūdāt u keşerāt çun tezād ve [KB82b] (1) teḥālūf-i esmā-yı celālî ve cemālî zāhir oldı. Ol ḥaķıķat-i vāḥide bi-ḥaseb-i ihtilāf şıfāt-ı mażhar-ı (2) hidāyet ki Mūsā’dur ve mażhar-ı ḳalālet ki muḳābil-i Mūsā’da vāķi‘ olmuşdur. Anuñ zıddı ve (3) muḥālîfidür. Zîrā Nāfi‘ ü Gaffār çun muḥālîf [SE83a] Zarr u Ḳahhār’dur. Elbette her birinüñ mażharı [KA62b] birbirine (4) muḥālîf olur ve

Mūsāyî bā-Mūsāyî der-ceng şud

bu tezāda işaretdür ki mertebe-i keşret vāḥidiyyetde (5) zuhūr bulmuşdur. Aşlinda şey’-i vāḥid iken keşret-i şüret sebebi ile işniniyyet ḥāşıl eylemişdür ve çün ol ḥaķıķat-i (6) medāric-i ḳavs-i nüzūli ki anuñ āḥir tenezzülātı mertebe-i insāniyyedür nihāyete yetişdüre. Bu kere ibtidā ḳavs-ı (7) ‘urūciden teraḳķiye āğāz ider. Mertebe-i insāniyyeden rücū‘ idüp

¹¹²⁰ Şöyle denildiğı gibi: her bir tekin çokluk olandan hakettiğı şey hükmünce bir oluşun içerisinde isimler, sıfatlar ve müessirātı zuhur eder. Ve yine ondan intikam alışı zıddı olan yumuşaklıkla muamele etmek zuhur eder ki intikam alış da yumuşaklıkla muamele etmenin zıddıdır. Ve diğ er isim ve sıfatlar da bu şekildedir.

¹¹²¹ Sorgusuzluk elbisesini çıkardı. Tekrar sorgu sual kisvetine büründü. (sorgu sual elbisesini giydi.) (Evḥādî, Dîvân, Gazeller, 647. Gazel) (<https://ganjoor.net/ouhadi/divano/ghazalo/sh647/>).

sâlik derece-be-derece seyr-i (8) illa'llâh ider. Mertebe-i keşerât-ı âşâr u ef'âlden mertebe-i tecelliyyât-ı esmâ'ıyyeye vuşûl bulur ve seyr-i (9) fi'llâh ile maqâm-ı şıfâtdan 'ubûr idüp maqâm-ı [IÜ69b] tecellî-yi zâta terakkî hâşıl eyler. Teşrif-i fenâ fi'llâh (10) ile müşerref olup nakş-ı ta' ayyünât u keşerât levh-i vücûddan mahv u mütelâşi olup nokta-yı (11) evvele ittişâl bulur. Nice ki evvel 'ayn-ı âhîr olmuşdı, âhîr 'ayn-ı evvel olur ve perde-i pindâr cemâl-i vahdet-i (12) haqîkîden mürtefi' olur. **Qıt'a**:

[fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün]
Hüsn hod-râ ez-libâs âred birün
Bâz der-zât-ı hodeş sâzed (13) vaţan
Keşret-i kevneyn-râ der-hod keşed
Baħr-ı vahdet çunki gerded mevc-zen¹¹²²

Çun be bî-rengî resî (14) kân dâştî

buyurdukları bu seyre ve bu ref'-i ta' ayyünâta işaretdür ki hâl-i ekmel enbiyâ vü (15) evliyâ vü 'urefâdur 'aleyhi's-selâm. **Beyt**:

[mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün]
Hayâl ez-pîş ber hîzed be-yek bar
Ne-mâned gayrı Haq der-dâr u (16) diyâr¹¹²³

Bu mertebedeki ta' ayyun u kuyûd u neseb ü işniniyyet mürtefi' oldı ve cemî'-i eşyâ reng-i (17) vahdet tutdı. Elbette Mûsâ vü Fir'avn ki mertebe-i zuhûrda teħâlûf ü zıddiyyet ve ceng ü cidâlde (18) idiler bu maqâmda ki mertebe-i mahv-ı ta' ayyünâtdur âştî vü yegâneğî vü ittiħâd-pezir olurlar. Nitekim (19) buyurur. **Nazm**:

[mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün]
Men u tu çun nemâned der-miyâne
Çe mescid çe kinişt u deyr-hâne¹¹²⁴

Numûd-ı vehmî [KB83a] (1) ez-hestî cudâ kun
Ne iy bîgâne hod-râ âşinâ kun¹¹²⁵

(10) levh: evc IÜ.

(12) Qıt'a: Beyt SE.

¹¹²² Hüsnünü örtüden çıkarır. Tekrar zatında vatan yapar. İki alemin kesretini kendine çeker. Vahdet denizinde dalgalanır.

(14) ekmel: kümmel IÜ.

(15) Beyt: - SE.

¹¹²³ Hayal bir anda önünden çekildiğinde Hak'tan başka hiç kimse, hiçbirşey kalmaz.

(18) ittiħâd-pezir olurlar: ittiħâd idüp bir olurlar IÜ.

¹¹²⁴ Arada benle sen kalmayınca mescid nedir, havra nedir, kilise ne? Çeviri - Şeyh Mahmud Şebusteri, Gülşen-i Raz, 15. Bahş, 17. Beyit) (<https://ganjoor.net/shabestari/golshaneraz/sh15/>).

¹¹²⁵ Vehmî olan görüntüleri varlıktan ayır. yabancı değilsin, kendini aşına kıl. (Çeviri - Şeyh Mahmud Şebusteri, Gülşen-i Raz, 32. Bahş, 12. Beyit) (<https://ganjoor.net/shabestari/golshaneraz/sh32/>)

Be-aşl-ı ẖiş rāci‘ geşt eşyā
Heme yek (2) çiz şud nihān u peydā¹¹²⁶[SE83b]

Ve beyt-i evvelūñ mısrā‘ -ı şānīsinde tenāsüb bu idi ki

Musā (3) bā-Fir‘ avn ender-ceng şud¹¹²⁷

buyururlar idi. Lākin

Mūsā bā-Mūsā der-ceng şud

didiler. (4) Zīrā ikisinūñ ḥaḳīḳati belki cemī‘ -i eşyānuñ aşlda ḥaḳīḳati şey‘ -i vāḥiddür. Ol sebebdan ikisinde Mūsā ile ta‘ bīr eyledi (5) ve bu ma‘ nāya daḥı işāretdür ki çün Mūsā ve Fir‘ avn ki maḫhar-ı cemāl ü celāldurlar, feyz-i raḥmet-i (6) Raḥmānī ile ki tecellī-i cemālīdür, mevcūd olmuşdur. Bu ecludendür ki ikisinde maḫhar-ı cemālī ta‘ bīr (7) eyledi ki Mūsā’dur. Tā ma‘ lūm ola ki cemāl daḥı ḥayṭa-i Fir‘ avn’a vāşıldur ve ḥaḳīḳatde ol ceng (8) ki iderler ‘ayn-ı āştī ve maḫz-ı şulḥdur. **Beyt:**

Çun gul ez-ḥārest u ḥār ez-gul çerā
Her dü (9) der-cengend ü ender-mā-cerā¹¹²⁸ (1:2472)

Yā ne ceng est īn berāy-ı ḥikmet est
Hemçu ceng ḥer furūşān şan‘ at est¹¹²⁹ (1:2473) (10)

Ve “Mūsāyī bā-Mūsāyī der-ceng şud” buyurmalarından bir de bu ola ki merātib-i zuhūr-ı kemāl-i esmā (11) u şıfātda teḥālūf ü tezād iki maḫhar-ı cemāl beyninde daḥı vāḳi‘ olduğuna işāret buyururlar ki (12) mezāhir-i [KA63a] cemālīnūñ her biri bir ḥuşūşiyyetle maḫşūşdurlar ki birinūñ maḫşūş olduğu (13) şıfata ol birisi şerīk degüldür. Ve illā şerīk olmak lazım gelse tecellī-i Ḥaḳ mükerrer (14) olmak lāzım gelürdi. Bu ise ḥilāf-ı vāḳi‘ dūr. Nitekim Ebī [İÜ70a] Ṭālib-i Mekki buyurur: *lā-yetecelle’llāhu* (15) *lī-şahşın vāḥidīn fī-şūrātīn vāḥidetīn merrateyni ve lā-lī’ş-şahşayni fī-şūrātīn vāḥidetīn*¹¹³⁰. Ḥāşıl-ı (16) ma‘ nā demek olur ki zuhūr-ı keşret-i esmā ve şıfāt-ı muḫteżā-yı teḥālūf ü tezāddur. Egerçi (17) cümle mezāhir-i cemāl olursa da meşelā āftābuñ nūrı ki cām-lara toḳınur, cām-ı surḥ (18) ise

¹¹²⁶ Arada benle sen kalmayınca Kabe nedir, havra nedir, kilise ne? Vehmi görünümeleri varlıktan ayır. Yabancı değilsin, kendini hakikate aşına kıl. Eşya aslına rücu etti, gizli ve aşikar olan herşey bir oldu.

(Şeyh Mahmud Şebusteri, Gülşen-i Raz, 1. Bahş, 12. Beyit) (<https://ganjoor.net/shabestari/golshaneeraz/sh1/>)

¹¹²⁷ Musa Firavun’la savaş halideydi.

(4) - : ḥaḳīḳati belki cemī‘ eşyānuñ aşlda İÜ.

¹¹²⁸ Madem gül dikendendir ve diken gülden. Neden her ikisi savaş ve macera içinde.

¹¹²⁹ Veya bu savaş değil, hikmet içindir. Tıpkı eşek satıcılarının savaşı gibi sanattır.

(14) ḥilāf-ı vāḳi‘ dūr: ḥilāfdur SE.

¹¹³⁰ Allah tek bir kişiye tek bir surette iki kez tecelli etmez ve iki kişiye de tek bir surette (tecelli etmez).

(17) cemāl: cemālde SE.

âftâbuñ nûrın surh gösterür, kebûd ise kebûd gösterür, sefid ise (19) sefid gösterür, zühûr-ı ta' ayyünât u keşerât bunuñ gibidür. Çün câmlar yek-reng olalar. [KB83b] (1) Cümleten sefid olalar. Ya' nî cümleten maẓhar-ı cemâl olalar. Nûr-ı âftâbı şahîh gösterürler enbiyâ vü (2) evliyâ gibi ki ma' nâda mütteħiddürler. Lâkin şûretâ ecsâmları müte' addid olmağla ihtilâfdan ħâlî (3) olmazlar. Egerçi cümleten maẓhar-ı cemâldürler ve risâlet-i cihetden *lâ-nuferriku beyne eħadin min-rusulihî*¹¹³¹ (4) [SE84a] maķâmındadurlar, zâhiren ve bâtinen maķâm-ı vahdâniyyetdedürler. Ammâ bi-ħasb-ı ihtilâf-ı derecât (5) ve bi-ķader-i ķabiliyyât, âhâlî-i ezmine nazâr eyleseñ soñra gelen evvelinüñ şerî' atin nesh ve tarîķatin (6) ibtâl itmege sa' y ider ki *tilke'r-rusulu fađđalnâ ba'đahum 'alâ-ba'đin*¹¹³² ma' nâsı zâhir olur. (7) Ammâ ki şuver ki câmlar meşâbesindedürler aradan ref' olınsa maħv u fenâ-yı külli müyesser olsa (8) âftâbuñ nûrî rengden münezzehdür. Zühûr idüp bî-rengî ve ittiħâd-ı ma' nevî ħaşıl olur ki (9) ħafâ-yı şıfât ü neseb ve fenâ-yı ta' ayyünât-ı mûcib-i ittiħâddur. Egerçi mertebe-i zühûr-ı celâl (10) ü cemâlde muħâlefetleri de var ise. **Beyt:**

Ger tu-râ âyed bedîn nukte su'âl
Reng key ħâlî buved ân (11) ķıl ü ķâl¹¹³³ (1:2469)

Buyurduķları bu ma' nâya şehâdet ider.

SEBEB-I ĦİRMÂN-I EŞĶİYÂ EZ-DÜ CİHÂN¹¹³⁴ (12)

Eşķiyânuñ iki cihândan maħrûmluķlarınıñ sebebi beyânındadır. *Ħasira'd-dunyâ ve'l-âĥirete*¹¹³⁵ (13) ki dünyâda ve âĥiretde ziyân itdiler. **Rubâ' i**

[Ahreb]
Ne mâl u ne a' mâl u ne dunyâ vü dîn
Ne lâmi' e-i şıdķ (14) zi-envâr-ı yakîn
Der-her dü cihân münfa' il u ħar u ħazîn
Elbette ziyânî ne-buved beter ezîn¹¹³⁶

Bende-i ħod (15) ħ~ând Aĥmed der-Reşâd

(18) gösterür:- KA.

¹¹³¹ Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 285).

(5) şerî' atin - ve: şerî' atin nesh ve SE, İÜ.

¹¹³² İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 253).

¹¹³³ Bu nükte üzerinde sualın olursa, renk dedikodudan uzak olur mu?

¹¹³⁴ KÖTÜ KİŞİLERİN İKİ DÜNYADA MAHRUM OLMALARININ SEBEBİ

¹¹³⁵ O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de. (Kur'ân-ı Kerîm, Hacc: 11).

(13) Rubâ' i: Beyt SE.

¹¹³⁶ Ne mal ne ameller ne dünya ne de din, ne yakın nurlardan sıdķ ışığı, her iki cihanda mahcup, zelil ve hazin, bundan daha beter bir ziyan olamaz.

Cumle ‘ālem-rā be-ḥān kul yā ‘ibād¹¹³⁷ (1:2496)

Ya‘nī kendü bendesi okudu Ḥazret-i Aḥmed (16) ‘aleyhi’ş-şalāt ve’s-selām irşād u teblīğ-i risālet vaktinde cümle ‘ālemi. Eger şübhe iderseñ (17) *kul yā ‘ibādī* lafzını oku. Ya‘nī ol āyet-i kerīmeyi oku ki sūre-i Zümer’de buyurmuşdur: *Kul yā* (18) *‘ibādīye’llezīne esrefū ‘alā-enfusihim lā-taḥnetū min-raḥmeti’llāhi inna’llāhe yağfīru’z-zunūbe* (19) *cemī’an innehū huve’l-ğafūru’l-raḥīmu*¹¹³⁸. *Kul yā ‘ibādīye’llezīne esrefū* efratū fi’l-cināyeti ‘aleyhā bi’l-isrāfi fi’l-me‘āsī [KB84a] (1) ve [İÜ70b] izāfetu’l-‘ibādī taḥṣīṣatun bi’l-mu‘minīne ‘alā-mā huve ‘urfu’l-Kur’āni, *lā-taḥnetū min-raḥmeti’llāhi* (2) *lā-tey’esū min-mağfīratihī* evvelen ve tafaddulihī sāniyen¹¹³⁹, [KA63b] *inna’llāhe yağfīru’z-zunūbe cemī’an* ‘afven ve lev (3) ba‘de bu‘dın ve taḳyīduhū bi’t-tevbeti ḥilāfu’z-zāhiri ve yedullu ‘alā-iṭlākīhī fīmā ‘adā eş-şirk kavluhū, (4) *inne’llāhe lā-yağfīru en yuṣṣake bihī ve yağfīru mā dūne zālīke li-men yeṣā*¹¹⁴⁰ el-āyetu ve ta‘lilun bi-kavlihi, *innehū huve’l-ğafūru’l-raḥīmu* (5) ‘ale’l-mubālagati ve ifādetu’l-ḥaṣri ve’l-va‘di bi’r-raḥmeti ba‘de’l-mağfīratī¹¹⁴¹. Ya‘nī yā Muḥammed [SE84b] sen dī, ey benüm kullarum, dī. Anlar ki ya‘nī şol kullarım ki (6) isrāf eylediler kendü nefsleri üzerine ya‘nī günāhlar işlemekte ifrāt eylediler ve ḥadden (7) tecāvüz itdiler, nā-ümīd olmañ mağfīret-i Ḥudā’dan. Taḥḳīkan Allāh Te‘ālā mağfīret eyler günāhları (8) cemī’en her ne kadar çok olursa şirkden ğayrısın afv ider. Ba‘zı ‘ulemā dimişler (9) ğufrān-ı zūnūb tevbeye meşrūḍdur. Ammā tevbe ile taḳyīd zāhir-i āyet-i kerīmeye ḥilāfdur. *Innehū* taḥḳīkan (10) Allāh Te‘ālā, *huve’l-ğafūr* O’dur günāhları mağfīret idici, *er-raḥīm* ve rahmet idici ki (11) mağfīret ü rahmet itmek aña münḥaşırdur. Nefs u hevā ser-gerdānlarına zād-ı ṭarīḳ-i necāt bu āyet-i kerīmenüñ (12) meded-kār u dest-gīrliginden ğayrı bir nesne müyesser degüldür. **Beyt:**

[*mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ülün*]
Ne-dārem hīç (13) gūne tūşe-i rāh
Be-coz lā-taḥnaṭū min-raḥmeti’llāh

Tu fermūdī ki nevmīdī me-yārīd
Zi-men (14) luṭf u ‘ināyet çeşm dārīd

¹¹³⁷ Ahmed, doğru yolu göstermede bütün âlemi kulum diye çağırırdı. “De: Ey kullarım!”ı oku.

¹¹³⁸ De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Zümer: 53).

¹¹³⁹ Öncelikle mağfīretinden ikinci olarak da fazl-u kereminden ümit kesmeyin.

¹¹⁴⁰ İfadenin tevbe etmek kaydına bağlanması ayetin zahirine muhaliftir. Ve şu ayet şirk dışındaki şeylere söylendiğini göstermektedir: Şüphesi Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günahları) ise dilediği kimseler için bağışlar. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 48).

¹¹⁴¹ Şu sözleri ile illetlendirilmesi mübalağa, mağfīretten sonra rahmetin vadedilmesi ve hasrı ifade etmek içindir: Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Kur’ân-ı Kerîm, Zümer: 53).

(9) Ammā tevbe ile taḳyīd zāhir-i: Ammā - zāhir-i İÜ; tevbe ile taḳyīd: kayd KA.

Bedîn ma‘nâ besî ümîd dârîm
Be-baḥşâ zankî bes ümîd vârim¹¹⁴² (15)

Yek cihân der-şeb be-mânde hîç dūz
Muntazır mevḳûf-ı ḥurşid est u rûz¹¹⁴³ (1:2501)

Ya‘nî bu cihân (16) zûlemât-ı küfr u cehl ü taḳlîd u ‘inâd u muḥâlefetde mîḥlanmış ḳalımıḥ ḥurşide ve rûza (17) muntazırdur. Tâ ki âftâb-ı ḥaḳîḳî zuhûr itmeye ve tâ nûr-ı hidâyet-i İlâhî leme‘ân olmaya bu cihân-ı (18) zûlemânî nûrânî olmaz. Ya‘nî dil-i ehl-i cihân nûr-ı îmân ve şafâ-yı ‘irfân bulmaz. Ol nûr (19) bir merd-i kâmil vâsıtayla müyesser olur ki *lâ-yese‘unî arḏî ve lâ-semâ‘î ve lâkin yese‘unî* [KB84b] (1) *ḳalbu ‘abdiye’l-mû‘mini*¹¹⁴⁴ ḥükmincedür ve bî-nûr-ı ilâhî ile pür olmuş ola.

HAḲÎR VE BÎ-ḤAŞM (2) DÎDEN-İ DÎDEHÂ-YI ḤİSS ḤAẒRET-İ ŞÂLİḤ VE NÂFE-İ ŞÂLİḤ-RÂ ‘ALEYHÎ’S-SELÂM ÇUN (3) ḤÂHED KÎ HAḲ LEŞKERÎ-RÂ HELÂK HELÂK KUNED DER-NAẒAR-I İŞÂN HAḲÎR NE-MÂYED ḤAŞİMÂN-RÂ VE ENDEK (4) EGER Çİ ĞÂLİB BÂŞED VE YUḲELLİLÜKUM FÎ-A‘ YUNİHİM LÎ-YAḲDÎ‘LLÂHU EMREN KÂNE MEF‘ÜLEN¹¹⁴⁵ (5)

Bu âyet-i kerîme sûre-i Enfâl’dedür: *Ve iz yurîkumûhum izi’lteḳaytum fî-a‘yunikum ḳalîlen*¹¹⁴⁶. Eḏ-ḍamîru iz (6) mef‘ülen yurî ve ḳalîlen ḥâlun [SE85a] mine’s-şânî ve innemâ ḳallelehum fî-a‘yuni’l-muslimîn ḥattâ ḳâle İbnu Mes‘ûd (7) bi-men ilâ cenbihî *e terâhum seb‘îne fe ḳâle erâhum mi’e* teşbîten lehum ve taḣḍîḳan (8) li-ru‘ye’r-rasûlî¹¹⁴⁷ ya‘nî zîkr eyleñ mu’mînler ol vaḳtı ki [İÜ71a] Allâh Te‘âlâ size gösterdi (9) ‘asker-i küffârî ol vaḳtde ki mülâḳî olduñuz anlara. Sizüñ gözlerüñüze ḳalîl (10) gösterdi Allâh Te‘âlâ ḳâfirleri mü’mînlere şebât virmekden ötürî. Ve Ḥaẓret-i Resûlu’llâh’uñ (11) şalla’llâhu ‘aleyhi ve’s-sellem rû’yâsın taḣḍîḳden ötürü. Rivâyet iderler ki İbn (12) Mes‘ûd raḍıya’llâhu ‘anh

¹¹⁴² Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin”den başka yol azıgım yok. Sen ümitsiz olmayın, benden lütuf ve inayet vardır diye buyurdun. Bundan dolayı çokça ümitliyiz. Çokça ümitli olduğumuz için bağışla.

¹¹⁴³ Bir dünya, gecede çivisi çakılı kalmış; güneşe ve günsüze durmuş bekliyor.

(16) muḥâlefetde - mîḥlanmış: muḥâlefetde muḥkem mîḥlanmış İÜ.

(19) müyesser: - İÜ, KA.

¹¹⁴⁴ “Yer ve göğe sığmadım, mümin kulunun kalbine sığdım” (Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ: 2/195).

¹¹⁴⁵ DUYU GÖZLERİNİN SALİH’İ VE DEVESİNİ HAKİR VE DEĞERSİZ GÖRMESİ; HAK BİR ORDUYU HELAK ETMEYİ DİLEYİNCE DÜŞMANLARINI O DÜŞMAN ÜSTÜN OLSA BİLE GÖZLERİNDE HAKİR VE AZ GÖSTERİR. “ALLAH OLACAK OLANI GERÇEKLEŞTİRMEK İÇİN ONLARIN GÖZÜNDE SİZİ AZ GÖSTERDİ.”

¹¹⁴⁶ Hani karşılaştığımız zaman onları gözlerinize az gösteriyor. (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 44).

¹¹⁴⁷ İz zamiri yuri fiilinin mefulüdür. Kalilen ikincinin halidir. Müslümanların gözünde onların sayısını az göstermiştir. Öyle ki İbn Mesud yanındaki kişiye 70 kişi mi görüyorsun diye sormuş o ise 100 görüyorum şeklinde cevap vermiştir, hz.peygamberin rüyasını tespit ve tasdik ederek.

yanında olan kimseye su'âl eyledi ki “Düşmen [KA64a] ‘askeri yitmiş (13) âdem var mı ola?” Ol kimse didi ki “Yüz var ola.” Hâlbuki yidi yüz elli âdem idiler. (14) *Ve yuḡallilukum fî a‘yunihim*¹¹⁴⁸ ḥattâ ḳāle *Ebū Cehl inne Muḥammeden ve aşḫābehu ekletu cezūrin* ḳallelehum fî a‘yunihim (15) ḳable iltihāmi’l-ḳitāli li-yecterav ‘aleyhim ve lā-yeste‘iddū lehum ṣumme keṣṣerahum ḥattâ teravnehum (16) mişleyhim li-tufāci’ehum el-keṣratu ve tukeṣṣira ḳulūbuhum ve hāza min-‘azā’imi ayāti (17) tilke’l-vak‘ati fe inne’l-baṣīra ve in kâne ḳad yerā el-keṣīra ḳalīlen ve’l-ḳalīle keṣīran lākin (18) lā-‘alā-hāze’l-vechi ve lā-ilā-hāze’l-ḥaddi ve innemā yeteṣavveru zālīke bi-ṣaddi’llāhi’l-ebṣāra ‘an-ibṣār (19) ba‘zun dūne ba‘zin me‘a’t-tesāwī fi’ş-şurūṭi ya‘nī daḡı sizi azalttı, ya‘nī ḳalīl [KB85a] (1) gösterdi anlarıñ gözlerine. Tā ki dilir olalar sizūñle cengde ve tehyi’e-i esbāb itmeyeler. (2) Ya‘nī kemā yenbaḡi, esbāb-ı ḥarbī ḥāzır itmediler, cenge meşḡul oldılar. Allāh Te‘ālā mü’minleri anlarıñ (3) gözlerine iki kendü ‘askerleri ḳadar gösterüp ḳalblerine ru‘b bıraḳdı. Müşrikler dil-şikeste (4) ve mebhūt oldılar. Āḡır münhazim olup ba‘zısı ḳatl olunup ba‘zısı esir oldılar. *Li-yaḳdiya’llāhu* (5) *emran kâne mef‘ūlen*¹¹⁴⁹ Allāh Te‘ālā ḳazā eylemekden ötürü şol bir emri ki işlenmiş idi (6) anuñ ‘ilminde ve hāhunā i‘zāzu’l-islāmi ve ehlihī ve izlālu’ş-şirki ve ḡizbihī ya‘nī bu āyet-i kerīmede (7) İslām’a ve ehl-i İslām’a i‘zāz ve şirke ve ehl-i şirke izlāl vardır.

Tā ber-ān ümmet zi-ḥükm-i (8) merg u derd [SE85b]
Nāfetu’llāhi u suḳyāhā ḡe kerd¹¹⁵⁰ (1:2513)

Şaḡne-i ḳahr-ı Ḥudā z’işān be-cust
Ḥünbehā-yı uşturī şehrī dorost¹¹⁵¹ (1:2514) (18)

Der-nebī āverd Cebrāyilemīn
Şerḡ in zānū zeden-rā cāşimīn¹¹⁵² (1:2539)

Kej me-ḡān ey rāst ḡānende mübīn
Keyf-i āsā kulli (8) ḳavm-i zālīmīn¹¹⁵³ (1:2557)

*Fe-ḳāle lehum rasūlu’llāhi nāḳata’llāhi*¹¹⁵⁴ ey zerū (9) nāḳata’llāhi ve’ḡzerū aḳrahā ya‘nī ḳavm-i Şemūd’a Allāh’uñ resūli ki Ḥāzret-i Şālih ‘aleyhi’s-selāmdur (10) didi

(12) ‘askeri yitmiş: ‘askeri kıyâsda yitmiş SE.

¹¹⁴⁸ ...sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 44).

¹¹⁴⁹ ...ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsın. (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 44).

¹¹⁵⁰ Neticede “Allah’ın devesi ve onun sulanışı” emri, o ümmete ölüm ve dert adına ne yaptı?

¹¹⁵¹ Allah’ın kahrı subayı devenin kan bedeli olarak onlardan tam bir şehir istedi.

¹¹⁵² Sana öğrettiklerinde ve böyle diz çökmekten seni korkuttuklarında diz çök.

¹¹⁵³ Ey Kur’ân’ı doğru okuyan, eğri okuma: Zâlim kavmin arkasından nasıl üzülürüm?

¹¹⁵⁴ Allah’ın Resûlü de onlara şöyle demişti: “Allah’ın devesini ve onun su içme hakkını koruyun.” (Kur’ân-ı Kerîm, Şems: 13).

“Allāh’uñ nākasını terk eyleñ ya‘nī hāline koñ, anı ‘uqr eylemekden hāzer eyleñ.”, ve *sukyāhā*(11) fe lā-tuzevidū ‘anhā ya‘nī “nevbet anuñ olduğı vaqt siz anuñ yanına varmañ ve (12) davarlaruñuzu şıvarmañ tā ki sizüñ üzerüñüze ‘azāb inmeye” didi, ve *fe-kezzebūhu* fī-mā hāzzerahum (13) minhu min-hūlūlī’l-‘azābi in fe‘alū ya‘nī kavm-i Şemūd Hāzret-i Şāliḥ’i tekzīb eylediler anları qorquduğı (14) şeyden ya‘nī nākeyi rencide idersiñüz sizüñ üzerüñüze ‘azāb nāzil olur didüğüñi (15) tekzīb eylediler, [İÜ71b] *fe-‘aḳarūhā*¹¹⁵⁵ pes ol nāka siñirlediler, *fe-demdeme ‘aleyhim Rabbuhum* (16) fe eṭbeḳa ‘aleyhim el-‘azābe ya‘nī anlaruñ Rabbleri kâpladı anlaruñ üzerine ‘azābı, *bi-zenbihim* (17) bi-sebebi zenbihim. Tafşıl-i kışşa-i Şemūd budur ki çün kavm-i ‘Ad bād-ı şarşar ile helāk oldılar. Anlaruñ yirlerin ve bilād (19) u qurāsın kavm-i Şemūd tıtdılar. ‘İmāret itdiler Allāh Te‘ālā’nuñ emriyle bunlaruñ malları çok oldu [KB85b] (1) ve ‘ömrleri uzun oldu ve ni‘metleri bī-ḳıyās oldu. Bunlar şanemlere secde iderlerdi. (2) Allāh Te‘ālā ol kavme Şāliḥ Nebī ‘aleyhi’s-selām anlara irsāl eyledi. Anlar ‘Arabī dil söylerlerdi. (3) Ve Hāzret-i [KA64b] Şāliḥ ‘aleyhi’s-selām ol kabileden idi. Hāzret-i Şāliḥ ba‘ş olınduğdan (4) sonra bir müddet da‘vete meşğul oldu. Az kimse ol kavmüñ fuḳarāsından ve zu‘afāsından (5) imāna geldiler ve bāḳileri temerrüd ve ‘inādda mübālağa itdiler ve Hāzret-i Şāliḥ’den mu‘cize taleb (6) eylediler. Şāliḥ “Ne mu‘cize taleb idersiz?” didi. Anlar didiler ki “Filān gün bizüm bayrāmumuzdur. Şehrden (7) çıkaruz. Sen daḳı çık. Biz şanemlerümüzden hācet dileyelim ve sen daḳı Rabbüñden hācet dile. Eger bizüm hācetümüz (8) revā olursa sen bize tābi‘ ol. Eger senüñ [SE86a] hācetüñ revā olur ise biz saña tābi‘ (9) olalum ve senüñ risāletüñe imān getirelüm ve da‘vetüñi kabül idelüm.” didiler. Hāzret-i Şāliḥ (10) kabül eyledi. Çün ol gün olduḳda cem‘ olup şehrden çıkdılar. Kavm-i Şemūd şanemlerinden (11) hācet dilediler. Murād hāşıl olmadı. Ol kavmüñ melikine Cenda‘ bin ‘Amr dirlerdi. Hāzret-i Şāliḥ’e (12) bir taş gösterdi. Ol taş bir taḡuñ dibinde başkaca vāḳi‘ olmuş idi. Aña kāsibe (13) dirler idi. Eytdi “Du‘ā eyle ol taşdan bir nāka çıksun ve çıḳduğı hālde bizüm gözümüz (14) önünde bir yavrı toḡursun.” didi. Hāzret-i Şāliḥ du‘ā eyledi. Derḫāl cenāb-ı Hāḳ’dan vahy (15) geldi ki “Dört biñ yıldur ki ol nākayı ben ḥāḳ eyledüm yā Şāliḥ da‘vet eyle gelsün, zuḥūr (16) itsün.” dinildi. Hāzret-i Şāliḥ da‘vet eyleyüp ol taş hareket eyledi. Yarulup içinden (17) bir nāka zuḥūr eyledi. Ol şıfatla ki taleb eylemişler idi. Andan sonra ol kavmüñ naḳarında (18) ol nākadān bir yavrı zuḥūr eyledi. Cüşse de kendü ḳadar var idi. Anı görüp Cenda‘ bin ‘Amr (19) ve ol kavmden

¹¹⁵⁵ Fakat onlar, onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine Rableri, suçlarından dolayı onları helāk etti ve kendilerini yerle bir etti. (Kur’ân-ı Kerîm, Şems: 14).

(18) kışşa-i Şemūd : kışşa-i kavm-i Şemūd SE; - şarşar: bād-ı şarşar İÜ.

(7) Sen daḳı çık, Sen – çık İÜ.

bir cemā‘ at imān getürdiler ve bākisi cehālet ü dālālet kaldılar [KB86a] (1) ve didiler ki bu sihrdür, biz buña inanmazuz ve Hāzret-i Şālih her ne kadar naşihat eylediyse aşla (2) eşer itmedi ve ol nāka aralarında kaldı, mer‘ alarından otlar idi ve kuyularından şu içerdi. (3) Şālih anlara vaşiyet eyledi ki ol nāka Hāq Te‘ ālā’nuñ āyetlerindenden bir āyetdür şakınuñ (4) anı incitmeñ. Āb u ‘alef [İÜ72a] Allāh’uñdur. Ol nāka dahı Allāh’uñdur. Hiçbir nev‘ ile aña müzāheme eylemeñ (5) tā size cenāb-ı Hāq’dan ‘azāb irişmeye didi. Nitekim Hāq Te‘ ālā buyurur: *Hāzihi nākatu’llāhi* (6) *lekum āyeten fe-zerūhā te’kul fi-ardıllāhi ve lā-temessūhā bi-sū’in feye’huzekum ‘azābun elimin*¹¹⁵⁶. (7) Çün bu tevbih ü tahziri taqdime yetişdürdi ve vaşiyeti tamām eyledi. Havzları, çeşmeleri (8) kısmet eylediler. Nitekim buyurur: *Lehā şirbun ve lekum şirbu yevmin ma‘lūmin*¹¹⁵⁷. Bir gün nāka (9) ve bir gün ol kavmüñ davarları içerdi. [SE86b] Nevbet nākanuñ olduğı gün bir havz tolusu (10) şuyı nāka yalnuz içerdi. Yine bir havz tolusu süd virürdi. Ve nevbet ol kavmüñ (11) olduğı vaqt havzuñ şuyı ol kavmüñ mevāşisine vefā itmezdi. [KA65a] Yaz güninde ve çün (12) nāka depeler üzerine çıkısa sāyir mevāşi andan ürküp şahrālara kaçarlardı ve (13) şahrālara inse sāyir davarlar ürküp depelere sāyir yirlere giderlerdi. Çün bir müddet (14) bunuñ üzerine geçdi. Kaht-ı ābdan ve davarlar nākadan böyle ürküp remide vü rencide (15) olduğundan ziyāde müte’ellim oldılar. Kāfirler “Yā Şālih’i veyā nākayı öldürelim.” didi. Endişe itdiler ki (16) “Şālih’üñ akrabā vü ta’likātu çokdur, āşkäre öldüremezüz bāri gice evinde yaturken (17) başalum, öldürelüm.” didiler. Toğuz kimse kārvan ile filān yire giderüz diyü çıkdılar. (18) Yoldan dönüp gice Hāzret-i Şālih’üñ evine geldiler. Evüñ divārın delmege başladılar. (19) Allāh Te‘ ālā Cebrāyil’e emr eyledi. Meleklerle gelüp ol toğuz kimseyi taşla helāk eylediler. [KB86b] (1) Andan soñra nākayı öldürmege kaşd eylediler. Kuzār bin Sālif okla urup Mistah bin Züheyr bin (2) Mehrec bir kılıc urup siñirledi. Nākayı öldürüp etini kısmet itdiler. Nākanuñ yavrusı (3) tağ cānibine kaçdı ki ol tağa kara dirlerdi. Yakın varup döndi ol kavme toğrı (4) bakup üç kerre çağırdı. Hāzret-i Şālih’e ol hālden haber virdiler. Didi ki “Eger nākanuñ yavrusın (5) tutabilirsenüz çāre vardur, yoğsa ‘azāb gelür. Vaqtüñüze hāzır oluñ.” didi. (6) Segirttiler kimse aña yetişmege kādır olmadı. Hāzret-i Şālih buyurdi. Size üç gün mühlet vardur. (7) Her gün bir ‘alāmet zāhir olur. Dördinci gün ‘azāb gelür, didi. Üç günde ‘alāmetler (8) zāhir

(4) Ol nāka dahı Allāh’uñdur: - İÜ, KA.

¹¹⁵⁶ "İşte size bir mucize olarak Allah'ın şu devesi. Bırakın onu da Allah'ın mülkünde yesin, içsin. Sakın ona bir kötülük etmeyin. Yoksa sizi elem dolu bir azap yakalar." (Kur'an-ı Kerim, A'râf: 73).

¹¹⁵⁷ Salih, şöyle dedi: "İşte bir dişi deve! Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır." (Kur'an-ı Kerim, Şuara: 155).

(9) Nevbet: - İÜ, KA.

(13) sā'ir: gayrı KA.

(3) – Yakın: Tağa yakın İÜ, KA.

olup taḥkīk bildiler ki ‘azāb gelür. Şālih’i öldürmege kaçd itdiler. Allāh Te‘ālā Şālih’i (9) “Arz-ı Filistīn’e git.” diyü vahy eyledi. Anlaruñ şerrinden ḥalāş eyledi. Dördüncü gün cümle ḥāzır (10) olup muntazır [SE87a] oldılar. Turdılar nāgāh bir şayḥa peydā oldı. Rivāyet iderler ki ol şayḥa Ḥāzret-i Cebrāyil’uñ (11) idi. Ol ḳavmüñ yürekleri şayḥanuñ heybetinden [İÜ72b] pāre pāre oldı. Bir rivāyetde dirler ki Ḥāzret-i (12) Cebrāyil ol ḳavme göründi şüret-i aṣlīsı üzre. Ayakları yirde, başı göge yitişmiş, ḳanatların (13) açmış maşrıḳdan mağribe dek. Ayakları sarı ve ḳanatları yeşil ve bedeni beyāz u berrāk (14) ve yüzi gāyetde nūrānī ve başınuñ saçı kırmızı mercān rengine bu şüretle ol ḳavme (15) görünüp bir na‘ra urdı ve didi ki *mūtū ‘aleykum la‘netu’llāh*¹⁵⁸ ve bir uğurda ol ḳavm helāk (16) oldılar ol şayḥanuñ heybetinden cemī‘en diz çöküp yüzlerinüñ üzerine ḳapanup (17) can virdiler. Nitekim buyurur:

Der-nebī āverd Cebrīl-i emīn
Şerḥ-i īn zānū zedenrā cāşmīn¹⁵⁹ (1:2539)

Ḥāzret-i (18) Ḥudā sūre-i A‘rāf’da buyurur: *Fe-‘aḳaru’n-nākete* [KA65b] ve *‘atev ‘an emri Rabbihim ve ḳālū yā Şāliḥu* (19) *i’tinā bimā te‘idunā in kunte mine’l-murselīne fe-ḥazethumu’r-recfetu fe-aşbeḥū fī-dārihim cāşimīne*¹⁶⁰. [KB87a] (1) Pes siñirlediler, nāḳayı öldürdiler, ve *‘atev* daḥı serkeşlik itdiler, *‘an-emri Rabbihim* Rabblerinüñ emrinden, (2) ve *ḳālū yā Şāliḥu i’tinā bimā te‘idunā* ve daḥı didiler istihzā yöninden yā Şālih götüre bize (3) ol nesneyi ki va‘de eylersin, ‘azāb gelür dırsın, *in kunte mine’l-murselīne* (4) eger Allāh cānibinden gönderilmiş perḡamberlerden iseñ, *fe-ḥazethumu’r-recfetu* pes tıtdı anları (5) nāḳayı helāk itdükleri sebebden zelzele ol şayḥa-yı ‘aẓımmeyi istimā‘ itdüklerinden şoñra, (6) *fe-aşbeḥū* pes şabāḥladılar, *fī-dārihim* evlerinde, *cāşimīne* yüzlerinüñ üzerine düşmüş (7) ve helāk olmuş oldukları ḥālde. Sūre-i A‘rāf’da Şu‘ayb Nebī ḥaḳḳında buyurur: *Fe-tevellā ‘anhum ve ḳāle yā ḳavmī leḳad* (9) *eblaḡtukum risālāti Rabbī ve naşaḥtu lekum fe-keyfe āsā ‘alā-ḳavmin kāfirīne*¹⁶¹. Pes yüzün döndürdi (10) onlardan Ḥāzret-i Şu‘ayb ‘aleyhi’s-selām ve *ḳāle yā ḳavmī* ve didi taḥassür yüzünden ey benüm ḳavmüm, *leḳad* (11) *eblaḡtukum*

(9) vahy eyledi: emr olındı ya‘nī vahy oldı KA.

(10) eyledi: oldı KA.

¹⁵⁸ Ölün! Allāh’ın lâneti üzerinize olsun.

¹⁵⁹ Cibril-i Emin, bu diz çökmeyi Peygambere “Cāşimīn” âyetini getirerek Kur’an’da anlattı.

¹⁶⁰ Nihayet deveyi kestiler, Rablerinin emrine karşı geldiler ve “Ey Salih! Sen eğer (dediğin gibi) peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir” dediler. Derken, onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çökekaldılar. (Kur’ân-ı Kerīm, A’rāf: 77-78).

¹⁶¹ (Şu‘ayb) onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: “Ey kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkārcı bir topluluḡa nasıl üzülürüm?” (Kur’ân-ı Kerīm, A’rāf: 93).

taḥḳīḳan yetiṣḍürdüm size, *risālāti Rabbī ve naṣaḥtu lekum* Rabbimūn [SE87b] irsāl (12) eylediği ḥaberleri ve naṣīḥat eyledüm sizlere mihrbānlık yüzinden, *fe-keyfe āsā* pes nice ğam yiyeyüm (13) ve ğuşṣa-nāk olayum, *‘alā-ḳavmin kāfirīne* kāfirlerden bir ḳavmūn helākı üzerine ki beni taṣḍīḳ (14) eylemediler.

DER-MA‘NĀ-YI ĀN Kİ MERACE’L-BAḤREYNİ YELTEḲİYĀN¹¹⁶²

Ehl-i nār u ḥold-rā bīn hem dukān
Der-miyān ṣān (15) berzaḥun lāyebġiyān¹¹⁶³ (1:2569)

Ehl-i cennet ve ehl-i cehennem egerçi şüreten bir ḥānede ve bir dükkānda olurlar (16) ammā aralarında bir berzaḥ-ı ma‘nevī vardır, birbirine ḳarışmazlar. *Ferīḳun fī’l-cennetihi ve ferīḳun* (17) *fī’s-sa‘īr*¹¹⁶⁴ mūcibince ve sen her ḳanġı gürūha meyl iderseñ anlarla ḥaşr olursın. (18) *Ente me‘a men eḥbeḇte yevme’l-ḳiyāmeti*¹¹⁶⁵ ḥükmince *merace’l-baḥrayni yelteḳiyān beynehumā berzeḥun lā-yebġiyān*¹¹⁶⁶ (19) *Merace’l-baḥrayni* erselehumā min-meractu’d-dābbete izā-erseltuhā ve’l-ma‘nā [İÜ73a] ersele’l-baḥra’l-māliha [KB87b] (1) ve’l-baḥra’l-azzābe ya‘nī Allāh Te‘ālā irsāl eyledi baḥr-ı şūrī ve baḥr-ı şīrīnī, *merace* ersele¹¹⁶⁷ ma‘nāsınadır, (2) *zīrā meractu’d-dābbete ile’l-mer‘ā*¹¹⁶⁸ dirsiñ ḳaçan dabbe-i mer‘aya ṣalsañ, *yelteḳiyān* yetecāvezāni ve (3) yetemāssu suṭūḥuhumā ya‘nī birbirine muḳārīn olup suṭūḥları birbirine ṭoḳınur. O baḥr-ı Fāris (4) u er-Rūm yāḥud murād baḥr-ı Fārisī ve baḥr-ı Rūm ola. Baḥr-ı Fāris’den murād Hind deryāsi, (5) baḥr-ı Rūm’dan murād Akdeñiz ola. Yelteḳiyāndan murād baḥr-ı muḥīṭde birbirine mülākī olması ola. (6) *Li-ennehumā ḥalīcāni yeteṣe‘‘ābāni* minhu zīrā bu iki deryā muḥīṭden ayrılıp iki ḥalīclerdür, *beynehumā* (7) *berzeḥun* Ḥācizun min-ḳudratillāhi ev mine’l-arzi ya‘nī bunların arasında bir māni‘ vardır Allāh Te‘ālā’nuñ (8) ḳudretinden yāḥud arzdan *lā-yebġiyāni* Lā-yebġi eḥaduhumā ‘ale’l-’āḥar bi’l-mumāzeceti ve ibṭālī’l-ḥāṣṣiyyeti (9) ya‘nī ziyādelik ṭaleb itmezler birbirinūñ üzerine ya‘nī birbirlerine (10) ḳarışmazlar tā mumāzece sebebiyle birbirinūñ ḥāṣiyyetin ibṭāl itmeyeler, *Fe bi-eyyi ‘ālā’i Rabbikumā tukezzibān*¹¹⁶⁹ (11) pes Rabbūñüzūñ ḳanġı ni‘metin tekzīb idersiz ey cinn ü ins. Ammā Ḥāzret-i Mevlānā’nuñ

¹¹⁶² “Kİ DENİZİ BİRBİRİNE KAVUŞMALARI İÇİN SALIVERDİ” ANLAMI HAKKINDA

¹¹⁶³ Cehennemlik ve cennetlik kişileri, aynı dükkanda aralarında bir engel bulunan ve birbirine ḳarışmayan şekilde gör.

¹¹⁶⁴ Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir. (Kur’ân-ı Kerīm, Şurâ: 7).

¹¹⁶⁵ Sen kıyamet günü sevdiğinle beraber olacaksın. (Müslim, Birr: 163).

¹¹⁶⁶ Suları acı ve tatlı olan iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip ḳarışmıyorlar. (Kur’ân-ı Kerīm, Rahman: 19-20).

¹¹⁶⁷ gönderdi

¹¹⁶⁸ Hayvanı (davayı) otlağa saldı.

¹¹⁶⁹ O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (Kur’ân-ı Kerīm, Rahman: 21).

murādı (12) baħr-ı ſīrinden imān u i‘ tikkād ve baħr-ı ſūrdan küfr ü ſekāvetdür ki ehl-i imān ehl-i küfrle (13) ſūreten bir dükkānda ve bir ħānede olurlar ammā bāṭınları birbirine karıſmaz. Aralarında i‘ tikkādları (14) mani‘ vü ħāciz olur dimekdür.

Baħr-ı in fermūd Ĥaḳ ‘azze ve cel
Sūretü’l-En‘ām der zıkr-i ecel¹¹⁷⁰ (1:2593)

Huve’llezi (15) *ħaleḳakum min-ṭinin ſumme ḳaḳā ecelen ve ecolun musemmen ‘indehū ſumme entum temterūne*¹¹⁷¹. Ey ibtidā‘e ħalḳikum minhu (16) fe-innehu’l-māddetu’l-’ulā ya‘ nī ol Allāh’dur ki sizi ṭinden ħalḳ eyledi ki mādde-i evveli (17) ṭındır. Ve inne ādeme’llezi huve aṣlu’l-beſeri ħuliḳa minhu Ĥaḳreti Ādem ‘aleyhi’s-selām Ĥaḳret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām ki (18) aṣl-ı beſerdür. Ṭinden ħalḳ oldı. Ev ħuliḳa ābā’ukum fe-ħuḳufe’l-muḳāf. Muḳāf maḳḳūf ola, (19) ābāñuz ṭinden ħalḳ olındı demek ola, *ſumme ḳaḳā ecelen* ecolü’l-mevt, *ve ecolun musemmen ‘indehū* [KB88a] (1) ecolü’l-ḳıyāmet ya‘ nī andan ſoñra ecol-i mevti ḳazā eyledi. Ve ecol-i ḳıyāmet anuñ ḳatındadır ki müſbetdür. (2) Müteḡayyir olmaz. Ve ḳile el-evvelu mā beyne’l-ħalḳi ve’l-mevti ve’s-ſānī mā beyne’l-mevti ve’l-ba‘ſi ve dimiſler ki ecol-i (3) evvel ibtidā-yı ħilḳatdan mevte dek ve ecol-i ſānī mevten ba‘ſe dek olan müddetdür. Fe-inne’l-ecele (4) kemā yuṭleḳu li-āḫirati’l-muddeti yuṭleḳu li-cumletiḥā¹¹⁷² *ſumme entum temterūne* istib‘ādun li-imtirā’ihim ba‘de (5) mā ſebete enneḥū ħāliḳuhum ve ħāliḳu uſūlihim ve muḥyihim ilā-ācālihim ya‘ nī istib‘āddur kāfirleruñ (6) ‘inādlarını. Ĥaḳ Sübhāne anlaruñ ebā vü ecdādlarınuñ vāſıllarınuñ ħāliḳi olduḡı ſābit (7) olduḡdan ſoñra ‘inād u inkār u ſekk eylemek ḳatı ba‘iddür demek olur. *Fe-inne men ḳadira* (8) *‘alā-ħalḳi’l-mevāddi ve cem‘ihā ve ibdā‘i’l-ħayāti beynehā ve ibḳā’ihā me yeſā’ kāne aḳdera ‘alā-cem‘i* (9) *tilke’l-mevāddi* [İÜ73b] *ve iḥyā’ihā sāniyen fe’l-āyetu’l-’ulā delilu’t-tevhīdi ve’s-ſānī delilu’l-ba‘ſi*¹¹⁷³. Ve Ĥaḳret-i (10) Mevlānā buyururlar ki Ĥaḳ Te‘ālā her ſey’in vücūdına ve beḳāsına bir zamān ve bir müddet ta‘yīn (11) eylemiſdür ki ol müddet-i mu‘ayyeneden aṣlā taḳadduma ve ta’ahḫura mecāl yoḳdur. Çün vaḳt-i ecol (12) ma‘lūm degül. Geldiḡüñüzden ſoñra ta’ahḫüre mecāl yoḳdur. *‘Accilū bi’t-*

¹¹⁷⁰ Bunun için aziz ve yüce Hak, En‘am suresinde eceli anlatırken buyurdu.

¹¹⁷¹ O öyle bir Rab’dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecol tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecol de O’nun katındadır. Siz ise hâlâ ſüphe ediyorsunuz. (Kur‘ân-ı Kerim, En‘ām: 2).

(18) - Muḳāf: Yaḫūd Muḳāf İÜ.

(1) ecol-i mevti ḳazā: ecol-i – ḳazā İÜ, KA.

¹¹⁷² Ecol lafzı sürenin sonu için kullanıldıḡı gibi onun tamamı için de kullanılır.

¹¹⁷³ Zira maddeleri yaratmaya ve bir araya getirmeye, bunların arasında hayatı var etmeye ve dilediḡi sürece devam ettirmeye kadir olan bunları ikinci kez bir araya getirmeye ve canlı kılmaya daha kadirdir. ilk ayet tevhidin delili, ikincisi ise yeniden diriltmenin delilidir.

(11) Çün vaḳt-i ecol ma‘lūm degül. Geldiḡiñüzden ſoñra ta’ahḫüre mecāl yoḳdur: - İÜ.

*tevbeti kable'l-mevt*¹¹⁷⁴ hükmince tevbe (13) vü inābete sa'y idüp cenāb-ı Hakk'a rücū' idüp zād-ı sefer-i āhireti [SE88b] müheyyā kılmak gerektür. (14)

DER-MA'NĀ-YI ĀNKİ AN ÇE VELİ-İ KĀMİL KUNED MÜRİD-RĀ NEŞĀYED GUSTĀHİ KERDEN VE HEMĀN KĀR KERDEN Kİ (15) HELVĀ-YI TABİB-RĀ ZEBĀN NE-DĀRED AMMĀ BİMĀR-RĀ ZİYĀN DĀRED VE SERMĀ VE BERF ENGÜR-RĀ ZEBĀN NE-DĀRED (16) GÜRRE-RĀ ZİYĀN DĀRED Kİ DER-RĀH EST Kİ "Lİ-YAĞFİRA LEKE ALLĀHU MĀ TEKADDEME MİN-ZENBİKE VE MĀ TA'AHĤARA" (17) NE-ŞUDE EST¹¹⁷⁵

Ya'nî Hâzret-i Resûlü'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem mādām ki ibtidā-yı sulûkda (18) tarîkatde idi vücûd-ı şerîflerine gâh şahv gâlib olurdu gâh sekr ve gâh mahv-ı hâlet (19) sekrden istiğfâr iderlerdi. Kemâ kâle 'aleyhi's-selâm: *İnnehû le-yugānu 'alâ-kalbî ve innî le-estagfîru'llâhe* [KB88b] (1) *fî-kulli yevmin seb'ine merraten*¹¹⁷⁶. Ve bu cemî'-i ahvâl fenâfî'llâh ve beķâbî'llâhdan öñdin ve maķ'ad-ı şıdķ-ı kibriyâda (2) temekkinden ve Hâzret-i 'İndiyyet Eķâdiyyete ittişâlsüz ve infişâlsüz vuşul-i ma'nevî müyesser olmazdan (3) öñdin vâķi' olan ahvâlidür ki *ve-izâ fenev beķû ve hum mulûk*¹¹⁷⁷ *fî-maķ'adi şıdķın 'inde melîkin* (4) *muķtedirin*¹¹⁷⁸ aña işâretdür. Çün ol Hâzret bu maķâm-ı a'lâya vâşıl oldu. Cenāb-ı Hakk'dan haber geldi ki (5) *li-yağfîra leka'llâhu mĀ tekaddeme min-zenbike ve mĀ te'ahĥara*¹¹⁷⁹ Ammā sâlik-i miskîn ibtidā-yı sülûkda (6) yoldadır. Bîmâr meşâbesindedür. Ağyardan perhîz lâzımdur çün vâşıl ola tabîb (7) maķâmında olur. Anuñ nazârında ağyâr fânî vü müstehlik olur. Her ne cânibe (8) nazâr kılsa tecellî-i yârdan ğayrı bir nesne görmez.

Beyt:

[fâ' ilâtün / mefâ' ilün / fâ' ilün]
Ançe der-çeşm-i halk ağyârest (9)
Der-ber 'âşîķān heme yârest
Düst-râ ki şînâsed ān ahvel
Tâbe-ķayd-ı şuver giriftârest¹¹⁸⁰ (10)

¹¹⁷⁴ Ölmeden önce tevbe etmekte acele ediniz. (Yılmaz, 12).

¹¹⁷⁵ MÜRİDİN KÜSTAHLIK EDEREK VELİNİN YAPTIĞI AYNI FİİLİ YAPMASININ UYGUN OLMAMASININ ANLAMI HAKKINDADIR. ÇÜNKÜ HELVA TABİBE ZARAR VERMEZ, FAKAT HASTAYA ZARAR VERİR. SOĞUK VE KAR, ÜZÜME ZARAR ETMEZ, FAKAT KORUK ÜZEME ZARAR VERİR, ÇÜNKÜ YOLUNDADIR/OLGUNLAŞMADADIR. "TA Kİ, ALLAH SENİN İÇİN GÜNAHINDAN, GEÇMİŞ VE SONRAYA KALMIŞ OLANI MAĞFİRET EYLESİN."

¹¹⁷⁶ Muhakkak ki o (zikirden uzak olma hali) kalbimi kaplar da ben her bir gün yetmiş defa Allah'tan mağfîret dilerim.

¹¹⁷⁷ Fenaya ulaşırlarsa melikler olarak bâkî olurlar.

¹¹⁷⁸ Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur'ân-ı Kerîm, Kamer: 55).

¹¹⁷⁹ Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın (Kur'ân-ı Kerîm, Fetih: 2).

¹¹⁸⁰ Halkın gözünde ağyar (yabancı) olan her şey âşîğın gözünde yârdır. Suretlere bağlı olan dostu nasıl tanısın.

Pes çün fetḥ-i mübîn ki işâretdür vuşûl-i bî-ittisâl u infisâl Cenâb-ı Hâzret-i Eḥadiyyete (11) müyesser oldu. Günâh-ı mâtekâddem ki naẓar itmekdür maḳâm u derecât-ı ‘âliyyeye ve günâh-ı mâte’ahḡar ki (12) rücû‘ dur ol menâzil ü maḳâmâtıdan ‘âlem-i şehâdete ki buña sefer-i şâliş dirler ki nâķışları (13) kemâle yetiştürmek için bî-çârelere dest-gîr olmak için irsâl [SE89a] olunur. Sefer-i râbî‘ de (14) bunlara Cenâb-ı Hâķķ’a kılavuz olurlar. Pes cemî‘ - i günâhları mağfûr olup delâlet emrinde (15) ne ‘amel itseler zarar itmez olur.

Rabbî heb lî ez-Süleymân âmed est [İÜ74a]
Ki medeh ġayr-ı merâ in mülk-i dest¹¹⁸¹ (1:2603) (16)

Sûre-i Şâd’da ḡaber virdi: *Ķāle Rabbi’ġfir lî-veheb lî-mulken lâ-yenbeġî li-eḡadin min-ba‘dî*¹¹⁸² (17) Li-yekûne mu‘cizeten li-munâsibeten li-halî¹¹⁸³. Ya‘nî Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm didi, “Ey benüm (18) Perverdigârum, benüm için mağfîret-i erzânî buyur, baña bir mülk baġışla ki benden soñra bir ferde lâyıķ (19) olmasun. Ev lâ-yenbeġî li-eḡadin en yeslube minnî ba‘du hâẓihi’s-selbiyye lâ en lâ-yu‘tâ eḡadun mişleḡū fe-yekûne [KB89a] (1) munâfeseten¹¹⁸⁴ yâḡud “Yâ Rabbi, baña bir mülk baġışla ki ol mülkî bir eḡada lâyıķ olmaya.” Benden selb eylemeñ (2) demek ola. Zîrâ bir kerre Şâḡr-ı cinni ḡâtemin uğurlayup kırķ gün taḡt-ı Süleymân üzre oturup (3) Süleymânlık eyledi. Çün kırķ günden soñra ḡâtem eline girdi. Du‘â eyleyüp didi ki yâ Râb baña bir mülk (4) vir ki bir daḡı anı benden selb itmege bir eḡaduñ liyâķatı olmaya dimiş ola ve şol mülk ki *lâ-yenbeġî* (5) *li-eḡadin min-ba‘dî* buyurdu. Teshîr-i şeyâṡîn ve teshîr-i renc olmak var. Zîrâ âyetüñ âḡiri aña (6) delâlet ider. Ve bu ḡadıṡ-i şerîf daḡı ol ma‘nâya delâlet ider ki Hâzret-i Resûlu’llâḡ buyurur (7) şalla’llâḡu ‘aleyhi ve sellem: *İnne ‘ifriten mine’l-cinni* [KA67a] *tefellet el-bâriḡa li-yekṡa‘a ‘aleyye şalâṡî fe-emkeneniya’llâḡu* (8) *minhu ve ḡaddertu ‘aleyhi fe-eḡaztuhū fe-eradtı en erbiṡahū ‘alâ-sâriyetin min-sevâri’l-mescidi ḡattâ yanzura* (9) *ileyhi kullukum fe-zekertı da‘vete eḡî Suleymân ḡāle Rabbi heb lî-mulken lâ-yenbeġî li-eḡadin min-ba‘dî* (10) *fe-radedtuhū ḡāsi‘en*¹¹⁸⁵. Ya‘nî taḡķıķan ġürūḡ-ı cinden bir ‘ifrit baña ta‘arruṡ eyledi bu gice benüm şalâṡımı ḡaṡ‘ (11) eylemekden ötüri. Pes Allâḡ Te‘âlâ baña ḡuvvet virdi ve mümkün kıldı andan. Pes ben anı ṡıṡdum ve diledüm ki (12) mescidüñ direklerinden bir direge baġlayum, ḡattâ sizüñ cümleñüz anı ġöre. Pes ben zıkr eyledüm, ya‘nî añdum ḡarındaşum

¹¹⁸¹ Süleyman, “Ey Rabbim! Bana ver” demiştir, yani bu saltanat ve gücü benden başkasına verme.

¹¹⁸² Süleyman, “Ey Rabbim! Beni baġışla. Bana, benden sonra kimseye lâyıķ olmayacak bir mülk (ḡükümrânlık) bahşet! Şüḡhesiz sen çok bahşedicisin!” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Sad: 35).

¹¹⁸³ Benim için bir mucize ve durumuma uygun olmak üzere.

¹¹⁸⁴ Ya da bundan böyle kimse benden bunu zorla almasın. Bu olumsuzlama, çekişme olmaması için onun ġibisinin bir başkasına verilmemesi deġildir.

(5) Teshîr-i şeyâṡîn ve teshîr-i renc: teshîr-i renc ve teshîr-i şeyâṡîn SE.

¹¹⁸⁵ Buhârî, Sahîḡ: 461.

(13) Süleymân'ı du'âsını ki *kāle* [SE89b] *Rabbi heb lî-mulken lā-yenbağî li-eḳad min ba'dî*. Pes ben ol 'ifriti redd (14) eyledüm zelil ü ḥor olduğu hâlde ve Ḥazret-i Süleymân'ı bu du'âsı ḥasede beñzer ammâ ḥased degüldür. (15) Belki selâṭîn-i cihâna ziyâde merḥametinden söylemiş, zîrâ memleket perveri ve 'adâlet güsteri emr-i (16) ḥaṭîrdür. Her ferdüñ kârı degüldür. Tâ bir pādşāh cevāriḥ ü ā'zā vü dil ü nefis ḥavāss-ı zāhire vü bâṭınasın (17) ki kendünün re'āyā-yı ḥaḳîḳîsidür, ḳayd u fermân-ı şer'e çekmeye salṭanat-ı dünyāya Ḥaḳ üzerine ḳıyām (18) gösteremez. Zîrâ salṭanat ḥilāfet-i Ḥudā'dur. Bundan 'azîm kâr yokdur. Nitekim Ḥazret-i Resûl buyurur: (19) *İnne efḍale 'ibādî'llāhi menziletan yevme'l-ḳıyāmeti imāmun 'ādilun rafīkun*. Ya'nî Allāh Te'ālā'nun ḳullarının [KB89b] [İÜ74b] (1) efḍālî menzilet yöninden ḳıyāmet gününde pādşāh-ı 'ādil ü mihrbāndur. Pes bu emr-i müşkil herkese (2) lāyık olmamağın Ḥazret-i Süleymân du'â eylemiş ola. Nitekim Ḥazret-i Mevlānā tafşîl üzerine (3) buyururlar.

DİL NİHÂNDEN 'ARAB-TER İLTİMÂS-I DİLBER ḤİŞ¹¹⁸⁶

Guft peygamber ki Ḥaḳ fermüde est
Men (4) ne-goncem hiç der-ba'lā vü pest¹¹⁸⁷ (1:2652)

Bu ḥadîs-i ḳudsiyye işâret buyururlar: *lā-yese'anî arzî* (5) ve *lā-semā'î velâkin yese'anî ḳalbu 'abdiye'l-mu'min et-taḳî en-naḳî el-veddā*¹¹⁸⁸. Ya'nî ben āsmān u (6) zemîne şıgmazum. Lâkin şol ḳuluñ ḳalbine şıgarum ki mü'min ü perhîzkâr u pākize vü târik-i (7) dünyā ola. Pes beni ṭaleb idersün anuñ gibi kimselerün ḳalbinde ṭaleb eyle dimek olur. (8)

Guft udḥul fî-'ibādî telṭaḳî
Cenneten min-ru'yeti yā mutṭaḳî¹¹⁸⁹ (1:2655)

Güftün ḳâyili Allāh'dur. Ḥazret-i Mevlānā (9) buyurur ki Allāh Te'ālā didi *udḥul fî-'ibādî* ey fî-ḳalbi 'ibādî ya'nî ḳullarımın ḳulübına (10) dāḥil ol tâ ki mülâḳî olasın bir cennete ki ol cennet benüm ru'yetümdendür. Ya'nî ḳulüb-ı 'ibāda (11) dāḥil olmayınca beni göremezsin. Nitekim sūre-i ve'l-Fecr'ün âḥirinde nefis-i muṭma'ineye ḥiṭāb idüp (12) buyurur: *Yā eyyetuḥe'n-nefsu'l-muṭma'innetu irci'î ilā-Rabbiki rāḍiyeten marḍıyyeten*

(1) herkese: her kimseye İÜ.

¹¹⁸⁶ ARABIN, KENDİ DİLBERİNİN YALVARMASINA GÖNÜL VERMESİ

¹¹⁸⁷ Peygamber dedi: "Hak buyurdu: Ben yukarı ve aşağıya hiç sığmam."

¹¹⁸⁸ "Yer ve göğe sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım." (Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: 2/195).

¹¹⁸⁹ -Hak- dedi: "Ey takvalı kişi! Kullarımın arasına gir, beni görme cennetine."

fe'dhulî fî-‘ibādî (13) *ve'dhulî cennetî*¹¹⁹⁰. *Yā eyyetuhe'n-nefsu'l-muṭma'innetu* ey en-nefsu'lletî unzilet ‘aleyhi's-sekînete ve tenevverat (14) [SE90a]bi-nûrî'l-yakîn ve itme'ennet bi-zikrî'llâhi fe-inne'n-nefse teteraḳḳā fî-silsileti'l-esbâbi ve'l-musebbibât (15) ile'l-vâcibi li-zâtihi ve yestekırru dūne ma'rifetin ve yestagnî bihi' ‘an ġayrihi ya'nî Hâk Te'âlâ nefsi muṭma'inneye (16) ḥiṭâb idüp buyurur ki ey şol nefsi ki üzerine sükûn nâzil olmışdur ve nûr-ı yakîn ile münevver olmışdur ve zikru'llâh ile itma'inân (17) hâşıl kılılmışdur, *irci'î ilâ-Rabbiki* ilâ-emrihi ev mev'idihî bi'l-mevt ev bi'l-ba's [KA67b] ya'nî rücû' eyle ki Rabbiñün (18) emrine yâhud mevt için itdügi mev'ide yâhud ba'ise, *Râdiyeten* bi-mâ ütite ya'nî (19) saña virilen ni'mete eger az u eger çokdur râzı olduĖuñ hâlde, *M-mardıyyeten* ‘indallâh ya'nî Allâh [KB90a] (1) katında marazî olduĖuñ hâlde, *fe'dhulî fî-‘ibādî* ey udhulî fî-cumleti ‘ibâdiye's-şâlihîn ya'nî (2) dâhil ol şâlih kullarumuñ zümresine, *ve'dhulî cennetî* me'ahum ev fî-zumrati'l-mukarrabin (3) fe-testedi bi-nurihim fe-inne'l-cevahirâ'l-kutsiyye ke'l-meraya'l-mutekabile ya'nî zümre-i ‘ibâda dâhil (4) olduğdan sonra cennetüme dâhil ol yâhud zümre-i muḳarrebine dâhil ol tâ ki nûrâniyyet taḥşil [IÜ75a] (5) eylesin anlaruñ nûrından demek ola. Zîrâ cevâhir-i ḳudsiyye ki ervâḥ-ı nebî-i Âdem'dür, âyine-i (6) muşaffâ gibidür. Her neye muḳâbil olsa anuñ şeklin aḥz ider. Pes nûrâniyyet taḥşil eyledükden (7) sonra cennetüme dâhil ol demek olur. *Ev udhulî fî-ecsâdi ‘ibâdiye'lletî fâraḳti ‘anhâ ve'dhulî* (8) *dâra şevâbiye'lletî u'iddet lehum*¹¹⁹¹. Hâzret-i Mevlânâ buyururlar ki “Ey sâlik-i râh-ı Hüdâ ve ey tâlib-i didâr-ı (9) Hudâ, eger ol Hâzrete vâşıl olmaḳ dilerseñ ve genci haḳâyık-ı Rabbânîyi bulmaḳ dilerseñ merdân-ı Hudâ'dan (10) bir kâmilün ḳalbine dâhil olmağa sa'y ideğör tâ ki vuşlat müyesser ola.” Zîrâ âyet-i kerîmenün *fe'dhulî fî-‘ibādî* (11) tefsîr-i şerîfin *fe'dhulî fî-ḳulûbi ‘ibādî* ma'nâsın ḳaşd iderler.

Cism-i hâket-râ ez-încâ bâftend (12)
Nûr-ı pâket-râ der-încâ yâftend¹¹⁹² (1:2664)

Senün cism-i hâkiñi bu zemînden terkîb itmişlerdür. Nitekim ḥadîş-i ḳudsîde (13) buyurur: *Ḥamirtu ṭînete âdeme bi-yedeyye erbe'îne şabâḥan*¹¹⁹³. Pes terkîb-i vücûd-ı [SE90b] Hâzret-i Âdem ‘aleyhi's-selâm (14) hâḳden oldı. **Hikâyet:** Bir derviş Hâzret-i Mevlânâ'dan

¹¹⁹⁰ "Ey o Rabbine mutî' olan nefsi mutmeinne! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir." (Kur'ân-ı Kerîm, Fecr: 27-30).

(13) *Yā eyyetuhe'n-nefsu'l-muṭma'innetu*: - İÜ.

(16) -:ve nûr-ı yakîn ile münevver olmışdur İÜ.

(12) *râdiyeten...*(17) hâşıl ḳalmışdur: - KA.

¹¹⁹¹ Ya da onlardan firak edip ayrıldığın kullarımın bedenlerine gir ve onlar için hazırlanan sevaplarımın evine gir.

¹¹⁹² Toprak bedenini buradan dokudular, pak nurunu burada buldular.

¹¹⁹³ Adem'in tînetini kırk sabah ellerimle yoğurdum. (Yılmaz, 202).

(13) terkîb-i - Hâzret-i Âdem: terkîb-i vücûd-ı Hâzret-i Âdem SE.

ḳuddise sırrihu su'āl eyledi ki Ḥaẓret-i Ḥudā (15) taḥmīri gice yā gündüz itmeyüp şabāḥ itmekden ḥikmet nedür? Buyurdılar ki eger Ḥaḳ Te'ālā vücūd-ı Âdem'i gice (16) taḥmīr ide idi cümle ḥaḳ ḫulmānī vü şaḳīl olurlardı. Maẓhar-ı hidāyet ü ḡufrān ve lāyık-ı faẓl (17) u iḥsān olmazlardı. Ve eger gündüz taḥmīr ide idi mecmū' -ı ḥaḳ nūrānī vü sebk olurlardı. (18) Hiç kimse maẓhar-ı celāl ü ḳahr olmazdı. Ḥaḳ Te'ālā cism-i Âdem'i şabāḥ vaḳtlerinde taḥmīr eylemekden (19) ḥikmet bu oldu ki tā ḥaḳḳuñ ba' zısı ḫulemānī vü şaḳīl ü kāfir ü şaḳī vü 'āşī olalar ve ba' zısı nūrānī [KB90b] (1) vü ehl-i imān ve sa'id ü muṭī' olalar. Tā bu āyet-i kerīmenüñ maẓmūnı müteḥaḳḳıḳ ola ki Ḥaḳ Te'ālā sūre-i Tegābun'da (2) buyurur: *Huve'ilezī ḥaleḳakum fe-minkum kāfiru ve mincum mu'minun*¹¹⁹⁴.

Çun sefer fermūd mā-rā z'ān muḳām
Telḥ şud mā-rā ezān (3) taḥvīl kām¹¹⁹⁵ (1:2666)

Ya'nī çün ḥükm-i İlāhī yitişdi ki *inni cā'ilun fi'l-arḍi ḫalīfeten*¹¹⁹⁶ bize şaḥn-ı ḥaḳden saḫ-ı eflāke (4) intikāl vācib oldu. Zemīnün muḥabbetinden bize intikāl müşkil görünüp.

Tā ki ḥüccethā hemī guṭīm mā (5)
Ki be-cā-yı mā ki āyed ey Ḥudā¹¹⁹⁷ (1:2667)

Ya'nī ol ḫitābuñ cevābında biz didük: *E tec'alu fihā men yufsidu fihā ve (6) yesfiku'd-dimā'e ve naḥnu nusebbihu bi-ḫamdike ve nuḳaddisu leke*¹¹⁹⁸.

Ḥod çe güyem pīş-i ān dur īn şadef
Keff-i keff u keff-i keff u keff-i keff¹¹⁹⁹ (1:2676) (7) [KA68a]

Ya'nī Allāh Te'ālānuñ ḥilmi ve raḥmeti ḳatında māderün ve pederün ḥilmi keff meşābesindedür. Kemā ḳāle'n-nebī (8) 'aleyhi's-selām: *Ce'ala'llāhu'r-raḥmete mi'ete cuz'in fe-emseke indehū tis'a ve tis'ine cuz'en ve enzele fi'l-arḍi* [İÜ75b] (9) *cuz'en*

(17) mecmū' -ı : mecmū' -ı ḥaḳ İÜ.

¹¹⁹⁴ O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kāfir, kiminiz mü'mindir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir. (Kur'ân-ı Kerīm, Tegābun: 2).

¹¹⁹⁵ O yerden bize yolculuk emredince, bu deḡişiklikten damaḡımız acılaştı.

¹¹⁹⁶ "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 30).

¹¹⁹⁷ Biz deliller söyledik: "Ey Rabbimiz! Bizim yerimize kim gelir?"

¹¹⁹⁸ Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler. (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 30).

¹¹⁹⁹ Bizzat ne diyeyim? O incinin önünde bu, sedef de deḡildir, ancak köpüğün köpüğünün köpüğünün köpüğüdür.

*vāhiden fe-min-zālike'l-cuz'ı yeterāhamu'l-halku hattā terfe'u'l-ferasu hāfīrahā min-veledihā haşyete en yuşībehū*¹²⁰⁰ (10) şadağa Resūlu'llāh.

TA' AYYUN KERDEN-İ ZEN TARİK-İ RŪZİ¹²⁰¹

Leytenī kuntu ṭabībā ḥāzıkā
Kuntu emşī naḥve Leylā (11) sābıkā¹²⁰² (1:2692)

Ḥazret-i Mevlānā bu maḥallde sālikūñ nefsin zinde ve ruḥın mürde teşbīh buyurup (12) sālikūñ nefsi ruḥına dir ki “Ey rūḥ, bir mürşid-i kāmīl ve ḥalīfe-i vāşıl ki senūñ zamānında vardur, anuñ (13) ḥuzūrına var ki seni dūnyā vü āḥiret ihtiyācından ḥalāş ide.” Rūḥ daḥı dir ki “Ey nefis, beynehümāda (14) münāsebet ü isti' dād lāzımdur. Bī-sebeb ü bī-münāsebet nice ḳābildür ki insān-ı kāmīl ile āşınā (15) olına. Meşelā Leylā ḥasta [SE91a] olmış, Mecnūn anuñ ' ibādetine bir sebep ve bir vāşıta bulmayup (16) 'alā-ṭarīkū't-taḥassür ve't-telehhüf¹²⁰³ dimiş.

Leytenī kuntu ṭabībā ḥāzıkā

N'olaydı ben bir ṭabīb-i ḥāzık olaydım.

Kuntu emşī neḥve (17) Leylā sābıkā

Yürür olaydım Leylā cānibine sebḳat idici olduğum ḥālde.

Ḳul te' ālev guft Ḥaḳ (18) mā-rā bedān
Tā buved şerm işkenī mā-rā nişān¹²⁰⁴ (1:2694)

Evāyil-i sūre-i Āli ' İmrān'da buyurur: *Ḳul yā ehle'l-kitābi te' ālev* (19) *ilā-kelimetin sevā'in beyenenā ve beynekum en lā-na'bude illa'llāhe ve lā-nuşrike bihi şey'en ve lā-yettiḥize ba'ḍunā* [KB91a] (1) *ba'ḍan erbāben min-dūni'llāhi*¹²⁰⁵. *Ḳul yā ehle'l-kitābi* ye' ummu ehle'l-kitābeyni ve ḳile yurīdu (2) vefde Necrān ev yehūde'l-Medīne ya' nī *ḳul yā ehle'l-kitābi* demekde ehl-i Tevrāt'a ve ehl-i İncil'e (3) 'umūm üzre da' vetdür ve ba' zılar

¹²⁰⁰ Allah rahmetini 100 parçaya ayırdı bunlardan 99 parçayı kendi katında alıkoydu, bir parçayı yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça sebebiyle mahlukat birbirine merhamet eder. Öyle ki kısıraklar taylarına zarar vermesinden korkarak toynaklarını kaldırırlar. (Buhārī, Edeb: 19).

¹²⁰¹ KADININ RIZK ARAMA YOLUNU BELİRLEMESİ

¹²⁰² Keşke hünerli bir tabip olsaydım da Leyla'ya herkesten önce gitseydim.

¹²⁰³ Keder ve teessüfle.

¹²⁰⁴ Bizim utancımızı kırmak üzre, Hak bizim için “Geliniz, de” buyurdu.

¹²⁰⁵ De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilāh edinmesin.” Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şahit olun, biz müslümanlarız.” (Kur'ân-ı Kerīm, Âl-i İmrān: 64).

Yemen'den kabîle-i Necrân'dan elçi gelmiş idi. Murād (4) anlardur dimişler yâhud Medîne Yahûdilerine ola, *te'âlev ilâ-kelimetin sevâ'in beynenâ ve beynekum* (5) lâ-yehtelifu fihe'r-rusulu ve'l-kutubu ve tefsîruhâ mâ ba' dehâ ya'nî di yâ Muḥammed, ey ehl-i Tevrât (6) ve ehl-i İncil, gelüñ bir kelime cānibine ki ḥaḳdur ve ṭoğrıdur. Sizüñle bizüm mābeynümüzde ve ol (7) kelime rüsül ü kübüt ihtilāf eylemezler. Kelimenüñ taḳsîr-i māba'dında gelen āyet-i kerîmedür ki (8) *en lâ-na'bude illa'llāhe* en ne'ḥuẓehū bi'l-'ibādeti ve nuḥalliṣa fihâ ya'nî 'ibādet itmeyevüz illā Allāh'a (9) 'ibādet idevüz, anuñ 'ibādetinde ḥālîş olavuz, *ve lâ-nuṣrike bihi şey'en* ve lâ-nec'ale (10) ğayrahū şerîken lehū fi'stiḥkākî'l-'ibādeti ya'nî Allāh'un ğayrın kendüye şerîk kılmayavuz ve 'ibādete istiḥkākda (11) ya'nî bir ğayrı ma'būdı ittiḥāz idüp bu daḥı 'ibādete müsteḥaḳdur, diyemeyevüz. 'Üzeyr ibnu'llāh ve Mesîḥ (12) ibnu'llāh diyenleri redd buyururlar, *ve lâ-yettiḥize ba'dunā ba'dan erbāben mindünî'llāhi* ve lâ-teḳülū 'Uzeyr ibnu'llāhi ve'l-Mesîḥ ibnu'llāhi (13) 'Üzeyr [İÜ76a] ibnu'llah Mesîḥ ibnu'llāh dimeyesiz. Ya'nî Allāh'dan ğayrı Rabb ittiḥāz (14) itmeyesüz. [KA68b] Evāḫir-i sūre-i En'ām'da buyurur: *Ḳul te'âlev etlu mâ ḥarrame Rabbukum aleykum en lâ-teşrikū* (15) *bihi şey'en ve bi'l-vālideyni iḥsānen*¹²⁰⁶. Ya'nî di yâ Muḥammed, gelüñ ve istimā' eyleñ. Tā ben okuyayın (16) ol şey'i ki ḥaram eyledi sizüñ Rabbünüz, şerîk kılmayasız Allāh'a hiçbir şeyi. Ḥarām itdügi şerîk kılmak olur (17) ve babañuza ve anañuza eyilik eylesesiz. *Aḥsinū bihā iḥsānen*¹²⁰⁷ demekdür mef'ûl-i muṭlaḳdur. Ve da'hu (18) mevḍı'a'n-nehı 'ani'l-isā'eti ileyhimā li'l-mubālegati ve li'd-delāleti 'alā-enne terke'l-isā'eti fî-şe'nihimā ğayru kāfın (19) bi-ḥilāfı ğayrihimā ya'nî isā'etden nehy itmek mevzi'ine iḥsānı vaż' eyledi mübālağadan ötüri. [KB91b] (1) Ve daḥı delāletden ötüri şol şey üzerine ki taḥḳıkan terk-i isā'et ve'd-dîn ḥaḳḳında kāfî degüldür. (2) Belki iḥsān daḥı eylemek lâzımdur. Pes Ḥaḳ Te'ālā'nuñ *te'âlev* diyü buyurması bizüm şermümüzi şındırdı. (3) Ya'nî def' eyledi. Biz aña sebebsiz ve isti'dādsız varmak mümkün oldu. Ya'nî nefis rûḥadır ki (4) sen ṭālib-i Ḥaḳ olup ve mürşid-i kāmıl arayup bulmağa ve anuñ ḥidmetine vāşıl olmağa sebep (5) ü isti'dād lâzım degüldür. Zîrā Ḥaḳ Te'ālā *te'âlev* buyırdı. Biz her ne ḥâlde olursak varmak lâzım (6) geldi.

(6) ve ol kelime rüsül ü: - SE.

(10) Ya'nî Allāh'un ğayrın kendüye şerîk kılmayavuz ve 'ibādete istiḥkākda ya'nî bir ğayrı: - İÜ.

¹²⁰⁶ (Ey Muhammed!) De ki: “Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayım. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah’ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin.” İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız. (Kur’ân-ı Kerim, En’âm: 151).

¹²⁰⁷ Ona tam anlamıyla ihsan edin.

Ey Hüdāvend īn ḥum u kūzey merā
Der-pezīr ez-faʿl-ı Allāh (7) eşterā¹²⁰⁹ (1:2708)

Sûre-i Tevbe’de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *İnna’llāhe’şterā mine’l-mu’munîne enfusehum* (8) *ve emvālehum bi-enne lehumu’l-cennete*¹²¹⁰ temşilun li-işābeti’llāhi iyyāhum el-cennete ‘alā-bezli enfusihim ve emvālihim fî-sebîlihî. (9) Ya’ nî temşildür Allāh Te’ālā mü’mînleri cennetle müşāb kılmısına. Hâk yolında bezl-i emvāl ü enfüs (10) itdüklerinüñ muķābelesinde. Ya’ nî Hâk Te’ālā eşterā itdi mü’mînlerden nefislerini ve mâllarını bunuñ birle (11) ki cennet anlaruñ ola. Hâzret-i Mevlānā münâcât-ı tarîķle buyurur ki ey Hüdāvend, benüm bu kūze-i vücūdumda olan (12) āb-ı ā’ māl ü ma’ ārifî sen qabûl eyle. Şol mü’mîn kullaruñla eyledüğüñ mu’āmele mazmûnınca ki buyurduñ (13) *inna’llāhe’şterā mine’l-mu’munîne* faʿluñdan ve ihsānuñdan.

Lülehā berbend ü por dāreş zi-ḥum
Guft guzvū (14) ‘an-hevā ebşārekum¹²¹¹ (1:2713)

Nitekim sûre-i Nûr’da buyurdı: *Ḳul li’l-mu’munîne yağudḏū min-ebşārihim ve yaḥfezū* (15) *furūcehum zālike ezkā lehum inna’llāhe ḥabîrun bi-mā yaşne’üne*¹²¹² ya’ nî di yā Muḥammed mü’mînler ki gözlerini (16) ışığa tutsunlar [İÜ76b] ve qapasunlar nā-maḥremlere nâzar itmekden. Zîrā dîde [SE92a] bir ḥassedür ki ibtilā (17) ve āşāmı ırâqdan şayd ider. **Beyt:**

[fā’ilātün / fā’ilātün / fa’ilün]
İn heme āfet ki be-ten mî-resed
Ez-nażar-ı tevbe şiken mî-resed(18) [KA69a]
Dîde ferûpuş çu der-dürr-i şādef
Tā ne-şevî tîrî belā-rā hādef¹²¹³

¹²⁰⁸ ARABIN MÜMİNLERİN EMRİNE ÇÖLDEN YAĞMUR SUYU DOLU TESTİ HEDİYE GÖTÜRMESİ

¹²⁰⁹ Ey Allah’ım! Bu küpümüzü, testimizi “Allah satın aldı” lütfuyla kabul et.

¹²¹⁰ Şüphesiz Allah, mü’mînlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürlər. Allah, bunu Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da kesin olarak va’detmiştir. Kimdir sözünü Allah’tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır. (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe: 111).

¹²¹¹ Muslukları kapat ve küpten doldur. –Hak- buyurdu: Gözlerinizi nefsi arzuya kapattınız.”

¹²¹² Mü’mîn erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Nur: 30).

(17) Beyt: - KA.

¹²¹³ Bedene musallat olan bütün bu afetler tövbesini bozan bakıştan dolayıdır. Gözü sedefteki inciye kapa ki bela okunun hedefi olmayasın.

Ve *Nefahāt*'de Hâzret-i Şiblî'den (19) rivâyet olunur ki dîde-i sırr-ı muhârremâtdan ve dîde-i sırr-ı mâ-sivâdan pûşide qalsunlar dimekdir [KB92a] (1) dimiş ve dağı ferecelelerini hâramdan hıfz eylesünler. *Zālike* ol gâzz-ı ebşâr ve muhâfız-ı furûc *ezkâ lehum* (2) anlar için ezkâ u eḥardur ve pākîze vü sūd-menddür. *İnna'llāhe ḥabîrun bimā yaşne'üne*, (3) taḥkîkan Allāh Te'ālā ḥabîrdür ol şey'e ki anı iderler ḥelâlden ve hâramdan ve cevâriḥlerini (4) tâ'ate mi isti'mâl ider, âşâma mı isti'mâl iderler, cümlesi aña ma'lûmdur. Pes vücûd-ı insânda (5) her ḥiss-i zâhiri ve bâtını bir lûle meşâbesindedür. Muḥkem-bend eyleyüp âb-ı imân u i'tikâdı (6) zâyî' itmekden hâzer eylemek gerekdür. Tâ sultân ḥuzûrına varup 'arz eyledüğüñ vâkt (7) sultân anı âlâyişden pāk görüp müşteri ola.

Rev ber-i sultân u kâr u bâr bîn (8)
Hiss-i tecrî taḥta en-nehâr bîn¹²¹⁴ (1:2717)

Sûre-i Tevbe'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve'llezîne'ttebe'uhum* (9) *bi-iḥsânin raḍıya'llāhu 'anhum ve raḍû 'anhu ve e'adde lehum cennâtin tecrî* (10) *taḥtehe'l-enhâru ḥâlidîne fihâ ebeden zālike'l-fevzu'l-'azîm*¹²¹⁵ *Ve'llezîne'ttebe'uhum bi-iḥsânin* ey lâḥiküne bi's-sâbiḳîne (11) mine'l-kabîline ev men ittebe'uhum bi'l-imâni ve't-tâ'ati ilâ-yevmi'l-kıyâmeti ya'nî şol kimselerdür ki dinde (12) sâbiḳ olanlara mütâba'at eylediler ve lâḥıḳ oldılar iḥsân itmeklik ile ya'nî imânla ve (13) tâ'atla murâd sâyir şâḥabedür muḥâcir ü enşârdan ki sâyiklere mütâba'at idüp soñradan (14) gelüp lâḥıḳ oldılar ve dimişler ki kıyâmete dek her kim anlara mütâba'at idüp imân u i'tikâd yolına (15) giderse tabi'indendür, *raḍıya'llāhu 'anhum* bi-kabûli tâ'atihim ve'rtizâ'i a'mâlihim ya'nî Allāh Te'ālā (16) anlardan razı oldu tâ'atlerin kabûl eylemekle bu rızâda sâbiḳ u lâḥıḳ-ı dâḥildürler, (17) *ve raḍû 'anhu* bi-mâ nâlû min-ni'meti'd-dîniyye ve'd-dünyeviyye ve anlar dağı Allāh'dan razı oldılar. (18) Ni'met-i dîniyye vü dünyeviyyeye irişmekle *ve e'adde lehum cennâtin tecrî taḥtehe'l-enhâru* ve Allāh Te'ālā (19) bunlar için cennetler ḥâzır eyledi. Ol cennetlerüñ dıraḡtlarınıñ altında ırmaqlar akar, [KB92b] (1) *ḥâlidîne fihâ ebeden* bunlar ol cennetler içinde muḥalled oldukları ḥâlde ebeden [İÜ77a] te'kiddür, (2) *zālike'l-fevzu'l-'azîm* bu mezkûrlar ki cennetdür ve ḥulûddur tamâm-ı murâda yitişmekdür ve necât-ı 'azîmdür. (3) Pes Hâzret-i Mevlânâ buyururlar ki “Ey sâlik-i râh-ı Hudâ, sen kendü küze-i vücûduñda olan 'ilm-i (4) ma'ârif âbına maḡrûr olma. Sa'y eyle Cenâb-ı Hâzret-i Sultân-ı Ezel'e vâşıl ol ve

¹²¹⁴ Gît sultana işi gücü gör. Altında ırmaklar akan hissi gör.

¹²¹⁵ İslâm'ı ilk önce kabul eden muḥâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır. (Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe: 100).

gör ki ol (5) şāh-ı kādīmūñ cenābında nice enhār-ı ma‘ ānī vü cūybār-ı esrār-ı sübhānī revān olmuştur. (6)

DER-NEMED DUHTEN-İ ZEN¹²¹⁶

K’in çunin ender heme āfāk nīst
Coz raḥīk u māye-i ezvāk nīst¹²¹⁷ (1:2721) (7)

Buncılayın şu [KA69b] dünyāda yokdur. Bu āb-ı raḥīkden gayrı ve māye-i ezvākdan gayrı degüldür. (8) Lafz-ı raḥīkden ol āyet-i kerīmeye telmīḥ buyururlar ki sūre-i Muṭaffīn’de buyurmuşdur: *Yusḳavne* (9) *min-raḥīkin maḥtūmin ḥitāmuhū miskin ve fī-zālike fe-lyetenāfesi’l-mutenāfisūne*¹²¹⁸, şarāb-ı ḥālīş (10) zümre-i ebrār işkā olunur. Ya‘ nī şuvarılır şarāb-ı ḥālīşden, *maḥtūmin ḥitāmuhū miskin* (11) ey maḥtūmun ev āniyetun bi’l-misk ya‘ nī ol şarāb-ı ḥālīşūñ kabları mühlüdü, mühri miskdür (12) ya‘ nī müşgle mühlrlenmişdür, ev ellezī lehū ḥitāmun ey maḥta‘un huve rā’ihatu’l-miski yāḥud maḥall-i (13) ḥatm-i şürbde ki şürbi ḳaṭ‘ eyledükde misk rāyiḥası gelür demek olur, *ve fī-zālike* (14) ya‘ nī er-raḥīk ev en-na‘īm ya‘ nī bu şarābda yāḥud na‘imde, *fe-lyetenāfesi’l-mutenāfisūne* (15) fe-lyerteğib el-murteğibüne ya‘ nī gerekdür rağbet ideler rağbet idiciler ya‘ nī bir ‘amel ideler ki ol ‘amel sebeb ola (16) ol şarābı içmege.

İn ki ender çeşme-i şūr est cāt
Tu çe dānī Şatt u Ceyḥūn u Fırat¹²¹⁹ (1:2724)

Ya‘ nī tālib-i (17) baḥr-ı ḥaḳāyık-ı Rabbānī tā çeşme-i nefis ü hevādan ve şūrāb-ı iğvā-yı şeytān-ı bed-likādan [SE93a] ḥalāş (18) bulmayınca Şatt u Ceyḥūn u Fırat tecelliyāt-ı esmā vü şifāta yol bulamazsın.

DER-BEYĀN-I ĀNKİ ÇUNĀN Kİ (19) GEDĀ ‘ĀŞİK-I KEREM EST¹²²⁰

Pes ezin fermüd Ḥaḳ der ve’d-Duḥā
Bāng kem zen ey Muḥammed ber-gedā¹²²¹ (1:2746)

¹²¹⁶ KADININ KEÇE DİKMESİ

¹²¹⁷ Çünkü hiçbir tarafta böylesi yoktur. Tek halis şarap ve zevklerin kaynağıdır.

¹²¹⁸ Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar. (Kur’ân-ı Kerîm, Muṭaffīn: 25, 26).

(9) ḥālīş - : ḥālīş ya‘ nī SE.

¹²¹⁹ Ey yeri tuzlu pınarda bulunan sen, Şatt’ı, Ceyhun’u ve Fırat’ı ne bilirsin?

(18) bulamazsın... (2) Ān yekî: - SE.

¹²²⁰ “DİLENCİNİN CÖMERTLİĞE AŞIK OLDUĞU GİBİDİR”İN AÇIKLAMASI

¹²²¹ Bu nedenle Hak Ve’d-Duḥā suresinde “Ey Muhammed! Dilenciye bağırma” buyurdu.

Nitekim sūre-i [KB93a] (1) ve'd-Ḍuḥā'da buyurur: *Ve emme's-sā'ile fe lā-tenher*¹²²² ve ammā sāyilūn üzerine haykırma, katı söz söyleyüp (2) ḥāṭırın yakma ve mahrūm gönderme ki bī-nevālīk ve teng-destlikdūr.

Ān yekī cūdeş gedā āred pedīd (3)
V'ān diger bahşed gedāyān-rā mezīd¹²²³ (1:2748)

Ya' nī seḥī ile gedā birbirinūn āyinesidūr. Gedā seḥīnūn cūdını ve (4) seḥāsını peydā vū zāhir eyler ve seḥī de gedāya bahşış ü iḥsān eyler.

Pīş-i ĀMEDEN-İ NEḲĪBĀN¹²²⁴ (5)

Behr-i nān şaḥşī sūy-ı nānvā devīd
Dād cān çun ḥüsn-i nānbārā bedīd¹²²⁵ (1:2784)

Beyt:

[fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilūn]
Yār-i ḥabbāzī ki (6) çun sīmeş dehī nān mī-dehed
Āşık-ı [İÜ77b] bī-çāreeş nān güyed u cān mī-dehed¹²²⁶

Hemçü Ā' rābī ki āb ez-çe keşīd (7)

Mālik İbn Değar gibi ki Ken' ān kuyusından şu çekdi.

Āb-ı ḥayvān ez-ruḥ-ı Yūsuf çeşīd¹²²⁷ (1:2786) (8)

Yūsuf'un cemālinden āb-ı ḥayāt lezzetin tatdı. Nitekim sūre-i Yūsuf'da buyurur: *Ve cā'et* (9) *seyyāratun fe-erselū vāridehum fe-edlā delvehū kāle yā buşrā hāzā gulāmun*¹²²⁸. *Ve cā'et seyḡāratun* (10) rafeḡatun yesīrūne min-Medyeḡ ilā Mısra fe-nezelū ḡarīben mine'l-cubbi ve kāne zālīke ba'de şelāşin (11) min-ilḡā'ihī fihi ya' nī bir kārvān geldi ki Medyeḡ'den gelüp Mışr'a giderlerdi, pes nāzil oldılar (12) kuyuya yakın yerde Yūsuf bırağılduḡdan şoḡra üç günden şoḡra gelüp ḡondılar, (13) *fe-erselū vāridehum ellezī*

¹²²² Sakın isteyeniyi azarlama. (Kur'ān-ı Kerīm, Ve'd-duḡā: 10).

(2) teng-destlikdūr: teng-destlik derdin çekmişdür KA.

¹²²³ Ses geliyordu: Ey istekli! Gel. Cömertlik, dilencilere muhtaḡtır dilenci gibi.

¹²²⁴ VEKİLLERİN GERİ GELMELERİ

(4) PİŞ ĀMEDEN-İ NEḲĪBĀN: FARḲ-I MİYĀN ĀNKİ DERVİŞ EST BE-ḤUDĀ SE.

¹²²⁵ Bir şaḡıs ekmek için fırıncıya koştı, fırıncının güzelliḡini görüncē can verdi.

¹²²⁶ Fırıncı sevgiliye gümüş (para) verdiḡinde ekmek verir. Biḡare aşık ekmek der ve can verir.

¹²²⁷ Kuyudan su çeken bedevī gibi, Yūsuf'un yüzünden ab-ı hayat tattı.

¹²²⁸ Bir kervan gelmiş, suçularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca, "Müjde! Müjde! İşte bir oḡlan!" dedi. (Kur'ān-ı Kerīm, Yūsuf: 19).

yuraddu'l-mā'e ve yesteskī lehum ve kāne Mālik ibnu Dağr el-Ḥuzā'ī ya' nī (14) vāridlerini gönderdiler, vārid ol kimseye dirler ki kārṡānuḡ şuyın çekmek götürmek [KA70a] aña (15) müte'alliḡ ola, *fe-edlā delvehū* fe-erselehā fi'l-cubbi li-yumli'ehā fe-tedellā bihā Yūsuf fe-lemmā ra'āhu (16) a' nī delvini kuyuya şarkıtdı. Yūsuf'a vahy oldu ki delvüñ içine otur, çün (17) Yūsuf delvüñ içine oturdı. Mālik ibn Duğar delvi katı şaḡīl gördi kuyuya (18) nazar eyledi ki bu devlüñ içinde ne var ola diyü, çün Yūsuf'ı devl içinde gördi, (19) *kāle yā buşrā hāzā ġulāmun* [SE93b] nādā el-buşrā bişāratun li-nefsihī ev li-ḡavmihī ke-ennehū ḡāle te'ālā fe-hāzā [KB93b] (1) ev enneke ya' nī ey müjde ve ey şādmānī diyüp çağırdı. Ba'zılar dimişler yoldaşınıñ adı Büşrā idi (2) anı çağırdı. Tā ki anuñ mu'āveniyetle Yūsuf'ı kuyudan çıkardılar. Pes şu almak için kuyuya (3) vardı Yūsuf'ıñ cemālinden āb-ı hayvān lezzetin tatdı.

Reft Mūsā kâteş āred ū bed est (4)
Āteşī dīd ū ki ez-āteş ber est¹²²⁹ (1:2787)

Nitekim Ḥāzret-i Ḥudā sūre-i Ṭāhā'da hikāyet haber virür: (5) *Ve hel etāke ḡadişu Mūsā iz-ra'ā nāran fe-ḡāle li-ehlihi'mkuşū innī ānestu nāran* (6) *le'allī ātikum minhā bi-ḡabesin ev ecidu 'ale'n-nāri huden fe-lemmā etāhā nūdiye yā Mūsā innī ene* (7) *Rabbuke fe-ḡla' na'leyke*¹²³⁰. *Ve hel etāke* ve daḡı saña gelmişdür, *ḡadişu Mūsā* haberi Mūsā (8) ibn 'Umrān ve anuñ ḡışşasın bilmişsindür. Pes mekārihe şabr eylemekde aña iḡtidā eyle, (9) *iz-ra'ā* ve zikr eyle çün gördü Mūsā 'aleysi's-selām, *nāran* bir āteşi aḡbārda gelmişdür. (10) Çün Mūsā Şu'ayb'dan 'aleyhi's-selām icāzet taleb eyledi ki Mışr'a vara, birāderin (11) göre. Şu'ayb 'aleyhi's-selām icāzet virdi ve ehlini [İÜ78a] bile gönderdi. Bir gice ki hevā serd (12) ū muzlim idi. Ve ḡār yağardı. Yolu yitirüp vādī-i Eymen'e yakın vardılar ve ehli ḡāmīle (13) idi. Ol maḡallde derd-i vaż'-ı ḡāml zāhir oldu. Āteşe muḡtāc oldılar. Ḥāzret-i Mūsā (14) 'aleyhi's-selāmuñ yanında ḡaḡmak var idi. Çok cehd eyledi, aşlā āteş ḡıḡmadı. (15) Nāḡāḡ ırāḡdan gözine bir āteş göründi, *fe-ḡāle* pes didi, *li-ehlihi'mkuşū* ehl u (16) 'ayāline ve ḡademine ki siz eglenüñ bu maḡāmda *innī ānestu nāran le'allī ātikum* taḡḡḡıḡan ben bir āteş (17) gördüm ola ki sizüñ için götürem, *minhā bi-ḡabesin* ol āteşden yanmış bir āḡaḡ ucından (18) bir şu'le yāḡud bir cemīre yā bir fitīle ucın yāḡup getürem, *ev ecidu 'ale'n-nāri huden* (19) yāḡud āteş üzerinde bir ḡılavuz bulam bizi ulu yola ḡıḡara diyüp ehlin anda ḡoyup

¹²²⁹ Musa ateş bulmak için gitti, bir ateş gördü, ateşten kurtuldu.

¹²³⁰ Musa'nın haberi sana ulaştı mı? Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm, yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum" demişti. Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: "Ey Mūsā!" "Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar." (Kur'ân-ı Kerim, Taha: 9-12).

[KB94a] (1) kendü yalnuz âteş cânibine revân oldı, *fe-lemmā etāhā* pes ol vaqt ki geldi ol âteşün (2) yanına bir âteş gördü ki beyāz bir dirāht sebz üzerinde görünür ki ol dirāht-i ‘ünnāb (3) idi, dimişler [SE94a] ve âteşün havālisinde hiç kimse yok. Mutehıyyir oldı ve âteşün (4) rüşenliginden ve dirāhtuñ ter ü taze vü sebz olduğundan ta‘ accübde kaldı nāgāh, (5) *nūdiye yā Mūsā* [KA70b] nidā olındı ki yā Mūsā, *innī ene Rabbuke* taḥḳīkan menüm senün Perverdigār’uñ. (6) Tekrīr-i zamīr te ‘kīd içün ve taḥḳīk içündür ya‘ nī šekk ü şübhe eyleme, müteyakḳın ol ki ben senün (7) Perverdigār’uñam, *fe’ḥla’* pes çıkar bırak, *na’leyke* na‘ lin ki ayağunda vardır çıkar. Pes Hāzret-i Mūsā (8) gitdi ki âteş ala getüre. Bir âteş gördi ki âteşden ḥalāş oldı. Ya‘ nī nūr-ı Hūdā’yı görüp (9) âteş talebinden fāriğ oldı.

Cest ‘İsā tā-rehed ez-düşmanān
Bürdeş ān cesten be-çārum āsmān¹²³¹ (1:2788) (10)

Ya‘ nī Hāzret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām sıçradı tā ki düşmenden ya‘ nī kavm-i Yehūd’dan ḥalāş ola. (11) Nitekim Hāzret-i Hūdā āḥir-i sūre-i Nisā’da buyurur: *Ve ḳavlihim innā ḳatelne’l-Mesīḥa ‘İsā* (12) *ibne Meryeme rasūla’llāhi ve mā ḳatelūhu ve mā şalebūhu ve lākin şubbihe lehum*¹²³² *Ve ḳavlihim* (13) ve daḥı bu ḳavlleri sebebi ile ya‘ nī böyle didükleri sebebiyle biz anlara eyledüğümüzi eyledük (14) la‘ inden ve meshden ve envā‘-ı ‘uḳūbetden, *innā ḳatelne’l-Mesīḥa ‘İsā ibne Meryeme* ‘İsā ibn Meryem (15) ‘aleyhi’s-selām, *rasūla’llāhi* Allāh’uñ resūli, Allāh Te‘ālā resūli dimekle şıfatladı ‘İsā’yı. (16) Yehūd’uñ ḳavli degüldür, *ve mā ḳatelūhu* anı ḳatl eylediler, *ve mā şalebūhu* ve daḥı anı şalb eylediler, (17) *ve lākin şubbihe lehum* lākin müştēbih oldı anlaruñ üzerine. Ruviye enne raḥṭan mine’l-yehūd (18) sebbūhu ve ummehū fe-de‘ā ‘aleyhim fe-meseḥahum kıradeten ve ḥanāzāra fe’cteme‘ati’l-yehūd ‘alā-ḳatlihi (19) fe-aḥberahu’llāhu bi-ennēhū [İÜ78b] rafe‘ ahū ile’s-semā’i fe-ḳāle li-ashābihī eyyukum yerdā en yulḳā ‘aleyhi şibhī [KB94b] (1) fe-yuḳtel ve yuşleb ve yedḥule’l-cennete fe-ḳāme raculun minhum fe-elḳa’llāhu ‘aleyhi şibbehū fe-uḥıze ve şulibe (2) ve ḳile kâne raculen yunāfıḳuhu fe-ḥarace li-yedulle ‘aleyhi fe-elḳa’llāhu ‘aleyhi şibhehu fe-uḥıze ve şulibe ve ḳile deḥale Taytānūs el-yehūdī beyten kâne huve fihi fe-em yecidhu ve elḳa’llāhu ‘aleyhi şibbehū fe-lemmā (4) ḥarace zūne ennehū ‘İsā fe uḥıze ve şulibe. Ya‘ nī [SE94b] rivāyet olındı ki taḥḳīkan kavm-i Yehūd’dan bir gürūh Hāzret-i (5) ‘İsā ‘aleyhi’s-selāma ve vālidesine sebb eylediler. Hāzret-i ‘İsā anlara bed-du‘ā eyledi. Ol (6) sebb idenleruñ ba‘ zısı maymūn ve ba‘ zısı ḥinzır şekline memsūḥ oldılar. Kavm-i Yehūd anı (7) siḥr ile eyledi i‘tikādında olup Hāzret-i ‘İsā’nuñ ḳatline sa‘y eylediler. Ol maḥallde Hāḳ

¹²³¹ İsa düşmanlardan kurtulmak için sıçradı, o sıçrama onu dırdıncü göğe götürdü.

¹²³² Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 157).

Te‘ālā (8) ‘İsā’ya vahy itdi ki seni semāya ref‘ eylesem gerekdür, diyü. Pes Hâzret-i ‘İsā aşhâbına didi ki sizden (9) kaṅguñuz qabûl eyler ki baña beñzemeklik anuñ üzerine ilkâ olına ve şalb olup qatl olına (10) ve cennete gire. Bir kimse ayağ üzre qalkup ol hîdmeti qabûl eyledi. Hâzret-i ‘İsā semāya ref‘ (11) olup ol kimseyi tutup qatl idüp şalb eylediler. Ba‘zılar dimişler ki ‘İsā’nuñ yanında (12) bir münâfîk var idi. ‘İsā’nuñ yanından taşra çıkdı ki delâlet eyleye. ‘İsā bundadur, gelüñ (13) tutuñ diye. Allâh Te‘ālā anı ‘İsā şekline qodı. Anı tutup qatl idüp ve şalb eylediler. Ve (14) ba‘zıları dimişler ki qavm-i Yehūd’uñ hücumından kaçup bir eve girdi. Ol qavmüñ ulusına (15) Taṭyânūs Yehūdî dirler idi. [KA71a] ‘İsā’nuñ ardınca girdi ki anı tuta. Ev içünde ‘İsā’yı (16) bulamadı. Zirâ Allâh Te‘ālā anı semāya ref‘ eylemiş idi. Taṭyânūs döndi ki qavmine haber vire, (17) ‘İsā bunda yokdur, diye. Allâh Te‘ālā anı ‘İsā şeklinde gösterdi. Anı ‘İsā’dur diyü tutup (18) qatl eylediler ve şalb eylediler.

DER-BEYÂN-I ÂN Kİ ‘ÂŞİK-I DÜNYÂ BER-MİŞÂL ‘ÂŞİK-I DÎVÂR EST¹²³³ (19)

*Ve hîle beynehum ve beyne mâ yeştehûne*¹²³⁴. İktibâsdur ol âyet-i kerîmden ki evâhîr-i [KB95a] (1) sûre-i Sebâ’dadur *Ve hîle beynehum ve beyne mâ yeştehûne* min-nef’i’l-îmân ve’n-necât bihî mine’n-nârî (2) ya‘nî mâni‘ vü hâyil olındı anlara ki arzû itdükleri şey’üñ mâbeynine ya‘nî nef‘-i îmandan ve îmân (3) sebebiyle nâr-ı cehennemden necât bulmaq nef’inden hâyil olup cüdâ oldılar.

‘Âşîkân-ı küll ne in (4) ‘uşşâk-ı cüz
Mând ez-küll ân ki şud müştâk-ı cüz¹²³⁵ (1:2800)

Külle ‘âşîklar degüldür cüze ‘âşîklardan külle ‘âşîklardan qaldı. Ol kimse ki cüze müştâk u ‘âşîk oldu. Ya‘nî ba‘îd oldu ol kimse ki maḥlûqa müştâk [SE95a] u (5) ‘âşîk oldu. Nitekim Hâzret-i Dâvūd ‘aleyhi’s-selâm aḥbârında bu ḥadîs-i qudsî vârid olmuştur. (6) *Men talebenî vecedenî ve men talebe ğayrî lem yecidni*¹²³⁶. Bir şeyḡ gördi ki bir kimse (7) derdiyle ağlar. Sebebin su’âl eyledi. Ol mâtem-zede eytdi: “Bir yârüm var idi ki ârâm-ı (8) cân-ı bî-

¹²³³ “DÜNYA AŞIĞININ DUVARA AŞIK OLAN GİBİDİR”İN AÇIKLAMASI

¹²³⁴ Kendileriyle arzuladıkları arasına bir engel konmuştur. (Kur’ân-ı Kerîm, Sebe: 54).

(3) necât: ḥalâş KA.

¹²³⁵ Bütüne âşîk olanlar, parçaya âşîk olanlar değildir. Parçay tutkun olan, bütünden geri kalır.

(4) Külle... ‘âşîk oldu: - SE, İÜ, KA.

¹²³⁶ Kim Beni isterse bulur ve kim de Benden başkasını isterse Beni bulamaz. (Yılmaz, 532).

sükūnum idi ve merhem-i dāğ-ı derūnum [İÜ79a] idi. Öldi.” Şeyh eytdi: “Bir ölmez dost (9) tutsañ olmaz mı idi.” **Beyt:**

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]
Düst-i dīger güzīn īn yār-i tu
Kū ne-mīred tā ne-mīrī zār-ı tu (10)
Düstī k’ez mürğ-i noqşān āvered
Düstī-i ū ğam-ı cān āvered¹²³⁷

Pes bu hikāye vü ebyāt maẓmūnınca (11) Allāh’dan ğayrınıñ dostlığı fānīdür. Çünki dost tütarsın, Allāh dostluğundan (12) evlāsı yokdur. Nitekim meşel-i ‘Arab’da gelmişdür: *Meşelu ‘arab ki izā-zeneyte fe’zni bi’l-ḥurrati* (13) ve *izā-seriḳte fe’sriḳ ed-durrate* ya‘ nī eger zinā iderseñ ḥur ile eyle ve uğurluḳ iderseñ (14) incü uğurla. Türki’de daḡı bu meşel vardur ki uğurlarsañ ḳanuñ bahāsın uğurla (15) ki ḳatlı olınsañ ḳanuñ almış olursın, dirler. Ḥazret-i Mevlānā bu meşeli (16) münāsebetiyle irād eyledi ki dost tütmaḳ isterseñ Allāh’ı dost tüt. Çün muḥabbet (17) belāsın çekersin. Bir maḥbūb sev ki anuñ ḥüsnüne zevāl gelmeye. Belki senüñ zātuñı (18) daḡı zevālden ḡalāş eyleye. Bu meşeli irād eylemekden ğaraẓ muḥabbet-i Ḥudā’ya terġīb ve ğayrıdan (19) nehy eylemedür. Yoḡsa zinā vü seriḳa cāyızdır dimeḳ çıḳmaz.

SİPERDEN-İ ‘ARAB HEDİYYE-RĀ¹²³⁸ [KB95b] (1)

Z’ānki peyvestest her lüle be-ḡavz
Ḥavz kun der-ma‘ nā-yı īn ḡarf ḡavz¹²³⁹ (1:2823)

Ya‘ nī her lüle ḡavza muttaşıldur (2) ḡavz ile ya‘ nī şurū‘ eyle ve ṭāl bu ḡavz sözünüñ ma‘ nāsına bir ḡoşca muṭṭalī‘ ol. **Beyt:**

[mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ülün]
Zi-her lafzem revān çun ḡāme be-g’zer
Be-her ḡarfem ferū rev çun siyāḡi¹²⁴⁰

Ya‘ nī pādşāh (3) ḡavz gibidür ve ḡışm lüleler gibidür. Ḥavzuñ şuyı pāk ola. Ya‘ nī pādşāh ‘ādil ve (4) Ḥudā-tırs ola ve ru‘ yet-perver olsa cümle ḡışm daḡı *en-nāsu ‘alā-dīni*

¹²³⁷ Yeniden bir sevgili tut, fakat bu sefer ölmeyen bir sevgiliye aşık ol da derdiyle böyle ağlayıp inleyerek ölmeyesin! Nihayet ölüp giden dostun dostluğu, insanın canını dertlere sokar. (Attar, Mantiku’t-Tayr, Özg. Averden-i Murgan, 34. Sayfa) (<https://ganjoor.net/attar/manteghotteyr/ozr-morghan/sh34/>).

¹²³⁸ ARABIN HEDİYYEYİ VERMESİ

¹²³⁹ Çünkü her boru havuza bağlıdır. Bu mana üzerinde derin derin düşün.

¹²⁴⁰ Her sözümün üzerinden kalemin akıcılığı gibi geç. Her kelimemin içine dal çünkü siyahsın (karanlıktasın). (Kemal Hocendî, Maktu’ât, 96. Sayfa) (<https://ganjoor.net/khojandi/moghhattatkk/sh96/>).

(3) ḡavz... Ya‘ nī: - SE.

*mulūkihim*¹²⁴¹ hükmince ‘adle (5) meyl iderler ve ke-zālik enfüsde dahı buncılayındur ki insānuñ qalbi havz [KA71b] meşābesindedür (6) ve a‘ zā vü cevārîh-i havāss ü qavî lüleler gibidür. Qalb havzınuñ içünde imān u i‘ tikkād [SE95b] şuyı (7) varsa *kullu inā’in yeteraşşehu bi-mā fihî*¹²⁴² mażmūnınca havāss u a‘ zā vü cevārîh lülelerinden zāhir (8) olan imān u i‘ tikkāda muvāfiq ‘ameller ve t‘at ü ‘ibādet gibi ve eger qalbinde küfr (9) ü inkār u şeqāvet olursa a‘ zā vü cevārîh lülerinden fışk u fesāddan ğayrı bir nesne (10) zāhir olmaz. Nitekim Hāzret-i Resūl’illāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *İnne fi’l-cesedi* (11) *mużğatun izā-uşlihat saleha’l-cesedu kulluhū ve izā-ufsidet fesede’l-cesedu kulluhū elā ve hiye el-qalbu*¹²⁴³. Ya‘ nī (12) taḥkīkan cesedde bir mużğa vardur. Kaçan ol mużğa şālih olsa cesedüñ (13) küllisi şālih ve kaçan ol mużğa fāsıd olsa cesedüñ küllisi fāsıd (14) olur. Āgāh oluñ ol mużğa qalbdür.

KABŪL KERDEN-İ ḤALİFE HEDİYYE-RĀ¹²⁴⁴

Genc-i maḥfî bud zi-porri (15) çāk kerd
Ḥāk-rā tābān ter ez-eflāk kerd¹²⁴⁵ (1:2861)

Hāḡ Te‘ ālānuñ ḥüsn-i [İÜ79b] ezelisi bir genc-i maḥfî idi. Pürlüğinden (16) çāk eyledi. Ya‘ nī perde ḡafādan zuḥūr idüp ‘ālem-i ḡākî pür-nūr u tābān eyledi ve ḡākilerüñ (17) cemālın ḡürşid gibi raḡşān eyledi. Nitekim bu ḡadıṡ-i ḡudsî āña delālet ider. *Kuntu kenzen* (18) *maḡfiyyen fe-aḡbebtu en u‘rafe fe-ḡaleḡtu’l-ḡalka li-u‘rafe*¹²⁴⁶.

Hem ‘ Arab mā hem Sebū mā hem melik [KB96a] (1)
Cumle mā yūfek ‘ anhu men ufik¹²⁴⁷ (1:2901)

Sūre-i Zāriyāt’da olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *Ve’s-semā’i* (2) *zāti’l-ḡubukî*¹²⁴⁸ zāti’t-turuk ve’l-murād immā eḡ-ḡarīḡu’l-maḡsūse elletî hiye mesīru’l-kevākib ev el-ma‘ḡüle elletî yeslukuḡā en-nazzāru ve yetevaşşalu biḡā ile’l-me‘ārif Hāḡ Te‘ ālā ḡasem buyurur ki ḡarīḡler şāḡibi (4) olan semā ḡaḡḡıçün ḡarīḡden murād mesīr-i kevākeb olan ḡarāyīḡ-i

¹²⁴¹ İnsanlar hükümdarlarının dini üzerinedir.

¹²⁴² Her kap içindekini sızdırır.

¹²⁴³ İnsan vücudunda küçücük bir et parçası vardır. Bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur; bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir. (Yılmaz, 286).

(13) şālih ve: şālih olur ve SE, İÜ.

¹²⁴⁴ HALİFENİN HEDİYEYİ KABUL ETMESİ

¹²⁴⁵ Gizli hazineydi, doluluktan yarıldı, toprağı feleklerden daha parlak yaptı.

¹²⁴⁶ Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim de bilinmek için mahlukatı yarattım. (Aclûnî, Keşfü’l-Hafa: 2/132).

¹²⁴⁷ Hem Arap biziz, hem testi biziz, hem de padişah biziz; hepsi biziz. “Ondan dödürülen kimse döndürülür.”

¹²⁴⁸ Yollara (yıldızların dolaştığı yörüngelere) sahip göğē andolsun ki, muḡakkak siz, (peygamber hakkında) çelişkili sözler söylüyorsunuz. (Kur’ân-ı Kerīm, Zāriyāt: 7, 8).

maḥsūsa ola. Veyāḥud ṭarāyik-i ma'ḳūle (5) ki nazar-ı 'ibretle nāzır olanlar ma'ārif-i İlāhiyye'ye anuñla vāşıl olurlar, *innukum le fî-ḳavlin muḥtelifîn* (6) fi'r-rasūli ve huve ḳavlum tāraten inneḥū şā'ir ve tāraten inneḥū sāḥir ve tāraten inneḥū mecnūn cevāb-ı ḳasemdür ya'nî (7) siz ey küffār uḳūle-i muḥtelifedesiz Resūl ḥaḳḳında. Gāḥ şā'ir ve gāḥ sāḥir ve gāḥ mecnūn (8) dirsiz, ev fi'l-Ḳur'āni ev fi'l-ḳıyāme, yāḥud Ḳur'ān ḥaḳḳında esāṭirü'l-evvelin didükleri ola (9) yāḥud ḳıyāmet [SE96a] ḥaḳḳında olan aḳvāl-i muḥtelifeleri ola, *yu 'feku 'anhu men ufike*¹²⁴⁹ yaşrifu 'anhu (10) eḳ-ḍamīra li'r-rasūli ev el-Ḳur'āni ev el-īmāni men şarafe iz-lā-şarfe minhu ya'nî maşrūk u maṭrūd (11) oldılar Resūl'den yā Ḳur'ān'dan veyāḥud imāndan. Anlar ki 'ilmu'llāhda ve ḳazā'u'llāhda maşrūf u (12) maḥrūm olmışlar idi. Pes Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki tevḥīd cihetinden nazar olınsa 'Arab'da (13) ve Sebū'da ve melikde bizde mevcūddur. Lākin bu tevḥīdden maşrūf u maḥrūm olına, (14) tefḥīm-i kelām eylemek müşkindür zīrā anlar 'ilmu'llāh'da bu tevḥīdden maḥrūm olmışlardır. (15)

Bi-ş'nev eknūn aşl-ı in kār ez-çe ḥāst
Z'ānki küll-rā gūne gūne [KA72a] cüz ḥāst¹²⁵⁰ (1:2903)

Ya'nî imān ü i'ṭikād (16) u iḳrār ve küfr ü şirk ü inkār ve 'aḳl u rūḥ-ı nūrānī ve nefis ü ṭabī'at-ı zulemānī neden ḥāşıl (17) oldu, bilir misün? Andan oldu ki küllüñ dürlü dürlü cüzleri vardur. Ol cüzlerüñ her birinüñ (18) başka bir muḳtezāsı vardur biri birine uymaz. Ol sebebdan ihtilāf ḥāşıl olur. (19) İşāretdür ol su'ālüñ cevābına eger bir kimse dirse ki çün cümle fūrū' ol bu aşldandur [KB96b] (1) ve cümle eczā bir külden münşe'ibdür, pes zulemāniyyet ü inkār u nūrāniyyet ü iḳrār u sayir ihtilāfāt neden (2) ve ne yerden ḥāşıl oldu? Cevāb buyururlar ki maḥlūḳāt u āşāra cüz demek ve Ḥazret-i Ḥudā'ya (3) küll demek ḥaḳīḳat degüldür. Belki i'tibār u ḳurb-ı ḥasbī ile ve cümleñ indirācı taḥt-ı 'ilm u ḳudret (4) ḥaḳīḳatü'l-ḥaḳāyıkda olmağla cüz dimişler, yoḥsa [IÜ80a] her cüzün cüz olması bir ma'nāya maḥşūşdur. (5)

İḥtimā kun iḥtimā z'endişe-hā
Fikr şīr ü gūr u dilhā bīşhā¹²⁵¹ (1:2908)

Ya'nî perḥiz ile efkār-ı fāsideden (6) ve vesāvis-i şeyṭāniyyeden ya'nî nefy-i ḥavāṭır itmege sa'y eyle ki ol sultān nüzül itmege serā-yı (7) pāk u aḡyārdan ḥālī gerekdür. Nitekim

¹²⁴⁹ Ondan (Peygamber'den) çevrilen çevrilir. (Kur'ân-ı Kerîm, Zâriyât: 9).

(14) maḥrūm olmışlardır: - IÜ,KA.

¹²⁵⁰ İnkârın aslının neden çıktığını şimdi dinle. Çünkü bütünün türlü türlü parçaları vardır.

¹²⁵¹ Düşüncelerden korun, sakın. Düşünce, aslan ve yaban eşegidir; gönüller ise ormanlar.

haberde gelmişdir. *Lā-yedhulu'l-melā'iketu beyten* (8) *fīhi kelbun ve şūratu temāşīl*¹²⁵². Pes kelb olan beyte melāyike dāhil olmayacak seg-i nefis ile mülevves olan qalbe (9) envār-ı tecellî-i İlāhî nice dāhil olur.

Her ki çun Hindū-yı bed-sevdāyī est
Rūz-ı arzeş nevbet-i rusvāyī est¹²⁵³ (1:2917)(10)

Ya' nī bāṭını siyāh olup ehl-i küfr ü inkār olanların rüsvālığı günü kıyāmet günüdür ki rūz-ı arz-ı (11) ekberdür. *Yevme tube's-serāiru*¹²⁵⁴ günüdür ve *yevme tebyeddu vucūhun ve tesveddu vucūh*¹²⁵⁵ günüdür ve *feriḡun fī'l-cenneti* (12) ve *feriḡun fī's-se'ir*¹²⁵⁶ zamānıdır ve *ve'mtāzu'l-yevme eyyuhe'l-mucrimūn*¹²⁵⁷ günüdür. Ol günde bed-sevdāyī olup (13) küfr ü şeqāvet ehli olanlar cümle rüsvā olurlar.

Bāḡbān hem dāned ān-rā der-ḡazān [SE96b]

Ya' nī bāḡbān-ı qādīm-i ḡaḡikī (14) anuḡ gibileruḡ ḡālını bahār-ı kıyāmet irişmezden öñdin faşl-ı ḡazān-ı dūnyāda bulur.

Līk did-i yek be (15) ez-dīd-i cihān¹²⁵⁸ (1:2924)

Ol bed-ḡāl olanlar dīrlər ki “Eḡer bāḡbān-ı ezel ki ḡaḡ Te' ālādur ḡālümüzi bilür ve ef' ālümüzi (16) görür. Lākin bir kimse görmesi cümle cihān ḡaḡınuḡ görmesi gibi degüldür. ḡaḡ Te' ālā settāru'l-‘ uyūbdur.” (17) dīrlər.

ḡod cihān ān yek kes est ü ebleh est

ḡod cihān ol bir kimsedür ki bāḡbān-ı ezel ve ser-şinās-ı (18) lemyezeldür. Gerekdür ki ‘amel-i şāliḡi anuḡ içün ḡālīş eyleye. ḡaḡdan ‘aybın şaḡlayup ḡazret-i ḡaḡ’da (19) bed-kār olup bir kimse bilmek ve görmek cümle ‘ālem ḡaḡı görmekten yegdür diyen eblehdür. [KB97a] (1)

Her sitāre ber-felek cüz ü meh est¹²⁵⁹ (1:2925)

¹²⁵² Melekler, içinde köpek ve heykel (put) olan eve girmezler. (Buhārî, Libās: 88).

(8) - : Pes kelb olan beyte İÜ.

¹²⁵³ Hintli gibi kötü sevdalı olan kişinin sunuş günü rüsva olma sırasıdır.

¹²⁵⁴ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla. (Kur’ân-ı Kerîm, Tarık: 9)

¹²⁵⁵ Bazı yüzlerin ağaracağı, bazı yüzlerin kararacağı gün... (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 106)

¹²⁵⁶ ...bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir. (Kur’ân-ı Kerîm, Şurâ: 7)

¹²⁵⁷ Ey suçlular, bugün ayrılın. (Kur’ân-ı Kerîm, Yâsin: 59)

¹²⁵⁸ Bahçıvan onu sonbaharda da bilir. Fakat birinin görmesi, cihanın görmesinden daha iyidir.

¹²⁵⁹ O bir kişi bizzat –bir- dünyadır; o ahmaktır/olgundur. Gökteki her yıldız, ayın parçasıdır.

*İttekū firāsete'l-mu'min fe-innehū yenzuru bi-nūri'llāhi*¹²⁶⁰ hükmince mü'minler (2) ve evliyāu'llāh anuñ hālin bilirler. Her sitāre [KA72b] māhuñ cüzvī olduğu gibi *teḥallekū* (3) *bi-aḥlāḳi'llāhi*¹²⁶¹ ile muttaşif olan sulṭānlaruñ 'ilmi Ḥaḳ Te'ālā 'ilminden cüzdür ve Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhī (4) 'aleyhi ve sellem buyurdi: *Ene min-nūri'llāhi ve'l-mu'min min-nūri*. Pes Resūl'üñ nūrı Allāh (5) nūrından cüz ve mü'minlerüñ nūrı Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā nūrından cüzdür. İmdi Allāh Te'ālānuñ bildürmesi ile (6) anuñ gibi bed-kārlaruñ hālini evliyāu'llāh daḥı bilürler.

DER-ŞİFAT-I PİR U MUṬĀVA'AT-I VEY¹²⁶² (7)

Gerçi mişbāḥ u zücāce geştei
Līk ser-ḥayl-i dilī ser riştei¹²⁶³ (1:2935) [İÜ80b]

Ser-ḥayl-i dili ya'nī ser-ḥayl-i ehl-i dili ve (8) ser-rişte-i maḳşūd sensin.

Ez-nebī ber-ḥān zılāl reh-i revān
Ki çe şān kerd ān belīs-i bed-revān¹²⁶⁴ (1:2947) (9)

Telviḥdür süre-i En'ām'da olan āyet-i kerīmeye ki *ḳul sīrū fi'l-arḍi fe'nzurū keyfe kāne* (10) *'āḳibetu'l-mukezzibīne*¹²⁶⁵ ya'nī Ḳurān'dan oḳu ki zılāl-i reh-i revān ümem-i sālīfe-i ḳavm-i 'Ād gibi ve ḳavm-i Şemūd gibi (11) nice olmışlardır. Görüp 'ibret alasin.

Üstühānhā şān be-bīn ü müyeşān
'İbreti gīr u (12) merān ḥar sūy-ı şān¹²⁶⁶ (1:2949)

Anlaruñ hālinden 'ibret al. Ḥar-ı nefsūñi anlaruñ gitdügi yola sürme ki (13) sen daḥı anlar gibi olursın. Nitekim Ḥaḳ Te'ālā buyurur: *Fe'tebirū yā uli'l-ebsār*¹²⁶⁷ ve yine (14) buyurur: *Fe'tebirū yā uli'l-elbāb*¹²⁶⁸.

Şāvirūhinne pes an geh ḥālīfū
İnne men lem ye'şihinne tālifū¹²⁶⁹ (1:2955) (15)

¹²⁶⁰ Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar. (Yılmaz, 331).

¹²⁶¹ Allah'ın ahlakı ile ahlaklanınız. (Yılmaz, 640).

¹²⁶² PİRİN SIFATI VE ONA İTAAT ETMEK HAKKINDA

¹²⁶³ Kandil ve cam oldunsa da, gönül erlerinin başısın, ipin ucusun.

¹²⁶⁴ Yolcuların sapışını, kötü ruhlu şeytanın onlara neler ettiğini Kur'an'dan dinle.

¹²⁶⁵ De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün." (Kur'an-ı Kerim, En'âm: 11)

¹²⁶⁶ Kemiklerini ve saçlarını gör, ibret al ve onlara doğru eşek sürme.

¹²⁶⁷ Ey basiret sahipleri, ibret alın. (Kur'an-ı Kerim, Haşr: 2)

¹²⁶⁸ Ey akıl sahipleri ibret alın.

¹²⁶⁹ "Nefislere danışın" ve sonra "Aksini yapın". Onlara isyan etmeyen helak olur.

Bu hadîş-i şerîf Nisâ hakkında vârid olmuştur lâkin evliyâu'llâh nefsi zene teşbîh idüp (16) [SE97a] “âfâkdan murâd zendür enfûsden murâd nefsdür” dimişler. Nitekim “Nisâ t̄ayifesiyle müşâvere (17) idüp h̄ilâfın işlemek lâzım ise ke-zâlik nefse dağı müşâvere idüp h̄ilâfın işlemek (18) lâzımdur.” didiler. Ya' nî nefsünüzle müşâvere eyleñ, andan soñra h̄ilâfın eyleñ. *İnne men lem* (19) *ya'sihunne t̄alefũ* taḥḳıkan her kim nefse ' işyân itmedi ise telef oldılar.

Bā-hevā vü arzū kem bāş düst [KB97b] (1)
Çun yuḍillek ' an sebīli'llāh üst¹²⁷⁰ (1:2956)

Ve lā-tettebi' i'l-hevā fe-yuḍilleke (2) *'an-sebīli'llāhi*¹²⁷¹. *Ve lā-tettebi' i'l-hevā mā* tehvi'n-nefse ya' nî nefsün hevā idügi muḥabbet itdügi (3) şey'e t̄abi' olma, *fe-yuḍilleke* *'an-sebīli'llāhi* delā'iluhu'lletī neşabehā ' ale'l-ḥaḳḳi ya' nî seni (4) idlāl eyler sebīli'llāhdan ve ol delāyili ki Allāh Te' ālā anı naşib eylemişdür Ḥaḳ üzerine. (5) Seni ol delāyilden döndürüp ba' id eyler.

VAŞİYET-KERDEN-İ RESŪLU'LLĀH ŞALLA'LLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM (6) 'ALĪ-RĀ KEREMU'LLĀHU VECHE KĪ ÇUN HER KESĪ BE-NEV'Ī TĀ'ATĪ TEFERRUB CŪYEND BE-ḤAḲ TU TEFERRUB CŪY-Ī BE-ŞOḤBET-Ī (7) 'AḲĪL U BENDE-İ ḤĀLİŞ TĀ EZ-İŞĀN HEME PİŞ ḲADEM BĀŞĪ DER-TEḲARRŪB¹²⁷²

Bu hadîş-i şerîfün maẓmūnıdır (8) ki Ḥazret-i Resūlu'llāh buyurdı: *Ya 'Ali izā-teḳarrabe'n-nāsu ilā-ḥalīḳihim bi-envā' i'l-berri fe-teḳarrab* (9) *ilā'llāhi bi-envā' i'l-'aḳli tesbiḳuhum deracetan ve zulfen 'inda'llāhi fī'd-dunya* (10) [KA73a] ve *'inda'llāhi fī'l-aḫirati*¹²⁷³.

Dest-i ū rā Ḥaḳ çü dest-i ḥış ḥand
Tā yedu'llāh fevke eydihim ber ānd¹²⁷⁴ (1:2971)

(17) lâzım ise Ke-zâlik nefse dağı müşâver idüp h̄ilâfın işlemek: - İÜ.

¹²⁷⁰ Nefis ve isteğınle dost olma. Çünkü “Allah yolundan seni saptırır”, odor.

¹²⁷¹ Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. (Kur'an-ı Kerim, Sad: 26)

¹²⁷² PEYGAMBER'İN –ALLAH'IN SALAT VE SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ALİ'YE –ALLAH YÜZÜNÜ MÜKERREM KILSIN- “HERKES BİR ÇEŞİT İBADETLERLE HAKK'A YAKINLIK ARAR; SEN AKLININ VE HAS KULUN SOHBETİYLE YAKINLIK ARA, BÖYLECE HERKESTEN DAHA ÖNDE OLURSUN” DİYE VASİYET ETMESİ

¹²⁷³ Ey Ali, insanlar arkalarında bırakacakları şeylere yeryüzüne ait çeşitli şeylerle yaklaştıklarında, sen de aklın çeşitleriyle Allah'a yaklaş ki derece ve mertebe olarak Allah katında dünyada ve ahirette onları geçmiş ol.

¹²⁷⁴ Hak onun eli için kendi eli gibi dedi: “Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir” buyurdu.

Süre-i (11) Feth olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *İnne'llezîne yubâyi'üneke innemâ yubâyi'ûna'llâhe yedu'llâhi* (12) *fevka eydihim*¹²⁷⁵. *İnne'llezîne yubâyi'üneke* taḥḳîḳan şol kimseler ki senûnle bî' at (13) itdiler Hudeybiye'de, *innemâ yubâyi'ûna'llâhe* bî' at itmediler illâ Allâh ile [İÜ81a] bî' at itdiler, (14) li-ennehu'l-maḳşûd bî' atuhû, zîrâ Resûl ile bî' atdan murâd anuñ bî' atıdır ve anuñ rızâsın taleb (15) eylemekdür. Bundan murâd bî' at-i rıdvândur ki Hudeybiye'de vâḳi' oldu. Bu mertebeye erbâb-ı (16) taşavvuf ḳurb-ı ferâyiḳ dirler. Çün Hâzret-i Resûl-i Hudâ fenâfi'llâh ve beḳâbi'llâh vâşıl oldu. (17) Anuñla bî' at Allâh ile eylemek oldu. Aña itâ' at Allâh'a itâ' at oldu. İmdi anuñ (18) vârişleri daḳı bu ma' nâdan [SE97b] ḥişşedâr olurlar. Anuñ vârişleri ile bî' at hemân Resûl ile (19) bî' at eylemekdür. Ve anuñla bî' at Allâh ile bî' atdır, *yedu'llâhi fevka eydihim* kuvvet-i Hudâ-yı Te' âlâ [KB98a] (1) va'deye vefâ eylemekde şevâb-ı âḫiret bâbında yâḥud Hâzret-i Peyḡambere nuşret virmekde anlaruñ kuvvetinden (2) üstündür. 'Ahde vefâ eylemekde ve Hâzret-i Resûl'e yardım (3) eylemekde ya'nî anlaruñ ahdlerine vefâ eylemelerinden ve Resûle yardım eylemelerinden Allâh'ın ahde (4) vefâ eylemesi ve Resûl'e nuşret virmesi üstündür.

KEBÛDÎ ZEDEN-İ ḲAZVÎNÎ¹²⁷⁶

Guft Hâḳ der-âftâb-ı muntecim (5)

Zâhir ü tâli'

Zîkr-i tezzâver kezâ 'an kehfihim¹²⁷⁷ (1:3005)

Nitekim süre-i Kehf'de buyurur: *Ve terâ's-şemse*¹²⁷⁸ lev ra'eytehum (6) ve'l-ḥiṭâbu li-rasûli'llâhi ev li-kulli eḥadın ya'nî eger sen ol zamânda ḥâzır olayduñ şemsi göreydüñ, (7) ḥiṭâb Resûl'e ola yâḥud 'ale'l-infirâd her müstemi'e ola, *izâ tale'at tezâveru 'an-kehfihim* (8) temîlu 'anhu ve lâ-yeḳa'u şu'â'uhâ 'aleyhim fe-tu'zîhim li-enne'l-kehf kâne cenûbiyyen ya'nî şemsi (9) göreydüñ ṭulû' itdüḡi vaḳt anlaruñ mağarasından meyl ideḡorir idüñ. Şemsüñ (10) şu'â'ı anlaruñ üzerine düşmezdi. Ya'nî anlara şemsüñ ḥarâreti yetişüp

¹²⁷⁵ Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. (Kur'ân-ı Kerîm, Fetih: 10)

(14) ve anuñ rızâsın taleb eylemekdür: - İÜ.

(17) ile - eylemek: ile bî' at eylemek SE, KA.

¹²⁷⁶ KAZVÎNLÎ BİRİNİN DÖVME YAPTIRMASI

¹²⁷⁷ Hâḳ, özel vakitlere baḡlı güneş hakkında "Onların mağarasından meyleder" dedi.

¹²⁷⁸ (Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın mucizelerindendir. Allah, kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın. (Kur'ân-ı Kerîm, Kehf: 17)

(9) ṭulû' itdüḡi vaḳt anlaruñ mağarasından meyl ideḡoriridüñ: - İÜ, KA.

elem vermezdi (11) *zâte'l-yemîni* cihetü'l-yemîn, ve *izâ-garâbet takrîduhum* tekta' uhum ve taşrimu 'anhum ya'nî (12) kaçan âftâb gürub eylese anlardan münka'atı' olurdu, *zâte's-şimâli* ya'nî (13) yemînü'l-kehf ve şimâlihu ya'nî cânib-i şimâle döner, ve *hum fî-fecvetin minhu* (14) ey ve hum muttesi' un mine'l-kehfî ya'nî *fî-vasa'ihî bihayşu yenâluhum rûhu'l-hevâ ve lâ-yu'zîhim* (15) *kerbu'l-gâri ve lâ-hârru's-şemsi ve zâlike li-enne bâbe'l-kehfî muqâbiletî benâti'n-na's* ya'nî anlar kefhüñ müttesi'inde idiler. (16) Ya'nî vâsi' yirinde idiler. Ya'nî ortasında şol hayşiyyetle ki anlara rûh-ı hevâ ve (17) tenessüm-i şabâ yetişüp gâruñ 'ufûnetinden mâni' olurdu. Bunlara ne gâruñ 'ufûneti (18) ve ne şemsüñ harâreti elem virmezdi. Zîrâ kefhüñ kapusu muqâbele-i benâtü'n-na'sda (19) vâki' olmuşdu, *zâlike min-âyâti'llâhi* ey şe'nuhum ve ivâ'uhum ile'l-kehfî [KB98b] (1) ke-zâlike [İÜ81b] ev ihbâruke kışşatehum ya'nî anların şânı [SE98a] ve kehfî me'vâ kılmaları yâhud anların kışşalarını (2) senüñ haber virmekligüñ âyâtü'llâhdandır ya'nî Allâh Te'âlânuñ [KA73b] kudretinüñ delâyilinden. (3) Pes Hâzret-i Mevlânâ buyurur ki her kimüñ ki vücûdında nefsi-kâfir helâk oldu mertebe-i insân-ı (4) kâmile yetişür, anuñ gibi kimsenüñ fermân-beri vü mu'tî' olur. Hürşîd u ebr dahı anlarçün (5) derûn-ı hâne-i dilde şem'-i ma'ârif-i İlâhiyye'yi ziyâlandurmaga mu'tâd u âmuhte olalar. Âftâb (6) anı yakmağa kâdir olmaz. Nitekim Hâk Te'âlâ âftâb hakkında *tezâveru'an-kehfîhim* buyurdu. Anlar ki bu mertebenüñ (7) şâhibleridür. Anları dünyâda âftâb yakmayacak bi-tarîkü'l-evlâ nâr-ı cehennemî hiç görmezler. (8) Zîrâ nâr-ı cehennem mücrimler ve müşrikler içündür ve haber de gelmişdür ki cehennem mü'mine lâbe (9) idüp diye ki *cuz yâ mu'min fe-inne nûrake kad e'tfe'e nâri*¹²⁷⁹ ya'nî tezce geç yâ mü'min (10) ta'kîkan senüñ nûruñ benüm nârumı söyündürdi diye.

REFTEN-İ GURG U RÛBAH DER-ĤİDMET-İ (11) ŞİR BE-ŞİKÂR¹²⁸⁰

Gerçi zî-şân şîr-i ner-râ neng bûd
Lîk kerd ikrâm u hem-râhî nûmûd¹²⁸¹ (1:3015)

Ya'nî Hâzret-i (12) Celle ve 'Alâ egerçi münezzehdür ma'hlûkdan aña fâyide 'âyide olmaz. Lâkin gâyet la'tîf ve nihâyet ikrâmından (13) her kıanda olsa kullarıyla biledür. Nitekim buyurur: *Ve nahnu akrabu ileyhi min-habli'l-verîdi*¹²⁸² (14) ve yine buyurur: *Ve*

¹²⁷⁹ “Çabuk geç ey mü'min, senin nûrun benim alevimi söndürdü.” (Sehâvî, Mekasîd: 174).

¹²⁸⁰ KURT VE TİLKİNİN, ASLANIN YANINDA AVA GİTMESİ

¹²⁸¹ Erkek aslan onlardan ar duysa da, ikramda bulundu ve yoldaşlık etti.

¹²⁸² Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. (Kur'ân-ı Kerîm, Nahl: 16)

*huve me‘akum eyne mā kuntum*¹²⁸³ Yâhūd şîrinden murâd evliyâu‘llâh olup gurg u rûbahdan murâd mürîdler olup şikârdan murâd dünyevî vü uhrevî a‘ māl ola.

Zānîn bi‘llâh zanne‘s-sû‘ -râ
Ger ne-borrem ser buved ‘ayn-ı haṭā¹²⁸⁴ (1:3036)

Sûre-i (15) Feth‘de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve yu‘azzibe‘l-munâfikiñe ve‘l-munâfikiñe ve‘l-muşirikiñe* (16) *ve‘l-muşirikiñe‘z-zannîne bi‘llâhi zanne‘s-sev‘i ‘aleyhim dâ‘irātu‘s-sev‘i ve gâḍiba‘llâhu* (17) *‘aleyhim ve le‘anehum ve e‘adde lehum cehenneme ve sâ‘et maşîren*¹²⁸⁵. *Ve* (18) *yu‘azzibe‘l-munâfikiñe* anuñçündür ki tâ‘ azâb eyleye münâfık erlere ve münâfıke ‘avretlere ehl-i Medîne‘den, (19) *ve‘l-munâfikiñe ve‘l-muşirikiñe* ve daḥı müşrik erlere ve müşrike ‘avretlere ‘azâb eyleye ehl-i [KB99a] (1) Mekke‘den, *eḡ-zannîne bi‘llâhi zanne‘s-sev‘i* öyle münâfıkın ü münâfıkāt ve müşrikın ü (2) müşrikāt ki gümân idicilerdür Allâh Te‘âlâ yaramaz gümân ile ya‘nî Esed ü Ğaṭafân ki (3) müşriklerdür ve ba‘zı münâfıklar daḥı gümân itdiler ki Ḥazret-i Peyğamber şalla‘llâhu te‘âlâ [SE98b] ‘aleyh (4) Ḥudeybiyye‘ye gider ammâ sâlim gelmez yâḥud münhezim olur didiler. Pes Ḥazret-i Risâlet-penâh (5) sâlim ü gânim Medine‘ye girü geldi. Ḥazret-i Ḥudâ buyurdı ki *‘aleyhim dâ‘irātu‘s-sev‘i* (6) ya‘nî ol bed-gümân u sū‘-i zann idenlerün üzerlerinedür [İÜ82a] yaramazlığuñ dönmesi ya‘nî anlar mağlûb (7) u menkûb olsalar gerekdür, *ve gâḍiba‘llâhu ‘aleyhim* ve Ḥudâ-yı Te‘âlâ anlaruñ üzerine hışm (8) tıtdı, *ve le‘anehum* ve daḥı anları rahmetinden sürdi, ba‘îd eyledi, *ve e‘adde lehum cehenneme* (9) ve anlar içün â‘dâd u ihzâr eyledi cehennem *ve sâ‘et maşîren* yaramaz oldu ol cehennem (10) merci‘ vü maşîr yöninden ya‘nî yaramaz merci‘dür cehennem.

İMTİHÂN KerdEN-İ ŞîR GURG-RÂ¹²⁸⁶ (11)

Guft şîr ey gurg çun gufti be-gû
Çunki men başem tûgüyî mā vü tu¹²⁸⁷ (1:3045)

Ḥazret-i Mevlânâ gurgdan murâd ümem-i sâlîfe (12) murâd iderler ki enâniyyet idüp Ḥaḡ Te‘âlânuñ kulluğına [KA74a] muṭî‘ olmadılar. Belki da‘vî-yi ulûhiyyet (13) itdiler.

¹²⁸³ Nerede olsanız O sizinle beraberdir. (Kur‘ân-ı Kerîm, Hadid: 4)

(14) - : Yâḥūd şîrinden murâd evliyâ‘ullâh olup gurg u rûbahdan murâd mürîdler olup şikârdan murâd dünyevî ve uhrevî a‘ māl ola SE, İÜ, KA.

¹²⁸⁴ “Allah’a kötü düşünceyle zanda bulunanlar”ın başını kesmezsem, hatanın kendisi olur.

¹²⁸⁵ Bir de, Allah‘ın, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklerle ve münafık kadınlara, Allah‘a ortak koşan erkeklerle ve Allah‘a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir! (Kur‘ân-ı Kerîm, Fetih: 6)

¹²⁸⁶ ASLANIN KURDU İMTİHAN ETMESİ

¹²⁸⁷ Aslan dedi: “Ey kurt! Nasıl dedin? Söyle; ben buradayken sen “Biz ve sen” mi diyorsun?

‘Ākıbet her kavm bir dürlü ‘azābla helāk oldılar ve rubāhdan murād anlarıñ hālinden (14) ‘ibret alup terk-i enāniyyet idüp kulluğına muṭī‘ olan kavmdür. Zīrā enāniyyet ü ‘azamet (15) ü kibriyā kasd-ı şirketdür Hudā ile. Nitekim Hāzret-i Resūl-i Hudā haber virdi ki Allāh Te‘ālā buyurur: (16) *El-‘azametü izārī ve’l-kibriyā’u ridā’ī ve men naze‘anī fī-vāḥidin minhumā el-ḳaytuhū ile’n-nārī* (17) *ve lā-ubālī*¹²⁸⁸. Bir vechi daḡı budur ki şīrden murād mürşid gerek, rūbāhdan murād müridleridür ki (18) mürīd mürşidle berāberlik da‘vāsın itseler yāḡud anuñ ḡaḡkında sū’i ḡann eylese helāk (19) olmaları muḡarrerdür. Zīrā maẓmūn ḡikāyeden fehm olınan odur.

Küll-i şey’-i hālikun cüz vech-i ü [KB99b] (1)
Çun nehī der-vech-i ü hestī me-cū¹²⁸⁹ (1:3051)

Sūre-i Ḳaşaş āḡirinde buyurur: *Kullu şey’in hālikun illā vecchehu*¹²⁹⁰. İllā zātehū (2) fe-inne mā ‘adāhu mumkinun hālikun fī-ḡaddi zātihī ma‘dūmun ya‘nī külli şey’ helāk olıcıdır, illā Allāh Te‘ālā’nuñ (3) zātı ki fenādan helākdan mūnezzehdür. Mā‘ adası mūmkindür ve hālikdür, ḡadd-ı zātında ma‘dūmdur, (4) *lehu’l-ḡukmu* el-ḡazā’u’n-nāfīzu fī’l-ḡaḡḡı, ya‘nī Ḥaḡ Te‘ālā’nuñdur ḡaḡḡ içünde nüfūz idici ḡazā *ve ileyhi turca‘ūne* li’l-cezā’i bi’l-ḡaḡḡı ya‘nī Ḥaḡ cānibine rücū‘ iderler [SE99a] cezā görmekten ötüri. Ma‘nā-yı (5) beyt Allāh’uñ vechinden ḡayrı her şey fānīdür. Çün sen anuñ vechinde degülsün, (6) varlık dileme. Ya‘nī fenāfi’llāh olmaduñ ise ve zāt-ı Ḥaḡ’da beḡābi’llāh bulmaduñ ise varlık (7) dileme ki sāyir eşyā gibi sen de hālik olursın, dimek olur.

ḲİŞŞA-Yİ ĀN KES Kİ DER YĀRĪ-RĀ (8) BE-GŪFT¹²⁹¹

Rište-rā bā-sūzen āmed irtibāt
Nīst der-ḡūr bā-cemel semmü’l-ḡıyāt¹²⁹² (1:3064)

Sūre-i Ā‘rāf’da (9) olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *İnne’llezīne kezzebū bi-āyātīnā ve’stekberū* [İÜ82b] *‘anhā lā-tufetteḡu lehum ebvābu’s-(10)semā’i ve lā-yedḡulūne’l-*

¹²⁸⁸ Büyüklük alt giyisim, ululuk üst giyisimdir (bunlar tamamen bana ait sıfatlardır). Bu sıfatlarda bana ortak çıkmaya, benimle boy ölçüşmeye yelteneni cehenneme atarım, çekeceḡi azaba ḡıç aldırış etmem. (Yılmaz, 58).

¹²⁸⁹ “Allah’ın zatından başka her şey yok olucudur.” Onun zatında deḡilsen, varlık arama.

¹²⁹⁰ Sen Allah ile beraber başka bir ilāḡa ibadet etme. O’ndan başka ḡıçbir ilāḡ yoktur. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz. (Kur’ân-ı Kerīm, Kasas: 88)

(3) helākdan: helāk olmadan SE.

¹²⁹¹ DOSTUNUN KAPISINI ÇALAN KİŞİNİN HİKAYESİ

¹²⁹² İpliḡin iḡneyle ilişkisi vardır; iḡne deliḡinin deveyle münasebeti yoktur.

*cennete hattā yelice'l-cemelu fî-semmi'l-hiyāti ve ke-zālike neczi'l-mucrimîn*¹²⁹³. (11) *İnne'llezîne kezzebū bi-āyātīnā ve'stekberū 'anhā* ey 'ani'l-īmāni bihā ya' nī taḥḫīkan şunlar ki bizüm âyetlerümüzü (12) tekzib eylediler ve andan istikbār eylediler ya' nī ol âyetlere imān getürmekden istikbār eylediler (13) ve Resul'i tekzib eylediler ve anlaruñ risāletine imān getürmekden tekebbür idüp ta' zīm gösterdiler (14) ya' nī enbiyā 'aleyhi's-selām vaḥdet-i Ḥaḫḫ'a delāyil gösterüp anlar ser-keşlik idüp imān getürmediler. *Lā-tufettehu lehum* (15) *ebvābu's-semā'i* li-ed'iyetihim ve a' mālihīm ev li-ervāhihim kemā yufetteḥu li-a' māli'l-mu'minīn ve ervāhihim li-yetteşile (16) bi'l-melā'ike ya' nī güşāde olup açılmaz anlar içün semālaruñ kapuları yāḥud anlaruñ du'āları (17) içün yā 'amelleri içün yā rūḥları içün ebvāb-ı semā açılmaz. Belki anlar Siccīn çāhına işāl (18) iderler ki yidi kat yir altındadır. Ammā ebvāb-ı semā mü'minleruñ ruḥları içün açılır. Tā ki (19) anlaruñ ruḥları melāyikeye ittişāl ḥāşıl ideler ve mü'minleruñ du'āları içün a' māli içün ebvāb-ı semā [KB100a] (1) açılır. Ve anları 'İlliyyīn ṭabaḫātına işāl iderler ki semāvāt-ı seb'a üzredür, *ve (2) lā-yedḥulüne'l-cennete hattā yelice'l-cemelu fî-semmi'l-hiyāti* ve daḥi dāḥil olmazlar cennete ol mükezzibler (3) ve müstekbirler tā deve igne delüğinden geçinceye dek. Ve deve igneden geçme ihtimāli yokdur, (4) pes kāfirler cennete girmek muḥalldür, *ve kezālike* mislu zālike'l-cezāi'l-ḫaṭ'i ya' nī bunuñ gibi ḫaṭ' idici (5) münker cezā ile, *neczi'l-mucrimîn* cezā virirüz mücrimlere ya' nī kāfirlere.

Dest-i Ḥaḫḫ bāyed mer ān rā-ey fülān (6)
Kū buved ber-her maḥallī kun fekān¹²⁹⁴ (1:3066)

Nitekim süre-i Yasin'de buyurur: *İnnemā emruhū izā-erāde şey'en en yeḫūle lehū kun fe-yekūnu*¹²⁹⁵. (7) *İnnemā emruhū* innemā şe'nuhū ya' nī Ḥaḫḫ Te'ālā'nuñ şānı bundan ḡayrı degüldür ki, *izā-erāde şey'en* kaçan bir şey' (8) ḥaḫḫ eylemek dilese, *en yeḫūle* ol şu dimekdür, *kun* ey tekevven ya' nī ol şey'e dir, *fe-yekūnu* yaḥduşu (9) ya' nī ḥādiş olur. Ma'nā-yı mışra' budur ki Allāh Te'ālā her muḥall olan şeyleri ḥaḫḫ eylemege (10) kādirdür. Bir kerre ol dimekle olur.

¹²⁹³ Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve igne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 40)

(14) enbiyā 'aleyhi's-selām: - SE, İÜ, KA.

¹²⁹⁴ Ey filan! Onun için her imkansıza "Ol, oldu" olan Hakk'ın -kudret- eli gerektir.

¹²⁹⁵ Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen olur. (Kur'ân-ı Kerim, Yasin: 82)

(8) şey'e: - SE, KA.

Kulle yevmin huve fî-şe'nin be-ḥ'ân
Mervi-râ bî-kâr u bî-fî'l-i müdâm¹²⁹⁶ (1:3070) (11)

İşâretdür sûretü'r-Raḥmân'da olan âyet-i kerîmeye: *Yes'eluhû men fî's-semâvâti ve'l-ardı*¹²⁹⁷. (12) Fe-innehum muftekîrüne ileyhi fî-zevâtihim ve şîfâtihim ve sâ'iri mâ yehummuhum ve yefirru lehum (13) ve'l-murâdu bi's-su'âl mâ yedullu 'ale'l-hâceti ilâ-taḥşîli's-şey'i nuṭṭan kâne ev ḡayrahû ya'nî andan ṭaleb (14) iderler semavâtde ve arzda olanlar ḡâcetlerini, zîrâ cümle âña muḥtâcdurlar [İÜ83a] zâtde ve şîfatda (15) ve sâyir mühimmâtde, *kulle yevmin huve fî-şe'nin*¹²⁹⁸ kulle yevmin yuhdişu eşḡaşan ve yuceddidu aḡvâlen 'alâ-mâ sebeḡa bihî (16) ḡaza'uhû ya'nî her gün ve her vaḡt ve her ân Allâh Te'âlâ iḡdâş-ı eşḡâş ider ve tecdîd-i aḡvâl ider (17) ḡazâsı sebḡat eyledüḡi üzere. Ve daḡı dâyiye icâbet ider ve sâyil olanlara 'aṭâ virür ve 'âcizlere (18) necât virür ve ḡam-ḡinleri şâd eyler ve ḡastalara şîfâ baḡş eyler. Bir ḡavme tevbe-i rûzî kılar ve bir (19) ḡurûha daḡı maḡfîret buyurur ve fî'l-ḡadîş *min-şe'nihî en yaḡfîra zenben ve yuferrice kerben ve yerfe'a ḡavmen ve yeza'a* [KB100b] (1) *âḡarîne*¹²⁹⁹ ve huve raddun li-ḡavli'l-yehûd "inna'llâhe lâ-yakḡzi yevme's-sebti şey'en"¹³⁰⁰ *fe bi-eyyi 'alâ'i Rabbikumâ* (2) *tukezzibân*¹³⁰¹ pes ey cinn ü ins, Rabbüñüzüñ ḡanḡı nî' metin tekzîb idersiz.

Nâṭıḡa sūy-i dehân (3) ta' lîm râst
Ver ne ḡod ân nuṭṭ-râ cūy-i cüdâst¹³⁰² (1:3089)

Ya'nî ḡuvvet-i nâṭıḡa zebânda ta' lîmden ötüri (4) ḡonmıḡdur. Tâ ki nâşihler nâşihât ideler. Müstemi'ân istimâ' idüp 'ilm öḡreneler ve 'ilm (5) mûcibince 'amel eyleyeler. 'Âmil olanlara 'amelleri ḡesabınca ve nâşihlere *ed-dâllu 'alâ-ḡayrin ke-fâ'ilihî*¹³⁰³ (6) ḡükmince şevâb virile.

EDEB KERDEN-İ ŞÎR-İ GURG-RÂ¹³⁰⁴

Fenteḡamnâ minhum est ey gurg-i (7) pîr

¹²⁹⁶ "O, her gün bir iştedir"i oku. Onu işsiz ve fiilsiz bilme.

¹²⁹⁷ Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır. (Kur'ân-ı Kerîm, Rahman: 29)

¹²⁹⁸ ...o her bir gün bir tasarruftadır. (Kur'ân-ı Kerîm, Rahman: 29).

¹²⁹⁹ Günahları bağışlaması, kederleri açıp ferahlığa ulaştırması, bir kavmi yüceltip diḡerlerini düşürmesi O'nun işlerindendir. (İbni Mace, Sünen: 6040).

¹³⁰⁰ Bu ifade Yahudilerin "Allah cumartesi günü hiçbir iş yapmaz (haşa)" sözüne cevaptır.

¹³⁰¹ O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (Kur'ân-ı Kerîm, Rahman: 30).

¹³⁰² Ağza –doḡru- yönelen söz, öḡretmen içindir. Yoksa bizzat söyleyişin ırmaḡı başkadır.

¹³⁰³ İyiliḡe kılavuzluk eden, onu yapan gibidir. (Yılmaz, 84).

¹³⁰⁴ ASLANIN KURDU TERBİYE ETMESİ

Çun ne-būdī murde der-pīş-i emīr¹³⁰⁵ (1:3102)

Sûre-i Â' rāf'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Fe'nteķamnā* (8) *minhum*¹³⁰⁶ fe-eradne'l-intikāme minhum ya' nī biz anlardan intikām aldık, *fe-ağraknāhum fi'l-yemmi* ey el-baħrı'llezī lā-yudraku ķa' ruhū ya' nī biz anlardan intikām almak irāde eyledük ya' nī Fir'avndan (9) ve ķavminden, pes ğark eyledük anları deryāya. Ve sûre-i Hicr'de daħı buyurur: *Ve in kāne aşhābu'l-eyketi* (10) *le-zālimīne fe'nteķamnā minhum*¹³⁰⁷ (11) hum ķavmu Şu'ayb kānū yeskunūne'l-ġayzate fe-be'āşā'llāhu ileyhim fe-kezzzebūhu fe-uhlikū bi'z-zilleti ve'l-eyke eş-şeceratu'l-muteķāşife (12) ya' nī aşhāb iki ki ķavm-i Şu'ayb'dur 'aleyhi's-selām zālimler idiler ya' nī nefslerine zulm idici oldılar (13) küfr itmekle ve Şu'ayb'ı tekzīb itmekle ve eyke şık ağaçlu mişe-zāre dirler ve anlarıñ şehirleri (14) mişeler içinde olmağla anlara aşhāb-ı Eyke didiler. Ve Şu'ayb 'aleyhi's-selām ehl-i Medyen ve (15) aşhāb-ı Eyke'ye meb'ūs olunmış idi. Ehl-i Medyen ol Hāzret'i tekzīb eyleyüp şayha ile helāk (16) oldılar ve aşhāb-ı Eyke daħı ser-keşlik idüp anı tekzīb eylediler, *fe'nteķamnā minhum* (17) ya' nī biz anlardan intikām aldık yevm-i zıllenūñ 'azābıyla ve sûre-i Hām Zuħruf'da buyurur: *Fe'nteķamnā* (18) *minhum fe'nzur keyfe kāne 'ākıbetu'l-mukezzibin*¹³⁰⁸. Pes intikām-ı [İÜ83b] Hudā'dan kormak gerek. Hāķ Te'ālā'nuñ (19) vücudı öninde işbāt-ı vücud eylemek şirkdür ve cürm-i 'azımdür, ne'üzibi'llāh.

Üstühān u peşm-i ān [KB101a] (1) gürgān 'iyān
Bingerid u pend girid ey mehān¹³⁰⁹ (1:3120)

Sûre-i En'ām'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür: (2) *ķul sīrū fi'l-arđi summe'nzurū keyfe kāne 'ākıbetu'l-mukezzibīne*¹³¹⁰. Keyfe ehlekehumu'llāhu bi-'azābi'l-istīşālī (3) key ta'tebirū ya' nī di anlara yā Muhammed seyr eylemek yiryüzinde andan sonra nazar (4) eyleñ mükezzzeb olanlarıñ āşārını görñ ki nice helāk eylemişdür Allāh Te'ālā anları 'azāb-ı (5) kaç'la, ba'zısın şayha ile ve ba'zısın ħasfla ve ba'zısın ķazf ile ve (6) ba'zısın şā'ıkayla ve ba'zısın iğrākla. Ve üstühān u peşmden murād āşārlarıdır ki (7) nazar ehli olanlar anlarıñ ħālinden 'ibret alup āyāt-ı İlāhī'yi tekzīb eylemekden ihtirāz iderler. (8)

¹³⁰⁵ Ey yaşlı kurt! Beyin önünde ölü gibi olmadığın için "Biz onlardan intikam aldık"tır bu.

¹³⁰⁶ Onlardan intikam aldık. (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 136)

¹³⁰⁷ "Eyke" halkı da şüphesiz zalim idiler. Onlardan intikam aldık. (Kur'ân-ı Kerîm, Hicr: 78,79)

¹³⁰⁸ Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu! (Kur'ân-ı Kerîm, Zuħruf: 25).

¹³⁰⁹ Ey bölükler! O kurtların kemik ve yününe açıkça bakın ve öğüt alın.

¹³¹⁰ De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın da (Peygamberleri) yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görñ." (Kur'ân-ı Kerîm, En'ām: 11)

(3) yā Muhammed: - SE, İÜ, KA.

(7) 'ibret alup āyāt-ı ilāhīyi tekzīb eylemekden ihtirāz iderler: 'ibret alurlar ve āyāt-ı ilāhī ve enbiyā'ullāhı tekzīb eylemekden ihtirāz iderler İÜ, KA.

TEHDİD KERDEN-İ HAZRET-İ NÜH ‘ALEYHİ’S-SELÂM¹³¹¹

Çün Hazret-i Nüh ‘aleyhi’s-selâma cenâb-ı Hâk’dan (9) emr yitişdi. Nitekim süre-i Nüh’da buyurur: *İnnā erselnā nūḥan ilā-ḳavmiḥi en enzir ḳavmeke* (10) *min-ḳabli en ye’tiyehum ‘azābun elīm*¹³¹² muḥaşşal Hazret-i Nüh ḳavmine *men yuṭī‘i’r-rasūle fe-ḳad* (11) *aṭā‘a’l-lāhe*¹³¹³ ḥükm-i şerīfince baña itā‘at Allāh Te‘ālāya itā‘atdūr ve baña ‘āşī olmak Allāh’a (12) ‘āşī olmaḳdur, didi. Pes Allāh’a ‘ibādet ve kendüye itā‘at emr idüp ol ḳavme didi. (13) *Yā ḳavmi innī lekum nezīrun mubīnun eni‘budu’l-lāhe ve’ttekūhu ve eṭī‘ūnı*¹³¹⁴ ki söz ḥaḳıḳatde Hazret-i (14) Hudā’nuñdur. Nitekim Hazret-i Mevlānā buyurur:

Çün be-murdem ez-ḥavāss-ı bû’l-beşer
Hâk merā şud sem‘ u idrāk u başar¹³¹⁵ (1:3124) (15)

Ya‘nī *lā-yezālū’l-‘abdu yeteḳarrabu ileyye bi’n-nevāfili ḥattā uḥibbuhū fe izā-aḥbebtuhū kuntu lehū sem‘an ve başaran* ve (16) *lisānen ve yeden*¹³¹⁶ mażmūnınca Hâk Te‘ālā baña sem‘ u idrāk u başar olmışdur. Ben, ben degülüm, benüm (17) sözüm Hâk kelāmıdır, didi.

Ger nebūdī Nüh-rā ez-Hâk yedī
Pes cihānī-rā çerā bebr hem zedī¹³¹⁷ (1:3128)

Nitekim (18) Hazret-i Hudā ḥikāyeten buyurur: [KA75b] *Ve ḳāle nūḥun Rabbi lā-tezer ‘ale’l-arḳı mine’l-kāfirīne deyyāran*¹³¹⁸. Ya‘nī Hazret-i (19) Nüh didi, “Yā Rab ḳavme yir üzerinde kāfirlerden ber-devr ider kimse ḳoma.”

Her şikār u her kerāmātī ki hest [KB101b] (1)
Ez berāy-ı bendegān-i ān şehest¹³¹⁹ (1:3140)

¹³¹¹ HAZRET-İ NUH’UN TEHDİT ETMESİ

¹³¹² Şüphesiz biz Nüh’u, kavmine, “Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar” diye peygamber olarak gönderdik. (Kur’ân-ı Kerîm, Nuh: 1)

¹³¹³ Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 80).

(12) - : Pes Allāh’a ‘ibādet ve kendüye itā‘at emr idüp ol ḳavme didi İÜ.

¹³¹⁴ “Ey kavmim! Şüphesiz, ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah’a ibadet edin. O’na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.” (Kur’ân-ı Kerîm, Nuh: 2, 3).

¹³¹⁵ İnsan duyularından öldüğüm için, Hak benim kulağım, idrakim ve gözüm oldu.

¹³¹⁶ Kulum, nafilâ ibadetlerle bana yaklaşmayı sürdürürse, sonuç onu severim, sevince de işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yüyen ayağı olurum. (Yılmaz, 443).

¹³¹⁷ Nuh’un Hak’tan eli olmasaydı o zaman, bir dünyayı niçin/ nasıl alt üst etti.

¹³¹⁸ Nüh, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!” (Kur’ân-ı Kerîm, Nuh: 26).

¹³¹⁹ Var olan her av ve ikramlar, o padişahın kulları içindir.

*İnne 'l-‘izzete li‘llāhi cemi‘an*¹³²⁰ *ve li‘l-mu‘minin* hükmince cemī‘-i ‘izzet Allāh için ya‘nī (2) Allāh’uñdur ve anuñ mü‘min kullarınıñdur. Ya‘nī dünyā ve āhîretde ‘azîz olmaz illā Allāh Te‘ālānuñ mü‘min kulları. (3)

Anki devlet āferîd u dü serā
Mülk ü devlethā çe kār āyed ve rā¹³²¹ (1:3142)

*Mā urîdu minhum min-rizkın*¹³²² fehvāsınca (4) Hāḡ Te‘ālā sizden rızık istemez ve taḡşîl-i dünyā istemez. Ve ol ġanîdür mülke muḡtāc degüldür. (5) Belki *ve mā ḡalaḡtu‘l-cinne ve‘l-inse illā li-ya‘budūn*¹³²³ mûcibince kulluḡ ve ‘ibādet ister.

Çun zened ü naḡd mārā (6) ber mehek
Pes yaḡîn-rā bāz dāned ü zi-şek¹³²⁴ (1:3147)

İtteḡū firāsete‘l-mu‘min [İÜ84a] *fe-innehū yanḡuru bi-nūri‘llāhi*¹³²⁵ (7) Miḡekden murād mü‘minüñ ferāsetidür ki naḡar eyledükde ya‘nī şekkdēn fark eyler. *el-Mu‘min mir‘ātu‘l-mu‘min*¹³²⁶. (8)

Çun şevēd cāneş meḡek-i naḡdhā
Pes be-bîned ḡalb-rā vü ḡalb-rā¹³²⁷ (1:3148)

Ya‘nī ḡalb-i selîmi ve ḡalb-i daḡlî ki ḡalbüme altun (9) meşābesinde ola mü‘min anı bilür ve görür. Nitekim sûre-i Şu‘arā’da buyurur: *Yevme lā-yenfa‘u mālun* (10) *ve lā-benūn illā men ata‘llāhe bi-ḡalbin selîmin*¹³²⁸. Pes ḡalb-i selîm ve sîne-i pāk u şayḡal-zede gerekdür (11) tā ki ḡuzūr-ı Hāḡ’da ve ḡuzūr-ı evliyā’da āteş görmiş ḡalb altun gibi siyāhlıḡa ḡuhūr eylemeye. (12)

NİŞĀNDEN-İ PĀDŞĀHĀN¹³²⁹

Sîne-şayḡalhā-zede der-zîkr ü fîkr
Tā peḡîred āyine dil naḡş-ı bîkr (1:3153)

¹³²⁰ Bütün şeref, tamamen Allah’a aittir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 139).

¹³²¹ Mülk ve devletler, devleti ve iki dünyayı yaratanın ne işine yarar?

¹³²² Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. (Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyât: 57)

¹³²³ Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyât: 56)

¹³²⁴ Bizim paramızın ayarını ölçünce, o zaman kesin inancı şüpheden ayırır o.

¹³²⁵ Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah’ın nuru ile bakar. (Yılmaz, 331).

¹³²⁶ Mümin müminin aynasıdır. (Ebu Davud, Edeb: 49).

¹³²⁷ Canı paraların denektaşı olunca, o zaman halisi ve kalp olanı görür.

¹³²⁸ “O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.” (Kur’ân-ı Kerîm, Şuarâ: 89).

(10) şayḡal-zede: muşayḡal, SE.

(11) siyāhlıḡa ḡuhūr eylemeye: siyāhlıḡı mü‘min anı bilür ve görür, SE.

¹³²⁹ PADİŞAHLARIN OTURMALARI

*Li-kulli şey'in şakāletun ve (13) şakāletu'l-kalbi zikru'llāhi*¹³³⁰ hükmince sînelerine şaykal urmuş olalar [SE101a] zikr ü fikr-i Hudā ile.

ÂMEDEN-İ MİHMÂN (14) BİŞ-İ HAZRET-İ YÛSUF 'ALEYHİ'S-SELÂM¹³³¹

Bâz ân cân çun ki maḥv-ı 'ışk gest

Be-ḥukm *mūtū kabl en temūtū*¹³³²(15)

Yu' cubu'l-zurrā' âmed ba' d-ı geşt¹³³³ (1:3167)

Sûre-i Feth'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ke-zer'in aḥrace şaṭ'ehū* (16) *fe-âzerehū fe'stağleza fe'stevā* *yu'cibu'z-zurrā'a*¹³³⁴. *Ke-zer'in* muste'nefun ev tefsîrun (17) ya'nî bir ekin gibidür ki evvel, *aḥrace şaṭ'ehū* firâḥahū yukâlu eşittâ'u'z-zer' i izâ-efraḥa ya'nî çıkardı filesini (18) evvel çıkan yaprağa şitâ' dirler, *fe-âzerehū* fe-ḳavvâhu mine'l-muvâzerati bi-ma'na'l-mu'âveneti ev mine'l-izâri ve hiye'l-i'ânetu (19) ya'nî ol şitâyı ḳavî kıldı mu'âvenet itmekle yâḥud i'âne ma'nâsına ola, *fe'stağleza* [KB102a] (1) fe-şâra mine'd-dikḳati ile'l-gilzati ya'nî incelükden ḡalîzlığa geldi ya'nî bu yoḡın u muhkem oldu, *fe'stevā* (2) 'alâ-sûḳihî fe'stekâme 'alâ-ḳaşabihî es-sûḳu cem'u sâḳin¹³³⁵ ya'nî incikleri üzerine ḳalkup (3) toḡruldu, *yu'cibu'z-zurrā'a* bi-keşâfetihi ve ḳuvvetihi ve ḡilzihî ve ḥusni manzarihî bi-ḥayṣu u'cibe'n-nâsu ya'nî (4) ta'accüb itdürür zurrā'a anuñ şıḳlığı ve ḳuvveti ve ḡalîzlığı ve ḥusn-i manzarı bu bir meşeldür, mümeşşili (5) Resûlu'llāh'dur şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ve aşḫâb-ı resûl-i Hudā'dur raḏiyallāhü 'anhüm ki evvel da'vet-i (6) İslâm'da za'îf idiler. [KA76a] gitdükce emr-i İslâm ḳuvvet tutup bir ḡâyete yitişdi ki (7) sebeb-i ta'accüb-i 'âlemiyân oldu.

Ce'tumünâ ve firādâ bî-nevâ

Hem bedân sânkî ḫalaḳnâ kum kezâ¹³³⁶ (1:3172) (8)

Sûre-i En'âm'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve leḳad ci'tumünâ furādâ kemâ ḫalaḳnâkum* (9) *evvele merratin ve teraktum mâ ḫavvelnâkum verâ'e zuḫûrikum*¹³³⁷. *Ve*

¹³³⁰ Her şeyin bir cılası vardır, kalbin cılası ise Allah'ı anmaktır. (Yılmaz, 467).

¹³³¹ YÛSUF'A -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- MİSAFİR GELMESİ

¹³³² Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

¹³³³ Yine o can aşkta yok olunca, ekinden sonra "Ekincilerin hoşlarına gidiyor" olur.

¹³³⁴ Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. (Kur'ân-ı Kerîm, Feth: 29).

¹³³⁵ Es-suk kelimesi sakin kelimesinin çoğuludur.

¹³³⁶ "Tıpkı sizi yarattığımız şekilde yalnız ve azıksız olarak bize geldiniz"

¹³³⁷ Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. (Kur'ân-ı Kerîm, En'âm: 94).

leḳad ci 'tumūnā li'l-ḥisābi ve'l-cezā (10) ya'nī Ḥaḳ Te'ālā rūz-ı ḥaṣra buyurur ki “Ey ḳullarum siz bize geldüñüz [İÜ84b] ḥesāb olunup cezāñuzı (11) görmekten ötüri, *furādā* munferidīne ‘ani’l-emvālī ve’l-evlādī ve sâ’iri mā asertumuhu mine’d-dunya (12) ev ‘ani’l-a‘vāni ve’l-evsāni’lleti ze‘amtum ennehum şufe‘ā‘ukum ve huve cem‘u ferdin ve’l-elifū li’t-te’nişi (13) ke-kusāla ya’nī münferid olduḡuñuz ḥâlde geldüñüz [SE101b] emvāl ü evlāddan ve dünyādan sāyir (14) ihtiyār eyledüḡuñuz şeyden yāḥud a‘vān u enşārdan ve şufe‘ā ze‘am itdüḡuñuz evşāndan (15) münferid olduḡuñuz ḥâlde geldiñüz *furādā* cem‘-i ferd ve elif te’niş içündür kusālānuñ (16) elifi gibidür, *kemā ḥaleḳnākum evvele merratin* bedelun minhu ey ‘ale’l-heyeti’lleti vulidtum ‘aleyhā fi’l-infirad (17) ev ḥālın mine’d-ḍamīri fi-furada ey muşebbihine ibtidā’e ḥalḳikum ‘urāten ḥufāten ev şıfatu maşdari (18) ci ‘tumūnā ey meci’en ḥaleḳnākum ya’nī siz bize geldüñüz anadan toḡduḡuñuz (19) hey’et üzerine münferid olduḡuñuz gibi yāḥud *furādāda* olan zamīrden ḥāl ola taḳdīri, [KB102b] (1) *ve leḳad ci 'tumūnā* muşebbihine ibtidā’e ḥalḳikum ‘urāten ḥufāten ya’nī siz bize geldüñüz ibtidā-yı ḥalḳ (2) olduḡuñuza beñzeyici müşābih olduḡuñuz ḥâlde ‘üryān veyāḥud şıfatı ola maşdar-ı maḥzūfuñ ve *leḳad* (3) *ci 'tumūnā* meci’en ḥaleḳnākum, *ve teraktum mā ḥavvelnākum* mā tefedḍalnā bihi ‘aleykum fi’d-dunyā fe-şeḡaltum (4) bihi ‘ani’l-āḥirati ya’nī terk idüp biraḳduñuz dünyāda size tefāzzil-i‘atā kılduḡumuz şeyleri, (5) pes size dünyāda virdüḡümüz metā‘a meşḡul olup āḥiret için ‘amel idemedüñüz ol dünyā (6) metā‘ıyla. Ġayrılar üzerine tefāḥūr eyledüñüz dünyāda biraḡup ‘üryān u tehī-dest geldüñüz. (7) Hiç dünyā metā‘ınuñ sizüñ āḥiretüñüze fāyidesi olmadı, *verā’e zuḥūrikum* mā ḳaddemtum (8) minhu şey’an ve lem teḥtemilū naḳīran ya’nī girüde alıḳoduñuz ilerü götürmedüñüz ve kendüñüz (9) ile getürmege ḳādir olmaduñuz *ve mā nerā me‘akum şufe‘ā‘ekumu’llezīne ze‘amtum ennehum fīkum* (10) *şurakā’u*¹³³⁸ ey şurakā’u li’llāhi fī-rubūbiyyetikum ve’stiḥḳāḳi ‘ibādetikum ya’nī biz görmezüz sizüñle (11) şafī‘lerüñüzi, eyle şafī‘ler ki siz anları ḡāyet cehlüñüzden ḳann iderdüñüz ki (12) taḥḳīḳan anlar sizüñ ‘ibādetüñüzde ve terbiyyetüñüzde Allāh ile şerīk olalar, *leḳad teḳaṭṭa‘a* (13) *beynekum* ey teḳaṭṭa‘a vaşlukum ve teşettet cem‘ukum ve’l-beyn mine’l-ezdādi yuste‘melu li’l-faşlı ve’l-vaşlı (14) ya’nī vaşluñuz ḳaṭ‘ oldu ve cem‘üñüz perākende oldu ve lafz-ı beyn-ezdāddandur faşl (15) için ve vaşl için isti‘māl olunur (16) ve ḥavş nūnla oḳumuş ya’nī münḳaṭı‘ oldu (16) ol nesne ki [SE102a] [İÜ85a] mābeynüñüzde var idi vuşlatdan, [KA76b] *ve ḍalle ‘ankum* ey baṭule ve ḍa‘a ya’nī bāṭıl (17) ve zāyī‘ oldu sizden, *mā kuntum tez‘umüne* inneha

(8) götürmedüñüz: göndermediñüz İÜ.

¹³³⁸ Hani hakkınızda Allah’ın ortakları olduḡunu zannettiḡiniz şefaātçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? (Kur’ân-ı Kerīm, En’ām: 94)

şufe‘ a ‘ukum ev en lā-base ve lā-ceza ‘e (18) ya‘ nī şanemleri şurekādur diyu zu‘ m eyledüñüz veyāhud ba‘ ş u cezā yokdur diyu zann itdügüñüz bâıl u zāyi‘ oldı. (19)

Şuv alilu‘n-nevmi mimmāyehce‘ ūn
Bāş der-es  ar ez-yestaġfir  n¹³³⁹ (1:3178)

S  re-i Z  riy  t‘da olan   yet-i [KB103a] (1) ker  meye i  aretd  r: *  nne‘l-mutta  ine f  cenn  tin* ve ‘*uy  nin   h  z  ine m     tahum Rabbuhum innehum* (2) *k  n     able z  like mu  sin  ine k  n     al  len mine‘l-leyli m   yehce‘  ne ve bi‘l-es   ari hum* (3) *yestaġfir  ne*¹³⁴⁰. *  nne‘l-mutta  ine* tah  k  kan mutta  k  ler ya‘ n   şirk    ma‘ ş  yyetden   ak  nup (4) All  h‘dan korkanlar, *f  cenn  tin* ve ‘*uy  nin* cennetlerde ve   e  melerde olurlar ya‘ n   cennetlerde olalar (5) ki ol cennetler m   temil ola   b-ı rev  nlar ve   e  melere, *  h  z  ine m     tahum Rabbuhum*   abil  ne li-m   a‘ t  hum (6) ra   ine bihi ve ma‘ nahu enne kulle m   ateyhum   usnun mar  diyyu mutela  k  n bi‘l-kab  l ya‘ n   a  z idici (7) oldukları h  lde ol   ey‘ ki H  k Te‘   l   kend   fazlından anlara ‘ a   eylemi  d  r   ev  b-ı   ‘ m  lden (8) ve   ev  b-ı a  v  lden, *innehum k  n     able z  like* tah  k  kan anlar   ldiler idi cennete d   il olmazdan    din, (9) *mu  sin  ine* kad e  sen   a‘ m  lehum ve huve ta‘ l  lun li‘sti  k   ihim z  like ya‘ n   ‘ amellerini (10) g  kcek eylemi  ler idi, ta‘ l  ld  r ya‘ n   andan   t  ri cennete d   il oldılar ve H  k Te‘   l   (11) a‘ t  s  n   a  z idici oldılar ki   asen  t i  lediler ya‘ n     asen  t i  led  klerinden   t  ri cennete d   il oldılar, (12) *k  n     al  len mine‘l-leyli m   yehce‘  ne* tefs  r  n li-i  s  n  him ve m   mez  det  n¹³⁴¹ (13) *ey yehce‘  ne f  -t  ‘ifetin mine‘l-leyli ev yehce‘  ne huc  ‘an   al  len* ya‘ n   g  cen  n bir b  l  g  n  de yaturlardı (14) ya‘ n   g  cede bir mi  d  r h   b id  b m  -b   isini ‘ ib  dete   arf idelerdi. Bu   yet-i ker  me (15) anlar  n i  s  n  n   tefs  ird  r. M   yehce‘  ne‘da m   z  yidd  r, ev ma  dariyyet  n ev mev   let  n ey (16)   al  l  n mine‘l-leyli huc  ‘ uhum ev m   yehce‘  ne fihi ve l  -yec  zu en yekune n  fiyet  n li-enne m   ba‘ deha [SE102b] (17) l  -ya‘ melu f  ma  ableha ve fihi mub  legat li-ta  l  li nevmihim ve istir   hatihim¹³⁴² pes anlar ehl-i i  s  n (18) oldukları i   n, *hel ceza ‘u‘l-i  s  ni ille‘l-i  s  n* ma  m  n  nca H  k Te‘   l  n  n i  s  n  na (19) l  y  k oldılar, *ve bi‘l-es   arihum yestaġfir  ne* ey ennehum ma‘   illeti huc  ‘ i  him ve ke  rati teheccudihim i  a-es  haru ehaz   [   85b] [KB103b] (1) fi‘l-isti   f  ri ke-ennehum i‘telef   fi-leylih  m el-

(18) ve z  yi‘: -    .

¹³³⁹ Uyuyanlardan az uyuyan ol; seherde af dileyenlerden ol.

¹³⁴⁰    phesiz Allah‘a kar   gelmekten sak  nlar, Rablerinin kendilerine verdiġi   eyleri alarak cennetlerde ve p  nar ba  larında bulunurlar.    phesiz onlar bundan   nce iyilik yapan kimselerdi. Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde baġ  lama dilerlerdi. (Kur‘  n-ı Ker  m, Z  riy  t: 15-18)

¹³⁴¹ I  sanların tefs  ridir ve ‘ma’ z  ‘iddir.

¹³⁴² Ya da masdariyyet ma‘ s   veya mevsul olan ma‘ d  r. Yani onların gecenin pek az bir kısmında uyumaları ya da i  erisinde uyudukları   ey. (bu ma‘ n  n) nafiye (nefyeden, olumsuzluk) olması c  ‘iz deġildir    nk   kendinden sonra olan   ey kendinden   nceki   eyde amel etmemektedir. Ve onda uyularının ve istirahatlerinin azlıġına d  ‘ir m  balaġalar bulunmaktadır.

cerā'im ya'nī bu deñlü kıllit-i hücü' (2) ve keşret-i teheccüd ile. Çün tālī'e-i seher zāhir olaydı istiğfār iderlerdi. Ol vechle ki gūyiyā (3) gice şabāha dek irtikāb-ı cerā'ime iştiğāl göstermişlerdür. Bunların istiğfārları aña delālet (4) ider ki anlar 'amellerine mu'cib olmazlar imiş. **Beyt:**

[fā'ilātün/mefā'ilün/mefā'ilün/fe'ilün]
Tā'at-i nākış-ı men mūcib-i gufrān ne-şevēd
Rāziyim ger (5) meded illet-i işyān ne-şevēd¹³⁴³

Pes Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki h'āb u hūrdan bir miqdār taqlīl eyleyüp (6) Hāzret-i Hūdā ile mülākāt için armağan eyle anuñ mülākātına eger münkir degül iseñ böyle tehīdest (7) ol Hāzret'ün dergāhına nice teveccüh idersün. İmdi lāzımdur ki armağān-ı Hāzret için ve zencīret-i (8) āhīret için bir miqdār h'āb u hūrdan taqlīl idüp ā'māl-i [KA77b] şālihēye gūşış eylesin. (9)

An ki arzu'llāh-i vāsī' gūfteend
'Arşa-yı dān k'enbiyā der-refteend¹³⁴⁴ (1:3181)

Nitekim Hāzret-i Hūdā sūre-i Zumer'de (10) buyurur: *Li'llezīne aḥsenū fī-hazīhi'd-dunyā ḥasenetun* 'arḍu'llāhi vāsī'atun innemā yuveffē's-şābirūne (11) *ecraḥum bi-ğayri ḥisābin*¹³⁴⁵. *Li'llezīne aḥsenū fī-hazīhi'd-dunyā ḥasenetun* ey li'llezīne aḥsenu (12) bi't-tā'āti fi'd-dunyā meşūbetun ḥasenetun fi'l-aḥirati ve kıle ma'nahu li'llezīne aḥsenu ḥasenetun (13) fi'd-dunyā hiye's-şihḥatu ve'l-āfiyetu ve fī-hazīhi beyānun li-mekāni ḥasenetin ya'nī şol kimseler ki bu (14) dünyāda iḥsān eylediler, kelime-i şehādet kavli ile anlar için ḥasene vardır ya'nī meşūbe-i ḥasene (15) vardır āhīretde ki duḥūl-i cenāb ve likā-yı Raḥmāndur. Ba'zılar dimişler ma'nā budur ki şol kimseler (16) ki dünyāda iḥsān itdiler 'ibādet ile tā'atla anlara ḥasene vardır şihḥat u 'āfiyyet (17) ruzı kıлмаğla, yāḥud [SE103a] şunlar ki *teḥalleku bi-aḥlaḳi'llāhi*¹³⁴⁶ muktezāsınca aḥlāḳ-ı İlāhiyye ile muttaşif (18) oldılar ve 'ibādāt u tā'atlerin 'alā-sebūlü'l-müşāhede kıldılar. Anların ḥāne-i dil-i (19) bī-ğıllarını envār-ı tecellī ile rüşen ü pür-nūr iderüz dimek ola. Ve 'ulemādan ba'zıları didiler ki [KB104a] (1) bu āyet-i kerīme muḥācirān-ı ḥabşe şānındadır. Ca'fer bin Ebī Tālīb ve anuñ aşḥābı ki hicret

¹³⁴³ Eksik taatimiz bağışlanmaya sebep olamaz. Raziyiz, eğer meded isyanın sebebi olmayacaksa.

(6) anuñ mülākātına eger: eger anuñ mülākātına SE, İÜ, KA.

(8) eylesin: idesin İÜ, KA.

¹³⁴⁴ "Allah'ın arzı geniştir" denileni, peygamberler için çok yüksek bir arsa bil.

¹³⁴⁵ Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükāfatları elbette hesapsız olarak verilir. (Kur'an-ı Kerim, Zümer: 10)

(15) āhīretde ki duḥūl-i cenāb ve likā-yı raḥmāndur. Ba'zılar dimişler ma'nā budur ki şol kimseler ki dünyāda iḥsān itdiler. 'İbādet ile tā'atla anlara ḥasene vardır: - İÜ, KA.

¹³⁴⁶ Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız. (Yılmaz, 640).

itdiler, pes (2) ihsānı hicretle tefsîr itdiler. Ya‘nî hicret idenler için a‘dâdan emn ü belâdan necât (3) vardır demek olur, ‘arḍu’llâhi vâsi‘atun fe-men te‘assera ‘aleyhi’t-teveffur ‘ale’l-ihsâni fî-vaṭanihi fe’l-yuhacir (4) ilâ-hayṣu yetemekken minhu ya‘nî ol kimseler ki vaṭanlarından ihsân u taḥṣîl merâtib ü ḳudret-i teveffür (5) müte‘essir ola. Hicret eylesün ki Allâh Te‘âlâ’nuñ arz-ı vâsi‘edür, ol yire varsun ki anda (6) taḥṣîl-i merâtib ü ḳudret mümkün ola, *innemâ yuveffê ‘ş-şâbirüne* ‘alâ-meşakḳi’t-tâ‘ati (7) min-iḥtimâli’l-bela’i ve muhacerati’l-evṭâni ya‘nî şâbirlere vefâ olunur ya‘nî virilür ya‘nî bundan gayrı (8) degüldür ki tâ‘ât-i meşakḳatlerine şabr idicilere, vâ‘ad-ı eziyyetlerine taḥammül idicilere yazman. (9) Hicretde [İÜ86a] yâ mufâraḳat-ı evṭân ve kurbet-i ğurbete şabr idicilere virilür, *ecraḥum bi-gayrı ḥisâbin* (10) ecrun lâ-yuhteda ileyhi ḥisâbu ḥassâbin ve fi’l-ḥadîṣi innehu yunṣabu’l-mevazîne yevme’l-ḳıyameti (11) li-ehli’ş-şalâti ve’s-sadaḳati ve’l-ḥacci fe-yuveffüne biha ucûrahum ve lâ-yunṣabu li-ehli’l-belâ’i bel yuṣabbu (12) ‘aleyhimu’l-ecra şabben ḥattâ yetemenna ehlu’l-‘âfiyeti fi’d-dunya inne ecsamehum tuḳraḍu bi’l-meḳariḍ mimmâ yuzḫebu bihi (13) ehlu’l-belâ’i mine’l-faḍli ya‘nî anlara ecr virilür ḥesâbsuz ya‘nî şöyle ecr virilür ki ḥesâb (14) idicilerün ḥesâbı anı iḥâṭa itmekden ‘âciz ola ve ḥadîṣ-i nebevîde şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem (15) vârid olmuştur ki ḳıyâmet güninde mîzânlar naşb olına. Ehl-i şalât ve ehl-i şıḍḳa (16) ve ehl-i hac için her birine sa‘y itdükleri miḳdârı mîzân ile ve ḥesâb ile ecr virile ammâ Hâḳ Te‘âlâ’nuñ (17) belâ-keş ve belâya şâbir olan ḳulların götüreler. Anlara aṣlâ mîzân nasb olunmaya [SE103b] ve (18) ḥesâb daḫı olunmaya. Mîzânsuz ḥesâbsuz ecr ü şevâb nişâr eyleye. Bu mertebedeki dünyâda (19) ehl-i ‘âfiyyet olup hiç elem ü belâ çekmeyenler temennâ ideler ki kâşki cisimlerümüzi maḳrâşlar ile [KB104b] (1) [KA77b] päre päre idelerdi. Tâ bugün ehl-i belâ ile bu fevz-i aṭâda müşârek olayduk ve anlaruñ silkine (2) dâḫil olayduk diyeler. **Beyt:**

[fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün]
 Tu mübîn-i rencûrî-i ğam didegân
 K’ender ân rencend ez-bi-g’zîdgân¹³⁴⁷

Ve Hâzret-i (3) Mevlânâ ḳuddise sırrıhu arḍu’llâhi vâsi‘atün tefsîr-i şerîfinde buyururlar ki ol ki arḍu’llâhi (4) vâsi‘atün buyurmuşlardır. Ol meydân-ı ferâḥdur ki enbiyâ vü evliyâ ol ‘âlem-i pür-nûra sa‘âdetle (5) ḥıram buyurmuşlardır. İmdi ey tâlib, azacıḳ cünbîş eyle tâ ki saña ḥâs-i nûr-bîn bağışlayalar (6) bu raḥm gibi teng ü zulemânî olan

(4) taḥṣîl merâtib ve ḳudret-i teveffür: taḥṣîl-i teveffür İÜ, KA.

(1) ve anlaruñ silkine dâḫil olayduk: - İÜ, KA.

¹³⁴⁷ Sen gamlıların kırınlıklarını açıklayansın. Seçkin kimselere kırılırlar.

(3) buyururlar ki ol ki arḍu’llâhi vâsi‘atün: - İÜ, KA.

cihānda ve zemīn-i ğuberā-yı pür-fitneden çıkup ol ‘ālem-i ma‘ nāya (7) ki pür-nūr u pür-şafādur vāşıl olasın ve cihān-ı melekūt-ı seyrin ve şūr-ı ğaybī (8) müşāhedesin hāşıl kılasın.

Evliyā aşhāb-ı kehfend ey ‘anūd
Der-ķıyām u der-teķallub hum rufūd¹³⁴⁸ (1:3186) (9)

Nitekim Hāzret-i Hūdā-yı Te‘ālā sūre-i Kehf’de buyurur: *Ve tāhsebuhum eyķāzan ve hum ruķūdun* (10) *ve nuķallibuhum zāte’l-yemīni ve zāte’s-şimāli ve kelbuhum bāsiṭun zirā‘ayhi bi’l-vaşīdi* (11) *levi’ttala‘te ‘aleyhim le-velleyte minhum firāran ve le-muli’t minhum ru‘ben*¹³⁴⁹. *Ve tāhsebuhum eyķāzan: li’nfitāhi ‘uyūnihim evi’l-keşrati teķallubihim* (12) ya‘nī sen anları uyanuķ zann iderdūñ gözleri açıķ olduğından bir yandan yana (13) döndüklerinden, *ve hum ruķūdun* hālbuki anlar uyurlar, *ve nuķallibuhum* ve biz anları [İÜ86b] döndürürüz, *zāte’l-yemīni* (14) *ve zāte’s-şimāli* key lā-ye‘ kule’l-arḍu mā-yeliḥā min-ebdānihim ‘ālā ṭūli’z-zemāni ya‘nī biz anları döndürürüz şaĝ (15) cānibine ve şol cānibine tā ki anlarıñ bedenlerine toprak zarar yitişdürüp çürütmesün diyü, *ve kelbuhum* (16) huve kelbun merrū bihi fe-tebi‘ ahum fe-ṭaradūhu fe-enṭaķahu’llāhu teala fe-ķāle en uḥibbu eḥibbā‘i’llāhi fe-nāmū ve ene eḥrusukum (17) ev kelbu rā‘ in merrū bihi fe-tebi‘ ahum ve tebi‘ahu’l-kelbu ve yu‘eyyiduhu ķıra’etu men ķara’e “ve ķālebehum” ey ve şāḥabe kelbuhum. (18) Rivāyet şöyledür ki kaçan Aşhāb-ı Kehf [SE104a] Daķyānūs’dan kaçdılar. Yolda giderken bir kelbe uğradılar. (19) Kelb anlardan ayrulmadı. Sürdiler gitmedi. Allāh Te‘ālā ol kelbe nuṭķ virdi. Kelb nuṭķa gelüp didi ki [KB105a] (1) “Ben Allāh dostların severin. Beni ķoñ sizūñle bile gideyüm. Kaçan siz yatur istirahat idersüz (2) ben sizi ḥāreslik idüp bekleyeyüm” didi. Bir rivāyet de şöyledür ki Aşhāb-ı Kehf (3) giderken bir çobana rāst geldiler. Çoban anlardan şordı ki ne yire gidersiz. Anlar didiler ki (4) Daķyānūs’dan kaçup Rabbümüz ṭaleb itmege giderüz. Çoban eytdi çünkü Allāh ṭālibisiz, ben daḥı (5) sizūñle bile giderüm didi. Ol çobanuñ bir kelbi var idi, bile gitdi. Aşhāb-ı Kehf’ün kelbi odur dimişler. (6) Bu ķavli te’yid ider *ve ķālebehum* okuyanuñ ķıra’atı ve şāḥabe kelbuhum dimekdür, *bāsiṭun zirā‘ayhi* (7) ya‘nī basaṭ eyleyüp döşemişdür ķullarını nicelerini, *bi’l-vaşīdi* bi-finā’i’l-kehfī ve ķīle’l-vaşīdu (8) el-babu ve ķīle el-‘atebetu ya‘nī ğāruñ öñinde meydānda yāḥud ķapusında demek olur (9) *levi’ttala‘te ‘aleyhim* fe-nażarte ileyhim ya‘nī anlarıñ

(8) idesin: kılasın SE, İÜ, KA.

¹³⁴⁸ Ey inatçı! Veliler Ashāb-ı Kehf’tir; ayakta ve dolaşmada uyku halindedirler.

¹³⁴⁹ Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı. (Kur’ân-ı Kerim, Kehf: 18)

(19) - : nuṭķa gelüp İÜ, KA.

(5) bile: - SE.

(8) olur: ola İÜ.

üzerine muṭṭali‘ olup ve anlaruñ (10) cānibine naẓar ideydüñ, *le-velleyte minhum firāran* le-herabte minhum ya‘ nī elbette yüz döndürdüñ (11) anlardan firār yöninden ya‘ nī kaçırduñ anlardan, *ve le-mulī ‘te minhum ru‘ben* (12) havfen yemle ‘u şadrake li-mā elbesehumu’llāhu mine’l-heybeti ve’l-‘ızamu ecrāmuhum ve’nfitāhu ‘ uyūnihim ve ķile li-vaḥṣeti mekānihim ya‘ nī (13) elbette pür olurduñ havfla anlardan, murād budur ki kimse anları görmege ṭāķat götüremez dimekdür, zīrā Allāh (14) Te‘ālā anlara bir heybet giydürmişdür yāḥud gözleri açık ve dırnaķları uzanmış ve batduķları (15) maķām muzlim ve ğāyet mūḥiṣ olmağla kimse anlara bakmağa cür‘et idemez demek olur. Ma‘ nā-yı beyt (16) evliyā Aṣṣāb-ı Keḥf gibidür. Ey ‘anūd, kıyāmda ve teķallübde anlar uyumışlardır ya‘ nī anlar Aṣṣāb-ı (17) Keḥf gibi dünyā aḥvālinden ve ten ‘alāyıkından el çeküp keḥf-i tende ḥāb-ı ferāğate varmışlardır. (18) Zāhiren anları taķallüb ve tereddüdde görüp bir kārla muķayyed olurlar şanma ki her ne ki anlardan zuhūr eyler, (19) irāde-i [SE104b] [İÜ87a] Ḥaķ’la zuhūr eyler.

GUFTEN-İ MİHMÂN-I ḤAẒRET-İ YŪSUF-RĀ ‘ ALEYHİ’S-SELĀM¹³⁵⁰

Key tu-rā şed tiĝ deste-y ḥiṣ-rā [KB105b] (1)
Rū be-cerrāḥi sipār in riş-rā¹³⁵¹ (1:3221)

Ya‘ nī emrāz-ı ḳalbiyye ve aḥlāķ-ı reddiyye ‘ illetlerini bir pīr-i kāmile göster. Tā ‘ ilāc eyleye. (2) Zīrā ṭariķ-i Ḥaķ’da pīr-i kāmil ve mürşid-i vāsıl elzem ü ehemdür. Nitekim Ḥaẓret-i Ḥudā-yı Te‘ālā buyurur: (3) *Yā eyyuhe ‘llezīne āmenu ‘tteķu ‘llāhe ve ‘btegū ileyhi ‘l-vesīlete*¹³⁵². Ya‘ nī ey şol kimseler ki imān (4) getürdüñüz, Allāh’dan ḳorķuñ ve muḥarremātdan perḥiz eyleñ ve Allāh cānibine vesīle ṭaleb eyleñ. Murād (5) ‘ulemā bi’llāhdan bir kāmildür ki ḥaķla Ḥaķ beyinde vāsīta olup ḥaķķı cānib-i Ḥaķķ’a da‘vet eyleye (6) peyğamber gibi ki Ḥaẓret-i Resūl-i Ḥudā buyurur: *Eş-şeyḥu fī-ķavmihi ke’n-nebiyyi fī-ummetihi*¹³⁵³. Pes ol şeyḥ-i (7) kāmil vücūd-ı müridde olan emrāz-ı nefsanıyye ‘ ilācında cerrāḥ gibidür.

MŪRTED ŞUDEN-İ KĀTİB-İ VAḤY¹³⁵⁴ (8)

(14) dırnaķları: tırnaķları, İÜ; ve batduķları...cür‘et idemez: - İÜ, KA.

¹³⁵⁰ MİSAFİRİN YŪSUF’A -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- SÖYLEMESİ

¹³⁵¹ Kılıç kendi sapını nasıl yontar? Ğit, bu yarayı bir cerraha bırak.

¹³⁵² Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, O’na yaklaşmaya vesile arayın. (Kur’ān-ı Kerīm, Maide: 35).

¹³⁵³ Şeyḥ (ālim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peyğamber gibidir. (Yılmaz, 624).

¹³⁵⁴ VAHİY KATİBİNİN DİNDEN ÇIKMASI

Bu hikāyet ki Hāzret-i Mevlānā'ya irād iderler kütüb-i tefāsīrde mezkûrdur sūre-i En'ām'da *ev kâle* (9) *uḥiye ileyye ve lem yūḥa ileyhi şey'un*¹³⁵⁵ bu āyet-i kerīme anuñ ḥaḳḳındadır dimişler. Nitekim Kaḍı Beyzāwī buyurur: (10) *Ke-'Abdi'llah ibni Şa'd ibni Ebi Surḥ kâne yektubu li-rasūli'llāhi fe-lemmā nezelet ve leḳad ḥaleḳne'l-insāne* (11) *min-sulāletin min-ṭīnin fe-lemmā belega ḳavluḥū ṣumme enşe'nāhu ḥalḳan āḫara kâle 'Abdu'llāh fe-tebārakallāhu aḥsenu'l-ḥālīḳine* (12) *te'accuben min-taḫṣīli ḥalḳi'llāhi fe-kâle 'aleyhi's-selām uktubḥā fe-ke-zālike nezelet fe-şekke 'Abdu'llāh ve* (13) *kâle li-in kâne Muḥammed şādiḳan leḳad uhiye ileyye kemā uḥiye ileyhi ve le'in kâne kâziben leḳad ḳultu kemā kâle*¹³⁵⁶. Kemākāl āyet-i (14) kerīmenūñ evveli budur ki *ve men aẓlemu mimmeni'fterā 'ala'llāhi keziben*¹³⁵⁷ andan zālīmraḳ kimdür ki iftirā eyledi (15) Allāh üzerine ve didi “Ben Peygamberüm”. Ebū Müseylime-i Kezzāb ve Esūd bin 'İsā gibi ki bunlar da'vā-yı nübüvvet (16) itdiler. *Ev kâle uḥiye ileyye*: Yāḫud didi ki vahy olındı benüm cānibüme. Ya'nī baña vahy geldi didi. 'Abdu'llāh (17) bin Sa'd bin Ebī Surḥ gibi. Kaçan sūre-i Mu'minūn nāzil oldu. Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (18) okurdu ve ol kātib yazardı kaçan bu āyet-i kerīmeye geldi ki *ve leḳad ḥaleḳne'l-insā(ne) min-sulāletin* (19) *min-ṭīnin ṣumme ce'alnāhu nuṭfeten fi-ḳarārın mekīnin ṣumme ḥaleḳne'n-nuṭfete 'aleḳaten fe-ḥaleḳne'l-'aleḳate muḍḡaten* [KB106a] (1) *fe-ḥaleḳne'l-muḍḡate 'izāmen fe kesevne'l-'izāme laḫmen ṣumme enşe'nāhu ḥalḳan āḫara*¹³⁵⁸. Çün bu maḥallde yitişdi (2) kātib-i vahy Resūllu'llāh'dan evvel didi ki *fe-tebāraka'llāhu aḥsenu'l-ḥālīḳine*¹³⁵⁹ Hāzret-i (3) Resūlu'llāh buyurdılar ki *uktub hakezā unzile 'aleyye*. Ya'nī yaz böyle nāzil oldu benüm üzerime didi. [İÜ87b] Kātib-i vahy (4) bu ḥālden maḡrūr olup didi ki eger Muḥammed gerçek ise emrinde şādiḳ ise işte baña (5) daḫı vahy geldi. Ve eger kâzib ise işte ben daḫı ancılayın söyledüm, didi. Kāfir ü mürted oldu. (6) Ve Hāzret-i Mevlānā anuñ aḫvālin ve mürted olmasına bā' iş ne şey olmışdur

(8) En'ām'da - : En'ām'da Hāzret-i Hūdā-yı Te'ālā buyurur SE.

¹³⁵⁵ ...kendine bir şey vahyedilmemişken, “Bana vahyolundu” diyen... (Kur'ân-ı Kerīm, En'ām: 93).

(9) Nitekim Kaḍı Beyzāwī buyurur: - SE.

¹³⁵⁶ Abdullah b. Sa'd b. Ebī Surḥ gibi. O (āyetler nazil olduğunda) Hz. Peygamber için (bunları) yazardı. “Andolsun biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık” (Kur'ân-ı Kerīm, Muminun: 12) āyeti nazil olduğunda “...sonra onu bambaşka bir yaratılışla ortaya çıkardık...” (Kur'ân-ı Kerīm, Muminun: 14) bölümüne geldiğinde Abdullah, Allah'ın yaratışındaki bu ayrıntılara şaşırarak “yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir” dedi. Hz. Peygamber “bunu yaz, zira bu şekilde nazil olmuştur” buyurdu. Abdullah şüpheye düşerek şöyle dedi: “Şayet Muhammed bu sözünde sadık ise ona vahyolunduğu gibi bana da vahyolundu. Şayet yalancıysa ben onun söylediği gibi söyledim”.

¹³⁵⁷ Allah'a karşı yalan uyduran ... kimseden daha zalim kimdir?... (Kur'ân-ı Kerīm, En'ām: 93).

¹³⁵⁸ Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) hâlinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu “alaka” hâline getirdik. Alakayı da “mudga” yaptık. Bu “mudga”yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. (Kur'ân-ı Kerīm, Muminun: 12-14).

¹³⁵⁹ Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir! (Kur'ân-ı Kerīm, Muminun: 14).

(4) eger Muḥammed gerçek ise emrinde şādiḳ ise işte baña: eger Muḥammed gerçek şādiḳ ise emrinde işte baña İÜ, KA.

beyân buyururlar ve (7) mürîdlerine tenbîh ider ki zinhâr pertev-i şeyhden bir hâlet ‘aks eylese sizûñ ƣalbûñûze mağrûr (8) olmayasız ve anı şeyhden bilesiz. Kendûññüzden bilmeyesiz. Yoğsa kâtib-i vahy gibi mürted ü merdûd olursuz (9) diyü buyururlar.

Guft eglâlen fehim bih-muğmeğûn
Nîst ân eglâl ber-mâ ez-birûn¹³⁶⁰ (1:3241)

Nitekim Hâzret-i Hudâ sûre-i (10) Yasin’de buyurur: *İnnâ ce‘alnâ fî-a‘nâkihim ağlâlen fe-hiye ile’l-ezğânî fehum muğmeğûne ve ce‘alnâ* (11) *min-beyni eydihim sedden ve min-ğalfihim sedden fe-ağşeynâhum fe-hum lâ-yubşırûne*¹³⁶¹. *İnnâ ce‘alnâ* (12) *fî-a‘nâkihim ağlâlen* takrirun li-taşmîmihim ale’l-kufri ve’t-ğab‘i ‘alâ-ğulûbihim bi-ğaysu lâ-tuğnâ ‘anhum (13) el-âyâtü ve’n-nuzuru bi-temsîlihîm bi’llezi ğullet a‘nâkuhum ya‘nî biz anlaruñ boyunlarında ağlâl kılduğ, (14) *ke-ennehû* anlaruñ ‘ağîdeleri ve i‘tikâd-ı fâsidleri boyunlarında zincîr olmuştur. Hâğ Te‘âlâ müşriklerûñ (15) ahvâlin temşil kıldı şol kimselerûñ hâline ki gerdenlerinde zincîr ola ya‘nî anlar küfr ü (16) dâlâletde şöyle müstağkim ve ber-ğarâr olmuştardur ki cânib-i Hâğ’dan her ne kadar âyât u nezr (17) gelse aşlâ anlara fâyide eylemez ve anlar mağâm-ı küfr ü dâlâletden hareket eyleyüp cânib-i imân u (18) şalâha gitmezler, *fe-hiye ile’l-ezğânî* fe’l-eğlâlu vaşlatun ilâ-ezğânihim fe-lâ-yuğallihim yuğâtî’üne (19) ru’usehum lehu ya‘nî pes ol ağlâl anlaruñ zağnlarına muttaşıl olmuştur ya‘nî müşrikler ki [KB106b] (1) Hâğ söze kaçıl olup enbiyâya ser-fürü eylemezler, istikbâr u istiğnâ gösterürler. Anlaruñ (2) hâlleri şol kimselere [SE105b] beñzer ki gerdenlerinde zencîr ola. Ol zencîrûñ halkası şöyle (3) ‘arîz ola ki çeñesinûñ altına muğkem tayanmış ola, başını aşığa egmege kâdir olmaya, (4) *fehum muğmeğûne* rafî’üne ru’usehum ğağdûne ebşârahum fî-ennehum lâ-yeltefitûne (5) lefte’l-ğakki ve lâ-yatîfûne a‘nağahum nağvehu ve lâ-yuğatî’üne ru’usehum lehu ya‘nî pes anlar (6) başların yukaru ģaldurup ğözlerin yumdılar ve Hâğ cânibine iltifât eylediler ve Hâğğ’a muğtî (7) olmağlığla başın indirmediler, Ve ce‘alnâ min-beyni eydihim sedden ve min-ğalfihim sedden (8) *fe-ağşeynâhum fe-hum lâ-yubşırûne* [İÜ88a] ve men eğâta seddâni fe-ğatğa ebşârahum bi-ğaysu lâ-yubşırûne (9) ģuddamehum ve vera’ehum fî-ennehum mağbûsune fî-mağmûrati’l-cehâleti memnu’üne ‘ani’n-nağari fi’l-âyâtî (10) ve’d-delâ’ili ya‘nî biz ģalduğ anlaruñ önlerinde

(8) - : ve merdûd İÜ, İÜ, KA.

¹³⁶⁰ Hak buyurdu: “Zincîr vurduk; başları yukarı kaldırılmış, ğözleri aşığa çevrilmiştir” O zincirler bize dıştan değıldir.

¹³⁶¹ Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çeñelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır. Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip ğözlerini perdeledik. Artık ğörmezler. (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 8, 9).

sedd ve ardlarında sedd kılduk. Ya' nî önlerinde (11) ve ardlarında dīvār u hicāb olup ve gözleri daḥı maḡşî vü maḥcūb olup pîş ü peslerine (12) nazar eylemege kâdir olmayanların [KA79a] hâline temsildür küffâr-ı bed-fa' 'ālūñ aḥvālını. İmdi bir kavmî ki iki (13) sedd ihāta itmiş ola ve gözleri pūşide kılınmış ola bir ḥayṣiyyetle ki önlerin ardların (14) görmege kâdir olmayup nice maḥbūs olursa anlar daḥı maṭmüre-i cehāletde men' olunmuşdur (15) āyāt u delāyil-i Rabbāniyye'ye 'ibret-i nazar ile nazar eylemekden. Ve ba' zı muḥakkīkīn dimişler ki sedd-i pîşden (16) murād ṭul-i emel ve sedd-i pesden murād cināyāt-ı güzeşteden ḡafletdür. Pes her kimi ki iki sedd (17) buncılayın ihāta eylemiş ola lābüdd anuñ gözi kapanur delāyil ü āyāt-ı İlāhiyye'ye nazar itmege kâdir (18) olmaz ve tarīk-i felāḥ u necātı sa' y idüp bulmaz.

Ey besā küffār-rā sevdā-yı dīn
Bendişān nāmūs (19) u kibr-i ān u in¹³⁶² (1:3245)

Hikāyet: İbn İshāk 'Āşım bin 'Ömer ve bin Kutāde radıya'llāhu 'anhum rivāyet [KB107a] (1) ider ki bizüm kavmümüzden ba' zı kimse hikāyet itdiler ki Hāk Te'ālā'nuñ hidāyetinden ve 'ināyetinden (2) soñra bizüm ḥavza-i İslām'a dāḥil olmamıza sebep olmışdur ki biz aşḥāb-ı şirk ve ehl-i (3) evṣān ideñ ve kavm-i Yahūd'dan bir tāyife bizüm ile dāyim muḳātele iderlerdi. Bizüm üzerümüze feth (4) ü nuşret talebinde dirlerdi: *Allāhumme'nşurnā bi'n-nebiyyi'l-meb' ūşī* [SE106a] *fī-aḥiri'z-zemani'İlezi na'tuhu ve (5) şıfatuhu fī't-Tevrati*. Ve daḥı bize ḥitāb idüp dirlerdi ki yakīn oldı, çok ḳalmadı Ḥazret-i (6) Resūl-i āḥir-zamān meb' ūş olmağa. Bir kitāb ile gelse gerekdür ki bizüm maḳālümüzi taşdıḳ eylese gerekdür. (7) Biz anuñ mezāhereti ve mu'āveneti ile sizi kavm-i 'Ād ve kavm-i Şemūd gibi helāk eylesek gerekdür, dirlerdi. (8) Çünkü Ḥazreti Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem meb' ūş olındı, bizi imāna da' vet eyledi. (9) Biz anuñ da' veti ile imāna geldük. Anlar ḥased ü kibr ü iftiḥār u istikbār idüp ol Ḥazret ile (10) nizā' vü cenge kıyām gösterdiler ve Ḥazret-i İlāhiyye bizüm ve anların şānında vahy gönderdi ki (11) süre-i Bakara'da mezkūrdur: *Ve lemmā cā'ehum kitābun min-'indi'llāhi muşaddıḳun limā ma'ehum ve ḳānū* (12) *min-ḳablu yestefiḥūne 'ale'İlezi keferū*¹³⁶³. Ya' nî çünkü geldi ehl-

(11) olup: kılduk SE.

(12) pîş...aḥvālını: - SE.

¹³⁶² Hayret; nice küffarın din sevdası vardır; -fakat- onun, bunun ar ve gururu onların bağıdır.

(19) Ya' nî çok kâfirlere dīn sevdası ḥāşıl olur ammā anlara bend olan ḥalkdan nāmūs ve ḡayret çekmek ve tekebbür idüb andan ve bundan hicāb itdükleridir: - SE, İÜ, KA.

(6) Bir kitāb ile gelse gerekdür ki bizüm maḳālümüzi taşdıḳ eylese gerekdür: - , İÜ; - bizüm maḳālümüzi taşdıḳ eylese gerekdür KA.

¹³⁶³ Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa, daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 89).

i kitāba bir kitābu'llāh atından ki urān-ı (13) 'azımdır, tadık idicidir ol kitābı ki anlar iledir. Ya' nı Tevrāt'ı tadık idicidir. Ve [İÜ88b] hālbuki (14) bundan evvel ol peygamberün hürmetine fet u nuret taleb iderlerdi müşrikler üzerine. (15) *Fe-lemmā ca'ehum mā 'arafū keferū bihī fe-la'netu'llāhi 'ale'l-kāfirīne*¹³⁶⁴. Pes ol vat ki geldi anlara ol kimse (16) ki bilmişler idi, kāfir oldılar aa. Ya' nı inkār itdiler. Zırā anların gümānları buydı ki ol peygamber (17) benī İsrāyil'den gele. Çün İsmā'ıl evlādından geldi. Aa kāfir oldılar. Pes Allāh'ın la'neti kāfirler (18) üzerinedir. Zāhiri mevzu'-ı zāmırde va eylemek onların küfrini tescildir. Tāhiri mevzu'-ı zāmırde va eylemek onların küfrini tescildir. Zırā bildükleri ile (19) 'amel itdiler ve ased ve 'inād itdiler. Ma'nā-yı beyt nice kāfirlere sevdā-yı dīn müyesser olur. Lākin dīne [KB107b] (1) gelmege ased ve kibr mānı' olur.

Yevm-i dīn ki zulzilet zilzālehā [KA79b]
İn zemīn bāed güvāh-ı hālhā¹³⁶⁵ (1:3275)

Kū (2) tuaddı cehreten abrehā
Der-sūan āyed zemīn ü hārha¹³⁶⁶ (1:3276)

*İzā-zulzileti'l-aru zilzālehā*¹³⁶⁷ uturra bihā (3) el-muadderu lehā 'inde'n-nefati'l-ulā evi'-aniyeti ev el-mumkin lehā ev lā'ikun bihā fī'l-hikmeti ya' nı (4) ol vatde ki arza zelzele itdirüle ya' nı arz zelzele eyleye, zelzele itmeklik ile muarrer olmudur. (5) Nafe-i evvelde yā ānide yāud ikmetu'llāhda kendüye lāyık zelzele itmeklik ile zelzele eyleye, (6) *ve araceti'l-aru ealahā*¹³⁶⁸ mā fī-cevfiha mine'd-defā'ini evi'l-emvāti cem' u ılun [SE106b] ve huve (7) metā' u'l-beyti ya' nı zemīn tara ıkara cevfinde olanı defāyinden ve emvātdan ve künūzdan. Ve aāl (8) "ıal"ın cem'idür ve ıal ev esbābına dirler, *ve kāle'l-insānu mā lehā*¹³⁶⁹ ve insān diye, insāndan (9) murād kāfirdür. Ya' nı kāfirler diyeler ki ne oldu bu zemīne ki gizlü eylerin āikār eyler. (10) Ba'zılar dimiler ki 'āmmdu ya' nı cemī'-i insān diye ammā kāfir olmak evlādur, zırā mü'min (11) bilür ki kıyāmetde arz zelzele idüp defāyin ü emvāti ihrāc itse gerekdür, *yevme 'izin tuaddıu* (12) *abārahā*¹³⁷⁰ tuaddıu'l-alku bi-lisāni'l-ālī abāraha mā-li-eclihī zilzaluha ve ihrācuha ve (13) ile yunıkuha'llāhu fe-tubiru bimā 'umile 'aleyhā ya' nı zemīn areket ü zelzele itdügi günde

¹³⁶⁴ (Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkār ettiler. Allah'ın lāneti inkārcıların üzerine olsun. (Kur'ān-ı Kerīm, Bakara: 89).

(18) - : Tāhiri mevzu'-ı zāmırde va eylemek onların küfrini tescildir SE, İÜ, KA.

¹³⁶⁵ Dīn günü yeryüzü "sarsılıla sarsıldıında" bu yer, durumların tanıı olacak.

¹³⁶⁶ O, aık olarak "Haberlerini anlatır"; yer ve kayalar dile gelir.

¹³⁶⁷ Yeryüzü kendine has bir sarsıntıya uğratıldıı ... zaman (Kur'ān-ı Kerīm, Zilzal: 1).

¹³⁶⁸ iindekileri dıarıya ıkarıp attıı (Kur'ān-ı Kerīm, Zilzal: 2).

¹³⁶⁹ ve insan, "Ona ne oluyor?" dedii zaman. (Kur'ān-ı Kerīm, Zilzal: 3).

¹³⁷⁰ İşte o gün, yer, kendi haberlerini anlatır. (Kur'ān-ı Kerīm, Zilzal: 4).

haberlerini (14) söyleye lisān hāliyle diye ki neden ötürü zelzele eyledi ve neden ötürü ihrāc (15) eyledi. Ve ba' zılar didiler Hāḫ Te' ālā arzı lisān-ı ḳālle söylede ve kendü üzerinde (16) a' māl-i šālīḥden ve fışḫ u fücürdan ne oldıysa haber vire, ve *yevme 'izīn izādan* bedeldür. (17) Fi'l-i nāşibi taḥaddüşdür. Ve taḥaddüşüñ mef' ūl maḥzūfdur, taḳdīri (18) tuḥaddiṣu'l-ḫalḳu aḥbārahā¹³⁷¹ dimekdür, *bi-enne Rabbeke evḫā lehā*¹³⁷² ey tuḥaddiṣu bi-sebebi iha'i Rabbike leha bi-enne aḥdeşe (19) fiha mā dellet 'ale'l-iḥbāri ev enṭaḳeha bihā [İÜ89a] Hāḫ Te' ālā arzda bir şey iḥdās ider ki [KB108a] (1) ḫalḳuñ ef' ālinde ol şey aḥbāra delālet ider yāḥud arza nuṭḳ virür. Lisān-ı ḳālle (2) söyledür. Pes haber virür arz senüñ Rabb'üñ arza vaḥy itdügi sebebiyle ya' nī Hāḫ Te' ālā (3) arza emr ider, destūr virür ki haber vire ḫalḳuñ 'amellerinden ki zemīn üzerinde vāḳi' (4) olmışdur ḫayrdan ve şerden. Ve Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki ben ol cihetden başumı yire ḳorum (5) ya' nī secde iderüm ki zemīn benüm güvāhim ola yevm-i dīnde ki ḳıyāmet günidür.

DU' Ā KERDEN-İ BEL' AM (6) BĀ' UR¹³⁷³

Ekşer ehl-i tefsīr bunun üzerine müttefikdürler ki bu āyet-i kerīme ki Hāḫ Te' ālā sūre-i A' rāf'da (7) buyurdu, anuñ ḫaḳḳındadır: *Ve'tlu 'aleyhim nebe'ellezī āteynāhu āyātīnā fe'nseleḫa minhā* (8) *fe-etbe'ahu's-şeyṭānu fe-kāne mine'l-gāvīne*¹³⁷⁴. *Ve'tlu 'aleyhim ey 'ale'l-Yehūd, Nebe'ellezī āteynāhu āyātīnā* (9) ve huve eḫadu 'ulemā'i benī İsrā'il ev umeyye īn ebi's-Şalt kāne ḳad ḳarā'e'l-kutube ve 'alime enne'llāhe te' ālā (10) mursilun rasulen fi-zālike'z-zemāni ve racā en yekūne huve felemmā bu işe Muḫammedun şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (11) ḫasedehu ve kefera bihi ev Bel' am bin Bā' ūr mine'l-ken' āniyyinutiye 'ilme ba' zi kutubi'llah [SE107a] *fe'nseleḫa* (12) *minhā* mine'l-āyāti bi-en kefera bihā ve a' raḫa 'anhā¹³⁷⁵, *fe-etbe'ahu's-şeyṭānu* ḫattā laḥḫaḳahu ve ḳīle (13) *istetbe'ahu*¹³⁷⁶, [KA80a] *fe-kāne mine'l-gāvīne* fe-şāra mine'd-dalline ruviye enne ḳavmehu se' eluhu en (14) yed' ūve 'alā-Mūsā ve men me' ahu ve ḳāle keyfe ed' ū 'alā-men me' ahu melā'iketun fe-eleḫḫu 'aleyhi ḫatta (15) de' ā 'aleyhim fe-beḳav fi't-tīh ya' nī oḳu ey Muḫammed 'aleyhi's-şalātu ve's-selām ḳavm-i Yehūd üzerine (16) ol kimsenüñ ḫaberin ki aña virdük āyetlerüñ 'ilmin

(17) mef' ūli: evveli İÜ.

¹³⁷¹ Mahlukat haberlerini anlatır.

¹³⁷² Çünkü Rabbin ona (öyle) vahyetmiştir. (Kur'ân-ı Kerīm, Zilzal: 5).

¹³⁷³ BĀ'ÜR OĞLU BEL'AM'IN DUA ETMESİ

(6) Ekşer: Eger SE.

¹³⁷⁴ Kendisine āyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. (Kur'ân-ı Kerīm, A' rāf: 175).

¹³⁷⁵ Ayetlerden, onları inkar etmek ve onlardan yüz çevirmekle.

¹³⁷⁶ Ta ki onun yetişmesini sağladı ve denilmiştir ki ona tabi olmasını istedi.

ya' nî kütüb-i menzilenüñ 'ilmini ol kimseyi (17) Ümmeyye bin Ebi's-Şalt'dur, dimişler zîrâ ol kütüb-i semâviyyeyi mu'tâlâ' a eyleyüp ma' lüm (18) idinmiş ki ol zamânda Hâk Te' âlâ bir resül gönderse gerek. Ümîd tutdı ki (19) ol resül-i meb' üş kendü ola. Çün Hâzret-i Resül-i Hudâ meb' üş oldu. Ümeyye hased eyleyüp [KB108b] (1) Hâzret'ün risâletin inkâr eyledi ve kâfir oldu. Ve ol bildügi âyetlerden münselih oldu. (2) Nitekim buyurur: *fe'nseleha minhâ* yılan derisinden çıkar gibi soyulup çıktı ol âyetlerden (3) küfr ü 'inâd sebebi ile. Ve şeytân aña ulaştı yâhud anı kendüye peyrev kıldı. Pes (4) azgınlardan ve gümrâhlardan oldu. Ammâ eşher-i rivâyet odur ki bu âyet-i kerîme Bel'am bin Bâ'urâ hakkında (5) ve Bel'am, Ken'ânilerdendir. Şuhuf İbrâhîm [IÜ89b] 'aleyhi's-selâmı okumış idi. Ve Hâk Te' âlâ aña ism-i a'zîmi bildirmiş idi. Ve ol vâkt ki (6) Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm 'asker-i benî İsrâ'îl ile anlaruñ vilâyetine teveccüh eyledi. Cebâbire Bel'am (7) bin Bâ'ur'a iltimâs eylediler ki Hâzret-i Mûsâ'ya ve kavmine bed-du' â eyleye. Zîrâ bilürlerdi (8) müstecâbü'd-da' ve olduğın Bel'am evvel âbâ idüp eytdi nice du' â ideyüm ben bir kavme ki Allâh'un Resül'i ve (9) melekleri anlar ile biledür ve Allâh emriyle gelürler, didi. Âhîr ol kavim 'avretine tuhf u hedâyâ (10) virüp ilhâh eylediler. Bel'am 'avret igvâsıyla Hâzret-i Mûsâ'ya ve kavmine bed-du' â eyledi. (11) Kırk yıl Tiye'de kaldılar. Ammâ Bel'am dağı bildügi 'ilmden ve ism-i a'zamdan münselih oldu. Âhîr (12) imânsuz gitdi Hâzret-i Mûsâ'nuñ du' âsı ile.

Pes çe 'izzet bâşedet ey nâdire
Çün şudî (13) tu humurun müstenfire¹³⁷⁷ (1:3313)

Sûre-i Müddeşsir'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: [SE107b] *Fe-mâ lehum 'ani't-tezkirâti mu'riğine* (14) *ke-ennehum humurun mustenfîratun ferrat min-kaşveratin*¹³⁷⁸ *Fe-mâ lehum 'ani't-tezkirâti mu'riğine* ey mu'riğine (15) 'ani't-tezkîr ya' nî el-Şur'ânu ev mâ ye'ummuhu ve mu'riğine hâlun ya' nî pes ne şey vardır bu kâfirler için ki (16) dâyimâ istimâ'-i Şur'ân'dan ve muvâ' iz ü naşâyihden a' râz idici olurlar ve mu'arizîn hâldür, (17) *ke-ennehum humurun mustenfîratun ferrat min-kaşveratin* şebbehehum fî-arağihim ve nifârihim 'an-istimâ' i'z-zikri bi-humurin nâfiratin ferrat min-kaşveratin ey usud fe'veletun mine'l-kaşri ve huve'l-kaşru (19) ya' nî Hâk Te' âlâ kâfirleri istimâ'-i Şur'ân'dan ve mevâ' izden a' râz u firâr eyledükleri için [KB109a] (1) humâr-ı vahşîye teşbîh buyurdu ya' nî bunlaruñ mevâ' izden ürküp kaçmaları hemân (2) humâr-ı vahşinüñ şirden yâhud [KA80b]

(5) - : ism-i a'zîmi IÜ, KA.

¹³⁷⁷ Ey nadir kişi! Sen, "ürkmüş yaban eşekleri" olunca o zaman, senin ne değerin olur?

¹³⁷⁸ Böyle iken onlara ne oluyor da, öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler. (Kur'ân-ı Kerîm, Müddeşsir: 49-51).

şayyâddan ürküp kaçmasına beñzer, *ke-ennehu* (3) bunlar hamr-ı müstenfiredürler ki şîrden yâ şayyâddan ürkmiş kaçmış olalar. Zîrâ gûş-ı sühân-şinev ve dil-i (4) naşihat-pezîrleri yokdur. Nitekim *Meşnevî-i Şerîf* de işâret buyurur. **Beyt:**

Ez-kocâ in kavm ü peygâm (5) ez-kocâ
Ez-cemâdî cân kerâ bâşed recâ¹³⁷⁹ (5:1143)

Fehmâ-yı köhne-yi kûteh nâzar
Şad hıyâl-i bed (6) der-âred der-fikr¹³⁸⁰ (1:2762)

Râz coz bâ-râzdân enbâz nîst
Râz ender gûş-ı münker râz nîst¹³⁸¹ (6:8)

Ma' nâ-yı beyt pes (7) saña ne 'izzet olsun ey nâdire-i zamân geçinen kimse ki sen mevâ' iz ü naşâyihden beyân (8) eşki şîr-i jiyândan kaçır gibi ürküp kaçarsın. Lafzı müfred ma' nâsı cem' dür. Ya' nî her kim bu (9) sıfatlarla muttaşıl olursa cümlesine hîtâbdur.

İ' TİMÂD KERDEN-İ HÂRÛT U MÂRÛT¹³⁸² (10)

Ba' zı hikâyâtta götürmüşler ki Hârût u Mârût şadr-nişînân-ı 'âlem-i melekût idiler. (11) Huzûr-ı Hâzret-i Kuddûs'de kendü [İÜ90a] kudslarına i' timâd itdiler ve zümre-i kudsiyân içre (12) ser-iftihâr-ı a' lâyı ' İliyyin'e yitürmüşler idi. Ser-efrâzlıklar iderler idi. Ve şarşar-ı imtiyhân-ı (13) İlâhî'den gâfil idiler. Ve insânun aḥvâl ü ef' âline ve ḥaṭâ vü ' işyânına ta' n iderlerdi. (14) Hâḫ Tebârek ve Te' âlâ ol iki melegi mîzân-ı imtiyhân ile sencide kılup taslî-i nefsi-i şeytânla (15) ḥasb-i mizâc-ı insân üzre zemîne indirüp ehl-i zemîn üzre ḥâkim eyledi. Az zamânda (16) envâ' -ı ma' âşî ihtiyâr eylediler. Hâḫ Te' âlâ anları çâh-ı Bâbil'de ḥabs eyledi. Anların aḫvâl-ı (17) dünyâda eyledi. [SE108a] Kıyâmete degin ol kuyuda ayaklarından aşmış kalsalar gerekdür. (18) Egerçi ekşer ehl-i tefsîr sûre-i Baḫara'da bu âyet-i kerîmenün tefsîrinde *ve mâ unzile* (19) '*ale'l-melekeyni bi-Bâbile Hârûte ve Mârûte*¹³⁸³ dür. Bu hikâyeti şahîḥ ü dürüst tutmamışlardır [KB109b] (1) ammâ Hâzret-i

(2) - : ürküp SE, İÜ.

(3) - : bunlar hamr-ı müstenfiredürler İÜ, KA.

¹³⁷⁹ Bu kavim nerede ahber nerede? Kimin cansızdan can ümmidi olur?

¹³⁸⁰ Kısa görüşlülere eski anlayışları, düşünceye yüz kötü hayal getirir.

¹³⁸¹ Sırrın sırrı bilenden başka ortağı yoktur. İnkarcının kulağındaki sır, sır değildir.

¹³⁸² HÂRÛT İLE MÂRÛT'UN GÜVENMELERİ

(16) eyledi: eyleyüp SE, İÜ, KA.

(17) degin: dek SE, İÜ, KA.

¹³⁸³ Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen... (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 102).

Mevlânâ'nun çünkü murâdı hikâyeden naşihat u hisşedür, hikâyenuñ vuķū'na (2) i'tibâr eylemezler.

Guft el-ma' nî hüve'llâh şeyh-i dîn

Şeyhden murâd Hâzret-i Şeyh-i (3) Şadreddîn-i Konevî'dür.

Baħr-ı ma' nîhâ-yı Rabbe'l-âlemîn¹³⁸⁴ (1:3337)

Şeyh Şadreddîn kudde sırrihu (4) deryâ-yı ma' ânî-i Hâzret-i Hudâ'dur.

BÂKÎ-İ KİŞŞA-YI HÂRÛT U MÂRÛT¹³⁸⁵

Dest hâyiden (5) giriftendî zi-hışm¹³⁸⁶ (1:3344a)

Hışmlarından ellerin çineyüp dirlerdi ki bunları Hâzret-i Hudâ (6) halîfe kıldı, kerâmet virdi. Bunların pederlerini bize mescûd kıldı. ' Acebdür ki bunlar bu kadar (7) lütf u ihsân muķâbelesinde emr-i İlâhî'ye imtişâl göstermezler, belki fışk u fesâd (8) iderler diyü benî Âdem'e ta' n iderlerdi.

Lîk ' aceb ħod (9) ne-dîdendî be-çeşm¹³⁸⁷ (1:3344b)

Lâkin kendü ' ayblarını gözleri ile görmezlerdi ki Hâk Te' âlâ *innî câ'ilun fî'l-arḍı* (10) *ḫalîfeten*¹³⁸⁸ buyurduğı zamânda i' tirâz idüp didiler ki *e tec'alu fîhâ men yufsidu fîhâ* (11) *ve yesfiku'd-dîmâ 'e*¹³⁸⁹ ve anı bilmediler ki insânda olan nefis ü şehvet anlara ħaml olınaydı (12) melâyiked eşer-i ħuds [KA81a] ħalmaz ve faẓîhatda insâna sebķat iderlerdi. Nitekim ol (13) da'vâ sebebi ile soñında mübtelâ oldılar ve âyine-i insânda gördükleri 'ayb kendülerde (14) zâhir oldı.

' İşmetî ki mer şumâ-râ der-ten est
Ân zi-aks-ı ' işmet u ħıfz-ı men est¹³⁹⁰ (1:3352)

Hâk (15) Te' âlâ melâyikeye ħiṭâb idüp buyurdı ki şol bir ' işmet ki sizün vücûduñuzda (16) vardur benüm ħıfzumuñ ve ' işmetümüñ ' aksidür. Anı kendüñüzdendür sanmañ. *El-*

¹³⁸⁴ Din Şeyhi "Mana, Allah'tır" dedi. ' Âlemlerin Rabbi'nin manalar denizi

¹³⁸⁵ HÂRÛT VE MÂRÛT HİKAYESİNİN GERİ KALANI

¹³⁸⁶ Öfkeyle ellerini ısırmaya başlıyorlardı...

(6) virdi: kıldı İÜ, KA.

¹³⁸⁷ Ancak kendi ayıplarını gözleriyle görmüyorlardı.

¹³⁸⁸ Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 30).

¹³⁸⁹ Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 30).

(11) anlara: - İÜ.

¹³⁹⁰ Sizin bedeninizde olan masumluk, benim ismet ve korumamın yansımasıdır.

*ma'sūmu min-ismeti'llāhi*¹³⁹¹ (17) hükmince Haḳ Te'ālā'nun lutfına sığınmak gerektür. Nitekim süre-i Hamim Secde'de buyurdi: [İÜ90b] ve (18) *immā yenzeganneke mine's-şeyṭāni nezḡun festa'iz bi'llāhi inneḥu huve's-semī'u'l-ālīmu*¹³⁹².

BE-İYĀDET (19) REFTEN-İ KER¹³⁹³

Kezm-i ḡayz īn est ān rā-ḳay me-kun
Tābe-yābī der-cezā şīrīn suḥan¹³⁹⁴ (1:3378)

İşāretdür ol [KB110a] (1) āyet-i kerīmeye ki süre-i Āl-i İmrān'dadur: *Ve sārī'ū ilā-maḡfiratin min-Rabbikum ve cennetin* (2) *'arḍuhe's-semāvātu ve'l-ardu u'iddet li'l-muttaḳīne ellezīne yunfiḳūne fi's-serrā'i ve'd-ḡarrā'i* (3) *ve'l-kāzīmīne'l-ḡayza ve'l-āfīne 'ani'n-nāsi va'llāhu yuḥibbu'l-muḥsinīne*¹³⁹⁵. *Ve sārī'ū*: (4) bādiru ve'ḳbelū ya'nī 'acele eyleñ, *ilā-maḡfiratin min-Rabbikum* ilā-mā yusteḥaḳḳu bihi'l-maḡfiratu ke'l-islāmi ve't-tevbeti ve'l-iḥlasi (5) ya'nī 'acele eyleñ şol şeye ki anı işlemek ile maḡfirete (6) müsteḥaḳ olursız İslām'a gelmek gibi ve tevbe vü iḥlāş gibi, *ve cennetin* (7) *'arḍuhe's-semāvātu ve'l-ardu* ey arḍuha ke-'arḍihimā ve zikru'l-arḍi li'l-mubāleḡati fī-vaḍ'iha (8) 'alā-ṭarīḳati't-temşīli li-enne'l-arḍa dune't-ṭūli ve daḡı şol 'amele 'acele eyleñ ve sa'y eyleñ (9) ki sizi cennete vāşıl eyleye, eyle cennete ki anuñ 'arḡ ya'nī aynı semāvāt u arḡ ḳadardur ve cennetüñ (10) 'arḡın zikr eylemek mübālaḡa içündür ya'nī 'arḡı bu ḳadar olıcaḳ ṭūli ne ḳadar olur, var ḳıyās (11) eyle. Murād cennetüñ vūs'atini vaşf eylemekdür, *ve 'an İbni 'Abbas ke-sebi' semavātin ve sebi' arḡīne* (12) *lev vaşale ba'duhā bi-ba'dīn* ya'nī İbn-i 'Abbās Ḥāzretlerinden rivāyetdür ki Ḥāzret-i Resūl'llāh (13) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdi: Cennetüñ arḡı ol ḳadardur ki yidi felegi ve yidi ḳat (14) arḡı birbirine vaşl eyledükde ne ḳadar vāsi' olursa ol ḳadardur, didi, *u'iddet* (15) *li'l-muttaḳīne* huyyi'et lehum ve fihi delīlun 'alā enne'l-cennete maḡlūḳatun ve ennehā ḡaricetun (16) 'an-haze'l-ilmi ya'nī a'dād u iḥḡār olındı muttaḳīler içün ve cennetüñ maḡlūḳı olup ve bu 'ālemden (17) ḡaric olduğına bu āyet-i kerīme delālet ider, *ellezīne yunfiḳūne* şıfatun mādiḡatun li'l-muttaḳīne ev medḡun maṣṣūbun ev merfū'un¹³⁹⁶ (18) ya'nī ol muttaḳīler şunlardur ki infāḳ itdiler ya'nī nafaḳa

¹³⁹¹ Korunmuş (kimse) Allah'ın korumasıyla (korunmuştur).

¹³⁹² Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. (Kur'ân-ı Kerīm, Fussilet: 36).

¹³⁹³ SAĞIR KİŞİNİN ZİYARETE GİTMESİ

¹³⁹⁴ Öfkeyi yenmek budur. Onu kuma, böylece karşılığında tatlı söz bulursun.

¹³⁹⁵ Rabbinizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun. Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever. (Kur'ân-ı Kerīm, Āl-i İmrân: 133, 134).

(17) ider: eyledi İÜ.

¹³⁹⁶ Muttakileri medheden bir sıfattır, ya da mansub ve merfu olarak medihtir.

(19) virdiler *fî's-serrâ'i ve'd-darrâ'i* fi-hâli'r-raḥa'i ve's-şiddeti evi'l-hâli kulliha izi'l-insānu [KB110b] (1) lā-yaḥlu 'an-meserratin ev maḍarratin ey lā-yaḥlūne fi-hālin mā bi-infākī mā ḳuddiru 'aleyhi min-ḳalīlin ev keşirin (2) ya' nī infāk iderlerdi reḥāda ve şiddetde yāḥud her ḥâlde dimek ola, zîrâ insân ḥālî olmaz (3) reḥā ile şiddetden ya' nī her ne ḥâlde olsalar ḳādir olduklarınca infāk iderler azdan ve (4) çokdan, *ve'l-kāzimīne'l-ḡayza* el-mumsikīne 'aleyhi el-kaffine 'an-imḍa'ihî me'a'l-ḳudrati (5) ya' nī ḡaḏab vaktinde nefsinî zabt idüp ḥışmını yudup şabr idenlere ve ḳādir (6) iken anı imzā itmekden nefsinî men' idenlere, men kezumeti'l-ḳurbete izā-emle'ethā [İÜ91a] ve şeddedet (7) ra'sehā ve 'anî'n-nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem men kezume ḡayzan ve huve yaḳdiru 'alā-infazihî (8) mele'a'llāhu ḳalbehu emnen ve imānen ya' nī her kim 'aḏab vaktinde ve ḥışm zamānında kezḡm idüp şabr eylese (9) ve ol 'aḏab muḳtezāsınca intikāma ḳādir iken şabr itse Allāh Te'ālā anuñ ḳalbini (10) emnle imānla ṭoldura, şadaḳa Resūlū'llāh. *Ve'l-āfine 'anî'n-nāsi* et-tarīkine 'uḳūbete meni'steḥaḳḳu mu'aḥaḏeten (11) ya' nī mevāḥizeye müsteḥaḳ olanların 'uḳūbetlerin terk eyleyicilere ve (12) ve 'anî'n-nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem inne ha'ula'i fi-ummeti ḳalīlun illā min-'işmeti'llāhî ve ḳad kānu keşiran (13) fi'l-umemi'lleti maḍat ya' nī taḥḳīḳan bu şıfatlar ile mutaşşif olmuş kimse benüm ümmetümde az var, meger şol (14) kimseler ki Allāh Te'ālānuñ ḥıfzında ve 'işmetinde ola ve taḥḳīḳan bu şıfatlu (15) kimseler çok idiler, şol ümmetler içinde ki geçdiler ya' nī ümem-i sālifede bu şıfatlu (16) kimseler çok idiler, *va'llāhu yuḥibbu'l-muḥsinīne* yaḥtemilu'l-cinse ve yeḡdulu taḥtehu ha'ula'i ve'l-'ahdu fe-yekūnu'l-işāratu ileyhim (17) ya' nī Allāh Te'ālā muḥsin olanları sever, muḥsininden (18) murād cins-i muḥsin olmak ihtimālî var. Eyle olursa, *kāzimīne'l-ḡayza ve 'āfine 'anî'n-nāsi* (19) anuñ taḥtında dāḥil olur ve 'ahd olmak ihtimālî var eger 'ahd olursa [KB111a] (1) *kāzimīne'l-ḡayza ve'l-āfine 'anî'n-nāsi* olanlara işāret olur ya' nī ḡayzı kezḡm itmek (2) ve nāsuñ cerāyimin 'afv eylemek iḥsāndur. Allāh Te'ālā bu şıfatlu kimseleri sever, dimek olur. (3) Ve aḳsām-ı iḥsānuñ yegregi budur ki yaramazlık idene iyilik eylesin. *Teysîr* nām kitābda (4) götürmüş ki Ḥazret-i İmām-ı Ḥüseyn raḏıya'llāhu 'anh birkaç mihmānlar ile sa'ādet-ḥānesinde oturmuş (5) idi. Ḥidmetkārlar ta'ām göturdiler. Ḳazāyla ḡulāmuñ ayaḡı bisāṭ kenārına ṭolaşup (6) kaseyle ısıcaḳ şorbayı Ḥazret-i İmām'ıñ üzerine dökdi. Ḥazret-i İmām-ı Ḥüseyn raḏıyallāhu (7) 'anh ol ḡulāma te'dīb içün ḳahr ile naḏar eyledi. Ḥademüñ lisānına bu kelime-i sa'ādet-encām (8) cārî oldu ki *ve'l-kāzimīne'l-ḡayza*, Ḥazret-i İmāmü'l-muttaḳîn buyurdı ki ḥışmı (9) kezḡm eyledüm, ḳorḳma, didi. Ḥadem didi ki *ve'l-āfine 'anî'n-nāsi*. İmām buyurdı ki (10) 'afv eyledüm ḥadem tetimme-i āyet-i kerīme okudı ki *va'llāhu yuḥibbu'l-muḥsinīne*. Ḥazret-i İmām cevāb (11) virdi ki seni mālumdan āzād eyledüm, didi. **Beyt:**

[fe'ülün/fe'ülün/fe'ülün/fe'ül]
Bedî-râ mükâfât kerdên bedî
Ber ehl-i şûret (12) buved be-ğiredî
Be-ma' nî kesânî ki pey bordeend
Bedî dîde vü nîküyî kerdeend¹³⁹⁷

Fettaķu'n-nâr elletî evķadtumu (13)
İnnukum fî'l-ma' şîye izdettumu¹³⁹⁸ (1:3388)

Ya' nî şaķınıñ şol âteşden ki [IÜ91b] siz anı kendüñüz yakduñuz. Taķķıķan (14) siz ma' şîyyetde ziyâde itdüñüz. Ya' nî ma' şîyyet [KA82a] işlemek ile ol âteşi ziyâde itdüñüz. Ve daķı 'ibâdet (15) şûretinde ma' şîyyet işleyüp ol nârı ziyâde eyledüñüz. Zîrâ siyâķ-ı kelâm 'ibâdetdedür. Şâğirüñ (16) 'ibâdetin ehl-i riyānuñ 'ibâdetine teşbîh eylediler ki bu iki beyt aña şehâdet ider.

Bes kesân (17) k'îşân zi-tâ' at gumrehend
Dil be-Rıdvan u şevâb-ı ân nehend¹³⁹⁹ (1:3383)

Hod haķıķat ma' şîyet (18) bâşed ģafî¹⁴⁰⁰ (1:3384a)

Ya' nî itdügi 'ibâdet haķıķatde ma' şîyyet olur gizlü. *er-riya'u şirkun ģafıyyun* (19) buyurdıķı gibi ve Ĥazret-i Resûl-i Ĥudâ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *aķvefu mā eķafu* [KB111b] (1) 'aleykum eş-şirku'l-aşğaru¹⁴⁰¹. Aşĥâb sū'âl eylediler ki şirk-i aşğar nedur yâ Resûla'llāh *ķale er-riya'u*. (2) Pes çok kimse vardur ki kendüyi zâhid ü muĥliş zann ider ammâ ģaberi yokdur ki itdügi 'amel (3) makedderdür. Nitekim Ĥazret-i Resûlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *inne'l-melâ'ikete terfe'üne* (4) 'amele'l-'abdi min-'ibâdi'llahi fe-yestekşirunehu *ve yezkurunehu ģattâ yentehû bihi ilâ-ģaysu şa'a'llāhu* (5) *te'âla min-sultānihi fe-yûĥiya'llahu ileyhim ennehum hafâzatun* 'alâ 'ameli 'abdi ve ene *raķibun* (6) 'alâ-ma fî-nefsihi enne 'abdi *hâzâ lem yuĥliş ilâ 'amelihî fe'ktubuhu fî-siccin* ya' nî Ĥazret (7) buyurdı ki taķķıķan melâyike ref' iderler Allāh ķullarından bir ķuluñ 'amelini ve anı istikşâr iderler. Ya' nî (8) çok 'ameli var bu bendenüñ dirler ve anı ögerler eyü 'amel işlemiş dirler. Ĥattâ yetişürler şol yire ki (9) Allāh Te'âlâ irâde eylemişdür ķudretinden. Pes Allāh Te'âlâ vahy eyler melâyikeye ve buyurur ki taķķıķan (10) siz bu ķulumuñ 'ameli üzerine ģafızlarsız ve ben gözediciyüm ve nażar idiciyüm, anuñ nefsinde

¹³⁹⁷ Kötülüğe karşılık vermek kötüdür. Sûret ehline karşı akıllı olmak gerekir. Hakikat sırrına erenler kötülük görüp iyilik yapanlardır.

¹³⁹⁸ Yaktığınız ateşten sakının. Muhakkak siz isyanda arttırdınız.

¹³⁹⁹ İbadette yol kaybeden nice kişiler, Hakk'ın rızasına ve sevabına gönül verir.

¹⁴⁰⁰ Gerçekte bizzat gizli isyandır...

¹⁴⁰¹ Ümmetim aleyhine konuştuğumun en korkuncu, dili iyi bilen, hitabeti güçlü, bilgiç münafıklardır. (Yılmaz, 20).

olana. (11) Taḥkīkan bu kulum ‘amelini benüm için ḥālīş kılmadı. Pes anı şebt eyleñ yazuñ Siccīn’de diyü buyura: (12) *ve yeş‘udüne bi-‘ameli ‘abdin fe-yesteḳillūnehu ve yuḥaḳḳirūnehu ḥattā yentehu bihi ilā-ḥayṣu* (13) *şa’a’llāhu min-sultānihi fe-yuḥiya’llāhu ileyhim ennekum ḥafāzatun ‘alā-‘ameli ‘abdi ve ene raḳībun* (14) *‘alā-ma fī-nefsihi enne ‘abdi ḥāzā aḥlaşa ilā-‘amelihi fe’ktubūhu fī-İlīyyin* ya’nī melāyike (15) bir kuluñ daḥı ‘ameli ile şu‘ūd ider. Pes ol kuluñ ‘amelini ḳalīl ü ḥaḳīr tutar. Ya’nī cüz’i ‘ameldür, bunuñ (16) ne ḳadri ola Allāh ḥuzūrında dirler. Ḥattā müntehī olurlar. Yitişürler şol yire ki Allāh Te‘ālā irāde (17) eyledi ya’nī mevḳi‘-i arza yirişdüreler. Pes Allāh Te‘ālā vahy eyleye ol meleklerle ve buyura ki (18) taḥkīkan siz bu kulumuñ ‘ameli [İÜ92a] üzerine ḥāfızlarsız. Ve ben anuñ nefsinde olana raḳīb (19) ve ḳalbinde olana nāzīrüm. Taḥkīkan bu kulum benüm için ‘amelini ḥālīş eyledi. Pes yazuñ anuñ ‘amelini [KB112a] (1) ‘İlīyyin’de yazuñ. Pes ‘ameli ḥālīşen Allāh itmege sa’y itmek gerekdür.

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ EVVEL KESİ Kİ (2) DER-MUḲĀBELE-İ NAŞ ḲIYĀS ĀVERD İBLİS BÜD¹⁴⁰²

Pes ḳıyās-ı fer‘ ber-aşleṣ kunīm
Ū zi-ḳulmet mā zi-nūr u (3) rū şunīm¹⁴⁰³ (1:3397)

İblīs didi ki fer‘ leri [KA82b] aşıllara ḳıyās idelüm. Nice ki āteş ‘ulvī vü rüşendür (4) anuñ fer‘ i daḥı rüşen ü ‘ālī olur. Ve ḥāk nice ki tīre vü esfel ise anuñ fer‘ i de (5) tīre vü esfel olur. Pes ben Ādem’e nice secde ideyin, didi. Nitekim Ḥaḳ Te‘ālā ḥaber virür: (6) *Ene ḥayrun minhu ḥalaḳteni min-nārin ve ḥalaḳtehū min ṭīn*¹⁴⁰⁴. Pes a‘lā ednāya secde eylemek (7) lāyık degüldür, didi.

Guft Ḥaḳ nī bel ki lā-ensāb şud
Zühd ü taḳvā faẓl-rā miḥrāb şud¹⁴⁰⁵ (1:3398) (8)

İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki evāḥir sūre-i Mū‘minūn’dadur: *Fe-izā-nufiḥa fī’s-şūri fe-lā-ensābe* (9) *beynehum yevme’izin ve lā-yetesā’elüne*¹⁴⁰⁶. *Fe-izā-nufiḥa fī’s-şūri* li-ḳıyāmī’s-sā’ati ya’nī (10) çün şūr üfürüle murād nefḥa-yı şāniye vü şālīşedür ki nefḥa-yı iḥyādur ve ḳıyām sā’atidür, *fe-lā-ensābe* (11) *beynehum* yenfe‘ uhum li-zevālī’t-te‘ āṭufi ve’t-terāḥumi min-ferti’l-ḥayrati ve’stilā’i’d-deḥşeti bi-ḥayṣu yefirru’l-meru min-ehīhi ve

(18) nefsinde: - SE.

¹⁴⁰² İLAHİ KELAM KARŞISINDA KIYAS YAPAN İLK KİŞİ ŞEYTANDI

¹⁴⁰³ O zaman parçayı, aslına kıyas yapalım: O karanlıktan, biz aydın ışıktanız.

¹⁴⁰⁴ Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu çamurdan, dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 12, Sad: 76).

¹⁴⁰⁵ Hak dedi: “Hayır. Dahası soylar değer değildir; üstünlüğün kıblesi, sakınmak ve takvadır.

¹⁴⁰⁶ Sûr’a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Muminun: 101).

ummihi ve ebîhi ve şāhibetihi ve benîhi ev yeftehirüne bihā (12) ya‘ nî pes (13) nesebler olmaya mābeynlerinde ya‘ nî neseblerün nef‘ i olmaya te‘ ātuf ü terāḥumuñ zevālinden (14) farṭ-ı ḥayretiden ve istilā’-ı dehşetden ki *yevme yefirru’l-meru’ min-eḥîhi ve ummihi ve ebîhi ve şāhibetihi ve benîhi*¹⁴⁰⁷ (15) günidür yāḥud neseble bugün faḥr idenlere ol günde neseb fāyide virmez (16) demek ola, *yevme ’izin* kemā yef‘ alüne’l-yevme ya‘ nî ol günde neseble iftiḥār olmaz. Nitekim (17) bugün iderler ol günde ‘alāḳa-i neseb munḳaṭı’ olur ki *inne ekramekum ’inda’llahi etḳākum*¹⁴⁰⁸ buyurmuşdur. (18) Nesebün nef‘ i olmaz. Taḳvā vü şalāḥ isterler, *ve lā-yetesā’elüne* ve lā-yese’lu ba‘ ḍuhum ba‘ ḍan (19) li-iştigālîhi bi-nefsîhi ve huve lā-yunaḳıdu ḳavluhu ve eḳbele ba‘ ḍuhum ‘alā-ba‘ ḍin yetesa’elüne li-ennehu **[KB112b]** (1)‘ inde’n-nefḥati ve zāke ba‘ ḍe’l-muḥāsebeti ev duḥūli ehli’l-cenneti el-cennete ve’n-nāri en-nāra ya‘ nî (2) birbirinün aḥvālîn sū’āl idemezler. Herkes kendü ḥālîne meşḡul olduğundan bu ḳavl ol ḳavli (3) münāfiḫ degüldür ki buyurur: *ve aḳbele ba‘ ḍuhum ‘alā-ba‘ ḍin yetesa’elun*¹⁴⁰⁹. Zīrā evvelki maḥall-i nefḥ-i şūrda (4) olan aḥvāldür ve bu āyet-i kerīme muḥāsebeden şoñra olan aḥvāldür. Yāḥud ehl-i cennet, cennet (5) ve ehl-i **[İÜ92b]** nār, nāra dāḥil olduğdan şoñra birbirinün ḥālîn şordukları ola murād. Pes maḥall-i nefḥ-i şūrda (6) ve ḥaşrde nesebden şorılmaz. Bil ki ‘amel-i şālîḥ ü taḳvā isterler imiş. İmdi ‘amel-i şālîḥe (7) sa‘ y itmek evlādur.

Gerçi Hārūtîd u Mārūt u füzün
Ez-heme ber-bām-ı naḥnu’ş-şaffün¹⁴¹⁰ (1:3414) (8)

Sûre-i Şāffât’da olan āyet-i kerīmeye işāretdür ki *ve mā minnā illā leḥū maḳāmun ma’lūmun ve innā* (9) *le-naḥnu’ş-şaffüne ve innā le-naḥnu’l-musebbiḥüne*¹⁴¹¹. *Ve mā minnā illā leḥū maḳāmun ma’lūmun* hikayetun (10) ‘an-i’ tirāfi’l-melā’iketi bi’l-‘ubūdiyyeti li’r-raddi ‘alā-‘abedetihim ve’l-ma‘nā mā eḥadun illā lehu mekāmun ma’lūmun fi’l-ma’rifeti (11) ve’l-‘ibādeti ve’l-intiḥa’i ilā-emri’llāhi te‘āla fi-tedbiri’l-‘ālemi Ḥazret-i Cenāb-ı ‘İzzet melāyikenün (12) ‘ubūdiyyet-i Ḥaḳḳ’a i’ tirāfların ḥikāyet buyurur, anlara ‘ibādet idenlerün ḳavlini redd içün ve i’tikādlarınun (13) baṭılânını i’lāmdan ötüri. Ma‘nā budur ki bizden hiçbir melek yoḳdur illā anuñçün (14) **[KA83a]** bir maḳām-ı ma’lūm vardır ma’rifette ve

¹⁴⁰⁷ Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı o gün... (Kur’ân-ı Kerîm, Abese: 34-36).

(17) - : neseb İÜ.

¹⁴⁰⁸ Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. (Kur’ân-ı Kerîm, Hucurât: 13).

¹⁴⁰⁹ Birbirlerine yönelip sorarlar (Kur’ân-ı Kerîm, Saffat: 27, Tur: 25).

¹⁴¹⁰ Hārūt ve Mārūt iseniz de ve “Biz saf bağlayanlarız” damında herkesten üstün olsanız da.

(8) işāretdür ki - : işāretdür ki buyurur SE, İÜ, KA.

¹⁴¹¹ (Melekler derler ki:) “Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır. Şüphesiz biz (orada) saf duranlarız. Şüphesiz biz (Allah’ı) tespih edip yüceltenleriz.” (Kur’ân-ı Kerîm, Saffat: 164-166).

‘ibâdetde ve tedbîr-i ‘âlemde Allâh Te‘âlâ’nuñ emrinüñ (15) intihâsına dek maķâm-ı ma‘lûm ve mertebe-i mu‘ayyen vardır ki andan tecâvüz itmege ķâdir (16) degülüz dirler, *ve innâ le-naħnu ‘ş-şâffûne* fî-eda’i’t-tâ‘ati ve menazili’l-ħidmeti ya‘nî taħķiķan (17) biz şaf şaf olup tûrucularuz edâ-yı tâ‘atde ve muvaķķıf-ı ħidmetde, *ve innâ* (18) *le-naħnu’l-musebbihûne* el-munezzihûne li’llâhi ammâ yeliķu bihi ya‘nî taħķiķan biz Allâh Te‘âlâ’yı tenziye idicilerüz. (19) Ĥazret-i Mevlânâ bu maħallde buyururlar ki eger şaķf-ı semâ-yı mertebe-i a‘lâ üzre ‘ibâdât [KB113a] (1) u tâ‘atla Ĥârût u Mârût daķı olursuñuz enâniyyetden ve ĥod-bînlikden ĥazer eyleñ (2) pâkligüñüze ve ‘ibâdetüñüze mağrûr olmañ ve yaramazlaruñ ĥâline raħm eyleñ tâ ki Ĥârût u Mârût (3) çâh-ı Bâbil’de maħbûs olduķı gibi siz daķı çâh-ı dâlâletde kalmayasız ve mürşid-i (4) kâmilden dil-i pür-jengâruñuza bir miķdâr nûrâniyyet ĥâşıl olsa anı kendüñüzden bilmeyesiz. (5) Pîr-i kâmilüñ şoħbetinüñ feyzinden bilesiz. ‘Âriyyeti nûra mağrûr olup kâmil olduķ (6) şanmayasız. Tâ ki kâtib-i vahy gibi şoħbet-i pîrden mehcûr u merdûd olmayasız.

DER-BEYÂN-I (7) ÂN KÎ ĤÂL-İ ĤOD VE MESTÎ ĤOD PÎNHÂN BÂYED DÂŞT¹⁴¹²

Guft dünyâ le‘b u lehv est u şumâ (8)
Kûdekîd u râst fermâyid Ĥudâ¹⁴¹³ (1:3430)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Ĥadîd’dedür. *İ‘lemû* (9) *enneme’l-ħayâtu’d-dunyâ le‘ibun ve lehvun ve zînetun ve tefâħurun beynekum ve tekâşurun fî’l-emvâlî ve’l-evlâdî*¹⁴¹⁴ (10) lemmâ zekera ĥâlu’l-ferîķayni fî’l-âķirati ĥaķķara umûra’d-dunyâ ‘ani mâ lâ-yetevaşşalu bihi ile’l-fevzi’l-ecelli bi-en beyyene (11) ennehâ umûrun ĥayâliyyetun ķalîletu’n-nefi‘ [İÜ93a] seri‘atu’z-zevâlî li-ennehâ le‘ibun yuti‘bu’n-nâsu (12) fihi enfusehum it‘abe’ş-şibyâni fî’l-mela’ibi min-ğayri fa’idetin ve lehvun yulhine bihi enfusehum (13) ‘ammâ yehummuhum ve zinatun ke’l-melabisi’l-ĥaseneti ve’l-merakibi’l-behiyyeti ve’l-menazili’r-rafi‘ati (14) ve tefâħurun bi’l-ensâbi ve tekâşurun bi’l-‘adedi ve’l-‘adedi ya‘nî vaķtâ ki zıkr eyledi faķîrini ki ehl-i (15) cennet ve ehl-i nârdurlar âķiretde ĥâlleri nice olacaķın bildürdi ise dünyâyı taħķîr eyledi ya‘nî (16) umûr-ı dünyâyı ĥaķîr ü bî-fâyide ‘add eyledi ve buyurdı ki bilüñ ey dünyâ tâlîbleri ki ĥayât-ı (17) dünyâ-yı fânî bâziçe-i

(18) idicilerüz - Ĥazret-i Mevlânâ: idicilerüz. Aña lâyiķ olmyan şıfatlardan ve tesbîh ve taķdis idicilerüz. Ĥazret-i Mevlânâ SE.

(5) ‘Âriyyeti nûra mağrûr olup kâmil olduķ şanmayasız: - SE.

¹⁴¹² KENDİ DURUMUNU VE SARHOŞLUĞUNU GİZLEME GEREKTİĞİNİ AÇIKLAMA

¹⁴¹³ Hak, “Dünya oyun ve eğlencedir ve siz çocuksunuz” dedi. Allah doğru buyuruyor.

¹⁴¹⁴ Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). (Kur’ân-ı Kerîm, Hadid: 20).

tıflandır ve umūr-ı hayāliyyedür ki ʔaliletü'n-nef' ve serī' atü'z-zevāldür. (18) Ehl-i dünyā taḥṣil-i metā'-ı dünyā içün nefslerine ta' b virürler. Āḫiret evine gitdikleri (19) vaḫt şıfra'l-yedi ve ḫā'ibun ḫāsir¹⁴¹⁵ gibidürler. Nitekim oḡlancıklar bütün gün le'ib ile muḫayyed [KB113b] (1) olurlar. Aḫṣām olduḡı vaḫt evlerine giderler. ʔarınları aç olmuṣ ve kendüleri [SE111b] yorulmuṣ ve babalarından (2) ḫāyif olurlar ve *lehvun* daḡı bir oyundur ki aña meṣḡul olmaḡla kendülere lāzım u mühim olan şeyden (3) maḫrūm ʔalurlar. **Beyt:**

[mef' ūlū/fā' ilātū/mefā' ilū/fā' ilūn]
Bāziçe ist tıfl-ı ferīb in metā'-ı dehr
Bī- aḡl-ı merdumān ki bedān mübtelā (4) ṣudend¹⁴¹⁶

Ve *zīnetun* daḡı zīnet ü ārāyiṣdür meṭā' um ḡoṣ-güvār u melābis-i ḡasene ve merākib-i reh-vār (5) u menāzil-i refī'-i dīl-keṣ gibi ki zīnet-i dünyādur, ve *tefāḡurun beynekum* ve daḡı tefāḡūr eylemekdür birbirüñüz (6) mābeyninde neseb-i 'Ālī ve manṣīb u cāhile ve *tekāṣurun fī'l-emvālī ve'l-evlādī* ve daḡı emvāl (7) u evlād keṣretidür. Şöyle bilmek gerekdür ki az zamānda ol le'ib bir ʔaraf olur ve lehv u ferḡ, ḡam u tarḡa mübeddel (8) olur ve ārāyiṣ ü zīnete daḡı fenā olur ve tefāḡir ü tekāṣir daḡı ṣerāre-i āteṣ gibi münṭafī vü (9) nā-peydā olur. Bāḡī ʔalacak 'amel-i ṣālīḡ ve devlet-i āḡiretdür.

Ta' rucu'l-rūḡı ileyhi ve'l-melek
Min- urucu'l-rūḡ yehtezu'l-felek¹⁴¹⁷ (1:3439)

Sūre-i Me'āric'de olan āyet-i kerīmeye iṣāretdür: *Ta' rucu'l melā'iketü ve'r-rūḡu* (11) 'ileyhi fī-yevmin kāne miḡdāruhū ḡamsīne elfe senetin¹⁴¹⁸. *Ta' rucu'l melā'iketü ve'r-rūḡu* melāyike ve (12) rūḡ 'uruc iderler, rūḡdan murād Cebrā'il'dür yāḡud bir ʔavm ki melāyikeden a' ʔam olalar, 'ileyhi (13) Allāḡ Te'ālā'nuñ emri cānibine ya' nī bir mevzu' a 'uruc iderler ki Allāḡ Te'ālā ol yire 'uruc itmegi (14) emr itmiṣ ola, *fī-yevmin* biz günde ki, *kāne miḡdāruhū ḡamsīne elfe senetin* ol günün miḡdārı elli biñ yıldur (15) dünyā günlerine nisbet ya' nī ger benī Ādem'den biri seyr eylemek istese dünyādan melāyikenün (16) 'uruc [IÜ93b] itdükleri maḡāma dek elli biñ yılda varurlar ki melāyike bir günde varurlar. (17) İbn-i 'Abbās raḡıya'llāhü 'anhümā buyurur ki ol günden murād ʔıyāmet günüdür ki kāfirler üzerine (18) böyle uzun olsa gerekdür ve dimiṣler ki 'arṣ-gāḡ-ı ʔıyāmetde elli muvaḡḡıf olsa gerekdür (19) ve ḡalāyık her bir muvaḡḡıfda biñ yıl ʔursalar gerekdür. Ammā Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki [KB114a] (1) ṣabr eyle tā ki maḡmülen ḡaḡ ki evliyā vü enbiyādurlar,

¹⁴¹⁵ Elleri boş, hayal kırıklıḡına uğramıṣ ve zarar etmiṣ.

¹⁴¹⁶ Bu dehrin metası çocuḡu aldatan oyuncaktır. Akılsız insanlar ona müptela olmuṣlardır.

¹⁴¹⁷ Ruh ve melek ona yükselir. Ruhun yükselmesinden gök titrer.

¹⁴¹⁸ Melekler ve Ruh (Cebrail) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir. (Kur'ān-ı Kerīm, Me'āric: 4).

“esb t̄azān nūh ṭabaḳ-ı çarḫ bülend”den¹⁴¹⁹ güz̄er (2) idüp mertebe-i a‘ lāya ‘urūc ideler ki elli biñ yıllık mesāfedür. Hiç aña ‘urūc eylemek (3) maḳdūr-ı beşer degüldür. Ol ‘azizlerüñ rūḫları [SE112a] bu ‘urūca mālīk olup ve anlaruñ rūḫlarınıñ (4) heybet ü saṭvetinden felekler mütezelzil olalar. Ol vaḳt bilesüz ki ḥāmil kim imiş maḥmūl (5) kim imiş. Şimdi siz kendüñüzi maḥmūl-ı rāḥ-ı Ḥudā ḡann idersiz diyü buyururlar.

Ez-Ḥaḳ inne’z-ḡanne (6) lā-yu‘ nī resīd
Merkeb-i ḡann ber-felekhā key devīd¹⁴²⁰ (1:3441)

İşāretdür ol āyet-i kerīme ki sūre-i Yūnus’da ve (7) sūre-i Necm’dedür: *İnne’z-ḡanne lā-yuḡnī mine’l-ḥaḳḳı şey’en*¹⁴²¹ āyet-i kerīmenüñ evveli budur ki *ve mā yettebi’u* (8) *ekşeruhum*¹⁴²² fi-mā ya‘ teḳidūne ya‘ nī bunlaruñ ekşer i‘ tiḳād itdükleri şeyde tābi‘ olmazlar, *illā ḡannen* illā ḡanna (9) tābi‘ olurlar, musteniden ilā-ḡayālātın fāriḡatin ve ekşisetin fāsıdetin ke-ḳıyāsı’l-ḡa’ibi (10) ‘ale’ş-şāhidi ve’l-ḡālīḳi ‘ale’l-maḡlūḳi bi-ednā muşāraḳetin mevḥūmetin, ya‘ nī öyle ḡanna tābi‘ olurlar ki müsteniddür. (11) ḡayālāt-ı fāriḡiyye ki neticesi olmaya ve ḳıyāsāt-ı fāsıdeye ḡayibi şāhid üzerine ḡalkı (12) maḡlūḳ üzerine ḳıyās itmek gibi adını müşāraḳet-i mevḥūme eyle, *inne’z-ḡanne* [KA84a] *lā-yuḡnī* (13) *mine’l-ḥaḳḳı şey’en* mine’l-‘ilmi ve’l-i‘ tiḳādi’l-ḥaḳḳı ya‘ nī taḡḳīḳan ḡümān-ı ḡınā virmez ‘ilm-i yaḳīnden (14) ve i‘ tiḳād-ı şāḡīḡden bir nesne fāyide virmez. Ya‘ nī ḡann u taḡmīn Ḥaḳḳe’l-yaḳīn yirin ṭutmaz ve dimişler (15) ki küffāruñ ḡann itdükleri bu idi ki bütler kendülere şefā‘ at eyleye. Ḥaḳ Te‘ālā buyurdi ki (16) anlaruñ itdükleri ḡann kendülere fāyide virmez, *inna’llāhe ‘alīmun bimā yef‘alūne*¹⁴²³ va‘ idun (17) ‘alā-itbā‘ ihim li’z-ḡanni ve i‘ rāzihim ‘ani’l-burḡāni ya‘ nī taḡḳīḳan Allāḥ Te‘ālā bilicidür, ‘alīmdür. Anlaruñ (18) işledüklerini ki ḡann u ḡümāna tābi‘ olup ve ḡüccet ü burḡān-ı Ḥaḳ’dan a‘ rāz eyledükleridür, (19) va‘ iddür ya‘ nī Allāḥ Te‘ālā sizüñ ḡanna tābi‘ olup burḡāndan a‘ rāz eyledüḡüñüzi ‘alīmdür. [KB114b] (1) Pes bu ‘ilmden öturi size ‘azāb ider dimeḳ olur ammā Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki ey şol (2) kimseler ki kendüñüzi maḥmūl-i tarīḳ-i [İÜ94a] Ḥudā ḡann idersiz. Şol tıfl-ı bī-rüşd gibi ki ḡüşe-i dāmenin (3) eliyle ṭutup ata bindüm diyü le‘ib’e meşḡul olur. Sizüñ daḡı süvar

¹⁴¹⁹ Dokuz yüksek kattan at sürerek

(2) ideler: eyleyeler İÜ, KA.

¹⁴²⁰ Hak’tan “Gerçekten zan, fayda vermez” -nidası- erişti. Zan bineḡi feleklere nasıl koşar?

¹⁴²¹ Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz. (Kur’ân-ı Kerīm, Yūnus: 36, Necm: 28).

¹⁴²² Onların çoḡu ancak zannın ardından gider. (Kur’ân-ı Kerīm, Yūnus: 36).

(8) - : ekşer İÜ.

(14) şey’: sene, SE; nesne İÜ, KA.

¹⁴²³ Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilendir. (Kur’ân-ı Kerīm, Yunus: 36).

olduğunu zannıdır. Merkeb zann-ı (4) felek üzerine terk ü tâz eylemez. İmdi kendüñüzü maḥmûl zann idüp ‘ilmüñüze maḡrûr (5) olmañ.

Aḡlebu’l-zannîn fi-terciḥi zâ [SE112b]
Lâ-tumārî’ş-şemse fi-tevẓiḥe-hâ¹⁴²⁴ (1:3442)

Ya‘nî iki zannuñ aḡlebi (6) terciḥde olur ya‘nî bir mübhem şeyde şübhe vâḳi‘ olsa zann-ı ḡâlib ne tarafda ise (7) ol taraf terciḥ olunur. Meşelâ nişfü’l-leylde kıbleyi bilmesen zann-ı ḡâlibüñ ne cānibe olursa (8) terciḥ bulan oldur. Ammâ şems ṭulū‘ eyledükden sonra zanna ḥācet kalmaz. Kıble ne cānibde olduḡı (9) ma‘lûm olur. Andan sonra ‘inād u mumārāta ḥācet kalmaz. İmdi şimdiki hâlde sen merkeb-i zanna (10) süvār olmışsın. Her da‘vâ ki idersin, mertebe-i zann u gümāndandır. Ammâ ehlu’llāh katında (11) şems-i ḥaḳīkat-i ezeli ṭālī‘ olmuştur ve nûrıyla bu ‘azizleri münevver kılmıştır. Bunlar katında zann (12) u gümānuñ maḥalli kalmamıştır. İmdi anlar ile ‘inād idüp söz benüm zannla söyledigümdür sizüñ (13) keşf ü yakīn ile söyledüğünüñüz degüldür, dime.

Guft ized yaḥmili esfāruhu
Bār başed ‘ilm k’ān nebved zi-hû¹⁴²⁵ (1:3447) (14)

Sûre-i Cum‘a’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyurur: *Meşelu’llezîne ḥummilu’t-Tevrâte ṣumme lem yaḥmilūhâ* (15) *ke-meşeli’l-ḥimāri yaḥmilu esfāran*¹⁴²⁶. *Meşelu’llezîne ḥummilu’t-Tevrâte* ‘alimuhâ fe-kullifu’l-‘amele bihâ ya‘nî şunların (16) mişli ki taḥmîl olındılar Tevrât’ı ya‘nî hükm oldu ki bār-ı teklîf-i Tevrât’ı götürerler, *ṣumme lem* (17) *yaḥmilūhâ* lem ya‘melū ev lem yenfe‘ ü bi-mâ fihâ ya‘nî andan sonra anı götürmediler ol bār-ı (18) teklîfi ya‘nî mücibince ‘amel eylemediler mücerred okumaḡla iktifâ itdiler, *ke-meşeli’l-ḥimāri yaḥmilu esfāran* (19) kutuben mine’l-‘ilmi yeta‘bu fi-ḥamlihâ ve lâ-yentefi‘ u bihâ ya‘nî ḥumār meşel gibidür ki kitâbları [KB115a] (1) götürüp ta‘b çeker ve andan müntafi‘ olmaz ve Ḥazret-i Mevlânâ buyururlar ki bu ‘ilm ki Ḥaḳ Te‘ālâ’dan (2) olmaya vāsitasız ya‘nî ‘ilm-i ledünnî olmaya ol ‘ilm şāḥibine bār olur. Kitâbları götürmekde (3) ta‘b çekerler ammâ ‘ilmi ile müntafi‘ olmazlar. Zîrâ mücibince ‘amel eylemez ve kendüyi maḥmûl zann ider [KA84b] şol (4) oḡlancıklar gibi ki kāmışa biner ata bindüm diyü faḥr ider. Ḥaberi yok ki kāmışı da kendü (5) götürür.

(3) - : zannıdır İÜ, KA.

¹⁴²⁴ İki zannın galibi, birinin tercihindedir. Güneşe, parlaklığında inat edilmez.

(9) mecāl: ḥācet SE, İÜ, KA.

¹⁴²⁵ “Kitapları taşı” buyurdu Allah. Ondandır olmayan ilim yüküdür.

¹⁴²⁶ Tevrât’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. (Kur’ân-ı Kerîm, Cuma: 5).

(3) ammâ ‘ilmi ile: ve andan İÜ, KA.

KIŞSA-İ MERĀ KERDEN-İ RŪMĪYĀN U ÇĪNĪYĀN¹⁴²⁷

Reft fıkı u rüşenāyī yāftend
Neħr u baħır-ı (6) āşināyī yāftend¹⁴²⁸ (1:3493)

Āşnālĭk baħırĭnuñ ħurbānĭn buldılar ya‘ nī üştür-i cānı ħurbān idüp (7) deryā-yı ‘ ışķ-ı İlāhī ile āşinālĭk ħāşıl eylediler.

Merg k’ın cümle ez-ü der-vaħşetend [İÜ94b]
Mī-kunend (8) ĭn ħavm ber-vey rīş ħand¹⁴²⁹ (1:3494)

Sûre-i Cum‘ a’da olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ķul* (9) *inne’l-mevte’llezī tefirrûne minhu fe-innehū mulākĭkum*¹⁴³⁰. *Ķul inne’l-mevte’llezī tefirrûne minhu* ve teħāfûne (10) en yetemennevnehu bi-lisānikum meħafete en yuşibekum fe-tuħazū bi-‘amālĭkum ya‘ nī [SE113a] di yā Muħammed taħķĭķan şol (11) merg ki siz andan ħorķar ve ħaçarsız ve anı temennā itmezsiz, anuñ vuķū‘undan kerāhatūñüz (12) vardır, *fe-innehū mulākĭkum* lâ-tefütûnehu li-ennehu lâhĭkun bikum ya‘ nī pes taħķĭķ ol mevt size (13) yetişicidür. Siz andan ħaçup ħurtulamazsız. ‘ Āķĭbet anuñ şerbetin içersiz. Ma‘ nā-yı (14) beyt-i merg ki cümle ħalk andan vaħşet iderler. Bu gürûh-ı ‘ alıyye ki evliyāu’llāh durlar, ol (15) merg üzerine rīş-i ħandān iderler. Zīrā ölüm ħavfından ħalāş olmışlar, ölmezden öñdin (16) ölmüşlerdür.

Ber-terend ez-‘arş u kürsī ü ħalā
Sākinān-ı maķ‘ad-ı şıdķ-ı Ķudā¹⁴³¹ (1:3498)

İşâretdür (17) ol âyet-i kerîmeye ki evāħir-i sûre-i Ķamer’dedür: *İnne’l-muttaķĭne fĭ-cennātĭn ve neherĭn fĭ-maķ‘adi* (18) *şıdķĭn inde melĭkin muķtedirĭn*¹⁴³². *İnne’l-muttaķĭne fĭ-cennātĭn ve neherĭn* enhārun (19) ve’ktefā bi’smĭ’l-cĭnsi ev si‘atun ev ħıya’un ya‘ nī taħķĭķan muttaķĭler perhĭz-kārlar cennetlerde olurlar [KB115b] (1) ve neħrlerde olurlar ya‘ nī oldukları cennetler müştemil olur neħrlere ki cennetüñ dört (2) ırmağıdır. Âyet-i kerîmede ĭsm-i cĭnsle ĭktifā eyledi, tafşĭl ü beyān eylemedi ve ba‘zılar ħavlince neħr (3) si‘at ü küşādelik ü rüşenlik ma‘nāsınadır. Böyle olsa neħr neħhārdan olur. (4) Ya‘ nī ehl-i taķvā cennetlerde olurlar ve küşādelikde ve zıyā vü nürda olurlar küffāruñ (5) ħılāfınca ki anlar

¹⁴²⁷ RUMLULARLA ÇİNLİLERİN İDDİALAŞMALARI HİKAYESİ

¹⁴²⁸ Fikir gitti, aydınlık buldular; tanışıklığın kaynağını ve denizini buldular.

(5) Reft... ħāşıl eylediler: - SE.

¹⁴²⁹ Herkesin kendisinden korktuğu ölüme bu topluluk, alaylı güler.

¹⁴³⁰ De ki: “Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır.” (Kur’ân-ı Kerîm, Cuma: 8).

¹⁴³¹ Allah’ın “Bir doğruluk ikametgahında” oturanlar arş, kürsü ve ötesinden daha yukarıdadır.

¹⁴³² Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler. (Kur’ân-ı Kerîm, Kamer: 54, 55).

mażikde ve zulemâtda olurlar, *fi-mağ'adi şıdkın* fi-mekânin mağiyyin ve (6) kûri'e mekâ'idi şıdkın ya'nî muttakîler bir mekân-ı münîrde olurlar ki anda ne lağv olur (7) ve ne eşim olur. İmâm-ı Ca' fer-i Şâdık'dan rağıya'llâhu 'anh menkûldür ki Hağ Te'âlâ ol mekânı şıdkla (8) vaşf eyledi ya'nî ol mağâmda şâdıklardan ğayrı kimse oturmaz dimekdür, 'inde (9) *melîkin muğtedirin* 'inde men te'âlâ emruhu fi'l-mulki ve'l-iğtidâri ya'nî mağ'ad-ı şıdkda (10) ol pādşâh-ı tüvânâ katında oturlar ki anuñ emri 'âlidür. Mülk ü iğtidârda. (11) Ve *Bağru'l-Hağâ'ik* şâhibi kuddise sırrahû buyurur *mağ'adi şıdkın* mağâm-ı vağdet-i zâtiyyedür ki mertebe-i 'indiyyetde mütehağğik olur.

PORSİDEN-İ HAZRET-İ PEYGAMBER 'ALEYHİ'S-SELÂM MER ZEYD-RÂ (13) Kİ EMRÛZ-İ [SE113b] ÇÛNİ VE ÇUN BER HASTİ VE CEVÂB GUFTEN-İ Ü Kİ EŞBEHTU MÛ'MİNÂ HAĞKAN YÂ RESÛLA'LLÂH¹⁴³³ (14)

Ya'nî Hazret-i Resûlu'llâh şallâhi 'aleyhi ve sellem bir şabâğ Zeyd'den şordı ki *keyfe* (15) *aşbahte kâle aşbahtu mu'minen hağkan yâ Rasûla'llâh* [İÜ95a] *kâle li-kulli hağkin hağikatun fe-mâ hağikatu* (16) *imânike kâle 'azeltu nefsi 'ani'd-dunyâ fe'zme'tu nehâri ve esherthu leyli ve'stevâ* (17) 'indi zehebu'd-dunyâ ve hacuruhâ ve mederuhâ fe-ke-ennî unzuru ilâ-'arşi Rabbi bârizen ve ke-ennî unzuru (18) [KA85a] *ilâ-ehli'l-cenneti fi'l-cenneti yetena'amüne ve yetelezzezüne ve ilâ-ehli'n-nâri fi'n-nâri yu'azzebüne* (19) *kâle eşabte fe'izem*¹⁴³⁴. Bu hadîş-i şerîfün beyânında şöyle tafşil eylemişler ki Hazret-i [KB116a] (1) Resûlu'llâh 'aleyhi's-salât ve's-selâm bir şabâğ Zeyd'den şordı ki *keyfe aşbahte* ya'nî (2) nice şabâğladuñ ya'nî şeb-i tîreyi rûz-ı rüşene nice yitişdüdüñ ve ne hâletle (3) şabâğa dâhil olduñ. Zeyd didi ki *aşbahtu mu'minen hağkan yâ Rasûla'llâh* ya'nî hağikat (4) üzre mü'min olduğum hâlde şabâğa dâhil oldum yâ Resûla'llâh, didi, *kâle li-kulli hağkin* (5) *hağikatun fe-mâ hağikatu imânike* Hazret-i Resûlu'llâh buyurdılar ki tağkikan her şeyün (6) bir hağikati vardır. Pes senün imânunun hağikati nedür? *Kâle 'azeltu nefsi 'ani'd-dunyâ* Zeyd didi ki (7) nefsumi dünyâdan dūr eyledüm ve 'azl eyledüm. *Fe'zme'tu nehâri ve esherthu leyli* pes gündüzümü şusuz (8) geçürdüm ve gicemi uykusuz ya'nî niçe zamân riyâzât u mühâcedât eyleyüp gündüzlerde (9) açluk ve şusuzluk ve gicelerde uykusuzluk çekmişdür, *ve'stevâ 'indî zehebu'd-dunyâ* (10) *ve hacuruhâ ve mederuhâ* ve benüm katumda beraber olmuşdur dünyânun altunı ile taşî ve keseğî, (11) *fe-ke-ennî unzuru ilâ-'arşi Rabbi bârizen*

(4) küffaruñ hilâfınca ki anlar mażikde ve zulemâtda olurlar : - İÜ.

¹⁴³³ PEYGAMBER'İN -ALLAH'IN SALAT VE SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ZEYD'E "BUGÜN NASILSIN VE NASIL KALKTIN" DİYE SORMASI VE ONUN "EY ALLAH'IN RESULÜ! MÜMİN OLARAK SABAHLADIM" ŞEKLİNDE CEVAP VERMESİ

(14) bir şabâğ: - İÜ, KA.

¹⁴³⁴ El-Akîlî, Zu'efâü'l-Kebîr: 2/291.

bu riyāzat sebebi ile ben bir mertebeye iriſdüm, *ke-ennēhū* (12) nazar iderüm Rabbimün ‘arſına āſkārēn, *ke-ennī unẓuru ilā-ehli’l-cenneti fi’l-cenneti yetena‘amūne ve yetelezzezūne ve ke-ennēhū* (13) ben görürüm ehl-i cenneti cennet içinde tene‘‘üm ü telezzüz iderler, *ve ilā-ehli’n-nāri fi’n-nāri yu‘azzebūne* (14) ve ehlü’n-nāra dağı nazar iderüm, ‘azāb olınurlar *ḳāle eſabte fe’lzem* Hāzret-i Resūl (15) buyurdu ki iſābet eyledün yā Zeyd. Pes bu sırrı ketm eylemegi kendüne lāzım eyle ve bu [SE114b] hālete mülāzım (16) ol.

İn zamān peydā ſude ver in gürūh
Yevme tebyaẓẓu ve tesveddu vucūh¹⁴³⁵ (1:3510)

Sūre-i Āl-i İmrān’da olan āyet-i (17) kerīmeye iſāretdür. *Yevme tebyaẓẓu vucūhun ve tesveddu vucūhun*¹⁴³⁶ bi-iḳmārın zekeru beyāda’l-vechi ve’s-sevād (18) kināyetāni ‘an-behceti’s-surūri ve ke’abeti’l-ḥavfi fihi ve ḳile yūsemu ehlu’l-ḥaḳḳi beyāda’l-vechi (19) ve’s-ſaḥīfeti ve iſrāḳi’l-beſerati ve sa’yi’n-nūri beyne yedeyhi ve yemīnihi ve ehlu’l-bāṭili [KB116b] (1) bi-ezdādi zālīke ya‘nī zikr eyle yā Muḥammed ol günü ki anda nice vechler beyāz olup ve (2) nice vechler dağı siyāh olsa gerekdür. [İÜ95b] Beyāz vech behcet ü sürürdan kināyedür ve (3) sevād-ı vech istilā-yı zulmet ü ḥırmāndan kināyedür. Ve ba’zılar dimiſler ki (4) beyāzü’l-vech andan kināyedür ki ḳıyāmet güninde ehl-i Hāḳ birḳaç ‘alāmetle ‘alāmetlense (5) gerekdür. Yüzleri beyāz olmak ve nāme-i ā‘ mālleri beyāz olmak beſereleri mūnevver olmak (6) ve nūrları önlerince ve ſağ yanlarınca bile yürimek gibi. Ve ehl-i bāṭıl dağı ‘alāmetlenirler (7) bu mezkūrlaruñ zıddı ile ki yüzleri siyāh olup ve nāme-i ā‘ mālleri siyāh olup (8) ve kendüleri zulmet içinde ḳalmaq gibi, *fe-emme’llezīne’sveddet vucūhuhum ekefertum* (9) *ba‘de imānikum*¹⁴³⁷ ‘alā-irādeti’l-ḳavli ey fe-yuḳālu lehum ekefertum ve’l-hemzetu li’t-tevbīhi ve’t-te‘accubi (10) min-ḥālīhim ve humu’l-murteddūn ev ehlu’l-kitābi keferu bi-rasūli’llāhi salla’llāhu ‘aleyhi (11) ve sellem [KA85b] *ba‘de imānihim bihi ḳable meb‘aſihi ya‘nī fe-emmā ſol kimseler kim anlaruñ yüzleri (12) siyāh oldu. Anlar tevbīḥ ü ta‘accüb yönünden dinilür “Kāfir mi olduñuz imāndan ſoñra? (13) Ya‘nī evvel ḥod imān getürmiſ idüñüz.” Murād münāfıḳlar ola yāḥud ehl-i kitāb (14) ola ki Hāzret-i Resūllu’llāh’a ba‘iſ olınmazdan öñdin imān getürmiſler idi. (15) Yāḥud cemī‘-i küffār ola ki rüz-ı mīſāḳda Hāḳ Te‘ālānuñ rubūbiyyetine iḳrār eylediler. (16) Dünyāya geldükde inkār eyleyüp kāfir oldılar, *fe-zūḳu’l-‘azābe*¹⁴³⁸ emru ihānetin (17) emirdur ihanet yönünden, ya‘nī pes ‘azābı*

¹⁴³⁵ “Nice yüzlerin ağıracağı ve nice yüzlerin kararacağı gün” bu topluluk üzerinde bu zamanda ortaya çıktı.

¹⁴³⁶ O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. (Kur’ân-ı Kerim, Āl-i İmrân: 106).

¹⁴³⁷ Yüzleri kararanlara, “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi?” (Kur’ân-ı Kerim, Āl-i İmrân: 106).

¹⁴³⁸ ...o halde azabı tadın.. (Kur’ân-ı Kerim, Āl-i İmrân: 106).

zāyik oluñ ey kāfirler, *bimā kuntum tekfurūne*¹⁴³⁹ (18) bi-sebebi kufrikum ev cezā'un li-kufrikum küfr sebebi ile yāhūd küfrüñüze [SE114b] cezā yöninden 'azāb-ı cehennem (19) taduñ ve emme'illezine ebyažžat vucūhuhum fe-fī-rahmeti'llāhi¹⁴⁴⁰ ya' nī el-cennetu ve's-şevābu'l-muḥalledu 'abbera [KB117a] (1) 'an-zālike bi'r-rahmeti tenbīhen 'alā-enne'l-mu'min ve ini'steğrağa 'umruhu fī-ṭā'ati'llāhi te'ālā (2) lā-yedḥulu'l-cennete illā bi-rahmetihi ve faḍlihi ya' nī ve ammā şol kimseler ki anlaruñ vechleri beyāz oldu (3) pes anlar Allāh'uñ rahmetindedürler ya' nī cennetde ve şevāb-ı muḥalledde olurlar. Cenneti rahmetle (4) ta' bīr eyledi tenbīhden ötüri şol ma' nā üzerine ki egerçi mü'minüñ 'ömri (5) ṭā'atu'llāha müstağrak ise daḥı yine cennete dāḥil olmaz. İllā Haḫ Te'ālā'nuñ rahmetiyle ve faḍlıyla (6) dāḥil olur, *hum fihā ḥālidūne*¹⁴⁴¹ aḥracehu fe-ḥarace'l-istināfu li't-te'kid ke-ennehu ḳile (7) keyfe yekūnūne fihā fe-ḳāle hum fihā ḥālidūne ya' nī yüzi beyāz olan mü'minler cennetde (8) ve tena'umda idi. Muḥalled ḳalurlar cümle müste'nife maḥrecine iḥrāc eyledi te'kiddeden ötüri, (9) [İÜ96a] *ke-ennēhū* dinildi ki nice olurlar bunlar anda. Pes buyurdı ki ebedi ḳalurlar. Ma' nā-yı beyt bu zamānda (10) bu gürūh-ı evliyāya zāhir olmuşdur ḳıyāmet güninde kimüñ yüzi ḳara ve kimüñ beyāz (11) olacağı. Zīrā ehl-i keşf ü yaḳine gizlü degüldür.

Eş-şakiyyu men şakī fī-baṭn-ı ümm
Men semātü'l-cism yu' ref (12) ḥālihum¹⁴⁴² (1:3512)

Bu ḥadiş-i şerīfūñ mażmūnıdır ki Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (13) buyurur: *Es-sa'īdu sa'īdun fī-baṭni ummihi ve's-şakiyyu şakiyyun fī-baṭni ummihi*¹⁴⁴³. Ya' nī sa'īd sa'īddür anası (14) ḳarnında ve şakī daḥı şakīdür anası ḳarnından. Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu baṭn-ı (15) ümmenden murād beden-i insāndur diyü buyurdılar. Ya' nī tıfl-ı cān ölüm vaḳtinde baṭn-ı (16) māderetinden toğup zāhir olduğı vaḳt ervāh-ı sa' adā ve ervāh-ı eşkiyā (17) muntazırlardur. Eger baṭn-ı māderetinde ya' nī dünyāda sa' idler 'amelin işlediyse ervāh-ı sa' adā anı (18) kendü gürūhlarına dāḥil iderler. Ve eger şakī 'amelin işlediyse ervāh-ı eşkiyā (19) anı kendü gürūhlarına dāḥil iderler. Ya' nī bir kimsenüñ mevti ḳarīb olup muḫtażır [KB117b] (1) olduğı vaḳt ervāh-ı sa' adā ve ervāh-ı eşkiyā cem' olup baḫş iderler. Eşkiyā (2) dirler ki bizdendür ve sa' adā dirler ki bizdendür. **Beyt:**

Ten çü māder tıfl-ı cān-rā ḥāmile
Merg (3) derd-i zāden est u zelzele¹⁴⁴⁴ (1:3513)

¹⁴³⁹ ...inkar etmenize karşılık olarak. (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 106).

¹⁴⁴⁰ Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler... (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 107).

¹⁴⁴¹ ...onlar orada ebedi kalacaklardır. (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 107).

¹⁴⁴² "Kötü kişi anne karnında kötüdür." Onların durumu, bedeblerindeki belirtilerden biridir.

¹⁴⁴³ Mutlu insan, anasının karnında iken mutlu, mutsuz insansa anasının karnında iken mutsuz kimsedir. (Yılmaz, 595).

¹⁴⁴⁴ Beden, anne gibi can çocuğuna hamiledir; ölümse, doğurma sancısı ve sarsıntısıdır.

Kaçan tıfl-ı cān māder-i tenden toğa [SE115a] ya‘nī sebep-i mevtle müfāraḳat (4) eyleye. Cümleten bilürler ki sa‘īd midür yāḥud şaḳī midür? Ammā evliyāu’llāh cān-ı tıflı baṭn-ı (5) māderetinde iken ya‘nī ölmezden öñdin sīmāsından sa‘īd midür şaḳī midür (6) [KA86a] bilürler *min-simāti’l-cism yu‘ref ḥālulhum*¹⁴⁴⁵ buyurduḳları maẓmūn üzre.

Ker şud īn gūşem (7) zi-bāng-ı āh āh
Ez-ḥasān-ı na‘le-i vā ḥasretāh¹⁴⁴⁶ (1:3540)

İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Zümer’dedür: (8) *En teḳūle nefsun yā ḥasratā ‘alā-mā ferrattu fī-cenbi’llāhi ve in kuntu le mine’s-sāḥirīne*¹⁴⁴⁷. *En teḳūle* (9) *nefsun* andan öñdin bir nefis diye, *yā ḥasratā* ey peşimānlıḡum benüm, *‘alā-mā ferrattu* şol şey’üñ (10) üzerine taḳşir eyledüm *fī-cenbi’llāhi* fī-cānibihi ey fī-ḥaḳḳihi ve huve ṭā‘atihi ya‘nī peşimānlıḡ (11) baña ki taḳşir eyledüm. Ḥaḳ Te‘ālānuñ kārında ve ṭā‘atinde yā ṭaleb-i civār-ı raḥmetinde (12) ve ḳurbında, *ve in kuntu le mine’s-sāḥirīne el-mustehzi’in bi-ehlihi*¹⁴⁴⁸, *ve maḥallu in nusibe ale’l-hali*¹⁴⁴⁹, (13) *ke-ennahu ferrattu ve ene sahirun*¹⁴⁵⁰ ya‘nī ve taḥḳīḳ-i kār budur ki ben olmışdum istihazā vü efsūs (14) idicilerden Ḥaḳḳ’uñ Resūli’ne ve kitābına ve mü’mintlere. Ve *Silsiletü’z-Zeheb*’de (15) bu āyet-i kerīmenüñ [İÜ96b] ma‘nāsında buyurur. **Beyt:**

[fe‘ilātün/mefā‘ilün/fe‘ilün]
Rūz-ı āḡir ki gürg-i merdum ḡār
Kuned ez-ḡāb-ı ḡafleteş (16) bīdār

Yādeş āyed ki der-civār-ı Ḥudāy
Sālḥā zed be-cürm ü ‘işyān rāy

Her çe der-heşt (17) sāl yā heftād
Kerde ez-ḡayr u şerr be-piş üftād

Yek be-yek piş çeşm-i ü dārend
Āşkāra be piş-i (18) ü ārend

Beg’zerand zi-gunbet-i vālā
Bāng-i yā ḥasretā vu vāveylā

Ḥasret ez cān-ı ü ber āred dūd

¹⁴⁴⁵ Bedenin (cismın) işaretlerinden onların hali bilinir.

¹⁴⁴⁶ Bu kulaḡım aşıḡılıḡların ah ah sesinden ve eyvah narasından saḡır oldu.

¹⁴⁴⁷ “Allah’ın yanında, işlediḡim kusurlardan dolayı vay halime! Gerçekten ben alay edenlerden idim” demesin. (Kur’ân-ı Kerīm, Zümmer: 56).

¹⁴⁴⁸ Halkı-ailesi ile alay edenler.

¹⁴⁴⁹ “İn kuntu” ifadesinin irabı hal olarak nasb’dır.-mansubdur/yani cümlede hal görevindedir.

¹⁴⁵⁰ Dalga geçerek ihmal ettim, eksik yaptım.

(14) idicilerden - : idicilerden olmışdum SE.

V'ân zamân (19) hasreteş ne-dâred sūd¹⁴⁵¹

Guft hîn der-keş ki esbet germ şud

‘Aks-i Hâk lā-yesteḥīy zed şerm şud¹⁴⁵² (1:3543) [KB118a] (1)

Sûre-i Ahzâb’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: *Va’llāhu lā-yestaḥīy mine’l-ḥaḳḳı*¹⁴⁵³ ya‘ nî Allāh Te‘ālā (2) ḥaḳ sözi toğrı söylemekden istiḥyā itmez.

Lîk der-keş der-nemād âyîne-rā

Ger tecellî (3) kerd Sînā sine-rā¹⁴⁵⁴ (1:3551)

Eger tecellî etdiyse Tûr-ı Sînā ya‘ nî anuñ nûrî sîne de tecellî etdiyse. (4) Nitekim Hazret-i Mûsâ’ya vâkı‘ oldı: *En yā Mûsā innî ena’llāhu Rabbu’l-‘ālemîn*¹⁴⁵⁵.

Tābe-püşāned (5) cihān-rā noḳṭāi

Mihr kereded münkesif ez-seḳṭāi¹⁴⁵⁶ (1:3556)

Ya‘ nî āftāb maḥfî vü münkesif olur (6) bir pâre ebrden ve mihr-i cān daḥı münkesif olur cüz’i günāhdan.

Çār cüy-ı cennet ender ḥükm-i māst (7)

În ne zûr-i mā zi-fermān Ḥudāst¹⁴⁵⁷ (1:3559)

Sûre-i Muḥammed’de olan âyet-i [SE115b] kerîmeye işâretdür: *Meşelu’l-cenneti’lletî (8) vu‘ide’l-muttaḳûne fihā enhārun min-mā’in ḡayri āsinin ve enhārun min-lebenin lem yetegayyer ta‘muhū (9) ve enhārun min-ḥamrin lezzetin li’ş-şāribine ve enhārun min-‘aselin muşaffen ve lehum fihā (10) min-kulli’ş-semerāti ve maḡfiratun min-Rabbiḥim*¹⁴⁵⁸. *Meşelu’l-cenneti’lletî vu‘ide’l-muttaḳûne. ey fî-mā ḳaşaşnā (11) ‘aleyke şifetehe’l-‘acibe* ya‘ nî saña şıfat-ı ‘acibesin beyān itdügümüz kışşadandur evşāf-ı (12) cennet muttaḳîler aña dāḥil olmaḳlıḡa va‘de virilmişdür, *fihā enhārun min-mā’in ḡayri āsinin* (13) ya‘ nî ol cennetde ırmaklar vardur şudan ki müteḡayyir olmaz, *āsin min-esene’l-mā’u bi’l-fethi* (14)

¹⁴⁵¹ Son gün, insan yiyen ölüm, onu gaflet uykusundan uyandırır. Allah’ın yanında olduğunu hatırlar. Yıllarca cürüm ve isyanladır. Atmış yetmiş yıl boyunca yaptığı bütün iyi ve kötü şeyler önüne gelir. Tek tek gözünün önündedir. Açıkça göz önüne sererler. Yüksek kümbetten geçerler. Ey hasreta! (yazık bana!) ve vaveyla sesleri yükselir. Pişmanlık onun canından dumanlar yükseltir. Fakat o pişmanlık hiçbir fayda vermez.

¹⁴⁵² Dedi: “Sakın! Atın hararetlendi, dizgini çek. “Hak çekinmez”in aksi vurdu, utanma gitti.

(19) - : Guft hîn der-keş ki esbet germ şud / ‘Aks-i Hâk lā-yesteḥīy zed şerm şud SE, İÜ, KA.

¹⁴⁵³ Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. (Kur’ân-ı Kerîm, Ahzab: 53).

¹⁴⁵⁴ Fakat aynayı keçeye yerleştir, zira tecelliyle göğsü Sînā yaptı.

¹⁴⁵⁵ Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım. (Kur’ân-ı Kerîm, Kassas: 30).

¹⁴⁵⁶ Bir noktaya cihanı örttürür. Bir kayışla güneş tutulur.

¹⁴⁵⁷ Cennetin dört ırmağı bizim buyruğumuzdadır. Bu bizim gücümüzle değil Allah’ın emriyledir.

¹⁴⁵⁸ Allah’a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Muhammed: 15).

izā-teğayyera ta‘muhū ve riḥuhū ya‘nī kaçan şunuñ ta‘amı ve rāyihası müteğayyir olsa *āsene’l-mā’u* dirler, ve (15) *enhārun min-lebenin lem yeteğayyer ta‘muhū* lem yeşir kārīdan ve lā-ḥāziran ya‘nī daḥı ol cennetde ırmaqlar (16) vardır şīr-i şāfiden ki ta‘amı müteğayyir olmaz ya‘nī tūl-i zamānla ekşi ve acı olmaz, ve *enhārun (17) min-ḥamrin lezzetin li’s-ṣārībīne* lezīzetun lā-yekūnu fihā kerāhetun gā’iletu riḥin ve lā-gā’iletu (18) sekrin ev ḥumārın ya‘nī daḥı cennetde ḥamr ırmaqları vardır ki lezīzdür. Aşlā [KA86b] anda bed (19) rāyihāluk kerāheti olmaz ve ḥumārı olmaz ve bed mestlik şermin daḥı olmaz, ve *enhārun [KB118b] (1) min-‘aselin muṣaffēn* lem yuḥālithu’s-šem‘u ve faḍalātu’n-naḥli ve daḥı [İÜ97a] ol cennetde ırmaqlar (2) vardır ‘asel-i muṣaffādan ki aña mum ve arınuñ fuzelātu karışmamışdır, *lehum fihā (3) min-kulli’s-ṣemerāti* şunufun ‘alā-haze’l-kıyāsi ya‘nī muttakīler için cennetde bu zıkr olınan (4) eşribeden ğayrı semerātuñ her sınıfı ya‘nī cinsi her mīveden mevcūddur ki levn-i şāfī ta‘m-ı (5) lezīz ve bŷy-ı ḥoşla bī-naẓīr ola, ve *mağfiratun min-Rabbihim* ve daḥı anlar için günāhları (6) yarlıgılanmalık vardır Rabblerinden ya‘nī Allāh Te‘ālā ol muttakīleruñ günāhların setr ider. (7) Ne anlara mu‘ākabe ider ve anlara mu‘ātebe ider. Erbāb-ı işārāt dirler ki nice ki (8) cennetde dört ırmağ vardır, cārīdūr, dört ırmağ daḥı zemīn-i dil-i ‘ārifde cārīdūr. (9) Menba‘-ı ḳalbdēn āb-ı inābet ve yenbū‘-ı şadrdan şīr-i şafvet ve ḥum-ḥāne-i serden ḥamr-ı muḥabbet (10) ve mecrā-yı rūḥdan ‘asel-i meveddet cārīdūr dirler. Nitekim Ḥāzret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu *Meşnevī-i (11) Şerīf* de buyurur. **Beyt:**

Āb-ı şabret cŷy-ı āb-ı ḥuld şud
Cŷy-ı şīr-i ḥuld mihr-i tust u vud¹⁴⁵⁹ (3:3460) (12)

Zevḳ-i tā‘at [SE116a] geşt cŷy-ı engebīn
Mestī u zevḳ-i tu cŷy-ı ḥamr-bīn¹⁴⁶⁰ (3:3461)

Mısra‘:

Ba‘d ez-ān yā ḥasre tā şud (13) yā ‘ibād¹⁴⁶¹ (1:3581a)

Sŷre-i Yasin’de olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *Yā ḥasreten ‘ale’l-‘ibādi mā ye’tihim (14) min-rasŷlin illā kānū bihī yestehzi’ūne*¹⁴⁶² ve yine buyurur: *En teḳŷle nefsun yā ḥasratā*

(4) veleḥŷm: ta‘m SE, İÜ, KA.

(6) Rabblerinden: - KA.

(7) mu‘ātebe ider. – Erbāb: mu‘ātebe ider. Anlar için yarlıgınlmalık vardır. Erbāb KA.

(8) Dört ırmağ daḥı zemīn-i dil-i ‘ārifde cārīdūr: - SE; vardır: - İÜ, KA.

¹⁴⁵⁹ Senin sabır suyun, cennet ırmağı olur; cennetteki sŷt ırmağı, senin sevgin ve aşkındır.

¹⁴⁶⁰ Kulluk zevki bal ırmağı olur; senin sarhoşluk ve şevkin, şarap ırmağıdır, gör.

¹⁴⁶¹ Ey Kullar! Ondā sonra ceza gŷnŷne kadar...

¹⁴⁶² Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar. (Kur’ān-ı Kerīm, Yasin: 30).

‘alā-mā ferrattu (15) fī-cenbi’llāhi¹⁴⁶³. Yā ḥasreten ‘ale’l-‘ibādi te‘ālā fe-hāzihi mine’l-aḥvali’lleti min-ḥaḥḳḳiha en tuḥaḍḍiri (16) fihā ya‘nī ey ḥasret-i gül ki bu ḥālet-i nedāmet ki bize vāḳi‘ olmuştur, şol ḥāletlerdendir ki (17) senūñ ḥāzır olmaḳlıḡuñ anuñ ḥaḥḳḳındadır, mā ye’tihim min-rasūlin illā kānū bihī yestehzi’ūne (18) fe-inne’l-mustehzi’ine bi’n-nāṣihīn’l-muḥlişine el-menūti bi-nuṣṣihim ḥayru’d-dārayni (19) eḥiḳḳa’u bi-en yeteḥasserū ve yuteḥassera ‘aleyhim ve ḳad telehhefe ‘alā-ḥālihīmu’l-melā’iketu ve’l-mu’mīnun [KB119a] (1) mine’s-seḳaleyni ya‘nī ḥayf u dirīḡ bendeler üzerine ki bunlara hiçbir peygamber gelmedi, illā bunlar (2) anı istihzā idici oldılar ya‘nī her gelen resūli istihzā itdiler. Taḥḳīḳan nāṣih-i muḥliş ki ḥayre’d-dāreyn anuñ nuṣṣuna menūti (3) ola. Anı istihzā idenler elbette taḥassür çekerler. Ve herkes anlarıñ ḥāline ḥayf u dirīḡ diyü taḥassür (4) çekerler. Taḥḳīḳan telehhūf ü te’essür olur anlarıñ üzerine melāyike vü ins ü cinnūñ mü’mīnlerinden.

MÜTTEHİM (5) KERDEN-İ GÜLĀMĀN-I LOKMĀN-RĀ¹⁴⁶⁴

Yevme tublā es-serā’ir kullehā
Bāni minkum kāmenun lā-yeṣteḥā¹⁴⁶⁵ (1:3598)

Süre-i (6) Tārīḳ’da olan āyet-i kerīmeye işāretdür: Yevme tube’s-serā’iru fe-mā lehū [İÜ97b] min-ḳuvvetin ve lā-nāṣırın¹⁴⁶⁶ (7) Yevme tube’s-serā’iru yete‘arrafu yetemeyyezu beyne mā-tābe mine’d-ḍamā’iri ve mā ḥafā mine’l-‘amāli ve ma (8) ḥabuṣe minhā ya‘nī zikr eyle yā Muḥammed şol günü ki āṣḳāre ola gizlüler ya‘nī zāhir eyleyeler (9) maḥfiyyāt-ı zamā’iri tā anuñ ṭayyibi ḥabīşinden mütemeyyiz ola yāḥud [KA87a] gizlū işlerden perdeyi ḳaldıralar (10) ve çok rüsvālıḳlar ol perdenūñ ḳaldırılmasına müterettib ola. **Beyt:**

[mef’ülü/mefā’ilün/mefā’ilün/fa’ul]
Ger perde zi-rüy-ı (11) kār-ı mā berdārend
Ān kīst ki rüsvā-yı dü ‘ālem neṣved¹⁴⁶⁷

Fe-mā lehū li’l-insāni ya‘nī insān (12) içün yoḳdur, min-ḳuvvetin ve lā-nāṣırın min-men’atin fī-nefsihi yemteni’u bihā ya‘nī insān (13) içün hīç ḳuvvet-i māni’a yoḳdur ki

¹⁴⁶³ Allah’ın yanında işlediğim kusurlardan dolayı vay halime. (Kur’ân-ı Kerīm, Zümer: 56).

(4) Olur: iderler İÜ, KA.

¹⁴⁶⁴ KÖLELERİN LOKMAN’I İTHAM ETMELERİ

¹⁴⁶⁵ Kıyamet günü bütün sırlar ortada; bilinmesini istemediğimiz gizli olan şeyler, sizden açığa çıkacak.

¹⁴⁶⁶ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (O gün) artık insan için ne bir kuvvet vardır, ne de bir yardımcı. (Kur’ân-ı Kerīm, Tārık: 9, 10).

(9) maḥfiyyāt-ı zamā’iri tā anuñ ṭayyibi ḥabīşinden mütemeyyiz ola: - SE.

¹⁴⁶⁷ İşlerimizden perdeyi kaldıklarında iki alemde de rüsva olmayan kim!

(13) - : hīç İÜ.

kendüden ol ‘azābı men’ eyleye. Ve bir nāşir de yokdur ki (14) anuñ meded-kārlığı ile ol belā mündefi’ vü mürtefi’ ola. Ma’ nā-yı beyt Yevme tube’s-serā’ıru kullihā (15) kıyāmet güninde zāhir ü āşkāre ola külli sırlar, *bi-enne minkum kaminun lā-yeştehī* sizden (16) zāhir ola şol gizlü olanlar ki anuñ zāhir olması iştihā olunmaz. Ya’ nī anuñ zāhir (17) olduğın istemezdüñüz. Zīrā anuñ zāhir olmasında fezāhat vardır. **Beyt:**

[fā’ ilātün/fā’ ilātün/fā’ ilün]
Her çe pinhān (18) bāşed ü peydā şeved
Her ki ü hā’ın buved rüsvā şeved¹⁴⁶⁸

Pes be-ḥüküm āyet-i sūre-i Yāsīn ki *el-yevme (19) naḥtimū ‘alā-efvāhihim ve tukellimunā eydihim ve teşhedu erculuhum bimā kānū yeksibūne*¹⁴⁶⁹ [KB119b] (1) ve be-mūcib sūre-i Ḥāmīm Secde *şehide ‘aleyhim sem’uhum ve ebşāruhum (2) ve culūdihum bimā kānū ya’melūne ve ḳālū li-culūdihim lime şehidtum aleynā, ḳālū (3) enṭaḳana’llāhu’llezī enṭaḳa kulle şey’in*¹⁴⁷⁰ mażmūnınca Allāh Te’ālā ehl-i ‘işyānuñ (4) a’ zāsın söyledüp gizlü olan günāhları āşkāre olsa gerekdür. *ve ledeynā kitābun (5) yentiḳu bi’l-ḥaḳḳi ve hum lā-yuzlemūn*¹⁴⁷¹. Ḥaḳ Te’ālā sūre-i Mu’mīnūn’da buyurur bizüm (6) ḥuzūrumuzda bir kitāb vardır ki toḡru söyler. Herkese ‘ameli mūcibince cezā olunur, (7) kimseye zulm olunmaz ya’ nī kitāb-ı a’ mālūñüz bizüm yanumuzdadur. A’ mālūñüz ḥesābınca cezā görürsüz. (8)

Çun suḳū mā’en ḥāmīmā ḳuṭṭa’at
Cümletu’l-estār mimmā efḍa’at¹⁴⁷² (1:3599)

Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i (9) Muḥammed’de buyurur: *Ve suḳū mā’en ḥāmīmen fe-ḳaṭṭa’a em’ā’ehum*¹⁴⁷³. Āyet-i kerīmenūñ evveli budur *ke-men huve ḥālidun fi’n-nāri ve suḳū mā’en ḥāmīmen fe-ḳaṭṭa’a em’ā’ehum* (10) huve ḥālidun. Mübtedānuñ ḥaberidür. Mübtedā-yı muḳaddem meşelü’l-cennetdür. (11) Taḳdīr-i kelām *meşelu ehli’l-cenneti ke-meşeli men huve ḥālidun fi’n-nāri* dimekdür. Yāḥud muḳaddem (12) olan mübtedā-yı maḥzūfuñ ḥaberi ola *fe-men kāne ‘alā-beyyinetin*¹⁴⁷⁴ ḳarīnesiyle. Taḳdīr-i kelām (13) *eḥāle*

¹⁴⁶⁸ Gizli olan herşey açığa çıkar. Hayin olan kimse de rüsva olur.

¹⁴⁶⁹ O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 65).

¹⁴⁷⁰ Kulakları, gözleri ve derileri yapmış oldukları işler hakkında kendileri alayhine şahitlik ederler. Onlar derilerine “Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?” derler. Deri de der ki “Bizi her şeyi Allah konuşturdu.” (Kur’ân-ı Kerīm, Fussilet: 20, 21).

¹⁴⁷¹ ...katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır ve onlar zulme uğratılmazlar. (Kur’ân-ı Kerīm, Muminun: 62).

¹⁴⁷² Sıcak su içirilince, mideden çıkarılanlarla bütün örtüleri doğrandı.

¹⁴⁷³ Bağırsakları parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu? (Kur’ân-ı Kerīm, Muhammed: 15).

¹⁴⁷⁴ Kim apaçık bir beyyine üzereyse

men kâne mukerramen fi'l-cenneti ke-ḥālī men kâne huve ḥālīdun fi'n-nāri ve suḳū mā'en ḥamīmen (14) ve daḥī saḳī [IÜ98a] olına *fe-ḳaṭṭa'a ema'e 'hum*. Pes bunların bağırısaḳların ol *mā'en ḥamīm* (15) farṭ-ı ḥarāretinden ḳaṭ' eyleye. İmdi bu ḥālle muttaşif olanlar ehl-i cennetle berāber midür, (16) dimekdür. Ma'nā-yı beyt çün suḳū çün şuarınalar ehl-i cehennem *mā'en ḥamīmen mā'en ḥarreden* (17) *Ḳuṭṭi'at cumletu'l-estār*, cümle sırlar ḳaṭ' ola ve pāre pāre ola. *Ḳuṭṭi'at fi'l-i mechüldür*. (18) *Ḳāyim maḳām fā'ili cümletü'l-estārdur*. *Mimmā ufḍiḥat ey li-ecli iftiḍahihim ... "mimmā"da* (19) *min-ecliyedür*. *Mā* maşdariyedür. Ya'nī bunların rüsvālīgından ötürü perdeleri ḳaṭ' olına. [KB120a] (1)

Nār ez-ān āmed 'azāb-ı kāfirān [SE117a]
Ki ḥacer-rā nār āmed imtiḥān¹⁴⁷⁵ (1:3600)

Nitekim sūre-i Baḳara'da buyurur: (2) *Fe'ttuḳu'n-nāra'lletī veḳūduhe'n-nāsu ve'l-ḥicāratu*¹⁴⁷⁶. Ya'nī şaḳının şol āteşden ki anuñ (3) yaḳacağı insānuñ ehl-i küfr olanlarıdır ve ḥacerdür. *El-veḳūd bi'l-fethi mā yuḳadu bihi'n-nār*¹⁴⁷⁷ (4) ve ḥacerden murād eşnāmdur ki kendüler taşdan yunarlar ve aña secde iderler. Ve andan (5) şefā'at umarlar ve bu ma'nāya delālet ider ol āyet-i kerīme kim *inneḳum ve mā ta'budūne min dūni'llahi ḥaṣabu* (6) *cehennem*¹⁴⁷⁸. Ya'nī siz ve 'ibādet eyledüğünüz şanemler cehennemün ḥaṭabıdır. (7) Ḥazret-i Mevlānā buyurur ki kāfirlerün 'azābı anuñ içün nār oldu ki ḥicrūñ ibtilāsı ve imtiḥānı (8) nār gelmişdür. Pes bunlar ḳasvet-i ḳalbde ḥacer meşābesinde oldukları içün bunların (9) 'azābı nār ile oldu. Nitekim sūre-i Baḳara'da buyurur: *Summe ḳaset ḳulūbukum min-ba'di zalike fe-hiye ke'l-ḥicāratı* (10) *ev eşeddu ḳasveten*¹⁴⁷⁹.

El-ḥabīṣātü'l-ḥabīşin ḥikmet est
Zeşt-rā hem zeşt cüft ü bāb est¹⁴⁸⁰ (1:3603) (11)

Be-ḥükm āyet-i sūre-i Nūr'dadır: *El-ḥabīṣātu li'l-ḥabīşine ve'l-ḥabīşüne li'l-ḥabīṣāti ve't-tayyibātu li't-tayyibine ve't-tayyibüne li't-tayyibāti*¹⁴⁸¹. (12) Ya'nī nā-pākler nā-pākler içündür ya'nī murdār olanlar murdār olanlara lāyıḳdur. Ve (13) pākler pākler içündür.

¹⁴⁷⁵ Taşın imtiḥanı, ateş olduğu için kafirlerin azabı ateş oldu.

¹⁴⁷⁶ O halde yakıtı insalarla taşlar olan cehennem ateşinden sakının. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 24).

¹⁴⁷⁷ Fetha ile okunan el-vekud kelimesi ateşin kendisiyle tutuşturulduğu şey demektir.

¹⁴⁷⁸ Siz ve Allah dışında taptığımız şeyler cehennem yakıtıdır... (Kur'ân-ı Kerim, Enbiya: 98).

¹⁴⁷⁹ Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 74).

¹⁴⁸⁰ Kötü yarayı kötü ilaç iyileştirir; ölmüş eşeğin bşına köpeğin dişleri yaraşır.

(10) El-ḥabīṣātü'l-ḥabīşin ḥikmet est / Zeşt-rā hem zeşt cüft ü bāb est: - SE.

(11) - : Be-ḥükm āyet-i sūre-i Nūr'dadır IÜ.

¹⁴⁸¹ Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. (Kur'ân-ı Kerim, Nur: 26).

BAKİYYE-İ KİŞSA-İ ZEYD¹⁴⁸²

Nâtıka çun fâzih âmed ‘ayb-râ

Ya‘nî nâtıka rüsvâ (14) idicidür ‘aybı tâ bir kimse söz söyledükçe anuñ ‘aybı ve hüneri mahfidür ki *el-mer’u* (15) *muḥbū’un taḥte lisānihi*¹⁴⁸³.

Mī-derāned pūr-dehā-yı ğayb-rā¹⁴⁸⁴ (1:3609)

Ğayb perdelerini yırtar ve açar ammā (16) ḥamuşlık ‘ibādet-i bī-meşakkat ve cemāl-i bī-zīnet ve heybet-i bī-salṭanat ve ber-ḥişār-ı (17) bī-divār ve ber-istiğnā-yı bī-i‘tizārdur.

Ger semā-yı nūr bī-bārīde nīst

Eger semā-yı nūr ya‘nî (18) āsmān-ı pervaz yağmaqsız degül ise ya‘nî yağmur yağdurmaqsız degül ise.

Hem zemīn-i tār (19) bī-bālīde nīst¹⁴⁸⁵ (1:3626)

Zemīn-i tār daḥı büyümezsiz degüldür. Ya‘nî asmān-ı nūr dāyım yağdurmağdan ve zemīn-i tīre daḥı dāyım bitüp daḥı büyümezsiz degüldür, büyümekden ḥālī degüldür. Ya‘nî zemīnde biten [KB120b] (1) şeyler büyümekden ḥālī degüldür.

Yu‘minūn bi‘l-ğayb mī-bāyed merā [IÜ99b]
Z‘ān be-bestem (2) ravzen-i fānī serā¹⁴⁸⁶ (1:3627)

Sūre-i Bakara’nuñ evveline işāret buyururlar: *Elif, lam, mim*. Müfessirīn ḥurūf-ı muḳaṭṭa‘aya (3) vüçūh-ı keşire [SE117b] üzeri ma‘nā virmişlerdür. Ammā müntehā-yı kelāmları bu (4) oldı ki *ve hiye sirrun min-esrāri’llāhi iste’sera’llahu bi-‘ilmihi ve hiye sirru’l-Ḳur’ani* (5) ya‘nî Allāh Te‘ālā’nuñ sırlarında bu bir sırdur ki bunuñ ‘ilminde Ḥaḳ Te‘ālā müstaḳıldür. (6) Ve bu ḥurūf-ı muḳaṭṭa‘āt Ḳurān’uñ sırrıdur, dirler, *ve ‘an İbni ‘Abbās raḍiya’llahu ‘anhuma enneḥū* (7) *ḳāle el-elifu el-Allāhu ve‘l-lāmu luṭfuhū ve‘l-mīmu mulkuḥū ve ‘anhu enne eliflāmmīm ma‘nāhu ene’llahu* (8) *a‘lemu* ya‘nî Ḥaḳret-i İbn-i ‘Abbās’dan raḍiya’llāhu ‘anhümā rivāyetdür ki buyurur: Elif’den (9) murād Allāh’dur,

¹⁴⁸² ZEYD’İN HİKAYESİNİN DEVAMI

(13) - : nātıka İÜ, KA.

¹⁴⁸³ İnsanın değeri dilinin altında gizlidir. (Yılmaz, 541)

¹⁴⁸⁴ Söz, aybı ortaya çıkardığında, gizli perdeleri yırtar.

(18) ya‘nî yağmur yağdurmaqsız degül ise: - İÜ, KA.

¹⁴⁸⁵ Işıklı gökyüzü, yağmur yağmasız değilse, kara toprak da yeşermesiz değildir.

(19) - : Zemīn-i tār daḥı büyümezsiz degüldür. Ya‘nî asmān-ı nūr dā’im yağdurmağdan ve İÜ, KA.

¹⁴⁸⁶ -Hak buyurdu ki:- “Bana, “Gayba inananlar” gerekiyor Ondan dolayı dünya evinin penceresini kapattım.

(2) - : elif, lam, mim İÜ, KA.

lām'dan murād Allāh'ıñ luṭfı ve mīm'den murād melegidür. Ve yine buyurur: (10) *eliflammim ene'llāhu a'lem* demekdür. Ya'nı ben Hüdā-yı 'alimüm demekdür dimiş. Ve 'anhu enne'l-elife (11) *mina'llahi ve'l-lāmu min-Cibrile ve'l-mīmu min-Muhammedin ey el-Ḳur'ānu munezzelun mina'llāhi bi-lisāni Cebrā'il* (12) 'alā-Muhammedin 'aleyhime's-selām. Ve yine buyurur: elif Allāh'dan, lām Cebrā'il'den (13) mīm Muḥammed'dendür. Ya'nı Ḳur'ān Allāh'dan münezzildür, Cebrā'il lisānıyla Muḥammed üzerine (14) demek olur. *Zālike'l-kitābu*¹⁴⁸⁷ *kitābu'l-mev'ūdu inzāluhū fi-kutubu'l-muḳaddeme* (15) Zālikeñ müşārü'l-ileyhi kütüb-i müteḳaddimedede [KA88a] *inzālī mev'ūd olan kitāb* (16) olur ki Ḳur'ān'dur. *Lā raybe fihi* ma'nāhu ennehū li-vuḍūḥihī ve suṭū' i burhānihī bi-ḥayṣu (17) lā-yertābu'l-'ākilu ba'de'n-naẓari's-ṣaḥihī fi-kevnihī vahyen bālīḡan ḥadde'l-i'cāzi li-enne eḥaden (18) lā-yertābu e lā-terā ilā-ḳavlihī te'ālā *ve in kuntum fi-raybin mimmā nezzelnā 'alā-'abdinā el-āyetu* (19) ya'nı bu kitābda reyb ü gümān yokdur. Reybi nefy eyledi, 'alā sebīli'l-istiḡrāk¹⁴⁸⁸ [KB121a] (1) Hālbuki ekşer nās Ḳur'ān-ı 'aẓim ḥaḳḳında reyb üzre idiler. Ḥattā esāṭir-i (2) evvelin, didiler. Anlarıñ reyb ü gümālarındandır ki Ḥaḳ Te'ālā buyurdi: *ve in kuntum* (3) *fi-raybin mimmā nezzelnā 'alā-'abdinā*¹⁴⁸⁹. Pes nükte budur ki her kim 'aḳl-ı ḳāfi ve zihn-i şāfi (4) birle bu kitāb-ı kerimeye nāẓar ḳılṣa adını te'emmül ile ma'lūm idinür ki bu kitābuñ (5) kemāl-i vuzūḥ ve bürhān u suṭū' -ı delāyili bir mertebededür ki aṣlā reyb ü gümāna (6) mecāl yokdur demek olur. *Huden li'l-muttakīne*¹⁴⁹⁰ yehdihim ile'l-Ḥaḳḳı ve'l-Hudā (7) fi'l-aşli maşdarun ke's-surā ve't-tuḳā ma'nāhu ed-delāletu ve ḳile ed-delāletu'l-mevşile ile'l-baḡiyyeti ya'nı bu kitāb (8) delālet ider muttakī olanları Ḥaḳ cānibine. Ve huden aşlda maşdardur *surā* vü *tuḳā* (9) gibi. Mübtedā-yı maḥzūfuñ ḥaberidür. Ma'nāsı delāletdür. Ya'nı bu kitāb delālet-i mevşildür (10) maṭlūbe-i ittikā idenler için. Muttakī ismi fā'ildür. *Veḳā-yeḳī-viḳāye*. El-viḳāyetu hiye's-şıyānetu (11) ve fi's-şerī'ati men yeḳī nefsehū mimmā yusteḥaḳḳu bihi'l-'uḳūbete ve'ḥtişāşuhū bi'l-muttakīne (12) li-ennehum el-muhtedūn ve'l-muntefi'üne bi-nuṣṣihī¹⁴⁹¹ *ellezīne*¹⁴⁹² eyle muttakīler ki *yu'minūne bi'l-ḡaybi* (13) [İÜ99a] *bi-mā ḡābe 'anhum min-enbiyā'ihim bihi'n-nebiyyu* ya'nı taşdik iderler kendülerden (14) ḡāyib olan şeylere Ḥazret-i Peyḡamber nice ḥaber virdiyse, *ke't-tevhīdi ve'n-nubuvveti* (15) *ve'l-ba'si ve'l-cezā'i* Ḥaḳ Te'ālā Ḥazretlerin birlemek ve emr-i

¹⁴⁸⁷ Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 2).

¹⁴⁸⁸ İstiḡrak için.

¹⁴⁸⁹ Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız... (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 23).

¹⁴⁹⁰ Takva sahipleri için bir hidayettir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 2).

¹⁴⁹¹ Veka (korudu), yeki (koruyor), vikaye (korumak). El-vikaye siyanet (korumak, sakınmak) demektir. Şeriate cezaye hak ettirecek işlerden nefsinı koruyan kişi(nin yaptığı iş)tir. (Bu kelimenin) muttakilere ihtisas edilmesi, onların hidayet bulan kimseler ve onun nasihatinden faydalanan kimseler olmaları sebebiyledir.

¹⁴⁹² Onlar gayba inanırlar, namazı doğdoğru kırlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.

nübüvvet-i Hâzret-i Peyğamber'e (16) inanmak ve ba's u cezāya imān getürmek gibi. Ve ğayb ğāyib ma' nāsınadır, *ve'l-murādu* (17) *bihi el-ḥafīyyu'llezi lā-yudrikuhu'l-ḥissu ve lā-takṭedihi bedīheten el-ʿaqlu* ğāyibden murād şol (18) şeylere dirler ki hiss-i zāhir anı idrāk eylemeye ve ʿaql daḥı bedīhaten anı iktizā itmeye ve huve (19) kışmāni kışmun lā-delīle ʿaleyhi ve huve'l-ma' na bi-kavlihi te'ālā ve *'indehū mefātīḥu'l-ġaybi lā-ya'lemuhā* [KB121b] (1) *illā huve*¹⁴⁹³ ya' nī mefātīḥ-i ğayb Allāh katındadır. Eyle ğayb ki anı Allāh'dan ğayrı kimse (2) bilmez pes bunuñ üzerine delīl yokdur, *ve kışmun nuşibe ʿaleyhi'd-delīlu ke's-şāni' i ve şifātihī* (3) *ve'l-yevmi'l-āḥiri ve aḥvālīhī* ve bir kışmınıñ üzerine delīl naşib olınımışdur (4) şāni' gibi. Ve anuñ şifātı gibi ki şāni' -i kādımüñ varlığın ve birliğin işbāt itmekde (5) delāyil ü bürāhin çokdur. Ve anuñ şifāt-ı sülbiyye vü icābiyyesinde ḥucac-ı ʿaqlī (6) vü naklīnüñ nihāyeti yokdur. *Ve yevm-i āḥiretuñ* ve āḥiret aḥvālīnüñ üzerine daḥı delāyil (7) vardur pes muttakīler bu cümleye imān getürürler, *ve yuḫīmūne's-şalāte* ve daḥı evḳāt-ı (8) maḥşūşada şalāt-ı mafrūze edā eyleye. *Ey ya'dilūne erkānehā ve yaḥfezūnehā* (9) *min-en yaḳa'a ziyeḡun fi-ef'ālīha ve mim mā razeḡnāhum yunfīḡūne*. Ve bizüm kendülere virdüğümüz (10) rızḡ-ı ḥelālden infāḡ iderler ya' nī ol muttakīlere ʿatā ḳılduğumuz ḥelāl mālдан ehl (11) ü ʿıyāllerine ve hem-sāyelerine ve erbāb-ı istiḥḡāḡa nafaḡa virürler. *Ve cā'izun en yurade* (12) *bihi'l-infāḡu min-cemi'i'l-me'ādini'lleti etāhum mine'n-ne'ami'z-zāhirati ve'l-bāṭineti* ve (13) *yu'eyyiduhū ḡavluḡu ʿaleyhi's-selām enne ʿilmen lā-yuḡālu bihi ke-kenzin lā-yunfeḡu minhu ve ileyhi zehebe men ḡāle* (14) *ve mim mā ḡaşḡaşnāhum bihi min envāri'l-ma'rifeti yefīḡūne*¹⁴⁹⁴ Ma' nā-yı beyt, Hâzret-i Mevlānā (15) buyururlar ki Hāḡ Te'ālā dirler ki:

Yu'minün bi'l-ġayb mī-bāyed merā

Ya' nī baña imān-ı bi'l-ġayb (16) gerekdür.

Z'ān be-bestem ravzen-i fānī serā

Andan ötürü bağladum bu fānī dünyānuñ (17) ḡaḡīḡat cānibine açılan revzenesin. Ya' nī bu dünyāda āḡiret aḡvālīn ma' āniye göstermek (18) mümkün idi. Gösterildükden soñra ise inkāra ve küfre kimsenüñ mecālī olmazdı. Pes (19) cümle ḡaḡḡ ehl-i imān olurlardı. Lākin

(18) - : anı İÜ.

¹⁴⁹³ Gaybın anahtarı yalnızca onun katındadır. (Kur'ān-ı Kerīm, En'ām: 59).

(11) - : ve hem-sāyelerine İÜ.

¹⁴⁹⁴ Ve bununla, zahir ve batın nimetlerden onlara verilen her türlü madenden infak murad edilmesi câyizdir. Bu durumu Hz. Peyğamber'in şu sözü teyit etmektedir: Kendisiyle kelam edilmeyen ilim, infak edilmeyen hazine gibidir. Onlara marifet nurlarından tahsis ettiğimiz şeylerden dolayı çoğalıp taşmaktadırlar" diyenler de bu görüştedirler.

bizüm katumuzda imān-ı bi'l-ğayb maqbūl u memdūhdur. [KB122a] (1) Anuñçün bu fānī sarāyuñ revzenesin bağladum size, muğayyabātı göstermedüm. Zirā eger (2) gösterilseydi cehennem battāl olmak lāzım gelürdi. Ve ehl-i küfr ve ehl-i imān ve ehl-i şekk (3) ve ehl-i yakīn berāber olmak lāzım gelirdi. Ammā evliyādan ba' zısına Hāk Te' ālā muğayyabātı (4) [IÜ99b] gösterür, anlar keşf ü yakīn şāhibleri olurlar. Ve Zeyd dağı bu mertebe şāhibi (5) olup kendüye keşf olan ma' nāyı Hāzret-i Resūlū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (6) haber virdükde Hāzret-i Peyğamber ol sırrı ketm ü setre emr idüp 'avāmü'n-nāsa (7) imān-ı bi'l-ğayb nāfi' olduğın beyān buyurup pür mağn ağzına koyup sükūt (8) eyle diyü işāret buyurdi.

Mışra' :

Çun şikāfem āsmān-rā der-zuhūr
Çun be-guyem hel terā fihā (9) fuṭūr¹⁴⁹⁵ (1:3628)

Süre-i Mülk'de olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *Ellezī ḥaleka seb'a semāvātın* (10) *ṭibākan mā terā fī-halkı'r-Raḥmāni min-tefāvutın ferci'i'l-başara hel terā min-fuṭūrın* (11) *summe'rci'i'l-başara kerrateyni yenkalib ileyke'l-başaru ḥāsi'en ve huve ḥasīrun*¹⁴⁹⁶. *Ellezī ḥaleka seb'a semāvātın* (12) *ṭibākan* eyle 'azīz u gāfūru'llāh ki ḥalk eyledi heft āsmānı ṭabākan (13) muṭābaḳeten *ba'ḍuha fevka ba'din maşdarun ṭabeḳati'n-na'lu izā-ḥaşfeteḥa* ya' nī muṭābıḳ-ı (14) ḥalk eyledi birbiri üzerine. Ṭabāḳatınuñ maşdarıdur. Ṭabekatu'n-na' le (15) bi'n-na' li dersin izā-aḥsefteḥā ṭibkan 'alā-ṭibḳi vuşife bihī ev ṭubıḳat ṭubıḳat ev (16) zāte ṭibāḳın cem'u ṭabāḳın ke-cebelin ve cibalin¹⁴⁹⁷, *Mā terā fī-halkı'r-Raḥmāni min-tefāvutın* ve ḳara'e Ḥamza (17) ve'l-Kisa'i *min-tefēvvutın* ve ma' nāhuma vaḥidun ke't-te' āhudi ve't-te' ahhudi ve (18) huve'l-iḥtilāfu ve 'ademu't-tenāsubi ya' nī ey naẓar idici sen göremezsın ḥalk-ı Raḥmān'da (19) iḥtilāf u 'adem-i tenāsubden bir şey *ve'l-cumletu şıfetun şāniyetun li's-seb'i* ya' nī cümle seb'-i [KB122b] (1) semavātuñ şıfat-ı şāniyesidür. Ve vuḍi'a fihā ḥalku'r-Raḥmani mevḍi'a'z-zamiri li't-ta'zimi (2) ve'l-iş'āri bi-ennehu te' ālā yaḥluḳu mişle zālike bi-ḳudrati'l-bāhirati raḥmeten ve tafaḍḍulen ve enne (3) fī-ibdā' iha ni' amen celīleten lā-tuḥşā ya' nī ḥalkü'r-Raḥman zamir mevzu' una vaż' olındı (4) ta' zımden ötüri ve dağı eş' ārdan ötüri ki taḥḳıkan Hāk Te' ālā ḳudret-i bāhiresiyle (5) bunuñ gibi 'azīm şeyler ḥalk ider ḳullarına raḥmetden ve tefaḍḍülden ötüri. Zirā semavāt (6) u arzınuñ ecrām-

(8) Mışra' : - SE, İÜ, KA.

¹⁴⁹⁵ Gökyüzünü nasıl açık şekilde yararım? Orada “Hiçbir çatlak görebilir misin?” “Nasıl derim?”

¹⁴⁹⁶ O yeri, göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsın. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) aciz ve bitkin halde sana dönecektir. (Kur'ân-ı Kerim, Mülk: 3, 4).

¹⁴⁹⁷ Ayakkabıyı ayakkabıya uydurdum, dersin, onu vasıflandığı şekilde onardığında ya da tam tamamen uydu (denilir) veya bu tabakaları olan anlamındadır ki bu kelime (tıbak), tabak (tabaka) kelimesinin çoğuludur, cebel (dağ) ve cibal (dağlar) kelimeleri gibi.

ı ‘aẓimelerin halk eylemekde ẓa‘if kullar için ulu ni‘metler (7) vardır ki ẓesāba gelmez. Ve’l-ḥiṭābu fihā li’r-rasūli ev li-kulli muḥāṭabin¹⁴⁹⁸, *fe’rci’i’l-başara hel terā* (8) *min-fuṭūrin* Fuṭūr şukūk ma‘nāsınadır murād ḥelaldur, *ey kad nazarat ileyhā murāden* (9) *fe’nzur ileyhā merraten uḥrā mute’emmilen fihā li-te‘āyuni mā uḥbirat bihi min-tenāsubiha* (10) *ve’stikāmetihā ve’sticmā’ihā mā yenbeği leha* ya‘nī taḥkīkan kerāren murāden nazar eyledük (11) semavāta bir kerre daḥı nazar eyleye aña te’emmil idici olduḡuñ ḥalde tā ki ma‘āniyyet-i müşāhede (13) idesin anuñ tenāsübünü ve istikāmetini ve isticmā‘ını geregi gibi ve şübhe (14) ve şā’ibeden kırtulasın, *summe’rci’i’l-başara kerrateyni* ey raci‘eteyni [İÜ100a] uḡrayeyni (15) fi’rtiyādi’l-ḥuleli ve’l-murādu bi’t-teşniyeti et-tekriru ve’t-teksiru kema fi-lebbeyke ve sa‘deyke ya‘nī andan sonra (15) nazar gibi rac‘aten ba‘de rac‘atin ve kerraten ba‘de kerratin ḥaleka semavātihi rucu‘kal gör bunlarda hālel (16) görür müsün? Lafz-ı kerrateyn tekrır ü teksir içündür *yenkalib ileyke’l-başaru ḥāsi’en* (17) ba‘iden min-işābeti’l-maṭlūbi ya‘nī rucū‘eyler başaruñ saña maṭlūbe işābetden (18) ba‘id olduḡı ḥalde, *ve huve ḥasirun* kelilun min-tūli’l-mu‘avedeti ve (19) keşratu’l-murace‘ati ya‘nī yorılmış ola tūl-i mu‘avedetden ve keşret-i mürāca‘atdan ya‘nī semavāt ki [KB123a] (1) halk-ı Raḥmān’dur, anda [SE119b] iḥtilāfdan ve şukūkdan bir nesne var mıdır diyü kerrātla (2) nazar eylemekden gözleruñ hıyrelene ve yorıla ve maṭlūbe işābetden ba‘id olduḡı (3) ḥalde saña rucū‘eyleye, aṣlā halk-ı Ḥudā’da bir ‘ayb bulmayasın. Ma‘nā-yı beyt, Ḥazret-i (4) Mevlānā cenāb-ı Ḥaḡ lisānından buyurur ki:

Çun şikāfem āsmān-rā der-zuhūr

Ya‘nī nice (5) yarup şikāf iderüm āsmānı ‘ālem-i ḡaybı zāhir itmekde ya‘nī ḡayb ‘ālemini size bildürmek (6) için nice bir revzene açarum yāḡud āsmānı şikāf iderüm.

Çun be-guyem hel terā (7) fihā fuṭūr

Çün āsmāna nazar eyle gör. Fuṭūr görür misün, dirüm ya‘nī āsmāna nazar (8) eyle gör, hiç şukūk görür misün, didükden sonra aña bir revzene yāḡud şikāf açar mıyım (9) ya‘nī açmazım demek olur. Ḥāşıl-ı kelām imān-ı bi’l-ḡayb maḡbūl olduḡı için muḡayyabātı (10) maḡfī kıldım demek olur. Pes *taḡallekū bi-aḡlāki’llāh* maẓmūnıyla müteḡallī olan ‘ārifler (11) ketm-i esrāra sa‘y itmek lāzımdır.

Tā der-în zulmet taḡarrī gusterend
Herkesi rucā benī mī-āverend¹⁴⁹⁹ (1:3629) (12)

¹⁴⁹⁸ Burada hitap Hz. Peygamber’e veya duyan (muhatap olan) her bir kişiyedir.

¹⁴⁹⁹ Bu karanlıkta arayışta bulunulursa, herkes bir yöne yönelir.

Tā bu zulmet sarāy-ı dünyāda taḥarrī-i bisāṭın döşeyüp herkes bir cānibe yüz götüreler (13) tābe-ḥukm āyet-i sūre-i Ḥac ki *ve enne's-sā'ate ātiyetun lā-raybe fihā ve enna'llāhe yeb'asu* (14) *men fi'l-ḫubūri*¹⁵⁰⁰ hükmince şubḥ-ı kıyāmet zāhir olduğda ḥaṭā iden kimdür, [KA89b] işābet (15) iden kimdür ma' lūm ola.

Bendegī der-ḡayb āmed ḥūb u geş
Ḥıfz-ı ḡayb āyed der-isti' bād (16) hoş¹⁵⁰¹ (1:3632)

Ya' nī imān-ı bi'l-ḡaybı ḥıfz eylemek hoş gelmişdür kullukda bu ḥadīs-i (17) şerīfūñ maẓmūnıdur ki *el-iḥsānu en ta'buda'llāhe ke-enneke terāhu* (18) *ve in lem tekun terāhu fē-innehū yerāke*¹⁵⁰².

Ṭā' at u imān kunūn maḥmūd şud
Ba' d merk ender (19) 'ıyān merdūd şud¹⁵⁰³ (1:3639)

Mevt irişüp perde ref' olup āḫiret aḥvālī 'ayān [KB123b] (1) olduğdan soñra imān maḡbūl olmaz. Nitekim sūre-i En'ām'ıñ evāhirinde buyurur: (2) *Yevme ye'ti ba'du āyāti* [İÜ100b] *Rabbike lā-yenfe'u nefsēn imānuhā lem tekun āmenet min-ḡablu ev kesebet* (3) *fi-imānihā ḡayran*¹⁵⁰⁴. *Yevme ye'ti ba'du āyāti Rabbike* ya' nī şol günde ki Rabbinüñ āyetlerinden (4) ba'zısı gele, *lā-yenfe'u nefsēn imānuhā* ke'l-muḥtaḍari izā-şāra 'ayānen ya' nī ol nefsiñ (5) imānı kendüye fāyide virmez şol muḥtaẓır gibi ki aḥvāl-i āḫiret aña 'ayān olur ol (6) maḡalde anuñ imānı maḡbūl olmaz, *lem tekun āmenet min-ḡablu* şıfatdur nefse ya' nī (7) öyle nefis ki emr-i āḫiret 'ayān olmazdan öñdin imān getürmiş olmaya *ev kesebet* (8) *fi-imānihā ḡayran* 'atfun 'alā-āmenet ve'l-ma'nā ennehu lā-yenfe'u'l-imānu ḡine'izin nefsen ḡayra (9) muḡaddimetin imānuha ev teḡaddemet imāneha ḡayra kāsibetin fi-imāniha ḡayran 'atıfdu lem tekun (10) āmenet'dür, lem tekun (10) āmenet üzerine ma'nā demek olur ki ol vaḡt imān getürmek nef' virmez hiçbir nefse. (11) Zīrā imān-ı bi'l-ḡaybdur maḡlūb olan. İmdi emr-i ḡayb 'ayān olmazdan öñdin (12) imān getürmek gerek idi ki nefse nāfi' olaydı yāḡud imān getürmüş ola (13) ammā hiçbir ḡayr kesb itmiş olmaya, a' māl-i şālīḡadan vesāyir

¹⁵⁰⁰ Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltecektir. (Kur'ân-ı Kerîm, Hac: 7).

¹⁵⁰¹ Kulluk, görülmezken –yapıldığında- güzel ve hoştur. Kulluk yapmada gaybı gözetmek hoştur.

¹⁵⁰² İhsan Allah'ı görüyormuş gibi O'na candan ibadet etmektir. Çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor. (Buhârî, İman: 37; Müslim, İman: 1).

¹⁵⁰³ İtaat ve iman şimdi övülür; ölümden sonra açıkça reddedilir.

¹⁵⁰⁴ Rabbinin ayetlerinden bazıı geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanından bir hayır kazanmamış olan bir kimseye (o günkü) imanı fayda vermez. (Kur'ân-ı Kerîm, En'âm: 158)

(7) getürmüş olmaya: getürmemiş ola İÜ.

(10) - : ma'nā İÜ, KA.

hayrâtdan bir nesne kesb itmiş olmaya. *Ve huve delîlun li-men ya‘tebiru’l-îmâne’l-mucerrede* (14) ‘ani’l-‘ameli ve li’l-mu‘teberi taḥṣîṣu haze’l-ḥukmi bi-zālike’l-yevmi¹⁵⁰⁵.

Pes buved ḥūrṣîd-râ rûyeş (15) güvâh¹⁵⁰⁶ (1:3642a)

Nitekim dimişlerdür. **Mıṣrâ‘**:

[mefâ‘ ilün/fe‘ ilātün/mefâ‘ ilün/fe‘ ilün]
Be-āftâb tüvân dîd ki āftâb kocâst¹⁵⁰⁷ (16)

Ey şey’ a‘zmü’s-şāhidu’llāh. İşāretdür ol āyet-i kerîmeye ki sūre-i (17) En‘ām’da buyurur: *Ḳul eyyu şey’in ekberu şehādeten ḳuli’llāhu şehīdun beynī ve beynekum ve ūḫiye* (18) *ileyye haze’l-Ḳur’ānu li-unzirakum bihī ve men beleḡa*¹⁵⁰⁸. *Ḳul eyyu şey’in ekberu şehādeten* nezele hīne (19) ḳāle ḳureyş ya Muḥammed leḳad se‘elnā ‘anke’l-yehūde ve’n-naşara fe-ze‘amū en leyse leke **[KB124a]** (1) ‘indehum zikrun ve lā-şifetun fe-erina men yeşhedu leke enneke rasūlu’llāhi ya‘nī bu āyetūn sebeb-i (2) nuzūli budur ki ḳavm-i Ḳureyş didiler ki “Yā Muḥammed, biz senūn zikrūnī ve şifatuñı Tevrād’da (3) ve İncil’de var mıdır, bilmek istedik ḳavm-i Yehūd’dan ve Nuşārī’den su’āl (4) eyledük. Anlar şöyle zu‘m iderler ki Tevrāt’da ve İncil’de senūn zikrūn (5) olmaya ve şifatuñ olmaya. Pes bize göster kim şehādet ider senūn taḥḳîḳ-i (6) resūl olduğuna, didiler. Cenāb-ı ‘İzzet bu āyet-i kerîmeyi gönderdi ki “Yā Muḥammed bunlara di, yā Muḥammed bunlar ne şey’ (7) ekberdür şehādet cihetinden.” *ḳuli’llāhu* ey Allāhu ekber şehādet ya‘nī Allāh ekberdür (8) şehādet yöninden, *şehīdun beynī ve beynekum* ey şehīdun ya‘nī Allāh Te‘ālā (9) şāhiddür benümle sizūn mābeynümüzde ya‘nī benüm risāletüme ve sizūn küfrūñüze, **[İÜ101a]** ve (10) *ūḫiye ileyye haze’l-Ḳur’ānu li-unzirakum bihī* ve bu Ḳur’ān baña vaḫy olındı tā ki sizi (11) bunuñla ḳorḳudam ve’ktefā bi-zikri’l-inzari ‘an zikri’l-bişārati¹⁵⁰⁹. *Ve men beleḡa* ‘atfun (12) ‘alā-zamīri’l-muḫātabin ey li-unzirakum bihi ya ehle Mekketi ve sâ’ira men beleḡahu (13) mine’l-esvedi ve’l-aḫmeri ev mine’l-şekāleyni ev li-unzirakum eyyuhe’l-mevcūdüne ve men beleḡahu (14) ilā-yevmi’l-kıyameti ‘atıfdur muḫātabıñın zamīri üzerine ya‘nī ey ehl-i Mekke, bu Ḳur’ān baña (15) vaḫy olındı tā ki sizi inzār eyleyüm ve her kime bu Ḳur’ān yitişürse anları daḫī (16) inzār eyleyüm esvedden ve aḫmerden ya‘nī ‘Arāb’dan ve

¹⁵⁰⁵ Ve bu amelden mücerred bir şekilde imana itibar edenlerin delilidir. Muteber olan ise bu hükmün o güne tahsis edilmesidir.

¹⁵⁰⁶ Güneşe şahit olarak yüzü yeter...

¹⁵⁰⁷ Güneşle güneşin nerede olduğu görülebilir.

¹⁵⁰⁸ De ki: “Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?” De ki “Allah benimle sizin aranızda şahittir. İşte bu Kur’an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu.” (Kur’ân-ı Kerîm, En‘âm: 19).

(4) zikrūn olmaya ve şifatuñ: zikrūn - ve şifatuñ SE, İÜ, KA.

(6) - : bunlara di, yā Muḥammed İÜ.

¹⁵⁰⁹ (Ayette geçen) uyarının zikredilmesi müjdelemenin akla gelmesi için yeterlidir.

‘Acem’den yâhud ins ü cinden (17) yâhud sizi inzâr eyleyüm ey mevcûd olanlar ve dağı kıyâmete dek her kime Kur’ân vâsıl (18) olursa cümlesin inzâr eyleyüm bundan ötürü Muhammed bin Ka‘b buyurur: *men belegahu’l-Kur’ânu (19) fe-ke-ennemâ ra’a Muhammeden şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ve huve delîlun ‘alâ-enne aḥkame’l-Kur’âni* [KB124b] (1) *ye‘ummu’l-mevcûdîne vaḳte nuzûlihi ve men ba‘dehum ve ennehu lâ-yu’ahîzu bihâ men lem yebluḡu*¹⁵¹⁰. Ma‘nâ-yı (2) beyt Hâzret-i Mevlânâ buyururlar ki “Ey birâder sözden el ıaladı ya‘nî yeter söyledün ferâgat (3) eyle ki Hâḳ kendü ‘ilm-i ledunnîsin izhâr eyler. Kankı şâhid şâhidün a‘zimidür. (4) Cevâbdur ya‘nî senün vaşf eyleyüp söz söylemeñden Hâḳ Te‘âlâ’nuñ zuhûrı (5) a‘zamdür şehâdetde. Lakin çünkü Hudâ meliki ve ‘ulemâyı şehâdetde ıarîn eyledi. (6) Allâh Te‘âlâ’nuñ şehâdetinden sonra anlaruñ dağı şehâdetleri zıkr eylemek lâzımdur. (7) Nitekim beyt-i şerîf’de buyurur:

Yeşhedu’llâh ve’l-melek vehlü’l-‘ulüm
İnnêhû lâ-Rabbe illâ men (8) yedüm¹⁵¹¹ (1:3644)

Sûre-i Âl-i İmrân’da olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Şehida’llâhu ennehû lâ-ilâhe illâ (9) huve ve’l-melâ’iketu ve ulu’l-‘ilmi ḳâ’imen bi’l-ḳıstı*¹⁵¹². *Şehida’llâhu ennehû lâ-ilâhe illâ huve* (10) beyyene vaḥdâniyyetehu bi-naşbi’d-delâ’ili ed-dâlleti ‘aleyhâ ve inzâli’l-âyiati’n-nâṭıḳati (11) biha ya‘nî Hudâ-yı Te‘âlâ vaḥdâniyetini beyân eyledi delâyil naşb itmekle. Eyle (12) delâyil ki delâlet ider Hâḳ Te‘âlâ’nuñ vaḥdâniyeti üzerine ve dağı âyât inzâl (13) itmekle vaḥdâniyetini beyân eyledi. Eyle âyât ki Hâḳ’uñ vaḥdaniyetini söyleyicidür, (14) *ve’l-melâ’iketu* bi’l-iḳrâr dağı melâyikedeki Hâḳ Te‘âlâ’nuñ vaḥdaniyetine şehâdet eylediler (15) iḳrâr eylemek ile, *ve ulû’l-‘ilmi* bi’l-îmâni bihâ ve’l-iḥticâci ‘aleyhâ ‘ilm (16) şâhibleri dağı şehâdet iderler vaḥdaniyet-i Hâḳ’a îman getürmekle ve Hâḳ’uñ (17) vaḥdaniyeti üzerine iḥticâc itmekle, *ḳâ’imen bi’l-ḳıstı* ey muḳîmen li’l-‘adli [İÜ101b] (18) fî-ḥukmihi bi-‘iṭâ’i kulli zî-ḥaḳḳin ḥaḳḳahu bi-hasebi isti‘dâdihi ḳâyimen lafzatu’llâhdan ḥâl (19) vâḳi’ olur, ‘ulemâdan ḥâl olmaḳda câyizdür ve medḥiyyet üze menşûb [KB125a] (1) olmaḳda câyizdür ya‘nî ulemâ ‘adl ile ḳâyim oldukları ḥâlde edâ-yı şehâdet iderler (2) yâhud Allâh Te‘âlâ şehâdet eyledi kendü vaḥdaniyetine. Hâlbuki Hudâ ḳâyimdür ‘adliyle (3) demek olur. Ma‘nâ-yı beyt *yeşhedu’llâh* Allâh şehâdet ider, *ve’l-melek* ve melâyike dağı (4) şehâdet iderler. Ve ehlu’l-‘ulüm ve ‘ilm şâhibleri dağı şehâdet iderler,

¹⁵¹⁰ Kime Kur’ân erişirse sanki o Muhammed aleyhi’s-selâmı görmüş gibidir. Ve bu Kur’ân’ın hükümlerinin indiğı vakitte mevcut bulunanları ve sonrakileri içerdığıne ve onun kendisine ulaşmadığı kimselerin sorguya çekilmeyeceğine delildir.

¹⁵¹¹ Sadece sürekli olan Rab vardır diye Allah, melekler ve ilim sahipleri tanıklık yapar.

¹⁵¹² Allâh, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. (Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 18).

innehū (5) taḥḳīḳān şān budur ki, *lā-Rabbe* Rab degüldür, *illā men yedūm* illā dāyim olundur. (6) Ya‘ nī rubūbiyyete lāyık müsteḥāḳ degüldür. İllā dāyim ve bāḳī olundur ya‘ nī Allāh Te‘ ālādan ğayrı (7) bir ferdüñ şānına rubūbiyet şaḥīḥ degüldür.

Z’ānki şa‘ şā‘ -ı ḥuzūr-ı āftāb (8)

Nūr-ı āftāb-ı ḥaḳīḳī ki Ḥazret-i Ḥudā’dur. Eger zuhūr idecek olursa

Ber-ne-tābed (9) çeşm-i dilhā-yı ḥarāb¹⁵¹³ (1:3646)

Tāḳat getüremez şol kimselerüñ gönülleri ve gözleri (10) za‘ ifdür. Ol sebebdendür ki Ḥaḳ Te‘ ālā insāna kendü cinsinden resūl (11) gönderdi. Nitekim buyurur: *Ve mā erselnā min-resūlin illā bi-lisāni ḳavmehu liyubeyyine lehum*¹⁵¹⁴. (12)

Z’ecneḥey nūri şulāşe ev rubā‘
Ber-merātib her melek-rā ān şu‘ ā‘¹⁵¹⁵ (1:3651)

Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i (13) Melāyike’de buyurur: *El-ḥamdu li’llāhi fāṭırı’s-semāvāti ve’l-arḳı cā’ili’l-melā’iketi rusulen* (14) *ulī ecniḥatin meşnā ve şulāşe ve rubā’a yezīdu fi’l-ḥalḳı mā yeşā’u inna’llāhe ‘alā-kulli şey’in ḳadīrun*¹⁵¹⁶. (15) *El-ḥamdu li’llāhi fāṭırı’s-semāvāti ve’l-arḳı* mubdi’uhumā mine’l-fiṭrı bi-ma’na’s-şakḳı ke-ennehū (16) şakḳu’l-‘ademi bi-iḥrācihimā minhu ya‘ nī cemī‘ -i meḥāmidüñ ḥamd u şenāsı Allāh içündür (17) ki semavāt u arzuñ mebdē’i ve mazḥarı odur. Fātır u fuṭurdandır. Şakḳ (18) ma’ nāsınadır. *Ki enne’* ademi şakḳ idüp semavāt u arzı ‘ademden iḥrāc (19) eyledi *cā’ili’l-melā’iketi rusulen* vesā’iṭu beyne’llāhi ve beyne enbiyā’iḥi ve’s-şāliḥine [KB125b] (1) min-‘ibādihi yubelligüne ileyhim risālātihi bi’l-vaḥyi ve’l-ilhāmi ve’r-ruyā’s-şādiḳa (2) ya‘ nī melekleri enbiyāya ve evliyāya ve şuleḥāya rusul ḳılıcıdır ki enbiyāya vaḥy getürürler (3) ve evliyāya ilhām iderler [SE121b] ve şuleḥāya rü’yā-yı şādiḳa gösterürler, *ulī ecniḥatin* (4) *meşnā ve şulāşe ve rubā’a zevī ecniḥatin* mute‘ addidetin mutefāvitetin yetefāvetu mā lehum (5) mine’l-merātibi yenzilüne biha ve ya‘rucüne ev yusri‘üne bihā naḥve mā vekkelehumu’llāhu ‘aleyhi (6) fe-yeteşarrafüne fihi ‘alā-mā emerahum bihi ve le‘allehu lem yerudde ḥuşūşıyyete’l-i‘dādi (7) ve nefā mā zāde ‘aleyhā li-mā ruviye ennehu ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selam ra’a Cebrā’ile leylete’l-mi‘rāci (8) ve lehu sittumi’e cenāḥın ya‘ nī eyle

¹⁵¹³ Çünkü güneş ışınlarına ve varlığına, göz ve harap gönüller dayanamaz.

(10) - : insāna İÜ, KA.

¹⁵¹⁴ Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. (Kur’ân-ı Kerîm, İbrahim: 4).

¹⁵¹⁵ Üçer ya da dörder nur kanatlarından her meleğin derecelerine göre o ışıklardan ışını vardır.

¹⁵¹⁶ Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter. (Kur’ân-ı Kerîm, Fâtır: 1).

[İÜ102a] melâyike ki ikişer ikişer üçer üçer ve dörder dörder (9) kanâtlar şâhibleridürler. Nice ki kanatları müte‘ addid ü mütefâvit ise merâtibleri dahı mütefâvitdür. Murâd a‘ dâd-ı (10) mezkûrenüñ huşûşıyyeti degüldür. Ve ecniha-i melâyikenüñ ziyâde olmasını nefy degüldür. (11) Zirâ Hazret-i Resûl’illâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem Leyletü’l-Mi‘râc’da (12) Cebrâ’il’i gördüm, altı yüz kanatları var idi, didi, *yezîdu fi’l-halkı mâ yeşâ’u* (13) istinâfun li’d-delâleti ‘alâ enne tefâvutehum fi-zâlike muḳtezâ meşıyyetun ve mu’eddî (14) ḳımetin lâ-emrun yested‘ ihi zevâtihim li-enne ihtilâfe’l-eşnâfi ve’l-envâ’i bi’l-havaşşı (15) ve’l-fuşûli in kîne li-zevâtihimi’l-muşterake lezime’t-tenâfi levâzime’l-umûri’l-muttefikatin (16) ve huve muḳâlun ve’l-ayetu ziyâdâtı’ş-şuver, ve’l-me‘âni ke-melâḫati’l-vechi ve (17) ḫusnu’ş-şavti ve ḫaşâfeti’l-‘aḳli ve semâḫati’n-nefsi ya‘nî Allâh Te‘âlâ ziyâde ider (18) ḫalkında diledügi şey’i isti’nâfdur delâletden ötüri. Anuñ üzerine (19) ki melâyikenüñ ecnihada ve merâtibde tefâvütleri bir muḳtezâ-yı meşıyyetdür ve mu’eddî-i [KB126a] (1) ḳımet-i İlâhîdür, yaramaz degüldür ki anlaruñ zâtları istid‘ âsıyla olmuş ola. (2) Ve bu âyet-i kerîme mütenâvildür şûr u ma‘nânuñ ziyâde olmasına ya‘nî Allâh Te‘âlâ (3) ziyâde ider ecniha-i melâyikeden diledigün ya‘nî dörderden ziyâde ider. Ve dahı (4) diledigin ziyâde ider vücûd-ı insânda olan melâḫate vech gibi ve ḫüsn-i (5) şavt gibi kiyâset ve semâḫat-ı nefis gibi ve ‘ilm ü ḫilm ü feşâḫat u kerem (6) gibi ve İmâm-ı Kaşîrî buyurur: Murâd ‘uluuvv-ı himmetdür yâ rızâ virmekdür taḳdîre yâ şevḳdür (7) mertebe-i ḳurba dimiş: *inna’llâhe ‘alâ-kulli şey’in ḳadîrun* taḫḳıḳan Allâh her şeye ḳadirdür. (8) Risâlet-i mülkden ziyâde ḫalk itmeden her ne dilerse ḳadirdür, ider. (9)

GUFTEN PEYGAMBER ‘ALEYHİ’S-SELÂM ZEYD-RÂ¹⁵¹⁷

Guft peygamber ki aşḫâbî nucûm

Ya‘nî (10) Hazret-i [SE122a] Peygamber buyurdi: *aşḫâbi ke’n-nucûmi bi-eyyihim iḳtedeytum ihtedeytum*¹⁵¹⁸.

Reh revân-râ (11) şem‘ ü şeyṭân-râ rucûm¹⁵¹⁹ (1:3655)

Ya‘nî benüm aşḫâbumuñ her birisi bir necm-i draḫşân-ı pür-nûr gibidür. (12) Sâlikân-i tarîḳ-i ḫaḳîḳate şem‘-i hidâyet olurlar ve münkirân-ı şeyṭân-şifata rucûm (13) olurlar. Zirâ Haḳ Te‘âlâ nücûmı şeyṭâne rucûm itmışdür. Nitekim sûre-i Mülk’de (14) buyurur: *ve leḳad*

(9) kanatları - : kanadları; mütefâvitdür: mütefâvit ise marâtibleri dahı mütefâvitdür İÜ, KA.

¹⁵¹⁷ PEYGAMBER’İN ZEYD’E SÖYLEMESİ

¹⁵¹⁸ Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarmanız doğru yolu bulursunuz. (Yılmaz, 53).

¹⁵¹⁹ Peygamber, “Ashabım yıldızlardır; yolda gidenlere mum ve şaytana taşlardır” dedi.

*zeyyenne's-semā'e'd-dunyā bi-meşābīḥa ve ce'alnāhā rucūmen li's-şeyātini*¹⁵²⁰ (15) ve haberde vārid olmuştur ki Ḥazret-i Resūlū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: (16) *'ulemā'u ummeti ke'n-nucūmi biha yuhteda fi'l-berri ve'l-baḥri*¹⁵²¹.

Māh mī-gūyed be-ḥāk [İÜ102b] u ebr u fey
Men (17) beşer būdem velī yūḥā iley¹⁵²² (1:3658)

Sûre-i Kehf'de ve Hamim Secde'de olan âyetlere işâretdür: (18) *Ḳul innemā ene beşerun mişlikum yūḥā ileyye ennemā ilāhukum ilāhun vāḥidun*¹⁵²³. *Ḳul innemā ene beşerun mişlikum* (19) lā-edde'î ihāṭate kelimātihi ya'nî di yâ Muḥammed, bundan ğayrı degül ki taḥkîk ben sizūn gibi [KB126b] (1) beşerüm da'vî-i ihāṭa-i kelimātu'llāh itmezüm, *yūḥā ileyye* ve innemā temeyyeztu 'ankum bi-zālike (2) ya'ni baña Ḥaḳ'dan vaḥy olunur. Ol vaḥy sebebiyle sizden temeyyüz eyledüm, *ennemā ilāhukum ilāhun (3) vāḥidun* taḥkîkan ilāhuñuz İlāh-ı Vāhid'dür, *lā-şerike lehu fi'l-vucūd*¹⁵²⁴ fe'stekimu¹⁵²⁵ bi's-şebāti (4) 'ale'l-îmāni¹⁵²⁶. Ma'nā-yı beyt, māhdan murād Ḥazret-i Peyğamberdür şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (5) ki ḥākî meşreb olan miskînlere ve ebr gibi giryān olan tāliblere ve sāye gibi tābi' (6) vü peyrev olan zu'efā-yı ümmete ben daḥı sizūn gibi beşer idüm lakin baña Ḥazret-i Ḥaḳ'dan (7) vaḥy olındı şıfat-ı beşeriyetden beni pāk u münevver ve aḥlāk-ı zemîmeden ve kâzürāt-ı nefsi (8) dînden muṭahhar ve mir'ât-ı dilimi mücellā vü münevver kıldı, dir. Pes vārişân-ı Ḥazret-i Peyğamber ki evliyā-yı (9) kirām ve meşāyiḥ-i 'azāmdurlar, anlar daḥı böyle dirler ve bize vaḥy olunmak size irşād içündür. (10) Zîrā biz sizūn cinsūñüzden olmağla bizümle ünsiyyetūñüz vardır. Ḥaḳ Te'ālā ile cinsiyyet (11) [KA91b] olmamağla anuñ nūrına tāḳat getüremezsüz. İmdi biz sizūñle Ḥaḳ Te'ālā mābeyninde vāsiṭa olduḡ (12) ol vaḥy sebebi ile dirler. **Mışrā'**:

Taḥt-ı dil ma'mūr şud pāk ez-hevā
Bîn ki er-Raḥman (13) 'ale'l-'arş istevā¹⁵²⁷ (1:3664)

¹⁵²⁰ Andolsun biz en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık. (Kur'ân-ı Kerîm, Mülk: 5).

¹⁵²¹ Ümmetimin alimleri yıldızlar gibidir, karada ve denizde onlarla doğru yola ulaşılır. (Hanbel, Musned, 3/157).

¹⁵²² Ay toprağa, buluta ve gölgeye der: "Ben insandım, ancak bana vahyediliyor."

¹⁵²³ De ki "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana 'Sizin ilahımız ancak bir tek ilahdır' diye vahyolunuyor. (Kur'ân-ı Kerîm, Kehf: 110; Fussilet: 5).

¹⁵²⁴ O'nun varlık aleminde hiçbir ortağı yoktur.

¹⁵²⁵ ...yönelin (istikamet sahibi olun)... (Kur'ân-ı Kerîm, Fussilet: 6).

¹⁵²⁶ İman üzere sebat ederek.

(12) Mışrā': - SE, KA.

¹⁵²⁷ Gönül tahtı nefis isteklerinden temizlenip imar olunca, gör: "Rahmân arş üzerine hâkim olmuştur.

Sûre-i Taha'da olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Er-Raḥmanu 'ale'l-'arşı'stevā (14) lehū mā fī's-semāvāti ve mā fī'l-arḍi ve mā beynehumā ve mā taḥte's-ṣerā*¹⁵²⁸. *Er-Raḥmanu* (15) mübtedā-yı maḥzūfuñ haberidür. Taḥdîri huve'r-Raḥman, *'ale'l-'arşı'stevā* ya'nî (16) anuñ emri 'arş üzerine müstevlî oldı. Ḥaḳ Te'ālā emrinüñ istilâsın 'arş üzerine (17) izâfe itdi. Ḥâlbuki cemî'-i eşyâ üzerine müstevlî vü ğâlibdür, *lehū mā fī's-semāvāti* (18) *ve mā fī'l-arḍi* ya'nî anuñdur ol nesne ki semavâtta vardur mebd'eât-ı 'uluvviyeden (19) ve daḥı ol şeyler ki arzda vardur, anuñdur ve anuñ maḥlûkıdır, *ve mā beynehumā ve mā* [KB127a] (1) *taḥte's-ṣerā* ve daḥı semavât u arzınuñ mabeyninde olan şeyler aşnâf-ı melâyikeden (2) ve ṭabakât-ı nârı ve hevâyiden ve daḥı taḥtû'l-ṣerâda olan şeyler cemî'en anuñdur. (3) Ma'nâ-yı beyt:

Taḥt-ı dil ma'mûr şud pāk ez-hevâ

Çün taḥt-ı dil ma'mûr oldı ve hevâdan (4) pāk oldı. Anuñ üzerine Ḥaḳ Te'ālā müstevî vü müsteḳarr olur. Zîrâ (5) *ḳalbu'l-mu'min-'arşu'llāh*¹⁵²⁹ buyurmuşdur. [İÜ103a]

RÜCÛ' BE-ḤİKÂYET-İ ZEYD¹⁵³⁰

Hisshâ vü 'aḳlhâ (6) şân der-derün
Mevc der-mevc-ı ledeynâ muḥzarün¹⁵³¹ (1:3671)

Sûre-i Yasin'de olan âyeti kerîmeye işâretdür: (7) *Ve in kullun lemmâ cemî'un ledeynâ muḥdarüne*¹⁵³² yemve'l-ḳıyameti li'l-cezâ'i ve in muḥaffefetun mine's-ṣekileti ve'l-lamu (8) hiye'l-fâriḳatu ve mā mezîdetun li't-te'kîd ve ḳara'e İbn 'Âmir ve 'Âşım ve Ḥamza lemma bi't-teşdid fe-yekunu (9) in nâfiyeten ve cemî'un fe'îlun bi-ma'nâ mef'ûl ve ledeynâ zarfun lehu ev el-muḥdarün¹⁵³³ ya'nî cem'isi degüldür (10) illâ ḳıyâmet güninde cezâdan ötüri bizüm ḳatumuzda mecmû'dur. Bir âyet daḥı budur ki (11) *İn kânet illâ ṣayḥaten vâḥideten*¹⁵³⁴ fi'n-neḥate'l-eḥirati ve ḳuri'et bi'r-rafi' alâ-kânet et-tâmmeti (12) ya'nî neḥâ-i âḥîrde olmadı illâ ṣayḥa-i vâḥide oldı ref'le de oḳınmışdur, kâne-i tamme¹⁵³⁵ (13)

¹⁵²⁸ Rahman arşa kurulmuştur. Göklerdeki, yerdeki, bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey O'nundur. (Kur'ân-ı Kerîm, Tâhâ: 5).

¹⁵²⁹ Müminin kalbi Allah'ın arşıdır. (Yılmaz, 352).

¹⁵³⁰ ZEYD'İN HİKAYESİNE DÖNÜŞ

¹⁵³¹ Onların hisleri ve akılları "Huzurumuza getirilmişlerdir" dalgaları arasındadır.

¹⁵³² Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) karşımıza çıkarılacaktır. (Kur'ân-ı Kerîm, Yasin: 32).

¹⁵³³ "in" sekile'den muḥaffefedir (inne'nin cezimlenmiş halidir) ve "lam" ayırma harfidir. "ma" tekid için getirilmiş zaid harftir. Amir, Asım ve Hamza "lemma" şeklinde şeddeli okumuştur. Bu durumda "in" nefy harfidir. Cemîun, meful anlamı veren feilun veznindedir. "ledeyna" onun veya "muḥdarun"un zarfıdır.

¹⁵³⁴ Sadece korkunç bir ses olur... (Kur'ân-ı Kerîm, Yasin: 53).

¹⁵³⁵ "kane"nin tam fiil olan hali üzerine. ("kane" hem nakıs-eksik, hem de tam fiil olabilir.)

üzre, *fe-izā-hum cemi'un ledeynā muḥḍarūne*¹⁵³⁶ bi-mucerred-i tilke's-şayḥati ve fî-kulli zālîke tehvinu (14) emri'l-ba'si ve'l-ḥaşri ve'stegnāhuma 'ani'l-esbābi'leti yenūṭāni bihimā tuşāhidūnehu (15) ya'nî bu vāqî'a olmaz illā na'ra-i vāḥidede olur ki nefḥa-i āḥîrdür ya'nî mucerred bir nefḥa ile (16) cemi'-i emvâtı iḥyā eyleyüp ḥaşr eyleyen Allāh ne ḳudret şāḥibidür fikr eyle, demek olur. (17) Ma'nā-yı beyt, bu sālîkleriñ cismîleri ve 'aḳlları ve bâtın yöninden mevc mevc (18) ḳatumuzda ḥāzırlardur ya'nî 'āşîḳān-ı Ḥudā ki varlıḳların fenā iderler, şanmā bir uğurda (19) ma'dūm olup giderler. Belki āftāb ṭulū' itdükde kevākib nihān olduḡı gibi [KB127b] (1) bunlar daḡı zuḥūr-ı tecellî-i İlāhî'de nihān olurlar. Ammā derūn yönünden mevc mevc fevc fevc bize (2) gelüp vāşıl olmaḳdadurlar. Bizüm yanumuzda bunlar ḥāzırlardur. Cüdālîḳ iḥtimālî ḳalmamışdur, (3) demek olur.

Pāy kûbān dest [KA92a] eşfān der-şenā
Nāz nāzān Rabbenā aḥyeytenā¹⁵³⁷ (1:3674)

Sûre-i Ḥāmîm Mü'min'de (4) olan āyet-i kerîmeye işāretdür: *Ḳālū Rabbenā emmettene'sneteyni*¹⁵³⁸ emettenā işneteyni bi-en (5) ḥaleḳtenā emvāten evvelen şumme şayyertenā emvāten 'inde inḳida'i acalinā ya'nî kāfirler cehennemde (6) diye “Ey bizüm Rabbümüz, sen bizi iki kerre öldürdün, bir öldürmesi ibtidā ḥalḳ eyledüḡi (7) vaḳt emvāt olduklarıdır.” demişler. Biri daḡı ecelleri yitişüp mevt-i ṭabî'i ile (8) öldükleri ola ve *aḥyeytene'sneteyni* el-iḥya'uhū ūlā ve'l-iḥya'uhū el-ba'su ya'nî (9) bir iḥyā imiş evvel ḥalḳ eyledükde ḥayāt virdüḡidür ve biri daḡı ba's için olan (10) ḥayātdur demişler. Ve ba'zılar demiş mevt-i evvel ecel yetişdükde olan mevtdür. (11) Mevt-i şānî ḳabrde olandır. Ḥayāt-ı evvel [İÜ103b] ḳabrde su'āl için iḥyā eyledüḡidür (12) ve şānîsi ba's için iḥyā eyledüḡidür demişler. Ammā Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu (13) mevt-i evvelden murād mevt-i iḥtiyārîdür, *mūtū ḳable en temūtū*¹⁵³⁹ maẓmūn-ı şerîfince (14) ve mevt-i şānîden murād mevt-ṭabî'îdür. Ke-zālîḳ ḥayāt-ı evvelden murād ḥîn-i velādetden (15) olan ḥayātdur. Ve ḥayāt-ı şānîden murād mevt-i iḥtiyārîden sonra ḥāşıl olan (16) ḥayāt-ı ebediyyedür ki beḳābî'llāhdur. Pes bu maḳāma yitişüp ol ḥayāt-ı ebediyyeye vāşıl (17) olan evliyā vü 'āşîḳān-ı Ḥudā şarāb-ı ḥām-ı tecellî ile mest u ṭarab-nāk olup (18) şūr u şevḳiyle pāy-kūpan dest-efşān nāz-nāzān u ḥırāmān u serāyān (19) olup dirler ki Rabbenā aḥyeytenā bi-ḥayāti'l-ebediyye¹⁵⁴⁰. **Mışrā'**:

¹⁵³⁶ ... Bir de bakarsın, hepsi birden toplanıp huzurumuza çıkarılmışlardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Yasin: 53).

¹⁵³⁷ Ayak vurarak, rast ederek, “Ey Rabbimiz! Bizi dirilttin” diye nazlı nazlı övgüde bulunurlar.

¹⁵³⁸ Onlar da şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün.” (Kur'ân-ı Kerîm, Mümin: 11).

(10) demişler: - İÜ.

¹⁵³⁹ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

¹⁵⁴⁰ Rabbimiz bizi ebedi bir hayata dirilttin.

Ân celüd u ân ‘azām-ı rîhte
Fârisân geşte [KB128a] (1) ğubâr engîhte¹⁵⁴¹ (1:3675)

Sûre-i Benî İsrâyl’de olan âyet-i kerîmenüñ maẓmûnıdır ki *Ve kâlû e izâ-kunnâ ‘izâmen* (2) *ve rufâten e innâ le meb‘ûşüne halkan cedîden*¹⁵⁴². Yanî kâfirler ki münkir-i ba‘ş u haşrdurlar, didiler. (3) “Âyâ şol vakte [SE123b] ki biz mürür-ı eyyâmla ‘izâm ya‘nî çürümüş üstüh‘ânlar olup ve bedenlerümüzi (4) toprak yiyüp rîze rîze olduğumuzdan sonra tekrâr meb‘ûş olup halk-ı (5) cedîd ile ter ü tâze olur muyuz? Ya‘nî istib‘âd itdiler ki çürüyüp toprak olduğdan (6) sonra nice mümkündür ki tekrâr hayât bulup ba‘ş olunavüz.” didiler. Ammâ Hâzret-i Mevlânâ buyururlar ki (7) şöyle çürüyüp hâk olduğdan sonra

Fârisân geşte ğubâr engîhte

Farslar (8) ölüp toz kıpararak dîvân-ı haşre gelürler. Nitekim Hâzret-i Hudâ sûre-i Kehf’de buyurur: (9) *Yevme nahşuru’l-muttaķîne ile’r-Raḥmâni vefden*¹⁵⁴³ Yevme nahşuru’l-muttaķîne ya‘nî zıkr eyle şol günü ki (10) biz cem‘ iderüz muttaķileri, *ile’r-Raḥmâni* ilâ Rabbihimu’llezi ğammerahum bi-raḥmetihi ya‘nî muttaķileri cem‘ (11) iderüz Rableri cânibine. Şol Rab ki kendüleri raḥmetiyle müstaġrak eylemişdür yâhud (12) *ilâ-cenneti’r-Raḥmani* taķdîrine olan muzâf maḥzûf ola, *vefden* vâfidîne kemâ yefidu’l-vuffâdu ‘ale’l-mulûki (13) muntezîrine li-kerâmetihim ve en‘âmihim ya‘nî biz muttaķileri cem‘ iderüz Raḥman cânibine yâhud (14) cennet-i Raḥmân’a cennet nâķalarınıñ üzerine süvâr oldukları hâlde ya‘nî anları cennete (15) nâķalarına bindirüp [KA92b] cennete iletürler. Ve İmâm-ı Kuşeyrî kuddise sırrıhu buyurur: Ki ehl-i tâ‘ât necâyib-i tâ‘ât u ‘ibâdâta (16) süvâr olalar. Ve bir kavm dahı merākib-i himem ü neyyâte süvâr olalar. Merākib-i tâ‘âta süvâr olanlar (17) cennet tâlibleri olalar. Anları ravza-yı cinâna vâşıl iderler. Ve şunlar ki necâyib-i himmete (18) süvâr olurlar anlar Hudâ tâlibleri ola. Anları kırb-ı [İÜ104a] Raḥmân’a vâşıl ideler. Pes Hâzret-i Mevlânâ’nuñ (19) “Şol kimseler hâk oldılar ki ölmezden öñdin öldiler, anlar Fârisân-ı meydân-ı rızâ-yı [KB128b] (1) Hudâ olup kırb-ı Raḥmân buldılar, didüġi ġürüh-ı ‘aşıkâna işâret olur ki Hudâ (2) tâlibleridürler.

Mî-ne-bînî şun‘-ı Rabbânî-râ

¹⁵⁴¹ Dökülmüş o deriler ve o kemikler, toz kaldıran atlar olmuş.

¹⁵⁴² Dediler ki: “Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla dirilecekmışiz, biz mi?” (Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ: 49).

(8) Kehf: Meryem İÜ.

¹⁵⁴³ O ġün Allâh’a karşı gelmekten sakınanları Raḥman’ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağız. (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 85).

(15) - : nâķelerine bindirüp cennete İÜ, KA.

(16) merākib-i: - İÜ, KA.

(19) - : anlar İÜ, KA.

Ki keşid ū mūy-ı pīṣānīt-rā¹⁵⁴⁴ (1:3679)

Ya' nī (3) Perverdigār'ın ūn şun'ını görmez misün ki sen 'ademde qarār tutmuş iken vücūda (4) gelmek istemezken senün perçemünden çeküp seni mülk-i vücūda getürdi. Nitekim (5) Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Hūd'da buyurur: *ve mā min-dābbetin illā huve āḥizun bi-nāşiyetiḥā*¹⁵⁴⁵ illā ve huve mālikun lehā (6) kādīrun 'aleyhā yuṣarrifuhā 'alā-mā yuridu bihā ve'l-aḥzu bi'n-nevāşī temşilun li-zālike ya' nī (7) debrenür kısmından bir şey yokdur. İllā Ḥaḳ Te'ālā anuñ üzerine ḥākim-i kādirdür irādeti (8) muḳtezāsınca taşarruf ider. Perçeminden tutucu demek temşildür.

Dīv (9) mī-sāzed cefānen ke'l-cevāb
Zehre nī tā def' güyed yā cevāb¹⁵⁴⁶ (1:3682)

Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i (10) Sebe'de: *Ya' melūne lehū mā yeşā'u min-meḥārībe ve temāşīle ve cefānin ke'l-cevābi ve* (11) *ḳudūrin rāşiyātin*¹⁵⁴⁷. *Ya' melūne lehū mā yeşā'u min meḥārībe* kuşūran ḥaşīneten ve mesākīne (12) şerifeten summiyet bihā li-ennehā yuzebbu 'anhā ve yuḥārabu 'aleyhā ya' nī biz Süleymān'a gürūh-ı cinni (13) musaḥḥar kılduḳ. Anuñcün işlerler her ne dilerse muḥkem-i kaşrlardan ve şerīf-i meskenlerden. (14) Ve dimişler ki muḥārīb-i mevzi'-i ḥūbdur yüce ḳal'alar ve muḥkem ḥişārılar gibi, (15) zīrā Yemen diyārından Ḥazret-i Süleymān için dīvler çok ḳal'alar yapmışlar Mervāḥ (16) u Pulnūn u Honende vü Haḳīze vü Filḳavm u Ğumrān gibi, *ve temāşīle* şuveran vetemāşīlu li'l-melā'iketi (17) ve'l-enbiyā'i 'alā-mā i'tādu mine'l-'ibādāti li-yerāḥā'n-nāsu fe-yu' iddu naḥve (18) 'ibādātihim ve ḥurmetuhu et-teşāvira şer'un muceddedun ve ruviye ennehum 'amilu fī-esfeli kursiyyihi (19) ve nesrayni fevḳahu fe izā erāde en yeş'ude besetā'l-esedāni lehu zīrā'ayhimā ve izā ḳa'ada [KB129a] (1) zāllehu en-nesrāni bi-ecniḥatihimā ya' nī ve daḥı şüretler düzerlerdi melāyikenün ve enbiyānuñ (2) 'aleyhi's-selāmuñ şüretlerin düzerlerdi, 'ibādet iderken nice ḥuzū' ile turlarsa (3) ol üslūb üzre düzerlerdi tā ki ḥaḳ anlaruñ ḥuzū' vü ḥuşū' la 'ibādet (4) eyledügin görüp kendüler daḥı ol üslūb üzre 'ibādet ideler ve ol zamānda (5) ittiḥāz-i taşāvīr mubāḥ idi ve rivāyetdür ki taḥtınuñ ayaḡında iki arslān şüreti (6) düzmişler idi ve taḥtınuñ üstinde iki kerkes şüreti düzmişler idi. (7) Ḳaçan taḥta çıksa arslānlar ellerin uzadurlardı. Ḥazret-i Süleymān ṭayanaraḳ (8) çıkardı. Ḳaçan taḥt

¹⁵⁴⁴ İlahī yaratışı görmüyor musun? O, seni perçeminden çekti.

(5) - : sūre-i Hūd'da İÜ.

¹⁵⁴⁵ Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. (Kur'ân-ı Kerīm, Hud: 56).

¹⁵⁴⁶ Şeytan "Havuz büyüklüğünde kaseler" yapardı, reddedecek veya cevap verecek cesareti yoktu.

¹⁵⁴⁷ Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz igib çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlar. (Kur'ân-ı Kerīm, Sebe: 13).

(2) 'ibādet iderken nice ḥuzū' ile turlarsa ol üslūb üzre düzerlerdi: - İÜ, KA.

üzerine otursa ol kerkesler kanatların açup gölge (9) iderlerdi, [KA93a] ve *cifānin* ve *şıhāfīn* ve daḥı Hāzret-i Süleymān içün düzerlerdi [İÜ104b] ağaçdan (10) kāseler, *ke'l-cevābi* ke'l-ḥīyādi'l-kibāri cem' u cābiye mine'l-cibāyeti ve hiye (11) mine's-şifāti'l-ğālibeti ke'd-devābbi ya' nī kāseler düzerlerdi büyük havzlar gibi. Cevāb cābiyenüñ (12) cem'idür, cibāyetdendir. Şifāt-ı ğālibedendür devābb gibi, ve *ḳudūrīn rāsīyātīn* şābitātīn (13) 'ale'l-etānī lā-yenzilu li-'azametihā ve çölmekler düzerlerdi sepāye üzerinde turur büyük (14) olduğundan anı indirmek ve ḳaldırmaḳ ḳābil degül. **Rivāyetdür** ki on biñ ṭabbāḥı (15) var idi ki bu çölmeklerde yemek bişirürlerdi. Pes Hāzret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu nefse (16) ḥiṭāb idüp buyururlar ki “Ey dīv şıfatlu nefsi! İş işle ki Süleymān zindedür. Bu (17) Süleymān ölmez, ḥay u ḳayyūmdur. Dīvler ol Süleymān ḥidmetinde nice muṭī' oldılar ise (18) sen daḥı bu Süleymān' uñ emrine muṭī' olup ḳulluğundan ḥālī olma. Dīv buyururlar: (19)

Ver tu dest ender münāşib mī-zenī
Hem zi-ters est anki cānī mī-kenī¹⁵⁴⁸ (1:3684)

Eger sen elüñi manşıblara urursañ [KB129b] (1) ya' nī dünyā manşıbına ṭālib olursañ ol senüñ ölmeden ḳorḳup āḥirete gitmege (2) ikrāḥ itdügüñdendir. Ammā bu manşıba ṭālib olmaḳ ve ölmeden ikrāḥ itmek yok yire (3) cān çekmekdür. Allāh' uñ emrinden ḳaçmaḳ olmaz, hemān teslīm olmaḳ yegdür. **Hikāyet:** Ağniyādan (4) bir kimse Resūlu'llāh ḥidmetine gelüp didi ki “Yā Resūlu'llāh, benüm göñlüm ölümünden ziyāde ḳorḳar (5) ve āḥiret cānibine gitmege māyil degüldür, nice olur benüm ḥālüm?” didi. Hāzret buyurdılar ki mālūñı (6) āḥirete gönder, tā göñlüñ ol cānibe māyil ola. Zīrā herkes ol ṭarafa meyl ider ki mālı orada ola. (7)

Tu nemī dānī ki ḥaşmānet kī end
Nāriyān ḥaşm-ı vüçüd-ı ḥākī end¹⁵⁴⁹ (1:3693)

Nāre mensüb olanlar ḥāke mensüb olanlaruñ (8) vüçüdına ḥaşmdurlar ya' nī şeyāṭīn insānuñ ḥaşmı dirler. Bu ḥaşm-ı pinhāndan ihtirāz lāzımdur. (9) Nitekim Hāzret-i Hudā süre-i 'Arāf'da buyurur: *İnnehū yerākum huve ve ḳabīluhū min-ḥayṣu* (10) *lā-teravnehum*¹⁵⁵⁰ ta' līlun li'n-nehī ve te'kidun li't-taḥzīri min-fitnetin ve ḳabīluhū cunūdun ya' nī taḥḳīḳan (11) İblīs sizi görür, o ve anuñ cünüdī ' askerleri bir yirden ki siz anları görmezsiniz ya' nī (12) cisimleri laṭif olmağla siz anları göremezsiz. Ammā sizi anlar görürler. Cisimlerüñüz ğālīz (13) ü keşif olduğu için. Pes [SE125a] böyle düşmenden ḥazer lāzımdur.

¹⁵⁴⁸ Sen dünya makamlarını elde etsen, yine korkudan can çekişmekteisin.

¹⁵⁴⁹ Sen düşmanlarının kim olduğunu bilmiyorsun. Ateşten olanlar, topraktan varlığın hasmıdır.

¹⁵⁵⁰ Şüphesiz ki o ve kabilesi onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. (Kur'ân-ı Kerīm, A'râf: 27).

Nār-ı şehvet mī-ne-yārāmed be-āb (14)
Z'ānki dāred ṭab' -ı düzaḥ der-' azab¹⁵⁵¹ (1:3698)

Şehvet nārı suyla sākin olmaz. Zīrā cehennem ṭabī' atın ṭutar (15) ' azābda. Ya' nī cehennem toymaduḡı gibi nefis daḡı toymaz. Nitekim Ḥaḡ Te' ālā sūre-i Ḳaf'da (16) cehennem vaşfında buyurur: *Yevme neḡūlu li-cehenneme heli'mtele 'ti ve tuḡūlu hel* (17) *min-mezīdin*¹⁵⁵² su' ālun ve cevābun ci'e bi-himā li't-taḡyil¹⁵⁵³ [İÜ105a] ve't-taşvīr ve'l-ma' nā [KA93b] ennehā me' a (18) ittisā' iha teṭruḡu fihā el-cinnetu ve'n-nāsu fevcen fevcen ḡattā temle'e ke-ḡavlihi le-emle'enne cehenneme ve innehā (19) mine's-si'ati bi-ḡayṣu yedḡuluhā men yedḡuluhā ve fihā ba'de ferāḡin ev ennehā mine's-şiddeti [KB130a] (1) zefīriha ve ḡiddetuhā ve teşebbusihā bi'l-'uşāti ke'l-mustekşiri lehum ve't-ṭālibu li-ziyādetihim (2) ya' nī zīkr eyle yā Muḡamed şol ḡüni ki dirüz cehenneme “Āyā ṭolduñ mı?” Zīrā (3) va'de eylemişdür cehennemi ṭoldurmaḡa cin ü insün kāfirleriyle, *ve tuḡūlu* cehennem diye ki (4) *Hel min-mezīdin* Āyā ziyāde var mı? Bu istifhām su'āl ma' nāsınadır ya' nī ziyāde eyle diye (5) su'āl u cevābdur ki bu vechle ḡetürilmişdür taḡyil ü taşvīrdan ötüri. Ma' nā dimek (6) olur ki cehennem ḡāyet vāsi' olduğındandır ki cin ü insden fevc fevc bıraḡılduḡca (7) feryād idüp *hel min-mezīdindür. Nūrukum etfe'e nāra'l-kāfirīne* sizün nūruñuz kāfirlerün (8) nārın söyündürdi. Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh 'aleyhi's-şalāti ve's-selām buyurdi. (9) Cehennem mü'minleri gördükde feryād idüp dir ki *cuz yā mu'min fe-inne nūrake* (10) *aṭfe'e nārī*¹⁵⁵⁴, ya' nī tizce ḡeç ey mü'min taḡḡıkan senün nūruñ benüm nārımı (11) söyündürdi.

Nūr-ı İbrāhīm-rā sāz ūstād
Çe kuşed in nār-rā nūr-ı Ḥudā¹⁵⁵⁵ (1:3700)

Ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selāmuñ nūrın kendüñe (12) ūstād eyle tā ki nār-ı şehvete ve nār-ı cehenneme yanmayasın, zīrā İbrāhīm'ün nūrı (13) Nemrūd'ün nārın söyündürdi. Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Enbiyā'da ḡaber virdi (14) *Ḳulnā yā nāru kūnī berden ve selāmen 'alā İbrāhīme*¹⁵⁵⁶ *zāte eberdin ve selāmin ey ubrudī berden ḡayra ḡarrin* (15) ya' nī biz didük ey āteş şāḡib-i burūdet ve selāmet ol, 'Alā-İbrāhīme: İbrahim üzerine. (16) İbn-i

¹⁵⁵¹ Şehvet ateşi suyla sakinleşmez. Çünkü azapta cehennem tabiatı vardır.

¹⁵⁵² O gün cehenneme “Doldun mu?” deri. O da “daha var mı?” der. (Kur'ân-ı Kerîm, Kaf: 30).

¹⁵⁵³ Tahayyül ettirmek için getirilmiş bir soru ve cevaptır.

(3) kâfirleriyle: kâfirlerinden; - : cehennem İÜ, KA.

(4) - : diye İÜ, KA.

¹⁵⁵⁴ Geç ey mümin zira senin nurun benim narımı söndürdü. (Sehâvî, Mekasîd: 174).

¹⁵⁵⁵ Bu ateşi ne söndürür? Allah'ın nuru. İbrahim'in nurunu usta edin.

¹⁵⁵⁶ “Ey Ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol” dedik. (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 69).

‘Abbās radıya’llāhu buyurdi ki eger bürden dise ve selāmen dise mümkün idi ki Hāzret-i (17) İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām şuvukdan helāk olaydı.

Key siyeh kereded zi-āteş rû-yı hûb (18)

Ya‘nî ma‘nāsı yûzi hûb olan ya‘nî mü’mîn-i muttakî ve ‘ârif-i kâmil olan şehvet (19) âteşinden yüz qaralığı hâşıl eylemez.

Kûv nehed gulgüne ez-takvâ’l-kulûb¹⁵⁵⁷ (1:3705)

Zîrâ yüzine ol rû-yı hûb olan mü’mîn [KB130b] (1) gulgüne qor takvâdan Nitekim Hāzret-i Hūdā sūre-i Yûnus’da buyurur: *E lâ-inne (2) evliyā’a’llāhi lâ-havfun ‘aleyhim ve lâ-hum yahzenûne ellezîne âmenû ve kânû yetteķûne (3) lehumu’l-buṣrā fi’l-ḥayati’d-dunyā ve fi’l-âḥirati*¹⁵⁵⁸. *E lâ-inne evliyā’a’llāhi ellezîne yetevellevnehu (4) bi’t-tā’ati ve yetevellāhum bi’l-kerāmeti ya‘nî bilûn ve āgāh oluñ ki Hāḳ Te‘ālā’nuñ (5) dostları şol dostlar ki Allāh Te‘ālā’ya dostluķ [İÜ105b] iderler ‘itā’atle (6) ya‘nî tā’at u ‘ibādet itmekle Allāh daḫı anlara dostluķ ider kerāmet virmekle, (7) lâ-havfun ‘aleyhim min-laḫuķun mekrūhun ya‘nî ol Allāh dostlarınınñ üzerine (8) ḥavf yokdur mekkāre vü şedāyid yitişmekden, ve lâ-hum yahzenûne bi-fevāti (9) me’mûlin ve daḫı anlar maḫzûn u ğamnāk olmazlar meķāşid u meṭālibûn (10) fevtinden ötüri. Zîrâ Hāḳ Te‘ālā anlara ma’mûllerin müyesser ider, ve’l-āyetu ke-mucmelin fesserahu (11) qavluhu¹⁵⁵⁹, *ellezîne âmenû ve kânû yetteķûne* ve kîle ellezîne âmenû ve kânû yetteķûne beyāne li-tevellihim lehu (12) ya‘nî evliyā şunlardur ki imān getürdiler ve takvā idici oldılar, *lehumu’l-buṣrā (13) fi’l-ḥayati’d-dunyā* ve huve mā beṣṣerā bihi’l-mutteķîne fi-kitābihi ve ‘alā-lisāni nebiyyihi ve mā (14) yurihim fi’r-ruya’ş-şaliḫa ve mā seneḫa lehum mine’l-mukāṣefāti ve buṣra’l-melā’iketi (15) ‘inde’n-nez‘i ya‘nî muştluķ anlara dūnyā dirliğinde beşāretten murād Allāh Te‘ālā kitāb-ı (16) kerīminde muttakîler ḥaḳķında buyurduğı ola ve lisān-ı nebīden şalla’llāhu ‘aleyhi (17) ve sellem beşāret itdüğı ola ve rüyā-yı şāliḫada gösterdüğı ola. Yumn u bereket (18) ve mükāṣefāt-ı ‘atā kılduğı ola veyā maḫall-i rūḫda nez‘-i rūḫda melāyikenüñ beşāret kılması (19) ola, *ve fi’l-âḥirati* teteleķķa’l-melā’ike iyyāhum muslimîne mubeṣṣirine bi’l-fevzi ve’l-kerāmeti ya‘nî [KB131a] (1) muttakîlere āḫiretde daḫı beşāret vardur ya‘nî melāyike muttakî*

¹⁵⁵⁷ Gönüllerin takvasıyla alıķ sürünen güzel yüz, ateşten nasıl kararır?

(19) ol rû-yı hûb olan mü’mîn: - SE, İÜ, KA.

¹⁵⁵⁸ Bilesiniz ki Allah dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah’a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. (Kur’ân-ı Kerim, Yûnus: 62-64).

¹⁵⁵⁹ Ve ayet mücmel bir ifade olmakla şu sözü bunu açıklamaktadır.

(18) maḫall-i rūḫda nez‘-i rūḫda: maḫall-i nez‘-i rūḫda; kılması: vermesi İÜ, KA.

olanları karşılayup (2) selām virüp [SE126a] sizün için fevz ü kerāmet vardır diyü beşāret virdükleridir. (3) Şeyhü'l-İslām kıddise sırrıhu buyurur: Allāh dostlarına iki beşāret vardır. Biri (4) dünyāda biri āhıretde. Der-i dünyā şenāht u der-i āhıret-i nevāht der-in serāy-ı sürür mücāhede (5) ve der-ān serāy-ı nūr müşāhede incā şafā vü vefā ancā radā vü likā¹⁵⁶⁰. (6)

Beyt:

[mef'ülü/mefā'ilün/mefā'ilün/fe'ilün]
Ez-ni' met-i in cihān şenā-yı tu bes est
Ve'z-devlet-i ān cihān likā-yı tu bes est¹⁵⁶¹

ÂTEŞ ÜFTÂDEN (7) DER-ŞEHR¹⁵⁶²

Guft ān āteş zi-āyāt-ı Hudāst
Şu' le ez-āteş-i buhl-i şumāst¹⁵⁶³ (1:3712)

Ya' nī ol āteş sizün buhlünüz (8) āteşinden bir şu' ledür sizün mālunuzu yakmak için. Zīrā Haḫ Te' ālā şehinün mālına hulf (9) ve baḫilük mālına telef virür. Nitekim iki feriştenün du' āsıdur: *Allāhumme a'ti kulli (10) munfiḫin ḫalefen ve a'ti kulle mumsikin teleffen*¹⁵⁶⁴ Ḥazret-i Resūl'llāh şalla'llāhu (11) 'aleyhi ve sellem buyurur: *Ḥaşşinu emvālekum bi'z-zekāti ve dāvu merāḫakum bi's-şadaḫati ve'steḫbilu* (12) *enva'a'l-belā'i bi'd-du'a*¹⁵⁶⁵ ya' nī hıfz eyleñ mālunuzu zekātın virmekle ve devā eyleñ marizlerünüzē şadaḫa virmekle ve istiḫbāl eyleñ (13) envā'-ı belāyı du' ā ile.

HUDĀ ENDAHTEN-İ HAŞM BER RŪY-I 'ALĪ KEREMU'LLĀHĪ VECHE¹⁵⁶⁶

Der-şecā' at şir-i Rabbānistī (14)
Der-mürüvvet ḫod [İÜ106a] ki dāned kīstī¹⁵⁶⁷ (1:3731)

¹⁵⁶⁰ Dünyanın kapısı bilgi, ahiretin kapısı merhamet; bu mutluluk sarayında mücahede, o nur sarayında ise müşahede; burada sefa ve vefa orada ise rıza ve görüşme.

¹⁵⁶¹ Bu dünya nimeti olarak sana şükürde bulunmak kafidir. Öbür dünyanın zengiliği olarak da seni görmek kafidir.

¹⁵⁶² ŞEHİRDE YANGIN OLMASI

¹⁵⁶³ Ömer dedi: "O ateş, Allah'ın işaretlerindendir; sizin cimrilik ateşinizden bir alevdir.

(8) - : āteş İÜ, KA.

¹⁵⁶⁴ Allahım infak edenin malını yerine koy, elini sıkı tutanın malını yok et. (Yılmaz, 38).

(11) - : buyurur İÜ, KA.

¹⁵⁶⁵ Mallarınızı zekatını vererek koruyunuz. Hastalarınızı, sadaka ile tedavi ediniz. Belaya karşı duayı hazırlıkta tutunuz. (Yılmaz, 206).

(12) - : ve devā eyleñ marizlerünüzē şadaḫa virmekle İÜ, KA.

¹⁵⁶⁶ DÜŞMANIN, MÜMİNLERİN EMİRİ ALİ'NİN –ALLAH YÜZÜNÜ MÜKERREM KILSIN- YÜZÜNE TÜKÜRMEŞİ

¹⁵⁶⁷ Yiğitlikte Allah'ın aslanısın; insanlıkta, bizzat kim bilir kimsin?

Ya' nî şecā' atde şîr-i Hudā'sın ve mürüvvette kim bilür ki sen kimsün. (15) Ya' nî mürüvvette kimse senün vaşfuñ idemez. **Hikāyet:** Bir A' rābî Hāzret-i 'Alî'nün keremu'llāhu (16) veche huzūr-ı şerīfine gelüp didi ki, yā emirü'l-mü'minîn saña şikāyetimüz var bir (17) zālinden ki küçüklere küçüklüğünden ötüri şefkat itmez ve büyüklere büyüklüğünden (18) ötüri hürmet itmez. Ya' nî cefā itmede şağîr ü kibîri berāber tutar. Hāzret-i İmām (19) buyurdılar ki kimdür ol A' rābî didi ki faķîrlükdür. Emirü'l-mü'minîn 'Alî keremu'llāhi veche ol **[KB131b]** (1) A' rābîye on biñ akçe ihsān eyledi ve didi ki *ya veche'l-'arabî bi'llāhi ve rasūlihi* (2) *kullema etake haşmuke mute'arriḍan fe'rci' ileyye mute'avvizen*¹⁵⁶⁸.

Der-mürüvvette ebr-i Mūsāyî **[KA94b]** be-tîh
Kāmed ez-vey ḥ'ān u nān (3) u bî-şebîh¹⁵⁶⁹ (1:3732)

Mürüvvette Hāzret-i Mūsā'ya Tîhe'de gelen ebr gibisin **[SE126b]** ki ol ebrden ḥ'ānumān-ı bî-naẓîr (4) geldi. Nitekim Hudā-yı Te'ālā sūre-i Bakara'da haber virür: *ve zallelnā 'aleykumu'l-ğamāme ve enzelnā* (5) *'aleykumu'l-menne ve's-selvā*¹⁵⁷⁰.

Kem ne-şud yek rüz ez-ān ehl-i recā¹⁵⁷¹ (1:3736b)

Kulū min-ṭayyibāti mā (6) *razeḡnākum*¹⁵⁷², maẓmūnınca kırk yıl ḥ'ānmān-ı āsmānî ki cānib-i Haḡ'dan māyidedür, ol (7) ehl-i recādan munḡaṭı' olmadı.

Tā-hem işān ez-ḡasîs-i ḥ'āstend
Gend nā vü terre vü ḡas ḥ'āstend¹⁵⁷³ (1:3737)

Nitekim (8) sūre-i Bakara'da buyurur: *Ve iz-ḡultum yā Mūsā len naşbira 'alā-ṭa'āmin vāḡidin fe'd'u lenā* (9) *Rabbeke yuḡric lenā mimmā tunbitu'l-arḡu min-baḡlihā ve kıṡṡā'ihā ve fūmihā ve 'adesihā ve* (10) *başalihā*¹⁵⁷⁴ Ya' nî yād eyleñ şol zamānı ki didiñüz yā Mūsā biz hergiz şabr idemezüz dāyimā bir (11) dürlü ṭa'ām yemege ki menn ü selvādur. Pes du'ā eyle bizden ötüri Rabbüñe ve andan dile tā ki ḡudretiyle (12) iḡrāc eylesün ol şeylerden ki zemīn bitürür ya' nî zemīnden Allāh Te'ālā bitürür, *min-baḡlihā* (13) zemīnün sebzelerinden

¹⁵⁶⁸ Ey Arapların yüzü, Allah ve rasulü hakkı için her ne zaman sana düşmanların gelirse sen de sığınmak için bana dön.

¹⁵⁶⁹ İnsanlıkta, Tîh çölünde Musa'nın benzersiz sofrası ve ekmek inen bulutusun.

¹⁵⁷⁰ Bulutu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bildircin indirdik. “Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiye” (dedik). (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 57).

¹⁵⁷¹ ...Ümit edenlerden bir gün eksilmedi.

¹⁵⁷² ...rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiye... (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 57, 172; A'râf:160).

¹⁵⁷³ Neticede onlar pıhtıdan ayağa kalktılar; pırasa, tere ve marul istediler.

¹⁵⁷⁴ Hani, “Ey Mūsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 61).

(10) hergiz: - İÜ, KA.

ve terelerinden, *ve kıṣṣā'ihā* ve hıyārdan ve acūrdan, *ve fūmihā* (14) ve buġdāyından yāhūd şārmusaġından, *ve 'adesihā* ve daḥı mercūmeginden, *ve baṣalihā* (15) ve daḥı şoġanından. Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki benī İsrāyīl ḥasīslıklarından kākıldılar zaḥmetsüz (16) āsmāndan gelen māyideyi kıoyup pırasa vü tere vü mārūl ṭaleb itdiler. Hāḳ Te'ālā'nuñ (17) ni' metinūñ kadrin bilmedüklerinden.

Ümmet-i Aḥmed ki hestend ez-kirām

Hāzret-i Aḥmed'ün (18) ümmeti ki *kuntum ḥayra ummetin uḥricet li'n-nāsi*¹⁵⁷⁵ hükmince *ve ke-zālike ce'alnākum (19) ummeten vasaṭan*¹⁵⁷⁶ mūcibince kirāmdandurlar [İÜ106b] anlaruñ üzerine.

Tā-kıyāmet hest bākī ān ṭa'ām¹⁵⁷⁷ (1:3738) [KB132a] (1)

Kıyāmete dek ol ṭa'ām bākīdür.

Çun ebeytu 'inde Rabbī fāṣ ṣud
Yuṭ'ım u yusḳī kināyet (2) zāṣ ṣud¹⁵⁷⁸ (1:3739)

Bu beyt bu ḥadīṣ-i şerīfden iktibās olınmışdur. **Rivāyetdür**, Hāzret-i (3) Sultān-ı Enbiyā şavm-i vişāl iderdi. Ya' nī iki üç gün muttaşıl giceyi gündüze (4) ve gündüzi giceye ulaşıdırup şā'im olurlardı. Aşḥābdan ba'zıları (5) Resūl-ı Hudā'ya bu 'ilmde teşebbih kākıd eylediler. Hāzret buyurdılar ki: *ıyyākum* (6) *ve'l-viṣāl ıyyākum ve'l-viṣāl ıyyākum ve'l-viṣāl ṣelāṣe merrāt*¹⁵⁷⁹. Ya' nī şavm-i vişālden (7) ḥazer eyleñ diyü buyurdılar. Üç kerre [SE127a] *kālu fe-inneke yā Rasūla'llāh* didiler ki Hāzretünüz şavm-i (8) vişāl ider yā Resūla'llāh *kāle innī lestu ke-eḥadikum* didiler ki ben sizūñ birünüz gibi (9) degülüm. Bu ḥuşuşda *innī ebitu 'inde Rabbi yuṭ'imunī ve yeskinī* taḥḳīkan ben Rabbümüñ kātında (10) giceledüm. Beni yedürdi ve içürdi. Pes Hāzret-i Mevlānā buyurur ki *yuṭ'imu ve yesḳī* kināyetdür (11) ol nefāyis-i ḥākāyık-ı Rabbāniden ki ol maḳāma yitişen sālīke müyesserdür. Ve ümmet-i (12) Muḥammed'den evliyāu'llāh olanlara kıyāmete dek ol ṭa'ām bākīdür.

V'ān yekī se māh (13) mī-bīned be-hem

(15) - İsrāyil: Benī İsrāyil SE, İÜ, KA.

¹⁵⁷⁵ Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 110).

¹⁵⁷⁶ Böylece sizleri orta bir ümmet yaptık. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 143).

¹⁵⁷⁷ Ahmed'in ümmeti! Değerlilerdensiniz; kıyamete kadar o yemek kalıcıdır.

¹⁵⁷⁸ "Rabbimin katında gecelerim" –hadisi- açığa çıkınca, "Beni yedirir ve içirir" –hadisi- yemekten kinaye oldu.

¹⁵⁷⁹ Şu'ayb El-Arnaût, Tahricü'l-Mesned: 7229.

Ol kimsenüñ ki çeşm-i haķīkat-bīni güşādedür. Şerī‘at ü tarīkat ü haķīkat ki (14) nūrāniyyetde [KA95a] māh meşābesindedür, görür. Üçünñ dahı haķķın edā ider.

İn se kes (15) be-n’şaste yek mevzu‘ ne‘em¹⁵⁸⁰ (1:3752)

Ya‘nī üç kimse bir yirde ve bir şüretde bir dīnde bir mezhebde (16) ammā üçünñ mertebeleri birbirine muvāfıķ degül. Eger ‘ibādetde ve eger ‘itikātda ve (17) eger sülükda Enes İbn Mālik’den rağıa’llāhu ‘anh mervīdür ki Hāzret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu (18) ‘aleyhi ve sellem buyurur: *izā-kane aķiru’z-zemān şārat ummeti şelāşe fırķatin fırķatūn* (19) *ya‘budūna’llāhe hālīşan ve fırķatun ya‘budūna’llāhe riyā’en ve fırķatūn ya‘budūna’llāheli-yeste’kilu bihi’n-nāse*¹⁵⁸¹. [KB132b] (1) Pes her fırķanuñ bir mertebesi vardır. Evvelki fırķa üç māh görür. Fırķa-i şāniye bir māh görür. (2) Fırķa-i şālīşe ‘ālem-i tārīk görür. *Men kāne fī-hazihī a‘mā fe-huve fī’l-āķirati a‘mā*¹⁵⁸² hükmince (3) dünyā vü āķiretde nūr-ı Hāķ’dan eşer görmez. İmdi bīnā odur ki anuñ ‘ameli şerī‘at u tarīkat (4) u haķīkata muvāfıķ ola ‘amel-i şālīhā-yı hālīşan li-vechi’llāhi işleye. Tā esrār-ı haķīkat-ı (5) İlāhiyye’ye vāşıl ola.

Rāz be-g’şā ey ‘Aliyyi Murtażā
Ey pes sū’i’l-ķazā ħüsnü’l-feżā¹⁵⁸³ (1:3756)

Rāzı aç ey ‘Aliyyi Murtażā (6) ey sū’i’l-ķazā ardınca ħüsnü’l-feżā olan ‘Alī. Zīrā yaramaz ķazā gelmişken helāk (7) olmağı muķarrer itmiş iken beni āzād idüp bir feżā-yı emn ü amāna vāşıl eyledüñ ki senüñ (8) feyzüñden baña bu sū’i’l-ķazā ħüsnü’l-feżā ve ravza-i rızā oldu. [İÜ107a] ‘asā en tekrahū (9) şey’en ve huve ħayrun lekum¹⁵⁸⁴ muķteżāsınca yaramaz zann itdügüm benüm haķķumda iyilik oldu. (10) Ve ķaşd itdügüm isā’at ihsāna tebdīl oldu.

Ümmet-i vaĥdī yekī vü şad hezār¹⁵⁸⁵ (1:3785a)

Ya‘nī sen (11) ümmet-i vāĥidsün şüretā birsün ammā ma‘nāda yüz biñsün. Bu mışrā‘uñ ma‘nāsı (12) işāretdür bu ĥadış-i şerīfüñ mażmūnına ki ‘ālimun vāĥidun eşeddu ‘ale’s-şeytāni min-elfi (13) ‘ābidin¹⁵⁸⁶ ya‘nī bir ‘ālim biñ ‘ābiddin eşeddür şeytān üzerine.

CEVĀB GUFTEN (14) HĀZRET-İ EMİRÜ’L-MÜ’MİNİN¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸⁰ Biri de bir arada üç ay görür; bu üç kişi, evet, bir arada oturmuştur.

¹⁵⁸¹ El-Heysemî, Mecmu‘ü’z-Zevā’id: 10/353.

¹⁵⁸² Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür. (Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ: 72).

¹⁵⁸³ Ey Ali-yi Murteza! Ey kötü kazadan sonra güzel kaza! Sırrı çöz.

¹⁵⁸⁴ Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 216).

¹⁵⁸⁵ Bir kişilik ümmetsin. Birsin ama yüz binsin.

¹⁵⁸⁶ Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, Râmûzü’l-Ehâdis: 314.

¹⁵⁸⁷ MÜMİNLERİN EMİNİNİN CEVAP VERMESİ

Mā rameyte iz-rameyte der-ħirāb
Men çü tiğem v'ān zenende āftāb¹⁵⁸⁸ (1:3789) (15)

Ḥazret-i Melik-i Mutte'āl sūre-i Enfāl'de buyurdu: *ve mā rameyte iz-rameyte ve lākina'llāhe* (16) *ramā*¹⁵⁸⁹. Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem küffārla ceng iderken bir avuç (17) toprak alup küffāra karşı atdı. Ḥaḡ Te'ālā ol toprağı küffāruñ 'askerinüñ (18) gözlerine tıldurdu. Mü'minler hamle idüp kāfirleri bozup üzerlerine gālib oldılar. (19) Ḥaḡ Te'ālā buyurdu ki sen atmaduñ ol bir avuç toprağı atduguñ zamānda lakin Allāh atdı **[KB133a]** (1) ya'nī bir avuç toprağı leşker-i küffāruñ gözlerine vāşıl itmek maḡdūr-ı beşer degüldür. Egerçi (2) zāhiren ol toprağı sen atduñ ammā küffāruñ gözlerine biz vāşıl eyledük, biz anları (3) maḡlūb u maḡhūr eyledük. Bu mertebeye ḡurb-ı ferāyiz dirler. Bu mertebeye vāşıl olan (4) kimseden her ne fi'l zuhūr itse kendüden degüldür, cānib-i Ḥaḡ'dandır. Pes İmām-ı (5) 'Alī keremu'llāhi veche buyurur ki ben daḡı böyle olmuşumdur ḡarbde beşeriyyetümden bāḡı ḡalmış (6) şıfāt yokdur. Külliyyetle fānī olmuşumdur. Güyyiā ālet-i ḡarb-ı Ḥazret-i Ḥudā olmuşum. **[KA95b]** Benüm vücūdumdan (7) her ne zuhūr iderse Allāh emriyledür. Ḥaḡıḡatde fā'il-i muḡlaḡ O'dur. Biz arada bir ālet (8) gibiyüz hemān.

Ravza geştem gerçi hestem bū turāb¹⁵⁹⁰ (1:3801b)

Ḥazret-i İmām-ı 'Alī keremu'llāhu (9) veche kunyet-i mübārekleri Ebūturāb'dur. Ḳaçan anı ol nāmıla zıkr itseler şafā iderdi (10) ve şād olurdu. **Ḥikāyet:** Bu nāme sebep oldu ki bir gün Ḥazret-i Resūlu'llāh (11) 'aleyhi's-selām Ḥazret-i Fāḡıma'nuñ evine vardı. Ḥazret-i 'Alī'yi anda ḡazır bulmadı. (12) Ḥazret-i Fāḡıma'dan şırdı 'ammuñ oḡlı ḡandadır, didi. Ḥazret Fāḡıma eytdi benümle (13) anuñ mābeyninde bir nesne vāḡı' oldı. Baña bī-ḡuzūr olup ḡaşra gitdi. Benüm yanumda (14) ḡaylūle itmedi, didi. Ḥazret-i Resūl 'aleyhi's-selām bir kimseye buyurdu, Gör, (15) İmām-ı **[SE128a]** 'Alī ḡandadır, didi. Ol kimse gitdi yine gelüp mescidde yatur, didi. (16) Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā mescide **[İÜ107b]** varup Ḥazret-i İmām'ı yatur gördi. Ridā-yı (17) mübāregi omuzundan düşmüş ve arḡasınuñ ba'zı yiri toprak olmuş. Ḥazret-i (18) Resūlu'llāh yanına oturup mübārek eliyle arḡasınuñ topraḡın pāk idüp (19) *ḡum yā ebā turāb*¹⁵⁹¹ dirdi. Bu sebeble kunyet-i şerifleri Ebūturāb ḡaldı. Pes Ḥazret-i Mevlānā

¹⁵⁸⁸ Savaştā "Atıḡında, sen atmadın"ım. Ben kılıç gibiyim ve o vuransa, güneş.

¹⁵⁸⁹ Attıḡın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. (Kur'ān-ı Kerīm, Enfal: 17).

(4) - : fi'l İÜ, KA.

¹⁵⁹⁰ ...Ebū Turab/Topraklı isem de, bahçe oldum.

(12) - : Fāḡıma İÜ, KA.

¹⁵⁹¹ Kalk ey Ebu Turab

[KB133b] (1) Hâzret-i ‘Alî lisânında dir ki egerçi ben Ebûturâb’um ammâ ravza oldum. Zîrâ envâ‘ı şükûfe vü gül (2) ü lâle ve rengârenk cümle toprağda hâşıl olur. Pes bir ‘âlim ki ‘âmil ola ve bir mürşid ki kâmil (3) ola, ta‘lîm-i ‘amel eyleye, cihet-i dünyâda kadri yokdur. Hâk-i mezzellet pâyimâlidir. Ammâ ma‘nâ (4) yüzinden ravza-i ma‘ârif-i İlâhiyye ve hadîka-i a‘mâl-i şâliha olurlar.

Tâ eḥabbi’llâh âyed nām-ı men (5)
Tâ ki ebğazullâh âyed kām-ı men¹⁵⁹² (1:3803)

Bu hadîş-i şerîfün maзмünüdur: *Men eḥabbe li’llâhi ve ebğaða li’llahi ve a’tâ li’llâhi ve mene’a li’llâhi fe-ḳadi’stekmele imānehū* (6) ya‘nî bir kimse Allâh için muḥabbet eylese (7) ve Allâh için buğz eylese ve Allâh için a’tâ eylese ve Allâh için men’ eylese ya‘nî (8) virmese taḥkîk ol kimse imānını kâmil eyledi.

V’ân çe li’llâh mî-kunem taklîd nîst
Nîst (9) taḥyîl ü gümân coז dîd nîst¹⁵⁹³ (1:3806)

Ya‘nî ol nesneyi ki Allâh için iderüm taklîd degüldür, taḥyîl (10) ü gümân degüldür, başıret yönindendür bu kuluñ şıdkına. Ol âyet-i kerîme şâhiddür ki Hâk Teâlâ (11) sûre-i İnsân’da buyurdi: *Ve yuṭ’imûne’t-ta’âme ‘alâ-ḥubbihi miskînen ve yetîmen ve (12) esîran innemâ nuṭ’imukum li-vechi’llâhi lâ-nurîdu minkum cezâ’en ve lâ-şukûran*¹⁵⁹⁴. Ḥubbu’llâhi ev eṭ-ta’âmu (13) evi’l-iṭ’âmu ya‘nî iṭ’âm iderler ta’âmı Allâh muḥabbeti üzre ya‘nî Allâh’ı sevdüklerinden yâḥud (14) ta’âmı sevdüklerinden, zîrâ sevdüğü şey’i virmekte ecr çok olur. Ḥuşuşen ihtiyacları (15) kemâlde idi yâḥud iṭ’âmı sevdüklerinden, zîrâ infâk u iṭ’âm itmegi severlerdi (16) ve ḥayr itmegi severlerdi, *miskînen ve yetîmen ve esîran* ya‘nî esâra’l-kuffâr fe-innehu (17) ‘aleyhi’s-selâm kâne yu’tâ bi’l-esîr fe-yedfe’uhu ilâ ba’zî’l-muslimîne fe-yeḳûlu aḥsin ileyhi [SE128b] [KA96a] (18) evi’l-esîri’l-mu’mîn ve yedḥulu fihi’l-memlûk ve’l-mescun ve fi’l-ḥadîş ğarîmuk esîruk (19) fe-aḥsin ilâ-esîrik ya‘nî iṭ’âm iderler bî-māye olan faḳîrlere ve yetimlere olan sâyillere [KB134a] (1) ve esîrlere ki küffârda esîr olmuşlardur, zîrâ Hâzret ‘aleyhi’s-şalât (2) ve’s-selâm kaçan bir esîr götürseler anı şaḥâbeden ba’zısına ısmarlardı ve dirdi ki (3) iḥsanu ileyhe ya‘nî aña iḥsân eyle dirdi. Yâḥud murâd

(1) - : ammâ İÜ, KA.

(2) - : ve lâle İÜ, KA.

¹⁵⁹² Adımın, “Allah için sever” olması için; muradımın, “Allah için öfke duyar” olması için.

¹⁵⁹³ Allah için yapmakta olduğum, taklit değildir; hayal etme ve zan değildir. Görmekten başka bir şey değildir.

(10) - : kerîme İÜ, KA.

¹⁵⁹⁴ Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimseye şöyle derler:) “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.” (Kur’ân-ı Kerîm, İnsan: 8-9).

(15) severlerdi: - İÜ, KA.

(16) itmegi: - SE.

mü'minlerüñ esirleri ola. (4) Öyle olsa memlûk u mescûn dağı bu hâdde dâhil olur. Hâdisde vârid olmışdur ki (5) [İÜ108a] Hâzret-i Resûlu'llâh buyurdi: *Ġarimuk esîruk fe-aḥsin ilâ-esîrik*¹⁵⁹⁵, (6) *innemâ nuṭ'imukum li-vechi'llâhi* 'alâ-irâdeti'l-ḳavli bi-lisâni'l-ḥâli evi'l-maḳâli izâḥaten li-tevehhumi'l-menni ve (7) teveḳḳu'a'l-mukâfâti'l-muneḳḳışati li'l-ecri ya'nî bundan ğayrı degüldür ki biz sizi iṭ'âm iderüz. Li-vechi'llâhi Allâh'uß (8) rızâsın ve liḳâsın talebden ötüridür. 'Alâ-irâdeti'l-ḳavldür ya'nî böyle (9) dirlerdi yâ lisân-ı ḥâlle yâ ḳâlle minnet-i tevehhûmin ve mükâfât-ı tavaḳḳu'ın izâḥatden (10) ötürî. Zîrâ bunlar 'amelüñ ecrine noḳşân virür, *lâ-nurîdu minkum cezâ'en ve lâ-şukûran* (11) ya'nî muḳâbelesinde cezâ vü şükr taleb eylemezüz. **Beyt:**

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]
Her çe dehî mîde ü minnet meneh
V'ançe be-minnet dehî (12) ân ḥod medeh

Minnet ü mozdî ki der-iḥsân buved
Vaḳt-i cezâ mûcib-i noḳşân buved¹⁵⁹⁶

Ve 'an-İbn 'Abbâs inne'l-Ḥasen (13) ve'l-Ḥuseyn raḍiya'llâhu 'anhuma *meraḍâ fe'adehuma rasûlu'llâhi şalla'llâhu 'aleyhi* (14) ve *sellem fî-nâsin fe ḳâlu yâ eba'l-Ḥasen lev nezerte 'alâ-veledik fe-nezerâ* 'Alî ve Fâtîme raḍiya'llâhu (15) 'anhum ve *Fidḍa câriyetun lehum şavme şelâşin in beriyâ fe-şufiyâ ve mâ me'âhum şey'un fe'steḳraḍa* (16) 'Alî min-Şem'un el-ḥayberi şelâşe aşve'in min-se'îrin fe-taḥanet Fâtîme şâ'ân ve ḥtebezet (17) ḥamsete akrâşin fe-vaḍa'û beyne eydihim li-yuṭîrû fe-veḳafe 'aleyhim miskînun fe-eşeruhu ve batû (18) lem yuzevviḳû ille'l-ma'e ve aşbeḥu şiyâmen fe-lemmâ emsev vaḍa'u't-ta'âme veḳafe 'aleyhim (19) yetimun fe-eşeruhu şumme veḳafe 'aleyhim fî's-şalişeti esîrun fe-fe'alû mişle zâlike fe-nezele Cibr'il [KB134b] (1) *bi-haze's-surati ve ḳâle ḥuḫha ya Muḥammed hennâka'llâhu fî-ehli beytik* ya'nî 'İbn-i 'Abbâs'dan raḍiya'llâhu 'anhumâ (2) rivâyetdür [SE129a] ve cümle müfessirîn bunuñ üzerine müttefikdürler ki Hâzret-i İmâm-ı Ḥasan ve Hâzret-i İmâm-ı (3) Ḥuseyn raḍiallâhu 'anhumâ ḥasta oldılar. Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi (4) ve sellem 'iyâdete vardı birḳaç kimselerle ve buyurdi ki yâ Eba'l-Ḥasan bir nezr ile (5) oğullaruñ içün tâ şifâ bulalar. Hâzret-i 'Alî vü Fâtîma vü Fidḍa nâm câriyeleri (6) üç gün oruç tutmağa nezr itdiler. Haḳ Subḥâne ve Te'âlâ Ḥasan u

(4) - : dağı İÜ, KA.

¹⁵⁹⁵ Düşmanın esirindir, ona iyi davran.

¹⁵⁹⁶ Her ne verirsın ver ama minnet yükleme. Minnet yüklediğın şeyi verme. İhsanda minnet ve karşılık olursa. Ceza günü eksikliğe neden olur.

(2) - : Hâzret-i İÜ, KA.

(6) - : ve Te'âlâ İÜ, KA.

Ḥüseyn'e şifâ (7) bağışladı. Neẓr itdükleri üzre şâyim oldılar yiyecek kısmından nesneleri yoğ idi. (8) Ḥazret-i İmâm-ı 'Alî Şem'ün-ı Ḥayberî nâm Yehūdiden üç ölçek arpa karz aldı. Ḥazret-i (9) Fâtıma ol arpanuñ bir ölçeğin un idüp beş dâne itmek eyledi. Aḥşâm olduḡda (10) iftâr itmek içün ol [KA96b] karzları önlerine ḡodılar. Ḳapuya bir miskîn geldi. Ḳaldurup (11) karzlaruñ beş dânesin daḡı miskîne virüp kendüler şöyle yatdılar. Şudan (12) ḡayrı bir nesne tatmadılar. Şâyim olduḡları hâlde [İÜ108b] şabâḡladılar. Aḥşâm içün Ḥazret-i (13) Fâtıma ol arpanuñ bir ölçeğin daḡı un idüp beş dâne itmek bişürdi. Çün önlerine (14) ḡodılar ki iftâr ideler. Ḳapuya bir yetim geldi. Yine itmekleri aña virüp kendüler aç (15) yatdılar. Üçinci gün bir esir geldi. Yine itmekleri aña virüp aç yatdılar. Pes Cebrâyl (16) bu süre ile nâzil oldu ve didi "Al yâ Muḡammed Allâh Te'âlâ saña tehniye eyledi ehl-i beytüñden (17) öturi didi. Pes Ḥazret-i 'Alî'nüñ ihlâş-ı 'ameline bu âyet-i kerîme şehâdet eyledi. Ḥazret-i (18) Mevlânâ buyurduḡı maẓmûn üzre.

İn cigerhâ ḡün ne-şud nez saḡtî est
Ḡaflet ü meşḡulî ü bed-baḡtî est¹⁵⁹⁷ (1:3821) (19)

Bu cigerler ki ḡan olmadı pekliginden degüldür. Belki ḡafletten ve bed-baḡtlıkdandır. Nitekim [KB135a] (1) Ḥudâ-yı Te'âlâ ḡâfil ü bed-baḡt olanları ḡasvet-i ḡalble zıkr eyleyüp ḡalblerini (2) ḡacere teşbih eyledi. *Summe ḡaset ḡulûbukum min-ba'di zâlike fe-hiye ke'l-ḡicâratî ev eṡeddu* (3) *ḡasveten*¹⁵⁹⁸. Pes bunlaruñ ḡalbleri taş gibi pek olduḡından degüldür ki Ḥaḡ Te'âlâ (4) taşa teşbih buyurdu. Belki ḡâbil-i imân olmaduḡlarından ve ḡâfil ü bed-baḡt olduḡlarındandır (5) ki anlaruñ ḡalplerin taşa teşbih eyledi.

Geṡt ersâlnâke şâhid der-nuzur (6)
Z'ânki bûd ez-kavn ü ḡur ibn-i ḡur¹⁵⁹⁹ (1:3824)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki süre-i [SE129b] Aḡzâb'dadır: *Yâ eyyuhe'n-nebiyyu* (7) *innâ erselnâke şâhiden ve mubeṡṡiran ve nezîran ve dâ'iyen ila'llâhi bi-iznihi ve sirâcen munîran*¹⁶⁰⁰. (8) *Yâ eyyuhe'n-nebiyyu innâ erselnâke şâhiden*: 'alâ-men bu' işe ileyhim bi-taṡdikihim ve tekẓibihim (9) ve necâtihim ve ḡalâletihim ve huve ḡâlun muḡaddera (9) ya'nî ey peyḡamber bu nidâ, nidâ-yı kerâmetdür. (10) Taḡḡıḡan biz seni gönderdük, şâhid

(8) 'Alî: - İÜ, KA.

(15) aç yatdılar: - İÜ, KA.

(16) oldu ve: olup İÜ, KA.

¹⁵⁹⁷ Bu yürekler kanlanmadı; sertlikten deḡil bu; ḡaflet, meşḡuliyet ve talihsizliktendir.

¹⁵⁹⁸ Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 74).

¹⁵⁹⁹ Peygamber, korkutmada "Seni şahit olarak gönderdik" oldu. Çünkü o, varlıktan özgür oḡlu özgürdür.

¹⁶⁰⁰ Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağırın bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik. (Kur'ân-ı Kerim, Ahzab: 46).

gönderdik ba‘ş olunduğuñ kavmüñ üzerine ki (11) taşdıķ mi itdiler yāhud tekzīb mi itdiler necāt cānibine mi gitdiler yāhud dālālet (12) tarafın mı tıtdılar şāhid olasın, *ve mubeşşiran ve nezīran ve dā‘iyen ila ‘llāhi* (13) ile‘l-ikrāri bihi ve tevḥīdihi ve mā yecibu‘l-īmānu bihi min-şifātihi ya‘nī beşāret ü müjde virici (14) ya‘nī ehl-i imāna āḥiretde cennet ü likā vü rahmet-i Ḥudā olacağın muştılayıcı ve kōrkudıcı (15) ya‘nī ehl-i küfr ü inkār olanlara āḥiretde ‘uķūbet u ‘azāb olacağın ḥaber virüp (16) kōrkudıcı ve daḥı Allāh cānibine da‘vet idici ya‘nī anuñ ‘ibādetine (17) ve tevḥīdine ve aña imān getürmeklige, *bi-iznihi* bi-teysīrihi utlıķa lehu min-ḥayşu ennehu min-esbābihi (18) ve kuyyide bihi‘d-da‘vetu izānen bi-ennehu emrun şa‘bun lā-yete‘etta illā-bi-me‘ūnetin min-cenābihi ḳaddesehu ya‘nī (19) anuñ fermānıyla yā tevḥīķ ü teysīriyle da‘veti izniyle ḳayd eyledi. Zīrā bu emr-i şa‘bdur [KB135b] (1) müyesser olmaz illā cenāb-ı ḳuds-i İlāhī‘den mu‘āveneti ile olur *ve sirācen* [İÜ109a] *munīran* yuzteza‘u bihi (2) ‘an ḳulumāti‘l-cehāleti ve yuķtebesu min-nūrihi envāru‘l-başā‘iri ya‘nī seni çerāğ-ı rūşen gönderdik (3) ki ḥalkı ḳulemāt-ı cehāletden ḥalāş idüp pūr-nūr u zīyā ḳılasın ve senüñ (4) nūruñdan [KA97a] başiret nūrların iķtibās ideler. Ve sūre-i Fetḥ‘de daḥı buyurur: *İnnā erselnāke* (5) *şāhiden ve mubeşşiran ve nezīran*¹⁶⁰¹.

Çunki ḥurrem ḥaşm key bended merā
Nīst incā coz şifāt-ı ḥaķ derā¹⁶⁰² (1:3825)

Ḥazret-i (6) İmām-ı ‘Alī kerremu‘llāhi veche buyurdı ki bunda şifāt-ı Ḥaķ‘dan ğayrı ridā yokdur. Ya‘nī benüm (7) vücūdumda Ḥaķ Te‘ālā‘nuñ şifātından ğayrı libās yokdur. Ya‘nī *taḥallaķū bi-aḥlāķi ‘llāhi*¹⁶⁰³ (8) mażmūnınca benüm vücūdum şifātu‘llāh ile müzeyyen olmuşdur.

Enderā kāzād kerdet luṭf-ı Ḥaķ (9)
Z‘ānki rahmet dāşt ber-ḥaşmeş sebaķ¹⁶⁰⁴ (1:3826)

Bu ḥadīs-i şerīfūñ mażmūnıdır ki Ḥazret-i Resūlu‘llāh şalla‘llāhu ‘aleyhi (10) ve sellem buyurdı. *İnna‘llāhe lemmā ḳaḳa‘l-ḥalka ketebe fevķa ‘arşıhi inne rahmeti sebeķat ğaḳabı*¹⁶⁰⁵ (11) Çün rahmet-i Ḥudā [SE130a] ğazab üzerine sābıķdur. Sebķat eyledi, hezār-ı ma‘şiyeti tā‘ate mübeddel ḳıldı ve (12) şad hezār gedā-yı ḥaķ-nişin mezelleti ḥalvet-serā-yı maḥremiyyetde mu‘azzez ḳıldı. Ve nice serā-perde-i (13) ‘azamet-i maḥremlerini bārgāh-ı

¹⁶⁰¹ (Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şāhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. (Kur‘ān-ı Kerīm, Fetih: 8).

¹⁶⁰² Madem özgürüm, öfke bana nasıl hākim olur? Burada Hakk‘ın sıfatlarından başkası yok, gir.

¹⁶⁰³ Allah‘ın ahlakıyla ahlaklanın.

¹⁶⁰⁴ Gir, çünkü Hak lütfuyla seni özgür yaptı. Zira rahmeti öfkesinden öndedir.

¹⁶⁰⁵ Şüphesiz ki Allah mahlukatı yarattığı zaman arşının üzerine şunu yazdı: Muhakkak ki rahmetim gazabımı geçmiştir. (Rudānī, Büyük Hadis Külliyyatı: 4/318).

(11) sābıķdur: - SE.

kibriyâdan ba‘îd eyledi. Pes ben ki maẓhar-şifât-ı Raḥmân’um ve âyine-i (14) cemâl-nümâ-yı Yezdân’um, lâzumdur ki gâhî tîğ-i dü-ser ve bâzû-yı Ḥayber-güşâ ile ‘âzim-i kıttâl ve gâhî (15) nûr-ı zâmîr ü şa‘şa‘a-i mihr-i cemâl-i münîr-i pür-şafâ ile reh-nümâ-yı ḥarîm-i vişâl olam. İmdi (16) müdde‘â budur ki ‘arz-ı imân idesin. Tâ ki maḳbûl-i Cenâb-ı Ḥazret-i Yezdân olasın (17) didi.

Tu menî u men tuem ey muhteşem
Tu ‘Alî bûdî ‘Alî-râ çun koşem¹⁶⁰⁶ (1:3829)

*İnneme’l-mu’minûne ihvetun*¹⁶⁰⁷ mücibince (18) sen ben ve ben sen oldum, maḳâm-ı vaḥdâniyete vâşıl olduk, didi.

Çun mübeddel mî-kuned (19) ü seyyi’at
Ta‘âtîş mî-kuned rağm u şât¹⁶⁰⁸ (1:3837)

Sûre-i Furkân’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyurur: [KB136a] (1) *Fe-ulâ’ike yubeddilu’llâhu seyyi’âtihim ḥasenâtin ve kâna’llâhu gafûran raḥîmen* ol âyet budur ki (2) *İllâ men tâbe ve âmene ve ‘amile ‘amelen şâliḥan fe-ulâ’ike* (3) *yubeddilu’llâhu seyyi’âtihim ḥasenâtin ve kâna’llâhu gafûran raḥîmen*¹⁶⁰⁹ *İllâ men tâbe ve âmene ve ‘amile ‘amelen şâliḥan* bi-en yemhû sevâbıka me‘âşihim bi’t-tevbeti ve yeşbutu (4) mekânehâ levâḥikâ tâ‘âtihim ev yubeddilu melekete’l-ma‘şiyeti fi’n-nefsi bi-meleketi’t-tâ‘ati ya‘nî (5) meger şol kimse ki tevbe eyleye şirkden ve ma‘şiyetden ve daḥı imân götüre Allâh’a ve Resûl’e (6) ve daḥı ‘amel-i şâliḥ işleye ya‘nî erkân-ı İslâm üzre ‘amel eyleye, *fe-ulâ’ike* pes ol gürûhuñ [İÜ109b] (7) Allâh Te‘âlâ seyyi’âtini ḥasenâta tebdîl eyler ya‘nî sevâbı-ı ma‘âşiyi tevbe ile maḥv ider. Levâḥık-i (8) tâ‘ati anuñ yerine şebt ider yâḥud nefside olan meleke-i ma‘şiyeti tâ‘ate bedel ider, (9) *ve kâna’llâhu gafûran raḥîmen* fe-li-zâlike ya‘fû ‘anî’s-seyyi’ati ve yeşbutu (10) ‘ale’l-ḥasenati ya‘nî Allâh Te‘âlâ mağfîret idicidür ve raḥmet idicidür. Anuñçündür ki (11) seyyi’âtı ‘afv ider ve ḥasenâta bedel ider.

GUFTEN-İ PEYGAMBER ŞALLA’LLÂHU ‘ALEYİ VE SELLEM (12) BE-GÜŞ
RİKÂBDÂR¹⁶¹⁰

(16) idesin: eylesin İÜ, KA.

¹⁶⁰⁶ Ey muhteşem! Sen bensin ben de senim. Sen Ali oldun, Ali’yi nasıl öldürürüm.

¹⁶⁰⁷ Müminler ancak kardeşirler. (Kur’ân-ı Kerîm, Hucurat: 10).

¹⁶⁰⁸ Çünkü o, kötülükleri şeytanlara rağmen itaat yapmaktadır.

¹⁶⁰⁹ Ancak tevbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Kur’ân-ı Kerîm, Furkan: 70).

(8) ma‘şiyeti: - SE.

¹⁶¹⁰ PEYGAMBERİ’İN -ALLAH’IN SALÂT VE SELAMI ÜZERİNE OLSUN- SEYİSİNİN KULAĞINA DEMESİ

Ālet-i Hakkî tu fâ' il dest-i Hakk
Çün zenem ber-âlet-i Hakk ta' n u dağ¹⁶¹¹ (1:3853)

Ve huve'l-lezî (13) *yuhyî ve yumîtu*¹⁶¹² hükmince ihyâ vü emānet Allāh Te'ālâ'nun kabza-i kudretindedür. (14) İnsân arada bir âletdür.

Guft ü pes an kışâş ez-behr-i çist

Rikâbdâr didi ki çün (15) fi'l Hâzret-i [KA97b] Hudâ'nuñdur. Ālet-i maḥhûrdur. Āletden hiçbir nesne şadır olmaz, dirsün. (16) Pes kışâş [SE130b] ne içündür.

Guft hem ez-Hakk u ân sırr-ı hafîst¹⁶¹³ (1:3854)

Hâzret-i Emîrû'l-Mü'minîn cevâb (17) buyurdi ki kışâş daḥı Hâzret-i Hudâ'dandur ve ol bir sırr-ı maḥfîdür. Ehl-i zâhir bu huşûşda (18) dimişler ki çün kâtil bir işe mübâşeret eyleye ve ihtiyâr-ı cüz'isini aña şarf ide ki (19) anuñ mâverâsında Hudâ-yı Te'ālâ mevt-i halk eylemek mümkün ola. Kendü müsteḥak-ı [KB136b] (1) kışâş olur egerçi öldüren Allāh'dur ammâ ol kâra mübâşeret eylemeseydi Hakk Te'ālâ (2) mevti halk eylemezdi. Meşelâ bir kimse bir kimseyi kılıçla yâ ok ile urmasa Allāh Te'ālâ (3) maḥtûlde mevti halk eylemezdi, dimişler. Ammâ ehl-i bâḥın *lâ-yus'elu 'ammâ yef'alu*¹⁶¹⁴ hükmince (4) bunun gibi işleri Hâzret-i Hudâ'nuñ hikmetine havâle eylemişler. Ve bir ma' nâ daḥı budur ki çün (5) cemî'-i esmâ vü şifât Hâzret-i Eḥadiyyetu'z-zâtdan istid'â-yı mezâhir iderler. Tâ ki her birinün (6) salṭanatı zuhûr eyleye. İmdi eger kışâş olmasa ism-i muntakım salṭanatı zâhir olmazdı. (7) İyüce te'emmül idecek olursañ cemî'-i umûrî esmâ vü şifât muḳtezâsı üzre cârî (8) görürsen ve intikâmı şöyle beyân itmişler ki *el-intikâm ifti'âlun mine'n-naḳmeti ve hiye gâyetu'l-kerâheti* (9) *li-şey'in ve gâyetu'l-uḳûbeti 'aleyhi aydan ve huve mine'l-'ibâdi aḥzu'n-naḳmeti ve derku'n-nâri ve talebu* (10) *şifâ'i'l-gayzi ve mina'llâhi aḥzu âşâri evliyâ'îhi ve teşfiyeti gayzihim*¹⁶¹⁵.

Remz-i nenseḥ (11) âyeten av nunsihâ
Nâ't ḥayran der-âḳab mî-dân mihâ¹⁶¹⁶ (1:3859)

¹⁶¹¹ Sen Hakk'ın aletisin; fail Hakk'ın elidir. Hakk'ın aletini nasıl kınarım, yererim?

¹⁶¹² O, diriltendir, öldürendir. (Kur'ân-ı Kerîm, Muminun: 80).

¹⁶¹³ O, "Öyleyse o kısas niçindir?" dedi.-Ali- dedi ki "Yine Hak'tan ve o gizli bir sırdır."

(1) mübâşeret - eylemeseydi: mübâşeret eylemeñ. Öyle zâhirde ḳatle sebep olmuş olur. Eger ol mübâşeret eylemeseydi SE.

¹⁶¹⁴ O, yaptıḡından dolayı sorgulanamaz. (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 23).

¹⁶¹⁵ El-intikâm kelimesi "nakme"nin iftial babında türetilmiş halidir. Bir şeyden son derece hoşlanmamak ve aynı zamanda onu en şiddetli şekilde cezalandırmak anlamına gelir. Kullar için kullanıldığında intikâm almak, ateşe erişmek, öfkeye şifa istemek anlamlarına gelir. Allah için kullanıldığında ise veli kullarının intikâmını almak ve onların öfkelerine şifa vermek anlamına gelmektedir.

¹⁶¹⁶ Ey büyük kişi! "Bir ayet nesh edersek veya unutturursak, daha hayırlısını getiririz" remzini anla.

Evā 'il-i sūre-i Bakara'da olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *mā nensah* (12) *min-āyetin ev nunsihā*¹⁶¹⁷ nezelet lemmā k̄ale'l-mušrikūne evi'l-yehūdī e lā-teravne ilā-Muhammedin yemuru aşhabehu (13) bi-emrin şumme yunhāhim 'anhu ve ye'muru bi-hilāfihī bu āyetün sebeb-i nüzūlī ol oldu ki kavm-i müşrik yāhud kavm-i (14) Yehūd didiler ki “Görür misiz Muhammed'i bir huşuşçün aşhābına emr ider şoñra andan nehy idüp hilāfin (15) emr ider.” didiler. Bu āyet-i kerīme nāzil oldu ya' nī her nesneyi ki biz mensūh eylerüz. Āyet-i Qur'an'dan bir (16) vuḳf-ı meşālīh-i halk ve mukteżā-yı zamān yāhud unutdururuz ya' nī gönüllerinden mahv iderüz, *ne 'ti* (17) *bi-hayrin minhā ev mişlihā* ey bi-mā huve hayrun li'l- 'ibādī fi'n-nef' i ve's-şevābi ev [SE131a] mişlihā (18) fi's-şevābi ya' nī getirürüz [İÜ110a] ol āyet-i mensūhadan hayrlusın nef' de ve şevābda yāhud (19) ol āyet-i mensūhanuñ mişlin getirürüz şevābda.

Çun borīde geşt halk-ı rızq h'ār
Yurzeḳūne ferihīne şud güvār¹⁶¹⁸ (1:3872) [KB137a] (1)

İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Āl-i İmrān'dadur: *Ve lā-tahsebenne'illezīne ḳutilū* (2) *fi-sebīli'llāhi emvāten bel ahyā'un 'inde Rabbihim yurzeḳūne ferihīne bi-mā ātāhumu'llāhi* (3) *min-faḍlihī*¹⁶¹⁹. *Ve lā-tahsebenne'illezīne ḳutilū fi sebīli'llāhi emvāten* nezelet fi-şuhedā'i (4) Uḫud ve k̄ile fi-şuhedā'i Bedr ve'l-ḫitābu li-Rasūli'llāhi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ev (5) li-kulli eḫadin ev men yahsebu (5) ya' nī sen zan eyleme yā Muhammed şol kimseler ki ḳatlı olındılar, (6) sebīlu'llāhda emvāt olalar ya' nī ölmüş zan eyleme anları bu āyet-i kerīme şuhedā-yı [KA98a] Uḫud ḫaḳḳında (7) nāzil olındı. Ba' zılar şuhedā-yı Bedr ḫaḳḳındadır dimişler, *bel ahyā'un* ey bel hum ehyā'un (8) ve ḳurī'e bi'n-naşbi 'alā uḫsubhum ahyā'e¹⁶²⁰ ya' nī bilün bunlar zindedürler, *'inde Rabbihim zevū zulfa* (9) minhu ya' nī Rableri ḳatında ḳurbet ü menzilet şāḫibidürler, *yurzeḳūne* mine'l-cenneti ve huve te'kidun (10) li-kevnihim ahyā'e ya' nī rızḳlanurlar cennet mīvelerinden ve cennetün sāyir ni' amından, (11) *ferihīne bimā ātāhumu'llāhi min-faḍlihī* ve huve şerefu's-şehādeti ve'l-fevzi bi'l-hayāti'l-ebediyyeti (12) ve'l-ḳurbi mina'llāhi ve't-temettu' bi-na'imi'l-cenneti ya' nī bunlar feraḫ u şādmān oldukları ḫālde (13) Ḥaḳ Te'ālānuñ bunlara kendü faẓlından 'atā ḳılduḡı şey'e ki şeref-i şehādetdür ve (14) ḫayāt-ı ebediyyeye vāşıl olmaḳdur

¹⁶¹⁷ Biz herhangi bir āyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 106).

(14) şoñra andan nehy idüp hilāfin emr ider: - İÜ.

¹⁶¹⁸ Rızq yiyen boğaz kesilince, “Rızklanırlar, mutludurlar” –nimeti- hazmedilir olur.

¹⁶¹⁹ Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler. Rableri katında Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızklanmaktadırlar. (Kur'an-ı Kerim, Āl-i İmrān: 170).

¹⁶²⁰ “onları diriler olarak say” anlamında nasb ile de okunmuştur.

(13) şeref-i: - İÜ, KA.

ve kurb-ı Hâzret-i İllâhî'dür ve na'îm-i cennetle mütemetti' olmakdur. (15) Ma'nâ-yı beyt, çün bir rızık yiyicinüñ boğazı kesile yâ sebîlu'llâhda cihâd itmekde (16) yâhud ihtiyârıyla ni'am-ı dünyâdan kesile pes ol kimse 'indu'llâh rızık-ı ma'nevî (17) ve gıdâ-yı nûrânîye vâsıl olur ve na'îm-i cennete ve likâ-yı Rabb-i 'izzet zevkine nâyıl olur.

Ger (18) nefer mūdî kışâş-i ber-cennât
Yâ ne-guftî fi'l-kışâş âmed hayât¹⁶²¹ (1:3888)

Nitekim sûre-i Bakara'da buyurdi: (19) *Ve lekum fi'l-kışâşi hayâtun yâ uli'l-elbâbi*¹⁶²²
Ve lekum fi'l-kışâşi hayâtun [KB137b] (1) kelâmun fi-gâyeti'l-faşâhati ve'l-belâgati min-hayṣu ca'li's-şey'i maḥalle ziddihi ve'arrafe "el-kışâş" (2) ve nekera "el-hayât" li-yubeddile 'alâ-enne fi-haze'l-cinsi mine'l-hukmi nev'an mine'l-hayâti 'azîmen ve zâlike (3) li-enne'l-'ilme bihi yertedi'u'l-kâtile 'ani'l-katli fe-yekûnu sebebe hayâti nefseyni ve li-ennehum kânu yaqtulüne gayra'l-kâtili ve'l-cemâ'ati bi'l-vâhidi fe-turasu'l-fitnetu beynehum fe-izâ-iḳteşara (4) mine'l-katili selleme'l-bâḳun ve yaşıru zâlike sebeben li-hayâtihim ya'nî sizün (5) içün kışâşda hayât vardır. Ey 'akıl şâhipleri hükm-i kışâşa te'emmül olınsa (6) birkaç [İÜ110b] vechle hayât mûlahaza olunur. Evvelâ hükm-i kışâş kâtili katlden men'ider ve kendüyi (7) daḥı kışâşdan sâlim ider pes iki nefsün hayâtına sebeb olur. Bir daḥı (8) budur ki şerî'at-ı muṭahharadan öñdin 'Arab'un 'âdeti buydı ki kâtil degül (9) iken bir kimseyi katl iderlerdi ve bir kimseden ötüri bir cemâ'ati katl iderlerdi pes (10) mûriş-i fitne olurdu mâbeynlerinde çün kâtile kışâş hükm olındı. Bâḳiler (11) sâlim kaldı. Ve kîle'l-murâdu bihi hayâtu'l-uḫreviyyeti fe-inne'l-kâtile izâ-uḳtusira minhu (12) fi'd-dunyâ lem yu'aḥaz bihi fi'l-aḫirati ve hayâtıdan murâd hayât-ı uḫreviyyedür, dimişler. Zîrâ bir (13) kimseye dünyâda kışâş olınsa âḫiretde mu'âḥaze olunmaz. Pes hayât-ı uḫreviyyeden mahrûm (14) olmaz, *yâ uli'l-elbâbi* zevî'l-'uḳûli'l-kâmileti nâdâhum li't-te'emmuli (15) fi-ḥikmeti'l-kışâşi mini'stibḳâ'i'l-ervâḫi ve ḥifzi'n-nufûsi ya'nî Allâh Te'âlâ 'aḳl-ı kâmil şâhiplerini ḥarf-i (16) nidâ ile çağırđı ḥikmet-i kışâşda te'emmül itmekden ötüri ki kışâşda istibḳâ'-i ervâḫ (17) ve ḥıfz-ı nüfûs vardır, te'mmül eyleñ, didi, *le'allekum tetteḳûn*¹⁶²³ fi'l-muḥâfazati 'ale'l-kışâşi (18) ve'l-hukmi bihi ve'l-iz'âni lehu ev 'ani'l-kışâşi fe-tekuffü 'ani'l-katli¹⁶²⁴. Ma'nâ-yı beyt, eger cinâyet (19) idiciler üzerine kışâş buyurmayaydı yâhud kışâşda hayât vardır

¹⁶²¹ İnsan öldürene kısas emretmeseydi veya "Kısasta hayat vardır" demeseydi.

¹⁶²² Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayır vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 179).

(3) fe-yekûnu ...gayra'l-kâtili SE, İÜ, KA: - KB.

¹⁶²³ ...umulur ki korunursunuz. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 179).

¹⁶²⁴ Kısası muhafaza etmekle, onunla hükmetmek, O'na boyun eğmekle ya da kısasla ki böylece öldürmekten vazgeçersiniz.

dimeyeydi [KB138a] (1) kimüñ zühresi olurdı ki kendü kendüligünden esîr-i hükmi-
Hudâ'ya tîğ urmağa kâdir olaydı. (2)

TA 'ACCÜB Kerdên-i Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm ez-ḡalâlet-i
İblîs¹⁶²⁵

Yâ ğıyâse'l-mustağîsin ehdinâ (3)

Ey feryâd idüp meded taleb idenlerüñ feryâd-resi bize meded eyle.

Le'ftehâra bi'l-'ulûmi ve'l-ğınâ¹⁶²⁶ (1:3899) (4)

'Ulûmla ğınâyla iftiḡâr eylemezüz. Belki senüñ 'inâyetüñ (5) ve hidâyetüñ taleb
eylerüz.

Lâ-tuziğ ḡalben hedeyte bi'l-kerem (6)
Vesrifi's-sü 'ellezî ḡaṭṭe'l-ḡalem¹⁶²⁷ (1:3900)

Nitekim süre-i Âl-i İmrân'da buyurduñ: *Rabbenâ [SE132a] lâ-tuziğ ḡulûbenâ ba' de iz-
hedeytenâ ve heb lenâ min-ledunke* (7) *rahmeten inneke ente'l-vehhâbu*¹⁶²⁸. *Rabbenâ* 'ilmde
râsiḡ olanlaruñ sözidür ki dirler (8) ey bizüm Perverdigârumuz, *lâ-tuziğ* döndürme ve
muḡarref kılma, *ḡulûbenâ* bizüm ḡalplerümüzi Hâḡḡ'ı (9) ḡabûl itmeklikden, *ba' de iz-
hedeytenâ* bize yol gösterüp hidâyet itdügünden şoñra, (10) *veheb lenâ* ve bize bağışla, *min-
ledunke rahmeten* kendü ḡatuñdan tevfiḡ vir bizüm istiḡâmet (11) üzre olmamıza ki ol
maḡz-ı rahmetdür ve şekk ü şübheden bize 'işmet müyesser eyle, (12) *inneke ente'l-vehhâbu*
taḡḡıḡan her 'aṡıyyeyi bağışlayıcısın sen, *va'srifi's-su 'ellezî* (13) *ḡaṭṭe'l-ḡalemu* ve gerü
döndür şol yaramazlığı ki ḡalem yazdı levḡ-i maḡfûzda. [İÜ111a]

Ger tu mäh u mihr-râ ğüyî cefâ (14)
Ver tu ḡadd-i serv-râ ğüyî dü tâ¹⁶²⁹ (1:3909)

Eger sen mäh u mihre bî-nür u ziyâ dirseñ,

Ân be-nisbet (15) bâ-kemâl-i tu revâst
Mülk-i ikmâl-i fenâhâ mer turâst¹⁶³⁰ (1:3911)

¹⁶²⁵ ÂDEM'İN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ŞEYTANIN SAPIKLİĞINA ŞAŞIRMASI

(3) meded: hidâyet; Le'ftehâra bi'l-'ulûmi ve'l-ğınâ 'ulûmla ğınâyla iftiḡâr yoḡdur. Ya'nî ben 'ulûmla: -
'ulûmla SE.

¹⁶²⁶ Ey yardım dileyenlerin yardımcısı! Bize doğru yolu göster. İlimlerle ve zenginliklerle övünülmez.

(4) 'Ulûmla ğınâyla iftiḡâr yoḡdur: - İÜ, KA.

¹⁶²⁷ Kereminle doğru yolu gösterdiğin kalbi saptırma. Kalemın yazdığı kötülüğü çevir.

¹⁶²⁸ (Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından
bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin." (Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 8).

¹⁶²⁹ Sen, aya ve güneşe karanlık dersin, servinin boyuna iki bûklüm dersin.

¹⁶³⁰ Bu, senin kemaline göre uygundur. Yok olanları olgunlaştırma kudreti sendedir.

Fenâları kemâle yitişdürmek ve (16) ma‘dümları mevcûd itmek saña müsellemdür
ya‘ nî kemâl u fenânuñ mālîkû’l-melîki (17) sensin.

Ki tu pākî ez-ḥaṭar v’ez nîstî
Neysitân-râ mûcid u mağnîstî¹⁶³¹ (1:3912)

Yokları icâd idici (18) ve ğınâ virici sensin. *İnnemâ emruhû izâ-erâde şey’ en en yeḡûle
lehû kun fe-yekûnu*¹⁶³² hükmince (19) yoklara bir kerre var ol diseñ mevcûd olurlar. **Beyt:**

[fâ‘ ilâtûn/fâ‘ ilâtûn/fâ‘ ilûn]
Kâr eger duşvâr eger âsân buved [KB138b] (1)
Pîş-i ḡudret comlegî yeksân buved¹⁶³³

K’ey be-süzîde birûnâ tâze şev
Bâr-ı dîger ḡûb u ḡûb âvâze şev¹⁶³⁴ (1:3915) (2)

Sûre-i Rûm’da olan âyet-i kerîme’nün maẓmûnı üzre ki *fe’nẓur ilâ-âşâri rahmeti’llâhi
keyfe* (3) *yuhÿi’l-arḡa ba‘de mevtiḡa*¹⁶³⁵ dir ḡazân vaḡtinde yanup fenâ olmuş iken bahâr (4)
eyyâmında envâ‘ -ı şukûfe vü reyâḡîn ve ḡül-i tâze bitürüp cihânı ter ü tâze eyler.

Kulli (5) şey’in mâ ḡale’llâḡ bâṭılu

Her şey ki Ḥazret-i Ḥudâ’nuñ ḡayrıdur ya‘ nî Ḥudâ’dan ḡâlîdür, bâṭıldur.

İnne faẓla’llâḡi ḡaymun ḡâṡelu¹⁶³⁶ (1:3923) (6)

Taḡḡıḡan Ḥaḡ Te‘ âlânunñ faẓlı bir seḡâb-ı pür-rahmetdür ki dâÿim yaḡdırıcıdır. Lebîd
nâm şâ‘ irûñ (7) beytine işâretdür ki anunñ ḡaḡḡında Ḥazret-i Resûlu’llâḡ şalla’llâḡu ‘aleyhi
[KA99a] ve sellem buyurdi: (8) *Aşḡaḡu mâ ḡâle’l-‘arabu ḡavlu Lebîd*¹⁶³⁷.

Elâ kullu şey’in mâ ḡala’llâḡu bâṭılu
Ve kullu na‘îm lâ-maḡâlete (9) zâ’îlu^{1638 1639}

¹⁶³¹ Sen tehlikeden ve yokluktan paksın; yokları var eden ve güçlendirensin.

¹⁶³² Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir. (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 82).

(19) Beyt: -, İÜ.

¹⁶³³ İş ister zor olsun ister kolay, kudretin nezdinde hepsi aynıdır.

¹⁶³⁴ Ey yanmış! Dışarı çık, tazelen; tekrar güzel ve güzel sesli ol.

¹⁶³⁵ Allah’ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. (Kur’ân-ı Kerîm, Rum: 50).

(5) ya‘ nî Ḥudâ’dan ḡâlîdür: - SE, İÜ, KA.

¹⁶³⁶ Allah’ın dışında ne varsa batıldır. Gerçekten Allah’ın faẓlı yaḡmurlu bir buluttur.

¹⁶³⁷ Araplarda söz söyleyenlerin en doğrusu Lebîd’in sözleridir.

¹⁶³⁸ Muhakkak ki Allah’tan başka her şey batıldır ve her nimet şüphesiz yok olmaya mahkumdur.

¹⁶³⁹ Bu beytin vezni tespit edilememiştir.

Ya' nî āgāh oluñ her şey ki Hāk'dan ğayrı hālî ola, bātıldur. Ve her ni' met lā-maḥāle lā-budde¹⁶⁴⁰ (10) zāyıldür.

BĀZ GEŞTEN-İ BE-ĤİKĀYET-İ HĀZRET-İ 'ALĪ

Z'ānki mergem hemçü men hoş āmedest (11)
Merg-i men der-ba' ş çeng ender zi-dest¹⁶⁴¹ (1:3926)

Benüm mürğüm benüm zinde olmaklığuma yapışmışdur ki bu ölmekde (12) zinde olmak olduğın yakīnen bilmişdür.

Merg-i bî-mergî buved mārā ḥelāl
Berg-i bî-bergî (13) buved mārā nevāl¹⁶⁴² (1:3927)

*El-mevtu rāḥatu'l-mu 'mini*¹⁶⁴³ mücibince ecel gelmezden öñdin mevt-i ihtiyārıyla (14) ölmeklik bize ḥelāldür, *mūtū ḳable en temūtū*¹⁶⁴⁴ ḥükmince.

Çun merā sūy-i ecel ' ışk u (15) hevāst
Nehyi lā-tulḳū be 'eydīkum merāst¹⁶⁴⁵ (1:3930)

Süre-i Bakara'da olan āyet-i kerīmeye işāretdür: (16) *Ve lā-tulḳū bi-eydīkum ile't-tehluketi*¹⁶⁴⁶ ya' nî siz ilkā eylemeñ kendü nefslerüñüzi (17) tehlikeye. Pes Hāzret-i İmām-i 'Alī keremu'llāhi veche buyururlar ki “Bu nehy hemān (18) benüm içündür. Zīrā her ne ḳadar nehy var ise nefsüñ müştehāsında ve nefse (19) elezz ü ahlā olan şeylerdendür. Halk tehlikeden nehysüz firār iderler ve ḥalkuñ nefsleri [KB139a] (1) tehlike-i iştiḥā itmezler. Ammā benüm nefsüme mevt ü tehlike lezīzdir. Ben mevte ' āşıḳum. Anuñçün (2) nehyi lā-tulḳū benüm ḥaḳḳumda [İÜ111b] şādık olur. *Uḳtulūni yā şıḳātī lā'imēn*. Beni ḳatlı eyleñ ey dostlar (3) levīm idici olduğunuz ḥalde. *İnne ḳatli ḥayātī dā'imēn*. Taḥḳīḳan benüm ḳatlümdedür ḥayātum dāyim (4) olduğı ḥalde. Ya' nî ben mevtdē ḥayāt-ı dāyime vāşıl olurum.” Bu beyt aşlında Hüseyn (5) Muşavver'üñdür. Hāzret-i Mevlānā İmām-ı 'Alī lisānından buyururlar.

Uḳtulūni yā şıḳātī lā'imā (6)
İnne fī-ḳatli ḥayātī dā'imā¹⁶⁴⁷ (1:3934)

¹⁶⁴⁰ Mutlaka, muhakkak ki.

¹⁶⁴¹ Ölümüm bana kudret helvası gibi hoş geldiği için, ölümümü diriltmeye el atmıştır.

¹⁶⁴² Ölümsüzlük ölümü bize helaldir, azıksızlık azığı bize gıdadır.

¹⁶⁴³ Ölüm müminin rahata kavuşmasıdır. (Yılmaz, 544).

¹⁶⁴⁴ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

¹⁶⁴⁵ Benim acele aşkım ve arzum olduğu için, “Ellerinizle atmayınız” emri benim içindir.

¹⁶⁴⁶ Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 195).

(2) *Uḳtulūni* ... lisānından buyururlar: - , İÜ; Beni ḳatlı ... *dā'imēn*: - KA.

¹⁶⁴⁷ Ey benim dostlarım! Beni kınayarak öldürün, sürekli diriliğim ölümümdedir.

Niceye dek müfāraḳat ideyüm vaṭan-ı aṣlumdan ki mertebe-i eḫadiyyetedür, ḥattā niḳeye dek ve ne zamāna (7) dek.

İnne fî-ḳatli ḫayātî yaftā

Taḥḳīḳan benüm ḳatlümde ḫayāt vardur ey yigit.

Fırḳatî levlem tekun fî-ze's-sukûn

Eger dünyāda sükûn baña fırḳat olmayaydı, ya' nî bu dünyāda sākin olmak fırḳatin 'aynı olmayaydı,

Lem yeḳulinnā ileyhi rāci' ün¹⁶⁴⁸ (1:3936)

(9) dinilmezdi *innā ileyhi rāci' ün* ya' nî biz Allāh cānibine rücū' idiciyüz dinilmezdi. İṣāretdür (10) ol āyet-i kerīmeye sūre-i Baḳara'dadur: *ve beṣṣiri's-ṣābirīne ellezīne izā-eṣābethum* (11) *muṣībetun ḳālū* [SE133a] *innā li'llāhi ve innā ileyhi rāci' ūne*¹⁶⁴⁹. Bu maḳāmda ḫulāṣā-yı kelām budur ki (12) memāt-ı vāsıta-i nîl ḫayāt idicidür ve eger cihānda sākin olmak vaṭan-ı aṣlıden (13) mufāraḳat olmayaydı *innā ileyhe rāci' ūne* ṣaḫīḫ olmazdı.

BEYÂN-I FETH ṬALEBİDEN-İ ḤAZRET-İ (14) PEYGAMBER 'ALEYHİ'S-SELĀM MEKKE-RĀ VE ĞAYRI MEKKE-RĀ CİHET-İ DÜSTİ-İ DUNYĀ NEBŪD Kİ (15) FERMŪD *ED-DUNYĀ CİFETUN VE ṬĀLİBUHĀ KİLĀBUN* BE-EMR BŪD¹⁶⁵⁰

Ve ḳāle 'aleyhi's-selām (16) *ḫubbu'd-dunyā ra'su kulli ḫaṭi'etin ve terku'd-dunyā ra'su kulli 'ibādetin*¹⁶⁵¹. Belki fermān-ı İllāhî ile (17) idi. Nitekim sūre-i Taḥrīm'de buyurdı: *Yā eyyuhe'n-nebiyyu cāhidi'l-kuffāra ve'l-munāfiḳīne* (18) *ve'ḡluḫ 'aleyhim*¹⁶⁵² ve Ḥazret-i Resūl'llāh ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurdı: *umirtu* [KA99b] *en* (19) *uḳātile'n-nāse*

(7) ḫayāt vardur ey yigit -: der-ḫayāt olduḡı ḫâlde ya' nî ben mevtde ḫayāt-ı dāīme vāṣıl olur. Bu beyt aṣlında Ḥüseyn Manṣūr'unḡdur ki Ḥazret-i Mevlānā İmām-ı 'Alî lisanında buyururlar. *kem ufāriku mevtini ḫattā metā* (vatanımdan ne kadar ayrı kalacağım ve ne zamana kadar) İÜ.

(7) - : ya' nî bu dünyāda sākin olmak fırḳatin 'aynı olmayaydı İÜ, KA.

¹⁶⁴⁸ Bu dünyada bulunuş, ayrılıḡım olmasaydı, "Muhakkak biz ona dönücüyüz" demezdi.

¹⁶⁴⁹ Ve sabredenleri müjdele. Onlar, başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allāh'a aidiz. Ve şüphesiz O'na döneceḡiz" derler. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 156).

¹⁶⁵⁰ MUSTAFA'NIN -ALLAH'IN SALĀT VE SELAMI ÜZERİNE OLSUN- MEKKE'Yİ VE MEKKE DİŞİNDAKİLERİ FETHETMEK İSTEMESİNİN DÜNYA MŪLKÜNÜ SEVDİḡİ İÇİN OLMADIḡININ, ÇŪNKŪ "DÜNYA LEŞTİR VE ONA TALİP OLANLAR DA ANCAK KÖPEKLERDİR" BUYURDUḡUNUN, BİLAKİS EMİRLE OLDUḡUNUN AÇIKLAMASI

¹⁶⁵¹ Dünya sevgisi, bütŪn hataların başı; onu bırakmaksa bütŪn ibadetlerin temelidir. (Yılmaz, 223).

¹⁶⁵² Ey Peygamber! Kāfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. (Kur'ân-ı Kerîm, Tahrim: 9).

*hattā yeḡūlū lā-ilāhe illa'llāh*¹⁶⁵³ *Lā-yese'a fī-nā nebiyyun mursel*¹⁶⁵⁴. Nitekim Hāzret-i Resūl-i [KB139b] (1) Hūdā buyurdu: *Li-me'a'llāhi vaḡtun lā-yese'anī fīhi melekun muḡarrabun ve lā-nebiyyun mursel*¹⁶⁵⁵ ya' nī benüm (2) Allāh ile bir vaḡtum vardur, ol melik-i muḡarreb ve nebi-yi mürsel şıḡmaz. *Ve'l-meliku ve'r-rūḡu ayḡan fe'kulū* ve daḡı melikde şıḡmaz. Ve rūḡda şıḡmaz böyle ta' aḡḡul eyleñ.

Mest-i şabbāḡım mest-i bāḡ-ı neh (3)
Guft mā zāḡım hemḡun zāḡ-ı neh¹⁶⁵⁶ (1:3954)

Ya' nī Hāzret-i Resūl-i Hūdā buyurur bizüm ḡaḡḡumuzda sūre-i ve'n-Necm'de *mā* (4)
*zāḡa'l-başaru ve mā ṡaḡā*¹⁶⁵⁷ nāzil olmışdur biz zāḡ gibi dūnyā-perest ve cīfe-perest degülüz.

Der-nebī (5) fermūd kāy ḡavm-i Yehūd
Şādıḡān-rā merg bāşed genc ü sūd¹⁶⁵⁸ (1:3968)

Ya' nī Hāḡ Te' ālā Ḳur'ān'da buyurdu sūre-i Baḡara'da: (6) *Ḳul in kānet lekumu'd-dāru'l-āḡiretu 'inda'llāhi ḡālīṡaten min-dūni'n-nāsi fe-temennevu'l-mevte in* (7) *kuntum ṡādıḡıne ve len yetemennevhū ebeden bi-mā ḡaddemet* [İÜ112a] *eydihim*¹⁶⁵⁹ Ya' nī di yā Muḡammed eger dār-ı āḡiret Allāh ḡatında (8) ḡālisen sizün ise ḡayrılaruñ degül ise da' vā idüp söyledigünüz gibi ise pes temennī idün (9) mevti eger bu da' vāda ṡādıḡ iseñüz Hāḡ Celle ve 'Alā ḡaber virüp buyurdu ki herḡiz anlar mevti (10) temenni itmezler ebeden. Hāzret-i İbni 'Abbās raḡıya'llāhu 'anhümā rivāyet ider Hāzret-i Resūlu'llāh'dan ki (11) *lev temenne'l-yehūdu'l-mevte lem yebḡa yehūdiyyun 'alā-veḡi'l-arḡi* ya' nī ḡavm-i Yehūd mevti temennī ideler (12) yiryüzinde bir Yahūdī ḡalmazdı ḡün bu sözi işıtdiler ḡavm-i Yehūd'dan bir kimsenün (13) zūhresi olmadı ki mevti temennī ide. Zīrā Hāzret-i [SE133b] Muḡammed'ün ṡādıḡ olduḡın bilürlerdi.

GUFTEN-İ (14) HAZRET-İ EMİRÜ'L-MU'MİNİN-İ 'ALİ KEREMU'LLAHİ
VECHE BÂ-ḲİRN-I HOD¹⁶⁶⁰

¹⁶⁵³ Ben, (inanmayan) insanlarla, Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. (Yılmaz, s. 656).

¹⁶⁵⁴ Gönderilmiş bir nebi (dahi) aramıza giremez.

¹⁶⁵⁵ Benim, Allah ile öyle anlarım olur ki, ne bir mukarreb melek, ne de mürsel bir nebi öyel bir yakınlığı elde edebilir. (Yılmaz, s. 469).

¹⁶⁵⁶ -Peygamber dedi- "Biz gözü kaymayan kişiyiz; karga gibi değiliz, bahçeyi boyayanın sarhoşuyuz; bahçenin sarhoşu değiliz.

¹⁶⁵⁷ Göz (gördüğünden) şaşırmadı ve (onu) aşmadı. (Kur'an-ı Kerim, Necm: 17).

¹⁶⁵⁸ -Allah- Kur'an'da buyurdu: "Ey Yahudi kavmi! Ölüm,saḡdık kişiler için hazine ve yarardır.

¹⁶⁵⁹ De ki: "Eğer (iddia ettiḡiniz gibi) Allah katındaki ahiret yurdu (cennet) diḡer insanlar için deḡil de, yalnız sizin ve doḡru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!" Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 94-95).

(13) bilürlerdi: bilürdi İÜ.

¹⁶⁶⁰ MÜMİNLERİN EMİRİ ALİ'NİN -ALLAH YÜZÜNÜ MÜKERREM KILSIN- RAKİBİNE DEMESİ

Ḳirn, bi-kesr-i ḳāf ḥarīf (15) ü hem-dem ma‘ nāsınadır.

Nīm behr-i ḥaḳ şud u nīmī hevā
Şirk ender kār-ı ḥaḳ nebved revā¹⁶⁶¹ (1:3977)

Belki gerekdür ki (16) ‘amelüñ ḥālīşen Allāh ola kemā ḳāla’llāhu te‘ālā: *ve mā umirū illā li-ya‘budu’llāhe muḥlişine lehu’d-dīne*¹⁶⁶² (17) ve yine buyurur: *fē‘budu’llāhe ve lā-tuşriḳū bihi şey’en*¹⁶⁶³.

Men ḡulām-i ān çerāğ-ı çeşm cū
Ki çerāğat (18) rūşenī pezreft ez-ū¹⁶⁶⁴ (1:3984)

Bu çerāğdan murād Ḥazret-i Peyğamberdür şalla’llāhu ‘alehi ve sellem. (19) Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Āḥzāb’da buyurur: *Yā eyyuhe’n-nebiyyu innā erselnāke şāhiden ve mubeşşiran* [KB140a] (1) *ve nezīran ve dā‘iyen ila’llāhi bi-iznihi ve sirācen munīran*¹⁶⁶⁵.

Ve (2) Allāhu a‘lemu bi’ş-şavāb ve ileyhi’l-merca‘ ve’l-me’ab. (3) Temmet mücelled-i evvel (4) bi‘avni’llāhi’l-meliki’l-vahhāb¹⁶⁶⁶.

[İÜ112b] [SE134b] [KA100b] Bi’smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

(7) Beyān-ı ba‘zı ez-ḥikmet-i te’ḥīr-i in mücelled-i devvom. İkinci cildüñ te’ḥīr olmasınınñ ḥikmetlerinden (8) ba‘zısının beyānındadır. Şöyle rivāyet olunur ki mücelled-i evvel tamām olduğdan soñra Ḥazret-i Ḥudāvendigār iki sene (9) miḳdārı nazm-ı şerīf-i *Meşnevī-i Ma‘nevī*’ye taḳayyud buyurmadılar. Sebeb bu idi ki ol (10) eşnāda Ḥüsāmeddīn Çelebi Ḥazretlerinin ḥarem-i muḥteremleri vefāt eyleyüp ol eclden (11) Ḥazret-i Ḥüsāmeddīn Çelebi mātem-zede oldu ve perişān-ḥāṭır olup zamīr-i münīrlerine (12) ḥayret ü istiğrāk ḥāşıl olmağın ḥuzūr-ı Ḥazret-i Mevlānā’da varup *Meşnevī-i* (13) *Şerīf*’ün nazm olunması bābında iltimās u ilḥāḥ itmediler. Ḥazret-i Ḥudāvendigār daḥı anlarıñ (14) ḥāṭır u ‘aṭīrlerin ri‘āyet idüp nazm-ı Meşnevī’den fāriğ olmuşlardı. İki sene (15) tamām olduğdan

¹⁶⁶¹ Yaptığının yarısı Hak için, yarısı da nefsin isteği için oldu. Hakk’ın işinde ortaklık olmaz.

¹⁶⁶² Hālbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, emredilmişti. (Kur’ân-ı Kerīm, Beyyine: 5).

¹⁶⁶³ Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. (Kur’ân-ı Kerīm, Nisa: 36).

¹⁶⁶⁴ Ben, kandilinin kendisinden aydınlık aldığı göz arayan kandilin kölesiyim.

(19) Ḥudā: - SE; Ḥudā - sūre: Ḥudā eccl şānına sūre: KA.

¹⁶⁶⁵ Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah’ın izniyle kendi yoluna çağırان bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik. (Kur’ân-ı Kerīm, Ahzab: 45).

¹⁶⁶⁶ Allah doğru olanı en iyi bilendir. Dönüş ve sığınma yalnızca O’nadır. Birinci cilt Vehhab ve Melik olan Allah’ın yardımıyla tamamlandı.

(8) - : Ḥazret-i Ḥudāvendigār İÜ, KA.

şoñra Çelebi Hüsameddîn hîdmet-i Mevlânâ'da rûy-ı 'ubûdiyyeti hâke sürüp (16) temennâ vü ilhâh eylediler. Andan şoñra Hâzret-i Hudânevdiğâr dañı nazm-ı şerîfe şurû' buyurdılar. (17)

Çun ziyâ'u'l-Hağ Hüsameddîn 'inân
Bâz gerdânîd z'evc-i âsmân¹⁶⁶⁷ (2:3)

Buyurdukları bu ma' nâ-yı müş' irdür. [KB140b] (1) Hâzret-i Mevlânâ bu taqrîble ba' zı hîkmet dañı beyân buyururlar ki

Eger cümle hîkmet-i İlâhî bende-râ ma' lûm şevved: (2) Eger hîkmet-i İlâhî'nüñ cümlesi bendeye ma' lûm olsa,

Der-fevâ'idân-ı kâr bende ezân kâr-ı ferûmâned: (3) Ol kârûñ fâydelerinden bende ol kârdan 'âciz qalır ya' nî ol kâr ile 'amel idüp fâyidesin (4) aḡz itmege qâdir olmaz.

Ve hîkmet-i bî-pâyân Hağğ-ı idrâk-ı ü-râ vîrân kuned: Ve Hağ Te' âlâ'nuñ hîkmet-i (5) bî-pâyânı anuñ idrâkini vîrân eyler.

Bedân kâr ne-perdâzed: Ol kârı düzelemez.

Pes Hağ Te' âlâ (6) şemmeî ez-ân hîkmet-i bî-pâyân mehârî binîy-i ü sâzed: Pes Hağ Te' âlâ ol hîkmet-i bî-pâyândan bir şemme gösterür, (7) ol quluñ gönli ol tarafe meyl ider. Deve yularından cezb olduğı gibi bî-iḡtiyâr ol (8) şemme-i hîkmet semtine gider ve anuñ taḡşîline sa' y ider.

Ve ü-râ bedân kâr keşed: Pes Hağ Te' âlâ (9) [SE135a] ol qulı bu tarîkle kâra ve 'amele çeker ki,

Eger ü-râ ezân fâ'ide hîç ḡaber ne-kuned: Eger ol qula ol (10) hîkmetüñ fâyidesinden hîç ḡaber virmeye ya' nî ol bir şemmeyi göstermeseydi.

Hîç ne conbed: (11) Hîç ol qul taleb-i hîkmetde ve taḡşîl-i ma' rifetde bir [İÜ113a] cünbiş ü ḡareket itmezdi.

Zîrâ cünbânende (12) ez-behrhâ-yı âdemiyân est: Zîrâ miḡrûñ meyl-i derûn-ı [KA101a] insânî âdem oğluna ḡaşıl olıcağ fâydelerdendür. (13) Ya' nî fâyide ümmid eyledüğü şeylere meyl ider ve anuñ taḡşîlinde ḡareket ider. (13)

Ki ez-behr-i ân maşlaḡat kunîm: Ki ol behre ve fâyideden ötüri maşlaḡat idelüm, dir.

¹⁶⁶⁷ Hak ışığı Hüsameddin, semanın zirvesinden dizginini geri getirince başladı.

Ve eger hikmet in ber vey (14) ferūrized: Eger bu kārūn hikmeti ve sırrı ol kuluñ üzerine rihte olaydı ya' nī cemī' en (15) ma' lūm u münkeşif olaydı.

Hem ne-tüvāned cünbiden: Yine ol kārūn 'amelinde ve ol fāyidenüñ (16) taḥşilinde cünbiş ü hareket itmege kâdir olmazdı.

Çenān ki eger der-bīni-i şotor mehar buved (17) ne-reved: Meşelā şöyledür ki eger devenüñ burnunda yular olmasa yola toĝru gitmez.

Ve eger saht (18) bozorg buved hem ferū hoşbed: Eger yular katı büyük olup ağır olursa deve yine aşıĝa [KB141a] (1) çöker yatur. Pes yine yola gidemez.

Ve in min-şey'in: İn nefy içündür. Mā ma' nāsınadur. (2) Ya' nī *mā min-şey'in mine'l-eşyā'* dimekdür. Ya' nī eşyādan bir şey yokdur

İllā 'indenā (3) *ḥazā'inuhū:* İllā ol şey'üñ ḥazīneleri bizüm katumuzda mevcüddur. Ya' nī biz ol şeyleri icād itmege kâdirüz. (4)

Ve mā nunezziluhū: Ve biz ol şeyleri ḥazāyin-i ĝaybdan tenzīl itmezüz.

İllā bi-kaderin ma'lūmin: İllā miqdār-ı (5) mu' ayyene mültebis olduĝı hâlde tenzīl iderüz iktizā-yı hikmet üzre.

Ḥāk-i bī-āb koluĝ ne-şevēd (6) Toprak şu katılmayınca kerpiç olmaz.

Ve çun āb-ı besīyār buved hem kolūḥ ne-şevēd: Ve çün şu çok olsa (7) yine kerpiç olmaz. Pes her şeyde itidāl şartdur. Nitekim Ḥazret-i Sübhān süre-i er-Raḥman'da (8) buyurur: *ve's-semā'e rafe'ahā*¹⁶⁶⁸ ḥaleḳahā merfū' aten maḥallen ve mertebeten fe-innehā munşa'u aḳziyetihi ve menzilu (9) aḳkamihi ve maḥallu melā'iketihi ya' nī Ḥaḳ Te'ālā semāyı merfū'-ı ḥaḳ eyledi maḥal yöninden ve mertebe yöninden. Zīrā ol (10) semā cenāb-ı Ḥaḳḳ'üñ münşā-yı aḳziye ve menzilu aḳkām u evāmir ve maḥall-i melāyikesidür. (11) Ve vaḳa'a'l-mizāne el-'adlu bi-en vefferā 'alā-kulli muste'iddin musteḥaḳḳahu [SE135b] ve fī-kulle zī-ḥaḳḳin ḥaḳḳahu (12) ḥattā inteẓame emra'l-'ālemi ve'steḳāme kemā ḳāle 'aleyhi's-selām bi'l-'adli ḳāmeti's-semavātu (13) ve'l-arḍu ev mā yu'rafu bihā meḳādīru'l-eşyā'i min-mizānin ve mikyālin ve naḥvehuma. Ve daḥı (14) Ḥaḳ Te'ālā mizān vaḳ' eyledi. Ya' nī mizān-ı'adl vaḳ' eyledi. Her müsta'ide (15) müsteḥaḳḳını virmekle ve her ḥaḳ şāḥibine ḥaḳḳın vefā itmekle ḥattā 'ālemüñ ümürı münteẓim (16) ve müstaḳim oldı. Yāḥud

¹⁶⁶⁸ Göĝü yükseltti. (Kur'ân-ı Kerîm, Rahman: 7).

mîzândan murâd maḳâdir-i eşyâ bilindügi mîzân [IÜ113b] u kîl ü ârşûn (17) ve bunlara beñzer şeyler ola.

Be-mîzân dehed her çiz-râ ne bî-ḥesâb ve bî-mîzân: İmdi Ḥaḳ (18) Te‘âlâ her şeyi ḥesâbla mîzânla virür, ḥesâbsuz ve mîzânsuz virmez.

İllâ kesânî-râ ki (19) ez-‘âlem-i ḥaḳ mübeddel şudeend: İllâ şol kimselere ḥesâbsuz ve mîzânsuz virür ki anlar beşeriyetden [KB141b] (1) mübeddel olmuşlardır ya‘nî evliyâ vü enbiyâya ḥesâbsuz ve mîzânsuz virür. (2) Eger kerâmetdür ve eger na‘îm-i dünyâ vü âhiretdür.

*Ve yerzûḳu men yeşâ‘u bi-gâyri ḥisâbin*¹⁶⁶⁹ [KA101b] geşteend: Ya‘nî Allâh Te‘âlâ diledügi ḳulına (3) bî-ḥesâb rızḳ virür diyü buyurduḡı ma‘nâyâ mazḥar olmuşdur. Anlar *men lem yeẓuḳ lem yedri* (4) her şol kimse ki ṭatmadı, bilmedi. Mâdâmki bir kimse bir mertebeye vâşıl olmaya ol mertebe şâhiblerinin (5) aḥvâlin bilmez, pes bu ma‘nâyâ temşîl idüp buyurur. **Beyt:**

[*meʿûlû/meʿâ‘ilün/fe‘ûlün*]
Porsîd yekî ki ‘âşîḳî çîst

Bir kimse (6) şordı ve didi ki “‘âşîḳlîḳ nedür?”

Guftem ki çu men şevî bedânî¹⁶⁷⁰

Didüm ki benüm gibi olasın, bilürsin (7) ya‘nî benüm gibi ‘âşîḳ olursuñ ol zamân bilürsin ki ‘âşîḳlîḳ nedür?

‘İşḳ u muḥabbet (8) bî-ḥesâb est: ‘İşḳ u muḥabbet bî-nihâye vü bî-ḥesâbdur.

Cihet â gufte end ki (9) şıfat-ı Ḥaḳḳ est be-ḥaḳîḳat: Ol cihetden dimişler ki Ḥaḳ Te‘âlâ’nuñ şıfatıdır. Pes Ḥaḳ Te‘âlâ’nuñ evşâfına (10) ḥad u ḡâyet ü nihâyet olmaz.

U nisbet-i ü be-bende mecâz est: ‘İşḳ u muḥabbeti bendeye nisbet (11) eylemek mecâz yönindendir. Yoḡsa ḥaḳîḳatde şıfat-ı Ḥaḳ’dur. *Kuntu kenzen maḥfîyyen fe-aḥbebtu en u‘rafê*¹⁶⁷¹. Cenâb-ı ‘İzzet bu ḥadîs-i ḳudsîde buyurur ki ben bir gizlü genc idüm sevdüm ki bilünem (13), ḥaḳḳı ḥaḳḳ eyledüm. Pes bu sevdüm lafzı ki vardır bu maẓmûn üzre muḥabbet Allâh’uñ şıfat-ı (14) ḳadîmesidür.

¹⁶⁶⁹ Allah dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır. (Kur’ân-ı Kerîm, Nur: 38).

¹⁶⁷⁰ Mevlana, Divan-ı Şems, Gazeliyyat, 2733. Gazel. (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh2733/>)

¹⁶⁷¹ Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim, bilinmem için mahlukatı yarattım. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafa: 2/132).

Yuḥibbihum tamām est: Ya‘nī Allāh Te‘ālā anları sever ve muḥabbet ider diyü buyurduğı (15) tamāmdur.

Ve yuḥibbūnehū gedāst: [SE136a] Ve mü‘minleri dağı Allāh’ı severler muḥabbet iderler didüğü (16) ḳanḳıdur? Ya‘nī aşıḳ muḥabbet Allāh’uñ muḥabbetidür. Yoḥsa benī Ādem muḥabbeti aña lāyık degüldür. **Beyt:** (17)

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]
Tā ki ez-cānib-i ma‘şūḳ-ı ne-bāşed meylī
Gūşış-i ‘āşık bī-çāre be-cāyī ne-resed¹⁶⁷² [KA102a]

MÜCELLED-İ (18) ŞĀNĪ İHTİYĀRĀT-I MEŞNEVĪ-İ ŞERİF

Yessera’llāhu lenā itmāmehū¹⁶⁷³.

Müddetī ĩn Meşnevī te’ḥīr şud¹⁶⁷⁴ (2:1a) (19)

Ya‘nī mücelled-i evvel tamām olup mücelled-i şānīye ibtidā eylemezden öñdin ḥarem-i muḥterem-i Ḥāzret-i Ḥüsāmeddīn [KB142a] (1) Çelebi vefāt eyledi. *Mevtu’l-cārī kefā bi-ke vā‘iẓan*¹⁶⁷⁵ maẓmūn-ı şerīfince Şeyḫ Ḥüsāmeddīn (2) Ḥāzretlerine istiğrāḳ ḥāşıl [İÜ114a] olup iki yıl mīḳdārı *Meşnevī* te’ḥīr olındı. (3) Zīrā sebep-i naẓm-ı *Meşnevī-i Şerīf* anlardur. Çün anlara istiğrāḳ u fenā ḥāşıl oldı. (4) Taḳāzā itmez oldılar. Ḥāzret-i Mevlānā dağı anlaruñ ḥāṭır-ı şerīflerüñ ri‘āyet buyurup (5) tā anlar fenādan rücū‘ itmeyince naẓm-ı *Meşnevī-i Ma‘nevī*’ye şarf-ı himmet erzānı (6) buyurmadılar.

Müddetī ĩn Meşnevī te’ḥīr şud

Bir müddet bu Meşnevī te’ḥīr oldı.

Muhletī bāyest tā ḥūn (7) şīr şud¹⁶⁷⁶ (2:1b)

Bir zamān mühlet ü şabr gerekdür tā ḳan süd ola. Pes ma‘lūm oldı ki te’ḥīr-i (8) sebep kemāldür. İmdi her nāḳışa derece-i kemāle irtikāda ve her ṭālibe zırve-i iclāle (9) i‘tilāda şabr u imhāl u tedricden ğayrıya çāre yoḳdur. Nitekim ṭomar içinde ḳan mühletle (10) şīr-i

¹⁶⁷² Maşuk tarafından bir meyl olmadıkça zavallı aşğın çabası sonuçsuz kalır.

(17) MÜCELLED-İ ŞĀNĪ İHTİYĀRĀT-I MEŞNEVĪ-İ ŞERİF: - KA.

¹⁶⁷³ Allah bize bunu tamamlamayı kolaylaştırsın.

¹⁶⁷⁴ Bu Mesnevi bir müddet gecikti...

¹⁶⁷⁵ Komşunun ölümü sana vā‘iz olarak yeter.

(2) mīḳdārı - *Meşnevī*: mīḳdārı te’lif-i *Meşnevī* SE.

¹⁶⁷⁶ Bir süre gerekti, kan süt oldu.

(8) her: - SE.

şâf olur. Ve berk-i kuvvet şabr ile atlas olur. Ve katre-i bârân bir zamân baṭn-ı şadefde (11) ḥabs-ı terbiyye olmayınca dürr-i meknûn olup tâc-ı şâhân üzre yaratmaz. Ve Ḥazret-i (12) Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *Men aḥlaşa'llahe erba'în şabâḥan zâherat yenâbi' u'l-ḥikmeti* (13) *min-ḡalbihi' 'alâ-lisânihi*¹⁶⁷⁷ erba'în şabâḥan buyurdıkları daḡı mühletden kinâyedür hiçbir murâd yokdur (14) ki mühletsüz ḡaşıl ola ve hiçbir şey yokdur ki zamânsuz vücûda gele. İmdi şey kemâlin bulmaz illâ te'ḡirle ve mühletle. Pes *Meşnevî-i* (15) *Şerîf*üñ daḡı te'ḡirine sebep budur.

Tâ ne-zâyed baḡt-ı tu ferzend-i nev
Ḥûn negerded şîr-i şîrîn ḡoş şenev¹⁶⁷⁸ (2:2) (16)

Ya'nî tâ oḡlan toḡmayınca pistân-ı mâderde ḡan sûd olmaz. İmdi ṭâlibüñ daḡı baḡtı [SE136b] (17) meded-kârlıḡ idüp zâtında bir ṭaleb ve isti'dâd-ı nev ḡaşıl itmeyince dil mürebbî-i kâmilden şîr-i (18) ḡikmet ve irşâd-ı naşîḡat zuhûr itmez. Nitekim Ḥazret-i Resûl-i Ḥudâ Muḡammed Muşṭafâ şalla'llâhu 'aleyhi (19) ve sellem buyurdu: *İnna'llâhe yuleḡḡinu'l-ḡikmete 'alâ-lisâni'l-vâ' izîn bi-ḡadri-himemi'l-mustemi'in*¹⁶⁷⁹ Pes [KB142b] (1) müstemi'-i kâbil ki Şeyḡ Ḥüsâmeddîn idi. Anlar istiḡrâḡ sebebiyle istimâ'dan ve (2) ṭalebden fâriḡ olmuşlar idi. *Meşnevî* daḡı te'ḡir olmuşdu. Nitekim Ḥazret-i Mevlânâ (3) nazm-ı şerîfde taşrîḡ buyururlar. Çün [KA102b] Ḥüsâmeddîn ki keşende-i şîr-i ḡikmet-i İlâhiyye ve çeşende-i lezzet-i (4) esrâr-ı Sübhâniyye'dür. İki yıl miḡdârı istiḡrâḡ u fenâda olmaḡla bu ma'nâyı ve ḡaḡâyık-ı (5) şîrini cezb etmekle himmet ḡavâle kılmaḡı.

İñ suḡan şîr est der-pistân-ı cân
Bî-keşende ḡoş (6) ne-mî gerded revân¹⁶⁸⁰ (1:2378)

Maẓmûnınca te'ḡir vâḡi' oldu. İki yıldan soñra Ḥazret-i Şeyḡ Ḥüsâmeddîn (7) istiḡrâḡdan rücû' idüp 'âlem-i şaḡva geldi. Ḥazret-i Mevlânâ'ya 'âdet-i [İÜ114b] ḡadîmesi (8) üzre niyâzmendlikler gösterüp baḡiyye-i *Meşnevî-i Şerîf*'i istid' â eyledi.

Ey dehân tu ḡod (9) dehâne-y düzaḡi¹⁶⁸¹ (2:12a)

(11) olmayınca: bulmayınca SE; ḡabs: maḡbûs KA.

¹⁶⁷⁷ Her kim kırk sabah Allah'a iḡlaslı olursa, kalbinden hikmet pınarları diline zuhur eder. (es-Saḡani, el-Mevzuat: 68).

¹⁶⁷⁸ Senin baḡtın yeni çocuk doḡmadıkça kan, tatlı sût olmaz. Güzelce dinle.

¹⁶⁷⁹ Şüphesiz Allah öğüt verenlerin diline hikmeti dinleyenlerin gayreti ölçüsünde verir.

(3) Çün - Ḥüsâmeddîn: Çün Ḥazret-i Ḥüsâmeddîn SE.

¹⁶⁸⁰ Bu söz can memesindeki süttür. Emen olmaksızın ḡoşça akıyor.

¹⁶⁸¹ Ey aḡız! Sen bizzat cehennem aḡzısın...

Ey ağız sen cehennem ağız gibisin. Her ne yirsen hiç toydum dimezsın. Nitekim (10) Hâk Te‘âlâ düzağa su‘âl idüp *helimtele ‘tî*¹⁶⁸² didükde *hel min-mezîdin*¹⁶⁸³ diyü cevab (11) virmesi gerekdür. Pes hırş u ar ağız açılıp cehennem şıfatıyla muttaşf olıcak anuñ gibi (12) dehân sülûka mâni‘ olup şâhibine dehâne-i cehennem olur.

V’ey cihân tu ber mişâl-i berzahî¹⁶⁸⁴ (2:12b) (13)

Vây cihân sen dağı berzah mişâlinesin taleble haķâyık-ı İlâhiyye mabeyninde, zîrâ dünyānuñ (14) her bir ‘alâkası bir berzah-ı mâni‘dür t̄alib-i Hâk olanlara. Nitekim Hâzret-i Hudâ sûre-i Tegâbun’da (15) buyurur: *Yâ eyyuhâ’llezîne âmenû inne min-ezvâcikum ve evlâdikum aduvven lekum faḥẓerihum*¹⁶⁸⁵ (16) yuşğilukum ‘an t̄a‘ati’llâhi ev yuḥâsimukum fî-emri’d-dîni ev’id-dunyâ ya‘nî ey şol kimseler ki Allâh’uñ (17) vaḥdâniyyetine imân getürdiñüz. Taḥkîkan evvâcuñuzdan ve evlâduñuzdan ba‘zısı size düşmendürler. (18) Sizi kendülere meşğül idüp Allâh Te‘âlâ’nuñ ‘ibâdetine mâni‘ olmağla (19) yâhud emr-i dinde yâ emr-i dünyâda ḥuşûmet [SE137a] iderler. *Faḥẓerihum*: Ve lâ-te’melû ğavâ’ilehum [KB143a] (1) Ya‘nî hâzer eyleñ anlardan ve anlaruñ ğâ’ilelerinden emîn olmañ muḥaşşalu’l-keleam evvâc (2) u evlâd dünyānuñ sâyir ‘alâyıkı berzah u mâni‘dür sâlik-i râh-ı Hâk olanlara. **Beyt:** (3)

[fe‘ûlün/fe‘ûlün/fe‘ûlün/fe‘ul]
Ta‘alluḳ ḥicâb est u bî-ḥâşilî
Çu peyvendhâ bi-g’selî vaşilî¹⁶⁸⁶

Ve yine buyurur ‘azze ve celle: *innemâ emvâlukum* (4) *ve evlâdukum fitnetun va’llâhu indehû ecrun aẓîmun*¹⁶⁸⁷.

Yek kadem zed âdem ender zevk-i nefis
Şud (5) firâķ-ı şadr-ı cennet tavķ-ı nefis¹⁶⁸⁸ (2:15)

¹⁶⁸² Doldun mu?

¹⁶⁸³ Daha var mı? (Kur’ân-ı Kerîm, Kaf: 30).

¹⁶⁸⁴ ...Ey dünya! Sen de berzah/ara yer gibisin.

¹⁶⁸⁵ Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. (Kur’ân-ı Kerîm, Tegâbun: 14).

¹⁶⁸⁶ Dünya alakası (dünyaya bağlanma) perdedir ve hasılasızdır. Bağlarından kurtulduğun zaman visale erersin. (Sa’dî, Bostan, 3. Bab, 23. Hikayet, 10. Beyt) (<https://ganjoor.net/saadi/boostan/bab3/sh23/>).

¹⁶⁸⁷ Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükafat vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Tegâbun: 15).

¹⁶⁸⁸ Âdem nefsinin zevkine bir adım attı, cennetin baş mekanında ayrılık boynuna gerdanlık oldu.

Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām mescūd-ı melāyike-i muḵarribīn ve ḥalīfe-i (6) Rabbū’l-‘Ālemīn ve bedī‘-fiṭrat u ‘acīb-ḳudret ve laṭīfe-i Ḥazret-i Eḥādiyyet ve elif-i taḥiyyet-i evvel idi. (7) **Beyt**:

[*meʿūlū/mefāʿilūn/feʿūlūn*]
‘Ālem zi-ruḥeş şafā girifte
Menzilgeh iştifā girifte
İzed be-ināyeteş sireşte
Menşūr-i ḥilāfeteş nevişte¹⁶⁸⁹

Pes bu mertebeden şoñra zevḳ-i nefse bir ādım ḥareket eyledi ya‘nī nefse murādınca bir ‘amel (9) eyledi, cennetden sürölüp nice yıllar ağladı.

Rū be-cū yār-ı Ḥudāyī-rā tu zūd
Çun çenān kerdī Ḥudā yār-ı tu būd¹⁶⁹⁰ (2:23) (10)

Ya‘nī çün böyle eyledüñ *ene celīsu men zekeranī*¹⁶⁹¹ ḥükmince Ḥudā saña yār olur ve Ḥazret-i Resūlū’llāh (11) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *Men erāde [KA103a] en yeclise me‘a’llāhi fe’lyeclis [İÜ115a] me‘ā ehli’t-taşavvuf*¹⁶⁹². (12) Çün Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu mücelled-i şāniye ibtidā eyledi. Çün te’lif-i *Meşnevī*’den murād beyān-ı (13) aḥvāl-i sülūk ve vuşūl-i ilā’llāh’dur. Anuñ beyānına şurū‘ eyledi. Ve buyurdılar ki ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’a sülūk (14) ve Ḥazret-i Ḥudā’ya vuşūl müyesser olmaz illā terk-i şehvetle ve ‘ibādet ü ḥalvet ü ‘uzletle. (15) Ve anı daḥı beyān buyurdılar ki ḥalvet aḡyārdan gereḳdür, yārdan degül. Zīrā ‘uzlet ihtiyār idenler (16) aḡyārdan ḳaçup ḥalvet-nişīn olurlar. Yoḡsa yār-ı ḥalvetde daḥı mūnis ü ḡam-kūsārdur. (17)

Çunki mu’min āyne-i mu’min buved
Rūy-ı u z’ālūdegī iymen buved¹⁶⁹³ (2:30)

*El-mu’minu mir’atu’l-mu’minī*¹⁶⁹⁴ ḥükmince çünki (18) mü’min mü’minūñ āyinesidür. Āyine saña ‘aybuñı ve hūnerūñı gösterür.

Kem zi-ḥākī çunki ḥākī (19) yār yāft
Ez-bahārī şad hezār envār yāft¹⁶⁹⁵ (2:33)

(7) beyt: nazm İÜ, KA.

¹⁶⁸⁹ Ālem onun yüzüyle safa bulmuş ve menzilgah seçilmiş, Allah inayetiyle yaratmış ve onun halifeliliğinin belgesini yazmış.

¹⁶⁹⁰ Göt, sen çabuk Allah dostunu ara. Böyle yaparsan Allah, dostun olur.

¹⁶⁹¹ Ben, beni ananın dostuyum, onunla beraberim. (Yılmaz, 124).

¹⁶⁹² Kim Allah ile birlikte oturmak isterse tasavvuf ehli ile otursun.

¹⁶⁹³ Mademki mümin, müminin aynasıdır, yüzü bulanıklıktan emindir.

¹⁶⁹⁴ Mümin müminin aynasıdır. (Yılmaz, 556).

¹⁶⁹⁵ Topraktan daha aşağı mısın? Zira toprak dost buldu; bir bahardan yüz bin nur elde etti.

Envār nūruñ cem‘idür. Nūr nūnuñ fethasıyla şukūfe [KB143b] (1) ma‘nāsınadır. Ya‘nī sen toprak kadar olmaduñ mı ki hāk-i bahār ile yār olmağla yüz biñ (2) şukūfe buldı. Sen dağı mürşidle yār olmağla ezhār-ı ma‘ārif-i İlāhī ve envār-ı tecelliyyāt (3) nā-mütenāhī taḥşil eylesesin. Bu maḥalde Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu’l-‘azīz şoḥbet-i (4) ebrāra taḥrīz [SE1137b] buyururlar ki yār-ı ḥaḳīḳī ki gül-i būstān-ı iḳbāl ve şem‘-i şebistān-ı (5) āmāldür ve vāsıta-i mi‘rāc-ı ḥaḳāyık ve rābıta-i idrāk-ı daḳāyıḳdur. Sālik-i rāh-ı dīn u ṭālib-i (6) esrār-ı ‘ilm-i yakīn olanlara lāzımdur ki anuñ gibi bir sa‘ādentmendüñ ḥidmet-şerīf-i (7) rūḥ-efzālarına vāşıl olmağa sa‘y eyleye ki bu ṭarīḳüñ sülūkı bir mürşid-i şāḥib-i temkīn (8) ve bir kāmīl-i ehl-i yakīnsüz netice virmez.

Pes be-ḥusbem bâşem ez-Aşḥāb-ı Kehf
Bih zi-Daḳyānūs bâşed (9) ḥ‘āb-ı ḥavf¹⁶⁹⁶ (2:37)

Aşḥāb-ı Kehf Daḳyānūs’uñ şoḥbet-i nā-muvāfiḳından kaçup ḥ‘ābı bīdārılık üzerine (10) terciḥ eylediler. Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Kehf’de buyurur: *İz-evā’l-fityetu ile’l-kehfī* (11) *fe-ḳālū Rabbenā ātinā min-ledunke raḥmeten ve heyyi’ lenā min-emrinā raşeden*¹⁶⁹⁷. *İz evā’l-fityetu ile’l-kehfī* (12) ya‘nī el-fityetu min-eşrāfi’r-rūm erādehum Dikyanūs ‘ile’ş-şirk fe-ebev ve herebu ile’l-kehfī ya‘nī zıkr (13) eyle şol zamānı ki maḳām itdiler birkaç yigitler mağarayı ya‘nī Rūm’uñ eşrāfindan birkaç yigit ki (14) Daḳyānūs anları şirke da‘vet eyledi. Anlar ebā idüp kaçdılar, kehfde pinhān oldılar, (15) *fe-ḳālū Rabbenā ātinā min-ledunke raḥmeten* tūcibu lenā el-mağfirete ve’r-rızḳe ve’l-emne min’el-‘aduvvi (16) ya‘nī pes didiler ey bizüm Perverdīgārumuz, [İÜ115b] sen bize kendü ḳatuñdan raḥmet vir. Eyle raḥmet (17) ki sebep ola bizüm içün mağfirete ve rızḳa va‘d u şerrinden emīnlige, *ve heyyi’ lenā* (18) *min-emrinā* mine’l emrillezī naḥnu ‘aleyhi min-mufāreḳati’l-kuffar, ya‘nī bizüm içün müheyyā eyle (19) bizüm bu kārumuzdan ki küffārdan müfāreḳatdur ya‘nī küffārdan ayrılup saña tevcīh [KB144a] (1) eyledüğümüz işden bize rüşd ü hidāyet vir, didiler, *raşeden* naşiru bi-sebebihi (2) rāşidīne muhtedīne ve ic’al emrenā kulleha reşedā¹⁶⁹⁸.

Ḥ‘āb bīdārīst çun bā-dāniş est
Vāy (3) bīdārī ki bā-nādān nişest¹⁶⁹⁹ (2:39) [KA103b]

(6) ḥidmet-şerīf-i: ḥidmet İÜ, KA.

¹⁶⁹⁶ O zaman uyuyayım, Aşhab-ı Kehf’ten olayım. O üzüntü mahpusu, Dikyanus’tan daha iyidir.

¹⁶⁹⁷ Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, “Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır.” demişlerdi. (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 10).

¹⁶⁹⁸ Yardımcı görevindedir. Onun sayesinde hidayet bulunur, doğru yola girilir. Bizim tüm işlerimizi doğru kıl.

¹⁶⁹⁹ Uyku bilgiyle olunca uyanıklıktır. Bilgisizle oturan uyanık kişiye yazık!

Bir ḥ̣āb ki ‘ilm-i ma‘rifetle ola, bīdārlıkdur. Nitekim haberde vārid (4) olmışdur:
*Nevm’ul-‘ālimi ḥayrun min-‘ibādeti’l-cāhili*¹⁷⁰⁰.

Ey be-burde raḥt-i ḥishā sūy-ı ḡayb (5)

Ya‘nī ey maḥbūb-ı ezel ki enbiyā vü evliyānuñ ḥislerini zāhirden bāṭına ve şekkden
(6) yaḳīne ve şüretten ma‘nāya cezb eyleyüp ilettişsindür.

Dest çun Mūsā birün āver zi-ceyb¹⁷⁰¹ (2:52) (7)

Ya‘nī ‘aşıḳān-ı mübtelāya ve müşteḳān-ı envār-ı cemāl-i pür-şafāya ceyb-ı ḡayb-ı eḥadiyyetden ‘arz-ı envār-ı (8) tecellī ile tālibleri [SE138a] vāşıl u maḥrūmları maḥrem eyle. Yāḥud ḥiṭāb mürşide ola ve ma‘nā (9) demek ola ki ey şol mürşid-i kāmīl vāy sālīk-i vāşıl ki riyāzet ü mücāhede (10) ile ḥazīz-i mezelletden evc-i ‘izzete ‘urūc eyledük ve cemī‘-i ḥislerüñi zāhir-bīnlük kaydından ḥalāş (11) idüp ‘ālem-i ḡayb müşāhedesine mu‘tād eyledük ve ḥislerüñi ḡayb cānibine iletdük. (12) Elüñi yaḳaından çıkar Ḥazret-i Mūsā gibi yed-i beyzā göster. *Vaḍmum yedeke ilā cenāḥıke taḥruc* (13) *beydā’e min-ḡayri sū’in āyeten uḥrā*¹⁷⁰² maẓmūnınca.

Gāḥ ḥürşid u gehī deryā şevī
Gāḥ kūh-ı ḳāf u geh ‘anḳā şevī¹⁷⁰³ (2:54) (14)

Ya‘nī ḥürşid u deryā vü kūh-ı Ḳāf u ‘anḳā senüñ mezāhirindür. Ehl-i biniş olanlar ol
(15) mezāhire nazar eyledükde seni görür ammā seniñ zātuñ bunlaruñ ‘aynı degüldür. Zīrā sen (16) bu cümleden münezzehsün. Yāḥud murād mürşid-i kāmīl ola. Zīrā mürşidi vaşf iderler gāḥ āftāb (17) dirler nūr-baḥş olduḡıçün ve deryā dirler baḥr-ı esrār olduḡın ‘anḳā dirler (18) ‘uzlet itdüḡi içün. Ḥızr dirler āb-ı ḥayāt içdüḡi içün ‘İsā dirler iḥyā-yı emvāt itdüḡi içün. (19)

Ez-tu ey bī-naḳş bā-çendīn şuver
Hem müşebbih hem muvahhid ḥayr hiser¹⁷⁰⁴ (2:57)

Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu ol zāt-ı [KB144b] (1) vāḥidden bu ḳadar şuver-i meknūnāt ve mezāhir-i bī-ḥad u nihāyātī ve anuñ talebinde şerāyi‘-i (2) bilā-ḡāyātī ve

¹⁷⁰⁰ Âlimin uykusu cāhilin ibadetinden daha iyidir.(Yılmaz, 570).

¹⁷⁰¹ Ey duyguların pılı pırtısını ḡayb tarafına götürmüş olan! Elini, Musa gibi koynundan çıkar.

¹⁷⁰² Elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir halde çıksın. (Kur’ân-ı Kerīm, Taha: 22).

¹⁷⁰³ Bazen güneşsin, bazen de deniz oluyorsun. Bazen Kaf daḡısın, bazen de Anka oluyorsun.

(18) içün - : içün. Beyt-i Meşnevī İÜ.

¹⁷⁰⁴ Ey bu ḳadar şekillerle suretleri bulunmayan! He Muvahhitler, hem Müşebbihler senden şaşkındır.

(1) - : bu ḳadar İÜ, KA.

mezheb-i muhtelif ve delāyil ü āyātī ve benī Ādem'den [İÜ116a] her birini tecellī-i hāş ki hīç iki tecellī (3) birbirine beñzemez ve her şeyden anuñ bir gūne zuhūrīn müşāhede idüp ol şāni' -i Bīçūn'ūñ (4) kudret-i kāmilesine taḥsīn yöninden buyururlar ki senden ey Hudā-yı bī-naḳş u şūret ki naḳş u şūretten (5) münezzeḥsin bu kadar şuver-i mükevvenāt ve mezāhir-i mevcūdāt ile.

Hem müşebbih hem muvehhid ḥayr hiser (6)

Hem muvaḥḥid-i ḥayrān ve hem müşebbih-i ḥīre vü sergerdāndur.

Geh müşebbih-rā muvaḥḥid mī-kuned¹⁷⁰⁵ (2:58a)

Gāh olur ki müşāhede-i (7) mezāhir-i gūniyye sebebi ile Ḥaḳ Te'ālā müşebbih olanları muvaḥḥid eyler. Zīrā müşāhede-i maşnū'āt-ı (8) kudret-i kāmīle-i şāni'e-i delīldür. Ehl-i başıret olanlar müşebbih ol kimseye dirler ki (9) Ḥaḳ Te'ālāya a'zā vü cevāriḥ isnād eyleye. Ba'zı eḥādīş ü āyāt-ı müteşābihātı muṭāla'a (10) idüp ma'nā-yı [SE138b] zāhirisin tutup bāṭınından ġāfil olurlar. Meşelā *ra'eytu Rabbi* (11) *fī-şūratī emredü şābbīn*¹⁷⁰⁶ ve daḥı *inna'llāhe yenzilu fī's-şulişi'l-aḥīri kulle leyletin ilā-semā'i'd-dunyā* (12) *fē-yebṣuṭu yedeyhi ve yekūlu hel min-tā'ibin fē'etūbu*¹⁷⁰⁷ ve daḥı *yedu'llāhi fēvḳa eydihim*¹⁷⁰⁸ gibi ve daḥı (13) *ḥammertu tīnete Ādeme bi-yedeyye erba'ine şabāḥan*¹⁷⁰⁹ gibi. Pes bu i'tikād üzre müşebbih olmuş iken (14) müşāhede-i maşnū'āt-ı İlāhī delīl olup Ḥaḳ Te'ālā aña tevfiḳ erzānı buyurup mertebe-i (15) eḥadiyyetden tecellī idüp şūretten ma'nāya yol bulup muvaḥḥid olur ve yaḳīn ider ki cemī'e-i mevcūdāt (16) bir zātuñ mazḥarıdır ki keşret-i şuver-i maşnū'āt ol şāni'ūñ vaḥdāniyyetine delālet (17) ider. Meşelā bir ḥāne içinde bir şahş oturmuş olsa ve ol ḥānenūñ çār dīvārı olsa (18) çār dīvārına bī-nihāye āyineler vaż' olunmuş olsa ol āyinelerūñ her birinden ol şahşuñ (19) şūreti görünmekle şahş müte'addid olmaḳ lāzım gelmez. Müte'addid olan āyinedür. İmdi keşret-i merāyā-yı [KB145a] (1) şuver-i tecelliyyāt-ı esmā vü şıfāt ve taşaḥḥuṣāt u ta'ayyunāt-ı şāni'ūñ keşretine delālet eylemez. (2) Belki vaḥdāniyyetine delālet ider. Ve kudretinūñ ve şan'atınūñ kemāline delālet ider. Pes

¹⁷⁰⁵ Bazen Müşebbihi, Muvahhit eder...

¹⁷⁰⁶ Rabbimi köse bir delikanlı şeklinde gördüm. (Yılmaz, 581).

¹⁷⁰⁷ Allah her gecenin son üçte birinde dünya semasına iner. Ellerini açar ve şöyle buyurur: Tövbe eden yok mudur onu bağışlayayım. (Müslim, Müsâfirin: 168-170).

¹⁷⁰⁸ Allah'ın eli onların eli üzerindedir. (Yılmaz, 720).

¹⁷⁰⁹ Adem'in hamurunu kırk sabah ellerimle mayaladım.

(13) olmuş: - İÜ.

çok (3) kimseler müşâhede-i şu'ûn-ı İlâhiyye sebebiyle teşbîhden tenzîhe ve keşretten vahdete (4) ve zâhirden bâtına yol bulmuşlardır. **Beyt:**

[müstef' ilâtün/müstef' ilâtün]
Yâ cevherin kâmet bihi ' arzân
Yâ vâhiden fi-hükmihi (5) işnân¹⁷¹⁰

Cem'tu mehasineke'l-hevâ fe-tevehhetu leke bi'hîtilâf [İÜ116b] fihâ zıddan mâ ente illâ (6) vâhid'el-husnillezî summe, el-kemâlu lehu bilâ nuşşân. Fele'in beţenet ev in zaheret fe-ente (7) fi-mâ testehikku min'el-‘ulâ es-subhân mutenezzihen, mutekaddisen, mute‘âliyen. Fi-gurretu'l-ceberûti (8) ‘an hadeşân. Lem yudriku'l maḥlûkun el-emşile. Ve'l-Ḥakku mutenezzihun ‘ani'l-akvân¹⁷¹¹.

Geh muvaḥḥid-râ şuver reh mî-zened¹⁷¹² (2:58b)

Gâh olur ki müşâhede-i şuver mevcûdât-ı muvaḥḥidüñ yolın urur vahdetden keşrete (10) düşer. Zîrâ müşâhedesinde ḥaṭâ ider. Mezâhiri mezâhirde zuhûr iden zâtuñ (11) ‘aynıdır şanur. Cûze küll i‘tibârın virür. Bu i‘tikâdile [SE139a] mertebe-i tevḥîdden düşer. Pes şuver (12) ol muvaḥḥidüñ yolın urmuş olur. Lâkin muḍil ü mehdî Ḥazret-i Ḥudâ’dur. Zîrâ birinüñ ḳalbine (13) mertebe-i eḥadiyyetden tecellî eyledi, muvaḥḥid oldu ve birinüñ ḳalbine mertebe-i keşretten tecellî eyledi (14) müşebbih oldu. *Yuḍillu bihi keşîran yehdî bihi keşîran*¹⁷¹³. Egerçi zâhir ikisine daḡı sebeb (15) müşâhede olmuştur.

Geş turâ güyed zi-mestî bu'l-Ḥasen¹⁷¹⁴ (2:59a)

Bu'l-ḥasen bu maḥalde künyet olmak iktizâ (16) eylemez. Zîrâ meşhûr budur ki Ebu'l-Ḥasen ‘Alî İbni Ebî Ṭalib keremu'llâhi vechehu Ḥazretlerinüñ (17) künyet-i şerîfleridir. Ve bir daḡı Ebu'l-Ḥasen-i Ḥaraḳânî vardur ḳuddise sırrıhu'l-‘azîz, bu beyt (18) ise anlaruñ degüldür. Pes ma‘lûm oldu ki Ebu'l-Ḥasen'den murâd künyet olmaya. Ebû Zant (19) u Ebû Rîş u Ebû Şevârib gibi şâhib ma‘nâsına ola. Ya‘nî i‘tikâd-ı ḥasen [KB145b] (1) ve fi‘l-i ḥasen şâhibi ‘ârif-i kâmil demek ola. Der-ğamet bü'l-ḥasenat mezheb-i dîn gom kerdend (2)

(4) beyt: nazm İÜ, KA.

¹⁷¹⁰ Ya iki şey ortaya koyan bir cevherdir. Ya hükmü iki olan tektir.

¹⁷¹¹ Bu senin için iki zıddı barından bir ihtilaftır. Sen güzelliği tam olan eksiksiz, kâmil olansın. İster zahiri ister batını olsun sen tenzih ve yücelik, ululuk bakımından hak ettiğin yerdesin. Münezzeḥi mukaddes ve yücesin. Kuvvetin ve gücün başısın. Yaratılmışların, emsaline rastlayamadığıdır. Ve Hak, evrenden münezzehtir.

¹⁷¹² ...bazen Muvahhidin yolunu suretler keser.

¹⁷¹³ (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 26).

¹⁷¹⁴ Bazen Ebu'l-Hasan mestlikle sana ... der.

zân sebep ki hasen-ender-hâsen hasenî¹⁷¹⁵ buyurdıkları gibi. Eyle olsa ma‘nâ-yı i‘tikâd-ı hüsni (3) şâhibi ‘ârif-i kâmil gâh saña dir mestlikden *yâ şağîra’s-sinne yâ raṭbe’l-beden* Ey sinni (4) küçük ve bedeni tâze maḥbûb, dir. Bu söz mertebe-i teşbîhdendir. Lâkin murâd [KA104b] teşbîh (5) degüldür. Zîrâ ‘ârif-i kâmil sözüdür. Hâlet-i istiğrâkda mestlikde söylenmiştir. (6) Zîrâ kendüler buyurdılar ki fi‘l-i hüsni ve i‘tikâd-ı hüsni şâhibi olan ‘ârif-i (7) kâmil ‘ilm u kemâl ü ma‘rifet şâhibi ve münezzeh ü muvaḥḥid iken gâh olur ki mestlikde (8) saña *yâ zâ‘ire’s-sinni yâ raṭbe’l-beden*, dir. Eyle olsa bu söz mestlikden söylenmiş söz (9) olur. Mestûn ḥod sözü ma‘zûrdur. Şunlar ki *ene’l-Haḡ* didiler ve daḡı subḡânî mâ (10) a‘zîmü şânî didiler. Ve daḡı *leyse fî-cubbeti siva’llâh*¹⁷¹⁶ didiler. Ve daḡı *lev ‘araftumûnî* (11) [İÜ117a] *le-secedtumûnî*¹⁷¹⁷ didiler. Meslikde söyledükleri için ma‘zûr tutulup ve sözlerin daḡı te‘vîl (12) eylediler. Eyle olsa mestlik sözü ma‘zûrdur. Ve bir daḡı budur ki evliyâ’u’llâh (13) Haḡ Te‘âlâ Hazretlerini her nice vaşf eyleseler murâdları tevḥîddür ve tenzîhdür. Anlaruñ sözlerin (14) anlamak katı müşkildür. **Beyt:**

İştîlâḡâtîst mer abdâl-râ
Ki ne-bâşed z’ân ḡaber aḡvâl-râ¹⁷¹⁸ (1:3409) [SE139b]

Ve (15) yine buyururlar ḡuddise sırrıhu’l-‘azîz. **Beyt:**

Men çü leb ḡüyem leb-i deryâ buved
Men çü lâ ḡüyem murâdu’l-lâ buved¹⁷¹⁹ (1:1759) (16)

Her çe ḡüyed merd-i ‘âşîḡ bûy-ı ‘ıṣḡ
Ez-deḡâneş mî-cihed der-ḡüy-ı ‘ıṣḡ¹⁷²⁰ (1:2880)

Ger be-ḡüyed fîḡh fîḡrâyed heme (17)
Bûy-ı fîḡrâyed ezân ḡoş demdeme¹⁷²¹ (1:2881)

Ver be-ḡüyed küfr dâred bûy-ı dîn
Ver be şekk ḡüyed sekeş gerded yaḡîn¹⁷²² (1:2882)

¹⁷¹⁵ Eşsiz güzeller, gamında yollarını da yitirdiler, dinlerini de. Çünkü sen güzellerin en güzellerinden de güzelsin.

(2) ḡasenî: - SE.

(8) saña: - ; söz SE : - SE, KA.

¹⁷¹⁶ Cübbemin altında Allah’tan başkası yoktur. (Yılmaz, 459).

¹⁷¹⁷ Beni tanısaydınız bana secde ederiniz.

(11) söyledükleri - : söyledükleri için SE.

¹⁷¹⁸ Abdalın terimleri vardır, sözlerin ondan haberi yoktur.

¹⁷¹⁹ Ben “leb (dudak)” dersem, “leb-i derya (deniz kıyısı)”dır. Ben “lâ (hayır)” dersem, amaç “illâ (ancak/evet)”dır.

¹⁷²⁰ ‘Âşîḡ kişi aşk mahallesinde ne derse ağzından ‘aşḡ kokusu çıkar.

¹⁷²¹ Fıkıh söylere hep yoksulluk gelir; o hoş sestten hep yoksulluk kokusu gelir.

¹⁷²² İnkâr söylese, din kokusu vardır; şüphe sesinden kesin kokusu gelir.

Pes (18) bunların kelimât-ı hikmet-âmîzleri na‘l-i bâzgüne rengindedür, fehm eylemek müşkildür. Ve bir dahı budur ki (19) bu hitâb cemâl-i muqayyede ola. Zîrâ cemâl-i muqayyed cemâl-i muṭallikūñ pertevîdür. **Beyt:**

Ve kullu melihun ḥusnehu min cemâlihi [KB146a] (1)
Mu‘ârun lehu ḥusn kullu mulîḥatî^{1723 1724}

ḥükmince ve dahı, **Beyt:**

Rû vü ḥâl u ebrû vü leb çun ‘aḳîk
Gü’yîâ Ḥaḳ tâft (2) ez-perde-y raḳîḳ¹⁷²⁵ (5:960)

Mazmûnınca cemâl-i muṭlaḳ âyine-i vücûd-ı mümkinde tecellî ider. Aña cemâl-i muqayyed dirler. (3) Erbâb-ı müşâhede çün vücûd-ı muṭlaḳuñ cemâl-i pertevin vücûd-ı mümkinde müşâhade (4) iderler. Anı muḥâṭab idinüp cemâl-i muṭlaḳı ḳaşd iderler. Ve anı ba‘zı ebyât u (5) eş‘ârla vaşf iderler ammâ murâdları cemâl-i muṭlaḳ olur. Zîrâ cemâl-i muṭlaḳuñ müşâhadesi (6) her zamân müyesser degüldür. Fenâfî’llâh beḳâbî’llâh mertebesinde müyesser olur. Pes ziyâde (7) iştîyâḳdan cemâl-i muqayyedi muḥâṭab idüp cemâl-i muṭlaḳı vaşf ider. Şol ‘aşîḳ-ı (8) müştâḳ gibi ki maḥbûbınuñ yüziden ve menzilinüñ âşârın görüp ağlayup ol (9) âşâr-ı menzile hitâb idüp maḥbûbın vaşf ider. Kemâlḳâl **Beyt:**

[müstef‘ ilün/fâ‘ ilün/müstef‘ ilün/fâ‘ ilün]
Levle’l- hevâ lem turîḳ dem‘ an ‘alâ-ṭaleli
Ve lâ-erîḳte li zîkri’l-bâni ve’l-‘âlemi¹⁷²⁶

Pes cüz’i medḥ idüp kül murâd iderler. Nitekim (11) buyurur. **Meşnevî:**

Düstî vü vehm şad Yûsuf tened
Esher ez-Hârût u Mârût est ḥuved¹⁷²⁷ (5:3260) (12)

Şûret-i peydâ kuned [İÜ117b] ber yâd-ı ü
Cezb-i şûret âredet der-guft u gû¹⁷²⁸ (5:3261) [KA105a]

Râz gü’yî pîş-i şûret şad (13) hezâr
Ançînân ki yâr güyed pîş-i yâr¹⁷²⁹ (5:3262)

¹⁷²³ Her güzelin güzelliği Allah’ın cemalinden ödünç alınmıştır. Belki de bütün güzellerin güzelliği O’nunla güzeldir. (İbnü’l-Fârîz, Dîvânü’l-Fârîz, el-Matbaatü’l-edebiyye, Beyrut, 1895, s.38)

¹⁷²⁴ Beytin vezni tespit edilememiştir.

(1) Beyt: - SE.

¹⁷²⁵ Yüz, ben, kaş ve akik gibi dudağı. Sanki ince perde ardından Hak parladı.

¹⁷²⁶ Aşk olmasaydı döker miydin gözyaşını böyle taze toprağa? / Gözün uykudan kaçır mıydı, andığında Ban Ağacını, Alem Dağını.(İmam-ı Bûseyrî, Kaside-i Bürde, <https://www.muhammed.gen.tr/kaside-i-burde-arapca-ve-turkce/>)

¹⁷²⁷ Dostluk ve vehim, yüz Yûsuf dokur. Hârut ve Mârut’tan daha büyücdür bizzat.

¹⁷²⁸ Senin zihninde bir suret ouşturur; suretin çekiciliği seni konuşturur.

¹⁷²⁹ Suretin önünde yüz bin sır söylersin; sevgilinin önünde söylediği gibi.

Ne budāncā şüretī ne heykelī
Zāde ez-vey şad elest u şad belī¹⁷³⁰ (5:3263) (14)

Ve dağı bilmek gerekdür ki teşbih muṭlaḳā merdūd degüldür. Maḥallinde teşbih lâzımdur, tefhīm-i (15) merām için ve redd-i ḳavl-i müdde‘i için. Nitekim Ḥaḳ Te‘ālā sūre-i Mā‘ide’de ḳavm-i [SE140a] Yehūd’uñ (16) ḳavl-i nā-sezāların beyān buyurup ve anlaruñ ḳavlin kendü i‘tikādları mertebesinden (17) red eyledi. *Ve ḳāleti’l-yehūdu yedu’llāhi maḡlūlehtun gullet eydihim ve lu‘inū bimā ḳālū* (18) *bel yedāhu mebsuṭātāni yunfīḳu keyfe yeşā’u*¹⁷³¹. Bu āyet-i kerīmede ki yed zıkr olunmuşdur andan (19) murād Allāh Te‘ālāya yed işbāt eylemek degüldür. Belki anlaruñ ḳavlin red idüp ve Ḥaḳ Te‘ālādan [KB146b] (1) baḡli nefy eylemekdür ve Ḥaḳ için ḡāyet cūd işbāt eylemekdür ve tenzihde ve teşbihde (2) āyāt u eḡādiş çokdur *yedu’llāhi fevḳa eydihim*¹⁷³² gibi. Ve dağı *innenī me‘akumā esme‘u ve erā*¹⁷³³ (3) Ve dağı *leyse ke-mişliḥi şey’un ve huve’s-semī‘u’l-başıru*¹⁷³⁴ gibi. Bu āyet-i kerīmede hem tenzih ve hem teşbih (4) mevcüddur. Zīrā *leyse ke-mişliḥi şey’un* demekde cemī‘-i eşyānuñ müşābehet ü memāşeletini (5) *min-kulli’l-vucūh* nefy eyledi, *ve huve’s-semī‘u’l-başıru* demekde teşbih vardur. Ḥaḳḳ’a ve ḡayrıya (6) semī‘ vü ‘alīm dinür. İmdi ‘ārif-i kāmil maḥallinde mertebe-i teşbihden söz söylese noḡşān (7) gelmez. Belki ‘ārif-i kāmil tenzihle teşbihi berāber tutmaḳ gerekdür ve ḡāh teşbihden ve ḡāh tenzihden (8) dem urmaḳ gerekdür maḥallūñ iḳtiżāsına göre. Nitekim Şeyḥ-i Ekber Ḥazretleri buyurur. (9)

[fe‘ülün/mefā‘ilün/fe‘ülün/mefā‘ilün]
Fe-in ḳulte bi’t-tenzih kunte muḳayyeden
Ve in ḳulte bi’t-teşbih kunte muḡaddeden
Ve in ḳulte (10) bi’l-emreyni kunte museddeden
Ve kunte imāmen fi’l-me‘āriḫi seyyiden¹⁷³⁵

Pes bu sulṭānlaruñ buña beñzer (11) ba‘zı kelimāt-ı ḥikmet-āmizlerin gördükde inkār eylemek cāyiz degüldür. Zīrā evliyā’u’llāhuñ (12) esrārına ‘avāmü’n-nās vāḳıf degüldür. Anuñçün kelimātların dağı fehmi idemezler. Zīrā bunlaruñ (13) ‘ilmi kitāba yazılan

¹⁷³⁰ Orada ne bir suret ne bir şekil vardır; ondan yüz “Elest (Rabbiniz değil miyim?)” ve yüz “Belā (Evet)” doğmuştur.

(15) merām: murād SE.

¹⁷³¹ Bir de Yahudiler, “Allah’ın eli baḡlıdır” dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri baḡlansın ve lānete uğrasınlar! Hayır, O’nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. (Kur’ân-ı Kerīm, Maide: 64).

¹⁷³² Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. (Kur’ân-ı Kerīm, Fetih: 10).

¹⁷³³ Muhakkak ki ben sizinle beraberim. İştirim ve görürüm. (Kur’ân-ı Kerīm, Taha: 46).

¹⁷³⁴ O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. (Kur’ân-ı Kerīm, Şura: 11).

(6) noḡşān - gelmez: noḡşān lâzım gelmez SE.

¹⁷³⁵ Tenzih görüşünü savunursan mukayyed kılmış olursun. Teşbih görüşünü savunursan muḡadded olursun. Her iki görüşü de seçersen müsedded ve marifette efendi olursun.

‘ulūmdan degüldür. Sîneden sîneye naql ider. Nitekim Hâzret-i (14) Mevlânâ kıddise sırrıhu buyurur. **Beyt:**

Fakr ħ̣āhî ān be-şoĥbet kâ’imest
Ne zebānet kār mî-āyed ne dest¹⁷³⁶ (5:1063) (15)

Dāneş-i ān-rā sitāned cān zi-cān
Ne zi-rāh-i defter u ne ez-beyān¹⁷³⁷ (5:1064)

Belki *ħuzū’l-‘ilme* (16) *min-efvāhi’r-ricāl*¹⁷³⁸ [İÜ118a] buyurduğı bu ‘ilmi müş‘irdür.

Beyt:

[*mef’ülü/mefā’ilü/mefā’ilü/fe’ul*]
‘İlmî ki ĥaķîķî est der-sîne buved
Dersî ne-buved (17) her ançe der-sîne buved¹⁷³⁹

Ve Hâzret-i Resūl’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur: *İnne mine’l-‘ilmi* (18) *ke-hey’eti’l-meknūni lā-ye’lamuhā illa’l-‘ulemā’u bi’llāhi* [SE140b] *ve lā-yunkiruhā izā-neṭekū bihi ehlu’l-ġarre*¹⁷⁴⁰. Ya‘nî ‘ilmden ba‘zısı gizlü hey’et gibidür, ol ‘ilmi bilmez. İllā ‘ulemā bi’llāh ya‘nî ol ‘ilmi [KB147a] (1) ulemā bi’llāhdan ġayrı kimse bilmez. Ve kaçan ol ‘ilmden söz söyleyeler anı inkār eylemez. İllā (2) ehl-i ġaflet ya‘nî inkār idenler ehl-i ġafletdür, demek olur. Ve Hâzret-i ‘Alî (3) keremu’llāhi veche buyurur. **Beyt:**

Ve rubbe cevheri ‘ilmin lev ebūhu bihî [KA105b]
Le-ķile lî ente mimmen ya‘budu el-veşenā^{1741 1742}

İmdi (4) bir kimse bilmediğı ‘ilme inkār eyleyüp ve anuñ ehline ṭa‘n u daĥl eylemek maĥz-ı ġaflet ü (5) cehāletdür.

Gāh naķş-ı ħ̣iṣ vîrān mî-kuned
Ez-pey-i-tenzih-i cānān mî-kuned¹⁷⁴³ (2:60)

Ve gāh olur ki (6) ol Ebu’l-Ḥasen kendü vücūd-ı naķşın vîrān eyler ya‘nî fenā eyler vücūdını. Fenā eylemesi Hâzret-i (7) Ḥudā’yı tenzihden ötüridür. Zîrā mādām ki naķş-ı mevḥūmı fenā olmaduķça teşbîh ü (8) taķayyuddan ĥālî olmaz, *vucūduke zenbun lā-yuķāsu*

¹⁷³⁶ Fakr/yoksulluk öğrenmek istersen, sohbetle gerķekleşir; ne dilin işe yarar, ne elin.

¹⁷³⁷ Onun bilgisini can candan alır; ne defter yoluyla alır, ne de dille.

¹⁷³⁸ ‘İlmî (kâmil) adamların ağızlarından alın.

¹⁷³⁹ Sinede olan hakiki ilimdir. Dersle öğrenilmeyen her şey sinededir.

¹⁷⁴⁰ İlimden örtülmüş olan vardır. Bu ilmi ancak Allah’u Teala’yı bilenler bilir ve ancak ġaflet içindeki kimseler zikredince reddeder, hoş görmezler.

¹⁷⁴¹ Nice ilim cevheri vardır ki bunları açığa çıkarsam bana denir: Sen ve senin taptıklarındansın.

¹⁷⁴² Bu beyitin vezni tespit edilememiştir.

¹⁷⁴³ Bazen kendi suretini viran eder; bunu da sevgiliyi tenzih/üstün tutmak için yapar.

*bihi zenbun aḥar*¹⁷⁴⁴ buyurduğu maẓmūn üzre (9) vācibü'l-vücūduñ vücūdı yanında bir vücūd daḡı işbāt eylemek şirkdür. İmdi sen (10) kendü vücūduñı fenā eyle. Tā ki vücūd-ı vāḥid olup vaḥdet-i peydā ola ki anı ḥaḳīḳat üzre (11) tenzih itmiş olasın.

Çeşm-i ḥiss-rā hest-i mezheb İ' tizāl

Ya' nī dīde-i ḥissüñ mezhebi ehl-i (12) İ' tizāl mezhebidür. Zīrā ru'yet-i Ḥaḳḳ'ı inkār ider. Mu'tezili daḡı ru'yet yokdur dirler. Pes (13) çeşm-i zāhir daḡı dīdārdan maḥrūm olmaḡın ehl-i i' tizāl maḳāmında oldı.

Dīde-i (14) ' akl est Sünnī der-viṣāl¹⁷⁴⁵ (2:61)

Ve dīde-i ' akl sünnī gibidür viṣālde. Ru'yeti iḳrār idi. Zīrā (15) müşāhede-i cemāl maḥbūb-ı ezel-i dīde-i ' akl ile müyesserdür. Çeşm-i zāhir ol devletden maḥrūmdur. (16) Ol sebebdan rü'yeti inkār ider. Nitekim buyurur:

Ḥiss-i ḥayvān ger bedīdī ṣāh-rā
Pes bedīdī (17) kāv u ḥar-ı Allāh-rā¹⁷⁴⁶ (2:65)

Ya' nī ḥiss-i ḥayvān ki ḥiss-i zāhirdür. Eger ol ṣāh-ı ḳadīmüñ cemāl-i bā-kemālın görmek (18) müyesser olaydı, pes kāv u ḥar daḡı Allāh Te'ālā Ḥazretin görmek lāzım gelürdi.

Ger ne-būdī ḥiss-i diğeri (19) mer turā

Ya' nī senüñ eger bir ḥissüñ daḡı olmayaydı bu ḥiss-i zāhirden ġayrı [KB147b] (1)

Coz ḥis-i ḥayvān zi-bīrūn-i hevā¹⁷⁴⁷ (2:66) [İÜ118b]

Ḥiss-i ḥayvāndan ġayrı ki ḥiss-i zāhirdür ol ḥiss-i zāhirüñ māverāsında (2) bir ḥiss-i bāṭını daḡı olmaya idi.

Pes benī Ādem [SE141a] mükerrerrem key budī
Key baḡs-i müşterek maḥrem şudī¹⁷⁴⁸ (2:67) (3)

¹⁷⁴⁴ Kendinde varlık görmen (kibirilenmen), öbür günahlarla kıyaslanamayacak kadar büyük bir günahdır. (Yılmaz, 712).

¹⁷⁴⁵ Duygu gözünün yolu İtizal mezhebidir. Akıl gözü, vuslat hususunda Sünnidir.

¹⁷⁴⁶ Eğer senin, hayvan hissinden ayrı, nefis isteğinin dışında başka hissin olmasaydı,

¹⁷⁴⁷ O zaman Âdemoğlu nasıl saygıdeğer olurdu? -Hayvanla- ortak duyguyla nasıl Hakk'a- yakın olurdu.

¹⁷⁴⁸ O zaman Adem oğlu nasıl saygı değer olurdu? -Hayvanla- ortak duyguyla nasıl -Hakk'a- yakın olurdu?

Eyle olsa benî Âdem kaçan mükerrerem olurdu ki Hâk Te‘âlâ anlaruñ şânında *ve lekad* (4) *kerremnâ benî Âdem*¹⁷⁴⁹ diyü kaçan buyurdu. Pes benî Âdem’uñ hiss-i hayvândan gayrı bir hiss-i bâtını ve hiss-i (5) müstereki vardır. Anuñla mükerreremdürler.

Nâ-muşavver yâ müşavver guftenet
Bâtıl âmed bî-zi-şüret restenet¹⁷⁵⁰ (2:68) (6)

Senüñ ey mu‘tezili nâ-muşavverdür didüğüñ veyâhud müşavverdür didigüñ bâtıldur. Şüretten (7) kurtulmaduğca sünnî ile mu‘tezilînüñ ru‘yeti bâbında bahşı budur ki Hâk Te‘âlâ şüretten (8) münezzehdür. Bir şey görölmege şüret gerekdür ve hey’et ü elvân gerekdür. (9) Çün Hâk Te‘âlâ şüretten (10) ve levnden münezzehdür. Yâ nice görilmek mümkün olur. Ve sizüñ ru‘yeti câyiz görmeñüzde takayyüd (11) vardır şüret ü elvâna dirler. Hâzret-i Mevlânâ cevâb virür ki mādām ki şüretten kurtulmaduğca (12) müşavver didigüñde bâtıldur ve nâ-muşavver didigüñde bâtıldur, zîrâ ol cemâl-i hiss-i zâhir ile (13) görilmez, çeşm-i bâtın açılmağ gerekdür. Ve ehl-i i‘tizâlüñ kavli müşâhede-i zâtiden [KA106a] bî-haber (14) olduklarına delâlet ider, zîrâ her kime ki devlet-i müşâhede il virdi şüret-i (15) nâ-muşavver müşâhedesine mâni‘ vü rû-püş olmaz. Ol sultân-ı kadîmüñ envâr-ı (16) tecellî-i cemâlî her kime ki tâlî‘ vü nümâyân ola anuñ şüretinden eşer kalmaz. İmdi ey mu‘tezilî (17) senüñ nâ-muşavver didigüñ ya‘nî tenzîh itdüğüñ veyâhud müşavver didüğüñ ya‘nî (18) teşbih itdüğüñ bâtıl olur kayd-ı şüretten hâlâş olmaduğca. Bundan soñra Hâzret-i (19) Mevlânâ kıddise sırrıhu tarîk-i riyâzet ü ‘ibâdet ve râh-ı müşâhede-i dîdâr-ı Hudâ’yı beyân [KB148a] (1) ider ve buyurur:

Ger tu kūrî nîst ber-a‘ mā ḥarac¹⁷⁵¹ (2:70a)

Ya‘nî eger sen a‘mā iseñ a‘māya ḥarac yoğdur. Ya‘nî müşâhede-i (2) dîdâr-ı yâra isti‘dâduñ yoğ ise teklîf yoğdur. *Leys ‘ale’l-a‘mā ḥaracun*¹⁷⁵² maẓmûn-ı (3) şerîfince nice ki cihâd-ı aşğarda a‘māya ḥarac u teklîf yoğdur cihâd-ı ekberde dağı a‘māya ḥarac (4) yoğdur. Zîrâ ki a‘mā-yı mâderzâde tütîyâ nâfi‘ düşmez. Meydân-ı ‘âşık-ı şâdık olan ser-bâz (5) gerekdür ki gözleri açılınca dek cehd iderler dîdâr-ı Hâk Te‘âlâdan nâ-ümmîd olmazlar ki Hâzret-i Celîl sûre-i (6) Benî İsrâyl’de buyurur: *Ve men kâne fî-hâzihi a‘mā fe-huve fî’l-âḫıratı a‘mā ve eḍallu sebîlen*¹⁷⁵³. [SE141b] İmdi (7) a‘mā kılmağa rızâ virmek câyiz

¹⁷⁴⁹ Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. (Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ: 70).

¹⁷⁵⁰ Senin suretten sıyrılıp çıkmadan, sureti vardır veya yoktur demen batıldır.

(14) ider: - SE.

¹⁷⁵¹ Sen körsen, köre mecburiyet yoktur...

¹⁷⁵² Köre güçlük yoktur. (Kur’ân-ı Kerîm, Nur: 61; Fetih: 17).

¹⁷⁵³ Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır. (Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ: 72).

[İÜ119a] degüldür. Cehd idüp bir hâkîm-i kâmil ki mürşid-i vâşıldur, (8) anuñ hîdmetine irişüp tâ gözün açılncaya dek ol kâmilün buyurduğı uslûb üzre (9) perhîz eylesesin ve riyâzet ü ‘ ibâdet cefâlarına şabr eylesesin tâ ki Hâk Te‘ âlâ (10) senün gözlerünü nûr-ı tecellî ile münevver eyleye.

Ver ne rû ke’ş-şabru miftâhu’l-ferec¹⁷⁵⁴ (2:70b)

Ya‘ nî rûz-ı ezelden (11) a‘ mâ gelmiş degül iseñ hîdmet-i pîre riyâzet cefâsına şabr eyle ki eş-şabru (12) *miftâhu’l-ferec*’dür.

Ü cemîl est u muhibun li’l-cemâl¹⁷⁵⁵ (2:79a)

İnna’llâhe cemîlun (13) *yuhibbu’l-cemâle ve yuhibbu inne yerâ eşere ni‘metihi ‘aleyh*¹⁷⁵⁶ hükmince Hâk Te‘ âlâ cemîldür, cemâli sever. (14) Ve dağı ni‘metinün eşerini anuñ üzerinde görmegi sever.

Hûb hûbî-râ kuned cezb in bedân (15)
Tayyibât u tayyibîn ber vey be-ğ~ân¹⁷⁵⁷ (2.80)

Ya‘ nî sûre-i Nûr’da olan bu âyet-i kerîmeyi anuñ üzerine (16) oku: *Eṭ-tayyibātu liṭ-tayyibîne ve’t-tayyibüne liṭ-tayyibât*¹⁷⁵⁸ ya‘ nî pâkler pâkler içündür. **Beṭ:** (17)

[fâ‘ ilâtün/mefâ‘ ilü/mefâ‘ ülü/fe‘ ul]
Serv-i mâ‘ il be-ğad tost çe hâcet be-delîl
Heme dânenđ ki el-cinsu ile’l-cinsu yemîl¹⁷⁵⁹ (18)

Z’in taleb bende be-kû-yı tu resîd
Derd Meryem-râ be-ğurmâ bun keşîd¹⁷⁶⁰ (2:98)

Derd Meryem’i hurma ağacı dibine çekdi. (19) İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Meryem’dedür: *Fe-ecâ’eha’l-meḥâḍu ilâ-ciz’i’n-naḥleti*¹⁷⁶¹. *Fe-ecâ’eha* [KB148b] (1) ya‘ nî götürdi toğurmak ağrısı Meryem’i hurma ağacının dibine, *meḥâḍu* ana ħarnında veledün çıkmak içün (2) hareket itdügi vaḳt ḥâşıl olan ağrıya dirler, *ve huzzi ileyki bi-ciz’i’n-naḥleti tusâkıṭ* (3) ‘aleyke ruṭâben cenıyyen¹⁷⁶² maẓmûnınca ol zamân ki Ḥâzret-i Meryem hurma

¹⁷⁵⁴ ...Değilsen git; çünkü sabır, genişliğin anahtarıdır.

¹⁷⁵⁵ O, güzeldir, güzelliğı sever...

¹⁷⁵⁶ Allah güzeldir; güzelliğı ve verdiğı nimetin eserini kulu üzerinde görmeyi sever. (Yılmaz, 255).

¹⁷⁵⁷ Güzel güzeli çeker; bunu bil; “Temizler, temizlenir” âyetini ona oku.

¹⁷⁵⁸ Temiz kadınlar temiz erkeklerle, temiz erkekler temiz kadınlara layıktır. (Kur’ân-ı Kerîm, Nur: 26).

¹⁷⁵⁹ Servi ağacı senin boyuna meyleder delile gerek yok. Herkes bilir ki her cins kendi cinsine meyleder.

¹⁷⁶⁰ Kul bu istekle senin mahallene vardı; dert, Meryem’i hurma ağacının dibine çekti.

(18) Zîn taleb bende be-kû-yı to resîd / Derd meryem-râ be-ğurmâ bun keşîd: - SE.

¹⁷⁶¹ Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 23).

¹⁷⁶² “Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.” (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 25).

ağacının dibine geldi, (4) ol hurma ağacı bir kurumuş ağaç idi. Ter ü taze olup derhâl [KA106b] hurma viridi. Pes Meryem bu kerâmete (5) derdle vâşıl oldu. İmdi sâlik olan kimseye derd gerekdür. Tâ ki sâye-i dıraht-ı (6) muntehâ-yı âmâle ve mîve-i makşûde vâşıl olmak müyesser ola. **Beyt:**

[mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ilün]
Mürîd-i 'ışkem ü irşâd-i pîr-i men (7) derdest
Her ân ki şâhib-i derd est pîr-i perverdest¹⁷⁶³

Tâ yekî mû bâşed ez-tu pîş-i çeşm
Der-hıyâlet gevherî bâşed (8) çü yeşm¹⁷⁶⁴ (2:109)

Ya' nî gâlağa düşersin, yañlış hayâl idersin. Gevherî zi-kıymetî yeşm zann idersin. (9) Bundan ötüridür ki Hâzret-i Resûlu'llâh dâyim du'âda (10) buyururdu: [SE142a] *Allâhumme erina'l-Hakka haqqan ve'ruknâ ittibâ'ahu ve erinâ'l-bâtîle bâtilen ve'rukunâ ictinâbehu Allâhumme erina'l-eşyâ'e kemâ hiye*¹⁷⁶⁵. İmdi gâlağa düşmekden hâzer eyle zan u gümâna (12) vücûd virme.

HELÂL PİNDÂŞTEN-İ ÂN ŞAHS HAYÂL-RÂ¹⁷⁶⁶

Rev eşiddâ'i 'ale'l-küffâr bâş
Hâk ber dil dârî-yi ağıyâr (13) pâş¹⁷⁶⁷ (2:124)

Sûre-i Fetih'de olan âyet-i kerîmeye [İÜ119b] işâretdür: *Muhammedun Resûlu'llâhi* ya' nî Muhammed şalla'llâhu 'aleyhi (14) ve sellem Allâh'un resûlidür, *vellezîne me'ahu* ve şunlar ki anuñla biledür, ya' nî mü'minler, *eşiddâ'u* (15) *'ala'l-kuffâri ruhamâ'u beynehum*, *Eşiddâ'u cem'u şedîd ve ruhamâ'u cem'u rahîm ve'l-ma'nâ innehum yeğlizüne* (16) *'alâ-men hâlefe 'alâ-dînehum ve yeterahemüne fîmâ beynehum*¹⁷⁶⁸ ya' nî anlar gîlzet iderler dîn-i Muhammed'e muhâlefet (17) idenlerüñ üzerine ve birbirine terahhüm iderler ya' nî birbirine müşfik ü mihribân olurlar. (18) İmdi sen dağı ey sâlik râh-ı Hüdâ tarîküñde şâbit kadem ol tarîke muhalafet idenlere (19) şedîd ol gîlzet ile ağıyâr ile. Medâr eyleme ağıyârüñ

¹⁷⁶³ Aşkımın müridi ve irşad eden pirim derttir. Dert sahibi olan herkes ustadır.

¹⁷⁶⁴ Gözünün önünden senden/benliğinden bir kıl olsa, hayalde inci yeşim taşı gibi –değersiz- görünür.

¹⁷⁶⁵ Allah'ım! Hakkı hak olarak göster ve hakka tabi olarak yaşamakla bizi rızıklandır. Bize batılı batıl olarak göster ve ondan kaçınmakla bizi rızıklandır ve eşyanın hakikatını olduğu gibi bize göster.

¹⁷⁶⁶ BİR ŞAHSIN HAYALİNİ HİLAL SANMASI

¹⁷⁶⁷ Gît “Kâfirlere karşı şiddetlidirler”den ol. Başkalarını dost edinmeye toprak saç.

¹⁷⁶⁸ Sert olduklarında oldukça sert, yumuşak olduklarında oldukça yumuşaktırlar. Anlamı ise şudur; Dinlerine muhalefet edenlere karşı sert, kendi aralarında birbirlerine karşı yumuşak davranırlar. (Kur'ân-ı Kerîm, Fetih: 29).

dildârlığına ve başına toprak saç [KB149a] (1) ağıyaruñ başına şemşir ol halka dilkülenmegi terk eyle. Tarîke şirâne sülûk eyle (2)

ENDERZ KERDEN-İ ŞÜFÎ HÂDEM-RÂ¹⁷⁶⁹

Reften-i yek menzili ber-büy-ı nâf
Bihter ez-şad menzil-i gâm u tavâf¹⁷⁷⁰ (2:163) (3)

Ya' nî cehlle nice yıllar 'ibâdet eylemekden hâşıl olmayan ma' nâ-yı 'ilm ve ma' rifetu'llâh ile az (4) zamânda hâşıl olur. Zîrâ *el-'ilmu bilâ 'amelin vebâhun ve'l-'amelu bilâ 'ilmin dâlâhun*¹⁷⁷¹ buyurmuşdur. İmdi (5) insân kendü nefsini cehâlet ü gafletden kurtarmağa sa'y itmek gerekdür. Yâhud (6) nâf-ı âhûdan murâd cezbe-i rahmânî ola ki nice yıllar 'ibâdet eylemekden bir cezbe efâldür. Nitekim Hâzret-i (7) Resûl-i Hudâ buyurur: *Cezbetun min-cezebatı'r-Rahmani tuvâzî 'amele's-şakaleyni*¹⁷⁷² ki cezbe-i sebeb-i vuşûl-i (8) ila'llâhi olmağla cümle a' mâlden akrebdür.

Ân dili kuv ma'tla' -i mehtâb-hâst
Bağr-ı ' ârif futtehet ebvâb-hâst¹⁷⁷³ (2:164) (9)

Sûre-i Zümer'de olan âyet-i kerîmeye telmîh buyurur: *Vesîka' llezînettekav Rabbehum ilâ'l-cenneti zumeran* (10) *hattâ izâ-câ'uhâ ve futiḥat ebvâbuhâ ve kâle lehum hazenetuhâ selâmun 'aleykum tıbtum* (11) *fe'dḥulūhâ ḥâlidîne*¹⁷⁷⁴. *Vesîkallezînettekav Rabbehum ilâ'l-cenneti* isrâ' en bihim ilâ-dâri'l-kerâme (12) ve kıle sîka merakibuhum iz lâ-yezhebu bihim illâ râkibîn ya' nî sürerler şol kimseleri ki (13) [SE142b] Perverdigâr'dan korkdılar ya' nî melâyike ve melâyimet birle şitâb eyleñ cennete diyeler (14) yâhud merkeblerini süreler. Zîrâ muttakîleri [KA107a] cennete iletmezler, illâ suvâr oldukları hâlde, (15) *zumeran* 'alâ tefâvuti'l merâtibihim fi'ş-şerefi ve 'uluvvi't-ṭabaḳati ya' nî muttakîleri cennete süreler (16) gürûh gürûh mertebelerinüñ tefâveti üzre ve ṭabaḳalarınuñ 'uluvvi miqdârınca, *hattâ* (17) *izâ-câ'uhâ ve futiḥat ebvâbuhâ* hezfu cevâbin izâ-li'd-delâleti 'alâ-enne lehum ḥîne'izinmine'l-kerâmeti (18) ve't-ta'zîmi mâ lâ-yuḥîtu bihi'l-vaşfu ve inne ebvâbe'l

¹⁷⁶⁹ BİR SÜFÎNİN, HİZMETÇİYE HAYVANINI TIMAR ETMESİNİ SÖYLEMESİ

¹⁷⁷⁰ Ceylanın kokusuyla bir konaklık yol gitmek, adım ve konaklamayla alınan yüz konaktan daha iyidir.

¹⁷⁷¹ Amelsiz ilim vebaldır; ilimsiz amel delalettir.

(6) cezbe: - SE.

¹⁷⁷² Allah'ın sevgisi ile kendinden geçme hali, insan ve cinlerin amellerine denktir. (Yılmaz, 80).

¹⁷⁷³ Mehtapların doğuş yeri olan gönül, arifler için "Kapılar açıldı" demektir.

¹⁷⁷⁴ Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: "Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzre buraya girin." (Kur'ân-ı Kerim, Zümer: 73).

(13) korkdılar - Ya' nî: korkdılar. Taḳvâ yolın tıtdılar. Ya' nî Allâh Te'âlânın 'azâbından korkdılar. Ya' nî SE.

cenneti tuftehu lehum kable mecî'ihâ [İÜ120a] muntazîrine ve (19) qarâ'e'l-küfiyyüne futihat bi't-tahfif ya'nî tâ ki çün geleler cennete bir kerâmet ü ta'zîmle ki anlara [KB149b] (1) olan kerâmet ü ta'zîmi vaşşâflaruñ vaşfi idemeye ve cennet kapuları açılıp anlara (2) muntazır olalar ve *qâle lehum hazenetuhâ selâmun* 'aleykum lâ-ya'tarîkum ba' dehu mekrûh ya'nî anlara diyeler (3) cennetüñ hâzineleri Hâk Te'âlâ'nuñ selâmı sizüñ üzerüñüzüzdür ya'nî şimden girü size selâmet (4) ü emn vardır ki hiçbir mekrûh-ı 'ârız olmaz size diyeler, *tıbtum tahhartum min-denesi'l me'âsi* (5) ya'nî pâk olduñuz dünyâda ma'âşiden ve Murtażâ-yı 'Alî'den kerremu'llâhi veche menkûldur ki (6) çün ehl-i cennet cennet kapusına yitişeler, anda bir dıraht göreler ki ol dırahtuñ dibinde (7) iki çeşme revân olmuş ol çeşmenüñ birinden gısl ideler, zâhirleri pâk ola ve birinden (8) içeler, bâtınları pâk ola ve münevver ü muṭahhar ola. Ol maḥalden melâyike diyeler ki pâk olduñuz, *fedḥulūhâ* (9) pes dâḥil oluñ cennete, *ḥâlidîne* muḳadderine'l-ḥulūd ve'l-fâ'u li'd-delâleti 'alâ-enne ṭibtum sebebun li-duḥūlihîm ve ḥulūdiḥîm ve huve lâ-yemne'u duḥūle'l-me'âşî bi-'avfihi li-ennehu yuṭehhiruhu ya'nî muḥalled olmañuzı taḳdîr idici (11) olduḡuñuz ḥâlde dâḥil oluñ vefâ delâlet içündür. Anuñ üzerine ki *ṭibtum* ya'nî denes (12) ü ma'âşiden zâhiren ve bâtınen pâk olmak sebebdür duḥūle ve ḥulūde. Ma'nâ-yı beyt, Hâzret-i Mevlânâ (13) ḳuddise sırrıhu buyurur ki şol gönül ki mehtâblaruñ maṭla'idur, mehtâbdan murâd envâr-ı tecelliyât-ı Rabbânî (14) ola [SE143a] ya'nî bir gönül ki zıkr ü fikr-i Hâk'la nûrâniyyat kesb idüp ḳâbil-i envâr-ı tecelliyât-ı Rabbânî ola, (15) anuñ gibi dil-i 'ârif içün futuḥḥat-ı ebvâbdur ya'nî sebeb-i fetḥ-i bâbdur ki ehl-i cennete cennet kapuları nice (16) açılırsa anuñ gibi dil şâḥibine daḡı ma'ânî vü esrâr-ı İlâhiyye ve şuver-ı ḡaybiyye bâblarını meftūḥ (17) u meḳşūf idüp zâhir ü bâtında müşkilî ḳalmaz. İmdi sâlike lâzım oldu ki evvel âyine-i ḳalbi jeng-i (18) kudûrâtdan pâk eyleye tâ ki ḳâbil-i envâr-ı İlâhî ola.

Pîr işānend k'in 'âlem ne-būd
Cân işān būd der-deryâ-yı cūd¹⁷⁷⁵ (2:167) (19)

Ya'nî pîr şol kimselerdür ki bu 'âlem daḡı yoḡiken anlaruñ canları deryâ-yı cūd Hâzret-i Hudâ'da [KB150a] (1) müstaḡraḳ idi ve anlaruñ ḥaḳḳında 'inâyet-i ezeli-i sebḳat eylemiş ola. Nitekim Hâzret-i (2) Hudâ sûre-i Enbiyâ'da buyurur: *İnnellezîne sebeḳat lehum minna'l-ḥusnâ ulâ'ike 'anhâ* (3) *mub'adūne*¹⁷⁷⁶. *İnne'llezîne sebeḳat lehum minnâ'l-ḥusnâ* [KA107b] el-ḥaşletü'l-ḥusnâ ve hiye's-sa'âdetu evi't-tevfîḳ bi't-tâ'ati evi'l-buṣrâ bi'l-

(1) vaşfi - idemiye: vaşfi ihâta idemiye SE.

¹⁷⁷⁵ Pîr, bu âlem yokken canları var olan ve cömertlik denizde bulunan kişilerdir.

(1) ola: - İÜ, KA.

¹⁷⁷⁶ Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 101).

cenneti ya‘nī taḥkīkan şol kimseler ki anlara bizden iyilik (5) ve iḥsān [İÜ120b] sebkat eylemişdür, murād ḥaslet-i ḥüsnī ola ki sa‘adet-i ezelidür, yāḥud Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ (6) tevfiḳ virmesidür ṭa‘at u ‘ibādete yāḥud müjde-yi cennet ola. Ammā şāḥib-i *Baḥr* buyurur ki (7)

[*müfte’ilün/müfte’ilün/fā’ilün*]
Sebḳ-i ‘ināyet der-bidāyet
Mücib-i zuhūr-i velāyet est

der. Ya‘nī bir kimsenüñ ḥaḳḳında (8) ‘ināyet sebkat eylemek şoñunda vilāyeti zāhir olmağa sebebdür. Pes ‘ināyet-i sebkat (9) eyleyen gürūhuñ cümlesi ehl-i velāyet olur dimekdür, *ulā’ke ‘anhā mub‘adūne* (10) le-ennhum yerfu‘üne ilā-‘İlliyyīn, anlar cehennemden ba‘id olmuşlardır. Zīrā anlar ‘ālā-yı (11) ‘İlliyyīn’e ref‘ olunur. Cehennem eslef-i sāfilindedür. Anuñ için ba‘id olmuş olurlar. (12)

HİKĀYET-İ MEŞVERET KERDEN-İ ḤAZRET-İ ḤUDĀ-YI TE‘ĀLĀ BĀ-FEREŞTEGĀN DER-İCĀD-I ḤALḲ¹⁷⁷⁷ (13)

Meşveret mī-reft der-icād-ı ḥalḲ
Cân-ı şān der-baḥr-ı kudret tābe-ḥalḲ¹⁷⁷⁸ (2:170)

*Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-aḥbabbu en u’raf fe-ḥalaḳtu’l-ḥalḲ*¹⁷⁷⁹ (14) mażmūn-ı şerīfince çünki maḥlūḳı ḥalḲ eylemek istedi. Ya‘nī (15) Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām ḥalḲ eylemek istedi. Melāyike ile meşveret eyledi. (16) Nitekim sūre-i Baḳara’da buyurur: *Ve iz ḳāle Rabbuke li’l-melā’keti [SE143b] innī cā’ilun fi’l-arḳı ḥalīfeten*¹⁷⁸⁰ ya‘nī (17) yād eyle yā Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem şol zamānı ki senüñ Rabbüñ çün melāyikeye (18) didi. Yā tamām melāyikeye ḥitāb eylemiş ola yāḥud ḳavm-i cānuñ ḳatlı ü iclāsından (19) şoñra yiryüzinde sākin olan melāyikeye ḥitāb ola ki anlaruñ serdārı İblīs idi. [KB150b] (1) Kemā fesserahā el-Beyzāwī ve *ḳīle İblīs ve men kāne me‘au fi-muḥārabeti’l-cin fe-innehu Te‘ālā eskenehum* (2) *fi’l-arḳı evvelen fe-efsedū fihā fe-be‘ase ileyhim İblīs fi-cundin mine’l-melā’ike fe-demmera ve ferraḳahum* (3) *fi’l-cezā’ir ve ḳallele’l-cibāl*¹⁷⁸¹. Taḥkīkan ben yiryüzinde bir ḥalīfe ḥalḲ (4) idiciyüm ya‘nī yiryüzinde bir ḥalīfe ḥalḲ eylesem gerekdür. Murād Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāmdur. Kemāḳālu’l-Beyzāwī

¹⁷⁷⁷ YÜCE ALLAH’IN, HALKIN YARATILMASI HAKKINDA MELEKLERE DANIŞMASI HİKAYESİ

¹⁷⁷⁸ Halkın yaratması hakkında meşveret yapılyordu. Halkın canları boğazlarına kadar kudret denizindeydi.

¹⁷⁷⁹ Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlukatı yarattım. (Aclūnī, Keşfü’l-Hafa: 2/132).

(14) mażmūn-ı şerīfince: mażmūnınca SE.

¹⁷⁸⁰ Hani, Rabbin meleklere “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” demişti. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 30).

¹⁷⁸¹ Beydavi’nin tefsir ettiği şekliyle: denildi ki; İblis ve cinlerle mücadelede onun yanındakiler, Allah Te’ala onları yeryüzünde iskan etti, orada bozgunculuk yaptılar, onlara İblis’i gönderdi, onları birbirine düşürdü.

(4) - : idiciyüm. Ya‘nī yiryüzünde bir ḥalīfe İÜ, KA.

rağıya'llāhu 'anhu (5) ve'l-murād be-Ādem 'aleyhi's-selām li-ennehu kāne ḥalīfeta'llāh fi-
'arżıhi ve ke-zālike kullu nebiyyin (6) istaḥlefehum fi-'imārati'l-arz ve siyāsetıhi ve tekmi- n

nufūsihim ve tenfizi emrihi (7) fihim lā-liḥacetin bihi Te'ālā ilā men yenūbuhu bel li-kuşūri'l
musteḥlef 'aleyhi 'an-kaḅūli feyḏıhi (8) ve telaḳḳı emrihi b-ğayri vesat ve li-zālike lem
yestenbiyyi' meleken¹⁷⁸² Kemāḳāle te'ālā ve lev ce'alnāhu (9) meleken le-ce'alnāhu
raculen¹⁷⁸³ ya' nı ḥalīfeden murād Ḥazret-i Ādem 'aleyhi's-selāmdur, ki (10) ḥalīfetu'llāhdur
Ḥaḳ Te'ālā'nun arzında. Ve her bir peygamber 'aleyhi's-selām Ādem gibidür ki her birin
(11) ḥalīfe idüp gönderdi yiryüzin 'imāret idüp dünyāyı ma'mūr itmek için ve ḥaḳḳı
[İÜ121a] terbiyye idüp siyāset-i nās (12) için ve beyne'n-nās Ḥaḳ Te'ālā'nun emr ü nehyün
icrā itmek için ve ḥaḳḳı terbiyye idüp (13) nüfūs-ı ḥaḳḳı tekmi- n
 itmek için. Ve bu zıkr olınan
ma'nā Ḥaḳ Te'ālā'nun ḥalīfeye (14) ihtiyācından degüldür. Belki müstaḥlef-i 'aleyh
olanların [KA108a] kuşurındandır ki vāsıtasız (15) feyz-i İllāhı'yi aḥz itmege ve telaḳḳı-i
emr-i İllāhı'ye ḳādir degüldürler ve daḡı Ḥaḳ Te'ālā melekden peygamber göndermedi. (16)
Anun içündür ki benī Ādem'ün melek ile münāsebeti yokdur. Cinsiyyetleri olmamağın (17)
ünsiyyet idemezler. Anun içündür ki Ḥaḳ Te'ālā Ādem 'aleyhi's-selāmı ve benī Ādem'den
(18) ıştıfā ḳılduğı 'azizleri ḥalīfe idüp gönderdi. Zırā insān kendü cinsinden (19) irşād u
enbiyā vü feyz aḡz itmek ensebdür. Nitekim Ḥaḳ Subḡāne ve Te'ālā buyurur [KB151a] (1)
ve lev ce'alnāhu meleken [SE144a] le-ce'alnāhu raculen¹⁷⁸⁴. Ve şol kimseler ki Ḥaḳ Te'ālā
anları ḡil'at-i (2) ḡilāfetle müşerref ḳılımışdur. Anlara şöyle ḳābiliyyet virmişdür ki Ḥaḳ'dan
feyz alup (3) ḡaḳḳa işāl itmege ve cānib-i Ḥaḳḳ'ı ve cānib-i ḡaḳḳı rı'āyete ve 'ilm-i zāhir ü
bāḡını ḡıfz itmege ve muḳteżā-yı (4) 'ilm-i zāhir ve muḳteżā-yı 'ilm-i bāḡın ile 'amel itmege
ve aḡvāl-i mülk-i melekūtı ve esrār-ı lāḡūt u ceberūtı ihāḡa itmege (5) ḳādir olurlar. **Beyt:**

[fā'ilātün/mefā'ilün/fe'ilün]

Ādemī çist berzaḡ-ı cāmi'

Şüret-i ḡaḳḳ u ḡaḳ der-ü vāḳi'

Muttaşıl bā-daḳā' iḳ-i (6) ceberūt

Müştemil ber-ḡaḳā' iḳ-i melekūt¹⁷⁸⁵

¹⁷⁸² Çünkü Allah'ın yeryüzündeki halifesiydi, aynı şekilde bütün nebiler yeryüzünü imar, nefislerini tekmi- n
, onun emirlerini yerine getirmekle halife kılınmıştı, bu da Allah'ın buna ihtiyacı olmasından değil ona halife olanın onun feyzini kabul ve emrini vasatsız olarak almasındaki kusurundandı, bu nedenle melek nebi kılınmadı.

¹⁷⁸³ Eğer onu (Peygamberi) bir mellek kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık. (Kur'an-ı Kerim, En'am: 9).

(11) terbiyye idüp ... ḡaḳḳı: -, İÜ, KA.

¹⁷⁸⁴ Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık. (Kur'an-ı Kerim, En'am: 9).

¹⁷⁸⁵ Yokluk nedir? Berzâh-ı câmi'dir. Yaratılan ve Yaradan onda vakidir. Ceberûtun ince işlerine bağlı, melekûtun hakikatlerini kapsamış. (Câmi, Heft Evreng, Silsiletü'l-Zeheb, Defter-i Evvel, 76. Bahş) (<https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-1/sd1/sh76/>).

Çun melā'ik māni' -i 'ān mī-şudend¹⁷⁸⁶ (2:171a)

Çünkü (7) melāyike ḥalīfenūñ ḥalḳ olmasına māni' olmaḳ ḳaşd eylediler ve didiler ki *e tec'alu* (8) *fihā men yufsidu fihā ve yesfiku'd-dimā'e*¹⁷⁸⁷. Melāyike didiler yā Rabbenā, āyā sen (9) ḥalḳ eyler misin şol kimseyi ki fesād eyler ve 'işyān eyler ve ḳanlar döker yiryüzinde. (10)

Ber-melā'ik ḥufye ḥonbek mī-zedend¹⁷⁸⁸ (2:171b)

Melāyike böyle didükleri zamānda ol pīrler ki sābıḳā zıkr olındı. (11) Melāyikeye gizlüce şafīr ururlardı ya' nī siz bizüm vücuda gelmemüze māni' olamazsız dirlardı.

Pişter (12) ez-ḥilḳat-i engürhā
Ḥürde meyhā u nümüde şürhā¹⁷⁸⁹ (2:178)

Şi'r:

[fe'ülün/mefā'ilün/fe'ülün/mefā'ilün]
Şeribnā 'alā-zıkrı'l-ḥabibi müdāmeten
Sekirnā (13) bihā min-ḳablu en yaḥluḳa'l-kermu¹⁷⁹⁰

Beyt:

[fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]
Piş ez-ān k'ānder cihān bağ u mey u engür būd
Ez şarāb-ı (14) lā-yezālī cān-ı mā maḥmūr būd¹⁷⁹¹

İn felek der-devr işān cur'e nüş
Āftāb ez-cūd-i şān zer-beft püş¹⁷⁹² (2:181) (15)

Ya' nī anlaruñ vücadı āftābuñ zer-beft püş olmasına sebep oldı. Nitekim buyurur *levlāke* (16) *levlāke lemā ḥalaḳtu'l-eflāk*¹⁷⁹³ ve yine buyurur *Ḥalaḳtuke li-ecli ve ḥalaḳtu'l-eşyā'e li-eclike*¹⁷⁹⁴ [İÜ121b] böyle (17) olsa anlaruñ vücadları sebep olur zemīn u āsmānuñ vücadına ve āftābuñ (18) zer-beft püş olmasına.

¹⁷⁸⁶ Melekler buna engel olduğunda...

¹⁷⁸⁷ "Orada kan dökcek, bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın?" (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 30).

¹⁷⁸⁸ ...meleklerle karşı gizlice ol çırpıyorlardı.

¹⁷⁸⁹ Üzümler yaratılmadan daha önce meyler içmiş ve taşkınlıklar göstermişlerdir.

¹⁷⁹⁰ Sevgiliyi anarak içtik, daha üzüm bağı yaratılmadan içkiyle sarhoş olduk.

¹⁷⁹¹ Ondan önce dünyada bağ, şarap ve üzüm vardı. "lāyezāl (Zevāl bulmayan, varlığı devam eden)" şarabıyla canımız mahmurdu. (Mevlana, Divan-ı Şems, Gazeliyyat, 731. Gazel, 1. Beyit) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh731/>).

¹⁷⁹² Şu gökyüzü onların meclisinde şarap içer; güneş onların cömertliğinden altın sırmalı elbise giyer.

¹⁷⁹³ Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım. (Yılmaz, 456).

¹⁷⁹⁴ Seni kendim için, eşyayı da senin için yarattım.

Çunki Hâk reşşa ‘aleyhim nûrehu
Müfterik hergiz ne-gerded nûre ü¹⁷⁹⁵ (2:188)

İnne’l-allâh hâlaķe’l-halka (19) fî-zulmetin şumme raşşe ‘aleyhim min-nûrihi femen eşābehu min -zālike’n-nûr feķad ihtedā ve men aḥṭā’ehu feķad ḍalle¹⁷⁹⁶. [KB151b] (1)

Müşg-rā ber-ten me-zen ber-dil be-māl
Müşg çi-b’ved nām-ı pāk-i zü’l-celāl¹⁷⁹⁷ (2:265) (2)

Müşgden murād nām-ı pāk-i Hāzret-i Hūdā’dur. Anı zıkr itdügün vaķt derün-ı dilden i’ tiķād-ı pākile (3) zıkr-i dil ucundan halka işitdürmek [SE144b] içün zıkr eyleme ki bu şıfat münāfıķlar şıfatıdır. [KA108b] Nitekim (4) sūre-i Nisā’da buyurur: *inne’l-munāfıķîne yuḥādî’ūna’llāhe ve huve ḥadî’uhum ve izā-ķāmū ilā’s-şalāti* (5) *ķāmū kusā yurā’unen nāse ve lā-yezķurūna’llāhe illā ķalīlen*¹⁷⁹⁸.

Ān munāfıķ müşg ber-ten mī-nehed (6)
Rūḥ-rā der-ka’ r-ı gülḥan mī-nehed¹⁷⁹⁹ (2:266)

Zirā dilinde kelime-i şehādet var ammā ķalbinde imān yok. Anlaruñ (7) ḥaķķında Hāzret-i Hūdā sūre-i Bakara’da buyurur: *Ve mine’n-nāsi men yuķūlu āmennā bi’llāhi* ve (8) *bi’l-yevmi’l-āḥiri ve mā hum bi-mu’minīne yuḥādî’ūna’llāhe vellezīne āmenū ve mā yaḥde’ūne illā enfusehum ve mā yeş’urūne*¹⁸⁰⁰. (9)

Ṭayyibāt āyed be-sūy-i ṭayyibīn
Li’l-ḥabīşīn li’l-ḥabīşāt est hīn¹⁸⁰¹ (2:270)

Pākler pākler cānibine gelürler ve nā-pākler (10) nā-pākler cānibine gelürler. Nitekim Hâk Sübhāne ve Te’ālā Sūre-i Nūr’da buyurur: *Eṭ-ṭayyibātu liṭ-ṭayyibīne* (11) *ve’ṭ-ṭayyibūne liṭ-ṭayyibāti el-ḥabīşātu lil-ḥabīşīne ve’l-ḥabīşūne li’l-ḥabīşāti*¹⁸⁰².

¹⁷⁹⁵ Çünkü Hak, “Onlara nurunu saçtı”; onun nuru asla dağılmaz.

¹⁷⁹⁶ Allah mahkulatı zulmet içinde yarattı, sonra üzerlerine nurundan serpti, bu nurun kendisine isabet ettiği hidayete erdi, isabet etmediği kişi ise yoldan saptı.

¹⁷⁹⁷ Miski bedenine sürme, gönlüne sür. Misk nedir? Yücelik sahibi Allah’ın pak adı.

¹⁷⁹⁸ Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah’ı pek az anarlar. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 142).

¹⁷⁹⁹ O münafıklar miski bedenine sürer, ruhunu ateş ocağının dibine koyar.

¹⁸⁰⁰ İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır. Bunlar Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 8-9).

¹⁸⁰¹ Temiz olanlar temiz olanlara gelir. “Kirli olanlar kirliler içindir.”

(10) gelürler: giderler SE.

¹⁸⁰² Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara; kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara layıktır. (Kur’ân-ı Kerîm, Nur: 26).

Ey birāder tu hemān endīşeī (12)
Mā baķī tu üstühān u rīşeī¹⁸⁰³ (2:275)

Ya‘nī benī Ādem endīşeden kināyedür. Yoksa şüret-i insāna nazar (13) eyleseñ et ve kemik ve siñür ve deridür. Artık bir nesne görünmez. Ammā imān u i‘tikād u şıdk (14) u yakīn cümle fikrle endīşe ile olur. *Et-tefekkur sā‘aten hayrun min-‘ibādeti seb’in sene*¹⁸⁰⁴ (15) mażmūn-ı şerīfince mebdā’ vü me‘ādını fikr eylemek şıfātu’llāhı ve ila’llāh fikr eylemek efdāl-i ‘ibādetdür. (16) Nitekim Hāķ Te‘ālā sūre-i Baķara’da buyurur: *Ke-zālike yubeyyinu’llāhu āyātihī le‘allekum tetafekerūne*¹⁸⁰⁵. Fikr-i şerrūñ (17) zararı ve fikr-i hayruñ fāyidesi muķarrerdür. Nitekim Hāżret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (18) buyurur: *Yu’tā bi-raculin ilā-meķāmi’l-hisāb feyu’tā kitābuhu fe-yeķūlu iķrā kitābek fe-yenżuru fihi fe’izā fihi* (19) *e’mālun mine’l-hac ve’l-‘umre ve’l-gazveti ve’s-şadaķati ve ğayrihā feyeķūlu ya Rabbi leyse hazā kitābi* [KB152a] (1) *fe-yeķūlu’l-Allāh Te‘ālā leyse hazā yevmu’l-ħaķā ve’n-nisyān hazā kitābuke ķad neveyte fī-dāriķe’d-dunyā* (2) *enneke iz vecette’l-māle fe-‘alte hazīhi’l-a’māl ķad ce‘alte niyyeteke meķāne ‘amelik*¹⁸⁰⁶. (3) [İÜ122a]

Ger gül est endīşe-i tu gülşenī
Ver buved ħārī tu ħīme-y gülĥanī¹⁸⁰⁷ (2:276)

Eger senūñ fikrūñ gül ise ya‘nī fikrūñ (4) i‘tikād u imān u şalāķ u taķvā vü ħayrāt u ħasenāt ise gülşensin. Ya‘nī ehl-i cennetsin. (5) Eger fikrūñ ħār ise ya‘nī fikrūñ fısk u fesād u şikā vü dālālet [SE145a] ise külĥansın. Ya‘nī (6) ehl-i cehennemsin. Nitekim Hāżret-i Ĥudā buyurur: *Ferīķun fī’l-cenneti ve ferīķun fī’s-sa‘iri*¹⁸⁰⁸.

Piş ez-īn mā ümmet-i (7) vāĥid budīm
Kes ne-dānistī ki mānīk u budīm¹⁸⁰⁹ (2:283)

Ya‘nī bunda öñdin biz cümle yeksān idük. Bizüm (8) iyilügümüz ve yaramazluğumuz ma‘lūm degül idi. Bu beyt-i şerīf işāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i (9) Baķara’da buyurur: *Kāne’n-nāsı ummeten vāĥideten fe-be‘aşa’llāhu’n-nebiyyīne mubeşşirīne ve*

¹⁸⁰³ Ey kardeş! Sen bu şekilde düşüncesin. Senin geri kalanın, kemik ve kıl.

¹⁸⁰⁴ Bir an düşünmek, yetmiş yıl ibadetten daha iyidir. (Yılmaz, 639).

¹⁸⁰⁵ Allah, kendisine karşı gelmekten sakınınsınlar diye, ayetlerini insanlara böylece açıklar. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 187). Ayetin nüshalarda yazan şekli yazılmış olup aslı “Ke-zālike yubeyyinullāhu āyātihī li’n-nāsi le‘allekum tetafekerūne” şeklindedir.

¹⁸⁰⁶ Bir kişi hesap günü huzura getirilir, kitabı ona verilir, ona kitabını oku der, bir de bakar ki, hac, umre, gaza, sadaka ve daha başka ibadetlerle doludur, der ki Ya Rab, bu benim kitabım değil, Allah Teala der ki, bugün hata ve unutma günü değildir, bu senin kitabındır, sen eğer malı bulursan bu işleri yapacağına dair dünya yurdunda niyet ettin ve böylelikle niyetini amelinin yerine ikame etmiş oldun.

¹⁸⁰⁷ Senin düşüncen gülse gül bahçesisin; dikense külhan odunusun.

¹⁸⁰⁸ Bir kısım cennette bir kısım ise cehennemdedir. (Kur’ân-ı Kerīm, Şura: 7).

¹⁸⁰⁹ Biz onlardan önce aynıydık. İyi ve kötü olduğumuzu kimse bilmiyordu.

munzirîne (10) *ve enzele me‘ahumu’l- kitābe bi’l-ḥaḳḳi li-yaḥkume beyne’n-nāsi*¹⁸¹⁰. *Kāne’n-nāsu ummeten vāḥideten* muttefikîne (11) ‘ala’l-ḥaḳḳi fīmā beyne Ādeme ve İdrīse ev Nuh ev bade’d-Tufan ev muttefikīn ‘ale’l-cehāleti (12) ve’l-kufri fī-fetreti İdrīs ev Nūh ya‘nī nās-ı ümmet-i vāḥid idiler [KA109a] ya‘nī Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām (13) ve evlādı imān u i‘tikādda yeksān idiler, Ḥaḳ üzere müttefik idiler Ādem’den İdrīs’e (14) gelinceye dek yāḥud Nūh’a dek yāḥud bu ittifaḳ tūfāndan soñra olmuş ola yāḥud cehāletde (15) ve küfrde yeksān idiler, demek ola, *fe-be‘aṣa’llāhu’n-nebiyyine mubeṣṣirîne ve munzirîne* ey (16) uḥtuluḥu fe-be‘aṣa’llāhu ya‘nī ol ḳavm müttefik-i imān u i‘tikādda yeksān iken ihtilāf (17) itdiler ya‘nī imān u i‘tikāddan inḥirāf itdiler. Pes Allāh Te‘ālā peygamberler gönderdi. Şit (18) ü İdrīs ü ğayrihum ‘aleyhü’s-selām ki ehl-i t̄a‘ate şevāb-ı beşāret idiciler ve ehl-i (19) ma‘şiyeti ‘ikābla inzār idicilerdür. Rivāyetdür ki Ḥazret-i Nūh ‘aleyhi’s-selām ba’s [KB152b] (1) olunduğı vaḳt cümle ‘ālem ḥaḳḳı millet-i küfr üzere müttefik idiler. Ve Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām (2) zamānında daḡı tamām ‘ālem-i ḥaḳḳı küfr üzere idiler. Allāh Te‘ālā peygamberler gönderdi, *ve enzele* (3) *me‘ahumu’l-kitābe* yurīdi bihimil-cins ve lā-yurīdu bihi ennehu enzele me’a kulli vāḥidin kitāben yeḥuşşuhu fe-inne ekşeruhum lem yekun (4) lehum kitābun yeḥuşşu bihim ve innemā kānu ye’ḥuzūne bi-kutubin min-ḳablihim ya‘nī kitāblar indürdi peygamberler (5) ile ki aḥḳām-ı şerāyi‘ anda mübeyyen idi. Kitābdan murād cins-i kitābdur. Yoksa her nebī ile kendüye (6) maḥşuş bir kitāb indürdi, demek degüldür. Zirā peygamberlerün ekşerine kitāb virilmedi. Kendülerden (7) öñdin gelen peygamberlerün kitāblarınun ḥükmin aḡz itdiler, *bi’l-ḥaḳḳı* ḥālun mine’l-kitāb ey multebisen [IÜ122b] bi’l-ḥaḳḳı (8) şāhiden bihi¹⁸¹¹, (8) *Li-yaḥkume beyne’n-nāsi* tā ki ḥüküm eyleye her peygamber ḥaḳḳınun mābeyninde. Ma’nā-yı beyt, (9) Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki bundan öñdin biz ümmet-i vāḥid idük. Ḥayrumuz [SE145b] ve şerrümüz ma’lüm degül (10) idi. ‘Ālem-i zūlmet cehāletle şeb meşābesinde idi. Ve biz şeb-rūlar gibi idük. Kāfir ü (11) mü’mīn yeksān idi. Çünki enbiyā ‘aleyhi’s-selāmun āftāb-ı vücūdları tūlū‘ (12) eyledi. Kāfiri mü’minden fark idüp ayırdı. Mü’mīni ḳabūl idüp kāfiri redd (13) eyledi.

Çun ber-āmed āftāb-ı enbiyā
Guft ey ğışş dūr şuv şafī bi-yā¹⁸¹² (2:285)

¹⁸¹⁰ İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 213).

¹⁸¹¹ Kitabın duru mudur yani hakkı giyinmiş ve ona şahittir.

¹⁸¹² Sonuçta peygamberler güneşi doğdu, “Uzaklaş, ey karışık! Gel, ey halis!” dedi.

Çün āftāb-ı enbiyā tulū‘ (14) itdi ğıll u ğış şāhibi olan küffāra “dūr şuv” didi. Ya‘ nī “ırāğ ol” didi ve şāf-dil olan (15) mü ‘minlere “gel” didi. Ya‘ nī kāfir ü mü ‘mini temeyyüz eyledi. *Vemtāzu’l-yevme eyyuha’l-mucrimūne*¹⁸¹³ (16) hükmince kāfir ü mü ‘min mümtāz oldılar.

Z’ānki rüz est āyine-y ta‘ rīf-i ū
Tābe-bīned eşrefi teşrīf-i ū¹⁸¹⁴ (2:289)

Tābe-bīned (17) eşrefi, tā ki göre bir kendüden eşref kimse. Teşrīf-i ū, aña olan teşrīf ü ihsānı ya‘ nī (18) aşldan mü ‘min olanların āyine-i ta‘ rīfi ya‘ nī ol mü ‘mini halka bildirici ve göstericidir. Rüz-ı (19) kıyāmet zīrā ol gün *yevme tubla’s-serā’iru*¹⁸¹⁵ günüdür, *yevme tebyaddu vucūhun ve tesveddu vucūhun*¹⁸¹⁶ günüdür ki [KB153a] (1) Hāḫ Te‘ ālā ol günü āyine gibi itmişdür. Ehl-i küfr ü şekāvetūñ yüzleri қarasın gösterür ve ehl-i (2) imān u i‘ tikkāduñ nūrları aḫ ve nūrānī [KA109b] olduğın gösterür ve mü ‘minlere olan teşrīf ü (3) ihsānı kendüden eşref olanlara ve kendü aḫrānı mü ‘minlere gösterür. Nitekim Hāḫ Te‘ ālā (4) mü ‘minlere olan teşrīfden haber virür *inne aşḫābe’l-cenneti’l-yevme fī-şuğulin fākihūne hum* (5) *ve ezvācuhum fī-zılālīn ‘alā’l-erā’iki mutteki’ūne lehum fihā fākihietun ve lehum mā yedde’ūne selāmun* (6) *ḫavlen min-Rabbīn raḫīmīn*¹⁸¹⁷.

Z’ān sebeb fermūd Yezdān Ve’d-Ḍuḫā
Ve’d-Ḍuḫā nūr-ı zāmīr-i Muştāfā¹⁸¹⁸ (2:293)

İşāretdür (7) sūre-i Ve’d-Ḍuḫā’nuñ taḫḫīḳine. Bu sūrenüñ sebeb-i nüzūli budur ki Hāzret-i Resūlu’llāh’dan (8) şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem birkaç nesne su’āl itdiler. “Rūḫ ve Aşḫāb-ı Kehf ve Zū’l-ḫarneyn kimlerdür? (9) Ve kıyāmet ne zamān olur? Ve senüñ İlāh’uñ nice şeydür? Ve dünyāyı kaç günde halk eyledi? (10) Ve gökde yıldız kaçdur? Ve cābīlikā ve cābīlisā nedür? Ve Ye’cūc ü Me’cūc kimlerdür? Ve kaçan ḫurūc (11) iderler ve āḫir zamānda bir pādşāh tamām-ı dünyāya hüküm eyleyecekdür? Ol pādşāh kimdür (12) ve ismi nedür? Ve kaçan gelür? Ve aşḫāb-ı Uḫdūd kimdür? Ve dünyāya kaç peygamber gelmişdür? Ve yiryüzinde (13) evvel ḫankı binā yapılmışdı? Ve evvel kim ādem ḫatl eyledi? Ve evvel

¹⁸¹³ (Allah şöyle der) “Ey suçlular! Ayrılın bugün!” (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 59).

¹⁸¹⁴ Çünkü gündüz, onu tarif etme aynasıdır; bu şekilde şerefli kişi onun şerefini görür.

(16) Tā be-bīned eşrefi: tā ki göre bir kendüden eşref kimse. Teşrīf-i ū: aña olan teşrīf ve ihsānı: - SE.

¹⁸¹⁵ ...bütün sırların yoklanacağı gün (Kur’ân-ı Kerīm, Tarık: 9).

¹⁸¹⁶ O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. (Kur’ân-ı Kerīm, Âl-i İmrân: 106).

¹⁸¹⁷ Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler. Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadır. Onlar için orada meyveler vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır. Çok merhametli olan Rab’dan bir söz olarak (kendilerine) “Selām” (vardır). (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 55-58).

¹⁸¹⁸ O nedenle Allah, “Ve’d-duḫā (and olsun kuşluk vaktine)” buyurdu. Ve’d-duḫā, Mustafa’nın gönlünün nurudur.

kim şarāb [İÜ123a] içdi? Ve büte ıapmak (14) kimden ıaldı? Ve āteşe ıapmağı kim icād eyledi? Ve Hārūt u Mārūt kimlerdür? Ve Allāh Te‘ālā (15) yiryüzinde [SE146a] Ādem’den evvel kimi ıalk eyledi.” Çün Hāzret’den bu su’alleri şordılar. Yārın gelün cevāb (16) vireyüm didi. İnşā’a’llāh dimedi. İstişnāyı terk eyledi. Ol sebebden birkaç gün (17) vahy öñlendi, gelmedi. Hāzret-i Resūl-i Hūdā bu ıuşūşdan ğam-nāk oldı. Müşrikler didiler ki (18) Muḥammed’ün tañrısı Muḥammed’i terk eyledi. Ve aña ıışm eyledi. Vahy göndermez oldı, didiler. Pes sūre-i (19) Ve’d-Ḍuhā nāzil oldı. *Ve’d-Ḍuhā* Vakti irtifa’i şems ve taḥşişihî li-enne’n-nehār yuḳavvi fihi ev [KB153b] (1) li-enne fihi tekelleme Mūsā Rabbuhu ve ulḳiye’s-seḥaratu succedā ya‘nī ḍuhā ḥaḳḳıçün ki şemsün mürtefi‘ olduğı (2) vaḳtdür, ḳasemi ol vaḳte taḥşiş eylemekden murād ol vaḳtde nehār-ı kūy olduğından ötüri (3) ola yāḥud Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām ḍuhā vaḳtinde Allāh Te‘ālā ile tekellüm itdüğinden ve saḫra (4) ol vaḳtde Allāh’a secde itdüklerinden ötüri ola ve bir ḳavilde murād Rabb-i ḍuhā ḥaḳḳıçün (5) dimekdür. Muḫāf-ı maḫzūfdur dimişler, *ve li-leyli izā-seca*¹⁸¹⁹ sekene ehluhu ve rakede ḫalamuhu (6) min-seca’l-baḫru secven izā-sekenet emvācuhu ya‘nī ve daḫı leyl ḥaḳḳıçün ki ḳaçan ol leylün ehli sākin olup (7) ve ḫulmeti rākid olup ve eşyāyı ḫulmet ile örtüğü vaḳtdür. *Keşfü’l-Esrār* şāḫibi ḳuddise sırrıhu (8) buyurur: Ḍuhā’dan murād keşf-i ḫicābdur ki nişāne-i luḫf ve envār-ı cemāldür. Ve leylden murād ‘alāmet-i semūm-ı (9) ḳahr ve āşār-ı celāldür. Veyāḫud ḍuhā işāretdür nūr-ı cemāl-i Muştafā’ya şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem. [KA110a] Ve leyl kināyetdür (10) mūy-ı siyāh-ı Muştafā’dan. **Beyt:**

[fā‘ ilātün/ fā‘ ilātün/ fā‘ ilātün/ fā‘ ilātün]
 Ve’d-ḍuhā remzī zi-rūy-i hemçu māh-ı Muştafā est
 Ma‘nā-yı (11) ve’l-leyl gīsū-yı siyāh-ı Muştafā est¹⁸²⁰

Hāzret-i Mevlānā ḳuddisallāhu sırrahu’l-‘aziz buyururlar ki (12) ḍuhādan murād nūr-ı zamīr-i Muştafā’dur şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem. Ve leylden murād anuñ settārılığı (13) şıfatıdır. *Mā vedde‘ake Rabbuke*¹⁸²¹ mā ḳaṭa‘ake ḳat’a’l-muveddi’ ve ḳuri’e bi’t-taḫfif bi-ma’nā mā terakeke ve huve (14) cevābu’l-ḳasem¹⁸²². Ve mā ḳālā ve mā ebḡaḫ¹⁸²³.

Ez-Ḥalilī lā-eḫabbu’l-āfilin
 Pes fenā çun ḫāst Rabbu’l-‘alemin¹⁸²⁴ (2:296) (15)

¹⁸¹⁹ Karanlığı çöktüğü vakit geceye andoldun ki (Kur’ân-ı Kerîm, Duha: 2).

¹⁸²⁰ “Ved-duha” Mustafa’nın ay gibi yüzünün remzidir. “Ve’leyle” in anlamı da Mustafa’nın siyah saçıdır.

¹⁸²¹ Rabbin seni terketmedi, sana darılmadı da. (Kur’ân-ı Kerîm, Duha: 3).

¹⁸²² Veda eder gibi seninle ilişkiyi kesmedi, şeddesiz de okunmuştur, seni terketmedi anlamındadır ve kasemin cevabıdır.

¹⁸²³ Sana buğz etmedi.

¹⁸²⁴ O Halil, “Batanları sevmem” dedi. Yüce Hak bu dünyadan yok olanı nasıl diler?

Ya‘nī Ḥazret-i Ḥalīl ‘aleyhi’s-selām bā-vücūd-ı beşeriyet-i āfil olanlardan a‘rāz eyledi. Nitekim (16) Ḥazret-i İlahī sūre-i En‘ām’da buyurur: *Fe-lemmā cenne ‘aleyhi’l-leylu ra’a kevkebā kâle hazā Rabbī fe-lemmā* (17) *efele kâle lā-uḥibbu’l-āfilīne*¹⁸²⁵. *Fe-lemmā cenne ‘aleyhi’l-leylu* çün Ḥazret-i İbrahīm’ün [SE146b] üzerine (18) geldi leyl ü karanlılık oldu, *ra’a kevkebā* bir kevkeb-i raḥşān gördi ya‘nī zühreyi ba‘zılar (19) müşteriyi dimişler. Ol devirde ba‘zı gürūh ki kevākib-perest idiler. Ol yılduza [İÜ123b] yüz tutup [KB154a] (1) secde itdiler, *kâle* Ḥazret-i İbrahīm ‘aleyhi’s-selām didi, *hazā Rabbī* āyā bu midür benüm Perverdigār’um (2) yā ‘Alī sebīlū’l-istifhām dimiş ola yāḥud ol kavmūn zu‘mınca söylemiş ola ol kavmi ilzām itmek (3) içün, *fe-lemmā efele* pes şol vaqt ki tolandı ya‘nī gürüb itdi, *kâle lā-uḥibbu’l-āfilīne* didi ki (4) ben āfil olanları sevmezüm ya‘nī zevāl-peżir olanları İlah ittiḥāz itmezüm ki zevāl ü intikāl Perverdigār-ı (5) ‘ālem üzerine revā degüldür, didi.

Āftābeş çun ber-āmed z’ān felek

Āftāb rūḥ-ı nebī ya‘nī ḥaḳīkat-i (6) Muḥammedī çün felek ulūhiyetden tülū‘ itdi.

Bā-şeb-i ten guft hīn mā vedde‘ ek¹⁸²⁶ (2:298)

Mā vedde‘ake Rabbuke (7) *ve mā kalā*¹⁸²⁷ mażmūn-ı şerīfince şeb tene didi ki āgāh ol ki seni kaṭ‘ eylemedi ve terk eylemedi (8) ya‘nī ol sultānuñ āftāb-i rūḥı. Çün felek ulūhiyetden tülū‘ eyledi. Ten zulemānīsın terk (9) eylemedi. Belki cismin daḥı cān eyleyüp ol maḳām-ı ‘ālīye bile götürdi. Nitekim mi‘rāca bile (10) götürdi.

Vaşl peydā geşt ez-‘ayn-ı belā¹⁸²⁸ (2:299a)

Ya‘nī belānuñ ‘aynından vaşl zāhir oldu ki vaḥy önlenüp (11) birkaç gün gelmediği eelden ‘azīm-i guşsa vü ğamda ve elemde idi ki Allāh Te‘ālā Ve‘d-Ḍuḥā sūresin (12) redd-i kavlı-müşrikīn içün tesliyet-i ḥatır-ı ‘atır Ḥazret-i Resūlu’llāh içün (13) irsāl buyurup *Mā vedde‘ake Rabbuke ve mā kalā* ya‘nī seni terk itmedi ve saña buğz itmedi senūñ Rabb’ün. (14) Pes *el-belā’u ni‘metu’l-ḥavaş ve’n-ni‘metu belā’u’l-a’vām* mażmūnınca belā bunlara ni‘met olur. Zīrā ‘ayn-ı belāda (15) vaşl-ı peydā olmağın belā-yı ni‘met maḥz olmuş olur. Ve ni‘met ‘avāma belā olur. Zīrā ni‘met sebebiyle (16) nefsūñ murādın virür ve mağrūr olur ve ‘işyāna cū‘ret ider. Pes anuñ gibilere ni‘met belā olur. (17)

Būd ene’l-Ḥaḳ der-leb-i Mañşūr nūr

¹⁸²⁵ Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi. (Kur’ân-ı Kerīm, En‘ām: 76).

¹⁸²⁶ Onun güneşi o felekten çıkınca beden gecesine “Rabbin seni terk etmedi” dedi.

¹⁸²⁷ Rabbin seni terketmedi, sana darılmadı da. (Kur’ân-ı Kerīm, Duha: 3).

¹⁸²⁸ Belanın kendisinden vuslat ortaya çıktı...

Būd ene'llāh der-leb-i Fir'avn zūr¹⁸²⁹ (2:303)

Ya' nī Maṣṣūr'uñ lebinde lafz-ı ene'l-Ḥaḡ nūr idi (18) ya' nī bāṭıl degül idi. Belki anuñ lebinde ene'l-Ḥaḡ dīn-i nūr-ı tecellī ve 'ışk-ı Ḥudā idi. [KA110b] Zīrā Maṣṣūr (19) müstağraḡ-ı envār-ı tecellī ve mağlūb-ı 'ışk-ı İlāhī idi. Ma' nāda söyleyen [SE147a] kendü degül idi. [KB154b] (1) 'İşk-ı Ḥudā'dur ki ehl-i sülūkuñ ḥālet-i vuşlatda aḥvālin āteşle āhen-i aḥvāline teşbīh itmişler ki (2) demüri āteşe ḡosalar şöyle ki kıızup surḡ olsa demürün rengi āteş rengi gibi olsa ol (3) maḡalde demür ene'n-nār dise da' vāsı şaḡīḡ olur. Zīrā renkde ve sūzān olmaḡda hemān āteş (4) gibi olur. Pes ḡālet-i vuşlatda evliyā'u'llāh daḡı cemī' -i evşāfın tebdīl eyleyüp ḡarāret-i 'ışkla (5) ene'l-Ḥaḡ diseler ḡadīdūñ ene'n-nār dimesi gibi olur ammā ol ḡāletden ifāḡat bulduḡdan soñra (6) eger ol sözi tekrār söylerse ḡaḡā ider. Nitekim āhen āteşden çıḡduḡdan soñra reng-i (7) aşlīsine rücū' ider ve bārid olur. Ol maḡalde ene'n-nār [İÜ124a] dise da' vāsında kāzīb olur, (8) maḡbūl degüldür. Ammā Fir'avn dilinde ene'l-Ḥaḡ zūrdur, ya' nī yalandur. Zīrā Fir'avn ḡaḡīḡatden bī-ḡaberdür (9) ve 'āşīḡān-ı Ḥudā'dan degüldür. Belki Allāh'ı inkār idenlerden idi. Hemān ḡalkı muṡī' itmek içün ene (10) *Rabbukumu'l-A'lā*¹⁸³⁰ diyüp da' vā-yı bāṭıl iderdi.

YAFTEN-İ PĀDŞĀH BĀZ-RĀ DER-ḤĀNE-İ KEMPİR¹⁸³¹

Bāzdan murād ervāḡ-ı benī Ādem'dür. (11) Ḥāne-i kempīrden murād dünyādur. Şol şāhbāz-ı rūḡ ki ol sultān-ı ḡadīmūñ ḡolından uçdı, (12) gelüp pīrezen-i dünyānuñ evinde ḡondı. Zāl-i dünyā muḡtezā-yı ṡabī' atı üzre anuñ ayakların bend (13) idüp ḡanādların ve pençesin şikest eyler. Ammā şāhbāzuñ maḡbūli odur ki dünyā evine geldükde (14) bunda vaṡan ṡutmayup yine ol şāhuñ ṡarafına arzū çeke.

Guft her çend īn cezā-yı kār-ı tost (15)
Ki ne-bāşī der-vefā-yı mā dorost¹⁸³² (2:329)

Dünyā evinde mübtelā olup ḡalan şāhbāz-ı rūḡa sultān-ı (16) ezel dir ki “Ey rūḡ, pīrezen dünyāsınuñ ayaḡın bend eyleyüp bāl ü perrün şikest eyledüḡi (17) ā' mālīḡuñ cezāsıdur ki sizünle itdügümüz 'ahde vefā ḡalmaḡda dürüst olmaduñuz. Zīrā rūz-ı (18) ezelde ben *elesti bi-Rabbikum* diyüp size ḡiṡāb eyledügüm zamānda *ḡālū belā* ḡükmince

¹⁸²⁹ “Ben Hakk'ım” -sözü-, Mansur'un dudaḡında nurdur; “Ben Allah'ım”, Firavun'un dudaḡında şıktır.

(17) lebinde - ene'l-Ḥaḡ: lebinde lafz-ı ene'l-Ḥaḡ SE, KA.

¹⁸³⁰ Ben sizin yüce Rabbinizim.

¹⁸³¹ PADİŞAHIN DOĞANI YAŞLI KADININ EVİNDE BULMASI

¹⁸³² Dedi: “Bize vefa göstermede doğru olmadıḡın için bu, senin işinin cezası olsa da...

(16) eyledüḡi - ā' mālīḡuñ: eyledüḡi senün ā' mālīḡuñ SE.

cümle belâ didüñüz. (19) Dünyâya geldükde ol ‘ahde vefâ itmedüñüz. Ve dahı *e lem a‘had ileykum yâ benî Âdeme en lâ-ta‘budû’s-şeytâne* [KB155a] (1) *innehu lekum ‘aduvvun mubînun*¹⁸³³ hükmince ‘ahd eyledüm. Siz ki nefis u hevâya ve şeytâna kulluk itmeyesiz. (2) Ol ‘ahde vefâ itmekde dürüst olmayup [SE147b] süst-i ‘ahd olduğunuz için zâl-i dünyâ size (3) her ne kadar cefâ iderse muhaldür. Ve sizün ‘amelüñüzün cezâsı budur ki benümle itdügünüz ‘ahde (4) vefâ yerine cefâ itdüñüz. Dünyâ sizün qarârgâhuñuz degül iken dünyâda vañan tutup (5) Rabbüñüzden gayrıya muhabbet câyiz degül iken dünyânuñ muzahafâtına muhabbet eyledüñüz ve ol ‘ahdi unuttuñuz. (6) Size ol ‘ahdi aındurmak için peygamberler irsâl eyledüm. Kitâbları gönderdüm. *Va ‘llâhu yed‘û* (7) *ilâ-dâri’s-selâmi*¹⁸³⁴ hükmince sizi [KA111a] dârü’s-selâma da‘vet eyledüm ki cennet-i a‘lâdur, siz anuñ hilâfin (8) işleyüp iğvâ-yı şeytânî ve vesvese-i nefsâniye tâbi‘ olduñuz, diye.

Çun kunî ez-hold (9) der-dūzah firār
Gāfil ez-lā-yestevî aşhāb-ı nār¹⁸³⁵ (2:330)

Sûre-i Haşr’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: *Ve* (10) *lâ-tekünû ke‘llezîne nesû‘llâhe fe-ensâhum enfusehum ulâ ‘ike humu‘l-fâsiķûne lâ-yestevî* (11) *aşhābu’n-nâri ve aşhābu‘l-cenneti humu‘l-fâ‘izûne*¹⁸³⁶. *Ve lâ-tekünû ke‘llezîne nesû‘llâhe* (12) Nesû haķķahu ya‘nî ey mü‘minler siz anlar gibi olmañ ki [İÜ124b] Allâh’ı unuttılar ya‘nî Haķķ’ın unuttılar ki imândur ve itâ‘at (13) u ‘ibâdetdür ya‘nî kavm-i Yehūd u münâfîķin ü müşriķin gibi olmañ, *fe-ensâhum enfusehum* fe-ce‘alehum (14) nasın lehâ hattâ lem yesme‘û mâ yenfa‘uhâ ve lem yefa‘lu mâ yahluşuhâ ya‘nî pes Allâh Te‘âlâ anlara (15) nefislerini unutturdu, hattâ nefislerine nâfi‘ olan neşâyihî işitmediler ve nefislerini hâliş idecek (16) ‘amel işlemediler yâhud bir günâh işlemek ve vaķtinde Allâh’ı añup istiğfâr eyleyüp nefislerin (17) ol günâhdan men‘ itmegi unutturdu yâhud bir günâh işledükden sonra peşimân olup (18) tevbe itmegi unutturdu, demek ola, *ulâ ‘ike humu‘l-fâsiķûne* kâmilun fi‘l-fusûķ ya‘nî (19) ol gürûh-ı fusûķda kâmillerdür ya‘nî fermân-berdârlık tarîķinden çıķmışlardır, *lâ-yestevî aşhābu’n-nâri* [KB155b] (1) *ve aşhābu‘l-cenneti* ellezîne’s-tekmelü nufusehum feste‘helu‘l-cennete vellezîne’s-temhenu bihâ (2) festehaķķu’n-nâra ya‘nî berâber olmaz ehl-i nâr ve ehl-i cennet ya‘nî şol kimseler ki nefislerini istikmâlde (3) sa‘y u güşiş eylediler ve cennete ehliyyet taşşil eylediler ve şol kimseler ki nefislerini (4) h‘âr eylediler, hevâsına tâbi‘ olup

¹⁸³³ “Ben size şeytana kulluk etmeyin, çünkü o size apaçık düşmandır” diye emretmedim mi? (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 60).

¹⁸³⁴ Ve Allâh esenlik yurduna çağırır. (Kur’ân-ı Kerîm, Yûnus: 25).

¹⁸³⁵ “Cehennemdekiler denk olmaz” âyetinden gafil olarak cennetten cehenneme doğru nasıl kaçarsın?

¹⁸³⁶ Allâh’ı unutan ve bu yüzden Allâh’ın da kendilerine kendilerini unutturduğı kimseler gibi olmayın. İşte onlar fasik kimselerin ta kendileridir. Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler kurtulaşa erenlerin ta kendileridir. (Kur’ân-ı Kerîm, Haşr: 20).

ķābiliyyetlerini zāyī¹⁸³⁷ eylemek ile müsteħakk-ı nār [SE148a] oldılar. (5) Pes bu iki gürūh¹⁸³⁸ ‘inda’llāh berāber olmaz, *aşhābu’l-cenneti humu’l-fā’izūne* bi’n-ne‘imi’l-muķīm ya‘nī ehl-i (6) cennet ‘azāb-ı ceķīmden necāt bulmuşdur ve na‘īm-i muķīm cennet-i a‘lāya vāşıl olmuşlardır. (7) Ma‘nā-yı beyt, Hāzret-i Mevlānā ķuddise sırrıhu ol şāh-ı ķadīmden bāzān ervāh-ı benī Ādem’e olıcaķ ķiķābı beyān (8) buyururlar ya‘nī Hāķ Te‘ālā esīr-i pīrezen-i dūnyā olan bāz-ı rūķa ķiķāb idüp diye ki *elesti* (9) *bi-Rabbikum* güninde benümle ‘ahd eyleyüp emānet yükin boynuñuza alup imtiķān-ķāne-i dūnyāya gitdiñüz. (10) Bu cānibde olan ‘ahd ü emāneti unutduñuz ve dūnyā evinde vaķan tutduñuz ve bu cānibde ķuld-ı (11) berīn ve dīdār-ı Rabbü’l-‘ālemīn ve vaķan-ı aşlīñüz ki cennet-i a‘lā vü enīsūñüz ķūr-i ‘ayndur terk (12) idüp dūzaķ-ı dūnyāda nice ķarār idersiz meger ġāfilsiz ola, *lā-yestevī* (13) *aşhābu’n-nāri ve aşhābu’l-cenneti*¹⁸³⁷ āyet-i kerīmesinde dūnyā ķod ol maķāma nisbet dūzaķ meşābesindedür (14) ve dūnyānuñ ķārı ‘āķıbet-i dūzaķı mü‘eddīdür. Pes anuñ gibi yirde nice ķarār idersiz, diye. (15)

İn sezā-yı ānķi ez-şāh-ı ķabīr
Ĥīre bi-g’rīzed be-ķāne kende pīr¹⁸³⁸ (2:331)

Ya‘nī bu per ü bālı kesilüp maķleb [KA111b] ü münķārī (16) ķaķ¹⁸³⁹ olmaķ ol bāzuñ lāyıkıdır ki [İÜ125a] *inna’llāhe ķabīrun bimā ta‘melūne*¹⁸³⁹ mażmūnınca ol şāh-ı ķabīrdən (17) ķaķup kende pīr dūnyānuñ esīri olur.

Luķf-ı şeh cān-rā cināyet cū kuned
Z’ānķi şeh her zışt-rā (18) nīķū kuned¹⁸⁴⁰ (2:334)

*Fe-ulā’ike yubeddilullāhu seyyi’ātihim ķasenātīn*¹⁸⁴¹ ķükmince Hāķ Te‘ālā ba‘zı (19) diledüķi ķulına tevbe vü tevķīķ erzānı ķılup seyyi’ātīn ķasenāta tebdīl eyler. [KB156a] (1)

Gerķi şeh bā-tu nişīned ber-zemīn
Ĥīştēn bi-ş’nās u nīķū-ter nişīn¹⁸⁴² (2:339)

Ya‘nī Hāķ Te‘ālā kemāl-i kereminden (2) aña du‘ā telķīn eylediye ve sen zātuñda du‘āya ķābiliyyet bulduñ ise ve daķı (3) *ve huve me‘akum eyne mā kuntum*¹⁸⁴³ ķükmince ol şāh-ı ķadīmi senūñle bilece ķāzır ve her aķvālīñe nāzır bildük (4) ise ķaddūñi bil mertebe-i

¹⁸³⁷ Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz. (Kur’ân-ı Kerīm, Haşr: 20).

¹⁸³⁸ Bu bilgili padişahın kokmuş yaşlının evine sersemce kaçana layıktır.

¹⁸³⁹ Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. (Kur’ân-ı Kerīm, Maide: 8).

¹⁸⁴⁰ Padişah/Hakk’ın lütfu, canı suça istekli yapar, çünkü padişah her çirkini, güzel yapar.

¹⁸⁴¹ Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. (Kur’ân-ı Kerīm, Furkan: 70).

¹⁸⁴² Her ne kadar padişah seninle yerde otursa da kendini bil ve güzelce otur.

¹⁸⁴³ Nerede olsanız O sizinle beraberdir. (Kur’ân-ı Kerīm, Hadid: 4).

‘ubūdiyyette öyle cünbiş eyle ki *mā heleke imri* ‘en ‘*arafe kadrāhu*¹⁸⁴⁴ fehvāsınca (5) ve dağı *rahma ‘llāhu imri* ‘en ‘*arafe kadrāhu ve lem yete* ‘adde *ṭavrahū*¹⁸⁴⁵ hükmince bunda haddini bilüp haddinden tecāvüz (6) itmemek gerekdür.

V’ān dü pistān mī-ḥaled zū mihr der¹⁸⁴⁶ (2:361b)

Ya‘nī oğlancuḳ uyumış olsa anası buruncuḳın (7) ovar bīdār olsun sūd vireyin, dir. Zīrā muḥabbetinden iki memesi şancır. Ke-zālik Ḥaḳ Te‘ālā (8) bir ḳulına bir kerāmeti gösterür, anı ḥ‘āb-ı ḡafletden uyarup [SE148b] aña ol kerāmeti ‘atā itmek içün. (9) Ve dağı henüz biz balin ‘ademden baş ḳaldurmamış iken dü pistān-i feyz-i İllāhī ki biri feyz-i (10) aḳdesdür ki mu‘ṭī-i vücūd u ḳābiliyyātdur ve ikincisi feyz-i muḳaddesdür ki herkesün isti‘dādı (11) miḳdārınca müfīz-i ‘atīfdur ki *kuntu kenzen maḥfiyyen fe-eḥbebtu en u’rafe fe-ḥalaḳtu ‘l-ḥalḳa*¹⁸⁴⁷ (12) fehvāsınca bizi ḥ‘āb-ı ‘ademden bīdār idüp cānumuzı ve tenümüzü ḥil‘at-i ervāḥla ve taṣvīr-i eṣbāḥla (13) perveriş virüp *leḳad ḥalaḳnā ‘l-insāne fī-aḥseni taḳvīmīn*¹⁸⁴⁸ ḥil‘atiyle müşerref eyledükden (14) soñra dāye-i rahmet-i Perverdigār seyyidü’l-muḥtār Muḥammedü’l-Muṣṭafā Ḥazretlerin irsāl eyleyüp (15) tā ki bu ümmetün ḥ‘āb-ı ḡafletden ve vādī-i ḡavāyetde ḳalanlarını dest-gīr olup tā ki anuñ (16) ‘avni ile nefis ü havābatlarını şundurmaḳ başumuz secde-i işnāmdan ḥalāş (17) olduğından ḡayrı her birümüz şīr-i ‘ilm-i şerī‘at u ṭarīḳat u ḥaḳīḳat ile terbiyyet (18) idüp zulemāt-i küfr ü ḳalāletden nūr-ı imān u i‘tikād cānibine delīl olup hidāyet (19) eyledi.

Kuntu kenzen rahmeten maḥfiyyaten
Fabte‘eṣtu ummeten mehdiyyeten¹⁸⁴⁹ (2:362)

Ya‘nī ben bir kenz-i maḥfi idüm pes ümmet-i Muḥammediyye ḥalḳ eyledüm. Tā ki bilünem. *Kuntu kenzen maḥfiyyen fe-eḥbebtu en u’rafe fe-ḥalaḳtu ‘l-ḥalḳa*¹⁸⁵⁰. [KB156b] (1) Bu ḥadīş-i ḳudsīnün mażmūn-ı şerīfidür. Ya‘nī ben bir kenz-i maḥfi idüm, sevdüm ya‘nī irāde eyledüm ki bilünem ya‘nī maḥlūḳı ḥalḳ eyledüm, demek olur. Pes ümmet-i

¹⁸⁴⁴ Kendi zatının kıymetini bilen kişiyi helak etmez.

¹⁸⁴⁵ Kendi kıymetini bilen ve sınırını aşmayan kişiyi Allah rahmet etmiştir.

¹⁸⁴⁶ ...annenin iki memesi sevgiyle sızlar.

¹⁸⁴⁷ Gizli bir hazineydim, tanınmak istedim ve mahlukatı yarattım. (Aclūnī, Keşfü'l-Hafa: 2/132).

¹⁸⁴⁸ Biz gerçekten insanı en güzel şekilde yarattık. (Kur’ân-ı Kerīm, Tin: 4).

¹⁸⁴⁹ -Hak buyurdu-: Gizli bir rahmet hazinesiyim, hidayet bulmuş bir ümmet gönderdim.

(19) eyledi. - Kuntu: eyledi. Maḥşül-i şadr budur ki Ḥazret-i Mevlānā Cenāb-ı ‘İzzet lisānında Ḥazret-i Mūsā’ya dir ki “Yā Mūsā, ben kerīmüm her bir ḳulıma kendü mertebesinde yāḥūd mertebesinden a‘lā bir kerāmet gösterdüm ve anı gördükde meyl ider ve ṭalib olur ol kerāmeti ol ḳula virirüm. Eger virmek istemesem göstermezüm. Ke-zālik saña devr-i Muḥammed’i gösterdüm ki devr-i rahmetdür. Zīrā kendü rahmet olıcaḳ. Anuñ devri devr-i rahmet olur ve anuñ rahmet olduğına kendü mu‘cize beyānı şehādet eyledi. Kuntu SE; Ya‘nī ben bir... rahmet olur: - SE; Ya‘nī ... bilünem: - İÜ, KA.

¹⁸⁵⁰ Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlukatı yarattım. (Aclūnī, Keşfü'l-Hafa, 2/132).

(1) bu ḥadīş-i ḳudsīnün mażmūn-ı şerīfidür: - İÜ, KA.

Mehdiyye'yi halk eyledüm. (2) Pes halkı halk [İÜ125b] eyledüm demek olur. Ümmet-i Mehdi'den murād Hâzret-i Muḥammed ve anuñ ümmetidir ya'nî *levlāke* (3) *lemā ḥaleḳatu'l-eflāk*¹⁸⁵¹ feḥvāsınca Muḥammed'i ve anuñ ümmetini halk eyledüm. Ve anuñ devrini saña gösterdüm. (4) Yā Mūsā [KA112a] tā ki ol devr-i raḥmeti görmüş olasın. Maḥşül-i şaded budur ki Hâzret-i Mevlānā (5) cenāb-ı 'izzet lisānından Hâzret-i Mūsā'ya dir ki "Yā Mūsā, ben kerīmüm. Her bir ḳuluma kendü mertebesinden (6) yāḥud mertebesinden a'lā bir kerāmet gösterdüm. Anı gördükde meyl ider ve ṭālib (7) olur. Ol kerāmeti ol ḳula virürüm. Eger virmek istemesem göstermezüm. Ke-zālik çün saña (8) devr-i Muḥammed'i gösterürüm ki devr-i raḥmetdür, zīrā kendü raḥmet olıcak anuñ devri devr-i (9) raḥmet olur ve daḥı bu āyet-i kerīmede şāhiddür anuñ raḥmet olduğuna *ve mā erselnāke* (10) *illā raḥmeten li'l-ālemīne*¹⁸⁵², pes saña ol devr-i raḥmeti gösterdüm ki sen aña 'āşık olasın. (11) Pes kendü Mūsā-yı rūḥuña baḥr-ı fenāda ḡavṭa virüp anuñ devri geldükde 'ālem-i (12) esrārdan seyr idesin."

Ger be-güyī şükr-i in resten be-gū
K'ez büt-i bāṭın himmet burhāned ū¹⁸⁵³ (2:367) (13)

Ya'nî eger söylersen secde-i şanemden başıñuñ ḳurtulduḡı şükrin söyle ki Hāḳ Te'ālā (14) bāṭın bütlerinden daḥı seni ḳurtara. Nitekim buyurdi: *le'in şekertum le-ezīdennekum ve le-in kefertum inne* (15) *'azābī le-şedīdun*¹⁸⁵⁴.

Çün be-giryānem be-cū [SE149a] şud raḥmetem
V'ān ḥurūşande be-nüşed ni' metem¹⁸⁵⁵ (2:371)

Ya'nî her kerāmet (16) ki ḳullaruma gösterürüm ol kerāmeti aña a'ṭā itmekden ötüri gösterürüm ve her ḳanḡı (17) ḳulumı ki aḡladurum bir murād idüp güldürmek murād iderüm. Her bendeyi ki giryān iderüm. Raḥmetüm cūş (18) ider.

HALVĀ ḤARĪDEN-İ ŞEYḤ AḤMED¹⁸⁵⁶

ŞeyḤ AḤmed-i Ḥazravīyye meşāyiḡ-i Ḥorāsān'uñ mu' teberlerinden (19) ve ṭarīḳatuñ kāmillerinden ve ehl-i fütüvvetüñ meşḥūrlarından idi. Ve Ḥātem-i Aşam'uñ [KB157a] (1)

(2) Pes ... eyledüm: - ; halkı: maḥlūḳı İÜ, KA.

¹⁸⁵¹ Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muḥammed) felekleri yaratmazdım. (Yılmaz, 456).

¹⁸⁵² (Ey Muḥammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik. (Kur'ân-ı Kerīm, Enbiya: 107).

¹⁸⁵³ Şükredeceksen bu kurtulmanın şükrünü et ki, seni iindeki puttan da kurtarsın o.

(14) bāṭın...buyurdi: buyurur SE.

¹⁸⁵⁴ "Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." (Kur'ân-ı Kerīm, İbrahim: 7).

¹⁸⁵⁵ -Hak buyurdu:- "Ben aḡlatınca rahmetim coşar, o aḡlayan da nimetimi yer.

¹⁸⁵⁶ ŞEYH AHMED'İN HELVA SATIN ALMASI

mürīdlerinden idi. Ebū Ḥafş anuñ ḥaḳḳında böyle şehādet eyledi ki eger Şeyḥ Aḥmed Ḥazraviyye (2) olmasa fütüvvet ve mürüvvet zāhir olmazdı zamānımızda, diyü buyurdi.

Vām-ı ū-rā Ḥaḳ (3) zi-her cā mī-gozārd
Kerd Ḥaḳ behr-i Ḥalīl ez-rīk ārd¹⁸⁵⁷ (2:377)

Nemrūd zamānında ḳaḥṭ oldı. Ḥaḳ andan ṭa‘ām (4) istediler ḥaḳḳa secde teklīf eyledi. Secde edene ni‘met viridi, itmeyene virmedi. Ḥazret-i (5) İbrāhīm daḥı andan buğday istemege vardı. Anuñ ḥaḳḳa secde teklīf eyledigin görüp (6) aḥvālın aña bildürmeyüp girü döndi evine. Boş gelmege ḥicāb idüp çuvallarına [İÜ126a] ḳum ile tıdudurup (7) evine geldükde yorulmuş idi. Yatdı, uyudı. Ḥatun çuvaluñ yirin açdı ve un çıkarup (8) ekmek pişürdi. Ḥazret-i İbrāhīm bīdār olduğda ḥatun anuñ öñüne ısıcaḳ ekmek getürdi. İbrāhīm şordı ki bu ekmek ḳandan elüñüze girdi. Ḥatun cevāb virüp getürdügin (9) undan pişirdüm, didi. İbrāhīm bildi ki Allāh Te‘ālā’nuñ luṭfiyle çuvaldaki ḳum un olmuştur. (10)

K’ey Ḥudā yā münfikān rādde ḥalef
Ey Ḥudā yā mumsikān rādde telef¹⁸⁵⁸ (2:379)

Ya‘nī ol [KA112b] iki ferişte du‘ā iderler (11) ve dirler ki *Allāhumme a‘ṭi kulle munfikin ḥalefen ve a‘ṭi kulle mumsikin telefon*¹⁸⁵⁹ ya‘nī ey bār-ı (12) Ḥudā infāk idici şehīlere ecr ü‘ivāz vir ve mumsik u baḥīl olanlara telef vir diyü (13) du‘ā iderler.

Pes şehīdān zinde z’īn rüyende ḥavş
Tūbedān ḳalib be-münger gebr-veş¹⁸⁶⁰ (2:382)

Pes şehīdler (14) bu yüzden zindedürler. Nitekim sūre-i Bakāra’da buyurur: *Ve lā-teḳūlū li-men yeḳtelu fī-sebīli’llāhi* (15) *emvātun bel aḥyāun ve lākin teş‘urūne*¹⁸⁶¹. *Ve lā-teḳūlū li-men yeḳtelu fī-sebīli’llāhi emvātun* (16) ey hum emvāta ya‘nī sebīli’llāhda ḳatlı olanlar için ölmüşlerdür dime ki, *bel* (17) *aḥyā’un* bel aḥyā’un belki anlar ölmemişlerdür, ḥayātdadurlar, *ve lākin teş‘urūne* Mā ḥāluhum ya‘nī (18) lākin sizün şu‘ūruñuz yokdur anlarıñ ne ḥālde olduklarına. Ve huve tenbīhun ‘alā enne ḥayāvatihim leysset (19) bi’l-cesedi ve lā-min-cinsin mā yuḥissu bihi mine’l-ḥayavānāti ve innemā hiye emrun lā-yudraku bi’l-‘aḳli bel bi’l-vaḥyi ve [KB157b] (1) ‘ani’l-ḥasen [SE149b] enne’s-şühedā aḥyā’un inde’llāhi fe-yu’razu arzaḳuhum ‘alā-ervāhihim fe-yeşilu (2) ileyhimi’r-rūḥ ve’l-ferāḥ kemā

¹⁸⁵⁷ Hak onun borcunu her yeren ödüyordu. Hak, Halil İbrahim için kumdan un yaptı.

(6) tıdudurup: tıdurdı İÜ.

¹⁸⁵⁸ “Ey Allah’ım! Sen bağış yapanlara, arkasını ver.

¹⁸⁵⁹ Allah’ım, infak edenin malını yerine koy, elini sıkı tutanın malını yok et. (Yılmaz, 38).

¹⁸⁶⁰ İşte şehitler bu yüzden diri ve hoşurlar. Sen ateşe tapanlar gibi kalıba bakma.

¹⁸⁶¹ Allah yolunda ölenlere “ölüler” demeyin. Hayır onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 154).

yu'razu'n-nāru 'alā-ervāhi āli fir' avne ğuduvven ve 'aşıyyen fe-yeşilu ileyhim el-vec'u (3) ve'lāyetu nezelet fî-şuhedā'i bedr ve kānu erba'ate 'aşera ve fihā delāletun 'alā (4) enne'l-ervāha cevāhirun kā'imetun bi-enfusihā muġāyiraten lemmā yuḥassu mine'l-beden yebkā ba'de'l-mevt (5) derrake ve 'aleyhi cumhūru's-şāḥabe ve't-tabi'în ve bihi nuṭīkatī'l-āyātu (6) fe-taḥşîşu's-şuhedā li'ḥtişāşihim bi'l-ḳurbi mine'llāhi Te'ālā ev min-yedi'l-behceti ve'l-kerāme¹⁸⁶². (7)

Ey berāder tıfl tıfl-i çeşm-i tost
Kār-i ḥod mevḳūf zārī dān dorost¹⁸⁶³ (2:441)

Ya' nî tıflıdan murād senüñ (8) gözlerinüñ tıflıdır. Günāhlarıñı añup ağlamak gerek sen ki 'afv olasıñ. Nitekim (9) Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *Mā min-'abdin beka 'alā-zenbin* (10) *fî'd-dunyā ḥattā yenḥadiru'd-dumu'u 'alā-ḥaddeyhi illā ḥarreme'llāhu vecchehu 'ale'n-nār*. Ya' nî 'ibādu'llāhdan (11) bir ḳul yokdur ki bir günāhuñ añup ağlaya. Şöyle ki gözlerinüñ yaşı yüzünüñ [İÜ126b] (12) üzerine aḳa illā ol ḳuluñ yüzini Allāh Te'ālā cehennem āteşine ḥarām eyler ve daḡı dimişler ki (13) *li'l-'ayni zikrun ve huve'l-bukā'u min-ḥaşyeti'llāhi ve ġaḍḍihā 'ani'l-meḥārim*¹⁸⁶⁴ yāḡud dāye-i (14) luṭf-ı İlāhî'den şîr-i ḡikmet ve ma'ārif-i Rabbānî ve feyz-i Sübhānî cezb itmek istersüñ. (15) Tıfl didi ki giryān eyleyüp ḥarāretle zeyl-i talebe teşebbüs eyle dimek ola.

TIRSĀNĪDEN-İ (16) ŞAḤŞĪ ZĀHĪD-RĀ KĪ KEM GERĪ TĀ KŪR NE-ŞEVĪ¹⁸⁶⁵

Bu ḡikāyetüñ aşlı ba'zı kütübde şöyle rivāyet (17) olınmış ki Ḥasan Başrî zamānında bir kimse Ḥasan Başrî'nüñ meclisine gelüp eytdi. (18) “Yā şeyḡ bir ḳızım var gice gündüz Allāh ḳorḳusundan ağlar. Naşîḡat eyledük fāyide itmedi. (19) Ḳorḳaruz ağlamaḡdan a' mā olur.” Ḥasan Başrî varup ol ḳıza naşîḡat eyledi. [KB158a] (1) Eytdi yā ümmetu'llāh *enna'llāhe ġafūrun raḡīm*¹⁸⁶⁶ ya' nî “Allāh Te'ālā ġafūr u raḡīmdür, çok ağlama. Tā ki gözüñe ḡalel tārī olmaya” didi. (2) Ol ḳız cevāb virdi ki Ḥasan Başrî buyurdi. Ben 'ilāc

¹⁸⁶² Bu, onların canlı oluşunun bedenle olmadığına bir tenbihtir. Yaşayanlardan hiç kimse onun varlığını hissetmez. Bu, akıl ile değil vahiy ile idrak edilebilir bir durumdur. Şehitlerin Allah katında diri olduklarını söylemek daha iyidir. Rızıkları ruhlarına takdim edilir, ruh ve ferahlık onlara ulaşır, aynı şekilde ateş de sabah akşam Firavun ailesine sunulur, acı onlara ulaşır, ayet Bedr şehitleri için inmiştir, ve onlar on dördttür ve ayette ruhların bedenlerden hissedilenden farklı olarak nefsiyle kayım birer cevher olduğuna delalet vardır. Bu ölümden sonra da idrak edici olarak kalır. Sahabe ve tâbi'în bunda müttefiktir. Ayetler bununla okunmuştur. Şehitlere tahsis edilmesi Allah'a ya da Behçet ya da izzete yakın olmalarındandır.

¹⁸⁶³ Ey kardeş! Çocuk, senin göz çocuğundur. Muradının tamamen ağlamana bağlı olduğunu bil.

¹⁸⁶⁴ Gözün zikri vardır o da Allah korkusundan ağlamak ve haramlardan onu sakındırmaktır.

¹⁸⁶⁵ BİR KİŞİNİN BİR ZAHİDİ, “KÖR OLMAMAK İÇİN AĞLAMA” DİYE KORKUTMASI

¹⁸⁶⁶ Allah çok bağışlayandır, çok rahmet edendir. (Kur'ân-ı Kerîm, Mâide: 98).

(1) ya' nî Allāh Te'ālā ġafūr ve raḡīmdür: - SE.

itmege geldüm, marîz-i tabîb (3) buldum, didi. [KA113a] Ol cevâbdur ki Hâzret-i Mevlânâ nazm-ı şerîfde buyurur:

Nuşret ez-vey ẖāh kû ẖuş nāşır est (4)
İsā-yı rūḥ-ı tu bā-tu ḥāzır est¹⁸⁶⁷ (2:448)

Nuşreti Allāh’dan iste ki ol güzel nuşret idicidür. Nitekim (5) sûre-i Enfāl’de buyurur: *Fa‘lemū enna’llāhe mevlākum ni‘me’l-mevlā ve ni‘me’l-naşīru*¹⁸⁶⁸.

Ber dil-i ḥod kem neh [SE150a] endişe-y me‘āş (6)
Rızık kem nāyed tu ber-dergāh bāş¹⁸⁶⁹ (2:452)

*Ve fî’s-semā’i ruzkum ve mā tū‘adūne*¹⁸⁷⁰ hükmince ḥatır ki ma‘āş-ı fikrîn kavme (7) tevekkül-i evlādur. Hemā sen dergāh-ı Hâḳ’da kullukda ol.

TEMĀMÎ ZENDE ŞUDEN ÜSTÜḤĀNHĀ¹⁸⁷¹ (8)

Ṭa‘ me benmūde be-mā v’ān būde şest
An çünān benmā be-mā ān-rā ki hest¹⁸⁷² (2:465)

Nitekim Hâzret-i (9) Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *Allāhumme erina’l-eşyā‘e kem ahiye*¹⁸⁷³ diyü du‘ā (10) idüp buyururlardı.

Kū ‘aduvv-ı cān-ı tost ez-deyr-gāh
Hīn seg-i nefis-i tu-rā zinde me-ḥāh¹⁸⁷⁴ (2:472)

‘Adā (11) ‘aduvvike nefsuke’l-leti beyne cenbeyke¹⁸⁷⁵ mefhūmınca ol nefsūñ senūñ cānuñ dūşmenidür (12) kadīmden.

Sehv bâşed zannhā-rā gāh gāh
İn çe zann est in ki kūr āmed zi-rāh¹⁸⁷⁶ (2:476)

Bu ne zandur. (13) Bu ki toğrı yolu görmez. Yol görmekde kör gelmişdür. Ehl-i cihān ki āḥiret yolına (14) gitmeleri muḳarrerdür anı añmazlar. Ve ol yoluñ azığın ve tedārikin görmezler. Ve dünyāyı şöyle muḥkem (15) tutarlar ki şanasın hīç olmazlar. Hālbuki Hâḳ

¹⁸⁶⁷ Senin can İsa’n, seninle bulunmaktadır. Ondandır yardım iste; çünkü o, güzel yardımcıdır.

¹⁸⁶⁸ Bilin ki Allah sizin dostunuzdur. O, ne güzel dosttur; ne güzel yardımcıdır. (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 40).

¹⁸⁶⁹ Geçim endişesini gönlüne koyma; sen dergahta bulun, hayat/rızık azalmaz.

¹⁸⁷⁰ Gökte rızıkınız ve size vaad olunan şeyler vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyât: 22).

¹⁸⁷¹ KEMİKLERİN DİRİLMESİ HİKAYESİNİN DEVAMI

¹⁸⁷² Bize lokma göründü, ama o oltaydı; bize onu var olduğu şekilde göster.

¹⁸⁷³ Allahım bize şeyleri olduğu gibi göster. (Yılmaz, 39).

(9) diyü du‘ā idüp buyururlardı: - SE.

¹⁸⁷⁴ Sakın! Nefis köpeğinin dirilmesini isteme; çünkü o, eski zamandan beri canın düşmanıdır.

¹⁸⁷⁵ En azılı düşmanın sende bulunan nefisindir. (Yılmaz, 13).

¹⁸⁷⁶ Zanlar, zaman zaman yanılır; ama bu nasıl bir zandır ki yoldan kör geldi.

Te‘ālā buyurur: *kullu nefsin* (16) *zā’iḳatu’l-mevti*¹⁸⁷⁷ ve yine buyurur: *iyne mā tekūnu yudrikkumu’l-mevtu ve lev kuntum fī-burūcin muşeyyedetin*¹⁸⁷⁸ (17) ve yine buyurur: *ḳul inne’l-mevtellezī tefirrūne minhu fe-innehu mulāḳīkum*¹⁸⁷⁹.

Z’ānki ber-dil naḳş-i taḳlīd est bend [İÜ127b] (18)
Rev be-āb-i çeşm bendeş-rā be-rend¹⁸⁸⁰ (2:482)

Yüri var gözyaşı ile gönül bendini rend ile tırāş eyle. Zīrā (19) gözyaşı gönül bendinüñ açılmasına sebebdür.

Sālḫā gūyed Ḥudā ān nān ḥāh
Hemçu ḫar muşḫif keşed ez-behr-i kāh¹⁸⁸¹ (2:498) [KB158b] (1)

Eşek gibi muşḫafı şamāndan ötürü götürir ya‘nī taḫşīl-i ‘ilm ider. Manşīb-ı dünyā için yāḫud (2) Ḳur‘ān okur ‘ulūfe için ve vazīfe için ve ḫuşū‘ ile ve ḫuzū‘ ile okumaz ḳalbinüñ (3) ḳasvetinden dimek ola. Nitekim Ḥaḳ Sübhāne ve Te‘ālā Ḳur‘ān’da buyurur: *Meşelullāzīne* (4) *ḫummilū’t-Tevrāte şumme lem yaḫmilūhā ke-meşeli’l-ḫimāri yaḫmilu esfāren*¹⁸⁸².

ḤĀRĪDEN-İ RŪSTĀYĪ (5) ŞĪR-RĀ¹⁸⁸³

Ki lev enzelnā ketāben li’l-cebel
Lānşade‘ şumm enḳıṭa‘ şumm ertaḫal¹⁸⁸⁴ (2:507)

İşāretdür ol āyet-i kerīme (6) ki sūre-i Ḥaşr’dadur: *Lev enzelnā ḫaḫa’l-Ḳur‘āne ‘alā-cebelin le-ra‘eytehu ḫāşī‘an muteşaddi‘an* (7) *min-ḫaşyeti’llāhi ve tilke’l-emşālu naḫribuhā li’n-nāsi le‘allemum yetefekkurūne*¹⁸⁸⁵. *Lev enzelnā* (8) *ḫaḫa’l-Ḳur‘āne ‘alā-cebelin le-ra‘eytehu* temşīl ve tenḫīl kemā merra fī-ḳavlihi innā ‘araḫna’l-emānete ya‘nī eger cibālden (9) birine insān gibi ‘aḳl u temyīz virsek ve anuñ üzerine bu Ḳur‘ān’ı indirsek bu Ḳur‘ān’da (10) ol ḳadar ‘aḫamet u şān vardur ki elbette sen ol cebeli görürdüñ, *ḫāşī‘an muteşaddi‘an* (11) *min-ḫaşyeti’llāhi* ve’l-murād tevbiḫi’l-insāni ‘alā-‘ademi taḫaşşu‘ihi ‘inde [SE150b]

¹⁸⁷⁷ Her canlı ölümü tadacaktır. (Kur‘ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 185).

¹⁸⁷⁸ Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır. (Kur‘ân-ı Kerîm, Nisa: 78).

¹⁸⁷⁹ De ki: “Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır.” (Kur‘ân-ı Kerîm, Cuma: 8).

¹⁸⁸⁰ Çünkü taklit her iyiliğin afetidir; taklit güçlü dağ olsa da samandır.

¹⁸⁸¹ O ekmek isteyen yıllarca Allah der; eşek gibi saman için Kur‘an taşır.

¹⁸⁸² Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. (Kur‘ân-ı Kerîm, Cuma: 5).

¹⁸⁸³ BİR KÖYLÜNÜN ASLANI ALMASI

¹⁸⁸⁴ Biz dağa kitabı indirseydik parçalanırdı, ayrılırdı, göçerdi.

¹⁸⁸⁵ Eğer biz, bu Kur‘an’ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz. (Kur‘ân-ı Kerîm, Haşr: 21).

tilaveti'l-Kur'āni li-kaṣāveti ḳalbihi (12) ve ḳilleti [KA113b] tedebburihi ve't-teṣaddu' et-teṣekḳuk ve ḳuri'e muṣaddi'an 'ala'l-idḡām ya'nī elbette sen (13) ol cebeli görürdün ḡuṣū' idici ve pāre pāre olıcı görürdün Allāh ḳorḳusundan. Bu (14) temṣili irād itmekden murād insāna tevbiḥdür. Tilāvet-i Ḳur'ān itdükleri vaḳt ḡuṣū' la (15) ve ḡuṣū' la oḡumadukları içün böyle bī-pervā olup ḡuṣū' vü ḡuṣū' itmedükleri (16) içün ḳalbleri ḳatı olup kendüler ḳalīlū'l-tedbīr olduklarındandır, *ve tilke'l-emṣālu* (17) *naḍribuhā li'n-nāsi* ve bu meṣelleri biz ḍarb iderüz nās içün, *le'allehum yetefekkurūne* ola ki (18) bunları tefekkür ü tedbīr eyleyeler.

FURŪḤTEN-İ ŞŪFİYYÂN¹⁸⁸⁶

Şūfiyān taḡṣīr buvedend u faḳīr (19)
Kāde faḳrun en yu' ī kufren yubīr¹⁸⁸⁷ (2:515)

Ya'nī faḳr-ı yaḳīn oldı ki ṣarf ola ṣol küfre ki helāl eyler. Nitekim [KB159a] (1) Ḥazret-i Resūl buyurur: *Kāde'l-faḳru en yekūne kufran*¹⁸⁸⁸. Faḳruñ küfre ḳarīb olması faḳīrū'l-ḡāl (2) olan kimse 'acze düşüp küfri müstelzem şeyleri irtikāb itmesidür. Ve Ḥazret-i (3) Zū'n-nūn-ı Mıṣrī buyururlar ki *aḳrebu'n-nās ile'l-kufr zū ḡācet lā-ṣabr lehū*¹⁸⁸⁹.

Bes fesādī k'ez ṣarūret (4) ṣud ṣalāḡ¹⁸⁹⁰ (2:518b)

Ya'nī nice fesād [İÜ127b] vardır ki ṣarūretten ṣalāḡ u cāyiz olmışdır. Nitekim sūre-i (5) En'ām'da buyurur: *ve ḳad faṣṣale lekum mā ḡarame 'aleykum illā māḍturirtum ileyhi*¹⁸⁹¹ ve li-hāzā fuḳaha'ı (6) dī¹⁸⁹² buyurmuşlar ki bir kimse ḡālet-i maḡmasada olsa sedd-i ramāḳ idicek ḳadar murdār olmuş (7) ḍavārātından ve ḡayrıdan yemek cāyizdür. Eger yemese ölmegi ihtiyār eylese āṣım olur dimişler.

Guft peygamber ki destet (8) her çe burd
Bāyedeṣ der-'āḳıbet vāpes sepurd¹⁸⁹³ (2:545)

*El-ḡarim ḡarim ve'l-āḡiz ḍāmin*¹⁸⁹⁴ ḡükmince el elden ḡükm (9) ider saña teslīm eyledüm yine senden isterüm, didi.

¹⁸⁸⁶ SUFİLERİN SATMALARI

¹⁸⁸⁷ Sufiler varlıksız ve yoksuldular. Yoksulluk neredeyse yok edici bir küfür doğurur.

¹⁸⁸⁸ Fakirlik neredeyse küfür olacaktı.

¹⁸⁸⁹ İnsanların küfre en yakın olanı, sabrı olmayan ihtiyaç sahibidir.

¹⁸⁹⁰ ...Zaruret sebebiyle nice bozuk şey uygun olur.

¹⁸⁹¹ Allah size haram kıldığı şeyleri tek tek açıklamıştı. (Kur'ân-ı Kerîm, En'âm: 119).

¹⁸⁹² Bu nedenle din alimleri.

¹⁸⁹³ Peygaber, "Elin ne aldıysa, sonuçta geri teslim etmeli." dedi.

¹⁸⁹⁴ Borçlu kişi borç ödeyendir ve alan güvence verendir.

Her nebî-yi guft bâ-ķavm ez-şafâ
Men ne-ḥāhem muzd-ı peygām (10) ez-şumâ¹⁸⁹⁵ (2:571)

Ya‘nî her peygāmber kendü ķavmine didi şafâdan ben sizden ecr taleb eylemezüm teblîğ-i risâlet için (11) Ḥaķ‘dan size ḥaber getürdigümden ötürî. Nitekim süre-i Şu‘arâ‘da buyurur: *Ve mā es’elukum* (12) ‘*aleyhi min-ecrin in ecriye illā ‘alā-Rabbî’l-‘ālemîne*¹⁸⁹⁶ ya‘nî risâlet üzerine sizden ecr (13) istemezüm. Benüm ecrüm degüldür. İllā Rabbü’l-‘ālemîn üzerinedür.

Men delîlem Ḥaķ şumārâ müşterî
Dād Ḥaķ dellāliyet her (14) dü serî¹⁸⁹⁷ (2:572)

*İnna’llāh eşterā mine’l-mu’mînîne enfusehum ve emvālehum bi-enne lehumu’l-cennete*¹⁸⁹⁸ maẓmûn-ı şerîfince [SE151a] ben dellālüm Ḥaķ Te‘ālā size müşteridür ki emvālünñüzi (15) ķabûl idüp muķābilesinde size cennet ve dîdâr-i erzânî buyurur.

Çil hezâr-ı ū ne-bāşed müzd-i men
Key buved şibh-i şebēh dürr-i ‘Aden¹⁸⁹⁹ (2:574) (16)

Ya‘nî ki şibh ki bir ķara boncuķdur. Ḳaçan dürr-i ‘Aden’e müşābih olabilir. **Ḥikāyet**, Rābî‘a-i ‘Udivviye‘den (17) rivāyet iderler ki eger dünyā [KA114a] altun olsa āḥiret ḥazef olsa ‘āķil olanlara lâzımdur ki (18) ḥazefî ķabûl idüp altunı ķabûl itmeyeler. Zîrā fânî olan altundan bâķî olan ḥazef yegdür, didi. (19) Ammā ‘acibdür ki dünyā hem ḥazefdür hem fânîdür ve āḥiret hem cevherdür hem bâķîdür. Yine ḥaķ bu ḥazef-i fânîyi [KB159b] (1) cevher-i bâķî üzerine tercîḥ iderler, didi.

TA‘RİF KİRDEN-İ MÜNĀDİYÂN ḲĀZÎ¹⁹⁰⁰

Şabr ez-îmān bi-yābed ser küleh
Ḥeyşu lâ-şabre felā îmāne leh¹⁹⁰¹ (2:597) (2)

¹⁸⁹⁵ Her peygāmber kavmine açık olarak dedi: “Ben sizden haber ücreti istemem.”

¹⁸⁹⁶ “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak alemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Şuara: 145).

¹⁸⁹⁷ Ben kılavuzum; Hak, sizin müşterinizdir. Hak bana her iki tarafın aracılığını verdi.

¹⁸⁹⁸ Şühesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe: 111).

(14) şerîfince: münifince, İÜ, KA; emvālünñüzi - ķabûl: emvālünñüzi ve enfüsünñüzi ķabûl SE.

¹⁸⁹⁹ Onun kırık bini, benim ücretim olamaz. Adem incisi, ķara taşın benzeri nasıl olur?

¹⁹⁰⁰ KADI TELLALLARININ HALKA BİLDİRMELERİ

¹⁹⁰¹ Sabır, imandan baş tacı elde eder. Sabrı olmayanın imanı yoktur.

Nitekim Hâzret-i Peyğamber şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu: *Men lâ-şabre lehu lâ-îmâne lehu*¹⁹⁰² murâd nefy-i (3) kemâl-i îmandur. Ya' nî îmanı za' if olur dimekdür.

Guft yezdânet fe-minkum mu'minun
Bâz minkum kâfirun gebr-i kuhun¹⁹⁰³ (2:598)

Sûre-i Teğâbun'da olan (4) âyet-i kerîmeye işâretdür: *Huve'llezî hâlağakum fe-minkum kâfirun ve minkum mu'minun*¹⁹⁰⁴. *Huve'llezî hâlağakum fe-minkum kâfirun* [İÜ128a] (5) muğadderun kufruhu ve muveccehun ileyhi mâ yehmiluhu 'aleyhi ya' nî ol Allâh'dur ki sizi hâlk eyledi pes sizden (6) ba' zîñuz kâfirdür ya' nî küfri muğadderdür ve küfre mu'iddî olur şeyler aña müyesserdür, dehrîler ve tabî'iler gibi, *ve minkum mu'minun* muğadderun îmanuhu muvaffakun limâ yed'uhu ileyhi ya' nî ba' zılarınuz dağı mü'mindür ya' nî îmanı muğadderdür ve îmâna da' vet ider ve iktizâ ider şeyleri (7) Hâk Te'âlâ müyesser eylemişdür. Ve tevfiğ ü hidâyet virmişdür anlara.

ŞİKÂYET KERDEN-İ EHL-İ ZİNDÂN¹⁹⁰⁵ (8)

Guft hân u mân-ı men ihsân-ı tost
Hemçu kâfir cennetem zindân-ı tost¹⁹⁰⁶ (2:625)

*Ed-dunyâ sicnu'l-mu'mini ve cennetu'l-kâfiri*¹⁹⁰⁷ (9) hükmince benüm cennetüm senün zindânundur, didi.

Hemçu İblisî ki mî-guft ey selâm
Rabbi enzîrni ilâ-yevmi'l-kıyâm¹⁹⁰⁸ (2:627)

İşâretdür (10) ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i A' râf'ın evâyilinde mezkûrdur. *Ķāle Rabbi enzîrni ilâ-yevmi yub'aşûne Ķāle* (11) *inneke mine'l-munzarîne*¹⁹⁰⁹. *Ķāle [Rabbî] enzîrni ilâ-yub'aşûne* emhilni ilâ-yevmi'l-kıyâmeti felâ tumituni ev (12) lâ-ta'cel 'uğûbeti ya' nî İblis merdûd olduğdan sonra Hâk Te'âlâ Hâzretlerine didi ki “Yâ Rab, baña (13) mühlet vir kıyâmet gününe dek. Beni öldürme.” didi yâhud “Uğûbetümden 'acele eyleme” demiş (14) ola, *Ķāle inneke mine'l-munzarîne* Hâk Sübhâne ve Te'âlâ buyurdu ki sen mühlet

¹⁹⁰² Sabrı olmayanın imanı yoktur.

¹⁹⁰³ Peyğamber, “Allah tabiatında sabır bulunmaya iman vermedi” dedi.

¹⁹⁰⁴ O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kafir, kiminiz mümindir. Allah, yaptıklarınız hakkıyla görendir. (Kur'ân-ı Kerîm, Teğâbun: 2).

¹⁹⁰⁵ ZİNDANDAKİLERİN ŞİKÂYET ETMELERİ

¹⁹⁰⁶ -Adam- dedi: “Benim evim barkım senin ihsanıdır; kâfir gibi cennetim, senin zindanıdır.

¹⁹⁰⁷ Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir. (Muslim, Züh'd: 1).

¹⁹⁰⁸ Şöyle diyen İblis gibi: “Ey kurtuluş veren! Kıyâmet gününe kadar bana izin ver.”

¹⁹⁰⁹ Şeytan dedi ki: “(Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver.” Allh da “Sen süre verilenlerdensin.” dedi. (Kur'ân-ı Kerîm, A' râf: 14-15).

virülmüşlerdensin, (15) *ilā-yevmi'l-vaḳti'l-ma'lūmi* [SE151b] tā şol güne dek ki vaḳt-i ma'lūmdur ya'nī nefḥa-i evlā zamānına dek (16) saña mühlet virilmişdür.

K'ender īn zindān-ı dunyā men hoşem
Tā ki düşmen zādegān-rā mī-koşem¹⁹¹⁰ (2:628)

Ya'nī şeyṭān (17) didi ki baña mühlet vir yā Rab, tā ki düşmen-zādelerümi ya'nī Ādem'ün evlādını iḡvā idüp yoldan (18) azduram. Nitekim süre-i Şad'da buyurur: *Fe-bi-'izzetike le-uḡviyennehum ecma'ine illā 'ibādeke* (19) *minhumu'l-muḥlaşine*¹⁹¹¹. *Fe-bi-'izzetike* fe-bi-sultānike ve ḳaḥruñ, *le-uḡviyennehum ecma'ine illā* [KB160a] (1) *'ibādeke minhumu'l-muḥlaşine* ellezine aḥlaşahumu'llāhu li-tā' atihı ve 'aşamehum mine'd-ḍalāleti ev aḥlaşu ḳulūbehum li'llāhi 'alā-iḥtilāfi'l-ḳıra'teyn ya'nī İblis [KA114b] didi ki ey bār-ı Hüdā, (3) senün saltanatuñ ya'nī ḡalibiyyetün ve ḳaḥruñ ḥaḳḳıçün ki her ne vechle ki ḳādir olam, elbette (4) evlād-ı Ādem'i gümrāh iderüm cemī'en. İllā anlardan şol senün ḳullaruñ gümrāh idemezem ki (5) anlar ḥālīş olmuşdur. Senün tā' atuñ içün yā Ḥaḳ Te'ālā anları kendü tā' ati içün (6) ḥālīş eylemiş ola ve ḍalāletden şıķılmış ola. Yāḥud anlar ḳalblerin Allāh içün ḥālīş eylemiş olalar. Zīrā iḥtilāf-ı ḳırā'tin bu ma'naları iḳtizā ider.

Geh be-dervīşī kunem tehdid-i şān (7)
Geh be-zülf ü ḥāl bendem dideşān¹⁹¹² (2:630)

Gāḥ faḳırlıḡla ḳorḳudum anları. Nitekim süre-i Baḳara'da buyururdi: (8) *Eş-şeyṭānu ye'dukumu'l-faḳra* ve *ye'murukum bi'l-faḥşā'i*¹⁹¹³. *Eş-şeyṭānu* [İÜ128b] *ye'dukumu'l-faḳra* fi'l-infāḳi (9) ve'l-va'de fi'l-aşli şā'i'un fi'l-ḥayri ve's-şer ve ḳuri'e'l-faḳru bi-ḍammı'i'l-fā' ve's-sukūn ve bi-ḍammeteyn (10) ve fethateyn ya'nī şeyṭān sizi faḳırlıḡla ḳorḳıdur mālunuḡı infāḳ eylemekde faḳır olursız. (11) Mālunuḡı infāḳ eylemeñ diyü iḡvā ider, ve *ye'murukum bi'l-faḥşā'i* ve yuḳavvikum fi'l-baḥli ve sizi baḥlden (12) ḳavī eyler. Zīrā 'Arab baḥle faḥşā dirler.

Geh ḥıyāl-i ferce u gāḥi dukān
Geh ḥıyāl-i 'ilm u gāḥi ḥān u mān¹⁹¹⁴ (2:638) (13)

¹⁹¹⁰ Ben bu dünya zindanında hoşum. Böylece düşman çocuklarını öldüreceğim.

¹⁹¹¹ İblis: "Senin şerefine and olsun ki, içlerinden ihsanlı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracam." (Kur'ân-ı Kerim, Sad: 82-83).

(6) şıķılmış ola. Yāḥud anlar ḳalblerin Allāh içün ḥālīş eylemiş olalar SE, İÜ, KA, : şıķılmış - olalar KB.

¹⁹¹² Pişmanlıkla feryat etmeleri için bazen hıyale ve bazen aldatmayla alacağım.

¹⁹¹³ Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliḡi ve hayasızlıḡı emreder. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 268).

¹⁹¹⁴ Bazen ezinmek bazen dükkan; bazen ilim hayali ve bazen ev bark.

Sûre-i A'râf'da olan âyet-i kerîme mücibince ki *ve immā yenzeganneke mine's-şeytāni nezğun* (14) *feste'izbi'llāhi innehu semī'un alīmun*¹⁹¹⁵ Allāh Te'ālā Hazretlerine isti'āze eylemek gerekdür. (15)

TETİMME-İ KİŞŞA-İ ĀN MUFLİS¹⁹¹⁶

Ādemī der-ḥabs-i dünyā z'ān buved
Tā buved k'iflās-i ū sābit şevd¹⁹¹⁷ (2:650)

Ya'nī Ādem (16) oğlu anuñ için dünyā zindānında maḥbūsdur ki tā ola ki iflāsını sābit eyleye ya'nī fakr u (17) fenāsını sābit eyleye. Fakrın sābit eylese dünyāyı terk itmiş olur. Dünyāyı terk eylese (18) dünyādan ḥalāş olur. Ve mālī maḥalline ḥayrāt eylemek terk eylemekden bir nev' dūr. (19) Nitekim Hazret-i Resūl şalla'llāhu [SE152a] 'aleyhi ve sellem buyurdi: *El-muḫşirūn humu'l-esfelūn* [KB160b] (1) *illā men ḳāle bi'l-mālī hakezā hakezā erba'a merrāt*¹⁹¹⁸. İmām-ı Ebū'l-Leys rahmetu'llāhi 'aleyh buyurur ki (2) bu ḥadīş-i şerīfūñ ma'nāsı budur ki ḡanī ehl-i cennet olursa maḳāmları (3) fuḳarādan esfeldür ḡınāsı sebebi ile ve eger ehl-i cehennem olursa ḥod esfel-i (4) sālifin anuñ maḳāmı olur. Meger şol kimse ki taşadduḳ eyleye mālından şaḡ eliyle (5) ve şol eliyle ardına ya'nī geçmiş günāhlarına keffāret için önüne ya'nī (6) kendüden öñdin āḫiret azuḡı göndere, ḥayrāt eyleye. Ve Hazret-i Ebūsa'id raḍıya'llāhu 'anh (7) buyurur ki “Ben Hazret-i Muḥammed'ūñ mübārek aḡzından işitdüm ki buyurdi: *Allāhume teveffeni faḳīran* (8) *ve lā-teveffeni ḡaniyyen veḥşurnī fī-zumreti'l-mesākin*¹⁹¹⁹. ve yine bir maḥalde daḡı buyurur: (9) *Allāhumme ihyini* (10) *miskīnen ve emitnī miskīnen veḥşurnī fī-zumreti'l-mesākin*¹⁹²⁰.

Kuv deḡā vu müflis est u bed suḡan (10)
Hiç bā-u şirket u sevdā me-kun¹⁹²¹ (2:652)

Nitekim Sûre-i Yasin'de buyurdi: *Elem a'hed ileykum yā benī Ādeme en lā-tabudu's-şeytāne innehu lekum aduvvun mubīnun ve eni'budūnī* [KA115a] *hāzā şırāṭun mustaḳīm*

¹⁹¹⁵ Eđer şeytandan bir kıskırtma seni dūrterse, hemen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. (Kur'ân-ı Kerim, A'râf: 200).

¹⁹¹⁶ MÜFLİS HİKAYESİNİN SONU

¹⁹¹⁷ İnsan, iflasının sabit olması için dünya hapsinde bulunmaktadır.

(18) ḥayrāt eylemek: ḥayrāta şarf eylemek SE.

¹⁹¹⁸ Zengin olan daha aşağıdadır, ancak malıyla dört defa böyle böyle diyenler hariç. (Şu'ayb El-Arnaût, Tahricü'l-Mesned: 9526).

¹⁹¹⁹ Allahım beni fakir olarak öldür, zengin olarak öldürme ve beni miskinlerin zümresiyle haşreyle.

¹⁹²⁰ Allahım beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskinlerin zümresiyle haşreyle.

¹⁹²¹ “O, düzenbaz, müflis ve kötü sözlüdür. Onunla hiç ortaklık ve dostluk yapma.

ve leḳad aḳalle minkum cibillen keṣīran efelem tekūnū ta‘ḳılūn¹⁹²². Ma‘ nā-yı beyt-i (13) şerīf budur ki çün Hāḳ Te‘ālā şeyṭānuñ imāndan müflis olduḡın ve benī Ādem’e ‘adāvetin (14) bildürdi. Pes lāyık olan oldur ki anuñla hiçbir ‘amelde şirket eylemeyesiz. Ve anuñla mu‘āmeleden (15) ḫāzer idesiz.

Hān u hān bā-ū ḫarīfī kem kunīd
Çunki kāv āverd girih muḫkem kunīd¹⁹²³ (2:663)

Çunki şeyṭān ṭarrārılıḡla (16) hücūm eyleye ḳalbūñūze i‘ tıḳādı muḫkem eyleñ iḡvāsına aldanmaḳdan ḫāzer eyleñ. (17)

Hest ber-sem‘ u baṣar mihr-i Ḥudā
Der-ḫucub bes şūret est u bes ṣadā¹⁹²⁴ (2:676) [İÜ129a]

Nitekim sūre-i Baḳara’nuñ evāyilinde mezkūrdur: (18) *Ḥatema’llāhu ‘alā-ḳulūbihim ve ‘alā-sem‘ihim ve ‘alā-ebṣārihim ḡiṣāvetun*¹⁹²⁵.

Guft peygāmer ki Yezdān-ı (19) mecīd
Ez-pey-i her derd dermān āferīd¹⁹²⁶ (2:681)

Her derd içün dermān yaratdı. Nitekim buyurur: [KB161a] (1) *Mā enzela’llāhu min-dā’in illā enzele lehu ṣifa’en*¹⁹²⁷ bir rivāyetde daḡı *inne’llāhe ḫaleḳa li-kulli (2) dā’in deva*¹⁹²⁸. Pes Allāh Te‘ālā derd-i ‘iṣyāna ve marāz-ı nefis-i insāna devā-yı tevbe vü ṭā‘at (3) ḫalḳ eylemişdür. Tā ki anuñla mü‘min-i muttaḳī ḳullarına dest-gīr ola.

Āb-rā u ḫāk-rā ber-hem zedī (4)
Z’āb u gıl naḳş-ı ten-i Ādem zedī¹⁹²⁹ (2:693)

*Ḥammertu ṭinete Ādem biyedeyye erba‘īne ṣabāḫan*¹⁹³⁰ ḫükmince āb (5) [SE152b] u gilden ten-i Ādem’üñ naḳşın urduñ ya‘nī naḳş eyledüñ.

Rūv nu‘ammirhu nunekkishu be-ḫān
Dil ṭaleb (6) kun dil meneh ber-üstüḫān¹⁹³¹ (2:712)

¹⁹²² “Ey âdemoğulları! Ben size demedim mi, şeytana kulluk etmeyin, o sizin apaçık düşmanınızdır! Bana kulluk edin, doğru yol budur. Andolsun, o sizden pek çok nesli saptırmıştı. Hiç düşünmüyor musunuz?” (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 60-62) .

¹⁹²³ Sakın, sakın! Onunla birlikte iş yapmayın. Bir öküz getirse sağlam düğümleyin.

¹⁹²⁴ Kulakta ve gözde Allah’ın mührü vardır. Pedelerde nice suret ve nice ses vardır.

¹⁹²⁵ Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 7).

¹⁹²⁶ Peygamber dedi: “Yüce Allah her dert için derman yarattı.”

¹⁹²⁷ Allah bir hastalık indirdiğinde onun şifasını da indirir. (Ebu Dâvud, Tıbb: 11/3874).

¹⁹²⁸ Allah her derdin dermanını yaratmıştır.

¹⁹²⁹ Suyu ve toprağı birbirine çırtın; su ve çamurdan Âdem’in beden suretini yaptın.

¹⁹³⁰ Adem’in tiynetini kırk sabah ellerimle yoğurdum. (Yılmaz, 202).

¹⁹³¹ Git “Yaşattığımızı teryüz ederiz” ayetini oku. Kemiğe gönül bağlama, gönül iste.

Sûre-i Yasin'de bu âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve men nu‘ammirhu nunekkishu fî’l halkı (7) e fê-lâ-ya‘kılûne*¹⁹³². *Ve men nu‘ammirhu* ey ve men nu‘avvil ‘umrehu¹⁹³³, *nunekkishu fî’l halkı* nu‘allibuhu fihi ey fî’l-halkı (8) felâ yezâlu yetezâyedu za‘afe ve intekâse bunyetehu ve kıvahu ‘aksu mâ kâne ‘aleyhe bid’e emrihi ya‘nî şol (9) kimsenüñ ki ‘ömrünü biz te’vîl iderüz ve tenkîs ü taqlîb iderüz hilkatde pes dâyimâ za‘îfî mütezâ’id (10) olup beniiyesi ve kavâsı muntekiş olur. ‘Aklı ve idrâki nokşân-pezîr (11) olur, *fê-lâ-ya‘kılûne* inne men kaddera ‘alâ-zâlike kaddera ‘ala’t-ıamsi ve’l-meshî ya‘nî ahsen-i takvîmden (12) erzel-i ‘umre tenkîs eyleyen Allâh kâdirdür ki bu insânüñ gözlerin tams idüp ve şüretlerin (13) meshî ide. Pes ehl-i küfr olanlar niçün ta‘aqqul itmezler. Ma‘nâ-yı beyt, Hâzret-i Mevlânâ (14) buyururlar ki şürete mensûb olan ‘ışkuñ şüreti degüldür. Ol ki ma‘şûkdur şüret degüldür. Gerek (15) ‘ışk-ı mecâzda gerek ‘ışk-ı haqîkatde insânüñ muhabbeti şürete degüldür. Eger ey ‘âşık (16) senüñ muhabbetüñ şürete olaydı maḥbûbuñ vefât eylediği vakt andan ikrâh eylemezdi. (17) Zîrâ şüret yirinde hiç şüretde bir nesne eksülmedi. Ma‘lûm oldu ki senüñ sevdigüñ (18) şüret degülmüş, ol şüretde olan pertev-i Rahmân imiş. İmdi ol pertevin aşlın taleb eyle ki (19) bâkî vü pâyendedür. Zîrâ şüretde olan pertev-i ‘âriyetidür. Aşlına rücû‘ eyleyicidir. İnsânüñ [KB161b] (1) hüsni şüreti ve havâss-ı hamse-i zâhiresi ve havâss-ı hamse-i bâtinesi ve cemî‘-i kuvvâ-yı bedeniiyesi (2) *ve men nu‘ammirhu nunekkishu* hükmince yâb yâb [KA115b] aşlına rücû‘ itmege başladuğdan soñra insân ne hâle (3) varur, görmez misin? İmdi şüret-perestlik semtin terk idüp dil taleb eyle ki şâhib-i (4) dil olanlar ol pertevüñ aşlına vâşıl olanlardır. Pes ol ma‘nâya vâşıl olanlar *ve men (5) nu‘ammirhu nunekkishu* naşş-ı şerîfinden ḥâyib ü ḥâsir olmazlar. [İÜ129b] Ya‘nî erzel-i ‘ömre yitişüp pîr-i (6) fânî olsalar yine maḥbûbu’l-kulûb olurlar. Kimse anlardan ikrâh itmez. Belki ba‘dü’l-vefât (7) muḥibleri daḥı ziyâde olur. [SE153a] Evliyâ’u’llâhuñ ḥâlleri böyledür ki hem ḥayâtlarında ve hem memâtlarında (8) maḥbûbu’l-kulûbdurlar. İmdi dil taleb eyle ki bu mertebeye vâşıl olasın ve ‘ömrüne taqlîb ü (9) tenkîs ḥâşıl olduğu vakt ḥâyib ü ḥâsir olmayasın. Ve ‘âriyet-i aşlına rücû‘ itdiği vakt bî-behre kalmayasın.

Ḥod hem ü âb est u hem sâkî u mest
Her se yek (10) şud çun tılsım-ı tu şikest¹⁹³⁴ (2:714)

¹⁹³² Kime uzun ömür verirse, onu yaratılış itibarıyla tersine çeviririz (gücünü azaltırız). Hâlâ düşünmeyecekler mi? (Kur’ân-ı Kerim, Yasin: 68).

¹⁹³³ Yani ömrünü uzatan.

¹⁹³⁴ O bizzat hem sudur, hem de sâkî ve sarhoş. Srin tılsımın bozulduğunda her üçü bir olur.

Sultānū'l-‘ārifin Bāyezīd-i Bestāmī kuddise sırrıhu buyurur: Bāyezīd'den taşra (11) geldüm, nazar itdüm ‘āşıkî vü ma‘ şükî. Bir gördüm ki ‘ālem-i tevḥidde cümlesin bir görmek kıbıldür, (12) didi.

[mütefā’ilün/mütefā’ilün/fā’ilün]
Raḳḳa’z-zucācu ve raḳḳat el-ḥamru
Fe-teşābehā ve teşākele’l-emru
Fe-ke-ennahā ḥamrun ve lā-ḳadeḥun
Ve (13) ke-ennahā ḳadeḥun ve lā-ḥamru¹⁹³⁵

An yekī-rā tu ne-dānī ez-kıyās
Bendeḡi kun jaj kemḥā nā-şinās¹⁹³⁶ (2:715)

Ya‘nī mücerred-i kıl ü kalle (14) zevk u hāl ḥāşıl olmaz. İmdi da‘vāyı terk eyle ki bī-ma‘nīdür. Esrār-ı ḥaḳāyıkā vuḳūf (15) bulmak murāduñ ise ṭarīke sülūk eyle ve mürşide ḳullık ile bī-ma‘nā sözi az söyle (16) ey añlamaḳsız, dimek olur. Nitekim Evḥadüddīn Kirmānī buyurur. **Rubā’i**:

[Ahreb]
Esrār-ı ḥaḳīḳat ne-şevēd ḥal (17) be-su’āl
Ney nīz be-deryāḥten-i menşeb u māl
Tā dīde vü dil ḥūn ne-kunī penceh sāl
Rāhī ne-dehendet be-sū-yi (18) ḥāl zi-ḳāl¹⁹³⁷
Ma‘nī-yi tu şūret est ü ‘āriyet
Ber-münāsib şādī u ber-ḳāfiyet¹⁹³⁸ (2:716)

Ya‘nī münāsib-i luṭfiyye düşürmekle (19) ve seci‘-i ḳāfiye düzüp işṭilāḥ u ‘ibārātla söz söyledükde şād olursın. [KB162a] (1)

Hic vāzir vezr-i ḡayrı ber ne-dāşt¹⁹³⁹ (2:728a)

Nitekim Ḥazret-i Ḥudā Zümer’de buyurur: *ve lā-tezirū vāziratun (2) vizrā uḥrā*¹⁹⁴⁰. Bī’l-muḥāsebeti ve’l-mucāzāt ya‘nī muḥāsebe vü cezā’i a‘māl vaḳtinde bir kimsenüñ (3) günāhı ḡayrıdan şorılmaz ve bir kimsenüñ işledüḡi ḥayrātından ve ‘ibādātından ötürü (4) bir ḡayra ecr virilüp cezā olunmaz ya‘nī herkes işledüḡi a‘mālün cezāsın bulur.

¹⁹³⁵ Cam inceldi ve şarap da inceldi, ikisi de benzer oldu ve durum karmaşıklaştı öyle ki sanki şaraptır kadeh değil, ve (diğeri de) sanki kadehtir, şarap değil.

¹⁹³⁶ O biri, sen kıyasla bilemezsin. Ey kendini bilmez! Kulluk yap, boş laf etme.

¹⁹³⁷ Hakikatın sırlar ne soru sormakla çözülür ne de mal ve mevkiden vazgeçerek. Elli sene gözünden ve gönlünden kan akıtmadıkça kâlden hâl tarafına sana yol vermezler.

¹⁹³⁸ Senin manan surettir ve geçicidir. Uygun ve uyumlu olanla mutlusun.

¹⁹³⁹ Hiçbir günahkar başkasının günahını almaz;...

¹⁹⁴⁰ Hiçbir günahkar başka bir günahkarın yükünü yüklenmez. (Kur’ân-ı Kerîm, Zümer: 7).

Hîç kes ne-d'rûd (5) tâ çîzî ne-kâşt¹⁹⁴¹ (2:728b)

Hiçbir kimse mahşûl getürmedi tâ bir nesneyi zirâ' at itmeyince. Nitekim Hâzret-i (6) Hüdâ sûre-i Ve'n-Necm'de buyurur: *Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ se'â*¹⁹⁴² ya' nî insân için bir nesne yokdur, illâ sa'y (7) idüp kesb itdügi vardır. Pes kudret oldukça tahşîl-i ma' ârife ve 'ibâdet-i Hakk'a sa'y (8) eylemek gerekdür.

Kâr-bağş est ân u ân hem nâdir est
Kesb bâyed kerd tâ ten kâdir est¹⁹⁴³ (2:731) [SE153b] [KA116a]

Kâdir oldukça kesb-i zağr-ı âhîretten ve 'ibâdetden fâriğ (9) olmak gerekdür. Nitekim Hâzret-i Hüdâ sûre-i Hicr'de buyurur: *Va'bud Rabbeke hattâ ye'tiyekel* [IÜ130a] *ya'kinu*¹⁹⁴⁴ ey el-mevt fe-innehu (10) mutayaqqanun li-haqquhu kullun hattâ ma'hlûkun ve'l-ma'nâ fe'budhu mâ dumte hayyen. Yakînden murâd mevtdür. Zîrâ (11) her zinde olan ma'hlûka mev'tüñ lâ-hağ olması müteyaqqındür ya' nî diri oldukça Allâh'a 'ibâdet eyle (12) demek olur. Pes Hâzret-i Mevlânâ'nuñ buyurduğı ma'zmun âyet-i kerîmedür ya' nî kudret oldukça tende hayât (13) ve zendegânî oldukça kesb-i zağr-ı âhîret için sa'y itmek lâzımdur.

K'ez eger guften resûl-i bâ-fevâk (14)
Men' kerd ü guft ân hest est nifâk¹⁹⁴⁵ (2:734)

Kitâb-ı Meşârık'da yidinci bâbda mestûr olan hadîş-i (15) şerife işâretdür: *El-mu'minu'l-kaviyyu hayrun ve ehabbu ile'llâhi mine'l-mu'mini'z-za'ifi ve fi-kulli hayrin* (16) *ihrîş 'alâ-mâ yanfe'uke ve iste'in bi'llâhi ve lâ-te'cez ve in aşâbeke şey'un felâ te'kul lev enni fe'altu* (17) *kezâ kâne kezâ velâkin kul kaddera'llâhu ve mâ şâ'e fe'ale fe'inne lev teflah* 'amelu's-şeytân ya' nî mü'min-i kavî yegrekdür (18) ve sevgilü yegdür. Hâzret-i Hüdâ'ya mü'min-i za'ifden ve her birinde hayr vardır ya' nî mü'min-i kavî ve mü'min-i (19) za'if ikisi dahî ehl-i imândur ve mü'min-i za'if kâfirden ve münâfıkdan yegdür ve harîş ol şol [KB162b] (1) şeye ki saña nâfi' ola ve Allâh Te'âlâdan 'inâyet taleb eyle ve 'âciz olma istikâmetden ve eger (2) saña meşakkatden ve ta'bdan bir nesne yetişe. Dime ki şöyle itsem böyle olurdu ve eger böyle (3) itsem şöyle olmazdı ve lâkin di ki Hâzret-i Hüdâ böyle takdîr eyledi. Emr Allâh'ındur. Ol nesne ki (4) Hağ Te'âlâ diledi ve ol nesne ki diler, eyler. Pes tahkîkan "eger" demek şeytân 'amelin fetih ider.

Pes (5) derâder kârgah ya' nî 'adem

¹⁹⁴¹ ...hiç kimse bir şeyi ekmedikçe biçemez.

¹⁹⁴² İnsan için ancak çalıştığı vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Necm: 39).

¹⁹⁴³ Bu, talih işidir. O da nadirdir. Beden güçlü oldukça kazanmak gerekir.

¹⁹⁴⁴ Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine itaat et. (Kur'ân-ı Kerîm, Hicr: 99).

¹⁹⁴⁵ Çünkü uyumlu peygamber demekten menetti ve "O, münafıklıktandır" dedi.

Tābe-bīnī şun^c u şāni^c -rā behem¹⁹⁴⁶ (2:759)

*Mūtū kable en temūtū*¹⁹⁴⁷ mūcibince kārghāh-ı şun^c -i Hāḫḫ'a dāḫil (6) ol ki 'ademdür ya^c nī yokluk ḥāşıl eyle, ölmezden öñdin öl. Tā ki bu şafāya vāşıl olasın. (7) Hāzret-i Zūnnūn-ı Mışrī buyurur: *İn ḳaderte 'alā-bezli'r-rūḥ fe-te'āle ve illā felā teşteğil bi-(8) turrehati's-şūfiyye*¹⁹⁴⁸.

Hod ḥased noḳşān ü 'aybī digerst
Belki ez-cümle kemihā bed-ter est¹⁹⁴⁹ (2:802)

Cümle günāhlardan (9) ḥased ziyādedür. Yaramazlıḳdan dimişlerdür [SE154a] ki evvel günāhuña melekden ve insāndan vāḳi^c oldu. Ḥased idi ki (10) İblīs Hāzret-i Ādem'e ḥased eyledi. Ḥased sebebiyle Allāh Te'ālāya 'āşī oldu. Ḳābil ḥased (11) idüp 'avret içün Hābil'i öldürdi ve ḥadiş-i şerīf vārid olmışdur ki *inne'l-ḥasede ye'kulu'l-ḥasenāt (12) kemā ye'kulu'n-nāru'l-ḥaṭab*¹⁹⁵⁰.

Men ne dīdem der-cihān cust u cū
Hiç ehliyyet bihi ez-ḥūy nikū¹⁹⁵¹ (2:807)

Ya^c nī cüst u cū 'āleminde (13) ya^c nī iyü huydan yegrek [İÜ130b] ehliyyet görmedüm. [KA116b] Nitekim Hāzret-i Resūl'llāh buyurur: *ene bu'istū li-utemmime mekārime'l-aḥlāk*¹⁹⁵² (14) ya^c nī Hāzret-i Ḥallāḳ beni temīm-i mekārim-i aḥlāk ve ta'lim-i ḥaşāyil-i ḥamīde ḳılmaḳ içün irsāl eyledi, diyü buyurdılar. (15) Pes cümleye lāzımdur ki ḥüsn-i ḥulḳı şefi^c -i yevm-i ḥaşr ve ḥ'āce-i ba's u neşrden öğreneler ki anuñ ḥaḳḳında Allāh Te'ālā (16) *inneke le-'alā-ḥulūḳın 'azīm*¹⁹⁵³ ya^c nī ey Ḥabīb, saña ḥulḳ-ı 'azīm ve ḥūy-ı kerīm a'tā olunmışdı tā ki temīm-i mekārim-i (17) aḥlāk-ı ümmete ḳıyām gösteresin. Ol sulṭānuñ cümle aḥlāk-ı ḥamīdesinden bir şemme budur ki, (18) ḥikāyet iderler ki, Uḥud Ġazāsı'nda çün ol ḳavm-i nādān mübārek dişlerine elem yitişdördiler. (19) Dendān-ı mübārekin şikeste itdiler. Aşḫāb bu ḥālden ziyāde mütē'ellim oldılar. [KB163a] Didiler Hāzret-i Resūl'llāh (1) *lev de'avte'llāhe 'alā-ha 'ulā ellezīne şana'u bike mā terā* ya^c nī yā Resūla'llāh kāşki (2) bed-du'ā eylesen anlaruñ üzerine ki saña bu işi itdiler ki gördük. Resūl'llāh Hāzretleri buyurdi:

¹⁹⁴⁶ O zaman yaratmayı ve yaratıcıyı birlikte görmek için iş yerine gir, yani yokluk âlemine.

¹⁹⁴⁷ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

¹⁹⁴⁸ Ruhu adamaya güç yetirirsen gel yoksa sufiliğin dar yollarıyla iştilal etme.

¹⁹⁴⁹ Bizzat hased başka bir eksiklik ve ayıptır; hatta bütün eksikliklerden daha kötüdür.

(9) melekden ve insandan: asmānda SE.

¹⁹⁵⁰ Haset ateşin odunu yediği gibi iyi amelleri yer bitirir. (Ebu Davud: 4903).

¹⁹⁵¹ Ben araştırma dünyasında güzel huydan daha iyi hiçbir ehliyyet görmedim.

¹⁹⁵² Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim. (Muvatta, Hüsnü'l-Hulk: 8; Ahmed b. Hanbel: 2/381).

¹⁹⁵³ Sen elbette yüce bir ahlak üzresin. (Kur'an-ı Kerim, Kalem: 4).

(3) *İnnî lem ub‘âş la‘ānen velākinnî bu‘îstu dā‘iyen ve rahmeten*¹⁹⁵⁴ ve yine buyurdu ki *Allāhumme ihdi kavmî fe-innehum* (4) *lā-ya‘lemüne*¹⁹⁵⁵ ya‘nî ey bār-i Hüdâ! Benüm kavmüme hidâyet-i rûzî kıl ve islâm bağışla ki bunlar benüm haqîkatimi bilmezler (5) ve kemâl-i merhametimi anlamazlar.

Z‘ânki heft şad perde dâred nûr-ı haq
Perdehâ-yı nûr dān çendîn tabak¹⁹⁵⁶ (2:818)

Bu yidi yüz hâzar içün (6) degüldür. Bundan murâd keşretin beyândur. Nitekim Resûlu‘llâh buyurdu: *İnne‘llâhe te‘ālâ seb‘îne elfe hicâbın min-nûrin ve zulmetin lev* (7) *kuşîfet lehrağat subhâtu vechihî ma‘ntehâ ileyhi beşaruhû min-halkıhî*¹⁹⁵⁷. Nitekim (8) âftâbuñ nûrî kendü yüzine hicâb olduğu gibi cenâb-ı Haqq’uñ nûrî kendü zuhûrına perde olmuştur. (9)

Rüşeniyî kûv hayât-i evvel est
Renc-i cân u fitne-i in ahvâl est¹⁹⁵⁸ (2:822) [SE154b]

Ya‘nî kavm-i evvele hayât-ı gıdâ-yı rûh olan (10) nûr, ahval-i dü bîn olan ehl-i inkâra renc-i cân olur ve fitne olur. Nitekim buyurmuşlardır: (11)

Lâ-ya‘rifu‘l-fâzi‘u mâ fihi gayruhu
Hattâ yentehiye ileyhi seyrühü^{1959 1960}

Dil ne-bâşed ten çe dâned guft u gû
Dil ne-cüyed (12) ten çe dâned cust u cû¹⁹⁶¹ (2:834)

Ya‘nî dil taleb itmeyince ten ne bilür cüst ü cû itmegi ya‘nî taleb-i Haq’da ten kâşirdür. (13) Tâ dilden taleb koymayınca ve cân şevk-i İlâhî ile gûşîş itmeyince ten kâre gelmez. (14) Nitekim buyurur: *inne fi‘l-cesedi muğğaten izâ-şaluğat şaluğat l-bedenu kulluhu ve izâ-fesedet fesede‘l-bedenu* (15) *kulluhu ilâ ve hiye‘l-ğalbu*¹⁹⁶². Şalâh-ı beden şalâh-ı kalbledür. Nitekim şalâh-ı ‘âlem şalâh-ı kuşbledür. (16) Zîrâ kuşb ‘âlemüñ kalbi meşâbesindedür.

Pes nazargâh-ı şu‘â‘ân âhen est

¹⁹⁵⁴ Ben, lanetçi olarak değil; ancak rahmet olarak gönderildim. (Yılmaz, 320).

¹⁹⁵⁵ Allah’ım, kavmimi doğru yola getir; çünkü onlar (gerçeği) bilmiyorlar. (Yılmaz, 40).

¹⁹⁵⁶ Hak nurunun yedi yüz perdesi olduğu için, nur perdelerini de bu kadar kat bil.

¹⁹⁵⁷ Allah’ın yetmiş bin nur perdesi vardır, bunlar açılacak olsa yüzünün nuru yanar. (El-Elbânî, Tahricü’s-Sünne: 788).

¹⁹⁵⁸ Birincinin hayatı olan aydınlık, bu şaşının canına eziyettir ve ona afettir.

¹⁹⁵⁹ Korkan kişi yolculuğu sona erinceye kadar kendinde bulunan gayretin ne kadar olduğunu bilemez.

¹⁹⁶⁰ Beytin vezni tespit edilememiştir.

¹⁹⁶¹ Gönül olmazsa beden konuşmayı ne bilir? Gönül aramazsa beden aramayı ne bilir?

¹⁹⁶² İnsan vücudunda küçücük bir et parçası vardır. Bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur; bozulursa bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalptir. (Yılmaz, 286).

Pes nazargāh-ı Hudā (17) dil niy tenest¹⁹⁶³ (2:835)

Pes öyle olsa nazar-gāh-ı [İÜ131a] Hudā dildür, ten degüldür. Nitekim buyurur: *inna'llāhe lā-yanzuru ilā-şuverikum* (18) *bel yenzuru ilā-ķulūbikum ve niyyatikum*¹⁹⁶⁴. Pes Hāķ Te'ālā'nuñ nazargāhını alāyişden pāk eylemek gerekdür.

İMTİHÂN (19) KERDEN-İ PÂDŞÂH [KA117a] ÂN DÜ ĞULÂM-I RÂH¹⁹⁶⁵

Âdemî maḥfist der-zîr-i zebân
İn zebân perdest perdergāh-i [KB163b] (1) cān¹⁹⁶⁶ (2:841)

Adem oğulları kendü lisānı altında gizlödürler. Nitekim buyurur: *El-mer'u maḥfiyyun taḥte (2) lisānihi*¹⁹⁶⁷. İmdi Âdem'i söyleyince ķadri bilinmez zîrâ Âdem'ün ķadri dānişi miķdārıncadır. (3) **Ķıṭ'a**:

[fā' ilātün/mefā' ilün/fā' ilün]
Merd-i pinhān buved be-zîr-i zebân
Çun be-güyed suḥan-ı bedānendeş
Ḥüb güyed lebîb-i güyendeş (4)
Zişt güyed sefih-i ḥānendeş¹⁹⁶⁸

BE-RÂH KERDEN-İ ŞÂH YEKÎ-RÂ EZ-ÂN DÜ ĞULÂM¹⁹⁶⁹

Muttehem dārem vücūd-i ḥîş-râ¹⁹⁷⁰ (2:876b) (5)

Ben nefsümi müberrādur dimezüm. Kendü vücūdumı müttehim tatarum. Nitekim āyet-i kerîmede buyurur: *Ve mā uberrî'u nefsi (6) inne'n-nefse le-emmāretun bi's-sü'i*¹⁹⁷¹.

Key bedi' fāriğ ḥod ez-ıslāḥ-i ḥîş
Her kesî ger 'ayb-i ḥod dîdî zi-pîş¹⁹⁷² (2:878)

Herkes (7) kendü 'aybını görmege ķadır olaydı kendü nefsinin ıslāḥ itmekden kaçan fāriğ olurdu. Mü'minlik şartı (8) budur ki mü'minün şıfâtı Hāzret-i Resül-i Hudā'nuñ ķavline muvāfıķ ola. Nitekim buyurur: *El-mu'minu ḥāfiẓu'l-ḥudūdi (9) etemmi'l-fikri, ṭālibu'l-ilmî*

¹⁹⁶³ Öyleyse ışının baktığı yer o demirdir. O zaman Allah'ın baktığı yer gönüldür, beden değil.

¹⁹⁶⁴ Muhakkak ki Allah sizin yüzlerinize/suretlerinize bakmaz; bilakis o sizin kalplerinize ve niyetlerinize bakar. (Yılmaz, 261).

¹⁹⁶⁵ BİR PADİŞAHIN YENİ SATIN ALDIĞI İKİ KÖLEYİ İMTİHAN ETMESİ

¹⁹⁶⁶ İnsan dilinin altında gizlidir. Bu dil, can dergahı üzerinde perdedir.

¹⁹⁶⁷ İnsanın değeri, dilinin altında gizlidir. (Yılmaz, 541).

¹⁹⁶⁸ Kişi dilinin altında gizlidir. Söz söylediğinde onu tanırlar. İyi konuşursa ona akıllı derler. Çirkin konuşursa ona cahil derler.

¹⁹⁶⁹ PADİŞAHIN O İKİ KÖLEDEN BİRİNİ YOLLAMASI

¹⁹⁷⁰ ...bense kendi vücudumda görmeyebilirim.

¹⁹⁷¹ Ben nefsimi temize çıkaramam, çünkü nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. (Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf: 53).

¹⁹⁷² Kişiler kendi ayıplarını önceden görseydi, kendini düzeltmekten nasıl uzak dururdu?

*kāmilu'l-‘akli tayyibu'l-lisāni ḥasenu'l-hulki ḳalīlu'd-ḍaḥki keşiru'l-buka'î (10) ḳalīlu'l-ekli keşiru'z-zikri dā'imu'l-ḥuzni ḳalīlu'l-hevā tārīku's-şehvātī muḥālifu's-şeyṭāni (11) muvafīqu'r-Raḥmani zāhidun fī'd-dunyā rāḡibun [SE155a] fī'l-āḥira eblehun fī-umūri'd-dunya keyyisun fī-umūri'l-aḥira (12) meşḡulun bi'uyūbi nefsihi muşteḡilun 'an 'aybi ḡayrihi'l-ḳarā'in ḥadişuhu eş-şāliḥūn (13) celīsuḥu'llāhu enīsuḥu muṭma'innun bi-va'di'llāhi mustekīmūn bi-emri'llāhi yehāfu yevme'l-ḳiyāmeti*¹⁹⁷³.

Şad hezārān cān Ḥūdā kerde (14) bedīd
Çe cūvān-merdī buved kān-rā bedīd¹⁹⁷⁴ (2:888)

Ya' nī ne civān-merdlik olur ki anuñ cān-baḡşlıḡın ve rezzāḳlıḡın görmeyesin (15) ve anuñ rezzāḳlıḡına i' tīḳāduñ ḳavī olmaya ve anuñ virdüḡi rızḳı muḥtāclara infāḳ itmede (16) baḡl idesin. Ḥaḳ Te'ālā infāḳ idenler ḥaḳḳında buyurdi: *ve mā tunfīḳū min-şey'in fe-inna'llāhe* (17) *biḥi' alīmun*¹⁹⁷⁵.

Guft peygamber ki her ki ez-yaḳīn
Dāned ū pādāş ḥod der-yevm-i dīn¹⁹⁷⁶ (2:891)

Her kim yaḳīnen bile ki (18) eyledüḡi infāḳa ḳiyāmetde ecr ü 'avz virülür. Nitekim buyurur: : *el-cūdū ru'yetu'l-ıvaḍ*¹⁹⁷⁷.

Ki yekī-rā (19) deh 'ivez mī-āyedeş
Her zamān cūdī diger mī-zā'ideş¹⁹⁷⁸ (2:892)

Nitekim sūre-i En'ām'da buyurur: *Men cā'e* [KB164a] (1) *bi'l-ḥasneti fe-lehū 'aşru emşāliḥā*¹⁹⁷⁹.

Bes seḡā ez-çeşm āmed neh zi-dest [İÜ131b]
Dīd dāred kār coz bīnā nerest¹⁹⁸⁰ (2:896)

(2) Nitekim buyurur: *Men kāne fī-hāzīhi a'mā fe-huve fī'l-āḥirati a'mā*¹⁹⁸¹. Ma'nā-yı beyt dimek olur ki işi iden nazardur. (3) Eyle olsa bīnā olanlardan ḡayrı kimse ḥalāş bulmaz.

¹⁹⁷³ Mümin sınırları aşmayan, düşüncüyü tam eyleyen, ilim talep eden, akıllı kamil, hoş sözlü, güzel ahlaklı, az gülen, çok ağlayan, az yiyen, çok zikreden, daima hüznü, hevasına düşkün olmayan, şehveti terkederek, şeytana muhalif olan, rahmana muvafık olan, dünyada zahid olan, ahireti isteyen, dünya işlerinde kurnazlık etmeyen, ahiret işlerinde akıllı, kendi ayıplarıyla meşgul olan, kendi dışındakilerin ayıplarından yüz çeviren, Salihlerle sohbet eden, dostu Allah olan, Allah'ın vaadinden mutmain olan Allah'ın emriyle istikamet eden ve kıyamet gününden korkan kişidir.

¹⁹⁷⁴ Allah yüz binlerce can yarattı. Onun görmediği ne cömertlik olur?

¹⁹⁷⁵ Infak ettiğiniz şeyden her ne harcarsanız Allah onu bilir. (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 92).

¹⁹⁷⁶ Peygamber dedi: "Din günündeki mükafatı kesin olarak bilen kişi."

¹⁹⁷⁷ Cömert karşılığı gören kişidir.

¹⁹⁷⁸ Kendisine bire on karşılık geleceğini bilen kişi, her an başka bir cömertlik doğurur.

¹⁹⁷⁹ Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır. (Kur'an-ı Kerim, En'am: 160).

¹⁹⁸⁰ Öyleyse cömertlik gözden gelmektedir elden değil. Göz, iş görmektedir; görenden başkası kurtulmaz.

¹⁹⁸¹ Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür. (Kur'an-ı Kerim, İsra: 72).

İmdi dīde-i bīnā taḥṣīlinde (4) sa‘ y u gūṣiṣ itmek gerekdür. Nitekim āyet-i kerīme şehādet itdi ki dünyāda a‘ mā olanlar āḫiretde (5) daḫı a‘ mā olsa gerekdür. Pes ḫalāṣ olanlar ṣāḫib-i naẓar olanlar imiş, ma‘ lūm oldı.

KASEM-I ĞULĀM (6) ŞİDĖ U VEFĀ YĀR-I ḤOD EZ-ZANN-İ TAĤĀRET-İ
ḤOD¹⁹⁸²

Cān-ı İbrāhīm ezān envār-ı zeft [KA117b]
Bī-ḫaẓer der-şu‘ lehā-yı (7) nār reft¹⁹⁸³ (2:909)

Ya‘ nī İbrāhīm’üñ cānı ol ulu nūrlaruñ şafāsıyla nār-ı Nemrūd’a bī-ḫaẓer girdi, zarar (8) görmedi. Nitekim buyurur *Yā nāru kūnī berden ve selāmen ‘alā-İbrāhīm*¹⁹⁸⁴ ya‘ nī ey āteş şovuk ol ve selāmet (9) ol İbrāhīm üzerine ‘aleyhi’s-selām.

Çunki İsmā‘ il der-cūyeş fütād
Pīş-i dişnehī ab dāreş ser-nihād¹⁹⁸⁵ (2:910) (10)

Çunki İsmā‘ il ol nūruñ ırmağına düşdi. Ḥançer-i ābdār oḫına baş ḫodı. Nitekim (11) buyurur: *Yā ebeti’f’al mā tu’meru se tecidunī inşā’a’llāhu mine’s-şābirīne*¹⁹⁸⁶ ya‘ nī ey benüm babam, işle (12) şol nesneyi ki emr olunursun ya‘ nī saña ne nesne emr olındı ise anı işle ya‘ nī beni ḫurbān (13) itmegi Ḥaḫ Te‘ ālā saña emr itdiyse hemān beni ḫurbān eyle. İn-şā’a’llāh beni şabr idicilerden bulursun (14) ya‘ nī in-şā’a’llāh teslīm olup şabr iderüm, ḫurbān olmaḫdan ḫaçmazum, [SE155b] didi. Tiz taraf tiz çeşm (15)

Nām-ı şān ez-reşk-i Ḥaḫ pinhān be-mānd
Her gedāyī nām-ı şān-rā ber ne-ḫānd¹⁹⁸⁷ (2:928)

Ol sultānlaruñ (16) nāmları Ḥaḫ Te‘ ālā’nuñ reşkinden gizlü ḫaldı. Nitekim bu ḫadīş-i ḫudsi şehādet ider: *evliyā’i* (17) *taḫte ḫibābī lā-ya’rifuhum gayrī*¹⁹⁸⁸ ya‘ nī benüm velilerüm vardur ḫubbelerüm altında ki anları benden (18) ḫayrı kimse bilmez.

Şart-ı men cā bi’l-ḫasen ney kerden est
İn ḫasen-rā sūy-ı ḫaẓret bürden est¹⁹⁸⁹ (2:940)

¹⁹⁸² KÖLENİN KENDİ DÜŞÜNCESİNİN TEMİZLİĞİ NEDENİYLE ARKADAŞININ DOĞRULUĞU VE VEFASI İÇİN YEMİN ETMESİ

¹⁹⁸³ İbrahim’in canı, o büyük nurlardan dolayı çekinmeden ateş alevlerine girdi.

¹⁹⁸⁴ “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol” (Kur’ân-ı Kerim, Enbiyâ: 69).

¹⁹⁸⁵ İsmail, onun ırmağına düştüğü için keskin bıçağının önüne başını koydu.

¹⁹⁸⁶ “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” (Kur’ân-ı Kerim, Saffat: 102).

¹⁹⁸⁷ Onların adları Hakk’ın kıskançlığından gizli kaldı. Her dilenci onların adlarını anmadı.

¹⁹⁸⁸ Veli kullarım benim kubbem altındadır, onları benden başkası bilmez.

¹⁹⁸⁹ “İyilikle gelen”in şartı, yapmak değildir; bu iyiliği İlâhi huzura götürmektir.

Ya' nî (19) *men cā'e bi'l-ḥasenetî fe-lehu 'aşru emşālihā*¹⁹⁹⁰ [KB164b] (1) buyurduğu mücerred ol ḥasene işlemek degüldür. Belki ol (2) ḥaseneyi işledükden sonra zāyi' itmeyüp anı şālim olduğu hâlde Ḥazret-i Ḥaḫḫ'a (3) ulaştırmaḫdur. *Zirā men 'amel ḥasenetî* dimedi. *men cā'e bi'l-ḥasenetî* didi. Ḥaseneyi kendü (4) dergāhına getürmegi şart ḫodı. İmdi gerekdür ki bir 'amel-i ḥaseneyi işledükden sonra bir 'amel (5) daḫı işlemeyesin ki ol 'amel-i ḥaseneyi [İÜ132a] bāṭıl itmeye. Riyā gibi ve sümüv gibi buña beñzer 'amellerden ne var (6) ise.

Şayḫalî kerden 'araz bâşed şehā
Z'in 'araz cevher hemî zāyed şafā¹⁹⁹¹ (2:951)

Ya' nî insān āyine-i ḳalbine şayḫal (7) urmaḫ bir 'ameldür ki 'arazdur. Ammā bu 'arazdan cevher-i şafā toḫar ya' nî bir kimse 'ibādet ü riyāzetle *ḫad* (8) *efleḫa men zekkāhā*¹⁹⁹² ve *ḫad ḫābe men dessāhā*¹⁹⁹³ maẓmūnınca taşfiye-i bāṭın ve tezkiye-i nefse iştiḡāl eylese (9) anuñ iştiḡālî 'arzdur ammā cevher-i şafā ki bāṭıl-ı insāna ḫāşıl olur, maḫşūd-ı külli ve ḡaraz-ı aşlî (10) odur. *Zirā Ḥaḫ Te'ālā Ḥazreti ḫad efleḫa men zekkāhā* taḫḫīḳan necāt buldı. Şol kimse ki nefsinî pāk eyledi (11) denes-i rezāyilden veyāḫud nefsinî nevş ü nümā virdi envā'-ı feẓāyilden. Pes imdi Allāh Te'ālā'nuñ (12) ḳavl-i şerifî mūcibince iki 'ālemde iflāḫ olup necāt bulanlar nefsinî tezkiye ve bāṭına taşfiye (13) virenler imiş. Ve yine buyurur: *ve ḫad ḫābe men dessāhā* ve taḫḫīḳan ḫāyib ü ḫāsir ü bî-behre ḳaldı. (14) Şol kimse ki nefsinî fişḫ u cehāletde zāyi' vü dāll [KA118a] eyledi ve ekşer ehl-i taḫḫīḫ bunuñ (15) üzerine müttefiḳdürler ki tezkiye-i nefis sebeb-i taşfiye-i ḳalbdür. Vaḫtā ki nefis āşüb-ı hevādan (16) müzekkî ola. Fî'l-ḫāl ḳalb daḫı levş-i ta' alluḫ-ı māsivādan muşaffā olur. **Beyt:**

[*mef' ūlū/mefā' ilū/mefā' ilū/fe' ul*]
Tā nefis müberrā zi-münāhî (17) ne-şevved
Dil āyine-i nūr-ı İlāhî ne-şevved¹⁹⁹⁴

İn şıfat kerden 'araz bâşed ḫamuş
Sāye-i boz-rā pey-i ḳurbān me-koş¹⁹⁹⁵ (2:953)

Ya' nî aḳvāl-i (18) belā a' māl-i fāyide itmez. Tiz 'amel itmek gerek. Tā ki işlāḫ-ı cān müyesser ola. Muḫaşşal-ı kelām pādşāhuñ (19) [SE156a] ḡulāma bu su'ālî bu idi ki a' māl u tātāt ki şūrî vü a' rāzdur, bunlar naḫl olunmaḫ mümkün degüldür. [KB165a] (1) Hemān bu

¹⁹⁹⁰ Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. (Kur'ân-ı Kerim, En'âm: 160).

¹⁹⁹¹ Ey padişah! Cilalamak arazdır. Bu arazla cevher parlaklık kazanır.

¹⁹⁹² Nefsinî arındıran kurtuluşa ermiştir. (Kur'ân-ı Kerim, Şems: 9).

¹⁹⁹³ Onu kötülöklere gömüp kirleten kimse de ziyana uğramıştır. (Kur'ân-ı Kerim, Şems: 10).

¹⁹⁹⁴ Nefis, yasaklanmış şeylerden uzaklaşmadıkça gönül İlāhî nurun aynası olamaz.

¹⁹⁹⁵ Bu övmek arazdır. Sus, keçinin gölgesini kurban için öldürme.

a‘ rāzdan maqşūd ıslāh-ı cāndur. Nitekim perhīz ıslāh-ı beden olduğı gibi ve ‘ ilm-i kimyāyı (2) ‘ amele getürmek baķırı altun itmek olduğı gibi. Eger bu a‘ rāzdan cevher-i cān hāşıl olur ise a‘ lādur ki (3) a‘ rāz ol cevher ile naķl olunmaķ mūmkūn ola. İmdi sen daķı bir cevher hāşıl itdūñ mi ki a‘ rāz-ı ‘ ibādetūñ (4) ol cevher-i cānla ķāyim ola. Yoķsa bī-hāşıl ķaldı mı didükde ol ğulām daķı cevāb virüp (5) temşil getirüp cevher-i ‘ arāzdan hāşıl olduğın işbāt idüp didi:

Guft ey şeh bī-ķunūṭ-ı (6) ‘ aķl nīst
Ger tu fermāyī ‘ arāz-rā naķl nīst¹⁹⁹⁶ (2:954)

Ğulām “Ey şāh a‘ rāzuñ ‘ adem naķline rızā virmek (7) ‘ aķluñ nā-ūmmīd olmasından hāşıl olur. Andan ğayrı degūldür.” didi.

Pes serī ki mağz-ı ān (8) eflāk būd
Ender āķır [İÜ132b] ħāce-i levlāk būd¹⁹⁹⁷ (2:970)

*Levlāke levlāke lemā ħalaķtu’l-eḫlāk*¹⁹⁹⁸ fehvā-yı şerīfince (9) maqşūd-ı aşlı hüdeyān u zübde-i mevcūdāt odur ki āķır zamānda geldi. Ol sebebdan buyurdi: *naķnu’l-aķirūne’s-sābiķūn*, ya‘ nī biz şūretā (10) enbiyādan şoñra geldük. Ammā ma‘ nā yüninden cümleden esbaķ u evvelüz demek olur.

Cümle ‘ ālem ħod (11) ‘ arāz budend tā¹⁹⁹⁹ (2:972a)

Ya‘ nī eger ħaķīķaten nażar olınsa cümle ‘ ālem ki zūlāl-i ‘ ayān-ı şābite-i ‘ ilmiyyedür, ‘ ayn-ı (12) a‘ rāzdur ve anda istimrār-ı müşāhedeşi teceddüd-i emşāldür. *El-a‘ rāzu lā-yebķā zemāneynī*²⁰⁰⁰ (13) ħükmince beķası muħāldür. Nitekim buyurur: **Beyt:**

[fā‘ ilātūn/fā‘ ilātūn/fā‘ ilātūn/fā‘ ilūn]
Pīş ez-īn didī cihān çun būd der-ketm-i ‘ adem
Hem (14) ber-ān ħāl est ħālī hemçunān endāĥte²⁰⁰¹

Ender īn ma‘ nā bi-yāmed hel etā²⁰⁰² (2:972b)

¹⁹⁹⁶ -Köle- dedi: “Ey padişah! Sen arazın naklinin bulunmadığını söylersen, akla ümitsizliktir.

¹⁹⁹⁷ Sonra o feleklerin özü olan sır, sonda “Levlake (sen olmasaydın)” efendisiydi.

¹⁹⁹⁸ Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım. (Yılmaz, 456).

(8) fehvā-yı şerīfince... demek olur: - SE.

¹⁹⁹⁹ Bütün ālem bizatihi arazdı;...

(11) ħaķīķaten - nazar: ħaķīķaten mūcibince maqşūd-ı aşlı ve zübde-i mevcūdāt odur ki āķır zamānda geldi. Anuñçün buyurdi *naķnu’l-aķirūne’s-sābiķūn* ya‘ nī biz şūreten enbiyānuñ şoñunda geldük. Ammā ma‘ nā yüninden cümleden esbaķ ve demek olur. Nażar SE.

²⁰⁰⁰ Araz olan şey iki zamanda (birden) kalmaz.

²⁰⁰¹ Dünya yaratılmadan önceki o yokluk aleminde hem bomboş hem öylece bırakılmış halde olduğunu gördün.

²⁰⁰² ...sonuçta “he etā” bu mana için geldi.

Ba‘ zılar dimişler ki a‘ yān-ı (15) şūr-ı ‘ ilmiyye ki nuķūş-ı fikret-i ‘ aql degüldür. Zülāl-ı vüçüduñ zuhūrından öñdin mevcüd idi (16) ammā cehd-i ‘ ademden anuñ meş‘ üdiyeti ‘ ālem-i şehādetde şey-i mezkūr degül idi. Nitekim buyurur: (17) *hel etā ‘ale’l-insāni hīnun mine’d-dehri lem yekun şey’en mezkūran*²⁰⁰³. Netice-i beyt-i (18) şerīf bu oldu ki çün Hāzret-i Mevlānā cevher ü ‘ arāz bahşinde idiler. Ba‘ zı eşyānuñ (19) cevāhir ü a‘ rāzın zıkr eylediler. [KA118b] ‘ Ālem ü Ādem zıkr olunmaķ maħallinde buyurdılar ki cümle ‘ ālem a‘ rāzdur. [KB165b] (1) Vücūd-ı Hāzret-i Sulţan-ı kevneyn anuñ cevheridür ki zuhūr eyledi.

‘ Ālem-i evvel cihān-ı imtiḥān²⁰⁰⁴ (2:975a) (2)

‘ Ālem-i evvel dünyādur ki ‘ ālem-i imtiḥāndur. Zīrā Hāķ Te‘ ālā ḥalkı dünyāya imtiḥān içün gönderdi. Zīrā ḥiṭāb-ı (3) *elestī bi-rabbikum* cevābında *belī* didiler. [SE156b] Cümlesinüñ *belī* dimesi yeksān vāķi‘ oldu. Pes imtiḥāna (4) muḥtāc oldu. Ol sebebden bunları ‘ ālem-i imtiḥāna gönderdi tā ki bunda didükleri *belī*yi sābit (5) ideler. Ķanķısı ol ‘ ahde vefā idüp emāneti ḥıfz iderse ģayrılardan mümtāz ola. (6) Nitekim sūre-i Mülk’de buyurur: *li-yebluvekum*²⁰⁰⁵ li-yu‘ āmilekum mu‘ āmelete’l-muḥtebiri bi’t-teklīfi eyyuhe’l-mukellefün (7) ya‘ nī Allāh Te‘ ālā sizüñle imtiḥān idicilerün mu‘ āmelesin ider, ey mükellef olanlar tā zāḥir (8) ola ki, *eyyukum aḥsenu ‘ameler*²⁰⁰⁶ aşvebuhū ve aḥlesuhū ya‘ nī ḳanķıñıuzdur aḥsen olan ‘ amel yöninden (9) ve ḳanķıñıuzuñ iḥlāşı ziyādedür ma‘ lūm olmaḳdan ötüri.

‘ Ālem-i sānī cezā-yı in u ān²⁰⁰⁷ (2:975b)

‘ Ālem-i sānī (10) ki āḥiretdür a‘ māl-i ḥayruñ ve ef‘ āl-i şerrün cezāsı virilmek içündür. Nitekim buyurur: *en-nāsu mucerrebūne* (11) *bi-a‘ mālihīm*²⁰⁰⁸.

Kūḥhā bīnī şude [İÜ133a] çun peşm nerm
Nīst geşte in zemān-i serd ü germ²⁰⁰⁹ (2:1040)

Ya‘ nī dağlar ḳoyın yūni gibi (12) nerm olmış görürsin. Nitekim sūre-i el-Ḳari‘ a’da buyurur: *Yevme yekūnu’n-nāsu ke’l-ferāşī’l-mebşūşī* (13) ve *tekūnu’l-cibālu ke’l-‘ihni’l-menfūşī*²⁰¹⁰. *Yevme yekūnu’n-nāsu ke’l-ferāşī’l-mebşūşī* fi-keşratihim ve zilletihim (14)

²⁰⁰³ İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmıḡşken) üzerinden uzunca bir zaman geçti. (Kur’ān-ı Kerīm, İnsan: 1).

²⁰⁰⁴ İlk ālem imtiḥan dünyasıdır...

²⁰⁰⁵ Sizi imtiḥan etmek için (Kur’ān-ı Kerīm, Mülk: 2).

²⁰⁰⁶ Hanginizin ameli daha güzel (Kur’ān-ı Kerīm, Hud: 7).

²⁰⁰⁷ ...ikinci ālem bunun ve şunun karşılığı.

²⁰⁰⁸ İnsanlar amelleriyle denirler.

²⁰⁰⁹ Dağların yumuşak pamuk gibi olduğunu, bu soğuk ve sıcak yeryüzünün yok olduğunu göreceksin.

(11) dağlar: tağlar İÜ.

²⁰¹⁰ O gün insanlar , her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır. Dağlar da atılmış renkli yümleler gibi olacaktır. (Kur’ān-ı Kerīm, Karia: 5).

ve'ntiřārihim ve'd-đirārihim ya' nī yevm-i kıyāmetde ola bu hālk anādları yolınmış pervāne gibi ya' nī ziyāde (15) keřretlerinden ve zelīl ü perīřān u muzaṭṭar olduklarından birbiri üzerine hāk-i mezelletde (16) dōkilūp ayaqlar altında pāymāl olanlar, *ve tekūnu'l-cibālu ke'l-'ihni* ke'ř-ř-řūfī zī'l-elvāni (17) *el-menfūři el-mendūfī* ve daḥı ol gūnin hevlinden ve řiddetinden ṭaqlar ola renk renk (18) bu yanmış yūñ gibi ki ḥallāc yāyı ile atılmış ola ya' nī ṭaqlar teferriķ-i eczāda atılmış peřm-i rengīn (19) gibi ola hevā yüzinden.

Nist geşte īn zemīn-i serd ü germ

Nitekim sūre-i İbrāhīm'de buyurur: *Yevme tubeddelu'l-arzu ġayra'l-arzi*²⁰¹¹ [KB166a] (1) ya' nī bir gūn ola ki bu zemīn tebdīl olına ġayrı zemīne.

Ne semā bīnī ne aḥter ü vūcūd

Yevme (2) *naṭvi's-semā'e ke-ṭayyi's-sicilli li'l-kutub*²⁰¹² hūkmince bu mezkūrlar cümle bozıla.

Coz Ḥudā-yı vāḥid-i ḥayy-ı vedūd²⁰¹³ (2:1041) (3)

Beyt:

[fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilātūn/fā' ilūn]
Her ki āmed be-cihān ehl-i fenā ḥāhed buved
Anki pāyende vū bākīst Ḥudā ḥāhed buved²⁰¹⁴

ḤASED (4) KERDEN-İ BER ĞULĀM-I ḤĀř²⁰¹⁵

Līk ger ān kūt ber vey 'ārižest
Pes nařīḥat kerdn ū-rā rāyīžist²⁰¹⁶ (2:1075) (5)

Ya' nī bir kimse ki ehl-i sa' ādet ola ve anuñ ġıdāsı ehl-i ḍalālet ġıdāsı ola, ol ġıdā aña 'ārižidūr. (6) Pend ü nařīḥat [SE157a] aña eřer idüp irřād qabūl eyler.

ūt-ı řīḥat-rā ferāmūř kerde est (7) [KA119a]
ūt-ı 'illet-rā e cerbeř kerde est²⁰¹⁷ (2:1077)

(19) - : Nist...germ İÜ, KA.

²⁰¹¹ O gūn yer bařka bir yere dōnūřtırūlūr. (Kur'ān-ı Kerīm, İbrahim: 48).

²⁰¹² Yazılı kağıt tomarlarının dūrūlmesi gibi ġōġū dūreceġiiz gūnū dūřūn. (Kur'ān-ı Kerīm, Enbiyā: 104).

²⁰¹³ Ne ġōkyüzü, ne yıldız, ne varlık ġoreceksin, tek, diri ve şefkatli Allah'tan başka.

²⁰¹⁴ Dūnyaya gelen herkes fena ehl-i olacaktır, ebedi ve baki olan Allah'tır.

²⁰¹⁵ HAS BİR KÖLEYİ KISKANMALARI

²⁰¹⁶ Fakat o ġıda onda arizi ise, o zaman ona öġüt vermek, terbiyye etmektir.

²⁰¹⁷ Asıl ġıdasını unutmuş, hastalık ġıdasına yōnelmiştir.

Kût-i maraž ki cerb ü şîrîn-i ni‘ met-i dünyâdur. Ehl-i naķş olanlara (8) ne hoş-lezîz ü hoş-güvâr göstermişdür. Ammâ haķîkatde keşret-i ni‘ met-i insânî *nesu’llâhe* (9) *fennesiye hum enfesuhum*²⁰¹⁸ maražına mübtelâ eyler. Görmez misin çok kimseleri ğidâ-yı ‘izzet (10) ü cāh ve mülk ü māl-ı dünyâ-ı dūn ve ḥasen-i cemāl-i cihān bu қalemūn firifte eylemişdür.

Rûy-ı (11) zerd ü pāy süst u dil sebuk
Kū ğidâ-yı ves-semā’ zātî’l-ḥubuk²⁰¹⁹ (2:1081)

İstifhāmdur ya‘ nî қanı (12) ğidâ-yı āsmānî ki Ḥaķ sūre-i Ve’z-Zāriyāt’da buyurur: *Ve’s-semā’i zātî’l-ḥubuk*²⁰²⁰. Ḥudâ-yı Te‘ ālā (13) қasem idüp buyurur: Āsmān haķķıçün ki şiddet-i istiḥkām şāḥibidür veyā zînet-i tamām veyā şüret-i (14) nîgū vü hoş-āyende veyā tarîķler şāḥibidür ya‘ nî tarîķ-i kevākib ki mesîrleridür anlaruñ ya‘ nî (15) tarîķler şāḥibi [İÜ133b] olan āsmāndan ğidâ müyesser olmadı mı? Қanı senüñ āsmāna menşüb olan (16) ğidāñ. İnsānuñ ğidāsı hemān āb u ḥaķden ḥāşıl olan ğidâ degüldür. Belki insān ğidâ-yı (17) rūḥānî ve ni‘ met-i āsmānî şāḥibidür. Anuñ ğidāsı hemān ḥayvān gibi āb u ḥaķden ḥāşıl (18) olan ğidâ-yı cismānî degüldür.

Ān ğidâ-rā ne dehān bud ne ṭabaķ
Der-şehîdān yurzeķūn fermūd Ḥaķ²⁰²¹ (2:1084) (19)

İşāretdür ol āyet-i kerîmeye ki sūre-i Āl-i İmrān’da buyurur: E‘ ūzi bi’llāhi mine’s-şeyṭānî’r-racîm [KB166b] (1) *ve lā-taḥsebenne’llezîne қutîlū fî-sebîlî’llāhi emvāten bel aḥyā’un ‘inde Rabbihim yurzeķūne ferîḥîne bi-mā* (2) *ātāhumu’llāhu min-faḍlîhi*²⁰²² Nezelet fî-şuhedā’i Uḥud ve қîle şuhedā’i Bedr ve’l-ḥiṭābu li’r-rasūli ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām (3) ev li-kulli eḥadin²⁰²³. Ya‘ nî ṣanneyleme anları ki şıdķ-ı niyyetle sebîlu’llāhda қatlı olındılar. Anları (4) ölmüş ve mürde ṣanneyleme, *bel aḥyā’un* bel hum aḥyā’un, belki anlar diridürler, ölmemişlerdür, *‘inde Rabbihim* zevū zulfā minhu (5) perverdigārları қatında taқarrüb şāḥibi oldukları ḥâlde, *yurzeķūne* mine’l-cenneti ve huve te’kîdun (6) li-kevnihim aḥyā’un ya‘ nî rızķ virilür na‘ im-i cennetden *yurzeķūne* ma‘ nāsı te’kîd ider (7) anlaruñ aḥyā olduklarını *ferîḥîne bi-mā ātāhumu’llāhu min-faḍlîhi* ve huve şerefu’s-şehādeti ve’l-fevzi (8) bi’l-

²⁰¹⁸ Bu yüzden Allah da kendilerinin kendilerini unutturdu. (Kur’ân-ı Kerîm, Haşr: 19).

²⁰¹⁹ Yüzü sarı, ayağı gevşek ve gönlü rahatsızdır. Nerede “Yolları bulunan sema hakkı için” gıdası.

²⁰²⁰ Yollara (yıldızların dolaştığı yörüngelere) sahip göğe andolsun ki (Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyât: 7).

²⁰²¹ Hak, şehitler hakkında “Rızıklanırlar” buyurdu. O gıda için ne ağız vardır, ne tabak.

²⁰²² Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın lutfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılırlar. (Kur’ân-ı Kerîm, Āl-i İmrân: 170).

²⁰²³ Uḥud şehitleri hakkında inmiştir. Bedir şehitleri hakkında indiği de söylenmiştir. Hitap Hz. Peygamber’e (sav) veya her bir kişiyedir.

(3) anları...ṣanneyleme: - İÜ, KA.

hayatı'l-ebediyyeti ve'l-kurbi mina'llahi ve't-temettu' i bi-na'imi'l-cenneti ya'nî şādmān oldukları hâlde şol (9) nesneye ki Allāh Te'ālā anlara a'tā eyledi kendü fazlından [SE157b] ki şeref-i şehādetdür ve hayāt-ı (10) ebediyyeye yitişdikleridür ve Allāh Te'ālā Hāzretine takarrübdür ve na'im-i cennetle temettü' eylemekdür.

Her zemīnī k'ān (11) qarīn şud bā-zuhal
Şüre geşt ü keşt-rā ne-b'ved maḥal²⁰²⁴ (2:1096)

Hulāşa-i kelām budur ki herkes ki aşl-ı fıtratda (12) isti'dād u kābiliyyete mazhardur ki ba'zı keyfiyyātuñ ve ahvālūñ münşā'ı olur ammā (13) ol keyfiyyāt u ahvāl-i kuvvetden fi'le gelmek meşrūtdur bir ehl-i hāl ile Qur'an (14) itmege ve gāh olur ki ba'zı hāle iktirān itmek ile zuhūr eyler. [KA119b] Meşelā tālib-i kābil-i hıdmet (15) şeyḥ-i kāmilde sa'y idüp şohbet-i ehlu'llāhda gūşış itmekle zātında olan (16) kābiliyyet zuhūr idüp vāşıl-ı ḥaḳīkat olmak gibi. Ke-zālik şaḳī daḥı şaḳīye qarīn olmaḡla (17) zātında olan şeqāvet zāhir olmak gibi.

İn ma'ānī rāst ez-çarḥ-i nuhum
Bī-heme tāk u tūrum tāk u tūrum²⁰²⁵ (2:1098) (18)

Bī-tamtarāk ve hāy u hūy

Cümle hestihā ezīn ravza çerend
Ger burāk u tāziyān ver ḥod ḥerend²⁰²⁶ (2:1112)

Lā-cerem (19) enbiyā vü evliyā ve ehl-i dünyā rızķı Hāzret-i Hudā'dan yirler be-ḥūkm-i ve mā min-dābbetin fī'l-arḍi illā 'ala'llāhi rızķuhā²⁰²⁷ [KB167a] (1) ya'nî zemīn üzerinde berdeber nūr yokdur. İllā anuñ rızķı Allāh üzerinedür. Zirā rızķ virici (2) Hāzret-i Hudā'dur. Rezzāk O'dur ve a'tā anuñdur. [İÜ134a]

Her ki gerdeşhā ez-ān deryā ne-dīd

Her kim inḳılāb (3) u ḥareket-i deryā-yı ḥaḳīķiyyi görmez ve anı bilmez ki Hāḳ Te'ālā rızķı esbāb-ı muḥtelif ile yetiştürür cümle (4) ḳullarına.

Her dem āred rū be-şahrāyī cedīd²⁰²⁸ (2:1113)

²⁰²⁴ Zuhal yıldızına yakın olan yer, çoraklaşır ve ekilecek yer olmaz.

²⁰²⁵ Bu manaların haşmeti, -yerden- hiçbir şan olmadan dokuzuncu felektendir.

(17) İn ma'ānī rāst ez-çarḥ-i nuhum / Bī-heme tāk u tūrum tāk u tūrum: - SE.

²⁰²⁶ Şatafat ve debdebe olmadan ister Burak ve Arap atları olsun, ister eşek olsun bütün varlıklar bu bahçeden beslenir.

²⁰²⁷ Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızķı Allah'a ait olmasın. (Kur'an-ı Kerim, Hud: 6).

²⁰²⁸ Dönüşleri/olanları, o denizden görmeyen/bilmeyen her an yeni bir mihraba yüz çevirir.

Her dem yüzini bir cānibe tutar ya‘nī her vakt munḳalib u müteveccih (5) olur ehl-i dünyāya ve māsivā-yı Ḥudā’dan meded umar.

Nīze gerdā nīst ey nīze ki tu
Rāst mī gerdī (6) gehī gāhī dü tu²⁰²⁹ (2:1117)

Gāh cānib-i Ḥaḳḳ’a toḡrılursın ve gāh cānib-i bāṭıla meyl ider, egilürsın. Pes gerekdür ki (7) himmeti anuñ üzerine idi. Sen ki dāyım toḡrılıḳdan ayrılmayasın. Bāṭıla meyl itmeyesin. Ol nīze-i gerdān-ı (8) ḥaḳīḳiyyi görmege sa‘y idesin. Çün Ḥaḳret-i Mevlānā ḳuddesa’llāhu sırrahu’l‘aziz Ḥaḳret-i Ḥudā’ya ittişāl-i (9) nām ve istiḡrāḳ-ı külli ḥāşıl olup maḥv-ı ‘ışḳ-ı İlāhī olmuşdı. Vücūd-ı şerīflerinde irşāda ve ḡayrıyla (10) ülfet ü ihtilāṭa mecāl ḳalmamış idi. Pes Ḥaḳret-i Ḥüsāmeddīn Çelebī’ye irşād-ı eḥibbā vü fuḳarā için icāzet (11) virmişler idi. Anı işāret buyurur:

Mā zi-‘ışḳ-ı şems-i dīn bīnā ḥonīm

Ya‘nī çeşm-i tālib-i şādıḳdan varlıḳ (12) seyillerini ve ḡaflet uyḳularını ḳoparmaḡa taşarruf gerekdür. Bizüm ise ḡalebāt-ı ‘ışḳ-ı İlāhī’den (13) maḥv u [SE158a] müstaḡrāḳ olmuşuzdur, ol ḳuvvet ü ḳudret ḳalmamışdır ki kimseyi irşāda mecāl ola. (14)

Ver ne mā ān kūr-rā bīnā kunīm²⁰³⁰ (2:1118)

Yoksa bizüm ol kūrı ki ehl-i dünyā ve hevā-perestdür gözini açup (15) bīnā iderdük tā ki *ve men kāne fī-hāzihī a‘mā fe-huve fī’l-āḡirati a‘mā ve eḡallu sebīlen*²⁰³¹ (16) marazından ḡalāş olurlardı.

GİRİFTĀR ŞUDEN-İ BĀZ DER-MİYĀN CÜĖDĀN BE-VİRĀNE²⁰³²

Şāhdan (17) murād Ḥaḳret-i Ḥudā ve bāzdan murād enbiyā vü evliyā, cuḡdāndan murād ehl-i dünyā, vīrāneden murād dünyādur. (18) Enbiyā ki dünyā ehlini dīne da‘vet itdiler. Kāfirler imān getürmeyüp didiler ki bunuñ murādı bizüm (19) vaṭanumuza mālīk olmaḳdur. Ve aramızda server olmaḳdur. Yoḡsa [KA120a] peygamber degüldür, diyüp inkār iderlerdi. [KB167b] (1) ‘Avāmuñ belāsın ve cāhillerüñ cefāsın çeküp taḡammül ederlerdi ve Ḥaḳ Te‘ālā yine bunlara şabr (2) buyurup ḡattā Sultān-ı Enbiyā’ya ḡitāb idüp

²⁰²⁹ Ey mızrak! Mızrak döndüren vardır; bu nedenle sen bazen düz oluyorsun, bazen de iki kat.

²⁰³⁰ Biz, Şemseddin’in aşkından tırnaksız yoksa biz o körü görür yapardık.

²⁰³¹ Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırıştır. (Kur’ân-ı Kerīm, İsrā: 72).

²⁰³² DOĞANIN VİRANEDE BAŞKUŞLAR İÇİNE DÜŞMESİ

süre-i hā-mim el-Aḥḳāf'da buyurdu: *Fa'şbir kemā şabera* (3) *ulu'l-‘azmi mine'r-rusul*²⁰³³,
dünyā vīrānende ehl-i dünyā cuğdlarınun miḥnet ü cefāsına şabr iderler. (4)

Bāz gūyed men çe der-hürdem be-cuğd
Şad çenīn vīrān fedā kerdem be-cuğd²⁰³⁴ (2:1134)

Pes ol bāz ki zıkr [İÜ134b] olındı, (5) nizā' suz da' vāsuz dünyā vīrānesi ehl-i dünyā
cuğdlarına virdiler. Evliyā'u'llāh dahı anlarun (6) tarīḳin tutup himmetlerini vuşul-ı civār-ı
şāh-ı ḥaḳīḳīye bağladılar. Tecrīd ü tefrīd ü inḳıṭā' la bir (7) maḳāma yetdiler. Kim ne merīd-
i ḳābilūn irşādına ser-fürü ve ne muḥibb-i kāmīlū'l-i' tiḳādla (8) su'āl ü cevāb ve guft ü gūya
mecāl bulurlar ve gāh olur ki ol istiḡrāḳdan sāhil-i şaḥve ḳadem (9) başarlar, meclis-i irşād
u naşīhate terbiyyet ü eḥibbā vü aşdıḳāya raḡbet gösterürler. Nitekim Ḥazret-i (10) Sultān-ı
Enbiyā'nuñ bir maḥalde *Eriḥnā yā Bilāl*²⁰³⁵ buyurup ve bir maḥalde *Kellimini yā Humeyrā*²⁰³⁶
buyurduḳları (11) gibi. Pes bunlar bir ḥāl üzerine muḳarrer ḳalmazlar. Sekr ü fenā
maḥallinde söyledüḳleri kelimāt (12) pür-süz u şevḳ-engīze ayıklılıḳda ḳāyil olmazlar. Ol
sebebdendür ki Ḥazret-i Mevlānā buyurdu ki (13) biz Şemseddīn'ün 'ışḳıyla bī-nāḥun olduḳ
ya' nī şimdiki ḥālde istiḡrāḳda ve fenādayuz. (14) Irşāda ḳādir degülüz. Ey Ḥüsāmeddīn ol
ḥidmeti sen eyle dimeḳdür.

Cuğd guftā bāz ḥīlet mī-kuned (15)
Tā zi-ḥān u mān şumārā ber kuned²⁰³⁷ (1:1138)

Sizleri menzil-i me'lūfuñuzdan [SE158b] dūr eylemekdür murādı. Nitekim Ḥazret-i
Ḥudā (16) süre-i Şu'arā'da ḥaber virür Fir'avn-ı degā Ḥazret-i Mūsā ḥaḳḳında söylediḳi
sözden *İnne* (17) *hāzā le-sāḥirun 'alīmun yurīdu en yuḥricekum min-arḳıḳum bī-sıḥrihi*²⁰³⁸.

Guft bāz er yek per-i men beşkened
Bīḡ-i cuğdistān (18) şehenşeh ber kened²⁰³⁹ (2:1149)

Hikāyet: Ebū Hureyre raḳıya'llāhu 'anh rivāyet ider, Ebū Cehl ḳavm-i Ḳureyş'e va' de
itdi ki (19) eger Muḥammed'i namāz ḳılurken göreceḳ olursam aña bir iş idem ki ḥalk
arasında ḥacīl ola, [KB168a] (1) didi. Bir vaḳt ki Ḥazret-i Resūl namāza ṭurmuş idi. Ebū
Cehl'e ḥaber virdiler ki yaḳīn (2) geldi. Diledi ki Ḥazret secdede iken ayaḡın üzerine ḳoyup

²⁰³³ (Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. (Kur'ân-ı Kerîm, Ahkaf: 35).

²⁰³⁴ Doğan der ki: “Benim baykuşlarla ne alakam var? Böyle yüz viraneyi baykuşlara feda ederim.

²⁰³⁵ Bizi ferahlat ey Bilal!

²⁰³⁶ Bana birşeyler söyle ey Humeyra!

²⁰³⁷ Bir baykuş dedi: “Doğan sizi evinizden uzaklaştırmak için hile yapıyor.

²⁰³⁸ “Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır. Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor” (Kur'ân-ı Kerîm, Şuarâ: 35).

²⁰³⁹ -Doğan- dedi: “Benim bir kanadım kırılrsa padişahlar padişahı baykuş yurdunun kökünü kazır.

anı secdeden kaldurmaya (3) kaçd itmiş iken gerü kaçup serāsime oldı. N’olduğın bilmediler. Su’āl itdiler. Eytdi: “Ol (4) vakt ki yaqın vardum, öñümde bir hendek zāhir oldı. İçi tolu āteş, az kaldı ki ol hendek (5) düşem, gerü çeküldüm. Ve dürlü dürlü āvāzlar işitdüm. Ziyāde korkdum.” didi. “Muḥammed’üñ üzerine (6) varamadum.” didi. Ḥāzret-i Resūl şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdılar ki *lev denā minnī* (7) *le-eḥṭafethu’l-melā’iketu* [KA120b] *‘uzven fe-‘uzven*²⁰⁴⁰.

Pāsbān-ı men ‘ināyāt-ı vey est²⁰⁴¹ (2:1152a)

Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (8) Ḥāzretlerin bedv-i İslām’da gāzāya gitdükce ḥarāset idüp beklerlerdi. Bu āyet-i kerīme (9) nāzil oldı ki *va’llāhu ya’şimūke* [İÜ135a] *mine’n-nāsr*²⁰⁴². Çün bu āyet nāzil oldı. Ḥāzret-i Resūlu’llāh ser-i mübāreklerin (10) ḥaymeden taşra çıkarup aşhāba buyurdılar ki Allāh Te’ālā Ḥāzretleri beni ḥıfz ider, varuñ ferāgat (11) oluñ, didiler. Ve yine Mūsā ve Harūn Ḥāzretlerine ḥıṭāb idüp *lā-teḥāfā innenī me’akumā* (12) *esme’u ve erā*²⁰⁴³ diyüp buyurdı. Pes bunlaruñ ḥāfızları Ḥāḳ Te’ālā’dur.

Pāsbān-ı men ‘ināyāt v’ey est (13)

Her kocā ki men revem şeh der-pey est²⁰⁴⁴ (2:1152)

Ya’nī ‘işmet ü ‘ināyet ve ‘ilm-i ḳudreti benümle biledür, dimek (14) olur. *Ve huve me’akum eyne mā kuntum*²⁰⁴⁵. Pes bu āyet-i kerīme bu ma’nāya şehādet ider.

Rūşenī-yi ‘aqlhā ez-fikretem (15)

İnfītār-i āsmān ez-fiṭratem²⁰⁴⁶ (2:1156)

Ya’nī āsmānlaruñ fiṭratı benüm fiṭratumdandır. Be-ḥükm-i *levlāke levlāke* (16) *le-mā ḥaleḳtu’l-eflāk*²⁰⁴⁷.

Ey ḥunuk cuğdı ki der-pervāz-ı men

Fehm kerd ez-nīk baḥtī rāz-ı men²⁰⁴⁸ (2:1160)

Ya’nī da’vetümi (17) ḳabūl eyledi ve sünnetümi ri’āyet eyledi dimek olur.

Ṭabl-ı bāz-ı men [SE159a] nidā-yı irce’i

²⁰⁴⁰ Eğer bana yaklaşmış olsaydı melekler onun uzuvlarını parça parça ederlerdi. (Müslim, Müsafirin: 311).

²⁰⁴¹ Onun yardımları benim bekçimdir...

²⁰⁴² Ve Allah seni insanlardan korur. (Kur’ân-ı Kerīm, Maide: 67).

²⁰⁴³ ...korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim. İştirim ve görürüm. (Kur’ân-ı Kerīm, Taha: 46).

²⁰⁴⁴ Onun yardımları benim bekçimdir; gittiğim her yerde padişah ardımdadır.

²⁰⁴⁵ Nerede olmanız, O sizinle beraberdir. (Kur’ân-ı Kerīm, Hadid: 4).

²⁰⁴⁶ Akılları aydınlığı benim düşüncemdir; gökyüzünün yarılması tabiatımdandır.

²⁰⁴⁷ Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım. (Yılmaz, 456).

²⁰⁴⁸ Talihlilikle benim uçuşumdaki sırrımı anlayan baykuşa ne mutlu!

Be-hükmi-âyet-i (18) sūre-i ve'l-Fecr: *Yā eyyetuhe'n-nefsu'l-muṭma'inetu irci'ī ilā Rabbiki rāḍiyeten marḍiyyeten fe'dhulī fī 'ibādī* (19) *ve'dhulī cenneti*²⁰⁴⁹.

Haḡ guvāh-i men be-raḡm-i müdde'ī²⁰⁵⁰ (2:1165)

Haḡ Te'ālā benüm nübüvvetümi taṣḍiḡ ider, iẓhār-ı mu'cize [KB168b] (1) ile müdde'īnün zu'mına ve körlüğüne.

Men niyem cins-i şehenşeh dūr ez-ū

Ben ol pādşāh ile (2) cinsiyyet da'vāsın itmezem. Cinsiyyet ma'nāsı andan ırāḡdur. Ol münezzehdür. (3) *Te'ala 'an-zālike 'uluvven ve kebīran*²⁰⁵¹.

Līk dārem der-tecellī nūr ez-ū²⁰⁵² (2:1166)

Tecellī nūri ve vahy nūri ile (4) müstaḡraḡ olmuşdur. Nitekim Ḥudā-yı Te'ālā buyurur: *Ḳul innemā ene beşerun mişlukum yūḡā ileyye* (5) *ennemā ilāhukum ilāhun vāḡidur*²⁰⁵³.

Nīst cinsiyyet zi-rūy-ı şekl-i zāt
Āb cins-i ḡāk āmed der-nebāt²⁰⁵⁴ (2:1167) (6)

Şekl-i zāt, yöninden cinsiyyet yokdur ammā tecellī nūrına müstaḡraḡ şıfātu'llāh olmaḡla (7) ve ve *taḡallaḡū bi-aḡlāḡi'llāhi* ile muttaşıf olmaḡla nevi'ā cinsiyyet şeklinde ma'nā bulunur. Zīrā (8) Ḥāzret-i Resūl buyurdi: *ene min-nuri'llāhi ve'l-mu'minūne min-nuri*²⁰⁵⁵ ve Allāh Te'ālā anuñ şānında (9) buyurdi: *ve rafē'nā leke zikrake*²⁰⁵⁶ ya'nī bir kimseye *lā-ilāhe illa'llāh* dise *Muḡammedun rasūlu'llāh* (10) dimese imānı dūrüst olmaz. Haḡ Te'ālā nām-ı şerīfi ile Resūl'ün nām-ı şerīfi zikr olınmasıdır (11) murād, diyü tefsīr itmişler.

Ey besā kes-rā ki şūret rāh zed
Ḳaşd-ı şūret kerd ū ber-Allāh zed²⁰⁵⁷ (2:1174) (12)

Ya'nī çok kimselerün şūret yolın urmuşdur. Anlar ki şūrete baḡup enbiyā vü evliyāya (13) ḡaşd itdiler. Bilmediler, Allāh'ı incitdiler. Allāh'ın ḡazābına müsteḡaḡ oldılar. Ve (14)

²⁰⁴⁹ "Ey Nefs-i Mutmainne (Hakikati yaşamakta tatmine ulaşmış bilinç)! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir." (Kur'ân-ı Kerîm, Fecr: 27-30).

²⁰⁵⁰ Benim çağrı davulum, "Geri dön" nidasıdır, iddîacı kişiye rağmen Hak, benim şahidimdir.

(1) zu'mına: raḡmına SE.

²⁰⁵¹ Kibriya ve ululuk yönünden bundan çok yücedir.

²⁰⁵² Ben padişahlar padişahının cinsi değîlim ondan uzaḡım, fakat ondan tecelli halinde nurum var.

²⁰⁵³ De ki: "Ben ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, 'Sizin İlahınız ancak bir tek ilahdır' diye vahy olunuyor. (Kur'ân-ı Kerîm, Kehf: 110).

²⁰⁵⁴ Şekil ve varlık yönünden cinsiyet yoktur. Bitkilerde su, toprak cinsi olur.

²⁰⁵⁵ Ben Allah'ın nurundanım ve müminler benim nurumdandır.

²⁰⁵⁶ Senin şanını yükselmedik mi? (Kur'ân-ı Kerîm, İnşirah: 4).

²⁰⁵⁷ Hayret! Nice kişinin yolunu suret kesti; surete niyet etti, -ama- Allah'a karşı koydu.

Resūlu'llāh hakkında sāhir ü kāhin ü şā'ir didükleri [KA121a] gibi. [İÜ135b] Ve dahı ve *ḳālū mā li-hāze'r-rasūli* (15) *ye 'kulu't-ṭa'āme ve yemşī fi'l-esvāk*²⁰⁵⁸ didiler ya' nī ne şey var bu Resūl için ki (16) ṭa'ām yir ve çarsūlarda ve bāzārlarda gezer, didiler ya' nī bu nice resūldur ki bizüm gibi yir ve içer (17) ve yatur, uyur ve çarsūlarda gezer. Bunuñ ḥālī hemān bizüm ḥālümüzde müşābihdür. Anuñ (18) bizden ziyāde nesi vardur ki resūl olmağa lāyık ola, didiler. Haḳ Te'ālā bu āyet-i kerīme ile (19) cevāb buyurdı ki *ḳul innemā ene beşerun mişlukum yūḥā ileyye*²⁰⁵⁹.

KULŪḤ-İ ENDĀḤTEN-İ TEŞNE EZ-SER-İ DĪVĀRİ²⁰⁶⁰ [KB169a] (1)

Çun dem-i Raḥman buved k'ān ez-Yemen
Mī-resed sūy-i Muḥammed bī-dehen²⁰⁶¹ (2:1199)

İnni le-ecidu nefese'r-raḥmani min-ḳibeli'l-Yemen. (2) Nefes-ı raḥmān gibi olur ki Yemen'den Resūl'e geldi. [SE159b]

Secde āmed kenden-i ḥışt-ı lezib
Mücib-i ḳurbī ki v'ascud v'aḳterib²⁰⁶² (2:1205) (3)

Lecib be-ma' nā-i çefsiden. Ḥubb-i māsivā arzū-yı nefis ü hevā ve ālāyiş-i dünyā terkūñi eylemek vücūd-ı sālīkden (4) ḥışt ḳavırmaḳdur.

Secde ne't-vān kerd ber āb-ı ḥayāt
Tā ne-yābem z'in ten-i ḥākī necāt²⁰⁶³ (2:1207)

Ḳıışşadan (5) ḥışşe budur ki cān teşne-i vişāl, Ḥazret-i Zū'l-Celāl'dür ve ṭālib pertev-i cemāldür. Ammā dīvār-ı ten (6) vāsıtasıyla ol āb-ı şāf-ı rüşenden dūr ve nefis-i pür-heves-i muḳāreneti ile āb-ı ḥayāt-ı (7) ḳurb-ı İlāhī'den mehcūr olmuşdur. Mādām ki ten-perestlik muḳteziyyātı girü naḥvet (8) ve lāf-ı hestī ziyāde olduḳça dīvār-i ḥicāb-ı māsivā dahı yüksek olur, mülk ü māl ve 'azamet ü celāl (9) ve devlet ü iḳbāl ve şeref ü iftiḥār ve ḥod-nümāyī her biri bir ḥışt meşābesindedür. (10) Tā bir bir bunları gönülden ḳoparmayınca ol āb-ı vişāle

²⁰⁵⁸ Dediler ki "Bu nasıl peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır." (Kur'an-ı Kerim, Furkan: 7).

²⁰⁵⁹ De ki: "Ben ancak sizin gibi bir insanım" (Kur'an-ı Kerim, Kehf: 110).

²⁰⁶⁰ SUSAMIŞ BİR KİŞİNİN, DUVARIN ÜZERİNDEN IRMAĞA KERPIÇ ATMASI

²⁰⁶¹ Yemen'den Muhammed'e ağzızsız ulaşan İlahi nefes gibidir.

²⁰⁶² Secde, yapışık kerpiç koparmak gibi, "Secde et ve yaklaş" yakınlığını sağlar.

²⁰⁶³ Bu toprak bedenden kurtulmadıkça, abıhayata secde edilmez.

(5) Ve ṭālib-i pertev-cemāldür: - İÜ.

vuşul müyesser degüldür. Pes şol cān ki ziyāde (11) teşnedür anuñ sa‘ yı ziyādedür bu ‘ alāka-yı hıştılarını beden dīvārından koparmağa.

Mūcib-i (12) qurbī ki v’ascud v’aķterib

İmdi bu hışt-ı lezib ‘ alāyıkı koparmaķ qurb-ı Hāķķ’a sebebdür. Nitekim (13) Hāķ Te‘ ālā v’ascud v’aķterib²⁰⁶⁴ buyurdi ya‘ nī secde ile qarīb ol, didi. Pes secde vü (14) ‘ ibādet ve terk-i ‘ alāyık ki hışt koparmaķ andan kināyedür, tarīkatde elzem vü ehemdür. (15)

V’ān civānī hemçu bāğ-ı sebz u ter
Mī-resāned bī-dirīğ-i bār u ber²⁰⁶⁵ (2:1213)

Yigitlik şol ter ü tāze bāğ gibidür ki dirīğsüz (16) anda nice dürlü mīveler hāşıl olur taḥşil-i ‘ ilm ü ma‘ rifet itmek gibi ve ḥuşul-i āşār-ı ‘ ibādet ve zād-ı (17) āḥiret itmek gibi ḥidmet-i pīr-i kāmīl ve şoḥbet-i ‘ ulemā-yı vāşıl. **Hikāyet**, Ebū Hāfs bir yigide (18) naşīḥat eyleyüp didi ki yigitlik zamānında ‘ ibādete ve ta‘ āta sa‘ y eyle. Vaķt-ı nefisi žāyi‘ (19) itme. Yoḥsa benüm gibi sen daḥı pīr olduḡın zamān peşimān olursuñ. [İÜ136a] Ḥayfā yigit iken [KB169b] (1) gücüm kuvvetüm yeter iken ‘ ibādet itmedüm, dirsün, didi. **Beyt**:

[me‘ ūlū/fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fe‘ ūlün]
Der-kūdekī ‘ amel kun me-gū ki men civānem
Ferdā ki pīr bāş (2) gūyi ki nā-tüvānem²⁰⁶⁶

Anuñcün dimişlerdür ki [KA121b]

Kūdekī be-bāzī vü civānī be-mestī
Ve pīrī be-süstī pes Ḥudā-rā key perestī^{2067 2068} (3)

Ve eḥādīş-i nebevīde vārid olmışdur ki Ḥāzret-i Resūlu’llāh buyurur: *İzā-māte şābbun tā’ibun rafē’a’llāhu’l-‘azābe* (4) *‘an-meķābiri’l-muslimīn erbe‘īne yevmen li-kerāmetin ‘ala’llāhi te‘ālā*²⁰⁶⁹.

Rūz-ı bī-geh lāşe leng (5) u reh dirāz
Kār geh vīrān ‘ amel refte zi-sāz²⁰⁷⁰ (2:1221)

²⁰⁶⁴ Ve secde et ve O’na yaklaş (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 19).

²⁰⁶⁵ O gençlik, yeşil ve taze bağ gibi esirgemedi meyveler yetiştirir.

(1) - , Beyt İÜ, KA.

²⁰⁶⁶ Çocukluk döneminde amel et, gencim deme. Yarın yaşlandığın zaman gücüm yok dersin.

²⁰⁶⁷ Çocuklukta oyun oynarsın, gençlikte aklın bir karış yukarıdadır. Yaşlılıkta da elin ayağın tutmaz. Öyleyse Allah’a ne zaman ibadet edeceksin?

²⁰⁶⁸ Beytin vezni tespit edilememiştir.

²⁰⁶⁹ Tevbekar bir genç vefat ettiğinde Allah c.c. kendinden bir ikram olmak üzere Müslüman kabirlerinden azabı kırk gün kaldırır.

²⁰⁷⁰ Kötü huyun kökleri sağlamlaşmış; onu koparma gücü de azalmıştır.

Huẓi'z-zāde kāmilen fe-inne's-sefera ba' idun²⁰⁷¹.

FERMÜDEN-İ (6) VĀLĪ ĀN MERD-RĀ KĪ ĀN ĤĀRBON-RĀ KĪ NEŞĀNDĪ BER
SER-İ RĀH CÜMLE-RĀ BER-KEN²⁰⁷²

Hemçu ān şahşī durušt-ı (7) hoş suḥan [SE160a]
Der-miyān-ı reh nişāndī ḥārbon²⁰⁷³ (2:1223)

Ya' nī ṭabī' atde ḡalīz ü ḳavl ve naşīḥatde hoş sühen. (8)

Bes be-guftendeş be-ken īn-rā ne-kend²⁰⁷⁴ (2:1224b)

Şahs-ı ḡalīzden murād esīr-i nefis olan kimsedür ki ṭarīḳ-i Ḥaḳ' da (9) aḥlāḳ-ı zemīme dikenlerini ve ef'āl-i reddiyye ḥārlarını aındı. Hevā-yı nefse ṭabī' olup 'aḳl ile rūḥuñ (10) yolın urdı. Rāh-ı şevāba delīl olup tevbe vü ṭā' at telḳīn idenlerüñ sözlerini diñleyüp iṭā' at (11) eylemedi.

Cāmhā-yı ḥaḳḳ bedrīdī zi-ḥār
Pāy-ı dervīşān be-ḥastī zār zār²⁰⁷⁵ (2:1226)

El-muslimu men selime'l-muslimūne min-yedihi (12) *ve lisānihi*²⁰⁷⁶.

Müddetī ferdā vü ferdā va' de dād
Şud dıraḥt-ı ḥār-ı ü muḥkem nihād²⁰⁷⁷ (2:1228)

Nitekim Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu (13) 'aleyhi ve sellem buyururlar: *heleke'l-musevvifūne*²⁰⁷⁸ aşḥāb raḍīya'llāhu 'anhum ecma' in didiler ki *meni'l-musevvifūn* (14) *yā Rasūla'llaḥ*²⁰⁷⁹ buyurdılar ki *men yeḳūlu sevfe etūb*²⁰⁸⁰.

Guft el-eyyāmı yā 'am beynenā

Mābeynimüzde günler çokdur ey 'amū (15) bugün olmazsa bir ḡayrı günde ḳal' a idem.

Guft 'accil lā-tomāṭil deynenā²⁰⁸¹ (2:1230)

²⁰⁷¹ Azıḡını tam al zira sefer uzak (yere)dir.

²⁰⁷² BİR VALİNİN, BİR ADAMA, “YOL ÜZERİNE DİKTİĞİN ŞU DİKEN KÖKÜNÜ KOPAR” DİYE EMRETMESİ

²⁰⁷³ Yol ortasına diken kökü diken şu sert ve güzel sözlü adam gibi.

²⁰⁷⁴ ...“Bunu kopar” diye ona çok dediler, koparmadı.

²⁰⁷⁵ Halkın elbiseleri dikenden yırtılıyordu; yoksulların ayağı sızlayarak yaralanıyordu.

²⁰⁷⁶ (Gerçek) Müslüman, dilinden ve elinden öbür Müslümanların selamette olduğu (zarar görmediği) kimsedir. (Yılmaz, 559).

²⁰⁷⁷ Bir müddet yarın, yarın diye vaatte bulundu. Onun diken ağacı sağlam köklü oldu.

²⁰⁷⁸ Mustevfun helak olmuştur. (Yılmaz, 219).

²⁰⁷⁹ Mustevfun kimdir ey Allah'ın resulü?

²⁰⁸⁰ Yakında tevbe edeceğim diyen kişidir.

²⁰⁸¹ “Ey amca! Önümüzde günler var” dedi -Hâkim- dedi: “Acele et, bizi oyalama.

Ya‘nî te’ḥîr itme ‘ahde vefâ ile (16) dîni edâ eyle eglendürme. Hâkimden murâd mürşid-i tarîkatdûr ki mübtedî müsterşid olan kimseye dir ki (17) tasvîf ü te’ḥîr itme vaḳt-ı sefy-i ḳâtî‘ dūr. Senüñ içün te’ḥîr itmez. Nefsüñi tezkiye ve ḳalbüñi hevâdan (18) taşfiye ḳıl. Eger ihmâl iderseñ *yevmen fe-yevmen*²⁰⁸² ahlâḳ-i zemîme muḥkem olmadadır, dir. Ol (19) derdmend ise *el-eyyâmu beynenâ* diyüp eyyâm-ı âtiyyeye i‘timâd ider.

Tu ‘Alî vār in der-i Ḥayber be-ken²⁰⁸³ (2:1240b)

Şîr-i Ḥudâ [KB170a] (1) ‘Alî-yi Murtezâ gibi ḳavî himmet şâhibi olup bu Ḥayber Ḳal‘ası gibi muḥkem olmuş nefsüñ ḳapusın (2) fetḥ idüp vücûduñ ḳal‘asın mutaşarrıf olup anda olan ahlâḳ-i zemîme dikenlerini ḳopar. [İÜ136b] Ve (3) etibbâ‘-i sünnet-i Resûl ve şoḥbet-i meşâyih-i şâhib-i ḳabûl ile yâb yâb tebdîl-i şıfâta iştiḡâl (4) eyle tâ ki *Allâhu veliyyullezîne âmenû yuḥricuhum mine’z-zulumâti ile’n-nûr*²⁰⁸⁴ muḳtezâ-yı şerîfince az az (5) bigânelik zulemâtından âşinâlık rüşenliğine yüz tutasın.

Küyedeş bi-g’zer zi-men ey şâh zûd (6)
Hîn ki nûret sûz-ı nârem-râ bûd²⁰⁸⁵ (2:1245)

*Ve in minkum illâ vâriduhâ*²⁰⁸⁶ [KA122a] mefhûmınca cümleñüñ murûrı dūzaḡ (7) üzerine muḳarrerdür. Ammâ mü’min mürûr itdüḡi zamânda dūzaḡ feryâd idüp diye ki *cuz yâ mu’min* (8) *fe-inne nûrake ḳad eṭfe’e nârî*²⁰⁸⁷.

Pes helâk-ı nâr nûr-ı mu’min est
Z’ânki bî-zıd def‘-i zıdd lâ-yümkin est²⁰⁸⁸ (2:1246) (9)

Ez-zıddânî lâ-yectemi‘ânî [SE160b] hükmince nûruñ zıddı zulemâtdur. Nûrâniyyet taḥşîl itmeyince (10) zulmeti def‘ idemezsin.

Bes girîzân est nefis-i tu ez-û
Z’ânki tu ez-âteşî-û âb-i cû²⁰⁸⁹ (2:1250)

Zîrâ sen âteşdensin (11) mürşid âb ḥüylîdur ve anuñ terbiyyesine mazḥar düşmeyince senüñ âteşüñ söyünmez. ‘Azîzlerden (12) birisi risâlesinde buyurur ki ‘acebdür Âdem oḡlı

(15) ‘ahde vefâ ile (16) dîni edâ eyle añlandurma: ‘ahd u va‘deyi SE.

²⁰⁸² Gün be gün.

²⁰⁸³ ...Sen Ali gibi, bu Hayber’in kapısını kopar.

²⁰⁸⁴ Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 257).

²⁰⁸⁵ Ona der ki: “Ey padişah! Benden çabuk geç; hadî! Zira nurun, ateşimin yakışını giderecek.

²⁰⁸⁶ Sizden ona (cehenneme) varmayacak kimse yoktur... (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 71).

²⁰⁸⁷ Geç ey mümin zira senin nurun benim narımı söndürdü. (Beyhakî, Şuabu’l-İman: 1/339).

²⁰⁸⁸ Öyleyse mumum ışığı, ateşin helakidir. Çünkü zıddı olmadan, zıddı kovmak mümkün değildir.

²⁰⁸⁹ Bu yüzden nefsin ondan kaçmaktadır; çünkü sen ateşsin, oysa su huylu.

(10) Zîrâ sen âteşdensin mürşid-i âb-ı: - KA.

(11) mürşid-i âb-ı ḥüylîdür: mürşid-i âb-ı ḥüb-dil vir İÜ

ki eger bir Yehūdī ṭabīb zaruretinden ötüri (13) mu‘ālece eylese ve dise ki fulān yime falān yime ḥelāl olan ṭa‘āmdan men‘ eylese (14) sözi tutilur. Ol ṭa‘āmdan kesülürler, ictināb iderler ammā enbiyā vü evliyā ki eṭibbā-yı (15) dīndürler, zarar-ı cān içün ḥarāmdan perhīz buyursa ḳabūl itmezler ve bī-ḥuzūr olurlar. Ekābirden (16) ba‘zılar buyurmuşlar ki ḥayr u şer vüçüd-ı insānda bile taḥmīr olınmışdur, def‘i mümkün degüldür (17) meger iki āteşden birisi ile biri dünyāda riyāzet āteşi ve biri āḥiretde ‘azāb āteşidür. Dünyāda (18) āteş-i riyāzetle ıslah olmayanları āḥiretde āteş-i cehennem ıslah ider.

‘Urvetu’l-vuşḳāst īn (19) terk-i hevā
Ber-keşed īn şāḥ cān-rā ber-semā²⁰⁹⁰ (2:1269)

Süre-i Bakara’da olan āyet-i kerīmeye işāretdür [KB170b] (1) *lā-ikrāhe fī’d-dīn*²⁰⁹¹ dinde ikrāh yokdur ve cebr yokdur. İkrāh bir kimseye güçle bir işi teklīf itmege dirler ki (2) anuñ ol işi işlemekden ḥazzı olmaya. *Ḳad tebeyyene’r-ruşdu mine’l-ğayy*²⁰⁹² taḥḳīḳan beyān oldu ve bülendi (3) rüşd ü hidāyet ḍalālet u ḡavāyetden, sa‘ādet şaḳāvetden ve küfr īmāndan ve ḥaḳ bāṭıldan (4) fark olındı. Āyāt-ı beyyināt ki *fe en yekfur bi’t-ṭāḡūt*²⁰⁹³. Pes her kim inkār iderse ṭāḡuta ya‘nī şeyṭāna (5) yāḥud hevā-yı nefse ve *yu’min billāhr*²⁰⁹⁴ ya‘nī ṭāḡutı inkār idüp Allāh’a ikrār idüp īmān (6) getüre *fe-ḳadistemseke bi’l-‘urveti’l-vuşḳā*²⁰⁹⁵ taḥḳīḳan istimsāk eyledi ya‘nī yapışdı (7) ‘urveti’l-vuşḳaya cebelü’l-metīne ve sebe-i veşīḳaya. ‘Urvet ḳıldan olan ipe dirler. Ḳatı muḥkem (8) olmağın aña temşil eyledi. *Lā-infişāme leḥā*²⁰⁹⁶ [İÜ137a] şıfātudur ya‘nī eyle ‘urveti’l-vuşḳā ki aña inḳıṭā‘ yokdur, (9) *feşamte’s-şey’e fe’nfeşame*²⁰⁹⁷ dirler. Pes ‘urveti’l-vuşḳādan murād Ḳur’ān’dur, dimişler. Ammā Ḥazret-i Mevlānā (10) ḳuddise sırrıhu

‘Urveti’l-vuşḳā est īn terk-i hevā

buyurdılar [SE161a] ya‘nī hevāyı terk eylemek ‘urveti’l-vuşḳāya (11) yapışmaḳdur. Nitekim buyurur, **Beyt:**

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]
Ser zi-hevā tāften ez-serverīst
Terk-i hevā ḳuvvet-i peygamberīst²⁰⁹⁸ (12)

²⁰⁹⁰ Bu nefsi isteği terk etmek sağlam kultür. Bu dal canı semaya çeker.

²⁰⁹¹ Dinde zorlama yoktur. (Bakara 2/256)

²⁰⁹² Çünküdoğruluk, sapıklıktan iyice ayrılmıştır. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 256).

²⁰⁹³ O halde kim tagutu tagutu tanımaz (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 256).

²⁰⁹⁴ Ve Allāh’a īmān iderler (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 256).

²⁰⁹⁵ Kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa yapışmıştır. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 256).

²⁰⁹⁶ Onda kopma olmaz. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 256).

²⁰⁹⁷ Birşeyi kestin ve o koptu.

²⁰⁹⁸ İsteğe karşı koymak ululuktandır, isteği terk etmek peygamberlik gücüdür. (Nizâmî, Mahzenü’l-Esrâr, 32. Bahş) (<https://ganjoor.net/nezami/5ganj/makhzanolasrar/sh32/>).

ÂFET-İ TE'ĤĪR-İ ḤAYRĀT²⁰⁹⁹

Nūr-ı hiss-rā nūr-ı Ḥaḡ tezyīn buved
Ma' nā-yı nūrun 'alā-nūr īn buved²¹⁰⁰ (2:1288)

Nūrun 'alā-nūr yehdī bihi'llāhu (13) *li-nūrihī men yeṣā'ur*²¹⁰¹. Çün dimişler idi [KA122b] i' tibār-ı nūr Ḥaḡḡ'adur. Nūr-ı hisse-i i' tibār yokdur. Zīrā (14) nūr-ı his esbdür. Nūr-ı Ḥaḡ anuñ üzerinde süvār gibidür. Pes imdi ol nūrı taḡṣīl itmege (15) sa'y itmek gerek, tā ki nūr-ı Ḥaḡ nūr-ı hissi cānib-i Ḥaḡḡ'a süre. Zīrā nūr-ı his ṭabī'at ḥukmi ile dünyā otlağında (16) otlayup gezmek ister, ṭālib-i Ḥaḡ olamaz.

Līk peydā nīst ān rākib ber ū
Coz be-āṣār u be-guftār-ı ne-gū²¹⁰² (2:1291)

Ya' nī (17) āṣārla ve guftār-ı laṭīf-i ma' nā-dārla ma' lūm olur ya' nī ṣalāḥ dīn ü taḡvā üzre ola ve sāyire reh-nümālīḡ eyleye. (18) Yaḡīn ma' lūm olur ki nūr-ı Ḥaḡ anuñ nūr-ı hissi üzerine rākib olmuştur. (19)

Tīr-rā me-ṣ'ken ki īn tīr-i ṣehīst
Nīst pertāwī zi-ṣaṣt-i āgehīst²¹⁰³ (2:1300)

El-ḡadīṣ *el-eflāku ḡavsun* [KB171a] (1) *ve'l-ḡavādiṣu siḡāmūn ve'l-insānu hedefūn ve'r-rāmī huva'llāhu fe-eyne'l-meferru*²¹⁰⁴ ḡulāṣā-yı kelām bu maḡāmda (2) budur ki her belā vü miḡnet ve āfet ki ḡabza-yı taḡdīrdan hedef-i cāna gelür, ṣabr eyleyüp anı (3) beyḡūde aḡlamamak gerekdür. Zīrā meṣīyyet ü irādāt Ḥazret-i Ḥudā iledür.

Mā remeyte iṣ remeyte guft Ḥaḡ (4)
Kār-ı Ḥaḡ ber kārḡā dāred sebaḡ²¹⁰⁵ (2:1301)

Pes sırır *mā rameyte iṣ rameyte ve lākinna'llāhe ramā*²¹⁰⁶ bu yüzdendür. (5)

Ḥıṣm ḡod bi-ṣ'ken tu mi-ṣ'ken tīr-rā
Çeṣm-i ḡaṣmet ḡūn ṣumāred ṣīr-rā²¹⁰⁷ (2:1302)

²⁰⁹⁹ İYİLİKLERİ GECİKTİRMENİN ÂFETİ

²¹⁰⁰ Duygu ışığına Hak nuru süsler, Nurun üzerine nur'un anlamı budur.

²¹⁰¹ Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. (Kur'ân-ı Kerîm, Nur: 35).

²¹⁰² Fakat onun üzerindeki binici sadece iyi eserlerle ve iyi sözle görünür.

(16) Ya' nī āṣārla ve guftār-ı laṭīf-i ma' nā-dārla ma' lūm olur: - SE.

²¹⁰³ Oku kırma, çünkü bu, padişah okudur; adı ok değildir; bilgi sahibinin yay yüzüğündendir.

²¹⁰⁴ Felekler bir yay ve olaylar oklardır. İnsan hedef, ve atısı ise Allah'tır. Şu halde kaçış nereye? (Kaçacak yer nerede).

²¹⁰⁵ Hak, "Attığında, sen atmadın" buyurdu; Hakk'ın işinin, işler üzerinde önceliği vardır.

²¹⁰⁶ ...attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı... (Kur'ân-ı Kerîm, Enfal: 17).

²¹⁰⁷ Sen öfkeni kır, oku kırma; öfke gözün sütü kan sanır.

Senüñ çeşm-i ğazābuñ (6) şîr-i şāfiyi kân görür ve ğalaṭ eyler. Be-mücib ‘asā en tekrahū şey’^{en} ve huve hayrun lekum ve ‘asā en (7) tuḥibbū şey’^{en} ve huve şerrun lekum²¹⁰⁸ gāhî belā vü naḳmet ‘ayn-ı ni’ met görünür ve gāhî şafā vü ni’ met ‘ayn-ı naḳmet (8) ü belā olur ammā çeşm-i ğazāb ni’ meti belādan fark idemez.

Būse deh ber-tîr ü pîş-i şāh ber

Ḳazāya rızā (9) vir, ḳazā okunı cenāb-ı Ḥudā’ya rızā ile ilet.

Tîr-i ḥûn-ālūd ez ḥûn-ı tu ter²¹⁰⁹ (2:1303)

Ḳazā okı senüñ (10) ḳanuñla yaş olduğı hâlde ya’ nî tîr-i ḳazā-yı İlāhî cigerüñ ḳan iderse de yine ḥadd-i rızādan taşra (11) çıkmayasın. Zîrā belā māḥî-i seyyi’^{atdûr} ve rāfi’-i derecātdur.

Sā’ atî kâfir kuned şiddîḳ-rā

Ya’ nî ḥarekāt u (12) sekenāt ve aḥkām-ı taşarrufāt [SE161b] anuñ dest-i ḳudretindedür. [İÜ137b] Dilerse bir sā’ atde şiddîḳ u yaḳîn (13) şāḥibi olan mü’mini kâfir-i bî-dîn eyler.

Sā’ atî zāhid kuned zındîḳ-rā²¹¹⁰ (2:1307)

İmdi Ḥazret-i Ḥudā fā’ il-i (14) muṭlaḳdur. Kimini şiddîḳ iken zındîḳ ider kimini zındîḳ iken ehl-i imān u şiddîḳ ider. Yuḍıllu (15) men yeşā’^u ve yehdî men yeşā’^u²¹¹¹ ḥükm ü taşarruf anuñdur. Ḥavf u recādan ḥālî olmak (16) cāyiz degüldür. Anuñçün Ḥazret-i Resül buyururlardı: *Allāhumme yā muḳallibe’l-ḳulüb sebbit ḳalbî ‘alā-dīnike*²¹¹². [KA123a]

Z’ānki muḥliş (17) der-ḥaṭer bâşed zi-dām
Tā zi-ḥod ḥālîş ne-gerded ü temām²¹¹³ (2:1308)

*El-muḥlişün ‘alā-ḥaṭarin ‘azîmin*²¹¹⁴ muḳniş-i şayyād (18)

Z’ān şehensāh-ı hümayün na’ l bûd

Ol şehensāh-ı hümayün na’ l-i ferḥunde ki Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-(19)selāmdur ki

²¹⁰⁸ ... olur ki birşeyden hoşlanmazsınız oysa ki o sizin için hayırdır. Ve olur ki birşeyi seversiniz, oysa o sizin için bir şerdir... (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 216).

²¹⁰⁹ Oku öp senin kanınla kanlanmış ıslak oku ve padişaha götür.

(11) Sā’ atî...(13) bî-dîn eyler: - SE.

²¹¹⁰ Bir anda çok sadı kişiyi kâfir eder; bir anda zahidi zındık yapar.

²¹¹¹ O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nahl: 93).

²¹¹² Ey kalpleri çeviren Allahım, benim kalbimi dinin üzere sabit kıl. (Tirmizî, Kader: 7).

²¹¹³ Çünkü ihlaslı kişi kendini bütünüyle temizleyemedikçe tuzak tehlikesindedir.

²¹¹⁴ Temiz yürekli insanlar da büyük tehlike üzerindedirler. (Yılmaz, 550).

Ki serāser tūr-ı sīnā la‘l būd²¹¹⁵ (2:1324)

*Fe-lemmā tecellā Rabbuhū li‘l-cebeli ce‘alehū dekkar*²¹¹⁶ maẓmūnınca Tūr-ı [KB171b] (1) Sīnā serāser maẓhar-ı nūr-ı tecellī oldı. Pes buña sebeb Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām oldı. (2)

Şıbgatu’llāh hest humm-i reng-i hū²¹¹⁷ (2:1341a)

Be-ḥükm *Şıbgata’llāhi ve men aḥsenu mina’llāh*²¹¹⁸. (3) *Şıbgata’llāhi* ey şabeğana’llāhu şıbgaten ve hiye fiṭratu’lleti feṭara’n-nāse ‘aleyhā fe-innehā (4) ḥilyetu’l-insāni kemā enne’s-şıbgate ḥilyetu’l-maşbuğı ev hedānā hidāyeten ve erşedenā bi-ḥucetin ev ṭahhera kulūbenā (5) bi’l-īmāni taṭbiraten ve semmāhu şıbgaten li-ennahu ṣahera eşeruhu ‘aleyhim zuhūra’s-şıbgı ‘ale’l-maşbuğı ve tedāḥale (6) fi-kulūbihim tedāḥule’s-şıbgı’s-şevbe ev li’l-muşākaleti fe-inne’n-naşāra kānū yağmisüne evlādehum (7) fī-mā’in aşfer yusemmunehu el-ma‘būdiyye ve yeḳülüne ve huve taṭhirun lehum ve bihi tuḥiḳḳu naşran niyyetuhum ve naşabehā (8) ‘alā-ennahu maşdarun mu‘ekkedun li-ḳavlihi amennā ve ḳile ‘ale’l-iğrā’i ve ḳile ‘ale’l-bedeli min-milleti İbrahime ya‘nī (9) şıbgatu’llāh şıbgatu [SE162a] demek olur, murād şol fiṭratdur ki ḥalḳ anuñ üzerine ḥalḳ olınmışdur. Zīrā insānuñ (10) zīneti odur. Maşbuğun zīneti şıbgā olduğı gibi. Ev hedānā hidāyeten ve erşedenā bi-ḥucetin (11) ev ṭahhera kulūbenā bi’l-īmāni taṭhīraten ve bu ma‘āniyye şıbgā tesmiye eylemek maşbuğ üzerine şıbgā (12) zāhir olduğı gibi bunlarun dağı üzerlerinde ol ma‘āniyyetun āşarı zuhūr eyledükden (13) ötüridür ve maşbuğa şıbgāñ tedāḥili gibi bunlarun kulūbına tedāḥil itdükden ötüridür (14) yāḥud şıbgā tesmiyesi meşākele için ola. Zīrā enşarı evlādan bir şarı şuya daldurup (15) ol şuya āb-ı ma‘būdiyye dirlerdi. Ol şuya batmayınca ḥaḳıḳat üzre Naşrānī olmaz ve zāhir (16) ü bāṭınumuz [İÜ138a] pāk olmaz dirlerdi. Ve şıbgaten *ḳulū amennā*’nın maşdar-ı mü‘ekkididür, menşūbdur, (17) *ve men aḥsenu mina’llāhi şıbgaten* lā-sibgate aḥsenu min-sibgatihī ya‘nī şıbgā yöninden Allāh’dan (18) aḥsen kimdür? *Ve naḥnu lehu ‘ābidūne*²¹¹⁹ ta‘rīzun lehum ey lā-nuşriku ke-şirkikum ve huve

²¹¹⁵ Sina dağının baştan başa yakut olması nalı büyük padişahlar padişahındandı.

²¹¹⁶ Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 143).

(1) ‘aleyhi’s-selām oldı... Şıbgatullāh: ‘aleyhi’s-selām oldı. Çün kıyāmet kühhā-rā ber kened / ve tekunu’l-cibalu ke’l-‘ihni’l-menfuşi (Kıyamet dağları kopardığında/Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.) maẓmūnınca tağları yirinden koparır. Her bedī kīn ḥüsn dīd u muḥsin est (Bu güzelliğı gören her kötü iyilik yapar.) Her bir yaramaz şey ki dili nerm pāre kıla. Tā anda nūr-ı İlāhī eş ide ol eyüdür anuñçündür ki pertev-i māh ḳalb ve ḳalbi āyine-i cemāl-i şāh eyler. Nitekim buyurur: *El-iḥsānu en ta‘buda’llāhe ke-enneke terāhu ve in lem tekun terahu fe-innehu yerāke* ve bedī ki sebeb-i müşāhede-i Ḥazret-i Ḥudā ola, kendüyi huẓūr-i Ḥazret-i Ḥudā’da zann ide. Ve ‘amel-i şālihi ihlāsla ide. Öyle kimse merd-i muḥliş ve maḥsendür. Şıbgatullāh SE.

²¹¹⁷ Hakk’ın renk küpü Allah’ın boyasıdır...

²¹¹⁸ “Biz, Allah’ın boyasıyla boyanmışız. Boyası Allah’inkinden daha güzel olan kimdir?” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 138).

²¹¹⁹ “Biz ona ibadet edenleriz” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 138).

‘aṭfun ‘alā-amennā (19) ve zālike yaḳteẓi duḡūle ḳavlihī ṣībḡa fī-mef’ ūli ḳulū ya‘ nī bu ḳavli i müşrikine ta‘ rīzdūr [KB172a] (1) ya‘ nī biz aña ‘ibādet idicilerüz, sizün gibi şirk itmezüz demek olur. Ve bu ma‘ṭūfdur *amennā* üzerine (2) ve bu ‘aṭf iḳtizā ider ki ṣībḡatu’llāh *ḳulū* nuñ mef’ ūlidür. Taḳdīr-i kelām *ḳulū āmennā bi’llāhi ve şabbegānā*²¹²⁰ (3) ṣībḡaten demek olur. Ma‘ nā-yı beyt, ṣībḡatu’llāhdur. Hū renginün küpi ya‘ nī hüviyyet-i zāta vāşıl (4) olmakda bir gūne yek-renklik vardur ki aña reng-i bī-rengī dirler ki beyshā ya‘ nī alacalar anda yek-renk (5) olurlar. Pes ol renkle boyanmaḡa ṣībḡatu’llāh. [KA123b]

Z’āb her ālūde kū pinhān şeved
El-ḡayā’u yemne‘u’l-īmān buved²¹²¹ (2:1360) (6)

Nitekim emr-i dünyāda *el-ḡayā’u yemne‘u’r-rızḳa*²¹²² dimişlerdür ya‘ nī bir kimse kesb-i māl ve ṭaleb-i rızḳ-ı ḫelāl itmege şerm (7) itse utansa ol kimse taḡşīl-i māl idemez didükleri gibi. Ke-zālik merd-i fāsıḳ fışḳ u fücūr ile meşhūr (8) ola. Şoḡbet-i ehlu’llāha varmaḡa şerm eyleye. Ḥidmet-i mürşid-i kāmile ne yüz ile varalum diye. (9) Anuñ ḡaḳḳında *el-ḡayā’u yemne‘u’l-īmān* olur.

Baḡr-ı ten ber-baḡr-ı dil ber-hem zenān
Der-miyān şān berzeḡum lā-yebḡiyān²¹²³ (2:1363) (10)

*Merace’l-baḡrayni yelteḡiyān beynehumā berzeḡun lā-yebḡiyān*²¹²⁴ birbirinden mümtāzdurlar. Deryā-yı Fārs ve Deryā-yı Rūm (11) gibi ki birbiriyle imtizāc itmezler.

ĀMEDEN-İ DŪSTĀN BE-BĪMĀRĪSTĀN BE-CĪHET PORSEŞ-İ ḤAZRET-İ (12)
ZŪ’N-NŪN-İ MIŞRĪ ḲUDDĪSE SIRRAHU²¹²⁵

İsmi Şevbān bin İbrāhīm ve künyeti Ebū’l-Feyz’dür ve laḡabı Zŷ’n-nŷn’dur. (13)
Hicret-i nebeviyyenün iki yüz kırḳ beşinci senesinde dār-ı dünyādan sarāy-ı āḡirete intikāl eylediler.

Īn ḡenīn (14) Zŷ’n-nŷn-ı Mışrī-rā fütād
K’ender ū şŷr ū cŷnŷn-i nev-bezād²¹²⁶ (2:1378)

²¹²⁰ Allah’a iman ettik ve o bizi boyasıyla boyadı.

(5) - : dirler SE.

²¹²¹ Bulaşmış kişi sudan sakınırsa, “Hayautanma imanı engeller” sözü olur.

²¹²² Haya/utanmak rızka mânî olur.

(7) - : kimse SE.

²¹²³ Beden denizi gönöl denizine çarpar; aralarında “Bir engel var karışmazlar.”

²¹²⁴ (Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar, (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. (Kur’ân-ı Kerīm, Rahmân: 19, 20).

²¹²⁵ DOSTLARININ, ZÜNNÜN-İ MISRÎ’NİN -ALLAH’IN RAHMETİ ÜZERİNE OLSUN- HATIRINI SORMAK İÇİN HASTANEYE GELMELERİ

²¹²⁶ Böylesi Zünnun-ı Mısri’nin başına geldi; onda yeni bir taşkınlık ve delilik meydana geldi.

Buncılayın cünün ki ‘ağldan yegrekdür. Zü’n-nün (15) Hâzretlerine vâki‘ oldı.

Gerçi z’in reh teng mî-âyend ‘âm
Nîst imkân ü keşiden in ligâm²¹²⁷ (2:1383)

Bu (16) maḥaldeki sūriş-i tuğyân-ı ‘ışkdur. Likâm çekmege imkân yoḡdur.

Āftāb-ı ḡîş-rā zerre nümūd
Endek (17) endek rüy-ı ḡod-rā ber-güşūd²¹²⁸ (2:1388)

Hikāyet, cümle kerāmetinden biri budur ki Hâzret-i Zu’n-nün-ı Mısrî sefineye (18) binüp bir cemā‘atle deryā seferin itmiş idi. İttifāk ol gemi içinde olan bâzırgānlardan birinüñ (19) bir gevheri zāyi‘ [İÜ138b] oldı. Birbiri mābeyninde teftiş idüp gevheri bulamadılar. İttifāk [KB172b] (1) idüp bu dervişi daḡı aramak gerekdür diyüp Zü’n-nün-ı Mısrî Hâzretlerine “Gevher sende olmak (2) ihtimāli vardır.” diyüp aramak kaşd itdiler. Hâzret-i Zü’n-nün Cenāb-ı Hâzret-i Ḥudā’ya teveccüh idüp (3) dudak debretti. Derḡāl deryā içinde nice biñ māhî baş çıkardı. Her birinüñ ağızında gevher-i (4) zî-kıymet-i Zü’n-nün ol gevherlerden birin alup ol ḡāceye virdi. Ehl-i keştî anı görüp (5) feryād idüp ayağına düşüp ‘özürler dilediler. Andan soñra laḡabı Zü’n-nün ḡaldı. (6)

Çun sefihān rāst in kār u kiyā
Lāzım āmed yaḡtulüne’l-enbiyā²¹²⁹ (2:1391)

Sūre-i Bakara’da olan (7) āyet-i [SE163a] kerīmeye işāret buyururlar: *Żuribet ‘aleyhimu’z-zilletu ve’l-meskenetu ve bā’ü bi-ḡaḡabin mīna’llāhi zālike bi-ennehum kānū yekfurüne bi-āyāti’llāhi ve yaḡtulüne’n-nebiyyīne bi-ḡayri’l-Ḥaḡḡı zālike bi-mā ‘aşav ve kānū ya’tedüne*²¹³⁰ bi-sebebi kufrihim bi’l-āyāti ve ḡatlihımu’l-enbiyā’e ya’nî işāretdür sâbıḡda zıkr olınan şeye ki Haḡ Te’ālā (11) ya’nî āyātu’llāhı inkār itdükleri sebebdendür ve enbiyāyı ḡatl itdükleri sebebdendür (12) ya’nî [KA124a] bunlaruñ üzerine zille vü miskine ḡarb olunup ve bunlar ḡaḡabu’llāha rücū‘ (13) idüp ve ḡaḡaba müstevcib olduklarına sebep āyātu’llāha küfr idüp ve enbiyāyı (14) ḡatl itdükleridür, *zālike* ey el-kufr ve’l-ḡatl. *Bi-mā ‘aşav ve kānū ya’tedüne*. Bi-sebebi (15) ‘isyānihim ve i’tidā’ihim ḡudūda’llāhi fe-inne’l-işrāra ‘ale’l-ḡaḡā’iri yefḡi ile’l-kebā’iri (16) ve’l-istimrar ‘aleyhā yu’eddi ile’l-kufri ya’nî bunlaruñ āyātu’llāhı inkār idüp enbiyāyı ḡatl itdüklerine (17) sebep Allāh’a ‘aşı olduklarıdır

²¹²⁷ Halk bu yoldan sıkıntı duysa da, bu dizgini geri çekmenin imkanı yoktur.

²¹²⁸ Bir güneş kendini zerre gösterdi ve yavaş yavaş kendi yüzünü açtı.

(3) dudak: tuḡaḡ, SE; ḡudaḡ İÜ, KA.

²¹²⁹ Bu saltanat ahmakların olunca, “Peygamberleri öldürüyorlar” gerekli olur.

²¹³⁰ Zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların, Allah’ın ayetlerini inkar ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 61)

ve hudūdu'llāhdan tecāvüz itdükleridür. Zîrâ şağâyir üzerine (18) muşırr olmak kebâyiri mu'iddidür ve kebâyir üzerine müstermarr olmak küfri mu'iddidür. Ma'nā-yı (19) beyt, Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki dünyānuñ hükūmeti ve kār u bārı sefihān u münkirān [KB173a] (1) elinde olıcağ lazum gelür ki enbiyā vü evliyâyı katl ideler ve fuğarā vü ehl-i sülūkı ezā vü istihzā (2) ideler.

Enbiyā-rā gufte qavm-i rāh gum

Aşhāb-ı dālāl

Ez-sefet innā teṭeyyernā bekum²¹³¹ (2:1392)

Nitekim Hāzret-i Hūdā (3) Yasin'de buyurur: *Ḳālū innā teṭayyernā bi-kum le in lem tentehū le nercumennekum*²¹³² Ey teşā'u menābekum zālīke (4) li'stiğrābihim ma'dde'ūhū ve'stiğbāhihim lehū ve teneffurihim 'anhu ya'nī küffār-ı Enṭākiyye peygamberlerine (5) didiler ki ol peygamberūñ birisi Şem'ün Şafā idi ki Hāzret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmuñ (6) ḥalīfesi idi, ikisi ḥavāriyyūndan idi. Birine Yahyā ve birine [IÜ139a] Tūmān dirlerdi. Çün bu (7) 'azizler gelüp Enṭākiyye qavmin da'vete iştiğāl eylediler. Ol qavm bed-baht-ı enbiyānuñ da'vetlerin (8) istiğrāb u istiğbāh itdüklerinden ve anlaruñ da'vetlerinden [SE163b] ziyāde teneffürlerinden didiler ki (9) biz sizūñ gelmeñüzi fāl-i bed tutduğ ya'nī sizūñ gelmeñüz bize şūm oldu. Sizūñ sebebüñüzle bu (10) diyārdan emṭār u bereket ve eşmār u eşcār munḳaṭı' olup ḳaḥṭ u ğilā zāhir oldu, didiler. *Le in (11) lem tentehū le nercumennekum*²¹³³ Ey le in lem terci'ū 'an-mekāletikum hāzihi le-naḳtulennekum bi'l-ḥicāratı ya'nī eger bu (12) maḳālūñüzden rücū' itmezseñüz sizi seng-sār iderüz, didiler, *Ve le yemessennekum minnā 'azābun elīm*²¹³⁴ ve daḥı (13) elbette size bizden 'azāb-ı elīm yitişür didiler, *ḳālū ṭā'irukum me'akum*²¹³⁵ sebebi şevmikum (14) me'akum ve huve su'u 'aḳidetikum ve a'mālikum ve enbiyā 'aleyhi's-selām daḥı ol qavm-i şūma didiler, (15) "Ey qavm-i bed-baht şe'ametūñüz sizūñle biledür ya'nī şe'ametūñüz 'aḳāyid-i fāsidenñüz (16) ve a'māl-i bāṭıneñüzdür." didiler.

Cehl-i tersā bīn āmān engiḥte

Z'ān Hūdāvendī ki geşt āviḥte²¹³⁶ (2:1393) (17)

²¹³¹ Yolunu kaybetmiş bir kavim peygamberlere ahmaklığından "Biz sizinle uğursuzlandık" dedi.

²¹³² Dediler ki "Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız." (Kur'ân-ı Kerîm, Yasin: 18)

²¹³³ "Eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız." (Kur'ân-ı Kerîm, Yasin: 18).

²¹³⁴ "Ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur." (Kur'ân-ı Kerîm, Yasin: 18).

²¹³⁵ "Uğursuzluğunuz kendinizdendir" (Kur'ân-ı Kerîm, Yasin: 18).

²¹³⁶ Hristiyan'ın cahilliğine bak, asılmış ilaha sığınmış.

Tersānuñ cehlini gör ki imān kıparmıřlardur ol Hūdāvend'den ki řalb olınmıřdur, diyü i' tıķād (18) iderler ammā Hāzret-i Hūdā sūre-i Nisā'da buyurur: *Ve mā kıatelehu ve mā řalebūhu ve lākin řubbihe* (19) *lehūm*²¹³⁷ [KA124b] ya' nī kıatl eylediler ve řalb eylediler anı lākin teřbīh vāķi' oldı bunlar iķün ' İsā [KB173b] (1) ile maķtūl mābeyninde. *Ruviye enne rahķan mine'l-Yehūdī sebbuhu ve ummehu fe-de'ā 'aleyhim (2) fe-meseķahumu'llāhu kıradeten ve ķanāzira fe'cteme'āti'l-Yehūdu 'alā-katlihi fe-aķberahu'llāhu bi-ennehu rafe'ahu (3) ile's-semā'i fe-ķāle li-ařķabihi eyyukum yerķā en yulķā 'aleyhi řibhi fe-yuķtel ve yuřleb ve yedķule'l-cennete (4) fe-ķāme minhum fe-elķa'llāhu 'aleyhi řibhehu fe-ķatle ve řulibe ve ķīle deķale řayķānūs el-Yehūdī beyten (5) ķāne huve fihi fe-lem yecidhu ve elķa'llāhu 'aleyhi řibhehu fe-lemmā ķarace řunne ennehu 'İsā fe-uķize ve řulibe (6) ve emřālu zālīke mine'l-ķavāriķi'lleti lā-tuste'bedu fi-zemani'n-nubuvveti* ya' nī řöyle rivāyet iderler ki (8) ķavm-i Yehūd'dan bir ğürūh Hāzret-i ' İsā 'aleyhi's-selāma daķı vālidesine sebb eylediler. Hāzret-i (9) ' İsā anlara bed-du'ā eyledi. Allāh Te'ālā anları meřķ eyledi. Hıncır u maymūn [SE164a] řüretine ğirdiler. (10) Kıavm-i Yehūd bu ķālī ğöriccek cem' oldılar. Hāzret-i ' İsā'yı kıatl eylemek ķařd eylediler. Allāh Te'ālā (11) ' İsā'ya āsmāna ref' ideceğin [İÜ139b] ķaber virdi. ' İsā ařķābına ķiķāb idüp didi ki ķanğıñuz (12) rāzı olur benüm řibķümde ve řeklümde olup ve řalb olınup cennete (13) ğire, didi. Bir kimse ayağ üzre ķalkup Allāh Te'ālā anı ' İsā řekline kıoyup ' İsā'yı ref' eyledi. (14) Anı kıutup řalb eylediler. Bir rivāyet daķı řöyledür ki bir kimse var idi. ' İsā ile olurdı. (15) Mūnāfıķ idi. ğizlū dīn kıutardı. Yehūdilerūñ hücümından ķaber alduğı ğibi ķalkup řařra (16) kııķdı ki, ' İsā bunda ğelūñ, kıutuñ, dimek istedi. Allāh Te'ālā anı ' İsā řekline kıodı. (17) Kıavm-i Yehūdī anı ' İsā zann idüp kıutup řalb eylediler. Bir rivāyet daķı řöyledür ki řayķānūs (18) Yehūdī dirlerdi Yehūdilerūñ bir büyükleri var idi. ' İsā'yı cüst ü cū iķün ol eve (19) ğirüp baķdı, ' İsā'yı buldı. Allāh Te'ālā anı ' İsā řekline kıodı. řařra kııķdı, anı ' İsā diyü [KB174a] (1) kıutup řalb eylediler. Kıaķī Beyzāvī rahķetu'llāh buyurur ki "Bunuñ ğibiler ķavāriķ-ı 'ādedendür. Nübüvvet (2) zamānında vāķi' olsa ba'īd değöldür. İstib'ād olınmaz." diyü buyurur.

Çun be-ķavl-i ūst mařlūb-i cehūd (3)

Çünki Tersā'nuñ ķavli ile Hāzret-i ' İsā mařlūb-ı Yehūd olıķaķ

Pes mer ū-rā emn k'ey ķāhed nemūd²¹³⁸ (2:1394) (4)

²¹³⁷ Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle ğibi ğösterildi. (Kur'ân-ı Kerīm, Nisā: 157).

²¹³⁸ Çünkü onun sözüne ğöre Yahudi onu asmış, o zaman onu nasıl koruyabilir?

Pes imdi aña emn göstermege kâdir olmaz ya‘ nî Hâzret-i ‘İsâ hakkında Tersâ hakkında emîn olmamış (5) olurlar ya‘ nî anuñ maşlûb u maqtûl olduğına rızâ virmek ve bu i‘ tikkâda olmak (6) hıyânetdendir.

Çun dil-i ân şâh zî-şân hûn buved
‘İşmeti u entefihim çun buved²¹³⁹ (2:1395)

Sûre-i En‘âm’da olan (7) âyet-i kerîmeye işaretdür: *Ve iz kâlû Allâhumme in kâne hâzâ huve’l-ḥaḳḳa min-‘indike fe-emtîr ‘aleynâ* (8) *ḥicâraten mine’s-semâ’i ev i’tinâ bi-‘azâbin elimîr*²¹⁴⁰. Ruviye ennehû lemmâ kâle en-Naşr bin el-Hâriş in hâzâ illâ (9) esâtîru’l-evvelîn kâle lehû en-nebiyyu ‘aleyhi’s-selâm veyleke innahû kelâmu’llâhi fe-kâle zâlike ve’l-ma‘na in kâne’l-Ḳur‘ânü (10) ḥaḳḳan munezzelen fe-emtîrî’l-ḥicârate ‘aleynâ ‘ukûbeten ‘alâ-inkârihî ve i’tinâ bi-‘azâbin elimîr sivâhu ya‘ nî şöyle (11) rivâyet olındı ki vaḳtâ ki Naşr bin el-Hâriş, Ḳur‘ân hakkında *in hâzâ illâ esâtîru’l-evvelîn* (12) didi ya‘ nî bu Ḳur‘ân didigüñ degüldür, illâ şol şeylerdür ki bizden evvel gelenler yazmışlar, kışsa (13) idüp söylemişler idi. Şimdi sen ol ḳudemâdan ḳalan eski hikâyeleri Ḳur‘ân’dur, dirsın, (14) didükde Hâzret-i Peygamber buyurdılar ki “Vây saña! Taḥḳîḳan ol senüñ inkâr itdügüñ (15) kelâm-ı Allâh, didi. Naşr bin el-Hâriş bu kelâm-ı dürer-bârı Hâzret-i Sultân-ı Enbiyâ’dan istimâ‘ eyledükde (16) didi ki *Allâhumme in kâne hâzâ huve’l-ḥaḳḳa min-‘indike fe-emtîr ‘aleynâ ḥicâraten mine’s-semâ’i ev i’tinâ* (17) *bi-‘azâbin elimîr* [İÜ140a] ya‘ nî “Ey bizüm Perverdigârumuz! Eger bu Ḳur‘ân gerçek ise senüñ ḳatuñdan nâzil (18) olmuş ise pes bizüm üzerümüzde taş yağdur semâdan ve daḥı bize andan ğayrı ‘azâb-i elim getür tâ ki (19) Ḳurân’a inkâr itdügümüzüñ cezâsın bulmuş olavüz, didiler. Murâdları inkâra mübâlağa itmek [KB174b] (1) idi ya‘ nî Allâh cānibinden degüldür, Muḥammed’üñ kendü sözidür, didiler. *Huve ḳavlu en-Naşr b. el-Hâriş* (2) *ve isnâduhu ile’l-cemî‘ el-isnâdu mâ fe‘alehu ra‘isu’l-ḳavmi ileyhim fe-innehu kâne kâḏihim* (3) ya‘ nî ol ḳavl Naşır bin Hâriş’üñdür. Cemî‘-i küffâra isnâd eylemek bir ḳavmüñ re‘îsinüñ (4) işledüğü ḳavme isnâd eylemek ḳabîlindendir. Zîrâ Naşır bin Hâriş küffâruñ ḳadıısı idi. (5) Ol sebebdan anuñ sözini cemî‘ sine isnâd eyledi. *Ve mâ ḳâna’llâhu li-yu‘azzibehum ve ente* (6) *fihim ve mâ ḳâna’llâhu mu‘azzibehum ve hum yestağfirüne*²¹⁴¹. Beyânun li-mâ kâne’l-mücib li-imhâlihâ (7) ve’t-teveḳḳuf fî-icâbetihi du‘â’ihim ve’l-lâmu li’t-te’kîd en-nefy ya‘ nî beyândur anlaruñ mühletine sebep (8) olan şey ve du‘âları icâbetde tevfiḳ eyledüğünüñ sebebi ya‘ nî bu du‘â

²¹³⁹ O padişahın gönlü onlardan kanlanınca, “Sen onların içinde oldukça” koruması nasıl olur?

²¹⁴⁰ Hani onlar, “Ey Allah’ım, eğer şu (Kur’an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir” demişlerdi. (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 32).

²¹⁴¹ Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir. (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 33).

eyledükleri (9) sa‘âtde başlarına taş yağmadığına sebep Hâzret-i Peyğamber anlarıñ mâbeyninde olduğudur (10) ya‘nî Allâh Te‘âlâ bunlara elbette ‘azâb ider olmadı. Lâ-m-ı te‘kîd nefy içündür, *ve ente fihim* hâlbuki sen (11) anlarıñ aralarındasın. Zîrâ bu kavmüñ mâbeynlerinde Hâk Te‘âlâ’nun Resûli mevcûd iken ol kavme (12) ‘azâb nâzil olmak ‘âdetu’llâhdan hâricdür, *ve mâ kâna’llâhu mu‘azzibehum ve hum yestağfirüne* (13) ve’l-murâdu bi’stigfârihim [SE165a] immâ istigfârü men bağiye fihim mine’l-mu‘minîne ev farağahu ‘aâ- ma‘nâ (14) levi’steğferu lem yu‘azzebu ya‘nî istigfârdan murâd yâ mâbeynlerinden bâkî kalan (15) mü‘minlerüñ istigfârı ola veyâhud farz itmiş ola. Şol ma‘nâ üzerine ki eger istigfâr (16) itseler mu‘azzeb olmazlar idi, demek ola, *Ve mâ kâne Rabbuke li-yuhlike’l-kurâ bi-zulmin ve ehluhâ* (17) *muşlihüne*²¹⁴² gibidür. Ma‘nâ-yı beyt, çünkü Hâzret-i Resûlu’llâh’uñ yüregi ol kâfirlerüñ semtinden (18) kan ola. İşmet *ve ente fihim* mazmûnı nice mutaşavver olur ya‘nî hük-m-i münkir elinde (19) olıcağ evliyâ’u’llâha cefâ yetişmekden hâlî olmaz. Zîrâ ‘avâm körlerdür. Ve bu sultanlar [KB175a] (1) ise bî-nişândur. Ol sebebdendür ki Mûsâ Fir‘avn’dan ve ‘İsâ Yehûdilerden ve Hâzret-i Muhammed (2) Muştafâ müşriklerden ve evliyâ münkirlerden cefâ çekegelmişlerdür.

Lâ-cerem z’în gürg Ya‘kûb-ı hâlim
Dâşt (3) ber-Yûsuf hemîşe havf ü bîm²¹⁴³ (2:1400)

*Ve ehâfu en ye’kulehu’z-zî’bu*²¹⁴⁴ hükmince Yûsuf’uñ üzerine dâyim (4) havf u bîm tutardı.

Rahm kerd in gürg v’ez ‘özü-i lebiğ

Bu hâsed gürgi Hâzret-i Yûsuf’a (5) rahm eyledi ve gelüp Hâzret-i Ya‘kûb’a cerab zebânlık ile [KA125b] ‘özü eyleyüp didi ki (6)

Âmede k’innâ zehebnâ nastabığ²¹⁴⁵ (2:1402)

Nitekim süre-i Yûsuf’da buyurur *Qālū yâ ebānā innā zehebnā* (7) *nestebiķu veteraknā yūsufe* ‘inde metā’inā fe ekelehu’z-zî’bu²¹⁴⁶. Hâzret-i Yûsuf (8) ‘aleyhi’s-selâmuñ hikâyesi meşhûrdur ki vaķtâ ki hîle ile qardaşları Yûsuf’ı (9) Ya‘kûb’dan cüdâ düşürüp kuyuya

(7) yanî... yestağfirüne: - İÜ.

²¹⁴² Rabbin, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helâk etmez. (Kur’ân-ı Kerîm, Hud: 117).

²¹⁴³ Şüphesiz sabırlı Yakub’un, bu kurttan dolayı daima Yûsuf için korku ve endişesi vardı.

²¹⁴⁴ “Onu kurt yer diye korkuyorum.” (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf: 13).

²¹⁴⁵ Bu kurt acıdı. Kardeşleri özürle gelip zekice dediler “Biz yarışmak için gittik.”

²¹⁴⁶ Ey babamız! Biz yarışa girmiştik, Yûsuf’u da eşyamızın yanına bırakmıştık (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş. (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf: 17).

bırakdılar. Aḥṣām zamānında babalarına ağlaşıarak (10) geldiler. *Ruviye ennehu lemmā semi‘a bukāhum fezi‘a ve ḳāle mā lekum ya buneyye ve eyne Yūsuf*²¹⁴⁷ *Ḳālū yā ebānā innā zehebnā* (11) *nestebiḳu*. Bi-tesabuḳın fi‘l-‘aduvvi evi‘r-ramyi ve yeşteriku el-ifti‘ālu ve‘t-tefā‘ulu ke‘l-intiṣāl (12) [İÜ140b] ve‘t-tenāşul ya‘nī didiler ey bizüm babamuz. Taḥḳıkan biz zāhib olduḳ ‘adüvvde ve ramī de ya‘nī (13) segirdişmekde ve oḳ atışmaḳda birbirümüze tesābuḳ eyledigümüz ḥalde. *Ve tereknā Yūsufe* (14) ‘*inde metā‘inā fe-ekelehuz-zi‘bu*²¹⁴⁸ ve Yūsuf‘ı ḳoduḳ esbābumuz yanında. Pes anı ḳurd yidi, (15) didiler. İmdi Ḥazret-i Mevlānā ehl-i ḥasedi ḳurda teşbih eyleyüp buyururlar ki bu ḥased (16) ḳurdı saña zaḥm urur. Ve şoñunda cürub zebānlıḡla ‘özü eyler. [SE165b] Ol ‘özü ile kendüyi (17) toḡrı çıkarup seni ināndurmaḳ ister. Nitekim iḥvān Yūsuf‘a eylediler idi. Lākin ‘özrleri (18) ‘inda‘llāh ve ‘inde‘n-nās maḳbūl degüldür. Ḥazret-i Mevlānā ehl-i ḥasedi bu vechle zıkr eylemeden (19) murād ḥasedden ḥazer eyleñ ve ḥased ehli olmaḳdan iḥtirāz eyleñ dimekdür. [KB175b] (1)

FEHM KERDEN-İ MÜRİDÂN ḤAZRET-İ ZÜ‘N-NÜN ḲUDDİSE SIRRAHU DİVĀNE NE-ŞUDEST²¹⁴⁹

Ki be-bendidem ḳavī (2) v‘ez sāz gāv²¹⁵⁰ (2:1428a)

Ki beni muḥkem bend idüñ daḡı gāvüñ a‘zāsından bir pāre ile uruñ, ḍarb eyleñ. (3) Daḡı ḥikmetin su‘āl eylemeñ ancılayın ki bīmāristānda (4) dīvāneleri ḳırbācla laḡt-ı gāvla

Tā zi-zaḡm-i laḡt yābem men ḡayāt

Tā ki gāvüñ (5) ‘üzvundan bir pārenüñ zaḡmı ile ben ḡayāt bulam.

Çun ḳatīl ez-gāv-i Mūsā ey şeḳāt²¹⁵¹ (2:1429)

Ol āyet-i kerīmeye (6) işāret buyururlar ki sūre-i Baḳara‘dadur: *Ve iz-ḳateltum nefsen fe‘ddāra ‘tum fihā va‘llāhu muḡricun mā kuntum* (7) *tektumūne fe-ḳulnā-ḡribūhu bi-ba‘ḡihā ke-zālike yuḡyi‘llāhu‘l-mevtā ve yurīkum āyātihī le‘allekum* (8) *ta‘ḳilūr*²¹⁵². *Ve iz-ḳateltum*

(7) Ḳālū...geldiler: - İÜ, KA.

²¹⁴⁷ Rivayet olundu ki onların ağlamalarını duyduğunda korkuya düştü ve “neyiniz var oğullarım ve Yûsuf nerede?” dedi.

²¹⁴⁸ Yûsuf‘u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş. (Kur‘ân-ı Kerîm, Yûsuf: 17).

(19) ḥased ehli: ehl-i ḥased SE.

²¹⁴⁹ MÜRİTLERİN, ZÜNNÜN‘UN DİVANE OLMADIĞINI, KASITLI YAPTIĞINI ANLAMALARI

²¹⁵⁰ “Beni bağlayın, inek kuyruḡuyla...”

²¹⁵¹ Böylece Musa‘nın ineḡiyle dirilen öldürölmüş kişi gibi kamçının yarasıyla hayat bulayım. Ey güvenilir kişiler!

²¹⁵² Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı. “Sığırın bir parçası ile öldürölene vurun” dedik. (Denileni yaptılar ve ölü

nefsen hıttābun li-cem‘ li-vucūdi‘l-ḳatli minhum ya‘ nī hıttāb ḳavm-i Yehūdudur ki Ḥazret-i (9) Peyğamber ile mu‘ āşırdurlar. Egerçi ḳatlı bunların eslāfından şādır olmuştur. Lākin ḥāzırları (10) eslāf maḳāmına koyup hıttāb eyledi ḳatlı bunlardan vücūda geldiği için, *ve iz-ḳateltum* (11) menşūbdur ezker fi‘li ile ya‘ nī zıkr eyleñ şol zamānı ki bir nefsi ḳatlı eyledüñüz, *fe‘ddāra ‘tum fihā* (12) ey iḥteşamtum fi-şe‘nihā izi‘l-muteḥāşimāni yedfe‘u ba‘duhum ba‘dan ya‘ nī ol nefsün şānında biri (13) birüñüzle ḥuşūmet eyledüñüz. Ev tedāfe‘tum bi-en ṭaraḥa ḳatlehā kullun ‘an-nefsihi ilā şāḥibihi (14) yāḥud tedāfi‘ eyledüñüz anıñ ḳatlıni her birüñüz nefsüñüzden āḥire ṭarḥ itmekle. Aşluḥū tedāra‘tum (15) fe-udğimeti‘t-tā‘u fi‘d-dāli ve‘ctulibet lehā hemzetu‘l-vaşlı²¹⁵³. *Ve‘ddāra ‘tum* aşlında *tedāra ‘tum* tedāfi‘ (16) ma‘nāsına tādāle ḳalb olunup dal dal içinde idğām olındı. Ba‘dehu ibtidā bi’s-sükūn (17) müte‘azzir olmağla [KA126a] evveline hemze-i vaşlı irād olındı, *va‘llāhu muḥricun mā kuntum tektumūne* ve Allāh Te‘ālā (18) iḥrāc idicidür ol nesneyi ki siz anı ketm eyledüñüz. [İÜ141a] Bunun ḥikāyesi şöyledür ki benī (19) İsrāyil’de bir māl-dār pīr var idi. ‘Āmil bin Şerāḥil dirlerdi ‘ammzādelerinden ḡayrı vārişi [KB176a] (1) yoğ idi ve anlar faḳīr kimseler idi. [SE166a] Bu pīr anlara mālından ḥiç bir nesne virmez idi. Ol sebebdan (2) öldüğün isterler idi tā ki māl kendüler ḳala. Eceli ile ölineceye dek şabr itmeyüp ḥile ile (3) anı şahrāya çıkarup ḳatlı eylediler. İki ḳaryenüñ mābeynine bırağup diyet taleb eylediler. (4) Ḥazret-i Mūsā’ya gelüp şikāyet eylediler. Ḥazret-i Mūsā emr eyledi. Ol ḳaryelerüñ ahālisin cem‘ (5) idüp teftiş eylediler. Anlar vuḳū‘ı üzre ḥaberimüz yoḡdur diyü yemīn eylediler. Ḥazret-i Mūsā (6) bunlara şer‘ mūcibince diyet ḥükm eyledi. Virmege rızā gösterdükden soñra didiler (7) “Yā Mūsā, Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ resūlisin. Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a münācāt eyle ve ricā eyle ki bu ādemüñ ḳātili (8) her kim ise izḥār eylesin” didiler. Ḥazret-i Mūsā’ya maḥall-i münācātda Ḥaḳ Te‘ālā vahy eyledi ki (9) bir baḳara zibḥ eylesünler daḡı cemī‘-i şerā’iṭi mükemmel-i Ḥaḳ buyurduğı nişānları yirinde kāmīl (10) bir baḳara buldılar. Anı zibḥ eylediler, *fe ḳulna ‘ḡribūhu*²¹⁵⁴ ‘atfun ‘alā-ed-dāra ‘tum ve mā beynehumā i‘tirāḡun (11) ve‘ḡ-ḡamiru li’n-nefsi ve‘t-tezkīri ‘alā-te‘vīli’s-şāḡşi evi‘l-ḳātili. ‘Atıfdur *iddāra ‘tum* üzre mābeynlerinde (12) olanlar mu‘terizedürler. *İḡribūhu* de ki zāmīr-i nefis ‘āyeddür. Tezkīr ile zıkr eylemek şāḡşıyla (13) veyā ḳatīl ile te‘vīl eylemek üzredür ya‘ nī pes biz didük

dirildi.) İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşüncesini diye mucizelerini de size böyle gösterir. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 72-73).

²¹⁵³ Ayette (*fe‘ddāra ‘tum* şeklinde gelen çekimli fiilin aslı *tedāra ‘tum* şeklindedir (yani fiil tefaul babındandır). (fiilin başında yer alan) te harfi, (fiilin ikinci harfi olan) dal harfine idğām edilmiştir ve (bu harfin yanına) vasil hemzesi getirilmiştir.

(19) pīr - : pīr kimse SE, KA.

(1) ḥiç - : ḥiç bir nesne SE, KA.

²¹⁵⁴ “Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun” dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşüncesini diye mucizelerini de size böyle gösterir. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 73).

ol maqtûli ɖarb eyleñ, (14) *bi-ba‘dihā* ey ba‘ ɖa ve kîle bi-aşğarihā ve kîle bi-lisāniha ve kîle bi-fahzihā (15) ya‘ nî ol baqaranuñ bir pâresiyle ɖarb eyleñ didük. Pâreden murād baqaranuñ kuyruğıdur, dimişler (16) ve lisānidur ve sağ uyluğıdur dimişler. Ve kulağıdur dimişler. Kanķısı ile olursa (17) olsun çün ol maqtûli ɖarb eylediler hayāt bulup kâtilinden haber virdi,ü *ke-zālike* (18) *yuhyi’llāhu’l-mevtā* yedullu ‘alā-mā huzife ve huve fe-ɖarabuhu fe-yahyā ve’l-ḥiṭābu me‘ a men ḥaɖara hayate’l-katili (19) ev nuzûli’l-āyeti ya‘ nî bu lafz delālet ider hızf olınan şey’uñ üzerine ki fe-ɖarabuhu fe-yahyādur [KB176b] (1) ya‘ nî gāv-uñ bir pâresi ile maqtûli ɖarb eylediler, hayāt buldı. Ḥiṭāb kâtiluñ hayātı zamānında (2) ḥāzır olanlaradur yāḥud bu āyet-i kerīme nāzil olduğı vaķt ḥāzır olanlaradur ya‘ nî Allāh Te‘ālā (3) bu maqtûli ihyā eyledügi gibi ğayrı mevtāyı daḥı ihyā ider, ey ba‘ s [SE166b] u ḥaşra [İÜ141b] münkir olanlar, (4) *ve yurikum āyātihi* delā’ilun ‘alā-kemāli kudratihi ya‘ nî size gösterür kemāl-i kudreti üzerine delillerini, (5) *le‘allekum ta‘kılüne* li-key yekmule ‘aqlukum ve te‘allemū enne men ḥadira ‘alā-ihyā’i nefsin ḥadira (6) ‘alā-ihyā’i’l-enfus ya‘ nî tā ki ‘aqluñuz kāmīl ola ve bilesiz ki taḥķiķan nefsi vāḥidūñ ihyāsına (7) ḳādir olan Allāh cemī‘-i nüfusuñ ihyāsına ḳādirdür pes anuñ kudretin bildükden soñra ḥaşre (8) inkāruñuz zāyil ola. [KA126b] Ehl-i taḥķiķ āfākda olan kışşanuñ enfesde mişālin taṭbīķ (9) iderler. Ve bu maḥalde mürdeden murād ḳalb ve baqaradan murād nefsdür. Her kim ḳalbin ihyā itmek isterse (10) baqara-i nefsin tiğ-i riyāzetle zibḥ eylesün. Görsün Allāh Te‘ālā’nuñ āyātını ki mürdeleri nice ihyā (11) idermiş. Zü’n-nün-ı Mısrī ḥikāyetinde Ḥazret-i Mevlānā’nuñ *uḳtulūnī yā siḳāt*²¹⁵⁵ (12) buyurdıkları bu ma‘nāya işaretdür ve Ḥazret-i Resūlu’llāh’uñ şallāhī ‘aleyhi ve sellem (13) *mūtū ḳable en temūtū*²¹⁵⁶ buyurdıkları daḥı bu ma‘nāyı müş‘irdür. Sāv şāfi.

Çunki (14) mürde kereded in cism-i girān
Zinde gerded hestī-i esrār-dān²¹⁵⁷ (2:1434)

Ya‘ nî gāv-i nefsi helāk olmayınca cān-ı esrārdān (15) hayāt bulmaz. İmdi *mūtū ḳable en temūtū*²¹⁵⁸ maẓmūnınca ölmezden öñdin ölüp esrārdān (16) olan varlığı zinde itmege sa‘y eyleyesin. Rīv firifte

Vā nemāyed ḥūniyān-ı dīv-rā
Vā nemāyed (17) dām-ı ḥud‘ a rīv-rā²¹⁵⁹ (2:1436)

(15) ol: - İÜ.

²¹⁵⁵ Ey güvenilir kişiler beni öldürün.

²¹⁵⁶ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

²¹⁵⁷ Bu ağır beden öldürölünce sırları bilen varlık dirilir.

²¹⁵⁸ Ölmeden önce ölünüz. (Yılmaz, 550).

²¹⁵⁹ Şeytan gibi katilleri gösterir, hile ve düzeni gösterir.

Dām-ı hüd'a ve mekr-i nefis gāvli gerü göstere ki nice kerre anı helāl eyleyüp (18)
‘azāb-ı āhirete giriftār itmişdür.

RÜCÜ‘ BE-HİKĀYET-İ HAZRET-İ ZÜ’N-NÜN KUDDİSE SIRRAHU²¹⁶⁰

Düst (19) hem-çün zer belā çun âteş est
Zerr-i hālîş der-dil-i âteş h̄aş est²¹⁶¹ (2:1453)

Dost zerr-i şāfî gibidür belā âteşine düşdükçe [KB177a] (1) surh-rū vü laṭîf olur.
Anuñçündür ki buyurur *izā-eḥabba’llāhu ‘abden ibtelāhu*²¹⁶². Hazret-i Mevlānā (2)
ḳuddisa’llāhu sırrahu’l-‘azîz Hazret-i Zü’n-nün yüzinden da‘vā-yı muḥabbet idüp (3)
‘āşîkân-ı Hudā’dan geçinen kimselere ta‘lîm idüp buyururlar ki dostlîğın şartı dostuñ (4)
belāsına şabr itmekdür. **Beyt:**

[fā‘ilātün/mefā‘ilün/fā‘lün]
Düst hemān beh ki belākeş buved
‘Üd hemān beh ki der-âteş buved²¹⁶³

Hükemā (5) buyurmuşlar ki muḥabbet dört kısmdur. Biri ārāyla ‘avret arasında ki aña
şuhūt dirler ve biri (6) vālideyn ile evlād mābeynindedür ki aña şefḳat dirler ve biri yārān
mābeyninde tuz itmek (7) yiyüp düstluk eylemekdür ki aña [SE167a] ülfet dirler ve biri daḥı
Hazret-i Hudā ile ḳul mābeyninde (8) olan muḥabbetdür ki aña muḥabbet dirler. Ğavl ğazab.

Bendeğān-ı h̄aş ‘allāmü’l-guyüb
Der-cihān-ı (9) cān cevāsîsü’l-ḳulüb²¹⁶⁴ (2:1470)

Ya‘nî anlar cān [İÜ142a] ‘āleminde ḳalbleriñ cāsūslarıdır. Lākin anları bu ḥalk-ı (10)
cihān bilmezler. Nitekim buyurur: *Evliyā’i taḥte ḳibābi lā-ya‘rifuhum ğayr*²¹⁶⁵.

Çe ‘aceb ger ser zi-bed pinhān kunī (11)
İn ‘acîb ki ser zi-ḥod pinhān kunī²¹⁶⁶ (2:1492)

Ya‘nî maḳbûl u mu‘teber budur ki ‘amelüñ görmiyessin belki ḥāṭıruña getürmiyesin.
(12) Kendüñden bile maḥfî tutasın.

²¹⁶⁰ ZÜNNÜN’UN -ALLAH ONA RAHMET ETSİN- HİKAYESİNE DÖNÜŞ

²¹⁶¹ Dost altın gibidir, bela da ateş gibi. Halis altın ateşin ortasında hoştur.

²¹⁶² Allah bir kulu severse, ona dert verir ve onu dener. (Yılmaz, 338).

²¹⁶³ Belaya sabreden dost iyidir. Ateşte olan düşman iyidir. (Divan-ı Şems, Gazeliyat, 994 gazel)
(<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh994/>).

(4) Hükemā: - SE.

²¹⁶⁴ Gaybları bilen has kulları, can dünyasında kalplerin casuslarıdır.

²¹⁶⁵ Veli kullarım benim kubbelerim altındadır, onları benden başkası bilmez.

²¹⁶⁶ Sırrın, kötü kişiden saklanmasına şaşılmaz. Sırrı kendinden gizlemene şaşılır.

ZĀHİR ŞUDEN-İ FAẒL U ZİREGİ-Yİ LOḲMĀN (13) PİŞ-İ İMTİHĀN
KUNENDEGĀN

*Mā el-ḥayātu illā fi'l-mevt*²¹⁶⁷. (14)

Ez-muḥabbet mürde zinde mī-şevēd
Ez-muḥabbet şāh bende mī-şevēd²¹⁶⁸ (2:1523)

Gāh olur ki muḥabbet sebebi ile nice (15) şāhlar şāhlığın terk idüp kulluḡa sa'y ider. Nitekim Ḥazret-i İbrāhīm [KA127a] Edhem eyledi tāc (16) u taḥtı hevā-yı 'ıṣṣ ile berbād eyledi. Ve Ḥazret-i Ḥudā bir kimseyi sevse anı ālāyış-i dūnyādan (17) pāk idüp cezbe-i muḥabbeti ile kendü cānibine çeker. Bu ma'nā-yı mü'eyyeddür. Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyā (18) bürhān-ı etḳiyā Muḥammed Muştāfā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemuñ bu ḥadīş-i şerīfi ki buyurur: (19) *İzā-eḥabba'llāhu'l-mu'mine ḥamāhu mine'd-dunyā nazran lehu ve şefeḳaten 'aleyhi kemā yaḥmi'l-meriḍa ehluhu mine't-ta'ām*²¹⁶⁹.

İn muḥabbet [KB177b] (1) hem netice-y dāniş est
Key gezāfe ber çenīn taḥtī niş est²¹⁷⁰ (2:1524)

Kaçan bir buncılayın taḥt üzerine otururken gezāfene (2) ya'nī böyle mertebe-i 'āliyyeye kaçan yetişebilür, mādāmki cenāb-ı Ḥaḳḳ'a āşinālığı ve muḥabbeti olmaya, (3) aña bu teḳarrübi ḥāşıl itmemiş ola. Zīrā her kimüñ ki 'ilmi Ḥaḳ Te'ālā'nuñ 'azm-i şānına ve zāt-ı münezzehe (4) ziyāde ola ol kimsenüñ ḥavfı ve muḥabbeti cümleden ziyāde olur. Nitekim buyurur *ene* (5) *a'lemukum bi'llāhi ve aḥşakum*²¹⁷¹ ve yine buyurur *lev ta'lemün mā a'lemu le-bekeytum keşīran ve le-ḍaḥiktum ḳalīlen*²¹⁷². (6) Her kimüñ ki Ḥaḳ Te'ālā'ya 'ilmi ziyādedür ve anuñ muḥabbetin ihtiyār idüp dūnyā muḥabbetin terk ider. (7)

Çunki mel'ün ḥānd nāḳış-rā resül
Būd der-te'vīl-i noḳşān-ı 'uḳūl²¹⁷³ (2:1528)

Bu ḥadīş-i şerīfüñ te'vīl yöninden (8) ma'nāsı 'aḳlı nāḳış olandır. Zīrā beden-i noḳşān-ıñ tekmili maḥāldür. Ḳāle 'aleyhi's-selām *kulli nāḳış mel'ūr*²¹⁷⁴.

Z'ānki nāḳış (9) ten buved merḥūm-ı raḥm

²¹⁶⁷ Hayat ancak ölümdedir. (ölümdeki dışında hayat yoktur)

²¹⁶⁸ Sevgiyle ölü dirilir; sevgiyle padişah köle yapılır.

(15) İbrāhīm - : İbrāhīm Edhem SE, İÜ, KA.

²¹⁶⁹ Allah (bir) mümini severse, onu gözettiğinden ve ona şefkatinden dolayı onu dünyadan korur, tıpkı ailesinin hastayı yemekten sakındığı gibi.

²¹⁷⁰ Bu sevgi de bilgi sonucudur. Böyle bir tahta yersizce kim oturabilir?

²¹⁷¹ Ben sizin Allah'ı en iyi bileniniz ve ondan en çok korkanınızım. (Yılmaz, 123).

²¹⁷² Şayet benim bildiklerimi bilseydiniz çok ağlar, az gülerdiniz. (Tirmizi, Zühd: 9/2313).

²¹⁷³ Peygamberin eksik olan için lanetli demesi, yorum olarak akılların eksikliğidir.

²¹⁷⁴ Her noksan lanetlenmiştir.

Nîst ber-merhûm lâyıḳ la‘n u zaḥm²¹⁷⁵ (2:1529)

Pes merhûma mel‘ûn demek lâyıḳ degüldür. Zîrâ Resûl-i (10) Hudâ Muḥammed Muştafâ buyurur: *Zehâbu’l-başari mağfiratu’z-zunûbi ve zehâbu’s-semi‘ mağfiratun ve mâ naḳaşa* (11) *mine’l-cesed*²¹⁷⁶. [SE167b]

Z’ânki tekmîl ḥiredhâ dūr nîst
Lîk tekmîl-i beden maḳdûr nîst²¹⁷⁷ (2:1531)

Bir kimse ki taḥşîl-i (12) ‘ilm ü edeb ve ‘aḳl u ḥired mümkün iken itmeyüp ‘ömrini hevâ vü hevesde geçüre müsteḥaḳḳ-ı la‘net olur, [Ü142b] (13) kendüye zulm itmiş olur. Aña bir ‘ulemâ buyurmışlar: *Kefâ bi’l-mer’i işmen en yuḍayyi‘a mâ bihi mine’l-ḳuvvet*²¹⁷⁸.

Behr-i nokşân-ı (14) beden âmed ferec
Der-nebî ki mâ ‘ale’l-a‘mâ ḥarec²¹⁷⁹ (2:1533)

Leyse ‘ale’l-a‘mâ ḥaracun ve lâ-‘ale’l-a‘raci ḥaracun (15) ve lâ-‘ale’l-marîdî ḥaracun²¹⁸⁰ ya‘nî a‘mâ üzerine teklîf ü zaḥmet yokdur (16) ve daḥı saḳaṭ olanların üzerine ḥarac yokdur ve daḥı marîz olanların üzerine ḥarac yokdur. Zîrâ bunlar şâḥib-i ‘özlere dūr.

Nûrhâ-yı çarḥ bi-b’rîde (17) pey est
Ân çü lâ-şarkî vü lâ-ğarbî key est²¹⁸¹ (2:1536)

Ya‘nî çarḥın nûrları nâḳış u ebterdür. Ol çarḥ nûrî lâ-şarkî (18) vü lâ-ğarbî olan nûr-ı bâḳî gibi kaçan olur ya‘nî zâhir nûrî Ḥaḳ nûrî gibi bâḳî vü sermedî olamaz. (19) Kaçan olabilir işaretdür sûre-i Nûr’da âyet-i Nûr’a: *Allâhu nûru’s-semâvâti ve’l-arḍ*²¹⁸² [KA127b] *en-nûr fî’l-aşli* [KB178a] (1) *keyfiyyetun tudrikuha’l-başiratu evvelen ve bi-vâsiṭatihâ sâ’iru’l-mubaşşarâti ke’l-keyfiyyeti’l-fâ’idati* (2) *mine’n-neyyirayni ‘ale’l-ecriami’l-keşîfi el-muḥâzîyeti lehuma ve huve bi-hâze’l-ma‘nâ yaşîḥḥu iṭlaḳahu ‘ala’llâhi te‘âlâ illâ* (3) *bi-taḳdîri muḍâfîn ke-ḳavlike zîde kerâmun bi-ma‘nâ zû keremin ev ‘alâ-tecevvuzin immâ bi-ma‘nâ munevviru’s-semavâti ve’l-arḍi* (4) *ve ḳad ḳuri‘e bihi fe-innehu te‘âlâ nevverahâ bi’l-kevâkibi ve mâ yefîḍu ‘anhâ mine’l-envâri bi’l-melâ’iketi* (5) *ve’l-enbiyâ’i ev mudebbiruhâ min-ḳavlihim li’r-ra’isi’l-fâ’iki fi’t-tedbîri nuru’l-ḳavmi li-ennehum yehtedûne* (6) *fî’l-umûri ev mücîduhâ fe-inne’n-nûra zâhirun bi-zâtihi muḫhirun li-ğayrihi ve aşlu’z-zuhûri*

²¹⁷⁵ Çünkü bedebi eksik olana merhamet duyulur; acınılana, lanet ve darbe yaraşmaz.

²¹⁷⁶ Görme duyusunu kaybetmek günahlara mağfirettir. İştme duyusunu kaybetmek (de) mağfirettir ve bedenden eksilenler de.

²¹⁷⁷ Çünkü akılların olgunlaştırılması, uzak değildir; ancak eksik bedeni tamamlamak mümkün değildir.

²¹⁷⁸ Kendindeki gücünü zayıf etmesi bir kişiye günah olarak yeter.

²¹⁷⁹ Beden noksanlığı için Kur’an’da ferahlık geldi: “Köre günah yoktur.”

²¹⁸⁰ Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. (Kur’an-ı Kerîm, Nur: 61).

²¹⁸¹ Semadaki ışıkların izi yoktur. O ışıklar, doğusu ve batısı olmayan gibi nasıl olur?

²¹⁸² Allah göklerin ve yerin nurudur. (Kur’an-ı Kerîm, Nur: 35).

huve'l-vucūdu kemā (7) enne'l-hafā huve'l-'ademu va'llāhu subḥānehu mevcūdun bi-zatihi mūcidun li-mā 'adāhu ya' nī nūr aşlında bir keyfiyyetdür ki (8) kuvvet-i bâşıra anı idrāk ider. Evvelā andan şoñra anuñ vâsıtasıyla sayır mübaşşırâtı idrāk (9) ider şems ile. Qamerden fāyiz olan keyfiyyet gibi. Ecrām-ı keşife üzerine ki anlaruñ mecāz'idür (10) ve nūr bu ma' nā üzre olıcaq Allāh Te'ālā Hāzretine nūr ıtlāķı şaḥiḥ olmaz illā muzāf taqdīr itmekle. (11) Zeyd-i kerem didigūñ gibi ki zū-kerem ma' nāsınadur *Allāhu zū nūru's-semāvātī ve'l-arḍī* demek olur. (12) Yāḥud *munevviru's-semāvātī ve'l-arḍī* ma' nāsına ola ki kıra'atdur. [SE168a] Böyle okunmuşdur. Zīrā (13) Allāh Te'ālā semāvātı ve arzı munevver eyledi kevākib ile ve munevver şeyler ile yā melāyike ile ve enbiyā (14) 'aleyhi's-selāmuñ vücūd-ı pūr-nūrlarına yāḥud *mudebbiru's-semāvātī ve'l-arḍī*²¹⁸³ demek ola. Zīrā (15) 'Arab'uñ kavllerindendür ki tedbīrde fāyik olan reyis içün nūru'l-ķavm dirler. Zīrā umūrda (16) ol [İÜ143b] reyisūñ tedbīr ile muhtedī olurlar yāḥud *mūcidu's-semāvātī ve'l-arḍī*²¹⁸⁴ demek ola. Zīrā nūr (17) kendü zātıyla zāhir ü māsivāsını maẓhardur. Zuhūruñ aşlı vücūd-ı ḥafānuñ aşlı 'adem olduğı (18) gibi ve Allāhu Te'ālā kendü zātıyla mevcūd ve mā' adāsını mūciddür, ḥalk idicidür. *Meşelu nūrihi* (19) *şifati nūrihi'l-'acibeti's-şān* ya' nī Allāh'uñ nūrınuñ şıfat-ı 'acibü's-şānı [KB178b] (1) *ke-mişkātın ke-şifati mişkātın ve hiye el-kuvvetu'l-ğayru'n-nāfīze* ya' nī mişkāt şıfatı gibidür. Mişkāt dīvārda (2) olan tākīye ve pencereye dirler ki ota tarafına menfezi olmaya, *fiḥā mişbāḥun* sirācun (3) daḥmun şākībun ya' nī ol mişkātūñ içinde bir çerāğ ola ki zaḥīm ü pūr-şafā ola, *el-mişbāḥu* (4) *fi-zucācetın* fi-ķandilin mine'z-zucāceti ya' nī ol mişbāḥ-ı zücāceden bir ķandil içinde ola, (5) *ez-zucācetu ke-ennehā kevkebun durriyyun* muḍī'un muteleli'un ke'z-zehrati fi-şafā'ihi ya' nī ol zücāce *ke enne* (6) *kevkebun durri* ve müşterī gibi maẓī-i mütela'la'dur. Ziyāde şaflığından ve kevākibūñ pūr-nūr (7) olanlarına kevākib-i dūrri dirler, *yūķadu min-şeceratin mubāraketin zeytūnetin* ey ibtidā'en yūķadu'l-mişbāḥu (8) [KA128a] min-şecerati'z-zeytūni'l-mutekāşiri nefuhu ya' nī ibtidā-yı iķād-ı mişbāḥ şol şecere-i zeytūndan ki (9) keşiretü'l-münāfi'dür. Zeytūnet şecereden bedeldür. Şānını tefḥīmdür, *lā-şarķıyyetin ve lā-ğarbiyyetin* yeķa'u's-şemsu 'aleyhā (10) hīnen dūne hīnin bel bi-ḥayşu yeķa'u 'aleyhā ṭüle'n-nehāri ke'lleti yekūnu 'alā-ķalletin ev şaḥrā'in vāsi'atin (11) ev lā-şābitetun fi-şarķi'l-ma'mūrati ve ġarbihā bel fi-vasaṭihā ve huve's-şāmu ya' nī ol şecere-i mübāreke (12) ne şarķa mensūb yirde ve ne ġarba mensūb yirdedür ki şems, ekābir-i vaķtde tōķınup bir vaķtde tōķınmaya. Belki şöyle yirdedür ki şems (13) anuñ üzerine şabāḥdan aḥşāma dek vāķi' olur. Qalle-i cebel (14) üzerinde olan şecere gibi veyāḥud bir şaḥrāda vāķi' olmuş şecere gibi yāḥud ma' mūre-i ref'-i meskūnuñ (15)

²¹⁸³ Gökleri ve yeri düzenleyen.

²¹⁸⁴ Gökleri ve yeri icat eden.

cānib-i şarkıyyesinde yāḥud ğarbiyyesinde bitmiş degüldür. Belki [SE168b] vasaṭında bitmişdür ki arz-ı şāmdur, (16) bundan murād nūr-ı İlähî'dür. Zīrā Ḥazret-i Mevlānā'nuñ işāreti anı iktizā ider. Ba'zılar andan murād ḥaḳīḳat-i (17) Muḥammedîdür, dimişler. Bu taḳdīrce yine nūr-ı İlähî olur ğayrı degüldür, *yekādu zeytuhā yuḍi'ü ve lev lem temseshu* (18) *nārun* ey yekādu yuḍi'ü bi-nefsihi min-ġayri nārin li-telelu'ihî ve farṭi beyḍihî ya'nî ḳarīb olduğı ol (19) şecerenuñ zeyti zīyā vire, kendü kendüden nār tıtmaksuz şa'sa'a vü şafāsından [KB179a] (1) ve zīyāde beyāzlığından *nūrun* 'alā *nūrin* nurun muteḍā'afun [İÜ143b] fe-inne nūra'l-miṣbāhi zāde fī-inārati (2) şafā'i'z-zeyti ve zehrati'l-ḳandīli ve ḍabṭi'l-miṣkāti li-eṣi'atihi ya'nî nūr-ı mezkūr mütezā'ifdür maṣbāḥ (3) nūri şafā vü ināresinden şafā-yı zeytle zīyāde olup ve ḳandilūñ dıraḥşān olması (4) ve miṣkātüñ şa'sa'a-i maṣbāḥı zabt eylemesi ḳat ḳat olup nūr 'alā-nur oldı. Ev temṣilun (5) li-mā nevvera'llāhu bihi ḳalbe'l-mu'mini mine'l-me'ārifi ve'l-ulūmi bi-nūri'l-miṣkāti'l-munbeṣṣi fihā min-miṣbāḥihā (6) ve yu'eyyiduhu ḳirā'atu Ubey meşelu nūri'l-mu'min²¹⁸⁵ ev temṣilu mā meneḥa'llāhu 'ibādehu mine'l-ḳuvā ed-dirāketi'l-ḥamsi'l-muterattibeti'lleti (7) yenūtu bihā el-me'āşu ve'l-me'ādu ve hiye'l-ḥassāsetu'lleti tudriku'l-meḥsūsāti bi'l-ḥavāssi'l-ḥamsi (8) ve'l-ḥayāliyyeti'lleti yahfezu şūvera tilke'l-maḥsūsāti li-tu'arriḍaha 'ale'l-ḳuvveti'l-'aḳliyyeti metā şā'et ve'l-'ilmiyyeti'lleti (9) tudriku'l-ḥaḳā'ika'l-kulliyyete ve'l-mutefekkirati ve hiye'lleti tu'ellifu'l-ma'ḳulāt li-nestentice minhā 'ilme mā lem (10) yu'lem ve'l-ḳuvvetu'l-ḳudsiyyetu'lleti tenceli fihā levāiḥu'l-ġaybi ve esrāru'l-melekuti'l-muḥtaşşati bi'l-enbiyā'i (11) ve'l-evliyā'i'l-mu'ayyeneti bi-ḳavlihi te'ālā ve lākin ce'alnāhu nūran yehdī bihi men neşā'u min-'ibādina bi'l-eşyā'i (12) ḥamsetu'l-mezkūrati fī'l-āyeti ve hiye el-miṣkāṭ ve'z-zucāce ve'l-miṣbāḥ ve's-şecera ve'z-zeyt fe-inne'l-ḥassasete (13) ke'l-miṣkāti li-enne maḥallehā ke'l-kivā ve vechehā ile'z-zāhiri lā-yudraku mā verā'ehā ve iḍa'etuhā bi'l-ma'ḳulāti (14) lā-bi'z-zāti ve'l-ḥayāliyyeti ke'z-zucāceti fī-ḳabūli'l-mudrakāt mine'l-cevānibi ve ḍabṭuhā [KA128b]ile'l-envāri'l-'aḳliyyeti (15) ve ināratuhā bi-mā yeştemilu 'aleyhā mine'l-ma'ḳulāti ve'l-'āḳileti ke'l-miṣbāḥi li-iḍa'etihā (16) bi'l-idrākati'l-kulliyyeti ve'l-me'ārifi'l-İlahiyyeti ve'l-mutefekkirati ke's-şecerati'l-mubāraketi li-te'eddiyetihā ilā-şemerātin lā-nihāyete lehā (17) ez-Zeytunetu es-şemeratu bi'z-zeyti'llezī huve maddetu'l-miṣbāḥi'lleti tekunu lā-şerḳiyyeten ve lā-ġarbiyyeten [SE169b] li-tecerrudihā (18) 'ani'l-levāḥiḳi'l-hissiyyeti ev li-vuḳū'ihā beyne's-şuveri ve'l-me'āni muteşarrifeten fī'l-ḳabīleyni munteffeten (19) mine'l-cānibeyni ve'l-ḳuvvetu'l-ḳudsiyyetu

²¹⁸⁵ Ya da Allah'ın, marifetten ve kandilin lambasından yayılmış olan nurunun bilgisinden müminin kalbini nurlandırdığı şeyin temsilidir ki Ubey'in "müminlerin nurunun meseli" şeklinde okuması da bunu desteklemektedir.

ke'z-zeyti fe-innehā li-şafā' ihā ve şiddeti zekā' ihā yekādu yuđi' u [KB180a] (1) bi'l-me' ārifī min-ğayri tefekkurin ve lā-talimin²¹⁸⁶ ev temşilun li'l-ķuvveti'l-‘ aķliyyeti fī-merātibihā bi-zālike fe-innehā bid'e emrihā hāliyetun (2) ‘ ani'l-ma' lūmi muste' iddetun li-ķavlihā ke'l-miškāti şumme yenteķişı bi'l-‘ ulūmi'd-đarūriyyeti yetevessaťu (3) ihsāsu'l-cuz' iyyāti bi-ħayşu yetemekkenu min-taħşili'n-nażariyyāti fe-taşıru ke'z-zucāceti muteleli' eten fī-nefsihā ķābiletin (4) li'l-envāri ve zālike't-temekkuni in kāne tefekkurān ve'ctihāden fe-ke'ş-şecerati'z-zeytūneti ve in kāne bi'l-ħadesi (5) fe-ke'z-zeyti ve in kāne bi-ķuvvetin ķudsiyyetin [İÜ144a] fe-ke'llezī yekādu zeytuhā yuđi' u li-ennehā tekādu tukellimu ve lev lem (6) yetteşil bi-meleki'l-vaħyi ve'l-ilhāmi'llezī mişlu'n-nāri min-ħayşu inne'l-‘ uķūle yeşteğılu ‘ anhā şumme (7) izā-aşalet leha'l-‘ ulūmu bi-ħayşu yetemekkenu mini'stiħđārihā metā şā'et kāne ke'l-mişbāhi fe-izā (8) istaħđarahā kāne nūran ‘ alā-nūrin²¹⁸⁷ Ma' nā-yı beyt çarħuñ nūrları biri de peydür ya' nī şoñsuzdur, ibdā vü bāķi (9) degüldür.

Ān çü lā-şarkī vü lā-ğarbī key est

Ān ya' nī çarħ nūri, key çü lā-şarkī vü lā-ğarbīst, dimekdür ya' nī (10) çarħ nūri kaçān lā-şarkī vü lā-ğarbī olan nūr gibidür, degüldür. İmdi ol lā-şarkī vü lā-ğarbī olan nūra (11) tālib ol ki nūr-ı İlāhī ve nūr-ı hidāyetdür.

Berķ-rā çun yaħťefu'l ebşār dān

²¹⁸⁶ Ya da Allah'ın kullarına bahşettiğı, yaşam ve geçimin kendisine bağlandığı düzenli beş idrak eden kuvvenin temsilidir. Ki bunlar beş duyu ile hissedilen şeylerin idrak eden hissi yapılarıdır. (bir diğeri yönden) dilediğı zaman akli kuvvelere arz etmek için bu mahsusatın suretlerini ezberleyen hayale dayalı yapılarıdır. (bir başka yönden) külli ve tefekküre dayalı hakikatleri idrak eden ilmi yapılarıdır. Ayrıca bunlar akılla bilinen makulata, bilinmeyen şeylerin ilmini onlardan çıkarabilmemiz için bir araya getiren (yapılarıdır). “*fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eristireceğimiz bir nur yaptık*”(*Kur'ân-ı Kerim, Şura: 52, Şura: 5*) ayetiyle belirli peygamberlere ve velilere has kılınan gaybın leyhalarının ve melekut (aleminin) sırlarının kendisinde tecelli ettiği kutsal kuvvedir. Ayette zikrolunan beş şeyle ki bunlar kandil, cam, lamba, ağaç ve yağdır. Zira duylar kandil gibidir. Çünkü onun yeri (duvardaki) delik gibidir ve yüzü görünene dönük olup onun ardında olan şey idrak edilemez. Onun akılla bilinen şeylerle aydınlatması zatı itibariyle değildir. Hayali yanı çeşitli yönlerden idrak edilen şeyleri kabul etmesi, akli nurlara yönelik olarak bunları tutması, akılla bilinen şeylerden içerisinde bulunanları aydınlatması itibariyle cam gibidir. Akla dönük yanı külli idrak ve İlahi marifetle aydınlatması yönünden lamba gibidir. Tefekküre dönük yanı, nihayetsiz meyvelere ulaştırması bakımından mübarek ağaç gibidir. Zeytune, yağ ile elde edilen meyvedir ki o, lambanın, akli gerekliliklerden yoksun olması ya da suret ve mana arasında yer alması sebebiyle ne doğuya ne de batıya ait olan maddesidir. Her iki tarafta da tasarruf edebilir ve her iki yönden de faydalanabilir. Kutsi kuvve yönü ise yağ gibidir. Zira o saflığı ve tertemiz olması bakımından neredeyse düşünmeden ve öğretim olmaksızın marifetle etrafını aydınlatır.

²¹⁸⁷ Ya da mertebeleri çerçevesinde akli kuvvenin bir temsilidir. Zira o, başlangıcında bilinen şeylerden hâli olması bakımından “kandil gibidir” lafzına uygundur. Sonra zarûri ilimlerle örölür, cüz'i bilgilerin hissedilmesiyle desteklenir de nazari bilgilerin ortaya çıkmasını mümkün kılar. Böylece kendisi olmakla parlayan, ışığı geçirmeye elverişli olan cam gibi olur. Bu mümkün kılış tefekkür ve içtihatla olmuşsa bu durumda o zeytin ağacı gibidir. Sezgi ve ferasetle olmuşsa bu durumda yağ gibidir. Kutsi bir kuvve ilayse “onun yağı neredeyse aydınlatacak” ifadesindeki gibidir. Çünkü o neredeyse konuşturulur, vahiy ve ilham meleşiyile bağlantı kurmasa da ki o aklın kendisiyle meşgul olmaması yönünden ateşi temsil eder. Sonra şayet, her istediğinde geri çağırması (hatıra gelmesi) mümkün hale gelecek şekilde ilimler hasıl olursa bu durumda o lamba gibidir. Onu hatırına getirdiğinde ise nur üstüne nurdur.

Berķūn (12) hūyı göz nūrını kapmaqdur. Şöyle bil, ya' nî māl u manşib ve metā'-ı dünyānuñ hāşiyeti budur ki bâtın (13) gözinüñ nūrın zāyil eyler. Hāķāyık görmekten mahrūm eyler. Nitekim Hāzret-i Cenāb-ı 'İzzet sūre-i Bakara'nuñ (14) evāyilinde buyurdı: *Yekādu'l-berķu*²¹⁸⁹ karīb olur ki şa' şa'a-i (15) berķ zāyil-i bî-direng, *yaḥṭafu ebşārehum* Bunlaruñ nūr-ı başiretlerin sür'atle aḥz ide. El-ḥaṭfu el-aḥzu (16) bi-sur'atin²¹⁹⁰ kapmak ma'āsına *kullema eḏā'e lehum meşev fihi ve izā-azleme* 'aleyhim kāmū istinafun (17) şālišun ke-ennehu kīle mā yef' alūne fî-tāratey hufūfi'l-berķi ve ḥufyetihi fe-'ucibe bi-zālike ve eḏā'e (18) imma mute'addin ve'l-mef'ūlu maḥzūf bi-ma' nā nūrun lehum memşā eḥazuhu ev lazimun bi-ma' nā kullema leme'a lehum meşev (19) fî-maṭraḥi nūrihi ve ke-zālike azleme fe-innehu cā'e mute'addiyen ve lāzimen min-ẓulmi'l-leyli ya' nî bu cümle müste'ānife-i şālišdür [KB180a] (1) ve su'al-i muḳaddere cevābdur, *ke enne* dinildi ki berķuñ lem'ānı vaḳtinde ve ḥafî olması vaḳtinde (2) [KA129a] bunlar ne [SE169b] 'amel iderler. Cevāb buyurur ki kaçan bunlar içün rüşenlik olsa yā maṭraḥ nūr-ı (3) zāhir olsa yürürler. Her kaçan ğam u ẓulm olup berķuñ nūrı bunlardan maḥfî olsa tūrurlar. (4) Mekānlarında müteḥayyirîn oldukları ḥâlde eḏā'e müte'addidür. Eger müte'addi (5) olursa mef'ūli maḥzūf olur. *kullema nevvera'l-berķu lehum memşā eḥazuhu*²¹⁹¹ ma' nāsına olur. (6) Eger lāzım olursa *kullema leme'a lehum meşev fî-maṭraḥi nūrih*²¹⁹² demek olur ve *azleme*²¹⁹³ daḥı ancılayındur. (7) Ẓulm leyldendür. Müte'addi vü lāzım olduğı ḥâlde gelmişdür. Pes dünyā nūrı ki (8) māl ü cāh-ı dünyādur. Bātın gözin kör eyler, ḥāķāyık görmege māni' olur. İmdi ey ṭālib, nūr-ı Hāķķ'a (9) ṭālib ol ki lā-şarkî vü lā-ġarbidür ve bâtın gözin açup insāna esrār-ı Subḥāniyye ve ḥāķāyık-ı (10) Rabbāniyye münkeşif ḳalur. İmdi nūr-ı İlāhî ki nūr-ı bâkîdür anı kendüñe yār u nāşır [İÜ144b] bil, (11) mededi andan iste ve anı taḥşil itmek tarīķinde sa'y u gūşış eyle tā ki *yes'ā* (12) *nūruhum beyne eydihim*²¹⁹⁴ maẓmūn-ı şerīfince māşadaḳ düşesin.

'Āķıbet (13) bîn est 'aḳl ez-ḥāşiyet
Nefs bâşed kūv ne-bīned 'āķıbet²¹⁹⁵ (2:1540)

²¹⁸⁸ Şimşegi, gözleri kamaştırıcı özellikte bil; bâkî olan nuru, bütünüyle yardımcı bil.

²¹⁸⁹ Şimşek neredeyse onların gözlerini kamaştırır. Onları her aydınlatmasında onun (ışığında) yürürler. Ve onların üzerine karanlık çökünce de dikilip kalırlar. Ve eğer Allah dileseydi, onların duymalarını da görmelerini de elbet giderirdi. Muhakkak ki Allah, herşeye kadirdir. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 20).

²¹⁹⁰ Hatf kelimesi hızlıca tutmak, almak manasına gelir.

²¹⁹¹ Yürümeleri için şimşek onlara her aydınlattığında, ona uydular.

²¹⁹² Onlar için her parladığında (çaktığında) nurunun yolunda yürüdüler.

²¹⁹³ Karanlık oldu.

²¹⁹⁴ "...Onların nurları önlerinde ve sağlarında koşar..." (Kur'ân-ı Kerîm, Hadid: 12).

²¹⁹⁵ Akıl, özelliğiden dolayı akıbeti görür. Nefs sonu görmez.

Ya‘nī nefsdür ve ehl-i nefsdür ki ‘ākıbet (14) görmez ve ‘ākıbet görmeyenler hakkında Allāh Te‘ālā sūre-i Rūm’da buyurdu: (15) *ya‘lemūne zāhıran mine‘l-hayāti‘d-dunyā ve hum ‘ani‘l-āhıratı hum gāfilūne*²¹⁹⁶.

Z‘ān hemī gerdānedet (16) hālī be-hāl
Zıdd be-zıdd peydā kunān der-intikāl²¹⁹⁷ (2:1544)

Ya‘nī senüñ kalbüñ Allāh Te‘ālā’nuñ kabza-i taşarrufındadır. (17) Seni gāh hayr cānibine ve gāh şer cānibine döndürür. Nitekim Hāzret-i Resūl-i Hūdā buyurur: *İnne kulūbe benī (18) Ādem beyne işbe‘ayni min-eşābi‘i‘r-Raḥmani yuḫallibhā keyfe yeşā‘u*²¹⁹⁸. Pes Allāh Te‘ālā (19) insānı andan ötüri bir hālden bir hāle döndürür ki zātü‘l-yemīn lezzetin ahz eyledükçe zevk [KB180b] (1) ü şevküñi ve recāñı ziyāde idesin.

Tā ki ḫavfet zā‘ed ez-zāte‘ş-şimāl
Lezzet-i zāte‘l-yemīn yuce‘r-ricāl²¹⁹⁹ (2:1545) (2)

Ya‘nī zātü‘l-yemīnün lezzeti erleri ricālandurur. Ya‘nī seni anuñcün bir hālden bir hāle döndürür ki (3) zātü‘l-yemīne döndüğüñ vaqt zātü‘ş-şimālden ḫavf idüp *Allāhumme yā muḫallibe‘l-kulūb sebbit* (4) *kalbi ‘alā-dinike*²²⁰⁰ diyüp tazarru‘ idesin ve zātü‘ş-şimāle döndükçe zātü‘l-yemīn lezzetin [SE170a] recā idesin. (5) Pes bir hāle döndürmekde fāyide oldı ki ḫavfla recā mābeyninde ḫullarını perverde (6) eyler. Zīrā zāte‘l-yemīnden murād ef‘āl-i uḫrevī yā şıfat-ı lutfdur. Ve zātu‘ş-şimālden murād (7) eşğāl-i dünyevī yā şıfat-ı ḫahrdur, dimişler.

Çün Halil ez-āsmān-ı heftumīn
Bi-g‘zered ki (8) lā-uḫıbbu‘l-āfilīn²²⁰¹ (2:1551)

Nitekim Hāzret-i Rabbü‘l-enām sūre-i En‘ām’da ḫaber virdi: *Fe-lemmā cenne ‘aleyhi‘l-leylu* (9) *ra ‘ā kevkeben ḫāle hāzā Rabbī fe-lemmā efele ḫāle lā-uḫıbbu‘l-āfilīne*²²⁰² [KA129b] Ma‘nā-yı beyt, Hāzret-i Mevlānā (10) buyururlar ki sālīk-i kāmīl odur ki dünyā murādlarından her birine vāşıl olsa muḫabbet (11) itmeyüp Hāzret-i Ḥalilu‘llāh gibi lā-

²¹⁹⁶ Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler. (Kur‘ân-ı Kerīm, Rūm: 7).

²¹⁹⁷ Ondan dolayı seni halden hale döndürür; intikal esnasında zıddı, zıddıyla ortaya çıkarır.

²¹⁹⁸ Ademoğullarının kalbi Rahman’ın parmaklarından iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir. (Yılmaz, 296).

²¹⁹⁹ Sende sol yanın korkusu doğsun diye, erler sağ yanın tadını ümit ederler.

²²⁰⁰ Ey kalpleri çeviren Allahım, benim kalbimi dinin üzere sabit kıl. (Tirmizî, Kader: 7).

²²⁰¹ Halil gibi “Batanları sevmem” diyerek yedinci semayı geçer.

²²⁰² Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben böyle batanları sevmem” dedi. (Kur‘ân-ı Kerīm, En‘ām: 76).

uḥibbu 'l-āfilīne diye muḥabbetu'llāha anı şerik itmeye ve halka (12) gibi kapuda bend olup kalmaya ya' nî bir mertebede bağlanup kalmaya, vuşlat-ı kāmīle ye sa' y ide.

TETEMME-İ (13) ḤASED-İ ĀN ḤAŞEM BER-ĠULĀM-I ḤĀŞ-I ŞĀH²²⁰³

Ān dıraḥtî-râ ki telḥ u red buved
V'ân dıraḥtî ki yekeş hefşad buved²²⁰⁴ (2:1556) (14)

Be-mücib-i *meşelu'llezîne yunfiḳûne emvālehum fî-sebîli'llāhi ke-meşeli ḥabbetin enbetet seb'a* (15) *senābile fî-kulli sunbuletin mi'etu ḥabbetin*²²⁰⁵ mazmûnınca ol dıraḥt ki mîve-yi bî-nihāyet (16) vire. Bağbân anı acı vü merdûd olan dıraḥtla perverişde berāber tutmaz.

Şeyḥ kav yenzur (17) bi-nûru'llāh şud
Ez-nihāyet [İÜ145a] v'ez nuḥust āgāh şud²²⁰⁶ (2:1559)

İtteḳu firāsete'l-mu'mini fe-innehu yanzuru (18) *bi-nûri'llāh*²²⁰⁷ hükmince her şeyḥ ki Allāh nûrı ile nazar idici oldu. Umûruñ nihāyetinden bidāyetinden āgāh olur, (19) ṯalib u şādıḳ ve 'aşıḳ-ı muvāfiḳ kimdür ve muḳalled ü leffāf kimdir, [KB181a] (1) ferāset nûrı ile añlar.

Ez-berāy-ı şāh dāmî dūḥtend
Āḥir in tedbîr ez-û âmūḥtend²²⁰⁸ (2:1569)

Tedbîri (2) andan öğrenüp yine ol tedbîr kuvveti ile üstādına mekr ü ḥile eyleyen kimse (3) kendüye ḥasāret ḥāşıl eyler. Nitekim sūre-i Bakara'da buyurur: *Yuḥādî'ûna'llāhe ve'llezîne āmenû* (4) *ve mā yaḥde'ûne illā enfusehum ve mā yeş'urûne*²²⁰⁹.

Pes Ḥudā'î-râ Ḥudā'î şud cezā
Kāse zen kûze (5) be-ḥor inek sezā²²¹⁰ (2:1583)

²²⁰³ O PADİŞAH (ADAMLARININ) O HAS KÖLEYİ KISKANMALARI HİKAYESİNİN KALAN BÖLÜMÜ

²²⁰⁴ Acı ve istenmeyen ağaçla, bir tanesi yedi yüz tane olan ağacı nasıl ayırt etmez?

²²⁰⁵ Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 261).

²²⁰⁶ Allah'ın nuruyla bakan şeyh, sondan ve baştan haberdardır.

²²⁰⁷ Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar. (Yılmaz, 331).

²²⁰⁸ Padişah için bir tuzak kurdular. Sonuçta bu tedbiri de ondan öğrendiler.

²²⁰⁹ Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 9).

²²¹⁰ Sonuçta hilenin karşılığı hiledir. Kāse vur, -başına- testi ye; işte karşılık.

Nitekim Haq Tebârek ve Te‘âlâ buyurdu: *Cezâ’u seyyi’etin seyyi’etun mişluhâ*²²¹¹ ve dağı *İnne’l-munâfiķine* (6) *yuhâdi’ûna’llâhe ve huve hâdi’uhum*²²¹² maзмûnınca ħudâ‘a ħudâ‘ gerekdür.

AKS-İ TA‘ZİM-İ HAZRET-İ SÜLEYMÂN (7) ‘ALEYHI’S-SELÂM DER-DİL-İ BELĶİS EZ-ŞÜRET-İ HAĶİR-İ HÜDHÜD²²¹³ [SE170b]

Sebeb-i takrîr-i kışşa-yı Belķis budur ki (8) kâfirler şüret-i beşeriyet-i Ĥazret-i Resûlu’llâh şallâhi ‘aleyhi ve sellem gördiler anı kendülere kıyâs (9) itdiler. Aña ĥaķâretle nazâr idüp risâletine taşdıķ itmediler. Ammâ Belķis ĥüdhüdün şüret-i (10) ĥaķirine nazâr itmedi. Belki anuñ kuvvet-i rûĥâniyyetini gördi. Süleymân Ĥazretlerinin resûlidür (11) diyüp ta‘zîm eyledi. Salţanat-ı dünyâ vü âĥiret buldı.

Raĥmet-i şad tu ber-ân Belķis bād
Ki (12) Ĥudâyeş ‘aql-ı şad mürde bidâd²²¹⁴ (2:1593)

Ki Ĥudâ Te‘âlâ aña yüz mürde ‘âķil ü ricâl-i kâmil kadar ‘aql virmiş (13) idi. Tafşil-i kışşa-i Belķis budur ki Ĥazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm sefer eylese (14) taĥt üzerine otururdu. Şaĥa şola kürsiler kırarlardı. Ĥükemâ vü vüzerâ vü ekâbir ins (15) ü cin yirlerinde kırar iderlerdi. Andan şoñra Ĥazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm yile (16) emr iderdi. Yil taĥtı getürüp ve tıyûr-ı evc-i hevâda şaf bağlayup pervâz idüp giderlerdi. (17) Bir gün eşnâ-yı seferde bir şaĥrâya kındılar. Ĥazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm şu taleb eyledi. (18) Bulınmadı. Ĥüdhüd ki saķķâ-yı leşkerĥâh idi. *Ve tefeķķade’t-tayra*²²¹⁵ mefhûmınca [KA130a] ĥüdhüdi yokladı, (19) bulunmadı. *Fe-ķâle mâ liye lâ-era’l-hudhude em kâne mine’l-gâ’bine le-u’azzibennehû ‘azâben şedîden ev* [KB181b] (1) *le-ezbeĥannehû ev le ye’tiyennî bi sulţânin mubînin*²²¹⁶ [İÜ145b] meĥer ĥüdhüd hevâdan nazâr idüp Belķis’uñ büstânın (2) görmiş idi. Hevâdan inüp bir ĥüdhüd daĥî görüp aña ĥaber şordu. Ol dağı ol yir (3) ne yirdür ve Belķis kimdür ĥaber virdi ve anuñla varup Belķis’i gördi. *Fe-meķese ĥayra* (4) *ba’îdin*²²¹⁷ maзмûnınca çok eglenmeyüp ĥidmet-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâma geldi, (5)

²²¹¹ Bir kötülüĥün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). (Kur’ân-ı Kerîm, Şura: 40).

²²¹² Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 142).

²²¹³ BELKİS’İN GÖNLÜNE, HÜDHÜD’ÜN KÜÇÜK OLAN ŞEKLİNDEN DOLAYI SÜLEYMAN’IN HABERİNE SAYGI DUYMASININ YANSIMASI

²²¹⁴ Allah’ın kendisine yüz adamlık akıl verdiğî Belkis’a yüz defa rahmet olsun.

²²¹⁵ Kuşlara göz atıp yokladı. (Kur’ân-ı Kerîm, Neml: 20).

²²¹⁶ Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Ĥüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmediķe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim.” (Kur’ân-ı Kerîm, Neml: 20-21).

²²¹⁷ Derken ĥüdhüd çok beklemedi, çıkageldi. (Kur’ân-ı Kerîm, Neml: 22).

‘Özr dileyüp haṭā itdüm yā nebi’u’llāh, ḥidmet-i şerīfūnden ayrulmak sebebiyle ammā bir haberle (6) geldüm. Ḥazretüñe sebā vilāyetine vardum, anda bir kız gördüm, ol vilāyetüñ pādşāhlığın ider. (7) Ve anuñ bir ‘aẓīm taḥṭı var. Ve anı şöyle buldum ki kendüsi ve anuñ kavmi şemse secde (8) iderler, didi. Ḥazret-i Süleymān eytdi: Eger gerçek söylersen var benüm bu mektübümü (9) ilet anlaruñ cānibine, ilkā eyle, bırak. Andan sonra müstetir ol gör ne söyler. (10) Pes hüdhüd Ḥazret-i Süleymān’uñ mektübün minḵār ile tutup Belḵīs’uñ üzerine (11) [SE171a] gelüp tırdı. Halk anı gördiler. Mektübı anuñ önüne bıraktı. Çünkü Belḵīs (12) mektübı gördi, ta‘ zīm itdi. *Ḳālet yā eyyuhā’l-mele’u innī ulḵıye ileyye kitābun kerīmun* (13) *inneḥū min-Suleymāne ve inneḥū bi’smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīmi ellā ta’lū ‘aleyye ve ’tūnī muslimīne*²²¹⁸ (14) diyüp mektübüñ mefhūmın anlara bildürdi. Āḥir gelüp Süleymān’a muṭī‘ oldı. Ehl-i imāndan (15) oldı. Sefire resül.

Es-semā’ inşekḵat āḥir ez-çe būd²²¹⁹ (2:1607a)

*İze’s-semā’u’nşekḵat*²²²⁰ bi-ḵavle (16) te‘ālā yevme teşaḵḵaḵu’s-semā’u bi’l-ḡamāmī²²²¹ ve ‘an ‘Alī kerrama’llāhu vecchehu tenşekḵu mine’l-mecerratı²²²². Bu sūre (17) mezkūre-i tehdīd-i küffār-ı Mekke ve taḥḵīḵ-i ḵıyām-ı ḵıyāmet içün nāzil olmuştur ya‘nī çün (18) ol vaḳt ki āsmān münşaḵḵ ola ḡammām ile. Nitekim Ḥazret-i Cenāb-ı ‘İzzet buyurur: *yevme teşaḵḵaḵu’s-(19)semā’u bi’l-ḡamāmī* ya‘nī ḵıyāmet güninde ki āsmān münşaḵḵ ola, pārelene. *Ve ezīnet li-Rabbihā*²²²³ [KB182a] (1) ve’steme‘at lehu ve’nḵādet li-te’sīri ḵudratihı ḥıne erāde inşikāḵahā inḵıyāde’l-muṭāvi‘i’llezī (2) ye’zenu li’l-emri ya‘nī Hāḵ Te‘ālā’nuñ emrin istimā‘ eyleye ve ḵudret-i Hāḵḵ’uñ te‘şirine (3) muṭī‘ vü münḵād ola. Şol zamānda ki semānuñ inşikāḵını irāde eyleye. Şol muṭī‘ vü münḵād (4) olanlaruñ kendü emrine inḵıyādı gibi. *Ve ḥuḵḵat*²²²⁴ ve cu‘ ilet ḥaḵḵāten bi’l-istimā’i (5) ve’l-inḵıyādı²²²⁵.

Ez-yekī çeşmī ki ḥākī ber-guşūd²²²⁶ (2:1607b)

Şol çeşm içün ki ḥākī anı açmıḡ ola ya‘nī şol ḥākīnūñ ki (6) çeşm-i bāṭını açılıp dīde-i zāhire i‘tibār itmeye ve ḵıyām-ı ḵıyāmete şübhesi olmaya, taşdıḵ (7) eyleye.

²²¹⁸ Sebe kraliçesi Belkıs dedi ki: “Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup atıldı. Mektup, Süleyman’dan gelmiştir. O, ‘Bismillāhirrahmānirrahīm’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.” (Kur’ân-ı Kerīm, Neml: 29-31).

²²¹⁹ “Sema yarıldı” sonuçta nedendi? ...

²²²⁰ Gök yarıldığında (Kur’ân-ı Kerīm, İnşikak: 1).

²²²¹ O gün gök bulutlarla yarıp parçalanacaktır. (Kur’ân-ı Kerīm, Furkan: 25).

²²²² Ali (k.v.)’den bir rivayete göre o galaksiden ayrılıp yarılr.

²²²³ Rabbine boğun eğdi. (Kur’ân-ı Kerīm, İnşikak: 2).

²²²⁴ Hakikat oldu. (Kur’ân-ı Kerīm, İnşikak: 2).

²²²⁵ Dinlemek ve bağlanmakla hakikat haline getirildi.

²²²⁶ ...Topraktan olan birinin açtığı bir gözden dolayı.

Pes yakîn şud ki tu‘ izzu men teşā
Ḥākī-rā guft perhā ber guşā²²²⁷ (2:1614)

Tu‘ izzū men teşā’u ve tuzillu men (8) *teşā’u*²²²⁸ maẓmūn-ı şerīfince [İÜ146a] pes yakîn oldı ki diledüğünü ‘ azîz eylersin ve diledüğünü (9) zelîl eylersin. [KA130b]

Çār ṭab‘ u ‘ illet-i ūlā niyem
Der-taşarruf dā’imen men bākīyem²²²⁹ (2:1617)

Ḥazret-i Mevlānā Ḥaḳ Te‘ ālāyı (10) tenziye idüp felāsifenüñ sözün red iderler. Zîrā felsefî dirler ki Ḥudā-yı Te‘ ālā ‘ illet-i (11) ūlādur, ‘ aḳl-ı evveli ḥaḳ eyledi. ‘ Aḳl-ı evvel ‘ aḳl-ı şānīyi ḥaḳ eyledi. Bu uslūb ūzre ‘ uḳūl-ı (12) ‘ aşere tamām oldı. ‘ Aḳl-ı ‘ āşir ki ḥukemā ışıllāhında aña ‘ aḳl-ı fa‘ āl dirler, taşarruf anuñdur, (13) dirler. İlāh-ı evvelüñ aşlā ḳabẓ u basat u taşarrufda ‘ alāḳası yokdur, dirler. Ne‘ ūzubi’lilāh (14) bu söz küfr-i maḥẓdur. Ḥazret-i Mevlānā bu küfr-āmîz kelāmın red iderler. Ḥaḳ cānibin (15) tıttup anlara [SE171b] cevāb virürler ki

Der-taşarruf dā’imen men bākīem

*Kulle yevmin huve fî-şe’nir*²²³⁰ ḥükmince “Mevcūd (16) her şey ve rāziḳ her ḥay benüm.” diyü buyurur.

Hest taḳdîrem ne ‘ illet ey sākîm²²³¹ (2:1618)

Ya‘ nî ‘ illet ve cümle esās-ı ‘ ālem ve cümle (17) eşyā vü esbāb benüm maḥlūḳumdur. Ba‘ zı eşyāyı esbābı ile ḥaḳ iderüm ki (18) birbirinüñ vücūdına sebep olurlar ve ba‘ zı eşyāyı sebebsiz ḥaḳ iderüm.

Kūh-rā güyem sebuk (19) şuv hemçü peşm
Çarḥ-rā güyem furū der-pîş-i çeşm²²³² (2:1620)

*Ve tekūnu’l-cibālu ke’l-’ihni’l-menfūş*²²³³ maẓmūn-ı şerīfince [KB182b] (1) bir gün ola ki ṭaḡlar diyem ki ḥafîf ol peşm gibi tā ki aḥvāl-i ḳıyāmet ḥaḳ üzerine zāhir ola.

İNKĀR-İ (2) FELSEFİ BER-ḲIRĀ’ATİ İN AŞBAḤA MĀ’UKUM ĠAV-RĀ²²³⁴

²²²⁷ Öyleyse, “dilediğini aziz eder” kesin oldu; topraktan olana, “kanatlarını aç” dedi.

²²²⁸ Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 26).

²²²⁹ Dört tabiat değilim ve ilk sebep değilim; hüküm vermede daima ben bakiyim.

²²³⁰ O, her an yeni bir İlâhi tasarruftadır. (Kur’ân-ı Kerîm, Rahman: 29).

²²³¹ Ey hasta kişi! Takdirim vardır; sebep yoktur.

(18) sebep olurlar: sebebdürler SE.

²²³² Dağa, “Yün gibi hafif ol” derim; gökyüzüne “Göz önünde yarıp açıl” derim.

²²³³ Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır. (Kur’ân-ı Kerîm, Karia: 5).

²²³⁴ BİR FELSEFECİNİN,” SUYUNUZ DERİNE GİDERSE” AYETİNİN OKUNMASI ÜZERİNE İNKAR ETMESİ

Şöyle rivāyet olunur ki kārī-i Qurʾān bu āyet-i kerīmeyi (3) okurdu: *Ḳul e raʾeytum in aşbaḥa mā ʾukum ġavran fe-men ye ʾtikum bi-mā ʾin maʾ inir*²²³⁵ yaʿ nī sizūñ şuyūñuz (4) kaʿ r-ı zemīne gidüp nā-bedīd olsa pes kimdür ki sizūñ içün ol māʾin maʾinin hoşgüvārı (5) kaʿ r-ı zeminden getüre. Bir felsefi-i bī-iʿ tikkād ki Muḥammed bin Zekerıyyā-yı Mütetayyib dimekle meşhūr idi. (6) Cümle-i felāsife-i zenādıkadan idi. Bu āyet-i kerīmeyi işidüp balta ve külünk ile gelür diyüp istihzā eyledükde gözlerinūñ nūrı şuyı gidüp kör oldu. Neʿūzu biʾllāh teʿālā ʿaleʾllāhi ve ʿalā-āyātihi mineʾl-cerāʾetr²²³⁶. Ḥazret-i Mevlānā anuñ ne (7) didigüni ve şeʾamet-i inkār ile ne cezāya sezā olduğunu beyān buyurur.

Kehribā-yı mesh (8) āmed in degā²²³⁷ (2:1641a)

Hikāyet, Ḥazret-i Resūluʾllāhʾuñ cümle muʿcizātından biri (9) budur ki kabāyil-i ʿArābʾdan bir kabīlenūñ şuları acı ve kıyuları derīn idi. Ol kavm gelüp (10) Ḥazret-i Resūluʾllāhʾa şu aḥvālin iʿlām itdiler. Ḥazret ol cānibi teşrīf buyurup ol kıyunuñ (11) üstüne geldi. Mübārek ağızıñın barından ol kıyuya bıraktı. Derḥāl ol kıyu şuyla (12) tıldı. Delv ü resen lāzım olmayup [İÜ146b] herkes kendü eliyle almağa başladı ve ol şu şeker (13) gibi lezīz oldu. Ebū Müseyleme-i Kezzāb ki daʿvā-yı nübüvvet iderdı, bu muʿcize ḥaberin aña didiler. (14) Ben daḥı anuñ gibi muʿcize gösteririn diyüp bir kıyu bulup ol kıyuya ağızıñın yarından ilkā itdi. (15) Ol şu kaʿ r-ı zemīne kaçup ve şöyle acı oldu ki zehr-i kātıl katılmışa döndi. Uzun (16) ipler getirüp ol şudan biñ belā ile şu çıkardılar. Kimse andan bir kaṭre şu içmege [KA131a] kādır (17) olmadı. Pes Ḥazretūñ

Kehribā-yı mesh āmed in degā

didügi bunuñ gibilerdür ki inkārı sebebiyle (18) altını bakır ve nāfiʿi muzırr eyler ve ḥāk-i kabīli sengistān ve kimyā-yı [SE172a] saʿādeti mūcib-i şekāvat (19) u ḥırmān eyler.

Rubāʿī

[Ahreb]

Der-dil-i heme şirk ü rüy ber-ḥāk çe sūd
Bā-nefs-i pelīd cāme-i pāk çe sūd [KB183a] (1)
Zehr est günāḥ u tevbe tiryāk-i vey est
Çun zehr be-cān resīd tiryāk çe sūd²²³⁸

²²³⁵ De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akar su getirir?” (Kurʾān-ı Kerīm, Mülk: 30).

²²³⁶ Cüretkar davranmaktan Allahʾa sığınırız.

²²³⁷ Bu ayıplılık deġiştirici kehribar olur...

²²³⁸ Gönül şirkle dolu olduktan sonra yüzünü toprağa koysan ne fayda, nefis kirlı olduktuktan sonra temiz elbise olsa ne fayda, günāḥ zehirdir tevbe de onun panzehri, Zehir cana ulaştıktan sonra panzehir olsa ne fayda. (Ebusaʿid Ebulhayr, Rubaiyat, 289. Rubai) (<https://ganjoor.net/abusaecd/robacee-aa/sh289/>).

Ân leʔāfethā nişān-ı (2) şāhidīst
Ân nişān-ı pāy-ı merd-i‘ ābidīst²²³⁹ (2:1656)

Ol leʔāfetler bir şāhid-i ḥaḳīḳinūñ nişānıdır ki kemāl-i ḳudretinde *Fe’nzur ilā-āşāri raḥmeti’llāhi keyfe yuḥyi’l-arḍa* (3) *ba‘de mevtiḥā*²²⁴⁰ mażmūn-ı şerīfince mevt-i fenā bulmuş iken ḥayāt-ı tāze bağışlayup ṭarāvet (4) u neẓāret virdi.

Z’ān nişān bā-vālid-i Yaḥyā be-guft²²⁴¹ (2:1666a)

Bu nişānı Ḥazret-i Yaḥyā’nuñ vālidine ya‘nī Ḥazret-i (5) Zekerıyyā’ya Ḥaḳ Tebārek ve Te‘ālā Ḥazretleri didi ve anuñ ‘alāmeti üç gün kimseye söylememek idi. (6) Nitekim Ḥudā-yı Te‘ālā ve Taḳaddūs sūre-i Âl-i ‘İmrân’da ḥaber virür. *Hunālike de‘ā Zekerıyyā* (7) *Rabbhū ḳāle Rabbi heblī min-ledunke zurriyyeten ṭayyibeten inneke semī‘u’d-du‘ā’i fe-nādethu’l-melā’iketü ve huve* (8) *ḳā’imun yuṣallī fī’l-miḥrābī enna’llāhe yubeşşiruke bi-Yaḥyā*²²⁴².

Tā ne-yāyī tā-se rüz aşlā be-guft²²⁴³ (2:1666b)

Nitekim (9) Ḥaḳ Tebārek ve Te‘ālā ḥazretleri bu āyet-i kerīmede ḥaber virdi: *Ḳāle Rabbi’c‘al lī-āyeten ḳāle āyetuke ellā* (10) *tukellime’n-nāse şelāsete eyyāmin illā ramzen*²²⁴⁴.

Tā se şeb ḥāmuş kun ez-nīk u bedet
İn nişān bāşed ki Yaḥyā āyedet²²⁴⁵ (2:1667) (11)

Nitekim Ḥazret-i Ḥudā-yı Mutte‘āl sūre-i Meryem’de buyurur: *Ḳāle Rabbic‘al lī-āyeten ḳāle āyetuke ellā tukellime’n-nāse* (12) *şelāşe leyālīn seviyyen*.

İn nişān-ı ān buved k’ān mülk ü cāh
Ki hemī cūyī bi-yābī ez-İlāh²²⁴⁶ (2:1671)

²²³⁹ O güzellikler bir güzelin işaretidir. O, kulluk eden bir kişinin ayak izidir.

(2) - : Ol...ḳudretinde İÜ, KA.

²²⁴⁰ Allah’ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. (Kur’ân-ı Kerîm, Rum: 50).

²²⁴¹ O işareten Zekeriya’ya da söyledi...

²²⁴² Orada Zekeriya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin” dedi. Zekeriya mabedde namaz kılariken melekler ona seslendiler. (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 39).

²²⁴³ “Üç gün asla konuşmayacaksın.”

²²⁴⁴ Zekeriya, “Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına) bir işaret ver”, dedi. Allah da, “Senin işaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 10).

²²⁴⁵ Üç gün iyiden ve kötüden suskun ol; bu Yahya’nın sana geleceğini işaretidir.

²²⁴⁶ Bu aradığın mülk ve makamı Allah’tan bulacağının işaretidir.

Ya‘nî nişân budur ki taleb (13) eyledüğün nesneyi bulasın ammâ şart budur ki sırrı şaklayasın. Zîrâ hiç söylemeyesin (14) dimek, esrârı [İÜ147a] ihfâyâ tergîbdür ve her maşşûdî sebebinden taleb itmek gerek.

Raḥṭhâ (15) dādî ü ḥ̣āb ü renk-i rû
Ser fedâ kerdî ü geştî hemçü mü²²⁴⁷ (2:1675)

Ya‘nî mâluñı ve cān u bâşuñı (16) fedâ eyledüñ. Talebde Ḥaḳ Te‘ālâ Ḥazretleri mü‘minlerin emvāl ü enfesin ḳabûl ider. Nitekim (17) buyurur: *İnna’llāhe’şterā mine’l-mu‘minîne enfusehum ve emvālehum bi-enne lehumu’l-cennete*²²⁴⁸ ve yine buyurur: (18) *Men cā’e bi’l-ḥaseneti fe-lehu ‘aşru emşāliḥā*²²⁴⁹.

Ber-mişāl-i berk mî-lerzî ki vāy
Ger reved rûz u nişân (19) nāyed be-cāy²²⁵⁰ (2:1680)

Pes şol kimse ki ‘âlem-i ervāḥda ve bezm-i elestde nice nişânlar ki görmişdür, [KB183b] (1) şimdi dünyâda anı taleb eyler ve sırrını kimseye dimez ve her bir dîn şehsüvârlarına nazar eyler şol (2) ümmîd ile ki dostuñ nişānuñ vire diyü ve ḳorḳar ki ‘ömri fevt olup vaḳt-i mevt [SE172b] irişe (3) ol nişānlardan bir eşer bulmaya.

Çun taleb kerdî be-cidd âmed nazar
Cidd ḥaṭâ nekned çunîn âmed ḥaber²²⁵¹ (2:1688) (4)

Men talebe ve cedde vecede ve men ḳara‘ a’l-bābe ve lecce velece²²⁵².

Māḥî-i bî-çāre-râ pîş âmed āb
İn nişānhâ (5) tilk-i āyātu’l-kitāb²²⁵³ (2:1694) [KA131b]

Hükmince cedd ü cehd ile taleb eyleyen ḥaṭâ itmez. Ḥaber böyle gelmişdür. Ya‘nî bu nişânlar (6) āyât-ı beyyināt-ı kitāb-ı İlāhîdür ki Ḥaḳ Te‘ālâ Sultān-ı Enbiyâ Bürhân-ı Etkıyâ Muḥammed Muşṭafâ’ya (7) vahy eyledi, ol ki rûz-ı ezelde āşinâ idi. Ol nişānları gördüğü gibi imān getürdi. (8) Mü‘min ü mutṭaḳî olup vāşilîn oldılar ve anlar ki rûz-ı ezelde nişān görmemiş ve āşinâ (9) olmamışlardı, anlar inkār idüp kāfir oldılar.

Der-şumār ender neyāyed lîk men

²²⁴⁷ Mallarını, uykunu ve yüz rengini verdin; başını feda ettin ve kıl gibi oldun.

²²⁴⁸ Şüphesiz Allah, mü‘minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe: 111).

²²⁴⁹ Kim iyilik yaparsa ona on katı vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, En’âm: 160).

²²⁵⁰ “Gün gider ve işaret yerine gelmezse; eyvah!” diye yaprak gibi titrersin.

²²⁵¹ Ciddiyetle istediğinde, düşünce olur; ciddiyet hata etmez; haber böyle geldi.

²²⁵² Bir şeyi gerçekten elde etmek isteyen kimse, çalışırsa elde eder. Kapıyı çalan direnirse, içeri girer. (Yılmaz, 532).

²²⁵³ Çaresiz balığın yanına su gelir. Bu işaretler, “İşte Kitab’ın ayetleri.”

Mî-şumârem behr-i rüşd-i (10) mûmtehen²²⁵⁴ (2:1699)

İmtihân olunmuş toğrı yol içün ki sâlike âsân olup bilinmekden ötüri (11) şayarum, şumâr iderüm.

V'ânki-râ tâli' (12) zuhal ez-her şurûr
İhtiyâtaş lâzım âyed der-umûr²²⁵⁵ (2:1704)

Tâli'-i zuhal olan kimseden ihtiyât lâzımdur her umûrda ya'nî şakî vü bed-baht olanların şoğbetinden (13) ihtirâz gerekdür. Ehl-i şerrle mu'âmele vü münâsebet itmeyesin ve her hâlde qalbûnî cānib-i (14) Hakk'a bağlayasın. **Rubā'î:**

[Ahreb]
Ser rişte-i devlet ey birâder be kefâr
V'in 'ömr-i gerâmî be-ḥasârat megzâr (15)
Dâ'im heme cā bā-heme kes der-heme hâl
Mî-dâr nohofte çeşm-i dil cānib-i yâr²²⁵⁶

Uzkuru'llâh şâh-ı mâ destûr dâd (16)
Ender âteş dîd mārâ nûr dâd²²⁵⁷ (2:1706)

Sûre-i Ahzâb'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: (17) *Yâ eyyuhe'llezîne âmenû'z-kuru'llâhe zikrân keşîran*²²⁵⁸. Ya'nî ey Allâh'a imân getürenler. Allâh Te'âlâ (18) Hâzretin zikr eyleñ. Zikr-i keşîr itmekle envâ'-ı zikr ki Hakk Te'âlâ'nun şânına lâıyık ola, takdîs (19) ü tahmîd ü tehlîl ü temcîd gibi. *Ve sebbihûhu bukraten ve aşîlen huve'llezî [İÜ147b] yuşallî 'aleykum ve melâ'iketuhû [KB184a] (1) li-yuḥricekum mine'z-zulumâtî ile'n-nûr ve kâne bi'l-mu'minîne raḥîmen*²²⁵⁹. *Ve sebbihûhu bukraten ve aşîlen* ve dahı (2) Allâh'ı tesbîḥ ü tenziye eyleñ nehâruñ evvelinde ve âḥirinde, *huve'llezî yuşallî 'aleykum* ol Allâh'dur (3) ki sizûñ üzerûñüze şalât eyler, ya'nî raḥmet eyler, *ve melâ'iketuhû* ve anuñ melekleri size şalât (4) iderler ya'nî sizûñ içün istiğfâr iderler, *li-yuḥricekum mine'z-zulumâtî ile'n-nûr* sizi zulemât-ı (5) küfr ü ma'şîyyetden nûr-ı imân u tâ'at cānibine çıkarmakdan ötüri, *ve kâne bi'l-mu'minîne* (6) *raḥîmen* ve Allâh Te'âlâ mü'minlere raḥîm ü mihrbândur. [SE173a]

Şâh-râ güyed kesî cev lâh nîst

²²⁵⁴ Sayıya gelmez, ama ben imtihanı olanı doğru yola iletmek için sayıyorum.

²²⁵⁵ Talihi zuhal olan kişinin, işlerinde her kötülükten ihtiyatlı olması gerekir.

²²⁵⁶ Ey birader, talih ipinin ucunu eline al, bu değerli ömrü zıyanla geçirme, daima nerde olursan ol, kiminle olursan ol ve ne yaparsan yap gönül gözünü sevgiliye yönelt. (Ebûsâ'id Ebûlḥayr, Rubaiyat, 322. Rubai) (<https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh322/>).

²²⁵⁷ Buyurdu: "Sizin zikrinize ihtiyacım yoksa da; benim için tasvirler uygun değilse de..."

²²⁵⁸ Ey iman edenler! Allâh'ı çokça zikredin. (Kur'ân-ı Kerîm, Ahzab: 41).

²²⁵⁹ Onu sabah akşam tesbîḥ edin. O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allâh müminlere çok merhamet edendir. (Kur'ân-ı Kerîm, Ahzab: 42-43).

İn çe medh est (7) an-ı mekr āgāh nīst²²⁶⁰ (2:1709)

Bu medh degüldür, buncılayın medhi bir kimse ider ki haberdār olmaya kendünüñ (8) vaşfi Hāk Te‘ ālā’nuñ ‘azm-i şānına lāyık olmaduğunu bilmeye veyāhūd bī-ḥod ola. Cenāb-ı Hākḳ’uñ (9) muḥabbeti şarābı ile mest ü lā-ya‘ ḳul ola, anuñ gibiler ma‘ zūrdur. Yoksa Hāk Te‘ ālānuñ şānına lāyık (10) vaşfi kimse idemez. Zīrā buyurmuşlar ism-i ḳuddüsün şerhinde ki Hāk Te‘ ālā münezzehdür. Hissün (11) idrāk itdügi evşāfuñ cümlesinden ve ḳuvvet-i ḥayāliyyenün taşavvur itdüğinden daḥı (12) vehm ü fehmuñ tevahhüm itdüğinden ve fehmi itdüğinden pāk u münezzehdür. Böyle degüldür ki bir kimse (13) Ḥudā-yı Mütte‘āl Ḥāzretleri cemī‘-i ‘uyūbdan münezzehdür diye. Bu maḳūle-i vaşf-ı sū‘i edebdür. Ḥāzret-i (14) Mevlānā buyururlar ki bunuñ gibi vaşf neye beñzer, pādşāh ḳulhā degüldür, dimege beñzer. Şart odur ki (15) pādşāhı [KA132a] evşāf-ı bülendle vaşf ideler. Yoksa ḳulhā degül demek medh olmaz. (16) *fe-subḥāna’llāh ‘ammā yeşifun lā-yeşifuhu vaşifun ve lā-yudriku na‘tehu nā‘itun*²²⁶¹ bendenün (17) ‘ilmi evşāf-ı Ḥudā’da ancak bu ḳadardur ki Allāh Te‘ ālā vāḥiddür niddi yoḳdur ve ferddür ki (18) zıddı yoḳdur ve Şamed’dür ki münāzi‘i yoḳdur ve ḡanīdür ḥācetden münezzehdür ve ḳādirdür ki (19) *yefā’lu’llāhu mā yeşā’u ve yaḥḳumu mā yurīdu*²²⁶² ve ‘Ālimdür ki ‘ilminden taşra bir nesne yoḳdur, yirde [KB184b] (1) ve gökde cümle eşyāya ‘ilmi muḥītdür ve Ḳāḥir’dür ki anuñ ḳabza-i ḳudretinden taşra bir nesne yoḳdur, cebbārlaruñ (2) ve serkeşlerün gerdeleri ḳabza-i ḳudretindendür ve ezeldür ki vücūdına evvel yoḳdur ve (3) Ābid’dür ki beḳāsınuñ āḫiri, intihāsı yoḳdur ve daḥı vācibü’l-vücūddur ki Ḥāzretine ‘adem tārī (4) olmaz ve ḳayyūmdur ki kendü zātıyla ḳāyimdür ve ḡayrılaruñ daḥı zātı anuñla ḳāyimdür ve Ḥālik’dür ki (5) cümle mevcūdātı ketm-i ‘ademden getirüp ḥil‘at-i vücūdı ile mükerrerem ḳıldı ve Zū’l-celāl’dür (6) ki ‘aḳıllar ḥayrāndur [İÜ148a] anuñ ma‘rifet-i celālinde ve Zū’l-cemāl’dür ki zebān-ı nāṭıḳa-i lāldür. Anuñ vaşf-ı (7) kemālinde ‘ārifün kemāli budur ki i‘tirāf eyleye kendü ‘aciz anuñ ma‘rifetinde.

Mā ‘arafnāke Hākḳa (8) ma‘rifetike
‘Aceze el-vāşifün ‘an şifatek^{2263 2264}

Buyurduḳları bu ma‘nayı mü’eyyeddür. Ḥuşuşen Ḥāzret-i (9) Sultān-ı Enbiyā Ḥabīb-i Ḥudā Muḥammed Muştafā buyurmuş [SE173b] ola ki *lā-uḥşī senā’e ‘aleyke ente kemā*

²²⁶⁰ Biri padişah için, “Dokumacı değildir” der; Bu ne övüştür? Bu kişi aceba haberdar değil midir?

²²⁶¹ Allah onların vasıflandırdıklarından münezzehdir. Hiçbir vasıflandırıcı onu vasıflandıramaz ve onun niteliklerini de hiçbir övücü (övgüyle tasvir eden hiçbir kimse) idrak edemez.

²²⁶² Allah dilediğini yapar ve murad ettiğine (dilediği, irade ettiği gibi, şekilde veya şeye) hükmeder.

²²⁶³ Seni bilinmesi gereken ölçüde bilip tanıyamadık. Tanımlayıcılar seni tanımlamaktan aciz kaldı.

²²⁶⁴ Beytin vezni tespit edilememiştir.

eşneyte (10) ‘*alā-nefsike*²²⁶⁵ diye yā gayrılar ki anuñ peyrevleridür ve hırmen-i ma‘ rifetinüñ hoş-e-çinleridür, ne diye bilmek (11) mümkündür. Aña göre kıyās olunmak gerekdir.

İNKĀR KERDEN-İ HAZRET-İ MÜSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM BER-MÜNĀCĀT-İ
(12) ŞUBĀN FEŞĀR²²⁶⁶

Ān ki guft *inni merıdtu lem te‘udnı ve’steşamtuke fe-lem tuşimni ve’stesşaytuke* (13) *fe-lem tesķinı*²²⁶⁷ ve anuñ haķķında buyurdı, ben hasta oldum, beni ‘ıyādet itmedüñ. Ol (14) hikāyete işāretdür. Bu ma‘ nā ki Hudā-yı Mutte‘āl Hazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāma didi ki *merıdtu* (15) *ve lem teudnı*, ya‘ nı ben hasta oldum beni ‘ıyādet itmedüñ. Hazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām didi ki (16) yā Rāb, sen münezzehsin hasta olmaķdan. Bu nice muşavverdür bu sözün ma‘ nāsı nedür, didi. (17) Allāh Te‘ālā didi ki falān kulum hasta oldu, eger anı ‘ıyādet itseñ beni anda bulurduñ, (18) didi. Zırā ol kimse benüm hāşumdur, anuñ ‘ıyādeti benüm ‘ıyādetümdür yā Mūsā, didi.

An ki bı-yesma‘ (19) ve bı-yubşır şudest
Der-haķ-ı an bende in hem bıhudest²²⁶⁸ (2:1729)

Ve şol bende ki anuñ haķķında hadış-i [KB185a] (1) kudsı vārid olmuşdur. *Lā-yezālu’l-‘abdu yeteķarrabu ileyye bi’n-nevāfilı hattā uķıbbuhu fe-izā eķbebtuhu kuntu* (2) *sema‘hu ve başarahu ve yedehu ve lisānehu fe-bı-yesme‘u ve bı-yubşıru ve bı-yebţıřu ve bı-yenţuķu*²²⁶⁹ didügi kuluñ (3) haķķında bile cāyiz degüldür bunuñ gibi evşāf, pes cenāb-ı Haķķ’uñ zāt-ı münezzehi [KA132b] haķķında nice cāyiz (4) olur.

Lem yelid lem yūled ū-rā lāyık est
Vālid ū mevlūd-rā ū hālİK est²²⁷⁰ (2:1735)

*Lem yelid velem yūled*²²⁷¹ (5) demek anuñ şānına lāyıkdur. Vālid ū mevlūduñ hālİKı odur. Bu beyt-i şerif süre-i İhlāş’dan (6) muķtebesdür.

²²⁶⁵ Seni nasıl sena edip öveceğimi bilemem, Sen kendini övdüğün gibisin.

²²⁶⁶ MUSA’NIN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN-, ÇOBANIN YAKARIŞLARINA KARŞI ÇIKMASI

²²⁶⁷ Kıyâmet gününde Allah’u Teala kullarına şöyle seslenir. Ebu Hüreyran’ın rivayetine göre: Ey Adem oğlu; hasta oldum bana gelmedin, seni yedirdim ama bana yedirmedin, su içirdim ama içirmedin. (Muslim, Birr: 43/2569).

²²⁶⁸ “Benimle iştir ve benimle görür” olan kulun hakkında da bu beyhudedir.

(19) Ve şol... vārid olmuşdur: - İÜ.

²²⁶⁹ Kulum bana nafilelerle durmadan yaklaşıp, nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle (Benim aracılığımla) duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle tutar. (Yılmaz, 443).

²²⁷⁰ “Doğurmadı, doğrulmadı”, ona layıktır. Baba ve oğlun yaratıcısı odur.

²²⁷¹ O’ndan çocuk olmamıştır (Kisenin babası değildir), kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu da değildir). (Kur’ân-ı Kerim, İhlas: 3).

‘İTĀB KERDEN-İ HAZRET-İ HUDĀ-YI MUTTE‘ĀL BE-HAZRET-İ MŪSĀ
‘ALEYHİ’S-SELĀM²²⁷²

Tā tevānī pā meneh (7) ender firāk
Ebğažu’l-eşyā ’i ‘indī eṭ-ṭalāk²²⁷³ (2:1742)

Ebğaž-ı eşyā benüm ḳatumda ṭalāk ü firākdur. Kemā (8) ḳāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām
mā ḥaleḳa’llāhu mubāḥan eḥabbe ileyhi mine’l-‘ināḳi ve mā ḥaleḳa’llāhu mubāḥan abğaḍu
(9) ileyhi mine’ṭ-ṭalāk²²⁷⁴.

Men ne kerdem emr tā sūdī kunem
Belki ta’bir bendegān cūdī kunem²²⁷⁵ (1:1746) [İÜ148b]

İnnemā ḥaleḳakum (10) *li-turabbihū ‘aleyye lā-li-uriḥa ‘aleykum* ya’ nī sizi anuñçün
ḥalḳ eyledüm ki sizden fāyide vü sūd eyleyüm. (11) Belki anuñçün ḥalḳ eyledüm ki size
‘aṭā vü cūd eyleyüm. Belki maḳşūdum cūd itmekdür, sūd itmek degüldür. (12) Anuñçün
herkese icāzet virdüm tā her bir kimse baña kendü iştilāhınca [SE174a] ḥamd u şenā vü
tažarru’ (13) vü niyāz eyleye. *Ud‘ūnī estecib lekum²²⁷⁶.*

Mā zebān-rā nengerīm u ḳāl-rā
Mā revān-rā bi-n’gerīm u ḥāl-rā²²⁷⁷ (2:1749) (14)

İnna’llāhe lā-yanzuru ilā-şuverikum bel yanzuru ilā-ḳulūbikum²²⁷⁸ anuñçün nedür ki
bāb-ı imānda taşdıḳ-i cinān mu’teberdür (15) iḳrār-ı lisāndan.

VAHY ĀMEDEN HAZRET-İ MŪSĀ-RĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM²²⁷⁹

Ber dil-i Mūsā suḥanhā riḥtend

Suḥanhā-yı ḥaḳāyık-ı (16) meknūnātdur ki Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām ḳalbine ilḳā
eylediler.

Diden u guften behem āmiḥtend²²⁸⁰ (2:1763) (17)

²²⁷² HAK TEĀLĀ’NIN MUSA’YI -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ÇOBAN İÇİN AZARLAMASI

²²⁷³ Elinden geldikçe ayrılığa adım atma. Benim yanımda en çirkin şey, ayrılıktır.

²²⁷⁴ Allah, el-inak’tan kendisine daha sevimli gelen bir mübah yaratmamıştır. Ve talaktan daha hoş gelmeyen bir mübah da var etmemiştir.

²²⁷⁵ Ben fayda elde etmek için emretmedim. Bilakis kullara cömertlik yapmak için emrettim.

(10) Ya’ nī sizi anuñçün: - SE; sizden: - SE; Ya’ nī - anuñçün KA.

²²⁷⁶ “Bana dua edin, duânıza cevap vereyim.” (Kur’ân-ı Kerîm, Mûmin: 60).

²²⁷⁷ Biz dile ve söz bakmayız; biz ruha ve hale bakarız.

²²⁷⁸ Allah sizin suretlerinize bakmaz bilakis sizin kalplerinize bakar. (Müslim, Birr: 33; İbn Mâce, Zühd: 9).

²²⁷⁹ MUSA’YA -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- VAHİY GELMESİ

²²⁸⁰ Musa’nın gönlüne sözler döküldü, görmek ve söylemek birbirine karıştı.

Ya‘nî ‘ilme’l-yakîn ve ‘ayne’l-yakîn külliyyet ile keşf olup bir ğayr-ı ‘âlem il virdi.
Zîrâ evliyâ vü enbiyâ (18) dâyim bir hâl üzre olmazlar. Bu sebebden buyurmuşlardır ki

[mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/fe‘ülün]
Gehî ber ṯarem-i a‘lâ nişînem
Gehî (19) ber poşt-i pây-i ẖod ne-bînem²²⁸¹

Zîrâ evşâf-ı kibriyâ ve celâl-i Hâk hayta-i vehm ü hayâle şıgmaz ve bir katre-i
[KB185b] (1) nâ-çiz-i bahr-ı muhîṭ-i bî-pâyândan haber virmege kâdir olmaz ve bir zerre-i
hakîr evşâf-ı bî-nişân-ı âftâb-ı (2) ezelden şerḥ ü beyân idebilmez. **Beyt:**

[fe‘ilâtün/fe‘ilâtün/fe‘ilün]
Ne işâret mî-peṣîred ne beyân
Ne kesî zû ‘ilm dâred ne ‘ayân²²⁸² (3)

Gâh olur ki kummel-i harîm-i muhabbet olanlar için cenâb-ı kibriyâya yol virilmez ve
gâh olur *eynemâ* (4) *tuvellû fe-şemme vechu’llâh*²²⁸³ mażmûnınca bir şey’e ansuz nazar
kılınmaz. **Beyt:**

[fâ‘ilâtün/mefâ‘ilün/fâ‘ilün]
Ançe der-pîş-i halk ağyârest (5)
Der ber ‘âşîkân heme yârest
Düst-râ key şînâsed ân-ı aḥval
Ki be-kayd-ı şüver giriftâr est²²⁸⁴

Çend (6) bî-hûd geşt u çend âmed be-huved
Çend perrîd ez-ezel sūy-i ebed²²⁸⁵ (2:1774)

Ya‘nî bu laṭîf-âmîz ‘itâblardan bu şevk-engîz ḥiṭâblardan ve bu şerḥler ki (7) kîl ü
kâlden bîrûn ve bu nümâyîşler ki maḳâm u hâlden efzûndur, Hâzret-i Mūsâ’ya zâhir olıcak
(8) hoş hâl olup bir mertebe mest oldu ki niçe kerre kendüden gidüp kendüye geldi. (9) Gâh
kahr u celâl ve gâh mihr ü cemâl müşâhede eyledi.

Guft vâpes refteem men der-zehâb (10)
Ḥasretâ yâ leytenî kuntu turâb²²⁸⁶ (2:1777)

²²⁸¹ Bazen feleki alanın üstünde otururum, bazen ayağımın arkasını göremem.(Sadi, Gülistan, 4. Bab, 10. Hikaye, 4. Beyit) (<https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab2/sh10/>).

²²⁸² Ne işarete sığar, ne aşîkâr anlatılır, ne kimse onu bilir, ne kimse ondan bir nişane bulur! (Attâr, Mantıku’t-Tayr, Hikâyet-i ‘Ayârî ki Esîr-i Nânu Nemek Hurde Ra Nekeşet) (<https://ganjoor.net/attar/manteghotteyr/touhid/sh2/>).

²²⁸³ ...nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 115).

²²⁸⁴ İnsanların nezdinde yabancı olanların hepsi aşîklar nezdinde dosttur. Görünürlere bağlı olan kimse dostun hallerini nasıl bilsin.

²²⁸⁵ Nice kere kendinden geçti ve nice kere kendine geldi; nice ezelden ebede uçtu.

²²⁸⁶ Dedi: “Ben gidişte geri gittim. Eyvah! Keşke toprak olsaydım.

Kemā Qāla'llāhu Te'ālā *ve yekūlu'l-kāfiru yā leytenī kuntu turābā*²²⁸⁷ ya' nī evvel (11) cemād idüm, andan nebāt oldum, andan hayvān oldum, [KA133a] andan soñra dā'ire-i insāniyyete kadem başdum, (12) nuṭfe vü 'aleka vü muḍga vü cenīn olup vücūda gelüp insān oldum. Mertebe-i bulūga (13) yetiştüm. Andan pīr oldum. Bu kadar sefer itdüm, bir hālden bir hāle intikāl itdüm ammā bu seferlerümden (14) āhiret içün bir armağan [İÜ149a] taḥşil idemedüm ve bu [SE174b] ticāretlerden bir fāyide ḥaşıl idemedüm. (15) Kāşki mertebe-i evvelde ḥāk olduğu hālde ḳalaydum, sefer itmeyeydüm, diyeler.

PORSİDEN-İ (16) HAZRET-İ MÜSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM EZ-HAZRET-İ HAK TE'ĀLĀ SIRR-I ĞĀLİBE-İ ZĀLİMĀN²²⁸⁸

Naḳş keşmeş didem (17) ender āb u gil
Çün melā'ik i' tirāzī kerd dil²²⁸⁹ (2:1807)

Nitekim melāyike dimişler idi: *e tec'alu* (18) *fiḥā men yufsidu fiḥā ve yesfiku'd-dimā*²²⁹⁰ ya' nī Hāk Te'ālā *innī cā'ilun fi'l-arḍi* (19) *ḫalīfeten*²²⁹¹ buyurduğu zamānda melāyike didiler ki ḥalk ider misin şol kimseyi ki dünyāda [KB186a] (1) fesād ider ve ḳan doker. Benüm gönüm daḫı anlar gibi diledi.

Men yaḳīn dānem ki 'ayn-ı (2) ḫikmet est
Līk maḳşūdem 'ayān ü ru'yet est²²⁹² (2:1811)

Ya' nī Mūsā didi “Yā Rab, ben yaḳīm bilirüm ki senüñ (3) her işüñ 'ayn-ı ḫikmetdür, lākin murādum 'ayān u ru'yetdür ya' nī tā 'ilme'l-yaḳīn 'ayne'l-yaḳīn ola.” (4) Nitekim Hāzret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām didi: *Belā ve lākin li-yaṭma 'inne ḳalbi*²²⁹³.

Huffeti'l-cennet (5) bi-mekrūhātınā
Huffeti'n-nīrān min-şehvātınā²²⁹⁴ (2:1827)

Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu te'ālā 'aleyhe (6) ve sellem *ḫuffeti'l-cennetu bi'l-mekārihi ve ḫuffeti'n-nāru bi'ş-şehvāt*²²⁹⁵ buyurdi ya' nī cennet (7) gerdā-gird pūşide oldu, örtildi şol şeyler ile ki nefis anı sevmez, nefse girye gelür ya' nī nefse girye görinen (8)

²²⁸⁷ “Keşke toprak olaydım!” diyecek. (Kur'ân-ı Kerīm, Nebe: 40).

²²⁸⁸ MUSA'NIN HAK'TAN ZALİMLERİN ÜSTÜN GELİŞİNİ SORMASI

²²⁸⁹ Su ve çamurda/insanda eğri büğrü şekil gördüm; gönül melekler gibi itiraz etti.

²²⁹⁰ “Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 30).

²²⁹¹ “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 30).

²²⁹² Hikmetin kendisi olduğunu kesinlikle bilmiyorum, ancak maksadım açık olarak görmektir.

²²⁹³ “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti. (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 260).

²²⁹⁴ Cennet hoşlanmadıklarımızla çevrelendi; cehennem isteklerimizle çevrelendi.

²²⁹⁵ Cennetin çevresi hoşla gitmeyen şeylerle, cehennemin çevresi hoşla giden, cazip şeylerle kuşatılmıştır. (Yılmaz, 225).

(5) Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh şallāllāhu te'ālā 'aleyhe ve sellem: - SE.

şeyler ki ‘ibādet ü riyāzetdür, anuñ tahtında cennet vardır. Ol şeyler ki nefsüñ (9) müştēhāsıdur. Nefs hazz ider anuñ tahtında cehennem āteşi vardır.

Z’ahrūhunne murādeş nefs-i tost (10)
Kū be-āhīr bāyed u ‘ aķlet nuħust²²⁹⁶ (2:1846)

Be-mūcib-i ḥadīş-i nebevī *aḥḥirūhunne ḥaysu aḥḥaraha’llāhu*²²⁹⁷ ya‘ nī nisā (11)
ṭayifesin te’ḥir eyleñ. Nitekim Allāh Te‘ālā anları te’ḥir eyledi şufūf u şalātda ve mīrāşda.
(12) Pes nefis daḥı mü’enneşdür, ‘ avret maķāmındadır. Sālik gerekdür ki her işde nefsinin
(13) te’ḥir eyleyüp rūḥını taķdīm eyleye.

Z’āteş-i ĩn (14) zālīmānet dil kebāb
Ez-tu cümle ihdiķavmī bud ḥiṭāb²²⁹⁸ (2:1861)

Nitekim Resūlu’llāh şalla’llāhu te‘ālā (15) ‘ aleyhi ve sellem Ḥazretlerine ceng-i aḥdde
cerāḥat yetiştürdiler ve anuñ ḳatline sa‘y iderlerdi. Anlarıñ (16) vūcūd-ı şerīfī rahmeti’l-
‘ālemīn irsāl olınmışdır. Buyurlardı ki *Allāhumme ihdi ķavmī fe-innehum* (17) *lā-ya‘rifūn*²²⁹⁹.

Guft peygamber ‘ adavet ez-ḥired
Bihter ez-mihrī ki ez-cāhil resed²³⁰⁰ (2:1867) [İÜ149b]

Ḳāle’n-nebī (18) şalla’llāhu ‘ aleyhi ve sellem ‘ *adavetu’l-‘āķili ḥayrun min-şadāķati’l-
cāhili*²³⁰¹. **Beyt:**

[fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün]
Düstī bā merdum-ı (19) dānā ne-gūst
Düşmen-i dānā beh ez-nādān düst²³⁰²

RENCĀNĪDEN-İ EMĪRĪ ḤUFTE-RĀ Kİ MĀRĪ [KB186b] (1) DERD-HĀN
REFTE²³⁰³

Ger turā mī-guftermī evşāf-ı mār
Ters ez-cānet ber-āverdi demār²³⁰⁴ (2:1900)

²²⁹⁶ “Onları arkada bırakın” hadisinin amacı senin nefsidir; o, arkada olmalı; aklınsa önde.

²²⁹⁷ Kadınları Allah’ın koyduğu yere, arka saflara yerleştirin. (Zeylaî, El-Hidāye: 2/36).

²²⁹⁸ Gönlün, şu zalimlerin ateşinden kebab olurken senin hitabın, hep “ Kavmine doğru yolu göster” olurdu.

²²⁹⁹ Allahım kavmimi doğru yola iletip onlara hidayet ver, zira onlar bilmiyorlar. (Yılmaz, 40).

²³⁰⁰ Peygamber, “Akıllının düşmanlığı, cahilden gelen sevgiden daha iyidir” dedi.

²³⁰¹ Akıllının düşmanlığı cahilin sadakatinden daha iyidir. (Yılmaz,13).

²³⁰² Bilgili kişiyle dostluk iyidir. Bilgili düşman cahil dosttan iyidir.

²³⁰³ BİR BEYİN, AĞZINA YILAN GİRMİŞ OLAN UYUYAN BİRİNİ İNCİTMESİ

²³⁰⁴ Ben yılanın özelliklerini sana söyleseydim korkudan canın çıkardı.

Ya'nî eger senûn (2) derûnuña [SE175a] [KA133b] olan yılından saña haber vireydüm havf seni helâk eylerdi. Mürşid-i kâmil tâlibe riyâzet (3) emr itdügünüñ aşlı budur ki sâlikûn derûnında olan ejder nefsinin helâk itmek içündür. (4) Zîrâ insânûn nefsinin ulu düşmeni yokdur. Nitekim Resûlu'llâh buyurur: *a'da 'aduvvike (5) nefsuke'lletî beyne cenbeyke*²³⁰⁵. Hâlbuki insân ẖâb-ı gâfletdedür, vücûdında olan düşmenden (6) haberi yokdur ammâ şöyle ki bir şehsuvâr-ı tarîkat gelüp feryâd-res olup vücûdında olan ejderi helâk eyleye. (7) Ol sâlike “İşte şöyle bir düşmenün var idi, helâk oldu.” diseler sâlik-i miskîn (8) ‘ömri oldukça ol kimseye du‘ âlar eyler.

Muṣṭafâ fermûd ger gûyem be-râst
Şerḥ ân düşmen ki der-cân-ı (9) şumâst²³⁰⁶ (2:1901)

Ya'nî nefsi emmâredür ki her birünüz ol nefsi emmâreye mübtelâsız, eger anuñ şe‘âmetini şerrini (10) şerḥ eylecek olursam ne kadar pür-dil ve kavî-i himmet olursañuz zühreñüz çâk olaydı, diyü buyururlar (11) ve Hâzret-i Resûl-i Müctebâ bu hadîş-i şerîfinde buyururlar ki *lev ta'lemun mâ a'lemu le-ḍaḥiktum ḳalîlen ve (12) le-bekeytum keşîran*²³⁰⁷ şol ‘uḳûbetler ki nefsi emmâre şâhibinün başına gelse gerekdür. Rûz-ı (13) kıyâmetde ben bildüğüm kadar siz daḥı bileydünüz elbette çok ağlayup az gülerdünüz. Nitekim Hâḳ Te‘âlâ (14) buyurur: *inne ledeynâ enḳâlen ve ceḥîmen ve ta'âmen zâ ḡuşṣatin ve 'azâben elîmen*²³⁰⁸.

Ney dileş-râ tâb mâned (15) der-niyâz
Ney teneş-râ ḳuvvet rûze u namâz²³⁰⁹ (2:1903)

Ne ‘ibâdet itmege tâḳatı ḳalaydı ve Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu (16) ‘aleyhi ve sellem aḥvâl-i âḥiret ve aḥvâl-i kıyâmet cümleden a‘lamdur. Bâ-vücûd ki maḡfûr iken (17) mâ taḳaddeme ve mâ te'eḥḥara²³¹⁰ cümle günâhı maḡfûrdur. Yine cümle ḥalkdan anlarıñ ḥavfı ziyâde idi. (18) Anuñ beyânında dimişlerdür ki *kane min ḥavfihî fî cevfiḥî ezîzun ke-ezîzi'l-mirce*²³¹¹ ve kendü mübârek (19) lisânlarından cârî olurdı. Buyurdı ki *ene a'lemukum bi'llahî ve aḥşakum minhu*²³¹².

(2) eylândan: yılânda SE, İÜ, KA.

²³⁰⁵ En büyük düşmanın senin yanı başında olan nefsidir. (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ: 1/143).

²³⁰⁶ Mustafa buyurdu: “Canınızda bulunan düşmanı doğruca anlatırsam.”

²³⁰⁷ Şayet benim bildiklerimi bilseydiniz çok ağlar, az gülerdiniz. (Tirmizî, Zühed: 9/2313).

²³⁰⁸ Çünkü bizim yanımızda bukağılar var ve bir cehim var. ve boğaza duran bir yemek ve elim bir azap var. (Kur'ân-ı Kerîm, Muzzemmil: 12-13).

²³⁰⁹ Onun gönlünün ne yakarışa gücü kalır; ne de vücudunun oruç ve namaza kuvveti olur.

²³¹⁰ Önceden yaptıkları ve sonraya bıraktıkları.

²³¹¹ (Allah korkusu sebebiyle) kalbinden kaynakayan tencere sesi gibi bir ses gelirdi.

²³¹² Ben aranızda Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınızım. (Buhârî, Edeb: 72; Müslim, Fedâil: 127).

Çun yedu'llāh fevķe [KB187a] (1) eydihim buved
Dest-i mārā dest-i ĥod fermūd eķed²³¹³ (2:1908)

Nitekim sūre-i Feth'de buyurur: *İnne'llezīne* (2) *yubāyi'ūneke innemā yubāyi'ūna'llāhe* [İÜ150a] *yedu'llāhi fevķa eydihim*²³¹⁴ ya' nī taķķīķan şol kimseler ki senüñle bī' at (3) iderler. Taķķīķan itmezler illā Allāh ile bī' at iderler. Allāh'uñ eli anlaruñ ellerinden [SE175b] üstündür (4) saña mu' āvenetde ve nuşretde.

Dest-i men bi-n'mūd ber gerdūn hūner
Mukriyā ber ĥān ki inşakķa'l-ķamer²³¹⁵ (2:1910)

Ey ĥafız-ı (5) ķārī, okı ol āyet-i kerīmeyi ki Ĥaķ Te'ālā sūre-i ķamer'de buyurdu: *İķterabeti's-sā'atu ven şakķa'l-ķameru*²³¹⁶ (6) Pes bir el ki bir işāretiyle āsmānda olan māhı şakķ eyleye. Senüñ gibi bī-ķārenüñ derdine mu' ālece (7) itmeden 'āciz olmaz. Hemān imān-ı kāmīl ile i' tīķād ile anuñ sūnnet-i şerīfine teşebbüs eylemek gerekdür. (8)

Ĥod be-dānī çun berārī ser zi-ĥāb
Ĥatm şud va'llāhu 'ālem bi's-şevāb²³¹⁷ (2:1912)

*En-nāsu fe-izā yenāmū mātu intebehu*²³¹⁸ [KA134a] (9) mażmūnınca çunki bīdār olasın ve başuñı ĥāb-ı ģafletden ķaldırasın. Ol zamān bilürsin (10) ol sultānuñ ķadrini.

Ez-sebeb guften merā destūr nīst
Terk-i tu guften merā maķdūr nīst²³¹⁹ (2:1915) (11)

Ya' nī sebebinden söz söylemege destūr yoķdur ve seni terk eylemege ķudretüm yoķdur, didi. Nitekim (12) Ĥazret-i Resūl-i Ĥudā dūnyāda pend ü naşīĥat u irşād eylerüm. Āķiretde şefā'at eylerüm. Hiç (13) bir ĥālle sizi terk eylemek müyesser degüldür, diyü buyururlar idi. Zihī luţf u iĥsān Allāh Te'ālā'nuñ (14) şāh-ı rāh-ı şerī'atinden ve ĥaķīķatinden cümlemüzi behr-mend ve ber murād eyleyüvire.

İ' TİMĀD KERDEN (15) BER-TEMELLUĞ U VEFĀ-YI ĤIRS²³²⁰

Ān sutūnhā-yı ĥilelhā-yı cihān

²³¹³ Çünkü "Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir"; bizim elimiz için Allah, "Kendi elim" buyurmuştur.

²³¹⁴ Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allāh'ın eli onların elinin üzerindedir. (Kur'ān-ı Kerīm, Feth: 10).

²³¹⁵ Benim elim gökyüzünde hūner gösterdi. Ey okuyan! "Ay yarıldı" ayetini oku.

²³¹⁶ Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. (Kur'ān-ı Kerīm, Kamer: 1).

²³¹⁷ Uykudan başını kaldırdığında sen bilirsin. -Konu- tamamlandı. Allah doğruyu daha iyi bilir.

²³¹⁸ İnsanlar uykudadır ölünce uyanırlar. (Aclunī, Keşfu'l-Hafā: 2/312)

²³¹⁹ Sebebinden söz etmek için bana izin yoktu; seni terk etmek de mümkün değildi.

(11) Ya' nī...Nitekim: Zīrā SE.

²³²⁰ AYININ DALKAVUKLUĞUNA VE VEFASINA GÜVENMEK

Ān ṭabībān-i marāzhā-yı nihān²³²¹ (2:1925) (16)

Ya‘nī cihānuñ ḥalel bulmış yerlerinin sütünları. **Hikāyet:** Rivāyet olunur ki Ḥazret-i (17) İbrāhīm Edhem vefāt itdügi zamān ḥatīf‘den nidā geldi ki *elā inne emāne‘l-arḍi ḳad māte* (18) ya‘nī āgāh oluñ yiryüzünüñ emānı taḥḳīḳan vefāt itdi. Ḥalk müteḥayyir oldılar ki (19) ve bu sözüñ ma‘nāsı nedür, didiler. Birkaç günden soñra istimā‘ itdiler ki Ḥazret-i İbrāhīm [KB187b] (1) Edhem vefāt eylemiş. Pes imdi evliyā‘u‘llāh yiryüzünüñ emānidur, Allāh Te‘ālā‘nuñ emriyle (2) nice dermānda ve bī-çāre ḳalmışların feryādına yitişürler.

Īn çe yārī mī-kunī yekbāregīş
Güyed (3) ez-behr-i ğam u bī-çāregīş²³²² (2:1927)

Anuñ ğamından ve bī-çāreliginden yārılık iderüm, dir.

Āb-ı rahmet (4) bāyedet rū pest şuv
V‘ān gehān ḥūr ḥamr-ı rahmet mest şuv²³²³ (2:1930)

Eger āb-ı rahmet isterseñ pest (5) ol. Pes tevāzu‘ vü pesti gerekdür tā ki müsteḥaḳḳ-ı rahmet ü mağfired olasin. Eger tekebbür ü tecebbürü (6) terk idüp [İÜ150b] dest-i i‘ tiḳādla dāmen-i evliyā‘u‘llāha yapışup anlardan meded isterseñ (7) ol yārılık ve ol merḥamet ü şefḳatden mahrūm olmazsın.

Def‘ kun ez-mağz ü ez bīnī zi-kām
Tā ki (8) reyḥu‘llāh der-āyed der-meşām²³²⁴ (2:1935)

Ya‘nī tā ki meşāmuñuza tufḥe-i Raḥmānī gele ḥadiş-i nebevī mūcibince ki buyurur: *İnne* (9) *li-Rabbikum fi-eyyāmi dehrikum nefehātun elā-fete‘arradū lehā*²³²⁵, ya‘nī sizüñ Rabbüñüzüñ nufheleri vardur sizüñ (10) dehrüñüzüñ gözlerinde, āgāh oluñ. Anı istikbāl [SE176a] eyleñ. Ve‘l-mute‘arriḍu lehā bi-taḥḥiri‘l-ḳalbi ve (11) tezkiyeti‘n-nefsi ‘ani‘l-ḥuḃṣi ve‘l-kedürāti‘l-ḥaşılati ‘ani‘l-aḥlāḳi‘l-mezmūmeti²³²⁶.

Künde-yi ten rāz-i pāy-i cān be-ken (12)
Tā kuned cevlan be-gerd-i ān çemen²³²⁷ (2:1938)

²³²¹ Dünya kötülüklerinin o sütünları, gizli hastalıkların o tabipleri.

(2) nice - dermānda: nice isterlerse iderler dermānda SE.

²³²² “Bir anda ona bu yardımı neden yapıyorsun?” -dense- “Üzüntü ve çaresizliğinden” der.

²³²³ Sana rahmet suyu gerekiyor; git, alçal. O zaman rahat şarabını iç, sarhoş ol.

²³²⁴ Beyninden ve burnundan nezleyi def et, burnuna Allah’ın kokusu gelir.

²³²⁵ Rabbinizin sizin şu zamanınızdaki günlerinizde bir takım nefhaları (soluk, esinti) vardır. Buna dikkat edin de onlara yönelin. (er-Râmḥürmüzî, el-Muhaddisü‘l-Fâsıl, 1/497 (548)).

²³²⁶ Bugünleri kalp temizliği ve nefsi zemmedilmiş huylardan hâsıl olan kötülüklerden ve kirlerden arındırmış bir şekilde karşıla.

²³²⁷ Beden tomruğunu canın ayağından kopar, böylece canın, topluluğun çevresinde toplanır.

Ten ki pāy-ı cānuñ gıllıdur. Anı kıpar ki tenle iştiğāl-i māni‘ kıvıdır. Nitekim (13) buyurur: *E’zamu hicābin beyneke ve beyne’llāhi iştiğāluka bi-tedbiri bedenike ev i’timāduke ‘alā-‘acizin mişlike*²³²⁸. (14)

Ğull-i buhl ez-dest gerden dūr kun
Baht-i nev der-yāb der-çarh-ı kühun²³²⁹ (2:1939)

Be-hükm-i ve lā-tec‘al yedeke mağlūleten (15) ilā ‘unuķıke²³³⁰ baħl zencirini elünđen ve boynuñdan ırağ eyle. Nitekim Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (16) buyurur: *Es-sehiyyu karibun mina’llāhi karibun mine’n-nāsi karibun min’el-cenneti ba‘ığun mine’n-nār*²³³¹ (17) ve kıle şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *inne el-baħilu ba‘ığun mine’llāhi ba‘ığun mine’n-nāsi ba‘ığun mine’l-cenneti karibun mine’n-nār*²³³² (18) [KA134b] el-ħadış.

Ver ne-mī-tāni be-Ka‘ be luţf per
‘Arze kun bi-çāregi ber çāre-ger²³³³ (2:1940)

Ya‘ nī bir (19) mürşide bi-çārelik ‘arz eyle, tā ki senün irşāduña terbiyyet ve tımāruña sa‘y eyleye yāħud çāre-gerden [KB188a] (1) murād cenāb-ı Hāķ ola ya‘ nī Ĥudā-yı Te‘ālā Ĥazretlerine bi-çārelik ‘arz eyle, günāhlarına tevbe eyle (2) tā ki kemāl-i luţfundan tevbeñi kabūl eyleyüp saña çāre-gerlik eyleye. Çün Ĥazret-i Ādem (3) ‘aleyhi’s-selām Hāķ Te‘ālā’ya ‘işyān eyledi. Allāh Te‘ālā anuñ tevbesin kabūl eyledi. Zırā Ĥazret-i (4) Ādem günāhını ikrār eyledi ve peşimān oldu ve kendü nefesine melāmet eyledi (5) ve tevbede ihtimām eyledi ve rahmet-i Ĥudā’dan ümmidin kesmedi ammā İblis anuñ ĥilāfın (6) işledi, merdūd oldu. İmdi bu kışşadan ĥişşe budur ki ĥatā ile bir günāh şadır olsa (7) gerekdür ki Ĥazret-i Ādem gibi günāhını maķarr ola ve peşimān ola ve tevbede ziyāde tazarru‘ eyleye (8) ve nefsin melāmet eyleye ve Allāh’uñ rahmetinden ümidin kaç‘ eylemeye ki Allāh Te‘ālā ġafūr u rahımdür. (9) Ammā ne‘üzubi’llāh İblis gibi günāh itdükden soñra bizüm elümüzde ne taşarruf vardur günāh itdüren (10) Ol’dur diyüp ihtiyārı selb idüp cebre yapışursuñ İblis gibi merdūd (11) olmaķ lāzım gelür.

Guft ud‘ü’llāh bi-zārī me-bāş

²³²⁸ Allah ile senin arandaki en büyük perde, bedeninin tedbirleriyle meşgul olman ya da senin gibi aciz olan birine itimat etmendir.

²³²⁹ Cimrilik prangasını elinden ve boynundan uzaklaştır; eski felekte yeni talih bul.

²³³⁰ Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. (Kur’ân-ı Kerim, İsrâ: 29).

²³³¹ Cömert kimse Allah’a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır ve cehennemden uzaktır. (Yılmaz, 604).

²³³² Cimri kimse, Allah’tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır ve cehenneme yakındır.

²³³³ Gücün yetmiyorsa lütuf Kâbe’sine uç; çaresizliğini çare bulucuya arz et.

Be-hükmi-i *ud' ūnī* [IÜ151a] *estecib lekum*²³³⁴ (12) ya' nī sizden bir günāh şadır olsa ya bir hācetūñuz olsa tazarru' vü ibtihālle tevbe vü istiğfār (13) idüp baña du' ā eyleñ. Ben sizūñ içün icābet-i ruzī [SE176b] kılayum.

Tā be-cū şud şīrhā-yı mihr-hāş²³³⁵ (2:1944) (14)

Tā ki rahmeti deryāsı cūş eyleye.

Fī's-semā'ı rızkukum bi-ş'nidehī
Enderin pesti çe ber çefsīdehī²³³⁶ (2:1946) (15)

Süre-i Zâriyât'da bu âyet-i kerîmeyi işitmedūñ mi ki Hudā-yı Te'ālā buyurdi: *ve fī's-semā'ı* (16) *rızkukum ve mā tū'adīne*²³³⁷ Ey esbābu rızkukum ev taķdīruhu ve ķīle'l-murādu bi's-semī' es-şābu (17) ve bi'r-rızķī el-maţaru fe innehu sebebu'l-eķvāti ya' nī sizūñ rızķlaruñuzuñ sebebi semādandur yāhud semādan muķadderdür ve dimişler ki semādan (18) murād seħābdur ve rızķdan murād maţardur. Zīrā cemī' yirden biten (19) ķurtlaruñ sebebi maţardur, *ve mā tū'adīne* mine'ş-şevābi li-enne'l-cennete fevķe's-semā'ı's-sābi' atı [KB188b] (1) ev li-enne'l-e' māle ve şevābuha mektūbetun muķadderatun fī's-semā'ı ve daħı size va' de virilen şeyler ki şevāb-ı (2) a' mālđür. Āsmāndandur. Zīrā cennet yidinci felek üzerindedür. Ĥazret-i İmām-ı Ca'fer-i Şādık'dan (3) su'āl itdiler ki Hudā-yı Te'ālā ķullarınuñ rızķını bir uğurda virse olmaz mı idi. Böyle (4) perākende idüp her birin sebebe ĥavāle idecegine, didiler. Ĥazret-i İmām buyurdılar ki bu ĥuşūşda (5) ĥikmet çokđur. Biri budur ki yir bulamazlardı ol erzāķı zabt idecek. İkinci budur ki herkesūñ (6) ölümi vaķtı ma' lūm olurdı. Üçinci budur ki ni' metin ķadrin bilmezlerdi. Dördinci budur ki (7) anı zabt itmek ģamında mübtelā olurlardı. Beşinci budur ki insānuñ nefsi ni' met çokluğından (8) maġrūr u mütekebbir olmak ihtimālī vardur. Zīrā nefsuñ nişānındandur ni' met çokluğından [KA135a] bāġi (9) vü 'āşī olmak. İmdi ĥikmetđür ki Ĥaķ Te'ālā her birin sebebe ĥavāle eyleyüp rızķınıñ taħşīlin (10) kendūñuñ sa' yına ĥavāle itdi. Tā ki ni' metin ķadrin ve şükryn bile. Ol çalışup rızķ (11) kesb eylemek anuñ bāġi vü 'āşī olmasına māni' ola.

Fevķi-yi an cast ez-rüy-ı şeref

Ol yirūñ (12) yüceligi ve şadruñ 'ālī olması şeref yönindendür.

Cāy-ı devr ez-şadr bāşed müsteĥef²³³⁸ (2:1953) (13)

²³³⁴ Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. (Kur'ân-ı Kerîm, Mumin: 60).

²³³⁵ "Allah'a dua edin" buyurdu yakarmasız olma, böylece sevgi sütleri çoşar.

²³³⁶ "Rızķınız semdadır"ı duydun, bu aşağılık mekana neden yapıştın?

²³³⁷ Gökte rızķınız ve size vaad edilen şeyler vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Zâriyât: 22).

²³³⁸ Oradaki üstünlük şeref açınsındandır, başköşeden uzak yer küçümsenir.

Şadrđan ırağ olan yir bī-miđđār u müstahif olur ve i‘ tibārsız olur.

Seng ü āhen (14) z’īn cehet ki sābık est

Taş u demür ki çağmağ taşıdur ve çağmağdur sābık oldukları (15) sebebden.

Der-‘amel fevkī-yi īn dü lāyık est²³³⁹ (2:1954)

‘Amelde bu ikisinin ‘ālī vü sābık olması lāyıkdur. (16) Zīrā bunlar peder ü māder gibidür. Ve şerer bunların veledi meşābesindedür.

V’ān şerer ez-rūy-ı (17) mađşūdī-i [SE177a] ħīş

Ve seng ü āhenün vüçüdından mađşūd-ı [İÜ151b] şerer olduğı cihetden

Z’āhen u (18) seng est zīn rū pīş ü bīş²³⁴⁰ (2:1955)

Āhenden ve sengden hem qadīmdür ve hem şeref (19) yöninden artıqdır. Ke-zālik eflāk u vüçüd-ı Ādem ü Havvā egerçi şüretā [KB189a] (1) vüçüd-ı Ĥazret-i Muştafā’dan aqdemdürler ammā çün eflākdan ve Ādem ü Havvā’dan mađşūd vüçüd-ı (2) pür-cüd Ĥazret-i Muştafā’dur. Pes Muştafā cümlesinden aqdem ü ekremdür. Nitekim Ĥađ Te‘ālā buyurur: (3) *levlāke levlāke lemā ĥalaqtu’l-eflāk*²³⁴¹ ve kendüler şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem lisān-ı (4) ĥikmet beyānlarından buyurdılar: *Ve naĥnu’l-āĥirüne’s-sābıkūn*, ya‘nī biz şüretā egerçi (5) cemī‘-i enbiyādan şoñra ve āĥir zamānda geldük, ammā ma‘nā cihetinden aqdem ü istibqar, (6) dimek olur.

Ejdehā-rā hest kuvvet kıle nīst
Nīz fevk-i ĥile-i tu ĥile īst²³⁴² (2:1961)

*Ve fevka kulli zī ‘ilmin ‘alīmur*²³⁴³ (7) ĥükmince ġāfil olma ki senün ĥileñ üzerine ĥile vardır. Kendü tedbīrüne ve ĥileñe (8) maġrūr olma ve ‘itimād itme ve du‘ā vü tātātüne maġrūr olma ki Ĥađ Te‘ālā buyurur: *Fe-lā-ye ‘menu mekra’llāhi illā’l-ĥavmu’l-ĥāsirüne*²³⁴⁴ (9) ĥaberde vārid olmışdır. Mu‘āz bin Cebel’dan rivāyet iderler ki Resūlu’llāh buyurdı: (10) *İnne li’llāhi Te‘ālā melā’ike fī-ba‘đi ebvābi’s-semāvāti teruddüne a’māle’l-mu‘cebīn*²³⁴⁵.

Z’ān yeki bāzī çenān maġrūr şud

²³³⁹ Çakmak taşı ve demirin, her ikisinin işte önde bulunmaları sebebiyle üstün olmaları layıktır.

²³⁴⁰ Ama o kıvılcımsa, -kişinin- kendi amacı açısından bu sebeple demir ve taşın çok öndedir.

²³⁴¹ Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım. (Yılmaz, 456).

(4) ya‘nī...ma‘nā: - SE.

²³⁴² Ejderhanın gücü vardır, hilesi yoktur. Yine senin hilenin üstüne bir hile vardır.

²³⁴³ Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır. (Kur’ân-ı Kerīm, Yûsuf: 76).

²³⁴⁴ Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah’ın tuzağından emin olamaz. (Kur’ân-ı Kerīm, A’râf: 99).

²³⁴⁵ Allah Teala’nın, göklerin kapılarında kendini beğenmiş kimselerin amellerini geri çeviren melekleri vardır.

K'ez-tekebbür z'üstādān dūr şud²³⁴⁶ (2:1969)

Zîrā kendinüñ 'ilm ü (11) dānişi ve tedbîr ü şan'atı sebeb-i tekebbür olup enāniyyet eyleyüp üstādān-ı dīnden (12) ve mu'allimān-ı 'ilm ü yakīnden serkeşlik eyleyüp ehl-i Allāh'dan ba'îd oldu. Nice kimselere (13) ki bu tenbīhdür ki hîç kimse 'ilm ü 'ameline du'ā vü t̄ā'atine ve tedbîr ü şan'atine mağrūr olup (14) mu'cib ü mütekebbir olmak cāyiz degüldür. Zîrā Allāh Te'ālā mu'cib ü mütekebbir olanları sevmez. (15)

Gerçi şāhî ħ̄iş fevķ-i ü me-bîn
Gerçi şehdî cüz nebāt-ı ü maçîn²³⁴⁷ (2:1974)

Gerçi 'asel-i (16) muşaffā olduñsa [KA135b] ol k̄utb-ı zamānuñ ħırmen-i 'ilm ü ma'rifetinden ħūşeçîn olmağı (17) terk eyleme.

GUFTEN-İ NĀ-BĪNĀ-YI SĀYİL Kİ DU KŪRĪ DĀREM BER MEN RAĤM KUNĪD
(18)

Nāle-i kāfir çü zişt est u şahik
Z'ān nemî gerded icābet-rā refik²³⁴⁸ (2:1994)

Andan ötürî ol zişt-i [KB189b] (1) āvāzuñ du'āsı icābete qarîn olmaz. Nitekim Hāķ Te'ālā sūre-i Ĥammu'l-Mu'min'de buyurdi: (2) *Ve mā du'ā'u'l-kāfirine illā fi-ḍalālin*²³⁴⁹.

İhse'u ber-zişt āvāz āmed est
Kāv zi-ĥūn-ı ħalk çun (3) seg būd mest²³⁵⁰ (2:1995)

İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i ķad Eflāḥa'l-Mu'minūn'dadur: [SE177b] *Ḳālū* (4) *Rabbenā ġalabet 'aleynā şıķvetunā ve kunnā ķavmen ḍāllīne Rabbenā aḥricnā minhā fe-in 'udnā* (5) *fe-innā ḡālimūne ķāle'ḥse'u fihā ve lā-tukellimūn*²³⁵¹. *Ḳālū Rabbenā* ehl-i cehennem diyeler ki: “Ey [İÜ152a] bizüm (6) Rabbümüz!”, *ġalabet 'aleynā şıķvetunā* bizüm üzerümūze şakāvetümüz ġalebe eyledi. Levḥ-i maḥfūẓda muķarrer (7) olmışdı veyāḥud şakāvete sebeb olan ġünāḥlarımız ġalebe oldu, *ve kunnā ķavmen ḍāllīne* (8) biz t̄arīķ-i müstākīmden ḍāll olmuş ķavm olduk, diyüp i'tirāf ideler, *Rabbenā aḥricnā minhā* (9) ey bizüm Rabbümüz! Bizi dūẓaḥdan iḥrāc eyle tā telāķķī-i mühimmāt ve tedārik-i māfāt idelüm,

²³⁴⁶ O bir oyunla ustalardan kibirle uzaklaşacak şekilde gururlandı.

²³⁴⁷ Padişahsan da kendini ondan üstün görme; bal olsan da onun bitkisinden başkasını toplama.

²³⁴⁸ Kāfirin sesi çirkin ve böğürtülüdür; bu nedenle kabule arkadaş olmaz.

²³⁴⁹ Şüphesiz, kafirlerin duası boşunadır. (Kur'an-ı Kerim, Mümin: 50).

²³⁵⁰ “Susun” –hıştabı- çirkin sesliye gelmiştir; çünkü o, halkın kanyla sarhoştı.

²³⁵¹ Onlar da şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Biz azgınlığımıza yenik düştük ve sapık bir toplum olduk. Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz.” Allah, “Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!” der. (Kur'an-ı Kerim, Muminun: 106-108).

fe-in (10) ‘*udnā* eger bundan sonra biz küfr-i ‘işyāna ‘avdet eylessek, *fe-innā zālīmūne* tahkikan biz zālīmlerüz (11) nefsumüz üzre, *ķāle’ḥse’ū fihā* Cenāb-ı ‘İzzet diye ki cehennem içinde hāmūş oluñ, ey ehl-i (12) cehennem, *ve lā-tukellimūni* baña söylemeñ def’ -i ‘azāb u def’ -i ‘ikāb huşuşunda. Ma’ nā-yı beyt: (13) İḥse’ū ḥiṭābī āvāzı zışt olanlara gelmişdür. Pes her kim ekl-i ḥarām ve fā’ il-i āsām olsa anuñ (14) āvāzı zışt ü ḳabīḥ ü engar olur. Du’ ā eyleseler Ḥaḳ’ dan iḥse’ū ḥiṭābī muḳarrardur. (15) *Ve ķīle inne ehle’n-nāri yeḳūlūne elfe senetin Rabbenā āmennā*²³⁵². Cenāb-ı Ḥaḳ’ dan ḥiṭāb ola ki bu imān (16) size şol vaḳt nāfi’ olurdı ki size kitāb gelüp Resūl gelüp sizi da’ vet (17) itdükleri vaḳt imān-ı ‘arz itmek gerek idüñüz. Şimdi ‘azābı gördükden sonra (18) imān maḳbūl degüldür diye. *Fe-yeḳūlūne elfen Rabbenā aḥricnā na’ mel şāliḥan*²³⁵³. Yine cevāb virile (19) bunlara Allāh Te’ ālā cānibinden ki *E ve lem nu’ammirkum*²³⁵⁴ ya’ nī size ‘ömr virmedük mi ve māl ü nī’ met virmedük mi [KB190a] (1) ve metā’ -i dünyāyı ve mülk-i dünyāyı kemā yenbaḡi size iḥsān u a’ tā itmedük mi? Niçün ol (2) zamān ‘amel-i şāliḥ işlemedüñüz diye. *Fe-yeḳūlūne elfen Rabbenā aḥricnā minha fe-in’ udnā fe-innā zālīmūn*²³⁵⁵. (3) *Fe-yucābūne iḥse’ū fihā* ey uskutū sukūte’ l-hevāni fe-innehā leysset meḳāme su’ ālin [SE178a] ya’ nī (4) sükūt eyleñ ḥor u ḥaḳīr ü za’ īf olanlaruñ sükūtı gibi. Zīrā cehennem dilek yiri (5) degüldür. Şümme lā-yakūnu lehum illā zefīrun ve şehīḳun ve ‘avā’²³⁵⁶.

TETEMME-İ HİKĀYET-İ HİRS VE ĀN EBLEH Kİ BER (6) VEFĀ-YI HİRS

Mu’minem yenzur bi-nūru’llāh şude
Hān u hān bi-g’rīz ez-īn āteş-gede²³⁵⁷ (2:2012)

Bir mü’ minüm ki (7) Allāh nūrı ile nazar idici olmışumdur. Nitekim Resūl-i Ḥudā Muḥammed Muştafā buyurur: *İtteḳū firāsete’ l-mu’mini (8) fe-innehu yenzuru bi-nūri’llāhr*²³⁵⁸. ‘Aḳıl olan kimseye lāyık degüldür ki hırs şıfatlı kimse ile [KA136a] hem-dem ü hem-nişīn ola. **Beyt:**

Hem-nişīn-i tu ez-tu bih bāyed

²³⁵² Ve denildi ki ehli cehennem bin sene “Rabbimiz iman ettik” derler.

²³⁵³ Yine bin sene Rabb’imiz bizi çıkar salih amel işleyelim (Kur’ân-ı Kerīm, Fatır: 37), derler.

²³⁵⁴ ...sizi yaşatmadık mı?.. (Kur’ân-ı Kerīm, Fatır: 37).

²³⁵⁵ Yine bin sene Rabb’imiz bizi bundan çıkar; eğer gene dönersek bizler gerçeksen zalimleriz (Kur’ân-ı Kerīm, Muminun: 107), derler.

²³⁵⁶ Sonra onlar için nefes verip alma ve ürümeden (uzun uzun ses çıkarmadan) başka bir şey yoktur.

²³⁵⁷ Müminim, “Allah’ın nuruyla bakar” oldum. Dikkat et, dikkat! Bu ateş tapınağından kaç.

²³⁵⁸ Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o eşya ve olaylara Allah’ın nuru ile bakar. (Yılmaz, 331).

(8) ‘aḳıl...Bey İÜ, KA: - KB, SE.

GUFTEN-İ HAZRET-İ MÜSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM KŪSĀLE PEREST-RĀ

Kerd ez-deryā ber-āverdem ‘ayān
Tā rehī dīd ez-şer-i Fir‘ avniyān²³⁶¹ (2:2029)

Ol zamān ki Fir‘ avundan kaçduñuz Fir‘ avun arduñuzdan gelüp [İÜ152b] irişdi. Ben sizüñ için (11) Hâk‘dan hâlâşlık diledüm. Allāh Te‘ālā baña emr eyledi. *Fe-enıdrib bi-‘aşāke’l-bahra*²³⁶² didi. (12) Ben ‘aşā ile deryāyı urdum. Deryāda on iki yirden yol açıldı. Allāh Te‘ālā’nuñ emriyle (13) güneş ol deryānuñ dibini kurudup siz ayağunuzun altından toz kıpararak ol deryāyı (14) sağ u selāmet geçdünüz, düşmenünüz Fir‘ vun gelüp ‘askeri ile ol deryāda helāk oldu, ğarķ oldu. (15) Benden böyle āyet gördünüz, gümānuñuz def‘ olmadı. Be-hükmi-i āyet-i sūre-i Bakāra *ve enzelnā ‘aleykumu’l-menne ve’s-selvā*²³⁶³ mūcibince kırķ yıl asmāndan (17) Hâk Te‘ālā size māyide gönderdi ya‘nī Hāzret-i Hūdā’ya du‘ā (18) eyledüm, vahy geldi. Ol taş bir kerre ‘aşā ile urdum, on iki çeşme revān oldu, (19) aķdı. Nitekim sūre-i Bakāra’da mezkūrdur: *Ve izi’steskā Mūsā li-kavmihi fe-kulnādrīb* [KB190b] (1) *bi ‘aşāke’l-hacere fenfeceret min-huşnetā ‘aşrete ‘aynen kad ‘alime kullu unāsın meşrebehum*²³⁶⁴. *Ve izisteskā Mūsā li-kavmihi* ya‘nī zikr eyleñ ol zamānı ki Mūsā bizden kavmi için şu taleb eyledi. Çün benī İsrāyīl Tiye’de teşne vü bī-tāb oldılar. Hāzret-i Mūsā’ya gelüp teşnelikten feryād itdiler. Mūsā dahı cenāb-ı Hāķķ’a tazarru‘ idüp kavmi için şu taleb eyledi, *fe-kulnādrīb bi-‘aşāke’l-hacere* ellāmu fihi li’l-ahdi ‘alā mā ruviye ennehu kāne haceran tūriyyen hamelehu me‘ahu ve kānet yenbu‘u min-kulli vechin şelāsu a’yunin yesīlu kullu ‘aynin fi-cedvelin ‘ilā-sibṭın ev hacerun ehbeṭahu Ādemu mine’l cenneti ve vuķu‘a ilā-Şu‘aybe fe-e’da me‘a’l-aşā ev haceru’llezi fe-rabbeşu bihi lemmā veḍa‘ahu ‘aleyhi li-yeğtesile ve berra’ehu’llāhu bihi ‘ammā ramūḥu mine’l udreti fe-aşāre ileyhi Cibrilu yeḥmilahu fe-kulnāğrib bi-‘aşāke’l-hacer. Pes biz aña didük ‘aşāñla ḍarb eyle haceri didük. Hacerde elif lām ‘ahd içündür. Şöyle rivāyet olunmış: Ol taş cebel-i Tūr taşlarından bir taş idi. Hāzret-i Mūsā anı her kande gitse bile götürür idi. Çār gūşe idi her

²³⁵⁹ Arkadaşın senden daha iyi olmalı ki aklını ve dinini arttırsın.

²³⁶⁰ Beytin vezni tespit edilememiştir.

²³⁶¹ Denizden açıkça toz kaldırdım, sonuçta Firavuncuların şerrinden kurtuldun sen.

²³⁶² “Asan ile denize vur” (Kur’ân-ı Kerîm, Şuara: 63).

²³⁶³ Size kudret helvası ve bildircin indirdik. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 57).

²³⁶⁴ Hani, Mūsā kavmi için su dilemişti. Biz de, “Asanı kayaya vur” demiştik, böylece kayadan on iki pınar fıskırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 60).

tarafı bir zirā⁶ idi. Her tarafından üç çeşme revān olurdu. On iki çeşme olup çeşmenün suyu bir gürüha akardı. Benî İsrāyîl dağı on iki gürüh idi. Her gürüha bir çeşmenün suyu mu⁶ ayyen olup. *Qad ‘alime kullu unāsın meşrebehum* maзмününca ba⁶ zılar dimişler ol taş Hazret-i Âdem cennetden çıkarmışdur, odur, dimişler yâhud esbâbın götürüp kaçan taşdur dimişler. Hazret-i Mūsā bir kerre deryā kenârında şoyunup şiyâbın bir hacet üzerine kodı. Allāh’uñ emri ile taş şiyâbın götürüp kaçdı. Hazret-i Mūsā ‘uryān [KA136b] ardınca yâ hacet şiyâbı diyü çağırdı. Taş gelüp benî İsrāyîl’uñ cem‘iyyeti ortasında tırdı. Benî İsrāyîl cemī⁶ en nazar itdiler, gördiler. Hazret-i Mūsā’nuñ cism-i şerîfî [İÜ153a] pāk ol didükleri marazdan eser yok. Hacil oldılar. Mekru’llāhu Te‘ālā bunlara Mūsā’nuñ cism-i pākın ‘uryān gösterüp şübhelerin def‘ eylemek imiş ki Hazret-i Mūsā ol töhmetden pāk olduğın bildürdi ya⁶ nî gāv şîr-i ner tarafa kaçan gider.

GUFTEN-İ HAZRET-İ MŪSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM GŪSĀLE PERSET-RĀ²³⁶⁵

Gerd ez-deryā ber āverdem ‘ayān
Tā-rehî dîd ez-şer-i Fir‘avniyān²³⁶⁶ (2:2029)

Z’āsmān çil sāl kâse u h̄ān resîd
V’ez du‘āyem cūy ez-sengî devîd²³⁶⁷ (2:2030)

Z’ānki her (2) cinsî rubāyed cins h̄uved
Gāv sūy-ı şîr-i ner key rû nehed²³⁶⁸ (2:2045)

Ya⁶ nî gāv şîr-i ner tarafa kaçan gider. (3) *El-cinsu ile’l-cinsi yemi*²³⁶⁹, *ente mea men ehbebe yevme’l-kıyamet*²³⁷⁰.

TERK KERDEN-İ ĀN MERD-İ NĀŞİH (4) [SE178b] BA‘D EZ-MUBĀLAĞA PENDĀN-İ MAĞRŪR HIRS-RĀ²³⁷¹

Gördi ki naşîhat kabûl eylemez, günâh benden gitdi (5) baña lâzım olan naşîhat idi, kuşur komadı. *Ve mĀ ‘ale’l-resûli illâ’l-belâğ*²³⁷² hükmince ben hizmeti (6) edâ itdüm, günâhuñ kendü boyñuna diyüp ol merd-i mağrûrı terk eyledi.

(1) *Ve izisteskā...* Z’ānki her İÜ, SE, KA: - KB.

²³⁶⁵ MUSA’NIN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- BUZAĞIYA TAPANA DEMESİ

²³⁶⁶ Denizden açıkça toz kaldırdım, sonuçta Firavuncuların şerrinden kurtuldun sen.

²³⁶⁷ Gökyüzünden kırk yıl kâse ve sofrâ indî duamla kayadan ırmak aktı.

²³⁶⁸ Çünkü her cins kendi cinsine çeker. İnek, erkek aslana doğru nasıl yönelir?

²³⁶⁹ Aynı cinsten olan şeyler birbirine meyleder (cins cinse meyleder).

²³⁷⁰ Sen kıyamet günü sevdiklerinle berabersin. (Yılmaz, 131).

²³⁷¹ ÖĞÜT VEREN ADAMIN, ÇOKÇA ÖĞÜT VERDİKTEN SONRA AYIYA ALDANAN KİŞİYİ TERK ETMESİ

²³⁷² Peygamberin üzerine düşen ancak tebliğdir. (Yılmaz, 692).

Ân müselmân terk-i (7) ebleh kerd u teft
Zîr-i leb lâ-ḥavlgüyân bâz reft²³⁷³ (2:2053)

Şol kimseye ki ecnâs-ı âyât-ı beyyinât (8) ve envâ'-ı mu'cizât u kerâmât ve aşnâf-ı menâkıb u ḥikâyât ve aḫsâm-ı ebyât-ı şîkât ki (9) kelâm aña bir dîn u 'ulemâ-yı ehl-i yakîndür, takrîr ü beyân eylesün ammâ anuñ göñli bu cânibe (10) mâyl olmaya, andan yüz döndürüp anı terk eylemek bi'z-zarûrîdür.

[fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün]
Pîş kemfehmân (11) çe ḥâşıl vaşf-i Yezdân ey kemâl
Dane-i gevher çe rîzî murğ-ı erzen ḥ'ar-râ²³⁷⁴

Pes reh-i pend ü naşîhat (12) beste şud
Emr-i a' raz ' anhumu peyveste şud²³⁷⁵ (2:2055)

Sûre-i Secde'de olan âyet-i kerîmeye işâret (13) buyurur: *fe-a'riḍ 'anhum ventazir innehum muntazirûn*²³⁷⁶. Velâ yenâlu bi-tezkîbihim ve huve mensûhun (14) bi-ayeti's-seyfi²³⁷⁷ Ya'nî pes yüz döndürü anlardan ihânet tarîki ile ve seni tezkîb (15) itdüklerini ğayıрма, elem çekme ta'ammüde-i ma'lûma dek ya'nî nüzûl-i âyet-i seyfe dek, *ventezir* en-nuşrete (16) 'aleyhim ya'nî muntazır ol anlaruñ üzerine nuşret bulmaqlığa cânib-i Hâḫ'dan, *innehum muntezirûne* (17) el-ġalebete 'aleyke ve ḫuri'e bi'l-fetḫi 'alâ-ma'nâ ennehum eḫḫâ'u bi en yuntezara helakuhum ya'nî taḫḫîkan anlar (18) daḫı muntazırlardur ki senüñ üzerüñe ġalebe itmege lakin Hâḫ Te'âlâ seni ġâlib eyler anlaruñ (19) üzerine, *muntezirûne* fetḫa ile daḫı oḫunışdur ya'nî anlar müsteḫaḫlardur helâklarına muntazır [KB191a] (1) olınmaqlığa dimek olur. **Beyt:**

Muntazır bâş zi-elṭâf-ı İlâhî ki şeved
'İlm-i dîn-i tu her laḫz ber-efrâḫte (2) ter^{2378 2379}

Çun devâyet mî-fezâyed derd pes
Ḳışşa bâ-tâlib be-gû ber ḫ'ân 'abes²³⁸⁰ (2:2056)

²³⁷³ O Müslüman, aptalı terk etti; kızıp dudak altından lahavle diyerek gitti.

²³⁷⁴ Ey olgun kişi anlaması kıt olanlara Allah'ı vafsetsen ne fayda, ucuz yem yiyen kuşun önüne niçin cevher saçarsın.

²³⁷⁵ Öyleyse öğüt ve nasihat yolu kapandı; "Onlardan yüz çevir" emri yetiştii.

²³⁷⁶ Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar. (Kur'an-ı Kerim, Secde: 30).

²³⁷⁷ Ve onların yalanlamasıyla erişmez; seyf/kılıç ayetiyle nesh edilmiştir.

²³⁷⁸ İlâhi lütufları bekle ki dini ilmin her an daha da fazlalaşsın.

²³⁷⁹ Beytin vezni tespit edilememiştir.

²³⁸⁰ İlâcin, hastalığı artırıyorsa o zaman kıssayı isteyene anlat; Abese suresini oku.

Kıssayı tälibe söyle (3) ‘Abese süresin okusun. ‘Abese süresinüñ sebep-i nüzülü budur ki eşraf-ı (4) Kureyş’den ve şanādīd-i Mekke’den bir cemā‘ at [İÜ153b] Hāzret-i Resülün huzūrına hāzır (5) oldılar ve Hāzret-i Resül himmeti anuñ üzerine şarf itdi ki bunları imāna getüreler (6) tā ehl-i Mekke. Be-hükmi *en-nāsi* ‘*alā-dīni mulūkihim*²³⁸¹ maẓmūnınca muvāfaqat ideler tā dīn-i Haq kuvvet tuta, diyü anlara meşgūl (7) olup irşād u naşihat yöninden bunları dīne da‘vet iderken ‘Abdullāh bin Ümmi Mektūm (8) Dārīr ki Resūlu’llāh Hāzretleri’nün mü’ezzini idi, ol maḥalde geldi. Kimse aña Te‘ālā aḥvāl-i Resūlullāh’ı (9) bildürmedi. Resūle yaqın oturup Ya Rasūla’llāh ‘allimnī minmā ‘allemeka’llāhu²³⁸² diyüp ilhāḥ (10) eyledi. Çünkü Resūlu’llāh rü’esā-yı Kureyş ile meşgūl idi. Dilerdi ki anları silk-i imāna çeke. (11) İctihād itdi ki eger bunlardan yüz döndürüp ‘Abdu’llāh bin Ümmi Mektūm’a müteveccih olursam (12) şaded qalır ve bu fırsat her zamān düşmez. ‘Abdu’llāh bin Ümmi Mektūm ḥod sa‘ādet imānla müşerref (13) olmışdur, diyüp bu icthād üzere şanādīd-i Kureyş’e meşgūl oldu. ‘Abdullāh Hāzret-i (14) Resül ne şey ile muqayyed olduğın bilmeyüp ol maḥalde Resül Hāzretlerine ilhāḥ itdi. (15) Nev‘en ol maḥalde evzā‘-ı terk-i edeb gibi oldu. Ve Resül Hāzretlerin anlarıñ irşādından, (16) da‘vetinden mānī‘ oldu. Fe-‘abese ve tevellā min-ilhāḥihi ve sā‘i edebihi, ya‘nī Hāzret-i Resül-i Ḥudā Muḥammed (17) Muştafā şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem mübārek yüzün ekşidüp bir miqdār andan (18) yüzini döndürdi. ‘Abdullāh bin Ümmi Mektūm ferāsetle bildürdi ve mescidden çıkup gitdi. (19) Derḥāl Hāzret-i Cembrā’il gelüp āyet getürdi: ‘*Abese ve tevellā en cā’ehu’l-a‘mā*²³⁸³. Andan soñra [KB191b] (1) Hāzret-i Resül bildi bunlar imāna gelecek degüldür ve icthādı zāyi‘dür. Hemen qalkup (2) ‘Abdu’llāh’uñ ardından irişüp döndürdi, secde getürdi. Verdā-yı şerīfin altına düşmeyüp (3) yanına alup oturtdı, ḥātırūñ tesellī eyledi her vaqt ki ‘Abdu’llāh bin Ümmi Mektūm Resūlu’llāh (4) geldükde. Resūlu’llāh buyurdi ki *Merḥaben bi’llezī ‘ātebenī fīhi Rabbi*²³⁸⁴. İki kerre ḥalīfe eylemişler anı (5) gāzāya gitdükce. Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki kıssayı tälibe söyle, (6) kābil-i irşād olmayana söyleme. ‘Abese süresin okı Hāzret-i Resül nice ki Kureyş uluların terk itdi ve a‘mā tälībün (7) ardunca gitdiyse sen daḥı kıssayı tälibe söyle. Menāḥ: Deve çökecek yir.

Yād-i en-nāsu (8) ma‘āden hīn bi-yār
Ma‘denī bāşed füzūn ez-şad hezār²³⁸⁵ (2:2066)

²³⁸¹ İnsanların dinin emirleri üzere olmaları.

²³⁸² Ey Allah’ın elçisi, Allah’ın sana öğrettiğinden bana öğret.

²³⁸³ Kendisine o ama geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Kur’ân-ı Kerīm, Abese: 1, 2).

²³⁸⁴ Rabbimin hakkında bana itabta bulunduğu kişiye merhaba.

(7) Menāḥ: Deve çökecek yir: - İÜ, KA.

²³⁸⁵ “İnsanlar madenlerdir”i hatırla, haydi. Bir maden yüz binden fazladır.

En-nāsu me‘adinu kemā ‘adini’z-zehebi (9) ve’l-fıddetı²³⁸⁶.

Ahmedā incā ne-dāred māl sūd
Sīne bāyed por zi-‘ ıřķ-ı derd ü dūd²³⁸⁷ (2:2068) (10)

Ya‘nī (10) ey Ahmed bunda māl fā‘ide virmez, ķalb-i [İÜ154a] selīm gerekdür. Nitekim süre-i Münāfiķin‘de buyurdı: (11) *yevme lā-yenfā‘u mālun ve lā-benūne illā men etāllāhe bi-ķalbin selīm*²³⁸⁸. Be-ķükm-i āyet-i [KA137b] süre-i Münāfiķin *va’llāhu ya‘lemu inneke le resūluhu va’llāhu* (13) *yeřhedu inne’l-munāfiķine le kāzibūne*²³⁸⁹ ya‘nī Allāh Te‘ālā biliyor ki sen anuñ resūlisin ve daķı (14) Allāh řehādet ider ki elbette münāfiķlar kāziblerdür. Hāzret dir ki “‘Ālemūñ iķrārından fāriğüm. Belki ictihād idüp da‘vet-i nāsa meřğöl (16) olduğüm emre imtiřāl içündür” ki Hāķ Te‘ālā buyurdı: *yā eyyuha’r-resūlu bellig mā unzile ileyke*²³⁹⁰ (17) ya‘nī ey Resūl sen tebliğ eyle, üzerine nāzil olan Ķur‘ān’uñ aķķāmını.

TEMELLÜK KERDEN-İ DİVĀNE (18) CĀLİNÜS-RĀ²³⁹¹

Çun dü kes ber-hem-zend bī hīç-şek
Der-miyān řān hest ķadr-i müřterek²³⁹² (2:2090)

Ya‘nī iki kimse (19) birbirine meyl eyleseler ikisinüñ mābeyninde ķader-i müşterek vardır. **Beyt:**

Serv mā‘il be-ķadd-i tost çe [KB192a] (1) hācet be-delīl
Heme dānend ki le-cinsu ile’l-cinsi yemīl^{2393 2394}

Beyt:

[me‘ūlü/mefā‘ilü/mefā‘ilü/fe‘ilün]
Peyveste dilem dehān-i tengeş talebed (2)
El-cinsu ile’l-cinsi kemā ķīle yemīlu²³⁹⁵

²³⁸⁶ İnsanlar, gümüş ve altın madenleri gibi madenlerdir. (Yılmaz, 564).

²³⁸⁷ Ey Ahmed! Burada malın faydası yoktur; aşķ, dert ve dumanla dolu gönöl gerekir.

(10) şu‘arā‘da: Münāfiķin‘de SE, İÜ, KA.

²³⁸⁸ “O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.” (Kur‘ān-ı Kerīm, şuara:88-89).

(12) Be-ķükm āyet-i süre-i Münāfiķin: - SE.

²³⁸⁹ Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğünü biliyor. (Fakat) Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder. (Kur‘ān-ı Kerīm, Münafikin: 1).

²³⁹⁰ Ey Peygamber! Sana indirileni tebliğ et. (Kur‘ān-ı Kerīm, Maide: 67).

²³⁹¹ BİR DELİNİN CALİNUS’A YALTAKLANMASI

²³⁹² İki kişi birbirine yanaşırsa, şüphesiz aralarında ortak değeri vardır.

²³⁹³ Servi ağacı senin boyuna meyleder delile gerek yok. Herkes bilir ki her cins kendi cinsine meyleder.

²³⁹⁴ Beytin vezni tespit edilememiştir.

²³⁹⁵ Gönölüm daima onun küçük ağzını ister. Denildiğeri gibi cins, cinse meyleder.

Key pered murğî meger bā-cins hūved²³⁹⁶ (2:2091a)

Beyt:

[mefā' ilün/mefā' ilün/fa' ilün]
Kuned hem cins bā-hem cins pervāz
Kebüter (3) bā-kebüter bāz bā-bāz²³⁹⁷

Şoḥbet-i na-cins gūrest u laḥed²³⁹⁸ (2:2091b)

Beyt:

[fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün]
Çāk ḥāhem zeden in delk-i riḳāyī çe kunem (4)
Rūḥ rā-şoḥbet-i nā-cins 'azābīst elīm²³⁹⁹

SEBEB-İ PERİDEN U ÇERİDEN-i MURĞİ BĀ MURĞİ Kİ CİNS Ü (5) NEBŪD²⁴⁰⁰

Der tekī ya' nī der-tekī pūy-ı seyāḥat²⁴⁰¹.

Yek nişān-ı dīger ān ki ān [SE180a] belīs
Nenhedeş ser ki menem şāh u (6) re'is²⁴⁰² (2:2109)

Bir nişān daḥı odur ki ol İblīs Ādem'e secde itmeye ve baş koymaya ki ben şāhum ve reyisūm (7) diye. Nitekim Ḥaḳ Te'ālā sūre-i A'rāf'ın evāyilinde ḥaber virdi: *Qāle ene ḥayrun minhu ḥalaḳtenī* (8) *min-nārın ve ḥalaḳtehu min-ṭīnīn*²⁴⁰³.

TETEMME-İ İ TİMĀD KERDEN ĀN MAĞRŪR BER-TAMALLUḲ-I ḤİRS²⁴⁰⁴

Tu (9) zi-avfū bi'l-'uḳūdeş dest şuv

Ol āyet-i kerīmeye işāret buyururlar ki sūre-i Mā'ide'nün evā'ilindedür: (10) *yā eyyuhāllezīne āmenū evfū bi'l-'uḳūd*²⁴⁰⁵.

²³⁹⁶ Bir kuş kendi cinsinden olmayanla nasıl uçar?...

²³⁹⁷ Her kuş hem cinsiyle uçar. Güvercin güvercinle, şahin şahinle.

²³⁹⁸ Cinsi olmayanla birlikte olmak mezardır, kabirdir.

²³⁹⁹ Bu mürayilik hırkasını yırtacağım. Ne yapayım? Ruha ağyarın sohbeti elim bir azap. (Hafız, Divan, Gazeller, 367. Gazel) (<https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh121/>).

²⁴⁰⁰ BİR KUŞUN, KENDİ CİNSİ OLMAYAN BİR KUŞLA UÇMASININ VE YEM TOPLAMASININ SEBEBİ

²⁴⁰¹ Tek başına yolculuğa çıkmak.

²⁴⁰² Diğer bir işareti de o İblis'in "Ben padişah ve reisim" diye secde etmemesiydi.

²⁴⁰³ "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi. (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 12).

²⁴⁰⁴ MUSTAFA'NIN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- BİR SAHABEYİ ZİYARET ETMESİ

²⁴⁰⁵ Ey iman edenler! Yaşarken akitlerinizi yerine getirin. (Kur'ân-ı Kerîm, Maide: 1).

İhfezū iymānekum bā-ū me-gū²⁴⁰⁶ (2:2128)

Yine bu sûre-i şerîfde (11) olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve'ihfezū eyimānekum*²⁴⁰⁷. 'Uğūd 'uhūd ma'nāsınadır ya'nî (12) 'ahdleriñüze vefâ eyleñ dimekdür. İmān yemînün cem'idür ya'nî bir hüşüş içün yemîn (13) eyleseñüz [İÜ154b] yemînleriñüzi hıfz eyleñ, şundurmağdan hâzer eyleñ. Hâzret-i Mevlânâ kuddise (14) sırâhu buyururlar: Ahmağ u nādāna *evfū bi'l-'uğūdi* mefhūmın söyleme ve anuñ vefāsından (15) ol bu *ve'ihfezū eyimānekum* maẓmūnından aña söz söyleme ki nādān-ı ğāfil şayānet-i 'ahd (16) ü imānda kâhil olur.

REFTEN-İ HÂZRET-İ MUŞTAFÂ BE-'İYÂDET-İ ŞAĖĖBÎ²⁴⁰⁸

Der-'iyâdet reften-i (17) tu fâ'ide est
Fâ'ide-y ān bāz bā-tu 'ā'ide est²⁴⁰⁹ (2:2132)

Nitekim Hâzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (18) *men 'āde meriðan yehūdu fî'r-raḥmeti ḥattā yeclise fe-izā celese 'indehū iğtemese lehā*²⁴¹⁰.

Çun (19) turā ān çeşm-i bāṭın bî ne-būd
Genc mî-pendār ender her vücūd²⁴¹¹ (2:2137)

Her vücūda nazar eyledükde velî-i kāmildür diyü [KB192b] (1) i' tiğād ile nazar eyle. Ola ki bu i' tiğād [KA138a] ve bu nazar berekâtında bir gün bir kāmile rāst gelesin. Zîrā (2) evliyā'u'llāh maḥfi olur. Kendülerini zāhir itmezler. Bunlarıñ ḥaḳḳında Hâzret-i Hudā ḥadiş-i ḳudsî (3) buyurmuşlar ki *evliyā'î taḥte ḳibābi lā-ye'rifuhum gayrî*²⁴¹². Allāh dostlarını velîlerini (4) taḥt-i ḳibāb-i 'izzetde mestūr tutmuşdur tā ṭālib olanlar anlarıñ ṭalebinde ve anlarıñ (5) muḥabbetinde nice kimselere ḥidmet eyleyeler tā ol ḥidmet ü i' tiğād sebebiyle bir şāḥib-i (6) devlet ve bir mürşid-i kāmilūñ nazarına yetişeler. Nitekim leyle-i ḳadri Allāh Te'ālā [SE180b] şehr-i Ramaẓān (7) içünde şaḳladı. Belki tamām yıl içünde şaḳladı ve şerîf-i sâ' atlerde ve Cum'a güninde (8) nihān itdi tā ki ol giceye ṭālib ü rāğıb olanlar ḥāb-ı ḡafleti terk ideler, bîdār olup 'ibâdet (9) ü ṭā' ati ve du'ā vü niyāzı kendüye 'âdet eyleye tā ki naşîbi olup başında devlet-i ezeli olan (10) kimse ol giceye vāşıl ola.

²⁴⁰⁶ Sen onun, "Akitlerinize vefa gösterin"inden ümit kes" Yeminlerinizi koruyun"u ona söyleme.

²⁴⁰⁷ Yeminlerinizi tutun. (Kur'ân-ı Kerîm, Maide: 89).

²⁴⁰⁸ MUSTAFA'NIN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- BİR SAHABEYİ ZİYARET ETMESİ

²⁴⁰⁹ Hasta ziyaretine gitmekte fayda vardır.; onun faydası yine sana aittir.

²⁴¹⁰ Kim bir hastayı ziyaret ederse oturduğu müddetçe Allah'ın rahmetine dalar. Yanında oturunca ona (rahmete) dalar. (El-Heysemî, Mecmu'ü'z-Zevâ'id: 2/301).

²⁴¹¹ Çünkü kervanın kalabalığı ve çokluğu, yol kesicilerin belini ve mızrağını kırar.

²⁴¹² Dostlarım kubbelerimin altındadır; onları benden gayrisi bilmez.

Z'ānki enbūhī u cem' -i kārīvān
Reh zenān-rā beşkened poşt u sinān²⁴¹³ (2:2144)

El-cemā'ati Raḥmete hükmince, çün yārān-ı tarīkat aşḥāb-ı ḥaḳīkat cem' olalar. Şeyāṭīn ü nefis (12) ü hevā rehzenlerinden emīn olurlar. Bu i' tibār ile Cum' a ve cemā' at-i 'ibādetde ve şalāt da meşrū' (13) olmışdur ki Ḥaḳ Te' ālā buyurur: *te'āvenū 'alā'l-birri ve't-taḳvā*²⁴¹⁴. Çün Ḥazret-i Mevlānā 'iyādetūñ (14) fāyidesin bir miḳdār beyān idüp buyurdılar. Ol münāsebet ile bu ḥikāyeti irād idüp buyururlar. (15)

VAHY KERDEN-İ ḤAZRET-İ ḤAḲ TE' ĀLĀ BE-ḤAZRET-İ MŪSĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM Kİ ÇERĀ BE-'İYĀDET-İ MEN NE-YĀMEDİ²⁴¹⁵ (16)

Her ki ḥāhed hem-nişīnī-i Ḥudā
Tā nişīned der-ḥuzūr-i evliyā²⁴¹⁶ (2:2152)

Nitekim Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā Muḥammed (17) Muştafā buyurdı: *Men erāde en yeclise ma'a'llāhi felyeclis ma'a ehli't-taṣavvuf*²⁴¹⁷ ve dahı buyurur (18) Ḥaḳ Te' ālā ki: *Yā eyyuhāllezīne āmenū't-teḳullāhe [İÜ155a] ve kūnū me'a's-şādıḳīne*²⁴¹⁸.

TENHĀ KERDEN-İ (19) ŞŪFĪ VE FAḲĪH VE 'ALEVĪ-RĀ²⁴¹⁹

Yek faḳīh ü yek şerīf ü şūfī
Her yekī şūhī bedī lāyūfī²⁴²⁰ (2:2157)

Her biri [KB193a] (1) bir şūḡ idi, vefā idici degül idi. Zīrā vefāsız oldukları birbirinden ayrılduklarından (2) ma' lūm olur ve Ḥaḳ Te' ālā'nuñ 'ahduna vefā itmedükleri ekl-i ḥarāma cūr'et eyledükleridür. (3)

Bā-şerīf ān kerd merd-i mültecī
Ki kuned bā-āl-i yasīn ḥāricī²⁴²¹ (2:2192)

Ya'nī āl-i Resūl'e şalla'llāhī 'aleyhi (4) ve sellem ḥāricī nice 'adāvet ü zūlm itdiyse ol bāḡbān ol şerīfe anuñ gibi [SE181a] zūlm eyledi. (5)

²⁴¹³ Hatta o adam, düşman bile olsa yine ihsan iyidir. Çünkü ihsan yüzünden düşman bile adama dost olur.

²⁴¹⁴ İyilik ve takva üzerine yardımlaşın. (Kur'ân-ı Kerīm, Maide: 2).

²⁴¹⁵ YÜCE ALLAH'IN MUSA'YA -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- "NİÇİN BENİM ZİYARETİME GELMEDİN?" DİYE VAHYETMESİ

²⁴¹⁶ Hak ile birlikte olmak isteyen kişi evliyanın huzurunda otursun.

²⁴¹⁷ Kim Allah ile oturmak isterse, tasavvuf ehli ile otursun.

²⁴¹⁸ Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun. (Kur'ân-ı Kerīm, Tevbe: 119).

²⁴¹⁹ SUFİ, FAKİH VE ALEVİ'Yİ YALNIZ BIRAKMASI

²⁴²⁰ Biri fakih/hukukçu, biri şerif ve biri sufi idi; her biri ciddiyetsiz, kötü ve vefasızdı.

²⁴²¹ -Hileye- sığınmış adam, şerife Harici'nin Peygamber nesline yaptığını yaptı.

Tā çe kīn dārend dā'im dīv ü gūl

Ve ehl-i dāllāl

Çun yezīd ü şimr yā āl-i Resūl²⁴²² (2:2193)

Yezīd gibi Şimr gibi āl-i Resūl'e (6) kīn iderler. Şimr Yezīd'ün a'vānından idi ve Hāzret-i İmām-ı Hüseyn'ün kātili oldur.

Guft (7) haqqestet bi-zen destet resīd
İn sezā-yı an ki ez-yārān burīd²⁴²³ (2:2200)

Naẓm: [KA138b]

[fe'ulün/fe'ulün/fe'ulün/fe'ul]
Eger yek cemā' at kunend (8) ittifāk
Heme yek-dil ü yek cihet bī-nifāk

Bilā şekk be-faẓl-i Hūdā-yı kerīm
Şeved kār-ı ān ẓāyife -i mustakīm (9)

Murādāt-i işān muhaşşal şeved
Melāmet be-rāhat mübeddel şeved²⁴²⁴

BĀZGEŞTEN BE-KİŞŞA-İ RENCÜR VE (10) 'İYĀDET-İ HĀZRET-İ
PEYGĀMBER 'ALEYHİ'S-SELĀM²⁴²⁵

Der-ı iyādet şud Resūl-i bī-ne-dīd
Ān şaḥābī-rā be-ḥālī (11) nez' dīd²⁴²⁶ (2:2202)

Hālet-i nez' de görüp ḥātırın şordı. Ol şaḥābī Hāzret-i Peygamber'ün hicrinde (12) fırkatinden elem u zücret gösterdi. Yā Resūla'llāh hasta olmağdan belki ölmekden elem çekmezin, (13) lakin senün mübārek cemālün ḥasreti ile ḥālüm düşvārdur, didi. Hāzret-i Mevlānā bu münāsebetle (14) buyururlar:

Sāye-i şāhān ẓaleb her dem şitāb
Tā şevī z'ān sāye bihter z'āftāb²⁴²⁷ (2:2205)

²⁴²² Bu şekilde şeytan ve gülyabani sürekli kin tutar. Yezid ve Şimr'in Peygamberin nesline yaptıkları gibi.

²⁴²³ -Fakih- dedi: "Hakkındır, vur; eline geçti. Dostlarından ayrılanın cezası budur.

²⁴²⁴ Eğer bir cemaat ittifak olup hepsi tek yürek ve tek istikamet üzere olursa nifaksız, şüphesiz kerim olan Allah'ın fazlıyla o tayifenin işleri müstakim olur. Muratlarına erer ve melamet, rahatlığa dönüşür.

²⁴²⁵ HASTA VE PEYGAMBER'İN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ZİYARETİ HİKAYESİNE DÖNÜŞ

²⁴²⁶ Görülmemiş peygamber hasta ziyaretine gitti; o sahabeyi can çekişme halinde gördü.

²⁴²⁷ Her an süratle padişahların gölgesini ara; bu gölgeyle güneşten daha iyi olursun.

Ya‘nī evliyānuñ (15) sāyesinde bir mertebe nūr-ı ināyet taḥṣīl ider senge āftābdan yegrek olursuñ. Nitekim (16) İbn-i ‘Abbās’dan raḍıya’llāhu ‘anhümā mervīdür ki Ḥazret-i Resūl’e didiler ki yā Resūla’llāh: *Eyyu culesā’inā* (17) *ḥayrun ḳāle men-zekkerekumu’llāheru yetehu ve zāde fī ‘ilmikum manṭıḳahu ve zekkerakum bi’l-āḫireti ‘ameluhu*. (18) Ya‘nī didiler ki “Yā Resūla’llāh bizüm celislerimizüñ ḳanḳısı ḥayrludur.” Cevāb buyurdılar ki “Ḥayrlu celis (19) şol kimsedür ki anı görmek size Allāh’ı andura ve anuñ nuṭḳı ‘ilmüñüz artura ve anuñ ‘ilmi size [KB193b] (1) āḫireti aḡdura.” Şadaḳa Resūlu’llāh.

GUFTEN-İ ŞEYḤİ BĀYEZĪD-RĀ Kİ KA’BE MENEM GĪRD-İ MEN ṬAVĀFİ MĪ-KUN²⁴²⁸ (2)

Ḥidmet-i men ṭā‘at ü ḥamd-i Ḥudāst
Tā ne-pendārī ki Ḥaḳ ez-men cūdāst²⁴²⁹ (2:2236)

*Ene celīsu men zekkeranī*²⁴³⁰ ḥükmince ḳann (3) itmiyesin ki Ḥaḳ benden ayrudur.

DĀNİSTEN ḤAZRET-İ PEYGAMBER ‘ALEYHİ’S-SELĀM Kİ [İÜ155b] SEBEB-İ RENCÜRİ (4) ĀN [SE181b] ŞAḤŞ GÜSTĀḤİ BÜDE EST DER-DU‘Ā²⁴³¹

Nitekim evāḫir-i ḥikāyede ma‘lūm (5) olur. Çün ol şaḫābī du‘āda küstaḫlıḳ eyledi. Ḥazret-i Ḥaḳ Te‘ālā *izā* (6) *erāda’llāhu bi-‘abdin ḥayran ‘accele ‘uḳūbetehu*²⁴³² maẓmūnınca anuñ üzerine ḥastalık ḥavāle eyledi (7) tā ki keffāret-i zünüb ola.

Guft bīmārī merā in baḫt dād
Kāmed in sultān ber-i men (8) bamdād²⁴³³ (2:2242)

Beyt:

[*mef‘ülü/mefā‘ilün/mefā‘ilün/fe‘ülün*]
Ger ber ser-i bīmār ḥudāyī be-‘iyādet
Şad sāl be-ümīd-i tu bīmār tüvān buved²⁴³⁴

Tā-merā (9) şıḫḫat resīd u ‘āfiyet
Ez-ḳudūm-i in şeh-i bī-ḥāşiyet²⁴³⁵ (2:2243)

²⁴²⁸ BİR ŞEYHİN BĀYEZĪD’E “KĀBE BENİM, BENİM ÇEVREMDE TAVAF ET” DEMESİ

²⁴²⁹ Bana hizmet, Allah’a itaat ve şükürdür; sanma ki Hak, benden ayıdır.

²⁴³⁰ Ben beni ananım dostuyum, onunla beraberim. (Yılmaz, 124).

²⁴³¹ PEYGAMBER’İN -ALLAH’IN SELAMİ ÜZERİNE OLSUN-, O ŞAHSIN HASTALIĞININ DUADAKİ KÜSTAHLIĞI OLDUĞUNU BİLMESİ

²⁴³² Allah bir kulun hayrını istedi mi cezasını çabuklaştırır.

²⁴³³ -Hasta- dedi: “Hastalık bana bu talihi verdi, bu sultan sabahleyin yanıma geldi.

²⁴³⁴ Eğer hastayı ziyarete gelersen, yüz yıl senin verdiğin ümitle hasta güçlü olur.

²⁴³⁵ Böylece maiyeti bulunmayan bu padişahın gelişiyi bana sıhhat ve afiyet erişti.

Ya' nî ol haķikāt mülkinüñ (10) sultānı egerçi zāhiren ḥadem u ḥaṣem u ḥavāṣisüzdür ammā ma' nāda iki 'ālemüñ pādşāhidur. (11) Anuñ ḳudüm-ı şerîfî ile baña şıḥḥat u 'āfiyet ḥāşıl oldu diyüp şükr (12) eyledi. *Sā'ātu'l-emrağ yezhebne sā'āti'l-ḥaṭāyā*²⁴³⁶ ḥükmince renc gencdür. Zirā renc içinde (13) rahmetler mündericdür.

Renc genc āmed ki rahmethā derust
Mağz tāze şud çü beḥrāşid püst²⁴³⁷ (2:2249) (14)

Ḳāle'n-nebî şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem *İnna'llāhe yucerribu eḥadekum bi'l-belā'î kemā* [KA139a] *yucerribu eḥadukum (15) zehebehu bi'n-nār*²⁴³⁸ ve Ḥazret-i Resül şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem rivāyet buyururlar ki ḳāle Rabbukum (16) *ve 'izzetî ve celālî lâ-uḥricu 'abden mine'd-dünyā ve ene urīdu en erḥamehu ḥattā unḳiyehu kulle* (17) *ḥaṭî'etin 'amelehā bi-seḳmin fî-cesedihi ev dīḳin fî-me'îşetihi fe in baḳiyye minhā 'aleyhi şey'in* (18) *şededtu 'aleyhi'l mevte ḥattā yecî'e ileyye kemā veledethu ummuhu velā uḥrice 'abden* (19) *mine'd-dunyā ve ene urīdu en u'azzibehu ḥattā ūfihi kulle ḥasenetin 'amilehā bi-şıḥḥatin fî-cesedihi* [KB194a] (1) *ev si'atin fî-rizḳihî fe-in baḳiyye minhā 'an şey'in hevventu 'aleyhi'l-mevte ḥattā yecî'e* (2) *ileyye ve leyset lehū ḥasenetun*²⁴³⁹. Ḥazret-i Resül enşārdan bir kimseyi 'iyādet eyledi. Ol (3) eytdi: *Yā Nebiyyu'llāhi mā ḡamaḍtu minhu leyālîn ve lâ-eḥāze bi-ḥaḍratî*²⁴⁴⁰. Ḥazret-i Resül şalla'llāhu 'aleyhi (4) ve sellem buyurdı: *İşbir ey aḥî teḥruc min-zünübike kemā deḡalte fihā*²⁴⁴¹.

Çeşme-i (5) ḥayvān ü cām-i mestî est
K'ān bülendihā heme der-pestî est²⁴⁴² (2:2251)

Ki ol āḥiretde bülend ü (6) 'ālî mertebe olmaḳ dünyāda pest ü ḥor u ḥaḳîr olmaḳdadur. Kemāḳāle'n-nebî 'aleyhi's-selām (7) *mā yezālu'l belā'u bi'l-mu'mini ve veledihi ḥattā yelḳa'llāhe ve mā 'aleyhi ḥaṭî'etun*²⁴⁴³. [SE182a]

Meşveret der-kārḥā (8) vācib şeved

²⁴³⁶ Hastalıkların saatleri hataların saatlerini götürür.

²⁴³⁷ Hastalık, içinde rahmetler olan definedir; kabuk soyulunca iç tazelenir.

²⁴³⁸ Allah sizden birinizi sizden birinin altınına ateşle tecrübe etmesi gibi bela ile tecrübe eder/sınar. (Elbânî, Silsiletü'l-Aḥādîsi'z-Zā'ife: 4995).

²⁴³⁹ Rabbiniz buyurdu ki: İzzetim ve celalime yemin olsun ki kendisine merhamet etmeyi dilemiş olduğum bir kulu ancak bedeninde bir hastalık ya da geçiminde darlık ile işlemiş olduğu tüm hatalarda temizlemeden dünyadan çıkarmam, eğer bir şey kalırsa ölümü ona zorlaştırırım ki bana ancak annesinden doğmuş olduğu gibi gelsin; kendisine azap etmeyi dilemiş olduğum bir kulu da ancak bedenine sıhhat veya geçiminde bir genişlikle yapmış olduğu tüm hasenatları ifa etmeden dünyadan çıkarmam, eğer bir şey kalırsa ölümü ona kolaylaştırırım ki bana hiçbir hasenatı olmadan gelsin.

²⁴⁴⁰ Ey Allah'ın peygamberi ondan (hastalıktan) gecelerce gözümü yummadım, kimse de beni ziyaret etmedi.

²⁴⁴¹ Sabret ey kardeşim; günahlarından girdiğin gibi çık.

²⁴⁴² Abıhayat kaynağı ve sarhoşluk kadehidir; o yükseklikler bütünüyle aşağıdadır.

²⁴⁴³ Mümin Allah'a üzerinde bir kusur olmadan kavuşuncaya dek, bela müminle ve evladiyla beraberdir.

Tā-peşimānī der-āḥir kem buved²⁴⁴⁴ (2:2256)

*Ve şāvirhum fī'l-emrī*²⁴⁴⁵.

Guft bā-ū meşveret kun (9) v'ançe guft
Tu ḥilāf-ı ān kun u der-rāh ūft²⁴⁴⁶ (2:2259)

*Şāvirūhunne ve ḥālifūhunne*²⁴⁴⁷ feḥvāsınca [İÜ156a] sen (10) nefsiñ ḥilāfın işle ve yola düş ya' nī ṭarīḳe sülūk eyle.

Ber ne-yābī bā-v'ey u istiz-i ū (11)
Rū ber-i yārī be-gīr āmiz-i ū²⁴⁴⁸ (2:2264)

Ya' nī ehlu'llāh'dan bir yār-ı kāmīl ḥuzūrına var, anuñla iḥtilāt (12) eyle ve ins tut tā ki anuñ himmet ü terbiyyeti ile nefse ḡālib olasın ve nefsin 'aybların (13) göresin. Nitekim haberde gelmişdür: *İzā-erāda'llāhu bi'abdihi ḥayran başşarahū bi'uyūbi nefsihi*²⁴⁴⁹.

Ey ziyā'u'l-Ḥaḳ Ḥüsameddīn bi-yā

Ey Ḥaḳḳ'ıñ ziyāsı olan Ḥüsameddīn, gel.

Ki ne-rüyed bī-tu (15) ez-şüre giyā²⁴⁵⁰ (2:2270)

Ki sensüz ve senüñ terbiyyet u irşaduñsuz şüre-i zemīn-i vücūd-ı ṭalīb-i (16) bī-çārede giyāh-ı ma'ārif-i Rabbānī ve semār-ı ḥaḳāyık-ı Sübhānī ḥāşıl olmaz.

Ez-felek āviḥte (17) şud perdei

Felekden perde aşılmış oldu.

Ez-pey-i nefrīn dil āzürdei²⁴⁵¹ (2:2271)

Bir gönli incinmiş (18) kimsenüñ ilenüp bed-du'ā itmesinden ya' nī nefsi layīmden nice belālar çeküp ve nice şeyāmetler (19) görmüş ve anuñ tuḡyānından nice kerre āzürde-ḥāṭır olmuş bir sālīkūñ kendü nefsiñe [KB194b] (1) düşünām idüp ilenüp şikāyet eylemesinden bizüm ḥāṭırumuza ḥelecān ḥāşıl (2) olup ḥuzūrumuza mānī' oldu. Gönllümüz anuñ ol dām-ı belādan ḥalāş olmasına (3) ta'alluḳ eyledi ve bu ḥāl felek cānibinden bir ḥicāb-ı aşılmış gibi

²⁴⁴⁴ Sonuçta pişmalığın olmaması için işlerde danışmak vaciptir.

²⁴⁴⁵ İş konusunda onlarla müşavere et. (Kur'ân-ı Kerīm, Âl-i İmrân: 159).

²⁴⁴⁶ Dedi: "Ona danış ve dediğinin aksini yap, yola düş.

²⁴⁴⁷ Onunla (nefislerinize) meşveret edin (onlara danışın) ve onlara muhalif şekilde davranın.

²⁴⁴⁸ Onunla başa çıkamazsın ve mücadele edemezsin; bir dosta git ve onunla birlikte ol.

²⁴⁴⁹ Allah, bir kulun iyiliğini dilerse, ona kendi ayıp ve kusurlarını gösterir. (Yılmaz, 339).

²⁴⁵⁰ Ey Hak ziyası Hüsameddin! Gel. Çorak yerden sensiz bitki yeşermiyor.

²⁴⁵¹ Bir gönlü incinmişin bedduasıyla gökyüzünden bir perde asıldı.

(2) Gönllümüz: - SE.

oldı. Derūnumuzuñ zevkine (4) māni‘ oldı. İmdi ey Hüsameddīn gel anı ol derdden hālāş eyle.

İn qazā-rā (5) hem qazā dāned ‘ilāc

Bu qazānuñ ‘ilācın yine qazā bilür ya‘ nī qazā cānib-i Hāk‘dan gelür, ‘ilācı (6) dağı Hāk‘dandur. [KA139b]

‘Aql-ı halkān ez-qazā gıc ez-gıc²⁴⁵² (2:2272)

Halkuñ ‘aql u tedbīr ü tedāriki (7) qazānuñ te’sīrinden gıc olur. Ya‘ nī ahmaq olur. Belki yok olur gider. Pes [SE182a] ol sālīk-i (8) miskīn ki nefsi-i layīm elinden āzurde-hātır olmışdur, nefsi-nefrīn ider. Bu nefsi anuñ (9) üzerine cānib-i Hāk‘dan qazādur ki musallaṭ olmışdur. İmdi qazā cānib-i Hāk‘dan, (10) ‘ilācı dağı cānib-i Hāk‘dan olur, dimişler idi. İmdi ey Hüsameddīn, nefsi cānib-i Hāk‘dan (11) nice qazā olup halk üzerine niye musallaṭ oldıysa mürşid dağı cānib-i Hāk‘dan bir ‘ilācdur (12) ejder-i nefsi üzerine musallaṭ olmışdur.

Ejdehā geştet ān mār-ı siyāh

Ejdehā olmışdur (13) ol mār-ı siyāh ki ol faķır anuñ şerrinden feryād idüp aña nefrīn iderdi.

Anki ker mī-būd üftāde (14) be-rāh²⁴⁵³ (2:2273)

Ol ki yol üzerinde düşmiş bir za‘ıfca kırdcağız idi. Giderek mār-ı [İÜ156b] siyāh olmuş (15) idi. Hāliyā kuvvet tutup haddinden tecāvüz eyleyüp ejdehā olmışdur.

Ejdehā (16) vü mār ender dest-i tu

Ejdehā vü mār senüñ elüñde ey Hüsameddīn.

Şud ‘aşā ey cān-i (17) Mūsā mest-i tu²⁴⁵⁴ (2:2274)

‘Aşā oldı ey Hüsameddīn ki Mūsā’nuñ cānı senüñ mest ü hayrānuñ (18) ve ‘aşıkuñdur. Bu maḥal cān-i mā mest-i tu diyecek maḥaldür. Lākin ‘aşā vü ejder münāsebetiyle (19) cān-ı Mūsā mest-i tu, didi ammā murād cān-ı mā dimekdür.

Hüküm huzhā lā-teḥef dādet Hudā [KB195a] (1)

Tābe-destet ejdehā gerded ‘aşā²⁴⁵⁵ (2:2275)

(3) ve...oldı: - İÜ, KA.

²⁴⁵² Bu kazanın/takdirin ilacı, yine kazadır. Halkın aklı kazada şaşkındır, şaşkın.

²⁴⁵³ O kara yılan yola çıkmış bir böcek olan ejderha haline gelmiştir.

²⁴⁵⁴ Ey, Musa’nın canı senin sarhoşun! Ejderha ve yılan, senin elinde sopa oldu.

²⁴⁵⁵ Allah, elinde asanın ejderha olması için sana, “Onu al ve korkma” emrini verdi.

*Huzhā ve lā-tehaf senu‘ iduhā sīretehe’l-ūlā*²⁴⁵⁶ hükmin senün (2) elüñe virmişdür Allāh Te‘ālā. İmdi gel ol ejder-i nefsdan şikāyet idüp nefrīn (3) ü nāle iden faķire dest-gīr ol, anuñ ejder-i nefsün tebdil eyleyüp zarar-ı nefs-i layīmden (4) anı hālāş eyle. Ol āyet-i kerīmeye işāret buyurur ki sūre-i Ṭahā’da mezkūrdur: *Ve mā tilke* (5) *bi-yemīnike yā Mūsā kālē hiye ‘aşāye etevēkke’u ‘aleyhā ve ehuşşu bihā ‘alā ġanemī ve liye fihā me’āribu* (6) *uḥrā kālē elķihā yā Mūsā fe-elķāhā fe-izā-hiye ḥayyetun tes‘ā kālē huzhā ve lā-tehaf* [SE183a] *senu‘ iduhā* (7) *sīretehe’l-ūlā*²⁴⁵⁷. *Ve mā tilke* istifhāmın yeteđammenu istīķazan li-mā yurihi fihā mine’l-‘aca’ibi ya‘nī istifhāmdur (8) tenbīh ma‘nāsın mutazammındur. Ol ‘aşāda Ḥaķ Te‘ālā Ḥazret-i Mūsā’ya ‘acāyibden ba‘zı (9) şeyler göstermekden öturi ya‘nī āġāh ol tā ‘acāyib göresin yā Mūsā ne şeydür ol, (10) *bi-yemīnike* hālun min-ma‘na’l-işāratı ya‘nī hāldür işāret ma‘nāsından (11) ve ba‘zılar *tilkenün* şıfatıdır dimişler ya‘nī öyle tilke ki yemīnün dedür ya‘nī ne şeydür ol (12) şāġ elüñde olan, *yā Mūsā* tekrīrun li-ziyādeti’l-isti’nāsi ve’t-tanbihi ya‘nī tekrīrdür ziyāde isti’nās için ya‘nī Mūsā’nuñ ismin tekrār zikr eylemek isti’nās içündür ve tenbīh için. Zīrā (13) kaçan ki Ḥazret-i Mūsā Şu‘ayb nebīden ‘aleyhumā’s-selām istīzān idüp (14) vālidesin görmek için Mışr’a [KA140a] teveccüh eylemiş idi. Bir gice Cum‘a gicesi idi (15) yolu yitürdiler ve anuñ zevcesi Şu‘ayb kızı Şafura ki hāmile idi, ol maḥalde bir oġul (16) vücūda getürdi ve kış eyyāmı idi. Hevā bir miķdār şovuk idi. Āteşe muḥtāc oldılar. (17) Ḥazret-i Mūsā ırāķ yirden āteş gördi. Ehline didi ki siz buracıkda tevaķķuf eyleñ. (18) Ben bir āteş gördüm varayın ola ki bir pāre āteş getürem yāḥud āteş üzerinde kimse bulursam (19) yolu su’āl ideyüm, didi. Ehlin anda koyup revān oldu. Çün āteşe yaķın geldi, [KB195b] (1) gördi bir beyāz āteş dıraḥt-ı sebz [İÜ157a] üzerinde etrāfında hīç kimse yok, müteḥayyir oldu. (2) Dıraḥtuñ sebz ü tāzeligünden ve āteşün rüşenligünden müte‘accib olup ṭururken nāġāh (3) nidā olındı. “Yā Mūsā taḥķīķan senün Rabbün benüm. Ayāġuñdan na‘leni çıkar, [SE183b] ḥal‘-i ta‘līm tevāzu‘ (4) vü edebdür” dimişler. Zīrā sen taḥķīķan vādī-i muķaddesdesin ki nāmı anuñ Ṭuvā’dur. (5) Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām dıraḥt-ı sebz üzre āteş-i rüşen ü āteşden āvāz gelüp (6) ben senün Perverdigāruñ didigünden ziyāde ḥayret ü dehşet ḥāşıl olmuş (7) idi. Ol ḥayret ü dehşet ü heybet zāyil olup ünsiyyet ḥāşıl olmak için (8) Ḥaķ Te‘ālā ḥiṭāb idüp didi ki *ve mā tilke bi-yemīnike yā Mūsā, Kālē hiye ‘aşāye* Ḥazret-i Mūsā (9) cevāb virüp didi ki bu benüm

²⁴⁵⁶ ...tut onu ve korkma. Biz onu ilk durumuna döndüreceġiz. (Kur’ân-ı Kerīm, Taha: 21).

²⁴⁵⁷ “Şu sağ elindeki nedir ey Musa?” Musa dedi ki: “O benim değneġimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm. Allah, “Onu yere at ey Musa!” dedi. Musa da onu attı. Bir de ne görsün, o hızla akan bir yılan olmuş! Allah şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceġiz.” (Kur’ân-ı Kerīm, Taha: 17-21).

(17) buracıkda - tevaķķuf: buracıkda bir miķdār tevaķķuf SE.

‘aşāmdur. Ba‘zılar dimişler ol ‘aşā cennet-i külünk ağacından (10) idi. Uzunı on arşun idi. Ucu iki çatal idi. İsmi ‘aleyk idi. Hāzret-i Ādem’den (11) yeden bi-yedin Hāzret-i Şu‘ayb nebīye irş ile intikāl eylemiş idi ve Şu‘ayb, Hāzret-i Mūsā’ya virmiş idi. (12) Çün Hāzret-i Rabbū’l-‘izzet nedür elüñdeki yā Mūsā diyü su’āl buyurdu. Hāzret-i Mūsā cevap virüp (13) bu benüm ‘aşāmdur, didi ve dağı ta‘dād-i ni‘am-ı Rabbānī içün didi ki *etevekke’u ‘aleyhā* a‘temidu ‘aleyhā (14) *izā-a’yeytu ev vaķaftu ‘alā-ra’si’l-ķaṭī’* i ya‘nī ittikā ider ṭayanurum anuñ üzerine yorulduğum vaķt (15) yāhūd koyunlarum yanından ayağum üzerine ṭurduğum vaķt, *ve ehuşşu bihā ‘alā-ğanemī* ve uḥīṭu biha’l-varaķa ‘alā-ra’si ḡanemī ya‘nī aşığa dökerüm eşcār üzerinden evrākı koyunlarumuñ (16) üzerine ve ķuri’e bi’s-sīn mine’l-hessi ve huve zeceru’l-ğanemi ey uyeḡḡi ‘aleyhā zāciran lehā²⁴⁵⁸, (17) *ve liye fihā me’āribu uḡrā* ḡacāt-ı āḡiri dağı benüm içün vardır bu ‘aşāda ḡavāyic-i (18) āḡiri ya‘nī nice ḡacetlerüme lāzım olur, didi, *ķāle elķihā yā Mūsā* Allāh Te‘ālā buyururlar ki [KB196a] (1) bırak [SE184a] elüñden ol ‘aşāyı. Hāzret-i Mūsā ṡann itdi ki ‘aşāyı dağı na‘līn gibi yabana atmaķ (2) buyurmuş ola, [KA140b] *fe-elķāhā* pes anı ilkā eyledi, ardına atdı. Fī’l-hāl ardından vebrun ‘aṡīm (3) sehm-nāk āvāz işitdi, dönüp girü baķdı, *fe-izā-hiye ḡayyetun tes’a* pes nāḡāh ol ‘aşā (4) bir ḡayye oldı ki her cānibe sa’y ider. Kīle lemmā elķāhā inķalebet ḡayyetun şafra’u bi-ḡilzi’l-‘aşā (5) ṡumme teverramet ve ‘aṡumet fe-li-zālike semmāhā cānnen ve li-zālike ķāle ke-ennehā cānnun. **Rivāyetdür** ki (6) vaķtā ki Hāzret-i Mūsā ‘aşāyı elinden bırakdı. Fī’l-hāl bir şarı yılan oldı. ‘Aşā yoğunlūğunda (7) andan [İÜ157b] şoñra şişdi, büyüdi, bir ‘aṡīm ejder oldı. Deve gibi dört ayağı üzerine (8) reftār itdürdi. Deve dişi gibi dişleri var idi. ‘Aṡīm taşlara yitişürdi, bir loķma iderdi. (9) Ve gözleri berķ gibi dıraḡşende idi. Kimseler heybetinden aña baķmazdı ve ‘aṡīm (10) dıraḡtları kökinden ķoparup kütür kütür ķırup ekl iderdi. Çün Hāzret-i Mūsā (11) anı bu ḡāletle gördi ḡavf idüp kaçmaķ kaçd eyledi, *ķāle ḡuṡhā ve lā-teḡaf* Hāķ Te‘ālā (12) didi ki ṭut ol ḡayyeyi, ķorķma, *senu’īduhā sīratehe’l-ūlā* ve hey’etehā ve (13) ḡāleteha’l-mukaddīmeti ya‘nī ṭut ķorķma, biz ol ḡayyeyi i‘āde iderüz tizcek evvelki hey’etine ki ‘aşādur. Pes (14) Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām be-mūcib-i emri İlāhī eyler ve varup ol ejderüñ çeñesinden (15) ṭutduķda ‘aşā oldı. Pes Hāzret-i Mūsā ‘aşā ḡaķķında nice me’ārib-i āḡiri ki zıkr (16) eylemiş idi, bu ḡāleti gördükdē şoñra [SE184b] bildi ki bunda nice ḡaşāyış-i nihānī ve münāfi‘-i pinhānī (17) ṡāhir oldı. Kālbi muṭma’in olup Allāh’a şükr eyledi.

²⁴⁵⁸ Hess fiilinden gelecek şekilde “sin” ile de okunmuştur. Bu fiil koyunları engellemek demektir. Onları engelleyerek onunla yol gösteririm.

(8) iderdi: idüp yudardı SE.

(9) berķ - gibi: berķ ḡāṭif gibi SE.

Hîn yed-i beyzâ nemâ ey pādšāh²⁴⁵⁹ (2:2276a)

Ve'dmum (18) *yedeke ilā-cenāhıke taħruc beydā'e min-ğayri sū'in āyeten uħrā*²⁴⁶⁰
maẓmūn-ı şerifince āgāh ol bu (19) şan' atda ki şan' at-i irşāddur. Yed-i beyzâ göster ey
Hüsameddîn, ya' nî kemāl-i şan' atunu [KB196b] (1) bunda şarf eyle, üstâdlıklar göster.

Şubh-ı nev bi-g'sā zi-şebhā-yi siyāh²⁴⁶¹ (2:2276b)

Şebhā-yı siyāhdan (2) murād karañu gönüldür ki nūr-ı Hāk ile münevver olmamış ola
ya' nî t̄alibān-ı sırr-ı tevhidūñ derūnlarından (3) zulmet-i t̄abī' atı ve zulmet-i ālāyış-i nefis-i
bed-sireti ref' idüp derūn-ı ' aşıkān-ı (4) Hudāyî ve t̄alibān-ı Hüdā'yı şubh-ı sa' ādet-i ezeli
gibi pür-nūr-ı şafā ile ki t̄alibleri nūr-ı (5) İlāhî ile āşinā eylemek senūñ elüñdedür.

Tā müyesser kerd yusrā-rā be-rū

Tā āsān eyledi (6) müşkili Hāzret-i Aħmed üzerine

Tā zi-^çusrā ū be-gerdānī rū²⁴⁶² (2:2284)

Tā ki ol müşkilden Hāzret-i Aħmed (7) yüz döndürmeye.

Vāy eger şad-rā yekī bīned zi-dūr

Tābe-çāleş ender āyed ez-ğurūr²⁴⁶³ (2:2287)

Tā ki cenge gele ğurūrından. (8) Nitekim Hāk Te'ālā sūre-i Enfāl'de buyurur: *İz-yurikehumu'llāhu fī-menāmike qalīlen ve lev erākehum keşīran* (9) *le-feşiltum ve le-tenāza'tum fī'l-emrī ve lākina'llāhe selleme innehū 'alīmun bi-zātī's-şudūri* ve (10) *iz-yurikumūhum izi'lteqaytum fī-a'yunikum qalīlen ve yuqallilukum fī-a'yunihim li-yakḏıya'llāhu* (11) *emran kāne mef'ūlen*²⁴⁶⁴. [İÜ158a] *İz-yurikehumu'llāhu fī-menāmike*
Muḳadderun bi-uzkur (12) ey ya' lemu'l-meşālīḥa iz-yuqallilukum fī-^çayunike fī-ru'yāke
ve huve in teczibuhu aşḥābuke (13) fe-yekūnu teşbīten lehum ve teşcī'an ^çalā-
^çaduvvikum²⁴⁶⁵ muḳadderdür uzkur ile ya' nî yād eyle ey Muḥammed anı (14) ki çün gösterdi
Allāh Te'ālā küffārı senūñ gözüñe menāmuñda, *qalīlen* az gösterdi (15) menāmuñda ^ç asker-

²⁴⁵⁹ Ey Padişah! Haydi Yed-i Beyza'yı/beyaz eli göster...

²⁴⁶⁰ “elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir halde çıksın.” (Kur’ân-ı Kerîm, Taha: 22).

²⁴⁶¹ ...kara gecelerden yeni sabah aç.

²⁴⁶² Böylece ona kolayı kolaylaştırdı, böylece güçlükten uzaklaştı.

²⁴⁶³ -Fakih- dedi: “Hakkındır, vur; eline geçti. Dostlarından ayrılanın cezası budur.

²⁴⁶⁴ Hani Allah sana onları uyunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü O, göğüsleri özünü(kalplerde olanı) hakkıyla bilendir. Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyor ki Allah, olacak bu işi gerçekleştirsin. (Kur’ân-ı Kerîm, Enfal: 43-44).

²⁴⁶⁵ Şayet ashabın bundan pay alırsa bu onlar için bir sebat ve düşmanları karşısında cesaretlendirme olur.

i küffârı senûn gözüne qalîl ü cüz'î göstermek anuñçün idi ki (16) sen aşhâbuña haber viresin. Anlar dağı maqâm-ı harbde şâbit olalar ve 'adûlarınuñ (17) üzerine şeci' olalar ve va' de-i nuşretle müstezher olalar, *ve lev erâkehum keşîran* [SE185a] *le-feşiltum* (18) le-cennebtum ya' nî eger saña rû'yâda anları çok göstere idi ve sen aşhâbuña anlaruñ çokluğundan (19) haber vireydüñ elbette ey aşhâb siz qorqup bed-dil olurduñuz, *ve le-tenâza'tum fî'l-emrî* emri'l-kiñâli [KB197a] (1) ve teferraqat ara'ukum beyne's-sebâti ve'l-firâri ya' nî Allâh Te'âlâ menâmuñda küffârı saña çok göstere (2) idi. Aşhâb qorqup emri-kiñâlde tenâzu' vâki' olaydı ve tedbîrünüñ sebâtla firâr mâbeyninde (3) perişân olaydı 'acebâ harb eylesek mi evlâdur, yoksa firâr eylesek mi evlâdur, diyeler (4) idi, *ve lâkina'llâhe selleme* en'ame bi's-selameti mine'l-feşeli ve't-tenâzu'i, lâkin Allâh Te'âlâ selâmet (5) in'âm eyledi, sâlim kıldı sizi havfdan ve tenâzu' dan. *İnnehû 'alîmun* (6) *bi-zâtî's-şudûri* tahkîkan Allâh Te'âlâ 'alîm ü dânadur, sînelerde olana cür'etden ve havfdan (7) ve cüz' den ve teslimden, *ve iz-yurikumûhum iziltekeytum fî-a'yunikum qalîlen ez-zamîrâni* (8) mefulâ "yerâ" ve qalîlen hâlun mine's-sânî ya' nî zamîrlerüñ ikisi dağı yirinüñ mef'ûlleridür ve qalîlen (9) zamîr-i şâniden hâl olur. Yine ezker-i muqadderdür ya' nî yâd eyleñ ey aşhâb ki Hudâ-yı Te'âlâ gösterdi (10) 'asker-i küffârı size melâkât eyledüğüñüz vâkt qalîl oldukları hâlde ya' nî anları (11) sizüñ gözlerünüze az gösterdi tâ ki qalbünüñ kavî olup harbde şeci' (12) olduñuz. *İnnemâ qallelehum fî-a'yuni'l-muslimîne hattâ qâle İbn Mes'ud li-men ilâ canibihi e terahum seb'îne* (13) *fe-qâle erahum mi'e tesbîten le-hum ve taşdiqan li-ru'ya'r-Rasûli* ya' nî Allâh Te'âlâ küffârı müselmânlaruñ (14) gözlerine az gösterdi. Anlara şebât hâşıl olmak için ve Resûl'üñ rû'yâsın (15) taşdik için. Şöyle az görindi gözlerine ki hattâ İbn Mes'ud rağıya'llâhu 'anh yanında (16) olana didi ki nice görürsün düşmen 'askerinden yitmiş var mı ola didükde ol kimse yüz (17) var ola, didi. Hâlbuki yidi yüz elli 'aded kimse idiler, [İÜ158b] *ve yuqallilukum fî-a'yunihim* (18) ve az gösterdi sizi dağı düşmen 'askerinüñ gözlerine tâ ki kıtâlünüñ gelmekde [SE1185b] dilir (19) oldılar, te'emmül eylemediler. Tehiyye-i esbâb kemâ yenbeğî eylediler. Cenge meşgûl oldılar. Çün [KB197b] (1) harbe şurû' eylediler. Allâh Te'âlâ mü'minleri müşriklerüñ gözlerine iki kendüler kadar (2) gösterdi, *yeravnehum mişleyhim re'ye'l'ayn*²⁴⁶⁶ bu sebeble dil-şikeste olup mebhût (3) u perişân-hâl olup şikest anlaruñ üzerine vâki' oldu. Ve bu şüret-i 'azâ'im-i (4) âyât dandur ki başâr eger bir sebeble qalîli [KA140b] keşir ve keşiri qalîl görür ammâ tâ bu hadde olmak (5) mümkün degüldür ki biñe yakîn âdemi yüz âdem kadar göreler ve üç yüze yakîn âdemi biñ toquz (6) yüz âdem kadar göreler. Elbette bu kudret-i kâmile-i Rabbânî'dür. Ba'zîñ

(18) ki - kıtâlîñüz: ki sizüñ kıtâlîñüz SE.

²⁴⁶⁶ ...Göz bakışıyla onları kendilerinin iki katı grüyorlardı... (Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 13).

ebşārın ibşārı ba‘ zıdan (7) girü tuta ve ḥaḳīḳatın göstermeye. Bā-vucūd-ı tesavin fī-şartı ru‘yetihi²⁴⁶⁷, *li- yaḳḏıya ’llāhu emran kāne* (8) *meḥ’ūlen* tā ki ḳazā eyleye Allāh şol ḥikmeti ki anuñ işlenmesi Allāh’uñ ‘ ilminde var idi. Ma‘nā-yı (9) beyt, Ḥazret-i Bārī leşkeri ‘ azīm-i küffārı Ḥazret-i Resūl ‘ aleyhi’s-selām ve şāḥabe-i kirām (10) gözlerine ḳalīl gösterdi. Tā-sebeb cesāret oldı ve ‘asākır-i manşüre-i İslām’ı (11) küffār-ı ḥāksāruñ gözlerine ḳalīl gösterdi tā ki maḡrūr olup cenge geldiler. (12) Ḥāyib ü ḥāsir oldılar. *E lā-inne ḥızba ’llāhi humu’l-gālibūne*²⁴⁶⁸ ḥükmince ‘ asker-i islām ḡalib (13) olup a‘dā-yı bed-nihādī-i ‘elf-i şımşır eylediler. Maẓmūn-ı şerīf *li-yaḳḏıya ’llāhu emran kāne* (14) *meḥ’ūlen* zāhir oldı.

Ādemī dāned ki ḥāne ḥādişest
‘ Ankebūtī ne ki der vey ‘ābişet²⁴⁶⁹ (2:2308) (15)

Ya‘nī felegi dehr-i ḳadīm ẓann itse ḡarīb degüldür. Zīrā ḥāne içünde birkaç gün lu‘ābi ile eyü (16) yapan ‘ ankebūt evvel ḥāne ḥāriş midür, yāḥud ḳadīm midür, ne bilsün.

‘ Aḳl ḥod-rā (17) mī-nemāyed rengḥā
Çun perī dūr est ez-ān fersengḥā²⁴⁷⁰ (2:2312)

Ya‘nī ‘ aḳl kendüyi rengler ile (18) gösterür ya‘nī her şüret ile gösterür ammā ḥaḳīḳatde ol şüretlerden peri gibi nice ferseng (19) ırāḳdur yāḥūd ‘ aḳl kendüyi reng reng gösterür peri gibi ammā dūrdur ol renglerden [KB198a] (1) ol şüretlerden nice ferseng.

Her ki be-s’tāyed turā düşnām deh
Sūd ü sermāye be-müflis vām deh²⁴⁷¹ (2:2318)

Her kim medḥ iderse seni sen [SE186a] aña sövüñ. Zīrā yüzine ḳarşu medḥ eylemek ādeme ‘ acib (3) ü tekebbūr ü ḡurūr ḥāşıl eyler. Nitekim Ḥazret-i Resūl buyurur: *uḥşū fī-vucūhi ’l-meddāḥine ’t-turābe*²⁴⁷² (4) aşḥābdan birisi birini Ḥazret-i Resūl ḥuzūrında yüzine ḳarşu vāfir-i medḥ eyledi. Resūl (5) ‘ aleyhi’s-selām buyurdı ki *ḳaṭa‘te ’unuḳa şāḥibeke*²⁴⁷³. [İÜ159a]

ḤAMLE BURDEN-İ SEG BER-KŪR-I GEDĀ-RĀ²⁴⁷⁴ (6)

Seg kuned āheng-i dervişān be-ḥışm

²⁴⁶⁷ Görme şartında eşitlik olmakla beraber.

²⁴⁶⁸ İyi bilin ki Allah’ın tarafında olanlar (Allah’ın hizbi, taraftarları) galiplerin ta kendileridir.

²⁴⁶⁹ İnsan bilir ki ev, sonradan olmadır; içinde ağ ören örümcekse bilmez.

²⁴⁷⁰ Akıl, kendini renklerle gösterir; -ama- peri gibi onlardan fersahlarca uzaktır.

²⁴⁷¹ Seni övene kötü söz söyle; kârı ve sermayeyi iflas edene borç ver.

²⁴⁷² Meddahlrın yüzüne toprak atın. (Müslim, Zühd: 69).

²⁴⁷³ Arkadaşının boynunu vurdun.

²⁴⁷⁴ BİR KÖPEĞİN KÖR BİR DİLENCİYE SALDIRMASI
(5) ḤAMLE ... GEDĀ-RĀ: - SE.

Nitekim Hāzret-i (7) Resūlu'llāh buyurur du'āda *Allāhumme ehyini miskīnen ve emitnī miskīnen ve 'hşurnī* (8) *fī-zumratī'l-mesikīne*²⁴⁷⁶. **Hikāyet:** Enes İbn Mālik'den rađıya'llāhu 'anhümā mervīdür ki (9) fuķarā-yı aşhāb hūzūr-ı Hāzret-i Risālet-penāha bir kimse gönderdiler. Ol kimse geldi, (10) Yā Resūla'llāh, ben fuķarā cānibinden saña resūl geldüm, didi. Hāzret-i Muḥammed Muştafā (11) buyurdılar ki *merḥaben bike ve bi-men ci'te min-'indihim*²⁴⁷⁷. Sen bir kavmūn kıatından geldūn ki Hāzret-i (12) Hūdā anları sever. Ol kimse didi ki, Yā Resūlu'llāh, fuķarā didiler ki, şāhib-i ḥayr [KA142a] olan (13) aġniyā ki ḥac iderler ve şadaķa virürler ve ķul azād eylerler ve ḥasta olsalar fuķaraya ķurbān (14) virürler, yiyecekler yidirürler. Biz bu işlerūn birisine ķādir degülüz. Resūlu'llāh buyurdılar ki, (15) fuķarāya benden selām eyle, anlardan her ķankısı faķrına şabr iderse üç (16) müjde vardur ol faķir-i şābire. Biri budur ki Allāh Te'ālā cennetde ķaşr vire kızıl yāķūtdan (17) ki ehl-i cennet ol ķaşra nazar itdükde ehl-i dünyā gökde yıldızı nice görse anlar daḥı ol (18) ķaşrı öyle yüksek göreler ammā be-şart-i ān ki faķir-i şābir ü mü'min ü muttakī ola. İkinci (19) budur ki faķirler cennete aġniyādan yarım gün evvel gireler ki dünyā günlerinin ḥesābınca [KB198b] (1) beş yüz yıl olur ve Hāzret-i Süleymān daḥı dünyā saltanatı sebebi ile enbiyādan kırķ yıl (2) şoñra girse gerekdür. Üçinci odur ki faķir *subḥāna'llāhu ve'l-ḥamdu'llāhi ve lā-ilāhe illa'llāhu* (3) ve *Allāhu ekber* diyü ihlāş-ı tamām ile Hāķ Te'ālā aña ol ķadar şevāb vire ki aġniyā iki biñ kerre dimekle (4) ve kaçan iki biñ aķķe şadaķa virmekle ol ķadar şevāba vāşıl olmaya, didi. Ol kimse Resūl (5) hūzūrından [SE186b] gidüp fuķarāya Resūl'ūn selāmın yitişdüirdi. Cümle ayak üzre ķalkup (6) Resūl'ūn selāmın aldılar. Andan şoñra ol ḥaberleri bir bir Resūl aġzından fuķarāya takrīr eyledi. (7) Şād olup *rađinā yā Rabbenā rađinā yā Rabbenā*²⁴⁷⁸ didiler. Ey sutve ey 'āciz.

Nūr-i Mūsā dīd ü (8) Mūsā-rā nevāḥt
Ḥasf-ı Kārūn kerd ü Kārūn-rā şināḥt²⁴⁷⁹ (2:2356)

*Fe-ḥasefnā bihī ve bidārihi'l-arza*²⁴⁸⁰ (9) ḥükmince Kārūn'ı bildi ve anı ḥısf eyledi, yutdı ve Mūsā'ya 'izzet idüp emrine muṭi' oldu. (10)

Recf kerd der-helāk-i her da'ī

²⁴⁷⁵ Köpek dervişlere öfkeyle saldırır; -ama- ay, dervişlerin toprağını gözüne sürer.

²⁴⁷⁶ Allahım beni gariban olarak yaşat, gariban olarak öldür ve garibanlar zümresiyle beraber haşret. (El-Munzûrî, Et-Tergîb ve't-Terhîb: 4/140).

²⁴⁷⁷ Sana ve yanından geldiklerine merhaba.

(5) hūzūrından: ḥāzretinden SE.

²⁴⁷⁸ Ey Rabbimiz razı olduk, ey Rabbimiz razı olduk.

²⁴⁷⁹ Musa'nın nurunu gördü ve Musa'yı okşadı; Karun'u tanıdı, Karun'u yuttu.

²⁴⁸⁰ Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. (Kur'ân-ı Kerîm, Kasas: 81).

Ya' nî zemîn bâ-sükûn u bâ-ķarâr. Cenâb-ı Hâķ'dan emre irişdükde (11) ĥarâm-zâde-i bed-baĥtûñ helâķında hücûm eyledi. Recf, hücûm itmek ve ditremek ve semilcemek (12) da' î, ĥarâm-zâde.

Fehm kerd ez-Hâķ [İÜ159b] ki yâ arđuble' î²⁴⁸¹ (2:2357)

Fehm eyledi Hâķ Te' âlâ'dan ĥiĥâb (13) geldüğini řu zamânda ki *Yâ arđuble' î*, didi. İşâretdür sûre-i Hûd'da olan (14) âyet-i kerîmeye kaçan ki cenâb-ı ' izzet Hâżret-i Nûĥ 'aleyhi's-selâmuñ du' âsı ile ol ĥavm-i (16) temerrüdûñ helâķı içün tûfân emr idüp tamâm-ı rûy-ı zemîn âb-ı siyâh-ı ĥahr-ı İlâhî ile pür olup (17) çün ol ĥavm-i bed-baĥtdan kimse ĥalmayup helâķ oldılar. Hâķ Te' âlâ def' -i ' azâb-ı (18) irâde eyleyüp zemîn ü âsmâna ĥiĥâb eyleyüp buyurdi: *Ve ĥîle yâ arđu'ble' î mâ'eki ve yâ semâ'u aĥli' î ve ĥıĥa'l-mâ'u ve ĥuĥıye'l-emru ve'stevet 'ale'l-cüdiyyi*²⁴⁸². *Ve ĥîle yâ arđu* ya' nî cenâb-ı Hâķ'dan (19) ĥiĥâb olup dinildi ki yâ arz, *ible' î mâ'eki* şuyunu yut, ya' nî neřf eyle, ĥurut, [KB199a] (1) *ve yâ semâ'u aĥli' î* ve yâ âsmân sen daĥı bārānuñı yağdurma, imsâķ eyle, dinildi. Bel' neşef (2) ma' nāsına ve aĥlî' i imsâķ ma' nāsına, *be ĥıĥa'l-mâ'u* ey naķaşa'l-mâ. (3) *ve ĥuĥıye'l-emru* enceze mâ ve' ade min-ihlâķi'l-kâfirîne ve inca' i'l-mu'minîn ya' nî incâza yitişdi (4) řol nesne ki va' de olınmışdı kâfirlerûñ helâķ olmasından ve mü'minlerûñ necât (5) bulmasından Allâh' uñ emri nüfûz buldı, *ve'stevet* ve'steķarrati's-sefinetu, *'ale'l-cüdiyyi* (6) cebelun bi'l-Müşul ya' nî sefine ĥarâr itdi cebel-i Cüdî üzerine. (7) Cebel-i Cüdî Müşul'dadur dimişler, ba' zılar Şâm'dadur dimişler ba' zılar Âmed'dedür (8) dimişler. Ruviye ennehu rakibe's-sefinete 'âşiru Raceb ve nezele 'anhâ 'âşira Muĥarrem (9) fe-şâme zâlike'l-yevme fe-şâra sitte²⁴⁸³. Pes Hâżret-i Mevlānâ bu âyet-i kerîme ile istişhâd (10) buyururlar ki arz u semâ ve cemî' -i eřyâ Hâķķ' ı müdrikdürler ve muĥî' vü münķâddurlar.

Lâ-cerem (11) eřfeķne minhâ cümleşân
Künd şud z'âmîz-i ĥayvân ĥamleşân²⁴⁸⁴ (2:2360)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki (12) sûre-i Aĥrâb'dadur: *İnnâ 'araĥnâ'l-emānete 'alâ's-semāvāti ve'l-arđı ve'l-cibāli* (13) *fe-ebeyne en yaĥmilnehâ ve eřfâķne minhâ ve ĥamelehâ'l-*

²⁴⁸¹ Her asinin helakinde titredi. Hak'tan "Ey yeryüzü! Yut suyunu" emrini anladı.

²⁴⁸² "Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu" denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cudi'ye oturdu." (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 44).

²⁴⁸³ Rivayet edildi ki o, gemiye Receb ayının onunda bindi ve ondan Muharrem'in onunda indi. O gün oruç tuttu ve böylece altı oldu.

²⁴⁸⁴ Çaresiz hepsi "Ondan korktular"; canlıyla karşılaşınca sorumluluk taşımayı anlamadı.

(12) Aĥrâb'dadur: Aĥrâb' uñ âĥirindedür SE.

insānu innehū kāne zalūmen (14) *cehūler*²⁴⁸⁵. Hāzret-i Cenāb-ı ‘İzzet buyurur ki taḥḳīḳan biz ‘arz eyledük emāneti semāvāta ve arza (15) ve cibāle. Pes ābā itdiler ol emāneti götürmekden ve ḳorḳdılar emānetden ve ol emāneti insān (16) götürdi. Taḥḳīḳan insān mübālağayla cāhil oldu ve mübālağayla nefsine ḳulm idici (17) oldu. Zīrā ağır yük götürdi, ṣoñuñ fikr eylemedi. Ma‘ nā-yı beyt, buyururlar ki Hāḳ Te‘ālā’nuñ (18) emri ile bu ecrām-ı ‘aẓīm ‘ademden ‘ālem-i vücūda ḥamle idüp gelürken çün Hāḳ Te‘ālā’dan anlara (19) ḥayāt virilüp emānet taḥmīl olınmağı ‘arz eyledi. Cümleten ḳorḳdılar. İḥtimāldür ki biz bu emānetüñ [KB199b] (1) ḥaḳḳın edā itmekde ḳuṣūr idevüz ve nāra lāyīḳ olavuz diyü ḥavf idüp [İÜ160a] ābā itdiler, ḥamleleri (2) künd oldu. ‘Ademden vücūda çāpuñ ḥamlelik idüp gelürken ḥayāt u emānet ḥaberin istimā‘ (3) eyledükde ḥamleleri künd oldu, ṭayandılar.

Guḟte bīzārīm cümle z’īn ḥayāt
Kāv buved bā-ḥaḳ ḥayy (4) bā-Hāḳ memāt²⁴⁸⁶ (2:2361)

Ya‘ nī ecrām-ı ‘aẓām didiler. Biz cümlemiz bīzārız bu ḥayātdan ki ḥaḳla (5) zende ve dānā olalar. Hāḳ ile mürde vü nādān olalar. Bu beytde eşyā cānibinden insāna tevbiḥ vardur (6) ya‘ nī insān ḥayydur ve nāṭıḳdur. Ḥiṭāb-ı Hāḳḳ’ı fehmi itmez. Ḥaṭādan ve ‘iṣyāndan ḥālī olmaz. Eşyā ki (7) mürde-i bī-cāndur. Zū’l-‘uḳūlden degüldür Ḥiṭāb-ı Hāḳḳ’ı fehmi ider ve emri Hāḳḳ’a muṭī‘ vü münḳāddur. (8)

DEVVUM BĀR DER-SÜḤEN KEŞİDEN²⁴⁸⁷

Der-ṣerī‘ at nīst destūrī ki mā
Kemter ez-tu ṣeh kunīm u pīṣvā²⁴⁸⁸ (2:2411) (9)

Senden ednā olan [SE187b] kimseyi ḥākim ü muḳtedā idevüz didiler. Nitekim Hāzret-i Resūlu’llāh ṣalla’llāhu (10) ‘aleyhi ve sellem buyurur: *Men ḳallede insānen ve fī-ra‘iyyetihi men huve evlā minhu fe-ḳad* (11) *ḥāne’llāhe ve Rasūlehu ve li-cemī‘i’l-muslimīne*²⁴⁸⁹. Şadaḳa Resūlu’llāh ve şadaḳa Ḥabību’llāh.

Müşterī-i (12) [KA143a] men Ḥudā best ü merā

²⁴⁸⁵ Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir. (Kur’ân-ı Kerīm, Ahzab: 72).

(16) mübālağayla nefsine ḳulm idici oldu: ḳulm idici oldu ve mübālağayla cāhil SE.

(17) beyt, - buyururlar: beyt, Hāzret buyururlar SE.

(3) ṭayandılar: - SE.

²⁴⁸⁶ -Onlar- dedi: “Hāḳla diri, Hāḳ’la ölü olan bütün bu hayattan bütünüyle bıktık.”

²⁴⁸⁷ TEKRAR KONUŞTURMASI

²⁴⁸⁸ Şeriatta, senden daha eksik birini bizim padişah ve önder yapmamıza izin yoktur.

²⁴⁸⁹ Her kim, beraberinde ondan daha evla bir kimse olduğu halde bir insanı taklit ederse, Allah’a, rasulüne ve tüm müslümanlara ihanet etmiştir.

Mî-keşed bālā ki Allāh eşterā²⁴⁹⁰ (2:2426)

Sûre-i Tevbe'de olan âyet-i kerîmeye işâret buyurur: (13) *İnna'llāhe'şterā mine'l-mu'minîne enfusehum ve emvālehum bi'enne lehumu'l-cennete*²⁴⁹¹. (14) Bu eşterādan murād meşeldür mü'minlere işâbetden ötürü bezl-i māl ve bezl-i enfes itmekle cennete dāhil olmağı (15) iḥbârdur yohsa ḥaḳîkat bey' ü şirā ḥaḳkıyla müyesser degüldür bir yirde vāki' olur ki (16) ta' ayyün-i emlāk ola. Her mevcûduñ vücûdı ve her şey Allāh'ındur. Zîrā *el-'abdu ve mā yemlikuhu* (17) *kāne li-mevlāhu*²⁴⁹². Pes bu taḥrîzdür ğazv u cihāda ya'nî demek olur ki ey bende, senden (18) bezl-i nefis ü māl benden a' t̄a-yı cennet-i bî-zevāl nefis-i māye-i şer ü şürûrdur ve māl sebeb-i tuğyān (19) u ğurûrdur. Bu iki nāķış-ı ma' yûbı fedā eyle bizden behişt-i mergûb ve mülk-i bāķiyi al, demek [KB200a] (1) olur. **Beyt:**

[fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün]
Seng bî-endāz u gevher mî-setān
Ḥāk-i zemîn mî-deh-i zer mî-setān

Der-ı ivaż-ı (2) fānî-i ḥor u ḥaḳîr
Ni' met-i pākîze-i bāķi be-ġir²⁴⁹³

Mā zi-ḥod sūy-i tu gerdānîm ser
Çun tuyî ez-mā be-mā (3) nezdik-ter²⁴⁹⁴ (2:2436)

*Ve naḥnu aḳrabu ileyhi min-ḥabli'l-verîd*²⁴⁹⁵.

Sūy-i sūrāḥî ki nāmeş ğuşhāst (4)
Tābe-bāġ-i cān ki mîveş hūşāst²⁴⁹⁶ (2:2441)

Ol cūy-ı ḥikmet-i zebāndan tā sūrāḥ-ı ğuşa (5) varup dāhil olur. Andan bāġ-ı cāna vāşıl olur. Anuñ semerātı ' ilm ü ma' rifet ü ' aql (6) ü ḥikmetdür ki Ḥazret-i Resûlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *izā-merartum bi-riyāḍi'l-cenneti* (7) *fe'rte'ur*²⁴⁹⁷. Aşḥāb didiler ki, *ya rasula'llāh mā riyāḍu'l-cenneti kâle mecālisu'l-ilmi*²⁴⁹⁸.

TETEMME-İ NAŞİḤAT-İ (8) ḤAZRET-İ RESÛLU'LLĀH ĀN BİMĀR-RĀ²⁴⁹⁹

²⁴⁹⁰ Benim alıcım, Allah'tır; o beni yukarı çeker, çünkü "Allah satın aldı".

²⁴⁹¹ Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılında satın almıştır. (Kur'ân-ı Kerim, Tevbe: 111).

(15) -bir yirde : ḥaḳkıyla müyesser degüldür bir yirde SE, KA.

²⁴⁹² Köle ve varlığı sahibinindir. (Yılmaz, 11).

²⁴⁹³ Taşı at ve cevheri al, toprağı ver altını al. Hor ve hakir fanilik karşılığında ebedi olan temiz nimeti al.

²⁴⁹⁴ Biz, kendimizden sana doğru başımızı döndürürüz; çünkü sen bize bizden daha yakınsın.

²⁴⁹⁵ Biz ona şah damarından daha yakınız. (Kur'ân-ı Kerim, Kaf: 16).

²⁴⁹⁶ Adı kulak olan deliğe doğru akıyor; meyvesi akıllar olan can bahçesine kadar gidiyor.

²⁴⁹⁷ Cennet bahçelerine uğradığınız vakit (oradan) beslenin (otlayın).

²⁴⁹⁸ Cennet bahçesi nedir? Buyurdu ki o ilim meclisleridir. (Tirmizî, Daavat: 82).

²⁴⁹⁹ PEYGAMBER'İN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- HASTAYA NASİHATININ KALANI

Tāft z'ān rūzen ki ez-dil tā dil est
Rūşenī ki fark-ı Hakk u (9) bātl est²⁵⁰⁰ (2:2449)

Ya' nī bir nūr ki qalb-i insānda olsa hakk u bātl fark ider. *İttekū firāsete'l-mu'min*
(10) [İÜ160b] *fe-innehu yanşuru bi-nūri'llāhr*²⁵⁰¹ fehvāsınca zamāyire muṭalli' olur.
Nitekim buyurur: *mine'l-qalbi* (11) *ile'l-qalbi revzenetur*²⁵⁰².

Sālḥā reh mī-revīm ü der-āḥīr
Hemçunān [SE188a] der-menzil-i evvel esir²⁵⁰³ (2:2473) (12)

Benī İsrāyīl'ün ḥayrān olup Tiye'de ser-gerdān qalmaları sūre-i Mā'ide de bu āyet-i kerīmenün (13) tefsirinde mezkūrdur. *Yā kavmidḥulū'l-arḍa'l-muḳaddesetelleti keteba'llāhu lekum*²⁵⁰⁴ Allāh Te'ālā (14) emr eyledi beyt-i muḳaddes cānibinde olan cebbārılar ile ḡazā eylemegi. Benī İsrāyīl ḳorḳdılar ol (15) ḳavmden varmadılar Allāh Te'ālā anları Tiye'de ser-gerdān eyledi. Tiye'nün eni ve uzunı (16) altı ferseng yol idi. Bu ḳadar yirde ḳırḳ yıl sergerdān ḳaldılar. Şabāḥdan 'azīmet (17) sefer ider, giderlerdi. Aḥşām yine ol menzilde bulurlardı kendülerini. Ḥattā Ḥazret-i Mūsā vü (18) Hārūn 'aleyhümü's-selām Tiye'de vefāt itdiler ve benī İsrāyīl'ün ekşeri ölüp yigit (19) oḡulları yitişdi. Hakk Te'ālā Yūşā' 'aleyhi's-selāma nübüvvet virüp gönderdi. Ol [KB200b] (1) ḳavm-i cebbārı ḳırdılar ve [KA143b] ḳal'elerini fetḥ eylediler.

Ver be-küll bīzār būdī ü zi-mā (2)

Eger külliyyetle bīzār ola idi Ḥazret-i Mūsā bizden.

Key resīdī ḥ'ān mān ḥiç ez-semā²⁵⁰⁵ (2:2474)

Ya' nī ḳaçan irişürdi bize ni'met semādan. Nitekim buyurur (3) *Ve enzelnā 'aleykumu'l-menne ve's-selvā*²⁵⁰⁶.

Key zi-seng-i çeşmhā cū şān şudi
Der-bi-yābān (4) mān emān-ı cān şudi²⁵⁰⁷ (2:2475)

²⁵⁰⁰ Gönülden gönülle baḡlı olan pencereden, hak ile batılı ayıran aydınlık parladı.

²⁵⁰¹ Müminin ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; ḳünkü o eşya ve olaylara Allah'ın nuru ile bakar. (Yılmaz, 331).

²⁵⁰² Kaplten kalbe bir pencerecik vardır.

²⁵⁰³ Yıllarca yol yürüyoruz, sonuçta aynı şekilde ilk konakta esiriz.

²⁵⁰⁴ “Ey kavmim! Allah'ın sizlere yazdığı kutsal topraklara girin.” (Kur'ân-ı Kerīm, Maide: 21).

(2) - : eger...bizden İÜ, KA.

²⁵⁰⁵ Bizden bütünüyle bızır olmasaydı, soframız, semadan ḥiç gelir miydi?

²⁵⁰⁶ Size kudret helvası ve bildircin indirdik. (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 57).

²⁵⁰⁷ Bir taştan pınarlar nasıl coşardı? Çölde canımıza aman olur muydu?

*Ve izi'steskâ Mūsâ li-ḳavmihi fe-ḳulna'drib (5) bi-ʿaşâke'l-hacera*²⁵⁰⁸ mazmûnınca kaçan bir taşdan çeşmeler kaynar çıkardı.

El-baḳiyyet el-baḳiyyet ey ḥadīv
Tâ ne gerded (6) şād kullī cān-ı dīv²⁵⁰⁹ (2:2490)

Ya' nî baḳiye-i ʿömri zāyi' eylemek fırsatı fevt eyleme ey ulu sultan. (7) Nitekim Ḥazret-i Resûl buyurur: *Men cāveze'l-erba'ine ve lem yaḡlib ḥayruhu ʿalâ-şerrihi fe'lyetebevve'* (8) *maḳ'adehu mine'n-nâri* ya' nî bir kimsenün ʿömri kırḳdan tecāvüz eyleye ve anuñ ḥayrı şerrine (9) ğalebe olmaya, pes ol kimse kendünün ḳu'ūd idecek yirin ḥazır eylesün (10) âteşinden.

Ān çenān kâdem bî-fütād ez-behişt
Rec' ateş dādī ki rest ez-dīv-i zişt²⁵¹⁰ (2:2493) (11)

Ya' nî Ḥazret-i Ādem ʿaleyhi's-selāma günāhdan soñra *fe-teleḳḳā Ādemu min-Rabbihi kelimātir*²⁵¹¹ (12) mefhûmınca du' ā telḳin eyledün ve tevbesin ḳabûl eyledün, tâ ki ḥalāş oldu şeyṭān-ı (13) la' inün ol div-i ziştün şerrinden.

Der-ḥaḳīḳat nef'-i âdem şud heme

Ki ʿacz u miskin (14) ü iftikār u tevbe vü istiḡfār anı şadr-ı suffe-i ictibāya çekdi ki *ṣumme'ctebāhu*²⁵¹² (15) anuñ ḥaḳḳında vārid oldu.

La' net-i ḥāsīd şude an demdeme²⁵¹³ (2:2495) [SE188b]

Ol vesvese (16) ve demdeme ki ve iḡvā ki eyledi, andan İblīs'e la' net ḥāşıl oldu. Nitekim Ḥaḳ Te' ālā (17) buyurur: [İÜ161a] *Ve inne ʿaleyke la'neti ilā-yevmi'd-dīn*²⁵¹⁴. Ve kes naḳş u ḳuşūr.

Īn emānet der-dil (18) ü dil ḥāmil est
Īn naşīḥathā mişāl-i ḳābil est²⁵¹⁵ (2:2505)

Be-ḥükm-i *innā araḍna'l-emānete ʿale's-semāvāti ve'l-arḍi* (19) *ve'l-cibāli fe-ebeyne en yaḥminelnā ve eşfaḳne minhā ve ḥamelehe'l-insānu* [KB201a] (1) *inneḥū kāne ḡalūmen*

²⁵⁰⁸ Ha, Musa kavmi için su dilemişti. Biz de “Asanı kayaya vur” demiştik. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 60).

²⁵⁰⁹ Ey sultan! Kalanı koru, kalanı; böylece şeytanın canı bütünüyle sevinmesin.

²⁵¹⁰ Nitekim Âdem cennetten düştü, onu geri döndürdün, çirkin şeytandan kurtuldu.

²⁵¹¹ Derken Adem Rabbinden birtakım kelimeler aldı... (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 37).

²⁵¹² Sonra onu seçti. (Kur’ân-ı Kerîm, Taha: 122).

²⁵¹³ Gerçekte her şey âdem’in yararına oldu, o vesveseli söz, kıskanca lanet oldu.

²⁵¹⁴ “Şüphesiz benim lanetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir” (Kur’ân-ı Kerîm, Sad: 78).

²⁵¹⁵ Bu emanet gönüldedir ve gönül hamiledir, bu öğütler ebe gibidir.

*cehūler*²⁵¹⁶ fehvāsınca bu emānet gönüldedür ve gönül bu emānet bārına hāmiledür. Bu naşihatler kabile gibidür. Kaçan hāmile vaz‘ haml eylese kabileye muhtāc olduğu gibi. Emāneti yükde götüren kimse dahı naşihate muhtācdur ve bir nāşih-i kāmilden lā-büddür ki tā ki ol emāneti ferāmūş itmeyüp maẓmūnı ile olalar.

Hiç ne-k’şed nefs-rā cüz zill-i pīr
Dāmen-i ān nefs (2) kuş-rā saht-gīr²⁵¹⁷ (2:2514)

Anuñ etegin muhkem tut aña yār ol. **Hikāyet:** Ebū Umāme Hāzret-i Resūl’den (3) rivāyet ider ki Hāzret-i Resūl buyurdı: *İnne Luḡmāne ḡāle li’bnihi ya buneyye ‘aleyke bi-mucāleseti’l-‘ulemā’i* (4) *ve’stimā’i kelāmi’l-ḡukemā’i fe-inna’llāhe yuḡyi’l-ḡalbe’l-meyyite bi-nūri’l-ḡikmeti kemā* (5) *yuḡyi’l-arḡa’l-meyyite bi-vābili’l-maḡari*²⁵¹⁸. Pes bu ḡadīṣ-i şerīf maẓmūnınca öyle kāmilleruñ meclislerinde (6) ve ḡidmetlerinde olmaḡ nāfi‘ vü müfiddür.

Mā remeyte iz remeyt rāst dān
Her çü kāred cān buved (7) ez-cān-ı cān²⁵¹⁹ (2:2516)

İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Enfāl’dedür: *Mā remeyte iz remeyte ve* (8) *lākina’llāhe ramā*²⁵²⁰.

Nist ḡam ger dīr bī-ū māndeī
Dīr gīr ū saht gīreş ḡāndeī²⁵²¹ (2:2518)

*İnne baṡṡe Rabbike le şedīdur*²⁵²² (9) ḡükmince ḡiç tutar [KA144a] ammā tutacaḡ muhkem tutar.

Dīr gīred saht gīred raḡmeteş
Yek demet ḡā’ib (10) ne-dāred ḡāzreteş²⁵²³ (2:2519)

²⁵¹⁶ Biz emaneti, göklere, yere ve daḡlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluḡundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir. (Kur’ân-ı Kerīm, Ahzab: 72).

(1) fehvāsınca: fehvā-yı şerīfince; bu emānet...olalar: - İÜ, KA.; bu emānet gönüldedür ve gönül bu emānet bārına hāmiledür: bu emānet imān u teklif ‘ibādet ü ‘ışḡ Hāzret-i vedūd ve derd-i āḡiretdür. Gönüldedür ve gönül bu emānet yükine hāmiledür, SE; Bu naşihatler...olalar: - SE.

²⁵¹⁷ Şeyhin gölgesinden başka hiçbir şey nefsi öldürmez. O nefis öldürenin eteḡini sıkı tut.

(2) Anuñ etegin: - SE.

²⁵¹⁸ Muhakkak ki Lokman oḡluna şöyle demişti: Oḡulcuḡum mutlaka âlim kimselerin meclisinde bulunmalı ve hikmet sahibi kimselerin sözlerini dinlemelisin. Zira Allah Teala, saḡanak yaḡmurlarla ölü topraḡı dirilttiḡi gibi hikmetin nuruyla ölü kalbi diriltir. (Heysemî, Mecmau’z-Zevāid: I/125)

²⁵¹⁹ “Attiḡın vakit sen atmadın”ı doğru bil; canın getirdiḡi her şey canın canındandır.

²⁵²⁰ Attiḡın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. (Kur’ân-ı Kerīm, Enfāl: 17).

²⁵²¹ Uzun zaman olsun kaldınsa, üzüntüye yer yok; onun için geç tutar, ama güçlü tutar demiştin.

²⁵²² Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok çetindir. (Kur’ân-ı Kerīm, Buruc: 12).

²⁵²³ Onun rahmeti geç tutar, ama güçlü tutar; seni bir an huzurundan uzak tutmaz.

Ya' nî bir dem seni gâ'ib tutmaz ol Һazret ya' nî dâ'im senüñ aĥvâlüne (11) nâzirdür. Nitekim Ebü Müsâ radıya'llāhu 'anh rivāyet ider. Qāle'n-nebî (12) 'aleyhi's-selām *inna'llāhe te'ālā 'azze ve celle yebstu yedehu bi'l-leyli li-yetübe* (13) *mesi'e'n-nehāri ve yebstu yedehu fi'n-nehāri li-yetube mesi'e'l-leyli ĥattā taṭlu'a'ş-şemsu min-mağrihihā*²⁵²⁴.

Ger tu ĥāhî şerĥ-i in vaşl u velā
Ez-ser-i endişe mî-ĥān (14) ve'd-Đuĥā²⁵²⁵ (2:2520)

Eger sen dilerseñ bu vuşlatuñ ve muĥabbetüñ şerĥini bilesin mülāĥaza vü te'emmül ile (15) sūre-i ve'd-Đuĥā'yı okı. Ekşer tefāsirde götürmişler ki birkaç gün Һazret-i Resūlu'llāh'a Cebrāyil(16) [SE189a] gelmedi, vahy vāķi' olmadı. Kāfirler ta'n itdiler, “Һazret-i Һudā-yı Te'ālā Muĥammed'i terk itdi ve Muĥammed'e (17) düşmen oldı.” didiler. Һaķ Subĥāne ve Te'ālā Һazretleri anlaruñ sözlerini redd eyledi ve buyurdi: (18) *Ve'd-đuĥā* Һaķ Te'ālā kâsem idüp buyurdi ĥuĥā ĥaķķıçün , *ve'l-leyli izā-secā* ve daĥı (19) leyl ĥaķķıçün ki tārīk olup eşyāyı zülmetle ĥaplıya, *mā vedde'ake Rabbuke* seni terk [KB201b] (1) itmedi senüñ Rabb'üñ, *ve mā ĥalā* daĥı seni düşmen tutmadı senüñ Rabb'üñ yā Muĥammed, *ve le'l-āĥiratu* (2) *ĥayrun leke mine'l-ülā* āĥiret saña ĥayırlı ola dünyādan ki Һaķ Te'ālā Һazretleri (3) Һazret-i Muşţafā'ya biñ ĥaşr va' de eylemişdür ki cümlesi incüden ola [İÜ161b] ve topraĥı (4) misk-i ezferden ola. Her güşen pür ola ĥüriler ile ve ĥadem ü ĥaşem ile ve envā' - ı emti'a-i (5) cennet ile. Pes āĥiret kerāmeti yegrekdür saña evvelkiden ya' nî dünyā feth ü nuşret ve feth-i (6) bilāddan dimek ola yāĥud evāĥir-i murāduñ senüñ evāyilinden yeg ola. Zirā her sâ' at (7) derece-i rif' ate müteşāyid ve kemāl-i menzilete müterāķķidür, dimek ola, *ve le-sevfe yu'ṭike* (8) *Rabbuke*²⁵²⁶ ve saña Rabb'üñ şefā' at ' itā eyler günāĥkārlar ĥaķķında *fe-terḍā* pes sen ĥoşnüd (9) olursun ya' nî şol ĥadar iĥsān u a' ṭā eyleye ki ben rāzı oldum, tamām diyesin. (10)

Hest kerhen gebr hem Yezdān per est
Līk ĥaşd-i ü murādī dīger est²⁵²⁷ (2:2531)

(11) rivāyet ider. - : rivāyet ider Һazret-i Resūlu'llāh'dan, SE, İÜ, KA.

²⁵²⁴ Şüpheşiz ki Allah azze ve celle geceleyin gündüzün kötülükleri için olan tevbeleri kabul etmek üzere elini açar genişletir. Ve gündüz ise gece olan kötülükleri bağışlamak üzere ta ki güneş battığı yerden doğana dek (bu böyle devam eder). (İbn Huzeyme, Et-Tevhîd: 1/176).

²⁵²⁵ Bu kavuşma ve sevginin açıklamasını istersen, düşünerek Ve'd-duĥā'yı oku.

²⁵²⁶ Duĥa (kuşluk) vaktine andolsun. Ve zifiri karanlık çöktüğü zaman geceye (andolsun) ki Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı. Ve ahiret(bundan sonraki hayat) mutlaka senin için evvelinde (dünya hayatından) daha hayırlıdır. Ve mutlaka Rabbin yakında sana verecek (ihsan edecek) böylece sen razı olacaksın. (Kur'ân-ı Kerim, Duĥa: 1-5).

²⁵²⁷ Ateşe tapan da istemeyerek Allah'a tapar. Ancak maksadı başka bir istektir.

Sûre-i Âl-i ‘İmrân’da olan (11) âyet-i kerîmenüñ mażmûn-ı şerîfine işâret buyururlar: *ve lehû esleme men fî’s-semâvâtî ve’l-arḍî* (12) *ṭav‘an ve kerhen ve ileyhi yurce‘üne*²⁵²⁸. *Ve lehû* hâlbuki Hüdâ-yı Te‘âlâ Hâzretlerine, *esleme* muṭî‘ vü (13) münḳâd olmuşlardır, *men fî’s-semâvâtî* âsmânlarda her kim var ise, *ve’l-arḍî* ve zemînde (14) daḥı her kim var ise, *ṭav‘an ve kerhen* diler dilemez ya‘nî melâyike raġbet-i rızâ ile ṭâyi‘dür ve insânüñ (15) daḥı ba‘zısı *ṭav‘an* rızâ ile raġbet ile ṭâyi‘dür ve ba‘zısı *kerhen* ya‘nî rızâsız ve gönülsüz (16) ṭâyi‘dür, *ve ileyhi yurce‘üne* ve anuñ cānibine rücû‘ olunursuz ey ṭâyi‘ler ve kârihler. (17)

VAŞİYYET KERDEN-İ RESÛL ‘ALEYHİ’S-SELÂM MER-ÂN BİMÂR-RÂ²⁵²⁹

Âtinâ fî-dâr-ı dünyânâ [SE189b] ḥasen (18)

Âtinâ fî-dâr-ı ‘uḳbânâ ḥasen²⁵³⁰ (2:2538)

Sûre-i Bakara’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar: *Ve minhum* (19) *men yeḳûlu Rabbenâ âtinâ fî’d-dunyâ ḥasaneten ve fî’l-âḥireti ḥasaneten ve ḳinâ ‘azābe’n-nār*²⁵³¹ ya‘nî [KB202a] (1) nâsdan ba‘zı kimseler [KA144b] dirler ki ey bizüm Perverdigârumuz, *âtinâ fî’d-dunyâ ḥasaneten* ya‘nî (2) es-şihḥate ve’l-kefâf ve tevḑika’l-hayri ya‘nî dünyâda bize ḥasene-i i‘ṭâ kıl ve şihḥat-ı beden ve keḑâf ve tevḑikü’l-ḥayr ya‘nî dünyâda bize ḥasene a‘ṭâ kıl ya‘nî şihḥat-ı beden (3) ü keffâf u ḥayrât u ḥasanât işlemege tevḑik-i rûzî kıl, *ve fî’l-âḥireti ḥasaneten* (3) ya‘nî eş-şevābe ve’r-raḥmete ya‘nî bize âḥiretde daḥı ḥasene vir ya‘nî şevāb-ı âḥiret ve raḥmet-i rûzî (4) kıl, *ve ḳinâ ‘azābe’n-nār* bi’l-‘afvi ve’l-maġfirati ve âḥiretde bizi ‘azāb-ı nârdan şaḳla.

Mu‘min (5) ü kâfir berû yâbed güzâr

Mâ ne-dîdim enderîn reh dūd ü nâr²⁵³² (2:2541)

Sûre-i Meryem’de olan âyet-i kerîmenüñ (6) mażmûnca ki buyurur: *Ve in minkum illâ vâriduhâ*²⁵³³ ya‘nî sizden hiç bir kimse yokdur ki düzaḥa (7) uğramaya. Elbette kâfir ü mü‘min aña uğrar.

Dâ‘î-i Hâḳḳ-râ icābet kerdeid

Der-ceḥîm-i nefis āb (8) āverdeid²⁵³⁴ (2:2553)

²⁵²⁸ Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez O’na boyun eğmişken ve O’na döndürülüp götürülecekken... (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 83).

²⁵²⁹ PEYGAMBER’İN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- O HASTAYA TAVSİYEDE BULUNMASI

²⁵³⁰ Dünya hayatında bize güzellik ver. Ahiret hayatında bize güzellik ver.

²⁵³¹ “Rabbimiz! Bize dünyâda iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru.” (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 201).

²⁵³² Mümin ve kafirin onun üzerinden geçmesi gerekir, bizse bu yolda duman ve ateş görmedik.

²⁵³³ (Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 71).

²⁵³⁴ Hakk’a çağırana uydunuz, nefis cehennemine su taşıdınız.

*Ecībū dā' iya 'llāhī*²⁵³⁵ fehvāsınca çünki siz Allāh' uñ dā' isin icābet eyledüñüz. [İÜ162a]

(9)

Dūzaḡ-ı mā nīz der-ḡaḡ-ı şumā
Sebz geşt ü gülşen ü berg ü nevā²⁵³⁶ (2:2554)

Fe-ulā 'ike yubeddilu 'llāhu (10) *seyyi 'ātihim ḡasenātīn*²⁵³⁷ be-mūcib-i *fe inna 'llāhe lā-yuḡī' u ecre 'l-muḡsinīne*²⁵³⁸. Çünki (11) siz ıslāḡ-ı nefste böyle mūcāḡede eyledüñüz dūzaḡ şıfatlu nefsüñüzi gülīstān (12) eyledüñüz. Bizüm daḡı dūzaḡumuz sizüñ üzeriñüze gülīstān oldu.

Çīst iḡsān-rā mūkāfāt (13) ey peser
Luṭf ü iḡsān ü şevāb-i mu' teber²⁵³⁹ (2:2555)

Sūre-i Er-Raḡman'da *Hel cezā 'u 'l-iḡsāni* (14) *ille 'l-iḡsānu*²⁵⁴⁰ buyurđı. Pes iḡsānuñ cezāsı iḡsāndur.

Ney şumā guṭīd mā ḡurbānīim (15)
Pīş-i evşāf-ı beḡā mā fānīim²⁵⁴¹ (2:2556)

Siz dimedüñüz mi ' ıyd-ı vişāl Ḥudā'ya biz ḡurbānuz dimedüñüz mi? *Men eḡabbe* (16)
*likā 'a 'llāhi eḡabba 'llāhu likā 'ehu*²⁵⁴².

Ḥaḡ Te' ālā guṭ k' in kesb-i cihān
Pīş-i ān kesb est la' be (17) kūdekān²⁵⁴³ (2:2582)

Sūre-i Ḥadīd'de olan āyet-i kerīmenüñ maẓmūnına işāretdür: *Inneme 'l-ḡayātu 'd-dunyā* (18) *le' ibun ve lehvan ve zīnetun ve tefāḡurun beynekum ve tekāşurun fī 'l-emvālī ve 'l-evlādī*²⁵⁴⁴.

EZ-ḤAR EFKENDEN-İ [KB202b] (1) İBLİS MU' ĀVİYE-RĀ²⁵⁴⁵

' Acculu't-ṭā' āti ḡable'l-fevt guṭ

²⁵³⁵ Allāh' ın davetçisine uyun. (Kur'ân-ı Kerīm, Ahkaf: 31).

²⁵³⁶ Cehennemimiz de sizin hakkınızda yeşillik, gül bahçesi, nimet ve azık oldu.

²⁵³⁷ ...işte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir... (Kur'ân-ı Kerīm, Furkan: 70).

²⁵³⁸ Muhakkak ki Allah iyilik edenlerin mūkafatını zayı etmez. (Kur'ân-ı Kerīm, Hud: 115).

²⁵³⁹ Ey oḡul! İhsanın mūkafatı nedir? Lütuf, ihsan ve değerli sevap.

²⁵⁴⁰ İyiliḡin karşılıḡı yalnız iyiliktir. (Kur'ân-ı Kerīm, Rahman: 60).

²⁵⁴¹ Siz demediniz mi? "Biz kurbanıḡız; o sakinin ve kadehin sarhoşuyuz.

²⁵⁴² Her kim ki Allah'la buluşmayı severek isterse Allah da onunla buluşmayı severek ister.

²⁵⁴³ Hak Teala buyurdu: "Bu dünya kazancı, o kazancın önünde çocukların oyunudur.

²⁵⁴⁴ Dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Kur'ân-ı Kerīm, Hadid: 20).

²⁵⁴⁵ ŞEYTANIN, MUAVİYE'Yİ EŞEKTEN DÜŞÜRMESİ

Muṣṭafā çun dürr-i ma‘ nī mī-besuft²⁵⁴⁶ (2:2599) (2)

‘Accilū bi’ş-şalāti ḳable’l-fevat ve [SE190a] ‘accilū bi’t-tevbeti ḳable’l-mevtr²⁵⁴⁷.

Āferīdem tāzi-men sūdī kunend (3)

Tāzi-şehdem dest ālūdī kunend²⁵⁴⁸ (2:2622)

Ḳāle Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (4) *yeḳūlu’llāhu te‘ālā innemā ḥaleḳtu’l-ḥalḳa key yerbeḥū a‘leyye ve lem aḥluḳhum li-erbeḥa ‘aleyhim* (5) ya‘ nī ḥalḳ eyledüm ḥalḳı tā ki benden fāyide ideler. Andan öturi ḥalḳ eyledüm ki ben anlardan (6) fāyide eyleyem.

K’ez çunān rüy-ı çenīn ḳahr ey ‘aceb

Her kesī meşgūl geşte der-sebeb²⁵⁴⁹ (2:2625)

Haberde (7) şöyle vārid olmuştur ki çün İblīs Ḥazret-i Ādem’e secde itmedi. Ḥaḳ Te‘ālā didi ki *izheb* (8) *ente fe-ḳad ce‘ltuke mel‘ūnen maṭrūden*²⁵⁵⁰. İblīs didi ki ancılayın güzel yüzden bu resme ḳahr ‘acebdür, didi.

Ḳavm-i Nūḥ ez-mekr-i tu der-nūḥa end

Dil kebāb ü sīne şerḥa şerḥa end²⁵⁵¹ (2:2647)

Ki (9) senūñ mekrūñle ḳavm-i Nūḥ [KA145a] ğarḳ-ı tūfān oldılar ve helāk-i küfr ü ‘işyān oldılar. Ḥazret-i (10) Nūḥ’uñ ve ḳavminūñ kıssası meşhūrdur ki Ḥazret-i Nūḥ yüz seksān yaşında idi ki (11) aña vahy geldi ve toḳuz yüz elli yıl ḳavmini Allāh’a da‘ vet eyledi. Nitekim Ḳur’ān’da (12) yād itdi: *fe-lebişe fihim elfe senetin illā ḥamsīne*²⁵⁵² Ḥazret-i Nūḥ dāyim dirdi ki (13) *ḳulū lā-ilāhe illa’llāh tufḥilū*²⁵⁵³. Anlar imān getürmediler. Bu ḳadar yıl da‘ vet eyledi ancak (14) yitmiş ādem imān getürdi. Nitekim Ḥaḳ Te‘ālā zıkr eyledi. *Ve mā āmene me‘ahū illā ḳalilun*²⁵⁵⁴. (15) Rivāyet iderler ki Ḥazret-i Nūḥ’uñ ḳavminden [İÜ162b] çekdüğü cefāyı hiçbir peygamber ḳavminden (16) çekmemişdür. Ba‘zı gün olurdu ki on kerre dögerlerdi. Şol ḳadar ki ‘aḳlı giderdi. (17) Düşer yaturdı. Oğulları evine getürürlerdi. ‘Aḳlı geldükde yine varurdu, (18) da‘ vet iderdi. Āḥir anlaruñ imānından nā-ümīd olup du‘ā eyledi. *Ḳāle Nūḥun Rabbi lā tezer ‘ale’l-arḳı* (19) *mine’l-kāfirīne deyyāran*²⁵⁵⁵ yā Rab yiryüzinde

²⁵⁴⁶ Mustafa mana incisi deldiğinde, “Vakit geçmeden önce itaatlerde acele ediniz” dedi.

²⁵⁴⁷ Vakti geçmeden önce namaz kılmada, ölüm gelip çatmadan önce de tevbe etmekte acele ediniz. (Yılmaz, 12).

²⁵⁴⁸ Benden yararlanmaları için, balımla ellerini bulamaları için yarattım.

²⁵⁴⁹ Öyle yüzden böyle kahr, şaşılacak şey! Herkes sebeple meşgul olmuş.

²⁵⁵⁰ Sen git, seni lanetlenmiş ve kovulmuş kıldım.

²⁵⁵¹ Nuh’un kavmi, senin hilenle ağlamadadır; gönülleri kebab, sineleri dilim dilim.

²⁵⁵² O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. (Kur’ân-ı Kerîm, Ankebut: 14).

²⁵⁵³ Allah’tan başka İlâh yoktur deyin ve kurtuluşa erin.

²⁵⁵⁴ Ama, onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti. (Kur’ân-ı Kerîm, Hud: 40).

²⁵⁵⁵ Nûh, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!” (Kur’ân-ı Kerîm, Nuh: 26).

kâfirlerden birini kıma, cümlesin helâk [KB203a] (1) eyle, diyüp du‘â eyledi, *inneke in tezerhum yuđillū ‘ibādeke ve lā-yelidū illā fāciran* (2) *keffāran*²⁵⁵⁶ pes bu kıavm helâk olmadılar, illā senūñ şerrinden öldiler ey İblīs. (3)

SİM BÂR CEVÂB-I İBLİS²⁵⁵⁷

Gerçi in dü muhtelif hayr ü şer end
Lîk in her dü be-yek kâr ender end²⁵⁵⁸ (2:2670) (4)

Ya‘nî enbiyâ ‘aleyhi’s-selâm [SE190b] ve İblīs cümlesi Hâzret-i Hüdâ’nuñ işindedürler benî (5) Âdem’üñ mâhiyyetin izhâr iderler imtihân sebebiyle. Nitekim Resûlu’llâh buyurur: (6) *bu‘ıstu dâ‘iyen ve mubellîgan ve leyse li-mine’l-hidāyeti şey’un ve ħulika İblisu* (7) *muzeyyinen ve leyse ileyhi mine’d-đalāleti şey’un*²⁵⁵⁹. Ya‘nî ben gönderildüm da‘vet idici ve tebliğ-i (8) risālet idici olduğum hâlde ve hâlbuki benüm için hidāyetden bir nesne yokdur ya‘nî (9) hidāyet Allāh’dan, ben bir da‘vet idici resûlüm, artuk elümden nesne gelmez ve İblīs halk (10) olındı müştehiyât-ı nefsāniyyeyi zînet idüp halka gösterüp igvâ (11) idici olduğu hâlde ve hâlbuki anuñ için đalāletden bir nesne yokdur. (12) *Yuđillu men yeşâ’u ve yehdî men yeşâ’u*²⁵⁶⁰. Allāh Te‘âlâ diledüğüne hidāyet ider (13) ve diledüğün đalālete birağur.

Pes cevâb-i ü sukût est ü sukûn
Hest bâ-ebleh sühân (14) guften cünûn²⁵⁶¹ (2:2703)

Cevâbu’l-aħmak es-sukûn²⁵⁶².

Ĥubbuke’l-eşyâ’e yu‘mîke yuşim
Nefsuke’l-sevdâ (15) cenet lâ-taħteşim²⁵⁶³ (2:2710)

Bu ĥadîs-i şerîfe işāretdür: *Ĥubbuke’l-eşyâ’e yu‘mîke ve yuşim* ya‘nî senūñ bir (16) şey’i muħabbet eylemekligüñ seni kör eyler ve sağır eyler ya‘nî sevdüğünüñ ‘aybın görmez

²⁵⁵⁶ “Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler.” (Kur’ân-ı Kerîm, Nuh: 27).

²⁵⁵⁷ İBLİS’İN TEKRAR CEVAP VERMESİ

²⁵⁵⁸ Her ne kadar bu ikisi ayrı olarak hayır ve şer ise de bu her ikisi bir iştedir.

²⁵⁵⁹ Ben davet edici ve tebliğ edici olarak gönderildim. Ben için hidayetden yol göstermekten başka başka şey yoktur. Şeytan ise süslü püslü olarak yaratıldı. Onun için ise sapkınlıktan başka birşey yoktur. (El-Halîlî, El-İrşād: 3/939).

²⁵⁶⁰ Ayet Kuran-ı Kerim’de “Ve yekûlullezîne keferû lev lâ unzile aleyhi âyetun min rabbihi, kul innallâhe yudillu men yeşâu ve yehdî ileyhi men enâb(enâbe).” şeklindedir. “İnkâr edenler diyorlar ki: “Ona (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!” De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola erıştırir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Ra’d: 27).

²⁵⁶¹ Öyleyse ona cevap, susmak ve sessizliktir; aptala konuşmak deliliktir.

²⁵⁶² Aptalın cevabı sessizliktir.

²⁵⁶³ Eşyaya sevgin seni kör eder, sağır eder; kara nefsin suç işledi; düşmanlık etme.

ve söyleseler (17) işitmezsin ve ol muhabbet sebebi ile senün kara nefsün cināyet eyledi. Sen kimseye (18) huşūmet eyleme hattā [KA145b] nefsünden bil İblis'ün Mu'āviye'ye virdüğü cevābdur:

Guftē est (19) el-keḡbu reybun fī'l-ḡulūb
Guft eş-şıdḡu ṡuma 'nīnu't-ṡarūb²⁵⁶⁴ (2:2720)

Ḳāle Resūlu'llāh şalla'llāhu [KB203b] (1) 'aleyhi ve sellem *da' mā yuribuke ilā-mā lā-yuribuk*²⁵⁶⁵ fe-inne's-şıdḡa ṡuma 'nīnetun ve'l-keḡibu rībetun (2) ya' nī keḡb ü gümāndur ḡulūbda ve şıdḡ-ı iḡmi 'nāndur ṡarab-engīzdür.

ŞİKĀYET-İ ḲAZĪ (3) EZ-ĀFET-İ ḲAZĀ²⁵⁶⁶

Cāhil est ü ḡāfil est ān ḡāl-i şān
Çun reved der-ḡūn-i şān ü māl-i şān²⁵⁶⁷ (2:2734) (4)

Zīrā nā-ḡaḡ ḡūkm olunmaḡ ḡavfı vardır ḡaḡḡūn mālına ve ḡānına. Ḥūkm-i ḡazāda ḡavf-ı 'aḡīm vardır ki (5) Ḥāzret-i Resūl buyurur: [İÜ163a] *el-ḡaḡā'u şelāşetun ḡaḡī fī'l-cenneti ve ḡaḡīyāni fī'n-nāri* (6) *fe-imme'lleḡi fī'l-cenneti fe-raculun 'arafe'l-ḡaḡḡa fe-ḡaḡā bihi ve raculun 'arafe'l-ḡaḡḡa fe-cāra fī'l-ḡukmi* (7) *fe-huve fī'n-nāri ve raculun* [SE191a] *ḡaḡā li'n-nāsi 'alā-ceḡlin fe-huve fī'n-nār*²⁵⁶⁸.

FAZĪLET-İ ḤASRET (8) ḤURDEN-İ AN MUḤLIŞ BER-FEVT-İ NAMĀZ²⁵⁶⁹

Tu kocā der mī-revī ey merd-i ḡām
Çunki peygamber be-dādest es-selām²⁵⁷⁰ (2:2760) (9)

Ya' nī namāzdan fāriḡ oldı ve selām virdi, sen yitişmedün didiler. Ve Ḥāzret-i (10) Resūlu'llāh *men şallā erba'īne yevmen fī-cemā'atin yudriku't-teḡbirate'l-evvele kutibe lehu berā'etani* (11) *berā'etun mine'n-nāri ve berā'etun mine'n-nifāḡ*²⁵⁷¹.

(18) Ḥattā: ḡabāḡati SE.

²⁵⁶⁴ “Yalan, gönüllerde şüphedir; doğruysa neşe verici güvendir” demiştir.

²⁵⁶⁵ İçine kuşku düşüren şeyleri bırak, düşürmeyenleri yap. (Yılmaz, 84).

²⁵⁶⁶ KADININ KADILIKTAN ŞİKAYETİ

²⁵⁶⁷ Onların durumlarından habersiz ve bilgisizdir. Onların kanına ve malına nasıl girer.

²⁵⁶⁸ Ḥükümler üç türdür. Bir kadı cennette, diḡer ikisi cehennemdedir. Cennette olana gelince, o hakkı bilen ve onunla hükmeden adamdır. Diḡer adam ise hakkı bilen, fakat hükümünde zulmeden adamdır ki, o cehennemdedir. Bir diḡer adam ise insanlar için bilmeden hükmeden adamdır ki, o da cehennemdedir.

²⁵⁶⁹ O İHLASLI KİŞİNİN NAMAZI KAÇIRMASINA ÜZÜLMESİ

²⁵⁷⁰ Ey ham kişi! Sen niçin içeri giriyorsun? Zira peygamber selam verdi.

²⁵⁷¹ Her kim kırk gün namazı cemaatle kılar ve ilk tekbire yetişirse, onun için iki kurtuluş yazılır: cehennemden kurtuluş ve münafıklıktan kurtuluş. (Tirmizî, Salat: 178).

FEVT ŞUDEN-İ DUZD Kİ BE-ĀVĀZ DADEN-İ AN ŞAHS Kİ (12) ŞĀHĪB HĀNE
NEZDİK ĀMEDE BUD Kİ DUZD-RA DER-YĀBED VE BE-GİRED²⁵⁷²

Vaşılān çun ğarķ-ı zātend ey peser (13)
Key kunend ender şifāt-i ū naẓar²⁵⁷³ (2:2799)

İşāretdür Hāzret-i ‘Alī’nüñ kelāmına ki buyurur: *kemālu’l-iḥlāşi nefyu’ş-şifāti*
(14) ‘*anhu*²⁵⁷⁴ ya‘ nī eger müşāhade-i āsāra meşġul olsañ ef ālden bī-ḥaber olursun. Çün
muṭāla‘a-i (15) ef āl eyleseñ şifātdan zāhil olursın ve çün şifāta naẓar idesin zātdan ğāfil
(16) olursın.

Ṭā‘ at-i ‘āma günāh-i ḥāşigān
Vuşlat-i ‘āme ḥicāb-ı ḥāşdān²⁵⁷⁵ (2:2802) (17)

*Ḥasenātu’l-ebṛār seyyi’ātu’l-muḥarrabīr*²⁵⁷⁶ ‘ibādet-i ‘avām günāh-ı ḥāşdur.

Hem günāhī kerde bāşed (18) ān vezīr
Bī-sebeb ne-b’ved taġayyūr nā-guzīr²⁵⁷⁷ (2:2804)

Taġayyūr sebepsiz olmaz. Cihānda zārūrīdür. Zīrā Ḥaḳ Te‘ālā (19) sūre-i Ra‘d’da
buyurur: *ḳavluḥū te‘ālā inna’llāhe lā-yuġayyiru mā bi-ḳavmin ḥattā yuġayyirū mā bi-
enfusihim*²⁵⁷⁸. Ya‘ nī bed-restī [KB204a] (1) ki Allāh taġayyūr itmez şol şeyi ki bir ḳavmüñ
ola ya‘ nī ‘āfiyetden ve ni‘ metden Ḥaḳ Te‘ālā bir ḳavme (2) ne virmiş ise anı taġayyūr itmez
tā ol ḳavm nefslerinde olan şeyi taġayyūr itmeyince. Aḥvāl-i cemīle-i (3) aḥlāḳ-ı reddiyye
tebdīl idüp dillerini zıkr-i Ḥaḳ’dan, gönüllerini fıkır-i Ḥaḳ’dan ğāfil itmeyince (4) virdügi
ni‘ meti taġayyūr itmez. Mādām ki gönül cenāb-ı Ḥaḳḳ’a toġrıdur āşār-ı feyz-i İlāhī ol
gönülünden munḳaṭı‘ (5) olmaz.

KİŞŞA-İ MUNĀFIḲĀN VE MESCİD-İ DİRĀR SĀHTEN-İ İŞĀN²⁵⁷⁹

Vaḥy ile itmelerinüñ (6) beyānındadır Hāzret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve
sellem. [KA146a]

Yek mişāl-i diġer ender keġ revī

²⁵⁷² EV SAHİBİNİN, HIRSIZI BULUP YAKALAMASINA AZ KALMIŞKEN BİR ŞAHSIN
BAĞIRMASIYLA HIRSIZIN YOK OLMASI

²⁵⁷³ Ey oğul! Kavuşan kişiler zata gömüldüler, onun sıfatlarına hiç bakabildiler mi?

²⁵⁷⁴ İhlasın tamamlanması, ondan sıfatların çıkarılmasıdır.

²⁵⁷⁵ Halkın itaati/ibadeti, özel kişilerin günahıdır; halkın vuslatı, özel kişilerin perdesidir.

²⁵⁷⁶ İyilerin hatırları, Allah’a yakın olanların kötülükleri (derecesinde)dir.

²⁵⁷⁷ O vezir de bir suç yapmış olmalı; sebepsiz mecburen değişiklik olmaz.

²⁵⁷⁸ Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. (Kur’ân-ı
Kerim, Ra’d: 11).

²⁵⁷⁹ MÜNAFIKLARIN VE DIRÂR CAMİSİNİ YAPMALARININ HİKAYESİ

Şāyed (7) er ez-naql-i Qur'ān bi-ş'nevī²⁵⁸⁰ (2:2811)

Erbāb-ı tefsīr ve sūre-i Tevbe'nün evāhırinde bu āyet-i kerīmenün tefsīrinden (8) buyurmışlar ki *Ve'llezīne'tteḥazū mesciden dırāran ve kufran ve tefrīkan beyne'l-mu'minīne ve irşālen* (9) *li-men ḥāraba'llāhe ve rasūlehū min-ḳablu ve le-yahḷifunne in erednā ille'l ḥusnā va'llāhu yeṣhedu* (10) *innehum le-kāzībūne lā-teḳum fihi ebeden*²⁵⁸¹. Çün Benī [SE191b] 'Ömer u Bin 'Avf radıya'llāhu 'anh Mescid-i Ḳabbā'yı (11) yaptılar, [İÜ163b] tevḫīk-i İllāhī ile tamām eylediler ve Ḥāzret-i Resūlu'llāh'dan iltimās itdiler ki teşrīf (12) buyurup maḳdem-i şerīfleri ile ol mescidi müşerref ü münevver ideler ve bir kerre ol mescidde namāz (13) kılarlar. Çün Sultān-ı Enbiyā Ḥāzret-i Muḥammed anlaruñ iltimāsuñ ḳabūl eyleyüp mescide geldi. (14) Anlaruñ 'ammī-zādeleri Benī Temīm Bin 'Avf ḥased itdiler ve didiler ki biz daḡı bir mescid yapalum ve bir (15) kerre Ḥāzret-i Resūlu'llāh anda namāz kılsun. Andan soñra Ebū 'Āmir Rāhibi getürelüm, kendümüze muḳtedā (16) idelüm, didiler. Ebū 'Āmir Rāhib Ḥazrec ḳabīlesinün ulularından ve eşrāfından idi. (17) Ve 'ilm-i Tevrāt'da ve 'ilm-i İncīl'de tamām māhir idi ve dāyim Ḥāzret-i Resūl'ün ni' metini ve (18) şıfātını ehl-i Medīne'ye okurdu. Çünki ol Ḥāzret Medīne-i Münevvere'ye hicret buyurdılar. (19) Ehl-i Medīne Resūl-i Ḥudā'nuñ cemāl-i bā-kemāline şifte oldılar ve ol şem'-i ezelün üzerine [KB204b] (1) pervāneler gibi uşdılar. Ebī 'Āmir'ün şoḡbetine kimse raḡbet itmez oldu. **Beyt:**

[fā' ilātün/mefā' ulün/mefā' ilün/fe' ilün]
Bā-vücūd-i (2) leb cān-baḡş-i tu ey āb-ı ḡayāt
Ḥayfem āyed suḡan ez-çeşme-i ḡayvān guften²⁵⁸²

Ebū 'Āmir'ün yüregın (3) āteş-i ḡased yaḡdı ve Ḥāzret-i Resūlu'llāh'ün nefyine sa'y itdi. Bedr ḡazvesinden (4) soñra Medīne'den ḳaçdı. Küffār-ı Mekke ile bir olup Uḡud ḡarbinde leşker-i küffārıyla (5) bile geldi. Leşker-i İslām'a evvel oḡ atan ol idi. Ebū 'Āmir Medīne'de Ḥāzret-i Resūlu'llāh'a (6) şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem dimiş idi ki şımden girü her leşker ki senün ile cenk itmege gele, beni anlar ile (7) ḡāzır bilesin, dimiş idi. Muḡaşşalü'l-kelām Ebū 'Āmir, Resūl'ün cenginden ḡıç ḡālī olmadı (8) tā ceng-i Bedr-i Ḥuneyn'de daḡı ḡāzır oldu ve inhizām-ı küffārı görüp ḡaraf-ı Şām'a (9) ḡaçmış idi. Ve Heraḡl dirler idi Rūm'ün bir pādşāhı var idi. Aña varup leşker (10) ḡaleb eyleyüp tekrār [SE192a]

²⁵⁸⁰ Eğri gidişe bir başka örneği, Kur'ān'ın anlatışıyla dinlersen yaraşır.

²⁵⁸¹ Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resūlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, "Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok" diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır. Onun içinde asla namaz kılma. (Kur'ān-ı Kerīm, Tevbe: 107-108).

²⁵⁸² Dudaḡınla can ver ey ab-ı hayat, hayat çeşmesinden bahsetmek beni üzer.

Muhammed cengine gelmek diledi ve Medine’de olan münâfıklar cânibine (11) mektûb yazdı, haber gönderdi ki esbâb-ı harbi ve silâhı müheyyâ idesiz ve benüm (12) için anda bir mescid bünyâd idesiz ki çün Medine’ye gelem, ifâde-i ‘ ilme iştiğâl gösterem, (13) dimiş idi ve ben kayserden ‘ asker alup Medine’ye gelüp Muhammed’i Medine’den ihrâc (14) itsem gerekdür, dimiş idi. Ol münâfıklar Mescid-i Dırâr’ı bu niyyet üzerine [KA146b] yaptılar ki (15) Ebû ‘ Âmir Şâm’dan geldükde alıkoyp kendülere muḳtedâ ideler. Çün Hâzret-i (16) Resûlu’llâh ğazve-i Tebûk’e ‘ azm eyledi niyâz ile. Hâzret-i Resûl’e gelüp eytdiler “Yâ Resûla’llâh, biz za‘ ifler (17) ve bî-çâreler için şiddet-i şitâda ve yağmurlu günlerde namâz kılınmaḳ için bir mescid binâ eyledük (18) iltimâs iderüz ki ol mescidde bir kerre namâz kılasuz.” didiler. Ğaraḫları bu idi ki Resûl’ün (19) namâz kılması sebebi ile mescidleri mu‘ teber ola ve kendülerün muhimmâtı [İÜ164a] istiḫkâm bula. Hâzret-i [KB205a] (1) Resûl münâfıkların aḫvâlin bildürdi ammâ ḫasen-i ḫulḳları muḳteḫâsınca setr idüp (2) diledi ki ol mescide vara. Bu âyet-i kerîme nâzil oldu. *Ve ’lleḫine’tteḫazû mesciden dırâran* (3) ya‘ nî şunlar ki mescid ittiḫâḫ itdiler, binâ itdiler mü ‘minlere ḫarâr için ve anlar ile sitiz (4) itmek için, *ve kufran* ve küfürlerinün taḫvîti için, *ve tefriḳan beyne’l-mu ‘minine* ve tefriḳa (5) bırakmaḫdan ötüri mü ‘minlerin mâbeynine, *ve irṣâlen li-men ḫaraba’llâhe ve rasûlehû* (6) *min-ḫablu* ve intizârdan ötüri şol kimseye ki ceng eyledi Allâh ile ve Resûl’i ile (7) mescid binâ olunmazdan öñdin murâd Ebû ‘ Âmir Râhib’dür, *ve le-yahlifunne* ve elbette yemîn (8) iderler, *in erednâ ille’l-ḫusnâ* ki biz dilemedük bu mescidün binâsından mekr ileñ ki (9) namâzdur ve niyâzdur ve zu‘ efâya tevsî‘ dür, *va’llâhu yeṣhedu innehum le-kâzibüne* ve (10) ḫâlbuki Allâh Te‘ âlâ şehâdet ider ki anlar kâziblerdür, yalancılardur. *Lâ-teḫum fîhi ebeden.*

Sâ‘ atî ân (11) câygeh teşrîf deh
Tezkîhî mâ kun zi-mâ ta‘ rîf deh²⁵⁸³ (2:2822)

Bizi taḫḫîr [SE192b] eyle ve bizi ma‘ rûf u meṣḫûr (12) eyle.

FİRİFTEN-İ MUNÂFIKÂN PEYGAMBER-RÂ ‘ ALEYHİ’S-SELÂM ÂN ZARİF²⁵⁸⁴

Ol maḫbûb

Râst (13) mî-fermûd ân baḫr-ı kerem
Ber-şumâ men ez-şumâ müṣḫîḫterem²⁵⁸⁵ (2:2840)

²⁵⁸³ Bir an o yeri şereflendir; bizi temizle, bizi tanıt.

²⁵⁸⁴ MÜNÂFIKLARIN PEYGAMBER’E -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- DÜZEN KURMALARI

²⁵⁸⁵ O cömertlik denizi doğru buyuruyordu: “Ben, size sizden daha şefkatliyim.”

Ben size sizden ziyâde şefkat idiciyüm. Nitekim (14) Hâzret-i Hudâ-yı Te‘âlâ buyurur: *en nebiyyu evlâ bi’l-mu‘minîne min-enfusihim*²⁵⁸⁶ el-âyetehu ya‘nî peygamber (15) mü‘minlere kendü nefslerinden evlâdur.

Men nişeste ber-kenâr-i âteşi
Bâ-furûğ-ı şu‘le bes nâ-hûşî²⁵⁸⁷ (2:2841) (16)

İşâretdür ol hadîş-i şerîfün maзмünına ki Hâzret-i Resûl buyurur: *innemâ meşeli ve meşelu* (17) *ummeti ke-meşeli raculin istevkade nâran fe-lemmâ eđâ‘et mâ havlehu ce‘ale’l-firâşu ve* (18) *hâzihi’d-devabbu’lletî teka‘u fi’n-nâri yeķane fihâ ve ce‘ale yaķcizuhunne ve yağlibennehu fe-taķtehimenne* (19) *fihâ ķāle fe-zālike meşeli ve meşelukum ene aķizun yaķcizukum ‘ani’n-nâri helumme ‘ani’n-nâri helumme* [KB205b] (1) *ani’n-nari fe-tağlibūnî fe-taķtehimūne fihâ*²⁵⁸⁸.

Kaşd-i şân tefrîķ-i aşhâb-ı Resûl
Fazl-ı (2) Hâķ-râ key şinâsed her fuzûl²⁵⁸⁹ (2:2847)

*Ve tefriķan beyne’l-mu‘minîne her fuzûl*²⁵⁹⁰ [KA147a] her mudebbir gümrah.

Tâ cuhûdî-râ (3) zi-Şâm incâ keşend
Ki be-va‘z-ı ü cehûdân ser hoşend²⁵⁹¹ (2:2848)

Ve irşâden li-men hâraba’llâhe (4) *ve rasûlehû min-ķablu*²⁵⁹² hükmince bir cehûdî Şâm’dan getüreler.

Def‘-i şân kerd ü be-sûy-i gazv taht (5)
Bâ-değâyân ez-değâ nerdî be-baht²⁵⁹³ (2:2851)

*Cezâ‘u seyyi’etin seyyi’etun mişluhâ*²⁵⁹⁴ ve be-hükmi inne’l-munâfikîne (6) *yuhâdî‘ûna’llâhe ve huve hâdî‘uhum*²⁵⁹⁵ hükmince anlara hud‘a eyledi.

Behr-i suvgendân ki eymân cunnetîst
Z‘ânki (7) suvdengân keķân-râ sunnetîst²⁵⁹⁶ (2:2858)

²⁵⁸⁶ Peygamber, mü‘minlere kendi canlarından daha önce gelir. (Kur’ân-ı Kerîm, Ahzab: 6).

²⁵⁸⁷ Ben, çok nahoş ışıklı ve alevli bir ateşin kenarında oturdum.

²⁵⁸⁸ Benim ve ümmetimin hali bir ateş yakan ve ateş etrafını aydınlatınca o ateşe düşen hayvan ve kelebeklere engel olmaya çalışan adamın haline benzer ki ben de sizi cehennemden kurtarmaya çalışıyorum , fakat siz bana üstün gelmeye ve zorla oraya(cehenneme) girmeye çalışıyorsunuz. (Müslim, Fezâil: 19)

²⁵⁸⁹ Onların amacı Peygamberin ashabını dağıtmaktı. Her boşboğaz Hakk’ın fazlını nasıl tanır?

²⁵⁹⁰ Müminler arasında ayrılık çıkarmak, faziletleri düşürür.

²⁵⁹¹ Böylece vaazıyla Yahudilerin sarhoş olduğu bir Yahudi’yi Şam’dan buraya getirecekler.

²⁵⁹² “...öteden beri Allah ve Rasulüne karşı savaşıni gözlemek için...” (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe: 107).

²⁵⁹³ Onları savdı ve gazaya doğru gitti. Düzenbazlara hileyle oyun oynadı.

²⁵⁹⁴ Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). (Kur’ân-ı Kerîm, Şura: 40).

²⁵⁹⁵ Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 142).

²⁵⁹⁶ Yeminler için. Çünkü yeminler kalkandır; çünkü yalanlar eğrilerin âdetidir.

Sûre-i Münâfîkîn'de olan âyet-i kerîmeye [İÜ164b] işâretdür: *ittehazû* (8) *eymānehum cunneten fe şaddû 'an sebîli'llāh*²⁵⁹⁷ münâfıklar yeminlerini siper ittiḥāz eylediler, kâtliden (9) ve sebîden ḥalâş olmağıçün ve daḥı bunlar ḡayrılarını men' itdiler Ḥaḡ yolından.

Guft (10) peygamber ki sūgend-i şumā
Rāst gîrem yā ki sūgende Ḥudā²⁵⁹⁸ (2:2862)

Nitekim Ḥaḡ Te'ālā sûre-i Münâfîkîn'de (11) buyurdi: *va'llāhu yeşhedu inne'l-munāfikiḡne le-kāzibūne*²⁵⁹⁹ maẓmūnınca sizūñ sözünüz mi (12) şahîḡ 'add ideyin yoḡsa Allāḡ Te'ālā gönderdüḡi âyeti mi taşdıḡ ideyin ya'nî Allāḡ (13) kelāmı tūrurken sizūñ sözünüzi nice taşdıḡ iderüm.

Muhr der-gūş-ı şumā binḡad Ḥaḡ (14)
Tābe-āvāz-ı Ḥudā [SE193a] nāred sabāḡ²⁶⁰⁰ (2:2867)

*Ḥatema'llāhu 'alā-ḡulūbihim ve 'alā-sem'ihim ve 'alā-ebşārihim ḡişāvetur*²⁶⁰¹ (15)
ḡükmince Allāḡ Te'ālā sizūñ ḡulaḡuñuza mühr ḡomışdur, tā ki āvāz-ı Ḥaḡḡ'ı işitmeye ya'nî kelām-ı Ḥaḡḡ'ı (16) işitmeye.

Çün Ḥudā imān-rā ḡāned siper
Key nehed isper zi-kef peykār-ger²⁶⁰² (2:2870)

İttiḡazū eymānehum (17) *cunnetur*²⁶⁰³ ya'nî yeminlerini kendülere siper ittiḡāz itdiler, didi ya'nî yemin münâfıḡuñ siperidür. (18)

Ez-dıraḡt innî ene'llāḡ mî-şenîd
Der-kelām envār mî āmed pedîd²⁶⁰⁴ (2:2872)

Sûre-i Ḳaşaş'da bu âyet-i (19) kerîmeye işâretdür: *fe-lemmā etāḡā nūdiye min-şātı 'l-l-vādi'l-eymeni fi'l-buḡ'ati'l-mubāraketi* [KB206a] (1) *mine's-şecerati en yā Mūsā innî ena'llāhu Rabbu'l-'ālemîne*²⁶⁰⁵.

²⁵⁹⁷ Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. (Kur'ân-ı Kerîm, Münafikun: 2).

²⁵⁹⁸ Peygamber dedi: "Sizin yemininizi mi doğru sayayım, yoksa Hakk'ın yeminini mi?"

²⁵⁹⁹ Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder. (Kur'ân-ı Kerîm, Münafikun: 1).

²⁶⁰⁰ Hak, sizin kulağınıza Hakk'ın sesi geçmesin diye mühür koydu.

²⁶⁰¹ Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 7).

²⁶⁰² Madem Allah yemine kalkan demektedir, savaşçı kalkanı elinden nasıl bırakır.

²⁶⁰³ Onlar yeminlerini kalkan yaptılar. (Kur'ân-ı Kerîm, Mücadele: 16).

²⁶⁰⁴ Ağaçtan, "Gerçekten ben Allah'ım" duyuyordu; sözle birlikte nurlar görünüyordu.

²⁶⁰⁵ Mūsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslendi: "Ey Mūsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım." (Kur'ân-ı Kerîm, Kasas: 30).

ENDİŞİDEN YEKİ EZ-ÂŞHÂB Kİ (2) ÇERÂ SÎTÂDÎ NE-MÎ-KUNED EZ-NEGÛL²⁶⁰⁶

Ol rücû‘ dan ve ol ‘udûlden dimekdür *en-naşîhatu* (3) *fî’l-mele’i fağîhatun*²⁶⁰⁷ vâriddür. Bu hod anlaruñ müsâvisin itmekdür halk ortasında. (4) Zîrâ kerem-şifat enbiyâdur ve ‘ayb-püşlik anlaruñ huylarıdur. Ve settârlık şıfat-ı (5) Rahmân’dur. **Beyt:**

[*mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/fe‘ülün*]
Be-dâmen-i ‘ayb-i rindân bûş zâhid
Libâs-i zühhd püşîden çe kârest²⁶⁰⁸ (6)

Şümî-i yârî-i aşhâb-i nifâk
Kerd mu ‘mîn-râ çü işân zîst ü ‘âk²⁶⁰⁹ (2:2878)

Zîrâ aşhâbet-i mü’eşşerdür. (7) Ululardan rivâyetdür ki naşîhat vaktinde buyurmuşlar ki insân sekiz kavmle şöhet (8) eylese Allâh Te‘âlâ ol kimsede sekiz haşlet ziyâde eyleye. Eger ağniyâ’ ile şöhet (9) eylese [KA147b] hubb-ı dünyâ ziyâde ola. Eger fakîr ile şöhet eylese şükr ü rızâ vü kanâ‘at (10) ziyâde ola eger ekâbir ile şöhet eylese tekebbür ziyâde ola eger ‘avretler ile şöhet eylese (11) anda cehl ü şehvet ziyâde ola eger oğlancıklar ile şöhet eylese oyun oynamak bezle-gülük (12) ziyâde ola eger ‘ulemâ ile şöhet eylese ‘ilmi ve âdâbı ve rağbet-i dîni ziyâde ola ve eger şâlihâyla şöhet (13) eylese âhirete meyli ziyâde ola, ‘ibâdet ü tâ‘atde meyli ve rağbeti ziyâde ola eger fâsıklar ile (14) şöhet eylese günâh işlemege cür‘at ve tevbeye te’hir ü ihmâl ziyâde ola. Pes Hâzret (15) buyurduğı üzre ol şahâbî ehl-i nifâk ile yâr olduğı için bu yaramaz endîşe (16) anuñ derûnında zuhûr itdi.

Der-zamân der-rû fütâd ü [İÜ165a] mî-gerîst
Ey Hudâ inhâ (17) nişân-ı münkirîst²⁶¹⁰ (2:2884)

*Yâ eyyuhe’n-nebiyyu câhidi’l-kuffâra ve’l-munâfıkîne ve’gluz ‘aleyhim*²⁶¹¹ (18) [SE193b] mücibince Hâzret-i Peygamber münâfıklara tündlik ve gâlazet iderlerdi. Ben ise hilm eyleseler (19) olmaz mı dir idüm. Ammâ ol hilminden hâlüm yegdür diyüp tevbe vü istiğfâr eyledi. Şi‘r:

[*fe‘ilâtün/mefâ‘ilün/fe‘ilâtün*]
Ente [KB206b] (1) *fî-ğafletin kalbuke ve sâhî*

²⁶⁰⁶ SAHABEDEN BİRİNİN, “PEYGAMBER –ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- NİÇİN AYIPLARI ÖRTMÜYOR” DİYE İNKAR EDEREK DÜŞÜNMESİ

²⁶⁰⁷ Topluluk içindeki nasihat, onur kırıcıdır.

²⁶⁰⁸ Rintlerin kusurlu eteğini giy ey zahid! Züht elbisesini giymek neye yarar. (Kemâl Hocendî, Gazeliyyat, 100. Gazel) (<https://ganjoor.net/khojandi/ghazalkk/sh100/>)

²⁶⁰⁹ Münafıkların dostluğunun uğursuzluğu, mümini onlar gibi çirkin ve isyankar yaptı.

²⁶¹⁰ Hemen yere kapandı; ağlıyordu: “Ey Allah’ım! Bunlar inkar etme işaretidir.

²⁶¹¹ Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. (Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe: 73).

Ululardan birisi dir ki yirūn (2) arnı asretle oludur ve ādemoqlınu derūnı afletle oludur ammā anı bilmezem ki ahyānu (3) afleti mi ziyādedür yosa mevtānu asreti mi ziyādedür.

MÜTEREDDİD ŞUDEN DER-MİYÂN-I (4) MEZHEBHĀ-Yİ MUĀLĪF²⁶¹³

Bāiī dehrī *ayzgān-rā* yani muannean-rā dimekdür.

Ender īn gerdūn mükerrer (5) kun naar
Z'ānki a fermūd um erci' baar²⁶¹⁴ (2:2934)

Nitekim a Te' ālā sūre-i Mülk'de buyurdı: *Fe'rci' i'l-baara* (6) *hel terā min-fuūrin umme'rci' i'l-baara kerrateyn*²⁶¹⁵. *Fe'rci' i'l-baara* pes naaruı dōndür āsmān arafına, (7) tā ki anda, *hel terā min-fuūrin* hī görür misin uudan noāndan ya' nī gōremezsın, (8) *ummerci' i'l-baara* andan ora yine dōndür baaruı *kerrateyni* ya' nī *kerrateyni ba' d ez kerrateyni* (9) ya' nī bir kerre naar itmekle ma' lūm olmadı ise tekrār tekrār naar eyle gör hī bir 'ayb ve bir noān bulur (10) mısın āsmānu fīratında. Ma' nā-yı beyt, bu gerdūna muarrer eyle naaruı, zīrā a Te' ālā (11) *ummerci' i'l-baara* buyurdı. Bir naar ile ānī olma bu saf-ı pūr-nūrdan tekrār tekrār naar eyle. Pes mezāhibūn (12) cūmlesine a dime ve cūmlesine bāıl dime, egeri ūtūr-i alle her biri niān (13) virmişdür ya' nī mevūf-ı aybīyi her mezhebe vaf-ı beyān eylemişdür ammā cūmle a dimek (14) olmaz. Pes her birini tekrār tekrār imtiān u tecrūbe ile anısı a ise anı tūt ve daı dūnyānu (15) māl u metā' ına naar eyleme, Fir'avn u emūd'u ūsrānına naar eyle. Her birinū āline tekrār (16) tekrār naar eyle.

avf u cū' u na-ı emvāl ü beden
Cūmle behr-i nad-i cān zāhir uden²⁶¹⁶ (2:2950)

Ve le-nebluvennekum (17) *bi ey'in mine'l-avfı ve'l-cū'i ve naın mine'l-emvālī ve'l-enfusi ve'-emerātī*²⁶¹⁷ ol kimse ki (18) [SE194a] bu imtiānlara abr eyledi, umūrını a'a tevfi eyledi, nad-i cān [KA148a] ve gevher-i bāını zūhūr (19) eyledi ki a Te' ālā

²⁶¹² Sen gafflet iindesin, kalbin ihmalkar. Ömür ve unahlar su gibi geti gitti.

²⁶¹³ EİTLİ MEZHEPLER ARASINDA TEREDDÜTLÜ OLMAK VE IKI, KURTULU YERİ BULMAK

²⁶¹⁴ Bu ök yūzūne tekrar tekrar bak; ünkü Hak buyurdu: Sonra tekrar bak.

²⁶¹⁵ Bir kere daha bak! Hibir atlak (ve dūzensizlik) örüyor musun? Sonra tekrar tekrar bak. (Kur'ān-ı Kerīm, Mülk: 4).

(12) Egeri: - SE.

²⁶¹⁶ Korku, alık ve mal ile beden eksiklii, bütūn bunlar, can deerinin ortaya ıkması iindir.

²⁶¹⁷ Andolsun ki sizi biraz korku ve alıkla, bir de mallar, canlar ve ūrūnlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri mūjdele. (Kur'ān-ı Kerīm, Bakara: 155).

buyurur: *ve beşşiri's-şābirīne ellezīne izā-eşābethum muşībetun* [KB207a] (1) *ḵālū innā li'llāhi ve innā ileyhi rāci'ūne*²⁶¹⁸.

Ger tu ber temyīz-i tıflet mūle'ī
İn zamān ey umme Mūsā ırze'ī²⁶¹⁹ (2:2957) (2)

Ol āyet-i kerīmeye işāret buyururlar ki sūre-i Kaşas'da Haḵ Te'ālā buyurdi: *ve evḥaynā ilā-ummi* (3) *Mūsā en erḍi'ihī*²⁶²⁰. Ya'nī biz ilhām eyledük, yāḥud ḥ'ābda gösterdük, yāḥud resūl (4) gönderdük melāyikeden ve ğayrdan Ḥazret-i [İÜ165b] Mūsā'nun vālidesi cānibine ki emzir, sūd (5) vir, *fe-izā-ḥıfti 'aleyhi fe-elḵihi fi'l-yemmi* cün ḵorḵasın anuñ üzerine anı (6) bırak deryāya, ya'nī Nil şuyına bırak ya'nī şandukā ḵoduḵdan soñra Nil'e bırak, (7) *ve lā-teḥāfi ve lā-taḥzeni innā rāddūhu ileyki ve cā'ilūhu mine'l-murselīne* ğamnāk olma (8) taḥḵiḵan biz gerü döndüriciyüz anı senün cānibüne ve mürsel peygamberlerden idiciyüz anı. (9) Cün Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-şalāt ve's-selām anası bildi ki Fir'avnlarını İsrāyil (10) evlādınun tefahḥuş u tecessüslerinden mübālağa iderler, bir neccār getürdi ki 'umerānunun āşināsı (11) idi. Bir şanduk yapdurdı, zift ile şıvadı, muḥkem eyledi ve Ḥazret-i Mūsā'yı ol şanduk (12) içine ḵodı, Nil şuyına bıraḵdı ve Fir'avn'ın bir kıızı var idi, 'illet-i baraşa mübtelā (13) idi. Kāhinler dimişlerdi ki filān gün Nil şuyında şanduk ile bir tıfl bulınsa (14) gerekdür. Bu kızuñ 'illeti anuñ ağız şuyı ile zāyil ola dimişler idi. Ol günü (15) gözedürler idi. Ol gün olduğı gibi Fir'avn u 'avreti ve kıızı Nil kenārında ol (16) mev'ūd olan tıflun intizārında idiler. Nāğāḥ şu yüzinde bir şanduk zāhir (17) oldu. Fir'avn mülāzımlarına buyurdi, tıtdılar ve götürdiler, *fe'lteḵaṭahū ālu Fir'avne* (18) *li-yekūne lehum 'aduvven ve ḥazenen* pes tıtdılar ve götürdiler. Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām tā ki Fir'avnılere (19) düşmen ola ve dağı ḥazen ola ya'nī 'ākıbet düşmen ü ḥazen ola anlara, [KB207b] (1) *inne* [SE194b] *Fir'avne ve hāmāne ve cunūdehumā kānū ḥāṭi'ine*²⁶²¹ taḥḵiḵan Fir'avn u Hāmān (2) ve anların leşkerleri ḥaṭā idici oldılar ya'nī ḥaṭā-kār idiler. Hikāyet iderler ki cünkü (3) şandukı açdılar Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmı gördiler. Anuñ muḥabbeti ḥāzırlarun ğöñline (4) düşdi ammā Fir'avn teşvīşe düşdi. Eytdi “Bu tıfl ne tıfldur, ḵatlden ne vechle (5) ḥalāş olmuşdur ola.” didi. “Olmaya ki ol oğlan ki müneccimler söylerler

²⁶¹⁸ Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz” derler. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 155-156).

²⁶¹⁹ Ey Musa'nın annesi! Çocuğunun tanıyıp seçmesini istiyorsan, şu anda emzir.

²⁶²⁰ Mūsā'nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Cünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye ilham ettik. (Kur'ân-ı Kerim, Kasas: 7).

(18) ve götürdiler: - SE.

²⁶²¹ Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, (veziri) Hāmān ve onların askerleri hata yapıyorlardı. (Kur'ân-ı Kerim, Kasas: 8).

bu ola.” didi. (6) Fir‘ avnuñ ‘avreti eytdi “Ben müneccimlerden işitdüm ki filân gice ol oğlan bulunup (7) katl olunmuşdur. Bu oğlancığı қо, bunuñla kızumuzuñ derdine ‘ilâc idelüm.” didi. Pes Hâzret-i (8) Mûsâ’nuñ ağzınuñ şuyından ol kızuñ barş olan yirlerine sürdiler. Derhâl kızuñ marazı (9) gidüp hoş oldu, *ve kâleti’mrâ’etu Fir‘avne kurratu ‘aynin lî ve leke lâ-taqtulûhu* [KA148b] ey el-Fir‘avne (10) hîne ahracethu mine’t-tâbüti²⁶²² huve kurratu ‘aynin lenâ li-ennehumâ lemmâ ra’eyâhu ihrâce mine’t-tâbüti ahabbâhu (11) lâ-taqtulûhu hitâbun bi-lafzihî el-cem‘ U li’t-ta‘zîm²⁶²³ ve Fir‘avnuñ ‘avreti Âsiye bint Mezâhim didi, (12) “Bu tıfl göz nûrıdır. Baña ve saña anuñ sebebi ile kızımız şifa buldı, öldürmeñ bunı.” didi, (13) *‘asâ en yenfe‘anâ ev nettehizehû veleden ve hum lâ-yeş‘urûne*²⁶²⁴ ola ki bize nef‘i tokına [Ü166a] yâhud anı (14) oğul idinevüz, didi. Fir‘avn anı Âsiye’ye bağışladı. Hâlbuki anlar ya‘nî Fir‘avn ve anuñ (15) kavmi bilmediler ki Fir‘avn’uñ helâkı anuñ elindedür. Pes Âsiye anuñ terbiyyetine meşgûl oldu, (16) *ve aşbağa fu’âdu ummi Mûsâ fâriğan* Mûsâ Hâzretlerinüñ annesinüñ gönli hâlî oldu şabrdan (17) ve aklıdan ya‘nî çün işitdi ki şanduk Fir‘avn eline düşdi, bî-şabr, bî-çarâr oldu, (18) *in kâdet le-tubdî bihî* taḥḳıkan yakîn oldu ki ıztırâbından âşkâre eyleye kışşayı ve (19) diye ki “Bu benüm oğlumdur, öldürmeñ.” diye. Bir kavı dahı budur ki çün işitdi ki Âsiye anı almış [KB208a] (1) oğul eylemiş, gönli fâriğ oldu ğamdan ve ğuşşadan ve yakîn oldu ki şadlığından (2) zâhir eyleye ki benüm oğlumdur diye, *lev lâ-en-rabaṭnâ ‘alâ-ḳalbihâ li-tekûne mine’l-mu‘minîne*²⁶²⁵ (3) eger ol bilmeyeydi ki biz anuñ gönline ḳomışuzdur tâ imân getüricilerden ola, elbette (4) oğlınıñ sırrını zâhir eylerdi, [SE195a] *ve kâlet li-uḥtihi ḳuşṣihi fe-beşurat bihî ‘an cunubin* (5) *ve hum lâ-yeş‘urûne*²⁶²⁶ ve Mûsâ’nuñ anası Hâzret-i Mûsâ’nuñ kızḳarındaşına didi ki (6) Hâzret-i Mûsâ’nuñ ardınca gide ve andan haber ala. Çün Fir‘avn’uñ ḳapusına (7) geldi. Pes gördi birâderini irâḳdan. Âsiye yanında ve anlar bilmediler ol kız Hâzret-i Mûsâ’nuñ (8) hemşiresi olduğunu, *ve ḥarramnâ ‘aleyhi’l-merâḳı‘a min ḳablu* ve ḥarâm eyledük biz Mûsâ (9) üzerine dâyeleri ve Hâzret-i Mûsâ’nuñ hemşiresi gelmezden öñdin ve Hâzret-i Mûsâ’nuñ hemşiresi (10) bildi ki Âsiye anuñ içün muṣṭarîb oldu, *fe kâlet hel edullukum ‘alâ-ehli beytin*

²⁶²² Yani *el-firavun* eşi onu tabuttan çıkardığında.

²⁶²³ O bizim için göz aydınlığıdır. Çünkü o ikisi tabutta onu gördüklerinde onu sevdiler. “onu öldürmeyin” ifadesi lafzı itibarıyla tazim için çoğul yapılmış bir hitaptır.

²⁶²⁴ Firavun’un karısı şöyle dedi: “Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz.” Oysaki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi. (Kur’ân-ı Kerim, Kasas: 9).

²⁶²⁵ Mûsâ’nın anasının kalbi bomboş kaldı. Eğer biz (çocuğu ile ilgili sözümüze) inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı. (Kur’ân-ı Kerim, Kasas: 10).

²⁶²⁶ Annesi, Mûsâ’nın kız kardeşine, “Onu takip et” dedi. O da Mûsâ’yı, onlar farkına varmadan uzaktan gözledi. (Kur’ân-ı Kerim, Kasas: 11).

yekfulūnehū (11) *lekum ve hum lehu nāşihūne*²⁶²⁷ pes didi, size delâlet ideyüm mi, bir ehl-i beyt ki şefkat yüzinden (12) kabûl ideler. Bu tıflı sizün için terbiyye ideler ve ol ehl-i beyt anuñ nîk-ğ̃âhları olalar. (13) Pes aña dil-dârlık idüp eytdiler, var ol kimseyi ki didük getür, didiler. Vardı anasın (14) getürdi. Ol hâlde Hâzret-i Mūsā Fir‘avn’uñ kucağında idi. Her ne kadar ki dâyeler (15) getürdiler Hâzret-i Mūsā’yı eline alup memesin ağzına virürdi. Mūsā yüzini döndürüp (16) hiçbir dâye südini emmezdi. Çün anasınuñ eline virdiler. Çün anasınuñ koşusu (17) Hâzret-i Mūsā’nuñ meşâmina [KA149a] yitişdi, memesini alup emdi. Fir‘avn eytdi, sen kimsin (18) ki bu tıfl senün memene meyl itdi, diye. Mūsā’nuñ anası eytdi, ben bir ‘avretüm rāyiham lañfdür (19) ve südüm pâkdür ve lezîzdür. Her tıflı benüm katıma getürseler elbette benüm südimi kabûl eyler, [KB208b] (1) didi. Fir‘avn buyurdı tâ ki aña ücret ta‘ayyün itdiler [İÜ166b] ve Hâzret-i Mūsā’yı aña teslim itdiler. (2) Fir‘avn eytdi bu tıflı evüne al git, haftada bir kerre getür, didi. Mūsā’nuñ anası (3) Mūsā’yı alup şadlıg ile evine geldi. Hâk Te‘âlâ’nuñ va‘desi yirin buldı. Nitekim (4) buyurur: *Fe-radednâhu ilâ-ummihi key tekarra ‘aynuhâ ve lâ-tahzene ve li-ta‘leme enne va‘da’llâhi haqqun*²⁶²⁸. Pes (5) gerü [SE195b] döndürdük biz Mūsā’yı anası cânibine tâ rüşen ola. Anuñ gözi oğlın görmekle ve (6) ğam-nâk olmaya oğlınuñ firâkı ile ve dağı bile ki Hâk Te‘âlâ’nuñ va‘deleri haqqdur, (7) gerçektür, *ve lâkinne ekşerahum lâ-ya‘lemūne*²⁶²⁹ ve lakin Kıbtîlerün ekşeri bilmezler. Pes kim ki ibtidâ-yı (8) fîtratda ol şîr hikmetinden nüş eylemiş ola.

Her ki der-rûz-i elest ân şîr hürd
Hemçü Mūsā şîr-râ (9) temyîz kerd²⁶³⁰ (2:2958)

Hâzret-i Mūsā anası südin temyîz eyledügi gibi ol sâlik dağı şîr-i hikmeti şîr-i (10) şeytândan fark ider.

ŞERH-İ ÂN ŞAHS-İ ÜŞTÜR CÜYENDE²⁶³¹

Üştürî gum kerdeyî ey mu‘temed (11)
Her kesî z’üştur nişâned mî dehed²⁶³² (2:2959)

²⁶²⁷ Biz, daha önce onun, süt analarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi, “Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Kasas: 12).

(1) - teslim itdiler: virdiler teslim itdiler SE.

²⁶²⁸ Böylece biz, anasının gözü aydın olsun ve üzülmessin, Allah’ın va’dinin hak olduğunu bilsin diye onu anasına geri döndürdük. (Kur’ân-ı Kerîm, Kasas: 13).

²⁶²⁹ Fakat onların çoğu bunu bilmezler. (Kur’ân-ı Kerîm, Kasas: 13).

²⁶³⁰ Elest gününde o sütü içen, Musa gibi sütü tanıyıp seçer.

²⁶³¹ DEVE ARAYAN KİŞİNİN ŞERHİ

²⁶³² Ey güvenilir kişi! Bir deve kaybetmişsin; herkes devenin bir işaretini belirtir sana.

Bilmek gerekdür ki üstür-i cüyende olan kimsenün (12) kışşasından hisşe budur ki üstür-i hikmet-i İlâhî rûz-ı ezelde senün ile yâr oldu. Rızâ vü (13) irâdet-i Hazret-i Hudâ ile ‘avâlim-i ğayb ve’l-ma‘ânî ve maḡarr-ı a‘yân-ı şâbiteden gelüp tâ ‘âlem-i (14) şehâdete gelince menâzil ü merâhil-i ‘âlem-i melekûtı ve ‘âlem-i mişâli seyr itdün ve çün bu kaşr-ı (15) müseddes şeş cihetden sâkin ve bu hücre-i penç-i derîçe-i kâlibde ârâm tutduñ. Bir müddet üstür-i (16) dâlle-i hikmeti yâd eyledün ve daḡı vaṭan-ı aşlî cānibine mürāca‘at esbābın tedârik eylemedün (17) ve hergiz dâlle-i hikmetün ğamın yemedin. *sū’i’l-mizāci bi’t-tedric*²⁶³³ hükmi ile bu külhanda enes tutup ol (18) gülşen-i vaṭan-ı aşlîyi unutduñ şol zamāna dek ki **Rubā’î**:

[*Ahreb*]

Nidā resîd be-cānhā ki çend mî-pāyîd (19)

Be-sûy-i ḡāne-i aşlî ḡîş bâzāyîd

Çun kûh-i kâf zād buved-i aşlî-i şumâst

Be-kûh-i kâf [KB209a] (1) be-perîd ḡoş çü ‘anḡāyîd²⁶³⁴

Çün cezbe-i ‘ināyet irişe ol cānibe sefer itmek tedârikin idesin. (2) dâlle-i hikmeti yâd idüp cüst ü cû idüp aramağa başlarsın. Ba‘zı şıfâtın (3) ve sîmāsın ḡāṭıra getürüp herkesden anuñ nişānuñ istemege ve şormağa (4) başlarsın.

Pes be-ġûy-i rāst ġuftî ey emîn

În nişānîhā belāġ âmed mübîn²⁶³⁵ (2:2969) (5)

Be-hükmi-i âyet-i sûre-i ‘Ankebût ve *mā ‘ale’r-rasûli ille’l-belāġu’l-mubîn*²⁶³⁶ ol mürşide sen [KA149b] dirsın (6) senün üzeriñe lâzım olan nişān yetiştürmek ve ḡaber virmekdür ve benüm üzerime lâzım (7) olan [SE196a] i‘tikād idüp inanmaḡdur. Bu nişānlar ki “Söyledün, saḡîḡ söyledün” diyüp ol mürşide yapışasın. (8)

Fîhi âyâtun şikâtun beyyinât [İÜ167a]

În berâtî bâşed ü ḡadr-i necât²⁶³⁷ (2:2970)

Bu nişānlarda ki sen söyledün muḡkem (9) ü zāhir ‘alâmetleri vardur, diyesin.

K’azebî yâ şādîķî çun şud revân

Ân derûġaş rāstî (10) şud nāġehân²⁶³⁸ (2:2979)

²⁶³³ Huy kötülüġü derece derecedir.

²⁶³⁴ Canlara “Niçin bu kadar bekliyorsunuz?” diye bir ses geldi. Asıl evinize geri dönün. Çünkü Kafdaġımız, varlığımızın aslıdır. Zümrüdüankasınız siz, Kafdaġına doğru güzelce uçun. (Mevlana, Divan-ı Şems, Gazeliyyat, 945. Gazel) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh945/>).

²⁶³⁵ O zaman dersin ey emîn ki! Doğru söyledin; bu işaretler açıkça ortaya koydu.

²⁶³⁶ “Peygambere düşen apaçık tebliġden başka bir şey değildir.” (Kur’ân-ı Kerîm, Ankebut: 18).

²⁶³⁷ Onda doğru ve açık işaretler var; bu bir berat ve kurtuluş Kadir gecesi.

²⁶³⁸ Bir yalancı, bir doğru sözüyle yola koyulunca o yalanı ansızın doğru olur.

Be-hükm-i *ya eyyuhe'llezîne āmenu'tteku'llāhe ve kūnū me'a's-şādikīn*²⁶³⁹ hükmince bir (11) kâzib-i muḳallid bir şādık-ı muḳaḳḳık ile hem-rāh olsalar elbette aña şadāḳat te'sīr eyleyüp ol (12) muḳallid daḥı muḳaḳḳıklarden olur.

Lafz der-ma' nā hemīşe nā-resān
Z'ān peyāmbere guft ḳad kelle lisān²⁶⁴⁰ (2:2999) (13)

Men 'arafa'llāhe kelle lisānuhu²⁶⁴¹.

DER-BEYĀN-İ ĀN Kİ DER-HER NEFSİ FĪTNE-İ MESCİD-İ DİRĀR HEST²⁶⁴²
(14)

Bu maṭlabdan murād budur ki evvelā Mescid-i Dırār ḳışşasın tamām idüp andan (15) şoñra bu ḳışşadan ḥişşe nedür anı beyān buyursa gerekdür in-şā'a'llāhu te'ālā.

Pes Nebī (16) fermüd k'ān-rā ber-kenīd
Maṭraḥi ḥāşāk u ḥākester kunīd²⁶⁴³ (2:3003)

Rivāyetdür ki Ḥazret-i (17) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Mālik bin Duḥşum ve Ma'r Bin 'Adī ve 'Āmir bin El-Ken (18) ve Vaḥşī bu dört kimselere buyurdu: *ıntalıḳu ilā-hāza'l-mescīdi'z-zālimi ehluhu* [KB209b] (1) *fe'ḥdimūhu ve'ḥriḳūhu*²⁶⁴⁴ ya' nī ḳıḳuñ bu ehl-i zālim ya' nī şāḥibleri zālim olan mescidi yıḳuñ ve yaḳuñ. (2)

Pes ḥaḳā'ıḳ-rā ki aşl-i aşlhāst

Şol ḥaḳıḳatler ki ve şol kimseler ki aşıllaruñ (3) aşıldur, ya' nī aşla vāşıl olmışlardur ve cümle eşyānuñ aşıldurlar ki (4) *ḥaleḳtu'l-eşyā'e li-eclike ve ḥaleḳtuke li-eclī*²⁶⁴⁵ dinilmişdür anlaruñ ḥaḳḳında.

Dān ki ancā farḳhā (5) vü faşl-hāst²⁶⁴⁶ (2:3008)

Ḳoy temyīz-i 'ālī farḳlar vardır.

Ne ḥayāteş çun ḥayāt-i ū buved
Ne memāteş çun memāt-i (6) ū buved²⁶⁴⁷ (2:3009)

²⁶³⁹ Ey iman edenler, Allah'a karşı gelmekten sakının ve sadıklarla beraber olun. (Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe: 119).

²⁶⁴⁰ Sözcük manaya yetişemez. Peygamber bundan dolayı, "Dil tutuldu" dedi.

²⁶⁴¹ Her kim Allah'ı marifetle bilirse dili yorgun düşer.

²⁶⁴² HER AN BİR MESCİD-İ DIRAR VAR BEYANIDIR

²⁶⁴³ O zaman peygamber onun yıkılmasını, çöp ve kül atılacak yer yapılmasını buyurdu.

²⁶⁴⁴ El-Elbânî, İrvâ'î'l-Galîl: 5/370.

²⁶⁴⁵ (Ey Muhammed), evreni (eşyayı) senin için, seni benim için yarattım. (Yılmaz, 199).

²⁶⁴⁶ Asılların aslı olan gerçeklerde, öyleyse bil ki, farklar ve bölümler vardır.

²⁶⁴⁷ Ne hayatı onun hayatı gibidir; ne ölümü onun ölümü gibidir.

Nitekim Rabbü'l-‘izzet sūre-i Hām-i Cāsiye’de buyurur: *Em (7) ḥasibe’l lezīne’cteraḥu’s-seyi’āti en nec’alehum ke’llezīne āmenū ve ‘amilū’s-ṣāliḥāti sevā’en maḥyāhum* (8) *ve memātuhum sā’e mā yaḥkumūne*²⁶⁴⁸. *Em ḥasibe’llezīne’cteraḥu’s-seyi’āti* em min-kıṭātihi (9) ve ma’na’l-hemzeti fihā inkaru’l-ḥusbāni ve’l-ictirāḥu el-iktisābu ve minhu el-cāriḥatu²⁶⁴⁹ *en nec’alehum* (10) nuṣayyirahum²⁶⁵⁰ *Ke’llezīne āmenū ve ‘amilū’s-ṣāliḥāti* miṣlehum²⁶⁵¹. *Sevā’en maḥyāhum ve memātuhum* en yekūne (11) ḥayātuhum ve memātuhum seyyane fi’l-behceti ve’l-kerāmeti kemā huve li’l-mu’minīn²⁶⁵². *Sā’e mā yaḥkumūne* (12) Sā’e ḥukmuhum hāzā ev bise şey’ en ḥākemu bihi zālike²⁶⁵³. Ya’ nī aya şöyle mi zann itdiler ol kimseler ki kesb itdiler seyyi’āti, ya’ nī küfr ü ma’āşı ve inkarı ictirāḥ iktisāb ma’nāsınadur (13) ve cāriḥa daḥı andandur, *en nec’alehum* ki anları eyleyevüz āḥiretde, *ke’llezīne* (14) *āmenū ve ‘amilū’s-ṣāliḥāti* Allāh’a imān getürüp ve ‘ameli ṣāliḥ işleyenler gibi olalar. (15) Āḥiretde böyle degüldür, *sevā’en maḥyāhum ve memātuhum* yeksān ola ḥayātları ve memātları behcet ü (16) kerāmetde mü’minlere olduğu gibi ola, *Sā’e mā yaḥkumūne* [İÜ167b] ya’ nī yaramaz [KA150a] ḥükmdür bu ḥükmleri ki netice-i (17) küfr ü şirki tevḥid ü şalāḥ ile berāber tutarlar.

Gür-ı ü hergiz çü gür-ı ü medān²⁶⁵⁴ (2:3010a)

Enbiyā vü evliyā (18) vü ṣāliḥānuñ ḳabrini daḥı ehl-i şekā ḳabri gibi bilme. Nitekim Ḥazret-i Resūlu’llāh buyurmışdur: *inne eḥadekum* [KB210a] (1) *izā-māte ‘uriḍa ‘aleyhi meḳ’aduhu bi’l-gādati ve’l-‘aşıyyi in kāne min-ehli’l-cenneti fe-min-ehli’l-cenneti* (2) *ve in kāne min-ehli’n-nāri fe-min-ehli’n-nāri fe-yuḳālu hāzā meḳa’duke ḥattā yeba’ṣeka’llāhu yevme’l-ḳiyameti*²⁶⁵⁵ (3) el-ḥadīṣ. Pes imdi evliyā’u’llāhuñ ḥālī ḥayātde ve memātde ve berzaḥta ve ḳabrde mütefāvitdür. (4)

Ḥod çü güyem ḥāl-i fark-ı ān cihān²⁶⁵⁶ (2:3010b)

²⁶⁴⁸ Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar! (Kur’ân-ı Kerîm, Casiye: 21).

²⁶⁴⁹ Em onun bir parçasıdır. İçerisindeki hemze zannedilen şeyin inkarı anlamına gelmektedir. El-ictirah kazanmak demektir ki yine el-cariha lafzı da bu kökten gelmektedir.

²⁶⁵⁰ onların haline sokacağımızı.

²⁶⁵¹ onlar gibi.

²⁶⁵² Hayatları ve ölümlerinden her ikisinin de, müminler için olacağı gibi, mutluluk içinde olacağını.

²⁶⁵³ Onların bu hükümleri veya bu şekilde hüküm vermeleri ne kötü şeydir.

²⁶⁵⁴ Onun mezarını, asla onun mezarı gibi bilme...

²⁶⁵⁵ Sizden biri öldüğünde, kendisine akşam ve sabah (cennet veya cehennemdeki) yeri arzedilir. Cennet ehlinin ise, (yeri) cennet ehlinin (yeridir), ateş ehlinin ise, (yeri) ateş ehlinin (yeridir). (Kendisine): Allah seni kıyamet günü diriltinceye kadar senin yerin işte budur, denilir. (Buhârî, Cenâ’iz: 90, Bed’ü’l-Halk: 8)

²⁶⁵⁶ O cihanın farkını ben nasıl söyleyeyim?

Ya' nî āhîretüñ derecâtını tefāvütini nice beyân ideyin. Nitekim ḥadîṣ-i (5) ḳudsîde buyurdi: *E'adtu li-'ibâdiye's-şâlihîn mâ lâ-'aynun rā'et ve lâ-uzunun semî'at ve (6) lâ-ḥaṭara 'alâ-ḳalbi beşerin*²⁶⁵⁷.

Bes ber ān mescid kunān teşher zedî
Çun naẓar kerdî tu ḥod z'îşân bedî²⁶⁵⁸ (2:3012) (7)

Ki zâhirüñ bâṭınuña muḥâlîf ola. Ta' na itdügüñ kimselerüñ şıfatı sende mevcûd (8) bulına. Ol zamân görürsin ki sen daḡı anlardan imişsin. Nitekim bu dört Hindû'nuñ (9) ḥikâyetlerinde bu ma' nâ vâzîhdür.

ḤİKÂYET-İ ÇÂR HİNDÛ Kİ BÂ YÂR-İ ḤOD CENK-İ MÎ KERG BER (10) KÂRÎ
Kİ Û HEM BEDÂN MÜBTELÂST²⁶⁵⁹

Ey ḥonok cânî ki 'ayb-i ḥîş dîd (11)
Her ki 'aybî guft ān ber ḥod ḥadîd²⁶⁶⁰ (2:3020)

Rubâ' i:

[Ahreb]
Ān-râ ki zebân ü sîne [SE197a] yektâst kocâst
Ber (12) sîret-i şer' ü sünnet-i râst kocâst
Ān çeşm ki 'ayb-i diğerrân bîned hest
Çeşmî ki be-'ayb-i ḥîş (13) bînâst kocâst²⁶⁶¹

'Ayb kerden ḥîş-râ dârî-i üst
Çun şikeste geşt cāy-i irḥamüst²⁶⁶² (2:3023) (14)

*İrḥamü 'azîze ḳavmin zelle ve ġaniyye ḳavmin ifteḳara*²⁶⁶³.

KAŞD KERG DEN-İ ĞOZÂN BE-KEŞTEN YEK MERDÎ TÂ Kİ (15) ĀN DİĞER BE-
TİRSED²⁶⁶⁴

Ḥod ve râ bi-k'şîd evvel ey şahân
Tâ be-tersem men dehem zer-râ nişân²⁶⁶⁵ (2:3040)

²⁶⁵⁷ Ben salih kullarım için cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayal edemeyeceği birtakım nimetler hazırladım. (Buhârî, Bed'ü'l-Halk: 8).

²⁶⁵⁸ O camiye yapanları çok alaya aldın; bakarsan, sen bizzat onlardansın.

²⁶⁵⁹ BİR İŞ İÇİN SAVAŞAN, FAKAT KENDİSİNİN DE O HALE MÜPTELA OLDUĞUNDAN HABERİ OLMAYAN HİNTLİ

²⁶⁶⁰ Kendi ayıbını gören cana ne mutlu! Ayıp söyleyen, ayıbı kendine satın alır.

²⁶⁶¹ Sözü ve özü bir olan nerede? Şeriat üzere ve doğru sünnet üzere olan nerede? Başkalarının ayıbını gören göz var da kendi ayıplarını gören göz nerede?

²⁶⁶² Onun ilacı kendini ayıplamaktır; düşkün olursa, "Acıyın" sözünün yeridir.

²⁶⁶³ Kavminde azizken zelil olan ve zenginken fakirleşen kişiye merhamet edin.

²⁶⁶⁴ OĞUZLARIN, DİĞERİ KORKSUN DİYE BİR ADAMI ÖLDÜRMEYE NİYET ETMELERİ

²⁶⁶⁵ Ey padişahlar! Önce onu öldürün de ben korkayım, altını göstereyim.

Çün (16) bir kimsenün siyâseti ve ‘uķûbeti ğayrılara ‘ibret olur. Selefde ķahr olan ümemün (17) aķvâlleri bize ‘ibret ü naşîhat yeter. Anların ķahr ile helāk olmalarına ne şey sebep olmışdır, (18) görüp ol ‘amelden ihtirâz itmek gerekdür. Zîrâ onların cümlesinün helākına sebep (19) Allāh Te‘ālā’nun emrine imtişāl ü nehyden ictināb eylemeyüp ve resûline ittibā‘ itmemek olmışdır. [KB210b] (1) Ba‘zısı ķahr-ı Hüdā ile helāk oldılar ve ba‘zısı mesh oldılar. Aşhāb-ı sebt ki Allāh Te‘ālā (2) anları *kūnū kıradeten ħāsi ‘ine*²⁶⁶⁶ diyü buyurdu. Gerçi Hāķ Te‘ālā bu ümmeti sāyir ümmet gibi ķahr eylemez ve (3) mesh daķı eylemez. Zîrâ Hāzret-i Hüdā-yı Te‘ālā ve *mā erselnāke illā rahmeten li’l-‘alemīne*²⁶⁶⁷ mażmūnınca (4) ‘avf eylemişdür ümmet-i Muħammed üzerine ķahr u mesh olmaķı. Lākin āķiretde mesh-şüret [İÜ168a] (5) olmaķ muķarrerdür. Zîrâ insān her ne ‘aķide üzre vefāt itse ol şüret üzre haşır (6) olsa gerekdür. Nitekim Hāzret-i Resûl-i Hüdā buyurur: *Kemā te‘işün temūtün ve kemā temūtün tuħşerün*²⁶⁶⁸. [KA150b] ve Hāzret-i (7) Mevlānā buyurur:

Sireti k’ān ber-vücudet ğālib est
Hem berān taşvīr-i haşret vācib est²⁶⁶⁹ (2:1411)

Āķirīn-i ķarnhā (8) pīş ez-ķurūn
Der-ħadīşeş āķirūne’s-sābiķūn²⁶⁷⁰ (2:3042)

Nitekim Hāzret-i Resûl buyurdu: (9) *naħnu’l-aķirūne’s-şabiķūn*. Āķirüz dünyāda ve sābiķuz ‘uķbāda. Bundan soñra ol ma‘nāyı beyān (10) ider Hāzret-i Mevlānā ki bed-baħt u şeķi ol kimsedür ki ekābir kimse anuñ ‘aybın diyüvirse (11) ol naşîhat iden kimseye ‘adāvet ider.

DER-BEYĀN-İ HĀL-İ HOD PERESTĀN NĀ-ŞÜKRĀN [SE197b] ENBİYĀ (12)
VE ENBİYĀ ŞALĀTU ‘ALEYHİM ECMA‘ İN²⁶⁷¹

Çün beyān buyurdıkları ma‘nādan ma‘lūm oldu ki (13) muşāħabat-i ebrār kimyā-yı sa‘ādet-i ebedīdür ve reh-nümā-yı devlet-i sermedīdür. Anların (14) kelāmı ve naşîhatı, sebep-i fevz ü necātdur. Zîrâ muşāħabatdan murād bir bereket aħz itmekdür. (15) Bundan ötüridür ki ehl-i Ķur‘ān’a ehlu’llāh dirler ve erbāb-ı ħadīşe aşhāb-ı nebī dirler. (16) **Beyt:**

Ehlü’l-ħadīş ehlü’l-nebī ve ān

²⁶⁶⁶ “Aşāķılık maymunlar olun.” (Kur’ān-ı Kerīm, Bakara: 65).

²⁶⁶⁷ (Ey Muhammed!) Seni ancak ālemlere rahmet olarak gönderdik. (Kur’ān-ı Kerīm, Enbiya: 107).

²⁶⁶⁸ Yaşadığınız gibi ölecek ve öldüğünüz gibi diriltileceksiniz. (Yılmaz, 366).

²⁶⁶⁹ Vücuduna hâkim olan huyun sureti üzere haşredilmen gerekir.

²⁶⁷⁰ Nesillerin sonuncusu, nesillerin önündedir; hadiste vardır: Son olanlar ileri geçenlerdir.

²⁶⁷¹ KENDİNİ BEĞENENLERİN VE PEYGAMBERLERLE VELİLERİN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERLERİNE OLSUN- MEVCUT OLMASI NİYETİ KONUSUNDA ŞÜKÜRSÜZ OLANLARIN HĀLİNİN İZAHİ

Lem yeşhabū nefsehu enfāsuhu şaḥibū²⁶⁷² ²⁶⁷³

Şimdiki hâlde vahy (17) nâzil olmak yok ve Hâzret-i Nebî'nün meclisine yitişmek mümkün degüldür. İmdi *el-‘ulemā’u* (18) *veraşet’l-enbiyā’*²⁶⁷⁴ maẓmūnınca meclis-i ‘ulemādan ġāfil olmamak gerek ve meclis-i meşāyih ü fuḡarādan (19) ba‘īd olmamak gerekdür.

Yā münāfık-vār ‘özr āri ki men
Māndeem nokṭa-i ferzend ü zen²⁶⁷⁵ (2:3053)

Sûre-i Feth’de [KB211a] (1) olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *se yekūlu leke’l-muḡallefūne mine’l-a‘rābi şeġaletnā emvālunā ve ehlūnā* (2) *fe’staġfir lenā yeḡlūne bi-elsinetihim mā leyse fî-ḡulūbihim*²⁶⁷⁶.

Ey ki şabret nîst ez-dünyā-yı (3) dūn
Şabr çun dārī zi-ni‘ me’l-māhidūn²⁶⁷⁷ (2:3060)

Ni‘ me’l-māhidūn olan Allāh’dan nice şabr idersin. (4) *Ve’z-Zāriyāt*’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar *ve’l-arḡa feraşnāhā* (5) *fe-ni‘ me’l-māhidūne*²⁶⁷⁸. Ya‘ nî biz arzı döşedik, pes biz ne güzel beste idici, döşeyiciyüz. Ma‘ nā-yı (6) beyt, ey şol kimse ki dünyā-yı dūndan ayrılmaġa şabr idemezsin. Ni‘ me’l-māhidūn olan Allāh’dan (7) ba‘īd olmaġa nice şabr idersin.

Anki ke’l-en‘ām bud bel hum ezel
Gerçi pür mekr est an gende baġel²⁶⁷⁹ (2:3068) (8)

Fî-‘ademi’l-fiḡhî ve’l-ibşāri’l-f tibāre ve’l-istimā’ li’t-tedbiri ya‘ nî bu ġürūh-ı erbāb-ı dālālet ve esīrān-ı (9) çāh-ı ġavāyet ki ḡābiliyyetlerin taḡşil-i muzaḡrafāt-ı dünyāya ve himmetlerin ḡuẓūza şehvāt-ı bî-beḡāya şarf (10) iderler, bahāyim-i devābb gibidürler. Sûre-i [İÜ168b] A‘ rāf’da olan âyet-i kerîmeye işâret buyururlar *ulā’ike* (11) *ke’l-en‘āmi bel hum eḡallu*²⁶⁸⁰. Belki bu ġürūh-ı bahāyimden aḡaldürler. Zīrā ḡayvānāta su‘āl ü cevāb ve (12) ‘azāb u ḡesāb olmaz ve ḡayvān kendüye muẓırr olan şeyden kaçır ve nāfi‘ olana meyl ider

²⁶⁷² Ehl-i hadis peygamberimize arkadaşlık etmese (onu görmese de), onun nefesiyle (hadisleriyle) arkadaşlık etmişlerdir.

²⁶⁷³ Beytin vezni tespit edilememiştir.

²⁶⁷⁴ Âlimler peygamberlerin mirasçılardır. (Yılmaz, 651).

²⁶⁷⁵ Veya münafıkça özür dilersin: “Ben çocuk ve hanımın geçiminde çaresiz kaldım.

²⁶⁷⁶ Bedevilerin (savaştan) geri bırakılanları sana, “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah’tan bizim için af dile” diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. (Kur’ân-ı Kerîm, Fetih: 11).

²⁶⁷⁷ Ey alçak dünyadan geri duramayan! “Ne güzel döşeyiciyiz”den, Allah’tan nasıl uzak durursun?

²⁶⁷⁸ Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz. (Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyât: 48).

²⁶⁷⁹ O koltuġu kokulu, hile dolu olsa da hayvanlar gibidir, “hatta daha sapıktır”.

²⁶⁸⁰ İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşıġıdadırlar. (Kur’ân-ı Kerîm, A‘ rāf: 179).

(12) kaçır: - SE.

ammā bu (13) gürūh-i bedgirdār kendülere muzırr olana meyl iderler ki fişk u ‘işıyāndur ve nāfi‘ olandan iğmāz-ı (14) ‘ayn iderler ki taḥṣīl-i şevāb-ı āḫiretdür. [KA151a] Pes bu şıfatlu kimseler ḥayvāndan aḍall u esfeldür. (15)

ŞİKĀYET KERDEN-İ [SE198a] PİR MERDİ BE-ṬABİB EZ-RENCÜRİHĀ VE CEVĀB GUFTEN ṬABİB-İ Ü-RĀ²⁶⁸¹

Guft (16) za‘ if mi‘ de hem ez-pīrī est
Guft vaḳt-i dem murādem gīrī est²⁶⁸² (2:3078)

Teneffüs eyledükce nefesüm daralur ya‘ nī (17) şık nefes ‘alāmeti vardur, didi.

Ey mudemmeg ‘aḳlet in dāniş ne-dād
Ki Ḥudā her derd-rā dermān (18) nihād²⁶⁸³ (2:3081)

Be-mücib-i *ce‘ala’llāhu li-kulli dā’in devā’en*²⁶⁸⁴.

Ger ne peydāyend pīş-i nīk u bed
Çīst bā-işān (19) ḥasān-rā in ḥased²⁶⁸⁵ (2:3088)

Zīrā dimişlerdür *el-fāḍilu maḥsudun*²⁶⁸⁶. Nitekim cāhiller ‘ālimlere ḥased iderler.
[KB211b] (1) Mıṣrā‘:

El-cāhilūne li-ehli’l-‘ilmi a‘dā’un^{2687 2688}

Ve müflisler ḡanilere ḥased iderler ve kāfirler ve ‘āşiler enbiyā (2) vü evliyāya ḥased iderler ve şāliḫā vü ‘ulemā-yı dīn ki āḫiret ḡanileridür, ‘ilmden ve yaḳīnden ve i‘tikāddan (3) müflis olanlar daḫı anlara ḥased iderler.

Mescidī k’ān enderūn-ı evliyāst (4)
Secde-gāh-ı cümle est ancā Ḥudāst²⁶⁸⁹ (2:3097)

*Lā-yese‘anī arḍī ve lā-semā’i ve lākin yese‘anī ḳalbu ‘abdiye’l-mu‘minī*²⁶⁹⁰ (5)
ḥükmince cümleñ secdegāhı odur, anda Ḥudā ḥāzırdur.

²⁶⁸¹ YAŞLI BİR ADAMIN, TABİBE HASTALIKLARDAN ŞİKAYET ETMESİ VE DOKTORUN, ONA CEVAP VERMESİ

²⁶⁸² -Tabip- “Mide zayıflığı da yaşlılıktandır” dedi. -Yaşlı- “Nefes esnasında nefesim tutuluyor” dedi.

²⁶⁸³ Ey kalın kafalı! Allah’ın her hastalık için şifa yarattığı bilgisini, aklın sana vermedi mi?

²⁶⁸⁴ Allah her dert için bir deva yaratmıştır. (Buhârî, Tıbb: 1).

²⁶⁸⁵ İyi ve kötünün önünde görünmeselerdi, alçakların onlara bu hasedi nasıl olurdu?

²⁶⁸⁶ Faziletli olan kıskanılır.

²⁶⁸⁷ Cahiller alimlerin düşmandır.

²⁶⁸⁸ Vezin tespit edilememiştir.

²⁶⁸⁹ Velilerin gönlünde olan cami, herkesin secde yeridir; orada Allah vardır.

²⁶⁹⁰ Yeryüzüne ve gökyüzüne sığmam; ancak mümin kulumun kalbine sığarım. (Aclûnî, Keşfu’l-Hafa: 2/195).

KİŞŞA-İ CÜY-İ V'ÂN KÜDEK Kİ PİŞ CENÂZE-İ PEDER-İ HOD (6) NÜHA Mİ-KERDE²⁶⁹¹

Niy dereş ma' mür niy der-bām rāh
Niy yekī hem-sāye k'ū bāşed penāh²⁶⁹² (2:3106)

Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh (7) buyurdı *el-ğabru evvelu menzilin min-menāzili'l-āhīrati fe-in-necā minhu fe-mā-ba' dehu eyseru minhu ve in lem* (8) *yencā minhu fe-mā ba' dehu eşeddu minhu*²⁶⁹³.

Ger ne-būdī ū Mesīh-i baṭn-ı nūn
Habs ü zindāneş budī tā yub' eşun²⁶⁹⁴ (2:3122) (9)

Nitekim sūre-i Ve'ş-Şāffāt'da buyurur *ve inne Yūnuse le-mine'l-murselīne iz ebeķa ile'l-fulki'l-meşhūni fe-sāheme* (10) *fe-kāne mine'l-mudḥaḍīne fe'lteķamehu'l-hūtu ve huve mulimun fe-lev lā-ennehū kāne mine'l-musebbihīne* (11) *le-lebişe fi-baṭnihi ilā-yevmi yeb'aşūne*²⁶⁹⁵. *Ve inne Yūnuse le-mine'l-murselīne* taḥķīķan Yūnus ibn Mettā mürsel peygamberlerdendir, (12) *iz ebeķa* herabe ve aşluhu el-herabu mine's-seyyidi lākin lemmā kāne herabuhu min-ķavmihi bi-ğayri izni Rabbihi (13) ḥasune iṭlāķuhu 'aleyhu ya'nī zikr eyle yā Muḥammed şol vaḳti ki Hāzret-i Yūnus kaçdı ķavminden. (14) Ābiķ, seyyidinden kaçan ķula dirler. Yūnus ḥod ķavminden kaçdı. Lākin [İÜ169a] çün Rabbisinden izinsüz (15) kaçdı. Hemān seyyidinden kaçmış gibi oldu, *ile'l-fulki'l-meşhūni* tolmış gemi cānibine, *fe-sāheme* (16) *fe-kāra'* a [SE198b] ehluhu ya'nī kiminūñ ehli ķur'a şalışdılar. Ķur'a şalmağa sebeb bu oldu ki çün (17) Hāzret-i Yūnus nice zamān ķavmini da'vet eyledi, imāna gelmediler. Cenāb-ı Hāķķ'a tazarru' eyledi. Ķavminden ağladı. (18) Cānib-i Hāķ'dan ol ķavm üzerine 'azāb nāzil olmaķ va'de olındı. Hāzret-i Yūnus ol ķavme (19) nüzūl-i 'azābdan ḥaber virdi ve kendūsi Allāh Te'ālā'dan emr olmazdan öñdin ol ķavmūñ [KB212a] (1) mābeyninden çıkup gitdi, gelüp gemiye girdi. Bir miķdār gitdiler, gemi girdāba düşdi. Bir rivāyetde gemi (2) ṭurdı, yürimedi. Mellāḥlar feryād idüp sizūñ mābeynūñüzde 'abd-i ābiķ vardur, anuñçün gemi ṭurdı, yürimez, didiler. (3) Yūnus ileri gelüp ben 'abd-i ābiķum efendümden kaçdum, [KA151b] didi. İnanmadılar, sende sīmā-yı ḥürriyet vardur, (4) sen

²⁶⁹¹ CUHA VE BABASININ CENAZESİNİN ÖNÜNDE AĞLAYAN ÇOCUĞUN HİKAYESİ

²⁶⁹² Ne yapılmış kapısı, ne çatıya bir yolu, ne de kendisine sığınılacak bir komşu var.

²⁶⁹³ Şüphesiz ki kabir, ahiretin ilk merhalesidir. Eğer ölü ondan(kabir azabından) kurtulursa, ondan sonraki merhaleler daha kolaydır. Onan kurtulamazsa, ondan sonraki merhaleler daha çetindir. (Elbānî, 'Sahīhu'l-Cāmi: 1684)

²⁶⁹⁴ O, balığın karnında tesbih etmeseydi, insanların diriltileceği güne kadar hapis ve zindanda kalırdı.

²⁶⁹⁵ Şüphesiz Yūnus da peygamberlendendi. Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti. Gemidekilerle ķur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yūnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu. Eğer o, Allah'ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı. (Kur'ân-ı Kerīm, Saffat: 144).

‘abda beñzemezsın, didiler. Āhır kūr‘a şaldılar tā ki ‘abd-i ābiķ ma‘lūm ola. İttifāk-ı (5) kūr‘a Hāzret-i Yūnus üzerine düşdi, *fe-kāne mine’l-mudḥadīne* pes Hāzret-i Yūnus mağlūbından (6) oldı. Kūr‘a ile ol hinde kendüyi deryāya atdı, *fe’ltekamehu’l-hūtu* fe’btele‘ahu mine’l-ķimmeti pes (7) Yūnus’ı bir balıķ yutdı, *ve huve mulīmun* hālbuki Yūnus kendüyi levīm idürdi ‘amelūñe münāsib (8) cezādur, çek dirdi, *fe lev lā-ennehū kāne mine’l-musebbihīne ez-zākirina’llāhe keşīran* (9) bi’t-tesbīhi muddete ‘umrihi ev fī-baṭni’l-hūti ve huve ķavluhu lā-ilāhe illā ente subḥāneke inni (10) kuntu mine’z-zālimīn ya’nī Hāzret-i Yūnus eger Allāh Te‘ālā’nuñ ḥāzretin zākirinden ve muķaddesinden (11) ve musabbihinden olmayaydı, *le-lebişe fī-baṭnihi ilā- yevmi yeb‘aşūne* elbette Yūnus (12) ķalurdı baṭn-ı hūtda rūz-ı ķıyāmete dek. Ḥayyen ve ķīle meyyiten ve fīhi ḥaṣṣun ‘alā-ikşāri’z-zikri ve’t-ta’zīmi (13) li-şe’nihi ve men eķbele ‘aleyhi fī’s-serrā’i eḥāze bi-yedihi ‘inde’ḍ-ḍarrā’i²⁶⁹⁶. Ma‘nā-yı beyt, Hāzret-i Mevlānā buyururlar ki (14) sen Yūsuf-ı vaķtsin ve ḥūrşid-i semāsin. Bu çāh-ı ṭabī‘atden ḥalāş olmağa sa’y eyle ve (15) Yūnus-ı rūḥuñ baṭn-ı māhī-i ṭabī‘atde puḥte oldı. Anuñ ḥalāşlıǵına [SE199a] tesbīḥden ğayrı çāre (16) yokdur. Pes tesbīḥ ü taķdīden ḥālī olma.

Ū be-tesbīḥ ez-ten-i māhī be-cest
Çīst tesbīḥ āyet-i (17) rūz-ı elest²⁶⁹⁷ (2:3123)

Sūre-i A‘rāf‘da olan āyet-i kerīmeye işaretdür *ķāle elestu bi-Rabbikum ķālū belā*²⁶⁹⁸ (18) Ya’nī Allāh Te‘ālā ervāḥa ḥiṭāb idüp ben sizüñ Rabbüñüz degül miyüm, didi. Ervāḥ cemī‘en (19) rubūbiyyet-i Ḥaķķ’a iķrār eyleyüp [İÜ169b] “Sen bizüm Rabbümüzsin.” didiler. Pes çün rūz-ı elestden rubūbiyyet-i Ḥaķķ’a [KB212b] (1) iķrār eyledük. İmdi anı zıkr ü tesbīḥden taķdīden ḥālī olma.

KİŞŞA-İ TİRSİDEN (2) BE-TİR-ENDĀZ²⁶⁹⁹

Çun melā’ik gū ki lā-‘ilme lenā
Yā İlāhī ğayr-i mā ‘allemtenā²⁷⁰⁰ (2:3161)

²⁶⁹⁶ Diri olarak. Ölü olarak da denilmiştir. Bu ifadede zikri çok yapmaya ve onun yüceliğine dair bir teşvik vardır. Kim ki bolluk zamanında ona yönelir(se), o da darlık zamanında onun elinden tutar.

²⁶⁹⁷ O, Allah’ı tespih etmekle balığın bedeninden çıktı. Nedir tespih? Elest gününün işareti.

²⁶⁹⁸ “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbinizsiniz)” demişlerdi. (Kur’ân-ı Kerim, A’râf: 172).

²⁶⁹⁹ BİR OKÇUNUN KORKMASININ HİKAYESİ

²⁷⁰⁰ Melekler gibi, “Ey Allah’ım! Bize öğrettiğinden başka bilgimiz yok” de.

Ol āyet-i kerīme (3) işāretdür ki evāyil-i sūre-i Bakara'dadır *Subḥāneke lā-‘ilme lenā illā mā ‘allemtenā inneke* (4) *ente’l-‘alīmu’l-ḥakīm*²⁷⁰¹. Ya‘ nī melāyike gibi sen daḥı *lā-‘ilme lenā* di. Nitekim melāyike didiler *Subḥāneke* gibi biz seni (5) tenzīh iderüz şol şeylerden ki senüñ şānuña lāyık olmaya, *lā-‘ilme lenā* bizüm için ‘ilm yokdur, (6) *illā mā ‘allemtenā* illā şol ‘ilm ki bildürdün bize ol ‘ilm vardur, andan artık ‘ilmümüz yokdur, didiler. İmdi (7) sen de anlardan ‘ibret al. Çünkü bildigün ‘ilm saña mübārek olmadı. Ol ‘ilmi terk eyle.

KİŞŞA-İ (8) A‘RĀBİ-Yİ LEGÜB MÂNDE ŞUDEN ZOVBİ‘ÂN HİLE MENDÂN VE ḤAḲİRÂN KERĀMET-İ ḤAẒRET-İ İBRĀHİM EDHEM²⁷⁰² (9)

Guft Yūsuf ibni Ya‘ḳūb-ı nebī
Behr-i bû elkū ‘alā-vech-i ebī²⁷⁰³ (2:3220)

Nitekim sūre-i Yūsūf’da buyurur *izhebū bi-ḳamīsī* (10) *hāzā fe-elḳūhu ‘alā-vech-i ebī ye’ti baṣīran*²⁷⁰⁴. Ya‘ nī bu pīrāheni iletün babamuñ vechi üzerine (11) ilḳā eyleñ, [KA152a] gözleri açılıp baṣīr olsun. Ğalāt mev‘ ızalar.

Behr-i in bû guft Ahmed der-‘izāt (12)
Dāyim en ḳurretü ‘aynī fī’ş-ṣalāt²⁷⁰⁵ (2:3221)

Ḳāle’n-nebī ‘aleyhi’ş-ṣalāt ve’s-selām *ḥubbibe ileyye min-dunyākum ṣelaṣun* (13) *eṭ-ṭayyibu ve’n-nisā’u ve ḳurratu ‘aynī fī’ş-ṣalāt*²⁷⁰⁶.

ĀĠĀZ-I MÜNEVVER ŞUDEN-İ ḤAVĀS-I ‘ĀRİF BE-NÜR-I ĞAYB-BİN²⁷⁰⁷

Ḥavās-ı ‘ārif nūr-i ğayb-bīn-i İlāhī ile şol zamān münevver olur ki jengār-ı (15) ṭabī‘atden ve zulemāt-ı beşeriyetden ḳalbini pāk eyleye. Taṣfiye-i bāṭın ve tezkiye-i nefis (16) ḥāşıl eyleye. Nitekim buyurur:

Güsfendān-i ḥavāset-rā birān [SE199b]
Der-çerā ez-aḥrece’l-mer‘ā çerān²⁷⁰⁸ (2:3229)

²⁷⁰¹ Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 32).

²⁷⁰² BİTKİN DÜŞMÜŞ BİR BEDEVİNİN, KÖTÜ KİMSELERİN, HİLEKARLARIN VE HAKİRLERİN HİKAYESİ HAZRET-İ İBRAHİM EDHEM’İN KERAMETLERİ

²⁷⁰³ Peygamber Yakub’un oğlu Yūsuf koku için “Babamın yüzüne sürün” dedi.

²⁷⁰⁴ Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın. (Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf: 93).

²⁷⁰⁵ Bu koku için Ahmed vaazlarında daima, “Gözümün nuru, namazdadır” dedi.

²⁷⁰⁶ Sizin dünyanızdan üç şey bana sevdirdi: güzel koku, kadın ve gözümün nuru namaz. Bana, dünyanızdan üç şey sevdirdi: Gözül koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz. (Yılmaz, 223).

²⁷⁰⁷ ARİFİN, GAYBI GÖREN IŞIKLA AYDINLATMAYA BAŞLAMASI

²⁷⁰⁸ Duygu koyunlarını sür, “Yeşillikleri çıkardı” otlağında otlat.

Sûre-i (17) Sebbih isme Rabbike'l-a' lâya işâretdür *Sebbihî'sme Rabbike'l-a' lâ ellezî haleka fe-sevvâ ve'llezî* (18) *kaddera fe-hedâ ve'llezî aḥrece'l-mer'â*²⁷⁰⁹. *Sebbih'sme Rabbike'l-a' lâ* ani'l-ilhâd fihi (19) bi't-te'vilâti'z-za'igati ve itlâkihi 'alâ-ğayrihi ya' nî yâ Muhammed tenzih eyle ismini Rabb-i a' lānuñ te' vilât-ı [KB213a] (1) zāyığa sebebiyle ilhâdden ve meyl eylemekden ve ğayra itlâk eylemekden ve şânına lâyıķ olmayan (2) şeylerden ve qarî-i subḥâne Rabbiye'l-a' lâ ve fi'l-ḥadiṣ *lemmâ nezelet fe-sebbih bi'smi Rabbike'l-'azîmi* (3) *ḳâle 'aleyhi's-selâm ic'alūhâ fi-sucūdikum ve kanū yeḳulūne fi'r-rukū Allahumme leke raka'tu ve fi's-sucūdi Allahumme leke secedtu*²⁷¹⁰ Ya' nî *fe-sebbih* buyurduğı subḥâne Rabbiye'l-a' lâ idi, şalât demek (6) ola. Zîrâ kaçan kim *fe-sebbih bi'smi Rabbiye'l-'azîm* nâzil oldu Ḥazret-i Peyğamber aşḥâba ta' lîm (7) buyurdılar ki rukū uñuzda bu tesbîhi eyleñ ya' nî *subḥâne Rabbiye'l-'azîm* diyüñ ve şol vaķt ki, (8) *fe-sebbih bi'smi* [İÜ170a] *Rabbiye'l-a' lâ* nâzil oldu, Ḥazret buyurdi ki sücûduñuza bu tesbîhi eyleñ (9) *subḥâne Rabbiye'l-a' lâ* diyüñ. Zîrâ böyle dağı kıra'atdur, *ellezî haleka* haleka kulle şey'in Ya' nî (10) öyle Rab ki ḥalk eyledi cemî' -i eşyâyı, *fe-sevvâ* Pes ta' dîl ü tesviye eyledi her şeyüñ (11) vücûdını muḳteẓâ-yı ḥikmet üzre, *ve'llezî kaddera* ey kaddera ecnâse'l-eşyâ'i ve envâ' ihâ ve eşḥâşihâ (12) ve maḳâdirahâ ve şifâtiḥâ ve ef' âlihâ ve ecâlihâ ya' nî öyle Rabb'inüñ ismini tenziye eyle ki taḳdîr (13) eyledi her şeyüñ cinslerini ve nev' lerini ve eşḥâs ü maḳâdir ü ef' âl ü şifât u âcillerini (14) ve eşkâllerini, *fe-hedâ* fe-veccehe ilâ-ef' âlihi ṭab' an ev ihtiyâran bi-ḥalki'l-müyuli ve'l-ilhâmati ve (15) naşbi'd-delâ'ili ve inzâli'l-âyâti ya' nî *fe-hedâ* ve kılavuzladı teveccuh itdürdi ya' nî her şeyi bir kâr için ḥalk (16) eyledi ve ol kârüñ ef' âline teveccüh itdirüp [SE200a] kılavuzladı. Her birine isti' dâdı (17) ḥesabınca kimine ṭab' en kimine ihtiyâren kimine meyl-i ḥalk itmek ile kimine ilhâm ile ve naşb-ı (18) delâyl ve inzâlü'l-âyât ile ol muḳadder olan kârüñ ef' âline hidâyet eyledi, (19) *ve'llezî aḥrece'l-mer'â* enbete mâ yer' âhu'd-dabbetu ve dağı anuñ ismini tenziye eyle ki iḥrâc u [KB213b] (1) enbât eyledi mer' ânuñ nebâtâtı tâ ḥayvânât anı ğidâ iderler. [KA152b] Ma' nâ-yı beyt, ḥavâss-ı ḥamse-i zâhire ve ḥavâs-ı ḥamse-i (2) bâtınanuñ koyunlarını çerâ-ğâh-ı ma' ârif-i İlâhî ve ḥaḳâyıķ-ı Rabbâniyye cânibine sür, tâ anda ğidâ-yı (3) rûḥânî ve it' âme-i esrâr-ı Sübhânî tağaddî ideler.

Âdemen bi'hum bi-esmâ ders gū

²⁷⁰⁹ Yüce Rabbinin adını tesbih et. O, yaratıp şekillendiren, âhenk veren ve düzene koyandır. O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir. O, yeşil bitki örtüsünü çıkarandır. (Kur'ân-ı Kerîm, A'la: 1-4).

(1) sebebiyle: - SE.

²⁷¹⁰ “Öyleyse yüce Rabbinin adının tesbih et” (Kur'ân-ı Kerîm, Vakıa: 96) ayeti nazil olduğunda Rasulullah aleyhi's-selam şöyle buyurdu: bunu secdelerinizde söyleyin. (Zira) onlar rükûda Allahım senin önünde (senin için) ruku ettim, ve secdede Allah'ım senin için secde ettim diyorlardı.

Sûre-i Bakara'da bu âyet-i kerîmeye işâretdür ve 'alleme âdeme'l-esmâ'e kullehâ²⁷¹² Ve'l-ma' nâ ennehu te'âlâ hâleķahu (5) min-eczâ'in muhtelifetin ve kuvâ mutebâyinetin muste'iddi'l-idrâki enva'a'l-mudrakâti mine'l-ma'kûlâti (6) ve'l-maḥsûsâti ve'l-muteḥayyilâti ve'l-mevhûmâti ve elhemehu ma'rifete zevâti'l-eşyâ'i ve (7) ḥavâşşihâ ve esmâ'ihâ ve uşûli'l-ʿulûmi ve ḳavânîni's-şinâ'âti ve keyfiyyeti âlâtiḥâ ya'nî Allâh Te'âlâ (8) Âdem'e bildürdi esmânuñ küllisin. Ma' nâ budur ki Hâk Te'âlâ Âdem 'aleyhi's-selâmı eczâ-yı (9) muhtelifeden ve kuvvâ-yı mütebâyineden ḥalk eyledi. Ma'kûlât u maḥsûsât u muteḥayyilât (10) u mevhûmâtdan envâ-ı müdrikâti idrâk itmeklige müsta'id ḥalk eyledi ve cemî'-i eşyânuñ (11) zâtîlerinüñ ve ḥavâşşinuñ ve isimlerinüñ ma'rifetin ilhâm eyledi. Ve cemî'-i 'ulûmuñ uşûlin ve şanâyî'üñ (12) kânûnların ve keyfiyyet-i âlâtın bildürdi. *Summe 'araḍahum 'ale'l-melâ'iketi* eḍ-ḍamîru fihi li'l-musemmeyâti'l-medlûli (13) 'aleyhâ dımnen²⁷¹³ [İÜ170b] iz et-takḍîru esmâ'i'l-musemmeyâti fe-ḥuẓife'l-muḍâf ileyh li-delâleti'l-muḍâf 'aleyh (14) ve uvviḍa 'anhu'l-lâmu²⁷¹⁴. Andan sonra arz Allâh Te'âlâ esmânuñ müstemmeyâtını melâyikeye, (15) *fe-ḳâle* pes Allâh Te'âlâ didi, *enbi'ûni* baña ḥaber virüñ ey meleklerüm, [SE200b] *bi-esmâ'i ḥâ'ulâ'i* tebkîyetun (16) lehum ve tenbihun 'alâ-'aczihim 'an-emri'l-ḥilâfeti fe-inne't-taşarrufe ve't-tedebbura fi'l-mevcûdâti ve (17) iḳâmete'l-mu'addeleti ḳable taḥḳîḳi'l-ma'rifeti ve'l-vuḳûfa 'alâ-merâtibi'l-isti'dâdâti ve ḳadra'l-ḥuḳûḳi muḥâlun ya'nî (18) ḥaber virüñ baña ey melekler bu müstemmeyâtuñ isimlerini melâyikeye teskît ü tebkîtdür bu ve emr-i (19) ḥilâfetde kendüleri 'âciz oldukların âgâḥ eylemekdür. Zîrâ beyne'l-ḥulûḳ u taşarruf u tedebbür ve iḳâmet-i [KB214a] (1) mu'adelet ḳabl-i taḥḳîḳ-i ma'ârif-i İlâhî ve şenâḥat-i mâhiyyât eşyâ-yı nâ-mütenâhî cümle muḥâlâtdandur (2) ve ḥaḳîḳat Âdem 'aleyhi's-selâm bu mezkûrâtı câmi'dür. Pes ḥalife olan kimse gerekdür ki kendü (3) zamânınuñ ehlinden a'lim ü efḍal ola. Zîrâ mücerred-i tesbîḥ ü tâ'at ile ḥilâfete lâyiḳ olunmaz. Belki (4) ḥalife-i müsteḥlifüñ 'aynı gerekdür aḥlâḳda ve dâniş-i kemâlde, *in kuntum şâdıḳîne* (5) fî-za' mikum ennekum eḥiḳḳâ'u bi'l-ḥilâfeti ya'nî eger şâdıḳsañuz kendüñüzi ḥilâfete eḥiḳḳâ zu'm eylemekde ve (6) da'vâ-yı istiḥḳâḳ-ı ḥilâfetde, *ḳâlû* melâyikeye didiler, *subḥâneke* biz seni tenzîh iderüz şânuña lâyiḳ (7) olmayan

²⁷¹¹ Âdem, "Onlara isimleri haber ver" dersini söyle; Hakk'ın sırlarını inceden inceye açıkla.

²⁷¹² Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 31).

²⁷¹³ Buradaki zamir zımnında kendisine işaret edilen müstemmeyata (isimlendirilen şeylere) aittir. Zira bu lafzın takdiri "isimlendirilen şeylerin isimleri" şeklindedir. Mudaf ileyh, mudaf aleyh'e işaret etmek üzere hazf edilmiştir. Ve lam bu hazfın yerine getirilmiştir.

²⁷¹⁴ Buradaki zamir (ﷲ) belirlenmiş isimler şeklinde takdir edildiğinde tümünü kapsayan isimler içindir. ve muzaf ileyh muzafa delil olmak için düşmüştür.

şeylerden subhān maşdarun ke-ğufrān ve lā-yekādu yusta‘ melu illā muḍāfen bi-idmāri fi‘ lihi ke-me‘ aza’llāh (8) ve ḳad ucriye ‘alemen li’t-tesbīhi bi-ma‘ nā et-tenzihi ‘ale’s-şuzūzi fi-ḳavlihi subhāne min-‘ alḳameti’l-fāciri²⁷¹⁵, [KA153a] (9) *Lā-‘ilme lenā illā mā ‘allemtenā* i‘ tirāfun bi’l-‘aczi ve’l-ḳuşūri ve iş‘ārun bi-enne su‘ālehum kāne istifsāran (10) ve lem yekun i‘ tirāḳan ve ennehu ḳad bāne lehum mā ḥafā ‘aleyhim min-faḍli’l-insāni ve’l-ḥikmeti fi-ḥalḳihi (11) ve izhārin li-şukri ni‘ metihī bi-mā ‘arrafehum ve keşefe lehum mā i‘ teḳale ‘aleyhim *ve murā‘ātin li’l-edebi* (12) *bi-tefvādi’l-‘ilmi kullihī ileyhi* ya‘ nī melāyike didiler bizüm için ‘ilm yokdur ya‘ nī bizüm ‘ilmümüz yokdur, illā senün bize ta‘lim (13) eyleyüp bildürdigün ‘ilm vardır. Melāyike böyle dimesi ‘acz u ḳuşūrlarına i‘ tirāfdur ve daḥı (14) eş‘ārdur şol ma‘nāyı ki *e tec‘alu fiḥā* diyü su‘āl eyledükleri istifsār için idi, i‘ tirāz (15) yöninden degül idi, demek ḳaşd iderler. Zīrā insānuñ ḥilḳatinde ḥikmet nedür ve [SE201a] zātında olan (16) fażilet anlara zāhir oldı ve daḥı ni‘ met-i Ḥudā’ya şükr izhār iderler ki mu‘aḳḳid-i nā-ma‘lūm (17) olan esrārı bildirüp keşf eyledüğüne ve edeb-i ri‘āyet eylediler ‘ilmi cemī‘ en Ḥaḳḳ’a tafvīz (18) eylemek ile ya‘ nī *lā-‘ilme lenā* demek [IÜ171a] ile, *inneke ente’l-‘alīmu* ey ellezī lā-yaḥfā ‘aleyhi ḥafiyetun (19) ya‘ nī taḥḳīḳan sen şol ‘alīmsin ki maḥfi olmaz saña hiçbir ḥāfiye *el-ḥakīmu*²⁷¹⁶ ellezī [KB214b] (1) lā-yef‘ alu illā mā fihi ḥikmetun bāligatun²⁷¹⁷ ve daḥı sen şol ḥakīmsin ki her fi‘li muḳteżā-yı ḥikmet üzre (2) idersin, *ḳāle* Allāh Te‘ālā didi ki, *yā ādemu* Ey Ādem, *enbi’hum bi-esmā’ihim* haber vir melāyikeye (3) müstemeyātuñ esmāsın ki anuñ ‘ilminde ‘āciz oldılar. Ḥazret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām her (4) şeyün esmāsın ve münāfi‘in ve ḥavāşş u ḥaḳāyıkın māhiyyātın beyān eyledi. Ḥattā (5) Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ esmā-yı zātīyye vü şifātīyye vü ef‘ālīyye vü celālīyye vü cemālīyye-i icābiyye (6) vü sulbiyyesin daḥı taḥḳīḳ eyledi, *fe-lemmā* enbe’ehum, *bi-esmā’ihim* vaḳtā ki Ḥazret-i Ādem melāyikeye (7) her şeyün esmāsından ve ḥavāşşı ve māhiyyetinden haber virdi, *Ḳāle* Allāh Te‘ālā (8) didi, *e lem eḳul lekum* ben size dimedüm mi, *innī a‘lemu ḡaybe’s-semavāti ve’l-arḍi* taḥḳīḳan ‘ilmüm semavāt ve arz (9) ehlinün ve arz ehlinün esrārına ve ḥaḳāyıkına ve daḳāyıkına, *ve ‘alemu* ve daḥı ben bilirüm, *mā tubdūne* anı ki ebed ve (10) izhār idersüz *ve mā kuntum tektumūne*²⁷¹⁸ ve daḥı şol nesneyi ki siz anı

²⁷¹⁵ Sübhan kelimesi, gufran kelimesi gibi mastardır. Neredeyse, fiiline zamir getirilerek mansub muzaf dışına hiç kullanılmaz mazallah gibi. Subhane min alkameti’l-facir (facir kimsenin acılığında uzaktır) ifadesinde olduğu gibi şaz olarak tenzih anlamında tesbih için kullanılan bir özel isim de olmuştur.

²⁷¹⁶ Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 32).

²⁷¹⁷ Kesin olarak içinde hikmet olmayan hiçbirşey yapmayan.

²⁷¹⁸ Allah, şöyle dedi: “Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.” Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, “Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 33).

ketm ü aḥfā ider idüñüz. (11) Ma‘nā-yı beyt, ey Ādem *enbe’ehum bi-esmā’ihim* maẓmūnıncadur sen söyle Ḥaḫ Te‘ālā’nuñ esrārın (12) mū-be-mū şerḥ eyle bunlara. Çün cenāb-ı Ḥaḫḫ’uñ ‘ināyeti cānib-i Ādem’e oldı. Cemī‘-i ‘ulūmı aña bildürüp melāyikeyi (13) ilzām eyledi. Pes işi iden ‘ināyet-i Ḥaḫ’dur. **Rubā‘i:**

[*Ahreb*]

Ez-yārī ḥalk be-güzer ey merd Ḥudā
Yārī taleb ançunān ki (14) ez rüy-ı vefā
Kār-ı tu tüvāned ki be-sāzed heme vaḫt
Dest-i tu tüvāned ki be-gired heme cā²⁷¹⁹ [KA153b]

Pes bi-efzā ḥācet ey (15) muḫtāc zūd
Tābe-cüşed der-kerem deryā-yı cūd²⁷²⁰ (2:3266)

Tā ki Ḥaḫ Te‘ālā’nuñ kereminden deryā-yı cūdī cūşa (16) gele. Nitekim Ḥazret-i Resūl şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur *İnna’llāhe yuḥibbu’l-mulaḥḥīne fi’d-du‘ā’*²⁷²¹. Ya‘nī (17) Allāh Te‘ālā du‘āda ilḥāḥ idenleri [SE201b] sever. Pes deryā-yı cūdī cūşa gelüp maḡfıret ider. Vaḫş (18) bed yaramaz.

ṬA‘NA ZEDEN BİGĀNE²⁷²²

Nist dūne’l-ḫulleteyn ü ḥavz-ı ḥord
Ki tüvāned ḫaṭreeş ez-rāh bord²⁷²³ (2:3295) (19)

Mezheb-i Şāfi‘i’de şol mā’u rākidi ḫulleteyn miḫdārı ola murdār tutmaz, *iza-beleḡa’l-mā’u ḫulleteyni* [KB215a] (1) *lā-yaḥbisuhu şey’ur*²⁷²⁴ ḥükmince. Ma‘nā-yı beyt, ol şeyḥ-i kāmیلūñ vüçüdü ḫulleteyndən ednā degüldür ve ḥord degüldür ki (2) bir ḫaṭre-i neces anı nā-pāk eyleyüp ḥaşşasın bātıl eyleyüp yoldan çıkara ya‘nī anuñ sülūkuna mānī‘ (3) olup zarar ḥaşıl eyleye. Belki anuñ vüçüdü bir baḥr-i Ḳulzüm-i zühḥārdur ki her pāk u belid anda maḥv-i nā-peydā olur. (4)

Piş-i bī-ḥad her çi maḥdūdest lāst [İÜ171b]
Küllü şey’in ḡayr-i vechi’llāh fenāst²⁷²⁵ (2:3307)

²⁷¹⁹ Ey Allah adamı! Halkın yardımından vazgeç. Vefayla senin işini her zaman yapacak ve her yerde elini tutacak kimseden yardım iste.

²⁷²⁰ Ey muhtaç! O zaman çabuk ihtiyacını arttır da cömertlik denizini bağışmalada coşsun.

²⁷²¹ Allah, duasında usandırırçasına ısrar edenleri sever. (Yılmaz, 271).

²⁷²² BİGANENİN KINAMASI

²⁷²³ İki büyük küp ve küçük havuzdan aşağı değil ki, bir damla onu kirletebilsin.

²⁷²⁴ Su iki testiye ulaştığı zaman, onu (herhangi) bir şey pis yapmaz.

²⁷²⁵ Sınırsız önünde, sınırlı olan her şey yoktur. Allah’ın zatından başka her şey yok olucudur.

Nitekim buyurur *lā-ilāhe illā huve kullu şey'in* (5) *hālikun illā vecchehū*²⁷²⁶ ya' nī cemī' - i eşyā helāk olıcıdır illā Hāḡ Te' ālā'nuñ zāt-ı qādīmi ki bākī vü lā-yezāldür. (6) **Beyt:**

Elā kullu şey'in mā ḡala'llāhu bāṭılı
Ve kullu na' imin lā-meḡālete zā' ilu^{2727 2728}

Küfr ü imān nīst ān cāyī ki ūst (7)
Z'ānki ü maḡzest u in dü renk ü pūst²⁷²⁹ (2:3308)

Zīrā şeyḡ-i kāmīl maḡzdur ve küfr ü imān renk ü pūst maḡāmındadır (8) ve küfr ü imān mümkinü'l-vücūduñ vaşfidur, ma' dūm u maḡv-ı fenā olanlaruñ vaşfı degüldür. Bu bir ma' nādur ki (9) herkes fehmi eylemez. *Men lem yezuk lem ya' rif*²⁷³⁰. **Beyt:**

[*meḡā' ilün/fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün*]
Turā be-ḡāf çü herḡiz ne-buved est ḡüzer
Zi-mā ḡikāyet-i anḡā (10) kocā kunī bāver²⁷³¹

Beyt:

[*fe' ilātün/fe' ilātün/fe' ilün*]
Ne beyān der-ḡenced īncā ne 'iyān
Ne men ü ne mā vü ne nām ü nişān²⁷³²

Pes ser-i in ten ḡicāb-i (11) an ser est
Piş-i ān ser in ser-i ten kāfir est²⁷³³ (2:3312)

Ya' nī cenāb-ı Hāḡḡ'a ten cānibi ve ten 'alāḡası ḡicāb ü sātirdür. (12) Pes çünki bir sālīk 'uhde-i nefyden ṡaşra ḡele fenāsın işbāt eyleye ehl-i yaḡın olup şāḡib-i imān (13) olur ammā mādām ki sālīkūñ eşer-i vücūdı bākī olduḡca işneyniyyet perdesi mesdüddür, zīrā (14) sālīke kemāl-i *taḡalluḡū bi-aḡlāḡi'llāh* ve renk-i bī-reḡi ḡāşıl olmamışdur ve fenā 'anu'l-fenā el virmemişdür (15) ve iḡlāş yöninden ḡademini dā'ire-i şüretten ṡaşra ḡomamışdur, müte' ālī -şıfat ki muḡayyed (16) degüldür, şekl ile ve mişāl ile ve mutaşavvir degüldür, şüret ile ve 'ilm ile ve ḡayāl ile tecellī eyleye olur. *İnnemā yetebeyyenu'l-ḡaḡḡu 'inde idmiḡlālī'r-rusūm*²⁷³⁴. **Beyt: [SE202a]**

Huday-rā ki şināsed kesi ki resed zi-lā

²⁷²⁶ O'ndan başka hiçbir ilāh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. (Kur'ān-ı Kerīm, Kasas: 88).

²⁷²⁷ Ancak Allah dışındaki her şey batıldır ve her nimet zayıf olacaktır.

²⁷²⁸ Vezin tespit edilememiştir.

²⁷²⁹ Onun olduḡu yerde küfür ve iman yoktur. Çünkü o özdü, bu ikisiyse renk ve kabuk.

²⁷³⁰ Tatmayan kimse bilmez.

²⁷³¹ Sen asla Kafdaḡını aşamazsın. Zümürdüanka hiyakesine nasıl inanalım.

²⁷³² Ne ayan sığar buraya ne de beyan, ne ben, ne biz ne isim ne de nişan.

²⁷³³ Öyleyse bu bedenın başı, o başa perdedir; o başın önünde, bu bedenın başı kafirdir.

(15) ṡaşra ḡomamışdur. - Müte' ālī: ṡaşra ḡomamışdur. Tā maḡbūb müte' ālī SE, KA.

²⁷³⁴ Hak yalnızca resimler dağıldıḡında apaçık ortaya çıkar.

Zi-lâ-ki reset be-gû ‘ âşık-ı belâ dîde²⁷³⁵ ²⁷³⁶

BAĞIYYE-İ KİŞŞA-İ İBRÂHİM EDHEM²⁷³⁷

Hayşu mâ kuntum fevellû vechekum (2:3340b) [KA154a]

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Bakara’da (19) mezkûrdur *ve hayşu mâ kuntum fe-vellû vucûhekum şaṭrahû*²⁷³⁸. Her ne yirde olursañuz berde ve baḥrda ve sehl-i [KB215b] (1) cibelde ve şarkda ve ğarbda, pes döñdürüñ yüzlerüñüzi Mescid-i Haraṁ cānibine ammā Ḥazret-i Mevlānā’nuñ (2) murādı cānib-i Ḥudā’dur. Yüzlerüñüzi cānib-i Ḥudā’ya döñdürüñ dimekdür.

DA‘Vİ KERDEN ĀN ŞAḤŞ Kİ (3) MERĀ ḤUDĀ-İ TE‘ĀLĀ NE-MĪ-GĪRED BE-GÜNĀH VE CEVĀB GUFTEN-İ ḤAZRET-İ ŞU‘AYB ‘ALEYHİ’S-SELĀM Ū-RĀ²⁷³⁹

Nā-ümīdihā (4) be-piş-i ū nehīd
Tā zi-derd-i bī-devā bīrūn cehīd²⁷⁴⁰ (2:3373)

Derd-i bī-dermān ki ḥulūd fi’n-nār ve ‘azāb-ı (5) āḥiretdür. Ḥalāş olasız. **Rubā‘i:**

[Ahreb]
Ḥod-rā çü demī zi-yār ḥurrem yābī
Ez-‘ömr naşīb-i ḥiṣ an dem yābī
Zinhār ki (6) zāyi‘ ne-konī an dem-rā
Zirā ki çunān demī diğeri kem yābī²⁷⁴¹

Ġarra mağrūrī, ‘aḳār şarāb-ı şāfī.

KEŞİDEN-İ MÜŞ MAḤĀR-I ÜŞTÜR-RĀ²⁷⁴² (7)

Çun peyamber nīstī pes rev be-rāh
Tā resī [İÜ172a] ez-çāh rūzī sūy-i cāh²⁷⁴³ (2:3439)

²⁷³⁵ İlâh’ı kim tanır? Lâ’dan kurtulan kimse. Lâ’dan kim kurtulur? Bela görmüş aşık.

²⁷³⁶ Vezin tespit edilememiştir.

²⁷³⁷ İBRAHİM EDHEM HİKAYESİNİN KALANI

²⁷³⁸ Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 144).

²⁷³⁹ BİR ŞAHSIN, “YÜCE ALLAH BENİ GÜNAHLA SORUMLU TUTMAZ” DİYE İDDİA ETMESİ VE ŞUAYB’İN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ONA CEVAP VERMESİ

²⁷⁴⁰ Ümitsizlikleri onun önüne koyun; böylece devasız deritten kurtulun.

²⁷⁴¹ Sevgiliyle bir an mutluluk bulduğunda ömrünün nasibini o an bulmuş olursun. Sakın! O anı ziyan etme zira böyle bir anı az bulursun.

²⁷⁴² FARENİN, DEVENİN YULARINI ÇEKMESİ

²⁷⁴³ Madem ki peygamber değilsin, o zaman yolda takip eden ol, bir gün kuyudan makama doğru varırsın.

Ya‘nî çün peygamber degülsin, girüden yüri (8) yolda muḳtedā gibi ilerü yürime ya‘nî peygamber degülseñ ümmet ol ve şeyḫ degülseñ mürîd ol. (9) Hiçbirinden olmayasın ve kendüni büyük âdem ‘add eylesesin, cāyız degüldür. Zîrâ Ḥazret-i Resûl buyurur (10) *eş-şeyḫü fî-kavmihi ke’n-nebiyyi fî-ummetihi*²⁷⁴⁴.

Enşitü-râ güş kun ḥāmüş bâş
Çün zebân-i Ḥaḳ be-keştî güş (11) bâş²⁷⁴⁵ (2:3442)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i A‘râf’uñ evâhîrindedür *ve izâ-ḳurî’e’l-Ḳur’ānu fe’stemi’ü* (12) *lehû ve enşitü le’allekum turḥamüne*²⁷⁴⁶. Ya‘nî kaçan Ḳur’ân okınsa istimâ‘ eyleñ ve ḥāmüş oluñ, ola ki (13) rahmet-i Ḥaḳḳ’a müsteḥaḳ olasız. Nezelet fi’ş-şalâti kânû yetekellemüne fîhâ fe-umiru bi’stimâ‘i (14) ḳıra’eti’l-imâm ve’l-inşât lehu. Ya‘nî bu âyet şalât ḥaḳḳında nâzil oldı. Zîrâ ol ḳırâ’at²⁷⁴⁷ [KB216b] (1) olınurken namâzda tekellüm iderler imiş. Âyet nâzil olup istimâ‘-i ḳırâ’at-ı imâm ve ḥāmüş olmağ ile emr olındı. (2) [SE202b]

‘ÖZR GUFTEN-i FAḲİR BÂ-ŞEYḤ²⁷⁴⁸

Ḥumûl melâl der-künci ḥarîd

Evvel u âḫir nişâneş kes ne-dâd
Guft lev kâne lehü’l-baḥun midâd²⁷⁴⁹ (2:3529) (3)

İşâretdür ol âyet-i kerîmeye ki sûre-i Kehf’üñ evâhîrindedür: *Ḳul lev kâne’l-baḥru midâden li-kelimâti Rabbî* (4) *le-nefide’l-baḥru ḳable en tenfede kelimâtu Rabbî ve lev ci’nâ bi-mişlihi mededer*²⁷⁵⁰. Ya‘nî sen anlara di yâ Muḥammed, eger baḥruñ (5) cemî‘isini mürekkeb olsa Rabbümün kelimatınuñ esrâr-ı bî-nihâyetin ve ma‘nâ-yı belâğatin yazmağ içün taḥḳîḳan (6) baḥr dükene idi benüm Rabbümün kelimâtı dükenmezden öñdin, *ve lev ci’nâ bi-mişlihi mededen* eger biz getirürsek de (7) ol baḥruñ mişli bir baḥr daḫı yardım ve mu‘âvenet yöninden. Ma‘nâ-yı beyt, Ḥaḳ Te‘âlâ’nuñ evvel âḫir kimse nişânın (8) virmedi ve anuñ kelimâtı daḫı nâ-mütenâhîdür. Pes ol zât-ı ḳadîmün kendü bî-nişân ola ve kelimâtı [KA154b] nâ-mütenâhî ola. Anuñ vaşfında (9) lisân-ı nâṭıḳa naḳddür şerḥ ü beyâna ḳâdir

²⁷⁴⁴ Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir. (Yılmaz, 624).

²⁷⁴⁵ “Susun” buyruğunu dinle, sessiz ol; Hakk’ın dili olmadığında kulak ol.

²⁷⁴⁶ Kur’an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. (Kur’ân-ı Kerîm, A‘râf: 204).

²⁷⁴⁷ KB nüshasında bir buçuk varaklık boşluk var. Anlamda kopma yok. Diğer nüshalarla kaldığı yerden devam ediyor.

²⁷⁴⁸ DERVİŞİN, ŞEYHE ÖZÜR BEYAN ETMESİ

²⁷⁴⁹ Onun başını ve sonunu kimse gösteremedi, -Hak- buyurdu: “Deniz mürekkep olsa.”

²⁷⁵⁰ De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 109).

olur. İmdi şol kâmil ki şıfatu'llâh ile muttaşif ola. Anlar (10) dağı bî-nişân olurlar. Anlar dağı nişânın virmek mümkün olmaz. Nişân virenler şüret-i zâhirden (11) vaşf iderler. Veliyy-i kâmilüñ bâtinî 'âleminden haber viremezler.

Guft peygamber ki 'aynâ-yı tenâm (12)
Lâ-yenâmu qalbî 'an Rabbi'l-enâm²⁷⁵¹ (2:3535)

*İnne 'ayneyye tenâmâni ve lâ-yenâmu qalbî*²⁷⁵² ya' nî gözlerüm uyur qalbüm uyumaz.

Çun (13) melâlem gired ez-suflâ-şıfât
Ber-perem hemçun tıyûru'ş-şâffât²⁷⁵³ (2:3549)

Sûre-i Mülk'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: (14) *E ve lem yerav ile't-tayri fevkahum şâffâtın* basîâtın ecnihutuhunne fi'l-cevvi 'inde tayerânihâ fe-innehunne izâ-besatahâ (15) şafefne kavâdimihâ ya' nî ey Muhammed görmezler mi ve nazar itmezler mi küffâr-ı bî-başîret üzerlerinde olan tıyûra (16) ya' nî hevâda uçan tıyûra bakmazlar mı ki cevvi-i semâda 'indü't-tayrân ecnihâlarını başı iderler, (17) *ve yakbıdne* ve yağmumnehâ izâ-đarabne bihâ cunûbuhunne vakten [İÜ172b] ba'de vaktinli'stizhârin bihi (18) 'ale't-taharruki ya' nî ecnihâlarını zamm iderler. İki yanlarına kanad urduğca hînen ba'd hînin istizhâr (19) içün taharrik ve tayerâna, *mâ yumsikuhunne* fi'l-cevvi 'alâ-hilâfi't-tabî' ya' nî anları 'indü'l-kabz [KB217a] (1) ve'l-bastı hıfza imsâk itmez, *illa'r-Rahmânü*²⁷⁵⁴ eş-şâmilu rahmetuhu kulle şey'in ya' nî tıyûrı hevâda ecnihâlarını (2) kabz u bastı [SE203a] eyledükleri hînde hıfz eylemez illâ ol Rahmân ki rahmeti külli şey şâmildür. (3) Ma'nâ-yı beyt, çünkü beni melâl tutar. Bu süflî şıfâtdan 'âlim-i tabî'at ve mertebe-i beşerîyyetden (4) pervâz idüp yuğaru uçarum. Semâ-yı ma'nâya tıyûr-ı şâffât gibi.

BEYÂN-İ DA'Vİ Kİ ĞAYR ÂN DA'VÂ (5) GÜVÂH-I ŞİDĞ-I HÎŞ EST²⁷⁵⁵

Pes çü hikmet dâle-i mü'min buved
An zeher ki bi-ş'neved mevķün buved²⁷⁵⁶ (2:3577) (6)

El-hikmeti dâlletu'l-mu'min hükmince çünkü hikmet mü'minüñ zâyi' olmuş nâkesidür.

Ân ğarîb (7) ez-zevķ-i âvâz-ı ğarîb

²⁷⁵¹ Peygamber, "Gözlerim uyur, kalbim halkın Rabbinden habersiz olmaz" dedi.

²⁷⁵² Gözlerim uyur, fakat kalbim uyumaz. (Buhârî, Menâkıp: 24).

²⁷⁵³ Alçak sıfatlılardan bana bıkkınlık geldiğinde, saflar halindeki kuşlar gibi uçarım.

²⁷⁵⁴ Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları (havada) ancak Rahmân tutuyor. (Kur'ân-ı Kerîm, Mülk: 19).

²⁷⁵⁵ DOĞRULUĞUNA, BİZZAT KENDİSİ TANIK OLAN İDDİANIN AÇIKLAMASI

²⁷⁵⁶ Netice olarak madem hikmet müminin yitiğidir, kimden duysa inanır.

Sūre-i Bakara’da olan āyet-i kerīme hūkmincedür: *Ve izā-se ’eleke* (8) *’ibādī ’annī fē-innī qarībun ucību da’vete’d-dā’i izā-de’ānī*²⁷⁵⁸. *Ve izā-se ’eleke ’ibādī* ve kaçan (9) saña su’āl eylese kullarum yā Muḥammed, *’innī* benden ya’ nī benüm şıfātumdan yā kullarum ile benüm mu’āmelemden, (10) *fē-innī qarībun* pes ben qarībem ‘ilm ile ve ‘icābet ile ya’ nī kullaruma ḥaber vir ve benüm yakīn olduğum bildür. (11) Rivāyet olındı ki Ḥazret-i Resūlu’llāh’dan bir A’rābī su’āl eyledi. Didi ki, “Rabbümüz bize qarīb midür, (12) yoḥsa ba’īd midür? Du’ā eyledigüm vaḳt sırren mi ideyüm yoḥsa āvāz-ı bülend ile nidā mı ideyin?” (13) didi. Bu āyet-i kerīme nāzil oldı, *ucību da’vete’d-dā’i izā-de’ānī* ḳabūl ü ‘icābet iderüm (14) [KA155a] du’ā idicinüñ du’āsın baña du’ā eyledüğü vaḳt eger ol du’ā idene icābet ḥayrlı ise (15) ve ḳazāya muḥālif degül ise. Ma’nā-yı beyt, her ümmetin ki ḳalbinde Hāk Te’ālā’dan lezzet-i imān vardur, (16) peygamberüñ yüzün görmek ve āvāzın işitmek aña mu’cizedür. Mu’cize istemez ol ğarīb (17) peygamberüñ āvāz-ı ğarībın işitdükde hemān zebān-ı Hāk’dan *innī qarīb* lafzın işitmek gibi olur ve bu cümle (18) vārādāt ğayb-ı şübhe vü raybdan müberrādur ammā münker ü müdde’iyi çāşinī ḳatında bī-ma’nādur. (19) Zīrā dimişler ki:

Lā-ya’ rifu’l-fāriġa mā fihi ġayruhu [KB217b] (1)
Ḥattā yentehi ileyhi seyruhu^{2759 2760}

Rubā’ī:

[Ahreb]
Her çiz ki rüy-ı mī-nümāyed ez-ġayb
Pāk est ü lāṭifest ü münezzeh (2) ez-ġayb
Ey münkir eger tüvān cāyi ki be-resi
Bīnī ki çunīn est bilā-şübhe ü rayb²⁷⁶¹ [SE203b]

²⁷⁵⁷ O garip kişi, garip sesin zevkiyle Hakk’ın dilinden “Gerçekten, ben yakınım”ı duyar.

²⁷⁵⁸ Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 186).

(16) mu’cizedür. - Mu’cize: mu’cizedür. Ğayrı mu’cize SE.

(17) lafzın - işitmek: lafzın cenāb-ı Hāk’dan işitmek SE.

(18) ḳatında - Zīrā: ḳatında bī-ma’nādur. Zīrā bu ma’nā ehl-i inkāra tefhīm-i muḥālefetdendür. Zīrā SE.

²⁷⁵⁹ Ulaşılabacak yere henüz ulaşmamış olan) Fariġ, kendi dışındakinin içinde bulunduğı durumu bilmez, seyrinde oraya ulaşmıncaya dek.

²⁷⁶⁰ Vezin tespit edilememiştir.

²⁷⁶¹ Gaybtan görünen her şey temizdir, latiftir ve gaybtan münezzehdir. Ey inkar eden kişi! Eğer bir yere varabilirsen şüphesiz böyle olduğunu görürsün.

SECDE KERDEN-İ (3) YAḤYĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM DER-ŞİKEM-İ MĀDER-İ
‘İSĀ-RĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM²⁷⁶²

Ki yakīn dīdem derūn-ı tu şehīst (4)
Kūv ulū’l-‘azm u resūli āgehīst²⁷⁶³ (2:3589)

Ulū’l-‘azm ol peygamberlere dirler ki aşḥāb-ı şerāyi‘ olalar. (5) Temhīd-i kavā‘id-i aḥkāmı [İÜ173a] ve merāsīm-i ictihādı taḳdīme yitişdüre ve mu‘ānedāt u mücādelāt-ı ṭāgyāna (6) ve āzār u īzā-yı münkirāna şabr u taḥammül göstereler. Ḥazret-i Nūḥ ve Ḥazret-i İbrāhīm ve Ḥazret-i Mūsā ve Ḥazret-i ‘İsā (7) ve Ḥazret-i Muḥammed Ḥabību’llāh ‘aleyhi’s-selām gibi ki bunlar ulū’l-‘azmdürler.

EŞKĀL ĀVERDEN BER ĪN KİŞŞA²⁷⁶⁴ (8)

Ez-birūn-ı şehir ān şīrīn fūsūn
Tā ne-şud fāriğ ne-yāmed ḥūd derūn²⁷⁶⁵ (2:3595)

Ya‘nī ḥamlinden fāriğ olmayınca derūn-ı (9) şehre gelmedi. Nitekim Ḥazret-i Ḥudā sūre-i Meryem’de zikr eyledi: *Fe-ḥamelethu fe’ntebezet bihī mekānen* (10) *kaşīyyer*²⁷⁶⁶. Ya‘nī pes Ḥazret-i Meryem raḍīya’llāhu ‘anhumā ḥāmīle oldı. Hemān ol demde Ḥazret-i ‘İsā (11) ‘aleyhi’s-selām pes taşra gitdi ve ba‘īd oldı ya‘nī ḥāmīle olduḳda şehirden dūr oldı. (12) Ḥamliden fāriğ olmayınca şehre gelmedi.

Nebīl/bozorg.

ŞERḤ KERDEN-İ ŞEYḤ²⁷⁶⁷

Şeyḥ ḥandīd ü be-gufteş (13) ey selīm
İn dıraḥt-i ‘ilm bāşed der-‘alīm²⁷⁶⁸ (2:3654)

‘İlmdür ve muḳteżā-yı ‘ilm ile ‘amel-i şālīḥdür murād. Zīrā bu (14) ‘ilm ile ‘amel-i sebeb-i ḥayāt-ı baḳīyyedür.

Şad hezārān nām-i ü yek ādemī
Şāḥib-i her vaşfeş ez vaşfī(15) ‘amī²⁷⁶⁹ (2:3662)

²⁷⁶² YAḤYA’NIN -ALLAH’IN SELAMİ ÜZERİNE OLSUN-, ANNESİNİN KARNINDA İSĀ’YA -ALLAH’IN SELAMİ ÜZERİNE OLSUN- SECDE ETMESİ

²⁷⁶³ “Senin karnında, kitap sahibi ve haberdar peygamber olan bir padişahı kesin olarak gördüm.

²⁷⁶⁴ BU HİKAYE ÜZERİNDE GÜÇLÜK GÖRMEK

²⁷⁶⁵ O tatlı sözlü, doğurmadıkça şehrin dışından içeriye hiç gelmedi.

²⁷⁶⁶ Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi. (Kur’ân-ı Kerīm, Meryem: 22).

²⁷⁶⁷ ŞEYHİN AÇIKLAMASI

²⁷⁶⁸ Şeyh güldü ve ona dedi: “Ey temiz kişi! Bu, bir bilgilideki ilim ağacıdır.

²⁷⁶⁹ Yüz binlerce adı var, oysa bir insan; her vasfına sahip, bir vasfına kör.

Ya‘nî bir vaşfin bilen o bir vaşfin bilmekte a‘mâdur.

MÜNĀZA‘AT-İ ÇEHĀR KES²⁷⁷⁰

Bundan sonra (16) Hâzret-i Mevlânâ bu kıssadan hisseye işâret buyururlar ki dört kimseden murâd tavâ-yif-i muhtelifedür ki (17) fark-ı dâlle ve ehl-i hevâ ve şâhib-i dugâ ve ehl-i esmâdur ki her biri tâlib-i Hâzret-i Hudâ ve râgıb-ı müsemmâdurlar (18) ve şâhib-i sırdan murâd nebî veyâhud anuñ kâ‘im-i ma‘kâmıdır. ‘İlmi ile ‘âmil [KA155b] olan ‘ulemâdan veyâ mürşid-i (19) kâmilüdür. Kümmel-i evliyâdan ki beyân-ı ma‘lâb ve tebyîn-i meselûñ idüp ta‘ayyün-i müsemmâ eylemek ile bunların [KB218a] (1) mâbeynlerinden ihtilâfı ref‘ eyleye.

Pes şumâ hâmüş bâşid enşetü

Tâ-zebân tân men şevem der-guft ü gû²⁷⁷¹ (2:3678) (2)

Sûre-i A‘râf’uñ evâhîrinde olan âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve izâ-kuri ‘e’l-Kur ‘ânü kaçan Kur ‘ân kırâ‘at olunur, (3) fe ‘stemi‘ ü lehû* pes istimâ‘ [SE204a] eyleñ ol Kur ‘ân’ı, *ve enşitü* dahı sâkit ü hâmüş oluñ, *le ‘allekum* (4) *turhamûne*²⁷⁷² tâ fâ-yiz olasız rahmet-i Hâkk’a.

Qavli in min-ümmetin-râ yâd-gîr

Tâ bi-illâ ve helâ fihâ nezîr²⁷⁷³ (2.3694)

Sûre-i (5) Melâyike’de olan âyet-i kerîmeye işâretdür *innâ erselnâke bi’l-hakkı beşîran ve nezîran ve in* (6) *min-ummetin illâ halâ fihâ nezîrun*²⁷⁷⁴, taḥkîḳan ey Muhammed biz seni irsâl eyledük dîn-i Hâk ile ki dîn-i (7) İslâm’dur. Müjde virici, muşûbet ile qorqudıçı ‘uḳûbetden ve ümem-i sâlifeden bir gürûh (8) olmadı ki anların arasında bir resûl gelmeye. Qorqudıçı [İÜ173b] veyâ bir ‘âlim ki âgâh idicidir ya‘nî birisini (9) gönderdük yâ Muhammed Hâk şâhidler ile tâ dîn-i Hâkk’a tâbi‘ olanlara sa‘âdet idi. Yitişüp dîv-i (10) beşâret idesin ve şâdmân u ḥandân kılasın ve mu‘teriz olanları enkâl ü ‘uḳûbet ve (11) ‘azâb-ı sermedi ile qorqudasın ve hiçbir ümmet yokdur selefden geçen ümemden (12) ki anların

²⁷⁷⁰ DÖRT KİŞİNİN KAVGA YAPMASI

²⁷⁷¹ Öyleyse siz susun. Susunuz da, konuşmada sizin diliniz ben olayım.

(2) Kur ‘ân - kırâ‘at: Kur ‘ân-ı ‘azîm kırâ‘at SE.

²⁷⁷² Kur‘ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. (Kur‘ân-ı Kerîm, A‘râf: 204).

²⁷⁷³ “İn min ayetin” ayetini, “İllâ ve helâ fihâ nezîr”e kadar öğren.

²⁷⁷⁴ Şüphesiz biz, seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın. (Kur‘ân-ı Kerîm, Fatır: 24).

içinde bir nezîr olmaya ve bir beşîr gelmemiş ola ammâ sa‘ âdet anuñdur ki (13) inkiyâd u iktidâ eyleye.

Guft hod hâlî ne-büdest ümmetî
Ez-ḥalîfe-y Hakk ü şâhib himmetî²⁷⁷⁵ (2:3695)

Be-ḥükm-i (14) *kuntum ḥayra ummetin uḥricet li’n-nâsî te’mürüne bi’l-ma‘rûfî ve tenhevne ‘ani’l-munkerr*²⁷⁷⁶ ve be-mücib-i ‘ulemâ’u (15) *ummetî ke-enbiyâ’i benî İsrâ’îl*²⁷⁷⁷ ve yuḥsebu *el-‘ulemâ’u veraşete’l-enbiyâ’î*²⁷⁷⁸. Bu ümmet bir zamân (16) Süleymân-ı zamândan hâlî olmazlar. Her devrde bir kâmil muḥarrerdür. Lâ-yezâl ümmeti zâhirîn (17) *a’le’l-ḥakḳî ḥattâ ye’ti emru’llâhî*²⁷⁷⁹ el-ḥadîs.

Müşfikân gerdend hemçun vâlîde
Müslemün-râ guft nefsi vâhîde²⁷⁸⁰ (2:3696) (18)

*El-mu’minu ke-nefsîn vâhîdetin*²⁷⁸¹ eş-şeyḥu fî-kavmihi ke’n-nebiyyi fî-ummetihî²⁷⁸² mefhûmınca şeyḥ-i (19) kâmil anlara peygamber meşâbesindedür, cümlesin birbiriyle dost [KB218b] (1) eyler.

BER-ḤÂSTEN-İ MUḤÂLEFET U ‘ADÂVET EZ-MİYÂN-I ENŞÂR BE-BEREKÂT-İ ḤÂZRET-İ MUḤAMMED (2) ŞALLA’LLÂHÎ ‘ALEYHÎ VE SELLEM²⁷⁸³

Dü kabîle k’evs ü ḥazrec nâm dâşt
Yek zi-dîger cân-ı ḥûn âşâm dâşt²⁷⁸⁴ (2:3699) (3)

Evs ü Ḥazrec, nitekim kütüb-i tefâsîrde mezkûrdur, iki birâder idiler. Babadan ve anadan anlaruñ evlâdı (4) çok oldu, iki kabîle oldılar. Bu iki kabîlenüñ mâbeyninde ‘adâvet ü ḥuşûmet vâkî‘ oldu. Yüz yigirmi yıl aralarında ‘adâvet ref‘ olmadı ve bunlaruñ ru‘esâlarından biri [SE204b] ‘Aşım bin (5) ‘Ömer bin Kâtâde Enşârî’dür. Evs ü Ḥazrec’den evvel imâna gelenler bu ‘Aşım’uñ aşḥâbından idiler. Altı (6) nefer [KA156a] kimse idiler.

(12) nezîr - ve: nezîr olma ve SE, KA.

²⁷⁷⁵ Hak buyurdu: “İçerisinde Hakk’ın halifesi ve bir himmet sahibi bulunmayan bir ümmet yoktur.

²⁷⁷⁶ Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men edersiniz. (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 110).

²⁷⁷⁷ Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının peygamberleri gibidir. (Yılmaz, 651).

²⁷⁷⁸ Âlimler peygamberlerin varisleridir. (Yılmaz, 651).

²⁷⁷⁹ Ümmetim hakkın destekleyicileri olur ta ki Allah’ın emri (onlara) ulaşır.

²⁷⁸⁰ Hepsini ana gibi birbirini esirger bir hale getirir. Onun için Müslümanlara “Tek bir nefis” demıştır.

²⁷⁸¹ Mûminler tek bir nefis (kişi,can) gibidir.

²⁷⁸² Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir. (Yılmaz, 624).

²⁷⁸³ PERGAMBERİN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- BEREKETİYLE ENSÂR ARASINDA MUHALEFET VE DÜŞMANLIĞIN YOK OLMASI

²⁷⁸⁴ Adları Evs ve Hazrec olan iki kabîlenin, birbirlerine karşı kan içici canları vardı.

(3) anadan - evlâdı: anadan anlaruñ evlâdı SE, KA.

Biri Sa‘d ve biri ‘Avf bin Ru‘āfe ve Rāfi‘ bin Mālik ve Cābir bin ‘İndü’llāh bin Ziyād (7) ve ‘Utabe bin ‘Āmir. Bu altı kimse hacca gelmişler idi. Ol eyyāmda Hāzret-i Resūlu’llāh mevsim-i hacda kabāyil-i (8) ‘Arab’dan hacca gelenlere kendü nübüvvetini ‘arz iderdi ve anlardan imān u nuşret taleb iderdi. Çün Hāzret-i (9) Resūl aşhāb-ı ‘Āşım’dan ol altı kimseleri gördi, şordı “Siz kankı kabiledensiz?” didi. “Hāzrec (10) kabilesindenüz.” didiler. Hāzret-i Muşţafā buyurdılar ki “Size bir söz söyleyüm diñler misiz?” didi. “Diñlerüz” (11) didiler. Hāzret oturdu, bunları imāna da‘vet eyledi ve nübüvvetin bunlara bildürdi ve anlara Kur‘ān āyetlerinden birkaç [İÜ174a] āyet (12) okudu. Anlar eytdi, bu peygamber ol peygamberdür ki kavm-i Yehūd bizi bunun ile korkudurlar idi. “Yakīn (13) kaldı Muhammed meb‘ûş olmağa, anuñ muzāhereti ile sizün cümleñüzi helāk iderüz.” dirler. “İmdi (14) gelün Yehūd üzerine imān getürmekde sebkat idelüm.” didiler. Hemān ol sa‘āt altı nefer kimse imāna (15) geldiler. Hāzret-i Resūli taşdik itdiler ve didiler ki “Yā Resūla’llāh, bize icāzet vir, kavmümüze rücu‘ (16) idelüm ki bizüm kabilemüzün mābeyninde ‘adāvet vardır. Ola ki Hāq Te‘ālā cümlemuze imān rüzī kıla tā ki imān (17) sebebi ile senün bereketün ile aramızdan ‘adāvet ref‘ ola” didiler. “Zirā Hāzret’ünden gayrı kimse (18) yokdur.” didiler, döndiler. Çün Medīne’ye geldiler, kendü kavmleri mābeyninde imāna geldüklerin haber virdiler. (19) Bu iki kabilenün a‘yânından bir kavm Ebūlhīşam ibn Kayhān ve ‘Uveyym bin Sā‘ide ve ‘Ubāde ibnu’s-Şāmit ve [KB219a] (1) Yezīd bin Şa‘lebe ve ‘Abbās bin ‘Ubāde ve Rāfi‘ bin Mālik Mekke-i Mükerreremeye geldiler, imān getürdiler. (2) Hāzret-i Resūl ile şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem bī‘at eylediler. Andan Hāzret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu (3) ‘aleyhi ve sellem Mu‘şab bin ‘Umeyr’i anlar ile Medīne’ye bile geldiler, gönderdiler tā anlara Kur‘ān-ı ‘Azīm ta‘līm eyleye (4) ve erkān-ı dīn ü [SE205a] imān anlara öğrede. Kabāyil-i ensāruñ bākisi dağı cümleten imāna geldiler. Birbiri ile (5) barışdılar. Yüz yigirmi yıllık ‘adāvet aralarından ref‘ oldu. Dīn qarındaşları oldılar. Nitekim Hāzret-i (6) Hudā-yı Te‘ālā sūre-i Āl-i ‘İmrān’da zikr eyledi. *Ve’zḡurū ni‘meta’llāhi ‘aleykum iz-kuntum a‘dā’en fe-ellefe beyne* (7) *ḡulūbikum fe-aşbaḡtum bi-ni‘metihī ihvānen*²⁷⁸⁵. *Ve’zḡurū ni‘meta’llāhi ‘aleykum elletī menne ḡameletehā el-hidayete* (8) ve’t-tevfīḡa li’l-islāmi el-mu‘eddi ile’t-te’ellufī ve zevāli’l-fell²⁷⁸⁶, *iz-kuntum a‘dā’en fi’l-cāhiliyyeti mutekātilīne*, (9) *fe-ellefe beyne ḡulūbikum bi’l-islām, fe-aşbaḡtum bi-ni‘metihī ihvānen* mutahābbīne muctemi‘īne ‘ale’l-uḡuvveti fi’llāhi ya‘nī (10) zikr eyleñ [KA156b]

(12) peygamber ol: - SE.

²⁷⁸⁵ Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. (Kur‘ān-ı Kerīm, Āl-i İmrān: 103).

²⁷⁸⁶ Öyle ki onu taşıyanlara hidayet, İslam yolunda başarı verir, ülfete ve aradaki gediklerin yok olmasına sebep olur.

Ḥazret-i Ḥudā’nuñ sizüñ üzerünüze ifāze eylediği ni‘metin ki İslām u Ḳur’ān (11) ve Ḥazret-i Peyğamberdür, anı yād eyleñ ki birbirünüze düşmen idiñüz, dāyımā ḥarb iderdüñüz. Ḳulūbuñuza (12) ülfet virdi, İslām bereketinde ve Ḥazreti Resūlu’llāh’uñ vüçüd-ı şerīfi bereketinde. Pes (13) Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ rahmeti ile ḳardāşlar olduñuz birbirüñüz ile ve sūre-i Enfāl’de buyurdi (14) *huve’llezī eyyedeke bi-naşrihi ve bi’l-mu’minine ve ellefe beyne ḳulūbihim lev enfaḳte mā fi’l-arḳı cemī’an* (15) *mā ellefte beyne ḳulūbihim ve lākinna’llāhe ellefe beynehum*²⁷⁸⁷.

Ğüre-yi kūv seng best u ḥām mānd (16)
Der-ezel Ḥaḳ kāfir-i aşıḷ ḥānd²⁷⁸⁸ (2:3705)

Ki kābil-i imān degüldür. *İnne’llezīne keferū* [İÜ174b] *sevā’un ‘aleyhim e enzerthem* (17) *em lem tunzirhum lā yu’minūne*²⁷⁸⁹.

K’ittihād cismhā-yı āb u tīn
Hest nāḳış cān nemī-māned bedīn²⁷⁹⁰ (2:3715) (18)

Ya‘ nī nāḳışdur cān buña beñzemez.

Hem Süleymān hest eknūn līk mā
Ez-neşāt-ı dūrbīnī der-‘ amā²⁷⁹¹ (2:3717) (19)

Dūr-bīnlik neşātından a‘ mālīḳda mübtelāyuz. Āyīn-i fezā āyīn ü uslūb ziyāde idiciyüz.
[KB219b] (1)

Ḥāl-i işān ez-nebī ḥān ey ḥarīş
Naḳḳabū fihā be-bīn hel min meḥīş²⁷⁹² (2:3726)

İşāret buyururlar ol (2) āyet-i kerīmeye ki sūre-i Ḳāf’dadur: *Ve kem ehleknā ḳablehum min-ḳarnin hum eşeddu minhum baṭşen fe-naḳabbū fi’l-bilādi* (3) *hel min-maḥīşir*²⁷⁹³. *Ve kem ehleknā* ḳable ḳavmike min-ḳarnin hum eşeddu minhum baṭşen ḳuvveten ke-‘ Ādin (4) ve Fir‘avne fe-naḳabbū fi’l-bilādi fe-ḥarraḳū fi’l-bilādi ve taşarrafu fihā ev cānū fi’l-‘arżi kulle mecālin (5) ḥazera’l-mevti fe’l-fā’u ‘ale’l-evveli li’t-tesebbubi ve ‘ale’s-şāni li-

²⁷⁸⁷ O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü’minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat, Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Kur’ân-ı Kerīm, Enfāl: 62).

²⁷⁸⁸ Taşlaşan ve ham kalan kuruğa, Hak ezelde tam kâfir adını verdi.

²⁷⁸⁹ Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 6).

²⁷⁹⁰ Su ve toprak cisimlerin birleşmesi, eksiktir. Can buna benzemez.

²⁷⁹¹ Şimdi de Süleyman var; fakat biz, uzağı görme neşesiyle kör haldeyiz.

²⁷⁹² Ey ihtiraslı kişi! Onların durumunu Kur’ân’da oku: “Beldelerden kaçıp durdular”ı gör, “Hiç kaçıp kurtulacak yer var mıdır?”

²⁷⁹³ Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helâk ettik de ülke ülke dolaşp kaçacak delik aradılar. Kaçacak bir yer mi var? (Kur’ân-ı Kerīm, Kaf: 36).

mucerredî't-tenkîbî ve aşlu't-tenkîbî et-tenkîrî (6) 'ani'l-şey'in hel min-maḥîşin ey mina'llāhi ev mine'l-mevti ya' nî çok kimseleri helāk eyledük (7) anlardan öñdin ya' nî her karnuñ ehlerinden çok kimseleri helāk eyledük ki anlar şedîd idiler. (8) Küffâr Mekke'den kuvvetde 'Âd u Şemûd kavmi gibi ki anlar yollar kesdiler şehirlerde ya' nî seferlerde ve (9) ticâretlere gittiler. Çok māl u metā' ile getürdiler. Hiç anlara ölümde kaçacak yir bulundu mı? Yâḥud kazā-yı (10) Ḥudā'dan bir şıḡınacak yir müyesser oldu mı? Ya' nî [SE205b] ḥük-m-i kazā nâzil oldu, hiçbir şey anlara dest-gîrlik (11) eylemedi.

Ez-nizā' -i Türk u Rûmî vü ' Arab
Ḥāl ne-şud eşkāl-i engür ü ' ineb²⁷⁹⁴ (2:3727)

Ki müsem māya cāhil idiler. (12) Kışşadan ḥişşe budur ki vuşûl-i ilā'llāhda bizüm tarîķimüz ḥaḳdur, dir. Ğayrısın nefy ider. (13) Bilmez ki *eṭ-ṭariķ ilā'llāhi te'ālā bi-'adedi enfāsi'l-ḥalā'ikr*²⁷⁹⁵dür. Tarîķüñ güzidesi hemān dā' inüñ (14) şerî' atı ādābın ri' āyet idüp dāmen-i mürşid-i Süleymān manẓar ve sa' ādet-i pertev ki her kavmüñ (15) lisānın fehm ider, elden ḳomamak gerekdür.

Cümle murgān-ı münāzi' [KA157a] bāz-var
Bi-ş'nevîd in ṭabl-i bāz-i şehriyār²⁷⁹⁶ (2:3729) (16)

*Va'llāhu yed'ū ilā dāri's-selām*²⁷⁹⁷ ve daḥı *irci' i ilā-Rabbiki rāḡiyeten merḡiyyeten*²⁷⁹⁸ ḥükmince Ḥaḳ cānibinden (17) gelen ḥaberi işidüp muḳtezāsı ile 'āmil oluñ. *Ḥayṣu mā kuntum fe-vellū vucūhekum*²⁷⁹⁹ ya' nî ne yirde (18) olursañuz yüzlerüñüzi döndürüñ. Nitekim buyurur:

Ḥayṣu mā kuntum fe-vellū vucūhekum
Naḥvehū hāze'lleẓi lem (19) yenhekum²⁸⁰⁰ (2:3731)

Anuñ ṭarafına bu odur ki men' ü nehy eyledi. **Beyt:**

[fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilātün/fā' ilün]
Her ki ḥāhed gū bi-yā vü her çe ḥāhed gū-be-gū [KB220a] (1)
Kibr ü nāz ü ḥācib ü derbān bedīn dergāh nīst²⁸⁰¹

(8) Küffâr - kuvvetde: Küffâr Mekke'den kuvvetde SE, KA.

²⁷⁹⁴ Türk, Rum ve Arab'ın kavgasıyla "engur" ve "ineb" güçlüğü çözümedi.

(12) nefy ider. Bilmez ki: - SE.

²⁷⁹⁵ Allah'a giden yol mahlukatın nefisleri adedince dir.

²⁷⁹⁶ Kavgā eden bütün kuşlar! Sultanın bu doğan çağırān davulunu dinleyin.

²⁷⁹⁷ Allah esenlik yurduna çağırır. (Kur'ân-ı Kerīm, Yûnus: 25).

²⁷⁹⁸ Sen O'ndan razı, O senden razı olarak Rabbine dön. (Kur'ân-ı Kerīm, Fecr: 28).

²⁷⁹⁹ Siz nerede olursanız olun yüzlerinizi (Mescid-i Haram'a) çevirin. (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 150).

²⁸⁰⁰ Nerede olursanız olun yüzünüzü ona çeviriniz; bunu size yasak etmiyor.

²⁸⁰¹ Kim gelmek isterse "gel" de. Kim ne söylemek isterse "söyle" de. Bu kapıda perdecile kapıcının kibri, nazı yok. (Hafız, Gazeliyyat, 71. Gazel) (<https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh71/>).

Kür murğānīm u bes nā-sāhtīm

Şol kör murğlaruz ki ıslāḥ (2) olmaduk. Dünyāya muḥkem yapışmış ve Süleymān-ı rāḥ-ı Ḥudā'yı fehm eylemedük, dir. Ḥazret-i Mevlānā ol ṭāyifenüñ (3) lisānından buyururlar ki esīr-i muḥabbet-i dünyā olup devlet-i ' uḫbādan maḥrūm olalar.

K'ān Süleymān-rā demī (4) neşnāhtīm²⁸⁰² (2:3732)

Tā ki aña ṭābī' olayduk ve cīfe'den el çeke idük. Ḥaberde vārid olmışdur ki *el-ahmaku* (5) *meni'ttebe'a hevahu ve temennā 'ale'llāhi'l-mağfirate*²⁸⁰³. [Ü175a]

Mī-kunīm ez-ğāyet-i cehl ü ' amā
Kaşd-ı āzār-ı ' azizān-ı Ḥudā²⁸⁰⁴ (2:3734)

*Men ehāne evliyā'i fe-ḳad bārazenī bi'l-muḥārabetr*²⁸⁰⁵ el-ḥadīşü'l-ḳudsī. ' Azizān-ı Ḥudāyī āzār itmege kaşd iderler ammā bu ḥadīş-i (7) ḳudsī mażmūnınca ğāzab-ı Ḥudā'ya mü'eddī olurlar.

Perr-i ān (8) murğī ki bāngeş muṭrib est
Ez-derün-ı maşrıḳ est u mağribest²⁸⁰⁶ (2:3746)

Ve men aḥsenu ḳavlen mimmen de'ā (9) *ila'llāhr*²⁸⁰⁷ mażmūn-ı şerīfince şol kāmillerüñ ki āvāzları ṭarab-efzā ve kendüler cānib-i Ḥaḳḳ'a (10) reh-nümā olalar anlaruñ ādā-yı pür-ma' ānileri maşrıḳ ile mağrib mābeyninde maḥşūr (11) olanlardan ḥāricdür. [SE206a]

Her yek āhengeş zi-kursī tāşerāst
V'ez şerā tā ' arş der-kerr u ferāst²⁸⁰⁸ (2:3747)

İleyhi yeş'adu'l-kelimu't-tayyibu ve'l-'amelu's-şāliḥu (12) *yerfe'uhū*²⁸⁰⁹ mefhūmınca anuñ kerr u ferri zeminden āsmāna dek olur.

Yek gezī reh ki bedān sū mī-revī (13)
Hemçu gez ḳuṭb-ı mesāḥat mī-şevī²⁸¹⁰ (2:3750)

²⁸⁰² Kör kuşlarınız ve hiç olgunlaşmadık çünkü Süleyman'ı bir an tanımadık.

²⁸⁰³ Ahmak hevasına uyup (bununla beraber) Allah'tan mağfired temenni edendir. (Yılmaz, 18).

²⁸⁰⁴ Son derece cahillik ve körlükle Allah'ın aziz kişilerini incitmeye yöneliyoruz.

²⁸⁰⁵ Her dostlarımı hakir gören, bana meydan okumuş olur. (Yılmaz, 499).

(7) mü'eddī olurlar - : mü'eddī olurlar, ḥaberleri yok SE, KA.

²⁸⁰⁶ Sesi neşe veren kuşun kanadı, doğu ve batının dışındadır.

²⁸⁰⁷ Allah'a çağırandan daha güzel sözlü kimdir? (Kur'ân-ı Kerîm, Fussilet: 33).

²⁸⁰⁸ Her bir sesi, Arş'tan yere kadar ve yerden Arş'a kadar haşmet içindedir.

²⁸⁰⁹ Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir. (Kur'ân-ı Kerîm, Fatir: 10).

²⁸¹⁰ O yöne doğru bir metre gitsen, metre gii ölçü kutbu olursun.

Ya‘nī arşun gibi ‘ālem-i peymā olanların kûtbı olursun ve maḥall-i (14) seyāḥatūñ merkezi kûtbı olursun ya‘nī ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’a sālīk olup menāzil ü merāḥil-i peymā (15) olan kāmillerūñ kûtbı olursun.

KİŞŞA-YI BAṬṬ BEÇÇEGĀN Kİ MURĠ-I ḤĀNEGİ PERVERDEŞĀN²⁸¹¹

Māder-i tu (16) baṭṭ-ı ān deryā budest
Dāyeet ḥākī bud u ḥuškī perest²⁸¹² (2:3753)

Ya‘nī senūñ aşluñ ḥaḳīḳat-i Muḥammedīdür ki (17) Allāh’uñ nūrındandır ya‘nī senūñ aşluñ ol deryā-yı ḥaḳīḳatūñ murġ-ābī imiş ve senūñ dāyeñ ki nefsdür ve ṭabī‘ atdür, deryā-yı ḥaḳīḳatden girizāndur. (18)

Tu zi-kerremnā benī Ādem şehī
Hem be-ḥoşkī hem be-deryā pā nehi²⁸¹³ (2:3759)

Ya‘nī sen *ve leḳad kerremenā benī Ādeme* āyet-i kerīmesinden (19) şeref bulmuş bir şahsın. İşāret ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i Benī İsrāyil’dedür²⁸¹⁴. [KB220b] (1) *Ve leḳad kerremenā [KA157b] benī Ādeme ve ḥamelnāhum fī’l-berrī ve’l-baḥrī ve razaḳnāhum mine’ṭ-ṭayyibāti ve faḍḍalnāhum* (2) *‘alā-keşīrin mimmen ḥalaḳnā tafḍilen*²⁸¹⁵. *Ve leḳad kerremenā benī Ādeme* bi-ḥusni’s-şurati ve’l-mizāci’l-‘adeli (3) ve i’tidālī’l-kāmeti ve’t-temyīz bi’l-‘aḳli ve’l-ifhāmi bi’n-nuṭḳi ve’l-işārāti ve’l-ḥaṭṭi ve’t-teheddi (4) ilā-esbābi’l-me‘āşī ve’l-me‘ādi ve’t-teselluṭi *‘alā-mā fī’l-‘arzi ve’t-temekkuni mine’s-şınā’ āti* (5) ve’nsiyāḳi’l-esbābi ve’l-musebbibāti’l-‘ulviyyeti ve’s-sufliyyeti ilā-mā ya‘ūdu *‘aleyhim bi’l-menāfi’i ilā-ğayri zālike* (6) mim mā yaḳifu’l-ḥaşīru dūne iḥşābihi kirameti, insān iki kısmdır, bir kısmı cismānī ve bir kısmı rūḥānīdür. (7) Cismānī olan kısmı kāfir ü mū‘ mine şāmildür. Taḥmīr-i tiynet-i Ādem ki *ḥammertu ṭinete Ādeme bi-yedeyye*²⁸¹⁶ buyurduğu (8) üzre ve daḥı rahm-ı māderde taşvīr-i hey’et itmekde ve ḥüsn-i şüretde ve i’tidāle ḳarīb mizāc üzre (9) ḥaḳ eylemekde ve i’tidāl-i kāmetde ve elleri ile aḥz idüp [İÜ175b] *‘aşābi’* ile yemekde ve tezyīn-i ḥalī vü (10) zevāyibde ve *‘aḳl* ile temeyyüzde ve nuṭḳla [SE206b] ve

²⁸¹¹ TAVUĞUN YETİŞTİRDİĞİ KAZ YAVRULARININ HİKAYESİ

²⁸¹² Senin annen, o denizin kazıdır; dadınsa topraktandır ve kara sever.

(16) Ya‘nī senūñ aşluñ ḥaḳīḳat-i Muḥammedīdür ki Allāh’uñ nūrındandır. Ya‘nī senūñ aşluñ ol deryā-yı ḥaḳīḳatūñ murġ-ābī imiş. : Ya‘nī senūñ aşluñ ol deryā-yı ḥaḳīḳatūñ murġ-ābī imiş. Ya‘nī senūñ aşluñ ḥaḳīḳat-i Muḥammedīdür ki Allāh’uñ nūrındandır SE, KA.

²⁸¹³ “Ādemoğullarını yücelttik” padişahısın; hem karaya, hem denize ayak basarsın.

²⁸¹⁴ KK85’te son satır silinmiş.

²⁸¹⁵ Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. (Kur’ân-ı Kerim, İsrâ: 70).

²⁸¹⁶ Adem’in tiynetini (kırk sabah) ellerimle yoğurdum. (Yılmaz, 202).

işâretle ve haṭla efhām-ı merām itmekde ve esbâb-ı ma‘ āşa (11) yol bulmaḡda ve zemīn üzre olanlaruñ cemī‘ isinuñ üzerine tasalluṭda ve rūḡānī iki (12) kısmdur, ‘āmme vü ḡaṣṣa olan kerāmetde kāfir ü mü’mīn şerīkdürler. Nefḡ-i rūḡda ve Ādem (13) ‘aleyhi’s-selāmuñ şulbından iḡrācda ve *e lestu bi-Rabbikum* kavlini esmā‘ da ve cevāb-ı belīyi (14) söylemekde ve ‘ubūdiyyet ‘ahdinde ve fiṭrat-ı İslām üzre toḡmaḡda ve irsāl-i risalde (15) ve tarḡīb-i meşūbāt-ı ḡabāyinde tenzīr-i ‘uḡūbāt-ı nīrānīde ve izḡār-ı āṣār-ı ḡudret ve delāyil-i (16) mu‘ cizātda kāfir ü mü’mīn üzerine yeksāndur ammā kerāmet-i rūḡaniyye-i ḡaṣṣa odur ki enbiyā vü evliyā (17) vü mü’mīnīni anuñ ile mükerrrem ḡılımsdur. Nübüvvet ü risālet ü velāyet ü hidāyet ü imān u islām u (18) ikmāl-i aḡlāḡ u ādāb seyr-i ila’llāḡ ve seyr-i fi’llāḡ ve seyr-i bi’llāḡ ve ‘ubūr ber-maḡāmāt ve teraḡḡī (19) ez-meṣāyik nāsūtī becezebāt lāḡūtī ve enāniyyetden fenā vü hüviyyet ile beḡā ve daḡı nice kerāmetler ki [KB221a] (1) ḡadd u ḡaṣra gelmez. İnsān-ı kāmīlūñ ṣānına maḡṣūṣdur, ve *ḡamelnāhum fi’l-berri ve’l-baḡri* ‘Ale’d-dabbi (2) ve’s-sufuni “Ve biz anları ḡaml eyledük, yükletdük berrde ve baḡrda. Berr de dabbeler üzre ve baḡrda (3) sefīneler üzre. Te’vīlāt-ı kāṣīde mezkūrdur ki bir ‘ālem-i ecsād ve baḡr-ı ‘ālem-i ervāḡdur, (4) berr ü baḡrda süvār olmaları bu ikisinden terkīb olmalarıdır.” dimiş ammā ḡazret-i Mevlānā’nuñ (5) ḡaṣdı berrden murād ‘ālem-i şūret-i zāḡir ve baḡrdan murād ‘ālem-i bāṭın u ma‘ānī ve esrār-ı İlāḡī’dür, (6) ve *razaḡnāhum mine’ṭ-ṭayyibāti* el-mustelezzāti mim mā yaḡṣulu bi-fi’lihim ve bi-ḡayri fi’lihim ve biz bunlara (7) pākīze ṭa‘āmlar virdük müstelzātadan kendü fi’llerinden ḡaṣıl olanlardan ki pişirüp (8) yedükleri ṭa‘āmlardur ve ḡayrdan ki fevākīḡ [KA158a] kısmıdır, ve *faḡḡalnāhum ‘alā-keṣīrin mimmen ḡaleḡnā* (9) *tafḡḡilen* bi’l-ḡalebeti ve’l-istilā’i ev bi’ş-şerefi ve’l-kerāmeti ya‘nī benī Ādem’i biz tafḡḡil eyledük (10) ḡalebe vü istilā ile yāḡud şeref u kerāmet ile ve ‘ulūm u idrākāt ile bizüm ḡalḡ eyledüğümüz (11) maḡlūḡdan ḡoḡ ḡalḡuñ üzerine tafḡḡil itmeklik ile. Ma‘nā-yı beyt, sen ve *leḡad kerremenā benī Ādeme* ḡalḡıyla (12) teṣrīf bulmış bir ṣāḡsın ve berrde ve baḡrda maḡmūlsin. Hem ṣāḡīb-i berr-i ‘ālem-i şūret-i [SE207a] zāḡir (13) ve hem mālik-i deryā-yı ‘ālem-i bāṭınsın ve senūñ aṣluñ ol deryānuñ murḡ-ābıdır. İmdi ‘ālem-i şūretde (14) dil-beste olup ḡalma. ‘Ālem-i ma‘ nāda ol deryāda aṣluña vāṣıl olmaḡa sa‘y eyle. (15)

Tā be-zāḡir miṣḡikum bāṣed beṣer
Bā-dil-i yūḡā ileyhi dīde-ver²⁸¹⁷ (2:3763)

(19) -den fenā ve hüvviyyet ile beḡā ve daḡı nice kerāmetler SE, İÜ, KA: - KB.
²⁸¹⁷ Görünüşte “Sizin gibi” beşerdik, “Ona vahyolunur” gönüyle görücüdür.

Ya‘nî Hâzret-i Sultân-ı [İÜ176a] Enbiyâ zâhiren sizün (16) gibi beşerdür. Ammâ *kul innemâ ene beşerun mişlukum yûhâ ileyve ennemâ ilâhukum ilâhun vâhidun*²⁸¹⁸ hükmince vahy şâhibidür. (17) Ol vahy sebebi ile dil-i dâna ve dide-i binâya mâlikdür. Pes bu şıfatlar ile muttaşif olan (18) kimseleri kendünüze kıyâs eyleñ, anuñ gibi kâmilleri mürşid ittiñâz eyleñ ki dil-i dâna ve dide-i (19) binâ şâhibleridür.

HAYRÂN ŞUDEN-İ HÂCİYÂN DER-KERÂMAT-I ÂN ZÂHİD ‘ABBÂDİYE²⁸¹⁹

Feth ‘aynıyla mensûbdur. [KB221b] (1) ‘İbâde-i kâbâyil-i muhtelifedür.

Ey nemûde tu mekân ez-lâ-mekân

Ey Hudâ ki kevn ü mekânı ve cemî‘ -i mañlûkatı (2) ‘ademden zâhir idüp göstermişsin.

Fi’s-semâ ‘i rızıkukum kerde ‘ayân²⁸²⁰ (2:3790)

Fi’s-semâ ‘i rızıkukum mażmûn-ı (3) şerîfin ‘ayân gösterdük. Bu âyet-i kerîme ve’z-Zâriyât’dadur tefsîri. *Fi’s-semâ ‘i rızıkukum*²⁸²¹ (4) ey esbâbu rızıkukum ev tağdıruhu ve kîle el-murâdu bi’s-semâ ‘i es-sehâbu ve bi’r-rızkı el-maţaru fe-innehu (5) sebebi’l-aqvâti ya‘nî rızkuñuzuñ sebepleri semâdadur yañud rızqlaruñ tağdiri cânib-i Hağ’dan (6) semâ ‘i ulûhiyyetdendür dimek ola *ve li’llâhi ĥazâ’înu’s-semâvâti ve’l-arḍ*²⁸²² fehvâsınca ve ba‘zılar (7) dimişler ki semâdan murâd sehâbdur ve rızktan murâd maţardur. Zîrâ maţar kuvvetlerüñ sebebidür. Zîrâ (8) bârân nâzil olmasa mezra‘ lar ser-sebz olup vücûda gelmez.

*Temmeti’l-cildu şânî (9) bi-‘avni’l-Meliki’l-Vehhâb*²⁸²³.

[KC1b] (1) Bi’smi’llâhi’r-Raĥmâni’r-Raĥîm ve bihî nesta‘în²⁸²⁴

Şerĥ-i dîbâce-i mücelled-i şâliş.

El-ĥikemu cunûdu’llâh: Hâzret-i Mevlânâ ĥaddesa’llâhu sırrahu’l-â‘lî mücelled-i şâliş (2) ki menba‘ -ı âb-ı ĥayât hükmi-İlâhî ve maţla‘ -ı envâr-ı füyûzât-ı nâ-mütenâhîdür.

²⁸¹⁸ De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, ‘Sizin ilâh’ınız ancak bir tek ilâhtır” diye vahyolunuyor. (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 110).

²⁸¹⁹ HACILARIN ÇÖLDE YALNIZ BULDUKLARI ZAHİDİN KERAMETLERİNE HAYRAN KALMALARI

²⁸²⁰ Ey mekânı olmayandan mekân yaratan “Semada rıkınız var”ı açığa çıkaran sen!

²⁸²¹ Gökte rızkınız vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Zâriyât: 22).

²⁸²² Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır. (Kur’ân-ı Kerîm, Münâfikun: 7).

²⁸²³ Vehhab (çokça nimet bahşeden) ve Melik (herşeyin mülkü elinde olan) olanın yardımıyla ikinci cilt tamamlanmıştır.

²⁸²⁴ İÜ ve SE’de 3. cildin dibacesi bulunmamaktadır.

Der-i dībāce-i şerīfnde (3) buyurdılar ki *el-ḥikumu cunūdu'llāh*, ḥikemu ḥikmetūñ cem' idür ve ḥikmet iki kısımdur, biri ḥikmet-i felāsefe biri (4) ḥikmet-i İlāhiyye. Ḥikmet-i felāsefe mezmūm u nā-meşrū' dur ve bu ḥikmetūñ ehli "Cemī' -i eşyānuñ zuhūrın (5) ṭabāyi' -i 'anāşırdandır." dirler. Bu gürūh ulūhiyyet ü nübüvvet ü velāyete münker olur ve ḥaşr u neşri (6) inkār iderler ve müneccimūñ ekşeri bu i' tikkād üzredürler. Nitekim Ḥazret-i İmām ' Alī kerrema'llāhu veche (7) buyurur. **Nazm:**

Ze' ame'l-muneccim ve't-ṭabīb kīlāhumā
En lā-tuḥşera'l-acsādu fu-ḳultu ileyhimā
İn şaḥḥa (8) ḳavlekumā fe-lestu bī-ḥāsirin
Ve in şaḥḥa ḳavlī ve'l-ḥusrānu 'aleykumā^{2825 2826}

Pes bu ḥikmete i' tikkād idenler (9) ḥukm-i İlāhiyyeden mahrūm ve bu ḥikmetūñ neticesi şūm ve ehli şaḳī vū bed-baḥt u mezmūmdur. (10) Nitekim Ḥazret-i Mevlānā birkaç beytle bu ḥikmetūñ ehline ḥittāb idüp buyurur, **Meşnevī**:

Ger tu ḥ'āhi (11) ki şekāvet kem şeved
Cehd kun tā ez-tu ḥikmet kem şeved²⁸²⁷ (2:3187)

Ḥikmetī k'ez ṭab' zā'id ü zi-ḥayāl
Ḥikmetī (12) bī-nūr faẓl-ı zū'l-celāl²⁸²⁸ (2:3188)

Ḥikmet-i dünyā fezāyed ḳann u şek
Ḥikmet-i dīnī bered fevḳ-i felek²⁸²⁹ (13) (2:3189)

Ve bir kısmı ḥikmet-i İlāhiyyedür. Bu ḥikmetūñ ehline ḥukemā-yı İlāhiyye dirler ve 'ilm-i ḥikmet ḥadd-i zātında bir 'ilm-i (14) şerīfdür ki anuñ ḥaḳḳında cenāb-ı 'izzet buyurdi: *Yu 'ti'l-ḥikmete men yeşā'u, ve men (15) yu 'te'l-ḥikmete feḳad ūtiye ḥayran kesīran*²⁸³⁰. Ve bu ḥikmet daḥı iki kısımdur, biri 'ilmī ve biri 'amelī ve bu iki kısmuñ (16) her biri bir ḳaḳ kısma münḳasım olur. Ammā anuñ cümlesinūñ tafşili bu muḥtaşarda güncāyiş (17) bulmaz. Netice-i kelām ḥikmet-i cemī' -i eşyānuñ mādde-i uşūlin ve māhiyyet ü ḥaḳīḳatin ve ḥaşşasın (18) bilmekdür ve her şey'i mertebesince 'amele getürmekdür ammā Ḥazret-i Mevlānā'nuñ ḥikmetden murādı [KC2a] (1) *Meşnevī-i Şerīf* dür. Zirā *Meşnevī* beyān-künende-i ḥukm-i

(4) zuhūrın: - KA.

²⁸²⁵ Müneccim ve tabip, her ikisi de bedenlerin tekrar diriltilmeyeceğini iddia ettiler. Ben de onlara dedim ki şayet sizin sözünüz doğru ise ben bir şey kaybedecek değilim. Fakat şayet benim sözüm doğru ise siz (büyük bir) kayıpta olacaksınız.

²⁸²⁶ Vezin tespit edilememiştir.

²⁸²⁷ Sen kötülüğün azalmasını istiyorsan, senden hikmetin azalması için çalış

²⁸²⁸ Tabiat ve hayalden doğan hikmet, yücelik sahibi Allah'ın nurunun feyzi olmayan hikmettir.

²⁸²⁹ Din (dünya) hikmeti, zan ve şüpheyi artırır; din hikmeti feleğin üzerine oturur.

²⁸³⁰ Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 269).

İlâhiyye'dür. Nitekim *el-hukmu cunûdu'llâh* buyurdu (2) ya'nî hikmetler Allâh Te'âlâ'nun askerleridür.

Yuḡavvî bihâ ervâha'l-murîdîn²⁸³¹. Ḳavî eyler Allâh Te'âlâ müridlerün (3) ervâhın ol askerleriyle ya'nî mürid ḳâbil-i şeyḥ-i kâminden yâḡud *Mesnevî-i Şerîf* den ḥükm-i İlâhiyye 'ulûmın (4) taḡşîl eyledükçe kuvvet-i ḳalb ḡaşıl idüp rûhı tarîḳ-i Ḥaḳḳ'a sülûkda ḳavî vü himmetlü olur, (5) dimekdür.

Ve yunezzehu 'ilmehum [KA159a] 'an-şâ'ibeti'l-cehli. Ve ol hikmetlerün izḡarıyla Allâh Te'âlâ müridlerün (6) 'ilmini cehl şâ'ibesinden pâk eyler.

Ve 'addelehum 'an-şâ'ibeti'z-zulm. Ve ol hikmetleriyle Allâh Te'âlâ (7) müridlerün 'adlin şâ'ibe-i zulmden pâk eyler ya'nî ol hikmetlerle 'âlim ü 'âmil olanlar cehlden (8) ve zulmden pâk olurlar demek olur.

Ve cevvedehum 'an-şâ'ibeti'r-riyâ ve ḡallemehum 'an-şâ'ibeti's-sefeh. (9) Ve anlarun cûdlarını riyâ ḡarışmaḡdan ve ḡilmelerini şâ'ibe-i sefâhatden pâk eyler ya'nî tâ'at ü (10) 'ibâdetleri ve terk-i dünyâ ve faḳr u fenâları ve cûd u seḡâları li'llâhdur li-farz degüldür.

Mıṡrâ': (11)

Terk-i şehvethâ vü lezzethâ seḡâst²⁸³² (2:1267a)

Hükmince lezâyiz-i ḡubb-ı dünyâyı ve şehvât u nefis ü hevâyı (12) li'llâh u fi'llâh terk iderler.

Ve yuḡarribu ileyhim mâ ba'de 'anhum min-fehmi'l-âḡira. Ve yaḡîn eyler anlara (13) esrâr-ı âḡiret fehminden ıraḡ olan şey'leri ya'nî esrâr-ı âḡiretten ba'zı şey'ler ki bunlarun (14) fehminden ba'id olmuştur. Ḳarîb eyler anlara ya'nî âḡirete müte'alliḡ olan 'ulûmdan fehm itmedüklerin. (15) Allâh Te'âlâ hikmet sebebiyle bunlara ḡarîb eyleyüp fehm itdürür.

Ve yessera lehum mâ 'ussira 'aleyhim (16) *mine't-tâ'ati ve'l-ictihâd*. Ve âsân eyler müridlere Ḥaḳ Subḡâne ve Te'âlâ hikmetler kuvvetiyle tâ'at (17) ü ictihâddan anlara şa'b u düşvâr olan şey'leri ya'nî tâ'at u ictihâddan bir (18) zevḳ baḡışlar Allâh Te'âlâ bunlara ki ol şa'b u düşvâr olan riyâzât-ı şâḡḡ bunlara (19) âsân olur. Belki zevḳ ü şafâyâ tebdîl olur ammâ şart-ı tarîḳ-i evvel ḥükm-i İlâhiyye ile âşnâliḡ [KC2b] (1) taḡşîl eyleyüp andan hikmet-i kuvvet ile ol zevḳi ḡaşıl eyleyüp andan soḡra tevfiḳ-i İlâhî (2) refiḳ olursa feth müyesserdür. Nitekim buyurur. **Şi'r**:

²⁸³¹ Müridlerin ruhları güçlendirildi.

²⁸³² Şehvetleri ve tatları terk etmek cömertliktir...

(2) şi'r: - KA.

[mef'ülü/mefā'ilün/fe'ülün]
Ez-küşiş ü dāniş ü 'amel nīst
İn (3) coz be-'ināyet-i ezel nīst

Bā-in heme cehd-i h'ış be-nümāy
Tevfîk çü hest kār fermāy (4)

Ez-kār hod ey gedā-yı miskīn
Ber-tekye ki ümmīd me-neşin

Cāfi be-kun iy peser ki bī-renc
Mümkün (5) ne-buved güşāden-i genc²⁸³³

Ve hiye min-beyyināti'l-enbiyā' ve delā'ilihim: Ya'nī bu hikmetler enbiyā (6) 'aleyhimu's-selāmuñ hücece u beyyinātındandır ve anlaruñ delāyil ü bürhānlarındandır. Zīrā nübüvvet hikmetsiz olmaz. Her (7) nebī ism-i Hekīm'üñ maẓharıdır. Ol sebebdendir ki her nebī haḳāyık-ı eşyānuñ 'ilmine kemāhiyye-i vāşıl ve muḳtezā-yı (8) 'ilmle 'āmildür. Pes hikmet enbiyādan mīrāşdur. Erbāb-ı isti'dāddan olan tālible her tālīb-i (9) hikmet ki etibbā' vü i'tikād sebebiyle derece yönünden enbiyāya aḳrebdür. Zuhūr-ı hükmi-İlāhī ve ğalebe-i (10) esrār-ı nā-mütenāhī anda ziyāde zāhir ü hüveydādur. İmdi bu mertebe şāhibleri vārişān-ı (11) 'ilm-i hikmet-i enbiyādurlar. Nitekim Ebū Bekr Varrāk rahmetu'llāhī 'aleyh buyurur: *El-ḥukemā' ḥulefā'u'l-enbiyā (12) ve leyse ba'de'n-nubuvveti sır illa'l-hikmete fe-men eḥazehā eḥaze bi-ḥayrin keşir*²⁸³⁴.

Nuḥbiru bi-ḥaberin 'an esrāri'llāhi ve (13) sulṭānihi'l-maḥşūşi bi'l-'arifine. [KA159b] Ve ol hikmetler haber virür esrār-ı İlāhī'den ve Haḳ Te'ālā'nuñ 'izzet (14) ü salṭanatından. Öyle esrār-ı salṭanat ki 'āriflere maḥşūşdur ya'nī ol esrār-ı nihān-ı ittılā' (15) ve ol 'izzet ü salṭanat mertebesine vuşul bir ferde müyesser degüldür. 'Āriflerden ğayru'l-ḥuşuş (16) bi'l-'arifin esrār u sulṭānuñ şıfatıdır.

Ve idāratuhu el-feleke'n-nūrāniyyi'r-raḥmaniyyi'd-derri. (17) Esrāru'llāh üzerine ma'ṭūfdur. İdāra bābından maşdardur. Fā'iline muẓāfdur ki (18) ol lafẓatu'llāha rāci' olan zamīrdür. Mef'ülü felekü'n-nūrānīdür. Tevābi'ü'l-ma'nī ve daḥı (19) ol hükmi-İlāhī haber virür. Allāh Te'ālā'nuñ felek-i nūrānī vü raḥmānī vü derri idāresinden ya'nī [KC3a] (1) nūra ve raḥmāna ve derre mensüb olan felegi Allāh Te'ālā'nuñ devr itdürmesinden ve anda tedbīr (2) ü taşarruf kılmasından haber virür. Felek-i nūrānī vü Raḥmānī vü derri 'ibāretdür şıfat-ı

²⁸³³ Bu çabayla, bilgiyle ve amelle değil sadece ezelin inayetiyle de değil. Bütün bunlarla birlikte kendi çabanı göster, Tevfik olduğunda işe koyul. Ey miskin dilenci! kendi işin için oturup ümide bel bağlama. Çabala, zahmet çek ey oğul! Zahmetsiz hazineler açılmaz.

²⁸³⁴ Hâkimler (yöneticiler, bilgiler) enbiyanın halifeleridir. Nübüvvetden sonra hikmetten başka bir sır yoktur. Kim bunu elde ederse (alırsa) pek çok hayır elde etmiştir.

Rahmāniyyetden (3) ki ifāza-i vücūd u kâbiliyyât anuñ şânındandır. İştîlâh-ı erbâb tahkîkde aña feyz-i aqdes (4) ta‘bîr olunur ve evvelîn mazhar dinilür ki anuñ istilâ vü istivâsı ‘arşdur. Hâk Te‘âlâ er-raḥmanu (5) ‘aluyyu’l-‘arş istivâ buyurduğu anuñ haqqındadır. ‘Âlem-i kebîrde bunuñ maḳâmı ‘âlem-i şağîrûñ ḳalbi (6) menzilesindendir. Bu cihetden ‘arş-ı ‘âlem gayb ile ‘âlem-i şehâdet mâbeyninde vâsıta vâkı‘ olmuştur. (7) Şıfat-ı Rahmāniyyeden istifāza idüp cemî‘-i mükevvenâta feyz baḥş olur. Nitekim ḳalb-i insânî (8) ‘âlem-i rûḥāniyyet ile cismāniyyet beyinde vâsıta vâkı‘ olmuştur. Rûḥāniyyetden taleb-i feyz (9) idüp ‘âlem-i cismāniyyete feyz baḥş olur ve bu şıfat-ı Rahmāniyyet ‘arşı ve cemî‘-i eflâkı muḥîtdür (10) ve eczâ-yı felekiyyâtdan her cüzve vü gayrısına şâmindür. Bu cihetden Hâzret-i Mevlânâ anı felek (11) diyü ta‘bîr eyledi ve çün Hâzret-i Raḥmân’uñ tecelliyyâtından bir tecellîdür nûrânî vü raḥmânî vü derri diyü (12) tavşîf buyurdu. Merḥûm Şem‘î Efendi “Felek-i nûrânîden murâd şu ‘ûn-ı zâtıyyede mûnderic (13) ‘ilm-i İlâhî’den şâbit olan felek-i nûrânî olmak rûşendür ki bu ‘âlem-i mülkde olan felek-i (14) rûḥânîñ devr ü hareket ü te‘şîri ol felek-i nûrânîñ te‘şîrindendir” demiş ve merḥûm İsmâ‘îl (15) Dede “Ve felek-i nûrânî vü raḥmânî vü derri den murâd her bir cürm feleküñ ‘aḳlıdır ki anda ḥâkim (16) ü müdebbirdür. Cümlesi ‘uḳûl-ı ‘aşere olur” demiş ve ba‘zılar daḡı demişler ki “Felek-i nûrânî vü (17) raḥmânî vü derri den murâd ḳalb-i insân-ı kâmindür. Zîrâ ḳalb-i insân-ı kâmil ‘arşı ve mâfihâyı (18) cemî‘en muḥîtdür. Erbâb-ı tahkîk şöyle beyân itmişler ki ḳalb-i insânıñ vüs‘at-i fende ‘arş (19) . Ke-ḥalkatın mulḳatın fi’l-felâti²⁸³⁵ demişlerdür ve bu ḥadîş-i ḳudsi daḡı ol ma‘nâyı [KA160a] müş‘irdür. [KC3b] (1) *lâ-yese ‘anâ arzî ve lâ-semâ’i ve lakin yesena’i ḳalbu ‘abdiye’l-mu‘min* ve daḡı insân-ı (2) kâmil mazhar-ı esmâ-yı İlâhiyyedür. Nitekim Şeyḫ-i Ekber Hâzretleri *Fuṣūṣu’l-Hikem*’de faşş-ı ḥikmet-i (3) âdemoiyyede buyurur: *ve innemâ ‘alleme’llāhu subḥānehu’l-insāne’l-kāmile esmā’ehu’l-ḥusnā ve evde‘ahā fihi (4) fe-inne’l-insāne’l-kāmile rûḥu’l-‘ālemi ve’l-‘ālemu ceseduhu kemā sebeḳa ve inne’r-rûḥa huve mudebbiru’l-bedeni (5) ve’l-mutaşarrife fihi bi-mā yekûnu fihi mine’l-ḳuva’r-rûḥāniyyeti ve’l-cismāniyyeti ve ke-zālike ey meşelu (6) zālike’l-ḳuvā el-esmā’ İlāhiyyetun li’l-insāni’l-kāmili ya‘nî innemâ lehu bi-menzileti tilke’l-ḳuvā er-rûḥāniyye (7) ve’l-cismāniyye fe-kemā enne’r-rûḥa yudebbiru’l-bedene ve yeteşarrafu fihi bi’l-ḳuvā ke-zālike el-insānu’l-kāmilu (8) yudebbiru’l-emra’l-‘ālem ve yeteşarrafu fihi bi-vâsıṭati esmā’i’l-İlāhiyye²⁸³⁶*. Hâzret-i Mevlânâ ḳuddise sırrıhu buyurur: (9)

²⁸³⁵ Çöle atılmış bir halka-yüzük gibidir.

²⁸³⁶ Ve Allahu subhanehu insan-ı kamile esma-i hüsnayı öğretti ve onları ona emanet etti. Zira insan-ı kamil âlemin ruhudur ve âlem, daha önce de geçtiği üzere, onun bedenidir. Şüphesiz ki ruh, ruhanî, cismanî ve bunlara benzer kuvvellerle bedeni idare eder, onda tasarrufta bulunur. Bu kuvvellerin örneği isimler insan-ı kamil için İlâhidir. Yani bunlar (isimler) onun için (önce geçen) o ruhanî ve cismanî kuvveller mesabesindedir. Ve nasıl

Zāhir-i ın aḥterān ḳavvām-ı mā
Bāṭın-ı mā geşte ḳavvām-ı semā²⁸³⁷ (4:519)

Ve yine buyurur:

V'ez nüfūs-ı pāk-ı aḥter-veş meded
Sūy-ı aḥterhā-yı gerdūn mī-resed²⁸³⁸ (4:518)

Ve Hākīm Senāyī rahmetu'llāh buyurur:

[Ahreb]
Āsmānhāst der-vilāyet-i cān
Kār fermāy-ī āsmān-ı cihān
Der-reh-i rūḥ pest ü bālahāst
Kūhhā-yı bülend ü deryāhāst²⁸³⁹

El-ḥākīm 'ale'l-feleki'd-duḥāniyyi'l-kurri, ya' nī (13) öyle felek-i rūḥānī vü Raḥmānī vü derri ki ḥākimdür duḥāna ve mükevverlige mensüb olan felek üzre (14) *kemā enne'l-aḳle ḥākimu 'ale's-şuveri'l-terābiyye*. Ya' nī nitekim 'aḳl-i şuver-i terābiyye üzre ḥākim ü müdebberdür. (15) Felek-i nūrānī vü Raḥmānī vü derri daḥı ancılayın felek-i ruḥānī vü kurri üzerine ḥākimdür.

Ve (16) *ḥavassuha'z-zāhira ve'l-bāṭine*. Ve daḥı ol suver-i terābiyyenün ḥavāss-ı zāhiresi ve ḥavāss-ı bāṭinesi (17) üzerine ḥākimdür. Ḥavāss-ı zāhir beşdür: ḳuvve-i bāşıra ve ḳuvve-i sāmī'a ve ḳuvve-i şāmme (18) ve ḳuvve-i zāyika ve ḳuvve-i lāmise ve ḥavāss-ı bāṭına daḥı beşdür: ḳuvve-i hiss-i müştereke ve ḳuvve-i mütefekkiye (19) ve ḳuvve-i müteḥayyile ve ḳuvve-i mütevehhime ve ḳuvve-i ḥāfıza. Pes bu cümle ḥavās üzerine ve bunlara maḳarr olan [KC4a] (1) şüret üzerine ḥākim 'aḳldur.

Fe-deverānu zālike'l-feleki'r-Raḥmānī ḥākimun 'ale'l-feleki'd-duḥāni. (2) Pes ol felek-i rūḥānīnün dönmesi, devr eylemesi ḥākimdür felek-i duḥānīnün üzerine.

Ve's-şuhubu'z-zāhirati. (3) Şühüb şihābuñ cem'idür. Zāhire dıraḥşān ma'nāsınadır. Şühübün şıfatıdır ya' nī felek-i rūḥānīnün devrānı (4) şühüb-i zāhire üzerine daḥı ḥākimdür demek olur.

Ve's-surucu'l-munīratī suruc. Sürüc sirācuñ cem'idür. El-münīre sürücüñ (5) şıfatıdır. Rūşen çerāğlar dimekdür. Murād seb'a-i seyyāre vesāyir kevākib maşrıḳa vü

ki ruh, kuvvelerle, beden işlerini yürütür ve onda tasarrufta bulunur, insan-ı kamil de, İlahi isimler vasıtasıyla, alemin işlerini yürütür ve ondan tasarruf eder.

²⁸³⁷ Görünüşte o yıldızlar bizim hayat kaynağımızdır; -gerçekteyse- bizim içimiz, gökyüzünün hayat kaynağıdır.

²⁸³⁸ Yıldız gibi itemiz kişilerden, gökyüzü yıldızlarına yardım ulaşmaktadır.

²⁸³⁹ Can ülkesinde dünya göğüne iş buyuran gökler vardır. Ruh yolunda inişler ve çıkışlar vardır; yüksek dağlar ve denizler vardır.

nevvâredür. Ma' nâ şems ü kamer (6) üzerine vesâyir kevâkib üzerine dağı hâkimdür dimek olur.

Ve'r-riyâhu'l-munşi'e. Riyâh rîhüñ cem'idür. (7) Munşi'e şıfatıdır. [KA160b] Riyâhuñ ya' nî nüzül-i bârân-ı hayât-bağış için şehâblar inşa idüp eşcâr u nebâtâta (8) neşv ü nemâ virici hoş-büy ve hoş-nesim olan yiller üzerine de hâkimdür.

Ve'l-arazi el-medhiyye. Arâzi arzuñ (9) cem'idür ve medhiyye arâzîñüñ şıfatıdır. Medhiyye mermiyye vü marziyye vezni üzre ism-i me' fûldür. Mebsûta (10) ma' nâsınadır. *Dehâ yedhi ya ile ve dehâve vav* ile bir ma' nâya gelür. Bast itmege dirler. *Dehavtu's-şey'e* (11) dirsene kaçan bir şey'i bast eylesen ya' nî ve dağı ol felek-i nûrânî ve rûhânî arâzî-i mesbût u mümehhede (12) üzerine de hâkimdür. Miyâh cem'-i mâ' vü âb ma' nâsınadır. Hâ-yı hemzeye kalb idüp (13) mâ' dirler ve muṭarride şıfatıdır. Miyâhuñ muttaşıl ve peyder-pey lâ-yenkaṭı' dimek olur ya' nî ve dağı ol (14) felek-i rûhânî felek-i duḡânîñüñ ya' nî bu ' âlemüñ ve ' unşuriyyâtuñ âb-ı revânları üzerine de hâkimdür. (15)

Nefe'a bihâ'ibâdehu ve zâdehum fehmen. Mâzî-i mevki'-i du'âda vâkı' ol emr-i gâ'yib ma' nâsı virilür (16) ya' nî Allâh Te'âlâ nef' lendürsün ol hikmete mezkûr u mevşûfla kullarını ve ziyâde eylesün fehmlerini ve ol (17) hikmetlerini haḡîkat üzre aḡlamak bâbında fehm ü idrâk ü kâbiliyyet virsün.

Innemâ yefhemu kullu kâri'in (18) *bi-kadri nuhyetihi.* Ya' nî taḡkîkan her okıyan fehm eylemez illâ kendünüñ ' aklı miḡdârı fehm eyler. Nehy ' aḡla (19) dirler şaḡibini ef'âl-i zemîmeden nehy itdügi için nehye dirler ya' nî ' ulûm-ı hikmet-i İlâhî ve rumûz-ı [KC4b] (1) esrâr-ı evliyâyı her okıyan kimse fehm eylemez illâ kendünüñ ' aklı miḡdârı fehm eyler. Hikmetden murâd bu maḡalde (2) *Meşnevî-i Şerîf* dür ya' nî her *Meşnevî* okıyan kimse kendü ' aklı miḡdârı bir ma' nâ fehm ider ve her ismâ' iden (3) kendü ' aklı miḡdârı bir ma' nâ fehm ider ammâ haḡîkat-i ma' nâya vâşıl olmaz. Az kimse müyesser olur. (4)

Yensiku kullu nâsikin bi-kadri kuvvetihi ve'ctihâdihî. Ya' nî her ' âbid ' ibâdet eylemez, illâ kuvve vü ictihâdı kadar. (5)

Ve yufti'l-muftî mebleḡa rayihî. Tahkikan müfti fetva virmez, illâ kendünüñ re'yi ve ' ilmi yitişdügi miḡdârı (6) fetvâ virür.

Ve yuşaddıku'l-muşaddiku bi-kadri kudratihî. Ya' nî taşadduk idici kimse taşadduk eylemez, illâ kendünüñ kudreti miḡdârı (7) taşadduk eyler.

(6) vesâ'ir kevâkib üzerine: - KA.

(8) - : ve hoş-nesim KA.

(9) arâzîñüñ şıfatıdır: - KA.

(14) felek-i duḡânî: - KA.

(18) nehye dirler: - , KA; Nehy-i ' aḡla ... (1) fehm eyler: - KA.

Ve yecūdu 'l-bāzilu bi-ḡadri mevcūdihi. Tahḡiḡan bezl-i vūcūd idici (8) bezl eylemez. İllā ḡudreti ve mevcūdi miḡdārı bezl eyler.

Ve yaḡteni el-mucevvedu 'aleyhi mā 'urife min-faḡlihi. (9) Ya' nī mevcūd-ı 'aliyye olan kimse ya' nī cūd u seḡā vū a' ṡā olınan kimse cem' eylemez ve ḡıfṡ eylemez, illā ṡol şey' i (10) ḡıfṡ eyler ki ol şey' i 'aṡā-dehendenūñ faḡlından bile faḡla zamīr-i muḡaddem olan bāzil-i rāci' dūr ya' nī feyyāz-ı (11) muṡlaḡdan feyṡ ü 'aṡā her ne ḡadar ziyāde olsa herkes isti' dādı miḡdārı efṡā ider, ḡābiliyyetüm yokdur diyü (12) ṡalebden ferāḡat eylemez. **Beyt:**

[Ahreb]

Vaşleş be-cust u cūy-i ne-tüvān [KA161a] yāft velikin

Ān beh ki 'ömr der-ser-i ĩn (13) cust u cū reved

'Ömrī ki der-heves ḡüzerānest 'ömr nīst

'Ömr ān būd ki der-ser-i sevdā-yı ū reved²⁸⁴⁰ (14)

Ve lākin muṡteḡidu 'l-mā 'i fi 'l-maḡazati lā-yuḡaṡşiru bihi 'an-ṡalebihi ma' rifetehu mā-fi 'l-biḡāri. Müṡteḡid ism-i fā' ildir. (15) İṡti' āl bābından bir şey' i yitirüp anı bulmaḡ içün arayıcı kimseye dirler. Maḡāza, beyābāna dirler. Ma' nā demek (16) olur ki maḡāzada ṡu ṡālibi olup ṡu arayan teṡne deryālarda çok ṡu olduḡın bilmesi (17) ṡu ṡalebinden muḡaṡşır eylemez ya' nī ṡalebde taḡşır itdürmez. Ba' zı nusahta lā-yuḡşuru vāḡı' (18) olmuṡ. Öyle olsa bāb-ı evvelden olur. Yansuru vezni ūzre fi' l muṡāri' dūr. *Bihide* bā zā' id olmaḡ evlādur. Zamīr-i (19) müṡteḡide rāci' dūr. Ma' rife lafṡen merfū' fā' ilīdür. Lā-yuḡaṡşirunuñ ve 'alāmet-i tenis olduḡı fā' il [KC5a] (1) mü'enneṡ ḡayr-i ḡaḡiḡi olduḡına binā' endir *mā fi 'l-biharda mā* bu taḡdīrce ma' nā-yı (2) maḡāzada ṡālib-i āb olan kimse ḡabs u men' eylemez. Deryālarda āb-ı firāvān olduḡın bilmesi ke-zālik maḡāza-i (3) dünyāda ṡālib-i āb ma' ārif-i İllāhī ve cūyende-i sırr-ı ḡikmet-i nā-mütenāhī olan sāliki 'indi'llāh ve 'indi evliyāya (4) ḡükm ü ma' ārif-i bī-ḡadd ü bī-nihāye olduḡın bilmesi ṡalebden fāriḡ ḡılmaz. Belki *el-ḡikmetu ḡalletu 'l-mū' min* (5) ḡükmince ṡaleb-i ḡükm ü esrārda ziyāde cedd ü sa'y ider. Evvel āb-ı ḡayāt-ı ma' nevīye vāşıl olup ve andan (6) murād ūzre nūş idüp teṡneliḡi sākin olmayınca ḡarār itmez ve ve yeciddu fi-ṡalebi mā' i ḡāzihi' l-ḡayāti ḡable en (7) yeḡṡa' ahu' l-me' āş bi' l-iṡtiḡāl 'anhu²⁸⁴¹ ve cidd ü sa'y eyler. Bu ḡayāt ābınuñ ṡalebinde ya' nī ma' ārif-i İllāhiyye ṡalebinde yeciddu muṡāri' dūr. (8) Lākin emr-i ḡāyib ma' nāsı virildükde cāyizdür. Zīrā 'ulemā-yı ma' ānī ḡaber-i inṡā ve inṡā-yı bī-ḡaber maḡalinde isti' māl (9) iderler. Bu

(11) feyṡ ü: - KA.

²⁸⁴⁰ Ona vuslat aramakla elde edilemez fakat bunu aramakla geṡen ömür güzeldir. Heves uğruna geṡirilen ömür, ömür deḡildir. Onun sevdasıyla geṡen ömür, ömürdür.

²⁸⁴¹ Hayat meṡgalesi kendisini onunla ilgilenmekten alıkoymazdan evvel bu hayatın suyunu ciddiyyetle ṡalıṡarak istesin.

āyet-i kerīmede haber inşā ma'nāsına olmuştur. Kāle te'ālā ve'l-vālidātu yurđi'ne evlādehunne (10) li-yurđi'ne evlādehunne²⁸⁴² taqdīrinedür. Bu taqdīrce ma'nā teşne-i āb-ı hayāt-ı ma'ārif ü haqāyık olan (11) sālīk cidd ü cehd eylesün bu āb-ı hayātuñ talebinde ma'āş anı iştiğāl sebebiyle talebinden kat' eylemezden (12) öñdin. Zīrā ma'īşet emrine iştiğāl-i talebe māni' dūr.

Tu'avviķu'l-illetu ve'l-hācetü. Yaķta'u üzre (13) ma' tūfdur ve daķı ol tālīb-i ma'ārif ü hūkmi 'illetu ve hāce 'avķ u men' eylemezden öñdin bu hayāt (14) ābınuñ talebinden cidd ü sa'y eylesün. 'İlletudan murād 'ilel-i cismānī vü nefsanī, emrāz-ı cismānī ve emrāz-ı (15) nefsanī demek olur. Zīrā 'ille vü hāce māni'-i talebdür. *tuvaķķi'u* tef'ıl bābından fi'l-i muzāri' dūr. (16) Zāmīr-i müfteķada rāci' olur. Fā'ili 'illedür. Hāce 'ille üzre ma' tūfdur.

Ve teķūlu'l-ağrađu beynehu (17) [KA161b] *ve beyne mā yeteserra'u ileyhi*. Ya'nī ğarażlar hāyil olmazdan öñdin ol tālīb ile ol sür'at ü 'acele eyleyüp (18) taķşıl bābında sa'y eylediği şey'in mābeynine ve *teķūlu* kable en *teķūle* taqdīrinedür ve ağraż (19) ğarażnuñ cem'idür, murād hevā-yı nefis ü hūbb-ı mā-sivādur. Pes imdi tālīb ile maṭlūb mābeyninde [KC5b] (1) ağraż-ı müştehiyyāt nefis ü hevā ve hūbb-ı dünyā hāyil olduğdan şoñra tālīb taleb-i maṭlūbda sa'y u (2) ğuşış eylemege kādır olmaz.

Ve len yudrike hāza'l-ilme muşiru hevā. Ve elbette bu 'ilm-i hīkmeti ki murād *Meşnevī* dūr, (3) idrāk ü ihāta eylemez. Hevāyı ihtiyār eyleyen ya'nī sālīk semt-i tarīķate ve tālīb-i 'ulūm-ı esrār-ı (4) haķīķat olan mürīd ki müşāhede, **Beyt:**

[fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]
Ser zi-hevā tāftē ez-serverīst
Terk-i hevā kuvvet-i peyğamberīst²⁸⁴³ (5)

Cemāl-i Raḥmānī ve āb-ı hayāt-ı Yezdānī üzerine lezzāt-ı cismānī ve hūzūz-ı hevā-yı nefsanī terciḥ ü ihtiyār eyleye. Bu 'ilm-i (6) şerīfi hergiz idrāk eylemek ihtimālī yoķdur. Zīrā bu 'amelūñ mefhūmı terk-i dünyā ve kesr-i nefis ü hevā ve faķr u fenā ve taleb-i (7) Hūdādur. Pes bu 'ilmūñ 'aksi ile 'āmil olan kimse bu 'ilmden ne lezzet almış olur ve nice idrāk itmiş olur.

Ve lā-rākinun ilā (8) de'atin ed-de'atu er-rāḥa ve's-sukūn ve'l-ferāġa. Ve daķı bu 'ilmi rāḥata ve sūkūn u ferāġata māyil olan kimse daķı idrāk (9) ü taķşıl idemez.

²⁸⁴² Allah Teala"...anneler evlatlarını emzirirler..." (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara: 233) buyurdu. (bu ifade Evlatlarını emzirsinler (takdirindedir).

(18) mābeynine ve: - KA.

²⁸⁴³ İsteġe karşı koymak, ululuktur; isteġi terketmek, peyğamberlik gücüdür. (Nizāmî, Mahzenü'l-Esrar, s.108, Matba'ah-i Armaghān, 1934).

Ve lā-munşarîfun ‘an-ṭalebihi ve lā-ḥā’ifun ‘alā-nefsihi. Ve daḥı bu ‘ilmüñ ṭalebinden munşarîf ü münkaṭı‘ olan (10) kimse de idrāk idemez üzerine ḥāyif olan kimse de idrāk idemez. Ya‘nî hengām-ı ṭalebde renc ü ta‘bden ve (11) keşret-i riyāzetden dimāğum muḥtel ve mizācum münḥarîf ola diyü ḥavf iden kimse de idrāk idemez.

Ve lā-muhtemmun (12) li-ma‘işetihi. Ve daḥı ma‘işet-i cismāniyye içün ihtimām idici kimse daḥı bu ‘ilmi idrāk idemez. Zîrā (13) bu ‘ilme ṭalib olan kimse gıdā-yı cismāniden müştehā-yı nefsāniden ve ḥubb-ı dünyā-yı fāniden bi’l-küllîye ümidi (14) kaṭ‘ eylemek gerekdür.

İllā en ye‘ûze bi’llāhi. Meger şol kimse idrāk eyler bu ‘ilm-i şerîfi Allāh Te‘ālā’ya (15) ilticā eyleyene cem‘-i mevānî‘ den.

Ve yuşıru dīnehu ‘alā-dunyāhu. Ve dīnini dünyāsı üzerine terciḥ ü ihtiyār eyleye. (16)

Ve ye’ḥuzu min-kenzi’l-ḥikmeti el-emvāle’l-‘azîmete. Ve ḥazîne-i ḥikmet-i İlāhî‘den emvāl-i ‘azîme aḥz eyleye ya‘nî emvāl-i (17) ‘ulûm ḥükmine ve cevāhir-i esrār-ı ma‘rifete ki ol ‘ulûmuñ kadri ‘indi’llāh ‘ālî vü şân-ı ‘azîmdür.

Elletî lā-teksû (18) ve lā-turaşu mîrāse’l-emvālî. Şöyle emvāldür ol sâliküñ aḥz eylediği emvāl ki kıllet-i müşterî (19) sebebiyle kâsîd olmaz ve şāḥibi vefât eylese sâyir emvāl-i dünyā gibi mîrâş olmaz. Meger bir mürîd kâbil u sâlik-i [KC6a] (1) muḥbil ki mürşid-i kâmil aña isti‘dād u kâbiliyyeti ḥasebiyle ḥāl-i ḥāyatında miftāḥ-i künûz-ı esrârı teslim (2) eylemiş ola anuñ gibilere veled-i ma‘nevî dirler mirât-i ma‘nâyı aḥz eylediği içün. Ḥazret-i Mevlānâ (3) ḳaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azîz veled-i ma‘nevî [KA162a] ḥaḳḳında buyurur. **Beyt:**

[fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün]

Ger zi-Bağdād u Semerkand u Reyend

Bî-mizāc-î āb (4) u gil nesl-i veyend²⁸⁴⁴ (6:177)

Ve evlād-ı şūrîden ba‘zılar devlete nâyil olurlar. Eger ṭaleb ü kâbiliyyet olursa (5) Ḥazret-i Mevlānâ’dan Sultān Veled aḥz itdüğü gibi ḥāl-i ḥāyatında aḥz iderler. Ba‘zılar kitābından daḥı aḥz (6) ider ammā çok kuvve ister.

Ve’l-envāru’l-celîle ve’l-cevāhiru’l-kerîme. Ve daḥı ol kenz-i ḥikmetden envār-ı celîle (7) vü cevāhirü’l-kerîme aḥz eyler ya‘nî ol sâlik feyz-i aḳdesden pertev-i tecelliyât-ı İlāhî aḥzına kâbil-i āyine (8) olur.

²⁸⁴⁴ Bağdatlı, Semerkantlı ve Reyli olsalar da su ve balçık mizacı dışında onun neslidirler.

Ve 'z-ziyā' u 's- semīne. Ziyā' zay' anuñ cem' idür. ' Aķār u geřt-zār dimek olur (9) ve semīn ağır bahalı ya' nī dağı ol ııkmet ĥazīnesinden muzārī' -i űeniyye aĥz ider ki tecrī (10) min-taĥtihe'l-enhāru²⁸⁴⁵ anuñ evřāfindan bir varakđur.

řākīrān li-fazlihi. Ya' nī bu mezkūrātı ĥazīne-i ĥikmetden aĥz (11) eyleye Allāh Te' ālā'nuñ faẓl u ' aķāsına řākīr ü ĥāmid olduđı ĥālide.

Mu' azzimen li-ķadrihi. Ve anuñ (12) ķadrini ' aẓīm tıttıcı olduğı ĥālide.

Mucellilen li-ĥaĥrihi. Anuñ şeref-i ' aẓm-i řānını ulu ve celīl tıttıcı (13) olduğı ĥālide.

Ve yeste' izu bi'llāhi fī ĥasāseti'l-ĥuẓūzi üzre ma' tūfdur. Taķđīr-i kelām (14) ve dađı ol ' ilmi meger řol kimse idrāk eyleye ki Allāh Te' ālā'ya isti' āze eyleye ĥasāse-i ĥuẓūzdan (15) ya' nī ĥuẓūz-ı nefsanī ve lezzāt-ı cismāniden ve anuñ denā'et ü ĥasāsetinden Allāh Te' ālā Ĥazretine celle zikruhū (16) isti' āze eyleye.

Ve min-cehlin yesteķsiru'l-kā'il mim mā yerā fī-nefsihī ve seyesteķıllu'l-keşira'l- ' aẓīme min-ġayrihi. Ve dağı (17) şol cehlden isti' āze eyleye ki nefsinde gördüği ' ilm ü ma' ārif ve faẓl u kemāl ve ' ibādet (18) ü riyāzetden az olan şey' keşir ü ' aẓīm ' add eyleye ve ġayruñ nefsinde gördüği ' ilm ü ' amel ü ma' rifet (19) ü faẓl u kemāli egerçe keşir ü ' aẓīm ise de ķalīl ü lā-şey' ' add eyleye.

*Ve yu' cibi bi-nefsihī ' ālimun ye ' zenu lehu'l-ĥaķķu [KC6b] (1) ve yesteķıllu üzerine ma' tūfdur. Ya' nī řol cehlden isti' āze eyleye ki nefse ' acib vire (2) ya' nī kendüyi beġenüp ĥod-pesend ola Allāh Te' ālā'nuñ izn virmedüđi ve rāzı olmadüđi řey' (3) sebebiyle ve ' acebün zenb-i ' aẓīm olduđına bu ĥadıř-i řerīf delālet ider. Kemā ķāle ' aleyhi's-selām řelařu (4) muĥlikātin řuĥĥun muķā'un ve hevā mutteba' ve i' cābu'l-mer'i bi-nefsihī ve ' ale'l- ' ālimi't-ťālibi en yete' alleme (5) mā lem ya' lem ve yu' allime mā ķad ' alime²⁸⁴⁶. Ĥazret-i Mevlānā ķaddesa'llāhu sırrahu'l- ' azīz ĥün ' ilm ü ' amel taĥřiline terġīb (6) ü taĥrīz eylediler ve ' ilmün mevānī' in beyān buyurup ' ālim ü mu' allim ü müte' allim üzerine vācib ü lāzım (7) olanların beyānına řurū' idüp buyururlar: “ Ālem řālib üzerine vācib ü lāzımdur ki ya' nī (8) řālib-i rızā-yı Ĥaķ olan ' ālim üzerine vācib ü lāzımdur ki ' ulūm-ı deniyye ve esrār-ı yaķīniyyeden (9) [KA162b] bilmedüđin ' ār u tekebbür eylemeyüp ta' allüm eyleye ve taĥķıķan bilmedüđi ' ulūmı řālib olanlardan dirīġ (10) itmeyüp ta' līm eyleye.” *Men su' ile**

²⁸⁴⁵ ... altından ırmaklar akar... (Kur'ān-ı Kerīm, Bakara: 25, 266; Āl-i İmrān: 15, 136, 195).

²⁸⁴⁶ Üç řey helak edicidir: itaat edilen cimrilik, tābī olunan heva ve ķiřinin kendini beġenmesi. İlim talebesi olan ālim ķiřinin bilmediġi řeyi öġrenmesi, öġrenmiř olduđu řeyi de öġretmesi gereklidir. (Ebū Nuaym, Hilye: II/10; Süyūtī, el-Cāmiu's-saġīr: 1/12).

‘an-‘ilmin *şumme ketemehū ulcime yevme’l-kıyāmeti bi-licāmin mine’n-nār*²⁸⁴⁷ hadīs-i şerīfinūñ (11) maзмūnından iһrāz eyleye.

Ve yuraffıku bi-zevi’d-da‘fı fi’z-zıhni. Ve dağı ‘ālem-i t̄alib üzerine (12) vācib ü lāzımdur ki zıhninde za‘f şāhibi olan kimselere rıfķ u mülāyemet eyleye ya‘nī rıfķ (13) eyleye şol kimselere ki zıhnlerinde za‘f ola ve idrāk-i ‘ulūm hūkm-i İlāhī ve fehm-i esrār-ı (14) nā-mütenāhī itmege қудretleri olmaya.

Ve lā-yu‘cibu min-bilādeti ehli’l-belādeti. Ve kendüsine ‘aceb (15) getürmeye. Ehl-i belādetüñ belādetinden ya‘nī t̄iz-fehm olmayan kimselerüñ fehm ü idrāki қalil (16) ü күnd olmasından nefsine ‘aceb ü gürür gelmeye.

Ve lā-ya‘nıfu ‘an-keḷi’l-fehmi. Ve dağı (17) күnd-fehm ü bī-zekā olanlara ‘unf u hūşūnet қılmaya. *Ke-zālike kuntum min-қablu fe-menna’llāhu ‘aleykum*²⁸⁴⁸ (18) Zırā siz dağı ancılayın idüñüz bundan öñdin öyle olsa Allāh Te‘ālā size minnet қodı (19) ya‘nī size ‘aқl-ı kāfi ve zıhn-i şāfi vü idrāk ‘aṭā қıldı.

Subḥana’llāhi ‘an-aқāvili [KC7a] (1) *el-mulḥidīn*. Sübhān ism-i maşdardur ya‘nī tesbīhüñ ismidür. İntişābı fi‘l-i maḥzūfladur. Taқdīr-i kelām ben (2) Allāh’ı tenzih eylerüm mülhidlerüñ қavl-i nā-sezālarından. Mülhid тарıқ-i müstaқimden inḥirāf idene dirler.

Ve (3) şirku’l-muşrikīn. Ve müşriklerin şirkinden dağı tenzih ü taқdīs eylerüm.

Ve tenқışu’l-nāқışīn. Ve (4) nāқışlaruñ noқşāna nisbet қılmasından dağı İlāhī tenzih eylerüm.

Ve teşbihu’l-muşebbihīn. Müşebbih (5) olan gürühuñ teşbihinden dağı tenzih ü taқdīs eylerüm.

Ve sū’i efhāmu’l-mütefekkirīn. Ve dağı (6) mütefekkir olanlaruñ yaramaz fehmlerinden ve keј anlamalarından İlāhī tenzih eylerüm.

Ve keyfiyyātu’l-mütevehhimīn. (7) Ve mütevehhim olanlaruñ keyfiyyetlerinden dağı tenzih ü taқdīs eylerüm. Ṭāyife-i mütevehhime Haқ Te‘ālā Haзretlerin keyfiyyātdan (8) bir keyfiyyete nisbet iderler ve ol bī-keyf ü bī-çün olan zāt-ı қadīmüñ şānını ḥālāt-ı maḥlūқāta (9) göre қıyās iderler. Pes Haзret-i Mevlānā қaddesa’llāhu sırrahu’l-‘azīz mülhidlerüñ eқāvilinden ve müşriklerüñ (10) şirkinden ve nāқışlaruñ tenқışından ve mütefekkirlerüñ evhām-ı ḡalaṭlarından ve mütevehhimlerüñ keyfiyyātından (11) ve қıyās-ı nāқışlarından Cenāb-ı ‘İzzet Haзretlerin tenzih ü taқdīs eyletüp ve bu zıkr olınan (12) firaқ-ı ḡallenüñ қulların redd idüp ve dağı i‘tiқādlarınıñ buṭlānına şehādet eyledükden (13) soñra buyururlar.

²⁸⁴⁷ Kendisine bir ilim sorulup da bunu gizleyen kimse kıyamet günü ateşten bir gemle gemlenir. (Tirmizî, İlim: 3).

²⁸⁴⁸ ... daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu... (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 94).

Ve lehu'l-ḥamdu ve'l-mecdu 'alā-telfīki'l-kitābi'l-Meşnevī. Allāh içündür ḥamd ve ululuk (14) Kitāb-ı *Meşnevī*'nün taşnif taṭbīki üzerine. Zīrā bu kitāb-ı *Meşnevī*'nün taşnifi ve itmāmı ni' me-i (15) 'aṭādur. Pes bu ni' me muḳābilesinde Allāh Te'ālā Ḥazretine ḥamd ü şükr [KA163a] olsun ve ta'zīm ü tebcil olsun. (16)

El-elḥaḳ er-Rabbānī. Meşnevī şıfatlarıdır. Ya'nī eyle *Meşnevī* ki Allāh'a ve Rabbü'l-ālemīne mensūbdur. Zīrā (17) ilhām-ı Rabbānī ve ilkā-yı Subḥānī ile vücūda gelmişdür.

Ve huve'l-muveffīku ve'l-mufedḍilu. Ya'nī ol Allāh'dur (18) tevfiḳ virici ve faẓl virici. Ya'nī iḥsān idicidir.

Ve lehu't-tavlu ve'l-minne. Hemān Allāh'a (19) maḥşüşdur kuvve vü kudret ü faẓl u i'tā-yı ni' met.

Lā-yusemmā 'alā-'ibādihi'l-'ārifīn. Lā yusemmā bir kelimedür [KC7b] (1) ki anuñla istiṣnā olunur ve 'aliyyü'l-ḥuşuş ma'nāsı virilür. Aşlında *siyye* idi kesr-i *sin* ve (2) feth-i yay-i müşedded ile āḥir-nümā zımm olındı. Yā mevşıldur. Yā zā'iddür. Eger mevşül olursa (3) mā-ba'dinde olan ism-i merfū' olur. Eger zā'id olursa mecrūr olur. Taḳdīr-i kelām ve hüve'l-muvaffīḳ (4) ve'l-mufaḍḍil 'alā-kulli 'ibādihi lā-mişle tevfiḳi ve tafḍili 'ibādihi'l-'ārifīn²⁸⁴⁹ demek olur.

*'Alā-rağmi (5) ḥizbi. Yurīdūne en yuṭfi'ū nūra'llāhi bi-efvāhihim*²⁸⁵⁰ Rağme turābihi's-şāf²⁸⁵¹ eylemege dirler. Şoñradan (6) zillet ü ḥaḳāret ü ḥ'or eylemek ma'nāsına isti' māl olındı. Ḥarb gürūh dimekdür. Taḳdīr-i kelām (7) budur ki cemī'-i 'ibāde muvaffaḳ u mufaşşal u mu'tī ol Allāh'dur ve bunlara eyledügi luṭf u faẓl (8) u menn ü ṭıla beñzemez. Ḥaşşeten 'ārif kullarına eyledügi luṭf u faẓl u iḥsān ki hergiz anuñ (9) vaşfi dillerle ta'bir olmaz. Şol ḥizb-i şeyṭānuñ rağmına ve körlüğüne ki ol şeyṭānuñ tevābi'i gürūhı murād (10) idinürler, Allāh'ıñ nūrını söyündireler ağızları ile ya'nī ol 'ārif kullarına ḥaşşaten eyledügi (11) 'aṭā ki 'ulūm-ı zāhir ve bāṭın-ı dīniyye ve esrār-ı ma'ārif ve ḥaḳāyık-ı yakīniyyedür ve bu gürūh-ı 'aliyyenüñ (12) derūn-ı bīrūnların envār-ı tecelliyātla münevver kılmasıdır ve ḥizb-i şeyṭāndan murād ki münkirān-ı enbiyā-yı 'azām (13) ve ḥāsīdān-ı evliyā-yı kirāmdurlar. Kaşd iderler ki ol 'azīzān dergāh-ı İlāhī'nün vücūd-ı pür-nūrlarını (14) ve kütüb-i āşār u zuhūrlarını maḥv u nā-peydā ideler.

²⁸⁴⁹ Tüm kullarından üstün tutan ki arif kullarını başarılı kılması ve üstün tutması bir başkası gibi değildir.

²⁸⁵⁰ Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar... (Kur'an-ı Kerim, Tevbe: 32).

²⁸⁵¹ Saf toprağına rağmen

(9) - : vaşfi KA.

(10) ḥaşşaten: - KA.

*Va'llāhu mutimmu nūrihī ve lev kerihe'l-kāfirūn*²⁸⁵². Ve hāl (15) bu ki Allāh Te'ālā Hazretleri kendü nūrını itmām u tekmil kılıcıdır ve anı husūdlardan ve hizb-i şeytāndan (16) hıfz idicidir. Egerçe hafī-i sırr idenler ve inkār u hased tarīkine gidenler ol nūrı görürlerse de (17) ve Hāk Te'ālā ol nūrı tekmil ü tamām idüp hıfz eyledüğinden hazz itmezlerse de.

*İnnā nahnu nezzelne'z-zikra ve innā lehū le-hāfizūn*²⁸⁵³ Tahkīken biz inzāl eyledük Qur'an-ı 'Azīmi Hazret-i Muhammed üzerine. (19) Tahkīkan biz anı elbette tebdil [KA162b] u tağyirden hıfz idiciyüz. Bu āyetler Hazret-i Qur'an-ı 'azīm hakkında nāzil [KC8a] (1) olmuştur. Hazret-i Mevlānā burda *Meşnevī-i Şerīf* hakkında iktibās tarīki ile irād eylediği (2) budur ki Hāk Te'ālā Qur'an-ı 'Azīmi biz inzāl eyledük ve anuñ hāfızı bizüz diyü buyurdu. İmdi *Meşnevī-i* (3) *Şerīf* ekseriyen Qur'an-ı 'Azīmü's-şāndan ba'zı āyet-i kerīme tefsīr vākı' olup ve *Meşnevī* ilhām-ı Rabbānī (4) ile söylenmiş bir kitāb-ı güzīn olmağın buyurdılar ki *Meşnevī* anuñ dağı hāfızı Allāh Te'ālā'dur. (5) Hākka ki cemī' -i maḥlūkātuñ hāfızı Allāh Te'ālā'dur. *Fe men beddelehū ba'de mā semī'ahū fe-innemā işmuhū 'ale'lleżine yubeddilūnehū*²⁸⁵⁴ (6) Pes her kim tebdil ü tağyir eyleye Qur'an-ı 'Azīm'den ol kelāmı istimā' eyledükden sonra pes bu tağyir (7) ü tebdilüñ günāhı olmaz, illā şol kimseler üzerine olur ki anı tebdil u tahrif iderler. (8) Mübeddil ü muḥarrif iki kısımdur, bir kısmı “*Yuḥarrifūne'l-kelime 'an-mevādi'ihī*”²⁸⁵⁵ āyet-i kerīmesinüñ mışdākınca (9) kelimāt-ı İlāhī mevzī' inden hakk idüp anuñ maḥallinde bir ğayr-ı edā vaz' iderler. Bi-ḥamdi'llāh el-Kerīm-i Qur'an-ı (10) 'Azīm bunuñ gibilerden maḥfūzdur. Zira Hāk Te'ālā anuñ hāfızıdır. 'Ulemā-yı dīnüñ ma'lūmı (11) olmağla kimse tağyir ü tebdil itmege cür'et idemez ve bir kısmı dağı kelāmı mevzī' -i şer'isinden (12) tebdil idüp murād-ı enfüsi üzre te'vīl ider. Ne'uzu bi'llāh ve kelām-ı enbiyā vü evliyāyı (13) dağı tebdil idenler bu va'idde dāhıldır. “*İnna'llāhe semī'un 'alīm*”²⁸⁵⁶ tahkīkan (14) Hāk Te'ālā semī'dür Mūşā'nuñ kavlini ve mübeddi vü muḥarrif olan kimsenüñ (15) kelāmını ve dānādur her birinüñ aḥvāl ü aḳvāline.

Ve'l-ḥamdu (16) Rabbe'l-'ālemīn ve şalla'llāhu (17) 'alā-efḍali'l-evvelīn ve'l-āḥirīn Muhammed ve (17) aşīratihī't-tāhirīn²⁸⁵⁷. (18)

²⁸⁵² ...Kafirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır. (Kur'an-ı Kerim, Saf: 8).

²⁸⁵³ Şüphesiz (o) zikri biz indirdik, ve muhakkak ki onun koruyucusu da biziz. (Kur'an-ı Kerim, Hicr: 9).

(19) 'azīm - hakkında: 'azīm insān hakkında KA.

²⁸⁵⁴ Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 181).

²⁸⁵⁵ (Kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. (Kur'an-ı Kerim, Nisa: 46).

²⁸⁵⁶ Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. (Kur'an-ı Kerim, Hucurat: 1).

²⁸⁵⁷ Ve hamd Âlemlerin Rabbinedir. Allah'ın salâtı önce gelenlerin de sonrakilerin de en faziletlisi olan Muhammed'e (a.s.) ve onun tertemiz akrabalarına olsun.

Temmet tamam.

[KC8b] [SE207b] [İÜ176b] [KA164b] (1)

Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm ve bihī nesta' in (2)

Ey Ziyā 'ü'l-Ḥaḳ Ḥüsameddīn bi-yār
İn sevvum defter ki sünnet şud se-bār²⁸⁵⁸ (3:1)

Tenbīh buyurdılar ki (3) her işde ri' āyet-i sünnet itmek lāzımdır ve ḥükm-i şerī' atde ā' zāyı birer kerre yumaḳ ibāḥat-ı şalātdır (4) ve ibāḥat-ı ḥaşıldır ammā muzā' afe-i icrā ikişer kerre yumaḳdır ammā Ḥazret-i Peygamber vuḍusi ve sāyir (5) enbiyānuñ ṭahāreti üçer kerre yumaḳdır. Kemā ruviye ennehū 'aleyhi's-selām *teveḍḍā 'e merraten merraten fe-ḳāle hāzā* (6) *vuḍū 'u men lā-yeḳbelu'llāhu te'ālā şalāten illā bihi summe teveḍḍā 'e merrateyni merrateyni fe-ḳāle hāzā vuḍū 'u men* (7) *yudā' afu lehu'l-ecru merrateyni summe teveḍḍā 'e şelaşen şelaşen fe-ḳāle hāzā vuḍū 'i vuḍū 'a 'l-enbiyā 'i* (8) *min-ḳabl*²⁸⁵⁹.

Saḳf-ı gerdün kū çenīn dāyim buved
N'ez-tenāb u ustini ḳā'im buved²⁸⁶⁰ (3:5)

Be-ḥükm-i Allāhu'llezi (8) *rafe' a's-semavāti bi-ḡayri 'amedin terevnehā*²⁸⁶¹ ya' nī saḳf-ı gerdün ki buncılayın dāyim-i devrān üzredür, ne (9) ṭināb ile ḥod eyledi.

Cismişān-rā hem zi-nūr sirişte-end
Tāzi-rūḥ u ez-melek bi-g'zeşte-end²⁸⁶² (3:8) (10)

Cebrāyilden ve sāyir melekden geçmişlerdür. Abdāl-i Ḥaḳ ki anlar efdaldür ve melek anlarıñ ḥidmeti (11) içündür. Nitekim buyurdi: *Ḥā-mīm 'ayn-sin-ḳāf ve 'l-melā 'iketū yusebbihūne bi-ḥamdi Rabbihim ve yestaḡfirūne li-men* (12) *fi 'l-arḳ*²⁸⁶³.

(1) ve bihī nesta' in: - İÜ, KA.

²⁸⁵⁸ Ey Hak ışıḡı Ḥüsameddin! Şu üçüncü defteri getir sünnet üç keredir.

(4) Ammā... 'aleyhi's-selām: - İÜ.

²⁸⁵⁹ Hz. Peygamber (her uzvu) bir kere bir kere (yıkayarak) abdest aldı ve şöyle buyurdu: Bu Allah'ın herhangi bir namazı onsuz kabul etmeyeceḡi kişinin abdestidir. Sonra (her uzvu) iki kere iki kere (yıkayarak) abdest aldı ve şöyle buyurdu: Bu ecri iki kat verilen kişinin abdestidir. Sonra (her uzvu) üç kere üç kere (yıkayarak) abdest aldı ve şöyle buyurdu: Bu benim abdestimdir, benden önceki peygamberlerin (de) abdestidir.

²⁸⁶⁰ Böyle sürekli olan gökyüzünün tavanı, ip ve direk ile ayakta durmamaktadır.

²⁸⁶¹ Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten ... (Kur'ân-ı Kerim, Ra'd: 2).

(9) ḥod - eyledi: ḥod sütunla ḳā'imdür. Belki Allāh Te'ālā emriyle ḳā'imdür. Nitekim bu āyet-i kerime şehādet eyledi SE, KA.

²⁸⁶² Cisimleri de nurla yoḡruldu, böylece ruhu ve meleşi geçtiler.

(10) - Cebrā'yilden: Tā ki Cebrā'yilden SE, KA.

²⁸⁶³ Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için baḡışlanma dilerler. (Kur'ân-ı Kerim, Şūra: 5).

Çunki mevşûfî be-evşâf-ı celîl
Z'âteş-i emrâz bi-g'zer çun Halil²⁸⁶⁴ (3:9)

Ya' nî ey Hüsameddîn (13) mevşûf olmışsın evsâf-ı Hudâ ile ve taḥalluḫ bi-aḥlâḫ-i İlâhî eylemişsindir. Bu beyt (14) işâretdür ol ḥadîş-i şerîf ki Resûlu'llâh buyurdı: *inne li'llâhi te'âlâ tisa'ten ve tis'ine* (15) *ḥuluḫan fe-men teḥalleḫa bi-vāḥidin minhâ deḥale'l-cennete*²⁸⁶⁵. Pes şol kimse ki ekşer aḥlâḫ-ı fedâ ile muteḥallik (16) olur bî-şekk-i cennete lâyıḳ olur.

Gerded âteş ber-tu hem ber-der-selâm
Ey 'anâşır mer (17) mizâcet-râ ḡulâm²⁸⁶⁶ (3:10)

Nitekim Ḥazret-i İbrâhîme oldı: *Ḳulnâ yâ nâru kūnî berden ve selâmen 'alâ-İbrâhîm*²⁸⁶⁷ (18)

Ey ziyâ'ü'l-Ḥaḫ be-ḥazk-ı ra'y-i tu
Ḥaḫ baḫşed seng-râ ḥelvâ-yı tu²⁸⁶⁸ (3:14)

Ey ṭabîb, [KC9a] (1) cân-ı 'âşık vey ḥakîm-i ḥazık-ı taḥalluḫ bi-aḥlâḫ-i'llâh vâsıtasıyla [İÜ177b] ḥaḫa ḥuluḫ baḡışlamaḡa ve (2) isti'dâd virmeḡe ḳâdirsin. Bî-fehm ü cemâd-şıfat olanları [KA165a] kemâl-i insâniyyete irişdürürsin. (3) Sebeb-i ḥazâḳat-i re'yüñle ki edâ-yı şîrîn ve beyân-ı sükkerîn-i ḥaḳîḳat ki ḥikâye vü şî'r [SE208a] şüretinde (4) buyurursın.

Şar-i dekkân minhu vaṣṣaḳḳe'l-cebel

Küh-ı Tūr maḥall-i tecellîde ḥaḫ buldı ya' nî tecellî-yi (5) ḳâbiliyyet buldı. *Fe-lemmâ tecellâ Rabbuhū lil-cebeli ce'alehū dekken*²⁸⁶⁹ maẓmûn-ı şerîfince tecellinüñ heybetinden yarılup pâre (6) pâre oldı cebel-i Tūr.

Hel re'eytum min-cebel rakşe'l-cemel²⁸⁷⁰ (3:16)

²⁸⁶⁴ Madem ulu Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlandın, Halil gibi hastalıkların ateşini aş.

²⁸⁶⁵ Şüpheşiz Allah'ın doksan dokuz ahlakı vardır, bunlardan biri ile ahlaklanan kimse cennete girer.

²⁸⁶⁶ Ateş sana da soğur ve güvenli olur. Ey unsurlar mizacının kölesi!

²⁸⁶⁷ "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik. (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 69).

²⁸⁶⁸ Ey Hak ışıḡı! Senin tatlılığın görünüşündeki ustalıkla taşa boğaz baḡışlar.

(1) ḥalâḳullâh: ḥalâḳ SE.

²⁸⁶⁹ Rabbi daḡa tecellî edince onu darmadaḡın ediverdi. (Kur'ân-ı Kerîm, A'raf: 143).

(5) yarılup: - KA.

(6) cebel-i Tūr: - KA.

²⁸⁷⁰ Daḡ parçalandı, yarıldı. Daḡın deve raksını gördün mü?

Hel istifhâmdur. Hiç gördünüz mi (7) cebelden cemel-i rakş ya' nî hiç gördünüz mi
cebel cemel gibi rakş eyleye. Sûre-i A' rāfdan bu āyete işaretdür. (8) *Ķāle Rabbi erinî unzur
ileyke, Ķāle len terānî ve lākini'nzur ile'l-cebeli fe-inî'steĶarra mekānehû fe-sevfe* (9) *terānî*
2871 .

BāĶıyātü's-şālihāt āmed kerīm
Reste ez-şad āfet u ihtār u bīm²⁸⁷² (3:34)

Nitekim sûre-yi Meryem'de (10) buyurdi: *Ve'l-bāĶıyātu's-şālihātu ħayrun 'inde
Rabbike sevāben ve ħayrun meradden*²⁸⁷³ ya' nî bāĶî olan şālih (11) 'ameller yigrekdür senün
Rabbün katında pādāş yöninden ve bāz-geşt yöninden. Pes kerīm-i bāĶıyāt-ı (12) şālihāt
gelmişdür, ħurtılmışdur yüz āfetden ve ħaţardan ve ħavfden.

Ākil ü me'kûl-rā ħalk-est (13) ü nāy
Ġālib ü maġlûb-rā 'aĶl-est ü rāy²⁸⁷⁴ (3:36)

Ya' nî ākil ü me'kûl ikisi de ħalk u nāy şāhibidür. (14) Nāy ħalk ma' nāsınadur. Elfāz-
ı müterādifedür ve ġālib ü maġlûb 'aĶl u re'y şāhibidür. Lākin (15) ikisi de musahĥir-i
meşıyyet-i fedādur. Anuñçün gehî ġālib gehî maġlûb olur. 'AĶl u tedbiri olmaduġından (16)
degöldür. TaĶdîr-i Ĥudā'yı tedbir bozmaġa Ķādir olmaz.

Mer yakîn-rā çun 'aşā hem ħalk dād
Tā-be-ĥurd (17) ü her ħıyālî-rā ki zād²⁸⁷⁵ (3:39)

Ya' nî ĤaĶ Te' ālā 'aĶl u rûĥa ve i' tiĶāda bir ħalk baġışlar ki anuñ i' tiĶādı (18) ħayālāt-
ı fāsıdeyi ve hevā-yı nefsi ekl ider ya' nî ol kimsenün ki 'aĶlı ve rûĥı ġālib (19) ve nefsi
maġlûb ola ol kimse 'aĶl u re'y şāhibidür ki *ve tezevvedû fe-inne ħayra'z-zādi't-
taĶvā*²⁸⁷⁶ [KC9b] (1) mûcibince zād-ı āĥireti vāfir eyler. *Ve inne ekramekum 'inda'llāhi
etĶākum*²⁸⁷⁷ maẓmûnınca taĶvā üzre olur. (2) **Ķıţ'a**:

²⁸⁷¹ "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsın. Fakat
(şu) daġa bak, eġer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." (Kur'ân-ı Kerîm, A'raf: 143).

²⁸⁷² Cömertler, iyi olarak kalıcıdır. Onlar yüz āfet, tehlike ve korkudan kurtulmuştur.

(9) Nitekim: - KA.

²⁸⁷³ Kalıcı salih ameller Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibari ile de. (Kur'ân-ı
Kerîm, Meryem: 76).

²⁸⁷⁴ Yiyen ve yenilenin boġazı ve borusu vardır; galip ve maġlubun aklı ve düşüncesi vardır.

(15) fedādur: Ĥudā'durSE.

(16) Ķādir olmaz...ĤaĶ Te' ālā: Ķādir olmaz - ĤaĶ Te' ālā SE.

²⁸⁷⁵ Kesin bilişe de asa gibi boġaz verdi; böylece doġan her hayali yedi.

²⁸⁷⁶ Kuşkusuz, azıġın en hayırlısı taĶva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 197).

²⁸⁷⁷ Allah katında en deġerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. (Kur'ân-ı Kerîm, Hucûrât:
13).

[fe'ülün/mefā'ilün/fe'ülün/mefā'ilün]
İzā-ente lem terhal bi-zadin mine't-tuḳā
Ve lāḳayte ba' de'l-mevti men ḳad tezevvedā
Ve nedimte (3) 'alā-en lā-tekūne ke-mişlihi
Ve ente lem turşid kemā kāne erşadā²⁸⁷⁸

Ya'nī egerçi ol ākil ü me'kūl olduğı (4) hālde [SE208b] anuñ ḥalkı ve nāyı vardı ammā çünki rūḥ ḡālib ü nefis maḡlūb oldu. Ḥalk u nāyı 'akl u re'ye (5) tebdīl oldu ve 'ālem şūretinde anuñ te'siri bir yire yiter ki ḥilāfet-i kübrā vāsıtasıyla cemād u nebāta ḥalk (6) u nāy bağışlamağa ḳādir olur.

ḲİŞŞA-İ ḤÜRENDEĠĀN-I PİL-İ BEÇÇE EZ-ḤİRŞ U TERK-İ NAŞİḤAT-İ NĀŞİḤ²⁸⁷⁹ (7)

Evliyā eṭfāl-i ḥaḳḳend ey peser
Ġā'ibī vü ḥāzırī bes bā-ḥaber²⁸⁸⁰ (3:79)

Süre-i Ḥucurāt'da buyurur: *E yuḥibbu* (8) *eḥadukum en ye'kule laḥme eḥihi meymen fe-kerihtumūh*²⁸⁸¹ maẓmūn-ı şerīfince dīn ḳardaşlarını zemm ü ġıybet (9) eylemek anlaruñ etin yimekdür. Meyyit oldukları hālde ḥuşuşan evliyā'u'llāh ki [İÜ177b] anlara (10) inkār ve anları zemm ü ġıybet eylemek ḥaṭā-yı maḥẓdur. Zīrā anlar 'ıyālu'llāh ve eṭfāl-i Ḥudā meşābesindedür. (11)

V'er ne key kerdī be-yek nefrīn-i bed
Nūḥ şark u ġarb-rā ġarḳ-āb-ı ḥuved²⁸⁸² (3:86)

Be-ḥükm-i *Rabbi lā-tezer* (12) 'ale'l-arḳı mine'l-kāfirīne deyyāran²⁸⁸³ Ya'nī enbiyā vü evliyā 'ıyālu'llāh meşābesinde olmasaydı ve Allāh (13) Te'ālā anlaruñ du'ālarını maḥall-i icābete maḳrūn ḳılmasaydı Ḥazret-i Nūḥ 'aleyhi's-selām [KA165b] bir du'āyla (14) ya'nī “Yā Rabb! Yir üzerinde kāfirlerden bir deyyār ḳoma.” demekle 'ālemi tūfāna ġarḳ idüp küffārı (15) helāk itmekle ḳaçan ḳādir olurdu.

Ber ne-kendī yek du'ā-yı Lūṭ-ı rād
Cümle şehristānışān-rā (16) bī-murād²⁸⁸⁴ (3:87)

²⁸⁷⁸ Şayet sen takvadan bir azıkla yola çıkmaz ve öldükten sonra onunla azıklanmış biriyle karşılaşırsan, onun gibi olmadığın için ki sen gözettiği gibi gözetmemiştin.

²⁸⁷⁹ HIRSLA FİL YAVRULARINI YİYENLERİN VE ÖĞÜT VERENİN NASİHATİNİ TERK ETMELERİNİN HİKAYESİ

²⁸⁸⁰ Ey oğul! Veliler, Hakk'ın çocuklarıdır; hazır bulunan ve bulunmayan çok habersizdirler.

²⁸⁸¹ Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! (Kur'ân-ı Kerîm, Hucûrât: 12).

²⁸⁸² Yoksa bir bedduayla Nuh, batıyı ve doğuyu nasıl suya batırırdı?

²⁸⁸³ "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!" (Kur'ân-ı Kerîm, Nûh: 26).

²⁸⁸⁴ Cömert Lut'un bir duası, onların bütün şehirlerini muratsızca yerinden kazıtmazdı.

*Ve ce‘alnā ‘āliyhā sāfilehā*²⁸⁸⁵ hükmince ehl-i küfri niçe kahr eyledi Hâk Te‘ālā gör nazâr eyle. (17) *Fe-ğasefnā bihî ve bidārihi’l-arḡ*²⁸⁸⁶ hükmince Kārūn’ı niçe ħasf eyleyüp zemîne yutdurdı. Ve be-ğükmi-i (18) *ve ce‘alnā minhumu’l-kıradete ve’l-ğanāzıra*²⁸⁸⁷ maẓmūnınca aşğāb-ı Sebt’i niçe mesh eyledi. *Sahğarahā ‘aleyhim* (19) *seb‘a leyālîn ve semāniyete eyyāmin ħusūmen*²⁸⁸⁸ fehvāsınca kavm-i ‘Add’ı şarşar ile niçe helāk eyledi ve dağı [KC10a] (1) Hâzret-i Şālîh ‘aleyhi’s-selām zamānında kavm-i Şemūd’ı sayğa ile niçe helāk eyledi cürmleri muğābelesinde. (2) Nitekim buyurdi: *Fe-eğazethumu’s-şayhatu*²⁸⁸⁹ ve dağı sūre-i A‘rāfda buyurur: *Fe-eğazethumu’r-racfetu* (3) *fe-aşbahū fî-dārihim cāşimîne*²⁸⁹⁰ ve Şu‘ayb nebî ‘aleyhi’s-selām zamānında aşğāb-ı Eyke niçe helāk oldılar. (4) Hūdā-yı Te‘ālā ħaber virür: *Fe-kezzebūhu fe-eğazehum ‘azābu yevmi’z-zulleti innehū kâne ‘azābe yevmin ‘azīmin*²⁸⁹¹. (5) Şarf taşarruf.

Rakş ancā kun ki ħūd-rā bi-ş’kenî
Penbe-rā ez-rîş-i şehvet ber kenî²⁸⁹² (3:95)

Ve emmā men (6) *ğāfe mağāme Rabbihi ve nehe’n-nefse ‘ani’l-hevā. Fe-inne’l-cennete hiye’l-me’vā*²⁸⁹³. Ya‘nî rakşı (7) ol yirde eylemek enāniyyetüñi fenā eylesesün ve şehvet cerāhatinden penbeyi kıparasun, tā ki [SE209a] nefşüñi (8) hevādan nehy itmiş olasun diyü âyet-i kerîme maẓmūn-ı şerîfince cennet-i vişāle lâyıķ olasun. (9)

Sır keşed güş-ı Muğammed der-suğun
Keş be-güyed der-nebî-i Hâk hū uzun²⁸⁹⁴ (3:102)

İşāretdür ol âyet-i kerîmeye (10) ki sūre-i Tevbe’dedür: *Ve minhumu’llezîne yu’zūne’n-nebiyye ve yeğülüne huve uzunun, ħul uzunun ħayrin* (11) *lekum yu’minu bi’llāhi*

²⁸⁸⁵ Hemen onların altını üstüne getirdik. (Kur’ân-ı Kerîm, Hicr: 74).

²⁸⁸⁶ Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. (Kur’ân-ı Kerîm, Kasas: 81).

²⁸⁸⁷ ...içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimseler... (Kur’ân-ı Kerîm, Maide: 60).

²⁸⁸⁸ Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. (Kur’ân-ı Kerîm, Kassas: 7).

(19) şarşar ile: - SE.

(1) eyledi...cāşimîne ve: - SE.

²⁸⁸⁹ O korkunç uğultulu ses onları yakalayiverdi. (Kur’ân-ı Kerîm, Hicr: 73; Hicr: 83; Mu’minûn: 43).

²⁸⁹⁰ Derken, onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar. (Kur’ân-ı Kerîm, A’râf: 78, A’râf: 91).

²⁸⁹¹ Onlar Şuayb’ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi. (Kur’ân-ı Kerîm, Şu’arâ: 189).

(16) Fe-ce‘alnā...taşarruf: - İÜ.

²⁸⁹² Rakş kendi yendiğin, şehvet yarasından pamuğu çıkardığın yerde yap.

²⁸⁹³ Kim Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır. (Kur’ân-ı Kerîm, Nâzi’at: 40-41).

²⁸⁹⁴ Muhammed’in kulağı sözdeki sırrı çekip alır; zira Hak, Kur’ân’da onun için “O, kulaktır” diyor.

*ve yu 'minu li'l-mu 'minine ve rahmetun li'llezine amenū minkum*²⁸⁹⁵. *Ve minhumu 'l-lezine* (12) *yu 'zune 'n-nebiyye* ve münāfıklardan ba' zısı Hāzret-i Peyğamberi īzār idüp incidürler, *ve yeķulüne* (13) *huve uzunun* yesme' u kullemā yuķālu lehu ve yuşaddıķu summiye bi'l-cārihati li'l-mubālegati ke-ennehu min-farṭi istimā' ihi (14) şāra cumleten alete's-sem mā kemā summiye el-cāsūs u 'aynen ve daḥı dirler o ķulaķdur ya' nī ziyāde (15) ḥoş-şinevdür ya' nī her ne diseler istimā' ider ve taşdıķ ider. Cāriḥa ile tesmiye olındı. (16) mübālagadan ötüri. Ke'enne farṭ-ı istimā' indan cümle ā' zāsı ālet-i semā' oldı. Nitekim cāsūsa (17) 'ayn diyü tesmiye iderler, *ķul uzunu ḥayrin lekum* taşdıķun lehum bi-ennehu uzunun ve lākin lā- 'ale'l-vechi'llezī (18) zemmū bihi bel min-ḥayṣu ennehu yesmeu'l-ḥayra ve yeķbeluhu ya' nī di anlara o şinevende-i ḥayrdur. Sizüñ (19) içün anlaruñ sözlerini taşdıķdūr ya' nī gerçek dırsız Hāzret-i Peyğamber ķulaķdur. Lākin [KC10b] (1) sizüñ zemm itdüğüñüz vech üzre degüldür. Belki şöyledür ki ḥayrlu kelāmı istimā' ider ve ķabül (2) eyler, *yu 'minu bi'llāhi* yuşaddıķu bihi li-mā ķāme 'indehu min'l-edilleti ya' nī Allāh Te' ālā Hāzretin taşdıķ ider (3) kendü ķatında ḥāşıl olan edille içün ya' nī Hāķ'dan gelen āyāt u beyyinātı taşdıķ ider, *yu 'minu* (4) *li'l-mu 'minine* ve yuşaddıķuhum li-mā 'alime min-ḥulūşihim ve'l-lāmu mezidetun li't-tefriķati beyne'l-īmāni ve't-taşdıķi (5) fe-innehu bi-ma' nā et-teslīm ve'l-īmānu el-emānu ya' nī mü'minleri taşdıķ ider anlaruñ ḥulūş-ı niyyetlerin (6) bildüğinden o nūrı, *ve rahmetun* daḥı ol nebī-i rahmetdür, *li'llezine amenū minkum* li-men aźhera'l-īmāne (7) ḥayṣu yaķbeluhu ve lā-yeķşifu sirrahu ve fihi tensibun 'alā-ennehu leyse yaķbelu ķavlehum cehlen bi-ḥālihim bel rifķan bihim (8) ve teraḥḥumen 'aleyhim ya' nī nebī-i rahmetdür sizden izḥār-ı imān idenler içün. Zirā ķabül ider ve sırlarını (9) keşf eylemez. Bunda tenbīh vardır. Şol ma' nā üzre ki [SE209b] Hāzret-i Nebī anları ķabül eyledüğü (10) ḥāllerini bilmedüğinden degüldür. Belki anlara rıfķ iderdi ve teraḥḥüm iderdi. Zirā infāķla imāna (11) geleni bilürdi ve setr iderdi. Ma' nā-yı beyt, Muḥammed'üñ gūşı sözden sır çeker ya' nī bir sözi (12) istimā' buyurduķda ol sözüñ ķayili şādık mıdur yāḥud kāzib midür, bilür. Sözüñ (13) gāvırına ve sırrına vāşıl olur. Andan ötüri Hāķ Te' ālā aña Ķur' ān'da hevāzin didi. (14)

Ser-be-ser gūş est ü çeşm est in nebī
Tāze zū mā murza' est ü mā şabī²⁸⁹⁶ (3:103)

²⁸⁹⁵ Yine onlardan peygamberi inciten ve "O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır" diyen kimseler de vardır. De ki: "O sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İcinizden inanan kimseler için bir rahmettir. (Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe: 61).

(12) īzā : īzār İÜ.

(3) Yu 'minu...setr iderdi: - İÜ, KA.

²⁸⁹⁶ Bu peygamber baştan başa kulak ve gözdür; bize yenilik ondandır; o süt annedir; bizse çocuk.

En-nebiyyu evlā (15) *bi'l-mu'minīne* [İÜ178a] *min-enfusihim*²⁸⁹⁷ fehvāsınca ol murzî' adur. Biz anuñ şîr-i hikmetin emer, zānesin emer (16) oğlancık gibiyüz.

BAKİYYET-İ KİŞŞA-İ MÜTE'ARRİZÂN-I PİL BEÇÇEGÂN²⁸⁹⁸

Ğıybet-i işān kunī keyfe (17) berī
Güşthā-yi bendegān-i Hāḡ ḡurī²⁸⁹⁹ (3:107)

*E yuḡibbu eḡadukum en ye 'kule laḡme eḡihi meymten fe-kerihtumūl*²⁹⁰⁰ (18) ḡükmince bendegān-ı Ḥudāyī ki dīn ḡardaşlarıñuzdurlar, zemmi-ğıybet idersin.

Her zamān (19) nuz' ist cuzv-i cānt-rā
Benger ender nuz' -i cān imānt-rā²⁹⁰¹ (3:123)

Ki tā zāyil olmaya. **Hikāyet:** [KC11a] (1) Hāzret-i Resūlu'llāh 'aleyhi ve sellem bu ḡadar kemāl-i ḡurb-la ve itā' atle yine ḡālet-i niza' da bir kāse içinde (2) şu ṭoldurup yaşıduğı yanında ḡordı. Mübārek elini şuya baturup alnına sürerdi ve sīnesine (3) dökerdi ve buyurdi: *İnne li'l-mevti sekerāti Allāhumme e'innī 'alā sekerāti'l-mevt*²⁹⁰² buyurdi. Cān-ı (4) şîrini Hāḡḡ'a teslim itdi. Anlara bu ḡadar ıztırāb ḡāşıl olıcaḡ fıkır eyle ki biz za' iflerūñ ḡālî (5) niçe olacaḡdur. Şol günde ki [KA166a] 'Azrāyīl cān ve şeyṭān imāna ḡaşd eyleye 'ināyet Hāzret-i Hāḡ'dan (6) ola. **Beyt:**

[mefā'ilün/mefā'ilün/fe'ülün]
Ġām-ı dünyā menēh ber gerden-i cān
Dilā çendān ki çendānī ne-yerzed²⁹⁰³

Benger (7) eknūn zinde atlas pūş-rā
Hīç atlas dest gired hūş-rā²⁹⁰⁴ (3:134)

Ya' nī zātında ebleh ü nādān olan kimse atlas (8) giymekle 'āḡıl ü dānā olur mı, naḡar eyle, gör dimekdür.

BĀZ-GEŞTEN BE-HİKĀYET-İ PİL²⁹⁰⁵

²⁸⁹⁷ Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. (Kur'an-ı Kerim, Ahzab: 6).

²⁸⁹⁸ FİL YAVRULARINA SALDIRANLARIN HİKAYESİNİN DEVAMI

(16) Ġaybet-i işān...(18) ġıybet idersin: - KA.

²⁸⁹⁹ Hakk'ın kullarının etlerini yiyiyorsun, onları çekiştiriyorsun, karşılığını göreceksin.

²⁹⁰⁰ Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? (Kur'an-ı Kerim, Hucurat: 12).

²⁹⁰¹ Her an canının parçası can çekişmektedir; can çekişmede imanına bak.

²⁹⁰² Allāh'ım, ölüm sarhoşluklarına karşı bana yardımda bulun.

²⁹⁰³ Dünya gamını canın boynuna atma. Ey gönül! Birçok şey birçok şeye değmez.

²⁹⁰⁴ Şimdi atlas giyen diriye bak; atlas, aklına hiç yardım eder mi?

²⁹⁰⁵ FİL HİKAYESİNE DÖNÜŞ

Men be-tebliğ-i (9) risālet āmedem²⁹⁰⁶ (3:141a)

Sûre-i Mâ'ide'de olan âyet-i kerîmeye işāretdür: *Yā eyyuhe'r-rasūlu bellig mā* (10) *unzile ileyke min-Rabbike*²⁹⁰⁷ ve âyet-i sûre-i 'Ankebût ki *ve mā 'ale'r-rasūli ille'l-belāgu'l-mubīn*²⁹⁰⁸ (11) ve âyet-i sûre-i Hūd *fe-in tevellev fe-ḳad eblaḡtukum mā ursiltu bihī ileykum*²⁹⁰⁹ maẓmūnınca risālet (12) hükmin icrā eyledüm. Naşihatde ḳuşūr ḳomadum.

Tā rehānem mer şumā-rā ez-nedem²⁹¹⁰ (3:141b) [SE210a]

Tā ki sizi ḳurtaram (13) peşimanlıḳdan ve ḡuşşa vü ḡamdan ki dimeyesiz: *Leyteni'tteḡaztu me'a'r-rasūli sebīlen*²⁹¹¹ Ez-rāh (14) berd Ez-rāh dūr şev. **Ḳıṭ'a**:

[*mefā'ilün/mefā'ilün/fe'ülün*]

Kesī k'ez şarşar-ı zulmeş dem-ā-dem
Çerāḡ-ı 'ıyş-ı maẓlūmān be-mīred (15)
Ne-mī-tersed ez-ān k'īzed Te'ālā
Egerçe dīr ḡired saḡt ḡired²⁹¹²

Māder-i ān pīl beḡḡān k'in keşed (16)
Pīl-i beḡḡe ḡāre-rā keyfer kuşed²⁹¹³ (3:158)

Ḥudāvend-i maẓlūmān intikām alur. Pāre-ḡ'or (17) rüşvet-ḡ'or.

Ān ki yābed būy-ı Ḥaḡ-rā ez-Yemen
Çun ne-yābed būy-ı bāṭıl-rā zi-men²⁹¹⁴ (3:161)

Ya'nī Ḥazret-i (18) Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem cānib-i Yemen'den Üveyse'l-Karanī Ḥazretinüñ rāyihāsın aldı ve buyurdı: (19) *İnnī le-ecidu nefse'r-raḡmān min-ḡibeli'l-Yemen*²⁹¹⁵.

Hem-reh-i enfās-ı zışt mī-şevēd
Tābe-bū ḡirān gerdūn mī-reved²⁹¹⁶ (3:165)

²⁹⁰⁶ Ben elçiliḡi bildirmeye geldim...

²⁹⁰⁷ Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliḡ et. (Kur'ân-ı Kerīm, Mâ'ide: 67).

²⁹⁰⁸ Peygambere düşen apaçık tebliḡden başka bir şey deḡildir. (Kur'ân-ı Kerīm, Ankebût: 18).

²⁹⁰⁹ Eḡer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliḡ ettim. (Kur'ân-ı Kerīm, Hūd: 57).

²⁹¹⁰ ...sizi pişmanlıktan ḳurtarmak için.

²⁹¹¹ "Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!" (Kur'ân-ı Kerīm, Furkan: 27).

²⁹¹² Bir kimsenin zulüm rüzgarı sürekli olursa, mazlumların ışığını söndürür. O kimse korkmaz ki Hak Teala, geḡ azap eder ama şiddetli azab eder.

(13) ki dimeyesiz... ḡired: - İÜ, KA.

²⁹¹³ O fil yavrularının annesi kin güder; fil yavrusu yiyei öldürür.

²⁹¹⁴ Hakk'ın kokusunu Yemen'den alan kişi, batıl kokusunu benden nasıl almaz.

²⁹¹⁵ Ben Rahman'ın nefesini (esintisini) Yemen tarafından alıyorum.

²⁹¹⁶ Senin çirkin nefeslerine yoldaş oluyor, böylece gökyüzünün koku alıcılarına gidiyor.

[KC11b] (1) Nitekim Hâzret-i Peyğamber buyurdu: *men ekele 'ş-şūme ve 'l-başale ve 'l-kurraşe fe lā-yuḡarribenne mescidenā* (2) *fe-inne 'l-melā 'ikete tete 'ezzā mim mā yete 'ezzā minhu benu Ādem*²⁹¹⁷ buyurduğı üzre loḡma-i ḡarāmuñ ve zemm ü (3) ḡybet idenlerüñ rāyiḡası feleküñ bŷy-ı kibrlerine vāşıl olur.

İḡsa 'u āyed cevān-ı ān du' ā (4)
Çüb-ı red bāşed cezā-yı her deḡā²⁹¹⁸ (3:170)

Sūre-i Mü'minūn: *Ḳāle 'ḡse 'ū fiḡā ve lā-tukellimūn*²⁹¹⁹ (5) Ya' nī Allāh Te' ālā ehl-i cehenneme ḡiṡāb idüp diye şol maḡalde ki feryād idüp diyeler: *Rabbenā aḡricnā* (6) *minḡā*²⁹²⁰ yā Rabbi cehennemden iḡrāc eyle bizi, *fe-in 'udnā*²⁹²¹ pes eger biz dönersek [İÜ178b] küfr ü tekzīb-i (7) rüsül ṡarafına, *fe-innā ḡālimūn*²⁹²² pes öyle olsa biz taḡḡiḡen ḡālimlerden olalum diyeler. Āḡir (8) cevāb Hâzret-i 'İzzet ehl-i nāra bu ola ki, *eḡse 'ū fiḡā ve lā-tukellimūn* ya' nī ḡāmūş (9) oluñ cehennem içinde ki size cehennemden çıḡmaḡ imkānı yoḡdur ve sizüñ üzerüñüzden 'azāb (10) daḡı ref' olunmaz. Andan şoñra cehennem ehli ḡasretle aḡlaşup itler gibi ulumaḡa başlayalar. (11) Ma' nā-yı beyt, Hâzret buyurur ki zemm ü ḡybetüñ ve loḡma-i ḡarāmuñ rāyiḡası aḡzında olduḡça (12) her kim Cenāb-ı Ḥaḡḡ'a du' ā eylese ol du' ā Cenāb-ı 'İzzet'de merdūd olur, ḡabūl olmaz ve anuñ (13) gibi du' ānuñ cevābı Cenāb-ı Bārī'den *eḡse 'ū* gelür.

EMR KERDEN-İ HÂZRET-İ ḤAḲ TE' ĀLĀ BE-MŪSĀ (14) 'ALEYHİ'S-SELĀM²⁹²³

Ez-deḡānī ki ne-kerdestī ḡünāḡ
V'ān deḡān-ı ḡayr bāşed 'öḡr-ḡāḡ²⁹²⁴ (3:184)

Nitekim (15) Hâzret-i Resūlū'llāḡ buyurur: *istaḡrifu'llāḡe* [SE210b] *te' ālā bi-elsinetin lem tuḡnibū biḡā*²⁹²⁵ Bir rivāyetde (16) daḡı buyurur: *udu'llāḡe bi-elsinetin mā 'aşatum biḡā*. Ḳālā yā rasūlā'llāḡ mā lenā (17) bi-tilke'l-elsineti? Ḳāle 'aleyhi's-selām yed' ū ba' ḡukum li-ba' ḡin li-enneke mā 'aşayte bi-lisānihi ve huve mā 'aşā (18) bi-lisānik ya' nī bir lisānla

²⁹¹⁷ Kim sarımsak, soḡan ve pırasa yerse mescidimize kesinlikle yaklaştı. Zira melekler Ademoḡullarının sıkıntı çektiḡi şeylerden sıkıntı çekerler.

(3) ḡybet idenlerüñ: ḡybetüñ İÜ.

²⁹¹⁸ O, duanın cevabı "Sesinizi kesin" diye gelir; her alçaḡın cezası, ret sopası olur.

²⁹¹⁹ Allah, "Aşaḡılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!" der. (Kur'ān-ı Kerīm, Mü'minūn: 109).

²⁹²⁰ Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. (Kur'ān-ı Kerīm, Mü'minūn: 107).

²⁹²¹ Eḡer (tekrar ḡünaha) dönersek (Kur'ān-ı Kerīm: Mü'minūn:107).

²⁹²² Şüpheşiz kendimize zulmetmiş oluruz. (Kur'ān-ı Kerīm: Mü'minūn: 107).

²⁹²³ HAKK'IN, MUSA'YA -ALLAH'IN SELAMIM ÜZERİNE OLSUN- EMRETMESİ

²⁹²⁴ ḡünah yapmadıḡın aḡızla özür dile; o, başkasının aḡzıdır.

²⁹²⁵ Allah'a, ḡünah işlemediḡiniz dillerle istiḡfar edin.

istiğfâr eyleñ ki anuñla zenb itmemiş olasız ve du‘ā (19) eyledükde bir lisânla du‘ā eyleñ ki anuñla günâh itmemiş olasız. Aşhâb didiler: “Yâ Resûla’llâh, [KC12a] (1) bizde öyle lisân yokdur.” buyurdılar ki [KA166b] “Birbirüñüze du‘ā eyleñ ki sen anuñ lisânıyla ol dağı senüñ (2) lisānuñla günâh itmemişdür. Pes ba‘zıñuz ba‘zıñuza du‘ā eylesün ki birbiriñüz hakkında du‘āñuz (3) qabûl olur.”

BEYÂN-I ÂN Kİ ALLÂH GUFTEN-İ NİYÂZ-MEND²⁹²⁶

Fe’zkurûnî ezkurkum²⁹²⁷ men eḥabbe şey’en (4) ekṣera zikrah²⁹²⁸ qavlince “Beni zikr eyleñ, ben dağı sizi zikr ideyin” didi.

Cân-ı cāhil z’în du‘ā cuz (5) dūr nîst
Z’ân ki yâ Rabb gufteneş destûr nîst²⁹²⁹ (3:198)

Zîrâ maḥcûbdur. *Ḥatema’llāhu ‘alā-ḡulûbihim ve (6) ‘alā-sem‘ihim ve ‘alā-ebṣārihim ḡiṣāvetur²⁹³⁰* hükmince cāhilüñ cānı bu du‘ādan ba‘iddür.

Ḥaḡ ne-dādeş (7) renc ü derd ü enduhān
Dād ü-rā cümle mülk-i ‘în cihān²⁹³¹ (3:202)

Ḥaḡ Te‘ālā aña renc ü derd ü ḡam (8) virmedi. Ḥazret-i Resûlu’llâh’uñ qavl-i şerîfidür ki: *izā-eḥabba’llāhu ‘abden ibtelāhu²⁹³²*. Ve yine buyurur ki: (9) el-mu’minu immā fî kılletin ev ‘illetin ev zilletin²⁹³³.

Cân be-deh ez-behr ‘în cām ey peser
Bî-cihād u şabr key (10) bâşed zafer²⁹³⁴ (3:211)

Nefs ü şeytânla cihād-ı ekber itmeḡe nefsiñ arzûlarından şabr eylemek ve riyażetlere (11) cefālara şabr eylemek gerek. Tâ ki zafer bulasın. Nitekim Ḥaḡ Te‘ālā sûre-i Âl-i İmrānda buyurur: (12) *Yâ eyyuhe’llezîne âmenuşbirü ve şābirü ve rābiṭü ve’tteḡu’llāhe*

(2) pes...olur: - İÜ, KA.

²⁹²⁶ YALVARANIN ALLAH DEMESİ” SÖZÜNÜN İZAHİ

²⁹²⁷ Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 152).

²⁹²⁸ Birşeyi seven kimse, onu çokça anar.

²⁹²⁹ Cahil can, bu duadan uzaktır ancak. Çünkü “Ey Allah’ım” demesine izin yoktur.

²⁹³⁰ Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 7).

²⁹³¹ Hak ona bu dünyanın mülkünü verdi; ona dert, hastalık ve üzüntüler vermedi.

²⁹³² Allah bir kulunu severse onu belaya düşür eder.

²⁹³³ Mümin ya birşeylere az sahip olur, ya hastalık halindedir ya da zillet halindedir.

²⁹³⁴ Ey oğul! Bu kadeh için can ver. Cihat ve sabırsız, zafer nasıl olur?

*le‘allekum tuffihūne*²⁹³⁵ (13) Ya‘nī ey mü‘minler şabr eyleñ. Aḥkām-ı şer‘iyyeye imtişâlde ve şabrluluk gösterüñ kıtâlde. (14) Qademüñüzi muḥkem eylemek küffāruñ muḥārebesinde ḥāzır u yaraqlanmış oluñ muḥātile-i ā‘dāde ve (15) Allāh’dan qorquñ. Perhiz-kār oluñ ola ki restekār [İÜ179a] olasız ammā ehl-i taḥkik buyurmuşlar ki (16) şabr eyleñ mücāhede-i nefsi hevādan nehy itmekle ve t̄a‘at-i Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a emr itmekle ve muşābere gösterüñ (17) murāqabe-i kulūba Ḥaḳḳ’a teslim yöninden her ne belā şadır olursa ve aḥkām-ı (18) kazānuñ cereyānına rızā virmekle ve iḳdām gösterüñ ervāḥ-ı murābaṭa-ı vuşul-i Ḥazret-i (19) Ḥaḳḳ’a ve māsivādan inḳitā‘ a vü taḳvāya [SE211a] çalışıñ ya‘nī şaḳınuñ iltifāt-ı aḡyārdan [KC12b] (1) ve keşf-i esrārdan, tā ki ḥalāş olasız ḥüçüb-i vücuddan fenā-fi’llāha vāşıl olasız. (2) Fenā-fi’llāhdan şoñra fāyiz olasız beḳā-bi’llāha. **Beyt:**

[fā‘ilātūn/fā‘ilātūn/fā‘ilūn]
Ger beḳā ḥāḥi fenā şev k‘ez fenā
Kemterin çizī (3) ki mī-zāyed beḳāst²⁹³⁶

Yā serem derd est derd-i ser be-ber
Yā me-rā ḥāndest ān ḥāl u peser²⁹³⁷ (3:223)

Anuñ (4) da‘vetine ‘özü ü bahāne eyleyüp gitmeyesin. Ḥazm u ihtiyāt eylesin ve da‘vet-i Raḥman ki: *Va’llāhu yed‘ū* (5) *ilā-dāri’s-selāmi ve yehdī men yeşā‘u ilā-şırāṭin mustaḳīmīn*²⁹³⁸ ḥükmince da‘vet-i Ḥaḳḳ’ı qabul eylesin. (6)

KIŞŞA-İ EHL-İ SEBĀ VE TĀĠĠ KERDEN-İ Nİ‘MET-İ (7) İŞĀN-RĀ²⁹³⁹

Ol rüstāyīnūñ küfrān-ı ni‘met itdügine münāsebetle ehl-i Sebe’nūñ daḡı kāfir-i (8) ni‘met oldukların buyurur Ḥazret-i Mevlānā. Zīrā ehl-i Sebe’ye Ḥaḳ Te‘ālā ni‘met-i bī-kıyās (9) virmişdi. Bağları ve büstānları bī-kıyās idi. Nitekim Allāh Te‘ālā Ḥazretleri süre-i (10) Sebe’de zikr eylemiştir. *Leḳad kāne li-sebe’in fī-meskenihim āyetun cennetāni ‘anyemīnin ve şimālīn*²⁹⁴⁰. (11) Ya‘nī taḥkikan evlād-ı Sebe’ bin Yeşḡab bin Kaḡṭān Ḥaḳ Te‘ālā

²⁹³⁵ Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz. (Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân: 200).

(2) Beyt... beḳāst: - İÜ, KA.

²⁹³⁶ Beka itiyorsan yok ol. Yok oluştan doğan en az şey bekadır. (Attar, Divan-ı Eşar, Gazeliyyat, 34. Gazel) (<https://ganjoor.net/attar/divana/ghazal-attar/sh34/>).

²⁹³⁷ Veya “Başım ağrıyo, başımı ağrıtmā” veya “Beni dayıoğlu çağırdı”.

²⁹³⁸ Allah esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir. (Kur’ân-ı Kerim, Yûnus: 25).

²⁹³⁹ SEBĀLILAR VE NİMETİN ONLARI İSYANKAR YAPMASININ HİKAYESİ

(8) Ḥazret-i Mevlānā: - KA.

(9) Bağları ve büstānları bī-kıyās idi: - KA.

²⁹⁴⁰ Andolsun, Sebe' halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. (Kur’ân-ı Kerim, Sebe: 15).

virdügi ni‘ metden anlaruñ (12) meskenlerinde var idi. ‘ Alāmet ki vucūd-ı şāni‘ e ve şāni‘ üñ kudret-i kāmilesine delālet iderdi (13) ve ol āyet iki büstān idi, sağdan ve soldan ya‘nī meskenlerinüñ sağ cānibinde ve şol (14) cānibinde. Egerçi büstānlar ve bāğlar çok idi ammā eşcārınuñ birbirine teķārübünden cümlesi (15) bir bāğ gibi görünürdi. Allāh Te‘ālā anlara on üç peygamber gönderdi. Cümlesin tekzīb (16) itdiler. Hiç birisine imān getürmediler. [KA167a] Ol nebīler anlara dirlerdi: *Ḳulū min-rızkı* (17) *Rabbikum ve’şkurū lehū, beldetun ṭayyibetun ve Rabbun ġafūrun*²⁹⁴¹. Zīrā ol vilāyetde yılan, çıyan ü (18) ‘aķreb ü kehle vü pire olmazdı ve hastelik olmazdı. Rabbüñüzüñ i‘ tā eyledügi rızķdan (19) yeñ ve Rabbüñüz şükr eyleñ. Beldeñüz belde-i ṭayyibe ve Rabbüñüz Rabb-i ġafūrdur, diyüp naşihat [KC13a] (1) eylediler. Anlar naşihat qabūl eylemeyüp enbiyāya inkār eylediler. ‘ Āķıbet Allāh Te‘ālā anları seyl ile (2) helāk eyledi. Nitekim Ḳur’ān-ı ‘Azīmde buyurur: *Fe-a‘raḍū fe-erselnā ‘aleyhim seyle’l-‘arim*²⁹⁴². (3) Ḥaberde vāriddür ki [SE211b] *el-birru lā-yebli ve’z-zenbu lā-yunsā ve’d-deyyānu lā-yefnī fe-kun kemā şite kemā* (4) *tedīdu tudānu*²⁹⁴³.

CEM’ ĀMEDEN-İ EHL-İ ĀFET HER ŞABĀḤİ BER DER-ŞOVME‘İ-Yİ ‘İSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM²⁹⁴⁴

Ḥaķ Te‘ālā faķr āverd ez-vefā
Guft men avfā bi-‘ahdin ġayrenā²⁹⁴⁵ (3:323)

Ki buyurdi: (6) *Yā benī İsrā’īl e’zķurū ni‘metiye’lleti en‘amtu ‘aleyķum ve evfū bi-‘ahdi ūfi bi-‘ahdikum ve iyyāye fe’rhebūn*²⁹⁴⁶ (7) *inna’līlāhe lā-yuḥlifū’l-mī‘ād*²⁹⁴⁷ feḥvāsınca Ḥaķ Te‘ālā va‘de eyledügi nesnelere vefā eyler ve daķı buyurur: (8) *Ve men evfā bi-‘ahdiḥi mina’līlāh*²⁹⁴⁸ mubālaġati fī’l-encāz, ya‘nī ‘ahdine [İÜ179b] vefā eylemekde kim vardur Allāh’dan (9) ġayrı. *Fe’stebşirū bi-bey’ıkumu’llezī bāya’tum bihi*²⁹⁴⁹ fe’fraḥū bihi ġāyete’l-ferāḥi fe-innehu evcebe (10) lekum ‘azā’imi’l-meṭālibi ya‘nī şādmān u ferruḥ oluñ ġāyet

(16) Ol benīler... Zīrā: - KA.

²⁹⁴¹ Onlara şöyle denilmişti: "Rabbinizin rızķından yiğın ve O'na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabdir. (Kur’ān-ı Kerīm, Sebe: 15).

²⁹⁴² Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. (Kur’ān-ı Kerīm, Sebe: 16).

²⁹⁴³ İyilik yıpranmaz, günah unutulmaz, Deyyān (Allah Teala’nın isimlerinden) yok olmaz. O halde sen istediğın gibi ol, nasıl hükmeder ve hizmet edersen o şekilde hükmedilirsin.

²⁹⁴⁴ HASTALARIN, DUASIYLA ŞİFA DİLEMEK, ŞİFA BULMAK İÇİN HER SABAH İSA ALEYHİSSELAM’IN İBADET ETTİĞİ YERİN KAPISINA TOPLANMALARI

²⁹⁴⁵ Yüce Hak vefayla övündü; "Bizden başka sözüne kim daha vefalıdır?" dedi.

(5) Ki buyurdi: - İÜ.

²⁹⁴⁶ Ey İsrailoğulları ! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun. (Kur’ān-ı Kerīm, Bakara: 40).

²⁹⁴⁷ Şüphesiz Allah va’dinden dönmez. (Kur’ān-ı Kerīm, Āl-i İmrān: 9).

²⁹⁴⁸ Kimdir sözünü Allah’tan daha iyi yerine getiren? (Kur’ān-ı Kerīm, Tevbe: 111).

²⁹⁴⁹ O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. (Kur’ān-ı Kerīm, Tevbe: 111).

ferahla ey mü'minler bey' ü şirāñuzda. Zīrā (11) ol bey' ü şirā size vācib eyledi meṭālibūñ 'aẓīmlerini, *ve zālīke huve'l-fevzu'l-'aẓīmu*²⁹⁵⁰ ve ol (12) bey' necāt-ı 'aẓīmdür. Ma'nā-yı beyt, Ḥāzret-i Mevlānā buyururlar ki Allāh Te'ālā 'ahde vefā eylemekde faḥr eyledi. (13) *İnna'llāheṣṣerā mine'l-mu'minīne enfusehum ve emvālehum bi-enne lehumu'l-cennete*²⁹⁵¹ maẓmūn-ı şerīfince malını (14) ve nefesini sebīlu'llāhda fenā idenlere cennet-likā va'de eyledi ve incāz-ı va'd eylemekde mübālağa eyledi. (15) *Ve men evfā bi-'ahdiḥi mina'llāh*²⁹⁵² buyurdi. Sen aña i'timād eylemezsin ve anuñ 'ahdinde süst (16) olursun ve kendūñ gibi 'ācizlere 'arz-ı ihtiyāc idüp önlerinde iki kat olup ta'ẓīm ü (17) tevāzu' idersin. Dünyā murādından ötüri ve kıbīliyyet ü isti'dāduñı dünyā murādıyçün şarf (18) idüp zāyi' idersin. Ḥālbuki dünyā murādın daḥı viren Allāh'dur.

Ḥaḳḳ-ı māder ba'd ez-ān (19) şud k'ān kerīm
Gerd ū-rā ez-cenīn-i tu 'ğarīm²⁹⁵³ (3:325)

Ki seni ana raḥminde cenīn eyledi. Ol [KC13b] (1) sebebdan anı şāḥib-i ḥaḳ ü ğarīm eyledi.

Şūretī kerdet derūn-ı cism-i ū
Dād der-ḥamleṣ (2) verā ārām u ḥū²⁹⁵⁴ (3:326)

*Huvellezi yuṣavvirukum fi'l-erḥāmi keyfe yeṣā'u*²⁹⁵⁵ ḥükmince seni bir şūret (3) eyledi anuñ cisminūñ içinde.

Çun şudī ser puşt-i pāyet çun zenem
Kārgāh-ı ḥiṣ zāyi' (4) çun kunem²⁹⁵⁶ (3:337)

*Ḥammertu ṭīnete Ādem bi-yedeyye erbe'ine ṣabāḥan*²⁹⁵⁷ ḥükmince iki elümle taḥmīr itdügüm kārgāhı (5) niçe zāyi' iderüm.

Çun fedā-yı bī-vefāyān mī-şevī [SE212a]
Ez-gümān-ı bed bedān sū mī-revī²⁹⁵⁸ (3:338)

²⁹⁵⁰ İşte asıl bu büyük başarıdır. (Kur'ân-ı Kerīm, Tevbe: 111).

(9) *Festebşirū...* 'aẓīmdür: - İÜ, KA.

²⁹⁵¹ Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. (Kur'ân-ı Kerīm, Tevbe: 111).

²⁹⁵² Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? (Kur'ân-ı Kerīm, Tevbe: 111).

²⁹⁵³ Annenin hakkı ondan sonradır; zira o kerem sahibi Allah onu, senin ceninine borçlu yaptı.

²⁹⁵⁴ Onun bedeninin içinde seni şekillendirdi. Onu taşımada ona sakinlik ve alışkanlık verdi.

²⁹⁵⁵ O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir. (Kur'ân-ı Kerīm, Âl-i İmrân: 3).

²⁹⁵⁶ Büyüdüğünde ayağına arkadan nasıl vururum? Kendi iş alanımı nasıl yok ederim?

²⁹⁵⁷ Adem'in tiynetini kırk sabah ellerimle yoğurdum. (Yılmaz, 202).

²⁹⁵⁸ Kendini vefasızlara nasıl feda ediyor, kötü zanla o tarafa gidiyorsun.

Ehl-i (6) dünyā cānibine girersen ve anlaruñ vefāsına i‘timād idersen baña i‘timād itmezsen *ve men yetevekkel* (7) ‘*ala ’llāhi fe-huve ḥasbuh*²⁹⁵⁹ ḥayrına i‘timād itmezsin.

Yār-ı nîket reft ber-çarḥ-ı berîn
Yār-ı fışket (8) reft der-қа‘ r-i zemîn²⁹⁶⁰ (3:342)

Be-mücib-i ḥadîṣ-i şerîf *aḥbib men şî’te fe-inneke mufâriḳuhu ve ‘iş ma’ş ite fe-inneke meyyitun* (9) *ve i‘mel ma’ş ite fe-inneke mucezzā bihr*²⁹⁶¹. **Nazm:**

[fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün]
Ey ki pey-i hırş (10) u hevâ mî-revî
Râh ne înest kocâ mî-revî

Râh revân zi-ân sūy-i dîger şudend
Pes (11) tu bedîn râh ḥatâ mî-revî

Nîk zi-bed bâz nedânî hemî
Zân ber-her çîz ferâ mî-revî (12)

Ber-ṭama‘ sūd zeyân mî-kunî
Ez-pey-i râḥat ne-belâ mî-revî

Hîç tu der-bend-i beḳâ nîstî (13)
Ḥod heme der-bend-i fenâ mî-revî

Bâ-tu heme luṭf u vefâ kerdeend
Pes tu çerâ râh-ı cefâ (14) mî-revî²⁹⁶²

Û ber âred ez-kudûrethâ şafâ
Mer cefâhâ-yi turâ gîred vefâ²⁹⁶³ (3:347)

Senüñ cefâlaruñı (15) vefâ tutar ve mağfiret-i erzânî buyurur. Eger şureten ba‘zı aḥvâl şâdır olursa mağfirete (16) ve luṭfa sebep olmak içündür. Şabr ile teslîm ü rızâ göster.

Nu‘ ṭe men a‘ raż hünâ ‘an-zikrinâ (17)
‘İşeten zenkā ve neczî bi’l-‘amâ²⁹⁶⁴ (3:354)

²⁹⁵⁹ Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. (Kur’ân-ı Kerîm, Talâk: 3).

²⁹⁶⁰ İyi dostun yukarıdaki semaya gitti, günahkar dostunsa yerin dibine battı.

²⁹⁶¹ Dilediğini sev zira ondan mutlaka ayrılacaksın. Dilediğin şeyi yaşa, şüphesiz öleceksin, dilediğini yap şüphesiz onunla karşılık bulacaksın. (Taberânî, Mucemu’l-Evsad: 4/306; Heysemî, Mecmeu’z-Zevâid: 2/252).

²⁹⁶² Ey heva ve hırslarının peşinden giden kişi! Yol bu değildir nereye gidiyorsun? Yolcular diğer yoldan gittiler sen ise yanlış yoldan gidiyorsun. İyiyi kötüden ayıredemiyorsun. Bundan dolayı herşeyin üzerinde gidiyorsun. Faydanın tadını ziyan ediyorsun. Rahatlığın ardından belaya gidiyorsun. Bekaya hiçbir şekilde bağlı değilsin. Bütün benliğinle fena olana (yokluğa) gidiyorsun. Sana o kadar lütufta bulunup vefa gösterdiler. Öyleyse niçin cefa yolunda gidiyorsun?

(12) Ber-ṭama‘ ... revî: - İÜ.

²⁹⁶³ O, bulanıklıklar berraklıklar çıkarır; senin cefalarını vefa kabul eder.

²⁹⁶⁴ “Burada bizi zikretmekten yüz çevirene, dar geçim veririz ve körlükle cezalandırırız.”

Ḳavlince celâlde cemâl mündericdür sevdüğü kullar hakkında. Nitekim Ḥazret-i (18) Resûl-i Ḥudâ buyurdi: *İnna'llāhe te'ālā izā erāde bi-'abdin ḥayran 'accele lehu 'uḳūbete zenbih*²⁹⁶⁵. Na' t: (19)

Nu' tu men a' raḡ hunā ' an zikrinā
' İŧeten zenkā ve neczī bi'l-a' mā

Sûre-i Ṭaha'nun âhîrinde olan [KC14a] (1) âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve men a'raḡa 'an zikrī fe-inne lehū ma'îŧeten ḡanken ve naḥşuruhū* (2) *yevme'l-ḡiyāmeti a'mā. Ḳāle Rabbi lime ḥaŧertenī a'mā ve ḡad kuntu baŧīran*²⁹⁶⁶ (3) [KA167b] Ya' nî her kim i' rāḡ eyleye beni zikr eylemeden ya hadîden ki beni (4) zikr idicidür ve benüm ' ibâdetüme da' vet idicidür ya Ḳur'ân'la ' amel eylemekden i' rāḡ eyleye ya' nî yüz döndüre (5) *fe-inne lehū* pes taḥḡiḡan anuñ içün vardur, *ma'îŧeten ḡanken* ol mu' riḡ içün ma' îŧete (6) teng vardur ki dirliği teng olur ki teng-destlige mübtelâ olur [IÜ180a] yâ kesb-i ḡarāma yâ ' amel-i ḡabîḡe (7) mübtelâ olur yâ göñlinden ḡanā' ate gidüp dām-ı ḡırŧa mübtelâ olur ve ba' zılar ma' îŧete. Tengden (8) murād ' azāb-ı ḡabirdür dimişler. Ba' zılar zaḡḡüm-ı cehennemdür dimişler, *ve naḥşuruhū yevme'l-ḡiyāmeti a'mā* (9) ve biz ol mu' riḡi ḡiyāmet güninde a' mā ve nā-bînā ḡaŧr iderüz, *ḡāle Rabbi lime ḥaŧertenī a'mā* ol (10) mu' riḡdür ey benüm Perverdgārum ne içün a' mā [SE212b] ḡaŧr eyledün beni, *ve ḡad kuntu baŧīran* (11) ḡālbuki ben dünyāda baŧīr idüm, *ḡāle ke-zālike* ey miŧl-i zālik ḡil' at ŧumme fetre ya' nî Allāḡ Te'ālā diye (12) ki böyle işledün böyle ḡaber bulduñ andan ŧoñra ne işledüğünü tefsîr idüp buyurur, (13) *Etetke āyātunā vāḡiḡaten ve neyyiraten* ya' nî saña bizüm āyāt-ı vāḡiḡa-ı neyyiremüz ve beyyināt-ı (14) sātî' a munāramuz geldi ki ḡudret ü vaḡdāniyyetümüzde delâlet iderdi, *fe-nesîtehā* fe-' umite ' anha (15) terakteḡa ḡayra manḡûrin ileyhā ya' nî pes bizüm āyātumuzdan maḡāmı eyledün, naḡar itmeyüp terk eyledün, (16) *ve ke-zālik* ve meŧelu terkike iyyāḡā ya' nî sen āyātumuzu bugün ā' māl ḡālinde ' azābda ferāmüş (17) olunur ve terk olıñursun.

BÂḲÎ-İ ḲİŧŧA-I EHL-İ SEBÂ²⁹⁶⁷

Pes Sebâ guftend bā' id beynānā

(17) Ḳavlince...sûre: - SE.

²⁹⁶⁵ Şüphesiz ki Allah Teala bir kuluna hayır dilerse, ona günahının cezasını çabuk verir.

²⁹⁶⁶ "Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." O da şöyle der: "Rabbim! Dünyada gören bir kimse olduğum halde, niçin beni kör olarak haşrettin?" (Kur'ân-ı Kerîm, Taha: 124-125).

(10) beni: - SE.

(15) Ya' nî pes ... Ve kezâlik: - SE.

(16) āyātımız: - SE.

(11) *Ḳāle*... terk olunursun: - İÜ, KA.

²⁹⁶⁷ SEBÂ HALKININ HİKAYESİNİN KALAN BÖLÜMÜ

Şey 'nenā hayrun lenā (18) huz zeynenā²⁹⁶⁸ (3:368)

Süre-i Sebe 'de bu āyet-i kerīmeye işāretdür: *Leḳad kāne li-Sebe 'in fī-meskenihim* (19) *āyetun cennetāni* 'an-yemīnin ve şimālīn²⁹⁶⁹ maẓmūn-ı şerīfince Hāḳ Te'ālā ḳavm-i Sebe 'ye ni' met-i bī-ḳıyās [KC14b] (1) 'atā ḳılmıṣ idi. Ol ḳavm-i nādān ni' met çoḳlığından baṭrān olup didiler: *Fe-ḳālū Rabbenā bā'id* (2) *beyne esfārinā*²⁹⁷⁰. Pes ḳavm-i Sebe ' didiler "Ey bizüm Perverdigārumuz! Ba'id eyle bizüm seferlerümüzü (3) mābeynini ya' nī menāzil ü merāhilümüzü ba'id eyle." Zīrā bunlar her ne cānibe sefer itseler ḳaryeleri birbirine ḳarīb (4) olmaḡın menāzil-i ḳarīb olup ta'b çekmezlerdi. Pes bunlar ziyāde kāfir-i ni' met olduklarından (5) didiler "Ey bizüm Perverdigārumuz! Bizüm menāzil ü merāhilümüzü ba'id eyle tā ki zaḥmet ü miḥnet ü ta'ab (6) çekelüm. Nī' met çoḳluḡından uşanduk." didiler, ve *ẓalemū enfusehum*²⁹⁷¹ ve bunlar kendü nefslerine ẓulm eylediler. (7) Küfrān-ı ni' met oldukları eelden ḥayṣu yeṭrudu'n-ni' mete ve lem ye'teddū bihā²⁹⁷². *Fe-ce'alnāhum eḥādīse*²⁹⁷³ (8) yeteḥaddeṣu'n-nāsu bihim bi-te'accubin ve ḍarbı meşelin fe-yeḳülüne teferraḳū ya' nī pes biz bunları ḥadīṣler (9) ve ḥikāyeler ḳılduk tā ki ḥalḳ ta'accüb ve ḍarb-ı meşel yöninden bunların aḥvālın ḥikāye idüp söylesele, (10) ve *mezzaḳnāhum kulle mumezzaḳın*²⁹⁷⁴ ve *mezzaḳnāhum* ḡāyetu't-tefrīḳi pes biz bunları müteferriḳ ve perişān eyledük (11) ḡāyet tefrīḳ ile, *inne fī-zālike*²⁹⁷⁵ fe bi-mā ẓukira ya' nī bu ẓıkr olınan aḥvālın vardır, *le-āyātın*²⁹⁷⁶ [SE213a] āyāt-ı (12) 'aẓīme ve delāyil-i celīle vardır, *ii-kulli şabbārin*²⁹⁷⁷ 'ani'l-ma'āşī Ma'āşiden mübālaḡa ile şabr idicilerün (13) her birisi içün, *şekūr*²⁹⁷⁸ ni' metlere şükr idiciler içün. Ma' nā-yı beyt, Sebā ḳavmi didiler ba'id eyle (14) bizüm mābeynümüzü. Şeynümüz ya' nī 'aybumuz yekdür ve ḥayrdur. Bize ni' met ü zīnetümüzü al, didiler. Yeṭlubu'l-insānu (15) fi'ş-şayfi şitā Ḳavm-i Sebā'nuḡ ḥikāyeti münāsebetiyle insānuḡ küfrān-ı ni' met oldukları beyānında (16) bu ebyātı irād eyleyüp buyururlar ki insān ṭaleb

²⁹⁶⁸ Sonra Sebālilar dedi: "Aramızı aç. Ayıbımız bizim için daha hayırlıdır. Süsümüzü al."

²⁹⁶⁹ Andolsun, Sebe halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 15).

²⁹⁷⁰ Onlar ise, "Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır" dediler. (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 19)

(18) Süre...esfārinā: - İÜ, KA.

²⁹⁷¹ Ve kendilerine zulmettiler. (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 19).

²⁹⁷² Nimeti uzak tutup ona alışmadılar.

²⁹⁷³ Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik. (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 19).

²⁹⁷⁴ Ve kendilerini darmadağın ettik. (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 19).

²⁹⁷⁵ Şüphesiz ki bunda (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 19).

²⁹⁷⁶ İbretler (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 19).

²⁹⁷⁷ Çok sabreden (Kur'an-ı Kerim, Sebe: 19).

²⁹⁷⁸ Onlar ise, "Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

(6) Ve ẓalemū...(13) şükr idiciler içün: - İÜ, KA.

eyler şayfda şitāyı ya‘ nī yaz günlerinde (17) kış ister. Fe-izā cā ‘e’ş-şitā enkerā izā pes kaçan şitā gelse ol şitā taleb eyledügin (18) inkār ider yaz günlerin taleb itmege başlar. Ve huve lā-yerdā bi-hālīn ebeden pes ol insān bir hāle rāzı (19) olmaz ebeden. Lā-yedīku lā-ye‘ işu rağaden ma‘ işet-i dayyika teng-destlige de rāzı olmaz ve ‘ıyş [KC15a] (1) vāsi‘ ü tayyibe dağı rāzı olmaz.

Ḳutile’l-insānu mā ekferehu
Kullemā nāle huden enkerehu²⁹⁷⁹ (3:373)

Bu beyt (2) sūre-yi ‘Abese’de bu āyet-i kerīmeye işāretdür: *Ḳutile’l-insānu mā ekferehu*²⁹⁸⁰. Du‘ āun ‘aleyhi bi-ebşe‘i’ d-da‘ veti (3) ve te‘ accubun min ifrāṭin fī’l-kufrāni ve huve me‘a kaşrihi yedullu ‘alā-suḥṭin ‘aleyhim ve zemmin belīgin²⁹⁸¹ ya‘ nī bu āyet-i (4) kerīme insāna bed-du‘ ādur. Du‘ ālaruñ eşnā‘ıyla ve dağı ta‘ accübdür. İnsānuñ ifrāṭla küfrānına ya‘ nī (5) la‘ net olınsun insān ta‘ accüb-i küfrān-ı nī‘ met olur ve bu āyet-i kerīme Ḥaḳ Te‘ ālā’nuñ insān üzerine (6) ḥışmına ve zemm-i belīge delālet ider. İnsāndan murād ehl-i küfr ola yāḥud küfrān-ı nī‘ met olup (7) Ḥaḳ Te‘ ālā’nuñ nī‘ metlerin inkār idenler ola. Ma‘ nā-yı beyt, Ḥazret-i Mevlānā buyurur “La‘ net olsun, (8) insān-ı ta‘ accüb Perverdīgār’ınuñ nī‘ metlerini inkār idici oldı.”, *kullemā* her bār ki, *nāle huden* [İÜ180b] yitişse (9) bir hidāyete, *inkāre* inkār eyler ya‘ nī her ne kadar Ḥaḳ Te‘ ālā’nuñ hidāyetlerine ve kerāmetlerine yitişse (10) kadrin bilmezsin inkār eyler. Bu mażmūn [KA168a] aşda Emrū’l-Ḳays’uñ eş‘ārındandır. Bu tarz üzredür. (11)

[fā‘ ilātün/fā‘ ilātün/fā‘ ilün]
Yaṭlubu’l-insānu fī’ş-şayfi şitā
Fe-izā cā ‘e’ş-şitā enkerahu²⁹⁸² (12)

Ḳutile’l-insānu mā ekferehu.

Nefs z’īn sānest z’ān şud kuştenī [SE213b]
Uḳtulū enfusekum guft ān (13) seni²⁹⁸³ (3:374)

²⁹⁷⁹ “Kahrolsun insan, o ne nankör.” Hidayet kendine geldiğinde, onu inkar eder.

(1) Bu beyt: - İÜ.

²⁹⁸⁰ Kahrolası (inkarcı) insan! Ne nankördür o! (Kur’ân-ı Kerîm, Abese: 17).

²⁹⁸¹ En kötü beddua ifadesidir ve küfürde ne denli ileri gidildiğine dair bir şaşırma ifadesidir. Kasır üslubuyla (birine has kılmak) gelmesi de onlara karşı aşırı bir hiddetin ve belîğ bir yerginin göstergesidir.

(8) ta‘ accüb: nī‘ met KA.

²⁹⁸² İnsan yazın kışı ister. Kış geldiği vakit ise onu inkar eder (görmezden gelir).

²⁹⁸³ Nefis, böyledir. Bundan dolayı öldürülmeye layıktır. Ulu Allah “Nefislerinizi öldürün” buyurdu.

Ya'nî insânın nefsi bu zıkr olunduğı gibidir. Kâfir-i ni'metdûr. Ol sebebdendir, (14) öldürmesi lâzımdır. Anuñçün *uqtulû enfusekum* didi Allâh Te'âlâ. *Sînî 'âlî*. Yüce (15) Allâh dimekdür. Süre-i Bakara'da bu âyet-i kerîmeye işâretdür: *Ve iz-ķāle Mūsā li-ķavmihi yā ķavmi* (16) *inneķum żalemķum enfuseķum bi'ttiķāżikumu'l-icle fe-tūbū ilā-bāri'ikūm fa'ķtulū enfuseķum żālikūm* (17) *ķayrun lekūm 'inde bāri'ikūm fe-tābe 'aleyķum inneķū huve't-tevvābu'r-raķīm*²⁹⁸⁴. *Ve iz-ķāle Mūsā li-ķavmihi yād* (18) eyleñ ey benî İsrāyîl 'uñ Hāżret-i Peyğamberiyle mu'āşır olanları şol zamānı ki Hāżret-i (19) Mūsā ķavmine didi "Yā ķavm! Ey benüm ķavmüm!", *İnneķum żalemķum enfuseķum* taķķiken siz nefsünüze **[KC15b]** (1) żulm eyledünüñ, *bi'ttiķāżikumu'l-icle* 'İcli kendünüñ İlāh ittiķāż itdüğüñüz sebeble ya'nî Sāmîrî'nüñ (2) altundan yapıdığı taşvîrine secde eyleyüp Rabbümüz budur didüğüñüz sebeble. Nefsdendir (3) murād rûhdur ya'nî rûhlarıñuza żulm eyledünüñ. Cehennem âteşine müsteķāķ olduñuz bu 'amelünüñ sebebiyle (4) demek olur, *fe-tūbū ilā-bāri'ikūm* fa'żemu 'ale't-tevbeti ve'r-rucū'i ilā-men ķaleķakūm beriyyen mine't-tefāvuti (5) ve mumeyyizen ba'żāhā 'an ba'żin bi-şūverin ve heyātin muķtelifetin ve aşlu't-terķibi ķulūşî'ş-şey'i 'an ğayrihi (6) immā 'alā-sebîli'teķāżżi ke-ķavlihim beri'e'l-marîżu min-marażihi ve'l-mediyūnu min-deynihi ev li-inşā'in ke-ķavlihim (7) bera'llāhu Ādeme mine't-tîni²⁹⁸⁵ Ya'nî pes 'azm eyleñ tevbe ve rucū' eyleñ şol Allâh cānibine ki sizi tefāvütten (8) berî olduñuz hālide ķalk eyledi, *fa'ķtulū enfuseķum* Pes ey 'abede-i 'icl, ķatl eyleñ (9) nefslerünüñ. bi-ķaţ'i'ş-şehvāti kemā ķile men lem yu'azzib nefsehu lem yun'imhā ve men lem yaķtulhā lem yuħyihā ve ķile (10) umiru en yaķtule ba'ķhum ba'ķan ve ķile umîra men lem ya'bud el-icle en yaķtule'l-icli abede ruviye enne'r-racule (11) yerā ba'ķahu ve ķarîbehu fe-lem yaķdır el-maẓiyye li-emri'llāhi fe-ersele ķabābeten ve şehābeten sevdā'e lā-yetebāşarun (12) fe-ķhazū yaķtulūne mine'l-ġadāti ile'l-aşıyyi ķattā de'ā Mūsā ve Hārūn fe-ķuşifet es-sehābetu ve nuzilet (13) et-tevbetu fe-kānet el-ķatlā seb'ine elfen ve'l-fā'u'l-ulā li't-tesebub ve'ş-şāniyye li't-te'accub ya'nî rivāyet (14) şöyledür ki 'abede-i 'icl emr olındı ki **[SE214a]** biri birin ķatl ideler ve ba'żılar dimişler: "İcli 'ibādet itmeyenler (15) emr olındı tā ki 'abede-i 'icli ķatl ideler." Çün ķatl itmege başladılar birbirinüñ ve aķrabāsının ķatl (16) olunduğın görüp taķammül idemediler. Allâh Te'âlâ tūfān ķavāle

(14) Sînî...dimektür: - İÜ, KA.

²⁹⁸⁴ Mūsā kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilah edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tevbesini kabul etti. Çünkü o, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir." (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 54).

²⁹⁸⁵ ...bazınızı bazısından farklı suret ve şekillerle ayırd ederek (Yaratan Allah'a rucu eyleyin). Bu terkibin aslı bir şeyin diğerinden kurtulmasını ifade etmektedir. Bu ya *hasta hastalığından kurtuldu ve borçlu borcundan kurtuldu* cümlelerindeki gibidir. (ya da) *Allah Adem'i çamurdan yarattı* cümlesindeki gibi yeniden var etmek anlamındadır.

eyledi ve bir kara bulut gönderdi. (17) Bunların üzerin kaplayup birbirinin katl olduğunu görmez oldılar. Şabâhdan akşama (18) dek ‘ abede-i ‘ icli katl eylediler. Hattâ Mūsâ vü Hārūn du‘ â eylediler. Şehâb ref‘ olup tevbeleri (19) dağı kabûl oldu. Gördiler yetmiş biñ âdem katl olunmuş. Hâzret-i Mevlânâ buyururlar ki bu âyet-i kerîmenün [KC16a] (1) hükmi ‘ âmmudur. Yalñuz benî İsrâ’îl’e degüldür. Her nefis şâhibine vâcibdür ki nefis-i küştini helâk eyleye, (2) tîğ-ı riyâzetle ve kat‘ -ı shevâtla. Zîrâ dimişler ki her kim ki nefsin katl eylemez hayât-ı bâkiyye ile ihyâ eylemez ve her (3) kim ki nefesine ‘ azâb eylemez na‘ im-i cennete lâıyık eylemez.

Guft izâ-câ ‘e’l-każâ zâke’l-fezâ

Kaçan każâ (4) gelse şahrâtanun olur.

Taḥcebu’l-ebsâr izâ ca ‘e’l-każâ²⁹⁸⁶ (3:381) [IÜ181a]

Başarıları hicâblanur, gözleri perdelenür. (5) Kaçan każâ gelse pes każâyâ rızâ vü tazarru‘ vü du‘ â evlâdur. Nitekim buyurur: *Lâ-yeruddu’l-każâ ‘e (6) illa ‘d-du‘ â ‘u*²⁹⁸⁷.

Ḥamiyetî bud cāhiliyyet der-dimāğ
Bāng şūmî ber-demenşân kerd zāğ²⁹⁸⁸ (3:395)

Dimāğlarında (7) ḥamiyyet-i cāhiliyyet var idi. Enbiyâyı tekzîb eyleyüp Allāh’a ‘ âşî oldılar. Hâḡ Te‘ âlâ anları ḡahr eyleyüp (8) vilâyetlerin seyl ile ḡarâb eyledi. Âḡir ol ḡamiyyet-i cāhiliyyet sebebiyle âşâr-ı binâları üzerine ve mezbeleleri (9) [KA168b] üzerine kuzgunlar ötdi. Bu beyt sûre-i Feth’de bu âyet-i kerîmeye işâretdür: *İz-ce‘ale’llezîne keferû (10) fî-ḡulûbihimu’l-ḡamiyyete ḡamiyyete’l-cāhiliyyete fe-enzela’llāhu sekînetehû alâ-rasûlihî ve ‘ale’l-mu‘minîne ve (11) elzemehum kelîmete’t-taḡvâ ve kânû eḡaḡḡa biḡâ ve ehleḡâ ve kâna’llāhu bi-kulli şey’in alîmen*²⁹⁸⁹. *İz ce‘ale’llezîne (12) keferû* muḡadderun bi-uzḡur ev ḡarfun li-‘ azzebna ev şaddu²⁹⁹⁰ ya‘ nî zikr eyle yâ Muḡammed anı eylediler ki Hâḡ Te‘ âlâ’nun (13) vaḡdāniyyetine îḡân getürmeyüp kāfir olanlar, *fî-ḡulûbihimu’l-ḡamiyyete*

(1) ‘ âmmudur: - , SE; Yalñuz benî İsrâ’îl’e degüldür: - KA.

(3) eylemez: olmaz SE.

²⁹⁸⁶ -Peygamber- dedi: “Kaza gelince feza daralır, kaza gelince gözler perdelenir.”

²⁹⁸⁷ Kazayı ancak dua geri çevirir. (Tirmizî, Davaat: 112/3542).

²⁹⁸⁸ Cahillik, beyinde kuruntudur. Karga onların yıkık evlerinde uğursuzca öter.

²⁹⁸⁹ Hani inkar edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onların takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zâten onlar buna lâıyık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir. (Kur’ân-ı Kerîm, Fetih: 26).

²⁹⁹⁰ Uzḡur (hatırla, zikret) fiili takdir edilir. Ya da bu ifade azzebna (azap ettik) fiilinin ve ya şaddu (alıkoydular) fiilinin zarfıdır.

el-enefe ya'nî kâlblerinde ta'aşşub (14) u gayret ü 'ār itmek eylediler, *hamiyyete'l-cāhiliyyete* ol hamiyyet-i cāhiliyye ki (15) Hakk'ı ezhān itmekden māni' olur ve bende-i [SE214b] fermān ber-dārılıktan men' eyler, *fe-enzela'llāhu sekīnetehū* (16) 'alā-rasūlihī ve 'ale'l-mu'minīne enzele 'aleyhim el-vaḳāra ve's-şebāt ya'nî Allāh resūlinūn üzerine (17) ve mü'minler üzerine vaḳār u şebāt nāzil eyledi. Hattā şulḥa rāzı oldılar. Ol vaḳt ki (18) Resūlu'llāh feth için Ka'be'ye müteveccih oldı. Ehl-i Mekke men' eylediler. Çün Resūl kaşd eyledi anlar bile kıtāl (19) itmege. Süheyl bin 'Amr ü Huveytib bin Abdül'uzzā vü Mikrez bin Hāfşı gönderüp şulḥ taleb eylediler. [KC16b] (1) "Bu yıl dönüp gitsün, sene-yi ātiyyede gelsün. Üç gün Mekke'yi taḥliye idelüm. Anlar bildükleri (2) gibi tavāf ü hacc itsünler." dinildükde cānib-i Hakk'dan Resūl'e sekīne nāzil olup şulḥa rızā virdi. 'Ahd-nāme (3) yazmak istediler. Hāzret-i Peygamber emirü'l-mü'minīn İmām-ı 'Alī'ye kerrema'llāhu veche buyurdı ki: "Yaz, (4) bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm" Anlar didiler: *Mā na'rifu hāzā uktub bi'smika'llāhumme* Ya'nî "Biz anı bilmezüz. Bizüm 'ahd-nāmemüze yazma (5) anı" didiler. Hāzret buyurdı: *Uktub hāzā mā šaleḥa rasūlu'llāh ehle Mekke fe-ḳālū lev kunnā na'lemu enneke* (6) *rasūla'llāhi mā šadednāke 'ani'l-beyti ve mā ḳātelnāke*. Çün Resūlu'llāh ehl-i Mekke ile şulḥ eyledi. (7) Lafzın işitdiler, didiler ki: "Eger biz bile idük ki sen taḥḳıḳ-i Resūlu'llāhsın, seni beytu'llāhdan (8) men' eylemezdük ve senüñle kıtāl daḥı eylemezdük. Pes bunı daḥı yazma şöyle yaz ki "Muḥammed İbn 'Abdu'llāh (9) ehl-i Mekke ile şulḥ eyledi." Hāzret buyurdı ki: "Yaz niçe murād iderse." Pes mü'minler bunlaruñ sözlerinden (10) elem çeküp kaşd eylediler ki anları helāk eyleyüp ehl-i Mekke üzerine kıtāle sa'y ideler. Hakk Te'ālā [İÜ181b] (11) mü'minlerin üzerine sekīne nāzil eyleyüp anlar daḥı şulḥa rızā virdiler. Elzemehum kelime't-taḳvā (12) kelime's-şehādeti ev bi'smi'llāhi'r-Raḥmani'r-Raḥīm ev Muḥammedun Rasūlu'llāh ihtārahumā lehum ev e's-şebāt ve'l-vefā (13) bi'l-'ahdi ve ezāfeti'l-kelimetu ile't-taḳvā li-ennehā sebebuhā ve şābit tutdı Hakk Te'ālā mü'minleri kelime-i taḳvā (14) üzerine ki kelime-i şehādetdür yā bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm yā Muḥammed Resūlu'llāhdur ki yazılmağa rızā (15) virmediler ve kelimenūñ taḳvāya izāfeti kelime-i şehādetüñ taḳvāya sebeb olduğundan ötürüdür. (16) *ve kānū eḥaḳḳa bihā* min-ğayrihā ve mü'minler ol kelimeye müsteḥaḳ u lāyıḳdurlar ğayrılardan. Ve ehluhā [SE215a] (17) ve ol kelimenūñ ehlidürler. *Ve kāna'llāhu bi-kulli şey'in 'alīmer*²⁹⁹¹ fe-ya'lemu ehle kulli şey'in (18) ve yeteyesseruhu lehu ya'nî Allāh Te'ālā her şey'üñ ehlini bilür, 'alīmdür ve ol şey'i ehline müyesser eyler. (19) Pes Hāzret-i Mevlānā buyurur ki: Ehl-i Sebe'nūñ dimāğlarında ğayret-i cāhiliyyet olduğundan ötürü [KC17a] (1) yurtlarında ḳuzgunlar ötdi.

²⁹⁹¹ Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. (Kur'ân-ı Kerīm, Ahzab: 40).

(11) virdiler... müyesser eyler: - İÜ, KA.

Ey sa‘ âdet-baḥş-ı cān-ı enbiyā
Yā be-koş yā bāz-ḥ‘ānem yā bi-yā²⁹⁹² (3:407)

Yā beni (2) öldür, yā *cezbetun min-cezebātī’r-raḥmān tuvāzī* ‘amele’s-ṣaḳaleyn²⁹⁹³
ḥükmince beni cezb eyle, kendü cānibüñe da‘ vet (3) eyle yā ref‘ -i mücbir-i ‘ alāyık müyesser
eyle. Baña tecellî yönünden gel zāhir ol.

Bā-firāket kāfirān-rā nist tāb (4)
Mī-gūyed yā leytenī kuntu türāb²⁹⁹⁴ (3:408)

İnnā enzernākum ‘azāben ḡarībā, yevme yanḡuru’l-mer’u mā ḡaddemet yedāhu ve
(5) *yeḡūlu’l-kāfiru yā leytenī kuntu türāben*²⁹⁹⁵. [KA169a] *İnnā enzernākum ‘azāben ḡarībā*
Ya‘ nī ‘ azābü’l-āḡiret ve ḡurbuhu li-taḡaḡḡuḡihi fe-inne (6) kulle mā ātin ḡarībun ve li-enne
mebde’uhu el-mevtu ya‘ nī biz taḡḡiḡken sizi ḡorḡutduḡ bir ‘ azābdan ki size yakındır (7)
murād ‘ azāb-ı āḡiretdür. ḡarībale şıfatlaması vuḡū‘u müteḡaḡḡiḡ olduğundan ötürüdür. Zīrā
kulle ātin ḡarībdir (8) ve anuñ mebdā’-ı mevtdür, *yevme yanḡuru’l-mer’u mā ḡaddemet*
yedāhu yerā mā ḡaddemehu min-ḡayrin ve şerrin ve’l-mer’u (9) ‘ āmmun ve mā mevşūletun
manşūbetun bi-yanḡuru ev istifhāmiyyetun manşūbetun bi-ḡaddemet (10) *yedāhu*²⁹⁹⁶ Ya‘ nī
ol günde naḡar eyleye insān şol şey’lere ki anı iki eli taḡdīm eyledi ya‘ nī ḡayrdan (11) ve
şerden her ne ‘ amel işlediyse āḡiretde görür ve taḡşış-i yed ekşer a‘ māl-i yed ile olduğu
içündür, (12) *yeḡūlu’l-kāfiru yā leytenī kuntu türāben* fi’d-dunyā fe-lem eḡluḡ ve lem ukellif
ev fi-hāze’l-yevme fe-lem ub‘aş ya‘ nī ol günde (14) kāfir diye kāşki ben türāb olaydum.
Dünyādan ḡaḡ olınup mükellef olmayaydum yāḡud ölüp tenüm (15) çürüyüp ḡaḡ olduğdan
şoñra tekrār ḡaşr u ba‘ş olınup ol ḡıyāmeti ve ‘ azāb-ı āḡireti (16) görmeyeydüm diye yāḡud
sāyir ḡayvānuñ iḡtişāş için ḡaşr olınup su’āl ü cevāb u ḡışāşdan (17) şoñra türāb olduğın
görüḡ kāşki ben daḡı bunlar gibi türāb olaydum diye yāḡud ehl-i cennete (18) ḡaḡ
Te‘ālā’nuñ virdüḡi derece vü in‘ām u iḡşānı görüp temennī ide ki kāşki biz de dünyāda (19)
imān u i‘tikād [SE215b] üzre olup ‘ ibādet ü riyāzetde türāb olayduḡ tā ki bu sa‘ âdet-i ebed
ü devlet-i [KC17b] (1) maḡalde vāşıl olayduḡ diyeler yāḡud kāfirden murād İblīs “Evvelā

²⁹⁹² Ey peygamberlerin canına saadet bağışlayan! Ya öldür, ya da çağır beni veya gel.

²⁹⁹³ Allah’ın sevgisi ile kendinden geçme hali, insan ve cinlerin amellerine denktir. (Yılmaz, 80).

²⁹⁹⁴ Ayrılıḡına kāfirlerin takat yok, “Keşke toprak olsaydım” diyorlar.

²⁹⁹⁵ Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkarcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceḡi günde gerçekteşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık. (Kur’ân-ı Kerim, Nebe: 40).

(5) İnnā... Ya‘ nī: - İÜ.

²⁹⁹⁶ *El-meru* ifadesi genel anlamdadır. *Ma* isim-i mevsul olup *yanḡuru* (-nun mefulü/nesnesi olmak) ile mansubtur ya da *ma* istifhamiyye (soru edatı) olup *kaddemet* fiili ile mansubtur.

(17) Yāḡud... diyeler: - İÜ, KA.

Âdem'e ta'n idüp bir âbdan halk (2) olmuşdur şakıl ü tire vü süflüdür. Ben âteşden halk olindum. Âteş rüşendür ve 'ulvîdür." diyü da'vâ (3) iderken Hâzret-i Âdem'e ve anuñ evlâdından enbiyâ vü evliyâyâ ve sâyir mü'minîne cânib-i Hâk'dan olan tefaddul u i'tâ (4) vü kerâmeti ve kendüye olan gâzab u şiddet ü 'azâbı görüp tahassür yöninden diye ki kâşkî ben dağı türâbdan olaydum (5) ya türâbdan halk olan halîfenüñ evlâdından olaydum tâ ki bu kerâmete vâşıl u nâyil olaydum diye hâkîlerüñ (6) qadrin ve mertebesin ol zamân aňlaya. Şi'r:

[fâ' ilâtün/mefâ' ilün/fâ' ilün]
Hâk-râ h'âr u tire dîd İblîs
Kerd inkâreş ân hasûd-ı hasîs (7)

Mând gâfil zi-nûr bâtın-ı ü
Ne-şud âgeh zi-sırr-ı kâin-i ü

Behr-i gencî ki hest der-dil-i hâk
În şadâ dâdeend (8) der-eflâk

Ki be-coz hâk nîst mazhar-ı küll
Hâk şuv hâk tâbe-revîd küll²⁹⁹⁷

BAQİYYET-İ DÂSTÂN-I REFTEN-İ (9) H'ÂCE BE-DA' VET-İ RÛSTÂNİ²⁹⁹⁸

Hemçü Yûsuf keş zi-taqdîr-i 'aceb
Nerte' u nel'ab be-burd ez-zıll-ı âb²⁹⁹⁹ (3:417) (10)

Nitekim sûre-i Yûsuf'da buyurur: *Qālū yā ebānā mā leke lā-te'mennā 'alā-Yūsufe ve innā lehū* [İÜ182a] *le-nāşihūne*. (11) *Ersilhu me'anā gâden yerta' ve yel'ab ve innā lehū le-ḥāfîzūne*³⁰⁰⁰. *Qālū yā ebānā* Yûsuf'uñ birâderleri (12) pederlerine Hâzret-i Ya'qûb 'aleyhi's-selâma didiler: "Ey bizüm babamuz.", *mā leke lā-te'mennā 'alā-Yūsufe* lime (13) teḥâfunā 'aleyhi ya'nî "ne şey' vardur seninçün bizi Yûsuf üzerine emîn tutmazsın ne qorqarsın, (14) Yûsuf'a bizden bir zarar mı ḥâşıl ola şanursın.", *ve innā lehū le-nāşihūne* ve naḥnu neşfeḳu 'aleyhi (15) ve nurîdu 'aleyhi'l-ḥayra ya'nî "Ḥâlbuki biz anuñ üzerine şefqatlü ve mihrbân birâderlerüz ve ḥayr-h'âhlaruz.", (16) *ersilhu me'anā gâden* [KA169b]

(6) Şi'r: Nazm İÜ, KA.

²⁹⁹⁷ İblis toprağı zelil ve kara gördü ve o kıskanç cimri toprağı inkar etti. Onun batını nurundan gafil oldu. Varlığının sırrından habersiz oldu. Toprağın içinde olan olan hazine için eflakta şunu seslendiler: *Küll'e* sadece toprak mazhar olur. Toprak ol toprak ki *küll'e* varasın.

²⁹⁹⁸ ŞEHİRLİNİN, KÖYLÜNÜN DAVETİYLE KÖYE GİTMESİ HİKAYESİNİN DEVAMI

²⁹⁹⁹ Şaşılacak takdirle babasının gölgesinden "Gezeriz ve oynarız" sözünün götürdüğü Yûsuf gibi.

³⁰⁰⁰ Babalarına şöyle dediler: "Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsunuz? Halbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz." (Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf: 11-12).

ile's-şahra ya' nî "irsâl eyle anı bizümle yarın şahrâya.", *yerta'* yettesi (17) fî-ekli'l-fevâkihe ve nahveha ya' nî mîveler ve nuğller ekl eylemede si' at-i ma' işet hâşıl eyleyevüz didiler, *yel'ab* (18) bi'l-istibâk ve'l-intidâl (19) vahy iderler ya' nî Yûsuf'ı bizümle gönder çıkalum şahrâda sekr düşüp ok atışalum, "*yerta'*" vü "*yel'ab*" [KC18a] (1) dahı kırâ'atdur. [SE216a] Ma' nâ-yı beyt: Rûstâyî ziyâde temelluk eyleyüp çok çok haberler göndermekden h'âcenüñ (2) hurrem ü ihtiyâtını süst ü ebleh eyledi ve h'âcenüñ evlâdı dahı ibrâm idüp köye varalum içelüm (3) gülüp oynayalum didükleri ki *yerta'* vü *yel'ab* dimekdür. Nitekim beñzer Yûsuf'ı erbâb-ı hâsed *yerta'* vü *yel'ab* (4) diyü babasınun sâye-i sa' âdetinden ayırup ger kân-ı belâya giriftâr eyledüğine beñzer. Pes ehl-i mecâz (5) olan dostların *yerta'* vü *yel'ab* didüğüne i'timâd eylemek câyiz degüldür ve ehl-i sülûk olan tâlib-i (6) mübtedî dünyâ dostlarının tatlu diline *yerta'* vü *yel'ab* didüklerine firîfte olup mürşid-i tarîkat (7) ki tâlibün peder-i ma' nevîsidür, anuñ zıll-ı himâyetinden ba' id olmağdan ihtirâz gerekdür.

Her çe ez-yâret (8) cüdâ endâzed ân
Me-ş'nev ân-râ k'ân ziyân dâred ziyân³⁰⁰¹ (3:419)

*Dunyâke kullu mâ yu'biduke 'an-mevlâke*³⁰⁰² (9) hükmince her nesne ki seni yârundan cüdâ eyler.

Ger buved ân sūd şad der-şad me-gîr
Behr-i zer meksel (10) zi-gencür ey faķîr³⁰⁰³ (3:420)

Altun için hâzînedan kesilme ey faķîr *ve li'llâhi hâzâ 'inu's-semevâtî ve'l-arḍ*³⁰⁰⁴ (11) mazmûn-ı şerîfince dünyâ sevdâsına düşüp Allâh'dan ba' id olmayasın yâhud altun taḥşîline (12) meşğûl olup hizmet-i mürşidden mahrûm olma demek ola.

În şenev ki çend Yezdân (13) zecr kerd

Ne kadar serzeniş ü tevbiḥ eyledi.

Guft aşḫâb-ı Nebî-râ germ u serd³⁰⁰⁵ (3:421)

Ki Hâzret-i Peyğamber ile (14) Cum'a namâzında iken eyyâm-ı kaḥt idi ve galle bulunmazdı. Ol zamânda 'âdet şöyle idi ki kâfile (15) gelse ṭabl çararlardı ḥalk işitsün

(4) giriftâr: mübtelâ SE.

(6) müteberri: mübtedî SE.

³⁰⁰¹ Seni dostundan ayrı bırakanı dinleme; zararı vardır, zararı.

³⁰⁰² Senin dünyanı seni Mevlâ'ndan uzaklaştıran her şeydir.

³⁰⁰³ Yüzde yüz kar olsa da onu alma; altın için yoksul zenginden ayrılma.

³⁰⁰⁴ "...(halbuki) göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır..." (Kur'ân-ı Kerîm, Münâfikûn: 7).

³⁰⁰⁵ Şunu dinle: Allah buyurdu. Peyğamberin ashabını sıcak ve soğuk şekilde.

gelsünler galle alsunlar diyü. Çün eşnâ-yı şalâtda (16) ya' nî Hâzret-i Resûl minberde hutbe okurdu tabluñ âvâzı aşhâbuñ kulağına yetişdi. (17) Kâfile gelmiş diyü namâzı terk idüp kâfileye gitdiler, maḥall-i 'itâb oldılar.

Behr-i gendum toḥm-ı bâṭıl [İÜ182b] (18) kâştîd
V'ân Resûl-i Hâk-râ bi-g'zaştîd³⁰⁰⁶ (3:427)

Ya' nî buğdaydan öturi bâṭıl toḥm ekdüñüz, (19) ol Hâk Resûlini bırakduñuz.

Ḳad fezeztum neḥvaḳamḥin he'imâ
Ṣum ḥalleytum nebiyyen ḳā'imâ³⁰⁰⁷ (3:426)

Sûre-i [KC18b] (1) Cum'a'nuñ evâhîrinde işâretdür: *Ve izâ-ra 'ev ticâraten* [SE216b] *ev lehveni'nfaḍḍū ileyhâ ve terakûke ḳā'imâ, ḳul mâ* (2) 'inda'llâhi ḥayrun mine'l-lehvi ve mine't-ticâratî va'llâhu ḥayru'r-râziḳîn³⁰⁰⁸. Ya' nî kaçan ticâreti gördiler ve lehvi gördiler (3) ya' nî tabl çalınduğın istimâ' itdiler, *infaḍḍū ileyhâ* tağılup gitdiler ticâret (4) cānibine, ve *terakûke ḳā'imâ* ve seni minber üzerinde ḳāyim olduğı hâlde ḳoyup gitdiler, *Ḳul* (5) sen di anlara yâ Muhammed, *mâ 'inda'llâhi ḥayrun mine'l-lehvi ve mine't-ticâratî* şol şey' ki Allâh ḳatında vardur (6) lehvden ve daḥî ticâretten ḥayrludur, *va'llâhu ḥayru'r-râziḳîn* ve Allâh Te'âlâ rızḳ viricilerün ḥayrlısıdır. (7) Ma'nâ-yı beyt: *Ḳad fezaztum* taḥḳîken siz müteferriḳ ü perişân olduñuz ey aşhâb, *naḥve ḳamḥin* (8) buğday tarafına, *ḥā'imâ* vâlih ü ḥayrân olduğıñuz hâlde, *ṣum ḥalleytum nebiyyen ḳā'imâ* (9) andan soñra ḳoduñuz Peyğamberi minber üzerinde ḳāyim olduğı hâlde. Pes kışşadan ḥişse (10) budur ki *eş-şeyḥu fî-ḳavmihi ke'n-nebiyyi fî-ummetihî*³⁰⁰⁹ maзмün-ı şerîfince ticâreti ve lehvi zamānuñda mevcûd (11) olan mürşidün ḥıdmetine ve şöḥbetine terciḥ eylemekden ḥazer eylemek gerekdür.

DA' VET-İ BÂZ BAṬṬÂN-RÂ BÎ-ŞAḤRÂ³⁰¹⁰ (12)

Z' intizârem şâh şeb neğnüdest³⁰¹¹ (3:441b)

Nitekim ḥadîş-i şerîfde buyurur: *İnna'llâhe te'âlâ* (13) *yenzilu fî-kulli leyletin ile's-semâ'i'd-dunyâ ve yeḳûlu hel min-musteğfirin fe-eğfiru lehu ve hel min-tâ'ibin* (14) *fe-*

³⁰⁰⁶ Buğday için batıl tohum ektiniz ve o Hakk'ın elçisini bıraktınız.

³⁰⁰⁷ Şaşkın şekilde buğdaya doğru gittiniz, Peyğamberi ayakta –namaza- durmuş olarak yalnız bıraktınız.

³⁰⁰⁸ (Durum böyle iken) onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Kur'ân-ı Kerîm, Cuma: 11).

³⁰⁰⁹ Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir. (Yılmaz, 624).

³⁰¹⁰ DOĞANIN, KAZLARI SUDAN OVAYA DAVET ETMESİ

³⁰¹¹ ...Padişah sana nazik bir iş buyurdu.

etūbu ³⁰¹² *‘aleyhr* hükmince ol şāh-ı kādīm baña tālībdür ve dahı *inne Rabbeke le bi’l-mirşād* ³⁰¹³ mūcibince (15) dāyim bizim aḥvālümüze nāzırdur.

Her şabāḥ u her mesā serheng-i ḥāş³⁰¹⁴ (3:443a)

Va’llāhu yed’ū (16) *ilā-dāri’s-selām* ³⁰¹⁵. Serheng-i ḥāşşdan murād melāyike ola ki ilhām iderler ve rüstāyiden murād (17) iblīs ola ve şehriden murād sālīk ola. Menāş penāḡgāḥ ve yāḥud serheng-i ḥāşşdan (18) murād şol meleklerdür ki şabāḥ u aḥşam nüzūl iderler. Nitekim Ḥāzret-i Resūlu’llāḥ buyurur: (19) *tete’ākabu fikum melā’iketun bi’l-leyli ve melā’iketun bi’n-nehāri ve yectemi’üne fī-şalāti’l-‘aşri ve şalāti’l-fecri summe* [KC19a] (1) *yarucu’llezīne ba’tū fikum fe-yese’luhum Rabbuhum ve huve ā’lemu bi-kum fe-yeḡūlu keyfe teraktum* *‘ibādī fe-yeḡūlūne* (2) *teraknāhum ve hum yuşallūn ve eteynāhum ve hum yuşallūn fe-yeḡūlu’llāhu te’ālā li’l-melā’iketi işhedū* *‘aleyye kad* (3) *ḡafertu lehum* ³⁰¹⁶. [SE217a]

Çunki cüzv īn zemīniser me-keş³⁰¹⁷ (3:453a)

Beyt:

[*mefā’ ilūn/mefā’ ilūn/fe’ ulūn*]
Sirişt-i Ādemī ez-ḡāk dāred
Eger ḡākī (4) ne-bāşed ādemī nīst³⁰¹⁸

Çun ḡalaḡnākum şenīdī ez-turāb

Ve huve’llezī ḡaleḡakum min-turābin şumme (5) *min-nuḡfetin* ³⁰¹⁹ hükmince tūrābdan ḡalḡ olınuḡuḡı işıtdük.

Ḥāk bāşī cust ez-tu ruḡ me-tāb³⁰²⁰ (3:454)

Ve senden ḡāk olmaḡlık istedi. Ḥāk (6) olmaḡdan yüz döndürme.

³⁰¹² Allah her gece dünya semasına iner de şöyle der: “Maḡfıret dileyen yok mudur maḡfıret edeyim, tevbe eden yok mudur tevbesini kabul edeyim.” (Müslim, Müsâfirin: 168-170).

³⁰¹³ Şüphesiz Rabbin, gözetlemededir. (Kur’ân-ı Kerim, Fecr: 14).

³⁰¹⁴ Her sabah ve her akşam özel subayı geliyor...

³⁰¹⁵ Allah esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir. (Kur’ân-ı Kerim, Yûnus: 25).

³⁰¹⁶ Geceleri bazı melekler ve gündüzleri bazı melekler sizin içinizde sizi takip ederler. Onlar ikindi ve sabah namazlarına buluşurlar da sizle beraber olanlar göḡe yükselir. Onlara Rableri sorar, ki O sizin halinizi en iyi bilendir, Kullarımı nasıl bıraktınız? Onlar da derler ki onları namaz kılar halde bıraktık ve onlara namaz kılmakta oldukları halde geldik. Allah Teala da bunun üzerine meleklerle şöyle buyurur: Bana şahit olun ki onları baḡışladım.

³⁰¹⁷ Ey bu yeryüzünün parçası olan insan!...

³⁰¹⁸ İnsanoḡlu topraktan yaratılmıştır. Eḡer toprak gibi mütevazi olmazsa insan deḡildir. (Sadi, Gülistan, Bab-1 Devvom der Ahlak-ı Dervişan) (<https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab2/sh42/>).

³⁰¹⁹ O, sizi (önce) topraktan, sonra az bir sudan (meniden) ... (Kur’ân-ı Kerim, Mü’min: 67).

³⁰²⁰ Madem “Sizi topraktan yarattık”ı duydun, toprak ol. Senden bunu ister. Yüz çevirme.

(5) - : Ḥāk bāşī cüst ez-to ruḡ metāb SE, İÜ.

Ez-tevāzu‘ çun zi-gerdūn şud bezīr(7)
Geşt cüzvi-y Ādemī ḥayy-ı dīlir³⁰²¹ (3:461)

*Men tevāza‘a li’llāhi rafē‘ahu’llāhu ve men tekebbērā važa‘ahu’llāhu*³⁰²²
mefhūminca (8) tevāzu‘ dan çünki gerdūn üzerinden aşağı indi.

Pes şıfāt-ı Ādemī şud ān cemād

Pes (9) cemād iken Ādem oğlunuñ şıfātı oldu ol cemād.

Ber ferāz-ı ‘arş perrān geşt şād³⁰²³ (3:462) (10)

*İnne’l-mutteķīne fī-cennātin ve ‘uyūn*³⁰²⁴ ḥükmince firāz-ı [İÜ183a] ‘arşa şādılgla
uçdı. Nār-ı necat tılsımāt³⁰²⁵.

Coz kesī (11) k’ender қаzā ender girīht
Ḥūn-i ū-rā hīç terbi‘i nerīht³⁰²⁶ (3:472)

Evzā‘ -ı felekiyye anuñ kanın (12) dökmedi ya‘ nī aña zarar itmez.

ҚИՏՏԱ-Ի EHL-Ի ԺԱՐՎԱՆ ՎԵ ԴԻԼԵ КЕРԴԵՆ-Ի ԻՏՆԱՆ ԿԱ ԲԻ-ԶԱԽՄԵՏ-Ի (13)
DERVİŞÂN BÂĞHÂ-RÂ ҚАҒАҒ KUNEND³⁰²⁷

Bu t̄ayifenüñ kışşasın Ḥazret-i Ḥudā Süre-i Nūn’da (14) beyān buyurdı: *İnnā belevnāhum ke-mā belevnā aşḥābe’l-cenneti*³⁰²⁸ Ya‘ nī taḥḳıķan biz ehl-i Mekke’yi mübtelā (15) kılduķ. Қағтла tecrube eyledük. Nitekim ol būstān şāḥiblerini mübtelā eyledük. Bu būstān (16) Yemen’de Şan’a şehrinde iki ferseng yolu taşrada idi. Bunuñ şāḥibi bir şālīḥ (17) kimse idi. Kendüsi vefāt idüp oğullarına mīrās қaldı. Anlaruñ aḥvālin (18) tafşıl üzre Ḥazret-i Mevlānā beyān buyurur.

Guft elā ya‘ lem hevāke men ḥelaķ³⁰²⁹ (3:479a)

³⁰²¹ Gökyüzünden alçakgönüllülükle aşağıya indi, canlı, yiğit insanın parçası oldu.

³⁰²² Allah rızası için alçak gönüllü olanı Allah yüceltir, büyükleneni ise Allah alçaltır. (Yılmaz, 536).

(8) Pes...cemād: - SE.

³⁰²³ Sonra o cansız varlıklar insanın sıfatları oldu, arşın yukarısına mutlu olarak uçtu.

³⁰²⁴ Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, cennetler içinde ve pınarlar başındadır. (Kur’ân-ı Kerîm, Hicr: 45).

³⁰²⁵ 3. Cilt 466. Beyitte geçiyor.

³⁰²⁶ Ancak İlâhi takdirle kaçan kişinin kanını bir kötü talih dökemez.

(12) ya‘ nī...itmez: - İÜ.

³⁰²⁷ DARVANLILARIN HİKAYESİ: BAĞÇELERİNİN ÜRÜNLERİNİ, YOKSULLARLA KARŞILAŞMA ZAHMETİ OLMADAN TOPLAMALARI İÇİN HİLE YAPMALARI

³⁰²⁸ Şüphesiz biz, vaktiyle "bahçe sahipleri"ne belâ verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkarcılara) da belâ verdik. (Kur’ân-ı Kerîm, Kalem: 17).

³⁰²⁹ -Hak- dedi: “Yaratan senin arzunu bilmez mi?... ”

İşâretdür (19) ol âyet-i kerîmenüñ maẓmûnına ki sûre-i Mülk'dedür. Sebeb-i nüzûl-i âyet budur ki küffâr-ı [KA170b] Kureyş [KC19b] (1) Hâzret-i Muḥammed ḥaḳḳında sözler söyleşürlerdi. Birkaç kerre âyet nâzil olup ol sözlerüñ maẓmûnın (2) Resûl'e bildürmiş idi. Bu kerre gizlüce söyleşelüm tâ ki Muḥammed'üñ Tañrısı işidüp Muḥammed'e ḥaber virmesün (3) didiler. Bu âyet nâzil oldu: *Ve esirrû kavlekum evi'cherû bihî, innehû 'alîmun bi-zâti's-şudûr. E lâ-ya'lemu* (4) *men ḥaleka ve huve'l-laṭîfu'l-ḥabîr*³⁰³⁰. *Ve esirrû kavlekum* gerek siz ḳavlüñüzi sırr eyleñ, gizlüce (5) söyleşüñ, *evi'cherû bihî* gerek âşkâre tekellüm eyleñ, *innehû 'alîmun bi-zâti's-şudûr* bi'd-ḳamâ'iri ḳable (6) en yu'abbira 'anhâ sirran ev cehran taḥḳîken ol Allâh 'alîmdür bilür şudûr-ı insânda muẓmer olan esrârı (7) [SE217b] ol sırdan ta'bir olınmazdan öñdin, *e lâ-ya'lemu men ḥaleka* e lâ-ya'lemu's-sirra ve'l-cehra men evcede'l-eşyâ'e ḥasebe mâ ḳaddera bihi ḥikmetehu ya'nî bilmez mi sırrı ve cehri şol kimse ki icâd eyledi eşyâyı ve (9) sırrı ve cehri muḳteẓâ-yı ḳudreti ve ḥikmeti üzere, *ve huve'l-laṭîfu'l-ḥabîr* el-mutavaşşilu 'ilmuhu (10) ilâ-mâ zâhera min-ḥalkihi ve mâ baṭane ya'nî ol Allâh'dur ki anuñ 'alemi vâşıldur maḥlûḳından zâhir olan (11) ef'âle ve bâṭın olan esrâra. Ma'nâ-yı beyt: *Gufî* Hâḳ Te'âlâ didi, *elâ ya'lemu* bilmez mi, *hevâke* (12) senüñ meyl-i muḥabbetüñi, *men ḥalaka* şol kimse seni ve senüñ hevânı ḥalk eyledi, *inne* (13) *fî-necvâke şidḳan ev melekan* senüñ tazarru' vü du'ânında ve sirruñda şiddik mı vardur yâ temelluḳ-ı (14) câblûs mı vardur, *ve in tubdû mâ fî enfusikum ev tuḥfûhu yuḥāsibkum bihi'llâhu*³⁰³¹ ḥükmince senüñ (15) zâhirüñe ve bâṭınuña 'alîmdür, muḳteẓâsınca cezâ virür.

Keyfe yağful 'an-za'înin ḳad ḡadâ (16)

Nice ḡâfil olur ol râḥilüñ aḥvâlinde ki gitdi vaḳt-i ḡadâda

Men yu'âyin (17) eyne meşvâhu ḡadâ³⁰³² (3:480)

Ol kimse ma'âniye göre anuñ yiri maḳâmı ḳandedür yâ Rabb.

Eynemâ ḳad hebeṭâ (18) ev şe'idâ

Taḥḳîkan nereye indi ve nereye çıḳdı.

³⁰³⁰ Sözüñüzü gizleyin, yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) ḥakkıyla bilir. Yaratın bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) ḥakkıyla haberdardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Mülk: 13-14).

(5) Bi'd-ḳamâ'iri ... cehran: - İÜ, KA.

³⁰³¹ İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi... (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 284).

(15) 'alîmdür, - muḳteẓâsınca: 'alîmdür, 'ilmi muḳteẓâsınca SE.

(14) ve in...cezâ virür: - İÜ.

³⁰³² Sabah vaktinde yola çıkan yolcuyu gözüyle gören, yarın başka konağa ineceğini bilmez mi?

Qad teve'llahu ve aḥṣā 'adedā³⁰³³ (3:481)

Taḥkīkan teveccūh (19) eyledi ve anuñ 'adedin şaydı yāḥud ol za'in-i meşvāya ne mekānda teveccūh eyledi ve ne mekānda [KB20a] (1) iḥṣā-yı 'aded eyledi demek olur.

Bi-ş'nevī ḡamhā-yi rencūrān-i dīl³⁰³⁴ (3:484a)

Ya'nī ḡaste-dil olan 'āşīkān-ı bī-çārenūñ (2) ḡuşṣa vü ḡamlarınūñ ḡikāyesin diñlemek, bir faḡīre zekāt virmek gibidür, şevābdur. [IÜ183b] Anuñ göñline (3) ḡam u ḡuşṣa ḡapuların ḡapayup şafā vü server ḡapuların açmaḡdur, şevāb u icrā-yı muḡarrerdür. Resūl-i (4) Ḥudā buyurur: *İnne mine'n-nāsi nāsen mefātīḡa li'l-ḡayri meḡālīḡa li's-şerri ve lehum bi-zālike ecrun ve mine'n-nāsi* (5) *nāsen mefātīḡa li's-şerri ve meḡālīḡa li'l-ḡayri ve 'aleyhim bi-zālike*³⁰³⁵.

Ḥavf ān kes rāst kūrā ḡavf nīst (6)
Ḡuşṣa ān kes-rā keş incā ḡavf nīst³⁰³⁶ (3:496)

Ḥadīş-i ḡudsīde vārid olmuşdur ki: *Lā-ecma' u ḡavfeyni* (7) *ve lā-emneyni fī-ḡalbin vāḡidīn*³⁰³⁷. Ya'nī ḡalb-i vāḡidde cem' eylemezüm iki ḡavfı ve iki emīni. Ya'nī dünyāda (8) ḡorḡana āḡiretde ḡavf yokdur ve dünyāda ḡorḡamayana āḡiretde ḡavf vardur.

REVĀN ŞUDEN-İ (9) [KA171a] Ḥ'ĀCE BE-SŪY-I DEH³⁰³⁸

'Accelū aşḡābenā key terbeḡū

'Acele eyleñ ey bizüm aşḡābumuz. Tā ki ribḡ [SE218a] ü sūd (10) eyleyesiz ḡ'āce böyle didükce.

'Aḡl mī-ḡuft ez-derūn lā-tefḡerū³⁰³⁹ (3:504)

'Aḡl-ı nāşih derūndan (11) anlara dirdi ki feraḡ olmañ. Sūre-i Ḥadīd'de olan āyet-i kerīmeye işāretdür. (12) *Li keylā te'sev* tā siz maḡzūn olmayasız. '*Ālā-mā fātekum* sizden

³⁰³³ İndiḡi veya bindiḡi yerde yaratıcı şüpheşiz ona hakimdir ve işlerinin hesabını bilir.

³⁰³⁴ Gönül hastalarının kederlerini dinlersen...

(2) ḡamlarınūñ ḡikāyesin diñlemek, bir faḡīre zekāt virmek gibidür, şevābdur. Anuñ göñline: - KA.

³⁰³⁵ Resul-i Huda buyurur: İnsanlardan hayra anahtarlar olan, kötülükleri kapatanlar vardır ki onların lehine bu yaptıklarından bir karşılık vardır ve insanlardan bir grup da vardır ki kötülükleri açar, hayırları kapatırlar ki bunda onların aleyhine olacak bir karşılıkları vardır. (İbn Māce, Sünne: 19).

(4) İnne ... bi-zālike: - İÜ, KA.

³⁰³⁶ Korkusu olmayan kişinin korkusu vardır. Burada dolaşmayan kişinin kederi vardır.

³⁰³⁷ Tek bir kalpte iki korkuyu ve iki güveni toplamam. (Beyḡakī, Şuabu'l-İman: 2/223).

(8) ḡorḡana: - KA.

³⁰³⁸ ŞEHİRLİNİN KÖYE GİTMESİ

³⁰³⁹ Arkadaşlarımız, yaralanmak için acele ediniz. Akılsa içten "Ferahlanmayın!" diyordu.

fevt olan şey'ler üzerine (13) *ve lā-tefrahū bi-mā ātākum*³⁰⁴⁰ ve dahı feraḥ olmayasız ol şey'lere ki Rabbūñüz size i'ṭā eyledi (14) ni' am-ı dünyādan.

Min rabāḥi'llāhi künū rābeḥin

Lafz-ı ribāḥ feth ile fāyide ma' nāsınadır. (15) Ya' nī Ḥaḳ Te' ālā'nuñ fāyidelerinden fāyide idici oluñ dimekdür. ' Aḳl sözidür ḥ'āce (16) vü aşḥābına.

İnne rabbī lā-yuḥibbu'l-ferihīn³⁰⁴¹ (3:505)

Der-süre-i Ḥadīd: *Va'llāhu lā-yuḥibbu kulle muḥtālin feḥūr*³⁰⁴² (17) Ya' nī Allāh Te' ālā sevmez külli mütekebbiri ve faḥr idici ya' nī dünyānın müzahrefātına maḡrūr olup (18) faḥr idenleri sevmez.

İfreḥū havnen bimā ātākumu

Ya' nī çokluk feraḥ olmañ size virdügi (19) şey' ile.

Kulli ātin meşḡelin elḥākumu³⁰⁴³ (3:506)

Her āyende gelici şey' ki meşḡul idicidür ve 'avḳ idüp [KC20b] (1) ıraḡ idicidür Ḥazret-i Ḥudā-yı Te' ālā'dan. Pes iştiḡāl-i aḡyār ile yārdan ba' id olmaḳ cāyız degüldür. (2) Bu cümle 'aḳluñ sözidür ḥ'āce vü aşḥābına ve Ḥazret-i Mevlānā'dan müstemi' olanlara naṣīḥatdür ya' nī (3) kimsenüñ 'aṭāsına ümīd tutup anuñla mesrūr olmañ ve anı fāyide 'add eylemeñ ki fāyide Allāh (4) virdügi şey'lerdedür.

Cümle bā-ḥer gūr hem teg mi-devend³⁰⁴⁴ (3:511b)

Cümle beyān eşkleriyle tekāpū idüp (5) segirdürler.

Der-kemīn īn süy-ı ḥūn-aṣām-hāst³⁰⁴⁵ (3:512b)

³⁰⁴⁰ Elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye (böyle yaptık.). (Kur'ân-ı Kerīm, Hadīd: 23).

(15) 'Aḳl sözidür ḥ'āce (16) vü aşḥābına: - SE.

³⁰⁴¹ Allah'ın faydalarından yararlanın. Rabbim "Gerçekten şımaranları sevmez".

³⁰⁴² Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez. (Kur'ân-ı Kerīm, Hadīd: 23).

(18) sevmez: - SE.

³⁰⁴³ Onunla mutlu ol, ondan başkasıyla olma. O bahardır, diğerleriyse ocak ayı/kış.

³⁰⁴⁴ ...hepsi yaban eşeğiyle birlikte koşar.

³⁰⁴⁵ ...bu yönde pusuda kan içiciler vardır.

Nitekim dimişler: *el-eflāku kavsun ve'l-ḥavādiṣu sihāmūn* (6) *ve'l-insānu hedefūn ve'r-rāmī huva'llāhu fe-eyne'l-meferru*³⁰⁴⁶.

Z'anki der-şahrā-yı gil ne-b'ved güşād³⁰⁴⁷ (3:514a)

Andan ötüri (7) ki şahrā-yı gilde feth ü güşād müyesser degüldür. Pes şahrā-yı dile qadem komağ gerekdür ve esrār-ı İlāhī'den (8) şafā aḥz eylemek gerekdür ve dāyim anuñ zikrin ve fikrin terk eylemek tālibleruñ şānından degüldür. (9) Nitekim buyurur el-ḥadīṣ: [SE218b] *Mā celese kavmun yezkurūna'llāhe Te'ālā illā nādāhum munādin mine's-semā*³⁰⁴⁸. (10)

‘Ac ile'l-ḳalbi ve sır yā sārye (11)

Ya‘nī ḳalb cānibine çağır ve şāhib-i dile yalvar ve gönül cānibine seyr eyle ey (12) seyr idici.

Fīhe eşcārūn ve ‘aynun cāriye³⁰⁴⁹ (3:516)

Ol ‘ālim ḳalbde vardır. Eşcār-ı ma‘ārif-i İlāhiyye (13) ve çeşme-sār-ı esrār-ı Rabbāniyye vardır ki dil-i teşnegān bezm-i vişāl-i Subḥānī olan tāliblere ol (14) dilden ve şāhib-i dilden reyyān olmağ [İÜ184a] ya‘nī ḳanmağ müyesserdür ya‘nī seyr-i birūndan ve ‘ālem-i küllden (15) feth ü güşād müyesser olmaz seyr-i derūna ve ‘ālem-i dile rağbet eyle dimekdür. [KA171b]

Ḳavl-i peygamber şinev ey Müctebā (16)
Gür-ı ‘aḳl āmed vaṭan der-rüstā³⁰⁵⁰ (3:518)

*Et-tavaṭṭun fi'l-ḳurā ḳabrun li'n-nuhā*³⁰⁵¹ Ḳurā ḳaryenüñ cem‘idür ya‘nī (17) ḳaryelerde vaṭan tutmağ ‘aḳluñ maḳberesidür.

REFTEN-İ H‘ACE VÜ QAVMEŞ BE-SÜY-I DEH³⁰⁵²

(5) Nitekim dimişler: be-ḥükm ḥadīṣ-i şerīf SE.

³⁰⁴⁶ Felekler yay, olaylar oklardır. İnsan hedef olup atan Allah’tır. O halde kaçılacak yer nerede?

³⁰⁴⁷ Gönül ovasına adım atmak gerekir...

³⁰⁴⁸ Allah’ı zikreden hiçbir topluluk yoktur ki semadan onlara bir münadi nida etmesin.

(9) Nitekim buyurur el-ḥadīṣ....: - İÜ.

³⁰⁴⁹ Ey yürüyen! Kalbine yönel ve yürü, orada ağaçlar ve akan pınarlar vardır.

(14) ya‘nī ḳanmağ müyesserdür ya‘nī seyr-i birūndan ve ‘ālem-i küllden feth ü güşād müyesser olmaz seyr-i derūna ve ‘ālem-i dile rağbet eyle dimekdür: müyesserdür İÜ.

³⁰⁵⁰ Ey seçkin kişi! Peygamberin sözünü dinle: “Köyde yerleşmek aklın mezarıdır”.

³⁰⁵¹ Köylerde yurt edinmek akıl sahipleri için kabirdir.

(16) Ḳarī ḳaryenüñ cem‘idür: - İÜ.

³⁰⁵² ŞEHİRLİNİN VE KAVMİNİN KÖYE DOĞRU GİTMESİ

Sāfirū key (18) tekneṃū ber-ḥ'āndend³⁰⁵³ (3:533b)

*Sāferu teṣaḥḥū ve tegannemū*³⁰⁵⁴ ya' nī sefer eyleñ şihḥat ü ḡanīmet buluñ (19)

NEVĀHTEN-İ MECNŪN ĀN SEG-RĀ Kİ MUḲĪM-İ KŪY-I LEYLĀ BŪD³⁰⁵⁵

Ender ā vu bingereş ez-çeşm-i men³⁰⁵⁶ (3:572b)

Şi'r: [KC21a] (1)

[fe'ūlün/fe'ūlün/fe'ūlün/fe'ul]
Ve fī-kulli şey'in lehū āyetun
Tedullu 'alā-ennēhū vāḥidun³⁰⁵⁷

Hem-çü Ḥaydar bāb-ı Ḥayber ber kenī³⁰⁵⁸ (3:580b)

Ya' nī (2) şūret bāb-ı Ḥayber gibi zuhūr-ı tevḥīde mānī' dūr. Zīrā Resūl-ı Ḥudā buyurur: *Li'llāhi Te'alā seb'ine* (3) *elfin ḥicābīn*³⁰⁵⁹ ve ḥaḳīkatde ol ḥicāblarında cānibindedūr yoḥsa cānib-i Ḥaḳ'da ḥicāb yoḳdur. Ol (4) ḥicāb nedūr? Bid'at, cehl, ḡazab, kīn ü hevā vū heves, terk-i 'ibādet ü riyā ve buña beñzer nesne hep (5) ḥicābdur. Her kim bunları şikest eyleye aña vāşıl olur. **Beyt:**

[fā'ilātün/mefā'ilün/fā'ilün]
Aşl-ı taḳvā ki rāz-i 'in rāh est (6)
Terk-i mecmū' -ı māsiva'llāh est³⁰⁶⁰

Ḥāfīḳīn maşrık u maḡrib.

Muştafāyī kū ki cismeş cān buved (7)
Tā ki Raḥmān 'alleme'l-Ḳur'ān buved³⁰⁶¹ (3:593)

Sūre-i Raḥmān'da olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *Er-Raḥmān 'alleme'l-Ḳur'ān*³⁰⁶² (8) Lemmā kāneti's-sūratu maḳşūraten 'alā-ti' dādi'n-ni'ami'd-dunyeviyyeti ve'l-uḥreviyyeti şadderaḥā bi'r-Raḥmani fe-ḳaddeme (9) mā huve aşlun li'n-ni'ami'd-diniyyeti ve eccelehā ve huve in'amuhu bi'l-Ḳur'āni ve tenzīluhu ve ta'līmuhu fe-inne esāse'd-dīn ve (10) münşā'i's-şer'i ve [SE219a] a'zame'l-vahyi ve e'azzu'l-kutubi iz-huve bi-i'cāzihi

³⁰⁵³ “Ganimet elde etmek için yolculuk ediniz”i okudular.

³⁰⁵⁴ Yoculuk yapın, sıhhat bulun ve ganimet kazanın. (Aclūnī, Kefşu'l-Hafa: 1/445).

³⁰⁵⁵ MECNUN'UN LEYLA'NIN MAHALLESİNDE KALAN KÖPEĞİ OKŞAMASI

³⁰⁵⁶ ...Gir benim gözümünden ona bak.

³⁰⁵⁷ Her şeyde O'nun varlığını, birliğini gösteren bir alâmet vardır.

³⁰⁵⁸ ...Haydar gibi Hayber'in kapısını koparırısın.

³⁰⁵⁹ Allāh'ın yetmiş bin perdesi vardır. (Taberānī, Mu'cemu'l-Kebir: 6/148).

³⁰⁶⁰ Bu yolun sırrı olan takvanın sırrı, Allah dışında herşeyi terketmektir.

³⁰⁶¹ “Rahman Kur'an'ı öğretti” olması için bedeni, can olan Mustafa nerede?

³⁰⁶² Rahmān Kur'an'ı öğretti. (Kur'an-ı Kerīm, Rahman: 1-2).

ve'stimālihi 'alā-hulāṣatihā muṣaddikun (11) li-nefsihi ve mişdaḳun lehā³⁰⁶³ ya' nī vaḳtā ki bu sūre-i şerīf ta' dād-ı nī' am-ı dünyeviyet ü uhreviyet üzre maḳşūd (12) oldıysa sūre-i taşdır eyledi. Zıkr-i Raḥmān'la ve daḥı taḳdīm eyledi. Şol şey' ki nī' am-ı dīniyyenüñ (13) aşıldır ve ecell ü enfa' ıdır. Kur'ân-ı 'azīm in' ām idüp ve tenzili buyurup ta' līm eyledügidür. Zırā (14) Qur'ân esās-ı dīn ve menşā'-ı şer' -i şerif-i mübīndür ve vaşī'ün a' zāmı ve kütüb-i menzilenüñ e' azzidür ya' nī (15) *er-Raḥmān 'allemel-Kur'ân* didi ya' nī ol Raḥman-ı şāmil olan Raḥmān Qur'ânı ta' līm eyledi Muḥammed'e. Bu sürenüñ sebebi (16) nüzulı odur ki çün Hażret-i Peygamber kāfirlere ismi-i Raḥmān'dan haber virdi. Kāfirler didiler ki biz Raḥmān'ı bilmezüz. (17) Pes bu sūre nāzil oldı ve ba' zılar didiler ki ehl-i Mekke Hażret-i Peygambere ta' n itdiler ki Qur'ân'ı (18) felāndan ve fülāndan öğrenür didiler, bu sūre nāzil oldı: *Ḥalaḳel-insān 'allāmel-beyān*³⁰⁶⁴ (19) imā' bi-enne ḥalḳa'l-beşeri ve mā yetemeyyezu bihi ' an sā'iri'l ḥayevāni ve huve't-tabīru ' amma fi'd-damiri ve ifhāmu'l-ğayri [KC21b] (1) bi-mā edrakehu li-telaḳḳi'l-vahyi ve ta' arrufi'l-Ḥaḳḳa ve te' allumi's-şer' i ve ihlā'i'l-cumeli's-şelişi' lleti hiye iḥbāru muterādifihı (2) li'r-raḥmani ' ani'l- ' atıfı li-mecīihā ' alā-nehci't-ta' dıdi ya' nī imā vü işāretdür beşeri ḥalḳ eyleyüp ve temeyyeze (3) bihi ' an sā'iri'l-ḥayevān ki murād mā fi'z-zāmīrdan ta' bīrdür ve efhām-ı ḡayrdur telaḳḳi vü hay ve taḥşil-i ma' ārif-i (4) Ḥaḳ ve te' allumi's-şer' den ki [KA172a] insānuñ *limā ḥuliḳa lehū*³⁰⁶⁵ olduḡına işāretdür ya' nī cins-i insānı ḥalḳ eyledi (5) ve beyānı bildürdi insāna ya' nī zāmīrinde olanı luṭfla ve kitābetle rüşen ü beyān itmegi öğretti (6) yāḥūd Ādem'i ḥalḳ eyledi, ' ilm-i āsmānī aña bildürdi dimek ola yāḥūd Hażret-i Muḥammed'i vücūda (7) getürdi aña olmuş olacaḡı bildürdi dimek ola. Nitekim mażmūn-ı *fe allemtu'l-evvelin ve'l-āḥirīn*³⁰⁶⁶ (8) bu ma' nādan haber virür. Ma' nā-yı beyt, Hażret-i Mevlāna buyururlar ki nādir vāḳi' olur ki maşrıḳ (9) u maḡrib mābeyninde babasız ve anasız bir ādem ḥaşıl ola ya' nī mürşidsiz ve delilsiz taḥşil-i merātib (10) eyleye. Evlāsı mürşide ḥizmet eylemekdür. Zırā malı şol kimse bulur ki kār ü [SE219b] kesb eyleye defīne (11) bulmaḳ nādir vāḳi' olur. Defīne bulmaḳ ümīdiyle kār ü kesbden ḳalma ya' nī mürşidsiz cezbe'-i (12) Ḥaḳ'la vāşıl olurum diyü mürşid ḥizmetinden ḡāfil olup maḥrūm ḳalma. Ḳande bulayum saña (13) Hażret-i Muştafā gibi bir sultānı ki anuñ

³⁰⁶³ Şura, dinin ve onun kimliğinin sayımı ile sınırlıydı ve bir sayı verildi: Din iyiliğinin amacı ve amacını sundu ve Kuran, onun indirilmesi ve öğretileri tarafından kutsandı. Din temel kuramı İslam'ın kurucusu ve en büyük savunucusu ve en sevilen kitaptır.

(8) Lammekāneti's-sūrete... 'allemel-Kur'ân didi: - İÜ.

³⁰⁶⁴ İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. (Kur'ân-ı Kerim, Rahman: 3-4).

(3) zāmīrdan - ta' bīrdür: zāmīrdan nuṭḳla ve kitābetle ta' bīrdür SE.

³⁰⁶⁵ Onun için yaratıldığı.

(5) luṭfla: nuṭḳla SE.

³⁰⁶⁶ Öncekilere ve sonrakilere öğrettim.

(18) Ḥalaḳel-insān... ma' nā-yı beyt: - İÜ.

cismi cān ola tā ki Raḥmān aña ta‘ līm-i Ḳur‘ān eyleye. Çünki bu (14) mertebe saña müyesser degüldür, bārī mürşid-i kāmilden ba‘ id olma dimekdür.

Ehl-i ten-rā cümle ‘allem (15) bi'l-ḳalem
Vāsıta efrāşt der-bezl-i kerem³⁰⁶⁷ (3:594)

Ya‘ nī ehl-i ten olanlara ḳalem vāsıtasıyla te‘ allüm-i (16) kitābet itmegi ve kitābet vāsıtasıyla zabt-ı ‘ulüm-ı zāhir ü bāṭın itmegi efrāşte ḳılup insāna (17) bildürdi. İşāretdür ol āyet-i kerimeye ki sūre-i ‘Alaḳ‘dadur. *Bi’smi’llāhi’r-rahmani’r-rahīm. İḳrā’ bi’smi Rabbike*³⁰⁶⁸ *İḳrā’* (18) *el-Ḳur‘āni müstefteḥen bi’smihi ev muste‘inen bih* ya‘ nī Ḳur‘ānı ḳırā‘at eyle Rabb’iñüñ (19) ismiyle müsteftiḥ olduğın ḥâlde ya‘ nī feth taleb idici olduğun ḥâlde yāḥud [KC22a] (1) isti‘ānet taleb idici olduğun ḥâlde, *ellezī ḥaleḳa* ey *ellezī lehu’l-ḥalḳu* ev *ellezī ḥaleḳa* kulle şey’in (2) şümme efrade mā huve eşrafun ve azherun şun‘an ve tedbīran ve edellu ‘alā-vucūbi’l-‘ibādeti’l-maḳşūde fi’l-Ḳur‘ān³⁰⁶⁹ (3) Ya‘ nī şöyle Rabb’ün ki lehü’l-ḥalḳddur yāḥud ḥalḳ eyledi külli şey’in andan soñra vaż‘ u tedbīr yöninden (4) eşref ü eẓher olup Ḳur‘ān’dan maḳşūd olınan ‘ibādetün vucūbiyyeti üzre evvel olınan efrād (5) eyledi, *Fe kale Ḥaleḳa’l-insān ev ellezī ḥaleḳa’l-insāne fe-ebheme evvelā şümme fessera tefhimen li-ḥalḳihi ve delāleten* (6) ‘alā-‘acibi fiṭratihī³⁰⁷⁰ ya‘ nī yāḥud şöyle Rabb’ün ki insānı ḥalḳ eyledi demek ola eyle olsa (7) evvel mübhem itmiş iken soñra tefsīr itmiş olur ḥalḳını tefḥīm ü ‘acib fiṭratı üzre (8) delāletden ötüri, *min-‘alak*³⁰⁷¹ ceme‘ahu li-enne’l-insāne fi-ma‘na’l-cem‘i ve lemmā kāne evvelu’l-vācibāti (9) ma‘rifeta’llāhi te‘ālā nezzele evvelen mā yedullu ‘alā-vucūdihi ve farṭi ḳudratihī ve kemāli ḥikmetihī ya‘ nī ‘alakı cem‘le zıkr (10) eyledi zīrā insānuñ da ma‘nāsı cem‘dür ve daḥı vācibātuñ evveli ma‘rifetu’llāh olduğından (11) ötüri nāzil eyledi. Evvelā şol şey’ ki delālet ider vācibün vucūdına ve farṭı ḳudretine (12) ve kemāl-i ḥikmetine [KA172b] ya‘ nī cins-i insānı uyuşmuş ḳanlardan ḥalḳ eyledi didi, *İḳrā’* tekrīrun li’l-mubālegati (13) ev el-evvelu muṭlaḳun ve’s-şānī li’t-tebliḡi ev fi’s-şalāti ve le‘allehu lemmā ḳile lehu *İḳrā’* Rabbike fe-ḳāle mā ene (14) bi-ḳārī’in [SE220a] fe-ḳile lehu *İḳrā’* ya‘ nī tekrārı mübālağa içündür yāḥud evvelüne muṭlaḳ olup şānī-i tebliḡ-i (15) risālet için ümmete oḳu demek ola yāḥud namāzda oḳu demek ola yāḥud evvel kendüye (16) *İḳrā’ bi’smi Rabbike* dinildükde ben oḳumaḳ bilmem dimiş ola. Pes tekrār

(14) bārī - mürşid: bārī ḥidmet-i mürşid SE.

³⁰⁶⁷ Bütün beden sahiplerine “Kalemle öğretti”; -kalemi- cömertlik dağıtmada aracı yaptı.

(15) te‘ allüm-i kitābet itmegi ve kitābet vāsıtasıyla: - KA.

³⁰⁶⁸ Raḥmān ve Raḥīm olan Allah’ın adıyla. Yaratan Rabbinin adıyla oku! (Kur‘ân-ı Kerīm, Alak: 1).

³⁰⁶⁹ Yaratığı kim var, yoksa her şeyi yaratan, sonra da en onurlu ve en iyi neyi gösterin ve kabini ibadet etmek için Aral’ı ölçün.

³⁰⁷⁰ Ya da insanı yaratan kişi, önce onları anladı ve daha sonra onu yaratmaya cazip olmayı bıraktı.

³⁰⁷¹ "Alak"dan (Kur‘ân-ı Kerīm, Alak: 2).

Ḥazret-i Cebrāyīl ‘aleyhi's-selām (17) *ikrā*’dimiş ola, ve *Rabbuke'l-ekram*³⁰⁷² ez-zā’idu fī'l-kerami ‘alā-kulli kerīmin fe-innehū yena‘mu bi-lā-ğarażin ve (18) yaḥkumu min-ğayri teḥavvufin bel huve el-kerīmu vaḥdehu ‘ale’l-ḥaḳīḳati ya‘nī senūñ Rabb’ūñ keremde küll-i kerīm [KC22b] (1) üzerine ziyādedür. Zīrā ğarażsız in‘ām ider, ḥavfsız ḥükm ider. Belki ḥaḳīḳatde hem yalnūz kerīm odur, (2) *ellezī* ‘*alleme bi'l-ḳalem*³⁰⁷³ ey el-ḥatta bi'l-kalemi ya‘nī öğretti insāna [İÜ184b] ḳalemle kitābet itmeği, ‘*alleme'l-insāne mā lem ya‘lem*³⁰⁷⁴ (3) ya‘nī insāna ta‘līm eyledi bilmedügin.

Mi-kuned ba‘de’llutāyā ve’lleti³⁰⁷⁵ (3:599b)

El-lutāyā, bi-zammi’l-lāmi elletānuñ taşğiridür. (4) Ba‘de’d-dāhiyeti’ş-şağīrati ve’l-kebīrati³⁰⁷⁶ demek olur.

Der-çunān rüy-ı ḥabīs-i ‘āşiye
Guft Yezdān (5) nesfe‘en bi'n-nāşiye³⁰⁷⁷ (3:604)

Ya‘nī bunun gibi ḥabīs-i ‘āşiye olan yüzün ḥaḳḳında Ḥudā-yı Te‘ālā sūre-i ‘Alaḳ’da (6) buyurur: *Kellā* red‘un li’n-nāhi³⁰⁷⁸, *le’in lem yentehi*³⁰⁷⁹ ‘ammā huve fihi ya‘nī red‘dür nāhi’i. Nāhiden murād Ebū Cehl’dür, (7) *le’inde* lam-ı tavṭiye ḳasem içündür. Taḳdīr-i kelām va’llāhi le’in lem yentehi ‘ammā huve fih ya‘nī Allāh ḥaḳḳıçün eger Ebū Cehl (8) rüçü‘ itmezse nehy-i şalātdan, *le-nesfe‘an bi’n-nāşiyyeti* ey le-ne’ḥużenne bi-nāşiyyetihi nāşiyyede elif lām (9) mużāfun ileyhden ‘ivażdur ya‘nī elbette biz aḥz iderüz anuñ nāşiyesin ve le-nescunennehu biha ile’n-nāri ve anı (10) elbette çekerüz nāşiyyesinden nār cānibine ya‘nī alnınuñ şaçıdan tutup cehenneme çekerüz dimekdür, *nāşiyyetin* (11) *kāzibetin ḥāṭi’etin*³⁰⁸⁰ bedel min-bi’n-nāşiyye ya‘nī nāşiyye bi’n-nāşiyyeden bedeldür, *Kāzibetin ḥāṭi’etin* şıfatıdır (12) nāşiyyenūñ ve vasfuha bi’l-keẓibi ve’l-ḥaṭa’i ve humā li-şāhibihā ‘ale’l-isnādi’l-mecāziyyi li’l-mubālegati ya‘nī (13) nāşiyyeyi keẓb ü ḥaṭāyla vaşf eylemek isnād-ı mecāzīdür mübālağadan ötüridür murād şāhibinūñ (14) keẓb ü ḥaṭāsıdır, *fe’l’yed‘u*

³⁰⁷² Senin Rabbin en cömert olandır. (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 3).

(17) ‘Alaḳ’dadur...Ellezī: - İÜ.

³⁰⁷³ O, kalemle yazmayı öğretendir. (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 4).

³⁰⁷⁴ O insana bilmediğini öğretendir. (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 5).

³⁰⁷⁵ ...Şöyle böyle yapıyordu.

³⁰⁷⁶ Küçük ve büyük beladan sonra.

³⁰⁷⁷ Böyle kötü asi yüz hakkında Allah, “Perçemleriyle sürükleyeceğiz” buyurdu.

³⁰⁷⁸ Nehyedeni caydırmak için (gelmiş bir lafızdır.)

³⁰⁷⁹ Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 14).

(7) Le’inde...içindür: - İÜ.

³⁰⁸⁰ O yalancı, günahkâr perçeminden (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 15).

(11) bedel... ya‘nī: - İÜ.

(13) keẓb: tekẓib İÜ.

nādiyehū ey ehli nādihi li-yu‘ inūhu ve huve’l-meclisu’llezī yeteneddā fihi’l-kavmu (15) nādi şol meclisdür ki anda bir kavm müşāvere vü mükāleme ideler ya‘ nī Ebū Cehl da‘ vet eylesün ehl-i (16) nādisin ya‘ nī ehl-i meclis-i mu‘ āvenet içün, *ruviye enne Ebā Cehlin merra bi-Rasūli’llāhi ‘aleyhi’s-selām* [SE220b] *ve huve yuşalli fe-ķāle* (17) *e lem enheke fe-ķalīza lehu Rasūlu’llāh fe-ķāle e tuheddidi’ni ve ene ekberu ehli’l-vādinadiyen fe-nezelet* ya‘ nī (18) şöyle rivāyet olındı ki Ebū Cehl Hāzret-i Resūlu’llāh üzre mürūr itdi ya‘ nī uğradı. Hāzret-i (19) Resūl namāz kılardı Ebū Cehl eytdi ben seni nehy itmedüm mi namāz kılmakdan, niçün kılarırsın, didi. [KC23a] (1) Hāzret-i Resūl-i Hudā Ebū Cehl’e ģalīz [KA173b] sözler söyledi. Ebū Cehl ref‘ -i şavt idüp çağırarak eytdi (2) “Korqudur mısın beni hālbuki ben ehl-i vādinūn ulusu olam” didi, derhāl bu āyet nāzil oldı: (3) *Sened‘u’z-zebāniye*³⁰⁸¹ li-yecurrūhu ile’n-nāru ya‘ nī ‘an qarīben biz de da‘ vet iderüz zebānileri tā anı (4) cehenneme çeküp idhāl ideler, *kellā*³⁰⁸² red‘ a iẓā-lilnāhī ya‘ nī Ebū Cehl didügi degüldür, *lā-tuṭi‘ hu*³⁰⁸³ (5) ve uşbut ente ‘alā-ṭā‘ atike ya‘ nī aña iṭā‘ at itme yā Muhammed şābit ol sen ṭā‘ atūn üzerine, *ve’scud*³⁰⁸⁴ (6) ve dum ‘alā sucūdiye ya‘ nī sen müdāvemet eyle secdeñ üzerine *va’ķterib*³⁰⁸⁵ Ve teķarrab ilā Rabbike ya‘ nī (7) teķarrüb hāşıl eyle Rabbūne. *Ve fi’l-ḥadīşi aķrebu mā yekūnu’l-‘abdu ilā Rabbihi iẓā secede*³⁰⁸⁶.

Guft in dem (8) bā-ķiyāmet şud şebih

Hāce didi ki bu dem hemān rüz-ı ķiyāmete şebih oldı.

Tā berāder şud (9) yafirru min-aḥiḥi³⁰⁸⁷ (3:613)

Tā ki birāderinden firār idüp kaçır oldı, didi. İşāretdür sūre-i ‘Abese’de (10) olan āyet-i kerīmeye: *Yevme yefirru’l-mer’u min-aḥiḥi ve ummihi ve ebīhi ve şāhibetihī ve benihī*³⁰⁸⁸. *Yevme yefirru’l-mer’u* (11) *min-aḥiḥi* şol bir günde merd firār ider kaçır ya‘ nī rüz-ı ķiyāmetde ādem birāderinden kaçır, bā-vücūd (12) müvāneset ve mihrbānı iken, *ve*

(2) hālbuki...didi: - İÜ.

³⁰⁸¹ Biz de zebānileri çağıracağız. (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 18).

³⁰⁸² Hayır! (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 19).

³⁰⁸³ Sakın sen ona uyma (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 19).

³⁰⁸⁴ Secde et (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 19).

³⁰⁸⁵ Ve Rabbine yaklaş. (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 19).

(3) Ayet boyunca Arapça açıklamalar İÜ’de yok.

³⁰⁸⁶ Hadiste kulun Rabbine en yakın olduğu zamanın secde ettiği zaman olduğu geçmektedir.

³⁰⁸⁷ -Tacir- dedi: “Şu an kıyamete benzedi; kardeş, kardeşinden kaçır” oldu.

³⁰⁸⁸ Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün (Kur’ân-ı Kerīm, Abese: 34-36).

(10) Yevme... aḥiḥi: - İÜ.

ummihi ve dağı anasından da kaçır üzerinden anasının hukuk-ı (13) keşiri var iken, *ve ebîhi* ve pederinden dağı firâr ider andan vüfur şefkat u ‘ âtîfet (14) görmüş iken, *ve şâhibetihî* ve dağı zevcesinden de firâr ider kendünün münis (15) rûzgârı iken, *ve benîhi* ve dağı evlâdından da firâr ider anlardan istizhâr [İÜ185a] ümîdin tutmuş iken, (16) *li-kulli’mri’in*³⁰⁸⁹ Her bir merd için vardur, *minhum*³⁰⁹⁰ ehl-i kıyâmetden, *yevme’izin*³⁰⁹¹ ol günde, *şe’nun yuğnihi*³⁰⁹² (17) bir hâl ve bir hâl ola ki aña kifâyet ide ya‘nî ol kâra meşgûl olmağla gayruñ [SE221a] hâline vâkıf (18) olmağa kâdir olmaya. Nitekim Ferîdüddîn ‘ Attâr buyurur. **Hikâyet:**

[fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilâtün/fâ‘ ilün]

Keştî-i âverd der-deryâ şekest (19)

Tahta-i z’ân cümle ber-bâlâ neşest

Gorbe vü müşî ber-ân tahta be-mând

Her dû-râ deryâ ber ân tahtebe-rând

Ne zi-gorbe müş-râ rûy-ı gorîz [KC23b] (1)

Ne be-müş ân gorbe-râ çengâl tîz

Her düşân ez-hevl-i deryâ ey ‘ aceb

Der-tahayyür bâzmânde huşk leb (2)

Der-kıyâmet nîz ân gâvğâ buved

Ya‘nî encâ nî tu u nî mâ buved³⁰⁹³

Kullu sirrin câveze’l-işneyn şâ‘a (3) ya‘nî her sır ki ikiden giçe şâyî‘ olur, huşuşan senüñ ile benüm mâbeynümüzde bu kadar hağ u muhabbet (4) ü münâsebet olduğın cümle ehl-i şehîr ve ehl-i kıyâmet bilmişlerdür. Nice inkâr idersin, didi. Şigâf (5) gulâf dil, heşte rehâ kerde Ebû Mürre İblîs.

Hây hüy-ı mestiyân-ı İzedî³⁰⁹⁴ (3:678b)

(12) ve ümmihî : - İÜ.

³⁰⁸⁹ Herkesin (Kur’ân-ı Kerîm, Abese: 37).

³⁰⁹⁰ Onlardan (Kur’ân-ı Kerîm, Abese: 37).

³⁰⁹¹ işte o gün (Kur’ân-ı Kerîm, Abese: 37).

³⁰⁹² kendini meşgûl edecek bir işi vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Abese: 37).

³⁰⁹³ Rivayet odur ki, bir gemi denizde kırıldı. Gemiden bir tahta parçası suyun üzerinde kaldı. O tahtanın üzerinde ise bir kedi ile fare kaldı. Deniz, her ikisini de tahtanın üzerinden attı. Ne fare kediden kaçma derdinde, ne de kedi fareye keskin pençelerini gösterme derdinde. Ne şaşılacak şey! Her ikisi de denizin korkusuyla şaşkınlık içerisinde dudakları kurumuş şekilde kalakalmışlar. Kıyamet günü de böyle kargaşa olacak. Yani orada ne sen olacak ne biz. (Ferîdüddîn Attâr, Musibetname, 3. Bahş) (<https://ganjoor.net/attar/mosibatname/mbkhsh2/sh3/>).

(4) şifâf...iblis: - İÜ, KA.

³⁰⁹⁴ ...Hak sarhoşlarının narasından laf ediyorsun.

Et-taşavvuf (6) terku'd-de' ā' ā ve kıtmānu'l-me' ānī³⁰⁹⁵ maẓmūnınca hāyhūyla olmaz, hāl gerekdür. (7)

Bār ber girend çun āmed 'arec
Guft Hāk leyse 'ale'l-a' mā ḥarec³⁰⁹⁶ (3:676)

Ya' nī devābb (8) kısmından birinüñ ayağı saķat olsa üzerinden yüki aldururlar. İnsān daḥı aña kıyās (9) olunur. Nitekim Hāk Te' ālā sūre-i Feth' de buyurdı *leyse 'ale'l-a' mā ḥaracun ve lā-'ale'l-a' raci ḥaracun* (10) *ve lā-'ale'l-marīḍi ḥaracun*³⁰⁹⁷ ya' nī a' mā üzerine ḥarac u teklīf yoķdur ve daḥı marīz üzerine ḥarac (11) u teklīf yoķdur [KA173b] ve daḥı a' rec üzerine teklīf yoķdur. Mefhūm-ı kelām Ḥazret- Mevlānā buyurur (12) ki rūstāyī şehriye didi ki “Ben mest-i 'ıřķ-ı İlāhī ve ḥayrān-ı esrār-ı nā-mütenāhīyem. Ben kendümden (13) ḥaberüm yoķ. Seni bilmek nice abildür. Görmez misin bir kimse řarāb içse yāḥud benglik yise ṭalāk (14) ve bey' u řirāsı řer' -i řerīfde cāyız degüldür. řer' anı ma' zūr tutar. Pes mest-i 'ıřķ-ı Ḥudā (15) olanlar ḥod be-ṭarīķ-i evlā ma' zürdurlar. Nitekim a' māya ve daḥı a' rece ḥarac olmaduğı gibi (16) müştāk-ı Ḥudā'ya ḥarac yoķdur.” didükde şehri eytdi “Ey müzevvir-i altabān, sen ki nışfu'l-leylde (17) ḥarkürreyi yelinden bulursın, on yıllık dostuñı neden bilmezsin, diyüp ilzām eyledi. Ḥarkürrenüñ (18) yeli seni rüsvā eyledi. Yoķ yire da' vā [SE221b] eyleme.” didi.

ÇERB KERDEN-İ MERD-İ LĀFĪ LEB U SEBLET-İ (19) ḤOD-RĀ³⁰⁹⁸

Eşkemeş gufti cevāb-ı bī-tenin

Ol lāf zen olan mürāyīnün arnı řadāsız cevāb [KC24a] (1) virüp ya' nī lisān-ı hāl ile dir idi.

Ki ibāda'llāhu keyde'l-kāzibin³⁰⁹⁹ (3:736)

Ki helāk eylesün Allāh Te' ālā (2) kāziblerün mekrini dirdi.

Guft-i Hāk ki kej mecunbān gūř u dum

³⁰⁹⁵ Tasavvuf davaları terk etmek ve manaları gizlemektir.

³⁰⁹⁶ Topallayınca hayvanın yükünü alırlar. Hak buyurdu: “Köre sorumluluk yoktur.”

³⁰⁹⁷ Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. (Kur'ân-ı Kerim, Fetih: 17).

(11) üzerine teklīf yoķdur: - , SE; ve daḥı a' rec üzerine teklīf yoķdur: - KA.

(15) ḥod: - , İÜ, KA; Nitekim... didükde: - İÜ, KA.

³⁰⁹⁸ LAFÇI BİR ADAMIN DUDAĞINI VE BIYIĞINI YAĞLAMASI

(1) lisān-ı hāl ile: hāl dili ile İÜ, KA.

³⁰⁹⁹ Karnıysa sessiz cevap veriyordu: Allah yalancıların düzenini yok etsin.

Ḥaḳ Te‘ālā didi ki gūş (3) ve dumuñı egri ḥareket itdürme ya‘nī ḥareket a‘zā vü cevāriḥüñi ṭoğrı eyle, ‘ibādeti riyyāyla (4) eyleme. Nitekim buyurur *fe‘stekim kemā umirte*³¹⁰⁰.

Yenfa‘enne‘ş-şādıķine şıddıhum³¹⁰¹ (3:740)

Süre-i Mā‘ide’nüñ (5) āḥirinde olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *Ḳāla’llāhu ḥazā yevmu* [İÜ185b] *yenfe‘u‘ş-şādıķine şıddıkuhum*³¹⁰². (6) Ḳarā‘e Nāfi‘ yevme bi’n-naşbi ‘alā-ennehū zarfun li-ḳāle ve ḥaberu ḥazā maḥzūfun yāḥud zarfı musteķar³¹⁰³’dur ḥaber (7) vāķi‘ olmışdur ya‘nī Allāh didi ki bugün ya‘nī kıyāmet günü şādıķlara şıddınuñ nef‘i (8) günidür. Ḳāle-i lafz-ı māzī ile getürdüğü vuķū‘ı müteḥaḳķıḳ olduğundan ötüridür. *Lehum cennātun* ol şādıķlar (9) için cennetler vardır *tecrī min-taḥtihe’l-enḥāru* cārī olur ol cennetlerüñ eşcārı altunda nehirler (10) *ḥālidīne fihā* ey muḳadder-i ḥulūdhum fihā ya‘nī ḥulūdları muḳadder olduğu ḥālede ol cennetler içinde (11) *ebeden* te’kiddür ḥulūdı.

Kehf ender keḳ meḥusp ey muḥtelim

Mağara içinde egri yatma ey yatup (12) uyuyan kimse ve bālīg olmuş kimse, ya‘nī ḥalvetünde kimse görmez diyüp fi‘l-i ḳabīḥe şurū‘ eyleme (13) ki Ḥaḳ Te‘ālā ḥāzırdur, görür.

Ançe dārī vānemā vu festaķim³¹⁰⁴ (3:741)

Ol nesneye ki ḳādırsın anı göster. Ṭoğrılık ile ḥalka şüret-i şalāḥdan görinüp tenḥāda yaramaz (14) ‘amel eyleme. *Fe‘stekim kemā umirte*³¹⁰⁵ mażmūnınca me’mūr olduğun şey’ün üzerine muḳīm ol ṭoğrılık ile. (15)

Ez-nemāyeş v’ez duğāl ḥod-rā me-koş³¹⁰⁶ (3:742b)

³¹⁰⁰ Emrolunduğu gibi dosdoğru ol. (Kur’ân-ı Kerīm, Hud: 112).

³¹⁰¹ Hak dedi: “Kulak ve kuyruğunu eğri sallama, doğru kişilere doğrulukları fayda verir.”

(5) olan āyet-i kerīmeye işāretdür: - İÜ, KA.

³¹⁰² Allah şöyle diyecek: “Bugün doğrulara doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür.” Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler vardır.” (Kur’ân-ı Kerīm, Maide: 119).

³¹⁰³ Nāfi *yevm* kelimesini, *kale* fiilinin zarfı olarak, mansub (fethalı olarak) okumuştur (yevme şeklinde). Bu durumda *haza*’nın haberi mahzuftur. Ya da zarfı- müstekar’dır...

³¹⁰⁴ -Hak- dedi: Ey rüya görmüş! Eğri halde uyuma! Neyin varsa göster. “Doğru ol.”

³¹⁰⁵ Emrolunduğu gibi dosdoğru ol. (Kur’ân-ı Kerīm, Hud: 112).

(14) muḳīm ol: - İÜ, KA.

³¹⁰⁶ ...Gösterişle, hileyle kendini öldürme.

Riyādan ve tezvīrden kendüñi helāk eyleme ki Hāzret-i Resūl-i (16) Hūdā buyurur *aḥvefu mā eḥāfu* ‘aleykum eṣ-ṣirku’l-aṣḡaru³¹⁰⁷ aṣḡāb (17) didiler *mā eṣ-ṣirku’l-aṣḡar*³¹⁰⁸ kāle ‘aleyhi’s-selām: *er-riyā*³¹⁰⁹. (18)

Guft Yezdān ez-vilādet tā be-ḥayn

Hāḡ Te‘ālā didi vilādetden tā ecel vaḡtine dek (19)

Yuftenune kulle ‘āmin merrateyn³¹¹⁰ (3:745)

Süre-i Tevbe’nün evāḡirinde olan āyet-i kerīmeye işāretdür [KC24b] (1) [SE222a] *e ve lā-yeravne ennehum yuftenūne fī-kulli ‘āmin merraten ev merrateyni ṣumme lā-yetūbūne ve lā-yezzekkerūne*³¹¹¹. *E ve lā-yeravne* (2) ya‘nī āyā görmezler mi münāfiḡlar, *ennehum yuftenūne* yubtelūne (3) bi-eṣnāfi’l-beliyyāti ev bi’l-cihādi me‘a rasūli’llāhi fe-yu‘āyinūne mā yazheru ‘aleyhim mine’l-āyāti ya‘nī taḡḡiḡan bunlar (4) ibtilā vū imtiḡān olunurlar envā‘-ı beliiyāt ile ḡaḡt u ‘ulā vū emrāḡ u ṡa‘ūn gibi yāḡud (5) Resūlu’llāh ile cihāda emr olunmaḡ gibi ki ma‘āyinet görürler kendülere zāḡir olan mu‘cizeleri, (6) *fī-kulli ‘āmin* her senede, [KA174a] *merraten ev merrateyni* bir kerre yā iki kerre, *ṣumme lā-yetūbūne* lā-yentehūne ve lā-yetūbūne (7) min-nifāḡihim yā‘nī andan ṡoñra rücū‘ vū tevbe itmezler bu münāfiḡlar nifāḡlarından, *ve lā-hum yezzekkerūne ve* (8) *lā-ya‘tebirūn* ve daḡı bu münāfiḡlar i‘tibār itmezler ve tezeḡkür itmezler ki nifāḡlarından imtiḡānlara mübtelā (9) olurlar. Ma‘nā-yı beyt, Hāzret-i Mevlānā ehl-i da‘vā olanlara naṡiḡat idüp buyururlar ki (10) her neye ḡādir iseñ ḡalḡa anı ḡösterün. ḡalḡa ṡūret-i ṡalāḡdan ḡörinüp riyā (11) eylemeñ ki Hāḡ Te‘ālā’nun imtiḡānları vardur ṡoñra rüsvā olursuz rustā-yı ḡarkürrenün (12) yelinden ve merdi lāfinun post-ı dünbeden rüsvā olduḡı (13) gibi. Zīrā riyā-yı ṡirk aṡḡardur ṡıfat-ı nifāḡdandır. Münāfiḡlar ḡaḡḡında Allāh Te‘ālā bu āyet-i (14) kerīmede ne buyurdu ‘ibret aluñ, da‘vā-yı bī-ma‘nādan ḡazer eyleñ, dimeḡ olur.

³¹⁰⁷ Sizin hakkınızda en çok korktuḡum ṡey küçük ṡirktir.

³¹⁰⁸ Küçük ṡirk –nedir?–

³¹⁰⁹ Peygamber aleyhi’s-sellam “Riya” dedi. (Ahmed b. Hanbel, el- Müsned, c.5, s. 428).

³¹¹⁰ Hak dedi: “Doḡumdan ölüme kadar “Her yıl iki kere imtiḡan olurlar.”

³¹¹¹ Görmüyorlar mı ki onlar her yıl bir veya iki kere belaya ḡarptırılıp imtiḡan ediliyorlar. Sonra ne tevbe ederler, ne de ibret alırlar. (Kur’ân-ı Kerīm, Tevbe: 26).

(2) yubtelūne ... ya‘nī: - İÜ, KA.

(6) ṡumme ... yā‘nī: - İÜ, KA.

(7) ve (8) lā-ya‘tebirūn: - İÜ, KA.

(9) Ma‘nā-yı beyt: - İÜ, KA.

(10) ḡalḡa: - İÜ, KA.

(12) - : ve merdi lāfi post-ı dünbeden İÜ, KA.

İMEN (15) BUDEN-İ BEL'AM-I BÂ'ÛR³¹¹²

Lâf vâ dâd-ı keremhâ mî-kuned

Ya'nî her kim ki lâf ider, ol [İÜ186a] lâf Hâk (16) cânibinden olan keremleri red ider.

Sûzeş-i hâcet bezed bîrûn'alem³¹¹³ (3:755)

*İnna'llâhe hayyun kerîmun yestahyî min'abdihi izâ-rafe'a yedeyhi ileyhi en yeruddehumâ sıfran*³¹¹⁴ hükmince kaçan bir kûl talebde mecidd olsa Hâk Te'âlâ anı mahrûm eylemez. (19)

Guft Hâk ger fâsıkî v'ehl-i şanem

Çun merâ h'ânî icâbethâ kunem³¹¹⁵ (3:756) [KC25a] (1)

*İzâ-se'eleke 'ibâdî 'annî feinnî qarîb ucîbu da'vete'd-dâ'î izâ-de'ânî*³¹¹⁶ (2) ve be-mücib-i *em men yucîbu'l-muğtarra izâde'âhu*³¹¹⁷ ve be-hesab-ı (3) *ud'ûnî estecib lekum*³¹¹⁸ maẓmûn-ı şerîfince du'â vü tazarru' vü niyâzdan fâriğ (4) olma.

TEŞBİH-İ FİR'AVN VE DA'VÎ-İ ULÛHIYYET BEDÂN ŞUGÂL³¹¹⁹ (5)

Geşt mestek an gedâ-yi jende dalk³¹²⁰ (3:781a)

Anuñçün buyurmuşlar ki *el-mâlu hayyetun* [SE222a] *ve'l-câhu* (6) *ağarru minhu*³¹²¹. Pes bir bülend-himmet kimse gerekdür ki dâmen-i irâdeti gubâr-ı mâl ve câh-ı (7) dünyâ ile âlûde itmeye ve Fir'avn gibi mâl ü câh görüp kendüden gitmeye. Halkuñ (8) teveccüh ü ta'zîmin görüp halkın unutmaya ve mağrûr-ı mütekebbir olup (9) da'vâ-yı ulûhiyyet itmeye. Nitekim Fir'avn Hâ-mim Zuhruf'da anuñ aḥvâli (10) mezkûrdur *ve nâdâ Fir'avnu fî-*

³¹¹² BÂ'ÛR'UN OĞLU BEL'AM NASIL GÜVENDE HİSSEDİLDİ.

³¹¹³ Sözü, başışları engelliyor, ihtiyacın yakıcılığı dışarıya bayrak açtı.

³¹¹⁴ Şüphesiz Allah haya ve kerem sahibidir. Kulu ona ellerini kaldırdığı zaman, o elleri boş çevirmekten haya eder. (Tirmizî, Da'avât: 44).

³¹¹⁵ Hak dedi: "Günahkar ve puta tapıyorsan da madem bana dua ediyorsun, kabul ederim.

³¹¹⁶ Kullarım Beni senden sorarlarsa gerçekten Ben yakınım. Bana dua edince dua edeni duasına icabet ederim... (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 186).

³¹¹⁷ Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren (Kur'ân-ı Kerîm, Neml: 62).

³¹¹⁸ ...Bana dua edin, duanıza icabet edeyim... (Kur'ân-ı Kerîm, Mümin: 60).

(3) fâriğ (4) olma: ḥâlî olma İÜ, KA.

³¹¹⁹ FİR'AVUNUN VE TANRILIK İDDİASININ, TAVUSLUK İDDİA EDEN ÇAKALA BENZERLİĞİ

³¹²⁰ O eski hırkalı dilenci...bir sarhoşluk oldu....

³¹²¹ Mal yılandır, makam ve mevki ise ondan daha zararlıdır.

*ķavmihi ķāle yā ķavmu e leyse lī mulku (11) Mıŗra ve haŗihi'l-enhāru tecrī min-taŗtı e fe-lā-tubŗirūn*³¹²².

Vā ŗināsī merd-rā (12) der-laŗn-ı ķavl³¹²³ (3:791b)

Sūre-i Muŗammed'de olan āyet-i kerīmeye iŗāretdür: *Em* (13) *ŗasibe'lleŗīne fī-ķulūbihim maraŗun en len yuŗrica'llāhu aŗŗānehum ve lev neŗā'u le-eraynākehum* (14) *fe-le-āraftehum bi-sīmāhum ve le-ta'rifennehum fī-laŗni'l-ķavli va'llāhu ya'lemu a'mālekum*³¹²⁴. *Em* (15) *ŗasibe'lleŗīne fī-ķulūbihim maraŗun* belki ŗann eylediler mūnāfıķlar ki ķalblerinde maraŗ-ı (16) nifāķ vardır, *en len yuŗrica'llāhu* ey men yaŗrucu yubrizu'llāhe li-rasūlihi ve'l-mu'minīn taŗķķīķan (17) Allāh Te'ālā ibrāŗ u iŗhār eylemeye Resūline ve mū'minlere, *aŗŗānehum* aŗķaduhum bunlaruŗ (18) haŗd u řased ü buŗŗ u 'adāvetlerin, *ve lev neŗā'u le-eraynākehum* le-ārrafnākehum bi-delā'ile ta'rifuhum (19) bi-a'yānihim ya'nī eger biz dilersek yā Muŗammed saŗa bunları bildürürüz gösterirüz nice deliller ile [KC25b] (1) 'aynı ile görürsün ve bilürsin, *fe-le-āraftehum bi-sīmāhum* bi-alāmātihimi'lleti nesemuhum bihā pes (2) sen bildüŗ bunları nifāķlarına delālet iden 'alāmetleri sebebi ile ki biz anları ol (3) 'alāmetler ile sīmālandururuz, *ve le-ta'rifennehum fī-laŗni'l-ķavli* cevābu ķasemin maŗŗūfīn (4) ve laŗnu'l-ķavl uslūbuhu ve imāletuhu ilā-ciheti ta'ŗīŗin ve tevriyetin ve minhu ķīle li'l-muŗŗī'i (5) laŗninun li-ennehu ya'dilu'l-ķelāme 'anī'ŗ-ŗavābi ķasem maŗŗūfuŗ cevābıdır ve laŗn-i (6) ķavl-i uslūb-ı ķelāma ve ķelāmuŗ cihete ta'ŗīŗ ü tevriyeye māyil olsa dirler. (7) Hāŗīlü'l-ķelām demek olur ki ve Allāh elbette sen bilürsin yā Muŗammed bunları uslūb-ı (8) ķelāmlarında olan ta'ŗīŗ ü tevriyeden ve řavb-ı řevābdan 'udul eyledüklerinden, (9) *va'llāhu ya'lemu a'mālekum* fe-yucāzikum 'alā-ŗasebi ķaŗdikum ya'ni Allāh Te'ālā bilür sizüŗ (10) 'amellerüŗüzi pes ķaŗd u niyyetüŗüze göre cezā virür.

ķIŗŗA-İ HĀRŪT VE MĀRŪT³¹²⁵ (11)

Ber-zemīn āheste mī-rānend u hūn³¹²⁶ (3:834b)

³¹²² Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavmim! Mıŗır hūķūmdarlıŗı benim deŗil mi? Ŗu nehirler de benim altımdan akıyor (deŗil mi?) Hālā görmüyor musunuz?" (Kur'ān-ı Kerīm, Zuhruf: 51).

(9) Nitekim ... fe-lā-tubŗirūn: - İŪ, KA.

³¹²³ ...onu, sōŗünü hatalı sōyleyiŗinden tanırısın.

³¹²⁴ Yoksa, kalplerinde hastalık olanlar Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacaŗını mı sandılar? Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun, sen onları, konuŗma tarzlarından da tanırısın. Allah, yaptıklarınızı bilir. (Kur'ān-ı Kerīm, Muhammed: 30).

³¹²⁵ HĀRŪT İLE MĀRŪT HİKAYESİ

³¹²⁶ ... "Yeryüzünde yavaş yavaş ve sakince koŗturur."

Süre-i Furkân'dadır: [KA174b] ve (12) *‘ibādu’r-Raḥmani’llezīne yemşūne ‘ale’l-arḍi hevnen ve izā-ḥāṭabehumu’l-cāhilūne ḳālū* (13) *selāmen*³¹²⁷ [SE223a] Ve *‘ibādu’r-Raḥman* muhtede’un ve ḥaberuḥu ula’ike yuczevne’l-ḡurfete evi’llezīne yemşūne³¹²⁸ (14) ya’ nī Raḥmān’uñ ḳulları, *ellezīne yemşūne ‘ale’l-arḍi* ve izāfetuhum ile’r-Raḥmani li’t-taḥşîşi (15) ve’t-tafḍīli ‘ibadeke Raḥmān’a izāfeti taḥşîş için ve tafḍīl içündür ya’ nī (16) Raḥmān’uñ ḳulları şunlardır ki yürüyeler zemīn üzerinde, *hevnen* heyyinun ev meşyen (17) heyyinen maşdarun vuşife bihi ve’l-ma’ nā ennehu yemşūne bi-sekīnetin ve tevāzu’ in ya’ nī *heyyin* oldukları (18) hâlde, *hevnā* hâl olursa eger maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatı olursa meşyen (19) heyyinen taḳdīr olunur. El-hevnu er-rıfku³¹²⁹ ya’ nī yemşūne bi-sekīnetin ve tevāzu’ in³¹³⁰ dimekdür, [KC26a] (1) *ve izā-ḥāṭabehumu’l-cāhilūne ḳālū selāmen* ya’ nī cuhelā vü suhefā bunlara (2) ta’ n-āmīz ve ‘adāvet-engīz kelām ile ḥiṭāb eyleseler bunlar anlara şol kelām ile cevāb (3) virürler ki [Ü186b] anda selāmet ola ya’ nī ol kelām-ı selāmet-āmīz ile küffār u cūhhālūñ (4) şerrinden emīn olurlar. Nitekim Şeyḥ Sa’dī raḥmetu’llāh buyurur. (5) **Beyt:**

[mefā’ ilün/mefā’ ilün/ fe’ ulün]
Beter zānim ki ḥā’ hī guften anī
Ki dānem ‘ayb-i men çun nedānī³¹³¹

Mehāl (6) ḥileñüz

PEYDĀ ŞUDEN-İ SİTĀRE-İ MÜSĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM³¹³²

Bed nişānī mī-dehed menḥūs (7) sāl³¹³³ (3:908b)

Yaramaz nişān virür bu naḥs yıl. Zīrā şāhuñ vāḳı’ ası anı delālet (8) ider, didiler.

Ger yekī kerret zi-mā çerbīd dīv³¹³⁴ (3:928b)

Eger bir kerre bu müddetde şeyṭān (9) bize ḡālib oldı ise ḡam degüldür. Bu kerre bir ḥoşca tedārik idelüm Mūsā’yı (10) vücūda gelmekden mānī’ olalum, didiler.

³¹²⁷ Raḥmān’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selām!” der (geçer)ler. (Kur’ân-ı Kerīm, Furkan: 63).

³¹²⁸ Muhtedadır ve haberi işte onlar cennetin yüksek makamlarıyla mükafatlandırılacaklar. (Kur’ân-ı Kerīm, Furkan: 75).

³¹²⁹ El-hevn, rıfk (yumuşaklık) demektir.

³¹³⁰ Sukunet ve tevazu ile yürüyorlar (demektir.)

(4) emīn: biri SE.

³¹³¹ Senin söylemek istediğin dereceden daha fenayız. Kusurumu sen benim kadar bilemezsin.

(5) Mehāl (6) ḥileñüz: - İÜ, KA.

³¹³² MUSA’NIN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- YILDIZININ ORTAYA ÇIKMASI

³¹³³ ...Uğursuz yıl, kötü bir işaret mi veriyor?

³¹³⁴ ...Bir defa şeytan bize galip geldi.

BE-VÜCÜD ÂMEDEN-İ (11) HAZRET-İ MÜSÂ³¹³⁵

‘İşmeti yâ nâr kûnî bāridā

Haḡ Te‘ālā *yā nāru kûnî berden*³¹³⁶ (12) buyurduḡunuñ hıfz u ‘işmeti ile.

Lā-tekūnu’n-nāru ḡārran ṣāridā³¹³⁷ (3:954)

Lā-tekūnu’n-nāru, (13) olmaz, *ḡārran* ḡār ve yakıcı olmaz ya‘nî Hazret-i Mūsā’yı yakıcı olmadı, *ṣāridā* nāfir ü (14) serkeş olmadı. İşāretdür ol āyet-i kerīmeye ki sūre-i (15) Enbiyā’dadur. *Ḳulnā* biz didük, *yā nāru* ey nār, *kûnî berden* ve *selāmen* berd ü selām (16) ol didük ya‘nî zā-berdin ve zā-selāmet ol, ‘*alā-İbrāhīme* İbrāhīm üzerine, (17) *ve erādū bihī keyden*³¹³⁸ kāfirler mekr irāde itdiler, *fe-ce‘alnāhumu’l-aḡserīne*³¹³⁹ pes (18) biz anları ziyāde ḡāyib ü ḡāsir eyledük.

VAḤY ÂMEDEN-İ BE-MĀDER-İ MÜSĀ³¹⁴⁰

Bāz vaḡy (19) āmed ki der-ābeṣ fiken³¹⁴¹ (3:959a)

Sūre-i Ṭaha’da mezḡkūrdur: *İz-evḡaynā ilā-ummike mā yūḡā* [KC26b] (1) *eni’ḡzifihi fi’t-tābūti fa’ḡzifihi fi’l-yemmi*³¹⁴². Bi-ilhāmin ev fi-menāmin ev ‘alā-lisāni (2) nebiyyin fi-vaḡtiha ev melekin lā-‘alā-vechi’n-nubuvveti ya’nî zıkr eyle yā Mūsā ṣol zamānı ki biz daḡı (3) eyledük ana ki vaḡy bunda ilhām ma‘nāsına ola yāḡud rü’yā göstermiş ola (4) yāḡud zamānında olan nebī lisānından dinilmiş ola yāḡud melek vāsıtasıyla vaḡy (5) ola, nübüvvet vechi ile olmaya Hazret-i Meryem’e olduḡı gibi, *mā yūḡā* mā lā-yu’lem illā bi’l-vaḡyi (6) ya‘nî ṣol şeyi vaḡy itdük ki ol şey bilinmez, illā vaḡy ile bilinür, *eni’ḡzifihi* (7) *fi’t-tābūti* Hazret-i Mūsā’yı tābūt içine vaḡ‘ eyle, *fa’ḡzifihi fi’l-yemmi* (8) pes anı baḡra ilḡa ile vaḡy ile itdük, *ve’l-ḡazfu yuḡālu li’l-ilḡā’i ve li’l-vaḡ‘i ke-ḡavlihi* (9) *te‘ālā ve ḡazefe fi-*

³¹³⁵ MUSA’NIN DOĞMASI

³¹³⁶ Ey ateş, İbrahim’e serin ve esenlik ol. (Kur’ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 69).

³¹³⁷ “Ey ateş, soḡuk ol” korumasıyla ateş sıcak ve isyankar olmaz.

³¹³⁸ Ona böyle bir tuzak kurmak istediler... (Kur’ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 70).

³¹³⁹ ...fakat biz onları en çok zarar edenler durumuna düşürdük. (Kur’ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 70).

(14) İşāretdür... eyledük: - İÜ.

³¹⁴⁰ MUSA’NIN ANNESİNE VAHİY GELMESİ

³¹⁴¹ Tekrar vahy geldi: “Onu suya at...”

³¹⁴² “Hani annene ilhan edilmesi gereken şeyleri ilham etmiştik: Onu(bebek) Musa’yı sandığın içine koy ve denize(Nil’e) bırak.” (Kur’ân-ı Kerîm, Taha: 39).

(3) yāḡud rü’yā göstermiş ola: - İÜ.

*kulūbihimu'r-ru'be*³¹⁴³ ve sūre-i Kaşas'da buyurur *ve evḥaynā* (10) *ilā ummi Mūsā en erḍi'ihī fe-iḏā-ḥıfti* 'aleyhi fe-elḳihī fī'l-yemmi ve lā-teḥāfī (11) ve lā-taḥzenī innā rāddūhu ileyki ve cā'ilūhu mine'l-murselīne³¹⁴⁴.

Lik ezu Fir'avn ter āmed pedīd³¹⁴⁵ (3:965a) (12)

Ya'nī bir kimse zuhūr itdi ki anuñ mekri Fir'avn'a ġālib geldi. Nitekim buyurur *ve mekerū* ve (13) *mekera'llāhu va'llāhu ḥayru'l-mākirīn*³¹⁴⁶. Zīrā Ḥazret-i Mūsā cānib-i Ḥaḳ'dandur. Ḥaḳ Te'ālā'nuñ mekri cümleñüñ (14) mekrine ġālibdür.

HİKĀYET-İ MĀR-GİR³¹⁴⁷

Guft ez-rūḥ-i Ḥudā lā-tay'esū
Süy-ı ehl-i (15) luṭf reh yābī 'asū³¹⁴⁸ (3:984)

Yā beniyye'zhebū fe-teḥassesū min-Yūsufe ve aḥihī ve lā-tey'esū (16) *min-ravḥi'llāhi inneḥū lā-yey'esu min-ravḥi'llāhi ille'l-ḳavmu'l-kāfirūne*³¹⁴⁹ sūre-i (17) Yūsuf'da mezkūrdur ki Ḥazret-i Ya'ḳūb didi, *yā beniyye'zhebū* ey benüm oğullarım, (18) varuñ giduñ Mısr'a, *fe-teḥassesū min-Yūsufe ve aḥihī* ve tefahḥuş eyleñ Yūsuf'uñ ve ḳardaşınıñ (19) ḥāllerine, ola ki bir ḥaber alasız, *ve lā-tey'esū min ravḥi'llāhi* ve lā-taḳneṭu [KC27a] (1) min-fercihi ve tenfisihi ya'nī nā-ümīd olmañ Allāh Te'ālā'nuñ ferc ü ferc virmesinden (2) ve raḥmetinden [KA175a] nā-ümīd olmañ, didi. İnneḥū lā-yey'esu min-ravḥi'llāhi (3) illā'l-ḳavmu'l-kāfirūne fe inne'l-'ārifē lā-yaḳneṭu min-raḥmetihi fī-şey'in mine'l-aḥvāli. Taḥḳīḳan (4) nā-ümīd olmazlar raḥmet-i Ḥaḳ'dan. İllā şol ḳavm ki kāfirlerdür, anlar raḥmet-i Ḥaḳ'dan (5) nā-ümīd olurlar. Zīrā 'ārif olanlar hiçbir ḥālde Allāh'uñ raḥmetinden nā-ümīd (6) olmazlar. [İÜ187a] Ma'nā-yı beyt, 'asū 'asī idi. Naẓm içün işbā' olındı. Ya'nī Allāh'uñ (7) [SE224a] raḥmetinden ümidiñüz kesmeyüñ. Ola ki ehl-i luṭf cānibine yol bulasız ya'nī mürşid-i (8) kāmīl hidmetine vāşıl olasız.

³¹⁴³ El-kazf ifadesi atmak ve koymak anlamlarında söylenir. Allah-u teala'nın şu sözünde olduğu gibi: ... onların kalplerine büyük bir korku saldı... (Kur'an-ı Kerim, Ahzab: 26, Haşr: 2).

³¹⁴⁴ Musa'nın annesine "Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğizve onu peygamberlerden kılacağız diye ilham ettik. (Kur'an-ı Kerim, Kasas: 7).

³¹⁴⁵ Fakat Firavun'dan daha kuvvetlisi ortaya çıktı...

³¹⁴⁶ Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır. (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 54).

³¹⁴⁷ YILANCININ HİKAYESİ

³¹⁴⁸ -Hak- Allah'ın lütfundan, "Ümitsiz olmayın" dedi. Oğlunu yitirmiş gibi o tarafa bu tarafa -gidin-.

³¹⁴⁹ "Ey oğullarım! Gidin Yüsuf'u ve kadeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kafirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez." (Kur'an-ı Kerim, Yüsuf: 87).

Berg-i bî-bergî nişân-ı tûbî est³¹⁵⁰ (3:989b)

Kaṭ'-ı 'alāyık u 'avāyık (9) nişân-ı tûbîdür ya' nî vuşlat-ı Hakk'ıñ nişânı ḥubb-ı dünyâdan ve alāyış-i (10) mäsivâdan kaṭ'-ı 'alāyık itmekdür.

Her zeden behr-i nüvâziş-râ buved³¹⁵¹ (3:991a)

İzâ-eḥabba'llāhu 'abden 'accele 'uḫûbetehu³¹⁵². Pes bu 'uḫûbeti ziyâde ta'cîl eylemek âhiretde nüvâzdan (12) ötüridür.

Kühhâ hem laḥn-i Dāvūdî şude³¹⁵³ (3:1014a)

Ya' nî dağlar Dāvūd 'aleyhi's-selâm ile (13) hem-âvâz olmuşlar. Nitekim sûre-i Seb'e'de buyurur *yâ cibālu evvibî me'ahû ve't-ṭayra*³¹⁵⁴. (14) Racci'î me'ahu't-tesbîḥa 'ale'z-zenbi evi'n-nevḥati ya' nî biz dağlara didük âvâzuñı (15) döndür Dāvūd 'aleyhi's-selâm ile tesbîḥ eylediği vaḳt yâḥud Nûḥ'a (16) eylediği vaḳt ya' nî aña muvâfaḳat eyleñ, yâḥud seyr eyleñ anuñ ile her (17) ḳanda giderse. Zirâ Dāvūd 'aleyhi's-selâmuñ bir mu'cizesi budur ki ḳaçan murâd (18) eylese tâğ yanınca bile giderdi, *ve't-ṭayra* 'Aṭfun 'alâ-maḥallî'l-cibālî ve yu'eyyiduhu'l-ḳirâ'etu (19) bi'r-rafi' 'aṭfen 'alâ-lafıza teşbîhen li'l-ḥaraketi'l-binâ'iyyeti'l-'ârizati bi-ḥaraketi'l-irâbi ev [KC27b] (1) 'alâ-ev 'alâ-fuželâ ev me'ûl me'ahu li-evvibî ya' nî menşûbdur 'aṭıfdur cibālûñ maḥall (2) üzerine ref ile ḳirâ'ati bunu mu'eyyiddür lafzını 'aṭf olunduğı ḥâlde ḥareket-i (3) binâ'iyye-i 'ârizaya ḥareket-i A'râbî teşbîḥ olunduğı ḥâlde yâḥud fuželâ üzerine (4) 'aṭıfdur yâḥud *evvibî*'nin me'ûl-i me'ahu'sudur ve sûre-i Enbiyâ'da buyurur *ve seḥḥarnâ* (5) *me'a Dāvūde'l-cibāle yusebbiḥne*³¹⁵⁵ yuḳaddisunna'llāhe me'ahu immâ bi'l-lisâni'l-ḥâlî ev bi-şavtin yetemeşşelu (6) lehu ya' nî biz dağları musaḥḥar eyledük Dāvūd ile bile tesbîḥ iderler ve taḳdîs iderler yâ lisân-ı (7) ḥâl ile yâḥud Dāvūd'ıñ şavtına beñzer şavt ile, *ve't-ṭayra* ve dağı cins-i ṭayrı dağı musaḥḥar (8) ḳılduḳ anuñ ile dağı tesbîḥ iderler, *ve ḳunnâ fâ'ilîne*³¹⁵⁶ li-emşâlihi fe-leyse bi-bid'in minnâ ve in kâne (9) 'acîben 'indekum ya' nî biz bunuñ gibileri işleyiciyüz. Bunun gibi âyât göstermek (10) bed' degüldür. Bizden egerçi sizûñ ḳatuñuzda 'acîb oldu ise.

³¹⁵⁰ ...Azıksızların azığı, mutluluğun alametidir.

³¹⁵¹ Her vurma okşama içindir...

³¹⁵² Allah bir kulunu severse sonunu/cezasını acele ettirir.

(11) ziyâde: - SE; dünyâda KA.

³¹⁵³ Dağlar da Davudî ses yapar...

³¹⁵⁴ "Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tesbih edin." (Kur'ân-ı Kerîm, Sebe: 10).

(18) tâğ: dâğ SE, KA.

³¹⁵⁵ Davud ile birlikte Allah'ı tesbih etmeleri için dağları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik. (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 79).

³¹⁵⁶ Ve biz (bunları) yapanlarız. (Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 79).

Cevher-i āhen be-kef mūmī (11) kuned³¹⁵⁷ (3:1014b)

Āhenūñ cevherin elinde mum eylerdi. Sūre-i Seb'e'de buyurur *ve elennā* (12) *lehu'l-ḥadīde*³¹⁵⁸ Ce' alnā fī-yedihi ke's-şemi' yuşarrifu keyfe yeşā'u ya'nī biz Dāvūd [SE224b] içün demüri (13) [KA175b] mülāyim eyledük elinde mum gibi nice isterse yoğurur yapar.

Bād ḥammāl-i (14) Süleymānī şeved³¹⁵⁹ (3:1015a)

Ya'nī Hāḫ Te'ālā'nuñ kudretindendür ki yel Süleymān'ı götürici olur. (15) Nitekim sūre-i Seb'e'de buyurur *Ve li Suleymāne'r-rīḥa*. Ey ve seḥḥaran lehu'r-rīḥa ya'nī ve daḥı (16) Süleymān'a rīḥi musaḥḥar eyledük, *ḡuduvvuhā şehrun ve ravāḥuhā şehrun*³¹⁶⁰ ceryuhā bi'l-ḡadāti mesīratu (17) şehrin ve bi'l-ʿaşıyyi ke-zālike ya'nī hevāda Süleymān'ıñ gitmesi şabāḥ bir aylık mesīredür (18) ve aḥşām daḥı kezalik.

Baḥr bā-Mūsā süḥandānī şeved³¹⁶¹ (3:1015b) (19)

Ya'nī baḥr Mūsā ile söz bilici olur ya'nī Musā'nuñ sözün fehmi eyleyici olur. [KC28a] (1) Nitekim sūre-i Şu'arā'da buyurur *Fe-evḥaynā ilā-Mūsā eni'drib bi-ʿaşāke'l-baḥra* (2) *fe'nfeleḫa fe-kāne kullu firḫin ke't-tavdi'l-ʿaẓīmi*³¹⁶² *Fe-evḥaynā ilā-Mūsā eni'drib* (3) *bi-ʿaşāke'l-baḥra* el-kulzum ev en-nil ya'nī pes biz vahy eyledük Mūsā'ya ʿaşā ile baḥra urmaḫlıḡı. (4) Baḥrdan murād Baḥr-ı Ḳulzum ola yāḥud Nīl ola. Şol zamān ki Mışır'dan benī İsrāyīl'i (5) alup gice ile kaçdılar. Deryā kenārına yitişdiler. Anı gördiler ki Fir'avn ʿaskeriyle (6) gelür, nice olur ḥālümüz diyü Ḥazret-i Mūsā'ya geldiler. Kelīmu'llāh Cenāb-ı (7) Rabbü'l-ʿİbād'a tazarru' eyledi. Hāḫ Te'ālā vahy idüp “Deryāyı ʿaşāñ ile ur.” Didi, *fe'nfeleḫa* (8) fe-ḍarabe fe'nfeleḫa ve şārā işney ʿaşera firḫān beyhenumā mesālik ya'nī pes çün Ḥazret-i (9) Mūsā deryāyı urdı. Deryāyı yardı. Ve on iki bölük oldu. (10) Her iki bölüğün [İÜ187b] mābeyninde yollar açıldı, *fe-kāne kullu firḫin ke't-tavdi'l-ʿaẓīmi*. (11) Ke'l-cebeli'l-munīfi's-şābiti fī-maḥarrihi fe-deḥūlu fī-şakḫin bihā kullu sibṭin fī-şa'bin ya'nī deryā (12) on iki bölük oldu. Her bölük bir cebel-i ʿaẓīm gibi ḳarārgāhında şābit olup (13)

³¹⁵⁷ ...demir cevheri elde mum olur.

³¹⁵⁸ Biz de ona demiri yumuşattık. (Kur'ân-ı Kerīm, Sebe: 10).

³¹⁵⁹ Rüzgar, Süleyman'ı taşır...

(15) Nitekim sūre-i Seb'e'de buyurur: - İÜ, KA.

³¹⁶⁰ Süleyman'ın emrine de sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgarı verdik. (Kur'ân-ı Kerīm, Sebe: 12).

³¹⁶¹ ...Deniz, Musa'yla söz bilen olur.

³¹⁶² Bunun üzerine Musa'ya “Asan ile denize vur” diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi. (Kur'ân-ı Kerīm, Şuarā: 33).

(5) ʿaskeriyle. ʿaskerinden SE.

turdu. Benî İsrâyl on iki gürûh idiler. Her gürûh bir yola dâhil olup (14) deryâyı geçdiler. Fir'avn ardlarınca gelüp deryâyâ dâhil olup cümlesi (15) helâk oldılar.

Fâş tesbîh-i cemâdât âyedet³¹⁶³ (3:1022a)

Ya' nî cemâdâtun tesbîhi saña (16) zâhir ü âşkâre ola. Eşyânun tesbîhi hakkında Hâk Te'âlâ sûre-i Benî İsrâyl 'de (17) buyurur *ve in min şey'in illâ yusebbihu bi hamdihi ve lâkin lâ tefkahûne tesbihâhum*³¹⁶⁴. *Ve in* (18) *min-şey'in* ya' nî maḥlûḳâtından bir şey yokdur, *illâ yusebbihu bi-hamdihi* yunezzihuhu mimma huve (19) min-levâzimi'l-imkāni ve tevâbi' i'l-ḥudûṣi bi-lisâni'l-ḥâli ḥayṣu [SE225a] yedullu bi-imkānihâ [KC28b] (1) ve ḥudûṣihâ 'ale's-şâni' i'l-ḳadîmi'l-vâcibi li-zâtihi ya' nî ol şeyi tesbîh iderler. Ol (2) Allâh Te'âlâ'nun ḥamdın mültebis tesbîh eyle ya' nî Hâk Te'âlâ'yı tenzîh ider şol şeyden (3) ki levâzım-ı imkāndur ve tevâbi' -i ḥudûṣdur ya' nî tenzîh iderler zende-i zû'l- 'uḳûl (4) olanlar lisân-ı ḳâl ile ve bâḳî-i lisân-ı ḥâl ile şol cihetden ki imkān u ḥudûṣ-i (5) eşyâ delâlet ider şâni' -i ḳadîm üzerine ki vâcib-i lezâtedür. Pes (6) bu ḥâletden müşâhede olunur ki cümle eşyâ anuñ müsebbihidür, *ve lâkin lâ-telefahûne* (7) *tesbihâhum* eyyuhe'l-muşrikûn li-iḥlâ'ikum bi'n-naẓari's-şahîhi' llezî bihi yufhemu [KA176a] tesbihuhum ya' nî ve lâkin (8) ey müşrikler siz eşyânun tesbîhin anlamazsız nazar-ı şahîḥ ü 'aḳl-ı şâfiden ḥâlî vü (9) bi-behre olduḡunuz için. Zîrâ eşyânun tesbîhi nazar-ı şahîḥ ve 'aḳl-ı şâfi ile fehm olunur. (10)

Ki bi-emr-i ü hemî reft âb-ı cû³¹⁶⁵ (3:1054b)

Ve nâdâ Fir'avnu fî-ḳavmihi ḳâle yâ ḳavmi e leyse (11) *lî mulku mışra ve haẓîhi'l-enhâru tecrî min-taḥtî e fe-lâ-tubşirûne*³¹⁶⁶.

Mî-keşâneş (12) der-cihâd u der-ḳitâl
Merd-vâr Allâhu yeczike'l-vişâl³¹⁶⁷ (3:1061)

Raca'nâ (13) *mine'l-cihâdi'l-aşğari ile'l-cihâdi'l-ekber*³¹⁶⁸ ḥükmince nefşüñi cihâd u ḳitâle çek merd gibi. (14) Ol Allâh Te'âlâ saña vişâlin cezâ virsin.

³¹⁶³ Hareketsiz varlıkların tespihi, sana açıkça gelir...

(16) Eşyânun tesbîhi hakkında Hâk Te'âlâ sûre-i Benî İsrâ'îl'de buyurur: Nitekim Hâk Te'âlâ buyurur KA.

³¹⁶⁴ Her şey O'nu ḥamd ile tespih eder. Ancak siz onların tespiherini anlamazsınız. (Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ: 44).

³¹⁶⁵ İrmak bile Firavun'un emriyle akardı...

³¹⁶⁶ Firavun kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor(değil mi?) Hala görmüyor musunuz? (Kur'ân-ı Kerîm, Zuhurf: 51).

³¹⁶⁷ Er gibi onunla cihat et ve savaş, Allah sana kavuşmayı karşılık olarak verir.

³¹⁶⁸ Biz cihad-ı asgardan cihad-ı ekbere döndük. (Aclûnî, Kesfu'l-Hafa: 1/12).

(13) ve er: merd İÜ, KA.

Mūsāi bāyed ki ejderhā (15) koşed³¹⁶⁹ (3:1065b)

Huzhā ve lā-teḥāf se senu^c iduhā sīretehe^c l-ūlā³¹⁷⁰ hükmince Mūsā gerekdür ki (16) ejderhāyı öldüre.

CEVĀB-I ḤAẒRET-İ MŪSĀ³¹⁷¹

^cİzzet ān-ı üst v^c ān-ı bendegānş³¹⁷² (3:1080a)

Ya^c nī ^cizzet Allāh^c uñdur (17) ve anuñ mü^c min kullarınunñdur. Nitekim buyurur: *Fe-li^c llāhi^c l-^c izzetu ve li^c rasūlihi ve li^c l-mu^c minine³¹⁷³*.

PĀSOḤ DĀDEN-İ FİR^c AVN (18) MŪSĀ-RĀ ^cALEYHİ^c S-SELĀM³¹⁷⁴

Cem ^cārem sāḥirān-ı dehr-rā³¹⁷⁵ (3:1085a)

Der-süre-i Ṭaha *Ḳāle e ci^c tenā li-tuḥricenā min-arḍinā bi-siḥrike* (19) *yā Mūsā fe-le-ne^c tiyenneke bi-siḥrin mişlihi fe^c c^c al beynenā ve beyneke mev^c iden lā-nuḥlifuhū naḥnu ve lā-ente [KC29a]* (1) *mekānen suven³¹⁷⁶*. *Ḳāle* Fir^c avn didi, *e ci^c tenā* bize gelmedüñ mi kim, *li-tuḥricenā* tā bizi çıkarasın, (2) *min-arḍinā* yirümüzden ki arz-ı Mısr^c dur, *bi-siḥrike yā Mūsā* kendü siḥrūñ ile ey Mūsā ya^c nī (3) bildüm ki sen sāḥirsın istersin ki siḥr ile bizi Mısr^c dan çıkarasın. Benī İsrāyīl^c i Mısr^c da (4) mütemekkin idüp kendüñ pādşāhlık eylesin, *fe-le-ne^c tiyenneke bi-siḥrin* pes elbette biz (5) getirürüz senüñ [İÜ188a] içün [SE225b] bir sāḥir ki, *mişlihi* anuñ siḥri senüñ siḥrūñ mişli ola (6) tā anuñ kuvveti ile bizde senüñ ile mu^c āraza eyleyevüz tā ḥalk cümle bileler ki sen peygamber degülsün (7) sāḥirsün, *fe^c c^c al* pes sen muḳarrer eyle *beynenā ve beyneke* bizüm ile senüñ mābeyninde, *mev^c iden* bir va^c de (8) ile mu^c āraza güninde şöyle va^c de ki ḥiçbir vech ile, *lā nuḥlifuhū* ol va^c deye ḥilāf itmeyevüz, (9) *naḥnu ve lā-ente* ne biz ve ne sen çün ol va^c de yetiše ḥāzır olalum, *mekānen suven* bir mekāna (10) ki müsāvi ola ya^c nī hem-vār u yeksān ola, alçaqlı yüksekli olmaya tā ḥalk cümle (11) nazar eyleyeler.

³¹⁶⁹ ...Ejderhayı öldürmek için Musa olmak gerekir.

³¹⁷⁰ “Tut onu. Korkma! Biz onu tekrar eski durumuna döndüreceğiz.” (Kur’ân-ı Kerîm, Taha: 21).

³¹⁷¹ MUSA’NIN CEVABI

³¹⁷² İzzet, onun ve kullarınıdır...

³¹⁷³ ...halbuki asıl üstünlük (izzet) Allah’a, peygamberine ve müminlere aittir... (Kur’ân-ı Kerîm, Münâfikûn: 8).

³¹⁷⁴ FİRĀVUN’UN MUSA’YA -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- CEVABI

³¹⁷⁵ Zamanın sihirbazlarını toplayacağım...

³¹⁷⁶ Şöyle dedi: Ey Musa! İhrin ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin? Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız. Bunun için seninle bizim aramızda; uygun bir yerde, senin de, bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle.” (Kur’ân-ı Kerîm, Taha: 57-58).

(8) ḥiçbir vech ile: - İÜ.

(10) alçaqlı yüksekli olmaya: - İÜ.

CEVĀB-I FİR‘ AVN³¹⁷⁷

Tā be-kūşed ū ki ney men ħufteem

Ya‘ nī sen mühlet vir (12) tā istedügi kadar gūşış eylesün ki ben ħufte vü gāfil degülüm.

Tiz rev gū piş-i reh (13) be-g‘rifteem³¹⁷⁸ (3:1094)

Sen di ki ne kadar tiz yürüyüp ‘acele iderse itsün ki *inne Rabbeke* (14) *le-bi’l-mirşād*³¹⁷⁹ hükmince yolunuñ öñin tutmuşumdur.

MÜHLET DĀDEN-İ MŪSĀ³¹⁸⁰

Şıdk-i ū be-g‘rift bāz (15) ū şud ‘aşā³¹⁸¹ (3:1106b)

Nitekim süre-i Taha’da *ħużhā ve lā-teħaf senu‘īduhā sīratehe’l-ūlā*³¹⁸² buyurdu. (16) Ya‘ nī ejderuñ çeñesin tutdı yine ‘aşā oldu. Şıdk ‘aşānuñ ucunda olan (17) çatāldur.

Çunki bā-ħĩşend peydā key şevēd³¹⁸³ (3:1113b)

Ve lā-tuṭī‘ men aġfelnā ħalbehū ‘an-zikrinā (18) *ve’ttebe‘a hevāhu*³¹⁸⁴. Ya‘ nī sen muṭī‘ olma şol kimseye ki biz anuñ ħalbini gāfil ü zāhil ħılmışuzdur. (19) Bizüm zikrümüzden ve daħı hevāsına tābi‘ olmışdur. Ma‘nā-yı beyt, bā-ħĩş olanlara lezzet-i [KC29b] (1) ‘ışķ-ı İlāhī zāhir olmaz ya‘ nī [KA176b] gāfil ü ten-perest olanlara bu ma‘nādan naşib virilmez. Bu (2) ma‘nā bī-ħĩş olan ‘aşıķlaruñ naşibidür.

Piş üftad ān bozorleng paşın (3)

Eżheke‘r-ruc‘ ā vucūhe‘l-‘ābisīn³¹⁸⁵ (3:1120)

Koyun sürüsi girüye döndükde ilerü (4) düşer gerüde olan aġsaķ keçi *eżhek* güldürdi. *Er-ruc‘ ā* girü dönmek vucūhe‘l-‘ābisīn ‘abūs (5) olanlaruñ yüzlerini.

³¹⁷⁷ FİRĀVUN’UN CEVABI

³¹⁷⁸ Böylece çalışsın, ben uyumuş değilim. Hızlı gitsin, yolun önünü tuttum.

³¹⁷⁹ Şüphesiz Rabbin gözetlemedir. (Kur’ân-ı Kerîm, Fecr: 14).

³¹⁸⁰ MUSA’NIN SÜRE VERMESİ

³¹⁸¹ ...onun boğazını tuttu; o, tekrar asa oldu.

³¹⁸² Allah, şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.” (Kur’ân-ı Kerîm, Taha: 21).

³¹⁸³ ...onlar benlikleriyle olunca nasıl görünür?

³¹⁸⁴ Kalbini bizi anlamaktan afil kıldığımız,boş arzularına uymuş kimselere boyun eğme. (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 28).

³¹⁸⁵ Sondaki o total keçi öne düşer; dönüşü asık suratları güldürür.

Âhîrüne's-sâbîkûn bâş ey zarîf
Ber şecer sâbîk buved mîve-y tarîk³¹⁸⁶ (3:1128) (6)

Ya' nî şumâr-ı dünyâda âhîrûn maķâmında ol şumâr-ı âhîretde sâbîkûndan ol Hâzret-i Resûl-i (7) Ekrem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *naħnu 'l-âhîrüne's-sâbîküne*³¹⁸⁷. Vücûda gelmek (8) hayşîyyet ile âhîrûn ve 'âlem-i halk olması cihetinden sâbîkûn bizüz. Zîrâ icâd-ı 'âlemden (9) murâd âdem'dür ve âdemden [SE226a] murâd sulţân-ı enbiyâdur. Nitekim taze mîve şecer üzre sâbîkđur. (10) Zîrâ şecer ğars itmekden murâd mîvedür. Ke-zâlik icâd-ı 'âlemden murâd Hâzret-i Muştafa'dur. (11) Nitekim buyurur ol *levlâke levlâke lemâ ħalaķtu 'l-eflâk*³¹⁸⁸. Pes ey sâlik, sen daħı vâcibdür ki dünyâ (12) cihetinde âhîrûn ve âhîret huşuşunda sâbîkûndan olasın.

Çun melâ'ik gûy lâ-' ilme'l-lenâ (13)
Tâ be-ġired dest-i tu 'allemtenâ³¹⁸⁹ (3:1130)

Melâyike gibi lâ 'ilme'l-lenâ, di. [İÜ188b] Tâ ki *illâ mâ* (14) 'allemtenâ senüñ elüñ tuta. Tâ ki melâyike didiler *subĥâneke lâ 'ilmelenâ illâ mâ 'allemtenâ*³¹⁹⁰. Ya' nî (15) yâ Rabbi, biz seni tenzih iderüz şânıña lâıyık olmayan sıfatlardan. Bizüm 'ilmümüz yokđur. İllâ (16) senüñ bildürdüğüñ vardur. Bize didiler pes sen daħı bildüklerüñi terk eyle melâyike gibi (17) bizüm 'ilmümüz yokđur, di. Tâ ki Hâķ Te'âlâ'nuñ bildürmesi saña dest-ġir ola. Hicâ 'aķl *mî nemî* (18) nâle ve zârî eylesesin. *Raybe'l-menûn*³¹⁹¹ ħavâdiş-i rüzġâr

Tâ teķallüb yâbem ender sâcidin³¹⁹² (3:1148b) (19)

Âhîr sûre-i Şu'arâ'da buyurur *Ellezi yerâke ħîne teķûmu ve teķallubeke fi's-sâcidîne*³¹⁹³ *Ellezi* [KC30a] (1) *yerâke ħîne teķûmu ve teķallubeke*. İle't-teheccudi ya' nî ol 'azîz ü raĥîm ki seni görür şol ħinde ki ķalkarsın (2) teheccüd namâzın kııarsın tenhâ, ve *teķallubeke fi's-sâcidîne* taşarrufeke fimâ beyne'l-muşallîn (3) bi'l-ķıyâmi ver-rukû' i ve's-sucûdi ve'l-ķu'ûdi ve izâ emmemtehum ya' nî Allâh Te'âlâ görür senüñ tereddüdüñi (4) ve

³¹⁸⁶ Ey zarif kişi! Öne geçen sondakiler ol. Ağaçta taze meyve öne geçer.

³¹⁸⁷ Bizler en son gelenleriz, -fakat kıyamet gününde- herkesin önünde bulunan ilkler olacağız. (Buhârî, Enbiya: 54).

³¹⁸⁸ Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım. (Yılmaz, s. 456).

³¹⁸⁹ "Bize öğrettin"ın, senin elini tutması için melekler gibi "Bilgimiz yok" de.

(13) di...Tâ ki: di. Ta' nî bizüm 'ilmimiz yokđur. Tâ ki KA.

³¹⁹⁰ "Seni bütüh eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur." (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 32).

³¹⁹¹ ...zamanın felaketleri... (Kur'ân-ı Kerîm, Tur: 30).

(14) Tâ ki... (18) rüzgâr: - İÜ.

³¹⁹² Secde edenler arasında hâlden hâle girmek için...

³¹⁹³ Namaza kalktığında seni ve secde edenler arasında dolaşmanı görür. (Kur'ân-ı Kerîm, Şuarâ: 219).

(19) Âhîr... ya' nî: - İÜ.

teğallübüni ve taşarrufuñi muşallilere kıyāmda ve rükū‘da ve secdede ve ku‘ūdda emānet eyledüğüñ (5) vaqt.

Ān esāṭir evvelin ki guft ‘āk
Ḥarf-i Qur‘ān-rā bud āsar-ı nifāk³¹⁹⁴ (3:1150)

Ya‘nī Qur‘ān-ı ‘Azīm (6) hakkında didiler hikāyet-i evvelindür. Bu beytde olan āyet-i kerīmeye işāret buyurur ki (7) sūre-i En‘ām‘dadur *in hāzā illā esāṭiru‘l-evvelīne*³¹⁹⁵ ve sūre-i Nahl‘uñ evvelinde buyurur (8) *ve izā-ķile lehum māzā enzele Rabbukum ķālū esāṭiru‘l-evvelīne*³¹⁹⁶ sūre-i Furķān‘uñ evāyilinde (9) buyurur *ve ķāle‘llezīne keferū in hāzā illā ifkuni‘fterāhu ve e‘ānehū* (10) ‘*aleyhi ķavmun āķarūne fe ķad cā‘ū zulmen ve zūran ve ķālū esāṭiru‘l-evvelīne*³¹⁹⁷ (11) *Ve ķāle‘llezīne keferū* ve didiler şunlar ki küfr ü inkār itdiler ya‘nī kāfirler didiler, *in* (12) *hāzā* an ma‘nāsınadır ya‘nī Muḥammed şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellem bize Qur‘ān diyü getürdüğü (13) degüldür, *illā ifkuni‘fterāhu* iftirā vü yalāndur ki kendü tilķā‘-i nefisinden söylemişdür, *ve e‘ānehū* (14) ‘*aleyhi* Mu‘āvenet ü yardım eylediler ol yalānı düzmege, *ķavmun āķarūne* bir gürüh ķavm-i (15) Yehūd da Cebr ve Yesār ve ‘Addās ve Fekīhe-i Rūmī fe-innehum yulķūne ileyhi aķbara‘l-umemi ve huve ‘anhu (16) bi-‘ibādetihi. Bunlar ümem-i sābıķanuñ iķbārın Muḥammed’e hikāye iderdi. Muḥammed ol hikāyeleri (17) ‘Arabī ‘ibāret ile düzer, uslūba koyar, bize Qur‘ān‘dur diyü söyler, didiler, *fe-ķad cā‘ū* taķķıķan (18) ol ķavm geldiler, *zulmen ve zūran* zulm ile ve yalān ile Muḥammed’e yardım idenler bu taķdırce kelām-ı küffāruñ (19) baķıyyesi olur eķaķķu budur ki Ḥazret-i Ḥudā‘nuñ kelāmıdır ya‘nī demek olur ki kāfirler ki [KC30b] (1) “Qur‘ān yalāndur, Ḥaķ kelāmı degüldür” dirler, “Bir ķavmüñ i‘āneti ile düzülmişdür” dirler, bu ḥuşuşda (2) zulm eylediler, yalān söylediler, demek olur, *ve ķālū* ve daķı didiler, *esāṭiru‘l-evvelīne* (3) sābıķda geķen ümemüñ hikāyetleridür ki kitāblarda yazılmışdır, didiler.

Güşe-i bī-güşe-i dil (4) şeh rehīst

Göñlüñ güşesi bir ulu yoldur Ḥaķķ’a varmağa. Zīrā Allāh Te‘ālā (5) göñle nāzīrdür.

³¹⁹⁴ İsyankar kişinin Kur‘ān ayeti için “Öncekilerin hikayeleri” demesi, iki yüzlülük işaretiydi.

³¹⁹⁵ “Bu (Kuran) evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir.” (Kur‘ān-ı Kerīm, En‘ām: 25).

³¹⁹⁶ Onlara “Rabbiniz ne indirdi?” denildiği zaman, “Öncekilerin masalları” dediler. (Kur‘ān-ı Kerīm, Nahl: 24).

(8) Furķān‘uñ evāyilinde: - İÜ.

³¹⁹⁷ İnkār edenler, “Bu Kur‘ān, Muhamed’in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.” dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. “Bu Kur‘ān, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir.” (Kur‘ān-ı Kerīm, Furkan: 4-5).

(14) ķavm-i yehūd da: - İÜ.

(2) *ve ķālū*... didiler: - İÜ.

Tāb-ı lā-şarkī vü lā-ğarb ez-mehīst³¹⁹⁸ (3:1158)

Lā-şarkī vü lā-ğarbī olan tāb (6) bir mähdandur ki Hāzret-i Peyğamberdür, yāhūd Allāh Te‘ālā’dur ya‘nī pertev-i İlāhī’dür.

FİRÜSTÄDEN-İ (7) FİR‘AVN BE-MEDÄYİN DER-ṬALEB-İ SÄHİRÂN

Ehl-i re‘y ü meşveret-rā pīş ḥānd³¹⁹⁹ (3:1157b)

Andan şoñra (8) meşveret eyledi ḥāzırlar ile. Nitekim sūre-i A‘rāf’da mezkūrdur. *Ḳāle’l-mele’u min (9) kavmi fir‘avne inne hāzā le-sāḥirun ‘alīmun yurīdu en yuḥricekum min ardīkum fe māzā (10) te ‘murūne ḳālū erciḥ ve eḥāhu ve ersil fi’l-medā’ini ḥāşirīne ye ‘tūke (11) bi-kulli sāḥirin ‘alīmin*³²⁰⁰.

Dü cevān būdend sāḥir müştehir

Birine Sābūr ve birine Ğārūr (12) dirlerdi.

Siḥr-i iṣān der-dil-i meh müstemir³²⁰¹ (3:1161) [İÜ189a]

Nāfız ü mü‘eşşer.

Büde münşī vü ne-büde çun revī³²⁰² (3:1165b) (13)

Kendüden iḥtirā‘ vü inşā iderdi ğayrıdan rivāyet itmezdi.

ḤĀNDEN-İ ĀN DÜ (14) SÄHİR PEDER-RĀ³²⁰³

Çünkü ol iki sāḥir zānūlarını debīristān idüp te‘emmül (15) eylediler. *İzā teḥayyertum fi’l-umūri fe’s-te‘inu min-ehli’l-ḳubūr*³²⁰⁴ mażmūnınca pederlerinüñ (16) türbesinden himmet-i istimdād itmege gitdiler.

³¹⁹⁸ Gönlün köşesiz köşesi bir ana yoldur. Doğusu ve batısı olmayan ışık, bir aydandır.

(6) Ya‘nī pertev-i ilāhīdür: - SE.

³¹⁹⁹ ...görüş sahiplerini ve danışmanları çağırdı.

(8) Nitekim sūre-i A‘rāf’da mezkūrdur: sūre-i A‘rāf’da İÜ.

³²⁰⁰ Firavun’un kavminden ileri gelenler, dediler ki: “Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır. Sizi yerinizden çıkarmak istiyor.” Firavun, ileri gelenlere, “Öyle ise siz ne düşünüyorsunuz?” dedi. Onlar şöyle dediler: “Mūsā’yı ve kardeşini (bir süre) beklet (haklarında bir işlem yapma) ve şehirlere toplayıcılar yolla. Bütün usta sihirbazları (toplayıp) sana getirsinler.” (Kur’ân-ı Kerīm, A‘rāf: 109-112).

³²⁰¹ İki genç ünlü büyücü vardı. Onların büyüsü ayın gönlünde kalıcıydı.

³²⁰² ...taklitçi gibi değillerdi.

³²⁰³ O İKİ BÜYÜCÜNÜN BABALARINI MEZARDAN ÇAĞIRMALARI

³²⁰⁴ İşlerinizde şaşırıp kaldığınızda, kabirdekilerden yardım isteyiniz. (Yılmaz, 346).

Tu cihān-ı rāstān der-reftei³²⁰⁵ (3:1179b) (17)

Ya‘ nī ey peder sen be-ḥükm-i *fe keşefnā* ‘*anke ğıṭā’eke fe beşaruke’l-yevme ḥadīdun*³²⁰⁶ ve be-mücbib-i *en-nāsu* [SE227a] *niyāmūn* (18) *fe-izā-mātū intebhū*³²⁰⁷ ‘ālem-i ḥaḳīqate ve āḫirete gitmişindür.

CEVĀB GUFTEN-İ SĀḤİR-İ (19) MÜRDE³²⁰⁸

Ger cihān Fir‘avn ğired şark ü ğarb
Ser-nigün āyed Ḥudā-rā ğāh-i ḥarb³²⁰⁹ (3:1190)

Eger cihān şarkdan [KC31a] (1) ğarba dek fir‘avnlar ile pür olsa idi cümle ser-nigün u maḫhūr olurlar. Zīrā Ḥudā ile (2) ḥarb nice ḳābildür ya‘ nī Mūsā Ḥaḳ cānibindendür. Mūsā ile ḥarb itmek hemān Allāh (3) ile ḥarb itmekdür. Ḥaḳ Te‘ālā ile ḥarb iden ser-nigün olur. *Ve mā ya‘lemu cunūde Rabbike* (4) *illā huve*³²¹⁰ maẓmūnınca cümle eşyā Ḥudā’nuñ ‘askeridür.

TEŞBİH-İ KUR’ĀN-İ ‘AZĪM BE-‘AŞĀ³²¹¹ [KA177b]

Ger be-mīrī (5) tu ne-mīred in sebaḳ³²¹² (3:1197b)

Süre-i Ḥicr’de Ḥudā buyurur *innā naḥnu nezzelne’z-zıkra ve innā* (6) *lehū le-ḥāfızūne*³²¹³. Taḥḳıḳan biz *nezzelne’z-zıkra* indürdük Ḳur’ān’ı, *ve innā lehū* (7) ve taḥḳıḳan biz o Ḳur’ān’ı, *le-ḥāfızūne* ḥıfz idiciyüz taḥrīfden ve ziyāde (8) ve noḳşāndan.

Men turā ender dü ‘ālem ḥāfızem³²¹⁴ (3:1198a)

İki ‘ālemde ben senüñ ḥāfızuñum. (9) Nitekim süre-i Mā’ide’de buyurur: *Va’llāhu ya‘şumuke mine’n-nāsr*³²¹⁵.

Tu be ez-men ḥāfız-ı (10) dīger me-cū³²¹⁶ (3:1199b)

³²⁰⁵ ...doğrular dünyasına gittin.

³²⁰⁶ "Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir" (Kur’ân-ı Kerîm, Kaf: 22).

³²⁰⁷ İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanırlar. (Yılmaz, 564).

³²⁰⁸ ÖLÜ BÜYÜCÜNÜN OĞULLARINA CEVAP VERMESİ

³²⁰⁹ Firavun dünyayı, doğuyu ve batıyı tutsa Hak’la savaşta baş aşağı olur o anda.

³²¹⁰ Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. (Kur’ân-ı Kerîm, Müddessir: 31).

³²¹¹ KUR’ÂN-İ KERİM’İN, MUSA’NIN ASASINA BENZETİLMESİ

³²¹² ...“Sen vefat edersen, bu ders/Kur’ân ölmeyecek.”

(5) Ḥudā: - İÜ, KA.

³²¹³ Şüphesiz o Zıkr’ı (Kur’ân’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz. (Kur’ân-ı Kerîm, Hicr: 9).

³²¹⁴ Ben seni iki cihanda da korurum.

³²¹⁵ Allah seni insanlardan korur. (Kur’ân-ı Kerîm, Maide: 67).

³²¹⁶ ...sen benden daha iyi bir koruyucu arama.

Sûre-i Yûsuf'da buyurur: *Fa'llâhu hayrun hâfızan ve huve erhamu'r-râhimîne*³²¹⁷.
(11)

CEM' ÂMEDEN-İ SÂHİRÂN EZ-MEDÂYİN³²¹⁸

Der-sûre-i A'râf ve cā'es-seharatu Fir'avne kâlû (12) *inne lenā le-ecran in kunnā nahnu'l-gālibîne kâle ne'am ve inneukum le-mine'l-muḥarrabîne*³²¹⁹. (13)

Pes be-guftendeş be-ıkbâl-i tu şāh³²²⁰ (3:1248a)

Sihre cem' olduğdan sonra Fir'avn'a didiler “Sen (14) şāhuñ devletinde elbette biz gālibüz.” didiler. Sûre-i Şu'ārâ'da buyurur (15) *Ve kâlû bi-'izzeti Fir'avne innā le-nahnu'l-gālibüne fe-elkā*³²²¹ ve sihre didiler ipler (16) ve 'aşâlar ki ilkâ eylemişler idi harâret-i şems ile harekete âgâz eyleyüp halkdan (17) gayru kopduğı vakt, *bi-'izzeti Fir'avne* Fir'avn'ın ululuğı ve kuvvet-i gālibesi ile (18) yāhud bā-ḳasem için ola Fir'avn'ın 'izzeti ḥaḳḳıçün, *innā le-nahnu'l-gālibüne* taḥḳıḳan (19) biz gālibe idiciyüz Mūsā üzerine, *fe-elkā Mūsā* pes ilkâ eyledi Ḥazret-i [K31b] (1) Mūsā emr-i Ḥaḳḳ ile, 'aşāhu 'aşāsı fî'l-hāl ejdehā oldu, *fe-izā hiye* pes andan (2) ejdehā olan 'aşā nāgāh, *telḳafu* yudar neye uğrasa bir lokma ider, *mā ye'fiküne* (3) şol şeyleri ki tezvîr iderlerdi. Mār u ejderhā [İÜ189b] şüretinde halka gösterürlerdi, (4) *fe-ulḳıye's-seharatu sācidîn* pes yüzleri üzre düşdiler sāhirler sācid oldukları (5) [SE227a] hâlde bildiler ki 'aşānuñ ejder olması sihr kâbilinden degüldür.

İHTİLÂF KERDEN (6) DER-ÇEKÛNİKİ ŞEKL-İ PİL³²²²

Ançe nâmed der-zebân ü der-beyân³²²³ (3:1304b)

Men 'amile bimā 'alime (7) *verraḣehu'llāhu te'ālā mā lem ya'lem*³²²⁴ ḥükmince Allāh Te'ālā aña bir 'ilm öğredür ki beyāna ve zebāna (8) gelmez.

³²¹⁷ Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir” dedi. (Kur'an-ı Kerim, Yûsuf: 64).

³²¹⁸ BÜYÜCÜLERİN, ŞEHİRLERDEN GELMELERİ

³²¹⁹ Sihirbazlar Firavun'a geldiler. “Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?” dediler. Firavun, “Evet. Üstelik siz (ücretle de kalmayacaksınız) mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız” dedi. (Kur'an-ı Kerim, A'râf: 114).

³²²⁰ O zaman ona dediler: “Senin talihinle...”

³²²¹ Ve “Firavun'un gücüyle elbette bizler üstün geleceğiz” dediler. (Kur'an-ı Kerim, Şuarâ: 44).

³²²² FİLİN NİTELİĞİ VE ŞEKLİ HAKKINDA İHTİLÂFA DÜŞMEK

³²²³ ...açıklamaya gelmeyenleri duymak için...

³²²⁴ Kim bildiği ile amel ederse, Allah onu bilmediği ilme varis kılar. (Yılmaz, 491).

Ançe nāmed der-kitāb ü der-ḥiṭāb³²²⁵ (3:1305b)

*Men eḥlaṣa li' llāhi erba' īne ṣabāḥan zaḥerat (9) yenābi' u' l-ḥikmeti min-ḳalbihi 'alā-lisānihi*³²²⁶ maẓmūnınca aña kitāb u ḥiṭāba gelmeyen (10) ' ilm keşf olur.

Hey bi-yā der-keṣṭi-i bābā nişin³²²⁷ (3:1308a)

Ya' nī ey oğlum babanuñ gemisine (11) otur tā ki ḥorluk ile ğarḳ olmayasın. Nitekim buyurur *ve nādā Nūḥuni' bnehū* (12) *ve kāne fī ma' zilin yā buneyye' rkeb me' anā ve lā tekun me' a' l-kāfirīne*³²²⁸.

Guft nih reftem (13) bedān kūh-i bülend³²²⁹ (3:1312a)

*Ḳāle se 'āvī ilā cebelin ya' ṣımunī mine' l-mā' r*³²³⁰.

Coz ḥabīb-i ḥiṣ-rā nedhed (14) emān³²³¹ (3:1313b)

*Ḳāle lā ' aṣıme' l-yevme min emrillāhi illā men raḥıme*³²³².

Men berīem ez-tu (15) der-her dü serā³²³³ (3:1315b)

Be mücib-i *ente me' a men aḥbebe yevme' l-ḳıyāmet*³²³⁴.

Coz ḥuzū' u bendegī (16) ü iztirār
Enderin ḥazret ne-dāred i' tibār³²³⁵ (3:1322)

İnna' llāhe yuḥıbbu (17) *enine' l-muẓnibīn*³²³⁶.

Ber ser-i Ken' ān zed u ṣud rız rız³²³⁷ (3:1329b)

³²²⁵ ...konuşmaya gelmeyenleri duymak için...

³²²⁶ Kim sadece Allah rızası mülâhazasıyla kırk gün sabah namazını (cemaatle) kılsa kalbinden lisanına hikmet pırlantaları akmaya başlar.(Kudâi, Mûsnedü's-Şihab: 1/285).

³²²⁷ "Hey! Gel, tufanda boğulmamak için babanın gemisinde otur..."

³²²⁸ Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, "Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma" diye seslendi. (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 42).

³²²⁹ -Ken'an- dedi: "hayır o yüksek dağın üzerine çıktım..."

³²³⁰ O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 43).

³²³¹ ...-Allah- kendisini sevenden başkasını korumaz.

³²³² O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nûh, "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi. (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 43).

³²³³ ...Ben her iki dünyada senden uzağım.

³²³⁴ Kıyamet günü sevdiklerinle berabersin. (Yılmaz, 134).

³²³⁵ Bu huzurda uysallık, kulluk ve çaresizlikten başka bir şeyin değeri yoktur.

³²³⁶ Şüphesiz Allah günahkarların iniltisini sever.

³²³⁷ ...Kenan'ın başına vurdu ve parça parça oldu.

Ve hāle [KA178a] beynehume'l-mevcu fe kâne (18) mine'l-muğraķine³²³⁸.

Ki bi-yābed ahlet ez-ţūfān rehā³²³⁹ (3:1331b)

Kemā ķāla'llāhu Te'ālā (19) *Ve nādā nūḥun Rabbehū fe-ķāle Rabbi inne'bnī min-ehli ve inne va' deke'l-ḥaķķu ve ente [KC32a] (1) aḥkemu'l-ḥāķimīne³²⁴⁰.*

Guft ū ez-ehl ū ḥ'ışānet ne-būd³²⁴¹ (3:1333a)

Nitekim buyurur: *Ķāle yā nūḥu innehu (2) leyse min-ehlike innehu 'amelun ġayrı ṣāliḥin³²⁴².*

'Ā'ili yek faķır.

Gāh bā-ıtlāl ū gāhī bā-demen³²⁴³ (3:1344b) (3)

Gāh ıtlāl ki nişān-ı serāydur demen ki mezbeledür. Bunlara ḥiṭāb idüp söyler. **Hikāye:**
(4) Āverdeend ki Mecnūn der-kūy-ı Leyli her çe mī-dīd buse mī-dād. Sā'ili su'āl kerd ki Ey
(5) Mecnūn eger Leylā-rā dūst mī-dādī bā-ġayr-i vey muḥabbet ez-çe verzi³²⁴⁴. **Naẓm:**

[fā' ilātün/fā' ilātün/fa' ilün]

Kerd Mecnūn (6) yād sovgend-i 'aẓīm
Guft tā der kūy-i ū geştem muķīm

Men ne dīdem der-meyān-i kūy-i ū (7)
Ne der ū dīvār illā rüy-i ū

Cümle ū bīnem çü dānem cümle ūst
Nīst der her dü (8) cihān bīrūn zi-dūst³²⁴⁵

Mināḥ ḳarār-gāh

(17) -Ve hāle: Be-ḥūkm ve hāle KA.

³²³⁸ Derken aralarına dalga giriverdi de oġlu boġulanlardan oldu. (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 43).

³²³⁹ ...ailen tufandan kurtulacak diye.

³²⁴⁰ Nūh, Rabbine seslenip şöyle dedi: "Rabbim! Şüphesiz oġlum da âilemdendir. Senin va'din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin." (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 45).

³²⁴¹ -Allah- dedi: O, senin ailenden ve yakınlarından değildi"...

³²⁴² Allah, "Ey Nūh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme." dedi. (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 46).

³²⁴³ ...bazen kalıntılarla ve bazen virane yerlerle konuşur.

³²⁴⁴ Rivayet edilir ki Mecnun Leyla'nın mahallesinde kimi görse öperdi. Bir soru soran ona: "Ey Mecnun! Leyla'yı seviyorsan ondan başkasına niçin muhabbet besliyorsun?" diye sordu.

³²⁴⁵ Mecnun büyük bir yemin ederek dedi ki Leyla'nın mahallesinde olduğum müddetçe onun mahallesinin arasında Leyla'nın yüzü dışında ne duvar ne kapı gördüm.

TEVFİK MİYÂN-I İN DÜ HADİŞ-İ ŞERİF (9) Kİ ER-RİZÂ BÎ'L-KUFRU
KUFRUN VE HADİŞ-İ DİĞER MEN LEM YERZE [SE228a] BE-ĞAZÂYÎ FELYEṬLUB
(10) RABBEN SIVÂ'İ³²⁴⁶

Çün kelâm-ı Hâzret-i Mevlânâ Hâzret-i Nüh'ün münâcâtı ile aña müntehî oldı ki (11)

‘Âşık-ı şun‘ -ı Hudâ bâfer buved
‘Âşık-ı maşnū‘ -ı ū kâfer buved³²⁴⁷ (3:1360)

diyü buyurdılar şun‘ ile (12) maşnū‘ -ı mâbeyninde teferriğadan ötüri ol mes‘ ele-i
kelâmiyyeyi irâd ider ki ehl-i kelâm (13) dirler cemî‘ -i ef‘âl ‘ibâd-i müşeyyet ve қаzâ-yı
Hâzret-i Hudâ’dur, dirler. Pes küfr dahı қаzâ-yı (14) Hudâ iledür ve қаzâya rızâ vâcibdür.
Zirâ hadîş-i qudsîdür ki *men lem yerzâ bi-қаzâ’i* (15) *fe’lyatlub Rabben* [İÜ190a] *sivâ’i*³²⁴⁸
buyurdı ve bu mes‘ele dahı muğarrerdür ki küfre rızâ virmek (16) küfrdür. Pes bunda küfr
ki қаzâ-yı Hâk’dur eger rızâ virür ise kâfir olur ve eger (17) rızâ virmez ise terk-i rızâ-yı Hâk
eylemiş olur. Bu vâkı‘ada çâre nedür? (18)

Guftemeş in küfr maḳẓî ne қаzâst³²⁴⁹ (3:1366a)

Ol sâyile didüm ki maḳẓîdür, қаzâ degüldür (19) ve қаzâya rızâ vâcibdür, maḳẓiye
degüldür.

Rub‘e Qur‘ân her ki-râ maḥfûz bûd [KC32b] (1)
Cell finâ ez-şahâbe mî-şunûd³²⁵⁰ (3:1391)

Şahâbeden rivâyetdür ki *men ḥafîza rub‘e’l-Qur‘ân celle finâ*³²⁵¹ dirlerdi. (2) Zirâ
ecâmî‘u’l-fâz ve me‘ânî-i Qur‘ân olur. Zirâ me‘ânîsin Resûl-i Hudâ’dan öğrenürlerdi. (3)
Çün hıfẓ eyleseler elfâz u ma‘nâ-yı cem‘ olurdu. Ol sebebdan *celle finâ* dirlerdi (4) ya‘nî ulu
oldı bizüm aramızda dirlerdi.

Cem‘ -i şüret bâ-çenîn ma‘nî-i jerf³²⁵² (3:1392a) (5)

³²⁴⁶ ŞU İKİ HADİSİN ARASINI BULMAK: “KÜFRE RIZA KÜFÜRDÜR” VE DİĞER HADİS
“TAKDİRİME RIZA GÖSTERMEYEN BENDEN BAŞKA BİR RAB ARASIN”.

³²⁴⁷ Allah’ın yaratmasına âşık olan, haşmetlidir; pnun yarattığına âşık olan, kâfirdir.

(13) Hâzret-i: - İÜ.

³²⁴⁸ Benim yaptığım işe (kaza ve kaderime razı olmayan) razı olmayan kendine başka Rab arasın.

(17) olur. - Bu: olur. Bendeye bu SE, KA.

³²⁴⁹ Ona dedim: “Bu kâfirlik, takdirin eseridir, kaza değildir.

³²⁵⁰ Kur‘ân’ın dörtte birini ezberlemiş olan, sahâbeden “Aramızda yüceldi” sözünü duyardı.

³²⁵¹ Kur‘ân’ın dörtte birini ezberleyen aramızda yüceldi.

³²⁵² Böyle derin anlamla sureti bir araya toplamak...

Ya'nî elfâz-i Kur'ân'ı hıfz eylemek böyle 'amîk ü daķık ma'nâ ile ki *inne li'l-Kur'âni batnen ve (6) li-batnihi batnen ilâ-seb'ati abtunin*³²⁵³ buyurmuşdur.

Hod 'aşâ ma'şûk-ı 'umyân (7) mî-buved³²⁵⁴ (3:1395a)

Ya'nî ol elfâz 'aşâ gibidür ki körler elinde.

DĀSTĀN-I MEŞĠŪL ŞUDEN-İ (8) 'ĀŞİK-İ TALEBU'D-DELİL BA'D HUŞŪLU'L-MEDLŪL KABİH

Delil taleb eylemek medlül (9) hâşıl olduğdan sonra kabîhdür.

VE'L-İŞTİĠĀLU Bİ'L-'İLM

taḥşîl-i 'ilme meşğul olmak (10)

BA'DE'L-VUŞŪLİ İLĀ'L-MA'LŪMİ MEŤZMŪMİ³²⁵⁵

ma'lûme vuşûlden sonra mezmûmdur. (11)

Hest ma'şûk anki ü yektü buved
Mübtedâ vü müntehayât ü buved³²⁵⁶ (3:1417)

Huve'l-evvelu (12) *ve'l-âḥiru*³²⁵⁷ mübtedâ [KA178b] vü müntehâ odur. Pes 'âşık-ı şadık odur ki anuñ 'ışkı bir ma'şûka ola (13) ki *huva'llāhu eḥaddur*. Ezelî vü ebedidür.

Hem huveydâ ü buved hem nîz sır³²⁵⁸ (3:1419b)

Be-ḥükm-i (14) *huve'z-zāhiru ve'l-bāṭın*³²⁵⁹.

Müntehâ ne-b'ved ki mûķūfest ü³²⁶⁰ (3:1422a)

(5) Kur'ânî: Kur'ân-ı 'azîm SE.

³²⁵³ Kur'ân içinde ma'nâ-yı bâtinî vardır. Bâtının dahi bâtını var, yedi batna varıncaya kadar bu böyle devam eder.

³²⁵⁴ Sopa körlerin sevgilisidir...

(8) Delil... (10) mezmûmdur: - SE.

³²⁵⁵ HİKAYE: BİR ÂŞİĞİN, SEVGİLİSİNİN YANINDA AŞK MEKTUBU OKUMASI VE ÜZERİNE DÜŞMESİ; SEVGİLİNİN BUNU HOŞ GÖRMEMESİ VE "İŞARET EDİLENİN BULUNDUĞU YERDE, DELİL ARAMAK ÇİRKİNDİR VE BİLİNENE KAVUŞTUKTAN SONRA BİLGİYE MEŞGUL OLMAK, YERİLMİŞTİR" DEMESİ

³²⁵⁶ Sevgili, bir hal üzere olandır; senin için başlangıç ve son odur.

(11) - *Huve'l-evvelu: Be-ḥükm huve'l-evvelu KA*.

³²⁵⁷ O, ilk ve sondur. (Kur'ân-ı Kerîm, Hadid: 3).

³²⁵⁸ ...hem açık, hem de sırdır o.

³²⁵⁹ Zâhir ve Bâtın'dır. (Kur'ân-ı Kerîm, Hadid: 3).

³²⁶⁰ Durmakta olan ve hâl arayıp bekleyerek...

Müntehā degüldür ol ki hāle mevķūfdur. (15)

Nīst dilber lā-uħibbu'l-āfilīn³²⁶¹. (3:1429b)

Dilber (16) ĥaķīķī degüldür, zāyildür. [SE228a] Pes āfil ü zāyil olanları sevmezüm.

Kū bimāt āred yakīn (17) īn ıztırāb³²⁶². (3:1440b)

Kū bimāt āred aşlında bimā āred turādur. Mā āb ma' nāsına olursa (18) bu teşnelik ve bu ıztırāb yakīn şübhesiz seni şuya götürür, demek olur ve (19) eger mā naħnu ma' nāsına olursa bu ıztırāb ve bu taleb seni bize götürür, demek olur. [KC33a] (1)

Nīst ālet ĥacet ender rāh-ı Rabb³²⁶³ (3:1444b)

*Men talebe ve cedde vecede ve men ĥara'e'l-bābe ve lecce velece*³²⁶⁴ (2) ĥükmince cedd ü cehd ile taleb eyleyen bulur. Pes ālet lāzım olmaz.

ĤİKĀYET-İ ĀN ŞAĤŞ Kİ DER-‘ AHD-İ (3) DĀVŪD ‘ ALEYHİ’S-SELĀM³²⁶⁵

İtlubū'l-erzāķe fī-esbābehā

“Taleb eyleñ rızķları sebeblerinden (4) sa'y u gūşış ile taleb eyleñ yalnız du' ā ile olmaz” didiler. [İÜ190b] Zīrā buyurur *leyse li'l-insāni* (5) *illā mā se' ā*³²⁶⁶ Ya' nī insān içün yokdur illā şol şey ki sa'y ile taħşil eylemişdür. Andan ĥayrı yokdur. (6)

Udħulū'levtāne min-ebvābehā³²⁶⁷ (3:1465)

Vaţanlaruñuza dāħil oluñ ĥapularından ya' nī her şeyi (7) taleb eyleñ ve her şan'atı üstādından öğrenüñ, demek olur.

Kūh u murĥān hem resā'il bā-demeş³²⁶⁸ (3:1472a) (8)

³²⁶¹ ...Dilber değildir. “Batıp yok olanları sevmem.”

³²⁶² ...Bu ızdırıp seni kesinlikle bize ulaştıracak.

³²⁶³ ...Rabbın yolunda alete ihtiyaç yoktur.

³²⁶⁴ Bir şeyi gerçekten elde etmek isteyen kimse, çalışırsa elde eder. Kapıyı çalan direnirse, içeri girer. (Yılmaz, 532).

³²⁶⁵ DAVUD ZAMANINDA BİR ŞAHSIN HİKAYESİ

³²⁶⁶ Rızķları sebeplerinde arayın insan için ancak çalıştığı vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Necm: 39).

³²⁶⁷ ...vatanlara/evlere kapılarından girin.

³²⁶⁸ Dağ ve kuşlar, sesine karşılık vermede...

*Ve seḥḥarnā me‘a dāvude’l-cibāle yusebbihne ve’t-ṭayra ve kunnā fā‘ilīne*³²⁶⁹. Ve daḥı *yā cibālu evvibī me‘ahū* (9) *ve’t-ṭayr*³²⁷⁰ maẓmūnınca cibāl u ṭuyūr anuñla da‘vet vaktinde maḥrem ü hem āhenk olup anuñla (10) bilce da‘vet ü tesbīḥ iderlerdi.

DEVİDEN-İ KĀV DER-ḤĀNE-İ ĀN DU‘Ā KUNENDE³²⁷¹ (11)

Ḥaberde vārid olmuştur ki Ḥaḫ Te‘ālā buyurur: *Ene ‘inde ḡanni ‘abdī bī ve ene me‘ahū izā-de‘āni*³²⁷² (12) Pes bu maẓmūn-ı şerīf üzre du‘āsı ḡabūl olup bir gün nāḡāḥ ḡānesine (13) bir kāv dāḡıl oldı.

‘ÖZR GUFTEN-İ NAẒM KUNENDE³²⁷³

Çun müsebbih kerde-ı her çiz-rā³²⁷⁴ (3:1494a)

Ve in (14) *min şey’in illā yusebbihu bi-ḡamdihi*³²⁷⁵ mefhūmınca her şeyi müsebbih eylemişsin.

Cengişān (15) efkend Yezdān ez-ḡader³²⁷⁶ (3:1503b)

Ḳazā vü ḡaderūñ te’sīrinden Ḥazret-i Ḥudā mezāhib-i muḡtelīfe vü üryān (16) ve mil-el-i mābeynine ceng bıraḡdı. Tā ki *yudillu men yeşā’u ve yehdī men yeşā’u*³²⁷⁷ maẓmūn-ı (17) şerīfi zāḡır ola.

Līk lutfī ḡahr der-pinhān şude
Yā ki ḡahrī der-dil-i luṭf āmede³²⁷⁸ (3:1506) (18)

Ya‘nī ḡahrı herkes bilür ammā müşkil odur ki ḡahr luṭf (19) şeklinde görüne. Yāḡud luṭf ḡahr şeklinde görüne. Anı bilmek müşkil olur. Nitekim Ḥazret-i ‘Alī İbn Ebī Ṭālib keremu’llāhi veche [KC33b] (1) buyurur: *Subḡāne men ittese‘at raḡmetuhu li-evliyā’ihi fi-*

³²⁶⁹ Davud ile birlikte, Allāh’ı tesbih etmeleri için daḡları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik. (Kur’ân-ı Kerīm, Enbiyâ: 79).

³²⁷⁰ ...ey daḡlar, kuşların eşliğinde onunla birlikte tesbih edin... (Kur’ân-ı Kerīm, Sebe: 10).

³²⁷¹ O ISRARLA DUA EDENİN EVİNE BİR İNEĞİN KOŞMASI

³²⁷² Ben, kulum beni nasıl zannediyorsa öyleyim ve o bana dua ettiḡi zaman yanında olurum. (Müslim, Sahih: 2675).

³²⁷³ ŞİİR SÖYLEYENİN ÖZÜR DİLEMESİ

³²⁷⁴ Mademki ... her şeyi kendine tesbih eden yaptın...

³²⁷⁵ Allah’ı tesbih ederler. Her şey onu hamd ile tesbih eder. (Kur’ân-ı Kerīm, İsra: 44).

³²⁷⁶ ...Allah, takdiriyle onları savaşa düşürdü.

³²⁷⁷ ...dilediḡini saptırır ve dilediḡini doḡru yola iletir... (Kur’ân-ı Kerīm, Rad: 27; Nahl: 93; Fatır: 8).

³²⁷⁸ Fakat kahrda gizlenmiş bir lütfu veya lütfun içinde kalmış bir kahrı.

şiddeti naķmetihi va şiddete naķmetihi li-e‘dā’ihi (2) *fī-si‘ati raķmetihi*³²⁷⁹. Pes Hāķ Te‘ālā her kimūn ki cānında miķekk ķodıysa luķfı ķāhrdan ve ķāhrı (3) luķfdan fark ıder.

MİŞĀL-İ ZANN U YAĶĪN [KA179a] DER-‘İLM³²⁸⁰

Ba‘d ez-ān yemşī seviyyen mustaķīm³²⁸¹ (3:1513a) (4)

İşāretdür ol āyat-ı kerīmeye ki sūre-i Mülk’de buyurur: *E fe men yemşī mukibben ‘alā vechihi ehdā* (5) *em men yemşī seviyyen* [SE229a] *‘alā şırāṭın mustaķīm*³²⁸² Yuķālu (6) kebebtuhu fe-ekebbe ve huve mine’l-ġarāyibi ke-ķaşe‘a’llahu’s-seķābe fe-eķşe‘ā ya‘nī bu luġat-ı ġarāyibdendür. (7) Zīrā kaçan şulāşı if‘āl bābına naķl olınsa lāzım iken mūte‘addı olur. Bunun şulāşisi (8) mūte‘addı iken if‘āl bābına naķl olınmaġla lāzım oldı. Ve’t-taķķıķu ennehumā fī-bābi inķazza ya‘nī (9) taķķıķ budur ki bunlar inķazza bābındadır. Şāra zā kebbin ve ķaşe‘in ma‘nāsınadır. Ve leyse (10) muṭāva‘ay kebbe ve ķaşe‘ā bel el-muṭāva‘ lehumā inkebbe ve inķaşe‘ā ve ma‘nā mukibben innehu ya‘şuru kulle sā‘atin (11) ve yeķirru ‘alā-vechihi ya‘nī mukibben ma‘nāsı her sā‘atde sürķer yüzi üstüne yaķılır ya‘nī şol (12) kimse ki her sā‘at yüzi üzerine düşici olduġı hāldede yüriye ola mı (13) ya‘nī ziyāde hidāyet bulmuşdur. *Em men yemşī seviyyen ‘alā-şırāṭın mustaķīm* yoķsa şol kimse (14) ki *kā’imen mine’l-‘aşāri ve musteve’l-a‘zā’i bi-lā-‘ivec*³²⁸³ yüriye. Ṭarīķ-i rast üzre ola mı (15) ahdı vü irşaddur. Pes imdi sālimen ve müsteviyyen yüriyen ihdādur demek olur. Bu āyet temşıldür (16) müşrik ile muvaḥḥidi ve cāhil ile ‘ālimi ve ‘aşı ile muṭı‘i ki kāfir-i gümrah meydān-ı ġavāyetde (17) ḥayrān u sergerdān yürür ve mü’mīn-i muhtedī rāh-yafte ṭarīķ-i Hāķ’da başıret ile sülūk (18) eyler. [İÜ191a] Rubā‘i:

[Ahreb]

Fark est meyān-i anki ez-rū-yı yaķın
Bā-dīde-i bīnā reved ender reh-i dīn
Bā-anki (19) dü çeşm-i beste bī-dest keşī
Her gūşe hemī reved be-zann ü taḥmīn³²⁸⁴

Ke-zālik Hāzret-i [KC34a] (1) Mevlānā buyururlar ki kaçan sālīķ zann ü gümāndan ḥalāş olıcaķ aña ‘ilm-i yaķın ḥaşıll olup (2) rūḥa cenāḥeyn menzilesinde olur. Ba‘d ez-ān bu

³²⁷⁹ Gazap anında bile rahmeti sevdiklerini kuşatan ve rahmet anında bile gazabı düşmanlarına şiddetlenen Allah’ı tenzih ederim.

³²⁸⁰ BİLGİDE, ZAN VE KESİN BİLİŞE ÖRNEK

³²⁸¹ Ondan sonra doğru yolda doğruca yürür...

³²⁸² Şimdi, yüzüstü kapanarak düşse kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi? (Kur’ân-ı Kerīm, Mülk: 22).

³²⁸³ Herhangi bir eğrilik olmaksızın, azaları dosdoğru bir şekilde ve ayakta olarak.

³²⁸⁴ Kesinlikten dolayı, gören gözle din yolunda yürüyen kimse ile gözleri kapalı bir şekilde kimsenin eli olmadan her yere zan ve tahminle giden kimse arasında fark vardır.

‘ilm hâşıl olduğdan şöñra *yemşî seviyyen* (3) sâlim olduğ hâlde tarîk-i Hâk’da düşmeden ve ‘aşardan müstakîm olur şırât-ı (4) müstakîm üzre. *neyye ‘alâ-vechin mukibben ev seķîm*³²⁸⁵ vechi üzre düşici olduğ hâlde (5) yürimez ve aķîm yürimez.

MİŞÂL-İ RENCŪR ŞUDEN-İ ĀDEMÎ BE-VEHM-İ TA‘ ZĪM-İ HÂLK³²⁸⁶ (6)

Bu maṭlabda birkaç ma‘ rifete tenbîh buyururlar. [SE229b] Biri budur ki sâliküñ imānı dürüst (7) gerekdür ki tã‘ inlerüñ ta‘ nı kûdekân-ı dünyānuñ teşnî‘ i ve teşekkîki ile müteğayyir olup (8) hâlel-pezîr olmaya ve biri dağı budur ki sülûk-ı tarîkatde şöyle metîn gerekdür ki dünyā (9) muzahrafâtı gözine görünmeye ve aña meyl itmeye ve biri dağı budur ki ‘avāmuñ ta‘ zîmi ile kendüyi (10) şeyh-i kâmil ve mükemmel oldum zann itmeye ve câhillerüñ medhi ile aldanup hasta-dil (11) olmaya. Nitekim ol mu‘ allim oğlancıklarūñ hîlesi ile vehme düşüp hasta oldı. *Vaşîķ* (12) muḥkem, *ķerbîd* ġâlib şud.

DER-VEHM-İ EFKENDEN-İ KŪDEKÂN USTĀD-RĀ³²⁸⁷

Ser imām āyed (13) hemîşe pây-rā³²⁸⁸ (3:1547b)

Baş imām olur dāyim ayağa. Çün Hâzret-i Mevlānā’nuñ maķşûdı (14) kışşadan hîşşedür. Oğlancıklar ki muķtedânların bilüp ansız mektebe gitmediler. Pes bu mertebede (15) tenbîh budur ki mübtedî vü muķallid olanlar ve tarîķe sülûk idenler gerekdür ki nebî vü velî ve şeyh-i (16) kâmil [KA179b] ve muķtedāsı re’yine tâbi‘ ola ve aña taķaddüm eylemeye.

Kû buved menba‘ zi-nûr-i āsmān³²⁸⁹ (3:1548b) (17)

Ki ol kâmil nûr-ı āsmānınuñ menba‘ ıdır. Cemî‘ -i evliyā-yı ‘ aẓām u meşāyiḥ-i kirām bunuñ (18) üzerine müttefîķ olmışlardur ki hidāyet-i Rabbānî ve sa‘ âdet-i Yezdānî ittibā‘ -ı (19) seyyide’l-mürselînsüz müyesser degüldür. Ke-zâlik mübtediyyān-ı tarîķat ittibā‘ -ı kāmilsüz bir nesne [KC34b] (1) taḥşîl idemezler. Hâzret-i Mevlānā’nuñ sırrınuñ perdesi yırtılmış. *İrticâc* lerziden, keşrem be-zamm-ı (2) kâf-ı ‘ Acemî endüh.

RENCŪR ŞUDEN-İ ĀN USTĀD³²⁹⁰

³²⁸⁵ Ne yüzüstü kapanarak ve ne de hasta bir şekilde.

³²⁸⁶ BİR KİŞİNİN, HALKIN KENDİSİNE SAYGI GÖSTERMESİ VE MÜŞTERİLERİN RAĞBETİ DÜŞÜNCESİYLE HASTALANMASI

³²⁸⁷ ÇOCUKLARIN HOCAYI VEHME DÜŞÜRMESİ

³²⁸⁸ ...baş, daima ayağın imamıdır.

³²⁸⁹ ...sen, İlahi nurun kaynağı olana.

³²⁹⁰ ÖĞRETMENİN VEHİMLE HASTALANMASI

Guft rū me tu rehī me āyinet³²⁹¹ (3:1573a) (3)

Mu‘ allim ‘ avretine didi ki yūri ne sen öl ne āyineñ o ölsün, didi. Rehīdeni kırtulmak me (4) şah dimekdür. Şah eskut dimekdür ya‘ nī ne sen kırtulasın ve ne āyineñ kırtulsun demek (5) olur.

DER-CĀME-İ H̄ĀB ÜFTĀDEN³²⁹²

Ḳavl-i peygamber ḳabūluḥ yufrezu
İn temāreztum ledeynā (6) temreżū³²⁹³ (3:1579)

Peygamberüñ ḳavlini ḳabūl eylemek farz olunur. Mısrā‘-ı şānī mażmūn-ı ḳavl-i peygamberdür [İÜ191b] (7) ki buyurur: *Lā-tumāriḏū fe-temerraḏū*³²⁹⁴ ya‘ nī temāruż eylemeñ maraża mübtelā olursuz ya‘ nī maražuñuz (8) yoğken izhār-ı maraž eyleseñüz marīż olursuz, diyü buyurdı. Ledeynā naẓm için (9) gelmişdür, ma‘ nāsı bizüm yanumuzda dimekdür. *Şumūl*‘ umūm-ı luṭf.

REFTEN-İ MĀDERĀN-İ KŪDEKĀN³²⁹⁵ (10)

Pāre pāre kerde [SE230a] sā‘ idhā-yı ḥiṣ³²⁹⁶ (3:1605a)

Ya‘ nī ellerini kesdiler ḥaberleri olmadı. Nitekim (11) Ḥaẓret-i Ḥudā sūre-i Yūsuf‘da buyurur: *Fe-lemmā ra‘eynehū ekbernehū ve ḳaṭṭa‘ne eydiyehunne* (12) ve *ḳulne ḥāşe li‘llāhi mā hāzā beşerā in hāzā illā melekun kerīm*³²⁹⁷. *Fe-lemmā ra‘eynehū* (13) pes ol zamān ki zenān-ı Mısr Yūsuf‘ı gördiler, *ekbernehū* ulu oldılar ya‘ nī cemāl ü kemāle (14) ‘aẓimū‘l-şān buldılar anı, *ḳaṭṭa‘ne* ve kesdiler, *eydiyehunne* ellerini ve anuñ elemin (15) iḥsās eylediler. *Ḥaḳāyık-ı Sülem*⁷ de mezkūrdur ki Ḥaḳ Sübhāne ve Te‘ālā muḥibbān-i muḥabbet-i (16) İllāhī‘yi bu āyet-i kerīme ile tevbiḥ eyler ki bir maḥlūk bir maḥlūkuñ ru‘yetinden ol ḥālete (17) yetiše ki bıçağla elin mecrūḥ eyleye ve anuñ elemine muṭalli‘ olmayasuz gerekdür ki Ḥālīḳ‘uñ pertev-i (18) şuhūdunda hiçbir belādan müte‘ellim olmayasız demek olur añlanur dimiş. **Beyt:**

³²⁹¹ -Öğretmen- dedi: “Git, sen de yok ol, aynan da...”

³²⁹² ÖĞRETMENİN YATAĞA DÜŞMESİ

(5) DER CĀME-İ H̄ĀB ÜFTĀDEN: - SE.

³²⁹³ Peygamberin sözünü kabul etmek farzdır: “Yalandan hastalanırsanız, gerçekten hastalanırsınız.”

³²⁹⁴ Hasta gözükmeyin/hasta numarası yapmayın, hasta olursunuz. (Ali El-Kâri, Esrarü'l-Merfu‘a: 366).

(7) Ya‘ nī...buyurdı: - İÜ.

³²⁹⁵ ÇOCUKLARIN ANNELERİNİN ZİYARETE GİTMELERİ

³²⁹⁶ Kendi bileklerini parça parça etmişlerdir...

³²⁹⁷ Kadınlar Yūsuf‘u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir” dediler. (Kur‘ân-ı Kerīm, Yūsuf: 31).

[mef' ūlū/mefā' ilū/mefā' ilū/fā' ilūn]

Ger bā tu (19) demī dest der-āgūş tūvān kerd
Bīdād-ı tu sehl est ferāmuş tūvān kerd³²⁹⁸

El-kışşa [KC35a] (1) zenān-ı Mısr çünki beyhüdelikden kendülere geldiler. Zenān taḥsīn ü āferīni küşāde kılup (2) *ve kulne* ve didiler *ḥāşe li'llāhi*. Tenzihen lehu min-şifātī'l- 'aczi ve te'accuben min-ḳudratihī 'alā-ḥalkī mişlihi (3) ya'nī münezzeh ü pākdür Allāh Te'ālā şifat-ı 'acdden ve ta'accüb eylerüz ta'accüb eylemeklik ile Ḥaḳ Te'ālā'nun ḳudretinden (4) ki bunuñ gibi cemālī ḥalk eyleye didiler, *mā hāzā beşerā* li-enne hāze'l-cemāle ğayru ma'hūdun li'l-beşeri (5) ve huve 'alā-luġati'l-ḥicāz fī-'amali mā 'amile leyse li-muşaraketihā fī-nefyi'l-ḥālī ve ḳuri'e beşer er-rafa' (6) 'alā-luġati temīm ya'nī "Bu ğulām Ādem oĝullarından degüldür. Zīrā bunuñ gibi cemāl ma'hūd-ı beşer (7) degüldür." didiler, *İn hāzā illā melekun kerīm* fe-inne'l-cema' beyne'l-cemālī'r-rā'iki (8) ve'l-kemālī'l-fā'iki ve'l-ismetī'l-bāligati min-ḥavaşşī'l-melā'iketi (8) ya'nī bu ğulām degüldür, illā melek-i kerīmdür. (9) Zīrā cemāl-i rāyik ve kemāl-i fāyik ve 'işmet-i bālige cem' olmaḳ melāyikenün ḥavāşındandır. (10) **Beyt:**

[mefā' ilūn/mefā' ilūn/fe' ūlūn]

Çü dīdendeş ki coz vālā güher [KA180a] nīst
Ber āmed bāng zīşān k'in beşer nīst (11)

Ne çun ādem zi-āb u ğil sereştet
Zi-bālā āmede ḳudsi feriştet³²⁹⁹

ḤİKĀYET-İ ĀN DERVİŞ (12) ENE CELİSU MEN ZEKEREN

Ben şol kimse celīsiyüm ki beni zıkr eyleye.

VE MEN İSTA'NESEBİ (13)

Ve şol kimsenün enīsiyüm ki benümle ins tuta.

DİDEN-İ ZERGER 'ĀḲİBET³³⁰⁰ [SE230b]

Dest lerzān cism-i tu nā-munta' eş³³⁰¹ (3:1628b) (14)

³²⁹⁸ Eĝer sana bir an sarılmak mümkün olsaydı, senin yaptığın haksızlığı unutabilmek kolay olurdu.

(10) Beyt: Naẓm İÜ, KA.

³²⁹⁹ Ondān (Yūsuf'tan) deĝerli bir cevher olmadığını gördüklerinde, her birinden şöyle bir ses yükseldi: "Bu beşer deĝil. İnsan gibi sudan ve çamurdan yaratılmadı. O yücelerden gelen kutsal bir melektir." (Cāmī, Heft Evreng, Yūsuf u Züleyhā, 55. Bahş) (<https://ganjoor.net/jami/7ourang/7-5-yusof-zoleykha/sh55/>)

³³⁰⁰ KUYUMCUNUN İŞİN AKİBETİNİ GÖRMESİ VE TERAZİ ÖDÜNÇ İSTEYENE, AKİBETE UYGUN SÖZ SÖYLEMESİ

³³⁰¹ ...elin titrek, vücudun güçsüz.

Senüñ güzün bülend degüldür, ya' nî ' âkıbet-bîn degülsen güzün za' ifdür.

BAKİYYE-İ KİŞŞA-Yİ ĀN (15) ZĀHİD-İ KŪHİ³³⁰²

Z'in sebeb fermüd istiṣnā kunīd
Ger Ḥudā ḥ'āhed be-peymān ber zenīd³³⁰³ (3:1637)

Bu sebebdendir (16) ki Ḥazret-i Ḥudā istiṣnā eyleñ diyü buyurdu. Bir ' ahd u peymān eylediğünüz vaqt inṣā 'a'llāh (17) dimegi aña mulḥaḳ eyleñ. Nitekim sūre-i Kehf'de buyurur *ve lā-teḳūlenne li-şey'in innī fā' ilun zālike* (18) *ḡadā illā en yeṣā 'a'llāhu*³³⁰⁴. Çün Ḥazret-i Peygamber'den şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳavm-i [İÜ192a] Ḳureyş-i rūḥdan (19) ve Aşḫāb-ı Kehf'den ve Zü'l-ḳarneyn'den su'āl eylediler. Ḥazret buyurdılar ki “Yarın gelün cevap [KC35b] (1) vireyüm, didi in-şā 'a'llāh dimedi. Ol sebebden on gün miḳdārı vahy gelmedi, eglendi. (2) Ḳavm-i Ḳureyş ta' n u tekzibe āḡāz itdiler. Ḥazret-i Sulṭān-ı Enbiyā'nuñ ḥāṭır-ı ' atırlarına melāl (3) ḥāşıl oldı. Ḥaḳ Sübhāne bu āyet-i kerīmeyi gönderüp nehy itdi ki *ve lā-teḳūlenne* dime yā *Muḥammed li-şey'in* (4) bir nesneden ötürü *innī fā' ilun* taḥḳıḳan ben işleyiciyüm *zālike ḡadā* anı yarın (5) şöyle iderüm dime *illā en yeṣā 'a'llāhu* illā Allāh'ıñ meşiiyeti ile ya' nî in-şā 'a'llāh (6) dimekle.

Kulli işbāhin lenā şā 'nun cedīd

İşbāḥ hemzenün fethiyle cem' i şabāḥ ve kesriyle maşdardur (7) ve kulli menşūbdur zarfiyyet üzre her sabāḥ bizüm için bir kār-ı cedīd vardır demek olur. (8) Nitekim er-Raḥman'da buyurur: *Kulle yevmin huve fī-şe'nin*³³⁰⁵.

Kulle şey'in ' an-murādī lā-yehīd³³⁰⁶ (3:1639)

Her (9) şey benüm murādumdan meyl ü inḥirāf eylemez her nice dilersem öyle olur. Gayrı olmak (10) ihtimālî yoḳdur.

Der-ḥadīş āmed ki dil hemçün perīst³³⁰⁷ (3:1640a)

³³⁰² DAĞDAKİ ZĀHİDİN HİKAYESİNİN KALANI

³³⁰³ Hak bu nedenle buyurdu: “İstisna edin, ‘Allah dilerse’yi sözünüze ekleyin.”

³³⁰⁴ Hiçbir şey hakkında sakın “yarın şunu yapacağım” deme! Ancak, “Allah dilerse yapacağım” de. (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 23-24).

³³⁰⁵ O, her an yeni bir İlâhî tasarruftadır. (Kur’ân-ı Kerîm, Rahman: 29).

³³⁰⁶ Her sabah yeni bir işimiz vardır her şey isteğime bağlıdır.

³³⁰⁷ Hadiste yer aldı: “Gönül bir tüy gibidir”...

Qāle'n-nebī 'aleyhi's-salāt ve's-selām (11) *meşelu'l-kulūbi ke-rişetin fî-felâtin yuqallibuha'r-riyâh*³³⁰⁸. Ya'nî insānuñ kulūbı mişli bir yelek (12) gibidür ki bir şahrâda düşmiş ola riyâh ol yelegi her tarafa nice döndürse Hâk Te'ālâ'nuñ (13) hükmi dağı kulüb-ı insānı öyle döndürür. Ol sebebdendür ki Hâzret-i Resûlu'llâh du'â (14) idüp *Allâhumme yâ muqallibe'l-kulūb sebbit kalbî 'alâ-dînike*³³⁰⁹ buyurdu.

Der-ḥadîş-i (15) diğer in dil dān çunān
Kabe cūşān z'āteş ender kâzğān³³¹⁰ (3:1642)

Kemā qāle'n-nebī şalla'llāhu (16) 'aleyhi's-selām *kalbu'l-mu'mini eşeddu teqalluben mine'l-kıdri fî-galeyānihā*³³¹¹ ve qāle 'aleyhi's-selām (17) *meşelu'l-kalbi fî-taḳallubihî ke'l-kıdri [SE231a] izā-ictema'at galeyānen*³³¹².

İn heme te'sîr-i hüküm est (18) u kader
Çāh mî-biynî u ne-t'vānî ḥazer³³¹³ (3:1645)

Nitekim buyurur *izā-cā'e'l-każā 'ummi'l-başar*³³¹⁴. 'Aṭb (19) helak

TEŞBİH-İ [KA180b] BEND U DĀM-I KAZĀ BE-ŞÜRET-İ PİNHĀN³³¹⁵

Bînî ender delğ mihter zādeî [KC36a] (1)
Ser birahne der-belā üftādeî³³¹⁶ (3:1649)

Der-hevā-yi nā-bekārî sūhte³³¹⁷ (3:1650a)

Yā-yi maşdāriyyedür. Nā bekārlik hevāsında (2) yanmış dimekdür ya'nî hiçbir işe eli varmaz olmuş bir kâra yaramaz olmuş dimekdür. Ba'zı (3) şāriḥ bu mısrā'ıñ ma'nāsında 'avretten oğlandan bir nā-bekārlik hevāsından yanmış diyü (4) ma'nā virmiş şaded-bend-i ma'nevîde iken bend-i şūrîden beyān itmiş ziyāde 'adem-i ittılā' dandur (5) bend-i taḳdîr ve każā-yı muḥtelifi.

Ki ne-bîned ān be-coz cān-ı şafî³³¹⁸ (3:1658b)

³³⁰⁸ Kalbin, çölde rüzgârın sürekli çevirip durduğu bir tüye benzer.

³³⁰⁹ Ey kalpleri hâlden hâle çeviren Allah'ım, kalbimi dinin üzere sabit kıl. (Tirmizî, Da'avât: 124).

³³¹⁰ Başka bir hadiste vardır: "Bu gönlü kazan içinde ateşten kaynayan su gibi bil.

³³¹¹ Müminin kalbi kaynamakta olan bir tencereden daha çok döner.

³³¹² Peygamberimizin de dediği gibi kalp (ateşin üzerinde) kaynayan bir tencere gibidir (sürekli değişir).

³³¹³ Bu da hükümün ve kaderin tesiriyledir. Kuyu görürsün ama sakınamazsın.

³³¹⁴ Kader(de olan başa) geldiğinde göz kör olur. (Beyhakî, Şu'abü'l-İman: 1/233).

³³¹⁵ KAZA/TAKDİR BAĞININ VE TUZAĞININ, GÖRÜNÜŞTE GİZLİ, ESERİYLE AÇIK OLANA BENZETİLMESİ

³³¹⁶ Bir büyük kişinin oğlunu hırka içinde başı çıplak, belaya düşmüş görürsün.

³³¹⁷ Uygunsuz birinin hevesine yanmış...

³³¹⁸ ...Temiz candan başkasının görmediğini.

Ya‘nī bu zıkr olınan bend-i taqđir-i İllāhī’nün (6) ve kazā-yı muhtefinün bendidür ki anı cān-ı şāfiden gayrı kimse göremez. Nitekim bu bend-i muhtefi hakkında (7) Cenāb-ı ‘İzzet buyurur [İÜ192b] *ve ce‘alnā min-beyni eydihim sedden ve min-ḥalfihim* (8) *sedden fe-ağşeynāhum fe-hum lā-yubşırūn*³³¹⁹ ve sūre-i Bakara’nuñ evvelinde buyurur: *Ḥatema’llāhu* (9) *‘alā-ḫulūbihim ve ‘alā-sem‘ihim ve ‘alā-ebşārihim ğiṣāvetun*³³²⁰. Pes ehl-i şikā vü dālāl egerçi (10) zāhiren bendleri yokdur ammā ma‘nā yüzinden Hāḫ Te‘ālā’nuñ kazāsı anları bend-i şekāvetde ve zindān-ı (11) dālāletde mübtelā kılmışdur.

Diden-i ān bend Aḫmed-rā resed

Ol bendi görmek Ḥazret-i Aḫmed’e müyesserdür. (12)

Ber gelū-yi beste ḥablun min-mesed³³²¹ (3:1662)

Boğazda bağlanmış ip ki ḥurma lifinden (13) ola anı görmek Ḥazret-i Aḫmed’e lâyıkdur ve anuñ vüreşāsından şāfi-dil ü şāfi-cān olan ‘azīzlere (14) müyesserdür.

Dīd ber puşt-i ‘iyāl-i būleheb
Teng-i hīzum guft ḥammālu’l-ḥaṭab³³²² (3:1663)

Ebū Leheb’ün (15) ‘iyālinün arkasında bir denk odun görüp *ḥammāletu’l-ḥaṭab*³³²³ didi. Ḥaṭabdan murād nemīme (16) ola. Zīrā nār-ı ḥuṣūmetün iştigāline sebebdür yāḥud ḥaṭabdan murād ten-i nā-pākīdür ki ḥaṭab (17) cehennemdür. Rūḥ-ı ḥabīşi anı götürür tā cehenneme vāşıl iriciye dek. Nitekim Hāḫ Te‘ālā Kitāb-ı Kerīmi’nde (18) buyurur: *İnnukum ve mā ta‘budūne min-dūni’llāhi ḥaṣabu cehenneme*³³²⁴ ya‘nī ey müşrikler, siz (19) ve şol şey ki ‘ibādet idersiz Allāh’dan gayrı ḥaṭab cehennemdür ya‘nī siz ‘ibādet [SE231b] itdügünüz [KC36b] (1) şanemlerle cehennemde yansanız gerekdür, *fī-cīdihā* ol umerā-yı Ebū Leheb’ün boynında vardur, *ḥablun* (2) *min-mesed* ḥurma lifinden bükilmiş ip murād ḥabl-i dālālet ola. Ḥazret-i Mevlānā’nuñ buyurduğu (3) maẓmūn üzre ve ḥurma lifinden bükilmiş ipe teşbīh

(7) ‘İzzet - buyurur: ‘İzzet sūre-i Yūnus’da buyurur SE.

³³¹⁹ Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Artık görmezler. (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 9).

³³²⁰ Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 7).

³³²¹ O bağı görmek Ahmed’e yaraşır. “Hurma lifinden bir ip” bağlanmış boğazda.

³³²² Ebu Leheb’in hanımının sırtında odun yükü gördü, “Odun taşıyıcısı” dedi.

³³²³ ...odun hammalı (Kur’ân-ı Kerīm, Tebbet: 4).

(17) kitāb-ı kerīmde: - İÜ, KA.

³³²⁴ Hiç şüphesiz siz ve Allah’tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. (Kur’ân-ı Kerīm, Enbiyâ: 98).

(19) Ya‘nī...gerekdür: - İÜ, KA.

eylemek istiḥkām u metānetinden kināye ola (4) ya‘nī bir kimsenüñ ki boynına ḍalālet ipi daḳılır ol kimse ol bendden ḥalāş olmak mümkün (5) degüldür, meger Ḥaḳ Te‘ālā’dan ‘ināyet ola. Zīrā umerā-yı Ebū Leheb’üñ boynında zāhir (6) ip yokdur ve sāyir ehl-i ḍalālet ve şeqāvet ki görürsün zāhiren boyunlarında ip yokdur. Pes (7) murād bend-i ma‘nevīdür ve bu bend-i ma‘nevīyi görmege Ḥazret-i Muḥammed nūrından gözi açılmış kimse (8) gerekdür.

Bākiyāneş cümle te‘vīlī kunend
K’īn zi-bī-hūşīst u iṣān hūşmend³³²⁵ (3:1665)

Ya‘nī ol (9) mihter-zādenüñ aḥvālīn te‘vīl iderler bī-hūşluğundan, aḥmaḳlığundan böyle [KA181a] olmuştur, dirler ve kendüler (10) ‘āḳıl geçinürler.

MÜTEHHEM KERDEN-İ ĀN ŞEYḤ-RĀ³³²⁶

Şūmī-i ferc ü gelū (11) rüsvā şude³³²⁷ (3:1695b)

Fercle gülünüñ şūmlıgından rüsvā olmuştur. Nitekim dimişlerdür *El-baṭnu ve’l-fercu* (12) *bābāni mine’n-nār*³³²⁸. Zīrā gelū vü fercine şabr idemeyenler uğrılıkla ve zinā ile rüsvā olurlar. [İÜ193a] (13)

SEBEB-İ CÜR’ET-İ SĀḤİRĀN³³²⁹

Ki be-burrem dest u pāyān ez-ḥilāf³³³⁰ (3:1721a)

Ya‘nī “Elleri ve ayaklarıñuzu (14) ḥilāfından keserüm ve sizi ḥurma dallarına asarum.” didi. Nitekim sūre-i Ṭahā’da ḥikāye (15) buyurur *fe-le-uḳaṭṭī‘anne eydiyekum ve erculekum min-ḥilāfīn ve le-uşallibennekum fī-cuzū‘i’n-naḥli*³³³¹. (16) ‘Azud ḳavī.

ŞİKĀYET KERDEN-İ ESTER PİŞ-İ UŞTUR³³³²

Yestevī’l-a‘ mā ledeykum (17) ve’l-baṣīr
Fī’l-maḳāmi ve’n-nuzūli ve’l-mesīr³³³³ (3:1754)

³³²⁵ Geri kalanlar hep bunu, “Bu idraksizliktendir” diye yorumlarlar; onlarsa akıllı.

³³²⁶ O ŞEYHİN İTHAM EDİLMESİ

³³²⁷ ...haya yeri ve boğazının uğursuzluğuyla rüsva olmuştur.

³³²⁸ Mide ile tenasül organı, cehennem kapılarından birer kapıdır.

³³²⁹ SĪHİRBAZLARIN CESARET GÖSTERMELERİNİN SEBEBİ

³³³⁰ Ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim...

(14) ḥurma - dallarına: ḥurma ağacının dallarından SE.

³³³¹ Şimdi andolsun, sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve mutlaka sizi hurma dallarına asacağım. (Kur’ân-ı Kerīm, Taha: 71).

(16) ‘Azud ḳavī: - İÜ, KA.

³³³² DEVENİN ÖNÜNDE GİDEN KATIRIN ŞİKAYET ETMESİ

³³³³ Size göre kör ile gören kişi ikamette, inişte ve yürüyüşte aynıdır.

Uştur estere didigüm sizüñ katuñuzda a‘ māyla (18) başır berāber midür maķāmda ve nuzülde mesİRde bu beyt işāretdür. Sūre-i En‘ām’da olan (19) āyet-i kerīmeye *kul hel yestevi’l-a‘mā ve’l-başır e fe-lā-tetefekkerüne*³³³⁴ istifhāmdur ammā bu [KC37a] (1) mışrā‘ da ħarf-i istifhām maḥzūfdur. Çün āyet-i kerīmeye işāret eyledi. Āyetde [SE232a] olan ħarf-i istifhām (2) iktifā eyledi. Zīrā beyt āyetüñ mażmūn-ı şerīfin müş‘irdür. Tefsīr-i āyet: *kul* di yā Muhammed küffāra, (3) hīç berāber olur mu a‘ mā ile başır? Āyā tefekkür ü te’vīl eylemez misüz?

İCTİMĀ‘-İ ECZĀ-YI ĦAR-İ ‘ÜZEYR³³³⁵

Allāh (4) Te‘ālā ‘Üzeyr’i öldürüp yine iḥyā eylemesi kışşasın sūre-i Bakāra’da ḥikāyetin zıkr eyler *ev ke’llezi* (5) *merrā ‘alā-ķaryetin ve hiye ḥāviyetun ‘alā-‘urūṣihā*³³³⁶. Bu kışşanın aşlı şöyledür ki Ḥazret-i ‘Üzeyr (6) ‘aleyhi’s-selām peygamber-zādelerden idi. Tevrat’ı hıfz itmiş idi. Çün benī İsrāyil (7) fışk u fesāda āğāz itdiler ve ḥadden tecāvüz itdiler. Peygamberler öldürdiler. Ḥaķ Te‘ālā (8) Buḥtu’n-naşr’ı bunların üzerine ḥavāle eyledi. Gelüp Beytü’l-Muḳaddes’i ḥarāb eyledi. ‘Üzeyr (9) ‘aleyhi’s-selāmı esir eyleyüp bile götürdi Bābil vilāyetine iletdi. Allāh Te‘ālā anı küffār kaydından (10) ḥalāş eyledi. ‘Üzeyr ‘aleyhi’s-selām Beytü’l-Muḳaddes cānibine ‘azm eyledi. Ḳudūs etrāfında bir (11) ķaryeye geldi, ḥarāb olmuş gördi ammā eşcārı mīve-dār idi. Bir miḳdār incir ve üzüm (12) cem‘ eyledi ve bir dīvār dibinde ķarār idüp birkaç incir yidi, bāķiyyesin yanında ķodı ve (13) üzümü şıķdı, bir miḳdārın içdi bāķiyyesin bir ķab içinde ķodı ve bir ḥamārı vardı (14) yanında baēladı birāz oturdı ve ķaryenüñ aḥvālın fıkr eyledi. Bu ḥarāb kaçan ābād (15) olıcaķdur ve bu ney kaçan iḥyā ider Allāh Te‘ālā, didi. Ol maḥalde Allāh Te‘ālā anıñ rūḥını (16) ķabz eyledi. Ḥar daḥı öldi. Yüz yıl yatdı andan sonra Allāh Te‘ālā aña ḥayāt virdi. (17) Žahy vaķtinde ķabz olunmuş idi, iḥyā olduēı vaķt ise şalāt -ı ‘aşrdan sonra idi. (18) Bir melek gelüp aña şordı ne ķadar yatduñ añlar mısın, didi. Eytdi, bir gün. Çün gördi (19) ki gün daḥı ģurūb itmemiş, eytdi. *Ev ba‘za yevmin*³³³⁷. Melek eytdi, [İÜ193b] belki yüz yıl yatduñ [KC37b] (1) ve ta‘āmuñ ve şarābuñ müteēayyir olmamışdur ve ḥamāruña nażar eyle ki eczāsı nice müteferriķ olmuşdur, (2) didi ve nażar ile görünce ḥayāt virirüz aña, didi. Nitekim Ḥazret-i Mevlānā [SE232b] buyurur:

³³³⁴ De ki: “Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?” (Kur’ân-ı Kerīm, En‘ām: 50).

³³³⁵ ÜZEYİR’İN EŞEĞİNİN PARÇALARINI TOPLAMASI

³³³⁶ Yahut altı üstüne gelmiş (ıpissız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 259).

³³³⁷ “...veya bir günden daha az...” (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 259).

Hin (3) ‘Üzeyrā der-niger ender haret³³³⁸ (3:1762a)

Nitekim Hax Te‘ālā buyurur: *Venzur ilā-hımārıke [KA181b] ve li-nec‘aleke āyeten li’n-nāsı* (4) *venzur ile’l-‘izāmi keyfe nunşızuhā*³³³⁹. Pes ol melek çağırdı ey çürümüş üstüh‘ānlar (5) *hellemū* ya‘nī cem‘ oluñ bir yire gelüñ, didi. Derhāl eczā-yı har cem‘ olup bedenine cān gelüp (6) zinde oldı. ‘Üzeyr ‘aleyhi’s-selām harına süvār olup kendü evine geldi. Oğulları pīr (7) olmışlar idi. ‘Üzeyr dañı yigit idi. *Es-selāmu ‘aleyke yā buneyye*³³⁴⁰, didi. Oğlı eytdi, ben pīrüm (8) sen yigitsin. Baña oğul demek nice münāsibdür? Benüm babam yüz yıldan artuğdur ki gāyib olmışdur, (9) didi. ‘Üzeyr ‘aleyhi’s-selām ben babañum deyüp aḥvālın takrīr eyledi.

CEZA‘ (10) NĀ-KERDE-İ ŞEYHĪ BER-ḲUVVET-İ FERZENDĀN³³⁴¹

Çun peyamber der-miyān-ı ümmetān³³⁴² (3:1772a)

Kemā (11) ḳāle’n-nebī ‘aleyhi’s-selām *Eş-şeyḫu fī-ḳavmihi ke’n-nebiyyi fī-ummetihi*³³⁴³.

Men şafī‘-i ‘āşiyān bāşem be-cān³³⁴⁴ (3:1783a) (12)

Kemā ḳāle ‘aleyhi’s-selām *şefā‘atī li-ehli’l-kebā’iri min-ummeti*³³⁴⁵.

Hiç vāzir vezr-i gayrī ber ne-dāşt³³⁴⁶ (3:1787a) (13)

Ya‘nī hiçbir günāhkār gayruñ günāhın götürmez. Ya‘nī bir kimse günāhı içün bir gayrı (14) kimseye ‘azāb olmaz. Nitekim Hax Te‘ālā buyurur *ve lā-teziru vāziratun vizra uḫrā*³³⁴⁷.

Men niyem vāzir (15) Ḥudāyem ber ferāşt³³⁴⁸ (3:1787b)

³³³⁸ Dikkat et, ey Üzeyir! Eşğine bak...

³³³⁹ "Bir de eşğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 259).

³³⁴⁰ Selam üzerine olsun ey oğulcuğum.

³³⁴¹ BİR ŞEYHİN ÇOCUKLARININ ÖLÜMÜNE AĞLANIP SIZLANMAMASI

³³⁴² Ümmetler arasındaki peygamberler gibi...

³³⁴³ Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir. (Yılmaz, 624).

³³⁴⁴ Ben asilerin candan şefaatchisiyim...

³³⁴⁵ Şefaetim, ümmetimin büyük günahlılarınadır. (Yılmaz, 620).

(12) *ummetihi - şefā‘atī: ummetihi*. Guftāneş çün ḥükm-i nānāfile mī-reved. Anlar sözleri ḥükm-i nāfile gibidür. şefā‘atleri maḳbūldur. ‘indallāh aḳḫāb-ı cerā’imi nārdan ḫalāş iderler. Aşilere rütbe-i şefā‘at müyesser degüldür. Nitekim cenāb-ı ‘İzzet buyurur *şefā‘atī* SE.

³³⁴⁶ Hiçbir günahkar başkasının günahını üzerine almaz...

³³⁴⁷ Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. (Kur’ân-ı Kerîm, Fatir: 18).

³³⁴⁸ ...be günahlı değilim, Allah beni yüceltti.

Ḳudret-i şefā' at virdi. Kemā ḳāle'n-nebī 'aleyhi's-selām buyurdı: *İnni le-eşfa'u (16)* yevme'l-ḳıyāmeti li-ekşerin mimma 'alā-vechi'l-arḳı min-ḥacerin ve mederin³³⁴⁹.

İsī ender mehd ber-dāred (17) nefīr
Ki cevān nāgeşte mā şeyḥīm u pīr³³⁵⁰ (3:1793)

Süre-i Meryem'de buyurur: *Ḳāle innī (18)* 'abdu'llāhi ātāniye'l-kitābe ve ce'alenī nebiyyā ve ce'alenī mubāraken eyne mā kuntu³³⁵¹.

ÖZR (19) GUFTEN-i ŞEYḤ BEHR-İ NĀ-GİRİSTEN³³⁵²

Raḥmet-i deryā buved hādī subul³³⁵³ (3:1807b) [KC38a] (1)

Ya' nī hādī-i tarīkat olan şeyḥ-i kāmīl, deryā-yı vaḥdetüñ raḥmetidür, belki deryādur.

Beyt: (2)

[fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]
Eyyuhe'l-aşşānu fī-vādi'l-hevā
Cūy-i cūyān cānibi [SE233a] deryā bi-yā³³⁵⁴

Her ḡadīrī-rā kuned z'eşbāh-ı (3) baḥr³³⁵⁵ (3:1809b)

Her ḡadīrī eşbāh-ı baḥrdan eyler ya' nī baḥr zan eyler ya' nī her muḳallidi mürşid-i kāmīl zan eyler. (4) Cüzvi kül ve 'Üzeyr'i baḥruñ eşbāhından ve nezāyirinden zann eyler.

Dest-i beste-y 'aḳl-rā (5) cān bāz kerd
Kārḥā-yı beste-rā hem sāz kerd³³⁵⁶ (3:1824)

Çün 'aḳluñ baḡlu olan elini cān açdı, (6) küşāde kıldı. Ol sebebden niçe baḡlu olan işleri açılmış ve düzelmiş eyledi. Andan (7) şöñra 'aḳl-ı [İÜ194a] ma' ārif-i İllāhiyye'den ve ḥaḳāyık-ı Rabbāniyye'den a' māl-i şāliḥadan ḥālī olmadı. (8) Nitekim Resūl-i Ḥudā buyurur: *İzā-erāde'llāhu bi-'abdin ḥayran ce'ale lehu va'ızan min-ḳalbihi*³³⁵⁷.

³³⁴⁹ Peygamber (a.s.)'ın dediği gibi, yeryüzünde bulunan taş ve topraktan çok daha fazla kişiye şefa'at ederim. (Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat: 4112).

³³⁵⁰ İsa beşikte bağırır: "Biz genç olmadan şeyhiz ve piriz."

³³⁵¹ Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı." (Kur'ân-ı Kerîm, Meryem: 30-31).

³³⁵² ŞEYHİN, ÇOCUKLARINA AĞLAMAMAKTAN DOLAYI ÖZÜR DİLEMESİ

³³⁵³ ...Deniz gibi rahmet olur, yolları gösterir.

³³⁵⁴ Ey havalar deryasında susamış kişi, ırmak arama deryanın kıyısına gel.

³³⁵⁵ ...Her su birikintisini denize benzetir.

³³⁵⁶ Aklın baḡlı elini çözer, akıl da baḡlı işleri düzene kor.

(6) Ol sebebden niçe baḡlu olan işleri açmış ve düzelmiş eyledi. Andan şöñra 'aḳlın baḡlanmış olan işleri işlemeğe āḡāz eyler: Andan şöñra 'aḳlın baḡlanmış olan işleri işlemeğe āḡāz eyler, SE; küşāde kıldı: - İÜ, KA.

(8) ḥaḳāyık-ı Rabbāniyyeden: - İÜ; erāde'llāhu, SE, İÜ, KA : erāde KB.

³³⁵⁷ Allah bir kula iyilik dilerse, onu kendisine öğüt veren bir kişi yapar. (Yılmaz, 339).

ŞABR KERDEN-İ LOĞMÂN ‘ALEYHİ’S-SELÂM³³⁵⁸

Bir gün Hâzret-i Dâvûd (10) ‘aleyhi’s-selâm tebdîl-i şûret idüp halk arasında gezüp halkuñ ahvâlin tecessüs (11) iderdi. Cebrâyil ‘aleyhi’s-selâm şekl-i beşerde Hâzret-i Dâvûd’uñ yanına geldi. Dâvûd aña su’âl idüp (12) Dâvûd’uñ hâli ve sîreti nicedür, didi. Cebrâyil eytdi, hâli eyüdü amma n’olaydı beytü’l-mâl-ı müselmînden (13) yemiye idi, didi. Dâvûd bu sözden mütenebbih oldı, evine gelüp cenâb-ı Hakk’a tazarru‘ eyleyüp (14) “Yâ Râb, ben şimden girü beytü’l-mâldan yemek dilemezüm, baña bir şan‘at-ı rûzî kııl ki anuñla ma‘işet iderüm.” (15) didi. Hakk Te‘âlâ ki *ve elennâ lehu’l-ḥadîd*³³⁵⁹ maзмûnınca zırh düzmeği öğretti. Hâzret-i Dâvûd zırh düzmeğe meşğûl idi. Loğmân anı ziyârete geldi. Nitekim [KA182a] Hâzret-i Mevlânâ buyurur: (16)

Şabr-râ bâ-Hakk karîn kerd ey fülân
Âhiri ve’l-‘aşr-râ âgeh be-ḥ’ân³³⁶⁰ (3:1852)

Ve’l-‘aşr inne’l-insâne (17) *le-fi-ḥusr*³³⁶¹ ‘aşr-ı nübüvvet hakkıçün yâhud ‘aşr-ı namâzî hakkıçün veyâhud zamân hakkıçün ki ‘acâyib (18) ü ğarâyibî müstemildür, taḥkîkan cins-i insân ḥüsrân içündedir. *İlle’llezîne âmenû ve* (19) ‘*amilû’ş-şâlihâti* illâ şunlar ḥüsrânda degüllerdür ki vahdâniyyet-i Hakk’a inanup ve daḥı ‘amel-i [KC38b] (1) şâlih işlediler, *ve tevâşav bi’l-ḥakkı* daḥı birbirine vaşıyyet itdiler şol emr-i şâbiti ki aña zevâl (2) olmaya ve aña inkâr olmaya. İ‘tikâden ve ‘amelen ve ol hakk u şâbit olan emr-i tevḥidu’llâh [SE233b] u itâ‘at (3) ve ittibâ‘-ı kitâb u resûl gibi ve bunlara beñzer ne var ise, *ve tevâşav bi’ş-şabr*³³⁶² ve daḥı (4) ba‘zısı ba‘zısına vaşıyyet itdiler şabrı ma‘âşiden ve meşakkâte ve ‘ibâdâta ve beliyâta (5) şabra vaşıyyet itdiler. Ma‘nâ-yı beyt, şabrı Hakk’a karîn eyledi. Ey fülân, ya‘nî ey sâmi‘ âhiri (6) ve’l-‘aşriyi bir hoşca âgâhlığa okı ve te’vîl eyle tâ şabruñ fâyidesin bilesin ki maḥşûş (7) bi’z-zıkr idüp Hakk üzre ‘atf olınduğundan münfehim olur ve lahzâ Loğmân daḥı şabrı kendüye (8) şic’âr idüp Hâzret-i Dâvûd’dan bu düzdüğün nedür diyü su’âl eylemedi. (9)

ŞIFAT-I BA‘Zİ EVLİYÂ‘ U’LLÂH³³⁶³

³³⁵⁸ LOKMAN’IN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- SABRETMEŞİ
(10) halk: - İÜ, KA.

³³⁵⁹ Demiri ona biz yumuşattık. (Kur’ân-ı Kerîm, Sebe: 10).

³³⁶⁰ Ay filan! Allah, sabrı hakka eş yaptı; “Ve’l-asr” suresinin sonunu dikkatlice oku.

³³⁶¹ Muhakkak ki insan gerçekten ziyan içindedir. (Kur’ân-ı Kerîm, Asr: 12).

³³⁶² Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir). (Kur’ân-ı Kerîm, Asr: 3).

³³⁶³ BAZI VELİLERİN ÖZELLİĞİ

Z'evliyā ehl-i du'ā ḥod dīgerend³³⁶⁴ (3:1878a)

Ya' nī evliyā üç kısmdur. (10) Bir kısmı ehl-i du'ādur, *ud'ūnī estecib lekum*³³⁶⁵ maẓmūn-ı şerīfince imtişāl gösterürler, gāh (11) olur bir kısmı ḥayr du'ā ile degerler ve gāh bir bed du'ā ile yerterler. Sū'āl *tehnīyet* mübārek (12) bād *fermān revān* emr idici ve emri nāfīz olan.

KİŞŞA-İ DAĞŪKİ³³⁶⁶

An Dağūkī [İÜ194b] dāşt (13) ḥoş dībāceī
'Āşık u şāḥib kerāmet ḥ'āceī³³⁶⁷ (3:1923)

Ya' nī mübārek yüzli idi ki anı (14) gördükde Ādem Allāh'ı zıkr iderdi. Nitekim ḥaberde gelmişdür. *Cālisū men yuzekkirukumu'llāhe (15) ru'yetuhu ve men yezīdu 'ilmekum kelāmuhu*³³⁶⁸.

Gırretü'l-mesken uḥāzırhu enā³³⁶⁹ (3:1927a)

Ben ḥāzer iderin mesken (16) ü mekāna mağrūr olmadan ya' nī aldanmadan *inḳulī* naql ile *yā nefsu sāfir* ey nefis sefer eyle (17) *li'l-ğınā* ğınā için *sāfiru teşihḥū tegannemū*³³⁷⁰ mefhūmınca ki sefer eyleñ şihḥat u ğanīmet (18) bulasız diyü buyurur. Bu beyt-i şerīfde *li'l-ğınā* didi. Ğınādan murād ğınā-yı ḳalb (19) olmağa ḥadīş-i şerīf hem ğınā-yı zāhirī ve hem ğınā-yı ḳalbī şāmildür. Lākin murād-ı Mevlānā ğınā-yı [KC39a] (1) ḳalbdür, [SE234a] şöḥbet-i ehlu'llāh'a vāşıl olmaḳ şartıyla. Zīrā Dağūkī'nün seyāḥatden ḳaşdı niçe kāmiller (2) şöḥbetine vāşıl olmaḳ idi. Zīrā ğınā-yı ḳalb ḥāşıl olmaz illā bunların şöḥbetinde aşl-ı ğınā ğınā-yı ḳalbdür. (3) Nitekim buyurur 'aleyhi's-selām *Leyse'l-ğınā 'an-keşrati'l-'arāz inneme'l-ğınā* (4) *ğına'n-nefs*³³⁷¹.

Lā u' avvid ḥulḳ-i ḳalbī bi'l-mekān

³³⁶⁴ Velilerden dua ehli olanlar bizatihi ayırdır...

³³⁶⁵ Bana dua edin size icabet edeyim. (Kur'ân-ı Kerīm, Mūmin: 60).

(11) bir kısmı: -, İÜ; -: bed, İÜ; mübārek...olan: - İÜ, KA.

³³⁶⁶ DEKŪKİ'NİN HİKÂYESİ

³³⁶⁷ O Dekūkī'nin güzel bir çehresi vardı; âşık ve kerāmet sahibi bir efendiydi.

³³⁶⁸ Gördüğünüz zaman Allāh'ı hatırlatanlarla ve sözü ile ilminizi arttıranlarla oturun.

³³⁶⁹ Meskene aldanmaktan çekinirim...

³³⁷⁰ Seyahat edin sıhhat bulun ve kazanç elde edin. (Aclûnî, Keşfu'l-Hafa: 1/445).

(17) *sāfiru teşihḥū tegannemū* mefhūmınca ki sefer eyleñ şihḥat ve ğanīmet bulasız diyü buyurur: - KA.

(18) diyü buyurur: - SE.

³³⁷¹ Gerçek zenginlik, mal çokluğu değil, gönül (göz) tokluğudur. (Yılmaz, 460).

Mu‘ tād itmezüm göñlümin hūyını bir mekāna ya‘ nī bir mekānda qarār (5) itmegi ‘ādet itmezdüm.

Key yekūn hālišān fi’l-imtiḥān³³⁷² (3:1928)

Tā ki hāliš ola imtiḥānda ya‘ nī Ḥaḫ Te‘ālā her gāh (6) ki benüm ḳalbūme nazar eyleye kendü muḥabbetinden ğayrı bir şey görmeye ḥubb-ı māsivādan ve ‘alāḳa-yı mekāndan. *Men* (7) *eḥabbe likā’a’llāhi eḥabba’llāhu likā’ehu*³³⁷³ maзмünınca. *Şehī-ter* iştiḳāḳı iştiḥādandur. (8) Arzu-mend ma‘ nāsına.

BĀZ GEŞTEN BE-ḲISSA-İ DAḲŪḲĪ³³⁷⁴

Mer ‘Alī-rā ber mişāl-i şīr ḥāned³³⁷⁵ (3:1940a)

Ya‘ nī (9) Ḥazret-i Emīrū’l-Mü’mīnīn ‘Alī kerremu’llāhi veche Ḥazretine esedu’llāh oḳurlar.

Bende vü beste miyān u mücmilem³³⁷⁶ (3:1947b) (10)

Ya‘ nī evliyā‘u’llāhdan ki [KA182b] anları bilürüm anlaruñ ḳulluḳlarında ta‘ zīmlerin ve şerā’iṭ-i ikrāmıların (11) mer‘ī tutarum ve ḥidmetlerinde kemer-besteyüm ammā anları ki bilmezüm ey Yezdān-ı cān-ı āferīn ben maḥbūba (12) anları mūnis ü mihrbān eyle, dirdi.

Hemçü Dāvūdem neved na‘ ce merāst

Ḥazret-i Dāvūd (13) ‘aleyhi’s-selām gibiyüm ki toḳsan toḳuz dişi ḳoyunum var.

Tam‘ der-na‘ ce ḫarīfem hem be-cāst³³⁷⁷ (3:1953) (14)

Ḥarīfimūñ na‘ cesine hem tam‘um yerindedür. İşāretdür sūre-i Şad’da olan āyet-i kerīmeye *inne hāzā* (15) *aḥī lehu tis‘un ve tis‘üne na‘ceten ve liye na‘cetun vāḥidetun fe-ḳāle ekfīlnihā ve ‘azzenī fi’l-ḥiṭāb* (16) *ḳāle leḳad ḫalemeke bi-su’ālī na‘cetike ilā-ni’ācihi*³³⁷⁸ Taḥḳīḳan bu kimse (17) benüm ḳardeşümdür ya‘ nī dīnde, *lehu tis‘un ve tis‘üne na‘ceten* anuñ toḳsan toḳuz dişi (18) ḳoyunu var, *ve liye na‘cetun vāḥidetun* ve benüm bir

(4) mekāna ya‘ nī: - SE.

³³⁷² Kalbimin huyunu mekana alıştırmam imtihanda başarılı olması için.

³³⁷³ Her kim Allah ile buluşmayı severek isterse, Allah da onunla buluşmayı severek ister.

³³⁷⁴ DEKŪKĪ HİKĀYESİNE DÖNÜŞ

³³⁷⁵ Misal olarak –Peygamber- Ali’ye aslan dedi...

³³⁷⁶ ...emrlere hazır ve onları övmeyim.

³³⁷⁷ ... Davud gibiyim, doksan koyunum var arkadaşımın koyununa da tamahım oluştu.

³³⁷⁸ İçlerinden biri şöyle dedi: “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken ‘Onu da bana ver’ dedi ve tartışmada beni bastırdı.” Davud dedi ki: “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir.” (Kur’ân-ı Kerīm, Sad: 24).

dişi koyunum var, *fe-kāle ekfīlnihā* didi (19) ki ol na‘ceyi baña vir, beni aña kefīl kıl, taht-ı yedümde olanlara kefīl olduğum [KC39b] (1) gibi, *ve ‘azzenī fī’l-ḥiṭāb* baña galebe eyledi ḥiṭābda [İÜ195a] ya‘nī dilemekde şöyle ki anuñ reddine kâdir (2) olmadum, *kāle leḳad ḳalemeke bi su’ālī na‘cetike ilā-ni‘ācihi* Ḥazret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām didi ki eger (3) ḳaṣiyye bu minvāl üzre ise Allāh ḥaḳḳıçün taḥḳıḳan saña ḳulm eyledi, senüñ na‘ce-i vāḥideñi kendinüñ (4) ni‘āc-ı keşiresi cānibine [SE234b] izāfet eylemek ḳaṣd eyledügi sebeble su’āl-i maşdar ilā ile mef’ül-i (5) āḫara ta‘diyesi izāfet ma‘nāsını mütezımmın olduğundan ötürüdür, *ke-ennehu ḳile bi-izāfetin na‘cetike (6) ilā-ni‘ācihi*³³⁷⁹ mazmun-ı ayet-i kerim ol ḥikāyeti, mütezımmıdır ki benī İsrāyīl’de Uryā dirler bir kimse var idi. (7) Bir cemīle ḥātūnı varidi. Ḥazret-i Dāvūd bir gün anı görüp meyl eyledi. Su’āl itdi, Uryā’nuñ (8) zevcesidür didiler. Göñlinden niyyet eyledi ki Uryā’yı ḡazāya göndere, cenk maḥallinde tabutuñ (9) öñünde cenk eyleye diye eger şehīd olursa bu ‘avreti ben alayum didi. Üçinci ḡazāda şehīd (10) olup ‘avreti Dāvūd almışdı ve ol gelüp da‘vā idenler melekler idi. Ḥazret-i Dāvūd’uñ (11) ḥaṭāsın kendüye kināye ile aḥlatmak için gelmişler idi. Çün melekler gitdiler, Ḥazret-i Dāvūd fıkr (12) eyledi bu da‘vā bi-‘aynihi benüm ḥālimüñ maẓmūnı ve māşadaḳıdır didi. Zīrā benüm ṭoḳsan ṭoḳuz (13) ‘avretüm var iken Uryā’nuñ bir ‘avretine ṭam‘a eyledüm, didi. Ağlayup tevbe vü istiḡfār (14) eyledi tā Ḥaḳ Te‘ālā’dan beşāret-i ḡafrān gelmeyince gözinüñ yaşı diñilmedi. Pes Ḥazret-i Mevlānā (15) ḳuddise sırrıhu Daḳūḳī cānibinden buyururlar ki ḥırş u ṭam‘ada hemān Dāvūd gibiyüm ki her ne ḳadar (16) evliyā’u’llāh ḥıdmetine vāşıl olsam ḥırş u ṭam‘am ziyāde olur. Allāh Te‘ālā’dan dāyım tazarru‘ (17) idüp dilerüm ki kendü velīlerinden baña görmedüğüm sulṭānları göstere şoḫbetleriyle müşerref (18) ü müstefid olam, didi. *‘İzzu’l-mu‘min istiḡnā’uhu ‘ani’n-nās*³³⁸⁰.

MATLAB Kerdin-İ (19) Mūsā ‘aleyhi’s-selām³³⁸¹

Ec‘ elu’l-Ḥızre’l-emri sebebā³³⁸² (3:1968a)

(4) su’āl-i... diñilmedi: - , İÜ; Su’āl...gelüp: - KA.

³³⁷⁹ Sanki “*na‘cetike ilā-ni‘ācihi*” ifadesini izafetle söylemiştir.

(18) didi - *‘İzzu’l-mu‘min*: didi. Ḥırş ender ‘ışḳ to fāḥrest u cāh. Senüñ ‘ışḳuñda ḥariş olmak ‘aşıklara fāḥrdur ve mañşüb-ı ‘ālīdür. Ya‘nī doslaruñ görmege ḥariş olmaḳdan murādum senüñ cemālüñ müşāhedesidür. Zīrā anlar senüñ āyine-i celāl ü cemālūñdür. Her ne vechle tecellī iderse benüm ḥırşum senüñ cemālīñdür. Ān yekī ḥırş ez- kemāl mürdist. Ol bir ḥırş ki vuşul-i ilā’llāh ḳaṣdına kemāl-i mertebe-i mertlikdendür. Nitekim ḥaberde gelmişdür. *‘İzzu’l-mu‘min* SE.

³³⁸⁰ Müminin şerefi, insanlardan tamahı kesmesindedir. (Yılmaz, 348).

³³⁸¹ MUSA’NIN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ÖĞRENMESİ

³³⁸² İşim için Hızır’ı sebep yapacağım...

Yā Rabbī, Hāzret-i Hızır'ı benüm emrūme [KC40a] (1) sebep eyle tā ki ol baña ta' līm-i 'ilm-i ledunnī ve tefhīm-i esrār-ı ğaybī eyleye ve anuñ ziyāreti ve şoḥbeti baña (2) sebep-i raḥmet ola. Haberde vārid olmuşdur, buyurur: *Men seleke ṭarīḳan yeṭlubu 'ilmen sehhela'llāhu (3) lehu ṭarīḳan min-ṭarīḳi'l-cenneti ve inne'l-melā'ikete taḍa'u ecniḥatehā li-ṭālibi'l-'ilmi riżā'en* [SE235a] *bi-mā yeḍā'u zālike*³³⁸³. Ol (4) benüm murādumdur yāḥud seyr idem zamān-ı tevīl ki ḥuḳubdur ya'nī yetmiş seksen yıl gezerüm tā Hızır'a (5) vāşıl olunca qarār itmezüm.

Zāki av emzī u esrī ḥuḳubā³³⁸⁴ (3:1968b)

Süre-i Kehf'de bu āyet-i kerīmeye işāretdür (6) *Ve iz-ḳāle Mūsā li-fetāḥu lā-ebraḥu ḥattā ebluḡa mecme'a'l-baḥrayni ev emḍiye ḥuḳubā*³³⁸⁵. *Ve iz-ḳāle Mūsā* (7) Muḳadderun bi-uzkur ya'nī zikr eyle yā Muḥammed şol zamānı ki Mūsā didi, *li-fetāḥu* Yuş'a bin Nūn bin Efrāyim bin (8) Yūsuf 'aleyhi's-selām fe-innehu kāne yaḥdimuhu ve yettebi'u ve li-zālike semmāhu fetāhu ḳile li-'abdihi. Fetāden (9) murād Yuş'a'dur. Zīrā dāyim ḥidmetinde idi. Ayrılmazdı anuñcün fetāde diyü tesmiye eyledi. Ba'zılar dimişler (10) ḳāle li-fetāḥu ḳāle li-'abedhu dimekdür, *lā-ebraḥu lā-ezalu esīru fe-ḥuḫufe'l-ḥaberu li-delāleti ḥālihi ve huve's-seferu* (11) ya'nī hemişe seyr idiserüm bu seferden yüz döndürmezüm tā Hızır'ı bulıncaya *ḥattā ebluḡa mecme'a'l-baḥrayni* (12) ḥattā yitişem mecma'u'l-baḥrına ki multekā-yı Baḥr-ı Farsī ve Baḥr-ı Rūm'dur. Ve ḳile el-baḥrani Musā ve Hıdır (13) 'aleyhime's-selām fe-inne Musā kāne baḥra 'ilmi'z-zāhiri ve'l-Hıdır kāne baḥra 'ilmi'l-bāṭını³³⁸⁶ Ev emḍiye ḥuḳubā (14) ev esīru zemānen ṭavīlen el-ḥiḳbu ed-dehru ve ḳile şemānune seneten ve ḳile seb'üne ruviye enne Musā (15) ḥaṭabe'n-nāse ba'de helāki'l-ḳıbt ve duḥūlihī Mışra ḥuṭbeten belīġaten fe-'ucibe bihā fe-ḳile lehū hel ta'lemu (16) eḥāden a'leme minke fe-ḳāle lā fe-evḥa'llāhu ileyhi bel 'abdunā el-Hıdır ve huve bi-mecma'i'l-baḥrayni ve kāne'l-Hıdıru (17) fi-eyyāmi'l-İfrīdūn ve kāne 'alā-muḳaddimeti Zi'l-ḳarneyni'l-ekber ve baḳiye ilā-eyyāmi Musā 'aleyhi's-selām (18) ve ḳile inne Musa se'ele Rabbehū eyyu 'ibādike eḥabbu ileyke ḳāle ellezī yezkuruni ve lā-yensānī ḳāle (19) fe-eyyu

(1) ve tefhīm... ğaybī: - İÜ, KA.

(2) Haberde... *zālike*: - İÜ, KA.

³³⁸³ Kim ilim talep etmek için bir yola çıkarsa Allah da ona cennet yollarından bir yolu kolaylaştırır. Ve muhakkak ki melekler bundan razı olarak ilim talebesine kanatlarını sererler. (Buhārī, İlm: 10).

(5) vāşıl - qarār: vāşıl olunca qarār SE.

³³⁸⁴ ...veya bu nedene uzun zaman geçireceğim ve yol alacağım.

³³⁸⁵ Hani Mūsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.” (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 60).

(9) ayrılmazdı...eyledi: - İÜ, KA.

³³⁸⁶ Denilmiştir ki bu iki deniz Musa ve Hızır’dır. Zira Musa zahiri ilimler denizi, Hızır ise batını ilimler deniziydi.

‘ibādike ekẓā kâle ellezî yakẓî bi’l-ḥaqqî ve lâ-yettebi‘ u’l-hevâ kâle fe-eyyu ‘ibādike a‘ lemu kâle [KC40b] (1) ellezî yebteġî ‘ ilme’n-nâsi ilâ ‘ ilmiḥî ‘ asâ en-yuṣîbe kelimeten tedullu ‘ alâ-hudâ ev teruddehû ‘ an- radâ fe-kâle in kâne (2) fî-‘ ibādike a‘ lemu minnî fe-dullenî ‘ aleyhi kâle a‘ lemu minke el-Ḥıdır kâle eyne etlubuhû kâle ‘ ale’s-sâḥilî (3) ‘ inde’ş-şahrati kâle keyfe lî-bihî kâle te’ḥuzu ḥûten fî-miktelin fe-ḥayṣu feḳadtehû fe huve hunâke fe-kâle li-fetâhu izâ-feḳadte’l-ḥute fe-aḥbîrî fe-zehebî yemṣiyânî³³⁸⁷. Hızır’la Mûsâ kıssası meşhûrdur. Takrîre ihtiyâc yokdur. (5) Pes Daḳûkî daḥî Ḥazret-i Mûsâ Hızır’ı taleb eyledüġi gibi evliyâ’u’llâha tâlib olup ‘ ömrüm (6) olduġca seyr iderüm anlaruñ talebinden ferâġat eylemezüm, ḥuḳub ki yetmiş seksen yıldur eger talebde (7) geçecek olursa yine gün-be-gün anlaruñ talebinde ḥırşum ve raġbetüm ziyâde olur, didi.

Şâlihâ çe (8) buved hezârân sâlhâ (3:1969b)

Beyt:

[mef’ülü/mefâ’ilün/ mef’ülü/mefâ’ilün]
‘Âşık be-süy-i ma’şûḳ zencîr hemî dered
Dîvâne hemî gerded (9) tedbîr hemî dered³³⁸⁸

BAZGEŞTEN BE-KİŞŞA-İ DAḲÛKÎ³³⁸⁹

Ân Daḳûkî rahmetu’llâhi ‘ aleyh
Guft sâfer tu meden fî-ḥâfiḳeyh³³⁹⁰ (3:1972) (10)

Daḳûkî didi bir rûzgâr [KA183a] sefer eyledüm maşrîḳ u maġribda.

³³⁸⁷ “ya da uzun zaman gideceğim” ya da uzun bir zaman yürüyeceğim. *El-hikbu* uzun bir süre (dehr) demektir. 80 sene denilmiştir ve 70 sene de denilmiştir. Rivayet odur ki Musa (as) kiptilerin helakinden ve Mısır’a girişinden sonra insanlara belîğ bir şekilde hitap etmiş ve bizzat kendisi bunu çok beğenmiştir. Bunun üzerine ona “senden daha bilgili bir kimse tanıyor musun?” denilmiş o da “hayır” demiştir. Allah ona vahyetmiş ve “bilakis, kulumuz Hızır (senden daha bilgilidir), o iki denizin birleşme noktasıdır (iki denizin kendinde bir araya geldiğidir)” buyurmuştur. Hızır (as) (kral) İfrîd’un döneminde yaşamıştı ve Zülkarneyn Ekber’in ilk dönemlerindeydi. Musa (as) dönemine kadar hayatta kalmıştı. Ve bir başka rivayette denilmiştir ki Musa (as) Rabbine sordu: “Hangi kulun sana daha sevimlidir?” “Beni zikreden ve unutmayandır.” (Musa) dedi ki: Peki hangi kulun daha iyi hüküm verendir? (Allah Teala) buyurdu: Hak ile hüküm veren ve hevalarına uymayandır. (Musa) dedi ki: Peki hangi kulun daha bilgilidir? (Allah Teala buyurdu): Kendi ilmi yanında insanların ilmini de isteyendir. Umulur ki bir kelimeye rastlar da o kelime kendisini doğru yola ulaştırır ya da helak olmaktan geri çevirir. (Musa) dedi ki: Şayet kullarında benden daha bilgili bir kimse varsa bana onu göster. (Allah Teala) buyurdu: Senden daha bilgili olan Hızır’dır. (Musa) dedi ki: Onu nerede arayayım? (Allah Teala) buyurdu: Kayanın yanında, sahilde. (Musa) dedi ki: Onu nasıl bulayım? (Allah Teala) buyurdu: Bir çantanın içinde balık al. O, onu kaybettiğin yerdedir. (Musa) arkadaşına dedi ki: Onu kaybettiğinde bana haber ver. Böylece yürümeye koyuldular.

(6) ḥuḳub...sâlhâ: - İÜ, KA.

³³⁸⁸ Âşık, âşığın bulunduğu yana giderken zincirlerden boşanır. Deli, sürekli döner durur, tedbirleri yırtar, bozar. (Mevlana, *Divan-ı Şems, Gazeller*, 627. Gazel) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh627/>).

³³⁸⁹ DEKÛKÎ HİKAYESİNE DÖNÜŞ

³³⁹⁰ O Dekûkî – Allah’ın rahmeti üzerine olsun- dedi: “Doğuda ve batıda uzun zaman yolculuk yaptım.”

Guft rūzī mī-şudem müştāk vār (11)
Tā be-bīnem der-beşer envār-ı yār³³⁹¹ (3:1981)

Ya' nī pertev-i envārı cemāl-i yāri her mazhārda müşāhede eyleyem. **Beyt:** (12)

Ger pūr şevēd cihān heme ez-māh manzarān
Va'llāhu leyse bi-naẓari 'aynī ilā sivāk^{3392 3393}

Merāyā-yı şūr-ı mezāhirde (13) müşāhede-i cemāl-i ma' şūk eylerüm, [İÜ195b]
dimekdür. **Beyt:**

[mef' ūlū/fā' ilātün/mef' ūlū/fā' ilātün]
Ān pādşāh-i a' ẓam der-beste būd muḥkem (14)
Pūşīd dalk ādem eknūn ber der āmed³³⁹⁴

ŞUDEN-İ ĀN HEFT ŞEM' BER-MİŞĀL-İ YEK ŞEM'³³⁹⁵ (15)

Çunki pāyānī ne-dāred rev ileyk
Z'ānki lā-uhşī şenā' mā' aleyk³³⁹⁶ (3:1995)

Çünkü bunların şerh ü (16) beyânının pāyânı yokdur, yūri kendü cānibüne ya' nī
kendü ḥāline var. Zīrā lā-uhşī şenā' (17) 'aleyk'dür ya' nī ben senün üzerüne şenâyı 'add
edemezüm diyü buyurdu. Pes bunların (18) daḥı şenāsı 'add olunmaz.

BĀZ ŞUDEN-İ ĀN ŞEM' HĀ HEFT DIRAḤT³³⁹⁷

Zīr ter ez-gāv u māhī (19) bud yaḳīn³³⁹⁸ (3:2005b)

Kāv u māhīden daḥı āşığadur yaḳīnen şecere-i imān gibi ki aşlı zemīn u [KC41a] (1)
vücūddadır ve fer' i āsmāndadır. Nitekim buyurur *aşluḥā şābitun ve fer' uhā fī's-semā'*³³⁹⁹.

İn (2) 'acebter ki ber işān mī-güzeşt³⁴⁰⁰ (3:2008a)

³³⁹¹ - Dekûkî- dedi: "Dostun nurlarını beşerde görmek için bir gün istekli şekilde gidiyordum.

³³⁹² Dünya tamamen ay yüzlülerle dolu olsa da andolsun ki gözlerim senden başkasına bakmaz.

³³⁹³ Beyti vezni tespit edilememiştir.

(13) Beyt...āmed: - İÜ, KA.

³³⁹⁴ O büyük padişah sıkıca kapandı, Âdem'in dervişlik hırkasını giyip bugün ortaya çıktı. (Mevlânâ, Divan-ı Şems, Gazeliyat, 841. Gazel) (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh841/>).

³³⁹⁵ O YEDİ MUMUN BİR MUM ŞEKLİNE GİRMESİ

³³⁹⁶ Madem sonu yok sana/kendine git; çünkü sende olanı överek sayamam.

(16) mālma: ḥāline SE, İÜ, KA.

³³⁹⁷ TEKRAR O MUMLARIN YEDİ AĞAÇ OLMASI

³³⁹⁸ ...kesin olarak öküz ve balıktan daha aşağıdaydı.

³³⁹⁹ (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. (Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim: 24).

³⁴⁰⁰ Şu daha da şaşırtıcıydı: ...onların yanından geçiyordu...

Daķūķi ķuddise sırrıhu buyurur ki her mevcūduñ cānibinūñ müşāhedesinden (3) ve her şuhūduñ melekūtı muţālī‘esinden çok ‘aceb gördüm ammā bundan [SE236a] ‘acebter görmedüm (4) ki dıraĥtān-ı mīvedār-ı sāye-güster üzerine yüz biñ ĥalk uĥrardı ve sāye arzusından cān (5) virürler. Kilimlerden gölgelik yaparlar ve bu dıraĥtları görmezler. Bu ĥuşuşda ķatı (6) ta‘accüb eyleyüp didüm.

Ĥatm kerde ķahr-ı Ĥaķ ber-dīdehā³⁴⁰¹ (3:2011a)

Ĥaķ Te‘ālā bunların gözlerine mihr urmuşdur. (7) Nitekim buyurur *ĥatmullāhu ‘alā ķulūbihim ve ‘alā sem‘ihim ve ‘alā ebşārihim ģişāvetun*³⁴⁰². Ne görebilürler, ne (8) işidebilürler maĥcüb ķalmışlardır.

MAĤFİ BUDEN-İ ĀN DIRAĤTĀN EZ-ĈEŞM-İ ĤALK³⁴⁰³

Guft (9) her berg u şukūfe ez-ĥuşūn
Dem-be-dem yā leyte ķavmī ya‘lemūn³⁴⁰⁴ (3:2015)

Ya‘nī Daķūķi’nün gördüĥi (10) dıraĥtlar ki vücūd-ı pūr-cūd-ı evliyā-yı kümmelden kināyedür ol dıraĥtların üzerinde ya‘nī vücūd-ı (11) ‘ārif-i kāmilden her berg ü şukūfe-i ma‘ārif-i İlāhī ve esrār-ı nāmütenāhī te’essüf yöninden dirler. (12) N’olaydı bizüm ķavmümüz bileler idi ki ne sa‘ādet idi ve devlet-i sermedi vardır. ‘Āriflerün vücūdında (13) anların ĥidmetine biñ cānla ve hezār raĥbetle sa’y iderlerdi ammā ne çāre Ĥaķ Te‘ālā anların (14) gözlerine mihr urmuşdur ve bu beyt-i şerīfde sūre-i Yasin’de olan bu āyet-i kerīmeye işāret (15) vardır: *Yā leyte ķavmī ya‘lemūn bimā ģāfera lī-Rabbī ve ce‘alenī mine’l-mukremīn*³⁴⁰⁵.

Bang mī-āmed (16) zi-ĥayret ber-şecer

Tenbīh gelürdi ĥayret-i Ĥaķ’dan şecer-i vücūd-ı evliyāya ki bunlar içün te’essüf (17) çekme ve bunlar ol dıraĥtları görmedüklerine ta‘accüb eyleye ki.

Çeşmişān bestīm kellā lā-vezer³⁴⁰⁶ (3:2017) (18)

³⁴⁰¹ Allah’ın kahrı gözlerini mühürlemiştir...

³⁴⁰² Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 7).

³⁴⁰³ O AĞAĞLARIN HALKIN GÖZÜNDEN GİZLİ KALMASI

³⁴⁰⁴ O dallardaki her yaprak ve çiçek ardarda “Keşke kavmim blseydi” demekteydi.

³⁴⁰⁵ “Keşke kavmim, Rabbimin beni baĥışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!” (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 26-27).

³⁴⁰⁶ -İlahî- kıskacıktan ağaca “gözlerini baĥladık sığınacak yer yok” diye ses geliyordu.

Biz bunların gözlerini bağladık, hakka budur ki anlara melce vü penâh yokdur. Bu dirâhtân-ı (19) mîve-dâr altında ve anların gözlerine gîşâvet-i gâflet havâle eyledük, gayret vâsıtasıyla müşâhede-i [KC41b] (1) melekûtüdan anları men' eyledük, diyü tenbîh gelürdi. İşâretdür sûre-i Kıyâmet'de bu âyet-i kerîmeye (2) *yeḡūlu'l-insānu yevme izin eyne'l-meferrî*³⁴⁰⁷ *ey el-firār yeḡūluhu'l-ayıs min-vicdānihi li't-temennî ve ḡuri'e bi'l-kesri ve huve'l-mekān* (3) ya' nî insân diye "Kıyâmet gününde ḡandedür firār ya' nî mümkün degüldür firār" diye [SE236b] me'yûs olanların [IÜ196a] (4) ḡavli gibi ki temennî [KA183b] itdüğü şey'ün vicdânından kesreyle ki dahı kırâ'atdur mekân ma' nâsına ya' nî (5) "Ḡaçacak yir ḡandedür." dir. *Kellâ* radu' n 'an ṭalebi'l-meferrî, *lâ-vezer*³⁴⁰⁸ lâ-melce'e muste' ârun mine'l-cebel iştikâḡuhu (6) mine'l-vezri ve huve's-ṣaḡl ya' nî şıḡınacak yir yokdur cebelden müste' ârdur, iştikâḡı vezerdendür. *Vezer* (7) ṣaḡl ma' nâsınadır.

Hattâ izâ-me'steyese'r-ruslu be-gû
Tâ buḡennû ennehum ḡad kuzḡibû³⁴⁰⁹ (3:2032)

İn kırâ'at (8) ḡān ki taḡfif-i kezib
İn buved ki ḡış bîned muḡtecib³⁴¹⁰ (3:2033)

Sûre-i Yûsuf'un evâḡirinde olân (9) âyet-i kerîmeye işâretdür: *Hattâ ize'stey'ese'r-rusulu ve ḡannû ennehum ḡad kuzibu câ'ehum naṣrunâ fe nucciye men* (10) *meṣâ'u ve lâ-yureddu be'sunâ 'ani'l-ḡavmi'l-mucrimîn*³⁴¹¹. *Hattâ ize'stey'ese'r-rusulu* ḡâyetun maḡzûfun delle (11) 'aleyhi'l-kelâmu ey lâ-yuḡarriruhum temâdî eyyâmihim fe-inne men ḡablehum umhilu hattâ ayese'r-rusulu 'ani'n-naṣri 'aleyhim (12) fi'd-dunyâ ya' nî kelâm-ı maḡzûfuñ ḡâyetidür siyâḡ-ı kelâm aña delâlet ider, taḡdîr-i kelâm yâ Muḡammed bu kâfirleri (13) emvâl ü esbâb-ı dünyâ ve muḡaḡrafât-ı bî-beḡâ vü temâdî eyyâm-ı reḡâ maḡrûr eylemesün. Zîrâ bunlardan (14) öñdin olanlarda devlet-i dünyâyla ol ḡadar imhâl olındılar ki hattâ resüller me'yûs oldılar (15) bunların üzerine nuṣretten dünyâda, *ve ḡannû ennehum ḡad kuzibû ey kezzebethum enfusuhum hîne ḡaddeṣethum* (16) *bi-ennehum yaṣurûn ev kezzebehum el-ḡavmu bi-va'di'l-îmāni* ya' nî enbiyâ ḡann eylediler ki taḡḡıḡan bunlara (17) nefsleri ḡaber virüp siz maṣṣûr u muḡaḡfer olursuz dimekte kezḡb itmiş olalar yâḡud ḡavm (18) îmāna geledüm diyü va'de eylemekte kezḡb itmiş olalar. Ve ḡîle ez-ḡamîru li'l-mursel

³⁴⁰⁷ O gün insan "kaçış nereye?" diyecektir. (Kur'ân-ı Kerîm, Kıyâmet: 10).

³⁴⁰⁸ Hayır, hiçbir sığınacak yer yoktur. (Kur'ân-ı Kerîm, Kıyâmet: 11).

³⁴⁰⁹ "Peygamberler, ümitsiz olduklarında" âyetini, "Yalanlandıklarını zannettiklerinde"ye kadar oku.

³⁴¹⁰ Bu "küzb(yalan söylendi)" şeklinde şeddesiz okuyan, kendini erde ardında görür.

(8) olân âyet-i kerîmeye işâretdür: - IÜ, KA.

³⁴¹¹ Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi. Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez. (Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf: 110).

ileyhim ey ve zannu'l-mursel (19) ileyhim enne'r-rusule kad kezzebuhum bi'd-da' veti ve'l-va'idi ya'nî ve zannû küffâr zann eylediler ennehum taḥkîkan [KC42a] (1) enbiyâ kad kuzîbu kezḡ itdiler bunlara olan da'vetlerinde ve va'd u va'idlerinde ve kîle el-evvelu (2) li'l-mursel ileyhim ve's-şânî li'r-rusuli ey zannû enne'r-rusule kad kezebu ve aḥlafû fîmâ vu'ide lehum mine'n-naşri (3) ve galeṭa'l-emru 'aleyhim ve mâ ruviye 'an İbni 'Abbâs enne'r-rusule zannû ennehum eḥlefû mâ ve'adehum Allāhu mine'n-naşri (4) in şaḥḥa fe-kad erāde bi'z-zanni mâ yehcisu fi'l-ḡalbi 'alâ-ṭarîḡi'l-vesveseti ve inne'l-murāde bihi el-mubālagatu fi't-terāḡi ve'l-imhāli ala sebîli't-temşîli ya'nî zandan murād bu taḡdîrce vesvese [SE237a] ṭarîḡiyle ḡalbe gelen (6) hevâ-yı ḡabs-i nefis olur ve bu cümleden murād terāḡi vü emhâlde mübālagadur. Temşîl ṭarîḡiyle ya'nî enbiyâ (7) küffâr ḡaḡḡında bu terāḡi vü emhāli göricek şöyle ḡatıra eylediler ki mev'ūd olan nuşretde (8) bunlar kezḡ olunup ḡilāf olunmuş olalar, cā'ehum naşrunā enbiyāya geldi bizüm nuşretimüz, fe nucciye men (9) meşā'u en-nebiyye ve'l-mu'minîn ya'nî enbiyâ vü mü'minînden diledüğümüze necāt virirüz ve Ḳara'e ibn (10) 'Āmir ve 'Āşim ve Ya'ḡûb 'alâ lafẓi'l-māẓi el-mebnî li'l-mef'ûl³⁴¹² ve lā-yureddu be'sunā redd olunmaz ya'nî (11) girü döndürülmez ḡaḡābumuz, 'ani'l-ḡavmi'l-mucrimîn ḡürûh-ı mücremînden ya'nî kāfirlerden. (12) Ma'nâ-yı beyt, Daḡûḡî didi ki ben bu dıraḡtân-ı pür-mîve-i sâye-ḡüsteri müşāhade eylerüm (13) ve ḡalḡuñ inkārın daḡı ḡördükde baña şübhe ḡāşıl olur ki yâ Râb ben dîvâne mi (14) oldum yoḡsa bu ḡalḡuñ ḡözleri ḡörmez mi nedür bunlaruñ inkār üzerine ısrârları (15) ve ittifāḡları anlaruñ inkār üzerine ittifāḡları beni şübheye düşürdi ki 'acabâ ḡaṭā benüm (16) ḡörmegümde mi ola diyü ḡözüm silüp tekrâr naḡar eyledüm. Benüm ḡālüm şuña döndi ki enbiyâ-yı (17) mürsel ehl-i küfre kitābu'llāh ile gelüp niçe āyāt-ı beyyināt izḡâr eyledükden şoñra yine inkārları (18) üzre muşırr olup Ḳaḡ bizüm elümüzdedür sizüñ da'vāñuz baṭıldur didüklerinde peyḡamberler (19) me'yūs olup mekzûb-bih olduk zann eyledüklerine döndi bizüm ḡālümüz, didi.

İn ḡirā'at [KC42b] (1) ḡ'ân ki taḡfif-i kezib

Ya'nî lafẓ-ı kezḡ ki vardur taḡfif ile oḡınsa ma'nāsı.

İn buved ki ḡ'ış (2) bîned muḡtecib

³⁴¹² İbn Amir, Asım ve Yakub (bu lafzı) meful olmak üzere bina edilmiş mazi lafız şeklinde okumuşlardır.

(19) Ya'nî... kāfirlerden: - İÜ, KA.

(14) nedür...ittifāḡları: - İÜ, KA.

Ma‘nāsı bu olur ki enbiyā ‘aleyhi’s-selām kendüleri maḥcūb u kāzib ḡann ideler. (3) Zīrā taḡfifle de ‘alā-binā ‘u’l-fā‘il kırā’atdur. Bu taḡdırce resel ḡann eylediler. Taḡḡıḡan ki bunlar kāzib (4) oldılar ḡavmleri ḡatında virdükleri ḡaberden ‘alāmet ü āṡār ḡuhūr itmeyüp te’ḡır oldunduḡı (5) sebeb ile.

Der-gümān üftād cān-ı enbiyā
Z’ittifāḡ-ı münkirī-i eşḡiyā³⁴¹³ (3:2034)

Enbiyānuñ cānları gümāna (6) düşdi eşḡiyānuñ münkerliklerinden, inkār üzre ittifāḡlarından ya‘nī küfr ü ḡalālete ṡöyle (7) muṡır oldılar ve ṡarīḡ-i Ḥaḡ budur diyü ṡöyle muḡkem tutdılar ki enbiyāyı [İÜ196b] bile inandurayazdılar. (8)

Cā’ehum ba‘de’t-teṡekkuk naṡrı nā

Bu teṡekkük ü tereddüd vāḡı‘ olduḡdan ṡonra [SE237b] bizüm nuṡretümüz (9) geldi enbiyāya.

Terk-i ṡān gū ber dıraḡt-ı cān ber ā³⁴¹⁴ (3:2035)

Ya‘nī münkerleri ve anlarıñ aḡvālī beyānın terk (10) eyle. Ol canlar ki dıraḡt ṡeklinde görinmişler idi, anlarıñ aḡvālī beyānına rücu‘ eyle. (11)

Mī-ḡūr u mī-deh bedān keṡ rūziyest

Ya‘nī bu sultānlarıñ aḡvālīn beyān eylemekle (12) zevḡlen ve naṡibi olanlara daḡı zevḡ baḡıṡla.

Her dem u her laḡza siḡr amūziyest³⁴¹⁵ (3:2036)

Rūṡen-i (13) ṡarīḡde ve esrār-ı evliyāda [KA184a] her dem ü her laḡza siḡr-āmūzluklar vardır. Kimini dīvāne iderler (14) ve kimisine ‘aḡl baḡıṡlarlar. Gāḡ ṡem‘ olurlar ve gāḡ dıraḡt olurlar. Gāḡ deryā ve gāḡ ‘anḡā olurlar. (15) Bunlarıñ esrārına vāṡıl olmak mümkün degüldür meḡer bunlarıñ ‘aynı olasın.

Men hemī gūyem ḡü iṡān (16) ey ‘aceb

Anlar niḡe enbiyānuñ ve evliyānuñ kelīmātından ta‘accüb iderlerse ben daḡı anlar gibi ta‘accüb idüp (17) dirüm ey ‘aceb.

İn ḡenīn mührī ḡerā zed ṡun‘ Rab³⁴¹⁶ (3:2041)

(2) Ma‘nāsı: - İÜ, KA.

³⁴¹³ Peygamberlerin canı, kötülerin inkarcı birliğinden dolayı ṡüpheye düştü.

³⁴¹⁴ ṡüphelenmeden sonra –Hak buyurdu:- “Onlara yardımımız geldi” onları terk et can ağacına çık.

³⁴¹⁵ Ye ve rızkı olana ver. Her an ve her laḡza sihir öğretiṡ vardır.

(14) - : ṡem‘ İÜ, KA.

³⁴¹⁶ Ben de onlar gibi “Hayret! Rabbin yaratması niḡin böyle mühür vurdu” diyorum.

Buncılayın mühri niçün urdı ola bunlaruñ (18) gözlerine ve kulaqlarına Hâk Te‘âlâ’nuñ şun‘ı diyü ta‘accüb iderüm. *Ĥatema’llāhu ‘alā-ķulūbihim ve ‘alā-sem‘ihim ve* (19) *‘alā-ebsārihim ġiṣāvetün*³⁴¹⁷.

YEK DIRAĤT ŞUDEN-İ ĀN HEFT³⁴¹⁸

Yād kerdem ķavl-i Hâk-rā ān zamān[**KC43a**] (1)
Guft en-necm u şecer-rā yescudān³⁴¹⁹ (3:2050)

Sûre-i Er-Raĥman’da buyurur *ve’n-necmu* en-nebāt ellezî yencemu ey (2) yetla‘u mine’l-arzi ve lâ-sâķa lehu ya‘nî yirden çıķan otcağızlar ki saķları olmaya *ve’s-şeceru* ellezî lehu (3) sâķun ve şol nebātāt ki saķları ola. Ya‘nî cümle eşcār u nebātāt *yescudān* yenķādāni li’llāhi (4) fīmā yurīdu bihimā ṭab‘an inķiyāde’s-sācidi mine’l-mukellefine ṭav‘an ya‘nî ol Raĥmān’a secde iderler, ya‘nî (5) münķād olurlar. Ṭabi‘en mükellef olanlaruñ ṭav‘an muṭī‘ olup secde itdükleri gibi. (6) Pes Daķūķi didi ki ol şecerlerüñ secdesin müşāhede eyledükde ķavl-i Hâķķ’ı yād eyledüm ki *ve’n-necmu* (7) *ve’s-şeceru yescudān*³⁴²⁰ buyurur.

PİŞ REFTEN-İ DAĤŪĤİ BE-İMĀMET³⁴²¹

Çun necis ĥānd est (8) kāfir-rā Ĥudā³⁴²² (3:2093a)

Çün necis okudı Hâķ Te‘âlā kāfirleri. Sûre-i Tevbe’de buyurur: *Yā* (9) *eyyuhe’lllezīne āmenū inneme’l-muşrikūne necesun*³⁴²³. Li-ķubṣi bâṭinihim ev li-ennehu yecibu en yetecennebe ‘anhu kemā yetecennebu (10) ‘ani’l-encāsi ya‘nî ey Allāh’a imān getürenler taĥķiķan müşrikler degüldür illā necisdür. [**SE238a**] Müşriklere necis (11) demek bâṭınlarınuñ ĥabāsetinden ötüri ola yāĥud anlardan ictināb olınsun icnāsdan (12) ictināb olınuğı gibi demek ola ve ‘an İbni ‘Abbās enne a‘yānehum necesetun ke’l-kilābi³⁴²⁴, fe (13)lā-yakrabu’l-mescide’l-ĥarāme li-necāsetihim pes ķarīb olmasunlar Mescid-i Ĥarām’a necis olduklarından (14) ötüri, *ba‘de ‘āmihim ĥazā* (15) ya‘nî sene-i ber’ātden şoñra ve sene-i ber’āt-i hicretten toķuz yıl şoñra idi ve ba‘zılar murād (16) ĥaccetü’l-vedā‘dur dimişler.

³⁴¹⁷ Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 7).

³⁴¹⁸ O YEDİ AĞACIN BİR AĞAÇ OLMASI

(18) *Ĥatema’llāhu...* HEFT: - İÜ, KA.

³⁴¹⁹ O sırada Hakk’ın sözünü hatırladım, yıldız ve ağaç için “Secde ederler” buyurdu.

³⁴²⁰ Otlar ve ağaçlar (Allah’a) boyun eğler. (Kur’ân-ı Kerim, Rahman: 6).

³⁴²¹ DEKŪĤİ’NİN İMAMLIK İÇİN ÖNE ÇIKMASI

³⁴²² Allah kāfir için pis demiştir...

³⁴²³ Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar. (Kur’ân-ı Kerim, Tevbe: 28).

³⁴²⁴ İbn Abbas’tan rivayet edilir: Onların ileri gelenleri köpekler gibi necistir.

Emr-i ğuẓẓū ‘an-hevā ebşārekum
Hem şenidī rāst nenhādī tu sum³⁴²⁵ (3:2100) (17)

Süre-i Nūr’da buyurur: *Ḳul li’l-mu’minīne yağuddū min-ebşārihim ve yaḥfeẓū furūcehum zālike* (18) *ezkā lehum inna’llāhe ḥabīrun bimā yasne‘ūn*³⁴²⁶ [İÜ197a] *Ḳul li’l-mu’minīne* söyle yā Muhammed mü’minlere *yağuddū* (19) *min ebşārihim* gözlerini aşağıya tutsunlar ve örtsünler nā-maḥreme bakmağdan ki nazar-ı sebeb-i [KC43b] (1) fitnedür. **Beyt:**

[Ahreb]
Kullu’l-ḥavādişi mebdē’uhā mine’n-naẓari
Ve musta‘zimi’n-nāri min-mustaşğiri’ş-şerari
Kem (2) naẓratin fe‘alet fī-ḳalbi şāhibihā
Fī’le’s-sihāmi bi lā-ḳavsin ve lā vetiri³⁴²⁷

Beyt:

[fā‘ilātün/fā‘ilātün/fā‘ilün]
İn heme āfet ki be-ten (3) mī-resed
Ez-naẓar-ı töbeşiken mī-resed

Dide furūpūş çu dürr der-şadeḫ
Tā neşevī tīr-i belā-rā (4) ḫedef³⁴²⁸

Dide-i sırr-ı maḥārimden ve dide-i sırr-ı māsivādan pūşide gerekdür, *ve yaḥfeẓū* (5) *furūcehum* ve ḫıfẓ eylesünler fereclerini ḫarāmdan, *zālike* ol göz ḳapamağ ve muḫafaẓa-i furūc, (6) *ezkā lehum* pākize vü infa‘dur anlara dünyāda ve āḫiretde, *inna’llāhe ḥabīrun bimā yasne‘ūn* taḫḳıḳan (7) Allāh Te‘ālā ḥabirdür şol nesneyi ki işlerler ḫelāldan ve ḫarāmdan ve tāt at ü āşāmdan cevārīḫlerin (8) her niye isti‘māl iderlerse. *Lā-yaḥfā ‘aleyhi iḫāletu ebşārihim ve isti‘mālu sā’iri ḫavassihim ve taḫrīki* (9) *cevārīhihim ve mā yaḳşidūne bihā fe’lyekūnū a‘lā ḫazerin minhu fī-kulli ḫaraketin ve sukūtin*³⁴²⁹.

Lik be-p’zired (10) Ḥudā cehdu’l-muḳil³⁴³⁰ (3:2114b)

³⁴²⁵ “Gözlerinizi sıkınca yumun” emrini de duydun, ayağı doğru atmadın.

³⁴²⁶ Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Nur: 30).

³⁴²⁷ Her bir hadisenin başlangıcı bakıştır (nazardır). Ve ateşin çoğu kıvılcımı küçük görenlerdir. Nice bakışlar vardır ki sahibinin kalbinde, yayı ve teli olmayan okun yaptığını yapar.

(2) Beyt: Nazm İÜ, KA.

³⁴²⁸ Bedene isabet eden bu kadar afet, tövbe bozanın nazarıyla gelir. Gözünü, sedefin içindeki inci gibi kapat ki bela okuna hedef olmayasın.

³⁴²⁹ Gözlerini yönelttikleri, diğer duyularını kullandıkları, azalarını hareket ettirdikleri ve onlarla yöneldikleri şeyler O’na gizli olmaz. İşte bu nedenle her bir hareket ve durgunluklarında O’na karşı dikkatli ve uyanık olsunlar.

³⁴³⁰ ...Allah güçsüz kişinin çabasını kabul eder.

Lakin Hâzret-i Hudâ-yı Te‘âlâ kabûl eyler kendü kereminden fakîrûñ cehdini ve fakîrûñ (11) azacık şadaqasın çoğa şayar. *El-ķalîlu ‘inde’l-celîli keşîrun*³⁴³¹. [SE238b]

Medh̄hâ şud cümlegî âmihte (12)
Kûzehâ der-yek legen der-rihte³⁴³² (3:2122) [KA184b]

Ya‘nî medh̄ler cümleten âmihte olup karışdı lakin haķîķaten nazâr (13) olinsa zümre-i erbâb-ı kemâl müzâhir-i kemâlât-ı zü’l-celâldür. Pes anlaruñ medh̄ ü şenâsı (14) haķîķatde cenâb-ı Hâķķ’a râci‘dür. Maẓmûn-ı kelâm-ı Hudâ’dur ki *el-ķamduli’l-lâhi bel ekşerihum lâ-ya‘lemûn*³⁴³³ (15) Pes cemî‘-i mehâmidüñ rücû‘ı añadur ki *lehul mülku ve lehul hamdu*³⁴³⁴dur. Şuver ü eşhâş üzerinde (16) ‘âriyyetdür. Ke-zâlık hüsn ü cemâl u fakr u celâl u ni‘met ü mâl ü devlet ü hâķķ üzerinde (17) ‘âriyyetdür. Cümlesi Hâķķ’a râci‘dür. **Beyt:**

[*mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün/mefâ‘ ilün*]
Nazâr kun bâz der-hübân nazâr kun
Der-işân (18) bîn ‘ayân hüsn ü ruḥ-ı düst
Çü hübân maẓhar-ı rû-yı nigârend
Derişân mağribî ceyrân (19) ezân rûst³⁴³⁵

Rubâ‘î:

[*Ahreb*]
Ey hüsn tu der-küllî mezâhir zâhir
Vey çeşm-i tu der-küllî münâzîr nâzîr [KC44a] (1)
Ez nûr-ı ruḥ u zûlmet-i zûlfet dâyim
Ķavmî heme mu‘minend Ķavmî kâfir³⁴³⁶

Zâl meh gom kerd u zi-s’tâyeş (2) be-mând³⁴³⁷ (3:2127a)

Merd-i gümrâh mâh u âftâbî yetürüp sitâyeşden ķaldı.

İĶTİDÂ KERDEN-İ ĶAVM-İ DAĶŪĶÎ-RÂ³⁴³⁸ (3)

Ķavm hemķun aţlas âmed ü terâz³⁴³⁹ (3:2139b)

³⁴³¹ Celil (pek yüce) olan katında olup az olan, (aslında) çoktur.

³⁴³² Övgüler, bütünüyü birbirine karıştırılmıştır. Testiler bir leğene dökülmüştür.

³⁴³³ Hamd Allah’a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler. (Kur’ân-ı Kerîm, Nahl: 75).

³⁴³⁴ Mülk onundur, hamd onundur. (Tirmizî, Daavât: 133/3579).

³⁴³⁵ Bak, güzellere tekrar bak. Onlarda dostun güzelliğini ve iyiliğini açıkça gör. Çünkü güzeller, sevgilinin yüzünün nişanesi olduğu için onlarda mağribi ahu vardır.

³⁴³⁶ Ey güzelliği bütün mezâhirde (zahir olunan yer) zâhir olan, ey gözleri bütün manzaralara nâzır olan (bütün banzaralara bakan), senin yüzünün nuru ve zülûflerinin siyahlığından dolayı bir kavim tamamen mü’min bir kavim de kafirdir.

³⁴³⁷ Sapıtan kişi, ayı kaybeder ve övgüyü bırakır.

³⁴³⁸ TOPLULUĞUN DEKŪKÎ’NİN ARKASINDA ONA UYMALARI

³⁴³⁹ ...topluluk atlas kumaşı gibiydi, o da sırması.

Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā buyurur: *Men ṣallā ḥalfe imāmin taḳiyyin fe-ke-ennemā* (4)
*ṣallā ḥalfe nebiyyin nebīlin*³⁴⁴⁰.

Ḥaḳ hemī gūyed çe āverdi merā
Enderin mühlet ki dādem men turā³⁴⁴¹ (3:2148)

Ḥudā-yı Te‘ ālā kıyāmet (5) güninde kullarına ḥiṭāb idüp diye ki ne getürdünüz baña.
Nitekim buyurur *ve leḳad ci ‘timūnā furādā* (6) *kemā ḥalaḳnākum evvele merratin*³⁴⁴².

DER-BEYĀN-I İŞĀRET-İ SELĀM SŪY-I DEST-İ RĀST DER-ḲİYĀMET (7) EZ-
HEYBET-İ MUḤĀSEBE³⁴⁴³

Hin cevāb-ı ḥiṣṣ gū bā-Kirdikār
Mā keyīm ey ḥiṣṣ dest ez-mā bedār³⁴⁴⁴ (3:2169) (8)

*Li-kulli emrin minhum yevme ‘zin ṣe ‘nun yuḡniḥ*³⁴⁴⁵ ḥükmince diyeler ki [İÜ197b]
biz kendü ḥālümüzle meşğulüz. Şimdi (9) bize ḥiṣṣ u biḡāne pervāsı yoḳdur, bizi elden ḳo,
diyeler. *Miskīn giyā‘ān faḳīri nevā* (10)

Der-namāz in hoş işārethā be-bīn
Tā bedānī k’in be-ḥiṣṣ aḥed şud yaḳīn³⁴⁴⁶ (3:2173)

Vetteḳū yevmen (11) *turce‘ūne fihī ilā‘l-lāhi ṣumme tuveffā kullu nefsin mā kesebet*
*ve hum lā yuḟlemūn*³⁴⁴⁷ feḥvāsınca (12) kıyām-ı kıyāmetün tedbirinden ḡāfil olmamak
gerekdür ve bu āyet-i kerīme āḫir āyātdur nuzūlde, (13) ya‘nī ḳorḳuñ ol günden ki ol günde
rücū‘ itseñüz gerekdür Ḥudā-yı Te‘ ālā Ḥazretine. Pes (14) ol günün tedārikin görüñ ki her
cezā-yı a‘ māli vefā olunur ve anlara ḫulm olunmaz (15) naḳş-ı şevābla ve taz‘ if-i ‘uḳābla.

ŞENİDEN-İ DAḲŪḲİ DER-MİYĀN-I NAMĀZ³⁴⁴⁸ (16)

³⁴⁴⁰ Her kim takva sahibi bir imamın arkasında namaz kılsa bir nebinin arkasında namaz kılmış gibi olur.

³⁴⁴¹ Hak der ki “Sana verdiğim bu süre içerisinde bana ne getirdin?”

³⁴⁴² Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. (Kur’ân-ı Kerim, En’âm: 94).

³⁴⁴³ SAĞ TARAF SELAM VERMENİN KIYAMETTE HAKK’IN HESABA ÇEKME KORKUSUNA İŞARET ETTİĞİNİN AÇIKLANMASI

³⁴⁴⁴ Hadi! Yaratıcıya kendi cevabını ver. Biz kimiz? Ey efendi! Bizden elini çek.

³⁴⁴⁵ Herkesin işi başından aşacak o gün, herkes korkacak, endişe olacak, korku olacak. (Kur’ân-ı Kerim, Abese: 37).

(9) meşğulüz. - Şimdi: meşğulüz. Bizüm ol ḳadar ibtilāmuz vardur ki şehri bize. Şimdi, SE; bizi elden ḳo, diyeler. Ān faḳīri nevā: bizi kendü cevābumızdan ‘ācüz bizi elden ḳoyalar, SE. Ān faḳīri nevā: - SE, İÜ, KA.

³⁴⁴⁶ Namazda bu hoş işaretleri gör; böylece bunun kesin olacağını bilesin.

³⁴⁴⁷ Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürölüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır. (Kur’ân-ı Kerim, Bakara: 281).

(13) ol günde - itseñüz: ol günde rücū‘ itseñüz SE, İÜ, KA.

(14) vefā olunur: - İÜ; vefā olunur: virilür KA.

³⁴⁴⁸ DEKŪKÎ’NİN NAMAZIN ARASINDA DUYMASI

Desthā der-nevḥa ber-ser mī-zedend
Kāfir ü mülḥid heme muḥliş şudend³⁴⁴⁹ (3:2182)

*İzā rakibū fi'l-fulki de'avu'llāhe muḥlişine*³⁴⁵⁰ mazmūnınca (17) du'ālar eyleyüp ve feryād ü nevḥa idüp ellerin başlarına urdılar.

Dīv ān dem ez-‘adāvet (18) beyn beyn
Bāng zed key seg-perestān ‘illeteyn³⁴⁵¹ (3:2190)

Şeytān dahı ol zamānda ortada (19) bang urup didi ki ey seg-perestler, ya‘nī seg-i nefse kulluk idici ḳavm-i denī, [KC44b] (1) sizūn iki ‘illetūnūz vardır ebyāt-ı atıyyede. Ol iki ‘illeti beyān buyururlar. *Nā-şikaft* (2) bī-şabr u tevekkuf.

Dīd Yūsuf āftāb u aḥterān³⁴⁵² (3:2333a)

Süre-i Yūsuf da mezkūrdur ki (3) *iz ḳāle Yūsufu li-ebihi yā ebeti innī ra'eytu eḥade ‘aşera* [KA185a] *kevkeben ve'ş-şemse ve'l-ḳamere ra'eytuhum* (4) *lī-sācidīn*³⁴⁵³.

Gülşen ü bezmī çu āteş ber-Ḥalīl³⁴⁵⁴ (3:2341b)

Nitekim buyurur *ḳulnā yā nāru kūnī berden selāmen* (5) *‘alā-İbrāhīm*³⁴⁵⁵ tefsīrleri zāhirdür. Ma‘nā-yı beyt, Ḥazret-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selāma çāh-ı zindān ol (6) bang-ı Celīl’ūn sebebi ile gülşen ü bezm oldı ve Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāma āteş gülşen olduğı (7) gibi.

Vāmdār-i şerḥ-i inem nek girū

Ben bunuñ şerḥin itmege borcluyum eger sen [SE240a] i‘timād (8) itmezseñ işte benden rehn al.

Ver şitābestet z’elem neşreh şenū³⁴⁵⁶ (3:2355)

³⁴⁴⁹ Ellerini, ayaklarını bşlarına vuruyorlardı; kâfir ve ihlâslı hepsi inkarcı oldu.

³⁴⁵⁰ Gemiye bindikleri zaman dini Allah’a has kılarak O’na dua ederler... (Kur’ân-ı Kerîm, Ankebut: 65).

³⁴⁵¹ Şeytan o sırada düşanlıkla orta yerde bağırđı: “Ey köpeğē tapanlar! İki hastalığınız var.”

³⁴⁵² Yūsuf, güneş ve yıldızları gördü...

³⁴⁵³ Hani Yūsuf, babasına “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneş ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” demişti. (Kur’ân-ı Kerîm, Yūsuf: 4).

³⁴⁵⁴ ...Halil İbrahim’e atein gül bahçesi ve eğlence meclisi olduğı gibi oldu.

³⁴⁵⁵ “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol” dedik. (Kur’ân-ı Kerîm, Enbiyâ: 69).

(6) ü bezm oldı. Ve Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāma āteş gülşen: - SE.

³⁴⁵⁶ Bunu anlatmak borcumdur; şimdi kabul et, acelen varsa “Elem neşrah”ı oku.

Fe inne me‘a’l-usri (9) *yusrā*³⁴⁵⁷ āyet-i kerîmesine işâret buyururlar ki küşende-i gāv şāhib-i gāva cevāb virüp (10) didi ki ben Hāzret-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selām gibi vākı‘alar görmüş idüm. Ben bu du‘āyı güzāfına (11) eylemedüm. Nitekim Hāzret-i Yūsuf on bir yıldız u şems ü kamer kendüye (12) secde eyledi, gördi. Ol vākı‘anun maẓmūnına muntazır olup ümmîd tutdı. Ol vaķı‘aya i‘timādı (13) koyı olduğından idi ki kuyuya birağılmaķdan ve ğulām olup şatılmaķdan ve niçe (14) yıllar esîr-i zindān olmaķdan aślā ğam çekmedi. Zîrā çāha atıldığı vaķt kulağına (15) hātıfıdan nidā geldi ki “Ġam çekme yā Yūsuf, bir ğün ola ki sen şāh olasın, birāderlerün (16) saña muhtāc olalar” dinilmiş idi. Pes ol nidā sebebi ile ħalbine bir kuvvet ü itmi’nān (17) gelmiş idi ki çāh u zindān aña ğülşen olmuş idi, [İÜ198a] Hāzret-i İbrāhîm’e āteş-i Nemrūd gelmiş (18) olduğu gibi. ‘Āķıbetü’l-emr ‘azîz-i Mısr olup *fe inne me‘a’l-usri yusrā* maẓmūn-ı şerîfi (19) müşāhade olındı. Nitekim bezm-i ezelde *elesi bi-Rabbikum* nidāsi yitişüp [KC45a] (1) mü’mînlerün ol nidānun zevķi ile ħaşre dek mest olup dünyāda olan yār-ı tekālîfi zevķle çeküp (2) emr ü nehyden munķabız olmazlar. *Fe inne me‘a’l-usri yusrā* fehvā-yı şerîfine ümmîd tutup bu ‘asrūn (3) sonunda bir yüsr ħāşıl ola diyü sa‘y u ğüşiş iderler. Ke-zālik Hāzret-i Resûl-i Ekrem şalla’llāhu (4) ‘aleyhi ve sellem ibtidā-yı ħâlde muķim-i maķām-ı fark idi ve iştiġāl-i maĥlûķ vāsıtasıyla şıfat-ı (5) maĥcûbiyyetden ħālî degül idi ammā Hāzret-i Zü’l-celāl’e teveccüh ve cānib-i kibriyā ve kemāle irtikādan (6) soñra kuyūd-ı māsivādan ħalāş bulup maķām-ı fenāfi’llāha vāşıl oldı. Şıfat-ı beşeriyyetden (7) ‘ārî ve āşār-ı işniyyetden berî olup ħalkdan muhtecib oldı. Çün tekmiñ nāķışān vādî-i ħırmān (8) u hidāyet ve emmāned-ġān-ı tiye dālālet ü ħızlān içün bu ‘āleme ġerü irsāl olındılar. Cenāb-ı (9) Hāzret-i Risālet-penāha sa‘t-i şadr-i ‘ināyet buyurıldı tā şuhūd-ı ħalk māni‘-i mülāĥaza-yı ħalk (10) ve mülāĥaza-yı ħalk-ı dāfi‘ devām-ı müşāhade-i Hāzret-i Hāķ [SE240b] olmaya. Nitekim buyurur e lem neşrah leke (11) şadreke³⁴⁵⁸ e lem nefsihhu ħattā vese‘a munācātî’l-ħaķķi ve da‘veti’l-ħalkı e ve lem nefsihhu bi-mā evde‘nā fihi (12) mine’l-ħukmi ve ezelnā ‘anhu đıķa’l-cehli ev bi-mā beşşernā telaķķi’l-vaĥye ba‘de mā kâne yenşekķu ‘aleyke ve ķîle ennehu (13) işāratun ilā mā ruviye enne Cebrā’ile etā rasūla’llāh fi-şabāhu ev yevme’l-misāķi fe’staĥrace ħalbehu (14) fe-ġaselehu fe-mele’ehu imānen ve ‘ilmen ve le’allehu işāratun ilā naĥvi mā sebeķa ve ma‘na’l-istifhām inkārun nefyu’l-inşirāĥ (15) mubālaġatun fi-işbātihi ya‘nî āyā biz küşāde vü meşrūĥ ķılmađıķ mî senün içün senün sineñi (16) tā ki münācāt-ı Hāķ ve da‘vet-i ħalk ve ğam-ı ümmet anda

³⁴⁵⁷ Şüpheşiz ğüçlücke beraber bir kolaylık vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, İnşirah: 5).

(9) şāhib-i gāva: - SE.

(19) Nitekim - bezm-i ezelde: Nitekim mü’mînlerün kulağına bezm-i ezelde SE; yitişüp: - İÜ, KA.

³⁴⁵⁸ (Ey Muhammed!) Senin ğöġsünü açıp ġenişletmedik mi? (Kur’ân-ı Kerîm, İnşirah: 1).

güncäyîş bula yâhud senüñ şadruñi tevsi' (17) vü tefsîh kılmaduk mı hükm-i esrâr ve ve esrâr-ı vedî' a idüp zîk-i cehli izâle itmeklikle yâhud senüñ şadruñi (18) tevsi' kılmaduk mı telâkķi-i vahyi müyesser kılmaklığa ve ba' zılar dimişler ki şerh-i şadr işâretdür şol rivâyet (19) olınan ma' nâya ki Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve selleme [KA185b] Cebrâyil geldi. Hâlet-i şabâda yâhud [KC45b] (1) yevm-i mîşâķda yüregın çıkarup ğusl idüp imân u 'ilmle tıldurup yirine ķodı, dimişler. (2) Kādı Beyzâvî rahmetu'llâh buyururlar ki umarum ki şerh-i şadr-ı sâbıķa zıkr olınan ma' nâlara işâret (3) ola ve ma' nâ-yı istifhâm ve inkâr-ı nefy-i inşirâh içündür ve işbâtında mübâlagadur ve *vaẓa' nâ* (4) ve daķı kıldurduk ' *anke* senden *vizrak* bâr girânuñı, ya' nî arķañdan ağır (5) yüküñi giderduk *ellezî enķaza* ol bâr ki şaķıl eyledi. *zahrak* senüñ arķañı murâd-endüh (6) küffâr ola ve anlaruñ küfr üzerine muşır olmaları ola ve ol Hâzret'e ta' arruzları ola yâhud (7) ümmetüñ ğünâhı ğamı ola ki senüñ şefâ' atüñ ümmet hâķķında ķabûl olup senüñ üzerüñden (8) anlaruñ ğamı [İÜ198b] yüküñ indürduk dimek ola ve *rafe' nâ* ve daķı kıldurduk *leke* senüñ içün ya' nî (9) senüñ ķadrüñ izhârı içün zıkrüñ senüñ zıkrüñi nübüvvetle ve risâletle ve hâtımiyyetle ve senüñ (10) ismüñi benüm ismümle şehâdetüñ iki kelimesinde ķarîn kılmagla. İzanda ve ikâmetde ve teşehhüdde (11) ķarîn kılmagla senüñ üzerine şalât göndermekle ve mü'minlere daķı üzerine şalât (12) emr itmekle. *Fe inne me'a'l-usri yusrâ* ke-đıķı'ş-şadri [SE241a] ve'l-vizri'l-munķizi li'z-zahri ve đalâli'l-ķavmi ve (13) izâ'ihim pes bu zıkr olınan ' usrla ki zîk-ı şadrdur ve daķı vizr-i munķizi-i zâhdur, (14) đalâlet-i ķavmdür ve anlaruñ ezâlarıdur. *Yusrâ* yeser vardur *ke's-şerhi ve'l-vaz' i ve't-tevfiki* (15) *li'l-ihtidâ' i* şerh-i şadr gibi ve *vaz' -ı* vezer gibi ve *tevfik-i ihtidâ* gibi. Evvelçi evvel ' ilme'l-yaķın (16) ile bilürdüñ ki her ' usrla bir yüsr ve her emr-i düşvâr ile bir âşinâlık muķarrerdür. Hâliya (17) ' ayne'l-yaķın ile müşâhede eyledük. **Beyt:**

[*mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün*]
 İzâ zâķat bike'd-dunyâ fe-fekkir fî *e lem neşrah*
 Fe-' usrin (18) beyne yusrayni izâ fekkertehu fe' frah³⁴⁵⁹

Ma' nâ-yı beyt, işâretdür küşende-i ğavuñ kelâmına ki ben (19) bu ķadar ' usr u müşaķķat ki çekdüm du' âlar eyledüm şimdiki hâlde baña yüsr hâşıl oldu. [KC46a] (1) Rızķ kapumdan içeri girdi boğazlayup bildüğüm gibi taşaruf eyledüm. İşte cevâbum budur didüğine (2) işâret buyururlar. Zîrâ mefhûm-ı kelâm küşende-i ğâv *Fe inne me'a'l-usri yusrâ* âyet-i kerîmesinüñ mażmûnıdur (3) gerçi şâķib-i ğâv cevap virmekde çok ' usret çekdi ammâ

(17) hükm-i... kılmaduk mı: - İÜ, KA.

³⁴⁵⁹ Dünya seni sıkıp daralttığında *e lem neşrah*'ı (*inşirah suresi*) düşün. Zira zorluk iki kolaylık arasındadır, bunu düşündüğünde feraha er.

çünkü Hâk Te‘âlâ ikisinin de (4) ahvâlin keşf eyledi. Küşende-i gâva çok yüsr ü feraḥ ḥâşıl oldu.

TAZARRU‘ KERDEN-İ AN (5) ŞAḤŞ³⁴⁶⁰

Hûy-ı dârem der-namâz in iltifât

Namâzda ol tarafa dönüp bakmağa huy tutmuşdur. (6) Kaçan bir müşkilüm olsa ḥalvetümde namâza тұrup kendümi cenâb-ı Hâkḳ’a teslim idüp tamâm-ı müstağrak (7) olmayınca ‘âlem-i ğâyba ittılâ‘ ḥâşıl idemezüm, didi.

Ma‘nî-i kurreti ‘aynî fi’ş-şalat³⁴⁶¹ (3:2400)

Kurreti ‘aynî (8) *fi’ş-şalat*³⁴⁶², buyurduğunu ma‘nâsı budur ki namâzda müşâhade-i Hâk Te‘âlâ ve nûr-ı şalâtla (9) keşf-i esrâr-ı ğaybî müyesserdür, didi.

Nûr in dâni ki [KA186a] ḥayvân did hem

Sen ancak bu nûrı bilürsin (10) ki ḥayvân daḥî görür anı. Pes âftâb-ı zâhir-i nûrın görmek kemâl degüldür.

Pes çe kerremnâ buved (11) ber-Âdemâ³⁴⁶³ (3:2406)

Benî Âdem ḥayvân gördüğinden ziyâde bir nesne görmezse pes *ve leḳad kerremnâ benî Âdeme*³⁴⁶⁴ (12) [SE241b] maẓmûn-ı şerîfince ne kerâmeti olur insânüñ. Pes kemâl odur ki âftâb-ı ḥaḳîkî nûrın göresin. (13)

HÜKM KERDEN-İ DÂVÜD ‘ALEYHİ’S-SELÂM³⁴⁶⁵

Hâk Sübhâne ve Te‘âlâ settâru’l-‘uyüb ve ğaffâru’z-zunûbdur (14) ve ḥalim ü kerîmdür. Nitekim buyurur: *ve lev yu’ahîzu’llâhu’n-nâse bi-mâ kesebû mâ terake ‘alâ-zahrihâ* (15) *min-dâbbetin*³⁴⁶⁶ ammâ çün bende-i ‘işyân üzerine muşır ola. *inne baṭṭe Rabbike le-şedîdun*³⁴⁶⁷ maẓmûnınca (16) ḳahr-ı Hudâ’ya giriftâr olur. Ne‘ûzu bi’llâh.

(2) Zîrâ... ḥâşıl oldu: - İÜ, KA.

³⁴⁶⁰ BİR ŞAHSIN YALVARMASI

³⁴⁶¹ Namazda o iltifata “Gözümün nuru namazdadır”a alışkınlım.

³⁴⁶² Gözümün nuru namazdadır. (Ahmed b. Hanbel, Müsned: 111, 128, 199).

³⁴⁶³ Hayvanların da ışığı gördüğünü bilirsin o zaman Âdem hakkında “Yücelttik” nedir?

³⁴⁶⁴ Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık. (Kur’ân-ı Kerîm, İsra: 70).

³⁴⁶⁵ DAVUD’UN –ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- KARAR VERMESİ

³⁴⁶⁶ Eğer Allah insanları kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünün üzerinde (sırtında) hiçbir canlı kalmazdı... (Kur’ân-ı Kerîm, Fatır: 45).

³⁴⁶⁷ Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok çetindir. (Kur’ân-ı Kerîm, Beled: 12).

(15) maẓmûnınca: mücibince İÜ, KA.

Ḥāce-rā kuştet in menḥūs baht³⁴⁶⁹ (3:2445b) (17)

Müdde‘i-i gāvuñ efendisi küşende-i gāvuñ babası idi. Müdde‘i-i gav efendisini ol dıraht (18) altında kaṭl idüp ḥā‘cesinüñ başını ve ol bıçak ki anuñla efendisin kaṭl eylemiş (19) idi, anda defn eylemiş idi. Kendünüñ nāmı ol bıçak üzerinde yazılmış idi. [KC46b] (1) Ammā Ḥaḳ Te‘ālā kereminden setr eylemiş idi. Şoñra bi’z-zarüre lāzım gelüp Ḥazret-i Dāvūd yüzinden (2) anı ifşā eyledi.

GEVĀHĪ DĀDEN-İ DEST U PĀY U ZEBĀN BER-SIRR-I ZĀLİM HEM [İÜ199a] DER-DUNYĀ ³⁴⁷⁰

Hem (3) hemīncā dest u pāyet der-gezend
Ber zāmīr-i tu güvāhī mī-dehend³⁴⁷¹ (3:2454)

Ya‘ nī dūnyāda daḥı ey (4) zulm idici senüñ dest ü pāyuñ derūnuñda olan ḥabāsetüñe şehādet iderler. *Kullu inā’in* (5) *yeteraşşehu bi-mā fihi*³⁴⁷² mażmūnınca ef‘āl-i a‘māl zāhirūñden meyelān-ı ḳalbūñ ne cānibe olduḡı (6) ma‘lūm olur. Ke-zālik āḡiretde daḥı şehādet itseler gerekdür. Nitekim buyurur *el-yevme naḡtimu ‘alā* (7) *efvāhihim ve tukellimunā eydihim ve teşhedu erculuhum bimā kānū yeksibūn*³⁴⁷³ āḡiretde şarīheten söylesele (8) gerekdür. Dūnyāda ḥāl diliyle söylerler.

Ber zāmīr-i āteşinet vāḳıf end³⁴⁷⁴ (3:2462b)

Ya‘ nī ḡaḡabāñ (9) olduḡuñdan zāmīrūñ āteşi olduḡından bilürler ki ehl-i nārdansın. Nitekim Ḥazret-i (10) Resūlu’llāh buyurur *inne’l-ḡaḡabe yufsīdu’l-imāne kemā yufsīdu’s-şabru’l-‘asele*³⁴⁷⁵ ammā ḡaḡab (11) muṭlaḳā mezmūm degüldür. Nitekim Ḥazret-i İmām-ı Şāfi‘i raḡıya’llāhu ‘anh buyurur: *men ustugḡibe* [SE242a] (12) *fe-lem yeḡḡab fe-huve ḡimārun*³⁴⁷⁶. Belki ḡaḡab-ı mezmūm oldur ki ḡaḡab maḡallinde bāṭıl iş işleyüp (13) ḡadden tecāvüz eylemekdür. Ḥazret-i Resūlu’llāh ‘aleyhi’s-selām buyurur *inne’l-ḡaḡabe* (14) *lā-*

³⁴⁶⁸ DAVUD’UN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- NİYET ETMESİ

³⁴⁶⁹ ...bu bahtı upursuz efendisini öldürmüştür.

³⁴⁷⁰ EL, AYAK VE DİLİN, DÜNYADA DA ZALİMİN SIRRINA ŞAHİTLİK ETMESİ

³⁴⁷¹ Hülase bu dünyada da elin ve ayağın, senin içindekine tanıklık eder.

³⁴⁷² Her kap içindekini sızdırır.

³⁴⁷³ O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. (Kur’ân-ı Kerim, Yasin: 65).

³⁴⁷⁴ ...senin ateşli için biliniyor.

³⁴⁷⁵ Sirkenin balı ifsat ettiḡi gibi ḡazap da imanı ifsat eder.

³⁴⁷⁶ Her kim kızdırılmak istenir fakat kızmazsa, o eşektir.

(12) mezmūm oldur ki ḡaḡab maḡallinde bāṭıl iş işleyüp ḡadden tecāvüz eylemekdür: - SE.

yuhricuni ‘*ani’l-ḥaḳḳr*³⁴⁷⁷ ğaḏab itmezin dimedi. Belki “Ġaḏab beni ḥaḳdan çıkarmaz.” didi ya‘ nī (15) bāṭıl ‘amel işletmez, demek olur. ‘Āḳile ḳavm u ḳabīle.

‘Āḳile cānem tu būdī ez-elest³⁴⁷⁸ (3:2469b) (16)

Cānumuñ ‘āḳilesi sensin tā rūz-ı elestden berü. Senden ğayrı kimsem yoḳdur yā (17) Rabbi. Diyet muḳābelesinde aña şevāb vir ve beni bu ğünāhı ‘aḏımden ḥalāş eyle, dimedi. (18)

Her ki zū zāyīd māde yā ki ner³⁴⁷⁹ (3:2476a)

Her kim toḡdıysa ol cāriyeden erkek veyāḥud dişi (19) *el-veledu yettebi’u’l-umme*³⁴⁸⁰ ḥükmince cümle anuñdur, diyüp ḥükm eyledi.

KİŞAŞ FERMÜDEN-İ [KC47a] (1) DĀVÜD ‘ALEYHİ’S-SELĀM HŪNĪ-RĀ³⁴⁸¹

Seng bā-tu [KA186b] der-suḥen āmed şehīr³⁴⁸² (2494a)

Taş senüñle söyleřdi bu kıřsa (2) meřhürdur. İřāretdür ol ḥikāyet ki sūre-i Baḳara’nuñ evāḥirinde olan āyet-i kerīmenüñ (3) tefsīridür ki *ve ḳatele Dāvūdu cālūte ve ātāhullāhu’l-mulke ve’l-ḥikmete*³⁴⁸³. Çün Allāh Te‘ālā Ṭālūt’ı (4) benī İsrāyil’e pādşāh eyledi. Leřker cem idüp Cālūt’la ḳiṭāl ḳaşdına şehirde taşra çıkup (5) ḳondılar. Ḥaḏret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmuñ pederi İřā daḥı altı oḒlı ile Ṭālūt’uñ ‘askerinde ḥāzır (6) idi. Yidinci oḒlı Dāvūd idi. Cümlesinden küçük idi. Çobanlık iderdi. Ḥaḳ Te‘ālā anlaruñ (7) peygamberi ki İřma’il idi, aña vahy idüp bildürdi ki Cālūt’uñ ḳatli Dāvūd elinde olsa (8) gerekdür. Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmuñ bile alup gittiler. Yolda giderken üç taş [İÜ199b] Dāvūd’a söyleyüp (9) bizi alup bile getüresüñ, saña lāzım oluruz, didiler. Dāvūd ol taşları alup Cālūt’ı ol (10) taşlar ile helāk eyledi. Ḥaḏret-i Mevlānā ḥaḳḳ dilinden anı eş‘ār idüp buyururlar ki yā Dāvūd (11) saña söyledi bu meřhürdur.

Āhen ender dest-i tu çun mūm şud³⁴⁸⁴ (3:2497a)

*Ve elennā lehu’l-ḥadīd*³⁴⁸⁵ (12) ḥükmince āhen senüñ elinde mūm oldu. [SE242b]

³⁴⁷⁷ Öfke beni haktan (hak yoldan, hak olandan) ıkaramaz (ayıramaz).

(15) ‘āḳile ḳavm u ḳabīle: - İÜ, KA.

³⁴⁷⁸ ...canımın yakını, Elest ğününden sendin.

³⁴⁷⁹ Ondan ne doḒrduysa kız ya da erkek...

³⁴⁸⁰ DoḒan (çocuk) annesine tabi olur.

³⁴⁸¹ DAVUD’UN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OSUN- KATİL İÇİN KISAS TALEP ETMESİ

³⁴⁸² Taş...seninle açık olarak konuştu.

³⁴⁸³ Davut, Calut’u öldürdü. Allah, ona(Davud’a) hükümdarlık ve hikmet verdi. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 251).

³⁴⁸⁴ ...demir senin elinde mum gibi oldu.

³⁴⁸⁵ Demiri ona yumuşattık. (Kur’ân-ı Kerîm, Sebe: 10).

Kühhā bā-tu resā'il şud şekūr³⁴⁸⁶ (3:2498a)

Taglar saña Zebūr (13) okudukça yardım idüp bile okuyıcı oldılar ve şükr idici oldılar. Nitekim buyurur *yā cibālu* (14) *evvibī me'ahu*³⁴⁸⁷.

BEYÂN-I ÂN Kİ NEFS-İ ÂDEMÎ BE-CÂY-Î ÂN HÛNÎST³⁴⁸⁸

Cümle Qur'ân hest der-kaṭ'-i sebeb³⁴⁸⁹ (3:2519a) (15)

Ya'nî Qur'ân-ı 'aẓīmüñ ba'zı âyetleri sebebi kaṭ' idüp müsebbebe vâşıl olmağı müş'irdür. Nitekim (16) buyurur: *ve men yetevekkel 'ala'llāhi fe-huve ḥasbuhu*³⁴⁹⁰ ve yine buyurur *ve mā min-dābbetin fī'l-arḍi illā 'ala'llāhi* (17) *rızkuhā*³⁴⁹¹ ve yine buyurur *emmen yucibu'l-muẓtarra izā de'āhu*³⁴⁹² ve yine buyurur *ve men yetteḳillāhe* (18) *yec'al lehu maḥracen ve yerzeḳhu min-ḥayṣu lā-yaḥtesib*³⁴⁹³ ve yine buyurur *yā eyyuhāllezîne āmenū lā-tulhikum* (19) *emvālukum ve lā-evlādukum 'an-zikrullāh ve men yef'al zālike fe-ulā'ike hulu'l-ḥāsirūn*³⁴⁹⁴ ve yine [KC47b] (1) buyurur *innemā emvālukum ve evlādukum fītnetun*³⁴⁹⁵.

Bendegī kun tā turā peydā şeved³⁴⁹⁶ (3:2525b)

Kulluk ile tā ki zāhir ola (2) saña ki kaṭ'-ı esbāb sebeb-i vuşul-i ila'llāhdur. Ke-zālik dünyāyla iştiğāl mānī'-i vuşlat ve sebeb-i (3) ḥırmāndur. Nitekim buyurur 'aleyhi's-selām: *men rağibe ile'd-dunyā ve tāle emeluhu fī-hā* (4) *a'ma'llāhu ḳalbehu 'alā-ḳadri zālike ve men zehide fī'd-dunyā ve ḳaşura emeluhu a'tahu'llāhu 'ilmen bi-ğayri teallumin ve huden* (5) *bi-ğayri hidāyetin*³⁴⁹⁷. *Ez bon dendān bi'z-zarūret*

³⁴⁸⁶ Dağlar seninle solukdaş olup şükretti...

³⁴⁸⁷ Ey dağlar, onunla beraber bana yönelin. (Kur'ân-ı Kerîm, Sebe: 10).

³⁴⁸⁸ AÇIKLAMA: İNSANIN NEFSİ, KATİLİN YERİNDEDİR.

³⁴⁸⁹ Kur'ân'ın tamamı sebebi aşmak hakkındadır...

³⁴⁹⁰ ...kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter... (Kur'ân-ı Kerîm, Talak: 3).

³⁴⁹¹ Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a ait olmasın. (Kur'ân-ı Kerîm, Hud: 6).

³⁴⁹² Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren mi... (Kur'ân-ı Kerîm, Neml: 62).

³⁴⁹³ Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. (Kur'ân-ı Kerîm, Talak: 3).

(18) Ve yine... fītnetun: - İÜ.

³⁴⁹⁴ Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. (Kur'ân-ı Kerîm, Munâfikûn: 9).

³⁴⁹⁵ Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır. (Kur'ân-ı Kerîm, Tegâbun: 15).

³⁴⁹⁶ ...sana görünmesi için kulluk yap.

³⁴⁹⁷ Her kim dünyaya rağbet eder ve ona dair uçsuz bucaksız emelleri olursa, Allah bu emeli ölçüsünde onun kalbini kör eder. Kim de dünyadan el etek çeker ve ona dair kısa emeller taşırsa Allah ona öğrenme süreci olmayan bir ilim ve hidayet süreci olmayan bir hidayet ihsan eder. (İbn Ebi'd-Dünya, Kitabu'z-Zuhd, 150).

(5) bi'z-zarūret: - İÜ, KA.

Ki şeved kūr u ger ez-tu müstevisi³⁴⁹⁹ (3:2576b)

A‘mā vū aşamm ya‘nī senüñ nefsiñden şifā (7) bulur ve ğayrı marāzlara da ilāc idersin. Nitekim sūre-i Āl-i İmrân’da buyurur *ve ubri ‘u ‘l-ekmehe* (8) *ve ‘l-ebraşa ve uhyi ‘l-mevtā biizni ‘llāh*³⁵⁰⁰.

Niy zigil murġān kunī ey hūb rū³⁵⁰¹ (3:2579b)

Balçıkdan murġlar düzmez (9) misin ey hūb-rū. Nitekim buyurur. *Ennī ehluku lekum mine ‘t-ṭini ke heyeti ‘t-ṭayri fe-enfuhu fihi* (10) *fe-yekūnu ṭayran bi-izni ‘llāh*³⁵⁰². Taḥkīkan ben (*ehluku lekum mine ‘t-ṭini ke heyeti ‘t-ṭayri Uşāvviru şey ‘en mişle* (11) [SE243a] *ṣurati ‘t-ṭayri* ya‘nī ṭayr şüretinde bir şey taṣvīr ideyin [KA187a] sizüñ içün balçıkdan *fe-enfuhu fihi* (12) pes eyle olsa ol şüret-i memāşile nefsimi nefḥ ideyin *fe-yekūnu ṭayran bi-izni ‘llāh. Fe-yeşiru* (13) *ḥayyen ṭayyāran bi-emri ‘llāh*³⁵⁰³ pes ḥay olsun, uçıcı olsun Allāh Te‘ālā’nuñ emriyle. *Nebbehe bihi ‘alā* (14) *enne ihyā ‘ehu mina ‘llāhi lā-minhu*³⁵⁰⁴.

Ançu dāġ-ı ūst mühr u kerde est³⁵⁰⁵ (3:2593a)

Ol (15) ḥamākat Ḥaḥ Te‘ālā’nuñ dāġı ve nişānıdır. Ol mühr urmuşdur kimse kâdir degüldür anı açmaġa (16) *ḥatema ‘llāhu ‘alā-ḥulūbihim ve ‘alā-sem‘ihim ve ‘alā-ebāşrihim ġişāvetun*³⁵⁰⁶.

KİŞŞA-İ EHL-İ (17) SEBÂ VE ḤAMÂKAT-İ İŞÂN³⁵⁰⁷

Bu şehir ki Ḥazret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhu (18) vaşf eyledi andan murād dünyādur ki şüreten ‘aẓim ü büyükdür ammā (19) ḥaḳīkatde ḥaḳır ü bī-beḳā vū ednādan [İÜ200a]

³⁴⁹⁸ İSÂ’NIN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- AHMAKLARDAN DAĞIN YUKARISINA KAÇMASI

³⁴⁹⁹ ...körün gözlerini ve sağırın kulağını açan...

(6) aşamm - ya‘nī: aşamm senden ya‘nī SE.

³⁵⁰⁰ Körü ve alacahı iyileştiririm ve Allah’ın izniyle ölüleri diriltirim. (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 49).

³⁵⁰¹ “Ey güzel yüzlü! Sen topraktan kuşlar yapan değil misin?

³⁵⁰² Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah’ın izniyle hemen kuş oluverir. (Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân: 49).

³⁵⁰³ Allah’ın emriyle uçan bir canlıya dönüşüverir.

³⁵⁰⁴ İyice tembihledi ki onun diriltilmesi Allah’tandır, kendisinden değil.

³⁵⁰⁵ Hak, yarasını kendine mühür yapmıştır...

(15) açmaġa - ḥatemallāhu: açmaġa. Nitekim buyurur ḥatemallāhu SE, KA.

(16) ve ‘alā sem‘ihim ve ‘alā ebāşrihim ġişāvetun: mefhūmınca İÜ.

³⁵⁰⁶ Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 7).

³⁵⁰⁷ SEBÂ HALKININ HİKAYESİ VE ONLARIN AHMAKLIĞI

ednâdur ve Hâzret-i Mevlânâ ehl-i dünyâyı üç kısım [KC48a] (1) üzre taķsım idüp kūr-i dūr-bın ü ker-i tîz-şinev ü birahne-i dırazdâmen³⁵⁰⁸ ve bu üç gürühı (2) kendüler şerh iderler ve anlardan murâd ne idüğın beyân iderler.

Cân-ı nâ-kerde be-cânân tâ-hoten (3)

Cânân cânibine çapmak eylemeyen cân ya‘ nî taḥşîl-i vişâl-i maḥbûb-ı ḥaḳîķide tekâpû eylemeyen cân. (4)

Ger hezârân est bâşed nîm ten³⁵⁰⁹ (3:2607)

Eger yüz biñ olursa yarım ten meşâbesindedür. (5) Zîrâ ḥaḳîķat-şinâs olmayınca insân-ı kâmil olmaz.

Ez-Süleymân kūr u dîde pây-ı mūr³⁵¹⁰ (3:2608b)

Süleymân-ı (6) ḥaḳîķî ki cenâb-ı Rabbü’l-‘izzetdür anı görmez metâ‘ -ı dünyâ ki pây-ı mūr kadar ḳadri yoḳdur Allâh (7) ḳatında anı görür. Nitekim buyurur *ḳul metâ‘u’d-dunyâ ḳalîl*³⁵¹¹. Pes bu pây-ı mūr kadar i‘tibârı (8) olmayan dünyâ metâ‘ ın görüp Süleymân-ı ḥaḳîķîyi görmemek körlükdür. Her ne kadar dūr-bın olursa (9) meger ol mâlî ḥayrâta şarf idüp âḥirete bile getüre. Tâ ki kendüye nâfi‘ ola. Nitekim Hâzret-i (10) Sulṭân-ı Enbiyâ buyurur şalla’llâhu [SE243b] ‘aleyhi ve sellem: *yeḳûlu ibnu Âdem mâlî ve hel leke min-mâlin* (11) *illâ mâ ekelte fe-efneyte ev lebiste fe-ebleyte ev teşaddeḳte fe-ebḳayte*³⁵¹². Âdem oğlı ‘âlem (12) vardur, dir. Hiç senüñ mâluñ var mı yiyüp fenâ eyledigüñden ḡayrı ve giyüp eskitdügüñden (13) ḡayrı veyâḥud taşadduḳ eyleyüp âḥiret içün ibḳâ eyledigüñden ḡayrı. Pes bu ḥadîş-i (14) şerîfden ma‘lûm oldu ki benî Âdem’üñ yidügi ve giydügi ve ḥayrâta şarf eyledüğinden (15) ḡayrı mâlî yoḡmış. Cehd idüp bu ḥadîş-i şerîfüñ mażmûn-ı sa‘âdet-i maḳrûniyla ‘âmil (16) olmaḳ gerekdür. (17)

Lîk dâmânḥâ-yı câme-y ü dırâz³⁵¹³ (3:2610b)

³⁵⁰⁸ Uzağı gören kör, çok iyi işiten sağır ve uzun etekli çıplak.

³⁵⁰⁹ Sevgiliye koşup gitmeyen can binlerce de olsa yarım bedendir.

³⁵¹⁰ Süleyman’a kör ama karıncanın ayağını görmekte.

(6) mūr: - SE.

³⁵¹¹ Dünya geçimliği azdır. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa: 77).

(9) Nitekim... gerekdür: - İÜ, KA.

³⁵¹² Âdemoğlu;- Malım, malım, diyor. Acaba ey Âdemoğlu! Yiyip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka olarak verdiğinden başka senin malın olan ne var ki? (İbni Hibbân, Sahih: 701).

³⁵¹³ ...fakat elbisesinin etekleri uzun.

Lâkin uzun etekli kumâş kaftânlar giyer metâ‘ u māl (18) u dünyâsı çok ammâ kendüsi şî‘âr-ı şalâh u taqvâdan ve dışâr-ı ma‘rifet-i Mevlâ’dan bî-behre vü (19) ‘üryândur.

Şaht nâ-peydâ v’ez ü çendîn zifâf³⁵¹⁴ (3:2626b)

Şikâfdur, katı nâ-peydâdur lâkin andan yokdur, [KC48b] (1) gelmek ve gitmek zâhirdür.

ŞERH-İ ÂN KÜR-İ DÜR-BİN VE ÂN KER-İ TİZ ŞENÜ VE ÂN BİRAHNE-İ DIRÂZ-DÂMEN³⁵¹⁵ (2)

Merg-i hüd ne-ş’nîd u naql-i hüd ne-dîd³⁵¹⁶ (3:2627b)

Kendü mevtinüñ haberüñ [KA187b] işitmedi ve dünyâdan âhirete naql idecegin (3) yakînen görmedi. Nitekim buyurur *mevtu’l-câr kefâ bike vâ‘ızan*³⁵¹⁷.

‘Ûr mî-tersed ki dāmāneş borend³⁵¹⁸ (3:2630a) (4)

‘Ûrdan murād şāhib-i mülk ü māludur ki şiyāb-ı şalāh u taqvādur. ‘Uryândur kendüsi giriftār-ı (5) maḥāfet ve mübtelā-yı hezār-güne-i āfetdür. Hevādiş-i rüzgārdan ḥavf ider, mālum zāyi‘ ola (6) ve devletüme zevāl gele deyü kōrkar. Bu ḥavf ise aḡvā-yı şeytāndur. Nitekim buyurur *eş şeytānu* (7) *ye‘idukumu’l-fakra ve ye’murukum bi’l-faḥṣā’i*³⁵¹⁹.

Pāre gez bāzeş dehî ḥandān şeved³⁵²⁰ (3:2636b)

Eger oḡlancığa hızf-ı (8) pāreyi gerü virürseñ ḥandān olur. Ehl-i dünyā daḡı hemān ol tıfl gibidür. Mālın alsalar (9) aḡlar ve ziyāde māl eline girse sevinüp ḥandān olur ammā Allāh Te‘ālā’nuñ emri bunuñ (10) ḥilāfıncadur. Nitekim buyurur [SE244a] *li-keylā te’sev ‘alā-mā fātekum ve lā-tefraḡū bimā ātākum*³⁵²¹. (11)

Ez-pey-i in ‘ākılān-ı zū-fünūn
Guft İzed der-nubī lā-ya‘lemūn³⁵²² (3:2642)

³⁵¹⁴ ...iyice belirsiz, ama oradan bu kadar gelin gönderilmektedir.

³⁵¹⁵ O UZAĞI GÖREN KÖR, O ÇOK İYİ İŞİTEN SAĞIR VE UZUN ETEKLİ ÇIPLAĞIN AÇIKLAMASI

³⁵¹⁶ ...kendi ölümünü duymayan ve kendi göçünü görmeyen emeli, sağır bil.

³⁵¹⁷ Komşunun ölümü sana vaaz edici olarak yeter.

³⁵¹⁸ Çıplak, eteğinin kesilmesinden korkar...

³⁵¹⁹ Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 268).

³⁵²⁰ ...parçayı geri versen gülüp sevinir.

³⁵²¹ Elinizden çıkana üzülmeyin ve Allah’ın size verdiği nimetlerden şıarmayasınız diye(böyle yaptık). (Kur’ân-ı Kerîm, Hadid: 23).

³⁵²² Allah, bu ilimler sahibi akıllılar için Kur’ânda “Bilmezler” buyurdu.

Bunuñ gibi kendüyi (12) zū-fünūn ‘add iden ‘ulemā-yı ehl-i zāhir hakkında Hakk [İÜ200b] Te‘ālā Kur‘ān’da buyurur *ve hum lā-ya‘lemūn*³⁵²³ (13) anlar bilmezler didi. **Nazm:**

[fā‘ilātūn/mefā‘ilūn/fa‘lūn]
‘İlm çendān ki bişter-i ḥānī
Çun ‘amel der-tu nīst nādānī (14)
Ne muḥakkīk buved ne dānişmend
Çār pāyī berū kitābī çend³⁵²⁴

Ve ‘alāmet-i şemere-i ‘ilm (15) ḥaşıyetu’llāhdur. Nitekim buyurur *innemā yaḥşa’llāhe min-ibādihi’l-‘ulemā’u*³⁵²⁵.

Şad hezārān faẓl (16) dāned ez-‘ulūm
Cān ḥod-rā mī ne-dāned ān zulum³⁵²⁶ (3:2647)

Yüz biñ faẓl bilür ‘ulūmdan kendü (17) cānın bilmez ol mübālağa ile zālīm-i ‘ālim odur ki cān-ı ‘ilmin bile ‘ulūm-ı ‘aqlıyyāta ‘ömrin zāyī‘ itmeye. **Rubā‘ī:** (18)

[Ahreb]
Ey der-ṭaleb-i kemāl der-medrese çend
Taḥşīl-i uşul u ḥikmet ü hendese çend
Her fıkır ki (19) coz zıkrı Hudā vesvese est
Şermī zi-Hudā bidār in vesvese çend³⁵²⁷

Ḥod ne-dānī tu yecūzī yā ‘acūz³⁵²⁸ (3:2649b) [KC49a] (1)

‘İlm u ‘amelde kendüñi yoḳla gör nicesin, cāyız misin, ya‘nī cāyız a‘mālūñ Hakk’a yarar mı? Merd-i meydān-ı (2) rızā mısın? Yoḳsa zen gibi maḡlūb-ı şehvet misin? ‘İlmden murād ‘ameldür ve hidāyetdür. Hidāyet (3) olmayınca ‘amelden ne fāyide ḥāşıl itmiş olursın. Hāzret-i Resūl-i Ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (4) buyurur: *Men izdāde ‘ilmen ve lem yezded huden lem yezded mina’llāhi illā buden*³⁵²⁹. Pes insān bir ‘ilm (5) taḥşīl eylemek gerekdür ki anuñ neticesi hidāyet-i Rabbānī ola. Bir ‘ilm ki seni Hakk’dan ba‘īd (6) eyler, anuñ gibi ‘ilmden cehl evlādur.

³⁵²³ Kur‘ān’da pek çok yerde “...çoğu bilmezler...”, “onlar bilmezler” şeklinde geçmekle beraber *ve hum lā-yalemun* şeklinde geçtiği bir yere rastlanamamıştır.

³⁵²⁴ İlmi ne kadar çok okursan oku, amel yoksa cahilsin. İlmiyle amel etmeyen kimse ne muhakkik ne de dānişment sayılır. Üzerine birkaç kitap yüklenmiş bir hayvandır ancak. (Sadi, Gülistan, 8. Bab) (<https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab8/sh3/>).

³⁵²⁵ Allah’a karşı ancak kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. (Kur‘ān-ı Kerīm, Fatır: 28).

³⁵²⁶ O zalim, ilimlerden yüz binlerce üstünlük/bilgi bilir, kendi canını bilmez.

³⁵²⁷ Ey (gönül)! Kemāl elde etmek için daha ne kadar medresede duracaksın. Usul, hikmet ve hendese tahsili için daha ne kadar çalışacaksın. Allah’ı zikretmek dışında bütün düşünceler vesvesedir. Allah’tan utan! Bu vesveseye daha ne kadar devam edeceksin.

³⁵²⁸ ...sen cayız misin ya da kocakarı mısın, bilmiyorsun!

³⁵²⁹ Her kim ki ilmi artmış fakat hidayeti artmamıştır, Allah katında sadece uzaklığı artmıştır. (Gazzalī, İhyā: 1/59).

ŞİFAT-I HURREMÎ ŞEHR-İ EHL-İ SABÂ VE NÂ-ŞÜKRÎ-İ İŞÂN³⁵³⁰ (7)

Dādîşân çendân ziyâ‘ u bâğ u rāğ
Ez-çeb u ez-râst ez-behr-i ferâğ³⁵³¹ (3:2657)

Nitekim süre-i (8) Seb’e’de haber virdi *leḳad kâne li-sebe’in fî-meskenihim âyetun cennetâni* ‘an-yemînin ve şimâlin kulû (9) *min-rızķı Rabbikum ve’şkurû lehû beldetun ṭayyibetun ve Rabbun ġafûr*³⁵³² Li-evlâdin li-Seb’e (10) bin yeşhab bin Ya‘ķûb bin ḳaḥṭân ya‘nî taḥķîḳân [SE244b] evlâd-ı Seb’e için vardı, *fî-meskenihim* (11) fî-mevâdi‘i sukenâhum ve hiye bi’l-yemîn yuḳâlû lehâ me’ârib beynehâ ve beyne şan‘â mesîratu şelaşin ya‘nî evlâd-ı (12) [KA188a] Seb’e’nün sâkin oldukları mevzu‘ ki Me’ârib dirler idi Yemen’de Şan‘ân’a üç konak yir idi (13) ol mesken-i mezkûrda var idi, *âyetun* alâmetun dâilletun ‘alâ vücûdi’s-şâni‘i’l-muḥṭârî bir ‘alâmet (14) var idi ki şâni‘-i muḥṭârûn vücûdına delâlet iderdi, *cennetâni* bedelun min-âyetun ev haberu (15) maḥzûfin taḳdîruhu “el-âyetu cennetâni” ve ḳurî’e bi’n-naşbi ‘ale’l-medḥi ve’l-murâdu cemâ‘atâni mine’l-besâtin (16) ya‘nî ol âyet ki evlâd-ı Seb’e’nün meskenlerinde vardur diyü zıkr olındı. İki bûstândur. (17) *Cennetâni* bedeldür âyetden yâḥud mübtedâ-yı maḥzûfuñ haberidür. Taḳdîr-i kelâm *el-âyetun cennetâni* (18) dimekdür nişbla daḥı oḳınmışdur medḥ üzre ve iki bûstândan murâd iki bölük (19) bûstânlar demek olur, ‘an-yemînin ve Cemâ‘atun ‘an-yemîni beledihim ve cemâ‘atun ‘an-şimâlin [KC49b] (1) kullu vâḥidetin minhâ fî-teḳâru bihâ ve tefâyuḳihâ ke-ennehu cennetun vâḥidetun ev bustânâ kulli raculin minhum ‘an-yemîni (2) meskenihi ve şimâlihi ya‘nî ol bûstânlaruñ bir bölügi evlâd-ı [IÜ201a] Seb’e’nün sâkin oldukları şehrüñ (3) şâğ tarafında idi ve bir bölügi şol tarafında idi. Her bir bölük birbirine yâḳîn ü şaḳ (4) olmağla hemân bir bûstân gibi görünürdi yâḥud herkesün ikişer bağçesi ola. Biri (5) evinün şâğ tarafında ve biri şol tarafında ola. Zîrâ *fî-meskenihim* ḳırâ’atı aña delâlet (6) ider, *kulû min-rızķı Rabbikum ve’şkurû lehû* Hikâyetun limâ ḳâle lehum nebiyyuhum ya‘nî peygamberleri ol ḳavme (7) didiler ki yîñ Rabbünüzün rızķından ve daḥı aña şükr eyleñ, *beldetun ṭayyibetun* bu şehir ki Ḥaḳ Te‘âlâ (8) size anda rızķ virür pākîze şehrdür, âb u hevâsı laṭîfdür. **Beyt:**

[me‘ûlû/mefâ‘ilün/fe‘ûlün]
Şehrî çü behişt (9) der-nikûyî

³⁵³⁰ SEBÂLILARIN ŞEHRİNİN GÜZELLİĞİ VE ONLARIN ŞÜKÜRSÜZLÜĞÜNÜN ANLATILMASI

³⁵³¹ Hak, rahatlıkları için onlara sağdan soldan o kadar mülk, bahçe, çayır verdi.

³⁵³² Andolsun Sebe halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabbdir. (Kur’ân-ı Kerim, Sebe: 15).

Çun bâğ-ı irem be-tāze rüyî³⁵³³

Aşlā ol şehirde pire ve sivrisiñek (10) olmazdı, *ve Rabbun ġafūr* İstinā’fun li’d-delāleti ‘alā-mūcibi’ş-şukri ey hāzihi’l-beldetu’lletī fihā (11) rızkukum beldetun tayyibetun ve Rabbukumu’llezī ħaleķakum ve razeķakum ve talebe şukrakum Rabbun ġafūrun ya’ nī (12) istinafdur şukri icāb idenūñ üzerine delāletden ötüri ya’ nī bu belde ki sizūñ (13) rızkıñuz anuñ içündedir. [SE245a] Belde-i tayyibedür ve Rabbūñüz ol Allāh’dur ki sizi ħalk eyledi ve (14) rızķ virdi ve sizden şukr taleb eyledi. Rabb ġafūrdur, küfrānı terk idüp şukr (15) idecek olursañuz Rabbūñüz size mağfiret ider.

Enbiyā burdend emr-i festekim³⁵³⁴ (3:2667b)

Enbiyā (16) ‘aleyhi’s-selām anlara *fe’stekim kemā umirte*³⁵³⁵ mażmūn-ı şerīfince tebliğ-i risālet idüp (17) Hāķ Te’ālā’nuñ emrin anlara iletdiler ve anları da’ vet itdiler

ĀMEDEN-İ PEYGAMBERĀN (18) BE-NAŞİĤAT EHL-İ SEB’E³⁵³⁶

Ki helih ni’ met fuzūn şud şukr kū³⁵³⁷ (3:2669a)

Enbiyā ‘aleyhi’s-selām (19) didiler ki ni’ metūñüz fuzūn u bī-ħad oldu. *Le-in şekertum le-ezidennekum ve le-in kefertum inne ‘azābī* [KC50a] (1) *le-şedīd*³⁵³⁸ feĥvā-yı şerīfince Rabbūñuze şukr eyleñ Hāķ Te’ālā’nuñ ‘azābından ķorkuñ didiler.

Ez-çenīn (2) ni’ met be-şukrī bes kuned³⁵³⁹ (3:2671b)

Ki buncılayın bī-nihāye ni’ metlerūñ muķābelesinde bir şukrle kifāyet eyleye. (3) Nitekim buyurur *kulū min-rızķı Rabbikum ve’şkurū lehū*³⁵⁴⁰. [KA188b]

Ser be-baĥşed şukr ħāhed secdeī

Ser bağışlar (4) ki mecma’-ı ĥavāsdur muķābelesinde bir secde ile iktifā ider.

³⁵³³ Güzellikte cennet, tazelikte irem bağı gibi bir şehirdir.

(9) sivrisiñek - olmazdı: sivrisiñek ve ‘aķreb olmazdı SE.

³⁵³⁴ ...“Dosdoğru ol” emrini getirdi.

³⁵³⁵ Öyle ise emr olunduğı gibi dosdoğru ol. (Kur’ân-ı Kerīm, Hud: 112).

³⁵³⁶ PEYGAMBERLERİN SEBĀLILARA NASİHATE GELMESİ

³⁵³⁷ -Dediler-: “Hadi! Nimet çoğaldı, şükret.”...

³⁵³⁸ Andolsun eğer şükrederseniz elbette size nimetimi arttırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir. (Kur’ân-ı Kerīm, İbrahim: 7).

³⁵³⁹ ...Böyle nimete karşılık bir şükürle yetinmeyi kim yapar?

³⁵⁴⁰ Rabbinizin rızķından yiyin ve O’na şükredin. (Kur’ân-ı Kerīm, Sebe: 15).

(3) Ser bağışlar ki mecma’-i ĥavāsdur: - SE.

Pā be-baḥşed şükr ḥ̣āhed қа̣ deī³⁵⁴¹ (3:2672)

Qışşadan (5) ḥişşe bu mertebede budur ki *ve huve'illezi ḥaleka lekum mā fi'l-ʿarzi cemiʿan*³⁵⁴² maẓmūnınca *ve in teʿuddū* (6) *niʿmeta'llāhi lā tuḥşūhā*³⁵⁴³ ḥükmince Ḥaḳ Teʿālā qullarına niʿmet-i bī-nihāye aʿtā kılmışdur. Hemān insān (7) şükre saʿy itmek gerekdür. Egerçi anuñ şükriñ edā kıлмаğa insānuñ qüdreti yitmez. **Beyt:** (8)

[fāʿ ilātün/fāʿ ilātün/fāʿ ilün]
Niʿmetine ḥadd ü nihāyet mi var
Şükriñ edā kıлмаğa qüdret mi var

Toʻ me der-bīmār key qüvvat dehed³⁵⁴⁴ (3:2677b)

Bir kimse (9) ki bīmār ola taʿām aña qüvvat virmez. Ke-zālik qalbinde maraẓ inkār u şekāvet olına. Dārū-yı (10) naşihat-ı nāşihān ve şerbet-i terbiyyet-i ʿālimān eşer itmez. Qavm-i Sebʿe gibi niʿmetden [IÜ201b] şikāyet ider (11) ve anlar gibi ғаẓab-ı Ḥudā'ya mübtelā olur.

Maʿrifet-rā zūd fāsīd mī-kuned³⁵⁴⁵ (3:2690b)

Mağrifet Ḥazret-i (12) Ḥudā'yı ve anuñla āşnālığı zāyiʿ ider. Nitekim Resūl-i Ḥudā buyurur: *Ḳarīnu's-sū'i şeyṭānun*³⁵⁴⁶. (13)

Ger ne-ḥ̣āhī düst-rā ferdā nefīr

*El-eḥillā'u yevme'izin baʿduhum li-baʿdin ʿaduvvun ille'l-muttaḳīn*³⁵⁴⁷ (14)
ḥükmince eger ol dost-i ḥaḳīḳi [SE245b] vesāyir dostlaruñ senden nefret (15) idici olduḡın istemezsün.

Düstī bā-ʿāḳil u bā-ʿāḳl-gīr³⁵⁴⁸ (3:2691)

Mā ṭabībā nīm şākirdān-ı Ḥaḳ³⁵⁴⁹ (3:2699a) (16)

³⁵⁴¹ Baş bağışlar, şükür olarak secde ister; ayak bağışlar, şükür olarak namaz oturuşu ister.

³⁵⁴² O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratandır... (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 29).

³⁵⁴³ Halbuki Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız onu sayamazsınız. (Kur'ân-ı Kerîm, Nahl: 18).

³⁵⁴⁴ ...hasta için yemek, nasıl kuvvet olur?

³⁵⁴⁵ ...tanışıklığı çabucak bozar.

³⁵⁴⁶ Kötülüğün yakın arkadaşı şeytandır.

³⁵⁴⁷ O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar. (Kur'ân-ı Kerîm, Zuhuruf: 67).

³⁵⁴⁸ Dostun yarın uzaklaşmasını istemiyorsan akıllıyla ve akılla dostluk edin.

³⁵⁴⁹ -Peygamberler dediler:- "Biz tabipleriz, Hakk'ın öğrencileriyiz..."

*Ve ‘alleme ādeme’l-esmā’ e kullehā*³⁵⁵⁰ hükmince biz tabīblerüz Hâk Te‘ālā’nuñ şakirdleriyüz, (17) ‘ilmu’llāhdan almışuzdur. Pes eger sen āşüfte-mizāc iseñ ve izāle-i ‘illet-i nefis için ‘ilāca (18) muhtāc iseñ gerekdür ki kendüñi ol tabībān-ı İlāhī’ye teslim eylesesin. Himmetüñi anlaruñ mütāba‘at-ı (19) fermānlarına bağışlayasın tā ki anlar dağı seni ol maraz-ı kalbiyyeden hālāş ideler. [KC50b] (1)

Bağr-ı kulzüm dīd mā-rā fenfelek³⁵⁵¹ (3:2699b)

Bağr-ı Kulzüm bizi görüp şakķ oldu. Çün bunlar ‘ilmu’llāhdan (2) aldılar. ‘İlmu’llāha nihāyet yokdur. Nitekim buyurur *kul lev kāne’l-bağru midāden li-kelimāti Rabbī le-nefide’l-bağru kable* (3) *en tenfede kelimātu Rabbī*³⁵⁵². Pes bunlaruñ dağı ‘ilmine hadd u gāyet olmaz. Zīrā ‘ilmu’llāhdur, Allāh’dan (4) almışuzdur. Pes ma‘ārif-i İlāhiyye’ye hadd u pāyān olmaz.

K’ez ferāset mā be-‘ālī menzerim³⁵⁵³ (3:2701b) (5)

*İttekū ferāsete’l-mu’mīn fe-innehu yanzuru bi-nūri’llāh*³⁵⁵⁴ hükmince bizüm nazārumuz ‘ālīdür.

Dest muzdī mī-ne-ğāhīm (6) ez-kesī

*Ve mā-eselukum ‘aleyhi min-ecrin*³⁵⁵⁵ mażmūnınca size ilāc eylesek sizden ücret istemezüz. (7)

Dest muz-i mā resed ez-Hâk besī³⁵⁵⁶ (3:2707)

*İn ecriye illā ‘alā Rabbī’l-‘ālemīn*³⁵⁵⁷ fehvā-yı münīfince (8) bizüm ücretümüz Allāh üzerinedür. Enbiyā ‘aleyhi’s-selām teblīğ-i risālete ücret istemedükleri gibi (9) evliyāu’llāh dağı irşād-ı tarīkat ve pend ü naşīhat için ücret istemezler.

Dārū-yı mā yek be-yek (10) bīmār-rā³⁵⁵⁸ (3:2708b)

³⁵⁵⁰ Allah, Adem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 31).

³⁵⁵¹ ...Kızıldeniz bizi gördü, yarıldı.

³⁵⁵² De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ...Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.” (Kur’ân-ı Kerīm, Kehf: 109).

³⁵⁵³ ...çünkübiz ferasetle yüksek görüşlüyüz.

³⁵⁵⁴ Müminin, ince zekasından ve derin sezgisinden korkunuz; çünkü o, eşya ve olaylara Allah’ın nuru ile bakar. (Yılmaz, 331).

³⁵⁵⁵ Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum... (Kur’ân-ı Kerīm, Şuarâ: 109).

³⁵⁵⁶ Kimseden bir ücret istemiyoruz, bizim ücretimiz Hak’tan çokça gelir.

³⁵⁵⁷ ...benim ücretim ancak alemlerin Rabbine aittir. (Kur’ân-ı Kerīm, Şuarâ: 109).

³⁵⁵⁸ ...bizim ilacımız hastaya birebirdir.

Bizüm ilâcumuz bîmâr-ı ‘ işyân olan bî-çârelere ve tiye-i dâlâletde kalan âvârelere (11) birebirdür. Zîrâ biz ilâcî ve *nunezzilu mine ‘l-‘Kur ‘âni mâ huve şifâ ‘un ve rahmetun li ‘l mu ‘minîne*³⁵⁵⁹ dârûhânesinden (12) almışuzdur. Pes bir hâsta ki marâz-ı nefsdan [KA189a] hâlâş bulmak dilese bize vâşıl olup tevbe (13) vü tâ‘ ate meşğûl ola ve bizüm irşâdumuzla ve naşîhatümüzle ‘ amel ide. Biz anı *fe-ulâ ‘ike* (14) *yubeddilu ‘llâhu seyyi ‘âtihim hasenâtin*³⁵⁶⁰ ve dağı *inne ‘l-hâsenâti yuzhibîne ‘s-seyyi ‘at*³⁵⁶¹ derece-i ‘ âliyesine (15) [SE246a] vâşıl eylerüz.

MU‘ CİZE H‘ ĀSTEN-İ KAVM EZ-ENBİYÂ³⁵⁶²

Çun şumâ beste (16) hemîn h‘ âb u h‘ ūrîd³⁵⁶³ (3:2710a)

Kavm didiler ki ey gürûh-ı kanî ‘ ilm-i tıbbuñ şâhidi ve anuñ insâna (17) nâfi‘ olduğı neden ma‘ lûm olur. Çünki siz dağı bizüm gibi yiyüp, içüp, yatup (18) uyumağa mübtelâsız. Sizüñ fazîliyyetünüñ nedür bizüm üzerümüze, didiler. Nitekim Furkân’da (19) münkirân tarafından haber virür. [İÜ202a] *Ve kâlû mâ-li hâze ‘r-rasûli ye ‘kulu ‘t-ta‘ âme ve yemşî fi ‘l-esvâk*³⁵⁶⁴ [KC51a] (1) *ve kâlû* ve dağı didiler şanâdîd-i Kureyş Ebû Cehl gibi ve ‘ Utbe ve Umeyye ve ‘ Āş gibi ve bunlar emşâli (2) kim var ise, *mâ li-hâze ‘r-rasûli mâ li-hâze ‘llezî yezu‘ mu‘r-risâlete ve fihi istihânetun ve tehekkumun Ya‘ nî tehekkum ve* (3) *istihânet tarîkiyle* didiler ne şey vardur şol kimse için ki kendüyi resûl zu‘ m ider ve risâlet (4) da‘ vâsın ider, *Ye ‘kulu ‘t-ta‘ âme* kemâ ne ‘kulu *ve yemşî fi ‘l-esvâk* li-talebi ‘l-me‘ âş kemâ nemşî (5) ve ‘l-me‘ nâ in şahhâ da‘ vâhu fe-mâ lehu lem yuhâlif hâluhu hâlenâ ya‘ nî “Ta‘ âm yir bizüm gibi ve bâzârlarda gezer (6) taleb-i ma‘ âş için bizüm gezdüğümüz gibi. Eger da‘ vası şahîh olaydı anuñ hâli bizüm hâlümüze (7) beñzememek gerek.” didiler. Nazarları maḥsûsâta maḥşûr olduğundan ötürü ol (8) Hâzret’üñ hâlinden gâfil oldılar. Şöyle zann itdiler ki temeyyüz resel-i umûr-ı cismâniyle ola. Bilmediler (9) nübüvvet-i beşeriyeti münâfi degüldür. Sûre-i Yasin’de buyurdi: *Kâlû mâ entum illâ beşerun* (10) *mişlunâ ve mâ enzele ‘r-rahmânu min-şey ‘in in entum illâ tekzîbûn*³⁵⁶⁵.

³⁵⁵⁹ Biz Kuran’dan müminler için şifâ ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. (Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ: 82).

³⁵⁶⁰ Allâh işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. (Kur’ân-ı Kerîm, Furkan: 70).

³⁵⁶¹ ...çünkü iyilikler kötülükleri giderir...(Kur’ân-ı Kerîm, Hud: 114).

³⁵⁶² TOPLUMUN PEYGAMBERLERDEN MUCİZE İSTEMESİ

³⁵⁶³ Madem siz yine bu uyku ve yiyişe bağımlısınız...

³⁵⁶⁴ Dediler ki: “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.” (Kur’ân-ı Kerîm, Furkan: 7).

(6) Bizüm... didiler: - İÜ.

(9) Sure-i... tekzîbûn: - İÜ.

³⁵⁶⁵ Onlar şöyle dediler: “Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân, hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz.” (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 15).

Enbiyā guftend k'în z'ân 'illet est (11)
Māye-i kūrî hicāb-ı ru'yet est³⁵⁶⁶ (3:2714)

Zirā ol bir 'illetdür ki körlüğün māyesidür ve ru'yetün (12) hicābıdır. Nitekim buyurur *fe-veylun li'l-kāsiyeti kulūbuhum min-zikri'llāhi ulā'ike fi-zalālın mubīn*³⁵⁶⁷ (13) Pes imdi çāre odur ki maraz-ı kāsve kalbe evliyā'u'llāhuñ dārū-yı naşihat u (14) terbiyyetleriyle 'ilāc eyleyüp ve şerbet-i tevbe vü inābetle tenkiye-i bāṭın ve taşfiye-i kalb eylemek (15) gerekdür. Haḳ Te'ālā tāyib kullarını sever. Nitekim Haḳret-i Resūl-i [SE246a] Hudā buyurur *eş-şabābu't-tā'ibu ḥabību'llāhi ve's-şeyḥu't-tā'ibu 'atiku'llāhi*³⁵⁶⁸.

Tu be-gūyî āftābā kū güvāh (17)
Güyedet ey kūr ez-Haḳ dīde ḥ'āh³⁵⁶⁹ (3:2719)

Āftāb saña dir ki ey kör, Haḳ'tan göz iste, gice (18) gündüz cenāb-ı Haḳḳ'a niyāz eyleyüp dīde-i Haḳ-bīn taleb eyle ve ḥidmet-i mürşidde dīde-i (19) bāṭınuñ açılmasına sa'y eyle tā ki hidāyet-i Haḳḳ'a mazhar düşesin. Nitekim Haḳret-i Hudā [KC51b] (1) buyurur: *Ve'lleẓine cāhedū finā le-nehdiyyennehum subulenā*³⁵⁷⁰. **Beyt:**

[*mefā'ilün/fe'ilātün/mefā'ilün/fe'ilün*]
Be-kūş tā be-kef ārī [KA189b] kilīd-i genc-i vücūd (2)
Ki bī taleb ne-tüvān yāft güher-i maḳşūd³⁵⁷¹

İmtihān est in güher mer ḥaḳ-rā

Bu gevher-i ma'ārif-i (3) İllāhiyye bizüm elümüzde ḥaḳuñ ehl-i dīd olanların ve nā-bīnā olanların imtiḥān u tecrübe içündür. (4)

Māş gerdānīm gird-i çeşmhā³⁵⁷² (3:2716)

Māş mā eş taḳdīrine ya'nī biz ol gevheri döndürürüz (5) gözlerün etrāfında ya'nī ḥaḳuñ gözlerünün şāğ cānibine ve şol cānibine döndürüp (6) gösterirüz ol gevheri 'arz eylesüz ol kimse ki şāḥib-i dīde-i gevher-şināsdur. Ol gevheri (7) gördükde ṭalīb ü rāğīb olur.

³⁵⁶⁶ Peygamberler dedi: “Bu, o hastalıktandır, körlük sebebi görmedeki perdedir.

³⁵⁶⁷ Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hāline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler. (Kur'an-ı Kerim, Zümer: 22).

³⁵⁶⁸ Tevbe eden genç Allah'ın sevgili (kuludur). Tevbe eden yaşlı ise Allah'ın azat ettiği kimsedir.

³⁵⁶⁹ Sen, “Ey güneş! Şahit nerede?” desen sana “Ey kör! Hak'tan göz iste!” der.

³⁵⁷⁰ Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. (Kur'an-ı Kerim, Ankebut: 69).

³⁵⁷¹ Varlık hazinesinin anahtarını elde edinceye kadar çabala! Talep etmeden niyet cevherini bulamazsın. (Kemal Hocendî, Gazeller, 345. Gazel) (<https://ganjoor.net/khojandi/ghazalkk/sh345/>).

³⁵⁷² Bu inci halk için bir imtihandır biz onu gözlerin çevresinde döndürüyoruz.

Ve ol kimse ki a' mādūr, gevher-şinās degüldür. Görmez (8) ve t̄alib daḥı olmaz. Bu beyt-i şerīf şerḥe muḥtāc degül idi. Ammā gördüm ki Mollā Surūrī (9) raḥmetu'llāhi [İÜ202b]

Māş gerdānīm gird-i çeşmhā

Bu mışra'a mā' adeş-rā güher sāzīm'dür, (10) diyü ma'nā virmiş ğalaṭ itmiş. Ol sebebdan tavzīḥ olındı.

Enšetü be-p'zīr tā-ber cān-ı tu (11)
Āyed ez-cānān cezā-yı enšetü³⁵⁷³ (3:2725)

Enšetü emrini kabūl eyle, ya'nī muḥtezāsıyla 'āmil ol, tā ki saña (12) cānāndan ya'nī cenāb-ı Ḥaḳ'dan enšetü'nuñ cezāsı ve ecri gele. Enšetü ḥadīş ve daḥı va'z (13) u naşīḥat olunurken sükūt eyleñ, dimekdür. Nitekim buyurur: *ve izzā-ḳurī 'e'l-Ḳur'ānu* (14) *fe'stemi'ū lehū ve enšetü le'allekum turḥamūn*³⁵⁷⁴. Kaçan Ḳur'ān okunur, siz anı istimā' eyleñ (15) ve sākit oluñ ki söylemek dimekdür. Ke-zālik ḥuṭbede ve meclis-i va'zda istimā' vü inşāt (16) lāzımdur. Ḥuşuşen ādāb-ı tarīkatdendür ki bir kimse tekellüme āġāz eylese ḥużzār-ı meclis sāmī' (17) vü sākit olalar. Murād-ı i' tirāzı terk eyle tā ki Ḥaḳ'dan saña cezā-yı raḥmet gele, dimek olur. (18)

Dest [SE247a] in kūrī bedest-i ḥaḳḳ nīst³⁵⁷⁵ (3:2730a)

Bu kūrluğuñ def'i ḥaḳḳ elinde degüldür. Nitekim buyurur (19) *inneke lā-tehdī men aḥbebe ve lākinna'llāhe yehdī men yeşā'ur*³⁵⁷⁶ Zīrā bu kūruluk Allāh Te'ālā'nuñ [KC52a] (1) mihridür. Nitekim buyurur *Ḥatema'llāhu 'alā-ḳulūbihim ve 'alā-sem'ihim ve 'alā-ebsārihim ġişāvetun*³⁵⁷⁷. Pes bir kimsenüñ (2) ḳalbine ve sem'ine Allāh mihri urıla ve gözine ġişāve musallaṭ ola, anuñ def'ine Allāh'dan ġayrı (3) kimse ḳādir olmaz.

Līk ikrām-ı ṭabībān ez-Hudīst³⁵⁷⁸ (3:2730b)

³⁵⁷³ “Susun”u kabul et de, sana canandan “Susun”un karşılığı gelsin.

³⁵⁷⁴ Kur'ân okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 204).

(15) Ke-zālik: - , SE; ve sākit oluñ ki söylemek dimekdür: - İÜ.

³⁵⁷⁵ Bu körlüğü def etmek halkın elinde değildir...

³⁵⁷⁶ Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletmezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola erdirtir. (Kur'ân-ı Kerîm, Kasas: 56).

(1) Nitekim... ġişāvetun İÜ.

³⁵⁷⁷ Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 7).

³⁵⁷⁸ ...ama tabiplerin ikramı Allah'tandır.

Ya‘ nî enbiyâ ‘aleyhi’s-selâma mürşidân-ı (4) ‘alî-mağâma ve evliyâ-yı kirâma ikrâm eylemek hidâyetdendir ve anlara i‘tirâz u inkâr u buğz (5) u ‘adâvet eylemek dâlâletdür. Nitekim hadîş-i qudsîde buyurur *men ezâ veliyyen min-evliyâ’i (6) fe-ğad bârazenî bi’l-muğârabetî*³⁵⁷⁹.

HİKÂYET-İ HAR GÜŞÂN HAR GÜŞÎ-RÂ PİŞ-İ PİL FERESTÂDEND (7) Kİ BE-GÜ MEN RESÛL-İ MÂHEM³⁵⁸⁰

Ber resûlân bend u haşm u zecr nîst³⁵⁸¹ (3:2742b)

Ya‘ nî elçiye (8) bend ü haşm u zecr yokdur, didi ve elçinüñ üzerine vâcibdür teblîğ-i risâlet eylemek. (9) Nitekim [KA190a] buyurur ve *mâ ‘ale’r-rasûli ille’l-belâğu’l-mubîn*³⁵⁸² resûl üzerine yokdur illâ teblîğ-i (10) risâlet.

CEVÂB GUFTEN-İ ENBİYÂ TA‘N-İ İŞÂN-RÂ³⁵⁸³

Geşt zehr-i qahr-ı cân (11) âhencitân³⁵⁸⁴ (3:2753b)

Sizüñ cânunuza işkence virici zehr-i qahr oldı. Âhenc ü âhence bir âletüñ (12) ismidür ki çalhâlar bez tokurken bezüñ kenârına geçürürler, Bez çekilüp açılmağdan (13) ötürü.

Z’âdemî ki bûd bî mişl ü ne-dîd
Dîde-i İblîs coztîni ne-dîd³⁵⁸⁵ (3:2758)

Hâzret-i (14) Âdem ki bî-mişl ü nazîr idi, dîde-i İblîs anuñ vüdûdında tînden gayrı nesne (15) görmedi. Hâk Te‘âlâ hitâb idüp buyurdı *yâ İblîsu mâ mene‘ake en tescude limâ* (16) *ğalaqtu bi-yedeyye*³⁵⁸⁶. Ya‘ nî ey İblîs ne şey mâni‘ oldı saña secde eylemekden şol kimseye (17) ki ben anı iki kudret elimle halk eyledüm. İblîs cevâb virüp *ğâle ene hayrun* (18) *minhu ğalağtenî min-nârin ve ğalağtehû min-tîn*³⁵⁸⁷. “Ben andan hayırlıyım, beni nârdan halk eyledüñ (19) anı balçığdan halk eyledüñ. Pes ben a‘lâyum [İÜ203a] ol eslefdür, a‘lâ eslefe nice secde [KC52b] (1) ider.” didi. **Beyt: [SE247b]**

³⁵⁷⁹ Her kim benim veli kullarımdan birine eza ederse savaşta benim karşıma çıkmış gibi olur.

³⁵⁸⁰ TAVŞANLARIN HİKAYESİ: “BEN AYIN ELÇİSİYİM” DEMEK ÜZERE BİR TAVŞANI FİLİN YANINA GÖNDERMELERİ

³⁵⁸¹ ...Elçilere tutuklama, baskı ve öfke olmaz.

³⁵⁸² Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nur: 54).

³⁵⁸³ PEYGAMBERLERİN, ONLARIN KINAMALARINA CEVAP VERMELERİ

³⁵⁸⁴ ...canınızı alıcı kahrı zehir oldu.

³⁵⁸⁵ İblîs’in gözü, örneği ve benzeri bulunmayan Âdem’i topraktan başka bir şey görmedi.

³⁵⁸⁶ Allah, “Ey İblîs! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu?” (Kur’ân-ı Kerîm, Sad: 75).

³⁵⁸⁷ İblîs, “Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Sad: 76).

(18) Ben...halk eyledüñ: - İÜ.

Dīvāne bahār dīd güftā ki dey est
Conbīden herkesī ez-ancā ki vey est^{3588 3589} (2)

Īn ğalaṭ deh dīde-rā ḥırmān māst

Bu dīdeye ğalaṭ virici ve yañlıṣ gösterici (3) bizüm maḥrūmluğumuzdur.

V'īn muḳallib ḳalb-rā su'u'l-ḳazāst³⁵⁹⁰ (3:2762)

Ve bu ḳalbi bir ḥalden bir ḥāle (4) döndürici yaramaz ḳazādur ya' nī ḳalbümüzi muḥabbet-i Ḥudā'dan ṭaleb-i dünyāya ve ḥubb-i māsivāya döndüren (5) yaramaz ḳazādur.

Peşşe-i mürde hümā-rā şud şerīk³⁵⁹¹ (3:2765a)

Ya' nī ehl-i Seb'e dimişler idi ki siz (6) peşşe gibisiz ve Ḥaḳ Te'ālā Ḥazretleri hümā gibidür. Peşşenüñ hümāyla ne nisbeti vardır, dimişler (7) idi. Enbiyā 'aleyhi's-selām anlarıñ cevābında buyururlar ki eger ki biz peşşe-i ḥaḳīrüz ammā (8) şāḥib-i rūḥuz ve sizün taşdan yonılmış bütlerünüz peşşe-i ḥaḳīr meşābesindedür ki (9) bī-cān u cemāddur. Pes peşşe-i mürde ki büt-i bī-cāndur. Ḥaḳḳ'a şerīk olmağı lāyık görürsüz. (10) Peşşe-i zende ki Ādem'dür, resūl olup Ḥaḳ'dan ḥaber virmege niçün lāyık olmaya, didiler. (11)

Dīde u dil hest beyne işba' īn³⁵⁹² (3:2776a)

İnne ḳulūbe benī Ādem ke-ḳalbin vāḥidin beyne işba' ayni (12) min-eşābi' i'r-Raḥmani yuḳallibuhā keyfe yeşā' ur³⁵⁹³ ḥükmince insānūñ dīde vü dili Ḥaḳ Te'ālā'nuñ (13) cemāl ü celālī parmaḳlarınuñ arasındadır, ne ṭarafa irāde ider, ol ṭarafa döndürür. (14)

Ançe der-ḥargūş u pīl āviḥtend
Tā ezel-rā bā-ḥiyel āmiḥtend³⁵⁹⁴ (3:2783)

Ya' nī ḥargūşla pīl ḥikāyesin (15) temşil irād eylemekden murādları bu idi ki bu temşil ile enbiyāyı tekzib eyleyüp (16) ḥükmi ezel ki anlarıñ maẓmūn-ı kelimāt-ı ṭayyibeleri idi, ḥileye ve kezbe mensūb ḳalalar.

³⁵⁸⁸ Deli baharı görünce “Dey’dir (kışın ilk ayı)” der. Herkes kendince (kendine göre) hareket eder.

³⁵⁸⁹ Beytin vezni tespit edilememiştir.

³⁵⁹⁰ Göze bu yañlışlığı veren bizim nasipsizliğimizdir kalbi bu değıştiren, kötü kazadır..

³⁵⁹¹ Ölü sıvrisine talih kuşuna ortak olur da...

(9) görürsüz. - Peşşe: görürsüz. Niçün peşşe SE, KA.

³⁵⁹² Göz ve gönül iki parmak arasında...

³⁵⁹³ Müminin kalbi Rahmanın parmağlarından iki parmağın arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir. (Tirmizî, Kader: 7/2141).

³⁵⁹⁴ Tavşan ve fil hikayesine yapışanlar, sonuçta ezeli, hileyle karıştırdılar.

BEYÂN-I ÂN Kİ (17) HERKES-RÂ NE-RESED MEŞEL ÂVERDEN HAŞŞA
DER-KÂR-I ÎLÂHÎ³⁵⁹⁵

Ân meşel âverden ân-ı (18) Hâzret est

Ol meşel getürmek Hâzretüñdür, anuñ şânına lâyıkdur. Nitekim sûre-i Nahl'de (19) buyurur *li'İlezzine lâ yu'minûne bi'l-âhîrati meşelu's-sev'i ve li'llâhi'l-meşelu'l-a'lâ*³⁵⁹⁶. [KC53a] (1)

Ki bi-^c ilmi sırr u cehr ü âyet est³⁵⁹⁷ (3:2786)

Ki sırrı ve âşkâreyi [KA190b] bilmekde o âyetdür. Nitekim sûre-i Taha'da (2) buyurur *ve in techer bi'l-kavli fe innehu ya'lemu's-sirra ve ahfâ*³⁵⁹⁸. Ey ve in techer bi-zikri'llâhi ve du'a'ihî fe'lem (3) ennehu ğaniyyun 'an-cehrike fe-innehu [SE248a] ya'lemu's-sirra ve ahfâ ya'nî Allâh Te'âlâ'yı zıkr ü du'âda gerek âşkâre (4) cehrle zıkr eyle ve du'â ile gerek ahfî ile ikisi berâberdür. Zîrâ Hâk Te'âlâ'nuñ cehrle zıkr (5) olunmağa ihtiyâcı yokdur. Sırrı ve ahfâyı bilür.

Medhal dahl-gâh çurbek efsûs kerdn (6) hezl guften.

HİKÂYET-İ ÂN DÜZD Kİ PORSİDEND Kİ ÇE MÎ-KUNİ DER-BİN İN DİVÂR
GUFTEN DEHL (7) MÎ-ZENEM³⁵⁹⁹

Na^c re-i yâ hasretâ yâ vâyletâ³⁶⁰⁰ (3:2803b)

Ya'nî irşâd (8) u naşihat-i ehl-i Îlâhî istimâ^c eylemeyen kimseler ki kulaqları penbe-i ğafletle pür olmışdur, (9) tevbe vü rücû^c eylemezler ve 'amel-i âhîretde süst ü kâhil olurlar. Yârın kıyâmet güninde (10) yâ hasretâ yâ vâyletâ âvâzıyla pür olduğı vaqt haberdâr [İÜ203b] olurlar. Nitekim Hâk Te'âlâ haber virdi (11) *en tekûle nefsun yâ hasratâ 'alâ-mâ ferratthu fî-cenbi'llâhi ve in kuntu le mine's-sâhîrîn*³⁶⁰¹. (12) **Beyt:**

[fâ' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün]
Be-güzârend zi-künbed-i vâlâ
Bang-i yâ hasratâ ve vâveylâ

³⁵⁹⁵ AÇIKLAMA: HERKESİN ÖRNEK GETİRMESİ UYGUN DEĞİLDİR, ÖZELLİKLE DE İLAHİ İŞTE

³⁵⁹⁶ Kötü sıfatlar Allah'a inanmayanlara aittir. En yüce sıfatlar ise Allah'ındır. (Kur'an-ı Kerim, Nahl: 60).

³⁵⁹⁷ O örnek getirmek Allah'a aittir, gizli ve açık olanı bilmekte O, ayettir.

³⁵⁹⁸ Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da. (Kur'an-ı Kerim, Taha: 7).

(5) bilür: - SE.

³⁵⁹⁹ HİKÂYE: BİR HIRSIZ “GECE YARISI BU DUVARIN DİBİNDE NE YAPIYORSUN?” DİYE SORULDU. “DAVUL ÇALIYORUM” DEDİ

³⁶⁰⁰ ... “Eyvah, yazık narasını iştirsin”...

³⁶⁰¹ Kişi “Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay halime! Gerçekten ben alay edenlerden idim” demesin. (Kur'an-ı Kerim, Zümer: 56).

Haşret ez-cānişān ber āred dūd (13)
Ān-zamān ḥasrateş ne-dāred sūd³⁶⁰²

Ān durūğ est u kej u ber sahte³⁶⁰³ (3:2804a)

Ol düzd ḥikāyesi (14) yalāndur ve kejdür ve sahtedür ammā sen anı düzmekden murād n'idügin bilmedüñ. (15)

CEVĀB-I ĀN MEŞEL Kİ MÜNKİRĀN GUFTEND EZ-RİSĀLET-İ ḤARGŪŞ VE PEYĠĠM-I PİL EZ-MĀH-I ĀSMĀN³⁶⁰⁴ (16)

Ya'nī enbiyā 'aleyhi's-selām ol ḳavm-i eşḳiyāya cevāb virüp didiler ki “Ḥargūşuñ risāleti (17) temşili māh-ı āsmāndan filleri ḳorḳudup çeşme-i zülālden maḥrūm eylemesi sizūñ ḥālūñuze (18) münāsibdür, enbiyā ḥāline münāsib degüldür. Ḥargūşdan murād İblīs'dür ve filden murād nefsdür. (19) İblīs gelüp sizi ḳorḳudup enbiyānuñ irşādından ve āb-ı zülāl-i imāndan sizi [KC53b] (1) maḥrūm eylemesinūñ temşilidür. Anı bilmeyüp temşilī ğalaṭ irād eyledüñüz.” didiler.

İn çe māned (2) āḫirī kūrān-ı ḥām
Bā-mehī ki şud zebūneş ḥaş u 'ām³⁶⁰⁵ (3:2810)

Māh-ı āsmānuñ Ḥazret-i Ḥudā'ya ne (3) münāsebeti vardur ve ḥargūş-ı zelilūñ resūlān-ı Ḥudā-yı Celile ki mü'eyyed min-'indi'llāhdurlar, ne (4) müşābeheti vardur. Ḥanūt bir ḥoş rāyiḥālu otdur ki anuñla mürdeleri yuvarlar bir rāyiḥa-i (5) [SE248b] ṭayyibe ḥāşıl olmak için. Ḥazret-i Mevlānā bu mışra' da bī-ḥanūt buyurduḳları imān u i'ṭiḳāddan (6) bir rāyiḥa-i ṭayyibe ḥāşıl eylememişsüz, dimek olur.

Şaddaḳu ruslen kerāmen yā Sebā

Taşdıḳ (7) eyleñ resūlleri öyle resūller ki kerimlerdür ey ḳavm-i Seb'e.

Şaddaḳu rūḥen sebāhen men Sebā³⁶⁰⁶ (8) (3:2833)

³⁶⁰² Yüksek gökyüzünden geçerler, “Eyvah! Yazık!” sesi. “Eyvah!” canlarından duman yükseltir. İşte o zaman “eyvah”ları hiçbir fayda vermez.

³⁶⁰³ O hikāye yalandır, eğri ve uydurmadır...

³⁶⁰⁴ BİR ÖRNEĞE CEVAP: İNKARCILAR BİR TAVŞANIN GÖKTEKİ AYDAN FİLLERE HABER VERDİĞİNİ ANLATTILAR

³⁶⁰⁵ Ey ham körler! Peki, bu ay herkesin kendisinden aciz kaldığı aya nasıl benzer.

(6) ḥāşıl: tahşil SE, KA.

³⁶⁰⁶ Ey Sebālılar! Değerli peygamberleri tasdik edin, esir eden Hakk'ın esiri olan ruhu doğrulayın.

Taşdık eyleñ ol rûhı ki anı sebî vü gâret eyleyen sebî vü gâret eyledi ya' nî Hâk Te' âlâ'nuñ (9) ' ışk u muhabbeti anlaruñ şabr u qarârını ve cân u dillerini gâret eylemişdür.

Şaddeķūhum (10) hum şumūsun t̄ali' e

Taşdık eyleñ resūlleri ki anlar t̄ulū' idici âftāblardur.

Yu 'munūkum (11) min-maḥāze'l-ķāri' a³⁶⁰⁷ (3:2834)

İmān iderler anlar sizi kıyāmet güninüñ rüsvālīgından. [KA191a]

Şaddeķūhum (12) hum budūrun zāhire

Taşdık eyleñ resūlleri ki anlar bedr olmuş ay gibi t̄abān u dıraḥşāndurlar. (13)

Ḳable ān yalķūkumu bi's-sāhire³⁶⁰⁸ (3:2835)

Anlar sizi ilķā itmekden öñdin bi's-sāhire şol (14) beyāz u hem-vār yire ki kıyāmet yiridür, ya' nî kıyāmet yirine varmazdan öñdin anuñ tedārikin (15) eyleñ ki enbiyāya imān getürüp a' māl-i şālīḥa işlemekdür.

Şaddeķūhum hum meşābīḥü'd-dücā (16)

Taşdık eyleñ enbiyāyı ki bunlar z̄ulemāt-ı küfr ü ḍalāletden çıķmağa rüşen çerāğlardur. (17)

Ekremūhum hum mefātīḥü'r-recā³⁶⁰⁹ (3:2836)

Enbiyāya ikrām eyleñ ki bunlar [İÜ204a] ümmid ü recā kapusınuñ miftāḥlarıdır. (18)

Şaddeķū men leyse yercū ḥayrakum

Taşdık eyleñ şol kimseleri ki sizden ḥayr-ı recā eylemezler, (19) ya' nî ücret istemezler.

Lā-tazellū lā-taşaddū ḡayrakum³⁶¹⁰ (3:2837)

Gümrāh u ḍall olmañ ve ḡayruñuzda [KC54a] (1) māni' olup döndürmeñ ittibā' dan.

MA' Nİ-İ ḤAZM VE MİŞĀL-İ MERD-İ ḤĀZİM³⁶¹¹

³⁶⁰⁷ Tasdik edin, onlar doğan güneşlerdir, sizi kıyamet azaplarından kurtarırlar.

³⁶⁰⁸ Kıyamet sahrasında sizi görmeden önce onları tasdik edin, onlar parlak dolunaylardır.

³⁶⁰⁹ Onları tasdik edin; onlar karanlığın kandelidir. Onlara hürmet gösterin; onlar ümit anahtarıdır.

(19) ya' nî ücret istemezler: - SE.

³⁶¹⁰ Sizden bir iyilik isteyenleri tasdik edin, yoldan sapmayın ve başkasını azdırmayın.

³⁶¹¹ HAZİM / İHTİYAT VE İHTİYATLI ADAM ÖRNEĞİ

Yā be-ḥāl-i evvelīnān (2) bi-n'gerīd³⁶¹² (3:2840a)

Ümem-i selefūn aḥvāline nazar eyleñ ve anlardan 'ibret aluñ ve fikr-i umūr-ı āḥiret eyleñ. Tā ki (3) ḥıyār-ı ümmetden olasız. Nitekim buyurur: 'Aleyhi's-selām *inne min-ḥıyāri ummeti kavmen yaḍḥakūn* (4) *cehran min-si'ati raḥmeti'llāhi te'ālā ve yebkūne sirran ḥavfe 'azābihi ebdānuhum fi'l-arzi* (5) *ve ervāḥuhum fi's-semā'i ecsāduhum fi'd-dunyā ve 'uḫūluhum fi'l-āḥirati yemşūne* [SE249a] *bi's-sekīneti* (6) *ve yetekarrabūne bi'l-vesiletr*³⁶¹³.

Yā süy-ı āḥir be-ḥazmī der-perīd³⁶¹⁴ (3:2840b)

Yā āḥir-i kār cānbine ḥazm u ihtiyātla sülük eyleñ. (7) Der-perīd, emrdür. Uçuñ, murād-ı sülük eyleñ, demek olur. Zīrā *en-naẓaru* (8) *fī-'avākibi'l-umūri miftāḥu ebvābi's-surūri*³⁶¹⁵ buyurmuşlardır. *El-ḥazmu es-su'u'z-zann*³⁶¹⁶.

Ḥazm ān bāşed ki ber gīrī (10) tu āb³⁶¹⁷ (3:2844a)

Ya'nī gitdigüñ yolda şu çokdur, şu götürmek lâzım degüldür diseler ḥazm ol (11) olur ki sen şu götüresin ya'nī ey tālib çünki ḳademüñi ṭarīḳ-i sülūka ḳoduñ ve dünyādan (12) el çeküp umūr-ı āḥirete meşgūl olduñ, zād-ı āḥiret tedārikine iştiğāl gösterdüñ (13) saña delil-i rāḥ olan 'azīzler *ḥuẓ ez-zāde kāmilen fe-inne es-sefera ba'īd*³⁶¹⁸ maẓmūnınca sefer-i (14) āḥirete yol azığını vāfir götürüñ. *Tezevvedū fe-inne ḥayra'z-zādi't-taḳvā*³⁶¹⁹ maẓmūn-ı (15) sa'ādet-encāmın tebliğ buyursalar ve ba'zı ḳāṭi' ān-ı ṭarīḳ daḥı 'ıyş u şafā-yı dünyā ve murād-ı nefis (16) cānbine terğīb idüp āḥiretde Allāh kerīmdür, şafādan ayrılma, diseler ḥazm ol. Olur ki (17) sen a'māl-i şālīḥa-i zādın vāfir götüresin. Āḥiret içün a'māl-i şālīḥa işlemek Allāh Te'ālā'nun (18) keremine ve faẓlına māni' degüldür, diyesin.

Ki zi-eşḳ-i çeşm-i ū rüyīd nebt

Ki anuñ gözi (19) yaşından ot bitti.

Ki çerā ender cerīdeī lāst şebt³⁶²⁰ (3:2853)

³⁶¹² Ya öncekilerin durumuna bakınız...

³⁶¹³ Muhakkak ki ümmetimin en hayırlılarından biri bir kavimdir ki onlar Allah'ın rahmetinin genişliğinden dolayı açıktan gülerler ve O'nun azabının korkusundan dolayı gizlice ağlarlar. Bedenleri yeryüzündedir, ruhları gökyüzünde. Cesetleri dünyadadır, akılları ahirette. Sekine ile yürür, vesile ile yakınlaşırlar.

³⁶¹⁴ ...ya da sona doğru ihtiyatla uçunuz.

³⁶¹⁵ Olayların akıbetlerine bakmak mutluluğun kapılarının anahtarıdır.

³⁶¹⁶ İhtiyatlı olma, şüphe ile mümkündür. (Yılmaz, 218).

³⁶¹⁷ ...doğru yolda olman içib su almandır.

³⁶¹⁸ Azığını tam al, zira yolculuk uzak (yeredir).

³⁶¹⁹ Kuşkusuz azığın en hayırlısı takvadır. (Kur'ân-ı Kerim, Bakara: 197).

³⁶²⁰ Niçin yok defterine kaydedildim diye gözyaşlarından bitkiler yeşerdi.

Ki ne için ceride-i lāda [KC54b] (1) şebt oldu ya‘ nī “Ne için lā defterine şābit oldu, illā defterinde şābit olmadı. Hışm berāberinde (2) nehy olındum, işbāt olmadum.” diyü nedāmetden ağladı ya‘ nī şeytānuñ iğvāsına [KA191b] firifte olup (3) mertebeden düşdüm. Hāḡ Te‘ ālā’nuñ nehy-i şarīhi üzerine ictinābda şābit olmadum, diyü ağladı. (4)

Kū hemī bīned şumā-rā ez-kemīn³⁶²¹ (3:2856a)

Nitekim buyurur *innehū yerākum huve ve ḡabīluhū min-ḡayṣu lā-teravnehum*³⁶²². *Innehū* (5) taḡḡīḡān İblīs, *yerākum* sizi görür, *huve ve ḡabīluhū* o ve anuñ [İÜ204b] leşkeri ya‘ nī İblīs (6) ve anuñ tevābi‘ i, *min-ḡayṣu lā-teravnehum* [SE249b] bir yirden ki siz anları görmezsiniz.

VEḤĀMET-İ (7) ĀN MURĠ KEY TERK-İ ḤEZM KERG EZ-ḤİRS VE HEVĀ³⁶²³

Guft in ‘ udtum kezā ‘ udnā kezā³⁶²⁴ (3:2871a)

Süre-i Benī (8) İsrāyil’de olan āyet-i kerīmeye işāretdür: ‘*Asā Rabbukum en yerḡamekum ve in ‘ udtum ‘ udnā ve ce‘ alnā* (9) *cehenneme li’l-kāfirīne ḡaṣīrā*³⁶²⁵. Ya‘ nī eger ‘ avdet iderseñüz yaramazlık semtine biz daḡı ‘ avdet iderüz (10) ‘ uḡūbet ü cezāya ve eger siz ‘ avdet iderseñüz ilk cānibine ya‘ nī imān u i‘ tiḡād cānibine (11) biz daḡı ‘ avdet iderüz cezā-yı ḡayr ü maḡfīret cānibine.

Naḡne zevvecne’l-fe‘ āle bi’l-eczā³⁶²⁶ (3:2871b) (12)

Biz ef‘ āli cezā ile cūft eyledük. Eger ḡayr işlerseñüz (13) cezā-yı ḡayr virürüz ve eger şer işlerseñüz cezā-yı şer virürüz.

NEḢİR KERDEN-İ SEGĀN³⁶²⁷

Şayd-i ni‘ met kun bedām-ı şükr-i şāḡ³⁶²⁸ (3:2896b)

³⁶²¹ O, sizi pusudan görüyor...

³⁶²² Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. (Kur’ân-ı Kerīm, A’rāf: 27).

³⁶²³ HİRS VE ARZUSUNDAN DOLAYI İHTİYATI TERK EDEN KUŞUN İŞİNİN VAHAMETİ

³⁶²⁴ Dedi: “Dönerseniz biz de döneriz”...

³⁶²⁵ Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder. Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz. Biz cehennemi kafirlere bir zindan yapmışızdır. (Kur’ân-ı Kerīm, İsrā: 8).

³⁶²⁶ ...biz fiilleri cezayla eşleştirdik.

³⁶²⁷ KÖPEKLERİN AND İÇMESİ

³⁶²⁸ ...padişaha şükretme tuzağıyla nimet avla.

Nitekim süre-i (14) İbrāhīm'de buyurur *le-in şekertum le-ezīdennekum ve le-in kefertum inne ‘azābī le-şedīd*³⁶²⁹.

MEN^c (15) KERDEN-İ MÜNKİRÂN VE ME^c ÂNDÂN ENBİYÂ-RÂ
‘ALEYHÜME’S-SELÂM³⁶³⁰

Bend ber-dilhā-yı mā bünhād haḫ³⁶³¹ (3:2900a)

Ḥatema’llāhu (16) ‘*alā-ḫulūbihim ve ‘alā-sem‘ihim ve ‘alā-ebşārihim gıṣāvetun*³⁶³²
ve daḫı *bel ḫulūbunā gūlfun*³⁶³³ (17) ḫükmince “Ḥaḫ Te‘ālā bizüm gönüllerümüze bend
urmuşdur. Sizün pend ü naşihatünüz bize eşer itmez.” didiler. (18)

CEVÂB-I ENBİYÂ ‘ALEYHÜME’S-SELÂM³⁶³⁴

Ḥulāşa-i cevāb enbiyā ‘aleyhümü’s-selām budur ki (19) Ḥaḫ Te‘ālā Ḥazretleri ba‘zı
şıfatlar ḫalk eylemişdür ki ol şıfatların bir ḫalden bir ḫāle [KC55a] (1) tebdil ü intikāl
mecāldur ve ba‘zı şıfatlar vardır ki aña bir ḫalden bir ḫāle intikāle mecāl vardır. (2) Nitekim
buyurur:

Ki kesī mabgūz mī-kerded rażi³⁶³⁵ (3:2909b)

Ya‘nī gāh olur ki mabgūz u menfūr olan (3) kimse eşer-i şoḫbet-i ‘azizān ve terbiyyet
ü naşihat-i kāmilān sebebiyle maḫbūl ü pesendide olur. Pes (4) ihtimāldür ki sizün küfrünüz
bu ḫabilden ola ki imān u i‘tikād tarafına intikāl itmege ḫabiliyyetünüz (5) ola, didiler. Zira
kaçan bir kimse küfrüne ve ‘işyanına tevbe eylese Ḥaḫ Te‘ālā ol ḫuluñ tevbesin (6) ḫabul
idüp ve günāhların daḫı afv eyler. Nitekim süre-i Şūrā’de buyurur *ve huve’llezi* (7)
*yaḫbelu’t-tevbete ‘an ‘ibādihi ve ya‘fū ‘ani’s-seyyi’ati ve ya‘lemu mā tef’alūn*³⁶³⁶ [SE250a]
(ve Ḥazret-i (8) Resūlū’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur *inna’llāhe ‘azze ve celle*

(13) Nitekim: - İÜ.

³⁶²⁹ “Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi arttırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir. (Kur’ân-ı Kerîm, İbrahim: 7).

³⁶³⁰ -İNKARCILARIN- PERYGAMBERLERİ -ALLAH’IN SELAMI ÜZERLERİNE OLSUN- NASİHAT ETMEKTEN MEN ETMELERİ

³⁶³¹ Hak bizim gönüllerimize kilit vurdu...

³⁶³² Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 7).

³⁶³³ Kalplerimiz muhafazalıdır. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 88).

(17) Ḥaḫ Te‘ālā bizüm gönüllerümüze: bizüm gönüllerümüze Ḥaḫ Te‘ālā SE.

³⁶³⁴ PEYGAMBERLERİN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERLERİNE OLSUN- CEVAPLARI

³⁶³⁵ ...nefret edilen kişi, memnun olunan kişi olur.

(5) ve - ‘işyanına: ve fişḫ u ‘işyanına SE.

³⁶³⁶ O, kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. (Kur’ân-ı Kerîm, Şura: 25).

yebstu yedehu bi't-tevbeti (9) *li-mesi 'i'l-leyli ile'n-nehāri ve li-mesi 'i'n-nehāri ile'l-leyli hattā teṭle'a 'ş-şemsu min-mağribiha*³⁶³⁷ şadağa (10) Resūlu'llāh. *İtilāf* islah.

Nīst īn derd u devāhā ez-gezāf³⁶³⁸ (3:2914b) (11)

Bu iki devālar ki biri şer'ī ve biri tıbbīdür, kezā fenne degüldür. Nitekim Hāḡ Te'ālā sūre-i Yūnus'da (12) buyurur: *Yā eyyuhe'n-nāsu ḡad cā'etkum mev'ızatun min Rabbikum ve şifā'un li-mā fi'ş-şudūri* (13) *ve huden ve raḡmetun li'l-mu'minīn*³⁶³⁹. Ve daḡı Hāzret-i Resūl-i Hūdā buyurur: *Mā enzela'llāhu dā'en illā* (14) *enzele lehu şifā'en*³⁶⁴⁰. Ya'nī Allāh Te'ālā bir derd indürmedi, [KA192a] illā anuñ içün şifā daḡı indürdi (15) ya'nī Hāḡ Te'ālā her derde bir devā ḡalk eylemişdür. Maraḡ-ı bedene 'ilāc-ı eṭibbā ve maraḡ-ı nefse (16) ve maraḡ-ı ḡalbe 'ilāc-ı enbiyā vü evliyā ve terbiyyet-i mürşidān-ı ṭarīḡ gerekdür. *İstiḡā* āb dāden (17)

BĀZ CEVĀB-I ENBİYĀ³⁶⁴¹

Enbiyā guftend nevmīdī bedest

Faḡl-ı raḡmethā-yı bārī bī-ḡadest³⁶⁴² (3:2921) [İÜ205a] (18)

Kemā verade fi'l-ḡadīḡ *inna'llāhe ḡayyun kerīmun yesteḡyī min-'abdihi iḡā-rafe'a ileyhi yedeyhi in* (19) *yeruddehumā sıfran*³⁶⁴³.

Sīḡad u Nūh sāl-i ān Aşḡāb-ı Kehf

Pīşeḡān yek rūzī bī-endūh u lehf³⁶⁴⁴ (3:2938) [KC55b] (1)

Ya'nī üç yüz ṭoḡuz yıl Aşḡāb-ı Kehf'ūñ ol ḡārda yatduḡları anlaruñ yanında bir ḡün ḡadar ancaḡ (2) geldi. Öyle ḡün ki ḡamsuz ve te'essüfsüz ola. Nitekim sūre-i Kehf'de buyurur *ve lebiḡū fi-kehfihim* (3) *ḡelāḡe mi'etin sinīne ve'zdādū tis'a*³⁶⁴⁵. *Ve lebiḡū* ve Aşḡāb-ı Kehf añladılar, *fi-kehfihim* ḡārlarında, (4) *ḡelāḡe mi'etin sinīne* üç yüz yıl ve ziyāde

³⁶³⁷ Şüpheşiz ki Allah azze ve celle geceleyn gündüzün kötülükleri için olan tevbeleri kabul etmek üzere elini açar genişletir. Ve gündüz ise gece olan kötülükleri bağışlamak üzere ta ki güneş battığı yerden doğana dek (bu böyle devam eder). (İbn Huzeyme, Et-Tevhîd: 176/1).

³⁶³⁸ ...bu hastalık ve şifalar boş yere değildir.

³⁶³⁹ Ey insanlar! İşte size rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifa ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi. (Kur'an-ı Kerim, Yunus: 57).

³⁶⁴⁰ Allah bir hastalık indirdiğinde onun şifasını da indirir. (Ebu Dâvud, Tıbb: 11/3874).

(16) İstiḡā āb dāden: - İÜ, KA.

³⁶⁴¹ PEYGAMBERLERİN TEKRAR CEVAP VERMELERİ

³⁶⁴² Peygamber dedi: "Ümitsizlik kötüdür; Allah'ın ihsanı ve rahmetleri sınırsızdır."

³⁶⁴³ Muhakkak ki Allah hayy'dır, kerim'dir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman O, ellerinin boş çevirmekten haya eder. (Tirmizî, Daavat: 118).

³⁶⁴⁴ O, Ashab-ı Kehf'e göre üç yüz dokuz yıl kedesiz ve hasretsiz bir gündü.

³⁶⁴⁵ Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler. (Kur'an-ı Kerim, Kahf: 25).

eylediler toktuz yıl dağı. Hazret-i Mevlānā buyururlar ki nice (5) ki Aşhāb-ı Kehf'e üç yüz yıl bir gün görindi ise bizüm dağı katumuzda bir sâ' atle yüz (6) yıl berāberdür. Zîrā kûtāh u dîrāz ve māzî ü müstaḡbel i' tibārı bizden münḡaṭı' vü (7) münfekk olmuştur.

MÜKERRER KERDEN-İ ḲAVM İ' TİRĀZ-I TERCİYE BER-ENBİYĀ
‘ALEYHÜME’S-SELĀM³⁶⁴⁶

Terciye (8) ta' diye vezni üzre maşdardur. Recādandur, ümmid-vār [SE250b] eylemek ma'nāsınadır. Ya'nî her ne ḡadar (9) ki enbiyā bu ḡavmi imān u i' tiḡād cānibine terḡîb idüp Haḡ Te' ālānuñ raḡmetinden (10) ümmid-vār eyledilerse ol ḡavmüñ i' tirāz u inkār eyledüklerinüñ beyānıdır. (11)

Her kocā meshî nikālî māḡz est³⁶⁴⁷ (3:2952b)

Ya'nî her ḡanda bir meshî ḡikāyeti (12) ve ḡayd u bend ve belā vü miḡnet mu'aḡaz-ı ḡahr-ı Hudā var ise sizüñ mişālünüñüzde ve ḡışsañuzda ve (13) ḡāl-i bedüñüzde hîḡ ḡayra aḡız açmazsız, didiler.

BĀZ CEVĀBEN ENBİYĀ ‘ALEYHÜME’S-SELĀM³⁶⁴⁸ (14)

Pes tu nāşih-rā mu'eşsem mî-kunî³⁶⁴⁹ (3:2961b)

Pes öyle olsa nāşih ü ḡayır-ḡāh olanları günāh-ı (15) mensüb eylersin anları sevmedüğünden. Nitekim buyurur *ve lākin lā-tuḡibbüne'n-nāşihîn*³⁶⁵⁰. (16)

Kāfirān kārend der-ni' met cefā

Kāfirler ki ni' mete Hudā muḡābelesinde cefā götürürler, yā cefā-yı (17) taḡmîn ekerler.

Bāz der-dūzaḡ nidāşān Rabbenā³⁶⁵¹ (3:2981)

Sûre-i Ḳadeflaḡ' da bu āyet-i kerîmeye (18) işāretdür: *Rabbenā aḡricnā minhā fe-in 'udnā fe-innā ḡālimün*³⁶⁵². *Rabbenā* ey bizüm Perverdīgārumuz, (19) *aḡricnā* bizi iḡrāc eyle, çıkar, *minhā* āteşden ve cehennemden, *fein 'udnā* pes eger biz girü [KC56a] (1) dönecek

³⁶⁴⁶ KAVMİN, PEYGAMBERLERE -ALLAH'IN SELAMI ÜZERLERİNE OLSUN- UMUT ETTİKLERİ İTİTRAZI TEKRAR ETMELERİ

³⁶⁴⁷ ...nerede bir şekil çarpması, ceza ve yakalama varsa.

³⁶⁴⁸ PEYGAMBERLERİN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERLERİNE OLSUN-TEKRAR CEVAP VERMELERİ

³⁶⁴⁹ ...o zaman öğüt vereni suçlarsın.

³⁶⁵⁰ Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz. (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf: 79).

³⁶⁵¹ Kāfirler, nimete cefa ekerler, cehennemde nidaları yine "Rabbimiz!"dir.

³⁶⁵² "Rabbimiz çıkar bizi oradan. Eğer bir daha aynısını yaparsak, gerçekten zalimler olacağız." (Kur'ân-ı Kerîm, Muminun: 107).

olursak küfr ü tekzib tarafına, *fe-innā zālimūn* pes tahkikān biz zulm idici oluruz nefsumüze, (2) *kāle* Allāh Te‘ālā didi anlara, *iḥse ’ū* ḥāmūş oluñ, *fihā* cehennemden, *ve lā-tukellimūni* ve söz (3) söylemek baña ki size cehennemden iḥrāc ve ref‘-i ‘azāb daḥı yokdur. Ma‘nā-yı beyt, Ḥazret (4) buyurur ki kāfir ü eşkiyā Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ virdügi ni‘metüñ şükrin bilmeyenler dünyāda ni‘met muḳābelesinde (5) cefā toḥumın ekerler. Āḥiretde mübtelā-yı āteş-i dūzaḥ oldukları vaḳt *Rabbenā aḥricnā* (6) *minhā fe-in ‘udnā fe-innā zālimūn* dirler ve daḥı *Rabbenā aḥricnā na‘mel ṣāliḥan ḡayra ’llezī kunnā* (7) *na‘mel*³⁶⁵³ dirler ammā ol zamān böyle demek fāyide virmez. Her ‘amel vaḳtiyle olmaḳ [KA192b] gerekdür. Āḥiretde (8) ‘azābı gördükden soñra imān u i‘tikād maḳbūl degüldür. **Hikāye:**

HİKMET-İ ĀFERİDEN-İ DÜZÂḤ-I (9) ĀN CİHÂN VE ZİNDÂN-I İN CİHÂN [İÜ205b] TÂ MA‘BED-İ MÜTEKEBBİRÂN BÂŞED Kİ İ’TİYÂ ṬAV‘EN EV KERHEN³⁶⁵⁴

Ya‘nī (10) [SE251a] āḥiretde cehennem ḥalḳ eylemede ḥikmet budur ki cebbār u mütekebbir olup enbiyā vü evliyāya inkār (11) eyleyüp Allāh Te‘ālā’ya imān getürmeyenlerüñ ma‘bedi ola. Çünki tev‘en gelmedi kerhen ḍarbla (12) götürürler. Dünyānuñ zindānı daḥı anuñ gibidür. Ḥaḳḳ’a ḳāyil olmayup temerrüdlük ideni zindāna (13) ḳorlar, te’ḍib iderler tā ki muṭi‘ olur.

Çün ‘ibādet būd maḳşūd ez-beşer (14)
Şud ‘ibādet-gāh-i gerden-keş saḳar³⁶⁵⁵ (3:2985)

*Mā ḥalaḳtu ’l-cinne ve ’l-inse illā li-ya‘budūni*³⁶⁵⁶ (15) ḥükmince çün beşerden murād ‘ibādet idi. Dünyāda gerdenkeşlik eyledi, ‘ibādet itmedi. (16) Āḥiretde anuñ ‘ibādetgāhı saḳar olur. Cehennem içünde ‘ibādet itdürürler aña. (17)

Ma‘bed-i merd-i kerīm ekremtehu

Merd-i kerīmüñ ‘ibādetgāhı ol yirdür ki aña ikrām eyleyesin (18) ya‘nī taḳdīr-i ikrāmı ziyāde eyleseñ ḳulluḡı ve ta‘zīmi ziyāde olur. Nitekim Ḥaḳ Te‘ālā (19) ehl-i şalāḥ u taḳvāya ni‘met virdükce anar şükr ü ‘ibādeti ziyāde iderler. [KC56b] (1)

(6) dirler... na‘mel : - İÜ.

³⁶⁵³ “Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, salih ameller işleyelim.” (Kur’ân-ı Kerīm, Fatır: 37).

³⁶⁵⁴ O DÜNYA CEHENNEMİNİN VE BU DÜNYA ZİNDANININ, KİBİRLERİNİN MABEDİ OLMASI İÇİN YARATILMASININ HİKMETİ; “İSTEYEREK YAHUT İSTEMEYEREK GELİN.”

³⁶⁵⁵ Beşerin yaratılmasının amacı kulluk olduğu için kibirli olanın ibadet yeri cehennemdir.

³⁶⁵⁶ Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Kur’ân-ı Kerīm, Zâriyât: 56).

Ma' bed-i merd-i le 'im eşkamtehu³⁶⁵⁷ (3:2992)

Merd-i le 'imün 'ibâdetgâhı ol yirdür ki anı bîmâr u saķım ü h'âr eylesin (2) ya' nî merd-i le 'ime ri' âyet eylesün qorqısından ider şanur, serkeşlige ve temerrüdlige âgâz (3) ider. Pes anı saķım ü h'âr kılmak evlâdur tâ ki kulluk eyleye. Merd-i le 'ime Hâķ Te' âlâ ni' met virse (4) fısq u fücür ve küfr ü tuğyâna meyl ider ammâ saķım olsa tazarru' vü ibtihâle âgâz (5) ider. Pes anuñ haķķına saķım olmak evlâdur.

Sâht Mūsâ kıds der-bâb-ı şağîr

Ya' nî kıds-i (6) şerîfde Hâzret-i Mūsâ 'aleyhi's-selâm bir küçük kapu yaptı. Ehl-i tefsîrden ba' zılar bu âyet-i (7) kerîmenün ki *udhulu'l -bâbe succeden*³⁶⁵⁸dür ma' nâsında böyle dimişler ki

Tâ fûrûd ârend ser (8) kavm-i zehîr³⁶⁵⁹ (3:2995)

Tâ ki baş indireler şol kavmüne marâz-ı tekebbür ü naḥvete mübtelâ olmuşlardır.

BEYÂN-I (9) ÂN Kİ HÂĶ TE' ÂLÂ ŞÜRET-İ MÜLÜK-RÂ SEBEB-İ MÜSAḤḤER KERDEN-İ CABBÂRÂN MUSAḤḤER-İ HÂĶ NE-BÂŞED (10) SÂḤTE EST ÇUNÂN Kİ HÂZRET-İ MŪSÂ 'ALEYHİ'S-SELÂM BÂB-I ŞAĞİR SAḤT BER RABŖ-I KUDS (11) CİHET-İ RŪKŪ' CABBÂRÂN-I BENİ İSRÂİYİL [SE21b] VAĶT-İ DER-ÂMEDEN BE-ŞEHR³⁶⁶⁰

Udhulu'l-bâbe succeden ve külü (12) *hiṭṭatun*³⁶⁶¹ sûre-i Baķara'da bu âyet-i kerîmeye işâretdür ve *iz kulnâ* bi-takdiri “uzkuru vaķte kavlinâ” (13) *udhulû hâzihi'l-ķaryete* ya' nî beyte'l-muķaddes ve ķile Eriḥâ umiru bihi ba'de't-tih dâḥil oluñ (14) şu ķaryeye ya' nî beytü'l-muķaddese. Ba' zılar Eriḥâ'ya dimişler, zirâ Tiye'den sonra bunlara (15) dâḥil olmaķlıķa emr olındılar, *fe-kulû minhâ* pes ekl eyleñ men şarâbhâ vü ta' amhâ vü semârhâ, (16) *ḥayṣu şî 'tum* ne yirde dilerseñüz, *rağaden* vâsi' an ve naşbuhu 'ale'l-maşdariyyeti evi'l-ḥâli mine'l-vâvi (17) ya' nî ol ķaryenün ta' am u semârından ekl eyleñ nice dilerseñüz rızķ

³⁶⁵⁷ Kerem sahibi kişinin kulluk sebebi ona ikram etmendir, kötü kişinin kulluk sebebi, onu hasta etmendir”Onu hasta ettim”dir.

³⁶⁵⁸ Kapısından secde ederek, tevazu ile girin. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 58).

³⁶⁵⁹ Musa Kudüs kapısını karnı ağırlı kavim başlarını eğsin diye küçük yaptı.

³⁶⁶⁰ AÇIKLAMA: YÜCE ALLAH, HAKK’A BOYUN EĞMEYEN CEBBARLARA BOYUN EĞDİRMEK İÇİN PADİŞAHLARIN ÜRETİNİ SEBEP KILMIŞTIR. NİTEKİM MUSA -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- KUDÜS’ÜN DUVARINA İSRAİL OĞULLARINDAN ZORBALARIN GİRERKEN EĞİLMELERİ İÇİN KÜÇÜK KAPI YAPTI: “KAPIDAN SECDE EDEREK GRİN VE HITTA DEYİN.”

³⁶⁶¹ Hani, “Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve “hitta!” (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz” demiştik. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 58).

(17) ya' nî...dilerseñüz: - İÜ.

vāsi‘ olduğu (18) hâlde, *ve’dhulu’l-bābe succeden* bābe’l-karyeti sâcidine li’llāhi şukran ‘alā-ihrācihim (19) mine’t-tih succeden hâldür. Sâcidüh [IÜ206a] cem‘ idür. Secdeye emr olındılar bāb-ı karyeye hîn-i duhüllerinde [KC57a] (1) Allāh Te‘ālā bunları Tiye’den ihrāc eylediği ni‘met-i ‘azîme üzerine şükrden ötürü, *ve kûlû* (2) *hiṭṭatun* ey meseletuna hiṭṭatun ev [KA193a] emruke hiṭṭatun ve hiye fi‘letun mine’l-haṭṭ ke’l-celseti ve kûrî’e bi’n-naşbi (3) ‘ale’l-aşli bi-ma‘nā hutṭa ‘annā zunūbenā hiṭṭaten ev ‘alā-ennehu mef‘ûlu kûlû ey kûlû hāzihi’l-kelimete ve kîle (4) ma‘nāhu emernā hiṭṭaten ey en neḥṭṭa fi-hāzihi’l-karyeti ve nuḳîme bihā³⁶⁶² ve Hâzret-i ‘Alî keremu’llāhi veche buyurmuşlar (5) ki *hiṭṭatun* bi’smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥimdür ve ‘İkrime buyurmuş ki *hiṭṭatun* lâ-İllāhe illa’llāh (6) kelimesidür ve ba‘zılar estağfiru’llāh dimekdür, dimişler.

MAHŞUŞ BÜDEN-İ HÂZRET-İ YA‘KÛB (7) ‘ALEYHİ’S-SELÂM BE-ÇEŞİDEN-İ CÂM-İ HÂZRET-İ HAḲ TE‘ÂLÂ ARZÛ-YI YÛSUF VE KEŞİDEN-İ BÛY-I HAḲ (8) EZ-BÛY-I YÛSUF ‘ALEYHİ’S-SELÂM VE HİRMÂN-I BERÂDERÂN VE ĞAYRIHUM³⁶⁶³

Lâ-şalâte guft (9) illā bi’-t-tuhûr³⁶⁶⁴ (3:3032b)

Ya‘nî Hâzret-i Peygamber şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdı *lâ-şalâte illā bi’t-tahur* Ya‘nî (10) şalât yokdur illā tahâret-i beden ile ve şiyâb ile ehl-i zâhir katında böyledür. Ammā şādât-ı şüfîyyenüh (11) katında insānuñ şiyâbı ve bedeni ve bâtını pāk olmayınca namāzı kâmil olmaz. Bu taḳdîrce Hâzret-i (12) Mevlânâ kuddise sırrıhu bâtın pākliğine ‘ışk-ı [SE252a] İlāhî’yi sebep tıtmışdur. Şol kimse ki ‘aşık (13) olmaz *ke-ennehû*³⁶⁶⁵ tahir olmaz. Zîrâ ‘ışk-ı bâtın insānı alāyişden pāk ider, derûn-ı insānda (14) gıll u gış kımaz. Pes ‘ışk sebebi tahâret-i bâtın olur.

Cû ezîn rûyest kuvvet-i cânhâ³⁶⁶⁶ (3:3033b) (15)

³⁶⁶² Yani bizim meselemiz günahlarımızın dökülmesi ve af dilemektir. Ya da senin emrin günahlarımızın dönülmesi ve affedilmemizdir. Ve bu (hitta kelimesi) el-hatt fiilinden fileton veznindedir, celsetun kelimesi gibi. Aslı üzere nasb halinde de okunmuştur, hutta anna zunubena hittaten (bizim için günahlarımızı döküp bizi bağışla) anlamında. Ya da *kulu* fiilinin mefulü olarak (nasb edilmiştir.) yani *bu kelimeyi söyleyin*. Anlamının bize hitta’yı emretti yani (günahlarımızın affını dileyen) bu beldeye girmemizi ve orada ikamet etmemizi emretti.

³⁶⁶³ YÛSUF’UN YÛZÛNDEN HAK ŞARABI İÇMENİN VE YÛSUF’UN KOKUSUNDAN HAK KOKUSU ALMANIN, YAKUB’A -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- MAHSUS OLMASI; KARDEŞLERİNİN VE BAŞKALARININ BU HER İKİSİNDEN MAHRUM OLMALARI

³⁶⁶⁴ ...-Peygamber- buyurdu: “Namaz ancak abdestle olur.”

³⁶⁶⁵ Sanki o

³⁶⁶⁶ ...bu yüzden açlık canların gıdasıdır.

El-cū‘u ta‘āmu’llāh maẓmūnınca cū‘ ğidā-yı cān-ı ‘āşıkāndur. Nitekim buyurur: *El-cū‘u yuşfi’l-fu‘āde* (16) ve *yumītu’l-hevā’e* ve *yurīşu’l-‘ilme* ve *ķile el-cū‘u taşfiyetu’r-rūḫi li-muṭāle‘ati’l-futūḫi*³⁶⁶⁷ ve *ķāle* (17) Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Rasūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *inne’s-şeyṭāne yecrī min-benī Ādem mecra’d-demi e lā-fe-ḡayyikū mecārīhi* (18) *bi’l-cū‘i* ve *‘l-‘aṭaşī*³⁶⁶⁸. Ebū Süleymān Dārānī didi ki her vaḡt ki saña bir ḡacet vāķi‘ olsa (19) dūnyevī yā uḡrevī hīç nesne yime tā ḡacetūñ ḡaşıl olmayıncaya dek. *Zīrā ta‘ām yimek ‘aķlı* [KC57b] (1) müteḡayyir ider ve bedeni loş eyler, nefsi baṭrān eyler göñül teveccūhūni süst eyler. Pes senūñ üzeriñe (2) olsun açlık. *Zīrā cū‘* nefsi zelil eyler ve ķalbi daķık eyler ve ‘ilm-i semāvi-i ķalbe nüzul eyler. (3) Neḡāsī perde furūş be-Turki esīrci tībāş intizār.

Der-kef-i ū ne berāy-ı müşterīst³⁶⁶⁹ (3:3040b) (4)

Ya‘nī ‘ilmi ile ‘āmil olmayanların ‘ilmi kendülerde ‘āriyetīdür. Müşterī içündür. Şol esīrcinūñ (5) esīr-i müşterī içün olduḡı gibi kendü temettu‘ itmek içün degüldür. Ḥazret-i Ḥasan Başrī (6) raḡiya’llāhu ‘anh buyurur *uķūbetu’l-‘ulemā’i mevtu’l-ķalbi ve mevtu’l-ķalbi ṭalebu’d-dunyā bi-‘ilmi’l-āḡirati*. ‘İlmūñ (7) iķtizāsı budur ki ‘ālim olan kimseye dūnyāyı terk idüp ṭālib-i āḡiret ola ve muḡabbetu’llāha (8) meyl idüp Allāh dostlarıyla yār ola. Nitekim Ḥazret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve selem (9) du‘ā idüp buyururlardı *Allāhumme urzuķni ḡubbeke ve ḡubbe men eḡabbek ve ḡubbe mā-yuķarribunī* (10) *ilā ḡubbike ve‘c‘al eḡabbe ileyye* [İÜ206b] *mine’l-ma’i’l-bāridi*³⁶⁷⁰. Pes ‘ilmden murād ‘ameldi. ‘Amel olmayınca ‘ilm ‘ayn-ı (11) cehl olur.

NEVMİD ŞUDEN-İ ENBİYĀ EZ-ĶABŪL U PEZĪRĀYĪ MŪNKİRĀN³⁶⁷¹ (12) [KA193b]

Ķālehu Te‘ālā *ḡattā izāster‘ese’r-rusulu*³⁶⁷² Ķavm-i Seb’e inkāra şöyle muşır oldılar ki (13) ve cānib-i Ḥaķ’dan ‘uķūbet ū ‘azāb o ķadar te‘ḡir eyledi ki ḡattā enbiyā me’yūs

³⁶⁶⁷ Açlık kalbi temizler, hevaları öldürür, ilme mirasçı olur. Denilmiştir ki açlık, futhuhatı mutalaa için ruhun temizlenmesidir.

³⁶⁶⁸ Muhakkak ki şeytan insanın vücudunda kanın dolaştıḡı gibi dolaşır. Öyleyse dikkat edin! Onun (dolaştıḡı bu) damarları açlık ve susuzlukla daraltın. (Müslim, Selam: 24).

³⁶⁶⁹ ...onun elinde müşterī için bulunmaktadır.

³⁶⁷⁰ Allāhım beni seni sevmekle, seni sevenleri sevmekle ve beni sana yaklaştıracak şeyleri sevmekle rızıklandırı ve (bu sevgiyi) bana soḡuk sudan daha sevimli kıl. (Tirmizī, Daavāt: 73).

³⁶⁷¹ PEYGAMBERLERİN İNKARCILARIN KABUL ETMELERİNDEN VE İNANMALARINDAN ÜMİTSİZ OLMALARI

³⁶⁷² Nihayet peygamberler umutlarını kestikleri zaman...(Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf: 110).

(13) ve cānib-i Ḥaķ’dan ‘uķūbet ve ‘azāb o ķadar te‘ḡir eyledi ki: - SE.

oldılar. Anlarıñ (14) ısrarından ve cānib-i Hāḡ'dan 'uḡūbete te'hır olınduđından. [SE252b] Temettū söylemege güci yetmeyen, 'ummiyu (15) ḡılāfü'l-beyān ve yorulmak.

Nefs-i evvel rānd ber nefis-i devvum³⁶⁷³ (3:3079a)

Nefs-i evvelden murād nefis-i külldür ki (16) mü'eşşer-i nüfūs-ı cüz'iyeye-i insāniyedür. Pes ḡalālet ü hidāyet ol ṡarafdandır. Yāḡud nefis-i (17) evvelden murād ābā ve ecdādlarınuñ nüfūs-ı ḡalālet-perverleri ola. Nefs-i devvumdan murād (18) anlarıñ evlādınıñ nefisleri ola ki pederlerinüñ ḡüy-bedleri ve küfr ü ḡalāletleri bunlara (19) naḡl idüp bunlar daḡı pederlerinden gördükleri üslub üzre küfr ü ḡalālet [KC58a] (1) üzre ḡāyim olup *innā vecednā ābā'enā 'alā-ummetin ve innā 'alā-āşārihim muḡtedūn*³⁶⁷⁴ diyüp (2) enbiyā 'aleyhi's-selāmuñ pend ü naşihatlerin ḡabul eylemediler. Nitekim Resūl'llāḡ şalla'llāhu (3) 'aleyhi ve sellem buyurur *mā min-mevlūdin illā yūledu 'alā-fiṡrati'l-islāmi şumme ebevāhu* (4) *yunaşşırāniḡi ve yuhevvidāniḡi ve yumeccisāniḡi*³⁶⁷⁵. Pes bu taḡdırce nefis-i evvelden murād ābā ve nefis-i devvumdan (5) murād ibndür. Zīrā ođul atadan ne görse anı işler.

Līk hem mī-dān u ḡar mī-rān çü tīr³⁶⁷⁶ (3:3080a) (6)

*İnneke lā-teḡdī men aḡbebet*³⁶⁷⁷ ḡükmince egerçi bilürsin ki bunlar imāna gelmezler ve cānib-i Hāḡ'dan (7) hidāyet olmayınca çāre yoḡdur ammā bunı böyle bildükden şoñra ḡar-ı nefsüñi oḡ (8) gibi sür, ya'nī *festekim kemā umirte*³⁶⁷⁸ maẓmūn-ı şerīfince sen teblīğ-i risāletden (9) fāriğ olma.

DER-BEYĀN-I ĀN Kİ RESŪL ŞALLA'LLĀHİ 'ALEYHİ VE SELLEM
FERMŪD İNNE Lİ'L-LĀHİ TE'ĀLĀ EVLİYĀ' (10) AḡFİYĀ'³⁶⁷⁹

Ya'nī Allāḡ Te'ālā'nuñ gizlü velīleri vardır. Nitekim buyurur:

Ḳavm-i dīger saḡt pinḡān (11) mī-revend³⁶⁸⁰ (3:3103a)

(14) temettū...yorulmak: - İÜ, KA.

³⁶⁷³ Birinci nefis ikinci nefise saldırır...

³⁶⁷⁴ Onlar sadece, "Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz" dediler. (Kur'an-ı Kerim, Zuhuruf: 22).

³⁶⁷⁵ Her doğan çocuk, mutlaka İslam fıtratı üzere doğar. Ancak anasıyla babası onu Yahudi veya Hristiyan ya da Mecusi yaparlar. (Buhārī, Cenā'iz: 80, 93).

³⁶⁷⁶ Fakat yine bil ve eşeği ok gibi sür...

³⁶⁷⁷ Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletmezsin. (Kur'an-ı Kerim, Kasas: 56).

³⁶⁷⁸ Öyle ise emrolunduğu gibi dosdoğru ol. (Kur'an-ı Kerim, Hud: 112).

³⁶⁷⁹ AÇIKLAMA: PEYGAMBER –ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- BUYURDU: "YÜCE ALLAH'IN GİZLİ VELİLERİ VARDIR"

³⁶⁸⁰ Başka bir topluluk çok gizlice hareket eder...

Ya‘nî ol tâcirân-ı bâzâr-ı dîn ve dükkân-ı dârân-ı kûçe-i yakîn ki dinildi (12) enbiyâ ‘aleyhi’s-selâm idi ki me‘mûrlardur da‘vet-i ‘ibâdu’llâha ve ba‘zî evliyâ-yı kirâmuñ (13) dağı şıfatları zıkr olındı ki anlar dağı meşgûldürler tekmîl nüfûs içün irşâd-ı ‘ibâda. (14) ammâ ba‘zî evliyâ dağı vardır ki anlar düşi gâyetde maḥfidür. Ğayretu’llâh anları (15) zîr-i kıbâb-ı ‘izzetde nihân tutmuşdur. Nitekim bu ḥadîş-i qudsî şehâdet ider *evliyâ’i* (16) *taḥte kıbabî lâ-ya‘rifuhum ğayrî*³⁶⁸¹. [SE253a] Pes Ḥazret-i Resûl-i Ḥudâ’nuñ buyurdukları bu gürûh-ı (17) ‘aliyyeden kinâyedür.

KİŞŞA-İ FERYÂD RESİDEN-İ PEYGAMBER ‘ALEYHİ’S-SELÂM³⁶⁸²

Küyedeş ruddü’l-‘adû (18) kâr-ı tust³⁶⁸³ (3:3157a)

İşâretdür ol âyet-i kerîmenüñ [İÜ207a] mażmûnına ki sûre-i En‘âm’dadur mezkûrdur: (19) *ve lev ruddû le-‘adû li-mâ nuhû ‘anhu ve innehum le-kâzibûn*³⁶⁸⁴. *Ve lev ruddû* ey ile‘d-dunyâ [KC58b] (1) ba‘de’l-vuḳûfî ve’z-zuhûri ya‘nî eger bu kâfirler redd olınsalar dünyâyâ âḥiretüñ aḥvâline vuḳûf ḥâşıl (2) itdükden şoñra ve ‘azâb-ı âḥiret zâhir olduğdan şoñra, *le ‘adû* elbette dönerlerdi, (3) *li-mâ nuhû ‘anhu* mine’l-kufri ve’l-me‘âşî ya‘nî küfrden ma‘âşiden nehy olındukları [KA194a] şey’e (4) ‘avdet idüp yine küfr ü ma‘âşî üzerine muşır olalardı, *ve innehum le-kâzibûn* fîmâ ve‘adû (5) min-enfusihim ya‘nî taḥkîḳan bunlar kâzibler nefislerinden itdükler va‘dede ya‘nî *fe-ḳâlû* (6) *yâ leytenâ nureddu ve lâ-nukezzibe bi-â-yâti Rabbînâ ve nekûne mine’l-mu‘minîn*³⁶⁸⁵ didüklerinde kâziblerdür (7) va‘delerine vefâ itmezler.

Raḥmetem porrest ber raḥmet tenem³⁶⁸⁶ (3:3158b)

*Sebeḳat raḥmeti ‘alâ-ğadabî*³⁶⁸⁷ (8) mażmûnınca nice iş iderüm. Nitekim buyurur ‘aleyhi’s-selâm *yeḳûlu’llâhu te‘âlâ yevme’l-ḳıyâmeti aḥricû* (9) *mine’n-nâri men zekeranî yevmen ve ḥâfenî fî-maḳâmî*³⁶⁸⁸. Ya‘nî Allâh Te‘âlâ ḳıyâmet güninde buyurur (10) çıkaruñ

³⁶⁸¹ Veli kullarım benim kubbem altındadır, onları benden başkası bilmez.

³⁶⁸² PEYGAMBER’İN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- FERYADININ ULAŞMASI HİKAYESİ

³⁶⁸³ Ona der: “Eğer geri çevrilselerdi, dönüverirlerdi...”

³⁶⁸⁴ Eğer çevrilselerdi, elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancılardır. (Kur’ân-ı Kerîm, En’âm: 28).

³⁶⁸⁵ “Ah, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve mü’minlerden olsak” dedikleri vakit (Kur’ân-ı Kerîm, En’âm: 27).

³⁶⁸⁶ ...Rahmetim boldur; rahmet üzre davranırım.

³⁶⁸⁷ Rahmetim gazabımı geçmiştir. (Yılmaz, 602).

³⁶⁸⁸ Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın! (Tirmizî, Cehennem: 9/2597).

nârdan şol kimseleri ki bir gün beni zıkr itmiş olalar ve benüm maķāmımdan korkmış (11) olalar.

DER-BEYÂN-I ÂNKİ HAĞ TE‘ ÂLÂ HER Çİ DÂD U ÂFERİD EZ-SEMÂVÂT (12)
VE ‘ARĖ U A‘YÂN U A‘RÂĞ HEME Bİ-İSTİ‘ Â-İ ĖÂCET ÂFERİD ĖOD-RÂ
MUĞTÂC-I ÇİZİ BÂYED (13) KERDEN TÂ BE-DEHED Kİ EMMEN YUCİBU EL-
MUĞTERRÂ İZÂ-DE‘ ÂHU Kİ İZĖİRÂR GEVÂH-I İSTİĞKÂĞ (14) EST³⁶⁸⁹

Ân niyâz-i Meryemî bûdest u derd
Ki çenân tıflî suğan âğâz kerd³⁶⁹⁰ (3:3203)

Ya‘nî Ėâzret-i (15) Meryem’ün niyâzından ve derdinden idi ki ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm şîr-i Ėavâre ve esîr-i kuhvâre (16) iken tekellüme âĖâz eyledi. Ya‘nî Ėâzret-i Cebrâyl’ün nefĖi ile Ėâmile oldu. Anı vaz‘ (17) itmek mağallinde derd tıtdı, Ėavminden ĖorĖup eytdi. *Yâ leytenî mittu Ėable Ėâzâ (18) ve Ėuntu nesyen mensiyyen*³⁶⁹¹. N’olaydı ben bundan öñdin öleydüm ve bir uğurda (19) unudılaydım, didi. Pes Meryem’e beşâret virüldi ki [SE253b] ĖaĖ Te‘ âlâ senün ber’atunı izĖâr [KC59a] (1) eyler, dinildi. Çün Ėâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm toğdı. Ėâzret-i Meryem’e Ėavmi teşni‘ idüp (2) didiler *leğad ci’ti şey’en feriiyyen*³⁶⁹², *ey bedî’an munkeran*³⁶⁹³ ya‘nî ‘aceb şey münker getürdük yâ Meryem senün (3) aşluñda böyle iş eylemiş yokdur, didiler. Bu teşni‘ den Ėaste-Ėâtır olup ĖaĖ Te‘ âlâ (4) Ėâzretlerine niyâza âĖâz eyleyüp Ėavm Meryem’e levm eyledükleri vâĖt *fê-eşâret ileyhi*³⁶⁹⁴ mażmün-ı münîfince Ėâzret-i ‘İsâ’ya işâret eyledi ki bunda şoruñ. Ėavm (5) didiler *keyfê nukellimu men kâne fî’l-mehdi şabiyyen*³⁶⁹⁵ “Nice söyleşelüm şol kimse ile ki tıfl-ı (6) kehvâredür ya‘nî lâyığ-ı kehvâredür.” didiler. Pes Ėâzret-i Meryem derdle tararruz u niyâz (7) eylediği içün tıfl-ı nev-zâde iken Ėâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm dest-i tekellüme âĖâz eyledi. (8)

Dest ü pâ şâhid şevendet ey rehi³⁶⁹⁶ (3:3205a)

³⁶⁸⁹ AÇIKLAMA: HAK GÖKLERDE, YERLERDE, SABİT VE GEÇİCİ NE VERDİYSE VE NE YARATTIYSA HEPSİNİ İHTİYACA GÖRE YARATTI. VERMESİ İÇİN KENDİNİ BİR ŞEYE MUHTAÇ ETMEN GEREKİR. “YOKSA KENDİSİNE DUA ETTİĞİNDE , SIKINTI İÇİNDE OLANIN DUASINI KABUL EDEN ALLAH İLE BERABER BİRİ Mİ VAR?” ZORLUK İÇİNDE OLMAK HAK EDİŞE TANIKTIR

³⁶⁹⁰ Meryem’in niyazı ve derdi, öyle bir çocuğın söze başlamasına sebep olmuştur.

(15) selâm - şîr: selâm tıfl-ı şîr, SE; ‘aleyhi’s-selâm: - KA.

³⁶⁹¹ ...keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım. (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 23).

³⁶⁹² ...çok çirkin bir şey yaptın. (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 27).

³⁶⁹³ Daha önce görülmemiş kötü bir bidat.

(4) Ėâzretlerine - âğâz: Ėâzretlerine niyâza âğâz SE, KA.

³⁶⁹⁴ Bunun üzerine ona işaret etti. (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 29).

³⁶⁹⁵ “Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?” (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 29).

³⁶⁹⁶ Ey kul! Elin ve ayağın sana şahit olurlar...

Elüñ ayağūñ senüñ haqqūñda şehādet iderler (9) ey bende-i Hūdā. Nitekim buyurur: *El yevme naḥtimu [İÜ207b] ‘alā efvāhihim ve (10) tukellimunā eydīhim ve teşhedu erculuhum bi-mā kānū yeksibūn*³⁶⁹⁷.

Nāṭıķa-y nāṭıķ turā dīd u be-ḥuṭ³⁶⁹⁸ (3:3206b) (11)

Nāṭıķuñ nuṭķu seni gördi ve yatdı, ya‘ nī nuṭķa mecāl ḳalmayup sākit oldı ki (12) *inna ‘llāhe te‘ālā yuleḳḳinu ‘l-ḥıķmete ‘alā-lisāni ‘l-vā‘izīne bi-ḳadri himemi ‘l-mustemi ‘in*³⁶⁹⁹ maẓmūn-ı (13) şerīfince teşne vü [KA194b] müsta‘id olmaḳ gerekdür tā ki senüñ haqqūñda şīr-i ḥıķmet pistān-ı dil-i (14) mürşidden zuhūr eyleye.

ĀMEDEN-İ ĀN ZEN-İ KĀFİR BĀ-ṬİFL-I ŞİR ḤĀRE NEZDİK-İ ḤAZRET-İ (15) MUŞTAFĀ ‘ALEYHİ’S-SELĀM VE NĀṬİḲ ŞUDEN-İ ‘İSĀ-VĀR MU‘CİZĀT (16) ḤAZRET-İ RESŪL-İ CERİR NĀṬİK-I RASİL BĀRİ KUNENDE³⁷⁰⁰

Pes ḥanūṭ an dem zi-cennet der-resīd³⁷⁰¹ (3:3233a) (17)

Pes bŷy-ı ḥoş ol nefside cennet-i ‘alādan yitişdi. Ez-ḥavf-i sukūt, sākit (18) olmaḳ ve fevt olmaḳ ḥavfindan.

An kesī-rā keş mu‘arref Ḥaḳ buved (3:3235a)

Ya‘ nī Ḥazret-i (19) Resŷlu‘llāh şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellemüñ ki mu‘arrefi Ḥazret-i Hūdā ola. Nitekim buyurdı *inneke le-‘alā [KC59b] (1) ḥulukin ‘azīm*³⁷⁰².

An kesī-rā keş Hūdā ḥāfız buved³⁷⁰³ (3:3236a)

Nitekim buyurur *va ‘llāhu ya‘şımuke* (2) [SE254a] *mine ‘n-nās*³⁷⁰⁴.

VECH-İ ‘İBRET GİRİFTEN EZ-İN ḤİKĀYET VE YAḲİN DĀNİSTEN Kİ İNNE ME‘A‘L-‘USRİ (3) YUSRAN³⁷⁰⁵

³⁶⁹⁷ O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. (Kur‘ân-ı Kerîm, Yasin: 65).

³⁶⁹⁸ ...söyleyenin sözü, seni görür ve uyur.

³⁶⁹⁹ Muhakkak ki Allah Te‘ala vaaz verenlerin lisanına hikmeti, dinleyenlerin gücü nispetinde verir.

³⁷⁰⁰ BİR KĀFİR KADININ, SŪT EMEN ÇOCUĞUYLA MUSTAFA‘NIN -ALLAH‘IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- YANINA GELMESİ VE PEYGAMBER‘İN -ALLAH‘IN SELĀT VE SELAMI ÜZERİNE OLSUN- MUCİZELERİYLE İSĀ GİBİ KONUŞMASI

³⁷⁰¹ Sonra o anda cennetten güzel koku erişti...

³⁷⁰² Sen elbette yüce bir ahlak üzresin. (Kur‘ân-ı Kerîm, Kalem: 4).

³⁷⁰³ Tanıtanı Hak olan kişiyi, Allah‘ın kendisini koruduğu kişiyi...

³⁷⁰⁴ Allah seni insanlardan korur. (Kur‘ân-ı Kerîm, Maide: 67).

³⁷⁰⁵ BU HİKAYENİN İBRET ALMA YÖNÜ VE “GERÇEKTEN GÜÇLÜKLE BİRLİKTE KOLAYLIK VARDIR” AYETİNİ İYİCE BİLMEK

Mā't-taşavvuf guft vicdānu'l-ferah³⁷⁰⁶ (3:3260a)

Ya' nī tālibān-ı esrār-ı taşavvufdan bir sālīk-i (4) kābil bir şeyh-i vāşıldan su 'āl idüp *mā et'taşavvuf*, didi. Ya' nī taşavvuf (5) ne şeydür, didi. Guft vicdānu'l-ferah, şeyh didi, ferah bulmağdur, *fī'l-fu'ād* (6) kalbde ' *inde ityāni't-terah* ğam u belā geldüğü vaqt. Pes erbāb-ı taşavvufa layık (7) olan bu imiş ki cānib-i Hāk'dan bir belā geldüğü vaqt rızā-yı hātırıyla ferhān (8) olduğı hālde istikbāl eylesin ki Hāk Te'ālā sevdüğü kulların belā ile imtiḥān (9) eyler. Nitekim Sulṭān-ı Enbiyā buyurur: *İzā eḥabba'llāhu 'abden ibtelāhu*³⁷⁰⁷.

Guft lā-ta'sū (10) 'alā-mā fātekum
İn ete's-sır ḥān u erdā şā tekum³⁷⁰⁸ (3:3263)

Sūre-i Ḥadīd'de olan āyet-i kerīmeye (11) işāretdür: *Li-key lā-te'sev 'alā-mā fātekum ve lā-tefraḥū bi-mā ātākum va'llāhu lā-yuḥıbbu kulle* (12) *muḥtālīn feḥūr*³⁷⁰⁹. Tā siz ğam-nāk u te'essüf çekmeyesiz ve maḥzūn olmayasız (13) ki sizden fevt oldı nī'ām-ı dünyādan ve şıḥḥat ü 'āfiyetden ve māl ü menālden her ne olursa, (14) *ve lā-tefraḥū bi-mā* fīmā a'tākumu'llāhu minhā fe-inne men 'alime enne'l-kulle muḥadderun hāne 'aleyhi'l-emru ya' nī (15) ve daḥı şādmān olmañ māl u metā' -ı dünyādan Allāh Te'ālā'nuñ a'tā eyledüğüne ya' nī dünyānuñ (16) ne idbārına maḥzūn oluñ ve ne ikbāline mesrūr oluñ, *va'llāhu lā-yuḥıbbu kulle muḥtālīn feḥūr* iz (17) kalle men teşbutu nefsuḥu ḥāley eḍ-ḍarrā ve's-serrā ya' nī Allāh Te'ālā sevmez her mütekebbiri ki nī' met-i dünyā (18) ve vefret-i māl-i bī-beḳā sebebiyle ğayrılar üzerine faḥr eyleye. Ma'nā-yı beyt maḥzūn olmañ şol (19) şey' üzerine ki sizden fevt oldı. *İn ete's-ser ḥān* ve eger kurd geldi *ve erdā* [KC60a] (1) *şātekem* koyunuñuzı helāk eyledi ise de ya' nī şiddet ü reḥā cānib-i Hāk'dan muḥadderdür. (2) Her ne hāl vāḳi' olursa şabr [İÜ208a] eyleyüp kaḫāya rızā virmek evlādur dimek olur. (3)

İSTİD'Ā-YI ĀN MERD EZ-ḤAZRET-İ MŪSĀ ZEBĀN-I BEHĀYİM U
TUYŪR³⁷¹⁰

Germ-ter şud merd z'ān (4) men'eş ki kerd

³⁷⁰⁶ Tasavvuf nedir?...ferah vicdandır.

³⁷⁰⁷ Allah bir kulu severse, ona dert verir ve onu dener. (Yılmaz, 338).

³⁷⁰⁸ Hak buyurdu: "Kaybettiklerinize üzülmeysin", kurt gelse ve koyunlarınızı telef etse de.

(10) olan āyet-i kerīmeye işāretdür: - İÜ.

³⁷⁰⁹ Elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez. (Kur'ân-ı Kerīm, Hadid: 23).

(13) sizden fevt oldı...şol şey üzerine ki: - İÜ, KA.

³⁷¹⁰ BİR ADAMIN, MUSA'DAN KUŞLARLA HAYVANLARIN DİLİNİ -ÖĞRENMEYİ- İSTEMESİ

Be-hüküm-i *el-insānu harişun* ‘*alā-mā māni*’³⁷¹¹.

Ye’s bāşed ger merā māni’ şevî³⁷¹² (3:3274)

Nitekim (5) Hâk Te’ ālā buyurur *lā-tey* ‘*esū min-ravhi*’*llāh*³⁷¹³.

Redd ne-kerdīm ez-kerem hergiz du’ ā³⁷¹⁴ (3:3277b) [KA195a]

Nitekim Hâzret-i Resūl (6) ‘aleyhi’s-selām [SE254b] buyurur: *Allāhu yulekkinu* ‘*l-ḥikmete* ‘*alā-lisāni*’*l-vā* ‘*iżine bi-ḡadri himemi*’*l-mustemi*’*in*³⁷¹⁵ (7) mażmūn-ı şerīfince teşne vü müsted’ ā olman gerekdür tā senūñ ḡaḡkuñda şīr-i ḡikmet bostān-ı dīl-i (8) mürşidden zuhūr eyleye. *İnna’llāhe te’ālā ḡayyun kerīmun yesteḡyi min-‘abdihi iżā-rafe* ‘*a ileyhi* (9) *yedeyhi in yeruddehumā şıfran*³⁷¹⁶.

Ki zi-ḡudret şabrḡā bed-rūd şud³⁷¹⁷ (3:3281b)

Ki ḡinā vü ḡudretten ya’ nī ḡinā (10) vü ḡudret ve keşret-i māl u şervet sebebiyle şabrı vedā’ itdi ya’ nī şabr u taḡvāyı terk eyleyüp (11) hevā-yı nefis ü şehvete tābi’ oldı. Nitekim buyurur: *İnne’l-insāne le-yaḡḡā en* (12) *ra’āhu* ‘*staḡnā*³⁷¹⁸.

VAHY ĀMEDEN EZ-ḤAZRET³⁷¹⁹

Cumle eşyā ḡod müsebbih āmedend³⁷²⁰ (3:3288a)

Nitekim buyurur (13) *ve in min şey’in illā yusebbihu bi-ḡamdihi*³⁷²¹.

Ehl-i ilhām-ı Hūdā (14) ‘aynu’l-ḡayāt
Ehl-i tesvīl-i hevā semmu’l-memāt³⁷²² (3:3294)

İlhām-ı Hūdā ki aña ıştılāḡ-ı şufiyyede (15) vaḡy-i ḡalbī dirler, Hâḡ’la derūnī mu’āmele eyleyüp ol ilhām-ı İlähiyye ehliyet taḡşil eyleyen (16) ‘azizlerūñ şoḡbeti āb-ı ḡayāt çeşmesidür ki insāna ḡayāt-ı ebedī ve ‘ömr-i sermedī baḡışlar (17) ve hevā vü şehvetūñ

³⁷¹¹ İnsan, harama çok düşkündür. (Yılmaz, 321).

(4) Ye’s... *ravhi’llāh*: - SE.

³⁷¹² Adam onun yaptığı engellemeden daha istekli oldu. Beni engellersen üzüntü olur.

³⁷¹³ Allah’ın rahmetinden umut kesmeyin. (Kur’ân-ı Kerīm, Yûsuf: 87).

³⁷¹⁴ ...çünkü biz keremimizden duayı asla red etmeyiz.

(6) Hâzret-i Resūl ‘aleyhi’s-selām buyurur: buyurur ‘aleyhi’s-selām, İÜ.

³⁷¹⁵ Muhakkak ki Allah Te’ala vaaz verenlerin lisanına hikmeti, dinleyenlerin gücü nispetinde verir.

³⁷¹⁶ Muhakkak ki Allah hayy’dır, kerim’dır. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman O, ellerinin boş çevirmekten haya eder. (Tirmizî, Daavat: 118).

³⁷¹⁷ ...güç nedeniyle sabırlar yok olup gittiği için.

³⁷¹⁸ İnsan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder. (Kur’ân-ı Kerīm, Alak: 7).

³⁷¹⁹ HAK TEĀLĀ’DAN VAHİY GELMESİ

³⁷²⁰ Bütün âlem Hakk’ı tesbih eder...

³⁷²¹ Her şey O’nu hamd ile tesbih eder. (Kur’ân-ı Kerīm, İsra: 44).

³⁷²² Allah’ın ilhamına sahip olanlar, hayat pınarıdır; nefsin arzusuna aldananlar, ölüm zehridir.

ārāste vü müzeyyen idüp insāna gösterdügi şeylerüñ ehli olanlar (18) ya‘nī hevā-yı nefse tābi‘ olanlar semmu’l-memātdur ya‘nī anlaruñ şöḥbeti insānuñ ḳalbin ve (19) ruḥın öldürür ve nefsin zinde eyler. Pes anlaruñ şöḥbetinden ictināb gerekdür. Nitekim [KC60b] (1) Ḥaḳ Subḥāne ve Te‘ālā buyurır *ve lā-tuṭı‘ men aḡfelnā ḳalbehū ‘an-zikrinā ve’ttebe‘a hevāhu ve kāne* (2) *emruḥū furuṭan*³⁷²³. *Ṭarūb* şādī kunende *maḥiṣ* girizgāh ya‘nī kaçup ḥalāş olacaḳ (3) maḳām *muşāb* muşībet u renc resīde mecāl şuden.

Ān ki ma‘şūm āmed u pāk ez-ḡalaṭ (4)

Şol kimse ki maḥfūz u pāk geldi ḡalaṭdan yañulmaḳdan.

Ān ḥurūs-i cān vaḥy āmed faḳaṭ³⁷²⁴ (3:3336) (5)

Ol cān vaḥyinüñ ḥurūsıdur ancaḳ ya‘nī a‘lām-künende-i esrār-ı vaḥy-i İlāhī ve beyān-künende-i ḥaḳāyık-ı (6) nā-mütenāhīdür ki Ḥazret-i Sultān-ı Enbiyādur şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem.

HABER KERDEN-İ ḤURŪS³⁷²⁵ (7)

Kū ḡanī est u coz ū cümle faḳīr

Nitekim buyurur: *Va’llāhu el-ḡaniyyu ve entumu’l-fuḳarā’u*³⁷²⁶.

Key (8) faḳīrī bī-‘avaż ḡüyed ki gir³⁷²⁷ (3:3353)

Ez-men āmed an ki būdem nā-sezā

Nitekim buyurur: *Ḳul kullun ya‘melu* (9) *‘alā-şāķiletihī*³⁷²⁸.

Nā-sezāyem-rā tu deh ḥüsnü’l-cezā³⁷²⁹ (3:3373) (10)

Sāḳ mī-mālīd ū ber puşt-i sāḳ
Çār kes burdend tā sūy-ı vişāḳ³⁷³⁰ (3:3379)

³⁷²³ Kalbini bizi anlamaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme. (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf: 28).

³⁷²⁴ Masum ve yanlıştan temiz olan ancak vahyin canı horozdur.

³⁷²⁵ HOROZUN HABER VERMESİ

³⁷²⁶ Allah her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. (Kur’ân-ı Kerîm, Muhamed: 38).

³⁷²⁷ O zengindir ve ondan başkası fakirdir; bir fakir, karşılıksız nasıl “Al” der.

³⁷²⁸ De ki “Herkes kendi yapısına uygun işler görür.” (Kur’ân-ı Kerîm, İsra: 84).

³⁷²⁹ Yaraşır kişi olmadığım için benden bu meydana geldi. Layık olmayışıma sen güzel karşılık ver.

³⁷³⁰ Dört kişi onu evine kadar götürdü; o, baldırını baldırının arkasını sürüyordu.

Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām (11) didi ki yā Rāb sen bunların üzerine rahmet-nişār şimdi ledeynā muḥḍarūn āyet-i kerīmesinūn (12) nihān-ḥānesinde. Nitekim sūre-i Kıyāmet’de buyurır: *Ve’lfeḥḥetī’s-sāḳu bi’s-sāḳ*³⁷³¹. Ya’ nī ol (13) muḥṭazarūn maḥall-i nez’ - i [SE255a] cānda şiddet elūmden sāḳi [İÜ208b] sāḳine şarıldı.

İCĀBET KERDEN-İ ḤAZRET-İ (14) ḤAḲ³⁷³²

Der-nihān-ḥāne ledeynā muḥḍarūn³⁷³³ (3:3393b)

*Ve in kullun lemmā cemī’un ledeynā muḥḍarūn*³⁷³⁴ Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām didi ki yā Rabb sen bunların üzerine rahmet-nişār şimdi *ledenyā muḥḍarūn* āyet-i kerīmesinūn nihān-ḥānesinde.

Ver ne lā-‘aynun (15) ra’at çe cāy-ı bāḡ³⁷³⁵ (3:3405a)

Maẓmūn-ı ḥadīşdür ki buyurur: *İ’dedtu li-‘ibādiye’s-şālīḥīn* (16) [KA195b] *mā lā-‘aynun rā’et ve lā-uzunun semī’at ve lā-ḥaṭara ‘alā-ḳalbi beşerin*³⁷³⁶. Ya’ nī şaliḥ ḳullarum (17) içün i’ dād-ı ihzār şol şey’i ki anı ne bir göz görmişdür ve ne bir ḳulaḳ işitmişdür (18) ve ne bir beşerūn ḳalbine ḥuṭūr itmişdür Pes Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki buncılayın (19) bir ni’ met-i bī-keyf ki anuñ keyfiyyeti vaşf olunmak ḥadd-i imkānda olmaya. Ben aña bāḡ didüm, [KC61a] (1) zīrā ni’ metlerūn aşlı ve mecmu’ı bāḡ-ı cennetdür. Ol sebebdan bāḡ didüm. Mecāzen cāyızdır. Nitekim (2)

Guft nūr-ı ḡayb-rā Yezdān çerāḡ³⁷³⁷ (3:3405b)

Sūre-i Nūr’da buyurdı: *meşelu nūriḥi ke-mişḳātin* (3) *fihā mişbāḥun*³⁷³⁸.

Ba’ d ez-ān guftend k’in ni’ met verāst
Kū be-cān bāzī be-coz şādıḳ neḥāst (3:3409) (4)

(10) Ḥazret-i Mūsā...fenāsında: - SE, İÜ.

³⁷³¹ Ve bacak bacaḡa dolaşınca (Kur’ân-ı Kerīm, Kıyāmet: 29).

³⁷³² HAK TEĀLĀ’NIN KABUL ETMESİ

³⁷³³ “...Katıızda hazırırlar” sır evinde...

³⁷³⁴ Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır. (Kur’ân-ı Kerīm, Yasin: 32).

(14) Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām didi ki yā Rabb sen bunların üzerine rahmet-nişār şimdi ledenyā muḥḍarūn āyet-i kerīmesinūn nihān-ḥānesinde: maẓmūn-ı şerīfūn nihān-ḥānesinde cümle bizḡm ḳatıımızda ḥāzırlardur SE; Ḥazret-i Mūsā... ḥāzırlardur: - KA.

³⁷³⁵ Yoksa gözün görmediḡi için bāḡ ne –demek- olur...

³⁷³⁶ Şaliḥ ḳullarım için hiçbir gözün görmediḡi, hiçbir ḳulaḡın işitmediḡi ve hiçbir beşerin ḳalbine doğmamış olan (bir ḳarşılık) hazırıladım. (Buhārī, Bed’ül-Halk: 8).

(16) Ya’ nī...fuṭūr itmişdür: - İÜ.

³⁷³⁷ ...Hak ḡayb ışığına kandil dedi.

³⁷³⁸ Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fanus içinde. (Kur’ân-ı Kerīm, Nur: 35).

Ki cānbāzlıkda zuhūr idüp sıdıkla kalkdı, ğayrı vechle kalkmadı ve şādıkdan ğayrısı (5) dilemedi.

Mağz-i mağzī dāred āhir ādemī
Yek demī ān-rā taleb ger z'ān demī³⁷³⁹ (3:3417)

Ya' nī ḥaḳīḳat-i (6) insāniyye cevāhir-i laṭīf ve nüşa-i şerīfdür ki anuñ ḥaḳḳında ve *leḳad kerramnā benī Ādem*³⁷⁴⁰ (7) buyurulmuşdur. Bir dem ol ḥaḳīḳat-i insāniyyeyi taleb eyle. Eger benī Ādem'den iseñ ve Ḥazret-i (8) Resū'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: *el-mu'min ekramu 'ala'llāhi te'ālā* (9) *mine'l-melā'iketi'llezīne 'indehu li-ennehum maḥbūbūne 'ale't-tā'ati rakkebe fī'l-melā'iketi 'aḳlen bi-lā şehvetin ve* (10) *fī'l-behā'imi şehvetun bi-lā 'aḳlin ve fī'l-ādemiyyi kileyhimā fe-men ğalebe 'aḳluhu şehvetuhu fe-huve* (11) *ekramu 'ala'llāhi mine'l-melā'iketi ve men ğalebe şehvetuhu 'aḳlehu fe-huve eşerru mine'l-behaimi*³⁷⁴¹. (12)

DER-ĀMED ḤAZRET-İ ḤAMZA³⁷⁴²

Ne tu lā-tulḳū be-eydikum ilā
Tehlukē ḥ'āndī zi-peyġām-ı Ḥudā³⁷⁴³ (3:3421)

İstifhām-ı (13) inkārīdür ya' nī ey 'amm-ı Resūl, ma' lūmdur ki Ḥazret'ün *ve lā-tulḳū bi-eydikum ile't-tehluketi*³⁷⁴⁴ nehy-i (14) şariḥinden ḥabīrsüz. Pes nedendür ki kendüñüzi ma' arikede tehlikeye biraġırsuz, didiler. (15)

CEVĀB-I ḤAZRET-İ ḤAMZA RAḌİYA'LLĀHU 'AHNU³⁷⁴⁵

Anki mürden pīş-i çeşmeş tehlikest

Ol kimse ki (16) ölmek gözinüñ [SE255b] önünde tehlikedür.

Nehy lā-tulḳū be-ġired ū be dest³⁷⁴⁶ (3:3433)

³⁷³⁹ İnsanın pek güzel bir içi vardır, o soluktansan, bir an onu iste.

³⁷⁴⁰ Andolsun biz Ademoğullarını şerefli kıldık... (Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ: 70).

³⁷⁴¹ Mümin Allah nezdinde, O'nun katında olan meleklerden daha değerlidir. Çünkü onlara taat sevdirilmiştir. Zira O, meleklerde şehvet olmayan bir akıl, hayvanlarda ise akıl olmayan bir şehvet ve Ademoğlunda ise her ikisini bir arada meydana getirmiştir. İşte bu durumda her kimin akli şehvetine galebe çalarsa o, Allah katında meleklerden daha değerlidir. Ve her kimin de lehveti aklına galebe çalarsa bu durumda o hayvanlardan daha kötüdür.

³⁷⁴² HAMZA'NIN SAVAŞA GİRMESİ

³⁷⁴³ Sen Hakk'ın buyruğundan "Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın"ı okumadın mı?

³⁷⁴⁴ Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 195).

³⁷⁴⁵ HAMZA'NIN -ALLAH ONDAN RAZI OLSUN- HALKA CEVABI

³⁷⁴⁶ Ölmek gözünün önünde tehlike olan kişi "Atmayınız" emrini eliyle tutar.

Ya‘nī nehy ve (17) *lā-tulķū bi-eydīkum ile ‘t-tehluket*³⁷⁴⁷ ya‘nī ilķā eylemeñ nefsiñüzi tehlikeye diyü buyurduğı nehyi anuñ (18) gibiler ellerinde tıutup ĥüccet eylesünler ki olmañ anlara tehlike görine.

V‘ān ki mürden (19) pīş-i ū şud feth-i bāb
Sārī‘ ū āyed merūrā der-ĥiţāb³⁷⁴⁸ (3:3434)

Sārī‘ ū emri gelür [KC61b] (1) aña ĥiţābda ya‘nī cihādda şehīd olmağa müsāra‘ a vü mübādere [İÜ209a] eyleñ tā ki ol feth-i bāb (2) size müyesser ola dinilür. Nitekim sūre-i Āl-i İmrān’da buyurur: *Ve sārī‘ ū ilā-mağfiratin* (3) *min-Rabbikum ve cennetin arđuha’s-semāvātu ve’l-arđu u‘iddet li’l-mutteķin*³⁷⁴⁹. *Ve sārī‘ ū* ilā-mā yusteĥaķķu (4) bihi’l-mağfirete ke’l-islāmī ve’t-tevbeti ve’l-iĥlāşī ya‘nī Rabbüñüzden mağfirete mübādere eyleñ, *ilā-mağfiratin min-Rabbikum* Rabbiñüzden mağfirete mübādere eyleñ ya‘nī şol (5) ‘amellere mübādere eyleñ ki ol ‘amelleri işlemekle insān mağfirete müsteĥaķ olur, İslām (6) u imān ve tevbe vü inābet ve iĥlāş-ı ‘amel [KA196a] gibi, *ve cennetin* mağfiret üzerine ma‘ţūfdur ya‘nī mübādere (7) eyleñ şol ‘amele ki sebep-i duĥūl-i cennet ola, *arđuhā* ol cennetüñ arzı, *es-semāvātu ve’l-arđu* (8) ey ‘arđuha ke-‘arđihimā ve zekera’l-‘arđa li’l-mubāleğati fā-vaşfihā bi’s-si‘ati ‘alā-ţarıķati’t-temsīl li-enne’l-‘arđa (9) dūne’t-tūl ya‘nī ol cennetüñ ‘arzı semāvātuñ ve arzuñ ‘arzı gibidür vüs‘atde ve (10) zıkr-i ‘arz mübālāğadan ötüridür. Ol cennetüñ vüs‘ati vaşfında ‘alā-ţarıķü’t-temsīl. Zīrā (11) ‘arz tūlden ednādur. ‘Arzı o kadar olıcaķ tūli ne kadar olur, Allāh bilür, *u‘iddet* (12) *li’l-mutteķin* huyyi’et lehum muttakīler içün müheyyā olmışdır. Ve fihi delīlun ‘alā-enne’l-cennete (13) maĥlūķatun ve enneĥā ĥāricetun ‘an-hāze’l-‘ālemi³⁷⁵⁰.

El-ĥazer ey merg bīnān bār‘ ū

Ĥazer eyleñ ey (14) merg görıciler ba‘īd oluñ.

El-‘ecel ey ĥaşr bīnān sār‘ ū³⁷⁵¹ (3:3435)

‘Acele eyleñ ey ĥaşr görıciler (15) müsāra‘ ā eyleñ.

Eş-şalā ey luţf bīnān ifreĥū (3:3436a)

³⁷⁴⁷ Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 195).

³⁷⁴⁸ Ölmek, önünde kapının açılması olan kişiye “Koşun” diye hitap gelir.

³⁷⁴⁹ Rabbimizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun. (Kur’ân-ı Kerīm, Āl-i İmrān: 133).

(4) ilā...eyleñ: - İÜ, KA.

³⁷⁵⁰ Ve bunda, cennetin yaratılmış olduğunun ve bu dünyanın dışında olduğunun bir delili bulunmaktadır.

³⁷⁵¹ Sakının! Ey ölümü görenler! Acele edin! Ey diriliş görenler! Yarışın.

Şalâdur ey lutf görıciler feraḥ oluñ.

Pîş-i düşmen (16) düşmen ü ber düst düst³⁷⁵² (3:3440b)

Ya' nî merg Allâh dostlarına dost gibi gelür, Allâh düşmenlerine (17) düşmen gibi gelür. İmdi Allâh dostı olmağa sa'y itmek gerekdür.

El-belâ ey qahr bînân ıtraḥū³⁷⁵³ (3:3436b) (18)

Belâdur ey qahr görıciler ğamnâk oluñ.

Merg-i herkes ey peser hem-reng-i üst

Nitekim haberde (19) vârid olmışdur *yemûtu ibnu Âdem* 'alâ-mâ 'âşe 'aleyhi³⁷⁵⁴.

Pîş-i düşmen düşmen ü ber düst düst³⁷⁵⁵ (3:3438) [KC62a] (1)

Ya' nî merg Allâh dostlarına dost gibi gelür, Allâh düşmenlerine düşmen gibi gelür. İmdi Allâh dostı (2) olmağa sa'y itmek gerekdür.

Kerd mazlûmet du' â der-mihneti³⁷⁵⁶ (3:3447b)

Bir mazlûm [SE256a] saña du' â eylemişdür miḥnetde (3) ya' nî şol miḥnet ki senden aña irişmiş idi ol miḥnet elemi ile du' â eylemişdür anuñ du' âsı (4) kâr-ger olmışdur. Anuñçün sen töhmete ve belâya mübtelâ olmışsın. Hâzret-i Resûl-i Ekrem şalla'llâhu (5) 'aleyhi ve sellem Ma' z İbn Cebel'i Yemen tarafına kâdı eyleyüp gönderdükde buyurdı *yâ Mu' âz itteḳi* (6) *da' vete'l-mazlûmi fe-innehu leyse beynehu ve beyne 'llâhi ḥicâbun*³⁷⁵⁷.

Ü zinâ kerd u cezâ şad çüb bûd³⁷⁵⁸ (3:3450a) (7)

*Ez-zāniyetu ve'z-zānī fe'clidū kulle vāḥidin min-humā mi'ete celdetin*³⁷⁵⁹ hükmince zinâ idenüñ cezâsı (8) yüz degnek oldı.

Çunki perrîd ez-dehāneş ḥamd-i Hâk
Murğ-ı cennet sâḫiteş Rabbu'l-felaḳ³⁷⁶⁰ (3:3457) (9)

(15) Pîş-i düşmen...itmek gerekdür: - SE, İÜ, KA.

³⁷⁵² Haydin! Ey lütfu görenler! Düşman önünde düşman, dostu dosttur.

(17) El-belâ... hem-reng-i üst: - İÜ.

³⁷⁵³ ...Beladır bela! Ey kahrı görenler! Üzülün.

³⁷⁵⁴ Ademoğulları yaşadıkları şey üzere ölürlər.

³⁷⁵⁵ Ey oğul! Herkesin ölümü kendi rengindedir, düşman önünde düşman, dostu dosttur.

³⁷⁵⁶ ...mihnet içinde bir mazlum senin için -kötü- dua etmiştir.

³⁷⁵⁷ Ey Muaz, mazlûmun duasından sakın zira onunla Allah arasında hiçbir perde yoktur. (Buhârî, Zekat: 1).

³⁷⁵⁸ O, zina etti ve cezası yüz sopaydı...

³⁷⁵⁹ Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. (Kur'ân-ı Kerîm, Nur: 2).

³⁷⁶⁰ Ağzından Hakk'a hamd ediş uçunca tan yerini ağırtan Allah onu cennet kuşu yapar.

Ya' nî senüñ ağzından Hâk Te' âlâ'nuñ hamdı şadır olsa Rabbu'l-felek şabâh vaktinde (10) maşrıķ cānibini yarub nūr-ı nehārı ızhār idici Allāh Te' âlā ol senüñ ağzuñda şadır (11) olan hamdı cennet-i murğî eyler. Nitekim Hāzret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem buyurur: (12) *Men k̄āle lā-İlāhe illa'llāh ḥarace min-femihī t̄ā'irun aḥḍar lehū cenāḥānī* [IÜ209b] *ebyeḍānī mukellilānī* (13) *bi'd-durri ve'l-yāḳūti fe-'arace ile's-semā'i fe-yusme'u lehū deviyyun taḥte'l-'arşı ke-deviyyi'n-naḥli* (14) *fe-yuḳālu lehū uskun fe-yeḳūlu lā-ḥattā yuḡfera li-şāḥibī fe-yuḡferu li-k̄ā'ilihā ṣumme yuc'alu ba'dehū* (15) *li-zālike't-t̄ā'iri seb'üne lisānen yesteḡfiru li-şāḥibihī ilā-yevmi'l-ḳiyāmeti fe-izā-kāne* (16) *yevmu'l-ḳiyāmeti cā'e zālike't-t̄ā'iru fe-eḥāze bi-yedi şāḥibihī ḥattā yekūne k̄ā'idehū ve delīlehū ile'l-cennet*³⁷⁶¹. (17)

Çun zi-destet rust işār u zekāt
Geşt in dest ān taraf naḥl u nebāt³⁷⁶² (3:3459)

Ya' nî (18) işār itdigün zekāt ol tarafda cennetde naḥl ü nebāt olsa gerekdür. Sen anuñ (19) sāyesinde oturup mīvesin ekl eyleseñ gerekdür. Nitekim buyurur *el-mu'min fī-zillī şadaḳatin*³⁷⁶³. [KC62b] (1)

Āb-ı şabret cūy-ı āb-ı [KA196b] ḥold şud³⁷⁶⁴ (3:3460a)

Senüñ tekālif-i şer' iyyeye vesāyir riyāzete şabr eyledigün (2) cennetde enhār oldı. Nitekim enhār-ı cennete vāşıl olmağınā sebeb oldı. Nitekim enhār-ı cenneti (3) vaşf eyledi sūre-i Muḥammed'de: *Fihā enhārun min-mā'in ḡayri āsin ve enhārun min-lebenin lem yeteḡayyer* (4) *ta'muhū ve enhārun min-ḥamrin lezzetin li's-şāribin ve enhārun min-'aselin muşaffā ve lehum fihā* (5) *min-kulli's-semerāti ve maḡfīretun min-rabbihim*³⁷⁶⁵. *Fihā enhārun min-mā'in ḡayri āsin* ve āsin min-asene'l-mā'u (6) bi'l-fetḥi izā-teḡayyera ta'muhu ve rīḥuhu ya' nî ol cennetde şu ırmaqları var müteḡayyir olmaz (7) ya' nî dünyā şuları gibi bir yirde tırmağla ta'mı ve rāyiḥası müteḡayyir olmaz, *ve enhārun min-lebenin* (8) *lem*

³⁷⁶¹ Her kim Allah'tan başka ilah yoktur derse, ağzından inci ve yakutlarla süslenmiş iki beyaz kanadı olan yeşil bir kuş çıkar ve göğe yükselir. Arşın altında ondan, bal arısının sesine benzer yüksekçe bir ses duyulur. Bunun üzerine ona sakın ol, denir de o, sahibime maḡfīret edilene kadar olmaz, der. Hemen akabinde onu söyleyen kişiye maḡfīret edilir ve ardından bu kuşa yetmiş dil verilir, (bunlarla) kıyamet gününe kadar sahibine maḡfīret diler. Kıyamet günü bu kuş gelir, sahibinin elini tutup cennet yolunda onun komutanı ve rehberi olur.

³⁷⁶² Senin elinden bağış ve zekat yeşerince, bu el o tarafta ağaç ve bitki olur.

³⁷⁶³ Mümin sadakanın gölgesindedir. (İbn Hibbān, Sahih: VIII/104).

³⁷⁶⁴ Senin sabır suyun cennet ırmağı olur...

(2) enhār-ı cenneti vaşf eyledi sūre-i Muḥammed'de: enhār-ı sūre-i Muḥammed'de cenneti vaşf eyledi IÜ.

³⁷⁶⁵ Orada bozulmayan su ırmaqları, tadı değişmeyen süt ırmaqları, içenlere zenk veren şarap ırmaqları ve süzme bal ırmaqları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. (Kur'ân-ı Kerim, Muhammed: 15).

(6) Ya' nî ol cennetde şu ırmaqları var müteḡayyir olmaz: Ya' nî ol cennetde ırmaqları var şovuk, ḡayr-i müteḡayyir SE.

yetegayyer ta' muhu lem yeşır kārīdan ve lā-hārizen ve daḥı ol cennetde nehārlar vardur şır-
i ḥālīşden (9) ki hergiz tūl-i zamān ile ḥālet-i ' uzūbetden dönmemişdür ya' nī ekşi ve acı
olmamışdur, (10) *ve enhārun min-ḥamrin lezzetin li's-şāribin* lezīzetun lā-yekūnu fihā
kerāhetu gā' ileti rihīn ve daḥı (11) ol cennetde ḥamrdan nehārlar vardur ki lezīz ü hoş-güvār
ki gāyile-i kerāhat-i rāyiḥa bed olmaz nūş (12) idenler için, *ve enhārun min-' aselin muşaffā*
lem yuḥālithu'ş-şem' u ve faḍalatu'n-naḥli ve daḥı (13) ol cennetde enhār-ı bī-' aded vardur
ki ' asel-i muşaffādandur. Dünyā ' aseli gibi āteşden şāf (14) olmuş degül. Belki şāf u muşaffā
ḥalī olmuşdur. Şem' den ve faḍalāt-ı naḥlden bir nesne (15) karışmamışdur, *ve lehum fihā*
min-kulli's-semerāti ve daḥı mütteḳiler için ol cennetde vardur (16) her güne mīve levnde
şāfı ve ta' mda lezīz ve rāyiḥada hoş u cān-fezā, *ve maḡfīratun* (17) *min-Rabbiḥim* ve daḥı
mütteḳiler için maḡfīret vardur ya' nī günāhları ' avf u setr olunmak (18) vardur
Perverdigārlarından.

Çün zi-destet zaḥm ber-mazlūm rust
Ān dıraḥtī geşt (19) azū zaḳḳūm rust³⁷⁶⁶ (3:3470)

Zaḳḳūm bir dıraḥtdur ki anuñ mīvesi ehl-i cehennem nazl ya' nī ta' ām-ı [KC63a] (1)
mā-ḥazar olsa gerekdür. Nitekim Eş-Şaffāt'da buyurur *e zālike ḥayrun nuzulen em* (2)
şeceratu'z-zaḳḳūm innā ce' alnāhā fītneten li'z-zālimin inneḥā şeceratun taḥrucu fī-aşli'l-
caḥīm tal'uhā ke-ennehū (3) *ru'ūsū's-şeyāḥin* [İÜ210a] *fe-innehum le-ākilūne minhā fe*
*māli'ūne minhe'l-buṭūn*³⁷⁶⁷. Pes (4) çün senüñ elüñden bir mazlūma zulm yitişe, ol zulmüñ
neticesi cehennemde şecere-i zaḳḳūm (5) olsa gerekdür ki anuñ mīvesi zālimlerüñ ḡidāsıdır.

Ān suḥanhā-yı çü mār u kejdumet (6)
Mār u kejdum geşt u mī-gīred dumet³⁷⁶⁸ (3:3474)

Ḥazret-i Resūlu'llāh şalla'llāhu ' aleyhi ve sellem buyurdi: (7) *meni'l-muflisu*
*fikum*³⁷⁶⁹. Aşḥāb didiler ki *men leyse lehu dirhemun ve lā-dinār*³⁷⁷⁰. Ḥazret-i Resūl buyurdi:
(8) *inne'l-muflise min-ummeti ellezī ye'ti yevme'l-kıyāmeti bi-şalātin ve zekātin ve şiyāmin*
ve ye'ti kad (9) *şeteme hāzā ve* [SE257a] *ḳazefe hāzā ve ekele māle hāzā ve sefeke deme*

(11) ḥamrdan: - İÜ.

(14) Şem' den ve faḍalāt-ı naḥlden bir nesne karışmamışdur: - İÜ.

³⁷⁶⁶ Elinden bir mazlum üzerinde yara meydana gelirse o, bir ağaç olur, ondan zakkum yeşerir.

³⁷⁶⁷ Ziyafet olarak bu mu daha hayırlı yoksa zakkum ağacı mı? Şüphesiz biz onu zalimler için bir imtihan aracı kıldık. O, cehennem dibinde biten bir ağaçtır. Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır. Cehennemlikler ondan yiyecekler ve onunla karınlarını doyuracaklardır. (Kur'ân-ı Kerīm, Saffat: 62-66).

³⁷⁶⁸ Yılan ve akrep gibi olan senin o sözlerin yılan ve akrep olur, kuyruğunu yakalar.

(6) Ḥazret-i Resūlu'llāh: Ḥazret-i Resūl-i Ekrem, İÜ; Ḥazret-i Resūl KA.

³⁷⁶⁹ Aranızda (size göre) iflas eden kimdir?

³⁷⁷⁰ Altın ya da gümüş parası olmayandır.

*hāzā ve ʿarabe hāzā fe-yuʿtā hāzā (10) min-ḥasenātihi ve hāzā min-ḥasenātihi fe-in feniyet ḥasenātuhi kable en yukzā mā ʿaleyhi (11) uḥiẓe min-ḥaṭāyāhum fe-ṭuriḥat ʿaleyhi ṣumme yulkā fiʾn-nār*³⁷⁷¹.

Vaʿ de-yi ferdā vu pes ferdā-yı tu (12)
İntizār-ı ḥaşret āmed vāy-ı tu³⁷⁷² (3:3476)

Yarın öbür gün tevbe iderüm diyü vaʿ de virdügünden (13) öturi senün ki Ḥazret-i Resūluʾllāh buyurur *helekeʾl-mustevvifūne*³⁷⁷³ kile ya Rasūlaʾllāh (14) *meniʾl-musevvifūn* kile [KA197a] *ellezine yeḡūlune etūbu ḡaden ev baʿde ḡadin*³⁷⁷⁴ ve yine buyurur (15) *inne ekṣera ṣiyāhi ehliʾn-nāri mineʾt-tesvif*³⁷⁷⁵. Pes tevbede teʾḥirün ḥaşr güninde muntazır (16) olmaklığına sebep oldu vāy saña.

Kuşten-i in nār ne-bʾved coz be-nūr
Nürek (17) eṭfā nārenā naḥnüʾş-şekūr³⁷⁷⁶ (3:3480)

Nār-ı şuhūtī ve nār-ı ḡazabī ve nār-ı cehennemī söyündürmek (18) mümkün olmaz, illā nūr-ı imān ile olur. Nitekim Ḥazret-i Resūluʾllāh ʿaleyhiʾs-selām buyurur (19) kıyāmetde cehennem müʾmine tazarruʿ idüp diye ki *cuz ya muʾmin fe-inne nūrake kad* [KC63b] (1) *etfeʾe nār*³⁷⁷⁷. Pes bu müjde-i sürür-efzā ki Resūl-i Ḥudā haber virdi bundan öturi biz şükr (2) idiciyüz.

Hemçunān ki vesvese u vaḥy-i elest

Ancılayın ki vesvese-i şeytānī ve vaḥy-i İllāhī (3)

Her dü maʿ kūlend lakin fark hest³⁷⁷⁸ (3:3489)

İkisi de maʿ kūlātdandır, lakin beynehumāda fark-ı ʿaẓīm (4) vardır.

Her dü dellālān-ı bāzār-ı zamīr

³⁷⁷¹ Ümmetimin müflisi (iflas edeni) kıyamet günü namaz, zekat ve oruçla gelmiş ve bununla beraber buna küfretmiş, şuna iftira atmış, ötekinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, diğerini dövmüş olarak gelir de iyiliklerinden buna ve şuna verilir. Şayet üzerindeki bu haklar bitmeden hasenatı tükenirse onların hatalarından alınıp ona yüklenir de o cehenneme atılır. (Müslim, Sahih: 2581).

³⁷⁷² Senin yarın ve ertesi gün vaatlerin, dirilişinde bekleyiş olur; vāy senin haline!

³⁷⁷³ (İşi) savaştıranlar perişan olmuştur. (Yılmaz, 219).

³⁷⁷⁴ Denildi ki ey Allah'ın resulü savaştıranlar kimdir? Buyurdu ki (onlar) yarın veya yarından sonra tevbe edeceğim diyenlerdir.

³⁷⁷⁵ Ateş ehlinin kıyamet günü en çok bağırp durdukları şey tesvif (daha sonra yapacağım demeleri)dir.

(14) ve yine... mineʾt-tesvif İÜ, KA.

³⁷⁷⁶ Bu ateşi söndürmek, nurdan başkasıyla olmaz. “Senin nurun ateşimizi söndürdü, biz şükrediciyiz.

³⁷⁷⁷ Geç ey mümin, zira senin nurun benim narımı (ateşimi) söndürmüştür. (Sehâvî, Mekasid: 174).

³⁷⁷⁸ Nitekim vesvese ve Elest vahyi, her ikisi akılla anlaşılır, fakat fark vardır.

Ya‘nī ilhām-ı Rabbānī ve vesvese-i şeytānī ikisi (5) de bāzār-ı zamīr-i insāniyyenūñ dellālleridür.

Raḥthā-rā mī-sitāned ey emīr³⁷⁷⁹ (3:3490)

Her birisi kendü metā‘ ın (6) medḥ eyler ey emīr ya‘nī ilhām-ı Rabbānī metā‘ -ı ḥayrī medḥ eyler, vesvese-i şeytānī metā‘ ı şerri medḥ (7) eyler.

Ger tu şarrāf-ı dilī fikret şinās

Eger sen şarrāf-ı dil iseñ fikret-şinās ve ehl-i başiret (8) iseñ.

Farḳ kun sır-ı du fikret çun neḥās³⁷⁸⁰ (3:3491)

Farḳ eyle iki farḳuñ sırrını bir de furūş-ı cāriye (9) vü ḡulāmı farḳ eyledügi gibi.

Ver ne-dānī in dü fikret ez-gümān

Eger bu iki fikrūñ sırrın (10) bilmekde saña gümān ‘arız olup [İÜ210b] temiz idemezsin.

Lā-ḥılābe ḡüy u meşṭāb u merān³⁷⁸¹ (3:3492)

Ya‘nī aldamaḳ (11) yoḳdurdı ‘acele eyleme ve üzerine sürme ḥılābe kesr-i hā’i mu‘ceme³⁷⁸² ile ḥud‘aya dirler. Ya‘nī *lā-ḥadī‘a* (12) [SE257b] *li-fi-hāze’l-bey‘i*³⁷⁸³ dimekdür. Ḳavm-i enşārdan bir kimse Ḥazret-i Resūlu’llāh’a şikāyet idüp yā Resūla’llāh (13) ben bey‘ ü şirāda dāyim aldanurum. Baña bir çāre öğret tā ki aldanmaḳdan ḥalāş olam dimiş, (14) idi. Ḥazret-i Resūl aña *lā-ḥılābe* dimegi ya‘nī *ya‘nā izā-bāya‘te fe-ḳul lā-ḥılābe*³⁷⁸⁴ diyü ta‘līm buyurmuş (15) idi. Ke-zālik Ḥazret-i Mevlānā buyururlar ki eger vesvese ile ilhāmı farḳ idemezseñ ‘acele (16) eyleme *lā-ḥılābe*, di. Aldanmaḳdan şaḳın. Her ḳalbūne gelen fikrle ‘amel eyleme. Te‘ennī vü ihtiyāṭ gerekdür. (17)

HİLE-İ DEF‘ MAĞBŪN ŞUDEN BEY‘ U ŞİRĀ³⁷⁸⁵

³⁷⁷⁹ Her ikisi gönül çarşısının tellarındır, mallarını överler. Ey bey!

³⁷⁸⁰ Sen gönül sarrafıysan düşünceyi tanı, iki düşüncenin sırrını, esirci gibi ayırt et.

³⁷⁸¹ Bu iki düşünceyi şüpheden bilmiyorsan “Aldatmaca yok” de; koşma ve koşturma.

³⁷⁸² Noktalı ha harfine ha-i muceme denilmektedir.

³⁷⁸³ Bu alışverişte benim aldatmam (söz konusu değildir.)

³⁷⁸⁴ Alışveriş yaptığında *la hilabe* (aldatma yoktur) de.

³⁷⁸⁵ ALIŞVERİŞTE ALDANMAYI DEFETMENİN HİLESİ

‘Ayn-ı muhmile ile i‘tidādandur, belā-keş (18) ma‘nāsınadur. Muntekād naqd itmek ve güzide kalmak.

Ver ne kâdir bûd kû kun fe-yekûn (19)
Şad zemîn u çarh âverdî birûn³⁷⁸⁶ (3:3500)

Innemâ emruhû [KC64a] (1) izâ-erâde şey‘en en yeķûle lehû kun fe-yekûn³⁷⁸⁷
hükmince bir kerre “Kun!” demekle cihânı bir anda halk eylemege kâdir (2) idi.

În ta‘ennî ez-pey-i ta‘lîm tust
Ki taleb âheste bâyed bî-sükust³⁷⁸⁸ (3:3505)

Ya‘nî te‘ennî ile altı günde halk eyledi saña ta‘lîm içün. (3) Nitekim süre-i A‘râf‘da buyurdi: [KA197b] *Înne Rabbekumu‘llâhu‘llezî haleķa’s-semâvâtî ve‘l-arḍa fî sitteti eyyâmin³⁷⁸⁹*. (4) *Vâ harab vâ huznâ* demek, *behnikâ menâh* bi-vaḳti nuzûl bi-‘âlm-i âhîret.

TEŞBİH-İ DÜNYÂ Kİ BE-ZÂHİR-İ (5) FERÂH EST VE BE-MA‘NÂ TENG U
TEŞBİH-İ CEVÂB Kİ HALÂŞİST³⁷⁹⁰

Teng âyi (6) cānt paḥside şevēd³⁷⁹¹ (3:3544b)

Darlığınmak ḥâşıl olur cānuñ bükülmüş ve kend olmuş olur. İn (7) el-menâş kandedür
ḥalâş olacak mekân.

Ânce kûse dāned ez-ḥāneî kesân³⁷⁹² (3:3563a)

Kûsedden murād (8) ehl-i tecerrüd ola ki ‘alāyık-ı dünyādan bi‘l-küllîye muḳatı‘ olmuş ola. Zîrâ bu mertebe müyesser olmaz (9) illâ kuyûd-ı beşerîyyetden işlâhla ve izmihlâl-i rusûm-ı ṭabî‘atle ve her ṭâyifenüñ serâ‘irine ittîlâ‘ (10) il virmez meger istikşâf u istiṭlâ‘ -ı envâr cān u dil ile ola. Ma‘nâ-yı mışrâ‘ budur ki (11) erbâb-ı tecerrüdden ehl-i mükâşefe olanlar ğayrılar zāmîrinde olanı şöyle bilürler ki öyle mağrûr-ı (12) ğâfîl kendü ḥâlin ol kadar fehm itmege kâdir olmaz.

(17) ‘Ayn-ı...kalmak: - İÜ, KA.

³⁷⁸⁶ Yoksa “Ol -der-, olur” –sıfatı- olan Allah, yüz yeryüzünü ve feleği yaratmaya kadirdir.

³⁷⁸⁷ Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen olurur. (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 82).

(1) hükmince: - İÜ.

³⁷⁸⁸ Bu yavaşlık, isteğin yavaşça ve aksamasız olması gerektiğini sana öğretmek içindir.

³⁷⁸⁹ Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gü içinde yarattı. (Kur’ân-ı Kerîm, A‘râf: 54).

³⁷⁹⁰ DIŞ GÖRÜNÜŞ OLARAK GENİŞ VE MANA OLARAK DAR OLAN DÜNYANIN BENZETİLMESİ

³⁷⁹¹ ...daralırsın, canın dağlanır.

(6) İn...mekân: - İÜ, KA.

³⁷⁹² Kösenin başkasının eviyle ilgilibildirdiğini...

BEYÂN-I ÂN Kİ HER ÇE ĞAFLET VE KÂHİLÎ (13) VE TÂRİKÎST HEME EZ-TEN EST

Mağz kû ez-pūsthā āvāre nīst

Bir mağz ki pūstlardan (14) cūdā olup bi'l-kūlliye ayrılmaya ya' nī bir kimse ki mağz haqīkatini kaşr-ı şūretten ve [SE258a] ālāyiş-i (15) beşeriyetden pāk eyleye.

Ez-ṭabīb u ' illet ū-rā şāre nīst³⁷⁹³ (3:3574)

Ṭabīb-i emrāz-ı kılūb (16) ki mürşid-i haqīkat-şināsdur, anuñ hīdmetine varup maraž-ı nefsine ' ilāc itdürmekden (17) ğayrı çāre yokdur [İÜ211a] ve hīdmet-i mürşidān ābā iderse ol ' illetden hālāşa çāre yokdur, dimek (18) olur.

Çun devvum bār Ādemī zāde be-zād³⁷⁹⁴ (3:3575a)

Len yelice (19) *melekūte's-semavāti men lem yūled merrateyn*³⁷⁹⁵. hükmince bir anadan toğar ikinci de māderetinden ve dūnyā vū ṭabī' atden [KC64b] (1) toğar. Velādet-i evvelden ittīşāl-i ' ālem-i mülk hāşıl olur. Velādet-i devvumdan ittīşāl-i ' ālem-i (2) melekūt hāşıl olur.

Müctehid her geh ki bāşed naşş-şinās

Kitābdan ve sūnnetden ve ecmā'-ı (3) ümmetden müctehid olan kimse naşş-şinās olıcağ.

Ender ān şūret ne-yendīşed kıyās³⁷⁹⁶ (3:3580)

Ol (4) şūretten kıyās fīkr itmez. Zīrā cümle-i edille-i şer' iyyedendür. Egerçi bu mes'ele-i mesāyil ' ilm-i uşūldendür (5) ve bu kitāb ' ulūm-ı menkūl u ma' kūlī cāmi' bir kitābdur. Hāzret-i Mevlānā'nuñ murādı budur ki ol (6) kimseler ki esrār-ı İlāhiyye-i vaḥy-ı ruḥ-ı kudsī ile ma' lūm idineler, nefsi-i kudsīyye mertebesine irişmişlerdür. (7) ' Aql-ı cüzvī ile yaḥud kıyāsla bilenler gibi degüldür. Bunlaruñ mertebeleri ' ālīdür.

TEŞBİH-İ NAŞŞ (8) BĀ-ĶIYĀS³⁷⁹⁷

Naşş vaḥy-i ruḥ-ı kudsī dān yaḳīn

³⁷⁹³ Kabuklardan ayrı olmayan öze tabip ve ilaçtan çare yoktur.

³⁷⁹⁴ İnsanoğlu ikinci defa doğunca...

³⁷⁹⁵ Göklerin melekutuna (gök alemine) iki kez doğmayan kimse giremeyecektir.

³⁷⁹⁶ Müctehid/hukukçu, nass/Kur'ân' ve hadisi bilirse o meselede kıyas yapmayı düşünmez.

³⁷⁹⁷ NASSIN, KIYASA BENZETİLMESİ

Naşşdan murād ruh-ı qudsinüñ vaḥyidür, (9) yāḳīn bil.

V'ān kıyās-ı ' aḳl-ı cüzvī taḥt-ī in³⁷⁹⁸ (3:3582)

' Aḳl-ı cüzvīnüñ kıyāsı bunuñ taḥtındadır, (10) alçaḳdur.

' Aḳl ez-cān geşt bā-idrāk u fer

' Aḳl-ı cüzvī rūḥdan kuvvet ü fehm ü revnaḳ (11) ḥāşıl itdi.

Rūḥ ü-rā key şeved zīr-i naẓar³⁷⁹⁹ (3:3583)

Rūḥ anuñ naẓarı altında kaçan dāḥil olur. (12)

Nūḥ-vār er şaddaḳī zed der-tu rūḥ
Kū yem u keştī u kū tūfān-ı Nūḥ³⁸⁰⁰ (3:3585)

Ya' nī [KA198a] ey ' aḳl-ı cüzvī, eger rūḥ saña teslīm olup (13) senī taşdıḳ idecek olursa Nūḥ gibi senüñ deryāñ ve zevraḳuñ var mıdur (14) tā ki kendüñi ve ḳavmüñi ḳurtarmağa ḳudretüñ ola. Eger benüm de deryā vü keştım var dirseñ (15) ḳanı deryā vü keştī ḳanı tūfān-ı Nūḥ beynehümāda çok fark vardır. Saña lāzım olan (16) odur ki rūḥuñ dāmenin elden ḳomayasın ya' nī ' aḳl-ı cüzvī şāḥibi olan mübtedīyi ṭarīḳat (17) gerekdür ki rūḥ maḳāmında olan mürşidüñ dāmen-i ḥidmetin elden ḳomayasın tā anuñ (18) maḳām u mertebesine yitişüp sen daḥı [SE258b] rūḥ olup Nūḥ gibi kendüñi ve ḳavmüñi ḥalāş itmege (19) ḳādir olasın. Zīrā her gemi ḳullanan Nūḥ olmaz. Nūḥ odur ki tūfāndan baş ḳurtara [KC65a] (1) ve ḳavmin ḥalāş eyleye.

Yā mübeddel geşt ger ez-ḥāk būd³⁸⁰¹ (3:3591b)

Sābıḳan vaşf olınan sultānlar (2) eflākden ya' nī ' ālem-i ' ulvīdendürler. Eger ḥākden olursa mübeddel olmaḳ gerekdür ki tebdīl-i şıfātla (3) ol refī' ü'd-derecāta vuşul-i müyesserdür ve bu mertebe-i merātib ehl-i taḳvādandır. Nitekim buyurur: (4) *el-muttaḳī men inḳaṭa'a ' ani'l-ekvāni ila'llāhi te'ālā ḥaşyeten minhu*³⁸⁰² ve İmām-ı Vāsıṭī buyurmuş *lā-yaşılı* (5) *ilā-maḥalli'l-unsı men-lem yestevḥiş mine'l-ekvāni kullihā*³⁸⁰³.

(8) Naşşdan murād ruh-ı qudsinüñ vaḥyidür, yāḳīn bil: - SE.

³⁷⁹⁸ ...parça aklın o kıyası, bunun altındadır.

³⁷⁹⁹ Akıl, canla idrak ve zeka sahibi oldu, ruh onun görünüşünün altında nasıl bulunur?

³⁸⁰⁰ Ruh Nuh gibi seni tasdik ettiyse, nerde deniz ve gemi? Nerde Nuh tufanı?

(15) beynehümāda: ara yirde SE, KA.

³⁸⁰¹ ...topraktansa değişmiştir.

³⁸⁰² Müttaki kimse, Allah'a karşı duyduğu huşudan dolayı alemlerle bağlantısını kesip Allah'a yönelendir.

³⁸⁰³ Âlemlerin tamamına karşı vahşi olmayan/yabani olmayan kişi ehillik mahalline erişemez.

(3) Nitekim... kullihā: - İÜ, KA.

Mār-rā ez-sihr māhī mī-kunend³⁸⁰⁴ (3:3597b) [İÜ 211b]

Te'şir-i (6) terbiyyetlerinden ki sihr-i helâldür. Tâlibün mār gibi nefsinî māhī iderler. Ya' nī tebdil-i ahlâk-ı zemîme (7) ve tahşil-i haşâyil-i hamîde itdürmekle anı âşinâ-yı baħr-ı vahdet iderler ya' nī gürüh-ı evliyâdan iderler. (8)

Naħs ancā reft nīgū hāl şud³⁸⁰⁵ (3:3599b)

Nitekim haberde vârid olmışdur *mā celese kavmun (9) yezkurūna'llāhe te'ālā illā nādāhum munādin mine's-semā'i kūmū fe-kaḍ buddilet seyyi'atukum ḥasenātın* (11) ve *gufira lekum cemi'an*³⁸⁰⁶.

ĀDĀBÜ'L-MÜSTEMİ'İN VE'L-MÜRİDİN 'İNDE FEYZİ'L-ḤİKMETİ MİN-LİSĀNİ'Ş-ŞEYH³⁸⁰⁷ (12)

Ez-risālet bāz mī-māned resūl³⁸⁰⁸ (3:3603b)

Ya' nī müstem'ide āşār-ı melāl-i zāhir olsa *eş-şeyhu fî-kavmihi ke'n-nebiyyi fî-ummetihi*³⁸⁰⁹ mazmūn-ı şerifince şeyh-i kâmil tebliğ-i beyân-ı esrâr-ı İlâhiyye'den qalır söylemege (13) mecālî kalmaz.

Müstem' i ḥāhend İsrāfîl ḥū³⁸¹⁰ (3:3604b)

İsrāfîl ḥūylu müstem' isterler. Zîrā şıfat-ı (14) İsrāfîl şöyledür ki evvel fîtratdan şūrî ağzına alup gūş u hūşını cānib-i (15) fermān-ı Hudā'ya tutup rûz-ı kıyāmete dek bu uslûb üzre muntaẓır-ı fermān-ı Hudā olup (16) tursa gerekdür. Pes bunlar daḥı müstem' i şöyle dirler ki gūş u hūşın cānib-i mürşide (17) tutup ne buyurur ola diyü muntaẓır olup turalar.

Ferraḥ ān Turkî ki estîze nihed (18)

Terk-i 'inād eyle.

Esbeş ender ḥendeğ-i âteş cehed³⁸¹¹ (3:3612)

³⁸⁰⁴ ...büyüyle yılanı balık yaparlar.

³⁸⁰⁵ ...uğursuzluk oraya gider, uğurlu olur.

³⁸⁰⁶ Bir topluluk Allah'ı zikredtmeye durmasın ki gökten bir nida eden kişi onlara seslenir: kalkınız zira kötülükleriniz iyilikler ile tebdil edilmiştir (değiştirilmiştir) ve hepinize mağfiret edilmiştir. (Suyûtî, El-Câmi'ü's-Sagîr: 7865).

³⁸⁰⁷ ŞEHYİN DİLİNDEN HİKMET AKIŞI SIRASINDA DİNLEYCİLERİN VE MÜRİTLERİN ADABI

³⁸⁰⁸ ...elçi elçilikten geri kalır.

³⁸⁰⁹ Şeyh (âlim), kavmi (müritleri, cemaati) arasında, ümmeti arasındaki peygamber gibidir. (Yılmaz, 624).

³⁸¹⁰ ...İsrafil huylu dinleyici isterler.

³⁸¹¹ İnat eden ve atı ateş hendeğinden sıçrayın Türk'e ne mutlu!

Race'nā mine'l-cihādi'l-aşğari (19) *ile'l-cihādi'l-ekberi*³⁸¹² fehvāsınca esb himmeti āteş-i riyāzet ü mücāhedeye birağup vuşul-i [KC65b] (1) ila'llāha sa'y eylemeye.

FARQ-I MİYÂN-İ DÂNİSTEN-İ ÇİZİ BE-MİŞÂL VE TAQLİD VE MİŞÂL-İ [SE259a] DÂNİSTEN (2) MAHİYET-İ ÂN ÇİZ

Lik nisbet kerd ez-rûy-ı hâşî

Ya'nî lezzet-i cumâ' ı helvāya nisbet eyledi (3) hoşluk cihetinden

Bā-tu ān 'ākıl çu tu küdek veşî³⁸¹³ (3:3638) [KA198b]

Ke-zâlik sen dahı küdek-veş (4) olup zevk-i semâ' ı ve mâhiyyât-ı lezzât-ı vuşul-i ictimâ' ı fehm ü idrâke kudretüñ (5) olmaduğı için mürşid-i kâmil şüret-i hikāye ve durûb-ı emşâl ki saña mişâl-i helvâ (6) lezîz gelür. İrād eyleyüp hikāye-i zımnında saña mâhiyyet-i esrâr tefhîm ü ta' lîm buyurur. (7)

Dür-ter ez-fehm u istibşâr kü³⁸¹⁴ (3:3651b)

Ya'nî fehm ü istibşârdan ba'id bir nesne yokdur sırr-ı Hakk'ı (8) ve zât-ı mutlakı fehm eylemekde.

FARQ-I MİYÂN NEFY U İŞBÂT YEK ÇİZ EZ-RÛY-İ NİSBET U (9) İHTİLÂF-CİHET³⁸¹⁵

Nefy-i ān yek çiz u işbâtes revâst

Ya'nî bir şey'üñ hem nefy ve hem (10) işbâtı bir maḥalde cāyiz olur.

Çun cihet şud muhtelif nisbet dü tâst³⁸¹⁶ (3:3657)

Çünkü (11) cihet-i muhtelif oldu. İki nisbet oldu ki biri nefy olur ve biri işbât olur. (12)

Mā remeyte iz remeyte ez-nisbet est
Nefy u işbât est u her dü müşbet est³⁸¹⁷ (3:3658)

Nitekim Hakk Te'ālā Hazret-i (13) Resül'e hitâb idüp buyurur: *Mā rameyte iz rameyte ve lākina'llāhe ramā*³⁸¹⁸. *Mā rameyte* sen (14) atmaduñ ol bir avuç ḥāki bu nefydür. *iz*

³⁸¹² Daha küçük olan cihattan daha büyük olan cihada döndük. (İbn Teymiyye, Mecmû'u Fetâvâ: XI/198).

³⁸¹³ Ancak o akıllı sen çocuk gibi olduğun için hoşluk açısından sana örnek verdi.

(5) helvâ: - SE; mişâl-i helvâ: helvâ mişâl KA.

³⁸¹⁴ ...anlamak ve görmekten daha uzak ne vardır?

³⁸¹⁵ YÖN İLİŞKİSİ VE AYKIRILIĞI YÜZÜNDEN BİR ŞEYDE OLUMSUZLUK VE OLUMLULUĞUN TOPLANMASI VE UYUŞMASI

³⁸¹⁶ Bir şeyin reddi ve doğrulanması mümkündür yön farklı olunca, ilgi iki tane olur.

³⁸¹⁷ "Attığında sen atmadın" ayeti ilgi yönüyledir; olumsuzluk ve olumsuzluk vardır ve her ikisi müspettir.

³⁸¹⁸ Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. (Kur'ân-ı Kerîm, Enfal: 17).

rameyte şol vaqt ki atduñ bu işbâtdur. [İÜ212a] (15) ve lākinallāhe ramā ve lākin ol hāki Allāh atdı.

Ya‘ rifūne’l-enbiyā ezdādıhum
Mişl-i mā lā-yeştebih (16) evlāduhum³⁸¹⁹ (3:3662)

Süre-i Bakara’da bu āyet-i kerīmye işāretdür: *Ellezīne āteynāhumu’l-kitābe* (17) *ya‘rifūnehū kemā ya‘rifūne ebnā’ehum*³⁸²⁰. Ya‘ nī şol kimselere ki biz kitāb a‘ tā eyledük (18) *ya‘rifūnehū* ya‘ nī zümre-i ehl-i küfr u dālāl anları ya‘ nī sulţān-ı enbiyāyı ve sāyir resel-i (19) müctebāyı oğulların bildükleri gibi bilürler. Ma‘ nā-yı beyt, ya‘ rifūne fi‘l-i [SE259b] muzāri‘ el-enbiyā [KC66a] (1) lafzen menşüb-ı mef‘ ulidür. Ezdādıhum lafzen merfū‘ fā‘ ilidür ya‘ nī enbiyāya zıdd olan kefare (2) enbiyāyı bilürler şübhesiz her birisi evlādın bildükde iştibāh itmeyüp taḥkik bildükleri (3) gibi ammā ḥasedlerinden pinhān iderler.

Pes çü ya‘ ref guft çun cāy-ı dıger

Ya‘ nī çün bu āyet-i (4) mezkūrede *ya‘rifūnehū* didi, nedendür ki bir ğayrı yirde ya‘ nī ḥadīş-i qudsīde.

Guft lā-ya‘ rifuhum (5) ğayrı fezer³⁸²¹ (3:3665)

*Evliyā’i taḥte kıbābī lā-ya‘ rifuhum ğayrı*³⁸²² buyurdı. Pes bilmegi terk (6) eyle.

İnnehum taḥte kıbābī kāmenūn³⁸²³ (3:3666a)

Taḥkikan anlar benüm qubbelerüm altında pinhān olmışlardur ya‘ nī (7) kıbāb-i eflāk altında benüm velilerüm vardur ki anları benden ğayrı kimse bilmez, didi. Ba‘ zılar (8) kıbāb-ı umūr-ı münkire ve aḥlāk-ı zemīmeden isti‘ āredür, ba‘ zılar kıbār-ı istitāre-i esrār içün (9) bed-girdārılık ihtiyār iderler. Ḥattā bu perdenūñ altında āsūde olalar dimişler. Bu ma‘ nānuñ taḥtında (10) birkaç fesād vardur. Zīrā evliyā’u’llāh bed-girdārılık ihtiyār eyleseler menāhī-i irtikāb itmiş olurlar. (11) Pes anlarıñ şānlarından degüldür ki emr u [KA199a] nehy-i Ḥudā’ya muḥālefet ideler. Bir fesād daḥı budur ki (12) evliyā’u’llāh bed-girdārılığa meşğul olsalar ḥalkı inkāra birağup günāha koyup ve kendüler mezmūm (13) olmaḡ lāzım gelür. Pes bu reviş anlara lāyık degüldür ve Ḥazret-i Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurur:

³⁸¹⁹ Onlara karşı olanlar, peygamberleri kendi çocuklarını bildikleri gibi tanırlar.

³⁸²⁰ Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 146).

(19) bilürler: - , SE; Ma‘ nā-yı beyt: - KA.

³⁸²¹ Hak “Bilir” dedi, bir başka yerde de “Onları benden başkası tanımaz” dedi. Ardını bırak.

³⁸²² Veli kullarım benim kubben altındadır, onları benden başkası bilmez.

³⁸²³ “Onlar kubbelerimin altında gizlidirler”...

(9) Bu ma‘ nānuñ: bunuñ SE, İÜ, KA.

(14) *İttekū min-mevādi‘i‘t-tuhemī*³⁸²⁴. Pes kıbābdan murād kıbāb-ı ‘izzetdür ki Hāk Te‘ālā anları halka bildürmeyüp (15) setr eylemek irāde eylese aña ālet-i setr lāzım degüldür.

Coz ki Yezdānşān nedāned z‘āzmūn³⁸²⁵ (3:3666b) (16)

Yezdān’dan ğayrı anları kimse bilmez. Eger anları bilmek kıbıldür dirseñ āzmūn şinne ya‘nī (17) tecrübe ile görelüm anları bilmege kıdır olur mısın ya‘nī mümkün degüldür dimek olur. Bu āyet-i kerīme (18) ile bu ħadīş-i kıdsī mābeyninde vech-i tevfiķ budur ki enbiyā ‘aleyhi’s-selāmuñ zāhir-i nübüvvetlerin (19) te‘yīdāt-ı zuhūr-ı āyāt-ı beyyināt u mu‘cizāt vāsıtasıyla bildiler ammā sırr-ı nübüvvetlerin ve [KC66b] (1) ħaķīķat ü velāyetlerin bilmediler. Zīrā anı bilmek müte‘azzirdür. Bundan ötüri dimişlerdür ki Ĥudā’yı (2) bilmek āsāndur evliyāyı bilmekden. Zīrā şāhı ħayl ü ħaşem sebebiyle bilmek kıbıldür ammā maĥbūbı (3) ki pādşāh ğayretinden [SE260a] perde ardında nihān şaķlıya anı ‘avāmü’n-nās [IÜ212b] ve ĥuddāmdur, bārgāh bilmek (4) kıabil degüldür. Maĥşulu’l-kelām evliyā’u’llāhı dīde-i sırta görmenüñ başķa mertebesi vardır. (5) Dīde-i sırr ile görenler ħaķķında Hāk Te‘ālā (6) buyurur: *Terāhum yenzurūne ileyke ve hum lā-yubşırūn*³⁸²⁶. Ya‘nī zāhir görürsüñ ki senüñ cānibüñe (7) nazar iderler ve şüretüñi görürler ammā ħaķīķatı nübüvvetüñi ve sırr u velāyetüñi göremez, (8) diyü buyurur.

MES‘ELE-İ FENĀ VE BEĶĀ-YI DERVİŞ³⁸²⁷

Guft kıā’il der-cihān derviş nīst (9)
Ger buved derviş ān derviş nīst³⁸²⁸ (3:3668)

Ya‘nī bir kimesne didi ki cihānda derviş (10) yokdur. Eger derviş olursa ol derviş degüldür ya‘nī emr ikiden ĥālī degüldür. (11) Eger derviş dervişlik kıaydıyla muķayyed olup teĥzīb-i aĥlāk ve tezķiyye-i nefse (12) sa‘y itdügi mertebede ise bu ayn-ı vücūd-ı hestīdür. Pes henüz ħaķīķat üzre (13) derviş olmamışdur. Nitekim İbn-i Fāriż bu müĥellem-i münāsib buyurur:

[fe‘ülün/mefā‘ilün/fe‘ülün/mefā‘ilün]
Ve lem tehvi fi-mā lem (14) tekun fiyye fāniyen

³⁸²⁴ Töhmet mekanlarından sakının.

³⁸²⁵ ...Allah’tan başķa kimse sınamakla onları tanıyamaz.

(2) şeyhi: şāhı SE, İÜ, KA.

³⁸²⁶ Sen onların sana baktıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler. (Kur’ân-ı Kerīm, A’râf: 198).

(7) Ammā - ħaķīķatı: Ammā başşiretleri ħaķīķatı SE.

³⁸²⁷ DERVİŞLERİN FĀNİ VE BAKİ OLUŞU MESELESİ

³⁸²⁸ Konuşan biri dedi: “Dünyada derviş yoktur; varsa derviş, o derviş değildir.

Ve lem tefne mā lem tectelī fike şūrati³⁸²⁹

Ve eger kayd-ı vücuddan ḥalāş (15) olup fenāfi'llāhı kemālī üzre taḥşıl eyleyüp *izā-temme'l-fakru fe-huve Allāh*³⁸³⁰ maẓmūnınca (16) vuşul-i ila'llāh ve beḳābi'llāh mertebesine vāşıl oldıysa yine derviş degüldür. Zīrā (17) vücuddan fānī ve beşeriyyetden ḥālī olmuş olur. Pes vücūd olmayacak dervişliği niye (18) üstād idersin. Pes ḳāyilūñ sözi şaḥiḥ olur.

KIŞŞA-İ VEKİL-İ ŞADR-I CİHÂN³⁸³¹ (19)

Guft tāb-ı fırkatem z'ın pes ne-mānd
Şabr key dāned ḥilā' atrā nişānd³⁸³² (3:3688)

Ḥilā' at-ı efsārī [KC67a] (1) rehā itmek [KA199b] ve ğalebe-i iştıyāḳdur ya' nī zamān-ı iḥtiyārum elden gitmişdür ve āteş-i iştıyāḳ baña (2) ğalebe itmişdür. Şabr bu nār-ı iştıyāḳı ḳaçan teskīn idebilür.

PEYDĀ ŞUDEN (3) RŪḤU'L-ḲUDS 'ALEYHİ'S-SELĀM BE-ŞŪRET-İ ĀDEMİ BER-MERYEM³⁸³³

Hemçu Meryem güy-i pīş ez-fevt-ı milk (4)
Naḳş-rā ke'l-e' ūzu bi'r-raḥmanı mink³⁸³⁴ (3:3699)

Süre-i Meryem'de olan āyet-i kerīmeye işāretdür: *Ve'zḳūr* (5) *fī'l-kitābı* zıkr eyle yā Muḥammed Ḳur'ān'da, *Meryeme* Meryem'ün ḳışşasını, *izi'ntebezeti* tezelet (6) bedel min-Meryem bedelü'l-iştimāl ya' nī şol vaḳt ki zıkr eyle ki Meryem intibāz eyledi ya' nī 'uzlet eyledi, (7) bedeldür Meryem'den bedel-i iştimāl üzre, *min-ehlihā mekānen şarḳiyyen* fī-şarḳī beyti'l-muḳaddesi (8) ev şarḳī dārihā ve li-zālīke itteḥāze'n-naşārā el-maşriḳa ḳıbleten ve mekānen ḳarfın ev mef' ūlin li-enne intebezet (9) mutezamminetun ma' nā etet ya' nī Meryem i' tizāl eyledi ehlinde beytül-muḳaddesün cānib-i şarḳiyyesine (10) yāḥud olduğı ḥānenün ṭaraf-ı şarḳiyyesine bundan ötüridür ki nişār-ı ṭāyifesi (11) maşriḳ-ı ḳable ittiḥāz itdiler ve mekāna ḳarfdur yāḥud mef' ūldür. Zīrā *intebezet* etet ma' nāsın mutezımmındur, *fe'tteḥāzet* pes Meryem ittiḥāz eyledi, *min-dūnihim ḥicāben* sırren ya' nī ehlinde (13) başḳa bir

³⁸²⁹ Bende fena bulmayan şeyi isteme, sende benim suretimi tecelli ettirmeyen şeyde de fena bulma.

(13) Nitekim...şūrati: - İÜ, KA.

³⁸³⁰ Fakirlik tamamen erdiğinde işte bu durum Allah'a ermektir.

³⁸³¹ SADR-I CİHAN'IN VEKİLİNİN HİKAYESİ

³⁸³² "Bundan sonra ayrılığa gücüm kalmadı" dedi. Sabır, perişanlığı nasıl söndürebilir?

³⁸³³ RUHULKUDS'ÜN, MERYEM'E ÇIPLAK YIKANIRKEN İNSAN ŞEKLİNDE GÖRÜNMESİ VE MERYEM'İN HAK TEALA'YA SİĞİNMASI

³⁸³⁴ Meryem gibi, fırsat yok olmadan önce surete, "Senden Rahmân'a sığınırım" de.

(11) ve mekāna... mutezımmındur: - İÜ.

mekānda setr-i ittiḥāz eyledi anlaruñ cānibinden bir perde tıtdı tā ki görülmeklige (14) māni‘
ola, *fe-erselnā ileyhā* pes irsāl eyledük biz Meryem tarafına, *rūḥanā* rūḥumuzu ya‘nī (15)
Cebrāyil’i izāfeti teşrīf ü taḥṣiṣ içündür, *fe-temeṣsele lehā beṣeran seviyyā*³⁸³⁵ kīle қа‘adet
(16) fī-maṣriḳatı’l-iḡtisālī mine’l-ḥayzi muḥtecibeten bi-ṣey’in yesturuhā ve kānet
teteḥavvel mine’l-mescidi ilā-beyti (17) ḥāaletihā izā-ḥāzat ve te‘ūdu ileyhi izā-ṭahurat fe-
beynemā hiye fī-muḡteselihā etāhā Cebrā’il (18) ‘aleyhi’s-selām mutemeṣṣilen bi-ṣūratı
ṣabbın emradinseviyyi’l-ḥalkı li-teste’nise bi-kelāmihi ya‘nī ḥayzdan ḡuṣl (16) eylemek
murād eyleyüp maṣriḳa iḡtisālde ötüri muḥtecib olduğu ḥālde bir şey ile [KC67b] (1) ki
kendüyi setr eyleye. Ḥazret-i Meryem’uñ ‘ādetleri bu idi ki [IÜ213a] beytü’l-muḳaddesde
‘ibādet iderdi. (2) Vakt-i ḥayzda ḥālesi evine gidüp ba‘de’z-zuhr yine Mescid-i Akṣā’ya
‘avdet iderdi. Pes (3) bir vaktde ki ḥālesi ḥānesine varmış idi. Ol cāy-ı maḥfi ki anda iḡtisāl
içün dāḥil olmuş (4) idi. Cebrāyil‘aleyhi’s-selām şüret-i beṣere temeṣṣül eyleyüp süyü’l-ḥulḳ
ve mutedilü’l-kāme-i aḥsen-ı şüret (5) ve şekl-i ṣābb emr-i duḡāyet-i melāḥat u leṭāfetle
Meryem’uñ yanına geldi tā ki isti’nās eyleye. Pes (6) Ḥazret-i Meryem muḡtasılnda anı
görince fesāddan ḥavf idüp, *ḳālet innī e‘ūzu bi’r-raḥmāni* (7) *minke*³⁸³⁶ min-ḡāyeti ‘ifāfihā
ya‘nī ḡāyet pākliginden anuñ [KA200a] ḥüsn ü cemāline meyl itmeyüp didi ki (8) taḥḳıkan
ben şıḡınurum Raḥmān’a senden, *in kunte taḳiyyen tetteḳi’llāhe ve taḥtefilu bi’l-isti‘āzeti*
(9) ya‘nī Allāh Te‘ālā’dan ḳorḳıcı iseñ perḥiz-kār iseñ benüm isti‘āzeme i’tibār eyle
[SE261a] Allāh’dan (10) ḳorḳ, şerrüñi benden ba‘id eyle dimegi mutaḳımmındur. Ve
cevābü’ş-şarṭ *mahzūfun delle ‘aleyhi mā ḳablehu* (11) *fe-inni ā’izetun minke ev fe-teyekḳaz*
bi-ta‘vizi ev fe-lā-tete‘arraḍ li ve yecūzu en yekūne li’l-mubaleḡati ey in (12) *kunte taḳiyyen*
*fe-inni e‘ūzu minke fe-keyfe izā-lem tekun ke-zālike*³⁸³⁷ Çün Ḥazret-i Meryem pāk u āṣinā-
yı (13) ‘ālem-i ḡayb idi ve nuḳūş-ı ‘ālem-i fānī ile zamīrin reng-peḳir itmemiş idi ve dāyim
ḥıṣn-ı ḥimāyet-i (14) İlāhī’de ṭālib-i imān idi tā ‘ālem-i fānīde serāy-ı bāḳiye rıḥlet idinceye
dek ol ḥıṣm-ı ḳadīm (15) ki şeyṭān-ı la‘indür, anuñ üzerine dest-res bulmaya diyü. Pes imdi
ey sālīk, sen daḥı (16) Ḥazret-i Meryem gibi mülk-i fevt olmazdan öñdin ve bir fesād vāḳi‘
olmazdan evvel ve memleket-i (17) vücūduguñ taṣarrufı nefis ü hevā eline düşmezden öñdin

³⁸³⁵ (Ey Muhammed!) Kitap’ta (Kur’an’da) Meryem’i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germiştir. Biz, ona Cebrail’i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. (Kur’an-ı Kerim, Meryem: 16, 17).

³⁸³⁶ Meryem, “Senden, Rahman’a sığınırım. Eğer Allah’tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)” dedi. (Kur’an-ı Kerim, Meryem: 18).

³⁸³⁷ Mahzuftur. Öncesinde yer alan ifade ona (mahzuf olan cevap-ı şarta) işaret etmektedir. ben senden (Allah’a) sığınırım ya da benim bu sığınmam sebebiyle kendine gel/dikkatli ol ya da bana gelme. Mübalağa için olması da caizdir. Yani takva sahibiyse (bile) ben senden Allah’a sığınyorum böyle olmasan nasıl olurdu (sen düşün).

(10) Ve cevābü’-şarṭ...ke-zālike: - İÜ, KA.

gerekdür ki hışn u haşîn himāyet-i Hudā'ya (18) ilticā eyleyüp her gördüğün naqş-ı zibādan Allāh Te'ālā'ya isti'āze eyleyüp (19) e'ūzu min şerrike bi'r-Raḥman diyesin tā her naqş-i zāyile ferifte olmayasın.

Zehre nī mer zühre-rā tā dem zened [KC68a] (1)
‘Aql-ı kulleş çun be-bīned kem zened³⁸³⁸ (3:3714)

Eger ‘aql-ı kül anı göreydi anuñ ḥaqqında az dem ururdı. Zīrā ḥüsnine (2) söz yoğ idi.
‘Aql-ı kül ‘ibāretdür mübde-i te’şīr-i cemī’-i ‘uqūl-i felegī vü beşeriden.

Dūd-ı ān nārem delīlem men berū (3)
Dūr ez-ān şeh bāṭılun mā ‘ebberū³⁸³⁹ (3:3716)

Ol şāhdan ba‘iddür ve bāṭıldur her ne ta‘bir iderlerse. Zīrā ol (4) Ḥazret ‘ibāretle zāhir olmaz. Ḥazret-i Mevlānā’nuñ ‘ādet-i şerīfleri şöyledür ki bir kimse vaşf ider ki (5) Ḥazret-i Hudā’nuñ vaşfına intikāl iderler bu maḥalde daḥı Cebrāyīl vaşfından cenāb-ı ‘izzet (6) vaşfına intikāl eylediler.

Cümle idrākāt-rā ārām niy
Vaqt-i meydānest vaqt-i cām niy³⁸⁴⁰ (3:3722) (7)

Bu cihān meydān-ı ‘ışk-ı Hudā’da cihād-ı ekber eyleyüp taḥşīl-i vuşūl-i [İÜ213b] ila’llāh vaqtidür, ‘ıyş (8) u ‘ışret vaqti degüldür.

Ān yekī vehmī çu bāzī mī-pered
V’ān dıger çun tīr ma‘ber mī-dered³⁸⁴¹ (3:3723) (9)

Ol birisi tīr gibi toğrı gider. Öñüne her ne kadar mevāni‘ gelürse çāk ider geçer. (10)

Ez-heves v’ez-hırş sūd endühten
Herkesī dādī beden-rā sūhten³⁸⁴² (3:3731)

Ve ce‘alnā nevmekum (11) *subāten ve ce‘alne’lleyli libāsen*³⁸⁴³ ḥükmince rāḥat olurlar.

Z’ānki der-ḥarcī der-ān beş u guşād (12)
Ḥarc-rā daḥlī be-bāyed z’i‘tidād³⁸⁴⁴ (3:3734)

³⁸³⁸ Zühre yıldızının –güzellikte ona- söz edecek gücü yoktur. Küllî akıl onu görünce, kendini değersiz bulur.

³⁸³⁹ O ateşin dumanıyım. Ben ona delilim; -bu benzetiş- o padişahı uzaktır, söylenen yanlıştır.

³⁸⁴⁰ Bütün anlayışlara huzur yok; meydan zamanıdır, kadeh vakti değildir.

³⁸⁴¹ Bir vehim, doğan gibi uçar; bir diğeri ok gibi geçiş yerini yırtar.

³⁸⁴² Herkes hevesinden ve kar biriktirmekten dolayı bedenini yakardı.

³⁸⁴³ Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Ve geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. (Kur’ân-ı Kerim, Nebe: 9-10).

³⁸⁴⁴ Çünkü genişlik ve ferahlık halinde harcarsın; harcamak için hesap açısından gelir gerekir.

Z'î'tidād ez-ihimām kabz ve başın beyânında dimişlerdür (13) *humā yuṣbihāni'l-ḥavfe ve'r-racā illa enne'l-ḥavfe ve'r-racā li'l-a'vām ve'l-ḥavaṣṣi ve'l-kabza ve'l-baṣta* (14) *li'l-ḥavaṣṣi ḥāṣṣaten ve'l-ḥavfu en yeḥāfe'r-raculu fi'z-zemāni'l-mustaḳbeli fevte mā yuḥibbuhu ve vusūle* (15) *mā yekrahuhu ileyhi ve emma'r-racā emelu maḥbūbin ev zevālu mekrūhin kāne 'aleyhi ve emme'l-kabzu* (16) *ve'l-baṣtu yekūnāni fi'z-zemāni'l-ḥāziri ve ḥaḳīḳatu'l-kabzi vurūdu şey'in fi-ḳalbihi mina'llāhi te'ālā* (17) *fīhi iṣāratun ilā-taḳṣīrin ve'stiḥkākī te'dībin 'ale't-taḳṣīri ve'l-baṣtu vurūdu iṣāratin fi-ḳalbihi* (18) *mina'llāhi te'ālā ilā-luṭfihi ve terḥībin ve tekrīmin ve ḳad yekūnu'l-kabzu ve'l-baṣtu ve lā-yedri ṣāhibuhumā* (19) *sebebehumā ve ṭarīḳi ṣāhibi'l-kabzi'lleẓi lā-yudrā sebebuhu et-teslīmu ḥattā yemziye zālike'l-veftu* dimişlerdür ki [KC68b] (1) ehl-i ṭarīḳ üç kışm üzre münkasımdurlar. Mübtedî, mütevassıt u şeyḥ. Eger mübtedî olursalar (2) etfāl-i ṭarīḳdürler ve mütevassıt olurlarsa kehdürler ve eger muntehî olurlarsa şeyḥdürler. (3) Bu üç gürūhuñ her birinüñ iki kuvvet-i muhtelifesi vardır ki iki ḳanād meṣābesindedür. Bu üç (4) ṭayifenüñ ḳanatları birbirine beñzemez. Meṣelā nesr-i ṭayirüñ cenāḥı 'uṣfūruñ cenāḥına beñzemedügi (5) gibi. Pes imdi etfāl-i ṭarīḳat olanlaruñ cenāḥları ḥavf u recādur ve kehl maḳāmında olanlaruñ (6) cenāḥları kabz u baṣtdur ve şeyḥ-i kāmīl olanlaruñ cenāḥları ins ü heybeddür [KA200b] ve bu iki cenāḥdan (7) şeyḥ teraḳḳī ider ma'rifet-i fenāya ve beḳāya andan vaṣl u faṣla ve ṣaḥv u sekre ve bu iki cenāḥla (8) ṭayrān ol vaḳt ṣaḥīḥ olur ki bu iki cenāḥ birbirine mütesāvī olalar. Lā-cerem her kim ki kabzdan (9) ikrāh ider ve ḳaçar seyr-i ṭarīḳden gerü ḳalur ve Ḥazret-i Zü'l-celāl'üñ vaṣlından ber-ḥürdār olmaz (10) ve tā sālik-i cihānuñ lezzātından bi'l-küllīye gönlini ḳaldırmayınca ve fenā-yı küllī taḥṣil itmeyince Ḥazret-i (11) Ḥudā ile āṣnālīḳ müyesser degüldür.

Çunki kabz āyed tu der-vey beṣt bīn
Tāze bāṣ u çin me-yefken (12) ber-cebīn³⁸⁴⁵ (3:3738)

Çunki kabz gele sen kabz içinde baṣt gör ki *fe inne me'a'l-'usri yusrā*³⁸⁴⁶ buyurmuşdur, (13) nā-ümīd olma. **Beyt:**

[*mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün*]
İzā zākat bike'd-dunyā fe-fekkir fī *e lem neṣrah*
Fe-'usrin (18) beyne yusrayni izā fekkertehu fe'fraḥ³⁸⁴⁷(14)

(12) z'î'tidād... zālike'l-veftu: - İÜ, KA.

(1) sınıf: kısm İÜ, KA.

³⁸⁴⁵ Darlık gelince sen, onda genişlik gör; tazelen, alnını kırıştırma.

³⁸⁴⁶ Şüphesiz güçlüklerle beraber bir kolaylık vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, İnşirah: 5).

³⁸⁴⁷ Dünya seni sıkıp daralttığında *e lem neṣrah*'ı (*inşirah suresi*) düşün. Zira zorluk iki kolaylık arasındadır, bunu düşündüğünde feraha er.

Ya‘nī sūre-i Mülk’de *fē’mşū fī-menākibihā ve kulū min-rızkıhı*³⁸⁴⁸ buyurduğundan ancak nāfi-i (15) fehmiyledük hikmet biz dağı fehmiylemedük.

GUFTEN-İ RŪḤ’UL-ḲUDUS MERYEM-RĀ Kİ MEN RESŪL-İ ḤAḲḲEM (16)
BE-TU ĀMEDEEM ĀŞUFTE ME-ŞEV U PİNHĀN ME-ŞEV EZ-MEN Kİ FERMĀN
[SE262a] İNEST³⁸⁴⁹

Ki emīn-i Ḥazretem ez-men (17) merem
Bang ber vey zed nemūdār-ı kerem³⁸⁵⁰ (3:3767)

Nitekim buyurur: *Ḳāle innemā ene rasūlu Rabbiki li-ehebe leki* (18) *ḡulāmen zekiyyā*³⁸⁵¹. *Ḳubāle* fitil.

Hīn me-kun lā-ḥavl ‘ İmrān zādeem (3:3776a)

Fehm nān kerdī ney hikmet (19) ey rehi³⁸⁵² (3:3744a)

Ki zi-lā-ḥavl īn ṭaraf ūftādeem³⁸⁵³ (3:3776b)

Ki ḥavl u kuvvet Ḥudā ile dūşmuşum bu ṭarafa senūñ [KC69a] (1) ḡuzūruña.

Āfetī ne-b’ved beter ez-nāşināht [İÜ214a]
Tu ber-i yār u ne-dānī ‘ ışk bāht³⁸⁵⁴ (3:3780)

Ve naḥnu (2) *aḡrabu ileyhi min ḥabli’l-verīd*³⁸⁵⁵ mażmūnınca sen yāruñ yanındasın
ammā ‘ ışk-bāzlık bilmezsin. (3)

‘AZM KERDEN-İ ĀN VEKİL EZ-‘IŞḲ Kİ RŪCŪ‘ KUNED BUḤĀRĀ
LĀ’UBĀLĪ VĀR³⁸⁵⁶

Ey ḡonuk ān-rā ki zillet (4) nefsehu

Ey sa‘ ādet ol kimseye ki anuñ nefsi zelil oldu.

³⁸⁴⁸ Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızından yiyin. (Kur’ân-ı Kerîm, Mülk: 15).

³⁸⁴⁹ RUHU’L-KUDS’ÜN MERYEM’E “BEN, SANA HAKK’TAN ELÇİYİM. BENDEN KORKMA VE GİZLENME; ÇÜNKÜ BUYRUK, BUDUR” DEMESİ

³⁸⁵⁰ Kerem numunesi –Cebreil- ona seslendi: “Hakk’ın eminiyim, benden korkma.”

³⁸⁵¹ Cebreil “Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim.” (Kur’ân-ı Kerîm, Meryem: 19).

³⁸⁵² Ey kul! Ekmeği anladın, hikmeti değil.

³⁸⁵³ Hadi! Lahavle deme, İmrân’ın kızı; çünkü Lahavle’den bu tarafa geldim.

(1) - : “Bank berü-yi red nemūdār kerem/Ki emīn ḡazretem ez men merem” Nitekim buyurur: *ḡāle innemā ene rasūlu Rabbiki li-ehebe leki ḡulāmen zekiyyā*.” İÜ, KA.

³⁸⁵⁴ Tanımamaktan beter bir afet yoktur; sen dostun yanındasın, ama sevgi gösteremiyorsun.

³⁸⁵⁵ Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. (Kur’ân-ı Kerîm, Kaf: 16)

³⁸⁵⁶ O VEKİLİN AŞK NEDENİYLE KORKMADAN BAHARA’YA GERİ GÖNMEYE KARAR VERMESİ

V'āy ankes-rā ki yurdī (5) refsehu³⁸⁵⁷ (3:3793)

Vāy ol kimseye ki nefsinüñ depmesi kendüyi helāk eyleye.

Ġannelī yā munyetī (6) laħne'n-neşūr³⁸⁵⁸ (3:3800a)

Oķu ve taġannī eyle benüm içün ey benüm arzū-yı dil ü cānum neşūruñ laħnı gibi. Zīrā (7) yevm-i neşūr mürdeler ihyā olduġı gündür. Çün bu 'āşık-geşte şemşīr-i hicrān idi. (8) Anı taşavvur itdi ki ħidmet-i şadra vara. Eger öldürürse zihī sa'ādet ki ħayāt-ı bāķīye vāşıl (9) olur. Pes kendü kendüye ħiṭāb idüp ey benüm maķşūdum benüm içün taġannī eyle. (10)

Obrukī yā nāķatī temme's-surūr³⁸⁵⁹ (3:3800b)

Vāy benüm nāfe-i vücūdum ol Ĥazret'üñ dersa'ādetine varduķda (11) hemān anda çok bir ġayrı yire daġı ħareket itme ki anda ħāk olmaķ sürūr-ı tamām ve zevķ-i mālā-yı (12) kelāmdur.

İble'ī yā arz-ı dem'ī ķad kefā

Benüm gözüm yaşın yut ey zemīn kifāyet ider. (13) Yeter aġladım şimden gerü ümmīd-i vaşldur.

İşrebī yā nefis u virden ķad şafā³⁸⁶⁰ (3:3801)

Vāy nefis iç (14) şol şuyı ki taḥķīķan şāfi oldı ya'nī āb-ı vaşl-ı cānānı nūş eyle derd-i firāķdan (15) şāf oldı.

'Uddet yā 'ıydī ileynā merḥabā

'Avdet eyledüñ ey benüm 'ıydum bizüm cānumuza (16) ya'nī ey 'ıyd-ı vişāl-i yār, 'avdet eyledüñ bu 'āşık-ı miḥnet-zede ṭarafına, merḥaba. (17)

Ni' me mā revḥat yā rīḥu's-şabā³⁸⁶¹ (3:3802)

Ne ḥoş rāḥat eyledüñ bizi ey bād-ı şabā ya'nī ne ḥoş (18) rāḥat itdüñ [KA201a] bizi ey hidāyet-i Rabbānī bizi şadr-ı cihān cānibine delālet itmekle bu taşavvurātı (19) eyleyüp kendü kendüye bu ebyāt-ı iştıyāk-āmīzi okuduķdan soñra. [KC69b] (1)

³⁸⁵⁷ Nefsini aşāġılık edene ne mutlu! Nefsin tekmesiyle ölene eyvahlar.

³⁸⁵⁸ Ey muradım! Benim için kıyamet naġmesi çal...

³⁸⁵⁹ ...Ey devam! Diz çok, sevinç tam oldu.

³⁸⁶⁰ Ey yeryüzü! Gözyaşımı em, aġlama yetti. Ey nefis! Suyu iç, duruldu.

³⁸⁶¹ Ey bayramım! Bize döndün, merhaba! Ey seher yeli! Ne güzel neşelendirdin!

Guft ey yārān revān geştem vedā³⁸⁶² (3:3803a)

Ya‘ nī şadr-ı cihān cānibine revān oldum sizi [SE262b] el-vedā‘ (2) oldun diyüp gitdi.

LĀ-UBĀLĪ GUFTEN-İ ‘ ĀŖIŖ NĀŖIŖHU ‘ ĀZİL-RĀ³⁸⁶³

‘ ĀŖıŖ-ı zārem be-ĥūn-ı ĥıŖten³⁸⁶⁴ (3) (3:3832b)

Zīrā dimişler ki *me’l-ĥayātu illā fi’l-mevt* ya‘ nī *ĥayātu’l-kalb fi imātetı’n-nefs*³⁸⁶⁵.

Uĥtulūnī (4) uĥtulūnī yā ŝıĥāt

Beni öldürün beni ĥatl eyleñ ey mu‘ temed dostlarum.

İnne fī-ĥatlı ĥayātī (5) fī-ĥayāt³⁸⁶⁶ (3:3838)

Taĥķıķan benüm ĥatlımde der-ĥayāt içünde ĥayātum. Nitekim Ĥüseyn Manŝūr bu ĥālī müŝāhede eyleyüp (6) didi: uĥtulūnī yā ŝıĥāt inne fī-ĥatlı ĥayātī³⁸⁶⁷.

Yā munīre’l-ĥaddi yā rūĥa’l-beķā

Ey yüzi nurlı (7) maĥbūb ve ey beķānuñ rūĥı olan maĥbūb.

İctezib [İÜ214b] rūĥı vecudlı bi’l-liķā³⁸⁶⁸ (3:3839)

Cezb eyle (8) benüm rūĥumı ve seĥā eyle cemālūñi göstermekle baña.

Lī ĥabībun ĥubbuhu yeŝvī’l-ĥeŝā

Benüm bir maĥbūbum vardur (9) ki anuñ muĥabbeti yaķar büryān ider ‘ āŝıķ-ı zāruñ yüregın.

Lev yeŝā yemŝı‘ alā-‘ aynī meŝā³⁸⁶⁹ (10) (3:3840)

Eger gözüm üzre yürimek dilerse yürir ġāyet leŝāfetinden *levūñ cevābı meŝādur*. (11)

Mes’ele-y kīs er be-porsed kes turā

Kū ne-gunced genc-i Ĥaķ der-kīsehā³⁸⁷⁰ (3:3850)

³⁸⁶² Dedi: “Ey dostlar! ... Sadr’a gittim, elvedâ!

³⁸⁶³ ĀŖIŖIN, ÖĞÜT VEREN VE KINAYAN KİŖİYE KORKUSUZCA SÖZ ETMESİ

³⁸⁶⁴ ...çünkü ben yana ağlaya kendi kanıma susadım.

³⁸⁶⁵ Hayat ancak ölümdedir, yani kalbin hayatı nefsin öldürölmesindedir.

³⁸⁶⁶ Ey güvenilir dostlar! Beni öldürün, beni öldürün. Şüphesiz öldürölmemde haat içinde hayat vardır.

³⁸⁶⁷ Ey güvenilir kişiler beni öldürün, zira ölümömdedir benim hayatım.

³⁸⁶⁸ Ey yanağı parlayan! Ey kalıcı ruh! Ruhumu çek, bana seni görmeyi bağışla.

³⁸⁶⁹ Benim sevgisi kalbimi yakan bir sevgilim var. Gözlerimin üzerinde yürümeyi dilerse yürür.

³⁸⁷⁰ Biri, sana kese meselesini sorarsa, “Ĥakk’ın hazinesi keselere sığmaz” de.

Genc-i Hâk kîselere şıgmadı. Mes'ele-i (12) kîse budur ki iki kimse hâmmâma varurlar. Hâmmâmcı da bir kimse emânet qorlar. Hâmmâmdan çıkup giderler. (13) Kîseyi ferâmüş iderler. Şoñra gelüp birisi kîseyi alır. Ol bir yoldaşı gelüp kîseyi (14) talep eyler. Hâmmâmcı kîseyi yoldaşuñ aldı diyü cevâb virür, mücâb olmaz elbette kîseyi vir (15) diyü ibrâm ider. Hâmmâmcı 'âciz olur. Bir 'ârif aña ta'lim ider. Hâmmâmcı ta'limin alduqdan şoñra (16) şâhib-i kîseye dir ki sen kîseyi yoldaşuñla emânet qoduñ. Benüm yanuma var yoldaşuñı (17) getür ikiñüze teslim ideyin, dir. Yoldaşı geldükde kîseyi alduğın ikrâr ider. (18) Hâmmâmcı hâlâş olur.

Ger dem-i hul' u mübârâ mî-reved³⁸⁷¹ (3:3851a)

Hul', 'avret erine bir şey virüp (19) talâk isteyüp iftirâk-ı vâkı' olmağa dirler. Mubârât er ile 'avret birbirinden rızâlarıyla [KC70a] (1) ayrımağa dirler. *Dest-gâh* kudret *gâlib-i fezâ* ziyâde künende-i gâlibî.

RÛ NİHÂDEN-İ (2) ÂN BENDE-İ 'ÂŞIK SÛY-I BUHÂRÂ³⁸⁷²

Rahte 'aqlat bâ-tu est ü 'âqılî
K'ez cunûden lem terevhâ (3) gâfîlî³⁸⁷³ (3:3869)

Sûre-i Tevbe'de bu âyet-i kerîmeye işâretdür işâretdür *summe enzela'llâhu sekînetehû 'alâ-rasûlihî* (4) ve *'ale'l-mu'minîne ve enzele cunûden lem terevhâ*³⁸⁷⁴. Bu âyet-i kerîmenüñ sebeb-i nüzûli budur ki (5) yevm-i hanînde Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem [SE263a] leşker-i hevâzen-i şakîf ile muhârebeye teveccüh eyledi. (6) Sebeb bu oldu ki feth-i Mekke'den şoñra bu iki kabîle ittifâk idüp ehl-i İslâm üzerine (7) 'asker çeküp 'azm eylediler. Çün bu haber Hâzret-i Sultân-ı risâlet-penâha yitişdi. On altı biñ (8) 'asker cem' idüp anlara qarşu müteveccih oldu ve anlar on dört biñ imişler. Aşhâbdan (9) biri didi *len naglibe'l-yevme min-killetin* ya' nî biz bugün mağlûb olmazuz 'asker kıtlatinden, ya' nî (10) 'askerümüz çoqdur, didi, 'aceb gösterdi. Bu söz Hâzret-i Resûl'e vâsıl oldu, Hâzret (11) bu sözden hazz itmedi. Bu 'acebün sebebi ile evvel hâlde şikest-i leşker-i İslâm üzerine (12) [KA201b] vâkı' oldu. Rivâyet şöyledür ki tamâm-ı leşker münhezim oldılar. Hemân Hâzret-

³⁸⁷¹ Hul' (şartla boşanma) ve Mübârâ (anlaşmayla boşanma) kelimeleri söylense...

(1) Destgâh...gâlibî: - İÜ, KA.

³⁸⁷² O ÂŞIK KULUN BUHARA'YA YÖNELMESİ

³⁸⁷³ Akıl pılı pırtın seninle ve akıllısın, -ama- "Görmediğiniz askerlerden" gafilisin.

(3) Sûre-i Tevbe'de: - SE.

³⁸⁷⁴ Sonra Allah, Resûl ile müminler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi. (Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe: 26).

(9) 'asker: leşker, SE.

i Resûl'ün (13) yanında dört kimse kaldı. Biri Hâzret-i Emîrû'l-Mü' minin ' Alî İbn Ebî Tâlib 'aleyhi's-selâm, biri ' Abbâs ve biri (14) Ebû Sufyân İbn Hâris ve ' Abdu'llâh İbn Mes'ud rağıya'llâhu ' anhum. Hâzret-i Resûl ol (15) gün bir çatıra süvâr [İÜ215a] olmuş idi. Çün aşhâb münhezim oldılar. ' Asker-i küffâr ol Hâzret (16) üzerine hücum itdiler. Hâzret düşmen tarafına hamle idüp *ene'n-nebiyyu lâ-kezi'be ene ibnu* (17) ' *Abdî'l-muttalib*³⁸⁷⁵ diyü haykırdı. ' Abbâs ve Ebû Sufyân licâmın ve rikâbın tutup komadılar (18) ki düşmen ' askeriniñ mâbeynine dâhil ola. Bu hareketden istidlâl itmek olur ki ol (19) Hâzret ne mertebe şeci' vü delîr imiş. El-kışşa çün ' Abbâs anlara harbdan mâni' oldı. [KC70b] (1) Buyurdılar ki âvâz-ı bülend ile çağır. Ola ki aşhâbdan birkaç kimseyi döndüresin. ' Abbâs âvâz-ı (2) bülend ile *yâ 'ibâda'llâh yâ aşhâbu's-şeceret hâzâ Resûlu'llâh*³⁸⁷⁶ diyü çağırdı. Yüze yakın âdem (3) Resûl yanına cem' oldılar tâ ki küffâra hamle itmege kâbiliyyet hâşıl oldı. Hâzret buyurdu ki (4) *el-ân hama'l-va'isu* ve du'â-yı Mûsâ ki Hâzret-i Mûsâ falağ-ı bahr güninde anı okumış idi. Anuñ (5) tilâvetine meşgûl oldı. *Allâhumme leke'l-hamdu ve ileyke'l-muştekî ve Ente'l-muste'ân*³⁸⁷⁷ didi. (6) Derhâl cenâb-ı Hâk'dan ilhâm olup esterden eşeğe inüp ayağınuñ altından bir avuç (7) toprak alup şâhitü'l-vucûh diyüp küffâr tarafına atdı. *İnhezemu ve Rabbi Muhammedin*³⁸⁷⁸ [SE263b] didi. (8) Allâh Te'âlâ'nuñ kudretiyle cemî' -i küffârnuñ ağızları ve gözleri toprağla tıldı. Mü'minler hamle (9) eylediler. Bu kerre şikest ' asker-i küffâr üzerine vâki' olup qalup mü'minin ârâm-pezîr oldı. (10) Nitekim buyurur *summe enzela'llâhu*³⁸⁷⁹ andan sonra Allâh Te'âlâ enzâl eyledi, *sekînetehû* rahmetehu'lleti (11) sekenü bihâ ve itme'ennü ya'nî şol rahmetini enzâl eyledi ki anuñ sebebiyle sükûn tutup (12) mu'tma'inü'l-kulûb oldılar, ' *alâ rasûlihî ve 'ale'l-mu'minîne* ya'nî Allâh Te'âlâ ol sekîne ve (13) itmi'nânı Resûl'i üzre ve dağı ' Abbâs'ın âvâzıyla rücû' idüp Resûl yanına cem' (14) olan mü'minler üzre enzâl eyledi, *ve enzele cunûden lem terevhâ* bi-'ayunikum ya'nî el-melâ'ikete (15) ve kânû hamsete alâfin ev şemâniyete ev sittete 'aşrate 'alâ-ihtilâfi'l-aqvâli ve dağı (16) enzâl eyledi şol ' askerleri ki siz anları görmedüñüz murâd cünûd-ı melâyikedür. Beş biñ (17) yâ sekiz biñ yâ on altı biñ idi dimişler. Ma'nâ-yı beyt, Hâzret-i Mevlânâ buyururlar ki (18) ey ' işğdan bî-behre olan kimse. Sen efsürdesin bu ' işğ ahvâlini fehm itmege liyâkatuñ (19) yokdur. Gerçi kıamışsın ammâ şekere maqrûn degülsin ya'nî gerçi şüret-i insândansın [KC71a] (1) ammâ zevk-ı ' işğ-ı İlâhî'ye

³⁸⁷⁵ Ben nebiyim, bunda yalan yok, ben Abdumuttalib'in oğluyum. (Buhârî, Cihâd: 52; Müslim, Cihâd: 78).

³⁸⁷⁶ Ey Allah'ın kulları, ey ashab-ı şecere (Hudeybiye'de Hz. Muhammed'e biat eden sahabeler için kullanılan tabir), bu Allah'ın resulüdür.

(4) Mûsâ ki - falağ: Mûsâ ki Hâzret-i Mûsâ falağ SE.

³⁸⁷⁷ Allahım hamd sanadır, şikayetlerimiz sana ve yardımcı olacak olan da (ancak) Sensin.

³⁸⁷⁸ Muhammed'in Rabbine and olsun ki hezimete uğradılar.

³⁸⁷⁹ Sonra Allah indirdi. (Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe: 26).

maḳrūn degülsin. Raḫat-ı ‘aḳluñ senüñledür. ‘Āḳilsin, ‘āḳil olduḳca (2) ‘ışḳdan ḡāfilsin. Resūl yanında ḫāzır olanlar cünūd-ı melāyikeyi görmedükleri gibi sen daḫı ‘āşıḳ (3) olmaduḳca cünūd-ı ḡālibāt-ı ‘ışḳı fehmi idemezsin. [İÜ215b]

DER-ĀMEDEN-İ ‘ĀŞİḲ LĀ-UBĀLĪ DER-BUḤĀRĀ³⁸⁸⁰ (4)

Piş ma‘ şūḳ-ı ḫod u dāru’l-emān³⁸⁸¹ (3:3870b)

Şadr-ı cihān ḫuzūrına dāru’l-ḫilāfetine vāşıl oldu. Sālik (5) [KA202a] dergāh-ı Ḥudā’ya vuşul bulup şerr-i şeytāndan imān bulup Ḥaḳ Celle ve ‘Alā Ḥāzretlerine vāşıl (6) olmaḳdan kināyedür. Zīrā ‘āşıḳlaruñ dāru’l-imānı vuşlat-ı maḫbūb-ı ḫaḳīḳidür.

CEVĀB GUFTEN-İ (7) ‘ĀŞİḲ ‘ĀZİLĀN-RĀ³⁸⁸²

Yā kerāmī izbehū ḫāze’l-beḳar
İn iredtum ḫaşr-i ervāhi’n-naẓar³⁸⁸³ (3:3898)

Ey benüm (8) ulularum, ey kerīmler, zibḫ eyleñ nefsi beḳarını eger irāde itdigüñüz ise ervāḫ-ı naẓaruñ ḫaşrını (9) ya‘ nī ‘ışḳ-ı Ḥudā ile nefsüñüzi fenā eyleñ, tā ki rūḫuñuz beḳābi’llāḫa vāşıl ola. Süre-i Baḳara’da (10) olan ḡāv ḫikāyetine işāretdür. *Kullu şey’in ḫālikun illā vecchēhū*. Süre-i Ḳaşaş’uñ āḫirinde olan (11) [SE264a] āyet-i kerīmeye işāretdür *kullu şey’in ḫālikun illā vecchēhū -ḫukmu ve ileyhi turca‘ün*³⁸⁸⁴. İllā zātihī fe-inne (12) mā ‘adāhu mumkinun ḫālikun fī-ḫaddi zātihī ma‘dūmun ya‘ nī her şey helāk olıcıdır illā Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ (13) zātıdır ki bāḳī ve lā-yezāldür. Andan ḡayrı her ne var ise mümkündür ve ḫālikdür. Ḥadd-ı zātında ma‘dūmdur, (14) *lehu’l-ḫukmu* el-ḳazā’u’n-nāfizu fī’l-ḫalkı ya‘ nī Allāḫ’uñdur şol ḳazā ki nāfızdır ḫalk içinde, (15) *ve ileyhi turca‘ün* ya‘ nī Allāḫ cānibine rücu‘ idersiz. Herkes a‘mālinüñ cezāsın (16) görmeden ötüri Ḥaḳ üzerine güyedem innā ileyhe rāci‘ün, *innā li’llāhi ve innā ileyhi* (17) *rāci‘ün*³⁸⁸⁵.

RESİDEN-İ ‘ĀŞİḲ BE-MA’ŞŪḲ ḤİŞ³⁸⁸⁶

İn zamān in aḫmaḳ-ı yek laḫt-rā³⁸⁸⁷ (18) (3:3916a)

³⁸⁸⁰ O ÂŞİĞİN KORKUSUZCA BUHARA’YA GİRMESİ

³⁸⁸¹ ...sevgilisinin huzuruna ve emniyet yurduna.

³⁸⁸² ÂŞİĞİN KINAYANLARA VE TEHDİT EDENLERE CEVAP VERMESİ

³⁸⁸³ Ey ulu kişilerim! Ruhların dirilmesini görmek istiyorsanız bu ineği kesin.

³⁸⁸⁴ Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz. (Kur’ân-ı Kerîm, Kasas: 88).

³⁸⁸⁵ Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 156).

³⁸⁸⁶ O ÂŞİĞİN CANINDAN VAZGEÇİNCE SEVGİLİSİNE KAVUŞMASI

³⁸⁸⁷ Zamanın talihsiz kişiye gösterdiğini...

Şimdi bu bir lahzalık ‘ömri kalmış ahmakı.

ŞİFAT-I ĀN MESCİD Kİ MİHMÂN KUŞ BŪD³⁸⁸⁸

Şubh (19) āmed ḥāb-rā kūtāh kun³⁸⁸⁹ (3:3923b)

Lā tukşiri’n-nevme fi’l-leyli fe-inne keşrate’n-nevmi tede‘u şāhibehū muflisen
[KC71b] (1) *yevme’l-kıyamet*³⁸⁹⁰.

Ān diger guftī ki ber nih naķş fāş³⁸⁹¹ (3:3926a)

Ya‘ nī kapısı üzerine naķş eyleñ yazuñ (2) ki bu mescid mihmān-keşdür diyü.

MİHMÂN ĀMEDEN DER-ĀN MESCİD³⁸⁹²

Çun nefehtu būd ez-luţf-ı Hudā (3)

Çünkü Hāķ Te‘ ālā Ādem’i halk eyleyüp rûh nefh eyledi. Ben dağı ol nefhadan hayāt bulmuşumdur (4) Allāh’uñ luţfindan. Sûre-i Şad’da olan āyete işāretdür *Fe-izā-sevveytuhū ve nefahtu fihi* (5) *min-rûhi*³⁸⁹³.

Nefh-i Hāķ bâşem zi-nāy-ı ten cudā³⁸⁹⁴ (3:3933)

Hāķ Te‘ ālā’nuñ nefhi ve demi olurum nāy-ı tenden cüdā (6) ten-i insānı nāye-i teşbîh eylemek ibtidā-yı *Meşnevî*⁷ de zıkr olınmışdır.

MELĀMET KerdEN-İ EHL-İ MESCİD-İ (7) ‘ ĀŞİK-RĀ³⁸⁹⁵

Guft ed-dīnu nāşīha ān Resūl

Hādīs-i şerīf mūcibince bize (8) naşīhat-ı vācib ve saña dağı lāzımdur ki naşīhat kabūl eylesin.

Ān naşīhat der-luġat zıdd-ı ğulūl³⁸⁹⁶ (9) (3:3941)

³⁸⁸⁸ KONUĞUNU ÖLDÜREN CAMİNİN ÖZELLİĞİ

³⁸⁸⁹ ...sabah oldu, uykuyu kısa kes.

³⁸⁹⁰ Geceleri çok uyuma zira çok uyumak kıyamet gününde sahibini bir müflis olmaya götürür.

³⁸⁹¹ Bir diğeri diyordu: “Kapisına açıkça yaz”...

³⁸⁹² O CAMİYE MİSAFİR GELMESİ

³⁸⁹³ Onu şekillendirip içine ruhumdan üfledim. (Kur’ân-ı Kerîm, Sad: 72).

³⁸⁹⁴ Hakk’ın lütfuyla “Üfürdüm” olduğuna göre ten kamışından ayrı olarak Hakk’ın üflediği olurum.

(5) demi: dağı SE.

³⁸⁹⁵ CAMİ HALKININ AŞIĞI KINAMASI

³⁸⁹⁶ O Peygamber “Din öğüttür” dedi. Öğüt, sözlükte hainliğin zıddıdır.

Ġulül ġanîmet malından bir nesne uğurlamaqdır. Pes naşîhatı ketm eylemek ġulül meşâbesinde (10) oldu. Zîrâ dimişler ki *en-naşîhatu kelimetun câmi‘atun yu‘abberu bihâ ‘an cumletin hiye irâdetu’l-ġayri*³⁸⁹⁷.

CEVÂB (11) GUFTEN-İ ‘ÂŞIK ‘ÂZELÂN-RÂ³⁸⁹⁸

‘Âfiyet kem cûy ez-menbel berâh³⁸⁹⁹ (3:3945b)

Maştalâh olanlara ve [İÜ216a] ceng-cûy (12) olanlara dirler ve bazıları [SE264b] şol gedâdur ki gedâlıkdan ötürü cismine zaġm urur ve zaġmla (13) faġr ider, dimişler. Ve ba‘zılar şol kimsedür ki faġîrlik cânına kâr itmiş ola, herkes ile (14) cenk ide. Şol ümmîd ile ki öldüreler ol belâdan ġalâş olam, diyü. Ĥazret-i Mevlânâ ol (15) ‘âşıkı menbele teşbîh eyledi kendinüñ helâkına tâlîb olduġıçün. *Ĥıssaş bi-kesri ġâ cem‘u ġıssa*³⁹⁰⁰.

‘İŞK-I CÂLİNÜS BER-İN ĤAYÂT-I DÜNYÂ³⁹⁰¹

Yâ ‘adem dîdest ġayr-i ġn cihân³⁹⁰² (3:3961a)

Bu cihândan (17) ġayrı nesne yokdur, dimek ġaşre inkâr idenlerüñ sözidür. Ĥazret-i Emîrû’l-Mü‘minîn ‘Alî Bin Ebî (18) Tâlîb ‘aleyhi’s-selâm anlara bu iki [KA202b] beytle cevâb virürler.

*Ze‘ame’l-muneccimu ve’t-tabîbu ve kilâhumâ
Lâ-tuġşeru’l-ecsâdu (19) fe-ġultu ileyhimâ
În şaġġa ġavlukum fe-lestu bi-ġâsirîn
Ve in şaġġa ġavli ve’l-ġusrânu ‘aleykumâ*^{3903 3904}

Ve yine [KC72a] (1) Ĥazret-i Emîrû’l-Mü‘minîn buyururlar *lev kuşife’l-ġîţâ’u mâ izdedtu yaġînen*³⁹⁰⁵. Bâziġ tâbân (2) u tülû‘ idici, maşdar maġall-i şâdır şuden.

Ez-le‘ âbî (3) ġeyme key afrâştî³⁹⁰⁶ (3:3980b)

³⁸⁹⁷ Nasihat câmi (çeşitli manaları bir araya getiren) bir kelimedir ki onunla bir cümle ifade edilir. (Bu cümle) hayrın murad edilmesidir.

³⁸⁹⁸ ÂŞIĞIN KINAYANLARA CEVAP VERMESİ

³⁸⁹⁹ ...yolda tembelden afiyet arama.

³⁹⁰⁰ Ha harfinin kesralı okunmasıyla hıssa kelimesi hıssa kelimesinin çoğuludur.

³⁹⁰¹ CÂLİNÜS’UN AŞKI BU DÜNYA HAYATINAYDI

³⁹⁰² Veya bu dünyadan başkasını yokluk görmüştü...

³⁹⁰³ Müneccim ve doktor ve her ikisi iddiada bulundular: Cesetler tekrar diriltilemez. Bunun üzerine onlara dedim ki şayet sizin dediğiniz doğruysa bu durumda ben hiçbir şey kaybetmem (fakat) benim sözüm doğruysa siz ikiniz tam bir hüsranda olacaksınız.

³⁹⁰⁴ Vezin tespit edilememiştir.

³⁹⁰⁵ Örtü kaldırılrsa da bana yakın bilgi olarak bir şey katmaz.

(1) Ĥazret-i... yaġînen: - İÜ.

³⁹⁰⁶ ...tükürükten çadır hiç yapar mıydı?

*İnne evhene'l-buyūti le beytu'l-ʿankebūt*³⁹⁰⁷ maẓmūnınca kaçan leʿābından (4) Һaymeler Һırırđı. *Mağş* derd-i şikem.

MELĀMET KERDEN-İ EHL-İ MESCİD³⁹⁰⁸

Ba'suhum mā beynehum ba'sun (5) şedīd³⁹⁰⁹ (3:4000b)

Süre-i Haşr'da buyurur *Lā-yuḫātilūnekum cemīʿan illā fī-Ḳurʾān muḥaşşanetin ev* (6) *min-verāʾi cudurin be'suhum beynehum şedīd taḥsebihum cemīʿan ve ḵulūbuhum şettā zālike bi-ennehum ḵavmun* (7) *lā-yaʿḵilūn*³⁹¹⁰ *Lā-yuḫātilūnekum* yehūd ev el-munāfīkūn³⁹¹¹ sizüñle muḵātele idemezler *cemīʿan* (8) müctemiʿan ve müttefikīn oldukları hâlde, *illā fī-Ḳurʾān muḥaşşanetin* bi'd-durūbi ve'l-ḥanādīḵi (9) meger burūc u ḥenādīḵ ile mestūr u muḥaşşen olan Һuryelerde Һıtāl ideler, *ev min-verāʾi* (10) *cudurin* derbendler *rahb* Һorḵmaḵ *li-farti rahbihim*³⁹¹² yāḥud verāʿ-ı cidārdan. Pes (11) divārdan mücādele vü maḵāʾile iderler. Müvāceheye ve muḵābeleye ḵādir olmazlar farṭ-ı rehbet (12) ve ğāyet-i muḥāfetlerinden, *be'suhum beynehum şedīd* birbiri mābeyninde be's-i şedīd ve Һuvvet-i (13) ḵāhire şāḥibleridürler ammā ceng ü ḥarb güninde ḥavf u ḥaşyet canlarına müstevlī (14) olur, *taḥsebihum cemīʿan* sen bunları müctemiʿ vü müttefik ḵān idersin yā Muḥammed, *ve ḵulūbuhum şettā* (15) müteferriḵatun li'ftirāḵi ʿakāʾidihim ve'ḥtilāfī maḵāşidihim yaʿnī ḥālbuki bunlaruñ ḵulūbı (16) müteferriḵdür, ʿaḵīdeleri müteferriḵdür, maḵşadları muḥtelif olduğı [SE265a] içün, *zālike* evvel (17) teşettüt ü teferruḵ vesāyir evşāf-ı meẓmūma ki anlaruñ ḥaḵḵında zīkr olındı, *bi-ennehum* (18) *ḵavmun lā-yaʿḵilūn* mā fihi şalāḥuhum yaʿnī ol sebeb iledür ki bu ḵavm kendülere şāliḥ olan (19) aʿmāli taʿaḵḵul idemezler. Maʿnā-yı beyt, Ḥaẓret-i Mevlānā buyurur ki ḥarbden evvel lāf itmek [KC72b] (1) şecāʿat şayılmaz. Şecīʿ şol kimsedür ki vaḵt-i penc-ā-penç dār u ğirgār-zārda merdāne ola (2) yaʿnī nefisle cihād-ı ekber eylemekde nefsuñ murādına tābiʿ olmaya. Ṭarīḵ-i Ḥaḵ'dan merdāne ola. Zīrā lāf (3) urmaḵ şecāʿat olmaduğın Ḥaḵ Teʿālā āyet-i kerīmede bildirüp küffār-ı nā-şedīd

³⁹⁰⁷ Evlerin en dayanıksız ise şüpheşiz örümcek evidir. (Kurʾān-ı Kerīm, Ankebut: 41).

³⁹⁰⁸ CAMİ HALKININ KINAMALARI

³⁹⁰⁹ ... “Aramızdaki savaşılar ise çetindir”.

³⁹¹⁰ Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu halde savaşımazlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın. Halbuki kalpleri darmadağınktır. Bu, onların akılları ermez topluluk olmalarındandır. (Kurʾān-ı Kerīm, Haşr: 14).

³⁹¹¹ Yahudiler ya da münafıklar.

³⁹¹² Korkularının şiddetinden.

[İÜ216b] hakkında (4) *be 'suhum beynehum şedîd* didi. *Lâ-şucā' a yā fetā kable'l-ḥurūb*³⁹¹³ lafz-ı hadîs-i şerîf budur ki (5) *lâ-şecā' ate kable'l-ḥarb*³⁹¹⁴.

Z'ānki zādūkum ḥabālen guft Hāk³⁹¹⁵ (3:4019a)

Sûre-i Tevbe'de buyurur: *lev ḥaracū* (6) *fikum mā zādūkum illā ḥabālen*³⁹¹⁶. Eger bu münāfıklar gāzāya çıkalar idi sizūn (7) mābeyniñüzde, *mā zādūkum* bi-ḥurūcihim şey'en bir şey ziyāde itmezlerdi size ḥurūclarıyla, *illā* (8) *ḥabālen* illā fesādu u şer ziyāde iderlerdi.

GUFTEN-İ ŞEYṬĀN 'ALEYHİ MĀ YESTEḤİK KUREYŞ-RĀ (9) Kİ BE-CENG AḤMEDĀYĪD MEN YĀREYHĀ KUNEM³⁹¹⁷

Hemçü şeyṭān der-sipeh şud şad yekum
H'ānd efsūn (10) ki'nneñ cārun lekum³⁹¹⁸ (3:4034),

Sûre-i Enfāl'de olan āyet-i kerīmeye işāretdür *İz zeyyene lehumu's-şeyṭānu* (11) *a'mālehum ve kāle lā-gālibe lekumu'l-yevme mine'n-nāsi ve innī cārun lekum fe-lemmā terā'eti'l-fi'etāni* (12) *nekeşa 'alā-akıbeyhi ve kāle innī berī'un minkum innī erā mā lā-teravne innī eḥāfu'llāh va'llāhu* (13) *şedīdu'l-ıķāb*³⁹¹⁹. *İz zeyyene lehumu's-şeyṭānu* muḳadderun bi-uzkur³⁹²⁰ ya'nī zıkr eyle ol zamānı ki (14) şeyṭān bu kāfirlere tesvīl-i tezyīn eyledi, *a'mālehum* 'amellerini tezyīn eyledi fī-ma'ādāti'r-rasūli ve ğayrihā bi-en (15) vesvese ileyhim ya'nī 'āmāllerini tezeyyūn eyledi. Ma'ādāt-ı Resūl'de ve ğayrıda vesvese (16) eylemeklikle anlara, *ve kāle* şeyṭān didi, *lā-gālibe lekumu'l-yevme mine'n-nāsi* meḳāletun nefsāniyyetun (17) ve'l-ma'nā ennehu elķā fī-rav'ihim ve ḥuyyile ileyhim ennehum lā-yuĝlebūn ve lā-yuṭāfūn li-keşrati 'adedihim (18) ve udedihim ya'nī şeyṭān maḳāle-i nefsāniyye ile bunlara didi ya'nī taḥayyūl ṭarīķiyle ḳalblerine (19) ilķā eyledi ki taḥḳıķan bunlar maĝlūb olmayalar ve kimse bunlara ṭāḳat getürmeye keşret-i [KC73a] (1)

³⁹¹³ Ey genç, savaşımlardan önce cesaret yoktur.

³⁹¹⁴ Savaştan önce cesaret yoktur.

³⁹¹⁵ Çün Hak "Sizde fesadı arttırmaktan başka bir şey yapmazlar"...

³⁹¹⁶ Eğer onlar da sizin içinizde(sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacaktı. (Kur'an-ı Kerim, Tevbe: 47).

³⁹¹⁷ ŞEYṬANIN, KUREYŞ'E "AHMED'LE -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- SAVAŞA GİRİN" DEMESİ

³⁹¹⁸ Şeytan gibi. Şeytan ordu içinde yüzbaşı oldu, "Gerçekten ben size komşuyum" diye efsun okudu.

³⁹¹⁹ Hani, şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve "Bu gün artık insanlardan size gelip gelecek kimse yok, mutlaka ben de size yardımcıyım." demişti. Fakat iki tarafa (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan) gerisin geriye dönüp, "Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Allah cezası çetin olandır." demişti. (Kur'an-ı Kerim, Enfal: 48).

³⁹²⁰ Takdiri bir *uzkur* (zıkr et, hatırla) lafzı bulunmaktadır.

(18) ḳalblerine - ilķā eyledi: ḳalblerine bu ma'nāy ilķā eyledi SE.

(19) maĝlūb olmayalar ve kimse bunlara: - SE.

‘adedlerinde ya‘nî ‘adedüñüz keşir ü ‘aded ki esliha [KA203a] yarāk-ı siyākıdır [SE265b] kāmildür hiç qorqmañ, (2) *ve innî cārun lekum* taḥḳıkan ben size feryād-res ve mücîr ü zāmin olurum, didi, *fe-lemmā* (3) *terā’eti’l-fî’etāni* ey telākayā el-ferîkāni vaqtā kim iki ‘asker birbirin görüp (4) birbirine muḳābil oldılar, *nekeşa ‘alā-‘aḳıbeyhi* ey rücū-ı ḳahḳarî, nakaşa ve ḳahḳarî ārdan (5) gitmege dirler, *ve ḳāle innî berî’un minkum* ve didi ki taḥḳıkan ben sizden biriyüm, *innî* (6) *erā lā-terevne* taḥḳıkan ben görürüm şol nesne ki siz görmezsiniz, *innî eḥāfu’llāh* (7) ey teberrā’e minhum ve ḥāfe ‘aleyhim ve ey’ese min-ḥālihîm lemmā ra’a imdāda’llāhi’l-muslimāne bi’l-melā’iketi (8) ya‘nî imdād-ı müslimîn içün nüzül-i melāyikeyi görüp qorqdı ve anlaruñ ḥālinden me‘yūs (9) olup anlardan teberrā eyleyüp didi taḥḳıkan ben Allāh’dan qorḳarum. Ve ḳile lemmā icteme‘ at (10) Ḳurayş ‘ale’l-mesîrizukirat beynehum ve beyne kināne mine’l-eḥibbeti ve kāde zālike beynehum fe-temeşşele lehum (11) iblisu bi-şurati surāka b. mālîk el-kināni ve ḳāle lā-ḡālibe lekumu’l-yevme ve innî mecîrun lekum (12) min-şey’in kināne fe-lemmā ra’a’l-melā’ikete tenezzele nekeşun ve kāne yeduhu fî-yedi el-ḥāriş b. hişām fe-ḳāle (13) lehu ebā ibnun itteḥaze lenā fî-ḥāzihi’l-ḥāleti fe-ḳāle innî erā mā lā-teravne ve defe‘ a şadra el-ḥāriş (14) fe’nṭaleka ve inhezemū fe-lemmā beḡu Mekke ḳālū hezeme’n-nāsu fe-beḡahu zālike fe-ḳāle va’llāhi (15) mā şe‘artu bi-mesîrikum ḥattā beḡanî hezimetikum fe-lemmā eslemū ‘alimū ennehu’s-şeyṭānu. Rivāyetdür ki (16) Ḳureyş ḳavmi Mekke’den çıḳup ḥavāle-i menzil-i benî Kenāne’ye yitişdiler. Ḳadîmî mābeynlerinde (17) olan ‘adāvet cihetinden endişe-nāk oldılar ve didiler olmaya ki biz Muḥammed ‘askerleriyle ḳitāle (18) meşḡul iken bunlar bir taraftan gelüp bize inkisār vireler. Bu maḥalde şeyṭān Sūrāka (19) bin Mālîk ki benî Kināne’nüñ ulusu idi, anuñ şüretine temeşşül [İÜ217a] eyleyüp bunlaruñ yanına [KC73b] (1) geldi ve didi *lā-ḡālibe lekumu’l-yevme mine’n-nāsî* size bugün ḡālib olur yokdur nāsdan (2) *e innî cārun lekum* ve daḡı ben mücîr ü zāmin olurum ki benî Kināne’den bir zarar müterettib olmaya ve kendüm (3) bi’n-nefs sizüñle ṭarîḳ-i refāḳati mer‘î tıttup bile giderüm, didi. Pes İblîs ḳavm-i Ḳureyş ile Bedr tarafına (4) yüz tıttup gitdiler. Çün iki leşker birbirin gördiler. İblîs iki ökce [SE266a] seng üzerine (5) gerü gerü gitdi. Āsmāndan cünūd-ı melāyikenüñ nüzülin görüp ḥavf itdi ki kendüye daḡı (6) helākîk yitişe ve ol yevm-i mev‘ūd bugün ola diyü firāra yüz tıttı. Ol maḥalde İblîs’üñ (7) eli Ḥāriş bin Hişām elinde idi. Ḥāriş didi ey Serāka lâyıḳ mıdur böyle maḥalde bizi biraḡup (8) gidersin. İblîs Ḥāriş’üñ sînesine miştele urup elin elinden ḳurtarup *innî berî’un minkum* (9) *innî erā mā lā-terevne innî eḥāfu’llāh* ya‘nî ben sizden biriyüm. Ben

sizüñ görmedüğüñüz nesneyi (10) görürüm. Ben Allāh’dan qorqarum ve Allāh şedīdü’l-‘azābdur, (11) diyüp firār eyledi. Nitekim Hāzret-i Mevlānā nazm ile buyurur:

Hānd efsūn ki’nneñ cārūn lekum (12)

Ben size mucīr ü dāmīnūm diyüp anları bu efsūnla firifte eyledi.

Ān cūnūd-ı lem teravhā şaf zede³⁹²¹ (13) (3:4037)

Ol cenūd-ı melāyike ki anlar hāqqında *lem terevhā* dinildi şaf tūtmışlar.

Ey eḥāfu’llāhe mā lī (14) minhu ‘avn

Ya‘nī Allāh’dan qorqarum benüm içün yoḡdur andan mu‘āvenet

İzhebū innī erā (15) mā lā-teravne³⁹²² (3:4039)

Siz varuñ gidüñ taḥḳīḳan ben görürüm ol nesneyi ki siz görmezsiniz. Hurrab (16) cem‘ u ḥārib³⁹²³. Ce‘ āşış cem‘ u cu‘ şūş bi-ma‘ nā merdāman³⁹²⁴.

Der-ḥaber bi-ş’nev tu īn pend-i (17) ne-kū
Beyne canbeykum lekum a‘ dā ‘adū³⁹²⁵ (3:4064)

Nitekim Hāzret-i Resūlu’llāh ‘aleyhi’s-selām (18) buyurur: *A‘dā ‘aduvvike nefsuke’lletī beyne cenbeyke*³⁹²⁶.

Kū çu İblīs est der-lecc u setīz³⁹²⁷ (19) (3:4065b)

Ki ol nefis İblīs gibidür ‘inādda ve öngüllükde ‘ulemā buyurmışlar: *Ad‘ā’u’l-insāni [KC74a] (1) şelaşetun ed-dunyā ve’ş-şeytān ve’n-nefs fe’ḥteraze mine’d-dunyā bi’z-zuhdi ve mine’ş-şeytāni bi-muḥālefeti ve (2) mine’n-nefsi terki’ş-şehvātī*³⁹²⁸.

İnne fi’l-vesvās siḥren müstatir³⁹²⁹ (3:3472b)

(9) ya‘nī...qorqarum ve: - İÜ, KA.

(11) Nitekim...firifte eyledi: - İÜ, KA.

³⁹²¹ O, “Görmediğiniz ordular” saf kurmuştı...

³⁹²² “Hey; ben Allah’tan korkuyorum; bana ondan yardım yoktur. Gidin, ben sizin görmediğinizi görüyorum.

³⁹²³ Hurrab kelimesi harib kelimesinin çoğuludur.

³⁹²⁴ Ceāşış kelimesi cuşuş kelimesinin çoğuludur.

³⁹²⁵ Hadisteki şu güzel öğüdü dinle: “En kötü düşmanınız içinizdedir.”

³⁹²⁶ En büyük düşmanın senin yanı başında olan nefsidir. (Aclūnī, Keşfü’l-Hafa: 1/143).

³⁹²⁷ ...o, inat ve karşı koyuşta şeytan gibidir.

³⁹²⁸ İnsanın üç düşmanı vardır: dünya, şeytan ve nefis. Dünyadan zühd ile, şeytandan ona muhalefet ederek ve nefsinden isteklerini terk ederek kaçınır.

³⁹²⁹ ...vesveselerde gizli bir büyü vardır.

Tahkikān vesvesede gizlū sihr (3) vardır. Cādūyī gūşā ya‘ nī [KA203b] nefsiñ sihrini bātıl idici mürşid.

MÜKERRER KERDEN-İ ‘ĀZİLĀN³⁹³⁰ (4)

Guft peygamber ki inne fi’l-beyān
Siħren u Haḡ guft ān hūş pehlevān³⁹³¹ (3:4077)

Ya‘ nī beyānda sihr vardır, (5) didi. Kemākāle’n-nebī şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem *inne fi’l-beyāni le-siħran*³⁹³². Ya‘ nī ba‘ zı beyān siħre müşābihdür. (6) Te’şirde zamān-ı şeriflerinde [SE266b] bir kimsenüñ feşāhatin istimā‘ idüp bu ḡadīs-i şerifi buyurmuşlar. (7) Maḡşul-i beyt demek oldu ki çün Ḥazret-i Peygamber kelām-ı faşihde sihr vardır diyü buyurdu. (8) Pes mürşid-i kāmilūñ kelām-ı faşihinde ol sihr vardır ki nefsiñ sihrini bātıl eyler.

CEVĀB (9) GUFTEN-İ MİHMĀN İŞĀN-RĀ³⁹³³

Bist kifl ya‘ nī ol deve ki Sultān Maḡmūd’uñ kösin çeker, ol (10) kös senüñ yigirmi tabluñ kadar vardır.

Ḳul [İÜ217b] te‘ ālev guft cānem-rā bi-yā³⁹³⁴ (3:4100b)

Ya‘ nī Haḡ Te‘ ālā (11) Ḥazret-i Resūl’e ḡitāb idüp *ḡul*, didi yā Muḡammed *te‘ ālev* añañ di *te‘ ālev* lafzından geleñ (12) demek ma‘ nāsın cemī‘ -i cānlara da‘ vet ma‘ nāsına almışdur. Ḥazret-i Mevlānā egerçi āyet-i kerīmeye ehl-i (13) kitāb ḡaḡḡında nāzil olmuşdur, ammā ḡükmi ‘ āmdur.

Guft peygamber ki cāde fi’s-selef

Ḥazret-i (14) Peygamber buyurur ki *cāde* cūd eyledi, seḡā gösterdi *fi’s-selef* selefde ya‘ nī dünyāda. (15)

Bi’l-‘ aḡiyye men tayaḡḡen bi’l-ḡalef³⁹³⁵ (3:4101)

³⁹³⁰ KINAYANLARIN TEKRARLAMALARI

³⁹³¹ Peygamberler “Sözde büyü vardır” dedi. O güzel yiğit gerçek söyledi.

³⁹³² Beyanda sihir vardır. (Tirmizi, Edeb: 63/2848).

³⁹³³ MİSAFİRİN ONLARA CEVAP VERMESİ

³⁹³⁴ ...“De ki gelin” ayeti canıma “Gel” dedi.

³⁹³⁵ Peygamber, “Verilene karşılık olacağına kesin inanılan kişi karşılık almadan bağışta cömertlik eder” buyurdu.

‘Atıyye itmeklikle şol men ki ta‘ıyye eyleye ol cūdla şarf (16) eyledügi mālūñ
‘ivażına. Lafz-ı hadiř-i řerif budur ki *men eykane bi’l-ħalefi lem yaħzeri’t-telef*³⁹³⁶ (17)
ya‘ nı bir kimse Ėaħ içün şarf olınan mālā Ėaħ Te‘ālā dūnyāda birine on ‘ivaż virüp (18) ve
āħiretde ecr-i cezıl ve řevāb-ı cemıl vireceğine yaħın-i kāmili olsa mālını ĥayrāt içün şarf
eyleyüp (19) telef eylemekden ĥazer eylemez.

Māl u ten berf end rızān-ı fenā
Ėaħ ĥaridāreř ki Allāh eřterā³⁹³⁷ (3:4113) [KC74b] (1)

Ya‘ nı māl u ten berf meřābesindedür. ‘Ėaħıbet fenā olup eriyüp yok olması
muķarrerdür ammā (2) sen kendü rızāñla Ėaħ yolında fenā itseñ ya‘ nı tenüñi ‘ibādet ve
mālını ĥayrāta şarf eyleseñ (3) *inna’llāhe řterā mine’l-mu’minīne enfusehum ve emvālehum
bi-enne lehumu’l-cennete*³⁹³⁸ maźmūn-ı řerifince (4) Ėaħ Te‘ālā ķabül eyleyüp
muķābelesinde cennet-i a‘ lā vü didār u liķā müyesser eyler.

Her yaħın-rā ‘ilm-i (5) ü büyā řeved³⁹³⁹ (3:4117b)

Andan řoñra anuñ ‘ilme’l-yaħını ‘ayne’l-yaħın tālibi olur. Nitekim Ėazret-i (6)
Resūlu’llāh buyurur *te‘allemu’l-yaķine*³⁹⁴⁰ ya‘ nı *cālisu’l-mūķīnine fe’stemi’ū minhum
‘ilme’l-yaķine* (7) ve *vāżibu ‘ale’ķtidā’i bihim yaķvā yaķınukum*³⁹⁴¹. (7) *Muftetin* fitne
olınmuş.

Ender El-Hākum [SE267a] be-ħān (8) in-rā kunūn

El-Hākum sūresin oķu beytūñ maźmūnını te’emmül eyle. Gör ‘ilme’l-yaħın (9)
‘ayne’l-yaħın olduĥın. Nice beyān buyurmışdur Allāh Te‘ālā.

Ez-pes-i kellen pes-i lav te‘lemūn³⁹⁴² (3:4120)

³⁹³⁶ Daha sonra gelecek olan şeyi yakinen bilen ve inanan kimse harcamaktan kaçınmaz.

³⁹³⁷ Mal ve beden kardır, yok oolur; Ėak onun alıcısıdır; “Allah satın aldı” buyurdu.

³⁹³⁸ şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendlerine vereceĥi cennet karřılıĥında satın
almıştır. (Kur’ān-ı Kerim, Tevbe: 111).

³⁹³⁹ ...onun ilmi tam inanışı koklar.

³⁹⁴⁰ Yakini öğrenin.

³⁹⁴¹ Yakın sahipleriyle oturun (meclislerine katılım) ve onlardan yakın ilmini dinleyin. Onları örnek almaya
devam edin de yakın bilginiz güçlensin.

(5) Nitekim... yaķınukum: - İÜ, KA.

³⁹⁴² Bunu řimdi “Elhākum” suresinde “Kella”dan sonra, “Lev ta’lemūn”un adında ara.

Ya' nî (10) *summe kellā sevfe ta'lemūn*³⁹⁴³ dan sonra *kellā lev ta'lemūne 'ilme'l-yaqīn*³⁹⁴⁴ buyurdu. Andan (11) sonra *le-teravunne'l-cahīm summe le-teravunnehā 'ayne'l-yaqīn*³⁹⁴⁵ buyurdu. Pes evvel mertebe-i taḥṣīl (12) ' ilme'l-yaqīn, andan sonra ' ayne'l-yaqīn gerekdür tā ki tedricle ḥaḳḳe'l-yaqīn taḥṣīli müyesser ola. (13) Zīrā ṭarīḳ budur ki mertebe-i zanndan ' ilme'l-yaqīn, andan ' ayne'l-yaqīn, andan ḥaḳḳe'l-yaqīndür. (14) Andan sonra sa' yla derece-i keşf u ' ayāna vāṣıl olup cennet-i rızā-yı Raḥmān'da qarār (15) tutmaḳdur.

Kullukum rā' in nebī çun rā' ī est³⁹⁴⁶ (3:4144a)

*Kullukum rā' in ve kullukum mes 'ulun 'an-ra' iyyetihi*³⁹⁴⁷ (16) mücibince siz cümleñüz çobansız ve cümleñüz su 'āl olınursuz re' āyāñuzdan. Eger ḥākim iseñüz (17) re' āyāñuzdan su 'āl olınursuz Eger degül iseñüz ḥavās u ḳavāñuz reme' -i ḡanem meṣābesindedür. (18) Nice ra' y itdigiñüz ḥayr cānibine mi sürdiñüz, yoḥsa ṣer cānibine mi sürürdñüz (19) su 'āl [İÜ218a] olınursuz ve Ḥazret-i Muḥammed rā' ī gibidür.

Dān zi-mihrest ān ki dāred ber-heme³⁹⁴⁸ (3:4146b)

Ya' nî ol [KC75a] (1) kimse seni men' ü zecr ider mücāhede vü riyāzet emr ider ve münhiyyātdan nehy ider ve ḡurūr u ḡafletüñi (2) def' ider ol ḳahrdan degüldür. Belki mihr ü muḥabbetdendür ki seni ḥayra delālet ider. Nitekim Ḥazret-i Resül (3) buyurur *innemā ene meṣelu'l-vālideti li-veledihā* ya' nî vālide veleden nice terbiyye iderse ben daḥı (4) sizi ancılayın terbiyye iderüm.

TEMSİL-İ GURİHTEN-İ MU'MİN VE Bİ-ŞABRİ-İ Ü DER-BELĀ³⁹⁴⁹

Men Ḥalilem tu (5) peser pīṣ-i beçok

Çaḡatay dilince bıçaḡa beçok dirler ya' nî mürşid müride dir ki ben Ḥalil'üm sen oḡlum İsmā' il'sün bıçaḡ (6) öñünde.

Ser binih innī erānī ezbeḥok³⁹⁵⁰ (3:4172)

³⁹⁴³ Hayır, hayır, ileride bileceksiniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Tekâsür: 4).

³⁹⁴⁴ Hayır, kesin olarak bir bilseniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Tekâsür: 5).

³⁹⁴⁵ Yine and olsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz. (Kur'ân-ı Kerîm, Tekâsür: 6, 7).

³⁹⁴⁶ "Hepiniz çobansınız" Peygamberler çoban gibidirler...

³⁹⁴⁷ Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mesulsünüz. (Buhârî, Cuma: 11, Ahkam: 1).

³⁹⁴⁸ ...hepsine olan sevgisinden bil.

³⁹⁴⁹ MÜMİNİN BELA İÇİNDE OLDUĞUNDAKİ KAÇIŞISININ VE SABIRSIZLIĞININ BENZETİLMESİ

³⁹⁵⁰ Ben Halil İbrahim'im, sen de bıçak önündeki oḡul, baş koy, "Seni boḡazladığımı görüyorum".

Ya' nî bıçağ öñünde baş ko, teslîm ol. Râ'im budur ki seni boğazlayum, ya' nî nefsiñi helâk idüp rûhuña (7) hayât virmek isterüm. Sûre-i Ve's-Şâffât'da olan âyet-i kerîmeye işaretdür: *Fe-lemmâ beleğa* (8) *me'ahu's-sa'ye kâle yâ buneyye innî erâ fi'l-menâmi ennî ezbeħuke fe'nzur mâzâ terâ kâle yâ ebeti'f'al* (9) *mâ tu'meru setecidunî inşâ'a'llâhu mine's-şâbirîn*³⁹⁵¹. *Fe-lemmâ beleğa me'ahu's-sa'ye* (10) ey fe-lemmâ [SE267b] vucide ve beleğa en yes'a me'ahu fi-a' mâlihi ya' nî vaqtâ ki yitişdi İsmâ'il 'aleyhi's-selâm (11) babasıyla a' mâlde sa'y itmege yâħud beyne's-şafâ ve'l-merve sa'y olinan mevzi'a yitişdi, (12) *kâle yâ buneyye* Hâzret-i İbrâhîm didi ey benüm oğulcuğum taşğiri şefkat içündür, *innî* (13) *erâ fi'l-menâmi* taħkîkan ben gördüm vâkı' ada, *ennî ezbeħuke* yuħtemel ennehu râ'a zâlike (14) ve ennehu râ'a mâ ta'bîrahu ve kîle ennehu râ'a leylete't-terviyeti enne kâ'ilen yeķulu lehu inna'llâhe ye'muruke bi-zibħi ibnike (15) fe-lemmâ eşbeħa ravvâ ennehu mina'llâhi ev mine's-şeytânî fe-lemmâ emsâ râ'a zâlike fe-'arafe ennehu (16) mina'llâhi şumme râ'a mişlehu fi'l-leyleti's-sâlişeti fe-hemme bi-naħrihi ve kâle lehu ve li-hâzâ summiyet el-eyyâmu's-selaşetu (17) bi't-terviyeti ve 'arafe ve'n-naħr ya' nî İbrâhîm İsmâ'il'e didi taħkîkan ben seni zibħ ider gördüm. Yaħtemil (18) ki 'aynı öyle zibħ ider görmüş ola yâ bir vâkı'a göre ki ta'bîri zibħ itmek ola. Rivâyetdür (19) ki bir gice taħkîkan bir kâyıl aña dir ki Allâh Te'âlâ saña emr ider oğluñı zibħ eylemegi. Çün şabâh [KC75b] (1) oldu terviye eyledi ki bu vâkı'a Allâh'dan mı ola yâħud şeytândan mı ola. Leyle-i şâniyede ol vâkı'ay (2) yine gördi. Bildi ki Allâh'dandur. Üçinci gice yine öyle gördi. Pes kaşd eyledi İsmâ'il'ün (3) zibħine. Bundan ötürü bu üç gün tesmiye olındılar terviye vü 'arefe vü yevmü'l-naħr diyü. Çün Hâzret-i (4) İbrâhîm İsmâ'il'ün zibħine kaşd eyledi. Gördüğü vâķ'ay İsmâ'il'e söyleyüp didi ki, (5) *fe'nzur mâzâ terâ* mine'r-ra'yi ve innemâ şâverahu fihi ve hemme ve ħateme li-ya'leme mâ indehu fi-mâ nezele min-belâ'i'llâhi (6) ya' nî lafz-ı terâ râ'ydandur ya' nî naẓar eyle yâ İsmâ'il ne râ'y idersin bu müşâvere anı imtiħândur (7) tâ göre ve bile ki Allâh Te'âlâ'nuñ ibtilâsı nuzûlüne İsmâ'il ħatında ne şey vardur cüz' ü feza' (8) ider mi yohsa belâ-yı cüz' belâya şabr ider mi, *kâle yâ ebeti'f'al* Hâzret-i İsmâ'il didi ey (9) babam işle, *mâ tu'meru* ey mâ tu'meru ya' nî işle ol nesneyi ki anuñla emr olunduñ, *setecidunî* (10) *inşâ'a'llâhu* [İÜ218b] *mine's-şâbirîn* 'ale'z-zebhi ev 'ala kazâ'i'llahi ya' nî 'an ħarîb sen beni bulasın (11) in-şâ'a'llâh şâbirlerden bulasın emr-i zibħ üzerine yâ kaẓâ-yı Hâķķ'a.

³⁹⁵¹ Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelinceİbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da, “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Saffat: 102).

(13) yuħtemel...didi: - İÜ, KA.

(5) mine'r-ra'yi...min-belâ'i'llâhi: - İÜ, KA.

(10) 'ale'z-zebhi ev 'ala kazâ'i'llahi: - İÜ, KA.

Z'ebr u hürşid u zi-gerdün (12) âmedî³⁹⁵² (3:4181a)

Ya' nî ibtidâ-yı fîtratdan bi-ḥesabu'l-şüret [SE268a] ebr u bārāndan terbiyyet-i hürşid-i raḥşāndan (13) ve gerdeş-i felek-i gerdāndan zuhūr [KA204b] eyledüñ.

Z'āb-ı serd engür-ı efsürde rehed³⁹⁵³ (3:4192a)

Çün mīve kısmī (14) toñsa meşelā üzüm toñmış olsa şovuk şuya qorlar toñması def olur üzüme (15) zarar gelmez.

TEMSİL-İ ŞĀBİR ŞUDEN-İ MU'MİN³⁹⁵⁴

Z'ānki insān der-ğınā ṯāğī şeved³⁹⁵⁵ (3:4199a)

Zirā insān (16) ğınāda tuğyān idici olur. Nitekim buyurur *ve lev besetā 'llāhu 'r-rızka li- 'ibādihī le-beğav* (17) *fī 'l-arḍ*³⁹⁵⁶. *Veğā* hīle ve kara tuz.

ÖZR GUFTEN-İ KEDBĀNŪ³⁹⁵⁷

Çun banū şidem cihād-ı āzeri³⁹⁵⁸ (18) (3:4202a)

Çün şabr eyledüm āteş-i mücāhedenüñ belāsına.

ZİKR-İ HİYĀL-İ BED ENDİŞİDEN-İ KĀŞİR FEHMĀN³⁹⁵⁹ (19)

Harbatī nāgāh ez-ḥarḥāneī

Bir karnı büyük semiz öyle kimse ki bir eşk aḥverinden ya' nî [KC76a] (1) kendü evinden.

Ser birün āverd çun ta' ānei³⁹⁶⁰ (3:4230)

Başın taşra çıkardı ta' n idici 'avret gibi ve dahı (2) didi.

Ez-maḳāmāt-ı tebettül tā fenā

³⁹⁵² Bulut ve güneşten ve gökten geldin...

³⁹⁵³ Donmuş üzüm, soğuk suyla kurtulur...

³⁹⁵⁴ MÜMİNİN SABRETMESİNE ÖRNEK

³⁹⁵⁵ Çünkü insan zenginlikte azar...

³⁹⁵⁶ Allah, kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. (Kur'ân-ı Kerim, Şura: 27).

³⁹⁵⁷ EV HANIMININ NOHUTTAN ÖZÜR DİLEMESİ

³⁹⁵⁸ Yakıcı mücadeleyi tadınca...

³⁹⁵⁹ ANLAYIŞI EKSİK OLANLARIN KÖTÜ DÜŞÜNME HAYALİNİ ANLATIŞ

³⁹⁶⁰ Bir kaz, eşek ahırından kınayıcı bir kadın gibi ansızın başını çıkardı.

Ya' nî dünyādan munķatı' vü mücerred olup tā fenā-yı küllî mertebesine dek (3) ve *tebettel ileyhi tebtīlā*³⁹⁶¹ maẓmūnınca.

Pāye pāye tā mülākāt-ı Hūdā³⁹⁶² (3:4233)

Zıkr-i Yūsuf zıkr-i zülf-i pür hemeş (4)
Zıkr-i Ya' kūb u Züleyhā vu ğameş³⁹⁶³ (3:4238)

Ya' nî hikāye-i Yūsuf u Ya' kūb u Züleyhā'nuñ Yūsuf'a 'āşık (5) olup derd ü ğam çekmesi ve kışsa-i Ādem ve Hāzret-i Nūh u Hūd u Şālīh (6) u İbrāhīm ü Lūt Nebī vü Mūsā vü Fir'avn u Süleymān ve kışsa-i Belķīs ve hikāyet-i (7) Şu'ayb u Yūnus ve zıkr-i haml-i Meryem ü 'Üzeyr ü Eyyüb ve anuñ şabrı (8) şalātu'llāhu 'alā-nebiyyinā ve 'ileyhum ecma'ın bunların hikāyeleri eskiden bilinmiş hikāyelerdür. Pes (9) bu kelāmuñ pāyesi alçağdur, didiler. Bu ma' nādan ğāfil ki Hāķ Te'ālā *leķad kâne fi ķaşaşihim* (10) 'ibretun li-uli'l-elbābī³⁹⁶⁴ buyurmuşdur. Pes bunların kışşaların tekrār itmekde 'ibret ü hişşe (11) çoğdur.

Cinnitān u insitān u ehl-i kār
Gū yekī āyet ez-īn āsān biyār³⁹⁶⁵ (3:4241)

Sūre-i Benī İsrāyīl'de (12) buyurur: *ķul le-'ini'cteme'ati'l-insu ve'l-cinnu 'alā-en-ye'tū bi-mişli hāze'l-ķur'āni lā-ye'tūne* (13) *bi-mişlihi ve lev kâne ba'đuhum li-ba'đın zahīrā*³⁹⁶⁶. *ķul* di yā Muḥammed Ḳur'ān'a pāyesi alçağdur, Muḥammed'üñ kendü (14) sözidür ve esāfirü'l-evvelin diyenlere, *le-'ini'cteme'ati'l-insu ve'l-cinnu* eger ins ü cinnüñ (15) efāzili cem' olurlarsa, *'alā-en-ye'tū bi-mişli hāze'l-ķur'āni* fi'l-belāġati ve ḥusni'n-naẓmi (16) ve kemali'l-ma' nā [SE268b] ya' nî belāġatinde ve ḥasen-i naẓmda [İÜ219a] ve kemāl-i ma' nā ve aḥbār-ı aḥvāl-i ğaybda şu Ḳur'ān'üñ mişlini (17) getürmeklik üzre cem' olsalar, *lā-ye'tūne bi-mişlihi* ve fihim el-'arabü'l-'uraba ve erbābu'l-beyān (18) ve ehlu't-taḥķik şarf-ı himmet eyleyüp (19) bu evşāfla mevsūf olan Ḳur'ān'üñ mişlini getüremezler, *ve lev kâne ba'đuhumli ba'đın zahīrā* [KC76b] (1) eger bunların ba' zısı ba' zısına mu' ayyen ü zahīr olurlarsa da.

³⁹⁶¹ Bütün benliğine O'na yönel. (Kur'ân-ı Kerîm, Müzzemmil: 8).

(3) maẓmūnınca: - SE.

³⁹⁶² Dünyadan uzaklaşıp fani olacak makamlardan ve adım adım Hakk'a ulaşmaktan bahis yoktur.

³⁹⁶³ Yūsuf'u kıvrımlı saçını anlatmakta, Yakub'u, Zeliha'yı ve üzüntüsünü anlatmakta.

³⁹⁶⁴ Andolsun ki akıl sahipleri için onların kıssalarında ibret vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, Yūsuf: 111).

³⁹⁶⁵ Cinleriniz, insanların ve iş bilenleriniz, bu kolaydan bir ayet getirsin.

³⁹⁶⁶ De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler." (Kur'ân-ı Kerîm, İsrā: 88).

(15) fi'l-belāġati ve ḥusni'n-naẓmi ve kemali'l-ma' nā: - İÜ, KA.

(16) ya' nî belāġatinde: - SE.

TEŞBİH-İ ŞÜRET-İ EVLİYÂ VE (2) ŞÜRET-İ KELÂM-I EVLİYÂ BE-ŞÜRET
‘AŞÂ-Yİ MÜSÂ VE ŞÜRET-İ HÂZRET-İ ‘İSÂ ‘ALEYHÜME’S-SELÂM³⁹⁶⁷ (3)

Der-kef-i Hâk behr-i dâd u behr-i zeyn
Kalb-i mu’min hest beyne işbe’ in³⁹⁶⁸ (3:4257)

Bu hadîş-i şerîfün (4) maзмünıdır ki Hâzret-i Resûl-i Ekrem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurur *kalbu’l-mu’mini* [KA205a] *beyne işbe’ ayni min-eşâbi’i’r-Rahman*³⁹⁶⁹. (5) Ya’ nî mü’minün kalbi Rahmân’uñ parmaklarından ikisinin ortasındadır. Allâh Te’âlâ’ya aşâbi’-i ıtlâkı (6) mertebe-i teşbihdendir. Allâh Te’âlâ münezzehdür cevârihden. Pes işbe’ini te’vîl eyleyüp celâl ü cemâliyle (7) ya’ nî Hâk Te’âlâ mü’mine cemâliyle tecellî eylese hayr u hidâyet cânibine çeker ve celâliyle tecellî eylese (8) şerr ü gâvâyet tarafına döndürür. İmdi çün mü’minün kalbi Allâh elindedür. ‘Adl ü dâd (9) ve bahşış ü zîver ü zînet cânib-i Hâk’dandur. Pes mü’minün kalbinden korkmak gerekdür ki (10) Hâk Te’âlâ anuñ yüzinde dilerse ‘âlemi harâb ider. Nüh ‘aleyhi’s-selâm zamânında eylediği gibi. *Lehcât-ı* (11) *pest* aheste söz söylemek gerek.

Ân be-bîn ki baһr-ı ahzar-râ şikâft³⁹⁷⁰ (3:4261b)

Pes Âdem’i Hâzret-i Mûsâ’nuñ (12) ‘aşâsı gibi bilmek gerekdür ki zâhiri ‘aşâ batını ejdehâdur ve Hâzret-i ‘İsâ’nuñ efsûnı (13) gibi bilmek gerekdür ki zâhiri harf u şavt batını def’-i mevtdür. Pes câyiz degüldür ki diyesin (14) *mâ entum illâ beşerun mişlunâ*³⁹⁷¹. Pes insânunñ cümlesi berâber olmaz. Tefsîru kavlihiyâ *cibâlu evvibî* (15) *me’ahû ve’t-tayra*³⁹⁷². Bu âyet-i kerîme sûre-i Sebe’dedür: *Ve lekad âteynâ Dâvûde minnâ faḍlâ yâ cibâlu* (16) *evvibî me’ahû ve’t-tayra*³⁹⁷³. *Ve lekad âteynâ* taḥkîķan biz ‘atâ eyledük, *Dâvûde minnâ* Dâvûd’a bizüm (17) katumuzdan, *faḍlâ* ‘alâ-sâ’iri’l-enbiyâ’i ev ‘alâ-sâ’iri’n-nâsi fe-yendericu fihi’n-nubuvve ve’l-kitâb ve’l-mulk (18) ve şavtu’l-ḥusn ya’ nî biz dâdda ziyâdelük ‘atâ eyledük sāyir enbiyâ üzre yâ sāyir nâs (19) üzre dimek ola. Pes bundan nübüvvet ü kitâb u melek ve şavt-ı ḥasen mündericdür, *yâ cibâlu* [KC77a] (1) *evvibî me’ahû*

³⁹⁶⁷ VELİLERİN SURETİNİN VE VELİLERİN SÖZLERİNİN SURETİNİNİ, MUSA’NIN ASASININ SURETİNE VE İSA’NIN -ALLAH’IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ÜFLEYİŞİNİN SURETİNE BENZETİLMESİ

³⁹⁶⁸ Müminin kalbi adalet ve ziynet için Hakk’ın avucunda, iki parmağı arasındadır.

³⁹⁶⁹ Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağın arasındadır. (Tirmizî, Kader: 7/2141).

³⁹⁷⁰ ...yeşil denizi yardığımı gör.

³⁹⁷¹ Siz de ancak bizim gibi insansınız. (Kur’ân-ı Kerîm, Yasin: 15).

³⁹⁷² Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin. (Kur’ân-ı Kerîm, Sebe: 10).

³⁹⁷³ Andolsun Davud’a tarafımızdan bir lütuf verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin.” (Kur’ân-ı Kerîm, Sebe: 10).

(17) ‘alâ-sâ’iri’l-enbiyâ’i... dâdda: - İÜ, KA.

racci' i (2) me' ahū et-tesbīḥa 'ale' z-zenbi evi' n-nevḥati ev sīrī me' ahū ḥayṣu sāra evvibī (3) min-el-evb ey irci' i fi' t-tesbīḥi kullemā race' a fihi ve huve bedelun min-faḍlā ev min-āteynā bi-iḍmāri ḳavlinā ya' nī biz cibāle didük döndür Dāvūd ile tesbīḥüñi zenb üzre tesbīḥ eyledükce yāḥud (4) Nūḥ' a de yāḥud seyr eyle [SE269a] anuñla bile her ne yire seyr iderse ve evvebī' de ḳıra' atdur, evb' dendür ya' nī (5) Dāvūd tesbīḥe rüçü' eyledükce sen de anuñla me' an rüçü' eyle demek olur. *Faḍlādan* bedel ola yāḥud (6) *āteynādan* bedel ola *ḳavlinā* veya *ḳulnānın izmāri ile*, ve' t-ṭayra ya' nī biz musaḥḥar eyledük tūyūrī. (7) 'Atfun 'alā-maḥalli' l-cibāli ve yu' eyyiduhu' l-ḳirā' etu bi' r-rafi' 'atfen 'alā-lafẓihā teşbihā (8) li' l-ḥaraketi' l-binā' iyyeti' l-'ārifati bi-ḥaraketi' l-'irābi ev 'alā-faḍlā ya' nī cibālūñ maḥalline ma' tūfdur ref' ile ḳirā' atı bunu mü' eyyeddür. (9) Lafzına 'atf eyleyüp hareket-i binā' iyye-i 'āriza-ı hareket-i i' rāba teşbih olunduğı ḥalde yāḥud faḍlā (10) üzere 'atfdur. Ve kāne' l-aşlu ve leḳad āteynā Dāvūde minnā faḍlā tevibe' l-cibāli ve' t-ṭayri (11) fe-beddelehu bihi hāze' n-naẓm li-mā fihi mine' l-feḥāmeti ve' d-delāleti 'alā-' aẓameti şe' nihi ve kibriyā' i sulṭānihi ḥayṣu (12) ce' ale' l-cibāle ve' t-tūyūra ke' l-' uḳalā' i' l-munḳadīn li-emrihi fi-nefādi meşyetihi fiḥa³⁹⁷⁴.

Ger ḥenān gend āzetān (13) nengiḥti

Eger sizūñ ḥırş u ḥaṣedūñüz ancılayın bed-rāyiḥa vü dūd-ı ṭa' na ḳoparmaya idi. (14)

Cür' a-i ber gūretān Ḥaḳ riḥti³⁹⁷⁵ (3:4288)

Ḥāk-i vüçüdüñuza Ḥaḳ Te' ālā bu āb-ı raḥmet-i ma' ārif ve ḥaḳāyık-ı [İÜ219b] (15) Rabbāniden bir cür' acık şaçardı.

Tā ḥu dil şud dīde-i tu ' ātıl est³⁹⁷⁶ (3:4313b)

Tā gönül gibi (16) olıncaya dek senūñ dīdeñ mu' atṭaldür ya' nī dīde-i zāhir dīde-i bāṭın mertebesine varıncaya dek (17) 'ālem-i ḡayb müşāhedesinden mu' atṭaldür ammā dīde-i bāṭın mertebesine varduḳdan şoñra müşāhede-i (18) 'ālem-i ḡayb aña daḡı müyesser olur. Çeşm-i zāhirūñ çeşm-i bāṭından farḳı olmaz.

(5) Faḍlādan...izmāri ile: - İÜ, KA.

³⁹⁷⁴ Ve cümleinin aslı şöyleydi: “Davuda katımızdan bir fazlalık (lütuf) olarak dağların ve kuşların ona eşlik etmesini verdik.” Bu dizimi, bundaki değeri, O'nun bu işindeki azameti ve hakimiyetindeki kibriyasını en güzel bir şekilde işaret etmek üzere değiştirmiştir. Öyle ki bu şekilde dağları ve kuşları onunla beraber yürümek gibi işlerinde akıl yürütebilen varlıklar haline getirmiştir.

(7) 'atfun... fiḥa: - İÜ, KA.

³⁹⁷⁵ Hırsınız böyle koku salmasaydı Hak mezarınıza bir yudum dökerdi.

³⁹⁷⁶ ...gönülde kaldıkça gözün iş görmez.

TEFSİR-İ ÂYETİ (19) VE ECLİB ‘ALEYHİM Bİ-ḤAYLİKE VE RACİLİKE³⁹⁷⁷

Sûre-i Benî İsrâyl’dedür: *Ve’stefziz [KC77b] (1) meni’steṭa‘te minhum bi-ṣavtike ve eclib ‘aleyhim bi-ḥaylike ve racilike ve şārikhum fī’l-emvālī (2) ve’l-evlādi ve ‘idhum ve mā ye‘iduhumu’s-şeyṭānu illā ġurūrā*³⁹⁷⁸. *Ve’stefziz ya‘nī (3) istiḥfāf eyle yirinden depret ey şeyṭān, meni’steṭa‘te en testefizzehu (4) ya‘nī kâdir olduġuñı istiḥfāf eyle ferr-i ḥafıfdür, minhum bi-ṣavtike bi-du‘ā’ike ile’l-fesādi ya‘nī (5) da‘vet itmekle fışk u fesād cānibine, ve eclib ‘aleyhim ve şaḥḥa ‘aleyhim mine’l-celbeti ve hiye’s-şiyāhu (6) [SE269b] ya‘nī anlaruñ üzerine şayḥa eyle celbedendür şiyāḥ ma‘nāsına, bi-ḥaylike ve racilike bi-a‘vānike (7) mine’r-rākibi ve’r-rācili ya‘nī a‘vān u enşāruñla atludan ve yayadan er-racil ismu cem‘in li’r-rācil (8) ke’s-şāḥib ve’r-rakib*³⁹⁷⁹, *ve şārikhum fī’l-emvālī bi-ḥamlıhim ‘alā-kesbihā ve cem‘ihā fī’l-ḥarāmi ve’t-taşarruf fihā ‘alā-mā (9) lā-yenbeġi ya‘nī anlaruñ māllarına müşāriket eyle bu emvāl-i ḥarāmdan kesb ü cem‘ idüp lāyık olmayan şeylere (10) şarf itmege ḥaml itmege, ve’l-evlādi ve daḥı evlādda müşāreket eyle ḥarāma ve zināya mübāşeret (11) itdürmekle, [KA205b] ve ‘idhum el-mevā‘ide’l-bāṭile ve te’ḥira’t-tevbe bi-ṭūli’l-emeli ya‘nī bunlara va‘de eyle (12) muvā‘ad-ı bāṭıl ile ve te’ḥir-i tevbe ve ṭul-i emel eyl ve mā ye‘iduhumu’s-şeyṭānu illā ġurūrā ve şeyṭān (13) va‘de eylemez bunlara illā ġurūr va‘de eyler. Ve’l-ġurūr tezyīnu’l-ḥaṭā’i bi-mā yuvehḥimu ennehu şavabun ya‘nī ġurūr (14) ḥaṭāyı tezyīn eylemekdür şol şeylerle ki anı gören taḥkīkan şevābdur diyü vehm eyleye.*

Ki beters (15) u bāz gerd ez-tiġ fakır³⁹⁸⁰ (3:4332b)

Sûre-i Bakara’da buyurur: *Eş-şeyṭānu ye‘idukum’l-fākra ve ye’murukum bi’l-faḥşā’i (16) va’llāhu ye‘idukum maġfireten minhu ve faḍlā va’llāhu vāsī’un ‘alīm*³⁹⁸¹ maẓmūnınca anuñ iġvāsıyla himmetüñ (17) mest olur. Rāḥ-ı rüşen ki ṭarīk-i Ḥaḳ’dur dönersen. *Necīb ġüzide kenes cay-ı āḥū. (18)*

MÜLÂKÂT-I ‘ÂŞIK BÂ-ŞADR-I CİHÂN³⁹⁸²

Vaḳīḥ-i yāve bî-şerm u ġümrāḥ. (19)

³⁹⁷⁷ “ONLARIN ÜZERLERİNE ATLI VE YAYNLA GÜRÜLTÜ ÇIKAR” AYETİNİN TEFSİRİ

³⁹⁷⁸ “(Haydi) onlardan gücünün yettiġinin ayaġını çağrıyla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaadlerde bulun.” Halbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez. (Kur’ân-ı Kerīm, İsrâ: 64).

³⁹⁷⁹ Er-racil kelimesi er-racil (yaya, iki ayaġı üzere yrüyen) kelimesinin çoġuludur, es-sahib ve er-rakib gibi (çoġul vezni olarak)

³⁹⁸⁰ ...“Yoksulluk kılıcından kork ve geri dön” der.

³⁹⁸¹ Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliġi ve hayasızlıġı emreder. Allah ise size kendi katından maġfiredet ve bol nimet vaad ediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. (Kur’ân-ı Kerīm, Bakara: 268).

³⁹⁸² O ÂŞIGIN SADR-İ CİHAN’LA GÖRÜŞMESİ

Ḥā'ifān-rā ters berdārem be-ḥilm³⁹⁸³ (3:4382b)

Ḥāyif olup kōrkıcılarıñ ḥavfını ref' iderüm ḥilm ile. [KC78a] (1) Nitekim buyurur *lā-ecme' u emneyni ve lā-ḥavfeyni fī-cevfin vāḥidin*³⁹⁸⁴.

Ber-felek perhāst z'eşcār-ı vefā

Ya' nī eşcār-ı vefānuñ (2) felek üzre mīveleri vardır ya' nī bir kimse Ḥaḳ Te' ālā'nuñ 'ahdına vefā eylese (3) 'indu'llāh anuñ şemeresi cennet-i a' lā vü didār u liḳādur.

İşlahā sābit ve fer' hū fī's-semā³⁹⁸⁵ (3:4386)

Sūre-i (4) İbrāhīm'ün āḫirinde bu āyet-i kerīmeye işāretdür: *E lem tera keyfe ḍaraba'llāhu meşelen kelimeten ṭayyibeten* (5) *ke-şeceratin ṭayyibetin aşluhā sābitun ve fer'uhā fī's-semā' tu'ti ukulehā kulle ḥinin bi-izni Rabbiḥā*³⁹⁸⁶. *E lem tera* (6) *keyfe ḍaraba'llāhu meşelen* keyfe i' temedehu ve vaşafehu ya' nī görmedüñ mi yā Muḥammed yāḥud ey ḥiṭāba kābil (7) olan nice ḍarb eyledi Allāh [SE270a] Te' ālā meşeli nice ḳaşd eyledi ve važ' eyledi, *kelimeten ṭayyibeten ke-şeceratin* [İÜ220a] *ṭayyibetin* (8) ey ce' ale kelimeten ṭayyibeten ke-şeceratin ṭayyibetin ve huve tefsīrun li-ḳavlihi ḍaraba'llāhu meşelen ve yecūzu en yekūne “kelime” bedelen (9) min-“meşelen” ve “ke-şeceratin” şıfatehā ev ḥaberu mubtede'in maḥzūfin ey “hiye ke-şeceratin” ya' nī kelime-i ṭayyibeyi şecere-i ṭayyibe (10) gibi ḳıldı. *Ḍaraba'llāhu meşelen* ḳavlini tefsīrdür ve *meşelen*'den bedel olmaḳda cāyızdır ki *ke-şeceratin* şıfatı (11) ola yāḥud mübtedā-yı maḥzūfuñ ḥaberi ola *hiye ke-şeceratin* dinile, *aşluhā sābitun* fī'l-arzi bi-urūḳatin (12) fihā ol şecerenüñ aşlı sābitdür yirde köklerini zemīne muḥkem eylemişdür, *ve fer'uhā ve a' lāḥā* (13) ya' nī yuḳarısı dallarınıñ ve budaḳlarınıñ ucu *fī's-semā* āsmāndadır, *tū'ti ukulehā* (14) tu'ti şemerahā ya' nī ol şecere şemeresin a' ṭā idüp virür, *kulle ḥinin* her vaḳtde, *bi-izni Rabbiḥā* (15) bi-iradeti ḥāliḳihā ve tekvīnihi ḥāliḳınıñ iradeti ile ve tekvini ile.

Çun birust ez-ışḳ per ber-āsmān³⁹⁸⁷ (3:4387a) (16)

³⁹⁸³ Korkanların korkusunu sabrım la alırım...

³⁹⁸⁴ Bir cevft'e (karın, boşluk) iki emniyeti ve iki korkuyu (aynı anda) bir araya getirmem. (Heysemî, Mecmau'z-Zevaid: 10/308).

³⁹⁸⁵ Vefā ağaçlarını gökyüzünde kanatları vardır, asılları sabit, dalları gökyüzündedir.

³⁹⁸⁶ Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. (Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim: 24, 25).

³⁹⁸⁷ Aşkla gökyüzüne kanat yeşerdiğine göre...

Çünkü ‘ışkdan mîve yitişdi āsmān üzre ya‘nî ‘ışk u muhabbet-i İlâhî sebebi ile ‘âşıka ‘ında’llâh (17) bir şemere hâşıl oldu. *Mesâğ* revân geşten mütelâşî şuden.

Lîk ‘ışk-ı ‘âşîkân ten zih kuned³⁹⁸⁸ (3:4392a) (18)

Lâkin ‘âşîklarun ‘ışkı bedenlerin zih gibi lâğar eyler.

Z’ânki bî-şeb dahl-i ne-b’ved tab‘-râ³⁹⁸⁹ (3:4418a) (19)

*Ve ce‘alnâ nevmekum subâtâ ve ce‘alnâ leyle libāsâ*³⁹⁹⁰ maзмünınca nice şeb olsa tabî‘ at [KC78b] (1) insāna istirāhat u tāzelik hâşıl olmaz.

MUNCEZİB ŞUDEN-İ CÂN NİZ BE-‘ĀLEM-İ ERVĀḤ VE (2) TEḲĀZĀ-Yİ Ū VE MEYL-İ Ū BE-MAḲARR ḤOD³⁹⁹¹

Z’in yuḥib-râ u [KA206a] yuḥibbün-râ bedân³⁹⁹² (3:4438b)

Nitekim sūre-i Mā’ide’de (3) buyurur *yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehū*³⁹⁹³ Allāh Te‘ālā anları sever, anlar da Allāh Te‘ālāyı severler ve yine (4) buyurur *inna’llāhe yuḥibbu’t-tevvābīne ve yuḥibbu’l-muteṭahhirīn*³⁹⁹⁴. Pes muhabbet evvel ol taraftan (5) oldu. Anuñçün meyl-i cān dāyim cānib-i Raḥmān’adur. Zīrā cezb ol taraftandur.

Her murādî ‘âşîk-i (6) her nā-murād³⁹⁹⁵ (3:4441b)

Dünyāda her maṭlūb ve her murād ki vardur nā-murād olan bî-çārelerun ‘âşîkıdur (7) *K’ez-în nā-vāḳı*’ı bundan ḥayr-dār degülsün *mu‘tenī* ihtimām kunende.

Çun ne-şud hestî-i (8) bāl eşken dorost³⁹⁹⁶ (3:4458b)

Ne içün senün ḳatuñda bāl eşken olan ḳudret şāḥibün varlığı (9) şāḥiḥ ü şābit olmadı ya‘nî [SE270b] nedendür ki bu delîl ile bāl eşkinün varlığına ḳudretine imān (10) getürmeyesin.

FESH-İ ‘AZĀYİM VE NAḲZUHĀ CİHET³⁹⁹⁷

³⁹⁸⁸ Fakat âşıkların aşkı, bedeni ipliğe çevirir...

³⁹⁸⁹ Çünkü gecesiz tabiatın/insanın geliri/gücü olmaz...

³⁹⁹⁰ Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. (Kur’ân-ı Kerîm, Nebe: 10).

³⁹⁹¹ CANIN DA RUHLAR ALEMİNE ÇEKİLMESİ; ONUN KENDİ YURDUNA OLAN DİLEĞİ VE MEYLİ

³⁹⁹² ...bundan “Sever”i ve “Severler”i bilip anla.

³⁹⁹³ Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. (Kur’ân-ı Kerîm, Maide: 54).

³⁹⁹⁴ Şüphesiz Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever. (Kur’ân-ı Kerîm, Bakara: 222).

³⁹⁹⁵ ...her bir istenen, isteyene âşıktır.

³⁹⁹⁶ ...kanat kıranın varlığı nasıl doğrulanmaz.

³⁹⁹⁷ KARARLARIN BOZULUP YOK OLMASI

Ver ne-kārīdī emel ez-‘ uriyeş

Eger emel (11) tohumın ekmege idi ‘ üryanlığından ve ihtiyācından.

Key şudī peydā berū maḫhūriyeş³⁹⁹⁸ (3:4463)

Kaçan zāhir olurdı (12) aña kendinüñ maḫhūlğı. Pes bu emel ü ihtiyāc aña maḫhūrluğın zāhir idüp bildürdi. (13)

İ’tiyā kerhen mehāri ‘ āḫilān
İ’tiyā tev‘ en bahār-i bī-dilān³⁹⁹⁹ (3:4470)

Süre-i Hum-secde’de buyurur: (14) *Summe’stevā ile’s-semā’i ve hiye duḫānūn fe-kāle lehā ve li’l-arḍi’tiyā tav‘an ev kerhen* (15) *ḳāletā eteynā tā’i’in*⁴⁰⁰⁰. *Summestevā* kaçade naḫvehā min ḳavlihim istevā ilā-mekāni kezā (16) izā teveccehe ileyhi ve’z-zāhir enne “summe” tefāvutun ma beyne’l-ḫalki lā li’s-serāḫi fi’l-muddeti⁴⁰⁰¹ andan şoñra (17) kaçd eyledi, *ile’s-semā’i* āsmānı ḫalk eylemege, *ve hiye duḫānūn* ḫālbuki ol āsmān-ı duḫāndur (18) ya‘nī buḫār-ı āb-ı duḫān şeklinde, *fe-kāle* pes Allāh Te‘ālā āsmānı ḫalk eyledükden şoñra (19) didi, *lehā* āsmāna, *ve li’l-arḍi* ve daḫı arza didi, *i’tiyā* gelüñ mā ḫāḫla göz [İÜ220b] üzerine [KC79a] (1) ḳāyim oluñ ve zātuñuzda maḫzūn olan āşār-ı ḳudreti izḫār eyleñ ve sizde vedī‘a olınan evzā‘-ı (2) muḫtelife ve kā’ināt-ı mütenevvi‘ ayı ibrāz eyleñ, *tav‘an ev kerhen* şitumā ev ebeytumā ve’l-murād izḫāru kemāli ḳudratihi (3) ve vucūbi vuḫū‘i murādihi lā işbātu’t-tavi‘ ve’l-kurhi lehumā ve humāmaşdarāni vāḳi‘āni mevḳi‘a’l-ḫāli ya‘nī (4) gelüñ ḫāh u nā-ḫāh eger ta‘ven ve eger kerhen murād izḫār-ı kemāl-i ḳudretdür, yoḫsa işbāt-ı tav‘an ve kerhen (5) degüldür. *Tav‘an ve kerhen* maşdardurlar. Mevḳi‘-i ḫāḫde vāḳi‘ olmışlardur, *ḳāletā eteynā tā’i’in* (6) āsmān u zemīn didiler biz geldük münḳādeyn ü muḫā‘eyn olduğumuz ḫāḫde. Ma‘nā-yı beyt, (7) *i’tiyā* ta‘ven ya‘nī itā‘at yöninden şafā-yı derūnla gelmek ‘ aşıkluarñ mehārıdur ya‘nī ‘ aşıkluarı (8) cezb idicidür. İ’tinā kerhen eger āh ile gücle gelmek cāhillerüñ mehārıdur.

NAZAR KERDEN-İ HAZRET-İ (9) PEYGAMBER ‘ALEYHI’S-SELĀM BE ESİRĀN VE TEBESSÜM KERDEN VE GUFTEN Kİ ‘ACİBTU MİN-ḲAVMİN

³⁹⁹⁸ Emel ekseydin, ona uzak kalmadan ona karşı acizliğini nasıl anlatırdın?

³⁹⁹⁹ “İstemeyerek gelin” emri akıllıların yularıdır; “İstemeyerek gelin” buyruğu aşıkluarın baharı.

⁴⁰⁰⁰ Sonra duman halinde bulunan göge yöneldi; ona ve yeryüzüne “İstemeyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de “İstemeyerek geldik” dediler. (Kur’ân-ı Kerīm, Fussilet: 11).

⁴⁰⁰¹ Ona doğru kastederek yöneldi. Araplar bir kimse bir mekana yüzünü dönüp yöneldiğinde “isteva ila mekani keza” (falanca kişinin mekanına istiva etti) derler. Açıktır ki “summe” (sonra) ifadesi yaratmadaki farklılıktır (farklı bir yaratma biçimidir) (buna işaret etmektedir.) zamansal bir öncelik sonralığa değil.

YUCERRŪNE İLE'L-CENNETİ Bİ'S-SELĀSİLİ VE'L-EĞLĀLİ VE HUM
KĀRİHŪNE⁴⁰⁰² [KA206a]

Yevm-i Bedr'de çün Hâzret-i Peygamber'ün du'âsı (11) kabûl olup küffâr üzerine zafer müyesser oldu. Ol kavmün ba' zısı helâk olup ba' zısı (12) esîr oldılar. Ol esîr olanları zincîr ile çeküp götürürken Hâzret-i Resûl'ün yanına (13) uğradılar. Hâzret anları görünce tebessüm eyleyüp buyurdi. 'Acibtu mi-kavmin ben 'aceb (14) eyledüm [SE271a] şol bir kavmden ki *yucerrûne ile'l-cenneti* çekerler cennet cânibine anları yâhud mechûl (15) okuna *bi's-selâsili ve'l-ağlâli* zincîrler ile ve bu kâğîler ile *ve hum kârihûn* hâlbuki bunlar (16) ikrâh idicidürler. *Nefîr* feryâd.

TEFSİR-İ İN ÂYET KERİME Kİ İN TESTEFTUḤŪ FE-ḲAD CĀ'EKUMU'L-FETH EY (17) ṬĀĠİYĀN MĪ-GUFTİD EZ-MĀ VE MUḤAMMED ĀNKİ ḤAḲḲ EST FETH VE NUṢRETEŞ DEH VE İN BEDĀN GUFTİD (18) Kİ TĀ GUMĀN ÂYED Kİ ŞUMĀ ṬĀLİB-İ ḤAḲḲİD Bİ-ĠARAZ EKNŪN MUḤAMMED-RĀ NUṢRET DĀDİM TĀ (19) ŞĀHİB-RĀ BE-BİNİD⁴⁰⁰³

Bu âyet-i kerîme sûre-i Enfâl'dedür. *İn testeftihû fe-ḳad cā'ekumu'l-fethu* [KC79b] (1) *ve in tentehû fe-huve ḥayrun lekum ve in te'ūdū ne'ud ve len tuġniye 'ankum fi'etukum şey'en ve lev keşurat* ve (2) *inna'llāhe me'a'l-mu'minîn*⁴⁰⁰⁴. *İn testeftihû fe ḳad cā'ekumu'l-fethu* hitâbun li-ehli Mekke (3) 'alâ-sebîlî't-tehekkumi ve zâlike ennehum ḥîne erâdu'l-ḥurûce te'alleku bi-istâri'l-ka'beti ve ḳâlû (4) Allāhumme'nsur 'ala'l-cundeyni ve ehda'l-fi'eteyni ve ekrame'l-ḥizbeyni ya'nî hitâb ehl-i Mekke'yedür. İstihzâ (5) tarîkiyle ve bunların feth taleb eyledükleri bu vechle olmuş ki kaçan Mekke'den irâde-i ḥurûc (6) idüp çıkmak maḥallinde istâr-ı Ka'be'ye ta'alluk idüp didiler “Yâ Rab, bu iki 'askerden kaḡısınıñ (7) ḳadri senün ḳatuñda a'lâ ise ve kaḡısı hidâyetle maẓhar ise ve kaḡısı senün yanında ekrem (8) ise aña nuşret vir.” diyü du'â eylediler. Pes Allāh Te'âlâ 'alâ-sebîlî't-tahkim buyurur ki eger siz feth taleb (9) eyledünüz ise pes tahḳîkan size feth geldi ya'nî feth ü nuşret her kime geldi ise 'inda'llāh eḥabb (10) u ekrem odur, *ve in tentehû* 'ani'l-kufri ve mu'âdati'r-rasûli ya'nî ey kâfirler eger siz küfrden (11) ve ma'âdât-i Resûl'den rücû'

⁴⁰⁰² PEYGAMBER'İN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ESİRLERE BAKMASI, TEBESSŪM ETMESİ VE “ZİNCİRLER VE BOYUNDURUKLARLA CENNETE GÖTÜRÜLEN TOPLULUĞA HAYRET ETTİM” DEMESİ

⁴⁰⁰³ “FETİH İSTİYORSANIZ, İŞTE SİZE FETİH GELDİ” AYETİNİN TEFSİRİ; EY KINAYANLAR! “BİZ VE MUHAMED'DEN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- GERÇEK OLANA FETİH VE ZAFER VAR” DİYORDUNUZ; BUNU GARAZSIZ OLARAK SİZİN GERÇEĞİ İSTEDİĞİNİZ SANILSIN DİYE SÖYLÜYORDUNUZ; ŞİMDİ HAK SAHİBİNİ GÖRMENİZ İÇİN MUHAMMED'E ZAFER VERDİK.

⁴⁰⁰⁴ (Ey inkarcılar!) Eger fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah müminlerle beraberdir. (Kur'an-ı Kerîm, Enfâl: 19).

iderseñüz, *fē-huve hayrun lekum* li-taḍammunihi selāmete'd-darayni ve hayra'l-menzileyni ya' nī pes (12) ol rücu' uñuz hayrludur sizūñ için selāmet dārını ve hayrū'l-menzilini mutaẓımmın olduğundan ötüri, (13) *ve in te'ūdū* el-muḥārabete ve eger 'avdet iderseñüz muḥārebe-i resūle, *ne'ud* li-naşrihi biz de 'avdet iderüz anuñ (14) nuşretine, [İÜ221a] *ve len tuğniye* ve len yedfe'a ya' nī elbette def itmez, 'ankum fī 'etukum sizden cemā' atūñüz, şey'en bir şey'i belādan (15) ve zararadan, *ve lev keşuret* eger ol [SE271b] fī'eñüz keşirde oldu ise sizden bir zarar def idemezler, *ve* (16) *inna'llāhe me'a'l-mu'minīn* bi'n-naşri ve'l-me'ūneti ya' nī taḥḫīkan Allāh Te'ālā mü'minler ile biledür nuşret ü mu'avenetle. (17)

Vaqt-i vāgeşt-i Hudeybiye bezul
Devleti innā fetahñā zad duhul⁴⁰⁰⁵ (3:4500)

*İnnā fetahñā leke fetḥan mubīnā*⁴⁰⁰⁶ (18) ve'ade bi-fetḥi Mekke ve't-ta'biru 'anhu bi'l-māḍi li-taḥaḫḫuḳihi ya' nī yā Muḥammed biz taḥḫīkan saña fetḥ eyledük fetḥ itmeklikle (19) 'ayāna fetḥ-i Mekke'yi va' dedür. Māzī ile ta'biru vūḳū'ı muḥaḫḫıḳ olduğundan [KA207a] ötürüdür. Mücmelen [KC80a] (1) kışşası şöyledür ki Hāzret-i Peyğamber vāḳı'asında Mescid-i Hārām'a dāḫil olup aşḫāba beşāret (2) virüp ol sene 'azm-i ziyāret-i Beytü'l-Hārām idüp Hudeybiyye'ye nüzül buyurduḳda küffār-ı Mekke rāzı (3) olmayup ol Hāzret Hudeybiyye'den avdet buyurduḳda cenāb-ı 'izzet fetḥ-i Mekke'yi müjde buyurdılar. Hāzret-i (4) Mevlānā buyururlar ki egerçi Hāzret-i Peyğamber'ūñ Hudeybiyye'den nā-murād döndüklerinde bir miḳdār zūll mülāḫaza (5) olunur ammā çünki ol zūll içinde beşāret-i fetḥ-i Mekke vardur, ol zūll degüldür, belki 'izzetdür. Huşuşen (6) fetḥ-i Qurayza vü Nadīr ü Hayber ve sāyir ḳal'elerūñ fetḥi müyesser oldu.

TEFSİR-İ İN HÂBER HÂZRET-İ MUŞTAFÂ (7) 'ALEYHİ'S-SELÂM FERMÛD LÂ-TUFEZZULÛNÎ 'ALÂ-YÛNUS İBNİ METTÂ⁴⁰⁰⁷

Ba'zı 'ulemā bu ḥadīṣ-i (8) şerīfūñ ma'nāsında dimişler bu kelām bir kelāmdur ki Hāzret-i Resūlū'llāh maḳām-ı tevāzu'da (9) şādır olmuşdur ve Hāzret-i Yūnus 'aleyhi's-selāma 'adem-i muşābere isnād iden tā'inleri def (10) içündür dimişler ammā Hāzret-i Mevlānā buyurur ki bu ḥadīṣ-i şerīf müzākere-i emr-i mi'rāc maḫallinde şādır (11) olmuşdur.

⁴⁰⁰⁵ Yenilgiyle Hudeybiye'den dönülürken "İnnâ fetehñâ (Biz açtık/fetih verdik) talihi davul çaldı.

⁴⁰⁰⁶ Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. (Kur'an-ı Kerîm, Fetih: 1).

(18) eyledük fetḥ: - SE.

⁴⁰⁰⁷ MUSTAFA'NIN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- "BENİ MATTA OĞLU YUNUS'TAN ÜSTÜN TUTMAYIN" HADİSİNİNİ YORUMU

(6) HÂZRET-İ MUŞTAFÂ...METTÂ: - İÜ.

(10) Mevlānā: - KA.

Ma'nā-yı ḥadīṣ-i šerīf Meşnevī'de vāzihdūr. *Lā-tufeẓẓulūnī* 'alā-Yūnus ibnī (12) *Mettā* demekden murād benüm mi'rācumı Yūnus'uhn mi'rācı üzerine tafḍīl eylemeñ dimekdür. Yoḥsa benüm (13) *zātumı* ve 'inda'llāh ḳadrūmi Yūnus üzerine tafḍīl eylemek demek degüldür. *Zirā tilke'r-rusulu* (14) *faḍḍalnā ba'dahum* 'alā-ba'din⁴⁰⁰⁸ buyurdi. Huşūšen Sulṭān-ı Enbiyā cümleññ üzerine tafḍīl (15) olunur ammā mi'rācı tafḍīl eylemeñ diyü buyurdi. Zirā Haḳ Te'ālā her yirde ḥāzır, [SE272a] ne yuḳaru (16) gitmek lāzımdur ve ne aşıḡı gitmek lāzımdur.

DER-BEYĀN-I ĀNKİ ṬĀĠĪ DER-AYNE ḲĀHİRĪ MAḲHŪR EST⁴⁰⁰⁹ (17)

Ḳavad ḳışāş.

Der-merān tā tu negerdī münḥazim⁴⁰¹⁰ (3:4565b)

Zulm atın iken sürme, tā sen daḡı zincir-i āteşe (18) giriftār olmayasın.

Der-firih dāden şeniden der-kumūn

Ziyādelik virilmesin işitmiş ehl-i cennet (19) kumūn'da.

Hikmet-i levlā ricālun mü'minūn⁴⁰¹¹ (3:4571)

Süre-i Feth'de buyurur: *Ve lev lā-ricālun mu'minūne* [KC80b] (1) *ve nisā'un mu'minātun lem ta'lemūhum en teṭa'ūhum fe-tuṣībukum minhum ma'arratun bi-ḡayri 'ilmin*⁴⁰¹². Eger mü'minler (2) ve mü'mine 'avretler olmaıya idi Mekke'de, *lem ta'lemūhum* ricālle nisānuñ sıfatıdır ya'nī öyle ricāl ü nisā kim (3) *lem ta'rifuhum bi-'ayānihim li'ḥtilāṭihim bi'l-mušrikīn* ya'nī siz anları bilmezsiniz müşrikler ile [İÜ221b] muḥteliṭ olduklarından (4) ötüri, *en teṭa'ūhum* bedel-i iştimaldür ricālden ve nisādan *ve ṭā'u* helāk ma'nāsınadır ya'nī anları işnā-yı müşrikāndan helāk itmeyeydünüz, (5) *fe-tuṣībukum* pes size yitişmeye idi, *minhum* bunların cihetinden, *ma'arratun* mekrūhun ke-vucūbi'd-diyeti evi'l-kefāratı (6) bi-ḳatlihim ve't-te'essufi 'aleyhim ve ta'biri'l-kuffāri bi-zālike, mekrūh yitişmeye idi vucūb-ı [KA207b] diyet gibi ve anların (7) ḳatli için kefarete gibi ve anların üzerine te'essūf gibi ve küffāruñ ṭa'n idüp taḡayyūr itmesi gibi, (8) *bi-ḡayri 'ilmin*

(11) - Meşnevī'de: ebyāt-ı Meşnevī'de, SE; olmuştur. - Ma'nā: olmuştur, diyü buyurur. Ma'nā KA.

⁴⁰⁰⁸ İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. (Kur'an-ı Kerim, Bakara: 253).

⁴⁰⁰⁹ AÇIKLAMAM: AZGIN KİŞİ KAHREDİCİLİĞİNDE KAHROLMUŞTUR.

⁴⁰¹⁰ ...bu hezimetle uğrayanın ardından gitme...

⁴⁰¹¹ Gizlide düşmana taviz vermede "İman etmiş erler olmasaydı" hikmeti duymuşlardı

⁴⁰¹² Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı (Allah, Mekke'ye girmenize izin verirdi.) (Kur'an-ı Kerim, Fetih: 25).

mute‘allaḡun bi-‘en teṭa ‘ūhum” ḡayra ‘ālimīne bihim ve cevābu “lev lā” maḡzūfun li-delāleti’l-keḡāmī ‘aleyhi ve’l-ma‘ nā (9) lev lā-kerāhetu en tuḡlikū unāsen mu ‘minīne beyne eḡhera’l-kāfirīne cāhilīne bihim fe-yuṣibekum bi-ihlākihim (10) mekrūhun le-mā keffe ‘anhum eydikum ‘anhum, cevāb-ı maḡzūfdur kelām aña delālet eyledüğinden ötüri taḡdır-i kelām ikrārdan (12) ‘avretten müşrikler mābeyninde mü ‘minler olmaya idi ve siz anları ḡatlıdūp size mekrūh yitişmek (13) kerāhati olmaya idi elbette sizūñ elūñüzi anlardan keff itmezdi Allāh Te‘ālā.

Kıṣṣa-i ‘ahd-i Ḥudeybiyye (14) be-ḡān
Keffe eydiyekum tamāmet z‘ān bedān⁴⁰¹³ (3:4573)

Āyet-i mezkūrenūñ evvelinde *huve’llezi keffe* (15) *eydiyehum* ‘*ankum ve eydiyekum* ‘*anhum bi-baṭni Mekkete min-ba‘di en aḡferakum* ‘*aleyhim ve kāna’llāhu* (16) *bi-mā ta‘melūne baṣīran*⁴⁰¹⁴. *Huve’llezi* Ol Allāh’dur ki, *keffe eydiyehum* ‘*ankum* küffār-i Mekke’nūñ ellerini (17) sizden men‘ eyledi, *ve eydiyekum* ‘*anhum* ve sizūñ ellerinizi daḡı men‘ eyledi anlardan, *bi-baṭni* (18) *Mekkete* fī-dāḡili Mekkete *min-ba‘di en aḡferakum* ‘*aleyhim* size zafer virüp anlarıñ üzerine (19) ḡālib eyledükden ṣoñra ve zālike enne ‘İkrime ibne Ebī Cehl ḡarace fī-ḡamsimi’e ile’l-Ḥudeybiye fe-be‘aṣe [KC81a] (1) Rasūlu’llah Ḥālid ibne Velīd ‘alā-cundin fe-hezemehum ḡattā edḡalehum ḡiṭāne Mekke ṣumme ‘ādū ya‘nī rivāyetdür ki ‘İkrime (2) bin Ebī Cehl beş yüz kimse ile Ḥudeybiye’ye ḡıḡdı Resūl ḡaṣdına. Ḣün Ḥaḡret-i Resūlu’llāh anı iṣitdi. (3) Ḥālid bin Velīd’i bir bölük ‘asker ile Ḥudeybiyye’ye ḡönderdi. Varup anları münhezim ḡıldılar tā dāḡil-i Mekke’ye dek (4) sürdiler andan ṣoñra döndiler, *ve kāna’llāhu bi-mā ta‘melūne baṣīran* ve Allāh Te‘ālā ol sizūñ küffār-la (5) muḡāteleñüzi ve anlardan Ḥaḡ rızāsı iḡün keff-i yedd eyledüğünüzi ḡöricidür ve aña muvāḡıḡ cezā viricidür. (6)

İ ‘tiyā kerhen muḡallid ḡeṣte-rā

Muḡallid olanlara kerāhat ile ḡel dirler.

İ ‘tiyā ṭav‘ en ṣafā bisriṣte-rā⁴⁰¹⁵ (7) (3:4588)

⁴⁰¹³ Hudeybiye anlaṣması hikayesini oku. “Elleriniz ḡekti” ayetini tam olarak ondan bil, anla.

⁴⁰¹⁴ O, Mekke’nin ḡöbeḡinde, sizi onlara ḡarşı üstün ḡıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan ḡekendir. Allah, yaptıklarınız ḡakkıyla ḡörmektedir. (Kur’ān-ı Kerīm, Fetih: 24).

(19) ve zālike... ya‘nī: - İÜ, KA.

(3) Hudeybiyye’ye: - SE, KA.

⁴⁰¹⁵ “İstemeyerek ḡelin” emri, taklitçi iḡindir, “İsteyerek ḡelin” buyruḡu da sefayla yoḡrulmuş iḡindir.

Ṭābi‘ vü rāzı olduğın hâlde gel dirler. Şafâyla serrişte olanlara ya‘nî tahmîri şafâyla olanlara. (8)

İn muḥibb-i Ḥaḳ zi-behr-i ‘illeti

Bu muḳallid-geşte olanlar Ḥaḳ Te‘ālā’nuñ muḥibbidürler. Bir murāddan ötüri (9) yā ‘ivaẓdan ötüri yā cennetden ötüri.

V‘ān diger-rā bî-garez ḥod ḥulleti⁴⁰¹⁶ (3:4589)

Ve ol şafā-i serrişte (10) ki velî-i kāmîl ü muḥaḳḳıkdür anuñ dostluğı bî-garezdür. Ne dünyā ister ne ‘ivaẓ ve ne cennet ister. Nitekim (11) Ḥazret-i Resūlu’llāh buyurur *ed-dunya ḥarāmum ‘alā-ehli’l-āḥirati ve’l-āḥiratu ḥarāmum ‘alā-ehli’d-dunyā ve humā ḥaramāni ‘alā-ehli’llāhi te‘ālā*⁴⁰¹⁷.

Ger muḥibb-i Ḥaḳ buved li-ğayrihi

Ya‘nî muḥibb-i Ḥaḳ ola bir ğayrı şey ecli içün. (13)

Key yenāle dāyim en min-ḥayrihi⁴⁰¹⁸ (3:4596)

Tā ki yitişe dāyim anuñ [KA208b] ḥayrından ba‘zısına ki cennet ve na‘īm-i cennetdür. Bazı şerrāḥ (14) ‘Arabî’de olan key lafzını Farsî’de olan key ma‘nāsına zann eyleyüp kaçan nāyili olur. Ol (15) kimse dāyimā ol ḥaḳḳuñ ḥayrına diyü ma‘nā virmiş.

Yā muḥibb-i Ḥaḳ buved li‘eynehi

Lā-sivāh dimekdür yāḥud Ḥaḳḳ’uñ muḥibbi (16) ola ya‘nî [SE273a] Allāh Te‘ālā’ya ‘aşıḳ ola. Allāh’uñ zātı içün hiç ğayrı murād taleb eylemeye.

Lā-sivāh-ı (17) ḥā’ifen min-beynehi⁴⁰¹⁹ (3:4597)

Ya‘nî Ḥaḳḳ’uñ māsivāsın sevmez *ḥāyifen* ḥāyif olduğından ötüri (18) *min-beyne* Ḥaḳḳ’uñ firāḳından ya‘nî Ḥaḳḳ’uñ ḳorḳusından Ḥaḳḳ’uñ māsivāsından bir şey’e muḥabbet (19) idemez. Ba‘zı şerrāḥ *lā-sivāh ḥā’ifen beyne* mışrā‘ına ondan ğayrıdan [İÜ222a] ḥāyif olmaz mābeyninde [KC81b] (1) olandan diyü ma‘nā virmiş. Bu iki beyt merhūndur.

⁴⁰¹⁶ Bu bir amaç için Hakk’ı sever. O diğerinin sevgisiyse, kasıtsızdır.

⁴⁰¹⁷ Ahiret ehline dünya, dünya ehline ahiret haramdır. Allah ehline (dostuna) ikisi de haramdır. (Yılmaz, 90).

⁴⁰¹⁸ Hakk’ı Hakk’ın zatından başka bir şey için daima ondan hayır erişmesi için seviyorsa...

(13) Bazı...ma‘nā virmiş: - İÜ, KA.

(14) Lā-sivāh dimekdür: - İÜ: lā-sivāh - KA.

⁴⁰¹⁹ Veya başkası için değil de, Hakk’ın zatını seviyorsa, arada uzaklık olmasından korkuyorsa,

(17) Ya‘nî...beyne: ya‘nî İÜ.

Her dü-râ in cust ü cühâ z'ân serîst (2)
İn giriftârî-i dil z'ân dilberîst⁴⁰²⁰ (3:4598)

CEZB-İ MA' ŞŪK ' ĀŞIK-RĀ⁴⁰²¹

Ma' şŭk-ı ' āşıkı cezb (3) eylemesinün beyânındadır. *Min hayşu lā-ya'lemuhu'l-āşiku* bir yirden ki ' āşık anı bilmez, *ve lā-yahturu bi-bālihi* (4) ve dağı ' āşıkun kalbine hutūr eylemez, *ve lā-yazheru min-zālike'l-cezbi fi'l-āşiki* ve dağı zāhirde (5) olmaz ol cezbden ' āşıkda, *ille'l-havfu'l-mahrūcu el-memzūcu bi'l-ye'si illā ye'isle* karışmış havf zāhir olur, (6) *me'a devāmi't-talebi* dāyimā taleb eyle.

DĀD H'ĀSTEN-İ PEŞŞE EZ-BĀD BE-ĤAZRET-İ SŪLEYMĀN 'ALEYHİ'S-SELĀM⁴⁰²²

Eşfād bendha ve kuyud (7) *devi'āvāz*.

Hān u hān bî-ḥaşm kavlı-i ū me-gir⁴⁰²³ (3:4647b)

Lā-takzi' alā-eḥadi'l-ḥaşmeyni (8) *ḥattā yaḥḍura'l-āḥaru*⁴⁰²⁴ maẓmūnınca şakın iki ḥaşm berāber olmadukça birinün kavliyle ' amel itme.

Kerd faẓl-ı (9) ' ışık insān-rā fuẓūl
Z'in füzūn cūyī zelū mest u cuhūl⁴⁰²⁵ (3:4670)

Süre-i Ahzāb'da buyurur: (10) *İnnā 'araḍna'l-emānete 'ale's-semāvāti ve'l-arḍi ve'l-cibāli fe-ebeyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne* (11) *minhā ve ḥamelehe'l-insānu inneḥū kāne ḡalūmen cehūlā*⁴⁰²⁶.

Şālişen tā ez-tu bîrūn refteem
Gūyiyā (12) şāliş şelāşe gufteem⁴⁰²⁷ (3:4703)

⁴⁰²⁰ Her ikisinin bu arayışları o yandadır; bu gönül tutkunluğu, o dilberdendir.

⁴⁰²¹ SEVGİLİNİN ÂŞIĞI ÇEKMEŞİ

⁴⁰²² SŪLEYMAN'IN -ALLAH'IN SELAMI ÜZERİNE OLSUN- ZULME UĞRAMIŞ SİNEĞE EMRETMESİ

⁴⁰²³ ...hasmı bulmadan sözünü kabul etme.

⁴⁰²⁴ İki davalıdan birine diğeri hazır bulununcaya (gelinceye) kadar hüküm verme.

⁴⁰²⁵ Aşkın fazileti, insanı faziletli yaptı. Bu üstünlük arayışından dolayı pek zalim ve pek cahildir.

⁴⁰²⁶ Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir. (Kur'ân-ı Kerîm, Ahzab: 72).

⁴⁰²⁷ Üçüncü olarak senden ayrıldığımda sanki "Üçün üçüncüsü" dedim.

*Leḳad kefera 'llezîne ḳālū inna 'llāhe ṣālīṣu ṣelāṣetin*⁴⁰²⁸ ya' nī 'āşık-ı bî-çāre şadr-ı (13)

cihāna didi ki:

Evvelen bi-ş'nev ki çun māndem zi-şest
Evvel ü āḫir zi-pīş-i man be-cest⁴⁰²⁹ (3:4701)

Şāniyen (14) bi-ş'nev tu ey şadr-ı vedūd
Ki besī custem turā şānī nebūd⁴⁰³⁰ (3:4702)

Şālīşen tā ez-tu bīrūn refteem (15)
Gūiyā ṣālīṣ ṣelāṣe gufteem⁴⁰³¹ (3:4705)

Ya' nī üçinci budur ki tā senūñ ḥidmet-i şerīfūñ terk idüp (16) taşra gitdüm gūyā ki naşārī gibi işbāt-ı Hāḳ'da ṣālīṣ-i ṣelāṣet didi ya' nī seni terk itmek baña (17) küfre berāber ḥaṭā görindi, didi. *Lecc* 'inād *salvet* iştiyāk.

Ve ümīd-vār olmak va'llāhu a'lem bi-ş-şevāb. (18) *Ve ileyhi'l-merce'u ve'l-me'āb. Temmet hāze'l-intihāb el-mucelled ṣālīṣ bi-'avni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb 'alā-yedi* (19) *'abdihi'd-ḍa'ifī İsmā'il eṭ-Ṭuzlavī ḡafera'llāhu lehu ve li-vālideyhi ve aḥsene ileyhimā ve ileyhi bi-medineti Ḳuştanṭīne* (20) *El-maḥmiyyehu sene isneteyn ve hamsine ve elf*⁴⁰³².

⁴⁰²⁸ Andolsun, “Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu. (Kur’ân-ı Kerîm, Maide: 73).

⁴⁰²⁹ İlk olarak duy ki oltadan kurtulduğumda, ön ve son benim önümden sıçrayıp kaçtı.

⁴⁰³⁰ İkinci olarak dinle, ey pek şefkatli Sadr! Çok aradım, senin ikincin yoktu.

⁴⁰³¹ Üçüncüsü senden ayrıldım ayrılalı Allah, üçün üçüncüsüdür demiş gibi oldum.

⁴⁰³² Dönüş ve sığınma (sadece) O’nadır. Bu seçki, üçüncü cild, Melik (herşeyin mülkünün sahibi) ve Vehhab (kullarına sonsuz nimetler bahşeden) Allah’ın yardımıyla, O’nun aciz (zayıf) kulu İsmail Tuzlavî’nin eliyle tamamlanmıştır. Allah ona ve anne babasına mağfiret etsin, anne-babası ve ona ihsan buyursun. Kostantine şehri, 1052 senesi.

(18) *Temmet...elf*: cild-i ṣālīṣ yāft incā intihā İÜ.

5. SÖZLÜK

Şerh metinleri sözlük malzemesi olarak zengin kaynaklardır. Şârih eseri şerh ederken şerh ettiği eserin kavram dünyasını, remizlerini açıklayabilmek için kelimelerin anlamlarını açıklamaktadır.

Sabûhî Ahmed Dede şerhinde Hazret-i Mevlânâ'nın ve *Mesnevi-i Manevî*'nin anlam dünyasına, remizlerine, tasavvufî ıstılahlarına ilişkin kelimelerin anlamlarını açıklamıştır. Eserde kelimelerin anlamlarının açıklanması üç farklı şekilde gerçekleşmiştir. İlki kelimelerin temel anlamlarının verilmesidir. Bu tarz kelime anlamları daha çok Arapça kelimelerin anlamlarının açıklanması şeklinde görülmektedir. Özellikle Dîbâce bölümlerinin şerhinde kelimelerin sözlük anlamlarının açıklanmasına başvurulmaktadır:

Ve huve cinānu 'l-cenān zi 'l-'uyūni ve 'l-ağşāni: Cinān, kesr-i cīm ile cem'-i cennet ve feth-i cīmle kalb ma' nāsınadur ve 'uyūn 'aynuñ cem'idür. Çeşmeler dimekdür. Ve ağşān guşnuñ cem'idür. Dallar, budaklar demek olur. (KB6b)

Sūhtem men sūhte h'āhed kesī
Tā zi-men āteş zened ender hāsī (1:1722)

Sūhte, kav dimekdür, 'Arabîsi "harrāka"dur. Ya'nî āteş-i 'ışk-ı İlāhî'de yandım kav gibi oldum. (KB66b)

Sabûhî Ahmed Dede şerhinin ayırıcı özelliklerinden birisi de bazen şerh edilmeyen beyitlerde bazı kelimelerin anlamlarının verilmesidir. Bu kelimelerden bazısı Arapça kökenli olup bir kısmı da Farsçadır. Kelimelerin anlamları bazen Farsça verilmiştir bazen Türkçe. Yazarın bu uygulaması bize ders notları intibasını uyandırmaktadır.

Seg kuned āheng-i dervîşān be-hışm
Der-keşed meh hāk-i dervîşān be-çeşm (2:2343)

Andan soñra ol haberleri bir bir Resûl ağzından fuķarāya takrîr eyledi. Şād olup *rađinā yā Rabbenā rađinā yā Rabbenā* didiler. **Ey sutve ey 'āciz. (2:2344)**

Nūr-i Mūsā dîd ü (8) Mūsā-rā nevāht
Hās-fı Kārūn kerd ü Kārūn-rā şināht (2:2356)

Aşağıdaki beyitte de bu uygulamanın Farsça tamlama için uygulandığı görülmektedir:

Hem Süleymān hest eknūn lîk mā
Ez-neşāt-ı dūrbînî der-'amā (2:3717)

Dür-bînlîk neşātından a' mālîķda mübtelāyuz. **Āyîn-i fezā āyîn ü uslûb ziyāde idiciyüz. (2:3720)**

Hāl-i işān ez-nebî h'ān ey harîş
Naķķabū fihā be-bîn hel min mehîş (2:3726)

Kanaatimizce Şam meşayihinde iken öğrencilere *Mesnevi* dersleri verirken hazırladığı bu eserde öğrencilerin anlamakta zorluk çektikleri âyet ve hadîs ihtiva eden, Arapça ibareli

ya da anlaşılması zor beyitlerin açıklamaları esnasında şerh edilmeye gerek duyulmayan bazı beyitlerde kelimelerin anlamlarının açıklanması ile yetinildiği zannını oluşturmaktadır. Metin içinde bu düşüncemizi kanıtlayacak bir ibare bulunmadığından ve diğer kaynak kitaplarda da bunu destekleyecek bilgiye ulaşamadığından bu düşünce bir çıkarımdan öteye geçemese de metnin genel konuşma üslubu özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda güçlü bir çıkarım olduğu söylenebilir.

Sabûhî Dede beyitleri şerh ederken kelimelerin temel anlamlarında ziyade tasavvufî, ıstılahî anlamlarını açıklamayı tercih etmiştir. Bu kavramları açıklarken kendisine ya da Hazret-i Mevlânâ'ya ait bir yorum katıldığında “murād” kelimesinden anlaşılmaktadır. Şârihin “bundan murād budur ki” minvalinde açıklamaları ile temel anlamın değil, kasdedilen tasavvufî anlamın verildiği ya da bir remizin açıklandığı hususuna dikkat çekilmektedir.

Ve len yudrike hâza 'l-'ilme muşiru hevâ. Ve elbette bu 'ilm-i hikmeti ki murād Meşnevî'dür, idrāk ü ihâta eylemez. (KC5b)

Müşg-râ ber-ten me-zen ber-dil be-mâl
Müşg çi-b'ved nâm-ı pāk-i zü'l-celâl (2:265)

Müşgden murād nâm-ı pāk-i Hazret-i Hudâ'dur. Anı zikr itdüğün vakt derûn-ı dilden i' tiķād-ı pākile (3) zikr-i dil ucundan halka işitdirmek için zikr eyleme ki bu şıfat münâfıklar şıfatıdır. (KB151b)

Nefs-i evvel rānd ber nefis-i devvum (3:3079a)

Nefs-i evvelden murād nefis-i küldür ki mü'esser-i nüfûs-ı cüz'iyeye-i insāniyedir. Pes dālâlet ü hidāyet ol tarafdandır. **Yâhud nefis-i evvelden murād âbâ ve ecdâdlarınufi nüfûs-ı dālâlet-perverleri ola. Nefs-i devvumdan murād anlarufi evlâdınufi nefisleri ola.** (KC57b)

5.1.Şerh Sözlüğü

Şerh sözlüğü oluşturulurken şârih tarafından beyitler şerh edilirken anlamları açıklanan kelimelere ve şârih tarafından verilen anlamlara yer verilmiştir. Bu anlamların tasavvufî-ıstılahî anlamlarının açıklanması esnasında kullanılan “murād” ya da “ıstılah-ı sufîyyede” gibi ifadeler de açıklamaya dâhil edilmiştir. Kelime anlamlarının bulunduğu varak numaraları açıklamanın sonunda gösterilmiştir.

Âbık: Seyyidinden kaçan kula dirler. (KB211b)

Âdem: Murād sultân-ı enbiyâdur. (KC29b)

Âfâk: Murād zendür. (KB97a)

Âftâb: Rûh-ı nebî ya' nî haķîkat-i Muḥammedî. (KB154a)

Ağrâz: Murād hevâ-yı nefis ü ḥubb-ı mâ-sivâdur. (KC5a)

Ağşân: Dallar, budaklar demek olur. (KB6b)

‘**Akl-ı me‘ād**: Mecnūnān-ı Hudā başka ‘aql şāhibleridür ki aña ‘aql-ı me‘ād dirler. (KB23a)

‘**Ālem-i evvel**: Dünyādur ki ‘ālem-i imtiḥāndur. (KB165b)

A‘rāz: Maḫṣūd ıslāḥ-ı cāndur. (KB165a)

Arāzi: Mebsūṭa ma‘nāsınadur. (KC4a)

‘**Āşık**: Vücūd-ı mümkindür. (KB29a)

Bahr: Murād Bahr-ı Kūlzum ola yāḥud Nīl ola; murād ‘ālem-i bāṭın u ma‘ānī ve esrār-ı İlāhī’dür. (KB221a)

Bahr-ı ma‘nī: Allāh Te‘ālā ẓatında ümmü’l-kitābdur. Murād levḥ-i maḥfūz ola. (KB37a)

Baṭn-ı ümm: Murād beden-i insāndur. (KB117a)

Bāz: Murād enbiyā vü evliyā. (KB154b); ervāḥ-ı benī Ādem’dür. (KB167a)

Bed-ḥālān: Murād ehl-i fışk u ‘iṣyān u münkirān ola; murād şol ṭāyife ola ki merteb-i nefs-i emmārede muḫīm ü mütemekkin olup şıfat-ı nefs-i emmāre ile muttaşır olmışdur. (KB17a)

Berr: Murād ‘ālem-i şüret-i zāhir (KB221a)

Beşer: Murād ‘ibādet idi. (KC56a)

Beyt: Murād sālİK olanlaruñ ḳalbıdür. (KB41a)

Bi-ş’nev in: Murād Muḫammed’dan işit demek olur. (KB13b)

Burūc: Murād on iki burūc ola ki ḳaşrlara teşbīḥ olına; yāḥud burūcdan murād menāzil-i ḳamer ola yā kevākibūn ‘izāmı ola yā ebvāb-ı semā ola. (KB44a)

Büstān: Murād cemāl-i bā-kemāl-i Hudā’dur. (KB32a)

Cām-ı Cem: Murād zāmīr-i münīr-i mürşiddür. (KB18b)

Cemāl-i muḳayyed: Cemāl-i muṭlaḳ āyine-i vücūd-ı mümkinde tecellī ider. Aña cemāl-i muḳayyed dirler. (KB145b)

Cem‘iyyet: Murād meclis-i va‘z u tezkīr olup. (KB17a)

Cinān: Kesr-i cīm ile cem‘-i cennet ve fetḥ-i cīmle ḳalb ma‘nāsınadur. (KB6b)

Coz mahī: Buyurduğı evliyā’u’llāhuñ ḡayrı dimekdür. (KB25a)

Cuḡdān: Murād ehl-i dünyā. (KB167a)

Çāre-ger: Murād cenāb-ı Ḥaḳ ola (KB187b)

Çerāḡ: Murād Ḥāzret-i Peyḡamberdür şalla’llāhu ‘alehi ve sellem. (KB139b)

Deḡā: Yedḡi ya ile ve deḡave vav ile bir ma‘nāya gelür. Başt itmege dirler. (KC4a)

Dīn: Murād dīn-i İslām’dur. (KB5b)

Dört kimse: Murād tavāyif-i muhtelifedür ki fark-ı dālle ve ehl-i hevā ve şāhib-i degā ve ehl-i esmādur ki her biri t̄alib-i Ḥazret-i Ḥudā ve rāğib-ı müsemmadurlar. (KB217b)

Duḥā: Murād keşf-i hicābdur ki nişāne-i luṭf ve envār-ı cemāldür; Murād nūr-ı zāmīr-i Muştafā'dur şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem. (KB153b)

Dürer: İncüye dirler. (KB9A)

Ebu'l-Ḥasen: Murād künyet olmaya. Ebū zanṭ u ebū rīş u ebū şevārib gibi şāhib ma' nāsına ola. (KB145a)

Ecnihā: Murād ' ışık u şevk ü himmetdür. (KB62a)

Ehl-i Qur'an: Ehlu'llāh dirler. (KB210b)

Ekber: Murād ' ilm-i ḥaḳāyık-ı keşfiyyedür. (KB6a)

Elif: Murād Allāh'dur. (KB120b)

Emānet: Murād ' ışık-ı Ḥudā vü nefḥa-yı esrār-ı Ḥaḳ Te'ālā'dur. (KB72b)

Enfūs: Murād nefsdür. (KB97a)

Erbāb-ı ḥadīs: Aşḥāb-ı nebī dirler. (KB210b)

Esrār: İdrāk-i nāsdan maḥfī olan ma' āniye dirler. (KB6a)

Eşterā: Murād meşeldür mü'minlere işābetden ötür. (KB199b)

Ezher: Yaldırcı dimekdür murād, tarīḳ-i ' ilm-i sülūkdur ki rüşen ü pür-nürdur. (KB6a)

Felek-i nūrānī vü rahmānī vü derri: Murād her bir cürm feleküñ ' aklıdur ki anda ḥākim ü müdebbirdür (İsmail Dede); ḳalb-i insān-ı kāmildür (bazılar). (KC3a)

Felek-i nūrānī: Murād şu'un-ı zātıyyede münderic ' ilm-i İlāhī'den şābit olan felek-i nūrānī olmaḳ rüşendür ki bu ' ālem-i mülkde olan felek-i rūḥānīnūñ devr ü ḥareket ü te'sīri ol felek-i nūrānīnūñ te'sīrindendür. (Şem'î Dede)). (KC3a)

Fetā: Murād Yuş'a'dur. (KC40a)

Fıl: Murād nefsdür. (KC53a)

Ġarāyib: Murād temsīlāt u teşbihātdur. (KB8b)

Ġayb: Ġāyib ma' nāsınadır. (KB121a)

Ġāyib: Murād şol şeylere dirler ki ḥiss-i zāhir anı idrāk eylemeye ve ' aḳl daḥı bedihaten anı iḳtizā itmeye. (KB121a)

Ġinā: Murād Ġinā-yı ḳalb olmağa ḥadīs-i şerīf hem Ġinā-yı zāhirī ve hem Ġinā-yı ḳalbī şāmildür. Lākin murād-ı Mevlānā Ġinā-yı ḳalbdür. (KC38b)

Ġurer: Atuñ alınıdadur. Hem miḳdārı ve daḥı ziyāde olan beyāza dirler. Şoñradan her laṭīf ü nūrānī olan şeylere ġarrā diyü ıtlāḳ olındı.

Gurg u rūbah: Murād mürīdler olup (KB98b);

Gurg: Ümem-i sālīfe (KB99a)

- Hā:** Ma' nāsı āgāh ol dimekdür. (KB5a)
- Hacer:** Murād eşnāmdur. (KB120a)
- Hadīka:** Bağceye dirler. (KB9a)
- Hafne:** Bir avuç şey dimekdür. (KB8b)
- Hakikat:** Hāl-i nebīdür. (KB5b)
- Hakim:** Murād mürşid-i tarīkatdūr ki mübtedī müstersid olan kimseye dir ki tasvīf ü te'ḥīr itme vaqt-ı sefy-i kātī' dūr. (KB169b)
- Halife:** Murād Hāzret-i Ādem 'aleyhi's-selāmdur. (KB150b)
- Halk-ı cedīd:** Murād teceddüd-i a' rāzdur dimişler. (KB74b)
- Hāne-i kempīr:** Murād dünyādur. (KB154b)
- Har:** Iştılāḥ-ı şūfiyyede nefis ü hevā kulluğundan ve ḥubb-ı shevātdan ve bend-i ṭabī' atdan āzād olup ḥalāş olana dirler. (KB7a)
- Harb:** Gürūh dimekdür. (KC7b)
- Hargūş:** Murād İblis'dür. (KC53a)
- Haṭab:** Murād nemīme ola; ten-i nā-pākīdür ki ḥaṭab cehennemdür. (KC36a)
- Hayāt-ı evvel:** Murād ḥīn-i velādetden olan ḥayātdur. (KB127b)
- Hayāt-ı sānī:** Murād mevt-i ihtiyārīden sonra ḥāşıl olan ḥayāt-ı ebediyyedür ki beḳābi'llāhdur. (KB127b)
- Ḥılābe:** Ḥud' aya dirler. (KC63b)
- Ḥicāb:** Ref' olmağa dirler amma (t) iştılāḥ-ı şūfiyyede ḥücüb-i şuver mürtefi' olup esrār-ı ḥafīyyeye muṭṭali' olmağa dirler. (KB5a)
- Hikmet:** Murādı *Meşnevī-i Şerīf* dūr. (KC1b)
- Hilāl:** Murād ten-i nizār-ı ' aşık-ı bī-çāre ola. (KB68a)
- Hızb-i şeytān:** Murād ki münkirān-ı enbiyā-yı ' azām ve ḥāsīdān-ı evliyā-yı kirāmdurlar. (KC7b)
- Hoş-ḥālān:** Murād ḥakikat-şināsān olup. (KB17a)
- Hurūf:** Murād ecsāmdur. (KB37b)
- Hür:** Bende olmayup ḥürri'l-aşl olan kimesneye dirler. Ammā iştılāḥ-ı şūfiyyede nefis ü hevā kulluğundan ve ḥubb-ı shevātdan ve bend-i ṭabī' atdan āzād olup ḥalāş olana dirler. (KB7a)
- 'Işk:** Murād galebe-i muḥabbetdūr (KB21b); murād vücūd-ı muṭlak olup. (KB24a); ḥāṭır-ı Rabbānī ve sebeb-i evvel dirler, sālikūñ ḳalbinden zāyil olmaz. (KB27b)
- İcād-ı 'ālem:** Murād ādem'dür; murād Hāzret-i Muştafā'dur. (KC29b)

‘İlletu: Murād ‘ilel-i cismānī vü nefsanī, emrāz-ı cismānī ve emrāz-ı nefsanī demek olur. (KC5a)

‘İlm: Murād ‘ameldi. (KC57b)

‘İlm-i hikmeti: Murād *Meşnevî*’dür. (KC5b)

İn ney: Murād mürşid-i kâmil-i mükemmildür. (KB12b)

İn: Mâ ma‘ nâsınadır. (KB141a)

İnsân: Murād ehl-i küfr ola yâhud küfrân-ı ni‘ met olup Hâk Te‘âlâ’nuñ ni‘ metlerin inkâr idenler ola. (KC15a); murād kâfirdür. (KB107b).

İnşa: Bir şey’i kûlûbdan izhâba dirler. Ya‘nî unutturmakdur. (KB64a)

İp: Murād bend-i ma‘nevîdür. (KC36b)

İkadem: Murād mu‘ahhar-i ehl-i nârdur. (KB58a)

İkanâtir: Mâl-ı keşir ve yüz biñ altuna kanâtir dimişler ve bir şıgır derisinüñ tolusu altuna kanâtir dimişler. (KB80a)

Kâ betu’l-âmâl: Âmâl emelüñ cem‘ idür. Emel ümîd tutmağa dirler. (KB11a)

Kenîzek: Vücûd-ı insânda nefsdür. (KB31a)

Keşf: İştîlâh-ı şüfiyyede hücûb-i şuver mürtefi‘ olup esrâr-ı hafıyyeye muṭṭali‘ olmağa dirler. (KB6a)

Kıbâb: Murād kıbâb-ı ‘izzetdür. (KC66a)

Kitâb: Mektûb ma‘ nâsınadır. (KB5a); Murād cins-i kitâbdur. (KB152b)

Küh: Murād vücûd-ı mümkün ola. (KB28b)

Kûse: Murād ehl-i tecerrüd ola ki ‘alâyık-ı dünyâdan bi’l-küllîye muḳaṭı‘ olmuş ola. (KC64a)

Lâm: Murād Allâh’uñ luṭfı. (KB120b)

Lecib: Be-ma‘nâ-i çefsiden. (KB169a)

Leyl: Murād ‘alâmet-i semûm-ı kahr ve âşâr-ı celâldür. Veyâhud duḥâ işâretdür nûr-ı cemâl-i Muṣṭafâ’ya şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ve leyl kinâyetdür müy-ı siyâh-ı Muṣṭafâ’dan. (KB153b)

Leyli: Murād anuñ settârlığı sıfatıdır. (KB153b)

Mağâza: Beyâbâna dirler. (KC4b)

Mâh: Murād Hâzret-i Peygamberdür şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem. (KB126b)

Mâhi: Murād evliyâu’llâhdur. (KB25a)

Maḳîl: Ḳaylûle idicek gökcek maḥaldür. (KB7a)

Ma‘ şûḳ: Murād vâcibü’l-vücûddur. (KB30a)

Mâr: Murād mâl-i dünyâdur. (KB59b)

- Mebānī:** Murād Meşnevî'nün bahridür. (KB9a)
- Medd-i zıll:** Murād nakş-ı vücūd-ı evliyādur. (KB40a)
- Meh-rüyān:** Murād tecelliyāt-ı Rabbāniyedür. (KB32a)
- Mehtāb:** Murād envār-ı tecelliyāt-ı Rabbānī ola (KB149b)
- Merd ü zen:** Murād nuķūş u 'uķūl ola; murād ricāl ü nisā ola. (KB16a)
- Meşnevî:** Şol şi're dirler ki anuñ her iki mışra'ı bir kâfiye üzre ola. Kaşide ve gazel gibi bir kafiye üzre olup gitmeye. (KB5a)
- Meşhūd:** Ümmeti ola. (KB44a)
- Mevt-i evvel:** Murād mevt-i ihtiyārīdür. (KB127b)
- Mevt-i s̱anī:** Murādı mevt-ı tabī'īdür. (KB127b)
- Mihek:** Murād mü'minün ferāsetidür ki nazār eyledükde ya'nī şekkden fark eyler. (KB101b)
- Mīm:** Murād melegidür. (KB120b)
- Mīn-ı ibādī:** Murād mü'minīn ola yāhūd şāhābe-i Resūllu'llāh ola şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem veyāhūd ehl-i şuffe ola dimişler. (KB65a)
- Mişkāt:** Dīvārda olan tākīye ve pencereye dirler ki ota tarafına menfezi olmaya. (KB178b); Hāne içinde olan derice-i gayrı nāfize dirler. (KB6a)
- Miyāh:** Cem'-i mā' vü āb ma'nāsınadır. (KC4a)
- Muhsinīn:** Murād cins-i muhsin olmak ihtimālī var; 'ahd olmak ihtimālī var. (KB110b)
- Murtezā:** Rızālanmış. (KB33b)
- Muşāhabat:** Murād bir bereket aķz itmekdür. (KB210b)
- Müctebā:** Bergüzide (KB33b)
- Müfteķid:** Bir şey'i yitirüp anı bulmak için arayıcı kimseye dirler. (KC4b)
- Müşg:** Murād nām-ı pāk-i Hāzret-i Hudā'dur. (KB151b)
- Müşteheyāt-ı zīnet:** Murād nāsı imtiḥān için ola yāhūd vesīle-i sa'ādet-i uķreviyye olsun diyü ola. (KB80a)
- Nāf-ı āhū:** Murād cezbe-i raḥmānī ola ki nice yıllar 'ibādet eylemekden bir cezbe efḍaldür. (KB149a)
- Nāhī:** Murād Ebū Cehl'dür. (KC22b)
- Nāle:** Murād kelimāt-ı hikmet-āmizleri olur eger nazm eger neşr. (KB18b)
- Naşş:** Murād ruḥ-ı ķudsīnün vahyidür. (KC64b)
- Nāy.** Murād kalem olup kalemden murād ḥaķīķat-i Muḥammedī olmak ķābildür. (KB13a)
- Nefs:** Murād rūḥdur. (KC15b)

Nefs-i devvum: Murād anların evlādının nefsleri ola. Ve nefs-i devvumdan murād ibndür. (KB57b)

Nefs-i evvel: Murād nefs-i külldür ki mü'eşşer-i nüfûs-ı cüz'iyeye-i insāniyedür. Yâhud nefs-i evvelden murād âbâ ve ecdâdlarının nüfûs-ı dalâlet-perverleri ola. nefs-i evvelden murād âbâ(dur). (KC57b)

Nehy: 'Aqla dirler. (KB9b); 'aqla dirler şahibini ef'âl-i zemîmeden nehy itdüğü için nehye dirler. (KC4a)

Nesh: Luğatde bir şey'ün şüretin izâle idüp bir şey'i âhara tebdîl kılmakdur. Ve nesh-i âyetden murād hükmi ref' olup anuñ yirine bir gayrı âyetün hükmi şâbit olmakdur. (KB64a)

Nesh-i âyet: Murād hükmi ref' olup anuñ yirine bir gayrı âyetün hükmi şâbit olmakdur. (KB64a)

Nevâdir: Murād nevâdir-i aḥbâr u aşâr ve ḥikâyat-ı 'acib ve rivâyât-ı ğarîbdür. (KB8b)

Ney: Murād mürşid-i ḥaḳîkat-şinâsdur. (KB13a); murād mürşid-i kâmil ü mükemmel olduĝın (KB16a); murād mürşid ya' nî vücûd-ı Mevlânâ olıcaḳ. (KB18a)

Neyistân: Murād mertebe-i a'yân olmak evlâdur; murād 'âlem-i ervâḥ olmak da kâbildür. (KB16a)

Nûr: Nûnuñ fetḥasıyla şukûfe ma'nâsınadır. (KB143a)

'Ûr: Murād şâḥib-i mülk ü mâldur ki şiyâb-ı şalâḥ u taḳvâdur. (KC48b)

'Uyûn: Çeşmeler dimekdür. (KB6b)

Pâre: Murād bakaranuñ kıyruğıdur, dimişler ve lisânıdur ve şağ uyluğıdur dimişler. Ve kulağıdur dimişler. (KB176a)

Pây-mâçân: Ehl-i tarîḳûñ kapuya geçüp ayağ üzre durup 'özü diledüğüne dirler. (KB63a)

Perde-hâyeş: Murād merâtib-i sülûkdur. (KB22a)

Perdehâ-yı mâ: Murād bizüm ḥicâblarumuzu çâk idüp açdı dimekdür. (KB22b)

Pîş ü pes: Murād mebd'e' vü mi'âddur. (KB29b)

Rağme: Turâbihi's-şâf eylemege dirler. Şonradan zillet ü ḥaḳâret ü ḥ'or eylemek ma'nâsına isti'mâl olındı. (KC7b)

Râh-ı pür-ḥûn: Murād mevt-i ihtiyârıyla ölmezden öñdin ölmekden kinâyedür. (KB23a)

Raḥmet-i Hudâ: Murād bârândur. (KB74a)

Rızḳ: Murād maṭardur. (KB188a) (KB221b)

Rubâḥ: Murād anların ḥâlinde (14) 'ibret alup terk-i enâniyyet idüp kulluĝına muṭî' olan kavmdür; müridlerdür(KB99a)

Rûh: Murâd Cebrâ'îl'dür. (KB113b)

Rüstâyî: Murâd İblîs ola. (KC18b)

Rüşen: Çerâğlar dimekdür murâd seb'a-i seyyâre vesâyir kevâkib maşrıka vü nevvâredür. (KC4a)

Rüşen: Çerâğlar dimekdür. (KC4a)

Şafî: Murâd Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve's-sellemdür. (KB10a)

Sâfir: Kâtibe dirler. (KB8a)

Şâhib-i sır: Murâd nebî veyâhüd anuñ kâ'im-i maķâmıdır. (KB217b)

Semâ: Murâd seḥâbdur. (KB221b)

Semevî: Âlî ma'nâsınadır. (KB65b)

Serheng-i ḥâşş: Murâd melâyike ola. (KC18b)

Seyr 'urûcî, seyr-i ila'llâh: Mertebe-i insâniyyetden mertebe-i ehadiyyete talib olmağa seyr 'urûcî dirler ve seyr-i ila'llâh dirler. (KB16a)

Sitâre: Murâd tecellî nurınuñ şerâresi ola. (KB68a)

Suḥriyyen: Fethayla ve kesr ile daḥı kıra'âtdur. (KB65a)

Sûhte: Kâv dimekdür, 'Arabîsi "ḥarrâka"dur. (KB66b)

Şâh: Murâd Ḥâzret-i Ḥudâ. (KB167a)

Şâh: Vücûd-ı insânda rûḥdur. (KB31b)

Şâhid: Murâd Ḥâzret-i Muḥammed ola şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem. (KB44a)

Şahs-ı ḡalîz: Murâd esîr-i nefis olan kimsedür. (KB169b)

Şebhâ-yı siyah: Murâd qarañu gönüldür ki nûr-ı Ḥaḳ ile münevver olmamış ola. (KB196b)

Şecer ḡars itmek: Murâd mîvedür. (KC29b)

Şehr: Ḥâzret-i Mevlânâ ḳuddise sırrıhu vaşf eyledi andan murâd dünyâdur. (KC47b)

Şehrî: Murâd sâlik ola. (KC18b)

Şerî'at: Aḳvâl-ı nebî. (KB5b)

Şeyḥ: Murâd Ḥâzret-i Şeyḥ-i Şadreddîn-i Konevî'dür. (KB109b)

Şeyh-i Mûkerreme: Andan murâd Ebû'l-Vefâ-yı Bağdâdî'dür dimişler. (KB10b)

Şikâr: Murâd dünyevî vü uhrevî a'mâl ola. (KB98b)

Şîr: Murâd mürşiddür. (KB99a)

Şîrîn: Murâd evliyâu'llâh olup. (KB98b)

Şitâ': Tâze zuhûr itmiş iken yaprağına ki şitâ' dirler (KB55b); evvel çıkan yaprağa şitâ' dirler. (KB101b)

Tahvîf: Murâd bu tarîḳüñ pür-mehâlik olduḡın beyân buyurup. (KB23a)

Tarîk: Mesîr-i kevâkeb olan tarâyık-ı maḥsûsa ola. (KB96a)

Tatyyibu: Muṭayyibu'l-aḥlâk demek olur. (KB7b)

Teng: Murād 'azâb-ı kabirdür dimişler. Ba'zılar zaḳḳûm-ı cehennemdür dimişler. (KC14a)

Tenzîl: Menzil ma' nâsinadur. (KB8a)

Terciye: Ümmid-vâr eylemek ma' nâsinadur. (KC55b)

Terğîb: Murād metâ' -ı dünyâ ve âhiret-i cânâna bedel olmaz. (KB23a)

Tahirrâ beytiye: Murād taḥhîr-ḥâne-i dil murād idüp. (KB41a)

Tarîkat: Ef'âl-i nebî. (KB5b)

Tıfl: Murād senûn gözlerinûn tıflıdır. (KB157b)

Tuyûr: Murād ervâḥdur. (KB62a)

Uḥdûd: Bundan murād ol ḳavmûn arzı şaḳḳ idüp yarup ḳal'e ḥendeḳi gibi ḥendeḳler idüp içine âteş yakup kenârına şanem naşb idüp şaneme secde ideni rehâ idüp itmeyeni âteşe atduḳlarını aḥbârdur. (KB44a)

Uḥdûd: Şuḳûḳ ma' nâsinadur. Bundan murād ol ḳavmûn arzı şaḳḳ idüp yarup ḳal'e ḥendeḳi gibi ḥendeḳler idüp içine âteş yakup kenârına şanem naşb idüp şaneme secde ideni rehâ idüp itmeyeni âteşe atduḳlarını aḥbârdur. (KB44b)

Umm: Murād anuñ aşlı ola ki 'ilmu'llâhdur. (KB37a)

Uşûl-i evvel: Murād uşûl-i aḥkâm-ı şerî' at; murād 'ilme'l-yakîn; murād 'âlem-i nâsût. (KB5b)

Uşûl-i sālis: Murād uşûl-i esrâr-ı ḥaḳîḳatdur; murād ḥaḳḳe'l-yakîn ola; murād 'âlem-i ceberût ola. (KB5b)

Uşûl-i şânî: Murād uşûl-i âdâb-ı tarîkat; murād 'ayne'l-yakîn; murād 'âlem-i melekût. (KB5b)

Ümmet-i Mehdî: Murād Ḥazret-i Muḥammed ve anuñ ümmetidir. (KB156a)

Vahy-i ḳalbî: İlḥâm-ı Ḥudâ ki aña ıstılâḥ-ı şufiyyede vahy-i ḳalbî dirler. (KC60a)

Vâlid: Murād Ḥazret-i Muḥammed ola şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem (KB66a)

Veled: Murād ümmetidir. (KB66a)

Vezer: Şaḳl ma' nâsinadur. (KC41b)

Vîrâne: Murād dünyâdur. (KB167a)

Vülât: Vâlî'nûn cem'idür. Vâlî ḥâkime dirler. (KB11a)

Yakîn: Murād ḥaḳḳe'l-yakîndür (KB6a); murād mevtdür. (KB162a)

Zâhire: Dıraḥşân ma' nâsinadur. (KC4a)

Zâlim: Murād câhildür ve muḳtaşîd-ı müte'allim ve sâbık-ı 'âlimdür. (KB46b)

Zâte'l-yemîn: Murād ef' āl-i uhrevî yâ şıfat-ı luţfdur. (KB180b)

Zātu's-şimāl: Murād eşğāl-i dünyevî yâ şıfat-ı kâhrdur. (KB180b)

Zelîl: Ma' nâsı sen nefsi zelîl ol. (KB70a)

Ziyâ': ' Akâr u geşt-zâr demek olur. (KC6a)

5.2.Şerh Edilmeyen Beyitlerdeki Kelimelerin Anlamları

İhtiyârât-ı Sabûhî'de şerh edilmeyen beyitlerin bazılarında anlamı bilinmediği düşünülen kelimelerin anlamlarının açıklandığı hususunda yukarıda değinilmişti. Birinci ciltte kullanımına rastlanmayan bu uygulama ikinci cildin sonlarında başlamış ve artarak devam etmiştir. Mesnevî-i Manevî'nin şerh edilmeyen beyitlerindeki kelimeler ve şârih tarafından yapılan açıklamalar verildikten sonra ilgili beytin cilt ve beyit numarası yazılmıştır. Açıklamanın sonuna da varak numarası kaydedilmiştir:

Çerbîd: Ğâlib şud (3:1536) (KC34a)

Çurbek: Efsûs kerdn, hezl guften (3:2798) (KC53a)

Devi: Āvâz (3:4646) (KC81b)

Eşfad: Bendha ve kuyud (3:4637) (KC81b)

Ey sutve: Ey ' âciz. (2:2344) (KB198b)

Ez-bon-i dendân: bi'z-żarûret (3:2545) (KC47b)

Ez-râh berd: Ez-râh dūr şev (3:70) (KC11a)

Fermân revan: Emr idici ve emri nâfız olan. (3:1890) (KC38b)

Ğarra: Mağrūrî (2:3425) (KB216a)

Heşte: Rehâ kerde (3:656) (KC23b)

İrticâc: Lerziden (3:1561) (KC34b)

İstikâ: Āb dâden (3:2920) (KC55a)

İtilâf: Islah. (3:2914) (KC55a)

Ğavad: Ğışâş (3:4564) (KC80a)

Lecc: ' İnâd (3:4789) (KC81b)

Lehcât-ı pest: Aheste söz söylemek gerek. (3:4262) (KC76b)

Mağş: Derd-i şikem. (3:3983) (KC72a)

Medħal: Daħl-gâh (3:2780) (KC53a)

Mesâğ: Revân geşt mütelâşî şuden. (3:4392) (KC78a)

Mināh: Karār-gāh (3:1351) (KC32b)
Miskīn giyā: Ān faķiri neva. (3:2171) (KC44a)
Muftetin: Fitne olunmuş (3:4120) (KC74b)
Muntekad: Nakd itmek ve güzide kalmak. (3:3499) (KC63b)
Nār-ı necāt: Tılsımāt (3:466) (KC19a)
Nā-şikaft: Bī-şabr u tevekkuf. (3:2315) (KC44b)
Necib: Güzide (3:4340) (KC77b)
Neḥāsī: perde furūş be-Turki esirci (3:3040) (KC57b)
‘Akār: Şarāb-ı şāfi. (2:3407) (KB216a)
‘Āķile: Kāvm u kabīle. (3:2470) (KC46b)
‘Ā’ili: Yek faķir (3:1339) (KC32a)
‘Aṭb: Helak. (3:1647) (KC35b)
‘Azud: Kāvī. (3:1733) (KC36b)
Pāre-ḥ̣or: Rüşvet-ḥ̣or (3:159) (KC11a)
Salvet: İştīyāk (3:4803) (KC81b)
Şarf: Tasarruf (3:94) (KC10a)
Şehī-ter: İştīkākı iştihādandur arzu-mend ma‘nāsına. (3:1933) (KC39a)
Şigāf: Ğulāf dil (3:644) (KC23b)
Şumūl: ‘Umūm-ı luṭf. (3:1604) (KC34b)
Tehniyet: Mübārek bād (3:1888) (KC38b)
Vaḥş bed: Yaramaz. (2:3282) (KB214b)
Vaḥīḥ-i yave: Bī-şerm u gümrah (3:4382) (KC77b)
Vaşīķ: Muhkem (3:1534) (KC34a)
Zubāle: Fitil. (3:3770) (KC68b)

SONUÇ

Sabûhî Ahmed Dede, 16.yüzyılın sonları, 17. yüzyılın başlarında yaşamış, Şam ve Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi ünvanıyla tanınan mühim bir zâttır. Şeyhliğinin yanında şairlik ve şârihlik özellikleri de vardır. Konya Mevlevîhânesi'nde tasavvufî eğitimini tamamlamış ve bu yıllarda Türkçe Divanı'nı kaleme almıştır. Şâm Mevlevîhânesi'nde postnişin olduğu dönemde de *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevi-i Manevî* şerhini yazmıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî ile ilgili son yıllara kadar müstakil çalışma yapılmamıştır. Son dönemlerde yapılan çalışmalar da bilim dünyasını haberdar etmek açısından önemli olmakla birlikte eser metninin tamamını ortaya çıkarmak amaçlı hazırlanmış çalışmalar değildir. Bu çalışma ile Mevlevîlikte önemli bir şahsiyet olan Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserinin ilk üç cildinin tenkitli-transkripsiyonlu metni ve incelemesinin bilim dünyasına kazandırılmıştır.

Çalışmamızda Sabûhî Ahmed Dede'nin hayatı, edebî, tasavvufî kişiliği ve diğer eserleri ile ilgili temel kaynaklar tarandıktan sonra son dönem çalışmaları da incelenmiş, bu konulardaki bilgilerin detaylı olarak ortaya konulduğu tespit edilmiş, bu nedenle konu ile ilgili bilgiler tarafımızca incelenerek değerlendirilmiştir. Çalışmamızın temelini ise Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Sabûhî*'si oluşturmuştur. Ayrıca Ayşe Korkmaz, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin 4, 5 ve 6. ciltlerini bizimle eş zamanlı olarak tenkitli metin, inceleme ve sözlük başlıkları ile çalışmıştır. Esere bütüncül yaklaşım gerçekleştirebilmek için şârih, eser ve inceleme metotları üzerinde kendisi ile istişareler gerçekleştirilmiştir. Çalışma yöntemine, incelemeye tâbî tutulacak nüshaların belirlenmesine birlikte karar verilmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin tespit edilen 13 nüshasından 11 nüshası temin edilebilmiştir. Temin edilen nüshalar içerisinde müellif hattı olduğu belli olan bir nüsha bulunmamaktadır. Nüshaların tavsifi ve şeceresi çıkartıldığında üç koldan geldiği tespit edilmiştir. Bu nüshalar arasında Konya Mevlânâ Kütüphanesi'nde 2085 katalog numarası ile kayıtlı olan nüshanın Sabûhî Dede tarafından vakfedildiğine dair kayıt tespit edilmiştir. Konya Mevlânâ Kütüphanesi 2086 katalog numaralı nüshanın da diğer nüshanın devamı niteliği taşıdığı görülmüştür. Bu iki nüsha zemin nüsha olarak seçilmiş ve kolunun özelliklerini taşıyan üç nüsha, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2086 Nolu Nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Türkçe Yazmalar 1310 Nolu Nüsha ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi NECTY01495 Nolu Nüsha tenkitli metne dâhil edilmiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî, Sabûhî Ahmed Dede tarafından müellifin Şam Mevlevîhânesi şeyhliği yıllarında kaleme alınmıştır. Şârih, eserinin sebep-i teşrih bölümünde eserini *Mesnevî* içinde geçen âyet ve hadîs içeren beyitleri, Arapça ibarelerin bulunduğu beyitleri ve anlaşılmasında güçlük çekilen beyitleri eğitime yeni başlayan talebelerin anlamasını kolaylaştırmak amacıyla kaleme almıştır.

Eser ile ilgili kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Ayrıca mevcut bazı bilgilerin eksik ya da hatalı olduğu tespit edilmiştir. Örneğin bazı kaynaklarda *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*'sine nazîre olarak yazıldığı iddia edilmiştir. Hâlbuki tarafımızdan yapılan inceleme neticesinde *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'ye nazîre olmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Eser, Şem'i'nin ve Sürûrî'nin *Şerh-i Mesnevî*leri ile üslup açısından, İsmail Rusûhî'nin *Camiü'l-Âyâtı* ile de içerik açısından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda eserin gerek üslup gerekse içerik açısından özgün bir eser olduğunu söyleyebiliyoruz.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de şerh edilen başlık ve beyitleri incelediğimizde birinci ciltte 119 başlık 401 beyit, ikinci ciltte 81 başlık 428 beyit, üçüncü ciltte 140 başlık 443 beyit olmak üzere toplamda 340 başlık ve 1272 beytin şerh edildiğini tespit ettik. Birinci ciltte bir beyit için ortalama 864, ikinci ciltte 779, üçüncü ciltte 447 kelime kullanılmıştır. Bu rakamlara bakıldığında birinci ciltte beyit başına diğerlerinden daha fazla kelime düştüğü görülmektedir. Bu da beyit başına daha fazla anlatımın yapıldığını göstermektedir. Şerh, bir şeyi açıklama, anlatma, öğretme gayreti ile yazıldığından okuyucunun seviyenin yükseltilmesi, ıstılahî kavramların kavratılması, açıklanması amacı ile ilk bölümleri daha hacimli olabilmektedir. Bu durumun *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de geçerli olduğunu tespit ettik.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de sadece beyitler şerh edilmemiştir. Aynı zamanda *Mesnevî*'nin ve ciltlerin dîbâceleri de şerh edilmiştir. Eserde dîbâce şerhleri ile beyit şerhleri arasındaki metot farklılığı dikkati çeken bir husustur. Özellikle Arapça dîbâce şerhlerinde gramer izahları ve kelimelerin sözlük anlamları ve tasavvufî anlamlarında yoğunluk dikkati çekerken beyitlerin şerhinde bu hususların azaldığı tespit edilmiştir. Dîbâcelerde tahkiye unsurlarına hemen hemen hiç yer verilmezken beyit şerhlerinde kıssalardan yararlanılmaktadır. Eserde âyet ve hadîsler şerhi destekleyici unsur olmakla birlikte zaman zaman bizzat şerh edilen unsurlar olmuştur.

Eserin sebep-i teşrihi ile mütenasip bir şekilde eserde asıl ortaya çıkan ve şerhin metodunun temelini belirleyen hususlar iktibaslar ve kıssalardır. Şârih açıklamalarını,

düşüncelerini âyet ve hadîslerden, önemli şâir ve din adamlarından, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'deki diğer beyitlerinden ya da diğer eserlerinden yaptığı iktibaslarla pekiştirmiş; anlatımı tekdüzelikten kurtarmak ve soyut düşünceleri somutlaştırmak için de kıssalardan yararlanmıştır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin temel özelliklerinden biri de şerh metodunda ve beyitlerin seçiminde belli bir standardın olmayışıdır. Şârih anlaşılmadığını düşündüğü beyitleri seçerek şerh etmiştir. Bu nedenle eserde bir konu bütünlüğü bulunmamaktadır. Aynı şekilde şerh yönteminde de bir standart söz konusu değildir. Sabûhî Dede hangi beyti ne kadar ve ne şekilde açıklaması gerektiğini düşünüyorsa ona göre bir tercihte bulunmuştur. Bu nedenle birkaç varak süren açıklamalar olduğu gibi bir satırda biten tercüme ya da izahlar da bulunabilmektedir. Hatta hiç açıklanmayan beyitlerden bazılarında anlamı bilinmediği düşünülen kelimelerin anlamlarının verilmesi ile yetinildiği de tespit edilmiştir. Tüm bu verilerin neticesinde şârihin şerh metodunda bir sistemin mevcut olmadığı görülmüştür.

Şerh içerisinde en çok göze çarpan metod, âyet/hadîs iktibaslarının oldukça fazla yer almasıdır. Birinci ciltte 368 âyet, 165 hadîs iktibas; ikinci ciltte 259 âyet, 135 hadîs iktibas, üçüncü ciltte 295 âyet, 105 hadîs iktibas mevcuttur. Şârihin şerhinde yer verdiği yöntemlerden biri de manzum ve mensur iktibas kullanımlarıdır. Birinci ciltte 116 manzum, 40 mensur iktibas; ikinci ciltte 49 manzum, 18 mensur iktibas, üçüncü ciltte 35 manzum, 15 mensur iktibas mevcuttur. Şârih bu manzum iktibasların kaynaklarına genellikle değinmezken mensur iktibasların kaynaklarını belirtmiştir. Yaptığımız çalışma ile manzum iktibaslardan kaynağı belirtilmemiş bazı alıntılar kaynağı belirlenebilmiştir. Bu manzum iktibaslar mensur iktibasların kaynaklarının belirlenmesi şârihin hangi şâir ve âlimlerle etkileşim halinde olduğunu, kimlerden nasıl etkilendiğini, hangi eserleri okuduğunu görmemiz açısından oldukça önem taşımaktadır. İncelememiz sonucunda Sabûhî Dede'nin *İhtiyârât*'ında manzum olarak 27 bölümde Ferîduddîn Attâr; mensur olarak 6 beyitle Kadı Beyzâvî'nden metin alıntılandığı görülmüştür.

Bunun yanında özellikle dinî nitelikli kıssaların şerhteki rolü önemlidir. Burada dikkat çeken unsurlardan biri, bu kıssaların bir âyet veya hadîs kaynaklı oluşudur. Şârih beyitte veya başlıkta yer alan âyet veya hadîs içerisinde bahsedilen kıssaları anlatmıştır. Herhangi bir konu anlatımı sırasında kıssalara yer vermemiştir. Bu iki kullanımın işlevinin; şârihin fikrini örneklendirmek, delillendirmek, ispatlamak ve geliştirmek, metnin rahat

anlaşılmasını sağlamak, düşüncenin güvenilirliğini sağlamak ve metne akıcılık kazandırmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şerh metnine bakıldığında bazı kelimelerin anlamlarının verildiği görülmektedir. Genel olarak şerhler incelendiğinde kaynak beyit verildikten sonra mevcut kelimelerin bir kısmının anlamının verildiği bilinmektedir. Sabûhî'nin genellikle dîbâcede bu metodu uyguladığı, asıl şerh metninde ise belli bir sistem içerisinde olmadan nadiren kelime anlamı verdiği görülmüştür. İncelenen ciltlerde 216 kelimenin anlamının verildiği tespit edilmiştir. Kelime sözlük anlamlarının verilmesindeki en dikkat çeken yön Arapça kelimelerin anlamlarının verilmesidir. Kelimelerin tasavvufi anlamlarında ise Farsça ve Arapça kelimelerin anlamlarının verildiği görülmektedir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kelime anlamlarının verilişiyle ilgili farklı bir kullanım, şârihin şerh ettiği beyitlerin arasında kalan ve şerhine dâhil etmediği beyitlerdeki bazı kelimelerin anlamlarına şerh aralarında değinmesidir. İlk ciltte kullanımına rastlanmayan bu uygulama ikinci ciltten itibaren giderek artmıştır. İkinci ve üçüncü ciltte toplamda 43 defa bu uygulama başvurulmuştur. Bu kullanım bizi; şârihin, Mesnevî'deki tüm beyitlere hâkim olduğu ve hedef kitlenin anlamayacağını düşündüğü kelimelere kısaca değindiği sonucuna ulaştırmıştır.

Eserde dil ve üslup özellikleri açısından da yazılış amacıyla mütenâsip bir yol izlenmiştir. Öncelikle eser Türkçe yazılmıştır ancak Farsça ve Arapçanın yoğun olarak kullanıldığı bir eserdir. Bunun sebebi olarak da şerh edilen eserin Farsça olması, âyet ve hadîs ihtiva eden beyitlerin açıklamanın temelini oluşturması ve bu açıklamalar esnasından Arapça izahlara başvurulması olarak değerlendirilmiştir.

Eserin Türkçe bölümlerinde zaman zaman seci örneklerine rastlanılmakla birlikte eser gösteriştense uzak, açıklayıcı bir üslupla yazılmıştır. Bununla birlikte Türkçe bölümlerin kelime kadrosunda yoğun olarak Arapça-Farsça kelimeler ve bol miktarda Farsça tamlamalar bulunmaktadır. Bu hali ile üslubu gösteriştense ve sanat kaygısından uzak olsa da hitap ettiği kitlenin bu metni anlayabilmesi için belli bir seviyenin üzerinde eğitime sahip olması gerekmektedir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de dikkatimizi çeken bir özellik de Arapça bölümlerin şerhinde gramer izahlarına ve kelime anlamlarına daha fazla yer verilmiş olması, Farsça bölümlerin şerhinde ise böyle bir çalışmaya gerek duyulmamış olmasıdır. Eserde Türkçe bölümlerinin kelime kadrolarındaki Arapça ve Farsça söz varlığının yoğunluğu göz önünde

bulundurulduğunda bu eserin hedef kitlesi başlangıç düzeyindeki öğrencilerin belli bir düzeye sahip ve Farsçaya hâkim kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin dil ile ilgili temel özelliklerinden birisi de konuşma dili özellikleri ile yazılmış olmasıdır. Sabûhî Dede'nin çoğu kez devrik cümle kullanması, *Mesnevî*'de bulunan ancak şerh edilmeyen beyitlerden kelime anlamlarının verilmesi, *illâ*'lı, *ya'nî*'li bağlı cümle kullanımlarının çokluğu, kimi yerde cümlelerin yarıda kalması ya da anlamlı cümle oluşmaması konuşma dili ile yazıldığıнын göstergeleridir. Bu kullanımlar, eserin Sabûhî Dede'nin ders anlatımları esnasında tutulan notların esere dönüştürülmüş hali olduğu intibasını uyandırmaktadır.

Eserin incelemesi esnasında şârihin zamana zaman "...-den murâd budur ki" benzeri ifadeleriyle bazı kelimelerin tasavvufî anlamlarını açıklamıştır. Kelimelere şârihin verdiği metin içi anlamların sözlük hâline getirilmesinin faydalı olacağı düşüncesi ile bir sözlük bölümü oluşturulmuştur. Bu sözlüğün 137 madde başlığından müteşekkildir.

Sonuç olarak, Sabûhî Ahmed Dede *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı eserinde, *Mesnevî* beyitleri içerisinde ağırlıklı olarak âyet ve hadîs içeren beyitleri ile öğrenciler tarafından anlaşılmadığı düşünülen beyitleri şerh etmiştir. İddia edilenin aksine başka eserlerden etkilenecek yazılmış ya da nazîre olan bir eser değil, özgün bir eserdir. Dîbâce bölümlerinin şerhinin metodunu kelime anlamları, gramer açıklamaları ve tercümeler oluşturmaktadır. Beyitlerin şerh metodunu ise âyet ve hadîsler başta olmak üzere iktibaslar ve kıssalar oluşturmaktadır. Dil ve anlatım özellikleri açısından gösteriştan uzak bir üslupla yazılmasına rağmen kelime kadrosu açısından nispeten ağır bir dille kaleme alınmıştır. Bununla birlikte eserin yazım özellikleri, konuşma dili özelliklerinin hâkim olduğu ve ders anlatımları esnasında tutulan notların esere dönüştürüldüğü bir metin olduğu intibasını uyandırmaktadır. Tüm bu özellikleriyle *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin şerh edebiyatı geleneğinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tez çalışmasının Sabûhî Ahmed Dede ve eserleri üzerine yapılacak araştırmalar ile genelde şerh geleneği özelde ise *Mesnevî* şerhlerinin değerlendirilmesinde *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin karşılaştırma ve tespit kaynaklarından birisi olacağı düşünmekteyiz. Tez çalışmasında ortaya konulan inceleme metodunun doğrudan eseri ve eserin edebîliğini ortaya koyan bir çalışma olması bakımından bundan sonraki çalışmalar için faydalı bir kaynak olacağı, ayrıca oluşturulan şerh sözlüğünün de ilerleyen zamanlarda oluşturulacak bir şerh lügatı için katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- A'sa (1950), Ebu Basir Meymun b. Kays b. Cendel el-Bekri, , *Divânü'l-A'sa' el- Kebir*, neşr. M. Muhammed Hüseyin, Mısır.
- Aclûnî, (H.1421). Keşfü'l-Hafâ, thk.: Ahmed el-Kallâş, 2. Baskı, Kahire, Müessesetu'r-Risale Yayinevi.
- Algül, A. (2007). Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve “İhtiyârât-ı Sabûhî” Adlı Eseri (1-100. Varak) (Yüksek Lisans), Atatürk Üniversitesi, SBE.
- Ali Enver (H.1309). Semâhâne-i Edeb, İstanbul, Âlem Matbaası.
- Ateş, A. (1942) Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile), *Türkiyât Mecmuası*, VII/253-267.
- Bankır, M. (2004). Şerh-i Cezîre-i Mesnevi (Metin-İnceleme-Sözlük) (Doktora), İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Başçetin, M. Y. (2019). Klasik Şerhlerin Metodolojisi, *Prof. Dr. A. Halûk Dursun Anısına Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Dil, Tarih, Coğrafya 6-8- Aralık 2019 Tam Metin Kitabı*, s. 197-224.
- Başçetin, M. Y. (2019). Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî Adlı Eseri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Şerh Sözlüğü) (Doktora), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, SBE.
- Baştürk, O. (1997). Surûrî'nin Mesnevi Şerhi Tanıtım – İndeks – Tenkitli Metin (v.1b-40a) (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi, SBE.
- Ceyhan, S. (2005). İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi (Doktora), Uludağ Üniversitesi, SBE.
- Çoban, A. (2014). Cezîre-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûku (Doktora), Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBÜ.
- Dağlar, A. (2009). Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme- Tenkitli Metin-Sözlük)(Doktora),Erciyes Üniversitesi, SBE.
- Demirel, Ş. (2007). “Mevlânâ'nın Mesnevî Şerhleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 10:469-504.
- Devellioğlu, F. (1999). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat , Ankara, Aydın Kitapevi Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durmuş, İ. "İstîşâd", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/istishad--edebi-sanat#1> (15.02.2021).
- Erdoğan, M. (1997). Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1:286-293.
- Ergun, S.N. (1933). Sabûhî: Hayatı ve Eserleri, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi.
- Esrar Dede (2000), Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, Haz. İlhan Genç, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Feriduddin Attar (1998). Mantiku't-Tayr, Çev. Yaşar Güleç, İstanbul, Kırıkambar Yayınları.
- Feriduddin Attar (2013). Esrar-nâme, Çev. Mehmet Kanar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- Gölpınarlı, A. (1985). Fuzulî Dîvânı, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Güleç, İ. (2002). İsmail Hakkı Bursevî'nin Ruhu'l Mesnevî'sinin İncelenmesi (Doktora), İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Güleç, İ. (2004). Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV, 159-179.
- Güleç, İ. (2008). Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri, İstanbul, Pan Yayıncılık.
- Güleç, İ. (2009). “ Dağılmış İncileri Toplamaya” Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı” *Turkish Studies*, S. 4/6 Sonbahar, s. 213-230.
- Hafız-ı Şirazi (2013). Hafız Dîvânı, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- İbni Arabî (2017). Tefsir-i Kebîr Te'vilât, Çev. Vahdettin İnce, s. 441, 1. Cilt, İstanbul
- Karaismailoğlu, A. (2007). R.A. Nicholson'un Mesnevî Neşri ve Yeni Mesnevî Neşirleri, *Mevlânâ Araştırmaları Dergisi: The Journal of Rumi Studies*, 1/1: 31
- Karaismailoğlu, A., Okumuş, S., Coşguner, F. (2014). Mevlânâ Bibliyografyası, Konya, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kavakçı, YZ. (1991). İslam Araştırmalarında Usul, Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, BA. (2012), Tekke Kapısı Yenikapı Mevlevîhânesi'nin İnsanları, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaya, BA., Küçük, S. (2011). Defter-i Dervîşân Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kılıç, A. (2007). Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi: *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Turkish Studies Publication, 416-422.
- Kızılkaya, M. (2019a). Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârâ-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi, *Akademik Dergisi*, 6:127-168.
- Kızılkaya, M. (2019b). Sabûhî Ahmed Dede'nin Hayatı (Doktora), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, SBE.
- Koçoğlu, T. (2009). Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük) (Doktora), Erciyes Üniversitesi, SBE.
- Kortantamer, T. (1993). Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlıları, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, VII/337-365.
- Kortantamer, T. (1994). “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8: s. 1-10.
- Maas P., Bordalejo, B., Witkam, J. (2011). (Çev. Murteza Bedir), *Stemmatik*, İstanbul, Küre Yayınları.
- Mehmed B. (1997). Yeni Türkçe Lugat, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1996). Sicilli-i Osmanî, haz. Nuri Akbayan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Ziya (H. 1329). Yenikapı Mevlevihanesi, İstanbul, Daru'l-Kaitabu'l Aliyye.
- Mengi, M. (2000a). Dîvân Şiiri Yazıları, Ankara, Akçağ Yayınları.

- Mengi, M. (2000b). Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkîdi Üzerine: *Dîvân şîiri Yazıları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 72-77.
- Mengi, M. (2007). Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları*, 3: 407-417.
- Mevlânâ (2016), Mesnevî, Çev. Adnan Karaismailoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Muhyiddin İbn Arabi (2017). Füsusu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Der: Ahmed Avni Konuk, Çev: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, M.U. İstanbul, İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Odunkıran, F. (2020), Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin) (Doktora), İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Öztürk, Ş. (2007). Şem'î'nin (15.-16.YY) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Metin Şerhi) (Doktora), Marmara Üniversitesi, SBU.
- Rifat, M. (1998). XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları/ 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, İstanbul, YKY.
- Sadrettin Konavi (2014). Miftahu Gaybi'l-Cem'î ve'l-Vücûd fi'l-Keşfi ve's-Şuhûd, Haz. Prof. Dr. Ekrem Demirli, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Sahih Ahmed Dede (2003), Mevlevîlerin Tarihi, Haz. Cem Zorlu, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Sakıp Mustafa Dede (H.1283), Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyân, c.2, s. 76 (<https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/pdf/F01407.pdf>).
- Saraç, Y. (2006). "Şerhler", Türk Edebiyatı Tarihi, c. 2, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarı, M. (1992). Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Tenkitli Metni (Doktora), Gazi Üniversitesi, SBE.
- Sarı, M. (2018). Mevlevî Şâiri ve Mesnevî Şârihi Sabûhî Ahmed Dede, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Aralık 2018: 648-667.
- Sinanoğlu, M. "Reddiye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/reddiye> (15.02.2021).
- Şemseddin Sami (2011) Kâmûs-ı Türkî, İstanbul, Kapı Yayınları.
- Tanyıldız, A., 2010. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük) (Doktora), Erciyes Üniversitesi, SBE.
- Tarlan, AN. (1937). Metinler Şerhine Dair, İstanbul, Suhulet Basım Evi.
- Tarlan, AN. (1981). Metinler Şerhine Dâir, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Taşan, E. (2009). İsmâîl Rûsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmûatü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt, Çeviriyazı-Tercüme (Doktora), Marmara Üniversitesi, TAE
- Tulum, M. (1983), Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık, 27/1-8.
- Tzevetan T. (2005). Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri, (Çev: Mehmet Rifat, Sema Rifat), İstanbul, YKY Yayınları.

- Uysal Bozaslan, S. (2016). Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevi'si (İnceleme-Metin) ve Yûsuf Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevi'sinin Türkçe Şerhleri (Karşılaştırma-Sadeleştirilmiş Ortak Metin) (Doktora), Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE.
- Ünver, İ. (2008). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler, *Turkish Studies*, 3/6:1-46.
- Yayınları, İstanbul 1996.
- Yazar, S. (2011). Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği (Doktora), İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Yılmaz, M. (2013). Kültürümüzde Ayet ve Hadisler, İstanbul, Kesit Yayınları.
- Yılmaz, O. (2007). Klasik Şerh edebiyatı Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9:271-304.
- Yılmaz, O. (2008). 16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin) (Doktora), Marmara Üniversitesi, TAE.

Elektronik kaynaklar

- <https://www.dorar.net/> (E.T.:16.02.2021)
- <http://ganjoor.net/> (E.T.: 16.02.2021)
- <http://lugatim.com/> (E.T.: 16.02.2021)
- <https://www.kamusiturki.com/> (E.T.: 16.02.2021)
- <http://www.kamus.yek.gov.tr/> (E.T.: 16.02.2021)
- <http://www.nosokhan.com/> (E.T.: 16.02.2021)
- <https://kuran.diyabet.gov.tr/> (E.T.: 16.02.2021)
- <https://www.vajehyab.com/> (E.T.: 16.02.2021)
- <http://www.masnavi.net/> / (E.T.: 16.02.2021)
- <http://www.http://teis.yesevi.edu.tr/> (E.T.: 16.02.2021)